E-lib.ch
Elektronische Bibliothek Schweiz
Bibliothèque électronique suisse
Swiss electronic library

e-rara.ch

Novum Instrumentum omne

Froben, Johannes (Offizin, Basel)

Apud inclytam Germaniae Basileam, [1516]

Universitätsbibliothek Basel

Signatur: BibG B 3

Persistenter Link: http://dx.doi.org/10.3931/e-rara-2849

e-rara.ch
Das Projekt e-rara.ch wird im Rahmen des Innovations- und Kooperationsprojektes „E-lib.ch: Elektronische Bibliothek Schweiz“ durchgeführt. Es wird von der Schweizerischen Universitätskonferenz (SUK) und vom ETH-Rat gefördert.

e-rara.ch is a national collaborative project forming part of the Swiss innovation and cooperation programme E-lib.ch: Swiss Electronic library. It is sponsored by the Swiss University Conference (SUC) and the ETH Board.

www.e-rara.ch

Nutzungsbedingungen
Dieses PDF-Dokument steht für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Es kann als Datei oder Ausdruck zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Terms and conditions
This PDF file is freely available for non-commercial use in teaching, research and for private purposes. It may be passed to other persons together with these terms and conditions and the proper indication of origin.

Visual Library

f

Boesel
1516
I

Bibel-Ges. B3

Catalog

NOVVM IN

strumentũ omne, diligenter ab ERASMO ROTERODAMO recognitum & emendatum, nõ solum ad græcam ueritatem, uerumetiam ad multorum utriusq; linguæ codicum, eorumq; ueterum simul & emendatorum fidem, postremo ad probatissimorum autorum citationem, emendationem & interpretationem, præcipue, Origenis, Chrysostomi, Cyrilli, Vulgarij, Hieronymi, Cypriani, Ambrosij, Hilarij, Augustini, una cũ Annotationibus, quæ lectorem doceant, quid qua ratione mutatum sit.

Quisquis igitur amas ueram Theologiam, lege, cognosce, ac deinde iudica. Neq; statim offendere, si quid mutatum offenderis, sed expende, num in melius mutatum sit.

APVD INCLYTAM GERMANIAE BASILAEAM.

CVM PRIVILEGIO MAXIMILIANI CAESARIS AVGVSTI, NE QVIS ALIVS IN SACRA ROMANI IMPERII DITIONE, INTRA QVATVOR ANNOS EXCVDAT, AVT ALIBI EXCVSVM IMPORTET.

Est ~~Stephani fabri ferrarij~~ georgij semani neustetensis ~~ex Basilea~~ ex Iliria

IO. FROBENIVS PIO LECTORI S. D.

SEmper quidē mihi fuit hoc ſtudio, lector optime, ut e noſtra officina prodirent autores boni, præſertim ij, quorū lectio cōducat ad bonos mores, ac pietatē. Atq; eū fructū teſte Chriſto, non minus ſpecto q̄ lucrū pecuniariū. Sed cū in omnibus pro mea uirili, conor, ut emendatos emittam in manus hominum, tum id nuſq̄ acriori diligentia ſum adniſus, q̄ in hoc uolumine. quod quantum emolumentū ſit allaturum neſcio, certe plurimū hinc utilitatis ad Chriſtianos omnes peruenturum, auxiliante Ieſu Opt. Max. confidō. Proinde nec meis laboribus peperci, nec pecuniis. Quin & precibus & præmijs egi, ut caſtigatores adeſſent complures, haud uulgari doctrina prædīti, & in primis Ioannes Oecolampadius Vinimontanus, præter integritatis ac pietatis commēdationem, inſignis etiam theologus, triūq; linguarū egregie peritus, ipſo quoq; Eraſmo in hanc partem aduigilāte. Quos tamen oēs operis pietas ad hoc laboris pertraxit magis q̄ quæſtus. Et exorientur fortaſſe, qui noſtram imitentur æditionem, ut hodie uel maxime uerum eſt illud Heſiodium κὴν πτωχὸς πτωχῷ φθονέει, & τέκτονι τέκτων. quod ego ſane nō admodum iniquo feram animo, ſi modo meam fidem uel ſuperēt, uel certe æquent. Verum plures ſunt, quibus nihil refert q̄ emēdatos aut deprauatos emittāt codices, modo id ſuo faciant compendio. Quamobrem fac memineris lectoris plurimū intereſſe. Qui librum mendis undiq; ſcatentem habet, certe nō habet librum ſed moleſtiam. Quin iſtos etiam imitatores admoneo, ne ſi temere negocium aggrediātur, autore ſuperſtite, mihiq; pro ſua humanitate amiciſſimo, idem illis eueniat, quod nonnullis euenit, in priore Chiliadum æditione. Bene Vale lector, ac fruere, tuoq; fauore uiciſſim adnitere, ut noſtri conatus, qui ut pij ſunt, ut omnibus utiles, ita mihi non ſint infelices.

Baſileæ. ſexto Calendas Martias. Anno

M. D. XVI.

LEONI DECIMO, PONTIFICI MODIS OMNIBVS SVMMO,
ERASMVS ROTERODAMVS THEOLO
GORVM INFIMVS. S. D.

INter tot egregia decora, Leo decime, pontifex maxime, quibus undiq; clarus & ſuſpiciẽdus, ad põtificiæ diginitatis culmẽ adiſti, hinc infinitis Mediceæ domus ornamẽtis, nõ minus eruditorum hominum monumentis, cũq; maiorum tuorum imaginibus & honoribus indytæ, hinc innumeris corporis animiq; dotibus, quas partim diuini numinis indulſit benignitas, partim eadem aſpirante, tua parauit induſtria, non alia res te uerius, aut magnificentius illuſtrauit, cũq; quod ad iſtum honorem, quo maior inter homines, homini non poteſt contingere, parem morum attuleris innocentiam, neq; uero uitam modo ab omni dedecore longe lateq; ſemotam, uerum etiam famã, nulla uncũq; ſiniſtri rumoris labe aſperſam. Id quod cũ ubiq; difficillimũ eſt, tum præcipue, Rhomæ, cuius urbis tanta eſt libertas, ne dicã petulantia, ut illic a conuicijs parum tuta ſit & integritas, ac ne ij quidem abſint a crimine, qui plurimũ abſunt a uicijs. Quibus rebus factum eſt, ut Leoni non paulo plus ueræ laudis pepererit, quod ſummum pontificium promeruiſſet, cũq; quod accepiſſet. Iam in ipſa pulcherrimi ſimul & ſanctiſſimi muneris functione, cum tot præclaris factis, tot eximijs uirtutibus ſuſceptum honorem uiciſſim cohoneſtes, nihil tamẽ eſt, quod te ſuperis pariter & mortalibus commendet efficacius, cũq; quod ſummo ſtudio pariq; ſapiẽtia, illud potiſſimum agis ac moliris, ut in dies in melius prouehatur Chriſtiana pietas, hactenus temporum maximeq; bellorũ uicio, nõnihil labefacta collapſaq;, ut eſt cæterarum item omnium rerũ humanarum natura, ni manibus pedibuſq; obnitamur, paulatim in deterius relabi, uelutiq; degenerare. At res egregias aliquoties, ut difficilius ita & pulchrius eſt reſtituiſſe, cũq; condidiſſe. Proinde quãdo tu nobis uelut alterum exhibes Eſdram, & ſedatis, quod in te fuit, bellorum procellis, ſarciendæ religiõis prouinciam ſtrenue capeſſis, par eſt nimirum, ut omnes ubiq; gentium ac terrarum Chriſtiani, rem omnium pulcherrimã ac ſaluber.

ac saluberrimam conantem, pro sua quisq; facultate adiuuēt. Iam uideo passim, excellentes ingenio uiros, ceu magnos & opulentos reges, Solomoni nostro in templi structuram mittere, marmora, ebur, aurum, gemmas. Nos tenues reguli seu potius homunculi, qualescunq; materias, aut certe caprarum pelles, ne nihil conferremus, mittere studemus, uile quidem munusculum, quod ad nostram attinet operam, sed unde (nisi me fallit animus) Christi templo, si non multum splendoris, certe non parum utilitatis sit accessurum, præsertim si eius calculo comprobetur, de cuius unius nutu ac renutu summa rerum humanarum pendet uniuersa. Etenim cum illud haberem perspectissimum, præcipuam spem, planeq; sacram, ut aiunt, ancoram, restituendæ sarciendæq; Christianæ religionis in hoc esse sitam, si quotquot ubiq; terrarum Christianam philosophiam profitentur, in primis autoris sui decreta, ex Euangelicis Apostolicisq; literis imbibant, in quibus uerbum illud cœleste, quondam e corde patris ad nos profectū, adhuc nobis uiuit, adhuc spirat, adhuc agit & loquitur, sic ut mea quidem sententia nusq̄ alias efficacius aut præsentius, adhæc, cū uiderem, salutarem illam doctrinam lōge purius ac uiuidius ex ipsis peti uenis, ex ipsis hauriri fontibus, q̄ ex lacunis, aut riuulis, nouum ut uocant testamentum, uniuersum, ad græcæ originis fidem recognouimus, idq; nō temere, neq; leui opera, sed adhibitis in cōsilium, compluribus utriusq; linguæ codicibus, nec ijs sane quibuslibet, sed uetustissimis simul & emendatissimis. Et quoniam nouimus in rebus sacris, religiose quoq; uersandum esse, nec hac contenti diligentia, per omnia ueterum theologorum scripta circūuolantes, ex horum citationibus aut expositionibus subodorati sumus, quid quisq; legisset, aut mutasset. Adiecimus annotationes nostras, quæ primū lectorem doceāt, quid qua ratione fuerit immutatū, deinde si quid alioqui perplexum, ambiguum, aut obscurum, id explicent, atq; enodent. Postremo quæ obsistant, quo minus prodiue sit in posterum deprauare, qd' nos uix credēdis uigilijs restituissem⁹. Quāq̄ ut ingenue dicā, quicquid hoc est operis uideri poterat humilius, q̄ ut ei dicādū esset, quo nihil maius habet hic orbis, nisi conueniret, ut quicquid ad religionem instaurandā pertinet, haud alij consecretur, q̄ summo religionis principi, & eidē assertori. Neq; metus est, ne munus hoc nostrum qualecunq;, sis aspernaturus, qui nō loco tantum referas illū, qui donaria nō precijs sed animis solitus sit æstimare, qui duo minutula pauperculæ uiduæ, splendidis, & opimis diuitum donarijs prætulerit. Iam an nō cotidie uidemus inter auro gemmisq; radiantia regum donaria pratensibus flosculis, aut hortensibus herbulis concinnatas corollas suspendi diuis, quas, re tenuis, pietate diues offert plæbecula? Alioqui quicquid illud est seu magnum, seu pusillum, seu ludicrum, seu særium, quod huius ingenioli fundus produxerit, id omne, ut nullus dedicē, suopte iure sibi potest uindicare, summus ille apud suos, uirtutum ac literarum omnium Mecœnas & antistes, Gulielmus Ar.

elmus Archiepiſcopus Cantuarienſis, totius Angliæ, non tituli tantum honore primas, ac tuæ ſanctitatis legatus, ut uocant, natus, cui meipſum quoq; quantus quantus ſum debeo, non modo uniuerſum ſtudij mei prouentum. Siquidē is (ut ne dicā interim, cuiuſmodi tum publice, tum priuatim in me fuerit) id præſtat ſuæ Britanniæ, quod Leo præſtat orbi terrarū, quodq; Medicea domus iam olim eſt Italiæ, uel hoc nomine terrarum omniū feliciſſimæ, hoc is ſuis eſt Anglis, ceu ſalutare quoddam ſidus, ab ipſis fatis in hoc datus, ut eo præſide, quicquid eſt bonarum rerum repullulet ac ſuboleſcat. Nam perinde, quaſi uno in homine plures ſint heroes, & unicum pectus, non ſimplex inhabitet numen, ita miris modis Archiepiſcopum gerit eccleſiæ, legatū ſedi Rhomanæ, conſiliarium regiæ, cancellarium iuſticiæ, Mecœnatem ſtudijs. cuius opera potiſſimū factū eſt, ut inſula iā olim uiris, armis, opibuſq; pollens, nūc optimis itē legibus, religione, moribus, ad extremum ingenijs omni literarum genere perpolitis, adeo floreat, ut cum quauis cæterarum regionum poſſit ex æquo contendere. Verum quo latius huius laboris noſtri manaret utilitas, uiſum eſt, tui nominis apud oēs ſacroſancti, ceu lenocinio quodā ad publicā orbis abuti cōmoditatē, præſertim cū huc uocet ipſa quoq; rei ratio, quod pulchre congruebat, ut illius auſpicijs hæc Chriſtiana philoſophia diriuaretur ad omneis mortales, qui Chriſtianæ religionis teneret arcem, ac per eum proficiſceretur doctrina cœleſtis ad uniuerſos homines, per quem Chriſtus nos uoluit accipere, quicquid homines e terris euehit in cœlū. Quanq; adeo, quid tandē uetat, quo minus hic liber gemina commendatione fultus, hoc etiam felicius & auſpicatius exeat in manus hominum, ſi duobus totius orbis ſummatibus uiris communiter fuerit conſecratus? Quandoquidem aris templiſq; uidemus hoc plus accedere maieſtatis ac uenerationis, quod pluribus ſimul diuis ſint dedicata. Iam hoc quantūlibet nouum uideatur, modo publicæ conducat utilitati. Et ea eſt Leonis modeſtia facilitaſq;, ut hac parte nō minus ſit maximus, quā ea qua maximos omnes longo ſuperat interuallo. Et ea eſt Archiepiſcopi in omni decorum genere præſtantia, ut Leonem omnibus numeris ſummum, nō alius magis deceat collega. Poſtremo ſi fas eſt apud tātū principē nōnihil Thraſonis e comœdia referre, quā tūuis in ſpeciem humilis uideatur hic meus labor, tamē confido futurum, ut attentus lector aliquanto plus deprehendat in receſſu, q̄ prima ſtatim fronte præ ſe ferat opus. Sed ne ſi celſitudinem tuam iugi ſollicitudine, terrarum orbi conſulentem, longiore ſermone remorans, in publica peccem cōmoda, quod reliquum eſt, cum plebeio lectore tranſigam, ſed prius illud apprecatus, ut cuius prouidentia Leo decimus contigit ſubleuandis rebus mortalium, idem cum nobis & q̄ maxime longæuum eſſe uelit, & feliciſſimum.

BASILEAE ANNO RESTITVTAE SALVTIS M.D.XVI.
CALENDIS FEBRVARIIS.

ERASMI ROTERODAMI
PARACLESIS AD LECTOREM PIVM.

LActantius ille Firmianus, optime lector, cuius linguam unice miratur Hieronymus, Christianæ religioni patrocinaturus, aduersus ethnicos, cum primis optat sibi dari eloquentiam, Tullianæ proximam, improbum ratus opinor optasse parē. At ego sane si quid huiusmodi uotis proficitur, tantisper dum mortales omneis, ad sanctissimum ac saluberrimum Christianæ philosophiæ studiū adhortor, ac ueluti classicum canens euoco, uehementer optarim eloquentiam mihi dari, longe aliam q̄ fuerit Ciceroni. Si minus picturatā q̄ fuit illius, certe multo magis efficacem. Imo si cui unq̄ talis contigit dicendi uis, qualem nō omnino sine causa, ueterum poetarum fabulæ, subnotarunt in Mercurio, qui ceu magica uirga, diuinaq; cithara, somnum immittit cum libet, & idem adimit, quos uult ad inferos impellens ac rursus ab inferis euocans, aut qualem signarūt in Amphione Orpheoq;, quorum alter rigida mouisse saxa, alter quercus & ornos traxisse cithara fingitur. Aut qualem Ogmio suo tribuebant Galli, mortaleis omneis catenulis a lingua in aures infixis quo uellet circumducenti, Aut qualem Marsyæ fabulosa tribuit antiquitas, Aut certe, ne nimium diu fabulis immoremur, qualem Socrati tribuit Alcibiades, Pericli uetus comœdia, quæ nō aures tantum mox peritura uoluptate deliniat, sed quæ tenaces aculeos relinquat in animis auditorum, quæ rapiat, quæ transformet, quæ multo aliū dimittat auditorē q̄ acceperit. Timotheus musicus ille nobilis Dorios occinēs modos, Alexandrū magnū ad belli studiū inflammare solitus legitur. Neq; defuerunt olim, qui precaminibus, quas græci uocant ἐπῳδὰς, nihil ducerent efficacius. Quod si quod usq̄ esset huiusmodi genus incātamenti, si qua uis harmoniæ, quæ uerum habeat ἐνθουσιασμὸν, si qua Pitho uere flexanima, eā mihi cupiā in præsentia suppetere, quo rē omniū saluberrimam omnibus persuadeam. Quī q̄ illud potius optandum ut Christus ipse cuius negocium agitur, ita citharæ nostræ chordas temperet, ut hæc cantilena penitus afficiat ac moueat animos omnium. Ad quod quidem efficiēdum, nihil opus rhetorum epicherematis, aut epiphonematis. Hoc quod optamus, nō alia res certius præstet, q̄ ipsa ueritas, cuius quo simplicior, hoc efficatior est oratio. Ac primum quidem non libet in præsentia refricare, querelam illam, non omnino nouam, sed heu nimium iustam, & haud scio an unq̄ iustiorem q̄

Periti ueteris comœdia

hisce

hisce temporibus, cum tam ardentibus animis in sua quisq; studia, mortales incumbant, hanc unam Christi philosophiam, a nonnullis etiam Christianis rideri, a plærisq; negligi, a paucis tractari, sed frigide. Non enim dicam insyncere. At in cæteris disciplinis omnibus, quas humana prodidit industria, nihil est tã abditum ac retrusum, quod non peruestigarit ingenij sagacitas, nihil tam difficile, quod non expugnarit labor improbus. Qui fit aũt, ut hanc unam philosophiam, non his quibus par est animis amplectamur, quotquot ipso etiam cognomine Christi factionem profitemur? Platonici, Pythagorici, Academici, Stoici, Cynici, Peripatetici, Epicurei, suæ quisq; sectæ dogmata, tum penitus habẽt cognita, tum memoriter tenent pro his digladiantur illi, uel emorituri citius, q̃ autoris sui patrocinium deserant? At cur non multo magis tales animos præstamus autori nostro principiq; Christo. Quis non uehementer fœdũ censeat Aristotelicam profitenti philosophiam, nescire quid uir ille senserit, de causis fulminum, de prima materia, de infinito, quæ nec cognita felicem, nec ignorata reddunt infelicem. Et nos tot modis initiati, tot sacramentis adacti Christo, nõ fœdum ac turpe putamus illius nescire dogmata, quæ certissimã omnibus præstent felicitatem? Nam quorsum attinet hic contentione rẽ exaggerare, cũ hoc ipsum impiæ cuiusdam dementiæ sit, Christum cũ Zenone aut Aristotele, & huius doctrinam, cum illorum, ut modestissime dicam, præceptiunculis conferre uelle? Affingant illi suæ sectæ principibus, quantũ possunt, aut quantum libet, Certe solus hic e cœlo profectus est doctor, solus certa docere potuit, cum sit æterna sapientia, solus salutaria docuit unicus humanæ salutis autor, solus absolute præstitit, quicquid unq̃ docuit, solus exhibere potest, quicquid promisit. Si quid a Chaldeis aut ægyptijs adfertur, id ob hoc ipsum acrius auemus cognoscere, quod e peregrino sit orbe deportatũ, & precij pars est e lõginquo uenisse, & sæpenumero in somnijs homũculi, ne dicam impostoris, tam anxie distorquemur, nõ solum nullo fructu, sed magno temporis dispendio, ut ne quid addam grauius. tametsi iam hoc ipsum ut nihil accedat, grauissimum est. At qui fit, ut huiusmodi cupiditas nõ itẽ christianos titillet humanos animos, quibus persuasũ est, id quod res est, hãc doctrinã nõ ex Aegypto Syriaue, sed ex ipso uenisse cælo? Cur non ita nobiscũ cogitamus omnes, nouũ & admirabile philosophiæ genus sit oportet, quod ut traderet mortalib⁹, is qui deus erat, factus est homo, qui immortalis, fact⁹ est mortalis, qui in corde patris erat, sese demisit in terras. Magnum quiddam & haudquaq̃ triuiale sit oportet, quicquid illud est, quod ille tã admirandus autor, post tot excellentiũ philosophorum familias, post tot insignes prophetas, docturus aduenerit. Cur non hic pia curiositate singula cognoscimus, disquirimus, excutimus? Præsertim cum hoc sapientiæ genus, tam eximiũ, ut semel stultam reddiderit uniuersam huius mundi sapientiam, ex paucis hisce libris, uelut e limpidissimis fontibus haurire liceat, longe minore negocio, q̃ ex

tot uoluminibus spinosis, ex tam immensis, ijsq; inter se pugnantibus interpretum commentarijs Aristotelicam doctrinam, ut ne addam, quanto maiore cũ fructu. Nihil enim hic necesse est, ut tot anxijs disciplinis instructus accedas, Simplex & cuiuis paratũ est uiaticum. Tantum fac adferas pium ac promptum animum, & in primis simplici puraq; præditum fide. Tãtum esto docilis, & multum in hac philosophia promouisti. Ipsa suppeditat doctorem spiritũ, qui nulli sese lubẽtius impartit, q̃ simplicibus animis. Illorũ disciplinæ, præterq̃ quod falsam promittunt felicitatem, multorum ingenia submouẽt, ipsa uidelicet præceptorum difficultate. Hæc omnibus ex æquo sese accõmodat, submittit se paruulis, ad illorum modulũ sese attemperat, lacte illos alens, ferens, confouens, sustinens, omnia faciens, donec grandescamus in Christo. At rursum ita non deest infimis, ut summis, etiam sit admirabilis. Imo quo lõgius in huius opes progressus fueris, hoc longius illius maiestate submoueris. Paruis pusilla est, magnis plus q̃ maxima. Nullam hæc ætatem, nullum sexum, nullam fortunam, nullam reijcit conditionem. Sol hic non perinde communis & expositus est omnibus, atq; Christi doctrina. Nõ arcet omnino quenq̃, nisi quis arceat, ipse sibi inuidens. Vehementer enim ab istis dissentio, qui nolint ab idiotis, legi diuinas literas, in uulgi linguam transfusas, siue quasi Christus tam inuoluta docuerit, ut uix a pauculis theologis possint intelligi, siue quasi religionis Christianæ præsidium in hoc situm sit, si nesciatur. Regum mysteria cœlare fortasse satius est, at Christi mysterium q̃ maxime cupit euulgari. Optarim ut omnes mulierculæ legant euangelium, legant Paulinas epistolas. Atq; utinã hæc in omnes omniũ linguas essent transfusa, ut non solũ a Scothis & Hybernis, sed a Turcis quoq; & Saracenis legi cognosciq; possint. Primus certe gradus est, utcũq; cognoscere. Esto riderent multi, at caperentur aliquot. Vtinam hinc ad stiuam aliquid decantet agricola, hinc nonnihil ad radios suos moduletur textor, huiusmodi fabulis itineris tædiũ leuet uiator. Ex his sint oĩa Christianorũ omniũ colloquia. Tales enim ferme sumus, quales sunt cotidianæ nostræ confabulationes. Assequatur quisq; quod potest, exprimat quisq; quod potest. Qui posterior est, nõ inuideat præcedenti, qui prior est, inuitet sequentem, nõ desperet. Cur professionem omnium cõmunem ad paucos contrahimus? Neq; enim consentaneum est, cum baptismus ex æquo cõmunis sit Christianorum omnium, in quo prima Christianæ philosophiæ professio est, cum sacramenta cætera, deniq; cum præmium illud immortalitatis ad omnes ex æquo pertineat, sola dogmata, in pauculos istos esse relegandos, quos hodie uulgus theologos aut monachos uocat, quos ipsos tamen, tametsi minima quæpiam portio sunt ad populum Christiani nominis, tamen hos inq̃ ipsos optarim maiorem in modum esse quod audiunt. Vereor enim ne inter theologos reperire liceat, qui multum absint a suo titulo, hoc est qui terrena loquãtur nõ diuina, & inter monachos, qui Christi pau-

pertatem

Idiotę Legãt sacrã scripturã

pertatem & mundi contemptum profitentur, pluſq; mundum reperias. Is mihi uere Theologus eſt, qui non ſyllogiſmis, arte contortis, ſed affectu, ſed ipſo uultu atq; oculis, ſed ipſa uita doceat aſpernãdas opes, chriſtiano non eſſe fidendum huius mundi præſidijs, ſed totum oportere pendere de cœlo, non eſſe retaliandam iniuriam, bene precandum male precantibus, bene merendum de male merentibus, bonos omnes uelut eiuſdem corporis membra diligendos ac fouendos ex æquo, malos tolerãdos, ſi corrigi nequeant, Qui ſuis exuuntur bonis, qui depellũtur poſſeſſionibus, qui lugent hos beatos eſſe, nõ deplorandos, mortem optandam etiam pijs, ñt quæ nihil ſit aliud q̃ traiectus ad immortalitatẽ, hæc inq̃ & huiuſmodi, ſi quis afflatus ſpiritu Chriſti prædicet, inculcet, ad hæc hortetur, inuitet, animet, is demum uere theologus eſt, etiamſi foſſor fuerit aut textor. Hæc ſi quis & ipſis p̃ſtet moribus, is deniq; magnus eſt doctor. Qua ratiõe intelligant angeli, fortaſſe ſubtilius diſſerat alius, uel nõ Chriſtianus, at illud perſuadere, ut hic puri ab omnibus inquinamentis uitam exigamus angelicam, id demũ Chriſtiani theologi munus eſt. Quod ſi quis obſtrepet, hæc eſſe craſſula, & idiotica, nihil aliud huic reſpõderim, niſi quod hæc craſſa Chriſtus præcipue docuit, hæc inculcãt apoſtoli, hæc quantũuis idiotica, tot germane Chriſtianos, tot inſignium martyrum examina nobis prodiderunt. Hæc inq̃ illiterata, ut ipſis uidetur, philoſophia, ſummos orbis principes, tot regna, tot gentes, in ſuas pertraxit leges, id quod nulla Tyrannorum uis, nulla philoſophorum poterat eruditio. Neq; uero repugno, quo minus ſapientiam iſtam ſi uidetur loquantur inter perfectos. At hoc certe nomine conſoletur ſeſe humile chriſtianorũ uulgus, quod iſtas ſubtilitates, an ſciuerint apoſtoli, uiderint alij, certe nõ docuerunt. Hæc inq̃ plebeia, ſi præſtarent pro ſua ſorte principes, ſi in contionibus inculcarent ſacerdotes, ſi pueris inſtillarent ludimagiſtri potius q̃ erudita illa, ex Ariſtotelis & Auerrois deprompta fontibus, nõ ſic perpetuis pene bellis tumultuaretur undiq; res Chriſtiana, nõ tã inſano ſtudio, per fas nephaſq; congerẽdi diuitias feruerẽt oĩa, nõ tot litibus ubiq; perſtreperẽt ſacra prophanaq; omnia. Deniq; non titulo tantum & cerimonijs differremus ab ijs qui Chriſti philoſophiã non profitentur. Siquidem in his tribus hominum ordinibus, præcipue ſitum eſt, Chriſtianæ religionis, uel inſtaurandæ, uel, augendæ negocium, in principibus, & qui horũ gerunt uices magiſtratibus, in epiſcopis, & horũ uicarijs, ſacerdotibus, & in ijs qui primam illam ætatem ad omnia ſequacem inſtituunt. Quos ſi omiſſo ſuo negocio contingat ex animo conſpirare in Chriſtum, nimirũ uideremus haud ita multis annis, uerum quoddam, ut & Paulus inquit γνήσιον Chriſtianorum genus paſſim emergere, quod Chriſti philoſophiam, non cerimonijs tantum, & propoſitionibus, ſed ipſo pectore, totaq; uita referret. His armis longe citius pellicerentur ad Chriſti fidem, Chriſtiani nois hoſtes, q̃ minis, aut armis. Vt omnia iũgamus præſidia, nihil ipſa ueritate

potentius

Monarchi Theologi.

potentius. Platonicus non est qui Platonis libros non legerit, & theologus est, non modo Christianus qui Christi literas non legerit? Qui diligit inquit, me, sermones meos seruat. hanc ipse notam præscripsit. Proinde si uere ex animo sumus christiani, si uere credimus illum e cœlo missum, ut ea nos doceret, quæ philosophorum sapientia non poterat, si uere expectamus ab eo, quod nulli principes, cp̃s tumuis opulenti donare queunt, cur est nobis quicp̃ huius literis antiquius? Cur omnino quicp̃ uidetur eruditum, quod ab huius decretis dissidet? Cur in his adorandis literis, idem, ac pene dixerim plus, nobis permittimus, cp̃ in Cæsareis legibus, aut medicorum libris sibi permittunt interpretes ꝓphani? ut ꝓinde quasi in re ludicra uersemur, ita quicquid in buccā uenerit, cō mentemur, detorqueamus, inuoluamus. & cœlestia dogmata, ceu Lydiam regulam, ad nostram pertrahimus uitam, & dum omnibus modis fugimus, ne patum multa scisse uideamur, quicquid usp̃ est prophanarum literarum huc cōuehentes, id quod est in Christiana philosophia præcipuum, non dicam corrumpimus, sed quod negari non potest, ad paucos homines contrahimus, rem qua Christus nihil uoluit esse communius. Hoc philosophiæ genus in affectibus situm uerius, cp̃ in syllogismis, uita magis est cp̃ disputatio, afflatus potius cp̃ eruditio, transformatio magis cp̃ ratio. Doctos esse, uix paucis contingit, at nulli non licet esse Christianum, nulli non licet esse pium, addam audacter illud nulli non licet esse theologum. Iam facile descendit in animos omniū, quod maxime secundum naturam est. Quid autem aliud est Christi philosophia, quam ipse renascentiam uocat, cp̃ instauratio bene conditæ naturæ? Proinde quāp̃ nemo tradidit hæc absolutius, nemo efficacius cp̃ Christus, tamen permulta reperire licet in ethnicorum libris, quæ cum huius doctrina cōsentiant. Nulla fuit unq̃ tam crassa factio philosophiæ, quæ docuerit pecuniam, hominem reddere felicem. Nulla tam impudens, quæ in uulgaribus istis honoribus aut uoluptatibus, finem boni constituerit. Viderunt Stoici neminem esse sapientem, nisi bonum uirum, uiderunt nihil esse uere bonum aut honestum, præter ueram uirtutem, nihil horrendum aut malum, præter unam turpitudinem. Iniuriam nō esse pensandam iniuria, multis modis apud Platonem docet Socrates, item cū immortalis sit anima, non esse deplorandos qui tū fiducia bene actæ uitæ hinc demigrant, in uitam feliciorem. Præterea animam omnibus modis abducendā ab affectibus corporis, & ad ea traducendam, quæ uere sunt, cū non uideātur. Nullā rem nobis suauē esse posse, quæ non aliquo modo cōtemnatur, in politicis scripsit Aristoteles, una uirtute excepta. Nihil i uita homini suaue esse posse, nisi adsit animus nullius mali sibi conscius, unde ceu fonte scatet uera uoluptas, fatet & Epicurus. Quid quod magnam huius doctrinæ partem prestitere non pauci, præcipue Socrates, Diogenes, & Epictetus? At eadem cū tanto plenius & docuerit & præstiterit Christus, an non prodigij simile, hæc a Christianis uel ignorari.

Lydia regula.

ignorari uel negligi, uel etiam rideri? Si sunt quæ propius pertinent ad christianismum, his antiquatis, illa sequamur. Sin hæc sola sunt, quæ uere christianum possint efficere, cur hæc propemodum magis pro obsoletis & abrogatis habemus q̄z libros Mosaicos? Primū aūt est ſcire quid docuerit, proximū est p̄stare. Neq; enim ob id opinor, quisq̄z sibi Christianus esse uideatur, si spinosa, molestaq; uerborum perplexitate, de instantibus, de relationibus, de quidditatibus ac formalitatibus disputet, sed si quod Christus docuit & exhibuit, id teneat exprimatq;. Non quod horū studium damnem, qui in argutijs huiusmodi non sine laude, exercuerunt ingenij sui uires, nolim enim offendi quenq̄z, sed quod existimem, & uere, ni fallor, existimo, puram ac germanam illam Christi philosophiam, non aliunde felicius hauriri, q̄z ex euangelicis libris, q̄z ex apostolicis literis, in quibus si quis pie philosophetur, orans magis q̄z argumentans, & trāsformari studēs potius q̄z armari, is nimirū cōperiet nihil esse q̄d ad hominis felicitatem, nihil quod ad ullam huius uitæ functionem pertineat, quod in his nō sit traditum, discussum, & absolutum. Siue quid discere cupimus cur alius autor magis placet q̄z ipse Christus? Siue uiuēdi formam requirimus cur aliud nobis prius est exemplum, q̄z Archetypus ipse Christus? Siue pharmacum aliquod aduersus molestas animi cupiditates desyderamus, cur alibi putamus remedium esse præsentius? Siue cupimus residem ac languescentem animum expergefacere lectione, quæso ubi reperias igniculos æque uiuos & efficaces? Siue uisum est animū ab huius uitæ molestijs auocare, cur aliæ magis placent delitiæ? Cur statim malumus ex hominum literis, Christi sapientiā discere q̄z ex ipso Christo? qui quod pollicitus est se semper nobiscū fore usq; ad consummationē sæculi, in his literis præcipue præstat, in quibus nobis etiānum uiuit, spirat, loquitur, pene dixerim efficacius, q̄z cum inter homines uersaretur. Minus uidebant, minus audiebant Iudæi, q̄z tu uides & audis in euangelicis literis, tantum ut oculos & aures adferas, quibus illæ cerni & audiri possint. Quid tandē hoc rei est? Literas ab amiculo scriptas, seruamus, exosculamur, circumferimus, iterum atq; iterum relegimus, & tot sunt milia Christianorū, qui cū alioqui docti sint, euāgelicos & apostolicos libros, ne legerint quidem unq̄z in omni uita. Mahumetæi sua tenent dogmata. Iudæi & hodie ab ipsis cunabulis suū ediscunt Mosen. Cur nos non idem præstamus Christo? Qui Benedicti profitentur institutum, regulam ab homine, eoq; pene idiota scriptam, tenent, ediscunt, ibibunt. Qui Augustinianæ sunt factionis, autoris sui regulā callent. Franciscani, Francisci sui traditiunculas adorant, amplectunt, & quoquo terrarum se cōtulerint, secū circūferunt, tutos se non credūt, nisi libellus adsit in sinu. Cur illi plus tribuunt regulæ ab homine scriptæ, q̄z uniuersi christiani suæ regulæ, quā omnibus tradidit Christus, quā oēs ex æquo p̄fessi sunt in baptismo? Denicq; qua (ut sexcētas etiā addas) nulla possit esse sanctior? Atq; utinā fiat.

ut quem/

ut quemadmodum Paulus ſcripſit, Moſi legem nõ fuiſſe glorioſam præ gloria ſuccedentis euangelij, ita Chriſtianis omnibus euangelia & apoſtolorum literæ ita ſanctæ habeantur, ut hæc præ illis non uideantur eſſe ſancta. Quid Alberto magno, quid Alexandro, quid Thomæ, quid Aegidio, quid Ricardo, quid Occam alij uelint tribuere, per me ſane cuiq; liberum erit, nolim enim cuiuſq; imminuere gloriam, aut cũ inueteratis iam hominum ſtudijs demicare. Sint illa quantumuis erudita, quantumuis ſubtilia, quantumuis ſi uelint ſeraphica hæc tamen certiſſima fateant oportet. Paulus dijudicari uult ſpiritus prophetarum, num ex deo ſint. Auguſtinus omnes omnium libros cum iudicio legens, nihilo plus iuris poſtulat & ſuis. In his ſolis literis, & quod non aſſequor, tamen adoro. Hunc autorem nobis non ſchola theologorum, ſed ipſe pater cœleſtis, diuinæ uocis teſtimonio cõprobauit, idq; bis, primum ad Iordanem in baptiſmo, deinde in monte Thabor in tranſfiguratione. Hic inquit eſt filius meus dilectus in quo mihi complacitum eſt, ipſum audite. O ſolidã autoritatem, uereq; ut iſti uocant irrefragabilem. Quid eſt ipſum audite? Nimirum hic unicus eſt doctor, huius unius diſcipuli ſitis? Attollat ſtudijs ſuum quiſq; quantum uolet autorem, hoc, de uno cifra exceptionem dictum eſt Chriſto. In hunc primum deſcendit columba, paterni teſtimonij comprobatrix. Huius ſpiritum proxime refert Petrus, cui ſummus ille paſtor oues ſuas ſemel iterum ac tertio paſcendas commiſit, paſcendas autem haud dubium quin Chriſtianæ doctrinæ pabulo. Hic in Paulo ueluti renatus eſt, quem ipſe uocauit organum electum, & inſignem ſui nominis præconem. Ioãnes quod e ſacroſancto illo pectoris fonte hauſerat, id ſuis expreſſit literis. Quid quæſo ſimile in Scoto (nolim id contumeliæ cauſa dictum uideri) quid ſimile in Thoma? Quãq; illius ingenium admiror, huius etiam ueneror ſanctimoniam. Cur non in his tantis autoribus philoſophamur omnes? Quin hos ſinu circumferimus, hos ſemper habemus in manibus, quin in his uenamur, ſcrutamur, diſquirim⁹ aſſidue? Cur maior uitæ portio datur Auerroi, cq; euangelijs? Cur tota pene ætas in hominum decretis, & inter ſe pugnantibus opinionibus conteritur? Iam uero ſint illa ſane, ſi libet, ſublimium Theologorum. At in his certe ſit futuri quendam magni theologi tyrocinium. Quotquot in baptiſmo iurauimus in uerba Chriſti, ſi tamen ex animo iurauimus, mox inter ipſos parentũ cõplexus, & nutricũ blandicias Chriſti dogmatis imbuamur. Nã & altiſſime inſidet, & tenaciſſime hæret, quod primũ rudis illa animi teſtula cõbiberit. Chriſtũ prima ſonet balbuties, ex hui⁹ euangelijs prima formetur infãtia, quẽ ita cũ primis tradi cupiã, ut & a pueris ameť. In his deinde uerſenť ſtudijs, donec tacitis auctibus adoleſcãt in uirum robuſtũ in Chriſto. Aliorũ literæ ſũt eiuſmodi, ut nõ parũ multos pœnituerit inſũptæ in illis operæ. ac ſæpenumero fit, ut qui per omnẽ uitã, ꝓ tuẽdis illarũ decretis ad mortẽ uſq; depugnarũt, i ipa morte, ab autoris ſui factione deſciſcãt. At felix ille

quem in

quē in hisce literis meditātē mors occupat. Has igit' toto pectore sitiam⁹ om̄es, has amplectamur, in his iugiter uersemur, has exosculemur, his demū īmoriamur, in has transformemur, quādoquidē abeunt studia in mores. Qui conseq non potest (quis autem id non potest, si modo uelit) is saltem adoret, hasce literas, ceu thecam illi⁹ diuini pectoris. Si quis ostendat Christi pedibus impressū uestigium, q̄ꝫ procumbimus christiani, q̄ꝫ adoramus? At cur non potius uiuā illius & spirantem imaginem in hisce ueneramur libris? Si quis Christi tunicā exhibeat, quo non terrarum prouolaturi simus, ut eam osculari liceat? Atqui ut totam illius supellectilem proferas, nihil erit, quod Christū expressius ac uerius representet, q̄ꝫ euangelicæ literæ? Ligneā aut saxeam statuam, amore Christi, gemmis auroq; decoramus. Quin hæc potius auro gemmisq;, & si quid his preciosius, insigniuntur, quæ tanto præsentius Christum nobis referunt, q̄ꝫ illa imaguncula? Siquidem illa, quid aliud q̄ꝫ corporis figuram exprimit? si tamen illius quicq̄ꝫ exprimit, at hæ tibi sacrosanctæ mentis illius uiuam referunt imaginem, ipsumq; Christum loquentem, sanantem, morientem, resurgentem, deniq; totū ita præsentē reddunt, ut minus uisurus sis, si coram oculis conspicias.

In sacris Literis versandū dies noctesq;.

PARACLESEOS FINIS.

ERASMI ROTERODAMI METHODVS.

AT dicet mihi fortasse lector aliquis. Quid tu ita iamdudum currentem (ut dici solet) incitas? Quin uiam magis & rationem indica, qua cuiuis liceat, ceu compendio ad istam tantopere laudatam philosophiam peruenire. Quandoquidē nō minima negocij pars est, adeundi negocij uiam nosse. Quanq̄ꝫ id sane, primū non unius uoluminis opus esse sciam, deinde ne meū quidē, tamen quādo qui ipsi nauigarūt infeliciter, nihilo seci⁹ alijs soluētibus solēt recte consulere cōmonstratis ꝑiculis, hos nimirū imitabor, aut certe Mercuriales illas statuas, quæ in compitis positæ, suo nonnunq̄ꝫ indicio uiatorem eo prouehunt, quo nunquam ipsæ sint peruenturæ, & ut nonnihil ex poetis attingam, fungar uice cotis, acutū, Reddere quæ ferrum ualet, exors ipsa secandi. Tametsi diuus Aurelius Augustinus accurate simul & copiose quatuor libris, quibus titulum fecit de doctrina christiana, super hac re disseruit. quo magis idem agemus, non solum q̄ꝫ fieri potest breuissime, uerum etiam crassius & pinguiore, quod aiunt, Minerua. quippe qui non excellentibus uiris ista paramus, sed plebeis & inferioris uenæ ingenijs, nostra qualicunq; industria, nitimur subuenire. Itaq; quod primo statim loco præcipiendū

Horatius in Arte.

erat, id sane pfacile, & ut isti loquntur, numero dici potest. Cæterũ quod ad uim attinet, omnium est longe primum ac maximum. Et ut in præcipiendo minimum est negocij, ita in præstando plurimum. Nempe ut ad hanc philosophiam nõ stoicam aut aristotelicam, sed plane cœlestem, animũ adferamus ea dignum, hoc est non tantum purum ab omnibus uiciorum inquinamentis, uerũ etiam ab omni cupiditatum tumultu tranquillum ac requietum, quo expressius in nobis, uelut in amne placido, aut speculo nitidissimo reluceat æternæ illius ueritatis imago. Nam si Hippocrates a suis exigit mores sanctos & integros, si Iulius Firmicus in arte supstitiosa, non admittit ingeniũ, lucri gloriæue studio corruptum, quanto magis æquum est nos ad huius diuinæ sapientiæ scholam seu templum uerius purgatissimis animis accedere? Adsit summus ardor discendi. Non dignat hoc incomparabile margaritum, uel uulgariter amari, uel cum alijs diligi, Sitientem requirit animum, & nihil aliud sitientem. Iam hoc sacrũ limen adituris, procul absit omne supercilium, absit illa ueri nocẽtissima pestis, gloriæ fames, absit rixarum parens pertinacia, multo magis cæca temeritas. Cũ loca subis, religione ueneranda, exoscularis oĩa, adoras oĩa, & quasi nusq̃ nõ adsit numen aliquod, ita nihil non reuereris. Id tibi multo religiosius faciendũ memineris, cũ hæc diuini spũs adyta subiturus es. Quod datur uidere, pronus exosculare, quod non datur, tamen opertum, quicquid est, adora procul ac uenerare. Absit impia curiositas. Quædam mysteria uel ob hoc ipsum uidere merebe ris, quod temetipsum ab illorum conspectu reuerenter submoueris. Hic primus & unicus tibi sit scopus, hoc uotum, hoc unum age, ut muteris, ut rapiaris, ut affleris, ut transformeris in ea quæ discis. Cibus est animi, ita demum utilis, non si in memoria ceu stomacho subsidat, sed si in ipsos affectus, & in ipsa mẽtis uiscera traijciatur. Ita demum tibi uideare profecisse, nõ si disputes acrius, sed si te senseris alterum fieri, minus elatum, minus iracundum, minus uitæ cupidum, si cotidie uicijs decedat aliquid, aliquid accrescat pietati. Iam quod ad eas attinet literas, quarũ adminiculo cõmodius ad hæc pertingimus, Prima cura debetur, per discendis tribus linguis, latinæ, græcæ, hebraicæ, quod constet omnem scripturã mysticam hisce proditã esse. Neq; uero mihi protinus hic resilias amice lector, negocij difficultate, ceu claua repulsus. Si non desit præceptor, si non desit animus, minore pene negocio tres hæ linguæ discentur, q̃ hodie discitur unius semilinguæ miseranda balbuties, nimirum ob præceptorum inscitiam. Nec flagitamus, ut in his usq; ad eloquentiæ miraculum proueharis, satis est, si ad mundiciam & elegãtiam, hoc est mediocritatem aliquã progrediare, quod sufficiat ad iudicandũ. Nam ut omnes cæteras humanas disciplinas negligamus, nulla ratione fieri potest, ut intelligas quod scriptũ est, si sermonis quo scriptũ est fueris ignarus. Neq; em̃ audiendos arbitror, istos quosdã, qui cũ in sophisticis tricis, usq; ad decrepitam ætatem computrescant, dicere solent, Mihi satis est interpretatio

Exigit aĩus ad hanc philosophiam purus

Hippocrates

Discendę tres Linguę Latina Grecia et Hebraica

pretatio Hieronymi. Sic em̃ potiſſimum reſpondent ñ, qui ne latine quidem ſci re curant, ut his etiam fruſtra uerterit Hieronymus. Cæterũ ut ne dicã interim, plurimis modis referre, e ſuis haurias fõtib⁹ aliqd, an e qualibuſcũq; lacunis, qd quod quædam ob ſermonum idiomata, ne poſſunt quidem ita trãſfundi in linguam alienam, ut eandem lucem, natiuam gratiam, parem obtineant emphaſin. Quid quod quædam minutiora ſunt, cq; ut omnino reddi poſſint, id quod paſſim queritur damitatq; diuus Hieronymus. Quid quod permulta ab Hieronymo reſtituta, temporũ iniuria interciderunt, uelut euangelia ad græcam ueritatem emendata. Quid quod ſcriptorũ uel errore, uel temeritate, tum olim uiciati ſunt libri, tum hodie paſſim uiciantur. Poſtremo qd quod nec ea, quibus Hieronymus hæc reſtituit, ſatis intelligũtur, ſi linguas quarum teſtimoniis nitit̃ prorſus ignores? Quod ſi ſemel ſufficiebat Hieronymiana tranſlatio, quorſum tandem attinebat caueri Pontificum decretis, ut ueteris inſtrumenti ueritas ab hebræorum uoluminibus, noui fides a græcorum fontibus peteretur. Certe iã tum uerterat Hieronymus. Deniq; ſi hæc ſatis erat, qui poſtea factũ eſt, ut tot manifeſtariis ac pudendis erratis lapſi ſint primi nominis theologi, id qd aper tius eſt, cq; ut uel negari poſſit, uel diſſimulari. In quibus eſt, & ipſe neotericorũ omnium diligentiſſimus Thomas Aquinas, quem mihi parum propiciũ eſſe uelim, ſi aut mẽtior, aut contumeliæ cauſa hæc dico. Ne quid interim dicam, de cæteris, cum hoc haud quaq; conferendis, mea quidem ſententia. Quod ſi cuius ætas iam ad hoc præteriit, is, quod eſt uiri prudentis, ſuam ſortem boni conſulat, & quoad poteſt, aliena fulciatur induſtria, modo ne iuuenibus, quibus hæc proprie ſcribuntur obſtrepat. Quanq; ego profecto ne ſenibus quidem fuerim autor deſperandi, quandoquidem quatuor nominatim recenſere poſſim, mihi familiariter notos, uiros iam libris etiam æditis celebres, quorũ unus duodequinquaginta natus annos, nemo non maior quadraginta, prima græci ſermonis elementa ſit aggreſſus. Porro quo ꝓfecerint, ipſi ſuis teſtati ſunt monumentis. Quod ſi Catonis exemplum leuiter nos mouet, ipſe diuus Auguſtinus iam epiſcopus, iam ſenex, ad græcas literas, puero deguſtatas quidem, ſed faſtiditas reuerſus eſt. Rodolphus agricola, unicũ Germaniæ noſtræ lumen & ornamẽtum, annum egreſſus quadrageſimũ, hebræas literas diſcere, nec erubuit, uir in re literaria tantus, nec deſperauit, tam grandis natu. Nã græcas adoleſcens imbiberat. Ipſe iam undequinquageſimum agens annum, ad hebraicas literas, olim utcũq; deguſtatas, cũ licet, recurro. Nihil eſt rerum, quod non efficiat humanus animus, modo ſibi imperarit, modo impenſe uelit. Et ad hoc, ut dixi, negocium qualiſcũq; mediocritas ſatis eſt, dũ ea ſane abſit a temeritate, quæ fere ſolet hoc audacius pronunciare, quo minus exacte diiudicat. Felicior quidem hac in parte iuuẽtus, at non deſperãdi ſenes. Illa plus ſpei de ſe præbet. At huic nõnunq; ardor animi præſtat, quod aliis non præſtat ætatis uigor. Porro ſen-

Contra aduerſarios.

Tranſlatio Hieronymi.

Thomas Aqui.

Senes ſe contulerũt ad græcas lras.

tentiã Hilarij & Auguſtini, qui putãt in ueteris inſtrumẽti libris nihil requirendũ ultra ſeptuaginta, ſatis in epiſtolis ſuis ipſe refellit Hieronymus & ſi nõ refelliſſet ille, ſatis refellit inſignis ille lapſus Hilarij in oſanna. Ambroſio quoq; ad eũdẽ impingẽte lapidẽ. Porro ſi rara q̃dã ingenij felicitas, & alba, qd̃ dici ſolet indoles, inſignẽ theologũ polliceri uidebit̃, haud mihi diſplicet, qd̃ placuit & Auguſtino, ut moderate deguſtatis elegãtioribꝰ diſciplinis, inſtruat̃ ac p̃pareṫ, nẽpe dialectica, rhetorica, arithmetica, muſica, aſtrologia, cum primis autem rerũ naturalium cognitione, uelut animantium, arborum, gemmarum, ad hæc, locorum, præſertim illorum, quos diuinæ literæ cõmemorant. Fit enim ut agnitis regionibus, cogitatione ſequamur narrationem, & animo uelut una circumferamur, ut rem ſpectare uideamur non legere. ſimulq; non paulo tenacius hærent quæ ſic legeris. Iam ſi gentium apud quas res geſta narratur, ſiue ad quas ſcribunt apoſtoli, nõ ſitum modo, uerumetiam originem, mores, inſtituta, cultum, ingenium, ex hiſtoricorum̃ literis didicerimus, dictu mirum, quantum lucis, & ut ita dicam, uitæ, ſit acceſſurum lectioni, quæ prorſus oſcitabũda mortuaq; ſit oportet, quoties non hæc tantum, ſed & omnium pene rerum ignorantur uocabula, adeo ut nonnunq; uel impudenter diuinantes, uel ſordidiſſimos cõſulentes dictionarios, ex arbore faciant quadrupedem, e gemma piſcem. Abunde dictum uidetur, ſi tantum adiecerint, Eſt nomen gemmæ, aut ſpecies eſt arboris, aut genus animantis. Atqui non raro ex ipſa rei proprietate pendet intellectus myſterij. Nec illud opinor inutile fuerit, ſi theologiæ deſtinatus adoleſcens, diligenter exerceatur in ſchematis ac tropis grammaticorum rhetorumq;, præludat in fabulis ad allegoriam explicãdis, in apologis, in ſimilibus, & in his præcipue partibus rhetorices, quæ de ſtatibus, de propoſitionibus, de probatiõibus de amplificationibus, deq; affectibus tractant, quod hæc maiorem in modũ faciant ad iudicium, quæ res in omni ſtudiorum genere ualet plurimum. Et quoniã pfeſſio theologica magis cõſtat affectibꝰ, q̃ argutijs, quas in ethnicis quoq; philoſophis, ipſi rident ethnici, Paulus in Chriſtiano deteſtatur, idq; non uno in loco, conueniet in hoc genere per ætatem exerceri, quo poſtea dexterius in theologicis allegorijs tractandis, lociſq; cõmunibus uerſari poſſit. Id ni fallor, uiderat Auguſtinus, cum Licentium ſuum, ad ſuas muſas, a quibus, iam parabat deſciſcere, reuerti iubet, quod eiuſmodi ſtudia, ad cæteras item literas ingenium uegetius reddant, & ſuculentius. Alioqui ſi quis tantum infantibus illis & anxijs ieiuniſq; præceptiunculis imbuatur, dialectices, aut ut nunc traditur, ſophiſtices, quã ipſam cotidie nouis difficultatibus aliam atq; aliam reddunt, fit ut ad contentionem quidem inuictus euadat, cæterum in tractandis diuinis literis, deum immortalem, q̃ uidemus iſtos iacere, frigere, imo q̃ non uiuere? Cuius rei, ſi quis promptum aliquod argumentum requiret, ueteres illos theologos Origenẽ, Baſilium, Hieronymum, cum his recentioribus

Elegantiores diſciplinæ Theologo deſcendo

cõponat

cõponat,cõferat. Videbit illic aureũ quoddã ire flumen,hic tenues quoſdã riuu
los,eoſq; nec puros admodum,nec ſuo fonti reſpondẽtes.illic in feliciſſimis hor
tis affatim expleberis,hic inter ſpineta dilaceraris ac torqueris. Illic maieſtatis
plena omnia,hic adeo nihil ſplendidũ,ut multa ſordida parumq; digna digni
tate theologica. Quod ſi diutius immorandũ ſit pphanis literis, equidẽ id fie
ri malim,in his quæ ppius affines ſint arcanis libris. Neq; uero me clam eſt,quã
to ſupercilio quidam cõtemnant poeticen,ceu rem pluſcp puerilem,quanto rhe
toricen,quanto bonas,ut uocant & ſunt, literas omnes. Attamen hæ nobis inſi
gnes illos dedere theologos, quos nũc prodiuius eſt negligere cp intelligere. Pa
rabolis omnia pene conueſtiuit Chriſtus,id quod poetis eſt peculiare. Rhetoꝛ
ſchemata in pphetis & Paulinis literis oſtendit Auguſtinus. Ipſe Paulus poeta
rum eſt uſus teſtimonijs. Vbi tãdẽ in his uſcp,quod Ariſtotelẽ,aut Auerroẽ re
ferat? Vbi primaꝛ & ſecũdaꝛ intentionũ,ubi ampliationũ ac reſtrictionũ, ubi
formalitatũ aut qdditatũ,aut etiã hecceitatũ ulla mẽtio, quib9 nũc differta ſũt
oia? In cæteris pfeſſionibus pulcherrimũ eſt, ſi ſuos quiſq; principes & autores
referat. Vergili9 expreſſit Homerũ,Auicenna Galenũ,Ariſtoteles p argumen
tis diuerſos. Cur ſoli nos auſi ſumus a noſtræ Philoſophiæ principibus tota ra
tione deſciſcere? Auguſtinus ſibi gratulat,quod in Platonẽ potiſſimũ inciderit,
non ob aliud, niſi quod huius dogmata propius accedant ad Chriſti doctri
nam,Et a finitimis prodiuis eſt tranſitus. Nõ quod damnem ea ſtudia,quæ nũc
uidemus in publicis ſcholis ſolẽnia,modo uere tractentur, neq; ſola tamen. Cõ
plectãtur & illa pauci,quos æquus amauit Iuppiter,ut uerbis utar Vergilianis,
nos plebeium inſtituimus theologum. Tametſi ut ingenue,quod ſentio, dicam
mihi parum tutum uidetur,ad theologiam deſtinato,in prophanis ſtudijs,præ
ſertim alienioribus conſeneſcere. Fit em̃,ut qui palatum ac linguam multo ab
ſinthio habent infectam,ijs quicquid deinde biberint aut ederint, abſinthium
ſapiat,& qui diutius in ſole uerſati ſunt,ijs deinde quicquid uiderint,eo ſeſe of
fert colore,quem ipſi ſecum in oculis glaucomate uiciatis adferunt. Ita qui bonã
uitæ partem,in Bartholo, in Auerroe,in Ariſtotele,in Sophiſticis cauillationi
bus poſuerũt, ijs diuinæ literæ non ſapiunt id quod ſunt,ſed quod illi ſecum ad
ferunt. Etenim ut elegans eſt fortaſſis,in tractatione diuinarũ literarum, nonni
hil uelut exoticis illis opibus obiter aſpergere,ita uehementer abſurdum uide
tur,cũ rem tractes ab omni ſapientia mundana longe diuerſiſſimã, nihil crepa
re,niſi Pythagoram,Platonem,Ariſtotelẽ Auerroẽ,& his,pphaniores autores,
ad horum opiniones uelut oracula obſtupeſcere. An non iſtud eſt Chriſti phi
loſophiam non cõdire, ſed prorſus aliã reddere? Quod ſi quis damabit abſq;
his non eſſe theologum,equidem conſolabor meipſum tot inſignium uirorum
exemplis,Chryſoſtomi, Hieronymi, Ambroſij, Auguſtini, deniq; Clementis,
imo Petri & Pauli, qui iſta nõ ſolũ nõ calluerũt, uerũ etiam damnãt aliquoties.

Exemplum.

Illud magis ad rem pertinuerit, ut tyrunculo noſtro, Chriſti dogmata tradãtur in ſummã redacta, idq; potiſſimũ ex euãgeliis, mox apoſtolorũ literis, ut ubiq; certos habeat ſcopos, ad quos, cætera conferat, uelut illa, ut exẽpli cauſa paucula notem, Chriſtũ nouũ in terris inſtituiſſe populũ, q totus e cœlo penderet, & oibus huiꝰ mũdi præſidiis diffiſus, alio quodã modo diues eſſet, alio ſapiẽs, alio nobilis, alio potens, alio felix, & contẽptu rerũ omniũ, rerũ felicitatem conſequeretur. Qui neſciret inuidiã, nimirũ oculo ſimplici, qui neſciret libidinem, ut ſuapte ſponte eunuchus, q pudorẽ humanũ nõ ſentiret, qui quo maior eſſet, hoc magis ſe ſubmitteret omnibus, qui ad infantulorũ ſimplicitatẽ ac puritatẽ ueluti renatꝰ eſſet, q uolucrũ ritu in diẽ uiueret, cui uita uilis eẽt, mors optãda, q nec tyrannidẽ timeret, nec mortẽ, nec Satanam, unius Chriſti præſidio fretus. Qui neſciret ne laceſſitus quidẽ uel iraſci, uel maledicere, qui & de male merentibus bene mereri ſtuderet, intra quos ſumma eſſet cõcordia, nec alia prorſus cũ membrorũ eiuſdẽ corporis inter ſe, inter quos mutua charitas oia faceret communia. Qui ſic uiueret, ut ſal & lux eſſet orbis, quiq; ſic ageret, ut ad extremũ illũ diẽ ſemp eſſet uelut accinctus ac paratus. Indicandũ & illud paucis, ut nihil prætermiſerit Chriſtus, aduerſus quod ſua doctrina non præmunierit ſuos. In q̃bus oporteat collocare felicitatẽ, docuit in mõte, quibus factis paranda ſit immortalitas, docuit in parabola iudicij, ſub perſona hedorũ & ouiũ. Quõ ſe gerere debeant, erga fratres a quibus offenſi ſint, quõ erga infirmos, quõ erga ethnicos, quõ aduerſus hoſtes & perſecutores, quõ erga p̃fectos malos aut impios. Deinde admonendus, ut diligẽter obſeruet totũ illũ Chriſti circulũ & orbem, quõ natus, quõ educatꝰ, quõ adoleuerit, qualis fuerit erga parentes, & agnatos, quõ ingreſſus euangeliçandi negociũ. Quã uarius in ædendis miraculis, cũq; uarius in reſponſis. Vt plæbis miſereat, in phariſæos & ſcribas indamat, in emẽtes ac uendentes & flagello ſæuit. Et ut cerimonias ubiq; cõtẽnit, ita fidẽ unice ſemper exigit. Quædam uelut ignorauit, ueluti de cæſaris imagine. Ad quoſdam ultro acceſſit, ad quoſdam grauatim iuit, quoſdam ultro ſibi adiunxit, quoſdã ſequi uolẽtes nõ admiſit. Herodi nihil reſpõdit, Pilato pauca, quẽadmodũ & Annæ Caiphæq;. Cũ primis obſeruãdũ qbꝰ rebꝰ ſe p̃parauerit ad extremũ illud certamẽ, quõ ſe geſſerit in morte, quõ ſepultus ſit, quõ reſurrexerit. Nihil em̃ in his, quod nõ admirabilẽ habeat pietatis doctrinã, ſi qs attẽtius obſeruet, & in his p ueſtigãdis philoſopheť. Iã nõ ſatis eſt circũſpicere, quõ iuxta ſenſum hiſtoricũ, tropologicum, allegoricũ, anagogicũ, diuerſis in rebus uarie reluceat æternaue ritas, uerũ etiã in ſingulis horũ qui gradus ſint, quæ differentiæ, quæ tractandi ratio. Quot modis tractat Origenes a deo tentatũ Abrahã? In hiſtoria uerſans quos tm̃ locos inuenit? Vt ne dicam qď idẽ typus, p uarietate reꝝ, ad quas accõmodať, p diuerſitate tẽporꝝ, uelut aliã accipit figurã, ueluti porcorꝝ ſiliquæ, ad opes, ad uoluptates, ad honores, ad mũdanã eruditionẽ p̃nt accõmodari. Et tm̃

adhuc

adhuc uersaris in tropologia. Quin tota parabola põt, ad Iudæorũ populũ & gẽtes applicari. Sũt quæ ad discipulos & illa tẽpora proprie ptineant, sunt quæ ad uniuersos, quædã dantur illorũ temporum affectibus, nonnulla ceu per ironiã ridentur. Verũ si quis hæc conetur adhibitis exemplis explanare, res non unius erit uoluminis. Admonendus, ut appositè condiscat citare diuinæ scripturæ testimonia, nõ e sũmulis, aut cõciunculis aut collectaneis nescio qbus iã sexcẽties aliũde alio cõmixtis ac refusis, sed ex ipsis fontibus, nec imitẽt quosdã, qs nõ pudet oracula diuinæ sapientiæ detorquere ad alienos sensus, aliquoties & ad contrarios. Sunt qui secũ adferũt decreta, & his seruire cogũt sacrã scripturã, cũ ex hac petenda sint animi decreta. Sũt qui eam ad publicos affectus ac mores pertrahunt, & cũ hinc sumendũ sit, quid fieri oporteat, huius patrocinio tuentur id quod uulgo fit. Iam est occultius quidẽ, sed hoc ipso nocentius deprauandi genus, cum abutentes diuinæ scripturæ uocabulis, ecclesiã interpretamur sacerdotes, mundũ laicos christianos, interim quod de christianis dictũ est, monachis accómodãtes, gladios, utrãq; ditionẽ, cũ quod de cultu diuino dictũ est, ad solas cerimonias deflectimus, quod de sacerdotis officio, ad solas preculas utcũq; dictas trahimus. Idq; quo certius fiat, nõ sat habeat quatuor aut quinq; decerpsisse uerbula, circũspiciat unde natũ sit quod dicit, a quo dicat, cui dicat, quo tempore, qua occasione, quibus uerbis, quid præcesserit, quid consequatur. Quãdoquidẽ ex hisce rebus expensis collectisq; dẽprehendit, qd sibi uelit quod dictũ est. Si primũ curaris, ut id facias cũq; optime, postea fiet, ut & facile facias. Annotanda est & theologici sermonis proprietas. Nam habet spiritus ille diuinus suam quandã linguam, & scriptores illi sacri, & cum græce scribunt, multum referunt ex proprietate sermonis hebraici. Atq; hinc multis errãdi ansa. Quod nunc dicturus, haud scio an præcipuam allaturũ sit utilitatẽ, si quis dextre præstiterit. Id est huiusmodi ut locos aliquot theologicos, aut tibi pares ipse, aut ab alio quopiã traditos accipias, ad quos omnia quæ legeris, uelut i nidulos quosdam digeras, quo promptius sit ubi uidebitur quod uoles depromere, ut exẽpli causa, rem notem, de fide, de ieiunio, de ferendis malis, de subleuandis infirmis, de cerimoniis, de pietate, atq; aliis id genus. Nam ducenti aut trecenti fingi possunt. His in ordinem compositis, iuxta rerum pugnantiam, aut affinitatem, ut in Copia quoq; nostra quõdam indicauimus quicqd usq; insigne est, in omnibus ueteris instrumenti libris, in euangeliis in literis apostolorũ, quod uel conueniat, uel dissonet, ad hos erit redigẽdum. Quod si cui usum erit, poterit ex antiquis interpretibus, postremo ex ethnicorum item libris huc conferre quod usui futurum existimarit. Hac usum fuisse ratione diuum Hieronymum ex illius scriptis mihi propemodum uideor animaduertere. Siue quid erit disserendum, aderit ad manum parata supellex, siue quid explicandũ, facilis erit locorũ collatio. Quandoquidẽ hæc nõ Origeni tantũ, sed & Augustino optima ratio est interpretandi diuinas literas, si locũ obscurũ ex aliorũ locorũ collatiõe red

damus illustrẽ,& mysticã scripturã mystica item scriptura exponat. Atq; hisce iam rebus instructus iugi meditatione uersetur in diuinis literis,has nocturna curet uersare manu,uersare diurna, has semper in manib⁹, semper habeat in sinu,ex his semper aliquid aut auribus instrepat,aut oculis occurrat, aut animo obuersetur,Nec fuerit inconsultum,diuinos libros ad uerbum ediscere, præsertim noui testamenti,qui tanto p̃sentius faciũt ad nostrã ꝓfessionẽ,ut hodie uel soli sufficere queant, deinde eos qui ex ueteri instrumento maxime cũ nouo cõsentiũt,uelut Esaiã. Quanq; si dispositis,ut dixi,locis frequẽter Paulũ cũ euãgelijs,& cum utriusq; cõferas Esaiã,reliquaq; ueteris instrumẽti loca,fiet,ut hæc sua sponte inhærescãt & insideant memoriæ. Quod si quos deterret hic labor,illud quæso secũ cogitet,q cõueniat,ut Theologus futurus,sophisticas præceptiuncu las ediscat,ediscat qualiacũq; in⁹Aristotelẽ cõmentaria,ediscat Scoti cõdusiões, & argumẽta,& idẽ opæ grauetur dare libris diuinis,ex quoꝝ fontibus uniuersa scatet theologia,quæ modo uere sit theologia ? At quanto satius semel hoc laboris,nec em̃ dixerim tædij,deuorare,q; semp recurrẽtib⁹laboribus,quoties tractandũ aut citandũ erit aliqd ad dictionarios,sũmulas,& indices cõfugere, uelut ij faciũt,qui cũ domi nihil habeant supellectilis,quoties opus, patellã aut cãtarũ a uicino petũt utẽdũ. Quin tu tuũ ipsius pect⁹ bibliothecã facito Christi, ex eo uelut e penuario de,pme,seu noua seu uetera,utcũq; postulabit res. Lõge uiuidius penetrant in animos auditorũ,quæ de tuo pectore ceu uiua ꝓdeũt,q; quæ ex aliorũ farragine sublegũtur. Roget aliqs,quid,nũ adeo facilẽ iudicas diuinã scripturã,ut sine cõmentarijs possit intelligi ? Quid ni possit, cognitis dogmatis,& hac qua dixi collatiõe locorũ adhibita? Alioqui qd aliud secuti sunt, q primi in hanc cõmentarios ædiderũt,inter quos p̃cipuus est Origenes. Quid uetet alios eodẽ puenire,quo puenerũt illi,si eadẽ ingrediãt uia? Nõ quod uelim id fieri. Imo parte laboris adimat nobis ueterũ labor. Adiuuemur illorũ cõmẽtarijs,dũ mõ primũ ex his deligam⁹ optimos,uelut Origenẽ,q sic est primus,ut nemo cũ illo cõferri possit,Basiliũ,Nazianzenũ,Athanasiũ,Cyrillũ, Chrysostomũ,Hieronymũ,Ambrosiũ,Hilariũ,Augustinũ. Deinde ut hos ipsos cũ delectu iudicioq; legat. Hoies erant,quædã ignorabãt,in nõnullis hallucinati sunt: Dormitarunt alicubi, nõnulla dederunt utcũq; uincendis hæreticis, quorũ contentionibus tũc feruebant oia. Præterea uix quisq; est horũ,cui⁹ falso titulo nõ circũferant permulta,atq; adeo qd'est ipudentius,cui⁹libris nõ multa admixta sint aliena,id qd'in Hieronymo certe palã arguim⁹,nec i cæteris itẽ obscurũ est. Quod ni in huiusmodi fuerit oculatus lector,periculũ est,ne impostoris,aut nebulonis somniũ pro Hieronymi,aut Ambrosij oraculo amplectatur. Ad hæc, quandoquidẽ infinitũ est,oẽs euoluere,ex pbatis legat optimos. Quorsum em̃ attinet in hisce neotericis coaceruatorib⁹ uerius q; interp̃tib⁹bonas horas haud bene collocare? In quibus primũ q; multa sunt,quæ tibi postea sint maiore negocio dediscenda? Deinde si quid inest recti,id ex ueteribus hausũ comperies,

sed

sed mutilū ac decurtatū, quod ob linguarū & rerū inscitiā multa, & haud scio an optima, qm̄ nō assequabant, coacti sint p̄termittere. Quid quod bona pars isto rū, ne decerpio quidē ab illis, sed a sæplus collostis ac transfusis collectaneis, uelut e decima lacuna suffurat, ut pene nihil resipiant sui fontis? Postremo, ut eadem doceant, cū frigent apud hos, sordentq; omnia ob scriptorū infantissimā balbutiem. At Hieronymus ita delicijs oia condit, ac locupletat, ut cū aberrat a uero, cum a re digredit, tamē plus bonæ rei docet, cū isti cū uere rem tradūt, ut ne dicā interim, q d' omnino tales ipsi reddimur, cuiusmodi sunt autores in quibus assidue uersamur. Neq; em̄ perinde ciborū qualitas transit in corporis habitū, ut lectio in animū ac mores. Si in ieiunis, in frigidis, in fucatis, in spinosis ac rixosis scriptoribus assidui simus, tales euadamus oportet. Sin in ijs, qui uere spirant Christū, qui ardēt, qui uiuūt, qui uerā pietatē & docent, & p̄stant, hos saltē aliqua ex parte referem⁹. At dices, si nihil accesserit, parū instructus fuero ad palestrā scholasticam. Neq; uero nos pugilē instituimus, sed theologū, & eū theologū, qui quod profitet, malit exprimere uita, cū syllogismis. Nec est, quod tibi tantopere displiceas, si inter istos parū theologus uidearis, cū inter eosdē, ne Hieronymus quidē ipse sit habiturus quod respōdeat, ac fortasse, nec ipse Paulus. In culpa est, nō ipsa theologia, quæ nō sic nata est, sed quorūdā tractatio, qui totam illā ad dialecticorū argutias, & Aristotelicā philosophiam detraxerunt, ut illic nō paulo plus sit philosophiæ cū theologiæ. Atqui fieri potest, ut rhetor aliquis, aut arithmeticus, aut musicus, sic eandē tractet, ut nemo iam sit intellecturus, nisi qui prius artiū illarum uim omnē penitus cognitam habeat. Quid aūt necesse est ad omneis omnium quæstiunculas certa respōdere theologū? Quarum neq; numerus est ullus, neq; modus, neq; finis, dum hydræ in morem pro una recisa, sexcentæ repullulant. Sunt quæ parū pium sit inuestigare. Sunt quæ citra salutis dispendium possunt nesciri. Sunt de quibus eruditius sit ambigere, & cū academicis ἐποχὴν, cū, pnūciare. Quod si cui tanta sit ingenij uis, ut utrūq; studiorū genus complecti possit, eat eat quo illū sua uirtus uocat, eat pede fausto. Sed ab his tamē incipiendum, his maiorē uitæ partē impartiendā censeo. Quod si alterū sit deserendū, non possum nō fateri q d' uerissimū est, malim in hoc latus deflectere. Præstat paulo minus esse sophistā, cū minus sapere in euāgelijs ac Paulinis literis. Satius est ignorare quædam Aristotelis dogmata, cū nescire Christi decreta. Deniq; malim cum Hieronymo pius esse theologus, cū cū Scoto inuictus. Illud certe negari non potest, per ueteres illos illustratam ac defensam Christi doctrinā, quos ita demū patiar antiquari, si constet horū argutissimis argutijs & subtilissimis subtilitatibus, uel unū ethnicū conuersū ad Christi fidē, uel unū reuictū ac mutatū hæreticū. Nā quod hodie pauciores sūt hæreses, id, si uerū fateri uolumus, magis debem⁹ fasciculis cū syllogismis. Quis em̄ omnino nodus dialectica subtilitate necti potest, qui nō eadem subtilitate dissoluatur, si liberū sit utriq;, quod uolēt, assumere? At simplices illæ literæ, to

tius orbis populos pauculis annis inouare potuerũt, Sed missam faciamus stu diorũ collationẽ. Sit suũ cuiq; pulchrũ, & ut Paulinis utar uerbis, in suo quisq; sensu abundet. Cui placẽt scholasticæ cõtrictationes sequatur, quod in scholis receptũ est. At si quis magis cupit instructus esse ad pietatẽ q; ad disputationẽ in primis & potissimũ uersetur in fontibus, uersẽt in his scriptoribus, qui proxime biberũt de fõtibus. Quod diminutũ erit in syllogismis, id pẽsabit oratio. Et satis inuictus fueris theologus, si eo ꝓfeceris, ut nulli succũbas uicio, nullis cæcas cupiditatibus, etiã si a disputatione quodlibetica discesseris inferior. Abunde magnus doctor est, qui pure docet Christum.

METHODI FINIS.

D. ERASMI ROTERODAMI APOLOGIA.

IAm ut occurrã Apologia, reclamaturis, Paulus apls referente Lucæ fortunatũ sese p̃dicat, quod apud Agrippã ꝓ se cãm dicturus esset, cui ꝓpter diutinã cũ Iudæis consuetudinẽ, res oẽs in quibus uertebatur q̃stio, maxime cognitæ cõpertæq; essent. Atq; utinã eodem noie mihi quoq; gratulari possim, cui plane diuersũ quiddã usu uenit atq; Paulo. Nã ne opus quidẽ est nobis Apologia, nisi apud istos, qui totũ hoc negociũ de quo cõtrouersia est, nõ intelligunt, nec ꝓsum aliã ob cãm calũniant, nisi qd non intelligant. Siquidem apud eos qui latinas, græcas, & hebraicas literas uel ad mediocritatẽ degustarũt, qui serio in uestigandis diuinæ scripturæ mysteriis q feliciter ac diligẽter in uetustis illis, ac nõ minus ueris q̃ uetustis theologis uersati sunt, nihil addubito, qn magnã initurus sim gratiã, etiã si quod conatus sũ, pax assecut⁹ fuero. Proinde mire fiet, ut q̃bus hac opa nostra nõ magnope sit opus, q q; soli dãnare quædã possint, quod ob bonarũ peritiã literarũ possint iudicare, ij nõ solũ cõprobẽt suo suffragio nostrã industriã, uerũ etiã gratiã haud uulgarẽ habeanr. Cõtra q hisce de rebus nullo modo possint ferre sententiã, & hoc magis egẽt huius laboris subsidio, quo lõgius absunt a bonis literis, ij non solũ nõ amplectent op⁹ ipsorũ paratũ usui, uerũ etiã obstrepẽt, calũniabunt, damnabunt, quorũ alterũ extremæ cuiusdã ingratitudinis esse uidet, alterũ insignis impudentiæ, Quid em̃ fingi põt ipudentius, quã dãnare librũ quẽ ne legeris qdẽ, tũ eiusmodi, ut si maxime legas, tñ absq; linguarũ p̃itia ꝓnũciare de eo nõ possis? Quid aũt ingratius, q̃ ꝓ tã imensis sudoribus uigiliisq;, quas tantũ iuuãdi animo susceperis, & quibus nulla par gratia referri queat, rependi calũniam, idq; potissimum ab ijs, ad quos potissimum operis utilitas sit reditura?

Cum

Cum ubiq; fœda est ingratitudo, tum in nullos æque par est gratos esse, atq; in eos qui dispendio rei pecuniariæ, iactura uoluptatũ, nonnullo etiam ualetudinis ac uitæ suæ detrimẽto, in hoc totis uiribus incũbunt, ut ingenij sui monumẽtis orbi consulant. Verum haud scio an usq; ingratius reperias mortalium ingenium, nec alias esse uerius arbitror, quod nõ minus elegãter q; grauiter dictum est a Seneca, Tutius esse, quosdam offendisse q; demeruisse. Nihil æque perit, atq; id quod confertur in ingratos. At magis perit officium, mea quidem sentẽtia, quod in eos collocatur, qui nõ intelligunt officium, & minus redit ab ijs qui non cognoscunt meritum, q; qui non agnoscunt. Nam ij tametsi dissimulant, tamen apud se sunt obnoxij, nõnunq; pudore cogũtur agnoscere. Deniq; spes est ut aliquãdo resipiscant. Illi quod est beneficiũ, iniuriam interpretantur & officio adiuti in ius uocant benemerentẽ. Theologorũ in primis est, nõ solum gratitudinẽ pstare, uerũ etiam candorẽ & mansuetudinẽ. Et theologis potissimum hic meus defuit labor, atq; hijs theologis, quibus aut nõ uacauit, aut nõ cõtigit, eas discere literas, sine quibus diuina scriptura penitus intelligi nõ possit. Horũ adiuuandis studijs, nostrũ impendimus studiũ, ut quod illis sua fortuna negauit, id nostra suppeditaret industria. Et tamẽ si qui reclamaturi sunt, ex hoc grege prodituros auguror. Amplectunt medici, nõ aspernant iurecõsulti, recipiũt philosophi, si quid ad illorũ professionẽ instaurandã conducit. Soli theologi pertinaciter reclamamus, & ipsi nostris inuidemus bonis. Sane permolestũ est, pro benigne collato beneficio nullam recipere gratiã. Molestius ab ijs de quibus benemereri studeas calumniã præmij loco reportare, & a quibus tuo iure poteras exigere debitã gratiam, his actoribus iniuriæ causam dicere. Seneca summũ liberalitatis genus esse putat, ac diuinæ beneficentiæ proximum, si quis non tantũ gratuito prosit, uerũ etiã sciens perdat beneficiũ. At mihi uideor hoc quoq; superaturus, si de his quoq; pergã benemereri, qui beneficiũ iniuria retaliant. Et quẽadmodũ fidi medici, reclamantibus etiam & cõuiciantibus ægrotis tamẽ pergunt subuenire, ita nos hoc quoq; uelut auctario beneficiũ nostrũ cumulabimus, ut beneficium quod accipiunt intelligant. Primum igitur etiam atq; etiã adhortor omẽs theologos, ut quibus per ætatẽ aut occupationes uacat, græcas degustent literas, & item Hebreas, si liceat. In ipsis arcanæ scripturæ fontibus diligenter philosophentur, ueteres theologos, quos & eruditio cõmendat & uitæ sanctimonia iugiter euoluant. Deinde nostra si uolent conferant & expendãt. atq; ita pbent si quid recte monuimus, emẽdent amice, si qd ut homines aberrauimus a uero, & minus assecuti sumus, quod sedulo sumus secuti. Quod si impetro causam, uici, pro accusatoribus habiturus patronos. Cæterum a quibus hoc non impetro, saltem illud mihi uel precario donent, ut credant, me simplici pioq; iuuãdi studio quicquid hoc laboris est suscepisse. Quod si parũ alicubi successit, error est, non scelus, & corrigi mereor, incessi non mereor.

Nihil

Nihil enim magis agnosco,q̄ me nihil scire. Profiteantur alij quàntūlibet ingentia. Ego mea tenuitate nihil p̄fitens, præsto tamē quod licet, paratissim⁹ ad palinodiā, sicubi more hoīm lapsus sim, ipse quoq; mihi cēsor futur⁹, simulatq; deprehendero. Cæterum diuus Hieronymus nō fert reprehensorē, qui damnare possit, docere non possit. Quorum illud tyrānicum est, hoc amicū & eruditū. Iā illud quēadmodū extra cōtrouersiā est apud eruditos, ita indoctis etiā, multorum libris persuasum esse reor, hanc noui testamenti æditionem Hieronymi non esse. Tametsi nos, nec hanc qualiscūq; est, aut cuiuscūq; est, neq; cōuellimus ullo modo, neq; calumniamur. Tantū restituimus, quæ temporū ac librariorꝝ uitio fuerant deprauata, obiter indicatis & his, quæ uel ambigue, uel parum attente reddidit interpres. (Nā nō recte, mihi religio est dicere, etiamsi id nō ueritus est aliquot locis Hieronymus) idq; fecim⁹, neq; leui quod dici solet brachio, neq; temere, sed primū ex canonū consilio, ad græcæ originis fidē, examinatis exē plaribus latinis, neq; tamē fidentes paucis aut quibuslibet. Laurentius Valla septem bonæ fidei codices se secutū fuisse testat. Nos in prima recognitione quatuor Græcis adiuti sumus, in posteriore quinq;. Deinde cōsultis tum puetustis tum emendatis aliquot latinæ linguæ uoluminibus. Nec hoc cōtenti discussis & exploratis, p̄batissimis autoribus, nō oscitanter obseruauimus qd citarint, qd legerint, quid emendarint, quid interpretent. Atq; hisce rebus oibus qua licuit uigilantia, certe, summa fide, collatis ac pensitatis, quod optimū iudicauimus, secuti sumus, & hac lege in mediū cōtulimus, ut nihilo secius suo quisq; iudicio frueretur. Iam uero si qui uerent, ne sacrarū literarū autoritas uocet in dubiū, si qd usq; uariauerit, hi sciant oportet, iā annos plus mille, neq; Latinorꝝ neq; Græcorū exemplaria p̄ oia cōsensisse. Id quod ne fieri quidē possit, nimirū in tanta librariorꝝ, nō solū turba, sed inscitia, oscitātia, temeritate, Vt ne cōmemorem q̄ multa mutata sint ab eruditulis, aut certe a parū attentis. Cōperio quædam erasa aut inducta a factionibus, quorꝝ tumultu quondā sursum ac deorsum miscebantur oia, præsertim oriens, dū quisq; p̄ suarꝝ partiū patrocinio scripturā uariat. Id certe factū nō obscure cōpluribus in locis declarat Hieronymus. Quid autē accidit religioni Christianæ, q̄ tot iā seculis, aliud legit Hieronymus? aliud Cyprianus, aliud Hilarius, aliud Ambrosius, aliud Augustin⁹? Apud hos alicubi nō modo diuersa cōperies, sed & pugnātia, cū in sūma christianæ fidei cōsentiāt. Quid facias, posteaq; nec ipsa horꝝ tēporꝝ æditio p̄ oia sibi consentit? Quare si quis dubitet, huic fidē fecerint codices typis etiā excusi, cū annotamentis marginalib⁹, & si id parū est, ex cōmētarijs diui Thomæ, ex cōmētarijs Lyrani, ex commentarijs Hugonis Charrensis intelliget. Quæso quid periculi consecutum est, quod sctūs Hieronymus uetus & nouū instrumentū mūdo iā senescēti, ad hebræā & græcā ueritatē instaurauit? Reclamatū est tū a nonnullis, quibus ipē suis libris abūde satisfacit, nec ob aliud opinor reclamatū, nisi qd nescirēt eas

literas

literas. At num hinc uel tantulum incõmodi natũ est Christianæ religioni? Augustinus fatet ipsa codicũ discordia, & non mediocriter adiutũ fuisse, dũ quod hic parum apte dixerat, alter clarius ac rectius efferret, id quod uel fortuito fieri necesse est. Quid decessit euangeliorũ maiestati, quod ea Iuuencus heroicis uersibus includerit? Quid scriptura diuina, quod eã fere totam Aegidius Delphus noster, insignis Theologus elegiaco carmine nuper cõplexus est? Nos locos alí quot innouauimus, nõ tam ut elegãtius redderemus, q̃ ut dilucidius ac fideliꝰ. Quid aũt erat piculi, si paraphrasi totã orationẽ nouassemus? Quibus hæc placet æditio, quã ego nec damno, nec muto, huic sua manet æditio. Siquidẽ ea nostra castigatione non læditur, sed redditur illustrior, purior, emendatior. Illa legatur in scholis, canatur in tẽplis, citetur in concionibus. Illud ausim polliceri, q̃ quis hanc nostrã domi legerit, suã rectius intellecturus est. Proinde si nihil offẽdit nisi nouitas, & illa iã uetus olim noua fuit, & hæc noua si patiamur, olim uetus fuerit. Nimis imperiti est hois, libros ãnoꝛ æstimare nũero, ac nõ potius ipsarum rerũ iudicio. Optarim & ipse in sacris literis, nihil esse deprauatũ, nihil dissidere. Atq; id ut optare est in prodiui, ita nec fuit unq̃, nec futurũ est unq̃. Iam quid attinet istos refellere, qui nõ minus indocte q̃ impudenter solent uociferari, facinus esse non ferendũ, ut quisq̃ corrigat euangelia? O uocẽ uix auriga dignã, nedum Theologo? Fas est nebuloni cuiuis, euangeliq̃ codices deprauare, & nefas erit quod deprauatum est restituere? Præsertim homini, ne quid dicam insolentius, in hoc genere literarum, nec indiligẽti, nec inexercitato, idq; tot græcis ac latinis uoluminibus, tot clarissimis autoribus in consilium ascitis? Mihi plurimis argumentis uehementer probabile est, uniuersum instrumentum nouũ græce scriptũ fuisse nõ latine. Certe si quis excipiat euãgelium iuxta Matthæum, & unam ad hebræos epistolam, de reliquo nulla controuersia est. Proinde qui mutare paret, quod scriptum fuit ab apostolis, & euangelistis, in hunc iure damitent, quod corrigat euangelia, non in eum qui iuxta Pontificum decreta ex græcorum fontibus, ex sacrorum interpretum sentẽtia syncera fide reponat, quod uel a scribis erat uitiatũ, uel ab interprete parũ apte redditũ in latinis codicibus, cũ græce scripserint apostoli. Sed cur hæc pluribus ago? cum diuus Hieronymus cõpluribus epistolis huius causæ patronũ agat, q̃ nec ipse, cũ in re nõ ita dissimili laborasset, calumnia caruit. Cuius emẽdatio si extaret, aut non fuisset nobis hoc laboris capiundũ, aut fuisset quod sequeremur. Itaq; te quæso lector optime, cũ occurret nouatũ aliquid a nobis, ne protinus ad solitæ lectionis gustum ac saliuam reiícias, ac damnes, quasi necesse sit malum esse, quicquid diuersum est, simul & me fraudans mea laude, & te operis utilitate. Sed primum nostra cõferto cum Græcis, quod quo promptius esset, illa e regione adiecimus. Expẽde num fidelius, num apertius, num significãtius exp̃sserim, q̃ uetus interpres. Nec hic rursũ, ptinꝰ in ius trahát, si minus uerbũ uerbo respõdeat, id qđ ut

maxime co

maxime coneris,ne fieri quidem poteſt. Si nefas eſſe ducunt,uſq; a literis ac ſyl labis diſcedere,cur hic interpres paſſim id ausus eſt,aliquoties nulla,nec adacta neceſſitate, nec inuitatus utilitate,ſed uelut in re ludicra laſciuiēs & oſcitās? Qđ ſi licet,ut certe licet,ſi me comperies ſententias,maiori fide reddidiſſe q; ille reddiderit,ne damna quod nouū eſt,ſed amplectere qđ eſt rectius. Iam ſi collatio tibi non ſatiſfacit,ne continuo pronuncies. Cōſule noſtras annotationes,quæ fortaſſe tibi uel autoritate teſtium,uel rationibus adductis ſatiſfacient. Fit interrim, ut diuerſa ſit lectio,fit ut ijſdem ex uerbis,complures ſenſus accipi poſſint. Nos primū unicam dūtaxat lectionem proponimus. Nec enim aliter poteramus. Cæterum in annotamentis uaria referimus,aut indicātes quid nobis optimum uideatur,aut tuo relinquentes arbitrio,quid ſequi malis. Sunt in quibus noſtra uulgata magis probatur ædition,aut Ambroſiana lectio, q; græci codices. Et tamen conſentientibus omnibus græcis exemplaribus,quoniam alia mutare non licuit,latina accōmodauimus,ne nō reſponderent,cū in hoc ipm adderentur. Cæterum id in ſcholijs diſcutimus. Comperio quædam apud illos addita ex more ſolēni, ueluti coronidē illam ſic additā orationi dominicæ,quemadmodum apud nos in calce pſalmorū adijcitur gloria patri. Ea non reſecuimus a contextu, ſed tamen in cōmentariolis admonemus addita. Nā is error minus habet periculi,cum quod frequenter comperio factum,ex alijs locis aſſcribit lector,quod in ſimili ſententia deerat alibi. Attamen id quoq; curauimus admonere. Proinde non ita tradimus hanc lectionē,quaſi certa indubitataq; ſint omnia,ſed quod ex noſtra emendatione,accedentibus annotamentis non mediocriter adiuuandus ſit lector uigilans & attentus. Inerunt pmulta quæ ceu minutula friuolaq; cōtemnenda uidebuntur alicui. Verū qui conferet,qui expendet, q tractabit & interptabitur ſacras literas,is ipſe comperiet,in his minutulis nō minimū eſſe utilitatis. Ad hæc facile mihi ueniā dabit,huiuſmodi minuta pſequuto,q cogitarit ad huiuſmodi ſcrupos primi nominis autores impegiſſe,nōnunq; & pudendo errore lapſos eſſe,nimiq; ipſum Hilarium, Auguſtinum, & inter recentiores doctiſſimū Thomā Aquinatē,ne iam cæteros cōmemorē. A quibus in hoc uerſanti negocio,nōnūq; diſſentire fuit neceſſe,quod quidem ut ſemp ingenue feci,ita nuſq; cōtumelioſe,ne in iſtos quidē procacior,quorū impudens temeritas,& inſolens inſcitia parū merebat hanc ciuilitatē,in quos etiā ſi liberiꝰ inuectꝰ fuiſſem, tamē apud eruditos omneis excuſaret me Plautinū illud, Quod dignis maledicit,bene dictū eſt,nō maledictum. Verum malui ratione habere quid me dignum eſſet,q; quid iſti mererent. Erat animus,iſtorū ineptias omnino diſſimulare,niſi libri paſſim manibus omniū tererētur,& oraculorum inſtar legerentur ac citarentur. Nec rurſus id a me factum eſt affectate ſed obiter locis aliquot,quo poſthac minus illis fidant, qui quicquid apud huiuſmodi ſcriptores utcūq; poſitum aut additum repererint,id alba quod aiunt amuſſi in

amuſſi i ſuos cõuerrerẽt cõmẽtarios,aut certe quib9autores iſti magni ſũt,intel/ligerẽt,ob harũ rez quas indicauim9ign,orãtiã,magnos etiã autores turpiter ac pluſc̃ꝫ pueriliter hallucinatos eſſe. Alioqui ſi quicquid in horum uoluminibus uel rideri,uel improbari poterat,perſequi uoluiſſem,tum uere mihi inter man9 nata fuiſſet,ἰλιὰς κακῶν,ut eſt in Græcorum prouerbio,nec ad ea refellenda una ſuffecerat ilias. Cæteros autem, quos præter eruditionis cõmendationẽ ornat & uitæ ſanctimonia, tantũ abeſt,ut inceſſam petulantius,ut ſepenumero captatis etiã prætextibus,aut eleuem errorem,aut excuſem,aut tegã. Nec mihi ſuccẽſere debent,ſi quid lapſus eſt,Auguſtinus aut Thomas,cũ res ipſa clarior eſt,c̃ꝫ ut diſſimulari poſſit. Imputent inſcitiæ linguarum,aut ſi malint,imputent illorum ſeculis. Ere ſtudioſorum erat,illa non omnino diſſimulare. Non q̃ me putem oculatiorem ſummis illis uiris,ſed q̃ alicubi fortaſſe fuerim attẽtior,& fortaſſe linguarum opibus inſtructior,certe c̃ꝫ Aquinas,qui latine tantum nouit. Quos omnes, ut ſemper ueri fuere ſtudioſiſſimi,magis propicios eſſe mihi confido,uel hoc noĩe,quod illorũ libros aliquanto reddiderim purgatiores. Quid minutius hypoſtigma? At tantula res hæreticũ gignit ſenſum,quemadmodũ docet Aurelius Auguſtinus libro de doctrina Chriſtiana tertio,exẽpli cauſa citans illud Ioannis,In principio erat uerbum apud deum,& deus erat. Et interpoſita diaſtola, ſequitur, Verbum hoc erat in principio apud deum. Hãc lectionem hæreticã appellat,uidelicet eorũ,qui negabant uerbũ dei,deum eſſe. Item illud quod eſt apud Paulũ in epiſtola ad Rhomanos. Quis accuſabit aduerſus electos dei? Ab hoc loco quæ ſequũtur,niſi per interrogationẽ legant̃,ſenſũ nõ hæreticũ modo, ſed ꝓrſus blaſphemũ efficiũt. Quaſi reſpõdeas ad ſuperiora, Deus qui iuſtificat. Deinde,quis eſt qui cõdemnet? Ad id rurſum reſpondeas, Chriſtus Ieſus,qui mortuus eſt. Idem offenſus amphibologia Paulini ſermonis,cum ait, Quod ſtultum eſt dei,ſapientius eſt hominibus, mauult ita reddi, quod ſtultum eſt dei,ſapientius eſt c̃ꝫ hominis,quod alioqui uideri potuerit incertum,dandi ne caſu dictum eſſet,hominibus,an auferẽdi. Atc̃ꝫ hæc & alia his ferme cõſimilia multis uerbis illic ãnotauit uir tant9,quæ nihil negocij ſit animaduertere,etiam ſi nullus moneat. Quid ſi is legiſſet tot portenta mendarum a nobis ꝓdita,ſublataq̃? tot craſſiſſimas diſcuſſas tenebras? tot ſenſus præpoſtere nõ ſolũ ambigue redditos,ſuæ reſtitutos integritati,an non hunc laborẽ noſtrũ utriſc̃ꝫ manibus cõplexus fuiſſet? Quædã aũt tanta breuitate ſunt annotata,ut ni noſtrã annotatiũculã ad locũ ipſum cõferas, non ſis animaduerſurus quid uoluerim. Nam quod cõpluſculis locis occurrent eadem,id data opera factum eſt,quo conſuleremus lectori uel parum memori,uel inquirẽdi laborẽ fugitanti. Et ſane nõnihil uereor,ne quemadmodũ multos ſit offenſura nouitas, ita e diuerſo exiſtat,quibus hoc ipſum diſpliceat quicc̃ꝫ eſſe quod conueniat cũ ueteri interprete. Alijs nihil probatur,quod ſit diuerſum,alijs ineruditũ uideť, quod non

quod non tota ratione pugnet ac dissideat. Rursus alios offendit sermo paulo purior ac latinior, nempe hos qui nihil acutũ iudicãt, nisi quod ꝓdigiosis scateat solœcismis. Alij contra fastidiunt, quicquid nõ referat Ciceronianũ illum nitorem. Nos in hoc opere ut nõ affectauimus eloquentiã, ita mundiciem, si qua in promptu fuit, nõ respuimus. Non offendit deus solœcismis, at idem nõ delectatur. Odit superbã eloquentiã, fateor, at multo magis superciliosam & arrogãtem infantiã. Nos toleramus istorũ balbutiẽ, ferant ipsi uicissim nostrã qualem cũq; dicendi mediocritatẽ. Verum ut aliquando finiã, quemadmodũ ingenue fateor esse permulta, quæ doctius tractari potuissent, ut nõ inficias eo, locis aliquot dormitasse lassum, ita res ipsa, ni fallor, indicabit, me post Laurentiũ Vallam, cui non hac tantũ in parte debent bonæ literæ, post Iacobum Fabrum, uirtutis omnis & literarũ antistitem, nec sine causa uersatum in hoc negocio, nec sine fructu. Bene Valeto lector amice, & si quid adhuc desyderas, a præfatione quã Annotationibus præfixi, petito.

APOLOGIAE FINIS.

ΒΙΟΙ ΤΩΝ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΩΝ ΕΚ ΤΗΣ ΤΟΥ ΔΩΡΟΘΕΟΥ ΜΑΡΤΥΡΟΣ ΚΑΙ ΤΥΡΙΩΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΣΥΝΟΥΕΩΣ.

ΜΑΤΘΑΙΟΣ ὁ ἐυαγγελϊστὴς, τὸ ἐυαγγέλιον τῶν κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, τῇ ἑβραΐδι διαλέκτῳ συνέγραψε, καὶ ἐκδέδωκεν αὐτὸ εἰς ἱερουσαλὴμ, ἰακώβῳ τῷ ἀδελφῷ τοῦ κυρίου τῷ κατὰ σάρκα, ἐπισκόπῳ ὄντι τῆς ἱερουσαλὴμ, ἐκοιμήθη δὲ ἐν ἱεραπόλει τῆς παρθίας, καὶ ἐκεῖ θάπτεται ἐνδόξως.

ΜΑΡΚΟΣ ὁ ἐυαγγελιστὴς, καὶ πρῶτος ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος, ἀλεξανδρεῦσι καὶ πάσῃ τῇ περιχώρῳ αὐτῆς ἐκήρυξε τὸ ἐυαγγέλιον τοῦ κυρίου, ἀπὸ αἰγύπτου καὶ μέχρι πενταπόλεως, ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας τραϊανοῦ, ἐν ἀλεξανδρείᾳ κάλων λαβὼν, κατὰ τοῦ τραχήλου τῶν συρεὶς ἀπὸ τῶν καλουμένων βουκόλου τόπων, ἕως τῶν καλουμένων ἀγγέλων, ἐκεῖ ἐκάη, πυρὶ, ὑπὸ τῶν εἰδωλομανῶν, μηνφαρμουθίλεως, καὶ ἐκεῖ ἐτάφη ἐν τοῖς βουκόλου.

ΛΟΥΚΑΣ ὁ ἐυαγγελιστὴς ἀντιοχεὺς μὲν τὸ γένος ἦν, ἰατρὸς δὲ τὴν τέχνην. συνεγράψατο δὲ τὸ μὲν ἐυαγγέλιον, κατ' ἐπιτροπὴν, πέτρου τοῦ ἀποστόλου, τὰς δὲ πράξεις τῶν ἀποστόλων κατ' ἐπιτροπὴν παύλου τοῦ ἀποστόλου. συναπεδήμησε γὰρ τοῖς ἀποστόλοις, καὶ μάλιστα τῷ παύλῳ, οὗ καὶ μνημονεύσας ὁ παῦλος, ἔγραψεν ἐν ἐπιστολῇ, ἀσπάζεται ὑμᾶς λουκᾶς ὁ ἰατρὸς ὁ ἀγαπητὸς ἐν κυρίῳ. ἀπέθανε δὲ ἐν ἐφέσῳ καὶ ἐτάφη ἐκεῖ, μετετέθη δὲ ὕστερον ἐν κωνσταντίνου πόλεως μετὰ καὶ ἀνδρέα τῶν τιμοθέου τῶν ἀποστόλων, κατὰ τοὺς καιροὺς κωνσταντίου βασιλέως, ἡοῦ κωνσταντίνου τῶν μεγάλου.

ΙΩΑΝΝΗΣ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὁ τῶν ἐυαγγελιστὴς τοῦ κυρίου γενόμενος, ὃν τῶν ἠγάπα ὁ κύριος, ἐν μὲν τῇ ἀσίᾳ, ἐκήρυξε τὸ ἐυαγγέλιον τῶν ΧΡΙΣΤΟΥ, ὑπὸ δὲ τραϊανοῦ βασιλέως ἐξωρίσθη ἐν τῇ νήσῳ πάτμῳ, διὰ τὸν λόγον τῶν κυρίου, ἐκεῖ δὲ ὢν καὶ τὸ ἅγιον ἐυαγγέλιον ἔγραψε, καὶ ἐξέδωκεν ἐν ἐφέσῳ, διὰ γαΐου τῶν ξενοδόχου καὶ διακόνου, ὧν καὶ παῦλος ὁ ἀπόστολος μαρτυρεῖ λέγων ῥωμαίοις, ἀσπάζεται ὑμᾶς γάϊος ὁ ξένος μου καὶ ὅλης τῆς ἐκκλησίας, μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν τραϊανοῦ ἐπάνεισιν ἀπὸ τῆς νήσου ὁ μακάριος ἰωάννης καὶ παραμένει ἐν ἐφέσῳ, καὶ ἔζησεν ἔτη .ρ κ. καὶ μετὰ ταῦτα ζῶν ἑαυτὸν ἐκεῖ ἔθαψε θεοῦ βουλήσει. εἰσὶ δὲ οἳ λέγουσι, μὴ ἐπὶ τραϊανοῦ αὐτὸν ἐξωρίσθηναι εἰς πάτμῳ, ἀλλὰ ἐπὶ δομετιανοῦ, ἡοῦ οὐ εσπασιανοῦ.

ΤΕΛΟΣ.

QVATVOR EVANGELIA, AD VETVSTISSIMORVM EXEMPLARIVM LATINORVM FIDEM, ET AD GRAECAM VERITATEM AB ERASMO ROTE RODAMO SACRAE THEOLOGIAE PROFES SORE DILIGENTER RECOGNITA.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ.

ΒΙΒΛΟΣ γενέσεως ΙΗΣΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, υἱοῦ Δαβίδ, υἱοῦ Ἀβραάμ. Ἀβραὰμ ἐγέννησεν τὸν Ἰσαάκ. Ἰσαὰκ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἰακώβ. Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἰούδαν, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ. Ἰούδας δὲ ἐγέννησεν τὸν Φαρὲς καὶ τὸν Ζαρὰ ἐκ τῆς Θαμάρ. Φαρὲς δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἐσρώμ. Ἐσρὼμ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἀράμ. Ἀρὰμ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἀμιναδάβ. Ἀμιναδὰβ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ναασσών. Ναασσὼν δὲ ἐγέννησεν τὸν Σαλμών. Σαλμὼν δὲ ἐγέννησεν τὸν Βοὸζ ἐκ τῆς Ῥαχάβ. Βοὸζ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ὠβὴδ ἐκ τῆς Ῥούθ. Ὠβὴδ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἰεσσαί. Ἰεσσαὶ δὲ ἐγέννησεν τὸν Δαβὶδ τὸν βασιλέα. Δαβὶδ δὲ ὁ βασιλεὺς ἐγέννησεν τὸν Σολομῶνα ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου. Σολομὼν δὲ ἐγέννησεν τὸν Ῥοβοάμ. Ῥοβοὰμ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἀβιᾶ. Ἀβιᾶ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἀσά. Ἀσὰ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἰωσαφάτ. Ἰωσαφὰτ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἰωράμ. Ἰωρὰμ δὲ ἐγέννησεν τὸν

EVANGELIVM SECVNDVM MATTHAEVM.

Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abrahā, Abraham genuit Isaac. Isaac aũt, genuit Iacob. Iacob aũt, genuit Iudā, & fratres eius. Iudas aũt, genuit Phares, & Zarā, e Thamar. Phares autē, genuit Esrom. Esrom aũt, genuit Aram. Arā autem, genuit Aminadab. Aminadab aũt, genuit Naasson. Naasson aũt, genuit Salmon. Salmon autē, genuit Boos, e Rhachab. Boos aũt, genuit Obed, e Ruth. Obed autē, genuit Iesse, Iesse aũt, genuit Dauid regem. Dauid autē rex, genuit Solomonem, ex ea q̃ fuerat uxor Vrie. Salomon autem, genuit Roboam. Roboam aũt, genuit Abiam. Abía autem, genuit Asa. Asa autem, genuit Iosaphat. Iosaphat autem, genuit Ioram. Ioram autem, genuit Oziā.

IOANNES FROBENIVS SVIS TYPIS EXCVDEBAT

σεν τὸν ὁζίαν. ὁζίας δὲ ἐγέννησεν τὸν ἰωά-
θαμ. ἰωάθαμ δὲ, ἐγέννησεν τὸν ἄχαζ. ἄχαζ
δὲ, ἐγέννησεν τὸν ἐζεκίαν. ἐζεκίας δὲ, ἐγέννησεν
τὸν μανασσῆ. μανασσῆς δὲ, ἐγέννησεν τὸν ἀμὼν.
ἀμὼν δὲ, ἐγέννησεν τὸν ἰωσίαν. ἰωσίας δὲ,
ἐγέννησεν τὸν ἰεχονίαν, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς
αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς μετοικεσίας βαβυλῶνος, μετὰ
δὲ τὴν μετοικεσίαν βαβυλῶνος, ἰεχονίας ἐ-
γέννησεν τὸν σαλαθιήλ. σαλαθιὴλ δὲ, ἐγέννη-
σεν τὸν ζοροβάβελ. ζοροβάβελ δὲ. ἐγέννησεν
τὸν ἀβιούδ. ἀβιοὺδ δὲ ἐγέννησεν τὸν ἐλια-
κίμ. ἐλιακὶμ δὲ, ἐγεννήσεν τὸν ἀζώρ. ἀζὼρ
δὲ, ἐγέννησεν τὸν σαδὼκ. σαδὼκ δὲ, ἐγέννη-
σεν τὸν ἀχήν. ἀχὴν δὲ, ἐγέννησεν τὸν ἐλιούδ.
ἐλιοὺδ δὲ, ἐγέννησεν τὸν ἐλεάζαρ. ἐλεάζαρ
δὲ, ἐγέννησεν τὸν ματθάν. ματθὰν δὲ, ἐγέν-
νησεν τὸν ἰακώβ. ἰακὼβ δὲ, ἐγέννησεν τὸν ἰω-
σὴφ, τὸν ἄνδρα μαρίας, ἐξ ἧς ἐγεννήθη ΙΗ-
ΣΟΥΣ, ὁ λεγόμενος ΧΡΙΣΤΟΣ. πᾶσαι οὖν αἱ
γενεαὶ, ἀπὸ ἀβραὰμ ἕως δαβὶδ γενεαὶ δεκα-
τέσσαρες. καὶ ἀπὸ δαβὶδ ἕως τῆς μετοικεσί-
ας βαβυλῶνος, γενεαὶ δεκατέσσαρες, καὶ ἀπὸ
τῆς μετοικεσίας βαβυλῶνος ἕως τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ
γενεαὶ δεκατέσσαρες.

ΤΟΥ δὲ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ἡ γέννησις οὕ-
τως ἦν, μνηστευθήσης γὰρ τῆς μητέρος αὐτοῦ
μαρίας τῷ ἰωσήφ, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς,
εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ πνεύματος ἁγίου.
ἰωσὴφ δὲ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, δίκαιος ὢν, καὶ μὴ θέ-
λων αὐτὴν παραδειγματίσαι, ἐβουλήθη λά-
θρα ἀπολύσαι αὐτήν. ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἐνθυ-
μηθέντος, ἰδοὺ ἄγγελος κυρίου κατ' ὄναρ ἐ-
φάνη αὐτῷ λέγων. ἰωσὴφ ἡὸς δαβὶδ μὴ
φοβηθῇς παραλαβεῖν μαριὰμ τὴν γυναῖ-
κα σου. τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν, ἐκ πνεύμα-
τός ἐστιν ἁγίου. τέξεται δὲ ἡὸν, καὶ καλέσεις
τὸ ὄνομα αὐτοῦ ΙΗΣΟΥΝ, αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λα-
ὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. τοῦτο δὲ ὅλον
γέγονεν, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ κυρίου διὰ
τοῦ προφήτου

it Oziã. Ozias autem, genuit Ioatham. Ioatham aũt, genuit Achas. Achas aũt, genuit Ezeciam. Ezecias aũt, genuit Manasse. Manasse autem, genuit Amon. Amon aũt, genuit Iosiam. Iosias aũt, genuit Iechoniam, & fratres eius in demigratione in Babylonẽ. Porro post demigrationẽ in Babylonẽ, Iechonias genuit Salathiel, Salathiel aũt, genuit Zorobabel. Zorobabel aũt, genuit Abiud. Abiud autẽ, genuit Eliacim. Eliacim autẽ, genuit Azor. Azor aũt, genuit Sadoc. Sadoc autẽ, genuit Achim. Achim aũt, genuit Eliud. Eliud aũt, genuit Eleazar. Eleazar aũt, genuit Matthan. Matthã aũt, genuit Iacob. Iacob aũt, genuit Ioseph, maritũ Mariæ, ex qua genit⁹ fuit Iesus, ille qui dicitur Christus. Vniuersæ itaq; generationis, ab Abraham usq; ad Dauid, generationes quatuordecim, & a Dauid usq; demigrationem in Babylonem generationes quatuordecim, & a demigratiõe in Babylonẽ usq; ad Christum generationes quatuordecim. Christi uero natiuitas sic ~~fuit~~. Cũ mater eius Maria desponsata esset Ioseph, priusq; congressi fuissent, dep̃hensa est grauida e spiritu sancto. Porro Ioseph maritus eius, quoniã erat uir iustus, & nolebat illam diffamare, uoluit clanculũ ab ea diuertere. Hæc autem cum is in animo uersaret, ecce angelus dñi in sõnis uisus est illi dicẽs. Ioseph fili dauid, ne metuas adiungere tibi Mariã uxorẽ tuã. Nã qd' in illa cõceptũ est, a spũ sctõ ꝓfectũ est. Pariet aũt filiũ, & uocabis nomẽ eius Iesum, is em̃ saluũ faciet ppl'm suũ, a pctis suis. Porro totũ hoc factũ est, ut ĩpleretur id quod dictum fuerat, a dño per prophetam

τ προφήτου λέγοντος. ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γα-
στρὶ ἕξει & τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα
αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὅ ἐστιν μεθερμηνευόμενον μεθ'
ἡμῶν ὁ θεός. διεγερθεὶς δὲ ἰωσὴφ ἀπὸ τοῦ
ὕπνου ἐποίησεν ὡς προσέταξεν αὐτῷ ὁ ἄγγε-
λος κυρίου. & παρέλαβεν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ,
& οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν ἕως οὗ ἔτεκεν τὸν
υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ ἐκάλεσεν τὸ
ὄνομα αὐτοῦ ΙΗΣΟΥΝ. τοῦ δὲ ΙΗΣΟΥ γεν-
νηθέντος ἐν βηθλεὲμ τῆς ἰουδαίας ἐν ἡμέραις
ἡρῴδου τοῦ βασιλέως, ἰδοὺ μάγοι ἀπ' ἀνατο-
λῶν παρεγένοντο εἰς ἰερουσόλυμα λέγοντες. ποῦ
ἐστὶν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων; εἴδομεν
γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ ἀνατολῇ, & ἤλ-
θομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ. ἀκούσας δὲ ἡρῴ-
δης ὁ βασιλεὺς ἐταράχθη, καὶ πᾶσα ἰερουσόλυ-
μα μετ' αὐτοῦ, καὶ συναγαγὼν πάντας τοὺς ἀρχι-
ερεῖς & γραμματεῖς τοῦ λαοῦ, ἐπυνθάνετο
παρ' αὐτῶν, ποῦ ὁ χριστὸς γεννᾶται. οἱ δὲ
εἶπον αὐτῷ ἐν βηθλεὲμ τῆς ἰουδαίας. οὕ-
τως γὰρ γέγραπται διὰ τοῦ προφήτου. καὶ σὺ
βηθλεὲμ γῆ ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν
τοῖς ἡγεμόσιν ἰούδα, ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται
ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν
ἰσραήλ. τότε ἡρῴδης λάθρα καλέσας τοὺς
μάγους, ἠκρίβωσεν παρ' αὐτῶν τὸν χρόνον τοῦ
φαινομένου ἀστέρος, καὶ πέμψας αὐτοὺς εἰς
βηθλεὲμ εἶπεν, πορευθέντες, ἀκριβῶς ἐξετά-
σατε περὶ τοῦ παιδίου, ἐπὰν δὲ εὕρητε, ἀπα-
γγείλατέ μοι, ὅπως κἀγὼ ἐλθὼν προσκυνή-
σω αὐτῷ. οἱ δὲ ἀκούσαντες τοῦ βασιλέως, ἐπο-
ρεύθησαν, καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστὴρ ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατο-
λῇ προῆγεν αὐτοὺς, ἕως ἐλθὼν, ἔστη ἐπάνω οὗ
ἦν τὸ παιδίον. ἰδόντες δὲ τὸν ἀστέρα, ἐχάρη-
σαν χαρὰν μεγάλην σφόδρα. καὶ ἐλθόντες
εἰς τὴν οἰκίαν εὗρον τὸ παιδίον μετὰ μαρίας
τῆς μητρὸς αὐτοῦ, & πεσόντες προσεκύνησαν
αὐτῷ, & ἀνοίξαντες τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν,
προσήνεγκαν αὐτῷ δῶρα. χρυσὸν & λίβα
νὸν καὶ

prophetã, loquente. Ecce uirgo erit pre-
gnans, & pariet filiũ, & uocabunt nomẽ
eius Emanuel, qd̃ si quis interpretet̃, so-
nat, nobiscũ deus. Excitatus aũt Ioseph
a somno, fecit ut iniunxerat sibi angelus
domini, & adiunxit sibi uxorẽ suam, &
nõ cognouit eam, donec peperisset filiũ
suũ primogenitum, & appellauit nomẽ
eius Iesum. Cum autem natus esset Ie- II
sus in Bethleẽ Iudææ, i diebus Herodis
regis, cece Magi ab oriente accesserunt cere
Hierosolymã, dicentes. Vbi est ille, qui
natus fuit rex Iudæo? uidimus eñ illi9
stellam in oriente, & accessimus, ut ado-
remus eũ. Auditis aũt his Herodes rex,
turbatus est, & tota Hierosolyma cũ il-
lo, & conuocatis oibus pontificibus, &
scribis ppli, percontat9 est eos, ubi Chri-
stus nasceret̃. At illi dixerunt ei, In Beth
leem Iudææ. Sic enim scriptum est per
prophetam. Et tu Bethleem terra Iuda,
nequaq̃ minima es inter principes Iu-
da. Ex te mihi egressurus est dux, qui
reget populum meum Israel. Tum He-
rodes dam accersitis Magis, accurate p
quisiuit ab illis, quo tẽpore stella appa-
ruisset. Et iussis ire in Bethleẽ, dixit, pse-
cti illuc, accurate inqrite de puero. Vbi
uero reperitis, renũtiate mihi, ut & ego
ueniam & adorem illum. At illi audito
rege, profecti sunt, & ecce stella quam ui
derãt in oriẽte, p̃cedebat illos, donec ue-
nisset, ac staret supra locum in quo erat
puer. Cum autem uidissent stellam, ga
uisi sunt gaudio magno ualde. Et in-
gressi domũ, repererunt puerum, cum
Maria matre eius, & prostrati adora-
uerunt illum, & apertis thesauris suis,
obtulerunt illi munera, aurum, & thus,

νον καὶ σμύρναν, καὶ χρηματισθέντες κατ' ὄ-
ναρ, μὴ ἀνακάμψαι πρὸς ἡρώδην, δι' ἄλλης
ὁδοῦ ἀνεχώρησαν, εἰς τὴν χώραν αὐτῶν.

Ἀναχωρησάντων δὲ αὐτῶν, ἰδοὺ ἄγγελος
κυρίου φαίνεται κατ' ὄναρ τῷ ἰωσὴφ, λέγων.
ἐγερθεὶς, παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέ-
ρα αὐτοῦ, καὶ φεῦγε εἰς αἴγυπτον, καὶ ἴσθι ἐκεῖ,
ἕως ἂν εἴπωσοι, μέλλει γὰρ ἡρώδης ζητεῖν τὸ
παιδίον, τοῦ ἀπολέσαι αὐτό. ὁ δὲ ἐγερθεὶς
παρέλαβεν τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ
νυκτὸς, καὶ ἀνεχώρησεν εἰς αἴγυπτον, καὶ ἦν ἐ-
κεῖ, ἕως τῆς τελευτῆς ἡρώδου, ἵνα πληρωθῇ τὸ
ῥηθὲν, ὑπὸ τοῦ κυρίου διὰ τοῦ προφήτου, λέγον-
τος. ἐξ αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν ἡόν μου. τότε
ἡρώδης ἰδὼν, ὅτι ἐνεπαίχθη ὑπὸ τῶν μάγων,
ἐθυμώθη λίαν, καὶ ἀποστείλας, ἀνεῖλεν πάν-
τας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν βηθλεὲμ, καὶ ἐν πᾶσι
τοῖς ὁρίοις αὐτῆς, ἀπὸ δυετοὺς, καὶ κατωτέ-
ρω, κατὰ τὸν χρόνον, ὃν ἠκρίβωσεν παρὰ τῶν
μάγων. τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν, ὑπὸ ἱερεμίου
τοῦ προφήτου, λέγοντος. φωνὴ ἐν ῥαμὰ ἠκού-
σθη. θρῆνος, καὶ κλαυθμὸς, καὶ ὀδυρμὸς πο-
λὺς. ῥαχὴλ κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς, καὶ οὐκ
ἤθελεν παρακληθῆναι, ὅτι οὐκ εἰσίν. τελευτή-
σαντος δὲ τοῦ ἡρώδου, ἰδοὺ ἄγγελος κυρίου κατ'
ὄναρ φαίνεται τῷ ἰωσὴφ ἐν αἰγύπτῳ λέ-
γων. ἐγερθεὶς, παράλαβε τὸ παιδίον, καὶ τὴν
μητέρα αὐτοῦ, καὶ πορεύου εἰς γῆν ἰσραὴλ. τε-
θνήκασιν γὰρ οἱ ζητοῦντες, τὴν ψυχὴν τοῦ παι-
δίου, ὁ δὲ ἐγερθεὶς. παρέλαβεν τὸ παιδίον καὶ
τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ ἦλθεν εἰς γῆν ἰσραὴλ. ἀκού-
σας δὲ. ὅτι ἀρχέλαος βασιλεύει ἐπὶ τῆς ἰου-
δαίας ἀντὶ ἡρώδου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐφοβή-
θη ἐκεῖ ἀπελθεῖν. χρηματισθεὶς δὲ κατ' ὄναρ,
ἀνεχώρησεν εἰς τὰ μέρη τῆς γαλιλαίας, καὶ
ἐλθὼν, κατῴκησεν εἰς πόλιν λεγομένην να-
ζαρέθ. ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τῶν προ-
φητῶν, ὅτι ναζωραῖος κληθήσεται.

Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, παραγίνετε ἰω-
άννης

& myrrhã, & oraculo admoniti in som-
nis, ne reflecterẽt ad Herodẽ, per aliam
uiam reuersi sunt in regionem suam. Di-
gressis aũt illis, ecce angelus domini ap-
paret in somnis Ioseph dicens. Surge &
assume puerum & matrem illius, & fuge
in Aegyptum, & esto illic, donec dixero
tibi. Futurum est enim, ut Herodes que-
rat puerum ad perdendũ eum. Ille uero
excitat⁹, assũpsit puerũ & matrẽ ei⁹ noctu
& secessit in Aegyptũ, & fuit illic usq; ad
obitũ Herodis, ut impleret' qd' dictum
fuerat ꝑ ꝓphetã a dño, dicentẽ. Ex Aegy-
pto uocaui filiũ meũ. Tũ Herodes ubi
uidit sibi illusũ fuisse a Magis, idignat⁹
est uehemẽter, ac missis satellitib⁹, sustu-
lit oẽs pueros qui erant in Bethleẽ, & in
omnibus confinijs Bethleemiticis, a bi-
matu, & infra, iuxta tempus, quod exa-
cte cognouerat ex magis. Tunc imple-
tum est, quod dictum fuerat ab Hiere-
mia propheta, dicente. Vox in rama au-
dita est, lamentatio, ploratus, & fletus
multus. Rachel plorãs filios suos, & no-
luit consolationem admittere, quod nõ
sint. Cæterũ defuncto Herode, ecce an-
gelus dñi in sõnis apparet ioseph in Ae-
gypto, dicens. Surge & assume puerũ &
matrẽ eius, & uade in terrã Israel. Defũ-
cti sunt em̃, q q̃rebãt aĩam pueri. At ille
surgẽs assũpsit puerũ & matrẽ illi⁹, & ue-
nit ĩ terrã Israel. Verũ cũ audisset Arche-
laum regnare ĩ Iudæa, loco Herodis pa-
tris sui, timuit illuc abire, sed oraculo ad-
monitus in sõnis, secessit in partes Ga-
lileæ, ac profectus habitauit in ciuitate,
quæ uocatur Nazareth, ut impleretur,
qd' dictum fuerat per prophetas. Naza-
reus uocabit'. In diebus illis, accedit Io III
annes

ἄνης ὁ βαπτιστὴς κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς
Ἰουδαίας, καὶ λέγων. μετανοεῖτε. ἤγγικεν γὰρ
ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. οὗτος γάρ ἐστιν ὁ ῥη
θεὶς ὑπὸ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου λέγοντος. φω
νὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἑτοιμάσατε τὴν ὁ
δὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ.
αὐτὸς δὲ ὁ Ἰωάννης, εἶχεν τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ, ἀπὸ
τριχῶν καμήλου, καὶ ζώνην δερματίνην, περὶ
τὴν ὀσφῦν αὐτοῦ, ἡ δὲ τροφὴ αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες,
καὶ μέλι ἄγριον, τότε ἐξεπορεύετο πρὸς αὐ
τὸν Ἱεροσόλυμα καὶ πᾶσα ἡ Ἰουδαία, καὶ πᾶ
σα ἡ περίχωρος τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ἐβαπτίζοντο ἐν
τῷ Ἰορδάνῃ ὑπ' αὐτοῦ, ἐξομολογούμενοι τὰς
ἁμαρτίας αὐτῶν. ἰδὼν δὲ πολλοὺς τῶν φαρι
σαίων καὶ σαδδουκαίων ἐρχομένους ἐπὶ τὸ
βάπτισμα αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς. γεννήματα
ἐχιδνῶν τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν, ἀπὸ τῆς
μελλούσης ὀργῆς; ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξί
ους τῆς μετανοίας. καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν
ἑαυτοῖς, πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ. λέγω
γὰρ ὑμῖν, ὅτι δύναται ὁ θεὸς ἐκ τῶν λίθων τού
των ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ. ἤδη δὲ καὶ
ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται.
πᾶν οὖν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν,
ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται. ἐγὼ μὲν
βαπτίζω ὑμᾶς ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν, ὁ δὲ ὀ
πίσω μου ἐρχόμενος, ἰσχυρότερός μου ἐστίν.
οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι,
αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ, καὶ πυ
ρί, οὗ τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθᾶρι
εῖ τὴν ἅλωνα αὐτοῦ, καὶ συνάξει τὸν σῖτον αὐ
τοῦ, εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυρον, κατακαύ
σει πυρὶ ἀσβέστῳ. τότε παραγίνεται ὁ ΙΗ
ΣΟΥΣ ἀπὸ τῆς γαλιλαίας ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην
πρὸς τὸν Ἰωάννην, τοῦ βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ.
ὁ δὲ Ἰωάννης, διεκώλυεν αὐτὸν, λέγων. ἐγὼ
χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχη
πρός με; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, εἶπεν πρὸς
αὐτὸν, ἄφες ἄρτι. οὕτως γὰρ πρέπον ἐστὶν ἡμῖν,
πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. τότε ἀφίη
σιν αὐτῷ

annes baptista, p̃dicãs in deserto Iudææ
& dicens. Pœniteat uos. Appropinqua-
uit em̃ regnum cœlorꝝ. Hic enim est ille
de quo dixit ꝓpheta, q̃ ait. Vox clamãtis
in deserto, parate uiam dñi, rectas facite
semitas eius. Ipse uero Ioãnes habebat
indumentum suum ex pilis camelorum
& zonam pelliceam circum lumbos su-
os. Porro cibus illius erant locustæ &
mel syluestre. Tunc egressa est ad illum
hierosolyma, & tota Iudæa, totaq; regio
undiq; finitima Iordani, & baptizabãt
in Iordane ab illo, confitentes peccata
sua. Cum uidisset autem multos ex pha
risæis & sadducæis, uenientes ad baptis-
mum suum, dixit illis. Progenies uipera
rum, quis uobis submonstrauit, ut fuge-
retis a uentura ira? Facite igitur fructus
qui deceant pœnitentiã. Ht ne uideami-
ni dicere intra uosipsos, patrẽ habemus
Abraham. Dico enim uobis, quod pos-
sit deus facere ut ex lapidib⁹ his, filij sur
gãt ipsi Abrahæ. Iam uero & securis ad
radicem arborũ posita est. Omnis igit̃
arbor q̃ non facit fructum bonũ, excidi
tur, & in ignem mittitur. Ego quidẽ ba-
ptizo uos in aqua, ad pœnitentiã. At ille
qui post me uenturus est, fortior me est,
cuius nõ sũ idoneus, ut calciamenta por-
tem. Ipse uos baptizabit i spũ sancto &
igni, cuius uentilabrũ in manu ipsius, &
repurgabit areã suã, & congregabat tri-
ticum suũ in horreũ, paleam aũt exuret
igni inextinguibili. Tunc accedit Iesus
a Galilæa ad Iordanẽ ad Ioannẽ, ut ba-
ptizaret̃ ab illo. At Ioannes, phibebat il
lũ dicẽs. Mihi op⁹est, ut abs te baptizer,
& tu uenis ad me. Respõdẽs aũt Iesus di
xit ad illũ, omitte nũc. Sic em̃ decet nos,
ut impleamus oẽm iusticiã. Tunc omit-
tit illum

σὶμ ἀυτὸμ. καὶ βαπτισθεὶς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ἀνέβη
εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ὕδατος. καὶ ἰδοὺ ἀνεῴχθησαν
αὐτῷ οἱ οὐρανοὶ καὶ εἶδεμ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ
καταβαῖνομ ὡσεὶ περιστερὰμ, καὶ ἐρχόμενον
ἐπ᾽ αὐτόμ. καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶμ λέ-
γουσα. οὗτός ἐστιμ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς,
ἐν ᾧ εὐδόκησα. Τότε ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἀνήχθη
εἰς τὴν ἔρημομ ὑπὸ τοῦ πνεύματος, πειρασθῆ-
ναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ νηστεύσας ἡμέρας τεσσα
ράκοντα, καὶ νύκτας τεσσαράκοντα, ὕστερομ ἐπεί
νασεν. καὶ προσελθὼν αὐτῷ ὁ πειράζωμ, εἶπεν.
Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, εἰπέ, ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι
γένωνται. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεμ. Γέγραπται.
οὐκ ἐπ᾽ ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ᾽ ἐπὶ
παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ, διὰ στόματος
θεοῦ. Τότε παραλαμβάνει αὐτὸμ ὁ διάβολος
εἰς τὴν ἁγίαμ πόλιμ, καὶ ἔστησεμ αὐτὸμ ἐπὶ τὸ
πτερύγιομ τοῦ ἱεροῦ, καὶ λέγει αὐτῷ. Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ
θεοῦ, βάλε σεαυτὸμ κάτω. Γέγραπται γάρ, ὅτι
τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, καὶ ἐπὶ
χειρῶμ ἀροῦσίμ σε, μήποτε προσκόψῃς πρὸς
λίθομ τὸμ πόδα σου. ἔφη αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, πά
λιμ γέγραπται. οὐκ ἐκπειράσεις κύριομ τὸμ
θεόμ σου. πάλιμ παραλαμβάνει αὐτὸμ ὁ διά-
βολος εἰς ὄρος ὑψηλὸμ λίαμ, καὶ δείκνυσιμ
αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου, καὶ τὴν
δόξαμ αὐτῶν, καὶ λέγει αὐτῷ. Ταῦτά σοι πάν-
τα δώσω, ἐὰμ πεσὼν προσκυνήσῃς μοι. Τότε
λέγει αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ὕπαγε ὀπίσω μου σα
τανᾶ. Γέγραπται γάρ. κύριομ τὸμ θεόμ σου προ-
σκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Τότε ἀ-
φίστιμ αὐτὸ ὁ διάβολος. καὶ ἰδοὺ ἄγγελοι προ
σῆλθομ, καὶ διηκόνουν αὐτῷ. Ἀκούσας δὲ
ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεμ
εἰς τὴν Γαλιλαίαμ, καὶ καταλιπὼμ τὴν Να
ζαρέθ, ἐλθὼμ κατῴκησεμ εἰς Καπερναούμ τὴν
παραθαλάσσιαμ, ἐν ὁρίοις Ζαβουλὼμ, καὶ νεφ-
θαλείμ, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲμ διὰ Ἡσαΐου τοῦ
προφήτου λέγοντος. γῆ Ζαβυλὼμ καὶ νεφθα
λείμ ὁδὸμ θαλάσσης, πέραμ τοῦ Ἰορδάνου, Γα
λιλαία

tit illum. Et baptizatus Iesus, ascendit protinus ab aqua. Et ecce, aperti sunt illi cœli, & uidit spiritum dei descendentem tanq̃ columbam, & ueniẽtem super se; Et ecce uox de cœlis dicens. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene cõplacitum est. Tunc Iesus subductus fuit in IIII desertum a spiritu, ut tentaretur a diabolo. Et cum ieiunasset dies quadraginta, ac noctes quadraginta, postea esurijt. Et cum accessisset ad eũ ille qui tentat, dixit. Si filius es dei, iube ut lapides hi panes fiant. At ille respondẽs, dixit: Scriptum est. Non in pane solo uicturus est homo, sed in omni uerbo quod egreditur per os dei. Tunc assumit illũ diabolus in sanctam ciuitatem, & statuit eum super pinnaculum templi, & dicit illi. Si filius es dei, mitte te deorsum. Nam scriptum est. Angelis suis mandaturus est de te, & in manibus tollent te, ne quando impingas in lapidem pedem tuum. Dixit illi Iesus, rursum scriptum est. Non tentabis dominum deum tuum. Rursus assumit illum diabolus in montem excelsum ualde, & cõmonstrat ei oia regna mundi, & gloriã illoꝝ, & dicit illi. Hæc oia tibi dabo, si p̃stratus adoraueris me. Tunc dicit illi Iesus. Abi post me satana. Scriptũ est enĩ. Dñm deũ tuũ adorabis, & illũ solũ coles. Tũc omittit illũ diabolus. Et ecce angeli accedebãt, & ministrabãt ei. Cũ audisset aũt Iesus, qd Ioãnes traditus esset secessit in Galileã, & relicta Nazareth, p̃fectus habitauit in Caparnaũ, q̃ est ciuitas maritima, in finibꝰ Zabulon & Neptalim, ut ipleret qd dictũ fuerat p̃ Esaiam pphetã dicẽtẽ. Terra Zabuló & Neptalim iuxta uiã maris, ultra Iordanẽ, galilæa

λιλαίᾳ τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, εἶδεν φῶς μέγα, καὶ τοῖς καθημένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς. καὶ ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ ΙΗΣΟΥΣ κηρύσσειν καὶ λέγειν. μετανοεῖτε, ἤγγικεν γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. περιπατῶν δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς γαλιλαίας, εἶδεν δύο ἀδελφούς, σίμωνα τὸν λεγόμενον πέτρον, καὶ ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, βάλλοντας ἀμφίβληστρον εἰς τὴν θάλασσαν, ἦσαν γὰρ ἁλιεῖς, καὶ λέγει αὐτοῖς. δεῦτε ὀπίσω μου καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁλιεῖς ἀνθρώπων. οἱ δὲ ἀφέντες εὐθέως τὰ δίκτυα, ἠκολούθησαν αὐτῷ. καὶ προβὰς ἐκεῖθεν, εἶδεν ἄλλους δύο ἀδελφούς, Ἰάκωβον τὸν τοῦ ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐν τῷ πλοίῳ μετὰ ζεβεδαίου τοῦ πατρὸς αὐτῶν, καταρτίζοντας τὰ δίκτυα αὐτῶν, καὶ ἐκάλεσεν αὐτούς. οἱ δὲ εὐθέως ἀφέντες τὸ πλοῖον καὶ τὸν πατέρα αὐτῶν, ἠκολούθησαν αὐτῷ. καὶ περιῆγεν ὅλην τὴν γαλιλαίαν ὁ ΙΗΣΟΥΣ, διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, καὶ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας, καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ. καὶ ἀπῆλθεν ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εἰς ὅλην τὴν συρίαν. καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ, πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, ποικίλαις νόσοις καὶ βασάνοις συνεχομένους, καὶ δαιμονιζομένους, καὶ σεληνιαζομένους, καὶ παραλυτικούς, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς. καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοὶ ἀπὸ τῆς γαλιλαίας καὶ δεκαπόλεως, καὶ ἱεροσολύμων, καὶ ἰουδαίας, καὶ πέραν τοῦ ἰορδάνου. ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος, καὶ καθίσαντος αὐτοῦ, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, ἐδίδασκεν αὐτούς, λέγων. Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται.

Μακάριοι

lilæa gentium, populus qui sedebat in te nebris & umbra mortis, uidit lucem magnam, & sedẽtibus in regione & umbra mortis, lux orta est eis. Et exeo tempore cœpit Iesus prædicare, & dicere, pœnitemini: appropinquauit enim regnũ cœlorum. Ambulans autem Iesus iuxta mare Galilææ, uidit duos fratres, Simonem qui uocatur Petrus, & Andream fratrem eius, iacientes rete in mare. Nam erant piscatores, & dicit illis. Venite post me, & faciam uos piscatores hominum. At illi relictis illico retibus secuti sunt illum. Et progressus illinc, uidit alios duos fratres, Iacobum filium Zebedæi, & Ioannem fratrem eius, in naui, cum Zebedæo patre suo, sarcientes retia sua, & uocauit eos. At illi protinus relicta naui & patre suo, secuti sũt eum. Et circumibat totam Galilæam Iesus docens in synagogis illorum, & prædicans euangelium regni, & curans omnem morbum, & omnem languorem in populo. Et dimanauit fama illius in totam Syriam. Et adduxerunt ad illum oẽs male affectos, uarijs morbis & tormentis contractos, & dæmoniacos, & syderatos, & paralyticos, & sanauit illos. Et secutæ sunt eum turbæ multæ, a Galilæa ac Decapoli, & Hierosolyma, & Iudæa, & trans Iordanem.

V

Cum uidisset autem turbas, ascendit in montem, & cum sedisset accesserunt ad illum discipuli eius, & postquam aperuisset os suum, docebat illos, dicens. Beati pauperes spiritu, quoniam illorum est regnum cælorum. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolationem accipient.

μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται. μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται. μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται. μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ θεοῦ κληθήσονται. μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. μακάριοί ἐστε, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσιν, καὶ εἴπωσιν πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι, ἕνεκεν ἐμοῦ. χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς. οὕτως γὰρ ἐδίωξαν τοὺς προφήτας, τοὺς πρὸ ὑμῶν. ὑμεῖς ἐστὲ τὸ ἅλας τῆς γῆς. ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἁλισθήσεται; εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἔτι, εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω καὶ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. ὑμεῖς ἐστὲ τὸ φῶς τοῦ κόσμου. οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη, οὐδὲ καίουσι λύχνον, καὶ τιθέασιν αὐτὸν ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσιν τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ. οὕτως λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν, τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. μὴ νομίσητε, ὅτι ἦλθον καταλύσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας, οὐκ ἦλθον καταλύσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι. ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἰῶτα ἓν, ἢ μία κεραία, οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα γένηται. ὃς ἐὰν λύσῃ μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων, καὶ διδάξῃ οὕτως τοὺς ἀνθρώπους, ἐλάχιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. ὃς δ' ἂν ποιήσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ὑμῶν ἡ δικαιοσύνη πλεῖον τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, οὐ φονεύσεις, ὃς δ' ἂν φονεύσει

Beati mites, quoniam ipsi hæreditatem accipient terræ. Beati qui esuriunt & sitiunt iusticiam, quoniam ipsi saturabuntur. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Beati mundi corde, quoniam ipsi deū uidebunt. Beati pacifici, quoniam ipsi filij dei uocabuntur. Beati qui persecutionem patiūtur propter iusticiam, quoniam illorum est regnum celorum. Beati estis, cū probra iecerint in uos homines, & insectati fuerint, & dixerint omne malum uerbū aduersus uos mentientes, propter me. Gaudete & exultate, quoniā merces uestra multa est in cœlis. Sic enim persecuti fuerunt prophetas, qui fuerunt ante uos. Vos estis sal terræ. Quod si sal infatuatus fuerit, in quo salietur? Ad nihil ualet ultra, nisi ut proijciatur foras, & conculcetur ab hominibus. Vos estis lux mundi. nō potest oppidū abscōdi supra mōtem situm, neq; accendunt lucernā & ponunt illam subter modiū, sed super candelabrum, & lucet omnibus, qui sunt in domo. Sic luceat lux uestra coram hoībus, ut uideant uestra bona opa, & glorificēt patrē uestrū, qui est in cœlis. Ne existimetis, qd' uenerim ad destruēdā legē, sed ad cōplendā. Amen dico uobis, donec ptereat cœlū & terra, iota unū, aut apex, nō perit ex lege, quo ad oīa facta fuerint. Quisqs soluerit unū ex mādatis hisce minimis, & docuerit sic homines, minimus uocabitur in regno celorum. Quisquis autem fecerit & docuerit, hic magnus uocabitur in regno celorum. Nisi abundabit uestra iusticia, plus q̄ scribarum & pharisæorum, non possitis ingredi in regnū celorū. Audistis quod dictum sit ueteribus, ne occides. Quisqs autem

δ' ἂμ φονεύσα, ἔνοχος ἔσαι τῇ κρίσα. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖμ, ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτου εἰκῇ, ἔνοχος ἔσαι τῇ κρίσα, ὃς δ' ἂμ εἴπῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτου ϱακὰ, ἔνοχος ἔσαι τῷ συνεδρίῳ, ὃς δ' ἂμ εἴπῃ μωρὲ, ἔνοχος ἔσαι εἰς τὴν γέενα μ του πυρός. ἐὰμ οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόμ σου ἐπὶ τὸ θυσιασκρίου, κἀκεῖ μνησθῇς, ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχῃ τι κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόμ σου ἔμπροσθεμ του θυσιασκρίου, καὶ ὕπαγε πρῶτομ, διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼμ πρόσφερε τὸ δῶρόμ σου. ἴσθι εὐνοῶμ τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχύ, ἕως ὅτου εἶ ϱὐ τῇ ὁδῷ μετ' αὐτου, μήποτέ σε παραδῷ ὁ ἀντίδικος τῷ κριτῇ, καὶ ὁ κριτής σε παραδῷ τῷ ὑπηρέτῃ Ϲ εἰς φυλακὴμ βληθήσῃ. ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεμ, ἕως ἂμ ἀποδῷς, τὸμ ἔσχατομ κοδράντῃν. ἠκούσατε, ὅτι ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις, οὐ μοιχεύσεις, ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖμ, ὅτι πᾶς ὁ βλέπωμ γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμοίχευσεμ αὐτὴν ϱὐ τῇ καρδίᾳ αὐτ. εἰ δὲ ὁ ὀφθαλμός σου ὁ δεξιὸς σκαμδαλίζῃ σε, ἔξελε αὐτὸμ καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ. συμφέρῃ γάρ σοι, ἵνα ἀπόληται ἓμ τῶμ μελῶμ σου, Ϲ μὴ ὅλομ τὸ σῶμά σου βληθῇ εἰς γέενα μ, Ϲ εἰ ἡ δεξιά σου χεὶρ σκαμδαλίζῃ σε, ἔκκοψομ αὐτὴμ Ϲ βάλε ἀπὸ σοῦ. συμφέρει γάρ σοι, ἵνα ἀπόληται ἓμ τῶμ μελῶμ σου, Ϲ μὴ ὅλομ τὸ σῶμά σου βληθῇ εἰς γέενα μ. ἐῤῥέθη δέ, ὃς ἂμ ἀπολύσα τὴμ γυναῖκα αὐτου, δότω αὐτῇ ἀποστάσιομ. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖμ, ὅτι ὃς ἂμ ἀπολύσα τὴμ γυναῖκα αὐτου, παρεκτὸς λόγου πορνείας ποιεῖ αὐτὴμ μοιχᾶσθαι. Ϲ ὃς ἐὰμ ἀπολελυμμέμην γαμήσα, μοιχᾶται. πάλιμ ἠκούσατε, ὅτι ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις, οὐκ ἐπιορκήσεις, ἀποδώσεις δὲ τῷ κυρίῳ τοὺς ὅρκους σου. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖμ μὴ ὀμόσαι ὅλως, μήτε ϱὐ τῷ οὐραμῷ, ὅτι θρόνος ἐστὶμ τοῦ θεου, μήτε ϱὐ τῇ γῇ, ὅτι ὑποπόδιομ

aũt occiderit, obnoxius erit iudicio. At ego dico uobis, qd' oĩs q iraſcitur fratri ſuo temere, obnoxius erit iudicio. Quicũq; uero dixerit fratri ſuo raca, obnoxius erit cõcilio. Quiſqs aũt dixerit fatue, tenebit' ad gehẽnã ignis. Itaq; ſi obtuleris munus tuũ, ad arã, & illic recordatus fueris, qd' frater tuus habet aliqd aduerſum te, relinque illic mun⁹ tuũ corã altari, & abi, prius recõcilieris fratri tuo, & tũc ueniens offer munus tuũ. Habeto bene uolentiã cũ aduerſario tuo cito, dũ es in uia cũ illo, ne qñ te tradat aduerſarius iudici, & iudex te tradat miniſtro, & in carcerem cõijciaris. Amen dico tibi, nõ exibis illinc, donec p̃ſolueris extremũ quadrantem. Audiſtis quod dictũ fuerit antiquis, nõ adulteraberis. At ego dico uobis, quod oĩs q aſpexerit uxorẽ alterius, ad cõcupiſcendũ eam, iam adulteriũ cũ ea cõmiſit in corde ſuo. Quod ſi oculus tuus dexter obſtaculo tibi fuerit, erue illum, & abijce abs te. Expedit enim tibi, ut pereat unũ membro⁊ tuo⁊, & nõ totum corpus tuũ cõijciatur in gehẽnã. Et ſi dextera tua manus obſtiterit tibi, amputa eam, & proĩce abs te. Expedit em̃ tibi, ut pereat unũ mẽbro⁊ tuo⁊, & nõ totum corpus tuũ mittat' in geẽnã. Dictũ eſt aũt, Quicũq; repudiauerit uxorẽ ſuã det illi libẽllum diuortij. At ego dico uobis, qd' qſqs repudiauerit uxorẽ ſuã, niſi ob fornicationẽ, efficit ut illa ſit adultera, & quicumq; repudiatã duxerit, adulterium cõmittit. Rurſũ audiſtis, quod dictum fuerit antiquis, non peierabis, ſed p̃ſolues dño ea q̃ iurauer is. At ego dico uobis, ne iuretis omnino, neq; per cœlũ, quia thronus dei eſt, neq; per terrã, quia ſcabellum

ποδίου ἐστὶν τῆς ποδῶν αὐτῆ, μήτε εἰς ἱεροσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶν τοῦ μεγάλου βασιλέως· μήτε ἐν τῇ κεφαλῇ σου ὀμώσῃς, ὅτι οὐ δύνασαι μίαν τρίχα λευκὴν ἢ μέλαιναν ποιῆσαι, μίαν τρίχα λευκὴν ἢ μέλαιναν. ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν, ναὶ, ναί. οὒ οὔ. τὸ δὲ περισσὸν τούτων, ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν. ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη, ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ, ἀλλ' ὅστις σε ῥαπίσει ἐπὶ τὴν δεξιάν σου σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην, καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ ὅς σε ἀγγαρεύσει μίλιον ἕν, ὕπαγε μετ' αὐτοῦ δύο. τῷ αἰτοῦντί σε δός, καὶ τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανεισασθαι μὴ ἀποστραφῇς. ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς, καὶ διωκόντων ὑμᾶς, ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθούς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. ἐὰν γὰρ ἀγαπήσητε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, τίνα μισθὸν ἔχετε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν; καὶ ἐὰν ἀσπάσησθε τοὺς ἀδελφοὺς ὑμῶν μόνον, τί περισσὸν ποιεῖτε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι οὕτως ποιοῦσιν; ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὡσπερ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τέλειός ἐστιν. προσέχετε δὲ τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν, μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς, εἰ δὲ μήγε μισθὸν οὐκ ἔχετε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν τῷ ἐν οὐρανοῖς. ὅταν οὖν ποιῇς ἐλεημοσύνην, μὴ σαλπίσῃς ἔμπροσθέν σου, ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ ποιοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ ἐν ταῖς ῥύμαις, ὅπως δοξασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. ἀμὴν λέγω

scabellum est pedũ illius, neq; per Hierosolymam, quoniã ciuitas est magni regis, neq; per caput tuũ iurabis, propterea quod nõ potes unum pilum album, aut nigrum facere. Sed erit sermo uester est est, non non. Porro quod ultra hæc adiungit, ex malo proficiscitur. Audistis quod dictũ fuerit, oculum pro oculo, & dentem pro dente. At ego dico uobis, ne resistatis malo, sed quisquis impegerit alapam in dexterã tuã maxillã, obuerte illi & alterã, & ei qui te uelit in ius trahere, ac tunicam tuam tollere, dimitte illi & pallium, & qui te adegerit ad miliarium unum, abito cum illo duo. Petenti abs te dato. & cupientem mutuum accipere, ne auerseris. Audistis quod dictũ sit. Diliges proximum tuũ, & odio habebis inimicũ tuum. At ego dico uobis. Bene precemini deuouentibus uos, bene facite ijs, qui uos odio prosequunt, orate pro ijs qui ledunt & insectantur uos, ut sitis filij patris uestri, qui est in cœlis, qui solem suum exoriri sinit, super malos ac bonos, & pluuiam mittit super iustos & iniustos. Nã si dilexeritis eos, q diligunt uos qd' premiũ habetis? Nõne & publicani idem faciunt? Et si complexi fueritis fratres uestros tãtũ, quid eximium facitis? Nõne & publicani sic faciunt? Eritis igitur uos perfecti, quẽadmodũ pater uester q ẽ in cœlis, perfect⁹ est. Attẽdite ne eleemosynã uestrã faciatis corã hoibus, ut spectemini ab illis. Alioqui præmiũ non habetis apud patrem uestrũ, qui est in cœlis. Itaq; cũ facis eleemosynã, ne tubis canat' añ te, quẽadmodũ hypocritæ faciũt, i cõciliabulis, & in uicis, ut glorificẽt' ab hoibus. Amẽ VI

dico

λέω ὑμῖν, ἀπέχουσιν τὸν μισθὸν αὐτῶν. σοῦ δὲ ποιοῦντος ἐλεημοσύνην, μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιά σου, ὅπως ᾖ σου ἡ ἐλεημοσύνη ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, αὐτὸς ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ. καὶ ὅταν προσεύχῃ, οὐκ ἔσῃ ὡσπερ οἱ ὑποκριταί, ὅτι φιλοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν ἑστῶτες προσεύχεσθαι ὅπως ἂν φανῶσιν τοῖς ἀνθρώποις. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀπέχουσιν τὸν μισθὸν αὐτῶν. σὺ δὲ ὅταν προσεύχῃ, εἴσελθε εἰς τὸ ταμεῖόν σου, καὶ κλείσας τὴν θύραν σου, προσεύξαι τῷ πατρί σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ. προσευχόμενοι δέ, μὴ βαττολογήσητε, ὥσπερ οἱ ἐθνικοί. δοκοῦσιν γὰρ, ὅτι ἐν τῇ πολυλογίᾳ αὐτῶν εἰσακουσθήσονται. μὴ οὖν ὁμοιωθῆτε αὐτοῖς, οἶδεν γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν, ὧν χρείαν ἔχετε πρὸ τοῦ ὑμᾶς αἰτῆσαι αὐτόν. οὕτως οὖν προσεύχεσθε ὑμεῖς. πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου. ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον. καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα, εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν. ἐὰν γὰρ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος. ἐὰν δὲ μὴ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, οὐδὲ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν. ὅταν δὲ νηστεύητε, μὴ γίνεσθε ὡσπερ οἱ ὑποκριταὶ σκυθρωποί, ἀφανίζουσιν γὰρ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ὅπως φανῶσιν τοῖς ἀνθρώποις νηστεύοντες. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀπέχουσιν τὸν μισθὸν αὐτῶν. σὺ δὲ νηστεύων ἄλειψαί σου τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπόν σου νίψαι, ὅπως,

dico uobis habent mercedem suam. Cæterum cũ tu facies eleemosinã, nesciat sinistra tua, quod facit dextera tua, ut sit tua eleemosina i occulto, & pater tuus q uidet in occulto, ipse reddet tibi in propatulo. Et cum oraueris, non eris quemadmodum hypocritæ. Nam illi solẽt in conciliabulis & in angulis plateaꝝ, stantes orare, ut conspicui sint hominibus. Amen dico uobis, quod habent mercedem suam. Tu uero cum oras, introito in condaue tuũ, & occluso ostio tuo, ora patrẽ tuũ q̃ est i occulto, & pater tuꝰ q ui det in occulto, persoluet tibi in propatulo. Vex orantes, ne sitis multiloq, sicut ethnici. Putant eñ fore, ut in multiloquo suo exaudiant. Ne igit efficiamini similes illis. Nouit enim pater uester, quibus rebus opus sit uobis, priusq̃ petatis ab illo. Ad hunc ergo modum orate uos. Pater noster, qui es in celis, sanctificetur nomen tuũ. Veniat regnũ tuũ, fiat uoluntas tua, quemadmodũ in cœlo, sic etiam in terra. Panẽ nostrum quotidianum da nobis hodie, & remittito nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris. Et ne inducas nos in tentationẽ. Sed libera nos a malo. quia tuum est regnum, & potentia & gloria, in sæcula sæculorum. Amen. Proinde, si remiseritis hoibus errata sua, remittet & uobis pater uester cœlestis. Q̃ si nõ remiseritis hominibus errata sua, nec pater uester remittet errata uestra. Porro cũ ieiunaueritis. ne sitis ueluti hypocritæ tetrici. Obscurãt eñ facies suas, quo perspicuũ sit hoibus ipsos ieiunare. Amẽ dico uobis habẽt mercedẽ suã. Tu uero cũ ieiunas, unge caput tuũ, & faciẽ tuã laua, ne conspicuũ

ὅπως μὴ φανῆς τοῖς ἀνθρώποις νηστεύων, ἀλλὰ τῷ πατρί σου, τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ. Μὴ θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σὴς καὶ βρῶσις ἀφανίζει, καὶ ὅπου κλέπται διορύσσουσιν καὶ κλέπτουσιν. Θησαυρίζετε δὲ ὑμῖν θησαυροὺς ἐν οὐρανῷ, ὅπου οὔτε σὴς οὔτε βρῶσις ἀφανίζει, καὶ ὅπου κλέπται οὐ διορύσσουσιν οὐδὲ κλέπτουσιν. ὅπου γάρ ἐστιν ὁ θησαυρός σου, ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδία σου.

Ὁ λύχνος τοῦ σώματός ἐστιν ὁ ὀφθαλμός. ἐὰν οὖν ὁ ὀφθαλμός σου ἁπλοῦς ᾖ, ὅλον τὸ σῶμά σου φωτεινὸν ἔσται. ἐὰν δὲ ὁ ὀφθαλμός σου πονηρὸς ᾖ, ὅλον τὸ σῶμά σου σκοτεινὸν ἔσται. εἰ οὖν τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ σκότος ἐστίν, τὸ σκότος πόσον; οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται, καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. οὐ δύνασθε θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ. διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσησθε. οὐχὶ ἡ ψυχὴ πλεῖόν ἐστιν τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος; ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σπείρουσιν, οὐδὲ θερίζουσιν, οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας, καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά. οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν; τίς δὲ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν, δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα; καὶ περὶ ἐνδύματι τί μεριμνᾶτε, καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ, πῶς αὐξάνει. οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νήθει. λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι οὐδὲ Σολομὼν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἓν τούτων, εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον ὄντα, καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον, ὁ θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσιν, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑμᾶς ὀλιγόπιστοι; μὴ οὖν μεριμνήσητε λέγοντες

ne conſpicuum ſit hoibus te iciunare, ſed patri tuo, qui eſt in occulto, & pater tuus q uidet in abdito, reddet tibi in p/patulo. Ne reponatis uobis theſauros i terra, ubi erugo & tinea corrũpit, & ubi fures pfodiũt, ac furantur. Sed recõdite uobis theſauros i cœlo, ubi neq; erugo neq; tinea corrumpit, & ubi fures nõ p/fodiunt, neq; furãtur. Nã ubi fuerit theſaurus ueſter, illic erit & cor ueſtrũ. Lucerna corporis eſt oculus. Si igit' oculus tu⁹ ſimplex fuerit, totũ corpus tuũ lucidũ erit. Q; ſi oculus tu⁹ malus fuerit, totũ corpus tuũ tenebroſũ erit. Ergo ſi lumẽ qd' eſt i uobis, tenebræ ſũt, ipſe tenebræ quãtæ erũt? Nemo poteſt duob⁹ domi nis ſeruire. Aut eñ hunc habebit odio, & alterũ illum diliget, aut huic adhærebit, & alterũ illum negliget. Nõ poteſtis deo ſeruire & mãmonæ. Propterea dico uobis, ne ſitis ſolliciti uitæ ueſtræ, quid eſuri ſitis, aut bibituri, neq; corpori ueſtro, quibus indumentis uſuri. Nonne aïa pluris eſt, quã cib⁹, & corpus quã indumentũ. Vertite oculos ad uolatilia cœli, quia non ſerunt neq; metunt, neq; conuehũt in horrea, & pater ueſter cœleſtis alit illa. Nonne uos longe præcellitis illã? Quis autem ex uobis ſollicite cogitando, poteſt addere ad ſtaturam ſuam cubitum unum? ac de indumento quid ſolliciti eſtis? Cognoſcite lilia agri, quomodo creſcant. Nõ laborant, neq; nent. Attñ dico uobis, ne Solomonẽ quidẽ in uniuerſa gloria ſua, ſic amictũ fuiſſe, ut unũ ex his. q; ſi gramẽ agri, qd' hodie cũ ſit, cras in clibanũ mittitur, de⁹ ſic ueſtit, an nõ mlto magis uobis id faciet, o puſillæ fidei? ne ſitis igit' ſolliciti

dicentes

γοντες. τί φάγωμεν ἢ τί πίωμεν, ἢ τί περιβαλώμεθα. πάντα γὰρ ταῦτα τὰ ἔθνη ἐπιζητεῖ. οἶδεν γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος, ὅτι χρῄζετε τούτων ἁπάντων. ζητεῖτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. μὴ οὖν μεριμνήσητε εἰς τὴν αὔριον, ἡ γὰρ αὔριον μεριμνήσει ἑαυτῆς, ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς. μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε, ἐν ᾧ γὰρ κρίματι κρίνετε, κριθήσεσθε. καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, μετρηθήσεται ὑμῖν. τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς; ἢ πῶς ἐρεῖς τῷ ἀδελφῷ σου, ἄφες ἐκβαλῶ τὸ κάρφος ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ ἰδοὺ ἡ δοκὸς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου; ὑποκριτά, ἔκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου. μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσίν. μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων, μήποτε καταπατήσωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν, καὶ στραφέντες ῥήξωσιν ὑμᾶς. αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν. ζητεῖτε, καὶ εὑρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν. πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν, λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὑρίσκει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται. τίς ἐστιν ἐξ ὑμῶν ἄνθρωπος, ὃν ἐὰν αἰτήσῃ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ; καὶ ἐὰν ἰχθὺν αἰτήσῃ, μὴ ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ; εἰ οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὑμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν; πάντα οὖν ὅσα ἂν θέλητε, ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτως καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. οὗτος γάρ ἐστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται. εἰσέλθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης. ὅτι πλατεῖα ἡ πύλη καὶ εὐρύχωρος ἡ

cẽtes. Quid edemus aut quid bibemus, aut qbus operiemur? Nam omnia ista, gentes exqrunt. Nouit eñ pater ueſter cœleſtis, quod opus habeatis, his oibus. Sed quærite primum regnũ dei, & iuſticiam eius, & hæc omnia adijcientur uobis. Ne ſitis igitur ſolliciti in craſtinum. nam craſtinus dies curam habebit ſui ipſius, ſufficit ſua diei afflictio. Nolite VII iudicare, ne iudicemini, in quo enim iudicio iudicatis, in eo iudicabimini, & in qua menſura metimini, in ea metiẽtur uobis alij. Cur autem uides feſtucam, quæ eſt in oculo fratris tui, trabem autẽ quæ eſt in oculo tuo, nõ animaduertis? Aut quomõ dicis fratri tuo, ſine eximã feſtucam ex oculo tuo, & ecce trabes eſt in oculo tuo? Hypocrita, exime prius trabem ex oculo tuo, & tũ perſpicies, ut eximas feſtucam ex oculo fratris tui. Ne detis quod ſanctum eſt canibus, ne pieceritis margaritas ueſtras, ante porcos, ne quando hi conculcent eas pedibus ſuis, & illi uerſi lacerent uos. Petite & dabitur uobis, quærite, & inuenietis, pulſate, & aperietur uobis. Omnis enim qui petit accipit, & omnis qui quærit inuenit, & pulſanti aperietur. An quiſq; eſt ueſtrum homo, qui ſi filius eius petierit panem, lapidem daturus ſit illi? Aut ſi piſcem petierit, num ſerpentem addet illi? Si uos igitur cum ſitis mali, noſtis dona bona dare filijs ueſtris, quãto magis pater ueſter, qui eſt in cœlis dabit bona, ſi poſtuletis ab illo? Omnia igitur quæcunq; uolueritis, ut faciant uobis homines, ſic & uos facite illis. Hæc eñ eſt lex, & prophetæ. Introite per arctam portã, qñ lata eſt porta, & ſpacio-

ρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν, καὶ πολλοί εἰσιν οἱ εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς. ὅτι στενὴ ἡ πύλη, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς, ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωήν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὑρίσκοντες αὐτήν. προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δέ εἰσι, λύκοι ἅρπαγες. ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. μή τι συλλέγουσιν ἀπὸ ἀκανθῶν σταφυλήν; ἢ ἀπὸ τριβόλων σῦκα; οὕτως πᾶν δένδρον ἀγαθὸν, καρποὺς καλοὺς ποιεῖ. τὸ δὲ σαπρὸν δένδρον, καρποὺς πονηροὺς ποιεῖ. οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς πονηροὺς ποιεῖν. οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖν. πᾶν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται. ἄρα γε ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι κύριε, κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. πολλοί ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, κύριε κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι προεφητεύσαμεν; καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν; καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς, ὅτι οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς. ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. πᾶς οὖν ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ ποιεῖ αὐτοὺς, ὁμοιώσω αὐτὸν ἀνδρὶ φρονίμῳ. ὅστις ᾠκοδόμησεν τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ κατέβη ἡ βροχὴ, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοὶ, καὶ ἔπνευσαν οἱ ἄνεμοι καὶ προσέπεσαν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ἔπεσεν. τεθεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν. καὶ πᾶς ὁ ἀκούων μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ μὴ ποιῶν αὐτοὺς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ μωρῷ. ὅστις ᾠκοδόμησεν τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἄμμον, καὶ κατέβη ἡ βροχὴ. καὶ ἦλθον οἱ ποταμοὶ καὶ ἔπνευσαν

sa uia quæ abducit in exitium, & multi sunt qui ingrediuntur per illam. Quoniam angusta est porta, & stricta uia, quæ abducit ad uitam, & pauci sunt, qui inueniunt illam. Attendite a pseudo prophetis, qui ueniunt ad uos, in uestimentis ouium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces. A fructibus ipsorum cognoscetis eos. Num colligunt de spinis uuam? aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona, fructus bonos facit. Putris autem arbor, fructus malos facit. Non potest arbor bona, fructus malos facere. neq, arbor putris, fructus bonos facere. Omnis arbor, quæ non facit fructū bonum, exciditur, & in ignem conijcitur. Igitur ex fructibus ipsorꝝ, cognoscetis eos. Non ois is qui dicit mihi domine, domine, introibit in regnum cœlorum, sed qui fecerit uoluntatem patris mei, qui in cœlis est. Multi dicent mihi in illo die. Domine, domine. Nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus? & in nomine tuo multas uirtutes fecimus? Actum confitebor illis, nunquam noui uos. Discedite a me, qui operamini iniquitatem. Omnis enim qui audit ex me sermones hos, & facit eos, adsimilabo illum uiro prudenti, qui ædificauit domum suam super petram, & descendit hymber, & uenerunt flumina, & flauerunt uenti, & irruerunt in domum illam, & non est prostrata. Fundata em̃ fuerat super petram, & omnis qui audit a me sermones hos, & non facit eos, assimilabitur uiro fatuo, qui ædificauit domum suam super harenam, & descendit hymber, & uenerunt flumina, & flauerunt

καὶ ἔπνευσαν οἱ ἄνεμοι καὶ προσέκοψαν τῇ
οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἔπεσεν, καὶ ἦν ἡ πτῶσις αὐ-
τῆς μεγάλη. καὶ ἐγένετο, ὅτε ἐτέλεσεν ὁ ΙΗ-
ΣΟΥΣ τοὺς λόγους τούτους, ἐξεπλήσσοντο
οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. ἦν γὰρ διδά-
σκων αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ
ὡς οἱ γραμματεῖς. Καταβάντι δὲ αὐτῷ
ἀπὸ τοῦ ὄρους, ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι
πολλοί, καὶ ἰδοὺ λεπρὸς ἐλθὼν, προσεκύ-
νει αὐτῷ λέγων. Κύριε ἐὰν θέλῃς δύνα-
σαί με καθαρίσαι. καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα,
ἥψατο αὐτοῦ ὁ ΙΗΣΟΥΣ λέγων. Θέλω, κα-
θαρίσθητι. Καὶ εὐθέως ἐκαθερίσθη αὐτοῦ ἡ λέ-
πρα. καὶ λέγει αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ὅρα μηδε-
νὶ εἴπῃς, ἀλλὰ ὕπαγε σεαυτὸν δεῖξον τῷ
ἱερεῖ, καὶ πρόσένεγκε τὸ δῶρον, ὃ προσέταξεν
Μωσῆς, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς. Εἰσελθόντι
δὲ τῷ ΙΗΣΟΥ εἰς Καπερναούμ, προσῆλθεν
αὐτῷ ἑκατόνταρχος παρακαλῶν αὐτὸν
καὶ λέγων. Κύριε ὁ παῖς μου βέβληται
ἐν τῇ οἰκίᾳ παραλυτικὸς, δεινῶς βασα-
νιζόμενος. καὶ λέγει αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἐγὼ ἐλ-
θὼν θεραπεύσω αὐτὸν, καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἑκα-
τόνταρχος, ἔφη. Κύριε οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς, ἵνα μου
ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς, ἀλλὰ μόνον εἰπὲ
λόγον, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς μου. Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄν-
θρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν
στρατιώτας, καὶ λέγω τούτῳ, πορεύθητι, καὶ πο-
ρεύεται. καὶ ἄλλῳ ἔρχου, καὶ ἔρχεται, καὶ τῷ δού-
λῳ μου, ποίησον τοῦτο, καὶ ποιεῖ. ἀκούσας δὲ
ὁ ΙΗΣΟΣ, ἐθαύμασεν, καὶ εἶπεν τοῖς ἀκολουθοῦ-
σιν. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ δὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ τη-
λικαύτην πίστιν εὗρον. λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι πολλοὶ
ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἥξουσιν καὶ ἀνακλι-
θήσονται μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ
ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλεί-
ας ἐκβληθήσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. ἐκεῖ
ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. Καὶ
εἶπεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ τῷ ἑκατοντάρχῃ. ὕπαγε, καὶ ὡς
ἐπίστευσας

flauerunt uenti, & impegerunt in domũ
illam, & deiecta est, & fuit ruina illius
magna. Et factum est, ut cum finisset
Iesus sermões hos, obstupuerint turbæ
super doctrina illius. Docebat enim
eos uelut habens autoritatem, & non si
cuti scribæ. Cum descendisset autem VIII
de mõte, secutæ sunt eum turbæ multæ,
& ecce leprosus accedens, adorauit eum
dicens. Domine, si uelis, potes me mun
dare. & ptensa manu, tetigit illum, di-
cens. Volo, mundus esto, & protinus
mũdata fuit illi⁹ lepra. Et dicit illi Iesus.
Vide, ne cui dixeris, sed abi, ostende te
ipsum sacerdoti, & offer munus, quod
iussit offerri Moses in testimonium
ipsis. Porro cum ingressus fuisset Iesus
Capernaum, adijt eum Centurio, obse-
crans eum & dicés. Domine, filius meus
decumbit domi paralyticus, & grauiter
discruciatur, Et dicit illi Iesus. Ego cum
uenero medebor illi. Et respõdens Cen
turio dixit. Domine, non sum idoneus,
ut tectum meum subeas, Imo tantum
dic uerbum, & sanabitur filius meus.
Nam & ego sum homo, alterius pote-
stati subditus, & habeo sub me milites,
& dico huic, uade, & uadit, & alteri, ue-
ni, & uenit, & seruo meo, fac hoc, & fa-
cit. Hæc autem cum audisset Iesus, ad-
miratus est, & ait. Amen dico uobis.
Ne in Israhel quidem, tantum fidei re-
peri. Dico autem uobis, quod multi
ab oriente & occidente uenturi sunt, &
accumbent, cum Abrahã. & Isaac, & Ia-
cob, in regno cœlorum, filij uero regni
eijcientur in tenebras extremas, Illic erit
ploratus & stridor dentium. Et dixit
Iesus Centurioni. Abi, & quẽadmodũ

 credis

credis, ita fiet tibi, & sanat⁹ est filius ei⁹, in hora illa. Et cum uenisset Iesus in domum Petri, uidit socrum illius in lecto decumbentẽ, & febrientem, & tetigit manum illius, & reliquit illam febris, & surrexit, & ministrauit illis. Cum autem appetisset uespera, adduxerunt illi dæmoniacos multos, & eiecit spiritus uerbo, & omnes male habentes sanauit, ut impleretur quod dictum erat per Esaiam prophetam, cum ait. Hic infirmitates nostras suscepit, & morbos portauit. Cum uidisset autem Iesus turbas multas, circum sese, iussit discipulis, ut abirent in ulteriorem ripam, & cum adisset unus scriba, dixit ei. Præceptor. Sequar te quocunq; abieris. Et dicit illi Iesus. Vulpes foueas habent, & uolucres cœli nidos, at filius hominis non habet, ubi caput reclinet. Alius de numero discipulorum suorum, dixit ei. Domine permitte mihi prius, ut abeam, & sepeliam patrem meũ. At Iesus dixit illi. Sequere me, & sine, ut mortui sepeliant mortuos suos. Et cum esset ingressus nauim, secuti sunt eum discipuli sui, & ecce motus magnus factus est in mari, adeo ut nauis operiretur a fluctibus, ipse uero dormiebat, & accedentes discipuli, excitauerunt illum dicentes. Domine, serua nos, perimus. Et dicit illis. Quid timidi estis uos exiguæ fidei? Tunc surgens, increpauit uẽtos & mare, & facta est tranquillitas magna. Homines uero admirabantur dicentes. Quantus est hic, quia uenti quoq; & mare obediunt illi? Et cum uenisset ad ulteriorem ripam, in regionem Gergesenorum occurrerunt ei duo dæmoniaci, e monumentis egres-

ἐπίστευσας γενηθήτω σοι, καὶ ἰάθη ὁ παῖς αὐτοῦ ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ. καὶ ἐλθὼν ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἰς τὴν οἰκίαν πέτρου, εἶδεν τὴν πενθερὰν αὐτοῦ βεβλημένην καὶ πυρέσσουσαν. καὶ ἥψατο τῆς χειρὸς αὐτῆς καὶ ἀφῆκεν αὐτὴν ὁ πυρετός, καὶ ἠγέρθη καὶ διηκόνει αὐτοῖς. ὀψίας δὲ γενομένης, προσήνεγκεν αὐτῷ δαιμονιζομένους πολλούς. καὶ ἐξέβαλεν τὰ πνεύματα λόγῳ. καὶ πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, ἐθεράπευσεν. ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ ἡσαΐου τοῦ προφήτου τοῦ λέγοντος. αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε καὶ τὰς νόσους ἐβάστασεν. ἰδὼν δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ πολλοὺς ὄχλους περὶ αὐτὸν ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν εἰς τὸ πέραν. καὶ προσελθὼν εἷς γραμματεὺς εἶπεν αὐτῷ. διδάσκαλε, ἀκολουθήσω σοι ὅπου ἐὰν, ἀπέρχῃ. καὶ λέγει αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσιν, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσεις, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ. ἕτερος δὲ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶπεν αὐτῷ, κύριε ἐπίτρεψόν μοι πρῶτον ἀπελθεῖν καὶ θάψαι τὸν πατέρα μου, ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν αὐτῷ, ἀκολούθει μοι, καὶ ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς. καὶ ἐμβάντι αὐτῷ εἰς τὸ πλοῖον, ἠκολούθησαν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. καὶ ἰδοὺ σεισμὸς μέγας ἐγένετο ἐν τῇ θαλάσσῃ ὥστε τὸ πλοῖον καλύπτεσθαι ὑπὸ τῶν κυμάτων. αὐτὸς δὲ ἐκάθευδεν. καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταί, ἤγειραν αὐτὸν λέγοντες. κύριε, σῶσον ἡμᾶς, ἀπολύμεθα καὶ λέγει αὐτοῖς. τί δειλοί ἐστε ὀλιγόπιστοι; τότε ἐγερθεὶς, ἐπετίμησεν τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσσῃ, καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη. οἱ δὲ ἄνθρωποι ἐθαύμασαν λέγοντες, ποταπός ἐστιν οὗτος, ὅτι καὶ οἱ ἄνεμοι, καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ; καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ πέραν. εἰς χώραν τῶν γεργεσηνῶν, ὑπήντησαν αὐτῷ δύο δαιμονιζόμενοι ἐκ τῶν μνημείων

μείων

μείων ἀγεχόμενοι χαλεποὶ λίαν,
ὥστε μή τινα παρελθεῖν διὰ τῆς ὁ-
δοῦ ἐκείνης. καὶ ἰδοὺ ἔκραξαν λέγοντες.
τί ἡμῖν καὶ σοί ΙΗΣΟΥ υἱὲ τοῦ θεοῦ; ἦλθες ὧδε
πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς; ἦν δὲ μακρὰν
ἀπ' αὐτῶν ἀγέλη χοίρων πολλῶν βοσκο-
μένη. οἱ δὲ δαίμονες παρεκάλουν αὐτὸν λέ-
γοντες. εἰ ἐκβάλλεις ἡμᾶς, ἐπίτρεψον ἡμῖν
ἀπελθεῖν εἰς τὴν ἀγέλην τῶν χοίρων. καὶ εἶ-
πεν αὐτοῖς, ὑπάγετε. οἱ δὲ ἐξελθόντες,
ἀπῆλθον εἰς τοὺς χοίρους, καὶ
ἰδοὺ ὥρμησεν πᾶσα ἡ ἀγέλη τῶν χοίρων κα-
τὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἀπέθανον
ἐν τοῖς ὕδασιν, οἱ δὲ βόσκοντες ἔφυγον. καὶ
ἀπελθόντες εἰς τὴν πόλιν, ἀπήγγειλαν πάν
τα καὶ τὰ τῶν δαιμονιζομένων. καὶ ἰδοὺ πᾶσα
ἡ πόλις ἐξῆλθεν εἰς συνάντησιν τῷ ΙΗΣΟΥ
καὶ ἰδόντες αὐτὸν, παρεκάλεσαν. ὅπως με
ταβῇ ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν. καὶ ἐμβὰς
ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἰς τὸ πλοῖον διεπέρασεν καὶ ἦλ-
θεν εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν. καὶ ἰδοὺ προσέ-
φερον αὐτῷ παραλυτικὸν ἐπὶ κλίνης βε
βλημένον. καὶ ἰδὼν ὁ ΙΗΣΟΥΣ τὴν πίστιν
αὐτῶν, εἶπεν τῷ παραλυτικῷ. θάρσει τέκ-
νον ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου. καὶ ἰδού
τινες τῶν γραμματέων εἶπον ἐν ἑαυτοῖς
οὗτος βλασφημεῖ. καὶ ἰδὼν ὁ ΙΗΣΟΥΣ τὰς
ἐνθυμήσεις αὐτῶν, εἶπεν, ἵνα τί ὑμεῖς ἐνθυμεῖ-
σθε πονηρὰ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; τί γάρ
ἐστιν εὐκοπώτερον, εἰπεῖν ἀφέωνταί σοι αἱ ἁ-
μαρτίαι, ἢ εἰπεῖν, ἔγειρε καὶ περιπάτει; ἵνα δὲ
εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας, τότε λέγει τῷ
παραλυτικῷ. ἐγερθεὶς, ἆρον σου τὴν κλίνην καὶ ὕ-
παγε εἰς τὸν οἶκόν σου. καὶ ἐγερθεὶς, ἀπῆλθεν εἰς
τὸν οἶκον αὐτοῦ. ἰδόντες δὲ οἱ ὄχλοι ἐθαύμασαν
καὶ ἐδόξασαν τὸν θεὸν, τὸν δόντα ἐξουσίαν τοι-
αύτην τοῖς ἀνθρώποις. καὶ παράγων ὁ ΙΗ-
ΣΟΥΣ, εἶδεν ἄνθρωπον καθήμε-
νον ἐπὶ

tis egressi, erãt autem sæui supra modũ
adeo ut nemo posset transire per uiam
illam. Et ecce uociferabantur dicentes.
Quid rei nobis tecũ est Iesu fili dei? ue-
nisti huc ad cruciandum nos ante tem-
pus? Erat autẽ procul ab illis grex por-
corum multorum pascens, dæmones ue
ro rogabant eum dicentes. Si eijcis nos,
permitte nobis, ut demigremus in gre-
gem porcorum. Et dixit illis. Abite. Illi
uero egressi abierunt in gregem porco-
rum. Et ecce ferebatur totus grex porco-
rum, per præceps in mare, & perierunt in
aquis. Porro qui pascebant, aufugerunt
& digressi in ciuitatem, renunciauerunt
omnia, & quid accidisset dæmoniacis. Et
ecce tota ciuitas exiuit, in occursum Iesu.
Et cum uidissent illum rogabant, ut de-
cederet a finibus suis. Et ingressus na IX
uem Iesus, traiecit, & uenit in suam ciui-
tatem. Et ecce adduxerũt illi paralyticũ
in lecto decumbentem. Et cũ uidisset Ie
sus, fidẽ illoꝛ, dixit paralytico. Bono ani
mo esto fili. Remittuntur tibi peccata
tua. Et ecce quidam e scribis, dicebãt in-
ter sese. Hic blasphemat. Et cum uidisset
Iesus cogitationes illorum, dixit, ut quid
uos cogitatis mala in cordibus uestris?
Vtrũ enim est facilius dicere, remittunt
tibi peccata, an dicere, surge & ambula?
Vt autẽ sciatis, quod potestatẽ habeat
filius hominis in terra remittendi pecca
ta, tunc dicit paralytico. Surge, tolle tu-
um stratum, & abi in domum tuam, &
surgens abijt in domum suam. Turbæ
uero, quæ uiderant, admiratæ sunt, &
glorificauerunt deum, qui dedisset pote
statem talem hominibus. Et præteri-
ens Iesus illinc, uidit hominem desiden

μον ἐπὶ τὸ τελώνιον ματθαῖον λεγόμενον καὶ λέγει αὐτῷ. ἀκολούθει μοι, καὶ ἀναστὰς ἠκολούθησεν αὐτῷ, καὶ ἐγένετο αὐτοῦ ἀνακειμένου ἐν τῇ οἰκίᾳ, καὶ ἰδοὺ πολλοὶ τελῶναι καὶ ἁμαρτωλοὶ ἐλθόντες, συνανέκειντο τῷ ΙΗΣΟΥ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. καὶ ἰδόντες οἱ φαρισαῖοι, ἔλεγον τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. διατί μετὰ τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίει ὁ διδάσκαλος ὑμῶν. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ ἀκούσας, εἶπεν αὐτοῖς. οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες. πορευθέντες δὲ μάθετε τί ἐστιν, ἔλεος θέλω, καὶ οὐ θυσίαν, οὐ γὰρ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλ' ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν. τότε προσέρχονται αὐτῷ οἱ μαθηταὶ ἰωάννου λέγοντες. διατί ἡμεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι νηστεύομεν πολλά, οἱ δὲ μαθηταί σου οὐ νηστεύουσιν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. μὴ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος πενθεῖν ἐφ' ὅσον μετ' αὐτῶν ἐστιν ὁ νυμφίος; ἐλεύσονται δὲ ἡμέραι ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, καὶ τότε νηστεύσουσιν. οὐδεὶς δὲ ἐπιβάλλει ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου. ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ. αἴρει γὰρ τὸ πλήρωμα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἱματίου, καὶ χεῖρον χίσμα γίνεται. οὐδὲ βάλλουσιν οἶνον νέον, εἰς ἀσκοὺς παλαιούς. εἰ δὲ μήγε ῥήγνυνται οἱ ἀσκοὶ καὶ ὁ οἶνος ἐκχεῖται, καὶ οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται, ἀλλὰ βάλλουσιν οἶνον νέον, εἰς ἀσκοὺς καινούς, καὶ ἀμφότερα συντηροῦνται. ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος αὐτοῖς, ἰδοὺ ἄρχων ἐλθὼν προσεκύνει αὐτῷ λέγων, ὅτι ἡ θυγάτηρ μου ἄρτι ἐτελεύτησεν. ἀλλὰ ἐλθὼν ἐπίθες τὴν χεῖρά σου ἐπ' αὐτὴν καὶ ζήσεται καὶ ἐγερθεὶς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ἠκολούθησεν αὐτῷ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ γυνὴ αἱμορροοῦσα δώδεκα ἔτη. προσελθοῦσα ὄπισθεν ἥψατο τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, ἔλεγεν γὰρ ἐν ἑαυτῇ. ἐὰν μόνον ἅψωμαι τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, σωθήσομαι, ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ ἐπιστραφεὶς

tem in telonio Matthæũ nomine, & dicit ei. Sequere me. Et surgens secutus est eum. Et factũ est, ut accũberet in domo. Et ecce multi publicani & peccatores, q̃ uenerant, simul accubuerunt cũ Iesu, & discipulis illius. Et cum id uidissent phærisæi, dixerunt discipulis eius, ut quid cũ publicanis & peccatoribus sumit cibum præceptor uester? At Iesus ubi audiuit, dixit illis. Nõ opus habent ij qui ualidi sunt medico, sed qui male habẽt. Sed ite & discite, quid sit illud, misericordiã uolo, & nõ sacrificiũ. Nõ enim ueni ad uocandũ iustos, sed peccatores ad pœnitẽtiam. Tunc adeunt eum discipuli Iohannis dicentes. Quã ob causam, nos & phærisæi ieiunamus plærumq; discipuli uero tui nõ ieiunant. Et dixit illis Iesus. Nũquid possunt filij sponsi lugere, q̃diu cũ illis est sponsus? Veniẽt aũt dies, cũ tolletur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt. Nullus immittit immissurã panni rudis, in ueste ueteri. Aufert em̃ supplementũ illius a uestimento, & peior scissura fit. Neq; mittunt uinum nouum, in utres ueteres. Alioqui rumpuntur utres, & uinũ effunditur, & utres pereunt. Sed mittunt uinum nouum in utres nouos, & utraq; simul seruantur. Hæc cum illis loqueretur, ecce primas quidam uenit, & adorauit eum, dicens. Filia mea modo defuncta est, sed ueni, & impone manum tuam super illam, & uiuet. Et surgens Iesus secutus est eum, ac discipuli illius. Et ecce mulier quæ sanguinis profluuio laborauerat duodecim annos, accedens a tergo, tetigit fimbriam uestimenti illius. Dixerat em̃ intra sese. Si tantũ tetigero uestimentum illius, ero salua. At Iesus

conuersus

ἐπιστραφεὶς καὶ ἰδὼν αὐτὴν, εἶπεν. θάρσει θύγατερ ἡ πίστις σου σέσωκέν σε. καὶ ἐσώθη ἡ γυνὴ ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης. καὶ ἐλθὼν ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἄρχοντος, καὶ ἰδὼν τοὺς αὐλητὰς καὶ τὸν ὄχλον θορυβούμενον, λέγει αὐτοῖς. ἀναχωρεῖτε, οὐ γὰρ ἀπέθανεν τὸ κοράσιον, ἀλλὰ καθεύδει. καὶ κατεγέλων αὐτοῦ. ὅτε δὲ ἐξεβλήθη ὁ ὄχλος εἰσελθὼν, ἐκράτησεν τῆς χειρὸς αὐτῆς, καὶ ἠγέρθη τὸ κοράσιον. καὶ ἐξῆλθεν ἡ φήμη αὕτη, εἰς ὅλην τὴν γῆν ἐκείνην. Καὶ παράγοντι ἐκεῖθεν τῷ ΙΗΣΟΥ, ἠκολούθησαν αὐτῷ δύο τυφλοὶ κράζοντες καὶ λέγοντες. ἐλέησον ἡμᾶς υἱὲ Δαβὶδ, ἐλθόντι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν, προσῆλθον αὐτῷ οἱ τυφλοί. καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, πιστεύετε ὅτι δύναμαι τοῦτο ποιῆσαι, λέγουσιν αὐτῷ, ναὶ κύριε. τότε ἥψατο τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν λέγων, κατὰ τὴν πίστιν ὑμῶν γενηθήτω ὑμῖν. καὶ ἀνεῴχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί. καὶ ἐνεβριμήσατο αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ λέγων, ὁρᾶτε μηδεὶς γινωσκέτω, οἱ δὲ ἐξελθόντες, διεφήμησαν αὐτὸν ἐν ὅλῃ τῇ γῇ ἐκείνῃ. αὐτῶν δὲ ἐξερχομένων, ἰδοὺ προσήνεγκεν αὐτῷ ἄνθρωπον κωφὸν δαιμονιζόμενον. καὶ ἐκβληθέντος τοῦ δαιμονίου ἐλάλησεν ὁ κωφός. καὶ ἐθαύμασαν οἱ ὄχλοι λέγοντες οὐδέποτε ἐφάνη οὕτως ἐν τῷ ἰσραήλ. οἱ δὲ φαρισαῖοι ἔλεγον, ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. καὶ περιῆγεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ τὰς πόλεις πάσας καὶ τὰς κώμας διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν. καὶ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας, καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ. ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους, ἐσπλαγχνίσθη περὶ αὐτῶν, ὅτι ἦσαν ἐκλελυμένοι καὶ ἐρριμμένοι ὡσεὶ πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα, τότε λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. ὁ μὲν θερισμὸς πολύς, οἱ δὲ ἐργάται

conuersus, ut uidit illam, dixit. Confide filia, fides tua saluam te fecit. Et saluata fuit mulier ab tempore illo. Et cū uenisset Iesus in ædes primatis, & uidisset tibicines & turbam tumultuantem, dicit illis. Secedite, non enim mortua est adolescentula, sed dormit. Et deridebant illum. Cum autem fuisset eiecta turba, introgressus tenuit manum illius, & surrexit adolescentula. Et emanauit rumor hic in totam terram illam. Et cum discederet illinc Iesus, secuti sunt illum duo cæci, damantes & dicentes. Miserere nostri fili Dauid. At cum uenisset in ædes adierunt illum cæci, & dicit illis Iesus. Creditis me hoc posse facere? Dicunt illi. Credimus domine. Tunc tetigit oculos illorum dicens. Iuxta fidem uestram fiat uobis. Et aperti sunt illorum oculi. Et interminatus est illis Iesus, dicens. Videte, ne quis sciat. At illi cum abijssent, diuulgarunt famam illius in tota terra illa. Illis autem egredientibus, ecce adduxerunt illi hominem mutum dæmoniacum, & eiecto dæmonio, locutus est mutus. Et admiratæ sunt turbæ, dicentes. Nunquam apparuit sic in Israhel. At pharisæi dicebant. In principe dæmoniorum eijcit dæmonia. Et circumibat Iesus ciuitates omnes ac uicos docens in synagogis illorum, & prædicans euangelium regni, & sanans omnem morbum & omnem languorem in populo. Cum uidisset autem turbas, affectu misericordiæ tactus est erga illas, quod essent destituti, ac dispersi uelut oues, nō habētes pastorem. Tunc dicit discipulis suis. Ipsa quidem messis copiosa, cæterum

ἐργάται ὀλίγοι, δεήθητε οὖν τοῦ κυρίου τοῦ θερισμοῦ, ὅπως ἐκβάλῃ ἐργάτας εἰς τὸν θερισμὸν αὐτοῦ, καὶ προσκαλεσάμενος τοὺς δώδεκα μαθητὰς αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων ὥστε ἐκβάλλειν αὐτὰ, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν. τῶν δὲ δώδεκα ἀποστόλων τὰ ὀνόματά ἐστιν ταῦτα. πρῶτος, σίμων ὁ λεγόμενος πέτρος, καὶ ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ἰάκωβος ὁ τοῦ ζεβεδαίου, καὶ ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, φίλιππος καὶ βαρθολομαῖος, θωμᾶς καὶ ματθαῖος, ὁ τελώνης, ἰάκωβος ὁ τοῦ ἀλφαίου, καὶ λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς θαδδαῖος, σίμων ὁ καναναίτης, καὶ ἰούδας ἰσκαριώτης, ὁ καὶ παραδοὺς αὐτόν. τούτους τοὺς δώδεκα ἀπέστειλεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ, παραγγείλας αὐτοῖς, λέγων. εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν σαμαριτῶν, μὴ εἰσέλθητε. πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου ἰσραήλ. πορευόμενοι δὲ κηρύσσετε λέγοντες, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, νεκροὺς ἐγείρετε, λεπροὺς καθαρίζετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε. μὴ κτήσησθε χρυσὸν, μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν, μὴ πήραν εἰς ὁδὸν, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον, ἄξιος γὰρ ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ ἐστιν. εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν ἢ κώμην εἰσέλθητε, ἐξετάσατε, τίς ἐν αὐτῇ ἄξιός ἐστιν. κἀκεῖ μείνατε ἕως ἂν ἐξέλθητε. εἰσερχόμενοι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν, ἀσπάσασθε αὐτήν. καὶ ἐὰν μὲν ᾖ ἡ οἰκία ἀξία, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπ' αὐτήν, ἐὰν δὲ μὴ ᾖ ἀξία, ἡ εἰρήνη ὑμῶν, πρὸς ὑμᾶς ἐπιστραφήτω. καὶ ὃς ἐὰν μὴ δέξηται ὑμᾶς μηδὲ ἀκούσῃ τοὺς λόγους ὑμῶν, ἐξερχόμενοι ἔξω τῆς οἰκίας ἢ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν. ἀμὴν λέγω ὑμῖν

operarij pauci. Rogate igitur dominũ messis, ut extrudat operarios in messem suam. Et accersitis duodecim discipulis suis, dedit eis potestatẽ aduersus spiritus immundos, ut eijcerent eos, & sanarent quemuis morbum, & quemuis languorem. Porro duodecim apostolorũ nomina sunt hæc. Primus Simõ qui uocatur Petrus. Et Andreas frater eius. Iacobus filius Zebedæi. Et Ioannes frater eius. Philippus, & Bartholomeus, Thomas & Matthæus, qui fuerat publicanus. Iacobus filiꝰ Alphæi. Et Lebbæus, cognomẽto Thaddæus, Simõ Cananeus, & Iudas Iscariotes, qui & tradidit illum. Hos numero duodecim, emisit Iesus, quibus mandauerat dicens. In uiam gentium ne abieritis, & in ciuitatem Samaritanorum ne ingrediamini, sed ite potius ad oues perditas domus Israhel. Profecti aũt p̃dicate dicẽtes. Appropinquauit regnũ celoꝝ, infirmos sanate, leprosos mũdate, mortuos suscitate, demonia eijcite. gratuito accepistis, gratuito date. Ne possideatis aurũ, neq; argentũ, neq; æs in crumenis uestris, neq; perã ad iter neq; duas tunicas, neq; calciamẽta, neq; uirgã. Nam dignus est operarius cibo suo. Sed in quamcunq; ciuitatem, aut uicum fueritis ingressi, exquirite quis in ea sit dignus, atq; illic manete, donec exeatis. Cum autem intrabitis domum, salutate illam, & siquidem fuerit domus digna, ueniat pax uestra super illã. Sin minus fuerit digna, pax uestra ad uos reuertatur. Et quicunq; non exceperit uos, neq; audierit sermones uestros, exeuntes ex ædibus, aut ciuitate illa, excutite puluerem pedum uestroꝝ. Amen

dico

λέγω ὑμῖν. ἀνεκτότερον ἔσαι γῇ σοδό-
μων καὶ γομόῤῥων ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῇ
πόλει ἐκείνῃ. ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς
πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. γίνεσθε οὖν φρό-
νιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστε-
ραί. προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων. παρα-
δώσουσιν γὰρ ὑμᾶς εἰς συνέδρια, καὶ ἐν ταῖς
συναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν ὑμᾶς,
καὶ ἐπὶ ἡγεμόνας δὲ καὶ βασιλεῖς ἀχθήσε-
σθε ἕνεκεν ἐμοῦ, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς, καὶ
τοῖς ἔθνεσιν. ὅτ' ἂν δὲ παραδίδωσιν ὑμᾶς
μὴ μεριμνήσητε, πῶς ἢ τί λαλήσητε. δοθή-
σεται γὰρ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τί λαλήσητε.
οὐ δὲ ὑμεῖς ἐστὲ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα
τοῦ πατρὸς ὑμῶν, τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. παρα-
δώσει δὲ ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ
πατὴρ τέκνον, καὶ ἐπαναστήσονται τέκνα
ἐπὶ γονεῖς, καὶ θανατώσουσιν αὐτοὺς, καὶ
ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄ-
νομά μου. ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗ-
τος σωθήσεται. ὅτ' ἂν δὲ διώκωσιν ὑμᾶς
ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, φεύγετε εἰς τὴν ἄλλην.
ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν. οὐ μὴ τελέσητε τὰς
πόλεις τοῦ ἰσραὴλ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀν-
θρώπου. οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσ-
καλον, οὐδὲ δοῦλος ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ.
ἀρκετὸν τῷ μαθητῇ, ἵνα γένηται ὡς ὁ δι-
δάσκαλος αὐτοῦ. καὶ ὁ δοῦλος ὡς ὁ κύ-
ριος αὐτοῦ. εἰ τὸν οἰκοδεσπότην βεελζε-
βοὺλ ἐκάλεσαν, πόσῳ μᾶλλον τοὺς οἰκι-
ακοὺς αὐτοῦ; μὴ οὖν φοβηθῆτε αὐτούς. οὐ-
δὲν γάρ ἐστιν κεκαλυμμένον, ὃ οὐκ ἀπο-
καλυφθήσεται. καὶ κρυπτὸν ὃ οὐ γνωσθήσετε
ὁ λέγω ὑμῖν ἐν τῇ σκοτείᾳ, εἴπατε ἐν τῷ φω-
τί. καὶ ὃ εἰς τὸ οὖς ἀκούετε, κηρύξατε ἐπὶ τῶν
δομάτων. καὶ μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀπο-
κτενόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυνα-
μένων ἀποκτεῖναι. φοβήθητε δὲ μᾶλλον
τὸν δυνάμενον καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ σῶμα,
ἀπολέσαι

dico uobis. Tolerabili⁹ erit terræ Sodo-
moꝝ, & Gomorreoꝝ, in die iudicij, q̃ ci-
uitati illi. Ecce ego emitto uos, uelut oues
ĩ medio lupoꝝ. Estote igit' prudẽtes, ue-
luti serpẽtes, & simplices sicut colũbæ, ca-
uete aũt ab hominibus. Tradent enim
uos in concilia, & in synagogis suis fla-
gris cædent uos, quin & ad principes ac
reges ducemini, propter me, in testimo-
nium ipsis ac gentibus. At cum tradent
uos, ne sitis solliciti, quomodo aut quid
loquamini, dabit' em̃ uobis in illa hora
qd loquamini. Nõ em̃ uos estis illi q lo-
quunt', sed spũs patris uestri, q loquit' in
uobis. Tradet aũt frater fratrẽ in mortẽ
& pater filiũ, & insurgẽt filij aduersus pa-
rẽtes, & morte afficiẽt eos, & eritis odio
habiti ab oibus, propter nomen meũ.
Verũ qui sustinuerit usq; ad finem, hic
saluus fiet. Cum autem persecuti uos
fuerint in ciuitate hac, fugite in aliam.
Amen dico uobis. Non perambulaueri-
tis omnes ciuitates Israhel, quin iam ue-
nerit filius hominis. Non est discipulus
supra præceptorem, neq; seruus supra
dominum suum. Sufficit discipulo, ut
sit, sicut præceptor ipsius, & ut seruus sit
sicut dominus ipsius. Si ipsum patrem
familias uocauerunt Beelzebul, quan-
to magis domesticos illius? Ne igitur
metuatis eos, Nihil enim est opertum,
quod non sit reuelandum, & nihil occul-
tum, quin fururum sit, ut sciatur. Quod
dico uobis in tenebris, dicite in luce. Et
quod in aurem auditis, prædicate in te-
ctis. & ne metuatis uobis ab his qui oc-
cidunt corpus, animam autem non pos-
sunt occidere. Sed metuite magis il-
lum, qui potest & animam, & corpus
perdere

ἀπολέσαι ἐν γεέννῃ. οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσα
ρίου πωλεῖται; καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται
ἐπὶ τὴν γῆν, ἄνευ τοῦ πατρὸς ὑμῶν. ὑμῶν δὲ
καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι, ἠριθμη
μέναι εἰσὶν. μὴ οὖν φοβηθῆτε, πολλῶν στρου
θίων, διαφέρετε ἡμεῖς. Πᾶς οὖν ὅς τις ὁμο
λογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων,
ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ, ἔμπροσθεν τοῦ
πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. ὅστις τὰν ἀρνή
σηταί με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνή
σομαι αὐτὸν, κἀγὼ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός
μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Μὴ νομίσητε, ὅτι ἦλθον βα
λεῖν εἰρήνην, ἐπὶ τῆς γῆν, οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρή
νην, ἀλλὰ μάχαιραν. ἦλθον γὰρ διχάσαι ἄν
θρωπον, κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ θυγατέρα
κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς, καὶ νύμφην κατὰ
τῆς πενθερᾶς αὐτῆς, καὶ ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου,
οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ. ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μη
τέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος, καὶ ὁ φι
λῶν ἡὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου
ἄξιος. καὶ ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταῦρον αὐτοῦ
καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστιν μου
ἄξιος. ὁ εὑρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει
αὐτὴν, καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕ
νεκεν ἐμοῦ, εὑρήσει αὐτὴν. ὁ δεχόμενος ὑ
μᾶς, ἐμὲ δέχεται, καὶ ὁ ἐμὲ δεχόμενος,
δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με. ὁ δεχόμενος
προφήτην εἰς ὄνομα προφήτου, μισθὸν
προφήτου λήψεται. καὶ ὁ δεχόμενος
δίκαιον εἰς ὄνομα δικαίου, μισθὸν δικαί
ου λήψεται. καὶ ὃς ἐὰν ποτίσῃ ἕνα τῶν
μικρῶν τούτων ποτήριον ψυχροῦ μόνον
εἰς ὄνομα μαθητοῦ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ
μὴ ἀπολέσει τὸν μισθὸν αὐτοῦ. καὶ ἐγένε
το ὅτε ἐτέλεσεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ διατάσσων τοῖς
δώδεκα μαθηταῖς αὐτοῦ, μετέβη ἐκεῖθεν
τοῦ διδάσκειν καὶ κηρύσσειν ἐν ταῖς πόλε
σιν αὐτῶν. ὁ δὲ ἰωάννης ἀκούσας ἐν τῷ δεσ
μωτηρίῳ τὰ ἔργα τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, πέμψας δύο
τῶν μαθητῶν

pdere in geenna, Nõne duo passerculi
sninuto asse ueneunt? & unus ex illis nõ
cadet in terram, sine patre uestro. Ve
stri uero etiam pili capitis omnes nume
rati sunt. Ne igitur metuatis, uos pluris
estis, q̃ multi passerculi. Ois igit q con
fitebitur in me, corã hoibus, confitebor
& ego in illo, corã patre meo. q est in cœ
lis. Porro qsquis negauerit me corã hoi
bus, negabo eũ, & ego corã patre meo,
qui est i cœlis. Ne arbitremini, qd'uene
rim ad mittendũ pacẽ in terrã. Nõ ueni
ut mitterem pacẽ, sed gladiũ. Nam ueni
ut diffidere faciam hominẽ aduersus pa
trem suũ, & filiam aduersus matrẽ suã,
& sponsam aduersus socrum suam, &
inimici homis erunt ij qui sunt dome
stici ipsius. Qui amauerit patrem, aut
matrem ultra me, non est me dignus, &
qui amauerit filiam supra me, non est
me dignus. Et qui non accipit crucem
suam & sequitur me, nõ est me dignus:
Qui inuenerit animam suam, perditu
rus est eam, & qui perdiderit animã suã
mea causa inueniet eam. Qui recipit uos
me recipit, & qui me recipit, recipit eum
qui misit me. Qui recipit prophetam in
nomine prophetæ, mercedem prophe
tæ accipiet. Et qui recipit iustum in no
mine iusti, mercedem iusti accipiet. Et
quicunq; ad bibendum dederit, uni ex
pusillis his poculum aquæ frigidæ tan
tum in nomine discipuli, Amen dico
uobis, non perditurus est mercedẽ suã.

Et factũ est cũ finẽ fecisset Iesus man XI
dandi duodecim discipulis suis, progres
sus est illinc, ut doceret & p̃dicaret in ci
uitatibus illoꝝ. Ioannes aũt cũ audisset
in carcere facta Christi, missis duobus
discipulis

τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἶπεν αὐτῷ. σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν; καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν αὐτοῖς. πορευθέντες ἀπαγγείλατε Ἰωάννῃ, ἃ ἀκούετε καὶ βλέπετε. τυφλοὶ ἀναβλέπουσιν, καὶ χωλοὶ περιπατοῦσιν, λεπροὶ καθαρίζονται, καὶ κωφοὶ ἀκούουσιν, νεκροὶ ἐγείρονται, καὶ πτωχοὶ εὐαγγελίζονται. καὶ μακάριός ἐστιν, ὃς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί. τούτων δὲ πορευομένων, ἤρξατο ὁ ΙΗΣΟΥΣ λέγειν τοῖς ὄχλοις περὶ Ἰωάννου. Τί ἐξήλθετε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον; ἀλλὰ τί ἐξήλθετε ἰδεῖν; ἄνθρωπον ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ἠμφιεσμένον; ἰδοὺ οἱ τὰ μαλακὰ φοροῦντες, ἐν τοῖς οἴκοις τῶν βασιλέων εἰσίν. ἀλλὰ τί ἐξήλθετε ἰδεῖν; προφήτην; ναὶ λέγω ὑμῖν, καὶ περισσότερον προφήτου. οὗτος γάρ ἐστιν περὶ οὗ γέγραπται. ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἐγήγερται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, μείζων Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ. ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μείζων αὐτοῦ ἐστιν. ἀπὸ δὲ τῶν ἡμερῶν Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ ἕως ἄρτι, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται, καὶ βιασταὶ ἁρπάζουσιν αὐτήν. πάντες γὰρ οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος, ἕως Ἰωάννου προεφήτευσαν. καὶ εἰ θέλετε δέξασθαι, αὐτός ἐστιν Ἠλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι, ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.

Τίνι δὲ ὁμοιώσω τὴν γενεὰν ταύτην; ὁμοία ἐστὶν παιδαρίοις ἐν ἀγορᾷ καθημένοις, καὶ προσφωνοῦσιν τοῖς ἑταίροις αὐτῶν, καὶ λέγουσιν, ηὐλήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσασθε. ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐκόψασθε. ἦλθεν γὰρ Ἰωάννης μήτε ἐσθίων μήτε πίνων, καὶ λέγουσιν, δαιμόνιον ἔχει. ἦλθεν ὁ υἱὸς

discipulis suis dixit illi. Tu es ille, qui uẽturus est, an alterum expectamus? Et respondens Iesus, dixit illis. Ite & renunciate Ioanni, ea quæ auditis & uidetis. Cæci uisum recipiunt, & claudi ambulant, leprosi mundantur, & surdi audiunt, mortui excitantur, & pauperes lætum accipiunt nuntium. Et beatus est quisquis non fuerit offensus in me. Euntibus autem illis, cœpit Iesus dicere turbis de Ioanne. Quid existis in desertũ ut uideretis? Nũ harundinẽ q̃ agitat a uẽto? age, quid existis ut uideretis? Nũ hoiem mollibus uestibus amictũ? Ecce q mollia gestant, in domibus regũ sunt. At quid existis uidere? Num prophetam? Certe dico uobis, & excellentiorem propheta. Hic est enim de quo scriptum est. Ecce ego mitto nuntium meũ ante faciem tuam, qui præparaturus est uiam tuam ante te. Amen dico uobis, non exortus fuit inter eos, qui nascuntur e mulieribus maior Iohãne baptista. Attamen is qui minor est in regno cœlorũ, maior illo est. Porro a diebus Iohannis baptistæ, usq; ad hunc diem, regnum cœlorum uim patitur, & uiolenti rapiunt illud. Nam omnes prophetæ, & ipsa lex, usq; ad Iohannem prophetauerunt. Et si uultis recipere, ipse est Helias ille, qui uenturus est. Qui habet aures ad audiendum audiat. Sed cui assimilabo generationem hanc? Similis est pueris, qui sedent in foris, & acclamant sodalibus suis, ac dicunt. Vibia cecinimus uobis, & non saltastis. Lamẽtati sumus uobis, & non plãxistis. Venit eñ Ioãnes, nec edẽs nec bibens, & aiũt. Dæmoniũ habet. Venit

filius

ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ λέγουσιν· Ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος, καὶ οἰνοπότης, τελωνῶν φίλος, καὶ ἁμαρτωλῶν· καὶ ἐδικαιώθη ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς.

Τότε ἤρξατο ὀνειδίζειν τὰς πόλεις ἐν αἷς ἐγένοντο αἱ πλεῖσται δυνάμεις αὐτοῦ, ὅτι οὐ μετενόησαν· Οὐαί σοι Χοραζείν, οὐαί σοι Βηθσαϊδά, ὅτι εἰ ἐν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἐγένοντο αἱ δυνάμεις αἱ γενόμεναι ἐν ὑμῖν, πάλαι ἂν ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ μετενόησαν. πλὴν λέγω ὑμῖν, Τύρῳ καὶ Σιδῶνι, ἀνεκτότερον ἔσται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ ὑμῖν. καὶ σὺ Καπερναούμ, μὴ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα, ἕως ἅδου καταβιβασθήσῃ, ὅτι εἰ ἐν Σοδόμοις ἐγένοντο αἱ δυνάμεις αἱ γενόμεναι ἐν σοί, ἔμεινεν ἂν μέχρι τῆς σήμερον. πλὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι γῇ Σοδόμων ἀνεκτότερον ἔσται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ σοί. Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἀποκριθεὶς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, εἶπεν· Ἐξομολογοῦμαί σοι πάτερ κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. ναὶ ὁ πατήρ, ὅτι οὕτως εὐδοκία ἐγένετο ἔμπροσθέν σου. Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου, καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν υἱὸν, εἰ μὴ ὁ πατήρ, οὐδὲ τὸν πατέρα τίς ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς, ἀποκαλύψαι. Δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. ἄρατε τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρᾶός εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστιν. Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, ἐπορεύθη ὁ ΙΗΣΟΥΣ τοῖς σάββασιν διὰ τῶν σπορίμων. οἱ δὲ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἐπείνασαν, καὶ ἤρξαντο τίλλειν στάχυας, καὶ ἐσθίειν. οἱ δὲ φαρισαῖοι ἰδόντες εἶπον αὐτῷ. Ἰδοὺ οἱ μαθηταί σου ποιοῦσιν ὃ οὐκ ἔξεστιν ποιεῖν ἐν σαββάτῳ.

ὁ δὲ

filius hois edens ac bibens, & dicunt. Ecce homine comedonem, & uini potorem, publicanis amicũ, & pctoribus, & iuſtificata eſt ſapiẽtia a filiis ſuis. Tũc cœpit exprobrare ciuitatibus, in qbus factæ fuerãt plurimæ uirtutes ipsi9, qđ nõ pœnituiſſent. Væ tibi Chorazin. Væ tibi Bethſaidã, qm̃ ſi in urbe Tyri, aut Sidonis factæ fuiſſent uirtutes, quæ factæ ſunt in uobis, olim in ſacco & cinere, pœnitentiam egiſſent. Attamẽ dico uobis Tyro & Sidoni, tolerabilius erit in die iudicij q̃ uobis. & tu Capernaum, quæ es uſq; ad cœlũ exaltata, uſq; ad iferos detraheris, quoniã ſi in Sodomis factæ fuiſſent uirtutes, quæ factæ ſunt in te, mãſiſſent uſq; ad hodiernum diẽ. Verũ tamen dico uobis, qđ Sodomis tolerabilius erit in die iudicij q̃ tibi. In illo tempore reſpondens Ieſus dixit. Gratias ago tibi pater domine cœli & terræ, quod abſcõderis hæc a ſapientibus & prudentibus, & reuelaris ea ſtultis. Certe pater, ſic fuit bona uolũtas in oculis tuis. Omnia mihi tradita ſunt a patre meo, & nemo nouit filium, niſi pater, neq; patrem quiſq; nouit, niſi filius, & cuicũ q; uoluerit filius reuelare. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego refocillabo uos. Tollite iugum meum ſuper uos, & diſcite a me, quod mitis ſim, & humilis corde, & inuenietis requiem animabus ueſtris. Iugum emi meũ cõmodum eſt, & onus meum leue eſt. In illo tempore XII ibat Ieſus ſabbatis per ſegetes. Diſcipuli uero illius eſuriebant, & cœperunt uellere ſpicas, & comedere. At phariſæi cũ uidiſſent, dixerunt illi. Ecce diſcipuli tui faciunt, quod nõ licet facere in ſabbato.

ille uero

ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. οὐκ ἀνέγνωτε, τί ἐποίησεν
δαβὶδ, ὅτε ἐπείνασεν καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ; πῶς
εἰς ἦλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρ-
τους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, οὓς οὐκ ἐξὸν ἦν αὐ-
τῷ φαγεῖν, οὐδὲ τοῖς μετ' αὐτοῦ, εἰ μὴ τοῖς ἱ-
ερεῦσιν μόνοις. ἢ οὐκ ἀνέγνωτε ἐν τῷ νόμῳ
ὅτι τοῖς σάββασιν ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ τὸ σάβ-
βατον βεβηλοῦσιν. καὶ ἀναίτιοί εἰσιν; λέ-
γω δὲ ὑμῖν, ὅτι τοῦ ἱεροῦ μείζων ἐστὶν ὧδε,
εἰ δὲ ἐγνώκειτε, τί ἐστιν ἔλεος θέλω, καὶ οὐ
θυσίαν, οὐκ ἂν κατεδικάσατε τοὺς ἀναιτί-
ους. κύριος γάρ ἐστιν τοῦ σαββάτου ὁ ἠὸς
τοῦ ἀνθρώπου. καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν ἦλθεν
εἰς τὴν συναγωγὴν αὐτῶν. καὶ ἰδοὺ ἄνθρω-
πος ἦν, τὴν χεῖρα ἔχων ξηρὰν. καὶ ἐπηρώ-
τησαν αὐτὸν λέγοντες. εἰ ἔξεστιν τοῖς σά-
ββασιν θεραπεύειν; ἵνα κατηγορήσωσιν αὐ-
τοῦ. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. τίς ἔσται ἐξ ὑμῶν
ἄνθρωπος, ὃς ἕξει πρόβατον ἓν, καὶ ἐὰν ἐμ-
πέσῃ τοῦτο τοῖς σάββασιν εἰς βόθυνον
οὐχὶ κρατήσει αὐτὸ καὶ ἐγερεῖ; πώσῳ οὖν
διαφέρει ἄνθρωπος προβάτου. ὥστε ἔξεστιν
τοῖς σάββασιν καλῶς ποιεῖν. τότε λέγει
τῷ ἀνθρώπῳ. ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου, καὶ
ἐξέτεινεν καὶ ἀποκατάσθη ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη.
οἱ δὲ φαρισαῖοι ἐξελθόντες συμβούλιον ἔλα-
βον κατ' αὐτῶν, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν.
ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ γνοὺς ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν, καὶ
ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοὶ, καὶ ἐθερά-
πευσεν αὐτοὺς πάντας, καὶ ἐπετίμησεν αὐ-
τοῖς, ἵνα μὴ φανερὸν αὐτὸν ποιήσωσιν. ὅ-
πως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ ἡσαΐου
τοῦ προφήτου λέγοντος. ἰδοὺ ὁ παῖς
μου ὃν ἠρέτισα, ὁ ἀγαπητός μου εἰς
ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου. θήσω τὸ
πνεῦμά μου ἐπ' αὐτὸν, καὶ κρίσιν τοῖς
ἔθνεσιν ἀπαγγελεῖ. οὐκ ἐρίσει, οὐ-
δὲ κραυγάσει, οὐ δὲ ἀκούσει τῖς ἐν
ταῖς πλατείαις τὴν φωνὴν αὐτοῦ.

κάλαμον

Ille uero dixit eis. Non legistis quid fece-
rit Dauid, cum esuriret ipse, & ij qui
erant cum illo? Quomodo ingressus sit
in domum dei, & panes propositionis
ederit, quos illi non licebat edere, neq;
ijs qui cum illo erant, nisi sacerdotibus
solis. Aut non legistis in lege, quod sab-
batis sacerdotes in templo, sabbatum
prophanant, & crimine uacant? Dico
autem uobis, quod tẽplo maior est hoc
loco. Q; si sciretis, quid sit, misericor-
diam uolo, & non sacrificimu, nequaq;
condemnassetis insontes. Nã dominus
est sabbati, filius hominis. At ꝓgressus
illinc, uenit in synagogam illorum, & ec-
ce homo erat, manum habens aridam,
& interrogabant illum, dicentes. Licet
ne sabbatis curare? ut accusarent eum.
At ille dixit eis. Quis erit ex uobis ho-
mo, qui habebit ouem unam, & si ea
inciderit sabbatis in foueam, nonne te-
nebit illã & eriget? Quanto igitur præ-
stantior est homo oue? Licet igitur sab-
batis beneficio afficere. Tunt dicit homi-
ni. Extende manum tuam, & extendit,
& restituta est sana, sicut altera. Porro
pharisæi egressi, cœperunt consilium ad
uersus eum, quomodo illum perderent.
At Iesus ubi nouisset, secessit illinc, & se-
cutæ sunt eum turbæ multæ, & sanauit
eos omnes, & interminatus est illis, ne se
facerent manifestum, ut compleretur
quod dictum erat per Esaiam prophe-
tam, qui ait. Ecce filius meus, quem ele-
gi, dilectus meus, in quo sibi bene com-
placuit anima mea. Ponam spiritum
meum super illum, & iudicium gẽtibus
annuntiabit. Nõ cõtendet, neq; clama-
bit, neq; audiet qsq; in plateis uocẽ eius,

c arundinẽ

καλαμον σωτετριμμένον οὐ κατεάξει, καὶ λινον τυφόμενον, οὐ σβέσει, ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτου ἔθνη ἐλπιοῦσιν. Τότε προσηνέχθη αὐτῷ δαιμονιζόμενος, τυφλὸς καὶ κωφὸς, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτὸν, ὥστε τὸν τυφλὸν καὶ κωφὸν, λαλεῖν καὶ βλέπειν. Καὶ ἐξίσαντο πάντες οἱ ὄχλοι, καὶ ἔλεγον. Μή τι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς Δαβίδ; Οἱ δὲ φαρισαῖοι ἀκούσαντες ἔλεγον, οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ, ἄρχοντι τῶν δαιμονίων. εἰδὼς δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν, εἶπεν αὐτοῖς. πᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς, ἐρημοῦται. Καὶ πᾶσα πόλις, ἢ οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς, οὐ σταθήσεται. Καὶ εἰ ὁ σατανᾶς τὸν σατανᾶν ἐκβάλλει, ἐφ' ἑαυτὸν ἐμερίσθη. πῶς οὖν σταθήσεται ἡ βασιλεία αὐτου; Καὶ εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσιν; διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὑμῶν κριταὶ ἔσονται. εἰ δὲ ἐγὼ ἐν πνεύματι θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. ἢ πῶς δύναταί τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δήσῃ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσει. Ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστιν. Καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ, σκορπίζει. διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν. πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, ἡ δὲ τοῦ πνεύματος βλασφημία, οὐκ ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις. καὶ ὃς ἐὰν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ. ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ, οὔτε ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον καλὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καλὸν, ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον σαπρὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ

σαπρὸν

arundinem cõminutam, nõ confringet; & linum fumigans non extinguet, donec eijciat ad uictoriam iudicium, & in nomine illius gẽtes sperabunt. Tunc adductus est ad eum, qui dæmonio agitabatur cæcus & mutus, & sanauit illum, ita ut cæcus ac mutus, & loqueret & cerneret. Et obstupuerunt omnes turbæ, dicebantq;. Num hic est filius Dauid? At pharisæi cũ audissent, dicebant. Hic non eijcit dæmonia, nisi in Beelzebul, principe dæmoniorũ. Iesus autem cum sciret cogitationes illorum, dixit illis. Omne regnum diuisum aduersus sese, desolatur, & omnis ciuitas aut domus diuisa aduersus seipsam, non stabit. Et si satanas satanam eijcit, aduersus seipsum diuisus est. Quomodo igitur stabit regnum illius? Et si ego in Beelzebul eijcio dæmonia, filij uestri in quo eijciunt? Propterea ipsi iudicabunt de uobis. Quod si spiritu dei ego eijcio dæmonia, ergo peruenit ad uos regnum dei. Alioqui quomodo potest aliquis intrare domũ potentis, & uasa illius diripere, nisi prius uinxerit potentem, & tunc domum illius diripiet. Qui non est mecum, aduersum me est, & qui non congregat mecum, spargit. Propterea dico uobis. Omne peccatum & conuicium remittetur hominibus, at conuicium in spiritum, non remittetur hominibus, & qui cumq; dixerit uerbum aduersus filium hominis, remittetur illi. Qui autem dixerit aduersus spiritum sanctum, non remittetur ei, neq; in præsenti sæculo, neq; in futuro. Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum, aut facite arborem uiciosam, & fructum illius

uiciosum

αὐτοῦ σαπρόν. Ἐκ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκεται. Γεννήματα ἐχιδνῶν. πῶς δύνασθε ἀγαθὰ λαλεῖν πονηροὶ ὄντες; ἐκ γὰρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας, τὸ στόμα λαλεῖ. ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τῆς ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας ἐκβάλλει τὰ ἀγαθὰ, καὶ ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος ἐκ τῆς πονηροῦ θησαυροῦ, ἐκβάλλει πονηρά. Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι πᾶν ῥῆμα ἀργὸν ὃ ἐὰν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀποδώσουσιν περὶ αὐτοῦ λόγον, ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Ἐκ γὰρ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου καταδικασθήσῃ. Τότε ἀπεκρίθησάν τινες τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων λέγοντες. Διδάσκαλε, θέλομεν ἀπό σου σημεῖον ἰδεῖν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν αὐτοῖς. Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς, σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. ὥσπερ γὰρ ἦν ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας, καὶ τρεῖς νύκτας οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. Ἄνδρες νινευῖται ἀναστήσονται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὴν, ὅτι μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα ἰωνᾶ. καὶ ἰδοὺ πλεῖον ἰωνᾶ ὧδε. Βασίλισσα νότου ἐγερθήσεται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης καὶ κατακρινεῖ αὐτὴν, ὅτι ἦλθεν ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκοῦσαι τὴν σοφίαν σολομῶνος, καὶ ἰδοὺ πλεῖον σολομῶνος ὧδε. Ὅταν δὲ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, διέρχεται δι' ἀνύδρων τόπων ζητοῦν ἀνάπαυσιν, καὶ οὐχ εὑρίσκει. Τότε λέγει, ἐπιστρέψω εἰς τὸν οἶκόν μου ὅθεν ἐξῆλθον. καὶ ἐλθὼν εὑρίσκει σχολάζοντα, σεσαρωμένον καὶ κεκοσμημένον. Τότε πορεύεται καὶ παραλαμβάνει μεθ' ἑαυτοῦ ἑπτὰ ἕτερα πνεύματα πονηρότερα ἑαυτοῦ.

uiciosum. Nam e fructu arbor cognoscitur. Progenies uiperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? Siquidem ex abundantia cordis, os loquitur. Bonus homo e bono thesauro cordis, expromit bona. & malus homo ex malo thesauro depromit mala. Sed dico uobis, quod de quocunq; uerbo ocioso, quod locuti fuerint homines, reddituri sunt rationem in die iudicij. Nam ex dictis tuis iustificaberis, & ex dictis tuis condemnaberis. Tunc interrogauerunt eum quidam e scribis ac pharisæis, dicentes. Præceptor, uolumus ex te signum uidere. At ille respondens, dixit illis. Generatio praua & adultera, signũ quærit, & signum non dabitur illi, nisi signum Ionæ prophetæ. Quemadmodum em̃ fuit Ionas in uentre Ceti tribus diebus, & tribus noctibus. Sic erit filius hoĩs in corde terræ, tribus diebus & tribus noctibus. Viri Niniuitæ surgent in iudicio, cum generatione hac, & condemnabunt eam, quod ipsi pœnitẽtiam egerint ad prædicationẽ Ionæ. Et ecce plusquam Ionas est hoc loco. Regina austri surget in iudicio cum generatione hac, & condemnabit eam, quod uenerit a finibus terræ, ad audiendam sapientiam Solomonis. Et ecce plusquã Solomon est in hoc loco. Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, perambulat per arentia loca, querens requiem, & nõ inuenit. Tunc dicit, reuertar in domum meam unde exiui, & cum uenerit, reperit eam uacantem, & scopis purgatam, atq; ornatam. Tunc abit, & adiungit sibi septem alios spiritus sceleratiores

ἑαυτῶ, & εἰσελθόντα κατοικεῖ ἐκεῖ. καὶ γίνεται τὰ ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, χείρονα τῶν πρώτων, οὕτως ἔσται καὶ τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ πονηρᾷ. Ἔτι δὲ αὐτοῦ λαλοῦντος τοῖς ὄχλοις, ἰδοὺ ἡ μήτηρ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ εἱστήκεισαν ἔξω ζητοῦντες αὐτῷ λαλῆσαι. εἶπεν δέ τις αὐτῷ. ἰδοὺ ἡ μήτηρ σου, καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἔξω ἑστήκασιν, ζητοῦντές σοι λαλῆσαι. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν τῷ εἰπόντι αὐτῷ. τίς ἐστιν ἡ μήτηρ μου, καὶ τίνες εἰσὶν οἱ ἀδελφοί μου; καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, εἶπεν. ἰδοὺ ἡ μήτηρ μου καὶ οἱ ἀδελφοί μου. ὅς τις γὰρ ἂν ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς, αὐτός μου ἀδελφὸς καὶ ἀδελφὴ καὶ μήτηρ ἐστίν. Ἐν δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἐξελθὼν ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἀπὸ τῆς οἰκίας, ἐκάθητο παρὰ τὴν θάλασσαν, & συνήχθησαν πρὸς αὐτὸν ὄχλοι πολλοί. ὥστε αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον ἐμβάντα καθῆσθαι. καὶ πᾶς ὁ ὄχλος εἰστήκει. καὶ ἐλάλησεν αὐτοῖς πολλὰ ἐν παραβολαῖς λέγων. ἰδοὺ ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι. καὶ ἐν τῷ σπείραι αὐτόν, ἃ μὲν ἔπεσεν παρὰ τὴν ὁδόν. καὶ ἦλθεν τὰ πετεινὰ. καὶ κατέφαγεν αὐτά. ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὰ πετρώδη, ὅπου οὐκ εἶχεν γῆν πολλήν, & εὐθέως ἐξανέτειλεν διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς. ἡλίου δὲ ἀνατείλαντος, ἐκαυματίσθη, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ῥίζαν ἐξηράνθη. ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὰς ἀκάνθας, & ἀνέβησαν αἱ ἄκανθαι, καὶ ἀπέπνιξαν αὐτά. ἄλλα δὲ ἔπεσαν ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλήν, & ἐδίδου καρπὸν ὃ μὲν ἑκατόν. ὃ δὲ ἑξήκοντα, ὃ δὲ τριάκοντα. ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω. καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ εἶπον αὐτῷ. διὰ τί ἐν παραβολαῖς λαλεῖς αὐτοῖς; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι ὑμῖν δέδοται

se, & ingressus inhabitat illic, & fiunt nouissima hominis illius, peiora primis. Sic erit & generationi huic puerse. Cū autem adhuc loqueretur turbis, ecce mater & fratres eius stabant foris, quærentes ei loqui. Dixit autem illi quidam. Ecce mater tua, & fratres tui foris stant, quærētes tibi loqui. At ille respondens dixit ei, qui sibi renunciauerat. Quæ est mater mea, aut qui sunt fratres mei? Et protenta manu sua in discipulos suos, dixit. Ecce mater mea, & fratres mei. Quisquis enim fecerit uoluntatem patris mei qui est in cœlis, ipse meus frater & soror & mater est.

In die uero illo, egressus Iesus e domo, sedit iuxta mare, & cōgregatæ sunt ad illum turbæ multæ, adeo ut nauim ingressus sederit, & uniuersa turba in littore stabat. Et dicebat illis multa per similitudines, dicens. Ecce exijt qui seminabat ad seminandum, & cum semina- XIII
ret, alia quidem ceciderunt iuxta uiam, & uenerunt uolucres, & deuorauerunt ea, alia uero ceciderunt in loca saxosa, ubi nō habebant multum terræ, & protinus exorta sunt, propterea quod non haberent profunditatem terræ. Cum autem exortus sol, exusta sunt, & quia non habebant radicem, exaruerūt. Alia rursus ceciderunt in spinas, & insurrexerunt spinæ, & suffocauerūt ea. Alia uero ceciderunt in terrā bonā, & dederūt fructum, aliud quidē centū, aliud uero sexaginta, aliud uero triginta. Qui habet aures ad audiendū, audiat. Et adeūtes discipuli dixerūt illi. Quare in parabolis loqueris illis? At ille respōdēs dixit. Vobis datum

δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐκείνοις δὲ οὐ δέδοται. ὅς τις γὰρ ἔχει δοθήσεται αὐτῷ, καὶ περισσευθήσεται, ὅς δὲ οὐκ ἔχει, καὶ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ. ὅτι βλέποντες οὐ βλέπουσιν, καὶ ἀκούοντες, οὐκ ἀκούουσιν οὐδὲ συνίουσιν. καὶ ἀναπληροῦται ἐπ' αὐτοῖς ἡ προφητεία Ἡσαΐου ἡ λέγουσα. ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ μὴ ἴδητε. ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου καὶ τοῖς ὠσὶν βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν. μήποτε ἴδωσιν τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσιν, καὶ τῇ καρδίᾳ συνιῶσιν, καὶ ἐπιστρέψωσιν καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσιν, καὶ τὰ ὦτα ὑμῶν, ὅτι ἀκούει. ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν. ὅτι πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν

ὑμεῖς οὖν ἀκούσατε τὴν παραβολὴν τοῦ σπείροντος. παντὸς ἀκούοντος τὸν λόγον τῆς βασιλείας, καὶ μὴ συνιέντος, ἔρχεται ὁ πονηρὸς καὶ ἁρπάζει τὸ ἐσπαρμένον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. οὗτός ἐστιν ὁ παρὰ τὴν ὁδὸν σπαρείς. ὁ δὲ ἐπὶ τὰ πετρώδη σπαρείς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων, καὶ εὐθὺς μετὰ χαρᾶς λαμβάνων αὐτόν, οὐκ ἔχει δὲ ῥίζαν ἐν ἑαυτῷ, ἀλλὰ πρόσκαιρός ἐστιν. γενομένης δὲ θλίψεως ἢ διωγμοῦ, διὰ τὸν λόγον, εὐθὺς σκανδαλίζεται. ὁ δὲ εἰς τὰς ἀκάνθας σπαρείς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων, καὶ ἡ μέριμνα τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου συμπνίγει τὸν λόγον, καὶ ἄκαρπος γίνεται. ὁ δὲ ἐπὶ

datum est nosse mysteria regni cœlorum, illis autem non est datum. Quisquis enim habet dabitur illi, & reddetur abundantior. Quisquis autem non habet, etiam illud quod habet, tolletur ab eo. Propterea in parabolis loquor illis, quia uidentes non uident, & audientes non audiunt, nec intelligunt, & completur in illis prophetia Esaiæ, quæ dicit. Auribus audietis, et non intelligetis, & uidentes uidebitis, & non cernetis. Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos suos occluserunt, ne quando uiderent oculis, & auribus audirent, & corde intelligerent, & conuertantur, & sanem illos. Vestri uero beati sunt oculi, quia uident, & aures uestræ, quia audiunt. Amen dico uobis, quod multi prophetæ & iusti, desyderauerunt uidere, quæ uidetis, & nō uiderunt, & audire quæ auditis, & non audierunt. Vos igitur audite parabolam seminantis. Cum quiuis dit, audit uerbum regni, & non intelligit, uenit malus, & rapit id quod semi natū est in corde illius. Hic est qui iuxta uiam seminatus fuit. At qui in petricosa semen iactum exceperat, hic est qui uerbum audit, & mox cū gaudio accipit illud. Verum non habet radicē in semetipso, sed tēporarius est. Porro cum inciderit afflictio, aut persecutio propter uerbum, continuo offenditur. At qui in spinas semen excepe rat, hic est, qui uerbum audit, & cura sæculi huius, & deceptio diuitiarum, suffocat uerbū, & infrugiferū redditur.

ὃς δὲ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν σπαρείς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων καὶ συνιών, ὃς δὴ καρποφορεῖ καὶ ποιεῖ, ὁ μὲν ἑκατόν, ὁ δὲ ἑξήκοντα, ὁ δὲ τριάκοντα. Ἄλλην παραβολὴν παρέθηκεν αὐτοῖς, λέγων. Ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ σπείροντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ, ἐν δὲ τῷ καθεύδειν τοὺς ἀνθρώπους, ἦλθεν αὐτοῦ ὁ ἐχθρὸς, καὶ ἔσπειρεν ζιζάνια ἀνὰ μέσον τοῦ σίτου, καὶ ἀπῆλθεν. Ὅτε δὲ ἐβλάστησεν ὁ χόρτος, καὶ καρπὸν ἐποίησεν, τότε ἐφάνη καὶ τὰ ζιζάνια. Προσελθόντες δὲ οἱ δοῦλοι τοῦ οἰκοδεσπότου εἶπον αὐτῷ. κύριε οὐ καλὸν σπέρμα ἔσπειρας ἐν τῷ σῷ ἀγρῷ; πόθεν οὖν ἔχει τὰ ζιζάνια; ὁ δὲ ἔφη αὐτοῖς, ἐχθρὸς ἄνθρωπος τοῦτο ἐποίησεν. οἱ δὲ δοῦλοι εἶπον αὐτῷ. θέλεις οὖν ἀπελθόντες συλλέξωμεν αὐτά; ὁ δὲ ἔφη. οὒ, μήποτε συλλέγοντες τὰ ζιζάνια, ἐκριζώσητε ἅμα αὐτοῖς τὸν σῖτον, ἄφετε αὐξάνεσθαι ἀμφότερα μέχρι τοῦ θερισμοῦ, καὶ ἐν καιρῷ τοῦ θερισμοῦ, ἐρῶ τοῖς θερισταῖς. συλλέξατε πρῶτον τὰ ζιζάνια, καὶ δήσατε αὐτὰ εἰς δέσμας πρὸς τὸ κατακαῦσαι αὐτά. τὸν δὲ σῖτον συνάγετε εἰς τὴν ἀποθήκην μου. Ἄλλην παραβολὴν παρέθηκεν αὐτοῖς, λέγων. Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κόκκῳ σινάπεως, ὃν λαβὼν ἄνθρωπος ἔσπειρεν ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ, ὃ μικρότερόν μέν ἐστιν πάντων τῶν σπερμάτων. ὅταν δὲ αὐξηθῇ μεῖζον τῶν λαχάνων ἐστίν, καὶ γίνεται δένδρον, ὥστε ἐλθεῖν τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατασκηνοῦν ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ. Ἄλλην παραβολὴν ἐλάλησεν αὐτοῖς. Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ζύμῃ, ἣν λαβοῦσα γυνὴ ἔκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία ἕως οὗ ἐζυμώθη

Cæterum qui in terram bonam excepit ſemen, hic eſt qui uerbum audit & intelligit, quod deniq; fructum quoq; reddit, aliud quidem centum, aliud uero ſexaginta, aliud uero triginta. Aliam parabolā propoſuit eis dicens. Aſſimilatum eſt regnum cœlorum, homini ſeminanti bonum ſemen in agro ſuo, ſed dormientibus hominibus, uenit illius inimicus, & ſeminauit zizania inter triticum, & abijt. Cū autem germinaſſet herba, & fructum feciſſet, tūc apparuerunt & zizania. Accedentes autem ſerui patriſſamilias, dixerunt illi. Domine, nonne bonū ſemen ſeminabas in tuo agro? unde igitur habet zizania? Ille uero dixit illis, inimicus homo hoc fecit. Serui autem dixerunt illi. Vis igitur, abeamus & colligamus ea? At ille dixit. Non, ne quando dum colligitis zizania, eradicetis ſimul cū illis & triticū, ſinite creſcere utraq;, uſq; ad meſſem, & in tempore meſſis, dicam meſſoribus. Colligite primum zizania, & colligate in faſciculos ad cōburendum ea. Triticum uero congregate in horreum meum. Aliam parabolam propoſuit eis, dicens. Simile eſt regnum cœlorum grano ſinapis, quod acceptum homo ſeminauit in agro ſuo quod minimum eſt omniū ſeminum. Cæterum ubi excreuerit maximū eſt inter holera, & fit arbor adeo ut ueniant uolucres cœli, & nidulentur in ramis illius. Aliam parabolam dixit illis. Simile eſt regnum cœlorum fermento quod acceptam mulier abſcondidit in farinæ ſatis tribus, donec

fermentaretur

ἐζυμώθη ὅλον. Ταῦτα πάντα ἐλάλησεν ὁ ΙΗ
ΣΟΥΣ ἐν παραβολαῖς τοῖς ὄχλοις. καὶ χωρὶς
παραβολῆς, οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς, ὅπως
πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου, λέ/
γοντος. Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στό/
μά μου, ἐρεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ κα/
ταβολῆς κόσμου. Τότε ἀφεὶς τοὺς ὄχλους
ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν ὁ ΙΗΣΟΥΣ. καὶ προσῆλ
θον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ λέγοντες. Φρά/
σον ἡμῖν τὴν παραβολὴν τῶν ζιζανίων
τοῦ ἀγροῦ. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν αὐτοῖς
Ὁ σπείρων τὸ καλὸν σπέρμα, ἐστὶν ὁ υἱὸς
τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ δὲ ἀγρός ἐστιν ὁ κόσμος
τὸ δὲ καλὸν σπέρμα οὗτοί εἰσιν, οἱ υἱοὶ τῆς
βασιλείας, τὰ δὲ ζιζάνιά εἰσιν οἱ υἱοὶ τοῦ
πονηροῦ. Ὁ δὲ ἐχθρὸς ὁ σπείρων αὐτά ἐ/
στιν ὁ διάβολος. Ὁ δὲ θερισμός, συντέλεια
τοῦ αἰῶνός ἐστιν, οἱ δὲ θερισταί, ἄγγελοί
εἰσιν. Ὥσπερ οὖν συλλέγεται τὰ ζιζάνια, καὶ
πυρὶ κατακαίεται. Οὕτως ἔσται ἐν τῇ συντελείᾳ
τοῦ αἰῶνος τούτου, ἀποστελεῖ ὁ υἱὸς τοῦ
ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συλ/
λέξουσιν ἐκ τῆς βασιλείας αὐτοῦ πάντα
τὰ σκάνδαλα καὶ τοὺς ποιοῦντας τὴν
ἀνομίαν, καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὸν
κάμινον τοῦ πυρός, ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς
καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. Τότε οἱ δί/
καιοι ἐκλάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος, ἐν τῇ βα/
σιλείᾳ τοῦ πατρὸς αὐτῶν. Ὁ ἔχων ὦτα ἀκού
ειν, ἀκουέτω. Πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βα
σιλεία τῶν οὐρανῶν θησαυρῷ κεκρυμμένῳ
ἐν τῷ ἀγρῷ, ὃν εὑρὼν ἄνθρωπος, ἔκρυ/
ψεν, καὶ ἀπὸ τῆς χαρᾶς αὐτοῦ ὑπάγει,
καὶ πάντα ὅσα ἔχει πωλεῖ, καὶ ἀγοράζει τὸν
ἀγρὸν ἐκεῖνον. Πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βασι/
λεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ ἐμπόρῳ ζητοῦν
τι καλοὺς μαργαρίτας, ὃς εὑρὼν ἕνα πο/
λύτιμον μαργαρίτην, ἀπελθὼν πέπρακε πάν
τα

fermentaretur totum. Hæc omnia lo
cutus est Iesus in parabolis ad tur/
bas, & sine parabola nihil locutus est
illis, ut impleretur quod dictum fue
rat per prophetam, qui ait. Aperiam
in parabolis os meum, eructabo ab
scondita, a constitutione mundi.
Tunc dimissis turbis, uenit in do-
mum Iesus, & accesserũt ad illum di-
scipuli ei⁹ dicẽtes. Dissere nobis para
bolam zizanioꝝ agri. At ille respon
dens dixit illis. Qui seminat bonum
semen, est filius hominis. Ager autẽ
est mundus. Porro bonum semen,
ĩ sunt filiĩ regni, zizania uero sunt
filiĩ illius mali, inimicus autem qui se
minat ea, est diabolus. Messis uero
cõsummatio sæculi est, messores au/
tem angeli sunt. Sicut igitur colligun
tur zizania, & igni cõburũtur, sic erit
in consummatione sæculi huius. Mit
tet filiꝰ hominis angelos suos, & col/
ligent e regno illius omnia scandala,
& eos qui faciunt iniquitatem, & mit
tent illos in caminum ignis, ibi erit
ploratus & stridor dentium. Tunc
iusti fulgebunt ut sol, in regno pa/
tris sui. Qui habet aures ad audi-
endum, audiat. Rursum simile est
regnum cœlorum, thesauro abscon/
so in agro, quem repertum homo,
abscondidit, & præ gaudio illius,
abit, & omnia quæcumq; habet uen
dit, & mercat' agrũ illum. Rursum si
mile est regnum cœlorum, homini
negociatori, quærenti bonos unio-
nes, qui cum inuenerit unum bo-
num unionem, abiens uendidit om-

τα ὅσα εἶχεν, καὶ ἠγόρασεν αὐτὸν.
πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σαγήνῃ βληθείσῃ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκ παντὸς γένους συναγαγούσῃ, ἣν ὅτε ἐπληρώθη ἀναβιβάσαντες ἐπὶ τὸν αἰγιαλόν, καὶ καθίσαντες συνέλεξαν τὰ καλὰ εἰς ἄγγη, τὰ δὲ σαπρὰ ἔξω ἔβαλον οὕτως ἔσται ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος. ἐξελεύσονται οἱ ἄγγελοι καὶ ἀφορίσουσι τοὺς πονηροὺς ἐκ μέσου τῶν δικαίων, καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς, εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς, ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς, καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. λέγει αὐτοῖς ΙΗΣΟΥΣ. συνήκατε ταῦτα πάντα; λέγουσιν αὐτῷ. ναὶ κύριε. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. διὰ τοῦτο πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὁμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά. καὶ ἐγένετο ὅτε ἐτέλεσεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ τὰς παραβολὰς ταύτας, μετῆρεν ἐκεῖθεν. καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἐδίδασκεν αὐτοὺς ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν. ὥστε ἐκπλήσσεσθαι αὐτοὺς καὶ λέγειν. πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη καὶ αἱ δυνάμεις; οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; οὐχὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ λέγεται Μαριὰμ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωσῆς, καὶ Σίμων, καὶ Ἰούδας, καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ, οὐχὶ πᾶσαι πρὸς ἡμᾶς εἰσιν; πόθεν οὖν τούτῳ ταῦτα πάντα; καὶ ἐσκανδαλίζοντο ἐν αὐτῷ. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν αὐτοῖς. οὐκ ἔστιν προφήτης ἄτιμος εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. καὶ οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖ δυνάμεις πολλὰς διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν. ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, ἤκουσεν ἡρῴδης ὁ τετράρχης τὴν ἀκοὴν ΙΗΣΟΥ, καὶ εἶπεν τοῖς παισὶν αὐτοῦ, οὗτός ἐστιν Ἰωάννης ὁ βαπτιστής, αὐτὸς ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν. καὶ διὰ τοῦτο αἱ δυνάμεις ἐνεργοῦσιν ἐν αὐτῷ. ὁ γὰρ ἡρῴδης κρατήσας

nia quæ possidebat, & mercatus est illum. Rursum. Simile est regnum cœlorum, uerriculo iacto in mare, & ex omni genere piscium contrahenti. Quod cum impletum fuisset, subduxerunt in littus, & sedentes collegerunt quæ bona sunt in uasa, quæ uero mala, foras abiecerunt. Sic futurum est in consummatione sæculi. Venient angeli, & segregabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminū ignis, illic erit ploratꝰ, & stridor dentium. Dicit illis Iesus. Intellexistis hæc omnia? Dicunt illi. Etiam domine. At ille dixit illis. Propterea omnis scriba doctus ad regnum celoꝝ, similis est homini patrifamilias, qui depmit e thesauro suo noua & uetera. Et factum est, ut cum finisset Iesus sermones hos, digrederetur illinc. Et cum uenisset in patriam suam, docuit in synagoga illoꝝ, ita ut stuperent ac dicerent. Vnde huic sapiētia hæc, & uirtutes? Nonne hic est ille fabri filius? Nonne mater eius uocatur Mariam, & fratres eius Iacobus & Ioses, & Simō, & Iudas, & sorores illius, nōne omnes apud nos sunt? Vnde igitur huic hæc omnia? Et offendebantur in eo. Iesus autem dixit illis. Non est propheta expers honoris, nisi i patria sua, & domo sua. Et non fecit illic uirtutes multas, propter incredulitatem illorum. In illo tempore audiuit Herodes tetrarcha famam Iesu, & dixit famulis suis. Hic est Ioannes baptista, Is surrexit a mortuis, & ideo uirtutes agunt in illo. Nam Herodes ceperat XIIII

κρατήσας τὸν Ἰωάννην ἔδησεν αὐτὸν, καὶ
ἔθετο ἐν φυλακῇ, διὰ Ἡρωδιάδα τὴν γυ-
ναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. ἔλε-
γεν γὰρ αὐτῷ ὁ Ἰωάννης, Οὐκ ἔξεστίν σοι
ἔχειν αὐτήν. καὶ θέλων αὐτὸν ἀποκτεῖ-
ναι, ἐφοβήθη τὸν ὄχλον, ὅτι ὡς προφή-
την αὐτὸν εἶχον. γενεσίοις δὲ ἀγομένοις
τοῦ Ἡρῴδου, ὠρχήσατο ἡ θυγάτηρ τῆς Ἡρω-
διάδος ἐν τῷ μέσῳ, καὶ ἤρεσεν τῷ Ἡ-
ρῴδῃ. ὅθεν μεθ' ὅρκου ὡμολόγησεν αὐτῇ
δοῦναι ὃ ἐὰν αἰτήσηται. ἡ δὲ προβιβασθεῖ-
σα ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς, δός μοι φη-
σὶν ὧδε ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου
τοῦ βαπτιστοῦ. καὶ ἐλυπήθη ὁ βασιλεύς.
διὰ δὲ τοὺς ὅρκους, καὶ τοὺς συνανακειμέ-
νους, ἐκέλευσεν δοθῆναι αὐτῇ καὶ πέμψας
ἀπεκεφάλισεν τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ φυλακῇ. καὶ
ἠνέχθη ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐπὶ πίνακι, καὶ ἐδόθη
τῷ κορασίῳ, καὶ ἤνεγκεν τῇ μητρὶ αὐτῆς. καὶ προσε-
λθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἦραν τὸ σῶμα, καὶ ἔ-
θαψαν αὐτό. καὶ ἀκούσας ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ἀνεχώρη-
σεν ἐκεῖθεν ἐν πλοίῳ εἰς ἔρημον τόπον κατ'
ἰδίαν. καὶ ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι, ἠκολούθη-
σαν αὐτῷ πεζῇ ἀπὸ τῶν πόλεων. καὶ
ἐξελθὼν ὁ ΙΗΣΟΥΣ, εἶδεν πολὺν ὄχλον
καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ἐθε-
ράπευσεν τοὺς ἀρρώστους αὐτῶν. ὀψίας
δὲ γενομένης, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μα-
θηταὶ αὐτοῦ λέγοντες, ἔρημός ἐστιν ὁ τό-
πος, καὶ ἡ ὥρα ἤδη παρῆλθεν. ἀπόλυ-
σον τοὺς ὄχλους, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τὰς
κώμας, ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς βρώματα
ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν αὐτοῖς. οὐ χρείαν ἔ-
χουσιν ἀπελθεῖν. δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φα-
γεῖν, οἱ δὲ λέγουσιν αὐτῷ. οὐκ ἔχομεν
ὧδε εἰ μὴ πέντε ἄρτους, καὶ δύο ἰχθύας. ὁ δὲ
εἶπεν. φέρετέ μοι αὐτοὺς ὧδε, καὶ κελεύσας τοὺς
ὄχλους ἀνακλιθῆναι ἐπὶ τοὺς χόρτους,
καὶ λαβὼν

coeperat Ioannem, & uinxerat ac posue-
rat in carcere, propter Herodiadem uxo-
rem Philippi fratris sui. Dicebat enim
illi Ioannes. Non licet tibi habere eam.
Et cum uellet eũ occidere, metuebat mul
titudinem, propterea quod illum ceu
prophetam habebant. Cum autem ce
lebraretur natalis Herodis, saltabat fi-
lia Herodiadis inter illos, & placuit He-
rodi. Vnde cum iureiurando pollicitus
est, se daturum illi quicquid peteret. At
illa prius instructa a matre sua, Da mi-
hi inquit, hic in quadra, caput Ioannis
baptistæ, & indoluit rex. Attamen pro-
pter iusiurandum, & eos qui simul ac-
cumbebant iussit dari, & missis carnifi-
cibus, amputauit caput Ioannis in car-
cere, & allatum est caput eius in quadra,
& datũ est puellæ, & obtulit matri suæ.
Et accesserunt discipuli eius, & sustule-
runt corpus, & sepelierunt illud, & cum
audisset Iesus, secessit illinc in naui, ad
desertum locum seorsim. Et cum audis-
sent turbæ, secutæ sunt illum itinere pe-
destri, relictis urbibus. Et egressus Iesus
uidit multam turbam, & tactus est af-
fectu misericordiæ erga illos, & sanauit
ex illis qui male ualebant. Porro cum
appetisset uespera, adierunt eum disci-
puli sui, dicentes. Desertus est locus, &
hora iam præterijt. Dimitte turbas,
ut abeant in uicos, & emant sibi ciba-
ria. At Iesus dixit illis. Non est illis ne-
cesse, ut abeant, date illis uos ad eden-
dum. At illi dicunt ei. Non habemus
hic nisi quinq; panes, & duos pisces. Il-
le uero dixit. Afferte mihi illos huc. Et
iussis turbis discumbere super gramina,
& sumptis

καὶ λαβὼν τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εὐλόγησεν, καὶ κλάσας, ἔδωκεν τοῖς μαθηταῖς τοὺς ἄρτους, οἱ δὲ μαθηταὶ, τοῖς ὄχλοις. καὶ ἔφαγον πάντες καὶ ἐχορτάσθησαν. καὶ ἦραν τὸ περισσεῦον τῶν κλασμάτων, δώδεκα κοφίνους πλήρεις. οἱ δὲ ἐσθίοντες ἦσαν ἄνδρες ὡς πεντακισχίλιοι χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων. Καὶ εὐθέως ἠνάγκασεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν πρὸς Βηθσαϊδάν, ἕως αὐτὸς ἀπολύσῃ τοὺς ὄχλους. καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος κατ' ἰδίαν προσεύξασθαι. ὀψίας δὲ γενομένης, μόνος ἦν ἐκεῖ. τὸ δὲ πλοῖον ἤδη μέσον τῆς θαλάσσης ἦν, βασανιζόμενον ὑπὸ τῶν κυμάτων. ἦν γὰρ ἐναντίος ὁ ἄνεμος. καὶ τετάρτῃ δὲ φυλακῇ τῆς νυκτὸς, ἀπῆλθεν πρὸς αὐτοὺς ὁ ΙΗΣΟΥΣ περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης. καὶ ἰδόντες αὐτὸν οἱ μαθηταὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης περιπατοῦντα ἐταράχθησαν λέγοντες, ὅτι φάντασμά ἐστιν. καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου, ἔκραξαν εὐθέως γὰρ ἐλάλησεν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ λέγων θαρσεῖτε ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε. ἀποκριθεὶς δὲ αὐτῷ ὁ πέτρος εἶπεν, κύριε εἰ σὺ εἶ, κέλευσόν με πρός σε ἐλθεῖν, ἐπὶ τὰ ὕδατα. ὁ δὲ εἶπεν. ἐλθέ, καὶ καταβὰς ἀπὸ τοῦ πλοίου ὁ πέτρος περιεπάτησεν ἐπὶ τὰ ὕδατα, ἐλθεῖν πρὸς τὸν ΙΗΣΟΥΝ. βλέπων δὲ τὸν ἄνεμον ἰσχυρὸν, ἐφοβήθη. καὶ ἀρξάμενος καταποντίζεσθαι ἔκραξε λέγων. κύριε σῶσόν με. εὐθέως δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἐπελάβετο αὐτοῦ, καὶ εἶπεν αὐτῷ. ὀλιγόπιστε, εἰς τί ἐδίστασας. καὶ ἐμβάντων αὐτῶν εἰς τὸ πλοῖον, ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος, οἱ δὲ ἐν τῷ πλοίῳ, ἐλθόντες, προσεκύνησαν αὐτῷ λέγοντες, ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς εἶ, καὶ διαπεράσαντες, ἦλθον εἰς τὴν γῆν

& ſumptis quinq; panibus ac duobus piſcibus, ſublatis in cœlum oculis, benedixit, & cum fregiſſet, dedit diſcipulis panes, diſcipuli uero turbis. Et comederunt omnes, & ſaturati ſunt. & ſuſtulerunt, quod ſuperfuerat de fragmentis duodecim cophinos plenos. Porro qui comederant fuere uiri ferme quinquies mille, præter mulieres ac pueros. Et ſtatim compulit Ieſus diſcipulos ſuos, ut conſcenderent nauim, & præcederent ſe in ripam ulteriorẽ, donec dimiſiſſet turbas, ac dimiſſis turbis, aſcendit in montem ſolus ad orandum. Cum autem ad ueniſſet ueſpera, ſolus erat illic. Cæterum nauis iam in medio maris erat, & afflictabatur abundis, nam uẽtus erat aduerſus. Quarta autem noctis uigilia abijt ad illos Ieſus, ambulans ſup mare, & ubi uidiſſent eũ diſcipuli, ſuper mare ambulantẽ, turbati ſunt, dicentes. Phantaſma eſt, & p̃ metu exclamauerunt, ſed ſtatim locutus eſt illis Ieſus dicẽs. Bono animo eſte, Ego ſum, ne terreamini. Reſpondens autem illi Petrus dixit. Domine, ſi tu es, iubeto me ad te uenire ſuper aquas. At ille dixit, ueni. Et cum deſcendiſſet e naui Petrus, ambulabat ſuper aquas, ut iret ad Ieſum. Cæterum cum uideret uentum ualidum, territus eſt, & cum cœpiſſet ſidere, clamauit dicens. Domine ſerua me. Continuo autem extenta manu appp̃hendit eum, & dixit illi. Exiguæ fidei, cur dubitabas? Et cum eſſent ingreſſi nauim, conquieuit uentus. Porro qui erant in naui, acceſſerunt & adorauerunt eum, dicẽtes. Vere dei filius es. Et cũ traieciſſent, uenerũt in terram

γῆν γεννησαρέθ. καὶ ἐπιγνόντες αὐτὸν οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου ἐκείνου, ἀπέστειλαν εἰς ὅλην τὴν περίχωρον ἐκείνην, καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας. καὶ παρεκάλουν αὐτὸν, ἵνα μόνον ἅψωνται τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, καὶ ὅσοι ἥψαντο, διεσώθησαν. τότε προσέρχονται τῷ ΙΗΣΟΥ οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων γραμματεῖς & φαρισαῖοι, λέγοντες. διὰ τί οἱ μαθηταί σου παραβαίνουσι τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων; οὐ γὰρ νίπτονται τὰς χεῖρας αὐτῶν, ὅταν ἄρτον ἐσθίωσιν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς. διὰ τί καὶ ὑμεῖς παραβαίνετε τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ, διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν; ὁ γὰρ θεὸς ἐνετείλατο λέγων. τίμα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω. ὑμεῖς δὲ λέγετε. ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ καὶ τῇ μητρὶ, δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, & οὐ μὴ τιμήσει τὸν πατέρα αὐτοῦ ἢ τὴν μητέρα αὐτοῦ. καὶ ἠκυρώσατε τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ, διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν. ὑποκριταὶ καλῶς προεφήτευσεν περὶ ὑμῶν Ἡσαΐας λέγων. ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος, τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τοῖς χείλεσίν με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ, μάτην δέ σέβονταί με, διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων. καὶ προσκαλεσάμενος τὸν ὄχλον, εἶπεν αὐτοῖς. ἀκούετε καὶ συνίετε, οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ στόματος, τοῦτο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. τότε προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, εἶπον αὐτῷ. οἶδας ὅτι οἱ φαρισαῖοι, ἀκούσαντες τὸν λόγον ἐσκανδαλίσθησαν; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν. πᾶσα φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν πατήρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται. ἄφετε αὐτούς, ὁδηγοί εἰσιν, τυφλοὶ τυφλῶν. τυφλὸς δὲ τυφλὸν

terram Genneſareth. Et cũ agnouiſſent illum uiri loci illius, nuncios emiſerũt in totam finitimam regionem illam, & obtulerunt illi omnes male habẽtes, & obſecrabant eum, ut tantum tãgerent fimbriam ueſtimenti illius, & quotquot tetigiſſent, ſalui facti ſunt. Tunc accedunt ad Ieſum, qui ab Hieroſolymis uenerant ſcribæ & phariſæi, dicentes. Quare diſcipuli tui tranſgrediuntur traditionem ſeniorum? Non enim abluũt manus ſuas, cũ edunt panem. At ille reſpondens, dixit eis. Quare & uos tranſgredimini mandatũ dei, ꝓpter & traditionẽ hoim? Nã deus mãdauit, dicens. Honora patrem & matrem, & qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur. Vos autem dicitis. Quicquid doni a me profecturum erat, id in tuum uertitur commodum, & nõ honorabit patrem ſuum, aut matrem ſuam. Et irritum feciſtis mandatum dei, propter traditionem ueſtram. Hypocritæ, recte de uobis prædixit Eſaias, dicens. Appropinquat mihi populus hic ore ſuo, & labijs me honorat, cæterum cor eorum procul abeſt a me, ſed fruſtra me colunt, docentes doctrinas, mandata hominum. Et aduocatis ad ſe turbis, dixit eis. Audite & intelligite. Nõ quod ingreditur in os, impurat hominem, ſed quod egreditur ex ore, hoc impurũ reddit hominem. Tunc accedentes diſcipuli, dixerunt illi. Noſti phariſæos, audito ſermone iſto offenſos fuiſſe? At ille reſpondens ait. Omnis plantatio, quam non plantauit pater meus cœleſtis, eradicabitur. Omittite illos, duces ſunt, cæci cæcorum. Porrro, ſi cæcus

XV

cæco

δὲ τυφλὸς ἐὰν ὁδηγῇ, ἀμφότεροι εἰς βόθυνον πεσοῦνται. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ πέτρος εἶπεν αὐτῷ, φράσον ἡμῖν τὴν παραβολὴν ταύτην. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν, ἀκμὴν καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοί ἐστε, οὔπω νοεῖτε, ὅτι πᾶν τὸ εἰσπορευόμενον εἰς τὸ στόμα, εἰς τὴν κοιλίαν χωρεῖ, καὶ εἰς ἀφεδρῶνα ἐκβάλλεται; τὰ δὲ ἐκπορευόμενα ἐκ τοῦ στόματος, ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχεται, κἀκεῖνα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. ἐκ γὰρ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροί, φόνοι, μοιχεῖαι, πορνεῖαι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, βλασφημίαι, ταῦτά ἐστιν τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον. τὸ δὲ ἀνίπτοις χερσὶν φαγεῖν, οὐ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. καὶ ἐξελθὼν ἐκεῖθεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ἀνεχώρησεν, εἰς τὰ μέρη τύρου καὶ σιδῶνος. καὶ ἰδοὺ γυνὴ χαναναία ἀπὸ τῶν ὁρίων ἐκείνων ἐξελθοῦσα, ἔκραζεν αὐτῷ λέγουσα, ἐλέησόν με κύριε υἱὸς δαβίδ, ἡ θυγάτηρ μου κακῶς δαιμονίζεται. ὁ δὲ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῇ λόγον. καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἠρώτων αὐτὸν λέγοντες. ἀπόλυσον αὐτήν, ὅτι κράζει ὄπισθεν ἡμῶν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου ἰσραήλ. ἡ δὲ ἐλθοῦσα προσεκύνησεν αὐτῷ λέγουσα. κύριε βοήθει μοι. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν. οὐκ ἔστι καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυναρίοις, ἡ δὲ εἶπεν, ναὶ κύριε. καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν. τότε ἀποκριθεὶς ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν αὐτῇ. ὦ γύναι μεγάλη σου ἡ πίστις, γενηθήτω σοι ὡς θέλεις. καὶ ἰάθη ἡ θυγάτηρ αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης. καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἦλθεν παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς γαλιλαίας καὶ ἀναβὰς εἰς τὸ ὄρος, ἐκάθητο ἐκεῖ, καὶ προσῆλθον πρὸς αὐτὸν ὄχλοι πολλοὶ, ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν. χωλούς, τυφλούς, κωφούς, κυλλούς, καὶ ἑτέρους

cæco dux fuerit, ambo in foueã cadent. Respondẽs autem Petrus, dixit ei. Dissere nobis parabolam istam. Iesus autẽ dixit. Adhuc & uos intelligẽtia caretis? Nondum intelligitis, quod quicquid ingreditur in os, in aluum abit, & in secessum eijcitur? At ea quæ proficiscuntur ex ore, ex ipso corde egrediuntur, & illa impurum reddunt hominem. Nam ex corde exeunt cogitationes malæ, cædes, adulteria, stupra, furta, falsa testimonia, conuicia. Hæc sunt quæ impurant hominem. Cæterum illotis manibus capere cibum, non inquinat hominem. Et digressus illinc Iesus, secessit in partes Tyri & Sidonis. Et ecce mulier cananea, quæ a finibus illis uenerat, damabat ad illũ, dicens. Miserere mei domine fili Dauid. Filia mea misere a dæmonio agitatur. Ille uero non respondit ei uerbum. Et accedentes discipuli eius, rogabant illum, dicentes. Amitte illam, nam clamat post nos. At ille respondens, dixit. Non sum missus, nisi ad oues perditas domus Israhel. Illa uero uenit & adorauit eum dicens. Domine succurre mihi. At ille respondens dixit. Non est honestum, sumere panem filiorum, & obijcere catellis. Hæc aũt respondit. Certe domine. Etenim catelli edunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Iesus dixit illi. O mulier magna est fides tua, fiat tibi, sicut uis. Et sanata fuit filia eius ex eo tempore. Et progressus illinc Iesus, uenit iuxta mare Galileæ, & conscenso monte, sedebat illic. Et accesserunt ad eum turbæ multæ, ducentes secum claudos, cæcos, surdos, mutilos & alios,

καὶ ἑτέρους πολλούς, καὶ ἔῤῥιψαν αὐτοὺς παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ΙΗΣΟΥ, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς, ὥστε τοὺς ὄχλους θαυμάσαι βλέποντας κωφοὺς λαλοῦντας, κυλλοὺς ὑγιεῖς, χωλοὺς περιπατοῦντας, τυφλοὺς βλέποντας, καὶ ἐδόξασαν τὸν θεὸν ἰσραήλ. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ προσκαλεσάμενος τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, εἶπεν. σπλαγχνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον, ὅτι ἤδη ἡμέρας τρεῖς προσμένουσίν μοι, καὶ οὐκ ἔχουσιν τί φάγωσιν, καὶ ἀπολῦσαι αὐτοὺς νήστεις, οὐ θέλω, μή ποτε ἐκλυθῶσιν ἐν τῇ ὁδῷ. καὶ λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, πόθεν ἡμῖν ἐν ἐρημίᾳ ἄρτοι τοσοῦτοι, ὥστε χορτάσαι ὄχλον τοσοῦτον; καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, πόσους ἄρτους ἔχετε; οἱ δὲ εἶπον, ἑπτὰ καὶ ὀλίγα ἰχθύδια. καὶ ἐκέλευσεν τοῖς ὄχλοις ἀναπεσεῖν ἐπὶ τὴν γῆν. καὶ λαβὼν τοὺς ἑπτὰ ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθύας καὶ εὐχαριστήσας, ἔκλασε καὶ ἔδωκεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. οἱ δὲ μαθηταὶ τῷ ὄχλῳ, καὶ ἔφαγον πάντες, καὶ ἐχορτάσθησαν, καὶ ἦραν τὸ περισσεῦον τῶν κλασμάτων ἑπτὰ σπυρίδας πλήρεις, οἱ δὲ ἐσθίοντες ἦσαν τετρακισχίλιοι ἄνδρες, χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων, καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους, ἐνέβη εἰς τὸ πλοῖον. καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ὅρια μαγδαλά.

καὶ προσελθόντες οἱ φαρισαῖοι καὶ σαδδουκαῖοι, πειράζοντες ἐπηρώτησαν αὐτὸν, σημεῖον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ δεῖξαι αὐτοῖς, ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, ὀψίας γενομένης λέγετε, εὐδία, πυῤῥάζει γὰρ ὁ οὐρανός, καὶ πρωΐ, σήμερον χειμών. πυῤῥάζει γὰρ στυγνάζων ὁ οὐρανός. ὑποκριταί, τὸ πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ γινώσκετε διακρίνειν, τὰ δὲ σημεῖα τῶν καιρῶν οὐ δύνασθε. γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον ἰωνᾶ τοῦ προφήτου, καὶ καταλιπὼν αὐτοὺς, ἀπῆλθεν, καὶ ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸ πέραν, ἐπελάθοντο

& alios multos, & abiecerunt eos ad pedes Iesu, & sanauit eos, adeo ut turbæ miratæ sint, cum uiderent mutos loqui, mutilos esse sanos, claudos ambulare, cæcos uidere, & glorificabant deum Israel. Iesus autem uocatis ad se discipulis suis dixit. Miseret me turbæ, propterea quod iam triduum perseuerant apud me, & non habent, quod edant, & dimittere eos ieiunos nolo, nequando deficiant in uia. Et dicunt ei discipuli eius. Vnde nobis in solitudine panes tam multi, ut saturetur turba tanta? Et dicit illis Iesus. Quot panes habetis? At illi dicunt. Septem, & paucos piscículos. Et iussit turbas discumbere in terra. Et sumpsit septem panes, ac pisces, & postquam gratias egisset, fregit & dedit discipulis suis, discipuli uero turbæ, comederuntq; omnes, & saturati sunt, & sustulerunt, quod supererat fragmentorum, septem sportulas plenas. At ij qui comederant, erant quater mille uiri, præter mulieres & pueros. Et dimissis turbis, conscendit in nauim, & uenit in fines Magdala.

XVI Et aggressi pharisæi & sadducæi tentantes interrogabant eum, ut signum e cœlo ostenderet sibi. At ille respondens dixit eis. Cum cœperit esse uespera, dicitis, serenitas, nam rubet cœlum, & mane, hodie hyems, rubet enim cœlum triste. Hypocritæ, faciem cœli scitis diiudicare, signa uero temporum nó potestis? Natio praua, & adultera, signum requirit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ. Et relictis illis abiit. Et cum uenissent discipuli eius, in ulteriorem ripam, per obliuionem

 nó sum-

θοντο ἄρτους λαβεῖν. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν αὐ/
τοῖς, ὁρᾶτε καὶ προσέχετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν
φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων. οἱ δὲ διελο/
γίζοντο ἐν ἑαυτοῖς λέγοντες, ὅτι ἄρτους οὐκ
ἐλάβομεν. γνοὺς δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν αὐ/
τοῖς. τί διαλογίζεσθε ἐν ἑαυτοῖς ὀλιγόπι/
στοι, ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβετε; οὔπω νοεῖτε οὐ
δὲ μνημονεύετε, τοὺς πέντε ἄρτους τῶν πεν/
τακισχιλίων, καὶ πόσους κοφίνους ἐλάβε/
τε. οὐδὲ τοὺς ἑπτὰ ἄρτους τῶν τετρακισχι/
λίων, καὶ πόσας σπυρίδας ἐλάβετε; πῶς οὐ
νοεῖτε, ὅτι οὐ περὶ ἄρτου εἶπον ὑμῖν προσέ/
χειν ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν φαρισαίων καὶ σαδ/
δουκαίων. τότε συνῆκαν, ὅτι οὐκ εἶπεν
προσέχειν ἀπὸ τῆς ζύμης τοῦ ἄρτου, ἀλλὰ ἀ/
πὸ τῆς διδαχῆς τῶν φαρισαίων καὶ σαδ/
δουκαίων. ἐλθὼν δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἰς τὰ μέρη
καισαρείας, τῆς φιλίππου, ἠρώτα τοὺς μα/
θητὰς αὐτοῦ λέγων. τίνα με λέγουσιν οἱ
ἄνθρωποι εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; οἱ δὲ
εἶπον. οἱ μὲν, ἰωάννην τὸν βαπτιστήν, ἄλλοι
δὲ ἠλίαν, ἕτεροι δὲ ἰερεμίαν, ἢ ἕνα τῶν προ/
φητῶν. λέγει αὐτοῖς. ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγε/
τε εἶναι; ἀποκριθεὶς δὲ σίμων πέτρος εἶ/
πεν. σὺ εἶ ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶν
τος. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν αὐτῷ.
μακάριος εἶ σίμων βὰρ ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ
αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέν σοι, ἀλλ' ὁ πατήρ
μου, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. κἀγὼ δέ σοι λέγω,
ὅτι σὺ εἶ πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ.
οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν. καὶ πύλαι
ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. καὶ δώσω
σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. καὶ
ὅσα ἂν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσαι δεδεμένα ἐν
τοῖς οὐρανοῖς. καὶ ὅσα ἂν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς,
ἔσαι λελυμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς. τότε διε
στείλατο τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἵνα μηδενὶ εἴπω
σιν ὅτι αὐτός ἐστιν ΙΗΣΟΥΣ ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ. ἀπὸ
τότε ἤρξατο ὁ ΙΗΣΟΥΣ δεικνύειν τοῖς μαθη/
ταῖς αὐτοῦ

non ſumpſerant panes. Ieſus autem di/
xit illis. Videte & cauete a fermẽto pha-
riſæoꝝ & ſadducæoꝝ. At illi reputabãt
intra ſeſe, dicẽtes. Panes nõ ſumpſimus.
Qđ ubi cognouit Ieſus, dixit illis. Quid
cogitatis itra uoſipſos? puſillæ fidei, qđ
panes nõ ſumpſeritis? Nondũ intelligi
tis, neq; memoria tenetis, quinq; illos
panes, cũ hoies eſſent quinquies mille, &
quot cophinos ſuſtuleritis? Neq; ſeptẽ
illos panes, cum hoies eſſent quater mil
le, & quot ſportas acceperitis? Qui fit,
ut non intelligatis, me non de pane di-
xiſſe uobis illud, ut caueretis a fermento
phariſæorũ & ſadducæorum? Tunc in/
tellexerunt, quod non iuſſiſſet cauere a
fermẽto panis, ſed a doctrina phariſæo
rum, & ſadducæorum. Cum ueniſſet au
tem Ieſus in partes Ceſareæ eius, quæ co
gnominatur Philippi, interrogauit di-
ſcipulos ſuos dicẽs. Quẽ me dicũt hoies
eſſe filiũ illũ hois? illi uero dicebãt. Alij
quidẽ Ioannem baptiſtã, alij uero Eliã,
alij uero Hieremiã, aut unũ de numero
prophetaꝝ. Dicit illis. At uos, quẽ me di
citis eſſe? Reſpõdẽs aũt Simon Petrus,
dixit. Tu es Chriſtus ille filius dei uiuẽtis.
Et reſpõdẽs Ieſus dixit illi. Beatus es Si/
mon Bar Iona, qa caro & ſanguis nõ re/
uelauit tibi, ſed pater meus q eſt in cœlis.
At ego quoq; tibi dico, qđ tu es Petrus,
& ſup hãc petrã ædificabo meã eccleſiã,
& portæ inferoꝝ nõ ualebunt aduerſus
illã. Et dabo tibi claues regni cœloꝝ, &
quicqd ſolueris in terra, erit ſolutũ in cœ
lis, & qđcunq; alligaueris i terra, erit alli/
gatũ in cœlis. Tũc mãdauit diſcipulis ſu
is, ne cui dicerẽt q ipſe eẽt Ieſus Chriſtus.
Ex eo tẽpore, cœpit Ieſus idicare diſcipu
lis

ταῖς αὐτοῦ, ὅτι δεῖ αὐτὸν ἀπελθεῖν εἰς ἱερο/
σόλυμα, καὶ πολλὰ παθεῖν ἀπὸ τῶν πρεσβυ
τέρων, καὶ ἀρχιερέων, καὶ γραμματέων,
καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερ
θῆναι. Καὶ προσλαβόμενος αὐτὸν ὁ πέ/
τρος, ἤρξατο ἐπιτιμᾶν αὐτῷ λέγων. Ἵλεώς
σοι κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο. Ὁ δὲ στραφεὶς,
εἶπεν τῷ πέτρῳ. Ὕπαγε ὀπίσω μου σα/
τανᾶ, σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ
τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. Τότε ὁ ΙΗ/
ΣΟΥΣ εἶπεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. Εἴτις θέ/
λει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυ/
τὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκο/
λουθείτω μοι. Ὃς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν
αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν. Ὃς δ' ἂν ἀπο/
λήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, εὑρήσει
αὐτήν. Τί γὰρ ὠφεληθήσεται ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν
κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ
ζημιωθῇ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα
τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Μέλλει γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀν/
θρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐ/
τοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. Καὶ τότε ἀπο/
δώσει ἑκάστῳ, κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ. Ἀμὴν λέ
γω ὑμῖν, εἰσίν τινες ὧδε ἑστώτων, οἵ τινες οὐ
μὴ γεύσοντο θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσιν τὸν υἱὸν
τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ
αὐτοῦ. Καὶ μεθ' ἡμέρας ἕξ, παραλαμ/
βάνει ὁ ΙΗΣΟΥΣ τὸν πέτρον καὶ ἰάκωβον καὶ
ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἀναφέρει αὐ/
τοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν, καὶ μετε/
μορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν, καὶ ἔλλαμψεν
τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, τὰ δὲ ἱμά/
τια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ ὡς τὸ φῶς. Καὶ
ἰδοὺ ὤφθησαν αὐτοῖς μωσῆς καὶ ἡλίας, μετ'
αὐτοῦ συλλαλοῦντες. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ πέτρος,
εἶπεν τῷ ΙΗΣΟΥ. Κύριε καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧ/
δε εἶναι. Εἰ θέλεις ποιήσωμεν ὧδε τρεῖς σκηνὰς
σοὶ μίαν, καὶ μωσῇ μίαν, καὶ ἡλίᾳ μίαν. Ἔτι
αὐτοῦ λαλοῦντος

lis suis, quod oporteret ipsum abire Hie
rosolymam, & multa pati a senioribus
& principibus sacerdotum, & scribis, &
occidi, & tertio die resuscitari. Et assu/
mens eum Petrus cœpit increpare eum,
dicens. Propitius tibi sis domine, nequa
quam erit tibi hoc. At ille conuersus di/
xit Petro. Abi post me Satana. Obsta/
culum meum es, quia non sapis ea quæ
sunt dei, sed ea quæ sunt hominũ. Tũc
Iesus dixit discipulis suis. Si quis uult
post me uenire abneget semetipsum, &
tollet crucem suam & sequatur me. Qui
em̃ uoluerit animã suã seruare, perdet
eam. Qui autem perdiderit animam su
am mea causa, inueniet eam. Quid em̃
proderit homini, si totum mundum lu/
cratus fuerit, animæ uero suæ iacturam
fecerit? Aut quid dabit homo quo redi
mat animam suam? Futurum est enim
ut filius hominis ueniat in gloria patris
sui, cum angelis suis, & tunc reddet uni/
cuiq; iuxta facta ipsius. Amen dico uo/
bis, sunt quidam hic stantes, qui non gu
stabũt mortem, donec uiderint filiũ ho
minis uenientẽ in regno suo. Et post XVII
dies sex, assumit Iesus Petrum & Iaco/
bum & Ioannem fratrem eius, & subdu
cit illos in montem excelsum seorsim, &
trasformatus est coram illis, & splen/
duit facies eius sicut sol. Vestimenta
autem illius facta sunt alba, sicut lu/
men. Et ecce conspecti sunt illis Mo/
ses & Elias cum illo colloquentes. Re/
spondens autem Petrus, dixit Iesu.
Domine, bonum est nos hic esse. Si uis
faciamus hic tria tabernacula, tibi unũ,
& Moysi unum, & Eliæ unum. Adhuc

Obstaculum meum es.

αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ νεφέλη φωτεινὴ ἐπεσκίασεν αὐτούς. καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῆς νεφέλης λέγουσα. οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ εὐδόκησα, αὐτοῦ ἀκούετε. καὶ ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ, ἔπεσον ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν, καὶ ἐφοβήθησαν σφόδρα. καὶ προσελθὼν ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἥψατο αὐτῶν, καὶ εἶπεν. Εγέρθητε καὶ μὴ φοβεῖσθε. ἐπάραντες δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, οὐδένα εἶδον, εἰ μὴ τὸν ΙΗΣΟΥΝ μόνον. καὶ καταβαινόντων αὐτῶν ἐκ τοῦ ὄρους, ἐνετείλατο αὐτοῖς λέγων. Μηδενὶ εἴπητε τὸ ὅραμα, ἕως οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ.

Καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ λέγοντες. Τί οὖν οἱ γραμματεῖς λέγουσιν, ὅτι Ἠλίαν δεῖ ἐλθεῖν πρῶτον; ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ ἀποκριθεὶς, εἶπεν αὐτοῖς. Ἠλίας μὲν ἔρχεται πρῶτον, καὶ ἀποκαταστήσει πάντα. λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι Ἠλίας ἤδη ἦλθεν, καὶ οὐκ ἐπέγνωσαν αὐτὸν, ἀλλ' ἐποίησαν ἐν αὐτῷ, ὅσα ἠθέλησαν. οὕτως καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέλλει πάσχειν ὑπ' αὐτῶν. Τότε συνῆκαν οἱ μαθηταὶ, ὅτι περὶ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ εἶπεν αὐτοῖς. καὶ ἐλθόντων αὐτῶν πρὸς τὸν ὄχλον, προσῆλθεν τῷ ΙΗΣΟΥ ἄνθρωπός τις γονυπετῶν αὐτῷ, καὶ λέγων. Κύριε ἐλέησόν μου τὸν υἱόν, ὅτι σεληνιάζεται καὶ κακῶς πάσχει, πολλάκις γὰρ πίπτει εἰς τὸ πῦρ, καὶ πολλάκις εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ προσήνεγκα αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς σου, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν αὐτὸν θεραπεῦσαι. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν. Ὦ γενεὰ ἄπιστος καὶ διεστραμμένη, ἕως πότε ἔσομαι μεθ' ὑμῶν; ἕως πότε ἀνέξομαι ὑμῶν; φέρετέ μοι αὐτὸν ὧδε. καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, καὶ ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ τὸ δαιμόνιον, καὶ ἐθεραπεύθη ὁ παῖς, ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης. Τότε προσελθόντες οἱ μαθηταὶ τῷ ΙΗΣΟΥ κατ' ἰδίαν, εἶπον. Διὰ τί ἡμεῖς, οὐκ ἠδυνήθη-

eo loquente, ecce nubes lucida obumbrauit illos. Et ecce uox e nube quæ diceret. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacitum est, ipsum audite. Et cum hæc audissent discipuli, procciderunt in faciem suam, & timuerunt uehementer. Et accedens Iesus tetigit illos, & dixit. Surgite & ne timeatis. Vbi uero sustulissent oculos suos, neminem uidebant, nisi Iesum solum. Et cum descenderent de monte, mandabat illis dicens. Ne cui dixeritis uisionem, donec filius hominis a mortuis resurgat. Et interrogauerunt eũ discipuli sui, dicẽtes. Cur igitur scribæ dicunt, quod Heliam oporteat uenire prius? Iesus autem respondens dixit illis. Helias quidem uenit prius, & restituet omnia. Verum dico uobis, Heliam iam uenisse, & non agnouerunt eum, sed fecerũt in eo quæ cumq; uoluerunt. Sic & filius hominis passurus est ab illis. Tunc intellexerunt discipuli, quod de Ioanne baptista, dixisset ipsis. Et cum uenissent ad turbã, accessit ad Iesum homo quidam flectens genua illi, dicens. Domine, miserere filij mei, quoniam lunaticus est, & misere affligitur, Nam sæpe cadit in ignem, & sæpe in aquam, & obtuli eum discipulis tuis, & non potuerunt eum sanare. Respondens autem Iesus dixit. O natio incredula & distorta, quousq; tandem ero uobiscum? usq; quo patiar uos, adducite illũ huc. Et increpauit eum Iesus, & exijt ab eo dæmoniũ, & sanatus est puer a tempore illo. Tunc accedentes discipuli ad Iesum seorsim, dixerunt. Quare nos

οὐκ ἠδυνήθη-

non potuimus

οὐκ ἠδυνήθημεν ἐκβαλεῖν αὐτό; ὁ δὲ ΙΗ ΣΟΥΣ εἶπεν αὐτοῖς, διὰ τὴν ἀπιστίαν ὑμῶν. ἀμὴν λέγω ὑμῖν. ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ. καὶ μεταβήσεται. καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσει ὑμῖν. τοῦτο δὲ τὸ γένος οὐκ ἐκπορεύεται, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ. ἀναστρεφομένων δὲ αὐτῶν ἐν τῇ γαλιλαίᾳ, εἶπεν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, μέλλει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων. καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθήσεται. καὶ ἐλυπήθησαν σφόδρα. ἐλθόντων δὲ αὐτῶν εἰς καπερναούμ, προσῆλθον οἱ τὰ δίδραχμα λαμβάνοντες τῷ πέτρῳ, καὶ εἶπον. ὁ διδάσκαλος ὑμῶν, οὐ τελεῖ τὰ δίδραχμα; λέγει. ναὶ, καὶ ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν, προέφθασεν αὐτὸν ὁ ΙΗΣΟΥΣ λέγων. τί σοι δοκεῖ σίμων, οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσιν τὰ τέλη ἢ κῆνσον, ἀπὸ τῶν υἱῶν αὐτῶν, ἢ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων; λέγει αὐτῷ ὁ πέτρος, ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων ἔφη αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ἄρα γε ἐλεύθεροί εἰσιν οἱ υἱοί. ἵνα δὲ μὴ σκανδαλίσωμεν αὐτοὺς, πορευθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν βάλε ἄγκιστρον, καὶ τὸν ἀναβάντα πρῶτον ἰχθῦν ἆρον, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, εὑρήσεις στατῆρα, ἐκεῖνον λαβὼν δὸς αὐτοῖς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ προσῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ ΙΗΣΟΥ λέγοντες. τίς ἄρα μείζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν; καὶ προσκαλεσάμενος ὁ ΙΗΣΟΥΣ παιδίον, ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ εἶπεν. ἀμὴν λέγω ὑμῖν. ἐὰν μὴ στραφῆτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. ὅστις οὖν ταπεινώσει ἑαυτὸν ὡς τὸ παιδίον τοῦτο, οὗτός ἐστιν ὁ μείζων ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, καὶ ὃς ἐὰν δέξηται παιδίον τοιοῦτον ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐμὲ δέχεται. ὃς δ' ἂν σκανδαλίσῃ ἕνα

non potuimus eijcere illud. Ieſus autẽ dixit illis, propter incredulitatem ueſtrã. Amen dico uobis, ſi habeatis fidẽ ſicut granũ ſinapis, dicetis monti huic, demigra hinc illuc, & demigrabit, & nihil ĩpoſſibile erit uobis. Sed hoc genus nõ egreditur, niſi in oratiõe & ieiunio. Cũ aũt uerſarentur in Galilæa, dixit illis Ieſus. Futurum eſt ut filius hominis tradatur in manus hominum, & occident eum, & tertio die reſurget. Et contriſtati ſunt uehementer. Cum autem ueniſſent in oppidum Capernaum, accesſerunt qui didrachma ſolent accipere ad Petrum, & dixerũt, præceptor ueſter num ſoluit didrachma? Dicit, etiã. & cũ ingreſſus fuiſſet in domũ præuenit illum Ieſus, dicens. Quid tibi uidet Simon? Reges terræ a quibus accipiũt tributa aut cẽſũ? a filijs ſuis an ab alienis? Dicit illi Petrus. Ab alienis. Ait illi Ieſus. Ergo liberi ſunt filij. Verum ne ſimus illis offendiculo, profectus ad mare mitte hamũ, & eum piſcem qui ꝓdierit primus, tolle. Et aperto ore illi⁹ inuenies ſtaterem. Da illis ꝓ me & te.

In illo tempore acceſſerunt diſcipuli Ieſu dicẽtes. Quis maximus eſt in regno cœlorum? Et accerſitum ad ſe puerum, Ieſus ſtatuit in medio illorum, & dixit. Amen dico uobis, niſi conuerſi fueritis, & efficiamini ſicut pueri, non ingrediemini in regnum cœlorꝝ. Quiſquis igitur humiliauerit ſemetipſum, ſicut eſt puellus iſte, hic eſt ille maior in regno cœlorum. Et qui receperit unum puellum talem in nomine meo, me receperit. Qui autem offenderit XVIII

λίσκ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων τῶν πιστευόν-
των εἰς ἐμέ, συμφέρῃ αὐτῷ, ἵνα κρεμασθῇ μῦ-
λος ὀνικὸς ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ
καταποντισθῇ ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσ-
σης. οὐαὶ τῷ κόσμῳ ἀπὸ τῶν σκανδά-
λων. ἀνάγκη γὰρ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα.
πλὴν οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ δι' οὗ τὸ σκάνδα-
λον ἔρχεται. εἰ δὲ ἡ χείρ σου ἢ ὁ πούς
σου σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον αὐτὸν καὶ βάλε
ἀπό σου. καλόν σοι ἐστὶν εἰσελθεῖν εἰς τὴν
ζωὴν χωλὸν ἢ κυλλόν, ἢ δύο χεῖρας ἢ δύο
πόδας ἔχοντα, βληθῆναι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώ-
νιον. καὶ εἰ ὀφθαλμός σου σκανδαλίζει σε,
ἔξελε αὐτὸν, καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ. καλόν σοι
ἐστὶν μονόφθαλμον εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν.
ἢ δύο ὀφθαλμοὺς ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὴν
γέενναν τοῦ πυρός. ὁρᾶτε μὴ καταφρο-
νήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων. λέγω γὰρ
ὑμῖν, ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ
παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ πα-
τρός μου, τοῦ ἐν οὐρανοῖς. ἦλθεν γὰρ ὁ υἱὸς
τοῦ ἀνθρώπου σῶσαι τὸ ἀπολωλός. τί ὑμῖν
δοκεῖ; ἐάν γένηταί τινι ἀνθρώπῳ ἑκατὸν πρό-
βατα, καὶ πλανηθῇ ἓν ἐξ αὐτῶν, οὐχὶ ἀφεὶς
τὰ ἐνενήκοντα ἐννέα ἐπὶ τὰ ὄρη πορευ-
θεὶς ζητεῖ τὸ πλανώμενον; καὶ ἐὰν γένηται
εὑρεῖν αὐτό. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι χαίρει ἐπ'
αὐτῷ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τοῖς ἐνενήκοντα ἐννέα
τοῖς μὴ πεπλανημένοις, οὕτως οὐκ ἔστιν θέ-
λημα ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν
οὐρανοῖς, ἵνα ἀπόληται ἓν τῶν μικρῶν τού-
των. ἐὰν δὲ ἁμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου,
ὕπαγε καὶ ἔλεγξον αὐτὸν μεταξὺ σοῦ καὶ
αὐτοῦ μόνου. ἐάν σου ἀκούσῃ, ἐκέρδησας
τὸν ἀδελφόν σου. ἐὰν δὲ μὴ ἀκούσῃ, πα-
ράλαβε μετά σε ἔτι ἕνα ἢ δύο, ἵνα ἐπὶ στό-
ματος δύο μαρτύρων ἢ τριῶν σταθῇ πᾶν
ῥῆμα. ἐὰν δὲ παρακούσῃ αὐτῶν εἰπὲ
τῇ ἐκκλησίᾳ

unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei, ut suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris. Væ mundo ab offendiculis. Necesse est enim ut ueniant offendicula. Verūtamen uæ homini, per quem scandalum uenit. Quod si manus tua, uel pes tuus obstaculo est tibi, abscide eū, & proijce abs te. Bonū est tibi ad uitam ingredi debilem uel claudum, potius q̄ duas manus uel duos pedes habentem, mitti in ignem æternum. Et si oculus tuus offendit te, erue eum, & proijce abs te. Bonum est tibi, ut unoculus intres in uitā, potius q̄ ut duos oculos habens, mittaris in gehennā ignis. Videte ne contemnatis unum ex his pusillis. Dico enim uobis, quod angeli eorum in cœlis semper uident faciem patris mei, qui in cœlis est. Venit enim filius hominis saluare quod perierat. Quid uobis uidetur? si fuerint alicui homini centum oues, & errauerit una ex eis, nonne relictis nonagintanouē in mōtib⁹, uadit & quærit eā q̄ errauerat? Et si contigerit ut inueniat eam, amen dico uobis, gaudet super ea, magis q̄ super nonaginta nouē quæ nō errauerunt. Sic nō est uolūtas ante patrē uestrū qui in cœlis est, ut pereat unus de pusillis istis. Porro si peccauerit in te frater tuus, uade & argue eū inter te & ipsū solū. Si te audierit, lucratus es fratrē tuū, sin uero te nō audierit, adhibe tecū adhuc unum aut duos, ut i ore duoꝝ aut triū testiū stet omne uerbū. Q; si nō audierit eos, dic

ecclesiæ

τῇ ἐκκλησίᾳ. ἐὰν δὲ καὶ τῆς ἐκκλησίας παρακούσῃ, ἔστω σοι ὥσπερ ὁ ἐθνικὸς καὶ ὁ τελώνης. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅσα ἐὰν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ ὅσα ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ. Πάλιν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν δύο ὑμῶν συμφωνήσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς περὶ παντὸς πράγματος οὗ ἐὰν αἰτήσωνται, γενήσεται αὐτοῖς παρὰ τοῦ πατρός μου, τοῦ ἐν οὐρανοῖς. οὗ γάρ εἰσιν δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν.

Τότε προσελθὼν αὐτῷ ὁ Πέτρος εἶπεν. Κύριε ποσάκις ἁμαρτήσει εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου, καὶ ἀφήσω αὐτῷ; ἕως ἑπτάκις; Λέγει αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. Οὐ λέγω σοι ἕως ἑπτάκις, ἀλλ' ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτά. Διὰ τοῦτο ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὃς ἠθέλησεν συνάραι λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ. ἀρξαμένου δὲ αὐτοῦ συναίρειν, προσηνέχθη αὐτῷ εἷς ὀφειλέτης μυρίων ταλάντων. μὴ ἔχοντος δὲ αὐτοῦ ἀποδοῦναι, ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ κύριος αὐτοῦ πραθῆναι, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὰ τέκνα, καὶ πάντα ὅσα εἶχεν, καὶ ἀποδοθῆναι. πεσὼν οὖν ὁ δοῦλος προσεκύνει αὐτῷ λέγων. Κύριε μακροθύμησον ἐπ' ἐμοὶ καὶ πάντα σοι ἀποδώσω. σπλαγχνισθεὶς δὲ ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου, ἀπέλυσεν αὐτόν, καὶ τὸ δάνειον ἀφῆκεν αὐτῷ. ἐξελθὼν δὲ ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, εὗρεν ἕνα τῶν συνδούλων αὐτοῦ, ὃς ὤφειλεν αὐτῷ ἑκατὸν δηνάρια. καὶ κρατήσας αὐτὸν ἔπνιγεν λέγων. Ἀπόδος μοι, ὅτι ὀφείλεις. πεσὼν οὖν ὁ σύνδουλος αὐτοῦ παρεκάλει αὐτὸν λέγων. Μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, καὶ πάντα ἀποδώσω σοι. ὁ δὲ οὐκ ἤθελεν,

ecclesiæ. Q. si ecclesiā nō audierit, sit tibi uelut ethnicus & publicanus. Amen dico uobis, quæcūq; alligaueritis super terrā, erunt ligata in cœlo. & q̄cūq; solueritis sup terrā, erūt soluta in cœlo. Rursū dico uobis, quod si duo ex uobis cōsenserint super terrā, de omni re quācūq; petierint, fiet illis a patre meo qui in cœlis est. Vbi em̄ sunt duo uel tres congregati in noie meo ibi sum in medio eorū. Tunc accedens Petrus ad eum, dixit. Domine, quotiens peccabit in me frater meus, & remittam ei? Num usq; septies? Dicit illi Iesus. Non dico tibi usq; septies, sed usq; septuagiessepties. Ideo assimilatum est regnum cœlorum homini regi, qui uoluit cōferre rationem cum seruis suis. Et cum cœpisset cōferre, oblatus est ei unus qui debebat ei decem millia talentorum. Cæterum cum is non esset soluendo, iussit eum dominus uenundari & uxorē eius, & liberos, & omnia quæ habebat, & solutionem fieri. Procidens autē seruus ille adorabat eum, dicens. Esto longanimis erga me, & omnia tibi reddam. Misertus autem dominus serui illius, absoluit eum, & æs alienum remisit ei. Egressus autem seruus ille, inuenit unum de conseruis suis, qui debebat sibi centum denarios, & iniecta in eum manu, obtorto collo trahebat, dicens. Solue quod debes. Et procidens conseruus eius, rogabat eum, dicens. Esto longanimis erga me, & omnia reddā tibi. At ille no

ἤθελεν, ἀλλὰ ἀπελθὼν, ἔβαλεν αὐτὸν
εἰς φυλακὴν, ἕως οὗ ἀποδῶ τὸ ὀφειλόμε-
νον. ἰδόντες δὲ οἱ σύνδουλοι αὐτοῦ τὰ γε-
νόμενα, ἐλυπήθησαν σφόδρα, καὶ ἐλθόντες
διεσάφησαν τῷ κυρίῳ αὐτῶν πάντα τὰ
γενόμενα. τότε προσκαλεσάμενος αὐτὸν
ὁ κύριος αὐτοῦ λέγει αὐτῷ. δοῦλε πονηρὲ,
πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἐκείνην ἀφῆκά σοι, ἐ-
πεὶ παρεκάλεσάς με. οὐκ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι
τὸν σύνδουλόν σου, ὡς κἀγὼ σὲ ἠλέησα;
καὶ ὀργισθεὶς ὁ κύριος αὐτοῦ, παρέδωκεν
αὐτὸν τοῖς βασανισταῖς, ἕως οὗ ἀποδῷ
πᾶν τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ. οὕτως καὶ ὁ πα-
τήρ μου ὁ ἐπουράνιος ποιήσει ὑμῖν ἐὰν μὴ
ἀφῆτε ἕκαστος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἀπὸ
τῶν καρδιῶν ὑμῶν τὰ παραπτώματα αὐ-
τῶν. καὶ ἐγένετο ὅτε ἐτέλεσεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ
τοὺς λόγους τούτους, μετῆρεν ἀπὸ τῆς γα-
λιλαίας, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ὅρια τῆς ἰουδαίας
πέραν τοῦ ἰορδάνου, καὶ ἠκολούθησαν αὐ-
τῷ ὄχλοι πολλοί, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτοὺς
ἐκεῖ. καὶ προσῆλθον αὐτῷ οἱ φαρισαῖ-
οι πειράζοντες αὐτὸν, καὶ λέγοντες αὐτῷ.
εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ ἀπολύσαι τὴν γυναῖ-
κα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν; ὁ δὲ ἀπο-
κριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, οὐκ ἀνέγνωτε ὅτι ὁ πτί-
σας ἀπ' ἀρχῆς, ἄρρεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν
αὐτούς; καὶ εἶπεν. ἕνεκεν τούτου καταλεί-
ψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα, καὶ τὴν μητέ-
ρα, καὶ κολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ
καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν, ὥστε οὐκ
ἔτι εἰσὶν δύο, ἀλλὰ σὰρξ μία. ὃ οὖν ὁ θε-
ὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. λέ-
γουσιν αὐτῷ. τί οὖν Μωσῆς ἐνετείλατο δοῦ-
ναι βιβλίον ἀποστασίου καὶ ἀπολῦσαι αὐτήν;
λέγει αὐτοῖς, ὅτι Μωσῆς πρὸς τὴν σκλη-
ροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν ὑμῖν ἀπολύ-
σαι τὰς γυναῖκας ὑμῶν. ἀπ' ἀρχῆς δὲ,
οὐ γέγονεν

lebat, sed abijt & coniecit eum in car-
cerem, donec redderet debitum. Por-
ro cum uidissent conserui eius, quæ
fiebant, indoluerunt ualde, & uene-
runt & aperuerunt domino suo om-
nia quæ facta fuerant. Tunc accersi-
uit illum dñs suus, & ait illi. Serue sce
leste, totum debitum illud remisi ti-
bi, cum obsecrasses me. Nonne opor
tuit & te misereri conserui tui, sicut &
ego tui misertus eram? Et iratus do-
minus eius, tradidit eum tortoribus,
quoadusq; redderet totum quod de
bebatur sibi. Sic & pater meus cœle-
stis faciet uobis, si non remiseritis suo
quisq; fratri de cordibus uestris deli-
cta illorum. Et factum est cum con XIX
summasset Iesus sermones hos de-
migrauit a Galilæa, & uenit in fines
iudææ trans iordanem, & secutæ sunt
eum turbæ multæ, & sanauit eos ibi.
Et accesserunt ad eum pharisæi ten-
tantes eum, & dicentes ei. Licet ne ho
mini diuortiũ facere cum uxore sua
qualibet ex causa? Qui respondens,
ait eis. An non legistis, quod is qui
fecit ab initio masculum & feminam
fecit eos? Et dixit. Propterea, de-
seret homo patrem & matrem, &
adhærebit uxori suæ, & erunt duo
in carnem unam. Itaq; iam non sunt
duo, sed una caro. Quod ergo deus
copulauit, homo non separet. Di-
cunt illi. Cur ergo Moyses iussit da-
re libellum repudij, & amittere eam?
Ait illis. Moses ad duritiam cor-
dis uestri permisit uobis repudiare
uoxres uestras, cæterum ab initio
non fuit

ὃν γέγονεν οὕτως. λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, καὶ γαμήσῃ ἄλλην, μοιχᾶται. καὶ ὁ ἀπολελυμένην γαμήσας, μοιχᾶται. λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. εἰ οὕτως ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς γυναικός, οὐ συμφέρει γαμῆσαι. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, οὐ πάντες χωροῦσιν τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλ' οἷς δέδοται. εἰσὶν γὰρ εὐνοῦχοι, οἵτινες ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐγεννήθησαν οὕτως. καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς, διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρείτω. τότε προσηνέχθη αὐτῷ παιδία, ἵνα τὰς χεῖρας ἐπιθῇ αὐτοῖς, καὶ προσεύξηται. οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπετίμησαν αὐτοῖς. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν. ἄφετε τὰ παιδία, καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἐλθεῖν πρός με, τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. καὶ ἐπιθεὶς αὐτοῖς τὰς χεῖρας ἐπορεύθη ἐκεῖθεν. καὶ ἰδοὺ εἷς προσελθὼν, εἶπεν αὐτῷ. διδάσκαλε ἀγαθέ, τί ἀγαθὸν ποιήσω, ἵνα ἔχω ζωὴν αἰώνιον; ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ. τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός. εἰ δὲ θέλεις εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν, τήρησον τὰς ἐντολάς. λέγει αὐτῷ. ποίας; ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν. τὸ οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις. τίμα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. λέγει αὐτῷ ὁ νεανίσκος. πάντα ταῦτα ἐφύλαξα ἐκ νεότητός μου. τί ἔτι ὑστερῶ; ἔφη αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι. ἀκούσας δὲ ὁ νεανίσκος τὸν λόγον, ἀπῆλθεν λυπούμενος. ἦν γὰρ ἔχων κτήματα πολλά. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ.

Ἀμὴν λέγω

non fuit ſic. Dico autem uobis, quod quicunq; diuerterit ab uxore ſua, niſi ob fornicationem, & aliam duxerit, is committit adulterium. Et qui repudiatā duxerit, adulterium committit. Dicunt ei diſcipuli eius. Si ad iſtum modum habet cauſa hominis cum uxore, non expedit contrahere matrimonium. Qui dixit illis. Non omnes capaces ſunt huius dicti, ſed ij quibus datum eſt. Sunt enim eunuchi qui de matris utero ſic nati ſūt. Et ſunt eunuchi qui facti ſūt eunuchi ab hominibus, & ſunt eunuchi qui ſeipſos caſtrauerunt propter regnum cœlorū. Qui poteſt capere capiat. Tunc oblati ſunt ei puelli, ut manus eis imponeret & oraret. Diſcipuli autem increpabāt eos. Ieſus uero ait eis. Sinite puellos, ne prohibeatis eos ad me uenire, taliū eſt enim regnum cœlorū. Et cum impoſuiſſet eis manus, abijt illinc. Et ecce unus accedens ait illi. Magiſter bone, quid boni faciā, ut habeā uitā æternā? Qui dixit ei. Cur me uocas bonū? Nullus eſt bonus, niſi unus, nempe deus. Q; ſi uis ad uitā ingredi, ſerua mandata. Dicit illi. Quæ? Ieſus aūt dixit. Nō homicidiū facies. Non cōmittes adulteriū. Nō facies furtū. Nō falſum teſtimoniū dices. Honora patrē tuū & matrē, & diliges proximū tuū, ut teipſum. Dicit illi adoleſcēs. Omnia hæc ſeruaui a iuuentute mea, quid adhuc mihi deeſt? Ait illi Ieſus. Si uis perfectus eſſe, uade uende quæ habes, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cœlo, & ueni ſequere me. Cum audiſſet autem adoleſcens ſermonem, abijt triſtis. Erat enim habens poſſeſſiones multas. Ieſus autem dixit diſcipulis ſuis.

Castrari propter regnum dei.

Amen

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πλούσιος δυσκόλως
εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρα/
νῶν. καὶ πάλιν λέγω ὑμῖν. Εὐκοπώτερόν
ἐστιν κάμηλον διὰ τρυπήματος ῥαφίδος εἰ
σελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ
θεοῦ εἰσελθεῖν. ἀκούσαντες δὲ οἱ μαθηταὶ αὐ
τοῦ, ἐξεπλήσσοντο σφόδρα, λέγοντες. Τίς ἄρα
δύναται σωθῆναι; ἐμβλέψας δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ,
εἶπεν αὐτοῖς. παρὰ ἀνθρώποις τοῦτο ἀδύ/
νατόν ἐστιν, παρὰ δὲ θεῷ πάντα δυνατά
ἐστιν. Τότε ἀποκριθεὶς ὁ πέτρος, εἶπεν αὐ
τῷ. ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα καὶ ἠκο/
λουθήσαμέν σοι. τί ἄρα ἔσται ἡμῖν; ὁ δὲ ΙΗ/
ΣΟΥΣ εἶπεν αὐτοῖς. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι
ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές μοι ἐν τῇ παλιγ/
γενεσίᾳ, ὅταν καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθεδήσεσθε, καὶ ὑ/
μεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώ/
δεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ. καὶ πᾶς ὃς ἀφῆκεν
οἰκίας, ἢ ἀδελφούς, ἢ ἀδελφάς, ἢ πατέρα, ἢ
μητέρα, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγροὺς, ἕνε/
κεν τοῦ ὀνόματός μου, ἑκατονταπλασίονα
λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει.
πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι ἔσχατοι, καὶ ἔσχα
τοι πρῶτοι. Ὁμοία γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία
τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ ὅστις
ἐξῆλθεν ἅμα πρωὶ μισθώσασθαι ἐργάτας
εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ, συμφωνήσας δὲ
μετὰ τῶν ἐργατῶν ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέ/
ραν, ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὸν ἀμπελῶνα
αὐτοῦ, καὶ ἐξελθὼν περὶ τὴν τρίτην ὥραν,
εἶδεν ἄλλους ἑστῶτας ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀργοὺς
καὶ ἐκείνοις εἶπεν. Ὑπάγετε καὶ ὑμεῖς
εἰς τὸν ἀμπελῶνα, καὶ ὃ ἐὰν ᾖ δίκαιον
δώσω ὑμῖν. οἱ δὲ ἀπῆλθον, πάλιν ἐξῆλ-
θὼν περὶ ἕκτην καὶ ἐνάτην ὥραν ἐποί/
ησεν ὡσαύτως, περὶ δὲ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν
ἐξελθὼν, εὗρεν ἄλλους ἑστῶτας ἀργοὺς, καὶ
λέγει αὐτοῖς, Τί ὧδε ἑστήκατε ὅλην τὴν
ἡμέραν ἀργοί; λέ //

Amen dico uobis, diues difficile intra/
bit in regnum cœlorum. Et iterum dico
uobis. Facilius est camelũ per foramen
acu factũ ingredi, q̃ diuitem in regnũ
dei ingredi. Auditis autem his discipu/
li expauerunt ualde, dicentes. Quis er/
go potest saluus fieri? Intuitus autem il/
los Iesus, dixit illis. Apud homines hoc
impossibile est, apud deum autem om/
nia possibilia sunt. Tũc respondens Pe/
trus, dixit ei. Ecce nos reliquimus om/
nia, & secuti sumus te. Quid ergo erit
nobis? Iesus autem dixit illis. Amen
dico uobis, q̃ uos qui secuti estis me in
regeneratione, cum sederit filius homi/
nis in sede maiestatis suæ, sedebitis &
uos sup sedes duodecim iudicantes duo
decim tribus Israel. Et oĩs qui reliquerit
domos aut fratres, aut sorores, aut pa/
trem, aut matrem, aut uxorem, aut fili
os, aut agros, propter nomen meũ, cen/
tupla accipiet, & uitæ æternæ sortietur
hæreditatem. Multi autẽ erunt primi
nouissimi, & nouissimi primi. XX

Nã simile est regnũ cœlorum homini
patrifamilias, qui exijt primo statim di/
luculo ad conducendos operarios in ui/
neam suam. Conuentione autem fa/
cta cum operarijs ex denario in singu/
los dies, misit eos in uineam suam.
Et egressus circiter horam tertiam, ui/
dit alios stantes in foro ociosos, & illis
dixit. Ite & uos in uineam meam, &
quodcunq; iustum fuerit, dabo uobis.
Illi autem abierunt. Rursum autem ex/
ijt circiter sextam & nonam horam, & fe
cit similiter. Circa undecimam uero ex/
ijt, & inuenit alios stantes, & dicit il/
lis. Cur hic statis tota die ociosi? Di/
cunt ei.

γουσιν αὐτῷ, ὅτι οὐδεὶς ἡμᾶς ἐμισθώ/
σατο. λέγει αὐτοῖς. ὑπάγετε καὶ ὑμεῖς
εἰς τὸν ἀμπελῶνα. καὶ ὃ ἂν ᾖ δίκαιον, λή/
ψεσθε. ὀψίας δὲ γενομένης, λέγει ὁ κύ/
ριος τοῦ ἀμπελῶνος τῷ ἐπιτρόπῳ αὐτοῦ.
κάλεσον τοὺς ἐργάτας, καὶ ἀπόδος αὐτοῖς
τὸν μισθὸν, ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ἕ/
ως τῶν πρώτων. καὶ ἐλθόντες, οἱ περὶ τὴν
ἑνδεκάτην ὥραν, ἔλαβον ἀνὰ δηνάριον. ἐλ/
θόντες δὲ οἱ πρῶτοι, ἐνόμισαν ὅτι πλεῖον
λήψονται, καὶ ἔλαβον καὶ αὐτοὶ ἀνὰ δηνάριον.
λαβόντες δὲ ἐγόγγυζον κατὰ τοῦ οἰκοδεσπό/
του λέγοντες. ὅτι οὗτοι οἱ ἔσχατοι μίαν ὥραν
ἐποίησαν, καὶ ἴσους ἡμῖν αὐτοὺς ἐποίησας
τοῖς βαστάσασι τὸ βάρος τῆς ἡμέρας, καὶ
τὸν καύσωνα. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν ἑνὶ αὐ/
τῶν. ἑταῖρε, οὐκ ἀδικῶ σε, οὐχὶ δηναρίου συνε
φώνησάς μοι; ἆρον τὸ σὸν καὶ ὕπαγε. θέλω
δὲ τούτῳ τῷ ἐσχάτῳ δοῦναι ὡς καί σοι.
οὐκ ἔξεστίμοι ποιῆσαι ὃ θέλω ἐν τοῖς
ἐμοῖς; εἰ ὁ ὀφθαλμός σου πονηρός ἐστιν, ὅτι
ἐγὼ ἀγαθός εἰμι. οὕτως ἔσονται οἱ ἔσχα/
τοι πρῶτοι, καὶ οἱ πρῶτοι ἔσχατοι. πολλοὶ
γάρ εἰσιν κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί.
καὶ ἀναβαίνων ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἰς Ἱεροσόλυμα,
παρέλαβεν τοὺς δώδεκα μαθητὰς κατ' ἰδίαν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. ἰδοὺ ἀναβαί
νομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώ/
που παραδοθήσεται τοῖς ἀρχιερεῦσιν, καὶ
γραμματεῦσιν, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὸν
θανάτῳ, καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθ/
νεσιν, εἰς τὸ ἐμπαῖξαι καὶ μαστιγῶσαι, καὶ
σταυρῶσαι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστή/
ναι. τότε προσῆλθεν αὐτῷ ἡ μήτηρ τῶν υἱῶν
Ζεβεδαίου μετὰ τῶν υἱῶν αὐτῆς, προσκυνοῦ/
σα καὶ αἰτοῦσά τι παρ' αὐτοῦ. ὁ δὲ εἶπεν αὐ
τῇ. τί θέλεις; λέγει αὐτῷ. εἰπὲ ἵνα καθίσω/
σιν οὗτοι οἱ δύο υἱοί μου, εἷς ἐκ δεξι/
ῶν σου, καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων σου ἐν τῇ βα/
σιλείᾳ

cunt ei, quia nemo nos conduxit. Dicit illis. Abite & uos in uineam, & quicquid fuerit iustum accipietis. Cum autem uespera facta esset, dicit dominus uineæ, procuratori suo. Voca operarios & redde illis mercedem, incipiens a nouissimis usq; ad primos. Et cũ uenissent qui circa undecimam horam uenerant, acceperunt singuli denarium. Venientes autem & primi, arbitrati sunt, q; plus essent accepturi, & acceperunt ipsi quoq; singuli denarium. Et cum accepissent, murmurabãt aduersus patremfamilias, dicentes. Hi nouissimi una hora fecerunt, & illos pares nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & estum? At ille respondens uni eorum, dixit. Amice, non facio tibi iniuriam. Nonne denario conueneristi mecum? Volle quod tuum est, & abi. Volo autem huic nouissimo dare sicut & tibi. An non licet mihi quod uolo facere in rebus meis, si oculus tuus malus est, quod ego bonus sim? Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. Multi enim sunt uocati, pauci uero electi. Et ascendens Iesus Hierosolymam, assumpsit duodecim discipulos suos solos in uia, & ait illis. Ecce ascendimus Hierosolymam, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum & scribis, & condemnabũt eũ morte, & tradent eum gentibus ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum, & tertia die resurget. Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedei, cum filijs suis, adorans & petens aliquid ab eo. At ille dicit ei. Quid uis? Ait illi. Dic ut sedeant hi duo filij mei, unus ad dexteram tuam, & unus ad sinistram in regno

σὶλείᾳ σου, ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶ-
πεμ, οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε. δύνασθε πιεῖν
τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ μέλλω πίνειν; καὶ τὸ βά-
πτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι βαπτισθῆναι;
λέγουσιν αὐτῷ. δυνάμεθα. ὁ δὲ λέγει αὐτοῖς,
τὸ μὲν ποτήριόν μου πίεσθε, καὶ τὸ βάπτισ-
μα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι βαπτισθήσεσθε. τὸ
δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν μου καὶ ἐξ εὐωνύμων μου,
οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται
ὑπὸ τοῦ πατρός μου. καὶ ἀκούσαντες οἱ δέκα ἠ-
γανάκτησαν περὶ τῶν δύο ἀδελφῶν. ὁ δὲ
ΙΗΣΟΥΣ προσκαλεσάμενος αὐτοὺς, εἶπεν.
οἴδατε ὅτι οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν, κατακυ-
ριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ μεγάλοι κατεξουσιά-
ζουσιν αὐτῶν. οὐχ οὕτως ἔσται ἐν ὑμῖν, ἀλλ'
ὃς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν μέγας γενέσθαι, ἔσται ὑ-
μῶν διάκονος, καὶ ὃς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν εἶναι
πρῶτος, ἔσται ὑμῶν δοῦλος. ὥσπερ ὁ υἱὸς τοῦ
ἀνθρώπου οὐκ ἦλθεν διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακο-
νῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον
ἀντὶ πολλῶν. καὶ ἐκπορευομένων αὐτῶν
ἀπὸ Ἰερειχῶ, ἠκολούθησεν αὐτῷ ὄχλος πο-
λύς. καὶ ἰδοὺ δύο τυφλοὶ καθήμενοι παρὰ
τὴν ὁδὸν ἀκούσαντες, ὅτι ΙΗΣΟΥΣ παράγει,
ἔκραξαν λέγοντες. ἐλέησον ἡμᾶς κύριε υἱὸς
Δαβίδ. ὁ δὲ ὄχλος ἐπετίμησεν αὐτοῖς, ἵνα
σιωπήσωσιν, οἱ δὲ μεῖζον ἔκραζον λέγον-
τες. ἐλέησον ἡμᾶς κύριε υἱὸς Δαβίδ. καὶ στὰς ὁ
ΙΗΣΟΥΣ ἐφώνησεν αὐτοὺς, καὶ εἶπεν. τί θέλε-
τε ποιήσω ὑμῖν; λέγουσιν αὐτῷ. κύριε ἵνα
ἀνοιχθῶσιν ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί. σπλαγχνι-
σθεὶς δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ἥψατο τῶν ὀφθαλμῶν αὐ-
τῶν, καὶ εὐθέως ἀνέβλεψαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλ-
μοὶ, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ. καὶ ὅτε ἤγγισεν
εἰς Ἱεροσόλυμα. καὶ ἦλθεν εἰς Βηθφαγὴ
πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, τότε ΙΗΣΟΥΣ ἀ-
πέστειλεν δύο μαθητὰς λέγων αὐτοῖς. πο-
ρεύθητε εἰς τὴν κώμην τὴν ἀπέναντι ὑμῶν,
καὶ εὐθέως εὑρήσετε ὄνον δεδεμένην, καὶ πῶ-
λον μετ'

gno tuo. Respondens autem Iesus, di-
xit. Nescitis quid petitis. Potestis bibe-
re calicem quem ego bibiturus sum, &
baptismate quo ego baptizor, baptiza-
ri? Dicunt ei. Possumus. Ait illis. Calicē
quidem meū bibetis, & baptismate quo
ego baptizor, baptizabimini, sedere aūt
ad dexteram meam & sinistram, nō est
meum dare, sed quibus paratū est a pa-
tre meo. Et cū audissent decē indigna-
ti sunt de duobus fratribus. Iesus autem
uocauit eos ad se, & ait. Scitis, quod prin
cipes gentium dominentur illis, & qui
magni sunt, potestatem exerceāt in eos.
Non ita erit inter uos. Sed quicunq; uo
luerit inter uos magnus fieri, sit uester
minister, & qui uoluerit inter uos pri-
mus esse, sit uester seruus. Sicut filius ho
minis nō uenit, ut sibi ministraretur, sed
ut ipse ministraret, & ut daret animam
suam redemptionē pro multis. Et egre-
dientibus illis ab hiericho, secuta est eū
turba multa. Et ecce duo cæci sedentes se
cus uiam, cū audissent, quod Iesus tran-
siret, clamauerunt dicentes. Domine mi
serere nostri fili Dauid. Turba autem in
crepabat eos, ut tacerēt. At illi magis cla
mabant, dicentes. Miserere nostri dñe
fili Dauid. Et stetit Iesus & uocauit eos,
& ait. Quid uultis ut faciam uobis? Di-
cunt illi. Domine, ut aperiātur oculi no-
stri. Misertus autem eorum Iesus, tetigit
oculos eorum. Et confestim uisum rece-
perunt oculi illoꝝ, & secuti sunt eum.

Et cū appropinquassent Hierosolymis, XXI
& uenissent Bethphage ad montē oliuaꝝ
tūc Iesus misit duos discipulos, dicēs eis.
Ite in castellū quod contra uos est, & sta
tim inuenietis asinam alligatam, & pul-
lum cum

λον μετ' αὐτ. λύσαντες ἀγάγετέ μοι. καὶ
ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ τι, ἐρεῖτε, ὅτι ὁ κύριος, αὐ
τῶν χρείαν ἔχει. εὐθέως δὲ, ἀποστελεῖ αὐτούς.
τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥη
θὲν διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος. εἰπατε τῇ θυ
γατρὶ σιών, ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι
πρᾶος, καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶ-
λον υἱὸν ὑποζυγίου. πορευθέντες δὲ οἱ μα-
θηταὶ καὶ ποιήσαντες καθὼς προσέταξεν αὐ-
τοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἤγαγον τὴν ὄνον, καὶ τὸν
πῶλον, καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω αὐτῶν τὰ ἱμά
τια αὐτῶν, καὶ ἐκάθισεν ἐπάνω αὐτῶν. ὁ δὲ πλεῖ
στος ὄχλος ἔστρωσαν ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια ἐν τῇ
ὁδῷ. ἄλλοι δὲ ἔκοπτον κλάδους ἀπὸ τῶν
δένδρων, καὶ ἐστρώνυον ἐν τῇ ὁδῷ. οἱ δὲ ὄχλοι
οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες, ἔκρα-
ζον λέγοντες. ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ. εὐ-
λογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου
ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. καὶ εἰσελθόντος αὐ
τοῦ εἰς ἱεροσόλυμα ἐσείσθη πᾶσα ἡ πόλις
λέγουσα. τίς ἐστιν οὗτος; οἱ δὲ ὄχλοι ἔλε-
γον, οὗτός ἐστιν ΙΗΣΟΥΣ ὁ προφήτης ὁ ἀπὸ
ναζαρὲθ τῆς γαλιλαίας. καὶ εἰσῆλθεν ὁ ΙΗ-
ΣΟΥΣ εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ θεοῦ. καὶ ἐξέβαλεν
πάντας τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν
τῷ ἱερῷ, καὶ τὰς τραπέζας τῶν κολυβιστῶν κατέ
στρεψεν, καὶ τὰς καθέδρας τῶν πωλούντων τὰς περι
στερὰς, καὶ λέγει αὐτοῖς. γέγραπται. ὁ οἶκός μου οἶ
κος προσευχῆς κληθήσεται, ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ἐποιήσατε
σπήλαιον λῃστῶν. καὶ προσῆλθον αὐτῷ τυφλοὶ καὶ
χωλοὶ ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς. ἰδόντες
δὲ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς τὰ θαυμάσια ἃ
ἐποίησεν, καὶ τοὺς παῖδας κράζοντας ἐν τῷ ἱε
ρῷ, καὶ λέγοντας. ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ, ἠγανάκ
τησαν καὶ εἶπον αὐτῷ. ἀκούεις τί οὗτοι λέγουσιν; ὁ
δὲ ΙΗΣΟΥΣ λέγει αὐτοῖς. ναί, οὐδέποτε ἀνέγνωτε
ὅτι ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων
κατηρτίσω αἶνον; καὶ καταλιπὼν αὐ-
τοὺς ἐξῆλθεν ἔξω τῆς πόλεως εἰς βηθα-
νίαν

lum cum ea, ſoluite & adducite mihi.
Et ſi quis uobis aliquid dixerit, dicite.
Dominus his opus habet, & confeſtim
emittet eos. Hoc aũt totum factũ eſt,
ut adimpleretur quod dictum eſt per
prophetam, dicẽtem. Dicite filiæ ſion, Zacharias. nono.
ecce rex tuus uenit tibi manſuetus, ſe-
dens ſuper aſinam & pullũ filiũ ſubiu-
galis. Euntes aũt diſcipuli, fecerunt ſi-
cut præcepit illis Ieſus. Et adduxerunt
aſinã & pullum, & impoſuerunt ſuper
eos neſtimenta ſua, & eum deſuper ſe-
dere fecerunt. Plurima aũt turba ſtra-
uerunt ueſtimenta ſua in uia. Alij autẽ
cedebãt ramos de arboribus & ſterne-
bant in uia. Turbæ aũt quæ p̃cedebãt
& quæ ſequebantur clamabant, dicen-
tes. Hos anna filio Dauid, bñdictus q
uenit in nomine dñi, hos anna in ex-
celſis. Et cum intraſſet Hieroſolymam,
cõmota eſt uniuerſa ciuitas, dicẽs. Quis
eſt hic? Populi aũt dicebant. Hic eſt Ie
ſus propheta a Nazareth Galilææ. Et
intrauit Ieſus in templũ dei, & eiiciebat
omnes uendentes & ementes in tẽplo,
& menſas nummulario x, & cathedras
uendentiũ colũbas euertit. Et dixit eis.
Scriptũ eſt, domus mea, domus oratio
nis uocabit, uos aũt feciſtis illã ſpelun-
cam latronũ. Et acceſſerũt ad eum cæci
& claudi in tẽplo, & ſanauit eos. Cum
aũt uidiſſent principes ſacerdotum, &
ſcribæ, mirabilia quæ fecerat, & pueros
clamãtes in tẽplo, & dicẽtes. Hos anna
filio Dauid, indignati ſunt, & dixerunt
ei. Audis quid iſti dicunt? Ieſus aũt di-
cit eis. Quid ni? Nunq̃ legiſtis, ex ore
infantiũ & lactentiũ perfeciſti laudem?
Et relictis illis, exijt e ciuitate in Betha-

νίαμ καὶ ἠυλίσθη ἐκεῖ. πρωΐας δὲ ἐπανά-
γων εἰς τὴν πόλιν, ἐπείνασεν. καὶ ἰδὼν
συκῆν μίαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἦλθεν ἐπ' αὐτήν.
καὶ οὐδὲν εὗρεν ἐν αὐτῇ, εἰ μὴ φύλλα μόνον
καὶ λέγει αὐτῇ. μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γέ-
νηται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἐξηράνθη παρα-
χρῆμα ἡ συκῆ, καὶ ἰδόντες οἱ μαθηταὶ ἐθάυμα-
σαν λέγοντες. πῶς παραχρῆμα ἐξηράν-
θη ἡ συκῆ. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν
αὐτοῖς. ἀμὴν λέγω ὑμῖν. ἐὰν ἔχητε πίστιν
καὶ μὴ διακριθῆτε, οὐ μόνον τὸ τῆς συκῆς ποιήσε-
τε, ἀλλὰ καὶ ἐὰν τῷ ὄρει τούτῳ εἴπητε, ἄρθη-
τι καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν, γενήσετε.
καὶ πάντα ὅσα ἂν αἰτήσητε ἐν τῇ προσευ-
χῇ πιστεύοντες, λήψεσθε. καὶ ἐλθόντι αὐ-
τῷ εἰς τὸ ἱερὸν, προσῆλθον αὐτῷ διδάσ-
κοντι οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ
λαοῦ λέγοντες. ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα
ποιεῖς; καὶ τίς σοι ἔδωκεν τὴν ἐξουσίαν
ταύτην; ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν
αὐτοῖς. ἐρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ λόγον ἕνα.
ὃν ἐὰν εἴπητέ μοι, κἀγὼ ὑμῖν ἐρῶ ἐν ποίᾳ
ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ. τὸ βάπτισμα ἰωάννου
πόθεν ἦν; ἐξ οὐρανοῦ ἢ ἐξ ἀνθρώπων; οἱ δὲ
ἐλογίζοντο παρ' ἑαυτοῖς λέγοντες. ἐὰν εἴπω-
μεν ἐξ οὐρανοῦ, ἐρεῖ ἡμῖν. διὰ τί οὖν οὐκ ἐπι-
στεύσατε αὐτῷ; ἐὰν δὲ εἴπωμεν ἐξ ἀνθρώπῳ, φο-
βούμεθα τὸν ὄχλον. πάντες γὰρ εἶχον τὸν
ἰωάννην ὡς προφήτην. καὶ ἀποκριθέντες
τῷ ΙΗΣΟΥ εἶπον. οὐκ οἴδαμεν. ἔφη αὐτοῖς
καὶ αὐτός. οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν, ἐν ποίᾳ ἐξου-
σίᾳ ταῦτα ποιῶ. τί δὲ ὑμῖν δοκεῖ; ἄνθρωπος
εἶχε τέκνα δύο, καὶ προσελθὼν τῷ πρώτῳ εἶπεν
τέκνον ὕπαγε σήμερον ἐργάζου ἐν τῷ ἀμπε-
λῶνι μου. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν οὐ θέλω. ὕσ-
τερον δὲ μεταμεληθεὶς, ἀπῆλθεν. καὶ προσελ-
θὼν τῷ δευτέρῳ εἶπεν ὡσαύτως. ὁ δὲ ἀποκρι-
θεὶς, εἶπεν. ἐγὼ κύριε, καὶ οὐκ ἀπῆλθεν.
τίς ἐκ τῶν δύο ἐποίησεν τὸ θέλημα τοῦ πα-
τρὸς;

niam, & diuersatus est illic. Mane aūt reuertens in ciuitatē, esurijt. Et cū uidisset fici arborē unā secus uiam, uenit ad eam, & nihil inuenit in ea, nisi folia tm̄. Et ait illi. Ne post hac ex te fructus nascatur in æternū, & arefacta est cōtinuo ficus. Et eo uiso discipuli mirati sunt, dicentes. Quomodo cōtinuo aruit? Respondens aūt Iesus, ait eis. Amen dico uobis, si habueritis fidem, & nō hæsitaueritis, non solum hoc de ficu facietis, uerum etiā si monti huic dixeritis, tollere & proijce te in mare, fiet. Et omnia quæcūq; petieritis in oratione credentes, accipietis. Et cum uenisset in templum, accesserunt ad eum docentē principes sacerdotum & seniores populi, dicentes. In qua potestate hæc facis? Et quis tibi dedit hanc potestatē? Respōdens autē Iesus, dixit eis. Interrogabo uos & ego unū sermonē, quē si dixeritis mihi, & ego uobis dicā in qua potestate hæc facio. Baptismus Ioannis unde erat? e celo an ex hominibus? At illi cogitabāt apud se, dicētes. Si dixerim⁹ e cœlo, dicet nobis. Quare ergo nō credidistis illi? Sin aūt dixerim⁹ ex hoib⁹, timemus turbā. Oēs enim habebāt Ioannem ut ꝓphetam. Et respōdentes Iesu, dixerunt. Nescimus. Ait illis & ipse. Nec ego dico uobis in qua potestate hæc faciā. Quid aūt uobis uidet? Homo habebat duos filios, & accedens ad primū, dixit. Fili, uade hodie operare in uinea mea. Ille autē respondens, ait. Nolo. Postea uero pœnitentia motus, abijt. Accedēs aūt ad alterū, dixit similiter. At ille respōdēs ait. Ego dn̄e. Et nō abijt. Vter e duobus fecit uoluntatē patris?

πρός; λέγουσιν αὐτῷ. Ὁ πρῶτος, λέγει αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. ἦλθεν γὰρ πρὸς ὑμᾶς ἰωάννης ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ, οἱ δὲ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι ἐπίστευσαν αὐτῷ. ὑμεῖς δὲ ἰδόντες, οὐ μετεμελήθητε ὕστερον τοῦ πιστεῦσαι αὐτῷ. Ἄλλην παραβολὴν ἀκούσατε. Ἄνθρωπός τις ἦν οἰκοδεσπότης ὅς τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκεν, καὶ ὤρυξεν ἐν αὐτῷ ληνὸν καὶ ᾠκοδόμησεν πύργον, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς καὶ ἀπεδήμησεν. Ὅτε δὲ ἤγγισεν ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν, ἀπέστειλεν τοὺς δούλους αὐτοῦ πρὸς τοὺς γεωργούς, λαβεῖν τοὺς καρποὺς αὐτοῦ. καὶ λαβόντες οἱ γεωργοὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ. ὃν μὲν ἔδειραν. ὃν δὲ ἀπέκτειναν, ὃν δὲ ἐλιθοβόλησαν. Πάλιν ἀπέστειλεν ἄλλους δούλους πλείονας τῶν πρώτων, καὶ ἐποίησαν αὐτοῖς ὡσαύτως. Ὕστερον δὲ ἀπέστειλεν πρὸς αὐτοὺς τὸν ἡὸν αὐτοῦ λέγων. ἐντραπήσονται τὸν ἡόν μου. οἱ δὲ γεωργοὶ ἰδόντες τὸν ἡὸν, εἶπον ἐν ἑαυτοῖς. οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ κατασχῶμεν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. καὶ λαβόντες αὐτὸν, ἐξέβαλον ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος καὶ ἀπέκτειναν. Ὅτ' ἂν οὖν ἔλθῃ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς ἐκείνοις; λέγουσιν αὐτῷ, κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτοὺς, καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδόσεται ἄλλοις γεωργοῖς, ὅτινες ἀποδώσουσιν αὐτῷ τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν. Λέγει αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. οὐδέποτε ἀνέγνωτε ἐν ταῖς γραφαῖς; λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες. οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας; παρὰ κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν. Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Καὶ ὁ πεσὼν ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον συνθλασθήσεται. ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ λικμήσει αὐτόν.

tris? Et dicunt ei. Prior. Dicit illis Iesus. Amē dico uobis, quod publicani & meretrices præcedunt uos in regnum dei. Venit enim ad uos Ioannes in uia iusticiæ, & non credidistis ei, publicani autem & meretrices crediderūt ei, uos autem cum uidissetis nō habuistis pœnitentiam postea, ut crederetis ei. Aliam parabolam audite. Homo quidam erat paterfamilias, qui plantauit uineā, & sepem circumdedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, & locauit eam agricolis, & peregre profectus est. Cum autem tempus fructuū appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, ut acciperent fructus eius. Et agricolæ appræhensis seruis eius, aliū ceciderunt, aliū occiderunt, aliū uero lapidauerūt. Iterū misit alios seruos plures prioribus, & fecerunt illis similiter. Nouissime aūt misit ad eos filiū suū, dicēs, reuerebūt filiū meū. Agricolæ aūt uidētes filiū, dixerunt intra se. Hic est hæres, uenite occidamus eū, & occupemus hæreditatē eius. Et appr̄hensum eum, eiecerunt ex uinea, & occiderunt. Cū ergo uenerit dn̄s uineæ, quid faciet agricolis illis? Aiūt illi. Mali cū sint male perdet illos, & uineā suā locabit alijs agricolis, qui reddent ei fructū tp̄ibus suis. Dicit illis Iesus. Nunq̄ legistis in scripturis? Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A dn̄o factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. Ideo dico uobis, auferetur a uobis regnum dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur, super quē uero ceciderit, cōteret eum.

σα αὐτὸν. Καὶ ἀκούσαντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι τὰς παραβολὰς αὐτου, ἔγνωσαν, ὅτι περὶ αὐτῶν λέγει. Καὶ ζητοῦντες αὐτὸν κρατῆσαι ἐφοβήθησαν τοὺς ὄχλους, ἐπειδὴ ὡς προφήτην αὐτὸν εἶχον. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. πάλιν εἶπεν αὐτοῖς ἐν παραβολαῖς, λέγων. Ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅς τις ἐποίησεν γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ, Καὶ ἀπέστειλεν τοὺς δούλους αὐτοῦ, καλέσαι τοὺς κεκλημένους εἰς τοὺς γάμους. Καὶ οὐκ ἤθελον ἐλθεῖν. πάλιν ἀπέστειλεν ἄλλους δούλους λέγων. Εἴπατε τοῖς κεκλημένοις. Ἰδοὺ τὸ ἄριστόν μου ἡτοίμασα, οἱ ταῦροί μου, Καὶ τὰ σιτιστὰ τεθυμένα, καὶ πάντα ἕτοιμα. δεῦτε εἰς τοὺς γάμους. οἱ δὲ ἀμελήσαντες, ἀπῆλθον, ὃς μὲν εἰς τὸν ἴδιον ἀγρόν, ὃς δὲ εἰς τὴν ἐμπορίαν αὐτου, οἱ δὲ λοιποὶ κρατήσαντες τοὺς δούλους αὐτου, ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν. ἀκούσας δὲ βασιλεὺς, ὠργίσθη. καὶ πέμψας τὰ στρατεύματα αὐτου, ἀπώλεσεν τοὺς φονεῖς ἐκείνους, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐνέπρησεν. τότε λέγει τοῖς δούλοις αὐτοῦ. ὁ μὲν γάμος ἕτοιμός ἐστιν, οἱ δὲ κεκλημένοι οὐκ ἦσαν ἄξιοι. πορεύεσθε οὖν ἐπὶ τὰς διεξόδους τῶν ὁδῶν, καὶ ὅσους ἐὰν εὕρητε, καλέσατε εἰς τοὺς γάμους. Καὶ ἐξελθόντες οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι εἰς τὰς ὁδοὺς, συνήγαγον, πάντας ὅσους εὗρον πονηρούς τε καὶ ἀγαθούς καὶ ἐπλήσθη ὁ γάμος ἀνακειμένων. Εἰσελθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς θεάσασθαι τοὺς ἀνακειμένους, εἶδεν ἐκεῖ ἄνθρωπον οὐκ ἐνδεδυμένον ἔνδυμα γάμου, καὶ λέγει αὐτῷ. ἑταῖρε, πῶς εἰσῆλθες ὧδε μὴ ἔχων ἔνδυμα γάμου; ὁ δὲ ἐφιμώθη. τότε εἶπεν ὁ βασιλεὺς τοῖς διακόνοις. δήσαντες αὐτου πόδας καὶ χεῖρας ἐκβάλλετε εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς Καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. πολλοὶ γάρ εἰσιν οἱ κλητοί, ὀλίγοι

teret eum. Et cũ audissent principes sacerdotum & pharisæi parabolas eius, cognouerunt, q̃ de se diceret. Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas, quoniam sicut prophetam eum habebant. Et respondens Iesus, iterum dixit eis in parabolis, & ait.

Simile factum est regnum cœlorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo, & misit seruos suos, ut uocaret inuitatos ad nuptias, & nolebant uenire. Iterum misit alios seruos, dicens. Dicite inuitatis. Ecce prandium meũ paraui, tauri mei & altilia occisa sunt, & omnia parata, uenite ad nuptias. Illi autẽ neglexerunt & abierunt, alius in uillam suam, alius uero ad negociationẽ suã. Reliqui uero tenuerunt seruos eius, & contumelijs affectos occiderunt. Rex autem cum audisset iratus est, & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum succendit. Tunc ait seruis suis. Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui inuitati erant, nõ fuerunt digni. Ite ergo ad exitus uiarum, & quotcumq; inueneritis, uocate ad nuptias. Et egressi serui eius in uias, congregauerunt omnes quotquot inuenerunt, malos pariter ac bonos, & impletæ sunt nuptiæ discumbentibus. Ingressus autem rex ut uideret discumbentes, ubi uidit illic hominem non uestitum ueste nuptiali, ait illi. Amice quomodo huc intrasti, non habens uestem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc dixit rex ministris. Ligatis pedibus & manibus eius, mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium. Multi autem sunt uocati, pauci

XXII

τοὶ. ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοὶ. Τότε πορευ
θέντες οἱ φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον, ὅ/
πως αὐτὸν παγιδεύσωσιν ἐν λόγῳ. καὶ
ἀποστέλλουσιν αὐτῷ τοὺς μαθητὰς αὐτῶν
μετὰ τῶν ἡρωδιανῶν λέγοντες. διδάσκα/
λε, οἴδαμεν ὅτι ἀληθὴς εἶ. καὶ τὴν ὁδὸν
τοῦ θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ διδάσκεις. καὶ οὐ
μέλει σοι περὶ οὐδενός. οὐ γὰρ βλέπεις
πρόσωπον ἀνθρώπων. εἰπὲ οὖν ἡμῖν,
τί σοι δοκεῖ. ἔξεστι δοῦναι κῆνσον καί/
σαρι. ἢ οὔ; γνοὺς δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ τὴν πονηρί/
αν αὐτῶν, εἶπεν. τί με πειράζετε ὑποκριταί;
ἐπιδείξατέ μοι τὸ νόμισμα τοῦ κήνσου.
οἱ δὲ προσήνεγκαν αὐτῷ δηνάριον, καὶ λέ
γει αὐτοῖς. τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη, καὶ ἡ ἐπιγρα
φή; λέγουσιν αὐτῷ. καίσαρος. τότε λέ/
γει αὐτοῖς. ἀπόδοτε οὖν τὰ καίσαρος καί/
σαρι, καὶ τὰ τοῦ θεοῦ, τῷ θεῷ. καὶ ἀκού/
σαντες ἐθαύμασαν, καὶ ἀφέντες αὐτὸν ἀ/
πῆλθον. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ προσῆλθον αὐ.
τῷ σαδδουκαῖοι, οἱ λέγοντες, μὴ εἶναι ἀνάστασιν
καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν λέγοντες. διδάσκαλε
μωσῆς εἶπεν. ἐάν τις ἀποθάνῃ μὴ ἔχων
τέκνα, ἐπιγαμβρεύσει ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ
τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἀναστήσει σπέρμα
τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. ἦσαν δὲ παρ' ἡμῖν ἑ-
πτὰ ἀδελφοί. καὶ ὁ πρῶτος γαμήσας,
ἐτελεύτησεν. καὶ μὴ ἔχων σπέρμα, ἀφῆ
κεν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ.
ὁμοίως καὶ ὁ δεύτερος, καὶ ὁ τρίτος, ἕως
τῶν ἑπτά. ἔσχατον δὲ πάντων, ἀπέθανεν
καὶ γυνή. ἐν τῇ οὖν ἀναστάσει, τίνος τῶν ἑπ-
τὰ ἔσται γυνή; πάντες γὰρ ἔσχον αὐτήν.
ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν αὐτοῖς. πλα
νᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς, μηδὲ τὴν
δύναμιν τοῦ θεοῦ. ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει, οὔ
τε γαμοῦσιν οὔτε γαμίζονται. ἀλλ' ὡς ἄγ
γελοι τοῦ θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσίν. περὶ δὲ τῆς ἀνα
στάσεως τῶν νεκρῶν. οὐκ ἀνέγνωτε τὸ ῥηθὲν
ὑμῖν

ti, pauci uero electi. Tunc abeuntes
pharisæi consilium cœperunt, ut illa-
quearent eum in sermone. Et ad illum
mittunt discipulos suos cum Herodia-
nis, dicentes. Magister, scimus quod
uerax sis, & uiam dei in ueritate do-
ceas, & non cures quemquam. Non
enim respicis personā hominum. Dic
ergo nobis quid tibi uidetur. Licet cen
sum dari Cæsari, an non? Cognita au-
tem Iesus malicia eorum, ait. Quid me
tentatis hypocritæ? Ostendite mihi
numisma census. At illi obtulerunt ei
denarium. Et ait illis. Cuius est imago
hæc, & inscriptio? Dicunt ei. Cæsaris.
Tunc ait illis. Reddite ergo quæ sunt
Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt dei, deo.
Et his auditis, mirati sunt, & omisso eo
abierunt. In illo die accesserunt ad eum
sadducæi, qui dicunt non esse resurre-
ctionem, & interrogauerunt eum, dicē-
tes. Magister, Moses dixit, si quis mor
tuus fuerit, non habens filium, ut ducat
frater eius uxorem illius, & suscitet se-
men fratri suo. Erant autem apud nos
septem fratres, & primus uxore ducta
defunctus est, & non habens semen, re
liquit uxorem suam fratri suo. Simili-
ter secundus & tertius, usq; ad septi-
mum. Nouissime autem omnium de-
functa est & mulier. In resurrectione
ergo cuius e septem erit uxor? Omnes
enim habuerunt eam. Respondens au
tem Iesus, ait illis. Erratis, nescientes
scripturas neq; uirtutem dei. In resurre
ctione enim, neq; matrimonium con-
trahunt, neq; elocantur, sed sunt sicut
angeli dei in cœlo. De resurrectione ue
ro mortuorum nō legistis quod uobis

ὑμῖμ ἀπὸ τοῦ θεοῦ λέγοντος. ἐγὼ εἰμὶ ὁ θεὸς ἀβραάμ, καὶ ὁ θεὸς ἰσαάκ, καὶ ὁ θεὸς ἰακώβ. οὐκ ἔστιμ ὁ θεὸς, θεὸς νεκρῶμ, ἀλλὰ ζώντωμ· καὶ ἀκούσαμτες οἱ ὄχλοι ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ, οἱ δὲ φαρισαῖοι ἀκούσαντες ὅτι ἐφίμωσεμ τοὺς σαδδουκαίους, συνήχθησαμ ἐπὶ τὸ αὐτό. καὶ ἐπηρώτησεμ εἷς ἐξ αὐτῶν νομικός τις πειράζωμ αὐτὸμ καὶ λέγωμ. διδάσκαλε ποία ἐντολὴ μεγάλη ἐν τῷ νόμῳ; ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεμ αὐτῷ. ἀγαπήσεις κύριομ τὸμ θεόν σου ἐν ὅλῃ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλῃ ψυχῇ σου, καὶ ἐν ὅλῃ διανοίᾳ σου. αὕτη ἐστὶμ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή. δευτέρα δὲ ὁμοία αὐτῇ, ἀγαπήσεις τὸμ πλησίομ σου ὡς ἑαυτόμ. ἐν ταύταις ταῖς δυσὶμ ἐντολαῖς, ὅλος ὁ νόμος, καὶ οἱ προφῆται κρέμανται. συνηγμένωμ δὲ τῶν φαρισαίωμ, ἐπηρώτησεμ αὐτοὺς ὁ ΙΗΣΟΥΣ λέγωμ. τί ὑμῖμ δοκεῖ περὶ τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ; τίνος υἱός ἐστιμ; λέγουσιμ αὐτῷ, τοῦ Δαβίδ. λέγει αὐτοῖς. πῶς οὖμ Δαβὶδ ἐν πνεύματι κύριομ αὐτὸμ καλεῖ λέγωμ; εἶπεμ ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶμ μου. ἕως ἂμ θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιομ τῶν ποδῶμ σου. εἰ οὖμ Δαβὶδ κύριομ αὐτὸμ καλεῖ, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστι; καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο αὐτῷ ἀποκριθῆναι λόγομ. οὐδὲ ἐτόλμησέμ τις ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἐπερωτῆσαι αὐτὸμ οὐκ ἔτι.

Τότε ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐλάλησεμ τοῖς ὄχλοις καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ λέγωμ. ἐπὶ τῆς μωσέως καθέδρας ἐκάθισαμ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι. πάντα οὖμ ὅσα ἂμ εἴπωσιμ ὑμῖμ τηρεῖτε, τηρεῖτε καὶ ποιεῖτε. κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶμ μὴ ποιεῖτε. λέγουσιμ γὰρ καὶ οὐ ποιοῦσιμ. δεσμεύουσιμ γὰρ φορτία βαρέα καὶ δυσβάστακτα καὶ ἐπιτιθέασιμ ἐπὶ τοὺς ὤμους τῶν ἀνθρώπωμ. τῷ δὲ δακτύλῳ αὐτῶν οὐ θέλουσιμ κινῆσαι αὐτά. πάντα δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν ποιοῦσιμ πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις. πλατύνουσιμ

dictum est a deo, qui ait. Ego sum deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob. Deus non est deus mortuorum, sed uiuentium. Et cum audissent turbæ stupuerunt de doctrina eius. Pharisæi aũt cum audissent, q̃ silentium imposuisset sadducæis, conuenerunt in unũ, & interrogauit eũ unus ex eis legis doctor quispiã tentans eũ & dicẽs. Magister quod est mãdatũ magnũ in lege? Ait illi Iesus. Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mẽte tua. Hoc est primum & magnum mandatum. Secundum aũt simile est huic. Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis, uniuersa lex & prophetæ pendẽt. Congregatis autem pharisæis, interrogauit eos Iesus dicẽs. Quid uobis uidet de Christo, cuius filius est? Dicunt ei. Dauid. Ait illis. Quomodo ergo Dauid in spũ uocat eum dñm, dicẽs? Dixit dñs dño meo, sede a dextris meis, donec ponã inimicos tuos scabellum pedum tuorũ. Si ergo dauid uocat eum dñm, quomodo filius eius est? Et nemo poterat ei respõdere uerbũ, neq; ausus fuit q̃squã ex eo die eũ amplius interrogare. Tunc Iesus locutus est ad turbas, & ad discipulos suos, dicens. Super cathedrã Moisi sederunt scribæ & pharisæi. Omnia ergo quæcũq; iusserint uos seruare, seruate, & facite, secundum opera uero eorũ nolite facere. Dicunt enim, & nõ faciunt. Colligant emonera grauia & difficilia portatu, & imponunt in humeros hoim, cæterũ digito suo nolunt ea mouere. Omnia uero opera sua faciũt, ut uideant ab hoibus. XXIII

Dilatam

πλατύνουσιν δὲ τὰ φυλακτήρια ἑαυτῶν, καὶ με
γαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν.
φιλοῦσι δὲ τὰς πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δεί
πνοις, καὶ τὰς πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συ
ναγωγαῖς, καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγο
ραῖς, καὶ καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ῥαβ
βεί, ὑμεῖς δὲ μὴ κληθῆτε ῥαββεί. εἷς γάρ ἐστιν ὑ
μῶν ὁ καθηγητής, ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ. πάντες δὲ ὑμεῖς
ἀδελφοί ἐστε. καὶ πατέρα μὴ καλέσητε ὑμῖν ἐ
πὶ τῆς γῆς. εἷς γάρ ἐστιν ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς
οὐρανοῖς. μηδὲ κληθῆτε καθηγηταί, εἷς γὰρ ὑμῶν ἐ
στὶν ὁ καθηγητής, ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ. ὁ δὲ μείζων ὑμῶν
ἔσται ὑμῶν διάκονος. ὅστις δὲ ὑψώσει ἑαυτὸν τα
πεινωθήσεται, καὶ ὅστις ταπεινώσει ἑαυτὸν, ὑψωθήσε
ται. οὐαὶ δὲ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑπο
κριταί, ὅτι κλείετε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν
ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὑμεῖς γὰρ οὐκ εἰσέρχεσθε
οὐδὲ τοὺς εἰσερχομένους ἀφίετε εἰσελθεῖν. οὐαὶ
ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκρι
ταί. ὅτι κατεσθίετε τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ
προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι, διὰ τοῦτο λή
ψεσθε περισσότερον κρῖμα. οὐαὶ ὑμῖν γραμμα
τεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι περιάγετε
τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηρὰν, ποιῆσαι ἕνα
προσήλυτον, καὶ ὅταν γένηται, ποιεῖ
τε αὐτὸν υἱὸν γεέννης, διπλότερον ὑ
μῶν. οὐαὶ ὑμῖν ὁδηγοὶ τυφλοὶ οἱ λέ
γοντες, ὃς ἂν ὀμόσῃ ἐν τῷ ναῷ, οὐδέν ἐστιν·
ὃς δὲ ἂν ὀμόσῃ ἐν τῷ χρυσῷ τοῦ ναοῦ ὀφεί
λει. μωροὶ καὶ τυφλοί. τίς γὰρ μείζων ἐστὶν,
ὁ χρυσὸς, ἢ ὁ ναὸς, ὁ ἁγιάζων τὸν χρυσόν, καὶ
ὃς ἐὰν ὀμόσῃ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, οὐδέν ἐστιν
ὃς δ' ἂν ὀμόσῃ ἐν τῷ δώρῳ τῷ ἐπάνω αὐ
τοῦ, ὀφείλει. μωροὶ καὶ τυφλοί. τί γὰρ μεῖ
ζον. τὸ δῶρον, ἢ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἁγιάζον
τὸ δῶρον; ὁ οὖν ὀμόσας ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ
ὀμνύει ἐν αὐτῷ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἐπάνω
αὐτοῦ. καὶ ὁ ὀμόσας ἐν τῷ ναῷ, ὀμνύει
ἐν αὐτῷ, καὶ ἐν τῷ κατοικοῦντι αὐτόν.
καὶ ὁ

Dilatãt aũt phylacteria ſua, & magnifi
cant fimbrias palliorũ ſuorũ. Amantq; primos accubitus ĩ cœnis, & primas ca
thedras ĩ ſynagogis, & ſalutatiões in fo
ro, & uocari ab hoib⁹ rabbi, uos aut̃ no
lite uocari rabbi. Vn⁹ ẽ eĩm magiſter ue
ſter, nẽpe Chriſtus. oẽs aũt uos fratres
eſtis. Et patrẽ nolite uocare uobis ſup
terrã. Vn⁹ eſt eĩm pater ueſter qui in cœ
lis eſt. Nec uocemini magiſtri, un⁹ eĩm
ueſter eſt magiſter, nẽpe Chriſtus. Qui
maior eſt ueſtrũ, erit miniſter ueſter.
Qui aũt ſe exaltauerit, humiliabit̃, & q
ſe humiliauerit, exaltabitur. Væ aut̃
uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, qa
clauditis regnũ cœlorũ ante hoies. Vos
enim non intratis, nec aduenientes ſini
tis intrare. Væ uobis ſcribæ & phariſæi
hypocritæ, quia comeditis domos ui
duarum, dum ſub p̃textu orationes lõ
gas oratis, propter hoc amplius accipi
etis iudicium. Væ uobis ſcribæ & pha
riſæi hypocritæ, quia circuitis mare &
aridam ut faciatis unum proſelytum,
& cum fuerit factus, facitis eum filium
gehennæ duplo magis cũ uos. Væ uo
bis duces cæci, quia dicitis, quicumq; iu
rauerit per templum, nihil eſt, qui aut̃
iurauerit in auro templi debitor eſt.
Stulti & cæci quid enim maius eſt au
rum an templum quod ſanctificat, au
rum? Et quicumq; iurauerit in altari,
nihil eſt, quicumq; autem iurauerit in
dono quod eſt ſuper illud, debet. Cæ
ci qd eĩm maius eſt, donũ an altare qd
ſanctificat donũ? Qui ergo iurauerit
in altari, iurat in eo, & in oibus quæ ſu
per illud ſunt. Et qui iurauerit in tẽplo,
iurat in illo, & in eo qui habitat in ipſo.

καὶ ὁ ὀμόσας ἐν τῷ οὐρανῷ, ὀμνύει ἐν τῷ θρόνῳ τοῦ θεοῦ καὶ ἐν τῷ καθημένῳ ἐπάνω αὐτοῦ. οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον, καὶ τὸ ἄνηθον, καὶ τὸ κύμινον, καὶ ἀφήκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν καὶ τὸν ἔλεον καὶ τὴν πίστιν. ταῦτα ἔδει ποιῆσαι, κἀκεῖνα μὴ ἀφιέναι. ὁδηγοὶ τυφλοί, οἱ διυλίζοντες τὸν κώνωπα, τὴν δὲ κάμηλον καταπίνοντες. οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι καθαρίζετε τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἔσωθεν δὲ γέμουσιν ἐξ ἁρπαγῆς καὶ ἀκρασίας. φαρισαῖε τυφλέ, καθάρισον πρῶτον τὸ ἐντὸς τοῦ ποτηρίου, καὶ τῆς παροψίδος, ἵνα γένηται καὶ τὸ ἐκτὸς αὐτῶν καθαρόν. οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ὁμοιάζετε τάφοις κεκονιαμένοις, οἵτινες ἔξωθεν μὲν φαίνονται ὡραῖοι, ἔσωθεν δέ, γέμουσιν ὀστέων νεκρῶν, καὶ πάσης ἀκαθαρσίας. οὕτως καὶ ὑμεῖς, ἔξωθεν μὲν φαίνεσθε τοῖς ἀνθρώποις δίκαιοι, ἔσωθεν δέ, μεστοί ἐστε ὑποκρίσεως, καὶ ἀνομίας. οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι οἰκοδομεῖτε τοὺς τάφους τῶν προφητῶν, καὶ κοσμεῖτε τὰ μνημεῖα τῶν δικαίων, καὶ λέγετε. εἰ ἤμεθα ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν πατέρων ἡμῶν, οὐκ ἂν ἤμεθα κοινωνοὶ αὐτῶν, ἐν τῷ αἵματι τῶν προφητῶν. ὥστε μαρτυρεῖτε ἑαυτοῖς, ὅτι υἱοί ἐστε τῶν φονευσάντων τοὺς προφήτας, καὶ ὑμεῖς πληρώσατε τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν. ὄφεις γεννήματα ἐχιδνῶν πῶς φύγητε ἀπὸ τῆς κρίσεως τῆς γεέννης; διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω πρὸς ὑμᾶς προφήτας καὶ σοφοὺς καὶ γραμματεῖς, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενεῖτε καὶ σταυρώσετε, καὶ ἐξ αὐτῶν μαστιγώσετε ἐν ταῖς συναγωγαῖς ὑμῶν καὶ διώξετε ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, ὅπως ἔλθῃ ἐφ' ὑμᾶς

πᾶν

Ht qui iurauerit ī cœlo, iurat in throno dei, & in eo, qui ſedet ſuper eum. Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, qa decimatis mentham & anethum & cyminum, & reliquiſtis quæ grauiora ſũt legis, iudicium & miſericordiam & fidem. Hæc oportuit facere, & illa non omittere. Duces cæci, excolantes culicem, camelum autem glutientes. Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, qa mũdatis quod deforis eſt calicis & paropſidis, intus autem plena ſunt rapina & immundicia. Phariſæe cæce munda prius quod intus eſt calicis & paropſidis, ut fiat & id quod deforis eſt mũdum. Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, quia ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis, q̃ foris quidẽ parẽt hominibus ſpecioſa, intus uero plena ſunt oſſibus mortuorum & omni ſpurcitia. Sic & uos a foris quidem paretis hominibus iuſti, intus autem pleni eſtis hypocriſi & iniquitate. Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, quia ædificatis ſepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iuſtorum, & dicitis. Si fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, nõ fuiſſemus ſocij eorum in ſanguine prophetarum. Itaq; teſtimonio eſtis uobiſmetipſis, quod filij ſitis eorum qui prophetas occiderunt, uos quoq; implete menſuram patrum ueſtrorum. Serpentes, progenies uiperarum quomodo effugietis iudicium gehennæ? Ideo, ecce ego mitto ad uos prophetas, & ſapientes & ſcribas, & ex illis occidetis & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in ſynagogis ueſtris, & perſequemini de ciuitate ī ciuitatẽ, ut ueniat ſup uos omnis

πᾶμ αἷμα δίκαιομ ἐκχυννόμενομ ἐπὶ τῆ γῆσ, ἀπὸ τοῦ αἵματοσ ἄβελ τοῦ δικαίου ἕωσ τοῦ αἵματοσ ζαχαρίου υἱοῦ βαραχίου ὃμ ἐφονεύσατε μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Ἀμὴμ λέγω ὑμῖμ, ἥξει πάντα ταῦτα ἐπὶ τὴν γενεὰμ ταύτην. Ἰερουσαλὴμ Ἰερουσαλὴμ ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸσ αὐτήν, ποσάκισ ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖμ τὰ τέκνα σου, ὃμ τρόπομ ἐπισυνάγει ὄρνισ τὰ νοσσία ἑαυτῆσ ὑπὸ τὰσ πτέρυγασ καὶ οὐκ ἠθελήσατε; ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖμ ὁ οἶκοσ ὑμῶν ἔρημοσ. Λέγω γὰρ ὑμῖμ, οὐ μήμε ἴδητε ἀπάρτι ἕωσ ἂμ εἴπητε εὐλογημένοσ ὁ ἐρχόμενοσ, ἐν ὀνόματι κυρίου. Καὶ ἐξελθὼμ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ἐπορεύετο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ. καὶ προσῆλθομ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπιδεῖξαι αὐτῷ τὰσ οἰκοδομὰσ τοῦ ἱεροῦ. ὁ δὲ ἀποκριθεὶσ εἶπεμ αὐτοῖσ. οὐ βλέπετε πάντα ταῦτα; Ἀμὴμ λέγω ὑμῖμ, οὐ μὴ ἀφεθῆ ὧδε λίθοσ ἐπὶ λίθομ, ὃσ οὐ μὴ καταλυθήσεται.

Καθημένου δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρουσ τῶν ἐλαιῶμ, προσῆλθομ αὐτῷ οἱ μαθηταὶ κατ' ἰδίαμ λέγοντεσ. Εἰπὲ ἡμῖμ πότε ταῦτα ἔσαι; καὶ τί τὸ σημεῖομ τῆσ σῆσ παρουσίασ, καὶ συντελείασ τοῦ αἰῶμοσ; καὶ ἀποκριθεὶσ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, εἶπεμ αὐτοῖσ. βλέπετε, μή τισ ὑμᾶσ πλανήσῃ. πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου λέγοντεσ, ἐγώ εἰμι ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ, καὶ πολλοὺσ πλανήσουσιμ. μελλήσετε δὲ ἀκούειμ πολέμουσ καὶ ἀκοὰσ πολέμωμ, ὁρᾶτε μὴ θροεῖσθε. δεῖ γὰρ τὰ πάμτα γενέσθαι ἀλλ' οὔπω ἐστὶμ τὸ τέλοσ. ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνοσ ἐπὶ ἔθνοσ, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαμ, καὶ ἔσονται λοιμοὶ, καὶ λιμοὶ, καὶ σεισμοὶ κατὰ τόπουσ. πάντα δὲ ταῦτα ἀρχὴ ὠδίμωμ. τότε παραδώσουσιμ ὑμᾶσ εἰσ θλῖψιμ, καὶ ἀποκτενοῦσιμ ὑμᾶσ, καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντωμ

nis ſanguis iuſtus, qui effuſus eſt ſuper terram, a ſanguine Abel iuſti, uſq; ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidiſtis inter templum & altare. Amen dico uobis, uenient hæc omnia ſuper generationem iſtam. Hieruſalem hieruſalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos, qui ad te miſſi ſunt, quotiens uolui congregare filios tuos, quemadmodum gallina cõgregat pullos ſuos ſub alas, & noluiſti? Ecce relinquitur uobis domus ueſtra deſerta. Dico enim uobis, non me uidebitis poſt hac, donec dicatis. Benedictus qui uenit in nomine domini.

XXIIII

Et egreſſus Ieſus diſcedebat a templo. Et acceſſerunt diſcipuli eius, ut oſtenderent ei ædificationes templi. Ipſe autem reſpondens, dixit illis. Nõne uidetis hæc oĩa? Amen dico uobis, non relinquetur hic lapis ſuper lapidẽ, qui non deſtruatur. Sedente autem eo ſuper montẽ oliueti, acceſſerunt ad eum diſcipuli ſecreto, dicentes. Dic nobis, quando hæc erunt, & quod ſignũ aduentus tui, & conſummationis ſæculi? Et reſpondens Ieſus, dixit eis. Videte, ne quis uos ſeducat. Multi enim uenient in nomine meo, dicentes. Ego ſum Chriſtus, & multos ſeducent. Auditurí autẽ eſtis bella & rumores bellorũ, uidete ne turbemini. Oportet enim hæc fieri, ſed nondum eſt finis. Conſurget enim gens contra gentem, & regnum contra regnum, & erunt peſtilentiæ, & fames, & terremotus per loca. Hæc autem omnia initia ſunt dolorum. Tunc tradent uos in tribulationem, & occident uos, & eritis odio

omnibus

ὑπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν διὰ τὸ ὄνομά μου καὶ τότε σκανδαλισθήσονται πολλοί, καὶ ἀλλήλους παραδώσουσιν, καὶ μισήσουσιν ἀλλήλους. καὶ πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐγερθήσονται, καὶ πλανήσουσι πολλούς, καὶ διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν. ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. καὶ κηρυχθήσεται τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ, εἰς μαρτύριον πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν, καὶ τότε ἥξει τὸ τέλος. ὅταν οὖν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, τὸ ῥηθὲν διὰ Δανιὴλ τοῦ προφήτου ἑστὸς ἐν τόπῳ ἁγίῳ, ὁ ἀναγινώσκων νοείτω. τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη, ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος μὴ καταβαινέτω ἆραί τι ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, καὶ ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ μὴ ἐπιστρεψάτω ὀπίσω ἆραι τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις, καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις. προσεύχεσθε δέ, ἵνα μὴ γένηται ἡ φυγὴ ὑμῶν χειμῶνος, μηδὲ ἐν σαββάτῳ. ἔσται γὰρ τότε θλῖψις μεγάλη, οἵα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου ἕως τοῦ νῦν, οὐδ' οὐ μὴ γένηται. καὶ εἰ μὴ ἐκολοβώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σάρξ, διὰ δὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς, κολοβωθήσονται αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι. τότε ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ, ἰδοὺ ὧδε ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ, ἢ ὧδε, μὴ πιστεύσητε. ἐγερθήσονται γὰρ ψευδόχριστοι, καὶ ψευδοπροφῆται, καὶ δώσουσιν σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα, ὥστε πλανᾶσθαι εἰ δυνατὸν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς, ἰδοὺ προείρηκα ὑμῖν. ἐὰν οὖν εἴπωσιν ὑμῖν, ἰδοὺ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐστίν, μὴ ἐξέλθητε, ἰδοὺ ἐν τοῖς ταμείοις, μὴ πιστεύσητε. ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἔσται ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. ὅπου γὰρ ἐὰν ᾖ τὸ πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί. εὐθέως δὲ μετὰ τὴν θλῖψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται

ὁ καὶ σελήνη

omnibus gentibus,ppter nomen meū. Et tunc scādalizabuntur multi, & alius alium inuicē tradent, & odio habebūt inuicē. Et multi pseudo,pphetæ surgēt & seducent multos, & quoniā abundabit iniquitas,refrigescet charitas multorum. Qui aūt perseuerauerit usq; in finem,hic saluus erit. Et p̄dicabitur hoc euangelium regni in uniuerso orbe in testimonium omnibus gētibus,& tunc ueniet consummatio. Cum ergo uideritis abominationem desolatiōis, quæ dicta est a Daniele propheta stantem in loco sancto,qui legit,intelligat. Tūc qui in iudæa sunt,fugiant ad montes, & qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua,& qui in agro,nō reuertatur tollere tunicam suā. Væ aūt pregnantibus & nutriētibus in illis diebus. Orate autem, ut non fiat fuga uestra hyeme uel sabbato. Erit em̄ tunc tribulatio magna,qualis nō fuit ab initio mundi usq; modo,neq; fiet. Et nisi breuiati fuissent dies illi,nō fieret salua omnis caro,sed ppter electos breuiabuntur dies illi. Tunc si quis uobis dixerit, ecce hic Christus aut illic, nolite credere. Surgēt enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia,ita ut in errorē inducantur si fieri potest,etiā electi. Ecce p̄dixi uobis. Si ergo dixerint uobis,ecce in deserto est, nolite exire,ecce in penetralibus nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente, & apparet usq; in occidentem,ita erit aduentus filij hominis. Ubicumq; enim fuerit cadauer,illic cōgregabūtur & aquilæ. Statim aūt post tribulationē dierū illoꝝ sol obscurabit

& luna

& luna non dabit lumen ſuum, & ſtel-
læ cadent de cœlo, & uirtutes cœlo-
rum cõmouebuntur, & tunc apparebit ſignũ
filij hominis in cœlo, & tunc plangent
omnes tribus terræ, & uidebunt filium
hominis uenientem in nubibus cœli cũ
uirtute & gloria multa. Et mittet ange-
los ſuos cum tubæ uoce magna, & con
gregabunt electos eius a quattuor uẽ-
tis a ſummis cœlorum, uſq; ad termi-
nos eorum. Ab arbore autem fici diſci
te parabolam, cum iam ramus eius te-
ner fuerit, & folia fuerint enata, ſcitis
quod prope ſit æſtas. Ita & uos cũ ui-
deritis hæc omnia, ſcitote quod prope
ſit in foribus. Amen dico uobis, non
præteribit ætas hæc, donec omnia iſta
fiant. Cœlum & terra tranſibunt, uer-
ba autem mea non præteribunt. Cæ-
terum de die illo & hora nemo ſcit, ne
angeli, quidem cœlorum, niſi pater
meus ſolus. Sed ſicut erant dies Noe,
ita erit & aduentus filij hominis. Si-
cut enim erant in diebus ante diluuiũ
edentes & bibentes, contrahentes ma
trimonium, & nuptum dantes uſq; ad
eum diem, quo intrauit Noe in arcam
& non cognouerunt, donec ueniſſet
diluuium, & ſuſtuliſſet omneis, ita
erit & aduentus filij hominis. Tunc
duo erunt in agro, unus aſſumitur,
& unus relinquitur. Duæ molentes
in mola, una aſſumitur, & una re-
linquitur. Vigilate ergo, quia neſci-
tis qua hora dominus ueſter uenturus
ſit. Illud autem ſcitote, quoniam ſi
ſciſſet paterfamilias qua hora fur uen-
turus fuiſſet, uigilaſſet utiq;, & non ſi-
uiſſet perfodi domũ ſuam. Ideo & uos
eſtote

σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέ-
ρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν
οὐρανῶν σαλευθήσονται, καὶ τότε φανήσε-
ται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐ-
ρανῷ, καὶ τότε κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς
γῆς, καὶ ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ
τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως
καὶ δόξης πολλῆς. καὶ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους
αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος φωνῆς μεγάλης, καὶ
ἐπισυνάξουσιν τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν
τεσσάρων ἀνέμων ἀπ' ἄκρων οὐρανῶν ἕως ἄκ-
ρων αὐτῶν. Ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς μάθετε τὴν πα-
ραβολήν. ὅταν ἤδη ὁ κλάδος αὐτῆς γένηται
ἁπαλὸς, καὶ τὰ φύλλα ἐκφύῃ, γινώσκετε ὅ-
τι ἐγγὺς τὸ θέρος. οὕτως καὶ ὑμεῖς, ὅταν ἴδητε
πάντα ταῦτα, γινώσκετε ὅτι ἐγγύς ἐστιν
ἐπὶ θύραις. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ
γενεὰ αὕτη ἕως ἂν πάντα ταῦτα γένηται. ὁ
οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι
μου οὐ μὴ παρέλθωσιν. περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐ-
κείνης καὶ τῆς ὥρας, οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι
τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ ὁ πατήρ μου μόνος. ὥσπερ
δὲ αἱ ἡμέραι τοῦ Νῶε, οὕτως ἔσται καὶ ἡ πα-
ρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. ὥσπερ γὰρ
ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις ταῖς πρὸ τοῦ κατα-
κλυσμοῦ τρώγοντες, καὶ πίνοντες, γα-
μοῦντες, καὶ ἐκγαμίζοντες, ἄχρι ἧς ἡ-
μέρας εἰσῆλθεν Νῶε εἰς τὴν κιβωτόν.
καὶ οὐκ ἔγνωσαν, ἕως ἦλθεν ὁ κατακλυσ-
μὸς, καὶ ἦρεν ἅπαντας, οὕτως ἔσται καὶ
ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. τότε δύο
ἔσονται ἐν τῷ ἀγρῷ, εἷς παραλαμβά-
νεται, καὶ εἷς ἀφίεται. δύο ἀλήθουσαι ἐν
τῷ μύλωνι, μία παραλαμβάνεται, καὶ μία
ἀφίεται. γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε ποίᾳ ὥ
ρᾳ ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται. ἐκεῖνο δὲ γινώσκετε, ὅτι
εἰ ᾔδει ὁ οἰκοδεσπότης ποίᾳ φυλακῇ ὁ κλέπ-
της ἔρχεται γρηγόρησεν ἄν, καὶ οὐκ ἂν εἴασεν δι-
ορυχθῆναι τὸν οἶκον αὐτοῦ. διὰ τοῦτο καὶ ὑμεῖς
γίνεσθε

γίνεσθε ἕτοιμοι, ὅτι ᾗ ὥρᾳ οὐ δοκεῖτε ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται. τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς δοῦλος καὶ φρόνιμος, ὃν κατέστησεν ὁ κύριος ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτοῦ, τοῦ διδόναι αὐτοῖς τὴν τροφὴν ἐν καιρῷ; μακάριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν ἐλθὼν ὁ κύριος αὐτοῦ εὑρήσῃ ποιοῦντα οὕτως. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ, καταστήσει αὐτόν. ἐὰν δὲ εἴπῃ ὁ κακὸς δοῦλος ἐκεῖνος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, χρονίζει ὁ κύριός μου ἐλθεῖν, καὶ ἄρξηται τύπτειν τοὺς συνδούλους, ἐσθίειν δὲ καὶ πίνειν μετὰ τῶν μεθυόντων, ἥξει ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου, ἐν ἡμέρᾳ ᾗ οὐ προσδοκᾷ, καὶ ἐν ὥρᾳ ᾗ οὐ γινώσκει, καὶ διχοτομήσει αὐτόν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ, μετὰ τῶν ὑποκριτῶν θήσει, ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς, καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. τότε ὁμοιωθήσεται ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν δέκα παρθένοις, αἵτινες λαβοῦσαι τὰς λαμπάδας αὐτῶν, ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν τοῦ νυμφίου, πέντε δὲ ἦσαν ἐξ αὐτῶν μωραὶ, καὶ αἱ πέντε φρόνιμοι. αἱ γὰρ μωραὶ λαβοῦσαι τὰς λαμπάδας ἑαυτῶν, οὐκ ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν ἔλαιον, αἱ δὲ φρόνιμοι ἔλαβον ἔλαιον ἐν τοῖς ἀγγείοις αὐτῶν, μετὰ τῶν λαμπάδων. χρονίζοντος δὲ τοῦ νυμφίου, ἐνύσταξαν πᾶσαι καὶ ἐκάθευδον. μέσης δὲ νυκτὸς κραυγὴ γέγονεν, ἰδοὺ ὁ νυμφίος ἔρχεται, ἐξέρχεσθε εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ. τότε ἠγέρθησαν πᾶσαι αἱ παρθένοι ἐκεῖναι, καὶ ἐκόσμησαν τὰς λαμπάδας αὐτῶν. αἱ δὲ μωραὶ ταῖς φρονίμοις εἶπαν. δότε ἡμῖν ἐκ τοῦ ἐλαίου ὑμῶν, ὅτι αἱ λαμπάδες ἡμῶν σβέννυνται. ἀπεκρίθησαν δὲ αἱ φρόνιμοι λέγουσαι. μήποτε οὐκ ἀρκέσῃ ἡμῖν καὶ ὑμῖν. πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τοὺς πωλοῦντας, καὶ ἀγοράσατε ἑαυταῖς. ἀπερχομένων δὲ αὐτῶν ἀγοράσαι, ἦλθεν ὁ νυμφίος, καὶ αἱ ἕτοιμοι, εἰσῆλθον μετ' αὐτοῦ εἰς τοὺς γάμους, καὶ ἐκλείσθη ἡ θύρα. ὕστερον δὲ ἔρχονται καὶ αἱ λοιπαὶ παρθένοι λέγουσαι. κύριε κύριε ἄνοιξον ἡμῖν, ὁ δὲ

estote parati, quia qua hora non putatis, ea filius hominis uēturus est. Quisnam est fidelis seruus & prudens, quē præfecit dominus famulitio suo, ut det illis cibum in tempore? Beatus seruus ille, quem cū uenerit dominus eius inuenerit sic facientem. Amen dico uobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum. Q; si dixerit, seruus ille malus in corde suo, cunctatur dominus meus uenire, & ceperit percutere cōseruos, imo māducare & bibere cū ebrijs, ueniet dñs serui illius in die quo nō expectat, & hora qua ignorat, & dissecabit eū, partēq; ei9ponet cū hypocritis, illic erit plorat9 & stridor dētiū

Tunc simile fiet regnū cœlo; decē XXV
uirginibus, q̄ sumptis lāpadibus suis, exierunt in occursum sponso. Quinq; autem ex eis erant fatuæ, & quinq; prudentes, quæ erāt fatuæ acceptis lampadibus nō sumpserunt oleū secum. Prudentes uero acceperunt oleum in uasis suis cum lampadibus. Moram autem faciente sponso, dormitauerūt omnes, & dormierūt. Media autem nocte clamor factus est, ecce sponsus uenit, exite obuiam ei. Tūc surrexerunt omnes uirgines illæ, & apparauerunt lāpades suas. Fatuæ autē sapientibus dixerunt. Date nobis de oleo uestro, quia lāpades nostræ extinguunt. Respōderunt aūt prudētes, dicētes. Ne qñ nō sufficiat nobis & uobis, sed ite potius ad eos quē dūt, & emite uobis. Porro dū irent emptum, uenit sponsus, & quæ paratæ erant intrauerunt cum eo ad nuptias, & clausa est ianua. Postea uero ueniūt & reliq̄ uirgines, dicētes. Dñe dñe aperi nobis

ἡμῖν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν. ἀμὴν λέγω ὑμῖν. οὐκ οἶδα ὑμᾶς, γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν ὥραν, ἐν ᾗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται. ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπός τις ἀποδημῶν, ἐκάλεσεν τοὺς ἰδίους δούλους, καὶ παρέδωκεν αὐτοῖς τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, καὶ ᾧ μὲν ἔδωκεν πέντε τάλαντα, ᾧ δὲ, δύο, ᾧ δὲ, ἓν, ἑκάστῳ κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν, καὶ ἀπεδήμησεν εὐθέως. πορευθεὶς δὲ ὁ τὰ πέντε τάλαντα λαβὼν, εἰργάσατο ἐν αὐτοῖς καὶ ἐποίησεν, ἄλλα πέντε τάλαντα. ὡσαύτως ὁ τὰ δύο, ἐκέρδησεν καὶ αὐτὸς, ἄλλα δύο. ὁ δὲ τὸ ἓν λαβὼν, ἀπελθὼν ὤρυξεν ἐν τῇ γῇ, καὶ ἀπέκρυψεν τὸ ἀργύριον τοῦ κυρίου αὐτοῦ. μετὰ δὲ χρόνον πολὺν ἔρχεται ὁ κύριος τῶν δούλων ἐκείνων, καὶ συναίρει μετ' αὐτῶν λόγον. καὶ προσελθὼν ὁ τὰ πέντε τάλαντα λαβὼν, προσήνεγκεν ἄλλα πέντε τάλαντα λέγων. κύριε πέντε τάλαντά μοι παρέδωκας, ἴδε ἄλλα πέντε τάλαντα ἐκέρδησα ἐν αὐτοῖς. ἔφη δὲ αὐτῷ ὁ κύριος αὐτοῦ. εὖ δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω, εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου. προσελθὼν δὲ καὶ ὁ τὸ ἓν τάλαντον λαβὼν, εἶπεν. κύριε, ἔγνων σε, ὅτι σκληρός εἶ ἄνθρωπος, θερίζων ὅπου οὐκ ἔσπειρας καὶ συνάγων ὅθεν οὐ διεσκόρπισας, καὶ φοβηθεὶς, ἀπελθὼν ἔκρυψα τὸ τάλαντόν σου ἐν τῇ γῇ, ἴδε ἔχεις τὸ σόν. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ κύριος αὐτοῦ εἶπεν αὐτῷ. πονηρὲ δοῦλε καὶ ὀκνηρὲ, ᾔδεις ὅτι θερίζω ὅπου οὐκ ἔσπειρα, καὶ συνάγω ὅθεν οὐ διεσκόρπισα, ἔδει σε οὖν βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπεζίταις. καὶ ἐλθὼν ἐγὼ ἐκομισάμην

nobis. At ille respondens ait, Amen dico uobis, nescio uos, uigilate itaq; quia nescitis diem neq; horam, in qua filius hominis ueniet. Sicut enim homo quidam peregre proficiscens, uocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua. Et huic quidem dedit quinq; talenta, alij aũt duo, alij uero unũ, unicuiq; secũdũ propriã facultatẽ, & profectus est statim. Abijt autem qui quinq; talenta acceperat, & operatus est in eis, & cõfecit alia quinq;. Similiter & qui duo acceperat lucratus est & ipse alia duo. Qui autem unũ acceperat, abiens fodit in terram, & abscondit pecuniã dñi sui. Post multũ uero tpis uenit dñs seruoꝝ illoꝝ & ponit rationẽ cũ eis. Et accedens qui quinq; talenta acceperat, obtulit alia quinq; talenta dicẽs. Dñe, quinq; talenta tradidisti mihi, ecce alia quinq; lucratus sum in eis. Ait illi dñs eius. Euge serue bone & fidelis, sup pauca fuisti fidelis, sup multa te constituã, intra in gaudiũ dñi tui. Accedens aũt & q duo talẽta acceperat, ait. Dñe, duo talẽta tradidisti mihi, ecce alia duo lucratꝰ sũ in eis. Ait illi dñs eiꝰ. Euge serue bone & fidelis, sup pauca fuisti fidelis, sup multa te constituã, intra in gaudiũ dñi tui. Accedens aũt & q unũ talẽtũ acceperat, ait. Dñe, nouerã te quod homo durus sis, metẽs ubi nõ seminasti, & cõgregãs inde ubi nõ sparsisti, & territus abij & abscondi talentũ tuũ in terra. Ecce habes qd' tuũ est. Respõdẽs aũt dñs eiꝰ, dixit ei. Serue male & piger, sciebas qd' metã ubi nõ seminaui. & congregẽ illinc ubi non sparsi. Oportuit ergo te cõmittere pecuniã meã mẽsariis, & ueniẽs ego re-

κομισάμην ἂν τὸ ἐμὸν σὺν τόκῳ. ἄρατε οὖν
ἀπ' αὐτοῦ τὸ τάλαντον, καὶ δότε τῷ ἔχοντι τὰ δέ-
κα τάλαντα. τῷ γὰρ ἔχοντι παντὶ δοθήσεται καὶ
περισσευθήσεται, τοῦ δὲ μὴ ἔχοντος, καὶ ὃ ἔχει ἀρθή-
σεται ἀπ' αὐτοῦ. καὶ τὸν ἀχρεῖον δοῦλον ἐκ βάλλετε
εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς
καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. ὅτ' ἂν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱὸς
τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ
ἅγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ
θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ συναχθήσεται ἔμπρο-
σθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἀφορίσει αὐτοὺς
ἀπ' ἀλλήλων. ὥσπερ ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ
πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων, καὶ στήσει τὰ μὲν
πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐω-
νύμων. τότε ἐρεῖ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκδεξιῶν
αὐτοῦ. δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κλη-
ρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασι-
λείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. ἐπείνασα γὰρ καὶ
ἐδώκατέ μοι φαγεῖν. ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ
με. ξένος ἤμην, καὶ συνηγάγετέ με. γυμνὸς, καὶ
περιεβάλετέ με, ἠσθένησα, καὶ ἐπεσκέψασθέ
με. ἐν φυλακῇ ἤμην, καὶ ἤλθετε πρός με. τότε
ἀποκριθήσονται αὐτῷ οἱ δίκαιοι, λέγοντες. κύ-
ριε, πότε σε εἴδομεν πεινῶντα καὶ ἐθρέψαμεν,
ἢ διψῶντα καὶ ἐποτίσαμεν; πότε δέ σε εἴδο-
μεν ξένον, καὶ συνηγάγομεν; ἢ γυμνὸν καὶ περι-
εβάλομεν; πότε δέ σε εἴδομεν ἀσθενῆ ἢ ἐν
φυλακῇ, καὶ ἤλθομεν πρός σε; καὶ ἀποκριθεὶς
ὁ βασιλεὺς ἐρεῖ αὐτοῖς. ἀμὴν λέγω ὑμῖν. ἐφ'
ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου
τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. τότε ἐρεῖ καὶ
τοῖς ἐξευωνύμων. πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κα-
τηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, ὃ ἡτοιμασ-
μένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ.
ἐπείνασα γὰρ, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδί-
ψησα, καὶ οὐκ ἐποτίσατέ με. ξένος ἤμην, καὶ οὐ
συνηγάγετέ με. γυμνὸς, καὶ οὐ περιεβάλετέ
με. ἀσθενὴς καὶ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐκ ἐπεσκέψα-
σθέ με. τότε ἀποκριθήσονται αὐτῷ καὶ αὐτοὶ λέγον-
τες κυ-

cepissē utiq; qd' meū est cū usura. Tolli
te itaq; ab eo talētū, & date ei q habet
decē talēta. Omni em̄ habenti dabit',
& abundabit. Qui uero nō habet, etiā
id qd' habet auferet' ab eo. Et inutilem
seruū eijcite in tenebras exteriores, illic
erit fletus & stridor dentium. Cum
autem uenerit filius hois in gloria sua
& omnes sancti angeli cū eo, tunc sede
bit super sedem gloriæ suæ, & cōgrega
buntur ante eum omnes gentes, & se-
parabit eos ab inuicē, sicut pastor segre
gat oues ab hædis, & statuet oues qui-
dē a dextris suis, hædos aūt a sinistris.
Tūc dicet rex his q a dextris eius erūt.
Venite benedicti patris mei, possidete
paratū uobis regnū a cōstitutione mū
di. Esuriui em̄, & dedistis mihi mandu-
care. Sitiui, & dedistis mihi bibere. Ho
spes erā, & collegistis me. Nud⁹, & ope
ruistis me. Infirmus, & uisitastis me. In
carcere erā, & uenistis ad me. Tūc rn̄de
būt ei iusti dicētes. Dn̄e, qn̄ te uidimus
esurientē, & pauim⁹, aut sitiētē, & dedi-
mus tibi potū? Qn̄ aūt te uidimus ho-
spitē, & collegimus te, aut nudū, & coo-
peruimus te, aut qn̄ te uidim⁹ infirmū,
aut in carcere, & uenimus ad te? Et re-
spondēs rex, dicet illis. Amen dico uo-
bis, quatinus fecistis uni de his fratrib⁹
meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet
& his qui a sinistris erunt. Discedite a
me maledicti in ignē æternū, q parat⁹
est diabolo & angelis eius. Esuriui em̄
& nō dedistis mihi māducare. Sitiui, &
non dedistis mihi potū. Hospes erā, &
nō collegistis me. Nud⁹, & nō opuistis
me. Infirm⁹ & in carcere erā, & nō uisita
stis me. Tūc respōdebūt ei & ipsi dicē-
tes.

πες. κύριε, πότε σε εἴδομεν πεινῶντα ἢ διψῶντα, ἢ ξένον, ἢ γυμνὸν, ἢ ἀσθενῆ, ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐ διηκονήσαμέν σοι; τότε ἀποκριθήσεται αὐτοῖς λέγων, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε. Καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. Καὶ ἐγένετο, ὅτε ἐτέλεσεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ πάντας τοὺς λόγους τούτους, εἶπεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. Οἴδατε ὅτι μετὰ δύο ἡμέρας τὸ πάσχα γίνεται, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς τὸ σταυρωθῆναι. Τότε συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως, τοῦ λεγομένου Καιάφα. καὶ συνεβουλεύσαντο, ἵνα τὸν ΙΗΣΟΥΝ κρατήσωσιν δόλῳ, καὶ ἀποκτείνωσιν. Ἔλεγον δέ. Μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ, ἵνα μὴ θόρυβος γένηται ἐν τῷ λαῷ. Τοῦ δὲ ΙΗΣΟΥ γενομένου ἐν Βηθανίᾳ ἐν οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ, προσῆλθεν αὐτῷ γυνὴ ἀλάβαστρον μύρου ἔχουσα βαρυτίμου, καὶ κατέχεεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἀνακειμένου. Ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἠγανάκτησαν λέγοντες. Εἰς τί ἡ ἀπώλεια αὕτη; ἠδύνατο γὰρ τοῦτο τὸ μύρον πραθῆναι πολλοῦ, καὶ δοθῆναι πτωχοῖς. γνοὺς δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, εἶπεν αὐτοῖς. Τί κόπους παρέχετε τῇ γυναικί; ἔργον γὰρ καλὸν εἰργάσατο εἰς ἐμέ. πάντοτε γὰρ τοὺς πτωχοὺς ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν, ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε. βαλοῦσα γὰρ αὕτη τὸ μύρον τοῦτο ἐπὶ τοῦ σώματός μου, πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι ἐποίησεν. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, λαληθήσεται, καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη εἰς μνημόσυνον αὐτῆς. Τότε πορευθεὶς εἷς τῶν δώδεκα ὁ λεγόμενος Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, εἶπεν. Τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. Καὶ ἀπὸ τότε, ἐζήτει εὐκαιρίαν ἵνα αὐτὸν

tes. Dñe, quando te uidimus esurientẽ, aut sitiẽtẽ, aut hospitẽ, aut nudũ, aut infirmum, aut in carcere, & nõ ministrauimus tibi? Tunc respondebit illis, dicẽs. Amen dico uobis, quatinus nõ feciſtis uni de minoribus his, nec mihi feciſtis. Et ibunt hi in supplicĩũ æternum, iusti autẽ in uitã æternã. Et factũ est cũ cõsummasset Iesus sermones hos oẽs, dixit discipulis suis. Scitis qd' post biduũ pascha fit, & filius hois traditur ut crucifigatur. Tũc cõgregati sunt principes sacerdotũ & scribæ & seniores populi i atriũ principis sacerdotũ, qui dicebatur Caipha, & consiliũ fecerunt, ut Iesum dolo tenerent, & occiderent. Dicebant aũt. Nõ in die festo, ne tumultus fiat in populo. Cum aũt Iesus esset in Bethania in domo Simonis leprosi, accessit ad eum mulier habens alabastrnm unguẽti preciosi, & effudit super caput ipsius recumbentis. Videntes aũt discipuli, indignati sunt, dicẽtes. Ad quid pditio hæc? Potuit em̃ istud unguẽtum uenundari magno, & dari pauperibus. Eo aũt cognito Iesus ait illis. Quid molesti estis mulieri? Opus em̃ bonũ operata est erga me. Nã semp pauperes habetis uobiscum, me aũt nõ semper habetis. Mittens em̃ hæc unguẽtum hoc in corpus meũ, ad sepeliendũ me fecit. Amen dico uobis, ubicũq; pdicatũ fuerit hoc euangeliũ in toto mundo, dicẽt & qd' hoc hæc fecit ĩ memoriã ipsi9. Tũc abiit un9 de duodecim, q dicebat Iudas iscariotes ad pricipes sacerdotũ, & ait illis. Quid uultis mihi dare, & ego uobis eũ tradã? At illi cõstituerũt ei triginta argẽteos. Et exinde q̃rebat oportunitatẽ

XXVI
Passio dñi nostri Iesu Christi.

ἵνα αὐτὸμ παραδῷ. τῇ δὲ πρώτῃ τῶν ἀζύμων
προσῆλθομ οἱ μαθηταὶ τῷ ΙΗΣΟΥ λέγοντες
αὐτῷ. ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ
πάσχα; ὁ δὲ ἔιπεμ. ὑπάγετε εἰς τὴν πόλιμ
πρὸς τὸμ δεῖνα, καὶ εἴπατε αὐτῷ. ὁ διδάσκα-
λος λέγει. ὁ καιρός μου ἐγγύς ἐστιμ, πρός σε
ποιῶ τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου, καὶ ἐποί-
ησαμ οἱ μαθηταὶ ὡς συνέταξεμ αὐτοῖς ὁ ΙΗ
ΣΟΥΣ καὶ ἡτοίμασαμ τὸ πάσχα. ὀψίας δὲ γε
νομένης, ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώδεκα. καὶ ἐσθι-
όντωμ αὐτῶν, εἶπεμ. ἀμὴν λέγω ὑμῖμ, ὅτι
εἷς ἐξ ὑμῶμ παραδώσει με, καὶ λυπούμενοι
σφόδρα, ἤρξαντο λέγειμ αὐτῷ ἕκαστος αὐ-
τῶν. μή τι ἐγώ εἰμι κύριε; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς,
εἶπεμ. ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ τρυβλίῳ
τὴν χεῖρα, οὗτός με παραδώσει. ὁ μὲν υἱὸς τοῦ
ἀνθρώπου ὑπάγει, καθὼς γέγραπται περὶ αὐ-
τοῦ. οὐαὶ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ
ἀνθρώπου παραδίδοται, καλὸμ ἦμ αὐτῷ εἰ οὐκ
ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. ἀποκριθεὶς δὲ
Ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸμ εἶπεμ. μή τι ἐγώ
εἰμι ῥαββεί; λέγει αὐτῷ, σὺ εἶπας, ἐσθιόντωμ
δὲ αὐτῶν, λαβὼμ ὁ ΙΗΣΟΥΣ τὸμ ἄρτομ εὐ-
χαριστήσας, ἔκλασεμ καὶ ἐδίδου τοῖς μαθη-
ταῖς, καὶ εἶπεμ. λάβετε φάγετε, τοῦτό ἐστιμ τὸ
σῶμά μου. καὶ λαβὼμ τὸ ποτήριομ εὐχα-
ριστήσας, ἔδωκεμ αὐτοῖς λέγωμ. πίετε ἐξ αὐτοῦ
πάντες. τοῦτο γάρ ἐστιμ τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καιν-
ῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶμ ἐκχυννόμενομ
εἰς ἄφεσιμ ἁμαρτιῶμ. λέγω δὲ ὑμῖμ, οὐ μὴ
πίω ἀπ' ἄρτι ἐκ τούτου τοῦ γενήματος τῆς
ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταμ αὐ-
τὸ πίνω μεθ' ὑμῶμ καινὸμ ἐν τῇ βασιλείᾳ
τοῦ πατρός μου. καὶ ὑμνήσαντες, ἐξῆλθομ εἰς
τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶμ. τότε λέγει αὐτοῖς ὁ ΙΗ-
ΣΟΥΣ. πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν
ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ. γέγραπται γάρ. πατάξω
τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσεται τὰ πρό-
βατα τῆς ποίμνης. μετὰ δὲ τὸ ἐγερθῆναί με,

προάξω

ut eũ traderet. Prima aũt die azymorũ accesserunt discipuli ad Iesum, dicẽtes ei. Vbi uis paremus tibi comedere pascha? At ille dixit. Ite in ciuitatem ad quendã, & dicite ei. Magister dicit. Tẽpus meũ ppe est, apud te facio pascha cum discipulis meis. Et fecerũt discipuli sicut cõstituit illis Iesus, & parauerũt pascha. Vespere autem facto discumbebat cum duodecim, & edentibus illis, dixit. Amen dico uobis, quod unus uestrum me traditurus est. Et cõtristati ualde, cœperũt singuli illorũ dicere ei. Nunquid ego sum domine? At ipse respondens, ait. Qui intinxit mecum manum in catino, hic me tradet. Filius quidem hominis uadit sicut scriptũ est de illo. Væ autem homini illi per quem filius hominis traditur. Bonũ erat ei, si natus non fuisset homo ille. Respondens autem Iudas qui tradidit eum, dixit. Nunquid ego sum rabbi? Ait illi. Tu dixisti. Vescentibus aũt eis, accepit Iesus panẽ & cũ egisset gratias, fregit deditq; discipulis suis, & ait. Accipite comedite, hoc est corpus meum. Et accepto calice, gratijs actis, dedit illis, dicens. Bibite ex hoc omnes. Hic est enim sanguis meus qui est noui testamenti, qui pro multis effũditur in remissionẽ peccatorũ. Dico aũt uobis, non bibam posthac ex hoc genimine uitis usq; in diem illum cum illud bibã uobiscũ nouum in regno patris mei. Et hymno dicto, exierunt in montem oliueti. Tunc dicit illis Iesus. Omnes uos scandalum patiemini in me in ista nocte. Scriptũ est enim, Percutiã pastorẽ & dispergentur oues gregis. Postq; aũt resurrexero

præcedam

προάξω ὑμᾶς εἰς τὴν γαλιλαίαν. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ πέτρος εἶπεν αὐτῷ. εἰ καὶ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν σοί, ἐγὼ οὐδέποτε σκανδαλισθήσομαι. ἔφη αὐτῷ ὁ ΙΗΣΥΣ. ἀμὴν λέγω σοι, ὅτι ἐγὼ ταύτῃ τῇ νυκτὶ πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με. λέγει αὐτῷ ὁ πέτρος. κἂν δέῃ με σὺν σοὶ ἀποθανεῖν, οὐ μή σε ἀπαρνήσομαι. ὁμοίως καὶ πάντες οἱ μαθηταὶ εἶπον. τότε ἔρχεται μετ' αὐτῶν ὁ ΙΗΣΥΣ εἰς χωρίον λεγόμενον γεθσημανῆ, καὶ λέγει τοῖς μαθηταῖς. καθίσατε αὐτοῦ ἕως οὗ ἀπελθὼν προσεύξωμαι ἐκεῖ. καὶ παραλαβὼν τὸν πέτρον καὶ τοὺς δύο υἱοὺς ζεβεδαίου, ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν. τότε λέγει αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΥΣ. περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου, μείνατε ὧδε καὶ γρηγορεῖτε μετ' ἐμοῦ. καὶ προελθὼν μικρὸν ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ προσευχόμενος, καὶ λέγων. πάτερ μου, εἰ δυνατόν ἐστιν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο, πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. καὶ ἔρχεται πρὸς τοὺς μαθητὰς, καὶ εὑρίσκει αὐτοὺς καθεύδοντας, καὶ λέγει τῷ πέτρῳ. οὕτως οὐκ ἰσχύσατε μίαν ὥραν γρηγορῆσαι μετ' ἐμοῦ; γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν. τὸ μὲν πνεῦμα, πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής. πάλιν ἐκ δευτέρου ἀπελθὼν, προσηύξατο λέγων. πάτερ μου, εἰ οὐ δύναται τοῦτο τὸ ποτήριον παρελθεῖν ἀπ' ἐμοῦ ἐὰν μὴ αὐτὸ πίω, γενηθήτω τὸ θέλημά σου. καὶ ἐλθὼν, εὑρίσκει αὐτοὺς πάλιν καθεύδοντας, ἦσαν γὰρ αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοὶ βεβαρημένοι. καὶ ἀφεὶς αὐτοὺς, ἀπελθὼν πάλιν προσηύξατο ἐκ τρίτου τὸν αὐτὸν λόγον εἰπών. τότε ἔρχεται πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ καὶ λέγει αὐτοῖς. καθεύδετε τὸ λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε; ἰδοὺ γὰρ ἤγγικεν ἡ ὥρα καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν. ἐγείρεσθε, ἄγωμεν, ἰδοὺ ἤγγικεν ὁ παραδιδούς με. καὶ ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ ἰούδας εἷς τῶν δώδεκα ἦλθεν, καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος πολὺς μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ. ὁ δὲ παραδιδοὺς αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς σημεῖον λέ-

præcedam uos in Galilæā. Reſpondēs aūt Petrus, ait illi. Et ſi oēs ſcandalizati fuerint in te, ego tn̄ nūq̄ ſcādalizabor. Ait illi Ieſus. Amen dico tibi, qa in hac nocte ante q̄ gallus cātet, ter me negabis. Ait illi Petr⁹. Etiā ſi oportuerit me mori tecum, nō te negabo. Similiter & oēs diſcipuli dixerūt. Tunc uenit Ieſus cū illis in uillā q̄ dicitur Gethſemane & dixit diſcipulis. Sedete hic donec uadā & orē illic. Et aſſūpto Petro & duobus filijs Zebedæi, cœpit cōtriſtari & mœſtus eſſe. Tunc ait illis Ieſus, ſupra modum triſtis eſt aia mea uſq; ad mortē, manete hic & uigilate mecū. Et pgreſſus puſillū, pcidit in faciē ſuā orās & dicens. Pater mi, ſi poſſibile eſt tranſeat a me calix iſte. Verūtamen nō ſicut ego uolo, ſed ſicut tu. Et uenit ad diſcipulos ſuos, & reperit eos dormientes, & dicit Petro. Sic nō potuiſtis una hora uigilare mecū? Vigilate & orate ut ne intretis in tentationē. Spūs quidē pmptus eſt, at caro infirma. Iterū ſecundo abijt & orauit, dicēs. Pater mi, ſi nō poteſt hic calix trāſire niſi bibā illū, fiat uoluntas tua. Et uenit iterū, & inuenit eos dormientes. Erāt em̄ oculi eox grauati. Et relictis illis, itex abijt & orauit tertio eūdē ſermonē dicēs. Tūc uenit ad diſcipulos ſuos & dixit illis. Dormite iā & requeſcite, ecce appropinquauit hora, & filius hois tradit᷑ in manꝰ peccatox. Surgite eamꝰ, ecce apropinquauit q me tradit. Adhuc eo loquēte, ecce Iudas unus de duodecim uenit, & cū eo turba multa cum gladijs & fuſtibus, miſſi a principibus ſacerdotum & ſenioribus populi. Qui autem tradebat eum, dedit illis ſi

μεῖον λέγων, ὃν ἂν φιλήσω, αὐτός ἐστιν, κρατήσατε αὐτὸν. καὶ εὐθέως προσελθὼν τῷ ΙΗΣΟΥ εἶπεν. χαῖρε ῥαββεί. καὶ κατεφίλησεν αὐτόν. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν αὐτῷ. ἑταῖρε ἐφ' ὃ πάρει; τότε προσελθόντες ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν ΙΗΣΟΥΝ καὶ ἐκράτησαν αὐτόν. καὶ ἰδοὺ εἷς τῶν μετὰ ΙΗΣΟΥ, ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἀπέσπασεν τὴν μάχαιραν αὐτοῦ, καὶ παίξας τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως, ἀφεῖλεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον. τότε λέγει αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἀπόστρεψόν σου τὴν μάχαιραν εἰς τὸν τόπον αὐτῆς. πάντες γὰρ οἱ λαμβάνοντες μάχαιραν, ἐν μαχαίρᾳ ἀπολοῦνται. ἢ δοκεῖς ὅτι οὐ δύναμαι ἄρτι παρακαλέσαι τὸν πατέρα μου, καὶ παραστήσει μοι πλείους ἢ δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων; πῶς οὖν πληρωθῶσιν αἱ γραφαί, ὅτι οὕτως δεῖ γενέσθαι. ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ εἶπεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ τοῖς ὄχλοις, ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξήλθετε μετὰ μαχαιρῶν, καὶ ξύλων συλλαβεῖν με, καθ' ἡμέραν πρὸς ὑμᾶς ἐκαθεζόμην, διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ οὐκ ἐκρατήσατέ με. τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῶσιν αἱ γραφαὶ τῶν προφητῶν. τότε οἱ μαθηταὶ πάντες, ἀφέντες αὐτὸν ἔφυγον. οἱ δὲ κρατήσαντες τὸν ΙΗΣΟΥΝ, ἀπήγαγον πρὸς καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα, ὅπου οἱ γραμματεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι συνήχθησαν. ὁ δὲ Πέτρος ἠκολούθει αὐτῷ ἀπὸ μακρόθεν, ἕως τῆς αὐλῆς τοῦ ἀρχιερέως, καὶ εἰσελθὼν ἔσω, ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν ἰδεῖν τὸ τέλος. οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι, καὶ τὸ συνέδριον ὅλον ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ ΙΗΣΟΥ ὅπως αὐτὸν θανατώσωσιν, καὶ οὐχ εὗρον, καὶ πολλῶν ψευδομαρτύρων προσελθόντων, οὐχ εὗρον. ὕστερον δὲ προσελθόντες δύο ψευδομάρτυρες, εἶπον. οὗτος ἔφη. δύναμαι καταλῦσαι τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν οἰκοδομῆσαι αὐτόν. καὶ ἀναστὰς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ. οὐδὲν ἀποκρίνῃ; τί οὗτοί σου καταμαρτυροῦσιν; ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ ἐσιώπα καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ. ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἵνα ἡμῖν εἴπῃς εἰ σὺ εἶ ὁ

gnū dicēs. Quēcūq; osculatꝰ fuero, ipse est, tenete eū. Et cōfestim accedēs ad Iesum dixit. Aue rabbi, & osculatꝰ est eū. Dixitq; illi Iesus. Amice, ad quid ades? Tūc accesserūt & manꝰ iniecerūt i Iesū, & tenuerūt eū. Et ecce unꝰ ex his q erāt cū Iesu, extēdēs manū exemit gladiū suum, & pcutiēs seruū principis sacerdotū, āputauit auriculā eiꝰ. Tūc ait illi Iesus. Cōuerte gladiū tuū i locū suū. Oēs em̄ q acceperint gladiū, gladio peribūt. An putas qđ nō possum nūc rogare patrē meū, & exhibebit mihi plus q̄ duodecim legiōes angelorū? Quō ergo implebunt scripturæ qa sic oportet fieri. In illa hora dixit Iesus turbis. Tanq̄ ad latronē existis cū gladijs & fustibꝰ comp̄hēdere me, quotidie apud uos sedebā docēs in tēplo & nō me tenuistis. Hoc aūt totū factū est ut cōplerent scripturæ pphetarū. Tunc discipuli oēs relicto eo fugerūt. At illi tenētes Iesū duxerūt ad Caiphā principē sacerdotū, ubi scribæ & seniores cōuenerāt. Petrus aūt sequebat eū a longe usq; in atriū principis sacerdotū. Et ingressus intro, sedebat cū ministris, ut uideret finē. Principes autem sacerdotū & seniores, & totū cōsiliu̇m quærebant falsū testimoniū cōtra Iesū ut morti eū traderēt, & nō inueniebāt, etiā cū multi falsi testes accessissent, nō inueniebāt. Nouissime aūt uenerūt duo falsi testes, & dixerūt. Hic dixit. Possū destruere tēplum dei, & in triduo ædificare illud. Et surgēs princeps sacerdotū, ait illi. Nihil respondes? Cur isti aduersū te testificant? Iesus aūt tacebat. Et princeps sacerdotū ait illi. Adiuro te p deū uiuū, ut dicas nobis si tu es

ΧΡΙΣΤΟΣ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. λέγει αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ.
σὺ εἶπας. πλὴν λέγω ὑμῖν. ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε τὸν
υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνά
μεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. τό
τε ὁ ἀρχιερεὺς διέρρηξεν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ λέγων.
ὅτι ἐβλασφήμησεν. τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρ
τύρων. ἰδοὺ νῦν ἠκούσατε τῆς βλασφημίας αὐτοῦ.
τί ὑμῖν δοκεῖ; οἱ δὲ ἀποκριθέντες, εἶπον. ἔνοχος
θανάτου ἐστίν. τότε ἐνέπτυσαν εἰς τὸ πρόσωπον
αὐτοῦ, καὶ ἐκολάφισαν αὐτοῦ. οἱ δὲ, ἐρράπισαν λέ
γοντες. προφήτευσον ἡμῖν ΧΡΙΣΤΕ, τίς ἐστιν ὁ
παίσας σε; ὁ δὲ πέτρος ἔξω ἐκάθητο ἐν τῇ αὐλῇ.
καὶ προσῆλθεν αὐτῷ μία παιδίσκη λέγουσα.
καὶ σὺ ἦσθα μετὰ ΙΗΣΟΥ τοῦ γαλιλαίου. ὁ δὲ, ἠρνή
σατο ἔμπροσθεν αὐτῶν πάντων λέγων. οὐκ οἶδα
ὃ λέγεις. ἐξελθόντα δὲ αὐτὸν εἰς τὸν πυλῶνα, εἶ-
δεν αὐτὸν ἄλλη, καὶ λέγει τοῖς ἐκεῖ, καὶ οὕτως
ἦν μετὰ ΙΗΣΟΥ τοῦ ναζωραίου. καὶ πάλιν ἠρνήσα
το μεθ' ὅρκου, ὅτι οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον, με
τὰ μικρὸν δὲ προσελθόντες οἱ ἑστῶτες, εἶπον
τῷ πέτρῳ. ἀληθῶς καί σὺ ἐξ αὐτῶν εἶ. καὶ γὰρ ἡ λα
λιάσου, δῆλόν σε ποιεῖ. τότε ἤρξατο καταναθεμα
τίζειν καὶ ὀμνύειν, ὅτι οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον. καὶ
εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησεν, καὶ ἐμνήσθη ὁ πέ-
τρος τοῦ ῥήματος ΙΗΣΟΥ, εἰρηκότος αὐτῷ, ὅτι πρὶν
ἀλέκτορα φωνῆσαι τρὶς ἀπαρνήσῃ με. καὶ ἐξελ
θὼν ἔξω, ἔκλαυσεν πικρῶς. πρωΐας δὲ γενομέ
νης, συμβούλιον ἔλαβον πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ
οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ ΙΗΣΟΥ, ὥστε θανα-
τῶσαι αὐτοῦ. καὶ δήσαντες αὐτοῦ, ἀπήγαγον καὶ παρέ
δωκαν αὐτοῦ πεντίῳ πιλάτῳ τῷ ἡγεμόνι. τότε
ἰδὼν ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτοῦ, ὅτι κατεκρίθη,
μεταμεληθεὶς ἀπέστρεψεν τὰ τριάκοντα ἀρ
γύρια τοῖς ἀρχιερεῦσιν, καὶ τοῖς πρεσβυτέροις
λέγων. ἥμαρτον παραδοὺς αἷμα ἀθῷον. οἱ δὲ
εἶπον. τί πρὸς ἡμᾶς; σὺ ὄψῃ. καὶ ῥίψας τὰ ἀρ
γύρια ἐν τῷ ναῷ, ἀνεχώρησεν, καὶ ἀπελθὼν ἀ
πήγξατο. οἱ δὲ ἀρχιερεῖς λαβόντες τὰ ἀργύρια, εἶ
πον. οὐκ ἔξεστι βαλεῖν αὐτὰ εἰς τὸν κορβανᾶ ἐπεὶ
τι μὴ

Christus filiꝰ dei. Dicit illi Iesus. Tu di
xisti. Verũ tñ dico uobis, amodo uidebi
tis filiũ hoīs sedẽtẽ a dextris ꝟtutis, &
ueniẽtẽ in nubibꝰ cœli. Tũc princeps sa
cerdotũ disscidit uestimẽta sua, dicens.
Blasphemauit. Quid insup egemꝰ testi
bus? Ecce nũc audistis blasphemiã eiꝰ.
Quid uobis uidet? At illi rñdẽtes dixe
rũt. Reus ẽ mortis. Tunc expuerũt i fa
ciẽ eiꝰ, & colaphis eũ cæciderũt. Alij aũt
palmas, i faciẽ eiꝰ dederũt, dicẽtes. Pro-
phetiza nobis christe, qs ẽ q te ꝑcussit?
Petrꝰ ꝟo sedebat foris i atrio, & accessit
ad eũ una ancillula dicẽs. Et tu cũ Iesu
galilæo eras. At ille negauit corã oībꝰ,
dicẽs. Nescio qd dicas. Cũ aũt exisset i
uestibulũ, uidit eũ alia ãcilla, & ait his q
erãt ibi. Et hic erat cũ Iesu nazareno. Et
iterꝫ negauit cũ iuramto, ñ noui hoīem.
Et post pusillũ accesserũt q stabãt. & di
xerunt Petro. Vere & tu ex illis es, nã &
loq̃la tua te manifestũ facit. Tũc cœpit
detestari & iurare, nõ noui hoīem. Et cõ
tinuo gallꝰ cãtauit, & recordatꝰ ẽ Petrꝰ
ꝟbi Iesu, q dixerat ei, priꝰ q̃ gallꝰ cãtet,
ter me negabis, & egressus foras, fleuit
amare. Mane aũt facto cõciliũ inierũt XXI.
oẽs pricipes sacerdotũ & seniores ppli VII.
aduersus Iesũ, ut eũ morti traderẽt. Et
uictũ eũ adduxerũt põtio Pilato p̃sidi
Tũc uidẽs Iudas q eũ tradidit q̃ dãna
tus eẽt, pnia ductꝰ, retulit triginta argẽ
teos principibꝰ sacerdotũ & senioribus
dicẽs. Peccaui, tradẽs sanguinẽ innoxiũ
At illi dixerũt. Quid ad nos? tu uidebis
Et proiectis argenteis in tẽplo recessit,
& abiens laqueo se suspẽdit. Principes
aũt sacerdotũ acceptis argẽteis, dixerũt
Non licet eos mittere in corbonã, quia
precium

τιμὴ αἵματός ἐστιν. συμβούλιον δὲ λαβόντες ἠ
γόρασαν ἐξ αὐτῶν τὸν ἀγρὸν τῶν κεραμέως εἰς τα
φὴν τοῖς ξένοις, διὸ ἐκλήθη ὁ ἀγρὸς ἐκεῖν ἀγρὸς
αἵματος ἕως τῆς σήμερον. τότε ἐπληρώθη τὸ ῥη
θὲν, διὰ ἱερεμίου τοῦ προφήτου λέγοντος.
καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια τὴν τι
μὴν τοῦ τετιμημένου ὃν ἐτιμίσαντο ἀπὸ ἡ
ῶν ἰσραὴλ, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν
τῶν κεραμέως, καθὼς συνέταξέν μοι κύριος. ὁ
δὲ ΙΗΣΟΥΣ ἔστη ἔμπροσθεν τοῦ ἡγεμόνος, καὶ
ἐπηρώτησεν αὐτὸν ἡγεμὼν λέγων, σὺ εἶ ὁ
βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων; ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ ἔφη αὐ
τῷ. σὺ λέγεις. καὶ ἐν τῷ κατηγορεῖσθαι αὐ
τὸν ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων,
οὐδὲν ἀπεκρίνατο. τότε λέγει αὐτῷ ὁ πιλᾶ
τος. οὐκ ἀκούεις πόσα σου κατὰ μαρτυρου
σιν; καὶ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῷ πρὸς οὐδὲ ἓν ῥῆμα.
ὥς τε θαυμάζειν τὸν ἡγεμόνα λίαν. κατὰ δὲ
ἑορτὴν εἰώθει ὁ ἡγεμὼν ἀπολύειν ἕνα τῷ
ὄχλῳ δέσμιον, ὃν ἤθελον. εἶχον δὲ τότε δέσ
μιον ἐπίσημον λεγόμενον βαραββᾶν. συνη
γμένων οὖν αὐτῶν, εἶπεν αὐτοῖς ὁ πιλᾶτος.
τίνα θέλετε ἀπολύσω ὑμῖν, βαραββᾶν, ἢ ΙΗ
ΣΟΥΝ τὸν λεγόμενον ΧΡΙΣΤΟΝ; ἤδει γὰρ ὅτι
διὰ φθόνον παρέδωκαν αὐτὸν. καθημένου δὲ
αὐτῶν ἐπὶ τοῦ βήματος ἀπέστειλεν πρὸς αὐτὸν
ἡ γυνὴ αὐτοῦ λέγουσα. μηδέν σοι καὶ τῷ δι
καίῳ ἐκείνῳ, πολλὰ γὰρ ἔπαθον σήμερον, κατ'
ὄναρ δι' αὐτόν. οἱ δὲ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ πρεσβύ
τεροι ἔπεισαν τοὺς ὄχλους, ἵνα αἰτήσωντο τὸν
βαραββᾶν, τὸν δὲ ΙΗΣΟΥΝ ἀπολέσωσιν. ἀπε
κριθεὶς δὲ ὁ ἡγεμὼν, εἶπεν αὐτοῖς. τίνα θέλε
τε ἀπὸ τῶν δύο ἀπολύσω ὑμῖν. οἱ δὲ εἶπον.
βαραββᾶν. λέγει αὐτοῖς ὁ πιλᾶτος. τί οὖν ποι
ήσω ΙΗΣΟΥΝ τὸν λεγόμενον ΧΡΙΣΤΟΝ, λέ
γουσιν αὐτῷ πάντες. σταυρωθήτω. ὁ δὲ ἡγε
μὼν, ἔφη. τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν; οἱ δὲ
περισσῶς ἔκραζον, λέγοντες. σταυρω
θήτω. ἰδὼν δὲ ὁ πιλᾶτος, ὅτι οὐδὲν
ὠφελεῖ

preciũ ſanguinis eſt. Cõcilio aũt inito emerunt ex illis agrũ figuli in ſepulturam peregrinoꝝ, qua propter uocatus eſt ager ille ager ſanguinis uſq; in hodiernum diem. Tũc impletũ eſt quod dictũ eſt per Hieremiã ꝓphetã, dicentem. Et acceperũt triginta argenteos p̃cium app̃ciati quẽ app̃ciauerunt a filijs iſrael, & dederunt eos in agrũ figuli, ſicut conſtituit mihi dñs. Ieſus aũt ſtetit ante p̃ſidẽ, & interrogauit eum p̃ſes, dicens. Tu es rex iudeoꝝ? Dicit illi Ieſus. Tu dicis Et cũ accuſaret a principibus ſacerdotũ & ſenioribus, nihil reſpõdit. Tunc dicit illi Pilatus. Nõ audis q̃ multa aduerſum te dicunt teſtimonia? Et nõ reſpondit ei ad ullũ uerbũ, ita ut miraretur p̃ſes uehementer. Per diem aũt ſolennẽ cõſueuerat p̃ſes turbæ dimittere unũ uinctũ quẽ uoluiſſent. Habebat aũt tũc unũ uinctũ inſignẽ qui dicebatur Barabbas. Cõgregatis ergo illis, dixit pilatus. Quẽ uultis dimittã uobis, Barabbã an Ieſum q dicit Chriſtus? Sciebat em̃, q ꝓpter iuidiã tradidiſſẽt eum. Sedẽte aũt illo ꝓ tribunali, miſit ad eũ uxor eius, dicens. Nihil tibi cũ iuſto illo, multa em̃ paſſa ſũ hodie i ſomnis ꝓpter eũ. Principes aũt ſacerdotũ & ſeniores perſuaſerunt turbis ut peterent Barabbã, Ieſum uero perderẽt. Reſpondens aũt p̃ſes ait illis. Quẽ uultis uobis e duob⁹ dimittã? At illi dixerũt, Barabbã. Dixit illis Pilatus. Quid igit faciam de Ieſu, qui dicitur Chriſtus? Dicunt omnes. Crucifigatur. Ait illis præſes. Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes. Crucifigatur. Videns autem Pilatus quod nihil proficeret

ὠφελῆ, ἀλλὰ μᾶλλον θόρυβος γίνεται λα-
βὼν ὕδωρ ἀπενίψατο τὰς χεῖρας ἀπέναν-
τι τοῦ ὄχλου λέγων. ἀθῷός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵμα-
τος τοῦ δικαίου τούτου, ὑμεῖς ὄψεσθε. καὶ ἀπο-
κριθεὶς πᾶς ὁ λαὸς εἶπεν. τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ'
ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. τότε ἀπέλυ-
σεν αὐτοῖς τὸν Βαραββᾶν, τὸν δὲ ΙΗΣΟΥΝ φραγε-
λώσας, παρέδωκεν ἵνα σταυρωθῇ. τότε
οἱ στρατιῶται τοῦ ἡγεμόνος παραλαβόντες, τὸν ΙΗ-
ΣΟΥΝ εἰς τὸ πραιτώριον, συνήγαγον ἐπ' αὐ-
τὸν ὅλην τὴν σπεῖραν, καὶ ἐκδύσαντες αὐτόν,
περιέθηκαν αὐτῷ χλαμύδα κοκκίνην, καὶ
πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, ἐπέθηκαν
ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ κάλαμον ἐπὶ
τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, καὶ γονυπετήσαντες ἔμπρο-
σθεν αὐτοῦ, ἐνέπαιζον αὐτῷ λέγοντες. χαῖρε
ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων. καὶ ἐμπτύσαν-
τες εἰς αὐτὸν, ἔλαβον τὸν κάλαμον καὶ ἔτυ-
πτον εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. καὶ ὅτε ἐνέπαι-
ξαν αὐτῷ, ἐξέδυσαν αὐτὸν τὴν χλαμύδα, καὶ
ἐνέδυσαν αὐτὸν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἀπήγα-
γον αὐτὸν εἰς τὸ σταυρῶσαι. ἐξερχόμενοι δὲ
εὗρον ἄνθρωπον κυρηναῖον, ὀνόματι σίμω-
να. τοῦτον ἠγγάρευσαν, ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρὸν
αὐτοῦ, καὶ ἐλθόντες εἰς τόπον λεγόμενον γολ-
γοθᾶ, ὅ ἐστιν λεγόμενος κρανίου τόπος, ἔδω-
καν αὐτῷ πιεῖν ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμέ-
νον, καὶ γευσάμενος, οὐκ ἤθελεν πιεῖν. σταυρώ-
σαντες δὲ αὐτὸν, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐ-
τοῦ βάλλοντες κλῆρον, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν
ὑπὸ τοῦ προφήτου. διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου
ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον
κλῆρον. καὶ καθήμενοι ἐτήρουν αὐτὸν ἐκεῖ, καὶ
ἐπέθηκαν ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, τὴν αἰτί-
αν αὐτοῦ γεγραμμένην, οὗτός ἐστιν ΙΗΣΟΥΣ
ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων. τότε σταυροῦνται σὺν
αὐτῷ δύο λῃσαί, εἷς ἐκ δεξιῶν, καὶ εἷς ἐξ εὐω-
νύμων. οἱ δὲ παραπορευόμενοι, ἐβλασφή-
μουν αὐτόν. κινοῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν
καὶ λέγοντες

pficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua, lauit manus corã populo, dicens. Innocens ego sum a sanguine huius iusti, uos uidebitis. Et respondẽs uniuersus populus, dixit. Sanguis eius super nos & super filios nostros. Tunc dimisit illis Barabbã, Iesum aũt flagellatum tradidit eis ut crucifigeretur, tũc milites præsidis suscipientes Iesum in prætorio, congregauerunt ad eum uniuersam cohortem, & cũ exuissent eum, circũdederunt ei chlamydem coccineã. Et plectentes coronam de spinis, imposuerunt super caput eius, & harundinẽ in dexterã eius, & genuflexo ante eum illudebant ei, dicẽtes. Aue rex iudeorũ. Et cum expuissent in eum, acceperunt harundinẽ, & percutiebant caput eius. Et postq̃ illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, & induerunt eum uestimentis suis, & abduxerunt eum ut crucifigerent. Exeuntes aũt inuenerunt hominẽ cyreneũ nomine Simonẽ. hunc angariauerunt ut tolleret crucẽ eius. Et uenerunt in locũ qui dicit̃ golgotha, quod est caluarie locus. Et dederunt ei acetũ bibere cũ felle mixtum. Et cũ gustasset noluit bibere. Postq̃ aũt crucifixerunt eũ, diuiserunt uestimenta eius, sortem mittentes, ut impleret̃ quod dictũ est per prophetam. Diuiserunt sibi uestimenta mea, & super uestem meam miserunt sortem. Et sedentes seruabant eũ ibi, & imposuerũt super caput eius causam ipsius scriptam. Hic est Iesus rex iudeorum. Tunc crucifixi sunt cũ eo duo latrones unus a dextris, & unus a sinistris. Prætereuntes autem blasphemabãt eum, mouentes capita sua, & dicentes

καὶ λέγοντες. ὁ καταλύων τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν, σῶσον σεαυτόν. εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, κατάβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. ὁμοίως καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ἐμπαίζοντες μετὰ τῶν γραμματέων, καὶ πρεσβυτέρων ἔλεγον, ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. εἰ βασιλεὺς ἰσραήλ ἐστι, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ. πέποιθεν ἐπὶ τὸν θεὸν, ῥυσάσθω νῦν αὐτὸν εἰ θέλει αὐτόν. εἶπε γάρ, ὅτι θεοῦ εἰμὶ υἱός. τὸ δ αὐτὸ καὶ οἱ λῃσαὶ οἱ συσταυρωθέντες αὐτῷ ὠνείδιζον αὐτόν. ἀπὸ δὲ ἕκτης ὥρας σκότος ἐγένετο ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, ἕως ὥρας ἐνάτης. περὶ τὴν ἐνάτην ὥραν, ἀνεβόησεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ φωνῇ μεγάλῃ λέγων. ηλει ηλει λαμᾶ σαβαχθανί. τοῦτ ἔστιν θεέ μου θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; τινες δὲ τῶν ἐκεῖ ἑστώτων ἀκούσαντες ἔλεγον, ὅτι ἡλίαν φωνεῖ οὗτος. καὶ εὐθέως δραμὼν εἷς ἐξ αὐτῶν, καὶ λαβὼν σπόγγον, πλήσας τε ὄξους καὶ περιθεὶς καλάμῳ, ἐπότιζεν αὐτόν. οἱ δὲ λοιποὶ ἔλεγον, ἄφες, ἴδωμεν εἰ ἔρχεται ηλίας σώσων αὐτόν. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ πάλιν κράξας φωνῇ μεγάλῃ, ἀφῆκεν τὸ πνεῦμα. καὶ ἰδοὺ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο ἀπ ἄνωθεν ἕως κάτω, καὶ ἡ γῆ ἐσείσθη, καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν καὶ τὰ μνημεῖα ἀνεῴχθησαν, καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθησαν, καὶ ἐξελθόντες ἐκ τῶν μνημείων μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ, εἰσῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς. ὁ δὲ ἑκατόνταρχος καὶ οἱ μετ αὐτοῦ τηροῦντες τὸν ΙΗΣΟΥΝ, ἰδόντες τὸν σεισμὸν καὶ τὰ γενόμενα, ἐφοβήθησαν σφόδρα, λέγοντες. ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος. ἦσαν δὲ ἐκεῖ γυναῖκες πολλαὶ ἀπὸ μακρόθεν, θεωροῦσαι, αἵτινες ἠκολούθησαν τῷ ΙΗΣΟΥ ἀπὸ τῆς γαλιλαίας διακονοῦσαι αὐτῷ, ἐν αἷς ἦν μαρία ἡ μαγδαληνή, καὶ μαρία ἡ τοῦ ἰακώβου, καὶ ἰωσῆ μήτηρ, καὶ ἡ μήτηρ τῶν υἱῶν ζεβεδαίου.

& dicentes. Qui destruis templū dei, & in triduo ædificas. salua temetipsum si filius dei es, descende de cruce. Similiter & principes sacerdotum illudentes cum scribis & senioribus, dicebāt. Alios saluos fecit, seipsū nō potest saluū facere. Si rex Israel ē, descēdat nūc de cruce & credem⁹ ei. Cōfidit in deo, liberet eū nūc si uult eū. Dixit em̄, fili⁹ dei sū. Idipsum aūt & latrões q crucifixi erāt cū eo iproperabāt ei. A sexta aūt hora tenebræ factæ sunt sup uniuersā terrā usq; ad horā nonā, & circa horā nonam dixit Iesus uoce magna, dicēs. Eli eli lāma azabthani. Hoc ē, De⁹ me⁹ deus me⁹, ut qd dereliqsti me? Quidā aūt illic stantiū cū audissent, dicebant. Heliā uocat iste. Et cōtinuo currēs unus ex eis acceptā spongiā impleuit aceto, & iposuit harūdini, & dabat ei bibere. Cæteri uero dicebāt. Sine, uideam⁹ an ueniat helias liberatur⁹ eū. Iesus aūt iterū cū damasset uoce magna, emisit spm̄. Et ecce uelū tēpli scissū est in duas partes a summo usq; deorsum. Et terra mota est, & petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorū, qui dormierant, surrexerunt. & exeuntes de monumentis post resurrectionē eius, uenerunt in sanctā ciuitatē, & apparuerūt multis. Centurio aūt & q cū eo erant custodiētes Iesū uiso terræmotu & his q̄ facta fuerāt, timuerūt ualde dicentes. Vere filius dei erat iste. Erant autem ibi mulieres multæ, a longe spectantes, q̄ secutæ fuerant Iesum a Galilæa ministrantes ei, inter quas erat Maria magdalene, & Maria Iacobi, & Iosē mater, & mater filiorum Zebedæi.

Cum autem

ὀψίας δὲ γενομένης, ἦλθεν ἄνθρωπος πλούσι-
ος ἀπὸ ἀριμαθαίας τὸ ὄνομα ἰωσὴφ, ὃς καὶ αὐ-
τὸς ἐμαθήτευσεν τῷ ΙΗΣΟΥ. οὗτος προσελ-
θὼν τῷ πιλάτῳ, ἠτήσατο τὸ σῶμα τοῦ ΙΗΣΟΥ.
τότε ὁ πιλᾶτος, ἐκέλευσεν ἀποδοθῆναι τὸ
σῶμα. καὶ λαβὼν τὸ σῶμα ὁ ἰωσὴφ, ἐνετύλι-
ξεν αὐτὸ σινδόνι καθαρᾷ, καὶ ἔθηκεν αὐτὸ ἐν
τῷ καινῷ αὐτοῦ μνημείῳ, ὃ ἐλατόμησεν ἐν
τῇ πέτρᾳ, καὶ προσκυλίσας λίθον μέγαν
τῇ θύρᾳ τοῦ μνημείου, ἀπῆλθεν. ἦν δὲ ἐκεῖ μα-
ρία ἡ μαγδαληνὴ καὶ ἄλλη μαρία, καθήμε-
ναι ἀπέναντι τοῦ τάφου. τῇ δὲ ἐπαύριον
ἥτις ἐστὶν μετὰ τὴν παρασκευήν, συνήχθη-
σαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι πρὸς
πιλᾶτον, λέγοντες. κύριε, ἐμνήσθημεν ὅτι
ἐκεῖνος ὁ πλάνος εἶπεν ἔτι ζῶν, μετὰ τρεῖς ἡ-
μέρας ἐγείρομαι. κέλευσον οὖν, ἀσφαλισθῆ-
ναι τὸν τάφον, ἕως τῆς τρίτης ἡμέρας, μήπο-
τε ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ κλέψωσιν αὐ-
τὸν, καὶ εἴπωσιν τῷ λαῷ, ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νε-
κρῶν, καὶ ἔσται ἡ ἐσχάτη πλάνη χείρων τῆς πρώ-
της. ἔφη δὲ αὐτοῖς ὁ πιλᾶτος. ἔχετε κουστω-
δίαν. ὑπάγετε, ἀσφαλίσασθε ὡς οἴδατε. οἱ δὲ
πορευθέντες, ἠσφαλίσαντο τὸν τάφον, σφρα-
γίσαντες τὸν λίθον, μετὰ τῆς κουστωδίας.

ὀψὲ δὲ σαββάτων τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μί-
αν σαββάτων, ἦλθεν μαρία ἡ μαγδαληνὴ,
καὶ ἡ ἄλλη μαρία θεωρῆσαι τὸν τάφον. καὶ
ἰδοὺ σεισμὸς ἐγένετο μέγας. ἄγγελος γὰρ κυ-
ρίου καταβὰς ἐξ οὐρανοῦ προσελθὼν, ἀπεκύ-
λισε τὸν λίθον ἀπὸ τῆς θύρας, καὶ ἐκάθητο ἐπ'
πάνω αὐτοῦ. ἦν δὲ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ὡς ἀστραπὴ,
καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσὲι χιών. ἀπὸ
δὲ τοῦ φόβου αὐτοῦ ἐσείσθησαν οἱ τηροῦντες,
καὶ ἐγένοντο ὡσὲι νεκροί. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἄγ-
γελος εἶπεν ταῖς γυναιξίν. μὴ φοβεῖσθε ὑ-
μεῖς. οἶδα γὰρ ὅτι ΙΗΣΟΥΝ τὸν ἐσταυρωμένον
ζητεῖτε. οὐκ ἔστιν ὧδε. ἠγέρθη γὰρ καθὼς εἶ-
πεν. δεῦτε ἴδετε τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο ὁ κύ-
ριος.

Cum aũt uespera facta esset, uenit ho-
mo diues ab Arimathæa, nomine Io
seph, qui & ipse discipulus fuerat Iesu.
Hic accessit ad Pilatũ, & petijt corpus
Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus.
Et accepto corpore, Ioseph inuoluit il-
lud in sindone munda, & posuit illud
in monumẽto suo nouo, qd excíderat
in petra, & aduoluit saxũ magnum ad
ostiũ monumẽti, & abijt. Erat autẽ ibi
Maria magdalene & altera Maria, se-
dentes cõtra sepulchrũ. Postero aũt die
q̃ est post parasceuen, cõuenerunt prin
cipes sacerdotũ & pharisæi ad Pilatũ,
dicentes. Dñe recordati sumus, qd sedu
ctor ille dixit adhuc uiuẽs, post tres di-
es resurgã. Iube ergo muniri sepulchrũ
usq; in diem tertiũ, ne quãdo ueniãt di
scipuli eius, & furent eũ, & dicant ple-
bi, surrexit a mortuis, & erit nouissimus
error peior priore. Ait illis Pilatus. Ha
betis custodiã, Ite custodite sicut scitis.
Illi aũt abeuntes, munierunt sepulchrũ
obsignato lapide cum custodia.

Vespere autẽ sabbatorũ qd lucescit XXVIII
in unã sabbatoꝝ, uenit Maria magda-
lene, & altera Maria, ut uiderent sepul-
chrum. Et ecce terremotꝰ factus est ma
gnus. Angelus eñ dñi descendit de cœ
lo, & accedens, reuoluit lapidẽ ab ostio
& sedebat sup eum. Erat aũt aspectus
eius sicut fulgur, & uestimẽta eius sicut
nix. Præ timore aũt eius concussi sunt
custodes, & facti sunt uelut mortui. Re
spondens aũt angelus, dixit mulieribꝰ.
Nolite timere uos. Scio enim, quod Ie-
sum qui crucifixus est, quæritis. Non
est hic, surrexit enim sicut dixit. Veni-
te & uidete locum ubi positus erat do-
minus

ριος. Καὶ ταχὺ πορευθεῖσαι, εἴπατε τοῖς μαθη-
ταῖς αὐτοῦ, ὅτι ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ
ἰδοὺ προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν γαλιλαίαν, ἐκεῖ
αὐτὸν ὄψεσθε, ἰδοὺ εἶπον ὑμῖν. καὶ ἐξελθοῦ-
σαι ταχὺ ἀπὸ τοῦ μνημείου μετὰ φόβου καὶ χα
ρᾶς μεγάλης, ἔδραμον ἀπαγγεῖλαι τοῖς μα-
θηταῖς αὐτοῦ, ὡς δὲ ἐπορεύοντο ἀπαγγεῖλαι τοῖς
μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ ΙΗΣΟΥΣ ἐπλώτησεν
αὐταῖς λέγων. χαίρετε, αἱ δὲ προσελθοῦσαι,
ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας, καὶ προσεκύνησαν
αὐτῷ. τότε λέγει αὐταῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, μὴ φοβεῖ-
σθε, ὑπάγετε ἀπαγγείλατε τοῖς ἀδελφοῖς μου
ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὴν γαλιλαίαν, κἀκεῖ με
ὄψονται. πορευομένων δὲ αὐτῶν, ἰδού τινες τῆ
κυστωδίας ἐλθόντες εἰς τὴν πόλιν, ἀπήγγειλαν
τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἅπαντα τὰ γενόμενα. καὶ
συναχθέντες μετὰ τῶν πρεσβυτέρων συμβούλιόν
τε λαβόντες, ἀργύρια ἱκανὰ ἔδωκαν τοῖς στρα-
τιώταις λέγοντες. εἴπατε ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυ
κτὸς ἐλθόντες, ἔκλεψαν αὐτὸν ἡμῶν κοιμω-
μένων. καὶ ἐὰν ἀκουσθῇ τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος,
ἡμεῖς πείσομεν αὐτὸν. καὶ ὑμᾶς ἀμερίμνους
ποιήσομεν. οἱ δὲ λαβόντες τὰ ἀργύρια, ἐποίη-
σαν ὡς ἐδιδάχθησαν. καὶ διεφημίσθη ὁ λό-
γος οὗτος παρὰ Ἰουδαίοις, μέχρι τῆς σήμερον.

Οἱ δὲ ἕνδεκα μαθηταὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὴν
γαλιλαίαν, εἰς τὸ ὄρος οὗ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ
ΙΗΣΟΥΣ. καὶ ἰδόντες αὐτὸν προσεκύνησαν αὐ
τῷ, οἱ δὲ ἐδίστασαν. καὶ προσελθὼν ὁ ΙΗΣΟΥΣ
ἐλάλησεν αὐτοῖς λέγων. ἐδόθη μοι πᾶσα
ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. πορευθέντες οὖν
μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. βαπτίζοντες
αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ
τοῦ ἁγίου πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τη
ρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν. καὶ ἰδοὺ
ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, πάσας τὰς ἡμέρας ἕως
τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.

Τέλος τοῦ κατὰ ματθαῖον εὐαγγελίου.

minus. Et cito eũtes dicite diſcipulis eiꝰ
quod ſurrexit a mortuis, & ecce p̃cedit
uos in galilæã, ibi eũ uidebitis, ecce p̃di
xi uobis. Et exierunt cito de monumen
to cũ timore & gaudio magno currẽtes
ut renuntiarẽt diſcipulis eius. Cũ autẽ
iſſent ad renũtiandũ diſcipulis eius, Et
ecce Ieſus occurrit illis, dicẽs. Auete. Illæ
autẽ acceſſerunt & tenuerũt pedes eius,
& adorauerunt eũ. Tunc ait illis Ieſus.
Nolite timere. Ite renunciate fratribus
meis ut eãt in Galilæã, ibi me uidebũt.
Quæ cũ abiiſſent, ecce quidã de cuſto-
dibus uenerũt in ciuitatem, & renũcia-
uerũt principibus ſacerdotum omnia
quæ facta fuerant. Et congregati cum
ſenioribus, conſilio habito pecuniam
copioſam dederunt militibus, dicen-
tes. Dicite, quod diſcipuli eius nocte
uenerunt & furati ſunt eum nobis dor
mientibus. Et ſi hoc auditum fuerit
a præſide, nos ſuadebimus ei, & ſe-
curos uos faciemus. At illi accepta pe-
cunia fecerunt ſicut erant edocti. Et di-
uulgatum eſt uerbum iſtud apud iu-
dæos uſq; in hodiernum diem. Vnde
decim autem diſcipuli abierunt in Ga-
lilæam in montem, ubi conſtituerat il-
lis Ieſus. Et uidentes eum adorauerũt,
quidã aũt dubitauerunt. Et accedẽs Ie
ſus, locutus eſt eis dicens. Data eſt mihi
oĩs poteſtas in cœlo & in terra. Euntes
ergo docete oẽs gentes, baptizãtes eos
in nomine patris, & filiꝫ, & ſpũs ſancti,
docẽtes eos ſeruare oĩa q̃cũq; mãdaui
uobis. Et ecce ego uobiſcũ ſum oĩbus
diebus, uſq; ad conſũmationẽ ſæculi.

Euangeliꝫ ſecundũ Matthæũ finis.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ

Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις, ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου. φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. καὶ ἐξεπορεύοντο πρὸς αὐτὸν πᾶσα ἡ Ἰουδαία χώρα καὶ οἱ Ἱεροσολυμῖται. καὶ ἐβαπτίζοντο πάντες ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ ὑπ' αὐτοῦ, ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. ἦν δὲ ὁ Ἰωάννης ἐνδεδυμένος τρίχας καμήλου καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ, καὶ ἐσθίων ἀκρίδας καὶ μέλι ἄγριον, καὶ ἐκήρυσσεν λέγων. ἔρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μου οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς κύψας λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ. ἐγὼ μὲν ἐβάπτισα ὑμᾶς ἐν ὕδατι, αὐτὸς δὲ βαπτίσει ὑμᾶς ἐν πνεύματι ἁγίῳ. καὶ ἐγένετο ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, ἦλθεν ΙΗΣΟΥΣ ἀπὸ Ναζαρὲθ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἐβαπτίσθη ὑπὸ Ἰωάννου ἐν τῷ Ἰορδάνῃ. καὶ εὐθέως ἀναβαίνων ἀπὸ τοῦ ὕδατος, εἶδεν σχιζομένους τοὺς οὐρανοὺς, καὶ τὸ πνεῦμα ὡσεὶ περιστερὰν καταβαῖνον ἐπ' αὐτόν. καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῶν οὐρανῶν· σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν σοὶ εὐδόκησα. καὶ εὐθέως τὸ πνεῦμα αὐτὸν ἐκβάλλει εἰς τὴν ἔρημον. καὶ ἦν ἐκεῖ ἐν τῇ ἐρήμῳ

μῳ ἡμέρας

EVANGELIVM SECVNVVM MARCVM

Initiū euāgelij Iesu Christi filij dei, sicut scriptum est in prophetis. Ecce ego mitto nuncium meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuā ante te, uox clamantis in deserto, parate uiam domini, rectas facite semitas eius. Erat baptizās in deserto Ioannes, & prædicans baptismū pœnitentiæ in remissionem peccatorū. Et egrediebantur ad eum tota Iudææ regio, & hierosolymitæ, & baptizabantur omnes ab illo in Iordane flumine, confitentes peccata sua. Erat aūt Ioannes uestitus pilis cameli & zona pellicea circa lūbos suos, & uescebatur locustis, ac melle syluestri, & p̄dicabat, dicens. Veniet qui fortior est me post me, cuius non sum idoneus, ut procumbens soluam corrigiam calciamentorū. Ego quidem baptizaui uos in aqua, ille uero baptizabit uos in spiritu sancto. Et factum est in diebus illis, uenit Iesus a Nazareth Galilææ, & baptizatus est a Ioanne in Iordane. Et statim cum ascenderet ex aqua uidit discindi cœlos, & spm̄ quasi columbā descendentē super illū. Et uox facta est de cœlis. Tu es filius meus dilectus, in quo mihi bene complacitum est. Et continuo spiritus illum emittit in desertum, & erat illic in deser

to dies

μῶ ἡμέρας τεσσαράκοντα πειραζόμενον ὑπὸ τοῦ σατανᾶ. ¶ Ἦν μετὰ τῶν θηρίων, καὶ οἱ ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ. Μετὰ δὲ τὸ παραδοθῆναι τὸν Ἰωάννην. ἦλθεν ΙΗΣΟΥΣ εἰς τὴν Γαλιλαίαν κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ καὶ λέγων. ὅτι πεπλήρωται ὁ καιρὸς καὶ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, μετανοεῖτε καὶ πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. Περιπατῶν δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, εἶδεν σίμωνα καὶ ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, βάλλοντας ἀμφίβληστρον ἐν τῇ θαλάσσῃ. ἦσαν γὰρ ἁλιεῖς. καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, δεῦτε ὀπίσω μου ¶ ποιήσω ὑμᾶς γενέσθαι ἁλιεῖς ἀνθρώπων. ¶ εὐθέως ἀφέντες τὰ δίκτυα αὐτῶν, ἠκολούθησαν αὐτῷ. καὶ προβὰς ἐκεῖθεν ὀλίγον, εἶδεν ἰάκωβον τὸν τοῦ ζεβεδαίου καὶ ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ αὐτοὺς ἐν τῷ πλοίῳ καταρτίζοντας τὰ δίκτυα. καὶ εὐθέως ἐκάλεσεν αὐτούς. ¶ ἀφέντες τὸν πατέρα αὐτῶν ζεβεδαῖον ἐν τῷ πλοίῳ μετὰ τῶν μισθωτῶν, ἀπῆλθον ὀπίσω αὐτοῦ. ¶ εἰσπορεύονται εἰς καπερναοὺμ ¶ εὐθέως τοῖς σάββασιν εἰσελθὼν εἰς τὴν συναγωγὴν, ἐδίδασκεν. ¶ ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων, ¶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς. ¶ Καὶ ἦν ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ. ¶ ἀνέκραξεν λέγων ἔα. τί ἡμῖν ¶ καὶ σοὶ ΙΗΣΟΥ ναζαρηνέ; ἦλθες ἀπολέσαι ἡμᾶς; οἶδά σε τίς εἶ ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ. ¶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ λέγων. φιμώθητι ¶ ἔξελθε ἐξ αὐτοῦ. καὶ σπαράξαν αὐτὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον, καὶ κράξαν φωνῇ μεγάλῃ, ἐξῆλθεν ἐξ αὐτοῦ. ¶ ἐθαμβήθησαν πάντες, ὥστε συζητεῖν πρὸς αὐτοὺς, λέγοντες. τί ἐστιν τοῦτο; τίς ἡ διδαχὴ ἡ καινὴ αὕτη ὅτι κατ' ἐξουσίαν; ¶ τοῖς πνεύμασιν τοῖς ἀκαθάρτοις ἐπιτάσσει, ¶ ὑπακούουσιν αὐτῷ. ἐξῆλθεν ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εὐθὺς εἰς ὅλην τὴν περίχωρον τῆς Γαλιλαίας. καὶ εὐθέως ἐκ τῆς συναγωγῆς ἐξελθόντες

to dies q̄draginta,& tentabatur a ſatana,eratq; cū beſtijs, & angeli miniſtrabant illi. Poſtq̄ autē traditus eſſet Ioannes,uenit Ieſus in Galilæam prædicans euangelium regni dei,& dicēs. impletum eſt tempus, & appropinquauit regnū dei,reſipiſcite & credite in euangelio. Cū ambularet aūt ſecus mare galilææ,uidit Simonē & Andreā fratrem eius,iacientes retia in mare,erant em̄ piſcatores. Et dixit eis Ieſus. Venite poſt me,& faciam uos fieri piſcatores hoim. Et protinus relictis retibus, ſecuti ſunt eum. Et progreſſus illinc puſillum,uidit Iacobū filium Zebedæi,& Ioannē fratrem eius,qui & ipſi in naui ſartiebant retia,& ſtatim uocauit illos. Et relicto patre ſuo Zebedæo in naui cū mercenarijs,ſecuti ſunt eum. Et ingrediuntur Capernaū, & ſtatim ſabbatis ingreſſus in ſynagogā docebat. Et ſtupebant ſup doctrina eius. Erat em̄ docens eos tanq̄ poteſtatē habens,& nō ſicut ſcribæ. Et erat in ſynagoga eor̄ homo in ſpū imundo,& exclamauit dicens. Ah, Quid rei nobis tecū eſt Ieſu nazarene, ueniſti ad perdendum nos? Noui te qui ſis,ſanctus dei. Et increpauit illum Ieſus dicens. Obmutesce & exi de homine. Et cum diſcerpſiſſet eum ſpiritus imundus, & exclamaſſet uoce magna, exijt ab eo. Et obſtupuerunt omnes, ita ut conquirerent inter ſe, dicentes. Quid eſt hoc? Quæ doctrina noua hæc? Quia in poteſtate etiam ſpiritibus immundis imperat, & obediunt ei. Emanauit autem fama eius ſtatim in totam undiq; regionem Galilææ finitimam. Et protinus e ſynagoga egreſſi

ἐξελθόντες, ἦλθον εἰς τὴν οἰκίαν σίμωνος, καὶ ἀνδρέου μετὰ ἰακώβου καὶ ἰωάννου. ἡ δὲ πενθερὰ σίμωνος κατέκειτο πυρέσσουσα. καὶ εὐθέως λέγουσιν αὐτῷ περὶ αὐτῆς. καὶ προσελθὼν ἤγειρεν αὐτὴν κρατήσας τῆς χειρὸς αὐτῆς, καὶ ἀφῆκεν αὐτὴν ὁ πυρετὸς εὐθέως, καὶ διηκόνει αὐτοῖς. ὀψίας δὲ γενομένης, ὅτε ἔδυ ὁ ἥλιος ἔφερον πρὸς αὐτὸν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας καὶ τοὺς δαιμονιζομένους καὶ. ἦν πόλις ὅλη ἐπισυνηγμένη ἦν πρὸς τὴν θύραν καὶ ἐθεράπευσεν πολλοὺς κακῶς ἔχοντας ποικίλαις νόσοις. καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐξέβαλεν. καὶ οὐκ ἤφιεν λαλεῖν τὰ δαιμόνια, ὅτι ἤδεισαν αὐτόν. καὶ πρωῒ ἔννυχον λίαν, ἀναστὰς ἐξῆλθεν καὶ ἀπῆλθεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἰς ἔρημον τόπον. κἀκεῖ προσηύχετο. καὶ κατεδίωξαν αὐτὸν σίμων καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ. καὶ εὑρόντες αὐτὸν λέγουσιν αὐτῷ. ὅτι πάντες ζητοῦσίν σε, καὶ λέγει αὐτοῖς. ἄγωμεν εἰς τὰς ἐχομένας κωμοπόλεις, ἵνα καὶ ἐκεῖ κηρύξω εἰς τοῦτο γὰρ ἐξελήλυθα. καὶ ἦν κηρύσσων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν εἰς ὅλην τὴν γαλιλαίαν, καὶ τὰ δαιμόνια ἐκβάλλων. καὶ ἔρχεται πρὸς αὐτὸν λεπρὸς παρακαλῶν αὐτὸν καὶ γονυπετῶν αὐτὸν, καὶ λέγων αὐτῷ ὅτι ἐὰν θέλῃς δύνασαί με καθαρίσαι. καὶ ὁ ΙΗΣΟΥΣ σπλαγχνισθεὶς ἐκτείνας χεῖρα, ἥψατο αὐτοῦ. καὶ λέγει αὐτῷ. θέλω, καθαρίσθητι. καὶ εὐθέως ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ ἡ λέπρα. καὶ ἐκαθαρίσθη. καὶ ἐμβριμησάμενος αὐτῷ εὐθέως ἐξέβαλεν αὐτόν. καὶ λέγει αὐτῷ. ὅρα μηδενὶ μηδὲν εἴπῃς. ἀλλὰ ὕπαγε σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ. καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ σου ἃ προσέταξεν μωσῆς, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς. ὁ δὲ ἐξελθὼν, ἤρξατο κηρύσσειν πολλὰ καὶ διαφημίζειν τὸν λόγον. ὥστε μηκέτι αὐτὸν δύνασθαι φανερῶς εἰς πόλιν εἰσελθεῖν, ἀλλ' ἔξω ἐν ἐρήμοις τόποις ἦν. καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτὸν πανταχόθεν.

καὶ πάλιν

egressi uenerunt in domũ Simonis & Andreæ, cũ Iacobo & Ioanne. Socrus aũt Simonis decumbebat febricitans, & statim dicunt ei de illa. Et accedens erexit eam apprehẽsa manu eius, & reliquit eam febris continuo, & ministrabat eis. Vespere aũt facto cũ occidisset sol, afferebant ad eum ad oẽs male habentes, & qui a dæmonio agitabant. Et ciuitas tota congregata erat ad hostiũ, & sanauit multos qui ægrotabant uarijs morbis, & dæmonia multa eijciebat, & non sinebat loqui dæmonia, quoniam nouerãt illum & mane multa adhuc nocte cũ surrexisset egressus est, & abijt Iesus in desertũ locũ, ibiq; cũ orabat & persecutus est eũ Simõ, & q cũ illo erant. Et cũ inuenissent eum, dicunt ei, Omnes te quærunt. Et ait illis. Eamus in proximos uicos, ut & ibi p̃dicem. In hoc em̃ egressus sum. Et erat prædicãs in synagogis eorum. & in tota Galilæa, & dæmonia eijciens. Et uenit ad eum leprosus deprecans eum, & genu illi flectẽs, ac dicens illi. Si uis potes me mundare. Iesus autem misertus protensa manu, tetigit illum, & dicit ei. Volo, mundare. Et cum dixisset, statim discessit ab eo lepra, & mundatus est. Et cõminatus ei, statim eiecit illũ. & dicit ei. Vide ne cui qcq̃ dicas, sed abi teipsum ostende principi sacerdotum, & offer pro emundatione tua quæ præcepit Moses in testimonium illis. At ille egressus cæpit prædicare multa & diuulgare sermonẽ, ita ut iam non posset manifeste introire in ciuitatem, sed foris in desertis locis erat, & conueniebant ad eum undiq;.

Καὶ πάλιν εἰσῆλθεν εἰς Καπερναούμ δι' ἡμερῶν, καὶ ἠκούσθη ὅτι εἰς οἶκόν ἐστιν. καὶ εὐθέως συνήχθησαν πολλοί, ὥστε μηκέτι χωρεῖν, μηδὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν. καὶ ἐλάλει αὐτοῖς τὸν λόγον. καὶ ἔρχονται πρὸς αὐτὸν παραλυτικὸν φερόμενον ὑπὸ τεσσάρων. καὶ μὴ δυνάμενοι προσενεγκεῖν αὐτῷ, διὰ τὸν ὄχλον, ἀπεστέγασαν τὴν στέγην ὅπου ἦν. καὶ ἐξορύξαντες χαλῶσιν τὸν κράβαττον ἐφ' ᾧ ὁ παραλυτικὸς κατέκειτο. ἰδὼν δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ τὴν πίστιν αὐτῶν, λέγει τῷ παραλυτικῷ. τέκνον ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου. ἦσαν δέ τινες τῶν γραμματέων ἐκεῖ καθήμενοι καὶ διαλογιζόμενοι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, τί οὗτος οὕτω λαλεῖ βλασφημίας; τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός; καὶ εὐθέως ἐπιγνοὺς ὁ ΙΗΣΟΥΣ τῷ πνεύματι αὐτοῦ, ὅτι οὕτως διαλογίζονται ἐν ἑαυτοῖς λέγει αὐτοῖς. τί ταῦτα διαλογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; τί ἐστιν εὐκοπώτερον εἰπεῖν τῷ παραλυτικῷ, ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι, ἢ εἰπεῖν ἔγειρε καὶ ἆρον σου τὸν κράβαττον, καὶ περιπάτει; ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἐπὶ τῆς γῆς ἁμαρτίας, λέγει τῷ παραλυτικῷ. σοὶ λέγω ἔγειρε καὶ ἆρον τὸν κράβαττόν σου καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. καὶ ἠγέρθη εὐθέως, καὶ ἄρας τὸν κράβαττον ἐξῆλθεν ἐναντίον πάντων. ὥστε ἐξίστασθαι πάντας καὶ δοξάζειν τὸν θεὸν λέγοντας. ὅτι οὐδέποτε οὕτως εἴδομεν. καὶ ἐξῆλθεν πάλιν παρὰ τὴν θάλασσαν. καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἤρχετο πρὸς αὐτόν. καὶ ἐδίδασκεν αὐτούς. καὶ παράγων ὁ ΙΗΣΟΥΣ, εἶδε Λευὶν τὸν τοῦ ἁλφαίου καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον καὶ λέγει αὐτῷ. ἀκολούθει μοι, καὶ ἀναστὰς ἠκολούθησεν αὐτῷ. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κατακεῖσθαι αὐτὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. καὶ πολλοὶ τελῶναι καὶ ἁμαρτωλοὶ συνανέκειντο τῷ ΙΗΣΟΥ καὶ τοῖς μαθηταῖς

Et iterum intrauit Capernaum II
post dies aliquot, & auditum est quod in domo esset, & protinꝰ cōgregati sunt multi, adeo ut non caperent eos, nec illa loca quæ sunt circa ianuā & loquebatur eis uerbum. Et ueniunt ad eum ferētes paralyticum, qui a quattuor portabat, & cum non possent appropinquare illi præ turba, nudauerūt tectum ubi erat, & perfosso tecto funibus dimittūt grabatum in quo paralyticus decūbebat. Cum autem uidisset Iesus fidem illoꝝ ait paralytico. Fili, dimittuntur tibi peccata tua. Erant autem illic quidā de scribis sedentes & cogitantes in cordibus suis. Quid hic sic loquit blasphemias? Quis potest dimittere pctā, nisi solus deus spū suo? Et protinꝰ cū cognouisset Iesus quod sic cogitarēt intra sese, dicit illis. Quid ista cogitatis in cordibus uestris. Vtrum est facilius dicere paralytico, dimittuntur tibi peccata, an dicere, surge & tolle grabatum tuum & ambula? Vt autem sciatis qꝫ filius hominis habet potestatem in terra remittendi peccata, ait paralytico. Tibi dico, surge & tolle grabatum tuū, & abi in domū tuam. Et statim surrexit, & sublato grabato egressus est in conspectu omniū, adeo ut stupescerent omnes & glorificarent deum, dicentes. Nunqꝫ sic uidimus. Et egressus est rursus ad mare, omnisqꝫ turba ueniebat ad eum, & docebat eos. Et cū præteriret Iesus, uidit Leui Alphei filium sedentem ad teloneum, & ait illi. Sequere me. Et surgēs, secutus est eum. Et factū est cū accūberet in domo illiꝰ, multi etiā publicani & pctōres simul discūbebant cū Iesu & discipulis

θηταῖς αὐτ̃ ἦσαν γ̃ πολλοὶ καὶ ἠκολούθησαν
αὐτῷ. καὶ οἱ γραμματεῖς, καὶ οἱ φαρισαῖοι
ἰδόντες αὐτ̃ ἐσθίοντα μετὰ τ̃ τελωνῶν καὶ
ἁμαρτωλῶν, ἔλεγον τοῖς μαθηταῖς αὐτ̃. τί ὅτι
μετὰ τ̃ τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίει καὶ
πίνει; καὶ ἀκούσας ὁ ΙΗΣΟΥΣ λέγει αὐτοῖς, οὐ
χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κα
κῶς ἔχοντες. οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους,
ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν. καὶ ἦ-
σαν οἱ μαθηταὶ ἰωάννου καὶ οἱ τ̃ φαρισαί-
ων νηστεύοντες, καὶ ἔρχονται καὶ λέγουσιν αὐ-
τῷ. διὰ τί οἱ μαθηταὶ ἰωάννου, & οἱ τ̃ φαρι-
σαίων νηστεύουσιν, οἱ δὲ σοὶ μαθηταὶ οὐ νηστεύ-
ουσιν; καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. μὴ δύανται
οἱ υἱοὶ τ̃ νυμφῶνος, ἐν ᾧ ὁ νυμφίος μετ' αὐτῶν
ἐστὶν νηστεύειν; ὅσον χρόνον μεθ' ἑαυτ̃ ἔχουσιν τ̃
νυμφίον, οὐ δύανται νηστεύειν. ἐλεύσονται δὲ ἡ-
μέραι, ὅταν ἀπ̃θῇ ἀπ' αὐτ̃ ὁ νυμφίος, & τό-
τε νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις. & οὐ
δεὶς ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου ἐπιῤάπτει
ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ, εἰ δὲ μή, αἴρει τὸ πλήρω-
μα αὐτ̃, τὸ καινὸν τ̃ παλαιοῦ, καὶ χεῖρον σχίσ
μα γίνεται. καὶ οὐδεὶς βάλλει οἶνον νέον εἰς ἀ-
σκοὺς παλαιούς. εἰ δὲ μή, ῥήξει ὁ οἶνος ὁ νέος
τοὺς ἀσκούς, καὶ ὁ οἶνος ἐκχεῖται, καὶ οἱ ἀσκοὶ
ἀπολοῦνται, ἀλλὰ οἶνον νέον, εἰς ἀσκοὺς καινοὺς
βλητέον. καὶ ἐγένετο, παραπορεύεσθαι αὐτὸν
τοῖς σάββασι διὰ τ̃ σπορίμων. καὶ ἤρξαντο
οἱ μαθηταὶ αὐτ̃ ὁδὸν ποιεῖν, τίλλοντες τοὺς στά
χυας, καὶ οἱ φαρισαῖοι ἔλεγον αὐτῷ, ἴδε τί ποι
οῦσιν ἐν τοῖς σάββασιν, ὃ οὐκ ἔξεστιν; καὶ αὐτὸς
ἔλεγεν αὐτοῖς. οὐδέποτε ἀνέγνωτε τί ἐποίη-
σεν δαβὶδ, ὅτε χρείαν ἔσχεν καὶ ἐπείνασεν αὐ-
τὸς καὶ οἱ μετ' αὐτ̃; πῶς εἰσῆλθεν εἰς τ̃ οἶκον τ̃
θεοῦ ἐπὶ ἀβιάθαρ τ̃ ἀρχιερέως, & τοὺς ἄρτους
τ̃ προθέσεως ἔφαγεν, οὓς οὐκ ἔξεστιν φαγεῖν εἰ
μὴ τοῖς ἱερεῦσιν, καὶ ἔδωκεν, καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ
οὖσιν. καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς. τὸ σάββατον διὰ τὸν
ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάβ-
βατον.

scipulis eius. Erant enim multi qui secu
ti fuerant eum. Et scribæ & pharisæi cū
uidissent, eum capientē cibū cū publica
nis & peccatoribus, dicebant discipulis
ei⁹. Quid, est quod cū publicanis & pec
catoribus edit ac bibit? Hoc audito, Ie
sus ait illis. Non opus habēt qui ualent
medico, sed qui male habent. Nō ueni
ad uocandum iustos, sed peccatores ad
pœnitentiā. Et erant discipuli Ioannis
& pharisæor⁊ ieiunātes, & ueniūt, & di
cunt illi. Quare discipuli Ioānis & pha
risæo⁊ ieiunāt, tui aūt discipuli nō ieiu
nant? Et ait illis Iesus. Num possūt filij
thalami nuptialis in quo cū illis spon
sus est ieiunare? Q⁊diu habent secum
sponsum, nō possunt ieiunare. Veniēt
aūt dies cū auferetur ab eis sponsus, &
tunc ieiunabūt in illis diebus. Et nemo
assumentū panni rudis assuit uestimē
to ueteri, alioqn aufert supplemētū ei⁹
nouum a ueteri, & peior scissura fit. Et
nemo mittit uinū mustū in utres uete
res, alioqn disrūpet uinū mustū utres,
& uinū effundetur & utres peribūt. sed
uinū mustū i utres nouos mitti debet.
Et accidit ut transiret sabbatis per sege
tes, & cœperūt discipuli eius iter facere,
uellētes spicas, & pharisæi dicebant ei,
ecce cur faciūt sabbatis, qd nō licet? Et
ipse ait illis. Nūquā legistis quid fecerit
Dauid, quādo necesse habebat, & esu-
riebat, ipse & q cū eo erāt? Quomodo
ingressus sit in domū dei sub Abiathar
principe sacerdotū, & panes ꝓpositio-
nis comederit, quos non licet edere ni
si sacerdotibus, & dedit etiā ijs qui cum
illo erāt? & dicebat illis. Sabbatū, ꝓpter
hoiem factū est, & nō homo, ꝓpter sab-

βατον, ὥς τε κύριός ἐστιν, ὁ ἡὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τοῦ σαββάτου. Καὶ εἰσῆλθεν πάλιν εἰς τὴν συναγωγήν. Καὶ ἦν ἐκεῖ ἄνθρωπος ἐξηραμμένην ἔχων τὴν χεῖρα. καὶ παρετήρουν αὐτὸν, εἰ τοῖς σάββασιν θεραπεύσει αὐτὸν, ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ. καὶ λέγει τῷ ἀνθρώπῳ τῷ ἐξηραμμένην ἔχοντι τὴν χεῖρα. ἔγειρε εἰς τὸ μέσον. καὶ λέγει αὐτοῖς. ἔξεστιν τοῖς σάββασιν ἀγαθοποιῆσαι, ἢ κακοποιῆσαι; ψυχὴν σῶσαι, ἢ ἀποκτεῖναι; οἱ δὲ ἐσιώπουν. καὶ περιβλεψάμενος αὐτοὺς μετ' ὀργῆς συλλυπούμενος ἐπὶ τῇ πωρώσει καὶ καρδίας αὐτῶν, λέγει τῷ ἀνθρώπῳ. ἔκτεινον τὴν χεῖρα σου. καὶ ἐξέτεινεν. καὶ ἀποκατεστάθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑγιὴς, ὡς ἄλλη. Καὶ ἐξελθόντες οἱ φαρισαῖοι εὐθέως μετὰ τῶν ἡρωδιανῶν συμβούλιον ἐποίουν κατ' αὐτοῦ ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν. Καὶ ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἀναχώρησεν μετὰ καὶ μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν. Καὶ πολὺ πλῆθος ἀπὸ τῆς γαλιλαίας ἠκολούθησαν αὐτῷ. καὶ ἀπὸ τῆς ἰουδαίας, καὶ ἀπὸ ἱεροσολύμῶν, καὶ ἀπὸ τῆς ἰδουμαίας, καὶ πέραν τοῦ ἰορδάνου, καὶ οἱ περὶ τύρον, καὶ σιδῶνα, πλῆθος πολὺ ἀκούσαντες ὅσα ἐποίει, ἦλθον πρὸς αὐτὸν. Καὶ εἶπεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἵνα πλοιάριον προσκαρτερῇ αὐτῷ διὰ τὸν ὄχλον, ἵνα μὴ θλίβωσιν αὐτὸν. πολλοὺς γὰρ ἐθεράπευσεν, ὥς τε ἐπιπίπτειν αὐτῷ, ἵνα αὐτοῦ ἅψωνται, ὅσοι εἶχον μάστιγας. Καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα ὅτ' ἂν αὐτὸν ἐθεώρει, προσέπιπτεν αὐτῷ, καὶ ἔκραζεν λέγοντα. ὅτι σὺ εἶ ὁ ἡὸς τοῦ θεοῦ. Καὶ πολλὰ ἐπετίμα αὐτοῖς, ἵνα μὴ αὐτὸν φανερὸν ποιήσωσιν. Καὶ ἀναβαίνει εἰς τὸ ὄρος. Καὶ προσκαλεῖται οὓς ἤθελεν αὐτὸς. Καὶ ἀπῆλθον πρὸς αὐτὸν. Καὶ ἐποίησεν δώδεκα, ἵνα ὦσιν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἵνα ἀποστέλλῃ αὐτοὺς κηρύσσειν. Καὶ ἔχειν ἐξουσίαν θεραπεύειν τὰς νόσους, καὶ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια. Καὶ ἐπέθηκεν τῷ σίμωνι ὄνομα πέτρον. καὶ ἰάκωβον τὸν τοῦ ζεβεδαίου, καὶ ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν τοῦ ἰακώβου. Καὶ ἐπέθηκεν αὐτοῖς ὀνόματα βοανεργές, ὅ ἐστιν ἡοὶ

batũ. Itaq; dñs ẽ fili⁹ hoĩs etiã ſabbati.

Et introiuit iterũ in ſynagogã, & erat III
ibi homo arefactam habens manũ, & obſeruabant eũ, an ſabbatis ſanaturus eſſet eũ, ut accuſarẽt illũ. Et ait hoĩ habenti manũ arefactã. Surge in mediũ. Et dicit illis. Licet ne ſabbatis benefacere, an male facere, aĩam ſaluã facere, an occidere? At illi tacebant. Et cũ circũſpexiſſet eos cum iracundia condoleſcens ſuper cæcitate cordis eoꝝ, dicit homini. Extende manũ tuã, Et extendit. & reſtituta eſt man⁹ illi⁹ ſana ut altera. Egreſſi uero phariſæi, ſtatim una cũ Herodianis conſiliũ faciebãt aduerſus eũ ut illum perderent. Ieſus aũt cũ diſcipulis ſuis ſeceſſit ad mare & ingens multitudo a Galilæa ſecuta eſt eũ, & ab Iudæa & ab Hieroſolymis, & ab Idumæa, & trans Iordanẽ, & q circa Tyrũ habitabant ac ſidonem multitudo magna q cũ audiſſent q̃ faciebat, uenerũt ad eũ. Et iuſſit Ieſus diſcipulis ſuis, ut nauicula ſibi deſeruiret propter turbam. ne ſe comprimerent. Multos em̃ ſanauerat, ita ut irruerẽt in eũ, quo illũ tangerent, q̊tquot habebãt plagas. Et ſpũs ĩmũdi cũ illũ uidiſſent ꝓcidebant ei, & clamabant dicẽtes. Tu es filius dei, & uehemẽter cõminabat̃ eis, ne ſe manifeſtarent. Et aſcendit in montẽ ac uocauit ad ſe quos uoluit ipſe, & uenerunt ad eũ. & fecit duodecim ut eſſent ſecũ, & ut em itteret eos ad p̃dicandũ, utq; haberẽt poteſtatem ſanandi morbos, & eijciendi dæmonia. Et impoſuit Simoni nomen Petrus, & Iacobum filium Zebedæi, & Ioannem fratrẽ Iacobi, & impoſuit eis nomina Boanerges, qd' eſt filij

ἡοὶ βροντῆς, καὶ ἀνδρέαν, καὶ φίλιππον. καὶ βαρθο-
λομαῖον, καὶ ματθαῖον, καὶ θωμᾶν, καὶ ἰάκωβον
τὸν τοῦ ἀλφαίου, καὶ θαδδαῖον, καὶ σίμωνα τὸν κανα
ανίτην. καὶ ἰούδαν ἰσκαρίωτην ὃς καὶ παρέδωκεν ἀ
υτὸν. καὶ ἔρχοντι εἰς οἶκον. καὶ συνέρχετι πάλιν
ὄχλος ὡς μὴ δύνασθαι αὐτοὺς μήτε ἄρτον φαγεῖν.
καὶ ἀκούσαντες οἱ παρ' αὐτοῦ, ἐξῆλθον κρατῆσαι
αὐτὸν. ἔλεγον δὲ, ὅτι ἐξέστη. καὶ οἱ γραμματεῖς οἱ
ἀπὸ ἱεροσωλύμων καταβάντες, ἔλεγον, ὅτι
βεελζεβοὺλ ἔχει. καὶ ὅτι ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν
δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. καὶ προσ
καλεσάμενος αὐτοὺς, ἐν παραβολαῖς ἔλεγεν αὐ-
τοῖς. πῶς δύνατι σατανᾶς σατανᾶν ἐκβάλλειν;
καὶ ἐὰν βασιλεία ἐφ' ἑαυτὴν μερισθῇ, οὐ δύνα
ται σταθῆναι ἡ βασιλεία ἐκείνη. καὶ ἐὰν οἰκία
ἐφ' ἑαυτὴν μερισθῇ, οὐ δύνατι σταθῆναι ἡ οἰκία
ἐκείνη. καὶ εἰ ὁ σατανᾶς ἀνέστη ἐφ' ἑαυτὸν, καὶ
μεμέρισται, οὐ δύνατι σταθῆναι, ἀλλὰ τέλος ἔ-
χει. οὐ δύνατι οὐδεὶς τὰ σκεύη τοῦ ἰσχυροῦ, εἰσελ
θὼν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶ
τον τὸν ἰσχυρὸν δήσῃ, καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐ
τοῦ διαρπάσει. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πάντα ἀ-
φεθήσετι τὰ ἁμαρτήματα, τοῖς ἡοῖς τῶν ἀνθρώ-
πων, καὶ βλασφημίαι ὅσας ἂν βλασφημήσω
σιν. ὃς δ' ἂν φλασφημήσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ
ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν εἰς τὸν αἰῶνα. ἀλλ' ἔνο-
χός ἐστιν αἰωνίου κρίσεως. ὅτι ἔλεγον ὅτι πνεῦμα
ἀκάθαρτον ἔχει. καὶ ἔρχοντι ἡ μητὴρ αὐτοῦ καὶ οἱ
ἀδελφοὶ, καὶ ἔξω ἑστήκοτες, ἀπέστειλαν πρὸς αὐ
τὸν φωνοῦντες αὐτὸν. καὶ ἐκάθητο ὄχλος περὶ αὐ
τὸν. εἶπον δὲ αὐτῷ. ἰδοὺ ἡ μητήρ σου καὶ οἱ ἀδελ
φοί σου ἔξω ζητοῦσίν σε. καὶ ἀπεκρίθη αὐτοῖς λέ
γων. τίς ἐστιν ἡ μητήρ μου καὶ οἱ ἀδελφοί μου. καὶ
περιβλεψάμενος κύκλω τοὺς περὶ αὐτὸν καθημένους
λέγει. ἰδοὺ ἡ μητήρ μου καὶ οἱ ἀδελφοί μου. ὃς δὲ ἂν
ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ. οὗτος ἀδελφός μου καὶ ἀδελ
φή μου, καὶ μητήρ ἐστι. καὶ πάλιν ἤρξατο διδάσκειν
παρὰ τὴν θάλασσαν. καὶ συνήχθη πρὸς αὐτὸν ὄχλος πο
λὺς, ὥς τε αὐτὸν ἐμβάντα εἰς πλοῖον καθῆσθαι ἐν τῇ
θαλάσσῃ

filij tonitrui, & Andream & Philippū
& Bartholomæum, & Matthæum, &
Thomā, & Iacobū Alphæi filiū, & Tha
dæū, & Simonē cananæū, & Iudā Isca
riotē q & tradidit illū, Et ueniūt ad do
mū, & cōuenit iterū turba, sic ut n̄ possēt
uel panē edere, & cū audissent q ad illū
attinebāt exierūt, ut manus inijcerent
in eū. Dicebāt em̄, in furorē uersus est.
Et scribæ q ab hierosolymis descēderāt
dicebāt, Beelzebul habet, & in principe
dæmonioꝝ eijcit dæmonia. Et ad se uo
catis eis. in parabolis dicebat illis. Quō
potest satanas satanam eijcere? Et si re
gnum in sese diuisū fuerit, non potest
stare regnū illud. Et si domus cōtra se-
metipsam diuisa fuerit, nō potest stare
domus illa, & si satanas insurrexit in se
metipsum ac diuisus est, non pōt stare
sed finē habet. Nō pōt quisq̄ uasa for
tis igressus i domū illi⁹ diripe, nisi pri⁹
fortē alligarit, & tūc domū ei⁹ diripiet.
Amen dico uobis. Oia dimittent filijs
hoim pctā, & maledicta q̄cūq; dixerit.
At q cōuiciū dixerit in spm̄ sanctū, nō
hēt remissionē in æternū, sed re⁹ ē æter-
ni iudicij. dicebāt em̄ spm̄ imundū ha-
bet. Et ueniūt mater ei⁹ & fratres, & fo-
ris stātes miserūt ad eū uocātes eū, &
sedebat turba circa eū, & dicūt ei. Ecce
mater tua & frēs tui foris q̄rūt te. Et rn̄-
dit eis dicēs. q̄ ē mater mea & frēs mei?
Et cū circūspexisset undiq; eos q iuxta
se sedebant ait. Ecce mater mea & frēs
mei. Qui em̄ fecerit uolūtatem dei, hic
frater meus & soror mea & mater est.

Et iterum cœpit docere iuxta ma- IIII
re, & congregata est ad eum turba
multa, ita ut nauim ingressus sederet in

θαλάσσῃ. καὶ πᾶς ὁ ὄχλος πρὸς τὴν θάλασσαν ἐπὶ τῆς γῆς ἦν. καὶ ἐδίδασκεν αὐτοὺς ἐν παραβολαῖς πολλὰ. καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς ἐν τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. ἀκούετε. ἰδοὺ ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπεῖραι. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ σπείρειν, ὃ μὲν ἔπεσεν παρὰ τὴν ὁδόν, καὶ ἦλθεν τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ κατέφαγεν αὐτό, ἄλλο δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὰ πετρώδη, ὅπου οὐκ εἶχεν γῆν πολλήν, καὶ εὐθέως ἐξανέτειλεν διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς, ἡλίου δὲ ἀνατείλαντος ἐκαυματίσθη. καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ῥίζαν ἐξηράνθη. καὶ ἄλλο ἔπεσεν εἰς τὰς ἀκάνθας, καὶ συνέπνιξαν αὐτό. καὶ καρπὸν οὐκ ἔδωκεν. καὶ ἄλλο ἔπεσεν εἰς τὴν γῆν τὴν καλήν, καὶ ἐδίδου καρπόν, ἀναβαίνοντα, καὶ αὐξάνοντα, καὶ ἔφερεν, ἓν τριάκοντα, καὶ ἓν ἑξήκοντα, καὶ ἓν ἑκατόν. καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, ὃς ἔχει ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω. ὅτε δὲ ἐγένετο κατὰ μόνας ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ περὶ αὐτὸν σὺν τοῖς δώδεκα τὴν παραβολήν. καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὸ μυστήριον τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, ἐκείνοις δὲ τοῖς ἔξω, ἐν παραβολαῖς τὰ πάντα γίνεται, ἵνα βλέποντες βλέπωσιν, καὶ μὴ ἴδωσιν, καὶ ἀκούοντες ἀκούωσιν. καὶ μὴ συνιῶσιν, μήποτε ἐπιστρέψωσιν, καὶ ἀφεθῇ αὐτοῖς τὰ ἁμαρτήματα. καὶ λέγει αὐτοῖς. οὐκ οἴδατε τὴν παραβολὴν ταύτην; καὶ πῶς πάσας τὰς παραβολὰς γνώσεσθε; ὁ σπείρων, τὸν λόγον σπείρει. οὗτοι δέ εἰσιν οἱ παρὰ τὴν ὁδόν, ὅπου σπείρεται ὁ λόγος καὶ ὅταν ἀκούσωσιν, εὐθέως ἔρχεται ὁ σατανᾶς καὶ αἴρει τὸν λόγον τὸν ἐσπαρμένον ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν. καὶ οὗτοί εἰσιν ὁμοίως, οἱ ἐπὶ τὰ πετρώδη σπειρόμενοι, οἳ ὅταν ἀκούσωσιν τὸν λόγον, εὐθέως μετὰ χαρᾶς λαμβάνουσιν αὐτόν. καὶ οὐκ ἔχουσιν ῥίζαν ἐν ἑαυτοῖς. ἀλλὰ πρόσκαιροί εἰσιν, εἶτα γενομένης θλίψεως, ἢ διωγμοῦ διὰ τὸν λόγον, εὐθέως σκανδαλίζονται. καὶ οὗτοί εἰσιν οἱ εἰς τὰς ἀκάνθας

mari, & tota turba iuxta mare in terra erat, & docebat eos in parabolis multa, & dicebat illis in doctrina sua. Audite, Ecce exibat q seminabat ad seminādū. Et accidit inter seminādū, aliud quidē cecidit secus uiam, & uenerunt uolucres cœli & comederunt illud. Aliud uero cecidit super petrosa, ubi nō habuit terrā multam, & statim exortū est, quod nō haberet altitudinem terræ, sole aūt exorto æstu perint, & eo q nō haberet radicem exaruit. Et aliud cecidit in spinas & ascenderunt spinæ, & suffocauerunt illud, & fructū non dedit. Et aliud cecidit in terrā bonā, & dabat fructū ascendentē & crescentē, & afferebat unū triginta, & unū sexaginta, & unū centū. & dicebat illis. Qui habet aures audiēdi, audiat. Cū aūt cœpisset esse solus, interrogauerunt eum hi qui circū illū erant cum duodecim de parabola, & dicebat eis. Vobis datum est nosse mysterium regni dei, illis autem qui foris sunt in parabolis oia fiunt, ut uidentes uideāt & non cernāt, & audientes audiant, & nō intelligant, nequādo conuertant & dimittant eis peccata. Et ait illis. Nescitis parabolā hanc, & quomodo oēs parabolas cognoscetis? Qui seminat, uerbum seminat. Hi aūt sunt qui circa uiā ubi seminat uerbū, & cū audierint, cōfestim uenit satanas, & aufert uerbum quod seminatū est in cordibus eoz. Et hi sūt similiter, q sup petrosa seminātē, q cū audierit uerbū, statim cū gaudio accipiūt illud, & nō habent radicē in se sed tpalē sunt, deinde orta tribulatiōe aut persecutione propter uerbum, confestim scādalizātur. Hi aūt sunt qui in spinas

ἀκάνθας σπειρόμενοι, οὗτοί εἰσιν οἱ τὸν λόγον
ἀκούοντες, καὶ αἱ μέριμναι τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ
ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου, καὶ αἱ περὶ τὰ λοιπὰ
ἐπιθυμίαι εἰσπορευόμεναι συμπνίγουσι
τὸν λόγον, καὶ ἄκαρπος γίνεται. καὶ οὗτοί
εἰσιν, οἱ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν σπαρέντες
οἵτινες ἀκούουσιν τὸν λόγον καὶ παραδέ
χονται, καὶ καρποφοροῦσιν, ἓν τριάκοντα,
καὶ ἓν ἑξήκοντα. καὶ ἓν ἑκατόν. καὶ ἔλεγεν αὐ
τοῖς. μήτι ὁ λύχνος ἔρχεται, ἵνα ὑπὸ τὸν
μόδιον τεθῇ. ἢ ὑπὸ τὴν κλίνην; οὐχ ἵνα ἐπὶ
τὴν λυχνίαν ἐπιτεθῇ; οὐ γάρ ἐστί τι κρυπτὸν
ὃ ἐὰν μὴ φανερωθῇ. οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυ
φον, ἀλλ' ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ. εἴ τις ἔχει ὦτα
ἀκούειν, ἀκουέτω. καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς. βλέπε
τε τί ἀκούετε. ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, μετρηθή
σεται ὑμῖν, καὶ προστεθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀ
κούουσιν. ὃς γὰρ ἂν ἔχει, δοθήσεται αὐτῷ. καὶ
ὃς οὐκ ἔχει καὶ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. καὶ ἔλε
γεν. οὕτως ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, ὡς ἐὰν
ἄνθρωπος βάλῃ τὸν σπόρον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ
καθεύδῃ καὶ ἐγείρηται νύκτα καὶ ἡμέραν. καὶ ὁ σπό
ρος βλαστᾷ καὶ μηκύνηται ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός.
αὐτομάτη γὰρ ἡ γῆ καρποφορεῖ, πρῶτον
χόρτον, εἶτα στάχυν, εἶτα πλήρη σῖτον. ἐν τῷ
στάχυϊ. ὅταν δὲ παραδῷ ὁ καρπὸς εὐθέως ἀποστέλλει
τὸ δρέπανον, ὅτι παρέστηκεν ὁ θερισμός. καὶ ἔλεγεν
τίνι ὁμοιώσομεν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ; ἢ ἐν ποί
ᾳ παραβολῇ παραβαλῶμεν αὐτήν; ὡς κόκ
κῳ σινάπεως, ὃς ὅτ' ἂν σπαρῇ ἐπὶ τῆς γῆς
μικρότερος πάντων τῶν σπερμάτων ἐστὶν τῶν ἐ
πὶ τῆς γῆς. καὶ ὅτ' ἂν σπαρῇ, ἀναβαίνει καὶ
γίνεται πάντων τῶν λαχάνων μείζων. καὶ
ποιεῖ κλάδους μεγάλους. ὥστε δύνα
σθαι ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτοῦ, τὰ πετεινὰ τοῦ
οὐρανοῦ κατασκηνοῦν. καὶ τοιαύταις παρα
βολαῖς πολλαῖς ἐλάλει αὐτοῖς τὸν λόγον
καθὼς ἠδύναντο ἀκούειν. χωρὶς δὲ παρα
βολῆς, οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς. κατ' ἰδίαν δὲ
τοῖς μαθηταῖς

spinas semẽ excipiunt. Hi sunt qui uer
bũ audiũt, & sollicitudines sæculi hui⁹
& deceptio diuitiarũ. & q̃ circa reliq̃ sũt
concupiscentiæ introeuntes suffocant
uerbum, & sine fructu efficit. Et hi sũt
qui in terram bonã semen exceperũt,
qui audiunt uerbũ & suscipiunt, & fru
ctificant unum triginta, unum sexagin
ta, & unum centũ. Et dicebat illis. Num
quid uenit lucerna ut sub modio pona
tur, aut sub lecto? Nonne ut super can
delabrum ponatur? Non est enim ali
quid absconditũ, quod nõ manifestet,
neq; fuit occultum, sed ut in ꝓpatulũ
ueniat. Si qs habet aures audiendi, au
diat. Et dicebat illis. Videte quid audi
atis. In qua mensura metimini, alij me
tientur uobis, & adijcietur uobis, q au
ditis. Qui enim habet, dabitur illi, & q̃
non habet, etiam quod habet auferet
ab eo. Et dicebat. Sic est regnũ dei quẽ
admodum si homo iaciat sementẽ in
terrã, & dormiat & exurgat nocte ac
die & seges germinet, & surgat in altũ
dum nescit ille. Vltro enim terra fructi
ficat primum herbã, deinde spicã, dein
de plenũ frumentũ in spica. Cum aũt
ꝓductus fuerit fructus, statim mittet
falcẽ, qm̃ adest messis. Et dicebat. Cui
assimilabim⁹ regnũ dei, aut in q̃ para
bola cõferem⁹ illud? Sicut granũ sina
pis qd cũ seminatũ fuerit ĩ terra, min⁹
est oibus seminib⁹ q̃ sunt in terra, & cũ
seminatũ fuerit, ascẽdit, & fit mai⁹ oib⁹
oleribus, & facit ramos magnos, ita ut
possint sub umbra eius aues cœli nidifi
care. Et talib⁹ multis parabolis loq̃bat
eis uerbũ prout poterãt audire, sine pa
rabola aũt nõ loq̃bat eis. Seorsim aũt
discipulis

τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἐπέλυεν πάντα. Καὶ λέγει αὐτοῖς, ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὀψίας γενομένης, διέλθωμεν εἰς τὸ πέραν, καὶ ἀφέντες τὸν ὄχλον, παραλαμβάνουσιν αὐτὸν ὡς ἦν ἐν τῷ πλοίῳ, καὶ ἄλλα δὲ πλοιάρια ἦν μετ' αὐτοῦ, καὶ γίνεται λαίλαψ ἀνέμου μεγάλη, τὰ δὲ κύματα ἐπέβαλεν εἰς τὸ πλοῖον, ὥστε αὐτὸ ἤδη γεμίζεσθαι, καὶ ἦν αὐτὸς ἐπὶ τῇ πρύμνῃ, ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον καθεύδων. Καὶ διεγείρουσιν αὐτὸν, καὶ λέγουσιν αὐτῷ. Διδάσκαλε, οὐ μέλει σοι, ὅτι ἀπολύμεθα; Καὶ διεγερθεὶς ἐπετίμησεν τῷ ἀνέμῳ, καὶ εἶπεν τῇ θαλάσσῃ, σιώπα, πεφίμωσο, καὶ ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος, καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. τί δειλοί ἐστε οὕτως; Πῶς, οὐκ ἔχετε πίστιν; Καὶ ἐφοβήθησαν φόβον μέγαν, καὶ ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους. τίς ἄρα οὗτός ἐστιν. ὅτι καὶ ὁ ἄνεμος καὶ ἡ θάλασσα, ὑπακούουσιν αὐτῷ; Καὶ ἦλθον εἰς τὸ πέραν τῆς θαλάσσης εἰς τὴν χώραν τῶν γαδαρηνῶν. Καὶ ἐξελθόντι αὐτῷ ἐκ τοῦ πλοίου, εὐθέως ἀπήντησεν αὐτῷ ἐκ τῶν μνημείων ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ. ὃς τὴν κατοίκησιν εἶχεν ἐν τοῖς μνημείοις. καὶ οὔτε ἁλύσεσιν οὐδεὶς ἠδύνατο αὐτὸν δῆσαι, διὰ τὸ αὐτὸν πολλάκις πέδαισ καὶ ἁλύσεσιν δεδέσθαι, καὶ διεσπᾶσθαι ὑπ' αὐτοῦ τὰς ἁλύσεις, καὶ τὰς πέδας συντετρίφθαι, καὶ οὐδεὶς αὐτὸν ἴσχυσεν δαμάσαι, καὶ διὰ παντὸς, νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐν τοῖς ὄρεσιν, καὶ ἐν τοῖς μνήμασιν ἦν κράζων, καὶ κατακόπτων ἑαυτὸν λίθοις. ἰδὼν δὲ τὸν ΙΗΣΟΥΝ ἀπὸ μακρόθεν, ἔδραμον καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ, καὶ κράξας φωνῇ μεγάλῃ εἶπεν. τί ἐμοὶ καί σοι ΙΗΣΟΥ ἡ ἐ τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου; ὁρκίζω σε τὸν θεὸν, μή με βασανίσῃς. ἔλεγεν δὲ αὐτῷ, ἔξελθε τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐπηρώτα αὐτὸν. τί σοι ὄνομα; Καὶ ἀπεκρίθη λέγων. λεγεὼν ὄνομά μοι, ὅτι πολλοί ἐσμεν, καὶ παρεκάλει αὐτὸν πολλὰ, ἵνα μὴ αὐτοὺς ἀποστείλῃ ἔξω τῆς χώρας. ἦν δὲ ἐκ

discipulis suis exponebat omnia. Et ait illis in die illo cum facta esset uespera, transeamus in ulteriorem ripam. Et dimissa turba, assumunt eum, ,ita ut erat in naui, sed & aliæ nauiculæ erant cum illo, & fit procella uenti magna, & fluctus irruebant in nauim, ita ut illa iam impleretur. Et erat ipse in puppi super ceruical dormiẽs, & excitant eum, & dicunt illi. Præceptor nõ est tibi curæ, qd̃ perimus. Et exurgens increpauit uentum, & dixit mari. Tace, obmutesce, & conquieuit uentus, & facta est trãquillitas magna, & ait illis. Quid timidi estis adeo, Qui fit ut non habeatis fidem? Et timuerunt timore magno, & dicebant inter se. Quisnam hic est, quia & uentus & mare obediunt ei?

Et uenerunt trans mare in regionẽ Gadarenorũ. Et egresso ei de naui, statim occurrit e monumẽtis homo in spiritu immundo, qui domiciliũ habebat in monumentis. Et neq; cathenis quisq̃ poterat eum ligare, propterea quod sæpe cõpedibus & catenis uinctus fuisset, & discerptæ fuissent ab illo catenæ, & compedes essent cõminutæ, & nemo poterat eum domare. Et semper die ac nocte in montibus & in monumentis erat clamans & concidens seipsum lapidibus. Cũ uidisset aũt Iesũ a lõge, cucurrit, & adorauit eũ, & clamans uoce magna dixit. Quid mihi tecũ est Iesu fili dei altissimi? adiuro te ꝑ deũ, ne me torq̃as. Dicebat em̃ illi. Exi spũs ĩmunde ab hoĩe, & interrogabat eũ. Qd̃ tibi nomẽ est? Et rñdit dicẽs ei. Legio mihi nomẽ est, qa multi sum⁹. Et dep̃cabat eũ multũ ne se emitteret extra regionẽ. V

Erat em̃

ἦν δὲ ἐκεῖ πρὸς τοῖς ὄρεσιν ἀγέλη χοίρων μεγάλη βοσκομένη. καὶ παρεκάλεσαν αὐτὸν πάντες οἱ δαίμονες λέγοντες. πέμψον ἡμᾶς εἰς τοὺς χοίρους, ἵνα εἰς αὐτοὺς εἰσέλθωμεν. καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς εὐθέως ὁ ΙΗΣΟΥΣ. καὶ ἐξελθόντα τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρθα, εἰσῆλθον εἰς τοὺς χοίρους. καὶ ὥρμησεν ἡ ἀγέλη κατὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν θάλασσαν. ἦσαν δὲ, ὡσεὶ δισχίλιοι. καὶ ἐπνίγοντο ἐν τῇ θαλάσσῃ. οἱ δὲ βόσκοντες τοὺς χοίρους, ἔφυγον. καὶ ἀπήγγειλαν εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ ἐξῆλθον ἰδεῖν τί ἐστιν τὸ γεγονός. καὶ ἔρχονται πρὸς τὸν ΙΗΣΟΥΝ. καὶ θεωροῦσιν τὸν δαιμονιζόμενον, καθήμενον, καὶ ἱματισμένον καὶ σωφρονοῦντα τὸν ἐσχηκότα τὸν λεγιῶνα καὶ ἐφοβήθησαν. καὶ διηγήσαντο αὐτοῖς οἱ ἰδόντες, πῶς ἐγένετο τῷ δαιμονιζομένῳ καὶ περὶ τῶν χοίρων. καὶ ἤρξαντο παρακαλεῖν αὐτὸν ἀπελθεῖν ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν. καὶ ἐμβάντος αὐτοῦ εἰς τὸ πλοῖον, παρεκάλει αὐτὸν ὁ δαιμονισθείς, ἵνα ᾖ μετ' αὐτοῦ. καὶ οὐκ ἀφῆκεν αὐτὸν, ἀλλὰ λέγει αὐτῷ. ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου πρὸς τοὺς σούς, καὶ ἀνάγγειλον αὐτοῖς, ὅσα σοι ὁ κύριος πεποίηκεν καὶ ἠλέησέν σε. καὶ ἀπῆλθεν καὶ ἤρξατο κηρύσσειν ἐν τῇ δεκαπόλει ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, καὶ πάντες ἐθαύμαζον. καὶ διαπεράσαντος τοῦ ΙΗΣΟΥ ἐν τῷ πλοίῳ πάλιν εἰς τὸ πέραν συνήχθη ὄχλος πολὺς ἐπ' αὐτόν, καὶ ἦν παρὰ τὴν θάλασσαν. καὶ ἰδοὺ ἔρχεται εἷς τῶν ἀρχισυναγώγων, ὀνόματι Ἰάϊρος. καὶ ἰδὼν αὐτὸν πίπτει πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ. καὶ παρακαλεῖ αὐτὸν πολλὰ, λέγων, ὅτι τὸ θυγάτριόν μου ἐσχάτως ἔχει, ἵνα ἐλθὼν ἐπιθῇς αὐτῇ τὰς χεῖρας, ὅπως σωθῇ καὶ ζήσεται. καὶ ἀπῆλθεν μετ' αὐτοῦ καὶ ἠκολούθει αὐτῷ ὄχλος πολύς. καὶ συνέθλιβον αὐτόν. καὶ γυνή τις οὖσα ἐν ῥύσει αἵματος ἔτη δώδεκα. καὶ πολλὰ παθοῦσα ὑπὸ πολλῶν ἰατρῶν καὶ δαπανήσασα τὰ ἑαυτῆς πάντα καὶ μηδὲν ὠφεληθεῖσα, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸ χεῖρον ἐλθοῦσα

Erat aũt ibi iuxta montes grex porcorum magnus pascens, & deprecabant eum oēs dæmones, dicētes. Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus. Et permisit eis statim Iesus. Et egressi spūs immūdi ingressi sunt in porcos. Et fereba tur grex p̄ p̄ceps i mare, erāt aũt ferme bis mille, & suffocati sũt in mari. Qui aũt pascebāt porcos, fugerũt & renũcia uerũt in ciuitatē, & in agros. Et egressi sunt ad uidēdũ qd esset qd' acciderat, & uenerũt ad Iesum, & uident illũ qui a dæmonio uexabat sedentē & uestitũ & sanæ mentis qui habuerat legionē & timuerunt. Et narrauerũt illis qui uide rant qualiter factũ esset ei qui dæmonium habuerat, & de porcis. Et rogare cœperunt eum, ut discederet de finibus ipsoꝝ. Et cũ ingressus ē nauim, rogabat illũ qui fuerat a dæmonio correptus, ut esset cũ illo, Iesus aũt nō p̄misit eũ, sed ait illi. Abi in domũ tuã ad tuos, & annuncia illis quãta tibi dñs fecerit, & misertus sit tui. Et abiit, & cœpit p̄dicare in decapoli, quanta sibi fecisset Iesus, & omnes mirabantur. Et cũ traiecisset Iesus in naui rursus in ulteriorē ripā, cõuenit turba multa ad eũ, & erat circa mare. Et ecce uenit quidā principũ synagogæ noie Iairus, & cũ uidisset eũ, p̄cidit ad pedes, & dep̄cabatur eum multũ dicens. Filiola mea in extremis est, ut uenias & imponas illi manus, ut salua sit, & uiuet. Et abiit cũ illo, & sequebat eũ turba multa, & cõprimebāt eũ. Et mulier q̄dā q̄ fuerat i p̄fluuio sãguinis ānis duodecim, & fuerat multa p̄pessa a cõplurib⁹ medicis, & insũpserat oia sua, & nihil adiumēti sensserat, sed magis i deterius ue

Iairus synagogæ princeps.

ξον ἐλθοῦσα, ἀκούσασα περὶ τοῦ ΙΗΣΟΥ. ἐλθοῦσα ἐν τῷ ὄχλῳ ὄπισθεν, ἥψατο τοῦ ἱματίου αὐτοῦ. ἔλεγεν γὰρ, κἂν τῶν ἱματίων αὐτοῦ ἅψωμαι, σωθήσομαι. καὶ εὐθέως ἐξηράνθη ἡ πηγὴ τοῦ αἵματος αὐτῆς, καὶ ἔγνω τῷ σώματι, ὅτι ἴαται ἀπὸ τῆς μάστιγος. καὶ εὐθέως ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐπιγνοὺς ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν ἐξελθοῦσαν, ἐπιστραφεὶς ἐν τῷ ὄχλῳ ἔλεγεν. τίς μου ἥψατο τῶν ἱματίων; καὶ ἔλεγον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. βλέπεις τὸν ὄχλον συνθλίβοντά σε, καὶ λέγεις τίς μου ἥψατο; καὶ περιεβλέπετο ἰδεῖν τὴν τοῦτο πεποιηκυῖαν. ἡ δὲ γυνὴ φοβηθεῖσα καὶ τρέμουσα εἰδυῖα ὃ γέγονεν ἐπ' αὐτῇ, ἦλθεν καὶ προσέπεσεν αὐτῷ, καὶ εἶπεν αὐτῷ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. ὁ δὲ εἶπεν αὐτῇ. θύγατερ ἡ πίστις σου σέσωκέν σε, ὕπαγε εἰς εἰρήνην, καὶ ἴσθι ὑγιὴς ἀπὸ τῆς μάστιγός σου. ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἔρχονται ἀπὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου λέγοντες, ὅτι ἡ θυγάτηρ σου ἀπέθανεν τί ἔτι σκύλλεις τὸν διδάσκαλον; ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εὐθέως ἀκούσας τὸν λόγον λαλούμενον, λέγει τῷ ἀρχισυναγώγῳ. μὴ φοβοῦ, μόνον πίστευε. καὶ οὐκ ἀφῆκεν οὐδένα αὐτῷ συνακολουθῆσαι, εἰ μὴ πέτρον καὶ ἰάκωβον καὶ ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν ἰακώβου. καὶ ἔρχονται εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀρχισυναγώγου, καὶ θεωρεῖ θόρυβον καὶ κλαίοντας. καὶ ἀλαλάζοντας πολλὰ, καὶ εἰσελθὼν λέγει αὐτοῖς. τί θορυβεῖσθε καὶ κλαίετε; παιδίον, οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ καθεύδει. καὶ κατεγέλων αὐτοῦ. αὐτὸς δὲ ἐκβαλὼν ἅπαντας, παραλαμβάνει τὸν πατέρα τοῦ παιδίου καὶ τὴν μητέρα, καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ. καὶ εἰσπορεύεται ὅπου ἦν τὸ παιδίον ἀνακείμενον, καὶ κρατήσας τῆς χειρὸς τοῦ παιδίου, λέγει αὐτῇ. ταλιθά, κοῦμι, ὅ ἐστιν μεθερμηνευόμενον, τὸ, κοράσιον σοὶ λέγω ἔγειρε. καὶ εὐθέως ἀνέστη τὸ κοράσιον καὶ περιεπάτει. ἦν γὰρ ἐτῶν δώδεκα, καὶ ἐξέστησαν ἐκστάσει μεγάλῃ, καὶ διεστείλατο

terius uenerat cũ audiſſet de Ieſu, uenit in turba a tergo, & tetigit ueſtimẽtum eius. Dicebat em̃, ſi uel ueſtimẽta eius tetigero, ſalua ero. Ht cõfeſtim ſiccatus eſt fons ſanguinis eius, & ſenſit corpe, q̃ ſanata eſſet a flagello. Et ſtatim Ieſus i ſemetipſo cognoſcẽs uirtutẽ quæ de ſe exierat, cõuerſus in turba aiebat. Quis tetigit ueſtimenta mea? Et dicebant ei diſcipuli ſui. Vides turbã cõprimentem te, & dicis, quis me tetigit? Et circumſpiciebat ut uideret eam quæ hoc fecerat. Mulier uero timens & tremens, ſciens quod factum eſſet in ſe, uenit & procidit ante eum, & dixit ei oẽm ueritatẽ. Ille aũt dixit ei. Filia, fides tua te ſaluam fecit, uade in pace, & eſto ſana a flagello tuo. Adhuc eo loquente ueniunt a principe ſynagogæ, qui dicerent. Filia tua mortua eſt, quid ultra uexas magiſtrũ? Ieſus autem protinus audito uerbo quod dicebatur, ait principi ſynagogæ. Ne metuas, tantũmodo crede. Et non permiſit ut quiſquam ſe ſequeretur præter Petrum & Iacobum & Ioannem fratrem Iacobi. Et ueniunt in domum principis ſynagogæ, & uidit tumultum ac flentes & eiulantes multum, & ingreſſus ait illis. Quid tumultuamini & ploratis? puella nõ eſt mortua, ſed dormit. Et irridebãt eũ. Ipſe uero eiectis oibus, aſſumit patrẽ & matrẽ puellæ & qui ſecũ erãt, & ingreditur ubi puella erat iacẽs, & apprẽhẽſa manu puellæ, ait illi. Tabitha cumi, qd̃ eſt, ſi quis interp̃tet. Puella tibi dico ſurge. Et confeſtim ſurrexit puella, & ambulabat. Erat em̃ annox duodecim, & obſtupuerũt ſtupore magno.

Et præcepit

διεσύλαν αὐτῖς πολλὰ, ἵνα μηδεὶς γνῶτόν τον, μὴ εἶπεν δοθῆναι αὐτῇ φαγεῖν. καὶ ἐξ ἦλθεν ἐκεῖθεν καὶ ἦλθεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτου, καὶ ἀκολουθοῦσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτου, καὶ γενομένου σαββάτου, ἤρξατο ἐν τῇ συναγωγῇ διδάσκειν. καὶ πολλοὶ ἀκούοντες, ἐξεπλήσσοντο λέγοντες. πόθεν τούτῳ ταῦτα, καὶ τίς ἡ σοφία ἡ δοθεῖσα αὐτῷ, καὶ δυνάμεις τοιαῦται διὰ τῶν χειρῶν αὐτου γίνονται, οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τέκτων ὁ υἱὸς μαρίας, ἀδελφὸς δὲ ἰακώβου καὶ ἰωσῆ καὶ ἰούδα, καὶ σίμωνος; καὶ οὐκ εἰσὶν αἱ ἀδελφαὶ αὐτου ὧδε πρὸς ἡμᾶς; καὶ ἐσκανδαλίζοντο ἐν αὐτῷ. ἔλεγεν δὲ αὐτῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ὅτι οὐκ ἔστιν προφήτης ἄτιμος, εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτου, καὶ ἐν τοῖς συγγενέσιν, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτου, καὶ οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ οὐδὲ μίαν δύναμιν ποιῆσαι, εἰ μὴ ὀλίγοις ἀῤῥώστοις, ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας ἐθεράπευσεν, καὶ ἐθαύμαζεν διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν. καὶ περιῆγεν τὰς κώμας κύκλῳ διδάσκων. καὶ προσκαλεῖται τοὺς δώδεκα, καὶ ἤρξατο αὐτοὺς ἀποστέλλειν δύο δύο. καὶ ἐδίδου αὐτοῖς ἐξουσίαν τῶν πνευμάτων τῶν ἀκαθάρτων. καὶ παρήγγειλεν αὐτοῖς, ἵνα μηδὲν αἴρωσιν εἰς ὁδὸν, εἰ μὴ ῥάβδον μόνον, μὴ πήραν, μὴ ἄρτον, μὴ εἰς τὴν ζώνην χαλκόν, ἀλλ' ὑποδεδεμένους σανδάλια, καὶ μὴ ἐνδύσασθαι δύο χιτῶνας. καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς ὅπου ἐὰν εἰσέλθητε εἰς οἰκίαν, ἐκεῖ μένετε, ἕως ἂν ἐξέλθητε ἐκεῖθεν, καὶ ὅσοι ἐὰν μὴ δέξωνται ὑμᾶς, μηδὲ ἀκούσωσιν ὑμῶν, ἐκπορευόμενοι ἐκεῖθεν. ἐκτινάξατε τὸν χοῦν τὸν ὑπὸ τοὺς πόδας ὑμῶν, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀνεκτότερον ἔσται σοδόμοις ἢ γομόρροις ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῇ πόλει ἐκείνῃ. καὶ ἐξελθόντες ἐκήρυσσον, ἵνα μετανοήσωσιν. καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐξέβαλλον, καὶ ἤλειφον ἐλαίῳ πολλοὺς ἀῤῥώστους καὶ ἐθεράπευον. καὶ ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς ἡρῴδης

φανερὸν

præcepit illis uehemẽter, ut nemo id sciret. & iussit ut daretur illi quod ederet. *Ne suspitatio uideret phantasma.*

Et egressus est illinc, & uenit in patriã suam, & sequuntur eum discipuli sui. VI

Et facto sabbato, cœpit in synagoga docere, & multi audientes obstupuerunt, dicentes. Vnde huic hæc? & quæ est sapientia, quæ data est illi, & uirtutes tales quæ per manus eius efficiuntur? Nonne hic est faber ille, filius Mariæ, frater Iacobi & Iose, & Iudæ, & Simonis? Nonne & sorores eius hic nobiscum sunt? Et scandalizabantur in illo. Dicebat autem illis Iesus. Non est propheta contemptus nisi in patria sua, & inter cognatos, & in familia sua, & non poterat ibi uirtutem ullã facere, nisi quod paucos infirmos, impositis manibus sanauit. Et mirabatur ꝓpter incredulitatem eorum, & circũibat castella in circũitu docens. Et accersit duo decim, & cœpit eos emittere binos, & dabat illis potestatem spirituum ĩmundorum. Et p̃cepit illis ne quid tollerent in uiã, nisi uirgam tantum, nõ peram, non panem, non in zona æs, sed calciatos sandaliis, & ne induerent duabus tunicis. Et dicebat eis. Quocũq; introieritis in domũ, illic manete donec exeatis inde. Et quicunq; non receperint uos, neq; audierint uos, exeuntes inde, excutite puluerem qui est sub pedibus uestris in testimonium illis. Amen dico uobis, Tolerabilius erit Sodomis aut Gomorris in die iudicij, q̃ ciuitati illi. Et egressi prædicabant, ut pœnitentiam agerent, & dæmonia multa eiiciebant, & ungebant oleo multos ægros & sanabant. Et audiuit rex Herodes

Colligitur christũ exercuisse artificium uitrici sui.

donec euãgelium ꝓdicatũ fuerit

H manifestũ

φανερὸν γὰρ ἐγένετο τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ ἔλεγεν, ὅτι Ἰωάννης ὁ βαπτίζων, ἐκ νεκρῶν ἠγέρθη, καὶ διὰ τοῦτο ἐνεργοῦσιν αἱ δυνάμεις ἐν αὐτῷ. ἄλλοι ἔλεγον, ὅτι Ἠλίας ἐστίν. ἄλλοι δὲ ἔλεγον, ὅτι προφήτης ἐστίν, ἢ ὡς εἷς τῶν προφητῶν. Ἀκούσας δὲ ὁ Ἡρῴδης, εἶπεν, ὃν ἐγὼ ἀπεκεφάλισα Ἰωάννην, οὗτός ἐστιν, αὐτὸς ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν. Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἡρῴδης ἀποστείλας, ἐκράτησεν τὸν Ἰωάννην, καὶ ἔδησεν αὐτὸν ἐν τῇ φυλακῇ, διὰ Ἡρῳδιάδα τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὅτι αὐτὴν ἐγάμησεν. ἔλεγεν γὰρ ὁ Ἰωάννης τῷ Ἡρῴδῃ, ὅτι οὐκ ἔξεστίν σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ σου. ὁ δὲ Ἡρῳδιὰς ἐνεῖχεν αὐτῷ καὶ ἤθελεν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, καὶ οὐκ ἠδύνατο. ὁ γὰρ Ἡρῴδης, ἐφοβεῖτο τὸν Ἰωάννην, εἰδὼς αὐτὸν ἄνδρα δίκαιον, καὶ ἅγιον καὶ συνετήρει αὐτόν. καὶ ἀκούσας αὐτοῦ, πολλὰ ἐποίει καὶ ἡδέως αὐτοῦ ἤκουεν. καὶ γενομένης ἡμέρας εὐκαίρου, ὅτε Ἡρῴδης τοῖς γενεσίοις αὐτοῦ δεῖπνον ἐποίει τοῖς μεγιστᾶσιν, καὶ τοῖς χιλιάρχοις, καὶ τοῖς πρώτοις τῆς Γαλιλαίας. καὶ εἰσελθούσης τῆς θυγατρὸς αὐτῆς τῆς Ἡρῳδιάδος, καὶ ὀρχησαμένης, καὶ ἀρεσάσης τῷ Ἡρῴδῃ, καὶ τοῖς συνανακειμένοις, εἶπεν ὁ βασιλεὺς τῷ κορασίῳ. αἴτησόν με ὃ ἐὰν θέλῃς καὶ δώσω σοί. καὶ ὤμοσεν αὐτῇ, ὅτι ὃ ἐάν με αἰτήσῃς, δώσω σοι, ἕως ἡμίσους τῆς βασιλείας μου. ἡ δὲ ἐξελθοῦσα, εἶπεν τῇ μητρὶ αὐτῆς. τί αἰτήσωμαι; ἡ δὲ εἶπεν. τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ βαπτίσου. καὶ εἰσελθοῦσα εὐθέως μετὰ σπουδῆς πρὸς τὸν βασιλέα, ᾐτήσατο λέγουσα, θέλω ἵνα μοι δῷς ἐξαυτῆς ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ βαπτίστου. καὶ περίλυπος γενόμενος ὁ βασιλεὺς διὰ τοὺς ὅρκους, καὶ τοὺς συνανακειμένους, οὐκ ἠθέλησεν αὐτὴν ἀθετῆσαι. καὶ εὐθέως ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς σπεκουλάτορα, ἐκέλευσεν ἐνεχθῆναι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. ὁ δὲ ἀπελθὼν, ἀπεκεφάλισεν αὐτὸν ἐν τῇ φυλακῇ καὶ ἤνεγκεν

(manifestum enim factum est nomen eius) & dicebat Ioannes. Qui baptizabat resurrexit a mortuis, & propterea uirtutes agunt in illo. Alij dicebãt, Helias est, alij uero dicebant, propheta est uel ut unus ex prophetis. Cum audisset aũt, herodes ait. Cui ego præcidi caput Ioannes hic est, ipse surrexit a mortuis. Nam ipse Herodes, missis satellitibus manus iniecerat in Ioannẽ & uinxerat eum in carcere, propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui, quia duxerat eam. Dicebat enim Ioannes Herodi. Nõ licet tibi habere uxorem fratris tui. Herodias autem insidiabatur illi, & uolebat occidere eũ, nec poterat. Herodes enim metuebat Ioannem, sciens eum uirum iustum & sanctum, & obseruabat eum, & audito eo multa faciebat, & libẽter eum audiebat. Et cum dies oportunus accidisset, cũ Herodes in natalicijs cœnã faceret primatibus & tribunis, & primoribus Galilææ, cũq; introisset filia ipsius Herodiadis & saltasset, & placuisset Herodi, simulq; recũbentibus, rex ait puellæ. Pete a me qd̃ uis, & dabo tibi. Et iurauit illi, quicquid a me petieris, dabo tibi usq; ad dimidium regni mei. At illa egressa dixit matri suæ. Quid petam? Illa uero dixit. Caput Ioãnis baptistæ. Et ingressa statim cum festinatione ad regem petiuit dicens. Volo, ut protinus des mihi in disco caput Ioannis baptistæ. Et uehementer dolore affectus rex, propter iusiurandum & eos qui simul accumbebãt noluit eã reijcere. Et confestim rex misso speculatore iussit iferri caput eius. At ille abijt ac decollauit eũ in carcere & attulit

καὶ ἔβαλεν τὸν κεφαλὸν αὐτοῦ ἐπὶ πίνακι,
καὶ ἔδωκεν αὐτὸν τῷ κορασίῳ, καὶ τὸ κοράσιον ἔδωκεν αὐτὸν τῇ μητρὶ αὐτῆς. ¶ Ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἦλθον καὶ ἦραν τὸ πτῶμα αὐτοῦ, καὶ ἔθηκαν αὐτὸ ἐν μνημείῳ. ¶ Καὶ συνάγονται οἱ ἀπόστολοι πρὸς τὸν ΙΗΣΟΥΝ, ¶ καὶ ἀπήγγειλαν αὐτῷ πάντα, ¶ ὅσα ἐποίησαν, ¶ ὅσα ἐδίδαξαν. ¶ Καὶ εἶπεν αὐτοῖς. Δεῦτε ὑμεῖς αὐτοὶ κατ' ἰδίαν εἰς ἔρημον τόπον, καὶ ἀναπαύσασθε ὀλίγον. Ἦσαν γὰρ οἱ ἐρχόμενοι καὶ οἱ ὑπάγοντες πολλοί, καὶ οὐδὲ φαγεῖν εὐκαίρουν. ¶ Καὶ ἀπῆλθεν εἰς ἔρημον τόπον τῷ πλοίῳ κατ' ἰδίαν. ¶ Καὶ εἶδον αὐτοὺς ὑπάγοντας, καὶ ἐπέγνωσαν αὐτὸν πολλοί, ¶ πεζῇ ἀπὸ πασῶν τῶν πόλεων συνέδραμον ἐκεῖ, ¶ καὶ προῆλθον αὐτοὺς, καὶ συνῆλθον πρὸς αὐτόν, ¶ καὶ ἐξελθὼν εἶδεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ πολὺν ὄχλον, ¶ καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι ἦσαν ὡς πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα, καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς πολλά. ¶ Καὶ ἤδη ὥρας πολλῆς γενομένης, προσελθόντες αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγουσιν, ὅτι ἔρημός ἐστιν ὁ τόπος, καὶ ἤδη ὥρα πολλή. ἀπόλυσον αὐτούς, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τοὺς κύκλῳ ἀγροὺς, ¶ κώμας, ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς ἄρτους, τί γὰρ φάγωσιν, οὐκ ἔχουσιν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν. ¶ Καὶ λέγουσιν αὐτῷ. ἀπελθόντες ἀγοράσωμεν δηναρίων διακοσίων ἄρτους, καὶ δώσωμεν αὐτοῖς φαγεῖν; ὁ δὲ λέγει αὐτοῖς. πόσους ἄρτους ἔχετε; ὑπάγετε καὶ ἴδετε. καὶ γνόντες λέγουσιν. πέντε καὶ δύο ἰχθύας. καὶ ἐπέταξεν αὐτοῖς ἀνακλιθῆναι πάντας, συμπόσια συμπόσια ἐπὶ τῷ χλωρῷ χόρτῳ, καὶ ἀνέπεσαν πρασιαὶ πρασιαὶ, ἀνὰ ἑκατόν, καὶ ἀνὰ πεντήκοντα. καὶ λαβὼν τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εὐλόγησεν, καὶ κατέκλασε τοὺς ἄρτους, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἵνα παραθῶσιν αὐτοῖς, καὶ τοὺς δύο ἰχθύας ἐμέρισεν πᾶσιν. καὶ ἔφαγον πάντες

& attulit caput eius in disco, & dedit illud puellæ, & puella dedit illud matri suæ. Quo audito, discipuli ei⁹ uenerũt & sustulerũt cadauer eius, & posuerũt illud in monumento. Et congregantur apostoli ad Iesum, & renunciauerũt ei omnia, & quæ ægissent & q̃ docuissent, & ait illis. Venite uos soli seorsim in desertũ locũ, & requescite pusillũ. Erãt em̃ q uenirent & abirẽt multi. Et ne edẽdi quidẽ oportunitatẽ habebant. Et abijt in desertũ locũ nauigio seorsim. Et uiderunt eos abeuntes, & agnouerunt eũ multi, & itinere pedestri ex oibus ciuitatibus cõcurrerunt illuc, & p̃uenerunt eos, & conuenerunt ad illũ. Et egressus uidit turbã multã Iesus, & affectu misericordiæ tactus est erga eos, quia erant uelut oues nõ habentes pastorẽ. Et cœpit illos docere multa, & cũ iam multũ tpis p̃teriisset, accesserunt ad illũ discipuli eius, dicentes. Desertus est locus, & iã multũ tẽporis est, dimitte illos, ut abeant i circũiacẽtes uillas & uicos, & emãt sibi panes, nam quod edant non habent. At ille respondens ait illis. Date illis uos manducare. Et dixerunt ei. Eũntes emamus ducentis denarijs panes, & demus illis manducare? At ille dicit eis. Quot panes habetis? Ite & uidete. Et cũ cognouissent, dicũt quinq;, & duos pisces. Et p̃cepit illis ut accũbere facerent oẽs, distributis conuiuijs in uiridi herba. Et discubuerunt diuisi in uirida ria centeni & quinquageni. Et acceptis qnq; panib⁹ ac duob⁹ piscib⁹ sublatis i cœlũ oculis bñdixit & fregit panes, deditq; discipl̃is suis ut apponerẽt illis. Et duos pisces diuisit oibus, & mãducaue

γομ πάντες καὶ ἐχορτάσθησαμ, καὶ ἦραμ κλα
σμάτωμ δώδεκα κοφίνους πλήρεις, καὶ ἀ/
πὸ τῶμ ἰχθύωμ. καὶ ἦσαμ οἱ φαγόντες ὡσεὶ
πεντακισχίλιοι ἄνδρες. καὶ εὐθέως ἠνάγκα/
σε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖ-
ον, καὶ προάγειμ πρὸς τὸ πέραμ πρὸς Βηθσαϊ
δά, ἕως αὐτὸς ἀπολύσῃ τὸμ ὄχλομ, καὶ ἀπο/
ταξάμενος αὐτοῖς, ἀπῆλθεμ εἰς τὸ ὄρος προ
σεύξασθαι, καὶ ὀψίας γενομένης, ἦμ τὸ πλοῖομ
ἐν μέσῳ τῆ θαλάσσης, καὶ αὐτὸς μόνος ἐπὶ
τῆ γῆς, καὶ εἶδεμ αὐτοὺς βασανιζομένους ἐν
τῷ ἐλαύνειμ. ἦμ γὰρ ὁ ἄνεμος ἐναντίος αὐ-
τοῖς, καὶ περὶ τετάρτῃμ φυλακὴμ τῆς νυκτὸς
ἔρχεται πρὸς αὐτοὺς περιπατῶμ ἐπὶ τῆς θα
λάσσης, καὶ ἤθελεμ παρελθεῖμ αὐτούς. οἱ δὲ ἰδόν
τες αὐτὸμ περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης,
ἔδοξαμ φάντασμα εἶναι, καὶ ἀνέκραξαμ. πάν/
τες γὰρ αὐτὸμ εἶδομ καὶ ἐταράχθησαμ, καὶ εὐθέως
ἐλάλησεμ μετ' αὐτῶμ, καὶ λέγει αὐτοῖς. θαρσεῖ
τε ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε, καὶ ἀνέβη πρὸς αὐτοὺς
εἰς τὸ πλοῖον, καὶ ἐκόπασεμ ὁ ἄνεμος, καὶ λίαμ
ἐκ περισσοῦ ἐν ἑαυτοῖς ἐξίσαντο, καὶ ἐθαύμα/
ζομ. οὐ γὰρ συνῆκαμ ἐπὶ τοῖς ἄρτοις. ἦμ γὰρ αὐτῶμ
ἡ καρδία πεπωρωμένη, καὶ διαπεράσαντες, ἦλ
θομ ἐπὶ τὴμ γῆμ γεννησαρέθ, καὶ προσωρμί/
σθησαμ. καὶ ἐξελθόντωμ αὐτῶμ ἐκ τοῦ πλοίου,
εὐθέως ἐπιγνόντες αὐτὸμ, περιδραμόντες ὅλην
τὴμ περίχωρομ ἐκείνην, ἤρξαντο ἐπὶ τοῖς κρα/
βάττοις τοὺς κακῶς ἔχοντας περιφέρειμ, ὅπου ἤ/
κουομ. ὅτι ἐκεῖ ὄντι, καὶ ὅπου ἂμ εἰσεπορεύετο, εἰς
κώμας, ἢ πόλεις, ἢ ἀγροὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς
ἐτίθεσαμ τοὺς ἀσθενοῦντας, καὶ παρεκάλουμ αὐτὸμ,
ἵνα κἂμ τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ ἅψωνται,
καὶ ὅσοι ἂμ ἥπτοντο αὐτοῦ, ἐσώζοντο. καὶ συνά/
γονται πρὸς αὐτὸμ οἱ φαρισαῖοι, καί τινες τῶμ γραμ
ματέωμ ἐλθόντες ἀπὸ ἱεροσολύμων, καὶ ἰδόντες
τινὰς τῶμ μαθητῶμ αὐτοῦ, κοιναῖς χερσὶμ τοῦτ'
ἔστιμ, ἀνίπτοις ἐσθίοντας ἄρτους, ἐμέμψαντο.
οἱ γὰρ φαρισαῖοι καὶ πάντες οἱ ἰουδαῖοι,
ἐὰμ μὴ

runt oēs,& ſaturati ſunt.Et ſuſtulerunt fragmentoꝝ duodecim cophinos plenos,& de piſcibus.Erant aūt qui mādu cauerant,quinq; milia uiroꝝ.Et ſtatim coegit diſcipulos ſuos conſcendere nauim, ut præcederent tranſmiſſo mari Bethſaidā, dū ipſe dimitteret turbam. Et cū dimiſiſſet eos,abijt in mōtem ad orandū. Et cū ueſpera eſſet facta, erat nauis in medio mari,& ipſe ſolus in terra, & uidit eos laborantes in remigando,erat em̄ uentus contrarius eis.Et circa quartam uigiliā noctis uenit ad eos ambulans ſup̄ mare,& uolebat p̄terire eos. At illi ut uiderūt eū ambulātē ſup̄ mare,putauerūt phātaſma eſſe,&exclamauerūt. Oēs em̄ uidebāt eū,& cōturbati ſūt.& ſtatim locut⁹ ē cū eis,& dixit eis. Confidite, ego ſū,ne terreamini,Et aſcēdit ad illos i nauim,& cōqeuit uēt⁹, & uehemēter ſupra modū itra ſe ſtupebāt,& admirabāt. Nō em̄ intellexerāt de panib⁹,erat em̄ cor eoꝝ obcecatū.Et cū traieciſſēt,ueuerūt in terrā Genezareth,& applicuerūt. Cūq; egreſſi eſſent de naui,cōtinuoq; agnouiſſent eū,percurrētes uniuerſam undiq; regionē illā, cœperūt in grabatis eos q male habebāt circūferre, cū audiſſēt eū illic eſſe,& q̄cūq; introiſſet in uicos aut i uillas,aut in ciuitates in plateis ponebāt infirmos, & dep̄cabāt eū, ut uel fimbriā ueſtimē ti eius tāgerēt.Et q̄tquot tāgebāt eū ſalui fiebāt. Et cōgregāt ad eū phariſæi, VII & qdā de ſcribis q uenerāt ab Hieroſolymis. Et cū uidiſſent quoſdā ex diſcipulis eius cōmunibus manibus, id eſt non lotis, manducare panes ,uituperauerunt , nam phariſæi,& omnes Iudæi niſi

ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας, οὐκ
ἐσθίουσιν, κρατοῦντες παράδοσιν τῶν πρε
σβυτέρων, καὶ ἀπ' ἀγορᾶς, ἐὰν μὴ βαπτίσωνται,
οὐκ ἐσθίουσιν. καὶ ἄλλα πολλά ἐστιν ἃ παρέ
λαβον κρατεῖν, βαπτισμοὺς ποτηρίων καὶ ξε
σῶν, καὶ χαλκίων, καὶ κλινῶν. καὶ ἐπερω
τῶσιν αὐτὸν οἱ φαρισαῖοι, καὶ οἱ γραμμα
τεῖς. διὰ τί οἱ μαθηταί σου οὐ περιπατοῦσιν
κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων, ἀλλὰ
ἀνίπτοις χερσὶν ἐσθίουσιν τὸν ἄρτον; ὁ δὲ ἀπο
κριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι καλῶς προεφήτευσεν
Ἡσαΐας περὶ ὑμῶν τῶν ὑποκριτῶν, ὡς γέγρα
πται. οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χείλεσίν με τιμᾷ·
ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ·
μάτην δέ σέβονταί με, διδάσκοντες διδα
σκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων. ἀφέντες
γὰρ τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ κρατεῖτε τὴν πα
ράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, βαπτισμοὺς ξεσῶν
καὶ ποτηρίων, καὶ ἄλλα παρόμοια τοιαῦτα
πολλὰ ποιεῖτε, καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς. καλῶς ἀ
θετεῖτε τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ, ἵνα τὴν παρά
δοσιν ὑμῶν τηρήσητε. μωσῆς γὰρ εἶπεν. τί
μα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα σου. καὶ
ὁ κακολογῶν πατέρα, ἢ μητέρα, θανάτῳ τε
λευτάτω. ὑμεῖς δὲ λέγετε, ἐὰν εἴπῃ ἄνθρωπος
τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ κορβᾶν, ὅ ἐστι δῶρον, ὃ ἐ
ὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς. οὐκ ἔτι ἀφίετε αὐ
τὸν οὐδὲν ποιῆσαι τῷ πατρὶ αὐτοῦ, ἢ τῇ μητρὶ
αὐτοῦ, ἀκυροῦντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ τῇ παρα
δόσει ὑμῶν ᾗ παρεδώκατε, καὶ παρόμοια τοι
αῦτα πολλὰ ποιεῖτε. καὶ προσκαλεσάμενος
πάντα τὸν ὄχλον ἔλεγεν αὐτοῖς. ἀκούετέ
μου πάντες καὶ συνίετε. οὐδέν ἐστιν ἔξωθεν
τοῦ ἀνθρώπου εἰσπορευόμενον, εἰς αὐτὸν ὃ
δύναται αὐτὸν κοινῶσαι, ἀλλὰ τὰ ἐκπορευό
μενα ἀπ' αὐτοῦ, ἐκεῖνά ἐστι τὰ κοινοῦντα τὸν
ἄνθρωπον. εἴ τις ἔχει ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.
καὶ ὅτε εἰσῆλθεν εἰς οἶκον ἀπὸ τοῦ ὄχλου ἐπη
ρώτων αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τὴν παραβολήν.

καὶ λέγει

nisi crebro lauerint manus, nō mandu/
cant, tenentes traditionē seniorꝝ. Et a fo
ro uenientes, nisi loti fuerint nō come/
dunt. Et alia multa sunt, q̄ susceperunt
seruanda nempe lotiones calicū & ur/
ceorum & æramentorꝝ & lectorꝝ. De/
inde interrogabant eū pharisæi & scri/
bæ. Quare discipuli tui nō ambulāt iu/
xta traditionem seniorum, sed illotis
manibus manducant panē? At ille re/
spōdēs, dixit eis. Bene, pphetauit Esai- xxix. ca.
as de uobis hypocritis, sicut scriptū est.
Populus hic labijs me honorat, cor aūt
eorꝝ longe est a me, in uanū aūt me co/
lunt, docentes doctrinas præcepta ho/
minū. Nam relicto mandato dei, tene/
tis traditiones hoim, ablutiones urceo/
rum & calicum, & alia similia his facitis
multa. Et dicebat illis. Bene reijcitis p̄/
ceptum dei, ut traditionē uestrā serue/
tis. Moses enim dixit. Honora patrem
tuum & matrem tuam, & qui maledi/
xerit patri uel matri, morte moriatur.
Vos autem dicitis. Si dixerit homo pa
tri uel matri corban, quod est, donum
quodcū q̄ ex me in tuum cedat cōmo/
dum, & præterea non sinitis eum quic/
quam facere patri suo aut matri, & irri
tum facitis uerbum dei per traditionē
uestram quā tradidistis. Et similia hu/
iusmodi multa facitis. Et cum aduocas/
set ad se totam turbā, dicebat illis. Au/
dite me omnes & intelligite, nihil est ex
tra hominem introiens in eum, quod
possit eum coinquinare, sed quæ de ho
mine ꝓcedunt, illa sunt q̄ coinquinant
hoiem. Si qs habet aures audiēdi audi
at. Et cū introisset i domū a turba interro
gabāt eū discipuli eius de similitudine.

Ετ ait illis, Adeo & uos intelligentia ca
retis? Nō dū intelligitis qđ omne extrin
ſecus introiens in hominē, non poteſt
eum coinquinare, quia non intrat in
eius cor, ſed in uentrem, & in ſeceſſum
exit, purgans omnes eſcas? Dicebat au
tem quod ab homine exit, illud coin-
quinat hominem. Ab intus enim de
corde hominum malæ cogitationes p/
cedunt, adulteria. fornicationes, homi-
cidia, furta, auariciæ, fraudes, dolus, im-
pudicitia, oculus malus, conuicia, ſuper
bia, ſtulticia. Omnia hæc mala ab in-
tus procedunt, & inquinant homi-
nem. Et inde ſurgens, abiit in confi-
nia Tyri & Sidonis, & ingreſſus do-
mum neminem uoluit ſcire, & non po-
tuit latere. Mulier enim ſtatim ut au-
diuit de eo, cuius filiola habebat ſpiri-
tum imundum, uenit & procidit ad pe/
des eius. Erat enim mulier græca ſyro-
phœniſſa genere, & rogabat eū ut dæ/
monium eiiceret de filia ſua. Ieſus aūt
dixit illi. Sine prius ſaturari filios. Non
eſt enim bonū ſumere panem filiorū,
& proiicere catellis. At illa reſpondit &
dicit illi. Vtiq; domine, Nam & catelli
comedunt ſub menſa de micis filiorū.
Et ait illi. Propter iſtū ſermonem ua-
de, exiit dæmonium a filia tua. Et cum
abiſſet in domum ſuam, reperit puellā
iacentem ſupra lectum, & dæmoni-
um exiiſſe. Et rurſum egreſſus de fini-
bus Tyri & Sidonis uenit ad mare Ga
lilææ per medios fines decapolis, & ad/
ducunt ei ſurdum, & impeditæ lin/
guæ, & deprecantur eum, ut impo-
nat illi manum, & apprehendens eum
de turba ſeorſim, miſit digitos ſu-
os in

Ο δὲ λέγει αὐτοῖς. οὕτως καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοί ἐστε; οὐ νοεῖτε; ὅτι πᾶν τὸ ἔξωθεν εἰσπορευόμενον εἰς τὸν ἄνθρωπον οὐ δύναται αὐτὸν κοινῶσαι, ὅτι οὐκ εἰσπορεύεται αὐτοῦ εἰς τὴν καρδίαν, ἀλλ' εἰς τὴν κοιλίαν, καὶ εἰς τὸν ἀφεδρῶνα ἐκπορεύεται καθαρίζων πάντα τὰ βρώματα; ἔλεγεν δὲ ὅτι τὸ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ἐκπορευόμενον, ἐκεῖνο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. ἔσωθεν γὰρ ἐκ τῆς καρδίας τῶν ἀνθρώπων οἱ διαλογισμοὶ οἱ κακοὶ ἐκπορεύονται. μοιχεῖαι, πορνεῖαι, φόνοι, κλοπαί, πλεονεξίαι, πονηρία, δόλος, ἀσέλγεια, ὀφθαλμὸς πονηρός, βλασφημία, ὑπερηφανία, ἀφροσύνη. πάντα ταῦτα τὰ πονηρὰ ἔσωθεν ἐκπορεύεται καὶ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ἐκεῖθεν ἀναστὰς, ἀπῆλθεν εἰς τὰ μεθόρια Τύρου καὶ Σιδῶνος. καὶ εἰσελθὼν εἰς οἰκίαν, οὐδένα ἤθελεν γνῶναι, καὶ οὐκ ἠδυνήθη λαθεῖν. Ἀκούσασα γὰρ γυνὴ περὶ αὐτοῦ ἧς εἶχεν τὸ θυγάτριον αὐτῆς πνεῦμα ἀκάθαρτον ἐλθοῦσα προσέπεσεν πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ. ἦν δὲ ἡ γυνὴ Ἑλληνίς, συροφοινίκισσα τῷ γένει, καὶ ἠρώτα αὐτὸν ἵνα τὸ δαιμόνιον ἐκβάλῃ ἐκ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς. Καὶ ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν αὐτῇ. ἄφες πρῶτον χορτασθῆναι τὰ τέκνα. οὐ γάρ καλόν ἐστιν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυναρίοις. Ἡ δὲ ἀπεκρίθη καὶ λέγει αὐτῷ. Ναὶ κύριε. καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ὑπὸ κάτω τῆς τραπέζης ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν παιδίων. Καὶ εἶπεν αὐτῇ. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον, ὕπαγε ἐξελήλυθεν τὸ δαιμόνιον ἐκ τῆς θυγατρός σου. Καὶ ἀπελθοῦσα εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, εὗρεν τὸ δαιμόνιον ἐξεληλυθός. καὶ τὴν θυγατέρα βεβλημένην ἐπὶ τῆς κλίνης. Καὶ πάλιν ἐξελθὼν ἐκ τῶν ὁρίων Τύρου καὶ Σιδῶνος, ἦλθεν πρὸς τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, ἀνὰ μέσον τῶν ὁρίων Δεκαπόλεως, καὶ φέρουσιν αὐτῷ κωφὸν μογιλάλον. καὶ παρακαλοῦσιν αὐτὸν, ἵνα ἐπιθῇ αὐτῷ τὴν χεῖρα. καὶ ἀπολαβόμενος αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὄχλου κατ' ἰδίαν, ἔβαλεν τοὺς δακτύλους αὐτοῦ εἰς τὰ

τον εἰς τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ πτύσας, ἥψατο τῆς γλώσσης αὐτῶν, καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, ἐστέναξεν, καὶ λέγει αὐτῷ ἐφφαθά. ὅ ἐστιν διανοίχθητι, καὶ εὐθέως διηνοίχθησαν αὐτῶν αἱ ἀκοαὶ, καὶ ἐλύθη ὁ δεσμὸς τῆς γλώσσης αὐτῶν, καὶ ἐλάλει ὀρθῶς. καὶ διεστείλατο αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ εἴπωσιν. ὅσον δὲ αὐτὸς αὐτοῖς διεστέλλετο, μᾶλλον περισσότερον ἐκήρυσσον. καὶ ὑπερπερισσῶς ἐξεπλήσσοντο λέγοντες, καλῶς πάντα πεποίηκεν, καὶ τοὺς κωφοὺς ποιεῖ ἀκούειν, καὶ τοὺς ἀλάλους λαλεῖν. ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις παμπόλλου ὄχλου ὄντος, καὶ μὴ ἐχόντων τί φάγωσιν προσκαλεσάμενος ὁ ΙΗΣΟΥΣ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγει αὐτοῖς. σπλαγχνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον, ὅτι ἤδη ἡμέρας τρεῖς προσμένουσίν μοι, καὶ οὐκ ἔχωσιν τί φάγωσιν. καὶ ἐὰν ἀπολύσω αὐτοὺς νήστεις εἰς οἶκον αὐτῶν, ἐκλυθήσοντι ἐν τῇ ὁδῷ. τινὲς γὰρ αὐτῶν μακρόθεν ἥκουσιν. καὶ ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. πόθεν τούτους δυνήσεταί τις ὧδε χορτάσαι ἄρτων ἐπ' ἐρημίας; καὶ ἐπηρώτα αὐτούς. πόσους ἔχετε ἄρτους; οἱ δὲ εἶπον. ἑπτά. καὶ παρήγγειλεν τῷ ὄχλῳ ἀναπεσεῖν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ λαβὼν τοὺς ἑπτὰ ἄρτους εὐχαριστήσας, ἔκλασεν καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς αὐτῶν, ἵνα παραθῶσιν, καὶ παρέθηκαν τῷ ὄχλῳ, καὶ εἶχον ἰχθύδια ὀλίγα, καὶ εὐλογήσας εἶπεν. παραθῆναι καὶ αὐτά. ἔφαγον δὲ καὶ ἐχορτάσθησαν, καὶ ἦραν περισσεύματα κλασμάτων ἑπτὰ σπυρίδας. ἦσαν δὲ οἱ φαγόντες, ὡς τετρακισχίλιοι, καὶ ἀπέλυσεν αὐτούς. καὶ εὐθέως ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτῶν, ἦλθεν εἰς τὰ μέρη δαλμανουθά. καὶ ἐξῆλθον οἱ φαρισαῖοι, καὶ ἤρξαντο συζητεῖν αὐτῷ ζητοῦντες παρ' αὐτοῦ σημεῖον ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ πειράζοντες αὐτόν. καὶ ἀναστενάξας τῷ πνεύματι αὐτοῦ λέγει. τί ἡ γενεὰ αὕτη σημεῖον ἐπιζητεῖ; ἀμὴν λέγω ὑμῖν, εἰ δοθήσεται τῇ γενεᾷ ταύτῃ σημεῖον, καὶ ἀφεὶς αὐτοὺς ἐμβὰς πάλιν εἰς πλοῖον ἀπῆλθεν εἰς τὸ πέραν

os in auriculas eius, & expuens tetigit linguã eius, & suspiciens in cœlũ, ingemuit, & ait illi. Effeta quod est adaperire. Et statim apertæ sunt eius aures, & solutum est uinculũ linguæ eius, & loquebatur recte, & præcepit illis, ne cui dicerent. Sed quo magis ille eis p̃ceperat, hoc potius amplius prædicabãt, & supra modũ stupebãt dicẽtes. Bñ oĩa fecit, & surdos facit audire, & mutos loq.

In diebus illis cũ turba admodũ multa esset, nec haberẽt quod manducarẽt, accersitis ad se Iesus discipulis, ait illis. Misericordia tãgor erga turbã, qa iam triduo manent apud me, nec habent quod manducent, & si dimisero eos ieiunos in domũ suam, deficient in uia. Quidam em̃ ex eis de longinquo uenerunt, Et respõderũt ei discipuli sui. Vnde istos quis poterit hic satiare panib⁹ in solitudine? Et ĩterrogauit eos. Quot panes habetis? Illi uero dixerũt. Septẽ. Et p̃cepit turbæ discumbere super terrã. Et acceptis septẽ panibus cũ gratias egisset fregit & dedit discipulis suis, ut apponerẽt. Et apposuerũt turbæ, & habebãt pisciculos paucos, & cũ bñdixisset iussit apponi & hos. Comederũt ãt & saturati sunt, & sustulerũt q̃ supfuerãt fragmẽta septẽ sportas. Erãt aũt q comederãt ferme q̃ter mille, & dimisit illos. Et mox ĩgress⁹ ĩ nauim cũ discipulis suis, & uenit ĩ ptes Dalmanutha. Et egressi sũt pharisæi, & cœperũt disputare cũ illo q̃rẽtes ab eo signũ e cœlo tẽtãtes eũ, & cũ ingemuisset spũ suo dicit. cur gñatio hæc signũ q̃rit? amẽ dico uobis, si dabit gñatiõi huic signũ, & dimissis illis ĩgressus rurs⁹ naui, abijt traiecto mari

VIII

Si, abiurãtis est

πέραμ, καὶ ἐπελάθοντο λαβεῖν ἄρτους. καὶ εἰ μὴ
ἕνα ἄρτον οὐκ εἶχον μεθ' ἑαυτῶν ἐν τῷ πλοίῳ.
καὶ διεστέλλετο αὐτοῖς λέγων, ὁρᾶτε, βλέπε-
τε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων, καὶ τῆς ζύ-
μης Ἡρῴδου, καὶ διελογίζοντο πρὸς ἀλλήλους
λέγοντες, ὅτι ἄρτους οὐκ ἔχομεν. καὶ γνοὺς
ὁ ΙΗΣΟΥΣ λέγει αὐτοῖς. τί διαλογίζεσθε, ὅτι
ἄρτους οὐκ ἔχετε; οὔπω νοεῖτε, οὐδὲ συνίε-
τε; ἔτι πεπωρωμένην ἔχετε τὴν καρδίαν
ὑμῶν; ὀφθαλμοὺς ἔχοντες οὐ βλέπετε, καὶ ὦ-
τα ἔχοντες οὐκ ἀκούετε; καὶ οὐ μνημονεύετε,
ὅτε τοὺς πέντε ἄρτους ἔκλασα εἰς τοὺς πεν-
τακισχιλίους, πόσους κοφίνους πλήρεις κλασ-
μάτων ἤρατε; λέγουσιν αὐτῷ. δώδεκα, ὅτε δὲ
τοὺς ἑπτὰ εἰς τοὺς τετρακισχιλίους, πόσων σπυ-
ρίδων πληρώματα κλασμάτων ἤρατε; οἱ δὲ
εἶπον. ἑπτά. καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς. πῶς οὐ νοεῖτε;
Καὶ ἔρχεται εἰς Βηθσαϊδάν. καὶ φέρουσιν αὐτῷ τυ
φλὸν, καὶ παρακαλοῦσιν αὐτὸν, ἵνα αὐτοῦ ἅψητ,
καὶ ἐπιλαβόμενος τῆς χειρὸς τοῦ τυφλοῦ, ἐξήγα
γεν αὐτὸν ἔξω τῆς κώμης. καὶ πτύσας εἰς τὰ ὄμ
ματα αὐτοῦ Καὶ ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτῷ, ἐπηρώ
τα αὐτὸν, εἴτι βλέπει. Καὶ ἀναβλέψας ἔλεγεν.
βλέπω τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ὡς δένδρα ὁρῶ
περιπατοῦντας. εἶτα πάλιν ἐπέθηκεν τὰς
χεῖρας ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, καὶ ἐποίη-
σεν αὐτὸν ἀναβλέψαι, καὶ ἀποκατεστάθη, Καὶ
ἀνέβλεψεν τηλαυγῶς ἅπαντας. καὶ ἀπέσ-
τειλεν αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ λέγων. μηδὲ
εἰς τὴν κώμην εἰσέλθῃς, μηδὲ εἴπῃς τινὶ ἐν
τῇ κώμῃ. καὶ ἐξῆλθεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ καὶ οἱ μα-
θηταὶ αὐτοῦ εἰς τὰς κώμας καισαρίας τῆς
Φιλίππου. καὶ ἐν τῇ ὁδῷ, ἐπηρώτα τοὺς μα
θητὰς αὐτοῦ λέγων αὐτοῖς. τίνα με λέγου
σιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι; οἱ δὲ ἀπεκρίθησαν λω-
άννην τὸν βαπτιστὴν, καὶ ἄλλοι Ἠλίαν, ἄλλοι
δὲ ἕνα τῶν προφητῶν. καὶ αὐτὸς λέγει αὐ-
τοῖς. ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι; ἀποκρι
θεὶς ὁ πέτρος, λέγει αὐτῷ. σὺ εἶ ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ.

καὶ ἐπε

mari, & obliti fuerant ſumere panes, & præter unũ panẽ nó habebant ſecũ in naui. Et mandauit illis dicẽs. Videte, cauete a fermento phariſæorꝝ, & a fermẽto Herodis, & diſputabant inter ſeſe dicentes. Panes non habemus, & eo cognito Ieſus dicit illis. Quid diſputatis, quod panes non habetis, nódum animaduertitis nec intelligitis? adhuc obcæcatum habetis cor ueſtrũ? oculos habentes, non cernitis, & aures habentes, nó auditis? & nó meminiſtis, cũ quinq; panes fregiſſem in hominũ quinq; milia, quot cophinos fragmentis implestos ſuſtuliſtis? Dicũt ei, duodecim. Cũ aũt ſeptẽ in quatuor milia. Quot ſportas ex reliqis fragmẽtoꝝ tuliſtis? illi aũt dixerũt ſeptẽ, & dixit illis, Qui fit ut nó itelligatis? Et uenit Bethſaidã, & adducũt illi cæcũ & obſecrãt eũ, ut illũ tangeret, & apphenſa manu cæci eduxit illũ extra uicũ, & cũ expuiſſet in oculos illi⁹ ipoſuiſſetq; illi man⁹, iterrogauit eũ ſi qd uideret, & recepto uiſu dicebat. Video hoies, qm̃ uelut arbores cerno ambulantes. Deinde rurſũ ipoſuit manus ſup oculos illi⁹, & fecit ut uiſũ reciperet & reſtitut⁹ eſt, & denuo uidebat diluci/de oẽs, & dimiſit illũ i domũ ſuã, dicẽs. Neq; i uicũ igrediaris, neq; dixeris cui cp̃i uico. Et egreſſus ẽ Ieſus & diſcipuli illius in uicos ceſariæ, quæ cognominat Philippi, & in uia interrogauit diſcipulos ſuos dicẽs. Quem me dicunt hoies eſſe? Illi uero rn̄derunt, Ioannẽ baptiſtam, & alĩ aliũ, alĩ rurſus unũ de numero pphetarꝝ. Et ipſe dicit illis. at uos quẽ me dicitis eſſe? Reſpõdens autem Petrus, dicit illi. Tu es ille Chriſtus. Et inter-

Laudem Petri magiſtri ſubtiuit Euãgeliſta.

καὶ ἐπετίμησεν αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ λέγωσιν
τὸ περὶ αὐτοῦ, μὴ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς, ὅτι δεῖ
τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν καὶ ἀπο-
δοκιμασθῆναι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ ἀρ-
χιερέων, καὶ γραμματέων, καὶ ἀποκτα-
νθῆναι, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστῆναι, καὶ παῤ
ῥησίᾳ τὸν λόγον ἐλάλει. καὶ προσλαβόμε-
νος αὐτὸν ὁ πέτρος, ἤρξατο ἐπιτιμᾶν αὐτῷ. ὁ δὲ
ἐπιστραφεὶς καὶ ἰδὼν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἐπε-
τίμησε τῷ πέτρῳ λέγων, ὕπαγε ὀπίσω
μου σατανᾶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὰ
τῶν ἀνθρώπων, καὶ προσκαλεσάμενος τὸν
ὄχλον σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς.
ὅς ἂν θέλῃ ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρνησά
σθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολου-
θείτω μοι. ὃς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι
ἀπολέσει αὐτήν. ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ
ἕνεκεν ἐμοῦ, καὶ τοῦ εὐαγγελίου, οὗτος σώσει αὐ-
τήν. τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπος ἐὰν κερδήσῃ
τὸν κόσμον ὅλον, καὶ ζημιωθῇ τὴν ψυχὴν
αὐτοῦ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα
τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; ὃς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με,
καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους ἐν τῇ γενεᾷ ταύτῃ
τῇ μοιχαλίδι καὶ ἁμαρτωλῷ, καὶ ὁ υἱὸς
τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται αὐτόν, ὅταν
ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέ-
λων τῶν ἁγίων. καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς. ἀμὴν
λέγω ὑμῖν, ὅτι εἰσίν τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων,
οἵτινες οὐ μὴ γεύσονται θανάτου ἕως ἂν ἴδω-
σι τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, ἐληλυθυῖαν ἐν δυνά-
μει. καὶ μεθ' ἡμέρας ἓξ παραλαμβάνει ὁ ΙΗΣΟΥΣ
τὸν πέτρον καὶ τὸν ἰάκωβον καὶ τὸν ἰωάννην. καὶ ἀ-
ναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν μό
νους. καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν, καὶ τὰ
ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο στίλβοντα, λευκὰ λίαν ὡς
χιὼν, οἷα γναφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται λευ-
κᾶναι, καὶ ὤφθη αὐτοῖς ἠλίας σὺν μωσῆ, καὶ
ἦσαν συλλαλοῦντες τῷ ΙΗΣΟΥ, καὶ ἀποκριθεὶς
ὁ πέτρος λέγει τῷ ΙΗΣΟΥ. ῥαββεὶ. καλόν
ἐστιν ἡμᾶς

Et interminatus est eis, ne cui dicerent
de se. Et cœpit docere eos, quod opor-
teret filium hominis multa pati, & repro-
bari a senioribus & sūmis sacerdotibus
ac scribis & occidi, & post tres dies resur-
gere. & libere sermonē loquebat'. Et ap
prehendit illū Petrus, cœpitq; increpare
eum. At ille conuersus, & intuitus discipu-
los suos increpauit Petrum, dicens.
Abi post me satana. Non sapis q̄ dei
sunt, sed quæ sunt hominū. Et cum ad
se uocasset turbam una cum discipulis
suis, dixit illis. Quicūq; uult sequi me,
abneget semetipsum & tollat crucē suā
& sequatur me. Nam quisquis uoluerit
animā suam seruare, perdet eam. Quis-
quis aūt perdiderit animā suam causa
mei & euāgelij, hic seruabit eam. Quid
enim profuerit homini, si lucratus fue-
rit mundū totū, & animæ suæ damnū
fecerit? Aut qd daturus est homo, quo
repenset animam suam? Quemcunq;
em̄ puduerit mei ac meorū sermonū in
generatione hac adultera & peccatrice,
& filiū hois pudebit illius, ubi uenerit i
gloria patris sui cum angelis sanctis.

Et dicebat illis. Amē dico uobis. Sūt IX
quidā inter eos q hic stant, q nō gusta-
būt mortē, donec uiderit regnū dei ue-
nisse ī uirtute. Ac post dies sex assumit
Iesus Petrū & Iacobū ac Ioannē, & sub
ducit eos in mōtē excelsum seorsim so-
los, & transformatus fuit coram illis, &
uestimenta illius facta sunt splendida,
& candida ualde, ueluti nix, cūq; candi-
da facere non potest fullo super terrā,
& uisus est illis Helias cum Mose, &
erant colloquentes cū Iesu. Et respon-
dens Petrus, dicit Iesu. Rabbi. Bonum
est nos

ὧδε ὑμᾶς ὧδε εἶναι, καὶ ποιήσωμεν σκηνὰς τρεῖς, σοὶ μίαν, καὶ Μωσεῖ μίαν, καὶ Ἠλίᾳ μίαν. οὐ γὰρ ᾔδει τί λαλήσει. ἦσαν γὰρ ἔκφοβοι. καὶ ἐγένετο νεφέλη ἐπισκιάζουσα αὐτοῖς. καὶ ἦλθεν φωνὴ ἐκ τῆς νεφέλης λέγουσα, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, αὐτοῦ ἀκούετε, καὶ ἐξάπινα περιβλεψάμενοι, οὐκέτι οὐδένα εἶδον, ἀλλὰ τὸν ΙΗΣΟΥΝ μόνον μεθ' ἑαυτῶν. καταβαινόντων δὲ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους διεστείλατο αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ διηγήσωνται ἃ εἶδον, εἰ μὴ ὅταν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ. καὶ τὸν λόγον ἐκράτησαν πρὸς ἑαυτοὺς συζητοῦντες τί ἐστιν τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι; καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν λέγοντες, ὅτι λέγουσιν οἱ γραμματεῖς, ὅτι Ἠλίαν δεῖ ἐλθεῖν πρῶτον. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς. Ἠλίας μὲν ἐλθὼν πρῶτον ἀποκαθιστᾷ πάντα. καὶ πῶς γέγραπται ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πολλὰ πάθῃ καὶ ἐξουδενωθῇ. ἀλλὰ λέγω ὑμῖν, ὅτι Ἠλίας ἐλήλυθεν, καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν, καθὼς γέγραπται ἐπ' αὐτόν. καὶ ἐλθὼν πρὸς τοὺς μαθητάς, εἶδεν ὄχλον πολὺν περὶ αὐτούς, καὶ γραμματεῖς συζητοῦντας αὐτοῖς, καὶ εὐθέως πᾶς ὁ ὄχλος ἰδὼν αὐτὸν ἐξεθαμβήθη, καὶ προστρέχοντες ἠσπάζοντο αὐτόν. καὶ ἐπηρώτησεν τοὺς γραμματεῖς. τί συζητεῖτε πρὸς αὐτούς; καὶ ἀποκριθεὶς εἷς ἐκ τοῦ ὄχλου εἶπεν. διδάσκαλε ἤνεγκα τὸν υἱόν μου πρός σε ἔχοντα πνεῦμα ἄλαλον. καὶ ὅπου ἂν αὐτὸν καταλάβῃ ῥήσσει αὐτόν καὶ ἀφρίζει, καὶ τρίζει τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ καὶ ξηραίνεται. καὶ εἶπον τοῖς μαθηταῖς σου, ἵνα αὐτὸ ἐκβάλωσιν καὶ οὐκ ἴσχυσαν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς αὐτῷ λέγει, ὦ γενεὰ ἄπιστος, ἕως πότε πρὸς ὑμᾶς ἔσομαι; ἕως πότε ἀνέξομαι ὑμῶν; φέρετε αὐτὸν πρός με, καὶ ἤνεγκαν αὐτὸν πρὸς αὐτόν. καὶ ἰδὼν αὐτὸν εὐθέως τὸ πνεῦμα, ἐσπάραξεν αὐτὸν καὶ πεσὼν

est nos hic esse, & faciam⁹ tria tabernacula, tibi unum, & Mosi unū, & Heliæ unum. Non enim sciebat quid loqueretur. Erant enim expauefacti. Et facta est nubes, quæ obumbrauit illis. Et uenit uox e nube dicens. Hic est filius meus dilectus, ipsum audite, & repente, cū circūspexissent nō amplius uiderūt quēq̄, sed solū Iesum esse secū. Porro cū descēderent de mōte mādauit illis, ne cui dicerēt, ea q̄ uiderant, nisi cū filio⁹ hois a mortuis resurrexisset. Ac uerbū hoc tenuerunt apud sese, inter se disputantes, quid esset hoc qđ dixerat a mortuis resurgerē, & interrogabant illū dicentes. Quid est quod scribæ dicūt, Heliam oportere uenire prius? Ille uero respondens dixit illis, Helias quidem ubi uenerit prius restituit oia, & quēad modū scriptū est de filio hois, ut multa patiat', & contēnatur. Verū dico uobis, Heliā uenisse, & fecerūt illi quæcūq; uoluerunt, sicut scriptū erat de illo. Et cum uenisset ad discipulos suos, uidit turbā multā circū illos, & pharisæos disputātes cū illis. Et ptinus uniuersa turba cū uidisset eū obstupuit, & accurrētes saluta uerūt eū, & interrogauit pharisæos, Quid disputatis cū illis? Et rndens un⁹ e turba dixit. Præceptor, adduxi filium meū ad te habentē spūm mutū, & qñcūq; eū corripuerit, lacerat eū, atq; ille spumat, ac stridit dētibus suis, & arescit & dixi discipulis tuis ut eijcerēt, & non potuerunt. At ille rndens ei dicit. O natio icredula. quousq; apud uos ero? quousq; patiar uos? Adduc illum ad me. Et adduxerunt illū ad eū. At uiso illo, cōtinuo spiritus discerpebat eum. Et plapsus

καὶ πεσὼν ἐπὶ τῆς γῆς ἐκυλίετο ἀφρίζων. καὶ
ἐπηρώτησεν τὸν πατέρα αὐτοῦ. πόσος χρό-
νος ἐστὶν, ὡς τοῦτο γέγονεν αὐτῷ; ὁ δὲ εἶπεν.
παιδιόθεν, καὶ πολλάκις αὐτὸν, καὶ εἰς πῦρ
ἔβαλεν, καὶ εἰς ὕδατα, ἵνα ἀπολέσῃ αὐτόν,
ἀλλ' εἴ τι δύνασαι, βοήθησον ἡμῖν σπλαγ-
χνισθεὶς ἐφ' ἡμᾶς. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν αὐτῷ.
τό, εἰ δύνασαι πιστεῦσαι, πάντα δυνατὰ τῷ
πιστεύοντι. καὶ εὐθέως κράξας ὁ πατὴρ τοῦ
παιδίου μετὰ δακρύων ἔλεγεν. πιστεύω κύ-
ριε, βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ. ἰδὼν δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ
ὅτι ἐπισυντρέχει ὄχλος, ἐπετίμησεν τῷ
πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ λέγων αὐτῷ. τὸ
πνεῦμα τὸ ἄλαλον καὶ κωφὸν, ἐγώ σοι ἐπι-
τάσσω, ἔξελθε ἐξ αὐτοῦ, καὶ μηκέτι εἰσέλθῃς
εἰς αὐτόν, καὶ κράξαν, καὶ πολλὰ σπαράξαν
αὐτόν ἐξῆλθεν, καὶ ἐγένετο ὡσεὶ νεκρὸς, ὥς
τε πολλοὺς λέγειν, ὅτι ἀπέθανεν. ὁ δὲ ΙΗ-
ΣΟΥΣ κρατήσας αὐτὸν τῆς χειρὸς, ἤγειρεν αὐτὸν,
καὶ ἀνέστη. καὶ εἰσελθόντα αὐτὸν εἰς οἶκον, οἱ μα
θηταὶ αὐτοῦ ἐπηρώτων αὐτὸν κατ' ἰδίαν, ὅτι ἡ-
μεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν ἐκβαλεῖν αὐτό; καὶ εἶ-
πεν αὐτοῖς. τοῦτο τὸ γένος ἐν οὐδενὶ δύνα-
ται ἐξελθεῖν, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ.
καὶ ἐκεῖθεν ἐξελθόντες, παρεπορεύοντο διὰ τῆς
Γαλιλαίας, καὶ οὐκ ἤθελεν ἵνα τις γνῷ, ἐδίδα
σκεν γὰρ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ ἔλεγεν αὐ
τοῖς, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς
χεῖρας ἀνθρώπων, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν, καὶ
ἀποκτανθεὶς τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται. καὶ
ἦλθεν εἰς Καπερναούμ, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ γενόμε-
νος, ἐπηρώτα αὐτούς τί ἐν τῇ ὁδῷ πρὸς ἑαυτοὺς
διελογίζεσθε; οἱ δὲ ἐσιώπων. πρὸς ἀλλήλους γὰρ
διελέχθησαν. ἐν τῇ ὁδῷ τίς μείζων. καθί
σας, ἐφώνησεν τοὺς δώδεκα, καὶ λέγει αὐτοῖς.
εἴ τις θέλει πρῶτος εἶναι, ἔσται πάντων
ἔσχατος, καὶ πάντων διάκονος, καὶ λα-
βὼν παιδίον, ἔστησεν ἐν μέσῳ αὐτῶν,
καὶ ἐναγκαλισάμενος αὐτὸ, εἶπεν αὐτοῖς.
ος ἐὰν

Et prolapſus in terra uoluebatur ſpu-
más. Et interrogauit patrẽ illius. Quan
tum tẽporis eſt, q̃ hoc accidit ei? At ille
dixit a puero. Et freq̃nter illũ & in ignẽ
abiecit, & in aquas q̃ perderet eũ. Age
ſi qd potes ſubueni nobis miſertus no
ſtri. Ieſus aũt hoc dixit illi. Si potes cre
dere, oia poſſibilia credẽti. Et cõfeſtim
exclamãs pater pueri cũ lachrymis di-
xit, Credo domine, ſuccurre incredulita
ti meæ. Cũ uidiſſet aũt Ieſus, qd turba
ſimul accurreret, icrepauit ſpm̃ imũdũ
dicens illi. Spiritus mute, & ſurde, ego
tibi impero, exi ab eo, & ne poſt hac in
grediaris in illum. Et cum clamaſſet ſpi
ritus, & multum diſcerpiſſet eum, exiuit
& factus eſt tãq̃ mortuus, adeo ut mul
ti dicerent, mortuus eſt. At Ieſus corre-
pta manu illius, erexit eum, & ille ſurre-
xit. Et cum eſſet ingreſſus domũ, diſci-
puli illius interrogabant eum ſeorſim.
Cur nos nõ quiuimus eijcere illum? Et
dixit illis. Hoc genus nulla in re poteſt
exire, niſi per orationẽ & ieiunium. Et
illinc digreſſi, dam iter fecerunt per Ga
lilæam, & nolebat, ut quiſquam ſciret.
Docebat enim diſcipulos ſuos, & dice-
bat illis. Filius hois tradit̃ in manus ho
minũ, & occidẽt eũ, & occiſus, tertio die
reſurget. Et uenit Capernaũ. Et cũ ue-
niſſet in domũ, interrogauit illos, quid
in itinere inter uos diſputabatis? At il-
li ſiluerũt. Nã inter ſe diſputauerãt in-
ter uiam, quis eſſet maior. Et cum con
ſediſſet, accerſiuit duodecim, & dicit il-
lis. Si quis uult primus eſſe, is erit om-
nium poſtremus, & omnium miniſter,
& arreptũ pueꝝ ſtatuit in medio illoꝝ,
& cũ cepiſſet illũ i ulnas ſuas, dixit illis.

Quiſqs

ος ἐὰν ἓν τῶν τοιούτων παιδίων δέξηται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου ἐμὲ δέχεται. καὶ ὃς ἐὰν ἐμὲ δέξηται, οὐκ ἐμὲ δέχεται, ἀλλὰ τὸν ἀποστείλαντά με. ἀπεκρίθη δὲ ἰωάννης λέγων. διδάσκαλε, εἴδομέν τινα ἐν τῷ ὀνόματί σου ἐκβάλλοντα δαιμόνια, ὃς οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν, καὶ ἐκωλύσαμεν αὐτόν, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν. μὴ κωλύετε αὐτόν. οὐδεὶς γάρ ἐστιν, ὃς ποιήσει δύναμιν ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, καὶ δυνήσεται ταχὺ κακολογῆσαί με. ὃς γὰρ οὐκ ἔστι καθ' ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐστιν. ὃς γὰρ ἂν ποτίσῃ ὑμᾶς ποτήριον ὕδατος ἐν ὀνόματί μου, ὅτι ΧΡΙΣΤΟΥ ἐστέ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ. καὶ ὃς ἐὰν σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ, καλόν ἐστιν αὐτῷ μᾶλλον εἰ περίκειται λίθος μυλικὸς περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ καὶ βέβληται εἰς τὴν θάλασσαν. καὶ ἐὰν σκανδαλίζῃ σε ἡ χείρ σου, ἀπόκοψον αὐτήν. καλόν σοί ἐστιν κυλλὸν εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, ἢ τὰς δύο χεῖρας ἔχοντα, ἀπελθεῖν εἰς τὴν γέενναν, εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον, ὅπου ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται. καὶ ἐὰν ὁ πούς σου σκανδαλίζῃ σε, ἔκβαλε αὐτόν. καλόν σοί ἐστιν μονόφθαλμον εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, ἢ δύο ὀφθαλμοὺς ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός, ὅπου ὁ σκώληξ οὐ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται. πᾶς γὰρ πυρὶ ἁλισθήσεται, καὶ πᾶσα θυσία ἁλὶ ἁλισθήσεται. καλὸν τὸ ἅλας, ἐὰν δὲ τὸ ἅλας ἄναλον γένηται, ἐν τίνι αὐτὸ ἀρτύσετε; ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς ἅλας, καὶ εἰρηνεύετε ἐν ἀλλήλοις.

Καὶ ἐκεῖθεν ἀναστὰς ἔρχεται εἰς τὰ ὅρια τῆς ιουδαίας

Quisquis unũ ex talib⁹ pueris, recepe/rit in noie meo, me recipit, & quicumq; me recipit, nõ me recipit, sed eũ q misit me. Rñdit aũt Ioannes, dicens. Præce/ptor, uidimus quẽdã in noie tuo eijcere dæmonia, & nõ seqt nos, & phibuim⁹ illũ, ppterea qd nõ seqt nos. At Iesus ait, nõ phibeatis illũ. Null⁹ em̃ est qui si fecerit uirtutẽ in noie meo & possit cito male loq de me. Qui em̃ non ẽ ad/uersus nos, p nobis ẽ. Quisqs em̃ potũ dederit uobis calicẽ aquæ frigidæ i noie meo qd sitis Christi, amẽ dico uobis, Nequaq; perditur⁹ est mercedẽ suã. Et quisquis offenderit unũ ex pusillis qui credũt in nos, meli⁹ foret illi, si circũ da-ret saxũ molare circa ceruicẽ ei⁹, & abij ceret in mare. Et si tibi fuerit obstaculo man⁹ tua amputa illã. Bonũ ẽ tibi mu tilũ ad uitã ingredi, potius q̃ duas ma uns habentẽ abire in gehennam in ig-nẽ inextinguibilẽ, ubi uermis illor; nõ moritr, & ignis nõ extinguet. Et si pes tuus fuerit tibi obstaculo, amputa illũ. Bonũ est ut ingrediaris ad uitã æternã claudus, potius q̃ duos pedes habens mittaris in gehennã in ignẽ inextingui bilẽ, ubi uermis illorũ nõ moritur, & ig nis nõ extinguet. Et si oculus tuus tibi obstaculo est, erue illũ. Bonũ est tibi, ut unoculus introeas in regnũ dei, potius q̃ ut duos oculos habẽs mittaris in ge ennam ignis, ubi uermis nõ moritur, & ignis non extinguitur. Nam omnis homo igne salietur, & omnis uictima. sale salietr. Bonũ est sal, Cætex si sal in sulsũ fuerit, in quo ipsũ cõdietr? habete in uobisipsis salẽ, & pacifice uiuite iter uos. Et cũ inde surrexisset uenit i fines

X. Iudææ

ἰουδαίας διὰ τοῦ πέραν τοῦ ἰορδάνου, καὶ συμπορεύ
ονται πάλιν ὄχλος πολὺς πρὸς αὐτοὺς καὶ ὡς εἰώ
θει πάλιν ἐδίδασκεν αὐτοῦς. Καὶ προσελθόντες
φαρισαῖοι, ἐπηρώτησαν αὐτοῦ. εἰ ἔξεστιν ἀνδρὶ γυ
ναῖκα ἀπολῦσαι, πειράζοντες αὐτοῦ. ὁ δὲ ἀποκρι
θεὶς, εἶπεν αὐτοῖς. τί ὑμῖν ἐνετείλατο μωσῆς;
οἱ δὲ εἶπον. μωσῆς ἐπέστρεψεν βιβλίον ἀπορα
σίου γράψαι καὶ ἀπολῦσαι. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ΙΗ
ΣΟΥΣ, εἶπεν αὐτοῖς. πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν
ὑμῶν ἔγραψεν ὑμῖν τὴν ἐντολὴν ταύτην. ἀπὸ
δὲ ἀρχῆς κτίσεως, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐ
τοὺς ὁ θεὸς, ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος
τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολ
ληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσον
ται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν, ὥστε οὐκ ἔτι εἰσὶ
δύο, ἀλλὰ μία σὰρξ. ὃ οὖν ὁ θεὸς συνέζευξεν,
ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. Καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ πά
λιν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπηρώτη
σαν αὐτόν, καὶ λέγει αὐτοῖς. ὃς, ἐὰν ἀπολύ
σῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ γαμήσῃ ἄλλην
μοιχᾶται ἐπ' αὐτήν. καὶ ἐὰν γυνὴ ἀπολύ
σῃ τὸν ἄνδρα αὐτῆς, καὶ γαμηθῇ ἄλλῳ μοι
χᾶται. Καὶ προσέφερον αὐτῷ παιδία, ἵνα
ἅψηται αὐτῶν. οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπετίμων τοῖς
προσφέρουσιν. ἰδὼν δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ἠγανά
κτησεν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. ἄφετε τὰ παι
δία ἔρχεσθαι πρός με, μὴ κωλύετε αὐτά,
τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ.
Ἀμὴν λέγω ὑμῖν. ὃς ἐὰν μὴ δέξηται τὴν
βασιλείαν τοῦ θεοῦ ὡς παιδίον, οὐ μὴ εἰσέλ
θῃ εἰς αὐτήν. Καὶ ἐναγκαλισάμενος αὐτὰ,
τιθεὶς τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτὰ, εὐλόγησεν αὐτά.
Καὶ ἐκπορευομένου αὐτοῦ εἰς ὁδὸν προσδρα
μὼν εἷς, καὶ γονυπετήσας αὐτὸν, ἐπηρώτα
αὐτὸν. Διδάσκαλε ἀγαθὲ. τί ποιήσω ἵνα ζω
ὴν αἰώνιον κληρονομήσω; ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν
αὐτῷ. τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς
εἰ μὴ εἷς ὁ θεὸς. τὰς ἐντολὰς οἶδας, μὴ μοι
χεύσεις, μὴ φονεύσεις, μὴ κλέψεις, μὴ ψευδο
μαρτυρήσεις

Iudææ per regionē quæ est ultra Iorda
nem, & conueniunt rursum turbæ ad
illum, & sicut consueuerat rursum doce
bat eos, & adeuntes pharisæi interroga
bant illum. Licet ne uiro uxorem repu
diare? tentātes illū. At ille rn̄dens, dixit
illis. Quid uobis mandauit Moses?
At illi dixerunt. Moses permisit libel
lum repudij scribere, ac dimittere. Et re
spondens Iesus dixit illis. Ad duriciam
cordis uestri, scripsit uobis mandatū
istud. Cæteꝝ ab initio creatiōis mascu
lum & fœminā fecit illos deus. propter
hoc relinquet homo patrē suū & matrē
& adhærebit uxori suæ, & erunt duo in
carnē unam, itaq; nō iam sunt duo, sed
una caro. Quod igit' de⁹ copulauit, ho
mo ne separet. & in domo rursum disci
puli illi⁹ eadē de re interrogauerūt illū.
& dicit illis. Quicūq; repudiauerit uxo
rem suā, & duxerit aliā, adulteriū cōmit
tit aduersus illā. Et si mulier repudiaue
rit uirū suū, & nupserit alteri, adulteriū
cōmittit. Et adduxerūt illi puellos ut tā
geret illos, Discipuli uero increpabant
eos q adducebāt. Cū uidisset aūt Iesus
indignatus est, & dixit illis. Sinite puel
los uenire ad me, ne ꝓhibete illos, taliū
em̄ est regnum dei. Amen dico uobis.
Quicūq; nō acceperit regnū dei tanq̄
puellus, haudq̄q̄ īgrediet' ī illud. Et cū
cœpisset illos in ulnas, īpositis manib⁹
sup illos bn̄dixit eis. Et cū exiret in uiā
accurrit qdā ac genua flexit illi, & īter
rogabat eū. p̄ceptor bone, qd faciā, ut
uitā æternā possideā? Iesus aūt dixit il
li. Cur me dicis bonū. Nemo bon⁹, nisi
un⁹ deus. Præcepta nosti. Ne cōmittas
adulteriū, ne occidas, ne fureris, ne falsū

I testimonium

μαρτυρήσῃς, μὴ ἀποστερήσῃς. τίμα τὸν πα-
τέρα σου καὶ τὴν μητέρα. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶ-
πεν αὐτῷ. διδάσκαλε, ταῦτα πάντα ἐφυλα-
ξάμην ἐκ νεότητός μου. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ ἐμβλέ-
ψας αὐτῷ, ἠγάπησεν αὐτόν, καὶ εἶπεν αὐτῷ.
Ἕν σοι ὑστερεῖ. ὕπαγε ὅσα ἔχεις πώλησον, καὶ
δὸς τοῖς πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρα-
νῷ, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι, ἄρας τὸν σταυρόν.
ὁ δὲ συγνάσας ἐπὶ τῷ λόγῳ, ἀπῆλθεν λυ-
πούμενος. ἦν γὰρ ἔχων κτήματα πολλά. καὶ
περιβλεψάμενος ὁ ΙΗΣΟΥΣ, λέγει τοῖς μαθη-
ταῖς αὐτοῦ. πῶς δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔ-
χοντες εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελεύ-
σονται. οἱ δὲ μαθηταὶ ἐθαμβοῦντο ἐπὶ τοῖς
λόγοις αὐτοῦ. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ πάλιν ἀποκρι-
θεὶς λέγει αὐτοῖς. τέκνα, πῶς δύσκολόν ἐστιν
τοὺς πεποιθότας ἐπὶ τ̄ χρήμασιν, εἰς τ̄ βα-
σιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελθεῖν. εὐκοπώτερόν ἐστιν
κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς τῆς ῥαφίδος εἰ-
σελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τ̄ θεοῦ
εἰσελθεῖν. οἱ δὲ, περισσῶς ἐξεπλήσσοντο, λέγον
τες πρὸς ἑαυτούς. καὶ τίς δύναται σωθῆναι;
ἐμβλέψας δὲ αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. λέγει. παρὰ
ἀνθρώποις ἀδύνατόν ἐστιν, ἀλλ' οὐ παρὰ θεῷ.
καὶ ἤρξατο ὁ πέτρος λέγειν αὐτῷ. ἰδοὺ ἡ-
μεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμέν
σοι. ἀποκριθεὶς ὁ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, εἶπεν. Ἀμὴν λέγω
ὑμῖν. οὐδείς ἐστιν, ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελ-
φούς, ἢ ἀδελφάς, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ γυναῖ-
κα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγροὺς, ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τ̄ εὐαγγε-
λίου, ἐὰν μὴ λάβῃ ἑκατονταπλασίονα νῦν,
ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ οἰκίας, καὶ ἀδελφοὺς,
καὶ ἀδελφὰς, καὶ μητέρας, καὶ τέκνα, καὶ ἀ-
γροὺς μετὰ διωγμῶν, καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ
ἐρχομένῳ ζωὴν αἰώνιον. πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶ
τοι ἔσχατοι, καὶ οἱ ἔσχατοι πρῶτοι. ἦσαν δὲ
ἐν τῇ ὁδῷ ἀναβαίνοντες εἰς ἱεροσόλυμα,
καὶ ἦν προάγων αὐτοὺς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, καὶ ἐθαμ
βοῦντο, καὶ ἀκολουθοῦντες ἐφοβοῦντο.
καὶ παρα-

testimonium dicas. ne fraudes, honora
patrē tuū & matrē. At ille respondens
dixit illi. Præceptor, hec omnia seruaui,
ab adolescentia mea. Iesus aūt intuitus
illū, dilexit eū, & dixit illi. Vnū tibi de-
est. Abi, quæcumq; habes uende, & da
pauperibus, & habebis thesaurū in cœ
lo, & ueni sequere me, sublata cruce. At
ille tristis redditus, ꝓpter sermonē, di-
scedebat dolens. Erat em̄ habens pos-
sessiones multas. Vt cum circumspexis-
set Iesus, dicit discipulis suis, Q̄ diffi-
culter ī qui pecunias habent in regnū
dei intrabūt. Discipuli uero obstupue-
runt super uerbis illi⁹. At Iesus rursum
respōdens dicit illis. Filī, c̄ difficile est
eos qui fiduciam habent in pecuniis
regnum dei ingredi. Facilius est came-
lum per foramen acus ingredi, c̄ di-
uitem in regnum dei ingredi. Illi uero
supra modum admirati sunt, dicentes
inter sese. Et quis potest fieri saluus? In
tuitus aūt Iesus illos dicit. Apud hoies
impossibile, non apud deū, nā oia pos-
sibilia sunt apud deū. Et cœpit Petrus
dicere illi. Ecce reliquimus omnia, & se-
cuti sumus te. Respondens autem Ie-
sus dixit. Amē dico uobis. Nullus est q̄
reliquit domū, aut fratres, aut sorores,
aut patrē, aut matrē, aut uxorē, aut libe
ros, aut agros mea causa & euangelij,
nisi recipiat centupla nunc in tempore
hoc, domus, & fratres, & sorores, & ma-
tres, & liberos, & agros cū persecutioni
bus, ac in sæculo uenturo uitā æternā.
Multi aūt primi erunt postremi, & po-
stremi primi. Erāt aūt in uia ascenden-
tes Hierosolymam. & p̄cedebat illos Ie
sus, & stupebant, & sequentes timebāt.
Et assumptis

καὶ παραλαβὼν ὁ ΙΗΣΟΥΣ πάλιν τοὺς δώ/
δεκα, ἤρξατο αὐτοῖς λέγειν τὰ μέλλοντα αὐ/
τῷ συμβαίνειν. ὅτι ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἰε/
ροσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθή/
σεται τοῖς ἀρχιερεῦσιν, καὶ τοῖς γραμματεῦ/
σιν, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὸν θανάτῳ, καὶ
παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν, καὶ ἐμ/
παίξουσιν αὐτῷ, καὶ μαστιγώσουσιν αὐτὸν,
καὶ ἐμπτύσουσιν αὐτῷ, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτόν
καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται. καὶ προσπο
ρεύονται αὐτῷ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης οἱ υἱοὶ Ζεβε
δαίου λέγοντες. Διδάσκαλε, θέλομεν ἵνα ὃ ἐ
ὰν αἰτήσωμεν, ποιήσῃς ἡμῖν. ὁ δὲ εἶπεν αὐ/
τοῖς, τί θέλετε ποιῆσαί με ὑμῖν; οἱ δὲ εἶπαν αὐ
τῷ. δὸς ἡμῖν ἵνα εἷς ἐκ δεξιῶν σου καὶ εἷς ἐξ
εὐωνύμων σου καθίσωμεν ἐν τῇ δόξῃ σου. ὁ
δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν αὐτοῖς. οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖ/
σθε. δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ πίνω,
καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι βαπτισθῆ
ναι; οἱ δὲ εἶπαν αὐτῷ. δυνάμεθα. ὁ δὲ ΙΗΣΟΣ εἶ
πεν αὐτοῖς. τὸ μὲν ποτήριον ὃ ἐγὼ πίνω πίε/
σθε, καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι βαπτι
σθήσεσθε. τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν μου, καὶ ἐξ εὐ
ωνύμων μού οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς
ἡτοίμασται. καὶ ἀκούσαντες οἱ δέκα ἤρξαντο ἀ/
γανακτεῖν περὶ Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου. ὁ δὲ ΙΗ/
ΣΟΥΣ προσκαλεσάμενος αὐτοὺς λέγει αὐτοῖς.
οἴδατε ὅτι οἱ δοκοῦντες ἄρχειν τῶν ἐθνῶν κα
τακυριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ μεγάλοι αὐτῶν κα
τεξουσιάζουσιν αὐτῶν, οὐχ οὕτως δέ ἐσται ἐν ὑ
μῖν ἀλλ' ὃς ἐὰν ὑμῶν θέλῃ γενέσθαι μέγας
ἐν ὑμῖν, ἔσται διάκονος ὑμῶν, καὶ ὃς ἂν θέλῃ
ὑμῶν γενέσθαι πρῶτος, ἔσται πάντων δοῦ/
λος. καὶ γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ
ἦλθεν διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ
δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ
πολλῶν. καὶ ἔρχεται εἰς Ἰερῖχω, καὶ
ἐκπορευομένου αὐτοῦ ἀπὸ Ἰερῖχω, καὶ
τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ ὄχλου ἱκα/
νοῦ,

Et assumptis Iesus rursũ duodecim, cœ
pit illis dicere, q̃ sibi euentura essent. Ec
ce ascendimus Hierosolymam, & filius
hominis tradet principibus sacerdotũ
& scribis, & condẽnabunt illũ morti, &
tradẽt illã gentibus, & illudent illi, & fla
gellabunt eum, & inspuent in illũ, & oc
cident eum, & tertia die resurget. Et ac
cedunt ad eum Iacobus & Ioannes fi,
lij Zebedæi, dicentes. Præceptor, uolu
mus ut quicquid petierimus, facias no
bis. Ille uero dixit eis. Quid me uultis
facere uobis? Illi uero dixerunt ei. Da
nobis, ut unus a dextris tuis, & unus a
sinistris tuis sedeamus in gloria tua, Ie
sus aũt dixit illis. Nescitis quid petatis
Potestis bibere calicem quẽ ego bibo,
& baptismate quo ego baptizor bapti
zari? At illi dixerũt ei. Possumus. Iesus
aũt dixit illis. Calicem quidẽ quẽ ego
bibo bibetis, & baptismate quo ego ba
ptizor baptizabimini. Cæterũ sedere a
dextris ac sinistris meis, nõ est meũ da
re, sed qbus paratũ est. Et cũ audissent
decem cœperunt indignari de Iacobo
& Ioanne. Iesus aũt cũ uocasset eos ad
se dicit illis. Scitis, quod qui uidentur im
perare gentibus, dominiũ exercent ad
uersus illas. Et qui magnates sunt inter
eos potestatẽ exercent in illos. Verum
non sic erit inter uos, sed quicũq; uolue
rit ex uobis fieri magnus inter uos, erit
minister uester. Et quicũq; uoluerit ex
uobis esse primus, erit omniũ seruus.
Nam & filius hominis nõ uenit ut sibi
ministraretur, sed ut ministraret, & da
ret animã suã redẽptionẽ p multis. Et
uenit Hiericho, & cum egrederetur ab
Hiericho, ac discipuli illius & turba co/

νοῦ υἱὸς τιμαίου βαρτιμαῖος ὁ τυφλὸς ἐκάθη
το παρὰ τὴν ὁδὸν προσαιτῶν. καὶ ἀκούσας
ὅτι ΙΗΣΟΥΣ ὁ ναζαρηνός ἐστιν, ἤρξατο κράζειν
καὶ λέγειν. υἱὲ δαβὶδ ΙΗΣΟΥ ἐλέησόν με. καὶ
ἐπετίμων αὐτῷ πολλοὶ, ἵνα σιωπήσῃ, ὁ δὲ
πολλῷ μᾶλλον ἔκραζεν. υἱὲ δαβὶδ ἐλέησόν
με. καὶ στὰς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, εἶπεν αὐτὸν φωνηθῆ
ναι, καὶ φωνοῦσιν τὸν τυφλὸν λέγοντες αὐ-
τῷ. θάρσει, ἔγειραι φωνεῖ σε. ὁ δὲ ἀποβαλὼν
τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ ἀναστὰς ἦλθεν πρὸς τὸν ΙΗ-
ΣΟΥΝ. καὶ ἀποκριθεὶς λέγει αὐτῷ ὁ ΙΗΣΥΣ.
τί θέλεις ποιήσω σοι; ὁ δὲ τυφλὸς εἶπεν αὐ-
τῷ. ῥαββονί, ἵνα ἀναβλέψω. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶ-
πεν αὐτῷ. ὕπαγε, ἡ πίστις σου σέσωκέν σε, καὶ
εὐθέως ἀνέβλεψεν, καὶ ἠκολούθει τῷ ΙΗΣΟΥ
ἐν τῇ ὁδῷ. καὶ ὅτε ἐγγίζουσιν εἰς ἱερουσα-
λήμ, εἰς βηθφαγὴ καὶ βηθανίαν πρὸς τὸ ὄ-
ρος τῶν ἐλαιῶν, ἀποστέλλει δύο τῶν μαθη-
τῶν αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτοῖς. ὑπάγετε εἰς
τὴν κώμην τὴν κατέναντι ὑμῶν καὶ εὐθέ-
ως εἰσπορευόμενοι εἰς αὐτὴν, εὑρήσετε πῶ-
λον δεδεμένον ἐφ' ὃν οὐδεὶς ἀνθρώπων κεκά
θικεν. λύσαντες αὐτὸν ἀγάγετε. καὶ ἐάν τις ὑμῖν
εἴπῃ τί ποιεῖτε τοῦτο, εἴπατε ὅτι ὁ κύριος αὐ
τοῦ χρείαν ἔχει, καὶ εὐθέως αὐτὸν ἀποστελεῖ ὧ-
δε. ἀπῆλθον δὲ καὶ εὗρον πῶλον δεδεμένον
πρὸς τὴν θύραν ἔξω, ἐπὶ τοῦ ἀμφόδου, καὶ
λύουσιν αὐτόν, καί τινες τῶν ἐκεῖ ἑστηκότων,
ἔλεγον αὐτοῖς. τί ποιεῖτε λύοντες τὸν πῶ-
λον; οἱ δὲ εἶπον αὐτοῖς καθὼς ἐνετείλατο ὁ
ΙΗΣΟΥΣ, καὶ ἀφῆκαν αὐτούς. καὶ ἤγαγον τὸν
πῶλον πρὸς τὸν ΙΗΣΟΥΝ, καὶ ἐπέβαλον αὐ-
τῷ τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ ἐκάθισεν ἐπ' αὐτόν.
πολλοὶ δὲ τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἔστρωσαν εἰς τὴν
ὁδόν. ἄλλοι δὲ στιβάδας ἔκοπτον ἐκ τῶν δέν-
δρων, καὶ ἐστρώννυον εἰς τὴν ὁδόν. καὶ οἱ προ-
άγοντες, καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες, ἔκραζον λέγον-
τες. ὡσαννὰ εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνό
ματι κυρίου, εὐλογημένη ἡ ἐρχομένη βασι-
λεία

pioſa filius Timæi Bartimæus cæcus ſedebat iuxta uiam mendicans. Et cum audiſſet quod Ieſus nazarenus eſſet cœpit clamare, & dicere. Fili Dauid Ieſu, miſerere mei. Et increpabāt illum multi, ut taceret. At ille multo magis clamabat. Fili Dauid, miſerere mei. Et ſtetit Ieſus, ac iuſſit illum uocari, & uocant cæcum dicentes illi. Bono animo eſto, ſurge, uocat te. Ille uero abiecto pallio ſuo ſurrexit & uenit ad Ieſum. Et reſpōdēs dicit illi Ieſus. Quid uis faciā tibi. Cæcus aūt dixit ei. Raboni, ut uiſum recipiam. Ieſus aūt dixit illi. Abi, fides tua ſaluū te fecit, & protinus recepit uiſum & ſequebatur Ieſum in uia:

Et cū appropinquant Hieroſolymā ad Bethfage & Bethaniā iuxta montē oliuaꝝ, emittit duos e diſcipulis ſuis & dicit illis. Abite in uicū qui contra uos eſt, & ſtatim ingrediētes in illū, inuenietis pullū alligatū, ſupra quē nullus hominū ſedit, ſoluite eū & adducite. Et ſi quis uobis dixerit. Cur facitis hoc? Dicite quod dñs eo opus habet. Et continuo illū mittet huc. Abierunt aūt & inuenerunt pullū alligatum iuxta ianuā foris in biuio, & ſoluunt illū, & nōnulli eoꝝ qui illic ſtabāt dicebant illis. Quid facitis ſoluentes pullū. At illi dixerunt eis quēadmodū p̄ceperat Ieſus, & ſinebant illos, & adduxerūt pullū ad Ieſū, & iniecerūt illi ueſtimēta ſua, & ſedit ſuper illū. Multi uero ueſtimēta ſua ſternebant in uiā. Alij uero frondes incidebant ex arboribus, & ſternebāt in uiā, & q p̄cedebant & qui ſequebant clamabant, dicētes. Hos anna. Benedictus q uenit in noīe dñi. Bñdictū qd uenit regnum XI

λεία ἐν ὀνόματι κυρίου τοῦ παιδὸς ἡμῶν Δαβὶδ ὡς ἀννᾶ ἐν τοῖς ὑψίστοις. Καὶ εἰσῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ κύριος καὶ εἰς τὸ ἱερόν. καὶ περιβλεψάμενος πάντα, ὀψίας ἤδη οὔσης τῆς ὥρας, ἐξῆλθεν εἰς Βηθανίαν μετὰ τῶν δώδεκα. Καὶ τῇ ἐπαύριον ἐξελθόντων αὐτῶν ἀπὸ Βηθανίας ἐπείνασεν. καὶ ἰδὼν συκῆν μακρόθεν ἔχουσαν φύλλα ἦλθεν εἰ ἄρα εὑρήσει τι ἐν αὐτῇ. καὶ ἐλθὼν ἐπ' αὐτῇ, οὐδὲν εὗρεν εἰ μὴ φύλλα. οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σύκων. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, εἶπεν αὐτῇ. μηκέτι ἐκ σοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μηδεὶς καρπὸν φάγοι, καὶ ἤκουον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Καὶ ἔρχονται εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ εἰσελθὼν ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἰς τὸ ἱερὸν, ἤρξατο ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας, καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ. καὶ τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν, καὶ τὰς καθέδρας τῶν πωλούντων τὰς περιστερὰς κατέστρεψεν. καὶ οὐκ ἤφιεν, ἵνα τις διενέγκῃ σκεῦος διὰ τοῦ ἱεροῦ. καὶ ἐδίδασκεν λέγων αὐτοῖς. οὐ γέγραπται; ὅτι ὁ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν; ὑμεῖς δὲ ἐποιήσατε αὐτὸν σπήλαιον λῃστῶν. Καὶ ἤκουσαν οἱ γραμματεῖς, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ ἐζήτουν πῶς αὐτὸν ἀπολέσωσιν, ἐφοβοῦντο γὰρ αὐτὸν, ὅτι πᾶς ὁ ὄχλος ἐξεπλήσσετο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. Καὶ ὅτε ὀψὲ ἐγένετο, ἐξεπορεύετο ἔξω τῆς πόλεως. καὶ πρωὶ παραπορευόμενοι εἶδον τὴν συκῆν ἐξηραμμένην ἐκ ῥιζῶν, καὶ ἀναμνησθεὶς ὁ Πέτρος, λέγει αὐτῷ. ῥαββεί. ἴδε ἡ συκῆ ἣν κατηράσω ἐξήρανται. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, λέγει αὐτοῖς. ἔχετε πίστιν θεοῦ. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὃς ἂν εἴπῃ τῷ ὄρει τούτῳ ἄρθητι, καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ μὴ διακριθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ πιστεύσῃ ὅτι ἃ λέγει γίνεται, ἔσται αὐτῷ ὃ ἐὰν εἴπῃ, διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν. πάντα ὅσα ἂν προσεύχόμενοι αἰτῆσθε, πιστεύετε

gnum in nomine dñi patris noſtri Dauid, hoſanna in altiſſimis, & ingreſſus eſt Hieroſolymā dñs & in templū, & cū circūſpexiſſet omnia, iamq; tempus eſſet ueſpertinū egreſſus eſt in Bethaniam cum duodecim, & poſtero die cum exiſſet a Bethania eſuriit, & cum uidiſſet arborē fici procul, habentem folia, uenit ſi forte inueniret aliquid in illa, & cum ueniſſet ad illam, nihil inuenit niſi folia. Non enim erat tempus ficorū. Et reſpōdens Ieſus dixit ficui. Ne poſt hac ex te in æternū quiſq; fructū edat. Et audiebant diſcipuli illius, & ueniunt Hieroſolymā. Et ingreſſus Ieſus in tēplū cœpit eiicere eos, qui uendebant & emebāt in tēplo, & mēſas argētariorū, & ſedes uendentiū columbas ſubuertit, & non permiſit ut quiſq; deportaret uas per templū, & docebat dicens illis. Nonne ſcriptū eſt, domus mea domus orationis uocabitur omnibus gentibus? Vos aūt feciſtis eam ſpeluncam latronū. Et audierunt ſcribæ & principes ſacerdotū, & quærebāt quomodo illū pderent. Timebant em̄ eū q̄ tota turba ſtuperet doctrinā illius. Et cū ueſpera eſſet facta, egreſſus eſt Ieſus e ciuitate & mane ptereūtes uiderūt ficū exaruiſſe radicit⁹, & recordat⁹ Petrus dicit. Rabbi, ecce ficus illa quā execrat⁹ es exaruit. Et reſpōdens Ieſus dicit illis. Habete fidem dei. Amen dico uobis q; quicūq; dixerit monti huic tollere, & mittere ī mare, & nō hæſitauerit ī corde ſuo, ſed crediderit, futurum quicquid dixerit, erit illi quicquid dixerit. Propterea dico uobis, quæcumq; orantes petitis

πιστεύετε, ὅτι λαμβάνετε καὶ ἔσται ὑμῖν.
καὶ ὅταν στήκητε προσευχόμενοι ἀφίετε εἴ-
τι ἔχετε κατά τινος, ἵνα καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν
ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀφῇ ὑμῖν τὰ παραπτώ-
ματα ὑμῶν. καὶ ἔρχονται πάλιν εἰς Ἱερο-
σόλυμα, καὶ ἐν τῷ ἱερῷ περιπατοῦντος
αὐτοῦ, ἔρχονται πρὸς αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς,
καὶ οἱ γραμματεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι, καὶ
λέγουσιν αὐτῷ, ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποι
εῖς; καὶ τίς σοι τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἔδω-
κεν, ἵνα ταῦτα ποιῇς; ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ ἀποκρι-
θεὶς εἶπεν αὐτοῖς. Ἐπερωτήσω ὑμᾶς, καὶ ἀ-
γὼ ἕνα λόγον. καὶ ἀποκρίθητέ μοι, καὶ ἐρῶ
ὑμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ. τὸ βά-
πτισμα Ἰωάννου ἐξ οὐρανοῦ ἦν ἢ ἐξ ἀνθρώπων
ἀποκρίθητέ μοι. καὶ ἐλογίζοντο πρὸς ἑαυ-
τοὺς λέγοντες. ἐὰν εἴπωμεν ἐξ οὐρανοῦ, ἐρεῖ,
διὰ τί οὖν, οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ, ἀλλ' ἐὰν εἴ-
πωμεν ἐξ ἀνθρώπων, ἐφοβοῦντο τὸν λαόν,
ἅπαντες γὰρ εἶχον τὸν Ἰωάννην, ὅτι ὄντως
προφήτης ἦν. καὶ ἀποκριθέντες λέγουσιν
τῷ ΙΗΣΟΥ. οὐκ οἴδαμεν. καὶ ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἀπο
κριθεὶς λέγει αὐτοῖς. οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν ἐν
ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ. Καὶ ἤρξατο αὐ
τοῖς ἐν παραβολαῖς λαλεῖν. Ἀμπελῶνα ἐφύ
τευσεν ἄνθρωπος, καὶ περιέθηκεν φραγμόν.
καὶ ὤρυξεν ὑπολήνιον, καὶ ᾠκοδόμησεν πύρ
γον, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπε-
δήμησεν, καὶ ἀπέστειλεν πρὸς τοὺς γεωρ-
γοὺς τῷ καιρῷ δοῦλον, ἵνα παρὰ τῶν γε-
ωργῶν λάβῃ ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ἀμπε-
λῶνος. οἱ δὲ λαβόντες αὐτὸν ἔδειραν, καὶ ἀ-
πέστειλαν κενόν, καὶ πάλιν ἀπέστειλεν πρὸς
αὐτοὺς ἄλλον δοῦλον, κἀκεῖνον λιθοβολή-
σαντες, ἐκεφαλαίωσαν. καὶ ἀπέστειλαν ἄτι-
μωμένον, καὶ πάλιν ἄλλον ἀπέστειλεν, κἀ-
κεῖνον ἀπέκτειναν, καὶ πολλοὺς ἄλλους,
τοὺς μὲν δέροντες, τοὺς δὲ ἀποκτείνοντες;
ἔτι οὖν

credite, quod accipitis & erunt uobis,
& cū ſteteritis orantes, remittite ſi quid
habetis aduerſus aliquē, ut & pater ue-
ſter qui in cœlis eſt remittat uobis deli-
cta ueſtra. Et ueniunt rurſum Hieroſo
lymam, & cū ambularet in templo, ue-
niunt ad illum principes ſacerdotū &
ſcribæ & ſeniores, & dicūt illi. In qua po
teſtate hæc facis, & qs tibi poteſtatem
hanc dedit, ut iſta facias? Ieſus aūt re-
ſpondēs dixit illis. Quæram a uobis &
ipſe unum ſermonem, & reſpōdete mi-
hi, & dicam uobis in qua poteſtate hæc
faciam. Baptiſmus Ioannis e cœlo erat
an ex hominibus, reſpondete mihi. Et
cogitabant apud ſe dicentes. Si dixeri-
mus e cœlo, dicet. Cur igit̄ non credidi-
ſtis illi. At ſi dixerimus ex hominib⁹, ti
mebant populum. Omnes enim habe
bant Ioannem quod uere propheta fu
iſſet. Et reſpondentes dicūt Ieſu. Neſci
mus. Et Ieſus reſpōdens dicit illis. Nec
ego dicam uobis, in qua poteſtate hæc
faciam. Et cœpit illis in parabolis lo- XII
qui. Vineam plantauit homo, & circū-
dederat ſepem, & foderat torcular, &
ædificauerat turrim, & elocauerat eam
agricolis, & peregre profect⁹ eſt, & mi-
ſit ad agricolas, cum oportunum eſſet
ſeruum ut ab agricolis acciperet de fru
ctu uineæ. At illi arreptum illum ceci-
derunt & remiſerunt uacuū. Et rurſum
miſit ad illum alium ſeruum, & illi con-
iectis in eum ſaxis comminuerunt ca-
put, & remiſerunt contumeliis affe-
ctum. Et rurſum alium miſit, & il-
lum occiderunt, & multos alios, hos
quidem cedentes, illos uero occidentes,

ita q̄

ἔτι οὖν ἕνα υἱὸν ἔχων ἀγαπητὸν αὐτοῦ ἀπέ
στειλεν καὶ αὐτὸν πρὸς αὐτοὺς ἔσχατον, λέ-
γων, ὅτι ἐντραπήσονται τὸν υἱόν μου. ἐκεῖ-
νοι δὲ οἱ γεωργοὶ εἶπον πρὸς ἑαυτούς, ὅτι
οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, δεῦτε ἀποκτείνω-
μεν αὐτόν, καὶ ἡμῶν ἔσται ἡ κληρονομία,
καὶ λαβόντες αὐτὸν, ἀπέκτειναν, καὶ ἐξέβα
λον ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος. τί οὖν ποιήσει ὁ κύ
ριος τοῦ ἀμπελῶνος; ἐλεύσεται καὶ ἀπολέ-
σει τοὺς γεωργούς, καὶ δώσει τὸν ἀμπελῶνα
ἄλλοις. οὐδὲ τὴν γραφὴν ταύτην ἀνέγνωτε.
λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες,
οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. παρὰ κυ
ρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλ
μοῖς ἡμῶν. καὶ ἐζήτουν αὐτὸν κρατῆσαι, καὶ
ἐφοβήθησαν τὸν ὄχλον. ἔγνωσαν γὰρ ὅτι
πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν εἶπεν. καὶ ἀ-
φέντες αὐτὸν ἀπῆλθον. καὶ ἀποστέλλουσίν
πρὸς αὐτόν τινας τῶν φαρισαίων, καὶ τῶν ἡ-
ρωδιανῶν, ἵνα αὐτὸν ἀγρεύσωσιν λόγῳ. οἱ δὲ
ἐλθόντες λέγουσιν αὐτῷ. διδάσκαλε οἴδα-
μεν ὅτι ἀληθὴς εἶ, καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδε
νός. οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπων,
ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας τὴν ὁδὸν τοῦ θεοῦ διδά-
σκεις, ἔξεστιν κῆνσον καίσαρι δοῶναι ἢ οὔ; δῶ
μεν, ἢ μὴ δῶμεν; ὁ δὲ εἰδὼς αὐτῶν τὴν ὑπόκρι-
σιν, εἶπεν αὐτοῖς. τί με πειράζετε; φέρετέ μοι
δηνάριον, ἵνα ἴδω. οἱ δὲ ἤνεγκαν. καὶ λέγει αὐ-
τοῖς, τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἡ ἐπιγραφή; οἱ δὲ
εἶπαν αὐτῷ, καίσαρος, καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ΙΗΣΟΥΣ
εἶπεν αὐτοῖς, ἀπόδοτε τὰ καίσαρος καίσαρι,
καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ. καὶ ἐθαύμασαν ἐπ' αὐ-
τῷ. καὶ ἔρχονται σαδδουκαῖοι πρὸς αὐτόν, οἵτι-
νες λέγουσιν ἀνάστασιν μὴ εἶναι, καὶ ἐπηρώτη
σαν αὐτὸν λέγοντες. διδάσκαλε, μωσῆς ἔγρα
ψεν ἡμῖν, ὅτι ἐάν τινος ἀδελφὸς ἀποθάνῃ, καὶ
καταλείπῃ γυναῖκα, καὶ τέκνα μὴ ἀφῇ, ἵνα
λάβῃ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ,
καὶ ἐξαναστήσῃ σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ.

ita q̄ cū unū adhuc haberet filiū dile-
ctū, misit etiā illum ad illos postremū,
dicens, reuerebuntur filiū meum. illi ue
ro agricolæ dicebant inter sese. Hic est
hæres, uenite occidamus eum, & nostra
erit hæreditas, & arreptū illum occide-
runt & eiecerūt e uinea. Quid igitur fa-
cturus est dñs uineæ? ueniet & perdet
agricolas, & dabit uineā aliis. An ne
hāc q̄dē scripturā legistis? Lapidē quē
reprobauerunt qui ædificabant hic fa-
ctus est in caput anguli, a domino fa-
ctū est hoc, & est admirabile in oculis
nostris, & querebant eum cōprehende
re, & metuebant turbam. Sciebant enī
quod contra se parabolam dixisset. Et
relicto illo abierunt. & mittunt ad illū
quosdam e pharisæis & Herodianis,
ut illum captarent sermone, illi uero
cum uenissent dicunt ei. Præceptor, sci-
mus quod uerax es, & non curas quē-
quam, non enim respicis personam ho
minum, sed in ueritate uiam dei doces.
Licet censum Cæsari dare an non? de-
mus an non demus? Ille uero sciens il-
lorum simulationē dixit illis. Quid me
tentatis? Afferte denarium, ut uideā.
Illi uero attulerunt. Et dicit eis. Cuius
est imago hæc & inscriptio? Illi uero di-
xerunt ei. Cæsaris. Et respondēs Iesus
dixit illis. Reddite quæ sunt Cæsaris
Cæsari, & quæ dei sunt deo. Et admira-
ti sunt de eo, & ueniūt sadducæi ad illū
qui dicunt non esse resurrectionem, &
interrogauerunt eum, dicentes. Præce-
ptor, Moses scripsit nobis, si cuius fra- deut: 25
ter moriatur, & relinquat uxorē, & libe
ros nō relinquat, ut accipiat frater eius
uxorē illius & suscitet semen fratris sui.

επτὰ ἀδελφοὶ ἦσαν, καὶ ὁ πρῶτος ἔλαβεν γυναῖκα, καὶ ἀποθνήσκων, οὐκ ἀφῆκεν σπέρμα. καὶ ὁ δεύτερος ἔλαβεν αὐτήν, καὶ ἀπέθανεν, καὶ οὐδὲ αὐτὸς ἀφῆκεν σπέρμα. καὶ ὁ τρίτος ὡσαύτως. καὶ ἔλαβον αὐτὴν οἱ ἑπτὰ καὶ οὐκ ἀφῆκαν σπέρμα. ἔσχατον πάντων ἀπέθανεν καὶ ἡ γυνή. ἐν τῇ οὖν ἀναστάσει ὅταν ἀναστῶσιν, τίνος αὐτῶν ἔσται γυνή; οἱ γὰρ ἑπτὰ ἔσχον αὐτὴν γυναῖκα. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, εἶπεν αὐτοῖς. οὐ διὰ τοῦτο πλανᾶσθε, μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ; ὅταν γὰρ ἐκ νεκρῶν ἀναστῶσιν, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίσκονται, ἀλλ' εἰσὶν ὡς ἄγγελοι οἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, περὶ δὲ τῶν νεκρῶν, ὅτι ἐγείρονται, οὐκ ἀνέγνωτε ἐν τῇ βίβλῳ μωσέως ἐπὶ τοῦ βάτου, ὡς εἶπεν αὐτῷ ὁ θεὸς λέγων; ἐγὼ ὁ θεὸς ἀβραάμ, καὶ ὁ θεὸς ἰσαάκ, καὶ ὁ θεὸς ἰακώβ, οὐκ ἔστιν ὁ θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ θεὸς ζώντων. ὑμεῖς οὖν πολὺ πλανᾶσθε. καὶ προσελθὼν εἷς τῶν γραμματέων ἀκούσας αὐτῶν συζητούντων, εἰδὼς ὅτι καλῶς αὐτοῖς ἀπεκρίθη, ἐπηρώτησεν αὐτόν. ποία ἐστὶν πρώτη πάντων ἐντολή; ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ ἀπεκρίθη αὐτῷ, ὅτι πρώτη πασῶν τῶν ἐντολῶν. ἄκουε ἰσραήλ, κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν κύριος εἷς ἐστι. καὶ ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου. αὕτη πρώτη ἐντολή. καὶ δευτέρα ὁμοία αὕτη. ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. μείζων τούτων ἄλλη ἐντολὴ οὐκ ἔστιν. καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ γραμματεύς. καλῶς διδάσκαλε ἐπ' ἀληθείας εἶπας, ὅτι εἷς ἐστιν θεὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ. καὶ τὸ ἀγαπᾶν αὐτὸν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ ἐξ ὅλης τῆς συνέσεως, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος, καὶ τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν πλεῖόν ἐστιν πάντων τῶν ὁλοκαυτωμάτων, καὶ τῶν θυσιῶν

καὶ ὁ ΙΗΣΟΥΣ

Septē frēs fuerūt, ac primꝰ accepit uxorem, & moriēs nō reliquit semē. Et secūdus accepit illā, ac mortuꝰ ē, & nec ipse reliquit semē., & tertius similiter. Et acceperūt eā septē, nec reliq̄rūt semē. Postrema uero oium mortua ē & uxor. In resurrectione igit', cū resurrexerint, cuiꝰ illoꝝ erit uxor? Nam septē habuerunt eam uxorem. Et respondens Iesus, dixit eis. An nō propterea erratis, quod nesciatis scripturas, neq; uirtutē dei? Cū em a mortuis resurrexerint, neq; cō trahunt matrimoniū, neq; nuptū dantur, sed sunt uelut angeli qui in cœlis sunt. Cæteꝝ de mortuis qđ resuscitantur, non legistis in libro Mosi de rubo, quomodo locutus sit illi deus, dicens. Ego ille deus Abrabā, & deus Isaac, & deus Iacob. Non estꝰ mortuoꝝ, sed deus uiuentiū. Vos aūt multū erratis. Et cū accessisset quidā e scribis, & audisset eos simul disputantes, uideretq; qđ bene respondisset eis, interrogauit illū, Quod est primū omniū mandatoꝝ? Iesus aūt respondit illi. Primū omniū mandatum est. Audi Israel. Dominus deus noster, dñs unus est. Et diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota uirtute tua. Hoc ē primū mādatū. Et secūdū simile hoc ē, diliges pximū tuū, ut teipsū. Maiꝰ his aliud mandatū nō est. Et dixit illi scriba. Bene p̄ceptor, in ueritate dixisti, qđ unus sit deꝰ, & nō sit aliꝰ p̄ter illū qđq; diligere eū ex toto corde, & ex tota itelligētia & ex tota anima, & ex tota uirtute. & diligere proximū ut seipsū, plus sit, q̄ uniuersa holocautomata & uictimæ.

At Iesus

καὶ ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἰδὼν, ὅτι νουνεχῶς ἀπεκρίθη, εἶπεν αὐτῷ. οὐ μακρὰν εἶ ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, καὶ οὐδεὶς οὐκ ἔτι ἐτόλμα αὐτὸν ἐπερωτῆσαι. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἔλεγεν διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ. πῶς λέγουσιν οἱ γραμματεῖς, ὅτι ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ υἱός ἐστιν Δαβίδ; αὐτὸς γὰρ Δαβὶδ εἶπεν ἐν πνεύματι ἁγίῳ. εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. αὐτὸς οὖν Δαβὶδ λέγει αὐτὸν κύριον, καὶ πόθεν υἱὸς αὐτοῦ ἐστιν; καὶ ὁ πολὺς ὄχλος ἤκουεν αὐτοῦ ἡδέως. καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς ἐν τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. βλέπετε ἀπὸ τῶν γραμματέων τῶν θελόντων ἐν στολαῖς περιπατεῖν, καὶ ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, καὶ πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δείπνοις. οἱ κατεσθίοντες τὰς οἰκίας τῶν χήρων, καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι. οὗτοι λήψονται περισσότερον κρῖμα. καὶ καθίσας ὁ ΙΗΣΟΥΣ κατέναντι τοῦ γαζοφυλακίου ἐθεώρει πῶς ὁ ὄχλος βάλλει χαλκὸν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον. καὶ πολλοὶ πλούσιοι ἔβαλλον πολλά, καὶ ἐλθοῦσα μία χήρα πτωχὴ ἔβαλεν λεπτὰ δύο, ὅ ἐστι κοδράντης. καὶ προσκαλεσάμενος τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ λέγει αὐτοῖς. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἡ χήρα αὕτη ἡ πτωχὴ πλεῖον πάντων ἐβάλετε τῶν βαλλόντων εἰς τὸ γαζοφυλάκιον. πάντες γὰρ ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς ἔβαλον, αὕτη δὲ ἐκ τῆς ὑστερήσεως αὐτῆς πάντα ὅσα εἶχεν ἔβαλεν ὅλον τὸν βίον αὐτῆς. καὶ ἐκπορευομένου αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἱεροῦ λέγει αὐτῷ εἷς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. διδάσκαλε, ἴδε ποταποὶ λίθοι, καὶ ποταπαὶ οἰκοδομαί, καὶ ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ. βλέπεις ταύτας τὰς μεγάλας οἰκοδομάς, οὐ μὴ ἀφεθῇ λίθος ἐπὶ λίθῳ, ὃς οὐ μὴ καταλυθῇ, καθημένου αὐτοῦ εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν κατέναντι τοῦ ἱεροῦ

At Ieſus cum uideret quod cordate reſpondiſſet, dixit illi. Haud longe abes a regno dei. Et nemo poſt illa audebat illum interrogare. Et reſpondens Ieſus dicebat docens in templo. Quomodo dicũt ſcribæ, Chriſtũ eſſe filiũ Dauid? Nam ipſe Dauid dixit in ſpiritu ſancto. Dixit dominus domino meo, ſede a dextris mihi. Donec poſuero inimicos tuos, ſcabellum pedum tuorũ. Ipſe ergo Dauid uocat eum dominũ. Et unde filiꝰ eius eſt? Et plæraq; turba audiebat illum libenter. Et dicebat illis in doctrina ſua. Cauete a ſcribis, qui amant in infulis ambulare, & ſalutationes in foris, & primas ſellas in congregationibus, & primos accubitus in cœnis, qui deuorant domos uiduarum. & ſub prætextu longas faciũt orationes. iſti accipient maius iudiciũ. Et cũ ſederet Ieſus ex aduerſo gazophylacij, ſpectabat quomodo turba mitteret æs in gazophylacio. Et multi diuites mittebant multa. Et uenit quædam uidua pauper, miſitq; minuta duo, quod eſt quadrans, & uocatis ad ſe diſcipulis ſuis, dicit illis. Amen dico uobis, quod uidua hæc pauper plus miſit, cꝫ omnes qui miſerunt in gazophylacium. Nam omnes, eo qd' ipſis ſuperat miſerũt. At hæc e penuria ſua omnia quæcũq; habebat miſit totam ſubſtantiam ſuam.

XIII

Et cum exiret e templo, dicit illi quidam e diſcipulis illius. Præceptor, uide quales lapides, & quales ſubſtructiões. Et Ieſus rñdens ait illi. Vides has magnas ſubſtructiones? Non relinquetur lapis ſuper lapidem, quin diruatur. Et cum ſederet in mõte oliuarũ e regione templi

ἱεροῦ ἐπηρώτων αὐτὸν κατ' ἰδίαν πέτρος καὶ
ἰάκωβος, καὶ ἰωάννης, καὶ ἀνδρέας, εἰπὲ
ἡμῖν, πότε ταῦτα ἔσται; καὶ τί τὸ σημεῖον ὅτ'
ἂν μέλλῃ πάντα ταῦτα συντελεῖσθαι; ὁ δὲ
ΙΗΣΟΥΣ ἀποκριθεὶς αὐτοῖς ἤρξατο λέγειν.
βλέπετε, μή τις ὑμᾶς πλανήσῃ. πολλοὶ γὰρ
ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου λέγοντες,
ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ πολλοὺς πλανήσουσιν.
ὅτ' ἂν δὲ ἀκούσητε πολέμους καὶ ἀκοὰς πο
λέμων, μὴ θροεῖσθε. δεῖ γὰρ γενέσθαι, ἀλλ'
οὔπω τὸ τέλος. ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ
ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν, καὶ ἔσον
ται σεισμοὶ κατὰ τόπους, καὶ ἔσονται λι
μοὶ καὶ ταραχαί. ἀρχὰι ὠδίνων ταῦτα. βλέ
πετε δὲ ὑμεῖς ἑαυτούς. παραδώσουσιν γὰρ
ὑμᾶς εἰς συνέδρια καὶ εἰς συναγωγὰς, δαρ
ήσεσθε, καὶ ἐπὶ ἡγεμόνων καὶ βασιλέων
ἀχθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ εἰς μαρτύριον αὐ
τοῖς. καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη δεῖ πρῶτον κη
ρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον. ὅτ' ἂν δὲ ἀγάγω
σιν ὑμᾶς παραδιδόντες μὴ προμεριμνᾶτε
τί λαλήσητε, μηδὲ μελετᾶτε. ἀλλ' ὃ ἐὰν δο
θῇ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, τοῦτο λαλεῖτε. οὐ
γάρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦ
μα τὸ ἅγιον. παραδώσει δὲ ἀδελφὸς ἀδελ
φὸν εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνον, καὶ ἐ
πανασήσονται τέκνα ἐπὶ γονεῖς, καὶ θανα
τώσουσιν αὐτούς. καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑ
πὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου. ὁ δὲ ὑπομεί
νας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. ὅταν δὲ
ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, τὸ ῥη
θὲν ὑπὸ δανιὴλ τοῦ προφήτου ἑστὸς ὅπου
οὐ δεῖ, ὁ ἀναγινώσκων, νοείτω. τότε οἱ ἐν
τῇ ἰουδαίᾳ, φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη. ὁ δὲ
ἐπὶ τοῦ δώματος, μὴ καταβάτω εἰς τὴν οἰ
κίαν, μηδὲ εἰσελθέτω ἆραί τι ἐκ τῆς οἰκίας
αὐτοῦ, καὶ ὁ εἰς τὸν ἀγρὸν ὢν, μὴ ἐπιστρεψάτω εἰς τὰ
ὀπίσω, ἆραι τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ. οὐαὶ δὲ ταῖς
ἐν γαστρὶ ἐχούσαις, καὶ ταῖς θηλαζούσαις
ἐν ἐκείναις

templi interrogabãt illũ secreto Petrus & Iacobus & Ioãnes & Andreas. Dic nobis qñ hæc erunt? & quod signũ est, qñ hæc oia sint cõsũmãda? At Iesus rñdẽs illis cœpit dicere. Videte, ne qs uos fallat. Multi em̃ uenient in noie meo dicẽtes. Ego sũ, & multos decipiẽt. Cum autem audieritis bella & rumores bellorũ, ne turbemini. Oportet em̃ fieri. At nõ dum finis. Insurget enim gens aduersus gentem, & regnũ aduersus regnũ. Et erunt terremotus in singulis locis, & erunt fames ac turbationes, initia dolorum hæc. Sed cauete uobis, tradent em̃ uos in concilia & in synagogas, cedemini, & sub præsidibus ac regibus ducemini, ppter me i testimoniũ illis. Et apud oẽs gẽtes oportet prius p̃dicari euãgeliũ. Cũ aũt duxerint uos, tradẽtes, ne p̃ cogitetis quid dicturi sitis, neq; meditemini, sed qcqd datũ fuerit uobis in illa hora, hoc loq̃mini. Nõ em̃ estis uos q loqmimini, sed spũs sctũs. Traditurus est autem frater fratrem in mortẽ, & pater filium, & insurgent filij aduersus parentes, & morte afficient eos. Et eritis odio habiti ab omnibus, propter nomen meũ. Sed qui perseuerauerit usq; ad finem, hic saluus fiet. Porro cum uideritis abominationem desolationis, de qua dictum est a Daniele prophe/ta, stantem ubi nõ oportet, qui legerit intelligat. Tũc qui fuerint in Iudæa, fugiant ad montes. Qui uero fuerit in tecto ne descẽdat i domũ, nec ingrediat, ut quicquã tollat ex domo sua. Et qui fuerit in agro, ne reuertatur ad ea quæ reliquit a tergo ad tollendum pallium suũ. Væ aũt pregnãtibus & lactãtibus in illis

celerrime fugiendũ, ut ne qd obsit celeritati.

ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις. προσεύχεσθε δὲ ἵνα
μὴ γένηται ἡ φυγὴ ὑμῶν χειμῶνος. ἔσονται
γὰρ αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι θλῖψις, οἵα οὐ γέγονεν
τοιαύτη ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως, ἣν ἔκτισεν ὁ θεὸς
ἕως τοῦ νῦν, οὐδ' οὐ μὴ γένηται. καὶ εἰ μὴ κύ
ριος ἐκολόβωσεν τὰς ἡμέρας, οὐκ ἂν ἐσώθη
πᾶσα σάρξ. ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς, οὓς ἐξ
ελέξατο ἐκολόβωσεν τὰς ἡμέρας. καὶ τότε ἐάν
τις ὑμῖν εἴπῃ. ἰδοὺ ὧδε ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ, ἰδοὺ ἐκεῖ
μὴ πιστεύετε. ἐγερθήσονται γὰρ ψευδόχριστοι,
καὶ ψευδοπροφῆται, καὶ δώσουσιν σημεῖα καὶ
τέρατα, πρὸς τὸ ἀποπλανᾶν εἰ δυνατὸν, καὶ
τοὺς ἐκλεκτούς. ὑμεῖς δὲ βλέπετε, ἰδοὺ προεί
ρηκα ὑμῖν πάντα. ἀλλ' ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέ
ραις μετὰ τὴν θλῖψιν ἐκείνην, ὁ ἥλιος σκο
τισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος
αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔσονται ἐκ πίπτον
τες, καὶ αἱ δυνάμεις αἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς σαλευ
θήσονται. καὶ τότε ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου
ἐρχόμενον ἐν νεφέλαις μετὰ δυνάμεως πολ
λῆς καὶ δόξης. καὶ τότε ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέ
λους αὐτοῦ. καὶ ἐπισυνάξει τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐ
τοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, ἀπ' ἄκρου γῆς ἕ
ως ἄκρου οὐρανοῦ. ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς μάθετε τὴν
παραβολήν. ὅταν ἤδη ὁ κλάδος αὐτῆς ἁπα
λὸς γένηται, καὶ ἐκφύῃ τὰ φύλλα γινώσκετε,
ὅτι ἐγγὺς τὸ θέρος ἐστίν. οὕτως καὶ ὑμεῖς ὅταν
ἴδητε γινόμενα, γινώσκετε ὅτι
ἐγγύς ἐστιν ἐπὶ θύραις. ἀμὴν λέγω ὑμῖν,
ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, μέχρις οὗ πάν
τα ταῦτα γένηται. ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύ
σονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν. περὶ
δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ
οἱ ἄγγελοι οἱ ἐν οὐρανῷ, οὐδὲ ὁ υἱός, εἰ μὴ ὁ πα
τήρ. βλέπετε, ἀγρυπνεῖτε καὶ προσεύχεσθε, οὐκ
οἴδατε γὰρ, πότε ὁ καιρός ἐστιν, ὡς ἄνθρωπος ἀ
πόδημος ἀφεὶς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καὶ δοὺς τοῖς δού
λοις αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἑκάστῳ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ τῷ θυ
ρωρῷ ἐνετείλατο ἵνα γρηγορῇ. γρηγορεῖτε οὖν οὐκ
οἴδατε

Nam sim hiemi parum ad fugā/

in illis diebꝰ. Sed orate, ne fiat fuga ue/
ſtra hyeme. Erūt enim dies illi afflictio
qualis, nō fuit a primordio rerum cōdi
tarum, quas condidit deus, uſq; ad hoc
tempus, nec futura eſt. Et niſi dominus
abbreuiaſſet dies, haud quaq; ſalua fu
iſſet uniuerſa caro. Sed propter electos
quos elegit, abbreuiauit dies. actū ſi qs
uobis dixerit. Ecce hīc Chriſtus, ecce il/
lic, ne credatis. Exoriētur pſeudochri/
ſti, & pſeudoprophetæ, & ædent ſigna
ac prodigia, ad decipiēdū ſi fieri poſſit
etiam electos. Vos aūt uidete, ecce præ
dixi uobis omnia. Cæterum in illis die
bus poſt afflictionem illam ſol obtene
brabitur, & luna non dabit ſplendorē
ſuum, & ſtellæ cœli decident, & uirtutes
quæ in cœlis ſunt concutientur. Et tūc
uidebūt filium hominis uenientem in
nubibus, cū poteſtate multa & gloria.
Et tunc mittet angelos ſuos, & aggrega
bit electos ſuos a quatuor uētis, a ſum
mo terræ, uſq; ad ſummum cœli. A fi/
cu uero diſcite ſimilitudinem. Cum ra/
mus eius iam tener fuerit, & pduxerit
folia, ſcitis qđ' ppe ſit æſtas. Sic & uos
cū hæc uideritis fieri, ſcitote q; prope ſit
in foribus. Amen dico uobis, quod nō
præteribit generatio hec, donec omnia
hæc facta fuerint. Cœlum & terra præ/
teribunt, ſed uerba mea non tranſibūt.
Cæterum de die illo ac tempore, nemo
nouit, nec angeli qui in cœlo ſūt, nec ip/
ſe filius, ſed ſolus pater. Cauete, uigila/
te, & orate, neſcitis eīm quando tēpus
ſit. Sicut homo q peregre agit relicta
domo ſua, qui dedit ſeruis ſuis ſubſtan
tiā ſuā & ſuū unicuiq; opus, & ianitori
mandauit ut uigilaret. Vigilate igitur,

neſcitis

οἶδατε γὰρ πότε ὁ κύριος τῆς οἰκίας ἔρχεται ὀψὲ,
ἢ μεσονυκτίου, ἢ ἀλεκτοροφωνίας, ἢ πρωΐ, μὴ ἐλ
θὼν ἐξαίφνης, εὕρῃ ὑμᾶς καθεύδοντας. ἃ δὲ ὑμῖν
λέγω, πᾶσι λέγω, γρηγορεῖτε. ἦν δὲ τὸ πά
σχα, καὶ τὰ ἄζυμα μετὰ δύο ἡμέρας καὶ ἐ
ζήτουν οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ γραμματεῖς πῶς
αὐτὸν ἐν δόλῳ κρατήσαντες, ἀποκτείνωσιν.
ἔλεγον δὲ, μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ, μήποτε θόρυβος
ἔσται τοῦ λαοῦ. καὶ ὄντος αὐτοῦ ἐν Βηθανίᾳ
ἐν τῇ οἰκίᾳ σίμωνος τοῦ λεπροῦ, κατακε
μένου αὐτοῦ, ἦλθεν γυνὴ ἔχουσα ἀλάβα
στρον μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτελοῦς, καὶ
συντρίψασα τὸ ἀλάβαστρον, κατέχεεν αὐ
τοῦ κατὰ τῆς κεφαλῆς. ἦσαν δέ τινες ἀγα
νακτοῦντες πρὸς ἑαυτούς, καὶ λέγοντες, εἰς
τί ἡ ἀπώλεια αὕτη τοῦ μύρου γέγονεν; ἠδύ
νατο γὰρ τοῦτο πραθῆναι ἐπάνω τριακο
σίων δηναρίων, καὶ δοθῆναι τοῖς πτωχοῖς, καὶ
ἐνεβριμῶντο αὐτῇ. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν. ἄφετε
αὐτήν. τί αὐτῇ κόπους παρέχετε; καλὸν ἔρ
γον εἰργάσατο εἰς ἐμέ. πάντοτε γὰρ τοὺς
πτωχοὺς ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν, καὶ ὅταν θέλη
τε δύνασθε αὐτοὺς εὖ ποιῆσαι, ἐμὲ δὲ οὐ πάν
τοτε ἔχετε, ὃ εἶχεν αὕτη ἐποίησεν, προέλα
βεν μυρίσαι μου τὸ σῶμα εἰς τὸν ἐνταφι
ασμόν. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ
τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο εἰς ὅλον τὸν κόσμον,
καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη λαληθήσεται εἰς μνη
μόσυνον αὐτῆς. καὶ ὁ ἰούδας ὁ ἰσκαριώτης
εἷς τῶν δώδεκα ἀπῆλθεν πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς,
ἵνα παραδῷ αὐτὸν αὐτοῖς. οἱ δὲ ἀκούσαντες
ἐχάρησαν, καὶ ἐπηγείλαντο αὐτῷ ἀργύριον
δοῦναι. καὶ ἐζήτει, πῶς εὐκαίρως αὐτὸν παρα
δῷ. καὶ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἀζύμων, ὅτε τὸ
πάσχα ἔθυον, λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐ
τοῦ. ποῦ θέλεις ἀπελθόντες, ἑτοιμάσωμεν
ἵνα φάγῃς τὸ πάσχα; καὶ ἀποστέλλει δύο τῶν
μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτοῖς. ὑπάγετε εἰς
τὴν πόλιν, καὶ ἀπαντήσει ὑμῖν ἄνθρωπος

κεράμιον

nescitis enim, quando dñs domus uen
turus sit, sero an medio noctis, an in gal
licinio, an diluculo, ne si uenerit repen
te, offendat uos dormientes. Cæterum
quæ dico uobis, omnib⁹ dico. Vigilate.

Erat aũt pascha, & azymo᷒ dies fu/ XIIII
turi post biduum. Et quærebãt summi
sacerdotes & scribæ, quomodo eũ per
dolũ iniecta manu occiderẽt. Dicebãt
aũt. Nõ in die festo, ne qñ tumult⁹ fiat
ppli. Et cũ esset Bethaniæ in domo Si/
monis lepsi, accũbente eo, uenit mulier
habẽs alabastrũ nardi pisticæ p̃cio sæ,
& cõminuto alabastro, effudit illi i ca-
put. Erãt aũt qdã, q indignabãt apud
se se, ac dicerẽt. Ad quid p̃ditio hæc un-
guenti? Nam poterat hoc uendi plu/
ris q̃ trecentis denarijs, ac dari paupe/
ribus. Et infremuerunt aduersus illam.
At Iesus dixit. Sinite illam. Cur illi mo
lesti estis? Bonum opus operata est er
ga me. Semper enim pauperes habe-
tis uobiscũ, & quandocũq; uolueritis,
potestis illis bñfacere, me uero nõ sem
per habetis. Quod potuit hæc fecit, p̃/
uenit, ut ungeret meũ corpus ad sepul/
turam. Amen dico uobis. Vbicũq; p̃di
catũ fuerit euangeliũ hoc in totũ mun/
dum, etiam hoc qd' fecit hæc dicetur in
memoriã isti⁹. Et Iudas Iscariotes unus
e duodecim, abijt ad sũmos sacerdotes
ut traderet eũ illis. Quo audito illi ga-
uisi sunt. Et polliciti sũt ei pecuniã se da
turos. Et q̃rebat, quõ oportune illũ tra
deret. Ac primo die azymo᷒, cũ pascha
imolarẽt dicũt illi discipuli sui. Vbi uis,
ut abeamus & parem⁹, ut edas pascha.
Et emittit duos e discipl'is suis & dicit il
lis. Ite i ciuitatẽ, & occurret uobis homo

hydriam

κεράμιον ὕδατος βαστάζων· ἀκολουθήσατε
αὐτῷ, καὶ ὅπου ἐὰν εἰσέλθῃ, εἴπατε τῷ οἰ
κοδεσπότῃ, ὅτι ὁ διδάσκαλος λέγει· ποῦ ἐστιν
τὸ κατάλυμά, ὅπου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθη
τῶν μου φάγω; κἀκεῖνος ὑμῖν δείξει ἀνώγε
ον μέγα, ἐστρωμμένον, ἕτοιμον· κἀκεῖ ἑτοιμάσα
τε ἡμῖν. καὶ ἦλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἦλ
θον εἰς τὴν πόλιν· καὶ εὗρον καθὼς εἶπεν
αὐτοῖς, καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα. καὶ ὀψίας
γενομένης ἔρχεται μετὰ τῶν δώδεκα. καὶ ἀνα
κειμένων αὐτῶν καὶ ἐσθιόντων εἶπεν ὁ ΙΗ
ΣΟΥΣ· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν πα
ραδώσει με, ὁ ἐσθίων μετ' ἐμοῦ. οἱ δὲ ἤρξαντο
λυπεῖσθαι· καὶ λέγειν αὐτῷ, εἷς κατὰ εἷς· μήτι
ἐγώ; καὶ ἄλλος, μήτι ἐγώ; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς
εἶπεν αὐτοῖς· εἷς ἐκ τῶν δώδεκα, ὁ ἐμβα
πτόμενος μετ' ἐμοῦ εἰς τὸ τρυβλίον. ὁ μὲν υἱὸς
τοῦ ἀνθρώπου ὑπάγει καθὼς γέγραπται πε
ρὶ αὐτοῦ. οὐαὶ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ ὁ
υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται. καλὸν ἦν αὐ
τῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. καὶ ἐ
σθιόντων αὐτῶν λαβὼν ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἄρτον εὐ
λογήσας, ἔκλασεν καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς, καὶ
εἶπεν· λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά
μου. καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον, εὐχαριστήσας
ἔδωκεν αὐτοῖς· καὶ ἔπιον ἐξ αὐτοῦ πάντες.
καὶ εἶπεν αὐτοῖς, τοῦτό ἐστιν τὸ αἷμά μου τὸ τῆς
καινῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμε
νον. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐκέτι οὐ μὴ πίω
ἐκ τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως τῆς ἡμέ
ρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πίνω καινὸν ἐν τῇ βα
σιλείᾳ τοῦ θεοῦ. καὶ ὑμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς
τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν. καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ ΙΗ
ΣΟΥΣ, ὅτι πάντες σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἐμοὶ
ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ· ὅτι γέγραπται, παταξω
τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσεται τὰ πρό
βατα. ἀλλὰ μετὰ τὸ ἐγερθῆναί με προάξω ὑ
μᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν. ὁ δὲ Πέτρος ἔφη αὐτῷ·
κἂν εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ
καὶ λέγει

hydriam aquæ baiulãs, ſequimini illũ
& quocũq; ingreſſus fuerit, dicite patri/
familias, magiſter dicit. Vbi eſt diuer/
ſorium, ubi paſca cum diſcipulis meis
edam? Et ille uobis oſtendet tridiniũ
magnũ ſtratum paratum, illic parate
nobis. Et exierunt diſcipuli eius, & ue/
nerunt in ciuitatẽ, & repererunt quẽ/
admodum dixerat illis, & parauerunt
paſca. Et cũ ueſpera eſſet facta, uenit
cum duodecim. Et cum accũberent &
ederent, dixit Ieſus. Amen dico uobis.
Vnus ex uobis tradet me, qui edit me/
cum. At illi cœperunt contriſtari, & di/
cere illi ſingillatim, Nũ ego? Et ali9, nũ
ego? Ille uero rñdens dixit illis. Vnus
e duodecim qui intingit mecum in cati
num. Filius quidẽ hominis uadit ſicut
ſcriptum eſt de illo, Sed uæ homini illi,
per quẽ filius hominis traditur, bonũ
erat illi, ſi natus nõ fuiſſet homo ille. Et
edentibus illis, ſumpto Ieſus pane,
cũ gratias egiſſet, fregit & dedit illis, ac
dixit. Sumite, comedite, hoc eſt corpus
meũ, & accepto poculo, cũ gratias egiſ/
ſet dedit illis, & biberunt ex eo omnes,
& dixit illis. Hic eſt ſanguis meus noui
teſtamenti, qui pro multis effunditur.
Amen dico uobis, poſthac non bibam
de fructu uitis, uſq; ad diem illum cum
illud bibero nouum in regno dei. Et cũ
hymnum ceciniſſent, exierunt in mon/
tem oliuaꝝ. Et dicit illis Ieſus. Oẽs ſcã
dalũ patiemini in me in nocte hac, qa
ſcriptũ eſt. Percutiam paſtorẽ, & di/
ſpergentur oues. Sed poſteaq; reſur/
rexero præcedam uos in Galilæam.
Petrus autem dixit illi. Etiam ſi om/
nes ſcandalizati fuerint, at non ego,

καὶ λέγει αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἀμὴν λέγω σοι, ὅτι σήμερον ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ πρὶν ἢ δὶς ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρίς ἀπαρνήσῃ με. ὁ δὲ ἐκ περισσοῦ ἔλεγεν, μᾶλλον ἐάν με δέῃ συν ἀποθανεῖν σοι, οὐμή σε ἀπαρνήσομαι. ὡσαύ τως δὲ καὶ πάντες ἔλεγον. καὶ ἔρχονται εἰς χω ρίον οὗ τὸ ὄνομα γεθσημανεί, καὶ λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτου. καθίσατε ὧδε ἕως προσεύξο μαι. καὶ παραλαμβάνει τὸν πέτρον καὶ τὸν ἰάκω βον καὶ ἰωάννην μεθ' ἑαυτου, καὶ ἤρξατο ἐκθαμ βεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν. καὶ λέγει αὐτοῖς. πε ρίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου. μεί νατε ὧδε καὶ γρηγορεῖτε. καὶ προσελθὼν μι κρὸν, ἔπεσεν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ προσηύχετο, ἵνα εἰ δυνατόν ἐστιν παρέλθῃ ἀπ' αὐτου ἡ ὥρα. καὶ ἔλεγεν, ἀββᾶ ὁ πατήρ, πάντα δυνατά σοι παρένεγκε τὸ ποτήριον ἀπ' ἐμοῦ τοῦτο. ἀλ λ' οὐτί ἐγὼ θέλω. ἀλλά τί σύ. καὶ ἔρχεται καὶ εὑ ρίσκει αὐτοὺς καθεύδοντας. καὶ λέγει τῷ πέ τρῳ. σίμων καθεύδεις; οὐκ ἴσχυσας μίαν ὥ ραν γρηγορῆσαι; γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν. τὸ μὲν πνεῦ μα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής. καὶ πάλιν ἀπελθὼν προσηύξατο τὸν αὐτὸν λόγον εἰ πών. καὶ ὑποστρέψας, εὗρεν αὐτοὺς πάλιν καθεύ δοντας. ἦσαν γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν βεβαρημένοι καὶ οὐκ ἤδεισαν τί αὐτῷ ἀποκριθῶσιν. καὶ ἔρχε ται τὸ τρίτον καὶ λέγει αὐτοῖς. καθεύδετε λοι πὸν καὶ ἀναπαύεσθε. ἀπέχει. ἦλθεν ἡ ὥρα. ἰδοὺ παραδίδοται ὁ υἱὸς του ἀνθρώπου εἰς τὰς χεῖ ρας τῶν ἁμαρτωλῶν. ἐγείρεσθε ἄγωμεν. ἰδοὺ ὁ παραδιδούς με ἤγγικεν. καὶ εὐθέως ἔτι αὐτου λαλοῦντος παραγίνεται ἰούδας εἷς ὢν τῶν δώδεκα καὶ μετ' αὐτου ὄχλος πολὺς μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων παρὰ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν γραμ ματέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων. δεδώ κει δὲ ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν σύσσημον αὐτοῖς λέγων. ὃν ἂν φιλήσω, αὐτός ἐστιν, κρατήσατε αὐτὸν καὶ ἀπαγάγετε ἀσφαλῶς

Et dicit illi Iesus. Amen dico tibi, quòd hodie in nocte hac priusquam bis gallus cecinerit, ter abnegabis me. At ille magis dicebat. Imo si me oportuerit commori tibi, non te abnegabo. Similiter autem & omnes dicebant, & ueniunt in locum cuius nomen Getsemani, & dicit discipulis suis. Sedete hic, donec orauero, & assumit Petrum, & Iacobum, & Ioannem secũ, & cœpit expauescere & angi. Et dicit illis, uehementer tristis est anima mea usq; ad mortẽ, manete hic & uigilate. Et progressus paululũ prostratus est in terra & orauit, ut si possibile esset, transiret a se hora, & dicebat. Abba pater, omnia possibilia sunt tibi, aufer poculũ a me hoc, sed non qd ego uelim, sed quid tu. Et uenit, & offendit eos dormiẽtes. Et dicit Petro. Simon dormis? non potuisti unã horã uigilare? Vigilate, & orate, ne ueniatis in tentationem. Spiritus quidem promptus, caro uero infirma. Et rursum digressus orabat eisdem uerbis dicens. Et reuersus offendit illos rursum dormientes, erant enim oculi eorũ grauati, & nesciebant quid illi responderent. Et uenit tertio, & dicit illis, Dormite posthac & requescite. Sufficit. Venit hora, & traditẽ filius hominis in manus peccatorũ. Surgite eamus. Ecce qui tradit me, appropinquauit. Et cõtinuo adhuc eo loquente accedit Iudas q erat unus e duodecim, & cũ illo turba multa cum gladijs & lignis a summis sacerdotibus & scribis & senioribus. Dederat aũt is qui tradebat eum cõmune signum illis, dicẽs. Quemcũq; osculatus fuero is est, cõprehẽdite illũ & abducite caute.

ἀσφαλῶς. καὶ ἐλθὼν, εὐθέως προσελθὼν αὐτῷ, λέγει αὐτῷ. ῥαββεὶ ῥαββεὶ. καὶ κατεφίλησεν αὐτόν. οἱ δὲ ἐπέβαλον ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας αὐτῶν, καὶ ἐκράτησαν αὐτόν. εἷς δὲ τῶν παρεστηκότων σπασάμενος τὴν μάχαιραν ἔπαισε τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως, καὶ ἀφεῖλεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν αὐτοῖς. ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξήλθετε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων συλλαβεῖν με, καθημέραν ἤμην πρὸς ὑμᾶς ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων, καὶ οὐκ ἐκρατήσατέ με. ἀλλ' ἵνα πληρωθῶσιν αἱ γραφαί. καὶ ἀφέντες αὐτὸν πάντες ἔφυγον. καὶ εἷς τις νεανίσκος ἠκολούθει αὐτῷ περιβεβλημένος σινδόνα ἐπὶ γυμοῦ. καὶ κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανίσκοι. ὁ δὲ καταλιπὼν τὴν σινδόνα, γυμνὸς ἔφυγεν ἀπ' αὐτῶν. καὶ ἀπήγαγον τὸν ΙΗΣΟΥΝ πρὸς τὸν ἀρχιερέα. καὶ συνέρχονται αὐτῷ πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ γραμματεῖς. καὶ ὁ πέτρος ἀπὸ μακρόθεν, ἠκολούθησεν αὐτῷ, ἕως ἔσω εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως. καὶ ἦν συνκαθήμενος μετὰ τῶν ὑπηρετῶν καὶ θερμαινόμενος πρὸς τὸ φῶς. οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ ὅλον τὸ συνέδριον ἐζήτουν κατὰ τοῦ ΙΗΣΟΥ μαρτυρίαν εἰς τὸ θανατῶσαι αὐτόν. καὶ οὐχ εὕρισκον. πολλοὶ γὰρ ἐψευδομαρτύρουν κατ' αὐτοῦ, καὶ ἴσαι αἱ μαρτυρίαι οὐκ ἦσαν. καί τινες ἀναστάντες ἐψευδομαρτύρουν κατ' αὐτοῦ λέγοντες. ὅτι ἡμεῖς ἠκούσαμεν αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι ἐγὼ καταλύσω τὸν ναὸν τοῦτον χειροποίητον, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν, ἄλλον ἀχειροποίητον οἰκοδομήσω. καὶ οὐδὲ οὕτως ἴσαι ἦν ἡ μαρτυρίαι αὐτῶν. καὶ ἀναστὰς ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὸ μέσον ἐπηρώτησεν τὸν ΙΗΣΟΥΝ λέγων. οὐκ ἀποκρίνη οὐδέν; τί οὗτοί σου καταμαρτυροῦσιν; ὁ δὲ ἐσιώπα καὶ οὐδὲν ἀπεκρίνατο. πάλιν ὁ ἀρχιερεὺς ἐπιρώτα

caute, Et cũ uenisset, ꝓtinus accedit ad illũ, dicitq; ei. Rabbi rabbi, & deosculatus est eũ. Illi uero iniecerũt in illũ manus suas, & cõphenderũt eũ. Vn⁹ aũt qspiã astantiũ educto gladio percussit seruũ sũmi sacerdotis, & amputauit ei⁹ auriculã. & rñdẽs Iesus dixit illis. Tãq; ad latronẽ existis cum gladijs & lignis ad cõphẽdẽdũ me, quotidie erã apud uos in tẽplo docẽs, & nõ cõphendistis me, sed ut ĩpleãtur scripturæ. Et relicto illo oẽs fugerũt, & unusquispiã adolescẽtul⁹ seq̃bat' illũ circũamictus sindone sup nudũ, & cõphendũt illũ adolescentuli. Ille uero relicta sindone nud⁹ effugit ab illis. Et abduxerũt Iesum ad sũmũ sacerdotẽ, Et conueniũt cum illo oẽs sũmi sacerdotes & seniores & scribæ. Et Petrus eminus sequebat' illũ donec uenisset in atriũ sũmi sacerdotis, & erat sedens una cum ministris, & calefiebat ad lumen. Summi uero sacerdotes & totũ concilium quærebat aduersus Iesum testimoniũ, ut morti traderent eum, & non inueniebant. Nam multi falsum testimoniũ dixerant aduersus illum, & non erant satis idonea testimonia. Et quidam assurgebant & falsum testimonium ferebant aduersus illum, dicentes. Nos audiuimus eum dicentem. Ego diruam templum hoc quod est manibus factum, & tribus diebus aliud sine manibus factum ædificabo. Et ne sic quidẽ satis idonea erãt testimonia illoꝝ. Et surgẽs sũmus sacerdos ĩ mediũ, interrogabat Iesũ dicẽs. Nõ rñdes qcq̃? Quid isti aduersũ te testificant'? At ille tacebat, & nihil respõdebat. Rursũ sũmus sacerdos inter

 rogauit

πηρώτα αὐτὸμ. καὶ λέγει αὐτῷ. σὺ εἶ ὁ ΧΡΙ
ΣΤΟΣ ὁ υἱὸς τοῦ εὐλογητοῦ; ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν
ἐγώ εἰμι, καὶ ὄψεσθε τὸμ υἱὸμ τοῦ ἀνθρώπου
καθήμενον ἐκ δεξιῶμ τῆς δυνάμεως καὶ ἐρ
χόμενον μετὰ τῶν νεφελῶμ τοῦ οὐρανοῦ. ὁ
δὲ ἀρχιερεὺς διαρρήξας τοὺς χιτῶνας αὐτοῦ
λέγει. τί ἔτι χρείαμ ἔχομεν μαρτύρωμ; ἠ-
κούσατε τῆς βλασφημίας. τί ὑμῖν φαίνεται; οἱ δὲ
πάντες κατέκριναν αὐτὸν εἶναι ἔνοχον θανά-
του. καὶ ἤρξαντό τινες ἐμπτύειν αὐτῷ καὶ περικαλύ
πτειν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ κολαφίζειν αὐτὸν καὶ
λέγειν αὐτῷ, προφήτευσον. καὶ οἱ ὑπηρέται ῥαπίς
μασιμ αὐτὸν ἔβαλλον. καὶ ὄντος τοῦ πέτρου ἐν τῇ
αὐλῇ κάτω, ἔρχεται μία τῶν παιδίσκων τοῦ
ἀρχιερέως, καὶ ἰδοῦσα τὸμ πέτρομ θερμαι-
νόμενον, ἐμβλέψασα αὐτῷ λέγει, καὶ σὺ με
τὰ τοῦ ναζαρηνοῦ ἦσθα. ὁ δὲ ἠρνήσα
το λέγωμ. οὐκ οἶδα, οὐδὲ ἐπίσταμαι τί λέγεις.
καὶ ἐξῆλθεμ ἔξω εἰς τὸ προάυλιομ. καὶ ἀλέκ
τωρ ἐφώνησεμ. καὶ ἡ παιδίσκη ἰδοῦσα αὐ-
τὸμ πάλιμ ἤρξατο λέγειν τοῖς παρεστηκό-
σιμ. ὅτι οὗτος ἐξ αὐτῶν ἐστιμ. ὁ δὲ πάλιμ ἠρ-
νεῖτο. καὶ μετὰ μικρὸμ πάλιμ οἱ παρεστῶτες
ἔλεγομ τῷ πέτρῳ. ἀληθῶς ἐξ αὐτῶν εἶ. καὶ
γὰρ γαλιλαῖος εἶ, καὶ ἡ λαλιά σου ὁμοιά-
ζει. ὁ δὲ ἤρξατο ἀναθεματίζειν καὶ ὀμνύειν,
ὅτι οὐκ οἶδα τὸμ ἄνθρωπομ τοῦτομ ὃν λέγετε. καὶ
ἐκ δευτέρου ἀλέκτωρ ἐφώνησεν. καὶ ἀνεμνήσθη ὁ
πέτρος τοῦ ῥήματος οὗ εἶπεν αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ὅτι
πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι δὶς, ἀπαρνήσῃ με τρίς.
καὶ ἐπιβαλὼν ἔκλαιεν. καὶ εὐθέως ἐπὶ τὸ πρωὶ
συμβούλιον ποιήσαντες οἱ ἀρχιερεῖς μετὰ τῶν πρε
σβυτέρων καὶ γραμματέων καὶ ὅλον τὸ συνέδριον δή
σαντες τὸν ΙΗΣΟΥΝ, ἀπήνεγκαν καὶ παρέδωκαμ
τῷ πιλάτῳ. καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ πιλᾶτος. σὺ
εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίωμ; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεμ
αὐτῷ. σὺ λέγεις. καὶ κατηγόρουν αὐτοῦ οἱ ἀρχι-
ερεῖς πολλά. ὁ δὲ πιλᾶτος πάλιμ ἐπη-
ρώτησεμ αὐτὸμ λέγωμ. οὐκ ἀποκρίμη
οὐδὲμ

rogauit, & dicit illi. Tu es ille Christus filius benedicti? Iesus autē dixit. Ego sum, & uidebitis filiū hominis sedentē a dextris uirtutis, & uenientē in nubibus cœli. Sūmus aūt sacerdos dilaceratis uestibus suis dixit. Quid p̄terea op⁹ habemus testibus? Audistis blasphemiā, quid uobis uidetur? Illi uero oēs condēnauerunt eum esse reum mortis. Et cœperunt quidā conspuere in eum, & obuelare faciem illius, & colaphis eū cedere, & dicere illi, diuina, & ministri alapas illi impingebant. Et cū esset Petrus in atrio inferius, uenit una ancillarum summi sacerdotis, & cum uidisset Petrū calefaciētem se intuita illū dicit. Et tu cū Nazareno Iesu fuisti? At ille negauit, dicens. Non noui, neq; scio qd dicas. Et exiuit foras in uestibulū, & gallus cecinit. Et ancilla cū uidisset eū, rursum cœpit dicere his qui astabant, hic ex illis est. At ille rursū negabat, ac paulo post iterum qui astabant dicebant Petro. Vere ex illis es, & Galilæus es, & loquela tua conuenit. At ille cœpit execrari & iurare, non noui hominē istum de quo dicitis. Et iterū gallus cecinit. Et recordatus est Petrus uerbi quod dixerat illi Iesus, Priusq̄; gall⁹ cecinerit bis, abnegabis me ter, & cœpit flere.

XV Et confestim diluculo concilio inito, summi sacerdotes cū senioribus & scribis, ac totū concilium uinctū Iesum adduxerunt, & tradiderunt Pilato. Et interrogauit eū Pilatus. Tu es ille rex Iudæorū? At ille respondens dixit illi. Tu dicis. Et accusabant eum summi sacerdotes de multis. Pilatus aūt rursus interrogauit illū, dicens. Non respondes quicq̄;

οὐδὲν; ἴδε πόσα σου καταμαρτυροῦσιν. ὁ δὲ
ΙΗΣΟΥΣ οὐκ ἔτι οὐδὲν ἀπεκρίθη, ὥς τε θαυ-
μάζειν τὸν πιλᾶτον. κατὰ δὲ ἑορτὴν, ἀπέλυ
εν αὐτοῖς ἕνα δέσμιον ὅνπερ ᾐτοῦντο. ἦν δὲ ὁ
λέγομενος βαραββᾶς μετὰ τῶν συστασια-
στῶν δεδεμένος, οἵτινες ἐν τῇ στάσει φόνον πε
ποιήκεισαν. καὶ ἀναβοήσας ὁ ὄχλος, ἤρξατο
αἰτεῖσθαι, καθὼς ἀεὶ ἐποίει αὐτοῖς. ὁ δὲ πιλᾶ
τος ἀπεκρίθη αὐτοῖς λέγων. θέλετε ἀπολύ-
σω ὑμῖν τὸν βασιλέα τῶν ἰουδαίων, ἐγίνω-
σκεν γὰρ, ὅτι διὰ φθόνον παραδεδώκεισαν αὐ
τὸν οἱ ἀρχιερεῖς. οἱ δὲ ἀρχιερεῖς ἀνέσεισαν τὸν
ὄχλον, ἵνα μᾶλλον τὸν βαραββᾶν ἀπολύσῃ
αὐτοῖς. ὁ δὲ πιλᾶτος ἀποκριθεὶς πάλιν εἶ
πεν αὐτοῖς. τί οὖν θέλετε ποιήσω ὃν λέγε-
τε βασιλέα τῶν ἰουδαίων; οἱ δὲ πάλιν ἔκρα-
ξαν, σταύρωσον αὐτόν. ὁ δὲ πιλᾶτος ἔλεγεν αὐ
τοῖς. τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν; οἱ δὲ, περισσω-
τέρως ἔκραξαν. σταύρωσον αὐτόν. ὁ δὲ πιλᾶ-
τος βουλόμενος τῷ ὄχλῳ τὸ ἱκανὸν ποι-
ῆσαι, ἀπέλυσεν αὐτοῖς τὸν βαραββᾶν, καὶ
παρέδωκεν τὸν ΙΗΣΟΥΝ φραγελλώσας, ἵνα
σταυρωθῇ. οἱ δὲ στρατιῶται ἀπήγαγον αὐτὸν
ἔσω τῆς αὐλῆς ὅ ἐστιν πραιτώριον, καὶ συγκα-
λοῦσιν ὅλην τὴν σπεῖραν, καὶ ἐνδύουσιν αὐ
τὸν πορφύραν, καὶ περιτιθέασιν αὐτῷ πλέ
ξαντες ἀκάνθινον στέφανον, καὶ ἤρξαντο ἀ-
σπάζεσθαι αὐτόν. χαῖρε βασιλεῦ τῶν ἰου-
δαίων. καὶ ἔτυπτον αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν κα
λάμῳ, καὶ ἐνέπτυον αὐτῷ. καὶ τιθέντες τὰ
γόνατα προσεκύνουν αὐτῷ. καὶ ὅτε ἐνέ-
παιξαν αὐτῷ, ἐξέδυσαν αὐτῷ τὴν πορφύ-
ραν. καὶ ἐνέδυσαν αὐτὸν τὰ ἱμάτια τὰ ἴδια
καὶ ἐξάγουσιν αὐτὸν, ἵνα σταυρώσωσιν αὐ-
τόν. καὶ ἀγγαρεύουσιν παράγοντά τινα σί-
μωνα κυρηναῖον ἐρχόμενον ἀπὸ ἀγροῦ, τὸν
πατέρα ἀλεξάνδρου καὶ ῥούφου, ἵνα ἄρῃ τὸν
σταυρὸν αὐτοῦ. καὶ φέρουσιν αὐτὸν ἐπὶ γολγο
θᾶ τόπον, ὃ ἐστιν μεθερμηνευόμενον κρα-
νίου

XV

qcq̃ꝫ? ecce q̃ꝫ multa aduersus te testificā
tur. Iesus aūt deinde nihil rn̄dit, adeo
ut admiraret Pilatus. Cæterū in festo
dimittebat illis unū uinctū. quēcumq̃ꝫ
postulassent. Erāt aūt qui dicebāt Ba-
rabbas, qui cū seditionis autoribus fue
rat uinctus, qui in seditione cædem pa-
trauerāt, & cū acclamasset turba cœpit
postulare quēadmodū semper fecerat
illis. Pilatus autem respondit eis dicēs.
Vultis dimittā uobis illū regē iudeoꝝ?
Sciebat em̄ qd' propter inuidiā tradi-
dissent illū summi sacerdotes. Summi
uero sacerdotes excitauerunt turbā, ut
potius Barabbam dimitteret ipsis. Pila
tus aūt respondēs rursū ait illis. Quid
igitur uultis faciā ei, quē dicitis regem
Iudæoꝝ? At illi rursum clamauerunt.
Crucifige illū. Pilatus aūt dicebat illis
Quid enim mali fecit? At illi uehemen-
tius clamauerunt. Crucifige eū. Pilatus
uero uolens turbæ facere satis, dimisit
illis Barabbā, & tradidit Iesum flagel-
latum, ut crucifigeretur. Milites aūt ab-
duxerunt eum intro in atriū quod est
p̄torium, & conuocant totā cohortē, &
induunt illū purpura, & circūponunt ei
contextam spineā coronā, & cœperunt
salutare illū. Aue rex Iudeoꝝ, & uerbe-
rabant illius caput arundine, & inspue-
bant in illū, & positis genibus adora-
bant illū. Et cum illusissent ei, exuerunt
eum purpura, & induerunt illū uestib⁹
ꝓprijs, & educunt eum, ut crucifigerent
eum, & coegerunt p̄tereuntē quēdam
Simonē cyrenensem, qui ueniebat ex
agro patrē Alexandri & Rufi, ut tolle-
ret crucem eius. Et ducunt eum in Gol-
gatha locū, quod est, si interp̄teris Cal-

νίου τόπος. καὶ ἐδίδοσαν αὐτῷ πιεῖν ἐσμυρνισμένον οἶνον. ὁ δὲ οὐκ ἔλαβεν. καὶ σταυρώσαντες αὐτὸν διαμερίζονται τὰ ἱμάτια αὐτοῦ βάλλοντες κλῆρον ἐπ' αὐτὰ τίς τί ἄρῃ. καὶ ἦν ὥρα τρίτη καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν. καὶ ἦν ἡ ἐπιγραφὴ τῆς αἰτίας αὐτοῦ ἐπιγεγραμμένη. ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. καὶ σὺν αὐτῷ σταυροῦσιν δύο λῃστάς. ἕνα ἐκ δεξιῶν, καὶ ἕνα ἐξ εὐωνύμων αὐτοῦ. καὶ ἐπληρώθη ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα. Καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. καὶ οἱ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτὸν κινοῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ λέγοντες. οὐαὶ ὁ καταλύων τὸν ναὸν καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν, σῶσον σεαυτὸν καταβὰς ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. ὁμοίως καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ἐμπαίζοντες πρὸς ἀλλήλους μετὰ τῶν γραμματέων ἔλεγον. ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμεν. καὶ οἱ συνεσταυρωμένοι αὐτῷ ὠνείδιζον αὐτόν. καὶ γενομένης ὥρας ἕκτης σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν, ἕως ὥρας ἐνάτης. καὶ τῇ ὥρᾳ τῇ ἐνάτῃ ἐβόησεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ φωνῇ μεγάλῃ, λέγων. ελωὶ ἐλωΐ λαμὰ σαβαχθάνι. ὅ ἐστιν μεθερμηνευόμενον, ὁ θεός, ὁ θεός μου, εἰς τί με ἐγκατέλιπας. καὶ τινὲς τῶν παρεστηκότων ἀκούσαντες ἔλεγον. ἴδου Ἠλίαν φωνεῖ. σπογγον δέ τις καὶ γεμίσας ὄξους καὶ περιθεὶς καλάμῳ, ἐπότιζεν αὐτὸν λέγων. ἄφετε ἴδωμεν εἰ ἔρχεται Ἠλίας καθελεῖν αὐτόν. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ ἀφεὶς φωνὴν μεγάλην, ἐξέπνευσεν. καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω. ἰδὼν δὲ ὁ κεντυρίων ὁ παρεστηκὼς ἐξεναντίας αὐτοῦ. ὅτι οὕτως κράξας ἐξέπνευσεν, εἶπεν. ἀληθῶς ὁ ἄνθρωπος οὗτος υἱὸς ἦν θεοῦ. ἦσαν δὲ καὶ γυναῖκες ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι. ἐν αἷς καὶ Μαρία Μαγδαληνὴ καὶ Μαρία

uariæ locus,& dederunt illi bibere myrratum uinũ,ille uero nõ sumpsit. Et cũ crucifixissent eum,partiti sunt uestimẽta eius,mittentes sortẽ super illa, qs qd tolleret.Erat aũt hora tertia, & crucifixerunt eũ.Et erat inscriptio causæ illius inscripta rex Iudæoꝝ. Et cũ eo crucifigunt duos latrones.unum a dextris, & unũ a sinistris eius.Et impleta est scriptura,quæ dicit.Et cum iniquis deputatus est, & qui p̃teribant conuiciabãtur illi.mouentes capita sua,ac dicẽtes. Væ qui demoliris templum , & in tribus diebus ædificas,saluũ fac teipsũ, & descende de cruce.Similiter & sũmi sacerdotes illudentes inter sese cũ scribis,dicebant.Alios saluos fecit,seipsum non potest saluũ facere. Christus rex Israel descendat nũc de cruce,ut uideamus & credamus.Et q crucifixi fuerant cũ illo, pbra iaciebãt in eũ.Cũ uero facta esset hora sexta,tenebræ factæ sunt sup totã terrã,usq; ad horã nonã.Et hora nona damauit Iesus uoce magna , dicẽs.Eloi eloi lamasabatani qd'est, si qs interp̃tetur,deus deus meus, cur me dereliqsti, & qdã astántiũ cũ audissent, dicebant. Ecce Heliã uocat.Accurrit aũt quidam, & impleta spõgia aceto,imposito q; harundini.porrexit illi potũ dicẽs.Sinite. Videamus an uẽturus sit Helias,ad deponẽdũ eũ . Iesus aũt emissa uoce magna,expirauit.Et uelũ tẽpli scissum est in duas partes, a summo usq; ad imũ. Cũ uidisset aũt Cẽturio qui astabat ex aduerso illi, qd'sic emisso damore expirasset, dixit. Vere homo hic filius erat dei.Erant aũt & mulieres,pcul spectantes,inter quas erat Maria magdalene, & Maria

καὶ μαρία ἰακώβου τοῦ μικροῦ, & ἰωσὴ μήτηρ & σαλώμη, ἀὶ καὶ ὅτε ἦν ἐν τῇ γαλιλαίᾳ ἠκολούθουν αὐτῷ. καὶ ἄλλαι πολλαὶ αἱ συναναβᾶσαι αὐτῷ εἰς ἱεροσόλυμα. καὶ ἤδη ὀψίας γενομένης ἐπεὶ ἦν παρασκευὴ ὅ ἐστιν προσάββατον, ἦλθεν ἰωσὴφ ὁ ἀπὸ ἁριμαθαίας εὐσχήμων βουλευτὴς, ὃς καὶ αὐτὸς ἦν προσδεχόμενος τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, τολμήσας εἰσῆλθεν πρὸς πιλᾶτον, & ἠτήσατο τὸ σῶμα τοῦ ΙΗΣΟΥ. ὁ δὲ πιλᾶτος ἐθαύμασεν εἰ ἤδη τέθνηκεν. & προσκαλεσάμενος τὸν κεντυρίωνα ἐπηρώτησεν αὐτὸν, εἰ πάλαι ἀπέθανεν. & γνοὺς ἀπὸ τοῦ κεντυρίωνος, ἐδωρήσατο τὸ σῶμα τῷ ἰωσήφ. καὶ ἀγοράσας σινδόνα & καθελὼν αὐτὸν ἐνείλησεν τῇ σινδόνι. & κατέθηκεν αὐτὸν ἐν μνημείῳ ὃ ἦν λελατομημένον ἐκ πέτρας. καὶ προσεκύλισεν λίθον ἐπὶ τὴν θύραν τοῦ μνημείου. ἡ δὲ μαρία ἡ μαγδαληνὴ & μαρία ἰωσῆ ἐθεώρουν ποῦ τίθεται.

καὶ διαγενομένου τοῦ σαββάτου, μαρία ὁ μαγδαληνὴ & μαρία ἰακώβου καὶ σαλώμη, ἠγόρασεν ἀρώματα ἵνα ἐλθοῦσαι ἀλείψωσιν αὐτόν. & λίαν πρωὶ τῆ μιᾶς σαββάτων ἔρχονται ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου. καὶ ἔλεγον πρὸς ἑαυτάς. τίς ἀποκυλίσει ἡμῖν τὸν λίθον, ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνημείου; & ἀναβλέψασαι, θεωροῦσιν, ὅτι ἀποκεκύλισται ὁ λίθος, ἦν γὰρ μέγας σφόδρα. καὶ εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ μνημεῖον, εἶδον νεανίσκον καθήμενον ἐν τοῖς δεξιοῖς περιβεβλημένον στολὴν λευκὴν, καὶ ἐξεθαμβήθησαν. ὁ δὲ λέγει αὐταῖς. μὴ ἐκθαμβεῖσθε, ΙΗΣΟΥΝ ζητεῖτε τὸν ναζαρηνὸν τὸν ἐσταυρωμένον, ἠγέρθη, οὐκ ἔστιν ὧδε ἴδε ὁ τόπος ὅπου ἔθηκαν αὐτόν. ἀλλὰ ὑπάγετε εἴπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ τῷ πέτρῳ, ὅτι προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν γαλιλαίαν, ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε καθὼς εἶπεν ὑμῖν. καὶ ἐξελθοῦσαι ταχὺ ἔφυγον ἀπὸ τοῦ μνημείου, εἶχεν γὰρ τὰς τρόμος

& Maria Iacobi parui, & Ioſe mater, & Salome, q̃ etiam cum eſſet in Galilæa ſecutæ fuerant illũ, & aliæ cõplures quæ ſimul aſcenderant cũ eo Hieroſolymã. Et cũ iam ueniſſet ueſpera, nã erat paraſceue, quæ p̃cedit ſabbatũ, uenit Ioſeph ab Arimathæa, honeſtꝰ ſenator, q & ipſe erat expectans regnũ dei, & ſumpta audacia, ingreſſus eſt ad Pilatũ, & petijt ab eo corpus Ieſu. Pilatus aũt admiratus eſt, ſi iam mortuꝰ eſſet, & accerſito ad ſe Centurione, interrogauit illum, an dudũ mortuus fuiſſet. Et re cognita ex Centurione, donauit corpus ipſi Ioſeph. Et mercatus ſindonem, de poſitum eũ inuoluit ſindoni, & depoſuit in monumẽto, quod erat exciſum e petra. Et aduoluit lapidẽ ad oſtium monumenti. At Maria magdalene, & Maria Ioſe ſpectabant ubi ponereť.

Et cũ p̃terijſſet ſabbatũ, Maria magdalene, & Maria Iacobi, & Salome, XVI
emerunt aromata, ut uenirẽt & ungerent eũ. Et ualde mane uno die ſabbatorũ ueniunt ad monumentũ, exorto ſole, & dicebant inter ſeſe, Quis reuoluet nobis lapidẽ ab oſtio monumẽti? Et cũ reſpexiſſent, uident lapidem eſſe reuolutũ. Nam erat magnus ualde. Et ingreſſæ in monumentũ, uiderũt adoleſcentem ſedentẽ a dextris, amictũ ſtola candida, & expauerunt. At ille dicit eis. Ne expaueſcatis, Ieſum quæritis Nazarenũ q fuit crucifixus, ſurrexit nõ eſt hic, ecce locus, ubi poſuerãt illũ. Sed abite, dicite diſcipulis eius & Petro, qđ p̃cedit uos in Galilæã, illic eũ uidebitis ſicut dixit uobis. Et abeuntes cito fugerunt a monumento. Habebat enim il-

 las tremor

τὰς τρόμος καὶ ἔκστασις. καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶπον. ἐφοβοῦντο γάρ.

Ἀναστὰς δὲ πρωὶ πρώτῃ σαββάτου, ἐφάνη πρῶτον Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ ἀφ' ἧς ἐκβεβλήκει ἑπτὰ δαιμόνια. ἐκείνη πορευθεῖσα ἀπήγγειλε τοῖς μετ' αὐτοῦ γενομένοις πενθοῦσι καὶ κλαίουσιν. κἀκεῖνοι ἀκούσαντες, ὅτι ζῇ καὶ ἐθεάθη ὑπ' αὐτῆς, ἠπίστησαν. μετὰ δὲ ταῦτα δυσὶν ἐξ αὐτῶν περιπατοῦσιν, ἐφανερώθη ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ πορευομένοις εἰς ἀγρόν. κἀκεῖνοι ἀπελθόντες ἀπήγγειλαν τοῖς λοιποῖς. οὐδὲ ἐκείνοις ἐπίστευσαν. ὕστερον ἀνακειμένοις αὐτοῖς τοῖς ἕνδεκα ἐφανερώθη, καὶ ὠνείδισεν τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν καὶ σκληροκαρδίαν, ὅτι τοῖς θεασαμένοις αὐτὸν ἐγηγερμένον οὐκ ἐπίστευσαν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει. ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται, ὁ δὲ ἀπιστήσας κατακριθήσεται. σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύσασιν ταῦτα παρακολουθήσει. ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσιν γλώσσαις λαλήσουσιν καιναῖς, ὄφεις ἀροῦσιν, κἂν θανάσιμόν τι πίωσιν, οὐ μὴ αὐτοὺς βλάψει, ἐπὶ ἀρρώστους χεῖρας ἐπιθήσουσιν, καὶ καλῶς ἕξουσιν. ὁ μὲν οὖν κύριος μετὰ τὸ λαλῆσαι αὐτοῖς, ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ. ἐκεῖνοι δὲ ἐξελθόντες ἐκήρυξαν πανταχοῦ, τοῦ κυρίου συνεργοῦντος καὶ τὸν λόγον βεβαιοῦντος διὰ τῶν ἐπακολουθούντων σημείων.

las tremor, & ſtupor, & nemini quicquam dicebant, timebant enim. Cum ſurrexiſſet aũt Ieſus primo die ſabbati apparuit primũ Mariæ magdalenæ, de qua eiecerat ſeptẽ dæmonia. Illa profecta, renunciauit iſs qui cũ illo fuerant lugentibus ac flentibus. Et illi cũ audiſſent, quod uiueret, & uiſus eſſet ab illa, nõ crediderũt. Poſt hæc aũt duobus ex ipſis ambulãtibus, manifeſtatus eſt in alia forma, euntibus rus. Et illi abierũt. & renuciarunt reliquis. Nec his illi crediderunt. Poſtea diſcũbẽtibus illis undecim, manifeſtatus eſt, & exprobrauit illis incredulitatẽ ſuã, & cordis duriciẽ, quod iſs qui ſe uidiſſent reſurrexiſſe, nõ credidiſſent. Et dicebat eis. Ite in mundum uniuerſum, & p̃dicate euangeliũ omni creaturæ. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſaluabitur. Qui uero non crediderit, condemnabitur. Signa uero eos qui crediderint, hæc ſubſequentur. In nomine meo dæmonia eiſcient. Linguis loquentur nouis, Serpentes tollẽt. Et ſi quid letale biberint, nõ nocebit eis Super egrotos manus imponent, & bene habebũt. Itaq; dñs quidẽ poſtq; locutus fuiſſet eis receptus ẽ in cœlũ, & ſedit a dextris dei. Illi uero egreſſi, p̃dicauerũt ubiq; dño cooperante, & ſermonem confirmante, p ſigna ſubſequẽtia,

τοῦ κατὰ μάρκον
ἐυαγγελίου
τέλος

Euangeliũ ſecundum Marcum
finis.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ

Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων, καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου. ἔδοξε κἀμοὶ παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς καθεξῆς σοι γράψαι κράτιστε θεόφιλε, ἵνα ἐπιγνῷς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων τὴν ἀσφάλειαν.

Ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρῴδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας, ἱερεύς τις, ὀνόματι Ζαχαρίας, ἐξ ἐφημερίας Ἀβιά. καὶ ἡ γυνὴ αὐτῷ ἐκ τῶν θυγατέρων Ἀαρὼν καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς Ἐλισάβετ. ἦσαν δὲ δίκαιοι ἀμφότεροι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, πορευόμενοι ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ κυρίου ἄμεμπτοι. καὶ οὐκ ἦν αὐτοῖς τέκνον, καθότι ἦν ἡ Ἐλισάβετ στεῖρα, καὶ ἀμφότεροι προβεβηκότες ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν ἦσαν. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἱερατεύειν αὐτὸν ἐν τῇ τάξει τῆς ἐφημερίας αὐτοῦ ἔναντι τοῦ θεοῦ κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἱερατείας ἔλαχεν τοῦ θυμιάσαι, εἰσελθὼν εἰς τὸν ναὸν τοῦ κυρίου. καὶ πᾶν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἦν προσευχόμενον ἔξω τῇ ὥρᾳ τοῦ θυμιάματος. ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος κυρίου ἑστὼς ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος. καὶ ταράχθη Ζαχαρίας ἰδών, καὶ φόβος ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτόν. εἶπεν δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος· μὴ φοβοῦ Ζαχαρία· διότι

EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM

QVoniã cõplures aggressi sunt cõtexere narrationẽ eaꝝ, q̃ in nobis certissimã fidẽ habẽt, rerũ, sicuti tradiderũt nobis ıꝑq ab initio suis oculis uiderãt, ac pars aliqua fuerãt eoꝝ quæ narrabãt, uisũ est & mihi, ut de integro cũcta diligẽter, ꝑsecutus, ex ordine tibi scriberẽ optime theophile, ut agnoscas eoꝝ de quibus catachuminus institutus fueras certitudinem.

Erat in diebus Herodis regis Iudææ, sacerdos quidã nomine Zacharias de uice Abia, & uxor illius de filiabus Aaron, & nomẽ eius Elisabeth. Erant aũt iusti ambo ante deũ, incedentes in omnibus mãdatis & iustificationibus dñi irreprehensibiles. Et nõ erat illis filius, eo ꝙ esset Elisabeth sterilis, & ambo ꝓcessissent in diebus suis. Factum est autem cum sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine uicis suæ ante deũ, secundum consuetudinẽ sacerdotij, sors illi obuenit. ut incensũ poneret, ingressus in templum domini, & omnis multitudo populi erat orans foris hora incẽsi. Apparuit aũt illi angelus dñi stãs a dextris altaris incẽsi. Et Zacharias turbatus est uidẽs, & timor irruit sup eũ. Ait aũt ad illũ angel⁹. Ne timeas zacharia quoniam

διότι ἐισηκούσθη ἡ δέησίς σου, καὶ ἡ γυνή σου
Ἐλισάβετ γεννήσει υἱόν σοι, καὶ καλέσεις τὸ
ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην, καὶ ἔσαι χαρά σοι, καὶ
ἀγαλλίασις, καὶ πολλοὶ ἐπὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ
χαρήσονται. ἔσαι γὰρ μέγας ἐνώπιον κυρίου,
καὶ οἶνον καὶ σίκερα οὐ μὴ πίῃ, καὶ πνεύμα-
τος ἁγίου πλησθήσεται ἔτι ἐκ κοιλίας μητρὸς
αὐτοῦ, καὶ πολλοὺς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐπιστρέψει
πρὸς κύριον τὸν θεὸν αὐτῶν. καὶ αὐτὸς προελεύ
σεται ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν πνεύματι, καὶ δυνά-
μει Ἠλίου, ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέ
κνα, καὶ ἀπειθεῖς ἐν φρονήσει δικαίων, ἑτοιμά
σαι κυρίῳ λαὸν κατεσκευασμένον. καὶ εἶπεν
Ζαχαρίας πρὸς τὸν ἄγγελον. Κατὰ τί γνώσομαι
τοῦτο. ἐγὼ γάρ εἰμι πεπρεσβύτης, καὶ ἡ γυνή μου
προβεβηκυῖα ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῆς. καὶ ἀποκρι
θεὶς ὁ ἄγγελος, εἶπεν αὐτῷ. ἐγώ εἰμι Γαβριὴλ
ὁ παρεστηκὼς ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. καὶ ἀπεστάλην
λαλῆσαι πρός σε, καὶ εὐαγγελίσασθαί σοι ταῦ
τα, καὶ ἰδοὺ ἔσῃ σιωπῶν καὶ μὴ δυνάμενος
λαλῆσαι ἄχρι ἧς ἡμέρας γένηται ταῦτα, ἀνθ' ὧν
οὐκ ἐπίστευσας τοῖς λόγοις μου, οἵτινες πλη-
ρωθήσονται εἰς τὸν καιρὸν αὐτῶν. καὶ ἦν ὁ λα
ὸς προσδοκῶν τὸν Ζαχαρίαν, καὶ ἐθαύμαζον
ἐν τῷ χρονίζειν αὐτὸν ἐν τῷ ναῷ. ἐξελθὼν
δὲ οὐκ ἐδύνατο λαλῆσαι αὐτοῖς. καὶ ἐπέγνω-
σαν ὅτι ὀπτασίαν ἑώρακεν ἐν τῷ ναῷ. καὶ αὐ
τὸς ἦν διανεύων αὐτοῖς, καὶ διέμενεν κωφός, καὶ
ἐγένετο ὡς ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι λειτουρ-
γίας αὐτοῦ, ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, μετὰ
δὲ ταύτας τὰς ἡμέρας, συνέλαβεν Ἐλισάβετ
ἡ γυνὴ αὐτοῦ. καὶ περιέκρυβεν ἑαυτὴν μῆ-
νας πέντε λέγουσα, ὅτι οὕτως μοι πεποί-
ηκεν ὁ κύριος ἐν ἡμέραις, αἷς ἐπεῖδεν ἀφε-
λεῖν τὸ ὄνειδός μου ἐν ἀνθρώποις. ἐν δὲ
τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ, ἀπεστάλη ὁ ἄγγελος
Γαβριὴλ ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς πόλιν τῆς Γα-
λιλαίας ᾗ ὄνομα Ναζαρὲθ, πρὸς παρθένον
μεμνηστευμένην ἀνδρὶ ᾧ ὄνομα Ἰωσήφ,
ἐξ οἴκου

quoniam exaudita est deprecatio tua. Et uxor tua Elisabeth pariet tibi filiū, & uocabis nomē eius Ioannem, & erit gaudium tibi, & exultatio, & multi in eius natiuitate gaudebunt. Erit enim magnus coram domino, & uinum & siceram non bibet. Et spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ, & multos filiorum Israel cōuertet ad dominum deum ipsorum. Et ipse præcedet ante illū in spiritu & uirtute Heliæ, ut conuertat corda patrum in filios, & incredulos in prudentia iustorū, ut paret dño plebem perfectā. Et dixit Zacharias ad āgelū. In quo hoc sciā? ego enim sum senex, & uxor mea prouecta in diebus suis. Et respōdens angelus dixit ei. Ego sum Gabriel qui asto ante deum, & missus sum ut loquar ad te, & hæc tibi euangelizem. Et ecce eris tacens & impotens loquendi, usq; in diem quo hæc fiant pro eo q; nō credidisti uerbis meis, quæ implebūtur in tempore suo. Et erat plebs expectās Zachariā, & mirabant q; tardaret ipse in tēplo. Egressus aūt nō poterat loqui illis. Et cognouerunt q; uisionē uidisset in templo. Et ipse erat innuens illis, & permansit mutus. Et factū est ut impleti sunt dies officij eius, abijt in domū suam. Post hos aūt dies concepit elisabeth uxor eius, & occultabat se mensibus quinq; dicens. Si fecit mihi dominus in diebus quibus respexit, ut auferret opprobrium meū inter homines. In mense autem sexto, missus est angelus Gabriel a Deo in ciuitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad uirginem desponsatam uiro, cui nomen erat Ioseph,

de domo

ἐξ οἴκου Δαβὶδ. καὶ τὸ ὄνομα τῆς παρθένου, μα-
ριὰμ. καὶ εἰσελθὼν ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτὴν εἶ-
πεν. χαῖρε κεχαριτωμένη, ὁ κύριος μετὰ σοῦ
εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν. ἡ δὲ ἰδοῦσα, διε-
ταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ. καὶ διελογίζε-
το ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος. καὶ εἶ-
πεν ὁ ἄγγελος αὐτῇ. μὴ φοβοῦ μαριὰμ. εὗρες
γὰρ χάριν παρὰ τῷ θεῷ. ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γα-
στρὶ, καὶ τέξῃ ἡόν. καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐ-
τοῦ ΙΗΣΟΥΝ. οὗτος ἔσται μέγας, καὶ ἡὸς ὑψίστου
κληθήσεται. καὶ δώσει αὐτῷ κύριος ὁ θεὸς τὸν
θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. καὶ βασιλεύ-
σει ἐπὶ τὸν οἶκον ἰακὼβ εἰς τοὺς αἰῶνας. καὶ
τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. εἶπεν
δὲ μαριὰμ πρὸς τὸν ἄγγελον. πῶς ἔσται
τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; καὶ ἀποκριθεὶς
ὁ ἄγγελος εἶπεν αὐτῇ. πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύ-
σεται ἐπί σε. καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι
διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐξ σοῦ ἅγιον, κληθήσεται
ἡὸς θεοῦ. καὶ ἰδοὺ ἐλιζάβετ ἡ συγγενής σου,
καὶ αὐτὴ συνειληφυῖα ἡὸν ἐν γήρει αὐτῆς. καὶ οὗτος
μὴν ἕκτος ἐστὶν αὐτῇ τῇ καλουμένῃ στείρα, ὅ-
τι οὐκ ἀδυνατήσει παρὰ τῷ θεῷ πᾶν ῥῆμα.
εἶπεν δὲ μαριὰμ. ἰδοὺ ἡ δούλη κυρίου γένοιτό
μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. καὶ ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτῆς ὁ
ἄγγελος. Ἀναστᾶσα δὲ μαριὰμ ἐν ταῖς ἡμέραις
ταύταις, ἐπορεύθη εἰς τὴν ὀρεινὴν μετὰ σπου-
δῆς εἰς πόλιν ἰούδα. καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶ-
κον ζαχαρίου, καὶ ἠσπάσατο τὴν ἐλιζάβετ. καὶ
ἐγένετο ὡς ἤκουσεν ἐλιζάβετ τὸν ἀσπασμὸν τῆς
μαρίας, ἐσκίρτησεν τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ
αὐτῆς. καὶ ἐπλήσθη πνεύματος ἁγίου ἡ ἐλι-
σάβετ καὶ ἀνεφώνησεν φωνῇ μεγάλῃ, καὶ εἶπεν
εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν. καὶ εὐλογημέ-
νος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου καὶ πόθεν μοι
τοῦτο, ἵνα ἔλθῃ ἡ μητὴρ τοῦ κυρίου μου πρός
με; ἰδοὺ γὰρ ὡς ἐγένετο ἡ φωνὴ τοῦ ἀσπασμοῦ
σου εἰς τὰ ὦτά μου, ἐσκίρτησεν, ἐν ἀγαλλιάσει
τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ μου. καὶ μακαρία ἡ πι-
στεύσασα

de domo Dauid, & nomē uirginis Ma-
ria. Et ingressus angelus ad eam dixit.
Aue gratia plena. dominus tecum, be-
nedicta tu inter mulieres. Illa uero cū
uidisset, turbata est in sermone eius, &
cogitabat qualis esset ista salutatio. Et
ait angelus ei. Ne timeas Maria, inue-
nisti em̄ gratiā apud deū. Ecce cōcipies
in utero, & paries filium, & uocabis no
men eius Iesum. Hic erit magnus, & fi-
lius altissimi uocabit'. Et dabit illi dn̄s
deus sedē Dauid patris ei⁹, & regnabit
sup domū Iacob in æternū, & regni ei⁹
nō erit finis. Dixit aūt Maria ad ange-
lum. Quomodo erit istud, quandoqui
dem uirū nō cognosco? Et rn̄dens an-
gelus dixit ei. Spūs sanctus supueniet
in te, & uirtus altissimi obūbrabit tibi.
Ideoq; & qd' nascetur ex te sanctū, uo
cabitur filius dei. Et ecce Elisabeth cog-
nata tua, & ipsa cōcepit filiū in senectu
te sua. Et hic mensis est sextus illi, q̄ uo-
catur sterilis, qa nō erit īpossibile apud
deū omne uerbū. Dixit aūt Maria. Ec-
ce ancilla dn̄i, fiat mihi secundū uerbū
tuū, & discessit ab illa angelus. Exurgēs
aūt Maria in diebus illis, abijt in mon-
tanā cū festinatione in ciuitatē Iuda, &
intrauit ī domū Zachariæ & salutauit
Elizabeth. Et factū est ut audiuit saluta
tionē Mariæ Elisabeth, exultauit infās
in utero eius. Et repleta est spū sancto
Elizabeth, & exclamauit uoce magna
& dixit. Bn̄dicta tu īter mulieres, & bn̄
dictus fruct⁹ uētris tui. Et unde hoc mi
hi, ut ueniat mater dn̄i mei ad me? ecce
em̄ ut facta est uox salutationis tuæ in
auribus meis, exultauit in gaudio in-
fans in uteromeo. Et beata quæ credi-
dit

σασα, ὅτι ἔσαι πλείωσις τοῖς λελαλημμένοις
αὐτῇ παρὰ κυρίου. καὶ εἶπεν Μαριάμ. Μεγαλύνει
ἡ ψυχή μου τὸν κύριον. καὶ ἠγαλλίασεν τὸ πνεῦ
μά μου ἐπὶ τῷ θεῷ τῷ σωτῆρί μου. ὅτι ἐ-
πέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης
αὐτου, ἰδοὺ γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσίν με πᾶ
σαι αἱ γενεαί. ὅτι ἐποίησέν μοι μεγαλεῖα ὁ δυ
νατός, καὶ ἅγιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ. καὶ τὸ ἔλεος
αὐτοῦ εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τοῖς φοβουμένοις αὐ
τόν. ἐποίησεν κράτος ἐν βραχίονι αὐτου, διε
σκόρπισεν ὑπερηφάνους διανοίᾳ καρδίας αὐ
τῶν. καθεῖλεν δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὕψωσεν
ταπεινούς. πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν. καὶ
πλουτοῦντας ἐξαπέστειλε κενούς. ἀντελάβετο Ἰσ
ραὴλ παιδὸς αὐτοῦ, μνησθῆναι ἐλέους. καθὼς ἐ-
λάλησεν πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τῷ Ἀβρα
ὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα. Ἔμει-
νεν δὲ Μαριὰμ σὺν αὐτῇ ὡσεὶ μῆνας τρεῖς, καὶ
ὑπέστρεψεν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς. Τῇ δὲ Ἐλισά-
βετ ἐπλήσθη ὁ χρόνος τοῦ τεκεῖν αὐτὸν, καὶ ἐγέ-
νησεν υἱόν. καὶ ἤκουσαν οἱ περίοικοι καὶ οἱ συγ-
γενεῖς αὐτῆς, ὅτι ἐμεγάλωσεν κύριος τὸ ἔλεος
αὐτοῦ μετ' αὐτῆς, καὶ συνέχαιρον αὐτῇ. Καὶ ἐγένε-
το ἐν τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ ἦλθον περιτεμεῖν τὸ παιδί
ον. καὶ ἐκάλουν αὐτὸ ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ πα-
τρὸς αὐτοῦ Ζαχαρίαν. καὶ ἀποκριθεῖσα ἡ μήτηρ
αὐτοῦ, εἶπεν. οὐχί, ἀλλὰ κληθήσεται Ἰωάννης. καὶ
εἶπαν πρὸς αὐτὴν, ὅτι οὐδείς ἐστιν ἐν τῇ
συγγενείᾳ σου ὃς καλεῖται τῷ ὀνόματι τού-
τῳ. ἐνένευον δὲ τῷ πατρὶ αὐτοῦ τὸ, τί ἂν
θέλοι καλεῖσθαι αὐτό, καὶ αἰτήσας πινα-
κίδιον ἔγραψεν λέγων. Ἰωάννης ἐστὶν τὸ ὄνο-
μα αὐτοῦ, καὶ ἐθαύμασαν πάντες. ἀνεῴ-
χθη δὲ τὸ στόμα αὐτοῦ παραχρῆμα, καὶ ἡ
γλῶσσα αὐτοῦ, καὶ ἐλάλει εὐλογῶν τὸν θε
όν. καὶ ἐγένετο ἐπὶ πάντας φόβος τοὺς
περιοικοῦντας αὐτούς, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ὀ-
ρεινῇ τῆς Ἰουδαίας διελαλεῖτο πάντα τὰ
ῥήματα ταῦτα. καὶ ἔθεντο πάντες οἱ
ἀκούσαντες

dit, qm̃ ꝓficient' ea quæ dicta sunt ei a
dño. Et ait Maria. Magnificat anima
mea dominū. Et exultauit spiritus me-
us in deo salutari meo. Quia respexit
ad humilitatē aucillæ suæ, ecce enim ex
hoc beatam me dicent omnes genera-
tiones. Quia fecit mihi magna qui po-
tens est, & sanctū nomen eius. Et mise-
ricordia eius in progeniē & progeniē,
timentibus eum. Fecit potentiā in bra-
chio suo, dispersit superbos mente cor-
dis sui. Deposuit potentes de sedibus,
& exaltauit humiles. Esurientes imple-
uit bonis, & diuites dimisit inanes. Su
scepit israel puerū suum, ut memores-
set misericordiæ. Sicut locutus est ad
patres nostros, ipsi Abraham & semini
eius in æuū. Mansit aūt Maria cū illa
circiter mēsibus tribus, & reuersa est in
domū suam. Elizabeth aūt impletum
est tempus pariendi, & peperit filium.
Et audierūt uicini & cognati eius quòd
magnificasset dñs misericordiā suā cū
illa, & congratulabantur ei. Et factū est
in die octauo, uenerunt ad circūciden-
dum puerū, & uocabant eum nomine
patris sui Zacharia. Et respōdens ma-
ter eius dixit. Nequaq̃, sed uocabitur
Ioannes. Et dixerunt ad illam. Nemo
est in cognatione tua, qui uocet hoc no
mine. Innuebant aūt patri eius, quid
uellet uocari eum. Et postulata tabella
scripsit, dicens. Ioannes est nomen
eius. Et mirati sunt uniuersi. Apertum
est aūt os eius ilico, & lingua eius, & lo
quebatur benedicens deum. Et factus
est timor super omnes uicinos eorum
& super omnia montana Iudææ, diuul
gabāt' oia uerba hæc, & posuerūt oēs q
audierunt

ἀκούσαντες ϕν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν λέγοντες, τί ἄρα τὸ παιδίον τοῦτο ἔσαι; ϕ χειρ κυρίου ἦμ μετ' αὐτου, καὶ ζαχαρίας ὁ πατὴρ αὐτου ἐπλήσθη πνεύματος ἁγίου καὶ προεφήτευσεν λέγων. ¶ Εὐλογητὸς κύριος ὁ θεὸς τοῦ ἰσραήλ, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησεν λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτου. ϕ καὶ ἤγειρεν κέρας σωτηρίας ἡμῖν ϕν τῷ οἴκῳ δαεὶδ τοῦ παιδὸς αὐτου. καθὼς ἐλάλησεν διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτου, σωτηρίαν ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν, καὶ ἐκ χειρὸς πάντων τῶν μισούντων ἡμᾶς. ποιῆσαι ἔλεος μετὰ πατέρων ἡμῶν, καὶ μνησθῆναι διαθήκης ἁγίας αὐτ. ὅρκον ὃν ὤμοσεν πρὸς ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν, τοῦ δοῦναι ἡμῖν, ἀφόβως ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέντας, λατρεύειν αὐτῷ, ϕν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ ϕνώπιον αὐτου πάσας τὰς ἡμέρας ϕ τῆς ζωῆς ἡμῶν. καὶ σὺ παιδίον προφήτης ὑψίστου κληθήσῃ, προπορεύσῃ γὰρ πρὸ προσώπου κυρίου ἑτοιμάσαι ὁδοὺς αὐτ, τ δοῦναι γνῶσιν σωτηρίας τῷ λαῷ αὐτ, ϕν ἀφέσει ἁμαρτιῶν, διὰ σπλάγχνα ἐλέους θεοῦ ἡμῶν, ϕν οἷς ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἀνατολὴ ἐξ ὕψους, ἐπιφᾶναι τοῖς ϕν σκότει ℂ σκιᾷ θανάτου κα θημένοις, τ κατευθῦναι τοὺς πόδας ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης. ¶ Τὸ δὲ παιδίον ἠύξανεν καὶ ἐκραταιοῦτο πνεύματι. καὶ ἦν ϕν ταῖς ἐρήμοις, ἕως ἡμέρας ἀναδείξεως αὐτοῦ πρὸς τὸν ἰσραήλ. ¶ Ἐγένετο δὲ ϕν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἐξῆλθεν δόγμα παρὰ καίσαρος αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. αὕτη ἡ ἀπογραφὴ πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύοντος τῆς συρίας κυρηνίου. καὶ ἐπορεύοντο πάντες ἀπογράφεσθαι ἕκαστος εἰς τὴν ἑαυτοῦ πόλιν. ¶ Ἀνέβη δὲ καὶ ἰωσὴφ ἀπὸ τῆς γαλιλαίας, ἐκ πόλεως ναζαρὲθ, εἰς τὴν ἰουδαίαν, εἰς πόλιν δαβὶδ, ἥτις καλεῖται βηθλεέμ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς δαβὶδ, ἀπογράφεσθαι σὺν μαριὰμ τῇ με

μνηστευμένῃ

audierant in corde ſuo dicentes. Quis nam puer iſte erit? Et manus dñi erat cum illo. Et Zacharias pater eius reple tus eſt ſpiritu ſancto, & prophetauit di cens. Benedictus dñs deus Iſrael, quia uiſitauit & fecit redẽptionẽ plebi ſuæ. Et erexit cornu ſalutis nobis, in domo Dauid pueri ſui. Sicut locutus eſt p os ſanctoꝝ qui a ſæculo fuerunt propheta rũ ſuoꝝ, ſaluationẽ ex inimicis noſtris, & de manu omniũ qui oderũt nos. Vt faceret miſericordiam cũ patribus no ſtris, & memor eſſet teſtamenti ſui ſancti. Iuſiurandum quod iurauit ad ad Abrahã patrem noſtrum, daret no bis, ut ſine timore de manu inimicoꝝ noſtroꝝ liberati, ſeruiam⁹ illi. In ſctita te & iuſticia corã ipſo, omnibus diebus uitæ noſtræ. Et tu puer, ppheta altiſſi mi uocaberis, præibis em̃ ante faciẽ dñi ad parandũ uias eius. Ad dandã ſcien tiam ſalutis plebi ei⁹, in remiſſione pec catoꝝ. Per uiſcera miſericordiæ dei no ſtri, in qbus uiſitauit nos oriẽs ex alto, Vt illuceſceret his qui ĩ tenebris & um bra mortis ſedebant, ad dirigendos pe des noſtros in uiã pacis. Puer aũt cre ſcebat & cõfortabatur ſpiritu, & erat in deſertis uſq; in diem oſtẽſionis ſuæ ad Iſrael. Factũ eſt aũt in diebus illis. II Exiit decretũ a Cæſare Auguſto, ut de ſcriberetur uniuerſus orbis. Hæc deſcri ptio prima facta eſt p̃ſide Syriæ Cyre nio. Et ibãt omnes ut deſcriberent ſin guli in ſuã ciuitatẽ. Aſcendit aũt & Io ſeph a Galilæa de ciuitate Nazareth ĩ Iudæã in ciuitatẽ Dauid, quæ uocatur Bethleẽ, eo q; eſſet de domo & familia Dauid, ut deſcriberet cũ Maria deſpõ

L ſa ſibi

μνηστευμένη αὐτῷ γυναικὶ, οὔσῃ ἐγκύῳ. ἐγένετο δὲ ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν. καὶ ἔτεκεν τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ. διότι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι. Καὶ ποιμένες ἦσαν ἐν τῇ χώρᾳ τῇ αὐτῇ ἀγραυλοῦντες καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὴν ποίμνην αὐτῶν. καὶ ἰδοὺ ἄγγελος κυρίου ἐπέστη αὐτοῖς, καὶ δόξα κυρίου περιέλαμψεν αὐτούς. καὶ ἐφοβήθησαν φόβον μέγαν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἄγγελος· μὴ φοβεῖσθε. ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἥτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτὴρ, ὅς ἐστιν ΧΡΙΣΤΟΣ κύριος ἐν πόλει Δαυίδ. καὶ τοῦτο ὑμῖν τὸ σημεῖον. εὑρήσετε βρέφος ἐσπαργανωμένον κείμενον ἐν φάτνῃ. καὶ ἐξαίφνης ἐγένετο σὺν τῷ ἀγγέλῳ πλῆθος στρατιᾶς οὐρανίου, αἰνούντων τὸν θεὸν καὶ λεγόντων· δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἀνθρώποις εὐδοκία. καὶ ἐγένετο ὡς ἀπῆλθον ἀπ' αὐτῶν εἰς τὸν οὐρανὸν οἱ ἄγγελοι, καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ ποιμένες εἶπον πρὸς ἀλλήλους· διέλθωμεν δὴ ἕως Βηθλεέμ, καὶ ἴδωμεν τὸ ῥῆμα τοῦτο τὸ γεγονὸς, ὃ ὁ κύριος ἐγνώρισεν ἡμῖν, καὶ ἦλθον σπεύσαντες· καὶ ἀνεῦρον τήν τε Μαρίαμ καὶ τὸν Ἰωσὴφ καὶ τὸ βρέφος κείμενον ἐν τῇ φάτνῃ. ἰδόντες δὲ διεγνώρισαν περὶ τοῦ ῥήματος τοῦ λαληθέντος αὐτοῖς, περὶ τοῦ παιδίου τούτου. καὶ πάντες οἱ ἀκούσαντες ἐθαύμασαν περὶ τῶν λαληθέντων ὑπὸ τῶν ποιμένων πρὸς αὐτούς. ἡ δὲ Μαρία πάντα συνετήρει τὰ ῥήματα ταῦτα, συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς. καὶ ὑπέστρεψαν οἱ ποιμένες δοξάζοντες καὶ αἰνοῦντες τὸν θεὸν, ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἤκουσαν, καὶ εἶδον καθὼς ἐλαλήθη πρὸς αὐτούς. καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν ἡμέραι ὀκτὼ τοῦ περιτεμεῖν τὸ παιδίον,

sa sibi uxore, quæ erat pregnans. Factum est aũt cũ essent ibi, impleti sunt dies pariendi. Et peperit filiũ suum primogenitũ, & fascijs eũ inuoluit, & reclinauit eum in p̃sepio, quod nõ esset eis locus in diuersorio. Et pastores erãt in regione eadem uigilantes, & custodientes excubias nocte super gregem suũ. Ecce angelus domini stetit iuxta illos, & claritas dei circumfulsit illos, & timuerunt timore magno. Et dixit illis angelus. Ne timeatis. Ecce enim euangelizo uobis gaudium magnum quod erit omni populo, quia natus est uobis hodie saluator, qui est Christus dominus in ciuitate Dauid. Et hoc uobis signum. Inuenietis infantem fascijs inuolutum, & positum in præsepio. Et subito facta est cum angelo multitudo militiæ cœlestis, laudantiũ deum & dicentium. Gloria in altissimis deo, & in terra pax hominibus bona uoluntas. Et factũ est ut discesserunt ab eis angeli í cœlũ, & homines pastores loq̃bant̃ inter sese. Trãseamus iã usq; Bethleẽ, & uideamus uerbũ hoc quod factũ est quod dñs ostendit nobis. Et uenerũt festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph & infantẽ positũ in præsepio. Cũ uidissent autem notum fecerunt de uerbo, quod dictũ erat illis de puero hoc. Et oẽs q audierũt mirati sunt, & de his q̃ dicta erãt a pastoribus ad ipsos. Maria aũt conseruabat omnia uerba hæc, conferens in corde suo. Et reuersi sunt pastores glorificãtes & laudantes deũ super oibus, quæ audierant & uiderãt, sicut dictũ fuerat adipsos. Et postq̃ cõsũmati sunt dies octo, ut circũcideretur puer,

παιδίον. καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ ΙΗΣΟΥΣ τὸ κληθὲν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου πρὸ τοῦ συλλαφθῆναι αὐτὸν ἐν τῇ κοιλίᾳ. καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῶν κατὰ τὸν νόμον μωσέως, ἀνήγαγον αὐτὸν, εἰς ἱεροσόλυμα παραστῆσαι τῷ κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ κυρίου, ὅτι πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν, ἅγιον τῷ κυρίῳ κληθήσεται, καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ κυρίου, ζεῦγος τρυγόνων, ἢ δύο νεοσσοὺς περιστερῶν. καὶ ἰδοὺ ἦν ἄνθρωπος ἐν ἱερουσαλήμ, ᾧ ὄνομα συμεών. καὶ ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος καὶ εὐλαβὴς προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ ἰσραήλ. καὶ πνεῦμα ἅγιον ἦν ἐπ' αὐτόν. καὶ ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, μὴ ἰδεῖν θάνατον πρὶν ἴδῃ τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ κυρίου, καὶ ἦλθεν ἐν τῷ πνεύματι εἰς τὸ ἱερόν. καὶ ἐν τῷ εἰσαγαγεῖν τοὺς γονεῖς τὸ παιδίον ΙΗΣΟΥΝ, τοιῆσαι αὐτοὺς κατὰ τὸ εἰθισμένον τοῦ νόμου περὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ἐδέξατο αὐτὸ εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ, καὶ εὐλόγησεν τὸν θεὸν καὶ εἶπεν. νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ. ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, καὶ δόξαν λαοῦ σου ἰσραήλ. καὶ ἦν ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ θαυμάζοντες ἐπὶ τοῖς λαλουμένοις περὶ αὐτοῦ. καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς συμεών, καὶ εἶπεν πρὸς μαριὰμ τὴν μητέρα αὐτοῦ. ἰδοὺ οὗτος κεῖται εἰς πτῶσιν, καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ ἰσραήλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία, ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί. καὶ ἦν ἄννα προφῆτις θυγάτηρ φανουήλ ἐκ φυλῆς ἀσήρ. αὕτη προβεβηκυῖα ἐν ἡμέραις πολλαῖς, ζήσασα ἔτη μετὰ ἀνδρὸς ἑπτὰ ἀπὸ τῆς παρθενίας αὐτῆς. καὶ αὕτη χήρα ὡς ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσάρων, ἣ οὐκ ἀφίστατο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ νηστείαις καὶ δεήσεσιν λατρεύουσα νυκτὸς καὶ ἡμέραν. καὶ αὕτη

puer, uocatū est nomen eius Iesus. Qđ uocatū erat ab angelo priusq̄ in utero cōciperetur. Et postq̄ impleti sunt dies purgationis eox secundū legē Mosi ad duxerunt eū in Hierusalem, ut sisterēt eum dño, sicut scriptum est in lege dñi. Qđ omne masculinū adaperiens uulua, sctm dño uocabit. Et ut darēt hostiam secundū q̄ dictū est in lege dñi, par turturū aut duos pullos colūbax. Et ecce homo erat in Hierusalē cui nomen Simeō. Et homo iste iustus & pi⁹ expectās cōsolationē Israel, & spūs sanctus erat sup eū. Et rēsum acceperat a spū scto, nō uisurx se mortē, nisi prius uideret Christū dñi. Et uenit in spū in tēplū. Et cū inducerēt puerū Iesū parētes ei⁹, ut facerēt secūdū cōsuetudinē legis p eo, & ipse accepit eū in ulnas suas & laudauit deū ac dixit. Nūc dimittis seruum tuū dñe secundū uerbū tuū in pace, quia uiderunt oculi mei salutare tuū, qđ parasti ante faciē omniū populox, lumen ad reuelationē gentiū, & gloriā plebis tuæ Israel. Et erat pater & mater eius mirantes super his q̄ dicebant de illo. Et benedixit illis Simeon. & dixit ad Mariā matrē eius. Ecce posit⁹ est hic in ruinā, & in resurrectionē multorum in Israel, & in signū cui contradicitur. Et tuā aūt ipsius animā pertrāsibit gladius, ut reuelent ex multis cordibus cogitationes. Et erat anna, pphetissa filia Phanuel de tribu Aser, hec, pcesserat in diebus multis & uixerat cū uiro suo annis septē a uirginitate sua. Et hæc uidua usq; ad annos octogintaquatuor, quæ nō discedebat de templo ieiunijs & obsecrationibus seruiēs nocte ac die,

Ⓒ αὐτῃ, αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐπιστάσα, ἀνθωμολογεῖ
το τῷ κυρίῳ. καὶ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πᾶσιν
τοῖς προσδεχομένοις λύτρωσιν ἐν ἰερουσα
λήμ. καὶ ὡς ἐτέλεσαν ἅπαντα κατὰ τὸν νόμον
κυρίου, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν γαλιλαίαν εἰς πό
λιν ἑαυτῶν ναζαρέθ. τὸ δὲ παιδίον ἠὐξανεν Ⓒ
ἐκραταιοῦτο πνεύματι, πληρούμενον σοφί
ας, καὶ χάρις θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτό. καὶ
ἐπορεύοντο οἱ γονεῖς αὐτοῦ κατ' ἔτος εἰς ἰερου
σαλήμ τῇ ἑορτῇ τοῦ πάσχα. καὶ ὅτε ἐγένετο
ἐτῶν δώδεκα. ἀναβάντων αὐτῶν εἰς ἰεροσό
λυμα κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἑορτῆς, καὶ τελειω
σάντων τὰς ἡμέρας ἐν τῷ ὑποστρέφειν αὐ
τοὺς, ἀπέμεινεν ΙΗΣΟΥΣ ὁ παῖς ἐν ἰερουσα
λήμ, καὶ οὐκ ἔγνωσαν οἱ γονεῖς αὐτοῦ. νο
μίσαντες δὲ αὐτὸν ἐν τῇ συνοδίᾳ εἶναι, ἦλθον
ἡμέρας ὁδόν. καὶ ἀνεζήτουν αὐτὸν ἐν τοῖς συγ
γενέσιν, καὶ ἐν τοῖς γνωστοῖς, καὶ μὴ εὑρόντες
αὐτὸν, ὑπέστρεψαν εἰς ἰερουσαλήμ ζητοῦντες
αὐτόν. καὶ ἐγένετο μεθ' ἡμέρας τρεῖς, εὗρον αὐ
τὸν ἐν τῷ ἱερῷ καθεζόμενον ἐν μέσῳ τῶν
διδασκάλων. καὶ ἀκούοντα αὐτῶν, καὶ ἐπε
ρωτῶντα αὐτούς, ἐξίσαντο δὲ πάντες οἱ ἀ
κούοντες αὐτοῦ ἐπὶ τῇ συνέσει, καὶ τοῖς ἀ
ποκρίσεσιν αὐτοῦ. Ⓒ ἰδόντες αὐτὸν ἐξεπλά
γησαν. καὶ πρὸς αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ εἶπεν.
τέκνον, τί ἐποίησας ἡμῖν οὕτως; ἰδοὺ ὁ πα
τήρ σου κἀγὼ ὀδυνώμενοι ἐζητοῦμέν σε. καὶ
εἶπεν πρὸς αὐτούς. τί ὅτι ἐζητεῖτέ με, οὐκ
ᾔδειτε, ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατέρος μου δεῖ εἶναί
με. καὶ αὐτοὶ οὐ συνῆκαν τὸ ῥῆμα ὃ ἐλάλη
σεν αὐτοῖς, καὶ κατέβη μετ' αὐτῶν, καὶ ἦλθεν
εἰς ναζαρὲθ καὶ ἦν ὑποτασσόμενος αὐτοῖς. καὶ
ἡ μήτηρ αὐτοῦ διετήρει πάντα τὰ ῥήματα
ταῦτα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς καὶ ΙΗΣΟΥΣ προέ
κοπτεν σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ καὶ χάριτι παρὰ
θεῷ καὶ ἀνθρώποις ἔτη δὲ πεντεκαίδε
κάτῳ τῆς ἡγεμονίας τιβερίου καίσαρος, ἡγεμο
νεύοντος ποντίου πιλάτου τῆς ἰουδαίας,
καὶ τετραρχοῦντος

Et hæc eadem hora ſuperueniens confi
tebatur dño, & loquebatur de illo om
nibus q expectabant redẽptionem in
Hieruſalem. Et ut perfecerũt omnia ſe
cundum legem dñi, reuerſi ſunt in Ga
lilæam in ciuitatẽ ſuã Nazareth. Puer
aũt creſcebat & confortabatur ſpiritu,
& implebat' ſapientia, & gratia dei erat
ſuper illũ. Et ibant parentes eius quot
annis in Hieruſalem in die feſto paſcæ
Et cum factus eſſet annoꝝ duodecim,
aſcendentibus illis in hieroſolymam ſe
cundum conſuetudinem diei feſti, con
ſummatiſq; diebus cum redirent, remã
ſit puer Ieſus in hieruſalẽ, & nõ cogno
uerunt parentes eius. Exiſtimãtes autẽ
illum eſſe in comitatu, uenerunt itinere
diei, & requirebant eum inter cognatos
& inter notos. Et cũ non inueniſſent eũ
reuerſi ſunt in hieruſalem, querẽtes eũ.
Et factũ eſt poſt triduũ, inuenerunt il
lum in templo ſedentem in medio do
ctorum, audientem illos, & interrogan
tem eos. Stupebãt aũt oẽs qui eum au
diebant ſuper intelligentia & reſponſis
eius. Et uiſo eo admirati ſunt. Et dixit
mater eius ad illum. Fili, cur feciſti no
bis ſic? Ecce pater tuus & ego dolentes
q̃rebam⁹ te. Et ait ad illos. Quid eſt q̃
q̃rebatis me? An neſciebatis qd' in his
quæ patris mei ſunt oportet me eſſe? &
illi non intellexerunt uerbũ quod locu
tus eſt ipſis. Et deſcendit cũ eis, & uenit
Nazareth, & erat ſubditus illis. Mater
aũt eius cõſeruabat omnia uerba hæc
in corde ſuo. Et Ieſus, pficiebat ſapiẽtia
& ætate, & gratia apud deũ & hoies.

Anno aũt quindecimo imperij Ty III
berij cæſaris, pſide põtio Pilato Iudææ
tetrarcha

καὶ τετραχοῦντος τῆς γαλιλαίας Ἡρῴδου. Φιλίππου δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τετραχοῦντος τῆς ἰτουραίας καὶ τραχωνίτιδος χώρας, καὶ λυσανίου τῆς ἀβιληνῆς τετραχοῦντος. ἐπὶ ἀρχιερέως ἄννα καὶ καϊάφα. ἐγένετο ῥῆμα θεοῦ ἐπὶ ἰωάννην τὸν τοῦ ζαχαρίου υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ. καὶ ἦλθεν εἰς πᾶσαν τὴν περίχωρον τοῦ ἰορδάνου κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ὡς γέγραπται ἐν βίβλῳ λόγων ἡσαΐου τοῦ προφήτου λέγοντος. φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται, καὶ ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθείαν, καὶ αἱ τραχεῖαι εἰς ὁδοὺς λείας, καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ, ἔλεγεν οὖν τοῖς ἐκπορευομένοις ὄχλοις βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ. γεννήματα ἐχιδνῶν. τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας καὶ μὴ ἄρξησθε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς πατέρα ἔχομεν τὸν ἀβραάμ. λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι δύναται ὁ θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ ἀβραάμ. ἤδη δὲ καὶ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται. πᾶν οὖν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται. καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν οἱ ὄχλοι λέγοντες, τί οὖν ποιήσομεν; ἀποκριθεὶς δὲ λέγει αὐτοῖς. ὁ ἔχων δύο χιτῶνας μεταδότω τῷ μὴ ἔχοντι, καὶ ὁ ἔχων βρώματα ὁμοίως ποιείτω. ἦλθον δὲ καὶ τελῶναι βαπτισθῆναι, καὶ εἶπον πρὸς αὐτόν. διδάσκαλε τί ποιήσομεν; ὁ δὲ εἶπεν πρὸς αὐτούς. μηδὲν πλέον παρὰ τὸ διατεταγμένον ὑμῖν πράσσετε. ἐπηρώτων δὲ αὐτὸν καὶ στρατευόμενοι λέγοντες. καὶ ἡμεῖς τί ποιήσομεν; καὶ εἶπεν πρὸς αὐτούς μηδένα διασείσητε, μηδὲ συκοφαντήσητε, καὶ ἀρκεῖσθε τοῖς ὀψωνίοις ὑμῶν,

προσδοκῶντος

tetrarcha aũt Galilææ Herode, Philippo aũt fratre eius Tetrarcha Iturææ & Trachonitidis regiõis, & Lysania Abilenes Tetrarcha, sub principib⁹ sacerdotum Anna & Caypha, factũ est uerbũ dñi super Ioannẽ Zachariæ filiũ in deserto. Et uenit in omnem regionẽ finitimam Iordani, p̃dicans baptismũ pœnitentiæ in remissionẽ peccatorũ, sicut scriptũ est in libro sermonũ Hesaiæ ꝓphetæ, dicẽtis. Vox clamãtis in deserto, parate uiã dñi, rectas facite semitas eius. Omnis uallis implebit᷑, & omnis mons & collis humiliabitur. Et erũt praua in directa, & asperæ in uias planas. & uidebit omnis caro salutare dei. Dicebat ergo ad turbas q̃ exibant ut baptizarent᷑ ab ipso. Genimina uiperarũ, quis ostendit uobis fugere a uẽtura ira? Facite ergo fructus dignos pœnitẽtiæ, & ne cœperitis dicere patrem habemus Abraham. Dico enim uobis, potens est deus de lapidibus istis suscitare filios ipsi Abrahæ. Iã uero & securis ad radicẽ arborum posita est. Omnis ergo arbor nõ faciens fructũ bonum exciditur, & in ignem mittitur. Et interrogabant eũ turbæ, dicentes. Quid ergo faciemus? Respondens aũt dicit illis. Qui habet duas tunicas impartiat non habenti, & qui habet escas similiter faciat. Venerunt aũt & publicani ut baptizarentur & dixerunt ad illũ. Magister quid faciemus? At ille dixit ad eos. Nihil amplius q̃ q̃d constitutũ est uobis faciatis. Interrogabant aũt eum & milites dicentes. Et nos quid faciemus? Et ait illis. Neminẽ cõcutiatis neq; calumniã faciatis, & contenti estote stipẽdijs uestris.

προσδοκῶντος δὲ τοῦ λαοῦ, καὶ διαλογιζομένων πάντων ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν περὶ τοῦ Ἰωάννου, μήποτε αὐτὸς εἴη ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ, ἀπεκρίνατο ὁ Ἰωάννης ἅπασιν λέγων. ἐγὼ μὲν ὕδατι βαπτίζω ὑμᾶς. ἔρχεται δὲ ὁ ἰσχυρότερός μου, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ. αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί. οὗ τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἅλωνα αὐτοῦ, καὶ συνάξει τὸν σῖτον, εἰς τὴν ἀποθήκην αὐτοῦ, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ. πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἕτερα παρακαλῶν, εὐηγγελίζετο τὸν λαόν. ὁ δὲ Ἡρῴδης ὁ τετράρχης ἐλεγχόμενος ὑπ' αὐτοῦ, περὶ Ἡρῳδιάδος τῆς γυναικὸς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ περὶ πάντων ὧν ἐποίει πονηρῶν ὁ Ἡρῴδης, προσέθηκεν καὶ τοῦτο ἐπὶ πᾶσιν, καὶ κατέκλεισεν τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ φυλακῇ. ἐγένετο δὲ ἐν τῷ βαπτισθῆναι ἅπαντα τὸν λαόν, καὶ ΙΗΣΟΥ βαπτισθέντος καὶ προσευχομένου ἀνεῳχθῆναι τὸν οὐρανόν, καὶ καταβῆναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον σωματικῷ εἴδει, ὡσεὶ περιστερὰν ἐπ' αὐτὸν, καὶ φωνὴν ἐξ οὐρανοῦ γενέσθαι λέγουσαν. σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός ἐν σοὶ εὐδόκησα. Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ ΙΗΣΟΥΣ ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος ὤν, ὡς ἐνομίζετο υἱὸς Ἰωσὴφ τοῦ Ἡλεὶ τοῦ Ματθὰν, τοῦ Λευὶ, τοῦ Μελχὶ, τοῦ Ἰαννᾶ, τοῦ Ἰωσὴφ, τοῦ Ματταθίου, τοῦ Ἀμοὺς, τοῦ Ναοὺμ, τοῦ Ἐσλὶ, τοῦ Ναγγὲ, τοῦ Μαὰθ, τοῦ Ματταθίου, τοῦ Σεμεὶ, τοῦ Ἰωσὴχ, τοῦ Ἰουδὰ, τοῦ Ἰωαννᾶ, τοῦ Ῥησὰ, τοῦ Ζοροβάβελ, τοῦ Σαλαθιὴλ, τοῦ Νηρὶ, τοῦ Μελχὶ, τοῦ Ἀδδὶ, τοῦ Κοσὰμ, τοῦ Ἐλμαδὰμ, τοῦ Ἤρ, τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ Ἐλιεζὲρ, τοῦ Ἰωρὴμ, τοῦ Ματθὰ, τοῦ Λευὶ, τοῦ Συμεὼν, τοῦ Ἰούδα

Expectante autem, populo & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, num ipse esset ille Christus. Respondit Ioannes dicens omnibus, Ego quidem aqua baptizo uos, ueniet aũt fortior me, cuius non sum dignus soluere corrigiam calciamentorũ eius, ipse uos baptizabit in spiritu sancto & igni, cuius uentilabrum in manu eius, & purgabit aream suam, & congregabit triticũ in horreum suũ, paleas aũt comburet igni inextinguibili. Multa quidẽ & alia exhortans euangelizabat populo. Herodes aũt tetrarcha cum corriperet ab illo de Herodiade uxore fratris sui, & de omnibus malis quæ faciebat Herodes, adiecit & hoc super omnia, & induxit Ioannem in carcerem. Factum est autem cum baptizaretur omnis populus & Iesu baptizato & orante apertũ est cœlum, & descendit spiritus sanctus corporali specie sicut colũba in ipsum, & uox de cœlo facta est. Tu es filius meus dilectus, in te cõplacuit mihi. Et ipse Iesus erat incipiens quasi annorum triginta ut putabatur filius Ioseph, qui fuit Heli, qui fuit Mathat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioseph, q fuit Mathathie, q fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Hesli, qui fuit Nagge, qui fuit Maath, q fuit Mathathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda, qui fuit Ioanna, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Niri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Thosan, qui fuit Helmadan, qui fuit Her, qui fuit Iesu, qui fuit Heliezer, qui fuit Iorem, q fuit Mathat, qui fuit Leui, qui fuit Simeon, qui fuit

του ἰούδα, του ἰωσήφ, του
ἰωνὰμ, του ἠλιακείμ, του με/
λεᾶ, του μενὰμ, του ματθα/
θὰμ, του ναθὰμ, του Δαβὶδ,
του ἰεσσαὶ, τοῦ ὀβηδ, τοῦ
βοὼς, τοῦ σαλμὼν, τοῦ ναασ/
σὼν, τοῦ ἀμιναδὰβ, τοῦ ἀρὰμ,
τοῦ ἐσρὼμ, τοῦ φαρὲς, τοῦ
ἰούδα, τοῦ ἰακὼβ, του ἰσα/
ὰκ, τοῦ ἀβραὰμ, τοῦ θαρρᾶ,
τοῦ μαχὼρ, τοῦ σαρούχ, τοῦ
ῥαγαῦ, τοῦ φάλεκ, τοῦ
ἑβὲρ, τοῦ σαλὰ, τοῦ καϊ-
νὰμ, τοῦ ἀρφαξὰτ, τοῦ σὴμ,
τοῦ νῶε, τοῦ λάμεχ, τοῦ
ματουσάλα, τοῦ ἐνὼχ, τοῦ
ἰαρὲθ, τοῦ μαλελεὴλ, τοῦ καϊ/
νᾶμ, τοῦ ἐνὼς, τοῦ σὴθ, τοῦ
ἀδὰμ, τοῦ θεοῦ.

ΙΗΣΟΥΣ δὲ πνεύματος ἁγίου πλήρης, ὑπέστρεψεν
ἀπὸ τοῦ ἰορδάνου, καὶ ἤγετο ἐν τῷ πνεύματι, ἐν τῇ
ἐρήμῳ ἡμέρας τεσσαράκοντα, πειραζόμενος ὑ
πὸ τοῦ διαβόλου, καὶ οὐκ ἔφαγεν οὐδὲν ἐν ταῖς ἡ
μέραις ἐκείναις, καὶ συντελεσθεισῶν αὐ
τῶν ἐπείνασεν. εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ διάβολος, εἰ υἱὸς εἶ
τοῦ θεοῦ, εἰπὲ τῷ λίθῳ τούτῳ ἵνα γένηται ἄρτος. καὶ
ἀπεκρίθη ΙΗΣΟΥΣ πρὸς αὐτὸν λέγων. γέγρα/
πται, ὅτι οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρω/
πος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι θεοῦ. καὶ
ἀναγαγὼν αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὑ/
ψηλὸν, ἔδειξεν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τῆς οἰ
κουμένης ἐν στιγμῇ χρόνου. καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ διά
βολος, σοὶ δώσω τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἅπασαν
καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν, ὅτι ἐμοὶ παραδέδοται, καὶ ᾧ ἐ/
ὰν θέλω δίδωμι αὐτήν, σὺ οὖν ἐὰν προσκυνήσης
ἐνώπιον ἐμοῦ, ἔσται σοῦ πᾶσα, καὶ ἀποκριθεὶς αὐ
τῷ εἶπεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ.
γέγραπται γὰρ, προσκυνήσεις κύριον τὸν θεόν σου
καὶ αὐτῷ

qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Iona, qui fuit Heliachim, qui fuit Melcha, qui fuit Menna, qui fuit Mathatha, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, qui fuit Iessæ, qui fuit Obeth, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson, qui fuit Aminadab, qui fuit Arã, qui fuit Esrom, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ, qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ, qui fuit Tharæ, qui fuit Nachor, qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalech, qui fuit Heber, qui fuit Sale, qui fuit Chaynan, qui fuit Arphaxat, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusale, qui fuit Enoch, qui fuit Iareth, qui fuit Malalehel, q fuit Chaynan, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit dei.

Iesus autem plenus spiritu sancto re/ IIII
gressus est a iordane, & agebatur in spiritu in desertũ diebus quadraginta, & tentabatur a diabolo. Et nihil mãducauit in diebus illis & cõsũmatis illis, deinde esurijt. Dixit aũt illi diabol⁹. Si filiꝰ es dei, dic lapidi huic ut panis fiat. Et rñdit ad illũ Iesus dicẽs. Scriptum est. Non in pane solo uiuit homo, sed in omni uerbo dei. Et subduxit illum diabolus in montem excelsum, & ostendit illi omnia regna orbis terræ in momento temporis, & ait illi. Tibi dabo potestatem hanc uniuersam & gloriã illoꝝ, quia mihi tradita sunt, & cuicũ q; uolo, do illam. Tu ergo si adoraueris coram me, erunt tua omnia. Et respondens Iesus dixit illi. Abi post me satana. Scriptum est em̃. Adorabis dñm deũ tuũ.

& illi soli seruies. Et duxit illum in Hierusalem, & statuit eum super pinnā tēpli, & dixit illi. Si filius dei es, mitte teipsum hinc deorsū. Scriptū est em̄ q̄ angelis suis mandauit de te, ut seruent te & in manibus tollēt te, ne q̄n offendas ad lapidē pedē tuū. Et respōdēs Iesus ait illi. Dictum est. Non tentabis dn̄m deum tuum. Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo usq; ad tempus. Et reuersus est Iesus in uirtute spiritus in Galilæam, & fama exiit per uniuersam regionē de illo. Et ipse docebat in synagogis eorū, & glorificabatur ab oibus. Et uenit Nazareth ubi erat nutritus, & intrauit secundum consuetudinem suā die sabbatoꝝ in synagogam, & surrexit ut legeret. Et traditꝰ est illi liber Hesaiæ prophetæ. Et ut reuoluit librū, inuenit locum ubi scriptū erat. Spiritus domini super me, propter quod unxit me, ad euangelizandum pauperibus misit me, ut sanem contritos corde, ut prædicem captiuis remissionem, & cæcis uisum. ut emittam confractos in remissione, ut prædicem annum domini acceptum. Et cōplicato libro reddidit ministro & sedit. Et omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum. Cœpit autem dicere ad illos, Hodie impleta est hæc scriptura in auribus uestris. Et omnes testimonium illi dabāt, & mirabantur in uerbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius, & dicebant. Nonne hic est filius Ioseph? Et ait illis. Vtiq; dicetis mihi hanc similitudinem. Medice, cura teipsum. Quæcumq; audiuimus facta in

Capernaū,

Ⓒ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Ⓒ ἤγαγεν αὐτὸν εἰς ἱερουσαλήμ. Ⓒ ἔστησεν αὐτὸν ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ, Ⓒ εἶπεν αὐτῷ. Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ βάλε σεαυτὸν ἐντεῦθεν κάτω. γέγραπται γάρ, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ τοῦ διαφυλάξαί σε, καὶ ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσίν σε, μήποτε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου. Ⓒ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ὅτι εἴρηται, οὐκ ἐκπειράσεις κύριον τὸν θεόν σου. Ⓒ συντελέσας πάντα πειρασμὸν ὁ διάβολος, ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ, ἄχρι καιροῦ. Ⓒ Ὑπέστρεψεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος εἰς τὴν Γαλιλαίαν, Ⓒ φήμη δὲ ἦλθεν καθόλης τῆς περιχώρου περὶ αὐτοῦ. Ⓒ αὐτὸς ἐδίδασκεν ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν δοξαζόμενος ὑπὸ πάντων. Ⓒ καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ναζαρὲθ οὗ ἦν τεθραμμένος, καὶ εἰσῆλθεν κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων εἰς τὴν συναγωγήν. Ⓒ καὶ ἀνέστη ἀναγνῶναι. Ⓒ καὶ ἐπεδόθη αὐτῷ βιβλίον Ἡσαΐου τοῦ προφήτου, καὶ ἀναπτύξας τὸ βιβλίον, εὗρεν τὸν τόπον οὗ ἦν γεγραμμένον. πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμὲ οὗ ἕνεκεν ἔχρισέν με. εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέν με. ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν. κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει, κηρύξαι ἐνιαυτὸν κυρίου δεκτόν. καὶ πτύξας τὸ βιβλίον, ἀποδοὺς τῷ ὑπηρέτῃ ἐκάθισεν. καὶ πάντων ἐν τῇ συναγωγῇ οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν ἀτενίζοντες αὐτῷ. ἤρξατο δὲ λέγειν πρὸς αὐτούς, ὅτι σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφὴ αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν. καὶ πάντες ἐμαρτύρουν αὐτῷ, καὶ ἐθαύμαζον, ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος, τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ ἔλεγον. οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς Ἰωσήφ; καὶ εἶπεν πρὸς αὐτούς. πάντως ἐρεῖτέ μοι τὴν παραβολὴν ταύτην. ἰατρὲ θεράπευσον σεαυτόν, ὅσα ἠκούσαμεν γενόμενα ἐν τῇ καπέρνα

καπερναούμ, ποίησον καὶ ὧδε, ἐν τῇ πατρίδι σου, εἶπεν δὲ ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς προφήτης δεκτός ἐστιν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ. ἐπ' ἀληθείας δὲ λέγω ὑμῖν, πολλαὶ χῆραι ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἠλίου ἐν τῷ ἰσραὴλ, ὅτε ἐκλείσθη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ ἔτη τρία καὶ μῆνας ἕξ, ὡς ἐγένετο λιμὸς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ πρὸς οὐδεμίαν αὐτῶν ἐπέμφθη ἠλίας, εἰ μὴ εἰς σάρεφθα τῆς σιδῶνος πρὸς γυναῖκα χήραν. καὶ πολλοὶ λεπροὶ ἦσαν ἐπὶ ἐλισαίου τοῦ προφήτου ἐν τῷ ἰσραήλ, καὶ οὐδεὶς αὐτῶν ἐκαθαρίσθη, εἰ μὴ νεεμὰν ὁ σύρος. καὶ ἐπλήσθησαν πάντες θυμοῦ ἐν τῇ συναγωγῇ ἀκούοντες ταῦτα καὶ ἀναστάντες ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω τῆς πόλεως, καὶ ἤγαγον αὐτὸν ἕως ὀφρύος τοῦ ὄρους ἐφ' οὗ ἡ πόλις αὐτῶν ᾠκοδόμητο εἰς τὸ κατακρημνίσαι αὐτόν. αὐτὸς δὲ διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο. καὶ κατῆλθεν εἰς καπερναούμ πόλιν τῆς γαλιλαίας καὶ ἦν διδάσκων αὐτοὺς ἐν τοῖς σάββασιν, καὶ ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ, ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ ἦν ὁ λόγος αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ συναγωγῇ ἦν ἀνθρώπου ἔχοντος πνεῦμα δαιμονίου ἀκαθάρτου, καὶ ἀνέκραξεν φωνῇ μεγάλῃ λέγων, ἔα, τί ἡμῖν καὶ σοι ΙΗΣΟΥ ναζαρηνέ, ἦλθες ἀπολέσαι ἡμᾶς; οἶδά σε τίς εἶ ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ. καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ λέγων, φιμώθητι καὶ ἔξελθε ἐξ αὐτοῦ. καὶ ῥίψαν αὐτὸν τὸ δαιμόνιον εἰς μέσον, ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ μηδὲν βλάψαν αὐτόν. καὶ ἐγένετο θάμβος ἐπὶ πάντας καὶ συνελάλουν πρὸς ἀλλήλους λέγοντες, τίς ὁ λόγος οὗτος, ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει ἐπιτάσσει τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι καὶ ἐξέρχονται; καὶ ἐξεπορεύετο ἦχος περὶ αὐτοῦ εἰς πάντα τόπον τῆς περιχώρου. ἀναστὰς δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς, εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν σίμωνος. πενθερὰ δὲ τοῦ σίμωνος ἦν συνεχομένη πυρετῷ μεγάλῳ. καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν περὶ αὐτῆς.

Capernaum, fac & hic in patria tua. Ait aũt. Amen dico uobis. Nemo prophe-
ta acceptus est in patria sua. In ueritate dico uobis, multæ uiduæ erant in
diebus Heliæ in Israel, quãdo clausum est cœlũ annis tribus & mensib⁹ sex, cũ
facta esset fames magna in oñi terra, & ad nullã illarũ missus est Helias, nisi
in sarephtha Sidõis ad mulierẽ uiduã & multi leprosi erant in Israel sub heli-
sæo ꝓpheta, & nemo eorũ mundatus est nisi naamã syrus. Et repleti sunt oẽs
in synagoga ira hæc audientes. Et surrexerunt & eiecerunt illum e ciuitate, &
duxerunt illũ usq; ad superciliũ mõtis, super quẽ ciuitas illorũ erat ædificata, ut
ꝓcipitarent eum. Ipse aũt transiens per medium illorũ ibat. Et descendit in ca-
pernaum ciuitatem Galilææ, ibiq; docebat illos sabbatis. Et stupebant in do-
ctrina eius, qa in potestate erat sermo. ipsi⁹. Et in synagoga erat homo habẽs
spm̃ dæmonis imundi, & exclamauit uoce magna, dicẽs. Sine, quid tibi nobi-
scum est Iesu Nazarene? Venisti perdere nos. Scio te qui sis, sanctus dei. Et
increpauit illum Iesus dicens. Obmutesce, & exi ab eo. Et cum proiecisset illum
dæmoniũ in medium, exijt ab illo, nihilq; illi nocuit. Et factus est pauor sup
omnes, & colloquebãtur inter se, dicentes. Quis sermo hic est? quia in potesta
te & uirtute imperat immundis spiritibus & exeunt? Et diuulgabatur fama
de illo in omnem locum undiq; finitimæ regionis. Cum surrexisset aũt Iesus de synagoga, introiuit in domũ Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur febri magna, & rogauerunt illũ pro ea

πρὶ αὐτ. Ⓒ ἐπισὰς ἐπάνω αὐτῆ, ἐπετίμησεμ
τῷ πυρετῷ, καὶ ἀφῆκεμ αὐτῇ, καὶ παρα-
χρῆμα ἀναστάσα διηκόνη αὐτοῖς. Δύοντος
δὲ τ ἡλίου ἅπαντες ὅσοι εἶχον ἀσθενοῦντας νό
σοις ποικίλαις, ἤγαγομ αὐτοὺς πρὸς αὐτόμ. ὁ
δὲ ἑνὶ ἑκάστῳ αὐτῶν τὰς χεῖρας ἐπιθεὶς, ἐθερά
πευσεμ αὐτούς. ἐξήρχετο δὲ καὶ δαιμόνια ἀπὸ
πολλῶμ κράζοντα καὶ λέγοντα, ὅτι σὺ εἶ ὁ
ΧΡΙΣΤΟΣ ὁ υἱὸς τ θεοῦ, Ⓒ ἐπιτιμῶμ, οὐκ εἴα
αὐτὰ λαλεῖμ, ὅτι ᾔδεσαμ τὸμ ΧΡΙΣΤΟΝ αὐτὸμ
εἶναι. γενομένης δὲ ἡμέρας διῆλθομ εἰς ἔρημομ τόπομ, καὶ οἱ ὄχλοι ἐζήτουμ αὐτόμ,
Ⓒ ἦλθομ ἕως αὐτ καὶ κατεῖχομ αὐτὸμ τ μὴ πο
ρεύεσθαι ἀπ αὐτῶν. ὁ δὲ εἶπεμ πρὸς αὐτούς, ὅτι
Ⓒ ταῖς ἑτέραις πόλεσιμ εὐαγγελίσασθαί με
δεῖ τὴν βασιλείαμ τ θεοῦ, ὅτι εἰς τοῦτο ἀπέ-
σταλμαι. καὶ ἦμ κηρύσσωμ εἰς ταῖς συναγω-
ταῖς τ Γαλιλαίας. ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸμ ὄχλομ ἐπι
κεῖσθαι αὐτῷ, τ ἀκοῦσαι τὸμ λόγομ τ θεοῦ. καὶ
αὐτὸς ἦμ ἑστὼς παρὰ τὴν λίμνην γενη
σαρέτ. καὶ εἶδεμ δύο πλοῖα ἑστῶτα παρὰ
τὴν λίμνην. οἱ δὲ ἁλιεῖς ἀποβάντες ἀπ αὐτῶν,
ἀπέπλυναμ τὰ δίκτυα. ἐμβὰς δὲ εἰς ἓμ τῶμ
πλοίωμ ὃ ἦμ τ σίμωνος, ἠρώτησεμ αὐτὸμ ἀπὸ τ
γῆς ἐπαναγαγεῖμ ὀλίγομ. καὶ καθίσας ἐδί-
δασκεμ ἐκ τ πλοίου τοὺς ὄχλους, ὡς δὲ ἐπαύ
σατο λαλῶμ, εἶπεμ πρὸς τὸμ σίμωνα. ἐπανά
γαγε εἰς τὸ βάθος, καὶ χαλάσατε τὰ δίκτυα
ὑμῶμ εἰς ἄγραμ. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ σίμων, εἶ-
πεμ αὐτῷ. ἐπιστάτα δι ὅλης τ νυκτὸς κοπιά-
σαντες, οὐδὲμ ἐλάβομεν. ἐπὶ δὲ τ ῥήματί σου
χαλάσω τὸ δίκτυομ. καὶ τοῦτο ποιήσαντες, συνέ
κλεισεμ πλῆθος ἰχθύωμ πολύ. διερήσσετο δὲ τὸ
δίκτυομ αὐτῶν, καὶ κατένευσαμ τοῖς μετόχοις
τοῖς ἐν τῷ ἑτέρῳ πλοίῳ τ ἐλθόντας συλλαβέσθαι
αὐτοῖς, καὶ ἦλθομ καὶ ἔπλησαμ ἀμφότερα τὰ πλοῖ
α, ὥστε βυθίζεσθαι αὐτά. ἰδὼν δὲ σίμων πέτρος, προ
έπεσεμ τοῖς γόνασιμ τ ΙΗΣΟΥ λέγωμ. ἔξελθε
ἀπ ἐμοῦ, ὅτι ἀνὴρ ἁμαρτωλός εἰμι κύριε. θάμβος
γὰρ πε

p ea. Et ſtans ſup illā increpauit febrē & dimiſit illā, & ſtatim ſurgēs miniſtra bat illis. Cū aūt ſol occidiſſet oēs q habebāt infirmos morbis uariis, ducebāt illos ad eū, at ille ſingulis manus impo nēs ſanabat eos. Exibant autem & dæ monia a multis damātia & dicētia. Tu es Chriſtus. Et increpans nō ſinebat ea loqui, qa ſciebāt ipſum eſſe Chriſtū. Fa cto aūt die egreſſus ibat i deſertū locū, & turbæ quærebāt eū & uenerūt uſq; ad ipſum, & detinebant illū ne diſcede ret ab eis. Quibus ille ait. Et aliis ciuita tibus oportet me euangelizare regnū dei, qa ideo miſſus ſum. Et erat p̄dicās in ſynagogis Galilææ. Factū eſt aūt V cū turba imineret ei, ut audiret uerbū dei, & ipſe ſtabat ſecus ſtagnū Geneza reth.. Et uidit duas naues ſtantes ſecus ſtagnū, piſcatores aūt deſcenderant ex illis & lauabant retia. Ingreſſus autem in unam nauim quæ erat Simonis, ro gauit eum, ut a terra abduceret puſil lum. Et ſedens docebat de naui turbas Vt ceſſauit aūt loqui, dixit ad Simonē Duc in altum, & laxate retia ueſtra in capturam. Et reſpondens Simon dixit illi. Præceptor per totam noctem labo rantes nihil cœpimus, in uerbo autem tuo laxabo rete. Et cū hoc feciſſent, con duſerunt piſcium multitudinem copio ſam. Rumpebatur autem rete eorum. Et annuerunt ſociis, qui erant in alia naui, ut uenirent & adiuuarent eos. Et uenerunt, & impleuerunt ambas nauiculas, ita ut mergerentur. Quod cum uideret Simon Petrus, procidit ad genua Ieſu, dicens. Diſcede a me dñe, quia homo peccator ſum. Stupor enim

γὴν περιέχεν αὐτὸν καὶ πάντες τοὺς σὺν
αὐτῷ, ἐπὶ τῇ ἄγρᾳ τῶν ἰχθύων, ἣ συνέλαβον
ὁμοίως δὲ καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην υἱοὺς Ζε-
βεδαίου, οἳ ἦσαν κοινωνοὶ τῷ σίμωνι. καὶ εἶ-
πεν πρὸς τὸν σίμωνα ὁ ΙΗΣΟΥΣ. μὴ φοβοῦ,
ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν. καὶ κα
ταγαγόντες τὰ πλοῖα ἐπὶ τὴν γῆν, ἀφέντες
ἅπαντα ἠκολούθησαν αὐτῷ. καὶ ἐγένετο ἐν
τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν μιᾷ τῶν πόλεων. καὶ ἰδοὺ
ἀνὴρ πλήρης λέπρας, καὶ ἰδὼν τὸν ΙΗΣΟΥΝ
πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον ἐδεήθη αὐτοῦ λέγων.
κύριε ἐὰν θέλῃς, δύνασαί με καθαρίσαι. καὶ
ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἥψατο αὐτοῦ εἰπών. θέ-
λω, καθαρίσθητι. καὶ εὐθέως ἡ λέπρα ἀπῆλ-
θεν ἀπ' αὐτοῦ. καὶ αὐτὸς παρήγγειλεν αὐτῷ
μηδενὶ εἰπεῖν, ἀλλὰ ἀπελθὼν δεῖξον σεαυ-
τὸν τῷ ἱερεῖ. καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ καθαρισ-
μοῦ σου, καθὼς προσέταξεν μωσῆς εἰς μαρτύριον
αὐτοῖς, διήρχετο δὲ μᾶλλον ὁ λόγος περὶ αὐτοῦ, καὶ
συνήρχοντο ὄχλοι πολλοὶ ἀκούειν, καὶ θεραπεύε-
σθαι ὑπ' αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀσθενειῶν αὐτῶν. αὐτὸς δὲ ἦν ὑ-
ποχωρῶν ἐν τοῖς ἐρήμοις καὶ προσευχόμενος, καὶ ἐγέ
νετο ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, καὶ αὐτὸς ἦν διδάσ
κων, καὶ ἦσαν καθήμενοι φαρισαῖοι καὶ νο
μοδιδάσκαλοι, οἳ ἦσαν ἐληλυθότες ἐκ πάσης
κώμης τῆς γαλιλαίας καὶ ἰουδαίας, καὶ ἱερουσαλήμ,
καὶ δύναμις κυρίου ἦν, εἰς τὸ ἰᾶσθαι αὐτούς. καὶ ἰ-
δοὺ ἄνδρες φέροντες ἐπὶ κλίνης ἄνθρωπον, ὃς
ἦν παραλελυμένος. καὶ ἐζήτουν αὐτὸν εἰσενεγκεῖν
καὶ θεῖναι ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ μὴ εὑρόντες διὰ ποίας
εἰσενέγκωσιν αὐτὸν, διὰ τὸν ὄχλον, ἀναβάντες ἐπὶ
τὸ δῶμα διὰ τῶν κεράμων καθῆκαν αὐτὸν σὺν τῷ
κλινιδίῳ εἰς τὸ μέσον ἔμπροσθεν τοῦ ΙΗΣΟΥ. καὶ
ἰδὼν τὴν πίστιν αὐτῶν εἶπεν αὐτῷ. ἄνθρωπε ἀφέ
ωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου, καὶ ἤρξαντο διαλογίζε
σθαι οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι λέγοντες
τίς ἐστιν οὗτος, ὃς λαλεῖ βλασφημίας. τίς δύναται
ἀφιέναι ἁμαρτίας; εἰ μὴ μόνος ὁ θεός. ἐπιγνοὺς δὲ
ὁ ΙΗΣΟΥΣ τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν, ἀποκριθεὶς
εἶπεν

em circũdederat eum & omnes qui cũ illo erant in captura piſciũ quã ceperãt Similiter aũt Iacobũ & Ioãnem filios Zebedæi, qui erant ſocij Simoni. Et ait ad Simonẽ Ieſus. Ne metuas, poſthac homines eris capiens. Et ſubductis ad terram nauibus, relictis omnibus ſe-cuti ſunt eum. Et factũ eſt cam eſſet in una ciuitatũ, & ecce uir plenus lepra, & uidiſſet Ieſum, proſtratus in faciẽ, rogauit eum, dicens. Domine, ſi uis potes me mundare. Et protenſa manu tetigit eum, dicens. Volo. Mundare. Et confeſtim lepra diſceſſit ab illo. Et ipſe p̃cepit illi, ne cuiq̃ diceret, ſed uade oſtende teipſum ſacerdoti, & offer pro emũ datione tua quæ præcepit Moſes in teſtimonium illis. Perambulabat autem magis ſermo de illo, & conueniebant turbæ multæ ut audirẽt & ſanarent ab infirmitatib⁹ ſuis. Ipſe aũt agebat in ſe ceſſu in deſertis & orabat. Et factũ eſt in uno dieꝝ, & ipſe erat docens, & erãt phariſæi ſedentes & legis doctores qui uenerãt ex omni caſtello Galilææ & Iudææ & Hieruſalẽ, & uirtus dñi erat ad ſanandũ eos. Et ecce uiri portãtes in lecto hominẽ qui erat paralyticus, & quærebãt cũ inferre & ponere añ eũ. Et nõ inueniẽtes qua parte illũ inferrẽt p̃ turba, aſcenderũt ſupra tectũ, & p̃ tegulas ſummiſerũt eũ cũ lecto in mediũ ante Ieſum. Quorũ fidem ut uidit, dixit. Homo remittunt tibi peccata tua. Et cæperũt cogitare ſcribæ & phariſæi, dicẽtes. Quis eſt his qui loquitur blaſphemias? Quis poteſt dimittere peccata, niſi ſolus deus? Vt cognouit autem Ieſus cogitationes eorum, reſpondens, dixit

εἶπεν πρὸς αὐτούς. τί διαλογίζεσθε ἐν ταῖς
καρδίαις ὑμῶν; τί ἐστιν εὐκοπώτερον εἰπεῖν;
ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι σου, ἢ εἰπεῖν, ἔγει-
ραι καὶ περιπάτει; ἵνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν
ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι
ἁμαρτίας, εἶπεν τῷ παραλυτικῷ. σοὶ λέγω.
ἔγειραι, καὶ ἆρας τὸ κλινίδιόν σου, πορεύου εἰς
τὸν οἶκόν σου. καὶ παραχρῆμα ἀναστὰς ἐνώπι-
ον αὐτῶν, ἆρας ἐφ' ὃ κατέκειτο, ἀπῆλθεν εἰς τὸν
οἶκον αὐτοῦ, δοξάζων τὸν θεόν. καὶ ἔκστασις ἔ-
λαβεν πάντας, καὶ ἐδόξαζον τὸν θεόν, καὶ ἐ-
πλήσθησαν φόβου λέγοντες, ὅτι εἴδομεν πα-
ράδοξα σήμερον. καὶ μετὰ ταῦτα ἐξῆλθε, καὶ
ἐθεάσατο τελώνην ὀνόματι λευεὶν καθήμε-
νον ἐπὶ τὸ τελώνιον, καὶ εἶπεν αὐτῷ, ἀκολού-
θει μοι. καὶ καταλιπὼν ἅπαντα, ἀναστὰς, ἠκο-
λούθησεν αὐτῷ. καὶ ἐποίησεν δοχὴν μεγά-
λην λευεὶς αὐτῷ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. καὶ ἦν ὄ-
χλος τελωνῶν πολὺς, καὶ ἄλλων, οἳ ἦσαν μετ'
αὐτῶν κατακείμενοι. καὶ ἐγόγυζον οἱ γραμ-
ματεῖς, καὶ οἱ φαρισαῖοι πρὸς τοὺς μαθη-
τὰς αὐτοῦ λέγοντες. διὰ τί μετὰ τελωνῶν
καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίετε καὶ πίνετε; καὶ ἀπο-
κριθεὶς ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν πρὸς αὐτούς. οὐ χρεί-
αν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κα-
κῶς ἔχοντες· οὐκ ἐλήλυθα καλέσαι δικαίους
ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν. οἱ δὲ εἶ-
πον πρὸς αὐτόν. διὰ τί οἱ μαθηταὶ ἰωάννου νη-
στεύουσιν πυκνὰ, καὶ δεήσεις ποιοῦνται, ὁμοί-
ως καὶ οἱ τῶν φαρισαίων, οἱ δὲ σοὶ ἐσθίουσιν, καὶ
πίνουσιν. ὁ δὲ εἶπεν πρὸς αὐτούς, μὴ δύνασθε
τοὺς υἱοὺς τοῦ νυμφῶνος ἐν ᾧ ὁ νυμφίος μετ'
αὐτῶν ἐστιν ποιῆσαι νηστεύειν; ἐλεύσονται δὲ
ἡμέραι, καὶ ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφί-
ος, τότε νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις τ ἡμέραις. ἔλε-
γεν δὲ καὶ παραβολὴν πρὸς αὐτούς, ὅτι οὐδεὶς ἐ-
πίβλημα ἱματίου καινοῦ ἐπιβάλλει ἐπὶ ἱμάτι-
ον παλαιόν, εἰ δὲ μήγε, καὶ τὸ καινὸν σχίζει, τὸ ἐπί
βλημα, καὶ τῷ παλαιῷ οὐ συμφωνεῖ ἀπὸ τ καιν-
οῦ. καὶ

dixit ad illos. Quid cogitatis in cordi-
bus uestris? Vtrũ est facilius dicere di-
mittuntur tibi peccata, an dicere, surge
& ambula? Vt autem sciatis q̃d filius
hominis habet potestatem in terra di-
mittẽdi peccata, ait paralytico. Tibi di-
co surge, tolle lectulũ tuum, & uade in
domum tuam. Et confestim surgens
coram illis, tulit in quo iacebat, & abijt
in domum suam, glorificans deum. Et
stupor apprehendit omnes, & glorifi-
cabant deũ. Et repleti sunt timore dicẽ-
tes. Vidim⁹ incredibilia hodie. Et post
hæc exijt, & uidit publicanũ noĩe Leui
sedentẽ ad teloniũ. & ait illi. Sequere
me. Et relictis oĩbus, surgẽs secutus est
eũ. Et fecit ei conuiuiũ magnũ Leui in
domo sua, & erat turba multa publica-
norum & aliorum, qui cum illis erãt di-
scumbentes. Et murmurabant phari-
sæi, & scribæ, aduersus discipulos eius,
dicentes. Quare cum publicanis & pec
toribus mãducatis & bibitis? Et respon
dens Iesus dixit ad illos. Non egent
qui sani sunt medico, sed qui male ha-
bent. Non ueni uocare iustos sed pecca
tores ad pœnitentiã. At illi dixerunt ad
eum. Quare discipuli Ioannis ieiunant
frequenter & obsecrationes faciunt, si-
militer & pharisęox, tui autem edunt,
& bibunt? Quibus ipse ait. Num po-
testis filios thalami, dum cum illis est
sponsus facere ieiunare? Venient au-
tem dies, & cum ablatus fuerit ab illis
spõsus, tunc ieiunabunt in illis diebus.
Dicebat ãt & similitudinẽ ad illos. Ne
mo ĩmissurã noui uestimenti ĩmittit in
uestimentũ uetus, alioquin & nouũ rũ-
pit, & ueteri nõ conuenit ĩmissura ex no
uo. Et nemo

τῶ καινοῦ. καὶ οὐδεὶς βάλλει οἶνον νέον εἰς
ἀσκοὺς παλαιούς, εἰ δὲ μήγε, ῥήξει ὁ νέος οἶ-
νος τοὺς ἀσκούς, καὶ αὐτὸς ἐκχυθήσεται, καὶ
οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται, ἀλλὰ οἶνον νέον, εἰς ἀ-
σκοὺς καινοὺς βλητέον, καὶ ἀμφότεροι συν
τηροῦνται. καὶ οὐδεὶς πιὼν παλαιὸν, εὐθέ
ως θέλει νέον. λέγει γάρ, ὁ παλαιὸς χρη-
στός ἐστιν. Ἐγένετο δὲ ἐν σαββάτῳ δευτε-
ροπρώτῳ, διαπορεύεσθαι αὐτὸν, διὰ τῶν σπο-
ρίμων, καὶ ἔτιλλον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τοὺς
στάχυας, καὶ ἤσθιον ψώχοντες ταῖς χερσίν,
τινὲς δὲ τῶν φαρισαίων εἶπον αὐτοῖς, τί ποι
εῖτε ὃ οὐκ ἔξεστιν ποιεῖν ἐν τοῖς σάββασιν. καὶ
ἀποκριθεὶς πρὸς αὐτοὺς εἶπεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ. οὐ
δὲ τοῦτο ἀνέγνωτε, ὃ ἐποίησεν Δαβὶδ ὅτε
ἐπείνασεν αὐτὸς, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ὄντες,
ὡς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ, καὶ τοὺς
ἄρτους τῆς προθέσεως ἔλαβεν καὶ ἔφαγεν,
καὶ ἔδωκεν, καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ, οὓς οὐκ ἔξεστιν
φαγεῖν, εἰ μὴ μόνους τοὺς ἱερεῖς; καὶ ἔλεγεν
αὐτοῖς, ὅτι κύριός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ
τοῦ σαββάτου. Ἐγένετο δὲ καὶ ἐν ἑτέρῳ σαβ-
βάτῳ εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν συναγωγὴν καὶ
διδάσκειν. καὶ ἦν ἐκεῖ ἄνθρωπος, καὶ ἡ χεὶρ
αὐτοῦ ἡ δεξιὰ ἦν ξηρά. παρετήρουν δὲ αὐτὸν
οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι εἰ ἐν τῷ σαβ
βάτῳ θεραπεύσει, ἵνα εὕρωσιν κατηγορίαν αὐ
τοῦ. αὐτὸς δὲ ᾔδει τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν.
καὶ εἶπεν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ ξηρὰν ἔχοντι τὴν
χεῖρα. ἔγειραι καὶ στῆθι εἰς τὸ μέσον. ὁ δὲ ἀνα
στὰς ἔστη. εἶπεν δέ τις ὁ ΙΗΣΟΥΣ πρὸς αὐτούς. ἐ-
περωτήσω ὑμᾶς. τί ἔξεστιν τοῖς σάββασιν. ἀγα
θοποιῆσαι ἢ κακοποιῆσαι, ψυχὴν σῶσαι ἢ ἀ-
πολέσαι; καὶ περιβλεψάμενος πάντας αὐτοὺς,
εἶπεν τῷ ἀνθρώπῳ, ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου. ὁ δὲ
ἐποίησεν, καὶ ἀποκατεστάθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑγι
ὴς ὡς ἡ ἄλλη. αὐτοὶ δὲ ἐπλήσθησαν ἀνοίας
καὶ διελάλουν πρὸς ἀλλήλους. τί ἂν ποιή-
σαμεν τῷ ΙΗΣΟΥ. Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις
ταύταις

uo. Et nemo mittit uinũ nouũ in utres ueteres, alioquin rumpet uinũ nouum utres, & ipſum effundetur & utres peribũt. Sed uinũ nouũ in utres nouos mittendum eſt, & utraq; conſeruantur. Et nemo qui biberit uetus ſtatim uult nouum, dicit enim, uetus melius eſt.

Factũ eſt aũt in ſabbato ſecũdo primo cũ tranſiret per ſata & uellebant diſcipuli eius ſpicas, & manducabant confricantes manibus. Quidam aũt phariſæorum dicebãt illis. Quid facitis quod non licet facere in ſabbatis? Et reſpondẽs Ieſus ad eos dixit. Nec hoc legiſtis, quod fecit Dauid cũ eſuriſſet ipſe & q cum illo erãt, quomodo intrauit in domum dei & panes propoſitionis ſumpſit & manducauit, & dedit etiã his qui ſecum erant, quos non licet manducare niſi tantũ ſacerdotibus. Et dicebat illis, dñs eſt filius hominis etiã ſabbati. Factũ eſt aũt & in alio ſabbato, ut intraret in ſynagogam & doceret. Et erat ibi homo, & man⁹ eius dextera erat arida. Obſeruabant aũt eũ ſcribæ & phariſæi, an ĩ ſabbato ſanaturus eſſet, ut inuenirent unde accuſarent eum. Ipſe uero ſciebat cogitationes eorum, & ait homini qui habebat manũ aridam. Surge, & ſta in medium. Et ſurgens ſtetit. Dixit autem ad illos Ieſus. Interrogabo uos quid liceat ſabbatis, benefacere an malefacere, animã ſaluã facere an perdere? Et circumſpectis omnibus dixit homini. Extende manum tuã. Ille aũt fecit, & reſtituta eſt manus eius ſana ſicut altera. Ipſi aũt repleti ſunt amentia & colloquebant ad inuicem quid nã facerent Ieſu. Factũ eſt aũt in illis diebus

VI

ἐξῆλθεν εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι, καὶ ἦν διανυκτερεύων ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ θεοῦ. καὶ ὅτε ἐγένετο ἡμέρα προσεφώνησε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα, οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασεν, Σίμωνα, ὃν καὶ ὠνόμασεν Πέτρον καὶ Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, Φίλιππον καὶ Βαρθολομαῖον, Ματθαῖον καὶ Θωμᾶν, Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ἀλφαίου, καὶ Σίμωνα τὸν καλούμενον Ζηλωτὴν, Ἰούδαν Ἰακώβου καὶ Ἰούδαν Ἰσκαριώτην, ὃς καὶ ἐγένετο προδότης. Καὶ καταβὰς μετ' αὐτῶν, ἔστη ἐπὶ τόπου πεδινοῦ καὶ ὄχλος μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ πλῆθος πολὺ τοῦ λαοῦ ἀπὸ πάσης τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ τῆς παραλίου καὶ Τύρου καὶ Σιδῶνος, οἳ ἦλθον ἀκοῦσαι αὐτοῦ, καὶ ἰαθῆναι ἀπὸ τῶν νόσων αὐτῶν, καὶ οἱ ὀχλούμενοι ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων, καὶ ἐθεραπεύοντο. καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐζήτει ἅπτεσθαι αὐτοῦ, ὅτι δύναμις παρ' αὐτοῦ ἐξήρχετο καὶ ἰᾶτο πάντας. Καὶ αὐτὸς ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἔλεγεν. Μακάριοι οἱ πτωχοί, ὅτι ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. Μακάριοι οἱ πεινῶντες νῦν, ὅτι χορτασθήσεσθε. Μακάριοι οἱ κλαίοντες νῦν, ὅτι γελάσετε. Μακάριοί ἐστε, ὅταν μισήσωσιν ὑμᾶς οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἀφορίζωσιν ὑμᾶς, καὶ ὀνειδίσωσιν, καὶ ἐκβάλωσιν τὸ ὄνομα ὑμῶν ὡς πονηρὸν, ἕνεκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Χαίρητε ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ καὶ σκιρτήσατε, ἰδοὺ γὰρ ὁ μισθὸς ὑμῶν, πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Κατὰ ταῦτα γὰρ ἐποίουν τοῖς προφήταις οἱ πατέρες αὐτῶν. Πλὴν οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις, ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν. Οὐαὶ ὑμῖν, οἱ ἐμπεπλησμένοι, ὅτι πεινάσετε. Οὐαὶ ὑμῖν, οἱ γελῶντες νῦν, ὅτι πενθήσετε καὶ κλαύσετε. Οὐαὶ ὑμῖν, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσιν πάντες οἱ ἄνθρωποι. Κατὰ ταῦτα γὰρ ἐποίουν τοῖς προφήταις οἱ πατέρες αὐτῶν. Ἀλλὰ ὑμῖν λέγω τοῖς ἀκούουσιν

EVANGELIVM

exijt in mõtẽ orare, & erat pernoctãs in oratiõe dei. Et cũ dies factus esset uocauit discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis quos & apostolos nominauit, Simonẽ quẽ & nominauit Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobũ & Ioannem, Philippũ & Bartholomæũ. Matheum & Thomam, Iacobũ Alphæi filium, & Simonem qui uocatur zelotes, & Iudam Iacobi, & Iudam Iscariotam, qui & fuit proditor. Et descendẽs cũ illis stetit in loco campestri & turba discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis ex omni Iudæa & hierusalẽ & maritima & Tyro & Sidone, qui uenerant ut audirent eum, & sanarentur a morbis suis, & qui uexabantur a spiritibus immundis & sanabantur. Et omnis turba quærebat eum tangere, quia uirtus de illo exibat, & sanabat omnes. Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos dicebat. Beati pauperes, quia uestrum est regnũ dei. Beati qui esuritis nunc, quia saturabimini. Beati qui fletis nũc, quia ridebitis. Beati eritis cum uos oderint homines, & separauerint uos, & exprobrauerint, & eiecerint nomen uestrũ tanquam malum propter filium hominis. Gaudete in illa die & exultate, ecce em̃ merces uestra multa est in cœlis. Secundum hæc enim faciebant prophetis patres eorum. Veruntamen uæ uobis diuitibus qui habetis consolationem uestram. Væ uobis, qui saturati estis, quia esurietis. Væ uobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis. Væ cum benedixerint uobis omnes homines. Secundum hæc enim faciebãt prophetis patres eorũ. Sed uobis dico qui auditis

ἀκούουσιμ, ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶμ, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιμ ὑμᾶς. εὐλογᾶτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶμ ἐπηρεαζόντωμ ὑμᾶς. τῷ τύπτοντί σε ἐπὶ τὴμ σιαγόνα, πάρεχε καὶ τὴμ ἄλλμμ. καὶ ἀπὸ τοῦ αἴροντός σου τὸ ἱμάτιομ, καὶ τὸ χιτῶνα μὴ κωλύσῃς. παντὶ δὲ αἰτοῦντί σε δίδου. καὶ ἀπὸ τοῦ αἴροντος τὰ σὰ μὴ ἀπαίτει. καὶ καθὼς θέλετε, ἵνα ποιῶσιμ ὑμῖμ οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως. καὶ εἰ ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, ποία ὑμῖμ χάρις ἐστίμ; καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτοὺς ἀγαπῶσιμ. καὶ ἐὰμ ἀγαθοποιῆτε τοὺς ἀγαθοποιοῦντας ὑμᾶς, ποία ὑμῖμ χάρις ἐστίμ. καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ τὸ αὐτὸ ποιοῦσιμ, καὶ ἐὰμ δανείζητε παρ' ὧμ ἐλπίζετε ἀπολαβεῖμ, ποία ὑμῖμ χάρις ἐστίμ. καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἁμαρτωλοῖς δανείζουσιμ, ἵνα ἀπολάβωσιμ τὰ ἴσα. πλὴμ ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶμ, καὶ ἀγαθοποιεῖτε καὶ δανείζετε, μηδὲν ἀπελπίζοντες, καὶ ἔσται ὁ μισθὸς ὑμῶμ πολύς, καὶ ἔσεσθε υἱοὶ τοῦ ὑψίστου, ὅτι αὐτὸς χρηστός ἐστιμ ἐπὶ τοὺς ἀχαρίστους καὶ πονηρούς. γίνεσθε οὖμ οἰκτίρμονες, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶμ οἰκτίρμωμ ἐστίμ. μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε. μὴ καταδικάζετε, καὶ οὐ μὴ καταδικασθῆτε. ἀπολύετε, καὶ ἀπολυθήσεσθε. δίδοτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖμ. μέτρομ καλὸμ πεπιεσμένομ, καὶ σεσαλευμένομ, καὶ ὑπερεκχυνόμενομ δώσουσιμ εἰς τὸμ κόλπομ ὑμῶμ. ᾧ γὰρ αὐτῷ μέτρῳ ᾧ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖμ. εἶπεμ δὲ παραβολὴμ αὐτοῖς. μήτι δύναται τυφλὸς τυφλὸμ ὁδηγεῖμ; οὐχὶ ἀμφότεροι εἰς βόθυμομ πεσοῦνται; οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸμ διδάσκαλομ, κατηρτισμένος δὲ πᾶς ἔσται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ. τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐμ τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴμ δὲ δοκὸμ τὴμ ἐμ τῷ ἰδίῳ ὀφθαλμῷ οὐ κατανοεῖς; ἢ πῶς δύνασαι λέγειμ τῷ ἀδελφῷ σου, ἀδελφέ, ἄφες ἐκβαλῶ τὸ κάρφος τὸ ἐμ τῷ ὀφθαλμῷ

auditis. Diligite inimicos uestros, bñfacite his q uos oderũt. Bñdicite maledicẽtibus uobis, & orate p calumniãtibus uos. Et q te pcutit in maxillã, p̃be & alterã, & ab eo q aufert tibi palliũ etiã tunicã noli phibere. Omi aũt petẽti te tribue, & q aufert q̃ tua sunt ne repetas, & put uultis ut faciãt uobis hoies, & uos facite illis similiter. Et si diligitis eos qui uos diligũt, q̃ uobis ẽ gratia? Nã & peccatores diligẽtes se diligũt. Et si bñfeceritis his q uobis bñfaciũt, q̃ uobis ẽ gratia? Siquidẽ & pctores hoc faciunt. Et si mutuũ dederitis his aqbus speratis recipere, q̃ gratia est uobis? Nã & pctores pctoribus fenerant, ut recipiãt æqualia Verũtñ diligite inimicos uestros, bene facite, & mutuũ date, nihil inde sperantes, & erit merces uestra multa, & eritis filij altissimi, quia ipse benign⁹ est erga ingratos & malos. Estote ergo misericordes, sicut & pater uester misericors est. Nolite iudicare, & non iudicabimini. Nolite condemnare, & non condemnabimini. Dimittite, & dimittemini. Date, & dabitur uobis. Mensuram bonam & confertam & coagitatam & superefflluentem dabũt in sinum uestrũ. Eadem quippe mensura qua mensi fueritis, remetietur uobis. Dicebat autem illis similitudinem. Nunquid potest cæcus cæcum ducere? Nonne ambo in foueam cadunt? Non est discipulus super magistrum, perfectus autem omis erit, si sit sicut magister eius. Quid autẽ uides festucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo tuo est non consideras? Aut quomodo potes dicere fratri tuo, frater, sine eijciam festucã

ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου. αὐτὸς τὴν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου δοκὸν οὐ βλέπων; ὑποκριτά, ἔκβαλλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου. καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου. οὐ γάρ ἐστιν δένδρον καλὸν ποιοῦν καρπὸν σαπρόν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν ποιοῦν καρπὸν καλόν. ἕκαστον γὰρ δένδρον ἐκ τοῦ ἰδίου καρποῦ γινώσκεται. οὐ γὰρ ἐξ ἀκανθῶν συλλέγουσιν σῦκα. οὐδὲ ἐκ βάτου τρυγῶσιν σταφυλήν. ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ, προφέρει τὸ ἀγαθόν. καὶ ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ, προφέρει τὸ πονηρόν. ἐκ γὰρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας λαλεῖ τὸ στόμα αὐτοῦ. τί δέ με καλεῖτε κύριε κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω. πᾶς ὁ ἐρχόμενος πρός με, καὶ ἀκούων μου τῶν λόγων καὶ ποιῶν αὐτοὺς, ὑποδείξω ὑμῖν τίνι ἐστὶν ὅμοιος, ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδομοῦντι οἰκίαν, ὃς ἔσκαψεν καὶ ἐβάθυνεν, καὶ ἔθηκεν θεμέλιον ἐπὶ τὴν πέτραν, πλημμύρας δὲ γενομένης, προσέρρηξεν ὁ ποταμὸς τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ἴσχυσεν σαλεῦσαι αὐτὴν, τεθεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν. ὁ δὲ ἀκούσας καὶ μὴ ποιήσας, ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδομήσαντι οἰκίαν ἐπὶ τὴν γῆν, χωρὶς θεμελίου, ᾗ προσέρρηξεν ὁ ποταμὸς, καὶ εὐθέως ἔπεσεν, καὶ ἐγένετο τὸ ῥῆγμα τῆς οἰκίας ἐκείνης μέγα.

Ἐπεὶ δὲ ἐπλήρωσεν πάντα τὰ ῥήματα αὐτοῦ εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ λαοῦ, εἰσῆλθεν εἰς καπερναούμ. ἑκατοντάρχου δέ τινος δοῦλος κακῶς ἔχων, ἤμελλεν τελευτᾶν, ὃς ἦν αὐτῷ ἔντιμος. ἀκούσας δὲ περὶ τοῦ ΙΗΣΟΥ, ἀπέστειλεν πρὸς αὐτὸν πρεσβυτέρους τῶν ἰουδαίων, ἐρωτῶν αὐτὸν ὅπως ἐλθὼν διασώσει τὸν δοῦλον αὐτοῦ. οἱ δὲ παραγενόμενοι πρὸς τὸν ΙΗΣΟΥΝ, παρεκάλουν αὐτὸν σπουδαίως, λέγοντες, ὅτι ἄξιός ἐστιν ᾧ παρέξει τοῦτο. ἀγαπᾶ γὰρ τὸ ἔθνος

q̃ in oculo tuo est, ipse in oculo tuo trabem nõ uidẽs? Hypocrita eijce primũ trabem de oculo tuo, & tũc ꝑspicies, ut educas festucã q̃ est in oculo fratris tui. Non est enim arbor bona, quæ facit fructum malũ, neq; arbor mala, faciens fructum bonum. Vnaquæq; enim arbor de fructu suo cognoscitur. Neq; euim de spinis colligunt ficus, neq; de rubo uindemiant uuam. Bonus homo de bono thesauro cordis sui ꝓfert bonum, & malus homo de malo thesauro cordis sui ꝓfert malũ. Ex abundãtia em̃ cordis loquit̃ os eius. Quid aũt uocatis me domine domine, & non facitis quæ dico? Omnis qui uenit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, ostendam uobis cui similis sit. Similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum super petram. Inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, & non potuit eam mouere. Fundata enim erat super petram. Qui autem audit & non facit, similis est homini ædificanti domum suã super terrã, sine fundamẽto, in quam illisus est fluuius, & continuo cecidit, & facta est ruina domus illius magna.

Cum autem implesset omnia uerba sua in aures plebis, intrauit Capernaum. Centurionis autem cuiusdam seruus male habens erat moriturus, qui illi erat preciosus. Cũ audisset aũt de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogans eum ut ueniret & saluaret seruũ eius. At illi cum uenissent ad Iesum rogabant eum sollicite, dicentes, dignus est, ut hoc illi prestes. Diligit em̃ gentem VII

ἐστὶν ἡμῶν καὶ τὴν συναγωγὴν αὐτὸς ὠκοδόμησεν ἡμῖν. Ἐπορεύετο δὲ ΙΗΣΟΥΣ σὺν αὐτοῖς, ἤδη δὲ αὐτοῦ οὐ μακρὰν ἀπέχοντος ἀπὸ τῆς οἰκίας, ἔπεμψεν πρὸς αὐτὸν ὁ ἑκατόνταρχος φίλους λέγων αὐτῷ. κύριε μὴ σκύλλου, οὐ γὰρ ἱκανός εἰμι ἵνα ὑπὸ τὴν στέγην μου εἰσέλθῃς. διὸ οὐδὲ ἐμαυτὸν ἠξίωσα πρός σε ἐλθεῖν, ἀλλὰ εἰπὲ λόγῳ, καὶ ἰαθήτω ὁ παῖς μου. καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν τασσόμενος, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας. καὶ λέγω τούτῳ, πορεύθητι καὶ πορεύεται. καὶ ἄλλῳ ἔρχου καὶ ἔρχεται, καὶ τῷ δούλῳ μου ποίησον τοῦτο καὶ ποιεῖ. ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ἐθαύμασεν αὐτὸν. καὶ στραφεὶς τῷ ἀκολουθοῦντι αὐτῷ ὄχλῳ εἶπεν, λέγω ὑμῖν, οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ τοσαύτην πίστιν εὗρον. καὶ ὑποστρέψαντες οἱ πεμφθέντες εἰς τὸν οἶκον, εὗρον τὸν ἀσθενοῦντα δοῦλον ὑγιαίνοντα. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἑξῆς ἐπορεύετο εἰς πόλιν καλουμένην ναΐν, καὶ συνεπορεύοντο αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἱκανοὶ, καὶ ὄχλος πολύς. ὡς δὲ ἤγγισεν τῇ πύλῃ τῆς πόλεως, καὶ ἰδοὺ ἐξεκομίζετο τεθνηκὼς υἱὸς μονογενὴς τῇ μητρὶ αὐτοῦ. καὶ αὐτὴ ἦν χήρα. καὶ ὄχλος τῆς πόλεως ἱκανὸς σὺν αὐτῇ. καὶ ἰδὼν αὐτὴν ὁ κύριος ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτῇ. καὶ εἶπεν αὐτῇ. μὴ κλαῖε. καὶ προσελθὼν, ἥψατο τῆς σοροῦ. οἱ δὲ βαστάζοντες ἔστησαν, καὶ εἶπεν. νεανίσκε σοὶ λέγω, ἐγέρθητι, καὶ ἀνεκάθισεν ὁ νεκρὸς. καὶ ἤρξατο λαλεῖν καὶ ἔδωκεν αὐτὸν τῇ μητρὶ αὐτοῦ. ἔλαβεν δὲ φόβος πάντας καὶ ἐδόξαζον τὸν θεὸν λέγοντες, ὅτι προφήτης μέγας ἠγέρθη ἐν ἡμῖν, καὶ ὅτι ἐπεσκέψατο ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ. καὶ ἐξῆλθεν ὁ λόγος οὗτος ἐν ὅλῃ τῇ ἰουδαίᾳ περὶ αὐτοῦ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ. καὶ ἀπήγγειλαν ἰωάννῃ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ πάντων τούτων. καὶ προσκαλεσά

gentem noſtram, & ſynagogã ipſe ædificauit nobis. Ieſus aũt ibat cum illis. Et cum iam nõ longe eſſet a domo, miſit ad eũ centurio amicos dicens ei. Domine, noli uexari. Non enim ſum dignus, ut ſub tectũ meũ intres, propter quod & meipſum nõ ſum dignũ arbitratus, ut uenirem ad te, ſed dic uerbo, & ſanabitur puer meus. Nã & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus, habens ſub me milites, & dico huic uade & uadit, & alio ueni & uenit, & ſeruo meo fac hoc, & facit. Auditis autẽ his Ieſus miratus eſt eum, & conuerſus ſequenti ſe turbæ dixit. Dico uobis, nec in Iſrael tantam fidem inueni. Et reuerſi qui miſſi fuerãt in domum inuenerunt ſeruum qui languerat ſanum. Et factum eſt deinceps ibat in ciuitatem, quæ uocatur Naym, & ibant cum eo diſcipuli eius multi, & turba copioſa. Cum autem appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur filius unicus matris ſuæ. Et hæc uidua erat, & turba ciuitatis multa cum illa. Quam cum uidiſſet dominus, miſericordia motus ſuper eã dixit illi. Noli flere. Et acceſſit & tetigit loculum. Hi autem qui portabant ſteterunt. Et ait. Adoleſcens, tibi dico ſurge. Et reſedit qui erat mortuus, & cœpit loqui, & dedit illum matri ſuæ. Accepit autem omnes timor, & glorificabant deum, dicentes. Propheta magnus ſurrexit in nobis, & deus uiſitauit plebem ſuam. Et exijt hic ſermo in uniuerſam Iudæam de eo, & omnem circa regionem. Et nunciauerunt Ioanni diſcipuli eius de his omnibus. Et

προσκαλεσάμενος δύο τινὰς τῶν μαθητῶν
αὐτοῦ ἰωάννης, ἔπεμψεν πρὸς τὸν ΙΗΣΟΥΝ λέ-
γων. σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος ἢ ἄλλον προσδο-
κῶμεν; παραγενόμενοι δὲ πρὸς αὐτὸν οἱ ἄν
δρες, εἶπον. Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς ἀπέσταλκεν
ἡμᾶς πρός σε, λέγων. Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος,
ἢ ἄλλον προσδοκῶμεν; Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ὥρᾳ
ἐθεράπευσεν πολλοὺς ἀπὸ νόσων, καὶ μα-
στίγων, καὶ πνευμάτων πονηρῶν, καὶ τυφλοῖς
πολλοῖς ἐχαρίσατο τὸ βλέπειν. Καὶ ἀπο-
κριθεὶς ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν αὐτοῖς. πορευθέντες
ἀπαγγείλατε ἰωάννῃ, ἃ εἴδετε καὶ ἠκούσατε, ὅτι
τυφλοὶ ἀναβλέπουσιν, χωλοὶ περιπατοῦσιν,
λεπροὶ καθαρίζονται, κωφοὶ ἀκούουσιν, νεκροὶ
ἐγείρονται, πτωχοὶ εὐαγγελίζονται, καὶ μακά-
ριός ἐστιν, ὃς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί. Κα-
πορευθέντων δὲ τῶν ἀγγέλων ἰωάννου, ἤρξατο
λέγειν πρὸς τοὺς ὄχλους περὶ ἰωάννου. Τί
ἐξήλθατε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι; κάλα-
μον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον; Ἀλλὰ τί ἐξ
ήλθατε ἰδεῖν; Ἄνθρωπον ἐν μαλακοῖς ἱμα-
τίοις ἠμφιεσμένον; ἰδοὺ οἱ ἐν ἱματισμῷ ἐν-
δόξῳ, καὶ τρυφῇ ὑπάρχοντες, ἐν τοῖς βασιλεί-
οις εἰσίν. Ἀλλὰ τί ἐξήλθατε ἰδεῖν; προφή-
την; Ναὶ λέγω ὑμῖν, καὶ περισσότερον προ-
φήτου. Οὗτός ἐστιν περὶ οὗ γέγραπται. Ἰδοὺ
ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου
σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπρο-
σθέν σου. Λέγω δὲ ὑμῖν. μείζων ἐν γεννητοῖς
γυναικῶν προφήτης ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ,
οὐδείς ἐστιν. ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ
τοῦ θεοῦ, μείζων αὐτοῦ ἐστιν. Καὶ πᾶς ὁ λαὸς
ἀκούσας καὶ οἱ τελῶναι ἐδικαίωσαν τὸν θε-
όν, βαπτισθέντες τὸ βάπτισμα ἰωάννου. οἱ δὲ
φαρισαῖοι καὶ οἱ νομικοὶ τὴν βουλὴν τοῦ θε-
οῦ ἠθέτησαν εἰς ἑαυτούς, μὴ βαπτισθέντες
ὑπ' αὐτοῦ. Εἶπεν δὲ ὁ κύριος. τίνι οὖν ὁμοι-
ώσω τοὺς ἀνθρώπους τῆς γενεᾶς ταύτης,

conuocauit duos de discipulis suis Ioannes, & misit ad Iesum dicens. Tu es qui uēturus es, an alium expectamus? Cum autem uenissent ad eum uiri, dixerunt. Ioannes baptista misit nos ad te dicens. Tu es qui uenturus es an alium expectamus? In ipsa autem hora multos curauit a languoribus & plagis, & spiritibus malis, & cæcis multis donauit uisum. Et respondens dixit illis, Euntes renuntiate Ioanni quæ uidistis & audistis, quia cæci uident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur, & beatus est quicunq; non fuerit scandalizatus in me. Et cum discessissent nuncij Ioannis, cœpit de Ioanne dicere ad turbas. Quid existis in desertum uidere? Arundinem uento agitatam? Sed quid existis uidere? Hominem mollibus uestimentis indutum? Ecce qui in ueste preciosa sunt & delitijs, in aulis Regum sunt. Sed quid existis uidere? Prophetam? Vtiq; dico uobis, & plusq; prophetam. Hic est de quo scriptum est. Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te. Dico enim uobis. Maior inter natos mulierum propheta Ioanne baptista nemo est. Qui autem minor est in regno dei, maior est illo. Et omnis populus audiens & publicani iustificauerunt deum, baptizati baptismo Ioannis. Pharisæi autem & legisperiti consilium dei spreuerunt in semetipsos, non baptizati ab eo. Ait autem dñs, Cui ergo similes dicam hoies generationis huius,

καὶ τίνι εἰσὶν ὅμοιοι; ὅμοιοί εἰσιν παιδίοις τοῖς ἐν ἀγορᾷ καθημένοις, καὶ προσφωνοῦσιν ἀλλήλοις καὶ λέγουσιν. Ηὐλήσαμεν ὑμῖν καὶ οὐκ ὠρχήσασθε, ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐκλαύσατε. Ἐλήλυθεν γὰρ Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς, μὴ τε ἄρτον ἐσθίων, μήτε οἶνον πίνων, καὶ λέγετε δαιμόνιον ἔχει. ἐλήλυθεν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ λέγετε. ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης, τελωνῶν φίλος καὶ ἁμαρτωλῶν, καὶ ἐδικαιώθη ἡ σοφία, ἀπὸ πάντων τῶν τέκνων αὐτῆς. Ἠρώτα δέ τις αὐτὸν τῶν φαρισαίων, ἵνα φάγῃ μετ' αὐτοῦ, καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸν οἶκον τοῦ φαρισαίου ἀνεκλίθη. Καὶ ἰδοὺ γυνὴ ἥτις ἦν ἐν τῇ πόλει ἁμαρτωλός, ἐπιγνοῦσα, ὅτι ἀνάκειται ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ φαρισαίου, κομίσασα ἀλάβαστρον μύρου, καὶ στᾶσα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ὀπίσω κλαίουσα, ἤρξατο βρέχειν τοὺς πόδας αὐτοῦ τοῖς δάκρυσιν, καὶ ταῖς θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ἐξέμασσεν, καὶ κατεφίλει τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἤλειφεν τῷ μύρῳ. Ἰδὼν δὲ ὁ φαρισαῖος ὁ καλέσας αὐτὸν, εἶπεν ἐν ἑαυτῷ λέγων, οὗτος εἰ ἦν προφήτης, ἐγίνωσκεν ἂν, τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνὴ ἥτις ἅπτεται αὐτοῦ, ὅτι ἁμαρτωλός ἐστιν. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, εἶπεν πρὸς αὐτόν. Σίμων ἔχω σοί τι εἰπεῖν. ὁ δέ φησιν, διδάσκαλε εἰπέ. Δύο χρεοφειλέται ἦσαν δανιστῇ τινί, ὁ εἷς ὤφειλεν δηνάρια πεντακόσια. ὁ δὲ ἕτερος πεντήκοντα, μὴ ἐχόντων δὲ αὐτῶν ἀποδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο. Τίς οὖν αὐτῶν εἰπὲ πλεῖον αὐτὸν ἀγαπήσει; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων εἶπεν. Ὑπολαμβάνω, ὅτι ᾧ τὸ πλεῖον ἐχαρίσατο. ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ. Ὀρθῶς ἔκρινας, καὶ στραφεὶς πρὸς τὴν γυναῖκα, τῷ Σίμωνι ἔφη. Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα; Εἰσῆλθόν σου εἰς τὴν οἰκίαν. ὕδωρ ἐπὶ τοὺς πόδας μου οὐκ ἔδωκας, αὕτη δὲ τοῖς δάκρυσιν ἔβρεξέν μου τοὺς πόδας, καὶ ταῖς

& cui ſimiles ſunt? Similes ſunt pueris ſedentibus in foro, & loquentibus ad inuicem & dicentibus. Cantauimus uobis tibijs, & nō ſaltaſtis, lamentauimus & nō ploraſtis. Venit eñ Ioannes baptiſta neq; māducans panem, neq; bibens uinum, & dicitis. Dæmonium habet. Venit filius hominis manducans & bibens, & dicitis. Ecce homo deuorator, & bibens uinum, amicus publicanorum & peccatorum. Et iuſtificata eſt ſapientia a filijs ſuis. Rogabat autem illum quidam de phariſæis, ut manducaret ſecum. Et ingreſſus domum phariſæi diſcubuit. Et ecce mulier quæ erat in ciuitate peccatrix, ut cognouit q; Ieſus accubuit in domo phariſæi, attulit alabaſtrū unguēti, & ſtans ſecus pedes ei⁹ a tergo, flēs lachrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis ſui exterge bat, & deoſculabat pedes ei⁹ & unguē to ungebat. Videns autem phariſæus qui uocauerat eum, ait intra ſe dicens. Hic ſi eſſet propheta ſciret uti q; quæ & qualis eſt mulier quæ tāgit eū, quia peccatrix eſt. Et rñdens Ieſus dixit ad illū. Simō, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait. Magiſter, dic. Duo debitores erant cuidā feneratori, un⁹ debebat denarios qngētos, & alius qnquaginta. Nō habē bus illis unde redderēt, donauit utriſq;. Hoz igit', dic uter eū pl⁹ diliget? Rñdēs Simon dixit. Exiſtimo, quod is cui pl⁹ donauit. At ille dixit ei. Recte iudicaſti Et cōuerſus ad mulierem, dixit Simoni Vides hāc mulierem? Intraui in domū tuā, aquā pedibus meis nō dediſti. hæc autem lachrymis rigauit pedes meos.

καὶ ταῖς θριξὶν τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ἐξέμαξεν, φίλημά μοι οὐκ ἔδωκας, αὕτη δὲ ἀφ' ἧς εἰσῆλθον, οὐ διέλειπεν καταφιλοῦσά μου τοὺς πόδας, ἐλαίῳ τῷ κεφαλήν μου οὐκ ἤλειψας, αὕτη δὲ, μύρῳ ἤλειψέν μου τοὺς πόδας, οὗ χάριν λέγω σοι, ἀφέωνται αἱ ἁμαρτίαι αὐτῆς αἱ πολλαί, ὅτι ἠγάπησεν πολύ. ᾧ δὲ ὀλίγον ἀφίεται, ὀλίγον ἀγαπᾷ. εἶ/πεν δὲ αὐτῇ. ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι. καὶ ἤρξαντο οἱ συνανακείμενοι λέγειν ἐν ἑαυ/τοῖς. τίς οὗτός ἐστιν ὃς καὶ ἁμαρτίας ἀφίνει; εἶπεν δὲ πρὸς τὴν γυναῖκα. ἡ πίστις σου σέσωκέν σε, πορεύου εἰς εἰρήνην.

Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ καθεξῆς, καὶ αὐτὸς διώδευεν κατὰ πόλιν καὶ κώμην κηρύσσων, καὶ εὐαγγελιζόμενος τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, καὶ οἱ δώδεκα σὺν αὐτῷ. καὶ γυναῖκες τινὲς αἱ ἦσαν τεθεραπευμέναι ἀπὸ πνευ/μάτων πονηρῶν καὶ ἀσθενειῶν, Μαρία ἡ κα/λουμένη Μαγδαληνή, ἀφ' ἧς δαιμόνια ἑπτὰ ἐξεληλύθει, καὶ Ἰωάννα γυνὴ Χουζᾶ, ἐπιτρό/που Ἡρῴδου, καὶ Σουσάννα καὶ ἕτεραι πολ/λαί, αἵτινες διηκόνουν αὐτῷ ἀπὸ τῶν ὑπαρ/χόντων αὐτῶν. Συνιόντος δὲ ὄχλου πολ/λοῦ, καὶ τῶν κατὰ πόλιν ἐπιπορευομένων πρὸς αὐτόν, εἶπεν διὰ παραβολῆς.

Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπεῖραι τὸν σπόρον αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ σπείρειν αὐτόν, ὃ μὲν ἔπε/σεν παρὰ τὴν ὁδόν, καὶ κατεπατήθη, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατέφαγεν αὐτό. καὶ ἕτερον ἔπεσεν ἐπὶ τὴν πέτραν καὶ φυ/ὲν ἐξηράνθη διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἰκμάδα. καὶ ἕ/τερον ἔπεσεν ἐν μέσῃ τῶν ἀκανθῶν, καὶ συμ/φυεῖσαι αἱ ἄκανθαι ἀπέπνιξαν αὐτό. καὶ ἕτερον ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, καὶ φυὲν, ἐποίησεν καρπὸν ἑκατονταπλα/σίονα. ταῦτα λέγων ἐφώνει, ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω. ἐπηρώτων δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ

& capillis capitis sui tersit. Osculū mihi nō dedisti, hæc aūt ex quo intraui non cessauit deosculari pedes meos. Oleo caput meū non unxisti, hæc autem unguento unxit pedes meos. Propter qd dico tibi. Remittūtur peccata eius multa, quoniam dilexit multum. Cui autē minus dimittitur minus diligit. Dixit autem ad illam. Remittūtur tibi peccata. Et cœperunt qui simul accumbebāt dicere inter se. Quis est hic, qui etiam peccata dimittit? Dixit autem ad mulierem. Fides tua te saluam fecit. Vade in pace.

Et factum est deinceps & ipse iter faciebat per ciuitates & castella prædicans & euangelizans regnum dei, & duodecim cum illo, & mulieres aliquæ quæ erant sanatæ a spiritibus malignis & infirmitatibus, Maria quæ uocatur Magdalene, de qua septem dæmonia exierant, & Ioanna uxor Chuze procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ, quæ ministrabant ei de facultatibus suis. Cum autem turba plurima conueniret, & e singulis ciuitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem. Exijt q seminat seminare semen suum. Et dum seminat, aliud cecidit secus uiam, & conculcatum est, & uolucres cœli comederunt illud. Et aliud cecidit super petram, & natum aruit quia non habebat humorem. Et aliud cecidit inter spinas, & simul exortæ spinæ suffocauerunt illud. Et aliud cecidit in terrā bonā, & ortū fecit fructū cētuplū. Hæc dicēs clamabat. Qui habet aures audiēdi audiat. Interrogabāt aūt eum discipuli VIII

οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ λέγοντες, τίς ἂν εἴη ἡ παραβολὴ αὕτη. ὁ δὲ εἶπεν. ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, τοῖς δὲ λοιποῖς ἐν παραβολαῖς, ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσιν, καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσιν. ἔστιν δὲ αὕτη ἡ παραβολή. ὁ σπόρος ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ. οἱ δὲ παρὰ τὴν ὁδόν εἰσιν, οἱ ἀκούοντες, εἶτα ἔρχεται ὁ διάβολος, καὶ αἴρει τὸν λόγον ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτῶν, ἵνα μὴ πιστεύσαντες σωθῶσιν. οἱ δὲ ἐπὶ τῆς πέτρας, οἵτινες ὅταν ἀκούσωσιν μετὰ χαρᾶς δέχονται τὸν λόγον, καὶ οὗτοι ῥίζαν οὐκ ἔχουσιν, οἱ πρὸς καιρὸν πιστεύουσιν, καὶ ἐν καιρῷ πειρασμοῦ ἀφίστανται. τὸ δὲ εἰς τὰς ἀκάνθας πεσόν, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀκούοντες, καὶ ὑπὸ μεριμνῶν καὶ πλούτου, καὶ ἡδονῶν τοῦ βίου πορευόμενοι συμπνίγονται, καὶ οὐ τελεσφοροῦσιν. τὸ δὲ ἐν τῇ καλῇ γῇ, οὗτοί εἰσιν οἵτινες ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ ἀκούσαντες τὸν λόγον κατέχουσιν καὶ καρποφοροῦσιν ἐν ὑπομονῇ. οὐδεὶς δὲ λύχνον ἅψας καλύπτει αὐτὸν σκεύει, ἢ ὑποκάτω κλίνης τίθησιν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς λυχνίας ἐπιτίθησιν, ἵνα οἱ εἰσπορευόμενοι βλέπωσιν τὸ φῶς. οὐ γάρ ἐστιν κρυπτὸν ὃ οὐ φανερὸν γενήσεται, οὐδὲ ἀπόκρυφον, ὃ οὐ γνωσθήσεται, καὶ εἰς φανερὸν ἔλθῃ. βλέπετε οὖν πῶς ἀκούετε. ὃς γὰρ ἐὰν ἔχῃ δοθήσεται αὐτῷ. καὶ ὃς ἐὰν μὴ ἔχῃ, καὶ ὃ δοκεῖ ἔχειν, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. παρεγένοντο δὲ πρὸς αὐτὸν ἡ μήτηρ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἠδύναντο συντυχεῖν αὐτῷ διὰ τὸν ὄχλον. καὶ ἀπηγγέλη αὐτῷ. ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἑστήκασιν ἔξω ἰδεῖν σε θέλοντες, ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν πρὸς αὐτούς. μήτηρ μου καὶ ἀδελφοί μου οὗτοί εἰσιν, οἱ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ ἀκούοντες καὶ ποιοῦντες. καὶ ἐγένετο ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν. καὶ αὐτὸς ἐνέβη εἰς πλοῖον, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. καὶ εἶπεν πρὸς αὐτούς.

discipuli eius, dicētes, q̄ esset hæc parabola. At ipse dixit. Vobis datum est nosse mysteria regni dei, cæteris autem in parabolis, ut uidentes non uideant, & audientes nō intelligant. Est autem hæc parabola. Semen est uerbum dei. Qui autem secus uiam, hi sunt qui audiunt, deinde uenit diabolus, & tollit uerbum de corde eorum, ne credentes salui fiant. Nam qui supra petram, qui cum audierint, cum gaudio suscipiunt uerbum. Et hi radices nō habent, qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. Quod autem in spinas cecidit, hi sunt qui audierunt, & a sollicitudinibus & diuitijs & uoluptatibus uitæ euntes suffocantur, & non referunt fructum. Quod autem in bonā terram, hi sunt qui in corde honesto & bono audiētes uerbum retinent, & fructum afferunt in patientia. Nemo autem lucernam accēdens operit eam uase, aut subter lectum ponit, sed super candelabrū ponit, ut intrantes uideāt lumen. Non est enim occultum quod nō manifestetur, nec abscōditum quod nō cognoscat & in ppatulū ueniat. Videte ergo quomodo audiatis. Quisqs enim habet dabitur illi, & quicumq; nō habet, etiam quod putat se habere auferetur ab illo. Venerunt autem ad illum mater & fratres eius, & non poterant adire eū præ turba. Et nūciatū est illi. Mater tua & fratres tui stant foris, uolētes te uidere. Qui rīdens dixit ad eos. Mater mea & fratres mei hi sunt, q̄ uerbū dei audiunt, & faciunt. Factum est autem in una dierū, & ipse ascendit in nauiculam, & discipuli eius, & ait ad illos.

illos. Transfretemus trans ſtagnum, Et aſcenderunt. Et nauigantibus illis, obdormiuit,& deſcendit procella uenti in ſtagnum, & complebantur & periclitabantur. Aſcendentes autem ſuſcitauerunt eum dicentes. Præceptor præceptor,perimus. At ille ſurgens, increpauit uentum & tempeſtatem aquæ, & ceſſauit,& facta eſt tranquillitas. Dixit autem illis. Vbi eſt fides ueſtra? Timentes aũt mirati ſunt inter ſe, dicẽtes, Quis putas hic eſt? Quia & uentis & mari imperat,& obediunt ei? Et nauigauerunt ad regionem geraſenorum, quæ eſt contra Galilæam. Et cum de naui egreſſus eſſet ad terram, occurrit illi uir quidã e ciuitate,qui habebat dæmonium iam temporibus multis,& ueſtimento non induebatur, neq; in domo manebat,ſed in monumentis. Is ut uidit Ieſum,& exclamans procidit ante illum,& uoce magna dixit. Quid mihi rei tecum eſt Ieſu fili dei altiſſimi? Obſecro te, ne me torqueas. Præcipiebat enim ſpiritui īmundo,ut exiret ab homine. Multis enim temporibus arripiebat illum, & uinciebatur cathenis & compedibus cuſtoditus, & ruptis uinculis agebatur a dæmonio in deſerta. Interrogauit autem illum Ieſus dicens. Quod tibi nomen eſt? At ille dixit, Legio, Quia intrauerunt dæmonia multa in eum. Et rogauerunt illum, ne imperaret illis ut in abyſſum irent. Erat autem ibi grex porcorum multorum paſcentiũ in monte,& rogabant eũ,ut pmitteret ſibi ī illos ingredi. Et pmiſit illis. Exierũt ergo dæmonia ab hoīe, & intrauerũt in porcos,& īpetu abīt grex per preceps

ἀυτοὺς. Καὶ ἐλθωμὲν εἰς τὸ πέραμ τῆ λίμνης, ἦλθαν εἰς τὸ πέραμ τῆ λίμνης, καὶ ἀνήχθησαμ. Πλεόντωμ δὲ ἀυτῶν ἀφύπνωσεμ, καὶ κατέβη λαῖλαψ ἀνέμε εἰς τὴν λίμνην, καὶ συνεπληροῦντο καὶ ἐκινδύνευομ. προσελθόντες δὲ διήγειραμ ἀυτὸμ, λέγοντες. Ἐπιστάτα ἐπιστάτα, ἀπολλύμεθα. Ὁ δὲ ἐγερθεὶς ἐπετίμησεμ τῷ ἀνέμῳ καὶ τῷ κλύδωνι τοῦ ὕδατος, καὶ ἐπαύσατο, καὶ ἐγένετο γαλήνη. Εἶπεμ δὲ ἀυτοῖς. Ποῦ ἐστὶμ ἡ πίστις ὑμῶν; Φοβηθέντες δὲ ἐθαύμασαμ, λέγοντες πρὸς ἀλλήλους. Τίς ἄρα οὗτός ἐστιμ; ὅτι καὶ τοῖς ἀνέμοις ἐπιτάσσει καὶ τῷ ὕδατι, καὶ ὑπακούουσιμ ἀυτῷ; Καὶ κατέπλευσαμ εἰς τὴν χώραμ τῶν Γαδαρηνῶμ, ἥτις ἐστὶμ ἀντίπερα τῆς Γαλιλαίας. Ἐξελθόντι δὲ ἐπ' ἀυτὸν ἐπὶ τὴν γῆν, ὑπήντησεμ ἀυτῷ ἀνήρ τις ἐκ τῆς πόλεως, ὃς εἶχεμ δαιμόνια ἐκ χρόνων ἱκανῶν. καὶ ἱμάτιον οὐκ ἐνεδύσκετο. καὶ ἐν οἰκίᾳ οὐκ ἔμενεμ, ἀλλ' ἐν τοῖς μνήμασιν. Ἰδὼμ δὲ τὸμ ΙΗΣΟΥΜ καὶ ἀνακράξας προσέπεσεμ ἀυτῷ, καὶ φωνῇ μεγάλῃ εἶπεμ. Τί ἐμοὶ καί σοι ΙΗΣΟΥ υἱὲ τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου; δέομαί σου μή με βασανίσῃς. παρήγγελεμ γὰρ τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ ἐξελθεῖμ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου. πολλοῖς γὰρ χρόνοις συνῃρπάκει ἀυτόμ, καὶ ἐδεσμεῖτο ἁλύσεσιμ, καὶ πέδαις φυλασσόμενος, καὶ διαῤῥήσσων τὰ δεσμὰ, ἠλαύνετο ὑπὸ τοῦ δαίμονος εἰς τὰς ἐρήμους. Ἐπηρώτησεμ δὲ ἀυτὸμ ὁ ΙΗΣΟΥΣ λέγων. Τί σοί ἐστιμ ὄνομα; ὁ δὲ εἶπεμ λεγεώμ, ὅτι δαιμόνια πολλὰ εἰσῆλθεμ εἰς ἀυτόμ. καὶ παρεκάλουμ ἀυτόμ, ἵνα μὴ ἐπιτάξῃ ἀυτοῖς εἰς τὴμ ἄβυσσομ ἀπελθεῖμ. Ἦμ δὲ ἐκεῖ ἀγέλη χοίρωμ ἱκανῶμ βοσκομένωμ ἐν τῷ ὄρει. καὶ παρεκάλουμ ἀυτῶμ, ἵνα ἐπιτρέψῃ ἀυτοῖς, εἰς ἐκείνους εἰσελθεῖμ, καὶ ἐπέτρεψεμ ἀυτοῖς. ἐξελθόντα δὲ τὰ δαιμόνια ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, εἰσῆλθεμ εἰς τοὺς χοίρους, καὶ ὥρμησεμ ἡ ἀγέλη κατὰ τοῦ

τὰ τῶ κριμνοῦ εἰς τὴν λίμνην, καὶ ἀπε/
πνίγη. ἰδόντες δὲ οἱ βόσκοντες τὸ γεγεν/
μένον ἔφυγον, καὶ ἀπήγγειλαν εἰς τὴν πό/
λιν καὶ εἰς τοὺς ἀγρούς. ἐξῆλθον δὲ ἰδεῖν τὸ
γεγονός, & ἦλθον πρὸς τὸν ΙΗΣΟΥΝ, καὶ εὗ/
ρον καθήμενον τὸν ἄνθρωπον ἀφ' οὗ τὰ δαι/
μόνια ἐξεληλύθει, ἱματισμένον καὶ σωφρονοῦν
τα παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ΙΗΣΟΥ, καὶ ἐφοβή/
θησαν. ἀπήγγειλαν δὲ αὐτοῖς, καὶ οἱ ἰδόντες
πῶς ἐσώθη ὁ δαιμονισθείς, καὶ ἠρώτησαν ἅπα/
ν τὸ πλῆθος τῆς περιχώρου τῶν Γα/
δαρηνῶν, ἀπελθεῖν ἀπ' αὐτῶν, ὅτι φόβῳ με/
γάλῳ συνείχοντο. αὐτὸς δὲ ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖ
ον ὑπέστρεφεν. ἐδέετο γὰρ αὐτοῦ ὁ ἀνὴρ, ἀφ'
οὗ ἐξεληλύθει τὰ δαιμόνια εἶναι σὺν αὐτῷ.
ἀπέλυσεν δὲ αὐτὸν ὁ ΙΗΣΟΥΣ, λέγων, ὑπόστρε/
φον εἰς τὸν οἶκόν σου, & διήγου ὅσα ἐποίησέν
σοι ὁ θεός. καὶ ἀπῆλθεν καθ' ὅλην τὴν πόλιν
κηρύσσων, ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἐγέ
νετο δὲ ἐν τῷ ὑποστρέψαι τὸν ΙΗΣΟΥΝ, ἀπε/
δέξατο αὐτὸν ὁ ὄχλος. ἦσαν γὰρ πάντες προσ/
δοκῶντες αὐτόν. καὶ ἰδοὺ ἦλθεν ἀνὴρ ᾧ ὄνο/
μα ἰάϊρος, & αὐτὸς ἄρχων ἦν συναγωγῆς
ὑπῆρχεν, & πεσὼν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ΙΗ/
ΣΟΥ παρεκάλει αὐτὸν εἰσελθεῖν εἰς τὸν οἶκον
αὐτοῦ, ὅτι θυγάτηρ μονογενὴς ἦν αὐτῷ ὡς
ἐτῶν δώδεκα, καὶ αὕτη ἀπέθνησκεν. ἐν δὲ
τῷ ὑπάγειν αὐτὸν οἱ ὄχλοι συνέπνιγον
αὐτόν. καὶ γυνὴ οὖσα ἐν ῥύσει αἵματος ἀπὸ
ἐτῶν δώδεκα, ἥτις εἰς ἰατροὺς προσαναλώσα/
σα ὅλον τὸν βίον, οὐκ ἴσχυσεν ὑπ' οὐδενὸς θε/
ραπευθῆναι. προσελθοῦσα δὲ ὄπισθεν, ἥψα/
το τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, καὶ
παραχρῆμα ἔστη ἡ ῥύσις τοῦ αἵματος αὐ/
τῆς. καὶ εἶπεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ. τίς ὁ ἁψάμενός
μου; ἀρνουμένων δὲ πάντων, εἶπεν ὁ πέτρος
καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ. ἐπιστάτα, οἱ ὄχλοι συνέχου
σίν σε καὶ ἀποθλίβουσιν, & λέγεις, τίς ὁ ἁψά
μενός μου; ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν. ἥψατό μου
τίς.

per preceps in ſtagnũ, & ſuffocat⁹ eſt. Quod ut uiderũt factũ ĩ qui paſcebãt fugerunt, & nunciauerunt in ciuitatem & in uillas. Exierũt aũt ut uideret qd̃ factum eſt, & uenerunt ad Ieſum, & inuenerunt hominem ſedentem a quo dæmonia exierant ueſtitum, ac ſana mente ad pedes Ieſu, & timuerunt. Nunciauerũt aũt illis & qui uiderãt quomodo ſanus fact⁹ eſſet is q agitabat̃ a dæmonio. Et rogauerũt illũ oĩs multitudo gazarenorum, ut diſcederet ab ipſis, quia magno timore tenebãt̃. Ipſe aũt cõſcẽſa naui reuerſus eſt. Rogauerat enĩ illũ uir a quo dæmonia exierant, ut cũ eo eſſet. Dimiſit aũt eũ Ieſus dicens. Redi in domũ tuã, & narra quãta tibi fecerit deus. Et abiĩt per uniuerſam ciuitatẽ, prædicans quanta ſibi feciſſet Ieſus. Factum eſt autem cum rediret Ieſus, excepit illum turba. Erant emm omnes expectantes eum. Et ecce uenit uir cui nomẽ Iairus, & ipſe princeps ſynagogæ erat, & cecidit ad pedes Ieſu, rogans eum ut intraret in domum ſuam, quia unica filia erat ei fere annorum duodecim, & hæc mortua erat. Dum iret autem, & a turbis comprimebatur. Et mulier quæ erat in fluxu ſanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos impenderat omnem ſubſtantiam, nec ab ullo potuit curari, acceſſit retro & tetigit fimbriam ueſtimenti eius, & confeſtim ſtetit fluxus ſanguinis eius. Et ait Ieſus. Quis eſt qui me tetigit? Negantibus aũt omnibus, dixit Petrus & qui cum illo erant. Præceptor, turbæ te premunt & affligunt, & dicis. Quis me tetigit? Et dixit Ieſus. Tetigit me aliquis

τίς. ἠγὼ γὰρ ἔγνων δύναμιν ἐξελθοῦσαν ἀπ' ἐμοῦ. ἰδοῦσα δὲ ἡ γυνὴ, ὅτι οὐκ ἔλαθεν τρέμουσα ἦλθεν. καὶ προσπεσοῦσα αὐτῷ. δι' ἣν αἰτίαν ἥψατο αὐτου, ἀπήγγειλεν αὐτῷ ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, καὶ ὡς ἰάθη παραχρῆμα. ὁ δὲ εἶπεν αὐτῇ. θάρσει θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε πορεύου εἰς εἰρήνην, ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἔρχεταί τις παρὰ τοῦ ἀρχισυναγώγου λέγων αὐτῷ, ὅτι τέθνηκεν ἡ θυγάτηρ σου, μὴ σκύλλε τὸν διδάσκαλον. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ ἀκούσας, ἀπεκρίθη αὐτῷ λέγων. μὴ φοβοῦ, μόνον πίστευε καὶ σωθήσεται. καὶ ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν οἰκίαν, οὐκ ἀφῆκεν εἰσελθεῖν οὐδένα, εἰ μὴ πέτρον καὶ ἰωάννην καὶ ἰάκωβον, καὶ τὸν πατέρα τῆς παιδὸς καὶ τὴν μητέρα, ἐκλαιον δὲ πάντες καὶ ἐκόπτοντο αὐτήν. ὁ δὲ εἶπεν. μὴ κλαίετε, οὐκ ἀπέθανεν τὸ κοράσιον ἀλλὰ καθεύδει, καὶ κατεγέλων αὐτοῦ, εἰδότες, ὅτι ἀπέθανεν. αὐτὸς δὲ ἐκβαλὼν ἔξω πάντας, καὶ κρατήσας τῆς χειρὸς αὐτῆς, ἐφώνησεν λέγων. ἡ παῖς ἐγείρου. καὶ ἐπέστρεψεν τὸ πνεῦμα αὐτῆς, καὶ ἀνέστη παραχρῆμα. καὶ διέταξεν αὐτῇ δοθῆναι φαγεῖν, καὶ ἐξέστησαν οἱ γονεῖς αὐτῆς. ὁ δὲ παρήγγειλεν αὐτοῖς μηδενὶ εἰπεῖν τὸ γεγονός.

Συγκαλεσάμενος δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ τοὺς δώδεκα, ἔδωκεν αὐτοῖς δύναμιν καὶ ἐξουσίαν, ἐπὶ πάντα τὰ δαιμόνια καὶ νόσους θεραπεύειν. καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς κηρύσσειν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ καὶ ἰᾶσθαι τοὺς ἀσθενοῦντας, καὶ εἶπεν πρὸς αὐτούς. μηδὲν αἴρετε εἰς τὴν ὁδόν, μήτε ῥάβδον, μήτε πήραν, μήτε ἄρτον, μήτε ἀργύριον, μήτε ἀνὰ δύο χιτῶνας ἔχειν. καὶ εἰς ἣν ἂν οἰκίαν εἰσέλθητε ἐκεῖ μένετε, καὶ ἐκεῖθεν ἐξέρχεσθε, καὶ ὅσοι ἐὰν μὴ δέχωνται ὑμᾶς ἐξερχόμενοι ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης, καὶ τὸν κονιορτὸν ἀπὸ τῶν ποδῶν ὑμῶν ἀποτινάξατε εἰς μαρτύριον ἐπ' αὐτούς. ἐξερχόμενοι δὲ διήρχοντο κατὰ τὰς κώμας, εὐαγγελιζόμενοι

aliquis. Nam & ego noui uirtutem de me exiſſe. Videns aũt mulier quod nõ latuiſſet, tremẽs uenit & procidit ante pedes eius, & ob quã cauſam tetigiſſet eũ indicauit ei coram omni populo, & quẽ admodũ cõfeſtim ſanata fuiſſet. At ipſe dixit ei. Confide filia. Fides tua ſaluã te fecit. Vade in pace. Adhuc illo loquẽte, uenit quidã a domo principis ſynagogæ dicens ei. Mortua eſt filia tua, noli uexare magiſtrum. Ieſus aũt audito hoc uerbo, reſpondit patri puelle. Noli timere. Crede tantũ, & ſalua erit. Et cũ ueniſſet domũ, nõ permiſit intrare ſecũ quẽq;, niſi Petrũ & Iacobũ & Ioannẽ & patrem & matrẽ puellæ. Flebant aũt omnes & plangebant illam. At ille dixit. Nolite flere. Non eſt mortua puella ſed dormit. Et deridebant eum, ſcientes qđ mortua eſſet. Ipſe aũt eiectis foris omnibus apphenſa manu eius damauit dicens. Puella ſurge. Et reuerſus eſt ſpiritus eius, & ſurrexit continuo. & iuſſit illi dare manducare. Et ſtupuerũt parentes eius quibus præcepit ne cui dicerent quod factum erat.

IX

Conuocatis aũt Ieſus duodecim, dedit illis uirtutem & poteſtatẽ ſuper oia dæmonia, & ut morbos ſanarẽt. Et miſit illos pdicare regnũ dei, & ſanare infirmos. Et ait ad illos. Ne qd tuleritis i uiã, neq; uirgam, neq; peram, neq; panem, neq; pecuniã, neq; binas tunicas habeatis. Et in quãcũ q; domum intraueritis ibi manete, & inde exeatis. Et qcũ q; non receperint uos, exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem de pedibus ueſtris excutite in teſtimoniũ ſuper illos. Egreſſi aũt circũibant per caſtella, euangelizantes

εὐαγγελιζόμενοι καὶ θεραπεύοντες πανταχοῦ. Ἤκουσεν δὲ Ἡρῴδης ὁ τετράρχης τὰ γενόμενα ὑπ' αὐτοῦ πάντα, καὶ διηπόρει διὰ τὸ λέγεσθαι ὑπό τινων, ὅτι Ἰωάννης ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν, ὑπό τινων δέ, ὅτι Ἠλίας ἐφάνη, ἄλλων δέ, ὅτι προφήτης εἷς τῶν ἀρχαίων ἀνέστη. καὶ εἶπεν Ἡρῴδης, Ἰωάννην ἐγὼ ἀπεκεφάλισα, τίς δέ ἐστιν οὗτος περὶ οὗ ἐγὼ ἀκούω τοιαῦτα. καὶ ἐζήτει ἰδεῖν αὐτόν, καὶ ὑποστρέψαντες οἱ ἀπόστολοι διηγήσαντο αὐτῷ ὅσα ἐποίησαν. καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς, ὑπεχώρησεν κατ' ἰδίαν εἰς τόπον ἔρημον πόλεως καλουμένης Βηθσαϊδά. οἱ δὲ ὄχλοι γνόντες, ἠκολούθησαν αὐτῷ. καὶ δεξάμενος αὐτοὺς ἐλάλει αὐτοῖς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, καὶ τοὺς χρείαν ἔχοντας θεραπείας ἴατο. Ἡ δὲ ἡμέρα ἤρξατο κλίνειν, προσελθόντες δὲ οἱ δώδεκα εἶπον αὐτῷ. ἀπόλυσον τὸν ὄχλον, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τὰς κύκλῳ κώμας καὶ τοὺς ἀγροὺς καταλύσωσιν καὶ εὑρωσιν ἐπισιτισμόν, ὅτι ὧδε ἐν ἐρήμῳ τόπῳ ἐσμέν. εἶπεν δὲ πρὸς αὐτούς. δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν. οἱ δὲ εἶπον. οὐκ εἰσὶν ἡμῖν πλεῖον, ἢ πέντε ἄρτοι καὶ δύο ἰχθύες. εἰ μήτι πορευθέντες ἡμεῖς ἀγοράσωμεν εἰς πάντα τὸν ὄχλον τοῦτον βρώματα. ἦσαν γὰρ ὡσεὶ ἄνδρες πεντακισχίλιοι. εἶπεν δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. κατακλίνατε αὐτοὺς κλισίας ἀνὰ πεντήκοντα, καὶ ἐποίησαν οὕτως, καὶ κατέκλιναν ἅπαντας. λαβὼν δὲ τοὺς πέντε ἄρτους, καὶ τοὺς δύο ἰχθύας ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εὐλόγησεν αὐτούς. καὶ κατέκλασεν, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς παραθεῖναι τῷ ὄχλῳ. καὶ ἔφαγον καὶ ἐχορτάσθησαν πάντες, καὶ ἤρθη τὸ περισσεῦσαν αὐτοῖς κλασμάτων κοφίνοι δώδεκα. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν προσευχόμενον κατὰ μόνας συνῆσαν αὐτῷ οἱ μαθηταί, καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς λέγων. τίνα με λέγουσιν οἱ ὄχλοι εἶναι; οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον

euangelizantes & curantes ubiq;. Audiuit aũt herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo, & hæsitabat eo q; dicerẽtur a quibusdã quod Ioannes surrexisset a mortuis, a quibusdã uero quod helias apparuisset, ab aliis aũt quod propheta unus de antiquis surrexisset. Et ait herodes. Ioannem ego decollaui. Quis est autẽ iste de quo ego talia audio? Et quærebat uidere eum. Et reuersi apostoli narrauerunt illi quæcũq; fecerũt. Et assumptis illis secessit seorsum in locum desertũ ciuitatis quæ uocatur Bethsaida. Quod cũ cognouissent turbæ secutæ sunt illũ, & excepit eos & loquebatur illis de regno dei, & eos q curam indigebant, sanabat. Dies aũt cœperat declinare. Et accedentes duodecim dixerunt illi. Dimitte turbas, ut euntes in castella uillasq; quæ circa sunt diuertant & inueniant escas, quia hic in loco deserto sumus. Ait autẽ ad illos. Vos date illis manducare. At illi dixerunt. Non sunt nobis plusq; quinq; panes & duo pisces, nisi nos eam⁹ & emamus in omnem hanc turbam escas. Erant aũt fere uiri quinq; milia. Ait autem ad discipulos suos. Facite illos discumbere per conuiuia quinquagenos, & ita fecerunt. Et fecerũt oẽs discũbere. Acceptis aũt quinq; panibus & duobus piscib⁹, respexit in cœlũ & benedixit illis, & fregit & distribuit discipulis suis ut ponerent ante turbas. Et manducauerũt oẽs & saturati sũt. Et sublatũ est q d'supfuit illis fragmẽtoꝝ cophini duodecim, & factũ est cũ solus esset orans, erãt cũ illo & discipuli, & interrogauit illos dicens. quẽ me dicũt esse turbæ. At illi rñderũt

N & dixerunt

εἶπον Ἰωάννην τὸν βαπτιστήν. ἄλλοι δὲ Ἠλίαν, ἄλλοι δὲ, ὅτι προφήτης τις τῶν ἀρχαίων ἀνέστη. εἶπεν δὲ αὐτοῖς, ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι; ἀποκριθεὶς δὲ Πέτρος εἶπεν. τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ τοῦ θεοῦ. ὁ δὲ ἐπιτιμήσας αὐτοῖς παρήγγειλεν μηδενὶ εἰπεῖν τοῦτο. εἰπὼν, ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων, καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι. ἔλεγεν δὲ πρὸς πάντας. εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν καὶ ἀκολουθείτω μοι. ὃς ἐὰν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν. ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, οὗτος σώσει αὐτήν. τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος κερδήσας τὸν κόσμον ὅλον, ἑαυτὸν δὲ ἀπολέσας, ἢ ζημιωθείς; ὃς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῶ με, καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους, τοῦτον ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων. λέγω δὲ ὑμῖν ἀληθῶς, εἰσίν τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων. οἳ οὐ μὴ γεύσονται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσιν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. ἐγένετο δὲ μετὰ τοὺς λόγους τούτους ὡσεὶ ἡμέραι ὀκτὼ. καὶ παραλαβὼν πέτρον καὶ ἰωάννην καὶ ἰάκωβον, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ προσεύχεσθαι αὐτὸν τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἕτερον. καὶ ὁ ἱματισμὸς αὐτοῦ λευκὸς ἐξαστράπτων. καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο συνελάλουν αὐτῷ, οἵτινες ἦσαν Μωσῆς καὶ Ἠλίας. οἳ ὀφθέντες ἐν δόξῃ, ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ ἣν ἤμελλεν πληροῦν ἐν Ἰερουσαλήμ. ὁ δὲ πέτρος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἦσαν βεβαρημένοι ὕπνῳ. διαγρηγορήσαντες δέ, εἶδον τὴν δόξαν αὐτοῦ. καὶ τοὺς δύο ἄνδρας τοὺς συνεστῶτας αὐτῷ. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαχωρίζεσθαι αὐτοὺς ἀπ' αὐτοῦ, εἶπεν ὁ πέτρος

πρὸς τὸν ΙΗΣΟΥΝ

& dixerunt. Ioannē baptiſtam, alij aũt Heliam, alij uero quod unus prophe/ta de antiquis ſurrexit. Dixit aũt illis. Vos aũt quem me eſſe dicitis? Reſpon dens Simon Petrus dixit. Chriſtũ dei. At ille increpans illos præcepit, ne cui dicerent hoc, dicens, quia oportet filiũ hominis multa pati & reprobari a ſeni oribus & principibus ſacerdotũ & ſcri bis, & occidi, & tertia die reſurgere. Di cebat autē ad omnes. Si quis uult poſt me uenire, abneget ſemetipſum, & tol lat crucem ſuam cottidie, & ſequatur me. Qui enim uoluerit animam ſuam ſaluã facere, is perdet illã. Qui uero p diderit animam ſuam propter me, ſal uam faciet illam. Quid eñ proficit ho mo, ſi lucretur uniuerſum mundum, ſe autem ipſum perdat, & detrimentũ ſui faciat? Nam qui me erubuerit, & meos ſermones, hunc filius hominis erube ſcet cum uenerit in maieſtate ſua & pa/ tris & ſanctorum angelorum. Dico au tem uobis uere, ſunt aliqui hic ſtantes, qui non guſtabunt mortem donec ui deant regnum dei. Factum eſt autem poſt hæc uerba fere dies octo, & aſſum pſit Petrum & Ioannem & Iacobum, & aſcendit in montem ut oraret. Et fa/ cta eſt dum oraret ſpecies uultus eius altera, & ueſtitus eius albus & refulgẽs Et ecce duo uiri loquebantur cum illo, qui erant Moſes & Helias uiſi in maie ſtate, & dicebant exceſſum eius, quem cõpleturus erat in Hieruſalẽ. Petrus ue ro & qui cũ illo erãt, grauati erant ſom no. Experrecti autẽ uiderũt maieſtatẽ eius, & duos uiros qui ſtabãt cũ illo. Et factũ eſt cũ diſcederẽt ab illo, ait Petrus

ad Ieſum

πρὸς τὸν ΙΗΣΟΥΝ. ἐπισάτα, καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι. καὶ ποιήσωμεν σκηνὰς τρεῖς μίαν σοὶ, καὶ μωσῆ μίαν, καὶ μίαν ἠλίᾳ, μὴ εἰδὼς ὃ λέγει. ταῦτα δὲ αὐτοῦ λέγοντος, ἐγένετο νεφέλη καὶ ἐπεσκίασεν αὐτοῖς. ἐφοβήθησαν δὲ ἐν τῷ εἰσελθεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν νεφέλην. καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῆς νεφέλης λέγουσα. οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός αὐτοῦ ἀκούετε, καὶ ἐν τῷ γενέσθαι τὴν φωνὴν εὑρέθη ΙΗΣΟΥΣ μόνος. καὶ αὐτοὶ ἐσίγησαν, καὶ οὐδενὶ ἀπήγγειλαν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, οὐδὲν ὧν ἑωράκασιν. ἐγένετο δὲ ἐν τῇ ἑξῆς ἡμέρᾳ καταβάντων αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους συνήντησεν αὐτῷ ὄχλος πολύς. καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἀπὸ τοῦ ὄχλου ἀνεβόησεν λέγων. διδάσκαλε δέομαί σου ἐπιβλέψαι ἐπὶ τὸν υἱόν μου, ὅτι μονογενής ἐστί μοι, καὶ ἰδοὺ πνεῦμα λαμβάνει αὐτόν, καὶ ἐξαίφνης κράζει, καὶ σπαράσσει αὐτὸν μετὰ ἀφροῦ καὶ μόγις ἀποχωρεῖ ἀπ' αὐτοῦ συντρίβον αὐτόν, καὶ ἐδεήθην τῶν μαθητῶν σου, ἵνα ἐκβάλλωσιν αὐτό, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν, ὦ γενεὰ ἄπιστος καὶ διεστραμμένη, ἕως πότε ἔσομαι πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἀνέξομαι ὑμῶν; προσάγαγε ὧδε τὸν υἱόν σου. ἔτι δὲ προσερχομένου αὐτοῦ, ἔρρηξεν αὐτὸν τὸ δαιμόνιον καὶ συνεσπάραξεν. ἐπετίμησεν δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ καὶ ἰάσατο τὸν παῖδα, καὶ ἀπέδωκεν αὐτὸν τῷ πατρὶ αὐτοῦ. ἐξεπλήσσοντο δὲ πάντες ἐπὶ τῇ μεγαλειότητι τοῦ θεοῦ. πάντων δὲ θαυμαζόντων ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίησεν, εἶπεν πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. θέσθε ὑμεῖς εἰς τὰ ὦτα ὑμῶν τοὺς λόγους τούτους, ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέλλει παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, οἱ δὲ ἠγνόουν τὸ ῥῆμα τοῦτο, καὶ ἦν παρακεκαλυμμένον ἀπ' αὐτῶν, ἵνα μὴ αἴσθωνται αὐτό. καὶ ἐφοβοῦντο ἐρωτῆσαι αὐτὸν περὶ τοῦ ῥήματος τούτου. εἰσῆλθεν δὲ διαλογισμὸς ἐν αὐτοῖς τὸ, τίς ἂν εἴη μείζων αὐτῶν. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ ἰδὼν τὸν διαλογισμὸν τῆς καρδίας αὐτῶν ἐπιλαβόμενος παιδίου

ad Ieſum. Præceptor, bonũ eſt nos hic eſſe, & faciamus tria tabernacula, unum tibi, & unũ Moſi, & unum Heliæ neſciens quid diceret. Hæc aũt illo loquẽte, facta eſt nubes & obũbrauit eos, timuerunt autẽ intrantibus illis in nubẽ. Et uox facta eſt de nube dicens. Hic eſt filius meus dilectus, ipſum audite. Et dũ fieret uox, inuẽtus eſt Ieſus ſolus, & ipſi tacuerunt, & nemini dixerũt in illis diebus quicq̃ ex his quæ uiderant. Factũ eſt aũt in ſequenti die deſcendentibus illis de monte, occurrit illis turba multa. Et ecce uir de turba exclamauit dicẽs Magiſter, obſecro te, reſpice in filiũ meum, quia unicus eſt mihi, & ecce ſpiritꝰ apphẽdit eũ, & ſubito clamat, & diſcerpit eũ cũ ſpuma, & uix diſcedit ab eo dilanians eũ, & rogaui diſcipulos tuos ut eĳcerent illum, & non potuerunt. Reſpondens autem Ieſus dixit. O generatio infidelis & puerſa, uſq; quo ero apud uos & patiar uos? Adduc huc filiũ tuũ. Cũ adhuc aũt accederet, eliſit illum dæmoniũ. Increpauit autem Ieſus ſpiritũ immundum & ſanauit puerum, & reddidit illum patri eius. Stupebant autẽ omnes in magnificẽtia dei. Omnibuſq; mirantibus in omnibus quæ faciebat, dixit ad diſcipulos ſuos. Ponite uos in auribus ueſtris ſermones iſtos. Filius enim hominis, futurum eſt ut tradatur in manus hominum. At illi ignorabant uerbum iſtud, & erat uelatum ab illis, ut nõ intelligerent illud. Et timebant eum interrogare de hoc uerbo. Intrauit autem cogitatio inter eos qs eorum maior eſſet. At Ieſus uidens cogitationem cordis illoꝝ apprehendit

παιδίου ἔστησεν αὐτὸ παρ' ἑαυτῷ. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς. ὃς ἐὰν δέξηται τοῦτο τὸ παιδίον ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου ἐμὲ δέχεται. Καὶ ὃς ἐὰν ἐμὲ δέξηται, δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με. ὁ γὰρ μικρότερος ἐν πᾶσιν ὑμῖν ὑπάρχων, οὗτος ἔσται μέγας. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰωάννης εἶπεν. ἐπιστάτα, εἴδομέν τινα ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου, ἐκβάλλοντα τὰ δαιμόνια, καὶ ἐκωλύσαμεν αὐτόν, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ μεθ' ἡμῶν. Καὶ εἶπεν πρὸς αὐτὸν ὁ ΙΗΣΟΥΣ. μὴ κωλύετε. ὃς γὰρ οὐκ ἔστιν καθ' ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐστιν. ἐγένετο δὲ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὰς ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ. καὶ αὐτὸς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐστήρισεν τοῦ πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ. καὶ ἀπέστειλεν ἀγγέλους πρὸ προσώπου αὐτοῦ. καὶ πορευθέντες, εἰσῆλθον εἰς κώμην Σαμαρειτῶν. ὡς τε ἑτοιμάσαι αὐτῷ, Καὶ οὐκ ἐδέξαντο αὐτόν, ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν πορευόμενον εἰς Ἱερουσαλήμ. ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης εἶπον. κύριε θέλεις εἴπωμεν πῦρ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ Καὶ ἀναλῶσαι αὐτούς; ὡς Καὶ Ἠλίας ἐποίησεν. στραφεὶς δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐπετίμησεν αὐτοῖς Καὶ εἶπεν οὐκ οἴδατε, οἵου πνεύματός ἐστε ὑμεῖς; ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθεν ψυχὰς ἀνθρώπων ἀπολέσαι, ἀλλὰ σῶσαι. καὶ ἐπορεύθησαν εἰς ἑτέραν κώμην. ἐγένετο δὲ πορευομένων αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ, εἶπεν τις πρὸς αὐτόν. ἀκολουθήσω σοι ὅπου ἂν ἀπέρχῃ. καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσιν Καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσεις, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ. εἶπεν δὲ πρὸς ἕτερον ἀκολούθει μοι. ὁ δὲ εἶπεν, κύριε ἐπίτρεψόν μοι ἀπελθεῖν πρῶτον θάψαι τὸν πατέρα μου, εἶπεν δὲ αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς. σὺ δὲ ἀπελθὼν διάγγελλε τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. εἶπεν δὲ Καὶ ἕτερος ἀκολουθήσω σοι κύριε, πρῶτον δὲ ἐπίτρεψόν μοι ἀποτάξασθαι τοῖς εἰς τὸν οἶκόν μου. εἶπεν πρὸς αὐτὸν

ὁ ΙΗΣΟΥΣ

puerꝫ, & statuit illum iuxta se, & ait illis. Quicūqꝫ susceperit puerū istū in nomine meo me recipit. Et quicūqꝫ me receperit, recipit eū qui me misit. Nam qui minor est inter omnes uos, hic erit magnus. Respondens aūt Ioannes dixit. Præceptor, uidimus quēdam in nomine tuo eiiciētem dæmonia, & prohibuimus eum, quia nō sequitur nobiscum. Et ait ad illū Iesus. Nolite prohibere. Qui enim non est aduersum uos, pro nobis est. Factū est aūt dum cōplerentur dies assumptionis eius, & ipse faciē suam firmauit ut iret in Hierusalem. & misit nuncios ante conspectū suum, & euntes intrauerunt in ciuitatem Samaritanorum, ut pararent illi. Et non receperunt eum, quia facies eius erat euntis Hierusalem. Cūm uidissent aūt discipuli eius Iacobus & Ioannes dixerunt. Domine uis dicimus ut ignis descendat de cœlo, & consumat illos, quemadmodū & Helias fecit. Cōuersus aūt Iesus increpauit illos dicēs. Nescitis cuius spiritus estis uos. Filius enim hominis nō uenit animas pdere sed saluare. Et abierunt in aliud castellum. Factum est aūt ambulantibus illis in uia, dixit quidam ad illū. Sequar te quocūqꝫ ieris. Dixit illi Iesus. Vulpes foueas habēt, & uolucres celi nidos, filius aūt hois nō habet ubi caput suū reclinet. Ait aūt ad alterꝫ Sequere me. Ille aūt dixit. Dñe, permitte mihi primū adire, & sepelire patrem meum. Dixitqꝫ ei Iesus. Sine ut mortui sepeliant mortuos suos, tu aūt uade & annuncia regnū dei. Et ait alter. Sequar te dñe, sed permitte mihi prius ut dicā uale ijs qui sunt domi meæ. Ait ad illū

Iesus. Nemo

ΙΗΣΟΥΣ. οὐδεὶς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα ἀυ/
τοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ βλέπων εἰς τὸ ὀπίσω
εὔθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. μετὰ δὲ
ταῦτα ἀνέδειξεν ὁ κύριος καὶ ἑτέρους ἑβδομή/
κοντα, καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς ἀνὰ δύο πρὸ προ
σώπου αὐτοῦ εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ τόπον οὗ ἔ
μελλεν αὐτὸς ἔρχεσθαι. ἔλεγεν οὖν πρὸς αὐ/
τούς. ὁ μὲν θερισμὸς πολύς, οἱ δὲ ἐργάται ὀ
λίγοι, δεήθητε οὖν τοῦ κυρίου τοῦ θερισμοῦ,
ὅπως ἐκβάλλῃ ἐργάτας εἰς τὸν θερισμὸν αὐ
τοῦ. ὑπάγετε, ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς, ὡς
ἄρνας ἐν μέσῳ λύκων, μὴ βαστάζετε βαλάν/
τιον, μὴ πήραν, μὴ δὲ ὑποδήματα. καὶ μηδέ
να κατὰ τὴν ὁδὸν ἀσπάσησθε, εἰς ἣν δ' ἂν οἰ
κίαν εἰσέρχησθε, πρῶτον λέγετε, εἰρήνη
τῷδ' οἴκῳ τούτῳ, καὶ ἐὰν ᾖ ἐκεῖ υἱὸς εἰρήνης,
ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν ἡ εἰρήνη ὑμῶν, εἰ δὲ
μήγε, ἐφ' ὑμᾶς ἀνακάμψει. ἐν αὐτῇ δὲ τῇ οἰ-
κίᾳ μένετε ἐσθίοντες καὶ πίνοντες τὰ παρ' αὐ
τῶν, ἄξιος γὰρ ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ ἐστιν, μὴ
μεταβαίνετε ἐξ οἰκίας εἰς οἰκίαν. καὶ εἰς ἣν
ἂν πόλιν εἰσέρχησθε καὶ δέχοντα ὑμᾶς, ἐσθίετε
τὰ παρατιθέμενα ὑμῖν, καὶ θεραπεύετε τοὺς ἐν
αὐτῇ ἀσθενεῖς, καὶ λέγετε αὐτοῖς. ἤγγικεν ἐ/
φ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν
εἰσέρχησθε, καὶ μὴ δέχοντα ὑμᾶς, ἐξελθόντες εἰς
τὰς πλατείας αὐτῆς, εἴπατε, καὶ τὸν κονιορτὸν
τὸν κολληθέντα ἡμῖν ἐκ τῆς πόλεως ὑμῶν ἀπο
μασσόμεθα ὑμῖν. πλὴν τοῦτο γινώσκετε, ὅτι
ἤγγικεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. λέγω ὑμῖν,
ὅτι σοδόμοις ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀνεκτότερον
ἔσται, ἢ τῇ πόλει ἐκείνῃ. οὐαί σοι χοραζεῖν. οὐ
αί σοι βηθσαϊδά, ὅτι εἰ ἐν τύρῳ καὶ σιδῶνι ἐγέ
νοντο αἱ δυνάμεις αἱ γενόμεναι ἐν ὑμῖν,
πάλαι ἂν, ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ καθήμεναι με
τενόησαν, πλὴν τύρῳ καὶ σιδῶνι ἀνεκτότερον
ἔσται ἐν τῇ κρίσει, ἢ ὑμῖν. καὶ σὺ καπερναούμ
ἡ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα, ἕως ἅδου κατα
βιβασθήσῃ. ὁ ἀκούων ὑμῶν, ἐμοῦ ἀκούει, καὶ ὁ
ἀθετῶν

Iesus. Nemo mittens manũ suã ad ara
trũ, & aspiciẽs retro, apt⁹ est regno dei.
Post hæc aũt designauit dñs & alios X
septuaginta & misit illos binos ante fa
ciem suam in oẽm ciuitatẽ & locũ quo
erat ipse uẽtur⁹. Dicebat ergo illis. Mes
sis quidem multa, operarij aũt pauci.
Rogate ergo dñm messis ut extrudat
operarios in messem suam. Ite, ecce ego
mitto uos sicut agnos inter lupos. No-
lite portare sacculũ, neq; perã, neq; cal/
ciamenta, & neminẽ per uiam salutaue
ritis. In quamcũq; domũ intraueritis,
primum dicite pax huic domui, & si ibi
fuerit filius pacis, requiescet super illum
pax uestra, sin minus ad uos reuertetur
In eadem aũt domo manete, edẽtes &
bibentes q̃ dantur ab illis. Dignus em̃
est operarius mercede sua. Nolite tran
sire de domo in domũ. Et in quãcũq;
ciuitatẽ intraueritis & susceperint uos,
manducate quæ apponuntur uobis, &
sanate infirmos qui in illa sunt, & dicite
illis, appropinquauit in uos regnũ dei.
In quãcũq; aũt ciuitatẽ intraueritis, &
non susceperint uos, exeũtes in plateas
eius dicite. Etiam puluerem qui adhæ
sit nobis de ciuitate uestra extergimus
in uos. Tamen hoc scitote quod ap,p/
pinquauit in uos regnum dei. Dico uo
bis, quod Sodomis in die illo remissius
erit q̃ illi ciuitati. Væ tibi Corozaim,
uæ tibi Bethsaida, qa si in tyro & sidõe
factæ fuissent uirtutes q̃ factæ sũt in uo
bis, olim ĩ cilicio & cinere sedẽtes pœni/
tuissẽt. Verũtñ tyro & sidõi remissi⁹ erit
ĩ iudicio q̃ uobis. Et tu Capernaũ usq;
ad cœlũ exaltata, usq; ad infernum de/
mergeris. Qui uos audit, me audit, & q

Capernaum.

ἀθετῶν ὑμᾶς, ἐμὲ ἀθετεῖ, ὁ δὲ ἐμὲ ἀθετῶν
ἀθετεῖ τὸν ἀποστείλαντά με. Ὑπέστρεψαν δὲ
οἱ ἑβδομήκοντα μετὰ χαρᾶς λέγοντες. κύ-
ριε, καὶ τὰ δαιμόνια ὑποτάσσεται ἡμῖν ἐν
τῷ ὀνόματί σου, εἶπεν δὲ αὐτοῖς. Ἐθεώρουν
τὸν σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πε-
σόντα. ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ
πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ
πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ οὐδὲν ὑμᾶς
οὐ μὴ ἀδικήσει. πλὴν ἐν τούτῳ μὴ χαίρετε,
ὅτι τὰ πνεύματα ὑμῖν ὑποτάσσεται. χαί-
ρετε δέ, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγγέγραπται ἐν τοῖς
οὐρανοῖς. Ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἠγαλλιάσατο τῷ
πνεύματι ὁ ΙΗΣΟΥΣ, καὶ εἶπεν, ἐξομολογοῦ-
μαί σοι πάτερ, κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀ-
πέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν καὶ
ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. ναὶ ὁ πατήρ, ὅτι
οὕτως ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου. Πάν-
τα παρεδόθη μοι ὑπὸ τοῦ πατρός μου, καὶ οὐδεὶς
γινώσκει, τίς ἐστιν ὁ υἱός, εἰ μὴ ὁ πατήρ. καὶ τίς ἐστιν ὁ
πατὴρ εἰ μὴ ὁ υἱός, καὶ ᾧ ἐὰν βούλητε ὁ υἱὸς ἀπο-
καλύψαι. Καὶ στραφεὶς πρὸς τοὺς μαθητὰς, κα-
τιδίαν εἶπεν. μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ βλέ-
ποντες ἃ ὑμεῖς βλέπετε. λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι
πολλοὶ προφῆται καὶ βασιλεῖς ἠθέλησαν ἰδεῖν
ἃ ὑμεῖς βλέπετε καὶ οὐκ εἶδον, καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀ-
κούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. Καὶ ἰδοὺ νομικός τις ἀ-
νέστη ἐκπειράζων αὐτὸν καὶ λέγων. διδάσκαλε
τί ποιήσας, ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; ὁ δὲ εἶ-
πεν πρὸς αὐτὸν, ἐν τῷ νόμῳ τί γέγραπται; πῶς
ἀναγινώσκεις; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν. ἀγαπή-
σεις κύριον τὸν θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου.
καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου,
καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς
σεαυτόν. εἶπεν δὲ αὐτῷ. ὀρθῶς ἀπεκρίθης, τοῦ-
το ποίει καὶ ζήσῃ. ὁ δὲ θέλων δικαιοῦν ἑαυτὸν εἶ-
πεν πρὸς τὸν ΙΗΣΟΥΝ. καὶ τίς ἐστί μου πλησί-
ον; ὑπολαβὼν δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπε. ἄνθρωπός τις
κατέβαινεν ἀπὸ ἱερουσαλὴμ εἰς ἱεριχὼ, καὶ λῃ-
σταῖς

uos ſpernit me ſpernit. Qui autem me
ſpernit, ſpernit eū qui miſit me. Reuer-
ſi ſunt autem ſeptuaginta cum gaudio
dicentes. Domine, etiam dæmonia ſub
iiciuntur nobis in nomine tuo. Dixit aūt
illis. Videbam ſatanam ſicut fulgur de
cœlo cadentem. Ecce do uobis poteſta-
tem calcandi ſuper ſerpētes & ſcorpio-
nes, & ſuper omnem uirtutem inimici
& nihil uobis nocebit. Veruntamen in
hoc nolite gaudere, quod ſpiritꝰ uobis
ſubiiciuntur. Gaudete autem, q̄ nomi-
na ueſtra ſcripta ſunt i cœlis. In ipſa ho
ra exultauit i ſpiritu ſancto & dixit. Cō
fiteor tibi pater domine cœli & terræ,
q̄ abſcondiſti hæc a ſapientibus & pru
dentibus, & reuelaſti ea paruulis. Etiā
pater, qm̄ ſic placuit ante te. Omnia mi
hi tradita ſūt a patre meo, & nemo ſcit
quis ſit filius niſi pater, & quis ſit pater
niſi filius, & cui uoluerit filius reuelare.
Et cōuerſus ad diſcipulos ſuos ſeorſim
dixit. Beati oculi q̄ uidēt q̄ uos uidetis.
Dico em̄ uobis, q̄ multi ꝓphetæ & re-
ges uoluerunt uidere quæ uos uidetis,
& nō uiderūt, & audire q̄ auditis, & nō
audierūt. Et ecce quidā legiſpitus ſurre
xit tentans illū & dicens. Magiſter, qd
faciēdo uitā æternā poſſidebo? At ille
dixit ad eū. In lege qd ſcriptū eſt? Quō
legis? Ille rndēs dixit. Diliges dnm deū
tuū ex toto corde tuo, & ex tota anima
tua & ex totis uiribus tuis, & ex tota
mēte tua, & ꝓximū tuū ſicut teipſū. Di
xitq̄ illi. Recte rndiſti. Hoc fac & uiues
Ille aūt uolens iuſtificare ſeipſum dixit
ad Ieſum. Et quis eſt meus ꝓximꝰ? Su
ſcipiēs aūt Ieſus dixit. Homo quidā de
ſcēdebat ab Hieruſalē in hierico & inci
dit in

σᾶις περιέπεσεν. οἱ καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν, καὶ πληγὰς ἐπιθέντες, ἀπῆλθον ἀφέντες ἡμιθανῆ τυγχάνοντα. κατὰ συγκυρίαν δὲ ἱερεύς τις κατέβαινεν ἐν τῇ ὁδῷ ἐκείνῃ. καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἀντιπαρῆλθεν. ὁμοίως δὲ καὶ λευίτης γενόμενος κατὰ τὸν τόπον, ἐλθὼν καὶ ἰδὼν ἀντιπαρῆλθεν, σαμαρίτης δέ τις ὁδεύων, ἦλθεν κατ' αὐτόν. καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἐσπλαγχνίσθη. καὶ προσελθὼν κατέδησεν τὰ τραύματα αὐτοῦ, ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον, ἐπιβιβάσας δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἴδιον κτῆνος, ἤγαγεν αὐτὸν εἰς πανδοχεῖον. καὶ ἐπεμελήθη αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τὴν αὔριον ἐκβαλὼν δύο δηνάρια ἔδωκεν τῷ πανδοχεῖ, καὶ εἶπεν αὐτῷ. ἐπιμελήθητι αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἂν προσδαπανήσῃς, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαί με, ἀποδώσω σοι. τίς οὖν τούτων τῶν τριῶν δοκεῖ σοι πλησίον γεγονέναι τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃστάς; ὁ δὲ εἶπεν. ὁ ποιήσας τὸ ἔλεος μετ' αὐτοῦ. εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. πορεύου καὶ σὺ ποίει ὁμοίως. ἐγένετο δὲ ἐν τῷ πορεύεσθαι αὐτοὺς, καὶ αὐτὸς εἰσῆλθεν εἰς κώμην τινά. γυνὴ δέ τις ὀνόματι μάρθα ὑπεδέξατο αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς. καὶ τῇδε ἦν ἀδελφὴ καλουμένη μαρία. ἣ καὶ παρακαθίσασα παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ΙΗΣΟΥ ἤκουεν τὸν λόγον αὐτοῦ. ἡ δὲ μάρθα περιεσπᾶτο περὶ πολλὴν διακονίαν, ἐπιστᾶσα δὲ εἶπεν. κύριε οὐ μέλει σοι, ὅτι ἡ ἀδελφή μου μόνην με κατέλιπεν διακονεῖν; εἰπὲ οὖν αὐτῇ, ἵνα μοι συναντιλάβηται. ἀποκριθεὶς δὲ εἶπεν αὐτῇ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. μάρθα μάρθα μεριμνᾶς καὶ τυρβάζῃ περὶ πολλά. ἑνὸς δέ ἐστιν χρεία. μαρία γὰρ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο. ἥτις οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τόπῳ τινὶ προσευχόμενον, ὡς ἐπαύσατο, εἶπέν τις τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς αὐτόν. κύριε, δίδαξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι, καθὼς καὶ ἰωάννης ἐδίδαξεν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. εἶπεν δὲ αὐτοῖς.

ὅταν

dit in latrones, qui etiã despoliauerunt eum, & plagis impositis abierunt semiuiuo relicto. Accidit aũt ut sacerdos q-dam descẽderet eadem uia, & uiso illo præteriit. Similiter & leuita, cum esset secus locum & uideret eum, pertransiit. Samaritanus aũt quidã iter faciens uenit secus eum, & uidẽs eũ, misericordia motus est. Et appropiãs obligauit uulnera eius, infundens oleum & uinũ, & imponens illum in suũ iumentum duxit in diuersoriũ, & curã eius egit. Et postero die deprõptos duos denarios dedit hospiti, & ait. Curam illius habe, & quodcũq; p̃terea insumpseris, ego cum rediero reddam tibi. Quis horum triũ uidetur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? At ille dixit. Qui fecit misericordiam in illum. Ait igitur illi Iesus. Vade & tu fac similiter. Factum est aũt dũ irent ut ipse intraret in quoddã oppidulũ, & mulier q̃dam Martha noie excepit illum in domum suam, & huic erat soror nomine Maria. Quæ etiam assidens secus pedes domini audiebat uerbum illius, Martha autem distrahebatur circa frequens ministerium Quæ stetit & ait. Dñe, non est tibi curæ q̃ soror mea reliquit me solã ministrare? dic ergo illi ut me adiuuet. Et respondens dixit illi dominus. Martha Martha sollicita es, & tumultuaris circa plura. Porro unum est necessariũ. Maria bonam partem elegit, quæ non auferetur ab ea. Et factum est cum esset in quodam loco orans, ut cessauit. dixit quidam ex discipulis eius ad eũ. Domine, doce nos orare, sicut & Ioannes docuit discipulos suos. Et ait illis

XI

ὅταν προσεύχεσθε, λέγετε. Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δίδου ἡμῖν καθ' ἡμέραν, καὶ ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀφίομεν παντὶ ὀφείλοντι ἡμῖν, καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Καὶ ἔλεγεν πρὸς αὐτούς. τίς ἐξ ὑμῶν ἕξει φίλον, καὶ πορεύσεται πρὸς αὐτὸν μεσονυκτίου, καὶ εἴπῃ αὐτῷ. φίλε, χρῆσόν μοι τρεῖς ἄρτους, ἐπειδὴ φίλος μου παρεγένετο ἐξ ὁδοῦ πρός με, καὶ οὐκ ἔχω ὃ παραθήσω αὐτῷ, κἀκεῖνος ἔσωθεν ἀποκριθεὶς εἴπῃ. μή μοι κόπους πάρεχε, ἤδη ἡ θύρα κέκλεισται, καὶ τὰ παιδία μου μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν κοίτην εἰσίν, οὐ δύναμαι ἀναστὰς δοῦναί σοι, λέγω ὑμῖν, εἰ καὶ οὐ δώσει αὐτῷ, ἀναστὰς διὰ τὸ εἶναι αὐτοῦ φίλον, διά γε τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ ἐγερθεὶς δώσει αὐτῷ, ὅσων χρῄζει. Κἀγὼ ὑμῖν λέγω. αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν, ζητεῖτε καὶ εὑρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν, πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὑρίσκει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται. Τίνα δὲ ὑμῶν τὸν πατέρα αἰτήσει ὁ υἱὸς ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ; ἢ καὶ ἰχθύν, μὴ ἀντὶ ἰχθύος ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ; ἢ καὶ ἐὰν αἰτήσει ᾠόν, μὴ ἐπιδώσει αὐτῷ σκορπίον; εἰ οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὑπάρχοντες οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὁ ἐξ οὐρανοῦ δώσει πνεῦμα ἅγιον τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν. Καὶ ἦν ἐκβάλλων δαιμόνιον, καὶ αὐτὸ ἦν κωφόν. Ἐγένετο δὲ τοῦ δαιμονίου ἐξελθόντος ἐλάλησαν ὁ κωφός. καὶ ἐθαύμασαν οἱ ὄχλοι. τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν εἶπον, ἐν Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. ἕτεροι δὲ πειράζοντες, σημεῖον παρ' αὐτοῦ ἐζήτουν ἐξ οὐρανοῦ, αὐτὸς δὲ εἰδὼς αὐτῶν τὰ διανοήματα εἶπεν αὐτοῖς. πᾶσα

Cū oratis dicite. Pater noster q̄ es i cœlis sc̄tificet nomē tuū, adueniat regnū tuū, fiat uolūtas tua quēadmodū in cœlo sic etiā ī terra, panē nostrū cotidianū da nobis hodie, & dimitte nobis pcta nostra, siqdē & nos dimittim⁹ oīi debēti nobis, & ne nos iducas ī tētationē. sed libera nos a malo. Et ait ad illos. qs uestrū habebit amicū, & ibit ad illū media nocte & dicet illi, amice cōmoda mihi tres panes, qm̄ amicus me⁹ uenit de uia ad me, & nō habeo qd̄ apponā illi, & ille deintus respōdēs dicat, noli mihi molestus esse, iam ostiū clausum est, & pueri mei mecū sunt in cubili, non possum surgere & dare tibi? Et ille si perseuerauerit pulsans, dico uobis, & si non dabit illi surgens, eo q̄ amicus eius sit, ꝓpter improbitatē tamen eius surget. & dabit illi quotquot habet necessarios. Et ego dico uobis. Petite, & dabitur uobis, querite, & inuenietis, pulsate, & aperietur uobis. Omnis em̄ qui petit accipit, & q̄ rit inuenit, & pulsanti aperietur. Quis aūt ex uobis pater quē si filiꝰ petierit panē, nū lapidē dabit illi? Aut piscem, nū pro pisce serpentem dabit illi? Aut si petierit ouū, num porriget illi scorpionē? Si ergo uos cū sitis mali nostis bona data dare filijs uestris, quāto magis pater uester cœlestis dabit spiritum bonū petētibus se. Et erat eiiciens dæmoniū & illud erat mutū, & cū eiecisset dæmoniū locutꝰ est mutus, & āmiratæ sūt turbæ. Quidā aūt ex eis dixerūt. In Beelzebul principe dæmoniorum eiicit dæmonia. Et alij tentantes, signum de cœlo quærebāt ab eo. Ipse autem cū sciret cogitationes eorū dixit eis

Omne

πᾶσα βασιλεία ἐφ' ἑαυτὴν διαμερισθεῖσα ἐρη
μοῦται, καὶ οἶκος ἐπὶ οἶκον πίπτει. εἰ δὲ καὶ ὁ
σατανᾶς ἐφ' ἑαυτὸν διεμερίσθη, πῶς σταθήσεται
ἡ βασιλεία αὐτοῦ. ὅτι λέγετε, ἐν βεελζε/
βοὺλ ἐκβάλλειν με τὰ δαιμόνια, εἰ δὲ ἐγὼ
ἐν βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ ἡοὶ
ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσιν; διὰ τοῦτο αὐτοὶ κρι
ταὶ ὑμῶν ἔσονται. εἰ δὲ ἐν δακτύλῳ θεοῦ ἐκ/
βάλλω τὰ δαιμόνια. ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς
ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. ὅτ' ἂν ὁ ἰσχυρὸς καθωπλισ
μένος φυλάσσει τὴν ἑαυτοῦ αὐλὴν, ἐν εἰρήνῃ ἐ-
στὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ. ἐπὰν δὲ ὁ ἰσχυρό-
τερος αὐτοῦ ἐπελθὼν νικήσῃ αὐτοῦ, τὴν πανοπλί
αν αὐτοῦ αἴρει ἐφ' ᾗ ἐπεποίθει, καὶ τὰ σκύλα
αὐτοῦ διαδίδωσιν. ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ κατ' ἐ/
μοῦ ἐστιν. καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ, σκορ
πίζει. ὅτ' ἂν τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξέλθῃ
ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, διέρχεται δι' ἀνύδρων τό/
πων ζητοῦν ἀνάπαυσιν. καὶ μὴ εὑρίσκων λέ-
γει. ὑποστρέψω εἰς τὸν οἶκόν μου, ὅθεν ἐξῆλ/
θον. καὶ ἐλθὼν εὑρίσκει σεσαρωμένον καὶ κε/
κοσμημένον. τότε πορεύεται καὶ παραλαμ
βάνει ἑπτὰ ἕτερα πνεύματα πονηρότερα ἑ/
αυτοῦ. καὶ εἰσελθόντα κατοικεῖ ἐκεῖ. καὶ γίνεται
τὰ ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου χείρονα τῶν
πρώτων. ἐγένετο δὲ ἐν τῷ λέγειν αὐτοῦ ταῦ/
τα, ἐπάρασά τις γυνὴ φωνὴν ἐκ τοῦ ὄχλου,
εἶπεν αὐτῷ. μακαρία ἡ κοιλία ἡ βαστάσασά
σε, καὶ μαστοὶ οὓς ἐθήλασας, αὐτὸς δὲ εἶπεν,
μενοῦν γε μακάριοι οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ
θεοῦ, καὶ φυλάσσοντες αὐτόν. τῶν δὲ ὄχλων
ἐπαθροιζομένων. ἤρξατο λέγειν. ἡ γενεὰ αὕ/
τη πονηρά ἐστιν. σημεῖον ζήτει, καὶ σημεῖον οὐ
δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον ἰωνᾶ τοῦ προφή/
του, καθὼς δὲ ἐγένετο ἰωνὰς σημεῖον τοῖς νινευίτοις,
οὕτως ἔσται ὁ ἡὸς τοῦ ἀνθρώπου τῇ γενεᾷ ταύτῃ, βα
σίλισσα νότου ἐγερθήσεται, ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῶν ἀν
δρῶν τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινεῖ αὐτοὺς, ὅτι ἦλ
θεν ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκοῦσαι τὴν σοφίαν
σολομῶνος

Omne regnũ in ſeipſũ diuiſũ deſolat̃, & domus ſupra domũ cadit. Si aũt & ſatanas in ſeipſum diuiſus eſt, quomodo ſtabit regnũ ei⁹, quia dicitis in Beelzebul eijcere dæmonia. Si aũt ego i Beelzebul eijcio dæmonia, filij ueſtri i quo eijciunt? Ideo ipſi iudices ueſtri erunt. Porro ſi in digito dei eijcio dæmonia, profecto peruenit in uos regnum dei. Cũ fortis armatus cuſtodit atriũ ſuũ, in pace ſunt ea quæ poſſidet. Si aũt fortior eo ſuperueniens uicerit eũ, uniuerſa arma eius aufert in quibus confidebat, & ſpolia eius diſtribuit. Qui non eſt mecum, contra me eſt, & qui nõ colligit mecum diſpergit. Cũ immundus ſpiritus exierit de homine, ambulat ꝑ loca inaquoſa, querens requiem, & non inueniens dicit. Reuertar in domũ meam unde exiui. Et cum uenerit inuenit eam ſcopis mundatam & ornatam. Tunc uadit & aſſumit ſeptem alios ſpiritus ſecum nequiores ſe, & ingreſſi habitant ibi. Et fiunt nouiſſima hominis illius peiora prioribus. Factum eſt autem cum hæc diceret, extollens uocem quædã mulier de turba dixit illi. Btũs uenter qui te portauit, & ubera quæ ſuxiſti. At ille dixit. Quinimo, beati q audiunt uerbũ dei, & cuſtodiũt illud. Turbis aũt cõcurrentibus cœpit dicere. Generatio hæc generatio nequã eſt, ſignũ quærit, & ſignum non dabitur ei niſi ſignũ Ionæ prophetæ. Nam ſicut fuit Ionas ſignum Niniuitis, ita erit & filius hominis generationi iſti. Regina auſtri ſurget in iudicio cum uiris generationis huius, & condẽnabit illos, quia uenit a finibus terræ audire ſapientiam Salomonis

Σολομῶνος. καὶ ἰδοὺ πλεῖον σολομῶνος ὧδε. ἄνδρες νινευῖται ἀναστήσονται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὴν, ὅτι μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα ἰωνᾶ. καὶ ἰδοὺ πλεῖον ἰωνᾶ ὧδε. οὐδεὶς λύχνον ἅψας εἰς κρυπτὸν τίθησιν, οὐδὲ ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, ἵνα οἱ εἰσπορευόμενοι, τὸ φῶς βλέπωσιν. ὁ λύχνος τοῦ σώματός ἐστιν ὁ ὀφθαλμός. ὅταν οὖν ὁ ὀφθαλμός σου ἁπλοῦς ᾖ, καὶ ὅλον τὸ σῶμά σου φωτεινὸν ἔσται, ὅταν δὲ πονηρὸς ᾖ, καὶ τὸ σῶμά σου σκοτεινὸν ἔσται. σκόπει οὖν, μὴ τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ σκότος ἐστίν. εἰ οὖν τὸ σῶμά σου ὅλον φωτεινὸν, μὴ ἔχον τι μέρος σκοτεινὸν, ἔσται φωτεινὸν ὅλον, ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῇ ἀστραπῇ φωτίζῃ σε. ἐν δὲ τῷ λαλῆσαι, ἠρώτα αὐτὸν φαρισαῖός τις, ὅπως ἀριστήσῃ παρ' αὐτῷ. εἰσελθὼν δὲ ἀνέπεσεν. ὁ δὲ φαρισαῖος ἰδὼν ἐθαύμασεν, ὅτι οὐ πρῶτον ἐβαπτίσθη πρὸ τοῦ ἀρίστου. εἶπεν δὲ ὁ κύριος πρὸς αὐτόν. νῦν ὑμεῖς οἱ φαρισαῖοι τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου, καὶ τοῦ πίνακος καθαρίζετε, τὸ δὲ ἔσωθεν ὑμῶν γέμει ἁρπαγῆς καὶ πονηρίας. ἄφρονες, οὐχ ὁ ποιήσας τὸ ἔξωθεν, καὶ τὸ ἔσωθεν ἐποίησεν; πλὴν τὰ ἐνόντα, δότε ἐλεημοσύνην, καὶ ἰδοὺ πάντα καθαρὰ ὑμῖν ἐστιν. ἀλλ' οὐαὶ ὑμῖν τοῖς φαρισαίοις, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον, καὶ τὸ πήγανον, καὶ πᾶν λάχανον, καὶ παρέρχεσθε τὴν κρίσιν, καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ θεοῦ. ταῦτα ἔδει ποιῆσαι κἀκεῖνα μὴ ἀφιέναι. οὐαὶ ὑμῖν τοῖς φαρισαίοις, ὅτι ἀγαπᾶτε τὴν πρωτοκαθεδρίαν ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς. οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἐστὲ ὡς τὰ μνημεῖα τὰ ἄδηλα, καὶ οἱ ἄνθρωποι περιπατοῦντες ἐπάνω οὐκ οἴδασιν.

Ἀποκριθεὶς δέ τις τῶν νομικῶν λέγει αὐτῷ.

Salomonis. Et ecce plusq̄ Salomō hic. Viri Niniuitæ surgent in iudicio cū generatione hac, & condemnabunt illā, quia pœnitentiam egerunt ad p̄dicationem Ione. Et ecce plus q̄ Iona hic. Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neq; sub modio, sed supra cādelabrum, ut qui ingrediuntur, lumen uideant. Lucerna corporis est oculus. Cū igitur oculus tuus fuerit simplex, totum quoq; corpus tuum lucidum erit, si aūt nequā fuerit, etiam corpus tuū tenebrosum erit. Vide ergo ne lumē qđ in te est, tenebræ sint. Si ergo corpus tuum totum lucidū fuerit, nō habens aliquam partem tenebrosam, erit lucidū totum, ut cum lucerna fulgoris illuminat te. Et cū loqueretur, rogauit illū quidam pharisæus, ut pranderet apud se. Iesus aūt ingressus recubuit. Pharisæus aūt cū uidisset admiratus est, quod nō prius lauisset ante prandium. Et ait dominus ad illum. Nunc uos pharisæi qđ deforis est calicis & catini mundatis, qđ autem intus est uestri, plenum est rapina & iniquitate. Stulti, nonne qui fecit quod deforis est, etiam id quod deintus est fecit? Verūtamen quod superest date elemosynā, & ecce omnia munda sunt uobis. Sed uæ uobis pharisæis quia decimatis mentā & rutam & oēm olus, & præteritis iudicium & charitatē dei. Hæc aūt oportuit facere & illa non omittere. Væ uobis pharisæis, quia diligitis primas cathedras i synagogis, & salutatiōes in foro. Væ uobis scribæ & pharisæi hipocritæ qa estis ut monumēta q̄ nō appent, & hoies ābulātes supra nesciūt. Respōdēs āt qdā ex legisperitis ait illi.

αὐτῷ. Διδάσκαλε, ταῦτα λέγων καὶ ἡ/
μᾶς ὑβρίζεις. ὁ δὲ εἶπεν. καὶ ὑμῖν τοῖς νο/
μικοῖς, οὐαί, ὅτι φορτίζετε τοὺς ἀνθρώπους
φορτία δυσβάστακτα, καὶ αὐτοὶ ἑνὶ τῶν δα-
κτύλων ὑμῶν οὐ προσψαύετε τοῖς φορτίοις. οὐαὶ ὑμῖν
ὅτι οἰκοδομεῖτε τὰ μνημεῖα τῶν προφητῶν,
οἱ δὲ πατέρες ὑμῶν ἀπέκτειναν αὐτούς, ἄρα μάρ
τυρεῖτε καὶ συνευδοκεῖτε τοῖς ἔργοις τῶν πατέρ
ὑμῶν, ὅτι αὐτοὶ μὲν ἀπέκτειναν αὐτούς, ὑμεῖς
δὲ οἰκοδομεῖτε αὐτῶν τὰ μνημεῖα. διὰ τοῦτο καὶ ἡ
σοφία τοῦ θεοῦ εἶπεν. ἀποστελῶ εἰς αὐτοὺς προ/
φήτας καὶ ἀποστόλους, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενοῦσιν καὶ
διώξουσιν, ἵνα ἐκζητηθῇ τὸ αἷμα πάντων
τῶν προφητῶν τὸ ἐκχυνόμενον ἀπὸ καταβο
λῆς κόσμου, ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης, ἀπὸ τοῦ
αἵματος Ἄβελ, ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου τοῦ
ἀπολομένου μεταξὺ τοῦ θυσιαστηρίου καὶ τοῦ
οἴκου. ναὶ λέγω ὑμῖν, ἐκζητηθήσεται ἀπὸ τῆς
γενεᾶς ταύτης. οὐαὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς, ὅτι
ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως, αὐτοὶ οὐκ εἰ/
σήλθετε, καὶ τοὺς εἰσερχομένους ἐκωλύσατε. λέ
γοντος δὲ αὐτοῦ ταῦτα πρὸς αὐτούς, ἤρξαν/
το οἱ νομικοὶ καὶ οἱ φαρισαῖοι δεινῶς
ἐνέχειν, καὶ ἀποστομίζειν αὐτὸν περὶ πλει/
όνων, ἐνεδρεύοντες αὐτὸν, ζητοῦντες θηρεῦσαί τι
ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ἵνα κατηγορήσω-
σιν αὐτοῦ. ἐν οἷς, ἐπισυναχθεισῶν τῶν μυριά-
δων τοῦ ὄχλου, ὥστε καταπατεῖν ἀλλή/
λους. ἤρξατο λέγειν πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ
πρῶτον, προσέχετε ἑαυτοῖς ἀπὸ τῆς ζύμης
τῶν φαρισαίων ἥτις ἐστὶν ὑπόκρισις. οὐδὲν δὲ συγ
κεκαλυμμένον ἐστὶν, ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται καὶ
κρυπτὸν ὃ οὐ γνωσθήσεται. ἀνθ' ὧν ὅσα ἐν τῇ σκοτίᾳ
εἴπατε, ἐν τῷ φωτὶ ἀκουσθήσεται, καὶ ὃ πρὸς τὸ οὖς
ἐλαλήσατε, ἐν τοῖς ταμείοις, κηρυχθήσεται ἐπὶ
τῶν δωμάτων. λέγω δὲ ὑμῖν τοῖς φίλοις μου, μὴ
φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτενόντων τὸ σῶμα. καὶ
μετὰ ταῦτα μὴ ἐχόντων περισσότερόν τι
ποιῆσαι. ὑποδείξω δὲ ὑμῖν τίνα φοβηθῆτε.
φοβήθητε

illi. Magiſter, hæc dicens etiam nobis facis contumeliam. At ille ait. Vt uobis legiſperitis uæ, quia oneratis homines oneribus quæ portare non poſſunt, & ipſi uno digito ueſtro nō attingitis ſarcinas. Væ uobis quia ædificatis monumenta prophetarꝫ, patres autem ueſtri occiderunt illos. Profecto teſtificamini ꝙ conſentitis operibus patrum ueſtrorum, quoniam illi quidem eos occiderunt, uos autem ædificatis eorum ſepulchra. Propterea & ſapientia dei dixit. Mittam ad illos prophetas & apoſtolos, & ex illis occident & perſequentur, ut requiratur ſanguis omniū prophetarum, qui effunditur a cōſtitutione mundi a generatione iſta, a ſanguine Abel uſq; ad ſanguinem Zachariæ, q̄ periit inter altare & ædem. Profecto dico uobis, requiretur ab hac generatione. Væ uobis legiſperitis qui tuliſtis clauem ſcientiæ, ipſi non introiſtis, & eos q̄ introibāt, phibuiſtis. Cū aūt hæc ad illos diceret, cœperūt phariſæi & legiſperiti grauiter inſiſtere & ab ore illius pēdere de multis inſidiātes ei, & q̄rentes aliq̄d uenari de ore ei⁹ ut accuſarēt eū.

XII

Cū aūt cōueniſſet innumera turbæ multitudo adeo ut ſe inuicē cōculcarent, cœpit dicere ad diſcipulos ſuos. Primū attendite uobis a fermēto phariſæorꝫ q̄d̄ eſt hypocriſis. Nihil em̄ optū ē q̄d̄ nō reuelabit̄, neq; abſcōditū q̄d̄ nō ſcie. Q̄m̄ q̄ in tenebris dixiſtis, i lumie audient̄. & q̄d̄ i aurē locuti eſtis i cubiculis, p̄dicabit̄ in tectis. Dico aūt uobis amicis meis, ne terreamini ab his q occidūt corp⁹, & poſt hæc nō habēt q̄d̄ amplius faciāt. Oſtēdā aūt uobis quē timeatis.

Timete

φοβήθητε τὸμ μετὰ τὸ ἀποκτεῖναι ἐξουσίαν
ἔχοντα ἐμβαλεῖν εἰς τὴν γέενναμ. ναὶ λέ/
γω ὑμῖμ, τοῦτομ φοβήθητε. οὐχὶ πέντε στρου
θία πωλεῖται ἀσσαρίωμ δύο. καὶ ἓμ ἐξ αὐ/
τῶν οὐκ ἔστιμ ἐπιλελησμένομ ἐνώπιομ τοῦ θε
οῦ, ἀλλὰ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς ὑμῶμ
πᾶσαι ἠρίθμηνται. μὴ οὖμ φοβεῖσθε. πολλῶμ
στρουθίωμ διαφέρετε. λέγω δὲ ὑμῖμ, πᾶς ὃς
ἂμ, ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεμ τῶν ἀνθρώ
πωμ. καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁμολογήσει
ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεμ τῶν ἀγγέλωμ τοῦ θεοῦ.
ὁ δὲ ἀρνησάμενός με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων ἀπαρ
νηθήσεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ θεοῦ. καὶ πᾶς ὃς ἐρεῖ
λόγον εἰς τὸμ υἱὸμ τοῦ ἀνθρώπου ἀφεθήσεται αὐτῷ
τῷ δὲ εἰς τὸ ἅγιομ πνεῦμα βλασφημήσαντι, οὐκ
ἀφεθήσεται, οὐδὲ ἂν δῶσιν ὑμῖμ, ἐπὶ τὰς
συναγωγὰς καὶ τὰς ἀρχὰς, καὶ τὰς ἐξουσίας μὴ με
ριμνᾶτε, πῶς ἢ τί ἀπολογήσησθε. ἢ τί εἴπη/
τε, τὸ γὰρ ἅγιομ πνεῦμα διδάξει ὑμᾶς ἐν αὐ
τῇ τῇ ὥρᾳ, ἃ δεῖ εἰπεῖμ. εἶπεμ δέ τις αὐτῷ
ἐκ τοῦ ὄχλου, διδάσκαλε εἰπὲ τῷ ἀδελφῷ
μου μερίσασθαι μετ' ἐμοῦ τὴν κληρομομίαμ,
ὁ δὲ εἶπεμ αὐτῷ. ἄνθρωπε, τίς με κατέστησεμ
δικαστὴμ ἢ μεριστὴμ ἐφ' ὑμᾶς. εἶπεμ δὲ πρὸς
αὐτούς, ὁρᾶτε καὶ φυλάσσεσθε ἀπὸ τῆς πλε
ονεξίας, ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινί ἡ ζωὴ
αὐτοῦ ἐστιμ, ἐκ τῶν ὑπαρχόντωμ αὐτοῦ. εἶπεμ
δὲ παραβολὴμ πρὸς αὐτούς λέγωμ.
ἀνθρώπου τινὸς πλουσίου, εὐφόρησεμ ἡ χώ/
ρα, καὶ διελογίζετο ἐν ἑαυτῷ λέγων. τί ποιή
σω, ὅτι οὐκ ἔχω ποῦ συνάξω τοὺς καρπούς
μου; καὶ εἶπεμ τοῦτο ποιήσω. καθελῶ μου
τὰς ἀποθήκας καὶ μείζονας οἰκοδομήσω. καὶ
συνάξω ἐκεῖ πάντα τὰ γενήματά μου, καὶ τὰ
ἀγαθά μου, καὶ ἐρῶ τῇ ψυχῇ μου. ψυχὴ ἔχεις
πολλὰ ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἔτη πολλά. ἀνα/
πάυου, φάγε, πίε, εὐφραίνου. εἶπεμ δὲ αὐτῷ
ὁ θεός. ἄφρομ, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήμ σου
ἀπαιτοῦσιμ ἀπὸ σοῦ. ἃ δὲ ἡτοίμασας τίνι ἔσαι;
οὕτως

Timete eũ qui poſtq; occiderit, habet
poteſtatem mittere in gehennã. Ita di/
co uobis, hũc timete. Nõne quinq; paſ/
seres ueneũt aſſib⁹ duob⁹, & un⁹ ex illis
nõ eſt in obliuione corã deo? Sed & ca
pilli capitis ueſtri omẽs numerati ſunt.
Nolite ergo timere, multis paſſeribus
pluris eſtis. Dico aũt uobis, omnis qui/
cũq; cõfeſſus fuerit in me corã hoibus.
& filius hois confitebitur in illo corã an
gelis dei. Qui aũt negauerit me coram
hoibus, negabitur corã angelis dei. Et
omnis qui dicit uerbũ in filium hois re
mittetur illi, ei aũt qui in ſpm̃ ſanctum
blaſphemauerit nõ remittetur. Cũ aũt
inducent uos ad ſynagogas, & ad ma/
giſtratus & poteſtates, nolite ſolliciti
eſſe, qualiter aut quæ reſpondeatis aut
quid dicatis. Spũs enim ſanctus doce/
bit uos in ipſa hora, quid oporteat uos
dicere. Dixit aũt ei quidã de turba. Ma/
giſter, dic fratri meo ut diuidat mecũ hæ/
reditatẽ. At ille dixit ei. Homo, qs me
cõſtituit iudicẽ aut diuiſorẽ ſupra uos?
Dixitq; ad illos, uidete & cauete ab ava
ritia, qa nõ in abũdãtia cuiuſcq; uita ei⁹
eſt ex his q̃ poſſidet. Dixit aũt ſimilitu
dinẽ ad illos dicens. Hois cuiuſdam di/
uitis uberes fructus ager attulit, & cogi/
tabat itra ſe dicẽs. Quid faciã, q̃ nõ ha
beo quo congregẽ fructus meos? Et di/
xit. Hoc faciã. Deſtruã horrea mea, &
maiora ædificabo, & illuc congregabo
oia q̃ nata ſunt mihi & bona mea, &
dicã animæ meæ. Anima habes multa
bona poſita ĩ annos multos, requieſce,
comede, bibe, gaude. Dixit aũt illi de/
us. Stulte hac nocte animam tuã repe/
tunt de te. Quæ aũt paraſti, cui⁹ erũt?

Sic qui

οὕτως ὁ θησαυρίζων ἑαυτῷ, καὶ μὴ εἰς θεὸν πλουτῶν. Εἶπεν δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὑμῖν λέγω. μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι, τί ἐνδύσησθε. ἡ ψυχὴ πλεῖόν ἐστιν τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος. κατανοήσατε τοὺς κόρακας, ὅτι οὐ σπείρουσιν οὐδὲ θερίζουσιν, οἷς οὐκ ἔστιν ταμεῖον, οὐδὲ ἀποθήκη, καὶ ὁ θεὸς τρέφει αὐτούς. πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς διαφέρετε τῶν πετεινῶν; τίς δὲ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα; εἰ οὖν οὐδὲ ἐλάχιστον δύνασθε, τί περὶ τῶν λοιπῶν μεριμνᾶτε; καταμάθετε τὰ κρίνα πῶς αὐξάνει, οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νήθει. λέγω δὲ ὑμῖν, οὐδὲ σολομὼν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἓν τούτων. εἰ δὲ τὸν χόρτον τὸν ἐν τῷ ἀγρῷ σήμερον ὄντα καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον ὁ θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσιν, πόσῳ μᾶλλον ὑμᾶς ὀλιγόπιστοι; καὶ ὑμεῖς μὴ ζητεῖτε τί φάγητε, ἢ τί πίητε, καὶ μὴ μετεωρίζεσθε. ταῦτα γὰρ πάντα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ἐπιζητεῖ. ὑμῶν δὲ ὁ πατὴρ οἶδεν, ὅτι χρῄζετε τούτων. πλὴν ζητεῖτε τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. μὴ φοβοῦ τὸ μικρὸν ποίμνιον, ὅτι εὐδόκησεν ὁ πατὴρ ὑμῶν δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν. πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν, καὶ δότε ἐλεημοσύνην. ποιήσατε ἑαυτοῖς βαλάντια μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅπου κλέπτης οὐκ ἐγγίζει, οὐδὲ σὴς διαφθείρει. ὅπου γάρ ἐστιν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν ἔσται. ἔστωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμέναι καὶ οἱ λύχνοι καιόμενοι, καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις προσδεχομένοις τὸν κύριον ἑαυτῶν, πότε ἀναλύσῃ ἐκ τῶν γάμων, ἵνα ἐλθόντος καὶ κρούσαντος, εὐθέως ἀνοίξωσιν αὐτῷ. μακάριοι οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι, οὓς ἐλθὼν ὁ κύριος εὑρήσει γρηγοροῦντας. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι περιζώσεται καὶ ἀνακλινεῖ αὐτούς, καὶ

Sic qui sibi thesaurizat, & nō est in deū diues. Dixitq; ad discipulos suos. Ideo dico uobis. Nolite solliciti esse animæ uestræ quid manducetis, neq; corpori qd induamini. Anima plus est cīq; esca, & corpus plus cīq; uestimentū. Cōsyderate coruos, quia nō seminant neq; metunt, quibus nō est cellarium neq; horreum, & deus pascit illos. Quanto magis uos pluris estis uolucrib⁹? Quis autem uestrū sollicitudine potest adiicere ad staturam suam cubitū unum? Si ergo neq; quod minimū est potestis, qd de cæteris solliciti estis? Consyderate lilia quomodo crescunt. Non laborant neq; nent. Dico aūt uobis. nec Salomō in omni gloria sua uestiebat sicut unū ex istis. Si aūt fœnū quod hodie est in agro & cras i dibanū mittit, deus sic uestit, cīq;to magis uos pusillæ fidei? & uos nolite q̄rere qd māducetis, aut qd bibatis, & nolite i sublime tolli. Hæc em̄ oia gētes mūdi q̄runt. Pater aūt uester scit qm̄ his indigetis. Verūtamen q̄rite regnum dei, & hæc omnia adiicientur uobis. Noli timere pusille grex. quia cōplacuit patri uestro dare uobis regnū. Vēdite q̄ possidetis, & date elemosynā. Facite uobis sacculos qui nō ueterascunt, thesaurū non deficientem in cœlis, quo fur non appropiat, neq; tinea corrumpit. Vbi em̄ thesaurus uester est, ibi & cor uestrū erit. Sint lumbi uestri p̄cincti, & lucernæ accēsæ, & uos similes hoibus expectātib⁹ dn̄m suū qn̄ reuertat a nuptijs, ut cū uenerit & pulsauerit cōfestim apiāt ei. Beati serui illi. quos cū uenerit dn̄s inuenerit uigilātes. Amē dico uob, q̄ p̄ciget se & faciet illos discūbere

καὶ παρελθὼν διακονήσει αὐτοῖς. καὶ ἐὰν ἔλθῃ ἐν τῇ δευτέρᾳ φυλακῇ, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ φυλακῇ ἔλθῃ, καὶ εὑρῇ οὕτως, μακάριοί εἰσιν οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι. τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι εἰ ᾔδει ὁ οἰκοδεσπότης, ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κλέπτης ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἂν, καὶ οὐκ ἂν ἀφῆκεν διορυγῆναι τὸν οἶκον αὐτοῦ. καὶ ὑμεῖς γίνεσθε ἕτοιμοι, ὅτι ᾗ ὥρᾳ οὐ δοκεῖτε ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται. εἶπεν δὲ αὐτῷ ὁ Πέτρος. κύριε, πρὸς ἡμᾶς τὴν παραβολὴν ταύτην λέγεις, ἢ καὶ πρὸς πάντας. εἶπεν δὲ ὁ κύριος. τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς οἰκονόμος καὶ φρόνιμος, ὃν καταστήσει ὁ κύριος ἐπὶ θεραπείας αὐτοῦ, τοῦ διδόναι ἐν καιρῷ τὸ σιτομέτριον; μακάριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν ἐλθὼν ὁ κύριος αὐτοῦ, εὑρήσει ποιοῦντα οὕτως. ἀληθῶς λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐπὶ πᾶσιν τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ καταστήσει αὐτόν. ἐὰν δὲ εἴπῃ ὁ δοῦλος ἐκεῖνος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, χρονίζει μου ὁ κύριος ἔρχεσθαι, καὶ ἄρξηται τύπτειν τοὺς παῖδας καὶ τὰς παιδίσκας, ἐσθίειν τε καὶ πίνειν καὶ μεθύσκεσθαι, ἥξει ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου ἐν ἡμέρᾳ ᾗ οὐ προσδοκᾷ, καὶ ἐν ὥρᾳ ᾗ οὐ γινώσκει, καὶ διχοτομήσει αὐτόν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει. ἐκεῖνος δὲ ὁ δοῦλος ὁ γνοὺς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου ἑαυτοῦ, καὶ μὴ ἑτοιμάσας, μηδὲ ποιήσας πρὸς τὸ θέλημα αὐτοῦ δαρήσεται πολλάς. ὁ δὲ μὴ γνοὺς ποιήσας δὲ ἄξια πληγῶν, δαρήσεται ὀλίγας. παντὶ δὲ ᾧ ἐδόθη πολύ, πολὺ ζητηθήσεται παρ' αὐτοῦ, καὶ ᾧ παρέθεντο πολύ, περισσότερον αἰτήσουσιν αὐτόν. πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη; βάπτισμα δὲ ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ πῶς συνέχομαι ἕως οὗ τελεσθῇ; δοκεῖτε, ὅτι εἰρήνην παρεγενόμην δοῦναι ἐν τῇ γῇ; οὐχί λέγω ὑμῖν, ἀλλ' ἢ διαμερισμόν. ἔσονται γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν πέντε ἐν οἴκῳ ἑνὶ διαμεμερισμένοι, τρεῖς ἐπὶ δυσὶν, καὶ δύο ἐπὶ τρισὶν διαμερισθήσεται,

παῖς

& transiens ministrabit illis. Et si uenerit in secunda uigilia, & si in tertia uigilia uenerit, & ita inuenerit, beati sūt serui illi. Hoc autem scitote, quod si sciret paterfamilias qua hora fur ueniret, uigilasset utiq; & nō passus fuisset pfodi domū suam. Et uos estote parati, quia qua hora nō putatis filius hominis ueniet. Ait aūt ei Petrus. Dñe, ad nos dicis hanc parabolā, an & ad omnes? Dixit aūt dominus. Quis putas est fidelis dispensator & prudens, quem cōstituet dñs super familiam suam ut det illis in tempore tritici mensuram? Beatus ille seruus, quem cum uenerit dominus inuenerit ita facientē. Vere dico uobis, quoniā super omnia quæ possidet constituet illum. Q. si dixerit seruus ille in corde suo, moram facit dominus meus uenire, & cœperit pcutere seruos & ancillas & edere & bibere & inebriari, ueniet dñs serui illius in die quo non sperat, & hora qua nescit, & diuidet eum, partemq; eius cū infidelibus ponet. Ille aūt seruus qui cognouit uoluntatem dñi sui, & non se præparauit, & nō fecit secundum uoluntatem eius, uapulabit multis, qui aūt non cognouit & fecit digna plagis, uapulabit paucis. O mi autem cui multū datū est, multū quæretur ab eo, & cui cōmendauerunt multū plus petent ab eo. Ignem ueni mittere in terrā, & quid uolo si iam accēsus est? Baptismo autem habeo baptizari, & quomodo coartor usq; dū perficiatur? Putatis q̄ pacē uenerim mittere in terram? Non dico uobis, sed separationē. Erūt em̄ ex hoc quinq; i domo una diuisi, tres in duos, & duo i tres diuidentē.

pater in

πατὴρ ἐφ᾽ υἱῷ, καὶ υἱὸς ἐπὶ πατρὶ, μήτηρ ἐπὶ θυγατρὶ, καὶ θυγάτηρ ἐπὶ μητρὶ, πενθερὰ ἐπὶ τῇ νύμφῃ αὐτῆς, καὶ νύμφη ἐπὶ τῇ πενθερᾷ αὐτῆς. Ἔλεγεν δὲ καὶ τοῖς ὄχλοις, ὅταν ἴδητε τὴν νεφέλην ἀνατέλλουσαν ἀπὸ δυσμῶν, εὐθέως λέγετε ὄμβρος ἔρχεται, καὶ γίνεται οὕτως, καὶ ὅταν νότον πνέοντα, λέγετε, ὅτι καύσων ἔσται. καὶ γίνεται. ὑποκριταί, τὸ πρόσωπον τῆς γῆς οἴδατε δοκιμάζειν, τὸν δὲ καιρὸν τοῦτον πῶς οὐ δοκιμάζετε; τί δὲ καὶ ἀφ᾽ ἑαυτῶν οὐ κρίνετε τὸ δίκαιον; ὡς γὰρ ὑπάγεις μετὰ τοῦ ἀντιδίκου σου ἐπ᾽ ἄρχοντα ἐν τῇ ὁδῷ, δὸς ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι ἀπ᾽ αὐτοῦ, μήποτε κατασύρῃ σε πρὸς τὸν κριτὴν, καὶ ὁ κριτής σε παραδῷ τῷ πράκτορι, καὶ ὁ πράκτωρ σε βάλῃ εἰς φυλακήν. λέγω σοι οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν, ἕως οὗ καὶ τὸ ἔσχατον λεπτὸν ἀποδῷς.

Παρῆσαν δέ τινες ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ ἀπαγγέλλοντες αὐτῷ περὶ τῶν Γαλιλαίων, ὧν τὸ αἷμα Πιλᾶτος ἔμιξεν μετὰ τῶν θυσιῶν αὐτῶν. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, εἶπεν αὐτοῖς. Δοκεῖτε, ὅτι οἱ Γαλιλαῖοι οὗτοι ἁμαρτωλοὶ παρὰ πάντας τοὺς Γαλιλαίους ἐγένοντο, ὅτι τοιαῦτα πεπόνθασιν. οὐχί λέγω ὑμῖν. ἀλλ᾽ ἐὰν μὴ μετανοῆτε πάντες, ὡσαύτως ἀπολεῖσθε. ἢ ἐκεῖνοι οἱ δέκα καὶ ὀκτὼ ἐφ᾽ οὓς ἔπεσεν ὁ πύργος ἐν τῷ Σιλωὰμ καὶ ἀπέκτεινεν αὐτούς. Δοκεῖτε, ὅτι οὗτοι ὀφειλέται ἐγένοντο παρὰ πάντας ἀνθρώπους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Ἰερουσαλήμ; οὐχί λέγω ὑμῖν, ἀλλ᾽ ἐὰν μὴ μετανοῆτε πάντες ὁμοίως ἀπολεῖσθε. Ἔλεγεν δὲ ταύτην τὴν παραβολήν. συκῆν εἶχέν τις ἐν τῷ ἀμπελῶνι αὐτοῦ πεφυτευμένην, καὶ ἦλθεν καρπὸν ζητῶν ἐν αὐτῇ. καὶ οὐχ εὗρεν. εἶπεν δὲ πρὸς τὸν ἀμπελουργόν. ἰδοὺ τρία ἔτη ἔρχομαι ζητῶν καρπὸν ἐν τῇ συκῇ ταύτῃ, καὶ οὐχ εὑρίσκω. ἔκκοψον αὐτήν, ἵνα τί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς λέγει αὐτῷ

pater in filium, & filius in patrem ſuũ, mater in filiam & filia in matrẽ, ſocrus in nurum ſuã, & nurus in ſocrum ſuã. Dicebat aũt & ad turbas. Cum uideritis nubem orientem ab occaſu, ſtatim dicitis nimbus uenit, & ita fit, & cũ auſtrum flantem, dicitis quia æſtus erit & fit. Hypocritæ, faciem cœli & terræ noſtis probare, hoc aũt tẽpus quomodo non probatis? Quid aũt & a uobis ipſis non iudicatis quod iuſtum eſt? Cũ autem uadis cũ aduerſario tuo ad principem in uia, da operam liberari ab illo, ne forte ꝓtrahat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor conijciat te i carcerẽ. Dico tibi, nõ exies inde, donec etiã nouiſſimũ minutũ reddas.

Aderãt autẽ quidã ipſo in tempore nunciantes illi de Galilæis, quorũ ſanguinem Pilatus miſcuit cum ſacrificijs eoꝝ. Et rñdens Ieſus dixit illis. Putatis ꝙ hi Galilæi p̃ omnibus Galilæis peccatores fuerint, qa talia paſſi ſunt? Nõ dico uobis, ſed niſi pœnitẽtiam habueritis omnes ſimiliter peribitis, ſicut illi decem & octo ſupra quos cecidit turris in ſyloe & occidit eos. Putatis quod & ipſi debitores fuerint ſupra omnes homines habitantes in Hieruſalem? Nõ dico uobis, ſed niſi pœnitentiã habueritis, omnes ſimiliter peribitis. Dicebat & hanc ſimilitudinẽ. Arborẽ fici habebat quidã plantatam in uinea ſua, & uenit quærens fructum in illa, & non inuenit. Dixit autem ad cultorem uineæ. Ecce anni tres ſunt ex quo uenio querens fructum in ficu hac, & non inuenio. Succide illam, ut quid etiam terram occupat? At ille reſpondens dixit XIII

αὐτῷ. κύριε ἄφες αὐτὴν καὶ τοῦτο τὸ ἔτος ἕως ὅτου σκάψω περὶ αὐτὴν καὶ βάλω κόπρια, κἂν μὲν ποιήσῃ καρπὸν, εἰ δὲ μήγε εἰς τὸ μέλλον ἐκκόψεις αὐτήν. ἦν δὲ διδάσκων ἐν μιᾷ τῶν συναγωγῶν ἐν τοῖς σάββασιν. καὶ ἰδοὺ γυνὴ ἦν πνεῦμα ἔχουσα ἀσθενείας ἔτη δέκα καὶ ὀκτὼ. καὶ ἦν συγκύπτουσα καὶ μὴ δυναμένη ἀνακύψαι εἰς τὸ παντελές. ἰδὼν δὲ αὐτὴν ὁ ΙΗΣΟΥΣ προσεφώνησεν καὶ εἶπεν αὐτῇ. γύναι ἀπολέλυσαι τῆς ἀσθενείας σου. καὶ ἐπέθηκεν αὐτῇ τὰς χεῖρας, καὶ παραχρῆμα ἀνωρθώθη καὶ ἐδόξαζεν τὸν θεόν. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος ἀγανακτῶν, ὅτι τῷ σαββάτῳ ἐθεράπευσεν, ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἔλεγεν τῷ ὄχλῳ. ἓξ ἡμέραι εἰσὶν ἐν αἷς δεῖ ἐργάζεσθαι, ἐν ταύταις οὖν ἐρχόμενοι θεραπεύεσθε, καὶ μὴ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου. ἀπεκρίθη οὖν αὐτῷ ὁ κύριος, καὶ εἶπεν. ὑποκριτά, ἕκαστος ὑμῶν τῷ σαββάτῳ οὐ λύει τὸν βοῦν αὐτοῦ ἢ τὸν ὄνον ἀπὸ τῆς φάτνης καὶ ἀπαγαγὼν ποτίζει; ταύτην δὲ θυγατέρα ἀβραὰμ οὖσαν ἣν ἔδησεν ὁ σατανᾶς ἰδοὺ δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη, οὐκ ἔδει λυθῆναι ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ τούτου τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου; καὶ ταῦτα λέγοντος αὐτοῦ κατῃσχύνοντο πάντες οἱ ἀντικείμενοι αὐτῷ. καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἔχαιρεν ἐπὶ πᾶσιν τοῖς ἐνδόξοις τοῖς γινομένοις ὑπ' αὐτοῦ. ἔλεγεν δὲ. τίνι ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, καὶ τίνι ὁμοιώσω αὐτήν. ὁμοία ἐστὶν κόκκῳ σινάπεως, ὃν λαβὼν ἄνθρωπος ἔβαλεν εἰς κῆπον ἑαυτοῦ, καὶ ηὐξησεν, καὶ ἐγένετο εἰς δένδρον μέγα, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατεσκήνωσεν ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ. καὶ πάλιν εἶπεν. τίνι ὁμοιώσω τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ; ὁμοία ἐστὶν ζύμῃ, ἣν λαβοῦσα γυνὴ ἐκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία, ἕως οὗ ἐζυμώθη ὅλον. καὶ ἐπορεύετο κατὰ πόλεις καὶ κώμας, διδάσκων καὶ πορείαν ποιούμενος εἰς ἱερουσαλήμ. εἶπεν δέ τις αὐτῷ.

illi. Domine, dimitte illam & hoc anno uſq; dum fodiam circa illam & mittam ſtercora. Et ſiquidem fecerit fructū, ſin minus in futurum ſuccides eā. Erat aūt docens in una ſynagogarū in ſabbatis. Et ecce, mulier quæ habebat ſpiritū infirmitatis annis decem & octo, & erat inclinata, nec omnino poterat ſurſum reſpicere. Quam cum uideret Ieſus, uocauit eam ad ſe, & ait illi. Mulier, dimiſſa es ab infirmitate tua. Et impoſuit illi manus, & confeſtim erecta eſt, & glorificabat deum. Reſpondens autē archiſynagogus indignans quod ſabbatis ſanaſſet Ieſus, dicebat turbæ. Sex dies ſunt in quibus oportet operari. In his ergo uenite ut ſanemini, & non in die ſabbati. Reſpondens autem ad illum domin⁹ dixit. Hypocrita. Vnuſquiſq; ueſtrum ſabbato nonne ſoluit bouem ſuū aut aſinū a p̄ſepio & ducit adaquare? Hanc aūt filiam Abrahæ quam alligauit ſatanas, ecce decē & octo annis, nō oportuit ſolui a uinculo iſto die ſabbati? Et cum hæc diceret, erubeſcebant omnes aduerſarij eius, & omnis populus gaudebat in uniuerſis quæ glorioſe fiebant ab eo. Dicebat ergo. Cui ſimile eſt regnum dei, & cui ſimile faciam illud? Simile eſt grano ſinapis, quod aceptum homo miſit in hortum ſuum & creuit, & euaſit in arborem magnam & uolucres cœli nidulabantur in ramis eius. Et iterum dixit. Cui ſimile faciam regnum dei? Simile eſt fermento, quod acceptum mulier abſcondit in farinæ ſata tria, donec fermentatur totū. Et ibat p̄ ciuitates & caſtella docens, & iter faciens in Hieruſalē. Ait aūt illi quidā

αὐτῷ. Κύριε, εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι; ὁ δὲ εἶπεν πρὸς αὐτούς. ἀγωνίζεσθε εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς θύρας, ὅτι πολλοί λέγω ὑμῖν, ζητήσουσιν εἰσελθεῖν, καὶ οὐκ ἰσχύσουσιν, ἀφ' οὗ ἂν ἐγερθῇ ὁ οἰκοδεσπότης, καὶ ἀποκλείσῃ τὴν θύραν, καὶ ἄρξησθε ἔξω ἑστάναι καὶ κρούειν τὴν θύραν λέγοντες, κύριε κύριε ἄνοιξον ἡμῖν, καὶ ἀποκριθεὶς ἐρεῖ ὑμῖν, οὐκ οἶδα ὑμᾶς πόθεν ἐστέ, τότε ἄρξεσθε λέγειν. ἐφάγομεν ἐνώπιόν σου, καὶ ἐπίομεν, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις ἡμῶν ἐδίδαξας. καὶ ἐρεῖ, λέγω ὑμῖν. οὐκ οἶδα ὑμᾶς πόθεν ἐστέ, ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ πάντες ἐργάται ἀδικίας. ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, ὅταν ὄψησθε Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, καὶ πάντας τοὺς προφήτας ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ, ὑμᾶς δὲ ἐκβαλλομένους ἔξω, καὶ ἥξουσιν ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν καὶ βορρᾶ καὶ νότου, καὶ ἀνακλιθήσονται ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ. καὶ ἰδοὺ εἰσὶν ἔσχατοι οἳ ἔσονται πρῶτοι, καὶ εἰσὶν πρῶτοι οἳ ἔσονται ἔσχατοι. ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ προσῆλθόν τινες φαρισαῖοι λέγοντες αὐτῷ. ἔξελθε καὶ πορεύου ἐντεῦθεν, ὅτι Ἡρῴδης θέλει σε ἀποκτεῖναι. καὶ εἶπεν αὐτοῖς. πορευθέντες εἴπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ. ἰδοὺ ἐκβάλλω δαιμόνια, καὶ ἰάσεις ἐπιτελῶ, σήμερον καὶ αὔριον καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι, πλὴν δεῖ με σήμερον καὶ αὔριον καὶ τῇ ἐχομένῃ πορεύεσθαι, ὅτι οὐκ ἐνδέχεται, προφήτην ἀπολέσθαι ἔξω Ἰερουσαλήμ. Ἰερουσαλήμ Ἰερουσαλήμ ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυνάξαι τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις τὴν ἑαυτῆς νοσσιὰν ὑπὸ τὰς πτέρυγας καὶ οὐκ ἠθελήσατε. ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι οὐ μή με ἴδητε ἕως ἥξει ὅτε εἴπητε. εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου.

καὶ ἐγένετο

illi quidam. Domine, an pauci ſunt qui ſaluantur? Ipſe autem dixit ad illos. Contendite intrare per anguſtam portam, quia multi dico uobis quærent intrare & non poterunt. Cū autem ſurrexerit paterfamilias & clauſerit oſtiū, & cœperitis foris ſtare, & pulſare oſtium dicentes. Dñe dñe aperi nobis, & reſpōdens dicet uobis. Neſcio uos unde ſitis. Tunc incipietis dicere. Manducauimus coram te & bibimus, & in plateis noſtris docuiſti. Et dicet uobis. Neſcio uos unde ſitis. Diſcedite a me omnes operarij iniquitatis. Ibi erit fletus & ſtridor dentium, cum uideritis Abraham & Iſaac & Iacob & omnes prophetas in regno dei, uos autem expelli foras, & uenient ab oriente & occidente & aquilone & auſtro, & accumbēt in regno dei. Et ecce ſunt nouiſſimi qui erunt primi, & ſunt primi qui erunt nouiſſimi. In ipſa die acceſſerunt quidam phariſeorum dicentes illi. Exi, & uade hinc, quia Herodes uult te occidere. Et ait illis. Ite & dicite uulpi illi. Ecce eiício dæmonia, & ſanitates perficio hodie & cras, & tercia die cōſumor. Verūtamen oportet me hodie & cras & proximo die ambulare, quia non capit prophetam perire extra Hieruſalem. Hieruſalem Hieruſalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te. Quotiens uolui congregare filios tuos quemadmodum auis nidū ſuum ſub pennis, & noluiſti. Ecce relinquitur uobis, domus ueſtra deſerta. Dico autem uobis, quod nō uidebitis me donec ueniat cum dicetis. Benedictus qui uenit in nomine domini.

καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐλθεῖν αὐτὸν εἰς οἶκον τινὸς τῶν ἀρχόντων τῶν φαρισαίων σαββάτῳ φαγεῖν ἄρτον, καὶ αὐτοὶ ἦσαν παρατηρούμενοι αὐτόν. καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπός τις ἦν ὑδρωπικὸς ἔμπροσθεν αὐτοῦ. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν πρὸς τοὺς νομικοὺς καὶ φαρισαίους λέγων. εἰ ἔξεστιν τῷ σαββάτῳ θεραπεύειν; οἱ δὲ ἡσύχασαν, καὶ ἐπιλαβόμενος ἰάσατο αὐτὸν καὶ ἀπέλυσεν. καὶ ἀποκριθεὶς πρὸς αὐτοὺς εἶπεν, τίνος ὑμῶν ὄνος ἢ βοῦς εἰς φρέαρ ἐμπεσεῖται καὶ οὐκ εὐθέως ἀναβάσει αὐτὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου; καὶ οὐκ ἴσχυσαν ἀνταποκριθῆναι αὐτῷ πρὸς ταῦτα. ἔλεγεν δὲ πρὸς τοὺς κεκλημένους παραβολήν, ἐπέχων, πῶς τὰς πρωτοκλισίας ἐξελέγοντο, λέγων πρὸς αὐτούς, ὅταν κληθῇς ὑπό τινος εἰς γάμους, μὴ κατακλιθῇς εἰς τὴν πρωτοκλισίαν, μήποτε ἐντιμότερός σου ᾖ κεκλημένος ὑπ' αὐτοῦ. καὶ ἐλθὼν ὁ σὲ καὶ αὐτὸν καλέσας, ἐρεῖ σοι, δὸς τούτῳ τόπον, καὶ τότε ἄρξῃ μετ' αἰσχύνης τὸν ἔσχατον τόπον κατέχειν. ἀλλ' ὅταν κληθῇς πορευθεὶς ἀνάπεσον εἰς τὸν ἔσχατον τόπον, ἵνα ὅταν ἔλθῃ ὁ κεκληκώς σε ἐρεῖ σοι, φίλε προσανάβηθι ἀνώτερον, τότε ἔσαι σοι δόξα ἐνώπιον τῶν συνανακειμένων σοι, ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται. ἔλεγεν δὲ καὶ τῷ κεκληκότι αὐτόν, ὅταν ποιῇς ἄριστον ἢ δεῖπνον, μὴ φώνει τοὺς φίλους σου, μηδὲ τοὺς ἀδελφούς σου, μηδὲ τοὺς συγγενεῖς σου, μηδὲ γείτονας πλουσίους, μήποτε καὶ αὐτοί σε ἀντικαλέσωσιν, καὶ γενήσεταί σοι ἀνταπόδομα, ἀλλ' ὅταν ποιῇς δοχήν, κάλει πτωχούς, ἀναπήρους, χωλούς, τυφλούς. καὶ μακάριος ἔσῃ, ὅτι οὐκ ἔχουσιν ἀνταποδοῦναί σοι. ἀνταποδοθήσεται γάρ σοι ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων. ἀκούσας δέ τις τῶν συνανακειμένων ταῦτα, εἶπεν αὐτῷ. μακάριος ὃς φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ

Et factum est cum introisset in do- XIII
mum cuiusdam principis pharisæo-
rum sabbato manducare panem, & ip-
si observabant eum. Et ecce homo qui-
dam hydropicus erat ante illum. Et re-
spondens Iesus, dixit ad legisperitos &
pharisæos dicens. An licet sabbato sa-
nare? At illi tacuerunt. Ipse uero appre-
hensum sanauit eum ac dimisit. Et re-
spondens ad illos dixit. Cuius uestrum
asinus aut bos in puteum cadet, & non
cõtinuo extrahet illum die sabbati? Et
non poterant ad hæc respondere illi.
Dicebat aũt & ad inuitatos parabolã,
intẽdens quomodo primos accubitus
eligerẽt, dicens ad illos. Cum inuitatus
fueris ad nuptias nõ discumbas in pri-
mo loco, ne forte honoratior te sit inui-
tatus ab illo, & ueniens is qui te & illũ
uocauit, dicat tibi, da huic locum, & tũc
incipias cũ rubore nouissimũ locum te
nere. Sed cum uocatus fueris, uade re-
cumbe in nouissimo loco, ut cum uene-
rit qui te inuitauit dicat tibi. Amice ascẽ
de superius. Tũc erit tibi gloria coram
simul discumbentibus, quia omnis qui
se exaltat humiliabitur, & qui se humi-
liat exaltabitur. Dicebat autem & ei,
qui se inuitauerat. Cum facis prandiũ,
aut cœnam, noli uocare amicos tuos,
neq; fratres tuos, neq; cognatos, neq;
uicinos, neq; diuites, ne quando & ipsi
te reinuitent, & fiat tibi retributio. Sed
cũ facis cõuiuiũ, uoca pauperes, debiles
claudos, cæcos, & beatus eris, qa nõ pos
sunt retribuere tibi. Retribuet enim tibi
in resurrectione iustorum. Hæc cum au
disset quidã de simul discũbentibus, di
xit illi. Beatus q manducat panẽ in re-
gno dei.

σιλείᾳ τοῦ θεοῦ. ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ. Ἄνθρωπος
τίς ἐποίησεν δεῖπνον μέγα, καὶ ἐκάλεσεν
πολλούς. καὶ ἀπέστειλεν τὸν δοῦλον αὐτοῦ
τῇ ὥρᾳ τοῦ δείπνου, εἰπεῖν τοῖς κεκλημένοις.
ἔρχεσθε, ὅτι ἤδη ἕτοιμά ἐστιν πάντα, καὶ ἤρ-
ξαντο ἀπὸ μιᾶς πάντες παραιτεῖσθαι. ὁ πρῶ
τος εἶπεν αὐτῷ. ἀγρὸν ἠγόρασα, καὶ ἔχω
ἀνάγκην ἐξελθεῖν καὶ ἰδεῖν αὐτόν, ἐρωτῶ σε
ἔχε με παρῃτημένον. καὶ ἕτερος εἶπεν, ζεύγη
βοῶν ἠγόρασα πέντε, καὶ πορεύομαι δοκι-
μάσαι αὐτά. ἐρωτῶ σε ἔχε με παρῃτημέ-
νον. καὶ ἕτερος εἶπεν. γυναῖκα ἔγημα καὶ
διὰ τοῦτο οὐ δύναμαι ἐλθεῖν. καὶ παραγε
νόμενος ὁ δοῦλος, ἀπήγγειλεν τῷ κυρίῳ αὐτοῦ
ταῦτα. τότε ὀργισθεὶς ὁ οἰκοδεσπότης εἶπεν τῷ
δούλῳ αὐτοῦ. ἐξελθε ταχέως εἰς τὰς πλατείας
καὶ ῥύμας τῆς πόλεως, καὶ τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀναπη
ρους καὶ χωλοὺς καὶ τυφλοὺς εἰσάγαγε ὧδε. καὶ εἶ
πεν ὁ δοῦλος. κύριε, γέγονεν ὡς ἐπέταξας, καὶ
ἔτι τόπος ἐστίν. καὶ εἶπεν ὁ κύριος πρὸς τὸν δοῦ-
λον. ἔξελθε εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ φραγμούς, καὶ
ἀνάγκασον εἰσελθεῖν, ἵνα γεμισθῇ ὁ οἶκός
μου. λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν
ἐκείνων τῶν κεκλημένων γεύσεταί μου τοῦ
δείπνου. συνεπορεύοντο δὲ αὐτῷ ὄχλοι
πολλοί, καὶ στραφεὶς εἶπεν πρὸς αὐτούς. εἴτις
ἔρχεται πρός με, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα
αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὴν γυναῖκα, καὶ τὰ
τέκνα, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τὰς ἀδελφάς,
ἔτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν, οὐ δύναταί μου
μαθητὴς εἶναι. καὶ ὃς οὐ βαστάζει τὸν στα
ρὸν αὐτοῦ καὶ ἔρχεται ὀπίσω μου, οὐ δύναταί μου
εἶναι μαθητής. τίς γὰρ ἐξ ὑμῶν θέλων πύρ
γον οἰκοδομῆσαι, οὐχὶ πρῶτον καθίσας ψη-
φίζει τὴν δαπάνην, εἰ ἔχει τὰ πρὸς ἀπαρτι-
σμόν, ἵνα μή ποτε θέντος αὐτοῦ θεμέλιον, καὶ μὴ
ἰσχύοντος ἐκτελέσαι, πάντες οἱ θεωροῦντες ἄρ-
ξωνται ἐμπαίζειν αὐτῷ λέγοντες, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρω
πος, ἤρξατο οἰκοδομεῖν καὶ οὐκ ἴσχυσεν ἐκτελέσαι.

Η τίς

gno dei. At ipse dixit ei. Homo quidã fecit cœnam magnam, & uocauit multos, & misit seruum suũ hora cœnæ ut diceret inuitatis, uenite, quia iam parata sunt omnia. Et cœperũt simul omnes recusare. Primus dixit ei. Villam emi, & necesse habeo exire & uidere illam. Rogo te, habe me excusatum. Et alter dixit. Iuga boum emi quinq;, & eo probatũ illa. Rogo te, habe me excusatum. Et alius dixit. Vxorem duxi, & ideo non possum uenire. Et reuersus seruus nunciauit hæc domino suo. Tunc iratus paterfamilias, dixit seruo suo. Exi cito in plateas & uicos ciuitatis, & pauperes, ac debiles, & cæcos & claudos introduc huc. Et ait seruus Domine factum est ut imperasti, & adhuc locus est. Et ait dominus seruo. Exi in uias & sepes & compelle intrare, ut impleatur domus mea. Dico autem uobis, q; nemo uirorum illorum, qui uocati sunt gustabit cœnam meam. Ibant autem turbæ multæ cum eo. & conuersus dixit ad illos. Si quis uenit ad me, & non odit patrem suum & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, præterea autem & animam suam, non potest meus esse discipulus. Et quisquis non baiulat crucẽ suam, & uenit post me, non potest meus esse discipulus. Quis enim ex uobis uolens turrim ædificare, nonne prius sedens computat sumptus, an habeat ad perficiendum, ne postquam posuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui uidẽt, incipiant illudere ei dicentes, hic homo cœpit ædificare & nõ potuit cõsummare?

Η τίς βασιλεὺς πορευόμενος συμβαλεῖν ἑτέρῳ βασιλεῖ εἰς πόλεμον, οὐχὶ καθίσας πρῶτον βουλεύεται, εἰ δυνατός ἐστιν ἐν δέκα χιλιάσιν ἀπαντῆσαι τῷ μετὰ εἴκοσι χιλιάδων ἐρχομένῳ ἐπ' αὐτόν; εἰ δὲ μήγε, ἔτι αὐτοῦ πόῤῥω ὄντος, πρεσβείαν ἀποστείλας ἐρωτᾶ τὰ πρὸς εἰρήνην. οὕτως οὖν πᾶς ἐξ ὑμῶν, ὃς οὐκ ἀποτάσσεται πᾶσιν τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, οὐ δύναταί μου εἶναι μαθητής. καλὸν τὸ ἅλας ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀρτυθήσεται; οὔτε εἰς γῆν, οὔτε εἰς κοπρίαν εὔθετόν ἐστιν, ἔξω βάλλουσιν αὐτό. ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω. ἦσαν δὲ ἐγγίζοντες αὐτῷ πάντες οἱ τελῶναι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀκούοντες αὐτοῦ. καὶ διεγόγγυζον οἱ φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς λέγοντες, ὅτι οὗτος ἁμαρτωλοὺς προσδέχεται, καὶ συνεσθίει αὐτοῖς. εἶπεν δὲ πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν ταύτην λέγων. τίς ἄνθρωπος ἐξ ὑμῶν ἔχων ἑκατὸν πρόβατα καὶ ἀπολέσας ἓν ἐξ αὐτῶν, οὐ καταλείπει τὰ ἐνενηκονταενέα ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ πορεύεται ἐπὶ τὸ ἀπολωλὸς ἕως εὕρῃ αὐτό; καὶ εὑρὼν ἐπιτίθησιν ἐπὶ τοὺς ὤμους ἑαυτοῦ χαίρων, καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν οἶκον συγκαλεῖ τοὺς φίλους καὶ τοὺς γείτονας λέγων αὐτοῖς. συγχάρητέ μοι ὅτι εὗρον τὸ πρόβατόν μου τὸ ἀπολωλός. λέγω ὑμῖν, ὅτι οὕτως χαρὰ ἔσται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι, ἢ ἐπὶ ἐνενηκονταενέα δικαίοις οἵτινες οὐ χρείαν ἔχουσιν μετανοίας. Ἢ τίς γυνὴ δραχμὰς ἔχουσα δέκα, ἐὰν ἀπολέσῃ δραχμὴν μίαν, οὐχὶ ἅπτει λύχνον, καὶ σαροῖ τὴν οἰκίαν, καὶ ζητεῖ ἐπιμελῶς ἕως ὅτου εὕροι, καὶ εὑροῦσα συγκαλεῖται τὰς φίλας καὶ τὰς γείτονας λέγουσα. συγχάρητέ μοι, ὅτι εὗρον τὴν δραχμὴν ἣν ἀπώλεσα, οὕτως λέγω ὑμῖν. χαρὰ γίνεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ θεοῦ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι. εἶπεν δὲ. Ἄνθρωπός τις εἶχε δύο ἡούς, καὶ εἶπε ὁ νεώτερος αὐτῶν τῷ πατρί. πάτερ δός μοι τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐσίας

καὶ δι

Aut qs rex itur⁹ cōmittere bellū aduersus aliū regē, nonne sedēs prius cogitat si possit cū decē milib⁹ occurrere ei, q cū uiginti milibus uenit ad se? Alioqn ad huc illo lōge agēte, legationē mittēs rogat ea q̄ pacis sūt, Sic ergo oīs ex uobis q nō renūciat oībus q̄ possidet nō pōt meus esse discipulus. Bonū est sal, si uero sal infatuatū fuerit, in quo condiet? Neq; i terrā neq; in sterqliniū utile est, foras ꝓijciūt illud. Qui habet aures audiēdi audiat. Erāt aūt appꝓpinquātes XV
ei oēs publicani & pctōres, ut audirēt illū. Et murmurabant pharisæi & scribæ dicētes. Hic pctōres recipit & māducat cū illis. Dicebat aūt ad illos parabolam istā dicēs. Quis ex uobis homo qui habet centū oues, & si perdiderit unā ex illis, nōne dimittit nonagintanouē in deserto & uadit ad illā q̄ perierat donec inueniat eā? Et cū iuenerit eā, imponit in humeros suos gaudēs & ueniēs domū cōuocat amicos & uicinos dicēs illis. Cōgratulamini mihi, qa inueni ouē meā q̄ perierat. Dico uobis, q ita gaudiū erit i cœlo sup uno peccatore pœnitentiā agente, q̄ꝫ super nonagintanouē iustis q nō indigēt pœnitētia. Aut quæ mulier habēs drachmas decē, si ꝑdiderit drachmā unā, nōne accēdit lucernā, & uerrit domū & q̄rit diligenter donec inueniat? Et cū inuenerit, cōuocat amicas & uicinas, dicēs. Cōgratulamini mihi, qa inueni drachmā quā ꝑdideram. Ita dico uobis, gaudiū erit corā āgelis dei sup uno peccatore resipiscente. Ait aūt. Homo qdā habuit duos filios, & dixit adolescētior illoꝝ patri. Pater, da mihi portionē substātiæ q̄ me cōtingit.

Et diuisit

καὶ διεῖλεν αὐτοῖς τὸν βίον, καὶ μετοὺ πολλὰς ἡμέρας συναγαγὼν ἅπαντα ὁ νεώτερος υἱὸς, ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακρὰν, καὶ ἐκεῖ διεσκόρπισεν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ζῶν ἀσώτως. Δαπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα ἐγένετο λιμὸς ἰσχυρὸς κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην, καὶ αὐτὸς ἤρξατο ὑστερεῖσθαι. καὶ πορευθεὶς ἐκολλήθη ἑνὶ τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης. καὶ ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ βόσκειν χοίρους. καὶ ἐπεθύμει γεμίσαι τὴν κοιλίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν κεράτίων ὧν ἤσθιον οἱ χοῖροι. καὶ οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ, εἰς ἑαυτὸν δὲ ἐλθὼν ἔιπεν. πόσοι μίσθιοι τοῦ πατρός μου περισσεύουσιν ἄρτων, ἐγὼ δὲ λιμῷ ἀπόλλυμαι. ἀναστὰς πορεύσομαι πρὸς τὸν πατέρα μου, καὶ ἐρῶ αὐτῷ. πάτερ ἥμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκ ἔτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱός σου, ποίησόν με ὡς ἕνα τῶν μισθίων σου. καὶ ἀναστὰς, ἦλθεν πρὸς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ. ἔτι δὲ αὐτοῦ μακρὰν ἀπέχοντος, εἶδεν αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἐσπλαγχνίσθη, καὶ δραμὼν ἔπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, & κατεφίλησεν αὐτόν. εἶπεν δὲ αὐτῷ ὁ υἱός. πάτερ ἥμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν & ἐνώπιόν σου. & οὐκ ἔτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱός σου. εἶπεν δὲ ὁ πατὴρ πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ. ἐξενέγκατε τὴν στολὴν τὴν πρώτην, καὶ ἐνδύσατε αὐτὸν, & δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας, & φέρεντες τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν θύσατε, καὶ φαγόντες εὐφρανθῶμεν, ὅτι οὗτος ὁ υἱός μου νεκὸς ἦν καὶ ἀνέζησεν, & ἀπολωλὼς ἦν, καὶ εὑρέθη. καὶ ἤρξαντο εὐφραίνεσθαι. ἦν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος ἐν ἀγρῷ. καὶ ὡς ἐρχόμενος ἤγγισεν τῇ οἰκίᾳ, ἤκουσεν συμφωνίας καὶ χορῶν, & προσκαλεσάμενος ἕνα τῶν παίδων αὐτοῦ, ἐπυθάνετο τί εἴη ταῦτα. ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἥκει, & ἔθυσεν ὁ πατήρ σου τὸν μόσχον

Et diuisit illis substantiam. Et post nō multos dies, congregatis omnibus adolescētior filius peregre profectus est in regionem longinquā, & ibi dissipauit substantiam suam uiuendo luxuriose. Et postq̄ omnia cōsumpsisset, facta est fames ualida in regione illa, & ipse cœpit egere. Et abijt & adhæsit uni ciuium regionis illius, & misit illum in uillam suā ut pasceret porcos. Et cupiebat implere uentrem suū de siliquis quas porci manducabant, & nemo illi dabat. In se autem reuersus dixit. Quanti mercēnarij in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo. Surgam & ibo ad patrem meum & dicā ei. Pater peccaui in cœlum & corā te, iam non sum dignus uocari filius tuus, fac me sicut unum de mercennarijs tuis. Et surgens uenit ad patrem suum. Cum autem adhuc lōge esset, uidit illū pater ipsius, & misericordia motus est, & accurrens ruit in collum eius, & osculatus est eum. Dixitq̄ ei filius. Pater, peccaui in cœlum & coram te, iam non sum dignus uocari filius tuus. Dixit autem pater ad seruos suos. Proferte stolam primam, & induite illum, & date annulum in manū eius, & calciamenta in pedes ei⁹. Et adducite uitulū sagina-tum & īmolate, & manducemus & epulemur, qa hic filius meus mortuus erat, & reuixit, perierat & inuētus est. Et cœperunt epulari. Erat autē filius eius senior in agro. Et cum ueniret & appropinq̄ret domui, audiuit symphoniā & choreas, & uocauit unū de seruis suis & interrogauit qd essent illa. Isq̄ dixit illi. Frater tuus uenit, & occidit pater tuus uitulū

τὸν μόχον τὸν σιτθυτὸν, ὅτι ὑγιαίνοντα αὐ
τὸν ἀπέλαβεν, ὡς γίαθη δὲ καὶ οὐκ ἤθελεν εἰσ
ελθεῖν. ὁ οὖν πατὴς αὐτοῦ ἐξελθὼν παρεκάλα
ει αὐτόν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν τῷ πατρί. ἰδοὺ
τοσαῦτα ἔτη δουλεύω σοι, καὶ οὐδέποτε σὴν
ἐντολήν σου παρῆλθον, καὶ ἐμοὶ οὐδέποτε ἔδω
κας ἔριφον, ἵνα μετὰ τῶν φίλων μου εὐφρανθῶ, ὅτε δὲ ὁ υἱός σου οὗτος ὁ καταφαγών σου
τὸν βίον μετὰ πορνῶν ἦλθεν, ἔθυσας αὐτῷ τὸν
μόχον τὸν σιτθυτόν. ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ. τέκνον
σὺ πάντοτε μετ' ἐμοῦ εἶ, καὶ πάντα τὰ ἐμὰ
σά ἐστιν, εὐφραν θῆναι δὲ, καὶ χαρῆναι ἔδει, ὅτι
ὁ ἀδελφός σου οὗτος, νεκρὸς ἦν καὶ ἀνέζησεν,
καὶ ἀπολωλὼς ἦν, καὶ εὑρέθη.

Ἔλεγεν δὲ καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ,
ἄνθρωπός τις ἦν πλούσιος, ὃς εἶχεν οἰκονό
μον, καὶ οὗτος διεβλήθη αὐτῷ, ὡς διασκορ-
πίζων τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ. καὶ φωνήσας αὐ
τὸν, εἶπεν αὐτῷ. τί τοῦτο ἀκούω περὶ σοῦ;
ἀπόδος τὸν λόγον τῆς οἰκονομίας σου. οὐ γὰρ
δυνήσῃ ἔτι οἰκονομεῖν. εἶπεν δὲ ἐν ἑαυτῷ ὁ
οἰκονόμος, τί ποιήσω ὅτι ὁ κύριός μου ἀφαι
ρεῖται τὴν οἰκονομίαν ἀπ' ἐμοῦ, σκάπτειν οὐκ
ἰσχύω, ἐπαιτεῖν αἰσχύνομαι, ἔγνων τί ποιή-
σω, ἵνα ὅταν μετασταθῶ τῆς οἰκονομίας δέ-
ξωνταί με εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν. καὶ προσκα
λεσάμενος ἕνα ἕκαστον τῶν χρεωφειλετῶν τοῦ
κυρίου αὐτοῦ ἔλεγεν τῷ πρώτῳ. πόσον ὀ-
φείλεις τῷ κυρίῳ μου. ὁ δὲ εἶπεν. ἑκατὸν βάτους
ἐλαίου. καὶ εἶπεν αὐτῷ. δέξαί σου τὸ γράμ-
μα. καὶ καθίσας τάχεως γράψον πεντήκον-
τα, ἔπειτα ἑτέρῳ εἶπεν. σὺ δὲ πόσον ὀφείλεις; ὁ
δὲ εἶπεν. ἑκατὸν κόρους σίτου. λέγει αὐτῷ.
δέξαί σου τὸ γράμμα καὶ γράψον ὀγδοήκον-
τα. καὶ ἐπῄνεσεν ὁ κύριος τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδι
κίας, ὅτι φρονίμως ἐποίησεν, ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ αἰ-
ῶνος τούτου φρονιμώτεροι ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ
φωτὸς εἰς τὴν γενεὰν τὴν ἑαυτῶν εἰσίν. κἀ-
γὼ ὑμῖν λέγω. ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐκ
τοῦ μαμωνᾶ

uitulum saginatū, quod saluū illū recepit. Indignatus est autem & nolebat introire. Pater ergo illius egressus rogabat illū. At ille respondens dixit patri, Ecce tot annis seruio tibi, & nunquam mandatum tuū præteriui, & nunq̄ dedisti mihi hædum ut cum amicis meis epularer, sed postq̄ filius tuus hic qui deuorauit substantiā suam cum meretricibus uenit, occidisti illi uitulum saginatum. At ipse dixit illi. Fili, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt. Epulari aūt & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat & reuixit, & perierat & inuentus est.

XVI

Dicebat aūt & ad discipulos suos. Homo quidā erat diues qui habebat uillicum, & hic delatus est apud illū, quasi dissiparet bona illius. Et uocauit illum, & ait illi. Quid hoc audio de te? Redde rationē uillicationis tuæ. Non poteris posthac uillicare. Ait aūt uillicꝰ intra se. Quid faciā, quia dñs meus aufert a me uillicationē? Fodere nō ualeo, mendicare erubesco. Scio quid faciā, ut cū amotus fuero a uillicatione, recipiant me in domos suas. Conuocatis itaq̄ singulis debitoribꝰ dñi sui, dicebat primo. Quā tum debes dño meo? At ille dixit. Cen tum batos olei. Dixitq̄ illi. Accipe cautionē tuā, & sede cito & scribe quinquaginta. Deinde alio dixit. Tu uero quantum debes? Qui ait centum coros tritici. Ait illi. Accipe cautionē tuā, & scribe octoginta. Et laudauit dominus uillicum iniquitatis quod prudenter fecisset, quia filij huius sæculi prudentiores filijs lucis in generatione sua sunt. Et ego uobis dico. Facite uobis amicos de mammona

τῶ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα ὅταν ἐκλίπῃ· π, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς. ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ, καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστιν, καὶ ὁ ἐν ὀλίγῳ ἄδικος, καὶ ἐν πολλῷ ἄδικός ἐστιν. εἰ οὖν ἐν τῷ ἀδίκῳ μαμωνᾷ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ἀληθινὸν τίς ὑμῖν πιστεύσει; καὶ εἰ ἐν τῷ ἀλλοτρίῳ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ὑμέτερον τίς ὑμῖν δώσει; οὐδεὶς οἰκέτης δύναται δυσὶν κυρίοις δουλεύειν. ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται, καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. οὐ δύνασθε θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ. Ἤκουον δὲ ταῦτα πάντα καὶ οἱ φαρισαῖοι φιλάργυροι ὑπάρχοντες ἐξεμυκτήριζον αὐτόν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς, ὑμεῖς ἐστε οἱ δικαιοῦντες ἑαυτοὺς ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων. ὁ δὲ θεὸς γινώσκει τὰς καρδίας ὑμῶν, ὅτι τὸ ἐν ἀνθρώποις ὑψηλὸν, βδέλυγμα ἐνώπιον τοῦ θεοῦ ἐστιν. ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως ἰωάννου. ἀπὸ τότε ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ εὐαγγελίζεται, καὶ πᾶς εἰς αὐτὴν βιάζεται, εὐκοπώτερον δέ ἐστιν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν παρελθεῖν, ἢ τοῦ νόμου μίαν κεραίαν πεσεῖν. πᾶς ὁ ἀπολύων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ γαμῶν ἑτέραν, μοιχεύει. καὶ πᾶς ὁ ἀπολελυμένην ἀπὸ ἀνδρὸς γαμῶν, μοιχεύει. Ἄνθρωπος δέ τις ἦν πλούσιος καὶ ἐνεδιδύσκετο πορφύραν καὶ βύσσον, εὐφραινόμενος καθ' ἡμέραν λαμπρῶς. πτωχὸς δέ τις ὀνόματι λάζαρος, ὃς ἐβέβλητο πρὸς τὸν πυλῶνα αὐτοῦ ἡλκωμένος, καὶ ἐπιθυμῶν χορτασθῆναι ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τοῦ πλουσίου, ἀλλὰ καὶ οἱ κύνες ἐρχόμενοι ἀπέλιχον τὰ ἕλκη αὐτοῦ. ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν πτωχὸν καὶ ἀπενεχθῆναι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον ἀβραάμ. ἀπέθανεν δὲ καὶ ὁ πλούσιος, καὶ ἐτάφη, καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ὑπάρχων ἐν βασάνοις ὁρᾷ τὸν ἀβραὰμ ἀπὸ μακρόθεν, καὶ λάζαρον ἐν τοῖς

mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant uos in æterna tabernacula. Qui fidelis est in minimo, & in multo fidelis est, & qui in pusillo iniquus est, is & in multo iniquꝰ est. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod uerum est, quis credet uobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod uestrum est quis dabit uobis? Nemo seruus potest duobꝰ dominis seruire. Aut enim unum odiet, & alterũ diliget, aut uni adhærebit, & alterũ cõtemnet. Nõ potestis deo seruire & mammonæ. Audiebãt autẽ hæc omnia & pharisæi qui erant auari, deridebant illum. Et ait illis. Vos estis qui iustificatis uosipsos coram hominibus, deus aũt nouit corda uestra. Quia quod hoibus excelsũ est, abominatio est ante deum. Lex & prophetæ usqꝫ ad Ioannem, ab eo tempore regnum dei euangelizatur, & quiuis in illud uim facit. Facilius est autem cœlum & terram præterire, q̃ꝫ de legeunũ apicem cadere. Omnis qui dimittit uxorem suam, & alteram ducit, mœchatur, & qui dimissã a uiro ducit, mœchatur. Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura & byssо, & epulabatur quotidie splendide. Erat aũt quidam mendicus nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius hulcerosus, cupiens saturari de micis quæ cadebant de mẽsa diuitis. Sed & canes ueniebant, & lingebãt ulcera eius. Factũ est aũt ut moreretꝰ mẽdicus, & deportaretꝰ ab angelis in sinũ Abrahæ. Mortuꝰ est autẽ & diues, ac sepultus est, & in inferno sublatis oculis suis, cum esset in tormentis, uidet Abrahã a lõge & Lazarũ in sinu

ἐν τοῖς

ἐν τοῖς κόλποις αὐτου, καὶ φωνήσας εἶπεν. Πάτερ Ἀβραάμ, ἐλέησόν με, καὶ πέμψον Λάζαρον, ἵνα βάψῃ τὸ ἄκρον τοῦ δακτύλου αὐτοῦ ὕδατι, καὶ καταψύξῃ τὴν γλῶσσάν μου, ὅτι ὀδυνῶμαι ἐν τῇ φλογὶ ταύτῃ. Εἶπεν δὲ Ἀβραάμ. Τέκνον, μνήσθητι ὅτι ἀπέλαβες τὰ ἀγαθά σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ Λάζαρος ὁμοίως τὰ κακά, νῦν δὲ ὧδε παρακαλεῖται, σὺ δὲ ὀδυνᾶσαι, καὶ ἐπὶ πᾶσιν τούτοις μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται, ὅπως οἱ θέλοντες διαβῆναι ἔνθεν πρὸς ὑμᾶς, μὴ δύνωνται, μηδὲ οἱ ἐκεῖθεν πρὸς ἡμᾶς διαπερῶσιν. Εἶπεν δέ, ἐρωτῶ σε οὖν πάτερ, ἵνα πέμψῃς αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου. ἔχω γὰρ πέντε ἀδελφούς, ὅπως διαμαρτύρηται αὐτοῖς, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἔλθωσιν εἰς τὸν τόπον τοῦτον τῆς βασάνου. Λέγει αὐτῷ Ἀβραάμ. ἔχουσιν Μωσέα καὶ τοὺς προφήτας, ἀκουσάτωσαν αὐτῶν. ὁ δὲ εἶπεν. οὐχί πάτερ Ἀβραάμ, ἀλλ' ἐάν τις ἀπὸ νεκρῶν πορευθῇ πρὸς αὐτούς, μετανοήσουσιν. Εἶπεν δὲ αὐτῷ. Εἰ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἀκούουσιν, οὐδὲ ἐάν τις ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ, πεισθήσονται.

Εἶπεν δὲ πρὸς τοὺς μαθητάς. Ἀνένδεκτόν ἐστιν, μὴ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα, οὐαὶ δι' οὗ ἔρχεται, λυσιτελεῖ αὐτῷ εἰ μύλος ὀνικὸς περίκειται περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ ἔρριπται εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ ἵνα σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων. Προσέχετε ἑαυτοῖς. ἐὰν δὲ ἁμάρτῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ἐπιτίμησον αὐτῷ, καὶ ἐὰν μετανοήσῃ, ἄφες αὐτῷ. καὶ ἐὰν ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ἁμάρτῃ εἰς σέ, καὶ ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ἐπιστρέψῃ, ἐπί σε λέγων, μετανοῶ, ἀφήσεις αὐτῷ. καὶ εἶπον οἱ ἀπόστολοι τῷ κυρίῳ. Πρόσθες ἡμῖν πίστιν. Εἶπεν δὲ ὁ κύριος. εἰ ἔχετε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐλέγετε ἂν τῇ συκαμίνῳ ταύτῃ ἐκριζώθητι καὶ φυτεύθητι ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ὑπήκουσεν ἂν ὑμῖν. τίς δὲ ἐξ ὑμῶν δοῦλον ἔχων ἀροτριῶντα

in sinu eius, & ipse clamans dixit. Pater Abraham miserere mei, & mitte Lazarum ut intinguat extremũ digiti sui in aquã, ut refrigeret linguã meam, quia crucior in hac flãma. Dixit autẽ Abraham. Fili, recordare, quod recepisti bona tua in uita tua, & Lazarus similiter mala. Nunc aũt hic consolatur, tu uero cruciaris. Vt in his omnibus inter nos & uos hiatus magn⁹ firmat⁹ est, ut hi qui uolũt hinc transire ad uos nõ possint, neq; inde huc transmeare. Et ait. Rogo ergo te pater, ut mittas eũ in domum patris mei. Habeo enim quinq; fratres, ut testetur illis ne & ipsi ueniant in hunc locũ tormẽtoꝝ. Ait illi Abraham. Habent Mosen & ꝓphetas, audiant illos. At ille dixit. Nõ pater Abrahã, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent. Ait aũt illi. Si Mosen & ꝓphetas nõ audiunt, neq; si quis ex mortuis resurrexerit credent.

Et ait ad discipulos. Impossibile est ut non ueniant scandala. Væ autem illi per quem ueniunt. Expedit illi si mola asinaria ponatur circa collũ eius, & ꝓiectus fuerit in mare, q̃ ut scandalizet unum de pusillis uestris. Attendite uobis. Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum, & si pœnitentiam egerit dimitte illi. Et si septies in die peccauerit in te, & septies in die conuersus fuerit ad te dicẽs. Pœnitet me, dimittes illi. Et dixerũt apostoli dño. Adauge nobis fidem. Dixit autẽ dominus. Si habueritis fidem sicut granum sinapis dixissetis huic arbori moro, eradicare & transplantare in mare, & obedisset uobis. Quis autem uestrum habens seruum,

XVII

arantem

ἀροτριῶντα ἢ ποιμένοντα, ὃς εἰσελθόντι ἐκ
τοῦ ἀγροῦ ἐρεῖ εὐθέως παρελθὼν ἀνάπεσαι, ἀλ
λ' οὐχὶ ἐρεῖ αὐτῷ. Ἑτοίμασον τί δειπνήσω
καὶ περιζωσάμενος διακόνει μοι ἕως φάγω
καὶ πίω καὶ μετὰ ταῦτα φάγεσαι καὶ πίε/
σαι σύ, μὴ χάριν ἔχει τῷ δούλῳ ἐκείνῳ, ὅτι
ἐποίησεν τὰ διαταχθέντα αὐτῷ; οὐ δοκῶ.
οὕτως καὶ ὑμεῖς, ὅταν ποιήσητε πάντα τὰ
διαταχθέντα ὑμῖν, λέγετε, ὅτι δοῦλοι ἀχρεῖ
οί ἐσμεν, ὅτι ὃ ὀφείλομεν ποιῆσαι πεποιή-
καμεν. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ πορεύεσθαι αὐτὸν
εἰς ἰερουσαλήμ, καὶ αὐτὸς διήρχετο διὰ μέ-
σου σαμαρείας καὶ γαλιλαίας. καὶ εἰσερχομέ
νου αὐτοῦ εἴς τινα κώμην ἀπήντησαν αὐτῷ
δέκα λεπροὶ ἄνδρες, οἳ ἔστησαν πόρρωθεν. καὶ
αὐτοὶ ἦραν φωνὴν λέγοντες. ΙΗΣΟΥ ἐπιστά/
τα ἐλέησον ἡμᾶς. καὶ ἰδὼν εἶπεν αὐτοῖς.
πορευθέντες ἐπιδείξατε ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦ/
σιν. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ὑπάγειν αὐτοὺς ἐκα
θαρίσθησαν. εἷς δὲ ἐξ αὐτῶν ἰδὼν, ὅτι ἰάθη ὑπέ
στρεψεν μετὰ φωνῆς μεγάλης δοξάζων τὸν
θεόν. καὶ ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον παρὰ τοὺς
πόδας αὐτοῦ εὐχαριστῶν αὐτῷ. καὶ αὐτὸς ἦν
σαμαρίτης. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν. οὐ
χὶ οἱ δέκα ἐκαθαρίσθησαν; οἱ δὲ ἐννέα ποῦ; οὐ
χ' εὑρέθησαν ὑποστρέψαντες δοῦναι δόξαν τῷ
θεῷ, εἰ μὴ ὁ ἀλλογενὴς οὗτος. καὶ εἶπεν αὐ-
τῷ. ἀναστὰς πορεύου, ἡ πίστις σου σέσωκέν σε,
ἐπερωτηθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν φαρισαίων πότε ἔρ
χεται ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, ἀπεκρίθη αὐτοῖς καὶ
εἶπεν, οὐκ ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ μετὰ
παρατηρήσεως. οὐδὲ ἐροῦσιν ἰδοὺ ὧδε, ἢ ἰδοὺ
ἐκεῖ. ἰδοὺ γὰρ ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἐντὸς ὑ/
μῶν ἐστιν. εἶπεν δὲ πρὸς τοὺς μαθητάς, ἐλεύ
σονται ἡμέραι ὅτε ἐπιθυμήσετε μίαν τῶν ἡ/
μερῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἰδεῖν καὶ οὐκ ὄψε-
σθε. καὶ ἐροῦσιν ὑμῖν. ἰδοὺ ὧδε, ἰδοὺ ἐκεῖ.
μὴ ἀπέλθητε μηδὲ διώξητε, ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ
ἡ ἀστράπτουσα ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανὸν εἰς τὴν ὑπ' οὐρανὸν
λάμπει

arantem aut paſcētem qui regreſſo de agro dicat illi ſtatim tranſi & recūbe & nō dicit illi, para quod cœnē, & precinge te & miniſtra mihi donec mandu-cem & bibam, & poſt hæc māduca & bibe tu? Nunquid gratiā habet ſeruo illi, quia fecit q̄ ſibi impata fuerāt? Nō puto. Sic & uos cū feceritis omnia quæ p̄cepta ſunt uobis dicite, ſerui inutiles ſumus. Quod debemus facere, fecimus. Et factū eſt dū iret Hieruſalem, & ipſe tranſibat per mediam Samariā & Galilæam. Et cum ingrederetur quoddam caſtellum occurrerunt ei decē uiri leproſi. Qui ſteterūt a lōge, & ipſi leuauerūt uocē dicētes. Ieſu p̄ceptor, miſerere noſtri. Quos ut uidit, dixit illis. Ite oſtendite uos ſacerdotibus. Et factum eſt dū irent, mūdati ſunt. Vnus aūt ex illis ut uidit quod mū datus eſſet, regreſſus eſt cū magna uoce glorificās deū, & cecidit in faciem ad pedes eius, gratias agens ei. Et hic erat ſamaritanus. Reſpondens autem Ieſus dixit. Nonne decem mundati ſunt? Et nouem ubi ſunt? Non ſunt reperti rediſſe, ut darent gloriam deo, niſi hic alienigena. Et ait illi. Surge uade, quia fides tua te ſaluum fecit. Interrogatus autem a phariſæis quando ueniret regnū dei, reſpondit eis & dixit. Non ueniet regnum dei cum obſeruatione, neq; dicent ecce hic aut ecce illic. Ecce enim regnum dei intra uos eſt. Et ait ad diſcipulos ſuos. Veniēt dies quādo deſyderabitis uidere unū dierū filij hois & nō uidebitis. Et dicent uobis. Ecce hic, ecce illic. Nolite ire, neq; ſectemini. Nā ſicut fulgur coruſcās e regiōe ſupcœleſti ī ea q̄ ſub cœlo ē

λάμπει, οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν
τῇ ἡμέρᾳ αὐτοῦ. πρῶτον δὲ δεῖ αὐτὸν πολλὰ
παθεῖν, καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῆς γενε
ᾶς ταύτης. καὶ καθὼς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις
τοῦ Νῶε, οὕτως ἔσται καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ υἱοῦ
τοῦ ἀνθρώπου. ἤσθιον, ἔπινον, ἐγάμουν, καὶ ἐγα
μίζοντο, ἄχρι ἧς ἡμέρας εἰσῆλθεν Νῶε εἰς τὴν
κιβωτόν, καὶ ἦλθεν ὁ κατακλυσμὸς, καὶ ἀπώ-
λεσεν ἅπαντας. ὁμοίως καὶ ὡς ἐγένετο ἐν τ
ἡμέραις Λὼτ. ἤσθιον, ἔπινον, ἠγόραζον, ἐπώ
λουν, ἐφύτευον, ᾠκοδόμουν, ἧ δὲ ἡμέρα ἐξῆλ
θεν Λὼτ ἀπὸ Σοδόμων ἔβρεξε πῦρ καὶ θεῖον
ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ ἀπώλεσεν ἅπαντα. κατὰ
τὰ αὐτὰ ἔσται, ἧ ἡμέρα ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀ/
ποκαλύπτεται. ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὃς ἔσται
ἐπὶ τοῦ δώματος, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ ἐν τῇ
οἰκίᾳ, μὴ καταβάτω ἆραι αὐτά. καὶ ὁ ἐν τῷ
ἀγρῷ ὁμοίως, μὴ ἐπιστρεψάτω εἰς τὰ ὀπί/
σω. μνημονεύετε τῆς γυναικὸς Λώτ. ὃς ἐὰν
ζητήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει
αὐτήν, καὶ ὃς ἐὰν ἀπολέσῃ αὐτὴν, ζωογονήσῃ
αὐτήν. λέγω ὑμῖν ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ ἔσον-
ται δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς, ὁ εἷς παραλημφθήσε
ται, καὶ ὁ ἕτερος ἀφεθήσεται. δύο ἔσονται
ἀλήθουσαι ἐπὶ τὸ αὐτό, ἡ μία παραλημφθήσε
ται, καὶ ἡ ἑτέρα ἀφεθήσεται. καὶ ἀποκρι/
θέντες λέγουσιν αὐτῷ, ποῦ κύριε; ὁ δὲ εἶ/
πεν αὐτοῖς. ὅπου τὸ σῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται
καὶ οἱ ἀετοί. ἔλεγεν δὲ καὶ παραβολὴν αὐτοῖς
πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι, καὶ μὴ ἐκ/
κακεῖν, λέγων. κριτής τις ἦν ἔν τινι πόλει,
τὸν θεὸν μὴ φοβούμενος, καὶ ἄνθρωπον μὴ ἐντρέ/
πόμενος. χήρα δέ τις ἦν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ καὶ ἤρ
χετο πρὸς αὐτὸν λέγουσα. ἐκδίκησόν με ἀπὸ /
τοῦ ἀντιδίκου μου. καὶ οὐκ ἤθελησεν ἐπὶ
χρόνον. μετὰ δὲ ταῦτα εἶπεν ἐν ἑαυτῷ. εἰ καὶ
τὸν θεὸν οὐ φοβοῦμαι καὶ ἄνθρωπον οὐκ ἐντρέπ
ομαι, διά γε τὸ παρέχειν μοι κόπον τὴν χήραν ταύ
την, ἐκδικήσω αὐτήν, ἵνα μὴ εἰς τέλος ἐρχο-
μένη

fulget, ita erit filius hominis in die sua. Primũ aũt oportet illum multa pati, & reprobari a generatione hac. Et sicut factum est in diebꝰ Noe, ita erit & in diebus filij hominis. Edebãt, bibebãt, uxores ducebant, & dabãtᵉ ad nuptias, usqꝫ in diẽ quo intrauit Noe in arcam, & uenit diluuiũ & perdidit oms. Similiter & sicut factũ est in diebus Lot. Edebant bibebant, emebant, uendebant, plantabant, ædificabãt, quo die aũt exijt Lot a Sodomis, pluit ignẽ & sulphur de cœlo, & omnes perdidit. Secũdũ hæc erit quo die filius hominis reuelatᵉ. In illo die qui fuerit in tecto & uasa eius in domo, ne descẽdat tollere illa, & qui in agro, similiter non redeat retro. Memores estote uxoris Lot. Quicũqꝫ quesierit animã suam saluã facere perdet illã. Et quicũqꝫ perdiderit illam, uiuificabit eam. Dico uobis, in illa nocte erũt duo in lecto uno, unus assumetur & alter relinquetur. Duæ erunt molentes in unũ una assumetᵉ & altera relinquetᵉ. Et respondentes dicunt illi. Vbi dñe? Qui dixit illis. Vbicũqꝫ fuerit cadauer, illuc congregabuntur & aquilæ.

Dicebat aũt & parabolam ad illos, XVI
quoniam oportet semper orare & non deficere, dicens. Iudex quidam erat in quadam ciuitate, qui deũ nõ timebat, & hominẽ nõ reuerebatur. Vidua aũt quædam erat in ciuitate illa, & ueniebat ad eum dicens. Vindica me de aduersario meo. Et nolebat ad tempus. Post hæc autem dixit intra se. Etsi deũ non timeo nec hominem reuereor, tamen quia molesta est mihi hæc uidua uindicabo illam, ne in nouissimo ueniens

μένη ὑποπιάζῃ με. εἶπεν δὲ ὁ κύριος. ἀκούσατε τί ὁ κριτὴς τῆς ἀδικίας λέγει. ὁ δὲ θεὸς οὐ μὴ ποιήσῃ τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ τῶν βοώντων πρὸς αὐτὸν ἡμέρας καὶ νυκτός, καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς; λέγω ὑμῖν, ὅτι ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν ἐν τάχει. πλὴν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν ἆρα εὑρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς. εἶπεν δὲ καὶ πρός τινας τοὺς πεποιθότας ἐφ' ἑαυτοῖς, ὅτι εἰσὶν δίκαιοι καὶ ἐξουθενοῦντας τοὺς λοιποὺς τὴν παραβολὴν ταύτην. ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι, ὁ εἷς φαρισαῖος καὶ ὁ ἕτερος τελώνης. ὁ φαρισαῖος σταθεὶς πρὸς ἑαυτὸν ταῦτα προσηύχετο. ὁ θεός εὐχαριστῶ σοι, ὅτι οὐκ εἰμὶ ὥσπερ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων. ἅρπαγες, ἄδικοι, μοιχοί, ἢ καὶ ὡς οὗτος ὁ τελώνης, νηστεύω δὶς τοῦ σαββάτου, ἀποδεκατῶ πάντα ὅσα κτῶμαι. καὶ ὁ τελώνης μακρόθεν ἑστώς, οὐκ ἤθελεν οὐδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν οὐρανὸν ἆραι, ἀλλ' ἔτυπτεν εἰς τὸ στῆθος αὐτοῦ λέγων. ὁ θεός ἱλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ. λέγω ὑμῖν, κατέβη οὗτος δεδικαιωμένος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἢ ἐκεῖνος. ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, ὁ δὲ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται. προσέφερον δὲ αὐτῷ καὶ τὰ βρέφη, ἵνα αὐτῶν ἅπτηται. ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ ἐπετίμησαν αὐτοῖς. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ προσκαλεσάμενος αὐτὰ εἶπεν. ἄφετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρός με, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά. τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὃς ἐὰν μὴ δέξηται τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ ὡς παιδίον, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν. καὶ ἐπηρώτησέν τις ἄρχων αὐτὸν λέγων. διδάσκαλε ἀγαθέ, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; εἶπεν δὲ αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός. τὰς ἐντολὰς οἶδας, μὴ μοιχεύσῃς, μὴ φονεύσῃς, μὴ κλέψῃς, μὴ ψευδομαρτυρήσῃς, τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ὁ δὲ εἶπεν. ταῦτα πάντα

ens fugillet me. Ait autẽ dñs. Audite qd iudex iniqtatis dicit. Deꝰ aũt nõ faciet uindictã electoꝝ suorũ damantiũ ad se die ac nocte, & longanimis sup illis? Dico uobis q̃ faciet uindictã illoꝝ cito. Verumtamẽ filius hois cmu uenerit, putas iueniet fidẽ in terra? Dixit autem & ad quosdã qui in se confidebant tanq̃ iusti & aspernabant cæteros, parabolam istam. Duo homines ascendebant in templũ ut orarent, unus pharisæus & alter publicanus. Pharisæus stans, hæc apud se orabat. Deus gratias ago tibi, quia nõ sum sicut cæteri homines, raptores, iniusti, adulteri, uelut etiam hic publicanus. Ieiuno bis in sabbato, decimas do oĩum quæ possideo. Et publicanus a lõge stans nolebat nec oculos ad cœlũ leuare, sed percutiebat pectus suũ dicẽs. Deus propitius esto mihi peccatori. Dico uobis, descendit hic iustificatus in domum suam magis q̃ ille, quia omnis qui se exaltat humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur. Afferebant autem ad eum & infantes, ut eos tangeret. Quod cum uiderent discipuli increpabãt illos. Iesus aũt ad se uocans illos dixit. Sinite pueros uenire ad me, & nolite uetare eos. Talium est eñ regnũ dei. Amẽ dico uobis, q̃cunq; nõ accepit regnũ dei sicut puer, nõ intrabit in illud. Et iterrogauit eũ quidã princeps dicẽs. Magister bone, qd faciẽs uitã æternã possidebo? Dixit autem ei Iesus. Quid me dicis bonũ? Nemo bonꝰ nisi solus deus. Mandata nosti. Nõ occides, nõ mœchaberis, non furtũ facies, non falsum testimonium dices, honora patrẽ tuũ & matrẽ tuã. Qui ait. Hæc

Parabola confidentes in se.

πάντα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου. ἀκού/
σας δὲ ταῦτα ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν αὐτῷ. ἔτι
ἓν σοι λείπει, πάντα ὅσα ἔχεις πώλησον.
καὶ διάδος πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν
ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι.
ὁ δὲ ἀκούσας ταῦτα, περίλυπος ἐγένετο,
ἦν γὰρ πλούσιος σφόδρα. ἰδὼν δὲ αὐτὸν
ὁ ΙΗΣΟΥΣ περίλυπον γενόμενον, εἶπεν.
πῶς δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες εἰσ
ελεύσονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. εὐ/
κολώτερον γάρ ἐστιν κάμηλον διὰ τρυμα/
λιᾶς ῥαφίδος εἰσελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν
βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελθεῖν. εἶπον δὲ οἱ ἀ/
κούσαντες. καὶ τίς δύναται σωθῆναι; ὁ δὲ εἶπεν,
τὰ ἀδύνατα παρὰ ἀνθρώποις δυνατά ἐστιν
παρὰ τῷ θεῷ. εἶπεν δὲ ὁ πέτρος. ἰδοὺ ἡμεῖς ἀ/
φήκαμεν πάντα καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι. ὁ δὲ
εἶπεν αὐτοῖς, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδείς
ἐστιν ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ γονεῖς, ἢ ἀδελφοὺς, ἢ
γυναῖκα, ἢ τέκνα ἕνεκεν τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, ὃς
οὐκὶ ἀπολάβῃ πολλαπλασίονα ἐν τῷ καιρῷ τού
τῳ καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρχομένῳ ζωὴν αἰώνιον.
παραλαβὼν δὲ τοὺς δώδεκα εἶπεν πρὸς
αὐτοὺς, ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς ἱεροσόλυμα
καὶ τελεσθήσεται πάντα τὰ γεγραμμένα διὰ
τῶν προφητῶν τῷ υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου. παραδο
θήσεται γὰρ τοῖς ἔθνεσιν, καὶ ἐμπαιχθήσεται.
καὶ ὑβρισθήσεται, καὶ ἐμπτυσθήσεται, καὶ
μαστιγώσαντες ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν, καὶ τῇ
ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναστήσεται. καὶ αὐτοὶ οὐδὲν
τούτων συνῆκαν, καὶ ἦν τὸ ῥῆμα τοῦτο κε/
κρυμμένον ἀπ' αὐτῶν καὶ οὐκ ἐγίνωσκον τὰ
λεγόμενα. ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἐγγίζειν
αὐτὸν εἰς ἱεριχώ. τυφλός τις ἐκάθητο παρὰ
τὴν ὁδὸν προσαιτῶν. ἀκούσας δὲ ὄχλου
διαπορευομένου, ἐπυνθάνετο τί εἴη τοῦτο.
ἀπήγγειλαν δὲ αὐτῷ, ὅτι ΙΗΣΟΥΣ ὁ ναζω
ραῖος παρέρχεται. καὶ ἐβόησε λέγων. ΙΗΣΟΥ
υἱὲ δαβὶδ ἐλέησόν με. καὶ οἱ προάγοντες
ἐπετίμων

omnia ſeruaui a iuuentute mea. Quo
audito Ieſus, ait ei. Adhuc unū tibi de/
eſt. Omnia quæcunq; habes uende &
diſtribue pauperibus, & habebis the/
ſaurū in cœlo, & ueni ſequere me. His il
le auditis contriſtatus eſt, quia diues
erat ualde. Videns aūt Ieſus illum tri/
ſtem factū, dixit. Q̄ difficile qui pecu/
nias habent in regnum dei intrabunt.
Facilius eſt enim camelum per foramē
acus tranſire, q̄ diuitem intrare in re/
gnum dei. Et dixerunt qui audierant.
Et qs poteſt ſalu⁹ fieri? At ille ait. Quæ
impoſſibilia ſunt apud homines, poſſi/
bilia ſunt apud deum. Ait aūt Petrus,
Ecce nos dimiſimus omnia & ſecuti ſu
mus te. Qui dixit eis. Amē dico uobis,
nemo eſt qui reliquit domū aut paren
tes, aut fratres, aut uxorē, aut liberos, p-
pter regnum dei, qui nō recipiat multo
plura in hoc tempore, & in ſæculo futu
ro uitam æternā. Aſſumpſit autem Ie/
ſus duodecim, & ait illis. Ecce aſcendi/
mus Hieroſolymam, & cōſummabun/
tur omnia quæ ſcripta ſunt per ꝓphe/
tas de filio hominis. Tradetur em̄ gen/
tibus, & illudetur, & contumelijs afficie
tur, & conſpuetur, & poſtq̄ flagellaue/
rint occidēt eum, & die tertia reſurget.
Et ipſi nihil horū intellexerunt. Et erat
uerbum iſtud abſconditum ab eis, &
non intelligebant quæ dicebantur. Fa/
ctum eſt autem cum appropinquaret
Hiericho, cæcus quidam ſedebat ſecus
uiam mendicans. Et cum audiret tur/
bam prætereuntem, interrogabat quid
hoc eſſet. Dixerūt aūt ei, q̄ Ieſus naza/
renus tranſiret. Et clamauit dicens. Ieſu
fili Dauid miſerere mei. Et q præibant
increpabant

ἐπετίμων αὐτῷ, ἵνα σιωπήσῃ. αὐτὸς δὲ πολλῷ μᾶλλον ἔκραζεν. υἱὲ Δαβὶδ ἐλέησόν με. σταθεὶς δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀχθῆναι πρὸς αὐτόν. ἐγγίσαντος δὲ αὐτοῦ ἐπηρώτησεν αὐτὸν λέγων. τί σοι θέλεις ποιήσω. ὁ δὲ εἶπεν, κύριε, ἵνα ἀναβλέψω. καὶ ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν αὐτῷ, ἀνάβλεψον, ἡ πίστις σου σέσωκέν σε, καὶ παραχρῆμα ἀνέβλεψεν καὶ ἠκολούθει αὐτῷ δοξάζων τὸν θεόν. καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἰδὼν ἔδωκεν αἶνον τῷ θεῷ. καὶ εἰσελθὼν διήρχετο τὴν ἱερειχώ. καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόματι καλούμενος ζακχαῖος. καὶ αὐτὸς ἦν ἀρχιτελώνης. καὶ οὗτος ἦν πλούσιος, καὶ ἐζήτει ἰδεῖν τὸν ΙΗΣΟΥΝ τίς ἐστιν. καὶ οὐκ ἠδύνατο ἀπὸ τοῦ ὄχλου, ὅτι τῇ ἡλικίᾳ μικρὸς ἦν, καὶ προδραμὼν ἔμπροσθεν, ἀνέβη ἐπὶ συκομορέαν, ἵνα ἴδῃ αὐτόν, ὅτι διὰ ἐκείνης ἤμελλεν διέρχεσθαι. καὶ ὡς ἦλθεν ἐπὶ τὸν τόπον ἀναβλέψας ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶδεν αὐτόν, καὶ εἶπεν πρὸς αὐτόν. ζακχαῖε σπεύσας κατάβηθι, σήμερον γὰρ ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μεῖναι. καὶ σπεύσας κατέβη καὶ ὑπεδέξατο αὐτὸν χαίρων. καὶ ἰδόντες ἅπαντες διεγόγγυζον λέγοντες, ὅτι παρὰ ἁμαρτωλῷ ἀνὴρ εἰσῆλθεν καταλῦσαι. σταθεὶς δὲ ζακχαῖος εἶπεν πρὸς τὸν κύριον. ἰδοὺ τὰ ἡμίσιά μου τῶν ὑπαρχόντων μου κύριε δίδωμι τοῖς πτωχοῖς. καὶ εἴτινός τι ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλοῦν. εἶπεν δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ὅτι σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο. καθότι καὶ αὐτὸς υἱὸς ἀβραάμ ἐστιν, ἦλθεν γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός, ἀκουόντων δὲ αὐτῶν ταῦτα προσθεὶς εἶπεν παραβολήν. διὰ τὸ ἐγγὺς αὐτὸν εἶναι ἰερουσαλήμ, καὶ δοκεῖν αὐτοὺς, ὅτι παραχρῆμα μέλλει ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἀναφαίνεσθαι, εἶπεν οὖν. ἄνθρωπός τις εὐγενὴς ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν. καὶ ὑποστρέψαι

increpabant eum ut taceret. Ipſe uero multo magis clamabat, fili Dauid, miſerere mei. Stans aũt Ieſus iuſſit illum adduci ad ſe. Et cum appropinquaſſet, interrogauit illum dicẽs. Quid tibi uis faciam? At ille dixit. Domine ut uiſum recipiam. Et Ieſus dixit ei. Aſpice. Fides tua te ſaluum fecit. Et confeſtim uiſum accepit, & ſequebatur illũ, magnificans deum. Et omnis plebs ut uidit, dedit laudem deo.

Et ingreſſus perãbulabat Hiericho. XIX Et ecce uir nomie Zacchæus, & hic princeps erat publicanorum, & ipſe diues. Et quærebat uidere Ieſum quis eſſet, & non poterat præ turba, quia ſtatura pusillus erat. Et præcurrens aſcendit in arborem ſycomorum ut uideret eũ nam illac erat tranſiturus. Et cũ ueniſſet ad locum, ſuſpiciens Ieſus uidit illum, & dixit ad eum. Zacchæe feſtinans deſcende, quia hodie i domo tua oportet me manere. Et feſtinans deſcendit, & excepit illum gaudens. Et cum uiderent omnes murmurabant dicẽtes, q̃ ad hominem peccatorẽ diuertiſſet. Stans autẽ Zacchæus dixit ad Ieſum. Ecce dimidiũ bonorum meorum do pauperibus, & ſi quid aliquẽ defraudaui, reddo quadruplum. Ait Ieſus ad eum. hodie ſalus domui huic facta eſt, eo q̃ & ipſe filius ſit Abrahæ. Venit enim filius hominis quærere & ſaluũ facere quod perierat. Hæc illis audientibus adiiciẽs dixit parabolam, eo q̃ eſſet prope Hieruſalem. Et quia exiſtimabant q̃ confeſtim regnum dei manifeſtaretur. Dixit ergo Homo quidam nobilis abiit in regionem lõginquã ut acciperet ſibi regnũ.

καὶ ὑποστρέψαι, καλέσας ἰδίους δούλους ἔδω
κεν αὐτοῖς δέκα μνᾶς, καὶ εἶπεν
πρὸς αὐτούς, πραγματεύσασθε ἕως ἔρχομαι
οἱ δὲ πολῖται αὐτοῦ ἐμίσουν αὐτόν. καὶ ἀπέ-
στειλαν πρεσβείαν ὀπίσω αὐτοῦ λέγοντες. οὐ
θέλομεν τοῦτον βασιλεῦσαι ἐφ' ἡμᾶς. καὶ ἐγέ
νετο ἐν τῷ ἐπανελθεῖν αὐτὸν λαβόντα τὴν
βασιλείαν, καὶ εἶπεν φωνηθῆναι αὐτῷ τοὺς δού
λους τούτους οἷς ἔδωκεν τὸ ἀργύριον, ἵνα
γνῷ, τίς, τί διεπραγματεύσατο. παρεγένε
το δὲ ὁ πρῶτος λέγων. κύριε ἡ μνᾶς σου προ
σήργασατο δέκα μνᾶς. καὶ εἶπεν αὐτῷ, εὖ
ἀγαθὲ δοῦλε, ὅτι ἐν ἐλαχίστῳ πιστὸς ἐγένου, ἴσθι
ἐξουσίαν ἔχων ἐπάνω δέκα πόλεων. καὶ
ἦλθεν ὁ δεύτερος λέγων. κύριε ἡ μνᾶς σου ἐποί
ησεν πέντε μνᾶς, εἶπεν δὲ καὶ τούτῳ. καὶ σὺ γί
νου ἐπάνω πέντε πόλεων. καὶ ἕτερος ἦλθεν λέγων
κύριε, ἰδοὺ ἡ μνᾶς σου ἣν εἶχον ἀποκειμένην
ἣν σουδαρίῳ, ἐφοβούμην γάρ σε, ὅτι ἄνθρω
πος αὐστηρὸς εἶ, αἴρεις ὃ οὐκ ἔθηκας, καὶ θερίζεις
ὃ οὐκ ἔσπειρας. λέγει αὐτῷ. ἐκ τοῦ στόματός
σου κρινῶ σε πονηρὲ δοῦλε, ᾔδεις, ὅτι ἐγὼ ἄν
θρωπος αὐστηρός εἰμι, αἴρων ὃ οὐκ ἔθηκα καὶ
θερίζων ὃ οὐκ ἔσπειρα. καὶ διὰ τί οὐκ ἔδωκας
τὸ ἀργύριόν μου ἐπὶ τράπεζαν καὶ ἐγὼ ἐλθὼν
σὺν τόκῳ ἂν ἔπραξα αὐτό, καὶ τοῖς παρεσ
τῶσιν εἶπεν, ἄρατε ἀπ' αὐτοῦ τὴν μνᾶν, καὶ δότε
τῷ τὰς δέκα μνᾶς ἔχοντι. καὶ εἶπον αὐτῷ, κύ
ριε ἔχει δέκα μνᾶς. λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι παντὶ
τῷ ἔχοντι δοθήσεται, ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος
καὶ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ, πλὴν τοὺς ἐχ
θρούς μου ἐκείνους, τοὺς μὴ θελήσαντάς με
βασιλεῦσαι ἐπ' αὐτοὺς ἀγάγετε ὧδε, καὶ κατα
σφάξατε ἔμπροσθέν μου, καὶ εἰπὼν ταῦτα, ἐπο-
ρεύετο ἔμπροσθεν ἀναβαίνων εἰς Ἱεροσόλυμα

καὶ ἐγένετο ὡς ἤγγισεν εἰς Βηθφαγὴ
καὶ Βηθανίαν πρὸς τὸ ὄρος τὸ καλού
μενον ἐλαιῶν, ἀπέστειλε δύο τῶν μαθη-
τῶν αὐτοῦ εἰπών. ὑπάγετε εἰς τὴν κατέ-

ναντι

& reuerti. Vocatis autem decem ſeruis ſuis, dedit eis decē minas, & ait ad illos, Negociamini dum uenio. Ciues autē eius oderant eum, & miſerunt legationem poſt illū dicentes. Nolumus hunc regnare ſuper nos. Et factū eſt ut rediret accepto regno, & iuſſit uocari illos ſeruos ad ſe quibus dedit pecuniam, ut ſciret quantū quiſq; negociatus eſſet. Venit aūt primꝰ dicēs. Domine, mina tua decem minas acquiſiuit. Et ait illi. Euge bone ſerue, quia in modico fuiſti fidelis, eris poteſtatē habens ſuper decem ciuitates. Et alter uenit dicens. Dñe mina tua fecit quiq; minas, & huic ait. Et tu eſto ſuper quinq; ciuitates. Et alter uenit dicēs. Dñe, ecce mina tua quā habui repoſitam in ſudario, timui eā te, quia homo auſterus es, tollis quod nō poſuiſti, & metis qđ non ſeminaſti. Dixit ei. De ore tuo te iudicabo ſerue nequā. Sciebas q; ego homo auſterus ſum, tollens quod nō poſui, & metens quod non ſeminaui. Et quare non dediſti pecuniam meam ad menſam, & ego ueniens, cū uſuris utiq; exegiſſem illud? Et aſtantibus dixit. Auferte ab illo minam, & date illi q decē minas habet. Et dixerunt ei. Domine, habet decem minas. Dico enim uobis, qđ omni habenti dabitur, ab eo aūt qui non habet, & quod habet auferetur ab eo. Verūtñ inimicos meos illos q noluerūt me regnare ſuꝑ ſe adducite huc, & interficite ante me. Et his dictis, pcedebat aſcendēs Hieroſolymā. Et factū eſt cū appꝓpinq̄ſſet ad Bethphage & Bethaniā, iuxta mōtē qui uocat oliueti, miſit duos diſcipulos ſuos dicēs. Ite in caſtellum quod

ναντι κώμην. ἐν ᾗ εἰσπορευόμενοι εὑρή-
σετε πῶλον δεδεμένον ἐφ' ὃν οὐδεὶς πώ
ποτε ἀνθρώπων ἐκάθισεν, λύσαντες αὐ-
τὸν ἀγάγετε. καὶ ἐάν τις ὑμᾶς ἐρωτᾶ
διὰ τί λύετε, οὕτως ἐρεῖτε αὐτῷ, ὅτι ὁ κύ
ριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει. ἀπελθόντες δὲ
οἱ ἀπεσταλμένοι εὗρον καθὼς εἶπεν αὐ-
τοῖς. λυόντων δὲ αὐτῶν τὸν πῶλον, εἶ-
πον οἱ κύριοι αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς. τί
λύετε τὸν πῶλον; οἱ δὲ εἶπον, ὁ κύ-
ριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει, καὶ ἤγαγον αὐ
τὸν πρὸς τὸν ΙΗΣΟΥΝ. καὶ ἐπιρρίψαν-
τες ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια ἐπὶ τὸν πῶλον,
ἐπεβίβασαν τὸν ΙΗΣΟΥΝ. πορευο-
μένου δὲ αὐτοῦ ὑπεστρώννυον τὰ ἱμά-
τια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ. ἐγγίζοντος δὲ
αὐτοῦ ἤδη πρὸς τῇ καταβάσει τοῦ ὄρους
τῶν ἐλαιῶν, ἤρξαντο ἅπαν τὸ πλῆθος
τῶν μαθητῶν χαίροντες αἰνεῖν τὸν θε-
ὸν φωνῇ μεγάλῃ περὶ πασῶν ὧν εἶδον
δυνάμεων λέγοντες. εὐλογημένος ὁ ἐρ
χόμενος βασιλεὺς ἐν ὀνόματι κυρίου.
εἰρήνη ἐν οὐρανῷ, καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις.

καί τινες τῶν φαρισαίων ἀπὸ τοῦ
ὄχλου εἶπον πρὸς αὐτὸν. διδάσκαλε,
ἐπιτίμησον τοῖς μαθηταῖς σου. καὶ ἀ-
ποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς. λέγω ὑμῖν, ὅ-
τι ἐὰν οὗτοι σιωπήσωσιν οἱ λίθοι κεκρά-
ξονται. καὶ ὡς ἤγγισεν ἰδὼν τὴν πό-
λιν, ἔκλαυσεν ἐπ' αὐτῇ λέγων, ὅτι εἰ ἔ-
γνως καὶ σύ. καί γε ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύ
τῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σου, νῦν δὲ ἐκρύβη
ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου. ὅτι ἥξουσιν ἡμέραι
ἐπί σε. καὶ περιβαλοῦσιν οἱ ἐχθροί σου,
χάρακά σοι. καὶ περικυκλώσουσίν σε, καὶ
συνέξουσίν σε πάντοθεν, καὶ ἐδαφιοῦσίν
σε, καὶ τὰ τέκνα σου ἐν σοί. καὶ οὐκ ἀφήσου-
σιν ἐν σοὶ λίθον ἐπὶ λίθον, ἀνθ' ὧν οὐκ ἔγνως τὸν
καιρὸν τῆς ἐπισκοπῆς σου. καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ ἱερὸν
ἤρξατο

lum quod contra uos est. In quod in-
troeuntes, inuenietis pullum asinæ al-
ligatum, cui nemo unq̃ hominum in-
sedit, soluite illũ & adducite. Et si quis
uos interrogauerit, quare soluitis, sic
dicetis ei, quia dominus operam eius
desyderat. Abierunt autem qui missi
erant, & inuenerunt sicut dixit illis stan
tem pullum. Soluentibus autem illis
pullum, dixerunt domini eius ad illos.
Quid soluitis pullum? At illi dixerunt,
Quia dominus eius operam desyde-
rat. Et duxerunt illum ad Iesum. Et
iniectis uestimentis suis super pullũ,
imposuerunt Iesum. Eunte autem illo
substernebant uestimenta sua in uia.
Et cum appropinquaret iam ad de-
scensum montis oliueti, cœperunt om-
nis multitudo discipulorum, gauden-
tes laudare deum uoce magna super
omnibus quas uiderant uirtutibus di-
centes. Benedictus qui uenit rex in no
mine dñi, pax in cœlo, & gloria in altis-
simis. Et quidam pharisæoꝝ de turbis
dixerunt ad illũ. Magister increpa disci
pulos tuos. Quib⁹ ipse ait. Dico uobis.
qd'si hi tacuerint, mox lapides clama
bunt. Et ut appropinquauit, uidens ci-
uitatem fleuit super illam dicens. Quia
si cognouisses & tu. Et quidem in hac
die tua quæ ad pacem tibi, nunc autem
abscõdita sunt ab oculis tuis. Quia ue-
nient dies in te, & circumdabunt te ini-
mici tui uallo, & cingent te, & coan-
gustabunt te undiq̃, & solo æqua-
bunt te, & filios tuos qui in te sunt.
Et non relinquent in te lapidem super
lapidem, eo ꝙ non cognoueris tempus
uisitationis tuæ. Et ingressus in tẽplum

ἤρξατο ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας ἐν αὐτῷ καὶ ἀγοράζοντας, λέγων αὐτοῖς. Γέγραπται, ὅτι ὁ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς ἐστιν. ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ἐποιήσατε σπήλαιον λῃστῶν. καὶ ἦν διδάσκων τὸ καθ' ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ. οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς ἐζήτουν αὐτὸν ἀπολέσαι, καὶ οἱ πρῶτοι τοῦ λαοῦ, καὶ οὐχ ηὕρισκον τὸ τί ποιήσωσιν. ὁ λαὸς γὰρ ἅπας ἐξεκρέματο αὐτοῦ ἀκούων.

Καὶ ἐγένετο, ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, διδάσκοντος αὐτοῦ τὸν λαὸν ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ εὐαγγελιζομένου, ἐπέστησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς σὺν τοῖς πρεσβυτέροις, καὶ εἶπον πρὸς αὐτὸν λέγοντες. εἰπὲ ἡμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; ἢ τίς ἐστιν ὁ δούς σοι τὴν ἐξουσίαν ταύτην; ἀποκριθεὶς δὲ εἶπεν πρὸς αὐτούς. ἐρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ ἕνα λόγον. εἴπατέ μοι, τὸ βάπτισμα Ἰωάννου ἐξ οὐρανοῦ ἦν, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; οἱ δὲ συνελογίσαντο πρὸς ἑαυτοὺς λέγοντες, ὅτι ἐὰν εἴπωμεν ἐξ οὐρανοῦ, ἐρεῖ, διὰ τί οὖν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ; ἐὰν δὲ εἴπωμεν ἐξ ἀνθρώπων, πᾶς ὁ λαὸς καταλιθάσει ἡμᾶς. πεπεισμένοι γάρ εἰσιν Ἰωάννην προφήτην εἶναι, καὶ ἀπεκρίθησαν μὴ εἰδέναι πόθεν. καὶ ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν αὐτοῖς. οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ. ἤρξατο δὲ πρὸς τὸν λαὸν, λέγειν τὴν παραβολὴν ταύτην. ἄνθρωπός τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπεδήμησεν χρόνους ἱκανούς. καὶ ἐν καιρῷ ἀπέστειλε πρὸς τοὺς γεωργοὺς δοῦλον, ἵνα ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ἀμπελῶνος δῶσιν αὐτῷ. οἱ δὲ γεωργοὶ δείραντες αὐτὸν, ἐξαπέστειλαν κενόν, καὶ προσέθετο ἕτερον πέμψαι ἕτερον δοῦλον. οἱ δὲ κἀκεῖνον δείραντες καὶ ἀτιμάσαντες, ἐξαπέστειλαν κενόν. καὶ προσέθετο πέμψαι τρίτον, οἱ δὲ καὶ τοῦτον τραυματίσαντες, ἐξέβαλον. εἶπεν δὲ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος. τί ποιήσω, πέμψω

cœpit eijcere uendentes in illo & ementes, dicens illis. Scriptum eſt, quia domus mea domus orationis eſt. Vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronũ. Et erat docens cottidie in templo. Principes autem ſacerdotum, & ſcribæ, & primores plebis quærebant illum perdere, & non inueniebant quid facerent. Omnis enim populus ſuſpenſus erat audiens illum.

Et factum eſt in una dierum docente illo populũ in tẽplo & euangelizante, conuenerunt principes ſacerdotum, & ſcribæ cum ſenioribus, & aiunt ad illum dicẽtes. Dic nobis in qua poteſtate hæc facis? Aut quis eſt qui dedit tibi hanc poteſtatẽ, Rñdẽs aũt Ieſus dixit ad illos. Interrogabo uos & ego unum uerbũ. Rñdete & mihi. Baptiſmũ Ioannis de cœlo erat, an ex hominibus? At illi cogitabant intra ſe dicẽtes. Quia ſi dixerimus de cœlo, dicet. Quare ergo nõ credidiſtis illi? Si aũt dixerimus ex hominibus, plebs uniuerſa lapidabit nos. Certi ſunt enim Ioannem prophetam eſſe. Et reſponderunt ſe neſcire unde eſſet. Et Ieſus ait illis. Neq; ego dico uobis in qua poteſtate hæc facio. Cœpit aũt dicere ad plebẽ parabolã hanc. Homo quidã plãtauit uineã & locauit eã colonis, & ipſe peregre fuit multis tẽporibus. Et in tpe illo miſit ad cultores ſeruum, ut de fructu uineæ darent illi. Qui cæſũ dimiſerunt eũ inanem. Et addidit etiã alterũ ſeruũ mittere, Illi aũt hũc quoq; cædẽtes, & afficiẽtes cõtumelia, dimiſerũt inanem. Et addidit mittere tertiũ, qui & illum uulnerantes eiecerunt. Dixit aũt dñs uineæ. Quid faciã?

XX

Mittam

πέμψω τὸν ὑόν μου τὸν ἀγαπητόν, ἴσως τοῦτον ἰδόντες ἐντραπήσονται. ἰδόντες δὲ αὐτὸν οἱ γεωργοὶ διελογίζοντο πρὸς ἑαυτοὺς λέγοντες, οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, δεῦτε ἀποκτείνωμεν αὐτόν, ἵνα ἡμῶν γένηται ἡ κληρονομία καὶ ἐκβαλόντες αὐτὸν ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος ἀπέκτειναν. τί οὖν ποιήσει ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος; ἐλεύσεται καὶ ἀπολέσει τοὺς γεωργοὺς τούτους, καὶ δώσει τὸν ἀμπελῶνα ἄλλοις. ἀκούσαντες δὲ εἶπον. μὴ γένοιτο. ὁ δὲ ἐμβλέψας αὐτοῖς, εἶπεν. Τί οὖν ἐστιν τὸ γεγραμμένον τοῦτο. λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, πᾶς ὁ πεσὼν ἐπ' ἐκεῖνον τὸν λίθον συνθλασθήσεται, ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ λικμήσει αὐτόν. καὶ ἐζήτησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς ἐπιβαλεῖν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, καὶ ἐφοβήθησαν τὸν λαόν. ἔγνωσαν γὰρ, ὅτι πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν ταύτην εἶπεν. καὶ παρατηρήσαντες, ἀπέστειλαν ἐγκαθέτους ὑποκρινομένους ἑαυτοὺς δικαίους εἶναι, ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ λόγου εἰς τὸ παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος. καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν λέγοντες. διδάσκαλε, οἴδαμεν, ὅτι ὀρθῶς λέγεις καὶ διδάσκεις, καὶ οὐ λαμβάνεις πρόσωπον, ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας τὴν ὁδὸν τοῦ θεοῦ διδάσκεις, ἔξεστιν ἡμῖν καίσαρι φόρους δοῦναι ἢ οὔ; κατανοήσας δὲ αὐτῶν τὴν πανουργίαν, εἶπεν πρὸς αὐτούς. τί με πειράζετε; ἐπιδείξατέ μοι δηνάριον, τίνος ἔχει εἰκόνα καὶ ἐπιγραφήν; ἀποκριθέντες εἶπον, καίσαρος. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. ἀπόδοτε τοίνυν τὰ καίσαρος καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ. καὶ οὐκ ἴσχυσαν ἐπιλαβέσθαι αὐτοῦ ῥήματος ἐναντίον τοῦ λαοῦ. καὶ θαυμάσαντες ἐπὶ τῇ ἀποκρίσει αὐτοῦ, ἐσίγησαν. προσελθόντες δέ τινες τῶν σαδδουκαίων οἱ ἀντιλέγοντες ἀνάστασιν μὴ εἶναι, ἐπηρώτησαν αὐτὸν λέγοντες. διδάσκαλε. μωσῆς ἔγραψεν ἡμῖν. ἐάν τινος ἀδελφὸς ἀποθάνῃ ἔχων γυναῖκα

Mittã filiũ meũ dilectũ, forsitã cũ hũc uiderint uerebũt. Quẽ cũ uidissent coloni, cogitauerunt intra se dicẽtes. Hic ẽ hæres, uenite occidamus illũ, ut nostra fiat hæreditas, & iectũ illũ extra uineã occiderunt. Quid ergo faciet illis dñs uineæ? Veniet & perdet colonos istos & dabit uineã alijs. Quo audito dixerunt Absit. Ille autem intuitus eos ait. Quid est ergo hoc quod scriptum est, lapidem quem reprobauerunt ædificãtes hic factus est in caput anguli? Omnis qui ceciderit super illum lapidẽ comminuet illum. Et quærebant principes sacerdotũ & scribæ injcere in illũ manus, illa hora, & timuerunt populũ. Cognouerũt enim quod ad se dixerat similitudinem hanc. Et obseruantes miserunt insidiatores qui se iustos simularent, ut caperent eum in sermone, & traderent illũ principatui & potestati pñsidis. Et interrogauerũt eũ dicentes. Magister, scimus, quod recte dicis & doces & nõ respicis personã, sed uiã dei in ueritate doces. Licet nobis tributũ dare Cæsari, an non? Intellecta aũt illorum uersutia dixit ad eos. Quid me tentatis? Ostendite mihi denarium. Cuius habet imaginem & inscriptionem? Respondentes dixerunt. Cæsaris. Et ait illis, Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt dei deo. Et non potuerunt uerbum eius reprehendere coram plebe, & mirati in responso eius tacuerunt. Accesserũt aũt qdã sadducæorũ, q negãt esse resurrectionẽ, & interrogauerũt eũ dicẽtes. Magister, Moses scripsit nobis, si frater alicui⁹ mortu⁹ fuerit hñs

uxorem

γωαῖκα, & ὄυτος ἄτεκνος ἀποθάνη, ἵνα λάβη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γωαῖκα, & ἐξαναστήσῃ σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. ἑπτὰ οὖν ἀδελφοὶ ἦσαν, & ὁ πρῶτος λαβὼν γωαῖκα, ἀπέθανεν ἄτεκνος. & ἔλαβεν ὁ δεύτερος τὴν γυναῖκα, & οὗτος ἀπέθανεν ἄτεκνος, κἀκεῖνος τρίτος ἔλαβεν αὐτήν, ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἑπτὰ οὐ καταλιπόν τέκνα, καὶ ἀπέθανον. ὕστερον πάντων ἀπέθανε καὶ ἡ γυνή. ἐν τῇ οὖν ἀναστάσει τίνος αὐτῶν γίνεται γυνή; οἱ γὰρ ἑπτὰ ἔσχον αὐτὴν γυναῖκα. καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου γαμοῦσιν καὶ ἐκγαμίσκονται, οἱ δὲ καταξιωθέντες τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τυχεῖν, & τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγαμίσκονται, οὔτε γὰρ ἀποθανεῖν ἔτι δύανται, ἰσάγγελοι γάρ εἰσιν καὶ οἱ υἱοί εἰσιν τοῦ θεοῦ, τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ ὄντες. ὅτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροὶ καὶ μωσῆς ἐμήνυσεν ἐπὶ τῆς βάτου. ὡς λέγει κύριον τὸν θεὸν ἀβραὰμ καὶ τὸν θεὸν ἰσαὰκ καὶ τὸν θεὸν ἰακώβ. θεὸς δὲ οὐκ ἔστιν νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων, πάντες γὰρ αὐτῷ ζῶσιν. ἀποκριθέντες δέ τινες τῶν γραμματέων εἶπον. διδάσκαλε καλῶς εἶπας. οὐκ ἔτι δὲ ἐτόλμων ἐπερωτᾶν αὐτὸν οὐδέν. λέγει δὲ πρὸς αὐτούς. πῶς λέγουσιν τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ υἱὸν δαβὶδ εἶναι, καὶ αὐτὸς δαβὶδ λέγει ἐν βίβλῳ ψαλμῶν. εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου; δαβὶδ οὖν κύριον αὐτὸν καλεῖ, καὶ πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστιν; ἀκούοντος δὲ παντὸς τοῦ λαοῦ, εἶπεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. προσέχετε ἀπὸ τῶν γραμματέων τῶν θελόντων περιπατεῖν ἐν στολαῖς, καὶ φιλοῦντων ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, & πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δείπνοις. οἱ κατεσθίουσιν τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσεύχονται, οὗτοι λήψονται περισσότερον κρῖμα.

uxorē, & hic ſine liberis mortuꝰ fuerit, ut accipiat frater eius uxorem, & ſuſcitet ſemē fratri ſuo. Septē ergo frēs erāt, & primus accepit uxorē & mortuus eſt ſine liberis. Et accepit ſecūdꝰ illā, & ipſe mortuꝰ eſt ſine liberis. Et tertiꝰ accepit illam, ſimiliter & cœteri septē, & nō reliquerunt liberos, & mortui ſunt. Nouiſſime omniū mortua eſt & mulier. In reſurrectione ergo cuius eorū erit uxor? Siquidem ſeptem habuerūt eam uxorem. Et ait illis Ieſus. Filij huius ſæculi ducunt uxores & nubunt, illi uero qui digni habebuntur ſæculo illo, & reſurrectione ex mortuis, neq; ducunt uxores, neq; nubunt, neq; ultra mori poſſunt. Equales enim angelis ſunt, & filij ſunt dei, cum ſint filij reſurrectionis. Quod uero reſurgāt mortui, & Moſes oſtēdit ſecus rubū, ſicut dicit dñm deū Abrahā & deum Iſaac & deum Iacob. Deus aūt non eſt mortuoꝝ, ſed uiuoꝝ. Oēs em̄ illi uiuunt. Reſpondētes aūt quidam ſcribaꝝ dixerūt. Magiſter bñ dixiſti. Et amplius nō audebant eum quicq; interrogare. Dixit aūt ad illos. Quomodo dicūt Chriſtū filiū eſſe Dauid, & ipſe Dauid dicit ī libro pſalmoꝝ. Dixit dñs dño meo ſede a dextris meis donec ponā inimicos tuos ſcabellū pedum tuoꝝ? Dauid ergo dñm illū uocat, & quomodo filius eiꝰ eſt? Audiēte aūt omni populo dixit diſcipulis ſuis. Attendite a ſcribis qui uolunt ambulare in ſtolis, & amant ſalutationes in foro & primas cathedras in ſynagogis, & primos diſcubituꝰ in cōuiuijs. Qui deuorāt domos uiduaꝝ, ſimulātes lōgā orationē. Hi accipient dānationē maiorē.

Reſpiciens

Ἀναβλέψας δὲ εἶδεν τοὺς βάλλοντας τὰ δῶρα αὐτῆς εἰς τὸ γαζοφυλάκιον πλουσίους. εἶδεν δέ τινα καὶ χήραν πενιχρὰν βάλλουσαν ἐκεῖ δύο λεπτά. καὶ εἶπεν. ἀληθῶς λέγω ὑμῖν, ὅτι ἡ χήρα αὕτη πτωχὴ πλεῖον πάντων ἔβαλεν. ἅπαντες γὰρ οὗτοι ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς ἔβαλον εἰς τὰ δῶρα τοῦ θεοῦ. αὕτη δὲ ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῆς πάντα τὸν βίον, ὃν εἶχεν ἔβαλεν. καί τινων λεγόντων περὶ τοῦ ἱεροῦ, ὅτι λίθοις καλοῖς καὶ ἀναθήμασιν κεκόσμηται, εἶπεν, ταῦτα ἃ θεωρεῖτε, ἐλεύσονται ἡμέραι ἐν αἷς οὐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ ὃς οὐ καταλυθήσεται. ἐπηρώτησαν δὲ αὐτὸν λέγοντες. διδάσκαλε, πότε οὖν ταῦτα ἔσται; καὶ τί τὸ σημεῖον ὅταν μέλλῃ ταῦτα γίνεσθαι, ὁ δὲ εἶπεν. βλέπετε μὴ πλανηθῆτε. πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου λέγοντες, ὅτι ἐγώ εἰμι. καὶ ὁ καιρὸς ἤγγικεν. μὴ οὖν πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν. ὅταν δὲ ἀκούσητε πολέμους καὶ ἀκαταστασίας, μὴ πτοηθῆτε. δεῖ γὰρ ταῦτα γενέσθαι πρῶτον, ἀλλ' οὐκ εὐθέως τὸ τέλος. τότε ἔλεγεν αὐτοῖς, ἐγερθήσεται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν, σεισμοί τε μεγάλοι κατὰ τόπους, καὶ λιμοὶ, καὶ λοιμοὶ ἔσονται, φόβητρά τε καὶ σημεῖα ἀπ' οὐρανοῦ μεγάλα ἔσται. πρὸ δὲ τούτων πάντων ἐπιβαλοῦσιν ἐφ' ὑμᾶς τὰς χεῖρας αὐτῶν, καὶ διώξουσιν παραδιδόντες εἰς συναγωγὰς καὶ φυλακὰς ἀγομένους ἐπὶ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνας, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου. ἀποβήσεται δὲ ὑμῖν εἰς μαρτύριον, θέσθε οὖν εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, μὴ προμελετᾶν ἀπολογηθῆναι. ἐγὼ γὰρ δώσω ὑμῖν στόμα καὶ σοφίαν, ᾗ οὐ δυνήσονται ἀντειπεῖν, οὐδὲ ἀντιστῆναι πάντες οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖν. παραδοθήσεσθε δὲ καὶ ὑπὸ γονέων καὶ ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν καὶ φίλων καὶ θανατώσουσιν ἐξ ὑμῶν. καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων

διὰ τὸ ὄνομά

Reſpiciens aũt uidit eos qui mitte/ XXI
bãt munera ſua in gazophylaciũ diui
tes. Vidit aũt & quandã uiduam pau/
perculã mittẽtẽ illo æra minuta duo.
Et dixit. Vere dico uobis, quod uidua
hæc pauper pluſq̃ omnes miſit. Nam
oẽs hi ex eo qd̃ ipſis exuberat miſerũt
in munera dei, hæc autem ex penuria
ſua omnem uictum quem habuit mi/
ſit. Et quibuſdã dicentibus de tẽplo, q̃
pulchris lapidibus & donis ornatum
eſſet, dixit. Hæc quæ uidetis, uenient di
es in quibus non relinquetur lapis ſu-
per lapidem qui nõ deſtruatur. Interro
gauerunt aũt illum dicẽtes. Præceptor
qñ hæc erũt, & qd̃ ſignũ cũ hæc fieri in
cipiẽt? Qui dixit. Videte, ne ſeducami/
ni. Multi enim uenient in nomine meo
dicẽtes, ego ſum, & tẽpus appropinq̃/
uit. Nolite ire poſt eos. Cũ aũt audieri
tis bella & ſeditiões, nolite terreri. opor
tet enim primũ hæc fieri, ſed nõdũ ſta
tim finis. Tunc dicebat illis. Surget gẽs
contra gentem & regnum aduerſus re/
gnum, & terremotus magni erunt per
loca, & fames, & peſtilentiæ, terroreſq̃
& ſigna de cœlo magna erũt. Sed ante
hæc omnia inijcient uobis manus ſuas,
& perſequentur tradẽtes in ſynagogas
& carceres, trahentes ad reges & præ-
ſides propter nomen meum. Cõtinget
aũt uobis i teſtimoniũ. Ponite ergo in
cordibus ueſtris non p̃meditari quẽad/
modũ reſpõdeatis. Ego enim dabo uo
bis os & ſapiẽtiã, cui nõ poterũt reſiſte
re neq̃ cõtradicere oẽs q aduerſabũtur
uobis. Prademini aũt etiã a parẽtib⁹ &
fratribus & cognatis & amicis, & morte
afficient ex uobis. Et eritis odio oibus

propter

διὰ τὸ ὄνομά μου. καὶ θριξ ἐκ τῆς κεφαλῆς
ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόληται, ἐν τῇ ὑπομονῇ ὑμῶν
κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν. ὅταν δὲ ἴδητε κυ
κλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἰερουσα/
λὴμ, τότε γνῶτε, ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐ/
τῆς. τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ
ὄρη, καὶ οἱ ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκχωρείτωσαν, καὶ
οἱ ἐν ταῖς χώραις, μὴ εἰσερχέσθωσαν εἰς αὐ
τήν, ὅτι ἡμέραι ἐκδικήσεως αὗταί εἰσιν, τοῦ
πλησθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα. οὐαὶ δὲ
ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις
ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις. ἔσται γὰρ ἀνάγκη με
γάλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὀργὴ ἐν τῷ λαῷ τού/
τῳ. καὶ πεσοῦνται στόματι μαχαίρας, καὶ αἰ
χμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη, καὶ Ἰε/
ρουσαλὴμ ἔσται πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν ἄχρι
πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν. καὶ ἔσται σημεῖα ἐν
ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς συ
νοχὴ ἐθνῶν, ἐν ἀπορίᾳ ἤχους θαλάσσης καὶ
σάλου, ἀποψυχόντων ἀνθρώπων, ἀπὸ φόβου
καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῇ οἰκου
μένῃ. αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθή/
σονται. καὶ τότε ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώ/
που ἐρχόμενον ἐν νεφέλῃ μετὰ δυνάμεως
καὶ δόξης πολλῆς. ἀρχομένων δὲ τούτων γί/
νεσθαι, ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κεφαλὰς
ὑμῶν. διότι ἐγγίζει ἡ ἀπολύτρωσις ὑμῶν, καὶ
εἶπεν παραβολὴν αὐτοῖς. ἴδετε τὴν συκῆν καὶ
πάντα τὰ δένδρα, ὅταν προβάλωσιν ἤδη,
βλέποντες ἀφ' ἑαυτῶν, γινώσκετε ὅτι ἤδη ἐγ
γὺς τὸ θέρος ἐστίν. οὕτως καὶ ὑμεῖς, ὅταν ἴδητε
ταῦτα γινόμενα, γινώσκετε ὅτι ἐγγύς ἐστιν
ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι
οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, ἕως ἂν πάντα
γένηται. ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λό
γοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν. προσέχετε δὲ ἑαυτοῖς,
μήποτε βαρηθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραι/
πάλῃ καὶ μέθῃ καὶ μερίμναις βιωτικαῖς. καὶ ἐπί/
στῃ ἐφ' ὑμᾶς ἐπίσης ἡ ἡμέρα ἐκείνη, ὡς πα

γὶς γὰρ

propter nomen meū. Et capillus de ca/
pite uestro non perit. In patientia ue/
stra possidete animas uestras. Cū aūt
uideritis circūdari ab exercitibus Hie/
rusalem, tūc scitote quod appropinqua
uit desolatio eius. Tunc qui in Iudæa
sunt fugiāt ad montes, & qui in medio
eius discedant, & qui in regionibus, nō
intrent in eā, quia dies ultionis hi sunt,
ut impleantur omnia quæ scripta sunt.
Væ autē pregnantibus & lactantibus
in illis diebus. Erit enī pressura magna
super terram, & ira in populo hoc. Et ca
dent ore gladij, & captiui ducentur in
omnes gentes. Et Hierusalem calcabi/
tur a gentibus donec impleantur tem/
pora nationum. Et erūt signa in sole &
luna & stellis, & in terris pressura gētiū
in despatione, resonāte mari & fluctu,
arescentibus hominibus p timore & ex
pectatione eox q supueniēt orbi terra
rū. Nā uirtutes cœlox mouebūt. Et tūc
uidebunt filiū hominis ueniētem in nu
be cum potestate & maiestate magna.
His autem fieri incipientibus, suspicite
& leuate capita uestra, qm̄ apppinquat
redemptio uestra. Et dixit illis similitu/
dinem. Videte ficum & omnes arbores
cum producunt iam ex se fructum, sci/
tis quod prope est æstas. Ita & uos cum
uideritis hæc fieri, scitote quod pro/
pe est regnum dei. Amen dico uobis,
non præteribit generatio hæc, donec
omnia fiant. Cœlum & terra transi/
bunt, uerba autem mea non transi/
bunt. Attendite autem uobis, ne for/
te grauentur corda uestra in crapula
& ebrietate & curis huius uitæ, & su/
bitus uobis ingruat dies illa. Tanq̄ la/

queus

γὰρ ἐπελεύσεται ἐπὶ πάντας τοὺς καθημένους ἐπὶ προσώπου πάσης τῆς γῆς. ἀγρυπνεῖτε οὖν παντὶ καιρῷ δεόμενοι, ἵνα καταξιωθῆτε ἐκφυγεῖν ταῦτα πάντα τὰ μέλλοντα γίνεσθαι, καὶ σταθῆναι ἔμπροσθεν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. ἦν δὲ τὰς ἡμέρας ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων, τὰς δὲ νύκτας ἐξερχόμενος ηὐλίζετο εἰς τὸ ὄρος τὸ καλούμενον ἐλαιῶν. καὶ πᾶς ὁ λαὸς ὠρθρίζε πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ ἀκούειν αὐτοῦ. ἤγγιζεν δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν ἀζύμων ἡ λεγομένη πάσχα. καὶ ἐζήτουν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς τὸ πῶς ἀνέλωσιν αὐτόν. ἐφοβοῦντο γὰρ τὸν λαόν. εἰσῆλθεν δὲ σατανᾶς εἰς Ἰούδαν τὸν ἐπικαλούμενον Ἰσκαριώτην, ὄντα ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δώδεκα. καὶ ἀπελθὼν συνελάλησεν τοῖς ἀρχιερεῦσιν καὶ στρατηγοῖς, τὸ πῶς αὐτὸν παραδῷ αὐτοῖς, καὶ ἐχάρησαν, καὶ συνέθεντο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι, καὶ ὡμολόγησεν καὶ ἐζήτει εὐκαιρίαν τοῦ παραδοῦναι αὐτὸν αὐτοῖς, ἄτερ ὄχλου. ἦλθεν δὲ ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ πάσχα, καὶ ἀπέστειλεν Πέτρον καὶ Ἰωάννην εἰπών. πορευθέντες ἑτοιμάσατε ἡμῖν τὸ πάσχα, ἵνα φάγωμεν. οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ. ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμεν; ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. ἰδοὺ εἰσελθόντων ὑμῶν εἰς τὴν πόλιν, συναντήσει ὑμῖν ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βαστάζων. ἀκολουθήσατε αὐτῷ εἰς τὴν οἰκίαν, οὗ εἰσπορεύεται, καὶ ἐρεῖτε τῷ οἰκοδεσπότῃ τῆς οἰκίας. λέγει σοι ὁ διδάσκαλος, ποῦ ἔστιν τὸ κατάλυμα ὅπου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω; κἀκεῖνος ὑμῖν δείξει ἀνώγεον μέγα ἐστρωμένον, ἐκεῖ ἑτοιμάσατε. ἀπελθόντες δὲ, εὗρον καθὼς εἶρηκεν αὐτοῖς, καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα. καὶ ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα, ἀνέπεσεν, καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι σὺν αὐτῷ. καὶ εἶπεν πρὸς αὐτούς. ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ με παθεῖν. λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι οὐκέτι οὐ μὴ

queus enim ſuperueniet in omnes qui ſedent ſuper faciem omnis terræ. Vigilate ita q; omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere iſta omnia quæ futura ſunt, & ſtare ante filiũ hominis. Erat aũt diebus docens in templo, noctibus uero exiens morabatur in monte q uocat' oliueti. Et oĩs pp̃lus diluculo ueniebat ad eũ ut in tẽplo audiret eũ.

Appropinquabat autẽ dies feſtus XXII
azymorũ quæ dicitur paſca. Et quærebant principes ſacerdotũ & ſcribæ quo modo Ieſum interficerent, timebãt uero plebem. Intrauit aũt ſatanas in Iudam q cognominabat' Iſcariotes, qui erat unus e numero duodecim, & abijt & locutus eſt cũ principibus ſacerdotũ & magiſtratibus, quẽadmodũ illũ traderet eis. Et gauiſi ſunt, & pacti ſunt pecuniã illi dare. Et ſpopondit. Et q̃rebat oportunitatem, ut traderet illũ illis ſine turba. Venit aũt dies azymoꝝ, in q̃ neceſſe erat imolari paſca. Et miſit Petrũ & Ioannẽ dicens. Euntes parate nobis paſca, ut manducemus. At illi dixerunt ei. Vbi uis paremus? Et dixit ad eos, Ecce introeuntibus uobis in ciuitatem occurret uobis homo quidã amphoram aquæ portans, ſeqmini eũ in domũ in quã intrat, & dicetis patrifamilias domus. Dicit tibi magiſter. Vbi eſt diuerſoriũ ubi paſca cũ diſcipulis meis manducẽ? Et ipſe oñdet uobis cenaculũ magnũ ſtratum, ibi parate. Euntes aũt inuenerũt ſicut dixit illis, & parauerũt paſca. Et cũ facta eẽt hora diſcubuit. & duodecim apl̃i cũ eo. Et ait illis. Deſyderio deſyderaui hoc paſca mãducare uobiſcũ añ̃q̃ patiar. Dico eñ uobis poſt

ἔτι οὐ μὴ φάγω ἐξ αὐτοῦ ἕως ὅτου πληρω-
θῇ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ. καὶ δεξάμενος
ποτήριον, εὐχαριστήσας εἶπεν. λάβετε τοῦ-
το, καὶ διαμερίσατε εἰς ἑαυτούς. λέγω γὰρ ὑμῖν,
ὅτι οὐ μὴ πίω ἀπὸ τοῦ γενήματος τῆς ἀμ-
πέλου, ἕως οὗ ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἔλθῃ.
καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαριστήσας, ἔκλασεν καὶ
ἔδωκεν αὐτοῖς, λέγων. τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά
μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον, τοῦτο ποιεῖτε
εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. ὡσαύτως καὶ τὸ πο-
τήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι λέγων. τοῦτο τὸ
ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου
τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. πλὴν ἰδοὺ ἡ
χεὶρ τοῦ παραδιδόντος με μετ' ἐμοῦ ἐπὶ τῆς
τραπέζης. καὶ ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου πορεύ-
εται κατὰ τὸ ὡρισμένον. πλὴν οὐαὶ τῷ ἀνθρώ-
πῳ ἐκείνῳ δι' οὗ παραδίδοται. καὶ αὐτοὶ ἤρ-
ξαντο συζητεῖν πρὸς ἑαυτούς, τὸ, τίς ἄρα εἴη ἐξ
αὐτῶν, ὁ τοῦτο μέλλων πράσσειν. ἐγένετο δὲ
καὶ φιλονεικία ἐν αὐτοῖς, τὸ, τίς αὐτῶν δο-
κεῖ εἶναι μείζων. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. οἱ βασι-
λεῖς τῶν ἐθνῶν, κυριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ
ἐξουσιάζοντες αὐτῶν, εὐεργέται καλοῦν-
ται. ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὁ μείζων ἐν
ὑμῖν, γενέσθω ὡς ὁ νεώτερος, καὶ ὁ ἡγού-
μενος ὡς ὁ διακονῶν. τίς γὰρ μείζων ὁ ἀνα-
κείμενος ἢ ὁ διακονῶν; οὐχὶ ὁ ἀνακείμε-
νος; ἐγὼ δὲ εἰμὶ ἐν μέσῳ ὑμῶν, ὡς ὁ διά-
κονῶν, ὑμεῖς δέ ἐστε, οἱ διαμεμενηκότες
μετ' ἐμοῦ ἐν τοῖς πειρασμοῖς μου. κἀγὼ διά-
τίθεμαι ὑμῖν, καθὼς διέθετό μοι ὁ πατήρ
μου βασιλείαν, ἵνα ἔσθητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τρ
πέζης μου ἐν τῇ βασιλείᾳ μου, καὶ καθίσησθε ἐπὶ
θρόνων κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσρα-
ήλ. Εἶπεν δὲ ὁ κύριος. Σίμων σίμων, ἰδοὺ ὁ σα
τανᾶς ἐξῃτήσατο ὑμᾶς, τοῦ σινιάσαι ὡς τὸ
σῖτον. ἐγὼ δὲ ἐδεήθην περὶ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλεί-
πῃ ἡ πίστις σου. καὶ σύ ποτε ἐπιστρέψας, στή-
ριξον τοὺς ἀδελφούς σου. ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ. κύρι
μετὰ σοῦ

EVANGELIVM

hac nō manducabo ultra ex illo donec impleatur in regno dei. Et accepto ca lice gratias egit & dixit. Accipite hunc & diuidite inter uos. Dico enim uobis, q̄ non bibam de fructu uitis, donec re gnum dei ueniat. Et accepto pane cum gratias egisset fregit & dedit eis dicens. Hoc est corpus meū, quod pro uobis datur. Hoc facite in meam cōmemora tionem. Similiter & calicem postq̄ ce nauit dicens. Hic calix, nouum testa mentum in sanguine meo, qui pro uo bis effunditur. Verūtamen ecce manus tradentis me, mecū est in mensa. Et fili us quidem hominis secūdū quod defi nitum est, uadit. Verūtamen uæ homi ni illi per quē traditur. Et ipsi cœperūt quærere inter se, qs esset ex eis qui hoc facturus esset. Facta est aūt & contētio inter eos, quis eorum uideretur esse ma ior. Dixit autem eis. Reges gentiū do minantur eis, & qui potestatē habent super eas benefici uocantur. Vos autē non sic. Sed qui maior est in uobis, fiat sicut iunior, & qui princeps est, sicut mi nistrator. Nam uter maior est qui accū bit, an qui ministrat? Nonne qui accū bit? At ego in medio uestrū sum sicut qui ministrat. Vos aūt estis qui permā sistis mecū in tētationibus meis. Et ego dispono uobis sicut disposuit mihi pa ter meus regnū, ut edatis & bibatis sup mensam meā in regno meo, & sedeatis super thronos, iudicantes duodecim tri bus Israel. Ait aūt dñs. Simon Simon ecce satanas expetiuit uos, ut cribraret sicut triticū. Ego aūt rogaui p te, ut nō deficiat fides tua. Et tu aliqñ conuersus cōfirma frēs tuos. At ille dixit ei. Dñe,

tecum

μετὰ σοῦ ἕτοιμός εἰμι καὶ εἰς φυλακὴν καὶ εἰς θάνατον πορεύεσθαι. ὁ δὲ εἶπεν. λέγω σοι Πέτρε, οὐ μὴ φωνήσει σήμερον ἀλέκτωρ, πρὶν ἢ τρὶς ἀπαρνήσῃ μὴ εἰδέναι με. καὶ εἶπεν αὐτοῖς. ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς ἄτερ βαλαντίου καὶ πήρας καὶ ὑποδημάτων, μή τινος ὑστερήσατε; οἱ δὲ εἶπον, οὐδενός. εἶπεν οὖν αὐτοῖς. ἀλλὰ νῦν, ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω, ὁμοίως καὶ πήραν, καὶ ὁ μὴ ἔχων, πωλησάτω τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγορασάτω μάχαιραν. λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι ἔτι τοῦτο τὸ γεγραμμένον δεῖ τελεσθῆναι ἐν ἐμοί, τό, Καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. καὶ γὰρ τὰ περὶ ἐμοῦ τέλος ἔχει. οἱ δὲ εἶπον. κύριε, ἰδοὺ μάχαιραι ὧδε δύο. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. ἱκανόν ἐστιν. καὶ ἐξελθὼν ἐπορεύθη κατὰ τὸ ἔθος εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν. ἠκολούθησαν δὲ αὐτῷ καὶ οἱ μαθηταί. γενόμενος δὲ ἐπὶ τοῦ τόπου, εἶπεν αὐτοῖς. προσεύχεσθε, μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν. καὶ αὐτὸς ἀπεσπάσθη ἀπ' αὐτῶν ὡσεὶ λίθου βολήν. καὶ θεὶς τὰ γόνατα προσηύχετο λέγων. πάτερ, εἰ βούλει, παρενεγκεῖν τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ, πλὴν μὴ τὸ θέλημά μου, ἀλλὰ τὸ σὸν γινέσθω. ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος ἀπ' οὐρανοῦ ἐνισχύων αὐτόν. καὶ γενόμενος ἐν ἀγωνίᾳ, ἐκτενέστερον προσηύχετο. ἐγένετο δὲ ὁ ἱδρὼς αὐτοῦ ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος καταβαίνοντες ἐπὶ τὴν γῆν. καὶ ἀναστὰς ἀπὸ τῆς προσευχῆς, ἐλθὼν πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, εὗρεν αὐτοὺς κοιμωμένους ἀπὸ τῆς λύπης, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. τί καθεύδετε; ἀναστάντες προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν. ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ ὄχλος καὶ ὁ λεγόμενος Ἰούδας εἷς τῶν δώδεκα προήρχετο αὐτούς, καὶ ἤγγισεν τῷ ΙΗΣΟΥ φιλῆσαι αὐτόν. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν αὐτῷ. Ἰούδα, φιλήματι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως; ἰδόντες δὲ οἱ περὶ αὐτὸν τὸ ἐσόμενον, εἶπον αὐτῷ. κύριε, εἰ πατάξομεν ἐν μαχαίρᾳ; καὶ ἐπάταξεν εἷς τις ἐξ αὐτῶν τὸν δοῦλον

tecum paratus sum & in carcerem & in mortē ire. At ille dixit. Dico tibi Petre, nō cantabit hodie gallus, donec ter abneges te nosse me. Et dixit eis. Quādo misi uos sine sacculo & pera & calciamentis, num quid defuit uobis? At illi dixerūt. Nihil. Dixit ergo eis. Sed nūc q habet sacculū tollat, similiter & perā. Et q nō habet, uēdat tunicā suā & emat gladiū. Dico ēm uobis, qm̄ adhuc hoc quod scriptū est oportet impleri in me & cū iniquis deputatꝰ est. Etenim ea q̄ sunt de me, finē habēt. At illi dixerunt. Dñe, ecce duo gladij hic. At ille dixit eis. Satis est. Et egressus ibat secūdū cō suetudinē in montē oliuaꝝ. Secuti sunt aūt illū & discipuli. Et cū puenisset ad locū, dixit illis. Orate, ne intretis in tentationē. Et ipse auulsus est ab eis quantum iactus est lapidis, & positis genibꝰ orabat dicens. Pater, si uis, transfer calicem istū a me. Verūtamen nō mea uoluntas, sed tua fiat. Apparuit aūt illi angelus de cœlo cōfortans eū. Et factꝰ in agonia prolixius orabat. Et factus est sudor eiꝰ sicut guttæ sanguinis decurrētis in terrā. Et cū surrexisset ab oratiōe & uenisset ad discipulos suos, reperit eos dormiētes præ tristicia. Et ait illis. Quid dormitis? Surgite & orate, ne intretis in tētationē. Adhuc aūt eo loquēte ecce turba, & q uocabat Iudas unus de duodecim antecedebat eos, & appropinquauit Iesu, ut osculare tur eum. Iesus autem dixit illi. Iuda, osculo filium hominis tradis? Videntes autē hi qui circa ipsum erant quod futurum erat, dixerūt ei. Domine, percutiemus ne in gladio? Et percussit unus ex illis

δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως καὶ ἀφεῖλεν αὐτοῦ τὸ οὖς
τὸ δεξιόν. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, εἶπεν, ἐᾶτε
ἕως τούτου. καὶ ἁψάμενος τοῦ ὠτίου ἀυ/
τοῦ, ἰάσατο αὐτόν. Εἶπεν δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ πρὸς
τοὺς παραγενομένους ἐπ' αὐτὸν ἀρχιερεῖς καὶ
στρατηγοὺς τοῦ ἱεροῦ καὶ πρεσβυτέρους, ὡς ἐπὶ
λῃστὴν ἐξεληλύθατε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύ/
λων, καθ' ἡμέραν ὄντος μου μεθ' ὑμῶν ἐν τῷ
ἱερῷ, οὐκ ἐξετείνατε τὰς χεῖρας ἐπ' ἐμέ, ἀλλ'
αὕτη ὑμῶν ἐστιν ἡ ὥρα, καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ
σκότους. Συλλαβόντες δὲ αὐτὸν ἤγαγον, καὶ
εἰσήγαγον αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀρχιερέ/
ως. Ὁ δὲ πέτρος ἠκολούθει μακρόθεν. Ἁψάν/
των δὲ πῦρ ἐν μέσῳ τῆς αὐλῆς, καὶ συγκα/
θισάντων ἀυτῶν, ἐκάθητο ὁ πέτρος ἐν μέ/
σῳ αὐτῶν. Ἰδοῦσα δὲ αὐτὸν παιδίσκη τις κα
θήμενον πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἀτενίσασα αὐτῷ
εἶπεν. καὶ οὗτος σὺν αὐτῷ ἦν. Ὁ δὲ ἠρνήσα/
το αὐτὸν λέγων. Γύναι οὐκ οἶδα αὐτόν. καὶ
μετὰ βραχὺ ἕτερος ἰδὼν αὐτὸν, ἔφη. καὶ
σὺ ἐξ αὐτῶν εἶ. Ὁ δὲ πέτρος εἶπεν. Ἄνθρω/
πε, οὐκ εἰμί. καὶ διασάσης ὡσεὶ ὥρας μιᾶς,
ἄλλός τις διϊσχυρίζετο λέγων. Ἐπ' ἀληθείας,
καὶ οὗτος μετ' αὐτοῦ ἦν, καὶ γὰρ γαλιλαῖ/
ός ἐστιν. Εἶπεν δὲ ὁ πέτρος. Ἄνθρωπε, οὐκ οἶ/
δα ὃ λέγεις. καὶ παραχρῆμα ἔτι λαλοῦντος
αὐτου, ἐφώνησεν ἀλέκτωρ. Καὶ στραφεὶς ὁ κύ/
ριος ἐνέβλεψεν τῷ πέτρῳ. καὶ ὑπεμνήσθη ὁ
πέτρος τοῦ λόγου τοῦ κυρίου, ὡς εἶπεν αὐτῷ,
ὅτι πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἀπαρνήσῃ με/
τρίς. Καὶ ἐξελθὼν ἔξω ὁ πέτρος ἔκλαυσεν πι
κρῶς. Οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνέχοντες τὸν ΙΗΣΟΥΝ
ἐνέπαιζον αὐτῷ δέροντες, καὶ περικαλύψαντες
αὐτὸν, ἐτυπτον αὐτου τὸ πρόσωπον, καὶ ἐπηρώ/
των αὐτὸν λέγοντες. Προφήτευσον, τίς ἐστιν
ὁ παίσας σε. καὶ ἕτερα πολλὰ βλασφημοῦν/
τες ἔλεγον εἰς αὐτόν. Καὶ ὡς ἐγένετο ἡμέ/
ρα, συνήχθη τὸ πρεσβυτέριον τοῦ λαοῦ ἀρχιε
ρεῖς καὶ γραμματεῖς, καὶ ἀνήγαγον αὐτὸν
εἰς τὸ συνέδριον

seruum principis sacerdotũ, & amputa
uit auriculam eius dextrã. Respondẽs
aũt Iesus ait. Sinite usq; huc. Et cum te/
tigisset auriculam eius, sanauit eum. Di
xit autem Iesus ad eos qui uenerãt ad
se principes sacerdotũ & magistratus
templi & seniores. Quasi ad latronem
existis cum gladijs & fustibus, cum co-
tidie uobiscum fuerim in templo, non
extẽdistis manꝰ in me. Sed hæc est ho
ra illa uestra, & potestas tenebrarũ. Cõ
phensum aũt eũ, duxerũt & induxerũt
in domũ principis sacerdotum, Petrus
uero sequebat eum a lõge. Accẽso aũt
igne in medio atrij, & circumsedẽtibus
illis, erat Petrus in medio eorum. Quẽ
cum uidisset ancilla quædã sedentem
ad lumen, & fixis in illum oculis dixit.
Et hic cũ illo erat. At ille abnegauit eũ,
dicens. Mulier, non noui illum. Et post
pusillum alius uidens eum dixit. Et tu
de illis es. Petrus uero ait. Homo non
sum. Et interuallo facto fere horæ uniꝰ
alius quidã affirmabat dicens. Vere &
hic cũ illo erat, nam & Galilæus est. Et
ait Petrus, Homo, nescio quid dicis. Et
continuo adhuc illo loquente cantauit
gallus. Et cõuersus dñs aspexit Petrum
Et recordatus est Petrus uerbi dñi quõ
dixerat, qa priusq; gallus cantet, ter me
negabis. Et egressus foras Petrus fleuit
amare. Et uiri qui tenebãt illum, illude/
bant ei cædentes, & uelauerunt eum, &
percutiebant faciem eius, & interroga/
uerunt eũ dicẽtes. Prophetiza. Quis est
qui te percussit? Et alia multa blasphe
mãtes dicebãt in eũ. Et ut factus est di/
es, cõuenerũt seniores plebis & princi/
pes sacerdotũ & scribæ, & duxerũt illũ
in conciliũ

ἐις τὸ συνέδριον αὐτῶν λέγοντες. Εἰ σὺ εἶ ὁ
ΧΡΙΣΤΟΣ, εἰπὲ ἡμῖν. Εἶπεν δὲ αὐτοῖς. ἐὰν ὑ/
μῖν εἶπω, οὐ μὴ πιστεύσητε. ἐὰν δὲ καὶ ἐρωτή-
σω, οὐ μὴ ἀποκριθῆτέ μοι ἢ ἀπολύσητε. ἀπὸ δὲ
τοῦ νῦν ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος
ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ. Εἶπον δὲ
πάντες. σὺ οὖν εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ; ὁ δὲ πρὸς αὐ/
τοὺς ἔφη. ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐγώ εἰμι. οἱ δὲ εἶ/
πον. τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτυρίας; αὐτοὶ
γὰρ ἠκούσαμεν ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ.

Καὶ ἀναστὰν ἅπαν τὸ πλῆθος αὐτῶν, ἤγα
γον αὐτὸν ἐπὶ τὸν πιλᾶτον. ἤρξαντο δὲ κατη/
γορεῖν αὐτοῦ λέγοντες. τοῦτον εὕρομεν δια-
στρέφοντα τὸ ἔθνος, καὶ κωλύοντα καίσαρι φό
ρους διδόναι, λέγοντα ἑαυτὸν ΧΡΙΣΤΟΝ βα
σιλέα εἶναι. Ὁ δὲ πιλᾶτος ἐπηρώτησεν αὐ-
τὸν λέγων. Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων;
ὁ δὲ ἀποκριθεὶς αὐτῷ ἔφη. Σὺ λέγεις. ὁ δὲ πι/
λᾶτος εἶπεν πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ὄχ/
λους. οὐδὲν εὑρίσκω αἴτιον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ
τούτῳ. οἱ δὲ ἐπίσχυον λέγοντες, ὅτι ἀνασείει τὸν
λαὸν διδάσκων καθ' ὅλης τῆς ἰουδαίας ἀρ-
ξάμενος ἀπὸ τῆς γαλιλαίας ἕως ὧδε. πιλᾶ/
τος δὲ ἀκούσας γαλιλαίαν, ἐπηρώτησεν εἰ ὁ
ἄνθρωπος γαλιλαῖός ἐστιν. καὶ ἐπιγνοὺς,
ὅτι ἐκ τῆς ἐξουσίας ἡρῴδου ἐστίν, ἀνέπεμψεν
αὐτὸν πρὸς ἡρῴδην ὄντα καὶ αὐτὸν ἐν ἱεροσο/
λύμοις, ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις. ὁ δὲ ἡρῴδης
ἰδὼν τὸν ΙΗΣΟΥΝ, ἐχάρη λίαν. ἦν γὰρ θέ-
λων ἐξ ἱκανοῦ ἰδεῖν αὐτὸν διὰ τὸ ἀκούειν
πολλὰ περὶ αὐτοῦ, καὶ ἤλπιζέν τι σημεῖον
ἰδεῖν ὑπ' αὐτοῦ γινόμενον. ἐπηρώτησεν δὲ αὐ
τὸν ἐν λόγοις ἱκανοῖς. αὐτὸς δὲ οὐδὲν ἀπεκρί
νατο αὐτῷ. εἰστήκεισαν δὲ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ
γραμματεῖς εὐτόνως κατηγοροῦντες αὐτοῦ.
ἐξουθενήσας δὲ αὐτὸν ὁ ἡρῴδης σὺν τοῖς στρα-
τεύμασιν αὐτοῦ καὶ ἐμπαίξας, περιβαλὼν
αὐτὸν ἐσθῆτα λαμπράν, ἀνέπεμψεν αὐτὸν
τῷ πιλάτῳ. Ἐγένοντο δὲ φίλοι, ὅτε πιλᾶτος
καὶ ὁ ἡρῴ/

in conciliũ ſuum, dicẽtes. Si tu es Chri/
ſtus, dic nobis. Et ait illis. Si uobis dixe
ro non credetis, ſi aũt & interrogauero nõ reſpõdebitis mihi, neq; dimitte
tis. Ex hoc tpe autẽ erit filius hominis
ſedens a dextris uirtutis dei. Dixerunt
aũt omnes. Tu ergo es filius dei? Qui
ait. Vos dicitis me eſſe. At illi dixerunt.
Quid adhuc deſyderam⁹ teſtimoniũ?
Ipſi enim audiuimus de ore ipſius.

Et ſurgens omnis multitudo eorum XXIII
duxerunt illũ ad Pilatũ. Cœperunt au
tem illũ accuſare dicẽtes. Hũc deprẽdi
mus ſubuertentẽ gentẽ, & prohibentẽ
tributa dare Cæſari, dicentem ſe Chri-
ſtum regem eſſe. Pilatus autem interro
gauit eum dicens. Tu es rex iudeorũ?
At ille reſpondens illi ait. Tu dicis. Ait
autẽ Pilatus ad principes ſacerdotum
& turbas. Nihil inuenio cauſæ in hoc
homine. At illi inualeſcebant dicentes.
Cõmouet populum docẽs per uniuer
ſam Iudæam exorſus a Galilæa uſq;
hũc locũ. Pilatus aũt audiens galilæã,
interrogauit nũ homo galilæ⁹ eſſet. Et
ut cognouit q̃ de Herodis poteſtate eſ
ſet remiſit eũ ad Herodẽ, q & ipſe Hie
roſolymis erat illis dieb⁹. Herodes aũt
uiſo Ieſu, gauiſus eſt ualde. Erat enim cu-
piens ex multo tempore uidere eũ, eo
q̃ audiret multa de eo, & ſperabat ſi-
gnum aliquod uidere ab eo fieri. Inter-
rogabat aũt eum multis ſermonibus.
At ipſe nihil illi rñdebat. Stabant aũt
principes ſacerdotũ & ſcribæ acriter ac
cuſantes eũ. Spreuit aũt illũ Herodes
cũ exercitibus ſuis, & illuſit indutũ ue/
ſte ſplendida, & remiſit ad Pilatum. Et
facti ſunt amici Pilatus & Herodes

καὶ ἡρώδης ἐν αὐτῇ ἡμέρᾳ μετ' ἀλλήλων, πρὸ ὑπῆρχον γὰρ ἐν ἔχθρᾳ ὄντες πρὸς ἑαυτούς. Πιλᾶτος δὲ συγκαλεσάμενος τοὺς ἀρχιερεῖς, καὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ τὸν λαόν, εἶπεν πρὸς αὐτούς. Προσηνέγκατέ μοι τὸν ἄνθρωπον τοῦτον, ὡς ἀποστρέφοντα τὸν λαόν. καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἐνώπιον ὑμῶν ἀνακρίνας, οὐδὲν εὗρον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ αἴτιον, ὧν κατηγορεῖτε κατ' αὐτοῦ. Ἀλλ' οὐδὲ ἡρώδης, ἀνέπεμψα γὰρ ὑμᾶς πρὸς αὐτόν, καὶ ἰδοὺ οὐδὲν ἄξιον θανάτου ἐστὶν πεπραγμένον αὐτῷ, παιδεύσας οὖν αὐτὸν, ἀπολύσω. Ἀνάγκην δὲ εἶχεν ἀπολύειν αὐτοῖς κατὰ ἑορτὴν ἕνα, ἀνεκραξαν δὲ παμπληθεὶ λέγοντες, Αἶρε τοῦτον, ἀπόλυσον δὲ ἡμῖν Βαραββᾶν, ὅστις ἦν διὰ στάσιν τινὰ γενομένην ἐν τῇ πόλει, καὶ φόνον βεβλημένος εἰς φυλακήν. πάλιν οὖν ὁ Πιλᾶτος προσεφώνησεν θέλων ἀπολύσαι τὸν ΙΗΣΟΥΝ. οἱ δὲ ἐφώνουν λέγοντες. Σταύρωσον σταύρωσον αὐτόν. ὁ δὲ τρίτον εἶπεν πρὸς αὐτούς, τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν οὗτος; οὐδὲν αἴτιον θανάτου εὗρον ἐν αὐτῷ, παιδεύσας οὖν αὐτὸν ἀπολύσω. οἱ δὲ ἐπέκειντο φωναῖς μεγάλαις αἰτούμενοι αὐτὸν σταυρωθῆναι, καὶ κατίσχυον αἱ φωναὶ αὐτῶν καὶ τῶν ἀρχιερέων. ὁ δὲ Πιλᾶτος ἐπέκρινεν γενέσθαι τὸ αἴτημα αὐτῶν. Ἀπέλυσεν δὲ τὸν διὰ στάσιν καὶ φόνον βεβλημένον εἰς τὴν φυλακὴν ὃν ἠτοῦντο, τὸν δὲ ΙΗΣΟΥΝ παρέδωκεν τῷ θελήματι αὐτῶν. καὶ ὡς ἀπήγαγον αὐτόν, ἐπιλαβόμενοι Σίμωνος τινὸς Κυρηναίου ἐρχομένου ἀπ' ἀγροῦ ἐπέθηκαν αὐτῷ τὸν σταυρὸν φέρειν ὄπισθεν τοῦ ΙΗΣΟΥ. ἠκολούθει δὲ αὐτῷ πολὺ πλῆθος τοῦ λαοῦ, καὶ γυναικῶν, αἳ καὶ ἐκόπτοντο, καὶ ἐθρήνουν αὐτόν. Στραφεὶς δὲ πρὸς αὐτὰς ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν. Θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ μὴ κλαίετε ἐπ' ἐμὲ, πλὴν ἐφ' ἑαυτὰς κλαίετε καὶ ἐπὶ

in ipsa die, nam antea inimici erant inter se. Pilatus autem conuocatis principibus sacerdotum & magistratibus, & plebe dixit ad illos. Obtulistis mihi hunc hominem, quasi auertentē populum, & ecce ego corā uobis interrogans nullum crimen inuenio in homine isto ex his de quib⁹ accusatis eū. Sed neq; Herodes, nā remisi uos ad illum, & ecce nihil dignū morte actum est ei. Emē datum ergo illum dimittā. Necesse autem habebat dimittere eis per diem festum unum. Exclamauit aūt simul uniuersa turba dicens. Tolle hūc, & dimitte nobis Barabban, qui erat propter seditionem quandam factam in ciuitate & homicidium missus in carcerem. Iterum autem Pilatus locutus est ad eos, uolens dimittere Iesum. At illi clamabant dicentes. Crucifige crucifige eum. Ille autem tertio dixit ad illos. Quid enim mali fecit iste? Nullam causam mortis inuenio in eo. Corripiam ergo illū & dimittam. At illi instabant uocibus magnis postulantes ut crucifigeretur, & inualescebant uoces eorꝝ, & summorum sacerdotū. Et pilatus adiudicauit fieri petitionē eorꝝ. Dimisit aūt illis eum qui propter homicidiū & seditionem missus fuerat in carcerē quem petebant. Iesum uero tradidit uoluntati eorꝝ. Et cū ducerent eū, apphenderunt Simonē quendā Cyrenēsem uenientē de uilla, & iposuerūt illi crucē ut portaret post Iesū. Sequebat aūt illū multa turba populi & mulierꝝ, q̄ plangebant & lamentabant eum. Conuersus aūt ad illas Iesus dixit. Filiæ Hierusalē, nolite flere super me, sed super uosipsas flete, & super

καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ὑμῶν, ὅτι ἰδοὺ ἔρχονται ἡμέραι ἐν αἷς ἐροῦσιν. Μακάριαι αἱ στεῖραι καὶ κοιλίαι αἳ οὐκ ἐγέννησαν, καὶ μαστοὶ οἳ οὐκ ἔθηλασαν. τότε ἄρξονται λέγειν τοῖς ὄρεσιν, πέσετε ἐφ' ἡμᾶς, καὶ τοῖς βουνοῖς καλύψατε ἡμᾶς, ὅτι εἰ ἐν τῷ ὑγρῷ ξύλῳ ταῦτα ποιοῦσιν, ἐν τῷ ξηρῷ τί γένηται; ἦγον δὲ καὶ ἕτεροι δύο κακοῦργοι σὺν αὐτῷ ἀναιρεθῆναι. καὶ ὅτε ἀπῆλθον ἐπὶ τὸν τόπον τὸν καλούμενον κρανίον, ἐκεῖ ἐσταύρωσαν αὐτὸν καὶ τοὺς κακούργους, ὃν μὲν ἐκ δεξιῶν, ὃν δὲ ἐξ ἀριστερῶν. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ ἔλεγεν. πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἴδασιν τί ποιοῦσιν. διαμεριζόμενοι δὲ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἔβαλλον κλῆρον. καὶ εἱστήκει ὁ λαὸς θεωρῶν. ἐξεμυκτήριζον δὲ καὶ οἱ ἄρχοντες σὺν αὐτοῖς λέγοντες. ἄλλους ἔσωσεν, σωσάτω ἑαυτόν, εἰ οὗτός ἐστιν ὁ χριστὸς ὁ τοῦ θεοῦ ἐκλεκτός. ἐνέπαιζον δὲ αὐτῷ καὶ οἱ στρατιῶται προσερχόμενοι καὶ ὄξος προσφέροντες αὐτῷ, καὶ λέγοντες. εἰ σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων σῶσον σεαυτόν. ἦν δὲ καὶ ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ἐπ' αὐτῷ, γράμμασιν ἑλληνικοῖς καὶ ῥωμαϊκοῖς, καὶ ἑβραϊκοῖς, οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων. εἷς δὲ τῶν κρεμασθέντων κακούργων ἐβλασφήμει αὐτὸν λέγων. εἰ σὺ εἶ ὁ χριστὸς σῶσον σεαυτὸν καὶ ἡμᾶς. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἕτερος ἐπετίμα αὐτῷ λέγων. οὐδὲ φοβῇ σὺ τὸν θεόν, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι εἶ. καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως, ἄξια γὰρ ἔργων ἀπολαμβάνομεν, οὗτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον ἔπραξεν. καὶ ἔλεγεν τῷ ΙΗΣΟΥ. μνήσθητί μου κύριε ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἀμὴν λέγω σοι, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. ἦν δὲ ὡσεὶ ὥρα ἕκτη, καὶ σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐνάτης. καὶ ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος, καὶ ἐσχίσθη τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ μέσον. καὶ φωνήσας φωνῇ μεγάλῃ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, εἶπεν.

& ſuper filios ueſtros. Quẽ ecce ueniẽt dies in quibus dicent. Beatæ ſteriles, & uentres qui non genuerunt, & ubera q̃ nõ lactauerunt. Tunc incipient dicere montibus, cadite ſuper nos, & collibus operite nos. Quia ſi in humido ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? Ducebantur aũt & alij duo facinoroſi cũ eo, ut interficerentur. Et poſtq̃ uenerũt in locũ qui uocatur Caluaria, ibi crucifixerunt eum, & facinoroſos unũ a dextris alterũ a ſiniſtris. Ieſus aũt dicebat. Pater, remitte illis, non eẽ ſciunt quid faciunt. Diuidentes uero ueſtimẽta eius miſerunt ſortes. Et ſtabat populus ſpectans, & deridebant eum principes cũ eis dicentes. Alios ſaluos fecit, ſe ſaluũ faciat, ſi hic eſt Chriſtus dei electus. Illudebãt aũt ei & milites accedẽtes, & acetũ offerẽtes ei & dicẽtes. Si tu es rex iudæorũ, ſaluũ te fac. Erat aũt & inſcriptio ſcripta ſup eũ litteris græcis, & latinis, & hæbraicis, hic eſt rex Iudæorũ. Vnus aũt de his q̃ pendebant latronibus blaſphemabat eũ dicens. Si tu es Chriſtus, ſaluũ fac teipſum & nos. Reſpondens aũt alter increpabat eum dicens. Neq; tu times deũ, qui in eadem damnatione es. Et nos quidem iuſte digna factis recipimus. Hic uero nihil mali geſſit. Et dicebat ad Ieſum. Domine, memento mei cum ueneris in regnum tuum. Et dixit illi Ieſus. Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiſo. Erat autem fere hora ſexta, & tenebræ factæ ſunt, in uniuerſam terram uſq; in horam nonã. Et obſcuratus eſt ſol, & uelum templi ſciſſum eſt mediũ. Et clamans uoce magna Ieſus

εἶπεν. Πάτερ εἰς χεῖράς σου παρατίθεμαι τὸ πνεῦμά μου. καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἐξέπνευσεν. Ἰδὼν δὲ ὁ ἑκατόνταρχος τὸ γενόμενον, ἐδόξασεν τὸν θεὸν λέγων. ὄντως ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος ἦν. καὶ πάντες οἱ συμπαραγενόμενοι ὄχλοι ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην, θεωροῦντες τὰ γενόμενα τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη ὑπέστρεφον. Εἱστήκεισαν δὲ πάντες οἱ γνωστοὶ αὐτοῦ μακρόθεν, καὶ γυναῖκες αἱ συνακολουθήσασαι αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, ὁρῶσαι ταῦτα. Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόματι Ἰωσὴφ βουλευτὴς, ὑπάρχων ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος, οὗτος οὐκ ἦν συγκατατεθειμένος τῇ βουλῇ καὶ τῇ πράξει αὐτῶν, ἀπὸ Ἀριμαθαίας πόλεως τῶν Ἰουδαίων. ὃς καὶ προσεδέχετο καὶ αὐτὸς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, οὗτος προσελθὼν τῷ Πιλάτῳ, ἠτήσατο τὸ σῶμα τοῦ ΙΗΣΟΥ, καὶ καθελὼν αὐτὸ ἐνετύλιξεν αὐτὸ σινδόνι, καὶ ἔθηκεν αὐτὸ ἐν μνήματι λαξευτῷ, οὗ, οὐκ ἦν, οὐδέπω οὐδεὶς κείμενος. καὶ ἡμέρα ἦν παρασκευή, καὶ σάββατον ἐπέφωσκεν. Κατακολουθήσασαι δὲ γυναῖκες αἵτινες ἦσαν συνεληλυθυῖαι αὐτῷ ἐκ τῆς Γαλιλαίας, ἐθεάσαντο τὸ μνημεῖον, καὶ ὡς ἐτέθη τὸ σῶμα αὐτοῦ. ὑποστρέψασαι δὲ, ἡτοίμασαν ἀρώματα καὶ μύρα. καὶ τὸ μὲν σάββατον ἡσύχασαν κατὰ τὴν ἐντολήν.

Τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων, ὄρθρου βαθέος ἦλθον ἐπὶ τὸ μνῆμα φέρουσαι ἃ ἡτοίμασαν ἀρώματα, καί τινες σὺν αὐταῖς. Εὗρον δὲ τὸν λίθον ἀποκεκυλισμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου, καὶ εἰσελθοῦσαι οὐχ εὗρον τὸ σῶμα τοῦ κυρίου ΙΗΣΟΥ. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαπορεῖσθαι αὐτὰς περὶ τούτου, καὶ ἰδοὺ δύο ἄνδρες ἐπέστησαν αὐταῖς, ἐν ἐσθήσεσιν ἀστραπτούσαις. Ἐκφόβων δὲ γενομένων αὐτῶν, καὶ κλινουσῶν τὸ πρόσωπον εἰς τὴν γῆν, εἶπον πρὸς αὐτάς. τί ζητεῖτε, τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν; οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλ' ἠγέρθη.

ait. Pater, in manus tuas cõmendo ſpiritum meum. Et hæc cum dixiſſet expirauit. Videns autem Centurio, quod factum fuerat, glorificauit deum dicẽs: Vere hic homo iuſtus erat. Et omnis turba eorum qui ſimul aderant ad ſpectaculum iſtud, & uidebãt quæ fiebãt percutientes pectora ſua reuertebantur. Stabant autem omnes noti eius a longe, & mulieres quæ ſecutæ eũ erant a Galilæa hæc uidentes. Et ecce uir nomine Ioſeph, decurio qui erat uir bonus & iuſtus, hic nõ cõſenſerat conſilio & actib⁹ eoꝝ, oriũdus ab Arimathæa ciuitate Iudæorũ, qui expectabat & ipſe regnum dei. Hic acceſſit ad Pilatum & petijt corpus Ieſu, & depoſitum inuoluit in ſindone, & poſuit illud in monumento exciſo, in quo nondũ quiſq̃ poſitus fuerat. Et dies erat paraſceue & ſabbatum illuceſcebat. Subſecutæ autem mulieres quæ cum eo uenerant de Galilæa uiderunt monumentum, & quemadmodum poſitum erat corpus eiꝰ, Reuertẽtes aũt parauerũt aromata & unguenta, & ſabbato quidem quieuerunt ſecundum mandatum.

Vna autem ſabbati profundo crepuſculo uenerunt ad monumentum portãtes q̃ parauerãt aromata, & nónullæ cum illis, & inuenerunt lapidem reuolutum a monumento, & ingreſſæ non inueuerunt corpus domini Ieſu. Et factum eſt dum mente conſternatæ eſſent de iſto, ecce duo uiri ſteterunt ſecus illas in ueſtibus fulgentibus. Cum timerent autem & declinarent uultum in terram, dixerunt ad illas. Quid quæritis, uiuẽtẽ cũ mortuis? Nõ eſt hic, ſed XXIII

ſurrexit

ἠγέρθη. μνήσθητε ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν, ἔτι ὢν ἐν τῇ γαλιλαίᾳ λέγων. τι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι. καὶ ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων αὐτοῦ, καὶ ὑποστρέψασαι ἀπὸ τοῦ μνημείου, ἀπήγγειλαν πάντα ταῦτα τοῖς ἕνδεκα, καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς. ἦν δὲ ἡ μαγδαληνὴ μαρία, καὶ ἰωάννα, καὶ μαρία ἰακώβου, καὶ αἱ λοιπὶ σὺν αὐταῖς, αἳ ἔλεγον πρὸς τοὺς ἀποστόλους ταῦτα. καὶ ἐφάνησαν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ λῆρος τὰ ῥήματα αὐτῶν, καὶ ἠπίστουν αὐταῖς. ὁ δὲ πέτρος ἀναστὰς ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ παρακύψας, βλέπει τὰ ὀθόνια κείμενα μόνα, καὶ ἀπῆλθεν πρὸς ἑαυτὸν θαυμάζων τὸ γεγονός. καὶ ἰδοὺ δύο ἐξ αὐτῶν ἦσαν πορευόμενοι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ εἰς κώμην ἀπέχουσαν σταδίους ἑξήκοντα ἀπὸ ἰερουσαλήμ, ᾗ ὄνομα ἐμμαούς, καὶ αὐτοὶ ὡμίλουν πρὸς ἀλλήλους περὶ πάντων τῶν συμβεβηκότων τούτων. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ὁμιλεῖν αὐτοὺς καὶ συζητεῖν, καὶ αὐτὸς ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐγγίσας συνεπορεύετο αὐτοῖς. οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐκρατοῦντο τοῦ μὴ ἐπιγνῶναι αὐτόν. εἶπεν δὲ πρὸς αὐτούς. τίνες οἱ λόγοι οὗτοι, οὓς ἀντιβάλλετε πρὸς ἀλλήλους περιπατοῦντες, καὶ ἐστὲ σκυθρωποί; ἀποκριθεὶς δὲ εἷς, ᾧ ὄνομα κλεόπας, εἶπεν πρὸς αὐτόν. σὺ μόνος παροικεῖς ἰερουσαλήμ, καὶ οὐκ ἔγνως τὰ γενόμενα ἐν αὐτῇ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις; καὶ εἶπεν αὐτοῖς. ποῖα; οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ. τὰ περὶ ΙΗΣΟΥ τοῦ ναζωραίου, ὃς ἐγένετο ἀνὴρ προφήτης, δυνατὸς ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ, ἐναντίον τοῦ θεοῦ, καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ, ὅπως τε παρέδωκαν αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ ἄρχοντες ἡμῶν εἰς κρίμα θανάτου, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν. ἡμεῖς δὲ ἠλπίζομεν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι τὸν ἰσραήλ.

ἀλλὰ γε

surrexit. Recordamini qualiter locutus est uobis, cū adhuc in Galilæa esset dicens. Quod oportuerit filiū hoīs tradi in manus hominū peccatorū, & crucifigi, & die tertia resurgere. Et recordatæ sunt uerborꝫ eius, & regressæ a monumento nunciauerūt hæc omnia illis undecim, & cæteris omnibus. Erat autē Maria magdalene & Ioanna & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cū eis erant, quæ dicebāt ad apostolos hæc. Et uisa sunt ante illos ceu deliramentū uerba illarum, & non crediderūt illis. Petrus aūt surgens cucurrit ad monumentū, & prospiciens uidit linteamina sola posita, & abiit apud semetipsum mirās quod acciderat. Et ecce duo ex illis ibāt eodē die in castellū quod aberat spatio stadiorum sexaginta ab Hierusalem noie Emaus, & ipsi cōfabulabantur inter se, de his oībus quæ acciderāt. Et factum est dū confabularentꝰ & secū ꝗrerent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis. Cæteræ oculi illorum tenebantur, ne eum agnoscerent. Et ait ad illos. Qui sunt hi sermones quos cōfertis inter uos ambulantes, & estis tristes? Et respondens unus cui nomen Cleopas, dixit ei. Tu solus peregrinus es in Hierusalem, & non cognouisti quæ facta sunt in illa his diebus? Quibus ille dixit. Quæ? Et dixerunt. De Iesu Nazareno, qui fuit uir propheta, potens in opere & sermone, coram deo & toto populo. Et quomodo eum tradiderunt summi Sacerdotes, & Principes nostri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum. Nos aūt sperabamus, eū esse illū qui redēpturus esset Israel.

Et nunc

ἀλλ᾽ ἄγε σὺν πᾶσιν τούτοις τρίτην ταύτην
ἡμέραν ἄγει σήμερον ἀφ᾽ οὗ ταῦτα ἐγένον-
το. ἀλλὰ καὶ γυναῖκες τινὲς ἐξ ἡμῶν ἐξέσ-
τησαν ἡμᾶς, γενόμεναι ὄρθριαι ἐπὶ τὸ μνη-
μεῖον. καὶ μὴ εὑροῦσαι τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἦλ-
θον λέγουσαι, καὶ ὀπτασίαν ἀγγέλων ἑωρα-
κέναι, οἳ λέγουσιν αὐτὸν ζῆν. καὶ ἀπῆλθόν
τινες τῶν σὺν ἡμῖν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ εὗ-
ρον οὕτως, καθὼς καὶ αἱ γυναῖκες εἶπον, αὐτὸν
δὲ οὐκ εἶδον. καὶ αὐτὸς εἶπεν πρὸς αὐτούς, ὦ ἀν-
όητοι καὶ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστεύειν ἐπὶ
πᾶσιν, οἷς ἐλάλησαν οἱ προφῆται. οὐχὶ ταῦ-
τα ἔδει παθεῖν τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ, καὶ εἰσελθεῖν εἰς
τὴν δόξαν αὐτοῦ; καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ μωσέως
καὶ ἀπὸ πάντων τῶν προφητῶν, διηρμήνευεν
αὐτοῖς ἐν πάσαις ταῖς γραφαῖς τὰ περὶ ἑαυ-
τοῦ. καὶ ἤγγισαν εἰς τὴν κώμην οὗ ἐπορεύον-
το, καὶ αὐτὸς προσεποιεῖτο πορρώτερον πορεύ
εσθαι. καὶ παρεβιάσαντο αὐτὸν λέγοντες, μεῖ
νον μεθ᾽ ἡμῶν, ὅτι πρὸς ἑσπέραν ἐστίν, καὶ κέ-
κλικεν ἡ ἡμέρα. καὶ εἰσῆλθεν τοῦ μεῖναι σὺν
αὐτοῖς, καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κατακλιθῆναι αὐ
τὸν μετ᾽ αὐτῶν λαβὼν τὸν ἄρτον εὐλόγησεν
καὶ κλάσας, ἐπεδίδου αὐτοῖς. αὐτῶν δὲ δι-
ηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἐπέγνωσαν αὐ
τόν. καὶ αὐτὸς ἄφαντος ἐγένετο ἀπ᾽ αὐτῶν.
καὶ εἶπον πρὸς ἀλλήλους, οὐχὶ ἡ καρδία ἡ-
μῶν καιομένη ἦν ἐν ἡμῖν, ὡς ἐλάλει ἡμῖν
ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς διήνοιγεν ἡμῖν τὰς γρα
φάς; καὶ ἀναστάντες αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, ὑπέστρεψαν
εἰς ἰερουσαλήμ, καὶ εὗρον συνηθροισμένους τοὺς
ἕνδεκα, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς λέγοντας, ὅτι ἠγέρ
θη ὁ κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη σίμωνι. καὶ αὐτοὶ
ἐξηγοῦντο τὰ ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς ἐγνώσθη αὐ
τοῖς ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου. ταῦτα δὲ αὐτῶν
λαλούντων, αὐτὸς ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἔστη ἐν μέσῳ αὐ
τῶν, καὶ λέγει αὐτοῖς, εἰρήνη ὑμῖν. πτοηθέν-
τες δὲ καὶ ἔμφοβοι γενόμενοι ἐδόκουν
πνεῦμα θεωρεῖν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς.

τί τετα-

Et nũc ſuper hæc omnia terti⁹ dies eſt hodie, ꝙ hæc facta ſunt. Sed & mulieres quædam ex noſtris terruerunt nos, quæ ante lucẽ fuerunt ad monumentũ & nõ inuento corpore eius, uenerũt dicentes, ſe etiam uiſionem angelorũ uidiſſe, qui dicunt eum uiuere. Et abierũt quidam ex noſtris ad monumentũ, & ita inuenerunt ſicut mulieres dixerunt, ipſum uero non inuenerunt. Et ipſe dixit ad eos. O ſtulti & tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti ſunt ꝓphetæ. Nõne hæc oportuit pati Chriſtum, & intrare in gloriam ſuam? Et incipiens a Moſe & omnibus prophetis, interꝓtabatur illis in omnibus ſcripturis quæ de ipſo erant. Et appropinquauerunt caſtello quo ibant, & ipſe ꝓſefebat ſe lõgius ire. Et coegerunt illũ dicẽtes. Mane nobiſcũ, qm̃ adueſpaſcit, & inclinat⁹ ẽ dies, & itrauit ut maneret cũ illis. Et factũ eſt dũ recũberet cũ eis, accepit panem & benedixit ac fregit, & porrigebat illis. Et aperti ſũt oculi eorꝝ, & cognouerunt eum, & ipſe euanuit ex oculis eorꝝ. Et dixerunt inter ſe. Nõne cor noſtrũ ardens erat in nobis, dũ loq̃retur nobis in uia, & aperiret nobis ſcripturas? Et ſurgentes eadem hora regreſſi ſunt in Hieruſalem & inuenerũt congregatos undecim, & eos qui cum illis erant dicentes. Surrexit dominus uere, & apparuit Simoni. Et ipſi narrabant quæ geſta erant in uia, & quomodo cognitus fuiſſet ſibi in fractione panis. Dum autem hæc loquuntur, ſtetit Ieſus in medio eorum & dixit. Pax uobis. Cõturbati uero & conterriti, exiſtimabant ſe ſpiritũ uidere. Et dixit eis

Quid

τί τεταραγμένοι ἐστέ, καὶ διὰ τί διαλογισμοὶ
ἀναβαίνουσιν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; ἴδετε
τὰς χεῖράς μου καὶ τοὺς πόδας μου, ὅτι αὐτὸς
ἐγώ εἰμι. ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦ
μα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεω-
ρεῖτε ἔχοντα. καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐπέδειξεν αὐ-
τοῖς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας. ἔτι δὲ ἀπι
στούντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς καὶ θαυμαζόν-
των, εἶπεν αὐτοῖς, ἔχετέ τι βρώσιμον ἐνθάδε; οἱ δὲ ἐπέδωκαν αὐτῷ ἰχθύος ὀπτοῦ μέ/
ρος, καὶ ἀπὸ μελισσίου κηρίου. καὶ λαβὼν
ἐνώπιον αὐτῶν ἔφαγεν. εἶπεν δὲ αὐτοῖς, οὗτοι
οἱ λόγοι οὓς ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς ἔτι ὢν σὺν
ὑμῖν, ὅτι δεῖ πληρωθῆναι πάντα τὰ γεγραμ
μένα ἐν τῷ νόμῳ μωσέως καὶ προφήταις καὶ
ψαλμοῖς περὶ ἐμοῦ. τότε διήνοιξεν αὐτῶν τὸν
νοῦν τοῦ συνιέναι τὰς γραφάς, καὶ εἶπεν αὐ
τοῖς, ὅτι οὕτως γέγραπται, καὶ οὕτως ἔδει
παθεῖν τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ, καὶ ἀναστῆναι ἐκ νε/
κρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ κηρυχθῆναι ἐπὶ τῷ
ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρ
τιῶν εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ἀρξάμενον ἀπὸ ἱε-
ρουσαλήμ. ὑμεῖς δὲ ἐστε μάρτυρες τούτων.
καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ
πατρός μου ἐφ' ὑμᾶς, ὑμεῖς δὲ καθίσατε ἐν
τῇ πόλει ἱερουσαλήμ, ἕως οὗ ἐνδύσησθε δύνα
μιν ἐξ ὕψους, ἐξήγαγεν δὲ αὐτοὺς ἔξω ἕως
εἰς βηθανίαν, καὶ ἐπάρας τὰς χεῖρας αὐτοῦ εὐ-
λόγησεν αὐτούς. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εὐλογεῖν
αὐτὸν αὐτούς, διέστη ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἀνεφέρετο
εἰς τὸν οὐρανόν. καὶ αὐτοὶ προσκυνήσαντες αὐ
τῷ, ὑπέστρεψαν εἰς ἱερουσαλὴμ μετὰ χαρᾶς
μεγάλης, καὶ ἦσαν διαπαντὸς ἐν τῷ
ἱερῷ, αἰνοῦντες καὶ εὐλογοῦντες
τὸν θεόν. Αμήν.

ΤΕΛΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ
ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ.

Quid turbati eſtis, & cogitatiões aſcen
dunt in corda ueſtra? Videte manus
meas & pedes, qa ego ipſe ſum. Palpa
te & uidete, quia ſpiritus carnem & oſ/
ſa non habet, ſicut me uidetis habere.
Et cum hæc dixiſſet, oſtendit eis ma-
nus & pedes. Adhuc autem illis nō cre
dentibus p̄ gaudio & mirātibus dixit.
Habetis hic aliquid, quod manducet?
At illi obtulerunt ei partem piſcis aſſi,
& fauum mellis. Et accepit, & in conſpe
ctu illorꝝ comedit. Et dixit ad eos. Hæc
ſunt uerba quæ locutus ſum ad uos cū
adhuc eſſem uobiſcum, quoniā neceſſe
eſt impleri omnia quæ ſcripta ſunt in
lege Moſi & pphetis & pſalmis de me.
Tunc aperuit illorum mentem, ut in-
telligerent ſcripturas, & dixit eis.
Sic ſcriptum eſt, & ſic oportebat Chri
ſtum pati, & reſurgere a mortuis ter/
tio die, & prædicare in nomine eius
pœnitentiam & remiſſionem peccato-
rum in omnes gentes, initio facto ab
Hieruſalem. Vos autem eſtis teſtes ho
rum. Et ecce ego mitto promiſſum pa/
tris mei in uos, uos autem ſedete in ciui
tate Hieruſalem, quoaduſqꝫ induami-
ni uirtute ex alto. Eduxit autem eos fo
ras uſqꝫ in Bethaniam, & eleuatis ma-
nibus ſuis benedixit eis. Et factum eſt
dum benediceret illis receſſit ab eis, &
ferebatur in cœlum. Et ipſi adorato eo
regreſſi ſunt in Hieruſalem cum gau-
dio magno, & erant ſemper in templo
laudantes & benedicentes deū. Amen.

Euangelij ſecundum
Lucam finis.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ.

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὃ γέγονεν. ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης, οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ἵνα πάντες πιστεύσωσιν δι' αὐτοῦ, οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον, ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν. Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ καὶ κέκραγεν λέγων, οὗτος ἦν ὃν εἶπον ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν.

EVANGELIVM SECVNDVM IOANNEM.

IN principio erat uerbum, & uerbum erat apud deũ, & deus erat uerbum. Hoc erat in principio apud deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est. In ipso uita erat, & uita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Fuit homo missus a deo, cui nomen erat Ioannes. Hic uenit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut oẽs crederent per illũ. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lux uera, quæ illuminat oẽm hominem uenientem in hunc mundũ. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eũ nõ cognouit. In propria uenit, & sui eum nõ receperũt. Quotquot aũt receperunt eũ, dedit eis potestatẽ filios dei fieri his qui credũt in nomine eius. Qui non ex sanguinibus, neq; ex uoluntate carnis, neq; ex uoluntate uiri, sed ex deo nati sunt. Et uerbum caro factũ est, & habitauit in nobis, & uidimus gloriã eius gloriã uelut unigeniti a patre, plenum gratiæ & ueritatis. Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamauit dicẽs, Hic erat de quo dicebã, qui post me uenturus est, prior me cœpit esse, quia prior me erat.

ρ. καὶ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάν
τες ἐλάβομεν, καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος, ὅτι
ὁ νόμος διὰ μωσέως ἐδόθη. ἡ χάρις καὶ ἡ ἀ/
λήθεια διὰ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ἐγένετο. θεὸν
οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε. ὁ μονογενὴς υἱὸς, ὁ ὢν
εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς ἐκεῖνος ἐξηγή/
σατο. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ ἰωάννου, ὅ
τι ἀπέστειλαν οἱ ἰουδαῖοι ἐξ ἱεροσολύμων
ἱερεῖς καὶ λευίτας, ἵνα ἐρωτήσωσιν αὐτὸν. σὺ
τίς εἶ. καὶ ὡμολόγησεν καὶ οὐκ ἠρνήσατο.
καὶ ὡμολόγησεν, ὅτι οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ ΧΡΙ/
ΣΤΟΣ. καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν. τί οὖν, ἠλίας εἶ
σὺ; καὶ λέγει. οὐκ εἰμί. ὁ προφήτης εἶ σύ; καὶ
ἀπεκρίθη. οὔ. εἶπον οὖν αὐτῷ. τίς εἶ, ἵνα ἀ
πόκρισιν δῶμεν τοῖς πέμψασιν ἡμᾶς. τί λέ
γεις περὶ σεαυτοῦ; ἔφη, ἐγὼ φωνὴ βοῶντος
ἐν ἐρήμῳ, εὐθύνατε τὴν ὁδὸν κυρίου, καθὼς εἶ
πεν ἡσαΐας ὁ προφήτης. καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι
ἦσαν ἐκ τῶν φαρισαίων, καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν
καὶ εἶπον αὐτῷ. τί οὖν βαπτίζεις εἰ σὺ οὐκ εἶ
ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ, οὔτε ἠλίας, οὔτε προφήτης; ἀπε
κρίθη αὐτοῖς ὁ ἰωάννης λέγων. ἐγὼ βαπτί/
ζω ἐν ὕδατι, μέσος δὲ ὑμῶν ἕστηκεν ὃν ὑμεῖς
οὐκ οἴδατε, αὐτός ἐστιν ὁ ὀπίσω μου ἐρχό/
μενος, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, οὗ ἐγὼ
οὐκ εἰμὶ ἄξιος, ἵνα λύσω αὐτοῦ τὸν ἱμάν
τα τοῦ ὑποδήματος. ταῦτα ἐν βηθαβαρᾷ
ἐγένετο πέραν τοῦ ἰορδάνου ὅπου ἦν ἰωάν/
νης βαπτίζων. τῇ ἐπαύριον βλέπει
ὁ ἰωάννης τὸν ΙΗΣΟΥΝ ἐρχόμενον πρὸς
αὐτὸν, καὶ λέγει. ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὁ
αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. οὗτός ἐ/
στιν περὶ οὗ ἐγὼ εἶπον. ὀπίσω μου ἔρχε
ται ἀνὴρ ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός
μου ἦν. κἀγὼ οὐκ ἤδειν αὐτὸν, ἀλλ ἵνα
φανερωθῇ τῷ ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο ἦλθον
ἐγὼ ἐν τῷ ὕδατι βαπτίζων. καὶ ἐμαρτύ/
ρησεν ἰωάννης λέγων, ὅτι τεθέαμαι τὸ πνεῦ
μα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερὰν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔ
μεινεν ἐπ᾽ αὐ

erat. Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia, quia lex per Moſen data eſt, gratia & ueritas per Ieſum Chriſtū facta eſt. Deum nemo uidit unq̄. Vnigenit⁹ filius qui eſt in ſinu patris, ipſe enarrauit. Et hoc eſt teſtimonium Ioannis, quando miſerunt Iudæi ab Hieroſolymis ſacerdotes & leuitas, ut interrogarent eum. Tu quis es? Et confeſſus eſt, & nō negauit. Et confeſſus eſt, non ſum ego Chriſtus. Et interrogauerunt eū. Quid ergo? Helias es tu? Et dixit. Nō ſum. Propheta es tu? Et reſpondit. Nō. Dixerunt ergo ei. Quis es, ut reſponſum demus his qui miſerunt nos? Quid dicis de teipſo? Ait. Ego uox clamantis in deſerto, dirigite uiam dñi, ſicut dixit Eſaias propheta. Et qui miſſi fuerant, erant ex phariſæis. Et interrogauerunt eū, & dixerunt ei. Quid ergo baptizas, ſi tu non es Chriſtus, neq; Helias, neq; ppheta? Reſpondit eis Ioannes dicēs, Ego baptizo in aqua, medius autē ueſtrum ſtetit quē uos neſcitis, Ipſe eſt q poſt me uenturus eſt, qui ante me factus eſt, cuius ego nō ſum dignus ut ſoluam eius cortigiam calciamēti. Hæc in Bethabara facta ſūt trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizās. Poſtero die uidet Ioannes Ieſum uenientē ad ſe, & ait. Ecce agnus dei, qui tollit peccatum mundi. Hic eſt de quo dicebā. Poſt me uenit uir qui ante me factus eſt, qa prior me erat, & ego neſciebam eū. Sed ut manifeſtetur Iſraeli, ppterea ueni ego in aqua baptizās. Et teſtimoniū perhibuit Ioannes dicēs. Vidi ſpiritū deſcendētem quaſi columbā de cœlo, & manſit ſuper

νεν ἐπ' αὐτὸν. κἀγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτὸν, ἀλλὰ
πέμψας με βαπτίζειν ἐν τῷ ὕδατι, ἐκεῖνός μοι
εἶπεν, ἐφ' ὃν ἂν, ἴδης τὸ πνεῦμα καταβαῖ-
νον καὶ μένον ἐπ' αὐτὸν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτί-
ζων ἐν πνεύματι ἁγίῳ. κἀγὼ ἑώρακα καὶ
μεμαρτύρηκα, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἡὸς τοῦ θεοῦ.
τῇ ἐπαύριον πάλιν εἱστήκει ὁ ἰωάννης, καὶ
ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο, καὶ ἐμβλέψας τῷ
ΙΗΣΟΥ περιπατοῦντι λέγει. ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ
θεοῦ. καὶ ἤκουσαν αὐτοῦ οἱ δύο μαθηταὶ λα-
λοῦντος, καὶ ἠκολούθησαν τῷ ΙΗΣΟΥ. στρα-
φεὶς δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ καὶ θεασάμενος αὐτοὺς
ἀκολουθοῦντας, λέγει αὐτοῖς. τί ζητεῖτε;
οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ. ῥαββεὶ ὃ λέγεται ἑρμη-
νευόμενον διδάσκαλε, ποῦ μένεις; λέγει αὐ-
τοῖς, ἔρχεσθε καὶ ἴδετε. ἦλθον καὶ εἶδον ποῦ μένει
καὶ παρ' αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν ἐκείνην.
ὥρα δὲ ἦν ὡς δεκάτη. ἦν ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς
σίμωνος πέτρου, εἷς ἐκ τῶν δύο τῶν ἀκουσάν-
των παρὰ ἰωάννου καὶ ἀκολουθησάντων αὐ-
τῷ. εὑρίσκει οὗτος πρῶτος τὸν ἀδελφὸν τὸν
ἴδιον σίμωνα, καὶ λέγει αὐτῷ, εὑρίκαμεν τὸν
μεσίαν, ὃ ἐστιν μεθερμηνευόμενον ΧΡΙΣΤΟΣ.
καὶ ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸν ΙΗΣΟΥΝ. ἐμβλέψας αὐ-
τῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, εἶπεν, σὺ εἶ σίμων ὁ ἡὸς ἰωνᾶ,
σὺ κληθήσῃ κηφᾶς, ὁ ἑρμηνεύεται πέτρος.
τῇ ἐπαύριον ἠθέλησεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐξελθεῖν εἰς
τὴν γαλιλαίαν, καὶ εὑρίσκει φίλιππον, καὶ λέ-
γει αὐτῷ. ἀκολούθει μοι. ἦν δὲ ὁ φίλιππος
ἀπὸ βηθσαϊδὰ ἐκ τῆς πόλεως ἀνδρέου καὶ
πέτρου. εὑρίσκει φίλιππος τὸν ναθαμα-
ὴλ, καὶ λέγει αὐτῷ, ὃν ἔγραψεν μωσῆς ἐν
τῷ νόμῳ, καὶ οἱ προφῆται, εὑρίκαμεν ΙΗΣΟΥΝ
τὸν ἡὸν τοῦ ἰωσὴφ τὸν ἀπὸ ναζαρὲθ, καὶ εἶπεν
αὐτῷ ναθαναὴλ. ἐκ ναζαρὲθ δύναταί τι
ἀγαθὸν εἶναι. λέγει αὐτῷ φίλιππος. ἔρ-
χου καὶ ἴδε. εἶδεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ τὸν ναθαναὴλ ἐρ-
χόμενον πρὸς αὐτὸν, καὶ λέγει περὶ αὐτοῦ, ἴδε ἀληθῶς
ἰσραηλίτης, ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστιν, λέγει αὐτῷ να-
θαναὴλ

sit super eũ, & ego nesciebam eũ, sed q̃
misit me ut baptizarem in aqua, ille mi-
hi dixit. Super quẽ uideris spiritũ de-
scendentem & manentẽ super eum, hic
est q baptizat in spiritu sancto. Et ego
uidi & testimoniũ perhibuit quod hic
est filius dei. Postero die iterũ stabat
Ioannes & ex discipulis eius duo. Et in-
tuitus Iesum ambulãtẽ dicit. Ecce agn⁹
dei. Et audierunt eum duo discipuli lo-
quentem, & secuti sunt Iesum. Conuer-
sus aũt Iesus & uidens eos sequẽtes se,
dicit eis. Quid quæritis? Qui dixerunt
ei. Rabbi, quod dicitur interpretatum
magister, ubi habitas? Dicit eis. Venite
& uidete. Venerunt & uiderũt ubi ma-
neret, & apud eum manserunt die il-
lo. Hora autem erat fere decima. Erat
Andreas frater Simonis Petri, unus ex
duobus qui audierãt a Ioanne, & secu-
ti fuerant eum, Reperit hic prior fratrẽ
suũ Simonẽ, & dicit ei. Inuenimus mes-
siam, quod est interp̃tatum Christus.
Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus
eum Iesus dixit. Tu es Simon filius Io-
anna, tu uocaberis cephas, quod inter-
pretatur Petrus. Postero die uoluit Ie-
sus exire in galilæam, & reperit Philip-
pum, & dicit ei. Sequere me. Erat autẽ
Philipp⁹ a Bethsaida ciuitate Andreæ
& Petri. Reperit Philippus Nathana-
hel, & dicit ei. De quo scripsit Moses
in lege & prophetæ, inuenimus Iesum
filiũ Ioseph naçarenum, & dixit ei Na-
thanahel. A Nazareth potest aliquid
boni esse. Dicit ei Philippus. Veni &
uide. Vidit Iesus Nathanahel uenien-
tem ad se, & dicit de eo. Ecce uere Israe-
lita, in quo dolus non est. Dicit ei Na-
thanahel.

θαναὴλ. πόθεν με γινώσκεις. ἀπεκρίθη ὁ ΙΗ/ ΣΟΥΣ, καὶ εἶπεν αὐτῷ. πρὸ τοῦ σε φίλιππον φωνῆσαι ὄντα ὑπὸ τὴν συκῆν εἶδόν σε. ἀπεκρίθη ναθαναὴλ, καὶ λέγει αὐτῷ. ῥαββεί, σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ ἰσραὴλ. ἀπεκρίθη ΙΗΣΟΥΣ καὶ εἶπεν αὐτῷ, ὅτι εἶπόν σοι εἶδόν σε ὑποκάτω τῆς συκῆς, πιστεύεις, μείζω τούτων ὄψῃ. καὶ λέγει αὐτῷ. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν. ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγότα. καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ, γάμος ἐγένετο ἐν κανᾷ τῆς γαλιλαίας. καὶ ἦν ἡ μήτηρ τοῦ ΙΗΣΟΥ ἐκεῖ. ἐκλήθη δὲ καὶ ὁ ΙΗΣΟΥΣ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸν γάμον. καὶ ὑστερήσαντος οἴνου, λέγει ἡ μήτηρ τοῦ ΙΗΣΟΥ πρὸς αὐτόν. οἶνον οὐκ ἔχουσιν. λέγει αὐτῇ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, τί ἐμοὶ καὶ σοί, γύναι, οὔπω ἥκει ἡ ὥρα μου. λέγει ἡ μήτηρ αὐτοῦ τοῖς διακόνοις, ὅτι ἂν λέγῃ ὑμῖν ποιήσατε. ἦσαν δὲ ἐκεῖ ὑδρίαι λίθιναι ἕξ κείμεναι κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν ἰουδαίων, χωροῦσαι ἀνὰ μετρητὰς δύο, ἢ τρεῖς. λέγει αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. γεμίσατε τὰς ὑδρίας ὕδατος. καὶ ἐγέμισαν αὐτὰς ἕως ἄνω, καὶ λέγει αὐτοῖς. ἀντλήσατε νῦν καὶ φέρετε τῷ ἀρχιτρικλίνῳ. καὶ ἤνεγκαν. ὡς δὲ ἐγεύσατο ὁ ἀρχιτρίκλινος τὸ ὕδωρ οἶνον γεγενημένον. καὶ οὐκ ἤδει πόθεν ἐστίν. οἱ δὲ διάκονοι ἤδεισαν οἱ ἠντληκότες τὸ ὕδωρ, φωνεῖ τὸν νυμφίον ὁ ἀρχιτρίκλινος καὶ λέγει αὐτῷ. πᾶς ἄνθρωπος πρῶτον τὸν καλὸν οἶνον τίθησιν καὶ ὅταν μεθυσθῶσιν, τότε τὸν ἐλάσσω. σὺ τετήρηκας τὸν καλὸν οἶνον ἕως ἄρτι. ταύτην ἐποίησεν τὴν ἀρχὴν τῶν σημείων ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐν κανᾷ τῆς γαλιλαίας. καὶ ἐφανέρωσεν τὴν δόξαν αὐτοῦ. καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. μετὰ τοῦτο κατέβη εἰς καπερναοὺμ αὐτὸς καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ

thanahel. Vnde me noscis? Respondit Iesus, & dixit ei. Priusq; te Philippus uocaret cum esses sub ficu uidi te. Respondit Nathanahel, & ait. Rabbi, tu es filius dei, tu es rex Israel. Respondit Iesus & dixit ei. Quia dixi tibi uidi te sub ficu credis, maiora his uidebis. Et dicit ei. Amē amen dico uobis, posthac uidebitis cœlū apertum, & angelos dei ascendentes & descendentes super filium hominis.

Et die tertia nuptiæ factæ sunt in II Chana Galilææ, & erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem Iesus & discipuli eius ad nuptias. Et deficiente uino, dicit mater Iesu ad eum. Vinum non habent. Et dicit ei Iesus. Quid mihi tecū est mulier? Nondum uenit hora mea. Dicit mater eius ministris. Quodcūq; dixerit uobis facite. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem iudæorum, capientes singulæ metretas binas uel ternas. Dicit ei Iesus. Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas usq; ad summum. Et dicit eis Haurite nunc, & ferte architriclino. Et tulerunt. Vt autem gustauit architriclinus aquam uinū factum, & non sciebat unde esset, ministri autem sciebant qui hauserāt aquā, uocat sponsum architriclinus, & dicit ei. Omnis homo primum bonum uinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est. Tu seruasti bonum uinum usq; huc. Hoc fecit initium signorum Iesus in chana galilææ, & manifestauit gloriam suam, & credidérunt in eum discipuli eius. Post hæc descendit Capernaum ipse & mater

αὐτοῦ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ οἱ μαθη-
ταὶ αὐτοῦ, καὶ ἐκεῖ ἔμειναν οὐ πολλὰς ἡ-
μέρας. καὶ ἐγγὺς ἦν τὸ πάσχα τῶν Ἰου-
δαίων. καὶ ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ ΙΗ-
ΣΟΥΣ. καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πω-
λοῦντας τοὺς βόας καὶ πρόβατα καὶ πε-
ρισερὰς, καὶ τοὺς κερματιστὰς καθημέ-
νους. καὶ ποιήσας φραγέλιον ἐκ σχοινί-
ων πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ. τά τε
πρόβατα καὶ τοὺς βόας. καὶ τῶν κολ-
λυβιστῶν ἐξέχεε τὸ κέρμα. καὶ τὰς τρα-
πέζας ἀνέστρεψεν, καὶ τοῖς τὰς περιστερὰς
πωλοῦσιν εἶπεν, ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν
καὶ μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου οἶ-
κον ἐμπορίου. ἐμνήσθησαν δὲ οἱ μαθηταὶ
αὐτοῦ, ὅτι γεγραμμένον ἐστίν, ὁ ζῆλος
τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με. ἀπεκρίθησαν
οὖν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ εἶπον αὐτῷ, τί σημεῖ-
ον δεικνύεις ἡμῖν, ὅτι ταῦτα ποιεῖς; ἀπε-
κρίθη ὁ ΙΗΣΟΥΣ καὶ εἶπεν αὐτοῖς. λύσατε τὸν
ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν.
εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἔ-
τεσιν ᾠκοδομήθη ὁ ναὸς οὗτος, καὶ σὺ ἐν τρι-
σὶν ἡμέραις ἐγερεῖς αὐτόν; ἐκεῖνος δὲ ἔλεγεν
περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ. ὅτε οὖν
ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν, ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ
αὐτοῦ, ὅτι τοῦτο ἔλεγεν, καὶ ἐπίστευσαν τῇ γρα-
φῇ καὶ τῷ λόγῳ ᾧ εἶπεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ὡς δὲ
ἦν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν τῷ πάσχα ἐν τῇ ἑορ-
τῇ πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, θε-
ωροῦντες αὐτοῦ τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει. αὐτὸς δὲ
ὁ ΙΗΣΟΥΣ οὐκ ἐπίστευεν ἑαυτὸν αὐτοῖς, διὰ
τὸ αὐτὸν γινώσκειν πάντας, καὶ ὅτι οὐ χρείαν
εἶχεν, ἵνά τις μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ ἀνθρώπου.
αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκεν τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

ΗΝ δὲ ἄνθρωπος ἐκ τῶν φαρισαίων νικόδη-
μος ὄνομα ἄρχων τῶν Ἰουδαίων. οὗτος ἦλ-
θεν πρὸς τὸν ΙΗΣΟΥΝ νυκτός, καὶ εἶπεν αὐτῷ, ῥαβ-
βεί, οἴδαμεν, ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐλήλυθας διδά-
σκαλος

eius & fratres eius & discipuli eius, & ibi
manserunt non multis diebus. Et pro-
pe erat pasca iudæorum, & ascendit Ie-
sus Hierosolymam, & inuenit in tem-
plo uendentes oues & boues & colum-
bas, & nummularios sedentes. Et cum
fecisset flagellum de funiculis, omnes
eiecit de templo, oues & boues, & num
mulariorum effudit æs, & mensas sub-
uertit. Et his qui columbas uendebant
dixit. Auferte ista hinc, & nolite face-
re domum patris mei domum merca-
tus. Recordati sunt uero discipuli eius
quod scriptū est, zelus domus tuæ co-
medit me. Responderunt ergo iudæi,
& dixerunt ei. Quod signum ostendis
nobis, quia hæc facis? Respondit Iesus
& dixit eis. Soluite templum hoc, &
in tribus diebus excitabo illud. Dixe-
runt ergo iudæi. Quadraginta & sex
annis ædificatum est templum hoc, &
tu in tribus diebus excitabis illud? Ille
autē dicebat de templo corporis sui. Cū
ergo resurrexisset a mortuis, recordati
sunt discipuli eius quod hoc dixisset, &
crediderūt scripturæ & sermoni quem
dixerat Iesus. Cum autem esset Hiero-
solymis in pasca in die festo, multi cre
diderunt in nomine eius uidentes si-
gna eius quæ faciebat. Ipse autem Ie-
sus non credebat semetipsum eis, eo q
ipse nosset omnes, & quod opus non
haberet, ut quisquā testimonium per-
hiberet de homine. Ipse enim sciebat,
quid esset in homine.

Erat autem homo ex pharisæis Ni- III
codemus nomine, princeps iudæorum.
Hic uenit ad Iesum nocte, & dixit ei.
Rabbi, scimus quod a deo uenisti ma-
gister

σκαλος. οὐδεὶς δ' ταῦτα τὰ σημεῖα δύναται
ποιεῖμ, ἃ σὺ ποιεῖς, ἐὰμ μὴ ᾖ ὁ θεὸς μετ' αὐτ',
ἀπεκρίθη ὁ ΙΗΣΟΥΣ καὶ εἶπεμ αὐτῷ. ἀμὴν ἀ
μὴν λέγω σοι. ἐὰμ μή τις γεννηθῇ ἄνωθεμ
οὐ δύναται ἰδεῖμ τὴν βασιλείαμ τοῦ θεοῦ.
λέγει πρὸς αὐτὸμ ὁ νικόδημος. πῶς δύ/
ναται ἄνθρωπος γεννηθῆναι γέρωμ ὤμ; μὴ
δύναται εἰς τὴν κοιλίαμ τῆς μητρὸς αὐτοῦ
δεύτερομ εἰσελθεῖμ καὶ γεννηθῆναι; ἀπεκρί-
θη ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι. ἐὰμ μή
τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ
δύναται εἰσελθεῖμ εἰς τὴν βασιλείαν τ̄ θεοῦ.
τὸ γεγεννημένομ ἐκ τ̄ σαρκὸς, σάρξ ἐστιμ. καὶ
τὸ γεγεννημένομ ἐκ τοῦ πνεύματος, πνεῦμά
ἐστιμ. μὴ θαυμάσῃς, ὅτι εἶπόμ σοι, ὅτι δεῖ ὑ-
μᾶς γεννηθῆναι ἄνωθεμ. τὸ πνεῦμα ὅπου θέ-
λει πνεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις,
ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεμ ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπά
γει. οὕτως ἐστὶμ πᾶς, ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ
πνεύματος. ἀπεκρίθη νικόδημος καὶ εἶπεμ
αὐτῷ. πῶς δύναται ταῦτα γενέσθαι. ἀπεκρί/
θη ΙΗΣΟΥΣ καὶ εἶπεμ αὐτῷ. σὺ εἶ ὁ διδάσκα/
λος τ̄ ἰσραὴλ καὶ ταῦτα οὐ γινώσκεις; ἀμὴν
ἀμὴν λέγω σοι, ὅτι ὃ οἴδαμεμ λαλοῦμεμ, καὶ
ὃ ἑωράκαμεμ μαρτυροῦμεμ, καὶ τὴν μαρτυρίαν
ἡμῶμ, οὐ λαμβάνετε. εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπομ ὑ-
μῖμ, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε, πῶς ἐὰμ εἴπω τὰ ἐ-
πουράνια πιστεύσετε; καὶ οὐδεὶς ἀναβέβηκεμ
εἰς τὸμ οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τ̄ οὐρανοῦ καταβὰς
ὁ υἱὸς τ̄ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. καὶ καθὼς
μωσῆς ὕψωσεμ τὸμ ὄφιμ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψω
θῆναι δεῖ τὸμ υἱὸμ τ̄ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύ
ων εἰς αὐτὸμ μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ
ζωὴν αἰώνιον. οὕτως γὰρ ἠγάπησαμ ὁ θεὸς τὸμ
κόσμομ ὡς τὸμ υἱὸμ αὐτοῦ τὸμ μονογενῆ ἔδωκεμ, ἵνα πᾶς
ὁ πιστεύωμ εἰς αὐτὸμ, μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ
ζωὴν αἰώνιον. οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸμ υἱὸμ αὐτοῦ
εἰς τὸμ κόσμομ, ἵνα κρίνῃ τὸμ κόσμομ, ἀλλ' ἵνα
σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸμ οὐ κρίνεται
ὁ δὲ

giſter. Nemo enim poteſt hæc ſigna fa
cere quæ tu facis, niſi fuerit deus cū eo.
Reſpōdit Ieſus, & dixit ei. Amen amē
dico tibi, niſi quis renatus fuerit denuo
non poteſt uidere regnū dei. Dicit ad
eū Nicodemus. Quomodo poteſt ho,
mo naſci cum ſit ſenex? Nū poteſt ho-
mo in uentrē matris ſuæ iterato introi/
re & renaſci? Reſpondit Ieſus. Amen
amen dico tibi, niſi quis renatus fuerit
ex aqua & ſpiritu, non poteſt introi-
re in regnum dei. Quod natum eſt
ex carne, caro eſt, & quod natum eſt ex
ſpiritu, ſpiritus eſt. Nō mireris, quod di
xi tibi, oportet uos naſci denuo. Spiri-
tus ubi uult ſpirat, & uocem eius audis
ſed neſcis unde ueniat, & quo uadat.
Sic eſt omnis qui natus eſt ex ſpiritu.
Reſpōdit Nicodemus & dixit ei. Quo/
modo poſſunt hæc fieri? Reſpondit Ie
ſus, & dixit ei. Tu es ille magiſter Iſrael
& hæc ignoras? Amen amen dico tibi,
quod ſcimus loquimur, & quod uidi-
mus teſtamur, & teſtimonium noſtrū
non accipitis. Si terrena dixi uobis, &
non credidiſtis, quomodo ſi dixero uo
bis cœleſtia credetis? Et nemo aſcendit
in cœlū niſi qui deſcēdit de cœlo, filius
hominis qui eſt in cœlo. Et ſicut Moſes
exaltauit ſerpentem in deſerto, ita exal
tari oportet filiū hominis, ut omnis q
credit in ipſo non pereat, ſed habeat ui
tam æternā. Sic enim deus dilexit mū-
dum, ut filium ſuū unigenitum daret,
ut omnis qui credit in eum non pereat,
ſed habeat uitam æternā. Non em̄ mi/
ſit deus filium ſuū in mūdū ut iudicet
mundū, ſed ut ſaluetur mundus per ip/
ſum. Qui credit in eum, non iudicatur.
Qui autem

ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται. ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ. αὕτη δέ ἐστιν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος, ἢ τὸ φῶς. ἦν γὰρ πονηρὰ αὐτῶν τὰ ἔργα. πᾶς γὰρ ὁ φαῦλα πράσσων, μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ αὐτοῦ τὰ ἔργα. ὁ δὲ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν, ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς ἵνα φανερωθῇ αὐτοῦ τὰ ἔργα, ὅτι ἐν θεῷ ἐστιν εἰργασμένα, μετὰ ταῦτα ἦλθεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὴν ἰουδαίαν γῆν, καὶ ἐκεῖ διέτριβεν μετ' αὐτῶν καὶ ἐβάπτιζεν, ἦν δὲ καὶ ἰωάννης βαπτίζων ἐν αἰνὼν ἐγγὺς τοῦ σαλείμ. ὅτι ὕδατα πολλὰ ἦν ἐκεῖ. καὶ παρεγίνοντο καὶ ἐβαπτίζοντο. οὔπω γὰρ ἦν βεβλημένος εἰς τὴν φυλακὴν ὁ ἰωάννης. ἐγένετο οὖν ζήτησις ἐκ τῶν μαθητῶν ἰωάννου μετὰ ἰουδαίων περὶ καθαρισμοῦ. καὶ ἦλθον πρὸς τὸν ἰωάννην, καὶ εἶπον αὐτῷ. ῥαββεί, ὃς ἦν μετά σου πέραν τοῦ ἰορδάνου, ᾧ σὺ μεμαρτύρηκας, ἴδε οὗτος βαπτίζει καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτόν. ἀπεκρίθη ἰωάννης καὶ εἶπεν, οὐ δύναται ἄνθρωπος λαμβάνειν οὐδὲν, ἐὰν μὴ ᾖ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. αὐτοὶ ὑμεῖς μαρτυρεῖτε, ὅτι εἶπον, οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ, ἀλλ' ὅτι ἀπεσταλμένος εἰμὶ ἔμπροσθεν ἐκείνου. ὁ ἔχων τὴν νύμφην νυμφίος ἐστί. ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου ὁ ἑστηκὼς καὶ ἀκούων αὐτοῦ, χαρᾷ χαίρει διὰ τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου. αὕτη οὖν ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ πεπλήρωται. ἐκεῖνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι. ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν, ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἐστιν, καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ. ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν, καὶ ὃ ἑώρακεν καὶ ἤκουσεν, τοῦτο μαρτυρεῖ, καὶ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ οὐδεὶς λαμβάνει. ὁ λαβὼν αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν ἐσφράγισεν, ὅτι ὁ θεὸς ἀληθής ἐστιν. ὃν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς, τὰ ῥήματα τοῦ θεοῦ λαλεῖ.

Qui aũt non credit iam iudicatus est, qa nõ credidit in nomine unigeniti filij dei. Hoc est aũt iudiciũ, quod lux uenit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras cꝫ lucem. Erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui mala agit, odit lucẽ, & non uenit ad lucem ne arguantur opera eius. Qui aũt facit ueritatem uenit ad lucem, ut manifestẽtur opera eius, quod in deo sint facta. Post hæc uenit Iesus & discipuli eius in terram Iudæam, & illic morabat cum eis & baptizabat. Erat aũt & Ioannes baptizans in Aennõ iuxta Salim, quia aquæ multæ erãt illic, & ueniebãt & baptizabantur. Nondũ eñ cõiectus fuerat Ioannes in carcerẽ. Facta est aũt quæstio ex discipulis Ioannis cũ Iudæis de purificatione. Et uenerunt ad Ioannem & dixerunt ei. Rabbi, qui erat tecum trãs Iordanem, cui tu testimoniũ perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes ueniunt ad eum. Respõdit Ioannes & dixit. Non potest homo accipere quicq̃, nisi fuerit ei datũ de cœlo. Ipsi uos testimonium perhibetis, quod dixerim, non sum ego Christus, sed missus sum ante illum. Qui habet sponsam, sponsus est, amicus aũt sponsi q stat & audit eum, gaudio gaudet ꝓpter uocẽ sponsi. Hoc ergo gaudiũ meũ impletũ est. Illũ oportet crescere, me aũt minui. Qui desursũ uenit supra oẽs ẽ. Qui de terra est de terra est, & de terra loquit̃, q de cœlo uenit supra oẽs est, & quod uidit & audiuit hoc testatur, & testimonium eius nemo accipit. Qui accepit is eius testimoniũ obsignauit, qd deus uerax sit. Quẽ eñ misit de⁹, uerba dei loquitur

λαλεῖ. ὁ γὰρ ἐκ μέτρου δίδωσιν ὁ θεὸς τὸ πνεῦ
μα. ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱόν, καὶ πάντα δέδω
κεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱόν, ἔχει
ζωὴν αἰώνιον, ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ υἱῷ, οὐκ ὄψεται
ζωήν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν. ὡς οὖν
ἔγνω ὁ κύριος, ὅτι ἤκουσαν οἱ φαρισαῖοι, ὅτι
ΙΗΣΟΥΣ πλείονας μαθητὰς ποιεῖ καὶ βαπτί
ζει ἢ ἰωάννης, καίτοιγε ΙΗΣΟΥΣ αὐτὸς οὐκ ἐ/
βάπτιζεν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἀφῆκεν τὴν
ἰουδαίαν, καὶ ἀπῆλθεν πάλιν εἰς τὴν γαλιλαί
αν. ἔδει δὲ αὐτὸν διέρχεσθαι διὰ σα/
μαρείας. ἔρχεται οὖν εἰς πόλιν σαμα
ρείας λεγομένην συχὰρ πλησίον τοῦ χωρίου
ὃ, ἔδωκεν ἰακὼβ ἰωσὴφ τῷ υἱῷ αὐτοῦ. ἦν δὲ ἐκεῖ
πηγὴ τοῦ ἰακώβ. ὁ οὖν ΙΗΣΟΥΣ κεκοπιακὼς ἐκ
τῆς ὁδοιπορίας ἐκαθίζετο οὕτως ἐπὶ τῇ πηγῇ. ὥ
ρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη. ἔρχεται γυνὴ ἐκ τῆς σαμαρείας
ἀντλῆσαι ὕδωρ. λέγει αὐτῇ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, δός
μοι πιεῖν. οἱ γὰρ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπεληλύθεισαν
εἰς τὴν πόλιν, ἵνα τροφὰς ἀγοράσωσιν. λέ
γει οὖν αὐτῷ ἡ γυνὴ ἡ σαμαρῖτις. πῶς σὺ
ἰουδαῖος ὢν, παρ' ἐμοῦ πιεῖν αἰτεῖς οὔσης
γυναικὸς σαμαρίτιδος; οὐ γὰρ συγχρῶν
ται ἰουδαῖοι σαμαρίταις. ἀπεκρίθη ΙΗΣΟΥΣ
καὶ εἶπεν αὐτῇ, εἰ ἤδεις τὴν δωρεὰν τοῦ θεοῦ
καὶ τίς ἐστιν ὁ λέγων σοι δός μοι πιεῖν, σὺ
ἂν ἤτησας αὐτὸν, καὶ ἔδωκεν ἄν σοι ὕδωρ ζῶν.
λέγει αὐτῷ ἡ γυνή, κύριε, οὔτε ἄντλημα ἔ-
χεις, καὶ τὸ φρέαρ ἐστὶ βαθύ, πόθεν οὖν ἔχεις
τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν; μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς
ἡμῶν ἰακώβ; ὃς ἔδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ καὶ
αὐτὸς ἐξ αὐτοῦ ἔπιεν, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ καὶ
τὰ θρέμματα αὐτοῦ. ἀπεκρίθη ὁ ΙΗΣΟΥΣ
καὶ εἶπεν αὐτῇ. πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδα/
τος τούτου διψήσει πάλιν. ὃς δ' ἂν πίῃ
ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ
διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα. ἀλλὰ τὸ ὕδωρ ὃ δώσω
αὐτῷ γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου
εἰς ζωὴν αἰώνιον. λέγει πρὸς αὐτὸν ἡ γυνή.
κύριε

loquitur. Nō enim ad mensuram dat deus spm̃. Pater diligit filiū, & omnia dedit in manu eius. Qui credit in filiū, habet uitam æternam, qui aūt incredulus est filio, non uidebit uitam, sed ira dei manet super eum.

Vt ergo cognouit dominus, audisse pharisæos, q̃ Iesus plures discipulos faceret & baptizaret q̃ Ioānes, q̃ q̃ Iesꝰ ipse nō baptizaret sed discipli eius, reliquit Iudæam & abijt iterum in Galilæam. Oportebat aūt eum transire per mediam Samariā. Venit ergo in ciuitatem Samariæ quæ dicitur Sychar. iuxta p̃dium quod dedit Iacob Ioseph filio suo. Erat autē ibi fons Iacob. Iesus ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic super fontem. Hora erat ferme sexta. Venit mulier Samariā ut hauriret aquā. Dicit ei Iesus. Da mihi bibere. Nam discipuli eius abierant in ciuitatem ut cibos emerēt. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana. Quō tu iudæus cū sis, bibere a me poscis q̃ sū mulier Samaritana? Nō em̃ cōmertiū Iudæi cū samaritāis. Rñdit Iesus, & dixit ei. Si scires donū dei, & quis sit qui dicit tibi, da mihi bibere, tu petisses ab eo, & dedisset tibi aquam uiuā. Dicit ei mulier. Dñe, neq; quo haurias habes, & puteus altus est. Vnde ergo habes aquam illam uiuā? Nūm tu maior es patre nostro Iacob, q dedit nobis puteū, & ipse ex eo bibit, & filij eius & pecora eius? Rñdit Iesus & dixit ei. Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterū, Quisqs aūt biberit ex aq̃ quā ego dabo ei, nō sitiet in æternū, sed aq̃ quā ego dabo ei, fiet in eo fons aq̃ salientis in uitā æternā. Dicit ad eū mulier

IIII

Babent

κύριε, δός μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ ἔρχωμαι ἐνθάδε ἀντλεῖν. λέγει αὐτῇ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ὕπαγε φώνησον τὸν ἄνδρα σου καὶ ἐλθὲ ἐνθάδε. ἀπεκρίθη ἡ γυνὴ καὶ εἶπεν αὐτῷ. οὐκ ἔχω ἄνδρα. λέγει αὐτῇ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. καλῶς εἶπας ὅτι ἄνδρα οὐκ ἔχω, πέντε γὰρ ἄνδρας ἔσχες, καὶ νῦν ὃν ἔχεις οὐκ ἔστιν σου ὁ ἀνήρ, τοῦτο ἀληθὲς εἴρηκας. λέγει αὐτῷ ἡ γυνή. κύριε θεωρῶ ὅτι προφήτης εἶ σύ. οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν, καὶ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος ὅπου δεῖ προσκυνεῖν. λέγει αὐτῇ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. πίστευσόν μοι, ὅτι ἔρχεται ὥρα ὅτε οὔτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ, οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ πατρί. ὑμεῖς προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε, ἡμεῖς προσκυνοῦμεν ὃ οἴδαμεν, ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστίν, ἀλλ' ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσιν τῷ πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. καὶ γὰρ ὁ πατὴρ τοιούτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν. πνεῦμα ὁ θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. λέγει αὐτῷ ἡ γυνή. οἶδα ὅτι μεσίας ἔρχεται ὁ λεγόμενος ΧΡΙΣΤΟΣ, ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, ἀναγγελεῖ ἡμῖν ἅπαντα. λέγει αὐτῇ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἐγώ εἰμι ὁ λαλῶν σοι. καὶ ἐπὶ τούτῳ ἦλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ ἐθαύμασαν, ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει. οὐδεὶς μέντοι εἶπεν τί ζητεῖς ἢ τί λαλεῖς μετ' αὐτῆς; ἀφῆκεν οὖν τὴν ὑδρίαν αὐτῆς ἡ γυνὴ καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν πόλιν, καὶ λέγει τοῖς ἀνθρώποις. δεῦτε ἴδετε ἄνθρωπον, ὃς εἶπέν μοι πάντα ὅσα ἐποίησα. μήτι οὗτός ἐστιν ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ; ἐξῆλθον οὖν ἐκ τῆς πόλεως καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτόν. ἐν δὲ τῷ μεταξὺ ἠρώτων αὐτὸν οἱ μαθηταὶ λέγοντες, ῥαββεί φάγε. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. ἐγὼ βρῶσιν ἔχω φαγεῖν ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. ἔλεγον οὖν οἱ μαθηταὶ πρὸς ἀλλήλους. μή τις

Dñe da mihi hanc aquam ut non ſitiã, neq; ueniã huc haurire. Dicit ei Ieſus. Vade uoca uirũ tuũ, & ueni huc. Rñdit mulier & dixit ei. Non habeo uirũ. Dicit ei Ieſus. Bene dixiſti, nõ habeo uirum. Quinq; eñ uiros habuiſti, & nũc quem habes nõ eſt tuus uir. Hoc uere dixiſti. Dicit ei mulier. Dñe uideo qđ propheta es tu. Patres noſtri in monte hoc adorauerunt, & uos dicitis, quod Hieroſolymis eſt locus, ubi adorare oportet. Dicit ei Ieſus. Mulier crede mihi, uenit hora quãdo neq; in mõte hoc, neq; i Hieroſolymis adorabitis patrẽ. Vos adoratis quod neſcitis, nos adoramus quod ſcimus, quia ſalus ex Iudæis eſt. Sed uenit hora & nunc eſt, quando ueri adoratores adorabunt patrem in ſpiritu & ueritate. Nã & pater tales quærit qui adorent ſe. Spiritus eſt deus, & eos qui adorant eum in ſpiritu & ueritate oportet adorare. Dicit ei mulier. Scio quod Meſſias ueniet qui dicitur Chriſtus. Cum ergo uenerit, ille nobis nũciabit omnia. Dicit ei Ieſus, ego ſum qui loquor tibi. Et continuo uenerunt diſcipuli eius, & mirabantur quid cum muliere loqueretur. Nemo tamẽ dixit quid quæris, aut qd loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriam ſuam mulier, & abijt in ciuitatem, & dicit illis hominibus. Venite uidete hominem qui dixit mihi omnia quæcũq; feci. Nũqd hic eſt ille Chriſtus? Exierũt ergo de ciuitate & ueniebãt ad eũ. Interea rogabant eum diſcipuli, dicentes. Rabbi, manduca. Ille autem dixit eis. Ego cibum habeo mãducare quem uos neſcitis. Dicebant ergo diſcipuli inter ſe.

Num

μή τις ἤνεγκεν αὐτῷ φαγεῖν; λέγει αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἐμόν βρῶμά ἐστιν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον. οὐχ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἔτι τετράμηνός ἐστιν καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; ἰδοὺ λέγω ὑμῖν. ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν καὶ θεάσασθε τὰς χώρας, ὅτι λευκαί εἰσιν πρὸς θερισμόν ἤδη. καὶ ὁ θερίζων μισθὸν λαμβάνει, καὶ συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἵνα καὶ ὁ σπείρων ὁμοῦ χαίρῃ καὶ θερίζων, ἐν γὰρ τούτῳ ὁ λόγος ἐστὶν ὁ ἀληθινός ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ σπείρων καὶ ἄλλος ὁ θερίζων, ἐγὼ ἀπέστειλα ὑμᾶς θερίζειν, ὃ οὐχ ὑμεῖς κεκοπιάκατε. ἄλλοι κεκοπιάκασιν, καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε. ἐκ δὲ τῆς πόλεως ἐκείνης πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν τῶν σαμαρειτῶν διὰ τὸν λόγον τῆς γυναικὸς μαρτυρούσης, ὅτι εἶπέν μοι πάντα ὅσα ἐποίησα, ὡς οὖν ἦλθον πρὸς αὐτὸν οἱ σαμαρῖται ἠρώτων αὐτὸν μεῖναι παρ' αὐτοῖς, καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ δύο ἡμέρας, καὶ πολλῷ πλείους ἐπίστευσαν διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ. τῇ τε γυναικὶ ἔλεγον, ὅτι οὐκέτι διὰ τὴν σὴν λαλιὰν πιστεύομεν. αὐτοὶ γὰρ ἀκηκόαμεν καὶ οἴδαμεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ. μετὰ δὲ τὰς δύο ἡμέρας ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν γαλιλαίαν, αὐτὸς γὰρ ΙΗΣΟΥΣ ἐμαρτύρησεν, ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει. ὅτε οὖν ἦλθεν εἰς τὴν γαλιλαίαν ἐδέξαντο αὐτὸν οἱ γαλιλαῖοι πάντα ἑωρακότες ἃ ἐποίησεν ἐν ἱεροσολύμοις ἐν τῇ ἑορτῇ. καὶ αὐτοὶ γὰρ ἦλθον εἰς τὴν ἑορτήν. ἦλθεν οὖν ὁ ΙΗΣΟΥΣ πάλιν εἰς τὴν κανᾶ τῆς γαλιλαίας ὅπου ἐποίησεν τὸ ὕδωρ οἶνον. καὶ ἦν τις βασιλικὸς οὗ ὁ υἱὸς ἠσθένει ἐν καπερναούμ. οὗτος ἀκούσας, ὅτι ΙΗΣΟΥΣ ἥκει ἐκ τῆς ἰουδαίας εἰς τὴν γαλιλαίαν, ἀπῆλθεν πρὸς αὐτὸν καὶ ἠρώτα αὐτόν, ἵνα καταβῇ καὶ ἰάσηται αὐτοῦ τὸν υἱόν, ἤμελλεν

Num quis attulit ei manducare? Dicit eis Iesus, Meus cibus est, ut faciam uoluntatē eius qui misit me ut perficiā opus eius. Nonne uos dicitis q̄ adhuc quatuor menses sunt & messis uenit? Ecce dico uobis, leuate oculos uestros, & uidete regiones, quod albæ sint iam ad messem. Et qui metit, mercedem accipit, & cōgregat fructū in uitā æternā, ut & qui seminat simul gaudeat & qui metit. In hoc em̄ est uerbū uerū, quod alius est qui seminat, & alius est q̄ metit. Ego misi uos metere quod uos non laborastis. Alij laborauerunt, & uos in labores eorū introistis. Ex ciuitate aūt illa multi crediderūt in eū samaritanorū ꝓpter uerbū mulieris testimoniū perhibentis, dixit mihi omnia quæcūq; feci. Cum uenissent ergo ad illū Samaritani rogauerunt eum ut ibi maneret, & mansit ibi duos dies. Et multo plures crediderunt propter sermonem ipsius. Et mulieri dicebant, nō propter tuam loquelam credimus. Ipsi enim audiuimus & scimus, q̄d hic est uere saluator mūdi Christus. Post duos aūt dies exijt inde, & abijt in Galilæam. Ipse enim Iesus testimoniū perhibuit quod propheta in sua patria honorē nō habet. Cū ergo uenisset in Galilæam excepe-runt eū Galilæi, cū oīa uidissent q̄ fecerat Hierosolymis i die festo. Et ipsi em̄ uenerāt ad diē festū. Venit ergo Iesus itez i Cana Galilææ ubi fecit ex aqua uinū. Et erat quidam regulus cuius filius infirmabatur Capernaum. Hic cū audisset qa Iesus aduenisset a Iudæa in Galilæam, abijt ad eum, & rogabat eum ut descēderet & sanaret filiū eius, incipiebat

ἤμελλεν γὰρ ἀποθνήσκειν. Εἶπεν οὖν ὁ ΙΗ-
ΣΟΥΣ πρὸς αὐτόν. ἐὰν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα
ἴδητε οὐ μὴ πιστεύετε. Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ βα-
σιλικός. Κύριε, κατάβηθι πρὶν ἀποθανεῖν τὸ
παιδίον μου. Λέγει αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. πορεύ-
ου ὁ υἱός σου ζῇ. καὶ ἐπίστευσεν ὁ ἄνθρωπος τῷ
λόγῳ ᾧ εἶπεν αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ καὶ ἐπορεύε-
το. ἤδη δὲ αὐτοῦ καταβαίνοντος, οἱ δοῦλοι
αὐτοῦ ἀπήντησαν αὐτῷ, καὶ ἀπήγγελαν λέ
γοντες, ὅτι ὁ παῖς σου ζῇ, ἐπύθετο οὖν παρ'
αὐτῶν τὴν ὥραν, ἐν ᾗ κομψότερον ἔσχεν, καὶ
εἶπον αὐτῷ, ὅτι χθὲς ὥραν ἑβδόμην ἀφῆ-
κεν αὐτὸν ὁ πυρετός. ἔγνω οὖν ὁ πατὴρ, ὅτι ἐν
ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ ἐν ᾗ εἶπεν αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ὅτι
ὁ υἱός σου ζῇ, καὶ ἐπίστευσεν αὐτὸς, καὶ ἡ οἰκία
αὐτοῦ ὅλη. Τοῦτο πάλιν δεύτερον σημεῖον ἐ-
ποίησεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐλθὼν ἐκ τῆς ἰουδαίας εἰς
τὴν γαλιλαίαν. Μετὰ ταῦτα ἦν ἑορτὴ
τῶν ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἰς ἱεροσό
λυμα. Ἔστιν δὲ ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ
προβατικῇ κολυμβήθρα, ἡ λεγομένη ἑβραϊστὶ
βηθεσδά, πέντε στοὰς ἔχουσα, ἐν ταύταις κα
τέκειτο πλῆθος πολὺ τῶν ἀσθενούντων, τυ-
φλῶν, χωλῶν, ξηρῶν, ἐκδεχομένων τὴν τοῦ
ὕδατος κίνησιν. Ἄγγελος γὰρ κατὰ καιρὸν
κατέβαινεν ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ καὶ ἐταράσσε
το τὸ ὕδωρ, ὁ οὖν πρῶτος ἐμβὰς μετὰ τὴν
ταραχὴν τοῦ ὕδατος ὑγιὴς ἐγίνετο, ᾧ δή-
ποτε κατείχετο νοσήματι. Ἦν δέ τις ἄνθρωπος
ἐκεῖ, τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἔχων ἐν τῇ
ἀσθενείᾳ. τοῦτον ἰδὼν ὁ ΙΗΣΟΥΣ κατακείμε
νον. καὶ γνοὺς ὅτι πολὺν ἤδη χρόνον ἔχει λέ
γει αὐτῷ. Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; Ἀπεκρίθη
αὐτῷ ὁ ἀσθενῶν. κύριε, ἄνθρωπον οὐκ ἔχω,
ἵνα ὅταν ταραχθῇ τὸ ὕδωρ βάλῃ με εἰς τὴν
κολυμβήθραν, ἐν ᾧ δὲ ἔρχομαι ἐγὼ, ἄλλος
πρὸ ἐμοῦ καταβαίνει. Λέγει αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ.
ἔγειραι, ἆρον τὸν κράβαττόν σου, καὶ περιπάτει,
καὶ εὐθέως ἐγίνετο ὑγιὴς ὁ ἄνθρωπος, καὶ
ἦρε τὸν

Incipiebat eũ mori. Dixit ergo Iesus ad eum. Nisi signa & prodigia uideritis nõ creditis. Dicit ad eum Regulus. Dñe, descende priusq; moriatur filius meus. Dicit ei Iesus. Vade, filius tuus uiuit. Credidit homo sermoni quẽ dixit ei Iesus, & ibat. Iam aũt eo descendente serui occurrerunt ei, & nunciauerunt dicẽtes. Filius tuus uiuit. Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius habuisset. Et dixerunt ei, heri hora septima reliquit eum febris. Cognouit ergo pater. qd illa hora erat in qua dixit ei Iesus filius tuus uiuit, & credidit ipse & domus eius tota. Hoc iterũ secũdũ signũ fecit Iesus cũ ueniisset a Iudæa i Galilæã.

Post hæc erat dies festus iudæorũ, & V
ascẽdit Iesus Hierosolymã. Est aũt Hierosolymis ad pbaticã piscina quæ nominat hæbraicæ bethsesda quinq; porticus habens, in his iacebat multitudo magna languentium cæcorũ, claudorũ, aridorũ, expectãtiũ aquæmotũ. Angelus autem descendebat secundum tempus in piscinã, & turbabatur aqua. Et qui primus descendisset in piscinã post turbationem aquæ, sanus fiebat a quocumq; detinebatur morbo. Erat autẽ quidam homo ibi triginta & octo annos habens in infirmitate. Hunc cum uidisset Iesus iacentem, & cognouisset, quod iam multũ tempus haberet, dicit ei. Vis sanus fieri? Respondit ei languidus. Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua mittat me in piscinam. Dum uenio enim ego, alius ante me descẽdit. Dicit ei Iesus. Surge, tolle grabatum tuum & ambula. Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit

ἦρε τὸν γράββατον αὐτοῦ, καὶ περιεπάτει. Ἦν δὲ σάββατον ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ. Ἔλεγον οὖν Ἰουδαῖοι τῷ τεθεραπευμένῳ, σάββατόν ἐστιν, οὐκ ἔξεστίν σοι ἆραι τὸν γράββατόν σου. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς, ὁ ποιήσας με ὑγιῆ ἐκεῖνός μοι εἶπεν, Ἆρον τὸν γράββατόν σου καὶ περιπάτει. Ἠρώτησαν οὖν αὐτόν, Τίς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ὁ εἰπών σοι, Ἆρον τὸν γράββατόν σου, καὶ περιπάτει; ὁ δὲ ἰαθεὶς οὐκ ἤδει τίς ἐστιν, ὁ γὰρ ΙΗΣΟΥΣ ἐξένευσεν ὄχλου ὄντος ἐν τῷ τόπῳ. μετὰ ταῦτα εὑρίσκει αὐτὸν ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἴδε ὑγιὴς γέγονας μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν σοι τί γένηται. ἀπῆλθεν ὁ ἄνθρωπος καὶ ἀνήγγειλεν τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι ΙΗΣΟΥΣ ἐστὶν ὁ ποιήσας αὐτὸν ὑγιῆ. καὶ διὰ τοῦτο ἐδίωκον τὸν ΙΗΣΟΥΝ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ὅτι ταῦτα ἐποίει ἐν σαββάτῳ. Ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ ἀπεκρίνατο αὐτοῖς, Ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται κἀγὼ ἐργάζομαι. διὰ τοῦτο οὖν μᾶλλον ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι, ὅτι οὐ μόνον ἔλυεν τὸ σάββατον ἀλλὰ καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγεν τὸν θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ θεῷ. ἀπεκρίνατο οὖν ὁ ΙΗΣΟΥΣ καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. ὁ γὰρ πατὴρ φιλεῖ τὸν υἱόν, καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ, ἃ αὐτὸς ποιεῖ, καὶ μείζονα τούτων δείξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε. ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς, καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ υἱός, οὓς θέλει ζωοποιεῖ. οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκεν τῷ υἱῷ, ἵνα πάντες τιμῶσιν τὸν υἱόν, καθὼς τιμῶσιν τὸν πατέρα. ὁ μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν. Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν,

ὁ τὸν

sustulit grabatū suum, & ambulabat. Erat aūt sabbatum in die illo. Dicebāt ergo Iudæi illi qui sanatus fuerat. Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum. Respondit eis. Qui me sanum fecit, ille mihi dixit, tolle grabatū tuum & ambula. Interrogauerunt ergo eum. Quis est ille homo qui dixit tibi, tolle grabatum tuum & ambula? Is aūt qui sanus fuerat effectus nesciebat quis esset. Iesus enim declinauit a turba constituta in loco. Postea inuenit eū Iesus in templo & dixit illi Ecce sanus factus es, ne posthac pecces, ne deterius tibi aliquid contingat. Abijt ille homo, & nūciauit Iudæis, quia Iesus esset qui fecit eum sanum. Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in sabbato. Iesus autem respondit eis. Pater meus usq; modo operatur, & ego operor. Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere, quia nō solum soluebat sabbatum, sed & patrem suū dicebat deum æqualem se faciens deo. Respondit itaq; Iesus & dixit eis. Amen amen dico uobis, non potest filius a se facere quicq̄, nisi quod uiderit patrem facientem. Quæcunq; enim ille fecerit, hæc & filius similiter facit. Pater enim diligit filium, & omnia demōstrat ei q̄ ipse facit, & maiora his demōstrabit ei opera, ut uos miremini. Sicut em̄ pater suscitat mortuos & uiuificat, sic & filius quos uult uiuificat. Neq; em̄ pater iudicat quenq̄, sed omne iudiciū dedit filio, ut oēs honorificent filium sicut honorificant patrē. Qui nō honorificat filium, non honorificat patrem qui misit illū. Amen amen dico uobis,

qui uerbū

ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με, ἔχει ζωὴν αἰώνιον, καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκεν καὶ τῷ υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ, καὶ ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ κρίσιν ποιεῖν, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστίν. μὴ θαυμάζετε τοῦτο, ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν. καθὼς ἀκούω κρίνω, καὶ ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δικαία ἐστίν, ὅτι οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρός. ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής. ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ, καὶ οἶδα ὅτι ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία ἣν μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ. ὑμεῖς ἀπεστάλκατε πρὸς Ἰωάννην, καὶ μεμαρτύρηκεν τῇ ἀληθείᾳ. ἐγὼ δὲ οὐ παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν λαμβάνω, ἀλλὰ ταῦτα λέγω, ἵνα ὑμεῖς σωθῆτε. ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καιόμενος καὶ φαίνων, ὑμεῖς δὲ ἠθελήσατε ἀγαλλιαθῆναι πρὸς ὥραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ. ἐγὼ δὲ ἔχω τὴν μαρτυρίαν μείζω τοῦ Ἰωάννου. τὰ γὰρ ἔργα ἃ ἔδωκέν μοι ὁ πατήρ, ἵνα τελειώσω αὐτά, αὐτὰ τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ, ὅτι ὁ πατήρ με ἀπέσταλκεν. καὶ ὁ πέμψας με πατήρ, αὐτὸς μεμαρτύρηκεν περὶ ἐμοῦ, οὔτε φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκόατε πώποτε, οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἑωράκατε, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε μένοντα ἐν ὑμῖν, ὅτι ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος, τούτῳ ὑμεῖς οὐ πιστεύετε. ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς

qui uerbū meū audit & credit ei qui misit me, habet uitam æternam, & in iudicium non ueniet, sed transiuit a morte in uitam. Amen amē dico uobis quod ueniet hora & nunc est, quādo mortui audiēt uocem filij dei, & qui audierint uiuent. Sicut enim pater habet uitā in semetipso, sic dedit & filio habere uitam in semetipso, & potestatē dedit ei iudicium faciendi, qa filius hominis est. Nolite mirari hoc, quia ueniet hora i qua omnes qui in monumentis sunt audient uocē eius, & procedent qui bona fecerunt, in resurrectionē uitæ, qui uero mala egerunt, in resurrectionē iudicij. Non possum ego a meipso facere quicq̄. Sicut audio iudico, & iudiciū meū iustū est, quia non quæro uoluntatem meā, sed uolūtatē eius qui misit me patris. Si ego testimoniū perhibeo de me ipso, testimoniū meum nō est uerum. Alius est qui testimoniū perhibet de me, & scio quod uerū est testimonium quod perhibet de me. Vos misistis ad Ioannem, & testimoniū perhibuit ueritati. Ego aūt non ab homine testimonium accipio, sed hæc dico ut uos salui sitis. Ille erat lucerna ardens & lucens, uos autē uoluistis ad horā exultare in luce eius. Ego aūt habeo testimonium maius Ioanne. Opera enim quæ dedit mihi pater ut perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio testimoniū perhibēt de me, quod pater miserit me. Et qui misit me pater ipse testimoniū perhibuit de me. Nec̄ uocē eius unq̄ audistis, nec̄ speciē eius uidistis, & uerbū eius non habetis in uobis manens, quia quē misit ille, huic uos nō creditis. Scrutamini

scripturas

γραφὰς, ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰ
ώνιον ἔχειν· καὶ ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι
περὶ ἐμοῦ, καὶ οὐ θέλετε ἐλθεῖν πρός με, ἵνα ζω
ὴν ἔχητε. δόξαν παρὰ ἀνθρώπων οὐ λαμβάνω. ἀλλ' ἔγνωκα ὑμᾶς, ὅτι τὴν ἀγάπην τοῦ
θεοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς. ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ
ὀνόματι τοῦ πατρός μου, καὶ οὐ λαμβάνετέ με·
ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκεῖ
νον λήψεσθε. πῶς δύνασθε ὑμεῖς πιστεῦσαι,
δόξαν παρὰ ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν
δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου θεοῦ οὐ ζητεῖτε; μὴ
δοκεῖτε, ὅτι ἐγὼ κατηγορήσω ὑμῶν πρὸς τὸν
πατέρα· ἔστιν ὁ κατηγορῶν ὑμῶν μωσῆς, εἰς
ὃν ὑμεῖς ἠλπίκατε. εἰ γὰρ ἐπιστεύετε μωσεῖ,
ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος
ἔγραψεν, εἰ δὲ τοῖς ἐκείνου γράμμασιν οὐ πι
στεύετε, πῶς τοῖς ἐμοῖς ῥήμασι πιστεύσετε;
Μετὰ ταῦτα ἀπῆλθεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ πέραν τῆς
θαλάσσης τῆς γαλιλαίας τῆς τιβεριάδος, καὶ
ἠκολούθει αὐτῷ ὄχλος πολύς, ὅτι ἑώρων αὐ
τοῦ τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίει ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων. ἀνῆλ
θεν δὲ εἰς τὸ ὄρος ὁ ΙΗΣΟΥΣ, καὶ ἐκεῖ ἐκάθητο
μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ πά
σχα ἡ ἑορτὴ τῶν ἰουδαίων. ἐπάρας οὖν ὁ ΙΗ
ΣΟΥΣ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ θεασάμενος, ὅτι
πολὺς ὄχλος ἔρχεται πρὸς αὐτὸν, λέγει πρὸς
τὸν φίλιππον. πόθεν ἀγοράσωμεν ἄρτους,
ἵνα φάγωσιν οὗτοι; τοῦτο δὲ ἔλεγεν πειράζων
αὐτόν. αὐτὸς γὰρ ἤδει τί ἤμελλεν ποιεῖν. ἀπε
κρίθη αὐτῷ φίλιππος. διακοσίων δηναρίων
ἄρτοι οὐκ ἀρκοῦσιν αὐτοῖς, ἵνα ἕκαστος αὐτῶν
βραχύ τί λάβῃ. λέγει αὐτῷ εἷς ἐκ τῶν μαθη
τῶν αὐτοῦ ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς σίμωνος πέτρου.
ἔστιν παιδάριον ἓν ὧδε ὃς ἔχει πέντε ἄρτους
κριθίνους, καὶ δύο ὀψάρια, ἀλλὰ ταῦτα τί ἐστιν
εἰς τοσούτους. εἶπεν δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ποιήσατε
τοὺς ἀνθρώπους ἀναπεσεῖν. ἦν δὲ χόρτος πο
λὺς ἐν τῷ τόπῳ. ἀνέπεσον οὖν οἱ ἄνδρες τὸν
ἀριθμὸν ὡσεὶ πεντακισχίλιοι. ἔλαβεν δὲ τοὺς
ἄρτους.

scripturas, quia uos putatis in ipsis uitam æternam habere. Et illæ sunt, quæ testimoniū perhibēt de me, & nō uultis uenire ad me ut uitā habeatis. Gloriam ab hoibus nō accipio, sed cognoui uos, qd' dilectionē dei non habeatis in uobis. Ego ueni in noīe patris mei, & nō accipitis me. Si alius uenerit in noīe suo, illum accipietis. Quō uos potestis credere qui gloriā a uobis inuicē accipitis, & gloriā quæ a solo deo est nō quæritis? Nolite putare quod ego accusaturus sim uos apud patrē. Est qui accusat uos Moses in quo uos speratis. Si em̄ creditis Mosi, creditis & mihi. De me enim ille scripsit. Si autem illius litteris non creditis, quō uerbis meis credetis?

Post hæc abiit Iesus trans mare Galilææ qd' est Tyberiadis, & sequebat eū multitudo magna, qa uidebāt eius signa q̄ faciebat sup his qui infirmabāt'. Subiit aūt in mōtē Iesus, & ibi sedebat cū discipulis suis. Erat aūt proximū pascha dies festus Iudæox. Cū subleuasset ergo oculos Iesus, & uidisset quod multa turba ueniret ad se, dicit ad Philippū. Vnde ememus panes ut manducēt hi? Hoc autem dicebat tentans eum. Ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus. Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisq; modicum quid accipiat. Dicit ei unus ex discipulis eius Andreas frater Simōis Petri. Est puer unus hic q habet quinq; panes ordeaceos & duos pisces. sed hæc qd sūt iter tātos? Dixit ātē Iesus. Facite hoies discūbere. Erat autē fœnū multū in loco. Discubuerūt ergo uiri nūero fere qnq; milia. Accepit ergo

VI

ἄρτους ὁ ΙΗΣΟΥΣ, καὶ εὐχαριστήσας διέδωκε
τοῖς μαθηταῖς, οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ἀνακε/
μένοις, ὁμοίως καὶ ἐκ τῶν ὀψαρίων ὅσον ἤθε/
λεν. ὡς δὲ ἐνεπλήσθησαν, λέγει τοῖς μαθηταῖς
αὐτοῦ. συναγάγετε τὰ περισσεύσαντα κλάσμα
τα, ἵνα μή τι ἀπόληται. συνήγαγον οὖν καὶ
ἐγέμισαν δώδεκα κοφίνους κλασμάτων,
ἐκ τῶν πέντε ἄρτων τῶν κριθίνων, ἃ ἐπερίσσευ
σεν τοῖς βεβρωκόσιν. οἱ οὖν ἄνθρωποι ἰδόν/
τες ὃ ἐποίησεν σημεῖον ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ἔλεγον,
ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης ὁ ἐρχόμε/
νος εἰς τὸν κόσμον. ΙΗΣΟΥΣ οὖν γνοὺς, ὅτι
μέλλουσιν ἔρχεσθαι, καὶ ἁρπάζειν αὐτὸν, ἵνα
ποιήσωσιν αὐτὸν βασιλέα ἀνεχώρησεν εἰς τὸ
ὄρος αὐτὸς μόνος. ὡς δὲ ὀψία ἐγένετο κατέβη/
σαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν θάλασσαν, καὶ
ἐμβάντες εἰς πλοῖον, ἤρχοντο πέραν τῆς
θαλάσσης εἰς καπερναούμ, καὶ σκοτία ἤδη ἐγε
γόνει, καὶ οὐκ ἐληλύθει πρὸς αὐτοὺς ὁ ΙΗΣΟΥΣ
ἥ τε θάλασσα ἀνέμου μεγάλου πνέοντος δι/
ηγείρετο. ἐληλακότες οὖν ὡς σταδίους εἰκοσι/
πέντε ἢ τριάκοντα θεωροῦσιν τὸν ΙΗΣΟΥΝ
περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐγγὺς
τοῦ πλοίου γινόμενον, καὶ ἐφοβήθησαν. ὁ
δὲ λέγει αὐτοῖς. ἐγώ εἰμι μὴ φοβεῖσθε, ἤθελον οὖν
λαβεῖν αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον, καὶ εὐθέως τὸ
πλοῖον ἐγένετο ἐπὶ γῆς εἰς ἣν ὑπῆγον.
τῇ ἐπαύριον ὁ ὄχλος ὁ ἑστηκὼς πέραν τῆς θα
λάσσης, ἰδὼν ὅτι πλοιάριον ἄλλο οὐκ ἦν ἐ/
κεῖ εἰ μὴ ἕν, ἐκεῖνο εἰς ὃ ἐνέβησαν οἱ μαθηταὶ
αὐτοῦ, καὶ ὅτι οὐ συνεισῆλθεν τοῖς μαθηταῖς
αὐτοῦ, ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἰς τὸ πλοιάριον, ἀλλὰ μό/
νοι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπῆλθον. ἄλλα δὲ ἦλ/
θεν πλοιάρια ἐκ τιβεριάδος ἐγγὺς τοῦ τό/
που, ὅπου ἔφαγον τὸν ἄρτον, εὐχαρισήσαν/
τος τοῦ κύριου. ὅτε οὖν εἶδεν ὁ ὄχλος, ὅτι ΙΗ
ΣΟΥΣ οὐκ ἔστιν ἐκεῖ, οὐδὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἐνέ
βησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὰ πλοῖα, καὶ ἦλθον εἰς
καπερναούμ, ζητοῦντες τὸν ΙΗΣΟΥΝ. καὶ
εὑρόντες

panes Iesus, & cũ gratias egisset distri/
buit discipulis, discipli aũt discũbetib⁹.
Similiter & ex piscib⁹ q̃tũ uolebat, Vt
aũt ipleti sũt, dicit discipulis suis. Colli
gite q̃ supfuerint fragmenta ne pereãt.
Collegerũt ergo, & impleuerũt duode
cim cophinos fragmẽtoꝝ ex qnq; pani
bus ordeaceis & duob⁹ piscibus, q̃ sup
fuerant his qui mãducauerãt. Illi ergo
homines cum uidissent quod Iesus fe/
cerat signum, dicebant. Quia hic est ue
re propheta qui uenturus est in mun/
dum. Iesus ergo cum cognouisset qd̃
uenturi essent ut raperent eum & face/
rent eũ regem, secessit iterũ in mõtem
ipse solus. Vt aũt sero factum est, de/
scenderunt discipuli eius ad mare. Et
cum ascendissent nauim, uenerũt trans
mare in Capernaum. Et tenebræ iam
factæ erant, & non uenerat ad eos Ie/
sus. Mare aũt uento magno flante ex/
urgebat. Cũ remigassent ergo ferme
stadia uigintiquinq; aut triginta, uidẽt
Iesum ambulantẽ supra mare, & proxi
mũ naui fieri & timuerũt. Ille aũt dicit
eis. Ego sum, nolite timere. Voluerũt er
go accipe eũ in nauim, & statim nauis
fuit ad terrã quã ibant. Postero die tur
ba q̃ stabat trãs mare ut uidit, qd̃ naui
cula alia nõ esset ibi nisi una illa in quã
ingressi fuerãt discipuli ei⁹ & qd̃ nõ intro
isset cũ discipulis suis Iesus ĩ nauim, sed
soli discipuli eius abissent. Aliæ uero su
peruenerunt naues a Tyberiade iuxta
locum ubi manducauerãt panem, gra/
tias agente dño. Cum ergo uidisset tur
ba quod Iesus non esset ibi neq; disci/
puli eius, ascẽderũt & ipsi ĩ nauiculas &
uenerunt Capernaũ q̃rentes Iesum, &

cum

εὑρόντες αὐτὸν πέραν τῆς θαλάσσης, εἶπον αὐτῷ, ῥαββεί, πότε ὧδε γέγονας; ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ καὶ εἶπεν. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ζητεῖτέ με, οὐχ ὅτι εἴδετε σημεῖα, ἀλλ' ὅτι ἐφάγετε ἐκ τῶν ἄρτων καὶ ἐχορτάσθητε. ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἣν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑμῖν δώσει, τοῦτον γὰρ ὁ πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ θεός. εἶπον οὖν πρὸς αὐτόν. τί ποιοῦμεν, ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ; ἀπεκρίθη ὁ ΙΗΣΟΥΣ καὶ εἶπεν αὐτοῖς. τοῦτό ἐστιν τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ, ἵνα πιστεύητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος. εἶπον οὖν αὐτῷ. τί οὖν ποιεῖς σὺ σημεῖον, ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμέν σοι; τί ἐργάζῃ; οἱ πατέρες ἡμῶν τὸ μάννα ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ, καθώς ἐστιν γεγραμμένον, ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς φαγεῖν. εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' ὁ πατήρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν. ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ θεοῦ ἐστιν ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ. εἶπον οὖν πρὸς αὐτόν. κύριε πάντοτε δὸς ἡμῖν τὸν ἄρτον τοῦτον. εἶπεν δὲ αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, ὁ ἐρχόμενος πρός με οὐ μὴ πεινάσῃ, καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε. ἀλλ' εἶπον ὑμῖν, ὅτι καὶ ἑωράκατέ με καὶ οὐ πιστεύετε. πᾶν ὃ δίδωσίν μοι ὁ πατὴρ πρός ἐμε ἥξει, καὶ τὸν ἐρχόμενον πρός με, οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω, ὅτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. τοῦτο δέ ἐστιν τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρὸς, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκέν μοι μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀναστήσω αὐτὸ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. τοῦτο δέ ἐστιν τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν υἱὸν καὶ πιστεύων εἰς αὐτὸν, ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον, καὶ ἀναστήσω αὐτὸν ἐγὼ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

ἐγόγγυζον

cum inuenissent eum trans mare, dixerunt ei. Rabbi, quando huc uenisti? Respondit eis Iesus & dixit. Amen amē dico uobis, quæritis me, nō quia uidistis signa, sed quia māducastis ex panibus, & saturati estis. Operemini nō cibum qui perit, sed qui permanet in uitā æternam, quem filius hominis dabit uobis Hunc enim pater signauit deus. Dixerunt ergo ad eū. Quid facimus ut operemur opera dei? Rñdit Iesus, & dixit eis. Hoc est opus dei ut credatis in eū quem misit ille. Dixerūt ergo ei. Quod ergo tu facis signū, ut uideamus & credamus tibi? Quid operaris? Patres nostri manducauerunt manna in deserto sicut scriptum est. Panem de cœlo dedit eis manducare. Dixit ergo eis Iesus Amen amen dico uobis, nō Moses dedit uobis panē de cœlo sed pater meus dat uobis panē de cœlo uerum. Panis enim dei est qui de cœlo descendit, & dat uitam mundo. Dixerunt ergo ad eū. Dñe semper da nobis panē hunc. Dixit aūt eis Iesus. Ego sū panis uitæ. Qui uenit ad me, nō esuriet, & qui credit in me non sitiet unquam. Sed dixi uobis, quia & uidistis me & non creditis. Omne quod dat mihi pater ad me ueniet, & eū qui uenit ad me nō eijcio foras, quia descendi de cœlo, non ut faciā uoluntatē meā, sed uoluntatē eius qui misit me. Hæc est aūt uolūtas eius qui misit me patris, ut omē qđ dedit mihi nō perdā ex eo, sed resuscitē illud in nouissimo die. Hæc est aūt uolūtas eius q misit me, ut oīs q uidet filiū & credit in eū habeat uitā æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die.

Εγόγγυζον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ, ὅτι
εἶπεν, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ καταβὰς ἐκ τοῦ
οὐρανοῦ. καὶ ἔλεγον. οὐχ οὗτός ἐστιν ΙΗΣΟΥΣ
ὁ υἱὸς Ἰωσὴφ, οὗ ἡμεῖς οἴδαμεν τὸν πατέρα καὶ
τὴν μητέρα; πῶς οὖν λέγει οὗτος, ὅτι ἐκ τοῦ οὐ-
ρανοῦ καταβέβηκα. Ἀπεκρίθη οὖν ὁ ΙΗΣΟΥΣ,
καὶ εἶπεν αὐτοῖς. Μὴ γογγύζετε μετ' ἀλλήλων,
οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρός με, ἐὰν μὴ ὁ πα
τὴρ ὁ πέμψας με ἑλκύσῃ αὐτόν. καὶ ἐγὼ ἀνα
στήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. ἔστιν γεγραμ
μένον ἐν τοῖς προφήταις. καὶ ἔσονται πάντες
διδακτοὶ θεοῦ. πᾶς οὖν ὁ ἀκούσας παρὰ τοῦ
πατρὸς καὶ μαθὼν, ἔρχεται πρός με. οὐχ ὅτι τὸν
πατέρα τις ἑώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ θεοῦ.
οὗτος ἑώρακεν τὸν πατέρα. Ἀμὴν ἀμὴν λέγω
ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἔχει ζωὴν αἰώνιον.
Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς. οἱ πατέρες ὑ-
μῶν ἔφαγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ἀπέ-
θανον, οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ
καταβαίνων, ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγῃ καὶ μὴ ἀ-
ποθάνῃ. Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ τοῦ οὐ-
ρανοῦ καταβάς, ἐάν τις φάγῃ ἐκ τούτου τοῦ ἄρ-
του, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. καὶ ὁ ἄρτος δὲ ὃν
ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ μού ἐστιν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑ-
πὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. ἔμαχοντο οὖν πρὸς
ἀλλήλους οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες. πῶς δύναται
οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν; εἶ-
πεν οὖν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. Ἀμὴν ἀμὴν λέγω
ὑμῖν, ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ
ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε
ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ
πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον, καὶ
ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. ἡ γὰρ
σάρξ μου ἀληθῶς ἐστιν βρῶσις, καὶ τὸ αἷμά
μου ἀληθῶς ἐστιν πόσις. ὁ τρώγων μου τὴν
σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μέ-
νει κἀγὼ ἐν αὐτῷ. καθὼς ἀπέστειλέν με ὁ
ζῶν πατήρ, κἀγὼ ζῶ διὰ τὸν πατέρα, καὶ
ὁ τρώγων με, κἀκεῖνος ζήσεται δι' ἐμέ.
οὗτός ἐστιν

Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia
dixisset, ego sum panis uiuus qui de cœ-
lo descendi. Et dicebant. Nonne hic est
filius Ioseph, cuius nos nouimus patrē
& matrē? Quomodo ergo dicit hic, de
cœlo descendi? Respondit ergo Iesus,
& dixit eis. Nolite murmurare iter uos
Nemo potest uenire ad me nisi pater,
qui misit me, traxerit eum, & ego resu-
scitabo eum in nouissimo die. Est scrip
tum in prophetis, & erunt omnes doci
biles dei. Omis ergo q audiuit a patre &
didicit, uenit ad me, nō quod patrem ui
derit quisq̄, nisi is q est a deo, hic uidit
patrē. Amen amen dico uobis, qui cre-
dit in me, habet uitā æternā. Ego sum
panis uitæ. Patres uestri māducauerūt
manna in deserto, & mortui sunt. Hic
est panis de cœlo descēdens, ut ex ipso
māducaret aliquis, & nō moriat. Ego
sum panis uiuus qui de cœlo descendi.
Si quis manducauerit ex hoc pane, ui-
uet ī æternū. Et panis quē ego dabo, ca
ro mea est, quā ego dabo p mūdi uita.
Litigabāt ergo Iudæi inter se dicentes.
Quō potest hic nobis carnem suā da-
re ad manducandū? Dixit ergo eis Ie-
sus. Amen amen dico uobis, nisi mādu
caueritis carnem filij hominis, & biberi
tis eius sanguinē, nō habetis uitā in uo
bis. Qui manducat meā carnē & bibit
meū sanguinē, habet uitā æternam, &
ego resuscitabo eum in nouissimo die.
Caro em̄ mea uere est cibus, & sanguis
me⁹ uere est potus. Qui māducat meā
carnē & bibit meū sanguinē, in me ma
net & ego in illo. Sicut misit me uiuēs
pater, ita & ego uiuo propter patrē, &
q māducat me, & ipse uiuet ꝓpter me.

Hic est

οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατα-
βάς, οὐ καθὼς ἔφαγον οἱ πατέρες ὑμῶν τὸ
μάννα καὶ ἀπέθανον. ὁ τρώγων τοῦτον τὸν ἄρ-
τον, ζήσει εἰς τὸν αἰῶνα. Ταῦτα εἶπεν ἐν συνα-
γωγῇ διδάσκων ἐν Καπερναούμ. Πολλοὶ οὖν
ἀκούοντες ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶπον.
σκληρός ἐστιν οὗτος ὁ λόγος· τίς δύναται αὐ-
τοῦ ἀκούειν; Εἰδὼς δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐν ἑαυτῷ, ὅτι
γογγύζουσιν περὶ τούτου οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, εἶ-
πεν αὐτοῖς. τοῦτο ὑμᾶς σκανδαλίζει; ἐὰν οὖν
θεωρῆτε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα
ὅπου ἦν τὸ πρότερον, τὸ πνεῦμά ἐστιν τὸ ζωο-
ποιοῦν. ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. τὰ ῥήματα
ἃ ἐγὼ λελάλημα ὑμῖν, πνεῦμά ἐστιν καὶ ζωή ἐστιν,
ἀλλ' εἰσίν ἐξ ὑμῶν τινες οἱ οὐ πιστεύουσιν, ἤδει
γὰρ ἐξ ἀρχῆς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, τίνες εἰσὶν οἱ μὴ πι
στεύοντες, καὶ τίς ἐστιν ὁ παραδώσων αὐτόν,
καὶ ἔλεγεν. Διὰ τοῦτο εἴρηκα ὑμῖν, ὅτι οὐ δύ-
νεταί τις ἐλθεῖν πρός με, ἐὰν μὴ ᾖ δεδο
μένον αὐτῷ ἐκ τοῦ πατρός μου. Ἐκ τούτου πολλοὶ
ἀπῆλθον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω,
καὶ οὐκέτι μετ' αὐτοῦ περιεπάτουν. Εἶπεν οὖν
ὁ ΙΗΣΟΥΣ τοῖς δώδεκα. μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε
ὑπάγειν; Ἀπεκρίθη οὖν αὐτῷ σίμων πέτρος.
κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; ῥήματα ζωῆς
αἰωνίου ἔχεις, καὶ ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν καὶ ἐγνώ
καμεν, ὅτι σὺ εἶ ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶν
τος. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. οὐκ ἐγὼ ὑμᾶς
τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην; καὶ ἐξ ὑμῶν εἷς διά
βολός ἐστιν; Ἔλεγεν δὲ τὸν ἰούδαν σίμωνος
ἰσκαριώτου, οὗτος γὰρ ἤμελλεν αὐτὸν παραδιδό
ναι, εἷς ὢν ἐκ τῶν δώδεκα. Καὶ περιεπάτει ὁ
ΙΗΣΟΥΣ μετὰ ταῦτα ἐν τῇ γαλιλαίᾳ. οὐ γὰρ
ἤθελεν ἐν τῇ ἰουδαίᾳ περιπατεῖν, ὅτι ἐζήτουν
αὐτὸν οἱ ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι. ἦν δὲ ἐγγὺς ἡ
ἑορτὴ τῶν ἰουδαίων ἡ σκηνοπηγία. Εἶπον οὖν
πρὸς αὐτὸν οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, μετάβηθι ἐντεῦ
θεν καὶ ὕπαγε εἰς τὴν ἰουδαίαν, ἵνα καὶ οἱ μα
θηταί σου θεωρήσωσιν τὰ ἔργα σου ἃ ποιεῖς.

οὐδεὶς

Hic est panis qui de cœlo descendit. Non sicut manducauerunt patres uestri manna, & mortui sunt. Qui manducat hunc panem uiuet in æternum. Hæc dixit in synagoga docens in Capernaum. Multi ergo audientes ex discipulis eius dixerunt. Durus est hic sermo. Et quis potest eum audire? Sciens aũt Iesus apud semetipsum quod murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis. Hoc uos offendit? Si ergo uideritis filiũ hominis ascendentẽ ubi erat prius? Spiritꝰ est qui uiuificat, caro nõ pdest quicq̃. Verba quæ ego locutus sũ uobis spiritus & uita sunt. Sed sunt quidam ex uobis qui nõ credunt. Sciebat enim ab initio Iesus qui essent credentes, & quis traditurus esset se. Et dicebat. Propterea dixi uobis, quod nemo potest uenire ad me, nisi fuerit ei datum a patre meo. Ex hoc multi discipulorum eius abierunt retro, & iam nõ cũ illo ambulabãt. Dixit ergo Iesus ad duodecim. Nunqd & uos uultis abire? Rñdit ergo ei Simõ Petrꝰ. Dñe ad quẽ ibimꝰ? uerba uitæ æternæ habes, & nos credimꝰ & cognouimꝰ qa tu es Christꝰ filiꝰ dei uiui. Rñdit eis Iesus. Nõne ego uos duodecim elegi, & ex uobis unꝰ diabolus est? Dicebat aũt de Iuda Simonis Iscariotha. Hic enim erat traditurus eũ cũ esset unus ex duodecim.

Ambulabat Iesus post hæc in Galilæam, nõ enim uolebat in Iudæa ambulare, quia quærebãt eũ Iudæi interficere. Erat aũt in pximo dies festus Iudæorꝫ scenopegiæ. Dixerũt aũt ad eũ fratres eius. Trãsi hinc, & uade in Iudæã, ut & discipuli tui uideant opera tua q̃ facis. VII

οὐδεὶς γὰρ ἐν κρυπτῷ τι ποιεῖ καὶ ζητεῖ αὐτὸς ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι. εἰ ταῦτα ποιεῖς, φανέρωσον σεαυτὸν τῷ κόσμῳ. οὐδὲ γὰρ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἐπίστευον εἰς αὐτόν. λέγει οὖν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. Ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς οὔπω πάρεστιν. ὁ δὲ καιρὸς ὁ ὑμέτερος, πάντοτέ ἐστιν ἕτοιμος. οὐ δύναται ὁ κόσμος μισεῖν ὑμᾶς. ἐμὲ δὲ μισεῖ, ὅτι ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ αὐτοῦ, ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρά ἐστιν. ὑμεῖς ἀνάβητε εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην. ἐγὼ οὔπω ἀναβαίνω εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην, ὅτι ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς οὔπω πεπλήρωται. ταῦτα δὲ εἰπὼν αὐτοῖς, ἔμεινεν ἐν τῇ γαλιλαίᾳ. ὡς δὲ ἀνέβησαν οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, τότε καὶ αὐτὸς ἀνέβη εἰς τὴν ἑορτὴν, οὐ φανερῶς, ἀλλ' ὡς ἐν κρυπτῷ. οἱ οὖν Ἰουδαῖοι ἐζήτουν αὐτὸν ἐν τῇ ἑορτῇ, καὶ ἔλεγον, ποῦ ἐστιν ἐκεῖνος. καὶ γογγυσμὸς πολὺς περὶ αὐτοῦ ἦν ἐν τοῖς ὄχλοις, οἱ μὲν ἔλεγον, ὅτι ἀγαθός ἐστιν, ἄλλοι δὲ ἔλεγον, οὔ, ἀλλὰ πλανᾷ τὸν ὄχλον. οὐδεὶς μέντοι παῤῥησίᾳ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων. ἤδη δὲ τῆς ἑορτῆς μεσούσης, ἀνέβη ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἰς τὸ ἱερὸν καὶ ἐδίδασκεν, καὶ ἐθαύμαζον οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες. πῶς οὗτος γράμματα οἶδεν μὴ μεμαθηκώς; ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ καὶ εἶπεν. ἡ ἐμὴ διδαχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με. ἐάν τις θέλῃ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖν γνώσεται περὶ τῆς διδαχῆς, πότερον ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστιν, ἢ ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ λαλῶ. ὁ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλῶν, τὴν δόξαν τὴν ἰδίαν ζητεῖ. ὁ δὲ ζητῶν τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντος αὐτόν, οὗτος ἀληθής ἐστιν, καὶ ἀδικία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν. οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ποιεῖ τὸν νόμον; τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι. ἀπεκρίθη ὁ ὄχλος, καὶ εἶπεν. δαιμόνιον ἔχεις, τίς σε ζητεῖ ἀποκτεῖναι; ἀπεκρίθη ὁ ΙΗΣΟΥΣ καὶ εἶπεν αὐτοῖς. ἓν ἔργον ἐποίησα καὶ πάντες θαυμάζετε. διὰ τοῦτο Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὴν περιτομὴν

EVANGELIVM

Nemo qppe in occulto qd facit, & q̃rit ipse palã esse. Si hæc facis, manifesta te ipsũ mũdo. Neq; em̃ frẽs ei⁹ credebãt in eũ. Dicit ergo eis Iesus. Tẽp⁹ meũ nõ dũ adest, tẽpus aũt ueſtrũ semp est paratũ. Nõ pót mũdus odisse uos, me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera eius mala sint. Vos ascẽdite ad diem festũ hunc. Ego nondũ ascendo ad diem festum istum, quia meum tempus nondũ impletum est. Hæc aũt cum dixisset illis mansit in Galilæa. Vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascẽdit ad diem festũ non manifeste, sed uelut in occulto. Iudæi ergo quærebãt eum in die festo, & dicebant. Vbi est ille? Et murmur multus erat in turba de eo. Quidam enim dicebant bonus est, alĩ aũt dicebãt nõ, sed seducit turbam. Nemo tamẽ palã loquebatur de illo ꝓpter metũ Iudæorum. Cũ autẽ iam dimidiũ festi pactũ esset, ascendit Iesus in templũ & docebat. Et mirabant̃ Iudæi dicentes. Quõ hic litteras scit, cũ non didicerit? Rñdit eis Iesus & dixit. Mea doctrina nõ est mea, sed eius qui misit me. Si quis uoluerit uoluntatẽ eius facere, cognoscet de doctrina, utrũ ex deo sit, an ego a meipso loquar. Qui a semetipso loquitur, gloriã ꝓpriam quærit. Qui aũt quærit gloriã ei⁹ q misit eũ, hic uerax est, & iniustitia ĩ illo nõ est. Nõne Moses dedit uobis legẽ? & nemo ex uobis facit legẽ Quid me q̃ritis interficere? Respondit turba & dixit. Dæmoniũ habes, Quis te quærit interficere? Respõdit Iesus & dixit eis. Vnum opus feci & omnes miramini. Propterea Moses dedit uobis circũcisionem

περιτομὴν, οὐχ ὅτι ἐκ τοῦ μωσέως ἐστὶν, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων, καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον. εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος μωσέως, ἐμοὶ χολᾶτε, ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν σαββάτῳ; μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε. ἔλεγον οὖν τινὲς ἐκ τῶν ἱεροσολυμιτῶν, οὐχ οὗτός ἐστιν ὃν ζητοῦσιν ἀποκτεῖναι, καὶ ἴδε παρρησίᾳ λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσιν, μήποτε ἀληθῶς ἔγνωσαν οἱ ἄρχοντες, ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ, ἀλλὰ τοῦτον οἴδαμεν πόθεν ἐστίν. ὁ δὲ ΧΡΙΣΤΟΣ ὅταν ἔρχηται, οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν. ἔκραξεν οὖν ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων καὶ λέγων, καὶ μὲ οἴδατε καὶ οἴδατε πόθεν εἰμί. καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἔστιν ἀληθινὸς ὁ πέμψας με, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. ἐγὼ οἶδα αὐτὸν, ὅτι παρ' αὐτοῦ εἰμί, κἀκεῖνός με ἀπέστειλεν. ἐζήτουν οὖν αὐτὸν πιάσαι, καὶ οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ. πολλοὶ δὲ ἐκ τοῦ ὄχλου ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν, καὶ ἔλεγον, ὅτι ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ ὅταν ἔλθῃ, μὴ πλείονα σημεῖα τούτων ποιήσει ὧν οὗτος ἐποίησεν; ἤκουσαν οἱ φαρισαῖοι τοῦ ὄχλου γογγύζοντος περὶ αὐτοῦ ταῦτα. καὶ ἀπέστειλαν οἱ φαρισαῖοι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ὑπηρέτας, ἵνα πιάσωσιν αὐτόν. εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ἔτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμὶ, καὶ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με. ζητήσετέ με καὶ οὐχ εὑρήσετε, καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. εἶπον οὖν οἱ ἰουδαῖοι πρὸς ἑαυτούς, ποῦ οὗτος μέλλει πορεύεσθαι, ὅτι ἡμεῖς οὐχ εὑρήσομεν αὐτόν, μὴ εἰς τὴν διασπορὰν τῶν ἑλλήνων μέλλει πορεύεσθαι, καὶ διδάσκειν τοὺς ἕλληνας; τίς ἐστιν οὗτος ὁ λόγος ὃν εἶπεν, ζητήσετέ με καὶ οὐχ εὑρήσετε, καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. ἐν δὲ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῇ μεγάλῃ τῆς ἑορτῆς, εἱστήκει ὁ ΙΗΣΟΥΣ καὶ ἔκραξεν λέγων, ἐάν τις διψᾷ ἐρχέσθω

circũcisionem, nõ quia ex Moſe eſt ſed ex patribus. Et in ſabbato circũciditis hoiem. Si circũcisionẽ accipit homo in ſabbato ut nõ ſoluat lex Moſi, mihi indignamini, quia totũ hoiem ſanũ feci i ſabbato? Nolite iudicare ſecũdũ aſpectum, ſed iuſtũ iudiciũ iudicate. Dicebant ergo quidã ex Hieroſolymitanis. Nõne hic eſt quẽ q̃runt interficere? Ecce palã loquit', & nihil ei dicunt. Nũ uere cognouerunt principes hunc eſſe uere Chriſtũ. Sed hunc ſcimus unde ſit, Chriſtus aũt cũ uenerit, nemo ſcit unde ſit. Clamabat ergo Ieſus in templo docẽs & dicẽs. Et me ſcitis, & unde ſim ſcitis, & a meipſo nõ ueni, ſed eſt uerax qui miſit me, quẽ uos neſcitis. Ego ſcio eum, quia ab ipſo ſum, & ille me miſit. Quærebant ergo eũ apphendere, & nemo miſit in illũ manus, quia nõdũ uenerat hora eius. De turba aũt multi crediderunt in eũ, & dicebãt. Chriſtus cũ uenerit, nuuquid ſigna plura faciet ḡs q̃ hic fecit? Audierunt phariſæi turbã murmurantem de illo hæc, & miſerunt principes & phariſæi miniſtros ut appræhenderent eũ. Dixit ergo eis Ieſus. Adhuc modicum tẽpus uobiſcũ ſum, & uado ad eũ qui me miſit. Quæretis me & nõ inuenietis, & ubi ego ſũ, uos non poteſtis uenire. Dixerũt ergo iudæi inter ſeſe. Quo hic itur⁹ eſt, quod nõ inueniemus eũ? Nũ in diſperſionẽ græcor⁹ iturus eſt & doctur⁹ græcos? Quis eſt hic ſermo quẽ dixit, quæretis me & non inuenietis, & ubi ſum ego, uos non poteſtis uenire? In nouiſſimo aũt die magno feſtiuitatis ſtabat Ieſus & clamabat, dicens. Si qnis ſitit

ἐρχέσθω πρός με καὶ πινέτω, ὁ πιστεύων εἰς
ἐμέ· καθὼς εἶπεν ἡ γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς
κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. τοῦ
δὲ εἶπεν περὶ τοῦ πνεύματος οὗ ἔμελλον
λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. οὔπω γὰρ
ἦν πνεῦμα ἅγιον, ὅτι ὁ ΙΗΣΟΥΣ οὐδέπω ἐ-
δοξάσθη. πολλοὶ οὖν ἐκ τοῦ ὄχλου ἀκούσαν-
τες τὸν λόγον ἔλεγον, οὗτός ἐστιν ἀληθῶς
προφήτης. ἄλλοι ἔλεγον, οὗτός ἐστιν ὁ ΧΡΙ-
ΣΤΟΣ. ἄλλοι δὲ ἔλεγον, μὴ γὰρ ἐκ τῆς γαλι-
λαίας ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ ἔρχεται; οὐχὶ ἡ γραφὴ εἶ-
πεν, ὅτι ἐκ τοῦ σπέρματος Δαβὶδ καὶ ἀπὸ
Βηθλεὲμ τῆς κώμης ὅπου ἦν Δαβὶδ ὁ ΧΡΙ-
ΣΤΟΣ ἔρχεται; σχίσμα οὖν ἐν τῷ ὄχλῳ ἐ-
γένετο δι' αὐτόν. τινὲς δὲ ἤθελον ἐξ αὐτῶν πι-
άσαι αὐτόν, ἀλλ' οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς
χεῖρας. ἦλθον οἱ ὑπηρέται πρὸς τοὺς ἀρχιε-
ρεῖς καὶ φαρισαίους, καὶ εἶπον αὐτοῖς ἐκεῖ-
νοι, διατί οὐκ ἠγάγετε αὐτόν; ἀπεκρίθη-
σαν οἱ ὑπηρέται, οὐδέποτε οὕτως ἐλάλη-
σεν ἄνθρωπος ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος. ἀπε-
κρίθησαν οὖν αὐτοῖς οἱ φαρισαῖοι, μὴ καὶ ὑ-
μεῖς πεπλάνησθε; μή τις ἐκ τῶν ἀρχόντων
ἐπίστευσεν εἰς αὐτόν, ἢ ἐκ τῶν φαρισαίων; ἀλλ'
ὁ ὄχλος οὗτος ὁ μὴ γινώσκων τὸν νόμον,
ἐπικατάρατοί εἰσιν. λέγει νικόδημος πρὸς
αὐτοὺς ὁ ἐλθὼν νυκτὸς πρὸς αὐτόν, εἷς ὢν
ἐξ αὐτῶν. μὴ ὁ νόμος ἡμῶν κρίνει τὸν ἄνθρω-
πον, ἐὰν μὴ ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ πρότερον, καὶ
γνῷ τί ποιεῖ; ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ.
μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς γαλιλαίας εἶ; ἐρεύνησον καὶ
ἴδε ὅτι προφήτης ἐκ τῆς γαλιλαίας, οὐκ ἐγή-
γερται, καὶ ἐπορεύθη ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.

ΙΗΣΟΥΣ δὲ ἐπορεύθη εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν. ὄρ-
θρου δὲ πάλιν παρεγένετο εἰς τὸ ἱερόν. καὶ πᾶς ὁ
λαὸς ἤρχετο πρὸς αὐτόν, καὶ καθίσας ἐδίδασκεν
αὐτούς. φέρουσιν δὲ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι
πρὸς αὐτὸν γυναῖκα κατειλημμένην ἐπ' μοιχείᾳ καὶ στήσαντες αὐτὴν ἐν μέσῳ, λέγουσιν αὐτῷ.

διδάσκαλε

ueniat ad me & bibat. Qui credit in me sicut dicit scriptura, flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ. Hoc aũt dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Nondũ enim erat spũs sanctus, quia Iesus nõdũ erat glorificatus. Multi ergo ex illa turba cũ audissent hos sermones eius dicebãt. Hic est uere ppheta. Alii dicebãt. Hic est Christus: Quidam aũt dicebant. Nũquid a Galilæa uenit Christus? Nonne scriptura dicit quod ex semine Dauid & de Bethleẽ castello ubi erat Dauid uenit Christus? Dissensio itaq; facta est in turba propter eum. Quidã aũt ex ipsis uolebant apphendere eum, sed nemo misit super eũ manus. Venerunt ergo ministri ad pontifices & pharisæos, & dixerunt eis illi. Quare non adduxistis illum? Responderunt ministri. Nunq̃ sic locutus est homo, sicut hic loquitur. Responderunt ergo eis pharisæi. Nũ & uos seducti estis? Nunquis ex principibus credidit in eũ, aut ex pharisæis? Sed turba hæc quæ non nouit legẽ, maledicti sunt. Dixit Nicodemus ad eos, ille q uenit ad eũ nocte, qui unꝰ erat ex ipsis. Num lex nostra iudicat hoiem, nisi prius audierit ab ipso & cognouerit qd faciat? Rñderunt, & dixerunt ei. Nũ & tu Galilæus es? Scrutare scripturas & uide, qd a galilæa ppheta nõ surrexit. & pfectꝰ ẽ unusqsq; in domũ suã. VIII

Iesus aũt perrexit in montem oliueti, & diluculo iterũ uenit in tẽplũ, & omis populus uenit ad eũ, & sedens docebat eos. Adducunt aũt scribæ & pharisæi mulierẽ in adulterio deprehensam, & statuerunt eam in medio, & dixerũt ei.

Magister

διδάσκαλε, αὕτη ἡ γυνὴ κατείληπται ἐπ' αὐτοφώρῳ μοιχευομένη. ἐν δὲ τῷ νόμῳ Μωσῆς ἡμῖν ἐνετείλατο τὰς τοιαύτας λιθοβολεῖσθαι. σὺ οὖν τί λέγεις; τοῦτο δὲ ἔλεγον πειράζοντες αὐτόν, ἵνα ἔχωσιν κατηγορεῖν αὐτοῦ. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ κατακύψας, τῷ δακτύλῳ κατέγραφεν εἰς τὴν γῆν. ὡς δὲ ἐπέμενον ἐρωτῶντες αὐτόν, ἀνακύψας, εἶπεν, πρὸς αὐτούς. ὁ ἀναμάρτητος ὑμῶν πρῶτος τὸν λίθον ἐπ' αὐτῇ βαλέτω. καὶ πάλιν κατακύψας ἔγραφεν εἰς τὴν γῆν. οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐξήρχοντο εἷς καθεὶς, ἀρξάμενοι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ κατελείφθη μόνος ὁ ΙΗΣΟΥΣ, καὶ ἡ γυνὴ ἐν μέσῳ ἑστῶσα. ἀνακύψας δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ καὶ μηδένα θεασάμενος πλὴν τῆς γυναικός, εἶπεν αὐτῇ. ἡ γυνή, ποῦ εἰσὶν ἐκεῖνοι οἱ κατήγοροί σου; οὐδείς σε κατέκρινεν; ἡ δὲ εἶπεν. οὐδείς κύριε. εἶπεν δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. οὐδὲ ἐγώ σε κατακρίνω. πορεύου καὶ μηκέτι ἁμάρτανε. πάλιν οὖν ὁ ΙΗΣΟΥΣ αὐτοῖς ἐλάλησεν λέγων. ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἕξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ φαρισαῖοι. σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής. ἀπεκρίθη ΙΗΣΟΥΣ καὶ εἶπεν αὐτοῖς. κἂν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία μου, ὅτι οἶδα πόθεν ἦλθον καὶ ποῦ ὑπάγω. ὑμεῖς δὲ οὐκ οἴδατε πόθεν ἔρχομαι, καὶ ποῦ ὑπάγω. ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε, ἐγὼ οὐ κρίνω οὐδένα, καὶ ἐὰν κρίνω δὲ ἐγὼ ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ ἀληθής ἐστιν. ὅτι μόνος οὐκ εἰμί, ἀλλ' ἐγὼ καὶ ὁ πέμψας με πατήρ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ δὲ τῷ ὑμετέρῳ γέγραπται, ὅτι δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθής ἐστιν. ἐγώ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με πατήρ. ἔλεγον οὖν αὐτῷ. ποῦ ἐστιν ὁ πατήρ σου; ἀπεκρίθη ΙΗΣΟΥΣ. οὔτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν πατέρα μου. εἰ ἐμὲ ἤδειτε καὶ τὸν

Magister, hæc mulier deprehensa est in ipso adulterio. In lege aũt Moses mãdauit nobis huiusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? Hoc aũt dicebant tentantes eum, ut possent accusare eum. Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terrã. Cum ergo perseuerarent interrogantes, erexit se, & dixit eis. Qui sine peccato est uestrũ, primus in illã lapidẽ mittat. Et iterũ se inclinans scribebat i terra. Audiẽtes aũt hæc unus post unũ exibant, incipientes a senioribus, & remãsit solus Iesus, & mulier in medio stans. Erigens aũt se Iesus, & neminem uidens ꝓter mulierem dixit ei. Mulier, ubi sunt illi tui accusatores? Nemo te condẽnauit? Quæ dixit. Nemo dñe. Dixit aũt Iesus. Nec ego te cõdemno. Vade & iam amplius noli peccare. Iterũ ergo Iesus locutus est eis dicens. Ego sum lux mũdi. Qui sequitur me nõ ambulabit in tenebris, sed habebit lumen uitæ. Dixerunt ergo ei pharisæi. Tu de teipso testimoniũ perhibes, testimoniũ tuũ nõ est uerũ. Rñdit Iesus & dixit eis. Et si ego testimonium phibeã de meipso, uerũ est testimoniũ meũ, qa scio unde ueni, & quo uado, uos aũt nescitis unde uenio & quo uado. Vos secũdũ carnẽ iudicatis, ego nõ iudico quẽq; , porro & si iudicem ego, iudiciũ meũ uerũ ẽ, qa solus nõ sũ, sed ego & q misit me pater. Quin & i lege uestra scriptũ ẽ, qd' duoꝝ hoim testimoniũ ueꝝ ẽ. Ego sũ q testimoniũ phibeo de meipso, & testimoniũ phibet de me q misit me pater. Dicebãt ergo ei. Vbi est pater tuus? Rñdit Iesus. Neq; me scitis neq; patrem meũ. Si me nouissetis, & patrem

& τὸν πατέρα μου ἤδειτε ἄν. ταῦτα τὰ ῥήματα ἐλάλησεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐν τῷ γαζοφυλακείῳ, διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ. καὶ οὐδεὶς ἐπίασεν αὐτὸν, ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ, εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἐγὼ ὑπάγω & ζητήσετέ με, & ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε, ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. ἔλεγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, μήτι ἀποκτενεῖ ἑαυτὸν, ὅτι λέγει, ὅτι ὅπου ἐγὼ ὑπάγω ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν; καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς. ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστέ. ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί. ὑμεῖς ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἐστέ, ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, εἶπον οὖν ὑμῖν, ὅτι ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε, ὅτι ἐγώ εἰμι, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. ἔλεγον οὖν αὐτῷ. σὺ τίς εἶ; καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. τὴν ἀρχὴν ὅτι & λαλῶ ὑμῖν, πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν & κρίνειν, ἀλλ' ὁ πέμψας με ἀληθής ἐστιν. κἀγὼ ἃ ἤκουσα παρ' αὐτοῦ ταῦτα λέγω εἰς τὸν κόσμον, οὐκ ἔγνωσαν ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῖς ἔλεγεν. εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ὅταν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγώ εἰμι, & ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέν με ὁ πατήρ μου ταῦτα λαλῶ, & ὁ πέμψας με μετ' ἐμοῦ ἐστιν. οὐκ ἀφῆκέν με μόνον ὁ πατήρ, ὅτι ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε. ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. ἔλεγεν οὖν ὁ ΙΗΣΟΥΣ, πρὸς τοὺς πεπιστευκότας αὐτῷ Ἰουδαίους. ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἀληθῶς μαθηταί μου ἐστέ, & γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς. ἀπεκρίθησαν αὐτῷ. σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμεν, καὶ οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πώποτε, πῶς σὺ λέγεις, ὅτι ἐλεύθεροι γενήσεσθε; ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστιν τῆς ἁμαρτίας. ὁ δὲ δοῦλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα. ὁ υἱὸς

& patrem meum nouissetis. Hæc uerba locutus est Iesus in gaçophylatio, docens in tẽplo. Et nemo app̃hẽdit eũ, qa nõ dũ uenerat hora ei9. Dixit ergo iterũ eis Iesus. Ego uado & q̃retis me, & in peccato uestro moriemini. quo ego uado uos nõ potestis uenire. Dicebant ergo Iudæi. Nunquid interficiet semetipsum, quia dicit, quo ego uado uos nõ potestis uenire. Et dicebat eis. Vos de deorsũ estis, ego de superne sum. Vos de mũdo hoc estis, ego nõ sum de hoc mundo. Dixi ergo uobis, quod moriemini in peccatis uestris. Si enim non crediderit quod ego sum, moriemini in peccatis uestris. Dicebant ergo ei. Tu quis es? Et dicit eis Iesus, Principiũ qui & loquor uobis. Multa habeo quæ de uobis loquar & iudicem, sed qui me misit uerax ẽ, & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo. Non cognouerunt, quid patrem eis diceret. Dixit ergo eis Iesus. Cum exaltaueritis filium hois, tunc cognoscetis quod ego sim, & a meipso facio nihil. sed sicut docuit me pater hæc loquor. Et qui me misit mecum est. Non reliquit me solum pater, qa ego quæ placita sunt ei facio semper. Hæc illo loquente multi crediderunt in eum. Dicebat ergo Iesus ad eos qui crediderunt ei Iudæos. Si uos mãseritis in sermone meo, uere discipuli mei eritis, & cognoscetis ueritatẽ, & ueritas liberos reddet uos. Rñderũt ei. Semen Abrahæ sum9, & nemini seruiuimus unq̃. Quõ tu dicis, liberi reddemini? Rñdit eis Iesus. Amen amẽ dico uobis, qđ ois q facit pctm̃, seru9 ẽ pcti. Seru9 aũt nõ manet i domo i æternũ.

Filius

ὁ υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα. ἐὰν οὖν ὁ υἱὸς ὑμᾶς
ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε. οἶδα ὅτι
σπέρμα Ἀβραάμ ἐστε, ἀλλὰ ζητεῖτέ με ἀπο-
κτεῖναι, ὅτι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν.
ἐγὼ ὃ ἑώρακα παρὰ τῷ πατρί μου λαλῶ,
καὶ ὑμεῖς οὖν ὃ ἑωράκατε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν
ποιεῖτε. ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ. ὁ πα-
τὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστιν. λέγει αὐτοῖς ὁ ΙΗ-
ΣΟΥΣ. εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ
Ἀβραὰμ ἐποιεῖτε. νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖ-
ναι, ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελά-
ληκα, ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ θεοῦ. τοῦτο Ἀβραὰμ
οὐκ ἐποίησεν. ὑμεῖς ποιεῖτε τὰ ἔργα τοῦ πα-
τρὸς ὑμῶν. εἶπον οὖν αὐτῷ. ἡμεῖς ἐκ πορνεί-
ας οὐ γεγεννήμεθα, ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν
θεόν. εἶπεν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. εἰ ὁ θεὸς πατὴρ
ὑμῶν ἦν, ἠγαπᾶτε ἂν ἐμέ. ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ
θεοῦ ἐξῆλθον καὶ ἥκω. οὐδὲ γὰρ ἀπ' ἐμαυτοῦ
ἐλήλυθα, ἀλλ' ἐκεῖνός με ἀπέστειλεν. διὰ τί τὴν
λαλιὰν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε; ὅτι οὐ δύ-
νασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν. ὑμεῖς ἐκ
τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ. καὶ τὰς ἐπι-
θυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν.
ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς. καὶ
ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλή-
θεια ἐν αὐτῷ, ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν
ἰδίων λαλεῖ, ὅτι ψεύστης ἐστὶν καὶ ὁ πατὴρ αὐ-
τοῦ. ἐγὼ δὲ ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω οὐ πι-
στεύετέ μοι. τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁ-
μαρτίας. εἰ δὲ ἀλήθειαν λέγω, διὰ τί ὑμεῖς
οὐ πιστεύετέ μοι; ὁ ὢν ἐκ τοῦ θεοῦ, τὰ ῥήμα-
τα τοῦ θεοῦ ἀκούει, διὰ τοῦτο ὑμεῖς οὐκ ἀκού-
ετε, ὅτι ἐκ τοῦ θεοῦ οὐκ ἐστέ. ἀπεκρίθησαν οὖν
οἱ Ἰουδαῖοι καὶ εἶπον αὐτῷ. οὐ καλῶς λέγο-
μεν ἡμεῖς, ὅτι σαμαρίτης εἶ σὺ, καὶ δαιμό-
νιον ἔχεις; ἀπεκρίθη ΙΗΣΟΥΣ. ἐγὼ δαιμό-
νιον οὐκ ἔχω ἀλλὰ τιμῶ τὸν πατέρα μου καὶ
ὑμεῖς ἀτιμάσατέ με, ἐγὼ δὲ οὐ ζητῶ τὴν
δόξαν μου. ἔστιν ὁ ζητῶν καὶ κρίνων.

Ἀμὴν

Filius manet in æternũ. Si ergo uos filius liberos fecerit, uere liberi eritis. Scio quod filij Abrahæ sitis, sed q̃ritis me interficere, quia sermo meus nõ habet locũ in uobis. Ego quod uidi apud patrẽ meũ loquor, & uos q̃ uidistis apud patrem uestrũ, facitis. Rñderũt & dixerũt ei. Pater noster Abrahã est. Dicit ei Iesus. Si filij Abrahæ essetis, opa Abrahæ faceretis. Nũc aũt q̃ritis me interficere hoiem qui ueritatẽ uobis locut⁹ sum, quã audiui a deo. Hoc Abraham non fecit. Vos facitis opera patris uestri. Dixerunt itaq; ei. Nos ex fornicatione nõ sumus nati. Vnum patrem habemus deũ. Dixit eis Iesus. Si deus pater uester esset, diligeretis utiq; me. Ego eñ ex deo processi & ueni. Neq; eñ a meipso ueni, sed ille me misit. Quare loq̃lam meã nõ cognoscitis? quia nõ potestis audire sermonẽ meũ. Vos ex patre diabolo estis, & desyderia patris uestri uultis facere. Ille homicida erat ab initio & in ueritate non stetit, quia non est ueritas in eo. Cum loquitur mẽdacium, ex propriis loquitur, quia mẽdax est & pater eius. Ego autem si ueritatẽ dico non creditis mihi. Quis ex uobis arguit me de peccato? Si ueritatem dico, quare uos non creditis mihi? Qui ex deo est, uerba dei audit. Propterea uos nõ auditis, qa ex deo nõ estis. Rñderunt ergo iudæi, & dixerũt ei. Nõne bene dicimus nos, quod samaritanus es tu, & dæmonium habes? Respondit Iesus. Ego dæmonium non habeo, sed honorifico patrem meum, & uos inhonorastis me. Ego aũt non quæro gloriã meam. est qui quærat & iudicet.

Amen

Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐάν τις τὸν λόγον
τὸν ἐμὸν τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς
αἰῶνα. Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι. Νῦν ἐγνώ
καμεν, ὅτι δαιμόνιον ἔχεις. Ἀβραὰμ ἀπέθα
νεν, καὶ οἱ προφῆται, καὶ σὺ λέγεις, ἐάν τίς
τὸν λόγον μου τηρήσῃ, οὐ μὴ γεύσεται θανά
του εἰς τὸν αἰῶνα. Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς
ἡμῶν Ἀβραάμ, ὅς τις ἀπέθανεν; Καὶ οἱ προφῆ
ται ἀπέθανον· τίνα σεαυτὸν σὺ ποιεῖς; Ἀπε
κρίθη Ἰησοῦς. Ἐὰν ἐγὼ δοξάζω ἐμαυτόν, ἡ
δόξα μου οὐδέν ἐστιν. Ἔστιν ὁ πατήρ μου ὁ δο
ξάζων με, ὃν ὑμεῖς λέγετε, ὅτι Θεὸς ὑμῶν
ἐστιν, καὶ οὐκ ἐγνώκατε αὐτόν, ἐγὼ δὲ οἶδα
αὐτόν, καὶ ἐὰν εἴπω, ὅτι οὐκ οἶδα αὐτόν, ἔσο
μαι ὅμοιος ὑμῶν ψεύστης, ἀλλ' οἶδα αὐτὸν καὶ
τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ. Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν
ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν,
καὶ εἶδεν καὶ ἐχάρη. Εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς
αὐτόν, πεντήκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις καὶ Ἀβρα
ὰμ ἑώρακας; Εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. Ἀμὴν
ἀμὴν λέγω ὑμῖν. Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγὼ
εἰμί. Ἦραν οὖν λίθους, ἵνα βάλωσιν ἐπ' αὐτόν.
Ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ.
διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν, καὶ παρῆγεν οὕτως.

Καὶ παράγων ὁ Ἰησοῦς, εἶδεν ἄνθρωπον τυ
φλὸν ἐκ γενετῆς, καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ μα
θηταὶ αὐτοῦ λέγοντες. Ῥαββεί, τίς ἥμαρτεν, οὗ
τος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ; Ἀπε
κρίθη ὁ Ἰησοῦς. Οὔτε οὗτος ἥμαρτεν, οὔτε οἱ
γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ
Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ
πέμψαντός με, ἕως ἡμέρα ἐστίν. Ἔρχεται νὺξ
ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι, ὅταν ἐν τῷ
κόσμῳ ὦ, φῶς εἰμι τοῦ κόσμου. Ταῦτα εἰπὼν
ἔπτυσεν χαμαὶ, καὶ ἐποίησεν πηλὸν ἐκ τοῦ
πτύσματος, καὶ ἐπέχρισεν τὸν πηλὸν ἐπὶ
τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, καὶ εἶπεν αὐτῷ.
Ὕπαγε νίψαι εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωὰ
μ ὃ ἑρμηνεύεται ἀπεσταλμένος. Ἀπῆλθεν
οὖν καὶ ἐνί

Amen amen dico uobis, si quis sermonẽ meũ seruauerit, mortẽ nõ uidebit in æternũ. Dixerũt ergo illi iudæi. Nũc cognouimus qđ dæmoniũ habes. Abraham mortuus est & prophetæ, & tu dicis, si quis sermonẽ meũ seruauerit, nõ gustabit mortẽ in æternũ. Nunquid tu maior es patre nostro Abrahã q mortuus est? Et ꝓphetæ mortui sunt. Quẽ teipsũ tu facis? Rñdit Iesus. Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Est pater meus qui glorificat me, quẽ uos dicitis deum uestrũ esse, & non cognouistis eum, ego aũt noui eum. Et si dixero, quod nõ scio eum, ero similis uobis mẽdax. sed scio eum, & sermonem eius seruo. Abraham pater uester exultauit ut uideret diẽ meũ, & uidit & gauisus est. Dixerũt ergo iudæi ad eum. Quinquaginta annos nondũ habes & Abraham uidisti? Dixit eis Iesus. Amẽ amẽ dico uobis, antequam esset ego sum. Tulerũt ergo lapides, ut iacerent in eũ. Iesus aũt abscõdit se, & exiuit de tẽplo transiens per mediũ illoꝝ & ꝑteriit sic. IX

Et ꝑteriens Iesus uidit hominem cæcũ a natiuitate, & interrogauerũt eũ discipuli eius dicẽtes. Rabbi, qs peccauit, hic aut parẽtes eius, ut cæcus nasceret? Rñdit Iesus. Neq; hic peccauit neq; parentes eius, sed ut manifestentur opera dei in illo. Me oportet operari opera eius qui misit me donec dies est. Venit nox quando nemo potest operari. Qꝺiu fuero in mũdo, lux sum mũdi. Hoc cum dixisset expuit in terram, & fecit lutũ ex sputo, & illeuit lutũ super oculos cæci, & dixit ei. Vade laua in natatoria Syloe, quod interpretat̃ missus. Abiit ergo &

οὖν καὶ ἐνίψατο, καὶ ἦλθεν βλέπων. οἱ οὖν γεί-
τονες καὶ οἱ θεωροῦντες αὐτὸν τὸ πρότερον
ὅτι τυφλὸς ἦν, ἔλεγον. οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ καθή-
μενος, καὶ προσαιτῶν; ἄλλοι ἔλεγον, ὅτι οὗτός
ἐστιν. ἄλλοι δὲ, ὅτι ὅμοιος αὐτῷ ἐστιν. ἐκεῖνος
ἔλεγεν, ὅτι ἐγώ εἰμι. ἔλεγον οὖν αὐτῷ. πῶς ἠνε-
ῴχθησάν σου οἱ ὀφθαλμοί. ἀπεκρίθη ἐκεῖνος
καὶ εἶπεν. ἄνθρωπος λεγόμενος ΙΗΣΟΥΣ πη-
λὸν ἐποίησεν, καὶ ἐπέχρισέν μου τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς, καὶ εἶπέν μοι. ὕπαγε εἰς τὴν κολυμ-
βήθραν τοῦ σιλωὰμ καὶ νίψαι. ἀπελθὼν δὲ
καὶ νιψάμενος ἀνέβλεψα. εἶπον οὖν αὐτῷ.
ποῦ ἐστὶν ἐκεῖνος; λέγει, οὐκ οἶδα. ἄγουσιν
αὐτὸν πρὸς τοὺς φαρισαίους τόν ποτε τυ-
φλὸν. ἦν δὲ σάββατον, ὅτε τὸν πηλὸν ἐποί-
ησεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ καὶ ἀνέῳξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς. πάλιν οὖν ἠρώτων αὐτὸν καὶ οἱ φαρι-
σαῖοι, πῶς ἀνέβλεψεν. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. πη-
λὸν ἐπέθηκέν μοι ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ
ἐνιψάμην καὶ βλέπω. ἔλεγον οὖν ἐκ τῶν φαρι-
σαίων τινὲς. οὗτος ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν πα-
ρὰ τοῦ θεοῦ, ὅτι τὸ σάββατον οὐ τηρεῖ. ἄλλοι δὲ ἔ-
λεγον. πῶς δύναται ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς τοι-
αῦτα σημεῖα ποιεῖν; καὶ σχίσμα ἦν ἐν αὐτοῖς. λέ-
γουσιν τῷ τυφλῷ πάλιν. σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ,
ὅτι ἤνοιξέν σου τοὺς ὀφθαλμοὺς; ὁ δὲ εἶπεν, ὅ-
τι προφήτης ἐστὶν. οὐκ ἐπίστευσαν οὖν οἱ ἰου-
δαῖοι περὶ αὐτοῦ, ὅτι τυφλὸς ἦν καὶ ἀνέβλε-
ψεν, ἕως ὅτου ἐφώνησαν τοὺς γονεῖς αὐτοῦ
τοῦ ἀναβλέψαντος. καὶ ἠρώτησαν αὐτοὺς
λέγοντες. οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὑμῶν, ὃν ὑμεῖς
λέγετε, ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη; πῶς οὖν ἄρτι
βλέπει. ἀπεκρίθησαν αὐτοῖς οἱ γονεῖς αὐ-
τοῦ καὶ εἶπον. οἴδαμεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς
ἡμῶν, καὶ ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη, πῶς δὲ νῦν
βλέπει οὐκ οἴδαμεν, ἢ τίς ἤνοιξεν αὐτοῦ τοὺς
ὀφθαλμοὺς, ὑμεῖς οὐκ οἴδαμεν, αὐτὸς ἡλι-
κίαν ἔχει, αὐτοῦ ἐρωτήσατε, αὐτὸς περὶ αὐτοῦ λα-
λήσει. ταῦτα εἶπον οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ὅτι ἐφοβοῦντο
τοὺς ἰουδαίους

ergo & lauit, & uenit uidens. Itaq; uici-
ni & qui uiderant eum prius quod cæ-
cus esset, dicebant. Nōne hic est qui se-
debat & mēdicabat? Alij dicebant hic
est, alij autem similis est eius. Ille di-
cebat, ego sum. Dicebant ergo ei. Quo-
modo aperti sunt tibi oculi? Respōdit.
ille & dixit. Ille homo qui dicitur Iesus
lutū fecit, & inunxit oculos meos, & di-
xit mihi. Vade ad natatoriā Syloæ, &
laua. Et abij & laui, & uisū recepi. Dixe
rūt ergo ei. Vbi est ille? Ait. nescio. Ad
ducunt eum ad pharisæos qui dudum
cæcus fuerat. Erat aūt sabbatū quando
lutum fecit Iesus, & aperuit oculos eius
Iterum ergo interrogabāt eū & phari-
sæi quomodo uisum recepisset. Ille aūt
dixit eis. Lutū mihi imposuit sup ocu-
los, & laui & uideo. Dicebant ergo ex
pharisæis quidam. Nō est hic homo a
deo, quia sabbatum non custodit. Alij
aūt dicebāt. Quomodo potest homo
peccator hæc signa facere? Et dissensio
erat inter eos. Dicunt cæco iterum. Tu
qd dicis de illo qui aperuit tibi oculos
tuos. Ille aūt dixit. Propheta est. Non
crediderunt ergo Iudæi de illo, quia cæ
cus fuisset & uidisset, donec uocauerūt
parentes eius qui uisum receperat. & in
terrogauerunt eos dicentes. Hic est fili⁹
uester quē uos dicitis cæcum natū esse.
Quomodo ergo nunc uidet? Respon
derunt eis parentes eius, & dixerūt. Sci
mus quod hic est filius noster, & quod
cæcus natus est, quomodo aūt nunc ui
deat, nescim⁹, aut quis eius aperuit ocu
los nos nescimus. Ipse ætatē habet, ip-
sum interrogate, de se loquet. Hæc di
xerunt parentes eius, quoniā timebant

τοὺς Ἰουδαίους. ἤδη γὰρ συνετέθειντο οἱ Ἰου-
δαῖοι, ἵνα ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ ΧΡΙΣ-
ΤΟΝ, ἀποσυνάγωγος γένηται. διὰ τοῦτο οἱ γο-
νεῖς αὐτοῦ εἶπον, ὅτι ἡλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρω-
τήσατε. ἐφώνησαν οὖν ἐκ δευτέρου τὸν ἄνθρω-
πον, ὃς ἦν τυφλὸς, καὶ εἶπον αὐτῷ. δὸς δόξαν τῷ
θεῷ, ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος
οὗτος ἁμαρτωλός ἐστιν. ἀπεκρίθη οὖν ἐκεῖνος
καὶ εἶπεν, εἰ ἁμαρτωλός ἐστιν οὐκ οἶδα. ἓν οἶ-
δα, ὅτι τυφλὸς ὢν ἄρτι βλέπω. εἶπον οὖν
αὐτῷ πάλιν, τί ἐποίησέν σοι, πῶς ἤνοιξέν
σου τοὺς ὀφθαλμούς; ἀπεκρίθη αὐτοῖς, εἶ-
πον ὑμῖν ἤδη καὶ οὐκ ἠκούσατε, τί πάλιν
θέλετε ἀκούειν; μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε αὐτοῦ
μαθηταὶ γενέσθαι; ἐλοιδόρησαν οὖν αὐτὸν καὶ
εἶπον, σὺ εἶ μαθητὴς ἐκείνου. ἡμεῖς
δὲ τοῦ μωσέως ἐσμὲν μαθηταί, ἡμεῖς οἴ-
δαμεν, ὅτι μωσῇ ἐλάλησεν ὁ θεός, τοῦτον
δὲ οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστίν. ἀπεκρίθη ὁ ἄν-
θρωπος καὶ εἶπεν αὐτοῖς, ἐν τούτῳ γὰρ θαυμα
σόν ἐστιν, ὅτι ὑμεῖς οὐκ οἴδατε πόθεν ἐστίν,
καὶ ἀνέῳξέν μου τοὺς ὀφθαλμούς. οἴδαμεν
δὲ, ὅτι ἁμαρτωλῶν ὁ θεὸς οὐκ ἀκούει. ἀλ
λ' ἐάν τις θεοσεβὴς ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖ
τούτου ἀκούει. ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη, ὅτι ἤ-
νοιξέν τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημέ-
νου. εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ θεοῦ, οὐκ ἠδύνατο
ποιεῖν οὐδέν. ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ, ἐν
ἁμαρτίαις σὺ ἐγεννήθης ὅλος, καὶ σὺ διδά-
σκεις ἡμᾶς; καὶ ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω. ἤκουσεν
ὁ ΙΗΣΟΥΣ ὅτι ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω, καὶ εὑρὼν
αὐτὸν εἶπεν αὐτῷ, σὺ πιστεύεις εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θε-
οῦ; ἀπεκρίθη ἐκεῖνος καὶ εἶπεν, καὶ τίς ἐστιν κύριε,
ἵνα πιστεύω εἰς αὐτόν. εἶπεν δὲ αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ
καὶ ἑώρακας αὐτὸν, καὶ ὁ λαλῶν μετά σου ἐκεῖ
νός ἐστιν. ὁ δὲ ἔφη, πιστεύω κύριε, καὶ προσεκύ-
νησεν αὐτῷ. καὶ εἶπεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ. εἰς κρῖμα
ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέ
πουτες βλέπωσιν καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται
καὶ ἤκουσαν

Iudæos. Iam enim conſpiraverant Iu-
dæi, ut ſi quis eũ confiteretur eſſe Chri
ſtum, extra ſynagogam fieret. Propte-
rea parentes eius dixerunt, ætatem
habet, ipſum interrogate. Vocauerunt
ergo rurſum hominem, qui fuerat cæ-
cus, & dixerunt ei. Da gloriã deo. Nos
ſcim⁹, quod hic homo peccator eſt. Re
ſpondit ergo ille & dixit. An peccator
ſit neſcio, unũ ſcio qđ cæcus cũ eſſem
modo uideo. Dixerunt ergo illi iterũ.
Quid fecit tibi? Quõ aperuit tibi ocu-
los? Reſpõdit eis. Dixi uobis, iã & nõ
audiſtis. Quid iterũ uultis audire? Nũ
& uos uultis diſcipuli eius fieri? Male-
dixerunt ergo ei. & dixerunt ei. Tu di-
ſcipulus illius ſis, nos aũt Moſi diſcipu
li ſumus. Nos ſcimus quod Moſi locu-
tus eſt deus, hunc aũt neſcim⁹ unde ſit.
Reſpõdit ille homo, & dixit eis. In hoc
enim mirabile eſt, quia uos neſcitis un
de ſit, & aperuit meos oculos. Scimus
aũt quod peccatores de⁹ nõ audit, ſed
ſi quis dei cultor eſt & uolũtatem eius
facit, hunc exaudit. A ſæculo nõ eſt au
ditũ, quod quis aperuit oculos cæci na
ti. Niſi eſſet hic a deo, nõ poterat face-
re quicq̃, Reſponderunt & dixerũt ei.
In peccatis natus es totus, & tu doces
nos? Et eiecerunt eũ foras. Audiuit Ie-
ſus quod eieciſſent eũ foras, & cum in-
ueniſſet eum, dixit ei. Tu credis in filiũ
dei? Reſpõdit ille & dixit. Quis eſt do
mine ut credam in eum? Et dixit ei Ie-
ſus. Et uidiſti eum, & qui loquitur tecũ
ipſe eſt. At ille ait. Credo dñe. Et ado-
rauit eum. Et dixit ei Ieſus. In iudicium
ego in hunc mundum ueni, ut qui non
uident uideant, & qui uidẽt, cæci fiant.
Et audierunt

καὶ ἤκουσαν ἐκ τῶν φαρισαίων ταῦτα οἱ ὄν
τες μετ' αὐτοῦ, καὶ εἶπον αὐτῷ. μὴ καὶ ἡμεῖς τυ
φλοί ἐσμεν; εἶπεν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. εἰ τυ
φλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἴχετε ἁμαρτίαν. νῦν δὲ λέ
γετε, ὅτι βλέπομεν, ἡ οὖν ἁμαρτία ὑμῶν
μένει. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ μὴ εἰσερχόμε
νος διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβά
των, ἀλλὰ ἀναβαίνων ἀλλαχόθεν ἐκεῖνος κλέ
πτης ἐστὶν καὶ λῃστής. ὁ δὲ εἰσερχόμενος διὰ τῆς
θύρας ποιμήν ἐστι τῶν προβάτων. τούτῳ ὁ θυ
ρωρὸς ἀνοίγει, καὶ τὰ πρόβατα τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκού
ει, καὶ τὰ ἴδια πρόβατα καλεῖ κατ' ὄνομα, καὶ ἐξά
γει αὐτά. καὶ ὅταν τὰ ἴδια πρόβατα ἐκβάλῃ, ἔμ
προσθεν αὐτῶν πορεύεται. καὶ τὰ πρόβατα αὐτῷ
ἀκολουθεῖ, ὅτι οἴδασιν τὴν φωνὴν αὐτοῦ. ἀλλο
τρίῳ δὲ οὐ μὴ ἀκολουθήσουσιν, ἀλλὰ φεύξονται
ἀπ' αὐτοῦ, ὅτι οὐκ οἴδασιν τῶν ἀλλοτρίων τὴν φω
νήν. ταύτην τὴν παροιμίαν εἶπεν αὐτοῖς ὁ ΙΗ
ΣΟΥΣ. ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔγνωσαν, τίνα ἦν ἃ ἐλάλει
αὐτοῖς. εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ.
ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐγώ εἰμι ἡ θύρα τῶν
προβάτων, πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, κλέ
πται εἰσὶν καὶ λῃσταί, ἀλλ' οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν
τὰ πρόβατα. ἐγώ εἰμι ἡ θύρα, δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰ
σέλθῃ σωθήσεται, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσε
ται, καὶ νομὴν εὑρήσει. ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται,
εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ καὶ θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. ἐγὼ ἦλ
θον, ἵνα ζωὴν ἔχωσιν, καὶ περισσὸν ἔχωσιν.
ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός, ὁ ποιμὴν ὁ κα
λὸς, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβά
των. ὁ μισθωτὸς δὲ καὶ οὐκ ὢν ποιμήν, οὗ οὐκ
εἰσὶν τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρ
χόμενον, καὶ ἀφίησιν τὰ πρόβατα καὶ φεύγει,
καὶ ὁ λύκος ἁρπάζει αὐτὰ, καὶ σκορπίζει τὰ
πρόβατα. ὁ δὲ μισθωτὸς φεύγει, ὅτι μισθωτός
ἐστιν, καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων.
ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός, καὶ γινώσκω τὰ
ἐμὰ, καὶ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν. καθὼς
γινώσκει με ὁ πατὴρ, κἀγὼ γινώσκω τὸν πα

τέρα

Et audierunt qdã ex phariſæis hæc qui
cum ipſo erant, & dixerunt ei. Num &
nos cæci ſumus? Dixit eis Ieſus. Si cæ/
ci eſſetis, non haberetis peccatũ. Nunc
uero dicitis, uidem⁹, pctm̃ ergo ueſtrũ
manet. Amen amen dico uobis. qui X
non intrat per oſtium in ouile ouium,
ſed aſcendit aliunde, ille fur eſt & latro.
Qui aũt intrat per oſtiũ, paſtor eſt oui/
um. Huic oſtiarius aperit, & oues uocẽ
eius audiunt. Et proprias oues uocat
nominatim, & educit eas. Et cum pro/
prias oues emiſerit, ante eas uadit, &
oues illum ſequuntur, quia ſciũt uocem
eius. Alienũ aũt non ſequentur ſed ef/
fugient ab eo, quia non nouerunt uo-
cem alienorũ. Hoc prouerbium dixit
eis Ieſus, Illi aũt nõ cognouerũt q̃ eſſẽt
quæ loqueretur eis. Dixit ergo eis ite/
rum Ieſus. Amen amẽ dico uobis, ego
ſũ oſtiũ ouiũ. Qũs quotquot ante me
uenerunt fures ſunt & latrones, ſed nõ
audierunt eos oues. Ego ſum oſtium,
per me ſi quis introierit ſaluabitur, &
ingredietur & egredietur, & paſcua in/
ueniet. Fur non uenit niſi ut furetur &
mactet & perdat. Ego ueni ut uitam
habeant, & abundantius habeãt. Ego
ſum paſtor bonus, bonus paſtor ani/
mam ſuam dat pro ouibus. Mercen-
narius autem, & qui non eſt paſtor,
cuius non ſunt oues propriæ, uidet lu-
pum uenientem & dimittit oues & fu/
git, & lupus rapit & diſpergit oues.
Mercennarius autem fugit, quia mer/
cennarius eſt, & non eſt illi curæ de oui
bus. Ego ſum paſtor bonus, & cogno
ſco oues meas, & cognoſcor a meis. Sic
ut nouit me pater, & ego agnoſco pa/

τέρα, ἡ τὴν ψυχήν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων. καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης. κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσιν, καὶ γενήσεται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν. διὰ τοῦτο ὁ πατήρ με ἀγαπᾷ, ὅτι ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχήν μου ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν. οὐδεὶς αἴρει αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ. ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔλαβον παρὰ τοῦ πατρός μου. Σχίσμα οὖν πάλιν ἐγένετο ἐν τοῖς Ἰουδαίοις διὰ τοὺς λόγους τούτους. ἔλεγον δὲ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν. Δαιμόνιον ἔχει καὶ μαίνεται. τί αὐτοῦ ἀκούετε; ἄλλοι ἔλεγον. ταῦτα τὰ ῥήματα οὐκ ἔστιν δαιμονιζομένου. μὴ δαιμόνιον δύναται τυφλῶν ὀφθαλμοὺς ἀνοίγειν; Ἐγένετο δὲ τὰ ἐγκαίνια ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ χειμὼν ἦν. καὶ περιεπάτει ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐν τῷ ἱερῷ ἐν τῇ στοᾷ σολομῶνος. ἐκύκλωσαν οὖν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἔλεγον αὐτῷ. ἕως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις; εἰ σὺ εἶ ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ, εἰπὲ ἡμῖν παῤῥησίᾳ. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. εἶπον ὑμῖν καὶ οὐ πιστεύετε. τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου, ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ. ἀλλ' ὑμεῖς οὐ πιστεύετε, ὅτι οὐκ ἐστὲ ἐκ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν, καθὼς εἶπον ὑμῖν. τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει, κἀγὼ γινώσκω αὐτά, καὶ ἀκολουθοῦσί μοι, κἀγὼ ζωὴν αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς, καὶ οὐ μὴ ἀπόλωνται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ οὐχ ἁρπάσει τις αὐτὰ ἐκ τῆς χειρός μου. ὁ πατήρ μου ὃς δέδωκέν μοι μείζων πάντων ἐστίν, καὶ οὐδεὶς δύναται ἁρπάζειν ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ πατρός μου. ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. Ἐβάστασαν οὖν πάλιν λίθους οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. πολλὰ καλὰ ἔργα ἔδειξα ὑμῖν ἐκ τοῦ πατρός μου. διὰ ποῖον αὐτῶν ἔργον λιθάζετε ἀπε-

trem, & animam meam pono pro ouibus. Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & uocem meam audient, & fiat unum ouile & unus pastor. Propterea me pater diligit, quia ego pono animam meam ut iterũ sumam eam. Nemo tollit eã a me, sed ego pono eã a meipso. Potestatẽ habeo ponendi eã. & potestatẽ habeo denuo sumendi eã. Hoc mandatum accepi a patre meo. Dissensio iterũ facta est inter Iudæos, propter sermones hos. Dicebant autẽ multi ex ipsis. Dæmonium habet & insanit. Quid eum auditis? Alij dicebant Hæc uerba non sunt dæmoniũ habentis. Nũquid dæmonium potest cæcoꝝ oculos aperire? Facta sunt aũt encænia in Hierosolymis, & hyems erat. Et ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis. Circũdederunt ergo eum Iudæi, & dicebant ei. Quousq; animam nostrã tollis? Si tu es Christus dic nobis palam? Respõdit eis Iesus. Loquor uobis & non creditis. Opera quæ ego facio in nomine patris mei, hæc testimonium perhibent de me. Sed uos nõ creditis, quia non estis ex ouibus meis. Oues meæ uocẽ meã audiũt, & ego cognosco eas, & sequunt̃ me, & ego uitã æternã do eis, & nõ peribũt in æternũ, & nõ rapiet eas quisq̃ de manu mea. Pater meus qui dedit mihi maior omnibus est, & nemo potest rapere de manu patris mei. Ego & pater unũ sum9. Sustulerunt ergo lapides Iudæi ut lapidarent eũ. Respondit eis Iesus. Multa bona opera ostẽdi uobis ex patre meo Propter quod eorum opus me lapidatis. Respon

βάζετέ με; ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες, περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν θεόν. ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. οὐκ ἔστιν γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, ἐγὼ εἶπα θεοί ἐστε; εἰ ἐκείνους εἶπεν θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἐγένετο. καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ γραφή, ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασεν καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, ὅτι βλασφημεῖς, ὅτι εἶπον, υἱός τοῦ θεοῦ εἰμί; εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ πατρός μου μὴ πιστεύετέ μοι. εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε, ἵνα γνῶτε, καὶ πιστεύσητε, ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ πατήρ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ. ἐζήτουν πάλιν αὐτὸν πιάσαι. καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῶν, καὶ ἀπῆλθεν πάλιν πέραν τοῦ Ἰορδάνου εἰς τὸν τόπον ὅπου ἦν Ἰωάννης τὸ πρῶτον βαπτίζων, καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ καὶ πολλοὶ ἦλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔλεγον, ὅτι Ἰωάννης μὲν σημεῖον ἐποίησεν οὐδέν. πάντα δὲ ὅσα εἶπεν Ἰωάννης περὶ τούτου ἀληθῆ ἦν. καὶ ἐπίστευσαν πολλοὶ ἐκεῖ εἰς αὐτόν.

Ἦν δέ τις ἀσθενῶν Λάζαρος ἀπὸ Βηθανίας ἐκ τῆς κώμης Μαρίας καὶ Μάρθας τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς. ἦν δὲ Μαρία ἡ ἀλείψασα τὸν κύριον μύρῳ, καὶ ἐκμάξασα τοὺς πόδας αὐτοῦ ταῖς θριξὶν αὐτῆς, ἧς ὁ ἀδελφὸς Λάζαρος ἠσθένει. ἀπέστειλαν οὖν αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν λέγουσαι. κύριε, ἴδε ὃν φιλεῖς ἀσθενεῖ. ἀκούσας δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν. αὕτη ἡ ἀσθένεια οὐκ ἔστιν πρὸς θάνατον, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ δι' αὐτῆς. ἠγάπα δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ τὴν Μάρθαν καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς καὶ τὸν Λάζαρον. ὡς οὖν ἤκουσεν ὅτι ἀσθενεῖ, τότε μὲν ἔμεινεν ἐν ᾧ ἦν τόπῳ δύο ἡμέρας. μετὰ τοῦτο λέγει τοῖς μαθηταῖς. ἄγωμεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν πάλιν, λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταί. ῥαββεί, νῦν ἐζήτουν σε λιθάσαι οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ πάλιν

tis? Rñderunt ei iudæi dicentes. De bono opere nó lapidamus te, sed de blasphemia, & qa tu homo cũ sis, facis teipsum deum. Rñdit eis Iesus. Nóne scriptum est í lege uestra, ego dixi díj estis? Si illos dixit deos, ad quos sermo dei factus est, & nó potest solui scriptura, quẽ pater sanctificauit & misit in mundum. Vos dicitis, blasphemas, quia dixi filius dei sum? Si nó facio opera patris mei, nolite credere mihi. Si autẽ facio, & si mihi non credetis, operibus credite, ut cognoscatis & credatis quod pater in me est, & ego in patre. Quærebant iterum eũ apphendere, & exiuit de manu eorum, & abijt iterum trans Iordanem in eum locũ ubi erat Ioannes baptizans primum, & mansit illic. Et multi uenerunt ad eum, & dicebant, Ioannes quidem signum fecit nullum. Oia aũt quæcũq; dixit Ioãnes de hoc, uera erãt, & crediderũt multi ibi in eũ.

Erat aũt quidam languens Lazarus a Bethania, de castello Mariæ & Marthæ sororis ei9. Maria aũt erat quæ unxit dñm unguẽto, & extersit pedes ei9 capillis suis, cuius frater Lazarus infirmabatur. Miserunt ergo sorores eius ad eũ dicentes. Dñe, ecce quẽ amas infirmatur. Audiens autem Iesus dixit. Infirmitas hæc nó est ad mortem, sed pro gloria dei ut glorificetur filius dei per eam. Diligebat aũt Iesus Marthã, & sororẽ eius & Lazarũ. Vt ergo audiuit quod infirmaretur, tunc quidẽ mansit in eodem loco duobus diebus. Deinde post hoc dicit discipulis. Eamus in Iudæam iterũ. Dicũt ei discipuli. Rabbi, nunc quærebant te iudæi lapidare, XI

ἡ πάλιν ὑπάγεις ἐκεῖ; Ἀπεκρίθη ὁ ΙΗΣΟΥΣ. οὐχὶ δώδεκα εἰσὶν ὧραι τῆς ἡμέρας; ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, οὐ προσκόπτει, ὅτι τὸ φῶς τοῦ κόσμου τούτου βλέπει. ἐὰν δέ τις περιπατῇ ἐν τῇ νυκτί, προσκόπτει, ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. Ταῦτα εἶπεν, καὶ μετὰ τοῦτο λέγει αὐτοῖς. Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται, ἀλλὰ πορεύομαι, ἵνα ἐξυπνίσω αὐτόν. Εἶπον οὖν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Κύριε, εἰ κεκοίμηται, σωθήσεται. Εἰρήκει δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἐκεῖνοι δὲ ἔδοξαν, ὅτι περὶ τῆς κοιμήσεως τοῦ ὕπνου λέγει. Τότε οὖν εἶπεν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ παῤῥησίᾳ. Λάζαρος ἀπέθανεν, καὶ χαίρω δι' ὑμᾶς, ἵνα πιστεύσητε, ὅτι οὐκ ἤμην ἐκεῖ, ἀλλ' ἄγωμεν πρὸς αὐτόν. Εἶπεν οὖν Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος τοῖς μαθηταῖς, Ἄγωμεν καὶ ἡμεῖς ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ. Ἐλθὼν οὖν ὁ ΙΗΣΟΥΣ, εὗρεν αὐτὸν τέσσαρας ἡμέρας ἤδη ἔχοντα ἐν τῷ μνημείῳ. Ἦν δὲ ἡ Βηθανία ἐγγὺς τῶν Ἱερουσολύμων ὡς ἀπὸ σταδίων δεκα πέντε. καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐληλύθησαν, πρὸς τὰς περὶ Μάρθαν καὶ Μαρίαν, ἵνα παραμυθήσωνται αὐτὰς περὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν. Ἡ οὖν Μάρθα, ὡς ἤκουσεν, ὅτι ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἔρχεται ὑπήντησεν αὐτῷ. Μαρία δὲ ἐν τῷ οἴκῳ ἐκαθέζετο. Εἶπεν οὖν ἡ Μάρθα πρὸς τὸν ΙΗΣΟΥΝ. Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, ὁ ἀδελφός μου οὐκ ἂν ἐτεθνήκει, ἀλλὰ καὶ νῦν οἶδα, ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσῃ τὸν θεὸν, δώσει σοι ὁ θεός. Λέγει αὐτῇ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. Ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου. Λέγει αὐτῷ Μάρθα. Οἶδα ὅτι ἀναστήσεται ἐν τῇ ἀναστάσει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Εἶπεν αὐτῇ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. Ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, κἂν ἀποθάνῃ ζήσεται. καὶ πᾶς ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα. πιστεύεις τοῦτο; Λέγει αὐτῷ. Ναὶ κύριε. ἐγὼ πεπίστευκα, ὅτι σὺ εἶ ὁ χριστος ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος. Ταῦτα εἰποῦσα, ἀπῆλθεν καὶ ἐφώνησεν

& iterum uadis illuc? Rñdit Ieſus. Non ne duodecim ſunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucē huius mūdi uidet. Si aūt qs ambulauerit in nocte offendit, quia lux non eſt in eo. Hæc ait, & poſt hæc dicit eis. Lazarus amicus noſter dormit, ſed uado ut a ſomno excitem eum. Dixerunt ergo diſcipuli eius. Domine, ſi dormit, ſaluꝰ erit. Dixerat autem Ieſus de morte eius, illi autem putauerunt quod de dormitione ſomni diceret. Tunc ergo Ieſus dixit eis manifeſte. Lazarus mortuus eſt, & gaudeo propter uos ut credatis, quod non fuerim ibi. Sed eamus ad eū. Dixit ergo Thomas qui dicitur didymus ad diſcipulos. Eamus & nos & moriamur cū eo. Venit itaq; Ieſus, & inuenit eū quatuor dies iam in monumento habentē. Erat aūt Bethania iuxta Hieroſolymā fere ſtadijs qn decim. Multi aūt ex Iudæis uenerāt ad Marthā & Mariam ut conſolarentur eas de fratre ſuo. Martha ergo ut audiuit quod Ieſus uenit occurrit illi, Maria aūt domi ſedebat. Dixit ergo Martha ad Ieſum. Dñe ſi fuiſſes hic, frater meus nō fuiſſet mortuus. Sed & nunc ſcio, qa quæcunq; poposceris a deo, dabit tibi deus. Dicit illi Ieſus. Reſurget frater tuus. Dicit ei Martha. Scio qđ reſurget in reſurrectione in nouiſſimo die. Dicit ei Ieſus. Ego ſū reſurrectio & uita, Qui credit in me, etiam ſi mortuus fuerit uiuet, & omnis qui uiuit & credit in me, non morietur in æternū. Credis hoc? Ait illi. Vtiq; domine. Ego credidi, qa tu es Chriſtus filius dei qui in hūc mūdum ueniſti. Et cum hæc dixiſſet, abiit

& uocauit

θεμ καὶ ἐφώνησεμ μαρίαμ τὴν ἀδελφὴμ αὐτῆς λάθρα εἰποῦσα. ὁ διδάσκαλος πάρεστιμ, καὶ φωνεῖ σε. Ἐκείνη ὡς ἤκουσεμ ἐγείρεται ταχύ, καὶ ἔρχεται πρὸς αὐτόμ. οὔπω δὲ ἐληλύθει ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἰς τὴν κώμην, ἀλλ' ἦμ ἔτι ἐν τόπῳ, ὅπου ὑπήντησεμ αὐτῷ ἡ μάρθα. οἱ οὖν ἰουδαῖοι οἱ ὄντες μετ' αὐτῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ παραμυθούμενοι αὐτὴν ἰδόντες τὴμ μαρίαμ, ὅτι ταχέως ἀνέστη, καὶ ἐξῆλθεμ, ἠκολούθησαμ αὐτῇ λέγοντες, ὅτι ὑπάγει εἰς τὸ μνημεῖομ, ἵνα κλαύσῃ ἐκεῖ. ἡ οὖν μαρία ὡς ἦλθεμ ὅπου ἦμ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ἰδοῦσα αὐτόμ, ἔπεσεν αὐτοῦ πρὸς τοὺς πόδας λέγουσα αὐτῷ. Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂμ ἀπέθανέμ μου ὁ ἀδελφός. ΙΗΣΟΥΣ οὖν ὡς εἶδεμ αὐτὴν κλαίουσαμ, καὶ τοὺς συνελθόντας αὐτῇ ἰουδαίους κλαίοντας ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι. καὶ ἐτάραξεμ ἑαυτόμ, καὶ εἶπεμ. ποῦ τεθείκατε αὐτόμ; λέγουσίμ αὐτῷ. Κύριε, ἔρχου καὶ ἴδε. ἐδάκρυσεμ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἔλεγομ οὖμ ἰουδαῖοι. ἴδε πῶς ἐφίλει αὐτόμ. τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν εἶπομ. οὐκ ἐδύνατο οὗτος ὁ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ ποιῆσαι, ἵνα κἀ οὗτος μὴ ἀποθάνῃ; ΙΗΣΟΥΣ οὖν πάλιμ ἐμβριμώμενος ἐν ἑαυτῷ ἔρχεται εἰς τὸ μνημεῖομ. ἦμ δὲ σπήλαιομ, καὶ λίθος ἐπέκειτο ἐπ' αὐτῷ. λέγει ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἄρατε τὸμ λίθομ. λέγει αὐτῷ ἡ ἀδελφὴ τοῦ τεθνηκότος μάρθα. Κύριε, ἤδη ὄζει, τεταρταῖος γάρ ἐστιμ. λέγει αὐτῇ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. οὐκ εἶπόμ σοι, ὅτι ἐὰμ πιστεύσῃς ὄψει τὴμ δόξαμ τοῦ θεοῦ; ἦραμ οὖμ τὸμ λίθομ οὗ ἦμ ὁ τεθνηκὼς κείμενος. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ ἦρεμ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω, καὶ εἶπεμ. πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου. ἐγὼ δὲ ἤδειμ, ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις, ἀλλὰ διὰ τὸμ ὄχλομ τὸμ περιεστῶτα εἶπομ, ἵνα πιστεύσω σίμ, ὅτι σύ με ἀπέστειλας.

Καὶ ταῦτα εἰπὼμ, φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύγασεμ.

Λάζαρε

& uocauit Mariam sororem suam silentio dicens. Magister adest, & uocat te. Illa ut audiuit surrexit cito, & uenit ad eum. Nondum autē uenerat Iesus in castellum, sed erat in illo loco ubi occurrerat ei Martha. Iudæi ergo q erant cum ea in domo & cōsolabantur eam, cum uidissent Mariam quod cito surrexisset & exijsset, secuti sunt eam dicentes, Vadit ad monumentum ut ploret ibi. Maria ergo cum uenisset, ubi erat Iesus, uidens eum cecidit ad pedes eius & dixit ei. Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus. Iesus ergo ut uidit eam plorantem, & Iudæos qui uenerant cum ea plorantes, infremuit spiritu & turbauit seipsū & dixit. Vbi posuistis eum? Dicunt ei. Domine, ueni & uide. Lacrymatus est Iesus. Dixerūt ergo Iudæi. Ecce quomodo amabat eum. Quidam aūt ex ipsis dixerūt. Non poterat hic qui aperuit oculos cæci facere ut hic non moreretur. Iesus ergo rursum fremens in semetipso, uenit ad monumentum. Erat autem spelunca, & lapis suppositus erat ei. Ait Iesus. Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror eius qui mortuus fuerat. Domine iam olet, quatriduanus est enim. Dicit ei Iesus. Nonne dixi tibi, quod si credideris uisura esses gloriā dei. Sustulerūt ergo lapidē, ubi is q mortu⁹ fuerat erat positus. Iesus autē eleuatis sursum oculis dixit. Pater gratias ago tibi, qm̄ audisti me. Ego aūt sciebam quod semper me audis, sed propter turbā q̄ circūstat dixi, ut credant qd' tu me miseris. Hæc cū dixisset, uoce magna clamauit.

Λάζαρε δεῦρο ἔξω, καὶ ἐξῆλθεν ὁ τεθνηκὼς δεδεμένος τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας κειρίαις, καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ σουδαρίῳ περιεδέδετο. λέγει αὐτοῖσ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. λύσατε αὐτὸν, καὶ ἄφετε ὑπάγειν. πολλοὶ οὖν ἐκ τῶν ἰουδαίων οἱ ἐλθόντες πρὸς τὴν μαρίαν, καὶ θεασάμενοι ἃ ἐποίησεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἀπῆλθον πρὸς τοὺς φαρισαίους, καὶ εἶπον αὐτοῖς ἃ ἐποίησεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ. συνήγαγον οὖν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι συνέδριον, καὶ ἔλεγον. τί ποιοῦμεν ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος, πολλὰ σημεῖα ποιεῖ; ἐὰν ἀφῶμεν αὐτὸν οὕτως, πάντες πιστεύσουσιν εἰς αὐτόν. καὶ ἐλεύσονται οἱ ῥωμαῖοι καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ ἔθνος. εἷς δέ τις ἐξ αὐτῶν καϊάφας ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, εἶπεν αὐτοῖς. ὑμεῖς οὐκ οἴδατε οὐδέν, οὐδὲ διαλογίζεσθε, ὅτι συμφέρει ὑμῖν, ἵνα εἷς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. τοῦτο δὲ ἀφ ἑαυτοῦ οὐκ εἶπεν. ἀλλὰ ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου προεφήτευσεν, ὅτι ἔμελλεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους, καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον, ἀλλ ἵνα καὶ τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἕν. ἀπὸ ἐκείνης οὖν τῆς ἡμέρας συνεβουλεύσαντο, ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν. ΙΗΣΟΥΣ οὖν οὐκέτι παρρησίᾳ περιεπάτει τοῖς ἰουδαίοις, ἀλλὰ ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν χώραν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου εἰς ἐφραὶμ λεγομένην πόλιν, κἀκεῖ διέτριβεν μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ πάσχα τῶν ἰουδαίων, καὶ ἀνέβησαν πολλοὶ εἰς ἱεροσόλυμα ἐκ τῆς χώρας πρὸ τοῦ πάσχα, ἵνα ἁγνίσωσιν ἑαυτούς. ἐζήτουν οὖν τὸν ΙΗΣΟΥΝ, καὶ ἔλεγον μετ ἀλλήλων ἐν τῷ ἱερῷ ἑστηκότες. τί δοκεῖ ὑμῖν, ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑορτήν; ἔδωκαν δὲ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι ἐντολήν, ἵνα ἐάν

EVANGELIVM

Lazare ueni foras, & prodiit qui fuerat mortuus ligatus manus & pedes institis, & facies illius sudario erat circũligata. Dicit eis Iesus. Soluite eum, & sinite abire. Multi ergo ex iudæis qui uenerant ad Mariã & uiderant quæ fecisset Iesus, crediderũt in eum. Quidam aũt ex ipsis abierunt ad pharisæos, & dixerunt eis quæ fecisset Iesus. Congregauerunt ergo pontifices & pharisæi concilium, & dicebant. Quid facimus? quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum. Et ueniẽt Romani, & tollent nostrũ & locum & gentem. Vnus aũt ex ipsis Cayphas nomine, cum esset pontifex anni illius dixit eis. Vos nescitis quicq̃, nec cogitatis, quia expedit uobis, ut unus homo moriat pro populo, & non tota gens pereat. Hoc aũt a semetipso non dixit, sed cum esset pontifex anni illius prophetauit quod Iesus moritur⁹ erat pro gente. Et nõ tantum pro gente, sed ut filios dei qui erant dispersi congregaret in unum. Ab illo ergo die cogitauerunt ut interficerent eum. Iesus ergo iam non palam ambulabat apud Iudæos, sed abiit in regionem iuxta desertum in ciuitatem quæ dicitur Ephræm, & ibi morabatur cum discipulis suis. In propinquo autem erat pasca iudæorum & ascenderunt multi Hierosolymam de regione ante pasca, ut sanctificarent seipsos. Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur inter se in templo stantes. Quid uidetur uobis q d̃ non uenit ad diem festũ. Dederant aũt põtifices & pharisæi mãdatũ, ut si quis

ἵνα ἐάν τις γνῶ ποῦ ἐστὶν μηνύσῃ, ὅπως πιάσωσιν αὐτόν.

ὁ οὖν ΙΗΣΟΥΣ πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα ἦλθεν εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος ὁ τεθνηκὼς, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἐποίησαν οὖν αὐτῷ δεῖπνον ἐκεῖ, καὶ ἡ Μάρθα διηκόνει. ὁ δὲ Λάζαρος εἷς ἦν τῶν ἀνακειμένων σὺν αὐτῷ. ἡ οὖν Μαρία λαβοῦσα λίτραν μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτίμου, ἤλειψεν τοὺς πόδας τοῦ ΙΗΣΟΥ, καὶ ἐξέμαξεν ταῖς θριξὶν αὐτῆς τοὺς πόδας αὐτοῦ, ἡ δὲ οἰκία ἐπληρώθη ἐκ τῆς ὀσμῆς τοῦ μύρου. λέγει οὖν εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἰούδας ἰσκαριώτης, ὁ μέλλων αὐτὸν παραδιδόναι. διά τί τοῦτο τὸ μύρον οὐκ ἐπράθη τριακοσίων δηναρίων, καὶ ἐδόθη πτωχοῖς; εἶπεν δὲ τοῦτο, οὐχ ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἔμελεν αὐτῷ, ἀλλ' ὅτι κλέπτης ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχεν, καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζεν. εἶπεν οὖν ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἄφες αὐτήν, εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου τετήρηκεν αὐτό. τοὺς πτωχοὺς γὰρ πάντοτε ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν, ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε. ἔγνω οὖν ὄχλος πολὺς ἐκ τῶν ἰουδαίων, ὅτι ἐκεῖ ἐστίν, καὶ ἦλθον οὐ διὰ τὸν ΙΗΣΟΥΝ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἴδωσιν, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. ἐβουλεύσαντο δὲ οἱ ἀρχιερεῖς, ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνωσιν, ὅτι πολλοὶ δι' αὐτὸν ὑπῆγον τῶν ἰουδαίων, καὶ ἐπίστευον εἰς τὸν ΙΗΣΟΥΝ. τῇ ἐπαύριον ὄχλος πολὺς ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑορτὴν ἀκούσαντες, ὅτι ἔρχεται ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἰς Ἱεροσόλυμα, ἔλαβον τὰ βαΐα τῶν φοινίκων, καὶ ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν αὐτῷ καὶ ἔκραζον. ὡσαννά, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου ὁ βασιλεὺς τοῦ ἰσραήλ. εὑρὼν δὲ ὁ ΙΗΣΟΥΣ ὀνάριον ἐκάθισεν ἐπ' αὐτό, καθώς ἐστὶν γεγραμμένον. μὴ φοβοῦ θύγατερ σιών, ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεται καθήμενος ἐπὶ πώλου ὄνου. ταῦτα δὲ οὐκ ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ

ut si quis cognouerit ubi sit indicet, ut apprehendant eum.

Iesus ergo ante sex dies paschæ uenit XII
Bethaniam ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit Iesus. Fecerunt aũt ei cœnam ibi, & Martha ministrabat. Lazarus uero unus erat ex discumbentibus cũ eo. Maria ergo accepit libram unguẽti nardi pistice pretiosæ, & unxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis, & domus impleta est ex odore unguenti. Dixit ergo unus ex discipulis eius Iudas Iscariotes, qui erat eũ traditurus. Quare hoc unguentũ non uenijt trecentis denarijs & datũ est egenis? Dixit autem hoc, non quod pauperes illi curæ essent, sed qa fur erat, & loculos habens ea quæ mittebãtur portabat. Dixit ergo Iesus. Sine illam, in diẽ sepulturæ meæ seruauit illud. Pauperes enim semper habetis uobiscum, me aũt non semper habetis. Cognouit ergo turba multa ex Iudæis qd' illic esset, & uenerunt nõ propter Iesum tantum, sed ut Lazarum uiderent, quẽ suscitauerat a mortuis. Consultabant autem principes sacerdotum, ut & Lazarum interficerẽt. quia multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum. Postero die turba multa quæ uenerat ad diem festum, cum audissent quod uenit Iesus Hierosolymam, acceperunt ramos palmarũ, & processerunt obuiam ei & clamabant. Hos anna, benedictus qui uenit in nomine domini rex Israel. Nactus aũt Iesus asellũ sedit super eũ sicut scriptum est. Noli timere filia Sion, ecce rex tuus uenit sedẽs supp pullũ asinæ. Hæc autẽ nõ cognouerũt

discipuli

μαθηταὶ αὐτοῦ τὸ πρῶτον, ἀλλ' ὅτε ἐδοξάσθη
ΙΗΣΟΥΣ τότε ἐμνήσθησαν ὅτι ταῦτα ἦν ἐπ'
αὐτῷ γεγραμμένα, καὶ ταῦτα ἐποίησαν
αὐτῷ. Ἐμαρτύρει οὖν ὁ ὄχλος ὁ ὢν μετ' αὐ-
τοῦ, ὅτε τὸν Λάζαρον ἐφώνησεν ἐκ τοῦ μνη-
μείου, καὶ ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Διὰ τοῦ-
το καὶ ὑπήντησεν αὐτῷ ὁ ὄχλος, ὅτι ἤκουσαν
τοῦτο αὐτὸν πεποιηκέναι τὸ σημεῖον. Οἱ
οὖν Φαρισαῖοι εἶπον πρὸς ἑαυτούς, Θεωρεῖ-
τε, ὅτι οὐκ ὠφελεῖτε οὐδέν; ἴδε ὁ κόσμος
ὀπίσω αὐτοῦ ἀπῆλθεν. Ἦσαν δέ τινες Ἕλ-
ληνες ἐκ τῶν ἀναβαινόντων, ἵνα προσκυνήσω-
σιν ἐν τῇ ἑορτῇ. Οὗτοι οὖν προσῆλθον Φι-
λίππῳ τῷ ἀπὸ Βηθσαϊδὰ τῆς Γαλιλαίας,
καὶ ἠρώτων αὐτὸν λέγοντες, Κύριε, θέλομεν
τὸν ΙΗΣΟΥΝ ἰδεῖν. Ἔρχεται Φίλιππος καὶ
λέγει τῷ Ἀνδρέᾳ. καὶ πάλιν Ἀνδρέας καὶ
Φίλιππος λέγουσιν τῷ ΙΗΣΟΥ. Ὁ δὲ ΙΗ-
ΣΟΥΣ ἀπεκρίνατο αὐτοῖς λέγων, Ἐλήλυθεν
ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ἀμὴν
ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σί-
του πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ αὐτὸς μό-
νος μένει, ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν
φέρει. Ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολέσει
αὐτήν, καὶ ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ
κόσμῳ τούτῳ, εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐ-
τήν. Ἐὰν ἐμοὶ διακονῇ τίς, ἐμοὶ ἀκολουθείτω, καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγώ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος
ὁ ἐμὸς ἔσται, καὶ ἐάν τις ἐμοὶ διακονῇ τιμή-
σει αὐτὸν ὁ πατήρ. Νῦν ἡ ψυχή μου τετάρα-
κται. Καὶ τί εἴπω; Πάτερ σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης; Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς
τὴν ὥραν ταύτην. Πάτερ δόξασόν σου τὸ
ὄνομα. Ἦλθεν οὖν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ
ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω. Ὁ οὖν ὄχλος
ὁ ἑστὼς, καὶ ἀκούσας ἔλεγεν, βροντὴν γε-
γονέναι, ἄλλοι ἔλεγον, Ἄγγελος αὐτῷ λε-
λάληκεν. Ἀπεκρίθη ὁ ΙΗΣΟΥΣ, καὶ εἶπεν.
Οὐ δι' ἐμὲ αὕτη ἡ φωνὴ γέγονεν, ἀλλὰ δι'
ὑμᾶς.

discipuli eius primũ, sed qñ glorificatus
est Iesus, tunc recordati sunt, qd hæc es-
sent scripta de eo, & hæc fecissent ei. Te
stimoniũ ergo perhibebat turba, quæ
erat cum eo quãdo Lazarum uocauit
de monumẽto, & suscitauit eum a mor
tuis, Propterea & obuiam uenit ei tur-
ba, quod audierant eum fecisse hoc si-
gnum. Pharisæi ergo dixerunt inter
se. Videtis quod nihil proficitis? Ecce
mundus post eum abijt. Erant autem
quidam Græci ex his qui ascenderant
ut adorarent in die festo. Hi ergo ac-
cesserũt ad Philippum qui erat a Beth
saida galilææ, & rogabant eũ dicentes,
Dñe uolumꝰ Iesum uidere. Venit Phi-
lippus & dicit Andreæ. Andreas rursũ
& Philippus dixerũt Iesu. Iesus aũt re
spondit eis dicẽs. Venit hora ut clarifi
cetur filius hois. Amẽ amẽ dico uobis,
nisi granum frumẽti cadens in terram
mortuum fuerit ipsum solum manet.
Si uero mortuum fuerit, multũ fructũ
affert. Qui amat animã suã, perdet eã.
Et qui odit animã suam in hoc mũdo,
in uitã æternã custodiet eã. Si quis mi-
hi ministrat, me sequatur. Et ubi sum
ego, illic & minister meus erit. Si quis
mihi ministrauerit, honorificabit eum
pater meus. Nunc anima mea turbata
est. Et quid dicam? Pater saluifica me
ex hora hac. Sed propterea ueni in ho
ram hanc. Pater glorifica nomen tuũ.
Venit ergo uox de cœlo dicens. Et clari
ficaui, & iterũ clarificabo. Turba ergo
q̃ stabat & audierat, dicebat tonitruũ
esse factũ. Alij aũt dicebant. Angelus
ei locutus est. Rñdit Iesus & dixit. Nõ
propter me hæc uox uenit sed propter
uos.

ὑμᾶς. νῦν κρίσις ἐστὶν τοῦ κόσμου τούτου. νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω. κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν. τοῦτο δὲ ἔλεγεν σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἤμελλεν ἀποθνήσκειν. ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ὄχλος. ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. καὶ πῶς σὺ λέγεις δεῖ ὑψωθῆναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; τίς ἐστιν οὗτος ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου; εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστιν. περιπατεῖτε ἕως τὸ φῶς ἔχετε, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. καὶ ὁ περιπατῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ, οὐκ οἶδεν ποῦ ὑπάγει. ἕως τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε. ταῦτα ἐλάλησεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ, καὶ ἀπελθὼν ἐκρύβη ἀπ' αὐτῶν. τοσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποιηκότος ἔμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν, ἵνα ὁ λόγος Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πληρωθῇ ὃν εἶπεν. κύριε τίς ἐπίστευσεν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν, ὅτι πάλιν εἶπεν Ἡσαΐας, τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν, ἵνα μὴ ἴδωσιν τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ νοήσωσιν τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐπιστραφῶσιν, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. ταῦτα εἶπεν Ἡσαΐας, ὅτι εἶδεν τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ ἐλάλησεν περὶ αὐτοῦ. ὅμως μέντοι καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν, ἀλλὰ διὰ τοὺς φαρισαίους οὐχ ὡμολόγουν, ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γένωνται. ἠγάπησαν γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον ἤπερ τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ. ΙΗΣΟΥΣ δὲ ἔκραξεν καὶ εἶπεν. ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ, ἀλλὰ εἰς τὸν πέμψαντά με. καὶ ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με. ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ. καὶ ἐάν τις μου ἀκούσῃ τῶν ῥημάτων, καὶ μὴ πιστεύῃ, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν. οὐ γὰρ ἦλθον, ἵνα κρίνω

uos. Nunc iudiciū est mūdi huiꝰ. Nūc princeps mundi huius eiicietur foras. Et ego si exaltatus fuero a terra, omnes traham ad meipsum. Hoc aūt dicebat significans qua morte esset moriturus. Rñdit ei turba. Nos audiuimus ex lege quod Christus manet in æternū. Et quomodo tu dicis, oportet exaltari filium hominis? Quis est iste filius hominis? Dixit ergo eis Iesus. Adhuc exiguo tēpore lumen uobiscū est. Ambulate donec lucē habetis, ne uos tenebræ cōphendant. Et qui ambulat in tenebris, nescit quo uadat. Dū lucem habetis, credite in lucē, ut filij lucis sitis. Hæc locutus est Iesus, & abiit, & abscōdit se ab eis. Cum aūt tanta signa fecisset coram eis, nō credebant in eum, ut sermo Esaiæ pphetæ implereꝰ quē dixit. Dñe qs credidit auditui nostro, & brachiū domini cui reuelatū est? Propterea nō poterant credere, quod iterū dixit Esaias. Excæcauit oculos eorū & indurauit cor eorum ne uideant oculis, & ne intelligant corde, & conuertantur & sanem eos. Hæc dixit Esaias quādo uidit gloriam eius, & locutus est de eo. Verumtamen & ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter pharisæos nō confitebantur, ne de synagoga eiicerentur. Dilexerunt enim gloriam hominum magis cꝫ gloriam dei. Iesus autem clamauit & dixit. Qui credit in me nō credit in me, sed in eū qui misit me. Et qui uidet me, uidet eum qui misit me. Ego lux in mūdū ueni, ut oīs q credit ī me, in tenebris nō maneat. Et si qs audierit uerba mea, & non crediderit, ego non iudico eū. Non enim ueni ut

iudicem

κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον.
ὁ ἀθετῶν ἐμὲ καὶ μὴ λαμβάνων τὰ ῥήματά μου ἔχει τὸν κρίνοντα αὐτόν. ὁ λόγος ὃν ἐλάλησα, ἐκεῖνος κρινεῖ αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ, ὅτι ἐγὼ ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με πατὴρ αὐτός μοι ἐντολὴν ἔδωκεν τί εἴπω καὶ τί λαλήσω, καὶ οἶδα ὅτι ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ ζωὴ αἰώνιός ἐστιν. ἃ οὖν λαλῶ ἐγὼ καθὼς εἴρηκέν μοι ὁ πατήρ οὕτως λαλῶ. Πρὸ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα. εἰδὼς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα, ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν πατέρα, ἀγαπήσας τοὺς ἰδίους τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, εἰς τέλος ἠγάπησεν αὐτούς. καὶ δείπνου γενομένου τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν ἰούδα σίμωνος ἰσκαριώτου, ἵνα αὐτὸν παραδῷ. εἰδὼς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ὅτι πάντα δέδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐξῆλθεν, καὶ πρὸς τὸν θεὸν ὑπάγει, ἐγείρεται ἐκ τοῦ δείπνου καὶ τίθησιν τὰ ἱμάτια, καὶ λαβὼν λέντιον, διέζωσεν ἑαυτόν, εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα, καὶ ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ ἐκμάσσειν τῷ λεντίῳ ᾧ ἦν διεζωσμένος. ἔρχεται οὖν πρὸς σίμωνα πέτρον, καὶ λέγει αὐτῷ ἐκεῖνος. κύριε, σύ μου νίπτεις τοὺς πόδας; Ἀπεκρίθη ΙΗΣΟΥΣ καὶ εἶπεν αὐτῷ. ὃ ἐγὼ ποιῶ, σὺ οὐκ οἶδας ἄρτι, γνώσῃ δὲ μετὰ ταῦτα. λέγει αὐτῷ πέτρος. οὐ μὴ νίψεις τοὺς πόδας μου εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἐὰν μὴ νίψω σε, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ. λέγει αὐτῷ σίμων πέτρος. κύριε, μὴ τοὺς πόδας μου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλήν. λέγει αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ὁ λελουμένος, οὐ χρείαν ἔχει ἢ τοὺς πόδας νίψασθαι, ἀλλ' ἔστιν καθαρὸς ὅλος καὶ ὑμεῖς καθαροί ἐστε, ἀλλ' οὐχὶ πάντες. ᾔδει γὰρ τὸν παραδιδόντα αὐτόν, διὰ τοῦτο εἶπεν οὐχὶ πάντες καθαροί ἐστε. Ὅτε οὖν ἔνιψεν τοὺς πόδας αὐτῶν, καὶ ἔλαβεν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἀναπεσὼν πάλιν εἶπεν αὐτοῖς. γινώσκετε τί πεποίηκα

iudicē mūdū, ſed ut ſaluificē mūdū. qui ſpernit me, & nō accipit uerba mea, habet q iudicet eū. Sermo quē locutus ſū ille iudicabit eū in nouiſſimo die, quia ego ex meipſo nō ſum locut⁹, ſed q miſit me pater, ipſe mihi mandatū dedit, qd dicā, & qd loquar. Et ſcio qd' māda tū eius uita æterna eſt. Quæ ergo ego loquor ſicut dixit mihi pater ſic loqr.

Ante diem aūt feſtū paſcæ ſciens Ieſus quod ueniſſet hora eius ut trāſiret ex hoc mūdo ad patrē cū dilexiſſet ſuos q erāt in mūdo uſq; ad finē dilexit eos. Et cœna facta cū diabolus iam miſiſſet i cor Iudæ Simōis, ut traderet eū Iſcariotes, ſciēs Ieſus qd' oīa dediſſet ei pater in man⁹, & quod a deo exiuiſſet, & ad deū iret, ſurgit a cœna, & ponit ueſtimenta, & cū accepiſſet linteū, præcinxit ſe. Deinde miſit aquā in peluim, & cœpit lauare pedes diſcipulo⁊, & extergere linteo quo erat præcinctus. Venit ergo ad Simonē Petrum. Et dicit ei Petrus. Domine tu mihi lauas pedes? Reſpondit Ieſus & dixit ei. Quod ego facio tu neſcis nunc, ſcies autem poſtea Dicit ei Petr⁹. Nō lauabis meos pedes in æternum. Reſpondit ei Ieſus. Si nō lauero te, non habebis partem mecum, Dicit ei Simon Petrus. Domine nō tātum pedes meos, ſed & man⁹ & caput. Dicit ei Ieſus. Qui lotus eſt, non indiget niſi ut pedes lauat, ſed eſt mundus totus. Et uos mundi eſtis, ſed non omnes. Sciebat enim, quis nam eſſet qui traderet ſe, propterea dixit, non eſtis mundi omnes. Poſtq; ergo lauit pedes eorū, & accepit ueſtimenta ſua, & cum recubuiſſet iterum dixit eis. Scitis quid fecerim

XIII

τί ωεποίηκα ὑμῖν; ὑμεῖς φωνεῖτέ με ὁ διδά
σκαλος καὶ κύριος, καὶ καλῶς λέγετε, εἰμὶ γάρ.
εἰ οὖν ἐγὼ ἔνιψα ὑμῶν τοὺς πόδας ὁ κύρι
ος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων
νίπτειν τοὺς πόδας, ὑπόδειγμα γὰρ ἔδωκα
ὑμῖν, ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς
ωοιῆτε. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἔστιν δοῦ
λος μείζων τοῦ κύριου αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπόστολος
μείζων τοῦ ωέμψαντος αὐτόν. εἰ ταῦτα οἴδατε,
μακάριοί ἐστε ἐὰν ωοιῆτε αὐτά. οὐ ωερὶ
πάντων ὑμῶν λέγω. ἐγὼ οἶδα οὓς ἐξελε
ξάμην, ἀλλ' ἵνα ἡ γραφὴ ωληρωθῇ, ὁ τρώ
γων μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον, ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ τὸν
ωτέρναν αὐτου. ἀπ' ἄρτι λέγω ὑμῖν ωρὸ τοῦ
γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένηται ωιστεύσητε, ὅτι
ἐγώ εἰμι. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ λαμβά
νων ἐάν τινα ωέμψω, ἐμὲ λαμβάνει. ὁ δὲ ἐμὲ
λαμβάνων, λαμβάνει τὸν ἀποστείλαντά με.
ταῦτα εἰπὼν ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐταράχθη τῷ πνεύ
ματι, καὶ ἐμαρτύρησεν καὶ εἶπεν. ἀμὴν ἀ
μὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν ωαραδώσει
με, ἔβλεπον οὖν εἰς ἀλλήλους οἱ μαθηταὶ ἀ
πορούμενοι ωερὶ τίνος λέγει. ἦν δὲ ἀνακείμε
νος εἷς τῶν μαθητῶν αὐτου τῷ κόλπῳ τοῦ
ΙΗΣΟΥ, ὃν ἠγάπα ὁ ΙΗΣΟΥΣ. νεύει οὖν τού
τῳ σίμων πέτρος πυθέσθαι τίς ἂν εἴη ωε
ρὶ οὗ λέγει. ἐπιπεσὼν δὲ ἐκεῖνος ἐπὶ τὸ στῆ
θος τοῦ ΙΗΣΟΥ λέγει αὐτῷ. κύριε, τίς ἐστιν;
ἀποκρίνεται ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἐκεῖνός ἐστιν ᾧ ἐγὼ
βάψας τὸ ψωμίον ἐπιδώσω. καὶ ἐμβάψας τὸ
ψωμίον, δίδωσιν ἰούδα σίμωνος ἰσκαριώ
του, καὶ μετὰ τὸ ψωμίον, τότε εἰσῆλθεν εἰς
ἐκεῖνον ὁ σατανᾶς. λέγει οὖν αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ.
ὃ ποιεῖς, ποίησον τάχιον. τοῦτο δὲ, οὐδεὶς ἔ
γνω τῶν ἀνακειμένων, πρὸς τί εἶπεν αὐτῷ.
τινὲς γὰρ ἐδόκουν ἐπεὶ τὸ γλωσσόκομον εἶ
χεν ὁ ἰούδας, ὅτι λέγει αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ἀ
γόρασον, ὧν χρείαν ἔχομεν εἰς τὴν ἑορτήν,
ἢ τοῖς πτωχοῖς ἵνα τι δῷ. λαβὼν οὖν τὸ

ψωμίον

quid fecerim uobis? Vos uocatis me magiſter & dñe, & bene dicitis, ſum etenim. Si ergo ego laui pedes ueſtros dominus & magiſter, & uos debetis alter alterius lauare pedes. Exemplū em̄ dedi uobis, ut quēadmodum ego feci uobis, ita & uos faciatis. Amē amen dico uobis, non eſt ſeruus maior dño ſuo, neq; apoſtolus maior eſt eo qui miſit illum. Si hæc ſcitis, beati eſtis ſi feceritis ea. Non de omnibus uobis dico. Ego ſcio quos elegerim. Sed ut adimpleat̄ ſcriptura. Qui manducat mecū panē, leuauit contra me calcaneū ſuū. Amodo dico uobis priuſq; fiat, ut cū factū fuerit credatis, quia ego ſū. Amen amē dico uobis, qui accipit ſi quē miſero, me accipit. Qui aūt me accipit, accipit eum qui me miſit. Cū hæc dixiſſet Ieſus turbatus eſt ſpiritu, & ꝓteſtat⁹ eſt & dixit. Amen amen dico uobis, quia unus ex uobis tradet me. Aſpiciebāt ergo ſe inuicem diſcipuli, hæſitantes de quo diceret. Erat ergo recūbēs unus ex diſcipulis eius in ſinu Ieſu, quem diligebat Ieſus. Innuit ergo huic Simō Petr⁹, ut ſciſcitaret̄, qs eſſet de quo loq̄ret̄. Itaq; cū recubuiſſet ille ſupra pectus Ieſu, dicit ei. Dñe, quis eſt? Reſpondit Ieſus. Ille eſt cui ego intinctū panem porrexero. Et cū intinxiſſet panem, dedit Iudæ Simonis Iſchariotis. Et poſt buccellā introiuit in eum ſatanas. Et dicit ei Ieſus. Quod facis fac citius. Hoc autē nemo ſciuit diſcumbentiū ad quid dixerit ei. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, q; dixiſſet ei Ieſus, emea q̄ opus ſunt nobis ad diē feſtū, aut egenis ut aliquid daret. Cū ergo acce-

φωμίομ ἐκεῖν', ἐυθέως ἠξῆλθ'. ἦμ δὲ νύξ, ὅτε οὖν ἠξῆλθεμ, λέγει ὁ ΙΗΣΟΥΣ. Νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, εἰ ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ θεὸς δοξάσει αὐτὸμ ἐν ἑαυτῷ. καὶ εὐθὺς δοξάσει αὐτόμ. τεκνία, ἔτι μικρὸμ μεθ' ὑμῶμ εἰμί. ζητήσετέ με, καὶ καθὼς εἶπομ τοῖς ἰουδαίοις ὅτι ὅπου ὑπάγω ἐγὼ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖμ. καὶ ὑμῖν λέγω ἄρτι, ἐντολὴμ καινὴμ δίδωμι ὑμῖμ, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, ἐὰμ ἀγάπην ἔχετε ἐν ἀλλήλοις. Λέγει αὐτῷ σίμων πέτρος. Κύριε, ποῦ ὑπάγεις; Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. Ὅπου ὑπάγω, οὐ δύνασαί μοι νῦν ἀκολουθῆσαι, ὕστερομ δὲ ἀκολουθήσεις μοι. Λέγει αὐτῷ ὁ πέτρος. Κύριε, διὰ τί οὐ δύναμαί σοι ἀκολουθῆσαι ἄρτι; τὴν ψυχήν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω. Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. τὴν ψυχήν σου ὑπὲρ ἐμοῦ θήσεις; Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσει, ἕως οὗ ἀπαρνήσῃ με τρίς. καὶ εἶπεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία. πιστεύετε εἰς τὸμ θεὸμ, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε. ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρός μου μοναὶ πολλαί εἰσιμ. εἰ δὲ μή, εἶπομ ἂμ ὑμῖμ, πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπομ ὑμῖμ. καὶ ἐὰμ πορευθῶ ἑτοιμάσω ὑμῖν τόπομ, πάλιμ ἔρχομαι καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτόμ, ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ κἀ ὑμεῖς ἦτε. καὶ ὅπου ὑπάγω, οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸμ οἴδατε. Λέγει αὐτῷ θωμᾶς. Κύριε, οὐκ οἴδαμεν ποῦ ὑπάγεις, κἀ πῶς δυνάμεθα τὴν ὁδὸμ εἰδέναι; λέγει αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή. οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸμ πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸμ πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄμ. κἀ ἀπ' ἄρτι γινώσκετε αὐτὸμ, καὶ ἑωράκατε αὐτόμ. Λέγει αὐτῷ φίλιππος. Κύριε, δεῖξομ ἡμῖμ τὸμ πατέρα καὶ ἀρκεῖ ὑμῖμ.

pisset ille buccellã, exiuit continuo. Erat aũt nox. Cum ergo exisset, dixit Iesus. Nunc clarificatus est filius hominis, & deus clarificatus est in eo. Si deus clarificatus est in eo, & deus clarificabit eũ in semetipso, & cõtinuo clarificabit eũ. Filioli, adhuc paulisper uobiscũ sum. Quæretis me, & sicut dixi Iudæis, quo ego uado uos non potestis uenire. Et uobis dico modo. Mandatũ nouũ do uobis, ut diligatis inuicem sicut dilexi uos, ut & uos diligatis inuicem. In hoc cognoscent omnes quod discipuli mei sitis, si dilectionẽ habueritis inter uos. Dicit ei Simõ Petrus. Dñe quo uadis? Rñdit ei Iesus, quo ego uado, nõ potes me modo sequi, sequeris aũt postea. Dicit ei Petrus. Quare nõ possum te sequi modo? Animã meam pro te ponam. Respondit ei Iesus. Animã tuam pro me pones? Amen amen dico tibi, nõ cantabit gallus donec ter me neges.

Et ait discipulis suis. Non turbetur cor uestrum. Creditis in deum, & in me credite. In domo patris mei mansiones multæ sunt. Si quo minus, dixissem uobis, uado parare uobis locũ. Et si abiero & præparauero uobis locum, iterum uenio & accipiam uos ad meipsum, ut ubi sum ego & uos sitis. Et quo ego uado scitis & uiã scitis. Dicit ei Thomas. Dñe nescimus quo uadis. Et quomodo possumus uiam scire? Dicit ei Iesus Ego sum uia, & ueritas, & uita. Nemo uenit ad patrem nisi per me. Si cognouissetis me, & patrem meum utiq; cognouissetis. Et amodo cognoscitis eũ, & uidistis eum. Dicit ei Philippus. Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis

XIII

μῖν. Λέγει αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. τοσοῦτῳ χρόνῳ μεθ' ὑμῶν εἰμὶ, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα, καὶ πῶς σὺ λέγεις, δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα; οὐ πιστεύεις, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν; τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ. ὁ δὲ πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. οὐ πιστεύετέ μοι, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν; εἰδὲ μή διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετέ μοι. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, κἀκεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει, ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν πατέρα μου πορεύομαι. καὶ ὅ τι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου τοῦτο ποιήσω, ἵνα δοξασθῇ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ. ἐάν τι αἰτήσητέ με ἐν τῷ ὀνόματί μου ἐγὼ ποιήσω. ἐὰν ἀγαπᾶτέ με τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμὰς τηρήσατε. καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα, καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένῃ μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ πνεῦμα τῆς ἀλ/ λθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ, οὐδὲ γινώσκει αὐτό. ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτὸ, ὅτι παρ' ὑμῖν μένει, καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται. οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς, ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. ἔτι μικρὸν καὶ ὁ κόσμος με οὐκ ἔτι θεωρεῖ. ὑμεῖς δὲ θεωρεῖτέ με, ὅτι ἐγὼ ζῶ καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε. ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, γνώσεσθε ὑμεῖς, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρί μου, καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν ὑμῖν. ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με. ὁ δὲ ἀγαπῶν με, ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ πατρός μου, κἀγὼ ἀγαπήσω αὐτὸν, καὶ ἐμφανίσω αὐτῷ ἐμαυτόν. λέγει αὐτῷ Ἰούδας, οὐχ ὁ Ἰσκαριώτης. κύριε, τί γέγονεν, ὅτι ἡμῖν μέλλεις ἐμφανίζειν σεαυτὸν, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ. ἀπεκρίθη ὁ ΙΗΣΟΥΣ καὶ εἶπεν αὐτῷ. ἐάν τίς σε ἀγαπᾷ, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ πατὴρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν

nobis. Dicit ei Iesus. Tanto tẽpore uobiscum sum & nõ cognouisti me? Philippe, qui uidit me, uidit patrem. Quomodo tu dicis ostende nobis patrem? Non credis, quod ego in patre, & pater in me est? Verba quæ ego loquor uobis, a meipso nõ loquor. Pater aũt ī me manens ipse facit opera. Non creditis mihi, quod ego in patre & pater in me est? Alioquin ꝓpter opera ipsa credite mihi. Amen amẽ dico uobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet, quia ego ad patrem uado. Ut quodcunq; petieritis in nomine meo hoc faciam, ut glorificetur pater in filio. Si quid petieritis in nomine meo, ego faciam. Si diligitis me, mandata mea seruate. Et ego rogabo patrem & alium paracletũ dabit uobis, ut maneat uobiscũ in æternũ, spm̃ ueritatis quem mundus nõ potest accipere, quia nõ uidet eũ, nec scit eũ. Vos autem cognoscitis eum, quia apud uos manet, & in uobis erit. Non relinquam uos orphanos, ueniam ad uos. Adhuc pusillũ, & mundus me iam non uidet. Vos aũt uidetis me, quod ego uiuo, & uos uiuetis. In illo die uos cognoscetis quod ego sum in patre meo, & uos in me, & ego in uobis. Qui habet mandata mea & seruat ea, ille est q̃ diligit me. Qui autem diligit me, diligetur a patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. Dicit ei Iudas, non ille Ischariotes. Domine quid factum est quod manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo? Respondit Iesus & dixit ei. Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & pater meus di-

πίσια αὐτόμ, καὶ πρὸς αὐτὸμ ἐλευσόμεθα, καὶ
μονὴμ παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. ὁ μὴ ἀγαπῶν
με τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ, καὶ ὁ λόγος
ὃμ ἀκούετε, οὐκ ἔστιμ ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμ/
ψαντός με πατρός. ταῦτα λελάληκα ὑ-
μῖμ παρ' ὑμῖμ μένωμ. ὁ δὲ παράκλητος τὸ
πνεῦμα τὸ ἅγιομ, ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ
ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα
καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ὅσα εἶπομ ὑμῖμ.
εἰρήνημ ἀφίημι ὑμῖμ, εἰρήνημ τὴμ ἐμὴμ δί/
δωμί ὑμῖμ, οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιμ, ἐγὼ
δίδωμί ὑμῖμ. μὴ ταρασσέσθω ὑμῶμ ἡ καρ/
δία, μηδὲ δειλιάτω. ἠκούσατε, ὅτι ἐγὼ εἶ/
πομ ὑμῖμ, ὑπάγω καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς.
εἰ ἠγαπᾶτέ με, ἐχάρητε ἂμ, ὅτι εἶπομ πο-
ρεύομαι πρὸς τὸμ πατέρα, ὅτι ὁ πατήρ
μείζωμ μου ἐστίμ. καὶ νῦμ εἴρηκα ὑμῖμ πρὶμ
γενέσθαι, ἵνα ὅταμ γένηται πιστεύσητε. οὐκ
ἔτι πολλὰ λαλήσω μεθ' ὑμῶμ. ἔρχεται γὰρ
ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχωμ, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει
οὐδέμ, ἀλλ' ἵνα γνῶ ὁ κόσμος, ὅτι ἀγαπῶ τὸμ
πατέρα, καθὼς ἐνετείλατό μοι ὁ πατήρ,
οὕτως ποιῶ. ἐγείρεσθε ἄγωμεν ἐντεῦθεν.

ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ
πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστιν. πᾶμ κλῆμα ἐν
ἐμοὶ μὴ φέρομ καρπὸμ αἴρει αὐτό, καὶ πᾶμ
τὸ καρπὸμ φέρομ, καθαίρει αὐτό, ἵνα πλεί/
ονα καρπὸμ φέρῃ. ἤδη ὑμεῖς καθαροί ἐστε,
διὰ τὸμ λόγομ ὃμ λελάληκα ὑμῖμ. μείνατε
ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν ὑμῖμ. καθὼς τὸ κλῆμα οὐ
δύναται καρπὸμ φέρειμ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰμ μὴ
μείνῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ, οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς ἐὰμ
μὴ ἐν ἐμοὶ μείνητε. ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος,
ὑμεῖς τὰ κλήματα. ὁ μένωμ ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ
ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸμ πολλόμ, ὅτι χω
ρὶς ἐμοῦ, οὐ δύνασθε ποιεῖμ οὐδέμ. ἐὰμ μή τις
μείνῃ ἐν ἐμοὶ, ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλῆμα, καὶ ἐξη
ράνθη, καὶ συνάγουσιμ αὐτὰ, καὶ εἰς πῦρ βάλ/
λουσιμ, καὶ καίεται. ἐὰμ μείνητε ἐν ἐμοὶ, καὶ
τὰ ῥήματά

liget eum, & ad eum ueniemus, & man/
sionem apud eum faciemus. Qui non
diligit me, sermones meos non seruat,
& sermonem quem auditis nō est me/
us, sed eius qui misit me patris. Hæc lo
cutus sum uobis apud uos manēs. Pa/
racletus aūt spiritus sanctus, quē mit/
tet pater in nomine meo, ille uos doce/
bit oia, & suggeret uobis omnia quæ/
cūcq; dixero uobis. Pacem relinquo uo
bis, pacem meam do uobis. Non quo/
modo mundus dat, ego do uobis. Nō
turbetur cor uestrū neq; formidet. Au
distis quod ego dixi uobis, uado & ue
nio ad uos. Si diligeretis me gauderē/
tis utiq;, quia uado ad patrem, quia pa
ter maior me est. Et nūc dixi uobis pri/
usq; fiat, ut cum factū fuerit credatis.
Iam non multa loquar uobiscum. Ve/
nit enim princeps mundi huius, & in
me nō habet quicq;. Sed ut cognoscat
mundus, qđ diligo patrē, & sicut mā/
datum dedit mihi pater, sic facio. Sur/
gite eamus hinc.

Ego sum uitis uera, & pater meus agri XV
cola est. Oēm palmitē in me nō feren/
tem fructū tollet eū, & oēm q fert fru/
ctū purgabit eū, ut fructū plus afferat.
Iam uos mundi estis propter sermonē
quē locutus sum uobis. Manete in me,
& ego in uobis. Sicut palmes non pōt
ferre fructū a semetipso nisi mānserit in
uite, sic nec uos, nisi in me manseritis.
Ego sū uitis, uos palmites. Qui manet
in me & ego i eo, hic fert fructū multū,
quia sine me nihil potestis facere. Si qs
in me nō mānserit, mittet foras sicut pal
mes & arescet, & colligunt ea, & in ignē
mittūt & ardent. Si manseritis in me &

uerba

τὰ ῥήματά μου ἐν ὑμῖν μείνῃ. ὃ ἐὰν θέλητε
αἰτήσεσθε, καὶ γενήσεται ὑμῖν. ἐν τούτῳ
ἐδοξάσθη ὁ πατήρ μου, ἵνα καρπὸν πολὺν
φέρητε, καὶ γενήσεσθε ἐμοὶ μαθηταί. καθὼς
ἠγάπησέ με ὁ πατήρ, κἀγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς.
μείνατε ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ ἐμῇ. ἐὰν τὰς ἐντο
λάς μου τηρήσητε, μενεῖτε ἐν τῇ ἀγάπῃ μου
καθὼς ἐγὼ τὰς ἐντολὰς τοῦ πατρός μου τε
τήρηκα, καὶ μένω αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ. ταῦτα
λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ἡ χαρὰ ἐμὴ ἐν ὑμῖν
μείνῃ, καὶ ἡ χαρὰ ὑμῶν πληρωθῇ. αὕτη ἐστὶν ἡ
ἐντολὴ ἡ ἐμή, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς
ἠγάπησα ὑμᾶς. μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐ
δεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν
φίλων αὐτοῦ. ὑμεῖς φίλοι μού ἐστέ, ἐὰν ποιῆτε
ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν. οὐκ ἔτι ὑμᾶς λέ
γω δούλους, ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδεν τί ποιεῖ
αὐτοῦ ὁ κύριος. ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους, ὅτι πάν
τα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου ἐγνώρι
σα ὑμῖν. οὐχ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ
ἐξελεξάμην ὑμᾶς, καὶ ἔθηκα ὑμᾶς, ἵνα ὑμεῖς
ὑπάγητε, καὶ καρπὸν φέρητε, καὶ ὁ καρπὸς
ὑμῶν μένῃ, ἵνα ὅτι ἂν αἰτήσητε τὸν πατέρα
ἐν τῷ ὀνόματί μου δῷ ὑμῖν. ταῦτα ἐν-
τέλλομαι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. εἰ
ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ, γινώσκετε ὅτι ἐμὲ πρῶ
τον ὑμῶν μεμίσηκεν. εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε,
ὁ κόσμος ἂν τὸ ἴδιον ἐφίλει. ὅτι δὲ ἐκ τοῦ κό
σμου οὐκ ἐστέ, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς ἐκ
τοῦ κόσμου, διὰ τοῦτο μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος.
μνημονεύετε τοῦ λόγου οὗ ἐγὼ εἶπον ὑμῖν.
οὐκ ἔστιν δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ.
εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν καὶ ὑμᾶς διώξουσιν. εἰ τὸν
λόγον μου ἐτήρησαν, καὶ τὸν ὑμέτερον τη-
ρήσουσιν. ἀλλὰ ταῦτα πάντα ποιήσουσιν ὑ-
μῖν διὰ τὸ ὄνομά μου, ὅτι οὐκ οἴδασιν τὸν
πέμψαντά με. εἰ μὴ ἦλθον καὶ ἐλάλησα αὐ-
τοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἴχοσαν. νῦν δὲ πρόφα-
σιν, οὐκ ἔχουσιν περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐ-
τῶν. ὁ

uerba mea in uobis manserint, quod-
cũq; uolueritis petetis, & fiet uobis. In
hoc clarificatus est pater meꝰ ut fructũ
plurimũ afferatis, & efficiamini mei di-
scipuli. Sicut dilexit me pater, & ego di
lexi uos. Manete in dilectione mea. Si
p̃cepta mea seruaueritis, manebitis in
dilectione mea, sicut & ego patris mei
p̃cepta seruaui, & maneo in eiꝰ dilectio
ne. Hæc locutus sum uobis, ut gaudiũ
meũ i uobis maneat, & gaudiũ uestrũ
impleat. Hoc est p̃ceptũ meũ, ut diliga
tis uos inuicem sicut dilexi uos. Maio-
rem hac dilectionem nemo habet, quã
ut animã suã ponat quis ꝓ amicis suis.
Vos amici mei estis, si feceritis q̃cunq;
ego p̃cipio uobis. Nõ post hac uos di-
co seruos, quia seruus nescit quid faciat
dñs eiꝰ. Vos aũt dixi amicos, qa oĩa q̃/
cũq; audiui a patre meo nota feci uobis
Nõ uos me elegistis, sed ego elegi uos,
& posui uos, ut eatis & fructũ afferatis,
& fructꝰ uester maneat, ut qd̃cũq; peti
eritis patrẽ in noĩe meo det uobis. Hæc
mãdo uobis ut diligatis inuicẽ. Si mũ-
dus uos odit, scitis quod me priorẽ uo-
bis odio habuit. Si de mundo fuissetis
mũdus quod suũ erat diligeret. Quia
uero de mundo non estis, sed ego ele/
gi uos de mundo, propterea odit uos
mundus. Mementote sermonis mei,
quem ego dixi uobis. Non est seruus
maior dño suo. Si me persecuti sunt, &
uos ꝓsequent̃. Si sermonẽ meũ seruа-
uerunt, & uestrũ seruabũt. Sed hæc oĩa
faciẽt uobis ꝓpter nomẽ meũ, quia ne/
sciunt eũ q̃ misit me. Si nõ uenissem &
locutus fuissem eis, peccatũ nõ haberẽt.
Nũc aũt excusationẽ nõ habẽt de pcto

πῶ. ὁ ἐμὲ μισῶν, καὶ τὸν πατέρα μου μισεῖ. εἰ τὰ ἔργα μὴ ἐποίησα ἐν αὐτοῖς ἃ οὐδεὶς ἄλλος πεποίηκεν, ἁμαρτίαν οὐκ εἴχοσαν. νῦν δὲ καὶ ἑωράκασιν καὶ μεμισήκασιν, καὶ ἐμὲ καὶ τὸν πατέρα μου. ἀλλ' ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος, ὁ γεγραμμένος ἐν τῷ νόμῳ αὐτῶν, ὅτι ἐμίσησάν με δωρεάν. ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρός, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μετ' ἐμοῦ ἐστέ. ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα μὴ σκανδαλισθῆτε. ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς. ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς, δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ θεῷ. καὶ ταῦτα ποιήσουσιν ὑμῖν, ὅτι οὐκ ἔγνωσαν τὸν πατέρα οὐδὲ ἐμέ. ἀλλὰ ταῦτα λελάληκα ὑμῖν ἵνα ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα, μνημονεύητε αὐτῶν, ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν. ταῦτα δὲ ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον, ὅτι μεθ' ὑμῶν ἤμην. νῦν δὲ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἐρωτᾷ με, ποῦ ὑπάγεις. ἀλλ' ὅτι ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἡ λύπη πεπλήρωκεν ὑμῶν τὴν καρδίαν. ἀλλ' ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν. συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω. ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. ἐὰν δὲ πορευθῶ πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς. καὶ ἐλθὼν ἐκεῖνος, ἐλέγξει τὸν κόσμον περὶ ἁμαρτίας, καὶ περὶ δικαιοσύνης, καὶ περὶ κρίσεως. περὶ ἁμαρτίας μέν, ὅτι οὐ πιστεύουσιν εἰς ἐμέ. περὶ δικαιοσύνης δέ, ὅτι πρὸς τὸν πατέρα ὑπάγω, καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με. περὶ δὲ κρίσεως, ὅτι ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου κέκριται. ἔτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι. ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα

suo. Qui me odit, & patrẽ meũ odit. Si opa nõ fecissem inter eos q̃ nemo alius fecit, peccatũ nõ haberent. Nunc aũt & uiderunt & oderũt. & me & patrẽ meũ Sed ut adimpleatur sermo, qui in lege eor scriptus est, odio habuerũt me gratis. Cũ aũt uenerit paradetus, quẽ ego mittã uobis a patre, spm̃ ueritatis qui a patre procedit, ille testimoniũ perhibebit de me. Et uos testimoniũ perhibebitis, quia ab initio mecum estis.

Hæc locutus sum uobis ut non scandalizemini. Alienos a synagogis faciẽt uos. Sed ueniet hora, ut oms qui interficit uos, uideatur cultũ exhibere deo. Et hæc facient uobis, quia nõ nouerũt patrem neq; me. Sed hæc locutus sum uobis, ut cũ uenerit tempus, reminiscamini eorũ, qd' ego dixerim uobis. Hæc aũt uobis ab initio non dixi, quia uobiscum eram. Et nunc uado ad eũ qui misit me, & nemo ex uobis interrogat me quo uadis. Sed quia hæc locutus sum uobis, tristicia impleuit cor uestrũ. Sed ego ueritatẽ dico uobis, expedit uobis, ut ego uadam. Si enim nõ abiero, paracletus nõ ueniet ad uos. Sin aũt abiero mittam eum ad uos. Et cum uenerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidem, quia non credunt in me. De iustitia uero, quia ad patrem uado, & iam non uidebitis me. De iudicio aũt, quia princeps huius mundi iam iudicatus est. Ad hæc multa habeo uobis dicere, sed nõ potestis portare modo. Cũ aũt uenerit ille spiritus ueritatis, ducet uos in omnẽ ueritatẽ. Nõ em̃ loquetur a semetipso, sed q̃cũq; audierit loquet. Et

quæ futura

τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. ἐκεῖνος ἐμὲ δο
ξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγε/
λεῖ ὑμῖν. πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστιν.
διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ
ἀναγγελεῖ ὑμῖν. μικρὸν καὶ οὐ θεωρεῖτε με, καὶ
πάλιν μικρὸν καὶ ὄψεσθέ με, ὅτι ὑπάγω πρὸς
τὸν πατέρα. εἶπον οὖν ἐκ τῶν μαθητῶν αὐ-
τοῦ πρὸς ἀλλήλους. τί ἐστιν τοῦτο ὃ λέγει ἡ/
μῖν, μικρὸν καὶ οὐ θεωρεῖτέ με, καὶ πάλιν
μικρὸν καὶ ὄψεσθέ με. καὶ ὅτι ἐγὼ ὑπάγω
πρὸς τὸν πατέρα. ἔλεγον οὖν, τοῦτο τί ἐστιν
ὃ λέγει, τὸ μικρόν; οὐκ οἴδαμεν τί λαλεῖ.
ἔγνω οὖν ὁ ΙΗΣΟΥΣ ὅτι ἤθελον αὐτὸν ἐρωτῆ
σαι, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. περὶ τούτου ζητεῖτε
μετ' ἀλλήλων, ὅτι εἶπον μικρὸν καὶ οὐ θεω/
ρεῖτέ με, καὶ πάλιν μικρὸν καὶ ὄψεσθέ με;
ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι κλαύσετε καὶ
θρηνήσετε ὑμεῖς, ὁ δὲ κόσμος χαρήσεται. ὑ/
μεῖς δὲ λυπηθήσεσθε, ἀλλὰ ἡ λύπη ὑμῶν εἰς
χαρὰν γενήσεται. ἡ γυνὴ ὅταν τίκτῃ λύ/
πην ἔχει, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα αὐτῆς, ὅταν δὲ
γεννήσῃ τὸ παιδίον, οὐκέτι μνημονεύει τῆς
θλίψεως διὰ τὴν χαρὰν, ὅτι ἐγεννήθη ὁ
ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον. καὶ ὑμεῖς
οὖν λύπην μὲν νῦν ἔχετε. πάλιν δὲ ὄψο/
μαι ὑμᾶς, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία,
καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς αἴρει ἀφ' ὑ/
μῶν. καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐμὲ οὐκ ἐρω/
τήσετε οὐδέν. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν,
ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσητε τὸν πατέρα ἐν τῷ
ὀνόματί μου, δώσει ὑμῖν. ἕως ἄρτι οὐκ ἠ/
τήσατε οὐδέν, ἐν τῷ ὀνόματί μου. αἰτεῖ/
τε καὶ λήψεσθε, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾖ πε/
πληρωμένη. ταῦτα ἐν παροιμίαις λε/
λάληκα ὑμῖν, ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὐκ ἔ-
τι ἐν παροιμίαις λαλήσω ὑμῖν, ἀλλὰ
παῤῥησίᾳ περὶ τοῦ πατρὸς ἀναγγελῶ ὑ/
μῖν. ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐν τῷ ὀνόμα/
τί μου αἰτήσεσθε, καὶ οὐ λέγω ὑμῖν,
ὅτι ἐγὼ

quæ futura ſunt annũciabit uobis. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, & annũciabit uobis. Omnia quæcũq; habet pater, mea ſunt. Propterea dixi, quod de meo accipiet & annũciabit uobis. Puſillum, & non uidetis me, & iterũ puſillũ, & uidebitis me, quia uado ad patrem. Dixerunt ergo ex diſcipulis eius inter ſe. Quid eſt hoc, quod dicit nobis, puſillum & non uidetis me, & rurſus puſillum & uidebitis me, & quia uado ad patrem? Dicebãt ergo. Quid eſt hoc quod dicit puſillum. Neſcimus quid loquatur. Cognouit autem Ieſus quod uellent ſe interrogare, & dixit eis. De hoc quæritis inter uos, quod dixi, puſillum & nõ uidetis me, & iterũ puſillum & uidebitis me. Amen amen dico uobis, quia plorabitis & flebitis uos, mundus autem gaudebit, Vos autem contriſtabimini, ſed triſtitia ueſtra uertetur in gaudium. Mulier cũ parit dolorem habet, quia uenit hora eius. Cũ autẽ pepererit puerũ, iam nõ meminit preſſuræ propter gaudium, quia natus eſt homo in mundũ. Et uos igitur nũc quidẽ triſtitiã habetis ſed. Sed iterũ uidebo uos, & gaudebit cor ueſtrum, & gaudiũ ueſtrũ nemo tollit a uobis. Et in illo die me nõ iterrogabitis quicq;. Amẽ amen dico uobis, ſi quid petieritis patrem in nomine meo dabit uobis. Hactenus non petiſtis quicq; in nomine meo. Petite & accipietis, ut gaudium ueſtrum ſit impletũ. Hæc in prouerbijs locutus ſum uobis. Venit hora cũ iã nõ in prouerbijs loquar uobis, ſed palã de patre meo annũciabo uobis. In illo die in noie meo petetis. Et nõ dico uobis,

ὅτι ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα περὶ ἐμοῦ. αὐτὸς γὰρ ὁ πατὴρ φιλεῖ ὑμᾶς, ὅτι ὑμεῖς ἐμὲ πεφιλήκατε, καὶ πεπιστεύκατε, ὅτι ἐγὼ παρὰ τοῦ θεοῦ ἐξῆλθον. ἐξῆλθον παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, πάλιν ἀφίημι τὸν κόσμον, καὶ πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα. λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. ἴδε νῦν παρρησίᾳ λαλεῖς, καὶ παροιμίαν οὐδεμίαν λέγεις. νῦν οἴδαμεν, ὅτι οἶδας πάντα, καὶ οὐ χρείαν ἔχεις, ἵνα τίς σε ἐρωτᾷ. ἐν τούτῳ πιστεύομεν, ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐξῆλθες. ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἄρτι πιστεύετε. ἰδοὺ ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐλήλυθεν, ἵνα σκορπισθῆτε ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἐμὲ μόνον ἀφῆτε, καὶ οὐκ εἰμὶ μόνος, ὅτι ὁ πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστίν. ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ἐν ἐμοὶ εἰρήνην ἔχητε. ἐν τῷ κόσμῳ θλῖψιν ἔχετε, ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. ταῦτα ἐλάλησεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ, καὶ ἐπῆρεν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ εἶπεν. πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, δόξασόν σου τὸν υἱόν, ἵνα καὶ ὁ υἱός σου δοξάσῃ σε. καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκὸς, ἵνα πᾶν ὃ ἔδωκας αὐτῷ, δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον, αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσίν σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ. ἐγώ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ ἔργον ἐτελείωσα, ὃ δέδωκάς μοι, ἵνα ποιήσω. καὶ νῦν δόξασόν με σὺ πάτερ παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρά σοι. ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις, οὓς δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου, σοὶ ἦσαν κἀμοὶ αὐτοὺς δέδωκας, καὶ τὸν λόγον σου τετηρήκασιν. νῦν ἔγνωκαν, ὅτι πάντα ὅσα δέδωκάς μοι παρά σου εἰσίν. ὅτι τὰ ῥήματα ἃ δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, καὶ αὐτοὶ ἔλαβον καὶ ἔγνωσαν ἀληθῶς, ὅτι παρά σοῦ ἐξῆλθον. καὶ ἐπίστευσαν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. ἐγὼ περὶ αὐτῶν ἐρωτῶ. οὐ περὶ τοῦ κόσμου ἐρωτῶ, ἀλλὰ περὶ ὧν δέδωκάς μοι, ὅτι σοί

quod ego rogabo patrem de uobis. Ipse enim pater amat uos, quia uos me amastis, & credidistis, qd' a deo exiui. Exiui a patre & ueni in mundũ, iterum relinquo mundũ, & uado ad patrẽ. Dicunt ei discipuli eius. Ecce nunc palã loqueris, & puerbiũ nullũ dicis. Nunc scimus, quia scis omnia, & nõ opus est tibi, ut quis te interroget. In hoc credimꝰ quod a deo existi. Rñdit eis Iesus. Modo creditis. Ecce uenit hora, & iã uenit, ut dispergamini unusqsq; in propria, & me solũ relinquatis, & nõ sum solus, quia pater mecũ est. Hæc locutus sum uobis, ut in me pacẽ habeatis. In mundo pressuram habetis, sed cõfidite, ego uici mundũ. Hæc locutus est Iesus, XVII
& subleuatis oculis in cœlũ dixit. Pater uenit hora, clarifica filiũ tuũ, ut & filius tuus clarificet te. Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis uitam æternam. Hæc est autem uita æterna ut cognoscant te solum deum uerum, & quẽ misisti Iesum Christũ. Ego te glorificaui super terrã, opus consummaui, quod dedisti mihi ut faciam. Et nũc glorifica me tu pater apud temetipsum gloria quam habui, priusq; hic mũdus esset apud te. Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem tuũ seruauerũt. Nunc cognouerũt quod oia quecũq; dedisti mihi abs te sunt. Quia uerba quæ dedisti mihi, dedi eis, & ipsi acceperunt & cognouerũt uere quod a te exiui, & crediderunt qd' tu me misisti. Ego pro eis rogo. Non pro mundo, sed pro his, quos dedisti mihi, quia tui

ὅτι σοί εἰσιν. καὶ τὰ ἐμὰ πάντα σά ἐστιν, καὶ
τὰ σὰ ἐμά, καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς. καὶ
οὐκ ἔτι εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ οὗτοι ἐν τῷ κό
σμῳ εἰσίν, καὶ ἐγὼ πρὸς σὲ ἔρχομαι. πάτερ
ἅγιε, τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σε οὓς δέ
δωκάς μοι, ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς ἡμεῖς. ὅτε ἤ
μην μετ' αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ἐγὼ ἐτήρουν αὐ
τοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σε. οὓς δέδωκάς μοι ἐ
φύλαξα, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο εἰ μὴ ὁ υἱὸς
τῆς ἀπωλείας, ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ. νῦν δὲ
πρός σε ἔρχομαι, καὶ ταῦτα λαλῶ ἐν τῷ κό
σμῳ, ἵνα ἔχωσιν τὴν χαρὰν τὴν ἐμὴν, πε
πληρωμένην ἐν αὐτοῖς. ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς
τὸν λόγον σου, καὶ ὁ κόσμος ἐμίσησεν αὐτούς, ὅτι
οὐκ εἰσὶν ἐκ τοῦ κόσμου, καθὼς ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ
τοῦ κόσμου. οὐκ ἐρωτῶ, ἵνα ἄρῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ
κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονη
ροῦ. ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰσὶν, καθὼς ἐγὼ ἐκ τοῦ
κόσμου οὐκ εἰμί. ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀλη
θείᾳ σου. ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστιν. καθὼς
ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέσ
τειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον. καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ
ἁγιάζω ἐμαυτόν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ὦσιν ἡγιασμέ
νοι ἐν ἀληθείᾳ. οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον,
ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευσόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν
εἰς ἐμέ, ἵνα πάντες ἓν ὦσιν, καθὼς σὺ πάτερ
ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν
ὦσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ, ὅτι σύ με ἀπέ
στειλας. καὶ ἐγὼ τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι,
δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἓν, καθὼς ἡμεῖς ἓν
ἐσμεν. ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὦσιν
τετελειωμένοι εἰς ἕν, καὶ ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος
ὅτι σύ με ἀπέστειλας, καὶ ἠγάπησας αὐτοὺς
καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας. πάτερ, οὓς δέδωκάς
μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, κἀκεῖνοι ὦσιν
μετ' ἐμοῦ, ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν
ἣν δέδωκάς μοι, ὅτι ἠγάπησάς με πρὸ καταβο
λῆς κόσμου. πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε
οὐκ ἔγνω, ἐγὼ δέ σε ἔγνων, καὶ οὗτοι ἔγνωσαν
ὅτι σύ

quia tui sunt. Et mea omnia tua sunt,
& tua mea sunt, & glorificatus sum in
eis. Et iam non sum in mundo, & hi in
mundo sunt, & ego ad te uenio. Pater
sancte, serua eos in nomine tuo, quos de
disti mihi, ut sint unũ, sicut & nos. Cũ
essem cũ eis, ego seruabã eos in nomi/
ne tuo. Quos dedisti mihi, ego custodi
ui, & nemo ex eis periit nisi filius perdi
tionis, ut scriptura impleatur. Nũc aũt
ad te uenio, & hæc loquor in mundo,
ut habeant gaudiũ meũ impletũ in se-
metipsis. Ego dedi eis sermonem tuũ,
& mundus eos odio habuit, quia non
sunt de mundo, sicut & ego nõ sum de
mundo. Nõ rogo ut tollas eos de mun
do, sed ut serues eos a malo. De mũdo
nõ sunt, sicut & ego nõ sum de mundo
Sanctifica eos in ueritate. Sermo tuus
ueritas est. Sicut tu me misisti in mun-
dum, ita & ego misi eos in mundũ, & p
eis ego sanctifico meipsũ, ut sint & ipsi
sanctificati in ueritate. Nõ pro eis autẽ
rogo tantũ, sed & pro eis qui credituri
sunt per uerbũ eorũ in me, ut oẽs unũ
sint, sicut tu pater in me & ego ĩ te, ut &
ipsi in nobis unũ sint, ut credat mũdus
quod tu me misisti. & ego gloriã quã
dedisti mihi, dedi eis, ut sint unũ, sicut
& nos unum sumus. Ego in eis & tu in
me, ut sint consummati in unũ, & ut co
gnoscat mundus, quia tu me misisti, &
dilexisti eos, sicut & me dilexisti. Pater
quos dedisti mihi uolo, ut ubi sum
ego, & illi sint mecum, ut uideant glo-
riam meã quam dedisti mihi, quia dile
xisti me ante constitutionẽ mundi. Pa
ter iuste, & mundus te non cognouit,
ego aũt te cognoui, & hi cognouerunt,
quod tu

ὅτι σύ με ἀπέστειλας. καὶ ἐγνώρισα αὐτοῖς τὸ
ὄνομά σου, καὶ γνωρίσω, ἵνα ἡ ἀγάπη ἣν ἠγά
πησάς με ἐν αὐτοῖς ᾖ, κἀγὼ ἐν αὐτοῖς.

Ταῦτα εἰπὼν ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ἐξῆλθεν σὺν τοῖς
μαθηταῖς αὐτοῦ πέραν τοῦ χειμάῤῥου τοῦ Κ
δρων, ὅπου ἦν κῆπος, εἰς ὃν εἰσῆλθεν αὐτὸς
καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. ᾔδει δὲ καὶ Ἰούδας ὁ
παραδιδοὺς αὐτὸν τὸν τόπον, ὅτι πολλάκις συνήχθη ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐκεῖ μετὰ τῶν μα
θητῶν αὐτοῦ. ὁ οὖν Ἰούδας λαβὼν τὴν σπεί
ραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ φαρισαίων ὑ-
πηρέτας, ἔρχεται ἐκεῖ μετὰ φανῶν καὶ λαμ-
πάδων καὶ ὅπλων. ΙΗΣΟΥΣ οὖν εἰδὼς πάν
τα τὰ ἐρχόμενα ἐπ' αὐτὸν, ἐξελθὼν, εἶπεν
αὐτοῖς, τίνα ζητεῖτε; ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, ΙΗ-
ΣΟΥΝ τὸν ναζωραῖον. λέγει αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ.
ἐγώ εἰμι. εἱστήκει δὲ καὶ Ἰούδας ὁ παραδιδοὺς
αὐτὸν μετ' αὐτῶν. ὡς οὖν εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι ἐγώ
εἰμι, ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἔπεσον χα
μαί. πάλιν οὖν αὐτοὺς ἐπηρώτησεν. τίνα ζη
τεῖτε; οἱ δὲ εἶπον, ΙΗΣΟΥΝ τὸν ναζωραῖον. ἀ-
πεκρίθη ὁ ΙΗΣΟΥΣ, εἶπον ὑμῖν ὅτι ἐγώ εἰμι.
εἰ οὖν ἐμὲ ζητεῖτε, ἄφετε τούτους ὑπάγειν,
ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὃν εἶπεν, ὅτι οὓς δέδω
κάς μοι, οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐτῶν οὐδένα. Σί-
μων οὖν πέτρος ἔχων μάχαιραν εἵλκυσεν αὐ
τήν, καὶ ἔπαισεν τὸν τοῦ ἀρχιερέως δοῦλον, καὶ ἀπέ
κοψεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον τὸ δεξιόν. ἦν δὲ ὄνομα τῷ
δούλῳ μάλχος. εἶπεν οὖν ὁ ΙΗΣΟΥΣ τῷ πέτρῳ.
βάλε τὴν μάχαιράν σου εἰς τὴν θήκην. τὸ
ποτήριον ὃ δέδωκέν μοι ὁ πατήρ, οὐ μὴ πίω
αὐτό; Ἡ οὖν σπεῖρα καὶ ὁ χιλίαρχος καὶ οἱ ὑπη-
ρέται τῶν Ἰουδαίων συνέλαβον τὸν ΙΗΣΟΝ, καὶ
ἔδησαν αὐτόν, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς Ἄνναν
πρῶτον. ἦν γὰρ πενθερὸς τοῦ Καϊάφα, ὃς ἦν ἀρ-
χιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου. ἦν δὲ Καϊάφας
ὁ συμβουλεύσας τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι συμφέ-
ρει ἕνα ἄνθρωπον ἀπολέσθαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.
ἠκολούθει δὲ τῷ ΙΗΣΟΥ Σίμων πέτρος, καὶ ἄλλος
μαθητὴς

EVANGELIVM

quod tu me misisti, Et notũ feci eis nomen tuũ, & notũ faciã, ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis. XVI

Hæc cũ dixisset Iesus, egressus est cũ discipulis suis trans torrentem cedron, ubi erat hortus in quem introiuit ipse & discipuli eius. Sciebat aũt & Iudas q tradebat eum locum, quia frequẽter Iesus conuenerat illuc cũ discipulis suis. Iudas ergo cũ accepisset cohortem & a pontificibus & pharisæis ministros, uenit illuc cum laternis & facibus & armis. Iesus itaq; sciens omnia quæ uentura erant super se, ꝓcessit & dixit eis. Quem quæritis? Rñderũt ei. Iesum nazarenum. Dicit eis Iesus. Ego sum. Stabat aũt & Iudas qui tradebat eum cũ ipsis. Vt ergo dixit eis, ego sum, abierunt retrorsum & ceciderunt in terram. Iterũ ergo interrogauit eos. Quẽ q̃ritis Illi aũt dixerunt. Iesum nazarenũ. Rñdit Iesus. Dixi uobis, quod ego sum. Si ergo me q̃ritis, sinite hos abire, ut impleretur sermo quẽ dixerat, quos dedisti mihi nõ perdidi ex eis quenq̃. Simõ ergo Petrus habens gladiũ eduxit eũ, & percussit pontificis seruũ, & abscidit auriculam eius dexterã. Erat aũt nomen seruo Malchus. Dicit ergo Iesus Petro. Mitte gladiũ tuũ i uaginã, Calicẽ quẽ dedit mihi pater, an non bibã illum? Cohors aũt & tribunus & ministri iudæorũ cõphenderũt Iesum, & ligauerunt eũ & abduxerunt eũ ad Annã primũ. Erat em̃ socer Cayphæ q erat pontifex anni illius. Erat autẽ Cayphas qui cõsilium dederat Iudæis quod expediret unũ hominẽ mori pro populo. Seq̃batur aũt Iesum Simõ Petrus, & alius

discipulus

μαθητὴς. ὁ δὲ μαθητὴς ἐκεῖνος ἦν γνωστὸς τοῦ ἀρχιερεῖ καὶ συνεισῆλθεν τοῦ ΙΗΣΟΥ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως. ὁ δὲ πέτρος ἑστήκει πρὸς τῇ θύρᾳ ἔξω, ἐξῆλθεν οὖν ὁ μαθητὴς ὁ ἄλλος ὃς ἦν γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ εἶπεν τῇ θυρωρῷ, καὶ εἰσήγαγεν τὸν πέτρον. λέγει οὖν ἡ παιδίσκη ἡ θυρωρὸς τοῦ πέτρῳ. μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν εἶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου; λέγει ἐκεῖνος, οὐκ εἰμί. εἰστήκεισαν δὲ οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ὑπηρέτῃ ἀνθρακιὰν πεποιηκότες, ὅτι ψύχος ἦν καὶ ἐθερμαίνοντο. ἦν δὲ μετ' αὐτῶν ὁ πέτρος ἑστῶς καὶ θερμαινόμενος. ὁ οὖν ἀρχιερεὺς ἠρώτησεν τὸν ΙΗΣΟΥΝ περὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς διδαχῆς αὐτοῦ. Απεκρίθη αὐτοῦ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. Εγὼ παῤῥησία ἐλάλησα τῷ κόσμῳ. ἐγὼ πάντοτε ἐδίδαξα ἐν τῇ συναγωγῇ, καὶ ἐν τῷ ἱερῷ ὅπου πάντες οἱ ἰουδαῖοι συνέρχονται καὶ ἐν κρυπτῷ ἐλάσησα οὐδέν, τί με ἐπερωτᾶς; ἐπερώτησον τοὺς ἀκηκοότας τί ἐλάλησα αὐτοῖς, ἴδε οὗτοι οἴδασιν ἃ εἶπον ἐγώ. ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, εἷς τῶν ὑπηρετῶν παρεστηκὼς, ἔδωκεν ῥάπισμα τοῦ ΙΗΣΟΥ εἰπὼν. οὕτως ἀποκρίνῃ τοῦ ἀρχιερεῖ; Απεκρίθη αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. Ει κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ, εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις; Απέστειλεν αὐτὸν ὁ ἄννας δεδεμένον πρὸς καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα. ἦν δὲ σίμων πέτρος ἑστῶς καὶ θερμαινόμενος, εἶπον οὖν αὐτῷ. Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶ; ἠρνήσατο ἐκεῖνος καὶ εἶπεν. οὐκ εἰμί. Λέγει εἷς ἐκ τῶν δούλων τοῦ ἀρχιερέως συγγενὴς ὢν οὗ ἀπέκοψεν πέτρος τὸ ὠτίον. οὐκ ἐγώ σε εἶδον ἐν τοῦ κήπῳ μετ' αὐτοῦ; πάλιν οὖν ἠρνήσατο ὁ πέτρος, καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησεν. Αγουσιν οὖν τὸν ΙΗΣΟΥΝ ἀπὸ τοῦ καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον, ἦν δὲ πρωΐα, καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσιν τὸ πάσχα. Εξῆλθε οὖν ὁ πιλᾶτος πρὸς αὐτοὺς ἔξω καὶ εἶπε. τίνα κατηγορίαν φέρετε κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου. ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ

discipulus. Discipulus aũt ille erat notꝰ põtifici, & introiuit cũ Iesu i atriũ põtificis. Petrꝰ aũt stabat ad ostiũ foris. Exiuit ergo discipulus ille alter q erat notꝰ põtifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrũ. Dixit ergo Petro ancilla ostiaria Nũqd & tu ex discipulis es hoĩs istius? Dicit ille. Nõ sũ. Stabãt aũt serui & ministri, q prunas cõgesserãt qa frigꝰ erat. & calefaciebant se. Erat aũt cum eis & Petrus stans & calefaciens se. Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis & de doctrina eius. Rñdit ei Iesus. Ego palam locutus sum mundo, Ego semper docui in synagoga & in templo quo omnes Iudæi conueniunt, & in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? Interroga eos qui audierũt qd locutus sim ipsis, ecce hi sciunt quæ dixerim ego. Hæc aũt cũ dixisset, unus assistens ministroꝝ dedit alapam Iesu dicens. Sic respondes pontifici? Rñdit ei Iesus. Si male locutus sum, testimoniũ perhibe de malo, si autẽ bene, quid me cædis? Et misit eum Annas ligatũ ad Cayphã põtificẽ. Erat aũt Simõ Petrꝰ stãs & calefaciẽs se. dixerũt ergo ei. Nũ qd & tu ex discipulis eius es? Negauit ille & dixit. Nõ sũ. Dicit ei unus ex seruis põtificis cognatus eius cuiꝰ abscidit Petrꝰ auriculã. Nõne ego te uidi in horto cũ illo? Iterũ ergo negauit Petrꝰ, & statim gallus cãtauit. Adducũt ergo Iesum a Caypha in p̃toriũ. Erat aũt mane, & ipsi nõ introierũt in p̃toriũ ut nõ cõtaminarentur, sed ut manducarẽt pasca. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit. Quã accusationẽ affertis aduersus hoĩem hũc? Rñderunt & dixerunt ei. Si

αὐτῷ. Εἰμὴ ἦν οὗτος κακοποιὸς, οὐκ ἄν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ πιλᾶτος. Λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν κρίνατε αὐτόν. Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι. ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα, ἵνα ὁ λόγος τοῦ ΙΗΣΟΥ πληρωθῇ, ὃν εἶπεν, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἤμελλεν ἀποθνήσκειν. εἰσῆλθεν οὖν πάλιν ὁ πιλᾶτος εἰς τὸ πραιτώριον καὶ ἐφώνησεν τὸν ΙΗΣΟΥΝ, καὶ εἶπεν αὐτῷ. Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Ἀπεκρίθη ὁ ΙΗΣΟΥΣ. ἀφ' ἑαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοί εἶπον περὶ ἐμοῦ; Ἀπεκρίθη ὁ πιλᾶτος. Μή τι ἐγὼ Ἰουδαῖός εἰμι; τὸ ἔθνος τὸ σὸν καὶ οἱ ἀρχιερεῖς παρέδωκάν σε ἐμοί, τί ἐποίησας; Ἀπεκρίθη ὁ ΙΗΣΟΥΣ. Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν ἡ βασιλεία ἡ ἐμή, οἱ ὑπηρέται ἂν οἱ ἐμοὶ ἠγωνίζοντο, ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς Ἰουδαίοις. νῦν δὲ ἡ βασιλεία ἡ ἐμή, οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν. εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ πιλᾶτος, οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σύ; Ἀπεκρίθη ὁ ΙΗΣΟΥΣ. Σὺ λέγεις, ὅτι βασιλεύς εἰμι ἐγώ. ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ. πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας, ἀκούει μου τῆς φωνῆς. λέγει αὐτῷ ὁ πιλᾶτος. Τί ἐστὶν ἀλήθεια; καὶ τοῦτο εἰπὼν, πάλιν ἐξῆλθεν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ λέγει αὐτοῖς. Ἐγὼ οὐδεμίαν αἰτίαν ἐν ρίσκω ἐν αὐτῷ. ἔστιν δὲ συνήθεια ὑμῖν, ἵνα ἕνα ὑμῖν ἀπολύσω ἐν τῷ πάσχα. βούλεσθε οὖν ὑμῖν ἀπολύσω τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων; ἐκραύγασαν οὖν πάλιν πάντες λέγοντες. Μὴ τοῦτον, ἀλλὰ τὸν βαραββᾶν. ἦν δὲ ὁ βαραββᾶς λῃστής. Τότε οὖν ἔλαβεν ὁ πιλᾶτος τὸν ΙΗΣΟΥΝ καὶ ἐμαστίγωσεν. καὶ οἱ στρατιῶται πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, ἐπέθηκαν αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ, καὶ ἱμάτιον πορφυροῦν περιέβαλον αὐτόν, καὶ ἔλεγον. Χαῖρε ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. καὶ ἐδίδουν αὐτῷ ῥαπίσματα. Ἐξῆλθεν οὖν πάλιν ἔξω ὁ πιλᾶτος καὶ λέγει αὐτοῖς, ἴδε ἄγω

ei. Si nō eſſet hic malefactor, nō tibi tradidiſſemus eum. Dicit ergo eis Pilatus. Accipite eū uos, & ſecundum legem ueſtram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi. Nobis nō licet interficere quēq; Vt ſermo Ieſu impleretur quē dixit, ſignificans qua morte eſſet moriturus. Introiuit ergo iterꝝ in p̄torium Pilatus & uocauit Ieſū, & dixit ei. Tu es rex Iudæorꝝ. Rñdit Ieſus. A temetipſo tu hoc dicis, an alij dixerūt tibi de me? Rñdit Pilatus. Num ego Iudæus ſum? Gens tua & pontifices tradiderunt te mihi. Quid feciſti? Rñdit Ieſus. Regnū meū non eſt de hoc mundo, ſi ex hoc mūdo eſſet regnum meū, miniſtri mei utiq; decertarēt, ut nō traderer Iudæis. Nūc aūt regnū meū nō eſt hinc. Dixit itaq; ei Pilatus. Ergo rex es tu? Rñdit Ieſus. Tu dicis, quod rex ſum ego. Ego in hoc natus ſum, & ad hoc ueni in mundum, ut teſtimonium perhibeam ueritati. Omnis q eſt ex ueritate, audit uocem meā. Dicit ei Pilatus. Quid eſt ueritas? Et cum hoc dixiſſet iterum exiuit ad Iudæos & dicit eis. Ego nullā inuenio in eo cauſam. Eſt aūt conſuetudo uobis ut unū dimittā uobis in paſca. Vultis ergo dimittam uobis regem Iudæorū? Clamauerunt rurſum omnes dicentes. Non hunc ſed Barabbā. Erat autem Barabbas latro.

Tunc ergo app̄hēdit Pilatus Ieſum, XIX
& flagellauit. Et milites plectentes coronā de ſpinis impoſuerunt capiti eius & ueſte purpurea circūdederunt eum. Et ueniebant ad eum & dicebant. Aue rex Iudæorꝝ. Et dabant ei alapas. Exiuit iterū Pilatus foras & dicit eis. Ecce

adduco

ἄγω ὑμῖν αὐτὸν ἔξω, ἵνα γνῶτε, ὅτι ἐν αὐτῷ οὐδεμίαν αἰτίαν εὑρίσκω. ἐξῆλθεν οὖν ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἔξω, φορῶν τὸν ἀκάνθινον στέφανον, καὶ τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον. καὶ λέγει αὐτοῖς. ἰδοὺ ὁ ἄνθρωπος. ὅτε οὖν εἶδον αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ὑπηρέται ἐκραύγασαν λέγοντες, σταύρωσον σταύρωσον. λέγει αὐτοῖς ὁ πιλᾶτος. λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς καὶ σταυρώσατε. ἐγὼ γὰρ οὐχ εὑρίσκω ἐν αὐτῷ αἰτίαν. ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι. ἡμεῖς νόμον ἔχομεν, καὶ κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει ἀποθανεῖν, ὅτι ἑαυτὸν υἱὸν θεοῦ ἐποίησεν. ὅτε οὖν ἤκουσεν ὁ πιλᾶτος τοῦτον τὸν λόγον μᾶλλον ἐφοβήθη. καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ πραιτώριον πάλιν, καὶ λέγει τῷ ΙΗΣΟΥ. πόθεν εἶ σύ; ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ ἀπόκρισιν οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ. λέγει οὖν αὐτῷ ὁ πιλᾶτος. ἐμοὶ οὐ λαλεῖς; οὐκ οἶδας ὅτι ἐξουσίαν ἔχω σταυρῶσαί σε, καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἀπολύσαι σε; ἀπεκρίθη ὁ ΙΗΣΟΥΣ. οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν. διὰ τοῦτο ὁ παραδιδούς με σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει. ἐκ τούτου ἐζήτει ὁ πιλᾶτος ἀπολύσαι αὐτόν. οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἔκραζον λέγοντες. ἐὰν τοῦτον ἀπολύσῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ καίσαρος. πᾶς ὁ βασιλέα ἑαυτὸν ποιῶν, ἀντιλέγει τῷ καίσαρι. ὁ οὖν πιλᾶτος ἀκούσας τοῦτον τὸν λόγον, ἤγαγεν ἔξω τὸν ΙΗΣΟΥΝ, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ βήματος εἰς τόπον λεγόμενον λιθόστρωτον, ἑβραϊστὶ δὲ γαββαθᾶ. ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ πάσχα, ὥρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη, καὶ λέγει τοῖς Ἰουδαίοις. ἴδε ὁ βασιλεὺς ὑμῶν. οἱ δὲ ἐκραύγασαν. ἆρον ἆρον σταύρωσον αὐτόν. λέγει αὐτοῖς ὁ πιλᾶτος. τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω; ἀπεκρίθησαν οἱ ἀρχιερεῖς. οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰ μὴ καίσαρα. τότε οὖν παρέδωκεν αὐτοῖς, ἵνα σταυρωθῇ. παρέλαβον οὖν τὸν ΙΗΣΟΥΝ, καὶ ἀπήγαγον, καὶ βαστάζων τὸν σταυρὸν αὐτῷ, ἐξῆλθεν εἰς τὸν λεγόμενον κρανίου τόπον

adduco uobis eum foras, ut cognoscatis qd' nullã inuenio in eo causam. Exiuit ergo Iesus foras portans spineã coronam, & purpureũ uestimentũ, & dicit eis. Ecce homo. Cum ergo uidissent eum pontifices & ministri clamabant, dicentes. Crucifige crucifige. Dicit eis Pilatus. Accipite eũ uos & crucifigite. Ego enim non inuenio in eo causam. Rñderũt ei Iudæi. Nos legẽ habem⁹, & secundũ legẽ nostrã debet mori, qa filiũ dei se fecit. Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem magis timuit. Et ingressus est ptoriũ iterum, & dicit ad Iesum. Vnde es tu? Iesus aũt rñsum nõ dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus. Mihi nõ loq̃ris? nescis qd' ptãtẽ habeo crucifigẽ dicte & ptãtem habeo absoluẽdi te? Rñdit Iesus. Nõ haberes potestatẽ aduersum me ullam, nisi tibi datũ esset desuper. Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatũ habet. Et exinde quærebat Pilatus dimittere eũ. Iudæi aũt clamabant dicentes. Si hunc dimiseris, nõ es amicus Cæsaris. Omnis qui se regem facit, contradicit cæsari. Pilatus autem cũ audisset hos sermones, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali in loco qui dicit lithostrotos, hæbraice aũt gabatha. Erat aũt parasceue pascæ hora quasi sexta, & dicit Iudæis. Ecce rex uester. Illi aũt clamabãt. Volle, tolle crucifige eũ. Dicit eis Pilatus. Regem uestrum crucifigam? Responderunt põtifices. Non habemus regem nisi Cæsarem. Tunc ergo tradidit eũ illis, ut crucifigeretur. Susceperunt autem Iesum, & eduxerunt, & baiulans sibi crucem exiuit in eum (qui dicitur Caluariæ)

τόπον. ὃς λέγεται ἑβραϊστὶ γολγοθᾶ, ὅπου
αὐτὸν ἐσταύρωσαν. καὶ μετ' αὐτοῦ ἄλλους δύο
ἐντεῦθεν & ἐντεῦθεν, μέσον δὲ τὸν ΙΗΣΟΥΝ.
ἔγραψεν δὲ καὶ τίτλον ὁ πιλᾶτος, & ἔθηκεν
ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. ἦν δὲ γεγραμμένον. ΙΗΣΟΥΣ
ὁ ναζωραῖος ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων. τοῦτον
οὖν τὸν τίτλον πολλοὶ ἀνέγνωσαν τῶν
ἰουδαίων, ὅτι ἐγγὺς ἦν τῆς πόλεως ὁ τόπος, ὅπου
ἐσταυρώθη ὁ ΙΗΣΟΥΣ. καὶ ἦν γεγραμμένον
ἑβραϊστί, ἑλληνιστί, ῥωμαϊστί. ἔλεγον οὖν τῷ
πιλάτῳ οἱ ἀρχιερεῖς τῶν ἰουδαίων. μὴ γράφε
ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπεν βασιλεύς εἰμι τῶν ἰουδαίων. ἀπεκρίθη ὁ πιλᾶτος. ὃ γέγραφα γέγραφα. οἱ οὖν
στρατιῶται ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν ΙΗΣΟΥΝ, ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐποίησαν τέσσαρα
μέρη, ἑκάστῳ στρατιώτῃ μέρος, καὶ τὸν χιτῶνα. ἦν δὲ ὁ χιτὼν ἄραφος ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι' ὅλου. εἶπον οὖν πρὸς ἀλλήλους. μὴ
σχίσωμεν αὐτόν, ἀλλὰ λάχωμεν περὶ αὐτοῦ
τίνος ἔσται, ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ ἡ λέγουσα. διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς,
καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. οἱ μὲν οὖν στρατιῶται ταῦτα ἐποίησαν. εἱστήκεισαν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ ΙΗΣΟΥ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ μαρία ἡ τοῦ
κλωπᾶ, & μαρία ἡ μαγδαληνή. ΙΗΣΟΥΣ οὖν ἰδὼν τὴν μητέρα καὶ τὸν μαθητὴν παρεστῶτα, ὃν
ἠγάπα, λέγει τῇ μητρὶ αὐτοῦ. γύναι, ἴδε ὁ υἱός
σου. εἶτα λέγει τῷ μαθητῇ. ἴδε ἡ μήτηρ σου.
καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας ἔλαβεν ὁ μαθητὴς
αὐτὴν εἰς τὰ ἴδια. μετὰ τοῦτο ἰδὼν ὁ ΙΗΣΟΥΣ ὅτι πάντα ἤδη τετέλεσται, ἵνα τελειωθῇ ἡ γραφή, λέγει. διψῶ. σκεῦος οὖν ἔκειτο ὄξους μεστόν. οἱ δὲ πλήσαντες σπόγγον ὄξους, καὶ ὑσσώπῳ περιθέντες, προσήνεγκαν
αὐτοῦ τῷ στόματι. ὅτε οὖν ἔλαβεν τὸ ὄξος ὁ
ΙΗΣΟΥΣ, εἶπεν. τετέλεσται. καὶ κλίνας τὴν
κεφαλὴν παρέδωκεν τὸ πνεῦμα. οἱ οὖν
ἰουδαῖοι,

locum, hebraice aũt golgatha, ubi crucifixerunt eum, & cũ eo alios duos hinc & hinc, mediũ aũt Iesum. Scripsit aũt & titulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat autem scriptum. Iesus nazarenus rex Iudæorum. Hunc ergo titulũ multi Iudæorum legerunt, quia prope ciuitatem erat locus ubi crucifixus est Iesus. Et erat scriptum hebraice & græce, & latine. Dicebant ergo pilato pontifices iudæorum. Noli scribere rex iudæorũ, sed quod ille dixerit, rex sum iudæorum. Respõdit Pilatus. Quod scripsi, scripsi. Milites ergo cũ crucifixissent Iesũ, acceperunt uestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, unicuiq; militi partem, & tunicam. Erat autem tunica incõsutilis, a summo cõtexta per totũ. Dixerunt ergo inter se. Nõ scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit. Vt scriptura impleretur dicẽs. Partiti sunt uestimenta mea sibi, & in uestem meã miserũt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt. Stabant aũt iuxta crucẽ Iesu mater eius, & soror matris eius Maria uxor Cleophæ, & Maria magdalene. Cũ uidisset ergo Iesus matrem & discipulum astantem quem diligebat dicit matri suæ. Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo. Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. Postea sciens Iesus, quod omnia iam consummata essent, ut cõsummaretur scriptura, dicit. Sitio. Vas igit̃ erat positũ aceto plenũ. Illi uero impleuerunt spógiã aceto & hysopo, & iponẽtes admouerunt ori eius. Cũ ergo accepisset Iesus acetũ, dixit. Cõsummatũ est, & inclinato capite tradidit spm̃. Iudæi ergo

quoniã

ἰουδαῖοι, ἐπεὶ παρασκευὴ ἦν, ἵνα μὴ μείνῃ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα ἐν τῷ σαββάτῳ. ἦν γὰρ μεγάλη ἡμέρα ἐκείνη τοῦ σαββάτου, ἠρώτησαν τὸν πιλᾶτον, ἵνα κατεαγῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη, καὶ ἀρθῶσιν. ἦλθον οὖν οἱ στρατιῶται, καὶ τοῦ μὲν πρώτου κατέαξαν σκέλη, καὶ τοῦ ἄλλου τοῦ συσταυρωθέντος αὐτῷ. ἐπὶ δὲ τὸν ΙΗΣΟΥΝ ἐλθόντες, ὡς εἶδον αὐτὸν ἤδη τεθνηκότα, οὐ κατέαξαν αὐτοῦ τὰ σκέλη, ἀλλ' εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξεν, καὶ ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ. καὶ ὁ ἑωρακὼς μεμαρτύρηκεν, καὶ ἀληθινὴ αὐτοῦ ἐστὶν ἡ μαρτυρία. κἀκεῖνος οἶδεν ὅτι ἀληθῆ λέγει, ἵνα καὶ ὑμεῖς πιστεύσητε. ἐγένετο γὰρ ταῦτα, ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ. ὀστοῦν οὐ συντριβήσεται αὐτοῦ. καὶ πάλιν ἑτέρα γραφὴ λέγει, ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν.

μετὰ δὲ ταῦτα ἠρώτησεν τὸν πιλᾶτον ὁ ἰωσὴφ ὁ ἀπὸ ἀριμαθαίας, ὢν μαθητὴς τοῦ ΙΗΣΟΥ, κεκρυμμένος δέ, διὰ τὸν φόβον τῶν ἰουδαίων, ἵνα ἄρῃ τὸ σῶμα τοῦ ΙΗΣΟΥ, καὶ ἐπέτρεψεν ὁ πιλᾶτος. ἦλθεν οὖν καὶ νικόδημος, ὁ ἐλθὼν πρὸς τὸν ΙΗΣΟΥΝ νυκτὸς τὸ πρῶτον, φέρων μίγμα σμύρνης καὶ ἀλοῆς, ὡσεὶ λίτρας ἑκατόν. ἔλαβον οὖν τὸ σῶμα τοῦ ΙΗΣΟΥ, καὶ ἔδησαν αὐτὸ ὀθονίοις μετὰ τῶν ἀρωμάτων, καθὼς ἔθος ἐστὶν τοῖς ἰουδαίοις ἐνταφιάζειν. ἦν δὲ ἐν τῷ τόπῳ ὅπου ἐσταυρώθη, κῆπος, καὶ ἐν τῷ κήπῳ μνημεῖον καινόν, ἐν ᾧ οὐδέπω, οὐδεὶς ἐτέθη. ἐκεῖ οὖν διὰ τὴν παρασκευὴν τῶν ἰουδαίων, ὅτι ἐγγὺς ἦν τὸ μνημεῖον, ἔθηκαν τὸν ΙΗΣΟΥΝ. τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων μαρία ἡ μαγδαληνὴ ἔρχεται πρωὶ, σκοτίας ἔτι οὔσης, εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ βλέπει τὸν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου. τρέχει οὖν καὶ ἔρχεται πρὸς σίμωνα πέτρον, καὶ πρὸς τὸν ἄλλον μαθητὴν ὃν ἐφίλει ὁ ΙΗΣΟΥΣ, καὶ λέγει αὐτοῖς. ἦραν τὸν κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ οὐκ οἴδαμεν ποῦ ἔθηκαν αὐτόν

qm̃ paraſceue erat, ut nō remanerēt in cruce corpora ſabbato. Erat enim magnus dies ille ſabbati, rogauerunt Pilatum, ut frangerentur eorꝫ crura, & tollerentur. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus eſt cū eo. Ad Ieſum aūt cū uenissent, ut uiderunt eū iam mortuum non fregerunt eius crura, ſed unus militum lancea latus eius fodit, & continuo exiuit ſanguis & aqua. Et qui uidit teſtimoniū phibuit, & uerū eſt teſtimoniū eius. Et ille ſcit qđ uera dicit, ut & uos credatis. Facta ſūt em̃ hæc ut ſcriptura ipleret. Os nō cōminuetis ex eo. Et iterū alia ſcriptura dicit. Videbūt in quē tranſfixerunt. Poſt hæc aūt rogauit Pilatum Ioſeph ab Arimathæa q erat diſcipulus Ieſu, ſed occultꝰ propter metū Iudæorꝫ, ut tolleret corpus Ieſu, & ꝑmiſit Pilatꝰ. Venit aūt & Nicodemus qui uenerat ad Ieſum nocte primū, ferens mixturā̃ myrrhæ & aloes ferme libras centū. Acceperūt ergo corpꝰ Ieſu, & obuinxerunt illud linteis cū aromatibus, ſicut mos ē Iudæis ſepelire. Erat aūt in loco ubi crucifixus eſt, hortus, & in horto monumentum nouum in quo nondum quiſquam poſitus erat. Ibi ergo propter paraſceuen Iudæorrum, quod in propinquo eſſet monumentum, poſuerunt Ieſum.

XX Vna aūt ſabbatorꝫ Maria magdalene uenit mane cū adhuc tenebræ eſſēt ad monumētū, & uidet lapidē ſublatū a monumēto. Cucurrit ergo & uenit ad Simonē Petrū & ad aliū illū diſcipulū, quē amabat Ieſus, & dicit illis. Tulerūt dn̄m de monumēto, & neſcimꝰ ubi poſuerint

καν αὐτόν. Ἐξῆλθον οὖν ὁ πέτρος καὶ ἄλλος
μαθητὴς, καὶ ἤρχοντο εἰς τὸ μνημεῖον. Ἔτρε-
χον δὲ οἱ δύο ὁμοῦ, καὶ ὁ ἄλλος μαθητὴς προ-
έδραμεν τάχιον τοῦ πέτρου, καὶ ἦλθεν πρῶ-
τος εἰς τὸ μνημεῖον. Καὶ παρακύψας βλέ-
πει κείμενα τὰ ὀθόνια, οὐ μέντοι εἰσῆλθεν.
Ἔρχεται οὖν σίμων πέτρος ἀκολουθῶν αὐ-
τῷ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ θεωρεῖ
τὰ ὀθόνια κείμενα, καὶ τὸ σουδάριον ὃ
ἦν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, οὐ μετὰ τῶν ὀ-
θονίων κείμενον. Ἀλλὰ χωρὶς ἐντετυλι-
γμένων εἰς ἕνα τόπον. Τότε οὖν εἰσῆλ-
θεν καὶ ὁ ἄλλος μαθητὴς ὁ ἐλθὼν πρῶτος εἰς τὸ
μνημεῖον καὶ εἶδεν καὶ ἐπίστευσεν. Οὐδέπω γὰρ
ἤδεισαν τὴν γραφὴν, ὅτι δεῖ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν
ἀναστῆναι. Ἀπῆλθον οὖν πάλιν πρὸς ἑαυτοὺς
οἱ μαθηταί. Μαρία δὲ εἱστήκει πρὸς τὸ μνη-
μεῖον κλαίουσα ἔξω, ὡς οὖν ἔκλαιεν, παρέκυ-
ψεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ θεωρεῖ δύο ἀγγέλους
ἐν λευκοῖς, καθεζομένους, ἕνα πρὸς τῇ κεφα-
λῇ, καὶ ἕνα πρὸς τοῖς ποσὶν, ὅπου ἔθηκαν τὸ
σῶμα τοῦ ΙΗΣΟΥ, καὶ λέγουσιν αὐτῇ ἐκεῖνοι.
Γύναι, τί κλαίεις; Λέγει αὐτοῖς, ὅτι ἦραν τὸν
κύριόν μου, καὶ οὐκ οἶδα ποῦ ἔθηκαν αὐτόν.
Καὶ ταῦτα εἰποῦσα ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω.
Καὶ θεωρεῖ τὸν ΙΗΣΟΥΝ ἑστῶτα, καὶ οὐκ ἤ-
δει ὅτι ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐστίν. Λέγει αὐτῇ ὁ ΙΗΣΟΥΣ.
Γύναι, τί κλαίεις; Τίνα ζητεῖς; ἐκείνη δοκοῦσα ὅτι
ὁ κηπουρός ἐστιν, λέγει αὐτῷ. Κύριε, εἰ σὺ ἐβά-
στασας αὐτόν, εἰπέ μοι ποῦ αὐτὸν ἔθηκας, κἀ-
γὼ αὐτὸν ἀρῶ. Λέγει αὐτῇ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. Μαρία,
στραφεῖσα ἐκείνη. Λέγει αὐτῷ. ῥαββουνί. ὃ λέ-
γεται διδάσκαλε. Λέγει αὐτῇ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. Μή
μου ἅπτου. Οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πα-
τέρα μου. Πορεύου δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου καὶ
εἰπὲ αὐτοῖς. Ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ
πατέρα ὑμῶν, καὶ θεόν μου καὶ θεὸν ὑμῶν. Ἔρχεται
Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, ἀναγγέλλουσα τοῖς μαθη-
ταῖς, ὅτι ἑώρακεν τὸν κύριον, καὶ ταῦτα εἶπε αὐτῇ

οὔσης

suerint eũ. Exijt ergo Petrus & ille alius
discipulus, & uenerũt ad monumentũ.
Currebãt aũt duo simul, & ille alius di-
scipulus præcucurrit citius Petro, & ue-
nit prior ad monumentum. Et cũ se in-
clinasset uidit posita linteamina, nõ tñ
introiuit. Venit ergo Simon Petrus se-
quens eũ, & introiuit in monumentũ.
Et uidit linteamina posita, & sudariũ
quod fuerat super caput eius nõ cũ lin-
teaminibus positũ, sed separatim inuo-
lutum in unũ locũ. Tũc ergo introiuit
& ille discipulus qui uenerat prior ad
monumentũ, & uidit & credidit. Nõdũ
em̃ nouerũt scripturã, qd' oportuit eũ
a mortuis resurgere. Abierũt ergo iterũ
discipuli ad semetipsos, Maria aũt sta-
bat ad monumentũ foris plorans. Dũ
ergo fleret inclinauit se, & ꝓspexit ĩ mo-
numẽtũ. Et uidet duos ãgelos amictos
in albis sedentes, unũ ad caput, & unũ
ad pedes, ubi posuerant corpꝰ Iesu. Di-
cunt ei illi. Mulier qd ploras? Dicit eis.
Tulerũt dñm meũ, & nescio ubi posue-
runt eum. Hæc cũ dixisset, conuersa est
retrorsum, & uidit Iesum stantẽ, & nõ
sciebat qd' Iesus esset. Dicit ei Iesus. Mu-
lier quid ploras? Quem q̃ris? Illa existi-
mans qd' hortulanus esset, dicit ei. Dñe
si tu asportasti eũ dicito mihi ubi posui-
sti eũ, & ego eũ tollam. Dicit ei Iesus.
Maria. Cõuersa illa dicit ei. Rabboni,
quod dicit' magister. Dicit ei Iesus. No-
li me tangere. Nõdũ em̃ ascendi ad pa-
trẽ meũ. Vade aũt ad frẽs meos, & dic
eis. Ascẽdo ad patrẽ meũ & patrem ue-
strũ, deũ meũ & deũ uestrũ. Venit Ma-
ria magdalene, annuncians discipulis
quod uidisset dñm, & ea dixisset sibi.

Cũ ergo

ουσης οὖν ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μιᾷ τῶν
σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπου
ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηγμένοι διὰ τὸν φόβον
τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ, καὶ ἔστη εἰς τὸ
μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς. Εἰρήνη ὑμῖν. καὶ τοῦτο
εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευ
ρὰν αὐτοῦ. Ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταὶ, ἰδόντες
τὸν κύριον. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ πάλιν.
Εἰρήνη ὑμῖν. καθὼς ἀπέσταλκέν με ὁ πατήρ,
κἀγὼ πέμπω ὑμᾶς. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐνεφύ
σησεν, καὶ λέγει αὐτοῖς. Λάβετε πνεῦμα ἅγιον.
ἄντινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς,
ἄντινων κρατῆτε, κεκράτηνται. Θωμᾶς δὲ εἷς ἐκ
τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος δίδυμος, οὐκ ἦν μετ'
αὐτῶν ὅτε ἦλθεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ. Ἔλεγον οὖν αὐτῷ οἱ
ἄλλοι μαθηταὶ, ἑωράκαμεν τὸν κύριον. ὁ δὲ εἶ
πεν αὐτοῖς. Ἐὰν μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὸν
τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὸν δάκτυλόν μου
εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὴν χεῖρά
μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύσω. Καὶ
μεθ' ἡμέρας ὀκτὼ πάλιν ἦσαν ἔσω οἱ μαθη
ταὶ αὐτοῦ, καὶ θωμᾶς μετ' αὐτῶν. ἔρχεται ὁ ΙΗ-
ΣΟΥΣ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, καὶ ἔστη εἰς τὸ
μέσον καὶ εἶπεν. Εἰρήνη ὑμῖν. εἶτα λέγει τῷ
θωμᾶ. Φέρε τὸν δάκτυλόν σου ὧδε, καὶ ἴδε τὰς
χεῖράς μου, καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου, καὶ βάλε εἰς
τὴν πλευράν μου, καὶ μὴ γίνου ἄπιστος, ἀλλὰ
πιστός. ἀπεκρίθη ὁ θωμᾶς, καὶ εἶπεν αὐτῷ. ὁ
κύριός μου καὶ ὁ θεός μου. Λέγει αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ.
ὅτι ἑώρακάς με θωμᾶ, πεπίστευκας, μακάριοι
οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες. Πολλὰ μὲν
οὖν καὶ ἄλλα σημεῖα ἐποίησεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐνώ
πιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἃ οὐκ ἔστιν γεγραμμέ
να ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ. Ταῦτα δὲ γέγραπται, ἵνα
πιστεύσητε ὅτι ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐστὶν ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ ὁ
υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ ἵνα πιστεύοντες ζωὴν ἔχητε ἐν τῷ
ὀνόματι αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν
πάλιν ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος.
ἐφανέρωσεν δὲ οὕτως. ἦσαν ὁμοῦ σίμων πέτρος
καὶ θωμᾶς

Cū ergo uespa esset die illo q erat unꝰ
sabbatoꝝ, & fores essẽt clausæ, ubi erãt
discipuli congregati propter metũ Iu-
dæorũ, uenit Iesus, & stetit in medio, &
dicit eis. Pax uobis. Et cū hæc dixisset,
ostẽdit eis manus & latus suũ. Gauisi
sunt ergo discipuli, uiso dño. Dixit er-
go eis iterũ. Pax uobis. Sicut misit me
pater, & ego mitto uos. Hæc cū dixis-
set, insufflauit, & dicit eis. Accipite spm̃
sanctũ. Quorum remiseritis peccata, re
mittuntur eis, & quorũ retinueritis re-
tenta sunt. Thomas aũt unus ex duo-
decim qui dicitur didymus nõ erat cũ
eis quando uenit Iesus. Dixerunt ergo
ei alij discipuli. Vidimus dñm. Ille aũt
dixit eis. Nisi uidero in manibus eius fi
guram clauoꝝ, & mittam digitũ meũ
in figurã clauoꝝ, & mittam manũ me-
am in latus eius, non credam. Et post
dies octo iterꝝ erant discipuli eius intus
& Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis
clausis, & stetit i medio, & dixit eis. Pax
uobis. Deinde dicit Thomæ. Infer digi
tum tuũ huc, & uide manꝰ meas, & ad-
moue manũ tuã & mitte i latus meũ,
& noli esse incredulꝰ sed fidelis. Respõ-
dit Thomas & dixit. Dñs meꝰ & deus
meus. Dicit ei Iesus. Quia uidisti me
Thoma credidisti, beati qui non uide-
runt & crediderũt. Multa quidẽ & alia
signa fecit Iesus in conspectu discipulo
rum suoꝝ quæ nõ sunt scripta in libro
hoc. Hæc autẽ scripta sunt ut credatis
qd Iesus est Christus filius dei, & ut cre
dẽtes uitam habeatis in nomine eius.

Postea manifestauit se iterum Ie- XXI
sus ad mare tyberiadis. Manifestauit
autem sic. Erant simul Simon Petrus

καὶ θωμᾶς ὁ λεγόμενος δίδυμος, καὶ ναθαναὴλ
ὁ ἀπὸ κανὰ τῆς γαλιλαίας, καὶ οἱ τοῦ ζεβεδαίου, καὶ
ἄλλοι ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο. λέγει αὐτοῖς
σίμων πέτρος, ὑπάγω ἁλιεύειν. λέγουσιν αὐ
τῷ, ἐρχόμεθα καὶ ἡμεῖς σὺν σοί. ἐξῆλθον καὶ
ἀνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον εὐθὺς, καὶ ἐν ἐκείνη
τῇ νυκτὶ, ἐπίασαν οὐδέν. πρωΐας δὲ ἤδη γι
νομένης, ἔστη ὁ ΙΗΣΟΥΣ εἰς τὸν αἰγιαλόν, οὐ
μέντοι ἤδεισαν οἱ μαθηταὶ ὅτι ΙΗΣΟΥΣ ἐστίν.
λέγει οὖν αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. παιδία μή τι προσφά
γιον ἔχετε; ἀπεκρίθησαν αὐτῷ. οὔ. ὁ δὲ εἶπεν
αὐτοῖς. βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου τὸ
δίκτυον καὶ εὑρήσετε. ἔβαλον οὖν, καὶ οὐκ ἔτι αὐ
τὸ ἑλκύσαι ἴσχυσαν, ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἰχθύ
ων. λέγει οὖν ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος, ὃν ἠγάπα ὁ
ΙΗΣΟΥΣ τῷ πέτρῳ. ὁ κύριός ἐστιν. σίμων οὖν
πέτρος ἀκούσας, ὅτι ὁ κύριός ἐστιν, τὸν ἐπενδύ
την διεζώσατο. ἦν γὰρ γυμνός, καὶ ἔβαλεν ἑαυτὸν
εἰς τὴν θάλασσαν. οἱ δὲ ἄλλοι μαθηταὶ τῷ
πλοιαρίῳ ἦλθον. οὐ γὰρ ἦσαν μακρὰν ἀπὸ τῆς
γῆς, ἀλλ' ὡς ἀπὸ πηχῶν διακοσίων, σύροντες
τὸ δίκτυον τῶν ἰχθύων. ὡς οὖν ἀπέβησαν
εἰς τὴν γῆν βλέπουσιν ἀνθρακιὰν κειμένην,
καὶ ὀψάριον ἐπικείμενον καὶ ἄρτον. λέγει
αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ. φέρετε ἀπὸ τῶν ὀψαρίων
ὧν ἐπιάσατε νῦν. ἀνέβη σίμων πέτρος, καὶ
εἵλκυσεν τὸ δίκτυον ἐπὶ τῆς γῆς, μεστὸν ἰχ
θύων μεγάλων, ἑκατὸν πεντήκοντα τριῶν. καὶ
τοσούτων ὄντων, οὐκ ἐσχίσθη τὸ δίκτυον.
λέγει αὐτοῖς ὁ ΙΗΣΟΥΣ, δεῦτε ἀριστήσατε. οὐ
δεὶς δὲ ἐτόλμα τῶν μαθητῶν ἐξετάσαι αὐ
τόν, σὺ τίς εἶ; εἰδότες ὅτι ὁ κύριός ἐστιν, ἔρ
χεται οὖν ὁ ΙΗΣΟΥΣ καὶ λαμβάνει τὸν ἄρτον,
καὶ δίδωσιν αὐτοῖς, καὶ τὸ ὀψάριον ὁμοίως.
τοῦτο ἤδη τρίτον, ἐφανερώθη ὁ ΙΗΣΟΥΣ τοῖς
μαθηταῖς αὐτοῦ, ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν. ὅτε οὖν
ἠρίστησαν. λέγει τῷ σίμωνι πέτρῳ ὁ ΙΗΣΟΥΣ.
Σίμων ἰωάννα ἀγαπᾷς με πλέον τούτων; λέ
γει αὐτῷ. ναὶ κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. λέ
γει αὐτῷ

&Thomas qui dicitur didymus & Na
thanahel qui erat a Chana Galilææ, &
filij Zebedæi, & alij ex discipulis eius
duo. Dicit eis Simon Petrus. Vado pi-
scatum. Dicunt ei. Venimus & nos te-
cum, Exierunt & ascenderunt in na-
uim statim, & illa nocte nihil prendide
runt. Mane aũt iã facto stetit Iesus in
litore, non tamen cognouerunt disci-
puli quod Iesus esset. Dicit eis Iesus.
Pueri, nunquid opsonij habetis? Rñde
runt ei. Nõ. At ille dicit eis. Mittite i de-
xterã nauigij partẽ rete, & inuenietis.
Miserũt ergo, & iam nõ ualebant illud
trahere præ multitudine pisciũ. Dicit
ergo discipulus ille quẽ diligebat Iesus
Petro. Dñs est. Simon ergo Petrus cũ
audisset quod dñs esset, tunica succin-
xit se (erat enim nudus) & misit se in ma-
re. Alij aũt discipuli nauigiolo uenerũt
nõ enim lõge aberant a terra, sed circiter
cubitis ducentis trahentes rete piscium.
Vt ergo descenderunt in terrã, uiderũt
prunas positas, & piscem suppositũ, &
panem. Dicit eis Iesus. Afferte de pisci
bus quos prendidistis nunc. Ascendit
Simon Petrus, & traxit rete in terram,
plenũ magnis piscibus centũ quinqua
gintatribus. Et cũ tot essent, nõ est scis-
sum rete. Dicit eis Iesus. Venite pran
dete. Et nemo audebat discũbentiũ in-
terrogare eũ, tu quis es, sciẽtes qd' dñs
esset. Et uenit Iesus & accepit panem &
dat eis, & piscem similiter. Hoc iam ter
tio manifestatus est Iesus discipulis su-
is cũ resurrexisset a mortuis. Cũ ergo
prandissent dixit Simoni Petro Iesus.
Simon Ioannis diligis me plus his? Di
cit ei. Etiam dñe, tu scis qd' amẽ te. Di-
cit ei.

γα αὐτῷ. Βόσκε τὰ ἀρνία μου. Λέγα αὐτῷ πάλιν δεύτερον. Σίμων Ἰωάννα ἀγαπᾶς με; λέγῃ αὐτῷ. Ναὶ κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. λέγα αὐτῷ. Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου. λέγα αὐτῷ τὸ τρίτον. Σίμων Ἰωάννα φιλεῖς με; ἐλυπήθη ὁ πέτρος, ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον, φιλεῖς με, καὶ εἶπεν αὐτῷ. Κύριε, σὺ πάντα οἶδας, σὺ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε. λέγα αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. Βόσκε τὰ πρόβατά μου. Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ὅτε ἦς νεώτερος, ἐζώννυες σεαυτὸν, καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες, ὅταν δὲ γηράσῃς, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει, καὶ οἴσει ὅπου οὐ θέλεις. τοῦτο δὲ εἶπεν, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ δοξάσει τὸν θεόν. καὶ τοῦτο εἰπὼν, λέγα αὐτῷ. Ἀκολούθει μοι. Ἐπιστραφεὶς δὲ ὁ πέτρος, βλέπει τὸν μαθητὴν ὃν ἠγάπα ὁ ΙΗΣΟΥΣ ἀκολουθοῦντα, ὃς καὶ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δείπνῳ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ καὶ εἶπεν. Κύριε, τίς ἐστιν ὁ παραδιδούς σε; τοῦτον ἰδὼν ὁ πέτρος, λέγα τῷ ΙΗΣΟΥ. Κύριε, οὗτος δὲ τί; λέγα αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν, ἕως ἔρχομαι, τί πρός σε; σὺ ἀκολούθει μοι. Ἐξῆλθεν οὖν ὁ λόγος οὗτος εἰς τοὺς ἀδελφούς, ὅτι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος οὐκ ἀποθνήσκει. καὶ οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ἀλλ' Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν, ἕως ἔρχομαι, τί πρός σε; οὗτος ἐστιν ὁ μαθητὴς, ὁ μαρτυρῶν περὶ τούτων, καὶ γράψας ταῦτα. καὶ οἴδαμεν, ὅτι ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ. Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ ὅσα ἐποίησεν ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ἅτινα ἐὰν γράφηται καθ' ἕν, οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρεῖν τὰ γραφόμενα βιβλία.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ.

cit ei. Pasce agnos meos. Dicit ei rursus iterū. Simon Ioannis diligis me? Ait illi. Etiam dñe tu scis quod amē te. Dicit ei iterum. Pasce oues meas. Dicit ei tertio. Simon Ioannis amas me? Contristatus est Petrus, quod dixisset sibi tertio amas me, & dixit ei. Dñe, tu omnia nosti, tu scis qđ amem te. Dicit ei Iesus. Pasce oues meas. Amen amen dico tibi, cū esses iunior cingebas te & ambulabas ubi uolebas, cum aūt senueris extendes manus tuas, & alius te cinget & ducet quo nō uis. Hoc autem dixit significās qua morte glorificaturus esset deum. Et cū hoc dixisset, dicit ei. Sequere me. Conuersus Petrus uidit illum discipulum quem diligebat Iesus sequentem, qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit. Dñe quis est ille qui tradit? Hunc ergo cum uidisset Petrus dicit Iesu. Domine, hic aūt quid? Dicit ei Iesus. Si eū uelim manere donec ueniam, quid ad te, tu me sequere. Exijt ergo sermo iste inter fratres quod discipulus ille nō moreret. Et nō dixerat ei Iesus nō moritur, sed si eum uelim manere donec ueniam, quid ad te? Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc. Et scimus qđ uerum est testimonium eius. Sunt aūt & alia multa quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sint libros.

Euangelij secundum Ioannem finis.

ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΑΠΟ/
ΣΤΟΛΩΝ.

ΤΟΝ μὲν πρῶτον λόγον ἐποι/
ησάμην περὶ πάντων ὦ θεό/
φιλε, ὧν ἤρξατο ὁ ΙΗΣΟΥΣ
ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν, ἄχρι
ἧς ἡμέρας, ἐντειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις,
διὰ πνεύματος ἁγίου, οὓς ἐξελέξατο ἀνε/
λήφθη, οἷς καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα
μετὰ τὸ παθεῖν αὐτὸν, ἐν πολλοῖς τεκμη/
ρίοις, δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμε/
νος αὐτοῖς, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆ βασι/
λείας τοῦ θεοῦ, καὶ συναλιζόμενος πα/
ρήγγειλεν αὐτοῖς, ἀπὸ ἱεροσολύμων μὴ χω/
ρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν
τοῦ πατρός, ἣν ἠκούσατέ μου, ὅτι Ἰωάν/
νης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτι/
σθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ οὐ μετὰ πολ/
λὰς ταύτας ἡμέρας. οἱ μὲν οὖν συνελθόν/
τες ἐπηρώτων αὐτὸν λέγοντες. κύριε, εἰ ἐν
τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασι/
λείαν τῷ Ἰσραήλ; εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς. οὐχ
ὑμῶν ἐστι γνῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, οὓς ὁ πα
τὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, ἀλλὰ λήψε/
σθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου πνεύ/
ματος ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες
ἔν τε Ἰερουσαλήμ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ,
καὶ Σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. καὶ
ταῦτα εἰπὼν, βλεπόντων αὐτῶν ἐπήρ/
θη, καὶ νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν
ὀφθαλμῶν αὐτῶν. καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦ/
σαν εἰς τὸν οὐρανὸν πορευομένου αὐτοῦ.
καὶ ἰδοὺ

ACTA APOSTOLORVM.

SVperiori quidem uolumi
ne diximus Theophile,
de omnibus, quæ cepit Ie/
sus tũ facere tũ docere, ad
eũ usq; diem, quo postq; impartitus
in hoc ipsum spiritum sanctum, man/
dasset Apostolis quos delegerat, sur/
sum assumptus est, quibus etiam seip/
sum exhibuerat uiuentẽ, posteaq; sup
plicio fuisset affectus, idq; cõpluribus
argumentis, dũ per dies quadraginta
conspicitur ab illis, & loquitur eis de re
gno dei, & congregans illos in idẽ loci,
pcepit eis, ne discederẽt Hierosolymis,
sed ut expectarent promissum patris,
de quo (inquit) audistis ex me, quoniã
Ioannes baptizauit quidem aqua, uos
autem baptizabimini in spiritu sancto
post dies hosce nõ multos. Illi igitur,
ubi conuenissent percontabantur illũ
dicentes. Dñe, nũ in tẽpore hoc restitu
is regnũ ipsi Israel? Dixit aũt ad illos.
Non est uestrũ nosse tẽpora & articu/
los, quos pater in suaipsi9 cõstituit po
testate, sed accipietis uirtutẽ, posteaq;
spiritus sanctus aduenerit super uos,
& eritis mihi testes, nõ solũ in Hieusa
lem, uex etiã in uniuersa Iudæa, Sama
riaq;, deniq; usq; ad extrema terræ. At
q; hæc locutus, uidẽtibus ipsis sublatus
est, & nubes subduxit illũ ab oculis eox,
cũq; esset defixis in cœlũ oculis dũ iret ille

Et ecce

καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο παρεστήκεισαν αὐτοῖς ἐν
ἐσθῆτι λευκῇ, καὶ εἶπον. ἄνδρες γαλιλαῖοι,
τί ἑστήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν;
οὗτος ὁ ΙΗΣΟΥΣ, ὁ ἀναλημφθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς
τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται ὃν τρόπον ἐ-
θεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρα-
νόν. Τότε ὑπέστρεψαν εἰς ἱερουσαλὴμ ἀπὸ ὄ-
ρους τοῦ καλουμένου ἐλαιῶνος, ὅ ἐστιν ἐγγὺς
ἱερουσαλὴμ σαββάτου ἔχον ὁδόν, καὶ ὅτε εἰσ-
ῆλθον ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῷον οὗ ἦσαν κα-
ταμένοντες, ὅτε τε πέτρος καὶ ἰάκωβος καὶ ἰωάν-
νης καὶ ἀνδρέας, φίλιππος καὶ θωμᾶς, βαρθολο-
μαῖος καὶ ματθαῖος, ἰάκωβος ἀλφαίου, καὶ σί-
μων ὁ ζηλωτὴς, καὶ ἰούδας ἰακώβου. οὗτοι πάν-
τες ἦσαν προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ προ-
σευχῇ καὶ τῇ δεήσει, σὺν γυναιξὶ καὶ μαρίᾳ τῇ
μητρὶ τοῦ ΙΗΣΟΥ, καὶ σὺν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ.
καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις, ἀναστὰς πέτρος
ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν, εἶπεν. ἦν τε ὄχλος ὀνο-
μάτων ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὡς ἑκατὸν εἴκοσιν. ἄνδρες
ἀδελφοί, ἔδει πληρωθῆναι τὴν γραφὴν ταύ-
την, ἣν προεῖπε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ στό-
ματος δαβὶδ περὶ ἰούδα τοῦ γενομένου ὁδηγοῦ
τοῖς συλλαβοῦσι τὸν ΙΗΣΟΝ, ὅτι κατηριθμημέ-
νος ἦν σὺν ἡμῖν, καὶ ἔλαχε τὸν κλῆρον τῆς δι-
ακονίας ταύτης. οὗτος μὲν οὖν ἐκτήσατο χωρίον
ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας, καὶ πρηνὴς γενόμενος
ἐλάκησε μέσος, καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγ-
χνα αὐτοῦ, καὶ γνωστὸν ἐγένετο πᾶσι τοῖς κατοι-
κοῦσιν ἱερουσαλὴμ, ὥστε κληθῆναι τὸ χωρίον
ἐκεῖνο τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν ἀκελδαμά, τοῦτ-
έστι χωρίον αἵματος. γέγραπται γὰρ ἐν βίβλῳ ψα-
λμῶν. γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἔρημος, καὶ
μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ, καὶ τὴν ἐπισκο-
πὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος. δεῖ τῶν συνελθόν-
των ἡμῖν ἀνδρῶν ἐν παντὶ χρόνῳ, ἐν ᾧ εἰ-
σῆλθε, καὶ ἐξῆλθεν ἐφ' ὑμᾶς ὁ κύριος ΙΗ-
ΣΟΥΣ ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἰωάν-
νου, ἕως τῆς ἡμέρας, ἧς ἀνελήφθη ἀφ' ἡμῶν
μάρτυρα

Ecce uiri duo astiterunt illis amicti uestibus albis qui & dixerunt. Viri Galilæi, quid statis intuentes in cœlũ? Hic Iesus qui assumptus est a uobis in cœlum sic ueniet, quemadmodum uidistis eum euntem in cœlum. Tunc reuersi sunt Hierosolymam a monte qui uocatur Oliueti, qui abest a Hierusalem iter sabbati. Et cum introissent, ascenderũt in cœnaculum ubi mansitabant & Petrus & Iacobus, & Ioãnes, & Andreas, Philippus, & Thomas, Bartholomæus, & Matthæus. Iacobus Alphæi, & Simon zelotes, & Iudas Iacobi filius. Hi oẽs perseuerabãt unanimiter in oratione ac deꝓcatione, cũ mulieribus & Maria matre Iesu, cũq; fratribus illius. In diebus illis exurgẽs Petrꝰ in medio discipulorꝫ dixit (Erat aũt turba nominũ simul fere centũ uiginti) Viri fratres, oportuit ipleri scripturã hãc, quã ꝓdixit spũs sanctus per os Dauid de Iuda q fuit dux, ijs qui comꝓhenderunt Iesum, quia cõnumeratus erat nobiscũ, & sortitꝰ est sorte ministerij huiꝰ. Et hic quidẽ possedit agrũ de mercede iniquitatis, & suspensus crepuit mediꝰ, & diffusa sũt omnia uiscera eius. Et notum factũ est oibus habitantibus Hierusalem, ita ut appellaretur ager ille lingua illis uernacula Acheldemach, hoc ẽ ager sanguinis. Scriptũ est em̃ in libro psalmorꝫ. Fiat cõmoratio eius deserta, & nõ sit q inhabitet in ea. Et eꝓatũ eius accipiat alter. Oportet ut ex his uiris q nobiscũ uersati sunt toto tꝑe, quo Iesus ꝓpetuã uitæ cõsuetudinẽ egit nobiscũ ad eum usq; diem, quo receptus est a nobis, unus quispiam constituatur, qui sit una

μάρτυρα τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ γενέσθαι σὺν
ἡμῖν ἕνα τούτων. καὶ ἔστησαν δύο, ἰωσὴφ τὸν
καλούμενον βαρσαβᾶν, ὃς ἐπεκλήθη ἰοῦστος,
καὶ μαθίαν, καὶ προσευξάμενοι, εἶπον. Σὺ
κύριε καρδιογνώστα πάντων, ἀνάδειξον ὃν
ἐξελέξω ἐκ τούτων δύο, ἕνα λαβεῖν τὸν κλῆ
ρον τῆς διακονίας ταύτης καὶ ἀποστολῆς, ἐξ
ἧς παρέβη ἰούδας πορευθῆναι εἰς τὸν τό-
πον τὸν ἴδιον. καὶ ἔδωκαν κλήρους αὐτῶν
καὶ ἔπεσεν ὁ κλῆρος ἐπὶ μαθίαν, καὶ συγ-
κατεψηφίσθη μετὰ τῶν ἕνδεκα ἀποστόλων.
Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς
πεντηκοστῆς, ἦσαν ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν ἐ-
πὶ τὸ αὐτό, καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ
ἦχος, ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ
ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον, οὗ ἦσαν καθήμε-
νοι. Καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι
γλῶσσαι ὡσεὶ πυρὸς, ἐκάθισέ τε ἐφ' ἕνα ἕ-
καστον αὐτῶν, καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες
πνεύματος ἁγίου, καὶ ἤρξατο λαλεῖν ἑτέ-
ραις γλώσσαις, καθὼς ὁ πνεῦμα ἐδίδου αὐ-
τοῖς ἀποφθέγγεσθαι. Ἦσαν δὲ ἐν ἱερουσα-
λὴμ κατοικοῦντες ἰουδαῖοι, ἄνδρες εὐλαβεῖς
ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν. Γε-
νομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, συνῆλθεν τὸ πλῆ
θος, καὶ συνεχύθη, ὅτι ἤκουον εἷς ἕκαστος τῇ ἰ-
δίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν, ἐξίσταντο δὲ
πάντες καὶ ἐθαύμαζον λέγοντες πρὸς ἀλλήλους.
Οὐκ ἰδοὺ πάντες οὗτοί εἰσιν οἱ λαλοῦντες γα
λιλαῖοι; καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος τῇ
ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν ᾗ ἐγεννήθημεν, πάρ
θοι καὶ μῆδοι καὶ ἐλαμῖται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν
μεσοποταμίαν, ἰουδαίαν τε καὶ καππαδοκί-
αν, πόντον καὶ τὴν ἀσίαν, φρυγίαν τε καὶ παμφυ
λίαν, αἴγυπτον, καὶ τὰ μέρη τῆς λιβύης τῆς κατὰ κυ-
ρήνην, καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ῥωμαῖοι, ἰουδαῖοι τε
καὶ προσήλυτοι, κρῆτες καὶ ἄραβες, ἀκούομεν λα
λούντων αὐτῶν τοῦ ἡμέτερ γλώσσ τὰ μεγαλεῖα τοῦ
θεοῦ. ἐξίσταντο δὲ πάντες, καὶ διηπόρουν ἄλλος πρὸς
ἄλλον λέ-

sit una nobiscũ testis resurrectiõis ei⁹.
Et statuerunt duos, Ioseph q uocatur
Barsabas, qui cognominatus est iust⁹,
& Mathiã. Et oratione facta dixerunt.
Tu dñe qui corda nosti oĩum, ostende
utrũ elegeris ex his duobus, ut accipiat
sortẽ ministerij hui⁹ & apostolatus, de
quo p̃uaricat⁹ est Iudas, ut abiret in lo
cum suũ. Et dedernnt sortes eoꝝ, & ceci
dit sors super Mathiam, & cooptatus
est in numerũ undecim apostolorum.

Et cũ cõpleretur dies pentecostes, II
erant oẽs unanimiter ĩ eodẽ loco. Et fa
ctus est repente de cœlo sonitus tanq̃
impetu uenientis flatus uehementis, &
repleuit totã domũ, ubi erant sedentes
Et uisæ sunt illis dissectæ linguæs uelut
igneæ, seditq; super singulos eorum, &
repleti sunt oẽs spiritu sancto, & cœ-
perunt loqui alijs linguis prout spiri-
tus dabat eloqui illis. Erant autem in
Hierusalem habitantes Iudæi, uiri reli-
giosi ex omni natione, quæ sub cœlo
est. Facta autẽ hac uoce, conuenit mul
titudo & cõfusa est, quod audiret unus
quisq; lingua sua illos loquentes. Stu-
pebant autem omnes, & mirabantur,
dicentes inter se. Nõne ecce omnes isti
qui loquuntur Galilæi sunt? Et quo-
modo nos audimus sua quisq; lingua
qua nati sumus? Parthi & Medi & Ela
mitæ, & habitatores mesopotamiæ, Iu
dææq;, & Cappadociæ, Ponti, & Asiæ,
Phrygiæ, & Pamphyliæ, ægypti, & par
tium Libyæ, q̃ est finitima Cyrenæ, &
aduenæ Romani, Iudæiq; & Proselyti.
Cretes, & Arabes, audimus eos loquẽ-
tes nostris linguis magnalia dei. Stu-
pebant aũt omnes, & mirabãtur inter
se dicentes.

ἄλλοι λέγοντες, τί ἂν θέλοι τοῦτο εἶναι; ἕτεροι δὲ χλευάζοντες ἔλεγον, ὅτι γλεύκους μεμεστωμένοι εἰσί. Σταθεὶς δὲ Πέτρος σὺν τοῖς ἕνδεκα ἐπῆρε τὴν φωνὴν αὐτοῦ, καὶ ἀπεφθέγξατο αὐτοῖς. Ἄνδρες Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἰερουσαλὴμ ἅπαντες, τοῦτο ὑμῖν γνωστὸν ἔστω, καὶ ἐνωτίσασθε τὰ ῥήματά μου. οὐ γὰρ ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε οὗτοι μεθύουσιν. ἔστι γὰρ ὥρα τρίτη τῆς ἡμέρας. ἀλλὰ τοῦτό ἐστι τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ προφήτου Ἰωήλ. καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις λέγει ὁ θεός. ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν, καὶ οἱ νεανίσκοι ὑμῶν ὁράσεις ὄψονται, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται, καί γε ἐπὶ τοὺς δούλους μου, καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου καὶ προφητεύσουσι, καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἷμα καὶ πῦρ, καὶ ἀτμίδα καπνοῦ. ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν ἢ ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ, καὶ ἔσται πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα κυρίου, σωθήσεται. ἄνδρες Ἰσραηλῖται ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους, ΙΗΣΟΥΝ τὸν ναζωραῖον, ἄνδρα ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς, δυνάμεσι καὶ τέρασι καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησε δι' αὐτοῦ ὁ θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ οἴδατε, τοῦτον τῇ ὡρισμένῃ βουλῇ καὶ προγνώσει τοῦ θεοῦ ἔκδοτον λαβόντες διὰ χειρῶν ἀνόμων προσπήξαντες ἀνείλετε, ὃν ὁ θεὸς ἀνέστησε, λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου, καθότι οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ. Δαβὶδ γὰρ λέγει εἰς αὐτόν. προορώμην τὸν κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός, ὅτι ἐκ δεξιῶν μού ἐστιν, ἵνα μὴ σαλευθῶ, διὰ τοῦτο εὐφράνθη ἡ καρδία μου, καὶ ἠγαλλιάσατο ἡ γλῶσσά μου. ἔτι δὲ καὶ ἡ σάρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι οὐκ

se, dicentes: Quid nã uult hoc esse? Alíj aũt irridentes dicebant, Musto expleti sunt isti. Stans aũt Petrus cũ undecim eleuauit uocem suã, & locut⁹ est eis. Viri Iudæi & qui habitatis Hierusalé uniuersi, hoc uobis notũ sit, & auribus percipite uerba mea. Nõ enim sicut uos existimatis hi ebrij sunt, cum sit hora diei tertia. Sed hoc est quod dictũ est p. prophetam Iohel. Et erit in nouissimis diebus dicit deus, effundã de spiritu meo super oẽm carnem. Et prophetabunt filij uestri & filiæ uestræ, iuuenes uestri uisiones uidebũt, & seniores uestri sõnia somniabunt. Et quidẽ super seruos meos & super ancillas meas in diebus illis effundã de spiritu meo & prophetabunt, & dabo ꝓdigia in cœlo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinẽ & ignem & uaporem fumi. Sol conuertetur in tenebras & luna in sanguinẽ, antecꝫ ueniat dies ille domini magnus & manifestus. Et erit, omnis quicunqꝫ inuocauerit nomen dñi, saluus erit. Viri Israelitæ, audite uerba hæc. Iesum Nazarenum uirum exhibitum a deo erga uos uirtutibus & ꝓdigijs & signis quæ fecit per illum in medio uestri, sicut & ipsi scitis, hunc definito consilio & præscientia dei traditum cum accepisse-tis, per manus iniquorum, affigentes interemistis. Quem deus suscitauit solutis doloribus mortis, quatenus impossibile erat teneri illum ab ea. Dauid eñ dicit de eo. Prouidebam dominũ coram me semper, quoniam a dextris est mihi ne cõmouear. Propter hoc letatum est cor meũ, & exultauit lingua mea, insup & caro mea requiescet in spe.

Quoniam

ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου
εἰς ᾅδου, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν
διαφθοράν. γνωρίσας μοι ὁδοὺς ζωῆς,
πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προ-
σώπου σου. ἄνδρες ἀδελφοί, ἐξὸν εἰπεῖν
μετὰ παῤῥησίας πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πα
τριάρχου δαβὶδ, ὅτι καὶ ἐτελεύτησε, καὶ ἐτά
φη, καὶ τὸ μνῆμα αὐτοῦ, ἔστιν ἐν ἡμῖν ἄχρι
τῆς ἡμέρας ταύτης. προφήτης οὖν ὑπάρ-
χων, καὶ εἰδὼς, ὅτι ὅρκῳ ὤμοσεν αὐτῷ
ὁ θεὸς ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ,
καθίσαι ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, προϊδὼν ἐ-
λάλησε περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ ΧΡΙ-
ΣΤΟΥ, ὅτι οὐκ ἐγκατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐ-
τοῦ εἰς ᾅδου, οὐδὲ ἡ σάρξ αὐτοῦ εἶδε δι-
αφθοράν. τοῦτον τὸν ΙΗΣΟΥΝ ἀνέστη-
σεν ὁ θεὸς, οὗ πάντες ἡμεῖς ἐσμὲν μάρ-
τυρες. τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ θεοῦ ὑψωθείς, τήν τε
ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος λαβὼν
παρὰ τοῦ πατρὸς, ἐξέχεε τοῦτο ὃ νῦν ὑμεῖς βλέ
πετε καὶ ἀκούετε. οὐ γὰρ δαβὶδ ἀνέβη εἰς τοὺς
οὐρανούς. λέγει δὲ αὐτός. εἶπεν ὁ κύριος τῷ
κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς
ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. ἀσφα
λῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος ἰσραὴλ, ὅτι καὶ
κύριον καὶ ΧΡΙΣΤΟΝ, αὐτὸν ὁ θεὸς ἐποίησε, τοῦ
τον τὸν ΙΗΣΟΥΝ ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. κατα-
νυγέντες δὲ τῇ καρδίᾳ, εἶπόν τε
πρός τὸν πέτρον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀποστό-
λους. τί ποιήσομεν ἄνδρες ἀδελφοί; πέτρος
δὲ πρὸς αὐτούς. μετανοήσατε, καὶ βαπτισθήτω
ἕκαστος ὑμῶν, ἐπὶ τῷ ὀνόματι ΙΗΣΟΥ ΧΡΙ-
ΣΤΟΥ, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ λήψεσθε τὴν
δωρεὰν τοῦ ἁγίου πνεύματος. ὑμῖν γάρ ἐστιν ἡ
ἐπαγγελία καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν, καὶ πᾶσι τοῖς
εἰς μακρὰν, ὅσους ἂν προσκαλέσηται κύριος
ὁ θεὸς ἡμῶν. ἑτέροις τε λόγοις πλείοσι διε-
μαρτύρετο καὶ παρεκάλει, λέγων. σώθητε ἀπὸ τῆς
γενεᾶς τῆς σκολιᾶς ταύτης. οἱ μὲν οὖν ἀσμένως
ἀποδεξάμενοι

Quoniam nō derelinques animā meā in inferno, nec dabis ſanctū tuū, ut uideat corruptionem. Notas mihi feciſti uias uitæ, replebis me iocunditate cū facie tua. Viri fratres, liceat libere dicere apud uos de patriarcha Dauid, qđ & defunctus eſt & ſepultus eſt, & ſepulchrum eius eſt apud nos uſq; in hodiernum diem. Propheta igitur cū eſſet, & ſciret quod iureiurando iuraſſet ſibi deus, futurū, ut aliquis de fructu lumbi ipſius ſederet ſuper ſedē eius, præſcius locutus eſt de reſurrectiōe Chriſti, qđ non derelicta ſit in inferno anima eiꝰ, neq; caro eiꝰ uiderit corruptionē. Hūc Ieſum ſuſcitauit deus, cuius oēs nos ſumus teſtes. Dextera igitᵉ dei exaltatus, & promiſſiōe ſpūs ſancti accepta a patre, effudit hoc quod nunc uos uidetis & auditis. Nō enim Dauid aſcendit in cœlos, ſed dicit ipſe. Dixit dñs domino meo ſede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellū pedū tuoꝝ. Certo ſciat ergo tota domꝰ Iſrael quod & dñm eū & Chriſtū fecerit deus, hunc Ieſum quē uos crucifixiſtis. His aūt auditis cōpuncti ſunt corde, & dixerunt ad Petrū & reliquos apoſtolos. Quid faciemus uiri fratres? Petrus ait ad illos, pœnitentiā agite, & baptizetᵉ unuſqſq; ueſtrū in nomine Ieſu Chriſti ī remiſſionem peccatorum, & accipietis donū ſpiritus ſancti. Vobis enim facta eſt repromiſſio & filijs ueſtris, & omnibus qui longe ſunt, quoſcunq; aduocauerit dominus deus noſter. Alijs etiam uerbis plurimis teſtificatus & exhortatus eſt eos dicens. Saluamini a generatione iſta praua. Qui ergo libenter

acceperūt

ἀποδεξάμενοι τὸν λόγον αὐτοῦ ἐβαπτίσθησαν, καὶ προσετέθησαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ψυχαὶ ὡσεὶ τρισχίλιαι. ἦσαν δὲ προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου, καὶ ταῖς προσευχαῖς. ἐγίνετο δὲ πάσῃ ψυχῇ φόβος, πολλά τε τέρατα καὶ σημεῖα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγίνετο. πάντες δὲ οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτό, καὶ εἶχον ἅπαντα κοινά, καὶ τὰ κτήματα, καὶ τὰς ὑπάρξεις ἐπίπρασκον καὶ διεμέριζον αὐτὰ πᾶσι, καθότι ἄν τις χρείαν εἶχε. καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῷ ἱερῷ, κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον μετελάμβανον τροφῆς ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδίας, αἰνοῦντες τὸν θεόν, καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς ὅλον τὸν λαόν. ὁ δὲ κύριος προσετίθει τοὺς σωζομένους καθ' ἡμέραν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἐπὶ τὸ αὐτὸ δὲ πέτρος καὶ ἰωάννης ἀνέβαινον εἰς τὸ ἱερὸν, ἐπὶ τὴν ὥραν τὴν προσευχῆς τὴν ἐνάτην, καί τις ἀνὴρ, χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων, ἐβαστάζετο, ὃν ἐτίθουν καθ' ἡμέραν πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ τὴν λεγομένην ὡραίαν τοῦ αἰτεῖν ἐλεημοσύνην παρὰ τῶν εἰσπορευομένων εἰς τὸ ἱερόν, ὃς ἰδὼν πέτρον καὶ ἰωάννην μέλλοντας εἰσιέναι εἰς τὸ ἱερὸν, ἠρώτα ἐλεημοσύνην. ἐντενίσας δὲ πέτρος εἰς αὐτὸν σὺν τῷ ἰωάννῃ, εἶπε. βλέψον εἰς ἡμᾶς. ὁ δὲ ἐπεῖχεν αὐτοῖς, προσδοκῶν τι παρ' αὐτῶν λαβεῖν. εἶπε δὲ πέτρος. ἀργύριον καὶ χρυσίον, οὐκ ὑπάρχει μοι. ὃ δὲ ἔχω, τοῦτό σοι δίδωμι. ἐν τῷ ὀνόματι ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ τοῦ ναζαραίου, ἔγειρε καὶ περιπάτει. καὶ κρατήσας αὐτὸν τῆς δεξιᾶς χειρὸς, ἤγειρε. παραχρῆμα δὲ ἐστερεώθησαν αὐτοῦ αἱ βάσεις καὶ τὰ σφυρά, καὶ ἅλλομενος ἔστη καὶ περιεπάτει, καὶ εἰσῆλθε σὺν αὐτοῖς εἰς τὸ ἱερὸν περιπατῶν, καὶ ἁλλόμενος καὶ αἰνῶν τὸν θεόν. καὶ εἶδεν

acceperunt ſermonẽ eius baptizati ſũt, & appoſitæ ſunt in die illo animæ circiter ter mille. Erant aũt perſeuerãtes in doctrina apoſtolorꝝ, & cõmunicatiõe, & fractione panis, & orationibus. Fiebat autẽ omni animæ timor, multaq; ꝓdigia & ſigna per apl'os fiebant. Oẽs aũt qui credebant erant coniũcti, & habebãt omnia cõmunia. Poſſeſſioneſq; & ſubſtantias uẽdebãt, & diuidebant illa omnibus, prout cuiq; opus erat. Et cotidie perdurantes unanimiter in templo, & frangentes per ſingulas domos panem, inuicem ſumebant cibũ, cũ exultatione & ſimplicitate cordis, laudantes deum & habentes gratiã apud omnem plebem. Dominus autem addebat qui ſalui fiebant cotidie congregationi.

Simul aũt Petrus & Ioannes aſcen- III
debant in templũ, ad horam orationis nonã. Et quidã uir qui erat claudus ex utero matris ſuæ baiulabat', quẽ ponebant cotidie ad portã templi quæ dicit' ſpecioſa ut peteret eleemoſynã ab introeuntibus in tẽplũ. Is cũ uidiſſet Petrum & Ioannẽ ingreſſuros in templũ, rogabat eleemoſynã. Defixis aũt in eũ oculis Petrus cũ Ioanne, dixit. Aſpice in nos. At ille intendebat in eos, ſperãs ſe aliquid accepturũ ab eis. Petrus autẽ dixit. Argentũ & aurũ nõ eſt mihi, qd aũt habeo hoc tibi do. In nomine Ieſu Chriſti Nazareni ſurge & ambula. Et apꝑhẽſa manu eius dextera erexit eũ. Protinus aũt cõſolidatæ ſunt baſes eiꝰ & plantæ. Et exiliens ſtetit & ambulabat, & intrauit cũ illis in tẽplũ, ambulans & ſaliens & laudans deũ. Et uidit

πάντα

ἀυτὸν πᾶς ὁ λαὸς περιπατοῦντα καὶ αἰνοῦν-
τα τὸν θεόν. ἐπεγίνωσκόν τε ἀυτὸν, ὅτι οὗτος
ἦν ὁ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθήμενος ἐπὶ
τῇ ὡραίᾳ πύλῃ τοῦ ἱεροῦ. καὶ ἐπλήσθησαν
θάμβους καὶ ἐκστάσεως ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι
ἀυτῷ, κρατοῦντος δὲ τοῦ ἰαθέντος χωλοῦ τὸν
πέτρον καὶ ἰωάννην, συνέδραμε πρὸς ἀυτοὺς
πᾶς ὁ λαὸς ἐπὶ τῇ στοᾷ τῇ καλουμένῃ σολο-
μῶνος ἔκθαμβοι. ἰδὼν δὲ πέτρος, ἀπεκρινά-
νατο πρὸς τὸν λαόν. ἄνδρες ἰσραηλῖται τί θαυ-
μάζετε ἐπὶ τούτῳ, ἢ ἡμῖν τί ἀτενίζετε, ὡς
ἰδίᾳ δυνάμει ἢ εὐσεβείᾳ πεποιηκόσοι τὸν πε-
ριπατεῖν ἀυτόν. ὁ θεὸς ἀβραὰμ καὶ ἰσαὰκ καὶ
ἰακὼβ, ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, ἐδόξασε
τὸν παῖδα ἀυτοῦ ΙΗΣΟΥΝ, ὃν ὑμεῖς παρε-
δώκατε καὶ ἠρνήσασθε ἀυτὸν κατὰ πρόσω-
πον πιλάτου, κρίναντος ἐκείνου ἀπολύειν.
ὑμεῖς δὲ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσασθε,
καὶ ἠτήσασθε ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι ὑμῖν,
τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀπεκτείνατε, ὃν ὁ
θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, οὗ ἡμεῖς μάρτυρές ἐσ-
μεν, καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος ἀυτοῦ τοῦ-
τον ὃν θεωρεῖτε καὶ οἴδατε ἐστερέωσε τὸ ὄνο-
μα ἀυτοῦ, καὶ ἡ πίστις ἡ δι' ἀυτοῦ, ἔδωκεν ἀυ-
τῷ τὴν ὁλοκληρίαν ταύτην ἀπέναντι πάν-
των ὑμῶν. καὶ νῦν ἀδελφοὶ οἶδα, ὅτι κατὰ
ἄγνοιαν ἐπράξατε, ὥσπερ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑ-
μῶν. ὁ δὲ θεὸς ἃ προκατήγγειλε διὰ στόματος
πάντων τῶν προφητῶν ἀυτοῦ παθεῖν τὸν
ΧΡΙΣΤΟΝ ἐπλήρωσεν οὕτως. Μετανοήσατε
οὖν καὶ ἐπιστρέψατε εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι ὑμῶν
τὰς ἁμαρτίας, ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀνα-
ψύξεως ἀπὸ προσώπου τοῦ κυρίου, καὶ ἀπὸ στείλῃ τὸν
προκεκηρυγμένον ὑμῖν ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ
ὃν δεῖ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι ἄχρι χρόνου ἀπο-
καταστάσεως πάντων ὧν ἐλάλησε ὁ θεὸς διὰ
στόματος πάντων ἁγίων ἀυτοῦ προφητῶν ἀπ' αἰῶ-
νος. Μωϋσῆς μὲν δὲ πρὸς τοὺς πατέρας εἶπεν,
ὅτι προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς ὑ-
μῶν ἐκ

eum totus populus ambulantē & lau-
dantem deū. Agnouerūtq; illū, q̄ ipse
esset qui ad eleemosynā sedebat ad spe
ciosam portam templi. Et impleti sunt
stupore & extasi, in eo quod contigerat
illi. Cum teneret aūt qui sanatus fue-
rat claudus Petrū & Ioannem, cucurrit
totus populus ad eos in porticum quæ
appellatur Salomonis stupētes. Quo
uiso Petrus, respondit ad populū. Viri
Israelitæ quid miramini ī hoc, aut nos
quid intuemini, quasi nostra uirtute
aut potestate fecerimus hunc ambu-
lare? Deus Abraham, & Isaac, & Ia-
cob, deus patrum nostrorum glorifica
uit filiū suū Iesum, quem uos quidē tra
didistis & negastis in conspectu Pilati
cū ille iudicasset esse absoluendū. Vos
aūt sanctū & iustū negastis, & postula
stis ut uirū homicidam donaret uobis,
autorem uero uitæ interfecistis, quē de
us suscitauit a mortuis, cuius nos testes
sumus, & in fide nominis eius hūc quē
uos uidetis & nostis, cōfirmauit nomē
suū, & fides quæ per eū est dedit ei inte
gram sanitatē istam in cōspectu oīum
uestrū. Et nunc fratres scio, qd' per igno
rātiam fecistis, sicut & principes uestri.
Deus aūt qui p̄nunciauerat ꝑ os om-
nium prophetarum suorū Christum
passuꝝ, īpleuit sic. Pœniteat uos igit' &
cōuertamini ut deleant' peccata uestra,
ut cū uenerint tp̄a refrigerij a cōspectu
dn̄i, & miserit eū q̄ an̄ p̄dicat⁹ ē uobis
Iesum Christū, quē oportet q̄dē cœlū
suscipe, usq; in tp̄a restitutionis oīum,
q̄ locutus est deus ꝑ os sanctoꝝ suoꝝ
a sæculo prophetaꝝ. Moses q̄dē dixit.
Prophetā suscitabit uobis dn̄s deus ue
ster de

μῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ αὐτῶν ἀ/
κούσεσθε κατὰ πάντα ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς
ὑμᾶς. Ἔσται δὲ πᾶσα ψυχὴ ἥτις ἂν μὴ ἀκού/
σῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται
ἐκ τοῦ λαοῦ. Καὶ πάντες δὲ οἱ προφῆται ἀπὸ σα
μουὴλ, καὶ τοῦ κατ' ἐξῆς ὅσοι ἐλάλησαν, καὶ κατήγγει
λαν τὰς ἡμέρας ταύτας. ὑμῶν ἐστε οἱ τῶν προ
φητῶν, καὶ τῆς διαθήκης ἧς διέθετο ὁ θεὸς πρὸς
τοὺς πατέρας ἡμῶν, λέγων πρὸς ἀβραὰμ, καὶ
ἐν τῷ σπέρματί σου εὐλογηθήσονται πᾶσαι
αἱ πατριαὶ τῆς γῆς. ὑμῖν πρῶτον ὁ θεὸς ἀναστή/
σας τὸν παῖδα αὐτοῦ ΙΗΣΟΥΝ ἀπέστειλεν αὐ
τὸν εὐλογοῦντα ὑμᾶς ἐν τῷ ἀποστρέφειν
ἕκαστον ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν.

Λαλούντων δὲ αὐτῷ πρὸς τὸν λαὸν ἐπέ/
στησαν αὐτοῖς οἱ ἱερεῖς, καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ
ἱεροῦ, καὶ οἱ σαδδουκαῖοι διαπονούμενοι διὰ
τὸ διδάσκειν αὐτοὺς τὸν λαὸν, καὶ καταγ/
γέλλειν ἐν τῷ ΙΗΣΟΥ τὴν ἀνάστασιν τῶν ἐκ νε/
κρῶν, καὶ ἐπέβαλον αὐτοῖς τὰς χεῖρας, καὶ ἔθεν
το εἰς τήρησιν εἰς τὴν αὔριον. ἦν δὲ ἑσπέρα ἤδη.
πολλοὶ δὲ τῶν ἀκουσάντων τὸν λόγον ἐπίστευ
σαν, καὶ ἐγενήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνδρῶν ὡσεὶ χι
λιάδες πέντε. Ἐγένετο δὲ ἐπὶ τῶν αὔριον συνα/
χθῆναι αὐτῶν τοὺς ἄρχοντας καὶ πρεσβυτέρους καὶ
γραμματεῖς εἰς ἱερουσαλήμ, καὶ ἄνναν τὸν ἀρχιε
ρέα, καὶ καϊάφαν, καὶ ἰωάννην καὶ ἀλέξανδρον, καὶ
ὅσοι ἦσαν ἐκ γένους ἀρχιερατικοῦ. Καὶ στήσαντες
αὐτοὺς ἐν τῷ μέσῳ ἐπυνθάνοντο ἐν ποίᾳ δυ/
νάμει, ἢ ἐν ποίῳ ὀνόματι ἐποιήσατε τοῦτο ὑμεῖς;
τότε πέτρος πλησθεὶς πνεύματος ἁγίου, εἶπε
πρὸς αὐτούς. ἄρχοντες τοῦ λαοῦ καὶ πρεσβύτεροι
τοῦ ἰσραήλ, εἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα ἐπὶ
εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς, ἐν τίνι οὗτος σε/
σώσται, γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν, καὶ παντὶ τῷ
λαῷ ἰσραήλ, ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ
τοῦ ναζαραίου, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ὃν ὁ θεὸς ἤγειρ
ἐκ νεκρῶν, ἐν τούτῳ οὗτος πρέστηκεν ἐνώπιον
ὑμῶν ὑγιής. οὗτός ἐστιν ὁ λίθος ὁ ἐξουθενηθεὶς ὑφ'

ὑμῶν

ster de fratribus uestris, tãq̃ meipsũ au
dietis iuxta oĩa q̃cũq; locutus fuerit uo
bis. Erit aũt, ut oĩs aĩa q̃ nõ audierit ꝓ-
phetã illũ exterminet̃ de plebe. Quin
& oẽs ꝓphetæ a Samuel & deinceps q̃t
q̃t locuti sũt & annũciauerũt dies istos.
Vos estis filij prophetaꝝ & testamẽti,
quod disposuit de⁹ ad patres nostros
dicens ad Abrahã. Et in semine tuo be
nedicẽtur oẽs familiæ terræ Vobis pri/
mũ deus cũ suscitasset filiũ suũ Iesum
misit eũ benedicentẽ uos, ut conuertat
se unusquisq; a malicijs uestris.

Loquentibus aũt illis ad ppl'm, sup/ IIII
uenerũt sacerdotes & magistratus tẽpli
& sadducæi moleste ferẽtes, q̃ docerẽt
ppl'm, & annunciarẽt in noĩe Iesu resur
rectionẽ ex mortuis, & iniecerũt eis ma
nus, & posuerũt eos in custodiã in po-
steꝝ diẽ. Erat aũt iam uespa, multi aũt
eoꝝ q audierant sermonẽ crediderunt,
& fact⁹ est numer⁹ uiroꝝ circiter qnq;
milia. Factũ est aũt ĩ postero die ut cõ-
gregarentur principes eoꝝ & seniores
& scribæ in Hierusalem, & Annas prin
ceps sacerdotũ, & Cayphas, & Ioannes
& Alexãder, & quotquot erãt de gene/
re põtificio. Et cũ statuissent eos in me/
dio interrogabãt. In qua uirtute, aut in
quo noĩe fecistis hoc uos? Tũc Petr⁹ re
pletus spũ sctõ, dixit ad eos. Principes
ppl'i & seniores Israel, si nos hodie diiu
dicamur de eo qd' bñ fecerim⁹ homini
infirmo, in quo iste salu⁹ fact⁹ est? no/
tum sit oĩbus uobis & om̃i plebi Israel,
qd' in noĩe Iesu Christi nazareni quẽ
uos crucifixistis quem deus suscitauit a
mortuis in hoc iste astat corã uobis sa
nus. Hic est lapis, qui reprobatus est a

ὑμῶν τῶν οἰκοδομούντων, ὁ γενόμενος εἰς κε
φαλὴν γωνίας. Καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἡ
σωτηρία. οὔτε γὰρ ὄνομά ἐστιν ἕτερον τὸ δεδο
μένον ἐν ἀνθρώποις ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς.
Θεωροῦντες δὲ τὴν τῶν πέτρου παῤῥησίαν καὶ ἰω
άννου, καὶ καταλαβόμενοι, ὅτι ἄνθρωποι ἀγράμ
ματοί εἰσι καὶ ἰδιῶται, ἐθαύμαζον ἐπεγίνω
σκόντε αὐτούς, ὅτι σὺν τῷ ΙΗΣΟΥ ἦσαν, τὸν
δὲ ἄνθρωπον βλέποντες σὺν αὐτοῖς, ἑστῶτα τὸν
τεθεραπευμένον. οὐδὲν εἶχον ἀντειπεῖν, κε
λεύσαντες δὲ αὐτοὺς ἔξω τῶν συνεδρίου ἀπελ
θεῖν, συνέβαλον πρὸς ἀλλήλους, λέγοντες.
Τί ποιήσομεν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, ὅτι
μὲν δὲ γνωστὸν σημεῖον γέγονε δι' αὐτῶν, πᾶ
σι τοῖς κατοικοῦσιν ἱερουσαλὴμ φανερὸν, καὶ
οὐ δυνάμεθα ἀρνήσασθαι, ἀλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ
πλεῖον διανεμηθῇ εἰς τὸν λαὸν, ἀπειλῇ ἀπει
λησώμεθα αὐτοῖς, μηκέτι λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀ
νόματι τούτῳ μηδενὶ ἀνθρώπων, καὶ καλέ
σαντες αὐτοὺς, παρήγγειλαν αὐτοῖς τὸ καθόλου
μὴ φθέγγεσθαι μηδὲ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόμα
τι τῶν ΙΗΣΟΥ. ὁ δὲ πέτρος καὶ ἰωάννης ἀποκριθέν
τες πρὸς αὐτοὺς, εἶπον. Εἰ δίκαιόν ἐστιν ἐνώ
πιον τῶν θεοῦ, ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον ἢ τοῦ θεοῦ,
κρίνατε. οὐ δυνάμεθα γὰρ ἡμεῖς ἃ εἴδομεν καὶ
ἠκούσαμεν μὴ λαλεῖν. οἱ δὲ προσαπειλησάμε
νοι, ἀπέλυσαν αὐτούς, μηδὲν εὑρίσκοντες τὸ
πῶς κολάσονται αὐτοὺς διὰ τὸν λαὸν, ὅτι πάν
τες ἐδόξαζον τὸν θεὸν ἐπὶ τῷ γεγονότι. ἐ
τῶν δὲ ἦν πλειόνων τεσσαράκοντα ὁ ἄνθρωπος
ἐφ' ὃν ἐγεγόνει τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἰάσεως.
ἀπολυθέντες δὲ, ἦλθον πρὸς τοὺς ἰδίους, καὶ
ἀπήγγειλαν ὅσα πρὸς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς καὶ
οἱ πρεσβύτεροι εἶπον. οἱ δὲ ἀκούσαντες ὁμοθυ
μαδὸν ἦραν φωνὴν πρὸς τὸν θεὸν καὶ εἶπον.
Δέσποτα σὺ ὁ θεὸς, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ
τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐ
τοῖς, ὁ διὰ στόματος δαβὶδ παιδός σου εἰπὼν
ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν
κενὰ

uobis ædificantibus, q factus est in ca
put anguli, & nõ est i alio quoq; salus.
Nec enim aliud nomen est sub cœlo da
tũ hoibus, in quo oporteat nos saluos
fieri. Vidẽtes aũt Petri libertatẽ & Ioã
nis, & cõperto q; hoies essent illiterati &
idiotæ, admirabant, & agnoscebãt eos
quod cũ Iesu fuissent, hoiem quoq; ui
dentes stantẽ cũ eis qui sanatus fuerat,
nihil poterant contradicere. Iussis aũt
illis e consilio discedere, cõferebãt inter
sese dicẽtes. Quid faciem⁹ hoibus istis?
Qm̃ quidẽ notũ signũ factũ est p eos
oibus habitantibus Hierusalẽ. Manife
stum est, & nõ possum⁹ negare. Sed ne
amplius diuulget in populum, cõmine
mur eis ne ultra loquant in noĩe hoc
ulli hoĩm. Et accersitis illis denunciaue
runt ne omnino loquerent, neq; doce
rent in noĩe Iesu. Petrus uero & Ioan
nes rñdentes, dixerunt ad eos, an iustũ
sit in conspectu dei uos potius audire,
q̃ deũ, iudicate. Nõ em̃ possumus q̃ ui
dimus & audiuim⁹ nõ loqui. At illi ad
ditis minis dimiserũt eos, nihil inueniẽ
tes quõ punirent eos propter ppl'm, qa
oẽs glorificabant deum super eo quod
acciderat. Annorũ enim erat amplius
quadraginta homo, in quo factum fue
rat signũ istud sanitatis. Dimissi aũt ue
nerunt ad suos, & annunciauerunt eis
q̃cunq; sibi principes sacerdotũ & seni
ores dixerant. Qui cũ audissent, unani
miter leuauerunt uocem ad deum, & di
xerunt. Domine tu deus qui fecisti cœ
lum & terram mare, & omnia quæ in
eis sunt, qui per os patris nostri Da
uid pueri tui dixisti. Quare fremue
runt gentes, & populi meditati sunt
inania.

κενά. παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, κατὰ τοῦ κυρίου, καὶ κατὰ τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ αὐτοῦ. συνήχθησαν γὰρ ἐπ' ἀληθείας ἐπὶ τὸν ἅγιον παῖδά σου ΙΗΣΟΥΝ, ὃν ἔχρισας, Ἡρώδης τε καὶ Πόντιος Πιλᾶτος, σὺν ἔθνεσι καὶ λαοῖς Ἰσραὴλ, ποιῆσαι ὅσα ἡ χείρ σου, καὶ ἡ βουλή σου προώρισε γενέσθαι. καὶ τὰ νῦν κύριε ἔπιδε ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν, καὶ δὸς τοῖς δούλοις σου μετὰ παρρησίας πάσης λαλεῖν τὸν λόγον σου ἐν τῷ τὴν χεῖρά σου ἐκτείνειν σε εἰς ἴασιν, καὶ σημεῖα καὶ τέρατα γινέσθαι διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἁγίου παιδός σου ΙΗΣΟΥ. καὶ δεηθέντων αὐτῶν, ἐσαλεύθη ὁ τόπος ἐν ᾧ ἦσαν συνηγμένοι, καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες πνεύματος ἁγίου. καὶ ἐλάλουν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ μετὰ παρρησίας. τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία. καὶ οὐδὲ εἷς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ, ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά, καὶ μεγάλῃ δυνάμει ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον οἱ ἀπόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ΙΗΣΟΥ. χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπὶ πάντας αὐτούς. οὐδὲ γὰρ ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς. ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων, καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων. διεδίδοτο δὲ ἑκάστῳ καθότι ἄν τις χρείαν εἶχεν. Ἰωσῆς δὲ ὁ ἐπικληθεὶς βαρνάβας ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, ὅ ἐστιν ἑρμηνευόμενον υἱὸς παρακλήσεως λευίτης, κύπριος τῷ γένει, ὑπάρχοντος αὐτῷ ἀγροῦ, πωλήσας ἤνεγκε τὸ χρῆμα καὶ ἔθηκε παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων. Ἀνὴρ δέ τις Ἀνανίας ὀνόματι σὺν Σαπφείρῃ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ ἐπώλησε κτῆμα καὶ ἐνοσφίσατο ἀπὸ τῆς συνειδύιας καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ ἐνέγκας μέρος τι παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων ἔθηκεν. εἶπε δὲ Πέτρος. Ἀνανία διὰ τί ἐπλήρωσεν ὁ σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, ψεύσασθαί σε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ νοσφίσ-

inania. Astiterunt reges terræ, & princi pes cõuenerunt in unũ aduersus dñm, & aduersus Christũ eius: Cõuenerũt enim uere aduersus sanctum puerum tuũ Iesum quem unxeras, Herodes si- mul & pótius Pilatus cũ gẽtibus & po- pulis israel, ad faciẽdũ q̃cũq; manꝰ tua & consiliũ tuum prius decreuerat ut fie rent. Et nunc dñe aspice in minas eorũ & da seruis tuis cũ omni fiducia loqui uerbũ tuũ, manũ tuam porrigendo in hoc ut sanatio & signa & ꝓdigia fiãt ꝑ nomẽ sancti filij tui Iesu. Et cũ orassent illi, motꝰ est lòcus i quo erãt cõgregati, & repleti sunt oẽs spũ sancto, & loque- bantur uerbũ dei cũ fiducia. Multitu di nis aũt credẽtiũ erat cor unũ & anima una, nec quisq̃ eorꝝ q̃ possidebat aliqd suũ esse dicebat, sed erant illis oia coia. Et uirtute magna reddebãt apostoli te stimonium resurrectionis domini Ie- su, & gratia magna erat super omnes il los. Neq; enim quisq̃ egens erat inter illos. Quotquot eñ possessores agrorꝝ aut domorꝝ erant, uẽdentes afferebãt precia eorꝝ q̃ uendita fuerant, & pone- bãt añ pedes apl̃orꝝ. Distribuebaťaũt singulis prout cuiq; opꝰ erat. Ioses aũt q cognoiatꝰ est Barnabas ab apl̃is, qd̃ est filiꝰ cõsolatiõis, leuites cyprius gene- re, cũ haberet agrũ uẽdidit eũ, & attulit preciũ & posuit ad pedes apostolorꝝ.

Vir aũt qdã noie Ananias cũ Sapphi ra uxore sua uendiderat possessionẽ & sepositerat de p̃cio, conscia etiã uxore sua, & afferens partem quandã, ad pe- des apostolorum posuit. Dixit autem Petrus Anania. Cur impleuit Satanas cor tuum, ut mentireris spiritui sancto, V

Οὐκ ἐνοσφίσαο αὐτὸ σεαυτῷ; καὶ τὸ πραθὲν ἐν τῇ σῇ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχεν; τί ὅτι ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου τὸ πρᾶγμα τοῦτο; οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ θεῷ. ἀκούων δὲ Ἁνανίας τοὺς λόγους τούτους, πεσὼν ἐξέψυξε. καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα. ἀναστάντες δὲ οἱ νεώτεροι, συνέστειλαν αὐτὸν καὶ ἐξενέγκαντες ἔθαψαν. Ἐγένετο δὲ ὡς ὡρῶν τριῶν διάστημα, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ μὴ εἰδυῖα τὸ γεγονὸς, εἰσῆλθεν. ἀπεκρίθη δὲ αὐτῇ ὁ Πέτρος. εἰπέ μοι, εἰ τοσούτου τὸ χωρίον ἀπέδοσθε; ἡ δὲ εἶπε. Ναὶ τοσούτου. ὁ δὲ Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτήν. τί ὅτι συνεφωνήθη ὑμῖν πειρᾶσαι τὸ πνεῦμα κυρίου; ἰδοὺ οἱ πόδες τῶν θαψάντων τὸν ἄνδρα σου, ἐπὶ τῇ θύρᾳ, καὶ ἐξοίσουσί σε, ἔπεσε δὲ παραχρῆμα πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ καὶ ἐξέψυξεν. εἰσελθόντες δὲ οἱ νεανίσκοι, εὗρον αὐτὸν νεκρὸν, καὶ ἐξενέγκαντες ἔθαψαν πρὸς τὸν ἄνδρα αὐτῆς. καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐφ' ὅλην τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα. Διὰ δὲ τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐγίνετο σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ πολλά, καὶ ἦσαν ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες ἐν τῇ στοᾷ Σολομῶνος. τῶν δὲ λοιπῶν οὐδεὶς ἐτόλμα κολλᾶσθαι αὐτοῖς, ἀλλ' ἐμεγάλυνεν αὐτοὺς ὁ λαός. μᾶλλον δὲ προσετίθεντο πιστεύοντες τῷ κυρίῳ πλήθη, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, ὥς τε καταφέρειν τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ τιθέναι ἐπὶ κλινῶν καὶ κραββάτων, ἵνα ἐρχομένου Πέτρου, κἂν ἡ σκιὰ ἐπισκιάσῃ τινὶ αὐτῶν. συνήρχετο δὲ καὶ τὸ πλῆθος τῶν περὶ πόλεων εἰς Ἰερουσαλήμ, φέροντες ἀσθενεῖς καὶ ὀχλουμένους ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων, οἵτινες ἐθεραπεύοντο ἅπαντες. Ἀναστὰς δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ, ἥ ἐστιν αἵρεσις τῶν Σαδδουκαίων] ἐπλήσθησαν

& fraudares de precio agri? Nonne manens tibi manebat, & uenundatum in tua erat potestate? Quare posuisti in corde tuo rem istã? Non es mentitus hominibus sed deo. Audiens autem Ananias hæc uerba, collapsus expirauit. Et factus est timor magnus super omnes qui audierunt hæc. Surgentes autem iuuenes amouerunt eum, & elatum sepelierunt. Factum est aũt fere horarũ triũ interuallũ, & uxor ipsius nesciẽs quod factũ fuerat introiuit. Respondet aũt ei Petrus. Dic mihi, Num tanti agrũ uẽdidistis? At illa dixit. Etiã tanti. Petrus aũt ad eam. Cur conspirastis inter uos ut tentaretis spm̃ dn̄i? Ecce pedes eorũ qui sepelierunt uirũ tuũ ad ostiũ adsunt & efferẽt te. Cõfestim aũt cecidit ad pedes eius, & expirauit. Ingressi aũt iuuenes repererunt illã mortuam, & extulerunt ac sepelierũt iuxta uirũ suum. Et factus est timor magnus in uniuersã cõgregationẽ, & in oẽs qui audiebãt hæc. Per manus aũt apostolorũ fiebant signa & prodigia multa in plebe. Et erant unanimiter oẽs in porticu Salomonis. Cæterorũ aũt nemo audebat se cõiungere illis, sed magnificabat eos populus. Magis aũt accrescebat credentiũ dn̄o multitudo uirorũq; ac mulierum, ita ut in plateas exportarent infirmos, & ponerent in lectulis ac grabatis, ut ueniẽtis Petri uel umbra obũbraret aliquem illorũ. Conueniebat auté & multitudo uicinarũ ciuitatũ Hierusalẽ, afferẽtes ægros & uexatos a spiritibus immundis, q̃ sanabantur omnes. Exurgens aũt princeps sacerdotũ & omnes qui cum illo erant, quæ est factio saddu

ęorum

ἐπλήθησαν ζήλου, καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ ἔθεντο αὐτοὺς ἐν τηρήσει δημοσίᾳ. Ἄγγελος δὲ κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς φυλακῆς, ἐξαγαγών τε αὐτοὺς ἔφη. πορεύεσθε καὶ σταθέντες λαλεῖτε ἐν τῷ ἱερῷ τῷ λαῷ πάντα τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης. Ἀκούσαντες δὲ εἰσῆλθον ὑπὸ τὸν ὄρθρον εἰς τὸ ἱερὸν καὶ ἐδίδασκον. παραγενόμενος δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ συνεκάλεσαν τὸ συνέδριον καὶ πᾶσαν τὴν γερουσίαν τῶν υἱῶν ἰσραήλ, καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὸ δεσμωτήριον ἀχθῆναι αὐτούς. οἱ δὲ ὑπηρέται παραγενόμενοι, οὐχ εὗρον αὐτοὺς ἐν τῇ φυλακῇ, ἀναστρέψαντες δὲ ἀπήγγειλαν λέγοντες, ὅτι τὸ μὲν δεσμωτήριον εὕρομεν κεκλεισμένον ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ, καὶ τοὺς φύλακας ἔξω ἑστῶτας πρὸ τῶν θυρῶν. ἀνοίξαντες δὲ, ἔσω οὐδένα εὕρομεν. ὡς δὲ ἤκουσαν τοὺς λόγους τούτους, ὅτε τε ἱερεὺς καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς διεπόρουν περὶ αὐτῶν, τί ἂν γένοιτο τοῦτο, παραγενόμενος δέ τις ἀπήγγειλεν αὐτοῖς, ὅτι ἰδοὺ οἱ ἄνδρες οὓς ἔθεσθε ἐν τῇ φυλακῇ, εἰσὶν ἐν τῷ ἱερῷ ἑστῶτες καὶ διδάσκοντες τὸν λαόν. τότε ἀπελθὼν ὁ στρατηγὸς σὺν τοῖς ὑπηρέταις ἤγαγεν αὐτοὺς οὐ μετὰ βίας. ἐφοβοῦντο γὰρ τὸν λαόν, ἵνα μὴ λιθασθῶσιν. ἀγαγόντες δὲ αὐτοὺς ἔστησαν ἐν τῷ συνεδρίῳ, καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς ὁ ἀρχιερεύς λέγων. οὐ παραγγελίᾳ παρηγείλαμεν ὑμῖν, μὴ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ; καὶ ἰδοὺ πεπληρώκατε τὴν ἰερουσαλὴμ τῆς διδαχῆς ὑμῶν, καὶ βούλεσθε ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ πέτρος καὶ οἱ ἀπόστολοι, εἶπον. πειθαρχεῖν δεῖ θεῷ μᾶλλον, ἢ ἀνθρώποις. ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, ἤγειρεν ΙΗΣΟΥΝ, ὃν ὑμεῖς

cæorum repleti sunt zelo, & iniecerunt manus in apostolos, & posuerunt eos in custodia publica. Angelus aũt domini per noctem aperuit ianuas carceris, Et eductis illis dixit. Ite, & stãtes loquimini in templo plebi omnia uerba uitæ huius. Qui cũ audissent intrauerunt diluculo in templum & docebant. Adueniens autem princeps sacerdotum & qui cum eo erant, conuocauerunt concilium & uniuersum seniorum ordinẽ filiorum Israel & miserunt ad carcerem, qui adducerent eos. Cum autem uenissent ministri, & nõ inuenissent illos, reuersi nunciauerunt dicentes. Carcerẽ quidem inuenimus clausum cum omni diligentia, & custodes foris stantes ante ianuas. Cum aperuissemus autem, neminem intus inuenimus. Vt aũt audierũt hos sermones & sacerdos & magistratus tẽpli & principes sacerdotũ, ambigebant de illis qd nã hoc futuꝝ esset. Adueniens aũt quidam nunciauit eis. Ecce uiri quos posueratis in carcerẽ, sũt in templo stantes, & docentes populum. Tunc abiit magistratus cum ministris, & adduxit illos sine ui. Timebant enim populum, ne lapidarentur. Et cum adduxissent illos, statuerunt in concilio. Et interrogauit eos princeps sacerdotum, dicens. Nonne præcipiendo præcepimus uobis, ne doceretis in nomine isto? Et ecce replestis Hierusalem doctrina uestra, & uultis inducere super nos sanguinem hominis istius. Respondens autem Petrus & apostoli dixerunt. Obedire oportet deo magis quam hominibus. Deus patrum nostrorum suscitauit Iesum,

ὃν ὑμεῖς διεχειρίσασθε κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου. τοῦτον ὁ θεὸς ἀρχηγὸν καὶ σωτῆρα ὕψωσε τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, δοῦναι μετάνοιαν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. καὶ ἡμεῖς ἐσμεν αὐτοῦ μάρτυρες τῶν ῥημάτων τούτων, καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ὃ ἔδωκεν ὁ θεὸς τοῖς πειθαρχοῦσιν αὐτῷ. οἱ δὲ ἀκούσαντες διεπρίοντο καὶ ἐβουλεύοντο ἀνελεῖν αὐτούς. ἀναστὰς δέ τις ἐν τῷ συνεδρίῳ φαρισαῖος ὀνόματι γαμαλιὴλ, νομοδιδάσκαλος τίμιος παντὶ τῷ λαῷ, ἐκέλευσε ἔξω βραχύ τι τοὺς ἀποστόλους ποιῆσαι. εἶπέ τε πρὸς αὐτούς, ἄνδρες Ἰσραηλῖται προσέχετε ἑαυτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, τί μέλλετε πράσσειν. πρὸ γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀνέστη θευδᾶς λέγων εἶναί τινα ἑαυτόν, ᾧ προσεκλίθη ἀριθμὸς ἀνδρῶν ὡσεὶ τετρακοσίων, ὃς ἀνῃρέθη καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ, διελύθησαν καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν. μετὰ τοῦτον ἀνέστη ἰούδας ὁ γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαὸν ὀπίσω αὐτοῦ. κἀκεῖνος ἀπώλετο, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ, διεσκορπίσθησαν. καὶ τὰ νῦν λέγω ὑμῖν. ἀποστῆτε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων, καὶ ἐάσατε αὐτούς, ὅτι ἐὰν ᾖ ἐξ ἀνθρώπων ἡ βουλὴ, ἢ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλυθήσεται· εἰ δὲ ἐκ θεοῦ ἐστὶν, οὐ δυνήσεσθε καταλῦσαι αὐτό. μήποτε καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε. ἐπείσθησαν δὲ αὐτῷ καὶ προσκαλεσάμενοι τοὺς ἀποστόλους, δείραντες παρήγγειλαν μὴ λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ ΙΗΣΟΥ, καὶ ἀπέλυσαν αὐτούς. οἱ μὲν οὖν ἐπορεύοντο χαίροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου, ὅτι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆναι, πᾶσάν τε ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ κατ' οἶκον οὐκ ἐπαύοντο διδάσκοντες, καὶ εὐαγγελιζόμενοι ΙΗΣΟΥΝ τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ.

Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ταύταις πληθυνόντων τῶν μαθητῶν, ἐγένετο γογγυσμὸς τῶν ἑλληνιστῶν

quē uos interemistis suspendentes in ligno. Hunc principē & saluatorem deus exaltauit dextera sua ad dandā pœnitentiam Israel & remissionē peccatorū, & nos sumus ei testes horū uerboꝝ. Insup aūt & spūs sctūs, quē dedit deꝰ obedientibus illi. Hæc aūt cū audissent dissecabantur, & consultabant ut interficerent illos. Surgens autem quidā in concilio phariſæꝰ nomine Gamaliel legis doctor honorabilis uniuersæ plebi, iussit ut paulisper secederent foras apostoli. Dixitq; ad illos. Viri Israelitæ attendite uobis super hominibus istis, quid acturi sitis. Ante hos enim dies extitit theudas dicens se esse aliquem, cui consensit numerus uirorū circiter quadringentorum, qui occisus est, & omnes qui credebāt ei dissipati sunt, & redacti ad nihilum. Post hunc extitit Iudas Galilæus in diebus pfessionis, & auertit populum post se. Et ipse periit, & omnes quotquot cōsenserant ei dispersi sunt. Et nunc dico uobis, abstinete ab hominibus istis, & sinite illos. Qm̄ si ē ex hoinibus consiliū aut opus hoc, dissolueſ, si uero ex deo est, nō potestis dissolure, ne quādo & deo repugnare reperiamini. Consenserunt aūt illi, & cū aduocassent apostolos cæsis denūciauerunt, ne omnino loquerent in nomine Iesu, & dimiserunt eos. Et illi quidem ibant gaudentes a conspectu cōcilij, quod digni habiti essent ut p nomine eius contumeliam paterētur. Et cotidie in templo & circa domos nō cessabant docere & euangelizare Iesum Christum.

In diebus autem illis crescente numero discipulorum, ortum est murmur græcorū VI

ἑλληνιστῶν

ἑλληνιστῶν πρὸς τοὺς ἑβραίους, ὅτι παρεθεω-
ροῦντο ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ αἱ χῆ-
ραι αὐτῶν, προσκαλεσάμενοι δὲ οἱ δώδεκα
τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν, εἶπον. οὐκ ἀρεστόν
ἐστιν ἡμᾶς καταλείψαντας τὸν λόγον τοῦ
θεοῦ, διακονῆν τραπέζαις. ἐπισκέψασθε οὖν
ἀδελφοὶ ἄνδρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρουμένους
ἑπτὰ, πλήρεις πνεύματος ἁγίου, καὶ σοφίας
οὓς καταστήσομεν ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης. ἡ-
μεῖς δὲ τῇ προσευχῇ, καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λό-
γου προσκαρτερήσομεν, καὶ ἤρεσεν ὁ λόγος
ἐνώπιον παντὸς τοῦ πλήθους, καὶ ἐξελέξαν-
το στέφανον, ἄνδρα πλήρη πίστεως καὶ πνεύ-
ματος ἁγίου. καὶ φίλιππον, καὶ πρόχορον
καὶ νικάνορα, καὶ τίμωνα, καὶ παρμενᾶν, καὶ
νικόλαον προσήλυτον ἀντιοχέα, οὓς ἔστη-
σαν ἐνώπιον τῶν ἀποστόλων, καὶ προσευξά-
μενοι, ἐπέθηκαν αὐτοῖς τὰς χεῖρας, καὶ ὁ λό-
γος τοῦ θεοῦ ηὔξανε, καὶ ἐπληθύνετο ὁ ἀρι-
θμὸς τῶν μαθητῶν ἐν ἱερουσαλὴμ σφόδρα,
πολύς τε ὄχλος τῶν ἱερῶν ὑπήκουον τῇ πί-
στει. στέφανος δὲ πλήρης πίστεως καὶ δυνά-
μεως, ἐποίει τέρατα καὶ σημεῖα μεγάλα ἐν
τῷ λαῷ. ἀνέστησαν δέ τινες τῶν ἐκ τῆς συνα-
γωγῆς, τῆς λεγομένης λιβερτίνων, καὶ κυρη-
ναίων, καὶ ἀλεξανδρέων, καὶ τῶν ἀπὸ κιλικί-
ας, καὶ ἀσίας, συζητοῦντες τῷ στεφάνῳ, καὶ
οὐκ ἴσχυον ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ, καὶ τῷ πνεύ-
ματι ᾧ ἐλάλει. τότε ὑπέβαλον ἄνδρας λέ-
γοντας, ὅτι ἀκηκόαμεν αὐτοῦ λαλοῦντος
ῥήματα βλάσφημα εἰς μωσῆν καὶ τὸν θεόν.
συνεκίνησάν τε τὸν λαὸν καὶ τοὺς πρεσβυτέ-
ρους, καὶ τοὺς γραμματεῖς, καὶ ἐπιστάντες, συ-
νήρπασαν αὐτὸν, καὶ ἤγαγον εἰς τὸ συνέ-
δριον, ἔστησάν τε μάρτυρας ψευδεῖς, λέγον-
τας. ὁ ἄνθρωπος οὗτος οὐ παύεται ῥήματα
βλάσφημα λαλῶν κατὰ τοῦ τόπου τοῦ ἁ-
γίου τούτου καὶ τοῦ νόμου. ἀκηκόαμεν γὰρ
αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι ὁ ΙΗΣΟΥΣ ὁ ναζαραῖος,
οὗτος κατα

græcorum aduersus hebræos, eo q̃ de-
spicerentur in ministerio cotidiano ui-
duæ eorũ. Aduocata autem duodecim
multitudine discipulorũ dixerunt. Nõ
est æquũ, ut derelicto sermone dei mi-
nistremus mẽsis. Cõsyderate ergo frẽs
uiros ex uobis boni testimonij septẽ,
plenos spiritu sancto & sapiẽtia, quos
constituamus in hunc usum. Nos uero
orationi & ministerio uerbi instantes
erimus. Et placuit sermo coram omni
multitudine. Et elegerunt Stephanum
uirum plenum fide & spiritu sancto, &
Philippũ, & Prochorũ, & Nicanorẽ, &
Timonem, & Parmenam, & Nicolaũ
aduenam Antiochenũ. Hos statuerũt
in conspectu apostolorum, & cũ oras-
sent imposuerunt eis manus. Et uerbũ
domini crescebat, & multiplicabat̃ nu-
merus discipulorũ in Hierusalẽ ualde.
Multa etiam turba sacerdotũ obedie-
bat fidei. Stephanus aũt plenus gratia
& fortitudine faciebat ꝓdigia & signa
magna in populo. Surrexerũt aũt qui
dam de synagoga quæ appellatur liber
tinorum, & Cyrenensiũ, & Alexandri-
norum, & eorũ q erant a Cilicia & Asia
disputantes cũ Stephano, & non pote-
rant resistere sapientiæ & spũi qui loq̃-
batur. Tunc summiserunt uiros qui di-
cerent, Audiuimus eum dicentem uer-
ba blasphemiæ in Mosen & deum. Cõ
mouerunt q; plebem & seniores & scri-
bas, & inuadentes corripuerunt eum,
& adduxerunt in concilium, & statue-
runt falsos testes qui dicerent. Homo
iste non cessat loqui uerba aduersus lo
cum sanctũ hũc & legem. Audiuimus
enim eum dicentem, Iesus Nazarenus
hic destruit

ὗτος καταλύσει τὸν τόπον τοῦτον, καὶ ἀλλάξει τὰ ἔθη ἃ παρέδωκεν ἡμῖν Μωϋσῆς. καὶ ἀντενίσαντες εἷς αὐτὸν ἅπαντες οἱ καθεζόμενοι ἐν τῷ συνεδρίῳ, εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡσεὶ πρόσωπον ἀγγέλου. Εἶπε δὲ ὁ ἀρχιερεύς, Εἰ ἄρα ταῦτα οὕτως ἔχει; ὁ δὲ ἔφη, Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατε. ὁ θεὸς τῆς δόξης ὤφθη τῷ πατρὶ ἡμῶν Ἀβραὰμ, ὄντι ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ, πρὶν ἢ κατοικῆσαι αὐτὸν ἐν Χαρράν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν. Ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν ἣν ἄν σοι δείξω. τότε ἐξελθὼν ἐκ γῆς Χαλδαίων, κατῴκησεν ἐν Χαρράν. κἀκεῖθεν μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ, μετῴκισεν αὐτὸν εἰς τὴν γῆν ταύτην, εἰς ἣν ὑμεῖς νῦν κατοικεῖτε. καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ κληρονομίαν ἐν αὐτῇ, οὐδὲ βῆμα ποδός, καὶ ἐπηγείλατο αὐτῷ δοῦναι εἰς κατάσχεσιν αὐτὴν, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ μετ' αὐτόν, οὐκ ὄντος αὐτῷ τέκνου. ἐλάλησε δὲ οὕτως ὁ θεὸς, ὅτι ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ πάροικον ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ, καὶ δουλώσουσιν αὐτὸ, καὶ κακώσουσιν ἔτη τετρακόσια, καὶ τὸ ἔθνος ᾧ ἐὰν δουλεύσωσι, κρινῶ ἐγώ. εἶπεν ὁ θεὸς, καὶ μετὰ ταῦτα ἐξελεύσονται, καὶ λατρεύσουσί μοι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ διαθήκην περιτομῆς. καὶ οὕτως ἐγέννησε τὸν Ἰσαὰκ, καὶ περιέτεμεν αὐτὸν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ, καὶ ὁ Ἰσαὰκ τὸν Ἰακώβ, καὶ ὁ Ἰακὼβ, τοὺς δώδεκα πατριάρχας. καὶ οἱ πατριάρχαι ζηλώσαντες τὸν Ἰωσὴφ, ἀπέδοντο εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἦν ὁ θεὸς μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐξείλετο αὐτὸν ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ χάριν καὶ σοφίαν ἐναντίον Φαραὼ βασιλέως Αἰγύπτου, καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἡγούμενον ἐπὶ Αἴγυπτον, καὶ ὅλον τὸν οἶκον αὐτοῦ. ἦλθε δὲ λιμὸς ἐφ' ὅλην τὴν Αἴγυπτον, καὶ Χαναὰν, καὶ θλῖψις μεγάλη, καὶ οὐχ ηὕρισκον χορτάσματα οἱ πατέρες ἡμῶν. ἀκούσας δὲ Ἰακὼβ ὄντα σῖτα ἐν Αἰγύπτῳ ἐξαπέστειλε

hic deſtruit locũ hũc, & mutabit traditiões quas tradidit nobis Moſes. Et intuẽtes eum oẽs q ſedebant in cõcilio, uiderunt faciem eius tanq̃ faciẽ angeli.

Dixit aũt princeps ſacerdotũ, num hæc ita ſe habent. Qui ait. Viri fratres VII
& patres audite. Deus gloriæ apparuit patri noſtro Abrahæ cũ eſſet in Meſopotamia, priuſq̃ moraret' in Charrã. & dixit ad illũ. Exi de terra tua & de cognatiõe tua, & ueni i terrã quãcũq; mõſtrauero tibi. Tunc exijt de terra Chaldæorum, & habitauit in Charrã. Et inde poſtq̃ mortuus eſt pater eius tranſtulit illum in terram hanc, in qua nunc uos habitatis. Et non dedit illi hæreditatẽ in ea, nec ueſtigiũ pedis, & repmiſit illi eã ſe datu⁊ in poſſeſſionẽ, & ſemini eius poſt ipſũ, cũ nõ haberet filiũ Locut⁹ eſt aũt ei de⁹, qd' futu⁊ eſſet ſemẽ ei⁹ inquilinũ in terra aliena, & ſeruituti illud ſubiecturi eſſent, & male tractaturi annis quadringẽtis, & gentẽ cui cũq; ſeruierint iudicabo ego dicit dñs. Et poſt hæc exibunt & ſeruiẽt mihi in loco iſto. Et dedit illi teſtamentũ circũciſionis, & hic genuit Iſaac, & circũcidit eum in die octauo. & Iſaac Iacob, & Iacob duodecim patriarchas. Et patriarchæ emulantes Ioſeph uendiderunt in ægyptũ, & erat deus cũ eo, & eripuit eũ ex oibus tribulationibus eius, & dedit ei gratiã & ſapiẽtiã in cõſpectu Pharaonis regis ægyptior⁊, & cõſtituit eũ p̃fectũ ſup ægyptũ & ſup totã domũ ſuã. Venit aũt fames in uniuerſã terrã ægypti & Chanaan, & tribulatio magna, & nõ inueniebãt cibos patres noſtri. Cũ audiſſet ãt Iacob eẽ fruméta i ægypto, miſit

ἠξαπέστειλε τοὺς πατέρας ἡμῶν πρῶτον, ἐν
τῷ δευτέρῳ, ἀνεγνωρίσθη Ἰωσὴφ τοῖς ἀ-
δελφοῖς αὐτοῦ, καὶ φανερὸν ἐγένετο τῷ Φα
ραῶ, διηγήσατο τὸν Ἰωσήφ. Ἀποστείλας δὲ Ἰω-
σὴφ, μετεκαλέσατο τὸν πατέρα αὐτοῦ Ια-
κὼβ, καὶ πᾶσαν τὴν συγγένειαν ἐν ψυχαῖς
ἑβδομήκοντα πέντε. Κατέβη δὲ Ἰακὼβ εἰς Αἴ
γυπτον, καὶ ἐτελεύτησεν αὐτὸς καὶ οἱ πατέ
ρες ἡμῶν, καὶ μετετέθησαν εἰς Συχέμ, καὶ ἐτέ
θησαν ἐν τῷ μνήματι, ὃ ὠνήσατο Ἀβραὰμ
τιμῆς ἀργυρίου, παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμὼρ τοῦ Συ-
χέμ. καθὼς δὲ ἤγγιζεν ὁ χρόνος τῆς ἐπαγγε
λίας, ἧς ὤμοσεν ὁ θεὸς τῷ Ἀβραάμ, ηὔξησεν
ὁ λαὸς καὶ ἐπληθύνθη ἐν Αἰγύπτῳ, ἄχρις
οὗ ἀνέστη βασιλεὺς ἕτερος, ὃς οὐκ ᾔδει τὸν
Ἰωσήφ. οὗτος κατασοφισάμενος τὸ γένος
ἡμῶν, ἐκάκωσε τοὺς πατέρας ἡμῶν τοῦποι
εῖν ἔκθετα τὰ βρέφη αὐτῶν εἰς τὸ μὴ ζωο-
γονεῖσθαι, ἐν ᾧ καιρῷ ἐγεννήθη Μωϋσῆς, καὶ
ἦν ἀστεῖος τῷ θεῷ, ὃς ἀνετράφη μῆνας τρεῖς
ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρός. ἐκτεθέντα δὲ αὐ-
τὸν, ἀνείλετο αὐτὸν ἡ θυγάτηρ Φαραώ, καὶ
ἀνεθρέψατο αὐτὸν ἑαυτῇ εἰς υἱόν. καὶ ἐπαι-
δεύθη Μωϋσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων.
ἦν δὲ δυνατὸς ἐν ἔργοις καὶ ἐν λόγοις,
ὡς δὲ ἐπληροῦτο αὐτῷ τεσσαρακονταετὴς
χρόνος, ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ,
ἐπισκέψασθαι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, τοὺς
υἱοὺς Ἰσραήλ. καὶ ἰδών τινα ἀδικούμενον,
ἠμύνατο, καὶ ἐποίησεν ἐκδίκησιν τῷ
καταπονουμένῳ, πατάξας τὸν Αἰγύ-
πτιον. ἐνόμιζε δὲ συνιέναι τοὺς ἀδελ-
φοὺς αὐτοῦ. ὅτι ὁ θεὸς διὰ χειρὸς αὐτοῦ δί-
δωσιν αὐτοῖς σωτηρίαν. οἱ δὲ οὐ συνῆκαν.
τῇ τε ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ ὤφθη αὐτοῖς μαχο-
μένοις, καὶ συνήλασεν αὐτοὺς εἰς εἰρήνην,
εἰπών. ἄνδρες ἀδελφοί ἐσε ὑμεῖς, ἵνα τί
ἀδικεῖτε ἀλλήλους; ὁ δὲ ἀδικῶν τὸν πλη-
σίον, ἀπώσατο αὐτὸν, εἰπών.

Τίς σε κατέστησεν

misit patres nostros primũ, & cũ iterũ
uenisset agnit⁹ ē Ioseph a fratrib⁹ suis,
& manifestatũ est Pharaoni genus Io-
seph, Misso aũt nũcio Ioseph accersiuit
iacob patrē suũ, & oēm cognationē suā
in animabus septuagīnta quinq;. Et de
scendit Iacob in ægyptũ, & defunctus
est ipse & patres nostri. Et trāslati sunt
in sychē, & positi sunt in sepulchro qd̄
emit Abrahā p̄cio argenti a filijs Emor
filij Sychem. Cũ autē appropinquaret
tempus promissionis quam iurauerat
deus Abrahæ, creuit populus & multi-
plicatus est in ægypto, quoad usq; sur-
rexit alius rex, qui non nouit Ioseph.
Hic circumueniens genus nostrum, af-
flixit patres nostros, ut exponerent in-
fātes suos ne fœtus essent uitales. Eodē
tpe natus est Moses, & fuit gratus deo
qui nutritus est tribus mensibus in do
mo patris. Expositum aũt illum sustu
lit eum filia Pharaonis, & nutriuit eum
sibi in filium. Et eruditus est Moses
omni sapientia Aegyptiorum, & erat
potens in factis & in dictis. Cum au-
tem impleretur ei quadraginta anno-
rum tempus, ascendit in cor eius ut in-
uiseret fratres suos filios Israel. Et cum
uidisset quendam iniuria affici, uindi-
cauit illum, & fecit ultionem, ei qui af-
fligebatur percusso ægyptio. Existima
bat autē intelligere fratres suos, quod
deus per manum ipsius daret salutem
illis. At illi nō intellexerunt. Et sequēti
die uisus est illis litigantibus, & recon
ciliabat eos in pacem, dicēs. Viri, frēs
estis. Cur uos inuicē leditis? Qui aũt in
iuriā faciebat ꝓximo, repulit eũ dicēs.

Quis

τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ὑμᾶς; μὴ ἀνελεῖν με σὺ θέλεις, ὃν τρόπον ἀνεῖλες χθὲς τὸν Αἰγύπτιον; ἔφυγεν δὲ Μωσῆς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, καὶ ἐγένετο πάροικος ἐν γῇ Μαδιάμ, οὗ ἐγέννησεν υἱοὺς δύο. καὶ πληρωθέντων ἐτῶν τεσσαράκοντα, ὤφθη αὐτῷ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ ὄρους Σινᾶ, ἄγγελος κυρίου ἐν φλογὶ πυρὸς βάτου. ὁ δὲ Μωϋσῆς ἰδὼν ἐθαύμαζε τὸ ὅραμα. προσερχομένου δὲ αὐτὸν κατανοῆσαι, ἐγένετο φωνὴ κυρίου πρὸς αὐτόν· ἐγώ ὁ θεὸς τῶν πατέρων σου, ὁ θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ θεὸς Ἰακώβ. ἔντρομος δὲ γενόμενος Μωϋσῆς, οὐκ ἐτόλμα κατανοῆσαι. εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ κύριος· λῦσον τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν σου. ὁ γὰρ τόπος ἐν ᾧ ἕστηκας γῆ ἁγία ἐστίν. ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τοῦ στεναγμοῦ αὐτῶν ἤκουσα, καὶ κατέβην ἐξελέσθαι αὐτούς. καὶ νῦν δεῦρο καὶ ἀποστελῶ σε εἰς Αἴγυπτον. τοῦτον τὸν Μωϋσῆν, ὃν ἠρνήσαντο εἰπόντες, τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστήν, τοῦτον ὁ θεὸς ἄρχοντα καὶ λυτρωτὴν ἀπέσταλκεν σὺν χειρὶ ἀγγέλου τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ. οὗτος ἐξήγαγεν αὐτούς, ποιήσας τέρατα καὶ σημεῖα ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἔτη τεσσαράκοντα. οὗτος ὁ Μωϋσῆς, ὁ εἰπὼν τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ· προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν, ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε. οὗτός ἐστιν ὁ γενόμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ, μετὰ τοῦ ἀγγέλου τοῦ λαλοῦντος αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ, καὶ τῶν πατέρων ἡμῶν, ὃς ἐδέξατο λόγια ζῶντα δοῦναι ἡμῖν, ᾧ οὐκ ἠθέλησαν ὑπήκοοι γενέσθαι οἱ πατέρες ἡμῶν, ἀλλὰ ἀπώσαντο καὶ ἐστράφησαν ταῖς καρδίαις αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον, εἰπόντες τῷ Ἀαρών· ποίησον ἡμῖν θεούς, οἳ προπορεύσονται ἡμῶν. ὁ γὰρ Μωϋσῆς οὗτος ὃς ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, οὐκ οἴδαμεν τί γέγονεν αὐτῷ, καὶ ἐμοσχοποίησαν ἐν ταῖς ἡμέραις

Quis te constituit principem & iudicẽ super nos? Nunquid interficere me tu uis, quẽadmodũ interfecisti heri ægyptium? Fugit aũt Moses ī uerbo isto, & factus est aduena in terra Madian, ubi genauit filios duos. Et expletis annis quadraginta, appuit illi in deserto mõtis Sina angelus dñi in flãma ignis rubi. Moses aũt uidẽs admirat⁹ est uisũ. Et accedente illo ut consyderaret, facta est ad eum uox dñi. Ego sum deus patrum tuox, deus Abrahã, deus Isaac, & deus Iacob. Tremefactus aũt Moses, nõ audebat consyderare. Dixit aũt illi deus. Solue calciamentũ pedũ tuorx. Locus eñ in quo stas terra sancta est. Vidẽs uidi afflictionẽ populi mei qui est in ægypto, & gemitũ eox audiui, & descendi ut eruã eos. Nunc ueni, & mittam te in ægyptũ. Hunc Mosen quẽ negauerunt dicentes, qs te constituit principem & iudicẽ, hũc deus principẽ & redemptorẽ misit in manu angeli qui apparuit illi in rubo. Hic eduxit illos faciens prodigia & signa in Aegypto & in rubro mari, & in deserto annis quadraginta. Hic est Moses qui dixit filijs Israel. Prophetã suscitabit uobis deus de fratribus uestris, tanq̃ me ipsum audietis. Hic est qui fuit in ecclesia in solitudine cũ angelo qui loquebatur ei in monte Sina, & cũ patribus nostris, qui accepit sermonẽ uiuum ut daret nobis, Cui noluerunt obedire patres nostri, sed repulerunt & auersi sunt corde suo in ægyptum, dicẽtes ad Aaron. Fac nobis deos qui p̃cedãt nos. Mosi eñ huic q eduxit nos de terra ægypti, nescimus quid acciderit sit ei. Et uitulũ fecerũt in diebus

ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καὶ ἀνήγαγον θυσίαν τῷ εἰδώλῳ, καὶ εὐφραίνοντο ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν. ἔστρεψε δὲ ὁ θεὸς, καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεύειν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καθὼς γέγραπται ἐν βίβλῳ τῶν προφητῶν. μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσηνέγκατέ μοι ἔτη τεσσαράκοντα ἐν τῇ ἐρήμῳ οἶκος Ἰσραήλ; καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ μολόχ, καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ ὑμῶν Ῥεμφάμ, τοὺς τύπους οὓς ἐποιήσατε προσκυνεῖν αὐτοῖς, καὶ μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα Βαβυλῶνος. ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἦν τοῖς πατράσιν ἡμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καθὼς διετάξατο ὁ λαλῶν τῷ μωσῇ ποιῆσαι αὐτὴν κατὰ τὸν τύπον ὃν ἑωράκει. ἣν καὶ εἰσήγαγον διαδεξάμενοι οἱ πατέρες ἡμῶν μετὰ ἰησοῦ ἐν τῇ κατασχέσει τῶν ἐθνῶν, ὧν ἔξωσεν ὁ θεὸς ἀπὸ προσώπου τῶν πατέρων ἡμῶν, ἕως τῶν ἡμερῶν δαβίδ, ὃς εὗρε χάριν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, καὶ ἠτήσατο εὑρεῖν σκήνωμα τῷ θεῷ ἰακώβ, σολομὼν δὲ ᾠκοδόμησεν αὐτῷ οἶκον, ἀλλ' οὐχ ὁ ὕψιστος ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, καθὼς ὁ προφήτης λέγει. ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι, λέγει κύριος; ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; οὐχὶ ἡ χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα; σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὠσίν, ὑμεῖς ἀεὶ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε, ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς. τίνα τῶν προφητῶν οὐκ ἐδίωξαν οἱ πατέρες ὑμῶν; καὶ ἀπέκτειναν τοὺς προκαταγγείλαντας περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ δικαίου, οὗ νῦν ὑμεῖς προδόται καὶ φονεῖς γεγένησθε, οἵτινες ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, καὶ οὐκ ἐφυλάξατε. ἀκούοντες δὲ ταῦτα, διεπρίοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας ἐπ' αὐτόν. ὑπάρχων δὲ πλήρης πνεύματος ἁγίου, ἀτενίσας εἰς τὸν οὐρανὸν εἶδε δό-

diebus illis, & obtulerunt hostiã simulacro, & letabãtur in operibus manuũ suarꝝ. Conuertit se aũt deus, & tradidit eos, ut seruirent militiæ cœli, sicut scriptum est in libro ꝓphetarꝝ. Nũquid uictimas & hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israel? Et suscepistis tabernaculũ Moloch, & sidus dei uestri Rempham, figuras quas feciſtis ad adorãdũ eas, & trãsferã uos in Babylonem. Tabernaculum testimonij fuit patribus uestris in deserto, sicut disposuit illis, loquens ad Mosen, ut faceret illud secundũ formã quã uiderat. Qd' & induxerunt qui successerunt patres nostri cũ Iesu in possessionem gentiũ, quas expulit deus a facie patrũ nostrorꝝ usq; ad dies Dauid, qui inuenit gratiã ante deũ, & petijt ut inueniret tabernaculũ deo Iacob. Salomon aũt ædificauit illi domũ, sed non is est excelsissimus qui in manufactis templis habitet, sicut ꝓpheta dicit. Cœlũ mihi sedes est, terra aũt scabellũ pedum meorꝝ. Quã domum ædificabitis mihi dicit dñs, aut quis locus requietionis meæ est? Nonne manus mea fecit hæc omnia? Dura ceruice & incircũcisi corde & auribus, uos semp spiritui sancto restitistis, sicut patres uestri, ita & uos. Quẽ prophetarꝝ nõ sunt persecuti patres uestri? Et occiderunt eos, qui p̃nunciabant de aduentu iusti, cuius uos nunc ꝓditores & homicidæ fuistis, qui accepistis legem ꝑ dispositiones angelorum, & nõ custodistis. Audientes aũt hæc dissecabantur cordibus suis, & stridebãt dẽtibus in eũ. Cũ aũt esset plen⁹ spiritu sancto, intentis in cœlum oculis

εἶδε δόξαν θεοῦ, & ΙΗΣΟΥΝ ἑστῶτα ἐκ δε-
ξιῶν τοῦ θεοῦ. καὶ εἶπεν. Ἰδοὺ θεωρῶ τοὺς οὐ-
ρανοὺς ἀνεῳγμένους, & τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου
ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τοῦ θεοῦ. κράξαντες δὲ φωνῇ
μεγάλῃ, συνέσχον τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ ὥρμη-
σαν ὁμοθυμαδὸν ἐπ' αὐτόν, καὶ ἐκβαλόντες
ἔξω τῆς πόλεως ἐλιθοβόλουν, καὶ οἱ μάρτυ-
ρες ἀπέθεντο τὰ ἱμάτια παρὰ τοὺς πόδας
νεανίου καλουμένου σαύλου, καὶ ἐλιθοβό-
λουν τὸν στέφανον ἐπικαλούμενον καὶ λέ-
γοντα. Κύριε ΙΗΣΟΥ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου.
Θεὶς δὲ τὰ γόνατα, ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ. Κύ-
ριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην.
καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐκοιμήθη.

Σαῦλος δὲ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει
αὐτοῦ. ἐγένετο δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διωγ-
μὸς μέγας ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἱερο-
σολύμοις, πάντες δὲ διεσπάρησαν κατὰ τὰς
χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας, πλὴν
τῶν ἀποστόλων. Συνεκόμισαν δὲ τὸν στέφα-
νον ἄνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐποιήσαντο κο-
πετὸν μέγαν ἐπ' αὐτῷ. Σαῦλος δὲ ἐλυμαί-
νετο τὴν ἐκκλησίαν, κατὰ τοὺς οἴκους εἰσ-
πορευόμενος, σύρων τε ἄνδρας καὶ γυναῖ-
κας παρεδίδου εἰς φυλακήν. οἱ μὲν οὖν δι-
ασπαρέντες, διῆλθον εὐαγγελιζόμενοι τὸν
λόγον. Φίλιππος δὲ κατελθὼν εἰς πό-
λιν τῆς Σαμαρείας, ἐκήρυσσεν αὐτοῖς τὸν
ΧΡΙΣΤΟΝ. προσεῖχον τε οἱ ὄχλοι τοῖς
λεγομένοις ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὁμοθυ-
μαδὸν ἐν τῷ ἀκούειν αὐτοὺς, καὶ βλέπειν
τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει. πολλῶν γὰρ τῶν ἐχόν-
των πνεύματα ἀκάθαρτα βοῶντα μεγά-
λῃ φωνῇ ἐξήρχετο. πολλοὶ δὲ παραλελυ-
μένοι καὶ χωλοὶ ἐθεραπεύθησαν. καὶ ἐ-
γένετο χαρὰ μεγάλη ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ.
Ἀνὴρ δέ τις ὀνόματι Σίμων, προϋπῆρχεν
ἐν τῇ πόλει, μαγεύων καὶ ἐξιστῶν τὸ ἔθνος
τῆς Σαμαρείας, λέγων εἶναί τινα ἑαυτὸν
μέγαν

uidit gloriã dei, & Ieſum ſtantem a dextris dei. Et ait. Ecce uideo cœlos apertos & filium hominis ſtantem a dextris dei. Exclamantes autem uoce magna continuerunt aures ſuas, & impetũ fecerunt unanimiter in eũ. Et eiectũ eũ e ciuitate lapidabant, & teſtes depoſuerunt ueſtimenta ſua ſecus pedes adoleſcentis, qui uocabat Saulus. Et lapidabant Stephanum inuocãtem & dicentem, Dñe Ieſu ſuſcipe ſppiritũ meum. Poſitis autem genibus, clamauit uoce magna. Dñe, ne ſtatuas illis peccatum hoc. Et cum hoc dixiſſet, obdormiuit,

Saulus autem erat conſentiens necei eius. Facta eſt autem in illa die perſecutio magna aduerſus eccleſiam quæ erat Hieroſolymis, & omnes diſperſi ſunt per regiones Iudææ & Samariæ præter apoſtolos. Curauerunt autem Stephanum uiri timorati, & fecerunt planctum magnum ſuper eum. Saulus uero deuaſtabat eccleſiam per domos intrans & trahens uiros ac mulieres tradebat in cuſtodiam. Igitur qui diſperſi erant pertranſibãt, euangelizantes uerbum dei. Philippus autem deſcendens in ciuitatem Samariæ, prædicabat illis Chriſtum. Intendebant autem turbæ his quæ a Philippo dicebantur unanimiter audientes, & uidentes ſigna quæ faciebat. Spiritus enim e multis qui ab illis tenebantur, clamantes uoce magna exibãt. Multi aũt paralytici & claudi curati ſunt. Et factum eſt gaudium magnum in illa ciuitate. Vir aũt quidã nomine Simon qui ante fuerat in ciuitate, artẽ exercens magicam, & ſeducẽs gentem Samariæ, dicens ſe eſſe quẽpiã magnum

μέγαν, ᾧ προσεῖχον ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, λέγοντες. οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ ἡ μεγάλη. προσεῖχον δὲ αὐτῷ, διὰ τὸ ἱκανῷ χρόνῳ ταῖς μαγείαις ἐξεστακέναι αὐτούς. ὅτε δὲ ἐπίστευσαν τῷ φιλίππῳ, εὐαγγελιζομένῳ τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ἐβαπτίζοντο ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες, ὁ δὲ σίμων καὶ αὐτὸς ἐπίστευσε, καὶ βαπτισθεὶς ἦν προσκαρτερῶν τῷ φιλίππῳ. θεωρῶν τε δυνάμεις καὶ σημεῖα γινόμενα ἐξίστατο. Ακούσαντες δὲ οἱ ἐν ἱεροσολύμοις ἀπόστολοι, ὅτι δέδεκται ἡ σαμάρεια τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτοὺς τὸν πέτρον καὶ ἰωάννην, οἵτινες καταβάντες, προσηύξαντο περὶ αὐτῶν, ὅπως λάβωσι πνεῦμα ἅγιον. οὔπω γὰρ ἦν ἐπ' οὐδενὶ αὐτῶν ἐπιπεπτωκός, μόνον δὲ βεβαπτισμένοι ὑπῆρχον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ ΙΗΣΟΥ. τότε ἐπετίθουν τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτούς, καὶ ἐλάμβανον πνεῦμα ἅγιον. Θεασάμενος δὲ ὁ σίμων, ὅτι διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων, δίδοται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, προσήνεγκεν αὐτοῖς χρήματα, λέγων. Δότε κἀμοὶ τὴν ἐξουσίαν ταύτην, ἵνα ᾧ ἐὰν ἐπιθῶ τὰς χεῖρας, λαμβάνῃ πνεῦμα ἅγιον. πέτρος δὲ εἶπε πρὸς αὐτόν. τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπώλειαν, ὅτι τὴν δωρεὰν τοῦ θεοῦ ἐνόμισας διὰ χρημάτων κτᾶσθαι. οὐκ ἔστι σοι μερὶς οὐδὲ κλῆρος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ. ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. μετανόησον οὖν ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης, καὶ δεήθητι τοῦ θεοῦ, εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου. εἰς γὰρ χολὴν πικρίας καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὁρῶσε ὄντα. Αποκριθεὶς δὲ ὁ σίμων, εἶπε. Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν κύριον, ὅπως μηδὲν ἐπέλθῃ ἐπ' ἐμὲ ὧν εἰρήκατε. οἱ μὲν οὖν διαμαρτυρόμενοι καὶ λαλήσαντες τὸν λόγον τοῦ κυρίου, ὑπέστρεφον εἰς ἱεροσόλυμα, πολλάς τε

magnum, cui auſcultabant a minimo uſq; ad maximũ, dicentes. Hic eſt uirtus dei quæ uocatur magna. Auſcultabant aũt ei, propterea quod multo tẽpore magicis artibus demẽtaſſet eos. Cũ uero credidiſſent Philippo euangelizãti de regno dei, & noie Ieſu Chriſti baptizabãt uiri ſimul ac mulieres. Tũc Simon & ipſe credidit, & cum baptizatus eſſet adhærebat Philippo. Videns; q; ſigna & uirtutes fieri, ſtupens ammirabatur. Cũ aũt audiſſent apoſtoli qui erant Hieroſolymis, quod recepiſſet Samaria uerbũ dei, miſerũt ad eos Petrum & Ioannẽ. Qui cũ ueniſſent orauerunt pro ipſis, ut acciperent ſpiritum ſanctũ. Nondũ enim in quenq; illorũ illapſus fuerat, ſed baptizati tantũ erãt in noie Chriſti Ieſu. Tũc imponebant manus ſuper illos, & accipiebant ſpiritum ſanctũ. Cũ uidiſſet aũt Simon qđ per impoſitionẽ manus apoſtolorũ daretur ſpũs ſanctus, obtulit eis pecunias dicens. Date & mihi hanc poteſtatem, ut cuicunq; impoſuero manus accipiat ſpm̃ ſanctũ. Petrus aũt dixit ad eum, Pecunia tua tecũ ſit in perditionẽ, qm̃ donũ dei exiſtimaſti per pecuniã parari. Non eſt em̃ tibi pars neq; ſors in ratione hac. Cor enim tuũ nõ eſt rectum coram deo. Reſipiſce igitur ab hac malicia tua, & roga deum ſi forte remittat tibi cogitatio cordis tui. In felle enim amaritudinis & obligatiõe iniquitatis uideo te eſſe. Reſpondens aũt Simon, dixit. Precamini uos pro me ad dñm, ne quid ueniat ſuper me horũ quæ dixiſtis. Et illi quidem teſtificantes & locuti uerbum dei, redibãt Hieroſolymã,

πολλὰς τ κώμας τῶν σαμαρειτῶν εὐηγγελί
σαντο. Ἀγγελ δὲ κυρίου ἐλάλησε πρὸς Φί
λιππον, λέγων. Ἀνάστηθι καὶ πορεύου κατὰ
μεσημβρίαν ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν καταβαίνου
σαν ἀπὸ ἱερουσαλὴμ εἰς γάζαν, αὕτη ἔστιν ἔ
ρημος. καὶ ἀναστὰς ἐπορεύθη. καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ
αἰθίοψ, εὐνοῦχ, δυνάστης κανδάκης βα
σιλίσσης αἰθιόπων, ὃς ἦν ἐπὶ πάσης Φ γά
ζης αὐτῆς, ὃς ἐληλύθει προσκυνήσων εἰς ἱε
ρουσαλήμ, ἦν τε ὑποστρέφων καὶ καθήμενος
ἐπὶ τοῦ ἅρματ αὐτοῦ, καὶ ἀνεγίνωσκε τ
προφήτην ἡσαΐαν. Εἶπε δὲ τὸ πνεῦμα τῷ Φι
λίππῳ. πρόσελθε, κολλήθητι τῷ ἅρματι τού
τῳ. προσδραμὼν δὲ ὁ Φίλιππος, ἤκουσεν αὐτ
ἀναγινώσκοντος τ προφήτην ἡσαΐαν, καὶ εἶπε.
ἆρά γε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις; ὁ δὲ εἶπε.
πῶς γὰρ ἂν δυναίμην, ἐάν μή τις ὁδηγήσῃ με
παρακαλέσε τε τ Φίλιππον ἀναβάντα καθί
σαι σὺν αὐτῷ, ἣ τε περιοχὴ τ γραφῆς ἦν ἀνεγί
νωσκεν, ἦν αὕτη. ὡς πρόβατον ἐπὶ σφα
γὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κεί
ροντος αὐτὸν ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ
στόμα αὐτοῦ, ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρί
σις αὐτοῦ ἤρθη. τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς
διηγήσεται; ὅτι αἴρεται ἀπὸ Φ γῆς ἡ ζωὴ
αὐτοῦ. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ εὐνοῦχος τῷ Φιλίπ
πῳ, εἶπε. δέομαί σου περὶ τίνος ὁ προφήτης
λέγει τοῦτο, περὶ ἑαυτοῦ, ἢ περὶ ἑτέρου τινός; Ἀνοί
ξας δὲ ὁ Φίλιππος τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ἀρξάμενος
ἀπὸ τ γραφῆς ταύτης, εὐηγγελίσατο αὐτῷ τ ΙΗ
ΣΟΥΝ. ὡς δὲ ἐπορεύοντο κατὰ τὴν ὁδὸν, ἦλθον ἐπί
τι ὕδωρ, καὶ φησὶν ὁ εὐνοῦχος. ἰδοὺ ὕδωρ. τί κω
λύει με βαπτισθῆναι. εἶπε δὲ ὁ Φίλιππος. εἰ πι
στεύεις ἐξ ὅλης τ καρδίας, ἔξεστιν. ἀποκριθεὶς δὲ
εἶπε. πιστεύω τ υἱὸν τ θεοῦ εἶναι τὸν ΙΗΣΟΥΝ
ΧΡΙΣΤΟΝ. καὶ ἐκέλευσε σταθῆναι τὸ ἅρμα, κα
τέβησαν ἀμφότεροι εἰς τὸ ὕδωρ, ὅτε Φίλιππ
ος καὶ ὁ εὐνοῦχος, καὶ ἐβάπτισεν αὐτόν. ὅτε δὲ ἀνέβησ
ἐκ τ ὑδάτος, πνεῦμα κυρίου ἥρπασε τ Φίλιπ
πον, καὶ οὐκ

& multis regionibus Samaritanorum euangelizabant. Angelus aũt dñi locutus est ad Philippũ, dicens. Surge & uade contra meridianũ ad uiam q̃ descendit ab Hierusalem in Gazã, hæc est deserta. Et surgẽs abijt, & ecce uir æthiops eunuch⁹ p̃fectus. Cãdaces reginæ æthiopum quẽ p̃fecerat uniuersæ gazæ suæ uenerat adoraturus in Hierusalẽ, & reuertebat̃ sedẽs super currũ suũ, legẽsq; Esaiam pphetam. Dixit aũt spũs Philippo. Accede, & adiunge te ad currum istum. Accurrens aũt Philippus, audiuit eum legentẽ Esaiã prophetã, & dixit. Intelligis ne quæ legis? Qui ait. Et quõ possum, nisi aliquis dux uiæ mihi fuerit? Rogauitq; Philippũ ut ascẽderet, & sederet secũ. Argumentũ aũt scripturæ q̃d legebat erat hoc. Tanq̃ ouis ad occasionẽ ductus est, & sicut agnus coram tõdente se mutus, sic nõ aperuit os suum. In humilitate ipsius iudicium eius sublatũ est. Generationem aũt ei⁹ quis enarrabit? Q̃m tollitur de terra uita eius. Respondens aũt eunuchus Philippo, dixit. Obsecro te, de quo ppheta dicit hoc, de se an de alio aliquo? Aperiens aũt Philippus os suũ, & incipiens a scriptura ista euangelizauit illi Iesum. Et dum irent per uiam, uenerũt ad quandam aquam. Et ait eunuchus. Ecce aqua. Quid uetat quo min⁹ baptizer? Dixit aũt Philippus. Si credis ex toto corde. licet. Et respondens ait. Credo filium dei esse Iesum Christum: Et iussit sisti currũ. Et descẽderunt ambo in aquã Philipp⁹ simul & eunuchus, & baptizauit eũ. Cum aũt ascendissẽt de aqua, spiritus domini rapuit Philippũ & amplius

πομ, Ⓒ οὐκ εἶδεμ αὐτὸμ οὐκέτι ὁ εὐνοῦχος· ἐπορεύετο γὰρ τὴν ὁδὸμ αὐτοῦ χαίρωμ. Φίλιππος δὲ εὑρέθη εἰς Ἄζωτομ, καὶ διερχόμενος, εὐηγγελίζετο τὰς πόλεις πάσας, ἕως τοῦ ἐλθεῖμ αὐτὸμ εἰς καισάρειαμ.

Ο δὲ Σαῦλος ἔτι ἐμπνέωμ ἀπειλῆς καὶ φόνου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ κυρίου, προσελθὼμ τῷ ἀρχιερεῖ, ἠτήσατο παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς εἰς δαμασκὸμ πρὸς τὰς συναγωγὰς, ὅπως ἐάμ τινας εὕρῃ τῆς ὁδοῦ ὄντας ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας δεδεμμένους ἀγάγῃ εἰς ἱερουσαλήμ. ἐν δὲ τῷ πορεύεσθαι, ἐγένετο αὐτὸμ ἐγγίζειμ τῇ δαμασκῷ, καὶ ἐξαίφνης περιήστραψεμ αὐτὸμ φῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, Ⓒ πεσὼμ ἐπὶ τὴν γῆμ, ἤκουσε φωνὴν λέγουσαν αὐτῷ, σαοὺλ σαοὺλ τί με διώκεις; ἐγὼ δέ τίς εἶ κύριε; ὁ δὲ κύριος εἶπεμ, ἐγώ εἰμι ΙΗΣΟΥΣ, ὃμ σὺ διώκεις. σκληρόμ σοι πρὸς κέντρα λακτίζειμ. τρέμωμ τε καὶ θαμβῶμ εἶπεμ. κύριε, τί με θέλεις ποιῆσαι; καὶ ὁ κύριος πρὸς αὐτὸμ. ἀνάστηθι, καὶ εἴσελθε εἰς τὴν πόλιμ, καὶ λαληθήσεταί σοι, τί σε δεῖ ποιεῖμ. οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ, εἰστήκεισαν ἐννεοί, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, μηδένα δὲ θεωροῦντες, ἠγέρθη δὲ ὁ σαῦλος ἀπὸ τῆς γῆς, ἀνεῳγμένωμ τε τῶμ ὀφθαλμῶμ αὐτοῦ, οὐδένα ἔβλεπε. χειραγωγοῦντες δὲ αὐτὸμ, εἰσήγαγομ εἰς δαμασκόμ. καὶ ἦμ ἡμέρας τρεῖς μὴ βλέπωμ, καὶ οὐκ ἔφαγεμ, οὐδὲ ἔπιεμ ἦμ δέ τις μαθητὴς ἐν δαμασκῷ, ὀνόματι ἀνανίας, καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸμ ὁ κύριος ἐν ὁράματι. ἀνανία. ὁ δὲ εἶπεμ. ἰδοὺ ἐγώ κύριε. ὁ δὲ κύριος πρὸς αὐτόμ. ἀναστὰς, πορεύθητι ἐπὶ τὴν ῥύμμην τὴν καλουμένημ εὐθείαμ, Ⓒ ζήτησομ ἐν οἰκίᾳ ἰούδα, Σαῦλομ ὀνόματι ταρσέα. ἰδοὺ γὰρ προσεύχεται. Ⓒ εἶδεμ ἐν ὁράματι ἄνδρα ὀνόματι ἀνανίαμ. εἰσελθόντα καὶ ἐπιτιθέντα αὐτῷ χεῖρα

& amplius nō uidit eū eunuchus. Ibat eīm p uiā suā gaudēs. Philippus aūt inuētus est i Azoto, & ptrāsiēs cuāgeliza bat ciuitatib⁹ cūctis donec ueniret Cæsareā. Saul⁹ aūt adhuc spirās minas IX & cedē i discipulos dñi, accessit ad principē sacerdotū, & petijt ab eo epīas in Damascū ad synagogas, ut si qs inuenisset ei⁹ uiæ seu uiros seu mulieres, uinctos duceret in Hierusalē. Et cū iter faceret, cōtigit ut appῥpinq̄ret Damasco. Et subito circūfulgurauit eū lux de cœlo, & cadēs in terrā, audiuit uocē dicētē sibi. Saul Saul quid me pſequeris? Dixit aūt. Quis es dñe? Dominus aūt dixit. Ego sum Iesus quem tu persequeris. Durum est tibi cōtra stimulos calcitrare. Et tremens ac stupēs dixit. Domine, quid me uis facere? Et dominus ad eum. Surge, & ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi quid te oporteat facere. Viri autem illi qui erant illi comites itineris stabant stupefacti, audientes quidem uocem, neminem autem uidētes. Surrexit autē Saulus de terra, apertisq; oculis nihil uidebat. Manu autem ducentes illum, introduxerunt Damascum. Et erat tribus diebus non uidens, & non manducauit neq; bibit. Erat autem quidam discipulus Damasci, nomine Ananias. Et dixit ad illum in uisu dominus. Anania. Et ille ait. Ecce ego domine. Et dominus ad eum Surge & uade in uicum qui uocatur rectus, & quære in domo Iudæ, Saulum nomine, Tharsensem. Ecce enim orat. Et uidit per uisum uirum Ananiam nomine introeuntem, & imponentem si-

τῷ χῇρα, ὅπως ἀναβλέψῃ. ἀπεκρίθη δὲ Ἀνανίας. κύριε, ἀκήκοα ἀπὸ πολλῶν περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅσα κακὰ ἐποίησε τοῖς ἁγίοις σου ἐν Ἱερουσαλήμ. καὶ ὧδε ἔχει ἐξουσίαν παρὰ τῶν ἀρχιερέων, δῆσαι πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομά σου. εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ κύριος. πορεύου ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς μοί ἐστιν οὗτος, τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων, υἱῶν τε Ἰσραήλ. ἐγὼ γὰρ ὑποδείξω αὐτῷ, ὅσα δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου παθεῖν. ἀπῆλθε δὲ Ἀνανίας καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ ἐπιθεὶς ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, εἶπε. Σαοὺλ ἀδελφέ. ὁ κύριος ἀπέσταλκέ με, ὁ ὀφθείς σοι ἐν τῇ ὁδῷ ᾗ ἤρχου, ὅπως ἀναβλέψῃς, καὶ πλησθῇς πνεύματος ἁγίου. καὶ ἐνθέως ἀπέπεσον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ὡσεὶ λεπίδες. ἀνέβλεψέ τε, καὶ ἀναστὰς ἐβαπτίσθη, καὶ λαβὼν τροφὴν ἐνίσχυσεν. ἐγένετο δὲ ὁ Σαῦλος μετὰ τῶν ἐν Δαμασκῷ μαθητῶν ἡμέρας τινάς, καὶ εὐθέως ἐν ταῖς συναγωγαῖς. ἐκήρυσσε τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ ἀκούοντες, καὶ ἔλεγον. οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ πορθήσας ἐν Ἱερουσαλὴμ, τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομα τοῦτο; καὶ ὧδε εἰς τοῦτο ἐλήλυθεν, ἵνα δεδεμένους αὐτοὺς ἀγάγῃ ἐπὶ τοὺς ἀρχιερεῖς. Σαῦλος δὲ μᾶλλον ἐνεδυναμοῦτο, καὶ συνέχυνε τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς κατοικοῦντας ἐν Δαμασκῷ, συμβιβάζων ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ. ὡς δὲ ἐπληροῦντο ἡμέραι ἱκαναὶ, συνεβουλεύσαντο οἱ Ἰουδαῖοι ἀνελεῖν αὐτόν. ἐγνώσθη δὲ τῷ Σαύλῳ ἡ ἐπιβουλὴ αὐτῶν. παρετήρουν τε τὰς πύλας ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς, ὅπως αὐτὸν ἀνέλωσι, λαβόντες δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ νυκτὸς, καθῆκαν διὰ τοῦ τείχους, χαλάσαντες ἐν σπυρίδι. παραγενόμενος δὲ ὁ Σαῦλος εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἐπειρᾶτο κολλᾶσθαι τοῖς μαθηταῖς

bi manum, ut uisum recipiat. Respõdit aũt Ananias. Dñe, audiui ex multis de uiro hoc, quãta mala fecerit sãctis tuis in Hierusalẽ. Et hic habet potestatẽ a principibus sacerdotũ, uinciẽdi omnes qui inuocant nomen tuũ. Dixit aũt ad eum dñs. Vade, qm̃ uas electionis est mihi iste, ut portet nomen meũ coram gentibus & regibus & filijs Israel. Ego enim ostendã illi, quanta oporteat eũ p nomine meo pati. Et abijt Ananias, & introiuit in domũ, & imponẽs ei manus dixit. Saul frater, dñs misit, me qui apparuit tibi in uia qua ueniebas, ut uisum recipias & implearis spũ sancto. Et confestim deciderunt ab oculis eius tanq̃ squamæ, & uisum recepit. Et surgens baptizat⁹ est, & cũ accepisset cibũ, confortatus est. Fuit aũt Saulus cũ discipulis qui erant Damasci per dies aliquot. Et continuo ingressus in Synagogam p̃dicabat Iesum quod hic esset filius dei. Stupebãt aũt oẽs qui eum audiebant, & dicebant. Nõne hic est q expugnabat in Hierusalẽ eos qui inuocabant nomẽ istud? Et huc ad hoc uenit, ut uinctos illos duceret ad principes sacerdotum. Saulus aũt multo magis cõualescebat & confundebat Iudæos qui habitabãt Damasci, affirmãs qm̃ hic ẽ Christus. Cũ aũt implerent̃ dies multi cõsiliũ fecerunt in unũ Iudæi ut eũ interficerẽt. Notæ aũt factæ sunt Saulo insidiæ eorum. Custodiebãtq; portas die & nocte, ut eũ interficerẽt. Accipientes aũt eũ discipuli nocte p murũ dimiserũt eũ, sũmittẽtes i sporta. Cũ aũt uenisset i hierusalẽ tẽtabat se iũgere discipulis

ταῖς, καὶ πάντες ἐφοβοῦντο αὐτόν, μὴ πιστεύοντες, ὅτι ἔστι μαθητής. Βαρνάβας δὲ ἐπιλαβόμενος αὐτὸν, ἤγαγε πρὸς τοὺς ἀποστόλους, καὶ διηγήσατο αὐτοῖς, πῶς εἶδε τὸν κύριον, καὶ ὅτι ἐλάλησεν αὐτῷ, καὶ πῶς ἐν Δαμασκῷ ἐπαρρησιάσατο ἐν τῷ τοῦ ὀνόματι τοῦ ΙΗΣΟΥ. καὶ ἦν μετ' αὐτῶν εἰσπορευόμενος εἰς Ἰερουσαλὴμ, καὶ παρρησιαζόμενος ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ΙΗΣΟΥ. ἐλάλει τε καὶ συνεζήτει πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς. οἱ δὲ ἐπεχείρουν ἀνελεῖν. ἐπιγνόντες δὲ οἱ ἀδελφοὶ, κατήγαγον αὐτὸν εἰς Καισάρειαν, καὶ ἐξαπέστειλαν αὐτὸν εἰς Ταρσόν. αἱ μὲν οὖν ἐκκλησίαι καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας καὶ Γαλιλαίας, καὶ Σαμαρείας, εἶχον εἰρήνην, οἰκοδομούμεναι καὶ πορευόμεναι τῷ φόβῳ τοῦ κυρίου, καὶ τῇ παρακλήσει τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπληθύνοντο. Ἐγένετο δὲ Πέτρον διερχόμενον διὰ πάντων, κατελθεῖν καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους τοὺς κατοικοῦντας Λύδδαν. εὗρε δὲ ἐκεῖ ἄνθρωπόν τινα Αἰνείαν ὀνόματι, ἐξ ἐτῶν ὀκτὼ κατακείμενον ἐπὶ κραβάττου, ὃς ἦν παραλελυμένος. καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Πέτρος. Αἰνεία, ἰᾶταί σε ὁ ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ. ἀνάστηθι καὶ στρῶσον σεαυτῷ. καὶ εὐθέως ἀνέστη, καὶ εἶδον αὐτὸν πάντες οἱ κατοικοῦντες Λύδδαν, καὶ τὸν Σαρῶνα, οἵτινες ἐπέστρεψαν ἐπὶ τὸν κύριον. Ἐν Ἰόππῃ δέ τις ἦν μαθήτρια ὀνόματι Ταβιθά. ἣ διερμηνευομένη, λέγεται Δορκάς. αὕτη ἦν πλήρης ἀγαθῶν ἔργων καὶ ἐλεημοσυνῶν ὧν ἐποίει. Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἀσθενήσασαν αὐτὴν ἀποθανεῖν. λούσαντες δὲ αὐτὴν, ἔθηκαν ἐν ὑπερῴῳ. ἐγγὺς δὲ οὔσης Λύδδης τῇ Ἰόππῃ, οἱ μαθηταὶ ἀκούσαντες, ὅτι Πέτρος ἔστιν ἐν αὐτῇ, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτὸν παρακαλοῦντες, μὴ ὀκνῆσαι διελθεῖν ἕως αὐτῶν. ἀναστὰς δὲ Πέτρος

pulis & omnes timebant eum, non credentes q̄ esset discipulus. Barnabas autem apprehensum illum duxit ad apostolos, & narrauit illis quomodo i uia uidisset dn̄m, & qd̄ locutus esset ei, & q̄ modo i Damasco fiducialiter egerit in nomine Iesu. Et erat cum illis intrās & exiens in Hierusalem, fiducialiter agēs in nomine domini. Loquebaturq̄ & disputabat cū Græcis, illi aūt quærebant occidere eum. Quod cum cognouissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream, & emiserunt Tarsum. Ecclesiæ quidem per totam Iudæam & Galilæam & Samariam habebant pacem & ædificabātur ambulantes in timore domini, & cōsolatione sancti spiritus multiplicabantur. Factū est aūt, ut Petrus dum transiret uniuersos deueniret ad sanctos, q̄ habitabant Lyddæ. Inuenit autem ibi hominē quendam nomine Aenæam, ab annis octo iacētem in grabato, qui erat paralytic⁹. Et ait illi Petr⁹. Aenæa sanet te dn̄s Iesus Christus. Surge, & sterne tibi. Et continuo surrexit. Et uiderunt eū omnes qui habitabant Lyddæ & Assarone, q̄ conuersi sunt ad dominum. In Ioppe aūt fuit quædam discipula nomine Tabitha, quæ interp̄tata dicitur Dorcas. Hæc erat plena operibus bonis & eleemosynis quas faciebat. Factū est autē in diebus illis, ut infirmata moreretur. Quam cū lauissent posuerūt eū in cœnaculo. Cum autem uicina esset Lydda Ioppæ, & discipuli audissent quod Petrus esset in ea, miserunt duos uiros ad eum, rogantes, ne grauaretur uenire usq̄ ad se. Exurgens

ἢ πέτρος, σωῆλθεν αὐτοῖς. ὃν παραγενόμενον
ἀνήγαγον εἰς τὸ ὑπερῶον, καὶ παρέστησαν
αὐτῷ πᾶσαι αἱ χῆραι κλαίουσαι, καὶ ἐπι-
δεικνύμεναι χιτῶνας καὶ ἱμάτια, ὅσα ἐποίει
μετ' αὐτῶν δοὺς ἡ δορκάς. ἐκβαλὼν δὲ ἔξω πάν-
τας ὁ πέτρος, θεὶς τὰ γόνατα προσηύξα-
το. καὶ ἐπιστρέψας πρὸς τὸ σῶμα, εἶπε. τα-
βιθά, ἀνάστηθι. ἡ δὲ ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς αὐτῆς, καὶ ἰδοῦσα τὸν πέτρον, ἀνεκά-
θισε. δοὺς δὲ αὐτῇ χεῖρα, ἀνέστησεν αὐτήν, φω-
νήσας δὲ τοὺς ἁγίους καὶ τὰς χήρας, παρε-
στησεν αὐτὴν ζῶσαν, γνωστὸν δὲ ἐγένετο καθ'
ὅλης τῆς ἰόππης, καὶ πολλοὶ ἐπίστευσαν ἐ-
πὶ τὸν κύριον. ἐγένετο δὲ ἡμέρας ἱκανὰς μεῖ-
ναι αὐτὸν ἐν ἰόππῃ, παρά τινι σίμωνι βυρσεῖ.

Ἀνὴρ δέ τις ἦν ἐν καισαρείᾳ, ὀνόματι
κορνήλιος ἑκατοντάρχης, ἐκ σπείρης τῆς κα-
λουμένης ἰταλικῆς, εὐσεβὴς, καὶ φοβούμε-
νος τὸν θεὸν, σὺν παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.
ποιῶν τε ἐλεημοσύνας πολλὰς τῷ λαῷ, καὶ
δεόμενος τοῦ θεοῦ διαπαντός. εἶδεν ἐν ὁ-
ράματι φανερῶς, ὡσεὶ ὥραν ἐνάτην τῆς ἡ-
μέρας, ἄγγελον τοῦ θεοῦ εἰσελθόντα πρὸς
αὐτὸν, καὶ εἰπόντα αὐτῷ. κορνήλιε. ὁ δὲ ἀ-
τενίσας αὐτῷ καὶ ἔμφοβος γενόμενος, εἶ-
πε. τί ἐστι κύριε; εἶπε δὲ αὐτῷ. αἱ προσευ-
χαί σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου, ἀνέβησαν
εἰς μνημόσυνον ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. καὶ νῦν
πέμψον εἰς ἰόππην ἄνδρας, καὶ μετά-
πεμψαι σίμωνα τὸν ἐπικαλούμενον πέ-
τρον. οὗτος ξενίζεται παρά τινι σίμωνι
βυρσεῖ, ᾧ ἐστιν οἰκία παρὰ θάλασσαν. οὗ-
τος λαλήσει σοι τί σε δεῖ ποιεῖν. ὡς δὲ ἀ-
πῆλθεν ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν τῷ κορνηλίῳ
φωνήσας δύο τῶν οἰκετῶν αὐτοῦ, καὶ στρα-
τιώτην εὐσεβῆ τῶν προσκαρτερούντων αὐ-
τῷ, καὶ ἐξηγησάμενος αὐτοῖς ἅπαντα, ἀ-
πέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἰόππην.

τῇ δὲ ἐπαύ-

autem Petrus, uenit cum illis. Et cū aduenisset, duxerunt illum in cœnaculum & circūsteterunt illū omnes uiduæ flentes & ostendentes ei tunicas & uestes, quas faciebat cū esset secū dorcas. Eiectis aūt oibus foras, Petr⁹ positis genib⁹ orauit, & cōuersus ad corpus dixit. Tabita, surge. At illa aperuit oculos, & uiso Petro resedit. Data autem illi manu erexit eam, & cum uocasset sanctos & uiduas exhibuit eam uiuam. Notū autem factum est per uniuersam Ioppen, & crediderūt multi in domino. Factum est autem ut dies multos moraretur in Ioppe apud Simonem quendam coriarium.

Vir aūt quidam erat in Cæsarea nomine Cornelius Cēturio cohortis quæ X
dicitur Italica, religiosus & timens deū cū omni domo sua, faciēs eleemosynas multas plebi, & deprecans deum semper. Is uidit in uisu manifeste quasi hora diei nona angelum dei introeuntem ad se & dicentē sibi. Corneli. At ille intuēs eū, ac timore correptus dixit. Quid est domine? Dixit aūt illi. Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriā in conspectu dei. Et nūc mitte uiros in Ioppen, & accerse Simonē qui cognominatur Petrus. Hic hospitatur apud Simonem quendam coriarium, cuius est domus iuxta mare. Hic dicet tibi, quid te oporteat facere. Et cum discessisset angelus qui loquebatur illi, uocauit duos domesticos suos, & militem religiosum ex hisqui sibi cohærebant. Quibus cum narrasset omnia, misit illos in Ioppen.

Postero

τῇ δὲ ἐπαύριον ὁδοιποροῦντων ἐκείνων καὶ τῇ πόλει ἐγγιζόντων, ἀνέβη πέτρος ἐπὶ τὸ δῶμα προσεύξασθαι, περὶ ὥραν ἕκτην. ἐγένετο δὲ πρόσπεινος, καὶ ἤθελε γεύσασθαι. παρασκευαζόντων δὲ ἐκείνων, ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἔκστασις. καὶ θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον, καὶ καταβαῖνον ἐπ' αὐτὸν σκεῦός τι ὡς ὀθόνην μεγάλην, τέσσαρσιν ἀρχαῖς δεδεμένον, καὶ καθιέμενον ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν ᾧ ὑπῆρχε πάντα τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία καὶ τὰ ἑρπετὰ, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. καὶ ἐγένετο φωνὴ πρὸς αὐτόν. ἀναστὰς πέτρε, θῦσον καὶ φάγε. ὁ δὲ πέτρος εἶπε· μηδαμῶς κύριε, ὅτι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον. καὶ φωνὴ πάλιν ἐκ δευτέρου πρὸς αὐτόν. ἃ ὁ θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου. τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρίς, καὶ πάλιν ἀνελήφθη τὸ σκεῦος εἰς τὸν οὐρανόν. ὡς δὲ ἐν ἑαυτῷ διηπόρει ὁ πέτρος, τί ἂν εἴη τὸ ὅραμα ὃ εἶδε, καὶ ἰδοὺ οἱ ἄνδρες οἱ ἀπεσταλμένοι ἀπὸ τοῦ κορνηλίου, διερωτήσαντες τὴν οἰκίαν σίμωνος, ἐπέστησαν ἐπὶ τὸν πυλῶνα. καὶ φωνήσαντες ἐπυνθάνοντο εἰ σίμων ὁ ἐπικαλούμενος πέτρος ἐνταῦθα ξενίζεται. τοῦ δὲ πέτρου ἐνθυμουμένου περὶ τοῦ ὁράματος, εἶπεν αὐτῷ τὸ πνεῦμα. ἰδοὺ ἄνδρες ζητοῦσί σε, ἀλλὰ ἀναστὰς κατάβηθι καὶ πορεύου σὺν αὐτοῖς, μηδὲν διακρινόμενος, διότι ἐγὼ ἀπέσταλκα αὐτούς. καταβὰς δὲ πέτρος πρὸς τοὺς ἄνδρας, εἶπεν. ἰδοὺ ἐγώ εἰμι ὃν ζητεῖτε. τίς ἡ αἰτία, δι' ἣν πάρεστε; οἱ δὲ εἶπον. κορνήλιος ἑκατοντάρχης, ἀνὴρ δίκαιος καὶ φοβούμενος τὸν θεὸν, καὶ μαρτυρούμενός τε ὑπὸ ὅλου τοῦ ἔθνους τῶν ἰουδαίων, ἐχρηματίσθη ὑπὸ ἀγγέλου ἁγίου μεταπέμψασθαί σε εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ ἀκοῦσαι ῥήματα παρὰ σοῦ. εἰσκαλεσάμενος οὖν αὐτοὺς, ἐξένισε. τῇ δὲ ἐπαύριον ὁ πέτρος ἐξῆλθε σὺν αὐτοῖς, καί

τινες τῶν

Postero autem die iter illis facientibus & appropinquantibus ciuitati, ascēdit Petrus in supiora ut oraret circa horā sextam. Et cū esuriret uoluit gustare. Parantibus aūt illis, cecidit super eum mentis excessus. Et uidit cœlum apertum, & descēdens uas quoddam uelut linteum magnum quatuor initijs summitti de cœlo in terrā, in quo erant omnia quadrupedia & serpentia terræ, & uolatilia cœli. Et facta est uox ad eum. Surge Petre, occide & māduca. Ait autem Petrus. Absit domine, quia nunq̄ manducaui omne cōmune & immundum. Et uox iterum secundo ad eum. Quæ deꝰ purificauit, tu cōmunia ne dixeris. Hoc aūt factū ē tertio. Et statim receptum est uas in cœlum, Et dum intra se hæsitaret Petrus, que nam esset uisio quam uidisset, ecce uiri qui missi erant a Cornelio, percontati de domo Simonis, astiterunt ad ianuā. Et euocato quopiam, interrogabāt an Simon q cognominatur Petrus illic haberet hospitium. Petro aūt cogitante de uisione, dixit spiritus ei. Ecce uiri tres quærunt te. Surge itaq; & descende, & uade cum eis nihil dubitās, quia ego misi illos. Descendens autem Petrus ad uiros, dixit, Ecce ego sum quem quæritis. Quæ causa est propter quā uenistis? Qui dixerunt. Cornelius Centurio uir iustus & timens deum, & testimonium habens ab uniuersa gente Iudæorū, oraculo admonitꝰ est ab angelo sctō ut accerseret te in domū suā, & audiret uerba abs te. Introducens ergo eos, recepit hospitio. Sequenti autem die surgens profectus est cum illis, & quidam

ex fratribus

ἐκ τῶν ἀδελφῶν τῶν ἀπὸ ἰόππης συνῆλθον αὐτῷ. καὶ τῇ ἐπαύριον εἰσῆλθον εἰς τὴν καισάρειαν. ὁ δὲ κορνήλιος ἦν προσδοκῶν αὐτούς, συγκαλεσάμενος τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀναγκαίους φίλους. καὶ δὲ ἐγένετο τοῦ εἰσελθεῖν τὸν πέτρον, συναντήσας αὐτῷ ὁ κορνήλιος, πεσὼν ἐπὶ τοὺς πόδας, προσεκύνησεν. ὁ δὲ πέτρος αὐτὸν ἤγειρε, λέγων. Ἀνάστηθι, κἀγὼ αὐτὸς ἄνθρωπός εἰμι. καὶ συνομιλῶν αὐτῷ, εἰσῆλθε, καὶ εὑρίσκει συνεληλυθότας πολλούς, ἔφη τε πρὸς αὐτούς. ὑμεῖς ἐπίστασθε ὡς ἀθέμιτόν ἐστιν ἀνδρὶ ἰουδαίῳ κολλᾶσθαι, ἢ προσέρχεσθαι ἀλλοφύλῳ, καὶ ἐμοὶ ὁ θεὸς ἔδειξε, μηδένα κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον λέγειν ἄνθρωπον, διὸ καὶ ἀναντιῤῥήτως ἦλθον, μεταπεμφθείς, πυνθάνομαι οὖν, τίνι λόγῳ μετεπέμψασθέ με; καὶ ὁ κορνήλιος ἔφη, ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας μέχρι ταύτης τῆς ὥρας, ἤμην νηστεύων, καὶ τὴν ἐνάτην ὥραν προσευχόμενος ἐν τῷ ἐμῷ οἴκῳ μου, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἔστη ἐνώπιόν μου ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ καὶ φησί. κορνήλιε, εἰσηκούσθη σου ἡ προσευχή, καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἐμνήσθησαν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. πέμψον οὖν εἰς ἰόππην, καὶ μετακάλεσαι σίμωνα, ὃς ἐπικαλεῖται πέτρος, οὗτος ξενίζεται ἐν οἰκίᾳ σίμωνος βυρσέως, παρὰ θάλασσαν. ὃς παραγενόμενος λαλήσει σοι. ἐξαυτῆς οὖν ἔπεμψα πρός σε, σὺ τε καλῶς ἐποίησας παραγενόμενος. νῦν οὖν πάντες ἡμεῖς ἐνώπιον τοῦ θεοῦ πάρεσμεν, ἀκοῦσαι πάντα τὰ προστεταγμένα σοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Ἀνοίξας ὁ πέτρος τὸ στόμα εἶπεν, ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι, ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ θεός. ἀλλ' ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἐστι. τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς ἰσραήλ, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, οὗτός ἐστι πάντων κύριος. ὑμεῖς οἴδατε τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης

ex fratrib⁹ ab Ioppe comitati sunt eũ. Post uero introierunt cæsaream. Cornelius uero expectabat illos, conuocatis cognatis suis & necessarijs amicis. Et factũ est cũ introiret Petrus, obuius uenit ei Cornelius, & procidens ad pedes eius adorauit eũ. Petrus uero eleuauit eum, dicẽs. Surge, & egoipse homo sũ. Et colloquẽs cũ illo intrauit, & inuenit multos qui conuenerant, dixitq; ad illos. Vos scitis quomodo abominatũ sit uiro Iudæo cõiungi aut accedere ad alienigenã. Sed mihi ostendit deus neminem cõmunem aut imundũ dicerem hoiem, q̃propter & sine cõtraadictiõe ueni accersitus. Interrogo ergo, quã ob causam accersistis me? Et Cornelius ait. Ab hinc quarto die usq; ad hãc horãie iunãs erã & hora nona orans in domo mea, & ecce uir stetit añ me ĩ uestẽ splẽda, & ait. Corneli, exaudita est oratio tua, & eleemosynæ tuæ in memoria habitæ sunt in conspectu dei. Mitte ergo in Ioppen & accersi Simonem qui cognominatur Petrus, hic hospitatur in domo Simonis coriarij iuxta mare. Confestim ergo misi ad te, & tu bene feciſti ueniẽdo. Nunc ergo omnes nos in conspectu dei adsumus, ut audiamus omnia, quæcunq; tibi præcepta sunt a domino. Aperiens autem Petrus os suum, dixit. In ueritate cõperio quod non sit personarum respectus apud deum, sed in quauis gente, qui timet eum & operatur iusticiam, acceptus est illi. Sermo quem misit deus filijs Israel, annuncians pacem per Iesum Christũ, hic est omniũ dominus. Ipsi nostis, quod fama diuulgatũ fuit

in tota

καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, μετὰ τὸ βάπτισμα ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης, ΙΗΣΟΥΝ τὸν ἀπὸ Ναζαρὲθ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ θεὸς πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει, ὃς διῆλθεν εὐεργετῶν καὶ ἰώμενος, πάντας τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὅτι ὁ θεὸς ἦν μετ' αὐτοῦ. καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν μάρτυρες πάντων ὧν ἐποίησεν ἔν τε τῇ χώρᾳ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐν Ἰερουσαλήμ, ὃν ἀνεῖλον, κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου, τοῦτον ὁ θεὸς ἤγειρε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι οὐ παντὶ τῷ λαῷ, ἀλλὰ μάρτυσι τοῖς προκεχειροτονημένοις ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἡμῖν, οἵτινες συνεφάγομεν καὶ συνεπίομεν αὐτῷ, μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ παρήγγειλεν ἡμῖν κηρύξαι τῷ λαῷ καὶ διαμαρτύρασθαι, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ὡρισμένος ὑπὸ τοῦ θεοῦ κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν. Τούτῳ πάντες οἱ προφῆται μαρτυροῦσιν, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ πάντα τὸν πιστεύοντα εἰς αὐτόν. Ἔτι λαλοῦντος τοῦ Πέτρου τὰ ῥήματα ταῦτα ἐπέπεσε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον. Καὶ ἐξέστησαν οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοὶ, ὅσοι συνῆλθον τῷ Πέτρῳ, ὅτι καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἡ δωρεὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκκέχυται. Ἤκουον γὰρ αὐτῶν λαλούντων γλώσσαις, καὶ μεγαλυνόντων τὸν θεόν. τότε ἀπεκρίθη ὁ Πέτρος. μήτι τὸ ὕδωρ κωλῦσαί τινα βαπτισθῆναι τούτους, οἵτινες τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔλαβον, καθὼς καὶ ἡμεῖς; προσέταξέ τε αὐτοὺς βαπτισθῆναι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου. τότε ἠρώτησαν αὐτὸν ἐπιμεῖναι ἡμέρας τινάς.

Ἤκουσαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ οἱ ὄντες κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, ὅτι καὶ τὰ ἔθνη ἐδέξαντο τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. Καὶ ὅτε ἀνέβη Πέτρος εἰς Ἱεροσόλυμα διεκρίνοντο πρὸς αὐτὸν οἱ ἐκ περιτομῆς λέγοντες, ὅτι πρὸς ἄνδρας ἀκροβυστίαν ἔχοντας εἰσῆλθες καὶ συνέφαγες αὐτοῖς.

ἀρξάμενος

in tota Iudæa rumore primũ orto a galilæa, post baptiſma quod prædicabat Ioannes, ut Ieſum nazarenum unxerit deus ſpiritu ſancto & uirtute q pertrãſiit benefaciendo & ſanãdo omnes oppreſſos a diabolo, qm̃ deus erat cum illo. Et nos teſtes ſumus omniũ, quæ fecit in regione Iudæorũ & in Hieruſalẽ, quem occiderunt ſuſpenſum in ligno. Hunc deus ſuſcitauit tertio die, & exhibuit eum, ut manifeſtus fieret nõ omni populo, ſed teſtibus p̃ordinatis a deo, nobis qui manducauimus & bibimus cum illo poſtq̃ reſurrexit a mortuis. Et præcepit nobis prædicare populo & teſtificari quod ipſe ſit ille, qui conſtitutus erat a deo iudex uiuorum & mortuorum. Huic oẽs prophetæ teſtimonium perhibent quod remiſſionẽ peccatorum acceptur⁹ ſit per nomen eius, oĩs qui crediderit in eum. Adhuc loquẽte Petro uerba hæc, cecidit ſpũs ſanctus ſuper oẽs qui audiebant uerbũ. Et obſtupuerunt hi qui erant ex circũciſione fideles quotquot uenerãt cũ Petro, qd' & in gẽtes donũ ſpũs ſãcti effuſũ eſſet. Audiebant em̃ illos loquentes linguis & magnificantes deũ. Tunc reſpondit Petrus. Nũqs, phibere põt, quominus aqua baptizent hi qui ſpm̃ ſctm̃ accepe runt ſicut & nos? Et iuſſit eos baptizari in noĩe Ieſu Chriſti. Tunc rogauerunt eum, ut maneret aliquot dies.

Audierũt aũt apli & frẽs q erãt in Iudæa, qd' & gẽtes recepiſſent uerbũ dei. Cũ aũt aſcendiſſet Petr⁹ Hieroſolymã diſceptabãt aduerſus illũ q erãt ex circũciſiõe dicẽtes. Quare introiſti ad uiros p̃putiũ habentes, & mãducaſti cũ illis. XI

Petrus

Ἀρξάμενος δὲ ὁ πέτρος, ἐξετίθετο αὐτοῖς καθεξῆς, λέγων. Ἐγὼ ἤμην ἐν πόλει Ἰόππῃ προσευχόμενος, καὶ εἶδον ἐν ἐκστάσει ὅραμα, καταβαῖνον σκεῦός τι ὡς ὀθόνιον μέγα λίῳ, τέσσαρσιν ἀρχαῖς καθιεμένῳ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἦλθεν ἄχρις ἐμοῦ, εἰς ὃν ἀτενίσας κατενόουν, καὶ εἶδον τὰ τετράποδα τῆς γῆς καὶ τὰ θηρία καὶ τὰ ἑρπετὰ, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ἤκουσα δὲ φωνῆς λεγούσης μοι. ἀναστὰς πέτρε, θῦσον καὶ φάγε. εἶπον δέ. μηδαμῶς κύριε, ὅτι κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον, οὐδέποτε εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου. ἀπεκρίθη δέ μοι φωνὴ ἐκ δευτέρου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἃ ὁ θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου. τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρίς, καὶ πάλιν ἀνεσπάσθη ἅπαντα εἰς τὸν οὐρανόν. καὶ ἰδοὺ ἄνδρες τρεῖς ἐπέστησαν ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἐν ᾗ ἤμην, ἀπεσταλμένοι ἀπὸ καισαρείας πρός με. εἶπε δέ μοι τὸ πνεῦμα, συνελθεῖν αὐτοῖς μηδὲν διακρῖνόμενον. ἦλθον δὲ σὺν ἐμοὶ, καὶ οἱ ἓξ ἀδελφοὶ οὗτοι, καὶ εἰσήλθομεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρός, ἀπήγγειλέ τε ἡμῖν. πῶς εἶδε τὸν ἄγγελον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, σταθέντα καὶ εἰπόντα αὐτῷ. ἀπόστειλον εἰς ἰόππην ἄνδρας, καὶ μετάπεμψαι σίμωνα, τὸν ἐπικαλούμενον πέτρον, ὃς λαλήσει ῥήματα πρός σε, ἐν οἷς σωθήσῃ σὺ, καὶ πᾶς ὁ οἶκός σου. ἐν δὲ τῷ ἄρξασθαί με λαλεῖν, ἐπέπεσε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτοὺς, ὥσπερ καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἐν ἀρχῇ, ἐμνήσθην δὲ τοῦ ῥήματος κυρίου ὡς ἔλεγεν. Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισε ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ. εἰ οὖν τὴν ἴσην δωρεὰν ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ θεὸς, ὡς καὶ ἡμῖν πιστεύσασιν ἐπὶ τὸν κύριον ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ. ἐγὼ δὲ τίς ἤμην δυνατὸς κωλῦσαι τὸν θεόν. ἀκούσαντες δὲ ταῦτα, ἡσύχασαν, καὶ ἐδόξαζον τὸν θεὸν λέγοντες. ἄρα γε καὶ τοῖς ἔθνεσιν ὁ θεὸς τὴν μετάνοιαν ἔδωκεν

Petrus aũt rem ab initio repetẽs expoſuit illis ordine, dicens. Ego eram in ciuitate Ioppe orans, & uidi raptus extra me uiſionẽ, deſcendere uas quoddã ueluti linteum magnum quattuor initijs emiſſum e cœlo, & uenit uſq; ad me. In qd cũ intendiſſem oculos, aĩaduerti & uidi q̃drupedia terræ & feras & reptilia & uolatilia cœli. Audiui aũt & uocẽ dicentẽ mihi. Surge Petre macta & ueſcere. Dicebã aũt. Neq; q̃q; dñe, qa cóe aut imũdũ nihil unq; introiuit in os meũ. Rñdit ãt mihi uox rurſũ e cœlo, q̃ deꝰ mũdauit, tu ne cõia feceris. Idq; accidit tertio, & rurſum omnia ſubducta ſunt in cœlũ. Et ecce ex templo tres uiri preſto aderant in ædibus in quibus eram, e Cæſarea miſſi ad me. Dixerat aũt mihi ſpiritus, ut congrederer cũ illis, nihil addubitans. Porro comitati me ſunt & ſex fratres iſti. Et ingreſſi ſumus in domum uiri, iſq; retulit nobis, ut uidiſſet angelũ domi ſuæ, qui aſtitiſſet ac dixiſſet ſibi. Emitte uiros aliquos Ioppen, & accerſi Simonem, cognomento Petrũ, qui tibi ea dicturus eſt, per quæ ſaluus fias, & tu & uniuerſa domus tua. Cum aũt exorſus eſſem ſermonẽ, illapſus eſt ſpiritus ſanctus in illos, quemadmodũ & ĩ nos fuerat illapſus initio. Veniebat aũt in mentẽ quod dixerat dñs. Ioannes quidẽ baptizauit aqua, cœteꝝ uos baptizabimini ſpiritu ſancto. Proinde ſi par donũ dedit illis deus, quẽadmodũ & nobis, cũ credidiſſemꝰ in dñm Ieſum Chriſtũ, ego porro quis eram, qui poſſem obſiſtere deo? His aũt auditis obticuerunt, & glorificauerunt deũ dicentes. Igitur & gẽtibus, deus pœnitentiam con-

ἔδωκεν εἰς ζωὴν. καὶ οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες ἀπὸ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἐπὶ στεφάνῳ διῆλθον ἕως φοινίκης καὶ κύπρου, καὶ ἀντιοχείας, μηδενὶ λαλοῦντες τὸν λόγον, εἰ μὴ μόνον Ἰουδαίοις. ἦσαν δέ τινες ἐξ αὐτῶν ἄνδρες κύπριοι καὶ κυρηναῖοι, οἵτινες εἰσελθόντες εἰς ἀντιόχειαν ἐλάλουν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, εὐαγγελιζόμενοι τὸν κύριον ΙΗΣΟΥΝ. καὶ ἦν χεὶρ κυρίου μετ' αὐτῶν, πολύς τε ἀριθμὸς πιστεύσας, ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὸν κύριον. ἠκούσθη δὲ ὁ λόγος εἰς τὰ ὦτα τῆς ἐκκλησίας τῆς οὔσης ἐν Ἱεροσολύμοις περὶ αὐτῶν, καὶ ἐξαπέστειλαν Βαρνάβαν διελθεῖν ἕως ἀντιοχείας. ὃς παραγενόμενος, καὶ ἰδὼν τὴν χάριν τοῦ θεοῦ, ἐχάρη, καὶ παρεκάλει πάντας τῇ προθέσει τῆς καρδίας προσμένειν τῷ κυρίῳ, ὅτι ἦν ἀνὴρ ἀγαθὸς, καὶ πλήρης πνεύματος ἁγίου καὶ πίστεως, καὶ προσετέθη ὄχλος ἱκανὸς τῷ κυρίῳ. ἐξῆλθε δὲ εἰς ταρσὸν ὁ Βαρνάβας, ἀναζητῆσαι Σαῦλον, καὶ εὑρὼν ἀνήγαγεν αὐτὸν εἰς ἀντιόχειαν. ἐγένετο δὲ αὐτοὺς καὶ ἐνιαυτὸν ὅλον συναχθῆναι τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ διδάξαι ὄχλον ἱκανόν, χρηματίσαι τε πρῶτον ἐν ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς χριστιανούς. ἐν ταύταις δὲ ταῖς ἡμέραις κατῆλθον ἀπὸ ἱεροσολύμων προφῆται εἰς ἀντιόχειαν, ἀναστὰς δὲ εἷς ἐξ αὐτῶν ὀνόματι ἄγαβος, ἐσήμαινε διὰ τοῦ πνεύματος λιμὸν μέγαν μέλλειν ἔσεσθαι ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην. ὅς τις καὶ ἐγένετο ἐπὶ κλαυδίου καίσαρος. τῶν δὲ μαθητῶν καθὼς εὐπορεῖτό τις, ὥρισαν ἕκαστος αὐτῶν εἰς διακονίαν πέμψαι τοῖς κατοικοῦσιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἀδελφοῖς, ὃ καὶ ἐποίησαν, ἀποστείλαντες πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους, διὰ χειρὸς Βαρνάβα καὶ σαύλου.

καὶ κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν ἐπέβαλεν ἡρῴδης ὁ βασιλεὺς τὰς χεῖρας κακῶσαί τινας τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. ἀνεῖλε δὲ ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν ἰωάννου μαχαίρᾳ, καὶ ἰδὼν ὅτι ἀρεστόν ἐστι τοῖς Ἰου-

tiam conceſſit ad uitã. Et illi quidẽ qui diſperſi fuerant a tribulatione quæ facta fuerat ſub Stephano, perambulauerunt uſq; Phœnicen & Cyprũ & Antiochiam, nemini loquentes uerbũ niſi ſolis Iudæis. Erant aũt quidã ex eis uiri Cyprij & Cyrenæi, qui cũ introiſſent Antiochiã loquebant ad Græcos euãgelizantes dñm Ieſum. Et erat manus dñi cũ eis, multuſq; numerus credentiũ conuerſus eſt ad dñm. Peruenit aũt ſermo ad aures eccleſiæ quæ erat Hieroſolymis ſuper iſtis, & miſerunt Barnabã uſq; ad Antiochiã. Qui cũ perueniſſet & uidiſſet gratiã dei, gauiſus eſt & hortabatur oẽs ut propoſito cordis pſeuerent adherere dño, qa erat uir bonꝰ & plenus ſpiritu ſcto & fide, & addita eſt multa turba dño. Profectꝰ eſt aũt Barnabas Tharſum, ut q̃reret Saulũ, quẽ cũ inueniſſet perduxit Antiochiam. Et annũ totum conuerſati ſunt cũ eccleſia & docuerunt turbam multã, ita ut cognominarentur primũ Antiochiæ diſcipuli Chriſtiani. In his aũt diebus ſuper uenerunt ab Hieroſolymis ꝓphetæ antiochiam, & ſurgens unus ex eis nomine Agabus ſignificabat per ſpiritũ, famem magnã futurã in uniuerſo orbe terrarꝫ, quæ facta eſt ſub Claudio Cæſare. Diſcipuli aũt prout cuiq; ſuppetebat, propoſuerunt in miniſterĩ mittere habitantibus in Iudæa fratribus, quod & fecerunt mittentes ad ſeniores per manus Barnabæ & Sauli.

Eodem aũt tẽpore iniecit Herodes rex manus, ut affligeret quoſdam de eccleſia. Occidit aũt Iacobũ fratrem Ioannis gladio, uidens aũt quod placeret XII

ἐστὶ τοῖς ἰουδαίοις προσέθετο συλλαβεῖν καὶ
πέτρον. ἦσαν δὲ ἡμέραι τῶν ἀζύμων, ὃν καὶ
πιάσας, ἔθετο εἰς φυλακήν, παραδοὺς τέσ-
σαρσι τετραδίοις στρατιωτῶν, φυλάσσειν αὐ-
τόν, βουλόμενος μετὰ τὸ πάσχα ἀναγαγεῖν
αὐτὸν τῷ λαῷ. ὁ μὲν οὖν πέτρος ἐτηρεῖτο ἐν
τῇ φυλακῇ. προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτενὴς γινομέ-
νη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸν θεὸν ὑπὲρ αὐτοῦ.
ὅτε δὲ ἔμελλεν αὐτὸν προάγειν ὁ ἡρώδης, τῇ
νυκτὶ ἐκείνῃ ἦν ὁ πέτρος κοιμώμενος μετα-
ξὺ δύο στρατιωτῶν, δεδεμένος ἁλύσεσι δυσὶ,
φύλακές τε πρὸ τῆς θύρας ἐτήρουν τὴν φυ-
λακήν. καὶ ἰδοὺ ἄγγελος κυρίου ἐπέστη, καὶ
φῶς ἔλαμψεν ἐν τῷ οἰκήματι. πατάξας δὲ
τὴν πλευρὰν τοῦ πέτρου, ἤγειρεν αὐτὸν, λέ-
γων. ἀνάστα ἐν τάχει, καὶ ἐξέπεσον αὐτοῦ αἱ
ἁλύσεις ἐκ τῶν χειρῶν. εἶπέ τε ὁ ἄγγελος πρὸς
αὐτόν. περίζωσαι, καὶ ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά
σου. ἐποίησε δὲ οὕτως. καὶ λέγει αὐτῷ. περι-
βαλοῦ τὸ ἱμάτιόν σου, καὶ ἀκολούθει μοι. καὶ ἐξ-
ελθὼν ἠκολούθει αὐτῷ, καὶ οὐκ ἤδει ὅτι ἀληθές
ἐστι τὸ γινόμενον διὰ τοῦ ἀγγέλου. ἐδόκει δὲ ὅραμα
βλέπειν. διελθόντες δὲ πρώτην φυλακὴν καὶ
δευτέραν, ἦλθον ἐπὶ τὴν πύλην τὴν σιδη-
ρᾶν, τὴν φέρουσαν εἰς τὴν πόλιν, ἥτις αὐτο-
μάτη ἠνοίχθη αὐτοῖς, καὶ ἐξελθόντες, προσῆλ-
θον ῥύμην μίαν, καὶ εὐθέως ἀπέστη ὁ ἄγγελος
ἀπ' αὐτοῦ. καὶ ὁ πέτρος γενόμενος ἐν ἑαυτῷ, εἶ-
πε. Νῦν οἶδα ἀληθῶς, ὅτι ἐξαπέστειλε κύριος
τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, καὶ ἐξείλετό με ἐκ χειρὸς ἡρώ-
δου, καὶ πάσης τῆς προσδοκίας τοῦ λαοῦ τῶν ἰουδαί-
ων. συνιδών τε ἦλθεν ἐπὶ τὴν οἰκίαν μαρί-
ας, τῆς μητρὸς ἰωάννου τοῦ ἐπικαλουμένου μάρκου,
οὗ ἦσαν ἱκανοὶ συνηθροισμένοι καὶ προσευχό-
μενοι. κρούσαντος δὲ τοῦ πέτρου τὴν θύραν τοῦ
πυλῶνος προσῆλθε παιδίσκη ὑπακοῦσαι,
ὀνόματι ῥόδη, καὶ ἐπιγνοῦσα τὴν φω-
νὴν τοῦ πέτρου, ἀπὸ τῆς χαρᾶς οὐκ ἤνοιξε
τὸν πυλῶνα, εἰσδραμοῦσα δὲ, ἀπήγγειλεν
ἑστᾶναι

Iudæis apposuit cõprehẽdere & Petrũ.
Erant autẽ dies azymorꝝ. Quẽ cũ etiã
app̃hendisset posuit in carcerem, tradẽs
quatuor quaternionibus militũ ad cu-
stodiendũ, uolẽs post pasca producere
eũ ppl̃o. Et Petrus qdẽ seruabatur in
carcere. oratio aũt fiebat sinie ntermissi
one ab eccl̃a ad deũ ꝓ eo. Cũ aũt ꝓdu
cturus eũ esset Herodes, in ipsa nocte
erat Petrus dormiens inter duos mili-
tes uinctus cathenis duab⁹, & custodes
ante ostium custodiebant carcerem. Et
ecce angelus dñi astitit, & lumen reful-
sit in habitaculo, percussoq; latere Petri
excitauit eum dicens. Surge uelociter.
Et ceciderũt cathenæ de manibus eius.
Dixit aũt angelus ad eum. Præcingere
& subliga soleas tuas. Et fecit sic. Et di-
cit illi. Circũda tibi uestimẽtũ tuũ, & se-
quere me. Et exiens sequebat̃ eũ, & ne-
sciebat, quod uerꝫ esset, qd̃ fiebat ꝑ an-
gelum, sed putabat se uisum uidere. Cũ
aũt p̃terissent primã & secundã custo-
diam, uenerunt ad portam ferreã q̃ du-
cit in ciuitatem, q̃ ultro aperta est eis. Et
exeuntes processerunt uicũ unũ, & con-
tinuo discessit angelus ab eo. Et Petrus
ad se reuersus, dixit. Nunc scio uere, qd̃
miserit dñs angelum suũ, & eripuerit
me de manu Herodis & de omni expe-
ctatione plebis Iudæorꝝ, req; perpensa
uenit ad domum Mariæ matris Ioan-
nis qui cognominatus est Marcus, ubi
erant multi congregati & orantes. Cũ
pulsasset autem Petrus ad ostium ue-
stibuli processit puella ut subausculta-
ret nomine Rhode. Et ut agnouit uo-
cem Petri præ gaudio non aperuit ue-
stibulum, sed introcurrens renunciauit
stare

ἑσᾶναι τ̃ πέτρον πρὸ τ̃ πυλῶνος. οἱ δὲ πρὸς
αὐτ̃ν εἶπον. μαίνῃ. ἡ δὲ διϊσχυρίζετο οὕτως ἔ
χειν. οἱ δὲ ἔλεγον. ὁ ἄγγελός ἐστιν αὐτ̃. ὁ δὲ
πέτρος ἐπέμενε κρούων. ἀνοίξαντες δὲ εἶδον
αὐτὸν καὶ ἐξέστησαν. κατασείσας δὲ αὐτοῖς τῇ χεὶ
ρὶ σιγᾶν, διηγήσατο αὐτοῖς, πῶς ὁ κύριος αὐτὸν
ἐξήγαγεν ἐκ τ̃ φυλακ̃ς. εἶπε δέ. ἀπαγγείλα
τε Ἰακώβῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ταῦτα. καὶ ἐξελ
θὼν ἐπορεύθη εἰς ἕτερον τόπον. γενομένης δὲ ἡ
μέρας, ἦν τάραχος οὐκ ὀλίγος ἐν τοῖς στρατιώ
ταις, τί ἄρα ὁ πέτρος ἐγένετο. ἡρῴδης δὲ ἐπιζη
τήσας αὐτὸν, καὶ μὴ εὑρὼν, ἀνακρίνας τοὺς
φύλακας, ἐκέλευσεν ἀπαχθῆναι, καὶ κατελ
θὼν ἀπὸ τ̃ ἰουδαίας εἰς τὴν καισάρειαν
διέτριβεν. ἦν δὲ ὁ ἡρῴδης θυμομαχῶν τυρί
οις καὶ σιδωνίοις. ὁμοθυμαδὸν δὲ παρῆσαν πρὸς
αὐτόν, καὶ πείσαντες βλαστὸν τὸν ἐπὶ τοῦ
κοιτῶνος τ̃ βασιλέως, ἠτοῦντο εἰρήνην, διὰ τὸ
τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τ̃ βα
σιλικ̃ς. τακτῇ δὲ ἡμέρᾳ ὁ ἡρῴδης ἐνδεδυ
μένος ἐσθῆτα βασιλικὴν, καὶ καθίσας ἐπὶ
τοῦ βήματος, ἐδημηγόρει πρὸς αὐτούς. ὁ δὲ
δῆμος ἐπεφώνει, φωνὴ θεοῦ, καὶ οὐκ ἀνθρώ
που. παραχρῆμα δὲ ἐπάταξεν αὐτὸν ἄγγε
λος κυρίου, ἀνθ' ὧν οὐκ ἔδωκε δόξαν τῷ
θεῷ, καὶ γενόμενος σκωληκόβρωτος, ἐξέψυ
ξεν. ὁ δὲ λόγος τοῦ θεοῦ ηὔξανε καὶ ἐπληθύνε
το. βαρνάβας δὲ καὶ παῦλος ὑπέστρεψαν εἰς
ἰερουσαλὴμ, πληρώσαντες τὴν διακονίαν,
συμπαραλαβόντες καὶ ἰωάννην, τὸν ἐπικλη
θέντα μάρκον.

Ησαν δέ τινες ἐν ἀντιοχείᾳ κατὰ τὴν
οὖσαν ἐκκλησίαν προφῆται καὶ διδάσκα
λοι, ὅτε βαρνάβας καὶ σίμων καλούμενος
νίγερ, καὶ λούκιος ὁ κυρηναῖος, μαναήν
τε ἡρῴδου τοῦ τετράρχου σύντροφος, καὶ
σαῦλος. λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ κυ
ρίῳ, καὶ νηστευόντων εἶπε τὸ πνεῦμα τὸ
ἅγιον. ἀφορίσατε δή μοι τὸν βαρνάβαν,
καὶ τὸν

stare Petrũ ante uestibulũ. At illi dixerunt ad eam. Insanis. Illa autẽ affirmabat sic se habere. At illi dicebant. Angelus eius est. Petrus aũt perseuerabat pulsãs. Cũ aũt apuissent, uiderũt eũ & obstupuerũt. Innuẽs aũt eis mota manu ut tacerent, narrauit illis, quõ dñs eduxisset se de carcere. Dixit autẽ. Nũciate Iacobo & fratribus hæc. Et egressus abiit in alium locum. Facta aũt die erat turbatio non parua inter milites, quid nã accidisset Petro. Herodes autẽ cũ requisisset eũ & nõ inuenisset, inqsiti one facta de custodibus iussit eos duci, descendensq; a Iudæa in Cæsareã, ibi cõmoratus est. Erat aũt iratus Tyrijs & Sidonijs. At illi unanimes uenerũt ad eum, & persuaso Blasto qui p̃erat cubiculo regis postulabant pacẽ, eo q; alerẽtur regio ipsoꝝ annona regia. Statuto aũt die Herodes uestitus uestẽ regia sedit pro tribunali, & concionabatur ad eos. Populus aũt acclamabat uox dei, & non hominis. Confestim aũt percussit eum angelus dñi, eo q; non dedisset gloriam deo, & cõsumptus a uermibus expirauit. Verbum aũt domini crescebat & multiplicabatur. Barnabas autẽ & Paulus reuersi sunt Hierosolymam expleto ministerio, assumpto & Ioanne qui cognominatus est Marcus.

Erant autem quidam in ecclesia quæ XIII
erat Antiochiæ prophetæ & doctores, & Barnabas & Simon qui uocabatur Niger, & Lucius Cyrenensis & Manahen qui erat Herodis tetrarchæ collactaneus, & Saulus. Ministrantibus autem illis domino & ieiunantibus, dixit spiritus sanctus. Segregate mihi Bar-

καὶ τὸν σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέ-
κλημαι αὐτούς. τότε νηστεύσαντες καὶ προσευ-
ξάμενοι, καὶ ἐπιθέντες τὰς χεῖρας αὐτοῖς ἀ-
πέλυσαν. οὗτοι μὲν οὖν ἐκπεμφθέντες ὑπὸ
τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, κατῆλθον εἰς τὴν
Σελεύκειαν, κἀκεῖθεν δὲ ἐπέπλευσαν εἰς τὴν
Κύπρον, καὶ γενόμενοι ἐν Σαλαμῖνι, κατήγγε-
λον τὸν λόγον τοῦ θεοῦ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν
Ἰουδαίων, εἶχον δὲ καὶ Ἰωάννην ὑπηρέτην. δι-
ελθόντες δὲ τὴν νῆσον ἄχρι πάφου, εὗρον τινὰ
μάγον ψευδοπροφήτην Ἰουδαῖον ᾧ ὄνομα
Βαριησοῦν, ὃς ἦν σὺν τῷ ἀνθυπάτῳ σεργίῳ παύλῳ ἀνδρὶ συνετῷ, οὗτος προσκαλε-
σάμενος Βαρνάβαν καὶ σαῦλον, ἐπεζήτη-
σεν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. ἀνθίστατο
δὲ αὐτοῖς ἐλύμας ὁ μάγος, οὕτως γὰρ
μεθερμηνεύεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ. ζητῶν διαστρέ-
ψαι τὸν ἀνθύπατον ἀπὸ τῆς πίστεως. σαῦλος
δὲ ὁ καὶ παῦλος πλησθεὶς πνεύματος ἁγί-
ου, καὶ ἀτενίσας εἰς αὐτὸν, εἶπεν, ὦ πλήρης
παντὸς δόλου, καὶ πάσης ῥαδιουργίας, υἱὲ
διαβόλου, ἐχθρὲ πάσης δικαιοσύνης, οὐ παύ-
σῃ διαστρέφων τὰς ὁδοὺς κυρίου τὰς εὐθείας
καὶ νῦν ἰδοὺ χεὶρ κυρίου ἐπί σε. καὶ ἔσῃ τυ-
φλὸς μὴ βλέπων τὸν ἥλιον ἄχρι καιροῦ.
παραχρῆμα δὲ ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἀχλὺς
καὶ σκότος καὶ περιάγων, ἐζήτει χειραγω-
γούς. τότε ἰδὼν ὁ ἀνθύπατος τὸ γεγονὸς ἐ-
πίστευσεν. ἐκπλησσόμενος ἐπὶ τῇ διδαχῇ τοῦ
κυρίου. ἀναχθέντες δὲ ἀπὸ τῆς πάφου οἱ περὶ
τὸν παῦλον, ἦλθον εἰς πέργην τῆς παμφυ-
λίας. ἰωάννης δὲ ἀποχωρήσας ἀπ' αὐτῶν.
ὑπέστρεψεν εἰς ἱεροσόλυμα. αὐτοὶ δὲ διελθόν-
τες ἀπὸ τῆς πέργης παρεγένοντο εἰς ἀντι-
όχειαν τὴν πισιδίας καὶ εἰσελθόντες εἰς
τὴν συναγωγὴν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων, ἐκάθισαν
μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν
προφητῶν. ἀπέστειλαν οἱ ἀρχισυνάγωγοι πρὸς
αὐτοὺς λέγοντες, ἄνδρες ἀδελφοί, εἴ ἔστι λόγος
ἐν ὑμῖν

nabam & Saulum in opus ad quod ac
cersiui eos. Cũq; ieiunassent & orassent
& imposuissent eis manus, dimiserunt
Et ipsi quidem emissi a spiritu sancto
abierunt Seleuciam, & inde nauigaue
runt in Cyprum. Et cũ uenissent Sala
minam, annunciauerũt uerbũ dei in sy
nagogis Iudæorũ. Habebant autem &
Ioannem ministrum. Et cum peram
bulassent insulam usq; ad Paphum in
uenerunt quendam magum pseudo
prophetam Iudæũ, cui nomẽ erat Bar
iesu, qui erat cũ proconsule Sergio Pau
lo uiro prudente. Hic accersitis Barna
ba & Paulo, desyderabat audire uerbũ
dei. Resistebat aũt illis Elymas magus,
sic enim interpretatur nomen eius, que
rens auertere proconsulem a fide. Sau
lus aũt qui & Paulus repletus spũ san
cto intuens in eũ, dixit. O plene omni
dolo & omni fallacia fili diaboli, inimi
ce omnis iusticiæ, nõ desinis subuerte
re uias domini rectas. Et nunc ecce ma
nus dñi super te, & eris cæcus nõ uidens
solem usq; ad tempus. Et confestim ce
cidit in eum caligo & tenebræ, & circum
iens quærebat qui se manu ducerent.
Tunc proconsul cum uidisset factũ cre
didit, ammirans super doctrina domi
ni. Cum autem a Papho soluissent ñ
qui cum Paulo erant, uenerunt Per
gen Pamphyliæ. Ioannes aũt discedẽs
ab eis, reuersus est Hierosolymam. Illi
uero pertranseuntes Pergen, uenerunt
Antiochiã Pisidiæ, & ingressi synago
gam die sabbatorum sederunt. Post le
ctionem autem legis & prophetarum,
miserunt principes synagogæ ad eos,
dicentes. Viri fratres, si quis est in uo
bis sermo

ϕὴ ὑμῖν παρακλήσεως πρὸς τὸν λαόν, λέγε-
π. Ἀνασὰς δὲ Παῦλος τῇ χεὶ
ρὶ, εἶπεν. Ἄνδρες Ἰσραηλῖται καὶ οἱ φοβούμε
νοι τὸν θεόν, ἀκούσατε. ὁ θεὸς τοῦ λαοῦ τούτου
ἐξελέξατο τοὺς πατέρας ἡμῶν. καὶ τὸν λα-
ὸν ὕψωσεν ἐν τῇ παροικίᾳ ἐν γῇ Αἰγύπτῳ. καὶ
μετὰ βραχίονος ὑψηλοῦ ἐξήγαγεν αὐτοὺς
ἐξ αὐτῆς, καὶ ὡς τεσσαρακονταετῆ χρόνον
ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ κα
θελὼν ἔθνη ἑπτὰ ἐν γῇ Χαναὰν, κατεκληρονό
μησεν αὐτοῖς τὴν γῆν αὐτῶν. καὶ μετὰ ταῦ
τα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα,
ἔδωκεν κριτὰς, ἕως Σαμουὴλ τοῦ προφήτου,
κἀκεῖθεν ἠτήσαντο βασιλέα, καὶ ἔδωκεν αὐ
τοῖς ὁ θεὸς τὸν Σαοὺλ υἱὸν Κὶς, ἄνδρα ἐκ φυ-
λῆς Βενιαμὶν ἔτη τεσσαράκοντα. καὶ μετα-
στήσας αὐτὸν ἤγειρεν αὐτοῖς τὸν Δαβὶδ εἰς βα
σιλέα, ᾧ καὶ εἶπεν μαρτυρήσας, εὗρον Δαβὶδ
τὸν τοῦ Ἰεσσαὶ ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου,
ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου. τούτου
ὁ θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐπαγγελίαν,
ἤγαγε τῷ Ἰσραὴλ σωτῆρα ΙΗΣΟΥΝ, προκυρύ
ξαντος Ἰωάννου πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ
βάπτισμα μετανοίας παντὶ Ἰσραήλ. Ὡς δὲ ἐ-
πλήρου ὁ Ἰωάννης τὸν δρόμον ἔλεγεν, τίνα με
ὑπονοεῖτε εἶναι, οὐκ εἰμὶ ἐγὼ, ἀλλ' ἰδοὺ ἔρχε-
ται μετ' ἐμὲ, οὗ οὐκ εἰμὶ ἄξιος τὸ ὑπόδημα
τῶν ποδῶν λύσαι. Ἄνδρες ἀδελφοὶ, υἱοὶ γένους
Ἀβραὰμ καὶ οἱ ἐν ὑμῖν φοβούμενοι τὸν θεὸν
ὑμῖν ὁ λόγος τῆς σωτηρίας ταύτης ἀπεστάλη.
οἱ γὰρ κατοικοῦντες ἐν Ἰερουσαλὴμ, καὶ οἱ ἄρ
χοντες αὐτῶν τοῦτον ἀγνοήσαντες, καὶ τὰς
φωνὰς τῶν προφητῶν τὰς κατὰ πᾶν σάββα
τον ἀναγινωσκομένας, κρίναντες ἐπλήρωσαν,
καὶ μηδὲν αἰτίαν θανάτου εὑρόντες, ἠτή
σαντο Πιλᾶτον ἀναιρεθῆναι αὐτόν. ὡς δὲ
ἐτέλεσαν ἅπαντα τὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμέ-
να, καθελόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἔθηκαν εἰς
μνημεῖον. ὁ δὲ θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν
ὃς ὤφθη

bis ſermo exhortationis ad plebem, dí-
cite. Surgens autem Paulus & manu ſi
lentio indicto, ait. Viri Iſraelitæ, & qui
timetis deum audite. Deus populi hu-
ius elegit patres noſtros, & populũ ex-
altauit, cum eſſent incolæ in terra ægy-
pti, & in brachio excelſo eduxit eos ex
ea, & per quadraginta annoꝝ tempus
mores eorũ ſuſtinuit in deſerto. Et dele
tis gentibus ſeptem in terra Chanaan,
ſorte diſtribuit eis terram eorũ, & poſt
hæc annis circiter quadringentis quin-
quaginta dedit iudices uſq; ad Samuel
ꝓphetam. Et exinde poſtulauerunt re-
gem, & dedit illis deus Saul filium Cis
uirũ de tribu Beniamin annis quadra-
ginta. Et amoto illo ſuſcitauit illis Da-
uid in regem, cui teſtimoniũ perhibens
dixit. Inueni Dauid filiũ Ieſſæ uirũ ſe-
cundum cor meũ, qui faciet omnes uo-
luntates meas. Huius e ſemine deus iu-
xta ꝓmiſſum adduxit Iſrael ſaluatorẽ
Ieſũ, cũ añ ꝓdicaſſet Ioannes ante faciẽ
aduentus eius baptiſmum pœnitentiæ
Iſraeli. Cum aũt impleſſet Ioannes cur
ſum, dixit. Quem me arbitramini eſſe,
non ſum ego, ſed ecce uenit poſt me, cu
ius nõ ſum dignus calciamenta pedum
ſoluere. Viri frẽs, filij generis Abrahã,
& q in uobis timẽt deũ, uobis uerbũ ſa
lutis huiꝰ miſſũ eſt. Qui emꝫ habitabãt
Hieruſalẽ, & principes eoꝝ cũ ignora-
rẽt illũ, & uoces ꝓphetarꝝ q̃ p omne ſab-
batũ legũt iudicãtes ipleuerũt, & nulla
cã mortis inuẽta i eo, petierũt a Pilato
ut interficeret eũ. Cũq; cõſumma eſſent
omnia quæ de eo ſcripta erant, depoſi
tum de ligno poſuerũt in monumẽto.
Deus autem ſuſcitauit eum a mortuis,

ὃς ὤφθη ἐπὶ ἡμέρας πλείους τοῖς συναναβᾶ
σιν αὐτῷ ἀπὸ τῆς γαλιλαίας εἰς ἰερουσα-
λήμ. οἵτινές εἰσι μάρτυρες αὐτοῦ πρὸς τὸν
λαόν, καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς εὐαγγελιζόμεθα
τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν γενο-
μένην, ὅτι ταύτην ὁ θεὸς ἐκπεπλήρωκε
τοῖς τέκνοις αὐτῶν ἡμῖν, ἀναστήσας ΙΗΣΟΥΝ
ὡς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ τῷ πρώτῳ γέ-
γραπται. υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γε-
γέννηκά σε, ὅτι δὲ ἀνέστησε αὐτὸν ἐκ νε-
κρῶν, μηκέτι μέλλοντα ὑποστρέφειν εἰς διά-
φθοραν, οὕτως εἴρηκεν, ὅτι δώσω ὑμῖν τὰ
ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά. διὸ καὶ ἐν ἑτέρῳ λέ-
γει. οὐ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν.
Δαβὶδ μὲν γὰρ ἰδίᾳ γενεᾷ ὑπηρετήσας,
τῇ τοῦ θεοῦ βουλῇ ἐκοιμήθη, καὶ προσετέ-
θη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ, καὶ εἶδε
διαφθοράν. ὃν δὲ ὁ θεὸς ἤγειρεν, οὐκ εἶδε
διαφθοράν, γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν ἄνδρες
ἀδελφοί, ὅτι διὰ τούτου ὑμῖν ἄφεσις ἁ-
μαρτιῶν καταγγέλλεται. καὶ ἀπὸ πάν-
των ὧν οὐκ ἠδυνήθητε ἐν τῷ νόμῳ μω-
σέως δικαιωθῆναι, ἐν τούτῳ πᾶς ὁ πι-
στεύων δικαιοῦται. βλέπετε οὖν μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ὑ-
μᾶς, τὸ εἰρημένον ἐν τοῖς προφήταις. ἴδετε οἱ
καταφρονηταὶ, καὶ θαυμάσατε, καὶ ἀφανίσθητε,
ὅτι ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν
ᾧ οὐ μὴ πιστεύσητε. ἐάν τις ἐκδιηγῆται ὑμῖν. ἐξῆ-
λθον δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς τῶν ἰουδαίων, πα-
ρεκάλουν τὰ ἔθνη εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον λα-
ληθῆναι αὐτοῖς τὰ ῥήματα. λυθείσης δὲ τῆς συ-
ναγωγῆς, ἠκολούθησαν πολλοὶ τῶν ἰου-
δαίων καὶ τῶν σεβομένων προσηλύτων
τῷ παύλῳ καὶ τῷ βαρνάβᾳ. οἵτινες
προσλαλοῦντες, ἔπειθον αὐτοὺς ἐπιμένειν
τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ. τῷ τε ἐρχομένῳ σαββά
τῳ σχεδὸν πᾶσα ἡ πόλις συνήχθη ἀκοῦσαι
τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. ἰδόντες δὲ οἱ ἰουδαῖοι τοὺς
ὄχλους, ἐπλήσθησαν ζήλου καὶ ἀντέλεγον τοῖς
ὑπὸ τοῦ

qui uiſus eſt per dies multos his qui ſi-
mul aſcenderant cum eo de galilæa in
Hieruſalem, qui ſunt teſtes eius ad ple-
bem. Et nos uobis annunciamus eam,
quæ ad patres repromiſſio facta eſt,
quod hanc deus adimpleuit filijs illo-
rū nobis reſuſcitato Ieſu, ſicut & in pſal
mo primo ſcriptum eſt. Filius meus es
tu, ego hodie genui te. Q⁊ aūt ſuſcita-
uit eum a mortuis, iam non amplius re
uerſurum in corruptionē, ita dixit. Da-
bo uobis ſancta Dauid fidelia. Ideo &
alias dicit, Non dabis ſanctū tuū uide-
re corruptionē, nā Dauid quidē cū ſuæ
generationi miniſtraſſet, uolūtate dei
dormiuit & appoſitus ē ad patres ſuos
& uidit corruptionem. Quem uero de-
us ſuſcitauit, non uidit corruptionem.
Notū igitur ſit uobis uiri fratres, quod
per hunc uobis remiſſio peccatorū an-
nunciatur & ab omnibus a quibus nō
potuiſtis in lege moſi iuſtificari, in hoc
omnis qui credit iuſtificatur. Videte er
go ne ſuperueniat uobis quod dictum
eſt in prophetis. Videte contempto-
res, & ammiramini, & diſperdimini,
quia opus operor ego in diebus ue-
ſtris, opus quod non credetis ſi quis
enarrauerit uobis. Egreſſis autem e cœ-
tu Iudæis, rogabant gentes, ut ſequen-
ti ſabbato loquerentur ſibi uerba hæc.
Soluto autem cœtu, ſecuti ſunt multi
Iudæi & religioſi aduenæ Paulum &
Barnabam, qui alloquentes ſuade-
bant eis ut permanerent in gratia dei.
Sequenti uero ſabbato pene uniuer-
ſa Ciuitas conuenit audire uerbum
dei. Videntes autem turbas Iudæi, re-
pleti ſunt zelo, & contradicebant his

quæ a

ὑπὸ τοῦ παύλου λεγομένοις ἀντιλέγοντες καὶ βλασφημοῦντες. παῤῥησιασάμενοι δὲ ὁ παῦλος καὶ ὁ βαρνάβας, εἶπον. ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. ἐπειδὴ ἀπωθεῖσθε αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀξίους κρίνετε ἑαυτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη, οὕτως γὰρ ἐντέταλται ἡμῖν ὁ κύριος. τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν, ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. ἀκούοντα δὲ τὰ ἔθνη, ἔχαιρε, καὶ ἐδόξαζον τὸν λόγον τοῦ κυρίου, καὶ ἐπίστευσαν ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. διεφέρετο δὲ ὁ λόγος τοῦ κυρίου δι' ὅλης τῆς χώρας. οἱ δὲ ἰουδαῖοι παρώτρυναν τὰς σεβομένας γυναῖκας καὶ τὰς εὐσχήμονας, καὶ τοὺς πρώτους τῆς πόλεως. καὶ ἐπήγειραν διωγμὸν ἐπὶ τὸν παῦλον καὶ τὸν βαρνάβαν. καὶ ἐξέβαλον αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν. οἱ δὲ ἐκτιναξάμενοι τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς, ἦλθον εἰς ἰκόνιον. οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπληροῦντο χαρᾶς καὶ πνεύματος ἁγίου. Ἐγένετο δὲ ἐν ἰκονίῳ κατὰ τὸ αὐτὸ εἰσελθεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν ἰουδαίων, καὶ λαλῆσαι οὕτως, ὥστε πιστεῦσαι ἰουδαίων τε καὶ ἑλλήνων πολὺ πλῆθος. οἱ δὲ ἀπειθοῦντες ἰουδαῖοι, ἐπήγειραν καὶ ἐκάκωσαν τὰς ψυχὰς τῶν ἐθνῶν κατὰ τῶν ἀδελφῶν. ἱκανὸν μὲν οὖν χρόνον διέτριψαν παῤῥησιαζόμενοι ἐπὶ τῷ κυρίῳ, τῷ μαρτυροῦντι τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, διδόντι σημεῖα καὶ τέρατα γίνεσθαι διὰ τῶν χειρῶν αὐτῶν. ἐσχίσθη δὲ τὸ πλῆθος τῆς πόλεως. καὶ οἱ μὲν ἦσαν σὺν τοῖς ἰουδαίοις, οἱ δὲ σὺν τοῖς ἀποστόλοις, ὡς δὲ ἐγένετο ὁρμὴ τῶν ἐθνῶν τε καὶ ἰουδαίων, σὺν τοῖς ἄρχουσιν αὐτῶν ὑβρίσαι καὶ λιθοβολῆσαι

quæ a Paulo dicebantur contradicentes & blaſphemantes. Tunc ſũpta fiducia Paulus & Barnabas dixerunt. Vobis oportebat primum loqui uerbum dei, ſed quoniam repellitis illud, & indignos uos iudicatis æterna uita, ecce conuertimur ad gentes. Sic eñ nobis præcepit dominus. Poſui te in lucem gentium, ut ſis in ſalutem uſq; ad extremum terræ. Audientes autem gentes, gauiſæ ſunt, & glorificabãt uerbum domini, & crediderunt quotquot erant ordinati ad uitam æternam, Diſſeminabatur autem uerbũ domini per uniuerſam regionem. Iudæi autẽ concitauerunt mulieres religioſas & honeſtas, & primos ciuitatis, & excitauerunt perſecutionem in Paulum & Barnabam, & eiecerunt eos de finibus ſuis. At ille excuſſo puluere pedum in eos uenerũt in Iconiũ. Diſcipuli quoq; replebantur gaudio & ſpiritu ſancto.

Factum eſt autem in Iconio ut ſi- XIIII
mul introirent ſynagogam Iudeorum & loquerentur ſic, ut crederet Iudæorum ſimul & Græcorum copioſa multitudo. Qui uero increduli fuerunt Iudæi, concitauerunt & corruperunt animos gentium aduerſus fratres. Multo igitur tempore demorati ſunt fiduciali- ter agentes in domino, qui teſtimoniũ perhibebat uerbo gratiæ ſuæ, dabat ſigna & prodigia fieri per manus eorum. Diuiſa eſt aũt multitudo ciuitatis & quidã quidẽ erãt cum Iudæis, quidã uero cũ apoſtolis. Cũ aũt factus eſſet ipetus Gentiliũ pariter & Iudæorũ cũ principibus ſuis, ut cõtumelijs afficerẽt

λιθοβολῆσαι αὐτοὺς, σωϊδόντες κατέφυγον εἰς τὰς πόλεις τῆς λυκαονίας, λύστραν καὶ δέρβην, καὶ τὴν περίχωρον. κἀκεῖ ἦσαν εὐαγγελιζόμενοι. καί τις ἀνὴρ ἐν λύστροις ἀδύνατος τοῖς ποσὶν ἐκάθητο, χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων, ὃς οὐδέποτε περιπεπατήκει. οὗτος ἤκουε τοῦ παύλου λαλοῦντος, ὃς ἀτενίσας αὐτῷ, καὶ ἰδὼν, ὅτι πίστιν ἔχει τοῦ σωθῆναι, εἶπε μεγάλῃ τῇ φωνῇ. Ἀνάστηθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου ὀρθός. καὶ ἥλατο καὶ περιεπάτει. οἱ δὲ ὄχλοι ἰδόντες ὃ ἐποίησε παῦλος, ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν λυκαονιστί, λέγοντες. οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις, κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς. ἐκάλουν τε τὸν μὲν βαρνάβαν, δία, τὸν δὲ παῦλον ἑρμῆν, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ ἡγούμενος τοῦ λόγου. ὁ δὲ ἱερεὺς τοῦ διὸς τοῦ ὄντος πρὸ τῆς πόλεως αὐτῶν, ταύρους καὶ στέμματα ἐπὶ τοὺς πυλῶνας φέρων, σὺν τοῖς ὄχλοις ἤθελον θύειν. ἀκούσαντες δὲ οἱ ἀπόστολοι βαρνάβας καὶ παῦλος, διαῤῥήξαντες τὰ ἱμάτια αὐτῶν, ἐισεπήδησαν εἰς τὸν ὄχλον, κράζοντες καὶ λέγοντες. ἄνδρες, τί ταῦτα ποιεῖτε; καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν ἄνθρωποι, εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς ἀπὸ τούτων τῶν ματαίων ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν θεὸν τὸν ζῶντα, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ὃς ἐν ταῖς παρωχημέναις γενεαῖς, εἴασε πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καίτοιγε οὐκ ἀμάρτυρον ἑαυτὸν ἀφῆκεν ἀγαθοποιῶν, οὐρανόθεν ἡμῖν ὑετοὺς διδούς, καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπιπλῶν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν. καὶ ταῦτα λέγοντες, μόλις κατέπαυσαν τοὺς ὄχλους τοῦ μὴ θύειν αὐτοῖς. Ἐπῆλθον δὲ ἀπ' ἀντιοχείας καὶ ἰκονίου ἰουδαῖοι, καὶ πείσαντες τοὺς ὄχλους, καὶ λιθάσαντες τὸν παῦλον, ἔσυρον ἔξω τῆς πόλεως. νομίσαντες

lapidarent eos, intelligentes confugerunt ad ciuitates Lycaoniæ Lystram & Derben & uniuersam in circuitu regionem, & ibi euangelizantes erant. Et quidam uir Lystris debilis pedibus sedebat claud⁹ ex utero matris suæ, q nūq̄ ambulauerat. Hic audiuit Paulū loquētem. Qui intuitus eum & uidens quod fidem haberet ut saluus fieret, dixit magna uoce. Surge sup pedes tuos rectus Et exiliuit, & ambulabat. Turbæ autē cum uidissent quod fecerat Paulus, leuauerunt uocem suam Lycaonice, dicentes. Dij similes facti hominibus descenderunt ad nos. Et uocabant Barnabam Iouem, Paulū uero Mercurium, quoniā ipse erat dux uerbi. Sacerdos quoq; Iouis qui erat ante ciuitatem illorum, tauros & coronas ante ianuas asferens cum turbis uolebat sacrificare. Quod ubi audierunt apostoli Barnabas & Paulus concissis tunicis suis exilierunt in turbas, clamantes & dicētes. Viri, quid hæc facitis? Et nos mortales sum⁹ similes uobis hoies annūciātes ut ab his uanis cōuerta mini ad deū uiuū, qui fecit cœlū & terram & mare, & oia quæ in eis sunt, qui in præteritis generationibus sinebat omnes gētes ingredi uijs suis. Quanq̄ non expertem testimonij seipsum sinebat bene faciēdo, de cœlo dans pluuias & tempora fructifera, implens cibo & letitia corda nostra. Et hæc dicentes uix compescuerunt turbas ne sibi imolarēt. Superuenerunt autē quidam ab Antiochia & Iconio Iudæi, & persuasis turbis ac lapidato Paulo extraxerunt eum e ciuitate

existimātes

νομίσαντες αὐτὸν τεθνάναι. κυκλωσάντων δὲ αὐτὸν τῶν μαθητῶν, ἀναστὰς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν. καὶ τῇ ἐπαύριον ἐξῆλθε σὺν τῷ Βαρνάβᾳ εἰς Δέρβην. εὐαγγελισάμενοί τε τὴν πόλιν ἐκείνην, καὶ μαθητεύσαντες ἱκανοὺς, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν Λύστραν καὶ Ἰκόνιον καὶ Ἀντιόχειαν, ἐπιστηρίζοντες τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν, καὶ παρακαλοῦντες ἐμμένειν τῇ πίστει, καὶ ὅτι διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς πρεσβυτέρους κατ' ἐκκλησίαν, προσευξάμενοι μετὰ νηστειῶν, παρέθεντο αὐτοὺς τῷ κυρίῳ εἰς ὃν πεπιστεύκεισαν. καὶ διελθόντες τὴν Πισιδίαν, ἦλθον εἰς Παμφυλίαν. καὶ λαλήσαντες ἐν Πέργῃ τὸν λόγον, κατέβησαν εἰς Ἀτταλίαν. κἀκεῖθεν ἀπέπλευσαν εἰς Ἀντιόχειαν, ὅθεν ἦσαν παραδεδομένοι τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ εἰς τὸ ἔργον ὃ ἐπλήρωσαν. παραγενόμενοι δὲ καὶ συναγαγόντες τὴν ἐκκλησίαν, ἀνήγγελλον ὅσα ἐποίησεν ὁ θεὸς μετ' αὐτῶν. καὶ ὅτι ἤνοιξε τοῖς ἔθνεσι θύραν πίστεως. διέτριβον δὲ ἐκεῖ χρόνον οὐκ ὀλίγον σὺν τοῖς μαθηταῖς.

Καί τινες κατελθόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἐδίδασκον τοὺς ἀδελφούς, ὅτι ἐὰν μὴ περιτέμνησθε τῷ ἔθει Μωσέως, οὐ δύνασθε σωθῆναι. γενομένης οὖν στάσεως καὶ συζητήσεως οὐκ ὀλίγης τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ πρὸς αὐτούς, ἔταξαν ἀναβαίνειν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν, καί τινας ἄλλους ἐξ αὐτῶν, πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πρεσβυτέρους εἰς Ἱερουσαλήμ, περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. οἱ μὲν οὖν προπεμφθέντες ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, διήρχοντο τὴν Φοινίκην καὶ Σαμάρειαν ἐκδιηγούμενοι τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἐθνῶν. καὶ ἐποίουν χαρὰν μεγάλην πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς. παραγενόμενοι δὲ εἰς Ἱερουσαλήμ, ἀπεδέχθησαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων ἀνήγγειλάν τε ὅσα ὁ θεὸς ἐποίησεν μετ' αὐτῶν ἐξανέστησαν

existimãtes eũ mortuũ esse. Circũdantibus aũt eum discipulis, surgens intrauit ciuitatem, & postero die profectus est cũ Barnaba in Derben. Cũq; euangelizassent ciuitati illi, & docuissẽt multos, reuersi sunt Lystrã & Iconiũ & Antiochiam, denuo confirmantes animas discipulorũ, exhortantesq; ut permanerent in fide, & quod per multas tribulationes oporteat nos intrare in regnum dei. Et cum suffragijs creassent illis per singulas ecclesias p̃sbyteros & orassent cũ ieiunationibus, cõmendauerũt eos dño in quem crediderant. Peragrataq; Pisidia uenerunt Pamphyliã, & cũ locuti essent uerbum Pergæ, descenderunt in Attaliam & inde soluerunt Antiochiam, unde erant traditi gratiæ dei in opus quod cõpleuerunt. Cum aũt uenissent & congregassent ecclesiam, retulerunt quanta fecisset deus secũ, & qd̃ aperuisset gentibus ostium fidei. Morati sunt aũt tempus nõ modicũ cum discipulis. Et quidã qui descenderant a Iudæa docebant fratres, nisi circũcidamini secundũ morem Mosi non potestis saluari. Facta ergo seditione & disceptatione nõ exigua cũ Paulo & Barnabæ aduersus illos, statuerũt, ut ascenderent Paulus & Barnabas & quidam alij ex alijs ad apostolos & p̃sbyteros in Hierusalem, super hac questione. Illi ergo deducti ab ecclesia pertransibãt Phœnicen & Samariam narrantes cõuersionem gentiũ, & gignebãt gaudiũ magnum omnibus fratribus. Cũ autẽ uenissent Hierosolymam, susceptí sunt ab ecclesia & ab aplis & senioribus annũciauerũtq; q̃cũq; dẽ feciſſet cũ illis.

XV

Surrexerũt

ἐξανέστησαν δέ τινες τῶν ἀπὸ τῆς αἱρέσεως τῶν
Φαρισαίων τῶν πεπιστευκότων, λέγοντες, ὅτι
δεῖ περιτέμνειν αὐτοὺς, παραγγέλλειν τε τηρεῖν τὸν
νόμον μωσέως. Συνήχθησαν δὲ οἱ ἀπόστολοι
καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἰδεῖν περὶ τοῦ λόγου τούτου. πολλῆς δὲ συζητήσεως γενομένης, ἀναστὰς
πέτρος εἶπε πρὸς αὐτούς. Ἄνδρες ἀδελφοί, ὑμεῖς ἐπίστασθε, ὅτι ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων ὁ θεὸς ἐν ὑμῖν ἐξελέξατο διὰ τοῦ στόματός μου,
ἀκοῦσαι τὰ ἔθνη τὸν λόγον τοῦ εὐαγγελίου, καὶ
πιστεῦσαι. καὶ ὁ καρδιογνώστης θεὸς ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς, δοὺς αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς καὶ ἡμῖν, καὶ οὐδὲν διέκρινε μεταξὺ
ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, τῇ πίστει καθαρίσας τὰς καρδίας αὐτῶν. Νῦν οὖν, τί πειράζετε τὸν θεὸν ἐπιθεῖναι ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν,
ὃν οὔτε οἱ πατέρες ἡμῶν, οὔτε ἡμεῖς ἰσχύσαμεν βαστάσαι, ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ κυρίου
ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ πιστεύομεν σωθῆναι καθ' ὃν
τρόπον κἀκεῖνοι. ἐσίγησε δὲ πᾶν τὸ πλῆθος,
καὶ ἤκουον Βαρνάβα καὶ παύλου, ἐξηγουμένων
ὅσα ἐποίησεν ὁ θεὸς σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τοῖς
ἔθνεσι δι' αὐτῶν. Μετὰ δὲ τὸ σιγῆσαι αὐτοὺς,
ἀπεκρίθη ἰάκωβος, λέγων. ἄνδρες ἀδελφοί,
ἀκούσατέ μου. συμεὼν ἐξηγήσατο, καθὼς πρῶτον ὁ θεὸς ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λαὸν
ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ τούτῳ συμφωνοῦσιν
οἱ λόγοι τῶν προφητῶν, καθὼς γέγραπται. Μετὰ
ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν
Δαβὶδ, τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ κατεσκαμμένα
αὐτῆς ἀνοικοδομήσω, καὶ ἀνορθώσω αὐτὴν, ὅπως
ἂν ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων
τὸν κύριον, καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐφ' οὓς ἐπικέκληται
τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτούς, λέγει κύριος, ὁ ποιῶν
ταῦτα πάντα. γνωστὰ ἀπ' αἰῶνός ἐστι τῷ θεῷ,
πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ. Διὸ ἐγὼ κρίνω, μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὸν θεὸν,
ἀλλὰ ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς, τοῦ ἀπέχεσθαι τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, καὶ τῆς πορνείας, καὶ τοῦ πνικτοῦ, καὶ τοῦ
αἵματος

Surrexerũt aũt qdã de factione phari
sæorꝝ, q crediderãt dicẽtes, qd̃ opteret
circũcidere eos, p̃cipere quoq; ſeruare
legem Moſi. Conueneruntq; apoſtoli
& ſeniores uidere de uerbo hoc. Cũ aũt
magna diſceptatio fieret, ſurgens Petr9
dixit ad eos. Viri fratres, uos ſcitis qd̃
ab antiquis dieb9 deus in nobis elegit
per os meũ, ut audirent gentes uerbũ
euãgelij & crederẽt. Et qui nouit corda
deus, teſtimoniũ phibuit illis, dãs illis
ſp̃m ſct̃m ſicut & nobis, & nihil diſcre-
uit iter nos & illos, cũ fide purificauerit
corda illoꝝ. Nũc ergo quid tẽtatis deũ,
ut imponatur iugũ ſuper ceruices diſci
pulorum, quod neq; patres noſtri neq;
nos portare potuimus? Sed per gra-
tiam dñi Ieſu Chriſti credimus nos ſal
uos futuros quemadmodum & illi. Ta
cuit autem tota multitudo & audiebãt
Barnabã & Paulũ narrantes quãta de
us feciſſet ſigna & prodigia inter gẽtes
p̃ ipſos. Et poſtq̃ cõticuiſſent, rñdit Ia-
cobus dicẽs. Viri frẽs audite me. Simõ
narrauit quẽadmodũ primũ deus uiſi-
tauit ut ſumeret ex gẽtibus populũ in
noie ſuo, & huic cõſonant uerba pphe
tarum ſicut ſcriptũ eſt. Poſt hæc reuer-
tar & reædificabo tabernaculũ Dauid,
quod collapſum eſt, & diruta eius reæ-
dificabo, & erigã illud, ut requirant qui
reliq̃ ſunt hoies dñm, & oẽs gentes ſup
quos inuocatũ eſt nomẽ meũ ſup eos
dicit dñs, q facit hæc oia. Nota a ſæculo
ſunt deo oia hæc opa ſua. Propter qd̃
ego iudico nõ obturbãdũ eſſe illis q ex
gẽtib9 cõuertũt̃ ad deũ, ſed ſcribẽdũ ad
eos ut abſtineant ſe ab inqnamentis ſi-
mulacroꝝ, & fornicatiõe & ſuffocato &
ſanguine

ἅιματος. Μωσῆς γὰρ ἐκ γενεῶν ἀρχαίων κατὰ πόλιν τοὺς κηρύσσοντας αὐτὸν ἔχει ἐν ταῖς συναγωγαῖς κατὰ πᾶν σάββατον ἀναγινωσκόμενον. τότε ἔδοξε τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις σὺν ὅλῃ τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐξ αὐτῶν πέμψαι εἰς Ἀντιόχειαν σὺν Παύλῳ καὶ Βαρνάβᾳ. Ἰούδαν τὸν ἐπικαλούμενον Βαρσαβᾶν, καὶ Σίλαν, ἄνδρας ἡγουμένους ἐν τοῖς ἀδελφοῖς, γράψαντες διὰ χειρὸς αὐτῶν τάδε. Οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἀδελφοί, τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ Συρίαν καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν, χαίρειν. ἐπειδὴ ἠκούσαμεν ὅτι τινὲς ἐξ ἡμῶν ἐξελθόντες, ταράξαν ὑμᾶς λόγοις ἀνασκευάζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, λέγοντες περιτέμνεσθαι, καὶ τηρεῖν τὸν νόμον, οἷς οὐ διεστειλάμεθα, ἔδοξεν ἡμῖν γενομένοις ὁμοθυμαδὸν, ἐκλεξαμένους ἄνδρας πέμψαι πρὸς ὑμᾶς, σὺν τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν Βαρνάβᾳ καὶ Παύλῳ, ἀνθρώποις παραδεδωκόσιν τὰς ψυχὰς αὐτῶν, ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. Ἀπεστάλκαμεν οὖν Ἰούδαν καὶ Σίλαν, καὶ αὐτοὺς διὰ λόγου ἀπαγγέλλοντας τὰ αὐτά. ἔδοξε γὰρ τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρος, πλὴν τῶν ἐπάναγκες τούτων, ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων, καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ, καὶ πορνείας, ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτούς, εὖ πράξετε. ἔρρωσθε. οἱ μὲν οὖν ἀπολυθέντες, ἦλθον εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ συναγαγόντες τὸ πλῆθος, ἐπέδωκαν τὴν ἐπιστολήν. ἀναγνόντες δὲ, ἐχάρησαν ἐπὶ τῇ παρακλήσει, Ἰούδας τε καὶ Σίλας, καὶ αὐτοὶ προφῆται ὄντες, διὰ λόγου πολλοῦ παρεκάλεσαν τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ ἐπεστήριξαν. ποιήσαντες δὲ χρόνον, ἀπελύθησαν μετ' εἰρήνης ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους. Ἔδοξε δὲ τῷ Σίλᾳ ἐπιμεῖναι αὐτοῦ

Παῦλος

sanguine. Moſes enim a tẽporibus antiquis in ſingulis ciuitatibus habet, qui ſe prædicẽt in ſynagogis, ubi per omne ſabbatũ legitur. Tũc placuit apoſtolis & ſenioribus cum tota eccleſia, ut delectos ex ſeſe uiros mitterẽt Antiochiam cũ Paulo & Barnaba, Iudã qui cognominabatur Barſabas & Sylã, uiros primarios inter fratres, miſſis litteris i hãc ſententiã, per manus eorum. Apoſtoli & ſeniores & frẽs, his q ſũt Antiochiæ & in Syria, & in Cilicia fratribus q ſunt ex gentibus, ſalutem. Qm̃ audiuimus, quod quidam ex nobis egreſſi turbauerunt uos uerbis euertentes animas ueſtras, iubẽtes uos circũcidi & ſeruare legem, quibus nõ mãdaueramus, uiſum eſt nobis unanimiter congregatis delectos uiros mittere ad uos, cum dilectis noſtris Barnaba & Paulo, hominibus qui tradiderunt animas ſuas pro noĩe dñi noſtri Ieſu Chriſti. Miſimus ergo Iudam & Sylam, qui & ipſi uobis uerbis referẽt eadem. Viſum eſt enim ſpiritui ſancto & nobis, ne quid amplius imponeremus uobis oneris q̃ hæc neceſſaria, ut abſtineatis ab his quæ ſunt ĩmolata ſimulacris, & ſanguine, & ſuffocato, & fornicatione, a quibus ſi conſeruaueritis uoſipſos, benefacietis. Valete Illi ergo dimiſſi uenerunt Antiochiã, & cõgregata multitudine reddiderũt epiſtolam. Quã cũ legiſſent, gauiſi ſunt ſuper cõſolatione. Iudas aũt & Sylas cũ eſſent & ipſi ꝓphetæ ſermone copioſo adhortati ſunt fratres, & cõfirmauerũt Cõmorati aũt illic aliquantũ temporis dimiſſi ſunt cũ pace a fratribus ad apoſtolos. Viſũ eſt aũt Syle manere ibidẽ

Paulus

παῦλος ἢ μὴ βαρνάβας διέτριβον ἐν ἀντιο/
χείᾳ, διδάσκοντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι μετὰ
καὶ ἑτέρων πολλῶν τὸν λόγον τ̄ κυρίου. μετὰ
δέ τινας ἡμέρας εἶπε παῦλος πρὸς βαρνά/
βαν. ἐπιστρέψαντες δὴ ἐπισκεψώμεθα τοὺς
ἀδελφοὺς ἡμῶν κατὰ πᾶσαν πόλιν, ἐν αἷς
κατηγείλαμεν τὸν λόγον τ̄ κυρίου, πῶς
ἔχουσι. βαρνάβας ἢ ἐβουλεύσατο συμπαραλα/
βεῖν τὸν ἰωάννην, τὸν καλούμενον μάρκον.
παῦλος δὲ ἠξίου τὸν ἀποστάντα ἀπ' αὐτῶν ἀπὸ
παμφυλίας, καὶ μὴ συνελθόντα αὐτοῖς εἰς
τὸ ἔργον, μὴ συμπαραλαβεῖν τοῦτον. ἐγέ/
νετο οὖν παροξυσμός, ὥστε ἀποχωρισθῆναι αὐ
τοὺς ἀπ' ἀλλήλων, τόν τε βαρνάβαν παρα/
λαβόντα τ̄ μάρκον, ἐκπλεῦσαι εἰς κύπρον.
παῦλος δὲ ἐπιλεξάμενος σίλαν, ἐξῆλθε πα
ραδοθεὶς τ̄ χάριτι τ̄ θεοῦ ὑπὸ τῶν ἀδελ/
φῶν. διήρχετο δὲ τὴν συρίαν καὶ κιλικίαν
ἐπιστηρίζων τὰς ἐκκλησίας.

Κατήντησε δὲ εἰς δέρβην καὶ λύστραν, καὶ
ἰδοὺ μαθητής τις ἦν ἐκεῖ, ὀνόματι τιμόθεος,
υἱὸς γυναικός τινος ἰουδαίας πιστῆς. πατρὸς
δὲ ἕλληνος, ὃς ἐμαρτυρεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν λύστροις
καὶ ἰκονίῳ ἀδελφῶν. τοῦτον ἠθέλησεν ὁ παῦ/
λος σὺν αὐτῷ ἐξελθεῖν, καὶ λαβὼν περιέτε/
μεν αὐτὸν διὰ τοὺς ἰουδαίους, τοὺς ὄντας ἐν
τοῖς τόποις ἐκείνοις. ἤδεισαν γὰρ ἅπαντες
τὸν πατέρα αὐτοῦ, ὅτι ἕλλην ὑπῆρχεν. ὡς
δὲ διεπορεύοντο τὰς πόλεις παρεδίδοσαν αὐ/
τοῖς φυλάσσειν τὰ δόγματα τὰ κεκριμέ/
να ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων
τῶν ἐν ἱερουσαλήμ. αἱ μὲν οὖν ἐκκλησίαι
ἐστερεοῦντο τ̄ πίστει, καὶ ἐπερίσσευον τ̄ ἀριθ
μῷ καθ' ἡμέραν. διελθόντες δὲ τὴν φρυγίαν
καὶ τὴν γαλατικὴν χώραν, κωλυθέντες ὑπὸ
τοῦ ἁγίου πνεύματος λαλῆσαι τὸν λόγον ἐν
τ̄ ἀσίᾳ. ἐλθόντες κατὰ τὴν μυσίαν, ἐπείρα
ζον κατὰ τὴν βιθυνίαν πορεύεσθαι, καὶ οὐκ
εἶασεν αὐτοὺς τὸ πνεῦμα. παρελθόντες δὲ τὴν
μυσίαν

Paulus aũt & Barnabas demorabanť
Antiochiæ, docẽtes & euãgelizantes cũ
alijs etiã plurib⁹ uerbũ dñi. Poſt aliq̃t
aũt dies dixit ad Barnabã Paulus. Re/
uerſi iam uiſitemus fratres noſtros per
omnes ciuitates in quibus annunciaui/
mus uerbũ dñi, quomodo ſe habeant.
Barnabas aũt conſulebat ut aſſumerẽt
& Ioannem, qui cognominabať Mar/
cus. Paul⁹ aũt nolebat, ut qui defeciſſet
ab ipſis ex Pamphylia & nõ iſſet cũ eis
in opus hic adiũgeretur. Tam acris aũt
fuit inter eos diſceptatio, ut alter ab al/
tero ſeiungeretur, & Barnabas quidem
aſſumpto Marco nauigaret in Cyprũ.
Paulus uero allecto Syla profectus eſt
traditus gratiæ dei a fratribus. Peram/
bulabat aũt Syriam & Ciliciam confir
mans eccleſias.

Peruenit aũt Derben & Lyſtram, & XVI
ecce diſcipulus quidam erat ibi nomine
Timotheus, filius mulieris cuiuſdã Iu/
dææ fidelis, cœterũ patre gentili. Huic
teſtimoniũ bonũ reddebant qui in Ly
ſtris erant & Iconio fratres. Hunc uo/
luit Paulus ſecũ proficiſci & aſſumptũ
circũcidit eũ propter Iudæos qui erant
in illis locis. Sciebant enim oẽs q̃ pater
eius erat gentilis. Cũ aũt pertranſirent
ciuitates, tradebant eis cuſtodire dog/
mata quæ erant decreta ab apoſtolis &
ſenioribus q̃ erant Hieroſolymis. Ita q̃
eccleſiæ confirmabantur fide, & abun/
dabant numero cotidie. Cum pertran/
ſiſſent aũt Phrygiã & Galaticã regio/
nem, uetiti ſunt a ſpiritu ſancto loqui
uerbũ in Aſia. Cũ ueniſſent aũt in My
ſiam tentabant ire in Bithyniam, & nõ
p̃miſit eos ſpũs. Cũ aũt pertranſiſſent

Myſiam

μυσίαν, κατέβησαν εἰς τρωάδα. καὶ ὅραμα διὰ τῆς νυκτὸς ὤφθη τῷ παύλῳ. ἀνήρ τις ἦν μακεδὼν ἑστὼς, παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέγων. διαβὰς εἰς μακεδονίαν, βοήθησον ἡμῖν, ὡς δὲ τὸ ὅραμα εἶδεν, εὐθέως ἐζητήσαμεν ἐξελθεῖν εἰς τὴν μακεδονίαν. συμβιβάζοντες, ὅτι προσκέκληται ἡμᾶς ὁ κύριος εὐαγγελίσασθαι αὐτούς. ἀναχθέντες οὖν ἀπὸ τρωάδος, εὐθυδρομήσαμεν εἰς σαμοθρᾴκην, τῇ τε ἐπιούσῃ, εἰς νεάπολιν, ἐκεῖθέν τε εἰς φιλίππους, ἥτις ἐστὶ πρώτη τῆς μερίδος τῆς μακεδονίας πόλις κολωνία. ἦμεν δὲ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει διατρίβοντες ἡμέρας τινάς, τῇ τε ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων ἐξήλθομεν ἔξω τῆς πόλεως παρὰ ποταμὸν, οὗ ἐνομίζετο προσευχὴ εἶναι, καὶ καθίσαντες, ἐλαλοῦμεν ταῖς συνελθούσαις γυναιξί. καί τις γυνὴ ὀνόματι λυδία πορφυρόπωλις πόλεως θυατείρων, σεβομένη τὸν θεὸν, ἤκουεν, ἧς ὁ κύριος διήνοιξε τὴν καρδίαν, προσέχειν τοῖς λαλουμένοις ὑπὸ τοῦ παύλου. ὡς δὲ ἐβαπτίσθη, καὶ ὁ οἶκος αὐτῆς, παρεκάλεσε λέγουσα, εἰ κεκρίκατέ με πιστὴν τῷ κυρίῳ εἶναι, εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκόν μου μείνατε, καὶ παρεβιάσατο ἡμᾶς. ἐγένετο δὲ πορευομένων ἡμῶν εἰς προσευχὴν, παιδίσκην τινὰ ἔχουσαν πνεῦμα πύθωνος, ἀπαντῆσαι ἡμῖν, ἥτις ἐργασίαν πολλὴν παρεῖχε τοῖς κυρίοις αὐτῆς, μαντευομένη, ἥτις κατακολουθήσασα τῷ παύλῳ καὶ ἡμῖν, ἔκραζε λέγουσα, οὗτοι οἱ ἄνθρωποι, δοῦλοί τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσίν, οἵτινες καταγγέλλουσιν ἡμῖν ὁδὸν σωτηρίας. τοῦτο δὲ ἐποίει ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. διαπονηθεὶς δὲ ὁ παῦλος καὶ ἐπιστρέψας τῷ πνεύματι, εἶπε παραγγέλλω σοι ἐν τῷ ὀνόματι ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ἐξελθεῖν ἀπ' αὐτῆς, καὶ ἐξῆλθεν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ. ἰδόντες δὲ οἱ κύριοι αὐτῆς, ὅτι ἐξῆλθεν ἡ ἐλπὶς τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἐπιλαβόμενοι τὸν παῦλον καὶ τὸν σίλαν, εἵλκυσαν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ προσαγαγόντες αὐτοὺς τοῖς στρατη-

Mysiam descenderunt Troadem, & uisio per noctem paulo uisa est. Vir Macedo quidam erat, stans & deprecans eum & dicēs. Transiēs in Macedoniā, adiuua nos. Vt aūt uisum uidit, statim quæsiuimus ꝓficisci in Macedoniā, certi facti q̄ uocasset nos deus ad euangelizandum eis. Cū soluissemus igitur a Troade recto cursu uenimus in Samothracen, & postero die Neapolim, & inde Philippos, q̄ est prima partis Macedoniæ ciuitas colonia. Eramus autē in eadem urbe dieb⁹ aliquot diuersantes, & die sabbatorū egressi sumus e ciuitate iuxta flumen ubi solebat oratio esse, & sedētes loquebamur mulieribus quæ conuenerāt, & quædā mulier noīe Lydia purpuraria ciuitatis Thyathirenorū colens deū audiuit, cuius dn̄s aperuit cor ut intenderet his quæ dicebant a Paulo. Cū aūt baptizata esset & domus eius, dep̄cata est dicens. Si iudicastis me fidelem dn̄o esse, introite in domum meam & manete. Et coegit nos. Factum est aūt euntibus nobis ad orationem ut puellæ quædā habens spiritum pythōis, ut occurreret nobis, quæ questū magnū p̄stabat dominis suis diuinando. Hæc subsecuta Paulū & nos damabat dicens. Isti homines serui dei excelsissimi sunt qui annunciant nobis uiam salutis. Hoc aūt faciebat multos dies Tedio aūt affectus Paulus, & conuersus spiritui dixit. Præcipio tibi i nomine Iesu Christi ut exeas ab ea. Et exijt eadē hora. Videntes autem domini eius quod abisset spes q̄stus su⁹, apprehensum Paulū & Sylam traxerunt in forum ad principes, & offerentes eos

φῖς στρατηγοῖς, ἐξιπορ. οὗτοι οἱ ἄνθρωποι ἐκ
ταράσσουσιν ἡμῶν τὴν πόλιν, ἰουδαῖοι ὑ-
πάρχοντες, & καταγγέλλουσιν ἔθη, ἃ οὐκ ἔξε
στιν ἡμῖν παραδέχεσθαι, οὐδὲ ποιεῖν, ῥωμαί-
οις οὖσι, καὶ συνεπέστη ὁ ὄχλος κατ' αὐτῶν.
καὶ οἱ στρατηγοὶ περιῤῥήξαντες αὐτῶν τὰ ἱμά-
τια, ἐκέλευον ῥαβδίζειν, πολλάς τε ἐπιθέντες
αὐτοῖς πληγὰς, ἔβαλον εἰς φυλακήν, παραγ-
γείλαντες τῷ δεσμοφύλακι, ἀσφαλῶς τη-
ρεῖν αὐτούς. ὃς παραγγελίαν τοιαύτην εἰλη-
φὼς, ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλα-
κήν, καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἠσφαλίσατο εἰς
τὸ ξύλον. κατὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον παῦλος
καὶ σίλας προσευχόμενοι ὕμνουν τὸν θεόν.
ἐπηκροῶντο δὲ αὐτῶν οἱ δέσμιοι. ἄφνω δὲ σεισ-
μὸς ἐγένετο μέγας, ὥς τε σαλευθῆναι τὰ θε-
μέλια τοῦ δεσμωτηρίου, ἀνεῴχθησάν τε πα-
ραχρῆμα αἱ θύραι πᾶσαι, καὶ πάντων τὰ
δεσμὰ ἀνέθη. ἔξυπνος δὲ γενόμενος ὁ δεσμο
φύλαξ, καὶ ἰδὼν ἀνεῳγμένας τὰς θύρας τῆς
φυλακῆς, σπασάμενος μάχαιραν, ἔμελλεν
ἑαυτὸν ἀναιρεῖν, νομίζων ἐκπεφευγέναι τοὺς δε-
σμίους. ἐφώνησε δὲ φωνῇ μεγάλῃ ὁ παῦλος, λέ
γων. μηδὲν πράξῃς σεαυτῷ κακόν, ἅπαντες
γάρ ἐσμεν ἐνθάδε. αἰτήσας δὲ φῶτα, εἰσεπή-
δησε. καὶ ἔντρομος γενόμενος, προσέπεσε τῷ
παύλῳ καὶ τῷ σίλᾳ. & προαγαγὼν αὐτοὺς
ἔξω, ἔφη. κύριοι, τί με δεῖ ποιεῖν, ἵνα σωθῶ. οἱ
δὲ εἶπον. πίστευσον ἐπὶ τὸν κύριον ΙΗΣΟΥΝ,
καὶ σωθήσῃ σὺ καὶ ὁ οἶκός σου. & ἐλάλησαν αὐτῷ
τὸν λόγον τοῦ κυρίου. καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐ
τοῦ, καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ
τῆς νυκτὸς, ἔλουσεν ἀπὸ τῶν πληγῶν, καὶ
ἐβαπτίσθη αὐτὸς καὶ οἱ αὐτοῦ πάντες, παρα
χρῆμα, ἀναγαγών τε αὐτοὺς εἰς τὸν οἶκον αὐ
τοῦ. παρέθηκε τράπεζαν, καὶ ἠγαλλιάσατο πα
νοικὶ, πεπιστευκὼς τῷ θεῷ. ἡμέρας δὲ γενο-
μένης, ἀπέστειλαν οἱ στρατηγοὶ τοὺς ῥαβδού-
χους λέγοντες. ἀπόλυσον τοὺς ἀνθρώπους
ἐκείνους

magistratibus dixerũt. Hi homines cõ
turbant ciuitatem nostrã cũ sint Iudæi
& annunciant morem quẽ nõ licet no-
bis susc̃ipere neq; facere, cũ sim⁹ Roma
ni. Et cõcurrit plebs aduersus eos, & ma
gistratus scissis tunicis suis, iusserũt eos
uirgis cædi. Et cũ multas plagas eis im-
posuissent, cõiecerũt eos in carcerẽ, p̃ci-
pientes custodi ut diligenter custodiret
eos. Qui cũ tale præceptũ accepisset cõ
iecit eos in interiorem carcerẽ, & pedes
eorum strinxit ligno. Media aũt nocte
Paulus & Sylas orantes laudabãt deũ,
& exaudiebant eos, qui uincti erant.
Subito uero terræmotus factus est ma
gnus, ita ut concuterentur fundamen-
ta carceris. Et statim aperta sunt omnia
ostia, & omnium uincula soluta sunt;
Experrectus aũt custos carceris, cũ uide
ret ianuas apertas carceris, euaginato
gladio, erat seipsum interfecturus, exi
stimãs aufugisse uinctos. Clamauit au
tem Paulus uoce magna, dicẽs. Ne qd
feceris tibiipsi mali. Vniuersi em̃ hic su
mus. Postulato q; lumine irrupit, & tre
mefactus accidit Paulo & Sylæ ad pe-
des, & productis illis foras ait. Dñi, qd
me oportet facere ut saluus fiam? At il
li dixerunt. Crede in dñm Iesum, & sal
uus eris tu & domus tua. Et locuti sunt
ẽi uerbum dñi, & omnibus qui erãt in
domo eius. Et adsũptos illos in illa ho-
ra noctis lauit plagas eorum, & bapti-
zatus est ipse & omnes f amiliares illi⁹
cõtinuo. Cũ q; perduxisset eos ĩ domũ
suã apposuit eis mensam, & exultauit
cum uniuersa domo sua qd credidisset
deo. Et cũ dies factus esset miserũt ma
gistrat⁹ uiatores dicẽtes. Dimitte hoies
illos

ἐκείνους. Ἀπήγγειλε δὲ ὁ δεσμοφύλαξ τοὺς λόγους τούτους πρὸς τὸν παῦλον, ὅτι ἀπεστάλκασιν οἱ στρατηγοὶ, ἵνα ἀπολυθῆτε, νῦν οὖν ἐξελθόντες, πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ. ὁ δὲ παῦλος ἔφη πρὸς αὐτούς, δείραντες ἡμᾶς δημοσίᾳ, ἀκατακρίτους ἀνθρώπους, ῥωμαίους ὑπάρχοντας, ἔβαλον εἰς φυλακήν, καὶ νῦν λάθρᾳ ἡμᾶς ἐκβάλλουσιν; οὐ γάρ, ἀλλὰ ἐλθόντες αὐτοὶ ἐξαγαγέτωσαν. ἀνήγγειλαν δὲ τοῖς στρατηγοῖς οἱ ῥαβδοῦχοι τὰ ῥήματα ταῦτα. καὶ ἐφοβήθησαν, ἀκούσαντες ὅτι ῥωμαῖοί εἰσι. καὶ ἐλθόντες, παρεκάλεσαν αὐτούς, καὶ ἐξαγαγόντες, ἠρώτων ἐξελθεῖν τῆς πόλεως. ἐξελθόντες δὲ ἐκ τῆς φυλακῆς, εἰσῆλθον εἰς τὴν λυδίαν. καὶ ἰδόντες τοὺς ἀδελφούς, παρεκάλεσαν αὐτούς, καὶ ἐξῆλθον.

Διοδεύσαντες δὲ τὴν ἀμφίπολιν καὶ ἀπολλωνίαν, ἦλθον εἰς θεσσαλονίκην, ὅπου ἦν συναγωγὴ τῶν ἰουδαίων. κατὰ δὲ τὸ εἰωθὸς τῷ παύλῳ, εἰσῆλθε πρὸς αὐτούς, καὶ ἐπὶ σάββατα τρία, διελέγετο αὐτοῖς ἀπὸ τῶν γραφῶν διανοίγων καὶ παρατιθέμενος, ὅτι τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ ἔδει παθεῖν, καὶ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν, καὶ ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ ΙΗΣΟΥΣ, ὃν ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. καί τινες ἐξ αὐτῶν ἐπείσθησαν, καὶ προσεκληρώθησαν τῷ παύλῳ καὶ τῷ σίλᾳ, τῶν τε σεβομένων ἑλλήνων πολὺ πλῆθος, γυναικῶν τε πρώτων οὐκ ὀλίγαι. ζηλώσαντες δὲ οἱ ἀπειθοῦντες ἰουδαῖοι, καὶ προσλαβόμενοι τῆς ἀγορᾶς τινὰς, ἄνδρας πονηροὺς, καὶ ὀχλοποιήσαντες, ἐθορύβουν τὴν πόλιν, ἐπιστάντες τε τῇ οἰκίᾳ ἰάσονος, ἐζήτουν αὐτοὺς ἀγαγεῖν εἰς τὸν δῆμον. μὴ εὑρόντες δὲ αὐτούς, ἔσυρον τὸν ἰάσονα καί τινας ἀδελφούς, ἐπὶ τοὺς πολιτάρχας βοῶντες. ὅτι οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσαντες οὗτοι, καὶ ἐνθάδε πάρεισιν οὓς ὑποδέδεκται ἰάσων. καὶ οὗτοι πάντες ἀπέναντι τῶν δογμάτων καίσαρος πράσσουσι, βασιλέα

illos. Nunciauit aũt custos carceris uerba hæc Paulo, miserunt magistratus ut dimittamini. Nunc igitur exeuntes ite in pace. Paulus autem dixit eis. Cæsos nos publice indicta causa, cũ sim⁹ Romani, coniecerunt in carcerem, & nunc occulte nos eiiciunt? Non certe, sed ueniant ipsi ac nos educant. Nũciauerũt autem magistratibus uiatores uerba hæc. Timuerũtq; audito quod Romani essent, & ueniẽtes deprecati sunt eos, & eductos rogabant ut egrederentur e ciuitate. Egressi autẽ de carcere, introierunt ad Lydiam, & uisis fratribus consolati sunt eos, & profecti sunt.

Cum aũt iter fecissent per Amphipolim & Apolloniam, uenerunt Thessalonicam, ubi erat synagoga Iudæorũ. Secundũ consuetudinem autem Paulus introiuit ad eos, & per sabbata tria disserebat eis e scripturis adaperiens, & allegans, qd̃ Christũ oportuisset pati & resurgere a mortuis, & quod hic esset Iesus Christus quẽ ego (inquit) annũcio uobis. Et quidã ex eis crediderũt & adiuncti sunt Paulo & Sylæ, & religiosorum græcorũ multitudo magna, mulieresq; primariæ non paucæ. Zelo aũt cõmoti Iudæi nõ credẽtes, & assumptis quibusdam circumforaneis uiris malis & turba coacta concitauerunt ciuitatem, & urgentes domum Iasonis quærebant eos producere in populum Et cum non inuenissent eos trahebant Iasonem & quosdam fratres ad principes ciuitatis, clamantes. Hi qui terrarum orbem concitarunt, huc quoq; uenerunt. Quos excepit Iason, & hi omnes contra decreta Cæsaris faciunt,

XVII

σι, βασιλέα λέγοντες ἕτερον εἶναι ΙΗΣΟΥΝ.
ἐτάραξαν δὲ τὸν ὄχλον καὶ τοὺς πολιτάρχας
ἀκούοντας ταῦτα, καὶ λαβόντες τὸ ἱκανὸν πα
ρὰ τοῦ Ἰάσονος καὶ τῶν λοιπῶν, ἀπέλυσαν αὐ
τούς. Οἱ δὲ ἀδελφοὶ εὐθέως διὰ νυκτὸς, ἐξ
έπεμψαν τόν τε παῦλον καὶ τὸν σίλαν εἰς βέρ
οιαν, οἵτινες παραγενόμενοι εἰς τὴν συνα
γωγὴν ἀπῆεσαν τῶν Ἰουδαίων. οὗτοι δὲ ἦσαν
εὐγενέστεροι τῶν ἐν θεσσαλονίκῃ, οἵτινες ἐδέ
ξαντο τὸν λόγον μετὰ πάσης προθυμίας, κα
θ' ἡμέραν ἀνακρίνοντες τὰς γραφὰς, εἰ ἔχοι
ταῦτα οὕτως. πολλοὶ μὲν οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπί
στευσαν, καὶ τῶν ἑλληνίδων γυναικῶν τῶν
εὐσχημόνων, καὶ ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγοι. Ὡς δὲ
ἔγνωσαν οἱ ἀπὸ τῆς θεσσαλονίκης Ἰουδαῖοι,
ὅτι καὶ ἐν τῇ βεροίᾳ κατηγγέλη ὑπὸ τοῦ παύ
λου ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, ἦλθον κἀκεῖ, σαλεύον
τες τοὺς ὄχλους. εὐθέως δὲ τότε τὸν παῦ
λον ἐξαπέστειλαν οἱ ἀδελφοὶ πορεύεσθαι
ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν. ὑπέμενον δέ τε σί
λας καὶ ὁ τιμόθεος ἐκεῖ. οἱ δὲ καθιστῶντες
τὸν παῦλον, ἤγαγον αὐτὸν ἕως ἀθηνῶν. καὶ
λαβόντες ἐντολὴν πρὸς τὸν σίλαν καὶ τι
μόθεον, ἵνα ὡς τάχιστα ἔλθωσι πρὸς αὐτὸν,
ἐξήεσαν. ἐν δὲ ταῖς ἀθήναις ἐκδεχομένου
αὐτοὺς τὸν παῦλον, παρωξύνετο τὸ πνεῦμα
αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, θεωροῦντι κατείδωλον οὖ
σαν τὴν πόλιν. διελέγετο μὲν οὖν ἐν τῇ συ
ναγωγῇ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς σεβομένοις
καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν, πρὸς
τοὺς παρατυγχάνοντας. τινὲς δὲ τῶν ἐπι
κουρείων καὶ τῶν στωϊκῶν φιλοσόφων, συνέ
βαλλον αὐτῷ. καί τινες ἔλεγον. τί ἂν θέ
λοι ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν; οἱ δέ, ξένων δαι
μονίων δοκεῖ καταγγελεὺς εἶναι, ὅτι τὸν ΙΗ
ΣΟΥΝ καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῖς εὐηγγελίζε
το. ἐπιλαβόμενοί τε αὐτοῦ, ἐπὶ τὸν ἄρειον πά
γον ἤγαγον, λέγοντες. Δυνάμεθα γνῶναι,
τίς ἡ καινὴ αὕτη, ἡ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδαχή;
ξενίζοντα

regem alium dicentes esse Iesum. Conci
tauerunt aũt turbam & magistratus
ciuitatis audientes hæc. Et accepta satis
factione a Iasone & a cæteris, dimise
runt eos. Fratres uero cõfestim per no
ctem dimiserũt & Paulum & Sylam in
Beræam. Qui cũ aduenissent abierunt
in synagogam Iudæorum. Hi aũt erãt
summo genere nati inter eos qui erant
Thessalonicæ, qui susceperant uerbum
cum omni animi promptitudine coti
die scrutantes scripturas an hæc ita se
haberent. Et multi quidem crediderũt
ex eis, & Græcæ mulieres honestæ, & ui
ri non pauci. Cũ autem cognouissent
Thessalonicẽses Iudæi quod & Berææ
annunciatum esset a Paulo uerbũ dei
uenerunt & illic commouentes turbas.
Statimq; tunc Paulum emiserunt fra
tres, ut iret usq; ad mare. Sylas autem
& Timotheus remanserũt ibi. Qui aũt
deducebant Paulũ deduxerunt eũ usq;
ad Athenas; & accepto mãdato ab eo
ad Sylam & Timotheũ, ut q̃ celerrime
uenirent ad se profecti sunt, Paulus au
tem cũ Athenis eos expectaret, incãde
scebat spiritus eius in ipso, cum uideret
idololatriæ deditã ciuitatẽ. Disputabat
igitur in synagoga cũ Iudæis & religio
sis, & in foro cotidie ad eos qui aderãt.
Quidam autem Epicurei & Stoici phi
losophi conflictabantur cum eo, & qui
dam dicebãt. Quid uult uerbisator hic
dicere? Alĩ uero, nouorum dæmonio
rum uidetur annunciator esse, quod Ie
sum & resurrectionem annũciaret eis.
Er appĥensum eum ad Martium uicũ
duxerũt dicẽtes. Possum⁹ ne scire quæ
sit hæc noua quæ a te dicit doctrina?
Noua

ξενίζοντα γάρ τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν. βουλόμεθα οὖν γνῶναι, τί ἂν θέλοι ταῦτα εἶναι. ἀθηναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι, εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαίρουν, ἢ λέγειν τί ἢ ἀκούειν καινότερον. σταθεὶς δὲ ὁ παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ ἀρείου πάγου, ἔφη. ἄνδρες ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. διερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὗρον καὶ βωμὸν ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο. ἀγνώστῳ θεῷ. ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. ὁ θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς ὑπάρχων, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται, προσδεόμενός τινος, αὐτὸς διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ πάντα. ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ παν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ὁρίσας προστεταγμένους καιροὺς, καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν ζητεῖν τὸν κύριον, εἰ ἄραγε ψηλαφήσειεν αὐτὸν καὶ εὕροιεν, καίγε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα. ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, ὡς καί τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι. τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῷ, ἢ ἀργύρῳ, ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον. τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ θεὸς, τὰ νῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν, διότι ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. ἀκούσαντες δὲ ἀναστάσιν νεκρῶν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἶπον, ἀκουσόμεθά σου πάλιν περὶ τούτου. καὶ οὕτως ὁ παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ μέσου αὐτῶν. τινὲς δὲ ἄν-

δρες

Noua enim q̃dã infers auríb⁹ noſtris. Volumus ergo ſcire quid nã uelint hæc eſſe. Athenienſes aũt omnes & qui illic uerſabant hoſpites ad nihil aliud uacabãt, niſi aut dicẽdũ aut audiẽdũ aliq̃d noui. Stans aũt Paulus in medio Martij uici ait. Viri Athenienſes, per omnia fere ſuperſtitioſiores uos uideo. Prætereiens enim & uidens ſimulacra ueſtra, inueni & arã i qua inſcriptũ erat. Ignoto deo. Quẽ ergo ignorãtes colitis, hũc ego annũcio uobis. Deus qui fecit mũdum & omnia quæ in eo ſunt, hic cœli & terræ cũ ſit dñs, nõ in manufactis tẽplis habitat, nec manibus humanis cõlitur indigens aliquo, cum ipſe det omnibus uitam & halitum per omnia, fecitq; ex uno ſanguine omne genus hominum, ut inhabitaret ſup uniuerſam faciẽ terræ, definitis p̃ſtitutis tpibus & p̃fixis terminis habitationis eorum, ut q̃rerent deũ, ſi forte palpentur eum aut inueniant, q̃uis non longe ſit ab uno quoq; noſtrũ. In ipſo enim uiuimus & mouemur & ſum⁹, ſicut & q̃dã ueſtratiũ poetaꝝ dixerũt. Huius em̃ & genus ſum⁹. Genus ergo cũ ſim⁹ dei, nõ debemus exiſtimare auro aut argẽto aut lapidi arte ſculpto & iuẽto hoĩs numẽ eẽ ſimile. Et tpa quidẽ huius ignorãtiæ cũ diſſimulaſſet deus, nũc annũciat hoĩb⁹, ut oẽs ubiq; reſipiſcãt, eo q; ſtatuit diẽ in quo iudicatur⁹ eſt orbẽ terraꝝ in iuſticia, in eo uiro in quo ſtatuerat, fide p̃ ſtita oĩbus, excitato illo a mortuis. Cũ audiſſent aũt reſurrectionẽ mortuorũ, alĩ quidẽ irridebant, alĩ uero dixerũt. Audiemus te de hoc iterũ. Sic Paulus exiuit de medio eoꝝ. Quidam uero ui-

ρες κολληθέντες αὐτῷ, ἐπίσευσαν, ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, καὶ γυνὴ ὀνόματι Δάμαρις, καὶ ἕτεροι σὺν αὐτοῖς.

Μετὰ δὲ ταῦτα χωρισθεὶς ὁ Παῦλος ἐκ τῶν Ἀθηνῶν, ἦλθεν εἰς Κόρινθον, καὶ εὑρών τινα Ἰουδαῖον, ὀνόματι Ἀκύλαν, Ποντικὸν τῷ γένει, προσφάτως ἐληλυθότα ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, καὶ Πρίσκιλλαν γυναῖκα αὐτοῦ, διὰ τὸ διατεταχέναι Κλαύδιον χωρίζεσθαι πάντας τοὺς Ἰουδαίους ἐκ τῆς Ῥώμης, προσῆλθεν αὐτοῖς, καὶ διὰ τὸ ὁμότεχνον εἶναι, ἔμενε παρ' αὐτοῖς καὶ ἠργάζετο. Ἦσαν γὰρ σκηνοποιοὶ τὴν τέχνην. Διελέγετο δὲ ἐν τῇ συναγωγῇ κατὰ πᾶν σάββατον, ἔπειθέν τε Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας. Ὡς δὲ κατῆλθον ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, ὅτε Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος συνεῖχετο τῷ πνεύματι ὁ Παῦλος, διαμαρτυρόμενος τοῖς Ἰουδαίοις τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ ΙΗΣΟΥΝ. Ἀντιτασσομένων δὲ αὐτῷ καὶ βλασφημούντων, ἐκτιναξάμενος τὰ ἱμάτια, εἶπε πρὸς αὐτούς. Τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν, καθαρὸς ἐγώ, ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὰ ἔθνη πορεύσομαι, καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν, ἦλθεν εἰς οἰκίαν τινὸς, ὀνόματι Ἰούστου σεβομένου τὸν Θεόν, οὗ ἡ οἰκία ἦν συνομοροῦσα τῇ συναγωγῇ. Κρίσπος δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσε τῷ Κυρίῳ, σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ πολλοὶ τῶν Κορινθίων ἀκούοντες, ἐπίστευον καὶ ἐβαπτίζοντο. Εἶπε δὲ ὁ Κύριος δι' ὁράματος ἐν νυκτὶ τῷ Παύλῳ. Μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει, καὶ μὴ σιωπήσῃς, διότι ἐγώ εἰμι μετὰ σοῦ, καὶ οὐδεὶς ἐπιθήσεταί σοι τοῦ κακῶσαί σε, διότι λαός ἐστί μοι πολὺς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Ἐκάθισέ τε ἐνιαυτὸν καὶ μῆνας ἓξ, διδάσκων αὐτοὺς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Γαλλίωνος δὲ ἀνθυπατεύοντος τῆς Ἀχαΐας, κατεπέστησαν ὁμοθυμαδὸν οἱ Ἰουδαῖοι τῷ Παύλῳ, καὶ ἤγαγον αὐτὸν ἐπὶ τὸ βῆμα, λέγοντες. Ὅτι παρὰ τὸν νόμον οὗτος ἀναπείθει τοὺς ἀνθρώπους σέβεσθαι τὸν Θεόν, μέλλοντος

ri adhærentes ei crediderunt. in quibus & Dionysius Ariopagita & mulier nomine Damaris, & alij cum eis.

Post hæc digressus Paulꝰ ab Athenis XVI
uenit Corinthū, & nactꝰ q̄ndá Iudæū nomine Aquilā ponticum genere, qui nup uenerat ab Italia, & Priscillā uxorē eius, eo q̄ præcepisset Claudius discedere oēs Iudæos a Roma, accessit ad eos, & quia eiusdem erat artificij manebat apud eos & operabat. Erat autem ars illorum texere aulæa. Disputabat aūt in synagoga per omne sabbatum, suadebatq; Iudæis & Græcis. Cum uenissent aūt de Macedonia Sylas & Timotheus, coartabatur spiritu Paulus testificans Iudæis Christū Iesum. Cōtradicentibus autem eis & blasphemantibus, excussis uestimentis, dixit ad eos. Sanguis uester super caput uestrum. Mundus ego posthac ad gentes uadā. Et migrans inde, intrauit in domum cuiusdam nomine Iusti colētis deum, cuius domus erat cōtigua synagogæ. Crispus autē archisynagogus credidit domino cum tota domo sua, & multi Corinthiorum audientes credebant & baptizabantur. Dixit autem dominus in nocte per uisionem Paulo. Noli timere, sed loquere & ne taceas, propterea quod ego sum tecū, & nemo adorietur te ut affligat te, quoniam populus est mihi multus in hac ciuitate. Sedit autē ibi annū & sex menses, docens eos uerbum dei, Gallione autem proconsule Achaiæ insurrexerunt uno animo Iudæi in Paulum, & adduxerunt eum ad tribunal dicentes, contra legem hic persuadet hominibus colere deum. Inci-

piente

λοντος ὴ τοῦ παύλου ἀνοίγειν τὸ στόμα. εἶπεν
ὁ γαλλίων πρὸς τοὺς ἰουδαίους. εἰ μὲν οὖν ἀ-
δικήματί τι ἢ ῥᾳδιούργημα πονηρὸν ὦ ἰουδαῖοι
κατὰ λόγον ἂν ἀνειχόμην ὑμῶν, εἰ δὲ ζητήματά
ἐστι περὶ λόγου καὶ ὀνομάτων, καὶ νόμου τοῦ καθ'
ὑμᾶς, ὄψεσθε αὐτοί. κριτὴς γὰρ ἐγὼ τούτων οὐ
βούλομαι εἶναι. καὶ ἀπήλασεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ
βήματος. ἐπιλαβόμενοι δὲ πάντες οἱ ἕλλη-
νες σωσθένην τὸν ἀρχισυνάγωγον, ἔτυπτον ἔμ-
προσθεν τοῦ βήματος, καὶ οὐδὲν τούτων τῷ γαλ-
λίωνι ἔμελεν. ὁ δὲ παῦλος ἔτι προσμείνας ἡ-
μέρας ἱκανὰς, τοῖς ἀδελφοῖς ἀποταξάμε-
νος, ἤρχετο εἰς συρίαν, καὶ σὺν αὐτῷ πρί-
σκιλλα, καὶ ἀκύλας, κειράμενος τὴν κεφαλὴν
ἐν κεγχρεαῖς. εἶχε γὰρ εὐχήν. κατήντησε δὲ εἰς ἔ-
φεσον, καὶ ἐκείνους κατέλιπεν αὐτοῦ. αὐτὸς δὲ εἰς
ελθὼν εἰς τὴν συναγωγὴν, διελέχθη τοῖς ἰου-
δαίοις. ἐρωτώντων δὲ αὐτῶν ἐπὶ πλείονα χρόνον
μεῖναι παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἐπένευσεν, ἀλλὰ ἀπο-
ταξάμενος αὐτοῖς, εἰπών. δεῖ με πάντως τὴν ἑορ-
τὴν τὴν ἐρχομένην ποιῆσαι εἰς ἱεροσόλυ-
μα, πάλιν δὲ ἀνακάμψω πρὸς ὑμᾶς, τοῦ θεοῦ
θέλοντος, καὶ ἀνήχθη ἀπὸ τῆς ἐφέσου. καὶ κα-
ταβὰς εἰς καισάρειαν, ἀναβὰς καὶ ἀσπασάμενος
τὴν ἐκκλησίαν, κατέβη εἰς ἀντιόχειαν. καὶ ποι-
ήσας χρόνον τινὰ, ἐξῆλθε διερχόμενος καθε-
ξῆς τὴν γαλατικὴν χώραν καὶ φρυγίαν, ἐπι-
στηρίζων πάντας τοὺς μαθητάς. ἰουδαῖος δέ τις
ἀπολλῶς ὀνόματι ἀλεξανδρεὺς τῷ γένει, ἀ-
νὴρ λόγιος, κατήντησεν εἰς ἔφεσον, δυνατὸς
ὢν ἐν ταῖς γραφαῖς. οὗτος ἦν κατηχημένος τὴν
ὁδὸν τοῦ κυρίου, καὶ ζέων τῷ πνεύματι ἐλάλει καὶ
ἐδίδασκεν ἀκριβῶς τὰ περὶ τοῦ κυρίου, ἐπιστάμε-
νος μόνον τὸ βάπτισμα ἰωάννου. οὗτος τε ἤρξατο
παρρησιάζεσθαι ἐν τῇ συναγωγῇ. ἀκούσαντες δὲ
αὐτοῦ ἀκύλας καὶ πρίσκιλλα, προσελάβοντο αὐ-
τόν, καὶ ἀκριβέστερον αὐτῷ ἐξέθεντο τὴν τοῦ θεοῦ
ὁδόν. βουλομένου δὲ αὐτοῦ διελθεῖν εἰς τὴν ἀ-
χαΐαν προτρεψάμενοι οἱ ἀδελφοὶ, ἔγραψαν
τοῖς μαθηταῖς

piente autem Paulo aperire os, dixit Gallio ad Iudæos si qua iniuria esset aut facin⁹ malũ, o Iudæi merito uos sustinerẽ, si uero quæstiones sunt de uerbo & noib⁹ & lege uestrate, uos ipsi uideritis. Iudex enim ego horũ nolo esse. Et abegit eos a tribunali. Apprehensum autem omnes græci Sosthenem principem synagogæ percutiebant ante tribunal, & nihil eorum Gallioni curæ erat. Paulus uero deinde commoratus dies multos, ualedicto fratribus abnauigauit in Syriam, comitantibus eũ Priscilla & Aquila, capite raso in cenchreis. Habebat emm uotum. Deuenitq; Ephesum, & illos ibi reliquit. Ipse uero ingressus synagogam disputabat cum Iudæis. Rogantibus aũt eis ut tpe am pliori maneret apud se nõ annuit, sed ualedixit illis dicens. Oportet omnino me festũ quod instat agere Hierosolymis, iterũ aũt reuertar ad uos deo uolẽte, & soluit Epheso. Et cum peruenisset Cæsaream, ascẽdisset q; & salutasset ecclesiam, descendit Antiochiam. Et commoratus illic aliquantũ temporis profectus est pambulans ex ordine Galaticam regionẽ & Phrygiã, confirmans oẽs discipulos. Iudæus aũt quidã Apollos noĩe, Alexandrinus genere, uir eloquẽs deuenit Ephesũ, potens in scripturis. Hic erat institutus in uia dñi, & ferueus spũ loquebat & docebat diligẽter ea q̃ sunt dñi, sciẽs tantũ baptisma Ioãnis. Et hic cœpit libere loqui in synagoga. Quẽ cũ audissent Priscilla & Aquila assumpserunt eum, & diligentius exposuerũt ei uiam dei. Cũ aũt uellet ire Achaiam exhortati fratres scripserunt

τοῖς μαθηταῖς ἀποδέξασθαι αὐτόν. ὃς παραγενόμενος, συνεβάλετο πολὺ τοῖς πεπιστευκόσι διὰ τῆς χάριτος. εὐτόνως γὰρ τοῖς ἰουδαίοις διακατηλέγχετο, δημοσίᾳ, ἐπιδεικνὺς διὰ τῶν γραφῶν, εἶναι τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ ΙΗΣΟΥΝ. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν ἀπολλὼ εἶναι ἐν κορίνθῳ, παῦλον διελθόντα τὰ ἀνωτερικὰ μέρη ἐλθεῖν εἰς ἔφεσον, καὶ εὑρών τινας μαθητὰς, εἶπε πρὸς αὐτούς. Εἰ πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες; οἱ δὲ εἶπον πρὸς αὐτόν. ἀλλ' οὐδὲ εἰ πνεῦμα ἅγιον ἐστὶν ἠκούσαμεν, εἶπε τε πρὸς αὐτούς. Εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε; οἱ δὲ εἶπον. εἰς δ' ἰωάννου βάπτισμα. Εἶπε δὲ παῦλος. ἰωάννης μὲν ἐβάπτισε βάπτισμα μετανοίας, τῷ λαῷ λέγων, εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτὸν, ἵνα πιστεύσωσι, τουτέστιν, εἰς τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ ΙΗΣΟΥΝ. Ἀκούσαντες δὲ ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ΙΗΣΟΥ. Καὶ ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ παύλου τὰς χεῖρας, ἦλθε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτούς, ἐλάλουν τε γλώσσαις, καὶ προεφήτευον. ἦσαν δὲ οἱ πάντες ἄνδρες ὡσεὶ δεκαδύο. Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν συναγωγὴν, ἐπαῤῥησιάζετο ἐπὶ μῆνας τρεῖς, διαλεγόμενος καὶ πείθων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ. Ὡς δέ τινες ἐσκληρύνοντο καὶ ἠπείθουν, κακολογοῦντες τὴν ὁδὸν ἐνώπιον τοῦ πλήθους, ἀποστὰς ἀπ' αὐτῶν, ἀφώρισε τοὺς μαθητὰς, καθ' ἡμέραν διαλεγόμενος ἐν τῇ σχολῇ τυράννου τινός. Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ ἔτη δύο. ὥς τε πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν ἀσίαν. ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ κυρίου ΙΗΣΟΥ, ἰουδαίους τε καὶ ἕλληνας. Δυνάμεις τε οὐ τὰς τυχούσας ἐποίει ὁ θεὸς διὰ τῶν χειρῶν παύλου, ὥς τε καὶ ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας ἐπιφέρεσθαι ἀπὸ τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ σουδάρια, ἢ σιμικίνθια, καὶ ἀπαλλάσσεσθαι ἀπ' αὐτῶν τὰς νόσους, τά τε πνεύματα τὰ πονηρὰ ἐξέρχεσθαι ἀπ' αὐτῶν. ἐπεχείρησαν δέ τινες ἀπὸ τῶν περιερχομένων ἰουδαίων

discipulis ut susciperent eũ. Qui cũ uenisset contulit multum his qui crediderunt per gratiam. Vehementer em̃ Iudæos reuincebat, publice ostendẽs per scripturas esse Christum Iesum.

Factum est aũt cũ Apollo esset Corinthi, ut Paulus peragratis superioribus partibus ueniret Ephesum, & inueniret quosdã discipulos, dixitq; ad eos. Num spm̃ sanctũ accepistis cũ crederetis? At illi dixerunt ad eum. Imo neq; sit ne spiritus sanctus audiuimus, & ait ad illos. In quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt, In Ioannis baptismate. Dixit aũt Paul⁹. Ioannes qdẽ baptizauit baptismo pœnitentiæ, ppl'o dicens, in eum qui uenturus esset post se ut crederent, hoc est in Christum Iesum. His auditis baptizati sunt in noie dñi Iesu. Et cũ imposuisset illis manus Paulus, uenit spũs sanctus super eos, & loquebantur linguis, & prophetabant. Erant autẽ omnes uiri fere duodecim. Introgressus aũt synagogam libere loquebatur ad tres menses, disputans & suadẽs de regno dei. Cum aũt quidam indurarentur & nõ crederent male loquentes de uia dñi corã multitudine, digressus ab illis segregauit discipulos, cotidie disputãs in schola tyrãni cuiusdam. Hoc autem factum est per biennium, ita ut omnes qui habitabant in Asia audirẽt uerbum dñi Iudæi simul & Græci. Virtutesq; non uulgares faciebat deus per manus Pauli, ita ut etiã super infirmos deferrentur a corpore eius sudaria & semicinctia, & recederent ab eis morbi & spiritus mali egrederentur. Tentauerunt autẽ quidam de circumeuntibus Iudæis

Ἰουδαίων ἐξορκιστῶν, ὀνομάζειν ἐπὶ τοὺς ἐ/
χοντας τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ, τὸ ὄνομα
τοῦ κυρίου ΙΗΣΟΥ, λέγοντες. ὁρκίζομεν ὑμᾶς
τὸν ΙΗΣΟΥΝ, ὃν ὁ Παῦλος κηρύσσει. Ησαν δέ
τινες υἱοὶ σκευᾶ, Ἰουδαίου ἀρχιερέως ἑπτὰ, οἱ
τοῦτο ποιοῦντες. ἀποκριθὲν δὲ τὸ πνεῦμα τὸ
πονηρὸν, εἶπε. τὸν ΙΗΣΟΥΝ γινώσκω, καὶ τὸν
Παῦλον ἐπίσταμαι, ὑμεῖς δὲ τίνες ἐστέ; καὶ ἐφαλ
λόμενος ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἄνθρωπος ἐν ᾧ ἦν τὸ
πνεῦμα τὸ πονηρὸν, καὶ κατακυριεύσας ἀμ/
φοτέρων, ἴσχυσε κατ' αὐτῶν, ὥστε γυμνοὺς καὶ τε/
τραυματισμένους ἐκ φυγεῖν ἐκ τοῦ οἴκου ἐκεί
νου. τοῦτο δὲ ἐγένετο γνωστὸν πᾶσιν Ἰουδαίοις
τε καὶ Ἕλλησι τοῖς κατοικοῦσι τὴν Ἔφεσον, καὶ
ἐπέπεσε φόβος ἐπὶ πάντας αὐτούς, καὶ ἐμε/
γαλύνετο τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ΙΗΣΟΥ. πολλοί
τε τῶν πεπιστευκότων, ἤρχοντο ἐξομολο/
γούμενοι καὶ ἀναγγέλλοντες τὰς πράξεις αὐτῶν.
ἱκανοὶ δὲ τῶν τὰ περίεργα πραξάντων συνε
νέγκαντες τὰς βίβλους, κατέκαιον ἐνώπι/
ον πάντων, καὶ συνεψήφισαν τὰς τιμὰς αὐ/
τῶν, καὶ εὗρον ἀργυρίου μυριάδας πέντε, οὕτως
κατακράτος ὁ λόγος τοῦ κυρίου ηὔξανε καὶ ἴσχυ
ον. Ως δὲ ἐπληρώθη ταῦτα ἔθετο ὁ Παῦλος
ἐν τῷ πνεύματι, διελθὼν τὴν Μακεδονίαν
καὶ Ἀχαΐαν, πορεύεσθαι εἰς Ἰερουσαλήμ, εἰ/
πὼν. ὅτι μετὰ τὸ γενέσθαι με ἐκεῖ, δεῖ με καὶ Ῥώ
μην ἰδεῖν. ἀποστείλας δὲ εἰς τὴν Μακεδονί/
αν δύο τῶν διακονούντων αὐτῷ, Τιμόθεον καὶ
Ἔραστον, αὐτὸς ἐπέσχε χρόνον εἰς τὴν Ἀσίαν.
Ἐγένετο δὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, τάραχος
οὐκ ὀλίγος περὶ τῆς ὁδοῦ. Δημήτριος γάρ τις ὀνό
ματι ἀργυροκόπος, ποιῶν ναοὺς ἀργυροῦς Ἀρ
τέμιδος, παρεῖχε τοῖς τεχνίταις ἐργασίαν
οὐκ ὀλίγην, οὓς συναθροίσας καὶ τοὺς περὶ τὰ
τοιαῦτα ἐργάτας, εἶπεν. ἄνδρες ἐπίστασθε
ὅτι ἐκ ταύτης τῆς ἐργασίας ἡ εὐπορία ἡ/
μῶν ἐστι. καὶ θεωρεῖτε καὶ ἀκούετε, ὅτι οὐ
μόνον ἐφέσου, ἀλλὰ σχεδὸν πάσης τῆς
Ἀσίας

Iudæis exorcistis inuocare sup eos qui habebant spiritus malos nomen domi ni Iesu, dicentes. Adiuro uos per Iesum quem Paulus prædicat. Erant aũt quidã filij Sceuæ Iudæi principis sacerdotum septem qui hoc faciebant. Respon dens aũt spiritus malus dixit eis. Iesum noui, & Paulum scio. Vos aũt q estis? Et insiliẽs in eos homo in quo erat dæmonium malum, & dominatum eis in ualuit contra eos, ita ut nudi & uulne/rati effugerent de domo illa. Hoc autẽ notũ factũ est omnibus Iudæis simul & Græcis qui habitabant Ephesi, & cecidit timor super omnes illos, & magnificabatur nomen domini Iesu. Multiq; credentiũ ueniebãt confitẽtes & annũciantes facta sua. Multi aũt ex eis, q curiosas artes exercuerant comportatos libros exusserũt coram oibus, & suppu tatis precijs illorũ repererunt pecuniæ quinquies decem milia. Ita fortiter crescebat uerbum dei & confirmabatur. His aũt expletis proposuit Paulus in spiritu transita Macedonia & Achaia ire Hierosolymam, dicens, postq; fuero ibi, oportet me & Romã uidere. Missis autem in Macedoniam duobus ex ministrantibus sibi Timotheo & Erasto, ipse remansit ad tempus in Asia. Facta est autem illo tempore turbatio non exigua de uia. Demetrius em̃ quidam noie aurifaber faciens delubra argentea Dianæ, prestabat artificibus nõ exiguũ quæstum, quibus conuocatis & ijs qui similium rerum erant opifices, dixit. Viri scitis, quod de hoc opificio quæstus nobis est, & uidetis & auditis, quod non solũ Ephesi, sed pene totius

Asiæ

ἀσίας ὁ παῦλος οὗτος πείσας, μετέστησεν ἱκανὸν ὄχλον, λέγων. ὅτι οὐκ εἰσὶ θεοὶ, οἱ διὰ χειρῶν γινόμενοι, οὐ μόνον δὲ τοῦτο κινδυνεύει ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς μεγάλης θεᾶς ἀρτέμιδος ἱερὸν, εἰς οὐδὲν λογισθῆναι, μέλλειν δὲ καὶ καθαιρεῖσθαι τῆς μεγαλειότητος αὐτῆς, ἣν ὅλη ἡ ἀσία καὶ ἡ οἰκουμένη σέβεται. ἀκούσαντες δὲ καὶ γενόμενοι πλήρεις θυμοῦ, ἔκραζον λέγοντες. μεγάλη ἡ ἄρτεμις ἐφεσίων, καὶ ἐπλήσθη ἡ πόλις ὅλη τῆς συγχύσεως, ὥρμησάν τε ὁμοθυμαδὸν εἰς τὸ θέατρον, συναρπάσαντες γάϊον καὶ ἀρίσταρχον μακεδόνας, συνεκδήμους τοῦ παύλου. τοῦ δὲ παύλου βουλομένου εἰσελθεῖν εἰς τὸν δῆμον, οὐκ εἴων αὐτὸν οἱ μαθηταί. τινὲς δὲ καὶ τῶν ἀσιαρχῶν, ὄντες αὐτῷ φίλοι, πέμψαντες πρὸς αὐτὸν, παρεκάλουν, μὴ δοῦναι ἑαυτὸν εἰς τὸ θέατρον. ἄλλοι μὲν οὖν ἄλλό τι ἔκραζον. ἦν γὰρ ἡ ἐκκλησία συγκεχυμένη, καὶ οἱ πλείους οὐκ ἤδεισαν τίνος ἕνεκεν συνελήλυθεισαν. ἐκ δὲ τοῦ ὄχλου προεβίβασαν ἀλέξανδρον, προβαλόντων αὐτὸν τῶν ἰουδαίων. ὁ δὲ ἀλέξανδρος κατασείσας τῇ χειρὶ, ἤθελεν ἀπολογεῖσθαι τῷ δήμῳ, ἐπιγνόντες δὲ ὅτι ἰουδαῖός ἐστι, φωνὴ ἐγένετο μία ἐκ πάντων, ὡς ἐπὶ ὥρας δύο, κραζόντων. μεγάλη ἡ ἄρτεμις ἐφεσίων. κατασείσας δὲ ὁ γραμματεὺς τὸν ὄχλον, φησίν, ἄνδρες ἐφέσιοι, τίς γάρ ἐστιν ἄνθρωπος, ὃς οὐ γινώσκει τὴν ἐφεσίων πόλιν, νεωκόρον οὖσαν τῆς μεγάλης θεᾶς ἀρτέμιδος καὶ τοῦ διοπετοῦς. ἀναντιῤῥήτων οὖν ὄντων τούτων, δέον ἐστὶν ὑμᾶς κατεσταλμένους ὑπάρχειν, καὶ μηδὲν προπετὲς πράσσειν. ἠγάγετε γὰρ τοὺς ἄνδρας τούτους, οὔτε ἱεροσύλους, οὔτε βλασφημοῦντας τὴν θεὸν ὑμῶν. εἰ μὲν οὖν δημήτριος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τεχνῖται πρός τινα λόγον ἔχουσιν, ἀγοραῖοι ἄγονται καὶ ἀνθύπατοι

Asiæ Paulus hic psuasit & auertit multam turbam dicens, quod non sunt dij qui manibus fiunt. Non solũ autẽ hæc pars nobis periclitatur, ne reprobetur uerũ etiam ne magnæ deæ Dianæ templum pro nihilo habeatur, futurumq; sit ut etiã destruatur maiestas eius quã tota Asia & orbis colit. His auditis repleti sunt ira & exclamauerũt dicentes. Magna Diana Ephesiorũ. Et impleta est ciuitas tota confusione, & impetum fecerunt uno animo in theatrũ correpto Gaio & Aristarcho Macedonibus comitibus Pauli. Paulo aũt uolente intrare ad populũ, nõ permiserunt discipuli. Quidam aũt & ex Asiæ primoribus qui erant amici eius miserũt ad eũ, rogantes ne se daret in theatrum. Alij quidẽ aliud clamabant. Erat enim concio cõfusa, & plærique nesciebant qua ex causa conuenissent. De turba aũt ptraxerunt Alexandrũ, propellentibus eũ Iudæis. Alexander autẽ manu silentio postulato, uolebat rationẽ reddere populo. Quem ut cognouerunt Iudæum esse, uox facta est una omniũ ferme ad horas duas clamantiũ. Magna Diana Ephesiox. Cum aũt sedasset scriba turbam, dixit. Viri Ephesij, quis eñ est hominum qui nesciat Ephesiorum ciuitatem cultricem esse magnæ Dianæ, Iouisq; prolis? Cum ergo his contradici non possit, oportet uos sedatos esse, & nihil præcipitanter agere. Adduxistis enim homines istos, neq; sacrilegos neq; blasphemantes deam uestrã. Quod si Demetrius & qui cũ eo sunt artifices habent aduersus aliquem causam, conuentus forenses aguntur, & pconsules

καὶ ἀνθύπατοί εἰσιν, ἐγκαλείτωσαν ἀλλήλοις. εἰ δέ τι περὶ ἑτέρων ἐπιζητεῖτε, ἐν τῇ ἐννόμῳ ἐκκλησίᾳ ἐπιλυθήσεται. καὶ γὰρ κινδυνεύομεν ἐγκαλεῖσθαι στάσεως, περὶ οὗ συμποῦ, μηδενὸς αἰτίου ὑπάρχοντος, περὶ οὗ δυνησόμεθα δοῦναι λόγον οὗ συστροφῆς ταύτης. καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἀπέλυσε τὴν ἐκκλησίαν. μετὰ δὲ τὸ παύσασθαι τὸν θόρυβον, προσκαλεσάμενος ὁ παῦλος τοὺς μαθητὰς, καὶ ἀσπασάμενος, ἐξῆλθε πορεύεσθαι εἰς τὴν μακεδονίαν. διελθὼν δὲ τὰ μέρη ἐκεῖνα, καὶ παρακαλέσας αὐτοὺς λόγῳ πολλῷ, ἦλθεν εἰς τὴν ἑλλάδα. ποιήσας τε μῆνας τρεῖς γενομένης αὐτῷ ἐπιβουλῆς ὑπὸ τῶν ἰουδαίων, μέλλοντι ἀνάγεσθαι εἰς τὴν συρίαν, ἐγένετο γνώμης τοῦ ὑποστρέφειν διὰ μακεδονίας. συνείπετο δὲ αὐτῷ ἄχρι τῆς ἀσίας, σώπατρος βεροίαίου. θεσσαλονικέων δέ, ἀρίσταρχος καὶ σεκοῦνδος, καὶ γάϊος, δερβαῖος, καὶ τιμόθεος. ἀσιανοὶ δέ, τυχικὸς καὶ τρόφιμος, δυτι προσελθόντες, ἔμενον ἡμᾶς ἐν τρωάδι, ἡμεῖς δὲ ἐξεπλεύσαμεν μετὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἀζύμων, ἀπὸ φιλίππων, καὶ ἤλθομεν πρὸς αὐτοὺς εἰς τὴν τρωάδα, ἄχρι ἡμερῶν πέντε. οὗ διετρίψαμεν ἡμέρας ἑπτά. ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, συνηγμένων τῶν μαθητῶν κλάσαι ἄρτον, ὁ παῦλος διελέγετο αὐτοῖς, μέλλων ἐξιέναι τῇ ἐπαύριον, παρέτεινέ τε τὸν λόγον μέχρι μεσονυκτίου, ἦσαν δὲ λαμπάδες ἱκαναὶ ἐν τῷ ὑπερῴῳ οὗ ἦσαν συνηγμένοι. καθήμενος δέ τις νεανίας ὀνόματι εὔτυχος ἐπὶ τοῦ θυρίδος, καταφερόμενος ὕπνῳ βαθεῖ, διαλεγομένου τοῦ παύλου, ἐπὶ πλεῖον κατενεχθεὶς ὑπὸ τοῦ ὕπνου, ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ τριστέγου κάτω. καὶ ἤρθη νεκρός. καταβὰς δὲ ὁ παῦλος, ἐπέπεσεν αὐτῷ, καὶ συμπεριλαβὼν, εἶπε. μὴ θορυβεῖσθε. ἡ γὰρ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστιν. ἀναβὰς δὲ κλάσας ἄρτον καὶ γευσάμενος, ἐφ' ἱκανόν τε ὁμιλήσας ἄχρι αὐγῆς, οὕτως ἐξῆλθεν, ἄγαγον

& pcōsules sūt, accusēt iuicē. Siqd aūt alteri⁹ rei q̄ritis, i legitima eccl'ia dirimet'. Nā periclitamur, ne seditiōis hodiernæ rei fiamus, cū nullus in culpa sit, de quo poterim⁹ reddere rationē cōcursus istius. Et cū hæc dixisset, dimisit cōcionē.

Postq̄ aūt cessauit tumultus, uocatis ad se Paulus discipulis, & salutatis illis profectus est, ut iret in Macedoniā. Cum aūt perambulasset partes illas & exhortatus eos fuisset multo sermone, uenit in Græciam, & ibi peractis mensibus tribus, cum fierent illi insidiæ a Iudæis soluturo in Syriā, habebat in animo, ut reuerterent' per Macedoniā. Comitatus est aūt eū usq; ad Asiā Sopater Berœensis, Thessalonicensium uero Aristarchus & Secūdus & Gaius Derbæus & Timotheus, Asiani uero Tychicus & Trophimus. Hi cū p̄cessissent expectarunt nos Troade, nos uero nauigauimus post dies azymorū a Philippis, & uenimus ad eos Troadem intra dies quinq;, ubi demorati sumus dieb⁹ septē. Vna aūt sabbatoꝝ cū cōueniss'ēt discipuli ad frangendū panē, Paulus disputabat cū eis, pfecturus postridie, protraxitq; sermonē usq; in mediā noctē. Erant aūt lucernæ multæ in cœnaculo ubi eramus cōgregati. Sedens aūt qdā adolescēs noīe Eutychus in fenestra, cū mergeret' sōno pfundo, disputante diu paulo, depressus sōno cecidit ex tertia cōtignatiōe deorsū, & sublatus ē mortu⁹. Cū descēdisset aūt Paul⁹ incubuit sup eū, & cōplex⁹ dixit. Nolite turbari, Aia em̄ eius i ipso est. Cū ascēdisset aūt fregisset q; panē & degustasset diu collocutus usq; ad diluculū ita demū pfect⁹ ē.

XX

Adduxerūt

θεμ. ἤγαγον δὲ τὸν παῖδα ζῶντα, καὶ παρεκλήθησαν οὐ μετρίως. ἡμεῖς δὲ προσελθόντες ἐπὶ τὸ πλοῖον, ἀνήχθημεν εἰς τὴν Ἄσσον, ἐκεῖθεν μέλλοντες ἀναλαμβάνειν τὸν Παῦλον. οὕτως γὰρ ἦν διατεταγμένος, μέλλων αὐτὸς πεζεύειν. ὡς δὲ συνέβαλεν ἡμῖν εἰς τὴν Ἄσσον, ἀναλαβόντες αὐτὸν, ἤλθομεν εἰς Μιτυλήνην. κἀκεῖθεν ἀποπλεύσαντες, τῇ ἐπιούσῃ κατήντησαμεν ἀντίκρυ Χίου. τῇ δὲ ἑτέρᾳ παρεβάλομεν εἰς Σάμον, καὶ μείναντες ἐν Τρωγυλλίῳ, τῇ ἐχομένῃ ἤλθομεν εἰς Μίλητον. ἔκρινε γὰρ ὁ Παῦλος παραπλεῦσαι τὴν Ἔφεσον, ὅπως μὴ γένηται αὐτῷ χρονοτριβῆσαι ἐν τῇ Ἀσίᾳ. ἔσπευδε γὰρ εἰ δυνατὸν ἦν αὐτῷ, τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς, γενέσθαι εἰς Ἱεροσόλυμα. ἀπὸ δὲ τῆς Μιλήτου πέμψας εἰς Ἔφεσον, μετεκαλέσατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας. ὡς δὲ παρεγένοντο πρὸς αὐτὸν, εἶπεν αὐτοῖς. ὑμεῖς ἐπίστασθε ἀπὸ πρώτης ἡμέρας, ἀφ' ἧς ἐπέβην εἰς τὴν Ἀσίαν, πῶς μεθ' ὑμῶν τὸν πάντα χρόνον ἐγενόμην, δουλεύων τῷ κυρίῳ μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης, καὶ πολλῶν δακρύων καὶ πειρασμῶν, τῶν συμβάντων μοι ἐν τῇ ἐπιβουλῇ τῶν Ἰουδαίων. ὡς οὐδὲν ὑπεστειλάμην τῶν συμφερόντων, τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν, καὶ διδάξαι ὑμᾶς, δημοσίᾳ καὶ κατ' οἴκους, διαμαρτυρόμενος Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι, τὴν εἰς τὸν θεὸν μετάνοιαν, καὶ πίστιν, τὴν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν ΙΗΣΟΥΝ. καὶ νῦν ἰδοὺ ἐγὼ δεδεμένος τῷ πνεύματι, πορεύομαι εἰς Ἰερουσαλήμ, τὰ ἐν αὐτῇ συναντήσοντά μοι μὴ εἰδώς. πλὴν ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πόλιν διαμαρτύρεταί, λέγον. ὅτι δεσμά με καὶ θλίψεις μένουσιν, ἀλλ' οὐδενὸς λόγου ποιοῦμαι, οὐδὲ ἔχω τὴν ψυχήν μου τιμίαν ἐμαυτῷ, ὡς τελειῶσαι τὸν δρόμον μου μετὰ χαρᾶς, καὶ τὴν διακονίαν ἣν ἔλαβον παρὰ τοῦ κυρίου ΙΗΣΟΥ, διαμαρτύρασθαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ. καὶ νῦν ἰδοὺ ἐγὼ οἶδα, ὅτι

οὐκέτι

Adduxerunt aũt puerũ uiuentẽ, & consolati sunt non mediocriter. Nos autẽ conscensa naui soluimus in Asson, inde excepturi Paulum. Sic enim dispo/suerat, ipse per terram iter facturus. Cum autem conueniissemus in Asson recepto eo uenimus in Mitylenẽ. Et in de nauigantes sequẽti die uenimus cõtra Chiũ. Altero aũt die appulim9 Samũ & cõmorati Trogyllio ꝓximo die uenim9 i Miletũ. ꝓposuerat enim Paul9 ꝓternauigare Ephesũ, ne q̃ morã illi fieret in Asia. Festinabat enim, si possibile sibi esset, ut diem pentecosten ageret hierosolymis. A mileto autem missis Ephesum nuncijs, accersiuit seniores ecclesiæ, qui cum peruenissent ad se, dixit eis. Vos scitis a primo die quo ingressus sum in Asiam quõ uobiscũ per omne tẽpus fuerim seruiẽs dño cũ omni animi humilitate & multis lacrymis & tentationibus quæ mihi acciderunt ex insidijs Iudæorũ, quõ nihil subtraxerim uobis eorũ quæ essent in rẽ uestrã, quo minus annunciarẽ uobis & docerem uos publice & domestice, testificãs Iudæis simul & Græcis eã q̃ in deũ est pœnitentiam & fidem, quæ est, in dominum nostrum Iesum. Et nunc ecce ego alligatus spiritu, uado in Hierusalem, quæ in ea obuẽtura sũt mihi ignorans, nisi qd̃ spũs sanctus per singulas ciuitates testificat̃, dicẽs. qd̃ uincula & tribulatiões me manẽt. Verũ nihil me mouet, neq; uita mea chara est mihi ipsi, ut cõsummẽ cursum meũ cũ gaudio, & ministeriũ quod accepi a domino Iesu ad testificandũ euangeliũ gratiæ dei. Et nunc ecce ego scio, quod

posthac

οὐκ ἔτι ὄψεσθε τὸ πρόσωπόν μου, ὑμεῖς πάντες, ἐν οἷς διῆλθον κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. διότι μαρτύρομαι ὑμῖν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ, ὅτι καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων. οὐ γὰρ ὑπεστειλάμην ὑμῖν τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι πᾶσαν τὴν βουλὴν τοῦ θεοῦ. προσέχετε οὖν ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος. ἐγὼ γὰρ οἶδα τοῦτο, ὅτι εἰσελεύσονται μετὰ τὴν ἄφιξίν μου, λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου, καὶ ἐξ ὑμῶν αὐτῶν ἀναστήσονται ἄνδρες, λαλοῦντες διεστραμμένα, τοῦ ἀποσπᾶν τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν. διὸ γρηγορεῖτε, μνημονεύοντες ὅτι τριετίαν νύκτα καὶ ἡμέραν οὐκ ἐπαυσάμην μετὰ δακρύων, νουθετῶν ἕνα ἕκαστον, καὶ τὰ νῦν παρατίθεμαι ὑμᾶς ἀδελφοὶ τῷ θεῷ, καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ τῷ δυναμένῳ ἐποικοδομῆσαι καὶ δοῦναι ὑμῖν κληρονομίαν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πᾶσιν. ἀργυρίου, ἢ χρυσίου, ἢ ἱματισμοῦ οὐδενὸς ἐπεθύμησα, αὐτοὶ δὲ γινώσκετε, ὅτι ταῖς χρείαις μου καὶ τοῖς οὖσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὗται. πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν, ὅτι οὕτως κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων, μνημονεύειν τε τῶν λόγων τοῦ κυρίου ΙΗΣΟΥ, ὅτι αὐτὸς εἶπε. μακάριόν ἐστι δίδοναι μᾶλλον, ἢ λαμβάνειν. καὶ ταῦτα εἰπὼν θεὶς τὰ γόνατα αὐτοῦ σὺν πᾶσιν αὐτοῖς προσηύξατο. ἱκανὸς δὲ ἐγένετο κλαυθμὸς πάντων, καὶ ἐπιπεσόντες ἐπὶ τὸν τράχηλον τοῦ Παύλου, κατεφίλουν αὐτὸν, ὀδυνώμενοι μάλιστα ἐπὶ τῷ λόγῳ, ᾧ εἰρήκει, ὅτι οὐκέτι μέλλουσι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ θεωρεῖν. προέπεμπον δὲ αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον. ὡς δὲ ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἀπὸ ἐφέσου αὐτούς. εὐθυδρομήσαντες, ἤλθομεν εἰς τὴν κῶ

posthac non uidebitis faciem meã, uos omnes per quos transiui prædicans. regnum dei. Quapropter contestor uos hodierno die, quod mundus ego sum a sanguine omnium. Non enim subter fugi quo minus annunciarẽ omne consilium dei uobis. Attẽdite uobis & uniuerso gregi, in quo uos spũs sanctꝰ posuit Episcopos ad regendñ ecclesiã dei, quam acquisiuit sanguine suo. Ego eñ noui hæc, ꝙ ingressuri sunt post discessum meum lupi graues in uos, nõ parcentes gregi. Et ex uobisipsis exurgent uiri loquentes peruersa, ut abducant discipulos post se. Propter quod uigilate memores quod per triennium nocte & die nõ cessauerim cũ lachrymis monẽs unumquemꝙ. Et nunc cõmendo uos frẽs deo & uerbo gratiæ ipsius, qui potens est supstruere & dare uobis hæreditatẽ inter sanctificatos omnes. Argẽtum & aurum aut uestem nullius concupiui, sed ipsi scitis, ꝙ necessitatibus meis & his qui mecum sunt suppedita uerunt manus hæ. Oia ostendi uobis, qd' sic laborãtes oportet susci pere infirmos ac meminisse uerbi dñi Iesu, quod ipse dixit. Beatum est potius dare ꝙ accipere. Et cum hæc dixisset, positis genibus suis orauit cũ omnibus illis. Magnus autem fletus factus est omnium, & ruentes in collum Pauli osculabantur eum dolentes, maxime in uerbo, quod dixerat, quod amplius faciem eius non essent uisuri. Et deducebant eũ ad nauem.

Cum autem factum esset ut soluissemus abstracti ab eis, recto cursu ueni- XXI

μεν εἰς τὴ κῶ. τῇ δὲ ἐξῆς εἰς τὴ ῥόδον, κἀκεῖθεν εἰς πάταρα. καὶ εὑρόντες πλοῖον διαπερῶν εἰς φοινίκην. ἐπιβάντες ἀνήχθημεν. ἀναφάναντες δὲ τὴν κύπρον καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, ἐπλέομεν εἰς συρίαν, καὶ κατήχθημεν εἰς τύρον. ἐκεῖ γὰρ ἦν τὸ πλοῖον ἀποφορτιζόμενον τὸν γόμον. καὶ ἀνευροντες μαθητὰς, ἐπεμείναμεν αὐτοῖς ἡμέρας ἑπτά. οἵτινες τῷ παύλῳ ἔλεγον διὰ τοῦ πνεύματος, μὴ ἀναβαίνειν εἰς ἱερουσαλήμ. ὅτε ἐγένετο ἡμᾶς ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας, ἐξελθόντες ἐπορευόμεθα προπεμπόντων ἡμᾶς πάντων σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ἕως ἔξω τῆς πόλεως καὶ θέντες τὰ γόνατα ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν προσευξάμεθα, καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλήλους, ἐπέβημεν εἰς τὸ πλοῖον. ἐκεῖνοι δὲ ὑπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια, ἡμεῖς δὲ τὸν πλοῦν διανύσαντες ἀπὸ τύρου, κατηντήσαμεν εἰς πτολεμαΐδα, καὶ ἀσπασάμενοι τοὺς ἀδελφοὺς ἐμείναμεν ἡμέραν μίαν σὺν αὐτοῖς. τῇ δὲ ἐπαύριον ἐξελθόντες οἱ περὶ τὸν παῦλον ἦλθον εἰς καισάρειαν, καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκον φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ ὄντος ἐκ τῶν ἑπτά, ἐμείναμεν παρ' αὐτῷ. τούτῳ δὲ ἦσαν θυγατέρες παρθένοι τέσσαρες, προφητεύουσαι. ἐπιμενόντων δὲ ἡμῶν ἡμέρας πλείους, κατῆλθέ τις ἀπὸ τῆς ἰουδαίας προφήτης, ὀνόματι ἄγαβος, καὶ ἐλθὼν πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἄρας τὴν ζώνην τοῦ παύλου, δήσας τε ἑαυτοῦ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας εἶπε. τάδε λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸν ἄνδρα οὗ ἐστὶν ἡ ζώνη αὕτη, οὕτως δήσουσιν ἐν ἱερουσαλὴμ οἱ ἰουδαῖοι, καὶ παραδώσουσιν εἰς χεῖρας ἐθνῶν, ὡς δὲ ἠκούσαμεν ταῦτα, παρεκαλοῦμεν ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἐντόπιοι, τοῦ μὴ ἀναβαίνειν αὐτὸν εἰς ἱερουσαλήμ, ἀπεκρίθη τε ὁ παῦλος. τί ποιεῖτε, κλαίοντες καὶ συνθρύπτοντές μου τὴν καρδίαν; ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον δεθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν εἰς ἱερουσαλὴμ ἑτοίμως ἔχω ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος

mus Coum, & ſequenti die Rhodum & inde Pataram. Et nacti nauem quæ traiiceret in Phœnicen, ea conſcenſa ſoluimus, Cũ cœpiſſet nobis apparere Cyprus, relicta ea ad ſiniſtram, nauigauimus in Syriam, & uenimus Tyrũ. Ibi enim nauis exponebat onus. Inuentis aũt diſcipulis māſimus ibidem diebus ſeptem. Qui Paulo dicebant per ſpiritum, ne aſcenderet Hieroſolymã. Et expletis diebus ꝓfecti ibamus, deducentibus nos oibus una cum uxoribus & filijs donec exiſſemus ciuitatem, & poſitis genibus in litore orauimus. Et conſalutatis nobis inuicẽ, cõſcendimus nauem, illi aũt redierunt ad ſua. Nos uero nauigatione explicita a Tyro deſcendimus Ptolemaidam, & ſalutatis fratrib⁹ manſimus diem unũ cum illis. Poſtridie uero nos qui eramus cũ Paulo uenimus Cæſaream. Et ingreſſi domum Philippi euangeliſtæ qui erat unus de ſeptem, māſimus apud eum. Huic aũt erãt quatuor filiæ uirgines prophetantes. Et cum permaneremus dies cõplures, aduenit quidam a Iudæa propheta nomine Agabus. Is cũ ueniſſet ad nos tulit zonam Pauli, & alligans illius pedes & manus dicit. Hæc dixit ſpiritus ſanctus. Virum cuius eſt zona hæc, ſic alligabunt in Hieruſalem Iudæi, & tradent in manus gentium. Cum aũt audiſſemus hæc rogabamus & nos & cæteri q loci illius erãt, ne aſcẽderet Hieroſolymã. Tunc reſpõdit Paulus, & dixit. Quid facitis flentes & affligentes cor meum? Ego uero nõ ſolum uinciri, ſed & mori in Hieruſalẽ paratus ſum pro nomine

τῷ ὀνόματος τοῦ κυρίου ΙΗΣΟΥ. μὴ πειθομένου δὲ αὐτοῦ, ἡσυχάσαμεν, εἰπόντες. τὸ θέλημα τοῦ κυρίου γενέσθω. μετὰ δὲ τὰς ἡμέρας ταύτας ἀποσκευασάμενοι, ἀνεβαίνομεν εἰς ἱερουσαλήμ. συνῆλθον δὲ καὶ τῶν μαθητῶν ἀπὸ καισαρείας σὺν ἡμῖν, ἄγοντες παρ' ᾧ ξενισθῶμεν, Μνάσωνί τινι κυπρίῳ, ἀρχαίῳ μαθητῇ. γενομένων δὲ ἡμῶν εἰς ἱεροσόλυμα ἀσμένως ἐδέξαντο ἡμᾶς οἱ ἀδελφοί. τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰσῆει ὁ παῦλος σὺν ἡμῖν πρὸς ἰάκωβον. πάντες τε παρεγένοντο οἱ πρεσβύτεροι. καὶ ἀσπασάμενος αὐτοὺς ἥγεῖτο καθ' ἕκαστον, ὧν ἐποίησεν ὁ θεὸς ἐν τοῖς ἔθνεσι, διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ. οἱ δὲ ἀκούσαντες, ἐδόξαζον τὸν κύριον, εἰπόντες αὐτῷ, θεωρεῖς ἀδελφέ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν ἰουδαίων τῶν πεπιστευκότων; καὶ πάντες ζηλωταὶ τοῦ νόμου ὑπάρχουσι, κατηχήθησαν δὲ περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν διδάσκεις ἀπὸ μωσέως, τοὺς κατὰ τὰ ἔθνη πάντας Ἰουδαίους, λέγων, μὴ περιτέμνειν αὐτοὺς τὰ τέκνα, μηδὲ τοῖς ἔθεσι περιπατεῖν. τί οὖν ἐστι; πάντως δεῖ πλῆθος συνελθεῖν, ἀκούσονται γὰρ ὅτι ἐλήλυθας, τοῦτο οὖν ποίησον, ὃ σοι λέγομεν. εἰσὶν ἡμῖν ἄνδρες τέσσαρες εὐχὴν ἔχοντες ἐφ' ἑαυτῶν, τούτους παραλαβὼν, ἁγνίσθητι σὺν αὐτοῖς. καὶ δαπάνησον ἐπ' αὐτοῖς, ἵνα ξυρήσωνται τὴν κεφαλήν. καὶ γνῶσι πάντες, ὅτι ὧν κατήχηνται περὶ σοῦ, οὐδέν ἐστιν, ἀλλὰ στοιχεῖς καὶ αὐτὸς τὸν νόμον φυλάσσων. περὶ δὲ τῶν πεπιστευκότων ἐθνῶν ἡμεῖς ἐπεστείλαμεν κρίναντες, μηδὲν τοιοῦτον τηρεῖν αὐτοὺς, εἰ μὴ φυλάσσεσθαι αὐτοὺς, τό τε εἰδωλόθυτον καὶ τὸ αἷμα, καὶ πνικτὸν, καὶ πορνείαν. τότε ὁ παῦλος παραλαβὼν τοὺς ἄνδρας, τῇ ἐχομένῃ ἡμέρᾳ σὺν αὐτοῖς ἁγνισθείς, εἰσῆει εἰς τὸ ἱερόν. δι-

ἀγγέλλων

nomine dñi Ieſu. Cũ uero illi non perſuaderet, quieuimus dicẽtes. Dñi uolũtas fiat. Poſt dies aũt iſtos ſublatis ſarcinis aſcẽdebam⁹ in Hieruſalẽ. Cõuenerunt aũt quidam ex diſcipulis a Cæſarea nobiſcum, adducentes ſecum apud quem hoſpitaremur Mnaſonẽ quẽdã Cypriũ antiquum diſcipulũ. Et cũ ueniſſemus Hieroſolymã, libẽter excepe/runt nos fratres. Poſtero aũt die, introibat Paulus nobiſcum ad Iacobum, omneſq; conuenerunt ſeniores. Quos cũ ſalutaſſet, narrabat per ſingula quæ deus feciſſet in gentibus per miniſterium ipſius. At illi cũ audiſſent magnificabãt dñm dixerũtq; ei. Vides frater quot milia ſunt Iudæorũ qui crediderũt, & oẽs æmulatores ſunt legis. Audierunt autẽ de te, quod defectionem doceas a Moſe eorum, qui in gẽtibus ſunt Iudæos, dicens non debere eos circumcidere filios ſuos, neq; ſecundũ conſuetudines ambulare. Quid eſt ergo? oino oportet conuenire multitudinem, Audient emẽ te ueniſſe. Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis uiri quatuor uotũ habentes ſuper ſe. His aſſumptis ſanctifica te cum illis & impende in illis, ut radant capita: & ſcient omnes quod quæ de te audierunt falſa ſunt, ſed ambulas & ipſe cuſtodiens legem. De his autem qui crediderunt ex gentibus nos ſcripſimus, decernentes ne quid huiuſmodi obſeruent, niſi ut cauẽt & ab his quæ ſunt imolata ſimulacris, & a ſanguine, & ſuffocato & fornicatione. Tunc Paulus aſſumptis uiris poſtero die purificatus cum illis intrauit in templum, an-

Dñi voluntas fiat

αγγέλλωμ τὴν ἐμπλήρωσιμ τῶν ἡμερῶμ
τοῦ ἁγνισμοῦ, ἕως οὗ προσήνεχθη ὑπὲρ ἑνὸς
ἑκάστου αὐτῶν ἡ προσφορά. ὡς δὲ ἔμελλον
αἱ ἑπτὰ ἡμέραι συντελεῖσθαι, οἱ ἀπὸ τῆς
Ἀσίας Ἰουδαῖοι θεασάμενοι αὐτὸν ἐν τῷ ἱε-
ρῷ, συνέχεον πάντα τὸν ὄχλον καὶ ἐπέ-
βαλον τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτόν, κράζοντες, ἄν-
δρες Ἰσραηλῖται, βοηθεῖτε. οὗτός ἐστιν ὁ
ἄνθρωπος, ὁ κατὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ νόμου
καὶ τοῦ τόπου τούτου πάντας πανταχοῦ
διδάσκων. ἔτι τε καὶ Ἕλληνας εἰσήγαγεν
εἰς τὸ ἱερόν, καὶ κεκοίνωκε τὸν ἅγιον τόπον
τοῦτον. ἦσαν γὰρ ἑωρακότες τρόφιμον τὸν
Ἐφέσιον ἐν τῇ πόλει σὺν αὐτῷ, ὃν ἐνόμι-
ζον, ὅτι εἰς τὸ ἱερὸν εἰσήγαγεν ὁ Παῦλος.
ἐκινήθη τε ἡ πόλις ὅλη, καὶ ἐγένετο συν-
δρομὴ τοῦ λαοῦ. καὶ ἐπιλαβόμενοι τοῦ Παύ-
λου, εἷλκον αὐτὸν ἔξω τοῦ ἱεροῦ, καὶ εὐθέ-
ως ἐκλείσθησαν αἱ θύραι. ζητούντων δὲ αὐ-
τὸν ἀποκτεῖναι ἀνέβη φάσις τῷ χιλιάρχῳ
τῆς σπείρης, ὅτι ὅλη συγκέχυται Ἰερουσαλήμ.
ὃς παραλαβὼν στρατιώτας καὶ ἑ-
κατοντάρχους, κατέδραμεν ἐπ' αὐτούς. οἱ
ἰδόντες τὸν χιλίαρχον καὶ τοὺς στρατιώ-
τας, ἐπαύσαντο τύπτοντες τὸν Παῦλον.
ἐγγίσας δὲ ὁ χιλίαρχος, ἐπελάβετο αὐ-
τοῦ καὶ ἐκέλευσε δεθῆναι ἁλύσεσι δυσὶ καὶ ἐπυν-
θάνετο τίς ἂν εἴη καὶ τί ἐστιν πεποιηκώς. ἄλλοι
δὲ ἄλλο τι ἐβόων ἐν τῷ ὄχλῳ. μὴ δυνάμενος
δὲ γνῶναι τὸ ἀσφαλὲς διὰ τὸν θόρυβον ἐκέλευσεν
ἄγεσθαι αὐτὸν εἰς τὴν παρεμβολήν. ὅτε δὲ ἐγένετο
ἐπὶ τοὺς ἀναβαθμούς, συνέβη βαστάζεσθαι αὐτὸν
ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, διὰ τὴν βίαν τοῦ ὄχλου. ἠκο-
λούθει γὰρ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, κράζον. αἶ-
ρε αὐτόν. μέλλων τε εἰσάγεσθαι εἰς τὴν παρεμ-
βολὴν ὁ Παῦλος, λέγει τῷ χιλιάρχῳ. εἰ ἔ-
ξεστί μοι εἰπεῖν πρός σε; ὁ δὲ ἔφη. Ἑλληνιστὶ
γινώσκεις; οὐκ ἄρα σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος, ὁ πρὸ
τούτων

nuncians expletionem dierum purificationis donec offerretur p unoquoq; eorum oblatio. Dum aũt ſeptem dies iam pene eſſent expleti, hi qui de Aſia erãt Iudæi cum uidiſſent eum in templo confuderunt oẽm populum, & iniecerunt ei manus clamãtes. Viri Iſraelitæ ſuccurrite. Hic eſt ille homo q aduerſus populũ & legẽ & locũ hunc oẽs ubiq; docet, inſuper & Græcos induxit in templũ, & pphanauit ſanctũ locum iſtum. Viderant enim Trophimũ Epheſium in ciuitate cũ ipſo, quẽ exiſtimauerunt, quod in templum introduxiſſet Paulus. Cõmotaq; eſt ciuitas tota, & factꝰ eſt concurſus populi. Et apprehenſum Paulum, protrahebant e templo, & ſtatim clauſæ ſunt ianuæ. Querentibus aũt illis eũ occidere, nunciatum eſt tribuno cohortis, quod tota cõfunderet Hieroſolyma. Qui ſtatim aſſũptis militibus & centurionibus decucurrit ad illos. Qui cum uidiſſent tribunum & milites, ceſſauerunt percutere Paulum. Tunc accedẽs tribunus apprehendit eum & iuſſit alligari catenis duabus, & interrogabat quis nam eſſet, & quid feciſſet. Alij autẽ aliud clamabant in turba. Et cum non poſſet certum cognoſcere præ tumultu, iuſſit duci eum in caſtra. Et cum ueniſſet ad gradus, contigit ut portaretur a militibus propter uiolentiam turbæ. Sequebatur enim multitudo populi clamans tolle eum. Et cum cœpiſſet induci in caſtra Paulus, dicit tribuno. Licet ne mihi loqui ad te? Qui dixit ei. Græce noſti? Nonne tu es ille ægyptius qui ante

hos dies

τούτῳ τῇ ἡμέρᾳ ἀνασατώσας καὶ ἄγα/
γων εἰς τὸ ἔρημον τοὺς τετρακισχιλί/
ους ἄνδρας τοὺς σικαρίων; εἶπε δὲ ὁ παῦλος
ἐγὼ ἄνθρωπός μού εἰμι ἰουδαῖος ταρσεὺς
τῆς κιλικίας, οὐκ ἀσήμου πόλεως πολίτης,
δέομαί σου δ, ἐπίτρεψόν μοι λαλῆσαι πρὸς
τὸν λαόν. ἐπιτρέψαντος δὲ αὐτου, ὁ παῦλος
ἑστὼς ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν, κατέσεισε τῇ χει
ρὶ τῷ λαῷ. πολλῆς δὲ σιγῆς γενομένης.
προσεφώνει τῇ ἑβραΐδι διαλέκτῳ. λέγων.

Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατέ
μου τῆς πρὸς ὑμᾶς νῦν ἀπολογίας, ἀκούσαντες
δ, ὅτι ἑβραΐδι διαλέκτῳ προσεφώνει αὐτοῖς.
μᾶλλον παρέσχον ἡσυχίαν. καὶ φησιν. ἐγὼ μέν εἰ
μι ἀνὴρ ἰουδαῖος, γεγεννημένος ἐν ταρσῷ τῆς κιλικί
ας, ἀνατεθραμμένος δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ
τοὺς πόδας γαμαλιὴλ, πεπαιδευμένος κατὰ
ἀκρίβειαν τοῦ πατρῴου νόμου, ζηλωτὴς ὑπάρχ
των θεοῦ, καθὼς πάντες ὑμεῖς ἐστε σήμερον, ὃς τα
ύτην τὴν ὁδὸν ἐδίωξα ἄχρι θανάτου, δεσ/
μεύων καὶ παραδιδοὺς εἰς φυλακὰς ἄνδρας
τε καὶ γυναῖκας. ὡς καὶ ὁ ἀρχιερεὺς μαρτυ
ρεῖ μοι, καὶ πᾶν τὸ πρεσβυτέριον, παρ᾽ οὗ
καὶ ἐπιστολὰς δεξάμενος πρὸς τοὺς ἀ/
δελφοὺς εἰς δαμασκὸν ἐπορευόμην, ἄξων
καὶ τοὺς ἐκεῖσε ὄντας δεδεμένους εἰς ἰε/
ρουσαλήμ, ἵνα τιμωρηθῶσι. ἐγένετο δέ μοι
πορευομένῳ καὶ ἐγγίζοντι τῇ δαμασκῷ
περὶ μεσημβρίαν ἐξάιφνης ἐκ τοῦ οὐρα/
νοῦ περιαστράψαι φῶς ἱκανὸν περὶ ἐμέ,
ἔπεσά τε εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ ἤκουσα
φωνῆς λεγούσης μοι. σαοὺλ σαοὺλ
τί με διώκεις; ἐγὼ δὲ ἀπεκρίθην. τίς εἶ
κύριε; εἶπέ τε πρός με. ἐγώ εἰμι ΙΗ/
ΣΟΥΣ ὁ ναζωραῖος, ὃν σὺ διώκεις. οἱ δὲ
σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο
καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, τὴν δὲ φωνὴν
οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι. εἶπον
δὲ, τί

hos dies tumultum concitasti,& eduxi
sti in desertum quatuor milia uirorum
sicariorum? Et dixit ad eum Paulus.
Ego sum homo quidē Iudæus Tharsen
sis Ciliciæ nō obscuræ ciuitatis ciuis.Ro
go autē te,permitte mihi loqui ad po/
pulum. Et cum ille permisisset, Paulus
stans in gradibus annuit manu ad ple
bem,& magno silentio facto,allocutus
est lingua hebræa,dicens.

Tharsensis Paulus.

Viri fratres & patres,audite quā ad XXII
uos nunc reddo rationem.Cum audis/
sent autem quod hebræa lingua loque
retur sibi,magis prestiterunt silentium
Et dicit. Ego quidem sum uir Iudæus
natus Tharsi Ciliciæ, educatus in ea ci-
uitate secus pedes Gamaliælis institu/
tus accurate in paterna lege, æmulator
dei sicut & uos omnes estis hodie, qui
hanc uiam persecutus sum usq; ad mor
tem alligans & tradens in carceres ui/
ros pariter ac mulieres,sicut princeps sa
cerdotum mihi testimonium reddit,&
totus p̄sbyterorū ordo, a quibus etiā
epistolis ad frēs acceptis Damascū pge
bam,adducturus etiā illos q illic essent
uinctos Hierusalem ut punirentur. Ac
cidit autem mihi iter facienti & appro-
pinquanti Damasco circiter meridiem,
ut subito de cœlo circumfulgueret me
lux multa, cecidiq; in solum & audiui
uocem dicentem mihi.Saul saul.Quid
me persequeris? Ego autem respondi.
Quis es domine? Dixitq; ad me. Ego
sum Iesus ille Nazarenus.quem tu per
sequeris.Et q mecū erant,lumen quidē
uiderunt,& exterriti sunt,uocē aūt nō
audierūt ei9, q loquebat mecū.Dicebā

δὲ τί ποιήσω κύριε; ὁ δὲ κύριος πρός με. ἀναστὰς πορεύου εἰς δαμασκὸν, κἀκεῖ σοι λαληθήσεται περὶ πάντων ὧν τέτακτάι σοι ποιῆσαι. ὡς δὲ οὐκ ἐνέβλεπον ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτὸς ἐκείνου, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνόντων μοι, ἦλθον εἰς δαμασκόν Ἀνανίας δέ τις ἀνὴρ εὐσεβὴς, κατὰ τὸν νόμον μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων τῶν κατοικούντων ἰουδαίαν. ἐλθὼν πρός με καὶ ἐπιστὰς, εἶπέ μοι. σαοὺλ ἀδελφὲ ἀνάβλεψον. κἀγὼ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἀνέβλεψα εἰς αὐτὸν. ὁ δὲ εἶπεν, ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν. προεχειρήσατό σε γνῶναι τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἰδεῖν τὸ δίκαιον, καὶ ἀκοῦσαι φωνὴν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἔσῃ μάρτυς αὐτῷ πρός πάντας ἀνθρώπους, ὧν ἑώρακας καὶ ἤκουσας. καὶ νῦν τί μέλλεις; ἀναστὰς, βάπτισαι καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρτίας σου. ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου. Εγένετο δέ μοι ὑποστρέψαντι εἰς ἱερουσαλὴμ, καὶ προσευχομένου μου ἐν τῷ ἱερῷ γενέσθαι με ἐν ἐκστάσει, καὶ ἰδεῖν αὐτὸν λέγοντά μοι, σπεῦσον καὶ ἔξελθε ἐν τάχει ἐξ ἱερουσαλὴμ. διό τι οὐ παραδέξονταί σου τὴν μαρτυρίαν περὶ ἐμοῦ, κἀγὼ εἶπον. κύριε, αὐτοὶ ἐπίστανται, ὅτι ἐγὼ ἤμην φυλακίζων καὶ δέρων κατὰ τὰς συναγωγὰς τοὺς πιστεύοντας ἐπί σε, καὶ ὅτε ἐξεχεῖτο τὸ αἷμα στεφάνου τοῦ μάρτυρός σου, καὶ αὐτὸς ἤμην ἐφεστὼς καὶ συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ. φυλάσσων τὰ ἱμάτια τῶν ἀναιρούντων αὐτόν. καὶ εἶπε πρός με, πορεύου, ὅτι ἐγὼ εἰς ἔθνη μακρὰν ἐξαποστελῶ σε. ἤκουον δὲ αὐτοῦ, ἄχρι τούτου τοῦ λόγου καὶ ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν λέγοντες. αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον, οὐ γὰρ καθῆκεν αὐτὸν ζῆν. κραζόντων δὲ αὐτῶν καὶ ῥιπτούντων τὰ ἱμάτια, καὶ κονιορτὸν βαλλόντων εἰς τὸν ἀέρα

autē Quid faciam domine? Dominus aūt dixit ad me. Surgens uade Damascum, & ibi tibi dicet̃ de omnibus quæ te oporteat facere. Et cum nō uiderem præ gloria luminis illius, ad manū deductus a comitibus qui erant mecum, ueni Damascū. Ananias aūt quidam uir pius secundum legem testimoniū habens ab omnibus habitantibus Iudæam, ueniēs ad me & astans dixit mihi. Saul frater, recipe uisum. Et ego eodem hora recepto uisu uidi illum. At ille dixit. Deus patrum nostrorꝝ præordinauit te, ut cognosceres uoluntatem suā, & uideres iustū & audires uocem ex ore eius, quia eris testis illi apud oēs homines, eorum quæ uidisti & audisti. Et nūc quid contaris? Exurge & baptizare & ablue peccata tua inuocato nomine domini. Factum est aūt cū essem reuersus Hierusalem & orarem in templo ut raperer extra me & uiderē eū dicentem mihi. Festina & exi uelociter ex Hierusalem, quoniam non recipient testimonium tuū de me. Et ego dixi. Domine, ipsi sciunt quod ego eram concludens in carcerem, & cedens per synagogas eos qui credebant in te. Et cum funderet̃ sanguis Stephani testis tui ego quoq; assistebā & assentiebar morti illius, & custodiebam uestimenta interficientium illū. Et dixit ad me. Vade, qm̄ ego ad gentes longe mittam te. Audiebāt aūt eū usq; ad hoc uerbū, & leuauerunt uocē suam, dicentes. Tolle de terra huiusmodi. Nō enim phas est eum uiuere. Vociferantibus aūt eis & ꝓijcientibus uestimēta sua, & puluerē iactātib⁹ in aerem

εἰς τὴν παρεμβολὴν, εἰπὼν, μάστιξιν ἀνετάζεσθαι αὐτὸν, ἵνα ἐπιγνῶ δι' ἣν αἰτίαν οὕτως ἐπεφώνουν αὐτῷ.

Ὡς δὲ προέτειναν αὐτὸν τοῖς ἱμᾶσιν εἶπε πρὸς τὸν ἑστῶτα ἑκατόνταρχον ὁ παῦλος. εἰ ἄνθρωπον ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστίζειν. ἀκούσας δὲ ὁ ἑκατόνταρχος προσελθὼν ἀπήγγειλε τῷ χιλιάρχῳ λέγων. ὅρα, τί μέλλεις ποιεῖν; ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὗτος ῥωμαῖός ἐστι. προσελθὼν δὲ ὁ χιλίαρχος εἶπεν αὐτῷ. λέγε μοι, εἰ σὺ ῥωμαῖος εἶ. ὁ δὲ ἔφη. ναί. ἀπεκρίθη τε ὁ χιλίαρχος. ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. ὁ δὲ παῦλος ἔφη. ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι. εὐθέως οὖν ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ, οἱ μέλλοντες αὐτὸν ἀνετάζειν. καὶ ὁ χιλίαρχος δὲ ἐφοβήθη, ἐπιγνοὺς, ὅτι ῥωμαῖός ἐστι. καὶ ὅτι ἦν αὐτὸν δεδεκώς. τῇ δὲ ἐπαύριον βουλόμενος γνῶναι τὸ ἀσφαλὲς τὸ τί κατηγορεῖται παρὰ τῶν ἰουδαίων, ἔλυσεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν δεσμῶν. καὶ ἐκέλευσεν ἐλθεῖν τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ ὅλον τὸ συνέδριον αὐτῶν. καὶ καταγαγὼν τὸν παῦλον, ἔστησεν εἰς αὐτούς. Ατενίσας δὲ ὁ παῦλος τῷ συνεδρίῳ εἶπεν. ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ πάσῃ συνειδήσει ἀγαθῇ πεπολίτευμαι τῷ θεῷ, ἄχρι ταύτης τῆς ἡμέρας. ὁ δὲ ἀρχιερεὺς ἀνανίας ἐπέταξε τοῖς παρεστῶσιν αὐτῷ, τύπτειν αὐτοῦ τὸ στόμα. τότε ὁ παῦλος πρὸς αὐτὸν εἶπε. τύπτειν σε μέλλει ὁ θεὸς τοῖχε κεκονιαμένε. καὶ σὺ κάθῃ κρίνων με κατὰ τὸν νόμον, καὶ παρανομῶν κελεύεις με τύπτεσθαι; οἱ δὲ παρεστῶτες εἶπον. τὸν ἀρχιερέα τοῦ θεοῦ λοιδορεῖς, ἔφη τε ὁ παῦλος. οὐκ ἤδειν ἀδελφοί, ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεύς. γέγραπται γὰρ. ἄρχοντα τοῦ λαοῦ

in aerem, iussit tribunus induci eum in castra & imperauit eũ flagris examinari, ut sciret propter quam causam sic acclamarent ei. Et cũ astrinxisset eum loris dixit astanti sibi Centurioni Paulus Num hominem Rhomanum & indẽnatum licet uobis flagellare? Quo audito Centurio accessit ad tribunum, & nunciauit ei, dicens. Quid facturus es? Hic enim homo Romanus est. Accedens aũt tribunus dixit illi. Dic mihi, nũ tu Rhomanus es? At ille dixit. Etiã Et respondit tribunus. Ego multa summa ciuilitatem hanc consecutus sum. Et Paulus ait. Ego autem & natus sum. Protinus ergo discesserunt ab illo qui eum torturi erant. Tribunus quoq; timuit postq; resciuit, quod Romanus esset, & quod uinxisset eũ. Postero aũt die uolens scire certũ qua ex causa accusaretur a Iudæis, soluit eum a uinculis, & iussit pontifices conuenire & omne concilium, & deductum Paulum sistebat coram illis.

XXIII

Intentis autem oculis in concilium Paulus ait. Viri fratres, ego omni conscientia bona conuersatus sum ante deum usq; in hodiernum diem. Princeps autem sacerdotum Ananias præcepit astantibus sibi, ut percuterent os eius. Tũc Paulus dixit ad eum. Percutiet te deus paries dealbate. Et tu sedens iudicas me secundum legem, & contra legem iubes me percuti? Et qui astabant dixerunt. Summum sacerdotem dei maledicis? Dixit autem Paulus. Nesciebam fratres, quod pontifex esset. Scriptum est enim. Principi populi

τα τῶ λαοῦ σου, οὐκ ἐρεῖς κακῶς. γνοὺς δὲ ὁ παῦλος ὅτι τὸ ἓν μέρος ἐστὶ σαδδουκαίων, τὸ δὲ ἕτερον φαρισαίων, ἔκραξεν ἐν τῷ συνεδρίῳ. Ανδρες ἀδελφοί, ἐγὼ φαρισαῖός εἰμι, υἱὸς φαρισαίου, περὶ ἐλπίδος καὶ ἀνασάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι. τοῦτο δὲ αὐτῶ λαλήσαντος, ἐγένετο στάσις τῶν φαρισαίων, καὶ τῶν σαδδουκαίων, καὶ ἐσχίσθη τὸ πλῆθος. σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι, μὴ εἶναι ἀνάσασιν, μηδὲ ἄγγελον, μήτε πνεῦμα. φαρισαῖοι δὲ, ὁμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα. ἐγένετο δὲ κραυγὴ μεγάλη, καὶ ἀναστάντες γραμματεῖς τοῦ μέρους τῶν φαρισαίων, διεμάχοντο, λέγοντες, οὐδὲν κακὸν εὑρίσκομεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ. εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ ἢ ἄγγελος, μὴ θεομαχῶμεν. πολλῆς δὲ γενομένης στάσεως, εὐλαβηθεὶς ὁ χιλιάρχος μὴ διασπασθῇ ὁ παῦλος ὑπ' αὐτῶν, ἐκέλευσε τὸ στράτευμα καταβῆναι καὶ ἁρπάσαι αὐτὸν ἐκ μέσου αὐτῶν, ἄγειν τε εἰς τὴν παρεμβολήν, τῇ δὲ ἐπιούσῃ νυκτὶ ἐπιστὰς αὐτῷ ὁ κύριος, εἶπε. Θάρσει παῦλε, ὡς γὰρ διεμαρτύρω τὰ περὶ ἐμοῦ εἰς ἰερουσαλήμ, οὕτως σε δεῖ καὶ εἰς ῥώμην μαρτυρῆσαι. γενομένης δὲ ἡμέρας, ποιήσαντές τινες τῶν ἰουδαίων συστροφὴν, ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς, λέγοντες, μήτε φαγεῖν, μήτε πιεῖν, ἕως οὗ ἀποκτείνωσι τὸν παῦλον. ἦσαν δὲ πλείους τεσσαράκοντα, οἱ ταύτην τὴν συνωμοσίαν πεποιηκότες, οἵτινες προσελθόντες τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέροις εἶπον. ἀναθέματι ἀνεθεματίσαμεν ἑαυτοὺς, μηδενὸς γεύσασθαι, ἕως οὗ ἀποκτείνωμεν τὸν παῦλον. νῦν οὖν ὑμεῖς ἐμφανίσατε τῷ χιλιάρχῳ σὺν τῷ συνεδρίῳ, ὅπως ἄγειον αὐτὸν καταγάγῃ πρὸς ὑμᾶς, ὡς μέλλοντας διαγινώσκειν ἀκριβέστερον, τὰ περὶ αὐτοῦ. ἡμεῖς δὲ πρὸ τοῦ ἐγγίσαι αὐτὸν, ἕτοιμοί ἐσμεν τοῦ ἀνελεῖν αὐτόν.

Ακόσας

populi tui nō maledices. Sciens autem Paulus qđ una pars esset Sadducæorū, & altera pharisæorū exclamauit in concilio. Viri frēs, ego pharisæus sum, filius pharisæi. De spe & resurrectione mortuorū ego iudicor. Et cū hæc dixisset facta est dissensio inter pharisæos & sadducæos, & dissecta est multitudo. Nam sadducæi quidem dicunt nō esse resurrectionem, neq; angelum, neq; spiritū, pharisæi aūt utraq; cōfitentur. Factus est aūt clamor magnus, & cum surrexissent scribæ de factione pharisæorū, depugnabāt dicētes. Nihil mali inuenimus in homine isto. Quod si spiritus locutus est ei aut angelū, nū repugnemus deo? Et cum magna seditio facta esset ueritus tribunus ne discerperetur Paulus ab ipsis, iussit milites descēdere & rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in castra. Sequenti autem nocte assistens ei dominus, ait. Bono animo esto Paule. Vt eī testificatus es de me in Hierusalem, sic te oportet & Romæ testificari. Facto aūt die collegerūt se quidam ex Iudæis, & deuouerunt se dicentes, neq; manducaturos neq; bibituros, donec occiderent Paulum. Erant autē plus cīq; quadraginta uiri qui hanc coniurationem fecerant, qui accesserūt ad principes sacerdotū & seniores & dixerunt. Deuotione deuouimus nosipsos nihil gustaturos, donec occidamus Paulum. Nunc ergo uos notum facite tribuno cum consilio, ut cras producat illū ad nos tanq̄ aliquid certius cognituros de eo. Nos uero priusq̄ appropiet parati sumus interficere illum. Cum autem

ἀκούσας δὲ ὁ υἱὸς τ ἀδελφῆς παύλου τὸ ἐνέδρον
παραγενόμενος καὶ εἰσελθὼν εἰς τ παρεμβολὴν
ἀπήγγειλε τῷ παύλῳ. προσκαλεσάμενος δὲ ὁ
παῦλος ἕνα τ ἑκατοντάρχων ἔφη. τ νεανίαν τοῦ
τον ἀπάγαγε πρὸς τ χιλίαρχον. ἔχει γάρ τι ἃ
παρήγγειλε αὐτῷ. ὁ μὲν οὖν παραλαβὼν αὐτὸν
ἤγαγε πρὸς τὸν χιλίαρχον. καὶ φησίν. ὁ δέσ
μιος παῦλος προσκαλεσάμενός με, ἠρώτη
σε τοῦτον τ νεανίαν ἀγαγεῖν πρός σε ἔχοντά τι
λαλῆσαί σοι. ἐπιλαβόμενος δὲ τ χειρὸς αὐτ
ὁ χιλίαρχος. καὶ ἀναχωρήσας κατ' ἰδίαν, ἐπυν
θάνετο, τί ἐστιν ὃ ἔχεις ἀπαγγεῖλαί μοι, εἶπεν
δὲ, ὅτι οἱ ἰουδαῖοι συνέθεντο τ ἐρωτῆσαί σε, ὅ
πως αὔριον εἰς τὸ συνέδριον καταγάγῃς τὸν
παῦλον, ὡς μέλλοντες τι ἀκριβέστερον πυθάνε
σθαι περὶ αὐτοῦ. σὺ οὖν μὴ πεισθῇς αὐτοῖς,
ἐνεδρεύουσι γὰρ αὐτὸν ἐξ αὐτῶν ἄνδρες
πλείους τεσσαράκοντα. οἵτινες ἀνεθε
μάτισαν ἑαυτοὺς μήτε φαγεῖν μήτε πιεῖν
ἕως οὗ ἀνέλωσιν αὐτόν. καὶ νῦν ἕτοιμοί εἰ
σι προσδεχόμενοι τὴν ἀπὸ σοῦ ἐπαγγε
λίαν, ὁ μὲν οὖν χιλίαρχος ἀπέλυσε τὸν
νεανίαν, παραγγείλας, μηδενὶ ἐκλαλῆσαι,
ὅτι ταῦτα ἐνεφάνισας πρός με. καὶ προσ
καλεσάμενος δύο τινὰς τῶν ἑκατοντάρχων
εἶπεν, ἑτοιμάσατε στρατιώτας διακοσίους, ὅ
πως πορευθῶσιν ἕως καισαρείας, καὶ ἱππεῖς ἑβ
δομήκοντα, καὶ δεξιολάβους διακοσίους, ἀπὸ τρί
της ὥρας τ νυκτός, κτήνη τε παρασῆσαι, ἵνα ἐπι
βιβάσαντες τὸν παῦλον διασώσωσι πρὸς φήλι
κα τ ἡγεμόνα γράψας ἐπιστολὴν περιέχουσαν
τὸν τύπον τοῦτον. κλαύδιος λυσίας τῷ κρατίσῳ
ἡγεμόνι φήλικι χαίρειν. τ ἄνδρα τοῦτον συλλη
φθέντα ὑπὸ τ ἰουδαίων, καὶ μέλλοντα ἀναιρεῖσθαι
ὑπ' αὐτῶν, ἐπιστὰς σὺν τῷ στρατεύματι ἐξειλόμην
αὐτὸν, μαθὼν, ὅτι ῥωμαῖός ἐστι, βουλόμενος
δὲ γνῶναι τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐνεκάλουν αὐτῷ
κατήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν

autem audisset filius sororis Pauli insidias, uenit & intrauit in castra, nunciauitq; Paulo, Accersito autem Paulus ad se uno ex centurionibus ait. Adolescentem hunc abduc ad tribunū Habet enim quod renunciet illi. Et ille quidem assumens eum, duxit ad tribunum, & ait. Vinctus Paulus accersitum me rogauit, ut hunc adolescentem perducerem ad te, habētem aliquid quod loqueretur tibi. Apprehensa autem tribunus manu illius secessit cum eo seorsum, & percontatus est illum. Quid est qd habes significādū mihi? Ille aūt dixit. Iudæi conspirarūt ut rogarēt te, uti crastino die educeres Paulum in concilium, quasi aliquid certius inquisituri sint de illo, tu uero ne morem gesseris illis. Insidiantur enim ei ex eis uiri plures quadraginta, q seipsos deuouerūt ne uel edant uel bibant donec interficiant eum, & nunc parati sunt expectātes promissum tuū. Tribunus igitur dimisit adolescētem, præcipiens ei, ne cui effutias quod hæc indicaueris mihi. Et accersitis duobus centurionibus, dixit. Parate milites ducētos, ut eant usq; ad Cæsareā, & equites septuaginta, & lancearios ducentos a tertia hora noctis, & iumēta præbete ut impositum Paulum, saluum perducant ad Felicem p̄sidem, scriptis literis in hanc formam. Claudius Lysias, optimo præsidi Felici salutē. Virū hunc comprehensum a Iudæis cū iā esset interficiēdus ab eis, superueniens cū exercitu, eripui, cognito qd Romanus esset, uolensq; scire cām quā obijciebat illi deduxi eū in cōciliū eorū.

Quem

ον ἔυρον ἐγκαλούμενον περὶ ζητημάτων τοῦ
νόμου αὐτῶν, μηδὲν ἄξιον θανάτου, ἢ δεσμῶν
ἔγκλημα ἔχοντα. μηνυθείσης δέ μοι ἐπιβου
λῆς εἰς τὸν ἄνδρα μέλλειν ἔσεσθαι ὑπὸ τῶν Ἰου
δαίων, εὐθέως ἔπεμψα πρός σε, παραγγεί
λας καὶ τοῖς κατηγόροις λέγειν τὰ πρὸς αὐτὸν
ἐπὶ σοῦ. ῥῶσθε. οἱ μὲν οὖν στρατιῶται κα/
τὰ τὸ διατεταγμένον αὐτοῖς, ἀναλαβόντες
τὸν Παῦλον, ἤγαγον διὰ νυκτὸς εἰς τὴν
Ἀντιπατρίδα, τῇ δὲ ἐπαύριον ἐάσαντες τοὺς
ἱππεῖς πορεύεσθαι σὺν αὐτῷ, ὑπέστρεψαν εἰς
τὴν παρεμβολήν. οἵτινες εἰσελθόντες εἰς
τὴν Καισάρειαν, καὶ ἀναδόντες τὴν ἐπιστο/
λὴν τῷ ἡγεμόνι, παρέστησαν καὶ τὸν Παῦ/
λον αὐτῷ. ἀναγνοὺς δὲ ὁ ἡγεμὼν καὶ ἐπερω
τήσας ἐκ ποίας ἐπαρχίας ἐστί, καὶ πυθόμε/
νος ὅτι ἀπὸ Κιλικίας, διακούσομαί σου ἔφη,
ὅταν καὶ οἱ κατήγοροί σου παραγένωνται,
ἐκέλευσέ τε αὐτὸν ἐν τῷ πραιτωρίῳ Ἡρῴδου
φυλάσσεσθαι.

Μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας, κατέβη ὁ ἀρχιερεὺς
Ἀνανίας μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ ῥήτορος
Τερτύλλου τινός, οἵτινες ἐνεφάνισαν τῷ ἡγε/
μόνι κατὰ τοῦ Παύλου. κληθέντος δὲ αὐτοῦ,
ἤρξατο κατηγορεῖν ὁ Τέρτυλλος, λέγων. πολ
λῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διά σου, καὶ κατορ
θωμάτων γινομένων τῷ ἔθνει τούτῳ διὰ
τῆς σῆς προνοίας πάντῃ τε καὶ πανταχοῦ
ἀποδεχόμεθα κράτιστε Φῆλιξ μετὰ πά/
σης εὐχαριστίας, ἵνα δὲ μὴ ἐπὶ πλεῖόν σε ἐγ
κόπτω, παρακαλῶ ἀκοῦσαί σε ἡμῶν συντό
μως τῇ σῇ ἐπιεικείᾳ. Εὑρόντες γάρ σου τὸν ἄνδρα
τοῦτον λοιμόν, καὶ κινοῦντα στάσιν πᾶσι
τοῖς Ἰουδαίοις τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην, πρω
τοστάτην τε τῆς τῶν Ναζωραίων αἱρέ/
σεως, ὃς καὶ τὸ ἱερὸν ἐπείρασε βεβηλῶσαι,
ὃν καὶ ἐκρατήσαμεν, καὶ κατὰ τὸν ἡμέτε/
ρον νόμον ἠθελήσαμεν κρίναι, παρελθὼν
δὲ Λυσίας

Quẽ cõperi accusari de quæstionibus legis ipsorũ, nullũ dignum morte aut uinculis habentem crimen. Et cum indicatum esset mihi de insidijs quas parauerant illi Iudæi, protinus misi eum ad te, præcepto dato etiã accusatoribus, ut quæ habent aduersus eum dicãt apud te. Valete. Milites uero iuxta quod sibi iniũctum erat, receptum Paulũ duxerunt per noctem in antipatridem, Posstero aũt die dimissis equitibus ut cum eo irent, reuersi sunt in castra. Qui cum uenissent Cæsaream & tradidissent epistolam Præsidi, statuerunt ante illũ & Paulum. Cum legisset aũt præses, & interrogasset de qua puincia esset, & cognouisset quod de Cilicia, audiãte inquit cum accusatores quoq; tui aduenerint. Iussitq; in prætorio Herodis austodiri eum.

Post quinq; aũt dies descendit prin- XX
ceps sacerdotum Ananias cum senioribus & Tertullo quodam oratore, qui significauerant Præsidi de Paulo. Et citato Paulo, cœpit accusare Tertullus dicens. Cum in multa pace agamus per te, & multa recte gerant in populo hoc per tuam prouidentiam, & semper & ubiq; suscipimus optime felix cum omni gratiarũ actione. Sed ne diutius te detineam, oro te, ut audias nos paucis pro tua humanitate. Nacti em̃ sumus uirum hunc pestiferum & cõcitantem seditionẽ omnibus Iudæis in uniuerso orbe & autorẽ seditionis sectæ nazarenorum, qui etiã templũ uiolare conatꝰ est, quẽ & apꝑhensum uoluimus secundum legẽ nostrã iudicare. Supueniens autem

δὲ λυσίας ὁ χιλίαρχος μετὰ πολλῆς βίας ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀπήγαγεν, κελεύων τοὺς κατηγόρους αὐτοῦ ἔρχεσθαι ἐπί σε, παρ' οὗ δυνήσῃ αὐτὸς ἀνακρίνας περὶ πάντων τούτων ἐπιγνῶναι, ὧν ἡμεῖς κατηγοροῦμεν αὐτοῦ. συνέθεντο δὲ καὶ οἱ ἰουδαῖοι, φάσκοντες ταῦτα οὕτως ἔχειν. ἀπεκρίθη δὲ ὁ παῦλος νεύσαντος αὐτῷ τοῦ ἡγεμόνος λέγειν. ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε κριτὴν τῷ ἔθνει τούτῳ ἐπιστάμενος εὐθυμότερον τὰ περὶ ἐμαυτοῦ ἀπολογοῦμαι, δυναμένου σου γνῶναι, ὅτι οὐ πλείους εἰσίν μοι ἡμέραι ἢ δεκαδύο, ἀφ' ἧς ἀνέβην προσκυνήσων ἐν ἰερουσαλὴμ καὶ οὔτε ἐν τῷ ἱερῷ εὗρόν με πρός τινα διαλεγόμενον, ἢ ἐπισύστασιν ποιοῦντα ὄχλου, οὔτε ἐν ταῖς συναγωγαῖς, οὔτε κατὰ πόλιν, οὔτε παρίστασίν με δύνανται, περὶ ὧν κατηγοροῦσί μου. ὁμολογῶ δὲ τοῦτο σοι, ὅτι κατὰ τὴν ὁδὸν ἣν λέγουσιν αἵρεσιν, οὕτως λατρεύω τῷ πατρῴῳ θεῷ. πιστεύων πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν νόμον καὶ τοῖς προφήταις γεγραμμένοις, ἐλπίδα ἔχων εἰς τὸν θεὸν ἣν καὶ αὐτοὶ οὗτοι προσδέχονται, ἀνάστασιν μέλλειν ἔσεσθαι νεκρῶν, δικαίων τε καὶ ἀδίκων. ἐν τούτῳ δὲ αὐτὸς ἀσκῶ, ἀπρόσκοπον συνείδησιν ἔχειν πρὸς τὸν θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους διαπαντός. δι' ἐτῶν δὲ πλειόνων παρεγενόμην, ἐλεημοσύνας ποιήσων εἰς τὸ ἔθνος μου καὶ προσφοράς. ἐν αἷς εὗρόν με ἡγνισμένον ἐν τῷ ἱερῷ, οὐ μετὰ ὄχλου, οὐδὲ μετὰ θορύβου. τινὲς δὲ ἀπὸ τῆς ἀσίας ἰουδαῖοι, οὓς ἔδει ἐπὶ σοῦ παρεῖναι καὶ κατηγορεῖν, εἴ τι ἔχοιεν πρός με. ἢ αὐτοὶ οὗτοι εἰπάτωσαν εἴ τι εὗρον ἐν ἐμοὶ ἀδίκημα, στάντος μου ἐπὶ τοῦ συνεδρίου. ἢ περὶ μιᾶς ταύτης φωνῆς ἧς ἐκέκραξα ἐστὼς ἐν αὐτοῖς, ὅτι περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι σήμερον ὑφ' ὑμῶν.

Ακούσας δὲ

autem tribunus Lysias cum magna ui eripuit eum de manibus nostris iubēs accusatores eius ad te uenire, a quo poteris ipse inquisitiõe facta de omnibus istis cognoscere, de quibus nos accusamus eũ. Adiecerunt aũt & Iudæi, dicẽtes hæc ita se habere. Rñdit aũt Paulꝰ, annuente sibi p̃side ut diceret, Ex multis annis te esse iudicẽ fuisse genti huic cũ sciã æquiori animo ꝓ me rc̃spódeo, qui possis cognoscere, quod non plus sũt mihi dies c̃ꝫ duodecim ex quo ascẽdi, adoraturus in Hierusalẽ, & neqꝫ in templo compererunt me cũ aliquo disputantem, aut concursum facientẽ turbæ, neqꝫ in synagogis, neqꝫ in ciuitate, neqꝫ ꝓbare possunt ea de quibus nunc me accusant. Confiteor aũt hoc tibi, qꝫ iuxta uiam quã uocant hæresim, sic seruio patrio deo, credẽs omnibus quæ in lege & prophetis scripta sunt, spem habens in deum quam & hi ipsi expectãt resurrectionem futurã iustorũ simul & iniustoꝝ. In hoc aũt & ipse studeo sine offendiculo cõscientiã habere erga deũ & erga hoies semp. Post annos aũt plures accersi eleemosynas facturꝰ in gẽtẽ meam, & oblationes in quibus compererũt me purificatum in templo, haud cum turba, neqꝫ cum tumultu. Quidã autem ex Asia Iudæi quos oportebat apud te presto esse & accusare, si quid haberent aduersum me, aut hi ipsi dicant si quid deprehenderunt in me iniquitatis, cum stem in cõcilio, nisi de una hac solũmodo uoce qua damaui inter eos stans, de resurrectione mortuorum ego iudicor hodie a uobis. Audi-

ditis aũt

ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ φῆλιξ, ἀνέβαλε αὐτοὺς, ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ, εἰπών. ὅταν λυσίας ὁ χιλίαρχος καταβῇ, διαγνώσομαι τὰ καθ' ὑμᾶς, διαταξάμενός τε τῷ ἑκατοντάρχῃ τηρεῖσθαι τὸν παῦλον, ἔχειν τε ἄνεσιν, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηρετεῖν, ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ. Μετὰ δὲ ἡμέρας τινὰς παραγενόμενος ὁ φῆλιξ σὺν δρουσίλλῃ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ οὔσῃ Ἰουδαίᾳ, μετεπέμψατο τὸν παῦλον, καὶ ἤκουσεν αὐτοῦ περὶ τῆς εἰς ΧΡΙΣΤΟΝ πίστεως. διαλεγομένου δὲ αὐτοῦ περὶ δικαιοσύνης καὶ ἐγκρατείας, καὶ τοῦ κρίματος τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι, ἔμφοβος γενόμενος ὁ φῆλιξ, ἀπεκρίθη τὸ νῦν ἔχον, πορεύου, καιρὸν δὲ μεταλαβὼν, μεταπέμψομαί σε, ἅμα δὲ καὶ ἐλπίζων, ὅτι χρήματα δοθήσεται αὐτῷ ὑπὸ τοῦ παύλου, ὅπως λύσῃ αὐτόν. διὸ καὶ πυκνότερον αὐτὸν μεταπεμπόμενος ὡμίλει αὐτῷ. Διετίας δὲ πληρωθείσης ἔλαβε διάδοχον ὁ φῆλιξ, πόρκιον φῆστον, θέλων τε χάριτας καταθέσθαι τοῖς ἰουδαίοις ὁ φῆλιξ, κατέλιπε τὸν παῦλον δεδεμένον. Φῆστος οὖν ἐπιβὰς τῇ ἐπαρχίᾳ, μετὰ τρεῖς ἡμέρας, ἀνέβη εἰς ἱεροσόλυμα ἀπὸ καισαρείας, ἐνεφάνισαν δὲ αὐτῷ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ πρῶτοι τῶν ἰουδαίων, κατὰ τοῦ παύλου, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν, αἰτούμενοι χάριν κατ' αὐτοῦ, ὅπως μεταπέμψηται αὐτὸν εἰς ἱερουσαλήμ, ἐνέδραν ποιοῦντες ἀνελεῖν αὐτὸν κατὰ τὴν ὁδόν. ὁ μὲν οὖν φῆστος ἀπεκρίθη τηρεῖσθαι τὸν παῦλον ἐν καισαρείᾳ, ἑαυτὸν δὲ μέλλειν ἐν τάχει ἐκπορεύεσθαι. οἱ οὖν δυνατοὶ ἐν ὑμῖν φησὶ συγκαταβάντες, εἴ τί ἐστιν ἐν τῷ ἀνδρὶ τούτῳ, κατηγορείτωσαν αὐτοῦ. διατρίψας δὲ ἐν αὐτοῖς ἡμέρας πλείους ἢ δέκα, καταβὰς εἰς καισάρειαν, τῇ ἐπαύριον καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσε τὸν παῦλον ἀχθῆναι. παραγενομένου δὲ αὐτοῦ, περιέστησαν οἱ ἀπὸ ἱεροσολύμων καταβεβηκότες

ditis autem his Felix, distulit illos certissime sciens de uia hac, dicens. Cum tribunus Lysias descenderit audiã uos Iussitq; Centurioni custodire Paulum, & habere requiem, & neq; Iudæis suis prohiberet submini strare ei, aut adire eum. Post al iquot aũt dies cum adue/niss et Felix cũ Drusilla uxore sua, quæ erat Iudæa accersiuit Paulũ, & audiuit ab eo fidem quæ est in Christũ Iesum. Disputante autẽ illo de iusticia & tem/perantia & de iudicio futuro, tremefactus Felix respondit. In præsentia abi, oportunitatẽ aũt nactus accersam te, si mul & sperãs fore ut pecunia sibi daretur a Paulo, ppter qd & frequẽter accersens eum loquebatur cum eo. Biennio autẽ expleto, accepit successorem Felix Porcium Festum, Volens aũt gratiam prestare Iudæis Felix, reliquit Paulum uinctum. Festus ergo susceptа pro/uincia post triduum ascendit Hierosolymam a Cæsarea. Audieruntq; eum principes sacerdotum, & primates Iudæorum aduersus Paulum, & rogabãt eũ postulãtes fauorem aduersus eũ, ut rejiceret eum in Hierusalẽ, insidias tendentes ut interficerent eum in uia. Festus autem respondit ut seruaretur quidem Paulus in Cæsarea, se autem breui profecturum. Qui ergo inter uos in/quit potentes sunt descendentes simul, si quod est in uiro crimen, accusent eũ. Demoratus autem inter eos dies amplius q̃ decem, descendit Cæsaream, & postero die sedit pro tribunali, & iussit Paulũ adduci. Qui cũ perductus esset, circũsteterũt eum qui ab Hierosolyma descenderãt

καταβεβηκότες Ἰουδαῖοι, πολλὰ καὶ βαρέα αἰτιάματα φέροντες κατὰ τοῦ Παύλου, ἃ οὐκ ἴσχυον ἀποδεῖξαι, ἀπολογουμένου αὐτοῦ, ὅτι οὔτε εἰς τὸν νόμον τῶν Ἰουδαίων, οὔτε εἰς τὸ ἱερόν, οὔτε εἰς Καίσαρά τι ἥμαρτον. Ὁ φῆστος δὲ τοῖς Ἰουδαίοις θέλων χάριν καταθέσθαι, ἀποκριθεὶς τῷ Παύλῳ, εἶπε. Θέλεις εἰς Ἱεροσόλυμα ἀναβὰς, ἐκεῖ περὶ τούτων κρίνεσθαι ἐπ' ἐμοῦ; εἶπε δὲ ὁ Παῦλος. Ἐπὶ τοῦ βήματος Καίσαρός ἐσώς εἰμι, οὗ με δεῖ κρίνεσθαι. Ἰουδαίους οὐδὲν ἠδίκησα, ὡς καὶ σὺ κάλλιον ἐπιγινώσκεις. Εἰ μὲν οὖν ἀδικῶ καὶ ἄξιόν θανάτου πέπραχά τι, οὐ παραιτοῦμαι τὸ ἀποθανεῖν. Εἰ δὲ οὐδέν ἐστιν ὧν οὗτοι κατηγοροῦσί μου, οὐδείς με δύναται αὐτοῖς χαρίσασθαι. Καίσαρα ἐπικαλοῦμαι. Τότε ὁ φῆστος συλλαλήσας μετὰ τοῦ συμβουλίου, ἀπεκρίθη. Καίσαρα ἐπικέκλησαι; ἐπὶ Καίσαρα πορεύσῃ. Ἡμερῶν δὲ διαγενομένων τινῶν, Ἀγρίππας ὁ βασιλεὺς καὶ Βερνίκη κατήντησαν εἰς Καισάρειαν, ἀσπασόμενοι τὸν φῆστον. Ὡς δὲ πλείους ἡμέρας διέτριβεν ἐκεῖ ὁ φῆστος τῷ βασιλεῖ ἀνέθετο τὰ κατὰ τὸν Παῦλον, λέγων. Ἀνήρ τίς ἐστι καταλελειμμένος ὑπὸ Φήλικος δέσμιος, περὶ οὗ γενομένου μου εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐνεφάνισαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν Ἰουδαίων, αἰτούμενοι κατ' αὐτοῦ δίκην, πρὸς οὓς ἀπεκρίθην, ὅτι οὐκ ἔστιν ἔθος Ῥωμαίοις χαρίζεσθαί τινα, ἄνθρωπον εἰς ἀπώλειαν, πρὶν ἢ ὁ κατηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχοι τοὺς κατηγόρους, τόπον τε ἀπολογίας λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος. Συνελθόντων οὖν αὐτῶν ἐνθάδε, ἀναβολὴν μηδεμίαν ποιησάμενος, τῇ ἑξῆς καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσα ἀχθῆναι τὸν ἄνδρα, περὶ οὗ σταθέντες οἱ κατήγοροι, οὐδεμίαν αἰτίαν ἐπέφερον ὧν ὑπενόουν ἐγώ. Ζητήματα δέ τινα περὶ τῆς ἰδίας δεισιδαιμονίας εἶχον πρὸς αὐτόν, καὶ περί τινος

descenderant Iudæi, multa & grauia crimina, intendentes aduersus Paulum quæ non poterant probare, Paulo pro se respondente, quod neq; in legem Iudæorum, neq; in templum, neq; in Cæsarem quicq; peccasset. Festus aũt uolens rem gratam facere Iudæis, rñdens Paulo dixit. Vis Hierosolymã ascendere, & ibi de his iudicari apud me? Dixit autẽ Paulus. Ad tribunal Cæsaris sto ubi me oportet iudicari. Iudæis nullam iniuriam feci, sicut & tu melius nosti. Si enim nocui aut dignum morte aliquid feci, nõ recuso mori. Si uero nihil est eorum de quib⁹ hi accusãt me, nemo põt me illis donare. Cæsarem appello. Tũc Festus cũ consilio collocutus respõdit. Cæsarem appellasti, ad Cæsarem ibis. Et cũ dies aliq̃t transacti essent, Agrippa rex & Bernice descenderũt Cæsareã salutaturi Festum. Et cũ dies cõplures ibi morarentur, Festus regi retulit causam Pauli dicens. Vir quidam est relictus a Felice uinctus, de quo cũ uenissem Hierosolymã adierũt me principes sacerdotũ & seniores Iudæoꝝ, postulãtes aduersus illũ cognitionẽ. Ad quos respondi. Non est Romanis consuetudo donare aliquẽ hominẽ ut pereat, priusq̃ is qui accusatur præsentes habeat accusatores, locũq; defendendi accipiat de crimine. Cũ ergo huc cõuenissent, sine ulla dilatione sequenti die sedens ꝓ tribunali iussi adduci uirũ. De quo cũ stetissent accusatores nullũ crimẽ intentabant sup hisce reb⁹ de qbus ego suspicabar, sed q̃stiones quasdã de sua superstitione habebãt aduersus eũ, & de

περί τινος Ἰησοῦ τεθνηκότος, ὃν ἔφασκεν ὁ
παῦλος ζῆν. Ἀπορούμενος δὲ ἐγὼ τὸν περὶ
τούτου ζήτησιν, ἔλεγον, εἰ βούλοιτο πορεύ-
σθαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, κἀκεῖ κρίνεσθαι περὶ τού-
των. τοῦ δὲ παύλου ἐπικαλεσαμένου τηρηθῆ-
ναι αὐτὸν εἰς τὴν τοῦ σεβαστοῦ διάγνωσιν, ἐκέ
λευσα τηρεῖσθαι αὐτόν, ἕως οὗ πέμψω αὐτὸν
πρὸς καίσαρα. Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν φῆστον
ἔφη, ἐβουλόμην καὶ αὐτὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀκοῦ
σαι. ὁ δέ, Αὔριον φησὶν ἀκούσῃ αὐτοῦ. τῇ οὖν ἐ-
παύριον ἐλθόντος τοῦ ἀγρίππα καὶ φήστου βερνί
κης μετὰ πολλῆς φαντασίας, καὶ εἰσελθόν-
των εἰς τὸ ἀκροατήριον, σύν τε τοῖς χιλιάρ-
χοις καὶ ἀνδράσι τοῖς κατ' ἐξοχὴν οὖσι τῆς πό
λεως, καὶ κελεύσαντος τοῦ φήστου, ἤχθη ὁ παῦ-
λος, καὶ φησὶν ὁ φῆστος. Ἀγρίππα βασιλεῦ,
καὶ πάντες οἱ συμπαρόντες ἡμῖν ἄνδρες, θε-
ωρεῖτε τοῦτον, περὶ οὗ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰου
δαίων ἐνέτυχόν μοι, ἔν τε Ἱεροσολύμοις καὶ
ὧδε, ἐπιβοῶντες μὴ δεῖν ζῆν αὐτὸν μηκέ
τι. Ἐγὼ δὲ καταλαβόμενος μηδὲν ἄξιον θανά
του αὐτὸν πεπραχέναι, καὶ αὐτοῦ δὲ τούτου
ἐπικαλεσαμένου τὸν σεβαστόν, ἔκρινα πέμ-
ψαι αὐτόν. περὶ οὗ ἀσφαλές τι γράψαι τῷ
κυρίῳ οὐκ ἔχω, διὸ προήγαγον αὐτὸν ἐφ' ὑ-
μῶν, καὶ μάλιστα ἐπὶ σοῦ βασιλεῦ ἀγρίππα,
ὅπως τῆς ἀνακρίσεως γενομένης, ἔχῳ τί γρά-
ψαι. ἄλογον γάρ μοι δοκεῖ πέμποντα δέσ-
μιον, μὴ καὶ τὰς κατ' αὐτοῦ αἰτίας σημᾶναι.
Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν παῦλον ἔφη, ἐπιτρέ-
πεταί σοι ὑπὲρ σεαυτοῦ λέγειν. τότε ὁ παῦ-
λος ἀπελογεῖτο ἐκτείνας τὴν χεῖρα. Περὶ πάν-
των ὧν ἐγκαλοῦμαι ὑπὸ Ἰουδαίων βασιλεῦ
ἀγρίππα, ἡγοῦμαι ἐμαυτὸν μακάριον, μέλλων
ἀπολογεῖσθαι ἐπὶ σοῦ σήμερον, μάλιστα γνώ
στην ὄντα σε πάντων τῶν κατὰ Ἰουδαίους ἐθῶν
τε καὶ ζητημάτων. διὸ δέομαί σου, μακρο-
θύμως ἀκοῦσαί μου. τὴν μὲν οὖν βίωσίν μου
τὴν ἐκ

quodam Iesu defuncto quem affirmabat Paulus uiuere. Hæsitans autē ego de huiusmodi quæstione dicebam, nū uellet ire Hierosolymā, & ibi iudicari sup istis Paul⁹ aūt cū appellasset ut seruaret Augusti cognitioni, iussi seruari eū donec mitterē eū ad Cæsarē. Agrippa autem dixit ad Festum, Volebā & ipse hominem audire. Cras inquit audies eum. Postero aūt die cum uenisset Agrippa & Bernice cū multo apparatu, & introissent in auditorium cum tribunis & uiris principalibus ciuitatis, iubente Festo adductus est Paulus. Et dicit Festus Agrippa rex & omnes qui simul adestis nobiscum uiri, uidetis hūc hominem de quo omnis multitudo Iudæorum interpellauit me & Hierosolymis & hic acclamantes, nō oportere eū uiuere amplius. Ego uero comperi nihil dignum morte eum admisisse. Ipse aūt hoc appellante Augustum, iudicaui mittere eū. De quo quid certū scribā dño nō habeo. Propter qđ ꝓduxi eū ad uos, & maxime apud te rex Agrippa, ut interrogatiōe facta habeā quod scribā, Iniquū em̄ mihi uidet̄ mittere uinctū, & causas eius non significare.

Agrippa uero ad Paulū ait. Permittitur tibi loqui pro temetipso. Tunc Paulus extenta manu cœpit pro se dicere. super oibus de quib⁹ accusor a Iudæis rex Agrippa existimo me beatum qui causam dicturus sim apud te hodie, cū tu maxime sis gnarus earū quæ apud Iudæos sunt & cōsuetudinū & quæstionū, ꝓpter qđ obsecro, ut patiēter me audias. Itaq; uitā qdē meā quā egi ab adolescentia

τῆ ἐκ νεότητος, τὴν ἀπ' ἀρχῆς γενομέ-
νην ἐν τῷ ἔθνει μου ἐν Ἱεροσολύμοις, ἴσασι
πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, προγινώσκοντές με ἄνω-
θεν, ἐὰν θέλωσι μαρτυρεῖν, ὅτι κατὰ τὴν ἀκρι-
βεστάτην αἵρεσιν τῆς ἡμετέρας θρησκείας, ἔζη-
σα φαρισαῖος· καὶ νῦν ἐπ' ἐλπίδι τῆς πρὸς
τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας γενομένης ὑπὸ τοῦ
θεοῦ ἕστηκα κρινόμενος, εἰς ἣν τὸ δωδεκάφυ-
λον ἡμῶν ἐν ἐκτενείᾳ νύκτα καὶ ἡμέραν λα-
τρεῦον, ἐλπίζει καταντῆσαι, περὶ ἧς ἐλπίδος
ἐγκαλοῦμαι βασιλεῦ ἀγρίππα, ὑπὸ τῶν Ἰου-
δαίων. τί ἄπιστον κρίνεται παρ' ὑμῖν, εἰ ὁ θε-
ὸς νεκροὺς ἐγείρει; ἐγὼ μὲν οὖν ἔδοξα ἐμαυ-
τῷ πρὸς τὸ ὄνομα ΙΗΣΟΥ τοῦ Ναζωραίου δεῖν
πολλὰ ἐναντία πρᾶξαι, ὃ καὶ ἐποίησα ἐν Ἱερο-
σολύμοις. καὶ πολλοὺς τῶν ἁγίων ἐγὼ φυ-
λακαῖς κατέκλεισα, τὴν παρὰ τῶν ἀρχιερέ-
ων ἐξουσίαν λαβών, ἀναιρουμένων τε αὐτῶν
κατήνεγκα ψῆφον, καὶ κατὰ πάσας τὰς συ-
ναγωγὰς πολλάκις τιμωρῶν αὐτοὺς, ἠνάγκα-
ζον βλασφημεῖν, περισσῶς τε ἐμμαινόμενος
αὐτοῖς, ἐδίωκον ἕως καὶ εἰς τὰς ἔξω πόλεις.
ἐν οἷς καὶ πορευόμενος εἰς τὴν Δαμασκόν,
μετ' ἐξουσίας καὶ ἐπιτροπῆς ἧς παρὰ τῶν ἀρ-
χιερέων, μέσης ἡμέρας μέσης βασιλεῦ κατὰ τὴν ὁ-
δὸν εἶδον οὐρανόθεν, ὑπὲρ τὴν λαμπρότη-
τα τοῦ ἡλίου περιλάμψαν με φῶς, καὶ τοὺς
σὺν ἐμοὶ πορευομένους. πάντων δὲ καταπε-
σόντων ἡμῶν εἰς τὴν γῆν, ἤκουσα φωνὴν λα-
λοῦσαν πρός με, καὶ λέγουσαν τῇ ἑβραΐδι δι-
αλέκτῳ. Σαοὺλ Σαοὺλ, τί με διώκεις; σκλη-
ρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν. ἐγὼ δὲ εἶπον.
τίς εἶ κύριε; ὁ δὲ εἶπεν. ἐγώ εἰμι ΙΗΣΟΥΣ, ὃν
σὺ διώκεις. ἀλλὰ ἀνάστηθι καὶ στῆθι ἐπὶ τοὺς πό-
δας σου. εἰς τοῦτο γὰρ ὤφθην σοι, προχειρίσα-
σθαί σε ὑπηρέτην καὶ μάρτυρα, ὧν τε εἶδες,
ὧν τε ὀφθήσομαί σοι, ἐξαιρούμενός σε ἐκ
τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐθνῶν, εἰς οὓς νῦν σε
ἀποστέλλω,

adoleſcentia quæ ab initio fuit in gente
mea in Hieroſolymis nouerũt omnes
Iudæi qui prius nouerant me ab initio
ſi uelint teſtimoniũ perhibere, quod ſe
cundum certiſſimam ſectam noſtræ re
ligionis uixerim phariſæus. Et nunc in
ſpe repromiſſionis quæ ad patres no-
ſtros facta eſt a deo, ſto iudicio ſubie-
ctus, ad quam duodecim tribꝰ noſtræ
nocte & die ſeruiẽtes ſperant ſe puen-
turas. De qua ſpe accuſor rex Agrippa
a Iudæis. Cur incredibile iudicat apud
uos ſi deꝰ mortuos ſuſcitat? Et ego qdẽ
exiſtimabam me aduerſus nomẽ Ieſu
nazareni multa contraria agere, quod
& feci Hieroſolymis. Et multos ſancto-
rum ego carceribus induſi, a principibꝰ
ſacerdotũ poteſtate accepta, & cũ occi-
derentur, retuli ſententiã. Et per omnes
ſynagogas frequenter puniens eos, cõ-
pellebam blaſphemare, & amplius in-
ſaniẽs in eos, pſequebar & uſq; in exte-
ras ciuitates. In quibus dum irem Da-
maſcum cũ poteſtate & permiſſu prin-
cipũ ſacerdotũ, die medio rex in uia ui-
di e cœlo ſupra ſplendorem ſolis circũ-
fulſiſſe me lumẽ eos & q mecũ faciebãt
iter, Cũ aũt oẽs nos decidiſſemus in ter
rã, audiui uocẽ loquentẽ ad me hebrai-
ca lingua. Saul ſaul, qd me pſequeris?
Durum eſt tibi contra ſtimulos calci-
trare. Ego aũt dixi. Quis es dñe? At ille
dixit. Ego ſum Ieſus quẽ tu perſeque-
ris. Sed exurge & ſta in pedibꝰ tuis. Ad
hoc enim apparui tibi, ut conſtituam te
miniſtrum & teſtem & eorꝝ quæ uidi-
ſti, & eorꝝ in qbus apparebo tibi, eripi-
ens te de populis & gẽtibꝰ in quas nũc

ἀποστελῶ, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, τοῦ ἐπι-
στρέψαι ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, καὶ τῆς ἐξουσί-
ας τοῦ σατανᾶ, ἐπὶ τὸν θεόν, τοῦ λαβεῖν αὐ-
τοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ κλῆρον ἐν τοῖς
ἡγιασμένοις πίστει τῇ εἰς ἐμέ. ὅθεν βασιλεῦ
ἀγρίππα, οὐκ ἐγενόμην ἀπειθὴς τῇ οὐρανίῳ
ὀπτασίᾳ, ἀλλὰ τοῖς ἐν δαμασκῷ πρῶτον, καὶ
ἱεροσολύμοις, εἰς πᾶσάν τε τὴν χώραν τῆς
Ἰουδαίας, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀπήγγελλον μετα
νοεῖν, καὶ ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν θεόν, ἄξια τῆς
μετανοίας ἔργα πράσσοντας. ἕνεκα τούτων με
οἱ Ἰουδαῖοι συλλαβόμενοι ἐν τῷ ἱερῷ, ἐπειρῶν
το διαχειρίσασθαι. ἐπικουρίας οὖν τυχὼν τῆ
παρὰ τοῦ θεοῦ, ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἕστη-
κα μαρτυρόμενος μικρῷ τε καὶ μεγάλῳ, οὐ
δὲν ἐκτὸς λέγων, ὧν τε οἱ προφῆται ἐλάλη-
σαν μελλόντων γίνεσθαι, καὶ μωυσῆς, εἰ πα-
θητὸς ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νε
κρῶν φῶς μέλλει καταγγέλλειν τῷ λαῷ καὶ
τοῖς ἔθνεσι. ταῦτα δὴ αὐτοῦ ἀπολογουμένου, ὁ
φῆστος μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἔφη, μαίνῃ παῦλε,
τὰ πολλά σε γράμματα εἰς μανίαν περιτρέ
πει. ὁ δέ. οὐ μαίνομαί φησι κράτιστε φῆστε, ἀλ
λὰ ἀληθείας καὶ σωφροσύνης ῥήματα ἀποφθέ
γομαι, ἐπίσταται γὰρ περὶ τούτων ὁ βασι-
λεὺς, πρὸς ὃν καὶ παῤῥησιαζόμενος λαλῶ,
λανθάνειν γάρ αὐτὸν τί τούτων, οὐ πείθομαι
οὐδέν, οὐ γάρ ἐστιν ἐν γωνίᾳ πεπραγμένον
τοῦτο. πιστεύεις βασιλεῦ ἀγρίππα τοῖς προφή
ταις; οἶδα, ὅτι πιστεύεις. ὁ δὲ ἀγρίππας πρὸς
τὸν παῦλον ἔφη, ἐν ὀλίγῳ με πείθεις χρῆσι-
ανὸν γενέσθαι. ὁ δὲ παῦλος εἶπεν. εὐξαίμην ἂν
τῷ θεῷ, καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ, οὐ μόνον
σε, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀκούοντάς μου σήμε
ρον, γενέσθαι τοιούτους, οἵοιπερ κἀγώ εἰμι,
παρεκτὸς τῶν δεσμῶν τούτων. καὶ ταῦτα εἰ
πόντος αὐτοῦ, ἀνέστη ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ἡγεμὼν,
τε Βερνίκη, καὶ οἱ συγκαθήμενοι αὐτοῖς, καὶ
ἀναχωρήσαντες

te mitto ut aperiantur oculi eorum, ut conuertantur a tenebris ad lucem, & de poteſtate ſatanæ ad deum, ut accipiant remiſſionem peccatorꝝ & ſortem inter eos qui ſanctificati ſunt per fidem quæ eſt in me. Vnde rex Agrippa non fui inobediens cœleſti uiſioni, ſed his qui ſunt Damaſci primū & Hieroſolymis & per omnem regionē Iudææ & gentibus annunciabam, ut pœnitentiam agerent, & conuerterentur ad deū digna pœnitentiæ opera faciētes. Hac ex cauſa Iudæi me in templo cōprehenſo tentauerunt iniȷcere manus. Auxilium igitur nactus dei uſqȝ in hodiernū diem ſto teſtificans & paruo & magno, nihil præterea dicens, cȝ ea quæ prophetæ prædixerant futura eſſe, & Moſes, an paſſibilis Chriſtus, an primus ex reſurrectione mortuoꝝ lumen annunciaturus ſit populo & gētibus. Hæc autem cum pro ſe diceret, Feſtus magna uoce ait. Inſanis Paule, Multæ te litteræ ad inſaniam conuertunt. Et Paulus, nō inſanio inquit optime Feſte, ſed ueritatis & ſobrietatis uerba eloquor. Scit enim de his rex ad quem & libere loquor. Latere enim eum nihil horum arbitror. Neqȝ enim in angulo quiccȝ horum geſtum eſt. Credis rex Agrippa prophetis? Scio quod credis. Agrippa autem ad Paulum ait. In modico ſuades me chriſtianū fieri. Et Paulus. Optarim deo & i modico & in magno nō tantum te, ſed etiā oēs q audiunt hodie fieri tales qualis ego ſum, exceptis uinculis his. Et hæc eo locuto ſurrexit rex & p̄ſes, & Bernice & q aſſidebant eis. Et

cum

ἀναχωρήσαντες, ἐλάλουν πρὸς ἀλλήλους λέγοντες. ὅτι οὐδὲν θανάτου ἄξιον ἢ δεσμῶν πράσσει ὁ ἄνθρωπος οὗτος. ἀγρίππας δὲ τῷ φήστῳ ἔφη, ἀπολέλυσθαι ἐδύνατο ὁ ἄνθρωπος οὗτος, εἰ μὴ ἐπεκέκλητο καίσαρα. Ὡς δὲ ἐκρίθη τοῦ ἀποπλεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν ἰταλίαν, παρεδίδουν τόν τε παῦλον καί τινας ἑτέρους δεσμώτας ἑκατοντάρχῃ, ὀνόματι ἰουλίῳ, σπείρης σεβαστῆς. ἐπιβάντες δὲ πλοίῳ ἀδραμυττηνῷ μέλλοντες πλεῖν τοὺς κατὰ τὴν ἀσίαν τόπους, ἀνήχθημεν, ὄντος σὺν ἡμῖν ἀριστάρχου μακεδόνος θεσσαλονικέως. τῇ τε ἑτέρᾳ, κατήχθημεν εἰς σιδῶνα. φιλανθρώπως τε ὁ ἰούλιος τῷ παύλῳ χρησάμενος, ἐπέτρεψε πρὸς τοὺς φίλους πορευθέντα, ἐπιμελείας τυχεῖν. κἀκεῖθεν ἀναχθέντες, ὑπεπλεύσαμεν τὴν κύπρον, διὰ τοὺς ἀνέμους εἶναι ἐναντίους. τό τε πέλαγος τὸ κατὰ τὴν κιλικίαν καὶ παμφυλίαν διαπλεύσαντες, κατήλθομεν εἰς μύρα τῆς λυκίας, κἀκεῖ εὑρὼν ὁ ἑκατόνταρχος πλοῖον ἀλεξανδρῖνον, πλέον εἰς τὴν ἰταλίαν, ἐνεβίβασεν ἡμᾶς εἰς αὐτό. Ἐν ἱκαναῖς δὲ ἡμέραις βραδυπλοοῦντες, καὶ μόλις γενόμενοι κατὰ τὴν κνίδον, μὴ προσεῶντος ἡμᾶς τοῦ ἀνέμου, ὑπεπλεύσαμεν τὴν κρήτην κατὰ σαλμώνην. μόλις τε παραλεγόμενοι αὐτὴν, ἤλθομεν εἰς τόπον τινά, καλούμενον καλοὺς λιμένας, ᾧ ἐγγὺς ἦν πόλις λασαία. ἱκανοῦ δὲ χρόνου διαγενομένου, καὶ ὄντος ἤδη ἐπισφαλοῦς τοῦ πλοός, διὰ τὸ καὶ τὴν νηστείαν ἤδη παρεληλυθέναι, παρῄνει ὁ παῦλος λέγων αὐτοῖς. Ἄνδρες θεωρῶ ὅτι μετὰ ὕβρεως καὶ πολλῆς ζημίας, οὐ μόνον τοῦ φόρτου καὶ τοῦ πλοίου, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν μέλλειν ἔσεσθαι τὸν πλοῦν. ὁ δὲ ἑκατόνταρχος τῷ κυβερνήτῃ καὶ τῷ ναυκλήρῳ ἐπείθετο μᾶλλον, ἢ τοῖς ὑπὸ τοῦ παύλου λεγομένοις. Ἀνευθέτου δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχοντος πρὸς παραχειμασίαν, οἱ πλείονες

cum secessissent, loquebãtur inter se dicẽtes, nihil morte aut uinculis dignum facit homo iste. Agrippa autẽ Festo dixit. Dimitti poterat homo hic, si non appellasset Cæsarem.

Vt aũt decretum est nobis nauigare in Italiam, tradiderũt & Paulũ & quosdam alios carcerarios Centurioni noie Iulio cohortis Augustæ. Cõscensa aũt naue adramyttina nauigaturi ad loca Asiæ soluimus, pseuerante nobiscũ Aristarcho Macedone Thessalonicensi. Sequenti aũt die appulimus Sidonẽ. Et Iulius humaniter tractato Paulo pmisit ut ad amicos pfectus ab illis curaret. Et inde cũ soluissemus, subnauigauimus Cyprũ, propterea q̃ essent uenti cõtrarij. Et pelag⁹ Ciliciæ & Pamphyliæ emersi peruenimus Myram, quæ est Lyciæ, & ibi inueniens Centurio nauem Alexandrinã nauigãtem in Italiã, transposuit nos in eã. Et cũ multis diebus tarde nauigaremus, & uix deuenissemus contra Gnidũ, prohibente nos uẽto, adnauigauimus Cretæ, iuxta Salmonẽ. Et uix præterlegentes illã puenimus in locũ quendã, qui uocat pulchri port⁹, cui uicina erat ciuitas Lasæa. Multo aũt tpe pacto, & cũ iam nõ esset tuta nauigatio, etiam q̃ ieiunium iam præteriisset, admonebat eos Paul⁹ dicens eis. Viri, uideo quod cum iniuria & multo damno, nõ solũ oneris & nauis, sed etiã animarũ nostrarũ futura sit nauigatio. Centurio autem gubernatori & Naudero magis credebat, q̃ his quæ a Paulo dicebantur. Et cum aptus portus non esset ad hyemandum

XX VIII

XVII

πλείους ἔθεντο βουλὴν ἀναχθῆναι κἀκεῖ-
θεν. εἴπως δύναιντο καταντήσαντες εἰς φοί-
νικα παραχειμάσαι, λιμένα τῆς κρήτης, βλέ-
ποντα κατὰ λίβα καὶ κατὰ χῶρον. ὑποπνεύ-
σαντος δὲ νότου, δόξαντες τῆς προθέσεως κε-
κρατηκέναι, ἄραντες ἆσσον, παρελέγοντο τὴν
κρήτην. μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔβαλε κατ' αὐτῆς ἄνε-
μος τυφωνικὸς, ὁ καλούμενος εὐροκλύδων.
συναρπασθέντος δὲ τοῦ πλοίου, καὶ μὴ δυνα-
μένου ἀντοφθαλμεῖν τῷ ἀνέμῳ, ἐπιδόντες
ἐφερόμεθα. Νησίον δέ τι ὑποδραμόντες, κα-
λούμενον κλαύδην, μόλις ἰσχύσαμεν περὶ
κρατεῖς γενέσθαι τῆς σκάφης, ἣν ἄραντες.
βοηθείαις ἐχρῶντο ὑποζωννύντες τὸ πλοῖον
φοβούμενοί τε μὴ εἰς τὴν σύρτην ἐκπέσω-
σι, χαλάσαντες τὸ σκεῦος, οὕτως ἐφέροντο.
Σφοδρῶς δὲ χειμαζομένων ἡμῶν, τῇ ἑξῆς ἐκ
βολὴν ἐποιοῦντο, καὶ τῇ τρίτῃ αὐτόχειρες
τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐρρίψαμεν. μή τε δὲ
ἡλίου, μή τε ἄστρων ἐπιφαινόντων ἐπὶ πλεί-
ονας ἡμέρας, χειμῶνος τε οὐκ ὀλίγου ἐπϊ-
κειμένου, λοιπὸν περϊηρεῖτο πᾶσα ἐλπὶς τοῦ
σώζεσθαι ἡμᾶς. πολλῆς δὲ ἀσιτίας ὑπαρ-
χούσης, τότε σταθεὶς ὁ παῦλος ἐν μέσῳ αὐ-
τῶν, εἶπεν. Εδει μὲν ὦ ἄνδρες πειθαρχήσαν-
τάς μοι, μὴ ἀνάγεσθαι ἀπὸ τῆς κρήτης, κερ-
δῆσαι τε τὴν ὕβριν ταύτην καὶ τὴν ζημί-
αν. καὶ τὰ νῦν παραινῶ ὑμᾶς εὐθυμεῖν. ἀπο-
βολὴ γὰρ ψυχῆς οὐδὲ μία ἔσται ἐξ ὑμῶν,
πλὴν τοῦ πλοίου. παρέστη γάρ μοι τῇ νυκτὶ
ταύτῃ ἄγγελος τοῦ θεοῦ οὗ εἰμὶ, ᾧ καὶ λα-
τρεύω, λέγων. μὴ φοβοῦ παῦλε. καίσαρί σε
δεῖ παραστῆναι. καὶ ἰδοὺ κεχάρισταί σοι ὁ θε-
ὸς, πάντας τοὺς πλέοντας μετά σου. διὸ εὐ-
θυμεῖτε ἄνδρες. πιστεύω γὰρ τῷ θεῷ, ὅτι οὕ-
τως ἔσται, καθ' ὃν τρόπον λελάληταί μοι. εἰς
νῆσον δὲ τινα δεῖ ἡμᾶς ἐκπεσεῖν. ὡς δὲ τεσ-
σαρεσκαιδεκάτη νὺξ ἐγένετο, διαφερομένων
ἡμῶν ἐν

cõplures statuerũt cõsiliũ soluẽdi illinc, si quo modo possẽt peruecti phœnicẽ illic hyemare, Is ẽ port⁹ Cretæ spectãs ad Africũ & ad Chorũ. Aspirante aũt austro, rati se ꝓpositi cõpotes, cũ soluissent Asson, præterlegebant Cretã. Nõ post multũ aũt misit se cõtra ipsam uẽtus typhonicus, qui uocatur euroaquilo. Cunq; correpta esset nauis, & non posset conari in uentum, data naue flatibus, ferebamur. In insululã autẽ quãdam deuecti quæ uocatur Clauda, uix potuimus obtinere scapham. Qua sublata adiutorijs utebãtur, subcingentes nauem, timentes ne in Syrtim inciderent, summisso uase, sic ferebantur. Cũ aũt uehementi tempestate iactaremur, sequenti die iactũ fecerunt, & tertia die suis manibus armamenta nauis proiecerunt. Porro neq; sole neq; syderibus apparẽtibus ad cõplures dies, & tẽpestate nõ exigua iminẽte, iã ablata erat spes oĩs salutis nostræ. Et cũ multa iã esset inedia, tũc stãs Paul⁹ in medio eoꝝ dixit. oportebat qdẽ o uiri audito me nõ soluere a Creta, at lucrifacere iniuriã hanc & iacturã. Et nunc hortor ut bono aĩo sitis. Amissio enim aĩæ nulla erit ex nobis, p̃terq̃ nauis, Astitit em̃ mihi hac nocte angel⁹ dei, cui⁹ sum ego & cui seruio dicẽs. Ne timeas Paule, Cæsari te oportet sisti. Et ecce donauit tibi deus oẽs q nauigãt tecum. Propter qd̃ bono animo estote uiri. Credo em̃ deo quod sic erit quemadmodum dictum est mihi. In insulam autem quandam oportet nos eijci. Sed posteaq̃ quarta decima nox superuenit, nauigantibus nobis in

ἡμῶν ἐν τῷ ἀδρίᾳ, κατὰ μέσον τῆς νυκτὸς ὑπενόουν οἱ ναῦται προσάγειν τινὰ αὐτοῖς χώραν, καὶ βολίσαντες, εὗρον ὀργυιὰς εἴκοσιν, βραχὺ δὲ διασήσαντες, καὶ πάλιν βολίσαντες, εὗρον ὀργυιὰς δεκαπέντε, φοβούμενοί τε μήπως εἰς τραχεῖς τόπους ἐκπέσωσιν, ἐκ πρύμνης ῥίψαντες ἀγκύρας τέσσαρας, ηὔχοντο ἡμέραν γενέσθαι. τῶν δὲ ναυτῶν ζητούντων φυγεῖν ἐκ τοῦ πλοίου, καὶ χαλασάντων τὴν σκάφην εἰς τὴν θάλασσαν, προφάσει ὡς ἐκ πρώρας μελλόντων ἀγκύρας ἐκτείνειν, εἶπεν ὁ παῦλος τῷ ἑκατοντάρχῃ καὶ τοῖς στρατιώταις, ἐὰν μὴ οὗτοι μείνωσιν ἐν τῷ πλοίῳ, ὑμεῖς σωθῆναι οὐ δύνασθε. τότε οἱ στρατιῶται ἀπέκοψαν τὰ σχοινία τῆς σκάφης, καὶ εἴασαν αὐτὴν ἐκπεσεῖν. ἄχρι δὲ οὗ ἔμελλεν ἡμέρα γίνεσθαι παρεκάλει ὁ παῦλος ἅπαντας μεταλαβεῖν τροφῆς, λέγων. τεσσαρεσκαιδεκάτην σήμερον ἡμέραν προσδοκῶντες ἄσιτοι διατελεῖτε, μηδὲν προσλαβόμενοι, διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς προσλαβεῖν τροφῆς. τοῦτο γὰρ πρὸς τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ὑπάρχει. οὐδενὸς γὰρ ὑμῶν θρὶξ ἐκ τῆς κεφαλῆς πεσεῖται. εἰπὼν δὲ ταῦτα, καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαρίστησε τῷ θεῷ ἐνώπιον πάντων, καὶ κλάσας, ἤρξατο ἐσθίειν. εὐθυμοι δὲ γενόμενοι πάντες, καὶ αὐτοὶ προσελάβοντο τροφῆς, ἦμεν δὲ ἐν τῷ πλοίῳ αἱ πᾶσαι ψυχαὶ, διακόσιαι ἑβδομήκοντα ἕξ. κορεσθέντες δὲ τροφῆς, ἐκούφιζον τὸ πλοῖον, ἐκβαλλόμενοι τὸν σῖτον εἰς τὴν θάλασσαν. ὅτε δὲ ἡμέρα ἐγένετο, τὴν γῆν οὐκ ἐπεγίνωσκον, κόλπον δέ τινα κατενόουν ἔχοντα αἰγιαλόν, εἰς ὃν ἐβουλεύσαντο εἰ δυνατὸν, ὠθίσαι τὸ πλοῖον, καὶ τὰς ἀγκύρας περιελόντες, εἶων εἰς τὴν θάλασσαν, ἅμα ἀνέντες τὰς ζευκτηρίας τῶν πηδαλίων καὶ ἐπάραντες

nobis in Hadria circa medium noctis ſuſpicabantur nautæ apparere ſibi aliquam regionem. Qui & ſummiſſa bolide, reppererunt paſſus uiginti, & pusillum inde digreſſi, & rurſum iacta bolide inuenerunt paſſus quindecim. Timenteſq; ne in aſpera loca inciderent de puppi iactis ancoris quatuor, optabant diem fieri. Nautis uero quærentibus fugere de naui, cum ſubmiſſiſſent ſcapham in mare ſub prætextu uelut e prora ancoras extenſuri, dixit Paulus Centurioni & militibus. Niſi hi in naui manſerint, uos ſalui fieri non poteſtis. Tunc abſciderunt milites funes ſcaphæ, & paſſi ſunt eam excidere. Et cum lux inciperet fieri, hortabatur Paulus omnes ſumere cibum, dicens. Quartodecimo die hodie expectantes ieiuni permanetis, nihil accipientes. Propter quod hortor uos, ut ſumatis cibum, hoc enim ad ſalutem noſtram pertinet, quia nullius ueſtrum capillus de capite cadet. Et cum hæc dixiſſet, ſumpto pane gratias egit deo in conſpectu omnium, & cum fregiſſet, cœpit manducare. Animæquiores autem facti omnes, & ipſi ſumpſerunt cibum. Eramus uero uniuerſæ animæ in naui ducentæ ſeptuaginta ſex. Et ſatiati cibo alleuiabant nauem eiicientes triticum in mare. Cum autem dies factus eſſet, terram nō agnoſcebant, ſinum uero quendam animaduerterunt habentem litus in quem cogitabant ſi poſſent, ĩpellere nauē. Et cū ancoras ſuſtuliſſent, cōmittebant ſe mari ſimul laxatis iuncturis gubernaculo

Non diminuetur capillus capitis uestri.

καὶ ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα, τῇ πνεούσῃ κατεῖχομ εἰς τὸν αἰγιαλόν, περιπεσόντες δὲ εἰς τόπον διθάλασσον, ἐπώκλασαν τὴν ναῦν, καὶ ἡ μὲν πρῷρα ἐρείσασα, ἔμεινεν ἀσάλευτος. ἡ δὲ πρύμνα ἐλύετο ὑπὸ τῆς βίας τῶν κυμάτων. τῶν δὲ στρατιωτῶν βουλὴ ἐγένετο, ἵνα τοὺς δεσμώτας ἀποκτείνωσιν, μή τις ἐκκολυμβήσας διαφύγοι. ὁ δὲ ἑκατόνταρχος θέλων διασῶσαι τὸν Παῦλον, ἐκώλυσεν αὐτοὺς τοῦ βουλήματος, ἐκέλευσέ τε τοὺς δυναμένους κολυμβᾶν, ἀπορῖψαντας πρώτους ἐπὶ τὴν γῆν ἐξιέναι, καὶ τοὺς λοιποὺς, οὓς μὲν ἐπὶ σανίσιν, οὓς δὲ ἐπί τινων τῶν ἀπὸ τοῦ πλοίου, καὶ οὕτως ἐγένετο πάντας διασωθῆναι ἐπὶ τὴν γῆν

Καὶ διασωθέντες, τότε ἐπέγνωσαν, ὅτι Μελίτη ἡ νῆσος καλεῖται. οἱ δὲ βάρβαροι παρεῖχον οὐ τὴν τυχοῦσαν φιλανθρωπίαν ἡμῖν, ἀνάψαντες γὰρ πυρὰν, προσελάβοντο πάντας ἡμᾶς, διὰ τὸν ὑετὸν τὸν ἐφεστῶτα, καὶ διὰ τὸ ψῦχος. συστρέψαντος δὲ τοῦ Παύλου φρυγάνων πλῆθος, καὶ ἐπιθέντος ἐπὶ τὴν πυρὰν, ἔχιδνα ἐκ τῆς θέρμης ἐξελθοῦσα, καθῆψε τῆς χειρὸς αὐτοῦ. ὡς δὲ εἶδον οἱ βάρβαροι κρεμάμενον τὸ θηρίον ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους. πάντως φονεύς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὃν διασωθέντα ἐκ τῆς θαλάσσης, ἡ δίκη ζῆν οὐκ εἴασεν. ὁ μὲν οὖν ἀποτινάξας τὸ θηρίον εἰς τὸ πῦρ, ἔπαθεν οὐδὲν κακόν. οἱ δὲ, προσεδόκων αὐτὸν μέλλειν πίμπρασθαι, ἢ καταπίπτειν ἄφνω νεκρόν, ἐπὶ πολὺ δὲ αὐτῶν προσδοκώντων, καὶ θεωρούντων μηδὲν ἄτοπον εἰς αὐτὸν γινόμενον, μεταβαλλόμενοι ἔλεγον θεὸν αὐτὸν εἶναι. ἐν δὲ τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον, ὑπῆρχε χωρία τῷ πρώτῳ τῆς νήσου, ὀνόματι Ποπλίῳ, ὃς ἀναδεξάμενος ἡμᾶς τρεῖς ἡμέρας, φιλοφρόνως ἐξένισεν.

Ἐγένετο δὲ

rum, & ſublato artemone, ſecundum auræ flatum tendebāt ad litus. Et cum incidiſſemus in locum Bimarem impegerunt nauem, & prora quidem fixa manebat immobilis, puppis uero ſoluebatur a ui undarū. Militum aūt conſilium erat ut carcerarios occiderent, ne quis cum enataſſet effugeret, Centurio autem uolens ſeruare Paulum, compeſcuit eos a cōſilio. Iuſſitq; eos q poſſent natare, ut abijcerent ſe primos, & in terrā euaderēt, ut & cæteri partim in tabulis partim in quibuſdam nauis fragmētis. Et ſic factum eſt, ut omnes incolumes euaderent ad terram.

Et cum euaſiſſent, tunc cognouerunt, quod Melite inſula uocaretur. Barbari uero preſtabant non uulgarē humanitatem nobis. Accenſa enim pyra recipiebāt nos omnes propter hymbrem qui imminebat & propter frigus. Cum congregaſſet autem Paulus ſarmentorum multitudinem & impoſuiſſet in ignem, uipera a calore cū proceſſiſſet, inuaſit manum eius. Vt uero uiderunt Barbari pendentē beſtiam de manu eius inter ſeſe dicebāt. Omnino homicida eſt homo hic, quem ſeruatum e mari ultio nō ſinit uiuere. Et ille quidem excuſſa uipera in ignem, mali nihil paſſus eſt. At illi exiſtimabant futurum ut incenderetur, aut concideret repente mortuus. Diu autem illis expectantibus & uidentibus, nihil mali in eū fieri, conuertentes ſe dicebāt eū eſſe deum. In locis aūt illis erāt prædia primati inſulæ noīe Publio, qui nos exceptos, triduo benigne hoſpitatus eſt.

Contigit

ἐγένετο δὲ τὸν πατέρα τοῦ ποπλίου, πυρετοῖς καὶ
δυσεντερίᾳ συνεχόμενον κατακεῖσθαι, πρὸς ὃν
ὁ παῦλος εἰσελθὼν καὶ προσευξάμενος, ἐπιθεὶς
τὰς χεῖρας αὐτῷ, ἰάσατο αὐτόν. τούτου οὖν γενομένου
καὶ οἱ λοιποὶ οἱ ἔχοντες ἀσθενείας, ἐν τῇ νήσῳ
προσήρχοντο καὶ ἐθεραπεύοντο, οἳ καὶ πολλαῖς τι
μαῖς ἐτίμησαν ἡμᾶς, καὶ ἀναγομένοις ἐπέθεντο
τὰ πρὸς τὴν χρείαν. μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας, ἀνήχθη
μεν ἐν πλοίῳ παρακεχειμακότι ἐν τῇ νήσῳ,
ἀλεξανδρίνῳ, παρασήμῳ διοσκόροις, καὶ κατα-
χθέντες εἰς συρακοῦσ ἐπεμείναμεν ἡμέρας τρεῖς,
ὅθεν περιελθόντες κατηντήσαμεν εἰς ῥήγιον, καὶ
μετὰ μίαν ἡμέραν ἐπιγενομένου νότου, δευτε-
ραῖοι ἤλθομεν εἰς ποτίολους, οὗ εὑρόντες ἀδελ
φοὺς, παρεκλήθημεν ἐπ' αὐτοῖς ἐπιμεῖναι ἡμέρας
ἑπτά, καὶ οὕτως εἰς τὴν ῥώμην ἤλθομεν. κἀκεῖθεν
οἱ ἀδελφοὶ ἀκούσαντες τὰ περὶ ἡμῶν, ἐξῆλθον εἰς
ἀπάντησιν ἡμῖν, ἄχρις ἀππίου φόρου, καὶ
τριῶν ταβερνῶν, οὓς ἰδὼν ὁ παῦλος εὐχαριστή-
σας τῷ θεῷ, ἔλαβε θάρσος. ὅτε δὴ ἤλθομεν, εἰς
ῥώμην ὁ ἑκατόνταρχος παρέδωκε τοὺς δεσμί
ους τῷ στρατοπεδάρχῃ. τῷ δὲ παύλῳ ἐπε
τράπη μεῖναι καθ' ἑαυτόν, σὺν τῷ φυλάσσον
τι αὐτὸν στρατιώτῃ. ἐγένετο δὲ μετὰ ἡμέρας
τρεῖς, συγκαλέσασθαι τὸν παῦλον τοὺς ὄν-
τας τῶν ἰουδαίων πρώτους. συνελθόντων δὲ
αὐτῶν, ἔλεγε πρὸς αὐτούς. ἄνδρες ἀδελφοί,
ἐγὼ οὐδὲν ἐναντίον ποιήσας τῷ λαῷ ἢ
τοῖς ἔθεσι τοῖς πατρῴοις, δέσμιος ἐξ ἱεροσολύ
μων παρεδόθην εἰς τὰς χεῖρας τῶν ῥωμαί-
ων, οἵτινες ἀνακρίναντές με, ἐβούλοντο ἀπο-
λύσαι, διὰ τὸ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου ὑ-
πάρχειν ἐν ἐμοί. ἀντιλεγόντων δὲ τῶν ἰου-
δαίων, ἠναγκάσθην ἐπικαλέσασθαι καίσα-
ρα, οὐχ ὡς τοῦ ἔθνους μου ἔχων τί κατηγορῆ-
σαι, διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν παρεκάλε-
σα ὑμᾶς, ἰδεῖν καὶ προσλαλῆσαι, ἕνεκεν γὰρ τῆς ἐλ
πίδος τοῦ ἰσραὴλ τὴν ἅλυσιν ταύτην περίκειμαι.
οἱ δὲ

Contigit aũt patrẽ publij febribus & dyſenteria uexatum iacere. Ad quem Paulus intrauit. & cum oraſſet & impoſuiſſet ei manus, ſanauit eũ. Hoc igit̃ facto & cœteri q habebãt infirmitates in inſula accedebãt & ſanabãt̃, q etiã multis honoribus nos honorauerũt, & ſoluentibus impoſuerũt q̃ neceſſaria erãt Poſt mẽſes aũt tres nauigauim⁹ in naui Alexandrina, q̃ in inſula hyemauerat, cui erat inſigne caſtor & Pollux. Et cum ueniſſemus Syracuſas manſimus triduo. Inde circumlegẽtes deuenimus Rhegium, & poſt unum diem afflante auſtro altero die uenim⁹ Puteolos ubi repertis fratribus rogati ſum⁹ manere apud eos dies ſeptẽ, & ſic uenim⁹ Rhomã. Et inde cũ audiſſent fratres de nobis, ꝓdierunt in occurſũ nobis uſq; ad Appij forũ & tres tabernas. Quos cũ uidiſſet Paul⁹, gratijs actis deo ſũpſit fiduciã. Cũ aũt ueniſſem⁹ Rhomã, Cẽturio tradidit uictos Pricipi exercit⁹. Permiſſũ eſt aũt Paulo, ut maneret ſol⁹, cũ cuſtodiẽte ſe milite. Poſt tertiũ aũt diẽ conuocauit Paulus Iudæoꝝ primores. Cunqꝫ ueniſſent, dicebat eis. Ego uiri fratres cũ nihil fecerim aduerſus plebẽ, aut inſtituta maioꝝ, uinctus ab hieroſolymis traditus ſum in manus Romanorũ, qui cũ interrogationẽ de me habuiſſent, uoluerunt me dimittere, eo ꝙ nulla eſſet cauſa mortis in me. Cõtra dicẽtibus aũt Iudæis coactus ſũ appellare Cæſarẽ, nõ tãq̃ habẽs in quo gẽtẽ meã accuſarẽ. Propter hãc igit̃ cãm aduocaui uos, ut uiderẽ & alloq̃rer, ꝓpter ſpẽ eñ Iſrael catena hac circũdatus ſũ.

At illi

οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν εἶπον. ἡμεῖς οὔτε γράμματα περὶ σου ἐδεξάμεθα ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, οὔτε παραγενόμενός τις τῶν ἀδελφῶν ἀπήγγειλεν ἢ ἐλάλησέ τι περὶ σου πονηρόν. ἀξιοῦμεν δὲ παρὰ σοῦ ἀκοῦσαι ἃ φρονεῖς. περὶ μὲν γὰρ τῆς αἱρέσεως ταύτης, γνωστὸν ἔχομεν ἡμῖν, ὅτι πανταχοῦ ἀντιλέγεται. ταξάμενοι δὲ αὐτῷ ἡμέραν, ἦκον πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν ξενίαν πλείονες, οἷς ἐξετίθετο διαμαρτυρόμενος τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, πείθων τε αὐτοὺς τὰ περὶ τοῦ ΙΗΣΟΥ, ἀπό τε τοῦ νόμου Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν ἀπὸ πρωῒ ἕως ἑσπέρας. καὶ οἱ μὲν ἐπείθοντο τοῖς λεγομένοις, οἱ δὲ ἠπίστουν, ἀσύμφωνοι δὲ ὄντες πρὸς ἀλλήλους, ἀπελύοντο. εἰπόντος τοῦ Παύλου ῥῆμα ἕν, ὅτι καλῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, λέγον. πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ εἰπόν. ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε, ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσε, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν, ὅτι τοῖς ἔθνεσιν ἀπεστάλη τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ, αὐτοὶ καὶ ἀκούσονται. καὶ ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος, ἀπῆλθον οἱ Ἰουδαῖοι πολλὴν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς συζήτησιν. ἔμεινε δὲ ὁ Παῦλος διετίαν ὅλην ἐν ἰδίῳ μισθώματι, καὶ ἀπεδέχετο πάντας τοὺς εἰσπορευομένους πρὸς αὐτόν, κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, καὶ διδάσκων τὰ περὶ τοῦ κυρίου ΙΗΣΟΥ μετὰ πάσης παῤῥησίας ἀκωλύτως.

Πράξεις τῶν ἀποστόλων ἐυτυχῶς συμπεπλήρωνται.

At illi dixerunt ad eum. Nos neq; litteras accepimus de te a Iudæa, neq; adueniens aliquis fratrum nunciauit aut locutus est quid de te malum. Volumꝰ aũt a te audire quæ sentis. Nam de secta hac notum est nobis, quod ubiq; ei contradicitur. Cũ constituissent aũt illi diem, uenerunt ad eum in hospitiũ cõplures, quibus exponebat testificans regnum dei, suadensq; eis de Iesu ex lege Mosi & prophetis, a mane usq; ad uesperam. Et quidam credebant his quæ dicebantur, quidã uero nõ credebant. Cũq; inter se nõ essent concordes, discedebant dicente Paulo unum uerbum. Bene spiritus sanctus locutus est per Esaiam prophetam ad patres nostros. dicens. Vade ad populũ istũ & dic. Aure audietis & non intelligetis, & uidentes uidebitis & non perspicietis. Incrassatum est enim cor populi huius & auribus grauiter audierũt, & oculos suos cõpresserunt, ne quando uideãt oculis, & auribus audiãt, & corde intelligãt, & cõuertant & sanem eos. Notũ ergo sit uobis qꝺ gẽtibus missum est hoc salutare dei, & ipsi audient. Et cum hæc dixisset, exierũt ab eo Iudæi, multã habẽtes inter se disceptationẽ. Mansit aũt Paulus biennio toto in suo conducto, & suscipiebãt omnes qui ingrediebãtur ad eũ, prædicans regnum dei, & docẽs quæ sunt de domino Iesu, cũ omni fiducia, nemine prohibente.

ACTA APOSTOLORVM FELICITER ABSOLVTA.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ.

ΤΑΥΤΗΝ ἐπιστέλλει ἀπὸ κορίνθου, μήπω μὲν ἑωρακὼς ῥωμαίους, ἀκούων δὲ περὶ αὐτῶν, καὶ ἐπιποθῶν αὐτοὺς ἰδεῖν, καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὴν πίστιν αὐτῶν καταγγελλομένην ὁρῶν πανταχοῦ. ἔπειτα σημαίνει πολλάκις ἑαυτὸν προθέμενον ἐλθεῖν, διὰ δὲν εἰς αὐτοὺς πόθον καὶ τέως μὴ δεδυνῆσθαι, καὶ λοιπὸν διδασκαλικὴν τὴν ἐπιστολὴν ποιεῖται, περὶ κλήσεως ἐθνῶν, καὶ ὅτι ἡ περιτομὴ, ἕως καιροῦ ἦν, καὶ νῦν πέπαυται, καὶ ὅτι διὰ τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ λέλυται τὸ πράπτωμα τοῦ ἀδάμ, καὶ ἡ σκιὰ τοῦ νόμου παρῆλθε. τὴν μὲν οὖν κλῆσιν τῶν ἐθνῶν, ἀκολούθως γεγενῆσθαι κατασκευάζει, οὕτως ἀποδείκνυσι πᾶσιν ἀνθρώποις ἐμφυτον εἶναι δὲν νόμον, καὶ πάντας ἀδιδάκτω τέ τῇ φύσει, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς φύσεως δύνασθαι γινώσκειν τὸν θεόν. διὸ καὶ εἰώτως αἰτιᾶται πρῶτον ἕλληνας, ὡς τοῦ μὲν θεοῦ φανερώσαντος αὐτοῖς ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ τοῦ κόσμου, τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν, καὶ καὶ αἰδίου δυνάμεως αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὰ πάντα πεποίηκεν. αὐτοὺς δὲ ἐγνωκέναι μὲν ἐκ τῶν κτισμάτων, εἶναι θεὸν τὸν τούτων δημιουργόν, τὰ δὲ ποιήματα θεοποιήσαντας, καὶ τῇ κτίσει μᾶλλον, ἢ αὐτῷ λατρεύσαντας. Αἰτιᾶται δὲ καὶ ἰουδαίους, ὡς μὴ φυλάξαντας τὸν νόμον, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ καὶ παραβάσεως τοῦ νόμου, τὸν θεὸν ἀτιμάσαντας. καὶ οὕτως ἀμφότερα τὰ μέγιστα, ἰουδαίους τὲ καὶ ἕλληνας συγκλείει, καὶ ἐλέγχει ἐπὶ τῇ παρανομίᾳ, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἴσοι γενόμενοι πάντες, ἐπίσοις οἱ πάντες ὡς ὑπεύθυνοι, τοῦ λυτρουμένου δέονται. καὶ δὲ χάριτος καὶ λυτρώσεως ἐπίσης τοῖς ἰουδαίοις γενομένης καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη, εἰκότως καὶ ἡ κλῆσις γέγονε τῶν ἐθνῶν τῆς δὲ κλήσεως τῶν ἐθνῶν γενομένης, ἐξ ἀνάγκης πέπαυται ἡ περιτομὴ, καὶ ἡ ἐν τῷ νόμῳ σκιά. ὁ γὰρ ἁβραὰμ φησὶν, οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλὰ πρὸς καὶ περιτομῆς δικαιωθεὶς, μετωνομάσθη μὲν ἁβραὰμ, ὅτι πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν ἔμελλεν εἶναι. κατὰ τὴν ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστιν. ἔλαβε δὲ μετὰ τὸ δικαιωθῆναι καὶ τὴν περιτομὴν ἐν σαρκί, ἵνα σημεῖον ᾖ τοῖς κατὰ σάρκα γενομένοις ἐξ αὐτοῦ. παύσασθαι ποτὲ τὴν περιτομὴν, ὅτ' ἂν τὰ ἔθνη γένηται τέκνα τοῦ ἁβραάμ, ἀρξάμενα πολιτεύεσθαι κατὰ τὴν πίστιν τοῦ ἁβραάμ. ἐν ᾗ ἐδικαιώθη, ὅτε ἦν ἐν ἀκροβυστίᾳ. τούτων γὰρ χάριν καὶ μετωνομάσθη ἁβραάμ. ἀνάγκη δὲ ἐλθόντων, παύσασθαι τὸ σημαινόμενον. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἔθνη ἀναγκάζουσι περιτέμνεσθαι, πανέτωσαν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἁβραὰμ, καὶ καλείσθω ἁβραάμ. εἰ δὲ ἁβραὰμ παρὰ θεοῦ ὠνομάσθη. οὐδὲ περιτέμνεσθαι τὰ ἔθνη, ἀλλ' οὐδ' αὐτοὺς ἔτι τοὺς κατὰ σάρκα ἰουδαίους, ἵνα ᾖ τὸ ὄνομα βέβαιον, καὶ πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν καλεῖται. καὶ γὰρ οὐ χρείαν ἔχει τίς λοιπὸν περιτέμνεσθαι, ἀρκούμενος τῇ πίστει τοῦ ἁβραάμ, οὐδὲ καὶ ἄλλης δὲ τῆς ἐν τῷ νόμῳ σκιᾶς. οὐ γὰρ ἐκ τούτων, ἀλλ' ἐκ πίστεως δικαιοῦταί τις, καθάπερ καὶ ἁβραάμ.

ταῦτα

ταῦτα οὕτως κατασκευάσας, ἀποδείκνυσι πάλιν, ὅτι ἄλλως οὐκ ἂν γένοιτο λύτρωσις καὶ χάρις τῷ
ἰσραὴλ, καὶ τοῖς ἔθνεσιν, εἰ μὴ διαλυθῇ ἡ ἀρχαία ἁμαρτία τοῦ ἀδάμ, ἡ εἰς πάντας γενομένη,
δι' ἄλλου δὲ μὴ δύνασθαι αὐτὴν ἐξαλειφθῆναι φησὶν, ἢ διὰ ΧΡΙΣΤΟΥ τοῦ θεοῦ. οὐ γὰρ δυ-
νατὸν ἦν, ἄλλον λῦσαι τὸ παράπτωμα, δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ ἐξ ἀρχῆς ἡ κατάρα γέγο-
νεν. Εἶτα γράφει ὅτι ἄλλως τοῦτο οὐ μὴ γένηται, εἰ μὴ σῶμα φορέσει ὁ ἡὸς
τοῦ θεοῦ, καὶ γένηται ἄνθρωπος, ἵνα τοῦτο προσενέγκας ὑπὲρ πάντων,
τοὺς πάντας ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τοῦ θανάτου, καὶ ὥσπερ δι' ἑνὸς
ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν, οὕτως καὶ
δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ χάρις γένηται, καὶ λοιπὸν
ὡς καλὸς οἰκονόμος, τοὺς μὲν ἰουδαίους παραμυθεῖται. ὅτι οὐ
παραβάται γίνεσθε τοῦ νόμου, ἐὰν εἰς ΧΡΙΣΤΟΝ πιστεύσητε. τοῖς δὲ
ἀπὸ τῶν ἐθνῶν παρεγγυᾶ μὴ ἐπαίρεσθαι κατὰ τοῦ ἰσραήλ, ἀλλὰ γινώσκειν
ὅτι ὡς κλάδοι ἐπ' ἐκείνους, ὡς ἐπὶ τὴν ῥίζαν ἐνεκεντρίσθησαν. μετὰ δὲ ταῦτα παραι-
νετικοὺς λόγους εἰς τὰ ἤθη διδάξας, τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

ARGVMENTVM

ROmani ſunt partis Italiæ. Hi præuenti ſunt a falſis apoſtolis, & ſub nomine domini noſtri Ieſu Chriſti in legem & prophetas erant inducti. Hos reuocat apoſtolus ad ueram & euangelicam fidem, ſcribens eis a Corintho.

EPISTOLAE PAVLI APOSTOLI, AD GRAECAM VERITATEM ET VETERVM LATINORVM CODICVM FIDEM RECOGNITAE PER ERASMVM ROTERODAMVM SACRAE THEOLOGIAE PROFESSOREM.

ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Η ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS.

ΠΑΥΛΟΣ δοῦλος ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, κλητὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον θεοῦ, ὃ προεπηγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν γραφαῖς ἁγίαις, περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, κατὰ σάρκα, τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ θεοῦ, ἐν δυνάμει, κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ τοῦ κυρίου ἡμῶν, δι' οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολὴν, εἰς ὑπακοὴν πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐστὲ καὶ ὑμεῖς, κλητοὶ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ῥώμῃ, ἀγαπητοῖς θεοῦ, κλητοῖς ἁγίοις. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου, διὰ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, ὅτι ἡ πίστις ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Μάρτυς γάρ μου ἐστὶν ὁ θεὸς, ᾧ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματί μου, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς ἀδιαλείπτως μνείαν ὑμῶν ποιοῦμαι πάντοτε ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου, δεόμενος, εἴπως ἤδη ποτὲ εὐοδωθήσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ θεοῦ ἐλθεῖν

PAVLVS SERVVS Iesu Christi, uocatꝰ apls, segregatus in euāgeliū dei, quod ante promiserat per ꝓphetas suos, in scripturis sanctis de filio suo, qꝙ genitꝰ fuit ex semine Dauid, secūdū carnē, qui declaratꝰ fuit filiꝰ dei, in potētia, secūdū spiritū sanctificationis, ex eo qꝙ resurrexit a mortuis Iesus christus dns noster, per quē accepimꝰ gratiā & muneris aplici functionē, ut obediat fidei inter oēs gentes, supꝙ ipsius noīe, quorꝝ de numero estis & uos, uocati Iesu Christi, omnibꝰ qui Romæ estis, dilectis dei, uocatis sāctis. Gratia uobis & pax a deo patre nostro, & dño Iesu Christo. Primū qdē gratias ago deo meo, ꝙ Iesum Christū, super oibus uobis, quod fides uestra annunciat in toto mundo. Testis enī meus est deus, cui seruio in spiritu meo, in euāgelio filij sui, quod indesinenter mentionē uestri facio, semꝙ in orationibus meis deprecans, si quo modo tandem aliquādo, prosperū iter cōtingat uolente deo,

a ut uenia

ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς,
ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματι-
κὸν, εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς, τοῦτο δέ
ἐστι συμπαρακληθῆναι ἐν ὑμῖν, διὰ τῆς ἐν
ἀλλήλοις πίστεως, ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ.

r Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν ἀδελφοί,
ὅτι πολλάκις προεθέμην ἐλθεῖν πρὸς
ὑμᾶς, καὶ ἐκωλύθην ἄχρι τοῦ δεῦρο, ἵνα
καρπόν τινα σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, καθὼς
καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν. ἕλλησί τε καὶ
βαρβάροις, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις, ὀφλέ-
της εἰμί. οὕτως τὸ κατ' ἐμὲ, πρόθυμον, καὶ
ὑμῖν τοῖς ἐν ῥώμῃ εὐαγγελίσασθαι. οὐ
γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ
χριστου. δύναμις γὰρ θεοῦ ἐστιν εἰς σω-
τηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι, ἰουδαίῳ τε πρῶ
τον καὶ ἕλληνι. Δικαιοσύνη γὰρ θεοῦ ἐν αὐ-
τῷ ἀποκαλύπτεται, ἐκ πίστεως εἰς πίστιν.
καθὼς γέγραπται. ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως
ζήσεται.

Δ Ἀποκαλύπτεται δὲ ὀργὴ θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ, ἐπὶ
πᾶσαν ἀσέβειαν, καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων, τῶν
τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων. διότι τὸ γνω
στὸν τοῦ θεοῦ, φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. ὁ γὰρ θεὸς
αὐτοῖς ἐφανέρωσεν. τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, ἀπὸ κτί
σεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθο
ρᾶται, τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειό-
της, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους.
διότι γνόντες τὸν θεὸν, οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξα-
σαν ἢ ηὐχαρίστησαν, ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν
τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη
ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. φάσκοντες εἶναι
σοφοὶ, ἐμωράνθησαν, καὶ ἤλλαξαν τὴν δό-
ξαν τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ, ἐν ὁμοιώματι εἰκό-
νος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν καὶ τετρα-
πόδων καὶ ἑρπετῶν. διὸ καὶ παρέδωκεν αὐ-
τοὺς ὁ θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐ
τῶν, εἰς ἀκαθαρσίαν, τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ
σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς, οἵτινες μετήλ-

λαξαν

ut ueniã ad uos. Desydero em̃ uidere
uos, ut aliquod impertiar donũ uobis
spirituale, ut cõfirmemini, hoc est ut cõ/
munẽ capiã cõsolationẽ, per mutuã fi/
dem, uestram simul & meã. Nolo autẽ
uos ignorare fratres, quod sepe propo/
suerã uenire ad uos, sed prohibitus fui
usq; ad hunc diem, quo fructũ aliquẽ
haberem in uobis quoq;, quẽadmodũ
& in reliqs gentibus. Et græcis & barba
ris, & sapiẽtibus & stultis, debitor sum.
ita quantum ad me attinet, paratus sũ
uobis quoq; qui Romæ estis euan/
gelizare. Non em̃ me pudet euange/
lij Christi. Potentia siqdẽ est dei, ad sa/
lutẽ om̃i credẽti, Iudæo primũ simul &
græco. Iusticia em̃ dei manifestat' ex fi/
de i fidẽ. Sicuti scriptũ est. Iust⁹ aũt ex
fide uictur⁹ est. Manifestat' em̃ ira dei
de cœlo, aduersus oẽm ipietatẽ, & iniu/
sticiã hominũ, q ueritatẽ i iniusticia de/
tinẽt, ꝓpterea qd̃ de deo cognobile est,
id manifestũ est in illis. Deus em̃ illis
manifestauit, siquidẽ quæ sunt inuisibi
lia illi⁹, ex creatiõe mũdi, dũ p̃ opera in
telligũtur, quident', ipsaq; æterna eius
diuinitas, in hoc, ut sint inexcusabiles,
ꝓpterea quod cũ deũ cognouerint, nõ
ut deũ glorificauerunt, neq; grati fue/
rũt, sed uanifacti sunt in cogitatiõibus
suis, & obtenebratũ est insciẽs cor eor.
Cũ se crederẽt esse sapiẽtes, stulti facti
sunt, & mutauerunt gloriã incorrupti/
bilis dei, in assimilatione imaginis cor/
ruptibilis hominis, & uolatiliũ & qua/
drupedũ & reptiliũ. Quapropter tra/
didit illos deus in desyderijs cordiũ su/
orũ, in imunditiã, ut ignominia afficiãt
corpora sua, inter seipsos, qui cõmuta/

runt

λαξαν τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει, παρὰ τὸν κτίσαντα, ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας. αἵ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, εἰς τὴν παρὰ φύσιν. ὁμοίως τε καὶ οἱ ἄρσενες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκάυθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρσενες ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν, ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες. καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα, πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ, πορνείᾳ, πονηρίᾳ, πλεονεξίᾳ, κακίᾳ, μεστοὺς φθόνου, φόνου, ἔριδος, δόλου, κακοηθείας, ψιθυριστάς, καταλάλους, θεοστυγεῖς, ὑβριστάς, ὑπερηφάνους, ἀλαζόνας, ἐφευρετὰς κακῶν, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀσυνέτους, ἀσυνθέτους, ἀστόργους, ἀνελεήμονας. οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ θεοῦ ἐπιγνόντες, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσίν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι.

Διὸ ἀναπολόγητος εἶ ὦ ἄνθρωπε, πᾶς ὁ κρίνων. ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις, τὰ γὰρ αὐτὰ πράσσεις ὁ κρίνων. οἴδαμεν δὲ ὅτι τὸ κρῖμα τοῦ θεοῦ ἐστὶ κατὰ ἀλήθειαν ἐπὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας. λογίζῃ δὲ τοῦτο ὦ ἄνθρωπε ὁ κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας, καὶ ποιῶν αὐτά, ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρῖμα τοῦ θεοῦ; ἢ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς; ἀγνοῶν, ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει; κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν, ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς, καὶ ἀποκαλύψεως

rũt ueritatẽ eius in mendacio, & colue runt ea quæ condita ſunt, ſupra eũ qui condidit, qui eſt laudandus in ſæcula amẽ. Propter hoc tradidit eos deus, in cupiditates ignominioſas. Nam & fœminæ illoꝝ mutauerũt naturalẽ uſum fœminæ, in eum qui eſt præter naturã. Siliterq; & maſculi, relicto naturali uſu fœminæ, exarſerunt in appetentia ſui, alius in alium, maſculi in maſculos fœditatẽ ꝓpetrãtes, & p̃miũ qđ oportuit erroris ſui, inſeipſos recipientes. Et quẽ admodũ non ꝓbauerunt, ut deum haberẽt in cognitione, ita tradidit eos deus in reprobam mentẽ, ut facerent quæ nõ cõueniebat, repleti omni iniuſticia, fornicatione, auaricia, malicia, pleni inuidia, cede, cõtentione, dolo, malis præditi moribus, ſuſurrones, oblocutores, dei oſores, contumelioſi, elati, glorioſi, inuentores malorũ, parentibus imorigeri, expertes intelligentiæ, incõpoſiti, alieni a charitatis affectu, neſciũ fœderis, imiſericordes. Qui cũ dei iuſticiam nouerint, nẽpe, quod ñ qui talia faciũt, digni ſint morte, non ſolũ ea faciũt, ue rumetiam aſſentiuntur ñs, qui faciunt.

Quappter ĩexcuſabilis es o hõ, qſqs es q iudicas. Nã in hoc qđ iudicas alterũ, teip̃m cõdẽnas. Scimus aũt, q; iudiciũ dei eſt ſecũdũ ueritatẽ, aduerſus eos q talia agũt. Cogitas aũt hoc o hõ, qui iudicas eos q talia faciũt, et facis ea dẽ, quod tu ſuffugies iudiciũ dei? Aut diuitias bonitatis illi9, & tolerantiæ, & lõganimitatis contẽnis? Ignorãs, q; bonitas dei ad pœnitẽtiã te inuitat? Sed iuxta duriciã tuam, & cor pœnitere neſciũ, colligis tibiꝑſi irã ĩ die iræ & reue

II

καλύψεως, ἡ δικαιοκρισίας τοῦ θεοῦ, ὃς ἀπο
δώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, τοῖς μὲν καθ' ὑπο/
μονὴν ἔργου ἀγαθοῦ, δόξαν καὶ τιμὴν, καὶ ἀφθαρ
σίαν ζητοῦσι, ζωὴν αἰώνιον. τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, καὶ
ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθομένοις δὲ τῇ
ἀδικίᾳ, θυμὸς, καὶ ὀργὴ, θλῖψις καὶ στενοχωρία, ἐπὶ
πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ
κακόν, Ἰουδαίου τε πρῶτον καὶ Ἕλληνος. δόξα δὲ,
καὶ τιμὴ, καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγα
θὸν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι. οὐ γάρ ἐστι προ
σωπολημψία παρὰ τῷ θεῷ. ὅσοι γὰρ ἀνόμως
ἥμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται, καὶ ὅσοι ἐν νό
μῳ ἥμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται. οὐ γὰρ οἱ
ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ θεῷ, ἀλλ'
οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθήσονται. ὅταν γὰρ
ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποι
ῶσι, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος, οἵ
τινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν, ἐν
ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμαρτυρούσης αὐ/
τῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν
λογισμῶν κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμέ
νων, ἐν ἡμέρᾳ ὅτε κρινεῖ ὁ θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν
ἀνθρώπων, κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου διὰ ΙΗ/
ΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ἰδὲ σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ
ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν θεῷ,
καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ
διαφέροντα, κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου, πέ
ποιθάς τε σεαυτὸν ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν, φῶς
τῶν ἐν σκότει, παιδευτὴν ἀφρόνων, διδά/
σκαλον νηπίων, ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς
γνώσεως, καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ. ὁ
οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις.
ὁ κηρύσσων μὴ κλέπτειν, κλέπτεις. ὁ λέγων
μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις. ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἴ
δωλα, ἱεροσυλεῖς. ὃς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, διὰ
τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν θεὸν ἀτι/
μάζεις. τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασ/
φημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν. καθὼς γέγραπται.
περιτομὴ μὲν γὰρ ὠφελεῖ, ἐὰν νόμον πράσ/
σῃς, ἐὰν

lationis, & iusti iudicij dei, q̃ redditur⁹
ē unicuiq; iuxta facta sua, his quidē q̃
iuxta tolerātiā boni opis, gloriā & ho/
norē & imortalitatē q̃runt uitā æternā.
ijs uero q̃ sūt cōtētiosi, q̃q; nō obtēpāt
q̃ dē ueritati, obtēperāt aūt iniusticiæ, i/
dignatio, & ira, afflictio, & anxietas, ad
uersus oēm aiam hois ꝓpetrātis malū,
& Iudæi primū & græci. Glia ỹo & ho
nor & pax, oi operanti bonū, & Iudæo
primū & græco. Nō em̄ est ꝓsonarū re
spect⁹ apd̄ deū. Quicūq; em̄ sine lege
peccauerūt, sine lege & pibūt, & q̃cūq; i
lege peccauerūt, ꝑ legē iudicabūt. Nō
em̄ auditores legis iusti sūt apud deū,
sed q̃ legē ope seruāt, iustificabunt. Nā
cū gētes q̃ legē ñ hñt, natura q̃ legis sūt
fecerint, ij̄ legē nō habētes, sibi ipsis sūt
lex, q̃ oñdūt op⁹ legis scriptū i cordib⁹
suis, sil̄ testificāte illoꝝ cōsciētia, & cogi/
tatiōib⁹ int̄ se, accusantib⁹, aut etiā excu
santib⁹, i die, cū iudicabit dñs occulta
hoim, iuxta euangeliū meum ꝑ Iesum
Christū. Ecce tu Iudæ⁹ cognominaris,
& acquiescis in lege, & gliaris in deo, &
nosti uolūtatem, & ꝓbas eximia, instit/
tut⁹ ex lege, cōfidisq; teipsum ducē esse
cæcorum, lumē in tenebris uersantium,
eruditorē insipiētiū, doctorē stultoꝝ,
habētē formā cognitionis & ueritatis
in lege. Qui igit̄ doces aliū, teipsū non
doces. q̃ prædicas non furandū, furaris.
q̃ dicis nō adulterandū, adulteriū com
mittis. q̃ execraris simulacra, sacrilegiū
admittis. q̃ in lege gloriaris, ꝑ legis trās/
gressionē, deū dehonestas. Nā nomē
dei ꝓpter uos male audit inter gentes.
Quemadmodū scriptum est. Nam cir
cumcisio quidem prodest, si legem ser/
uaris.

σης, ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ἦς, ἀκροβυστία σου ἀκροβυσία γέγονεν. Ἐὰν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάσσῃ, οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομὴν λογισθήσεται; καὶ κρινεῖ ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία, τὸν νόμον τελοῦσα, σὲ, τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου; οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομή, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας, ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι. οὗ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ θεοῦ.

Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου, ἢ τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; πολὺ κατὰ πάντα τρόπον. πρῶτον μὲν γάρ, ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ θεοῦ. τί γάρ, εἰ ἠπίστησάν τινες; μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ θεοῦ καταργήσει; μὴ γένοιτο. γινέσθω δὲ ὁ θεὸς ἀληθής, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης. καθὼς γέγραπται. ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε.

Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν, θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησι, τί ἐροῦμεν; μὴ ἄδικος ὁ θεὸς, ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν; κατὰ ἄνθρωπον λέγω. μὴ γένοιτο. ἐπεὶ πῶς κρινεῖ ὁ θεὸς τὸν κόσμον; εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύσματι ἐπερίσσευσεν, εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, τί ἔτι κἀγὼ ὡς ἁμαρτωλὸς κρίνομαι; καὶ μὴ καθὼς βλασφημούμεθα, καὶ καθώς φασί τινες ἡμᾶς λέγειν. ὅτι ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθά, ὧν τὸ κρίμα ἔνδικόν ἐστι.

Τί οὖν; προεχόμεθα; οὐ πάντως. προῃτιασάμεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας πάντας ὑφ' ἁμαρτίαν εἶναι, καθὼς γέγραπται. ὅτι οὐκ ἔστι δίκαιος, οὐδὲ εἷς, οὐκ ἔστιν ὁ συνιῶν, οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν θεόν. πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρεώθησαν, οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός. τάφος

uaris. Quod si trãsgressor legis fueris, circũcisio tua præputium facta est. Ergo si præpuciũ iustificatiões legis seruauerit, nõne præpuciũ illius ꝑ circũcisione imputabit? Et iudicabit quod est ex natura præpuciũ, legẽ ꝑficiẽs, te, q ꝑ literã & circũcisionẽ trãsgressor es legis? Nõ is qui in manifesto Iudæus sit, Iudæus est, nec ea quæ in mãifesto sit carnis circũcisio, circũcisio est, sed qui in occulto Iudæus, & circũcisio cordis in spiritu, nõ littera. Cuius laus, nõ ex hominibus, sed ex deo. Quid igit̃ habet III
in q̃ præcellat Iudæus, aut quæ utilitas circũcisionis? Multũ ꝓ oẽm modũ. Nã primũ quidẽ illud, quod illis cõmissa sunt eloquia dei. Quid eñ si qdam fuerunt increduli? Num incredulitas illorũ fidem dei faciet irritã? Absit. Sit uero deus uerax, omis aũt hõ mẽdax. Quẽ admodũ scriptũ ẽ. Vt iustificeris in sermonib⁹ tuis, & uincas cũ iudicaris. Q d̃ si iniusticia nostra, dei iusticiã cõstituit, qd dicem⁹? Nũ iniust⁹ deus, q inducit irã? Secundũ hoiem loquor. Absit. Nã quõ iudicabit deus mũdũ? Etẽ si ueritas dei, in meo mendacio excelluit, in gloriã ipsius, qd post hac & ego ueluti pctõr iudicor? Ac nõ quemadmodũ denobis male loquunt̃, & sicut qdã aiunt nos dicere. Faciam⁹ mala, ut ueniãt bona. Quoꝝ dãnatio iusta ẽ. Quid igit̃? præcellim⁹ eos? Nullo modo. Nã ante causas reddidim⁹ & iudæos & græcos oẽs, pctõ eẽ obnoxios, sicut scriptũ est. Nõ est iustus, ne un⁹ qdẽ, nõ est q ītelligat, nõ ẽ q exqrat deũ, oẽs deflexerũt, simul inutiles facti sunt, nõ est q faciat bonitatẽ, non est usq; ad unum. Sepul

φος ἀνεῳγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν, ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολιοῦσαν. ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χείλη αὐτῶν. ὧν τὸ στόμα ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει, ὀξεῖς οἱ πόδες αὐτῶν, ἐκχέαι αἷμα. σύντριμμα, καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν. οὐκ ἔστι φόβος θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

Οἴδαμεν δὲ, ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ, ἵνα πᾶν στόμα φραγῇ, καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ θεῷ. διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ. Διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας. Νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη θεοῦ πεφανέρωται, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν. δικαιοσύνη δὲ θεοῦ, διὰ πίστεως ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, εἰς πάντας, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας. οὐ γάρ ἐστι διαστολή. πάντες γὰρ ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ θεοῦ. δικαιούμενοι δωρεὰν, τῇ αὐτοῦ χάριτι, διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ. ὃν προέθετο ὁ θεὸς ἱλαστήριον, διὰ τῆς πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων, ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ θεοῦ, πρὸς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐν τῷ νῦν καιρῷ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, καὶ δικαιοῦντα, τὸν ἐκ πίστεως ΙΗΣΟΥ.

Ποῦ οὖν ἡ καύχησις; ἐξεκλείσθη. διὰ ποίου νόμου; τῶν ἔργων; οὐχί, ἀλλὰ διὰ νόμου πίστεως. λογιζόμεθα οὖν πίστει δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον χωρὶς ἔργων νόμου. ἢ ἰουδαίων ὁ θεὸς μόνον; οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνῶν; ναὶ, καὶ ἐθνῶν. ἐπείπερ εἷς ὁ θεὸς, ὃς δικαιώσει περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως. Νόμον οὖν καταργοῦμεν διὰ τῆς πίστεως; μὴ γένοιτο. ἀλλὰ νόμον ἱστῶμεν. Τί οὖν ἐροῦμεν, ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν εὑρηκέναι κατὰ σάρκα; εἰ γὰρ ἀβραὰμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν

chrũ aptũ guttur eoꝝ, liguis suis ad dolũ usi sunt, uenenũ aspidũ sub labijs eorũ. Quorũ os execratiõe & amarulẽtia plenũ est, ueloces pedes illoꝝ ad effudendũ sanguinẽ. Cõtritio & calamitas in uijs eoꝝ, & uiã pacis nõ cognouerũt. Non est timor dei corã oculis eoꝝ. Scimus aũt, ꝙ quæcunq; lex dicit, his q in lege sunt dicat, ut omne os obturet, & obnoxius fiat totus mundus deo. Propterea ꝙ ex opibus legis nõ iustificabitur omnis caro in cõspectu eius. Per legẽ enim agnitio peccati. Nũc uero absq; lege, iusticia dei manifesta est, cõprobata testimonio legis & ꝓphetaꝝ. Iusticia uero dei ꝑ fidem Iesu Christi in omnes, & sup oẽs eos qui credunt. Nõ em̃ est distinctio. Oẽs em̃ peccauerũt & destituunt gloria dei. Iustificant aũt gratis, ꝑ illius gratiã, ꝑ redẽptionẽ quæ est in Christo Iesu, quẽ ꝓposuit deꝰ recõciliatorẽ, ꝑ fidẽ in ipsius sanguine, ad ostensionẽ iusticiæ suæ, propter remissionẽ præteritorũ peccatorũ, in patientia dei, ad ostẽsionẽ iusticiæ suæ, in præsenti tempore, in hoc, ut ipse sit iustus, & iustificãs eum, q est ex fide Iesu. Vbi igit gl̃iatio? Exclusa est. Per quã legẽ? Operũ? Non, sed ꝑ legẽ fidei. Arbitramur igit fide iustificari hominẽ absq; opibus legis. An Iudæoꝝ deus tantũ? An nõ & gentiũ? Certe & gentiũ. Quãdoqdẽ unus deus, q iustificabit circũcisionẽ ex fide, & præpuciũ ꝑ fidẽ. Legẽ igit irritam facimus ꝑ fidẽ? Absit. Imo legẽ cõstituimus. Quid igit dicemꝰ, Abraham patrẽ nostrum inuenisse secũdũ carnẽ? Nã si Abrahã ex opibꝰ iustificatus fuit, habet gloriationẽ, at nõ apud

πρὸς τὸν θεόν. τί γὰρ ἡ γραφὴ λέγει; ἐπίστευσε δὲ ἀβραὰμ τῷ θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. τῷ δὲ ἐργαζομένῳ, ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ ὀφείλημα. τῷ δὲ μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην, καθάπερ καὶ δαβὶδ λέγει, τὸν μακαρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ᾧ ὁ θεὸς λογίζεται δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων. μακάριοι, ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι. μακάριος ἀνὴρ, ᾧ οὐ μὴ λογίσηται κύριος ἁμαρτίαν. ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος, ἐπὶ τὴν περιτομὴν, ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν; λέγομεν γάρ, ὅτι ἐλογίσθη τῷ ἀβραὰμ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην. πῶς οὖν ἐλογίσθη; ἐν περιτομῇ ὄντι, ἢ ἐν ἀκροβυστίᾳ; οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλ' ἐν ἀκροβυστίᾳ, καὶ σημεῖον ἔλαβε περιτομὴν σφραγῖδα τῆς δικαιοσύνης, τῆς πίστεως, τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ, εἰς τὸ εἶναι πατέρα πάντων τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας, εἰς τὸ λογισθῆναι καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιοσύνην, καὶ πατέρα περιτομῆς τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς πίστεως, τοῖς ἐν ἀκροβυστίᾳ τοῦ πατρὸς ἡμῶν ἀβραάμ.

οὐ γὰρ διὰ νόμου ἡ ἐπαγγελία τῷ ἀβραὰμ, ἢ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου, ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνης πίστεως. εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου κληρονόμοι, ἐκκένωται ἡ πίστις, κατήργηται ἡ ἐπαγγελία. ὁ γὰρ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται, οὗ δέ ἐστιν νόμος, οὐδὲ παράβασις. διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως, ἵνα κατὰ χάριν, εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ σπέρματι, οὐ τῷ ἐκ τοῦ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ πίστεως ἀβραάμ, ὅς ἐστι πατὴρ πάντων ἡμῶν. καθὼς γέγραπται, ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε, κατέναντι οὗ ἐπίστευσε θεοῦ, τοῦ ζωοποιοῦντος

apud deū. Quid enim ſcriptura dicit? Credidit autē Abraham deo, & imputatū eſt ei ad iuſticiā. Ei uero qui operatur, merces nō imputat ſecundum gratiam, ſed ſecundū debitū. Porro ei qui non operat, credit autē in eum qui iuſtificat impiū, imputat fides ſua ad iuſticiam. Quēadmodū & Dauid dicit, beatificationem hominis, cui deus imputat iuſticiam, abſq; operibus. Beati quorū remiſſæ ſunt iniquitates, & quorū obtecta ſunt peccata. Beatus uir, cui non imputarit dominus peccatum. Beatificatio igitur hæc, in præpucium, an in circūciſionem? Dicimus enim quod imputata fuerit Abrahæ fides, ad iuſtificationē. Quomodo ergo imputata ē, cum eſſet in circūciſione, an cū eſſet in præpucio? Nō in circumciſione, ſed in præpucio. Et ſignū accepit circūciſiōis, obſignaculū iuſticiæ fidei, quæ erat in præpucio, ut eſſet pater oīm credentiū p præpuciū, ut imputaret & illis iuſticia, pater inq; circūciſiōis, ijs q nō ſolū eſſent ex circūciſiōe, ſed etiā ingrederētur ueſtigijs fidei, quæ fuit in præputio patris noſtri Abrahæ. Nō enī p legē, p miſſio cōtigit Abrahæ, aut ſemini eius, illū hæredē fore mūdi, ſed p iuſticiā fidei. Eteni ſi ij q ex lege ſūt, hæredes ſūt inanis facta eſt fides, & irrita facta eſt pmiſſio. Nā lex irā opatur. Siqdē ubi nō eſt lex, ibi nec trāſgreſſio. Idcirco ex fide, ut ſecundū gratiā, ut firma eſſet p miſſio uniuerſo ſemini, non ſolū ei, qđ eſt ex lege, uexetiā ei, qđ ē ex fide Abrahæ, q eſt pater omniū noſtrū. Sicut ſcriptū eſt. Patrē multaꝝ gentiū conſtituite. Ad exēplū dei cui crediderat, qui uificat

ποιοῦντος τοὺς νεκροὺς, καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα, ὡς ὄντα, ὃς παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν. κατὰ τὸ εἰρημένον, οὕτως ἔσαι τὸ σπέρμα σου, Ϲ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἤδη νενεκρωμένον, ἑκατονταέτης που ὑπάρχων, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάρρας, εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δοὺς δόξαν τῷ θεῷ, καὶ πληροφορηθεὶς, ὅτι ὃ ἐπήγγελται, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι. διὸ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. οὐκ ἐγράφη δὲ δι' αὐτὸν μόνον, ὅτι ἐλογίσθη αὐτῷ, ἀλλὰ Ϲ δι' ἡμᾶς, οἷς μέλλει λογίζεσθαι, τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείραντα ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ τὸν κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν, ὃς παρεδόθη διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν.

I A

Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως, εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν θεὸν, διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, δι' οὗ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν τῇ πίστει, εἰς τὴν χάριν ταύτην, ἐν ᾗ ἑστήκαμεν καὶ καυχώμεθα, ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες, ὅτι ἡ θλῖψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμήν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπὶς οὐ καταισχύνει. ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, διὰ πνεύματος ἁγίου, τοῦ δοθέντος ἡμῖν.

I B

ΕΤΙ γὰρ ΧΡΙΣΤΟΣ, ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν κατὰ καιρὸν, ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε. μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθανεῖται, ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν. συνίστησι δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην εἰς ἡμᾶς. ὁ θεὸς, ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν, ΧΡΙΣΤΟΣ ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε. πολλῷ οὖν μᾶλλον δικαιωθέντες νῦν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς ὀργῆς.

εἰ γὰρ

uificat mortuos, & uocat ea quæ nō ſũt tāq̄ ſint, q̄ præter ſpem in ſpe credidit, ſe fore patrē multarū gentium, iuxta id quod dictū eſt, Sic erit ſemē tuū. ac nō infirmatus fide, haud cōſyderauit ſuū ipſius corpus, iā emortuū, cū centū fere nat⁹ eſſet ānos, nec emortuā uuluā Saræ, uerū ad p̄miſſionē dei, nō hæſitabat incredulitate, ſed robuſtus factus eſt fide, dans gloriā deo, certa p̄ſuaſione accepta, quod is q̄ promiſerat, potēs eſſet & præſtare. Quapropter etiā imputatū eſt illi ad iuſticiā. Non ſcriptū eſt autē, p̄pter illū tantū, imputatū fuiſſe illi, ſed etiā p̄pter nos, q̄bus imputabit̄, credentibus in eū, q̄ excitauit Ieſum dn̄m noſtrū a mortuis, q̄ traditus fuit p̄pter p̄cta noſtra, & excitatus eſt p̄pter iuſtificationē noſtri. Iuſtificati igit̄ ex fi V de, pacē habemus erga deum, p̄ dn̄m noſtrū Ieſum Chriſtū, p̄ quē & contigit nobis, ut fide p̄duceremur i gratiā hāc, in qua ſtamus & gloriamur, in ſpe gloriæ dei. Nec id ſolū, uerū etiā gloriamur in afflictionibus, ſcientes q̄ afflictio patientiā pariat, patientia uero p̄bationē, p̄batio aūt ſpem. Spes aūt nō pudefacit, q̄ dilectio dei effuſa ſit i cordibus noſtris, p̄ ſpiritū ſctm̄ q̄ datus eſt nobis. Chriſtus em̄ cū adhuc eſſemus infirmi, iuxta temporis rationē, pro impijs mortuus ē. Nā uix pro iuſto q̄ſq̄ morietur. Siquidem p̄ bono forſitan aliquis etiam mori ſuſtinet. Commendat autem ſuam charitatem erga nos deus, q̄ cum adhuc eſſemus peccatores, Chriſtus pro nobis mortuus fuit. Multo igitur magis iuſtificati, nunc in ſanguine eius ſeruabimur p̄ eū ab ira.

Nam ſi

Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες, κατηλλάγημεν τῷ θεῷ, διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν τῷ θεῷ διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν. Διὰ τοῦτο, ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον. Αχρι γὰρ νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ, ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται, μὴ ὄντος νόμου.

Αλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ, ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος. Αλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτως καὶ τὸ χάρισμα. Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ θεοῦ, καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι, τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσε. καὶ οὐχ ὡς δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος, τὸ δώρημα. Τὸ μὲν γὰρ κρῖμα ἐξ ἑνὸς εἰς κατάκριμα, τὸ δὲ χάρισμα ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα. Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι, ὁ θάνατος ἐβασίλευσε διὰ τοῦ ἑνός, πολλῷ μᾶλλον οἱ τὴν περισσείαν τῆς χάριτος, καὶ τῆς δωρεᾶς τῆς δικαιοσύνης λαμβάνοντες ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι, διὰ τοῦ ἑνὸς ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. Αρα οὖν ὡς δι' ἑνὸς παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς κατάκριμα, οὕτως καὶ δι' ἑνὸς δικαιώματος, εἰς πάντας ἀνθρώπους, εἰς δικαίωσιν ζωῆς. ὥσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί, οὕτως καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἑνὸς δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί. Νόμος δὲ παρεισῆλθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα. οὗ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ

Nam si cum inimici essemus, reconciliati fuimus deo, per mortē filij eius, multo magis recōciliati seruabimur in uita ipsius. Non solū aut hoc, uerū etiā gloriā/tes, in deo, per dominū uostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliatio/nē assecuti sumus. Propterea, quēadmodū ꝑ unū hoiem, peccatū in mūdū introijt, & propter peccatū mors, & sic in omnes homines mors peruasit, in eo quod omnes peccauimus. Vsq; ad legē enim peccatum erat in mundo, porro peccatum non imputatur, cum non est lex. Imo regnauit mors ab Adam, usq; ad Moysen, in eos quoq;, qui nō peccauerant, in similitudine transgressionis Adam, qui est forma futuri. At non ut peccatum, ita & donum. Nam si unius delicto, multi mortui sunt, multo magis gratia dei, & donum in gratia, quæ fuit unius hominis Iesu Christi, in multos exuberauit. Et non sicut per unum qui peccauerat, uenerat mors, ita donum. Nam iudicium quidem ex uno in con/demnationem, donum autem ex mul/tis delictis in iustificationem. Etenim si per unius delictum, mors regnauit per unum, multo magis ij, qui exuperantiā gratiæ & doni iusticiæ accipiunt, in uita regnant per unum Iesum Christū. Itaq; sicut ꝑ unius delictū, in oēs hoies, ad cō/demnationem, ita & per unius iustifica/tionem, in omnes homines ad iustifica/tionem uitæ. Quemadmodū enim per inobedientiam unius hominis, pec/catores constituti fuimus multi, ita per obedientiam unius, iusti constituen/tur multi. Cæterum lex obiter subijt, ut abundaret delictū. Vbi uero exube/

rauit

νασεμ ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεμ ἡ χάρις,
ἵνα ὥσπερ ἐβασίλευσεμ ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θανά
τῳ, οὕτως καὶ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιο/
σύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον, διὰ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Τί οὖν ἐροῦμεν; ἐπιμενῶμεν τῇ ἁμαρτίᾳ,
ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ; μὴ γένοιτο. οἵτινες ἀ/
πεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, πῶς ἔτι ζήσομεν ἐν
I E αὐτῇ; ἢ ἀγνοεῖτε, ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς
ΧΡΙΣΤΟΝ ΙΗΣΟΥΝ εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβα/
πτίσθημεν; συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βα
πτίσματος εἰς τὸν θάνατον, ἵνα ὥσπερ ἠγέρθη
ΧΡΙΣΤΟΣ ἐκ νεκρῶν, διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρός,
οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσω/
μεν. Εἰ δὲ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώμα
τι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνασάσε/
ως ἐσόμεθα. τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ πα/
λαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἵνα κα
ταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι
δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ. ὁ γὰρ ἀποθα/
νὼν, δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Εἰ δὲ
ἀπεθάνομεν σὺν ΧΡΙΣΤΩ, πιστεύομεν, ὅτι
καὶ συζήσομεν αὐτῷ. εἰδότες, ὅτι ΧΡΙΣΤΟΣ
ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκέτι ἀποθνήσκει, θάνα
τος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει. ὃ γὰρ ἀπέθανε,
τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀπέθανεν ἐφ' ἅπαξ, ὃ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ
θεῷ. Οὕτως καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε ἑαυτοὺς, νε/
κροὺς μὲν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῶντας δὲ τῷ
θεῷ, ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ τῷ κυρίῳ ὑμῶν.

I S Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ
θνητῷ ὑμῶν σώματι, εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ
ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ. μηδὲ παρίσανε/
τε τὰ μέλη ὑμῶν, ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρ/
τίᾳ, ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ θεῷ, ὡς
ἐκ νεκρῶν ζῶντας, καὶ τὰ μέλη ὑμῶν, ὅπλα
δικαιοσύνης τῷ θεῷ. Ἁμαρτία γὰρ ὑμῶν
οὐ κυριεύσει. οὐ γάρ ἐσε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ
χάριν. Τί οὖν; ἁμαρτήσομεν, ὅτι οὐκ ἐσμὲν
ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν; μὴ γένοιτο. οὐκ
οἴδατε, ὅτι ᾧ παρίστανετε ἑαυτοὺς δούλους,
εἰς ὑπα

rauit peccatū, ibi magis exuberauit gra/
tia, ut quēadmodū regnauerat peccatū
in morte, sic & gratia regnaret p iusticiā
in uitam æternam, per Iesum Christum.

Quid igit̄ dicem⁹? Manebim⁹ in pec- VI
cato, ut gratia abundet? Absit. Qui mor
tui sum⁹ pctō, quō post hac uiuemus in
eo? An ignoratis, q̄ quicunq; baptiza/
ti sumus in Christo Iesu, in morte eius
baptizati sumus? Sepulti igitur sumus
una cū illo p baptisma, in morte, ut quē/
admodū excitat⁹ est Christ⁹ ex mortu/
is, p gloriā patris, ita & nos in nouitate
uitæ ambulemus. Nā si insitit̄ facti su/
m⁹ illi, p similitudinē mortis ei⁹, nimirū &
resurrectionis erimus, illud sciētes, quod
uetus ille noster homo cū illo crucifixus
est, ut aboleretur corpus peccati, ut post
hac nō seruiamus peccato. Etem̄ q mor/
tuus est, iustificatus est a peccato. Q; si
mortui sumus cum Christo, credimus,
q̄ & uiuemus cū illo. Sciētes, q̄ Christ⁹
excitatus a mortuis, non amplius mori/
tur, mors illi nō ampli⁹ dominat̄. Nā qđ
mortu⁹ fuit pctō, mortu⁹ fuit semel, qđ
aūt uiuit, uiuit deo. Ita & uos existimate
uos ipsos, mortuos quidē esse pctō, uiuē
tes aūt deo, in Christo Iesu dño nostro.
Ne regnet igitur peccatū in mortali ue/
stro corpore, ut obediatis illi, in cupidita
tibus eius, neq; accōmodetis mēbra ue/
stra, arma iniusticiæ peccato, sed accom
modetis uosmetipsos deo, uelut ex mor
tuis uiuētes, & membra uestra arma iu
sticiæ deo. Peccatū em̄ uobis nō domia
bit̄. Nō em̄ estis sub lege, sed sub gratia.
Quid igit̄? Peccabimus, q̄ non sumus
sub lege, sed sub gratia? Absit. An nesci/
tis, q̄ cui accommodatis uosipos seruos
ad obedien/

εἰς ὑπακοὴν, δοῦλοι ἐστὲ, ᾧ ὑπακούετε, ἤτοι ἁμαρτίας, εἰς θάνατον, ἢ ὑπακοῆς εἰς δικαιοσύνην; Χάρις δὲ τῷ θεῷ, ὅτι ἦτε δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας, ὑπηκούσατε δὲ ἐκ καρδίας, εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς. Ἐλευθερωθέντες δὲ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ. Ἀνθρώπινον λέγω, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν. Ὥσπερ γὰρ παρεστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ, καὶ τῇ ἀνομίᾳ, εἰς τὴν ἀνομίαν, οὕτως καὶ νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ, εἰς ἁγιασμόν. Ὅτε γὰρ δοῦλοι ἦτε τῆς ἁμαρτίας, ἐλεύθεροι ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ. Τίνα οὖν καρπὸν εἴχετε τότε, ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε; τὸ δὲ τέλος ἐκείνων θάνατος. Νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ θεῷ, ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμὸν, τὸ δὲ τέλος, ζωὴν αἰώνιον. Τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας θάνατος. Τὸ δὲ χάρισμα τοῦ θεοῦ, ζωὴ αἰώνιος, ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ τῷ κυρίῳ ἡμῶν.

12 Ἢ ἀγνοεῖτε ἀδελφοὶ, γινώσκουσι δὲ νόμον λαλῶ, ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ; ἡ γὰρ ὕπανδρος γυνὴ, τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ, ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός. Ἄρα, οὖν ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς, μοιχαλὶς χρηματίσει, ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ. Ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρα ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου, τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιχαλίδα, γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ. Ὡς τε ἀδελφοί μου καὶ ὑμεῖς ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ, διὰ τοῦ σώματος τοῦ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι, ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ θεῷ. Ὅτε γὰρ ἦμεν ἐν τῇ σαρκὶ, τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν, τὰ διὰ τοῦ νόμου ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, εἰς δὲ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ. Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντες ἐν

ad obedientiam, eius serui estis, cui obeditis, siue peccati in mortem, siue obedientiæ in iusticiã. Gratia autẽ deo, quod fuistis serui peccati, sed obedistis ex corde, in eã in quã traducti estis formã doctrinæ. Cæterũ liberati a pctõ. Serui facti estis iusticiæ. Humanũ qddã dico, ꝓpter infirmitatẽ carnis uestræ. Quemadmodum enim præbuistis mẽbra uestra, serua immundiciæ & iniquitati, in iniqtatem, sic & nunc præbete mẽbra uestra iusticiæ, in sanctificationem. Cum enim serui essetis peccati, liberi eratis iusticiæ. Quem igitur fructum habebatis tũc in his, de qbus nũc erubescitis? Nam finis illoꝝ mors. Nũc ꝟo liberi facti a peccato, serui aũt facti deo, habetis fructũ uestrum, in sanctificationem, fructum autem uitam æternam. Etenim autoramenta peccati, mors, donum autem dei, uita æterna, in Christo Iesu domino nostro.

VII An ignoratis fratres (Sciẽtibus enim legem loquor) quod lex dominetur homini, q̃ꝫdiu uiuit? Nam uiro obnoxia mulier, uiuenti uiro alligata est per legem, quod si mortuus fuerit uir, liberata est a lege uiri. Proinde uiuente uiro, adultera iudicabitur, si cœperit altero uiro iungi. Sin autem mortuus fuerit uir, libera est a lege uiri, ut non sit adultera, si iũcta fuerit alteri uiro. Itaqꝫ fratres mei, uos quoqꝫ mortificati estis legi, per corpus Christi, ut iungeremini alteri, ei qui a mortuis surrexit, ut fructificemꝰ deo. Cum enim essemus in carne, affectus peccatoꝝ, q sunt ꝑ legẽ, operabantur in membris nostris ad fructificãdũ morti. Nunc autem liberati sumus a lege mortui in

τες ἐν ᾧ κατειχόμεθα, ὥς τε δουλεύειν ὑμᾶς
ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι
γράμματος. Τί οὖν ἐροῦμεν; Ο νόμος ἁ-
μαρτία; Μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν
οὐκ ἔγνων, εἰ μὴ διὰ νόμου. Τήν τε γὰρ ἐπι-
θυμίαν οὐκ ᾔδειν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν, οὐκ
ἐπιθυμήσεις. Ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα, ἡ ἁμαρ-
τία διὰ τῆς ἐντολῆς, κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ
πᾶσαν ἐπιθυμίαν. Χωρὶς γὰρ νόμου, ἁμαρ-
τία, νεκρά. Ἐγὼ δὲ ἔζων χωρὶς νόμου ποτέ.
Ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἁμαρτία ἀνέ-
ζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον. Καὶ εὑρέθη μοι ἡ ἐν-
τολὴ ἡ εἰς ζωὴν, αὕτη εἰς θάνατον. Ἡ δὲ ἁμαρ-
τία ἀφορμὴν λαβοῦσα διὰ τῆς ἐντολῆς, ἐξηπά-
τησέ με, καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτεινεν. Ὥς τε ὁ μὲν
νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ, ἁγία καὶ δι-
καία καὶ ἀγαθή. Τὸ οὖν ἀγαθὸν, ἐμοὶ γέγο-
νε θάνατος; Μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία.
Ἵνα φανῇ ἁμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι, κα-
τεργαζομένη θάνατον, ἵνα γένηται καθ'
ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία, διὰ τῆς
1 M ἐντολῆς. Οἴδαμεν γὰρ, ὅτι ὁ νόμος πνευ-
ματικός ἐστιν. Ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, πεπρα-
μένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Ὃ γὰρ κατεργά-
ζομαι, οὐ γινώσκω. Οὐ γὰρ ὃ θέλω, τοῦτο
πράσσω, ἀλλ' ὃ μισῶ, τοῦτο ποιῶ. Εἰ δὲ ὃ οὐ
θέλω, τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ, ὅτι κα-
λός. Νυνὶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐ-
τὸ, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. Οἶδα γὰρ,
ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ, τουτέστιν ἐν τῇ σαρκί-
μου, ἀγαθόν. Τὸ γὰρ θέλειν παράκειταί μοι.
Τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν, οὐχ εὑρίσκω.
Οὐ γὰρ ὃ θέλω ποιῶ ἀγαθὸν, ἀλλ' ὃ οὐ θέ-
λω κακὸν, τοῦτο πράσσω. Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω
ἐγὼ, τοῦτο ποιῶ, οὐκ ἔτι ἐγὼ κατεργάζο-
μαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία.
Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον τὸ θέλοντι ἐμοὶ
ποιεῖν τὸ καλὸν, ὅτι ἐμοὶ δὲ κακὸν παράκει-
ται. Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ κατὰ
τὸν ἔσω

tui in q̄ detinebamur, ut seruiam⁹ in no
uitate spiritus, & non uetustate litteræ.
Quid ergo dicemus? Lex peccatum est?
Absit. Sed peccatum non cognoui, nisi
per legem. Nam & concupiscentiam nō
nouissem, nisi lex dixisset, non concupi-
sces. Sed occasione accepta, peccatū per
præceptum, genuit in me omnē cōcupi-
scentiā. Siqdē absq; lege, pctm̄ erat mor
tuū. Ego autē uiuebā sine lege quondā.
Porro ueniēte mādato, peccatū reuixit,
ego ꝟo mortu⁹sum. Et reptū ē, mādatū
qđ institutū erat ad uitā, id mihi esse ad
mortē. Nā pctm̄ occasiōe accepta ꝑ præ
ceptū, decepit me, & ꝑ illd' occidit. Itaq;
lex ipsa qdē sancta, & mandatū sanctū
& iustū & bonū. Ergo quod bonū erat,
mihi factū est mors? Absit. Imo pecca-
tū. Vt appareret peccatū, ꝑ id, quod erat
bonū, mihi gignere mortē, ut fieret ma-
iorem in modū peccaminosum peccatū
per præceptū. Scimus enim, ꝙ lex spiri-
tualis est. Ego autem carnalis sum, uen-
ditus sub peccatū. Quod enim ago, nō
probo. Nō enim quod uolo, hoc facio,
sed qđ odi, hoc ago. Si uero qđ non uo-
lo, hoc facio, consentio legi, quod bona
est. Nunc autem nō iam ego facio illud,
sed inhabitās in me peccatū. Noui em̄,
quod non habitet in me, hoc est in car-
ne mea bonum. Nam uelle adest mihi,
at facere bonum non reperio. Nō enim
quod uolo, facio bonū, sed qđ non uolo
malum, hoc ago. Porro si quod non uo
lo ego, hoc facio, non iam ego operor il
lud, sed inhabitans in me peccatum. Re
perio igitur legem uolenti mihi face-
re bonum, ꝙ mihi malum adiunctum
est. Delectat enim me lex dei, secundū
internū

φῶ ἔσω ἄνθρωπον. βλέπω δὲ ἕτερον νόμον
ἐν τοῖς μέλεσίμου, ἀντιστρατευόμενον τῷ
νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά
με τῷ νόμῳ τῆ ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς
μέλεσίμου. ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος,
τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τ θανά-
του τούτου; εὐχαριστῶ τῷ θεῷ, διὰ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙ
ΣΤΟΥ τ κυρίου ἡμῶν. ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ
μὲν νοΐ δουλεύω νόμῳ θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νό-
μῳ ἁμαρτίας. οὐδὲν ἄρα νῦν κατάκριμα
τοῖς ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ, μὴ κατὰ σάρκα πε
ριπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. ὁ γὰρ νό
μος τ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗ-
ΣΟΥ ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρ
τίας, καὶ τοῦ θανάτου. τὸ γὰρ ἀδύνατον
τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός, ὁ θε-
ὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι
σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κα-
τέκρινε τὴν ἁμαρτίαν, ἐν τῇ σαρκί, ἵνα τὸ δι-
καίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, τοῖς
μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ
πνεῦμα. οἱ γὰρ κατὰ σάρκα ὄντες, τὰ τῆς
σαρκὸς φρονοῦσιν. οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα, τὰ τ
πνεύματος. τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρ-
κὸς, θάνατος. τὸ δὲ φρόνημα τ πνεύματος,
ζωὴ καὶ εἰρήνη. διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς
ἔχθρα εἰς θεόν. τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ θεοῦ οὐχ
ὑποτάσσεται, οὐ δὲ γὰρ δύναται. οἱ δὲ ἐν
σαρκὶ ὄντες, θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται. ὑμεῖς
δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ
πνεῦμα θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. εἰ δέ τις πνεῦ
μα ΧΡΙΣΤΟΥ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐ-
τοῦ. εἰ δὲ ΧΡΙΣΤΟΣ ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα
νεκρὸν διὰ ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ,
διὰ δικαιοσύνην. εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγεί-
ραντος ΙΗΣΟΥΝ ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ
ἐγείρας τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ ἐκ νεκρῶν, ζωοποι-
ήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν, διὰ τὸ ἐνοι-
κοῦν αὐτοῦ πνεῦμα ἐν ὑμῖν. ἄρα οὖν
ἀδελφοὶ

internũ hominem. Sed uideo aliam le-
gem in membris meis, rebellantem legi
mẽtis meæ, & captiuũ reddentẽ me legi
pcti, quæ est in mẽbris meis. Miser ego
homo, quis me liberabit ex corpe mor-
tis huius? Gratias ago deo, p Iesum Chri
stum dominũ nostrum. Ita q; ídem ego
mente quidem seruio legi dei, carne ue-
ro legi peccati. Nulla igitur nunc con- VIII
demnatio, his qui sunt in Christo Iesu,
qui non iuxta carnem ambulant, sed iu-
xta spiritũ. Nam lex spũs uitæ in Chri-
sto Iesu, liberum me reddidit a iure pec-
cati & mortis. Etenim quod lex præsta-
re nõ poterat, in quo imbecillis erat per
carnem, deus proprio filio misso, in assi-
mulatione carnis peccati, & de peccato
condemnauit peccatum, in carne, ut iu-
stificatio legis impleretur in nobis, qui
non secundum carnem ambulamus, sed
secundum spiritum. Nam qui carnales
sunt, quæ carnis sunt cogitãt. Atqui spi-
rituales, quæ spiritus sunt. Nam pruden
tia carnis, mors. prudentia uero spiritus,
uita & pax. Propterea q; prudentia car-
nis, inimicitia est aduersus deũ. nam le-
gi dei non subdit, siquidẽ ne potest qui
dem. Qui uero in carne sunt, deo place-
re non possunt. Vos autem non estis in
carne, sed in spiritu, siquidem spirit9 dei
habitat in uobis. Q; si qs spiritũ Chri-
sti nõ habet, hic nõ est eius. Q; si Chri-
stus in uobis, corpus quidem mortuũ
est, propter pctm̃, spũs aũt uita, propter
iustificationẽ. Q; si spũs eius qui excita
uit Iesum a mortuis, habitat in uobis, q
excitauit Christũ ex mortuis, uiuificabit
& mortalia corpa uestra, propter inha-
bitantẽ ipsius spiritũ in uobis. Proinde

ἀδελφοὶ ὀφειλέται ἐσμὲν, οὐ τῇ σαρκὶ, τοῦ κατὰ
σάρκα ζῆν. εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε ἀπο-
θνήσκειν. εἰ δὲ πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώμα-
τος θανατοῦτε, ζήσεσθε. ὅσοι γὰρ πνεύματι θεοῦ
ἄγονται, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ θεοῦ. οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦ
μα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε
πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν, ἀββᾶ ὁ
πατήρ. Αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ
πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα θεοῦ. εἰ δὲ
τέκνα, καὶ κληρονόμοι. κληρονόμοι μὲν θεοῦ,
συγκληρονόμοι δὲ ΧΡΙΣΤΟΥ, εἴπερ συμ-
πάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. Λογίζο-
μαι γὰρ, ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ
νῦν καιροῦ, πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀπο-
καλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. ἡ γὰρ ἀποκαραδο-
κία τῆς κτίσεως, τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν
τοῦ θεοῦ ἀπεκδέχεται. τῇ γὰρ ματαιότητι
ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν
ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι. ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ
κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας
τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν
τέκνων τοῦ θεοῦ. οἴδαμεν γὰρ, ὅτι πᾶ-
σα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ
νῦν. οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρ-
χὴν τοῦ πνεύματος ἔχοντες, καὶ ἡμεῖς
αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν, υἱοθεσίαν ἀπεκ-
δεχόμενοι, τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος
ἡμῶν. τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν. ἐλπὶς
δὲ βλεπομένη οὐκ ἔστιν ἐλπίς. ὃ γὰρ βλέ-
πει τις, τί καὶ ἐλπίζει; εἰ δὲ ὃ οὐ βλέπομεν, ἐλ-
πίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα.
Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ πνεῦμα συναντιλαμβά-
νεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν. τὸ γὰρ τί προ-
σευξόμεθα καθὸ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν, ἀλλ' αὐ-
τὸ τὸ πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν,
στεναγμοῖς ἀλαλήτοις. ὁ δὲ ἐραυνῶν τὰς καρ-
δίας, οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ὅτι
κατὰ θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων. οἴδαμεν δὲ,
ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς
ἀγαθὸν,

fratres, debitores ſumus, nõ carni, ut ſe-
cundũ carnẽ uiuamus. Nã ſi ſecundum
carnẽ uixeritis, moriemini. Q; ſi ſpiritu
facta corporis mortificatis, uiuetis. Ete-
nim quicũ q; ſpiritu dei ducunt, hi ſunt
filij dei. Nõ em̃ accepiſtis ſpiritũ ſeruitu
tis ite; ad timorẽ, ſed accepiſtis ſpiritũ
adoptiõis, in q̃ damamus, abba pater.
Idẽ ſpũs teſtimoniũ p̃hibet una cũ ſpi-
ritu noſtro, q; ſimus filij dei. Q; ſi filij,
igit' & hæredes. Hæredes quidẽ dei, co
hæredes aũt Chriſti. Siqdẽ ſil'cũ eo pa-
timur, ut & una cũ illo glorificemur. Nã
reputo, nõ eſſe pares afflictiões p̃ſentis
tpis, ad gloriã quæ reuelabit' in nos. Ete
nim ſollicita creaturæ expectatio, reue-
lationẽ filioꝝ dei expectat. Quippe ua
nitati creatura ſubiacet, nõ uolẽs, ſed p-
pter eũ, q ſubiecit illã in ſpe. Q̃m & ipſa
creatura liberabit' a ſeruitute corruptio
nis, in libertatẽ gl'iæ filiorũ dei. Scimus
em̃, q; oĩs creatura congemiſcit, ſimulq;
nobiſcũ parturit, uſq; ad hoc tẽpus. Nõ
ſolũ aũt illa, ſed & ipſi, q primitias ſpũs
habẽt, & nos ip̃i in nobis ipſis gemim9,
adoptionẽ expectãtes, redẽptionẽ cor-
poris noſtri. Siquidẽ ſpe ſeruati ſumus,
porro ſpes ſi uideat', non eſt ſpes. Eteni
qd̃ uidit aliq;, ut quid etiã ſperat? Si ue
ro, qd̃ nõ uidem9, ſperamus, p̃ patiẽtiã
expectam9. Cõſimiliter aũt & ſpũs au-
xiliat' infirmitatibus noſtris. Siquidem
hoc ip̃m, qd oraturi ſim9, ut oportet, nõ
nouim9, ue; ipſe ſpũs intercedit p̃ no-
bis, gemitib9 inenarrabilib9. At ille qui
ſcrutat' corda, nouit quis ſit ſenſus ſpiri
tus, quoniã ſecundum deum inrercedit
pro ſanctis. Scimus autem, q; his qui di
ligunt deum, oĩa ſimul adiumẽto ſũt in
bonum

ἀγαθόμ, τοῖς κατα πρόθεσιμ κλητοῖς οὖσιμ. ὅτι οὓς προέγνω, καὶ προώρισε, συμμόρφους εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸμ πρωτότοκομ ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς.

κβ Οὓς δὲ προώρισε, τούτους καὶ ἐκάλεσε. καὶ οὓς ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδικαίωσεμ, οὓς δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε. Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα; Εἰ ὁ θεὸς ὑπὲρ ἡμῶμ, τίς καθ' ἡμῶμ; ὅστις γε τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ ὑπὲρ ἡμῶμ πάντωμ παρέδωκεμ αὐτὸμ, πῶς οὐχὶ καὶ σὺμ αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖμ χαρίσεται; Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶμ θεοῦ; Θεὸς ὁ δικαιῶμ. Τίς ὁ κατακρίνωμ; Χριστος ὁ ἀποθανὼμ, μᾶλλομ δὲ καὶ ἐγερθείς, ὅς ἐστιμ ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ, ὃς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶμ; Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ; Θλῖψις; ἢ στενοχωρία; ἢ διωγμός; ἢ λιμός; ἢ γυμνότης; ἢ κίνδυνος; ἢ μάχαιρα; καθὼς γέγραπται. Ὅτι ἕνεκά σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραμ, ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. Ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιμ ὑπερνικῶμεμ, διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς. Πέπεισμαι γὰρ, ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωή, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαὶ, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστῶτα, οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος, οὔτέ τις κτίσις ἑτέρα, δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῳ Ιησου τῷ κυρίῳ ἡμῶμ. Ἀλήθειαμ λέγω ἐν Χριστῳ, οὐ ψεύδομαι, συμμαρτυρούσης μοι τῆς συνειδήσεώς μου, ἐν πνεύματι ἁγίῳ, ὅτι λύπη μοί ἐστι μεγάλη, καὶ ἀδιάλειπτος ὀδύνη τῇ καρδίᾳ μου. Ηὐχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστου ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶμ μου, τῶμ συγγενῶμ μου, κατὰ σάρκα, οἵτινές εἰσιμ Ἰσραηλῖται, ὧμ ἡ υἱοθεσία, καὶ ἡ δόξα, καὶ αἱ διαθῆκαι, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ λατρεία, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι, ὧμ οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧμ ὁ Χριστος, τὸ κατὰ σάρκα, ὁ

bonũ, his qui iuxta propoſitum uocati ſunt. Quoniã quos præſciuit, eoſdẽ & prædefiniuit, conformes imaginis filij ſui, ut ipſe ſit primogenitus inter multos fratres. Porro quos prædefinierat, eoſdẽ & uocauit. Et quos uocauit, eos & iuſtifi cauit. Quos aũt iuſtificauit, hos & glori ficauit. Quid igit̃ dicem⁹ ad hæc? Si de⁹ pro nobis, qs cõtra nos? Qui proprio fi lio nõ pepercit, ſed pro nobis oĩbus tra didit illũ, q fieri poteſt, ut nõ & cũ eodẽ oĩa nobis donet? Quis intentabit crimi na aduerſus electos dei? Deus eſt q iu dicat. Quis ille, q cõdẽnet? Nũ Chriſt⁹, q mortuus eſt, imo q & ſuſcitatus eſt, q etiã eſt in dextera dei, qui etiã intercedit pro nobis? Quis nos ſeparabit a dilecti one dei? Num afflictio? num anguſtia? num pſecutio? num fames? num nudi tas? num periculũ? num gladius? Quẽ admodũ ſcriptũ eſt. Propter te mortifi camur tota die, habiti ſumus uelut oues mactationis. Verũ in his oĩbus ſupuin cimus, p eũ q dilexit nos. Nã mihi pſua ſum habeo, q neq; mors, neq; uita, ne q; angeli, neq; principat⁹, neq; poteſta tes, neq; inſtãtia, neq; futura, neq; altitu do, neq; profunditas, neq; ulla creatura alia, poterit nos ſepare a dilectione dei, quæ ẽ in Chriſto Ieſu dño noſtro. Ve IX ritatẽ dico in Chriſto, nõ mẽtior, atteſtã te cõſcientia mea, in ſpũ ſancto, q dolor mihi eſt magn⁹, & aſſidu⁹ cruciat⁹ cordi meo. Optarim eñ ego ipſe, anathema eſſe a Chriſto, p fratribus meis, q ſũt co gnati mei ſcdm carnẽ, q ſũt iſrahelitæ, q̃ rũ ẽ adoptio & glia, & teſtamẽta, & legis cõſtitutio, & cult⁹ & pmiſſiões, q̃z ſũt pa tres, & ĩ ex qb⁹ẽ Chriſt⁹, c̃ptũ attinet ad

σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς
κ ε εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν. οὐχ οἷον δέ, ὅτι
ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ. οὐ γὰρ πάντες οἱ
ἐξ Ἰσραήλ, οὗτοι Ἰσραήλ, οὐδ' ὅτι εἰσὶ σπέρμα
Ἀβραάμ, πάντες τέκνα, ἀλλ' ἐν Ἰσαὰκ κλη-
θήσεταί σοι σπέρμα, τοῦτ' ἔστιν, οὐ τὰ τέκνα τῆς
σαρκὸς, ταῦτα τέκνα τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τέκνα
τῆς ἐπαγγελίας, λογίζεται εἰς σπέρμα. Ἐπαγ-
γελίας γὰρ ὁ λόγος οὗτος. κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός.
οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα ἐξ ἑνὸς κοί-
την ἔχουσα, Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν. μήπω
γὰρ γεννηθέντων, μηδὲ πραξάντων τι ἀγα-
θὸν ἢ κακὸν, ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν τοῦ θεοῦ
πρόθεσις μένῃ, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ τοῦ κα-
λοῦντος, ἐρρέθη αὐτῇ, ὅτι ὁ μείζων, δουλεύ-
σει τῷ ἐλάσσονι. καθὼς γέγραπται, τὸν Ἰα-
κὼβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἠσαῦ ἐμίσησα.

κ ς Τί οὖν ἐροῦμεν; μὴ ἀδικία παρὰ τῷ
θεῷ; μὴ γένοιτο. τῷ γὰρ Μωσῇ λέγει. Ἐλεήσω ὃν
ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτειρήσω ὃν ἂν οἰκτίρω. Ἄρα
οὖν, οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ
ἐλεοῦντος θεοῦ. λέγει γὰρ ἡ γραφὴ τῷ Φαραώ.
ὅτι εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ.

Ἄρα οὖν, ὃν θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκλη-
κ ζ ρύνει. ἐρεῖς οὖν μοι. τί ἔτι μέμφεται; τῷ
γὰρ βουλήματι αὐτοῦ, τίς ἀνθέστηκε; Μενοῦν-
γε ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ, ὁ ἀνταποκρινόμε-
νος τῷ θεῷ; Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα, τῷ πλάσαντι, Τίμε ἐποίησας οὕτως; Ἢ οὐκ ἔχει
ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐ-
τοῦ φυράματος ποιῆσαι, ὃ μὲν εἰς τιμὴν
σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν; Εἰ δὲ θέλων ὁ θε-
ὸς ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν, καὶ γνωρίσαι τὸ
δυνατὸν αὐτοῦ, ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυ-
μίᾳ, σκεύη ὀργῆς κατηρτισμένα εἰς ἀπώλει-
αν, καὶ ἵνα γνωρίσῃ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης
αὐτοῦ ἐπι

carnem, qui est in omnibus deus laudan
dus in secula amen. Non autē tanq̄ ex-
ciderit sermo dei. Non enim omnes qui
sunt ex Israel, ij sūt Israel, neq̄ quod sūt
semen Abrahæ, omnes filij, sed in Isaac
nominabit tibi semē, hoc est, nō qui filij
carnis, hij filij dei, sed qui sunt filij pmis-
sionis, recensebunt in semē. Promissio-
nis enim sermo hic est. In tempore hoc
ueniam, & erit Sarai filius. Non solum
aūt hoc, sed & Rebecca ex uno concepe
rat, Isaac patre nostro, nondū em̄ natis
pueris, cum neq̄ boni quippiam feci-
sent, neq̄ mali, ut secundum electionem
propositum dei maneret, non ex opib⁹,
sed ex uocante, dictū est illi. Maior serui
et minori. Sicut scriptū est. Iacob dilexi,
Esau uero odio habui. Quid igitur di-
cemus? Num iniusticia est apud deū?
Absit. Nam Mosi dicit. Miserebor, cui-
uscunq̄ misereor, & cōmiserabor, quem-
cunq̄ cōmiseror. Itaq̄ non uolentis est,
neq̄ currentis, sed miserentis dei. Dicit
em̄ scriptura Pharaoni. In hoc ipsum te
excitaui, ut ostendā in te potentiā meā,
& ut annūcietur nomē meū in tota terra.
Itaq̄ cui uult miseretur, quē aūt uult in-
durat. Dices ergo mihi. Quid adhuc cō-
queritur? Nā uolūtati illius quis restitit?
Atq o homo, tu quis es, qui ex aduerso
respondes deo? Nūquid dicet figmentum, ei
qui se finxit, Cur me finxisti ad hūc mo
dū? An nō habet potestatē figulus luti,
ut ex eadē massa, fingat aliud qdē uas
in honorem, aliud uero in ignominiā?
Quod si deus uolēs ostendere irā, & no-
tam facere potentiam suam, tulit in mul
ta lōganimitate, uasa iræ, apparata in in
teritū, & ut notas faceret diuicias gloriæ
suæ

ſuæ,in uaſa miſericordiæ, quæ præpara
uerat in gloriam? Quos & uocauit nos,
nó ſolũ ex Iudæis,uerũ etiam ex genti-
bus. Quẽadmodũ & Oſee dicit. Voca
bo populũ qui me⁹ nó erat,pp̃m meũ,
& eã quæ dilecta nó erat,dilectã. Et erit
in loco,ubi dictũ fuerat eis. Non popu-
lus meus uos,ibi uocabuntur filij dei ui-
uentis. Eſaias autem clamat ſuper Iſra-
el. Si fuerit numerus filiorum Iſrael, ut
arena maris, reliquiæ ſaluæ erunt. Ser-
monem enim perficiens & abbreuians
in iuſticia, quoniam uerbum abbreuia-
tũ faciet dominus in terra. Et quemad-
modũ p̃dixit Eſaias. Niſi dñs Sabaoth
reliquiſſet nobis ſemẽ,ut Sodoma facti
fuiſſemus,& Gomorræ aſſimilati fuiſſe-
mus. Quid igit᷑ dicem⁹? Q d᷑ gẽtes q̃ nó
ſectabant᷑ iuſticiã, app̃hẽderũt iuſticiã,
iuſticiã aũt eã q̃ eſt ex fide. Cõtra Iſrl᷑, q
ſectabat᷑ legẽ iuſticiæ,ad legem iuſticiæ
nó ꝓuenit. Propt᷑ qd᷑? Quia non ex fide,
ſed ex opib⁹ legis. Impegerũt eẽ in lapi
dẽ offẽdiculi. Quẽadmodũ ſcriptũ eſt.
Ecce pono in Sion lapidẽ offendiculi,&
petrã offenſiõis, et oĩs q credit in eo,nõ
pudefiet. Fratres, Propẽſa quidẽ uolũ X
tas cordis mei, & deprecatio quæ fit ad
deũ,pro Iſrael,eſt ad ſalutem. Teſtimo-
nium enim illis perhibeo, quod ſtudiũ
dei habẽt,ſed nõ ſcẽm ſciẽtiã. Nã igno-
rãtes dei iuſticiã, & ꝓpriã iuſticiã querẽ-
tes cõſtituere, iuſticiæ dei nó fuerũt ſub-
diti. Finis eẽ legis Chriſtus,ad iuſtifica
tionem omni credenti. Moſes enim ſcri-
bit iuſticiam quæ eſt ex lege, q̃ qui fece-
rit ea homo,uiuet in illis. Ceterum quæ
ex fide eſt iuſticia,ea ſic loquitur. Ne di-
xeris in corde tuo. Quis aſcẽdet in celũ?

αὐτῷ, ἐπὶ σκεύη ἐλέους, ἃ προητοίμασεν εἰς
δόξαν, οὓς καὶ ἐκάλεσεν ἡμᾶς, οὐ μόνον ἐξ
Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐθνῶν. Ὡς καὶ ἐν Ὡσηὲ
λέγει. Καλέσω τὸν οὐ λαόν μου, λαόν μου, καὶ τὴν
οὐκ ἠγαπημένην, ἠγαπημένην. καὶ ἔσται ἐν
τῷ τόπῳ, οὗ ἐρρέθη αὐτοῖς, οὐ λαός μου ὑμεῖς,
ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ θεοῦ ζῶντος.

Ησαΐας δὲ κράζει ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ. Ἐὰν ᾖ ὁ
ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραήλ, ὡς ἡ ἄμμος τῆς
θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. Λόγον
γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιο-
σύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει κύ
ριος ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ καθὼς προείρηκεν Ἡσα
ΐας. Εἰ μὴ κύριος σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν
σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς
Γόμορρα ἂν ὡμοιώθημεν. Τί οὖν ἐροῦμεν;
ὅτι ἔθνη τὰ μὴ διώκοντα δικαιοσύνην, κα-
τέλαβε δικαιοσύνην, δικαιοσύνην δὲ τὴν ἐκ
πίστεως, Ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιοσύ-
νης, εἰς νόμον δικαιοσύνης οὐκ ἔφθασε. Διὰ
τί; ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νό-
μου. Προσέκοψαν τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμ-
ματος. καθὼς γέγραπται, ἰδοὺ τίθημι ἐν
Σιὼν λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκαν
δάλου. καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ κα-
ταισχυνθήσεται. Ἀδελφοί, ἡ μὲν εὐδο-
κία τῆς ἐμῆς καρδίας, καὶ ἡ δέησις ἡ πρὸς
τὸν θεόν, ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ ἐστιν, εἰς σωτηρίαν.
Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς, ὅτι ζῆλον θεοῦ ἔχουσιν,
ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. Ἀγνοοῦντες γὰρ
τὴν τοῦ θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δι-
καιοσύνην ζητοῦντες στῆσαι, τῇ δικαιοσύνῃ
τοῦ θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν. Τέλος γὰρ νό-
μου ΧΡΙΣΤΟΣ εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ
πιστεύοντι. Μωσῆς γὰρ γράφει, τὴν δικαι-
οσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι ὁ ποιήσας αὐ
τὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Ἡ δὲ ἐκ πί-
στεως δικαιοσύνη, οὕτως λέγει. Μὴ εἴπῃς ἐν
τῇ καρδίᾳ σου, Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν;
τοῦτέστι

τουτέστι ΧΡΙΣΤΟΝ καταγαγεῖν, ἢ Τίς κα-
ταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; τουτέστι ΧΡΙΣΤΟΝ
ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. ἀλλὰ τί λέγει; ἐγγύς
σου ἐστὶ τὸ ῥῆμα ἐν τῷ σόματί σου. Ὃ ἐν τῇ
καρδίᾳ σου. τουτέστι τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, ὃ
κηρύσσομεν. ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ
σόματί σου κύριον ΙΗΣΟΥΝ, καὶ πιστεύσῃς
ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν
ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται
εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς
σωτηρίαν. λέγει γὰρ ἡ γραφή. πᾶς ὁ πιστεύων
ἐπ' αὐτῷ, οὐ καταισχυνθήσεται. οὐ γάρ ἐστι δια-
στολὴ Ἰουδαίου τε καὶ Ἕλληνος. ὁ γὰρ αὐτὸς κύ-
ριος πάντων, πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπι-
καλουμένους αὐτόν. πᾶς γὰρ ὃς ἂν ἐπικα-
λέσηται τὸ ὄνομα κυρίου, σωθήσεται.

λγ πῶς οὖν ἐπικαλέσονται, εἰς ὃν οὐκ ἐπί-
στευσαν; πῶς δὲ πιστεύσουσιν, οὗ οὐκ ἤκουσαν;
πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος; πῶς δὲ
κηρύξουσιν, ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσι; καθὼς γέ-
γραπται. ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελι-
ζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ
ἀγαθά. Ἀλλ' οὐ πάντες ὑπήκουσαν τῷ εὐαγ-
γελίῳ. Ησαΐας γὰρ λέγει. Κύριε τίς ἐπίστευσε
τῇ ἀκοῇ ἡμῶν. Ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς. ἡ δὲ
ἀκοὴ διὰ ῥήματος θεοῦ. Ἀλλὰ λέγω, μὴ οὐκ
ἤκουσαν; Μενοῦνγε, εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆ-
λθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς
οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Ἀλλὰ λέγω, μὴ
οὐκ ἔγνω Ἰσραήλ; Πρῶτος Μωσῆς λέγει. Ἐγὼ
παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ ἔθνει, ἐπ' ἔθνει
ἀσυνέτῳ παροργιῶ ὑμᾶς. Ησαΐας δὲ ἀπο-
τολμᾷ, καὶ λέγει. Εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν,
ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι.
πρὸς δὲ τὸν Ἰσραὴλ λέγει. ὅλην τὴν ἡμέραν
ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπει-
λθ θοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα. Λέγω οὖν, μὴ
ἀπώσατο ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ; μὴ γένοιτο.
καὶ γὰρ ἐγὼ Ἰσραηλίτης εἰμί, ἐκ σπέρματος
Ἀβραὰμ

Hoc eſt Chriſtū ex alto deducere. Aut quis deſcēdet in abyſſum? Hoc eſt Chriſtum ex mortuis ſubducere. Sed quid dicit? Prope te uerbum eſt, in ore tuo, & in corde tuo. Hoc eſt, uerbū fidei, quod prædicamus. Nempe ſi confeſſus fueris in ore tuo, dominū Ieſum, & credideris in corde tuo, q̄ deus illū excitauit a mortuis, ſaluus eris. Corde enim creditur ad iuſticiā, ore aūt cōfeſſio fit ad ſalutē. Dicit em̄ ſcriptura. Omnis q̄ credit in illo, nō pudefiet. Nō em̄ eſt diſtinctio uel Iudæi, uel Græci. Nam idē dominus omniū, diues in oēs inuocantes ſe. Omnis enim qui inuocauerit nomē domini, ſaluabitur. Quomō igit̄ inuocabūt eū, in quē nō crediderūt? Quō aūt credēt ei, de q̄ nō audierunt? Quō aūt audiēt abſq̄ prædicāte? Quō aūt prædicabūt, niſi miſſi fuerint? Sicut ſcriptū eſt. Q̄ ſpeciоſi, pedes annunciantiū pacem, annuntiantiū bona. At nō oēs obedierūt euāgelio. Eſaias em̄ dicit. Dñe, quis credidit auditis nobis? Ergo fides ex auditu eſt, auditus aūt p̄ uerbum dei. Sed dico, an nō audierunt? Atqui in omnē terrā exiuit ſonus eorū, & in fines orbis terrarū uerba illorū. Sed dico. Nunquid non cognouit iſrahel? Prim⁹ Moſes dicit. Ego ad æmulationem prouocabo uos in nō gēte, in gente ſtulta ad iram cōmouebo uos. Eſaias aūt poſt hunc audet, & dicit. Inuentus ſui his, q̄ me nō quærebāt, conſpicuus factus ſum his, q̄ de me non interrogabāt. Ad Iſrahel aūt dicit. Toto die expandi man⁹ meas ad populū nō credentē, & cōtradicentē. Dico igitur. Num repulit deus populū ſuum? Abſit. Nam & ego iſraelita ſum, ex ſemine

Abrahæ

ἀβραὰμ, φυλῆς βενϊαμίμ. οὐκ ἀπώσατο ὁ
θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὃν προέγνω. ἢ οὐκ οἴδα-
τε ἐν ἡλίᾳ τί λέγει ἡ γραφή; ὡς ἐντυγχάνει
τῷ θεῷ κατὰ τοῦ ἰσραὴλ λέγων. κύριε, τοὺς
προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστή-
ριά σου κατέσκαψαν, κἀγὼ ὑπελείφθην μό
νος, καὶ ζητοῦσί τὴν ψυχήν μου. ἀλλὰ τί λέ
γει αὐτῷ ὁ χρηματισμός; κατέλιπον ἐμαυ
τῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, οἵτινες οὐκ ἔκαμ
ψαν γόνυ τῇ βάαλ. οὕτως οὖν καὶ ἐν τῷ νῦν
καιρῷ, λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγο-
νεν. εἰ δὲ χάριτι, οὐκ ἔτι ἐξ ἔργων, ἐπεὶ ἡ χά
ρις, οὐκ ἔτι γίνεται χάρις. εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκ
ἔτι ἐστὶ χάρις. ἐπεὶ τὸ ἔργον, οὐκ ἔτι ἐστὶν ἔργον.

λ 6 τί οὖν; ὃ ἐπιζητεῖ ἰσραήλ, τοῦτο οὐκ ἐπέτυ-
χεν, ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν, οἱ δὲ λοιποὶ
ἐπωρώθησαν. καθὼς γέγραπται. ἔδωκεν αὐ
τοῖς ὁ θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς
τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ ὦτα τοῦ μὴ ἀκούειν, ἕως
τῆς σήμερον ἡμέρας. καὶ Δαβὶδ λέγει. γενη-
θήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς
θήραν, καὶ εἰς σκάνδαλον, καὶ εἰς ἀνταπόδο-
μα αὐτοῖς. σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐ-
τῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ-
παντὸς σύγκαμψον. λέγω οὖν. μὴ ἔπταισαν
ἵνα πέσωσι; μὴ γένοιτο. ἀλλὰ τῷ αὐτῶν πα
ραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, εἰς τὸ πα
ραζηλῶσαι αὐτούς. εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐ-
τῶν πλοῦτος κόσμου, καὶ τὸ ἥττημα αὐτῶν
πλοῦτος ἐθνῶν, πόσῳ μᾶλλον τὸ πλήρω-
μα αὐτῶν. ὑμῖν γὰρ λέγω τοῖς ἔθνεσιν,
ἐφ' ὅσον μέν εἰμι ἐγὼ ἐθνῶν ἀπόστολος, τὴν
διακονίαν μου δοξάζω, εἴπως παραζηλώσω,
μου τὴν σάρκα, καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν. εἰ δὲ
ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν καταλλαγὴ κόσμου, τίς ἡ
πρόσληψις, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν; εἰ δὲ ἡ ἀπαρ-
χὴ ἁγία, καὶ τὸ φύραμα, καὶ εἰ ἡ ῥίζα ἁγία,
καὶ οἱ κλάδοι. εἰ δέ τινες τῶν κλάδων ἐξε-
κλάσθησαν, σὺ δὲ ἀγριέλαιος ὢν ἐνεκεν-
τρίσθης

Abrahæ, tribus Beniamin. Non repulit
deus populũ ſuũ, quẽ ante cognouerat.
An neſcitis in Elia, quid dicat ſcriptura?
Quõ interpellat apud deũ, aduerſus Iſ-
rahel, dicens? Dñe, prophetas tuos occi-
derunt, & altaria tua ſubruerunt, & ego
relictus fui ſolus, & quærũt animã meã.
Sed quid dicit ei diuinũ reſpõſum? Re-
liqui mihi ipſi ſeptẽ milia uirorũ, q non
inflexerunt genu imagini Baal. Sic igi-
tur & in hoc tẽpore, reliquiæ ſecundum
electionẽ gratiæ fuerũt. Q; ſi p gratiã,
nõ iã ex opibus. Quandoquidẽ gratia,
iam nõ eſt gratia. Sin ex opibus, non iã
eſt gratia. Quãdoqdẽ op9, iã nõ ẽ op9.
Quid igit? Qđ quærit Iſrahel, hoc nõ aſ
ſecut9 eſt. Sed electio cõſecuta eſt. Reliq
ỹo excæcati ſunt. Quẽadmodũ ſcriptũ
eſt. Dedit eis deus ſpiritũ cõpunctiõis,
oculos ut nõ uideãt, & aures ut nõ audi-
ant, uſq; ad hodiernũ diẽ. Et Dauid di-
cit. Fiat mẽſa illorũ in laqueũ, & in capti
onẽ, & in offendiculũ, & in retributionẽ
ipſis. Obtenebrent oculi eorũ, ut nõ ui-
deant, & tergũ illorũ ſemp incurua. Dico
igit. Num ſic lapſi ſũt, ut cõciderint? Ab
ſit. Sed p illorũ delictũ, ſal9 gẽtib9, i hoc
ut eos ad æmulãdũ puocaret. Q; ſi deli
ctũ illorũ, diuitiæ ſunt mũdi, & diminu-
tio illorũ, diuitiæ gẽtiũ, q̃nto magis pleni
tudo illorũ. Vobis eñ dico gẽtib9, q̃ten9
ego qdẽ ſũ apls gentiũ, miniſteriũ meũ
glifico, ſi q̃ mõ ad æmulandũ puocẽ, car
nẽ meã, & ſaluos reddã nõnullos ex il-
lis. Nã ſi reiectio illorũ, ẽ recõciliatio mũ-
di, q̃ erit aſſũptio, niſi uita ex mortuis?
Q; ſi primitiæ ſãctæ, ſctã ẽ & maſſa. Et ſi
radix ſctã, ſcti erũt & rami. Q; ſi nõnul
li rami defracti ſũt, tuỹo cũ eẽs oleaſter,

τρίσθης ἐν αὐτοῖς, καὶ συγκοινωνὸς τῆς ῥί-
ζης καὶ τῆς πιότητος τῆς ἐλαίας ἐγένου.
Μὴ κατακαυχῶ τῶν κλάδων. Εἰ δὲ κατακαυ-
χᾶσαι, οὐ σὺ τὴν ῥίζαν βαστάζεις, ἀλλ' ἡ ῥίζα
σέ. Ἐρεῖς οὖν, ἐξεκλάσθησαν κλάδοι, ἵνα ἐγὼ
ἐγκεντρισθῶ. καλῶς. τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεκλάσθη-
σαν, σὺ δὲ πίστει ἕστηκας, μὴ ὑψηλοφρόνει, ἀλ-
λὰ φοβοῦ. Εἰ τὰ ὁ θεὸς τῶν κατὰ φύσιν κλά-
δων οὐκ ἐφείσατο, μήπως οὐδὲ σοῦ φείσεται.
Ἴδε οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν θεοῦ, ἐπὶ
μὲν τοὺς πεσόντας, ἀποτομίαν, ἐπὶ δὲ σέ,
χρηστότητα, ἐὰν ἐπιμείνῃς τῇ χρηστότητι. ἐπεὶ
καὶ σὺ ἐκκοπήσῃ, καὶ ἐκεῖνοι δὲ, ἐὰν μὴ ἐπι-
μείνωσι τῇ ἀπιστίᾳ, ἐγκεντρισθήσονται. Δυνα-
τὸς γὰρ ἐστὶν ὁ θεὸς πάλιν ἐγκεντρίσαι αὐτούς.
Εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἐξεκόπης ἀγριε-
λαίου, καὶ παρὰ φύσιν ἐνεκεντρίσθης εἰς καλ-
λιέλαιον, πόσῳ μᾶλλον οὗτοι κατὰ φύσιν
λ η ἐγκεντρισθήσονται τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ; Οὐ γὰρ
θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν ἀδελφοὶ τὸ μυστήριον
τοῦτο, ἵνα μὴ ἦτε παρ' ἑαυτοῖς φρόνιμοι, ὅτι
πώρωσις ἀπὸ μέρους τῷ ἰσραὴλ γέγονεν,
ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθη, καὶ
οὕτως πᾶς ἰσραὴλ σωθήσεται. καθὼς γέγρα-
πται. ἥξει ἐκ σιὼν ὁ ῥυόμενος, καὶ ἀποστρέ-
ψει ἀσεβείας ἀπὸ ἰακώβ, καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ
παρ' ἐμοῦ διαθήκη, ὅτ' ἂν ἀφέλωμαι τὰς
ἁμαρτίας αὐτῶν. Κατὰ μὲν τὸ εὐαγγέλιον ἐχ-
θροὶ δι' ὑμᾶς, κατὰ δὲ ἐκλογὴν, ἀγαπητοὶ
διὰ τοὺς πατέρας. Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χα-
ρίσματα, καὶ ἡ κλῆσις τοῦ θεοῦ. Ὥσπερ γὰρ
καὶ ὑμεῖς ποτε, ἠπειθήσατε τῷ θεῷ, νῦν δὲ
ἠλεήθητε τῇ τούτων ἀπειθείᾳ, οὕτως καὶ οὗ-
τοι νῦν ἠπείθησαν τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει,
ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐλεηθῶσι. Συνέκλεισε γὰρ ὁ
θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπείθειαν, ἵνα τοὺς
λ θ πάντας ἐλεήσῃ. Ὦ βάθος πλούτου
καὶ σοφίας καὶ γνώσεως θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύ-
νητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνία-
στοι αἱ ὁδοὶ

insit⁹ fuisti illis, & consors radicis, & pin
guedinis oleæ fact⁹ es, ne gl̃ieris aduer-
sus ramos, ꝙ si gl̃iaris, non tu radicē por
tas, sed radix te. Dices igit̃, defracti sunt
rami, ut ego insererer. Bene dicis, ꝑ incre
dulitatē defracti sūt, tu uero fide cōstiti-
sti. Ne efferaris animo, sed timeas. Nā
si deus naturalib⁹ ramis non peꝑcit. Vi
de ne q̄ fiat, ut nec tibi parcat. Ecce igitur
bonitatē & sæueritatē dei, in eos qdē, q
ceciderunt, sæueritatē, in te uero bonita-
tem, si permāseris in bonitate. Quoniā
& tu excideris, & illi porro, si nō ꝑmanse
rint in incredulitate, inserent̃. Potest em̄
deus denuo inserere illos. Etem̄ si ex na-
turali exect⁹ es oleastro, & præter natu-
rā insit⁹ es in uerā oleam, quāto magis
hi, qui naturales sunt, inserent̃ propriæ
oleæ? Nō em̄ uolo uos ignorare fratres
mysteriū hoc, ut non sitis apud uosmet
ipsos prudentes, quod excæcatio ex par
te, Israheli accidit, donec plenitudo gen
tiū aduenerit, & sic tot⁹ Israhel saluabit̃.
Sicut scriptū est. Adueniet ex Sion is q
liberat, & auertet impietates a Iacob. Et
hoc illis a me ꝓfectū testamētū, cū abs-
tulero pctā illoꝝ. Secūdū euāgeliū qdē,
inimici propter uos, secundū electionē
aūt, dilecti ꝓpter patres. Nā dona qdē
& uocatio dei, eiusmodi sūt, ut eoꝝ illū
pœnitere nō possit. Quēadmodū em̄ &
uos q̄ndā increduli fuistis deo, nūc autē
misericordiā estis cōsecuti, ꝑ illoꝝ incre
dulitatē, sic & isti nūc increduli facti sūt,
ꝑ uestri misericordiā, ut & ipsi misericor
diā cōsequant̃. Cōclusit em̄ deus oēs in
īcredulitatē, ut oīm misereret̃. O ꝓfūdi
tatē diuitiaꝝ, & sapiæ, & cognitiōis dei.
Qꝫ inscrutabilia sūt iudicia ei⁹, & imꝑ
uestigabiles

ϛοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν.

μ Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἀδελφοὶ, διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ θεοῦ, παραστῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν, θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. καὶ μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ὑμῶν, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς, τί τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, τὸ ἀγαθὸν, καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον.

μα Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τῆς δοθείσησμοι, παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, μὴ ὑπερφρονεῖν, παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν, ἀλλὰ φρονεῖν, εἰς τὸ σωφρονεῖν, ἑκάστῳ ὡς ὁ θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως. μβ Καθάπερ γὰρ ἐν ἑνὶ σώματι μέλη πολλὰ ἔχομεν, τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν, οὕτως οἱ πολλοὶ ἓν σῶμά ἐσμεν ἐν ΧΡΙΣΤΩ, ὁ δὲ καθεὶς, ἀλλήλων μέλη. ἔχοντες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα. εἴτε προφητείαν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως. εἴτε διακονίαν ἐν τῇ διακονίᾳ. εἴτε ὁ διδάσκων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. εἴτε ὁ παρακαλῶν, ἐν τῇ παρακλήσει. ὁ μεταδιδοὺς, ἐν ἁπλότητι. ὁ προϊστάμενος ἐν σπουδῇ. ὁ ἐλεῶν ἐν ἱλαρότητι. ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος, ἀποστυγοῦντες τὸ πονηρόν, κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ, τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι, τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι, τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηρόι, τῷ πνεύματι ζέοντες, κυρίῳ δουλεύοντες, τῇ ἐλπίδι χαίροντες, τῇ θλίψει ὑπομένοντες, τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες, ταῖς χρείαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες, τὴν φιλοξενίαν διώκοντες. εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς, εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε. χαίρειν μετὰ χαιρόντων

uestigabiles uiæ eius. Quis em̃ cognouit mentẽ dñi? Aut quis illius cõsilij particeps fuit? Aut qs prior dedit illi, & retribuet ei? Quoniã ex illo, & ꝑ illũ, & in illũ oĩa. Ipsi gloria, in sæcl'a sæcl'oꝝ amẽ.

Adhortor aũt uos fratres, ꝑ misericordias dei, ut præbeatis corpa uestra, hostiã uiuentẽ, sanctã, acceptã deo, rationalem cultũ uestrũ. Et ne configuremini sæculo huic, sed transformemini ꝑ renouationẽ mẽtis uestræ, ut ꝓbetis quæ sit uolũtas dei, & accepta, & ꝑfecta. Dico aũt ꝑ gratiã, quæ data est mihi, cuilibet uersanti inter uos, ne qs arroganter de se sentiat, supra q̃ꝫ oportet de se sentire, sed ita sentiat, ut modestus sit & sobrius, unicuiq; ut deus partitus est mensurã fidei. Quẽadmodũ em̃ in uno corpore mẽbra multa habem⁹, mẽbra uero oĩa, nõ eũdem habẽt actũ, sic multi unũ corpus sum⁹ in Christo, singuli aũt, alij alioꝝ mẽbra. Sed habentes dona iuxta gratiã datã nobis uaria. Siue ꝓphetiã, iuxta portionẽ fidei. Siue ministeriũ, in ministerio. Siue qui docet, in doctrina. Siue q exhortat', in exhortatiõe. Qui impertit, in simplicitate. Qui præest, in diligẽtia. Qui miseretur, in hilaritate. Dilectio nõ simulata, odio ꝓsequẽtes quod malũ est, adhærentes ei, quod bonũ est, per fraternam charitatẽ, ad mutuo uos diligendos propensi, honore alius aliũ præcedentes, diligẽtia non pigri, spiritu feruẽtes, domino seruientes, spe gaudẽtes, per tribulationem patientes, oratiõi instantes, necessitatibus sanctorũ cõmunicantes, hospitalitatẽ sectantes. Bñ loq̃mini de ijs, q uos insectant', bñ loq̃mini inq̃ꝫ, & ne male precemini. Gaudete cũ gaudentibus

XII

χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων, τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες, μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονοῦντες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς, μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντες. προνοούμενοι καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων. εἰ δυνατὸν τὸ ἀφ' ὑμῶν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες, μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες ἀγαπητοί, ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ. γέγραπται γάρ. ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει κύριος. ἐὰν οὖν πεινᾷ ὁ ἐχθρός σου, ψώμιζε αὐτόν. τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ, τὸ κακόν.

μγ Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω, οὐ γάρ ἐστιν ἐξουσία, εἰ μὴ ἀπὸ θεοῦ, αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι, ὑπὸ θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν. ὥστε ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ, τῇ τοῦ θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν. οἱ δὲ ἀνθεστηκότες, ἑαυτοῖς κρίμα λήψονται. οἱ γὰρ ἄρχοντες, οὐκ εἰσὶ φόβος τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ, ἀλλὰ τῷ κακῷ. θέλεις δὲ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν; τὸ ἀγαθὸν ποίει, καὶ ἕξεις ἔπαινον ἐξ αὐτῆς. θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστί σοι, εἰς τὸ ἀγαθόν. ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῇς, φοβοῦ. οὐ γὰρ εἰκῇ τὴν μάχαιραν φορεῖ. θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν, ἔκδικος εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι. διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργήν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε. λειτουργοὶ γὰρ θεοῦ εἰσιν, εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες. Ἀπόδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφειλάς. τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον. τῷ τὸ τέλος, τὸ τέλος. τῷ τὸν φόβον, τὸν φόβον. τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμήν. μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκεν. τὸ γὰρ οὐ μοιχεύσῃς, οὐ φονεύσῃς, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσῃς, οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἴ

gaudentibus, & flete cũ flentibus, eodẽ animo alij in alios affecti, nõ arrogãter de uobis ipis sentiẽtes, sed hũilibus uos accõmodantes. Ne sitis prudẽtes, apud uosmetipsos, nemini malũ p malo reddentes. Prouide parãtes honesta in cõspectu omniũ hominũ. si fieri põt, quantũ in uobis est, cũ oibus hoibus in pace uiuentes, nõ uosmetipsos ulciscẽtes dilecti, sed date locũ iræ. Scriptũ est enim. Mihi ultio, ego rependam, dicit dns. Si igit esurit inmicus tuus, pasce illũ. Hoc enim si feceris, carbones ignis coacerua/bis in caput illius. Ne uincaris a malo, imo uince in bono malũ. XIII Oís anima ptãtib⁹ excellẽtib⁹ subdita sit. Nõ em é ptãs, nisi a deo, q̃ uero sũt ptãtes, a deo ordinatæ sũt. Itaq; qsquis resistit ptãti, dei ordinatiõi resistit. Qui aũt restiterit, sibiipsis iudiciũ accipiẽt. Nã principes, nõ terrori sũt bñ agẽtib⁹, sed male. Vis aũt non timere potestatẽ? Quod bonũ est facito, & habebis laudem ex illa. Dei em minister est tibi in bonũ. Q d'si feceris, id quod malũ est, time. Non em frustra gladiũ gestat. Nã dei minister est, tibi ultor ad irã, ei q qd malũ est fecerit. Quapropter oportet esse subditũ, non solũ propter irã, uerũ etiã propter conscientiam. Propter hoc em & uectigalia soluitis. Siquidẽ ministri dei sũt, in hoc ipsum incũbentes. Reddite igit oibus, quod debetur. cui uectigal, uectigal. cui tributũ, tributũ. cui timorem, timorem. cui honorẽ, honorẽ. Nemini qcq̃ debeatis, nisi hoc, ut inuicẽ diligatis. Nã q diligit alterũ, legẽ expleuit. Siqdẽ illa, Nõ adulteraberis, nõ occides, nõ furaberis, nõ falsũ testimoniũ dices, nõ cõcupisces, & si qd

καὶ εἴ τις ἑτέρα ἐντολὴ, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν. ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται. πλήρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη. καὶ τοῦτο εἰδότες τὸν καιρὸν, ὅτι ὥρα ἡμᾶς ἤδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι. Νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν. ἡ νὺξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. Ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὅπλα τοῦ φωτός. ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν. Μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις, μὴ ἔριδι καὶ ζήλῳ, ἀλλ' ἐνδύσασθε τὸν κύριον ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ.

III μ 5 Καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίας. τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει, προσλαμβάνεσθε, μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν. Ὃς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, ὁ δὲ ἀσθενῶν, λάχανα ἐσθίει. Ὁ ἐσθίων, τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενείτω, καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω. Ὁ θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο. σὺ τίς εἶ, ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην; τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει, ἢ πίπτει, σταθήσεται δέ. Δυνατὸς γάρ ἐστιν ὁ θεὸς στῆσαι αὐτόν. ὃς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, ὃς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν. Ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοὶ πληροφορείσθω. ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, κυρίῳ φρονεῖ. καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, κυρίῳ οὐ φρονεῖ. ὁ ἐσθίων κυρίῳ ἐσθίει, εὐχαριστεῖ τῷ θεῷ. καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, κυρίῳ οὐκ ἐσθίει, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ θεῷ. Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν ἑαυτῷ ζῇ, καὶ οὐδεὶς ἑαυτῷ ἀποθνήσκει.

μ 3 Ἐάντε γὰρ ζῶμεν, τῷ κυρίῳ ζῶμεν, ἐάντε ἀποθνήσκωμεν, τῷ κυρίῳ ἀποθνήσκομεν. Ἐάντε οὖν ζῶμεν, ἐάντε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ κυρίου ἐσμέν. Εἰς τοῦτο γὰρ ΧΡΙΣΤΟΣ καὶ ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη, καὶ ἀνέζησεν, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ. Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; Ἢ καὶ σὺ, τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν

& si quod aliud præceptũ, in hoc sermone sũmatim cõprehendit. Nempe diliges ꝓximũ tuũ sicut teipsum. Dilectio, proximo, malum nõ operat. Plenitudo itaq; legis, dilectio. Et hoc cũ sciatis tempus, quod tempestiuũ est, nos iã a somno expergisci. Nunc em̃ ꝓpius adest nobis salus, q̃ tum, cũ credebamus. Nox ꝓgressa est, dies aũt appropinquat. Abijciam⁹ igit opa tenebraꝝ, & induamur arma lucis. tanq̃ in die cõposite ambulem⁹. nõ comessationib⁹ & ebrietatib⁹, nõ cubilib⁹ ac lasciuijs, nõ cõtentione & æmulatione, sed induamini dñm Iesum Christũ, & carnis curã ne agatis ad concupiscẽtias. Porro eũ q infirmat fide, assumite, nõ ad dijudicatiões disceptationũ. Ali⁹ qdẽ credit uescendũ esse qbuslibet. Alius aũt q infirm⁹ est, holerib⁹ uescit. Qui uescit, nõ uescẽtẽ ne despiciat. Et q nõ uescit, uescentẽ ne iudicet. Deus em̃ illũ assumpsit. Tu qs es, q iudicas de alieno famulo? Proprio dño, stat aut cadit. fulciet aũt ut stet. Potẽs em̃ ẽ de⁹ efficere ut stet. Ali⁹ qdẽ iudicat diẽ ad diẽ, alius aũt iudicat oẽm diẽ. Vnicuiq; suamẽs satisfaciat. Qui curat diẽ, dño curat. Et q nõ curat diẽ, dño nõ curat. Qui uescit, dño uescit, gratias enim agit deo, & q nõ uescit, dño non uescitur, & gratias agit deo. Null⁹ em̃ nostrũ sibi ipsi uiuit, & nullus sibi ipsi morit. Nam & si uiuimus, domiuo uiuimus, & si morimur, domino morimur. Siue igitur uiuamus, siue moriamur, domini sumus. In hoc enim Christus & mortuus est, & resurrexit, & reuixit, ut mortuis & uiuentibus dominetur. Tu uero cur iudicas fratrem tuum? Aut etiam tu, cur despicis fratrem

XIIII

ἀδελφόν σου; πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ χριστοῦ. γέγραπται γὰρ. ζῶ ἐγὼ λέγει κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ θεῷ. ἄρα οὖν ἕκαστος ἡμῶν περὶ ἑαυτὸν λόγον δώσει τῷ θεῷ. μηκέτι οὖν ἀλλήλους κρίνωμεν, ἀλλὰ τοῦτο κρίνατε μᾶλλον, τὸ μὴ τιθέναι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ, ἢ σκάνδαλον.

Οἶδα καὶ πέπεισμαι ἐν κυρίῳ ΙΗΣΟΥ, ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' αὐτοῦ, εἰ μὴ τῷ λογιζομένῳ τι κοινὸν εἶναι, ἐκείνῳ κοινόν.

Εἰ δὲ διὰ βρῶμα ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται, οὐκ ἔτι κατὰ ἀγάπην περιπατεῖς. μὴ τῷ βρώματί σου ἐκεῖνον ἀπόλλυε, ὑπὲρ οὗ ΧΡΙΣΤΟΣ ἀπέθανε. Μὴ βλασφημείσθω οὖν ὑμῶν τὸ ἀγαθόν. Οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ, ἐν πνεύματι ἁγίῳ. ὁ γὰρ ἐν τούτοις δουλεύων τῷ ΧΡΙΣΤΩ, εὐάρεστος τῷ θεῷ, καὶ δόκιμος τοῖς ἀνθρώποις. ἄρα οὖν τὰ τῆς εἰρήνης διώκωμεν, καὶ τὰ τῆς οἰκοδομῆς, τῆς εἰς ἀλλήλους. Μὴ ἕνεκεν βρώματος κατάλυε τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ. Πάντα μὲν καθαρὰ, ἀλλὰ κακὸν τῷ ἀνθρώπῳ, τῷ διὰ προσκόμματος, ἐσθίοντι. Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ πιεῖν οἶνον, μηδὲ ἐν ᾧ ὁ ἀδελφός σου προσκόπτει, ἢ σκανδαλίζεται ἢ ἀσθενεῖ. Σὺ πίστιν ἔχεις; κατὰ σαυτὸν ἔχε ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. Μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν, ἐν ᾧ δοκιμάζει. ὁ δὲ διακρινόμενος ἐὰν φάγῃ, κατακέκριται, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως. πᾶν δὲ ὃ οὐκ ἐκ πίστεως, ἁμαρτία ἐστίν. Ὀφείλομεν δὲ ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ, τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν, καὶ μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν. ἕκαστος δὲ ἡμῶν τῷ πλησίον ἀρεσκέτω, εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομήν. καὶ γὰρ ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν. Ἀλλὰ καθὼς γέγραπται. οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε, ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ. ὅσα γὰρ προεγράφη,

fratrē tuū? Om̄es em̄ statuemur apud tribunal Christi. Scriptū est em̄. Viuo ego dicit dn̄s, Mihi flectet omne genu, & omnis lingua cōfitebitur deo. Igitur unusquisq; nostrū de seip̄o rationē reddet deo. Ne post hac igit alius alium iudicemus, uerꝝ illud iudicate magis, ne offendiculū ponatur fratri, aut lapsus occasio. Noui siquidē, & ꝑsuasum habeo, in dn̄o Iesu, nihil esse cōmune ꝑ se, nisi ei q existimat aliqd esse cōmune, illi cōmune est. Q; si ꝓpter esum frater tuus contristat, non iā secundū charitatē ambulas. Ne esu tuo illū ꝑdas, pro quo Christus mortuꝰ est. Ne uestrū igit bonū, hominū maledicētiæ sit obnoxiū. Nō em̄ est regnum dei, esus & potus, sed iūsticia, & pax, & gaudiū, in spiritu sancto. Etenim q in his seruit Christo, acceptus est deo, & ꝓbatus homibus. Itaq; quæ pacis sūt, sectemur, & quæ ædificatiōis, alius erga aliū. Ne cibi causa, destruas opꝰ dei. Oia quidē pura, sed malū est homini, q ꝑ offendiculū uescit. Bonū est nō edere carnes, neq; bibere uinū, neq; quicq̄, in q̄ frater tuꝰ impingit, aut offendit, aut infirmat. Tu fidē habes? Apd̄ temetip̄m habe corā deo. Btūs q nō iudicat seip̄m, in eo quod ꝓbat. At qui dijudicat, si ederit, condemnatus est, quoniā nō edit ex fide. Porro quicquid ex fide non est, peccatum est. Debemus autem nos qui potentes sumus, infirmitates impotentium portare, ac non placere nobis ip̄is: Nam unusquisq; nostrū proximo placeat, in bonū, ad ædificationem. Etenim Christus non placuit sibi ipsi, sed quemadmodū scriptū est. Opprobria opprobrātiū tibi, inciderūt in me. Nā quæcūq; ante

προεγράφη, εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προεγράφη, ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς, καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν γραφῶν τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν. ὁ δὲ θεὸς τῆς ὑπομονῆς, καὶ τῆς παρακλήσεως, δῴη ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις κατὰ ΧΡΙΣΤΟΝ ΙΗΣΟΥΝ, ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ στόματι δοξάζητε τὸν θεὸν, καὶ πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. Διὸ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ προσελάβετο ἡμᾶς, εἰς δόξαν θεοῦ. λέγω δὲ ΧΡΙΣΤΟΝ ΙΗΣΟΥΝ διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς ὑπὲρ ἀληθείας θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων, τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάσαι τὸν θεόν. καθὼς γέγραπται. διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσι, καὶ τῷ ὀνόματί σου ψαλῶ. καὶ πάλιν λέγει. εὐφράνθητε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. καὶ πάλιν. αἰνεῖτε τὸν κύριον πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐπαινέσατε αὐτὸν πάντες οἱ λαοί. καὶ πάλιν ἡσαΐας λέγει. ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ ἰεσσαὶ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσιν. ὁ δὲ θεὸς τῆς ἐλπίδος, πληρώσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης, ἐν τῷ πιστεύειν εἰς τὸ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐν δυνάμει πνεύματος ἁγίου. πέπεισμαι δὲ ἀδελφοί μου, καὶ αὐτὸς ἐγὼ περὶ ὑμῶν, ὅτι καὶ αὐτοὶ μεστοί ἐστε ἀγαθωσύνης, πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως. δυνάμενοι καὶ ἄλλους νουθετεῖν. τολμηρότερον δὲ ἔγραψα ὑμῖν ἀδελφοὶ ἀπὸ μέρους, ὡς ἐπαναμιμνήσκων ὑμᾶς, διὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ, εἰς τὸ εἶναί με λειτουργὸν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, εἰς τὰ ἔθνη, ἱερουργοῦντα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ, ἵνα γένηται ἡ προσφορὰ τῶν ἐθνῶν εὐπρόσδεκτος, ἡγιασμένη ἐν πνεύματι ἁγίῳ.

ἔχω οὖν καύχησιν ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ τὰ πρὸς τὸν θεόν. οὐ γὰρ τολμήσω λαλεῖν τί ὧν

ante ſunt ſcripta, in noſtram doctrinã præſcripta ſunt, ut per patientiã & cõſolationem ſcripturarum ſpem habeam⁹. Deus autem patientiæ & conſolatiõis, det uobis idem mutuo inter uos ſentire, ſecundũ Ieſum Chriſtum, ut unanimiter, in uno ore, glorificetis deũ, & patrẽ domini noſtri Ieſu Chriſti. Quapropter aſſumite uos inuicem, quemadmodum & Chriſtus aſſumpſit nos, in gloriã dei. Dico autem Ieſum Chriſtum, miniſtrũ fuiſſe circumciſionis, pro ueritate dei, ad coufirmandas promiſſiones patrum, In hoc autem, ut gentes pro miſericordia glorificẽt deum. Sicut ſcriptum eſt. Propter hoc confitebor tibi in gentibus, & nomini tuo pſallam. Et rurſum dicit. Gaudete gentes cum populo eius. Et rurſum. Laudate dominũ omnes gentes, & collaudate eum omnes populi. Et rurſum Eſaias dicit. Erit radix Ieſſe, & qui exurgit ad imperandum gentibus, in eo gentes ſperabunt. Deus aut ſpei, impleat uos omni gaudio & pace, in credendo in hoc, ut exuberetis in ſpe, in potentia ſpiritus ſancti. Perſuaſum enim habeo fratres mei, & ipſe ego de uobis, q; & ipſi pleni eſtis bonitate, impleti omni ſcientia, ualentes & alios admonere. Audacius autem ſcripſi uobis fratres, ex parte ueluti commonefaciens uos, propter gratiam quæ data eſt mihi a deo, in hoc ut ſim miniſter Chriſti in gentes, adminiſtrans euangelium dei, ut fiat oblatio gentium acceptabilis, ſanctificata in ſpiritu ſancto. Habeo igitur gloriationem, in Chriſto Ieſu, in his quæ ad deum pertinent. Nõ enim auſim loqui

τι ὧν οὐ κατειργάσατο ΧΡΙΣΤΟΣ δι' ἐμοῦ, εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν, λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει πνεύματος θεοῦ, ὥστε με ἀπὸ ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τῆς ἰλλυρικοῦ, πεπληρωκέναι τὸ εὐαγγέλιον τῆς ΧΡΙΣΤΟΥ. οὕτως δὲ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι, οὐχ ὅπου ὠνομάσθη ΧΡΙΣΤΟΣ, ἵνα μὴ ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον οἰκοδομῶ. ἀλλὰ καθὼς γέγραπται. οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτῆς, ὄψοντες, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι συνήσουσι, διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην τὰ πολλὰ τῆς ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. νυνὶ δὲ μηκέτι τόπον ἔχων, ἐν τοῖς κλίμασι τούτοις, ἐπιποθίαν δὲ ἔχων, τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, ὡς ἐὰν πορεύωμαι, εἰς τὴν σπανίαν, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς. ἐλπίζω γὰρ διαπορευόμενος, θεάσασθαι ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ, ἐὰν ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμπλησθῶ. νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς ἱερουσαλὴμ διακονῶν τοῖς ἁγίοις. εὐδόκησαν γὰρ μακεδονία καὶ ἀχαΐα, κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν ἱερουσαλήμ. εὐδόκησαν γὰρ καὶ ὀφειλέται αὐτῶν εἰσὶν. εἰ γὰρ τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινώνησαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λυτουργῆσαι αὐτοῖς. τοῦτο οὖν ἐπιτελέσας, καὶ σφραγισάμενος αὐτοῖς τὸν καρπὸν τοῦτον, ἀπελεύσομαι δι' ὑμῶν εἰς τὴν σπανίαν. οἶδα δὲ, ὅτι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ εὐαγγελίου τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ ἐλεύσομαι. παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοὶ. διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ πνεύματος, συναγωνίσασθαί μοι ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑπὲρ ἐμοῦ, πρὸς τὸν θεὸν, ἵνα ῥυσθῶ ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων ἐν τῇ ἰουδαίᾳ, καὶ ἵνα ἡ διακονία μου ἡ ἱερουσαλὴμ εὐπρόσδεκτος γένηται τοῖς ἁγίοις, ἵνα ἐν χαρᾷ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, διὰ θελήματος θεοῦ

quicq̃ eorum, quæ nõ effecit Christus ꝑ me, in obediẽtiã gentiũ, uerbo & facto, in potẽtia signoꝝ & ꝓdigioꝝ, in potẽtia spũs dei, ut ab Hierusalẽ & in circũiacentib⁹ regiõib⁹, usq; ad Illyricũ ĩpleuerim euangeliũ Christi, ita ãnitẽs prædicare euãgeliũ, nõ ubi noĩatus erat Christ⁹, ut ne sup alienũ fũdamentũ ædificarẽ, sed quemadmodũ scriptũ est, Quibus non est annunciatum de eo, uidebunt, & qui nõ audierant, intelligent. Quapropter & impeditus sum sæpe, quo minus ueni rem ad uos. Nunc uero cũ non amplius habeã locũ in regionibus his, desyderiũ aũt habeã ueniendi ad uos, multis iam annis, quandocũq; fuero ꝓfectus in Hispaniam, ueniã ad uos. Spero enim fore, ut istac iter faciens, uideã uos, & a uobis ꝓducar illuc, si uestra cõsuetudine prius ex parte fuero expletus. Nunc aũt proficiscor Hierusalem, ministrans sanctis. Visum est em̃ Macedoniæ & Achaiæ, cõmunicationẽ aliquã facere, in pauperes sanctos, qui sunt Hierusalem. Nam ita uisum est illis, & debitores illoꝝ sunt. Etenim si spiritualia sua cõmunicauerũt gentibus, debẽt & hæ in carnalibus ministrare illis. Hoc igitur ubi perfecero, & obsignauero illis fructũ hunc, reuertar per uos in Hispaniam. Scio nãq;, quod ubi uenero ad uos, in plenitudine benedictionis euangelij Christi uẽturus sim. Obsecro aũt uos fratres, per dominum nostrũ Iesum Christũ, & ꝑ dilectionem spũs, ut me laborantẽ adiuuetis, in orationibus ꝓ me ad deũ, ut liberer ab incredulis in Iudæa, & ut ministeriũ meũ, qđ exhibebo in hierusalẽ, acceptũ sit sctis, ut in gaudio ueniã ad uos, per uolũtatem dei

θεοῦ, μετὰ σωναναπαύσωμαι ὑμῖν. ὁ δὲ θεὸς τῆς εἰρήνης, μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

Συνίστημι δὲ ὑμῖν φοίβην, τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν, οὖσαν διάκονον τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν κεγχρεαῖς, ἵνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν κυρίῳ, ἀξίως τῶν ἁγίων, καὶ παραστῆτε αὐτῇ ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν χρήζῃ πράγματι. καὶ γὰρ αὕτη προστάτις πολλῶν ἐγενήθη, καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ.

Ἀσπάσασθε πρίσκαν καὶ ἀκύλαν, τοὺς συνεργούς μου ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ, οἵτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν, οἷς οὐκ ἐγὼ μόνος εὐχαριστῶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν, καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίαν. Ἀσπάσασθε ἐπαινετὸν τὸν ἀγαπητόν μου, ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ τῆς ἀχαΐας εἰς ΧΡΙΣΤΟΝ. ἀσπάσασθε μαρίαν, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν εἰς ἡμᾶς. ἀσπάσασθε ἀνδρόνικον καὶ ἰουνίαν, τοὺς συγγενεῖς μου, καὶ συναιχμαλώτους μου, οἵτινές εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, οἳ καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγόνασιν ἐν ΧΡΙΣΤΩ. Ἀσπάσασθε ἀμπλίαν τὸν ἀγαπητόν μου ἐν κυρίῳ. Ἀσπάσασθε οὐρβανόν, τὸν συνεργὸν ἡμῶν ἐν ΧΡΙΣΤΩ, καὶ στάχυν τὸν ἀγαπητόν μου. Ἀσπάσασθε ἀπελλῆν, τὸν δόκιμον ἐν ΧΡΙΣΤΩ. ἀσπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν Ἀριστοβούλου. ἀσπάσασθε ἡρῳδίωνα τὸν συγγενῆ μου, ἀσπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν ναρκίσσου τοὺς ὄντας ἐν κυρίῳ. ἀσπάσασθε τρύφαιναν καὶ τρυφῶσαν, τὰς κοπιώσας ἐν κυρίῳ. ἀσπάσασθε περσίδα τὴν ἀγαπητήν, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν ἐν κυρίῳ. ἀσπάσασθε ροῦφον τὸν ἐκλεκτὸν ἐν κυρίῳ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ. ἀσπάσασθε ἀσύγκριτον, φλέγοντα, ἑρμᾶν, πατρόβαν, ἑρμῆν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀδελφούς. Ἀσπάσασθε φιλόλογον, καὶ ἰουλίαν, νηρέα, καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ ὀλυμπᾶν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς πάντας

dei unaq; uobiſcum refociller. Deus aũt pacis, ſit cum omnibus uobis. Amen.

Cõmendo autem uobis Phœben, ſo- XVI
rorem noſtram, quæ eſt miniſtra eccle-
ſiæ Cenchreenſis, ut illam ſuſcipiatis in
Chriſto, ita ut decet ſãctos, & adſitis ei,
in quocunq; uobis eguerit negocio. Nã
& hæc multis adfuit, & mihi ipſi. Salu-
tate Priſcam & Aquilam, adiutores me-
os in Chriſto Ieſu, qui pro anima mea
ſuam ipſorum ceruicem ſuppoſuerunt.
Quibus non ego ſolus gratias ago, ſed
& omnes eccleſiæ gentium, item quæ in
domo illorum eſt congregationem. Sa
lutate Epænetum dilectum meum, qui
eſt primitiæ Achaiæ in Chriſto. Saluta-
te Mariam, quæ multum laborauit er-
ga nos. Salutate Andronicum, & Iuniã,
cognatos meos, & concaptiuos meos, q
ſũt inſignes inter apoſtolos, qui etiã an
te me fuerunt in Chriſto. Salutate Am
pliã dilectum meũ in dño. Salutate Vr
banum, adiutorem meum in Chriſto,
& Stachyn dilectum meum. Salutate
Apellem, probatum in Chriſto. Saluta-
te eos qui ſunt ex Ariſtobuli familiari-
bus. Salutate Herodionem, cognatum
meum. Salutate eos qui ſunt ex Nar-
ciſſi familiaribus, hos qui ſunt in Chri-
ſto. Salutate Tryphænam & Trypho-
ſam, quæ laborant in domino. Saluta-
te Perſidem dilectam, quæ multum la-
borauit in domino. Salutate Rufum,
electũ in domino, & matrẽ illius ac meã.
Salutate Aſyncritum Phlegontem, Er-
mam, Patrobam, Mercurium, & qui
cum his ſunt fratres. Salutate Philolo-
gum, & Iuliam, Nereum & ſororem
eius, & Olympam, & qui cum his ſunt

πάντας ἁγίους. ἀσπάσασθε ἀλλήλους, ἐν φιλήματι ἁγίῳ. ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ ἐκκλησίαι τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ.

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοί, σκοπεῖν τοὺς τὰς διχοστασίας, καὶ τὰ σκάνδαλα, παρὰ τὴν διδαχὴν ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε, ποιοῦντας, καὶ ἐκκλίνατε ἀπ' αὐτῶν. οἱ γὰρ τοιοῦτοι, τῷ κυρίῳ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΩ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ, καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας, καὶ εὐλογίας, ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων. Ἡ γὰρ ὑμῶν ὑπακοὴ εἰς πάντας ἀφίκετο. χαίρω οὖν ἐφ' ὑμῖν. θέλω δὲ ὑμᾶς σοφοὺς μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κακόν. ὁ δὲ θεὸς τῆς εἰρήνης συντρίψει τὸν σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ὑμῶν, ἐν τάχει. Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, μεθ' ὑμῶν. Ἀσπάζονται ὑμᾶς Τιμόθεος ὁ συνεργός μου, καὶ Λούκιος, καὶ Ἰάσων, καὶ Σωσίπατρος, οἱ συγγενεῖς μου. Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος, ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν ἐν κυρίῳ. Ἀσπάζεται ὑμᾶς Γάιος ὁ ξένος μου, καὶ τῆς ἐκκλησίας ὅλης. Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἔραστος, ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως, καὶ Κούαρτος ὁ ἀδελφός. Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ μετὰ πάντων ὑμῶν, ἀμήν.

Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, καὶ τὸ κήρυγμα ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου, χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου, φανερωθέντος δὲ νῦν, διά τε γραφῶν προφητικῶν, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου θεοῦ, εἰς ὑπακοὴν πίστεως, εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος, μόνῳ σοφῷ θεῷ, διὰ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν.

Πρὸς τοὺς ῥωμαίους.

Ἐγράφη ἀπὸ κορίνθου διὰ Φοίβης τῆς διακόνου τῆς ἐν κεγχρεαῖς ἐκκλησίας.

omnes sanctos. Salutate uos inuicē, in osculo sancto. Salutāt uos ecclesiæ Christi. Obsecro autem uos fratres, ut consyderetis eos, qui dissidia & offensas, contra doctrinam, quam uos didicistis gignunt, & declinetis ab illis. Nam q eiusmodi sunt, domino Iesu Christo nō seruiunt, sed suo uentri, & p blandiloquentiam, ac benedicentiam, decipiunt corda simplicium. Vestra enim obedientia ad omnes permanauit. Gaudeo igitur sane de uobis. Sed uolo uos sapientes q̄dem esse ad bonū, synceros aūt ad malum. Deus aūt pacis conteret satanam sub pedes uestros, breui. Gratia domini nostri Iesu Christi, sit cum omnibus uobis. Salutant uos Timotheus, cooperarius meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater, cognati mei. Saluto uos ego Terentius, qui scripsi epistolā in domino. Salutat uos Gaius hospes meus, & ecclesiæ totius. Salutat uos Erastus, questor ærarius ciuitatis, & Quartus frater. Gratia domini nostri ieſu Christi, sit cū omnibus uobis. Amen.

Ei autē qui potens est nos cōfirmare secundum Euangelium meum, & preconium Iesu Christi, iuxta reuelationem mysterij, temporibus æternis taciti, manifestati uero nunc, & per scripturas ppheticas iuxta delegationē æterni dei, in obedientiam fidei, in omnes notificati, Soli sapienti deo, per Iesum Christū, cui gloria in sæcula. Amen.

Ad Romanos.

Missa fuit a Corintho per Phebē ministram Cechreensis ecclesiæ.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ΤΑΥΤΗΝ ἐπιστέλλει ἀπὸ ἐφέσου τῆς ἀσίας, ἑωρακὼς αὐτοὺς ἤδη ὁ διδάξας, ὑπομιμνήσκων δὲ ὅμως διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. Κορίνθιοι ἐκ φιλονεικίας σωαγόμενοι, ἐχίζοντο ταῖς γνώμαις, καὶ λοιπὸν ἦν ἐν αὐτοῖς σχίσματα. ἡνίκα δὲ ὄντων σχισμάτων, παρεβλέποντο τὸν λαβόντα τὴν μητρυιάν, ἄλλοι δὲ ἤθελον καταλιμπάνειν τὰς ἰδίας γυναῖκας, πρόφασιν τῆς ἐγκρατείας, τινὲς δὲ ἡνίκα ἐν εἰδωλείοις κάλλιον, ὡς ἀδιαφόρων ὄντων τῶν εἰδωλοθύτων, ἄλλοι δὲ τοὺς μὲν ἄλλως ἐζουθένουν, τοὺς δὲ λαλοῦντας γλώσσαις ἐθαύμαζον, καὶ τέλος, ἠπάτητο καὶ εἰς τὸ περὶ ἀναστάσεως μυστήριον, λέγοντες, μὴ ἐγείρεσθαι τὴν σάρκα ταύτην. τούτων πάντων ἐν κορίνθῳ κινουμένων, γράφουσιν οἱ λαοὶ τῷ ἀποστόλῳ, καὶ λοιπὸν πρὸς πάντα ἀντιγράφει, καὶ πρῶτον μὲν μαρτυρεῖ αὐτοῖς ἐν φρονήσει καὶ γνώσει. οὐκ ἀποδέχεται αὐτοὺς ποιοῦντας τὰ σχίσματα, ἀλλὰ καὶ συμβουλεύει μὴ ἐν λόγῳ τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ἐν ἔργῳ καὶ δυνάμει ἠγεῖσθαι. ἔπειτα ἐπιτιμήσας τῷ τὴν μητρυιὰν λαβόντι, καὶ παραινέσας μὴ ἔχειν κρίματα πρὸς ἑαυτούς. λοιπὸν περὶ ὧν ἔγραψαν ἀποκρίνεται. πρὶ μὲν γάμου διδάσκων ἄζηκτον εἶναι τὴν συζυγίαν, καὶ ἐν καιρῷ μόνῳ σχολάζειν διὰ τὴν εὐχήν, διὰ δὲ τὸ ἀγαπᾶν αὐτοὺς τὴν ἐγκράτειαν. γράφει περὶ παρθενίας, ὅτι οὐ καλὸν ἀνάγκην, ἀλλὰ παθεῖν τοῦτο γίνεσθαι. εἶτα περὶ τῶν εἰδωλοθύτων, ἵνα μὴ καταχθῶνται τῇ γνώσει, ἀλλὰ τῇ ἀγάπῃ πολιτεύωνται, κωλύει οὖν τὰ ἐν εἰδωλείῳ συμπόσια, ἵνα μὴ σκανδαλίζωνται οἱ μικροί. εἶτα περὶ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων γράφει, ἵνα μὴ διαφέρωνται ἐν τοῖς χαρίσμασι, μὴ δὲ προκρίνωσι τὸν ἔχοντα χάρισμα τόδε, τὸν ἔχοντα τόδε. πάντα γὰρ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος εἶναι λέγει. καὶ λοιπὸν περὶ ἀναστάσεως διδάσκει, ὅτι ἡ σὰρξ ἐγείρεται, ἀποθνήσκουσα μὲν φθαρτὴ, ἐγειρομένη δὲ ἄφθαρτος καὶ τὴν τοῦ θεοῦ χάριν, τὴν δὲ ἀνάστασιν, ἀπὸ τοῦ ἐγηγέρθαι τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ σωίζησι. τέλος, παραινετικοὺς λόγους εἰς τὰ ἤθη γράφει, καὶ περὶ λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους παραγγέλλει, οὕτως τελεῖ τὴν ἐπιστολήν.

ARGVMENTVM.

CORinthij sunt Ahaici, & hi similiter ab Apostolo audierunt uerbū ueritatis, & subuersi sunt multifarie a falsis apostolis. Quidā a philosophiæ uerbosa eloquentia, alij secta legis Iudaicæ inducti sunt. Hos reuocat Apostolus ad ueram fidem, & euangelicam sapientiā, scribens eis ab Epheso per Timotheum discipulum suum.

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ Α ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΩΤΗ.

ΠΑΥΛΟΣ κλητὸς ἀπόστολος ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, διὰ θελήματος θεοῦ, καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφὸς, τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, ἡγιασμένοις ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ, κλητοῖς ἁγίοις, σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ἐν παντὶ τόπῳ, αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ, τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ, ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ, καὶ πάσῃ γνώσει, καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν, ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι, ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ὃς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους, ἀνεγκλήτους, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. πιστὸς ὁ θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, τοῦ κυρίου ἡμῶν.

β Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοΐ, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ. ἐδηλώθη γάρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλόης, ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσί. λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει, ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ ΧΡΙΣΤΟΥ. Μεμέρισται ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ; μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν; ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε; Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ, ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα, εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Γάϊον, ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα. ἐβάπτισα δὲ καὶ Στεφανᾶ οἶκον

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS PRIMA.

PAulus uocatus apostol⁹ Iesu Christi, per uolūtatē dei, & Sosthenes frater, ecclesiæ dei quæ est Corinthi, sāctificatis in Christo Iesu, uocatis sanctis, una cū omnibus qui inuocāt nomē domini nostri Iesu Christi, in quouis loco, uel suo, uel nostro. Gratia uobis & pax a deo patre nostro, & dño Iesu Christo. Gratias ago deo meo semp pro uobis, de gratia dei, quæ data est uobis i Christo Iesu, ꝙ in oibus ditati estis in illo, in omni sermone, & omni cognitione (quibus rebus testimoniū Iesu Christi cōfirmatū fuit in uobis) adeo, ut nō destituamini in ullo dono, expectantes reuelationē dñi nostri Iesu Christi, qui & confirmabit uos usq; ad finē, inculpatos, in die dñi nostri Iesu Christi. Fidelis deus, per quē uocati estis in cōsortiū filij ipsi⁹ Iesu Christi domini nostri.

Adhortor aūt uos fratres, ꝑ nomē dñi nostri Iesu Christi, ut idem loquamini oēs, & nō sint inter uos dissidia, sed sitis integrum corpus, in eadem mente, & in eadē sententia. Significatū ē em̄ mihi de uobis fratres mei, a familiarib⁹ Chloæ, ꝙ cōtentiones sint inter uos. Dico autē illud, quod unusquisq; uestrū dicit. Ego quidē sum Pauli, ego uero Apollo, ego uero Cephæ, ego uero Christi. Diuisus est Christus? Num Paulus crucifixus ē pro uobis? Aut in nomine Pauli baptizati fuistis? Gratias ago deo, ꝙ neminē uestrū baptizauerim, nisi Crispū & Gaium, ne quis dicat, ꝙ in meo nomine baptizauerim. Baptizaui autē & Stephanæ familiā.

ιᾶ οἶκομ. λοιπὸμ οὐκ οἶδα, εἴτινα ἄλλομ ἐβά/
πτισα. οὐ γὰρ ἀπέστελέμε ΧΡΙΣΤΟΣ βα/
πτίζειμ, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λό/
γου, ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ.

1 Ο λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ, τοῖς μὲν
ἀπολλυμένοις, μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομέ/
5 νοις ἡμῖν, δύναμίς θεοῦ ἐστί. γέγραπται
γάρ. Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ
τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. ποῦ σο/
φός; ποῦ γραμματεύς; ποῦ συζητητὴς
τοῦ αἰῶνος τούτου; οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ θεὸς τὴν
σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου; Επειδὴ γὰρ ἐν
τῇ σοφίᾳ τοῦ θεοῦ, οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ
τῆς σοφίας τὸν θεόν, εὐδόκησεν ὁ θεὸς, διὰ
τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος, σῶσαι τοὺς
πιστεύοντας. Επειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰ/
τοῦσι, καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν. ἡμεῖς δὲ
κηρύσσομεν ΧΡΙΣΤΟΝ ἐσταυρωμένον, Ἰουδαί/
οις μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσι δὲ μωρίαν. Αὐ/
τοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, Ἰουδαίοις τε καὶ
Ἕλλησι, ΧΡΙΣΤΟΝ θεοῦ δύναμιν, καὶ θεοῦ σοφίαν.

3 Οτι τὸ μωρὸν τοῦ θεοῦ, σοφώτερον τῶν ἀν/
θρώπων ἐστί, καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ θεοῦ, ἰσχυ/
ρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί.

Βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν ἀδελ/
φοί, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ
πολλοὶ δυνατοί, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς, ἀλλὰ
τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ θεὸς, ἵνα
καταισχύνῃ τοὺς ἰσχυρά, καὶ τὰ ἀγενῆ τοῦ
κόσμου, καὶ τὰ ἐξουθενημένα, ἐξελέξατο ὁ θεὸς
καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ. ὅπως
μὴ καυχήσηται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ.
ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε, ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ, ὃς
ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ θεοῦ, δικαιοσύνη τε
καὶ ἁγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις. ἵνα καθὼς γέ
γραπται, ὁ καυχώμενος, ἐν κυρίῳ καυ/
κ χάσθω. Κἀγὼ ἐλθὼν πρὸς ὑμᾶς
ἀδελφοί, ἦλθον οὐ καθ' ὑπεροχὴν λό/
γου ἢ σοφίας, καταγγέλλων ὑμῖν τὸ

μαρτύριον

næ familiã. Præterea haud ſcio, nũ quẽ alium baptizarim. Non enim miſit me Chriſtus ut baptizarẽ, ſed ut euãgeliza rẽ. Nõ in eruditione ſermonis, ne inanis reddat crux Chriſti. Nã ſermo crucis, ijs qdẽ q ꝑeunt, ſtultitia eſt, at nobis q ſalu tẽ cõſeqmur, potẽtia dei eſt. Scriptũ eſt enim. Perdã ſapientiã ſapientiũ, & intelli-gentiã intelligentiũ reijciã. Vbi ſapiẽs? ubi ſcriba? ubi diſputator ſæculi huius? Nõne infatuauit deus ſapientiã mundi hui⁹? Nã poſtq̃ in ſapientia dei, nõ co-gnouit mũdus ꝑ ſapiẽtiã deũ, uiſum eſt deo, ꝑ ſtultitiã prædicationis ſaluos fa/cere credẽtes. Quandoquidẽ & Iudæi ſi/gnũ poſtulant, & Græci ſapientiã quæ-runt. Nos aũt prædicam⁹ Chriſtũ cru/cifixũ, Iudæis quidẽ offendiculum, Græ cis uero ſtultitiã. Sed ijſdem uocatis, Iu-dæis pariter & Græcis, Chriſtũ dei potẽ tiã, ac dei ſapiẽtiã. Quoniã ſtultitia dei, ſapiẽtior ẽ hoib⁹, & imbecillitas dei, ro/buſtior eſt hoibus. Videtis enim uocati/onẽ ueſtrã fratres, q̃ nõ multi ſapientes ſecundũ carnẽ, nõ multi potẽtes, nõ mul ti claro genere nati, uerũ quæ ſtulta erãt ſecũdũ mundũ delegit de⁹, ut pudeface ret ea, quæ ſunt ſapiẽtia, & quæ erãt im-becillia in mũdo delegit de⁹, ut pudefa-ceret ea, quæ ſunt robuſta, & quæ igno-bilia erãt i mũdo cõtẽpta q̃, delegit de⁹. & ea quæ nõ erãt, ut ea q̃ ſunt oblittera/ret, ut ne gl̃iaret oĩs caro corã ipo. Ex eo dẽ aũt uos eſtis, in Chriſto Ieſu, q̃ fact⁹ fuit nobis ſapia a deo, iuſticia q̃ & ſctifi catio, & redẽptio, Vt quemadmodũ ſcri ptũ eſt. Qui gl̃iat, in dño gl̃iet. Et ego cũ uenirẽ ad uos frẽs, nõ ueniebã in emi nẽtia ſermonis aut ſapiæ, ãnũciãs uobis II

μαρτύρϊον τοῦ θεοῦ. Ου γὰρ ἔκρϊνα τοῦ εἰ/
δέναι τὶ ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ
καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον. Ϛ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ,
καὶ ἐν φόβῳ, καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενό/
μην πρὸς ἡμᾶς, καὶ ὁ λόγος μου, καὶ τὸ κή/
ρυγμά μου, οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφί
ας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ
δυνάμεως, ἵνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾖ ἐν σο/
φίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει θεοῦ.

θ Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελέι/
οις, σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου οὐ
δὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου. τῶν
καταργουμένων, ἀλλὰ λαλοῦμεν σοφίαν
θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν
προώρϊσεν ὁ θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων, εἰς δό/
ξαν ἡμῶν, ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶ
νος τούτου ἔγνωκεν. εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ
ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. ἀλλὰ
καθὼς γέγραπται. ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε,
καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώ
που οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγα
ι πῶσϊν αὐτόν. Ημῖν δὲ ὁ θεὸς ἀπε/
κάλυψε, δϊὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. τὸ γὰρ
πνεῦμα πάντα ἐρευνᾶ, καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ.
τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων, τὰ τοῦ ἀνθρώπου,
εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ;
οὕτω καὶ τὰ τοῦ θεοῦ, οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ
πνεῦμα τοῦ θεοῦ. Ημεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦ/
ια μα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦ/
μα τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ
χαρϊσθέντα ἡμῖν, ἃ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν
διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ'
ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίου, πνευματι/
κοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες. ψυχϊκὸς
δὲ ἄνθρωπος, οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύμα/
τος τοῦ θεοῦ, μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστὶ, καὶ οὐ δύ/
ναται γνῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνε/
ται. ὁ δὲ πνευματικὸς, ἀνακρίνει μὲν πάν/
τα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται.

τίς γὰρ

testimoniũ dei. Non enim me iudicaui quicq̃ scire inter uos, nisi Iesum Christũ, & hũc crucifixũ. Et ego in infirmitate, & in timore, & i tremore multo apud uos uersatus sum, & sermo me⁹, & predicatio mea, nõ erat in persuasorijs humanæ sapiẽtiæ uerbis, sed in ostensiõe spirit⁹ & potẽtiæ, ut fides uestra nõ sit in sapiẽtia hominũ, sed in potentia dei. Porro sapiẽtiam loquimur inter perfectos, sapientiam autẽ, non seculi huius, neq; principũ seculi huius, qui abolentur, sed loquimur sapientiam dei in mysterio reconditã, quam præfinierat deus ante secula, in gloriam nostram, quam nemo principum seculi huius cognouit. Nam si cognouissent, haudquaq̃ dominum gloriæ crucifixissent. Sed quẽadmodũ scriptũ est. Quæ oculus nõ uidit, & auris non audiuit, & in cor hominis non ascenderunt, quæ præparauit deus diligentibus se. Nobis autẽ deus reuelauit per spiritum suũ. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunditates dei. Quis enim hominũ nouit ea, quæ sunt hominis, nisi spirit⁹ hominis qui est in eo? Sic & ea quæ sunt dei, nemo nouit, nisi spiritus dei. Nos uero non spiritum mundi accepimus, sed spiritũ qui est ex deo, ut sciamus, quæ a Christo donata sint nobis, quæ & loquimur, non in uerbis ad docendum humanam sapientiam appositis, sed in appositis ad docendũ spiritũ sanctũ, spiritualib⁹ spiritualia cõparantes. Animalis aũt homo, non accipit ea quæ sunt spiritus dei, stulticia siq/dẽ est illi, & nõ põt cognoscere, id quod spũaliter diiudicat, At spiritalis diiudicat qdẽ oia, ipse ꝟo a nemine diiudicat

Quis enim

τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου, ὃς συμβιβάσει
αὐτόν; ἡμεῖς δὲ νοῦν χριστοῦ ἔχομεν.

καὶ ἐγὼ ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην λα
λῆσαι ὑμῖν, ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρ
κίνοις, ὡς νηπίοις ἐν χριστῷ. γάλα ὑμᾶς
ἐπότισα, οὐ βρῶμα. οὐπω γὰρ ἐδύνασθε,
ἀλλ' οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε. ἔτι γὰρ σαρκικοί
ἐστε, ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις, καὶ
διχοστασίαι, οὐ σαρκικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἄν-
θρωπον περιπατεῖτε; ὅταν γὰρ λέγη τις
ἐγὼ μέν εἰμι παύλου, ἕτερος δὲ ἐγὼ ἀπολ-
λῶ, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε; τίς οὖν ἐστὶ παῦλος;
τίς δὲ ἀπολλώς; ἀλλ' ἢ διάκονοι, δι' ὧν ἐπι-
στεύσατε; καὶ ἑκάστῳ ὡς ὁ κύριος ἔδωκεν. ἐγὼ
ἐφύτευσα, ἀπολλὼς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ θεὸς
ηὔξανεν. ὥστε οὔτε ὁ φυτεύων ἐστί τι, οὔτε ὁ πο
τίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων θεός. ὁ φυτεύων δὲ, καὶ
ὁ ποτίζων, ἕν εἰσιν. ἕκαστος δὲ τὸν ἴδιον μι
σθὸν λήψεται, κατὰ τὸν ἴδιον κόπον.

θεοῦ γάρ ἐσμεν συνεργοί, θεοῦ γε
ώργιον, θεοῦ οἰκοδομή ἐστε. κατὰ τὴν χάριν
τοῦ θεοῦ, τὴν δοθεῖσάν μοι. ὡς σοφὸς ἀρχι-
τέκτων, θεμέλιον τέθηκα, ἄλλος δὲ ἐποικο-
δομεῖ. ἕκαστος δὲ βλεπέτω πῶς ἐποικοδομεῖ.
θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖ-
ναι, παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙ
ΣΤΟΣ. εἰ δέ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέ-
λιον τοῦτον, χρυσόν, ἄργυρον, λίθους τιμίους,
ξύλα, χόρτον, καλάμην, ἑκάστου τὸ ἔρ-
γον φανερὸν γενήσεται. ἡ γὰρ ἡμέρα δη-
λώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται, καὶ ἑκά
στου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει.
εἴ τινος τὸ ἔργον μένει, ὃ ἐποικοδόμησε, μι-
σθὸν λήψεται. εἴτινος τὸ ἔργον κατακαήσεται,
ζημιωθήσεται, αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτως
δὲ, ὡς διὰ πυρός. οὐκ οἴδατε, ὅτι να
ὸς θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ οἰκεῖ
ἐν ὑμῖν; εἴτις τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ φθείρει,
φθερεῖ τοῦτον ὁ θεός. ὁ γὰρ ναὸς τοῦ θεοῦ
ἅγιός ἐστιν,

Quis enim cognouit mentē dñi, qui con/
siliū daturus sit illi? Nos autē mentem
christi tenem9. Et ego fratres, nō potui
loqui uobis, ut spiritalibus, sed ut carna/ III
libus, ut infantib9 in Christo. Lactis po
tu uos alui, non cibo. Nōdū enim poteratis,
imo ne nunc quidē adhuc potestis.
Nā adhuc carnales estis, siq dē cū in uo/
bis sit æmulatio & cōtentio, & factiōes,
nōne carnales estis, & scdm hominē am
bulatis? Etenim cū dicat aliquis, ego qdē
sū Pauli, alter uero ego apollo, nonne
carnales estis? Quis igitur est Paulus?
Quis aūt Apollo? nisi ministri, p quos
credidistis, & unicuiq; ut dñs dedit. Ego
plantaui, Apollo rigauit, sed deus dedit
incremētū. Itaq; neq; qui plātat, est ali/
quid, neq; qui rigat, sed q dat incremētū
de9. Ceterū is qui plantat, & is qui rigat
unū sūt, sed unusq̄sq; suā mercedē acci/
piet, iuxta suū laborē. Etenim dei sum9 co
operij, dei agricolatō, dei ædificatō estis
Iuxta gratiā dei, q̄ data est mihi, ut sapi
ens architect9, fūdamētū posui, ali9 aūt
sup illd' ædificat. Porro q̄sq; uideat quō
supædificet. Nā fūdamētū aliud nemo
pōt ponere, p̄ter hoc qd' positū est, quod
est christ9 Ies9. Q̄ si qs supædificat sup
fūdamētū hoc, aurū, argētū, lapides p̄ci/
osos, ligna, fenū, stipulā, uni9 cuiusq; op9
manifestum fiet. Dies enim declarabit,
quod in igne reuelat', & cuiusq; op9 q̄le
sit, ignis ꝓbabit. Si cui9 op9 māserit, q̄d
superædificauit, mercedem accipiet, si
cuius opus exustū fuerit, damnum pa/
tiet', ipe uero saluabit', sed sic tanq̄ p ig
nē. An nescitis, q̄ tēplū dei estis, & spūs
dei habitat in uobis? Si quis tēplū dei
ꝓphanat, hūc ꝓdet deus. Nā tēplū dei
sanctum est,

ἅγϊός ἐστιν, οἵτϊνες ἐστὲ ὑμεῖς.

ιε Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω. Εἰ τῖς δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν ὑμῖν, ἐν τῷ αἰῶνϊ τούτῳ, μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός. Ἡ ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου, μωρία παρὰ τῷ θεῷ ἐστὶ. Γέγραπται γὰρ. Ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, καὶ πάλϊν. Κύριος γϊνώσκει τοὺς διαλογϊσμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτϊ εἰσὶ μάταιοι.

ιϛ Ὥστε μηδεὶς καυχάσθω ἐν ἀνθρώποις. πάντα ἡ ὑμῶν ἐστϊν, εἴτε παῦλος, εἴτε ἀπολλὼς, εἴτε κηφᾶς, εἴτε κόσμος, εἴτε ζωή, εἴτε θάνατος, εἴτε ἐνεστῶτα, εἴτε μέλλοντα, πάντα ὑμῶν ἐστϊν, ὑμεῖς δὲ ΧΡΙΣΤΟΥ, ΧΡΙΣ-

ιζ ΤΟΣ δὲ θεοῦ. Οὕτως ἡμᾶς λογϊζέσθω ἄνθρωπος, ὡς ὑπηρέτας ΧΡΙΣΤΟΥ, καὶ οἰκονόμους μυστηρίων θεοῦ. Ὃ δὲ λοιπὸν ζητεῖται, ἐν τοῖς οἰκονόμοις, ἵνα πϊστός τϊς εὑρεθῇ. Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχϊστόν ἐστιν, ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακρϊθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας, ἀλλ' οὐδὲ ἐμαυτὸν ἀνακρίνω. οὐδὲν γὰρ ἐμαυτῷ σύνοιδα, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδϊκαίωμαι. Ὁ δὲ ἀνακρίνων με, κύριός ἐστιν. Ὥστε μὴ πρὸ καιροῦ τί κρίνεται, ἕως ἂν ἔλθη ὁ κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδϊῶν, καὶ τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἑκάστῳ

ιη ἀπὸ τοῦ θεοῦ. Ταῦτα δὲ ἀδελφοὶ μετεσχημάτϊσα εἰς ἐμαυτὸν, καὶ ἀπολλὼ, δι' ὑμᾶς, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε, τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν, ἵνα μὴ, εἷς ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς μὴ φυσϊοῦσθε κατὰ τοῦ ἑτέρου. Τίς γάρ σε διακρίνει; τί δὲ ἔχεις, ὃ οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχάσαι, ὡς μὴ λαβών; ἤδη κεκορεσμένοι ἐστέ, ἤδη ἐπλουτήσατε, χωρὶς ἡμῶν ἐβασϊλεύσατε, καὶ ὄφελόν γε ἐβασϊλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασϊλεύσωμεν.

ιθ Δοκῶ γὰρ ὅτι ὁ θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους, ἐσχάτους, ἀπέδειξεν, ὡς ἐπϊθανατίους

sanctum est, quod estis uos. Ne quis se ipsum fallat. Si qs sibi uidet sapiẽs esse inter uos, in sæculo hoc, stultus fiat, ut sit sapiens. Etenim sapiẽtia mundi huius, stultitia est apud deũ. Scriptũ est enim. Qui comprehendit sapientes in astutia sua. Et rursum. Dominus nouit cogitationes sapientiũ, q; sint uanæ. Itaq; ne quis glorietur in hominibus. Oĩa nãq; uestra sunt, siue Paulus, siue Apollos, siue Cephas, siue mundus, siue uita, siue mors, siue p̃sentia, siue futura, oĩa uestra sunt, uos aũt Christi, Christus aũt dei. Sic nos estimet homo, ut mĩstros Christi, & dispẽsatores mysteriorũ dei. Quod supest aũt, illud reqrit in dispensatorib⁹ ut fidus aliqs repiat. Mihi uero ꝓ minimo est, ut a uobis diiudicer, aut ab hũano die, imo nec meip̃m diiudico. Nulli⁹ enim rei mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Cœterũ qui me iudicat, dominus est. Proinde ne ante tempus quicq̃ iudicetis, donec uenerit dñs, qui & illustraturus est, occulta tenebrarũ, & manifestaturus est cõsilia cordiũ, ac tunc laus erit unicuiq; a deo. Hoc aũt fratres per figurã transtuli in meipsum, & in Apollo, propter uos, ut in nobis disceretis, ne quis supra id quod scriptum est, de se sentiat, ut ne, hic illius, ille huius nomine inflemini, alius aduersus aliũ. Quis enim te diiudicat? Quid aũt habes, quod nõ accepisti? Quod si etiã accepisti, quid gloriaris, quasi nõ acceperis? Iam saturati estis, iam ditati estis, absq; nobis regnum adepti estis, atq; utinam sitis, ut & nos simul uobiscum regnemus. Arbitror em̃ quod deus nos, qui sumus apostoli postremi, ostẽderit, tãq̃

morti

ἐπιθανατίους. ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις. ἡμεῖς μωροὶ διὰ ΧΡΙΣΤΟΝ, ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν ΧΡΙΣΤΩ. ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί. ὑμεῖς ἔνδοξοι, ἡμεῖς δὲ ἄτιμοι. ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας, καὶ πεινῶμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολαφιζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν, καὶ κοπιῶμεν ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσί. λοιδορούμενοι, εὐλογοῦμεν. διωκόμενοι, ἀνεχόμεθα. βλασφημούμενοι, παρακαλοῦμεν. ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περίψημα ἕως ἄρτι. οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς γράφω ταῦτα, ἀλλ' ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ νουθετῶ.

Ἐὰν γὰρ μυρίους παιδαγωγοὺς ἔχητε ἐν ΧΡΙΣΤΩ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας. ἐν γὰρ ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, μιμηταί μου γίνεσθε.

Διὰτοῦτο ἔπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, ὅς ἐστι τέκνον μου ἀγαπητὸν καὶ πιστὸν ἐν κυρίῳ. ὃς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδούς μου, τὰς ἐν ΧΡΙΣΤΩ, καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσῃ ἐκκλησίᾳ διδάσκω. ὡς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσιώθησάν τινες. ἐλεύσομαι δὲ ταχέως πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ κύριος θελήσῃ, καὶ γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν. οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει. τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματί τε πραότητος.

Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία, ἥτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, ὥστε γυναῖκά τινα τοῦ πατρὸς ἔχειν. καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστὲ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν, ὁ τὸ ἔργον τοῦτο

morti obnoxios. Quoniam ſpectaculum facti ſumus mundo, & angelis, & hominibus. Nos ſtulti propter Chriſtum, uos autem prudentes in Chriſto. nos imbecilles, uos autem ualidi. uos clari, nos contempti. Ad hoc uſq; tempus, & eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus, & colaphis cedimur, & incertis uagamur ſedibus, & laboramus operantes ꝓprijs manibus, male audientes, benedicimus, perſecutionē patientes, ſuſtinemus, conuicijs affecti, obſecramus, ueluti excrementa mundi facti ſumus, omnium rejectamentum uſq; ad hunc diem. Non quo uos pudore ſuffūdam hæc ſcribo, ſed ut filios meos dilectos admoneo. Nam etiāſi innumeros pædagogos habeatis, in Chriſto non multos tamen patres. Siquidem in Chriſto Ieſu, per euangelium ego uos genui. Adhortor itaq; uos, ut imitatores mei ſitis. Hac de cauſa miſi uobis Timotheū, q eſt filius meus dilectus, & fidelis in domino, qui uobis in memoriā reducet, uias meas, quæ ſunt in Chriſto, quemadmodum ubiq; in omni eccleſia doceo. Perinde quaſi non ſim uenturus ad uos, inflati ſunt quidam. Sed ueniam breui ad uos, ſi dominus uoluerit, & cognoſcam non ſermonem eorum qui inflati ſunt, ſed potentiam. Nō enim in ſermone regnum eſt dei, ſed in potentia. Quid uultis? In uirga uenio ad uos, an in charitate, & ſpiritu lenitatis? Omnino auditur inter uos fornicatio, & huiuſmodi fornicatio, quæ nec inter gentes nominatur, ut aliquis uxorem patris habeat. Et uos inflati eſtis, ac non potius luxiſtis, ut tolleretur de medio ueſtrū, qui factū

hoc

τοῦτο ποιήσας. Ἐγὼ μὲν γὰρ, ὡς
κ γ ἀπὼν τῷ σώματι, παρὼν δὲ τῷ πνεύμα-
τι, ἤδη κέκρικα ὡς παρὼν, τὸν οὕτως τοῦ-
το κατεργασάμενον, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ
κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, συναχθέν-
των ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, σὺν τῇ
δυνάμει τοῦ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, παρα-
δοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ, εἰς ὄλε-
θρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ
ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου ΙΗΣΟΥ.

κ δ Οὐ καλὸν τὸ καύχημα ὑμῶν. οὐκ οἴδατε, ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύρα-
μα ζυμοῖ; Ἐκκαθάρατε οὖν τὴν παλαιὰν
ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, καθὼς ἐστὲ
ἄζυμοι. καὶ γὰρ τὸ πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ
ἡμῶν ἐτύθη ΧΡΙΣΤΟΣ. ὥστε ἑορτάζωμεν,
μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κα-
κίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλι-
κρινείας καὶ ἀληθείας.

κ ε Ἔγραψα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ, μὴ συναν-
μίγνυσθαι πόρνοις, οὐ πάντως τοῖς πόρ-
νοις τοῦ κόσμου τούτου, ἢ τοῖς πλεονέκ-
ταις, ἢ ἅρπαξιν, ἢ εἰδωλολάτραις. ἐπεὶ
ὀφείλετε ἄρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελθεῖν. νυ-
νὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν, μὴ συναναμίγνυσθαι.
ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος, ἢ πόρνος,
ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοίδορος,
ἢ μέθυσος, ἢ ἅρπαξ, τῷ τοιούτῳ μη-
δὲ συνεσθίειν. τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω
κρίνειν; οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε;
τοὺς δὲ ἔξω ὁ θεὸς κρίνει. καὶ ἐξαρεῖτε
τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν.

κ ς Τολμᾷ τις ὑμῶν πρᾶγμα ἔχων πρὸς
τὸν ἕτερον, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων,
καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων; οὐκ οἴδατε, ὅτι
οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον κρινοῦσι; καὶ εἰ ἐν ὑ-
μῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοί ἐστε κρι-
τηρίων ἐλαχίστων; οὐκ οἴδατε, ὅτι ἀγ-
γέλους κρινοῦμεν, μήτιγε, βιωτικά;

βιωτικὰ

hoc perpetrasset. Nam ego quidem, ut absens corpore, præsens autem spiritu, iam decreui tanq; præsens, ut is qui sic hoc patrauit, in nomine domini nostri Iesu Christi, congregatis uobis & meo spiritu, una cum potestate domini nostri Iesu Christi, tradatur satanæ, ad interitum carnis, quo spiritus saluus sit, in die domini nostri Iesu. Nõ est bona gliatio uestra. An nescitis, q; paulum fermenti, totam conspersionẽ fermentat? Expurgate itaq; uetus fermentũ, ut sitis noua cõspersio, sic ut estis infermentati. Nam & pascha nostrũ, p nobis immolatus est Christus. Itaq; festũ celebremus, nõ in fermẽto ueteri, nec in fermẽto maliciæ, & uersutiæ, sed in panibus fermẽto carentibus, hoc est, synceritate & ueritate. Scripsi uobis in epistola, Ne denuo cõmisceremini cũ fornicarijs, ac nõ utiq; cũ fornicarijs mundi huius, aut cũ auaris, aut cũ rapacibus, aut simulachrorũ cultoribus. Quãdoquidẽ debetis uidelicet e mũdo exisse. Nũc autẽ scripsi uobis, ne cõmisceamini. Si quis cũ frater appellet, fuerit fornicarius, aut auarus, aut simulachrorũ cultor, aut cõuitiator, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi, ne cibũ qdẽ capiatis. Quid em̃ ad me attinet, etiã de his q foris sunt iudicare? Nõne de his q intꝰ sũt iudicatis? Eos uero q foris sunt, deus iudicat. Et sustollite eũ q malus est ex uobis ipsis. Sustinet aliqs uestrũ negociũ habẽs cũ altero, iudicari sub iniustis, & nõ sub sãctis? An nescitis, q; sãcti mũdũ iudicabũt? Et si inť uos iudicať mũdꝰ, indigni estis minimis iudicijs? An nescitis, q; angelos iudicabimꝰ, nedũ ea quæ ad uictũ ptinẽt. Proinde

βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια ἐὰν ἔχητε, τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τούτους καθίζετε. πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. οὕτως οὐκ ἔστιν ἐν ὑμῖν σοφός; οὐδὲ εἷς; ὃς δυνήσεται διακρίναι ἀνὰ μέσον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀδελφὸς μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστων; ἤδη μὲν οὖν ὅλως ἥττημα ὑμῖν ἐστίν, ὅτι κρίματα ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν. διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε; ἀλλὰ ὑμεῖς ἀδικεῖτε, καὶ ἀποστερεῖτε, καὶ ταῦτα ἀδελφούς;

ΚΑ Ἢ οὐκ οἴδατε, ὅτι ἄδικοι βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν; μὴ πλανᾶσθε. οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλολάτραι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε κλέπται, οὔτε πλεονέκται, οὔτε μέθυσοι, οὐ λοίδοροι, οὐχ ἅρπαγες, βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. καὶ ταῦτά τινες ἦτε, ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἡγιάσθητε, ἀλλὰ ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ ΚΥΡΙΟΥ ΙΗΣΟΥ, καὶ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ θεοῦ ΚΒ ἡμῶν. πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ πάντα συμφέρει. πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι, ὑπό τινος. τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν. ὁ δὲ θεὸς καὶ τοῦτον καὶ ταύτας καταργήσει. τὸ δὲ σῶμα, οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ κυρίῳ, καὶ ὁ κύριος τῷ σώματι. ὁ δὲ θεὸς καὶ τὸν κύριον ἤγειρε, καὶ ἡμᾶς ἐξεγερεῖ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. ΚΓ οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη ΧΡΙΣΤΟΥ ἐστίν; ἆρας οὖν τὰ μέλη τοῦ ΧΡΙΤΟΥ, ποιήσω πόρνης μέλη; μὴ γένοιτο. ἢ οὐκ οἴδατε, ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ, ἓν σῶμά ἐστιν; ἔσονται γάρ, φησίν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. ὁ δὲ κολλώμενος τῷ κυρίῳ, ἓν πνεῦμά ἐστι. ΚΔ Φεύγετε τὴν πορνείαν. πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν, ὁ δὲ πορνεύων, εἰς τὸ ἴδιον

Proinde uictualia quidem iudicia si habueritis, qui contempti sunt in ecclesia, eos constituite. Ad erubescentiam uestram dico. Adeo non est inter uos, sapiens? Ne unus quidem? qui possit diiudicare, inter fratrem suum? Sed frater cum fratre litigat, atq; id sub infidelibus? Itaq; iam quidem omnino delictum in uobis est, quod lites habetis inter uos ipsos. Cur non potius iniuriam patimini? cur non potius damnum accipitis? Imo uos iniuriã facitis, & dãno afficitis, idq; fratres? An nescitis, quod iniusti regni dei hæreditatẽ nõ consequent̃? Nec erretis. Neq; fornicatores, neq; cultores idolorũ, neq; adulteri, neq; molles, neq; masculoꝝ concubitores, neq; fures, neq; auari, neq; ebriosi, neq; maledici, neq; rapaces, regni dei hæreditatẽ accipiẽt. Atq; hoc eratis quidã, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine dñi Iesu, & in spiritu dei nostri. Oia mihi licent, at non omnia conducunt. Omniũ mihi potestas est, at ego nõ redigar sub ullius potestatẽ. Escæ uẽtri, & uẽter escis, deus aũt & hunc & illas abolebit. Corpus uero, non fornicationi, sed domino, & dominus corpori. Deus autem & dominum suscitauit, & nos suscitabit per potentiam suã. An nescitis, quod corpora uestra membra sunt Christi? Num igitur tollens membra Christi, faciam scorti mẽbra? Absit. An nescitis, quod qui adglutinatur scorto, unum corpus est? Erunt enim, inquit, duo in carnem unam. At qui adglutinatur dño, unus spiritus est. Fugite fornicationem. Omne peccatũ, quodcũq; fecerit homo, extra corpus est. Sed qui fornicatur in

Qui non arguuntur sint regnum dei.

τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. ἢ οὐκ οἴδατε, ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν, ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου πνεύματός ἐστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν; ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς.

Δοξάσατε δὴ τὸν θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, ἅτινά ἐστι τοῦ θεοῦ. λβ Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι, καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι. διὰ δὲ τὰς πορνείας, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω, καὶ ἑκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἐχέτω. τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν ἀποδιδότω. ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί. ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνήρ. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή. μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μή τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρόν, ἵνα σχολάσητε τῇ νηστείᾳ, καὶ τῇ προσευχῇ, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχησθε, ἵνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ σατανᾶς, διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγήν. θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἶναι, ὡς καὶ ἐμαυτόν. ἀλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ θεοῦ, ὃς μὲν οὕτως, ὃς δὲ οὕτως. λδ Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις, καὶ ταῖς χήραις, καλόν ἐστιν αὐτοῖς ἐὰν μείνωσιν ὡς κἀγώ. εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν. κρεῖττον γάρ ἐστι γαμῆσαι, ἢ πυροῦσθαι. λε Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι παραγγέλλω οὐκ ἐγώ, ἀλλὰ κύριος, γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι. ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἄγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω. καὶ ἄνδρα, γυναῖκα μὴ ἀφιέναι. τοῖς δὲ λοιποῖς ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ κύριος. λς Εἴ τις ἀδελφὸς γυναῖκα ἔχει ἄπιστον, καὶ αὕτη συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφιέτω αὐτήν, καὶ γυνὴ ἥτις ἔχει ἄνδρα ἄπιστον, καὶ οὗτος συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀφιέτω ἄνδρα. ἡγίασται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος ἐν τῇ γυναικί, καὶ ἡγίασται

ppriũ corpus peccat. An neſcitis, quod corpora ueſtra, templum eius, qui eſt in uobis ſpirituſſancti eſt, quem habetis a deo, & nõ eſtis ipſi ueſtri iuris? Nã empti eſtis precio. Glorificate iam deum in corpore ueſtro, & in ſpiritu ueſtro, quæ ſunt dei. Ceterũ de quibus ſcripſiſtis VII mihi, bonum eſt homini, uxorem nõ attingere. Attamen ppter fornicationes, unuſquiſq; ſuam uxorẽ habeat, & unaquæq; uirum ſuũ habeat. Vxori uir debitam beniuolentiam reddat. Similiter aũt & uxor uiro. Vxor propriį corporis poteſtatem non habet, ſed maritus. Similiter & maritus propriį corpis ius nõ habet, ſed uxor. Ne fraudetis uos inuicem, niſi ſi quid ex conſenſu, pro tempore, ut uacetis ieiunio & oratiõi, & rurſum ad idipſum conueniatis, ne tentet uos ſatanas, propter intemperantiã ueſtram. Hoc aũt dico iuxta ignoſcẽtiam, non iuxta preceptũ. Nam uelim oẽs homines eſſe, ut & ipſe ſum. Sed unuſqſq; proprium donum habet ex deo, alius quidem ſic, alius autem ſic. Dico autem innuptis & uiduis, bonum eis eſt, ſi manſerint, ut & ego. Quod ſi intemperantes ſunt, nubant. Nam ſatius eſt nubere, q̃ uri. At coniugatis dico, non ego, imo dominus, uxor a uiro ne ſeparetur. Quod ſi ſeparata fuerit, maneat innupta, aut marito reconcilietur. Et maritus uxorem ne amittat. Reliquis aũt ego dico, non dominus. Si quis frater uxorem habet infidelem, & hæc aſſentiť ut habitet cũ illo, ne amittat eam, & mulier, quæ habet maritũ infidelem, & is aſſentiť ut habitet cũ ea, ne amittat illũ. Sanctificatus eſt eñ maritus infidelis, in uxore, & ſanctificata

ἡγίασαι ἡ γυνὴ ἡ ἄπιστος, ᾧ τῷ ἀνδρί, ἐπεὶ ἄρατὰ τέκνα ὑμῶν, ἀκάθαρτά ἐστι, νῦν δὲ ἅγιά ἐστιν. εἰ δὲ ὁ ἄπιστος χωρίζεται, χωριζέσθω. οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφὸς ἢ ἡ ἀδελφὴ ἐν τοῖς τοιούτοις, ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ὑμᾶς ὁ θεός. τί γὰρ οἶδας γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; ἢ τί οἶδας ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις, εἰ μή, ἑκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ θεός, ἕκαστον ὡς κέκληκεν ὁ κύριος, οὕτως περιπατείτω, καὶ οὕτως ἐν ταῖς ἐκκλησίαις πάσαις διατάσσομαι. περιτετμημένός τις ἐκλήθη, μὴ ἐπισπάσθω. ἐν ἀκροβυστίᾳ τις ἐκλήθη, μὴ περιτεμνέσθω. ἡ περιτομὴ οὐδέν ἐστι, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδέν ἐστιν, ἀλλὰ
λ 3 τήρησις ἐντολῶν θεοῦ. ἕκαστος ἐν τῇ κλήσει, ᾗ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μενέτω. δοῦλος ἐκλήθης, μή σοι μελέτω, ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι μᾶλλον χρῆσαι. ὁ γὰρ ἐν κυρίῳ κληθεὶς δοῦλος, ἀπελεύθερος κυρίου ἐστίν. ὁμοίως καὶ ὁ ἐλεύθερος κληθείς, δοῦλός ἐστι χριστου. τιμῆς ἠγοράσθητε, μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων. ἕκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη ἀδελφοί, ἐν τούτῳ με
λ κ νέτω παρὰ θεῷ. περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι, ὡς ἠλεημένος ὑπὸ κυρίου πιστὸς εἶναι. νομίζω οὖν τοῦτο καλὸν ὑπάρχειν διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην. ὅτι καλὸν ἀνθρώπῳ, τὸ οὕτως εἶναι. δέδεσαι γυναικί, μὴ ζήτει λύσιν. λέλυσαι ἀπὸ γυναικός, μὴ ζήτει γυναῖκα. ἐὰν δὲ καὶ γήμῃς, οὐχ ἥμαρτες. καὶ ἐὰν γήμῃ ἡ παρθένος, οὐχ ἥμαρτεν, θλῖψιν δὲ τῇ σαρκὶ ἕξουσιν οἱ τοιοῦτοι. ἐγὼ δὲ ὑμῶν φείδομαι. τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί, ὁ καιρὸς συνεσταλμένος, τὸ λοιπόν ἐστιν, ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς μὴ ἔχοντες ὦσι, καὶ οἱ κλαίοντες, ὡς μὴ κλαίοντες, καὶ οἱ χαίροντες, ὡς μὴ χαίροντες, καὶ οἱ ἀγοράζοντες, ὡς μὴ κατέχοντες, καὶ οἱ χρώμενοι τὸν

sanctificata est uxor infidelis, in marito, Alioqui filij uestri imundi sunt, nunc aũt sancti sunt. Quod si infidelis discedit, discedat. Nõ est seruituti subiectus frater aut soror in huiusmodi, sed in pace uocauit nos deꝰ. Qui nãq; scis mulier, an maritũ sis seruatura? Aut q scis uir, an uxorẽ sis seruaturus? Vtcunq; fuerit, unusquisq; ut ille partitus est deus, unusq;sq; ut illũ uocauit dominus, ita ambulet. & sic in ecclesijs omnibus ordino. Circumcisus aliquis uocatus est, ne accersat preputiũ. In preputio aliquis uocatus est, ne circũcidatur. Circumcisio nihil est, & preputium nihil est, sed obseruatio mandatorum dei. Vnusquisq; in uocatiõe in qua uocatus fuit, in hac maneat. Seruus uocatus es, ne sit tibi curæ. Quinetiam si potes liber fieri, potius utere. Etenim qui in domino uocatus est seruus, libertus domini est. Similiter & qui liber uocatus fuit, seruus est Christi. Pretio empti fuistis. Ne fiatis serui hominũ. Vnusquisq; in quo uocatus fuit fratres, in eo maneat apud deũ. De uirginibus aũt præceptũ dñi non habeo, consilium tamen do, tãq; misericordiã cõsecutus a dño in hoc ut sim fidelis. Puto igit' hoc bonũ esse, pter p̃sentẽ necessitatẽ. Nam bonũ est hoi sic esse. Alligatus es uxori, ne quere solutionẽ. Solutꝰ es ab uxore, ne queras uxorẽ. Qd si duxeris uxorẽ, nõ peccasti. Et si nupserit uirgo, nõ peccauit, Attñ afflictionem in carne habituri sunt hmõi. Ego uero uobis parco, Hoc aũt dico frẽs tẽpus contractũ est, supest, ut q habent uxores, sint tãq; nõ habeãt, & q plorant tãq; nõ ploret, & q gaudẽt, tãq; nõ gaudeãt, & q emũt tãq; nõ teneãt, & q utun

μενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὡς μὴ καταχρώμενοι, πράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. Θέλω δὲ ὑμᾶς ἀμερίμνους εἶναι. ὁ ἄγαμος, μερϊμνᾶ τὰ τοῦ κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ κυρίῳ. ὁ δὲ γαμήσας, μερϊμνᾶ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί. μεμέρϊσται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. ἡ ἄγαμος, μερϊμνᾶ τὰ τοῦ κυρίου, ἵνα ᾖ ἁγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι. ἡ δὲ γαμήσασα, μερϊμνᾶ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρί. τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω, οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπρόσεδρον τῷ κυρίῳ, ἀπερισπάστως.

λθ Εἰ δέτις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει, ἐὰν ᾖ ὑπέρακμος, καὶ οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι, ὃ θέλει ποιείτω, οὐχ ἁμαρτάνει, γαμείτωσαν. ὃς δὲ ἕστηκεν ἑδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ, μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἐξουσίαν δὲ ἔχει περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος, καὶ τοῦτο κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, τὴν τηρεῖν τὴν ἑαυτοῦ παρθένον, καλῶς ποιεῖ. ὥστε ὁ ἐκγαμίζων, καλῶς ποιεῖ, ὁ δὲ μὴ ἐκγαμίζων κρεῖσσον ποιεῖ.

μ Γυνὴ δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐὰν δὲ καὶ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρα ἐστὶν, ᾧ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν κυρίῳ. μακαρϊωτέρα δέ ἐστιν, ἐὰν οὕτως μείνῃ, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην. Δοκῶ δὲ κἀγὼ πνεῦμα θεοῦ ἔχειν.

Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμεν ὅτι πάντες γνῶσιν ἔχομεν. ἡ γνῶσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ. εἰ δέτις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκεν, καθὼς δεῖ γνῶναι. εἰ δέτις ἀγαπᾶ τὸν θεὸν, οὗτος ἔγνωσται ὑπ' αὐτοῦ. Περὶ οὖν βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμεν ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς θεὸς ἕτερος, εἰ μὴ εἷς. καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ, λεγόμενοι θεοί

tur mundo hoc, tanq̃ non utantur, preterit enim habitus huius mundi. Velim aũt uos absq; sollicitudine esse. Qui cœlebs est, curat ea quæ sunt domini, quomodo placiturus sit dño. At qui duxit uxorem, sollicitus est de his, q̃ sunt mundi, quomodo placitur⁹ sit uxori. Diuisa sunt hæc duo, mulier & uirgo. Innupta curat ea, quæ sunt domini, ut sit sancta & corpore & spiritu. cõtra, quæ nupta est, curat ea quæ sunt mũdi, quomodo placitura sit uiro. Hoc autẽ ad id qđ uobis cõducibile est dico, nõ uti laqueum uobis inijciam, sed ut quod honestũ ac decorũ est sequamini, & adhæreatis dño, absq; ulla distractione. Quod si quis in decorum uirgini suæ putat, si p̃tereat nubendi tempus, & sic oportet fieri, quod uult faciat, nõ peccat, iũgantur matrimonio. Ceterũ qui stat firmus in corde, non habens necessitatẽ, sed potestatẽ habet ꝓprie uoluntatis, & hoc decreuit in corde suo, ut seruet suã uirginem, bene facit At q nõ elocat nuptũ, meli⁹ facit. Vxor aũt alligata est matrimonio, quã diu uiuit maritus eius. Quod si dormierit maritus illius, libera est, ad cui uult nubẽdũ, modo in dño. Attñ beatior est, si sic maneat, iuxta meã sentẽtiã. Videor aũt mihi & ipse spm̃ dei habere. Ceteꝝ de ijs q̃ simulacris imolant', scim⁹ qđ oẽs scientiam habem⁹. Sciẽtia inflat, charitas uero ædificat, Qđ si quis sibi uidet' aliquid scire, nondũ quicq̃ nouit, quẽadmodũ oporteat scire. At si quis diligit deũ, hic cognitus est ab illo. De esu igitur eoꝝ q̃ simulacris imolãtur, scimus quod nullũ est simulacrũ in mundo, & quod null⁹ sit deus alius nisi unns. Nã etiãsi sunt q dicantur

γόμενοι θεοὶ, εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ γῆς, ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοὶ, ἀλλ' ἡμῖν εἷς θεὸς, ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν, καὶ εἷς κύριος ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνῶσις. τινὲς δὲ τῇ συνηθείᾳ τοῦ εἰδώλου ἕως ἄρτι, ὡς εἰδωλόθυτον ἐσθίουσι, καὶ ἡ συνείδησις αὐτῶν, ἀσθενὴς οὖσα, μολύνεται. βρῶμα δὲ, ἡμᾶς οὐ παραστήσει τῷ θεῷ. οὔτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν, οὔτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα. βλέπετε δὲ μή πως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὕτη, προσκόμμα γένηται, τοῖς ἀσθενοῦσιν. ἐὰν γάρ τις ἴδῃ σὲ, τὸν ἔχοντα γνῶσιν, ἐν εἰδωλείῳ κατακείμενον, οὐχὶ ἡ συνείδησις αὐτοῦ ἀσθενοῦς ὄντος οἰκοδομηθήσεται, εἰς τὸ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν; καὶ ἀπολεῖται ὁ ἀσθενῶν ἀδελφὸς, ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει, δι' ὃν ΧΡΙΣΤΟΣ ἀπέθανεν. οὕτως δὲ ἁμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ τύπτοντες αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενοῦσαν, εἰς ΧΡΙΣΤΟΝ ἁμαρτάνετε. διόπερ εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίζω. οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος; οὐκ εἰμὶ ἐλεύθερος; οὐχὶ ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ τὸν κύριον ἡμῶν ἑώρακα; οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστὲ ἐν κυρίῳ; εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος, ἀλλά γε ὑμῖν εἰμί. ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς, ὑμεῖς ἐστὲ ἐν κυρίῳ. ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν αὕτη ἐστί. μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν; μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ κυρίου, καὶ Κηφᾶς; ἢ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβας οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι; τίς στρατεύεται ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ; τίς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει; ἢ τίς

cantur dij, siue in cœlo, siue in terra, quēadmodū sunt dij multi, & dñi multi, nobis tamen unus est deus, qui est pater ille, ex quo omnia, & nos in illum, & unus dñs iesus Christus, per quē oía, & nos p illū, sed nó in omnibus est scientia. Nonnulli uero cum conscientia simulacri usq; ad hoc tempus, ut simulacris immolatum edunt, & conscientia illorum, infirma cum sit, polluitur. Atqui esca, nos nó cómēdat deo, neq; si comedamus, aliqd nobis supereſt, neq; si non comedamus, quicq; nobis deest. Sed uidete ne quomodo facultas ista uestra, offēdiculo sit, ijs qui infirmi sunt. Etenim si quis cóspexerit te, q habes scientiā, in epulo simulacrorum accūbentē, nóne cóscientia eius q infirmus est, ædificabit', ad edendū ea q̄ sunt simulacris immolata? Et peribit frater, q infirmus est, in tua scientia, propter quē Christus fuit mortuus. Sic aūt peccantes in fratres, & uulnerantes illoꝝ conscientiā infirmā, i Christū peccatis. Quappter si esca offendit fratrē meū, non comedo carnes in æternū, ne fratri meo sim offendiculo. An nó sum apostolus? An nó sum liber? An nó Iesū Christū dñm nostrū uidi? An nó opus meū uos estis in dño? Si cæteris nó sum apostolus, at sane uobis sum. Siquidē sigillū apostolatus mei, uos estis in domino. Mea respōsio apud eos qui me interrogāt hæc est. An non habemus ptātem edēdi ac bibēdi? An nó habem⁹ ptātē, sororē, mulierē circūducēdi? quēadmodū & cæteri aplī, & fratres dñi, & Cephas? An solus ego & Barnabas, nó habem⁹ ptātem hoc faciēdi? Quis militat suis stipendijs unq̄? qs plātat uineā, & de fructu ei⁹ nó edit? IX

ἢ τίς ποιμαίνει ποίμνην, καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος
τῆς ποίμνης οὐκ ἐσθίει; μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦ
τα λαλῶ; ἢ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει; ἐν
γὰρ τῷ μωσέως νόμῳ γέγραπται. οὐ φιμώσεις
βοῦν ἀλοῶντα, μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ;
ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει; δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη,
ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὀφείλει ὁ ἀροτριῶν, ἀροτριᾶν,
καὶ ὁ ἀλοῶν, ἐπ' ἐλπίδος τοῦ μετέχειν
ἐπ' ἐλπίδι. εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ
ἐσπείραμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκι
κὰ θερίσομεν; εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὑμῶν με
τέχουσιν, οὐ μᾶλλον ἡμεῖς; ἀλλ' οὐκ ἐχρησά
μεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ, ἀλλὰ πάντα στέγο
μεν, ἵνα μή τινα ἐγκοπὴν τῷ εὐαγ
γελίῳ τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ. οὐκ οἴδατε, ὅτι οἱ
τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν;
οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ παρεδρεύοντες, τῷ θυσι
αστηρίῳ συμμερίζονται; οὕτως καὶ ὁ κύριος δι
έταξεν, τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν,
ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν. ἐγὼ δὲ οὐδενὶ ἐχρησά
μην τούτων. οὐκ ἔγραψα δὲ ταῦτα, ἵνα οὕ
τως γένηται ἐν ἐμοί, καλὸν γάρ μοι μᾶλ
λον ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κε
νώσῃ. ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι
κάυχημα. ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται. οὐαὶ
δέ μοι ἐστίν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι, εἰ γὰρ
ἑκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω, εἰ δὲ ἄκων,
οἰκονομίαν πεπίστευμαι. τίς οὖν μοί ἐστιν
ὁ μισθός; ἵνα εὐαγγελιζόμενος, ἀδάπανον
θήσω τὸ εὐαγγέλιον τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, εἰς τὸ, μὴ
καταχρήσασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ εὐα
μβ γελίῳ. ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν
ἐμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα τοὺς πλείονας κερ
δήσω, καὶ ἐγενόμην τοῖς ἰουδαίοις, ὡς ἰουδαῖος
ἵνα ἰουδαίους κερδήσω, τοῖς ὑπὸ νόμον, ὡς
ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω.
τοῖς ἀνόμοις, ὡς ἄνομος, μὴ ὢν ἄνομος θεῷ,
ἀλλ' ἔννομος ΧΡΙΣΤΟΥ, ἵνα κερδήσω ἀνό
μους. ἐγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν, ὡς ἀσθενὴς
ἵνα τοὺς

Aut quis pascit gregē, & de lacte gregis
nō edit? Num secundū hominē hæc di-
co? An nō & lex eadē dicit? Etēm i Moy-
si lege scriptū est. Non obligabis os bo-
ui trituranti. Num boues curæ sunt deo?
An hoc propter nos omnino dicit? Pro-
pter nos ēm hoc scriptum est, qđ sub spe,
debeat is q arat arare, & qui triturat sub
spe, spei suæ particeps esse debet. Si nos
uobis spiritalia seminauim⁹, magnū est,
si nos uestra carnalia messuerimus? Si cæ
teri potestatis uestræ participes sunt, aut
nō potius nos? Atqui nō usi fuimus po
testate ista, sed oia sufferim⁹, ne qđ offen
diculum demus euāgelio Christi. An ne
scitis quod ii qui in sacris operātur, ex sa-
crificio uiuunt? Qui sacrario assistūt, una
cum sacrario partē accipiunt? Sic & dñs
ordinauit, ut qui euangeliū annunciant,
ex euangelio uinant. Ego tñ nullo horū
usus fui. Quāqꝫ nō scripsi hæc, ut ita fiat
in me. Nam bonū est mihi mori potius,
qꝫ ut gloriationem meam aliquis inanē
reddat. Etēm si euāgelizauero, nō est qđ
glorier. Necessitas ēm mihi incūbit. Væ
aūt mihi est, nisi euāgelizauero. Nā si uo
lens hoc faciā, p̄miū habeo, sin inuit⁹, di-
spēsatio cōmissa est mihi. Quod igit̄ mi-
hi est p̄miū? Vt cū euangelizē, gratuitū
efficiam euāgeliū Christi, in hoc, ne ab-
utar potestate mea in euāgelio. Etenim
cū liber sim ab oibus, oibus meipsum ser
uum feci, quo plureis lucri facerē, & fact⁹
sum iudæis, tāqꝫ iudæus, ut iudæos lucri
faciā, iis q sub lege sūt, tāqꝫ eslē sub lege,
ut eos q sub lege sūt, lucrifaciā, his q sine
lege sūt, tāqꝫ eslē sine lege, cū nō sim sine
lege deo, sꝫ i lege Christi, ut lucrifaciā, eos
q sūt sine lege. Fact⁹ sū infirm⁹, tāqꝫ infirm⁹
ut infir-

ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω. τοῖς πᾶσι γέγο
να τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω. τοῦ/
το δὲ ποιῶ διὰ τὸ εὐαγγέλιον, ἵνα συγκοι
μγ νωνὸς αὐτοῦ γένωμαι. οὐκ οἴδατε, ὅτι οἱ
ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν,
εἷς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον; οὕτως τρέχε
τε, ἵνα καταλάβητε. πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος,
πάντα ἐγκρατεύεται. ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ἵνα
φθαρτὸν στέφανον λάβωσιν, ἡμεῖς δὲ ἄφθαρ
μδ τον. ἐγὼ τοίνυν οὕτως τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλως,
οὕτως πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων.
ἀλλὰ ὑποπιάζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ,
μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γέ
νωμαι. οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν ἀδελ
με φοί, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ
τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θα/
λάσσης διῆλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν μω/
σῆν ἐβαπτίσαντο, ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ ἐν τῇ
θαλάσσῃ, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευμα
τικὸν ἔφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα
πνευματικὸν ἔπινον, ἔπινον γὰρ ἐκ πνευμα
τικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν
μς ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ. ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν
αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ θεός, κατεστρώθησαν γὰρ
ἐν τῇ ἐρήμῳ. ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν,
εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν,
καθὼς κἀκεῖνοι ἐπεθύμησαν. μηδὲ εἰδωλο
λάτραι γίνεσθε, καθώς τινες αὐτῶν, ὡς γέ/
γραπται, ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν, καὶ
ἀνέστησαν παίζειν. μηδὲ πορνεύωμεν, καθώς
τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν, καὶ ἔπεσον ἐν μιᾷ ἡ/
μέρᾳ, εἴκοσι τρεῖς χιλιάδες. μηδὲ ἐκπειρά
ζωμεν τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ, καθὼς καί τινες αὐτὸν ἐπεί
ρασαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄφεων ἀπώλοντο. μηδὲ
γογγύζετε, καθὼς καί τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ
μζ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ. ταῦτα δὲ πάντα
τύποι συνέβαινον ἐκείνοις· ἐγράφη δὲ πρὸς νουθε
σίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήν
τηκεν. ὥστε ὁ δοκῶν ἑστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ.

πειρασμὸς

ut infirmos lucrifaciã. Oibus factus ſum
oĩa, ut omnino aliquos ſeruarẽ. Hoc aũt
facio propter euangeliũ, ut particeps illi⁹
fiam. An neſcitis, quod qui in ſtadio cur/
runt, oẽs quidem currũt, ſed unus accipit
p̃mium? Sic currite, ut cõprehẽdatis. Oĩs
aũt qui certat, per omnia temperans eſt.
Illi quidẽ igitur, ut perituã coronã acci/
piãt, nos aũt æternã. Ego itaq; ſic curro,
ut non in incertũ, ſic pugilẽ ago, nõ uelut
aerem feriẽs, uerũ ſubiĩcio corpus meũ,
& in ſeruitutẽ redigo, ne quo modo fiat,
ut cũ aliĩs predicarim, ipſe reprobus effi/
ciar. Nolim autem uos ignorare fratres, X
quod patres noſtri oẽs ſub nube erant,
& omnes per mare tranſierũt, & omnes
in Moſen baptizati ſunt, i nube & in ma
ri. Et oẽs eandẽ eſcã ſpiritalẽ comedebãt,
& oẽs eundẽ potũ ſpiritalem bibebant.
Bibebant em̃ de ſpirituali, quæ illos comi
tabat petra, petra uero fuit Chriſtus, ſed
plures illoꝝ nõ ap̃pbauit de⁹. Proſtrati
ſunt em̃ i deſerto. Hæc aũt figuræ noſtri
fuerũt, ne nos ſimus cõcupiſcẽtes reꝝ ma
larum, quẽadmodum & illi cõcupierunt.
Neq; ſimulachroꝝ ſimus cultores, ſicuti
quidã illoꝝ, quẽadmodũ ſcriptũ eſt. Se/
dit pp̃l's ut manducaret & biberet, & ſur/
rexerũt ad ludẽdũ. Neq; fornicemur, ſi/
cuti quidã illoꝝ fornicati ſunt, & cõcide/
rũt in uno die, uiginti tria milia. Neq; tẽ
temus Chriſtũ, ſicut & quidã eũ tentaue
runt, & a ſerpentibus extincti ſunt. Neq;
murmuretis ſicut & quidam illorũ mur/
murauerũt, & interempti ſunt ab extin/
ctore. Hæc aũt omuia figuræ, cõtigerũt il
lis. Scripta uero ſũt ꝓpter admonitionẽ
noſtri, i quos termini ætatũ iciderũt. Pro
inde q ſibi uidetur ſtare, uideat ne cadat,

πφρασμὸς ὑμᾶς οὐκ εἴληφεν, εἰ μὴ ἀνθρώπι-
μ κ νος. πιστὸς δὲ ὁ θεὸς, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς
πειρασθῆναι, ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει
σὺν τῷ πφρασμῷ, καὶ τὸ ἔκβασιν τοῦ δύνα-
σθαι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν. διόπερ ἀγαπητοί
μ ζ φεύγετε ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρίας, ὡς φρο-
μ θ νίμοις λέγω, κρίνατε ὑμεῖς ὃ φημί. τὸ
ποτήριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλογοῦμεν, οὐ-
χὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ χριστοῦ ἐστί; τὸν
ἄρτον ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώμα-
τος τοῦ χριστοῦ ἐστίν; ὅτι εἷς ἄρτος, ἓν σῶ-
μα οἱ πολλοί ἐσμεν. οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ
ν ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν. βλέπετε
τὸν ἰσραὴλ κατὰ σάρκα. οὐχὶ οἱ ἐσθίοντες
τὰς θυσίας, κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσί; τί
οὖν φημι, ὅτι εἰδωλόθυτόν τι ἐστίν; ἢ ὅτι εἰδωλό-
θυτόν τι ἐστιν; ἀλλ' ὅτι ἃ θύουσι τὰ ἔθνη, δαιμο-
νίοις θύουσι, καὶ οὐ θεῷ. οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς κοι-
νωνοὺς τῶν δαιμόνων γίνεσθαι. οὐ δύνασθε
ποτήριον κυρίου πίνειν, καὶ ποτήριον δαιμο-
νίων, οὐ δύνασθε τραπέζης κυρίου μετέχειν
καὶ τραπέζης δαιμονίων. ἢ παραζηλοῦμεν τὸν
κύριον; μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμέν; πάντα μοι
ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. πάντα μοι ἔξ-
εστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ
ζητείτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἑτέρου ἕκαστος. πᾶν τὸ ἐν
ν α μακέλλῳ πωλούμενον ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρί-
νοντες, διὰ τὴν συνείδησιν. τοῦ γὰρ κυρίου ἡ γῆ
καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. εἴ τις καλεῖ ὑμᾶς
τῶν ἀπίστων καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ πρα-
τιθέμενον ὑμῖν, ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνον-
ν β τες διὰ τὴν συνείδησιν. ἐὰν δέ τις ὑμῖν
εἴπῃ, τοῦτο εἰδωλόθυτόν ἐστι, μὴ ἐσθίετε, δι'
ἐκεῖνον τὸν μηνύσαντα, καὶ τὴν συνείδησιν.
τοῦ γὰρ κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. συν-
είδησιν δὲ λέγω, οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ
ἑτέρου, ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ
ἄλλης συνειδήσεως, εἰ δὲ ἐγὼ χάριτι μετέ-
χω, τί βλασφημοῦμαι, ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐ-
χαριστῶ

EPISTOLA

Tentatio uos nō cepit, niſi humana, ſed fidelis eſt deus, qui nō ſinet uos tentari, ſupra id qđ poteſtis, imo faciet una cum tētatione, exitum, quo poſſitis ſufferre. Quapropter dilecti mei, fugite ab ſimulachroꝝ cultu, ut prudentibus loquor, iudicate uos quod dico. Poculū bñdictionis, cui benedicimus, nōne cōmunicatio ſanguinis Chriſti eſt? Panis quē frangimus, nonne cōmunicatio corporis Chriſti eſt? Qm̄ unus panis, unū corpꝰ multi ſumꝰ. Nā oēs ex eodē pane pticipamus. Videte iſrael iuxta carnē. Nōne q edunt victimas, pticipes altarij ſūt? Quid ergo dico, qđ ſimulacrū aliqd eſt? aut quod ſimulacris īmolatū aliquid eſt? Nō, uerū illud dico, quod q̄ īmolant gētes, dæmoniis īmolant, & nō deo. Noli aūt uos cōſortes dæmonioꝝ eſſe. Nō poteſtis poculū dñi bibere, & poculū dæmoniorū. Nō poteſtis mēſæ dñi participes eſſe, & mēſæ dæmonioꝝ. An, puocamus dñm? Num fortiores illo ſumus? Oīa mihi licent, at nō oīa cōducunt. Oīa mihi licēt, ſed nō oīa ædificant. Nemo qđ ſuum eſt querat, ſed qđ alterius eſt unuſquiſq. Om̄e qđ in macello uenditū edite, nihil interrogantes, ꝓpter cōſcientiā. Dñi ſiquidē eſt terra, & plenitudo eius. Quod ſi quis uocat uos īfideliū, & uultis ire, omne qđ apponitur uobis, edite, nihil interrogātes, ꝓpter cōſcientiā. Qđ ſi quis uobis dixerit, hoc ſimulacris īmolatū eſt, ne edatis, ꝓpter illū q indicauit, & propter cōſciētiā. Dñi ſiqdē eſt terra, & plenitudo eiꝰ. Porro cōſcientiā dico, nō tuā, ſed illius alterius. Cur em̄ libertas mea iudicat ab alia cōſcientia? Qđ ſi ego cū gratia participo, cur ob id mihi male dicit? ꝓ quo ego gratias ago

χαρϊσῶ. εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τί
ιγ ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν θεοῦ ποιεῖτε. ἀπρό-
σκοποι γίνεσθε, καὶ ἰουδαίοις, καὶ ἕλλησι,
καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ. καθὼς κἀγὼ πάν-
τα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν τὸ ἐμαυτοῦ
συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σω-
ιβ θῶσι. μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ χρι-
στοῦ. Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοί,
ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καθὼς παρέδω-
κα ὑμῖν, τὰς παραδόσεις κατέχετε. θέ-
ιι λω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι, ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ
κεφαλὴ ὁ χριστός ἐστι, κεφαλὴ δὲ γυναι-
κὸς, ὁ ἀνήρ. κεφαλὴ δὲ χριστοῦ, ὁ θεός.
ιδ πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος, ἢ προφητεύων,
κατὰ κεφαλῆς ἔχων, καταισχύνει τὴν κεφα-
λὴν αὐτοῦ. πᾶσα δὲ γυνὴ, προσευχομένη ἢ
προφητεύουσα ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ,
καταισχύνει τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς. ἓν γάρ
ἐστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ. εἰ γὰρ οὐ κα-
τακαλύπτεται γυνὴ, καὶ κειράσθω. εἰ δὲ αἰ-
σχρὸν γυναικὶ τὸ κείρασθαι, ἢ ξυρᾶσθαι κα-
τακαλυπτέσθω. Ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει
κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκὼν καὶ δό-
ξα θεοῦ ὑπάρχων. γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστιν.
οὐ γάρ ἐστιν ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ γυ-
νὴ ἐξ ἀνδρός. καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ
διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄν-
δρα. διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν
ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ τοὺς ἀγγέλους.
πλὴν οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς, οὔτε γυνὴ
χωρὶς ἀνδρὸς ἐν κυρίῳ. ὥσπερ γὰρ ἡ γυνὴ ἐκ
τοῦ ἀνδρός, οὕτως καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυ-
ναικός, τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ θεοῦ. ἐν ὑμῖν
αὐτοῖς κρίνατε, πρέπον ἐστὶ γυναῖκα ἀκα-
τακάλυπτον τῷ θεῷ προσεύχεσθαι; ἢ οὐδὲ
αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς, ὅτι ἀνὴρ
μὲν ἐὰν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστι, γυνὴ
δὲ ἐὰν κομᾷ, δόξα αὐτῇ ἐστιν; ὅτι ἡ κόμη, ἀν-
τὶ περιβολαίου δέδοται. εἰ δέ τις δοκεῖ φιλόνι-
κος εἶναι

tias ago. Siue igitur editis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia in gloriã dei facite. Tales estote, ut nullũ p̃beatis offendiculum, neq; Iudæis, neq; Græcis, neq; ecclesiæ dei. quemadmodũ ego per oĩa omnibus placeo, non querens meã ipsi⁹ utilitatẽ, sed multo⁹, ut salui fiãt. Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. XI
Collaudo aũt uos fratres, quod omnia mea memoria tenetis, & quemadmodũ tradidi uobis, traditiões tenetis. Sed uolo uos scire, quod omnis uiri caput Christus est, caput aũt mulieris, uir. Caput uero Christi deus. Omnis uir orans, aut ꝓphetãs, quicquã habens in capite, probro afficit caput suum. Omnis uero mulier, orans aut prophetans, nõ uelato capite, dehonestat caput suũ. Nam id perinde est prorsus, ac si rasa esset. Etenim si nõ uelatur mulier, etiã tõdeat᷑. Quod si fœdum est mulieri tõderi, aut radi, uelletur. Vir quidem nõ debet uelare caput cum is imago sit & gloria dei. At mulier gloria uiri est. Non enim est uir ex mulliere, sed mulier ex uiro. Neq; eñ condi⁹tus est uir propter mulierẽ, sed mulier ꝓpter uirũ. Propter hoc debet mulier potestatẽ habere in capite suo, propter angelos, alioq; neq; uir absq; muliere, neq; mulier absq; uiro in domino. Nam quẽadmodum mulier ex uiro est, ita & uir per mulierem, omnia uero ex deo. Inter uosipsos iudicate, num decorũ est, mulierem non uelatã, deũ orare? An ne natura quidem ipsa hoc docet uos, quod uir quidem si comatus fuerit, probro sit ipsi? Contra mulier si comata fuerit, gloriæ sit illi, quod coma, pro uelamine data sit. Ceterũ si quis uidetur cõtentio⁹sus esse,

κος εἶναι. ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ αἱ ἐκκλησίαι τοῦ θεοῦ. τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ, ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἧττον συνέρχεσθε. πρῶτον μὲν γὰρ συνερχομένων ὑμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν, καὶ μέρος τι πιστεύω. δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα οἱ δόκιμοι, φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν. συνερχομένων οὖν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτό, οὐκ ἔστι κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν. ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προσλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν. καὶ ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει. μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν; ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας; τί ὑμῖν εἴπω; ἐπαινέσω ὑμᾶς; ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ. ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ κύριος ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ἐν τῇ νυκτὶ ᾗ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας, ἔκλασε, καὶ εἶπε, λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον. τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι λέγων, τοῦτο τὸ ποτήριον, ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν, ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι. τοῦτο ποιεῖτε, ὁσάκις ἂν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. ὁσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ κυρίου καταγγέλλετε, ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ. ὥστε ὃς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον, ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ κυρίου ἀναξίως, ἔνοχός ἐστι τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ κυρίου. δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω. ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, κρῖμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει, μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ κυρίου. διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. εἰ γὰρ ἑαυτοὺς

EPISTOLA

sus esse, nos huiusmodi consuetudinem non habemus, neq; ecclesiæ dei. Illud tamen precipiens non laudo, quod non in melius, sed in deterius conuenitis. Nam primū quidem, cū conuenitis in ecclesia, audio dissidia in uobis esse, & aliqua ex parte credo. Oportet enim & sectas in uobis esse, quo qui probati sunt, manifesti fiant inter uos. Igitur cum conuenitis in eundem locum, non licet dominicā cænam edere, quod unusquisq; propriā cœnam occupet in edendo. Et hic quidem esurit, ille uero ebrius est. Num sane domos non habetis ad edendum & bibendum? An ecclesiam dei contemnitis, & pudefacitis eos qui non habent? Quid uobis dicā? Laudabo uos? In hoc non laudo. Ego enim accepi a domino, quod & tradidi uobis, quod dominus Iesus in ea nocte qua traditus est, accepit panem, & postq; gratias egisset, fregit, & dixit. Accipite, Edite, Hoc meum est corpus, quod pro uobis frāgitur, hoc facite in mei cōmemorationem. Ad eundem modum & poculū, peracta cœna, dicens, hoc poculum nouum testamentum est, in meo sāguine, hoc facite, quotienscunq; biberitis, in mei cōmemorationem. Quotienscunq; enim comederitis panem hunc, & poculū hoc biberitis, mortem domini annunciatis, donec uenerit. Itaq; quisquis ederit panem hunc, aut biberit poculū domini indigne, reus erit corporis & sanguinis domini. Probet aūt homo seipsū, & sic de pane edat, & de calice bibat. Nā qui edit aut bibit indigne, iudiciū sibiipsi edit & bibit, nō dijudicās corp⁹ dñi. Propter hoc inter uos multi ibecilles & iualidi, & dormiūt mlti.

Etenim

εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. κρινόμενοι δὲ ὑπὸ κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν.
ξ Ὥστε ἀδελφοί μου συνερχόμενοι, εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. εἴ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω, ἵνα μὴ εἰς κρῖμα συνέρχησθε. τὰ δὲ λοιπὰ, ὡς ἂν ἔλθω, διατάξομαι.
ξα Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν ἀδελφοί, οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, οἴδατε ὅτι ἔθνη ἦτε πρὸς τὰ εἴδωλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε ἀπαγόμενοι. διὸ γνωρίζω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς ἐν πνεύματι θεοῦ λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα ΙΗΣΟΥΝ, καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν κύριον ΙΗΣΟΥΝ, εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα. καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσὶ, καὶ ὁ αὐτὸς κύριος. καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς ἐστὶ θεὸς, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. ἑκάστῳ δὲ δίδοται ἡ φανέρωσις τοῦ πνεύματος, πρὸς τὸ συμφέρον. ᾧ μὲν γὰρ διὰ τοῦ πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως, κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἑτέρῳ δὲ πίστις, ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων, ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, ἄλλῳ δὲ προφητεία, ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευμάτων, ἑτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν, ἄλλῳ δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν, πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ, καθὼς βούλεται. Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἓν ἐστι, καὶ μέλη ἔχει πολλὰ, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἑνὸς, πολλὰ, ὄντα, ἓν ἐστι σῶμα, οὕτω καὶ ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ καὶ γὰρ ἐν ἑνὶ πνεύματι ἡμεῖς πάντες, εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δοῦλοι, εἴτε ἐλεύθεροι, καὶ πάντες εἰς ἓν πνεῦμα ἐποτίσθημεν. καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἓν μέλος, ἀλλὰ πολλά. ἐὰν εἴπῃ ὁ πούς, ὅτι οὐκ εἰμὶ χεὶρ, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο

Etenim si nos ipsos diiudicassem⁹, haud quaq; iudicati fuissemus. At cum iudicamur, a domino, corripimur, ne cū mundo condemnemur. Itaq; fratres mei, cū conuenitis ad comedēdum, alius alium expectate. Quod si qs esurit, domi edat, ne ad iudiciū conueniatis. Cetera uero cū uenero disponā. Porro de spiritalib⁹ XII fratres, nolo uos ignorare, scitis quod gētes fuistis, & ad simulacra muta, utcūq; ducebamī abducebaminī. Quapropter notū uobis facio, qđ nullus in spū dei loquēs dicit anathema Iesū, & nemo pōt dicere domiuū Iesum, nisi in spiritu sancto. Diuisiones autem donorum sunt, sed idem spiritus, & diuisiones ministeriorum sunt, & idem dñs, & diuisiones operationū sunt, sed idem est deus operans oia in oibus. Vnicuiq; uero datur manifestatio spiritus, ad id quod expedit. Nam huic quidem per spiritū datur sermo sapiētiæ. Alij uero sermo scientiæ, secūdū eūdē spm. Alij uero fides i eodē spū. Alij uero dona sanationū in eodē spū. Alij uero efficaciæ potētiarū, alij uero pphetia, alij uero discretiōes spūum, alij uero genera liguarū, alij uero interpretatio linguarū, sed oia hæc opat' un⁹ ille & idē spūs, diuidēs peculiariter unicuiq; sicuti uult. Quemadmodū em̄ corpus unum est, & membra habet multa, oia uero mēbra corporis unius, multa cum sint, unū sūt corp⁹, sic & Christus. Etem̄ in uno spiritu nos oēs, in unū corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Græci, siue serui, siue liberi, & omnes in unū spiritū poti sumus. Etenim corpus non est unum membrū, sed multa. Si dicat pes, nō sum manus, non sum de corpe, num idcirco

τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; μὴ ἐὰν εἴπῃ
τὸ οὖς, ὅτι οὐκ εἰμὶ ὀφθαλμός, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ
σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ
σώματος; εἰ ὅλον τὸ σῶμα ὀφθαλμός, ποῦ ἡ
ἀκοή; εἰ ὅλον ἀκοή. ποῦ ἡ ὄσφρησις; νυνὶ δὲ
ὁ θεὸς ἔθετο τὰ μέλη ἓν ἕκαστον αὐτῶν
ἐν τῷ σώματι, καθὼς ἠθέλησεν, εἰ δὲ ἦν τὰ
πάντα ἓν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα; νῦν δὲ πολ-
λὰ μὲν μέλη, ἓν δὲ σῶμα. οὐ δύναται δὲ
ὁ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρί, χρείαν σου οὐκ
ἔχω, ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσί, χρείαν
ὑμῶν οὐκ ἔχω, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον τὰ
δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος, ἀσθενέστερα
ὑπάρχειν ἀναγκαῖά ἐστιν. καὶ ἃ δοκοῦμεν ἀτι-
μότερα εἶναι τοῦ σώματος, τούτοις τιμὴν
περισσοτέραν περιτίθεμεν, καὶ τὰ ἀσχήμο-
να ἡμῶν, εὐσχημοσύνην περισσοτέραν ἔχει, τὰ
δὲ εὐσχήμονα ἡμῶν, οὐ χρείαν ἔχει, ἀλλ' ὁ θεὸς
συνεκέρασε τὸ σῶμα τῷ ὑστεροῦντι περισσο-
τέραν δοὺς τιμήν, ἵνα μὴ ᾖ σχίσμα ἐν τῷ
σώματι, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων
μεριμνῶσι τὰ μέλη. καὶ εἴτε πάσχει ἓν μέλος,
συμπάσχει πάντα τὰ μέλη. εἴτε δοξάζεται
ἓν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη. ὑμεῖς
δέ ἐστε σῶμα ΧΡΙΣΤΟΥ, καὶ μέλη ἐκ μέρους. Καὶ
οὓς μὲν ἔθετο ὁ θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, πρῶτον
ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον
διδασκάλους, ἔπειτα δυνάμεις, ἔπειτα χα-
ρίσματα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις,
γένη γλωσσῶν. μὴ πάντες ἀπόστολοι; μὴ
πάντες προφῆται; μὴ πάντες διδάσκαλοι;
μὴ πάντες δυνάμεις; μὴ πάντες χαρίσματα
ἔχουσιν ἰαμάτων; μὴ πάντες γλώσσαις λα-
λοῦσι; μὴ πάντες διερμηνεύουσι; ζηλοῦτε δὲ
τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα. καὶ ἔτι καθ' ὑ-
περβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι. Ἐὰν ταῖς γλώ
σσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ, καὶ τῶν ἀγγέλων,
ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν,
ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον, καὶ ἐὰν ἔχω προ-
φητείαν καὶ

idcirco nō eſt de corpore? Et ſi dicat auris, non ſum oculus, nō ſum de corpore, num ideo nō eſt de corpore? Si totū corpus oculus, ubi auditus? Si totum auditus, ubi olfactus? Nunc aūt deus poſuit mēbra, unūquodq; ſingillatim, in corpe, quēadmodū uoluit. Quod ſi eſſent oia unū mēbrū, ubi corpus? Nunc aūt multa quidē mēbra, unū uero corpus. At nō poteſt oculus dicere manui, nō eſt mihi opus te, aut rurſum caput pedibus, non eſt mihi opus uobis, imo multo potius, quæ uidentur mēbra corporis imbecilliora eſſe, neceſſaria ſunt, & quæ putamus minus honeſta eſſe corpis, his honorē uberiorem apponimus, & indecora noſtri, copioſiorem decorē habent. Ceterū quæ decora ſunt noſtri, nō indigent, ſed deus, ſimul temperauit corpus, ei cui deerat, copioſiorē addens honorē, ne ſit diſſidium in corpore, ſed inuicē alia pro aliis eandē ſollicitudinē gerant mēbra. Et ſiue patitur unū membrū, cōpatiuntur oia membra, ſiue glorificatur unū membrum, congaudent omnia membra. Vos autē eſtis corpus Chriſti, & membra ex parte, & alios quidem poſuit deus in eccleſia, primum quidē apoſtolos, deinde prophetas, tertio doctores, deinde poteſtates, deinde dona ſanationū, ſubſidia, gubernationes, genera linguarum. Num oēs apoſtoli? Nū oēs, pphetæ? Nū oēs doctores? nū oēs poteſtates? nū oēs dona habēt ſanationū? nū oēs linguis loquunt? nū oēs interpretant? Sectemini uero dona potiora, & adhuc excellētē uiā uobis oñdo. Si liguis hoim loquar & angelo⁊, XIII charitatē aūt nō habeā, factus ſum æs reſonās, aut cymbalū tinniēs. Et ſi habeā ꝓphetiam,

φητείαν, ϛ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα, καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, ϛ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐθέν εἰμι. καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι. Η ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται. ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ. ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει, ἡ ἀγάπη, οὐδέποτε ἐκπίπτει.

Εἴτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται, εἴτε γλῶσσαι παύσονται, εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται. Εκ μέρους δὲ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. ὅταν δὲ ἔλθη τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται.

Οτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην. ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργην κατὰ τὴν νηπίου. Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα, μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη. Διώκετε τὴν ἀγάπην, ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. Ο γὰρ λαλῶν γλώσσῃ, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ θεῷ. οὐδεὶς γὰρ ἀκούει, πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια. Ο δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ, οἰκοδομὴν, καὶ παράκλησιν, καὶ παραμυθίαν. ὁ λαλῶν γλώσσῃ, ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ, ὁ δὲ προφητεύων, ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. Θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς λαλεῖν γλώσσαις, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. μείζων δὲ ὁ προφητεύων, ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις, ἐκτὸς εἰ μὴ διερμηνεύῃ, ἵνα ἡ ἐκκλησία

phetiam, & nouerim mysteria omnia, & omnem scientiam, & si habeam fidem, adeo ut montes loco dimoueã, charitatem autem nõ habeam, nihil sum. Et si insumam in alimoniã omnes facultates meas, & si tradam corpus meũ, ut cõburar, charitatem aũt nõ habeam, nihil utilitatis capio. Charitas lõganimis est, benigna est. charitas non inuidet. charitas nõ est procax, nõ inflatur, nõ est fastidiosa, nõ querit quæ sua sunt, non irritatur, nõ cogitat malũ, nõ gaudet de iniusticia, sed cõgaudet ueritati, oĩa suffert, oĩa credit, oĩa sperat, omnia sustinet. Charitas nũq̃ excidit. Siue ꝓphetiæ abolebunt, siue linguæ cessabunt, siue scientia abolebitur. Ex parte autẽ cognoscimus, & ex parte ꝓphetamus. Ast ubi uenerit quod perfectũ est, tunc quod ex parte est abolebitur. Cum essem puer, ut puer loquebar, ut puer sentiebã, ut puer cogitabã, At ubi factus sum uir, aboleui puerilia. Cernimus em̃ nunc per speculũ in ænigmate, tunc aũt faciẽ ad faciẽ, nunc cognosco ex parte, tunc uero cognoscã, quẽadmodũ & cognitus sum. Nũc aũt manet fides, spes, charitas, tria hec, sed maior hoꝝ charitas. Sectemĩ charitatẽ, æmulemini spiritalia, magis tñ, ut prophetetis. Nam qui loquitur lingua, nõ hoĩbus loquitur, sed deo. Nullus em̃ audit. Spũ uero loquit mysteria. Ceterũ qui ꝓphetat, hoĩbus loquitur, edificationem, & exhortationẽ, & cõsolationem. Qui loquitur lingua, seipsum edificat, at qui prophetat, ecclesiam edificat. Volo autem oẽs uos loqui linguis, magis aũt ut prophetetis. Maior em̃ qui prophetat, q̃ q loquitur linguis, nisi interpretetur, ut

XIIII

ἡ ἐκκλησία οἰκοδομὴν λάβῃ. Νυνὶ δὲ
ἀδελφοί, ἐὰν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις
λαλῶν, τί ὑμᾶς ὠφελήσω; ἐὰν μὴ ὑμῖν λα-
λήσω, ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν
προφητείᾳ, ἢ ἐν διδαχῇ; ὅμως τὰ ἄψυχα
φωνὴν διδόντα, εἴτε αὐλὸς, εἴτε κιθάρα, ἐὰν
διαστολὴν τοῖς φθόγγοις μὴ δῷ, πῶς γνω-
σθήσεται, τὸ αὐλούμενον, ἢ τὸ κιθαριζόμε-
νον; καὶ γὰρ ἐὰν ἄδηλον φωνὴν σάλπιγξ
δῷ, τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον; οὕ-
τως καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς γλώσσης ἐὰν μὴ εὔ-
σημον λόγον δῶτε, πῶς γνωσθήσεται τὸ
λαλούμενον; ἔσεσθε γὰρ εἰς ἀέρα λαλοῦν-
τες, τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν ἐστὶν
κόσμῳ, καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον. Ἐὰν οὖν
μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι
τῷ λαλοῦντι βάρβαρος, καὶ ὁ λαλῶν ἐν
ἐμοὶ βάρβαρος. οὕτως καὶ ὑμεῖς, ἐπεὶ ζηλω-
ταί ἐστε πνευμάτων, πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῆς
ἐκκλησίας ζητεῖτε, ἵνα περισσεύητε. Διόπερ ὁ
λαλῶν γλώσσῃ, προσευχέσθω, ἵνα διερμη-
νεύῃ. Ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσσῃ, τὸ πνεῦ-
μά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρ-
πός ἐστι. τί οὖν ἐστι; προσεύξομαι τῷ πνεύμα
τι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοΐ. ψαλῶ τῷ πνεύ
ματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοΐ. Ἐπεὶ ἐὰν εὐλογή-
σῃς, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώ-
του, πῶς ἐρεῖ τὸ ἀμὴν, ἐπὶ τῇ σῇ εὐχα-
ριστίᾳ; Ἐπειδὴ τί λέγῃς οὐκ οἶδε. Σὺ μὲν γὰρ
καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλὰ ὁ ἕτερος οὐκ οἰκο-
δομεῖται. Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου, πάντων
ὑμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν. Ἀλλ' ἐν
ἐκκλησίᾳ θέλω πέντε λόγους, διὰ τοῦ νοός
μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω, ἢ μυ-
ρίους λόγους ἐν γλώσσῃ. Ἀδελφοί, μὴ
παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσὶν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ
νηπιάζετε, ταῖς δὲ φρεσὶ, τέλειοι γίνεσθε.
Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται. ὅτι ἐν ἑτερογλώσ-
σοις καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις, λαλήσω τῷ λαῷ
τούτῳ.

ecclesia ædificationē accipiat. Nunc aũt
fratres, si ueniā ad uos linguis loquens,
quid uobis prodero? nisi uobis loquar,
aut in reuelatione, aut in scientia, aut in
prophetia, aut in doctrina? Quin & in-
anima, uocē reddentia, siue tibia, siue ci
thara, nisi distinctionē sonis dederint,
quomodo cognoscet, quod tibia canit,
aut cithara? Etenim si incertam uocem
tuba dederit, qs apparabitur ad bellū?
Sic & uos per linguā nisi significantem
sermonem dederitis, quomodo intelli-
getur, quod dicitur? Eritis em̄ in aerem
loquentes. Tam multa, uerbi gratia ge-
nera uocum sunt, in mundo, & nihil ho-
rum mutum. Itaq; si nesciero uim uocis,
ero ei qui loquitur barbarus, & qui lo-
quitur in me barbarus. Itaq; & uos,
quandoquidem sectatores estis spiritu-
um, ad ædificationē ecclesiæ querite, ut
excellatis. Quapropter qui loquitur lin-
gua, oret, ut interpretetur. Nam si orem
lingua, spiritus meus orat, at mens mea
fructu uacat. Quid igit̄ est? Orabo spi
ritu, sed orabo & mente. Canam spiritu,
sed canam & mente. Alioqui si benedi-
xeris, is qui implet locum indocti, quo-
modo dicturus est Amen, ad tuam gra-
tiarum actionem? Quandoquidē quid
dicas nescit. nā tu quidem bene gratias
agis, uerum alius nō ædificatur. Gratias
ago deo meo, quod magis cũ oēs uos,
linguis loquor. Sed in ecclesia uolo quin
q; uerba, per mētē meā loqui, ut & alios
instituā, potius cũ decē milia uerborū in
lingua. Fratres, ne sitis pueri sensibus,
sed malicia pueri sitis, sensibus uero per
fecti sitis. In lege scriptū est. In uarijs lin
guis & in labrijs uarijs loquar populo
huic,

τούτω, καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονταί μου λέ-
γει κύριος. Ὡς τε αἱ γλῶσσαι εἰς σημεῖον εἰ-
σίν, οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις. Ἡ
δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πι-
στεύουσιν. Ἐὰν οὖν συνέλθῃ ἡ ἐκκλησία ὅλη ἐ-
πιτοαυτὸ καὶ πάντες γλώσσαις λαλῶσιν, εἰ-
σέλθωσι δὲ ἰδιῶτι ἢ ἄπιστοι, οὐκ ἐροῦσιν, ὅτι
μαίνεσθε; Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύωσιν, εἰσέλ-
θῃ δέ τις ἄπιστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχετι ὑπὸ πάν-
των, ἀνακρίνετι ὑπὸ πάντων, καὶ οὕτως τὰ κρυ-
πτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερὰ γίνετι, καὶ οὕτως
πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, προσκυνήσει τῷ θεῷ,
ἀπαγγέλλων, ὅτι ὁ θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἐστί.
Τί οὖν ἐστιν ἀδελφοί; ὅταν συνέρχησθε, ἕκα-
στος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδαχὴν ἔχει, γλῶσ-
σαν ἔχει, ἀποκάλυψιν ἔχει, ἑρμηνείαν ἔχει.
Πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω, εἴτε γλώσσῃ
τις λαλεῖ, κατὰ δύο, ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, καὶ ἀνὰ
μέρος, καὶ εἷς διερμηνευέτω. Ἐὰν δὲ μὴ ᾖ δι-
ερμηνευτὴς σιγάτω ἐν ἐκκλησίᾳ, ἑαυτῷ δὲ λα-
ξδ λείτω καὶ τῷ θεῷ. Προφῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς
λαλείτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν.
Ἐὰν δὲ ἄλλῳ ἀποκαλυφθῇ καθημένῳ, ὁ πρῶ-
τος σιγάτω. Δύνασθε γὰρ καθένα πάντες
προφητεύειν, ἵνα πάντες μανθάνωσι, καὶ πάν-
τες παρακαλῶνται, καὶ πνεύματα προφη-
τῶν προφήταις ὑποτάσσεται. Οὐ γάρ ἐστιν
ἀκαταστασίας ὁ θεὸς, ἀλλ' εἰρήνης, ὡς ἐν
πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων.
ξε Αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σι-
γάτωσαν. Οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς
λαλεῖν, ἀλλ' ὑποτάσσεσθαι. Καθὼς καὶ ὁ νό-
μος λέγει. Εἴ δέ τι μαθεῖν θέλουσιν, ἐν οἴ-
κῳ τοὺς ἰδίους ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν.
Αἰσχρὸν γάρ ἐστι γυναιξὶν ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν.
Ἢ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἐξῆλθεν; Ἢ εἰς
ὑμᾶς μόνους κατήντησεν; Εἴ τις δοκεῖ προ-
φήτης εἶναι, ἢ πνευματικὸς, ἐπιγινωσκέτω
ἃ γράφω ὑμῖν, ὅτι κυρίου εἰσὶν ἐντολαί. Εἰ-
δέτις

huic, & ne sic quidē audiēt me dicit dñs.
Itaq; linguæ in signū sunt, nō credenti-
bus, sed incredulis. contra ꝓphetia, non
incredulis, sed credentibus. Ergo si cōue-
nerit ecclesia tota, in idem, & oēs linguis
loquantur, ingrediātur autē indocti, aut
infideles, nōne dicent, quod insaniatis.
Quod si oēs prophetetis, ingrediat' aūt
īfidelis aut indoct⁹, coarguit' ab oībus,
diiudicat' ab oībus, & sic occulta cordis
ei⁹ manifesta fiūt, atq; ita procidens in
faciē, adorabit deū, annuncians, qđ deus
reuera in uobis sit. Quid igitur est fra-
tres? Quoties cōuenitis, unusquisq; ue-
strum psalmū habet, doctrinā habet, lin
guam habet, reuelationē habet. omnia
ad ædificationem fiant, siue lingua quis
loquit', iuxta duos, aut ut plurimū tres,
idq; uicissim, & unus interpretetur. Q-
si nō sit interpres, taceat in ecclesia, cæte-
rum sibiipsi loquat' & deo. Prophetæ ue
ro, duo aut tres loquantur, & cæteri diiu-
dicent. Porro si alij fuerit reuelatū, assi-
dēti, prior taceat. Potestis enim singilla
tim omnes prophetare, ut omnes di-
scant, & omnes consolationem accipiāt,
& spiritus prophetarum prophetis su-
bijciuntur. Nō enim est confusionis de-
us, sed pacis, ut in omnibus ecclesijs san-
ctis. Mulieres uestræ in ecclesijs sileant.
Nec enim mandatum est illis ut loquan
tur, sed ut subditæ sint. Quemadmodū
& lex dicit. Quod si quid discere uolunt,
domi suos uiros interrogent. Nam tur-
pe est mulieribus in ecclesia loqui. An a
uobis sermo dei ꝓfectus est? An in uos
solos incidit? Si quis uidetur prophe-
ta esse, aut spiritalis, agnoscat que scribo
uobis, quod domini sint præcepta, cæ

δέτις ἀγνοεῖ, ἀγνοείτω. ὥσε ἀδελφοὶ, ζη-
λοῦτε τὸ προφητεύειν, καὶ τὸ λαλεῖν γλώσ-
σαις, μὴ κωλύετε. πάντα εὐσχημόνως, καὶ κα
τὰ τάξιν γινέσθω.

15 γνωρίζω δὲ ὑμῖν ἀδελφοὶ τὸ εὐαγγέ-
λιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, ὃ καὶ πα-
ρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἑστήκατε, δι' οὗ καὶ
σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν,
εἰ κατέχετε, ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῆ ἐπιστεύσατε. πα
ρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις, ὃ καὶ παρέ-
λαβον, ὅτι ΧΡΙΣΤΟΣ ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν
ἁμαρτιῶν ἡμῶν, κατὰ τὰς γραφὰς, καὶ
ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέ
ρᾳ κατὰ τὰς γραφάς, καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾷ,
εἶτα τοῖς δώδεκα, ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεν-
τακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ, ἐξ ὧν οἱ πλεί
ονες μένουσιν ἕως ἄρτι. τινὲς δὲ ἐκοιμήθη-
σαν. ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ, εἶτα τοῖς ἀπο-
στόλοις πᾶσιν. ἔσχατον δὲ πάντων, ὡσπερεὶ
τῷ ἐκτρώματι ὤφθη κἀμοί. ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ
ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμὶ ἱκα
νὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἐδίωξα τὴν
ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ. χάριτι δὲ θεοῦ, εἰμὶ ὃ
εἰμί. καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ, οὐ κενὴ ἐγε
νήθη, ἀλλὰ περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκο-
πίασα. οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ θεοῦ,
ἡ σὺν ἐμοί. εἴτε οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτως
κηρύσσομεν, καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε.

Εἰ δὲ ΧΡΙΣΤΟΣ κηρύσσεται, ὅτι ἐκ νεκρῶν
ἐγήγερται, πῶς λέγουσί τινες ἐν ὑμῖν, ὅτι
ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν; εἰ δὲ ἀνάστασις
νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ ΧΡΙΣΤΟΣ ἐγήγερται.
εἰ δὲ ΧΡΙΣΤΟΣ οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα
τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν.
εὑρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ θεοῦ,
ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατὰ τοῦ θεοῦ, ὅτι ἤγει
ρε τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ, ὃν οὐκ ἤγειρεν, εἴπερ ἄρα
νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται. εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐ-
γείρονται, οὐδὲ ΧΡΙΣΤΟΣ ἐγήγερται. εἰ δὲ

ΧΡΙΣΤΟΣ

terum si qs ignorat, ignoret. Proinde fra
tres, ad id enitamini, ut ppheretis, & loq
linguis ne phibeatis. Oia decẽter, & secũ
dũ ordinẽ fiant. Notũ aũt uobis facio XV
fratres euangeliũ, qd euãgelizaui uobis,
qd & accepistis, in quo & statis, per qd &
salui estis, quo pacto annũciarim uobis,
si tenetis, nisi frustra credidistis. Tradidi
eñ uobis in primis, quod & accepistis,
qd Christus mortuus fuerit pro peccatis
nostris, secundũ scripturas, & qd sepult⁹
sit, & qd resurrexerit tertio die, secũdum
scripturas, & qd uisus sit Cephæ, deinde
duodecim, postea uisus ẽ plusq̃ quingẽ-
tis fratribus semel. Ex quibus plures ma-
nent usq; ad hunc diẽ. Quidã aũt & dor
mierũt. Deinde uisus ẽ Iacobo, post apo
stolis omnibus. Postremo uero omniũ,
uelut abortiuo uisus ẽ & mihi. Ego eñ sũ
minimus apostolor̃, qui nõ idoneus, ut
dicar apostolus, propterea quod perse-
cutus sim ecclesiã dei, sed gratia dei, sum
id quod sum, & gratia eius quæ profecta
est in me, non fuit inanis, sed copiosius
q̃ illi omnes laborauí. Non ego tamen,
sed gratia dei, quæ mihi adest. Siue igit̃
ego, siue illi, sic p̃dicam⁹, & sic credidistis.
Qd si Christus p̃dicatur, a mortuis resur
rexisse, quomodo dicunt quidã inter uos
qd resurrectio mortuor̃ nõ est? Porro
si resurrectio mortuor̃ nõ est, ne Christ⁹
qdẽ resurrexit. Qd si Christ⁹ nõ resurre-
xit, inanis uidelicet est p̃dicatio nostra, in
anis aũt est & fides uestra. Repimur aũt
& falsi testes dei, qm̃ testificati sumus de
deo, quod excitauerit Christũ, quẽ non
excitauit, siquidem mortui non resur-
gunt. Etenim si mortui non resurgunt,
ne Christus quidem resurrexit. Quod si

Christus

ΧΡΙΣΤΟΣ οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἡ πίστις
ὑμῶν. ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν, ἄρα
καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν ΧΡΙΣΤΩ, ἀπώλοντο. εἰ
ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες ἐσμὲν ἐν ΧΡΙ-
ΣΤΩ μόνον, ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων
ἐσμέν. Νυνὶ δὲ ΧΡΙΣΤΟΣ ἐγήγερται ἐκ νε
κρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο. ἐπεὶ
δὲ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώ-
που ἀνάστασις νεκρῶν. ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ
πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως καὶ ἐν τῷ ΧΡΙ-
ΣΤΩ πάντες ζωοποιηθήσονται, ἕκαστος δὲ ἐν τῷ
ἰδίῳ τάγματι. ἀπαρχὴ ΧΡΙΣΤΟΣ. ἔπειτα οἱ
τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, εἶτα τὸ
τέλος, ὅταν παραδῷ τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ
καὶ πατρί, ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρ-
χὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. δεῖ γὰρ
αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις οὗ ἂν θῇ πάντας τοὺς
ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. ἔσχατος ἐχθρὸς
καταργεῖται ὁ θάνατος. πάντα γὰρ ὑπέτα-
ξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. ὅταν δὲ εἴπῃ, ὅτι
πάντα ὑποτέτακται, δῆλον ὅτι ἐκτὸς τοῦ
ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα. ὅταν δὲ ὑπο-
ταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς
ὑποταγήσεται, τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ
πάντα, ἵνα ᾖ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν.
Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν
νεκρῶν, εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; τί καὶ
βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; τί καὶ ἡμεῖς
κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν; καθ' ἡμέραν ἀπο-
θνήσκω, νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, ἣν
ἔχω ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ τῷ κυρίῳ ἡμῶν. εἰ
κατὰ ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ,
τί μοι τὸ ὄφελος, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται;
φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνή-
σκομεν. μὴ πλανᾶσθε. φθείρουσιν ἤθη χρη-
σὰ ὁμιλίαι κακαί. ἐκνήψατε δικαίως, καὶ μὴ
ἁμαρτάνετε. Ἀγνωσίαν γὰρ θεοῦ τινες ἔχου-
σι. πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. ἀλλ' ἐρεῖ τις.
πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δὲ σώματι
ἔρχονται; ἄφρον, σὺ ὃ σπείρεις οὐ ζωοποιεῖ-
ται. καὶ ὃ

Christus nō resurrexit, superuacanea est
fides uestra. Adhuc estis in peccatis ue-
stris. Igit' & qui dormierūt in Christo, pe
rierunt. Si in uita hac spem in Christo
tantū fixā habemus, miserabiliores om-
nibus hoibus sumus. Nunc aūt Christus
surrexit a mortuis, primitiæ eor' qui dor
mierūt, fuit. Post'q' em̄ per hoiem mors,
etiā per hominē resurrectio mortuorū.
Quēadmodū em̄ in Adā oēs moriunt',
ita & in Christo oēs uiuificabunt'. unus-
q'sq' aūt in ꝓprio ordine, primitiæ Chri
stus, Deinde ꝯ qui sunt Christi, in aduen
tu illius, deinde finis, cum tradiderit re-
gnū deo & patri, cū aboleuerit omnem
principatū & oēm potestatē, & uirtutē.
Nā oportet eū regnare, donec posuerit
oēs inimicos sub pedes suos. Nouissim9
hostis abolet', mors. Nā oia subiecit sub
pedes illius. Atqui cū dicat, quod omnia
subiecta sint, p alam est, quod præter eū
qui subiecit illi omnia. Cum autem subie
cta fuerint illi omnia, tunc & ipse filius
subiicietur, ei qui illi subiecit omnia, ut sit
deus oīa in omnibus. Alioqui quid fa-
cient ꝯ qui baptizantur ꝓ mortuis, si om
nino mortui nō resurgunt? Quid & nos
periclitamur omni tempore? Indies mo
rior, per nostrā gloriationē, quā habeo ī
Christo Iesu domino nostro. Si secundū
hominē, cum bestijs depugnaui Ephesi,
quæ mihi utilitas, si mortui non resur-
gunt? Edamus & bibamus, cras enim
morimur. Ne decipiami, mores bonos,
colloquia corrumpunt mala. Expergisci
mini iuste, & ne peccetis. Nam ignoran-
tiam dei nonnulli habent. Ad pudorem
uobis loquor. At dicet aliquis. Quomo-
do resurgēt mortui? Quali aūt corpore
uenient? Stulte. Tu quod seminas nō ui-
uificatur

ται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ; καὶ ὃ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι σίτου, ἢ τινος τῶν λοιπῶν. ὁ δὲ θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέλησε, καὶ ἑκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. οὐ πᾶσα σὰρξ, ἡ αὐτὴ σὰρξ ἀλλὰ ἄλλη μὲν σὰρξ ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων, ἄλλη δὲ πτηνῶν. καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια. ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων, ἄλλη δόξα ἡ ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων. Ἀστὴρ δὲ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ, οὕτως καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν, σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ. σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ. σπείρεται ἐν ἀσθενίᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει. σπείρεται σῶμα ψυχικὸν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. ἔστι σῶμα ψυχικὸν, καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν. οὕτως καὶ γέγραπται. Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν, ὁ ἔσχατος ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν, ἀλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικὸν, ἀλλὰ τὸ ψυχικὸν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν. Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ. οἷος ὁ χοϊκὸς, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί, καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου. τοῦτο δέ φημι ἀδελφοὶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύναντι. οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ. ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω. πάντες μὲν οὐ κοιμηθυσόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα, ἐν ἀτόμῳ ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι. σαλπίσει δὲ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσοντι ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα. δεῖ δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος, ὃ γεγραμμένος. κατεπότη ὁ θάνατος εἰς νῖκος, ποῦ σου θάνατε τὸ κέντρον; ποῦ σου ἅδη τὸ νῖκος; τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου, ἡ ἁμαρτία, ἡ δὲ δύνα-

uificat, nisi mortuũ fuerit? Et hoc qd' semias, nõ corp⁹, qd' nascet semias, sꝫ nudũ granũ, exẽpli causa tritici, aut alicui⁹ ex cæteris. Sed de⁹ illud dat corp⁹, ut uoluit & unicuiq; seminũ, suũ corp⁹. Nõ ois caro eadẽ caro, sꝫ alia qdẽ caro hoim, alia ꝟo caro pecoꝝ, alia ꝟo pisciũ, alia ꝟo uolucꝝ Et sũt corpa celestia, & sũt corpa t'restria. Veꝝ alia quidẽ cœlestiũ gl'ia, alia ꝟo t're striũ, alia gl'ia sol', & alia gl'ia lunæ, & alia gl'ia stellaꝝ. Stella siqdẽ a stella differt, in gl'ia. Sic & resurrectio mortuoꝝ. Semiat' in corruptione, resurgit in incorruptibilitate. seminatur i ignominia, resurgit in gl'ia. semiat' i infirmitate, resurgit in potẽtia. Semiat' corp⁹ aiale, resurgit corp⁹ spiritale. Est corp⁹ aiale, & ẽ corp⁹ spiritale. quẽadmodũ & scriptũ ẽ. Fact⁹ est prim⁹ hõ Adã in aiam uiuẽtẽ, extrem⁹ Adã in spm̃ uiuificãtẽ. At nõ primũ, qd' spiritale. sed qd' aiale, deinde qd' spiritale. Prim⁹ hõ de terra terren⁹. Scd̃s hõ, ipse dñs de celo. Qualis terren⁹ ille, tales & hi q terreni sunt. Et q̃lis ille cœlestis, tales & ij qui cœlestes sũt. Et quẽadmodũ gestauimus imaginẽ terreni, gestabim⁹ & imaginẽ cœlestis. Hoc ãt dico frẽs, qd' caro & sãguis regni dei hæreditatẽ cõseq nõ pñt. Neq; corruptio icorruptibilitatis hæreditatẽ accipit. Ecce mysteriũ uobis dico. Nõ oẽs qdẽ dormiem⁹, oẽs tñ imutabimur, i puncto, in momento oculi, in extrema tuba. Canet em̃ tuba, & mortui resurgẽt icorrupti, & nos imutabimur. Oꝑtet em̃ corruptibile hoc induere incorruptibilitatẽ, & mortale hoc iduere imortalitatẽ. Cũ aũt corruptibile hoc, iduerit icorruptibilitatẽ & mortale hoc, iduerit imortalitatẽ, tũc fiet sermo q script⁹ ẽ. Absorpta ẽ mors i uictoriã. Vbi tu⁹ mors acule⁹? ubi tua iferne uictoria? Acule⁹ ãt mortis pctm̃, potẽ

μῖς τ̃ ἁμαρτίας ὁ νόμ. τῷ δὲ θεῷ χάρις, τῷ
διδόντι ἡμῖν τὸ νῖκος, διὰ τ̃ κυρίου ἡμῶν ιη
σου χριστου. ὥσε ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ
ἑδραῖοι γίνεσθε, ἀμεταχίνητοι, περισσεύοντες
ἐν τῷ ἔργῳ τ̃ κυρίου, πάντοτε εἰδότες, ὅτι ὁ κό
ιϛ πος ὑμῶν οὐκ ἔστι κενὸς ἐν κυρίῳ. περὶ δὲ τῆς
λογίας τ̃ εἰς τοὺς ἁγίους, ὥσπερ διέταξα ταῖς
ἐκκλησίαις τῆς γαλατίας, οὕτως καὶ ὑμεῖς πρι
νάσατε. κατὰ μίαν σαββάτου. ἕκαστος ὑμῶν παρ
ἑαυτῷ τιθέτω. θησαυρίζων ὅτι ἐὰν ἐνδῶται,
ἵνα μὴ ὅταν ἔλθω τότε λογίαι γίνωνται. ὅταν δὲ
παραγένωμαι, οὓς ἐὰν δοκιμάσητε διὰ ἐπισ
τολῶν, τούτους πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν
εἰς ἱερουσαλήμ. ἐὰν δὲ ἦ ἄξιον τοῦ κἀμὲ πο
ρεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύσονται. ἐλεύσομαι δὲ
πρὸς ὑμᾶς, ὅταν μακεδονίαν διέλθω. μα
κεδονίαν γὰρ διέρχομαι. πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχὸν
παραμενῶ ἢ καὶ παραχειμάσω, ἵνα ὑμεῖς με προ
πέμψητε, οὗ ἐὰν πορεύωμαι. οὐ θέλω γὰρ ὑ
μᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν, ἐλπίζω δὲ χρόνον
τινὰ ἐπιμεῖναι πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ κύριος ἐπι
τρέπῃ. ἐπιμενῶ δὲ ἐν ἐφέσῳ ἕως τ̃ πεντηκο
στῆς. θύρα γάρ μοι ἀνέῳγε μεγάλη καὶ ἐνεργὴς,
καὶ ἀντικείμενοι πολλοί, ἐὰν δὲ ἔλθῃ τιμόθεος,
βλέπετε ἵνα ἀφόβως γένηται πρὸς ὑμᾶς. τὸ γὰρ
ἔργον κυρίου ἐργάζεται, ὡς κἀγώ. μή τις οὖν αὐ
τὸν ἐξουθενήσῃ. προπέμψατε δὲ αὐτὸν ἐν εἰ
ρήνῃ ἵνα ἔλθῃ πρός με, ἐκδέχομαι γὰρ αὐ
τὸν μετὰ τῶν ἀδελφῶν. περὶ δὲ ἀπολλῶ
τοῦ ἀδελφοῦ, πολλὰ παρεκάλεσα αὐ
τὸν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς μετὰ τῶν ἀδελφῶν,
καὶ πάντως οὐκ ἦν θέλημα, ἵνα νῦν ἔλθῃ.
ἐλεύσεται δέ, ὅταν εὐκαιρήσῃ.
γρηγορεῖτε, στήκετε ἐν τῇ πίστει, ἀνδρίζεσθε, κρα
ταιοῦσθε. πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω.
παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοί, οἶδατε τὴν οἰ
κίαν στεφανᾶ, ὅτι ἔστιν ἀπαρχὴ τ̃ ἀχαΐ
ας, καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἁγίοις ἔταξαν ἑ
αυτοὺς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιού
τοις, καὶ παντὶ τῷ συνεργοῦντι καὶ κοπιῶντι.
χαίρω

tia ẏo pcti lex. ſed deo gratia, q̃ dedit no
bis uictoriã, p̃ dñm noſtrũ Ieſũ Chriſtũ.
Itaq; frẽs mei dilecti, ſtabiles ſitis, & imo
biles, abũdantes in ope dñi ſemper, cum
ſciatis, quod labor ueſter nõ eſt inanis in
dño. Cæterũ de collecta, erga ſanctos, XVI
quẽadmodũ ordinaui eccleſijs Galatiæ,
ita & uos facite. in una ſabbato ẏ. un9 q̃ſq;
ueſtrũ apud ſeſe ponat, recódés, q̃cq̃d cõ
modum fuerit, ne cum uenero, tunc colle-
ctæ fiant. Vbi uenero autẽ ad uos, quoſ-
cunq; p̃bauerit is, p̃ epiſtolas, hos mittã,
ut p̃ferant bñficentiam ueſtrã in Hierſm.
Quod ſi fuerit ope p̃eciũ, ut & ipſe, p̃fici
ſcar, mecũ p̃ficiſcẽtur. Veniã aũt ad uos
cũ Macedoniã trãſiero. Macedoniã eñ
aditurus ſum. Apud uos aũt forte p̃ma-
nebo, aut etiã hyemabo, ut uos me dedu
catis, quocũq; p̃ficiſcar. Nolo eñ uos nũc
in trãſcurſu uidere, ſed ſpero tempus ali-
quantum manſurum me apud uos, ſi do
minus permiſerit. Cõmoror aũt Epheſi,
uſq; ad diẽ quinquageſimũ. Nã hoſtiũ
mihi aptũ eſt magnũ, & efficax, & aduer
ſarij multi. Q̃d ſi uenerit Timotheus, uí-
dete, ut abſq; metu ſit apud uos. Opus
dñi opatur, quẽadmodũ & ego. Ne quis
igit cũ ſpernat, ſed p̃ſequamini eũ in pa
ce, ut ueniat ad me. Expecto eñ illũ cum
fratribus. Porro de Apollo fratre, multũ
hortat9 ſũ illũ, ut iret ad uos, cũ fratrib9,
& oino nõ erat uoluntas, nunc eũdi. Vẽ
turus eſt autem, cum oportunitatem erit
nactus. Vigilate, ſtate in fide, uiriliter
agite, eſtote fortes. Omnia uobis in cha
ritate fiant. Obſecro autem uos fratres.
Noſtis familiam Stephanæ, eſſe primi-
tias Achaiæ, & in miniſterium ſanctis or
dinarunt ſeipſos, ut & uos ſubditæ ſitis
talibus, & omni adiuuanti & laboranti,

χαίρω δὲ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ στεφανᾶ, καὶ φουρτουνάτου, καὶ ἀχαϊκοῦ, ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, οὗτοι ἀνεπλήρωσαν. ἀνέπαυσαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα, καὶ τὸ ὑμῶν. Επιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιούτους. Ασπάζονται ὑμᾶς αἱ ἐκκλησίαι καὶ ἀσίας. Ασπάζονται ὑμᾶς ἐν κυρίῳ πολλὰ, Ακύλας καὶ πρίσκιλλα, σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίᾳ. Ασπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀδελφοὶ πάντες. ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ. ὁ ἀσπασμὸς, τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου. Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν κυρίον ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ, ἤτω ἀνάθεμα μαραναθά. ἡ χάρις τοῦ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ μεθ' ὑμῶν ἡ ἀγάπη μου μετὰ πάντων ὑμῶν, ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ. ἀμήν.

Πρὸς κορινθίους πρώτη,

Εγράφη ἀπὸ φιλίππων διὰ στεφανᾶ καὶ φουρτουνάτου, καὶ ἀχαϊκοῦ, καὶ τιμοθέου.

Gaudeo vero de aduẽtu ſtephanæ & Fortunati & Achaici, qm̃ id qđ mihi deerat ueſtri, illi ſuppleuerũt. Refocillauerũtem̃ ſpiritum meum & ueſtrum. Agnoſcite itaq; huiuſmodi. Salutant uos eccleſiæ Aſiæ. Salutant uos in domino multum, Aquila & Priſcilla, cum ea quæ in domo eſt ipſorum eccleſia. Salutãt uos fratres omnes. Salutate inuicem in oſculo ſancto. Salutatio mea manu Pauli. Si quis nõ diligit dñm Ieſum Chriſtum, ſit anathema Maranatha. Gratia domini Ieſu Chriſti, ſit uobiſcum. Dilectio mea cum omnibus uobis in Chriſto Ieſu. Amen.

Finis.

Miſſa fuit e Philippis, per Stephanã & Fortunatũ, & Achaicũ, & Timotheũ.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ μακεδονίας, ἡ δὲ πρόφασις καὶ ἐπιστολῆς αὕτη. δεξάμενοι κορίνθιοι τὴν προτέραν ἐπιστολὴν, κατενύγησαν ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ τοῦ λαβόντος τὴν μητρῆμάν, καὶ ἐλυπήθησαν δὲ, ὡς περιδόντες δὲ τοιοῦτον ἁμάρτημα. εἶτα ὑφηρπάζοντο ὑπό τινων, τῶν καὶ τὰς προφάσεις τῶν σχισμάτων ποιούντων, ὥστε παρακαθέζεσθαι τοῦ γράμματι τοῦ νόμου, καὶ ἀδιάφορον ἡγεῖσθαι τὴν περὶ τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ χάριν, καὶ μᾶλλον προσέχειν τοῖς ἐν προσώπῳ καυχωμένοις. ἦσαν δὲ καὶ περὶ καὶ λογίας, καὶ εἰς τοὺς ἁγίους φροντίζοντες καλῶς. πρὸς ταῦτα οὖν, ἀντιγράφει ὁ ἀπόστολος, καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τοὺς ἐκβαλόντας τὸν παρανομήσαντα. ἔπειτα δεξιώσασιν αὐτοῖς καθικετεύει, καὶ μετὰ νοήσαντα ἐκεῖνον, κελεύει δεχθῆναι. ἐν αὐτῇ δὲ διδάσκει περὶ τοῦ νόμου, διαιρῶν τὸ γράμμα τοῦ νόμου, καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐ δεῖ λαμβάνειν τὰ γράμματα μόνον τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τοῦ γράμματι τὴν διάνοιαν ἐρευνᾶν. οὐ τὸν μόνον ῥῆμά ἐστιν ὁ νόμος, ἀλλ' ἐν τοῖς ῥητοῖς ἐστὶ καὶ ὁ νοῦς τοῦ πνεύματος. ἔπειτα ὅτι τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ ἐλθόντος, καινὴ κτίσις γέγονεν, καὶ οὐ δεῖ κατὰ τὸ παλαιὸν ζῆν, ἀλλ' ὡς ἐν καινὴ κτίσει, ἐν πᾶσιν ἀνανεοῦσθαι, καὶ ἀργὴν εἶναι λοιπὸν τὴν περιτομήν. ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς καὶ περὶ καὶ διακονίας, καὶ προτρέπεται αὐτὴν μᾶλλον πλεονάζειν. αἰτιώμενος δὲ τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους. καταλέγει πάντα, ἅπερ πέπονθε διὰ τὸν κύριον, καὶ τὰς ὀπτασίας δὲ διηγεῖται, ἅσπερ ἑώρακεν. εἴς τε τὸν παράδεισον, καὶ εἰς τὸν τρίτον οὐρανὸν ἁρπαγείς. εἶτα παραγγείλας μὴ ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ μετανοεῖν τοὺς ἁμαρτάνοντας ἐν εὐχαριστίᾳ, τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν. ἐστὶ δὲ καὶ ταῦτα, ὁ πᾶς λόγος ἐστὶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ περί τε ἑαυτοῦ, καὶ περὶ κορινθίων, καὶ τῶν ψευδαποστόλων, καὶ ἐκ ταύτης τῆς ὑποθέσεως, πρόεισιν εἴς τε τὰ τῆς χάριτος θεοῦ, καὶ περὶ ἀγαθῆς πολιτείας. κατὰ δὲ εὐσυνείδητον, καὶ τὸ ἐναγώνιον, καὶ δὲ ἀφιλοχρήματον, καὶ περὶ τῆς μεταδοτικῆς ἀρετῆς, καὶ περὶ τῆς τῶν ψευδαποστόλων ἀλαζονείας καὶ πονηρίας.

ARGVMENTVM

Poſt actã a Corinthijs pœnitentiã, cõſolatoriã ſcribit eis epl'am apl's a Troade, per Titum, & collaudans eos, hortatur ad meliora, contriſtatos quidem eos, ſed emendatos oſtendens.

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, διὰ θελήματος θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός, τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ, τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι, τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη, ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. Εὐλογητὸς ὁ θεὸς, καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει διὰ τῆς παρακλήσεως, ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ. ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ εἰς ἡμᾶς, οὕτως διὰ ΧΡΙΣΤΟΥ περισσεύει, καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. εἴτε δὲ θλιβόμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως, καὶ σωτηρίας, τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν, καὶ ἡ ἐλπὶς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν, εἴτε παρακαλούμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας, εἰδότες, ὅτι ὡσπερ κοινωνοί ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτως καὶ τῆς παρακλήσεως.

β οὐ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν ἀδελφοὶ ὑπὲρ τῆς θλίψεως ἡμῶν, τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐβαρήθημεν, ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν, ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς, τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς, ὃς ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐῤῥύσατο ἡμᾶς, καὶ ῥύεται. εἰς ὃν ἠλπίκαμεν, ὅτι καὶ ἔτι ῥύσεται, συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῇ δεήσει, ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων, τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα, διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ὑμῶν.

Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅτι ἐν ἁπλότητι καὶ εἰλικρινείᾳ θεοῦ, οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι θεοῦ, ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ, περισσοτέρως δὲ πρὸς

PAulus apostolus Iesu Christi, per uoluntatem dei, & Timotheus frater ecclesiæ dei, q̄ est Corinthi, una cū sāctis oibus, qui sūt in tota Achaia. Gratia uobis & pax, a deo patre nostro, & dño Iesu Christo. Benedict⁹ deus, & pater dñi nostri Iesu Christi, q est pater misericordiaꝝ, & deus totius cōsolationis, cōsolās nos in omni tribulatione nostra, in hoc ut possimus cōsolari eos qui sunt in oī tribulatione, ꝑpter cōsolationē, qua nos ipsos cōsolat deus. Qm̄ sicut abundauerunt afflictiōes Christi in nos, & ꝑ Christum abundat & consolatio nostra. Siue aūt tribulamur ꝑ uestra cōsolatione ac salute, q̄ operat in tolerantia earundē afflictionū, quas & nos patimur, & spes nostra firma est ꝑ uobis. Siue cōsolationē accipitis pro nostri cōsolatione ac salute, scientes, quod quemadmodū participes estis afflictionū, sic & cōsolatiōis. Nō em̄ uolum⁹ uos ignorare fratres, de afflictione nostra, q̄ nobis accidit in Asia, qm̄ supra modum grauati fuimus supra uires, adeo ut despauerim etiā de uita. Sed ipsi in nobis ipsis, sententiā mortis acceperimus, ne cōfideremus in nōbis ipīs, sed in deo q ad uitā suscitat mortuos, q ex tali morte eripuit nos, & eripit, in quē spera-mus, qd̄ & ereptur⁹ ē. Simul adiuuātib⁹ & uobis, per orationē ꝑ nobis, ut ex multis personis, ꝑ dono in nos collato gratiæ agant de uobis. Nā gloriatio nostra hæc est, testimoniū conscientiæ nostræ, quod in simplicitate & synceritate dei, non in sapientia carnali, sed in gratia dei, cōuersati fuerimus in mūdo, abūdantius

autem

γ δὲ πρὸς ὑμᾶς. οὐ δὲ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν,
ἀλλ' ἢ ἃ ἀναγινώσκετε, ἢ καὶ ἐπιγινώσκετε.
ἐλπίζω δὲ, ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγνώσε-
σθε. καθὼς καὶ ἐπέγνωτε ἡμᾶς ἀπὸ μέρους, ὅ-
τι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ
ὑμεῖς ἡμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου ΙΗ-
ΣΟΥ. καὶ ταύτῃ τῇ πεποιθήσει ἐβουλόμην
ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς πρότερον, ἵνα δευτέραν
χάριν ἔχητε, καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς μα-
κεδονίαν, καὶ πάλιν ἀπὸ μακεδονίας ἐλ-
θεῖν πρὸς ὑμᾶς. καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆ-
ναι εἰς τὴν ἰουδαίαν. τοῦτο οὖν βουλευόμε-
νος, μήτι ἄρα τῇ ἐλαφρίᾳ ἐχρησάμην; ἢ ἃ
βουλεύομαι, κατὰ σάρκα βουλεύομαι; ἵνα
ᾖ παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ, ναί. καὶ τὸ οὔ, οὔ. πιστὸς δὲ
ὁ θεὸς, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ
ἐγένετο ναὶ, καὶ οὔ. ὁ δὲ τοῦ θεοῦ υἱὸς ΙΗΣΟΥΣ
ΧΡΙΣΤΟΣ, ὁ ἐν ὑμῖν δι' ἡμῶν κηρυχθεὶς, δι'
ἐμοῦ καὶ σιλουανοῦ, καὶ τιμοθέου, οὐκ ἐγέ-
νετο ναὶ καὶ οὔ, ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν.
ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ,
καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμὴν, τῷ θεῷ πρὸς δόξαν
δι' ἡμῶν. ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς
ΧΡΙΣΤΟΝ, καὶ χρίσας ἡμᾶς, θεός, ὁ καὶ σφρα-
γισάμενος ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ
πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Ἐγὼ δὲ
δ μάρτυρα τὸν θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐ-
μὴν ψυχὴν, ὅτι φειδόμενος ὑμῶν οὐκέτι
ἦλθον εἰς κόρινθον. οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑ-
μῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ συνεργοί ἐσμεν τῆς χαρᾶς
ὑμῶν, τῇ γὰρ πίστει ἑστήκατε. Ἔκρινα δὲ ἐμαυτῷ
ε τοῦτο, τὸ μὴ πάλιν ἐλθεῖν ἐν λύπῃ πρὸς ὑ-
μᾶς. εἰ δὲ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστιν ὁ εὐφραί-
νων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ; καὶ ἔγραψα
ὑμῖν τοῦτο αὐτὸ, ἵνα μὴ ἐλθὼν, λύπην ἔχω, ἀφ'
ὧν ἔδει με χαίρειν, πεποιθὼς ἐπὶ πάντας ὑ-
μᾶς, ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ, πάντων ὑμῶν ἐστίν. Ἐκ
γὰρ πολλῆς θλίψεως, καὶ συνοχῆς καρδίας,
ἔγραψα ὑμῖν, διὰ πολλῶν δακρύων, οὐχ
ἵνα λυπη-

aũt apud uos, non em̃ alia ſcribimus uo
bis, q̃ꝫ q̃ legitis, aut etiã agnoſcitis. Spe-
ro aũt, qđ uſqꝫ ad finem q̃qꝫ agnoſcetis,
quẽadmodũ & agnouiſtis nos ex parte,
qm̃ gloria ueſtra ſum⁹, quẽadmodũ &
uos noſtra, in die dñi Ieſu, & hac fiducia
uolebã ad uos uenire prius, ut ſecundã
gratiã haberetis, & ꝑ uos ꝑtranſire ĩ Ma
cedoniã, & rurſũ a Macedõia uenire ad
uos, & a uobis deduci ĩ Iudæã. Hoc igit̃
cũ in aĩo uerſarẽ, nunc ubi leuitate ſum
uſus? aut num q̃ cogito, ſecũdũ carnem
cogito? Vt ſit apud me, qđ eſt etiã, etiã,
& quod eſt non, nõ. Fidelis aũt deus, qđ
ſermo ueſter erga nos, non fuit etiam, &
non. Nam dei filius Ieſus Chriſtus, qui
inter uos per nos p̃dicatus eſt, per me &
Syluanũ, & Timotheũ, non fuit etiã &
non, ſed etiã in ipſo fuit. Quotquot em̃
ſunt promiſſiones dei, in ipſo ſunt etiã,
& in ipſo amen, deo ad gloriã per nos.
Porro qui cõfirmat nos una uobiſcũ in
Chriſtũ, & q unxit nos, de⁹ eſt, q etiã ob
ſignauit nos, & dedit pignus ſpũs in cor
dibus noſtris. Ego uero teſtẽ deũ inuo-
co in animã meã, qđ parcẽs uobis, nõdũ
ueni Corinthũ, nõ qđ dñemur uobis no
mine fidei, ſed adiutores ſum⁹ gaudij ue
ſtri. Nã fide ſtatis. Sed decreui apud me II
ipſum hoc, nõ iterũ in dolore ad uos ue
nire. Nam ſi ego cõtriſto uos, & quis eſt
qui letificet me, niſi is qui contriſtatur ex
me? Et ſcripſi uobis hoc ipſum, ne ſi ue-
niſſem ad uos, dolorem haberẽ ex his,
ex quibus oportebat me capere uolup-
tatem, fiduciã hanc habẽs erga uos oẽs,
quod meũ gaudiũ, oĩum ueſtrũ ſit. Nã
ex multa afflictione, & anxietate cordis
ſcripſi uobis. Per multas lacrymas non
ut con-

ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην, ἵνα γνῶτε, ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς. Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλὰ ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὑμᾶς. Ικανὸν τῷ τοιούτῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη, ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων. ὥστε τοὐναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι, καὶ παρακαλέσαι, μήπως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος. Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς, κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην. Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα, ἵνα γνῶ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοί ἐστε. ὯΙ δέ τι χαρίζεσθε, κἀγώ. καὶ γὰρ ἐγὼ εἴ τι κεχάρισμαι ᾧ κεχάρισμαι, δι' ὑμᾶς ἐν προσώπῳ ΧΡΙΣΤΟΥ, ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ σατανᾶ, οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν.

5 Ελθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα, εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, καὶ θύρας μοι ἀνεῳγμένης ἐν κυρίῳ, οὐκ ἔσχηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματί μου, τῷ μὴ εὑρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου, ἀλλὰ ἀποταξάμενος αὐτοῖς, ἐξῆλθον εἰς Μακεδονίαν. τῷ δὲ θεῷ χάρις, τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ ΧΡΙΣΤΩ, καὶ τὴν ὀσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι, δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ. ΟΤΙ ΧΡΙΣΤΟΥ εὐωδία ἐσμὲν τῷ θεῷ, ἐν τοῖς σῳζομένοις, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις. οἷς μὲν ὀσμὴ θανάτου, εἰς θάνατον. οἷς δὲ ὀσμὴ ζωῆς, εἰς ζωήν. καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός; οὐ γάρ ἐσμεν ὡς οἱ πολλοὶ καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐξ εἰλικρινείας, ἀλλ' ὡς ἐκ θεοῦ, κατέναντι τοῦ θεοῦ, ἐν ΧΡΙΣΤΩ λαλοῦμεν. Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν, εἰ μὴ χρῄζομέν γε ὡς τινες συστατικῶν ἐπιστολῶν πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐξ ὑμῶν συστατικῶν; Η ἐπιστολὴ ἡμῶν, ὑμεῖς ἐστέ, ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, γινωσκομένη καὶ ἀναγινωσκομένη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων, φανερούμενοι, ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ ΧΡΙΣΤΟΥ, διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ πνεύματι θεοῦ ζῶντος, οὐκ ἐν πλαξὶ

ut contriſtaremini, ſed ut cognoſceretis charitatem, quā habeo abundantius erga uos. Quod ſi quis uos cōtriſtauit, nō me contriſtauit, ſed ex parte, ne grauem omneis uos. Sufficit iſtiuſmodi homini, increpatio hæc, quæ facta eſt a pluribus. Itaq; ediuerſo magis donate, & cōſolamini, ne quo modo fiat, ut immodico dolore abſorbeat huiuſmodi. Qua propter obſecro uos, efficite ut ualeat in illū charitas. Nā & ī hoc ſcripſi, ut cognoſcā, pbationē ueſtri, an ad oīa obediētes ſitis. Cui uero donatis aliqd, & ego. Nā & ego ſi qd donaui, cui donaui, propter uos donaui, in cōſpectu Chriſti, ne occuparemur a ſatana. Nō eī illius cogitationes ignoram⁹. Cetez cū ueniſſē Troa dē ī euāgeliū Chriſti, & oſtiū mihi eſſet apertū in dño, nō habui remiſſionē ſpū meo, eo q, nō inueniſſē Titū fratrē meū, ſed dimiſſis illis, abij ī Macedoniā. Deo aūt gratia, qui ſemper triumphat p nos in Chriſto, & odorem noticiæ ſuæ manifeſtat, per nos in omni loco. Quoniam Chriſti fragrantia ſumus deo, in his qui ſalui fiunt, & in his qui pereunt, his qdē odor mortis in morte, illis uero odor uitæ in uitā, & ad hæc qs idoneus? Nō eī ſumus ut plæriq;, cauponātes uerbū dei, ſed uelut ex ſynceritate, ſed uelut ex deo in cōſpectu dei, in Chriſto loqmur. Incipimus rurſus nos ipſos cōmendare. Nū egem⁹, ut nōnulli cōmēdaticijs epl'is apd uos, aut ex uobis cōmendaticijs? Epiſtola noſtra uos eſtis, inſcripta in cordibus noſtris, quæ intelligit̄ & legitur ab oibus hoibus, dū manifeſtatis, quod eſtis epl'a Chriſti, ſubminiſtrata, a nobis inſcripta, nō atramēto, ſed ſpiritu dei uiuentis, nō in tabulis

III

ϕν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ϕν πλαξὶ καρδίας
σαρκίναις. Πεποίθησιν δὲ τοιαύτην ἔχο-
μεν, διὰ τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ πρὸς τὸν θεόν. οὐχ
ὅτι ἱκανοί ἐσμεν ἀφ' ἑαυτῶν λογίσασθαί τι
ὡς ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ
θεοῦ. ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους και-
νῆς διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύ-
ματος. τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτέινει, τὸ δὲ
πνεῦμα ζωοποιεῖ. εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανά-
του ϕν γράμμασιν, ϕντετυπωμένη ϕν λί-
θοις ἐγενήθη ϕν δόξῃ. ὥστε μὴ δύνασθαι ἐνατε-
νίσαι, τοὺς υἱοὺς ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον μωϋ
σέως, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν κα
ταργουμένην, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία
τοῦ πνεύματος ἔσται ϕν δόξῃ; εἰ γὰρ ἡ δια-
κονία τῆς κατακρίσεως δόξα, πολλῷ μᾶλ-
λον περισσεύει ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης
ϕν δόξῃ. καὶ γὰρ οὐδὲ δεδόξασται τὸ δεδοξασ-
μένον ϕν τούτῳ τῷ μέρει, ἕνεκεν τῆς ὑπερ-
βαλλούσης δόξης. εἰ γὰρ τὸ καταργούμενον,
διὰ δόξης, πολλῷ μᾶλλον τὸ μένον, ϕν δόξῃ.

Ἔχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα πολλῇ
παῤῥησίᾳ χρώμεθα, καὶ οὐ καθάπερ μωϋσῆς
ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ,
πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς ἰσραὴλ εἰς
τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου. ἀλλ' ἐπωρώ-
θη τὰ νοήματα αὐτῶν. ἄχρι γὰρ τῆς σήμε-
ρον τὸ αὐτὸ κάλυμμα, ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς
παλαιᾶς διαθήκης μένει, μὴ ἀνακαλυπτό-
μενον, ὅτι ϕν ΧΡΙΣΤΩ καταργεῖται. ἀλλ'
ἕως σήμερον ἡνίκα ἀναγινώσκεται μωϋσῆς,
κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται,
ἡνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς κύριον, περιαι-
ρεῖται, τὸ κάλυμμα. ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμα
ἐστίν. οὗ δὲ τὸ πνεῦμα κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία.

Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προ-
σώπῳ τὴν δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι
τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα, ἀπὸ
δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ κυρίου πνεύ-
ματος

in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis
carneis. Fiduciam autem huiuſmodi ha
bemus, per Chriſtum erga deum, non
quod idonei ſimus, ex nobis ipſis cogi
tare quicq̃, tanq̃ ex nobis ipſis, ſed ois
ſufficientia noſtra ex deo eſt, qui & ido
neos fecit nos miniſtros noui teſtamen
ti, nō litteræ, ſed ſpiritus. Nam littera oc
cidit, ſpiritus autem uiuificat. Quod ſi
miniſteriū mortis in litteris, formulis ex
preſſum in ſaxis, fuit in gloria, adeo ut
non poſſent oculos intendere, filij iſrael,
in faciem Moyſi, propter gloriam uul
tus eius, quæ aboletur, cur non magis
miniſterium ſpiritus erit in gloria?
Nam ſi adminiſtratio condemnationis
gloria, multo magis excellit adminiſtra
tio iuſticiæ, in gloria. Quandoquidem
nec glorificatū fuit, quod glorificatum
eſt, in hac parte, ꝓpter eminentē gl̃iam.
Etem̃ ſi qd̄ aboletur, in gloria eſt, multo
magis id qd̄ manet. Itaq; cū habeamus
huiuſmodi ſpem, m̃ta libertate utimur,
& nō, quēadmodū Moyſes ponebat ue
lamen in facie ſua, ne intenderēt filij iſra
el, in finem eius quod abolebatur. Sed
obcæcati ſunt ſenſus illorum. Nam uſq;
ad diem hodiernū, idem uelamen in le
ctione ueteris teſtamenti manet, nec tol
litur uelum, quod in Chriſto aboletur.
Sed uſq; ad hunc diem, cum legitur Mo
ſes, uelamen cordibus illorum impoſitū
eſt, at ubi conuerſi fuerint ad dominū,
tolletur uelamen. Dominus autem ſpi
ritus eſt. Porro ubi ſpiritus domini, ibi
libertas. Nos autem omnes retecta fa
cie, gloriam domini in ſpeculo repre
ſentantes, ad eandē imaginem tranſfor
mamur, a gloria in gloriā, tanq̃ a dn̄i ſpi
ritu.

ματός. Διὰ τοῦτο ἔχοντες τὴν διακονίαν
θ ταύτην, καθὼς ἠλεήθημεν, οὐκ ἐκκακοῦμεν,
ἀλλὰ ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύ-
νης, μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ, μηδὲ
δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τῇ
φανερώσει τῆς ἀληθείας, συνιστῶντες ἑαυτοὺς
πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων, ἐνώ-
ι πιον τοῦ θεοῦ. Εἰ δὲ καὶ ἔστι κεκαλυμμένον
τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ
κεκαλυμμένον, ἐν οἷς ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος
τούτου, ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπί-
στων, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτι-
σμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ,
ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ. οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κη-
ρύσσομεν, ἀλλὰ ΧΡΙΣΤΟΝ ΙΗΣΟΥΝ κύριον,
ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ ΙΗΣΟΥΝ. ὅτι
ὁ θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι,
ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς
φωτισμὸν τῆς γνώσεως, τῆς δόξης τοῦ θεοῦ
ἐν προσώπῳ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. ἔχομεν δὲ
τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκέυε-
σιν, ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τοῦ θε-
οῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν, ἐν παντὶ θλιβόμενοι,
ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι. ἀπορούμενοι, ἀλλ'
οὐκ ἐξαπορούμενοι. διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγ-
καταλειπόμενοι. καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ
ἀπολλύμενοι, πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ κυρίου
ΙΗΣΟΥ, ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζω-
ἡ τοῦ ΙΗΣΟΥ, ἐν τῷ σώματι ἡμῶν φανερωθῇ.
α ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες, εἰς θάνατον παραδιδό-
μεθα διὰ ΙΗΣΟΥΝ, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ ΙΗΣΟΥ
φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν. ὥστε ὁ
μὲν θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ἡ δὲ ζωὴ ἐν
ὑμῖν. ἔχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίσε-
ως, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπίστευσα διὸ ἐλά-
λησα. καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν, εἰ
δότες, ὅτι ὁ ἐγείρας τὸν κύριον ΙΗΣΟΥΝ, καὶ ἡ-
μᾶς διὰ ΙΗΣΟΥ ἐγερεῖ, καὶ παραστήσει σὺν ὑ-
μῖν. τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμᾶς, ἵνα ἡ χάρις πλε-
ονάσασα

ritu. Ptopterea cum miniſterium hoc ha IIII
beamus,ut noſtri miſertus eſt deꝰ, haud
degeneramus,ſed reiecimus, occulta pu-
doris,non ambulãtes in aſtutia,neq; do-
lo tractantes uerbum dei,ſed in manife-
ſtatione ueritatis, cõmendãtes noſipſos
apnd omnem conſcientiam hominum,
in conſpectu dei. Quod ſi adhuc uela-
tum eſt euangelium noſtrum, in his qui
pereunt uelatum eſt, in quibus deus hu-
ius ſæculi excæcauit ſenſus incredulorũ,
ne illuceſceret illis lumẽ euangelij, gloriæ
Chriſti, qui eſt imago dei. Nõ enim noſ-
ipſos prædicamus, ſed Chriſtum Ieſum
dominum, nos autem ſeruos ueſtros p-
pter Ieſum. Quoniã deus eſt,qui iuſſit e
tenebris lucem ſplendeſcere,qui illuxit in
cordibus ueſtris,ad illuminationẽ cogni-
tionis gloriæ dei,in facie Chriſti Ieſu.Ha
bemus autem theſaurum hunc,in fictili-
bus uaſculis,ut eminentia potẽtiæ ſit dei,
& non ex nobis, dum in omnibus affligi
mur, at non anxij reddimur.laboramus,
at non deſtituimur. perſecutionem pati-
mur,at non in ea deſerimur. deijcimur,
at non perimus.ſemper mortificationem
domini Ieſu, in corpore circumferentes,
ut & uita Ieſu in corpore noſtro manife-
ſtetur, Semp eñ nos q uiuim⁹, in mortẽ
tradimur,ꝓpter Ieſum,ut & uita Ieſu ma
nifeſtetur in mortali carne noſtra. Itaq;
mors qdẽ i nobis agit,uita uero in uobis.
Cæterũ cũ habeamus eũdẽ ſpm̃ fidei,iu-
xta illud quod ſcriptũ eſt.Credidi,ꝓpter
quod locutus ſum.& nos credimus, qua-
ꝓpter & loquimur,ſcientes,quod qui ſu-
ſcitauit dn̄m Ieſum, & nos per Ieſum ſu-
ſcitabit, & conſtituet uobiſcum. Nam
omnia propter uos ut beneficiũ quod ex

f undauit

ονάσασα, διὰ τῶ πλεόνων τὴν εὐχαριστίαν
περισσεύσῃ, εἰς τὴν δόξαν τῶ θεοῦ. Διὸ οὐκ
ἐκκακοῦμεν, ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρω
πος διαφθείρεται, ἀλλ' ὁ ἔσωθεν ἀνακαινοῦ
ται ἡμέρα καὶ ἡμέρα, τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφ
ρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν, καθ' ὑπερβολὴν, εἰς ὑπερ
βολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται
ἡμῖν, μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμε
να, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. τὰ γὰρ
βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμε
ιβ να, αἰώνια. Οἴδαμεν γὰρ, ὅτι ἐὰν ἡ ἐπί
γειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ,
οἰκοδομὴν ἐκ θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειρο
ποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. καὶ γὰρ
ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν
τὸ ἐξ οὐρανοῦ, ἐπενδύσασθαι ἐπιποθοῦν
τες, εἴγε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὑρε
θησόμεθα. καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει,
στενάζομεν βαρούμενοι, ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκ
δύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταπο
θῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς. ὁ δὲ κατεργασά
μενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, θεός, ὁ καὶ δοὺς
ἡμῖν τὸν ἀρραβῶνα τοῦ πνεύματος. Θαρ
ροῦντες οὖν πάντοτε καὶ εἰδότες, ὅτι ἐνδη
μοῦντες ἐν τῷ σώματι, ἐκδημοῦμεν ἀπὸ
τοῦ κυρίου. διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν,
ιγ οὐ διὰ εἴδους. Θαρροῦμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν
μᾶλλον ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐν
δημῆσαι πρὸς τὸν κύριον. διὸ καὶ φιλοτι
μούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες
εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι, τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς
φανερωθῆναι δεῖ, ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ
ΧΡΙΣΤΟΥ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ
τοῦ σώματος, πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴ
τε κακόν. εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ κυρίου,
ἀνθρώπους πείθομεν, θεῷ δὲ πεφανερώμεθα.
ἐλπίζω δὲ καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν
πεφανερῶσθαι. οὐ γὰρ πάλιν ἑαυτοὺς συνίστα
νομεν ὑμῖν, ἀλλὰ ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν
καυχήματος

undauit, pluribus gratias agentibus, exu-
beret in gloriam dei. Propterea non defa
tigamur, sed cuius extern⁹ homo noster
corrumpitur, internus tamen renouatur
in dies singulos. Nam momentanea leui
tas afflictionis nostræ, mire, supra mo-
dum æternũ pondus gloriæ parit nobis,
dum nõ spectamus ea quæ uidentur, sed
ea quæ non uidentur. Nam quæ uiden-
tur, temporaria sunt, at quæ nõ uident, V
æterna. Scimus enim, quod si terrenũ
nostrũ domiciliũ tabernaculi, destructũ
fuerit, ædificationẽ ex deo habemus, do
micilium non manufactũ, æternũ in cœ-
lis. Nam in hoc gemimus, domiciliũ no-
strum, quod e cœlo est, superindui desy-
derantes. Si tamen induti, nõ nudi repe-
riemur. Etenim qui sumus in tabernacu-
lo, gemim⁹, onerati, propterea quod no
limus exui, sed superindui, ut absorbea-
tur mortalitas a uita. Porro qui para-
uit nos in hoc ipsum, deus est, qui idem
dedit nobis arrabonẽ spiritus. Itaq; bo-
no animo sumus semper, & scimus, quod
cum domi sumus in corpore, peregrina-
mur a deo. Per fidem enim ambulamus
non per speciem. Confidimus autem &
,pbamus magis, peregre abesse a corpo-
re, & præsentes adesse apud deum. Qua-
propter cõtendimus, siue domi p̃sentes
siue foris peregre agẽtes, ut illi placeam⁹.
Oẽs em̃ nos manifestari oportet, corã tri
bunali Christi, ut reportet unusq; sq;, ea q̃
fiunt p corp⁹, iuxta id q d'fecit, siue bonũ,
siue malũ. Sciẽtes igit' terrorẽ illũ dñi, sua
dem⁹ hoibus, deo uero manifesti fuim⁹.
Spero autem nos & in cõscientijs uestris
manifestos esse. Nõ em̃ iterũ nosipsos cõ
mẽdamus uobis, sed occasionẽ dam⁹ uo-
bis glo-

καυχήματος ὑμῶν, ἵνα ἔχητε πρὸς
τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καὶ οὐ καρ
δίᾳ. εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, θεῷ· εἴτε σωφρονοῦμεν,
ὑμῖν. ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ συνέχει
ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο, ὅτι εἷς ὑπὲρ πάν/
των ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον,
καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες
μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐ/
τῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι. Ὥστε ἡμεῖς
ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδένα οἴδαμεν κατὰ σάρκα.
εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα ΧΡΙΣ/
ΤΟΝ, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν. ὥστε εἴ
τις ἐν ΧΡΙΣΤΩ καινὴ κτίσις, τὰ ἀρχαῖα
παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα, τὰ δὲ
πάντα ἐκ τοῦ θεοῦ, τοῦ καταλλάξαντος
ἡμᾶς ἑαυτῷ, διὰ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, καὶ δόν
τος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς, ὡς
ὅτι θεὸς ἦν ἐν ΧΡΙΣΤΩ, κόσμον καταλλά/
σων ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ πα
ραπτώματα αὐτῶν, καὶ θέμενος ἡμῖν τὸν
λόγον τῆς καταλλαγῆς. ὑπὲρ ΧΡΙΣΤΟΥ
οὖν πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ θεοῦ παρακαλοῦν
τος δι' ἡμῶν· δεόμεθα ὑπὲρ ΧΡΙΣΤΟΥ, καλ
λάγητε τῷ θεῷ. τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν
ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς
γενώμεθα δικαιοσύνη θεοῦ ἐν αὐτῷ. Συνερ/
γοῦντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κενὸν τὴν
χάριν δέξασθαι ὑμᾶς, λέγει γάρ· καιρῷ δεκ/
τῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοή
θησά σοι. ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ
νῦν ἡμέρα σωτηρίας. μηδεμίαν ἐν μηδενὶ δι/
δόντες προσκοπήν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακο/
νία, ἀλλ' ἐν παντὶ συνιστῶντες ἑαυτοὺς ὡς θεοῦ δι
άκονοι, ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνά
γκαις, ἐν στενοχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν φυλα
καῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις ἐν ἀγρυπνί
αις, ἐν νηστείαις ἐν ἁγνότητι, ἐν γνώσει, ἐν μα/
κροθυμίαις, ἐν χρηστότητι, ἐν πνεύματι ἁγίῳ,
ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ, ἐν λόγῳ ἀληθείας, ἐν
δυνάμει

gloriandi de nobis, ut aliqd habeatis ad-
uersus eos, qui in facie gloriantur, & nō in
corde. Nam siue insanimus, deo insani-
mus, siue sani sumus, uobis sani sumus.
Charitas em̄ Christi constringit nos, iu-
dicātes illud, quod si unus pro omnibus
mortuus fuit, ergo omnes mortui fuerūt,
& pro oibus mortuus est, ut qui uiuunt,
posthac nō sibi uiuāt, sed ei qui pro ipsis
mortuus est, & resurrexit. Itaq; nos post-
hac neminē nouimus secundū carnem.
Quod si etiā nouimus Christum secun-
dum carnē, nunc tamen non amplius no
uimus. Proinde si quis est in Christo, no
ua creatura est. Vetera preterierunt, ecce
noua facta sunt oia. Oia aūt ex deo, qui
reconciliauit nos sibi per Iesum Christū,
& dedit nobis ministeriū recōciliationis,
quando quidē deus erat in Christo, mun
dum reconcilians sibi, non imputans eis
peccata sua, & ponēs nobis uerbū reconci
liatiōis. Itaq; noie Christi legatione fun
gimur, tanq̄; deo uos obsecrāte per nos,
rogamus pro Christo, recōciliemini deo.
eum enim qui nō nouit peccatū, pro no-
bis peccatū fecit, ut nos efficeremur iusti
cia dei in illo. Sed adiuuātes etiā exhor VI
tamur, ne in uacuū gratiā receperitis. Di-
cit enim. In tēpore accepto exaudiui te,
& in die salutis succurri tibi. Ecce nūc tem
pus acceptū, ecce nūc dies salutis. Ne quā
ulli demus offensionē, ne rep̄hendat̄ mi
nisteriū, sed in oibus cōmendemus nosip
sos, ut dei ministri, ī tolerātia multa, in af-
flictionib9, ī necessitatib9, in anxietatib9,
in plagis, ī carcerib9, in seditionib9, in uigi
liis, ī ieiuniis, ī puritate, ī sciētia, in lōgani
mitatib9, in benignitate, in spū sctō, ī cha
ritate nō simulata, ī sermone ueritatis, in

δυνάμει θεοῦ, διὰ τῶν ὅπλων τ δικαιοσύ-
νης, τῶν δεξιῶν, καὶ ἀριστερῶν, διὰ δόξης, καὶ ἀτι
μίας, διὰ δυσφημίας, καὶ εὐφημίας, ὡς πλά
νοι καὶ ἀληθεῖς, ὡς ἀγνοούμενοι, καὶ ἐπιγινω
σκόμενοι, ὡς ἀποθνήσκοντες, καὶ ἰδοὺ ζῶ/
μεν, ὡς παιδευόμενοι, καὶ μὴ θανατούμε-
νοι, ὡς λυπούμενοι, ἀεὶ δὲ χαίροντες, ὡς πτω
χοὶ, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες, ὡς μηδὲν
ι η ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες. τὸ στόμα
ἡμῶν ἀνέῳγε πρὸς ὑμᾶς κορίνθιοι. ἡ καρ-
δία ἡμῶν πεπλάτυνται, οὐ στενοχωρεῖσθε
δὲ ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχ-
νοις ὑμῶν. τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν ὡς
τέκνοις λέγω. πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς, μὴ
γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις. τίς γὰρ με/
τοχὴ δικαιοσύνῃ καὶ ἀνομίᾳ; τίς δὲ κοι/
νωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ συμφώνησις
χριστῶ πρὸς βελίαρ; ἢ τίς μερὶς πιστῷ
μετὰ ἀπίστου; τίς δὲ συγκατάθεσις ναῷ θεοῦ
μετὰ εἰδώλων; ὑμεῖς γὰρ ναὸς θεοῦ ἐσὲ ζῶν
τος, καθὼς εἶπεν ὁ θεὸς, ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐ
τοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν θεὸς,
καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι λαός. διὸ ἐξέλθετε
ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀφορίσθητε, λέγει κύ-
ριος, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε, κἀγὼ εἰσ
δέξομαι ὑμᾶς, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέ/
ρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰσ υἱοὺς καὶ θυγα
ι θ τέρας, λέγει κύριος παντοκράτωρ. ταύτας
οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας ἀγαπητοὶ,
καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσ
μοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἁγι
ωσύνην ἐν φόβῳ θεοῦ. χωρήσατε ἡμᾶς. οὐδένα
ἠδικήσαμεν, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐ
πλεονεκτήσαμεν. οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω.
προείρηκα γάρ, ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἐστὲ εἰς τὸ
κ συναποθανεῖν καὶ συζῆν. πολλή μοι παῤῥησία
πρὸς ὑμᾶς, πολλή μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν. πε
πλήρωμαι τῇ παρακλήσει, ὑπερπερισσεύομαι τῇ
χαρᾷ ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, καὶ γὰρ ἐλθόντ
ἡμῶν εἰσ μακε

potentia dei, per arma iusticiæ dextra & siniſtra, per gloriã & ignominiã, per con/uicia & laudes, tãq; impoſtores, & tñ ue/races. quaſi ignoti, & tñ noti, quaſi moriẽtes, & ecce uiuimus. quaſi correpti, & non occiſi. quaſi dolentes, ſemper tamen gaudentes. quaſi pauperes, multos tamen ditantes, ut nihil habentes, & oĩa poſſidentes. Os noſtrũ apertũ eſt erga uos Corinthij. Cor noſtrũ dilatatũ eſt, ne ſitis an/guſti in nobis. Sitis aũt anguſti, in uiſce/ribus ueſtris. Eandẽ aũt remunerationẽ, ut filijs polliceor. Dilatemini & uos, ne ducatis iugũ cũ incredulis. Quod enĩ cõſortium iuſticiæ cũ iniuſticia? aut quæ cõmunio luci cum tenebris? aut quæ cõcordia Chriſto cũ Belial? aut q̃ pars fideli cũ infideli? aut quid cõuenit tẽplo dei, cũ ſimulacris? Nã uos templũ dei eſtis uiuẽtis, quẽadmodũ dixit deus. Inhabitabo in illis, & inambulabo, & ero illoꝝ deus, & ipſi erũt mihi populus. Quapropter exite de medio illorũ, & ſeparemini ab illis dicit dñs, & imundũ ne tetigeritis, & ego ſuſcipiã uos, & ero uobis in patrẽ, & uos eritis mihi in filios & filias, dicit dñs oĩpotens.

Illas igitur ꝓmiſſiones cũ habeamus chariſſimi, mũdemus noſipſos ab omni inquinamẽto carnis & ſpũs, perficientes ſanctimoniã in timore dei. Capaces eſtote noſtri, neminẽ leſimus, neminẽ corrupimus, neminẽ fraudauimus. Nõ hoc ad cõdemnationẽ ueſtri dico. Siqdẽ iam ante dixi uobis, qd̃ in cordibus noſtris eſtis ad commoriendum, & conuiuendum. Multa mihi fiducia erga uos, multa mihi gloriatio de uobis, impletus ſum cõſolatione, uehemẽter exũdo gaudio, in omni afflictiõe noſtra. Etenim cum ueniſſem in Mace/

ἡμῶν εἰς μακεδονίαν, οὐδεμίαν ἔσχηκεν ἄνεσιν ἡ σὰρξ ἡμῶν, ἀλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι. ἔξωθεν μάχαι, ἔσωθεν φόβοι. ἀλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς, παρεκάλεσεν ἡμᾶς ὁ θεὸς, ἐν τῇ παρουσίᾳ τίτου. οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρακλήσει ᾗ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν, ἀναγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, τὸν ὑμῶν ὀδυρμόν, τὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ. ὥστε με μᾶλλον χαρῆναι, ὅτι εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ, οὐ μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμελόμην. βλέπω γὰρ, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη εἰ καὶ πρὸς ὥραν ἐλύπησεν ὑμᾶς, νῦν χαίρω, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν, ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ θεὸν, ἵνα ἐν μηδενὶ ζημιωθῆτε ἐξ ὑμῶν. ἡ γὰρ κατὰ θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται, ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη, θάνατον κατεργάζεται. ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο, τὸ κατὰ θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσην κατειργάσατο ὑμῖν σπουδήν, ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλ' ἐκδίκησιν, ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἁγνοὺς εἶναι ἐν τῷ πράγματι. ἄρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ ἕνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἕνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος, ἀλλ' ἕνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ὑμῶν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς, ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν, περισσοτέρως δὲ μᾶλλον ἐχάρημεν, ἐπὶ τῇ χαρᾷ τίτου, ὅτι ἀναπέπαυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ πάντων ὑμῶν, ὅτι εἴ τι αὐτῷ ὑπὲρ ὑμῶν κεκαύχημαι, οὐ κατῃσχύνθην, ἀλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ ἐλαλήσαμεν ὑμῖν, οὕτω καὶ ἡ καύχησις ἡμῶν ἡ ἐπὶ τίτου, ἀλήθεια ἐγενήθη, καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς ἐστιν. ἀναμιμνησκομένου τὴν πάντων ὑμῶν ὑπακοήν, ὡς μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν. χαίρω ὅτι ἐν

in Macedoniã, nullã habuit relaxationẽ caro noſtra, ſed in oibus affligebamur. Foris pugnæ, intus terrores. Verũ q cõſolatur humiles, cõſolatꝰ eſt nos deus, in aduentu Titi. Nõ ſolũ aũt in aduentu illius, uerũ etiã in cõſolatiõe, quã ille accepit de uobis, cũ annũciaret mihi ueſtrũ deſyderium, ueſtrũ fletũ, ueſtrũ erga me ſtudiũ, adeo ut magis gauiſus fuerim. Nã etiãſi contriſtaui uos in epſa, nõ pœnitet, cẽtuis pœnitebat. Video nanq; qd' epſa illa, tametſi ad tẽpus cõtriſtauit uos, nunc gaudeo, nõ qd' cõtriſtati fueritis, ſed qd' cõtriſtati ſitis ad pœnitẽtiã. Nã cõtriſtati eſtis ſecũdũ deũ, ſic ut nulla in re detrimẽto ſitis affecti p me, nã q ſecundũ deũ eſt dolor, pœnitẽtiã i ſalutẽ haud pœnitẽdã parit, cõtra mundi dolor, mortẽ adfert. Ecce eñ iſtuc ipſũ, qd' ſecundũ deũ cõtriſtati fuiſtis, quantã in uobis genuit ſollicitudinẽ, imo ſatiſfactionẽ, imo indignationẽ, imo timorẽ, imo deſideriũ, imo uindictã. Siquidẽ ubiq; cõmendaſtis uoſipſos, qd puri ſitis in eo negocio. Proinde tamet ſi ſcripſi uobis, nõ id feci, eius cauſa, q leſerat, nec eiꝰ cauſa q leſus fuerat, ſed ob id, ut palam fieret, ſtudium ueſtrũ de nobis apud uos, in conſpectu dei. Propterhoc cõſolationẽ accepimus, ex cõſolatiõe ueſtri. quin uberius inſuper gauiſi fuimꝰ ob gaudiũ Titi, qd refocillatus ſit ſpũs illius ab oibus uobis. quod ſi qd apud illũ de uobis gloriatus ſũ, nõ fuerim pudefactus, ſed ut oia iṽitate locuti ſumꝰ uobis, ita & gl'atio noſtra, q̃ uſus erã apud Titũ, ueritas facta eſt. Et uiſcera illiꝰ, maiorẽ in modũ erga uos affecta ſũt, dũ recolit oium ueſtrũ obedientiã, quẽadmodũ cũ timore & tremore exceperitis ſe. Gaudeo

κα ὅτι ἐν παντὶ θαρρῶ ἐν ὑμῖν. γνωρί/
ζομεν δὲ ὑμῖν ἀδελφοὶ, τὴν χάριν τοῦ θεοῦ, τὴν
δεδομένην ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς μακεδο
νίας, ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως, ἡ περϊ
σσεία καὶ χαρᾶς αὐτῶν, καὶ ἡ κατὰ βάθους
πτωχεία αὐτῶν, ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦ
τον καὶ ἁπλότητος αὐτῶν. ὅτι κατὰ δύνα/
μιν μαρτυρῶ, καὶ ὑπὲρ δύναμιν αὐθαίρετοι
μετὰ πολλῆς παρακλήσεως, δεόμενοι ἡμῶν τὴν
χάριν, καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας τῆς εἰς
τοὺς ἁγίους δέξασθαι ἡμῶν, καὶ οὐ καθὼς ἠλ/
πίσαμεν, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἔδωκαν πρῶτον τῷ
κυρίῳ, καὶ ἡμῖν, διὰ θελήματος θεοῦ, εἰς τὸ
παρακαλέσαι ἡμᾶς τίτον, ἵνα καθὼς προ/
ενήρξατο, οὕτως καὶ ἐπιτελέσῃ εἰς ὑμᾶς καὶ τὴν
χάριν ταύτην. Ἀλλ' ὥσπερ ἐν παντὶ πε/
ρισσεύετε πίστει, καὶ λόγῳ, καὶ γνώσει, καὶ πά/
κε σῃ σπουδῇ, καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπῃ,
ἵνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύητε. οὐ
κατ' ἐπιταγὴν λέγω, ἀλλὰ διὰ καὶ ἑτέρων
σπουδῆς, καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνή/
σιον δοκιμάζων. γινώσκετε γὰρ τὴν χά/
ριν τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ὅτι
δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος ὤν, ἵνα ὑμεῖς
τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε. καὶ γνώμην
ἐν τούτῳ δίδωμι. τοῦτο γὰρ ὑμῖν συμφέρει,
οἵτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ
θέλειν προενήρξασθε ἀπὸ πέρυσι. νυνὶ δὲ καὶ
τὸ ποιῆσαι ἐπιτελέσατε, ὅπως καθάπερ ἡ
προθυμία τοῦ θέλειν, οὕτως καὶ τὸ ἐπιτε/
λέσαι ἐκ τοῦ ἔχειν. εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρό/
κειται, καθὸ ἐὰν ἔχει τὶς εὐπρόσδεκτος
οὐ καθὸ οὐκ ἔχει, οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις,
ὑμῖν δὲ θλῖψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος ἐν τῷ νῦν καὶ
ῥῷ, τὸ ὑμῶν περίσσευμα, εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέ
ρημα, ἵνα καὶ τὸ ἐκείνων περίσσευμα γένη/
ται εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, ὅπως γένηται
ἰσότης, καθὼς γέγραπται. ὁ τὸ πολὺ, οὐκ
ἐπλεόνασε καὶ ὁ τὸ ὀλίγον, οὐκ ἠλαττόνησεν.
χάρις

quod in oībus fidimus uobis. Certiores VIII
aūt uos facio frēs, de gratia dei, q̄ data fu
it in ecclesijs Macedoniæ, qm̄ in multa ꝓ
batione afflictionis, exuberauit gaudiū
illoꝝ, & ꝓfunda paupertas illoꝝ, exunda
uit in diuitias, simplicitatis ipsoꝝ. Nā ꝓ
uiribus illis perhibeo testimoniū, etiā su/
pra uires, prompti fuerunt, multa cū ob/
testatione rogātes nos, ut beneficiū & so
cietatē ministerij susciperem⁹ in sctōs, ac
nō q̄tenus sperabamus, quinetiā semetip
sos tradiderūt primū deo, deinde & no/
bis, ꝑ uoluntatē dei, in hoc ut adhortare/
mur Titū, ut quēadmodū ante cœpisset,
ita & cōsūmaret, hāc erga uos bn̄ficentiā.
Sed quēadmodū in om̄i abūdatis fide &
sermone, & sciētia, & omni diligētia, & in
ea q̄ ex uobis in nobis est charitate, ut in
hac quoq; beneficentia abundetis. nō se/
cūdū imperiū loquor, sed ꝑ alioꝝ officiū
etiā uestræ dilectiōis synceritatē apꝓbās.
Nostis em̄ beneficentiā dn̄i nostri Iesu
Christi, quod ꝓpter nos pauꝑ fact⁹ sit, cū
esset diues, ut uos illius pauꝑtate ditesce/
retis, & cōsiliū in hoc do, nā hoc uobis cō
ducit, q quidē nō solū facere, ueꝝ etiā uel
le iam cœpistis anno suꝑiore. Nūc aūt &
illud qd' facere cœpistis, ꝑficite, ut quēad/
modū uolūtas prōpta fuit, ita & perficia
tis ex eo qd' potestis. Etem̄ si prius adsit
animi prōptitudo, ea iuxta quicqd illud
est, quod possidet aliqs, accepta est, nō iu
xta id quod nō possidet. Non em̄, ut alijs
relaxatio sit, uobis autē angustia, sed ut
ex æquabilitate in hoc tēpore uestra co/
pia illorum succurrat inopiæ, & illoꝝ co
pia, uestræ succurrat inopiæ, ut fiat æqua
bilitas, quēadmodū scriptū est. Qui mul
tum habebat, huic nihil superfuit, & qui
paulum habebat, is non minus habuit.
Gratia

χάρις δὲ τῷ θεῷ, τῷ δι-
δόντι τὴν τοιαύτην
σπουδὴν ὑπὲρ ὑμῶν ἐν τῇ καρδίᾳ τίτου, ὅτι τὴν
μὲν παράκλησιν ἐδέξατο, σπουδαιότερος
δὲ ὑπάρχων, αὐθαίρετος ἐξῆλθε πρὸς ὑμᾶς.
συνεπέμψαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν, οὗ
ὁ ἔπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, διὰ πασῶν
τῶν ἐκκλησιῶν, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ χειρο-
τονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν, συνέκδημος ἡμῶν
σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ, τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡ-
μῶν, πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ κυρίου δόξαν, καὶ προθυ
μίαν ἡμῶν, στελλόμενοι τοῦτο, μή τις ἡμᾶς
μωμήσηται ἐν τῇ ἁδρότητι ταύτῃ, τῇ διακο
νουμένῃ ὑφ' ἡμῶν, προνοούμενοι καλὰ, οὐ μό
νον ἐνώπιον κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώ
πων. συνεπέμψαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀ-
δελφὸν ἡμῶν, ὃν ἐδοκιμάσαμεν ἐν πολ-
λοῖς πολλάκις σπουδαῖον ὄντα, νυνὶ δὲ πο
λὺ σπουδαιότερον, πεποιθήσει πολλῇ τῇ
εἰς ὑμᾶς, εἴτε ὑπὲρ τίτου, κοινωνὸς ἐμὸς καὶ
εἰς ὑμᾶς συνεργός, εἴτε ἀδελφοὶ ἡμῶν ἀ-
πόστολοι ἐκκλησιῶν, δόξα χριστοῦ. τὴν
οὖν ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης ὑμῶν καὶ ἡμῶν καυ
χήσεως ὑπὲρ ὑμῶν, εἰς αὐτοὺς ἐνδείξασθε καὶ
εἰς πρόσωπον τῶν ἐκκλησιῶν. περὶ μὲν γὰρ τὴν
διακονίαν τὴν εἰς τοὺς ἁγίους περισσόν μοί ἐστι
τὸ γράφειν ὑμῖν, οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν
ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι μακεδόσιν, ὅτι ἀ-
χαΐα παρεσκεύασται ἀπὸ πέρυσι, καὶ ὁ ἐξ ὑμῶν
ζῆλος, ἠρέθισε τοὺς πλείονας. ἔπεμψα δὲ τοὺς
ἀδελφοὺς, ἵνα μὴ τὸ καύχημα ἡμῶν τὸ ὑπὲρ
ὑμῶν, κενωθῇ ἐν τῷ μέρει τούτῳ, ἵνα καθὼς ἔλε
γον, παρεσκευασμένοι ἦτε, μήπως ἐὰν ἔλθωσι σὺν
ἐμοὶ μακεδόνες, καὶ εὕρωσιν ὑμᾶς ἀπαρασκευ
άστους, καταισχυνθῶμεν ἡμεῖς, ἵνα μὴ λέγω
μεν ὑμεῖς ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχήσεως. ἀνα
γκαῖον οὖν ἡγησάμην παρακαλέσαι τοὺς ἀδελ
φοὺς, ἵνα προέλθωσιν εἰς ὑμᾶς, καὶ προκατα-
ρτίσωσι τὴν προκατηγγελμένην εὐλογίαν ὑμῶν
ταύτην ἑτοίμην εἶναι, οὕτως ὡς εὐλογίαν, καὶ μὴ
ὡς πλεονεξίαν. τοῦτο δὲ ὁ σπείρων φειδομένως
καὶ θερίσει,

Gratia aũt deo, qui dedit eandẽ ſollicitu
nẽ ꝓ uobis in corde Titi, quia noſtrã ex-
hortationẽ acceperit, ꝙ quã ita reddit⁹ eſt
diligẽtior, ut tñ ſuapte ſponte ad uos ue-
nerit. Miſimus aũt una cũ illo fratrẽ, cui⁹ laus
laus eſt in euãgelio, ꝙ oẽs eccleſias, nec id
ſolũ, uerũ etiã delectus eſt ab eccleſijs, co
mes peregrinationis noſtræ, cũ hac bñfi-
cẽtia q̃ adminiſtrat᷑ a nobis, ad ipſi⁹ dñi
gloriã, & animi noſtri ꝓmptitudinẽ, de-
clinãtes hoc, ne qs nos carpat, in hac exu-
berãtia, q̃ adminiſtrat᷑ a nobis, ꝓcurãtes
bona, non tm̃ corã deo, ſed etiã corã hoi-
bus. Miſim⁹ aũt una cũ illis frẽm noſtrũ,
quẽ probaueram⁹ ĩ multis ſepenumero,
qd diligẽs eſſet. Nũc aũt multo diligẽti-
or, ob multã fiduciã, quã habeo erga uos
ſiue Titi noie, qui ſocius meus eſt, & erga
uos adiutor, ſiue alioꝝ, q frẽs noſtri ſũt,
& legati eccleſiaꝝ, gloria Chriſti. Proinde
documẽtũ charitatis ueſtræ, & noſtræ de
uobis gloriatiõis in eos demõſtretis etiã
in cõſpectu eccleſiaꝝ. Nã de ſubmini- IX
ſtratiõe quidẽ q̃ fiat in ſctõs, ſuꝑuacuũ ẽ
mihi ſcribẽre uobis, noui eñ ꝓmptitudi
nẽ animi ueſtri, quã de uobis iacto apud
Macedones. Q m̃ Achaia parata ẽ, ab an
no ſupiore, & ueſtrũ exẽplũ ꝓuocauit cõ
plures. Miſim⁹ tñ hos frẽs, ne gl̃ia noſtra
q̃ glorior de uobis inanis fiat ĩ hac parte,
ut quẽadmodũ dicebã, parati ſitis, ne q̃
pacto fiat, ut ſi mecũ uenerint Macedões
& offenderint uos ĩparatos, nos pudore
ſuffũdamur, ut ne dicã uos, ĩ hoc argumẽ
to gl̃atiõis. ꝓinde neceſſariũ arbitrat⁹ ſũ,
adhortari frẽs, ut pri⁹ accederẽt ad uos, &
ꝑpararẽt, iam añ promiſſam bonã colle-
ctam ueſtrã, ut ea ſit ĩ ꝓmptu, ſic tãq̃ bo
na collecta, & nõ tanq̃ auaritia. Illud au
tem dico. Qui ſeminat parciter, parciter

μὴ ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης. ἱλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ θεός. δυνατὸς δὲ ὁ θεὸς πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς ὑμᾶς, ἵνα ἐν παντὶ πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν. καθὼς γέγραπται. ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν, χορηγήσαι, καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν καὶ αὐξήσαι τὰ γενήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν· ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἁπλότητα, ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ θεῷ. ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης οὐ μόνον ἐστὶ προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν εὐχαριστίαις τῷ θεῷ, διὰ τῆς δοκιμῆς διακονίας ταύτης, δοξάζοντες τὸν θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ, τῆς ὁμολογίας ὑμῶν, εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ χριστοῦ, καὶ ἁπλότητι τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας, καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν ἐπιποθούντων ὑμᾶς, διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ θεοῦ ἐφ' ὑμῖν. χάρις δὲ τῷ θεῷ, ἐπὶ τῇ ἀνεκδιηγήτῳ αὐτοῦ δωρεᾷ. 17 Αὐτὸς δὲ ἐγὼ παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ χριστοῦ, ὃς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρρῶ εἰς ὑμᾶς· δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρρῆσαι τῇ πεποιθήσει ᾗ λογίζομαι τολμῆσαι, ἐπί τινας τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς, ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας, ἐν σαρκὶ δὲ περιπατοῦντες οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα. τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικὰ, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ θεῷ πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων, λογισμοὺς καθαιροῦντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα

& meſſurus eſt,& qui ſeminat in benedictionibus,in bñdictionib⁹ & meſſurus é unuſq; ſecundū propoſitū cordis, nó ex moleſtia aut ex neceſſitate, Nā hilarē datorē diligit deus. Potens eſt aūt deus efficere,ut totū beneficiū i uos exuberet, ut in oibus oēm ſufficientiā habentes,exuberetis in omne opus bonū, quēadmodum ſcriptū eſt.Diſperſit dedit pauperibus,iuſticia eius manet in ſæculū. Porro q ſuppeditat ſeminãti,& panē i cibū ſuppeditet,& multiplicet ſementē ueſtrā, & augeat ,puētū iuſticiæ ueſtræ,ut in oibus locupletemini,in oēm ſimplicitatē,quæ p uos efficit,ut gratiæ agant deo. Nā ſunctio huius miniſterij, nō ſolū ſupplet ea q̄ deſunt ſanctis, uerū etiā exuberat, in hoc,quod per multos agātur gratiæ deo, qui per probationē miniſterij huius, glorificant deū,in obedientia conſenſus ueſtri,in euāgeliū Chriſti,& ſimplicitate cómunicationis in illos,& in omneis,& in illorum oratione pro uobis,qui deſyderāt uidere uos,propter eminentē gratiā dei in uobis.Gratia aūt deo ſuper inenarrabili ſuo munere. Cæterū ipſe ego paul⁹,ob X ſecro uos, per lenitatē & manſuetudinē Chriſti,qui iuxta faciē quidē humilis ſū inter uos,abſens tamen audax ſum erga uos.Rogo aūt uos,ne præſens audeā ea fiducia,q̄ exiſtimor audax fuiſſe in quoſdam,qui putant,nos ueluti ſecundū carnem ambulare, nā in carne ambulantes, nó ſecundum carnem militamus. Siquidem arma militiæ noſtræ non carnalia, ſed potentia deo, ad demolitionem munitionum, quibus munitiones demolimur, & omnē celſitudinem,quæ ſuſtollitᵉ aduerſus ſcientiā dei,& captiuā ducimus

omnem

πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, καὶ ἐν ἑτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοήν, ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή. τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε. Εἴ τις πέποιθεν ἑαυτῷ ΧΡΙΣΤΟΥ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς ΧΡΙΣΤΟΥ, οὕτως καὶ ἡμεῖς ΧΡΙΣΤΟΥ. Ἐάν τε γὰρ καὶ περισσότερόν τι καυχήσωμαι περὶ τῆς ἐξουσίας ἡμῶν, ἧς ἔδωκεν ὁ κύριος ἡμῶν, εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν ὑμῶν, οὐκ αἰσχυνθήσομαι, ἵνα μὴ δόξω ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὑμᾶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν. ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαί φησι βαρεῖαι καὶ ἰσχυραί, ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενὴς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος. τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, ὅτι οἷοί ἐσμεν τῷ λόγῳ δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ. οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρῖναι ἢ συγκρῖναι ἑαυτούς τισι τῶν ἑαυτοὺς συνιστανόντων, ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες, καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς, οὐ συνιᾶσιν. ἡμεῖς δὲ οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχησόμεθα, ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κανόνος οὗ ἐμέρισεν ὁ θεὸς ἡμῖν μέτρου ἐφικέσθαι ἄχρι καὶ ὑμῶν. οὐ γὰρ ὡς μὴ φικνούμενοι εἰς ὑμᾶς, ὑπερεκτείνομεν ἑαυτούς. ἄχρι γὰρ καὶ ὑμῶν, ἐφθάσαμεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμενοι ἐν ἀλλοτρίοις κόποις, ἐλπίδα ἔχοντες αὐξανομένης τῆς πίστεως ὑμῶν ἐν ὑμῖν, μεγαλυνθῆναι, κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν, εἰς περισσείαν, εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν εὐαγγελίσασθαι, οὐκ ἐν ἀλλοτρίῳ κανόνι εἰς τὰ ἕτοιμα καυχήσασθαι, ὁ δὲ καυχώμενος ἐν κυρίῳ καυχάσθω. οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν ἐκεῖνός ἐστι δόκιμος, ἀλλ' ὃν ὁ κύριος συνίστησιν. ὀφελον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ. ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου. ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς θεοῦ ζήλῳ, ἡρμοσάμην

omnẽ cogitationẽ, in obedientiã Christi, & in promptu habemus uindictã in omnem obedientiã, cũ impleta fuerit uestra obedientia, quæ in cõspectu sunt uidete. Si quis de seipso cõfidit, quod Christi sit illud rursum perpendat ex seipso, quod quẽadmodum ipse Christi est, ita & nos Christi sumus. Nam si & amplius quippiam glorier de potestate nostra, quã dedit dñs nobis, in ædificationem, & nõ in destructionem uestri, nõ pudefiam, ne uidear, ceu perterrefacere uos p epistolas. Nã epistolæ quidẽ inquit, graues sunt & robustæ, at præsentia corporis infirma & sermo contẽptus. Hoc reputet, q istiusmodi est, qd' q̃les sumus sermõe, p epl'as cũ absumus, tales sum9, & cũ adsum9, facto, nõ eñ audemus inferere, aut cõferre nosipsos cũ qbusdã, q seipsos cõmendãt, sed ipsi inter sese seipsos metiẽtes, & comparantes semet sibi, nõ intelligũt. At nos nõ in imẽsũ gloriabimur, uerũ iuxta mẽsurã regulæ, q̃ partitus est nobis de9, mẽsura pertingendi etiam usq; uos. nõ eñ quasi non pertingamus usq; ad uos, extendimus nosipsos supra modum. Nam usq; ad uos quoq; peruenimus in euangelio Christi, non in immensum gloriantes in alienis laboribus, sperantes futurũ, ut suboleſcente fide, in uobis magnificemur, iuxta regulã nostram, in exuberantiam, ut ĩs quoq; regionibus quæ ultra uos sunt euangelizem, nõ in aliena regula, ut de his q̃ parata sunt gloriemur, sed qui gloriat' in dño glorietur. Nõ eñ qui seipsum cõmendat, ille p̃batus est, sed is quẽ dñs cõmendat. Vtinã toleraſſetis me pauliſp in inſipiẽtia mea, imo & ſuffertis me, nã zelotipus sũ erga uos, dei zelo. XI

Adiunxi

ἡρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἑνὶ ἀνδρὶ παρθένον
ἁγνὴν παραστῆσαι τῷ ΧΡΙΣΤΩ. φοβοῦμαι
δὲ μήπως ὡς ὁ ὄφις Εὔαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ
πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτως φθαρῇ τὰ νοήματα
ὑμῶν, ἀπὸ τῆς ἁπλότητος τῆς εἰς τὸν ΧΡΙ-
κε ΣΤΟΝ. Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον ΙΗ-
ΣΟΥΝ κηρύσσει, ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ πνεῦ-
μα ἕτερον λαμβάνετε, ὃ οὐκ ἐλάβετε, ἢ εὐαγ-
γέλιον ἕτερον, ὃ οὐκ ἐδέξασθε, καλῶς ἠνείχεσθε. Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκέναι
τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων. Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης
τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει, ἀλλ' ἐν παντὶ
φανερωθέντες ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς.
Ἢ ἁμαρτίαν ἐποίησα ἐμαυτὸν ταπεινῶν,
ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε, ὅτι δωρεὰν τὸ τοῦ θε-
οῦ εὐαγγέλιον εὐηγγελισάμην ὑμῖν; ἄλ-
λας ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀψώνιον
πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν, καὶ παρὼν πρὸς
ὑμᾶς καὶ ὑστερηθεὶς οὐ κατενάρκησα οὐδε-
νός. τὸ γὰρ ὑστέρημά μου προσανεπλήρω-
σαν οἱ ἀδελφοὶ ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας. καὶ ἐν παντὶ ἀβαρῆ ὑμῖν ἐμαυτὸν ἐτή-
ρησα καὶ τηρήσω. Ἔστιν ἀλήθεια ΧΡΙΣΤΟΥ
ἐν ἐμοί, ὅτι ἡ καύχησις αὕτη οὐ φραγήσε-
ται εἰς ἐμὲ ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας.
διὰ τί; ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς; ὁ θεὸς οἶ-
δεν. Ὃ δὲ ποιῶ, καὶ ποιήσω, ἵνα ἐκκόψω
τὴν ἀφορμὴν, τῶν θελόντων ἀφορμὴν,
ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται εὑρεθῶσι καθὼς καὶ
ἡμεῖς. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐρ-
γάται δόλιοι μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀ-
πο στόλους ΧΡΙΣΤΟΥ, καὶ οὐ θαυμαστόν. αὐ-
τὸς γὰρ ὁ σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς
ἄγγελον φωτός. οὐ μέγα οὖν, εἰ καὶ διά-
κονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται. ὧν διά-
κονοι δικαιοσύνης, ὧν τὸ τέλος ἔσται κατὰ
τὰ ἔργα αὐτῶν. πάλιν λέγω, μή τίς με
δόξῃ ἄφρονα εἶναι, εἰ δὲ μήγε, κἂν ὡς ἄ-
φρονα δέξασθέ με, ἵνα μικρόν τι κἀγὼ
καυχήσωμαι

Adiunxi enim uos uni uiro, ut uirginem
castam exhiberetis Christo, sed metuo,
ne qua fiat, ut quēadmodū serpens Euā
decepit in uersutia sua, ita corrumpant
sensus uestri, a castitate, q̄ erat erga Chri
stū. Nā si is, q uenit aliū Iesū p̄dicat, quē
nō p̄dicauimus, aut si spm̄ aliū accipitis,
quē nō accepistis, aut euāgeliū aliud, qd̄
non accepistis, recte sustinuissetis. Arbi-
tror em̄ me nihilo inferiorē fuisse eximijs
ap̄lis. Cæterū licet imperit⁹ sim sermōe,
nō tm̄ scientia. Verūm ubiq; manifesti fuim⁹
in oibus erga uos. Nū illud peccaui, quod
meipsum humiliarim, ut uos exaltaremi
ni? quod gratuito euangeliū dei prædi-
cauerim uobis? Cæteras ecclesias dep̄da
tus sum, accepto ab illis stipēdio, quo uo
bis inseruirem. Et cū apud uos essem, &
egerem, nō onerosus fui cuiq̄. Nam in-
digentiam meā suppleuerunt fratres, q
uenerāt a Macedonia. & in omnibus, sic
me seruabā, ne cui essem onerosus, atq;
ita seruabo. est ueritas Christi in me, qd̄
hæc gloriatio nō interrumpetur in me, in
regionibus Achaiæ. Quapropter? An
quod non diligā uos? Deus nouit. Verū
quod facio, idem & faciam, ut amputē oc
casionem, ijs qui cupiunt occasionē, ut in
eo de quo gloriantur, reperiantur, quem
admodum & nos. Siquidem istiusmodi
pseudo apostoli, operarij dolosi sunt, sūm
pta p̄sona apostoloꝝ Christi, atq; haud
mirū, quandoquidē ipse satanas trans-
formatur in angelū lucis. Nō magnū est
igit̄, si & ministri illius, personā in se trā-
ferūt, quasi sint ministri iusticiæ, quorū fi
nis erit iuxta opera eoꝝ. Iterū dico ne q̄s
me putet insipiētē esse, alioq & ut insipiē
tem accipite me, ut paululū q̄ddā & ego
glorier

καυχήσωμαι. ὃ λαλῶ, οὐ λαλῶ, κατὰ κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τοῦ καυχήσεως. ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ τὴν σάρκα, κἀγὼ καυχήσομαι. ἡδέως γὰρ ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, φρόνιμοι ὄντες. ἀνέχεσθε δέ, εἴ τις ὑμᾶς καταδουλοῖ, εἴ τις κατεσθίει, εἴ τις λαμβάνει, εἴ τις ἐπαίρεται, εἴ τις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον δέρει, κατὰ ἀτιμίαν λέγω, ὡς ὅτι ἡμεῖς ἠσθενήκαμεν. ἐν ᾧ δ' ἄν τις τολμᾷ, ἐν ἀφροσύνῃ λέγω, τολμῶ κἀγώ. ἑβραῖοί εἰσι, κἀγώ. ἰσραηλῖταί εἰσι, κἀγώ. σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι, κἀγώ. διάκονοι ΧΡΙΣΤΟΥ εἰσι, παραφρονῶν λαλῶ, ὑπὲρ ἐγώ. ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλάκις. ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα, παρὰ μίαν ἔλαβον. τρὶς ἐρραβδίσθην ἅπαξ ἐλιθάσθην, τρὶς ἐναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα, ὁδοιπορίαις πολλάκις, κινδύνοις ποταμῶν, κινδύνοις λῃστῶν, κινδύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θαλάσσῃ, κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις, ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψει, ἐν νηστείαις πολλάκις, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι, χωρὶς τῶν παρεκτός, ἡ ἐπισύστασίς μου ἡ καθ' ἡμέραν, ἡ μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι. εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχήσομαι. ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ οἶδεν ὁ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ὅτι οὐ ψεύδομαι, ἐν Δαμασκῷ ὁ ἐθνάρχης ἀρέτα τοῦ βασιλέως, ἐφρούρει τὴν Δαμασκηνῶν πόλιν, πιάσαι με θέλων, καὶ διὰ θυρίδος ἐν σαργάνῃ ἐχαλάσθην διὰ τοῦ τείχους, καὶ ἐξέφυγον τὰς χεῖρας αὐτοῦ. καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι, ἐλεύσομαι γὰρ εἰς ὀπτασίας

glorier. Quod dico, nō dico, ſecūdū dn̄m ſed uelut in inſipiētia, in hoc argumento gloriationis. Q̄nquidē multi gloriant̄ ſe cundū carnē, & ego gloriabor. libēter em̄ ſuffertis inſipiētes, cū ſitis ſapiētes. ſuffertis em̄, ſi qs uos in ſeruitutē adigit, ſi quis exedit, ſi qs accipit, ſi qs attollit ſeſe, ſi qs uos ī faciē cedit, iuxta cōtumeliā loquor. pinde quaſi nos infirmi fuerimus, ſed in quocunq; audet aliquis (in inſipientia loquor) audeo & ego. Hebræi ſunt, & ego. Iſrahelitæ ſūt, & ego. Semē Abrahæ ſūt, & ego. Miniſtri Chriſti ſunt, delirans loquor, plus ego. In laboribus copioſius, in uerberibus ſupra modum, in carceribus abundantius, in mortibus frequenter. A Iudæis quinquies quadragenas plagas una minus accepi. Ter uirgis cęſus fui, ſemel fui lapidatus, ter naufragium feci, nocte m ac diem in pfundo egi, in itinerib⁹ ſæpe, in periculis fluminū, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deſerto, piculis in mari, periculis ī falſis fratribus, in labore & moleſtia, in uigilijs ſæpe, in fame & ſiti, in ieiunijs ſæpe, in frigore & nuditate, p̄ter ea q̄ extrinſecus accidūt, cōſpiratio ī me quotidiana. Sollicitudo de oibus eccleſijs. Quis infirmatur, & ego nō infirmor? Quis offenditur, & ego nō uror? Si gloriari oporteat, de his q̄ infirmitatis meæ ſūt gloriabor. Deus & pater dn̄i Ieſu Chriſti, qui eſt bn̄dict⁹ in ſæcula, nouit, qd' nō mētiar. In Damaſci ciuitate, plebis p̄fectus Aretæ regis excubias poſuerat, in Damaſceno urbe, cupiēs me cōp̄hendere, & p̄ feneſtrā in ſporta demiſſus fui p̄ mœnia, & effugi manū eius. Gloriari ſane nō expedit, ueniā enim ad uiſiones

XII

εἰς ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεις κυρίου. οἶδα ἄνθρωπον ἐν ΧΡΙΣΤΩ πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων, εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα, ὁ θεὸς οἶδεν, ἁρπαγέντα τὸν τοιοῦτον ἕως τρίτου οὐρανοῦ, καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον, εἴτε ἐν σώματι, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα, ὁ θεὸς οἶδεν, ὅτι ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. ὑπερ τοιούτου καυχήσομαι, ὑπὲρ δὲ ἐμαυτοῦ οὐκ καυχήσομαι, εἰ μὴ ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου. ἐὰν γὰρ θελήσω καυχήσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων, ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ. φείδομαι δὲ, μή τις εἰς ἐμὲ λογίσηται, ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ. καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ, ἄγγελος σατᾶν, ἵνα με κολαφίζῃ, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι. ὑπὲρ τούτου τρὶς τὸν κύριον παρεκάλεσα, ἵνα ἀποστῇ ἀπ' ἐμοῦ, καὶ εἴρηκέ μοι, ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου. ἡ δύναμίς μου, ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. ἥδιστα οὖν μᾶλλον καυχήσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ. διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὕβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν διωγμοῖς, ἐν στενοχωρίαις ὑπὲρ ΧΡΙΣΤΟΥ. ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. γέγονα ἄφρων καυχώμενος. ὑμεῖς με ἠναγκάσατε, ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ' ὑμῶν συνίστασθαι. οὐδὲν γὰρ ὑστέρησα τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων, εἰ καὶ οὐδέν εἰμι. τὰ μὲν σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατειργάσθη ἐν ὑμῖν, ἐν πάσῃ ὑπομονῇ, ἐν σημείοις καὶ τέρασι, καὶ δυνάμεσι. τί γάρ ἐστιν ὃ ἡττήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς ἐκκλησίας; εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς ἐγὼ, οὐ κατενάρκησα ὑμῶν; χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην. ἰδοὺ τρίτον ἑτοίμως ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ οὐ καταναρκήσω ὑμῶν. οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλὰ ὑμᾶς. οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν,

ad uisiones & reuelationes dñi. Scio hominem in Christo, ante annos quatuor decim, an in corpore, nescio, an extra corpus nescio, deus nouit, raptũ huiusmodi usq; in tertiũ cœlũ. & scio huiusmodi hominem, an in corpore, an extra corp⁹, nescio, deus nouit, qd raptus fuerit in paradisum, & audierit arcana uerba, q̃ fas nõ sit homini loq. Super huiusmodi homine gloriabor, de meipso uero non gloriabor, nisi in infirmitatibus meis. Nã si uoluero gloriari, nõ ero insipiens, ueritatem em̃ dicã, sed parco uobis, ne quis in me cogitet, supra id quod uidet esse me, aut quod audit ex me. Et ne excellẽtia reuelationum, supra modũ efferrer, datus fuit mihi stimulus p carnẽ, nuncius satanæ, ut me colaphis cederet, ne supra modum efferrer. Super hoc ter dñm rogaui, ut discederet a me, & dixit mihi. Sufficit tibi gratia mea. Nam fortitudo tua, in infirmitate pficitur. Libẽtissime igit̃ potiꝰ gloriabor in infirmitatibꝰ meis, ut inhabitet in me fortitudo Christi. Quãobrẽ placeo mihi ĩ ifirmitatibꝰ, in cõtumelijs, in necessitatibꝰ, in pſecutionibꝰ, ĩ anxietatibus, p Christo. Cũ em̃ infirmꝰ sum, tũc robustus sum. Factꝰ sũ insipiẽs gliando. Vos me coegistis, nã ego debui a uobis cõmẽdari. Nulla em̃ in re inferior fui sũmis aplis, tametsi nihil sum. Signa quidẽ apli pacta fuerũt inter uos, ĩ omni patiẽtia, & signis & pdigijs, & potẽtibꝰ factis. Nã in quo fuistis iferiores cæteris ecclijs? nisi qd ipse ego, nõ fuerim uobis onerosus? Cõdonate mihi hãc iniuriã. Ecce tertio ꝓpẽsus aio sũ, ut ueniã ad uos, & nõ ero uobis onerosus. Nõ em̃ q̃ro q̃ uestra sũt, sed uos. Nõ em̃ debẽt filij parẽtibus XII

θησαυρίζειν,

reponere

θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις. ἐγὼ δὲ ἥδιστα δαπανήσω, καὶ ἐκδαπανηθήσομαι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἧττον ἀγαπῶμαι. ἔστω δή, ἐγὼ οὐ κατεβάρησα ὑμᾶς, ἀλλ' ὑπάρχων πανοῦργος, δόλῳ ὑμᾶς ἔλαβον. μή τινα ὧν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς; παρεκάλεσα Τίτον, καὶ συναπέστειλα τὸν ἀδελφόν. μή τι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος; οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν; οὐ τοῖς αὐτοῖς ἴχνεσι; πάλιν δοκεῖτε, ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα, κατέναντι τοῦ θεοῦ ἐν χριστῷ λαλοῦμεν. τὰ δὲ πάντα ἀγαπητοί, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν οἰκοδομῆς. φοβοῦμαι γάρ, μή πως ἐλθών, οὐχ οἵους θέλω, εὕρω ὑμᾶς, κἀγὼ εὑρεθῶ ὑμῖν, οἷον οὐ θέλετε, μή πως ἔρις, ζῆλος, θυμοί, ἐριθεῖαι, καταλαλιαί, ψιθυρισμοί, φυσιώσεις, ἀκαταστασίαι. μὴ πάλιν ἐλθόντα με, ταπεινώσῃ ὁ θεός μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ πενθήσω πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ πορνείᾳ, καὶ ἀσελγείᾳ ᾗ ἔπραξαν. τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν, σταθήσεται πᾶν ῥῆμα. προείρηκα καὶ προλέγω, ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν νῦν γράφω τοῖς προημαρτηκόσι, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν, ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι.

Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος χριστου, ὃς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δυνατεῖ ἐν ὑμῖν. καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως θεοῦ. καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀσθενοῦμεν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ ζησόμεθα σὺν αὐτῷ, ἐκ δυνάμεως θεοῦ, εἰς ὑμᾶς. ἑαυτοὺς πειράζετε, εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει. ἑαυτοὺς δοκιμάζετε, ἢ οὐκ ἐπιγινώσκετε ἑαυτούς, ὅτι ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ἐν ὑμῖν ἐστιν; εἰ μήτι ἀδόκιμοί ἐστε. ἐλπίζω δὲ, ὅτι γνώσεσθε, ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν

reponere, ſed filijs parẽtes. Ego uero libẽtiſſime impendã, & expẽdar ꝓ animabus ueſtris, licet uberius uos diligẽs, minus diligar. ſed eſto, ipſe nõ grauaui uos, uerũ cũ eſſẽ aſtutꝰ, dolo uos cœpi. Nũ per quẽcũq; eorum quos miſi ad uos, expilaui uos? Rogaui Titũ, & una cũ illo miſi fratrẽ. Nũquid a uobis extorſit Titus? An nõ eodẽ ſpũ ambulauimꝰ? An nõ ijſdẽ ueſtigijs? Rurſum arbitramini, qđ nos uobis excuſemus? In conſpectu dei, in Chriſto loquimur, ſed oĩa chariſſimi ꝓ ueſtri ædificatione. Nã metuo ne qua fiat, ut ſi uenero, nõ q̃les uelim repiam uos, & ego repiar uobis, qualẽ nolitis, ne quomodo ſint cõtẽtiões, æmulatiões, iræ, cõcertationes, oblocutiones, ſuſurratiões, tumores, ſeditiones. Ne iterũ ubi uenero, humiliet me deus meus apud uos, & lugeã multos eoꝝ, q ante peccauerint, & nõ egerint pœnitentiã, ſuper immũdicia & fornicatiõe, & ipudicicia quã patrarũt. Hic tertius erit aduẽtus meus ad uos. in ore duorũ teſtium, aut triũ, cõſtituet̃ omne uerbũ. Prædixi uobis & prædico, ut præſens cũ eſſem iterum, ita & abſens nunc ſcribo ijs, qui ante peccauerunt, & reliquis omnibus, quod ſi uenero denuo, non parcã. Q̃nquidẽ experimẽtũ quæritis in me loquentis Chriſti, qui in uos non eſt infirmus, ſed potẽs eſt in uobis. Nam quamuis crucifixus fuit ex infirmitate, uiuit tamen ex uirtute dei. Nam & nos infirmi ſumus in illo, ſed uiuemus cum illo, ex uirtute dei, erga uos. Voſipſos tentate, num ſitis in fide, Voſipſos probate. An nõ cognoſcitis uoſmetipſos, quod Ieſus Chriſtꝰ in uobis eſt? Niſi ſicubi reprobi eſtis. at ſpero uos cognituros, quod nos

XIII

οὐκ ἐσμὲν ἀδόκιμοι. Εὔχομαι δὲ πρὸς τὸν θεὸν, μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδέν. οὐχ ἵνα ἡμεῖς δόκιμοι φανῶμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν. οὐ γὰρ δυνάμεθά τι κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. χαίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ἦτε. τοῦτο δὲ καὶ εὐχόμεθα, τὴν ὑμῶν κατάρτισιν. Διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὼν γράφω, ἵνα μὴ παρὼν, μὴ ἀποτόμως χρήσωμαι, κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ὁ κύριος ἔδωκέ μοι εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν. Λοιπὸν ἀδελφοί, χαίρετε, καταρτίζεσθε, παρακαλεῖσθε, τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε, καὶ ὁ θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν. ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν ἁγίῳ φιλήματι. ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες. Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

Πρὸς κορινθίους δευτέρα
ἐγράφη ἀπὸ φιλίππων διὰ τίτου καὶ λουκᾶ.

nō simus reprobi. Opto aūt apud deū, ut ne quid mali faciatis, nō quo nos pbati appareamus, sed ut uos, qd honestū ē faciatis, nos uero ueluti reprobi simus. Nō em̄ possumus quicq̄ aduersus ueritatem, sed p ueritate. Gaudemus em̄ cū nos infirmi fuerimus, uos aūt ualidi fueritis. Hoc aūt insuper optamus, nēpe uestram integritatem. Propterea, hæc absens scribo, ne cū præsens fuero, rigidus sim, iuxta potestatē, quā dedit mihi dominus, in extructionē, & nō i destructionem. Quod superest fratres, ualete, integri estote, consolationem habete, unanimes sitis, in pace agite, & deus charitatis ac pacis, erit uobiscum. Salutate uos mutuo, in sancto osculo. Salutant uos sancti oēs. Gratia dñi Iesu Christi, & charitas dei, & cōmunicatio spiritus sancti, sit cum omnibus uobis. Amen.

Finis.

Epistolæ ad Corinthios secundæ. Missa fuit a Philippis, per Titum & Lucam.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΠΑΥΛΟΥ.

ΤΑΥΤΗΝ ἐπιστέλλει ἀπ' ἐμοῦ ἑωρακὼς αὐτοὺς, ἤδη καὶ διδάξας. ἡ δὲ πρόφασις ἡ ἐπιστολῆς αὕτη. Διδαχθέντες καλῶς οἱ γαλάται παρὰ τοῦ ἀποστόλου, καὶ πιστεύσαντες γνησίως εἰς τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ, ἀποδημήσαντος τοῦ ἀποστόλου, ὑφηρπάσθησαν παρά τινων, ὥστε μεριτέμνεσθαι. ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ ἀπόστολος, γράφει πρὸς αὐτούς. καὶ πρῶτον μὲν μαρτυρεῖ αὐτοῖς περὶ ἧς εἶχον πίστεως καὶ γνησίας εἰς ΧΡΙΣΤΟΝ διαθέσεως. μέμφεται δ' ὡς ἀνοήτως πράξαντας, καὶ μεταβαλλομένους αὐτούς, ἔπειτα διαλαμβάνει περὶ τοῦ νόμου καὶ οὐ κατὰ τὸν ἀβραὰμ πίστεως, καὶ ἀποδείκνυσιν ἔκτε τοῦ νόμου, καὶ τῆς γυναικῶν τοῦ ἀβραὰμ, ἀλληγορήσας αὐτάς. μέχρι καιροῦ διδόσθαι τὴν σκιὰν, καὶ τὴν περιτομήν, καὶ ἀργεῖν αὐτὰ λοιπὸν τῆς τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ παρουσίας, καὶ οὕτως ἀποδείξας, παραγέλλει λοιπὸν αὐτοῖς. μηκέτι προσέχειν τοῖς ἀπατήσασιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἔχεσθαι τῆς ἐν ΧΡΙΣΤΩ πίστεως, καὶ γινώσκειν, ὅτι ἡ ἐν ΧΡΙΣΤΩ χάρις καταργεῖ τὴν σάρκα περιτομήν, καὶ οὕτως πάλιν εἰς τὰ ἤθη παραινέσας καὶ διδάξας, πληροῖ τὴν ἐπιστολήν.

ARGVMENTMM.

GAlatæ sunt Græci. Hi uerbū ueritatis primū ab aplō acceperunt, sed post discessū eius tētati sunt a falsis aplis, ut in legem & circūcisionē uerterent. Hos aplūs reuocat ad fidē ueritatis, scribēs eis ab Epheso.

ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΥΛΟΥ.

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος, οὐκ ἀπ᾽ ἀνθρώπων, οὐδὲ δι᾽ ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, καὶ θεοῦ πατρὸς, τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοὶ, ταῖς ἐκκλησίαις τῆς γαλατίας. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, τοῦ δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ὥστε ἐξέλασθαι ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ, κατὰ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν. Θαυμάζω, ὅτι οὕτως ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι θεοῦ, εἰς ἕτερον εὐαγγέλιον, ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο, εἰμή τινες εἰσὶν οἱ ταράσσοντες ὑμᾶς, καὶ θέλοντες μεταστρέψαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς, ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν, παρ᾽ ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω. ὡς προειρήκαμεν, καὶ ἄρτι πάλιν λέγω, εἴτις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ᾽ ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν θεόν; ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; εἰ γὰρ ἔτι ἀνθρώποις ἤρεσκον, ΧΡΙΣΤΟΥ δοῦλος οὐκ ἂν ἤμην. Γνωρίζω δὲ ὑμῖν ἀδελφοὶ, τὸ εὐαγγέλιον τὸ εὐαγγελισθὲν ὑπ᾽ ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἔστι κατὰ ἄνθρωπον. οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτὸ, οὔτε ἐδιδάχθην, ἀλλὰ δι᾽ ἀποκαλύψεως ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. ἠκούσατε γὰρ τὴν ἐμὴν ἀναστροφὴν ποτὲ ἐν τῷ ἰουδαϊσμῷ, ὅτι καθ᾽ ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ, καὶ ἐπόρθουν αὐτὴν, καὶ

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD GALATAS.

PAulus apostolus, nō ab hominibus, neq; per hominē, sed p Iesum Christū, & deū patrē, q suscitauit illū a mortuis, & qui mecū sunt oēs fratres, ecclesijs Galatiæ. Gratia uobis & pax a deo patre, & dño nostro Iesu Christo, qui dedit seipsū, p peccatis nostris, ut eriperet nos ex præsenti sæculo malo, iuxta uoluntatem dei & patris nostri, cui gloria in sæcula sæculorum amen. Miror, quod adeo cito trāsferamini, ab eo qui uocauit uos in gratia dei, in aliud euangelium, quod nō est aliud, nisi quod quidam sunt, qui turbant uos, & uolūt subuertere euangelium Christi. Verum etiam si nos aut angelus e cœlo, prædicauerit uobis euangelium, præter id quod p̄dicauimus uobis, anathema sit. Quēadmodū p̄diximus, & nunc iterum dico, si quis uobis prædicauerit euangelium præter id quod accepistis, anathema sit. Nunc enim utrum homines suadeo, an deū? Aut quero hominibus placere? Nam si hactenus hominibus placuissem, Christi seruus non fuissem. Notū aūt uobis facio fratres, euāgelium quod p̄dicatū est a me, nō esse secundū hoiem. Neq; em̄ ego ab hoie accepi illud, neq; didici, sed p reuelationē Iesu Christi. Audistis em̄ meā conuersationē quondā in iudaismo, quod supra modū persequebar ecclesiā dei, & expugnabam

ἀντλῶ, καὶ προέκοπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, ὑπὲρ πολλοὺς συνηλικιώτας ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ζηλωτὴς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων. ὅτε δὲ εὐδόκησεν, ὁ θεὸς, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἀποκαλύψαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοὶ, ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εὐθέως, οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι, οὐδὲ ἀνῆλθον εἰς ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους, ἀλλὰ ἀπῆλθον εἰς ἀραβίαν, καὶ πάλιν ὑπέστρεψα εἰς δαμασκόν. ἔπειτα μετὰ ἔτη τρία ἀνῆλθον εἰς ἱεροσόλυμα ἱστορῆσαι Πέτρον, καὶ ἐπέμεινα πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε. ἕτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, εἰμὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ κυρίου.

Α δὲ γράφω ὑμῖν, ἰδοὺ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, ὅτι οὐ ψεύδομαι. ἔπειτα ἦλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς συρίας, καὶ τῆς κιλικίας. ἤμην δὲ ἀγνοούμενος τῷ προσώπῳ ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας, ταῖς ἐν ΧΡΙΣΤΩ. μόνον δὲ ἀκούοντες ἦσαν, ὅτι ὁ διώκων ἡμᾶς ποτε, νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν, ἣν ποτε ἐπόρθει, καὶ ἐδόξασον ἐν ἐμοὶ τὸν θεόν. Επειτα διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν πάλιν ἀνέβην εἰς ἱεροσόλυμα μετὰ βαρνάβα, συμπαραλαβὼν καὶ τίτον, ἀνέβην δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν, καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον, ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσιν, κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι, μήπως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον. ἀλλ' οὐδὲ τίτος ὁ σὺν ἐμοὶ, Ἕλλην ὤν, ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι, διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους, οἵτινες παρεισῆλθον κατασκοπῆσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν, ἣν ἔχομεν ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ, ἵνα ἡμᾶς καταδουλώσωνται, οἷς οὐδὲ πρὸς ὥραν εἴξαμεν τῇ ὑποταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια τοῦ εὐαγγελίου διαμείνῃ πρὸς ὑμᾶς. Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναί τι ὁποῖοί ποτε ἦσαν, οὐδέν μοι διαφέρει. πρόσωπον

illam, & pficiebā in iudaiſmo, ſupra multos æquales meos in genere meo, cum uehementer eſſem ſtudioſus paternarum mearꝫ traditionū. Aſt ubi uiſū fuit deo, qui ſegregauit me ab utero matris meæ, & uocauit per gratiā ſuā, ut reuelaret filium ſuū in me, ut prædicarē illū in gentibus, continuo, nō contuli cū carne & ſanguine, neqꝫ rediī Hieroſolymā ad eos q ante me fuerant apoſtoli, ſed abiī in Arabiam & denuo reuerſus ſum Damaſcū. Deinde poſt annos tres rediī Hieroſolymā, ut uiderē Petrū, & manſi apud illum dies quindecim. Aliū aūt ex apoſtolis nō uidi quēqꝫ, niſi Iacobū fratrem dñi. Porro q̄ ſcribo uobis, ecce corā deo, non mentior. Deinde ueni in regiones Syriæ & Ciliciæ. Eram aūt ignotus iuxta faciē, eccleſijs Iudeæ, quæ erant in Chriſto. Sed tātum hic rumor apud illos erat, qui perſequebatur nos aliquando, nunc p̄dicat fidem, quā quondā expugnabat, & glorificabant in me deū. Deinde poſt annos II quatuordecim, rurſum aſcendi Hieroſolymam una cū Barnaba, aſſumpto ſimul & Tito. Aſcēdi aūt iuxta reuelationē, & contuli cū illis euangeliū, quod p̄dico inter gētes, ſed priuatim ijs qui erant in precio, ne quo modo in uanū currerē, aut cucurriſſem. Sed neqꝫ Titus, qui mecū erat, cū eſſet Græcus, cōpulſus fuit circumcidi, propter obiter ingreſſos falſos fratres, q ſubintroierāt, ad explorādū libertatē noſtrā, quā habem⁹ ī Chriſto Ieſu, quo nos in ſeruitutē adigerēt. Quibus ne ad tempus quidē ceſſimus, p ſubiectionē, ut ueritas euāgeliī permaneret apud uos. Ab ijs aūt, qui uidebātur aliquid eſſe, quales aliquando fuerint, nihil mea refert. Perſonam

προσωπον

σωπον ἀνθρώπου θεὸς οὐ λαμβάνει. ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες, οὐδὲν προσανέθεντο, ἀλλὰ τοὐναντίον, ἰδόντες, ὅτι πεπίστευμαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, καθὼς πέτρος τῆς περιτομῆς. ὁ γὰρ ἐνεργήσας πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε κἀμοὶ εἰς τὰ ἔθνη, καὶ γνόντες τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι, ἰάκωβος καὶ κηφᾶς καὶ ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στῦλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ βαρνάβᾳ κοινωνίας, ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομήν, μόνον τῶν πτωχῶν, ἵνα μνημονεύωμεν. ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι. ὅτε δὲ ἦλθε πέτρος εἰς ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. πρὸ τοῦ γὰρ ἐλθεῖν τινὰς ἀπὸ ἰακώβου, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθιεν, ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπέστελλε καὶ ἀφώριζεν ἑαυτὸν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς, καὶ συνυπεκρίθησαν αὐτῷ, καὶ οἱ λοιποὶ ἰουδαῖοι, ὥστε καὶ βαρνάβας συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει. ἀλλ' ὅτε εἶδον, ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ εὐαγγελίου, εἶπον τῷ πέτρῳ, ἔμπροσθεν πάντων. εἰ σὺ ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῇς, καὶ οὐκ ἰουδαϊκῶς, τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις ἰουδαΐζειν. ἡμεῖς φύσει ἰουδαῖοι καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοί, εἰδότες, ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. καὶ ἡμεῖς εἰς ΧΡΙΣΤΟΝ ΙΗΣΟΥΝ ἐπιστεύσαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως ΧΡΙΣΤΟΥ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου, διότι οὐ δικαιωθήσεται ἐξ ἔργων νόμου πᾶσα σάρξ. εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιωθῆναι ἐν ΧΡΙΣΤΩ, εὑρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἁμαρτωλοί, ἆρα ΧΡΙΣΤΟΣ ἁμαρτίας διάκονος; μὴ γένοιτο. εἰ γὰρ ἃ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, παραβάτην ἐμαυτὸν συνίστημι. ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον, ἵνα θεῷ ζήσω, ΧΡΙΣΤῷ συνεσταύρωμαι. ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ ΧΡΙΣΤΟΣ, ὃ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, τοῦ ἀγαπήσαντός με καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ

sonam hoīs deus nō accipit. Nā mihi qui uidebant esse in precio, nihil contulerūt, Imo cōtra, cū uidissent, mihi creditū fuisse euangeliū p̄putij, quēadmodū Petro circumcisionis (Nā qui efficax fuit in Petro ad apl̄atum circūcisionis, efficax fuit & in me, in gētes) cūq; cognouissent gratiam mihi datā, Iacobus & Cephas, & Iohānes, qui uidebant esse colūnæ, dextras dederuut mihi & Barnabæ societatis, ut nos in gētes, ipsi uero in circūcisionē, tantū ut pauperū memores essemus. in quo & diligēs fui, ut hoc ipsum facerē. Cū aūt uenisset Petrus Anthiochiā, iuxta faciē illi restiti, qd' rep̄hēsus esset. Nā antecq; uenissent quidā a Iacobo, una cū gentibus sumebat cibū. Cū aūt uenissēt, subduxit & seperauit se ab illis, metuēs eos q erāt ex circūcisione, ac simulabāt una cū illo, cæteri quoq; Iudæi, adeo ut Barnabas simul abduceret in simulationē. Verū ubi uidissem, quod nō recto pede incederēt, ad ueritatem euangeliī, dixi Petro coram oībus. Si tu, cū sis Iudæus, gentiliter uiuis & nō iudaice, cur gētes cogis iudaissare? Nos natura Iudæi, & nō ex gētibus pctōres, quoniā scimus nō iustificari hoīem ex operibus legis, nisi p̄ fidē Iesu Christi. Et nos in Christū Iesū credidimus, ut iustificaremur ex fide Christi, & nō ex opibus legis, ppter qd' nō iustificabit ex opibus legis oīs caro, Q; si dū querimur iustificari in Christo, reperimur & ipsi pctōres, nūm ergo Christus pctī minister est? Absit. Nā si q̄ destruxi ea rursū ædifico, transgressorē meipsū cōstituo. Ego em̄ p̄ legē legi mortuus sui, ut Christo uiuerē. una cū Christo crucifixus sū, uiuo tn̄, nō iam ego, sed uiuit in me Christus. Vitam aūt quam nūc uiuo in carne, in fide uiuo filij dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro

ἐμοὶ. οὐκ ἀθετῶ τὴν χάριν τοῦ θεοῦ. εἰ γὰρ διὰ
νόμου δικαιοσύνη, ἄρα ΧΡΙΣΤΟΣ δωρεὰν ἀ
πέθανεν. Ω ἀνόητοι γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐ
βάσκηνεν, τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι; οἷς κατ'
ὀφθαλμοὺς ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ προεγράφη
ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος; τοῦτο μόνον θέλω μα
θεῖν ἀφ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ πνεῦμα
ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; οὕτως ἀνόητοί
ἐστε; ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτε
λεῖσθε; τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῇ, εἴ γε καὶ εἰκῇ.
Ο οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ πνεῦμα, καὶ ἐνερ
γῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν, ἐξ ἔργων νόμου, ἢ ἐξ
ἀκοῆς πίστεως; καθὼς Ἀβραὰμ ἐπίστευσε τῷ
Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. γινώ
σκετε ἄρα, ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Ἀβρα
άμ. προϊδοῦσα δὲ ἡ γραφὴ, ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοῖ
τὰ ἔθνη ὁ θεὸς, προευηγγελίσατο τῷ Ἀβραάμ.
ὅτι ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη,
ὥστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται σὺν τῷ πιστῷ
Ἀβραάμ. ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου εἰσὶν, ὑπὸ κα
τάραν εἰσίν. γέγραπται γάρ, ἐπικατάρατος πᾶς,
ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις
ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά. ὅτι δὲ
ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιοῦται παρὰ τῷ θεῷ. δῆλον.
ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται, ὁ δὲ νόμος οὐκ
ἔστιν ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος,
ζήσεται ἐν αὐτοῖς. ΧΡΙΣΤΟΣ ἡμᾶς ἐξηγόρ
ασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ
ὑμῶν κατάρα. γέγραπται γάρ, ἐπικατάρατος
πᾶς, ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου, ἵνα εἰς τὰ ἔθ
νη ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραὰμ γένηται ἐν ΧΡΙΣΤΩ
ΙΗΣΟΥ, ἵνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πνεύματος
λάβωμεν διὰ τῆς πίστεως. Ἀδελφοὶ κατὰ ἄν
θρωπον λέγω. ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην
διαθήκην, οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἢ ἐπιδιατάσσεται. τῷ
δὲ Ἀβραὰμ ἐρρέθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ
σπέρματι αὐτοῦ. οὐ λέγει καὶ τοῖς σπέρμασιν,
ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, καὶ τῷ σπέρ
ματί σου, ὅς ἐστι ΧΡΙΣΤΟΣ. τοῦτο δὲ λέγω, διαθή
κην προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς Χριστόν,
ὁ μετὰ ἔτη τετρακόσια καὶ τριάκοντα γεγονὼς νό
μος, οὐκ

me, nõ aſpernor gratiã dei, nã ſi per legẽ
eſt iuſticia, igit' Chriſtus fruſtra mortu⁹
eſt. O ſtulti Galatæ, qs uos faſcinauit, III
ut nõ crederetis ueritati? Quib⁹ p̃ oculis,
Ieſus Chriſt⁹ ante fuit depict⁹, inter uos
crucifix⁹? Hoc ſolũ cupio diſcere a uobis,
Ex opibus legis ſpm̃ accepiſtis, an ex au-
ditu fidei? Adeo ſtulti eſtis, cũ in ſpũ cœ
peritis, nũc in carne cõſũmamini? Tam
multa paſſi eſtis fruſtra, at ſi tñ fruſtra.
Qui igit' ſubminiſtrat uobis ſpm̃, & ope
tur uirtutes in uobis, utrũ ex operibus le
gis, an ex auditu fidei, id facit? Quẽad-
modũ Abrahã credidit deo, & iputatũ
eſt illi ad iuſticiã. Scitis igit', quod ñ q ex
fide ſunt, ñ ſunt filiꝫ Abrahæ. Prævidens
aũt ſcriptura, qd' ex fide iuſtificet gentes
deus, prius rem letã nunciauit Abrahæ.
Benedicent' inqens, in te oẽs gentes. itaq;
q ex fide ſũt, bñdicunt' cũ fideli Abrahã.
Nam quotquot ex opibus legis ſunt, ma
ledictiõi ſunt obnoxiꝫ. Scriptũ eſt enim.
Maledictus eſt oĩs, qui non manſerit in
oĩbus q̃ ſcripta ſunt in libro legis, ut faci-
at ea. Qd' aũt in lege null⁹ iuſtificat' apud
deũ, palã eſt. Siquidẽ iuſt⁹ ex fide uiuet,
lex aũt nõ ẽ ex fide, ſed q fecerit ea homo
uiuet in ipſis. Chriſtus nos redemit a ma
ledictione legis, dũ pro uobis factus eſt
maledictũ. Scriptũ eſt enim maledictus
oĩs, qui pendet in ligno, ut in gẽtes, bñdi-
ctio Abrahæ ueniret in Chriſto Ieſu, ut
p̃miſſionẽ ſpũs acciperem⁹ p̃ fidẽ. Frẽs,
ſecũ dũ hoiem dico. Hoĩs licet teſtamẽtũ
tñ ſi ſit cõprobatũ, nemo reiꝫcit, aut addit
aliq̃d. Porro Abrahæ dictæ ſunt p̃miſſi-
ones & ſemini ei⁹, nõ dicit & ſeminib⁹, tã
q̃ de multis, ſed tãq̃ de uno, & in ſemi-
ne tuo, q eſt Chriſt⁹. Hoc aũt dico, teſta-
mẽtũ ante cõprobatũ a deo erga chriſtũ,
lex q̃ poſt ãnos q̃dringẽtos & trigita cœ-
pit, non

μος, οὐκ ἀκυροῖ εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγε
λίαν. εἰ γὰρ ἐκ νόμου ἡ κληρονομία, οὐκέτι ἐξ
ἐπαγγελίας· τῷ δὲ Ἀβραὰμ δι' ἐπαγγελίας
κεχάρισται ὁ θεός. τί οὖν ὁ νόμος; τῶν παρα-
βάσεων χάριν προσετέθη, ἄχρις οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρ
μα, ᾧ ἐπήγγελται, διαταγεὶς δι' ἀγγέλων ἐν
χειρὶ μεσίτου. ὁ δὲ μεσίτης ἑνὸς οὐκ ἔστιν, ὁ δὲ
θεὸς εἷς ἐστιν. ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ
θεοῦ; μὴ γένοιτο. εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος, ὁ δυνάμε-
νος ζωοποιῆσαι, ὄντως ἂν ἐκ νόμου ἦν ἡ δικαιο-
σύνη, ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ γραφὴ τὰ πάντα
ὑπὸ ἁμαρτίαν, ἵνα ἡ ἐπαγγελία ἐκ πίστεως ΙΗ
ΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ δοθῇ τοῖς πιστεύουσι. πρὸ τοῦ
δὲ ἐλθεῖν τὴν πίστιν, ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συ
γκεκλεισμένοι εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀπο
καλυφθῆναι. ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν
γέγονεν εἰς ΧΡΙΣΤΟΝ, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶ
μεν. ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκέτι ὑπὸ παι-
δαγωγόν ἐσμεν. πάντες γὰρ υἱοὶ θεοῦ ἐστὲ
διὰ τῆς πίστεως ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ. ὅσοι γὰρ
εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, ΧΡΙΣΤΟΝ ἐνεδύσασθε, οὐκ ἔνι
Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύ
θερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ. πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς
ἐστὲ ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ. εἰ δὲ ὑμεῖς ΧΡΙΣΤΟΥ,
ἄρα τοῦ Ἀβραὰμ σπέρμα ἐστέ, κατ' ἐπαγγελί
αν κληρονόμοι. Λέγω δέ, ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ
κληρονόμος νήπιός ἐστιν, οὐδὲν διαφέρει δού-
λου, κύριος πάντων ὤν, ἀλλὰ ὑπὸ ἐπιτρόπους
ἐστὶ καὶ οἰκονόμους ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρός
οὕτως καὶ ἡμεῖς ὅτε ἦμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα
τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι. ὅτε δὲ ἦλθε
τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν
υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον
ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγορά-
σῃ, ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἀπολάβωμεν. ὅτι δέ
ἐστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ
αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κράζον Ἀβ-
βᾶ ὁ πατήρ, ὥστε οὐκέτι εἶ δοῦλος, ἀλλ'
υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος θεοῦ διὰ
ΧΡΙΣΤΟΥ. Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες
θεὸν, ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς. νῦν
δὲ γνόν-

pit, nō facit irritū, ut abroget ꝓmissionē. nā si ex lege est hæreditas, nō iam ē ex ꝓmissiōe, atq; Abrahæ ꝑ ꝓmissionē donauit de⁹. Quid igit lex? propter trāsgressiones addita fuit, donec ueniret semen, cui promissū fuerat, ordinata per angelos, in manu mediatoris. Mediator aūt, uni⁹ nō est, at deus unus est. Lex igit num est aduersus promissiones dei? Absit. Etēm si data esset lex, q̄ possit uiuificare, uere ex lege esset iusticia, sed cōclusit scriptura oīa sub peccatum, ut promissio ex fide Iesu Christi, daretur credentibus. Cæterū ante q̄ ueniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidē, quæ erat reuelāda. Itaq; lex pædagogus noster fuit ad Christum, ut ex fide iustificaremur. At postq̄ uenit fides, nō amplius sub pædagogo sumus. Oēs enim filij dei estis per fidē in Christo Iesu. Nam quicunq; baptizati estis, Christū induistis. Non est Iudæus, neq; Græcus. Nō est seruus neq; liber. Non est masculus, aut fœmina. Oēs enim uos unus estis in Christo Iesu. Q d' si uos estis Christi, igitur Abrahæ semen estis, & iuxta promissionem hæredes. IIII
Dico aūt q̄diu hæres puer est, nihil differt a seruo, cū sit dñs omniū, sed sub tutoribus & autorib⁹ est, usq; ad tēpus, qd' pater p̄scripserit. sic & nos, cū essem⁹ pueri, sub elemētis mūdi eramus, in seruitutē adacti. At ubi uenit plenitudo tēporis, emisit deus filiū suū, factū ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erāt redimeret, ut adoptionē ī ius filiorꝫ accipe remus. Q m aūt estis filij, emisit de⁹ sp̄m filij sui in corda uestra, clamātē Abba pater. Itaq; iam nō es seru⁹, sed fili⁹. Quod si filius, & hæres dei per Christum. Sed tum quidem cum ignoraretis deum, seruiebatis ijs, qui natura non sunt dij. At

δὲ γνόντες θεὸν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ θεοῦ, πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα; οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε; ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ μῆνας, καὶ καιροὺς, καὶ ἐνιαυτούς. φοβοῦμαι ὑμᾶς, μήπως εἰκῆ κεκοπίακα εἰς ὑμᾶς. γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς. Ἀδελφοί, δέομαι ὑμῶν· οὐδέν με ἠδικήσατε. οἴδατε δὲ ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς, εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον, καὶ τὸν πειρασμὸν μου, τὸν ἐν τῇ σαρκί μου οὐκ ἐξουθενήσατε, οὐδὲ ἐξεπτύσατε, ἀλλ' ὡς ἄγγελον θεοῦ ἐδέξασθέ με, ὡς ΧΡΙΣΤΟΝ ΙΗΣΟΥΝ. τίς οὖν ἦν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν; μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν, ὅτι εἰ δυνατὸν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες, ἂν ἐδώκατέ μοι. ὥστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν; ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐ καλῶς, ἀλλὰ ἐκκλεῖσαι ὑμᾶς θέλουσιν, ἵνα αὐτοὺς ζηλοῦτε. καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε, καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ παρεῖναί με πρὸς ὑμᾶς. τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ ΧΡΙΣΤΟΣ ἐν ὑμῖν. ἤθελον δὲ παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου, ὅτι ἀποροῦμαι ἐν ὑμῖν. Λέγετέ μοι οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε; γέγραπται γάρ, ὅτι Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας. ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης, κατὰ σάρκα γεγέννηται· ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρας, διὰ τῆς ἐπαγγελίας. ἅτινά ἐστιν ἀλληγορούμενα· αὗται γάρ εἰσι δύο διαθῆκαι, μία μὲν ἀπὸ ὄρους Σινᾶ, εἰς δουλείαν γεννῶσα, ἥτις ἐστὶν Ἄγαρ. τὸ δὲ Ἄγαρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλήμ, δουλεύει δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς. ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ, ἐλευθέρα ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ὑμῶν. γέγραπται γάρ, εὐφράνθητι στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον, καὶ βόησον, ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. ἡμεῖς δὲ ἀδελφοὶ κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμέν, ἀλλ' ὥσπερ τότε ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα, οὕτως καὶ νῦν

nũc cognoſcentes deũ, qn poti⁹ cogniti a deo, quõ cõuertimini denuo ad ifirma & egena elemẽta? Quib⁹ itez ab itegro ſeruire uultis? dies obſuatis, & mẽſes, & tpa & annos. Metuo de uobis, ne quo mõ frustra laborauerim erga uos. Eſtote, ut ego ſũ, qñqdẽ & ego ſũ ut uos. Frẽs, rogo uos, nihil me leſiſtis. Noſtis, qd' p infirmitatẽ carnis euãgelizauerim uobis pri⁹, & expimentũ meũ, qd' erat in carne, nõ eſtis aſpnati, neq; reſpuiſtis, ſed me uelut angelũ dei ſuſcepiſtis, uelut Chriſtũ Ieſũ. Quæ ẽ igit' beatitudo ueſtra? Teſtimoniũ em̃ p hibeo uobis, qd' ſi fieri potuiſſet, oculos ueſtros effoſſos dediſſetis mihi. Igit' inimic⁹ fact⁹ ſũ uobis, uera loquẽdo uobis? Emulant' uos nõ bñ, imo excludere uos uolũt, ut ipſos æmulemini. Bonũ aũt eſt, æmulari in re bona ſemp, & nõ ſolũ cũ p ſens ſum apud uos. Filioli mei, q̃s iterum parturio, donec formet' Chriſt⁹ in uobis. Vellẽ ãt adeſſe apud uos nũc, & mutare uocẽ meã, qm̃ inopiã patior in uobis. Dicite mihi q ſub lege uultis eẽ, legẽ ipſã nõ auditis? Scriptũ ẽ em̃, qd' Abrahã duos filios habebat, unũ ex ancilla, & unũ ex libera. Vez is q ex ãcilla nat⁹ ẽ, ſecdm carnẽ nat⁹ ẽ, q uero ex libera, p promiſſionẽ, quæ p allegoriã dicunt'. Nã hæc ſũt duo teſtamẽta, unũ qdẽ a mõte Sina, ĩ ſeruitutẽ generãs, q ẽ Agar, nã Agar, Sina mõs eſt in Arabia, cõfinis ẽ aũt ei, q̃ nũc uocat' Hieruſalẽ. ſeruit aũt cũ filijs ſuis. At q̃ ſurſũ eſt Hieruſalẽ, libera eſt, q̃ eſt mater oium noſtrũ. Scriptũ ẽ em̃. Letare ſterilis, q̃ nõ paris, erũpe & clama, q̃ non parturis, qm̃ multi liberi deſertæ, magis q̃ẽ ei⁹ q̃ habet uirũ. Nos aũt frẽs ſecũdũ Iſaac promiſſiõis filij ſumus, ſed quẽadmodũ tunc is q ſecundũ carnem natus erat, perſequebatur eum, qui natus erat ſecundũ ſpiritum, ita

& nunc

μὴ νῦμ. ἀλλὰ τί λέγ ἡ γραφή; ἔκβαλε τὴν παι
δίσκην & τὸν υἱὸν αὐτῆς, οὐ γὰρ μὴ κληρονομή
σῃ ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης, μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέ
ρας. ἄρα ἀδελφοί οὐκ ἐσμὲν παιδίσκης τέ
κνα, ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρας, τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν ᾗ χρι
στὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσεν, στήκετε, καὶ μὴ πάλιν
ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε. Ἰδὲ ἐγὼ παῦλος λέ
γω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, χριστὸς ὑ-
μᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. μαρτύρομαι δὲ πάλιν
παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνομένῳ, ὅτι ὀφειλέ
της ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον ποιῆσαι. κατηργήθητε
ἀπὸ τοῦ χριστοῦ. οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε,
τῆς χάριτος ἐξεπέσατε. ἡμεῖς γὰρ πνεύματι ἐκ
πίστεως ἐλπίδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμε
θα. ἐν γὰρ χριστῷ ἰησοῦ, οὔτε περιτομή τί ἰσχύ
ει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης
ἐνεργουμένη. ἐτρέχετε καλῶς, τίς ὑμᾶς ἐνέκο
ψε, τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι; ἡ πεισμονὴ οὐκ ἐκ
τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς. μικρὰ ζύμη, ὅλον τὸ φύρα
μα ζυμοῖ. ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν κυρίῳ,
ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε, ὁ δὲ ταράσσων ὑ-
μᾶς, βασάσει τὸ κρῖμα, ὅστις ἂν ᾖ. ἐγὼ δὲ ἀ-
δελφοί, εἰ περιτομὴν ἔτι κηρύσσω, τί ἔτι διώκο
μαι. ἄρα κατήργηται τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυ
ροῦ. ὄφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦν
τες ὑμᾶς. ὑμεῖς γὰρ ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε
ἀδελφοί, μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορ
μὴν τῇ σαρκί, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύε
τε ἀλλήλοις. ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἑνὶ λόγῳ
πληροῦται, ἐν τῷ, ἀγαπήσεις τὸν πλησί
ον σου ὡς ἑαυτόν. εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ
κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλω
θῆτε. λέγω δέ, πνεύματι περιπατεῖτε καὶ
ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε. ἡ γὰρ σὰρξ
ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ
τῆς σαρκός, ταῦτα δὲ ἀντίκειται ἀλλήλοις,
ἵνα μὴ ἃ ἂν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε. εἰ δὲ
πνεύματι ἄγεσθε, οὐκ ἐστὲ ὑπὸ νόμον. φα
νερὰ δέ ἐστι τὰ ἔργα τῆς σαρκός, ἅτινά ἐστι,
μοιχεία

& nunc. At quid dicit ſcriptura? Eiĳce an
cillam & filiũ illius, nõ enim hæres erit fi
lius ancillæ, cũ filio liberæ. Itaq; frẽs, non
ſumus ancillæ filij, ſed liberæ. In liberta V
te igit' qua Chriſtꝰ nos liberauit, ſtate, &
ne rurſus iugo ſeruitutis implicemini. Ec
ce ego Paulus dico uobis, qd' ſi circũcida
mini, Chriſtus nihil uobis ꝓderit. Cõte-
ſtor aũt oẽm hominẽ circũcidentẽ ſe, qd'
debitor eſt totius legis ſeruãdæ. Chriſtꝰ
uobis factꝰ eſt ocioſus, qcũq; in lege iuſti
ficamini, a gratia excidiſtis. Nos em̃ ſpũ
ex fide, ſpẽ iuſticiæ expectamꝰ, nã i Chri
ſto Ieſu, neq; circũciſio qcq̃ ualet, neq; ꝑ
putiũ, ſed fides ꝑ dilectionẽ operãs. Cur
rebatis bñ, qs uos ipediuit, ut nõ crederе-
tis ueritati? Nẽpe ꝓſuaſio, nõ ex eo q uo-
cat uos. Paulũ fermẽti totã maſſã fermẽ
tat. Ego cõfido de uobis, in dño, q d' nihil
aliud ſenſuri ſitis. Cæterꝫ q cõturbat uos,
portabit iudiciũ, qſqs fuerit. Ego aũt frẽs,
ſi circũciſionẽ adhuc ꝑdico, qd adhuc ꝓſe
cutionẽ patior? Abolitũ eſt igit' ſcãdalũ
crucis. Vtinã & abſcindant', q uos labefa
ctãt. Vos em̃ in libertatẽ uocati fuiſtis fra
tres, tantũ, ne libertatẽ in occaſionẽ detis
carni, ſed ꝑ charitatẽ, ſeruite uobis inuicẽ.
Nã tota lex in uno uerbo implet', nempe
hoc. Diliges proximũ tuum, ut teipſum.
Quod ſi alius alium uiciſſim mordetis, &
deuoratis, uidete, ne uiciſſim alius ab alio
conſumamini. Dico aũt, ſpiritu ambula-
te, & concupiſcentiã carnis nõ perficietis.
Nam caro concupiſcit aduerſus ſpiritũ,
ſpiritus autem aduerſus carnem. Hæc au
tem inter ſe aduerſantur, ut non quæ-
cunq; uolueritis, eadem faciatis. Quod ſi
ſpiritu ducimini, nõ eſtis ſub lege. Porro
manifeſta ſũt opera carnis, quæ ſunt hæc

adulteriũ

μοιχεία, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰ-
δωλολατρία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔρεις, ζῆ-
λοι, θυμοί, ἐριθεῖαι, διχοστασίαι, αἱρέσεις, φθό-
νοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, ἃ
προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ
τοιαῦτα πράσσοντες βασιλείαν θεοῦ οὐ κλη-
ρονομήσουσιν. Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματός
ἐστιν, ἀγάπη, χαρά, εἰρήνη, μακροθυμία, χρη-
στότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκρά-
τεια, κατὰ τούτων οὐκ ἔστι νόμος. Οἱ δὲ
τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν
τοῖς παθήμασι, καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. Εἰ ζῶμεν
πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν, μὴ γινώ-
μεθα κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλούμενοι,
6.1 ἀλλήλοις φθονοῦντες. Ἀδελφοί, ἐὰν καὶ προ-
λημφθῇ ἄνθρωπος ἔν τινι παραπτώματι, ὑμεῖς
οἱ πνευματικοί, καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν
πνεύματι πραότητος, σκοπῶν σεαυτόν, μὴ
καὶ σὺ πειρασθῇς. Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε,
καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ.
Εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναι μηδὲν ὤν, ἑαυτὸν φρε-
ναπατᾷ. Τὸ δὲ ἔργον ἑαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκα-
στος, καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν τὸ καύχημα ἕξει, καὶ
οὐκ εἰς τὸν ἕτερον. ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον
βαστάσει. Κοινωνείτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λό-
γον, τῷ κατηχοῦντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς. Μὴ πλα-
νᾶσθε. Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται. Ὃ γὰρ ἐὰν σπείρῃ ἄν-
θρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει, ὅτι ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρ-
κα ἑαυτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν, ὁ δὲ σπεί-
ρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζω-
ὴν αἰώνιον. Τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακῶ-
μεν. Καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν μὴ ἐκλυό-
μενοι. Ἄρα οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώ-
μεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ
πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως.
Ἴδετε πηλίκοις ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα
τῇ ἐμῇ χειρί. Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπῆσαι ἐν
σαρκί, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνε-
σθαι, μόνον, ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ
διώκωνται.

adulteriũ, fornicatio, immũdicia, laſciuia,
ſimulacrorũ cultus, ueneficiũ, inimicitiæ,
lis, æmulationes, iræ, cõcertatiões, ſeditio
nes, ſectæ, inuidiæ, cedes, ebrietates, co-
meſtationes, & his ſimilia, de quibus p̃di
co uobis, quẽadmodũ & p̃dixi, quod qui
talia agũt, regni dei hæredes nõ erũt. Fru
ctus uero ſpũs eſt, Charitas, gaudiũ, pax
longanimitas, benignitas, bonitas, fides,
mãſuetudo, tẽperantia. Aduerſus huiuſ-
modi non eſt lex. Qui uero ſunt Chriſti,
carnem crucifixerũt, cũ morbis & concu-
piſcẽtijs. Si uiuim⁹ ſpũ, ſpũ & incedam⁹.
ne efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicẽ
nos ꝓuocantes, inuicẽ inuidẽtes. Fratres
etiã ſi occupatus fuerit homo, in aliquo
delicto, uos qui ſpiritales eſtis, inſtaura-
te huiuſmodi in ſpiritu manſuetudinis,
conſyderans temetipſum, ne & tu tente-
ris. Inuicem onera ueſtra portate, & ſic re
implete legẽ Chriſti. Nã ſi quis ſibi uide
tur aliquid eſſe, cũ nihil ſit, ſuũ ipſe fallit
animũ. Opus aũt ſuũ ꝓbet unuſquiſq;
& tunc in ſemetipſo gloriationẽ habebit,
& nõ in alio, unuſq; ſq; em̃ ꝓpriã ſarcinã
baiulabit. Cõmunicet aũt q̃ cathechizat̃
ſermone, ei q̃ ſe cathechizat, in oĩbus bo
nis. ne erretis, de⁹ nõ irridet̃. Quicq̃d em̃
ſeminauerit homo, hoc & metet. Nã q̃ ſe
minat in carne ſua, de carne metet corup
telam, ſed qui ſeminat in ſpũ, de ſpũ me-
tet uitã æternã. Bonũ aũt faciẽdo ne ceſſe
mus. Tempore em̃ ſuo metemus, nõ de-
fatigati. Itaq; dũ tẽpus habemus opere
mur bonũ erga oẽs. maxime uero erga
domeſticos fidei. Videtis quanta uobis
epl̃a ſcripſerim, mea manu. Quicũq; uo
lunt iuxta faciẽ placere in carne, ĩ cogũt
uos circũcidi, tantũ ne ob crucem Chriſti
perſecutionem

διῶκονται. οὐδὲ γὰρ οἱ περιτεμνόμενοι αὐτοὶ νόμον φυλάσσουσιν, ἀλλὰ θέλουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχήσωνται. ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται κἀγὼ τῷ κόσμῳ. ἐν γὰρ ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ, οὔτε περιτομή τι ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καινὴ κτίσις, καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν, εἰρήνη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ θεοῦ. τοῦ λοιποῦ κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω. ἐγὼ γὰρ τὰ στίγματα τοῦ κυρίου ΙΗΣΟΥ ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω. ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν ἀδελφοί. ἀμήν.

πρὸς γαλάτας ἐγράφη ἀπὸ ῥώμης.

pſecutionē patiant', nā qui circūcidunt', ne ipſi quidē legē ſeruant, ſed uolūt uos circūcidi, ut in ueſtra carne glorient'. Ego uero, abſit, ut glorier, niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti, per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo. Nam in Chriſto Ieſu, neq; circūciſio ualet, neq; preputium, ſed noua creatura. Et quicunq; iuxta regulam hanc incedunt, pax ſuper eos, & miſericordia, & ſuper Iſrael dei. De cætero ne quis mihi labores exhibeat. Ego enim ſtigmata domini Ieſu, in corpore meo porto. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti, cum ſpiritu ueſtro fratres. Amen.

Finis.

Miſſa fuit a Roma.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ΑΥΤΗΝ ἐπιστέλλει ἀπὸ ῥώμης, οὕτω μὲν αὐτοὺς ἐπαινῶν, ἀκούσας δὲ περὶ αὐτῶν. ἡ δὲ προφασις ἦν ἐπιστολῆς αὐτῷ. ΕΦΕΣΙΟΙ πιστεύσαντες εἰς τὸν κύριον ἡμῶν ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ. γνησίαν ἔχουσι εἰς αὐτὸν τὴν πίστιν, καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους τὴν ἀγάπην, καὶ ἐβούλοντο παρὰ τοῦ παύλου βεβαιωθῆναι. μαθὼν τοίνυν ὁ ἀπόστολος γράφει πρὸς αὐτοὺς ταύτην τὴν ἐπιστολήν, ὡσανεὶ κατηχητικήν. καὶ πρῶτον μὲν δείκνυσι, μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς καὶ πρὸ καταβολῆς κόσμου εἶναι ταύτην εὐδοκίαν τοῦ θεοῦ, ὥστε τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν, καὶ ἡμᾶς σωθῆναι. ἔπειτα, περὶ κλήσεως ἐθνῶν διαλέγεται, ἵνα δείξῃ ἀξίους αὐτοὺς πεπιστευκέναι, καὶ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ κλῆσις αὐτῶν γέγονεν. οὐ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ὃς ἦν υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἵνα καὶ ἐκτούτου μάθωσιν, ὅτι οὐκ ἀνθρωπλάτραι γεγόνασι, πιστεύσαντες τῷ ΧΡΙΣΤΩ, ἀλλ' ἀληθινοὶ θεοσεβεῖς. σημαίνει δὲ καὶ ἑαυτὸν διὰ τοῦτο ἀπεσάλθαι κεκύρακεν τὸ εὐαγγέλιον. καὶ ὅτι περὶ αὐτῶν ἐφρόντισεν, ἔπειτα παραινετικοὺς λόγους ἀνδράσι καὶ γυναιξί, πατράσι καὶ τέκνοις, κυρίοις καὶ δούλοις, τίθησιν ἐν τῇ ἐπιστολῇ. καὶ καθόλου πάντας παρασκευάσει κατὰ τοῦ διαβόλου, καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, λέγων πρὸς ἐκείνους ἡμῖν εἶναι τὴν πλάνην, καὶ ὥσπερ ἀγαθὸς ἀλείπτης ἀλείφας τοῖς λόγοις πάντας κατὰ τὴν διαβολικὴν ἐνέργειαν, οὕτως τελεσῖ τὴν ἐπιστολήν.

ARGVMENTVM

Epheſij ſunt Aſiani. Hi accepto uerbo ueritatis perſtiterunt in fide. Hos collaudat apoſtolus, ſcribens eis a Roma de carcere per Tychicum diaconem.

ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος ΙΗ/ ΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, διὰ θελήμα τος θεοῦ, τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖ/ σιν ἐν ἐφέσῳ, καὶ πιστοῖς ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ. χάρις ὑ/ μῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. εὐλογητὸς ὁ θεὸς, καὶ πα/ τὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ὁ εὐ/ λογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευμα/ τικῇ, ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ΧΡΙΣΤΩ. κα/ θὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ, πρὸ κατα/ βολῆς κόσμου, εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώ/ μους κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ, προο/ ρίσας ἡμᾶς, εἰς υἱοθεσίαν διὰ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙ/ ΣΤΟΥ εἰς αὐτὸν, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θε/ λήματος αὐτοῦ εἰς ἔπαινον δόξης τῆς χά/ ριτος αὐτοῦ, ἧς ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἠγαπημένῳ, ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρω/ σιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων, κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χά/ ριτος αὐτοῦ, ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς, ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει. γνωρίσας ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ, κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ, προέθετο ἐν αὐτῷ εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν, ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ ΧΡΙΣΤΩ, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν αὐτῷ, ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ τὰ πάν/ τα ἐνεργοῦντος, κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θε/ λήματος αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἔπαινον τῆς δόξης

AD EPHESIOS EPISTOLA.

PAulus apoſtolus Ieſu Chri/ ſti, per uoluntatem dei, ſan/ ctis qui agitis Epheſi, & fide libus in Chriſto Ieſu. Gra/ tia uobis & pax a deo patre noſtro, & do mino Ieſu Chriſto. Bñdictus deus & pa/ ter domini noſtri Ieſu Chriſti, qui bene/ dixit nos, in omni benedictione ſpiritali, in cœleſtibus Chriſto. Quemadmodũ elegit nos in ipſo, antecp̃ iacerẽtur funda menta mundi, ut eſſemus ſancti, & irre/ præhenſibiles coram illo in charitate, qui predeſtinauit nos in adoptionem filio/ rum, per Ieſum Chriſtũ, in ſeſe, iuxta be/ neplacitum uoluntatis ſuæ, ut laudetur gloria gratiæ ſuæ, in qua gratificauit nos, in dilecto. In quo habemus redemptio/ nem per ſanguinem ipſius, remiſſionem peccatorum. Iuxta diuitias gratiæ ſuæ, de qua ubertim nobis impartiuit, in om ni ſapientia & prudentia, patefacto no/ bis arcano uoluntatis ſuæ, iuxta bene/ placitum ſuum, quod propoſuerat in ſe/ ipſo, in diſpenſationem plenitudinis tẽ/ porum, ut ſummatim inſtauraret omnia in Chriſto, quæ in cœlis ſunt & in terra, in ipſo, in quo & ſorte delecti ſumus pre/ deſtinati ſecundum propoſitum illius, cuius ui fiunt uniuerſa, iuxta decretum uoluntatis ipſius, ut ſimus nos in laudẽ

gloriæ

δόξης αὐτοῦ, τοὺς προηλπικότας ἐν τῷ
ΧΡΙΣΤΩ, ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς
ἀληθείας, τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας
ὑμῶν, ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε
τῷ πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ, ὅς
ἐστιν ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν, εἰς
ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως, εἰς ἔπαι
νον τῆς δόξης αὐτοῦ. διὰ τοῦτο κἀγὼ ἀκού
σας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν, ἐν τῷ κυρίῳ ΙΗ
ΣΟΥ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς
ἁγίους, οὐ παύομαι εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὑμῶν,
μνείαν ὑμῶν ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευ
χῶν μου, ἵνα ὁ θεὸς τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ
ΧΡΙΣΤΟΥ, ὁ πατὴρ τῆς δόξης, δώῃ ὑμῖν
πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, ἐν
ἐπιγνώσει αὐτοῦ, πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλ
μοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, εἰς τὸ εἰδέναι ὑ
μᾶς, τίς ἐστιν ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως αὐτοῦ, καὶ
τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν
τοῖς ἁγίοις, καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγε
θος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς
πιστεύοντας, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κρά
τους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ
ΧΡΙΣΤΩ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ
ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ, ἐν τοῖς ἐπουρανίοις
ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας καὶ δυνά
μεως, καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνο
μαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ
καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑποκάτω
τῶν ποδῶν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν ἔδωκεν κεφαλὴν
ὑπὲρ πάντα τῇ ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἐστὶ τὸ σῶμα
αὐτοῦ, τὸ πλήρωμα τοῦ πάντα ἐν πᾶσι πλη
ρουμένου. καὶ ὑμᾶς ὄντας νεκροὺς τοῖς παραπτώ
μασι, καὶ ταῖς ἁμαρτίαις, ἐν αἷς ποτὲ περιε
πατήσατε κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου, κα
τὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύμα
τος, τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, ἐν
οἷς καὶ ἡμεῖς πάντες ἀνεστράφημέν ποτε, ἐν ταῖς
ἐπιθυμίαις τῆς σαρκὸς ἡμῶν, ποιοῦντες τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς

gloriæ illius, qui priores ſperauimus in Chriſto, in quo ſperatis & uos, audito uerbo ueritatis, euangelio ſalutis ueſtræ, in quo etiam poſteaq̃ credidiſtis, obſignati eſtis, ſpiritu promiſſionis ſancto, qui eſt Arrabo, hæreditatis noſtræ, in redemptionem acquiſitæ poſſeſſionis, in laudem gloriæ ſuæ. Quapropter & ego, cum audiſſem eam quæ in uobis eſt fidem, in domino Ieſu, & charitatem in omnes ſanctos, non deſino gratias agere pro uobis, mentionem ueſtri faciens, in orationibus meis, ut deus domini noſtri Ieſu Chriſti, pater gloriæ, det uobis ſpiritum ſapientiæ, & reuelationis, in cognitione ſui, illuminatos oculos mentis ueſtræ, ut ſciatis, quæ ſit ſpes uocationis eius, & quam opulenta gloria, hæreditatis illius in ſanctis, & quæ ſit excellẽs magnitudo potentiæ illius in uos qui creditis, ſecundum efficaciam roboris fortitudinis eius, quam exercuit in Chriſto, cum ſuſcitaret eum a mortuis, & ſedere fecit in dextra ſua, in cœleſtibus, ſupra omnem principatum ac poteſtatem, & uirtutem, & dominium, & omne nomen quod nominatur, non ſolum in ſæculo hoc, uerum etiam in futuro, & omnia ſubiecit ſub pedes illius, & ipſum dedit caput ſuper omnia, eccleſiæ, quæ eſt corpus illius, plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimplet. Et uos cum II eſſetis mortui delictis & peccatis, in quibus aliquando ambulaſtis iuxta ſæculũ mundi huius, iuxta principem poteſtatis aeris, qui eſt ſpiritus, nunc agens in filijs inobedientiæ, inter quos & nos omnes conuerſabamur aliquando, in concupiſcentijs carnis noſtræ, facientes uoluntates carnis

τα ϙ σαρκὸς, ϛ τῶν διανοιῶν, καὶ ἦμεν τέκ/
να φύσει ὀργῆς, ὡς καὶ οἱ λοιποί. Ο δὲ θε-
ὸς πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει, διὰ τὴν πολλὴν
ἀγάπην αὐτοῦ, ἣν ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ὄν-
τας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι, συ-
νεζωοποίησε τῷ ΧΡΙΣΤΩ, χάριτι ἐστὲ σεσωσ
μένοι, καὶ συνήγειρε, καὶ συνεκάθισεν ἐν
τοῖς ἐπουρανίοις ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ, ἵνα ἐν
δείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις
τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον ϙ χάριτος
αὐτοῦ ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς ἐν ΧΡΙΣΤΩ
ΙΗΣΟΥ, τῇ γὰρ χάριτι ἐστὲ σεσωσμένοι διὰ
ϙ πίστεως, καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν. θεοῦ
τὸ δῶρον, οὐκ ἐξ ἔργων, ἵνα μήτις καυχήση
ται. αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ποίημα, κτισθέν-
τες ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ ἐπὶ ἔργοις ἀγα/
θοῖς, οἷς προητοίμασεν ὁ θεὸς, ἵνα ἐν αὐτοῖς
περιπατήσωμεν. Διὸ μνημονεύετε ὅτι ὑ-
μεῖς ποτὲ τὰ ἔθνη ἐν σαρκὶ, οἱ λεγόμενοι
ἀκροβυστία, ὑπὸ ϙ λεγομένης περιτομῆς
ἐν σαρκὶ χειροποιήτου, ὅτι ἦτε ἐν τῷ και-
ρῷ ἐκείνῳ, χωρὶς ΧΡΙΣΤΟΥ, ἀπηλλοτριω-
μένοι τῆς πολιτείας τοῦ ἰσραὴλ, καὶ ξέ-
νοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπί/
δα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ,
νυνὶ δὲ ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ ὑμεῖς οἱ ποτε ὄν
τες μακρὰν, ἐγγὺς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵμα
τι τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ Αυτ ὸς γάρ ἐστιν
ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἓν
καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας
τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον
τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, ἵνα
τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ, εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρω
πον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμ
φοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι, τῷ θεῷ, διὰ τοῦ σταυροῦ,
ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ, καὶ ἐλθὼν εὐηγ/
γελίσατο εἰρήνην ὑμῖν, τοῖς μακρὰν, καὶ τοῖς
ἐγγύς, ὅτι δι' αὐτοῦ ἔχομεν τὴν προσαγωγὴν οἱ
ἀμφότεροι ἐν ἑνὶ πνεύματι πρὸς τὸν πατέρα.
Αρα οὖν

tes carnis, & mentium, & eramus natura filij iræ, quemadmodũ & cæteri, Sed deus qui diues est in misericordia, propter multam charitatem suam, qua dilexit nos, etiam cum essemus mortui per delicta, conuiuificauit nos una cum Christo (per gratiam estis saluati) simulq; cum eo resuscitauit, & simul cum eo sedere fecit, inter cœlestes, in Christo Iesu, ut ostẽderet eminentem opulẽtiam gratiæ suæ, in benignitate erga nos, in Christo Iesu. Gratia enim estis saluati per fidem, idq; non ex uobis. dei donum est, non ex operibus, ne quis glorietur, nam ipsius sumus figmentum, conditi in Christo Iesu ad opera bona, quæ præparauit deus, ut in eis ambularemus. Quapropter mementote, quod uos quondã gẽtes in carne uocabamini preputium, ab ea quæ uocatur circumcisio, in carne, quæ manibus fit, quod inq̃ eratis in tempore illo, sine Christo, abalienati a republica Israhel, & extranei a testamentis promissionis, spem non habentes, & deo carentes in mundo. Nunc autem in Christo Iesu uos, q quondã eratis lõginqui, propinqui facti estis, in sanguine Christi, Ipse em̃ est pax nostra, q fecit ex utrisq; unum, & interstitium maceriæ diruit, simultatem in carne sua, legem mandatorũ in decretis sitam, abrogans, ut duos conderet in semetipso, in unũ nouum hominem, faciens pacem, & ut reconciliaret ambos in uno corpore, deo, per crucem perempta inimicitia, in ea, & ueniens euangelizauit pacem uobis, ijs qui procul aberatis, & ijs qui prope. Quoniam autem per illum habemus aditum utriq; in uno spiritu, ad patrem,

Itaq;

Αρα οὖν οὐκέτι ἐστὲ ξενοὶ καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολῖται τῶν ἁγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ θεοῦ, ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ἐν ᾧ πᾶσα οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη, αὔξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν κυρίῳ, ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ θεοῦ ἐν πνεύματι. τούτου χάριν ἐγὼ παῦλος ὁ δέσμιος τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ ΙΗΣΟΥ, ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν, εἴγε ἠκούσατε τὴν οἰκονομίαν τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ, τῆς δοθείσης μοι εἰς ὑμᾶς, ὅτι κατὰ ἀποκάλυψιν ἐγνωρίσθη μοι τὸ μυστήριον, καθὼς προέγραψα, ἐν ὀλίγῳ πρὸς ὃ δύνασθε ἀναγινώσκοντες, νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου, ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, ὃ ἑτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ προφήταις ἐν πνεύματι, εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα, καὶ σύσσωμα, καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐν τῷ ΧΡΙΣΤΩ, διὰ τοῦ εὐαγγελίου, οὗ ἐγενόμην διάκονος, κατὰ τὴν δωρεὰν τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ, τὴν δοθεῖσάν μοι κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. ΕΜΟΙ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη, ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελίσασθαι τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ. καὶ φωτίσαι πάντας, τίς ἡ κοινωνία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ θεῷ τῷ, τὰ πάντα κτίσαντι διὰ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς ἐκκλησίας, ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ θεοῦ, κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων, ἣν ἐποίησεν ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παῤῥησίαν καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐν πεποιθήσει, τῇ διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ, διὸ αἰτοῦμαι, μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου ὑπὲρ

Itaq; iam nō eſtis hoſpites & incolæ, ſed conciues ſanctorum, & domeſtici dei, ſuperſtructi ſuper fundamentum apoſtolum & prophetarum, ſummo angulari lapide ipſo Ieſu Chriſto, in quo quæcūq; ſtructura coagmētatur, creſcit in templū ſanctū, in domino, in quo & uos coædificamini in habitaculum dei, in ſpiritu.

Huius rei gratia, ego Paulus uinctus ſū Chriſti Ieſu, pro uobis gentibus, ſiquidē audiſtis diſpenſationem gratiæ dei, quæ data eſt mihi in uos, quod ſecundum reuelationem, notum mihi fecit myſteriū, quemadmodū ante ſcripſi paucis, ex quibus poteſtis legētes intelligere, cognitionem meam in myſterio Chriſti, quod in alijs ætatibus non fuit notum factum filijs hominum, quemadmodum nunc reuelatum eſt ſanctis apoſtolis eius, & prophetis in ſpiritu, ut ſint gētes cohæredes, & eiuſdem corporis, & cōſortes promiſſionis eius in Chriſto, per euangeliū, cuius factus ſum miniſter, ſecundū donum gratiæ dei, quod datū eſt mihi, ſecūdum efficaciam potentiæ illius. Mihi minimo oīum ſancto⁊ data eſt gratia hæc, ut inter gentes euangelizē, imperueſtigabiles diuitias Chriſti, & in lucem ꝓferā oībus, quæ ſit cōmunio myſterij quod erat abſconditum a ſæculis in deo, qui uniuerſa condidit per Ieſum Chriſtum, ut notum fiat principatibus & poteſtatibus, in cœleſtibus, per eccleſiam, uehementer uaria ſapientia dei, ſecundum præfinitionē ſæculorum, quam fecit in Chriſto Ieſu, domino noſtro, in quo habemus audaciam & aditum, in fiducia, quæ eſt per fidem illius. Quapropter poſtulo; ne deficiatis in afflictionibus meis III

ὑπὲρ ὑμῶν, ἥτις ἔσαι δόξα ὑμῶν. τοῦ τοῦ χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται, ἵνα δώῃ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆσαι τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ, διὰ τῆς πίστεως, ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος. γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν καὶ γνώσεως ἀγάπην τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ θεοῦ. τῷ δὲ δυναμένῳ ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι ὑπὲρ ἐκπερισσοῦ, ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἡμῖν, αὐτῷ ἡ δόξα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ, εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων ἀμήν.

Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν κυρίῳ, ἀξίως περιπατῆσαι καὶ κλήσεως ἧς ἐκλήθητε, μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πραότητος, μετὰ μακροθυμίας, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ, σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ καὶ εἰρήνης. ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα. καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν. εἷς κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, εἷς θεὸς καὶ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ὑμῖν. Ἐνὶ δὲ ἑκάστῳ ἡμῶν ἐδόθη ἡ χάρις κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ. διὸ λέγει. ἀναβὰς εἰς ὕψος ᾐχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις. τὸ δὲ ἀνέβη, τί ἐστιν, εἰ μὴ ὅτι καὶ κατέβη πρῶτον εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς; ὁ καταβὰς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπὲ

pro uobis quæ erit gloria uestra. Huius rei gratia, flecto genua mea, ad patrem domini nostri Iesu Christi, ex quo oīs parentela in cœlo & in terra nominatur, ut det uobis iuxta diuitias gloriæ suæ, ut fortitudine coroboremini per spiritum suū, in internū hominem, ut inhabitet Christus per fidem, in cordibus uestris, fixis in charitate radicibus, & fundamento iacto, ut ualeatis assequi cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & profunditas, & sublimitas, & cognoscere præeminētem cognitioni dilectionem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem dei. Ei uero qui potest, cumulate facere, ultra omnia, quæ petimus, aut cogitamus, iuxta potentiam agentem in nobis, ipsi gloria in ecclesia, in Christo Iesu, in omnes ætates sæculi sæculorum. Amē.

Hortor itaq; uos ego uinctus in domino, ut ambuletis, ita ut dignum est, uocatione, qua uocati estis, cum omni submissione, & mansuetudine, cum longanimitate, tolerantes uos inuicē in charitate, studentes seruare unitatem spiritus in uinculo pacis. Vnū corpus & unus spiritus, quemadmodū & uocati estis in una spe uocationis uestræ. Vnus dominus, una fides, unum baptisma, unus deus, & pater omnium, qui est super omnia, & per omnia, & in omnibus uobis. Verum unicuiq; nostrum data est gratia iuxta modum doni Christi. Quapropter dicit. Cum ascendisset in altum, captiuam duxit captiuitatem, & dedit dona hominibus. Cæterum illud ascendit, quid est, nisi quod etiam descenderat prius in infimas partes terræ? Qui descendit, idem ille est, qui etiam ascendit, supra

ὑπεράνω πάντων τ̃ οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. καὶ αὐτὸς ἔδωκε, τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστὰς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τ̃ ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τ̃ χριστοῦ, μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἑνότητα τ̃ πίστεως, καὶ τ̃ ἐπιγνώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ χριστοῦ, ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ, τ̃ διδασκαλίας, ἐν τ̃ κυβείᾳ τ̃ ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθοδείαν τ̃ πλάνης, ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλή. ὁ χριστος, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον, καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς τ̃ ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους, τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται, εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ. τοῦτο οὖν λέγω καὶ μαρτύρομαι ἐν κυρίῳ, μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη περιπατεῖ, ἐν ματαιότητι τοῦ νοὸς αὐτῶν, ἐσκοτισμένοι τ̃ διανοίᾳ, ὄντες ἀπηλλοτριωμένοι τ̃ ζωῆς τοῦ θεοῦ, διὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν οὖσαν ἐν αὐτοῖς, διὰ τὴν πώρωσιν τ̃ καρδίας αὐτῶν, οἵτινες ἀπηλγηκότες, ἑαυτοὺς παρέδωκαν τ̃ ἀσελγείᾳ, εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης ἐν πλεονεξίᾳ. ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν χριστον. εἴγε αὐτὸν ἠκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθώς ἐστιν ἀλήθεια ἐν τ̃ ιησου, ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν, τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τ̃ ἀπάτης, ἀνανεοῦσθαι δὲ τ̃ πνεύματι τ̃ νοὸς ὑμῶν, καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ὁσιότητι τ̃

supra omnes cœlos, ut impleret omnia. Et idem dedit, alios quidem apostolos, alios uero prophetas, alios autem euangelistas, alios autem pastores, & doctores, ad instaurationem sanctorũ, in opus administrationis, in ædificationem corporis Christi, donec occurrerim⁹ omnes in unitatem fidei, & agnitionis filij dei, in uirum perfectum, in mensuram ætatis, quæ est plenitudo Christi, ut non amplius simus pueri, qui fluctuant & circumferuntur quouis uento doctrinæ, in uersutia hominum, in astutia, ad aggressionem imposturæ, sed ueritatem sectantes in charitate, adolescamus in illũ per omnia, qui est caput. Nẽpe Christus in quo totũ corpus, si coagmentetur, & compingatur, per omnem cõmissuram submi-nistrationis, iuxta actum in mensura, unicuiusq; partis, incrementum corporis facit, in ædificationem suiipsius, in charitate. Hoc itaq; dico, & testificor in domino, ne posthac ambuletis, quemadmodũ & reliquæ gentes ambulant in uanitate intellectus sui, dum mentem habent obtenebratam, abalienati a uita dei, propter ignorantiam quæ est illis, & excæcationẽ cordis eo⁊, qui posteaq; peruenerunt ad indolentiã, semetipsos dediderunt lasciuiæ, ad patrãdum immunditiam omnẽ in auaritia. Vos aũt nõ sic didicistis Christum, siquidem illum audistis, & in eo docti fuistis, quemadmodum est ueritas in Christo Iesu, deponere iuxta priorem conuersationem, ueterem hominem, qui corrumpitur, iuxta concupiscentias erroris, renouari autem spiritu mẽtis uestræ, & induere nouum hominem, qui iuxta deum conditus est in iustitia, & sancti-

ὅτι φῶς ἀληθείας. διὸ ἀποθέμενοι τὸ ψεῦ
δος, λαλεῖτε ἀλήθειαν, ἕκαστος μετὰ τοῦ
πλησίον αὐτοῦ, ὅτι ἐσμὲν ἀλλήλων μέ/
λη. ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε, ὁ ἥλιος
μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν,
μηδὲ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ. ὁ κλέπ
των, μηκέτι κλεπτέτω, μᾶλλον δὲ κοπιά/
τω ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσὶν,
ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι.
πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑ/
μῶν μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλ' εἴτις ἀγαθὸς
πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, ἵνα δῷ χάριν
τοῖς ἀκούουσιν, καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ πνεῦμα
τὸ ἅγιον τοῦ θεοῦ ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν
ἀπολυτρώσεως. πᾶσα πικρία, καὶ θυμὸς, καὶ
ὀργὴ, καὶ κραυγὴ καὶ βλασφημία, ἀρθήτω ἀφ'
ὑμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ. γίνεσθε δὲ εἰς ἀλλή
λους χρηστοί, εὔσπλαγχνοι, χαριζόμενοι ἑαυ/
τοῖς, καθὼς καὶ ὁ θεὸς ἐχαρίσατο ὑμῖν
ἐν ΧΡΙΣΤΩι. γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ
θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητά, καὶ περιπατεῖτε
ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ ἠγάπησεν
ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσ/
φορὰν καὶ θυσίαν τῷ θεῷ εἰς ὀσμὴν εὐω
δίας. πορνεία δὲ καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία, ἢ πλεο
νεξία μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέ/
πει ἁγίοις, καὶ αἰσχρότης, καὶ μωρολογία, ἢ εὐτρα
πελία, τὰ οὐκ ἀνήκοντα, ἀλλὰ μᾶλλον εὐχα
ριστία. τοῦτο γάρ ἐστε γινώσκοντες, ὅτι πᾶς πόρ
νος, ἢ ἀκάθαρτος, ἢ πλεονέκτης, ὅς ἐστιν εἰ/
δωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ
βασιλείᾳ τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ καὶ θεοῦ. μηδεὶς ὑ/
μᾶς ἀπατάτω κενοῖς λόγοις. διὰ ταῦτα
γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς
τῆς ἀπειθείας. μὴ οὖν γίνεσθε συμμέτοχοι
αὐτῶν. ἦτε γάρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς
ἐν κυρίῳ. ὡς τέκνα φωτὸς περι/
πατεῖτε, ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ πνεύματος ἐν πάσῃ
ἀγαθωσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ δοκιμά
ζοντες

tate ueritatis Quapropter depoſito men
dacio, loquamini ueritatem, quiſq; pro/
ximo ſuo, quoniã ſumus inuicem mẽbra.
Iraſcimini, & nõ peccetis, ſol ne occidat ſu
per iram ueſtram, neq; detis locũ calum/
niatori. Qui furabatur, non amplius fu/
retur, magis aũt laboret operando mani
bus, quod bonum eſt, ut poſſit impartiri
ei qui opus habuerit. O mis ſermo ſpur/
cus ex ore ueſtro ne procedat, ſed ſi quis
eſt bonus ad ædificationem utilitatis, ut
det gratiã audientibus, & ne contriſtetis
ſpiritum ſanctum dei, in quo obſignati
eſtis, in diem redemptiõis. Omnis ama/
rulentia, & tumor, & ira, & uociferatio, &
maledicentia, tollatur a uobis, cum omni
malicia. Sitis aũt, inuicem alius in alium
comes, miſericordes, largiẽtes uobiſmet
ipſis, quẽadmodum & deus in Chriſto
largitus eſt uobis. Sitis igitur imitato/ V
res dei, ut filij dilecti, & ambuletis in dile
ctione, quemadmodum & Chriſtus dile
xit nos, & tradidit ſemetipſum pro no/
bis, oblationem & uictimam deo, in odo
rem bonæ fragrantiæ. Cæterum fornica/
tio, & omnis imundicia, aut auaricia ne
nominetur quidem inter uos, ſicut decet
ſanctos, & obſcœnitas, & ſtultiloquium,
& urbanitas, quæ ad rem non pertinent,
ſed magis gratiarũactio. Nam hoc ſcitis
quod omnis fornicator, aut auarus, q eſt
ſimulacrorũ cultor, nõ habet hæreditatẽ
in regno Chriſti & dei. Ne quiſq; uos de
cipiat inanibus ſermõibus. Propter hæc
enim uenire ſolet ira dei, in filios inobedi
entiæ. Ne ſitis igit cõſortes illorũ. Eratis
enim quondã tenebræ, nunc aũt lux in
dño, ut filij lucis ãbulate (nã fructus ſpũs
in omni bonitate & iuſticia & ueritate) p/
bantes

ζόντες, τί ἐστιν εὐάρεστον τῷ κυρίῳ, καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκάρποις τοῦ σκότους, μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε, τὰ γὰρ κρυφῇ γινόμενα ὑπ' αὐτῶν, αἰσχρόν ἐστιν καὶ λέγειν. Τὰ δὲ πάντα ἐλεγχόμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς φανεροῦται, πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον, φῶς ἐστι. διὸ λέγει. Ἔγειραι ὁ καθεύδων καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ. Βλέπετε οὖν πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε, μὴ ὡς ἄσοφοι, ἀλλὰ ὡς σοφοί, ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρόν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραί εἰσιν. διὰ τοῦτο μὴ γίνεσθε ἄφρονες, ἀλλὰ συνιέντες τί τὸ θέλημα τοῦ κυρίου. καὶ μὴ μεθύσκεσθε οἴνῳ, ἐν ᾧ ἐστὶν ἀσωτεία, ἀλλὰ πληροῦσθε ἐν πνεύματι, λαλοῦντες ἑαυτοῖς, ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς ἄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ κυρίῳ. Εὐχαριστοῦντες πάντοτε ὑπὲρ πάντων, ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ τῷ θεῷ καὶ πατρί. ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ θεοῦ. Αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε, ὡς τῷ κυρίῳ, ὅτι ἀνήρ ἐστι κεφαλὴ τῆς γυναικός, ὡς καὶ ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας, καὶ αὐτός ἐστι σωτὴρ τοῦ σώματος. ἀλλ' ὥσπερ ἡ ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ ΧΡΙΣΤΩ, οὕτως καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί. Οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ ἠγάπησε τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς, ἵνα αὐτὴν ἁγιάσῃ καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι, ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἔνδοξον τὴν ἐκκλησίαν, μὴ ἔχουσαν σπίλον, ἢ ῥυτίδα, ἤ τι τοιοῦτον, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία, καὶ ἄμωμος. οὕτως ὀφείλουσιν καὶ οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ἑαυτὸν ἀγαπᾷ, οὐδεὶς γάρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλὰ ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτὴν καθὼς

bantes, quid ſit acceptũ dño, & ne cõmercium habueritis cum operibus infrugiferis tenebrarũ, quin ea potius etiã arguite. Nam quæ ſecreto fiunt ab iſtis, turpe eſt uel dicere. Sed omia ꝓdita a luce manifeſta fiunt. Nam quicquid manifeſtatur, lumen eſt. Quapropter dicit. Expergiſcere qui dormis, & ſurge a mortuis, & illuceſcet tibi Chriſtus. Videte igitur, quo modo circumſpecte ambuletis, non ut inſipientes, ſed ut ſapientes, redimentes occaſionem, quod dies mali ſint. Propterea ne ſitis imprudẽtes, ſed intelligẽtes, quæ ſit uoluntas domini. & ne inebriemini uino, in quo luxus eſt, ſed impleamini ſpiritu, loquentes uobiſmetipſis pſalmis, & hymnis, & cantionibus ſpiritalibus, canentes & pſallentes in corde ueſtro dño, gratias agẽtes ſemper de omnibus, in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti, deo & patri. Subditi uiciſſim alius alĩ, in timore dei. Vxores, ꝓpriis uiris ſubditæ ſitis, ueluti domino, quoniã uir eſt caput uxoris, quemadmodũ & Chriſtus eſt caput eccleſiæ, & idem eſt, qui ſalutem dat corpori. Itaq; quemadmodum eccleſia ſubdita eſt Chriſto, ſic & uxores ſuis uiris ſubditæ ſint ĩ omnibus. Viri diligite uxores ueſtras, ſicut & Chriſtus dilexit eccleſiam, & ſemetipſum tradidit pro ea, ut illam ſanctificaret mundatã lauacro aquæ in uerbo, ut adhiberet eam ſibiipſi, glorioſam eccleſiam, nõ habentem maculã, aut rugã, aut quicq; eiuſmodi, ſed ut eſſet ſancta, & irrepræhẽſibilis. Sic debẽt uiri diligere ſuas uxores, ut ſua ipſoꝝ corpa. Qui diligit ſuã uxorem, ſeipſum diligit. Nullus enim unq; ſuam ipſius carnem odio habuit, imo enutrit, & fouet eam,

καθὼς καὶ ὁ κύριος τὴν ἐκκλησίαν. ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐγὼ δὲ λέγω εἰς ΧΡΙΣΤΟΝ, καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. πλὴν καὶ ὑμεῖς οἱ καθ' ἕνα, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω, ὡς ἑαυτόν, ἡ δὲ γυνὴ, ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα. τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν ἐν κυρίῳ, τοῦτο γάρ ἐστι δίκαιον. τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα, ἥτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη ἐν ἐπαγγελίᾳ, ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. οἱ πατέρες μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ κυρίου. οἱ δοῦλοι ὑπακούετε τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα, μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐν ἁπλότητι τῆς καρδίας ὑμῶν, ὡς τῷ ΧΡΙΣΤΩ, μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλ' ὡς δοῦλοι τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ ἐκ ψυχῆς, μετ' εὐνοίας, δουλεύοντες τῷ κυρίῳ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις. εἰδότες, ὅτι ὃ ἐάν τι ἕκαστος ποιήσῃ ἀγαθὸν, τοῦτο κομίσεται παρὰ κυρίου, εἴτε δοῦλος, εἴτε ἐλεύθερος. καὶ οἱ κύριοι τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐτοὺς ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν, εἰδότες, ὅτι καὶ ὑμῶν αὐτῶν ὁ κύριός ἐστιν ἐν οὐρανοῖς, καὶ προσωπολημψία οὐκ ἔστι παρ' αὐτῷ. τὸ λοιπὸν ἀδελφοί μου, ἐνδυναμοῦσθε ἐν κυρίῳ, καὶ ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στῆναι, πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου, ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου πρὸς τὰ

sicut & dñs ecclesiam. Quoniã membra sumus corporis eiusdem, ex carne eius, & ex ossibus eius. Huius rei gratia, relinquet homo patrem & matrem, & adiungetur uxori suæ, & erunt duo in carnem unam. Mysterium hoc magnum est, uerum ego loquor, de Christo, & de ecclesia. Quanquam & uos singillatim, suam quisq; uxorem diligat, ut seipsum. uxor autem ut reuereatur uirum.

Filij, obedite parentibus uestris, in domino, nam id est iustum, honora patrem tuum, & matrem, quod est præceptum primum, in promissione, ut bene tibi sit, & sis longeuus in terra. Patres, ne prouocetis ad iram liberos uestros, sed educetis eos in eruditione, & correptione domini. Serui obedite dominis carnalibus, cum timore, & tremore, in simplicitate cordis uestri, tanquam Christo, non ad oculum seruientes, ueluti hominibus placere studentes, sed tanq; serui Iesu Christi, facientes uoluntatem dei ex animo, cum beneuolentia, seruientes domino, & non hominibus, illud scientes, quod unusquisq; quod fecerit boni, hoc reportabit a deo, siue seruus fuerit, siue liber. Et uos domini eadem facite, erga illos, remittentes minas, scientes quod & uester dominus est in cœlis, & personæ respectus non est apud illum. Quod superest fratres, sitis fortes in domino, & in potentia roboris illius, Induite totam armaturam dei, ut possitis stare aduersus assultus diaboli, Quoniam non est nobis lucta, aduersus sanguinem & carnem, sed aduersus principatus, aduersus potestates, aduersus mundi dominos, tenebrarum sæculi huius, aduersus

VI

πρὸς τὰ πνευματικὰ τ πονηρίας ἐν τοῖς ἐπου
ρανίοις. διὰ τ τὸ ἀναλάβετε τ παν οπλίαν
τ θυ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ
πονηρᾷ, καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι. στῆ/
τε οὖν περιζωσάμενοι τὰ ὀσφῦς ὑμῶν ἐν ἀλ
ηθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τ δικαιο/
σύνης, καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοι
μασίᾳ τ εὐαγγελίου τ εἰρήνης, ἐπὶ πᾶσιν ἀνα
λαβόντες τὸν θυρεὸν τ πίστεως, ἐν ᾧ δυνήσε
σθε πάντα τὰ βέλη τ πονηροῦ τὰ πεπυρωμέ
να σβέσαι, καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου
δέξασθε, καὶ τὴν μάχαιραν τ πνεύματος, ὅ
ἐστι ῥῆμα θεοῦ. διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δε
ήσεως προσευχόμενοι ἐν παντὶ καιρῷ, ἐν
πνεύματι, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀγρυπνοῦντες
ἐν πάσῃ προσκαρτερήσει, καὶ δεήσει περὶ πάν/
των τῶν ἁγίων, καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ, ἵνα μοι δοθείη
λόγος ἐν ἀνοίξει τ στόματός μου, ἐν παῤῥη/
σίᾳ γνωρίσαι τὸ μυστήριον τ εὐαγγελίου ὑ/
πὲρ οὗ πρεσβεύω ἐν ἁλύσει, ἵνα ἐν αὐτῷ παῤ/
ῥησιάσωμαι ὡς δεῖ με λαλῆσαι, ἵνα δὲ εἰδῆ/
τε καὶ ὑμεῖς τὰ κατ' ἐμὲ τί πράσσω, πάντα ὑ/
μῖν γνωρίσει τυχικὸς ὁ ἀγαπητὸς ἀδελ/
φὸς καὶ πιστὸς διάκονος ἐν κυρίῳ, οὗ ἔπεμψα
πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡ/
μῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν. Εἰρή/
νη τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ ἀγάπη μετὰ πίστεως, ἀπὸ
θεοῦ πατρὸς & κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. Ἡ χά
ρις μετὰ πάντων τ ἀγαπώντ τὸν κύριον ἡμῶν
ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ ἐν ἀφθαρσίᾳ. ἀμήν.

ἐγράφη ἀπὸ ῥώμης πρὸς
ἐφεσίους διὰ
τυχικοῦ.

sus spiritales astutias in cœlestibus: Quapropter assumite uniuersam armaturam dei, ut possitis resistere in die malo, & omnibus peractis, stare. State igitur lumbis circumcinctis baltheo in ueritate, & induti thoracem iusticiæ, & calciati pedibus, in præparatione euangelij pacis. Super omnia assumpto scuto fidei, in quo possitis omnia iacula mali ignita extinguere, & galeam salutis accipite, & gladium spiritus, qui est uerbum dei, in omni oratione, & deprecatione orantes, in omni tempore, in spiritu, & ad hoc ipsum uigilantes in omni instantia, & deprecatione pro omnibus sanctis, & pro me, ut mihi detur sermo in apertiõe oris mei, in libertate, ut notum faciam mysterium euangelij mei, super quo legatione fungor in catena, ut in illo libere loquar, sicut oportet me loqui. Vt aũt sciatis & uos, quæ ad me pertinent, quid agam, de omnibus uos certiores reddet Tychicus, dilectus frater, & fidus minister ĩ domino, quẽ misi ad uos in hoc ipsum, ut cognosceretis, de rebus nostris, & consolaretur corda uestra. Pax fratribus & charitas, cum fide, a deo patre, & domino Iesu Christo. Gratia sit cum omnibus diligentibus dominũ nostrum Iesum Christum, in incorruptione. Amen,

Missa fuit e Roma per Tychicum.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ΤΑΥΤΗΝ ἐπιστέλλει ἀπὸ ῥώμης, ἑωρακὼς αὐτοὺς ἅμα καὶ Διδάξας. ἡ δὲ πρόφασις, καὶ ἐπιστολῆς αὕτη. πεμψάντων φιλιππησίων διακονίαν τῷ παύλῳ, καί τινων περιερχομένων, καὶ διαφθειρόντων τὰς ἀκοὰς τῶν ἀκεραίων προφάσει τῆς σκιᾶς τοῦ νόμου, καὶ καὶ περιτομῆς, καὶ λεγόντων, χωρὶς ταύτης μὴ δύνασθαι δικαιωθῆναι. μαθὼν ὁ ἀπόστολος γράφει φιλιππησίοις, καὶ τρῶτον μὲν, ἀποδέχεται αὐτῶν τὴν πίστιν, καὶ σημαίνει μνημονεύειν αὐτῶν. ἔπειτα δικηγεῖται ὡς ἀπελογήσατο ἐν ῥώμῃ, καὶ ὅτι τινὲς αὐτῷ βαρεῖς γεγόνασιν ἐν τοῖς δεσμοῖς φθόνον αὐτῷ κινοῦντες. ἔπειτα αὐτοὺς προτρέπεται ἀλλήλους ἀγαπᾶν, ἐξηγούμενος τὴν τοῦ σωτῆρος φιλανθρωπίαν, ὅτι θεὸς ὢν, ἄνθρωπος γέγονε δι' ἡμᾶς. εἶτα περὶ τῆς περιτομῆς, καὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου διαλαβὼν, ἀποδείκνυει λοιπὸν ἀργὴν γεγενῆσθαι τὴν περιτομήν. λαμβάνων ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ παράδειγμα καὶ λέγων, ὅτι ταῦτα πάντα ἥγημαι διὰ τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ ζημίαν. διὸ καὶ τοὺς μὲν διδάσκοντας ἐπὶ περιτομὴν, καὶ θέλοντας αὐτοὺς ἀπατῆσαι μεμψάμενος, καὶ εἰπὼν ἐχθροὺς αὐτοὺς εἶναι τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ. ἀποδέχεται φιλιππησίους διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν καὶ κοινωνίας δόσιν, καὶ προτρεψάμενος πάλιν εἰς τὰ ἤθη αὐτοὺς. τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

ARGVMENTVM

PHilippenses sunt Macedones. Hi accepto uerbo ueritatis persti/terunt in fide, nec receperũt falsos apostolos. Hos collaudat apostolus, scribens eis a Roma de carcere per epaphroditum.

ΠΡΟΣ ΤΟΙΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΠΑΥΛΟΣ καὶ τιμόθεος δοῦλοι ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ, τοῖς οὖσιν ἐν Φιλίπποις, σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ, πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου ἐπὶ πάσῃ τῇ μνείᾳ ὑμῶν, πάντοτε ἐν πάσῃ δεήσει μου ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, μετὰ χαρᾶς τὴν δέησιν ποιούμενος, ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον, ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἄχρι τοῦ νῦν. πεποιθὼς αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθὸν, ἐπιτελέσει ἄχρις ἡμέρας ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, καθώς ἐστι δίκαιον ἐμοὶ τοῦτο φρονεῖν, ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς, ἔν τε τοῖς δεσμοῖς μου, καὶ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ, καὶ βεβαιώσει τοῦ εὐαγγελίου, συγκοινωνούς μου τῆς χάριτος πάντας ὑμᾶς ὄντας. Μάρτυς γάρ μου ἐστὶν ὁ θεὸς, ὡς ἐπιποθῶ πάντας ὑμᾶς ἐν σπλάγχνοις ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, καὶ τοῦτο προσεύχομαι, ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν, ἔτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσεύῃ ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα, ἵνα ἦτε εἰλικρινεῖς καὶ ἀπρόσκοποι εἰς ἡμέραν ΧΡΙΣΤΟΥ, πεπληρωμένοι καρπῶν δικαιοσύνης τοῦ διὰ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, εἰς δόξαν καὶ ἔπαινον θεοῦ. Γινώσκειν δὲ ὑμᾶς θέλομαι ἀδελφοὶ, ὅτι τὰ κατ' ἐμὲ μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ εὐαγγελίου ἐλήλυθεν, ὥστε τοὺς δεσμούς μου φανερούς ἐν ΧΡΙΣΤΩ γενέσθαι, ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι, καὶ τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν κυρίῳ, πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου, περισσοτέρως

AD PHILIPPENSES EPISTOLA.

PAulus & Timothe9 ſerui Ieſu Chriſti, oibus ſanctis in Chriſto Ieſu, qui ſunt Philippis, una cū Epiſcopis & diaconis. Gratia uobis & pax a deo patre noſtro, & dño Ieſu Chriſto. Gratias ago deo meo, ī oīi memoria ueſtra, ſemp in omni oratióe mea, p oibus uobis, cū gaudio deprecationē faciens, qd' ueneritis in cómunionē euangeliī, a primo die, uſq; ad hoc tempus, perſuaſum habēs hoc ipſum, quod is qui cœpit in uobis opus bonum, perficiet uſq; ad diem Ieſu Chriſti, ſicut iuſtum eſt mihi, ut hoc ſentiam de omnibus uobis, propterea quod habeā uos in corde, & in uinculis meis, & in defenſione & confirmatione euangeliī, qui omnes eſtis mihi conſortes gratiæ. Teſtis enim mihi eſt deus, cui deſyderē uos omnes in uiſceribus Ieſu Chriſti, & illud oro, ut charitas ueſtra, adhuc magis ac magis exuberet, in agnitione, & omni intelligentia, ut probetis quæ ſunt præſtantia, ut ſitis ſynceri, ac tales, ut nemini ſitis offendiculo, in diem Chriſti, impleti fructu iuſticiæ, qui eſt per Ieſum Chriſtum in gloriam & laudē dei. Scire autem uos uolo fratres, quod quæ mihi acciderunt, magis ad profectum euangeliī euenerunt, ita ut uincula mea manifeſta facta ſint in toto prætorio & cæteris oibus, & ut plures ex fratrib9 freti uinculis meis, uberius

περισσοτέρως τολμᾶν ἀφόβως τὸν λόγον λαλεῖν. Τινὲς μὲν καὶ διὰ φθόνον καὶ ἔριν, τινὲς δὲ καὶ εὐδοκίαν τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ κηρύσσουσιν, οἱ μὲν ἐξ ἐριθείας τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ καταγγέλλουσιν, οὐχ ἁγνῶς, οἰόμενοι θλῖψιν ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου. οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης, εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι. τί γάρ; πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ, ΧΡΙΣΤΟΣ καταγγέλλεται, καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι. οἶδα γάρ, ὅτι τοῦτό μοι ἀποβήσεται εἰς σωτηρίαν, διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ πνεύματος ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, κατὰ τὴν ἀποκαραδοκίαν καὶ ἐλπίδα μου, ὅτι ἐν οὐδενὶ αἰσχυνθήσομαι, ἀλλ' ἐν πάσῃ παῤῥησίᾳ, ὡς πάντοτε καὶ νῦν μεγαλυνθήσεται ΧΡΙΣΤΟΣ ἐν τῷ σώματί μου, εἴτε διὰ ζωῆς, εἴτε διὰ θανάτου. ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν ΧΡΙΣΤΟΣ, καὶ τὸ ἀποθανεῖν, κέρδος. εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκί, τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου. καὶ τί αἱρήσομαι οὐ γνωρίζω, συνέχομαι δὲ ἐκ τῶν δύο, τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν ΧΡΙΣΤῼ εἶναι, πολλῷ μᾶλλον κρεῖσσον, τὸ δὲ ἐπιμένειν ἐν τῇ σαρκὶ ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς. καὶ τοῦτο πεποιθὼς οἶδα, ὅτι μενῶ καὶ συμπαραμενῶ πᾶσιν ὑμῖν, εἰς τὴν ὑμῶν προκοπὴν καὶ χαρὰν τῆς πίστεως, ἵνα τὸ καύχημα ὑμῶν περισσεύῃ ἐν ΧΡΙΣΤῼ ΙΗΣΟΥ ἐν ἐμοὶ, διὰ τῆς ἐμῆς παρουσίας πάλιν πρὸς ὑμᾶς, μόνον ἀξίως τοῦ εὐαγγελίου τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ πολιτεύεσθε, ἵνα εἴτε ἐλθὼν καὶ ἰδὼν ὑμᾶς, εἴτε ἀπὼν, ἀκούσω τὰ περὶ ὑμῶν, ὅτι στήκετε ἐν ἑνὶ πνεύματι, μιᾷ ψυχῇ, συναθλοῦντες τῇ πίστει τοῦ εὐαγγελίου, καὶ μὴ πτυρόμενοι ἐν μηδενὶ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων, ἥτις αὐτοῖς μὲν ἔνδειξις ἀπωλείας, ὑμῖν δὲ σωτηρίας, καὶ τοῦτο ἀπὸ θεοῦ, ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ ΧΡΙΣΤΟΥ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ

uberius auderẽt, impauide uerbũ loqui. Nõnulli qdẽ p̃ inuidiã & cõtentionẽ, nõnulli uero & p̃pter bonã uolũtatẽ, Christum prædicant, alĳ quidem ex cõtentione Christum annuntiant, non pure, existimantes sese afflictionem addere uinculis meis. alĳ rursus ex charitate, scientes quod in defensionem euangelĳ positus sim. Quid enim? Attamen quouis modo siue per occasionem, siue per ueritatem Christus annunciatur, & in hoc gaudeo, quinetiam gaudebo. Noui enim, quod hoc mihi cedet in salutem, per uestram orationem, & subministrationẽ spiritus Iesu Christi, secundũ expectationem & spem meã, quod nulla in re pudefiam, sed in omni libertate, ut semper ita nunc quoq; magnificabitur Christus in corpore meo, siue per uitã, siue per mortem. Nã mihi uita Christus est, & mors lucrũ. Quod si contingat uiuere in carne, ea res mihi fructus est operis, & quid eligam ignoro. Constringor eñ e duobus, desyderans dissolui, & esse cũ Christo, multo longeq; melius est. Cæterũ manere in carne, magis necessariũ, p̃pter uos. & hoc certo scio, qd' maneã, & cũ oibus uobis p̃mansurus sim, in uestrũ p̃fectũ, & gaudium fidei, ut gloriatio uestra exuberet in Christo Iesu, in me, p̃ meũ ad uos reditũ, tĩn ut dignũ est euãgelio Christi, cõuersemini, ut siue cũ uenero, & uidero uos, siue absens sim, audiã de reb⁹ uestris qd' stetis in uno spũ, una aĩa, collaborantes fidei euangelĳ, nec in ullo terreamini, ab aduersarĳs, q̃ illis quidẽ est ostẽsio p̃ditiõis, uobis aũt salutis, & hoc a deo, qa uobis donatũ est pro Christo, nõ solum ut in eum credatis, uerum etiam ut pro illo

αὐτοῦ πάχαμ, τὸμ αὐτὸμ ἀγῶνα ἔχοντες, οἷον εἴδετε ἐμ ἐμοὶ, καὶ νῦμ ἀκούετε ἐμ ἐμοί. εἴτις οὖμ παράκλησις ἐμ ΧΡΙΣΤΩ, εἴτι πα ραμύθιομ ἀγάπης, εἴτις κοινωνία πνεύμα τος, εἴτις σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί. πλη ρώσατέ μου τὴν χαράμ, ἵνα τὸ αὐτὸ φρονῆ τε, τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες, σύμψυχοι, τὸ ἓμ φρονοῦντες, μηδὲμ κατὰ ἐρίθειαμ ἢ κενοδοξίαμ, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλ λήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν, μὴ τὰ ἑαυτῶμ ἕκαστοι σκοπεῖτε, ἀλλὰ καὶ τὰ ἑτέρωμ ἕκαστοι. τοῦτο γὰρ φρονείσθω ἐμ ὑμῖμ, ὃ καὶ ἐμ ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ, ὃς ἐμ μορ φῇ θεοῦ ὑπάρχωμ. οὐχ ἁρπαγμὸμ ἡγή σατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸμ ἐκένωσε, μορφὴμ δούλου λαβώμ, ἐμ ὁμοιώματι ἀν θρώπωμ γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεμ ἑαυτὸμ, γενόμε νος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸμ ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶμ ὄνο μα, ἵνα ἐμ τῷ ὀνόματι ΙΗΣΟΥ, πᾶμ γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίωμ, καὶ ἐπιγείωμ, καὶ καταχθο νίωμ. καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσητ, ὅτι κύριος ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ, εἰς δόξαμ θεοῦ πα τρός. Ωστε ἀγαπητοί μου, καθὼς πάντοτε ὑπηκούσατε, μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνομ, ἀλλὰ νῦμ πολλῷ μᾶλλομ ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶμ σωτη ρίαμ κατεργάζεσθε. ὁ θεὸς γάρ ἐστιμ ὁ ἐνερ γῶμ ἐν ὑμῖμ, καὶ τὸ θέλειμ, καὶ τὸ ἐνεργεῖμ. ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας, πάντα ποιεῖτε χωρὶς γογγυσμῶμ καὶ διαλογισμῶμ, ἵνα γένησθε ἄμεμπτοι καὶ ἀκέραιοι, τέκνα θεοῦ ἀμώ μητα ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διεστραμ μένης, ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κό σμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, εἰς καύχημα ἐμοὶ εἰς ἡμέραμ ΧΡΙΣΤΟΥ.

ὅτι οὐκ εἰς κενὸμ ἔδραμομ, οὐδὲ εἰς κε νὸμ ἐκο-

illo patiamini, idem certamen habentes, quale uidistis in me, & nũc auditis in me. Si qua igit' cõsolatio in Christo, si quod II
solatium dilectionis, si qua cõmunio spi ritus, si qua uiscera & miserationes, imple te meum gaudiũ, ut similiter affecti sitis, eãdem charitatem habentes, unanimes, idem sentientes, ne quid per contentionẽ aut per inanẽ gloriã, sed per humilitatẽ animi, aliũ quisq; se præstantiorẽ iudicã tes ne sua quisq; spectetis, sed unusqsq; quæ sunt alioꝝ. Hoc em̃ sentiatur in uo bis, quod & in Christo Iesu, qui cũ esset in forma dei, nõ rapinam arbitratus est, ut esset æqualis deo, sed semetipsum exi naniuit, forma serui sumpta, in similitu dine hominum factus, & figura repertus ut homo, humiliauit semetipsum, factus obediẽs usq; ad mortẽ, mortẽ aũt crucis. Quapropter & deus illũ in summã extu lit sublimitatẽ, & donauit illi nomen, qd' est supra omne nomen, ut in nomine Ie su omne genu flectat, cœlestium, & terre strium, & infernorum, & ois lingua confi teatur, quod dominus sit Iesus Christus in gloriã dei patris. Proinde dilecti mei, quemadmodum semper, obedistis, non tanc̃ꝫ in præsentia mea solum, sed nunc multo magis in absentia mea, cũ timore & tremore uestrã ipsoꝝ salutem operẽ mini. Nam deus est is qui agit in uobis, & ut uelitis, & ut efficiatis, ꝓ bono animi ꝓposito. Oĩa facite sine murmuratiõib⁹, & disceptationibus, tales, ut nemo de uo bis queri possit, syncericq; filij dei, irrep̃hẽ sibiles, in medio natiõis praux, ac tortuo sæ, iter q̃s appetis, tãc̃ꝫ lũinaria i mũdo, uerbũ uitæ sustinẽtes, ut gl̃iari possim in diẽ Christi, qdnõ i uanũ cucurrerim, nec i

i uanum

νὸμ ἐκοπίασα. ἀλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ, & λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω καὶ συγχαίρω πᾶσιν ὑμῖν. τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὑμεῖς χαίρετε, καὶ συγχαίρετέ μοι. Ελπίζω δὲ ἐν κυρίῳ ΙΗΣΟΥ, τιμόθεον ταχέως πέμψαι ὑμῖν, ἵνα κἀγὼ εὐψυχῶ γνοὺς τὰ περὶ ὑμῶν. οὐδένα γὰρ ἔχω ἰσόψυχον, ὅστις γνησίως τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει. οἱ πάντες γὰρ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ ΙΗΣΟΥ. τὴν δὲ δοκιμὴν αὐτοῦ γινώσκετε, ὅτι ὡς πατρὶ τέκνον, σὺν ἐμοὶ ἐδούλευσεν εἰς τὸ εὐαγγέλιον. τοῦτον μὲν οὖν ἐλπίζω πέμψαι, ὡς ἂν ἀπίδω τὰ περὶ ἐμὲ ἐξαυτῆς. πέποιθα δὲ ἐν κυρίῳ, ὅτι καὶ αὐτὸς ταχέως ἐλεύσομαι, ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμην ἐπαφρόδιτον τὸν ἀδελφόν, & συνεργὸν, καὶ συστρατιώτην μου, ὑμῶν δὲ ἀπόστολον, καὶ λειτουργὸν τῆς χρείας μου, πέμψαι πρὸς ὑμᾶς. ἐπειδὴ ἐπιποθῶν ἦν πάντας ὑμᾶς, & ἀδημονῶν, διότι ἠκούσατε, ὅτι ἠσθένησε. καὶ γὰρ ἠσθένησε, παραπλήσιον θανάτῳ. ἀλλ' ὁ θεὸς ἐλέησεν αὐτόν, οὐκ αὐτὸν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμέ, ἵνα μὴ λύπην ἐπὶ λύπῃ σχῶ. σπουδαιοτέρως οὖν ἔπεμψα αὐτόν, ἵνα ἰδόντες αὐτὸν, πάλιν χαρῆτε, κἀγὼ ἀλυπότερος ὦ. προσδέχεσθε οὖν αὐτὸν ἐν κυρίῳ, μετὰ πάσης χαρᾶς, καὶ τοὺς τοιούτους, ἐντίμους ἔχετε, ὅτι διὰ τὸ ἔργον τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, μέχρι θανάτου ἤγγισεν, παραβουλευσάμενος τῇ ψυχῇ, ἵνα πληρώσῃ τὸ ὑμῶν ὑστέρημα πρὸς μὲ λειτουργίας. τὸ λοιπὸν ἀδελφοί μου, χαίρετε ἐν κυρίῳ, τὰ αὐτὰ γράφειν ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρόν, ὑμῖν δὲ τὸ ἀσφαλές. βλέπετε τοὺς κύνας, βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας, βλέπετε τὴν κατατομήν. ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ περιτομή, οἱ πνεύματι θεοῦ λατρεύοντες, καὶ καυχώμενοι ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ, καὶ οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες, καίπερ ἐγὼ ἔχω

uanũ laborauerim. Quinetiã si imolor, super imolatiõe, & sacrificio fidei uestræ gaudeo & cõgaudeo oibus uobis. Idẽ aũt & uos gaudetis, & cõgaudetis mihi. spero aũt in dño Iesu, me Timotheũ breui missurũ uobis, ut & ego bono sim aio, cognito statu uestro. Neminẽ em̃ habeo pari mecũ aio p̃ditũ, qui germane res uestras curaturus sit. Nam oẽs quæ sua ipsorum sunt qnærunt, non quæ Christi Iesu. Porro probationem eius nostis, quod ut filius mecũ ueluti cũ patre seruierit in euangelium. Hunc igitur spero me missurum, mox ubi uidero mea negotia. Confido aũt in dño, quod & ipse breui uenturus sim. Sed opepreciũ arbitratus sũ Aphroditum fratrem, & cooperariũ, & cõmilitonem meũ, uestrũ aũt apostolũ, & ministrum necessitatis meæ mittere ad uos. Qñquidẽ desyderabat omnes uos anxi⁹ propterea quod audissetis se infirmatũ fuisse. Et certe fuit infirmus, ita ut esset uicinus morti, sed deus misertus est illi⁹. At nõ illius tantũ, sed & mei, ne dolorem haberem super dolorem. Studiosius itaq; misi illum, ut cum uideritis illum, denuo gaudeatis, & ego magis uacem dolore. Excipite igitur illũ in domino, cum omni gaudio, & qui huiusmodi sũt, eos in precio habete, qm̃, ppter op⁹ Christi eo accessit, ut morti ꝓxim⁹ fuerit, nõ habita rõne uitæ, ut suppleret id qđ in uestro erga me officio fuit diminutũ. Qđ supest frẽs, III gaudete i dño, eadẽ scribere uobis, me q dẽ haud piget, uobis aũt tutũ est. Videte canes, uidete malos operarios, uidete cõcisionẽ. Nos em̃ sum⁹ circũcisio, qui spũ deũ colim⁹, & gloriamur i Christo Iesu, & non confidimus in carne, quanq̃ ego confidam

ἔχωμ πεποίθησίμ καὶ ἐν σαρκί, εἴτις δοκεῖ
ἄλλος πεποιθέναι ἐν σαρκὶ, ἐγὼ μᾶλλομ, πε
ριτομὴ ὀκταήμερος, ἐκ γένους ἰσραὴλ, φυ
λῆς βενϊαμίμ, ἑβραῖος ἐξ ἑβραίωμ, κατὰ
νόμομ φαρισαῖος, κατὰ ζῆλομ διώκωμ τὴ
ἐκκλησίαμ, κατὰ δικαιοσύνὴμ τὴμ ἐν νόμῳ
γενόμενος ἄμεμπτος, ἀλλ ἅτινά μοι ἦμ
κέρδη, ταῦτα ἥγημαι διὰ τὸμ ΧΡΙΣΤΟΝ ζη
μίαμ, ἀλλὰ μὴν οὖμ καὶ ἡγοῦμαι πάντα ζη
μίαμ εἶναι, διὰ τὸ ὑπερέχομ τῆ γνώσεως
ΧΡΙΣΤΟΥ ΙΗΣΟΥ τοῦ κυρίου μου. δι ὃμ
τὰ πάντα ἐζημιώθὴμ καὶ ἡγοῦμαι σκύ
βαλα εἶναι, ἵνα ΧΡΙΣΤΟΝ κερδήσω. καὶ εὑ
ρεθῶ ἐν αὐτῷ, μὴ ἔχωμ ἐμὴὺ δικαιοσύ
νὴμ ἐκ νόμου, ἀλλὰ τὴὺ διὰ πίστεως ΧΡΙ
ΣΤΟΥ, τὴὺ ἐκ θεοῦ δικαιοσύνὴμ, ἐπὶ τῇ πί
στει, τοῦ γνῶναι αὐτὸμ, καὶ τὴὺ δύναμιῆ τῆς
ἀναστάσεως αὐτοῦ, καὶ τὴὺ κοινωνίαμ τῶμ
παθημάτωμ αὐτοῦ, συμμορφούμενος
θανάτῳ αὐτοῦ, εἴ πως καταντήσω εἰς τὴὺ ἐξα
νάστασιμ τὴὺ νεκρῶμ. οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβομ, ἢ
ἤδη πεπείωμαι, διώκω δέ, εἰ καὶ καταλάβω,
ἐφ ᾧ καὶ κατελήφθὴμ ὑπὸ τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ ΙΗΣΟΥ.
Ἀδελφοί, ἐγὼ ἐμαυτὸμ οὔπω λογίζομαι κα
τειληφέναι. ἓμ δέ, τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθα
νόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεμ ἐπεκτεμόμενος,
κατὰ σκοπὸμ διώκω, εἰς τὸ βραβεῖομ τῆ ἄνω
κλήσεως τοῦ θεοῦ ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ. ὅσοι οὖμ
τέλειοι τοῦτο φρονῶμεν, καὶ εἴτι ἑτέρως φρονῆ
τε, καὶ τοῦτο ὁ θεὸς ὑμῖμ ἀποκαλύψει, πλὴὺ
εἰς ὃ ἐφθάσαμεν, τῷ αὐτῷ στοιχεῖμ κανόνι, τὸ
αὐτὸ φρονεῖμ. συμμιμηταί μου γίνεσθε ἀδελ
φοί, καὶ σκοπεῖτε τοὺς οὕτως περιπατοῦντας,
καθὼς ἔχετε τύπομ ἡμᾶς. πολλοὶ γὰρ πε
ριπατοῦσιμ, οὓς πολλάκις ἔλεγομ ὑμῖμ, νῦὺ
δὲ καὶ κλαίωμ λέγω, τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σαυ
ροῦ τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ. ὧμ τὸ τέλος ἀπώλεια,
ὧμ ὁ θεὸς ἡ κοιλία, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύ
νῃ αὐτῶμ, οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες.

ἡμῶμ γὰρ

confidã & in carne, ſi quiſq; alius uidetur fiduciã habuiſſe in carne, ego magis habui, circũciſus octauo die, Iſrahel exgenere, trib⁹ Beniamin, hebræ⁹ ex hebræis, iuxta legẽ phariſæ⁹, iuxta ſtudiũ pſequẽs eccleſiã, iuxta iuſticiã q̃ eſt in lege, fact⁹ irrepħẽſibilis, ſed q̃ mihi erãt lucra, ea arbitratus ſũ, ppter Chriſtũ, dãnũ eſſe. Quinetiã arbitror oia damnũ eſſe, ppter excellentiã cognitiõis Chriſti Ieſu dñi mei, ppter quẽ omnium damnũ feci, & duco pruderibus, ut Chriſtũ lucrifaciam, & ut reperiar in illo, non habens meam iuſticiãex lege, ſed eam, quæ per fidem eſt Chriſti, quæ eſt ex deo iuſticiam ſuper fide, ut cognoſcam illũ, & potentiam reſurrectionis illius, & cõmunionẽ afflictionũ illius, dum cõformis fio morti eius, ſi quo modo pertingam ad reſurrectionẽ mortuorum, nõ quod app̃henderim, aut iam pfectus ſim, ſed ſector, ſi & apprehendã, in eo in quo & apprehenſus ſum a Chriſto Ieſu. Fratres, ego meipſum nõdũ arbitror aſſecutum eſſe. Vnũ aũt, ea quidẽ quæ a tergo ſunt obliuiſcens, ad ea uero quæ a fronte ſunt enitens, iuxta præfixũ ſignũ, inſequor ad palmã ſupernæ uocationis dei, in Chriſto Ieſu. Quotquot itaq; perfecti ſumus, hoc ſentiamus, & ſi qd aliter ſentitis, & hoc uobis de⁹ reuelabit, attamen quod aſſecuti ſumus, eadem ppcedamus regula, ut idem ſapiamus. coimitatores mei eſtote fratres, & conſyderate eos qui ſic ambulant, quemadmodũ habetis formã nos. Nã cõplures ãbulant, de qbus ſæpe dixi uobis, nunc aũt & flẽs dico, inimici crucis Chriſti, quoꝝ finis, pditio eſt, quorum deus uẽter, & gloria in ſuffuſione illorum, qui terreſtria curant.

i 2 nam

ημῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα κύριον ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ, ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν, καὶ ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα. Ὥστε ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ, καὶ ἐπιπόθητοι, χαρὰ καὶ στέφανός μου, οὕτως στήκετε ἐν κυρίῳ ἀγαπητοί. Εὐοδίαν παρακαλῶ, καὶ συντύχην παρακαλῶ, τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν κυρίῳ, ναὶ ἐρωτῶ καί σε σύζυγε γνήσιε, συλλαμβάνου αὐταῖς, αἵτινες ἐν τῷ εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι, μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς. Χαίρετε ἐν κυρίῳ πάντοτε, πάλιν ἐρῶ χαίρετε. τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν, γνωσθήτω πᾶσιν ἀνθρώποις. ὁ κύριος ἐγγύς, μηδὲν μεριμνᾶτε, ἀλλ' ἐν παντὶ τῇ προσευχῇ, καὶ τῇ δεήσει, μετὰ εὐχαριστίας τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωριζέσθω πρὸς τὸν θεόν, καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ τὰ νοήματα ὑμῶν, ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ. τὸ λοιπόν ἀδελφοί, ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἁγνά, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὔφημα, εἴτις ἀρετὴ, καὶ εἴτις ἔπαινος, ταῦτα λογίζεσθε, ἃ καὶ ἐμάθετε, καὶ παρελάβετε, καὶ ἠκούσατε, καὶ εἴδετε ἐν ἐμοὶ, ταῦτα πράσσετε, καὶ ὁ θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν.

Ἐχάρην δὲ ἐν κυρίῳ μεγάλως, ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν, ἐφ' ᾧ καὶ ἐφρονεῖτε, ἠκαιρεῖσθε δέ, οὐχ ὅτι καθ' ὑστέρησιν λέγω. ἐγὼ γὰρ ἔμαθον, ἐν οἷς εἰμὶ αὐτάρκης εἶναι. οἶδα καὶ ταπεινοῦσθαι, οἶδα καὶ περισσεύειν. ἐν παντὶ, καὶ ἐν πᾶσι μεμύημαι, καὶ χορτάζεσθαι, καὶ πεινᾶν, καὶ περισσεύειν, καὶ ὑστερεῖσθαι, πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με ΧΡΙΣΤΩ. πλὴν καλῶς ἐποιήσατε

nã nostra cõuersatio in cœlis est, ex quo & saluatorem expectamus dñm Iesum Christũ, qui transfigurabit corpus humilitatis nostræ, ut cõforme fiat, corpori gloriæ suæ, secundũ efficaciam qua potest, etiam subiícere sibi omnia. Proinde IIII
fratres mei dilecti ac desyderati, gaudiũ & corona mea, sic state in doño dilecti. Euodiã rogo, & synthychã rogo, ut idẽ sentiant in dño, sane rogo & te compar germana, adiua eas, quæ in euãgelio cõ uenerunt mecũ, una cũ Clemente quoq; & reliquis cooperarijs meis, quoꝝ nomina sũt in libro uitæ. Gaudete in domino semper, & iterũ dico gaudete. Modestia uestra nota sit omnibus hoibus. Dominus ppe est. De nulla re solliciti sitis, sed in omni oratione & obsecratone, cũ gratiarum actione, petitiones uestræ innotescant apud deum, & pax dei quæ superat omnem intellectum, custodiet corda uestra, & sensus uestros, in Christo Iesu. Quod reliquum est, fratres, quæcunq; uera, quæcunq; honesta, quæcunq; iusta, quæcunq; pura, quæcunq; accommoda, quæcunq; bene ominata, si qua uirtus, si qua laus, hæc cogitate, quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & uidistis in me, hæc facite, & deus pacis erit uobiscum. Gauisus sum aũt in dño magnopere, qđ iam tandẽ reuiguit uestra pro me sollicitudo i eo i quo & solliciti eratis. Verum deerat oportunitas, nõ quod iuxta penuriã loquar. Nã ego didici, in quibus sum in his cõtentus esse. Noui & humiliari, noui & excellere (ubiq; & in omnibus instítutus sũ) & saturari, & esurire, & abũdare, & penuriã pati. Oía possum in eo qui me potentẽ facit Christo. Attñ recte

fecistis

ἐποιήσατε, συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει, οἴδατε δὲ καὶ ὑμεῖς φιλιππήσιοι, ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου, ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ μακεδονίας, οὐδὲ μία μοι ἐκκλησία ἐκοινώνησεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μόνοι. ὅτι καὶ ἐν θεσσαλονίκῃ ἅπαξ, καὶ δὶς, εἰς τὴν χρείαν μοι ἐπέμψατε, οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα, ἀλλ' ἐπιζητῶ τὸν καρπὸν τὸν πλεονάζοντα εἰς λόγον ὑμῶν, ἀπέχω δὲ πάντα καὶ περισσεύω, πεπλήρωμαι δεξάμενος παρὰ ἐπαφροδίτου, τὰ παρ' ὑμῶν, ὀσμὴν εὐωδίας, θυσίαν δεκτὴν εὐάρεστον τῷ θεῷ. ὁ δὲ θεός μου πληρώσει πᾶσαν χρείαν ὑμῶν, κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ ἐν δόξῃ, ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ. τῷ δὲ θεῷ καὶ πατρὶ ἡμῶν, ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν. ἀσπάσασθε πάντα ἅγιον ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ, ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί, ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες ἅγιοι, μάλιστα δὲ, οἱ ἐκ τῆς καίσαρος οἰκίας. Η χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ μετὰ πάντων ὑμῶν, ἀμήν.

Εγράφη ἀπὸ ῥώμης δι' ἐπαφροδίτου.

fecistis, qd' simul cõmunicastis meæ tribulationi. Nostis em̃ & uos Philippẽses qd' in principio euãgelij, cũ ꝓficiscerer a Macedõia, nulla mihi ecclesia cõmunicauerit, in ratione dandi & accipiẽdi, nisi uos soli, nã & Thessalonicæ cũ essẽ, semel & iterũ, qd' op⁹ erat mihi misistis, nõ qd' reqiurã mun⁹, sed reqro fructũ exuberantẽ in rationẽ uestrã. Recepi tñ oia & abũdo, ĩpletus sũ, posteaq̃ accepi ab Epaphrodito, q̃ a uobis missa fuerãt, odorem bonæ fragrantiæ, hostiã acceptã, & gratã deo. De⁹ aũt meus, implebit qcquid op⁹ fuerit uobis, secundum diuitias suas in gloria, in Christo Iesu. Deo uero, & patri nostro, gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Salutate oẽm sanctũ in Christo Iesu. Salutant uos q mecũ sunt fratres. Salutant uos oẽs sancti, maxime uero, qui sunt ex Cæsaris familia. Gratia dñi nostri Iesu Christi, cũ oibus uobis. Amen.

Scripta est e Roma ꝑ Epaphroditũ.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΛΟΣΣΑΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ΤΑΥΤΗΝ ἐπιστέλλει ἀπὸ ῥώμης οὐχ ἑωρακὼς μὲν αὐτοὺς, ἀκούσας δὲ περὶ αὐτῶν. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. τοὺς κολοσσαεῖς ἠβούλοντό τινες ἀπατῆσαι σοφίσμασιν ἑλληνικοῖς, κατὰ τῆς εἰς ΙΗΣΟΥΝ πίστεως, καὶ περὶ τῶν ἐν νόμῳ βρωμάτων, καὶ περιτομῆς. ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ ἀπόστολος, γράφει τὴν ἐπιστολὴν ὥσπερ κατηχητικὴν αὐτοῖς ταυτὴν, καὶ πρῶτον μὲν εὐχαριστῶν τῷ θεῷ, σημαίνει ἀπὸ τῆς σκότους αὐτοὺς μεταβεβηκέναι εἰς δὲ φῶς τῆς ἀληθείας, καὶ ὅτι ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ εἰς ὃν ἐπίστευσαν, εἰκὼν ἐστι τῆς θεοῦ καὶ λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, καὶ ὅτι ἔπρεπεν αὐτὸν δημιουργὸν ὄντα, γενέσθαι αὐτὸν πρωτότοκον τῆς κτίσεως καὶ πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα τὰ ἀμφότερα συνάψῃ, καὶ ζωοποιήσῃ τὰ πάντα. προτρέπει δὲ αὐτοὺς ἐμμένειν ἐν τῇ πίστει, σημαίνων, ὅτι αὐτὸς παῦλος, διάκονός ἐστι τῆς εὐαγγελίου, ἐν ᾧ κατηχήθησαν. εἶτα καὶ περὶ τῆς νόμου, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ βρωμάτων, καὶ περὶ ἡμερῶν, καὶ ἐνιαυτῶν ἐξηγεῖται, καὶ ἀποδείκνυσι ἠργηκέναι λοιπὸν τὰ παλαιὰ, καὶ τὴν περιτομὴν συμβουλεύει τὲ αὐτοῖς μὴ πλανᾶσθαι ἀπὸ τῶν σοφιζομένων, καὶ πλανᾶν αὐτοὺς θελόντων, καὶ λοιπὸν παραινέσας, καὶ ὧδε γονεῦσι, καὶ τέκνοις, ἀνδράσι καὶ γυναιξὶ, δούλοις καὶ κυρίοις, καὶ τὰ ἄλλα τὰ πρὸς τὰ ἤθη συμβουλεύσας, τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

ARGVMENTVM

COlossẽses, & hi sicut Laodicẽses sũt Asiani, & ipsi p̃uẽti erãt a pseudo apl'is. Nec ad hos accessit ipse apl's, sꝫ & hos ꝑ epl'am corrigit. Audierãt em̃ ꝟbũ ab Archippo, q & misteriũ ĩ eos accepit. Ergo apl's iã ligat⁹ scribit eis ab Epheso ꝑ Tychicũ diaconũ, & Onesimũ acolythũ

ΠΡΟΣ ΚΟΛΑΣΣΑΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΥΛΟΥ.

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολ⊙ ΙΗ/ ΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ διὰ θελήμα τος θεοῦ, κ) τιμόθεος ὁ ἀ/ δελφὸς τοῖς ἐν κολασσαῖς ἁγίοις, κ) πιστοῖς ἀδελ/ φοῖς ἐν ΧΡΙΣΤΩ. χάρις ὑμῖν ☪ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, κ) κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. εὐχαριστοῦμεν τῷ θεῷ ☪ πατρὶ τοῦ κυρίου ἡ/ μῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ πάντοτε περὶ ὑμῶν προσευχόμενοι ἀκούσαντες τὴν πίστιν ὑμῶν ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους, διὰ τὴν ἐλπίδα τὴν ἀπο/ κειμένην ὑμῖν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἣν προηκούσατε ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας τοῦ εὐαγγελίου τοῦ παρόντ⁊ εἰς ὑμᾶς, καθὼς κ) ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ, ☪ ἔστι καρποφορούμενον, καθὼς ☪ ἐν ὑμῖν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσατε, κ) ἐγνωτε τὴν χάριν τοῦ θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ. καθὼς κ) ἐμάθετε ἀπὸ Επα φρᾶ τοῦ ἀγαπητοῦ συνδούλου ἡμῶν, ὅς ἐστι πι/ στὸς ὑπὲρ ὑμῶν διάκονος τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, ὁ καὶ δηλώσας ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἀγάπην ἐν πνεύ/ ματι. Διὰ τοῦτο κ) ἡμεῖς ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσα μεν, οὐ παυόμεθα ὑπὲρ ὑμῶν προσευχόμε νοι κ) αἰτούμενοι, ἵνα πληρωθῆτε τὴν ἐπίγνω σιν τοῦ θελήματος αὐτοῦ ἐν πάσῃ σοφίᾳ κ) συνέ σει πνευματικῇ, περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ κυ ρίου, εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν, ἐν παντὶ ἔργῳ ἀ γαθῷ καρποφοροῦντες, κ) αὐξανόμενοι εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ θεοῦ, ἐν πάσῃ δυνάμει δυνα/ μούμενοι, κατὰ τὸ κράτος τῆς δόξης αὐτοῦ, εἰς πᾶ σαν ὑπομονὴν κ) μακροθυμίαν μετὰ χα/ ρᾶς, εὐχαριστοῦντες τῷ πατρὶ τῷ ἱκανώσαν/ τι ἡμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁ/ γίων ἐν τῷ φωτί, ὃς ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξου/

σίας τοῦ

AD COLLOSSENSES EPISTOLA PAVLI.

PAulus Apostolus Iesu Chri sti, per uoluntatem dei, & Ti motheus frater, iis qui sunt Colossis, sanctis & fidelibus fratribus in Christo. Gratia uobis & pax a deo patre nostro & dño Iesu Christo. Gratias agim⁹ deo & patri dñi nostri Ie su Christi, semper de uobis, cum oram⁹. Quoniã audiuimus fidẽ uestrã in Chri sto Iesu, & charitatem erga oẽs sanctos, propter spem repositã uobis in cœlis, de qua prius audieratis in uerbo ueritatis euangelij, quod peruenit ad uos, quẽad modum & in toto mundo, & fructificat, sicut & in uobis, ex eo die quo audistis & cognouistis gratiam dei in ueritate. Quẽ admodum & didicistis ex Epaphra dile/ cto conseruo nostro, qui est fidus pro uo bis minister Christi, q & exposuit nobis uestrã dilectionem in spiritu. propterea & nos, ex quo die audiuimus, non desiui mus ꝓ uobis orare, & poscere, ut implea mini agnitione uoluntatis eius, in omni sapientia & prudẽtia spirituali, ut ambu letis digne domino, ut per omnia placea tis, in omni opere bono fructificantes, & crescentes in agnitionem dei, in omni po tentia facti potentes, iuxta robur gloriæ illius, in omnem patiẽtiam & longanimi tatem cũ gaudio, gratias agentes patri, qui idoneos nos fecit, in partẽ sortis san/ ctorum, in lumine, qui eripuit nos de po

testate

σίας τ σκότους, καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ υἱοῦ τ ἀγάπης αὐτ, ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τ αἵματος αὐτ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, ὅς ἐστιν εἰκὼν τ θεοῦ τ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ, καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε, καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τ σώματος τῆς ἐκκλησίας, ὅς ἐστιν ἀρχὴ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων, ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησεν πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι, καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτὸν, εἰρηνοποιήσας διὰ τ αἵματος τ σταυροῦ αὐτοῦ δι' αὐτ, εἴτε τὰ ἐπὶ τ γῆς, εἴτε τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ ὑμᾶς ποτὲ ὄντας ἀπηλλοτριωμένους, καὶ ἐχθροὺς τῇ διανοίᾳ ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς, νυνὶ δὲ ἀποκατήλλαξεν ἐν τῷ σώματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, διὰ τοῦ θανάτου παραστῆσαι ὑμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους, καὶ ἀνεγκλήτους κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ· εἴ γε ἐπιμένετε τῇ πίστει τεθεμελιωμένοι καὶ ἑδραῖοι, καὶ μὴ μετακινούμενοι ἀπὸ τ ἐλπίδος τοῦ εὐαγγελίου, οὗ ἠκούσατε, τοῦ κηρυχθέντος ἐν πάσῃ τῇ κτίσει τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανόν, οὗ ἐγενόμην ἐγὼ Παῦλος διάκονος. Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τ χριστοῦ, ἐν τῇ σαρκί μου ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτ, ὅ ἐστιν ἡ ἐκκλησία, ἧς ἐγενόμην ἐγὼ διάκονος, κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ θεοῦ. τὴν δοθεῖσάν μοι εἰς ὑμᾶς πληρῶσαι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων, καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν. νυνὶ δὲ ἐφανερώθη τοῖς ἁγίοις αὐτ, οἷς ἠθέλησεν ὁ θεὸς γνωρίσαι, τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ μυ-

testate tenebrarũ & transtulit in regnum filij charitatis suæ, in quo habemus redẽptionem, per sanguinẽ ipsius, remissionẽ peccatorum, qui est imago dei inuisibilis, primogenitus uniuersæ creaturæ, quod i illo creata sint omnia, quæ in cœlis sunt, & quæ in terra, uisibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates. Omnia per illum, & in illum creata sunt, & ipse est ante omnia, & omnia in illo consistunt, & ipse est caput corporis ecclesiæ, qui est principiũ primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primas tenens, quoniam in illo cõplacitum est patri, uniuersam plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliare cũcta erga se, pacificatis per sanguinẽ crucis eius per eundem, siue quæ in terra sunt, siue quæ in cœlis. Et uos qui quondam eratis abalienati, & inimici mente, in operibus malis, nunc tamen reconciliauit, in corpore carnis suæ per mortem, ut adiungeret uos sanctos, & irrepræhensibiles, & inculpatos in conspectu suo. Siquidem permanetis in fide fundati ac stabiles, & imobiles a spe euãgelij, quod audistis, quod prædicatum est uniuersæ creaturæ, quæ sub cœlo est, cuius factus sum ego Paulus minister. Nũc gaudeo in afflictionibus meis pro uobis, & supplео quod deerat afflictionibus Christi, in carne mea, pro corpore ipsius, quod est ecclesia, cuius factus sũ ego minister, iuxta dispensationem dei, quæ data est mihi in uos implendi uerbum dei, mysterium quod reconditum fuit a sæculis, & a generationibus. Nunc autem manifestatum est sanctis illius, quibus uoluit deus notum facere, quæ sint diuitiæ gloriæ

τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὅς ἐστιν
ΧΡΙΣΤΟΣ ἐν ὑμῖν, ἡ ἐλπὶς τῆς δόξης, ὃν ἡμεῖς
καταγγέλλομεν, νουθετοῦντες πάντα
ἄνθρωπον, καὶ διδάσκοντες πάντα ἄν-
θρωπον ἐν πάσῃ σοφίᾳ, ἵνα παραστήσω-
μεν πάντα ἄνθρωπον τέλειον ἐν ΧΡΙΣΤΩ
ΙΗΣΟΥ, εἰς ὃ καὶ κοπιῶ ἀγωνιζόμενος κα
τὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, τὴν ἐνεργουμένην
ἐν ἐμοὶ ἐν δυνάμει. Θέλω γὰρ ὑμᾶς εἰ-
δέναι, ἡλίκον ἀγῶνα ἔχω περὶ ὑμῶν, καὶ
τῶν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ὅσοι οὐχ ἑωράκασι τὸ
πρόσωπόν μου ἐν σαρκί, ἵνα παρακληθῶσιν
αἱ καρδίαι αὐτῶν, συμβιβασθέντων ἐν ἀγά
πῃ, καὶ εἰς πάντα πλοῦτον τῆς πληροφο-
ρίας τῆς συνέσεως, εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ μυστη
ρίου τοῦ θεοῦ, καὶ πατρὸς, καὶ τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ,
ἐν ᾧ εἰσὶ πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ
τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι. τοῦτο δὲ λέγω, ἵνα
μή τις ὑμᾶς παραλογίζηται ἐν πιθανολο-
γίᾳ. εἰ γὰρ καὶ τῇ σαρκὶ ἄπειμι, ἀλλὰ τῷ
πνεύματι σὺν ὑμῖν εἰμί, χαίρων καὶ βλέ-
πων ὑμῶν τὴν τάξιν, καὶ τὸ στερέωμα τῆς
εἰς ΧΡΙΣΤΟΝ πίστεως ὑμῶν. ὡς οὖν παρε-
λάβετε τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ ΙΗΣΟΥΝ τὸν κύριον,
ἐν αὐτῷ περιπατεῖτε, ἐρριζωμένοι καὶ ἐποι-
κοδομούμενοι ἐν αὐτῷ, καὶ βεβαιούμενοι
ἐν τῇ πίστει, καθὼς ἐδιδάχθητε, περισσεύον-
τες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ. βλέπετε μή τις
ὑμᾶς ἔσται ὁ συλλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσο-
φίας καὶ κενῆς ἀπάτης, κατὰ τὴν παράδο-
σιν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κό-
σμου, καὶ οὐ κατὰ ΧΡΙΣΤΟΝ. ὅτι ἐν αὐτῷ
κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος
σωματικῶς, καὶ ἐστε ἐν αὐτῷ πεπληρωμέ-
νοι, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ πάσης ἀρχῆς, καὶ
ἐξουσίας, ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτο-
μῇ ἀχειροποιήτῳ ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώ-
ματος τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκὸς, ἐν τῇ
περιτομῇ τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, συνταφέντες
αὐτῷ

myſterij huius, in gentibus, qui eſt Chriſtus in uobis, ſpes gloriæ, quem nos annunciamus, admonentes omnem hominem, & docentes omnem hominē, in omni ſapientia, ut adiungamus omnem hominē perfectū in Chriſto Ieſu, ad quod laboro, periclitans ſecundum efficaciam eius, agentem in me in uirtute. Nā uolo uos ſcire, quantum certamen habeam de uobis, & his qui ſūt Laodiciæ, & quotquot nō uiderunt faciem meam in carne, ut conſolationem accipiant corda illorum, cum fuerint compacti in charitate, & in omnes diuitias certæ perſuaſionis, intelligentiæ, in agnitionem myſterij dei, & patris & Chriſti, in quo ſunt omnes Theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ reconditi. Hoc autem dico, ne quis uobis imponat, in probabilitate ſermonis. Etenim quamuis carne ſim abſens, tamen ſpiritu uobiſcum ſum, gaudens & uidens ueſtrum ordinem, & ſoliditatem ueſtræ, in Chriſtum fidei. Quemadmodum igitur accepiſtis Chriſtum Ieſum dominum, ita in eo ambulate, radicati, & ſuperſtructi in ipſo & confirmati in fide, ſicut edocti eſtis, exuberantes in ea, in gratiarum actione. Videte, ne quis ſit, qui uos depredetur per philoſophiam, & inanem deceptionem, iuxta traditionem hominum, iuxta elementa mundi, & non iuxta Chriſtum. Quoniam in illo inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter, & eſtis in illo completi, qui eſt caput omnis principatus ac poteſtatis, in quo & circumciſi eſtis, circumciſione, quæ fit ſine manibus, dū exuiſtis corpus peccatorum carnis, in circumciſione Chriſti, conſepulti ſimul II

ἀυτῷ ἐμ τῷ βαπτίσματι, ἐμ ᾧ καὶ σωνηγέρθητε, διὰ τῆ πίστεως τῆς ἐνεργείας τοῦ θεοῦ, τοῦ ἐγείραντος ἀυτὸμ ἐκ τῶν νεκρῶμ. καὶ ὑμᾶς νεκροὺς ὄντας τοῖς παραπτώμασι, καὶ τῇ ἀκροβυσίᾳ τῆς σαρκὸς ὑμῶμ, σωεζωοποίησεμ ἡμᾶς σὺν ἀυτῷ, χαρισάμενος ἡμῖμ πάντα τὰ παραπτώματα, ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶμ χειρόγραφομ, τοῖς δόγμασιμ ὃ ἦμ ὑπεναντίομ ἡμῖμ, καὶ ἀυτὸ ἦρκεμ ἐκ τοῦ μέσου προσηλώσας ἀυτὸ τῷ σταυρῷ, ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς, καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεμ ἐμ παῤῥησίᾳ, θριαμβεύσας ἀυτοὺς ἐμ ἀυτῷ. μὴ οὖν τις ὑμᾶς κρινέτω ἐμ βρώσει, ἢ ἐμ πόσει, ἢ ἐμ μέρει ἑορτῆς, ἢ νουμηνίας, ἢ σαββάτων, ἅ ἐστι σκιὰ τῶν μελλόντων, τὸ δὲ σῶμα τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ. μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω, θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύων, εἰκῆ φυσιούμενος ὑπὸ τοῦ νοὸς τῆς σαρκὸς ἀυτοῦ, καὶ οὐ κρατῶν τὴν κεφαλὴν, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἁφῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον, καὶ συμβιβαζόμενον, ἀυξει τὴν ἀυξησιν τοῦ θεοῦ. εἰ οὖν ἀπεθάνετε σὺν ΧΡΙΣΤΩ, ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου, τί ὡς ζῶντες ἐν κόσμῳ δογματίζεσθε; μὴ ἅψῃ, μηδὲ γεύσῃ, μηδὲ θίγῃς, ἅ ἐστι πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει, κατὰ τὰ ἐντάλματα, καὶ διδασκαλίας τῶν ἀνθρώπων, ἅτινά ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας, ἐν ἐθελοθρησκείᾳ καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ ἀφειδίᾳ σώματος, οὐκ ἐν τιμῇ τινὶ, πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός.

εἰ οὖν συνηγέρθητε τῷ ΧΡΙΣΤΩ, τὰ ἄνω ζητεῖτε, οὗ ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ ἐστιμ ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ καθήμενος. τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. ἀπεθάνετε γὰρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν

simul cum illo in baptiſmo, in quo ſimul etiam cũ illo reſurrexiſtis per fidem operationis dei, qui excitauit illum ex mortuis. Et uos cum eſſetis mortui per delicta, & per præputium carnis ueſtræ, ſimul cum illo uiuificauit, condonans nobis omnia delicta, deleto, quod aduerſus nos erat chirographo, quod erat contrarium nobis per decreta, & illud ſuſtulit e medio, affixum cruci, exutis principatibus, ac poteſtatibus oſtentauit palam, triumphans illos in ſemetipſo. Ne quis igitur uos iudicet in cibo aut potu, aut in parte diei feſti, aut nouilunij, aut ſabbatorum, quæ ſunt umbra rerum futurarum, corpus autem Chriſti, ne quis uobis palmã interuertat, uolens in humilitate, & ſuperſtitione angelorum, in ijs quæ non uidit faſtuoſus incedens, fruſtra inflatus a mente carnis ſuæ, ac non obtinens caput, ex quo totum corpus per commiſſuras & compagines ſubminiſtratum, & compactum, augeſcit augmento dei. Itaq; ſi mortui eſtis cum Chriſto, ab elementis mundi, quid quaſi uiuentes in mundo, decretis tenemini? Ne tetigeris, ne guſtaris, neq; tontrectaris, quæ omnia ipſo pereunt abuſu, iuxta præcepta, & doctrinas hominum, quæ rationem quidem habent ſapientiæ, in ſuperſtitione, & humilitate animi, & leſione corporis ſui, non in honore quopiam, ad expletionem carnis. Itaq; ſi III reſurrexiſtis, una cum Chriſto, ſuperna quærite, ubi Chriſtus eſt ad dexteram dei ſedens. Superna curate, non terreſtria. Siquidẽ emortui eſtis, & uita

ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ ΧΡΙΣΤΩ ἐν τῷ θεῷ
ὅταν ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ φανερωθῇ ἡ ζωὴ ἡμῶν, τό-
τε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δό-
ξῃ. νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς
γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμί-
αν κακήν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰ-
δωλολατρία, δι' ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ, ἐπὶ
τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας, ἐν οἷς καὶ ὑμεῖς πε-
ριεπατήσατέ ποτε, ὅτε ἐζῆτε ἐν αὐτοῖς. νυνὶ
δὲ ἀπόθεσθε καὶ ὑμεῖς τὰ πάντα, ὀργήν, θυ-
μόν, κακίαν, βλασφημίαν, αἰσχρολογίαν,
ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν. μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλ-
λήλους, ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄν-
θρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ, καὶ ἐν-
δυσάμενοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς
ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν,
ὅπου οὐκ ἔνι Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος, περιτομὴ καὶ
ἀκροβυστία, βάρβαρος, σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθε-
ρος, ἀλλὰ τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι ΧΡΙΣΤΟΣ, ἐν
δύσασθε οὖν ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ ἅγιοι καὶ
ἠγαπημένοι, σπλάγχνα οἰκτιρμῶν, χρηστό-
τητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μακρο-
θυμίαν, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων, καὶ χαριζόμε-
νοι ἑαυτοῖς, ἐάντις πρός τινα ἔχῃ μομφήν,
καθὼς καὶ ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ ἐχαρίσατο ὑμῖν, οὕ-
τως καὶ ὑμεῖς. ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις, τὴν ἀγά-
πην, ἥτις ἐστὶ σύνδεσμος τῆς τελειότητος, καὶ
ἡ εἰρήνη τοῦ θεοῦ, βραβευέτω ἐν ταῖς καρδίαις
ὑμῶν, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθητε ἐν ἑνὶ σώματι, καὶ εὐ-
χάριστοι γίνεσθε. ὁ λόγος τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ ἐνοικεί-
τω ἐν ὑμῖν πλουσίως ἐν πάσῃ σοφίᾳ, διδά-
σκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτούς, ψαλμοῖς
καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ἐν χάριτι, ἄ-
δοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ κυρίῳ. καὶ πᾶν
ὅ τι ἂν ποιῆτε ἐν λόγῳ ἢ ἐν ἔργῳ, πάντα ἐν ὀνό-
ματι κυρίου ΙΗΣΟΥ, εὐχαριστοῦντες τῷ θεῷ
καὶ πατρὶ δι' αὐτοῦ. αἱ γυναῖκες ὑποτάσσεσθε τοῖς
ἰδίοις ἀνδράσιν, ὡς ἀνῆκεν ἐν κυρίῳ, οἱ ἄν-
δρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας, καὶ μὴ πικραίνε-
σθε πρὸς αὐτάς

EPISTOLA

uestra abscondita est cū Christo in deo. Cūcunq; Christus manifestatus fuerit, uita nostra, tunc & uos cū illo manifestabimini in gloria. Mortificate igitur membra uestra, terrestria, fornicationē, imunditiam, molliciem, concupiscentiā malā, & auaritiā quæ est simulacroꝝ cultus, ob quæ uenire solet ira dei, in filios intractabiles, inter quos ambulabatis quōdam cū uiueretis in his. Nunc aūt deponite & uos oīa, iram, indignationē, maliciā, maledicentiam, turpiloquentiam ab ore uestro. Ne mentiamini alius aduersus aliū, posteaq̄ exuistis ueterē hoiem cū factis suis, & induistis nouū, qui renouatur in agnitionē & imaginē eius, qui condidit illū, ubi nō est Græcus & Iudæus, circūcisio & p̄putium, barbarus scytha, seruus, liber, sed omnia in omnibus Christus. Sitis igitur induti tanq̄ electi dei, sancti ac dilecti uiscera miserationū, comitatē, modestiam, lenitatem, longanimitatem, sufferentes uos inuicem, & cōdonantes uobis mutuo, si quis aduersus aliquē habuerit querelā, quemadmodū & Christus cōdonauit uobis, ita & uos. Super oīa autē hæc, charitatē, quæ est uinculū perfectionis, & pax dei, palmā ferat in cordib⁹ uestris, in quā & uocati estis, ī uno corpore, & grati sitis. Verbū Christi inhabitet in uobis opulente in omni sapiētia, docētes & admonētes uos inuicē, cantionibus & laudibus, & cātilenis spiritalibus ī gratia, canentes in corde uestro dño. Et quicqd egeritis in sermone aut in facto, omnia in nomine dñi Iesu facite, gratias agētes deo & patri per illū. Vxores subditæ estote ꝓprijs uiris, sicuti conuenit, in dño. Viri diligite uxores, & ne sitis amarulenti aduersus

πρὸς αὐτάς. τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσι, κατὰ πάντα. τοῦτο γάρ ἐστιν εὐάρεστον τῷ κυρίῳ, οἱ πατέρες μὴ ἐρεθίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἵνα μὴ ἀθυμῶσιν. οἱ δοῦλοι ὑπακούετε κατὰ πάντα τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις, μὴ ἐν ὀφθαλμοδουλίαις ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλ' ἐν ἁπλότητι καρδίας, φοβούμενοι τὸν θεόν, καὶ πᾶν, ὅτε ἐὰν ποιῆτε, ἐκ ψυχῆς ἐργάζεσθε, ὡς τῷ κυρίῳ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις, εἰδότες, ὅτι ἀπὸ κυρίου ἀπολήψεσθε τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς κληρονομίας. τῷ γὰρ κυρίῳ ΧΡΙΣΤΩ δουλεύετε. ὁ δὲ ἀδικῶν κομιεῖται, ὃ ἠδίκησε, καὶ οὐκ ἔστι προσωπολημψία. οἱ κύριοι τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχεσθε, εἰδότες ὅτι καὶ ὑμεῖς ἔχετε κύριον ἐν οὐρανοῖς.

τῇ προσευχῇ προσκαρτερεῖτε, γρηγοροῦντες ἐν αὐτῇ, ἐν εὐχαριστίᾳ, προσευχόμενοι ἅμα, καὶ περὶ ἡμῶν, ἵνα ὁ θεὸς ἀνοίξῃ ἡμῖν θύραν τοῦ λόγου, λαλῆσαι τὸ μυστήριον τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, διὸ καὶ δέδεμαι, ἵνα φανερώσω αὐτό, ὡς δεῖ με λαλῆσαι, ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω, τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι, ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι ἅλατι ἠρτυμένος, εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἑνὶ ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι. τὰ κατ' ἐμὲ πάντα γνωρίσει ὑμῖν τυχικὸς ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς, καὶ πιστὸς διάκονος καὶ σύνδουλος ἐν κυρίῳ, ὃν ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνῷ τὰ περὶ ὑμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν, σὺν ὀνησίμῳ, τῷ πιστῷ καὶ ἀγαπητῷ ἀδελφῷ, ὅς ἐστιν ἐξ ὑμῶν, πάντα ὑμῖν γνωριοῦσι τὰ ὧδε. Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἀρίσταρχος ὁ συναιχμάλωτός μου, καὶ μάρκος ὁ ἀνεψιὸς βαρνάβα περὶ οὗ ἐλάβετε ἐντολάς, ἐὰν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς, δέξασθε αὐτόν, καὶ ἰησοῦς ὁ λεγόμενος ἰοῦστος, οἱ ὄντες ἐκ περιτομῆς οὗτοι μόνοι συνεργοὶ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ

οἵτινες

aduersus illas. Filij, obedite parentibus in omnibus. Hoc em̄ bene placet domino. Patres, ne prouocetis liberos uestros, ne despondeant animum. Serui, obedite per omnia carnalibus dominis, nō in obsequijs ad oculū exhibitis, tanq̄ hominibus placere studentes, sed in simplicitate cordis, timentes deum, & quicquid feceritis, ex animo facite, tanq̄ domino & non hominibus, scientes quod a domino recipietis mercedem hæreditatis, nam domino Christo seruitis. Cæterum qui peccarit, reportabit peccatum suum, & non est personarū respectus. Vos domini, quod iustum est & æquabilitatem, seruis exhibete, scientes quod & uos habeatis dn̄m in cœlis, orationi instate, uigilantes in ea & gratiarū actione, orātes simul & pro nobis, ut deus aperiat nobis ostiū sermonis, ut loquamur mysterium Christi, propter quod & uinctus sum, ut manifestem illud, sicut oportet me loqui. In sapientia ambulate, erga extraneos oportunitatem redimentes, sermo uester semper in gratia sit sale conditus, ut sciatis quomodo oporteat uos unicuiq; respōdere. De omnibus rebus meis certiores uos reddet Tychicus dilectus frater, & fid⁹ minister, & cōseruus in dn̄o, quē misi ad uos in hoc ipsū, ut cognoscat quid agatis, & consolet̄ corda uestra, una cū Onesimo, fido & dilecto fratre, qui est ex uobis. De oibus uobis exponēt, quæ hic agant̄. Salutat uos Aristarch⁹, concaptiuus meus, & Marcus cōsobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata, si uenerit ad uos excipite eum, & Iesu, qui uocatur iustus, qui sunt ex circumcisione. Hi soli cooperarij sunt, ad regnum dei,

IIII

qui

ὅτινες ἐγενήθησάμοι παρηγορία. ἀσπάζε-
ται ὑμᾶς Ἐπαφρᾶς ὁ ἐξ ὑμῶν Δοῦλος
χριστοι, πάντοτε ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ ὑ-
μῶν ἐν ταῖς προσευχαῖς, ἵνα σταθῆτε τέλειοι
καὶ πεπληροφορημένοι ἐν παντὶ θελήματι τοῦ θεοῦ.
μαρτυρῶ γὰρ αὐτῷ, ὅτι ἔχει ζῆλον πολὺν ὑ-
πὲρ ὑμῶν καὶ τῶν ἐν λαοδικείᾳ, καὶ τῶν ἐν ἱε-
ραπόλει. ἀσπάζεται ὑμᾶς λουκᾶς ὁ ἰατρὸς, ὁ
ἀγαπητός, καὶ δημᾶς. ἀσπάσασθε τοὺς ἐν λα-
οδικείᾳ ἀδελφούς, καὶ νυμφᾶν, καὶ τὴν κατ'
οἶκον αὐτῆς ἐκκλησίαν, καὶ ὅταν ἀναγνωσθῇ
παρ' ὑμῶν ἡ ἐπιστολή, ποιήσατε, ἵνα καὶ ἐν τῇ
λαοδικέων ἐκκλησίᾳ ἀναγνωσθῇ, καὶ τὴν
ἐκ λαοδικείας, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀναγνῶτε, καὶ
εἴπατε ἀρχίππῳ, βλέπε τὴν διακονίαν ἣν
παρέλαβες ἐν κυρίῳ, ἵνα αὐτὴν πληροῖς. ὁ
ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ παύλου. μνημονεύε-
τέ μου τῶν δεσμῶν. ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν. ἀμήν.

qui fuere mihi ſolatio. Salutat uos Epa-
phras, qui ex uobis eſt ſeruꝰ Chriſti, ſem
per enixe laborans pro uobis, in oratio-
nibus, ut ſtetis perfecti & completi in om
ni uoluntate dei. Teſtimonium enim illi
perhibeo, quod habeat multum ſtudiū,
pro uobis, & his qui ſūt Laodiceæ, & his
qui Hierapoli. Salutat uos Lucas medi-
cus dilectꝰ. Salutate frēs qui ſunt Laodi-
ceæ, & Nymphā, & quæ in domo illius
eſt congregationem, & cum lecta fuerit a
uobis epiſtola, facite ut & in Laodicenſiū
eccleſia legatur, & eam quæ ſcripta eſt ex
Laodicea, ut & uos legatis, & dicite Ar-
chippo, uide miniſterium quod accepi-
ſti in domino, ut illud impleas. Salutatio
mea manu Pauli. Memores ſitis uinculo
rum meorum. Gratia uobiſcum. Amen.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ΤΑΥΤΗΝ ἐπισέλλει ἀπὸ ἀθήνων, ἑωρακὼς πρόπρον αὐτοὺς, καὶ διατρίψας παρ' αὐτοῖς,
ἡ δὲ πρόφασις ἦν ἐπιστολῆς ἄνωθεν. ὁ ἀπόστολος πολλὰς θλίψεις παθὼν ἐν βεροίᾳ, καὶ
ἐν φιλίπποις ἦν μακεδονίας, καὶ ἐν κορίνθῳ, γινώσκων τε ὅσα πέπονθεν καὶ ἐν θεσ-
σαλονίκῃ, φοβούμενος μὴ ἀκούσαντες θεσσαλονικεῖς ἃ πέπονθεν ἐν ταῖς προσεγκυέ-
ναις πόλεσι, παραθῶσιν ὑπὸ τῶν πειράζοντος, καὶ σκανδαλισθῶσι, μαθὼν δὲ ὅτι καὶ ἐπὶ τοῖς ἀποθνή-
σκουσι κατώδυνοι ἐγένοντο. ἀπεστάλκει ἡμόθεον πρὸς αὐτοὺς μετὰ ἦν ἐπιστολὴν ταύτην, καὶ πρῶτον μὲν
ἐπισκέψῃ αὐτοὺς ἐν τῇ πίστει, ὥστε μὴ σαλεύεσθαι διὰ τὰς θλίψεις, καὶ μηδὲν ξένον αὐτοὺς πεπονθέναι
ὑπὸ τῶν ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν κύριον ἀποκτεινάντων. χριστιανῶν γὰρ ἴδιον ἐστὶ θλίβεσθαι ἐν τῷ βίῳ τοῦτῳ
ἔλεγεν. πολλὰ δὲ παραινέσας αὐτοῖς οὕτως ὡς παρέλαβον παρ' αὐτοῦ ἀναστρέφεται. γράφει περὶ τῶν τελευτόν-
των, παραμυθούμενος αὐτοὺς, καὶ διδάσκων μὴ βαρέως φέρειν. οὐ δεῖναι τὸν θάνατον ἀπώλειαν, ἀλλὰ
ὁδὸν ἀναστάσεως. ἔπειτα, καὶ περὶ τῶν χρόνων αὐτοὺς διδάσκει, ἵνα ἄδηλον τὴν ἡμέραν γινώσκοντες,
ἀεὶ ἕτοιμοι γίνωνται, καὶ μηδενὶ προσέχωσιν ἀπαγγελλομένῳ περὶ αὐτῆς. ἔσεσθαι γάρ φησι τὴν παρου-
σίαν οὕτως, ὥστε τοὺς περιλειπομένους καὶ εὑρισκομένους ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, μὴ φθάσαι τοὺς ἐκ νεκρῶν
ἐγειρομένους. ἅμα δὲ γίνεσθαι τὴν πάντων ἀλλαγὴν διδάσκει, πρὸς τούτοις, προτρέπεται αὐτοῖς βελ
τιοῦσθαι ἐν τοῖς ἤθεσι, προτρέπει αὐτοὺς καὶ ἀεὶ χαίρειν τῇ ἐλπίδι, καὶ προσεύχεσθαι, καὶ εὐχαριστεῖν ὑπὲρ
τούτων ἀεὶ τοῦ κυρίου, ἐξορκίζων αὐτοὺς ἀναγνῶναι τὴν ἐπιστολὴν ταύτην πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς.

ARGVMENTVM

THessalonicenſes ſunt Macedones, qui accepto uerbo ueritatis, perſtiterunt in fide, etiam in perſecutione ciuium ſuorum. Præterea nec receperunt falſos apoſtolos, nec ea quæ a falſis apoſtolis dicebantur. Hos collaudat apoſtolus, ſcribens eis ab Athenis, per Tychicum diaconem, & Oneſimum acolythum.

ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΩΤΗ.

ΠΑΥΛΟΣ καὶ σιλουανὸς καὶ τιμόθεος τῇ ἐκκλησίᾳ θεσσαλονικέων, ἐν θεῷ πατρὶ καὶ κυρίῳ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΩ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. εὐχαριστοῦμεν τῷ θεῷ πάντοτε περὶ πάντων ὑμῶν, μνείαν ὑμῶν ποιούμενοι ἐπὶ τῶν προσευχῶν ἡμῶν, ἀδιαλείπτως μνημονεύοντες ὑμῶν τοῦ ἔργου τῆς πίστεως, καὶ τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης, καὶ τῆς ὑπομονῆς τῆς ἐλπίδος τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν, εἰδότες ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι ὑπὸ θεοῦ τὴν ἐκλογὴν ὑμῶν, ὅτι τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν οὐκ ἐγενήθη εἰς ὑμᾶς ἐν λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν δυνάμει, καὶ πνεύματι ἁγίῳ, καὶ ἐν πληροφορίᾳ πολλῇ, καθὼς οἴδατε, οἷοι ἐγενήθημεν ἐν ὑμῖν δι' ὑμᾶς. καὶ ὑμεῖς μιμηταὶ ἡμῶν ἐγενήθητε, καὶ τοῦ κυρίου δεξάμενοι τὸν λόγον, ἐν θλίψει πολλῇ μετὰ χαρᾶς πνεύματος ἁγίου. ὥστε γενέσθαι ὑμᾶς τύπους πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν ἐν τῇ μακεδονίᾳ καὶ ἀχαΐᾳ. ἀφ' ὑμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ κυρίου, οὐ μόνον ἐν τῇ μακεδονίᾳ καὶ ἀχαΐᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τόπῳ, ἡ πίστις ὑμῶν ἡ πρὸς τὸν θεὸν ἐξελήλυθεν, ὥστε μὴ χρείαν ὑμᾶς ἔχειν,

AD THESSALONICENSES EPISTOLA PAVLI PRIMA

PAulus, & Syluanus, & Timotheus, eccleſiæ Theſſalonicenſium, in deo patre, & dño Ieſu Chriſto. Gratia uobis & pax, a deo patre noſtro, & dño Ieſu Chriſto. Gratias agimus deo ſemper, de omnibus uobis, mentionē ueſtri facientes in orationibus noſtris indeſinenter, recolentes ueſtri, propter opus fidei, & laborem charitatis, & quod permāſiſtis in ſpe domini uoſtri Ieſu Chriſti, coram deo, & patre noſtro, ſciētes fratres dilecti a deo electionem ueſtram, quoniam euangelium meum fuit erga uos, nō in ſermone ſolū, uerū etiam in uirtute, & in ſpiritu ſancto & in certitudine multa, quemadmodum noſtis, quales fuerimus inter uos, ueſtra cauſa. Et uos imitatores noſtri facti fuiſtis, & domini recepiſtis uerbum, in afflictione multa, cū gaudio ſpiritus ſancti, adeo ut fueritis exemplo omnibus credentibus in Macedonia, & Achaia. A uobis enim pertonuit uerbum domini, non ſolum in Macedonia, & Achaia, uerum etiam in omni loco, fides ueſtra quæ eſt in deum dimanauit, ut non ſit uobis neceſſe

ἔχειμ, λαλεῖμ τί. αὐτοὶ γαὶρ πεῤὶ ὑμῶμ
ἀπαγγέλλουσιμ, ὁποίαμ εἴσοδομ ἔσχομεμ
πρὸς ὑμᾶς, καὶ πῶς ἐπεστρέψατε πρὸς τὸμ θε/
όμ ἀπὸ τῶμ εἰδώλωμ, δουλεύειμ θεῷ ζῶντι, &
ἀληθινῷ, & ἀναμένειμ τὸμ υἱὸμ αὐτοῦ, ἐκ τῶμ
οὐρανῶμ, ὃμ ἤγειρεμ ἐκ τῶμ νεκρῶμ, ΙΗΣΟΥΝ
τὸμ ῥυόμενομ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς ἐρχο/
μένης. Αὐτοὶ γαὶρ οἴδατε ἀδελφοὶ τὴμ εἴ/
σοδομ ἡμῶμ τὴμ πρὸς ὑμᾶς, ὅτι οὐ κενὴ γέ/
γονεμ, ἀλλὰ & προπαθόντες καὶ ὑβρισθέντες,
καθὼς οἴδατε ἐμ Φιλίπποις ἐπαῤῥησιάσά/
μεθα ἐμ τῷ θεῷ ἡμῶμ, λαλῆσαι πρὸς ὑμᾶς
τὸ εὐαγγέλιομ τοῦ θεοῦ ἐμ πολλῷ ἀγῶνι. ἡ γὰ
παράκλησις ἡμῶμ, οὐκ ἐκ πλάνης, οὐδὲ ἐξ ἀ
καθαρσίας, οὔτε ἐμ δόλῳ, ἀλλὰ καθὼς δε/
δοκιμάσμεθα ὑπὸ τοῦ θεοῦ πιστευθῆναι τὸ
εὐαγγέλιομ, οὕτως λαλοῦμεμ, οὐχ ὡς ἀνθρώ
ποις ἀρέσκοντες, ἀλλὰ θεῷ τῷ δοκι/
μάζοντι τὰς καρδίας ἡμῶμ. οὔτε γάρ πο/
τε ἐμ λόγῳ κολακίας ἐγενήθημεμ, καθὼς
οἴδατε, οὔτε ἐμ προφάσει πλεονεξίας, θεὸς
μάρτυς, οὔτε ζητοῦντες ἐξ ἀνθρώπωμ δό/
ξαμ, οὔτε ἀφ' ὑμῶμ, οὔτε ἀπ' ἄλλωμ, δυνά/
μενοι ἐμ βάρει εἶναι, ὡς ΧΡΙΣΤΟΥ ἀπόσο/
λοι, ἀλλ' ἐγενήθημεμ ἤπιοι ἐμ μέσῳ ὑμῶμ,
ὡς ἂμ τροφὸς θάλπῃ τὰ ἑαυτῆς τέκνα, οὕτως
ὁμειρόμενοι ὑμῶμ, εὐδοκοῦμεμ μεταδοῦναι
ὑμῖμ, οὐ μόνομ τὸ εὐαγγέλιομ τοῦ θεοῦ, ἀλ
λὰ καὶ τὰς ἑαυτῶμ ψυχάς, διότι ἀγαπη
τοὶ ἡμῖμ γεγένησθε. Μνημονεύετε γαὶρ
ἀδελφοὶ τὸμ κόπομ ἡμῶμ, καὶ τὸμ μόχθομ.
νυκτὸς γαὶρ καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι πρὸς
τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶμ, ἐκηρύξαμεν εἰς
ὑμᾶς τὸ εὐαγγέλιομ τοῦ θεοῦ, ὑμεῖς μάρτυ/
ρες καὶ ὁ θεὸς, ὡς ὁσίως, καὶ δικαίως, & ἀ/
μέμπτως ὑμῖμ τοῖς πιστεύουσιμ ἐγενήθη/
μεμ, καθάπερ οἴδατε, ὡς ἕνα ἕκαστομ ὑ/
μῶμ, ὡς πατὴρ τέκνα ἑαυτοῦ, παρα/
καλοῦντες ὑμᾶς, καὶ παραμυθούμενοι,
& μαρτυ/

ceſſe loqui quicq̃, ſiquidem ipſi de uobis
annunciant, qualem aditū habuerimus
ad uos, & quomodo conuerſi fueritis ad
deū a ſimulacris, ut ſeruiretis deo uiuen-
ti, & ueraci, & expectaretis filium eius de
cœlis, quem excitauit a mortuis, Ieſum,
q liberat nos ab ira uētura. Nā ipſi no/ II
ſtis fratres, introitum noſtrum ad uos,
quod nō fuerit inanis, ſed ante malis af/
flicti, & contumelijs affecti, quēadmodū
ſcitis, in Philippis, audacter egerimus in
dño noſtro ad loquendū apud uos euan
gelium dei, in multo certamine. Siquidē
exhortatio noſtra nō fuit ex impoſtura,
neq; ex imunditia, neq; in dolo, ſed quē/
admodū probati fueramus a deo, ut no/
bis cōmitteretur euāgeliū, ita loquimur,
nō ut hoibus placentes, ſed deo, qui pro/
bat corda noſtra. Neq; enim uncq; in ſer/
mone adulationis uerſati ſumus, quēad-
modū noſtis, nec in occaſione auaritiæ,
deus eſt teſtis, neq; querentes ex hoibus
gloriā, nec a uobis, nec ab alijs, cum poſſe
mus in autoritate eſſe, tancq; Apli, ſed fui
mus placidi in medio ueſtri, perinde acſi
nutrix foueat ſuos filios, ſic affectu, ppen
ſi, in uos, aio cupim⁹ impertire uobis, nō
ſolum euangelium dei, uerum etiam no
ſtras ipſorum animas, propterea quod
chari nobis eſſe cœperitis. Meminiſtis
em̃ fratres laboris noſtri, ac ſudoris. No
cte enim ac die, opus facientes, ob id ne
cui ueſtrum eſſemus oneri, prædicaui/
mus apud uos euangelium dei. uos au-
tem teſtes eſtis & deus, cq̃ ſancte & iuſte,
& inculpate uobiſcū q credebatis, uerſati
fuerim⁹. quēadmodū noſtis, ut erga unū
quēq; ueſtrū, tāq; pater erga filios ſuos,
fuerim⁹ affecti, obſecrātes uos & cōſolātes
& obteſtantes

ηκὴ μαρτυρόμενοι εἰς τὸ περιπατῆσαι ὑμᾶς
ἀξίως τοῦ θεοῦ, τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς εἰς
τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν καὶ δόξαν, διὰ τοῦτο
καὶ ἡμεῖς εὐχαριστοῦμεν τῷ θεῷ ἀδιαλείπτως, ὅτι παραλαβόντες λόγον ἀκοῆς
παρ' ἡμῶν τοῦ θεοῦ, ἐδέξασθε οὐ λόγον ἀνθρώπων, ἀλλὰ καθώς ἐστιν ἀληθῶς, λόγον
θεοῦ, ὃς καὶ ἐνεργεῖται ἐν ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν. ὑμεῖς γὰρ μιμηταὶ ἐγενήθητε ἀδελφοὶ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ θεοῦ, τῶν οὐσῶν ἐν τῇ
Ἰουδαίᾳ, ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ, ὅτι ταὐτὰ
ἐπάθετε, καὶ ὑμεῖς ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, τῶν
καὶ τὸν κύριον ἀποκτεινάντων ΙΗΣΟΥΝ, καὶ
τοὺς ἰδίους προφήτας, καὶ ἡμᾶς ἐκδιωξάντων, καὶ θεῷ μὴ ἀρεσκόντων, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντίων, κωλυόντων ἡμᾶς τοῖς ἔθνεσι λαλῆσαι, ἵνα σωθῶσιν, εἰς τὸ ἀναπληρῶσαι αὐτῶν τὰς ἁμαρτίας πάντοτε. ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ, εἰς τέλος. ἡμεῖς δὲ
ἀδελφοὶ ἀπορφανισθέντες ἀφ' ὑμῶν πρὸς
καιρὸν ὥρας, προσώπῳ, οὐ καρδίᾳ, περισσοτέρως ἐσπουδάσαμεν τὸ πρόσωπον ὑμῶν
ἰδεῖν ἐν πολλῇ ἐπιθυμίᾳ. διὸ ἠθελήσαμεν
ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἐγὼ μὲν Παῦλος καὶ ἅπαξ, καὶ δὶς, καὶ ἐνέκοψεν ἡμᾶς ὁ σατανᾶς.
τίς γὰρ ἡμῶν ἐλπὶς, ἢ χαρὰ, ἢ στέφανος
καυχήσεως, ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς, ἔμπροσθεν τοῦ
κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ἐν τῇ αὐτοῦ
παρουσίᾳ; ὑμεῖς γάρ ἐστε ἡ δόξα ἡμῶν
καὶ ἡ χαρά. διὸ μηκέτι στέγοντες εὐδοκήσαμεν καταλειφθῆναι ἐν Ἀθήναις μόνοι, καὶ ἐπέμψαμεν Τιμόθεον τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, καὶ διάκονον τοῦ θεοῦ, καὶ συνεργὸν ἡμῶν ἐν τῷ
εὐαγγελίῳ τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, εἰς τὸ στηρίξαι ὑμᾶς,
καὶ παρακαλέσαι ὑμᾶς περὶ τῆς πίστεως ἡμῶν τῷ
μηδένα σαίνεσθαι ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις.
αὐτοὶ γὰρ οἴδατε, ὅτι εἰς τοῦτο κείμεθα. καὶ γὰρ ὅτε
πρὸς ὑμᾶς ἦμεν, προελέγομεν ὑμῖν, ὅτι
μέλλομεν

& obteſtãtes ut ambularetis, digne deo, qui uocaſſet uos in ſuum regnum ac gloriam, quapropter & nos gratias agimus deo indeſinenter, quod cum acciperetis ſermonem auditus a nobis, dei, accepiſtis, non ſermonem hominum, ſed ſicut erat uere, ſermonem dei, qui & agit in uobis credentibus. Vos enim imitatores facti eſtis fratres, eccleſiarum dei, quæ ſunt in Iudæa, in Chriſto Ieſu, quod eadem paſſi ſitis, & uos a proprijs contribulibus, quemadmodũ & ipſi nos a Iudæis, qui ut & dominum occiderunt Ieſum, & proprios prophetas, ita & nos perſecuti ſunt, & deo non placent, & omnibus hominibus aduerſantur, qui obſiſtunt nobis, ne loquamnr gentibus, ut ſaluent, ut expleãt ſua peccata ſemper. Peruenit autem in illos ira dei in finem. Cæterũ nos fratres orbati uobis ad ſpacium temporis, aſpectu, non corde, uehementius ſtuduimus uidere faciem ueſtram, in multo deſyderio. Quapropter uoluimus uenire ad uos, ego quidem paulus, & ſemel, & iterum, & obſtitit nobis Satanas. Nam quæ eſt noſtra ſpes, aut gaudium, aut corona gloriationis, an non & uos, in conſpectu domini noſtri Ieſu Chriſti, in eius aduentu? Vos enim eſtis gloria noſtra & gaudium. Proinde cum non amplius ferremus, uiſum eſt nobis, ut Athenis reſideremus ſoli, ac miſimus Timotheum fratrem noſtrũ, & miniſtrũ dei, & adiutorẽ operis noſtri, in euãgelio Chriſti, ut cõfirmaret uos, & cõſolaretur uos de fide noſtra, ne quiſq; turbaretur in preſſuris his. Nam ipſi noſtis, nos in hunc uſum poſitos eſſe. Etẽ cum apud uos eſſemus, p̃dicebamus uobis fore, ut

III

preſſuram

μέλλομεν θλίβεσθαι, καθὼς καὶ ἐγένετο
καὶ οἴδατε. Διὰ τοῦτο κἀγὼ μηκέτι στέγων,
ἔπεμψα εἰς τὸ γνῶναι τὴν πίστιν ὑμῶν, μή
πως ἐπείρασεν ὑμᾶς ὁ πειράζων, καὶ εἰς κε
νὸν γένηται ὁ κόπος ἡμῶν. Ἀρτι δὲ ἐλθόν/
τος τιμοθέου πρὸς ἡμᾶς ἀφ' ὑμῶν, καὶ
εὐαγγελισαμένου ἡμῖν τὴν πίστιν, καὶ τὴν
ἀγάπην ὑμῶν. καὶ ὅτι ἔχετε μνείαν ἡμῶν
ἀγαθὴν πάντοτε, ἐπιποθοῦντες ἡμᾶς ἰ/
δεῖν, καθάπερ καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς, Διὰ τοῦτο πα
ρεκλήθημεν ἀδελφοὶ ἐφ' ὑμῖν, ἐπὶ πάσῃ τῇ
θλίψει, καὶ ἀνάγκῃ ἡμῶν, διὰ τῆς ὑμῶν πίστεως.
ὅτι νῦν ζῶμεν, ἐὰν ὑμεῖς στήκετε ἐν κυρίῳ.

Τίνα γὰρ εὐχαριστίαν δυνάμεθα τῷ
θεῷ ἀνταποδοῦναι περὶ ὑμῶν ἐπὶ πάσῃ
τῇ χαρᾷ ᾗ χαίρομεν δι' ὑμᾶς ἔμπροσθεν τοῦ
θεοῦ ἡμῶν νυκτὸς καὶ ἡμέρας ὑπερεκπερι/
σσοῦ δεόμενοι, εἰς τὸ ἰδεῖν ὑμῶν τὸ πρό/
σωπον, καὶ καταρτίσαι τὰ ὑστερήματα τῆς
πίστεως ὑμῶν, Αὐτὸς δὲ ὁ θεὸς καὶ πατὴρ
ἡμῶν, καὶ ὁ κύριος ἡμῶν ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ
κατευθύναι τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς,
ὑμᾶς δὲ ὁ κύριος πλεονάσαι καὶ περισσεύ/
σαι τῇ ἀγάπῃ εἰς ἀλλήλους, καὶ εἰς πάν/
τας, καθάπερ καὶ ἡμεῖς εἰς ὑμας, εἰς τὸ στη/
ρίξαι ὑμῶν τὰς καρδίας ἀμέμπτους ἐν ἁ/
γιωσύνῃ ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς
ἡμῶν, ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗ/
ΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, μετὰ πάντων τῶν ἁγίων
αὐτοῦ. Τὸ λοιπὸν οὖν ἀδελφοὶ ἐρωτῶμεν
ὑμᾶς καὶ παρακαλοῦμεν ἐν κυρίῳ ΙΗΣΟΥ.
καθὼς παρελάβετε παρ' ἡμῶν, τὸ πῶς δεῖ
ὑμᾶς περιπατεῖν καὶ ἀρέσκειν θεῷ, ἵνα πε/
ρισσεύητε μᾶλλον. οἴδατε γὰρ, τίνας παρα/
γελίας ἐδώκαμεν ὑμῖν διὰ τοῦ κυρίου ΙΗ/
ΣΟΥ. τοῦτο γάρ ἐστι θέλημα τοῦ θεοῦ, ὁ ἁγι/
ασμὸς ὑμῶν, ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς πο/
νείας, εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦ/
ος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ, μὴ ἐν πά/
θει ἐπιθυμίας

preſſuram pateremur, quemadmodum
& euenit, & noſtis. Quapropter & ego
nō amplius ferens, miſi ad hoc ut cogno
ſcerem fidē ueſtrā, ne quo pacto tētaſſet
ille qui tentat, & inanis factus eſſet labor
noſter. Nup aūt cū ueniſſet Timotheus
ad nos a uobis, & annūciaſſet nobis fidē
ac dilectionē ueſtram, & quod habeatis
memoriā noſtri bonā ſemper, deſyderan
tes nos uidere, quemadmodū & nos uos,
Idcirco cōſolationē accepimus fratres no
mine ueſtro, i omni preſſura & neceſſita
te noſtra, per ueſtrā fidē. Quoniā nuncui
uimus, ſi uos ſtatis in dño. Quā eīm gra
tiarum actionē poſſumus deo repende
re de uobis in omni gaudio, quod gaude
mus propter uos in cōſpectu dei noſtri,
nocte ac die, ſupra modum orantes, ut ui
deamus ueſtram faciem, & ſuppleamus
quæ deſunt fidei ueſtræ. Ipſe uero deus
& pater noſter, & dñs noſter Ieſus Chri/
ſtus, dirigat uiam noſtrā ad uos, uos aūt
dominus abundantes & exuberantes fa/
ciat, mutua inter uos charitate, & in oēs,
quemadmodum & nos in uos, ut confir/
met ueſtra corda, irrepræhēſibilia in ſan/
ctimonia, coram deo & patre noſtro, in
aduentu domini noſtri Ieſu Chriſti, cū
oibus ſanctis eiꝰ. Quod ſupeſt igiť fra IIII
tres, rogamus uos & adhortamur in do
mino Ieſu, quemadmodum accepiſtis a
nobis, quomodo oporteat uos ambu/
lare, & placere deo, ut abunderis magis.
Noſtis eīm, quæ præcepta dederimꝰ uo
bis, per dñm noſtrū Ieſum. Hæc enim
eſt uoluntas dei, ſanctificatio ueſtra, ut
abſtineatis a fornicatione, & ſciat unuſ/
quiſq; ueſtrum ſuum uas poſſidere, in
ſanctificatione, & honore, non in affe/
ctu con

ἐπιθυμίας, καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη, τὰ μὴ εἰδότα τὸν θεόν, τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, διότι ἔκδικος ὁ κύριος περὶ πάντων τούτων, καθὼς καὶ προείπαμεν ὑμῖν καὶ διεμαρτυράμεθα. οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ θεὸς ἐπὶ ἀκαθαρσίᾳ, ἀλλ' ἐν ἁγιασμῷ, τοιγαροῦν ὁ ἀθετῶν οὐκ ἄνθρωπον ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν θεὸν τὸν δόντα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ εἰς ὑμᾶς. περὶ δὲ τῆς φιλαδελφίας, οὐ χρείαν ἔχετε γράφειν ὑμῖν, αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοί ἐστε εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους, καὶ γὰρ ποιεῖτε αὐτὸ εἰς πάντας τοὺς ἀδελφοὺς, τοὺς οὖσιν ὅλῃ τῇ μακεδονίᾳ, παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς ἀδελφοὶ περισσεύειν μᾶλλον καὶ φιλοτιμεῖσθαι, ἡσυχάζειν καὶ πράσσειν τὰ ἴδια, καὶ ἐργάζεσθαι ταῖς ἰδίαις χερσὶν ὑμῶν, καθὼς ὑμῖν παρηγγείλαμεν, ἵνα περιπατῆτε εὐσχημόνως πρὸς τοὺς ἔξω, καὶ μηδενὸς χρείαν ἔχητε. οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν ἀδελφοὶ περὶ τῶν κεκοιμημένων, ἵνα μὴ λυπῆσθε, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα. εἰ γὰρ πιστεύομεν, ὅτι ΙΗΣΟΥΣ ἀπέθανεν καὶ ἀνέστη, οὕτως καὶ ὁ θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ ΙΗΣΟΥ ἄξει σὺν αὐτῷ. τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ κυρίου, ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ κυρίου, οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας, ὅτι αὐτὸς ὁ κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι θεοῦ, καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν ΧΡΙΣΤΩι ἀναστήσονται πρῶτον, ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι, ἅμα σὺν αὐτοῖς ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις, εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτως πάντοτε σὺν κυρίῳ ἐσόμεθα.

Ὥστε παρακαλεῖτε ἀλλήλους ἐν τοῖς λόγοις τούτοις. περὶ δὲ τῶν χρόνων καὶ τῶν καιρῶν ἀδελφοὶ οὐ χρείαν ἔχετε ὑμῖν γράφεσθαι.

ctu cõcupiſcentiæ, quemadmodũ & gentes, quæ non nouerunt deum, ne quis opprimat ac fraudet in negocio fratrẽ ſuũ, propterea quod ultor eſt dñs, de omnibus his, quemadmodũ & ante diximus uobis, & teſtificati ſumus. Non enim uocauit nos deus immnnditiæ cauſa, ſed in ſanctificatione. Proinde qui reiẽcit, nõ reiẽcit hominem, ſed deum, qui dedit ſpiritum ſuum, ſanctum in uos. Cæterum de fraterna charitate, non neceſſe habetis, ut ſcribam uobis, ipſi namq; diuinitus docti eſtis, ut diligatis uos inuicem. Nam & facitis hoc erga cunctos fratres, qui ſunt in tota Macedonia. Obſecramus autem uos fratres, ut abundetis magis, & in hoc incumbatis, ut quieti ſitis, & agatis res proprias, & operemini propriis manibus ueſtris, ſicuti uobis præcepimus, ut ambuletis honeſte, erga extraneos, & nulla re uobis ſit opus. Cæterũ nolo uos ignorare fratres, de iis qui dormiunt, ne doleatis, quemadmodum & cæteri non habentes ſpem. Nam ſi credimus, quod Ieſus mortuus eſt, & reſurrexit, ſic & deus eos q dormiunt, per Ieſum adducet cum illo. Hoc enim uobis dicimus in uerbo dñi, quod nos qui uiuimus & relinquimur in aduẽtum domini, nequaq; præueniemus eos qui dormiunt. Quoniã ipſe dominus in hortatu, & uoce archangeli, & in tuba dei deſcendet de cœlo, & mortui in Chriſto reſurgent primum, deinde nos qui uiuimus, qui relinquimur, ſimul cum illis, rapiemur in nubibus, in occurſum domini in aera, & ſic ſemper cũ domino erimus. Proinde conſolemini uos mutuo in uerbis his. Porro de temporibus, & articulis temporũ fratres, non eſt opus, ut uobis ſcribã

μῖν γράφειν. αὐτοὶ γὰρ ἀκριβῶς οἴδατε, ὅτι ἡ ἡμέρα κυρίου, ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ, οὕτως ἔρχεται. ὅταν γὰρ λέγωσιν, εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, τότε αἰφνίδιος αὐτοῖς ἐφίσταται ὄλεθρος ὥσπερ ἡ ὠδὶν τῇ ἐν γαστρὶ ἐχούσῃ, καὶ οὐ μὴ ἐκφύγωσιν. ὑμεῖς δὲ ἀδελφοὶ οὐκ ἔστε ἐν σκότει, ἵνα ἡ ἡμέρα ὑμᾶς ὡς κλέπτης καταλάβῃ. πάντες ὑμεῖς υἱοὶ φωτός ἐστε, καὶ υἱοὶ ἡμέρας, οὐκ ἐσμὲν νυκτὸς οὐδὲ σκότους. ἄρα οὖν μὴ καθεύδωμεν ὡς καὶ οἱ λοιποὶ, ἀλλὰ γρηγορῶμεν καὶ νήφωμεν. οἱ γὰρ καθεύδοντες, νυκτὸς καθεύδουσι, καὶ οἱ μεθυσκόμενοι, νυκτὸς μεθύουσιν. ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες, νήφωμεν, ἐνδυσάμενοι θώρακα πίστεως καὶ ἀγάπης, καὶ περικεφαλαίαν, ἐλπίδα σωτηρίας, ὅτι οὐκ ἔθετο ἡμᾶς ὁ θεὸς εἰς ὀργὴν, ἀλλ' εἰς περιποίησιν σωτηρίας, διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, τοῦ ἀποθανόντος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα εἴτε γρηγορῶμεν, εἴτε καθεύδωμεν, ἅμα σὺν αὐτῷ ζήσωμεν. διὸ παρακαλεῖτε ἀλλήλους, καὶ οἰκοδομεῖτε εἷς τὸν ἕνα καθὼς καὶ ποιεῖτε. Ερωτῶμεν δὲ ὑμᾶς ἀδελφοὶ, εἰδέναι τοὺς κοπιῶντας ἐν ὑμῖν, καὶ προϊσταμένους ὑμῶν ἐν κυρίῳ, καὶ νουθετοῦντας ὑμᾶς, καὶ ἡγεῖσθαι αὐτοὺς ὑπερεκπερισσοῦ ἐν ἀγάπῃ διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν, εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς. παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς ἀδελφοὶ, νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους, παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους, ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν, μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας. ὁρᾶτε, μή τι κακὸν ἀντὶ κακοῦ τινὶ ἀποδῷ, ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διώκετε καὶ εἰς ἀλλήλους, καὶ εἰς πάντας. πάντοτε χαίρετε, ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε, ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε. τοῦτο γὰρ θέλημα θεοῦ, ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ εἰς ὑμᾶς. τὸ πνεῦμα μὴ σβέννυτε. προφητείας μὴ ἐξουθενεῖτε. πάντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε, ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθε

bis scribam. Ipsi enim plane scitis, quod dies ille domini, ut fur in nocte, ita uenturus sit. Cum enim dixerint, pax, & tuta omnia, tunc repentinus eis imminet interitus, sicuti dolor partus, mulieri prægnãti, & nõ effugiẽt. at uos fratres, nõ estis i tenebris, ut dies ille uos tãq; fur opprimat. Omnes uos filij lucis estis, & filij diei. Nõ sumus noctis, neq; tenebrarũ. Proinde, ne dormiamus, sicut & cæteri, sed uigilemus & sobrij simus, nam qui dormiunt, nocte dormiunt, & qui inebriantur, nocte sunt ebrij. At nos qui sumus diei, sobrij simus, induti thoracem fidei, & charitatis, & galeam spem salutis. Quoniã nõ posuit nos deus in iram, sed in acquisitionem salutis, per dominum nostrum Iesum Christum, qui mortuus est pro nobis, ut siue uigilemus, siue dormiamus, simul cum illo uiuamus. Quapropter adhortemini uos mutuo, & ædificetis singuli singulos, sicut & facitis. Rogamus autem uos fratres, ut agnoscatis eos, qui laborãt in uobis, & qui præsunt uobis in domino, & admonent uos, ut habeatis illos in summo precio in charitate, propter opus illorum, pacem habete cũ illis. Obsecramus autem uos fratres, monete inordinatos, consolamini pusillanimes, subleuate infirmos, lõganimes estote erga omneis. Videte, ne quis malũ pro malo cui piam reddat, sed semper quod bonũ est sectamini, & erga uos inuicẽ, & erga omneis. Semper gaudete, indesinenter orate, in omnibus gratias agite. Hæc em̃ est uoluntas dei, in Christo Iesu erga uos. Spiritum ne extinguatis. prophetias ne aspernamini. Omnia probate, quod bonum fuerit tenete. Ab omni specie mala abstinete

ἀπέχεσθε. αὐτὸς δὲ ὁ θεὸς καὶ εἰρήνης, ἁγιάσαι ὑμᾶς ὁλοτελεῖς, καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ τηρηθείη. πιστὸς ὁ καλῶν ὑμᾶς, ὃς καὶ ποιήσει. αδελφοὶ προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν, ἀσπάσασθε τοὺς ἀδεφοὺς πάντας ἐν φιλήματι ἁγίῳ, ὁρκίζω ὑμᾶς τὸν κύριον ἀναγνωθῆναι τὴν ἐπιστολὴν πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἀδελφοῖς. Η χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ μεθ' ὑμῶν. Αμήν.

Πρὸς Θεσσαλονικεῖς πρώτη
ἐγράφη ἀπὸ ἀθηνῶν

abstinete. Ipse autem deus pacis sanctificet uos totos, & integer uester spiritus, & anima & corpus, ita ut in nullo possitis culpari, in aduentu domini nostri Iesu Christi seruet. Fidelis est qui uocat uos, qui & faciet. Fratres, orate pro nobis. Salutate fratres omneis in osculo sancto. Adiuro uos per dominum, ut legatur hæc epistola omnibus sanctis fratribus. Gratia domini nostri Iesu Christi sit uobiscum. Amen.

Scripta fuit ex Athenis.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ ῥώμης, ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. τινὲς ἀπὸ θεσσαλονίκης ἀργοὶ καὶ ἄτακτοι περιερχόμενοι, τοὺς ἀδελφοὺς ἀφήρπαζον, ὡς ἤδη καὶ παρουσίας τοῦ κυρίου ἐν στάσης, ἠπάτων δὲ τοὺς ἀκούοντας, ὡς τοῦ ἀποστόλου τοῦτο δηλοῦντος, καὶ ὑπὸ πνεύματος ἀκούσαντες. ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ ἀπόστολος, γράφει τὴν ἐπιστολὴν, καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὴν πίστιν αὐτῶν αὐξάνουσαν, καὶ ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐκαυχᾶτο, τὰς θλίψεις γενναίως ὑποφέρουσι διὰ τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ. καὶ παραμυθεῖται δὲ αὐτοὺς ὡς ἐσομένης ἐκδικίας παρὰ τοῦ θεοῦ κατὰ τῶν αὐτοὺς ἐκδικούντων. ἔπειτα περὶ καὶ παρουσίας τοῦ σωτῆρος διδάσκει. μηδενὶ αὐτοὺς πείθεσθαι. μὴ δὲ θροεῖσθαι αὐτοὺς μή τε διὰ πνεύματος. μή τε ὡς αὐτοῦ γράψαντος. μηδ' ὅλως νομίζειν ἤδη παρεῖναι αὐτήν. Μὴ γὰρ πρότερον ἔσεσθαι αὐτὴν, ἐὰν μὴ ἡ ἀποστασία πρῶτον ἔλθη, καὶ μετ' αὐτὴν ὁ ἀντίχριστος, ὁ υἱὸς καὶ ἀπωλείας, οὗ τὴν παρουσίαν, ἐν σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους κατ' ἐνέργειαν τοῦ σατανᾶ ἔσεσθαι σημαίνει, εἶτα παραινέσας αὐτοῖς στήκειν γενναίως καὶ κρατεῖν τὰς παραδόσεις, ἃς ἐδιδάχθησαν παρ' αὐτοῦ παραγγέλλει μηδὲ μίαν κοινωνίαν ἔχειν μετὰ τῶν ἀτάκτων, ἀλλὰ ἀποβάλλειν αὐτούς. εἶναι γὰρ καὶ περιέργους καὶ πλάνους ἐδήλωσε τοὺς τοιούτους, καὶ καθόλου δὲ παρήγγειλε τὸν μὴ ὑπακούοντα τοῖς λόγοις αὐτοῦ, τοῦτον ἀποσυνάγωγον γίνεσθαι, καὶ λοιπὸν ἐπευξάμενος αὐτοῖς εἰρήνην, τελειοῖ τὴν ἐπιστολὴν, τὸν ἀσπασμὸν τῇ ἰδίᾳ χειρὶ χράψας. ὅπερ σημεῖον εἶναι πάσης ἐπιστολῆς δεδήλωκεν.

ARGVMENTVM

AD Thessalonicenses secūdā scribit plam apostolus, & notum facit eis de tēporibus nouissimis, & de aduersarij detectione. Scribit hāc epistolam ab Athenis per Titum diaconum & Onesimū acolytū.

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΠΑΥΛΟΣ καὶ σίλουανὸς καὶ τι
μόθεος, τῇ ἐκκλησίᾳ θεσσα
λονικέων ἐν θεῷ πατρὶ ἡμῶν
καὶ κυρίῳ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΩ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. εὐχαριστεῖν ὀφείλομεν τῷ θεῷ πάντοτε περὶ ὑμῶν ἀδελφοὶ καθὼς ἄξιόν ἐστιν, ὅτι ὑπεραυξάνει ἡ πίστις ὑμῶν, καὶ πλεονάζει ἡ ἀγάπη ἑνὸς ἑκάστου πάντων ὑμῶν εἰς ἀλλήλους, ὥστε ἡμᾶς αὐτοὺς ἐν ὑμῖν καυχᾶσθαι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ θεοῦ ὑπὲρ τῆς ὑπομονῆς ὑμῶν καὶ πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς διωγμοῖς ὑμῶν, καὶ ταῖς θλίψεσιν αἷς ἀνέχεσθε, ἔνδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ θεοῦ, εἰς τὸ καταξιωθῆναι ὑμᾶς τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ ὑπὲρ ἧς καὶ πάσχετε. εἴπερ δίκαιον παρὰ θεῷ ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλῖψιν, καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις ἄνεσιν μεθ' ἡμῶν, ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ κυρίου ΙΗΣΟΥ ἀπ' οὐρανοῦ, μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ, ἐν πυρὶ φλογὸς, διδόντος ἐκδίκησιν τοῖς μὴ εἰδόσι θεὸν, καὶ τοῖς μὴ ὑπακούουσι τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, οἵτινες δίκην τίσουσιν, ὄλεθρον αἰώνιον, ἀπὸ προσώπου τοῦ κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἔλθῃ ἐνδοξασθῆναι ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, καὶ θαυμασθῆναι ἐν πᾶσι τοῖς πιστεύσασιν, ὅτι ἐπιστεύθη τὸ μαρτύριον ἡμῶν ἐφ' ὑμᾶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, εἰς ὃ καὶ προσευχόμεθα πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἵνα ὑμᾶς ἀξιώσῃ τῆς κλήσεως ὁ θεὸς ἡμῶν

AD THESSALONICENSES
EPISTOLA SECVNDA

PAulus, & Syluanus, & Timotheus, ecclesiæ Thessalonicensium, in deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Gratia sit uobis & pax, a deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Gratias agere debemus deo semper de uobis fratres, ut par est, quod ueheméter augescit fides uestra, & exuberat mutua uestra omnium charitas, cuiusq; in alterũ, adeo ut nosipsi in uobis gloriemur in ecclesijs dei, de tolerantia uestra, & fide, in omnibus persecutionibus uestris, & afflictionibus, quas sustinetis, documentum iusti iudicij dei, in hoc ut digni habeamini regno dei, pro quo & patimini. Siquidé iustum est apud deum, reddere ijs qui affligunt uos afflictionem, & uobis qui affligimini relaxationem nobiscũ, cum reuelabitur dominus Iesus de cœlo, cũ angelis potentiæ suæ, in incendio flammæ, qui dat ultionem ijs, qui non nouerunt deum, & qui non obediũt euangelio domini nostri Iesu Christi, qui pœnã luent, interitum æternum, a facie domini, & a gloria fortitudinis illius, cum uenerit, ut glorificetur in sanctis suis, & admirabilis fiat in omnibus credentibus, quod fides habita sit testimõio nostro erga uos, in die illo, ad quod & oramus semper p uobis, ut uos dignetur uocatione deus noster

ἡμῶν, Ⓒ πληρώσῃ πᾶσαν εὐδοκίαν ἀγα/
θωσύνης, καὶ ἔργον πίστεως ἐν δυνάμει, ὅ/
πως ἐνδοξασθῇ τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗ/
ΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ἐν ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ἐν αὐτῷ κα
τὰ τὴν χάριν τοῦ θεοῦ ἡμῶν καὶ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙ
ΣΤΟΥ. Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς ἀδελφοὶ ὑπὲρ
παρουσίας τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ
καὶ ἡμῶν ἐπισυναγωγῆς ἐπ' αὐτὸν, εἰς τὸ
μὴ ταχέως σαλευθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ νοὸς
μήτε θροεῖσθαι, μήτε διὰ πνεύματος, μήτε
διὰ λόγου, μήτε δι' ἐπιστολῆς ὡς δι' ἡμῶν,
ὡς ὅτι ἐνέστηκεν ἡ ἡμέρα τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ. μή
τις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον,
ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ
ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ υἱ/
ὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρό
μενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεὸν, ἢ σέβασ
μα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ, ὡς θε
ὸν καθίσαι, ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν ὅτι ἔστι
θεός. οὐ μνημονεύετε ὅτι ἔτι ὢν πρὸς ὑμᾶς
ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν; καὶ νῦν τὸ κατέχον,
οἴδατε, εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν
τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ. τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη
ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας, μόνον ὁ κατέχων
ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται, καὶ τότε ἀποκά/
λυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὃν ὁ κύριος ἀναλώσει τῷ
πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσει τῇ ἐ/
πιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, οὗ ἐστὶν ἡ παρουσία κα
τ' ἐνέργειαν τοῦ σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημεί
οις, καὶ τέρασι ψεύδους, καὶ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀ/
δικίας ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις, ἀνθ' ὧν τὴν ἀγάπην
τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο, εἰς τὸ σωθῆναι αὐ/
τούς. καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐνέργειαν
πλάνης, εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει, ἵνα
κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ,
ἀλλ' εὐδοκήσαντες τῇ ἀδικίᾳ. ἡμεῖς δὲ ὀ/
φείλομεν εὐχαριστεῖν τῷ θεῷ πάντοτε περὶ ὑμῶν
ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι ὑπὸ κυρίου, ὅτι εἵλετο
ὑμᾶς ὁ θεὸς ἀπ' ἀρχῆς εἰς σωτηρίαν ἐν ἁγιασμῷ
πνεύματος

noſter, & compleat omne bonum pro-
poſitum bonitatis, & opus fidei in poten
tia, ut illuſtretur nomẽ domini noſtri Ie/
ſu Chriſti in uobis, & uos in illo, iuxta
gratiã dei noſtri & domini Ieſu Chriſti.

Rogamus autẽ uos fratres, per aduen/ II
tum domini noſtri Ieſu Chriſti, & noſtri
aggregationem in illũ, ne cito dimoueamini a mẽte, neq; turbemini, neq; per ſpi
ritum, neq; per ſermonem, neq; per epi/
ſtolam, tanq; per nos miſſam, quaſi in/
ſtet dies Chriſti, ne quis uos decipiat ul/
lo modo, quoniam niſi uenerit defectio
primũ, & reuelatus fuerit homo ille pec/
cati, filius perditionis, qui eſt aduerſari/
us, & effertur aduerſus omnem, qui dici-
tur deus aut numen, adeo ut in tẽplo dei
ſedeat, oſtentans ſeipſum eſſe deum. An
non meminiſtis, quod cum adhuc eſſem
apud uos, hæc dixerim uobis? Et nunc
quid detineat ſcitis, nempe, ut ille reuele
tur in ſuo tempore. Nam myſteriũ nũc
agit iniquitatis, tantum qui tenet, in præ
ſentia tenet, donec e medio tollat, & tunc
reuelabitur iniquus ille, quem dominus
conficiet ſpiritu oris ſui, & abolebit appa
ritione aduentus ſui, cuius eſt aduentus
ſecũdum operationem ſatanæ, in omni
potentia, & ſignis, & prodigijs mendacij,
& in omni deceptiõe iniuſticiæ, in ijs qui
pereunt, pro eo qnod dilectionẽ ueritа/
tis non receperunt, in hoc ut ſalui fierent.
& propterea mittet illis deus efficaciã illu
ſionis, ut credant mendacio, ut iudicẽtur
omnes qui non crediderunt ueritati, ſed
approbauerunt iniuſticiam. Nos autem
debem⁹ gratias agere deo ſemper de uo/
bis fratres dilecti a dño, qd elegerit uos
deus ab initio in ſalutẽ, in ſanctificatione

πνεύματος, καὶ πίστει ἀληθείας, εἰς ὃ ἐκάλεσεν ὑμᾶς διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἡμῶν, εἰς περιποίησιν δόξης τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. ἄρα οὖν ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις ἃς ἐδιδάχθητε, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν, αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἡμῶν ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ καὶ ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ἡμῶν, ὁ ἀγαπήσας ἡμᾶς, καὶ δοὺς παράκλησιν αἰωνίαν, καὶ ἐλπίδα ἀγαθὴν ἐν χάριτι. παρακαλέσαι ὑμῶν τὰς καρδίας, καὶ στηρίξαι ὑμᾶς ἐν παντὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ ἀγαθῷ. τὸ λοιπόν, προσεύχεσθε ἀδελφοὶ περὶ ἡμῶν, ἵνα ὁ λόγος τοῦ κυρίου τρέχῃ καὶ δοξάζηται, καθὼς καὶ πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἵνα ῥυσθῶμεν ἀπὸ τῶν ἀτόπων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων. οὐ γὰρ πάντων ἡ πίστις, πιστὸς δέ ἐστιν ὁ κύριος, ὃς στηρίξει ὑμᾶς, καὶ φυλάξει ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. πεποίθαμεν δὲ ἐν κυρίῳ ἐφ' ὑμᾶς, ὅτι ἃ παραγγέλλομεν ὑμῖν, καὶ ποιεῖτε καὶ ποιήσετε. ὁ δὲ κύριος κατευθύναι ὑμῶν τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ θεοῦ, καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ. παραγγέλλομεν δὲ ὑμῖν ἀδελφοί, ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ στέλλεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ἀδελφοῦ ἀτάκτως περιπατοῦντος, καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν ἣν παρέλαβον παρ' ἡμῶν. αὐτοὶ γὰρ οἴδατε, πῶς δεῖ μιμεῖσθαι ἡμᾶς, ὅτι οὐκ ἠτακτήσαμεν ἐν ὑμῖν οὐδὲ δωρεὰν ἄρτον ἐφάγομεν παρά τινος, ἀλλὰ κόπῳ καὶ μόχθῳ, νύκτα καὶ ἡμέραν ἐργαζόμενοι πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν. οὐχ ὅτι οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀλλ' ἵνα ἑαυτοὺς τύπον δῶμεν ὑμῖν εἰς τὸ μιμεῖσθαι ἡμᾶς. καὶ γὰρ ὅτε ἦμεν πρὸς ὑμᾶς, τοῦτο παρηγγέλλομεν ὑμῖν, ὅτι εἴτις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω. ἀκούομεν γάρ τινας περιπατοῦντας ἐν ὑμῖν ἀτάκτως μηδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομένους. τοῖς δὲ τοιούτοις παραγγέλλομεν

spiritus, & fide ueritatis, ad quod uocauit uos per euangelium nostrum, in acquisitionem gloriæ domini nostri Iesu Christi. Itaq; fratres state, & tenete traditiones quas didicistis, siue p sermoné, siue per epistolam nostram, ipse uero dñs noster Iesus Christus, & deus, & pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratia, consoletur uestra corda, & stabiliat uos in omni sermõe & opere bono. Quod superest, orate fratres pro nobis, III ut sermo domini currat & glorificetur, sicut & apud uos, & ut eripiamur ab absurdis & peruersis hominibus. Non eñ omnium est fides, sed fidelis est dñs, qui stabiliet uos, & custodiet a malo. Confidimus autẽ in domino de uobis, quod quæ præcipimus uobis, & facitis, & facietis. Porro dominus dirigat uestra corda in dilectionẽ dei, & ĩ expectationẽ Christi. Denunciamus autẽ uobis fratres, in nomine dñi nostri Iesu Christi, ut subducatis uos ab omni fratre, qui inordinate ambulat, & nõ iuxta traditionem, quam accepit a nobis. Nam ipsi scitis, quomodo oporteat imitari nos, quoniam nõ inordinate gessim9 nos inter uos, neq; gratis panẽ accepim9 a quoquã, sz in labore & sudore, nocte dieq; faciẽtes opus, ad hoc, ne cui uestrũ essem9 oneri. Nõ quod id nobis nõ liceat, sed ut nosmetipsos formã exhiberemus uobis ad imitandum nos. Etem̃ cũ essemus apud uos, hoc p̃cipiebamus uobis, qd si quis nollet operari, is nec ederet. Audim9 em̃ quosdã ambulantes inter uos inordinate, nihil operis faciẽtes, sed curiose agentes. Iis aũt qui sunt istiusmodi, denũcia-

λομεν mus

λομεν καὶ παρακαλοῦμεν διὰ τῶν κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ἵνα μετὰ ἡσυχίας ἐργαζόμενοι, τὸν ἑαυτῶν ἄρτον ἐσθίωσιν. ὑμεῖς δὲ ἀδελφοί, μὴ ἐκκακήσητε καλοποιοῦντες, εἰδέτις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ὑμῶν διὰ τῆς ἐπιστολῆς, τοῦτον σημειοῦσθε, καὶ μὴ συναναμίγνυσθε αὐτῷ, ἵνα ἐν τραπῇ, καὶ μὴ ὡς ἐχθρὸν ἡγεῖσθε, ἀλλὰ νουθετεῖτε ὡς ἀδελφόν. αὐτὸς δὲ ὁ κύριος τῆς εἰρήνης δώῃ ὑμῖν τὴν εἰρήνην διὰπαντὸς ἐν παντὶ τρόπῳ. ὁ κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν. ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ παύλου. ὅ ἐστι σημεῖον ἐν πάσῃ ἐπιστολῇ. οὕτως γράφω. Η χάρις τῶν κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, μετὰ πάντων ὑμῶν. Αμήν. Εγράφη ἀπὸ Αθηνῶν.

mus & obſecram⁹, ꝑ dñm noſtrũ Ieſum Chriſtũ, ut cũ quiete operãtes, ſuũ ipſoꝝ panẽ edant. Vos autẽ fratres, ne defatigemini in bñfaciẽdo. Q̃ ſi quis nõ obedit ſermoni noſtro, hunc ꝑ epl̃am indicate, & ne cõmerciũ habeatis cũ illo, ut pudore ſuffũdat̃, & ne uelut inimicũ habeatis ſed admonete ut fratrẽ. Ipſe aũt dñs pacis det uobis pacẽ, ſemper omnibus modis. Dñs ſit cum omnibus uobis. Salutatio mea manu Pauli, quod eſt ſignum in omni epl̃a. Ita ſcribo. Gratia dñi noſtri Ieſu Chriſti, ſit cũ oĩbus uobis. Amẽ. Miſſa fuit ex Athenis.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ΤΑυτην ἐπιστέλλει ἀπὸ μακεδονίας. ἡδὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. ἐν τῇ ἐφέσῳ τινὲς ἰουδαΐζοντες ἐπεχείρουν ἑτεροδιδασκαλεῖν, καὶ ἀπατᾶν τοὺς ἀκεραίους προφάσει τῶν νόμου. τοῦτο δὲ μαθὼν ὁ ἀπόστολος, προτρέπει τὸν τιμόθεον ἐκεῖ προσμεῖναι πρὸς διόρθωσιν αὐτῶν. γράφει δὲ τῆς ἐπιστολὴν, καὶ πρῶτον μὲν ὑπομιμνήσκει τιμόθεον, εἰδότα τῆς ἐν ΧΡΙΣΤΩ πίστιν, διδάσκων αὐτὸν περὶ τῶν νόμου κωλύειν τοὺς παρὰ τῆς ὀρθὴν διδασκαλίαν λαλοῦντας, ἐπιτιμᾶν τε αὐτούς. καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὑμέναιον καὶ ἀλέξανδρον ναυαγήσαντας περὶ τὴν πίστιν παρέδωκε τῷ σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. ταῦτα ὑπομνήσας, λοιπὸν διατάσσει αὐτῷ κανόνας ἐκκλησιαστικούς, περὶ προσευχῆς, πῶς καὶ ποῦ, καὶ περί τινων δεῖ προσεύχεσθαι, περὶ τοῦ σιγᾶν ἐν ἐκκλησίᾳ τὰς γυναῖκας, καὶ μᾶλλον μανθάνειν, καὶ μὴ διδάσκειν αὐτάς. περὶ ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων, καὶ διακόνων, πῶς καὶ ὁποίους εἶναι δεῖ τοὺς καθιστάμενους. περὶ τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ χηρῶν, ἀπὸ πόσων ἐτῶν χρὴ ταύτας κατελέγεσθαι, καὶ ὁποίας αὐτὰς εἶναι δεῖ, καὶ πῶς αὐταῖς δεῖ προσέχειν περὶ τῶν σοφρονεῖν τοὺς νεοτέρους, καὶ γήμειν μᾶλλον, καὶ μὴ αἰσχρῶς ζῆν, περὶ τῶν παραγγέλειν τοῦς πλουσίους, μὴ ὑψηλοφρονεῖν, μηδὲ ἐλπίζειν ἐπὶ πλούτῳ, περὶ τούτῳ διαταξάμενος προτρέπεται αὐτὸν ταῦτα διδάσκειν, καὶ μηκέτι ὑδροποτεῖν. προσέχειν δὲ ἑαυτῷ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, εἰδότα, ἔσεσθαι καιροὺς ἐν οἷς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως, διδάξας δὲ καθαρὰ εἶναι καὶ τὰ βρώματα καὶ παραγγείλαντος αὐτῷ ἐκτρέπεσθαι τὰς ἐκφιλονείκους ζητήσεις ὡς βεβήλους, ἐφ' οἷς τινες καυχώμενοι παρέβησαν τῆς πίστιν, οὗτος τελειοῖ τῆς ἐπιστολὴν

Timotheũ inſtruit & docet de ordinatione epiſcopatus, & diaconij, & oĩs eccleſiaſticæ diſciplinæ ſcribens ei a Laodicia ꝑ Tychicũ diaconẽ.

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΩΤΗ

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ κατ' ἐπιταγὴν θεοῦ σωτῆρος ἡμῶν, καὶ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, τιμοθέῳ γνησίῳ

AD TIMOTHEVM EPISTOLA.I.

Paulus apoſtol⁹ Ieſu Chriſti, iuxta delegationem dei ſaluatoris noſtri, & domini Ieſu Chriſti, qui eſt ſpes noſtra, Timotheo germa-

σίῳ τέκνῳ ἐν πίστει. Χάρις, ἔλεος, εἰρήνη, ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ τοῦ κυρίου ἡμῶν. καθὼς παρεκάλεσά σε προσμεῖναι ἐν ἐφέσῳ, πορευόμενος εἰς μακεδονίαν, ἵνα παραγγείλῃς τισὶ μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν, μηδὲ προσέχειν μύθοις καὶ γενεαλογίαις ἀπεράντοις, αἵτινες ζητήσεις παρέχουσι μᾶλλον, ἢ οἰκοδομίαν θεοῦ τὴν ἐν πίστει. τὸ δὲ τέλος τῆς παραγγελίας ἐστὶν, ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας, καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς, καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου. ὧν τινὲς ἀστοχήσαντες, ἐξετράπησαν εἰς ματαιολογίαν, θέλοντες εἶναι νομοδιδάσκαλοι. μὴ νοοῦντες, ἃ λέγουσι, μήτε περί τινων διαβεβαιοῦνται. οἴδαμεν δὲ ὅτι καλὸς ὁ νόμος, ἐάν τις αὐτῷ νομίμως χρῆται. εἰδὼς τοῦτο, ὅτι δικαίῳ νόμος οὐ κεῖται, ἀνόμοις δὲ καὶ ἀνυποτάκτοις ἀσεβέσι καὶ ἁμαρτωλοῖς, ἀνοσίοις καὶ βεβήλοις, πατρολώαις, καὶ μητρολώαις, ἀνδροφόνοις, πόρνοις, ἀρσενοκοίταις, ἀνδραποδισταῖς, ψεύσταις, ἐπιόρκοις, καὶ εἴ τι ἕτερον τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ ἀντίκειται, κατὰ τὸ εὐαγγέλιον τῆς δόξης τοῦ μακαρίου θεοῦ, ὃ ἐπιστεύθην ἐγώ. Καὶ χάριν ἔχω τῷ ἐν δυναμώσαντί με ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ὅτι πιστόν με ἡγήσατο, θέμενος εἰς διακονίαν, τὸν πρότερον ὄντα βλάσφημον καὶ διώκτην, καὶ ὑβριστήν, ἀλλὰ καὶ ἠλεήθην, ὅτι ἀγνοῶν ἐποίησα, ἐν ἀπιστίᾳ, ὑπερεπλεόνασε δὲ ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης, τῆς ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ. Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, ὅτι ΧΡΙΣΤΟΣ ΙΗΣΟΥΣ ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτος εἰμὶ ἐγὼ, ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἠλεήθην, ἵνα ἐν ἐμοὶ πρώτῳ ἐνδείξῃτο ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν, πρὸς ὑπο-

no filio ĩ fide, Gratia, misericordia, pax, a deo patre nostro, & dño Iesu Christo, dño nostro. Quẽadmodũ rogaui te, ut remaneres Ephesi, cũ ꝓficiscerer in Macedoniã, ita facito, ut denuncies qbusdã, ne diuersã sequãtur doctrinã, nec attendant fabulis & genealogijs nũq̃ finiendis, q̃ q̃stiones p̃bent magis q̃ ædificationem dei in fide. Porro finis præcepti, est charitas de puro corde, & conscientia bona & fide non simulata, a quibus quod aberrarunt quidam, deflexerunt ad uaniloquium, uolentes esse legis doctores, nõ intelligentes quæ loquuntur, neq; de quibus asseuerant. Scimus autẽ qd' bona sit lex, si quis ea legitime utatur, sciens illud, quod iusto lex nõ sit posita, sed iniustis, & inobsequentibus, impijs & peccatoribus, irreuerentibus & ꝓphanis, patricidis, & matricidis, homicidis, scortatoribus, masculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacib⁹, periuris, & si quid aliud est, quod sanæ doctrinæ aduersetur, secundum euangeliũ gloriæ bti dei, qd' concreditũ est mihi, & gratiã habeo deo, q me potẽtẽ reddidit Christo Iesu dño nostro, quia fidelẽ me iudicauit, ponẽdo in ministeriũ, q prius erã blasphem⁹, & ꝑsecutor, & uiolẽtus, sed & misericordiã adept⁹ sũ, quod ignorãs fecerim in incredulitate. Exuberauit aũt supra modũ gratia dñi nostri, cũ fide & dilectiõe quæ est ĩ Christo Iesu. Certus sermo & dignus quẽ modis oĩbus amplectamur, quod Christ⁹ Iesus uenit in mundũ, ut pctõres saluos faceret, quorũ primus sũ ego. Verũ ideo misericordiã sũ adept⁹, ut ĩ me primo ostẽderet Iesus Christ⁹ oẽm lõganimitatẽ ad exprimẽdum

πρὸς ὑποτύπωσιν τῶν μελλόντων
πιστεύειν ἐπ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον. τῷ
δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ
μόνῳ σοφῷ θεῷ, τιμὴ δόξα εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

ταύτην τὴν παραγγελίαν παρατίθεμαί
σοι τέκνον τιμόθεε, κατὰ τὰς προαγούσας
ἐπί σε προφητείας, ἵνα στρατεύῃ ἐν αὐταῖς
τὴν καλὴν στρατείαν, ἔχων πίστιν καὶ ἀγα-
θὴν συνείδησιν, ἣν τινες ἀπωσάμενοι περὶ
τὴν πίστιν ἐναυάγησαν, ὧν ἐστιν ὑμέναιος
καὶ ἀλέξανδρος, οὓς παρέδωκα τῷ σατα-
νᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. παρα-
καλῶ οὖν πρῶτον, πάντων ποιεῖσθαι δεή-
σεις, προσευχὰς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ
πάντων ἀνθρώπων, ὑπὲρ βασιλέων, καὶ
πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων, ἵνα ἤρεμον καὶ
ἡσύχιον βίον διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ
& σεμνότητι. τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀπόδεκτον, ἐνώ-
πιον τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ, ὃς πάντας
ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, & εἰς ἐπίγνωσιν
ἀληθείας ἐλθεῖν. εἷς γὰρ θεὸς, εἷς καὶ μεσίτης θε-
οῦ & ἀνθρώπων, ἄνθρωπος ΧΡΙΣΤΟΣ ΙΗ-
ΣΟΥΣ, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντ-
τὸ μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις, εἰς ὃ ἐτέθην
ἐγὼ κήρυξ καὶ ἀπόστολος, ἀλήθειαν λέγω
ἐν ΧΡΙΣΤΩ, οὐ ψεύδομαι, διδάσκαλος ἐθνῶν
ἐν πίστει & ἀληθείᾳ. βούλομαι οὖν προσεύ-
χεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐν παντὶ τόπῳ, ἐπαί-
ροντας ὁσίους χεῖρας, χωρὶς ὀργῆς καὶ διa
λογισμοῦ. ὡσαύτως καὶ τὰς γυναῖκας ἐν
καταστολῇ κοσμίῳ, μετὰ αἰδοῦς καὶ σω-
φροσύνης κοσμεῖν ἑαυτὰς, μὴ ἐν πλέγμα-
σιν, ἢ χρυσῷ, ἢ μαργαρίταις, ἢ ἱματισμῷ
πολυτελεῖ, ἀλλ' ὃ πρέπει γυναιξὶν, ἐπα
γγελλομέναις θεοσέβειαν δι' ἔργων ἀγα
θῶν. γυνὴ ἐν ἡσυχίᾳ μανθανέτω
ἐν πάσῃ ὑποταγῇ. γυναικὶ δὲ
διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω, οὐδὲ αὐθεντεῖν
ἀνδρὸς

exemplar iis, qui crediturí eſſent in ſe,
in uitam æternam. Regi autem ſæculo-
rum imortali, inuiſibili, ſoli ſapienti deo,
honor, gloria, in ſæcula ſæculorꝫ. Amen.
Hoc præceptum commendo tibi fili Ti-
mothee, iuxta prophetias quæ de te præ
ceſſerunt, ut milites in eis bonam mili-
tiam, habens fidem & bonam conſcien-
tiam, qua repulſa nonnulli, circa fidem
naufragium fecerunt, quorum de nume-
ro eſt Hymeneus, & Alexander, quos tra
didi ſatanæ, ut diſcant nó maledicere.

Adhortor igitur, ut ante omnia fiant II
deprecationes, orationes, interpellatio-
nes, gratiarum actiones, pro omnibus
hominibus, pro regibus, & omnibus in
eminentia conſtitutis, ut placidã ac quie-
tam uitam degamus, in omni pietate &
honeſtate. Nam hoc bonum eſt & ac-
ceptum coram ſaluatore noſtro Deo,
qui cunctos homines uult ſaluos fieri,
& ad agnitionem ueritatis uenire.
Vnus enim deus, unus & mediator dei,
& hominum, homo Chriſtus Ieſus, qui
dedit ſemetipſum precium redemptio-
nis pro omnibus, teſtimonium tempori
bus ſuis, in quod poſitus ſum ego preco
& apoſtolus, doctor gentium in fide &
ueritate. Volo igitur orare uiros in om-
ni loco, ſuſtollentes puras manus, abſq;
ira & diſceptatione. Conſimiliter & mu
lieres in amictu modeſto, cum uerecun-
dia & caſtitate ornare ſemetipſas, non in
tortis crinibus aut auro, aut unionibus,
aut ueſtitu ſumptuoſo, ſed quod decet
mulieres, profitentes pietatem per ope-
ra bona. mulier in ſilentio diſcat, in om-
ni ſubiectione. mulieri uero docere non
permitto, neq; autoritatem uſurpare in

uiros

ἄνδρὸς, ἀλλ' εἶναι ἐν ἡσυχίᾳ. Ἀδὰμ γὰρ πρῶτος ἐπλάσθη, εἶτα Εὔα, καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη, ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε, σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἁγιασμῷ, μετὰ σωφροσύνης. Πιστὸς ὁ λόγος, εἴτις ἐπισκοπῆς ὀρέγεται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ. δεῖ οὖν τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίλημπτον εἶναι, μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα, νηφάλιον, σώφρονα, κόσμιον, φιλόξενον, διδακτικόν, μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην, μὴ αἰσχροκερδῆ, ἀλλ' ἐπιεικῆ, ἄμαχον, ἀφιλάργυρον, τοῦ ἰδίου οἴκου καλῶς προϊστάμενον, τέκνα ἔχοντα ἐν ὑποταγῇ, μετὰ πάσης σεμνότητος. εἰδέτις τοῦ ἰδίου οἴκου προστῆναι οὐκ οἶδε, πῶς ἐκκλησίας θεοῦ ἐπιμελήσεται; μὴ νεόφυτον, ἵνα μὴ τυφωθεὶς εἰς κρῖμα ἐμπέσῃ τοῦ διαβόλου. δεῖ δὲ αὐτὸν, καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν, ἵνα μὴ εἰς ὀνειδισμὸν ἐμπέσῃ καὶ παγίδα τοῦ διαβόλου. Διακόνους ὡσαύτως, σεμνούς, μὴ διλόγους, μὴ οἴνῳ πολλῷ προσέχοντας, μὴ αἰσχροκερδεῖς, ἔχοντας τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, καὶ οὗτοι δὲ δοκιμαζέσθωσαν πρῶτον, εἶτα διακονείτωσαν ἀνέγκλητοι ὄντες. γυναῖκας ὡσαύτως σεμνάς, μὴ διαβόλους, νηφαλέους, πιστὰς ἐν πᾶσι. διάκονοι ἔστωσαν, μιᾶς γυναικὸς ἄνδρες, τέκνων καλῶς προϊστάμενοι, καὶ τῶν ἰδίων οἴκων. οἱ γὰρ καλῶς διακονήσαντες, βαθμὸν ἑαυτοῖς καλὸν περιποιοῦνται, καὶ πολλὴν παῤῥησίαν ἐν πίστει τῇ ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ. ταῦτά σοι γράφω ἐλπίζων ἐλθεῖν πρός σε τάχιον. ἐὰν δὲ βραδύνω, ἵνα εἰδῇς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ θεοῦ ἀναστρέφεσθαι, ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία θεοῦ ζῶντος. στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας, καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας

uiros, ſed eſſe in ſilentio. Adam enim prior formatus eſt, deinde Eua, & Adam nō fuit deceptus, ſed mulier decepta in prævaricatione fuit. Salua fiet autem per generationem liberorum, ſi manſerint in fide & dilectione, & ſanctificatione cum caſtitate. Indubitatus ſermo. Si quis III
epiſcopi munus appetit, honeſtū opus deſyderat. Oportet igitur epiſcopū irrēprehenſibilē eſſe, unius uxoris maritū, uigilātem, ſobriū, modeſtū, hoſpitalē, aptū ad docendū, nō uinolentū, nō pcuſſorē, nō turpiter lucri cupidū, ſed æquū, alienū a pugnis, alienū ab auaricia, q ſuæ domui bene p̄ſit, q liberos habeat in ſubiectiōe, cū omni reuerētia. Q; ſi quis propriæ domui p̄eſſe nō nouit, quomodo eccleſiam dei curabit? Nō nouiciū, ne inflatus in iudiciū incidat calūniatoris. Oportet aūt illū & bonū habere teſtimoniū, ab extraneis, ne in probrum incidat, & laqueum calumniatoris. Miniſtros itidem cōpoſitos, non bilingues, ſobrios, non multo uino deditos, non turpiter lucri auidos, habentes myſterium fidei, in pura conſcientia, atq; hi probentur prius, deinde miniſtrent ſic ut nemo poſſit illos criminari. Vxores ſimiliter modeſtas, non calumnioſas, ſobrias, fidas in omnibus. Diaconi ſint unius uxoris mariti, qui liberis recte præſint, & propriis familiis. Nam qui bene miniſtrauerint, gradum ſibi bonum acquirunt, & multā libertatem in fide, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Hæc tibi ſcribo, ſperans fore, ut ueniā ad te cito. Q; ſi tardius uenero, ut noris quomodo oporteat ī domo dei uerſari, q̄ eſt eccleſia dei uiuētis, colūna & baſis ueritatis, & citra cōtrouerſiā magnum eſt

pietatis

εὐσεβείας μυστήριον. θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ. Τὸ δὲ πνεῦμα ῥητῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς, ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ θεὸς ἔκτισεν, εἰς μετάλημψιν μετὰ εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς καὶ ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν, ὅτι πᾶν κτίσμα θεοῦ καλὸν καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον, μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον. ἁγιάζεται γὰρ διὰ λόγου θεοῦ καὶ ἐντεύξεως. ταῦτα ὑποτιθέμενος τοῖς ἀδελφοῖς, καλὸς ἔσῃ διάκονος ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ἐντρεφόμενος τοῖς λόγοις τῆς πίστεως καὶ τῆς καλῆς διδασκαλίας, ᾗ παρηκολούθηκας, τοὺς δὲ βεβήλους καὶ γραώδεις μύθους παραιτοῦ, γύμναζε δὲ σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν. ἡ γὰρ σωματικὴ γυμνασία πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ὠφέλιμος, ἡ δὲ εὐσέβεια πρὸς πάντα ὠφέλιμός ἐστιν, ἐπαγγελίαν ἔχουσα ζωῆς τῆς νῦν, καὶ τῆς μελλούσης. πιστὸς ὁ λόγος, καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. εἰς τοῦτο γὰρ καὶ κοπιῶμεν καὶ ἀγωνιζόμεθα, ὅτι ἠλπίκαμεν ἐπὶ θεῷ ζῶντι, ὅς ἐστι σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν. παράγγελλε ταῦτα καὶ δίδασκε, μηδείς σου τῆς νεότητος καταφρονείτω, ἀλλὰ τύπος γίνου τῶν πιστῶν ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι, ἐν πίστει, ἐν ἁγνείᾳ. ἕως ἔρχομαι, πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει τῇ παρακλήσει, τῇ διδασκαλίᾳ. μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοι διὰ προφητείας, μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου. ταῦτα μελέτα, ἐν τούτοις ἴσθι, ἵνα σου ἡ προκοπὴ φανερὰ ᾖ ἐν πᾶσιν. ἔπεχε σεαυτῷ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ. ἐπίμενε αὐτοῖς, τοῦτο γὰρ ποιῶν, καὶ σεαυτὸν σώσεις καὶ τοὺς ἀκούοντάς σου.

πρεσβυτέρῳ

pietatis mysteriū. Deꝰ manifestatus est in carne, iustificatus ē in spū, uisus ē angelis, p̄dicatus ē gētibꝰ, fides illi habita est ī mū do, receptus est ī gloria. Spūs aūt certo loquit̄, qd̄ ī posterioribꝰ tp̄ibus, desci- IIII
scēt quidā a fide attēdētes spiritibus īpostoribꝰ, & doctrinis dæmoniox, in simulatione falsiloquox, cauterio notatā habentium conscientiā, prohibentiū contrahere matrimoniū, iubētiū abstinere a cibis, q̄ deus creauit ad sumēdū cū gratiax actione fidelibus, & ijs qui cognouerunt ueritatem, quod quicquid creauit deus, bonū sit, & nihil reijciendū, si cum gratiarum actione sumatur. sanctificatur enim p̄ uerbū dei, & orationē. De his, si cōmonefeceris fratres, bonꝰ eris minister Iesu Christi, enutritꝰ in sermonibꝰ fidei, & bona doctrina, quā usq; secutꝰ es. . Cæterū ꝓphanas & aniles fabulas reijce, sed exerce temetipsū ad pietatē. Nā corp̄alis exercitatio, paululū habet utilitatis, at pietas ad oīa utilis ē, ut q̄ ꝓmissiōes habeat uitæ p̄sentis & futuræ. Indubitatꝰ sermo dignus q;, qui oībus modis accipiat̄. Nā in hoc & laboramus & ꝓbris afficimur, quod spem fixā habemus in deo uiuēte, q est saluator oīum hoim, maxime fidelium. Præcipe hæc & doce. nemo tuā iuuētutē despiciat, sed esto forma fideliū, ī sermone, in cōuersatiōe, in dilectiōe, ī spū, in fide, in puritate. Donec uenero attēde lectiōi, exhortatiōi, doctrinæ. Ne neglexeris q̄d ī te est donū, q̄d datū ē tibi p̄ ꝓphetiā, cū īpositione manuū, autoritate sacerdotij. Hæc exerce, in his esto, ut tuus ꝓfectus, manifestatꝰ sit in oībus, attēde tibi ipsi, & doctrinæ. Persiste ī his. Nā id si feceris, teipsū seruabis, & eos q; te audierint.

Seniorem

πρεσβυτέρῳ μὴ ἐπιπλήξῃς, ἀλλὰ παρακάλει ὡς πατέρα, νεωτέρους, ὡς ἀδελφούς, πρεσβυτέρας ὡς μητέρας, νεωτέρας ὡς ἀδελφὰς, ἐν πάσῃ ἁγνείᾳ. Χήρας τίμα, τὰς ὄντως χήρας. εἰ δέ τις χήρα τέκνα ἢ ἔκγονα ἔχει, μανθανέτωσαν πρῶτον τὸν ἴδιον οἶκον εὐσεβεῖν, καὶ ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι τοῖς προγόνοις. τοῦτο γάρ ἐστι καλὸν καὶ ἀποδεκτὸν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. ἡ δὲ ὄντως χήρα καὶ μεμονωμένη, ἤλπικεν ἐπὶ τὸν θεὸν, καὶ προσμένει ταῖς δεήσεσι, καὶ ταῖς προσευχαῖς νυκτὸς καὶ ἡμέρας. ἡ δὲ σπαταλῶσα, ζῶσα τέθνηκεν. καὶ ταῦτα παράγγελλε, ἵνα ἀνεπίλημπτοι ὦσιν. εἰ δέ τις τῶν ἰδίων καὶ μάλιστα τῶν οἰκείων οὐ προνοεῖ, τὴν πίστιν ἤρνηται, καὶ ἔστιν ἀπίστου χείρων. χήρα καταλεγέσθω, μὴ ἔλαττον ἐτῶν ἑξήκοντα, γεγονυῖα ἑνὸς ἀνδρὸς γυνή, ἐν ἔργοις καλοῖς μαρτυρουμένη, εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ἐξενοδόχησεν, εἰ ἁγίων πόδας ἔνιψεν, εἰ θλιβομένοις ἐπήρκεσεν, εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπακολούθησεν. νεωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ. ὅταν γὰρ καταστρηνιάσωσι τοῦ χριστοῦ, γαμεῖν θέλουσιν, ἔχουσαι κρῖμα, ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν. ἅμα δὲ καὶ ἀργαὶ μανθάνουσιν περιέρχόμεναι τὰς οἰκίας. οὐ μόνον δὲ ἀργαί, ἀλλὰ καὶ φλύαροι καὶ περίεργοι, λαλοῦσαι τὰ μὴ δέοντα. βούλομαι οὖν νεωτέρας γαμεῖν, τεκνογονεῖν, οἰκοδεσποτεῖν, μηδεμίαν ἀφορμὴν διδόναι τῷ ἀντικειμένῳ, λοιδορίας χάριν. ἤδη γάρ τινες ἐξετράπησαν ὀπίσω τοῦ σατανᾶ. εἴτις πιστὸς, ἢ πιστὴ ἔχει χήρας, ἐπαρκείτω αὐταῖς, καὶ μὴ βαρείσθω ἡ ἐκκλησία, ἵνα ταῖς ὄντως χήραις ἐπαρκέσῃ. οἱ καλῶς προεστῶτες πρεσβύτεροι, διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν, μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ & διδασκαλίᾳ. λέγει γὰρ ἡ γραφὴ, βοῦν ἀλοῶντα οὐ φιμώσεις, καὶ ἄξιος ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτ

Seniorē ne increpes, ſed obſecres ut patrem, iuniores ut frēs, mulieres natu grandiores, ut matres. Iuniores ut ſorores, in omni caſtitate. Viduas honora, q̄ uere uiduæ ſūt. Q; ſi qua uidua liberos aut nepotes habet, diſcant primū ꝓpriā domū pie tractare, & uicē repēdere ꝓgenitoribꝰ. Hoc em̄ eſt honeſtū & acceptū corā deo. Porro q̄ uere uidua eſt & deſolata, ſperat in deo, & pſeuerat in orationibꝰ, & precationibus noctu dieq;. Porro q̄ in delitijs uerſatꝫ, uiuēs mortua eſt. & hæc p̄cipe, ut irrep̄henſibiles ſint. Q; ſi qua ſuis & maxime familiaribus nō ꝓuidet, fidē abnegauit, & eſt infideli deterior. Vidua allegatur, nō minor annis ſexaginta, q̄ fuerit uniꝰ uiri uxor, in operis bonis. hoīm teſtimonio cōprobata, ſi filios educauit, ſi fuit hoſpitalis, ſi ſanctorum pedes lauit, ſi afflictis ſubminiſtrauit, ſi in omni opere bono fuit aſſidua. Porro iuniores uiduas reīce. Cū em̄ laſciuire cœperint aduerſus Chriſtū, nubere uolūt, habētes cōdēnationē, qd̄ primā fidē reīecerint. Simul aūt, & ocioſæ diſcūt circūire domos. Nō ſolū aūt ocioſæ, uerū etiā garrulæ & curioſæ, loquētes q̄ nō oportet. Volo igitur iuniores nubere, liberos gignere, domum adminiſtrare, nullā occaſionē dare aduerſario, ut habeat maledicēdi cauſā, iam enim nonnullæ deflexerunt, ſecutæ ſatanam. Q; ſi quis fidelis, aut ſi qua fidelis habet uiduas, ſuppeditet illis, & nō oneretur eccleſia, ut iīs quæ uere uiduæ ſunt, ſuppeditet. Qui bene præſunt preſbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime iī, qui laborāt in uerbo & doctrina. Dicit em̄ ſcriptura, boui trituranti nō obligabis os, & dignꝰ eſt operarius mercede ſua

δθῦ ἀυτ. κατὰ πρεσβυτέρου κατηγορίαν μὴ πρὸ δέχου, ἐκτός, εἰ μὴ ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων. τοὺς ἁμαρτάνοντας ἐνώπιον πάντων ἔλεγχε, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ φόβον ἔχωσι. Διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καὶ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἵνα ταῦτα φυλάξῃς χωρὶς προκρίματος, μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν. Χεῖρας ταχέως μηδενὶ ἐπιτίθει, μηδὲ κοινώνει ἁμαρτίαις ἀλλοτρίαις σεαυτὸν ἁγνὸν τήρει. μηκέτι ὑδροπότει, ἀλλ' οἴνῳ ὀλίγῳ χρῶ, διὰ τὸν στόμαχόν σου, καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας. τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἁμαρτίαι πρόδηλοί εἰσι, προάγουσαι εἰς κρίσιν, τισὶ δὲ καὶ ἐπακολουθοῦσιν, ὡσαύτως καὶ τὰ καλὰ ἔργα πρόδηλά ἐστι, καὶ τὰ ἄλλως ἔχοντα κρυβῆναι οὐ δύνανται. Οσοι εἰσὶν ὑπὸ ζυγὸν δοῦλοι, τοὺς ἰδίους δεσπότας πάσης τιμῆς ἀξίους ἡγείσθωσαν, ἵνα μὴ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ καὶ ἡ διδασκαλία βλασφημῆται, οἱ δὲ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότας, μὴ καταφρονείτωσαν, ὅτι ἀδελφοί εἰσιν. ἀλλὰ μᾶλλον δουλευέτωσαν, ὅτι πιστοί εἰσι καὶ ἀγαπητοί, οἱ καὶ εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι. ταῦτα δίδασκε καὶ παρακάλει. εἴτις ἑτεροδιδασκαλεῖ, καὶ μὴ προσέρχεται ὑγιαίνουσι λόγοις τοῖς τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, καὶ τῇ κατ' εὐσέβειαν διδασκαλίᾳ, τετύφωται, μηδὲν ἐπιστάμενος, ἀλλὰ νοσῶν περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας, ἐξ ὧν γίνεται φθόνος, ἔρις, βλασφημίαι, ὑπόνοιαι πονηραί. διαπαρατριβαὶ διεφθαρμένων ἀνθρώπων τὸν νοῦν καὶ ἀπεστερημένων καὶ ἀληθείας, νομιζόντων πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν, ἀφίστασο ἀπὸ τῶν τοιούτων. Εστι δὲ πορισμὸς μέγας ἡ εὐσέβεια μετὰ αὐταρκείας. οὐδὲν γὰρ εἰσηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον, δῆλον ὅτι οὐδὲ ἐξενεγκεῖν τι δυνάμεθα, ἔχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα, οἱ δὲ βουλόμενοι πλουτεῖν ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμόν

cede sua. Aduersus presbyterum accusationem ne admiseris, nisi sub duobus aut tribus testibus. Eos qui peccant corã omnibus argue, ut & cæteri timorem habeant. Testificor in cõspectu dei, & domini Iesu Christi, & electoꝝ angeloꝝ, ut hæc serues sine p̃cipitato iudicio, nihil faciẽs iuxta ꝓpensionẽ. Manus cito ne cui imponas, neq; cõmunices peccatis alienis. Temetipsum purũ serua. ne posthac bibas aquam, sed uino paululo utere, propter stomachũ tuũ, & crebras tuas infirmitates. Quorũdã hoim peccata, añ manifesta sunt, p̃cedentia ad iudiciũ, quosdam uero & subsequuntur. Consimiliter & bona opera prius manifesta sunt, & ea quæ secus habent occultari nõ possunt.

Quicũq; sub iugo sũt serui, suos dños omni honore dignos ducãt, ne nomẽ dei & doctrina male audiat. Qui uero fideles habent dños, ne cõtẽnant, qd' fratres sint, sed magis inseruiant, qd' fideles sint, & dilecti, qui bñficentiæ participes sunt. Hæc doce & exhortare. Si quis diuersam sequitur doctrinã, & nõ accedit sanis sermõibus dñi nostri Iesu Christi, & ei q̃ secundũ pietatẽ est doctrinæ, is inflat⁹ est, nihil sciens, sed insaniens circa questiões & disputationũ pugnas, ex quibus nascitur inuidia, cõtentio, maledicẽtia, suspitiones malæ, superuacaneæ cõflictationes, mẽte corruptoꝝ, & quibus adẽpta est ueritas, q existimãt questũ esse pietatẽ. Seiũgere ab ijs q eiusmodi sũt. Est aũt q̃stus magnus, pietas cũ aio sua sorte cõtento. Nihil em̃ intulimus in mundũ, uidelicet nec efferre quicq̃ possumus, sed habẽtes alimẽta & qb⁹ tegamur, his cõtẽti erim⁹. Cæterũ q uolunt ditescere, incidũt in ten

VI

l tationem

ρασμὸν & παγίδα, & ἐπιθυμίας πολλὰς
ἀνοήτους καὶ βλαβερὰς, αἵτινες βυθίζουσι
τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὄλεθρον, καὶ ἀπώλειαν.
ῥίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστιν ἡ φιλαργυ-
ρία, ἧς τινὲς ὀρεγόμενοι, ἀπεπλανήθησαν ἀπὸ
τῆς πίστεως, & ἑαυτοὺς περιέπειραν ὀδύναις
πολλαῖς. Σὺ δὲ ὦ ἄνθρωπε τοῦ θεοῦ, ταῦτα
φεῦγε. δίωκε δὲ δικαιοσύνην, εὐσέβειαν, πί-
στιν, ἀγάπην, ὑπομονὴν, πραότητα, ἀγωνί-
ζου τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως, ἐπιλα-
βοῦ τῆς αἰωνίου ζωῆς, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθης, καὶ
ὡμολόγησας τὴν καλὴν ὁμολογίαν, ἐνώ-
πιον πολλῶν μαρτύρων. παραγγέλλω σοι
ἐνώπιον τοῦ θεοῦ τοῦ ζωοποιοῦντος τὰ πάν-
τα, καὶ ΧΡΙΣΤΟΥ ΙΗΣΟΥ, τοῦ μαρτυρήσαντος
ἐπὶ ποντίου πιλάτου τὴν καλὴν ὁμολο-
γίαν, τηρῆσαί σε τὴν ἐντολὴν ἄσπιλον, ἀνε-
πίλημπτον, μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ κυρίου
ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ἣν καιροῖς ἰδίοις
δείξει ὁ μακάριος & μόνος δυνάστης, ὁ βα-
σιλεὺς τῶν βασιλευόντων, & κύριος τῶν κυ-
ριευόντων, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς
οἰκῶν ἀπρόσιτον, ὃν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώ-
πων, οὐδὲ ἰδεῖν δύναται, ᾧ τιμὴ & κράτος
αἰώνιον, ἀμήν. τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν
αἰῶνι παράγγειλε, μὴ ὑψηλοφρονεῖν, μὴ δὲ
ἠλπικέναι ἐπὶ πλούτου ἀδηλότητι, ἀλλ' ἐν
τῷ θεῷ τῷ ζῶντι, τῷ παρέχοντι ἡμῖν πλου-
σίως πάντα εἰς ἀπόλαυσιν, ἀγαθοεργεῖν,
πλουτεῖν ἐν ἔργοις καλοῖς, εὐμεταδότους
εἶναι, κοινωνικούς, ἀποθησαυρίζοντας ἑαυ-
τοῖς θεμέλιον καλὸν εἰς τὸ μέλλον, ἵνα ἐπι-
λάβωνται τῆς αἰωνίου ζωῆς. ὦ Τιμόθεε τὴν
παραθήκην φύλαξον, ἐκτρεπόμενος τὰς
βεβήλους κενοφωνίας, καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευ-
δωνύμου γνώσεως, ἣν τινες ἐπαγγελλόμε-
νοι περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν. Ἡ χάρις μετὰ
σοῦ, ἀμήν.

Ἐγράφη ἀπὸ Λαοδικείας ἥτις ἐστὶ μητρόπο-
λις φρυγίας τῆς παρακλητικῆς.

tationem, & laqueũ, & cupiditates mul-
tas, ſtultas & noxias. quæ demergunt ho
mines in exitium & interitum. Siquidem
radix omnium malorum eſt ſtudium pe
cuniæ, quam quidam dum appetunt, ab
errauerunt a fide, & ſeipſos implicuerunt
doloribus multis. Tu uero homo dei,
iſta fuge. ſectare autem iuſticiam, pieta-
tem, fidem, charitatem, patientiam, man-
ſuetudinem, certa bonum certamẽ fidei,
appræhende uitam æternam, in quam &
uocatus es, & confeſſus es bonam confeſ-
ſionem coram multis teſtibus. præcipio
tibi in cõſpectu dei, qui uiuificat omnia,
& Ieſu Chriſti, qui teſtificatus eſt ſub Põ
tio pilato bonam cõfeſſionem, ut ſerues
præceptum, immaculatus, irrepræhẽſibi
lis, uſq; ad apparitionem domini noſtri
Ieſu Chriſti, quã temporibus ſuis oſten-
ſurus eſt, ille beatus & ſolus princeps, rex
regũ, & dñs dñantiũ, q ſolus habet imor
talitatẽ, lucẽ habitãs inacceſſã, quẽ uidit
nemo hominum, neq; uidere poteſt, cui
honor, & imperium ſempiternũ. Amen.
Diuitibus ĩ hoc ſæculo præcipe, ne elato
ſint animo, neq; ſpem ponãt in diuitijs,
incertis, ſed in deo uiuente, qui præbet
nobis omnia affatim ad fruendũ, ut be-
ne faciant, ut diuites ſint in operibus bo
nis, ut faciles ſint ad impartiendũ, liben-
ter communicantes, reponentes ſibiipſis
fundamentum bonum in poſterum, ut
appræhẽdant æternã uitã. O Timothee
depoſitũ ſerua, deuitans ꝓphanas uocũ
inanitates, & oppoſitiones falſo nomina
tæ ſcientiæ, quam nõnulli profitentes cir-
ca fidem aberrauerunt. Gratia ſit tecum.
Amen.

Miſſa fuit ex Laodicea, quæ eſt Me
tropolis Phrygiæ Pacatianæ.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ΤΑΥΤΗΝ ἐπιστέλλει πάλιν ἀπὸ ῥώμης. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. τῶν συναποδημούντων τῷ παύλῳ κατελειψάντων αὐτὸν, βουλόμενος αὐτὸς ὁ ἀπόστολος ἐλθεῖν τιμόθεον πρὸς αὐτὸν, γράφει τὴν ἐπιστολήν, καὶ πρῶτον μὲν σημαίνει ἑαυτὸν μνημονεύειν αὐτοῦ τὸ τῆς εὐλαβείας, καὶ τῆς τῶν προγόνων αὐτοῦ πίστεως. ἔπει τὰ δηλῶν, ὅτι οἱ ἀπὸ ἀσίας ὧν ἐστὶ φρύγελλος καὶ ἑρμογένης, ἀπεστράφησαν αὐτοῦ. ὁρῶντες αὐτοῦ τὰς ἁλύσεις, μόνῳ δὲ ὀνησιφόρῳ μαρτυρεῖ σπουδὴν καὶ τοῦτον ἀπεδέξατο, ἐλθόντα εἰς τὴν ῥώμην, καὶ προσμείναντα αὐτῷ. παραγγέλλει δὲ αὐτοῦ παραιτεῖσθαι τὰς μωρὰς ζητήσεις, διὰ τὸ δὲ αὐτῶν γενᾶσθαι μάχας. καὶ δὲ ὑμέναιος καὶ φιλητὸς οὕτως ἐκτραπέντες, παρέβησαν τὴν ἀλήθειαν, λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι, καὶ τινας ἀνατρέπουσι, μᾶλλον οὖν παραινεῖ αὐτῷ προσέχειν ἑαυτῷ, καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, καὶ εἰδέναι μὲν, ὅτι ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ἔσοντι οἱ ἄνθρωποι φίλαυτοι, καὶ φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι. προβλέποντες δὲ ταῦτα, ἀσφαλίζεσθε τοὺς λαοὺς, μή τις δὲ αὐτῶν ἀπαθηθῇ, καὶ εἰς τὰ ἤθη, καὶ εἰς τὴν τῆς διδασκαλίας ἀκρίβειαν πολλὰ προτρεψάμενος αὐτὸν, καὶ σημάνας τὸν ἀκαιρὸν τῆς ἀναλύσεως αὐτοῦ ἐνστῆναι, καὶ μέλλειν σπένδεσθαι καὶ μαρτυρεῖν, ἐνετείλατο αὐτῷ ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν ταχέως, κομίζοντα τὸν φαιλόνην καὶ τὰ βιβλία, παρήνεσε δὲ αὐτῷ ἀλεξάνδρον τὸν χαλκέα φυλάττεσθαι, ὡς πολλὰ κακὰ ἐνδειξάμενον αὐτῷ, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

ARGVMENTVM

ITem Timotheo ſcribit de exhortatione martyrij, & omni regula ueritatis, & quid futurũ ſit temporibus nouiſſimis, & de ſua paſſione, ſcribens ei ab urbe Roma.

ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, διὰ θελήματος θεοῦ, κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς τῆς ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ, τιμοθέῳ ἀγαπητῷ τέκνῳ. χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς, καὶ ΧΡΙΣΤΟΥ ΙΗΣΟΥ τοῦ κυρίου ἡμῶν. χάριν ἔχω τῷ θεῷ, ᾧ λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τὴν περὶ σοῦ μνείαν ἐν ταῖς δεήσεσί μου, νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἐπιποθῶν σε ἰδεῖν, μεμνημένος σου τῶν δακρύων,

PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM SECVNDA

PAulus apoſtolus Ieſu Chriſti, per uoluntatẽ dei, ſecundum ꝓmiſſionũ uitæ, quæ eſt in Chriſto Ieſu, Timotheo dilecto filio. Gratia, miſericordia, pax, a deo patre, & Chriſto Ieſu domino noſtro. Gratiam habeo deo, cui ſeruio a progenitoribus, in pura cõſcientia, quod citra ullam intermiſſionem faciam de te mentionẽ in orationibus meis, noctu dieq; deſyderans te uidere, memor tuaꝝ

δακρύων, ἵνα χαρᾶς πληρωθῶ, ὑπόμνησιν λαμβάνων ἐν σοὶ ἀνυποκρίτου πίστεως, ἥτις ἐνῴκησεν πρῶτον ἐν τῇ μάμμῃ σου λωΐδῃ, καὶ τῇ μητέρι σου εὐνίκῃ. πέπεισμαι δὲ, ὅτι καὶ ἐν σοί, δι' ἣν αἰτίαν ἀναμιμνήσκω σε, ἀναζωπυρεῖν τὸ χάρισμα τοῦ θεοῦ, ὅ ἐστιν ἐν σοὶ, διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν μου. οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ θεὸς πνεῦμα δειλίας, ἀλλὰ δυνάμεως, καὶ ἀγάπης, καὶ σωφρονισμοῦ. Μὴ οὖν ἐπαισχυνθῇς τὸ μαρτύριον τοῦ κυρίου ἡμῶν, μηδὲ ἐμὲ, τὸν δέσμιον αὐτοῦ, ἀλλὰ συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ, κατὰ δύναμιν θεοῦ τοῦ σώσαντος ἡμᾶς. καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίᾳ, οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, ἀλλὰ κατ' ἰδίαν πρόθεσιν καὶ χάριν, τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ πρὸ χρόνων αἰωνίων, φανερωθεῖσα δὲ νῦν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, καταργήσαντος μὲν τὸν θάνατον, φωτίσαντος δὲ ζωὴν, καὶ ἀφθαρσίαν διὰ τοῦ εὐαγγελίου, εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κῆρυξ καὶ ἀπόστολος, καὶ διδάσκαλος ἐθνῶν, δι' ἣν αἰτίαν καὶ ταῦτα πάσχω, ἀλλ' οὐκ ἐπαισχύνομαι. οἶδα γὰρ ᾧ πεπίστευκα, καὶ πέπεισμαι, ὅτι δυνατός ἐστι τὴν παρακαταθήκην μου φυλάξαι εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν. ὑποτύπωσιν ἔχε ὑγιαινόντων λόγων, ὧν παρ' ἐμοῦ ἤκουσας ἐν πίστει, καὶ ἀγάπῃ, τῇ ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ. τὴν καλὴν παρακαταθήκην φύλαξον, διὰ πνεύματος ἁγίου, τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν. οἶδας τοῦτο, ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ ἀσίᾳ, ὧν ἐστι φύγελος καὶ ἑρμογένης. δώῃ ἔλεος ὁ κύριος τῷ ὀνησιφόρου οἴκῳ, ὅτι πολλάκις με ἀνέψυξε, καὶ τὴν ἅλυσίν μου οὐκ ἐπαισχύνθη, ἀλλὰ γενόμενος ἐν ῥώμῃ, σπουδαιότερον ἐζήτησέ με, καὶ εὗρε. δώῃ αὐτῷ ὁ κύριος εὑρεῖν ἔλεος παρὰ κυρίου ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ. καὶ ὅσα ἐν ἐφέσῳ διηκόνησε, βέλτιον σὺ γινώσκεις. σὺ οὖν τέκνον μου ἐν δυναμοῦ

lachrymarum, ut gaudio replear, ubi cõmonefactus fuero eius, quæ est in te non simulatæ fidei, quæ habitauit primũ in auia tua Loide, & matre tua Eunica. Certum autem scio, quod in te quoq; quã ob causam commonefacio te, ut suscites donum dei, quod est in te, per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis deꝰ spm̃ timiditatis, sed potentiæ, & dilectiõis, & sobrietatis. Ne igitur te pudeat testimonij dñi nostri, neq; mei, q sum uinctus illius, sed esto particeps afflictionũ euangelij, iuxta potẽtiã dei, qui saluos fecit nos, & uocauit uocatione sancta, nõ secundũ opera nostra, sed secũdũ suũ propositũ & gratiã, quæ data est nobis in Christo Iesu ante tempora æterna, sed manifestata fuit nũc ꝑ apparitionẽ saluatoris nostri Iesu Christi, qui mortẽ quidẽ aboleuit, uitã aũt in lucẽ ꝓduxit, & ĩmortalitatẽ per euangelium, in quod positus sum ego præco & apl's, & doctor gentiũ, quã ob causam & hæc patior, at non erubesco. Noui enim qd' is cui credidi, & certus sum, qd' potẽs sit depositũ meũ custodire ĩ illũ diẽ. Formã habeto sanorũ sermonũ, quos a me audisti in fide & charitate, q̃ est in Chriuo Iesu. Egregium depositũ seruato, per spm̃ sanctũ, qui inhabitat in nobis. Nosti hoc quod auersati fuerint me oẽs, qui sunt in Asia, quoꝝ est Phygelus & Hermogenes. Det misericordiã dñs Onesiphori familiæ, qm̃ sæpe me refocillauit, & catenã meã non erubuit, sed cum esset Romæ, studiosiꝰ quesiuit me, & inuenit. Det ei dñs, ut ĩueniat misericordiã apud dñm in die illo. Et ĩ q̃ multis Ephesi ministrauerit meliꝰ tu nosti. Tu igit' fili mi, II

fortis

ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ χάριτι τῇ ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗ/
ΣΟΥ, καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν
μαρτύρων ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώπις,
οἵτινες ἱκανοὶ ἔσοντι, καὶ ἑτέρους διδάξαι. σὺ
οὖν κακοπάθησον ὡς καλὸς στρατιώτης ΙΗ
ΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. Οὐδεὶς στρατευόμεν' ἐμπλέ
κεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ
στρατολογήσαντι ἀρέσῃ. Ἐὰν δὲ καὶ ἀθλῇ τις, οὐ
στεφανοῦτι, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ. τὸν κοπι
ῶντα. γεωργὸν δεῖ πρῶτον, τῶν καρπῶν με/
ταλαμβάνειν. νόει ἃ λέγω. δώῃ γάρ σοι ὁ κύ
ριος σύνεσιν ἐν πᾶσι. Μνημόνευε ΙΗΣΟΥΝ
ΧΡΙΣΤΟΝ ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν ἐκ σπέρ
ματος δαβὶδ κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, ἐν ᾧ κα
κοπαθῷ μέχρι δεσμῶν ὡς κακοῦργος. ἀλλ'
ὁ λόγος τοῦ θεοῦ οὐ δέδεται, διὰ τοῦτο πάν/
τα ὑπομένω διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς, ἵνα καὶ αὐ/
τοὶ σωτηρίας τύχωσι τῆς ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ
μετὰ δόξης αἰωνίου. Πιστὸς ὁ λόγος. εἰ γὰρ
συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν. εἰ ὑπομένο/
μεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. εἰ ἀρνούμεθα, κἀ/
κεῖνος ἀρνήσεται ἡμᾶς. εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος
πιστὸς μένει, ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐ δύναται.
ταῦτα ὑπομίμνησκε, διαμαρτυρόμενος ἐνώ/
πιον τοῦ κυρίου. μὴ λογομαχεῖν, εἰς οὐδὲν χρή/
σιμον, ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων. σπού/
δασον σεαυτὸν δόκιμον παραστῆσαι τῷ θεῷ,
ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον, ὀρθοτομοῦντα τὸν λό
γον τῆς ἀληθείας, τὰς δὲ βεβήλους κενοφω/
νίας περιίστασο. ἐπὶ πλεῖον γὰρ προκόψουσιν
ἀσεβείας, καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὡς γάγγραινα/
νομὴν ἕξει, ὧν ἐστὶν ὑμέναιος καὶ φιλητὸς, οἵ
τινες περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστόχησαν, λέγοντες
τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι, καὶ ἀνατρέπου/
σι τὴν τινων πίστιν. ὁμέν τοι στερεὸς θεμέλιος
τοῦ θεοῦ ἕστηκεν, ἔχων τὴν σφραγίδα ταύ/
την, ἔγνω κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ, καὶ ἀποστήτω
ἀπὸ ἀδικίας πᾶς ὁ ὀνομάζων τὸ ὄνομα ΧΡΙ/
στοῦ. ἐν μεγάλῃ δὲ οἰκίᾳ οὐκ ἔστι μόνον σκεύη/
χρυσᾶ καὶ

fortis esto in gratia, quæ est in Christo Iesu, & in his quæ audisti a me, per multos testes. Hæc cōmenda fidelibus hominibus, qui erūt idonei, ut alios quoq; doceant. Tu igitur feras afflictionē, ut bonus miles Iesu Christi. Nemo q militat implicat' uitæ negocijs, ut ei qui se in militiā delegit placeat. Q; si certet etiā aliqs, nō coronatur, nisi legitime certauerit. Laborātē agricolā oportet primū de fructibus percipere. cogita quæ dico. Dabit em̄ tibi dn̄s in oībus intellectū. Memēto Iesum Christū resurrexisse a mortuis, ex semine Dauid, secundū euangelium meū, in quo tolero usq; ad uincula tanq̄; maleficus. At sermo dei, nō est alligatus, propterea oīa suffero, ꝓpter electos, ut & ipsi salutē cōsequant', q̄ est in Christo Iesu, cū gloria æterna. certus sermo. Nā si cōmortui sum⁹, & cōuiuem⁹. si sufferimus, & conregnabimus. si negamus, & ille negabit nos. si īcreduli sum⁹, ille fidelis manet, negare seipsum nō potest. Hæc admone, cōtestans corā dn̄o. ne uerboꝝ pugnas sequare (ad nihil em̄ conducit) ad subuersionē audientium. Stude teipsū ꝓbatū exhibere deo, operariū nō erubescētē, recte secantē uerbū ueritatis, cæteꝝ ꝓphanas uocū īanitates p̄termittito. Ad maiorē em̄ ꝓficiēt īpietatē, & sermo illoꝝ, ut cancer morb⁹ serpet. Quoꝝ de numero est Hymenæ⁹, & Philet⁹, q circa ueritatē aberrauerūt, dicētes resurrectionē iam esse factā, & subuertūt quorūdā fidē. Solidū tn̄ fūdamētum dei stat, habēs signaculū hoc, nouit dn̄s, qui sint sui, & discedat ab iniquitate, oīs q nominat nomē Christi. Cæteꝝ in magna domo, non tantum sunt uasa

χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα, καὶ ὀστράκινα, καὶ τὰ μὲν εἰς τιμήν, τὰ δὲ εἰς ἀτιμίαν. ἐὰν οὖν τις ἐκαθάρῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τούτων, ἔσται σκεῦος εἰς τιμὴν ἡγιασμένον, εὔχρηστον τῷ δεσπότῃ, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένον. τὰς δὲ νεωτερικὰς ἐπιθυμίας φεῦγε. Δίωκε δὲ δικαιοσύνην, πίστιν, ἀγάπην, εἰρήνην, μετὰ τῶν ἐπικαλουμένων τὸν κύριον ἐκ καθαρᾶς καρδίας. τὰς δὲ μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι γεννῶσι μάχας, δοῦλον δὲ κυρίου, οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλ' ἤπιον εἶναι πρὸς πάντας, διδακτικόν, ἀνεξίκακον, ἐν πραότητι, παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, μή ποτε δῷ αὐτοῖς ὁ θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, ἐζωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς ἐκείνου θέλημα. τοῦτο δὲ γίνωσκε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποί. ἔσονται γὰρ οἱ ἄνθρωποι φίλαυτοι, φιλάργυροι, ἀλαζόνες, ὑπερήφανοι, βλάσφημοι, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀχάριστοι, ἀνόσιοι, ἄστοργοι, ἄσπονδοι, διάβολοι, ἀκρατεῖς, ἀνήμεροι, ἀφιλάγαθοι, προδόται, προπετεῖς, τετυφωμένοι, φιλήδονοι, μᾶλλον ἢ φιλόθεοι, ἔχοντες μόρφωσιν εὐσεβείας, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρνημένοι, καὶ τούτους ἀποτρέπου. ἐκ τούτων γάρ εἰσιν οἱ ἐνδύνοντες εἰς τὰς οἰκίας, καὶ αἰχμαλωτίζοντες τὰ γυναικάρια, σεσωρευμένα ἁμαρτίαις, ἀγόμενα ἐπιθυμίαις ποικίλαις, πάντοτε μανθάνοντα, καὶ μηδέποτε εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν δυνάμενα. ὃν τρόπον δὲ Ἰαννὴς καὶ Ἰαμβρῆς ἀντέστησαν Μωϋσῇ, οὕτως καὶ οὗτοι ἀνθίστανται τῇ ἀληθείᾳ, ἄνθρωποι καταφθαρμένοι τὸν νοῦν, ἀδόκιμοι περὶ τὴν πίστιν, ἀλλ' οὐ προκόψουσιν ἐπὶ πλεῖον· ἡ γὰρ ἄνοια αὐτῶν ἔκδηλος ἔσται πᾶσιν, ὡς καὶ ἡ ἐκείνων ἐγένετο. Σὺ δὲ παρηκολούθηκάς μου τῇ διδασκαλίᾳ, τῇ ἀγωγῇ, τῇ προθέσει

aurea & argentea, uex etiã lignea, & teſtacea, & alia quidẽ in honorẽ, alia uero in cõtumeliã. Si quis igit' expurgarit ſe ipſum ab his, erit uas in honorẽ ſanctificatum, utile dño, ad omne opus bonum ꝑparatum. Iuueniles aũt cõcupiſcentias fuge, ſed ſectare iuſticiã, fidẽ, charitatẽ, pacẽ, cum his qui inuocãt dñm ex puro corde. Stultas aũt & ineruditas queſtiones reſpue, ſciẽs eas parere pugnas. Porro ſeruum domini, nõ oportet pugnare ſed placidum eſſe erga omnes, propenſum ad docẽdum, tolerantem malos in mãſuetudine, erudiẽtẽ eos qui obſiſtũt, ſi qñ det illis deus pœnitentiã ad agnoſcendũ ueritatẽ, & reſipiſcant a diaboli laqueo, capti ab eo ad ipſius uolũtatẽ. Illud aũt ſcito, quod in extremis diebus III inſtabunt tẽpora periculoſa. Erunt enim homines ſui amantes, auari, faſtuoſi, ſuperbi, maledici, parentibus immorigeri, ingrati, impij, carentes affectu, neſcij fœderis, calumniatores, intemperantes, immites, negligentes bonorum, proditores, præcipites, inflati, uoluptatum amãtes, potius cꝫ amantes dei, habentes formam pietatis, ſed qui uim eius abnegarint, & iſtos auerſare. Ex his enim ſunt qui ſubeunt in familias, & captiuas ducunt mulierculas, oneratas peccatis, quæ ducuntur concupiſcentijs uarijs, ſemper diſcentes, & nunc ꝫ ad cognitionem ueritatis uenire ualẽtes. Quẽadmodum aũt Iãnes & Iãbres, reſiſtebãt Moyſi, ita & hi reſiſtũt ueritati, hoies mẽte corrupti, reprobi circa fidẽ, ſed nõ pficiẽt amplius. Siquidẽ amẽtia illoꝝ euidẽs erit oibus, quẽadmodũ & illoꝝ fuit. Tu uero aſſecutus es doctrinã meam, inſtitutionem, propoſitum,

πρόθεσές, τῇ πίστει, τῇ μακροθυμίᾳ, τῇ ἀγά-
πῃ, τῇ ὑπομονῇ, τοῖς διωγμοῖς, τοῖς παθή-
μασιν, οἷά μοι ἐγένετο ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν Ἰκο
νίῳ, ἐν Λύστροις, οἵους διωγμοὺς ὑπήνεγκα·
καὶ ἐκ πάντων με ἐρρύσατο ὁ κύριος, καὶ πάν-
τες δὲ οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν ΧΡΙΣΤΩ
ΙΗΣΟΥ, διωχθήσονται. πονηροὶ δὲ ἄνθρωποι,
καὶ γόητες προκόψουσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον, πλα-
νῶντες, καὶ πλανώμενοι. σὺ δὲ μένε ἐν οἷς ἔμα
θες καὶ ἐπιστώθης, εἰδὼς παρὰ τίνος ἔμαθες, καὶ
ὅτι ἀπὸ βρέφους τὰ ἱερὰ γράμματα οἶδας, τὰ
δυνάμενά σε σοφίσαι εἰς σωτηρίαν διὰ πί
στεως τῆς ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ. πᾶσα γραφὴ θε-
όπνευστος καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν,
πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παι
δείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ, ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ
θεοῦ ἄνθρωπος, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξη-
ρτισμένος. διαμαρτύρομαι οὖν ἐγὼ ἐνώπι
ον τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, τοῦ μέλ
λοντος κρίνειν ζῶντας καὶ νεκρούς, κατὰ τὴν ἐπιφά
νειάν σου, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, κήρυξον τὸν
λόγον, ἐπίστηθι εὐκαίρως, ἀκαίρως, ἔλεγξον,
ἐπιτίμησον, παρακάλεσον, ἐν πάσῃ μακρο-
θυμίᾳ καὶ διδαχῇ. ἔσται γὰρ καιρὸς ὅτε τῆς ὑγι-
αινούσης διδασκαλίας οὐκ ἀνέξονται, ἀλλὰ
κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τὰς ἰδίας, ἑαυτοῖς ἐπισω-
ρεύσουσι διδασκάλους, κνηθόμενοι τὴν ἀκο-
ήν, καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας τὴν ἀκοὴν ἀπο
στρέψουσιν, ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους ἐκτραπήσονται.
σὺ δὲ νῆφε ἐν πᾶσι κακοπάθησον, ἔργον
ποίησον εὐαγγελιστοῦ, τὴν διακονίαν σου
πληροφόρησον. ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ
ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκε, τὸν
ἀγῶνα, τὸν καλὸν ἠγώνισμαι, τὸν δρόμον
τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα. λοιπὸν ἀπό
κειταί μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀπο
δώσει μοι ὁ κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δί-
καιος κριτής, οὐ μόνον δὲ ἐμοί, ἀλλὰ καὶ πᾶ
σι τοῖς ἠγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ.

σπούδασον

proposítum, fidem, longanimitatē, cha
ritatē, patientiā, persecutiones, afflictio-
nes, q̄ mihi acciderunt in Antiochia, in
Iconio, Lystris, quas psecutiōes sustinue
rim. & ex oībus eripuit me dñs, sed &
oēs, qui uolunt pie uiuere in Christo Ie/
sum psecutionē patiētur. Porro mali ho
mines, & impostores proficiēt in peius,
dum & seducunt & seducunt̄. At tu ma-
neto in his quæ didicisti, & quæ tibi con
credita sunt, sciens a quo didiceris, & qd̄
a puero sacras litteras noueris, q̄ te pos/
sunt eruditum reddere, ad salutē, per fi/
dem, q̄ est in Christo Iesu. Oīs scriptura
diuinitus, inspirata & utilis ad doctrinā
ad redargutionē, ad correctionē, ad in/
stitutionem, quæ est in iusticia, ut inte-
ger sit dei homo, ad omne opus bonū
apparatus. Testificor igitur ego corā IIII
deo & domino Iesu Christo, qui iudica/
turus est uiuos & mortuos, in apparitio
ne sua, & in regno suo, p̄dica sermonē,
insta tēpestiue, intēpestiue, argue, increpa. exhortare in omni longanimitate &
doctrina. nā erit tempus, cum sanā do/
ctrinā nō sustinebunt, sed iuxta cōcupi
scentias suas, coaceruabunt sibi docto/
res, ij quibus pruriunt aures, & a uerita
te quidem aures auertent, ad fabulas ue
ro conuertentur. At tu sobrius esto in
omnibus, obdura, opus perage euange
listæ, ministerium tuum expleto. Nam
ipse iam immolor, & tempus meæ disso
lutionis instat. Certamen bonum de/
certaui, cursum consumaui, fidē seruaui.
Qd̄ supest, reposita est mihi iusticiæ co
rona, quā reddet mihi dñs in illo die, q
est iustus iudex, nō solum autē mihi, sed
& oibus qui diligūt aduentum domini.

σπούδασον ἐλθεῖν πρός με ταχέως. δημᾶς γάρ με ἐγκατέλιπεν ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, καὶ ἐπορεύθη εἰς θεσσαλονίκην. κρήσκης εἰς γαλατίαν, τῖτος εἰς δαλματίαν, λουκᾶς ἐστι μόνος μετ' ἐμοῦ. μάρκον ἀναλαβὼν ἄγε μετὰ σεαυτοῦ. ἔστι γάρ μοι εὔχρηστος εἰς διακονίαν. τυχικὸν δὲ ἀπέστειλα εἰς ἔφεσον, τὸν φαιλόνην ὃν ἀπέλιπον ἐν τρωάδι παρὰ κάρπῳ, ἐρχόμενος φέρε καὶ τὰ βιβλία, μάλιστα τὰς μεμβράνας. Αλέξανδρος ὁ χαλκεὺς, πολλά μοι κακὰ ἐνεδείξατο, ἀποδώῃ αὐτῷ ὁ κύριος κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ὃν καὶ σὺ φυλάσσου, λίαν γὰρ ἀνθέστηκε τοῖς ἡμετέροις λόγοις ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογίᾳ, οὐδείς μοι συμπαρεγένετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον, μὴ αὐτοῖς λογισθείῃ, ὁ δὲ κύριός μοι παρέστη, καὶ ἐνεδυνάμωσέ με, ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ, καὶ ἀκούσῃ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐῤῥύσθην ἐκ στόματος λέοντος, καὶ ῥύσεταί με ὁ κύριος ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ, καὶ σώσει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουρανίον, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν. Ασπασαι πρίσκον καὶ ἀκύλαν καὶ τὸν ὀνησιφόρου οἶκον. ἔραστος ἔμεινεν ἐν κορίνθῳ, τρόφιμον δὲ ἀπέλιπον ἐν μιλήτῳ ἀσθενοῦντα. σπούδασον πρὸ χειμῶνος ἐλθεῖν. ἀσπάζεταί σε εὔβουλος καὶ πούδης, καὶ λῖνος, καὶ κλαυδία, καὶ οἱ ἀδελφοὶ πάντες, ὁ κύριος ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ, μετὰ τοῦ πνεύματός σου. Η χάρις μεθ' ὑμῶν. ἀμήν.

Da operam, ut uenias ad nos cito. Nam Demas me reliquit, amplexus hoc sæculum, & profectus est in Thessalonicam: Crescens in Galatiam. Titus in Dalmatiam, Lucas mecum est solus, Marcum assumptum adducito una tecũ, est em̃ mihi perutilis ad ministeriũ, Porro Tychicum misi Ephesum, Penulam quam reliqui Troade apud Carpũ, cũ uenies apporta & libros, maxime aũt mẽbranas. Alexander faber ærarius, multa mihi mala ostẽdit. Reddat illi dominus iuxta facta sua, quem & tu caue, uehementer enim restitit sermonibus nostris in prima mea defensione, nemo mihi adfuit, sed omnes me deseruerunt, ne illis imputetur, sed dn̄s mihi adfuit, & confortauit me, ut per me preconiũ explere tur, & audirẽt omnes gentes, & ereptus fui ex ore leonis, & eripiet me dn̄s ab omni facto malo, & seruabit in regnum suũ cœleste, cui gloria in sæcula sæculoꝝ. Amen. Saluta Priscũ & Aquilã, & Onesiphori familiã. Erastus mansit Corinthi, Trophimum aũt reliqui in Mileto languẽtẽ. Da operã ut uenias ante hyemem. Salutat te Eubulus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & frẽs oẽs. Dn̄s Iesus Christꝰ, cũ spũ tuo. gratia uobiscũ. Am̃.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΤΙΤΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΠΑΥΛΟΥ.

ΤΑΥΤΗΝ ἐπιστέλλει ἀπὸ νικοπόλεως. ἐκεῖ γὰρ παρεχείμαζεν. ἡ δὲ πρόφασις καὶ ἐπιστολῆς αὕτη. εἰς μὲν τὴν κρήτην, ἀπέλιπε τὸν τῖτον, ἵνα καταστήσῃ κατὰ πόλεις κληρικοὺς πολλῶν δὲ ὄντων ἐκεῖ τῶν ἐπιχειροούντων προφάσει τοῦ νόμου ἀπατᾶν τοὺς λαοὺς, μεθ' ὃ μαθὼν ὁ παῦλος γράφει, καὶ πρῶτον μὲν εὐχαριστῶν τῷ θεῷ διὰ τὴν αὐτοῦ εὐλάβειαν, σημαίνει τὴν ἐν ΧΡΙΣΤΩ πίστιν μὴ νεωτέραν εἶναι, ἀλλ' ἐξ αἰῶνος ἡτοιμάσθαι καὶ ἐπηγγέλθαι παρὰ τοῦ θεοῦ ταύτην, ἔπειτα περὶ καὶ κατὰ στάσεως τῶν κληρικῶν καὶ τούτων διδάσκει, πῶς καὶ ὁποίους αὐτοὺς εἶναι δεῖ, καὶ ἐπιτιμᾶν δὲ ἐντέλλεται αὐτῷ, τοῖς ἀντιλεγούσῃ τῇ ὑγιαινούσῃ πίστει, μάλιστα δὲ τοὺς ἐκ περιτομῆς. εἰδέναι τε τοὺς κρῆτας, ὅτι ἀργοί εἰσι, καὶ χρήζουσιν ἐπιτιμίας, διδάξας δὲ πάντα τὰ

βρώματα

βρώματα καθαρὰ εἶναι τοῖς καθαροῖς, καὶ ὁποίας εἶναι δεῖ τὰς πρεσβύτιδας τὰς ὀφειλούσας σωφρονίζειν τὰς νέας, παραινεῖ πῶς δεῖ καὶ τοὺς δούλους τοῖς ἰδίοις δεσπόταις ὑπηρετεῖν. καὶ τέλος. ὑπομνήσας ὅτι ἡ τοῦ σωτῆρος χάρις οὐκ ἐξ ἔργων ἡμᾶς ἐδικαίωσεν, ἀλλὰ τῇ ἰδίᾳ φιλανθρωπίᾳ, καὶ παραγγείλας τὰς νομικὰς μάχας ἐκτρέπεσθαι ὡς ἀναισχυντούσας, δηλοῖ αὐτοῦ μετὰ τὸ πέμψαι πρὸς αὐτὸν ἀρτεμάν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς αὐτὸν, εὐνετείλατό τε αὐτοῦ ὥστε διδάσκειν, καὶ τοὺς αὐτοῦ καλῶν ἔργων προΐστασθαι, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

ARGVMENTVM.

Titum cōmonefacit & instruit de constitutione presbyterij, & de spirituali cōuersatione, & hæreticis uitandis, qui traditionibus iudaicis credunt, scribens ei a Nicopoli.

ΠΡΟΣ ΤΙΤΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΥΛΟΥ.

ΠΑΥΛΟΣ δοῦλος θεοῦ, ἀπόστολος δὲ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν θεοῦ, καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας, τὴν κατ' εὐσέβειαν ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου, ἣν ἐπηγγείλατο ὁ ἀψευδὴς θεὸς, πρὸ χρόνων αἰωνίων. ἐφανέρωσεν δὲ καιροῖς ἰδίοις τὸν λόγον αὐτοῦ, ἐν κηρύγματι ᾧ ἐπιστεύθην ἐγώ, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ, τίτῳ γνησίῳ τέκνῳ, κατὰ κοινὴν πίστιν. χάρις, ἔλεος, εἰρήνη, ἀπὸ θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν. τούτου χάριν κατέλιπόν σε ἐν κρήτῃ, ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃ, καὶ καταστήσῃς κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους, ὡς ἐγώ σοι διεταξάμην. εἴ τις ἐστὶν ἀνέγκλητος, μιᾶς γυναικὸς ἀνήρ, τέκνα ἔχων πιστὰ, μὴ ἐν κατηγορίᾳ ἀσωτίας, ἢ ἀνυπότακτα. δεῖ γὰρ τὸν ἐπίσκοπον ἀνέγκλητον εἶναι, ὡς θεοῦ οἰκονόμον, μὴ αὐθάδη, μὴ ὀργίλον, μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην, μὴ αἰσχροκερδῆ, ἀλλὰ φιλόξενον, φιλάγαθον, σώφρονα, δίκαιον, ὅσιον, ἐγκρατῆ, ἀντεχόμενον τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστοῦ λόγου, ἵνα δυνατὸς ᾖ καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαινούσῃ, καὶ τοὺς

EPISTOLA PAVLI AD TITVM

Paulus seruꝰ dei, apl's aūt Iesu Christi, iuxta fidē electoꝝ dei, & agnitionem ueritatis q̄ est secundū pietatē in spe uitæ eternæ, quā ꝓmisit is q mētiri nescit deꝰ ante tpa æterna, manifestauit aūt tēporibꝰ suis sermonē suū in p̄dicatiōe, q̄ cōmissa ē mihi, secūdū delegationē saluatoris nostri dei, Tito germano filio, iuxta cōmunē fidē. Gratia, misericordia, pax a deo patre & dño Iesu Christo, saluatore nostro. Huiꝰ rei gratia reliq te in Creta, ut q̄ desūt corrigas, & cōstituas oppidatim p̄sbyteros, sicut ego tibi ordinarā. Si qs est inculpatus, uniꝰ uxoris uir, liberos habēs fideles, non obnoxios crimini luxꝰ, aut q nō sint ītractabiles. Oportet em̄ ep̄m inculpatū esse, tāq̄ dei dispēsatorē, nō p̄fractū, nō iracūdū, nō uinosū, nō ꝑcussorē, nō turpiter lucro deditū, sed hospitalē, bonaꝝ reꝝ studiosū, sobriū, iustum, piū, tēperantē, tenacē eius, q secundum doctrinā est fidelis sermonis ut potens sit, etiā exhortari in doctrina sana,

& con

καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν. εἰσὶ γὰρ πολλοὶ ἀνυπότακτοι, κενολόγοι, καὶ φρεναπάται, μάλισθ' οἱ ἐκ περιτομῆς, οὓς δεῖ ἐπισομίζειν, οἵτινες ὅλους οἴκους ἀνατρέπουσι, διδάσκοντες ἃ μὴ δεῖ αἰσχροῦ κέρδους χάριν. εἶπε τις ἐξ αὐτῶν ἴδιος αὐτῶν προφήτης. Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί. ἡ μαρτυρία αὕτη ἐστὶν ἀληθής. Δι' ἣν αἰτίαν ἔλεγχε αὐτοὺς ἀποτόμως, ἵνα ὑγιαίνωσιν ἐν τῇ πίστει, μὴ προσέχοντες Ἰουδαϊκοῖς μύθοις, καὶ ἐντολαῖς ἀνθρώπων, ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθειαν. πάντα μὲν καθαρὰ τοῖς καθαροῖς, τοῖς δὲ μεμιασμένοις, καὶ ἀπίστοις οὐδὲν καθαρόν, ἀλλὰ μεμίανται αὐτῶν καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ συνείδησις. θεὸν ὁμολογοῦσιν, εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται, βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι. Σὺ δὲ λάλει, ἃ πρέπει τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ. πρεσβύτας, νηφαλέους εἶναι, σεμνούς, σώφρονας, ὑγιαίνοντας τῇ πίστει, τῇ ἀγάπῃ, τῇ ὑπομονῇ. πρεσβύτιδας ὡσαύτως, ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς, μὴ διαβόλους, μὴ οἴνῳ πολλῷ δεδουλωμένας, καλοδιδασκάλους, ἵνα σωφρονίζωσι, τὰς νέας, φιλάνδρους εἶναι, φιλοτέκνους, σώφρονας, ἁγνάς, οἰκουρούς, ἀγαθάς, ὑποτασσομένας τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ἵνα μὴ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ βλασφημῆται. τοὺς νεωτέρους ὡσαύτως παρακάλει σωφρονεῖν, περὶ πάντα σεαυτὸν παρεχόμενος τύπον καλῶν ἔργων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἀδιαφθορίαν, σεμνότητα, λόγον ὑγιῆ ἀκατάγνωστον, ἵνα ὁ ἐξ ἐναντίας ἐντραπῇ, μηδὲν ἔχων περὶ ἡμῶν λέγειν φαῦλον. Δούλους ἰδίοις δεσπόταις ὑποτάσσεσθαι, ἐν πᾶσιν εὐαρέστους εἶναι, μὴ ἀντιλέγοντας, μὴ νοσφιζομένους, ἀλλὰ πίστιν πᾶσαν ἐνδεικνυμένους ἀγαθήν, ἵνα τὴν διδασκαλίαν τοῦ σωτῆρ-

& contradicentes conuincere. Sunt enim multi intractabiles, & uaniloqui, & mentium seductores, maxime ij qui sunt ex circumcisione, quibus oportet obturare os, qui totas domos subuertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia. Dixit quidam ex istis, proprius ipsorum propheta. Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, uentres pigri. Testimoniũ hoc est uerum. quam ob causam redargui illos seueriter, ut sani sint in fide, nõ attendentes Iudaicis fabulis, & præceptis hominum, auersantium ueritatem. Omnia quidem pura puris. Porro pollutis & infidelibus, nihil est purum, sed polluta est illorum & mens & conscientia. Deum profitentur se scire, cæterũ factis negant, cum sint abominabiles, & immorigeri, & ad omne opus bonum reprobi.

Tu uero loquere, quæ decent sanam doctrinam. Senes ut sobrij sint, modesti, sani fide, charitate, patientia. Anus itidem ut in habitu sint, qui religionem deceat, non calumniatrices, nõ uino multo seruiẽtes, ut honesta doceant, quo possint modestas reddere adolescentulas, ut maritos suos diligant, ut liberos ament, ut sobriæ sint, puræ, domus custodes, bonæ, subditæ suis uiris. ne sermo dei male audiat. Adolescentes consimiliter adhortare, ut sobrij sint, sup oĩa temetipsũ præbens formã bono⁊ operũ, in doctrina, integritatem, grauitatem, sermo nẽ sanum, irreprehensibilem, ut is qui repugnat rubore suffundatur, nihil habens, quod de uobis dicat mali. Seruos hortare, ut suis dñis pareant, in oibus illis placeãt, nõ responsatores, non suffurantes, sed fidem oẽm ostendentes bonam, ut doctrinam saluatoris II

τῆς σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ, κοσμῶσιν ἐν πᾶσιν. ἐπεφάνη τὰ ἡ χάρις τῆς θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις, παιδεύουσα ἡμᾶς, ἵνα ἀρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, σωφρόνως, καὶ δικαίως, καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα, καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ὃς ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα λυτρώσηται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνομίας, καὶ καθαρίσῃ ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον, ζηλωτὴν καλῶν ἔργων. ταῦτα λάλει καὶ παρακάλει, καὶ ἔλεγχε, μετὰ πάσης ἐπιταγῆς, μηδείς σου περιφρονείτω. ὑπομίμνησκε αὐτοὺς, ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑποτάσσεσθαι, πειθαρχεῖν, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν, ἑτοίμους εἶναι, μηδένα βλασφημεῖν, ἀμάχους εἶναι, ἐπιεικεῖς, πᾶσαν ἐνδεικνυμένους πραότητα πρὸς πάντας ἀνθρώπους. ἦμεν γάρ ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι, δουλεύοντες ἐπιθυμίαις, καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, στυγητοί, μισοῦντες ἀλλήλους. ὅτε δὲ ἡ χρηστότης, καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ ἔλεον ἔσωσεν ἡμᾶς, διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως, διὰ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, ἵνα δικαιωθέντες τῇ ἐκείνου χάριτι, κληρονόμοι γενώμεθα, κατ' ἐλπίδα ζωῆς αἰωνίου. πιστὸς ὁ λόγος. περὶ τούτων βούλομαί σε διαβεβαιοῦσθαι, ἵνα φροντίζωσι καλῶν ἔργων προΐστασθαι οἱ πεπιστευκότες τῷ θεῷ. ταῦτά ἐστι τὰ καλὰ καὶ ὠφέλιμα τοῖς ἀνθρώποις. μωρὰς δὲ ζητήσεις, καὶ γενεαλογίας, καὶ ἔρεις, καὶ μάχας νομικὰς, περιΐστασο. εἰσὶ γὰρ ἀνωφελεῖς καὶ μάταιαι. αἱρετικὸν ἄνθρωπον

saluatoris nostri dei, ornent in oibus. Apparuit enim gratia dei, salutifera omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegata impietate & mundanis cōcupiscentijs, sobrie, & iuste, & pie uiuamus in hoc sæculo, expectantes beatam illam spem, & apparitionem gloriæ magni dei, & saluatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum ꝓ nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret sibiipsi populum eximium, sectatorem bonorum operum. Hæc loquere, & hortare, & argue, cū omni mandandi studio, nemo te despiciat. Admoneto illos, ut principatibus, III
ac potestatibus subditi sint, ut magistratibus pareant, ut ad omne opus bonum sint parati, ne de quoquam maledicāt, ne sint pugnaces, sed humani, oēm exhibentes mansuetudinem erga omnes homines. Nam eramus quondā & nos stulti, inobedientes, errantes, seruientes desyderijs, & uoluptatibus uarijs, in malitia & inuidia degentes, odiosi, inuicē odio ꝓsequentes. At postq̄ bonitas, & erga hoies amor apparuit, saluatoris nostri dei, non ex operibus quæ sunt in iustitia, quæ faciebamus nos, sed secundū suam misericordiā saluos nos fecit, per lauacrū regenerationis, & renouationis spiritus sancti, quē effudit in nos abūde, per Iesum Christū saluatorē nostrū, ut iustificati illius gratia, hæredes efficeremur iuxta spē uitæ æternæ. Indubitatus sermo. De his uolo ut confirmes quo solliciti sint, ut bonis operibus præsint qui crediderūt deo. Hæc enim sunt honesta & utilia hominibus. Stultas autē questiones. & genealogias, & cōtētiōes, & pugnas legales omitte. Sunt em̄ inutiles & uanæ. Factiosum hominē

ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται, τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει ὢν αὐτοκατάκριτος. Οταν πέμψω ἀρτεμὰν πρός σε ἢ τυχϊκόν. σπούδασον ἐλθεῖν πρόσμε εἰς νικόπολιν, ἐκεῖ γὰρ κέκρϊκα παραχειμάσαι. Ζηνᾶν τὸν νομϊκὸν καὶ ἀπολλῶ σπουδέως πρόπεμψον, ἵνα μηδὲν αὐτοῖς λείπῃ. μανθανέτωσαν δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι, καλῶν ἔργων προΐστασθαι εἰς τὰς ἀναγκαίας χρείας, ἵνα μὴ ὦσιν ἄκαρποι. ἀσπάζονταί σε οἱ μετ' ἐμοῦ πάντες, ἄσπασαι τοὺς φιλοῦντας ἡμᾶς ἐν πίστει. Η χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν, ἀμήν.

hominem post unam & alteram admonitionem fugæ, sciens euersum esse, qui eiusmodi est, & peccat per se damnatus. Cum autem misero Arteman ad te, aut Tychicum, da operam, ut uenias ad me Nicopolim, nam illic decreui hybernare. Zenam legisperitũ, & Apollo, studiose deducito, ne quid illis desit. Discant aũt & nostri, bonis operibus præesse, ad necessarios usus, ut non sint infrugiferi. Salutant te, qui mecum sunt omnes. Saluta eos, qui diligunt nos in fide. Gratia cum omnibus uobis. Amen.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΦΙΛΗΜΟΝΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ΤΑΥΤΗΝ ἐπιστέλλει ἀπὸ ῥώμης, ἡ δὲ πρόφασις καὶ ἐπιστολῆς αὕτη. ὀνήσιμος ὁ οἰκέτης φιλήμονος ἔφυγε, καὶ ἀπελθὼν πρὸς τὸν ἀπόστολον, κατηχήθη παρ' αὐτοῦ, καὶ γέγονεν αὐτῷ χρήσιμος εἰς διακονίαν, περὶ τούτου τοίνυν γράφει φιλήμονι, παρατιθέμενος αὐτῷ τὸν ὀνήσιμον, ἵνα προσέχῃ αὐτῷ γνησίως, καὶ μηκέτι ἔχῃ αὐτὸν ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὡς ἀδελφόν, προετρέψατο δὲ αὐτὸν καὶ ξενίαν αὐτῷ ἑτοιμάσαι, ἵνα ἐὰν ἔλθῃ εὕρῃ ποῦ μείνῃ. καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

ARGVMENTVM

Philemoni familiares litteras facit pro Onesimo seruo eius, scribens ei ab urbe Roma de carcere per suprascriptum Onesimum.

ΠΡΟΣ ΦΙΛΗΜΟΝΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΥΛΟΥ.

ΠΑΥΛΟΣ δέσμιος ΧΡΙΣΤΟΥ ΙΗΣΟΥ, καὶ τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ καὶ συνεργῷ ἡμῶν, καὶ ἀπφίᾳ τῇ ἀγαπητῇ, καὶ ἀρχίππῳ τῷ συστρατιώτῃ ἡμῶν, καὶ τῇ κατ' οἶκον σου

AD PHILEMONEM EPISTOLA PAVLI.

PAulus uinctus Christi Iesu & Timotheus frater, Philemoni dilecto & collegæ nostro, & Apphiæ dilectæ, & Archippo commilitoni nostro, & quæ domi

οἶκον σου ἐκκλησίᾳ. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου πάντοτε μνείαν σου ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου, ἀκούων σου τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν ἣν ἔχεις πρὸς τὸν κύριον ΙΗΣΟΥΝ, καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους, ὅπως ἡ κοινωνία τῆς πίστεώς σου ἐνεργὴς γένηται ἐν ἐπιγνώσει παντὸς ἀγαθοῦ τοῦ ἐν ὑμῖν εἰς ΧΡΙΣΤΟΝ ΙΗΣΟΥΝ. Χάριν γὰρ ἔχομεν πολλὴν καὶ παράκλησιν ἐπὶ τῇ ἀγάπῃ σου, ὅτι τὰ σπλάγχνα τῶν ἁγίων ἀναπέπαυται διὰ σοῦ ἀδελφέ. διὸ πολλὴν ἐν ΧΡΙΣΤΩ παῤῥησίαν ἔχων ἐπιτάσσειν σοι, τὸ ἀνῆκον, διὰ τὴν ἀγάπην μᾶλλον παρακαλῶ, τοιοῦτος ὤν, ὡς παῦλος πρεσβύτης, νυνὶ δὲ καὶ δέσμιος ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. παρακαλῶ σε περὶ τοῦ ἐμοῦ τέκνου ὃν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου, ὀνήσιμον τόν ποτέ σοι ἄχρηστον, νυνὶ δὲ σοὶ καὶ ἐμοὶ εὔχρηστον, ὃν ἀνέπεμψα, σὺ δὲ αὐτὸν τουτέστι τὰ ἐμὰ σπλάγχνα προσλαβοῦ, ὃν ἐγὼ ἐβουλόμην πρὸς ἐμαυτὸν κατέχειν, ἵνα ὑπέρ σου διακονῆμοι ἐν τοῖς δεσμοῖς τοῦ εὐαγγελίου, χωρὶς δὲ τῆς σῆς γνώμης, οὐδὲν ἠθέλησα ποιῆσαι, ἵνα μὴ ὡς κατὰ ἀνάγκην τὸ ἀγαθόν σου ᾖ, ἀλλὰ κατὰ ἑκούσιον, τάχα γὰρ διὰ τοῦτο ἐχωρίσθη πρὸς ὥραν, ἵνα αἰώνιον ἀπέχης, οὐκέτι ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὑπὲρ δοῦλον, ἀδελφὸν ἀγαπητὸν, μάλιστα ἐμοὶ, πόσῳ δὲ μᾶλλον σοὶ καὶ ἐν σαρκὶ, καὶ ἐν κυρίῳ εἰ οὖν ἐμὲ ἔχεις κοινωνὸν προσλαβοῦ αὐτὸν ὡς ἐμέ. Εἰ δέ τι ἠδίκησέ σε, ἢ ὀφείλει, τοῦτο ἐμοὶ ἐλλόγει, ἐγὼ παῦλος ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρί. ἐγὼ ἀποτίσω, ἵνα μὴ λέγω σοι, ὅτι καὶ σεαυτόν μοι προσοφείλεις, ναὶ ἀδελφέ. ἐγώ σου ὀναίμην ἐν κυρίῳ,

ἀνάπαυσόν μου τὰ σπλάγχνα ἐν κυρίῳ, πεποιθὼς τῇ ὑπακοῇ σου ἔγραψά σοι. εἰδὼς, ὅτι καὶ ὑπὲρ ὃ λέγω ποιήσεις.

domi tuæ est, congregationi. Gratia uobis & pax, a deo patre nostro & dño Iesu Christo. Gratias ago deo meo semp mētionē tui faciēs in orationibus meis, audiens tuam charitatē & fidem, quam habes erga dñm Iesum, & erga oēs sanctos, ut cōmunicatio fidei tuæ, efficax fiat, in agnitione omnis boni, quod est in uobis, erga Christū Iesum. Gaudiū em̄ habemus multū, & consolationē in dilectione tua, quod uiscera sanctorꝝ refocillata sunt in te frater. Quapropter q̄uis multā in Christo fiduciā habeā iniungendi tibi, id quod ad rem pertinet, tamen propter charitatē potius rogo, cum talis sim. nēpe Paulus senex, nunc autē etiā uinctus Iesu Christi. Rogo autem pro filio meo, quē genui in uinculis meis Onesimo, quondā tibi inutili, nūc uero tibi & mihi perutili, quē remisi, tu autem eum, hoc est uiscera mea suscipe, quē ego cupiebā apud me retinere, ut ꝓte ministraret mihi in uinculis euāgelij, sed absq; tua sententia nihil uolui facere, ne uelut ex necessitate bonum tuum esset, sed spōtaneum. Nam ꝓpterea forsitan secessit ad tempus, ut æternum reciperes, nō iam ut seruum, sed plusq̄ seruum, nēpe fratrē dilectum, maxime mihi, quanto aūt magis tibi, & in carne, & in dño. Si igitur me habes consortē, suscipe illum ad te, tanq̄ me. Q; si quid lesit te, aut debet, hoc mihi imputato. Ego Paulus scripsi mea manu. Ego persoluā ut ne dicā quod etiā teipsum mihi insuper debes. etiam frater. Ego te fruar in dño. Refocilla mea uiscera in domino. Confisus de obedientia tua scripsi tibi. sciens, quod etiā ultra q̄ dico facturus

σεις. ἅμα δὲ καὶ ἑτοίμαζέ μοι ξενίαν. ἐλπίζω δὲ, ὅτι καὶ διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν χαρισθήσομαι ὑμῖν. Ἀσπάζεταί σε ἐπαφρᾶς ὁ συναιχμάλωτός μου ἐν ΧΡΙΣΤΩΙ ΙΗΣΟΥ. μάρκος, ἀρίσταρχος, δημᾶς λουκᾶς, οἱ συνεργοίμου. Η χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ μετὰ τῶν πνεύματος ὑμῶν. Αμὴν

sis. Simul autem etiam prepara mihi hospitium, spero em̄, quod per orationes uestras, donabor uobis. Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei. Gratia domini nostri Iesu Christi, sit cum spiritu uestro. Amen.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ΤΑΥΤΗΝ ἐπιστέλλει ἀπὸ ἰταλίας, ἡ δὲ πρόφασις ἐστὶ ἐπιστολῆς αὕτη. ἐπειδὴ οἱ ἰουδαῖοι ἐνίσταντο τῷ νόμῳ καὶ ταῖς σκιαῖς, διατοῦτο ὁ ἀπόστολος παῦλος διδάσκαλος ἐθνῶν γενόμενος, καὶ εἰς τὰ ἔθνη ἀποσταλεῖς, κηρύττει τὸ εὐαγγέλιον, γράψας τὲ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, γράφει λοιπὸν καὶ τοῖς ἐκ περιτομῆς πιστεύσασιν ἑβραίοις, ἀποδεικτικὴν ταύτην ἐπιστολὴν περὶ τῆς ΧΡΥΣΟΥ παρουσίας, καὶ τοῦ πεπαῦσθαι τὴν σκιὰν τοῦ νόμου, καὶ πρῶτον μὲν ἀποδείκνυσι τοὺς προφήτας ἀπεστάλθαι, ἵνα περὶ τοῦ σωτῆρος ἀπεγγείλωσι, καὶ μετ' αὐτοὺς, αὐτὸς ἔλθει, δούλος τὲ εἶναι τοὺς προφήτας, καὶ μηνυτὰς τῆς αὐτοῦ παρουσίας, αὐτὸν δὲ τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ ἡὸν εἶναι θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, καὶ ὅτι τὸν ἡὸν τοῦ θεοῦ ἔλει ἄνθρωπον γενέσθαι, ἵνα διὰ τῆς τῶν σώματος αὐτῶν θυσίας καταργήσῃ τὸν θάνατον, οὐ τὴν δι' αἵματος μόσχου, ἢ τράγου, ἀλλὰ δι' αἵματος ΧΡΙΣΤΟΥ ἔσεσθαι τὴν σωτηρίαν τοῖς ἀνθρώποις, ἀποδείκνυσι δὲ, ὅτι ὁ νόμος οὐδένα ἐτελείωσεν, ἀλλὰ σκιὰν εἶχεν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. καὶ οὐ κατέπαυσεν ὁ λαός. ἀλλὰ κοινὴ πᾶσιν ἡμῖν ὑπολείπεται ἡ ἡμέρα τῆς καταπαύσεως. πάλιν δὲ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ ἱερὰς χικὴ λειτουργία, μετετέθη ἀπὸ Ααρὼν εἰς τὸν ΧΡΙΤΟΝ, οὗ τύπος ἦν ὁ μελχισεδὲκ, οὗ ὂν ἐκ τοῦ λευΐ, πίστει τὲ δεδικαιῶσθαι τοὺς πατέρας σημαίνει, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου, εἶτα πάλιν εἰς τὰ ἤθη προτρεψάμενος αὐτοὺς, καὶ ἀποδεξάμενος αὐτῶν τὴν διὰ ΧΡΙΣΤΟΝ ὑπομονὴν. Ὁ πείσας τιμᾶν τοὺς πρεσβυτέρους, τελειοῖ τὴν ἐπιστολὴν.

ARGVMENTVM

IN primis dicendũ est, cur apostolus Paulus in hac epistola scribenda non seruauerit morem suum, ut uel uocabulum nominis sui, uel ordinis describeret dignitatem. Hæc causa est, q; ad eos scribens, qui ex circumcisione crediderant, quasi gentiũ apostolus, & nõ hebreorum, sciens quoq; eorum superbiam, suamq; humilitatem, ipse demõstrans meritum officij sui, noluit anteferre. Nam simili modo etiam Iohannes apostolus propter humilitatẽ, in epistola sua nomen suũ eadem ratione nõ prætulit. Hãc ergo epistolam fertur apostolus ad Hebreos conscriptã hæbraica lingua misisse cuius sensum & ordinem retinens Lucas euangelista post excessum beati apostoli Pauli Græco sermone composuit.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΕΠΙ/
ΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ

ΟΛΥΜΕΡΩΣ καὶ πολυ/
τρόπως πάλαι ὁ θεὸς λα
λήσας τοῖς πατράσιν ἐν
τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτ
ου τῶν ἡμερῶν τούτων, ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν
υἱῷ, ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων. δι' οὗ
καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν, ὃς ὢν ἀπαύ/
γασμα τῆς δόξης. καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑπο/
στάσεως αὐτοῦ. φέρων τε τὰ πάντα τῷ
ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. δι' ἑαυτοῦ
καθαρισμὸν ποιησάμενος τῶν ἁμαρτιῶν
ἡμῶν. ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης
ἐν ὑψηλοῖς. τοσούτῳ κρείττων γενόμενος
τῶν ἀγγέλων. ὅσῳ διαφορώτερον παρ' αὐ/
τοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα. τίνι γὰρ
εἶπεν ποτὲ τῶν ἀγγέλων. υἱός μου εἶ σὺ
ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε; καὶ πάλιν.
ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς
ἔσται μοι εἰς υἱόν. ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ
τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέ/
γει. καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες
ἄγγελοι θεοῦ. καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγ/
γέλους λέγει, ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐ
τοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐ/
τοῦ πυρὸς φλόγα. πρὸς δὲ τὸν υἱόν, ὁ θρόνος σου
ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ῥάβδος εὐθύτη
τος ἡ βασιλείας σου, ἠγάπησας δι/
καιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν, διὰ τοῦτο ἔχρι
σέν σε ὁ θεὸς ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως πα
ρὰ τοὺς μετόχους σου. καὶ σὺ κατ' ἀρχὰς κύριε
τὴν γῆν

BEATI APOSTOLI PAVLI
EPISTOLA AD
HEBRAEOS.

DEus olim multiphariã mul/tisq; modis, locutus patri/bus in prophetis, extremis diebus hisce, locutus est no/bis in filio, quem constituit hæredem omnium, per quem etiam sæcula con/didit, qui cum sit splendor gloriæ, & ex/pressa imago substantiæ illius, portetq; omnia uerbo potentiæ suæ, per semet/ipsum purgatione facta peccatorũ no/strorum, consedit in dextra maiestatis, in excelsis, tanto præstantior factus an/gelis, quanto excellentius præ illis for/titus est nomen. Nam cui dixit un/quam angelorum. Filius meus es tu, ego hodie genui te? Ac rursum. Ego ero ei loco patris, & ille erit mihi loco filij. Rursum autem cum inducit pri/mogenitum in orbem terrarum, dicit. Et adorabunt eum omnes angeli dei. Et ad angelos quidẽ dicit. Qui creat an/gelos suos spũs, & ministros suos ignis flammam. Ad filium aũt, thronus tuus ipse deus in sæculum sæculi, uirga recti/tudinis, uirga regni tui, dilexisti iusti/ciam & odisti iniquitatẽ, ꝓpterea unxit te deus deus tuus oleo exultatiõis, ultra consortes tuos, & tu in initio domine

πλὴν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί, αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις, καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτοὺς καὶ ἀλλαγήσονται, σὺ δὲ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι.

Πρὸς τίνα δὲ τῶν ἀγγέλων εἴρηκέν ποτε. κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου, οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν; διὰ τοῦτο δεῖ περισσοτέρως ἡμᾶς προσέχειν τοῖς ἀκουσθεῖσιν, μή ποτε παραῤῥυῶμεν. εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος, καὶ πᾶσα παράβασις καὶ παρακοὴ ἔλαβεν ἔνδικον μισθαποδοσίαν, πῶς ἡμεῖς ἐκφευξόμεθα, τηλικαύτης ἀμελήσαντες σωτηρίας, ἥτις ἀρχὴν λαβοῦσα λαλεῖσθαι διὰ τοῦ κυρίου, ὑπὸ τῶν ἀκουσάντων εἰς ἡμᾶς ἐβεβαιώθη. συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ θεοῦ σημείοις τε καὶ τέρασι, ποικίλαις δυνάμεσι, καὶ πνεύματος ἁγίου μερισμοῖς, κατὰ τὸν αὐτοῦ θέλησιν. οὐ γὰρ ἀγγέλοις ὑπέταξε τὴν οἰκουμένην τὴν μέλλουσαν περὶ ἧς λαλοῦμεν. διεμαρτύρατο δέ πουτισὶ λέγων, τί ἐστιν ἄνθρωπος ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ, ἢ υἱὸς ἀνθρώπου ὅτι ἐπισκέπτῃ αὐτόν. ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύτι παρ' ἀγγέλους, δόξῃ, καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτὸν, καὶ κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου. πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ. ἐν γὰρ τῷ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα, οὐδὲν ἀφῆκεν αὐτῷ ἀνυπότακτον. νῦν δὲ οὔπω ὁρῶμεν αὐτῷ τὰ πάντα ὑποτεταγμένα, τὸν δὲ βραχύτι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν ΙΗΣΟΥΝ διὰ τὸ

terræ fundamenta iecisti, & opera manuum tuarum sunt cœli, ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes ut uestimentum ueterascent, & uelut amictũ circumuolues eos, & mutabuntur, tu autem idem es, & anni tui non deficient. Ad quem autem angelorum dixit unquam? Sede a dextris meis, donec posuero inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Nonne omnes sunt administratorij spiritus, qui in ministerium emittuntur, propter eos, qui hæredes erunt salutis? Propterea oportet nos uehementius attendere, ijs quæ dicta sunt nobis, ne quando perfluamus. Etenim si is, qui per angelos dictus fuerat sermo, fuit firmus, & omnis transgressio, & inobedientia, iustam premij retributionem accepit, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem, quæ cum primum enarrari cœperit per ipsum dominũ, ab ijs, qui audierant, in nos confirmata fuit, attestante deo, & signis, & prodigijs, & uarijs uirtutibus, & spiritus sancti distributionibus, iuxta suam ipsius uoluntatem. Non enim angelis subiecit orbem terræ futurum, de quo loquimur. Testatus est autem alicubi quidam dicens. Quid est homo, quod memor es eius, aut filius hominis, quod inuisis illum? Fecisti eum paululo inferiorem angelis, gloria & honore coronasti eum Omnia subiecisti sub pedibus eius. In hoc enim quod ei subiecit omnia, nihil omisit, illi non subiectum. At nondum uidemus illi omnia esse subiecta. Eum uero qui pusillum quiddam diminutus fuerat infra angelos, cernimus Iesum, propter

διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου. δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον, ὅπως χάριτι θεοῦ ὑπὲρ παντὸς γεύσηται θανάτου. ἔπρεπε γὰρ αὐτῷ δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν, διὰ παθημάτων τελειῶσαι. ὅτε γὰρ ἁγιάζων καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι ἐξ ἑνὸς πάντες. δι' ἣν αἰτίαν οὐκ ἐπαισχύνεται ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλεῖν, λέγων. ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. καὶ πάλιν. ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ. καὶ πάλιν. ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία ἃ μοι ἔδωκεν ὁ θεός. ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκε σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους ὅσοι φόβῳ θανάτου διαπαντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας. οὐ γὰρ δήπου ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται. ὅθεν ὤφειλεν κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, ἵνα ἐλεήμων γένηται καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς τὰ πρὸς τὸν θεόν, εἰς τὸ ἱλάσκεσθαι τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ. ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν αὐτὸς πειρασθείς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι. ὅθεν ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν ΧΡΙΣΤΟΝ ΙΗΣΟΥΝ, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, ὡς καὶ Μωϋσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. πλείονος γὰρ δόξης οὗτος παρὰ Μωϋσῆν ἠξίωται. καθ' ὅσον πλείονα τιμὴν ἔχει τοῦ οἴκου ὁ κατασκευάσας αὐτόν. πᾶς γὰρ οἶκος κατασκευάζεται ὑπό τινος, ὁ δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας θεός. καὶ Μωϋσῆς μὲν πιστὸς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ

propter crucia tus mortis, gloria & honore coronatum, ut per gratiam dei pro omnibus guſtaret mortem. Decebat enim eum propter quem ſunt omnia, & per quem ſunt omnia, ut multis filijs in gloriam adductis, principem ſalutis illorum per afflictiones perfectum redderet. quandoquidē & qui ſanctificat, & qui ſanctificantur, ex uno ſunt omnes. Quam ob cauſam non etubeſcit fratres illos uocare, dicens. Annunciabo nomen tuum fratribus meis, in medio eccleſiæ laudabo te. Et rurſum. Ego ero fidens in illo. Et iterum. Ecce ego & pueri quos mihi dedit deus. Poſteaq; igit pueri cōmercium habent cū carne & ſanguine, & ipſe ſimiliter particeps factus eſt eorundem, ut per mortem aboleret eum qui mortis haberet imperium, hoc eſt diabolū, & liberos redderet eos, quicum q; metu mortis per oēm uitam obnoxij erant ſeruituti. Non eī ſane uſq; angelos aſſumit, ſed ſemē Abrahæ aſſumit. Vnde debuit per oia fratribus ſimi III
lis reddi, ut miſericors eſſet & fidelis pōtifex, in his quæ apud deū forent agenda, ad expiādum peccata populi. Nam ex hoc quod ipſi contigit tentatum eſſe, poteſt & ijs qui tentantur ſuccurrere. Vnde fratres ſancti, uocationis cœleſtis participes, cōſyderate apl'm & pōtificē cōfeſſionis ueſtræ Ieſū Chriſtū, qd fidelis ſit ei qui ſe cōſtituit, quēadmodū & Moſes in tota domo ſua. Tāto nāq; maiore gl'a q; Moſes hic dignus eſt habit9 q; to maiorē habet honorē, q cōſtruxit domū q; ipſa dom9. Ois eī dom9 cōſtruit' ab aliquo. Porro q cōdit oia, de9 eſt. Et Moſes quidē fidelis fuit in tota domo illius

οἴκῳ αὐτοῦ. ὡς θεράπων, εἰς μαρτύριον τῶν λαληθησομένων. ΧΡΙΣΤΟΣ δὲ ὡς υἱὸς ἐπὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ, οὗ ὁ οἶκος, ἐσμὲν ἡμεῖς, ἐάνπερ τὴν παῤῥησίαν, καὶ τὸ κάυχημα καὶ ἐλπίδος, μέχρι τέλους βεβαίαν κατασχῶμεν. διὸ καθὼς λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, σήμερον ἐὰν καὶ φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν, ἐδόκιμασάν με, καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου, τεσσαράκοντα ἔτη. διὸ προσώχθισα τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ, καὶ εἶπον, ἀεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ, αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδούς μου, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου. βλέπετε ἀδελφοὶ, μήποτε ἔσται ἔν τινι ὑμῶν καρδία πονηρὰ ἀπιστίας, ἐν τῷ ἀποστῆναι ἀπὸ θεοῦ ζῶντος, ἀλλὰ παρακαλεῖτε ἑαυτοὺς καθεκάστην ἡμέραν ἄχρις οὗ τὸ σήμερον καλεῖται, ἵνα μὴ σκληρυνθῇ τὶς ἐξ ὑμῶν ἀπάτῃ τῆς ἁμαρτίας. μέτοχοι γὰρ γεγόναμεν τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, ἐάνπερ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως, μέχρι τέλους βεβαίαν κατασχῶμεν, ἐν τῷ λέγεσθαι, σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς μου ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ. τινὲς τὰ ἀκούσαντες παρεπίκραναν, ἀλλ' οὐ πάντες οἱ ἐξελθόντες ἐξ αἰγύπτου διὰ μωσέως. τίσι δὲ προσώχθισε τεσσαράκοντα ἔτη; οὐχὶ τοῖς ἁμαρτήσασιν ὧν τὰ κῶλα ἔπεσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ; τίσι δὲ ὤμοσεν μὴ εἰσελεύσεσθαι εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, εἰ μὴ τοῖς ἀπειθήσασι; καὶ βλέπομεν ὅτι οὐκ ἠδυνήθησαν εἰσελθεῖν δι' ἀπιστίαν.

φοβηθῶμεν οὖν μήποτε καταλειπομένης ἐπαγγελίας εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, δοκῇ τις ἐξ ὑμῶν ὑστερηκέναι,

ueluti minister, in testimonium eorum quæ post dicenda erant. At Christus tanquam filius administrauit domum suam, cuius domus sumus nos, si fiduciam, & gloriationem spei, ad finem usq; firmam tenuerimus. Quapropter sicut dicit spiritus ille sanctus, hodie si uocem eius audieritis, ne obduretis corda uestra, sicut in exacerbatione, in die tentationis in deserto, ubi tentauerunt me patres uestri, probauerunt me, & uiderunt opera mea, quadraginta annis. Quapropter infensus eram generationi illi, & dicebam, semper errant corde, ipsi uero non cognouerunt uias meas, sicut iuraui in ira mea, si ingressuri sunt in requiem meam. Videte fratres, ne quando sit in ullo uestrum cor prauum incredulitatis, ut desciscat a deo uiuente, sed exhortemini uos inuicem quotidie, quo adappellatur dies hodiernus, ne quis exuobis induretur seductione peccati Christi participes facti sumus, si sane initium substātiæ, usq; ad finem firmum tenuerimus, in hoc quod dicitur, hodie si uocem meā audieritis, ne obduretis corda uestra, sicut in exacerbatione. Nam quidam cum audissent, exacerbauerunt, at non omnes qui profecti fuerant ex Aegypto per Moysen. Quibus autem infensus fuit quadraginta annis? Nonne ijs qui peccauerant? quorum membra conciderunt in deserto? Quibus autem iurauit, non ingressos in requiem suā? nisi ijs, qui non obedierant. Et uidemus, quod nō potuerint ingredi propter incredulitatē. Metuamus igit', neqñ derelicta ꝓmissiōe, intro eūdi in requiē ei⁹, uideat' aliqs ex uobis fuisse IIII

ὑστερκκέναι. καὶ γὰρ ἐσμὲν εὐκστελισμέ/
μοι καθάπερ κἀκεῖνοι, ἀλλ' οὐκ ὠφέλκσεν
ὁ λόγος ἐκεῖνους, μὴ συγκεκρα
μένους τῇ πίστει τοῖς ἀκούσασιν, εἰσερχόμε
θα γὰρ εἰς τὴν κατάπαυσιν οἱ πιστεύσαν/
τες, καθὼς εἴρηκεν, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ
μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυ/
σίν μου, καίτοι τῶν ἔργων ἀπὸ κατα/
βολῆς κόσμου γενηθέντων, εἴρηκε γάρ που
περὶ τῆς ἑβδόμης οὕτως. καὶ κατέπαυ/
σεν ὁ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ
πάντων ἔργων αὐτοῦ. καὶ ἐν τούτῳ
πάλιν, εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυ/
σίν μου, ἐπεὶ οὖν ἀπολείπεται τι/
νας εἰσελθεῖν εἰς αὐτὴν, καὶ οἱ πρότερον
εὐαγγελισθέντες οὐκ εἰσῆλθον δι' ἀπείθειαν,
πάλιν τινὰ ὁρίζει ἡμέραν, σήμερον
ἐν Δαβὶδ λέγων, μετὰ τοσοῦτον χρόνον
καθὼς εἴρηται. σήμερον ἐὰν φω/
νῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε
τὰς καρδίας ὑμῶν. εἰ γὰρ αὐτοὺς ΙΗ/
ΣΟΥΣ κατέπαυσεν, οὐκ ἂν περὶ ἄλλης ἐλά
λει μετὰ ταῦτα ἡμέρας. ἄρα ἀπολείπε/
ται σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ θεοῦ. ὁ γὰρ εἰσελ/
θὼν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς κατέ/
παυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ. ὥσπερ ἀπὸ τῶν ἰδί/
ων ὁ θεός. σπουδάσωμεν οὖν εἰσελθεῖν εἰς
ἐκείνην τὴν κατάπαυσιν, ἵνα μὴ ἐν τῷ
αὐτῷ τις ὑποδείγματι πέσῃ τῆς ἀπειθείας. ζῶν
γὰρ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, καὶ ἐνεργὴς καὶ τομώτερος ὑπὲρ
πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, καὶ διϊκνούμε/
νος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ πνεύματος,
ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων
καὶ ἐννοιῶν καρδίας, καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀ/
φανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ. πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετρα
χηλισμένα, τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ πρὸς ὃν
ἡμῖν ὁ λόγος. ἔχοντες οὖν ἀρχιερέα μέγαν δι/
ελκλυθότα τοὺς οὐρανοὺς ΙΗΣΟΥΝ τὸν υἱὸν τοῦ
θεοῦ, κρατῶμεν τῆς ὁμολογίας. οὐ γὰρ ἔχομεν
ἀρχιερέα

fuisse frustratus. Etenim nobis annũciatum est, quemadmodũ & illis. At non profuit illis audisse sermonem, quod is non esset cum fide coniunctus, ijs qui audierant. Introimus enim in requiem, nos qui credidimus. quemadmodum dixit. Sicut iuraui in ira mea, si ingressuri sint in requiẽ meã, quanq; operibus a iactis mũdi fũdamẽtis pfectis. Dixit em̃ quodã in loco de septimo die sic. Et requieuit deus die septimo ab oĩbus opib⁹ suis. Et in hoc rursũ. Si introibũt i requiẽ meã. Posteaq; igit̃ illud reliquum est, aliquos introire in eã, & quibus prius annunciatũ fuit, nõ introierũt propter incredulitatẽ, rursum quendam pfinit diem, hodie, in Dauid dicẽs, post tantum temporis, quẽadmodum dictũ est. Hodie si uocẽ eius audieritis, ne obduretis corda uestra. Nã si eis Iesus requiẽ pstitisset, nequaq; de alio posthac die locutus fuisset. Itaq; relinquitur sabbatismus ppl'o dei. Nã qui ingressus est in requiẽ illius, & ipse requieuit ab opibus suis, quẽadmodum a suis deus. Studeamus igit̃ ingredi in illam requiẽ, ne quis eodẽ cõcidat incredulitatis exẽplo. Viuus est em̃ sermo dei, & efficax, & penetrantior quouis gladio utrinq; incidẽte, ac pertingẽs usq; ad diuisionẽ animæ simul ac spiritus, cõpagumq; & medullarum & discretor cogitationũ & intentionum cordis, & nõ est ulla creatura, quæ non manifesta sit in conspectu illius. Sed omnia nuda, & resupinata oculis eius, ad quem nobis est sermo. Habentes igitur pontificem magnum qui penetrauit cœlos, Iesum filium dei, teneamus cõfessionem. Non enim habemus

Vigor sermonis dei

IIII

ἀρχιερέα μὴ δυνάμενον συμπαθῆσαι
ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, πεπειρασμένον δὲ κα/
τὰ πάντα, καθ' ὁμοιότητα χωρὶς ἁμαρτί/
ας. προσερχώμεθα οὖν μετὰ παῤῥησίας τῷ
θρόνῳ τῆς χάριτος, ἵνα λάβωμεν ἔλεον καὶ
χάριν εὕρωμεν εἰς εὔκαιρον βοήθειαν.
πᾶς γὰρ ἀρχιερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμβα/
νόμενος ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται τὰ
πρὸς τὸν θεόν, ἵνα προσφέρῃ δῶρά τε καὶ θυ/
σίας ὑπὲρ ἁμαρτιῶν. μετριοπαθεῖν δυνάμε
νος τοῖς ἀγνοοῦσι καὶ πλανωμένοις, ἐπεὶ καὶ
αὐτὸς περίκειται ἀσθένειαν, καὶ διὰ ταύτην
ὀφείλει, καθὼς περὶ τοῦ λαοῦ, οὕτως καὶ
περὶ ἑαυτοῦ προσφέρειν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν. καὶ
οὐχ ἑαυτῷ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλ/
λὰ καλούμενος ὑπὸ τοῦ θεοῦ, καθάπερ
καὶ Ἀαρών. οὕτως καὶ ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ οὐχ
ἑαυτὸν ἐδόξασε γενηθῆναι ἀρχιερέα, ἀλλ'
ὁ λαλήσας πρὸς αὐτόν. υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ
σήμερον γεγέννηκά σε, καθὼς καὶ ἐν ἑτέρῳ
λέγει. σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα, κατὰ τὴν τά-
ξιν Μελχισεδέκ, ὃς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σαρ
κὸς αὐτοῦ, δεήσεις τε καὶ ἱκετηρίας πρὸς τὸν
δυνάμενον σώζειν αὐτὸν ἐκ θανάτου με-
τὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ δακρύων προσε/
νέγκας, καὶ εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβεί/
ας, καίπερ ὢν υἱός, ἔμαθεν ἀφ' ὧν ἔπαθε
τὴν ὑπακοήν, καὶ τελειωθεὶς ἐγένετο τοῖς
ὑπακούουσιν αὐτῷ πᾶσιν, αἴτιος σωτη/
ρίας αἰωνίου, προσαγορευθεὶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ
ἀρχιερεύς, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.

περὶ οὗ πολὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ δυσερ/
μήνευτος λέγειν, ἐπεὶ νωθροὶ γεγόνατε
ταῖς ἀκοαῖς. καὶ γὰρ ὀφείλοντες εἶναι δι/
δάσκαλοι διὰ τὸν χρόνον, πάλιν χρείαν
ἔχετε τοῦ διδάσκειν ὑμᾶς τινα τὰ στοιχεῖα
τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ θεοῦ, καὶ γεγό-
νατε χρείαν ἔχοντες γάλακτος καὶ οὐ στερεᾶς
τροφῆς. πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος,
ἄπειρος

pontificem, qui non possit compati, in/
firmitatibus nostris, sed tentatum per
omnia, pro similitudine absq; peccato.
Accedamus igitur cum fiducia ad thro/
num gratiæ, ut consequamur misericor
diam, & gratiam inueniamus, ad oportu/
nũ auxiliũ. Nã ois sacerdos, q ex hoi/ V
bus assumit̃ ,p hoibus constituit̃, in his
q̃ apud deũ agunt̃, ut offerat munera,
& uictimas, qui cõpati possit ignoranti/
bus, & errantibus, quandoquidem & ip
se circumdatus est infirmitate. Et pro/
prer hanc debet, quemadmodum pro
populo, ita & pro seipso immolare pro
peccatis. Nemo sibiipsi usurpat hono/
rem, sed qui etiam uocatur a deo, quem
admodum & Aaron. Ita & Christus,
non semetipsum glorificauit, ut fieret
põtifex, sed is qui dixerat illi. Filius me/
us es tu, ego hodie genui te. Sicut & ali/
bi dicit. Tu es sacerdos in æternũ, secun
dum ordinem Melchisedec, qui in die/
bus carnis suæ, cũ & p̃cationes & suppli/
catiões apud illũ qui poterat ipsũ saluũ
a morte eripere, cũ clamore ualido & la/
chrymis obtulisset, & exauditus esset ,p
reuerẽtia, tametsi filius erat, tñ didicit ex
his q̃ passus est obedientiã, ac perfectus
redditus, oibus qui sibi obediũt, fuit cau
sa salutis æternæ, cognominatus a deo
põtifex secundũ ordinationẽ Melchise/
dec, de quo nobis multa forẽt dicenda,
eaq; difficilia explicatu, quandoquidem
segnes facti estis auribus. Etenim cum
debeatis pro tẽporis ratione doctores
esse, rursũ opus habetis, ut doceam9 uos
q̃ sint elemẽta initij eloquioꝝ dei, factiq;
estis ij, quibus lacte sit opus & nõ solido
cibo. Nam quisquis lactis est particeps

is rudis

ἄπειρος λόγου δικαιοσύνης, νήπιος γάρ ἐστι. τελείων δέ ἐστιν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων, πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Διὸ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ χριστοῦ λόγον, ἐπὶ τὴν τελειότητα φερώμεθα, μὴ πάλιν θεμέλιον καταβαλλόμενοι μετανοίας ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, καὶ πίστεως ἐπὶ θεόν. βαπτισμῶν, διδαχῆς, ἐπιθέσεώς τε χειρῶν. ἀναστάσεώς τε νεκρῶν καὶ κρίματος αἰωνίου. καὶ τοῦτο ποιήσωμεν, ἐάνπερ ἐπιτρέπῃ ὁ θεός. ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας, γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ μετόχους γενηθέντας πνεύματος ἁγίου, καὶ καλὸν γευσαμένους θεοῦ ῥῆμα, δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος, καὶ παραπεσόντας πάλιν, ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν, ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ παραδειγματίζοντας· γῆ γὰρ ἡ πιοῦσα τὸν ἐπ' αὐτῆς πολλάκις ἐρχόμενον ὑετὸν καὶ τίκτουσα βοτάνην εὔθετον ἐκείνοις δι' οὓς καὶ γεωργεῖται, μεταλαμβάνει εὐλογίας ἀπὸ τοῦ θεοῦ. ἐκφέρουσα δὲ ἀκάνθας, καὶ τριβόλους, ἀδόκιμος καὶ κατάρας ἐγγύς. ἧς τὸ τέλος εἰς καῦσιν. πεπείσμεθα δὲ περὶ ὑμῶν ἀγαπητοὶ τὰ κρείττονα καὶ ἐχόμενα σωτηρίας, εἰ καὶ οὕτως λαλοῦμεν. οὐ γὰρ ἄδικος ὁ θεὸς ἐπιλαθέσθαι τοῦ ἔργου ὑμῶν, καὶ τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης ἧς ἐνεδείξασθε εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, διακονήσαντες τοῖς ἁγίοις, καὶ διακονοῦντες. ἐπιθυμοῦμεν δὲ ἕκαστον ὑμῶν τὴν αὐτὴν ἐνδείκνυσθαι σπουδὴν πρὸς τὴν πληροφορίαν τῆς ἐλπίδος ἄχρι τέλους, ἵνα μὴ νωθροὶ γένησθε, μιμηταὶ δὲ τῶν διὰ πίστεως καὶ μακροθυμίας κληρονομούντων τὰς ἐπαγγελίας.

Τῷ γὰρ Ἀβραὰμ ἐπαγγειλάμενος ὁ θεός, ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχε μείζονος ὀμόσαι. ὤμοσεν καθ' ἑαυτοῦ

is rudis eſt ſermonis iuſticiæ, infans enī eſt. Porro pfectox eſt ſolidꝰ cibus, nempe hox, qui propter habitum, ſenſus habent exercitatos, ad diſcretionē boni ac mali. Quapropter omiſſo, qui in Chriſto rudes inchoat ſermonē, ad perfectionem feramur, nō rurſum fundamētū iacientes pœnitentiæ, ab operibus mortuis, & fidei in deum, baptiſmatū, doctrinæ, ac manuū impoſitiōis, & reſurrectionis mortuox, & iudicij æterni, atq; id faciamus, ſiquidē permiſerit deus. Nā fieri nō poteſt, ut qui ſemel fuerint illuminati, guſtauerintq; donū cœleſte, & participes facti fuerint ſpiritus ſancti, guſtauerintq; bonum dei uerbum, ac uirtutes futuri ſæculi, ſi prolabātur, denuo renouentur ad pœnitentiā, ab integro crucifigentes ſibimetipſis filium dei, & ludibrio exponentes. ſiquidē terra, quæ hymbrem ſæpius in ſe uenientē combiberit, & progenuerit herbā accōmodā eis, opera quox & colitur, recipit benedictionē a deo. At quæ pduxerit ſpinas & tribula reproba eſt, & maledictioni confinis, cuius exitus huc tēdit, ut exuratur. Cæterū perſuaſimus nobis de uobis dilecti, quæ his ſint meliora, & cū ſalute cō iuncta, tametſi ſicloquamur. Non enim iniuſtus eſt deus, ut obliuiſcatur opis ueſtri, & laboris ex charitate ſuſcepti, quā exhibuiſtis erga nomē illiꝰ, q miſtraſtis ſanctis, & miniſtratis. Cupimus aūt, ut unuſquiſq; ueſtrū idē pſtet ſtudiū, ad plena ſpei certitudinē, uſq; ad pfectionē, ne ſitis imbecilles, ſed imitatores eox, q per fidē & lōganimiratē, hæreditatē accipiūt pmiſſiōis. Deꝰ enī pollicitꝰ Abrahæ, cū nō poſſet p quēq; maiorē iurare, iurauit per ſeipſū

καθ' ἑαυτοῦ λέγων, ἢ μὴν εὐλογῶν εὐλογήσω σε, καὶ πληθύνων πληθυνῶ σε, καὶ οὕτως μακροθυμήσας, ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας. ἄνθρωποι μὲν γὰρ κατὰ τοῦ μείζονος ὀμνύουσι, καὶ πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας, εἰς βεβαίωσιν ὁ ὅρκος, ἐν ᾧ περισσότερον βουλόμενος ὁ θεὸς ἐπιδεῖξαι τοῖς κληρονόμοις τῆς ἐπαγγελίας τὸ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ, ἐμεσίτευσεν ὅρκῳ, ἵνα διὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι θεὸν, ἰσχυρὰν παράκλησιν ἔχωμεν οἱ καταφύγοντες κρατῆσαι τῆς προκειμένης ἐλπίδος, ἣν ὡς ἄγκυραν ἔχομεν τῆς ψυχῆς, ἀσφαλῆτε, καὶ βεβαίαν, καὶ εἰσερχομένην εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος, ὅπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν ΙΗΣΟΥΣ, κατὰ τὴν τάξιν μελχισεδέκ, ἀρχιερεὺς γενόμενος εἰς τὸν αἰῶνα.

οὗτος γὰρ ὁ μελχισεδὲκ βασιλεὺς σαλήμ, ἱερεὺς τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ὁ συναντήσας ἀβραὰμ, ὑποστρέφοντι ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασιλέων, καὶ εὐλογήσας αὐτὸν, ᾧ καὶ δεκάτην ἀπὸ πάντων ἐμέρισεν ἀβραὰμ, πρῶτον μὲν ἑρμηνευόμενος βασιλεὺς δικαιοσύνης, ἔπειτα δὲ καὶ βασιλεὺς σαλήμ, ὅ ἐστι βασιλεὺς εἰρήνης, ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχων. ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές. θεωρεῖτε δὲ, πηλίκος οὗτος, ᾧ καὶ δεκάτην ἔδωκεν ἐκ τῶν ἀκροθινίων ὁ πατριάρχης; καὶ οἱ μὲν ἐκ τῶν υἱῶν λευὶ τὴν ἱερατείαν λαμβάνοντες, ἐντολὴν ἔχουσιν ἀποδεκατοῦν τὸν λαὸν κατὰ τὸν νόμον, τουτέστι, τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν, καίπερ ἐξεληλυθότας ἐκ τῆς ὀσφύος ἀβραάμ. ὁ δὲ μὴ γενεαλογούμενος ἐξ αὐτῶν, δεδεκάτωκε

per ſeipſum dicens, niſi benedicens benedixero tibi, & multiplicans, multiplicauero te, atq; ita cum longanimiter expectaſſet, cõſecutus eſt promiſſum. Nã homines quidem per eum iurãt, qui ſit maior, atq; ijſdem omnis controuerſiæ finis, ad cõfirmandum eſt iuſiurandũ. Qua in re deus cum eximie uellet hæredibus promiſſionis oſtendere firmitatẽ conſilij ſui, interpoſuit iuſiurandum, uti per duas res immutabiles, in quibus fieri non poſſet, ut mentiretur deus, ualidã conſolationem haberemus, qui huc cõfugimus, ut potiamur ꝓpoſita ſpe, quã uelut ancoram tenemus animæ, tum tutam, tum firmam, & introcuntem uſq; ad ea, quæ ſunt intra uelum, ubi præcurſor pro nobis ingreſſus eſt, iuxta ordinem Melchiſedec, pontifex factus in æternũ. Nam hic erat Melchiſedec, VII
rex Salem, pontifex dei altiſſimi, qui occurrit Abrahæ, reuertenti a cæde regum, & benedixit illi, cui & decimas ex omnibus impertitus eſt Abrahã, qui primũ quidem ex interpretatione dicitur rex iuſticiæ, deinde uero etiam rex Salem, quod eſt rex pacis, ignoti patris, ignotæ matris, ignoti generis, nec initium diei, neq; uitæ finem habens, ſed aſſimilatus filio dei, manet ſacerdos in perpetuum. Conſyderate uero, quantus hic fuerit, cui etiam decimas dederit Abraham patriarcha, de ſpolijs. Atq; ij quidem, qui quod ſint de numero filiorum Leui, ſacerdotij functionem ſumunt, præceptum habent, ut decimas accipiant a populo iuxta legem, hoc eſt, a fratribus ſuis, licet egreſſis ex lumbis Abrahæ. At is cuius genus non recenſetur ex illis, decimas

ήν δεδεκάτωκεν τὸν Ἀβραάμ, καὶ τὸν ἔχοντα τὰς ἐπαγγελίας εὐλόγηκεν. χωρὶς δὲ πάσης ἀντιλογίας, τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. καὶ ὧδε μὲν δεκάτας ἀποθνήσκοντες ἄνθρωποι λαμβάνουσιν· ἐκεῖ δὲ μαρτυρούμενον, ὅτι ζῇ, καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν, διὰ Ἀβραὰμ καὶ Λευὶ, ὁ δεκάτας λαμβάνων δεδεκάτωται, ἔτι γὰρ ἐν τῇ ὀσφύϊ τοῦ πατρὸς ἦν, ὅτε συνήντησεν αὐτῷ Μελχισεδέκ. εἰ μὲν οὖν τελέωσις διὰ τῆς Λευιτικῆς ἱερωσύνης ἦν, ὁ λαὸς γὰρ ἐπ' αὐτῇ νενομοθέτητο, τίς ἔτι χρεία κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ, ἕτερον ἀνίστασθαι ἱερέα, καὶ οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρὼν λέγεσθαι; μετατιθεμένης γὰρ τῆς ἱερωσύνης, ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου μετάθεσις γίνεται. ἐφ' ὃν γὰρ λέγεται ταῦτα, φυλῆς ἑτέρας μετέσχηκεν, ἀφ' ἧς οὐδεὶς προσέσχηκε τῷ θυσιαστηρίῳ. πρόδηλον γάρ, ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ κύριος ἡμῶν, εἰς ἣν φυλὴν οὐδὲν περὶ ἱερωσύνης Μωϋσῆς ἐλάλησε. καὶ περισσότερόν ἐστι κατάδηλόν ἐστιν, εἰ κατὰ τὴν ὁμοιότητα Μελχισεδὲκ ἀνίσταται ἱερεὺς ἕτερος, ὃς οὐ κατὰ νόμον ἐντολῆς σαρκίνης γέγονεν, ἀλλὰ κατὰ δύναμιν ζωῆς ἀκαταλύτου. μαρτυρεῖ γὰρ ὅτι σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Ἀθέτησις μὲν γὰρ γίνεται προαγούσης ἐντολῆς διὰ τὸ αὐτῆς ἀσθενὲς καὶ ἀνωφελές· οὐδὲν γὰρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος, ἐπεισαγωγὴ δὲ κρείττονος ἐλπίδος, δι' ἧς ἐγγίζομεν τῷ θεῷ καὶ καθόσον οὐ χωρὶς ὁρκωμοσίας. οἱ μὲν γὰρ χωρὶς ὁρκωμοσίας εἰσὶν ἱερεῖς γεγονότες, ὁ δὲ μετὰ ὁρκωμοσίας διὰ τοῦ λέγοντος πρὸς αὐτόν· ὤμοσεν κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, κατὰ τοσοῦτον κρείττονος διαθήκης γέγονεν ἔγγυος ΙΗΣΟΥΣ, ἧς οἱ μὲν πλείονες

lis decimas accepit ab Abrahã, & habẽti ꝓmissiões bñdixit. porro nemo negat qn id qdmin⁹ est, ab eo qd' mai⁹ est bñdictionẽ accipiat. Atq; hic qdẽ hoies, q moriunt', decimas accipiũt. Illic aũt is de quo testatũ ẽ, qd' uiuat, & ut ita loquar, ꝑ Abrahã decimat⁹ ẽ etiã ipe Leui, q decimas solet accipere. nã is adhuc i lũbis patris erat, cũ occurreret Abrahã Melchisedec. Proide si cõsũmatio ꝑ leuiticũ sacerdotiũ erat (nã in eo popul⁹ legẽ accepe rat) Quid ꝓterea fuit opus, aliũ surgere sacerdotẽ, q secũdũ ordinẽ Melchisedec, & nõ scd'm ordinẽ Aaron diceret'. Qñquidẽ trãslato sacerdotio, necesse est, ut legis quoq; trãslatio fiat. Nã is de quo dicunt' hæc, ad aliã tribũ ptinet, de qua nullus altario astitit. Palã est em̃. quod e tribu Iuda exortus sit dominus noster. At nihil locutus est de sacerdotio Moses, quod ad hanc tribum pertineat. Idq; magis etiã liquet, si qdẽ ad similitudinẽ Melchisedec exorit' sacerdos ali⁹, q nõ iuxta legẽ mandati carnalis fact⁹ sit, sed iuxta potẽtiã uitæ indissolubilis. Testificat' em̃ ad hunc modũ. Tu sacerdos in æternũ, scd'm ordinẽ Melchisedec. Reꝓcitur em̃ qd' ꝓcessit mandatũ, propter imbecillitatẽ, & iutilitatẽ. Nã nihil ad pfectionẽ adduxit lex, ue⁊ erat introductio ad spẽ meliorẽ, ꝑ quã appropinquamus deo, atq; hoc meliorẽ, qd' nõ absq; iureiurando res acta sit. Nã illi quidẽ citra iusiurandũ sacerdotes facti sunt, hic uero cũ iureiurando per eum q dixit ad illum. Iurauit dñs & nõ pœnitebit eum, tu sacerdos in æternum, secundũ ordinationẽ Melchisedec. Tanto potioris testamẽti spõsor factus est Iesus, & illi quidẽ

plures

πολείονές εἰσῖ γεγονότες ἱερεῖς, διὰ τὸ θανάτῳ κωλύεσθαι παραμένειν, ὁ δὲ διὰ τὸ μένειν αὐτὸν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀπαράβατον ἔχει τὴν ἱερωσύνην, ὅθεν καὶ σῴζειν εἰς τὸ παντελὲς δύναται, τοὺς προσερχομένους δι' αὐτοῦ τῷ θεῷ, πάντοτε ζῶν εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν. τοιοῦτος γὰρ ἡμῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεύς, ὅσιος, ἄκακος, ἀμίαντος, κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν γενόμενος, ὃς οὐκ ἔχει καθ' ἡμέραν ἀνάγκην, ὥσπερ οἱ ἀρχιερεῖς, πρότερον ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν θυσίας ἀναφέρειν, ἔπειτα τῶν τοῦ λαοῦ. τοῦτο γὰρ ἐποίησεν ἐφάπαξ, ἑαυτὸν ἀνενέγκας. ὁ νόμος γὰρ ἀνθρώπους καθίστησιν ἀρχιερεῖς, ἔχοντας ἀσθένειαν, ὁ λόγος δὲ τῆς ὁρκωμοσίας τῆς μετὰ τὸν νόμον, υἱὸν εἰς τὸν αἰῶνα τετελειωμένον. κεφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, τοιοῦτον ἔχομεν ἀρχιερέα, ὃς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τῶν ἁγίων λειτουργὸς, καὶ τῆς σκηνῆς, τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἔπηξεν ὁ κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος. πᾶς γὰρ ἀρχιερεὺς εἰς τὸ προσφέρειν δῶρα καὶ θυσίας καθίσταται, ὅθεν ἀναγκαῖον ἔχειν τι καὶ τοῦτον, ὃ προσενέγκῃ. εἰ μὲν γὰρ ἦν ἐπὶ γῆς, οὐδ' ἂν ἦν ἱερεύς, ὄντων τῶν ἱερέων τῶν προσφερόντων κατὰ τὸν νόμον τὰ δῶρα. οἵτινες ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ λατρεύουσι τῶν ἐπουρανίων, καθὼς κεχρημάτισται Μωϋσῆς, μέλλων ἐπιτελεῖν τὴν σκηνήν. ὅρα γάρ φησι, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει. νυνὶ δὲ διαφορωτέρας τέτυχε λειτουργίας, ὅσῳ καὶ κρείττονός ἐστι διαθήκης μεσίτης, ἥτις ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νενομοθέτηται. εἰ γὰρ ἡ πρώτη ἐκείνη, ἦν ἄμεμπτος, οὐκ ἂν δευτέρας ἐζητεῖτο τόπος. μεμφόμενος γὰρ αὐτοῖς λέγει. ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται λέγει κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ

EPISTOLA

plures facti fuerunt ſacerdotes, propterea, quod per mortē non ſinerentur permanere. at hic quod idē maneat in æternum, perpetuū habet ſacerdotiū, unde & ſaluare ad plenum poteſt, q̄ p̄ ipſum adeūt deū, ſemp uiuēs, ad hoc ut interpellet pro illis. Talis em̄ decebat ut eſſet nobis pōtifex, pius, innocēs, ipollut⁹, ſegregatus a peccatorib⁹, & ſublimior cœlis factus, cui nō ſit quotidie neceſſe, quē admodū illis pontificibus, prius pro p̄priis peccatis uictimas offerre, deinde p̄ctis populi, nā id fecit ſemel, cū ſemetip ſum obtulit. Siq̄dē lex hoies cōſtituit pōtifices, habentes infirmitatē. Porro ſermo iuriſiurādi, q̄ ſupra legē fuit filiū conſtituit i æternū cōſumatū. Cætex eox q̄ VIII dicunt illud eſt caput, qd' talē habemus pontificē, qui conſedit ad dexrrā throni maieſtatis in cœlis, ſanctox miniſter, ac ueri tabernaculi, qd' fixit deus, & nō homo. Ois enim pōtifex ad offerendū donaria & uictimas cōſtituit, unde neceſſe eſt, ut hic etiā habeat aliquid, qd' offerat. nā ſi eſſet in terra, ne ſacerdos quidē eſſet, ubi ſunt ſacerdotes qui offerunt iuxta legē donaria, quæ quidē exemplari & umbræ deſeruiunt cœleſtiū. quemadmodū oraculo reſponſū eſt Moſy, cum eſſet abſoluturus tabernaculū, nā uide inquit, ut facias oīa, ſecundū exemplar q̄d' oſtenſū eſt tibi in monte, nunc uero hoc excellētius ſortitus ē ſacerdotiū, quo p̄ſtantioris eſt teſtamēti mediator, q̄d' i p̄ſtātioribus p̄miſſis ſancitū eſt, nā ſi primum illud tale fuiſſet, ut nihil in eo poſſet reprehendi, haud quaq̄ fuiſſet ſecūdo q̄ſitus locus. Nā incuſās eos loquit illis. Ecce dies uenient, dicit dn̄s, & conſummabo

λέσω ἐπὶ

λέσω ἐπὶ τὸν οἶκον ἰσραὴλ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον ἰού-
δα, διαθήκην καινήν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην
ἣν ἐπρίησα τοῖς πατράσιν αὐτῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἐπι-
λαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν αὐ-
τοὺς ἐκ γῆς αἰγύπτου, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν
ἐν τῇ διαθήκῃ μου, κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν λέ-
γει κύριος. ὅτι αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διαθήσομαι
τῷ οἴκῳ ἰσραὴλ, μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας λέ-
γει κύριος, διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν δι-
άνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίας αὐτῶν ἐπιγρά-
ψω αὐτούς, καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς θεὸν, καὶ
αὐτοὶ ἔσονταί μοι εἰς λαόν. καὶ οὐ μὴ διδά-
ξωσιν ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτῶν, καὶ ἕκαστος
τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, λέγων. γνῶθι τὸν κύρι-
ον, ὅτι πάντες εἰδήσουσί με ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν
ἕως μεγάλου αὐτῶν, ὅτι ἵλεως ἔσομαι ταῖς
ἀδικίαις αὐτῶν. καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, καὶ
τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν, οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι. ἐν τῷ
λέγειν καινήν, πεπαλαίωκε τὴν πρώτην,
τὸ δὲ παλαιούμενον καὶ γηράσκον, ἐγγὺς ἀ-
φανισμοῦ. Εἶχε μὲν οὖν καὶ ἡ πρώτη
δικαιώματα λατρείας, τότε ἅγιον κοσ-
μικόν. σκηνὴ γὰρ κατεσκευάσθη ἡ πρώτη,
ἐν ᾗ ἥτε λυχνία, καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ πρόθε-
σις τῶν ἄρτων, ἥτις λέγεται ἅγια. μετὰ δὲ
τὸ δεύτερον καταπέτασμα, σκηνὴ ἡ λεγο-
μένη ἅγια ἁγίων, χρυσοῦν ἔχουσα θυμια-
τήριον, καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης, περι-
κεκαλυμένην πάντοθεν χρυσίῳ, ἐν ᾗ στάμνος
χρυσὴν ἔχουσα τὸ μάννα, καὶ ἡ ῥάβδος ἀαρὼν
ἡ βλαστήσασα, καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης,
ὑπεράνω δὲ αὐτῆς χερουβὶμ δόξης, κατα-
σκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον, περὶ ὧν οὐκ ἔστιν νῦν
λέγειν κατὰ μέρος. τούτων δὲ οὕτως κατε-
σκευασμένων, εἰς μὲν τὴν πρώτην σκηνὴν
διὰ παντὸς εἰσίασιν οἱ ἱερεῖς, τὰς λατρείας
ἐπιτελοῦντες, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἅπαξ τῶν
ἐνιαυτῶν μόνος ὁ ἀρχιερεύς. οὐ χωρὶς αἵμα-
τος, ὃ προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ, καὶ τῶν τοῦ λαοῦ
ἀγνοημάτων

mabo super domũ Israhel, & super do-
mum Iuda, testamentũ nouũ, nõ iuxta
testamẽtũ qd' feci patrib⁹ illoꝝ in die cũ
app̃hẽderẽ manũ illoꝝ. ut educerẽ eos
ex Aegypto, qm̃ ipsi nõ ꝑstiterũt ĩ testa
mẽto meo, & ego neglectui eos habui, di
cit dñs. Nã hoc est testamẽtũ, qd' dispo-
nam domui Israhel post dies illos, dicit
dñs, dans leges meas, in mẽtẽ illoꝝ, & in
corda illoꝝ inscripsi illas, & ero illis ĩ deũ
& ipsi erunt mihi in populũ. Et nõ doce
bunt quisq; proximum suum, & unus-
quisq; fratrem suum dicens. Cognosce
dñm, qd' oẽs cognituri sint me, ab eo q
pusillus fuerit inter eos, usq; ad eũ q ma
gnus est inter illos, qm̃ placatus ero, sup
iniusticijs illoꝝ, & pctis eoꝝ, & iniquitatẽ
illoꝝ nõ recordabor amplius, in hoc qd'
dicit nouum, antiquauit primũ. Porro
quod antiquatur, ac senescit, in propin-
quo est, ut euanescat. Igitur habebat IX
quidem etiã prius illud, iustificationem
cultus, ac sanctimoniam mundanam. Si
quidẽ tabernaculũ factũ fuit primũ, in
quo erant lucernæ, & mensa, & proposi-
tio panum, quæ uocatur sancta. Post se-
cundum aũt uelũ, erat tabernaculũ, qd'
uocat' sanctũ sanctoꝝ, aureã, habẽs acer
ram, & arcã testamẽti, undiq; circũtectã
auro, in qua urna aurea habẽs mãna, &
uirga Aaron, q̃ germinauerat, & tabulæ
testamẽti, sup hãc aũt cherubim gloriæ
obũbrantia ꝓpiciatoriũ, de qbus nõ est
nũc dicẽdũ singillatim. His aũt ad hũc
ordinatis modũ, in prius qdẽ taberna
culũ semp ingredinut' sacerdotes, qui sa
crorũ ritus peragant, in secundũ autẽ se
mel quotãnis solus pontifex, nõ sine san
guine, quẽ offert pro seipso, & ꝓ populi

ἁγιοκμάτωρ, τοῦτο δηλοῦντος τοῦ πνεύ-
ματος τοῦ ἁγίου, μήπω πεφανερῶσθαι τὴν
τῶν ἁγίων ὁδὸν, ἔτι τῆς πρώτης σκηνῆς
ἐχούσης στάσιν, ἥτις παραβολὴ εἰς τὸν κα-
ρὸν δν ἐνεστήκοτα, καθ' ὃν δῶρά τε καὶ θυ-
σίαι προσφέρονται, μὴ δυνάμεναι κατὰ
συνείδησιν τελειῶσαι τὸν λατρεύοντα, μό-
νον ἐπὶ βρώμασι & πόμασι, καὶ διαφόροις
βαπτισμοῖς, καὶ δικαιώμασι σαρκός, μέ-
χρι καιροῦ διορθώσεως ἐπικείμενα.

ΧΡΙΣΤΟΣ δὲ παραγενόμενος ἀρχιερεὺς τῶν
μελλόντων ἀγαθῶν, διὰ τῆς μείζονος, καὶ
τελειοτέρας σκηνῆς, οὐ χειροποιήτου, τοῦ-
τέστιν οὐ ταύτης τῆς κτίσεως, οὐ δὲ δι' αἵ-
ματος τράγων καὶ μόσχων, διὰ δὲ τοῦ
ἰδίου αἵματος, εἰσῆλθεν ἐφάπαξ εἰς τὰ ἅ-
για, αἰωνίαν λύτρωσιν εὑρόμενος. εἰ γὰρ
τὸ αἷμα ταύρων, καὶ τράγων, καὶ σποδὸς
δαμάλεως ῥαντίζουσα τοὺς κεκοινωμένους,
ἁγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα,
πόσῳ μᾶλλον τὸ αἷμα τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, ὃς διὰ
πνεύματος αἰωνίου ἑαυτὸν προσήνεγκεν ἄ-
μωμον τῷ θεῷ, καθαριεῖ τὴν συνείδησιν ὑ-
μῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, εἰς τὸ λατρεύειν θεῷ ζῶν-
τι. καὶ διὰ τοῦτο διαθήκης καινῆς μεσίτης
ἐστὶν, ὅπως θανάτου γενομένου, εἰς ἀπολύ-
τρωσιν τῶν ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαθήκῃ παραβά
σεων, τὴν ἐπαγγελίαν λάβωσιν οἱ κεκλη-
μένοι, τῆς αἰωνίου κληρονομίας. ὅπου γὰρ δια
θήκη, θάνατον ἀνάγκη φέρεσθαι τοῦ διαθε-
μένου, διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία, ἐπεὶ
μήποτε ἰσχύει, ὅτε ζῇ ὁ διαθέμενος. ὅθεν
οὐδὲ ἡ πρώτη, χωρὶς αἵματος ἐγκεκαίνι-
σται. λαληθείσης γὰρ πάσης ἐντολῆς κατὰ
νόμον ὑπὸ μωσέως παντὶ τῷ λαῷ, λαβὼν
τὸ αἷμα τῶν μόσχων & τράγων, μετὰ ὕδα-
τος & ἐρίου κοκκίνου & ὑσσώπου, αὐτό τε τὸ
βιβλίον, καὶ πάντα τὸν λαὸν ἐράντισε, λέ-
γων. τοῦτο τὸ αἷμα τῆς διαθήκης, ἧς ἐνετεί-
λατο πρὸς

ignorantijs, illud significante spiritu san
cto, nondū manifestatam esse sanctoꝝ
uiam, adhuc priore tabernaculo cōsistē-
te quæ erat similitudo, pro tēpore illo p̄
sente, in quo dona sacrificiaq; offerunt,
q̄ nō possint iuxta cōscientiā p̄fectū red
dere cultorē, in cibis dūtaxat, & potioni
bus, & diuersis ablutionibus ac iustifica
tionibus carnis, usq; ad tēpus correctio-
nis imposita. At Christus accedens pō-
tifex futuroꝝ bonoꝝ, per maius & perfe
ctius tabernaculū, nō manu factū, hoc
est nō huius structuræ, neq; per sangui-
nem hircorum & uitulorū, sed per pro-
prium sanguinem ingressus est semel in
sancta, æterna redemptione reperta.
Nam si sanguis taurorum & hircorum,
& cinis iuuēcæ, aspergēs inquinatos san
ctificat ad carnis purificationē, quanto
magis sanguis Christi, qui per spiritum
æternum seipsum obtulit immaculatū
deo, purgabit conscientiam uestram a
mortuis operibus, ad seruiendum deo
uiuenti? Et ob id noui testamenti me-
diator est, ut morte intercedente, ad re-
demptionem earum præuaricationum,
quæ fuerant sub priori testamēto, ī qui
uocati sunt promissionem accipiāt, æter
næ hæreditatis. Siquidē ubi testamentū
est, mors itercedat necesse est testatoris.
nā testamentū in mortuis ratū est. Q̄n-
quidē nōdū ualet, cū uiuit testator. Vn-
de ne prius quidē illud, absq; sanguine
dedicatū fuit. Cū enim Moyses omne p̄
ceptum iuxta legē exposuisset populo,
sumpto sanguine uitulorum & hircoꝝ,
cū aqua & lana coccinea & hysopo, simꝫ
& ipsū librū, & totū populū aspersit, di-
cens. Hic est sanguis testamēti, qd̄ man

dauit

λατο πρὸς ὑμᾶς ὁ θεὸς. καὶ τὴν σκηνὴν δὲ
καὶ πάντα τὰ σκεύη τῆς λειτουργίας ὡσαύ-
τως αἵματι ὁμοίως ἐρράντισεν, καὶ σχεδὸν ἐν α�ί-
ματι πάντα καθαρίζεται κατὰ τὸν νό-
μον, καὶ χωρὶς αἱματεκχυσίας οὐ γίνεται
ἄφεσις. ἀνάγκη οὖν τὰ μὲν ὑποδείγμα-
τα τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τούτοις καθαρίζε-
ται, αὐτὰ δὲ τὰ ἐπουράνια, κρείττοσι θυσί-
αις παρὰ ταύτας. οὐ γὰρ εἰς χειροποί-
ητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ, ἀντίτυπα
τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν,
νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ
ὑπὲρ ἡμῶν, οὐδ' ἵνα πολλάκις προσφέρῃ ἑαυ
τὸν, ὥσπερ ὁ ἀρχιερεὺς εἰσέρχεται εἰς τὰ
ἅγια κατ' ἐνιαυτὸν ἐν αἵματι ἀλλοτρίῳ,
ἐπεὶ ἔδει αὐτὸν πολλάκις παθεῖν ἀπὸ καται
βολῆς κόσμου. νῦν δὲ ἅπαξ ἐπὶ συντελείᾳ
τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας, διὰ τῆς
θυσίας αὐτοῦ πεφανέρωται. καὶ καθ' ὅσον ἀ-
πόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν,
μετὰ δὲ τοῦτο κρίσις, οὕτως καὶ ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ
ἅπαξ προσενεχθεὶς εἰς τὸ πολλῶν ἀνενεγκεῖν
ἁμαρτίας, ἐκ δευτέρου χωρὶς ἁμαρτίας ὀφ-
θήσεται τοῖς αὐτὸν ἀπεκδεχομένοις εἰς σω-
τηρίαν. σκιὰν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν
μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν
πραγμάτων, κατ' ἐνιαυτὸν ταῖς αὐταῖς θυ-
σίαις ἃς προσφέρουσιν εἰς τὸ διηνεκὲς, οὐ
δύναται τοὺς προσερχομένους τε-
λειῶσαι, ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐπαύσαντο προσφερό-
μεναι; διὰ τὸ μηδεμίαν ἔχειν ἔτι συνείδη-
σιν ἁμαρτιῶν τοὺς λατρεύοντας, ἅπαξ κε-
καθαρμένους, ἀλλ' ἐν αὐταῖς ἀνάμνησις ἁ-
μαρτιῶν κατ' ἐνιαυτόν. ἀδύνατον γὰρ αἷμα
ταύρων καὶ τράγων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας. διὸ εἰ-
σερχόμενος εἰς τὸν κόσμον λέγει. θυσίαν καὶ
προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας. σῶμα δὲ κατηρτί-
σω μοι, ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ
εὐδόκησας, τότε εἶπον. ἰδοὺ ἥκω, ἐν κεφα-
λίδι βι

dauit uobis deus. Insuper autẽ & taber-
naculũ, & omia uasa sacra ministerij san
guine consimiliter aspersit. Et omnia fe
re secundũ legem sanguine purificant̃,
& absq; sanguinis effusiõe, nõ fit remis-
sio. Itaq; necesse est, ut exẽplaria quidẽ
eoꝝ q̃ sunt in cœlis, hisce rebus purificẽ-
tur. Cæterũ ipsa cœlestia potioribus p̃
his uictimis mundent̃. Nõ em̃ in manu
facta sancta ingressus est Christus, exẽ-
plaria ueroꝝ, sed in ipsum cœlũ, ut appa
reat nunc in cõspectu dei pro nobis, nõ
ut sæpiꝰ offerat semetipsum, quẽadmo-
dum põtifex ingredit̃ in sancta singulis
annis, in sanguine alieno. Alioqui opor
tuisset illum sæpius passum fuisse a cõdi
to mundo. Nunc aũt semel, sub cõsũma
tionẽ sæculoꝝ, ad profligationẽ peccati,
per immolationẽ sui apparuit. Et quatenꝰ
illud manet omnes homines, ut semel
moriantur, post hoc autem iudicium,
ita & Christus semel oblatus, ut multoꝝ
peccata tolleret, rursus absq; peccato cõ-
spicietur, ijs qui illũ expectant in salutẽ.

Nam lex umbrã habens futuroꝝ bo- X
norum, nõ ipsam imaginem rerum, his
hostijs, quas quotannis easdem cõtinen
ter offerunt, nunq̃ potest accedẽtes per
fectos reddere, alioqui nõne desijssent
offerri? Propter ea, quod nullã iam ha-
buissent conscientiã peccatoꝝ, qui semel
sacrificassẽt, ac purgati essẽt. At q in istis
cõmemoratio fit peccatoꝝ quotãnis. Nõ
em̃ potest sanguis tauroꝝ & hircorũ, au
ferre peccata. Quapropter cum ingressu
rus est mundum dicit, sacrificiũ & obla-
tionem noluisti. Corpus autem aptasti
mihi, holocautomata & pro peccato nõ
comprobasti, tũc dixi. Ecce adsũ, in capi

λίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ, τοῦ ποιῆσαι ὁ θεός τὸ θέλημά σου. ἀνώτερον λέγων, ὅτι θυσίαν καὶ προσφορὰν καὶ ὁλοκαυτώματα, καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἠθέλησας, οὐδὲ εὐδόκησας, αἵτινες κατὰ τὸν νόμον προσφέρονται, τότε εἴρηκεν, ἰδοὺ ἥκω τοῦ ποιῆσαι ὁ θεός τὸ θέλημά σου, ἀναιρεῖ τὸ πρῶτον, ἵνα τὸ δεύτερον στήσῃ, ἐν ᾧ θελήματι ἡγιασμένοι ἐσμὲν διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ σώματος τοῦ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ἐφάπαξ. καὶ πᾶς μὲν ἱερεὺς ἕστηκε καθ' ἡμέραν λειτουργῶν, καὶ τὰς αὐτὰς πολλάκις προσφέρων θυσίας, αἵτινες οὐδέποτε δύνανται περιελεῖν ἁμαρτίας, οὗτος δὲ μίαν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσενέγκας θυσίαν, εἰς τὸ διηνεκὲς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ, τὸ λοιπὸν ἐκδεχόμενος, ἕως τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ. μιᾷ γὰρ προσφορᾷ τετελείωκεν εἰς τὸ διηνεκὲς τοὺς ἁγιαζομένους. μαρτυρεῖ δὲ ἡμῖν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. μετὰ γὰρ τὸ προειρηκέναι, αὕτη ἡ διαθήκη ἣν διαθήσομαι πρὸς αὐτοὺς, μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας λέγει κύριος, δίδους νόμους μου ἐπὶ καρδίας αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῶν διανοιῶν αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς, καὶ τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν. οὗ μὴ μνησθῶ ἔτι, ὅπου δὲ ἄφεσις τούτων, οὐκ ἔτι προσφορὰ περὶ ἁμαρτίας. ἔχοντες οὖν ἀδελφοὶ παῤῥησίαν εἰς τὴν εἴσοδον τῶν ἁγίων ἐν τῷ αἵματι ΙΗΣΟΥ ἣν ἐνεκαίνισεν ἡμῖν ὁδὸν πρόσφατον καὶ ζῶσαν διὰ τοῦ καταπετάσματος, τοῦτέστι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. καὶ ἱερέα μέγαν, ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ. προσερχώμεθα μετὰ ἀληθινῆς καρδίας ἐν πληροφορίᾳ πίστεως, ἐῤῥαντισμένοι τὰς καρδίας ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς, καὶ λελουμένοι τὸ σῶμα, ὕδατι καθαρῷ, κατέχωμεν τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος, ἀκλινῆ. πιστὸς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος, καὶ κατανοῶμεν ἀλλήλους εἰς παροξυ-

te libri scriptum est de me, ut faciam deus uoluntatem tuam. Superius cum dicit, sacrificium, & oblationem, & holocautomata. & pro peccato noluisti, neq; comprobasti, quæ iuxta legem offerun/tur, tunc dixi. ecce adsum, ut faciam deus uoluntatem tuam, tollit prius, ut posterius statuat, in qua uoluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Christi semel peractam. Et omnis quidem sacerdos assistit quotidie, sacra peragẽs, & easdẽ sæpius offerẽs hostias quæ nunquam possint auferre peccata. Hic uero una pro peccatis oblata uictima petpetuo sedet ad dexteram dei, id quod supereſt expectans, donec reddantur inimici sui, scabellum pedum suorum. Vnica enim oblatione perfectos effecit in perpetuum, eos qui sanctificantur. Testificatur autem nobis & ipse spiritus sanctus, cum prædixisset enim, hoc est testamentũ, quod condam erga illos, post dies illos, dicit dñs, dans leges meas in corda illorum, & in mentibus illorum inscribã eas, & peccatoꝝ atq; iniquitatum illorum, non recordabor amplius. Porro ubi harũ est remissio, iam nõ est oblatio pro peccato. Cũ igitur fratres habeamus libertatẽ adeundi in sancta in sanguine Iesu, ea uia quam dedicauit nobis recentem ac uiuentẽ, per uelamentum, hoc est per carnem suam, cumq; habeamus sacerdotem magnum præfectũ domui dei, accedamus cũ uero corde, in certitudine fidei, aspersi cordibus, a cõscientia mala, & abluti corpore, aqua pura, teneamus confessionem spei, nõ uacillantem. Fidelis enim deus, qui pmisit, & consyderemus nos inuicẽ,

in hoc

εἰς προξυσμὸν ἀγάπης, καὶ καλῶν ἔργων, μὴ ἐγκαταλιπόντες τὴν ἐπισυναγωγὴν ἑαυτῶν, καθὼς ἔθος τισίν, ἀλλὰ παρακαλοῦντες, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ βλέπετε ἐγγίζουσαν τὴν ἡμέραν. ἑκουσίως γὰρ ἁμαρτανόντων ἡμῶν μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, οὐκ ἔτι περὶ ἁμαρτιῶν ἀπολείπεται θυσία, φοβερὰ δέ τις ἐκδοχὴ κρίσεως, καὶ πυρὸς ζῆλος, ἐσθίειν μέλλοντος τοὺς ὑπεναντίους. ἀθετήσας τις νόμον μωσέως, χωρὶς οἰκτειρμῶν ἐπὶ δυσὶν ἢ τρισὶ μάρτυσιν ἀποθνήσκει. πόσῳ δοκεῖτε χείρονος ἀξιωθήσεται τιμωρίας, ὁ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καταπατήσας, καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος, ἐν ᾧ ἡγιάσθη, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας. οἴδαμεν γὰρ τὸν εἰπόντα, ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει κύριος. καὶ πάλιν, κύριος κρινεῖ τὸν λαὸν αὐτοῦ, φοβερὸν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας θεοῦ ζῶντος.

Αναμιμνήσκεσθε δὲ τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες, πολλὴν ἄθλησιν ὑπεμείνατε παθημάτων. τοῦτο μὲν, ὀνειδισμοῖς τε καὶ θλίψεσι θεατριζόμενοι, τοῦτο δὲ κοινωνοὶ τῶν οὕτως ἀναστρεφομένων γενηθέντες. καὶ γὰρ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε, καὶ τὴν ἁρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε, γινώσκοντες ἔχειν ἑαυτοῖς κρείττονα ὕπαρξιν ἐν οὐρανοῖς καὶ μένουσαν. μὴ ἀποβάλητε οὖν τὴν παῤῥησίαν ὑμῶν, ἥτις ἔχει μισθαποδοσίαν μεγάλην. ὑπομονῆς δὲ ἔχετε χρείαν, ἵνα τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ ποιήσαντες, κομίσησθε τὴν ἐπαγγελίαν. ἔτι γὰρ μικρὸν ὅσον ὅσον, ὁ ἐρχόμενος ἥξει καὶ οὐ χρονιεῖ, ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται, καὶ ἐὰν ὑποστείλητε, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ. ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐσμὲν ὑποστολῆς εἰς ἀπώλειαν, ἀλλὰ πίστεως εἰς περιποίησιν ψυχῆς. Εστι δὲ πίστις, ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων, ἐν ταύτῃ

in hoc, ut ꝓuocemus ad charitatē & bona opa, nō deserētes aggregationē nostri mutuā, sicuti mos ē nōnullis, sed adhortātes inuicē. idq; hoc magis, qđ uidetis apꝓpinquātē diē. Nā si uolētes peccauerimus post acceptā cognitionē ueritatis, nō ultra ꝓ pctis reliqua ē hostia, sed formidabilis q̄dā expectatio iudicij, & ignis uehemētia, q deuoratur⁹ ē aduersarios. q aspnatus fuerit Moysi legē, absq; misericordia, sub duob⁹ aut trib⁹ testib⁹ moritꝫ. Quanto putatis peiorib⁹ afficietꝫ supplicijs, q filiū dei cōculcarit, & sanguinē testamēti, ceu rē ꝓphanā habuerit, in q̄ fuerat sctificat⁹, & spm̄ gratiæ, cōtumelia affecerit. Nouim⁹ em̄ eū q dixit. Meū est ulcisci. Ego repēdā dicit dn̄s. Et rursū. Dn̄s iudicabit populū suū. Horrēdū est īcidere ī man⁹ dei uiuētis. Redeāt āt uobis in memoriā supiores dies, in qbus illuminati, ingēs certamē sustinuistis afflictionū, partim qdē, dū & ꝓbris & p̄ssuris affecti, spectaculo fuistis oībus, partim dū cōsortes ita cōuersātiū facti estis Siqdē & uinculis meis cōpassi fuistis, & direptionē facultatū uestraꝝ cū gaudio accepistis, sciētes uos habere potiorē substantiā in uobis metipsis ac manētē. Ne abieceritis igitꝫ fiduciā uestrā, q̄ magnā habet p̄mij retributionē. Nā patiētia uobis ē op⁹, ut ubi uolūtatē dei pegeritis reportetis ꝓmissionē. Adhuc em̄ p pusillū tpis, & q uētur⁹ est ueniet, & nō tardabit. Iustus aūt ex fide uicturus est. Et si se subduxerit, non probabitur animo meo. At nos nō sumus subductionis in pditionē, sed fidei in acqsitionē animæ. Est aūt fides, eaꝝ reꝝ quæ sperantꝫ substātia, argumentū eoꝝ, quæ nō uidētur. XI

ἐν ταύτῃ γὰρ ἐμαρτυρήθησαν οἱ πρεσβύτεροι. πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι. πίστει πλείονα θυσίαν Ἄβελ προσήνεγκε τῷ θεῷ, δι' ἧς ἐμαρτυρήθη εἶναι δίκαιος, μαρτυροῦντος ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ δι' αὐτῆς ἀποθανὼν, ἔτι λαλεῖ. πίστει Ἐνὼχ μετετέθη τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον, καὶ οὐχ ηὑρίσκετο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ θεός. πρὸ γὰρ τῆς μεταθέσεως αὐτοῦ, μεμαρτύρηται εὐηρεστηκέναι τῷ θεῷ. χωρὶς δὲ πίστεως ἀδύνατον εὐαρεστῆσαι. πιστεῦσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ θεῷ, ὅτι ἐστὶ, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται. πίστει χρηματισθεὶς Νῶε περὶ τῶν μηδέπω βλεπομένων, εὐλαβηθεὶς κατεσκεύασε κιβωτὸν, εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ, δι' ἧς κατέκρινε τὸν κόσμον, καὶ τῆς κατὰ πίστιν δικαιοσύνης ἐγένετο κληρονόμος. πίστει καλούμενος Ἀβραὰμ ὑπήκουσεν ἐξελθεῖν εἰς τὸν τόπον, ὃν ἤμελλε λαμβάνειν εἰς κληρονομίαν, καὶ ἐξῆλθε, μὴ ἐπισάμενος ποῦ ἔρχεται. πίστει παρῴκησεν εἰς γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ὡς ἀλλοτρίαν, ἐν σκηναῖς κατοικήσας μετὰ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ τῶν συγκληρονόμων τῆς ἐπαγγελίας τῆς αὐτῆς. ἐξεδέχετο γὰρ τὴν τοὺς θεμελίους ἔχουσαν πόλιν, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς, ὁ θεός. πίστει καὶ αὐτὴ Σάρρα δύναμιν εἰς καταβολὴν σπέρματος ἔλαβε, καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτεκεν. ἐπεὶ πιστὸν ἡγήσατο τὸν ἐπαγγειλάμενον, διὸ καὶ ἀφ' ἑνὸς ἐγεννήθησαν, καὶ ταῦτα νενεκρωμένου, καθὼς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει, καὶ ὡσεὶ ἄμμος ἡ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης ἡ ἀναρίθμητος. κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, μὴ λαβόντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόρρωθεν αὐτὰς ἰδόντες καὶ πεισθέντες καὶ ἀσπασάμενοι καὶ ὁμολογήσαντες, ὅτι ξένοι καὶ πα-

In hac enim teſtimoniũ meruerunt ſeniores. Per fidem intelligimus perfecta fuiſſe ſæcula uerbo dei, ut ex his quæ nõ apparebant, ea quæ uidẽtur fierẽt. Per fidem, plus hoſtiarũ Abel obtulit deo, q̃ Cain. Per quas teſtimoniũ meruit, qd eſſet iuſtus, teſtimoniũ ꝓhibente de donarijs illius deo, & ꝑ hãc mortuus adhuc loquitur. Per fidẽ Enoch fuit trãſlatus ne uideret mortẽ, & nõ fuit inuẽtus ꝓpterea quod trãſtulerat illũ deus. Priuſq̃ enim tranferretur teſtimoniũ meruerat, quod placuiſſet deo. At qui ſine fide, fieri non poteſt, ut quis illi placeat. Nam qui accedit ad deum, hunc credere oportet eſſe deũ, & eſſe remuneratorem quærentibus ſe. Per fidẽ admonitus oraculo Noe, de his quæ nondũ uidebãtur ueritus apparauit arcã, ad ſalutẽ dom⁹ ſuæ, ꝑ quã arcã cõdẽnauit mundũ, & ei⁹ q̃ ſecundũ fidẽ eſt iuſticiæ, fact⁹ ẽ hæres. Per fidẽ, Abrahã cũ uocaret, obedijt, ut exiret in locũ quẽ acceptur⁹ erat in hæreditatẽ, & exiuit, neſciẽs, quo eſſet uẽtur⁹. Per fidẽ cõmigrauit in terrã ꝓmiſſiõis, ueluti peregrinã, cũ in tabernaculis habitaſſet, cũ Iſaac & Iacob, cohæredib⁹ eiuſdem ꝓmiſſiõis, expectauerat enim habẽtem fundamẽta ciuitatẽ, cuius opifex, & cõditor ẽ de⁹. Per fidẽ & ipſa Sarra uim ad cõcipiẽdũ ſemẽ accepit, ac p̃ter ætatis rationẽ peperit, qd fidelẽ iudicaret eũ q̃ ꝓmiſerat. Quappter & ex uiro prognati ſunt, eoq; iam annis effoeto, tãto numero, q̃to ſũt ſtellæ cœli, & uelut arena, q̃ ẽ iuxta marginẽ maris innũerabilis. Iuxta fidẽ mortui ſũt hi oẽs, cũ nõ accepiſſẽt ꝓmiſſiões, ſed ꝓcul eas uidiſſẽt, & credidiſſẽt, & ſalutaſſẽt, & cõfeſſi fuiſſẽt ſe hoſpites & ad-

νοι καὶ παρεπίδημοί εἰσιν ἐπὶ τῆς γῆς. οἱ γὰρ τοιαῦτα λέγοντες, ἐμφανίζουσιν ὅτι πατρίδα ἐπιζητοῦσι, καὶ εἰ μὲν ἐκείνης ἐμνημόνευον ἀφ' ἧς ἐξῆλθον, εἶχον ἂν καιρὸν ἀνακάμψαι. νῦν δὲ κρείττονος ὀρέγονται, τουτέστιν ἐπουρανίου. Διὸ οὐκ ἐπαισχύνεται αὐτοὺς ὁ Θεὸς, θεὸς ἐπικαλεῖσθαι αὐτῶν, ἡτοίμασε γὰρ αὐτοῖς πόλιν. πίστει προσενήνοχεν Ἀβραὰμ τὸν Ἰσαὰκ πειραζόμενος, καὶ τὸν μονογενῆ προσέφερεν, ὁ τὰς ἐπαγγελίας ἀναδεξάμενος, πρὸς ὃν ἐλαλήθη, ὅτι ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα, λογισάμενος, ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν δυνατὸς ὁ Θεὸς, ὅθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο. πίστει περὶ μελλόντων εὐλόγησεν Ἰσαὰκ τὸν Ἰακὼβ καὶ τὸν Ἠσαῦ. πίστει Ἰακὼβ ἀποθνήσκων, ἕκαστον τῶν υἱῶν Ἰωσὴφ εὐλόγησε, καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ. πίστει Ἰωσὴφ τελευτῶν, περὶ τῆς ἐξόδου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐμνημόνευσε, καὶ περὶ τῶν ὀστέων αὐτοῦ ἐνετείλατο. πίστει μωϋσῆς γεννηθεὶς, ἐκρύβη τρίμηνον ὑπὸ τῶν πατέρων αὐτοῦ. Διότι εἶδον ἀστεῖον τὸ παιδίον, καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν τὸ διάταγμα τοῦ βασιλέως. πίστει μωϋσῆς μέγας γενόμενος, ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς φαραώ, μᾶλλον ἐλόμενος συγκακουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν, μείζονα πλοῦτον ἡγησάμενος τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θησαυρῶν, τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ. ἀπέβλεπε γὰρ εἰς τὴν μισθαποδοσίαν. πίστει κατέλιπεν Αἴγυπτον, μὴ φοβηθεὶς τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως. τὸν γὰρ ἀόρατον ὡς ὁρῶν ἐκαρτέρησε. πίστει πεποίηκε τὸ πάσχα καὶ τὴν πρόσχυσιν τοῦ αἵματος, ἵνα μὴ ὁ ὀλοθρεύων τὰ πρωτότοκα θίγῃ αὐτῶν. πίστει διέβησαν τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν ὡς διὰ ξηρᾶς, ἧς πεῖραν λαβόντες οἱ Αἰγύπτιοι κατεπόθησαν

tes & aduenas esse in terra. Nam hæc q dicunt declarant se patriã inquirere. Et si illius quidem memores fuissent, unde fuerant profecti, habebant oportunitatem reuertendi. Nunc aũt meliorẽ expetũt, hoc est cœlestem. Quapropter nõ erubescit ipse deus uocari deus illorum, parauerat eĩ illis ciuitatẽ. Per fidẽ, obtulit Abrahã Isaac, cũ tentaretur, & unigenitum obtulit, in quo, pmissiones acceperat, ad quẽ dictũ fuerat. In Isaac uocabitur tibi semen, cum illud secum ppendisset, deũ uel a mortuis, excitare posse semen, unde illũ etiam insimilitudine reduxit. Per fidẽ, de futuris bñdixit Isaac filio Iacob, & Esau. Per fidem, Iacob moriens, singulis filijs Ioseph benedixit, & adorauit fastigiũ uirgæ illi9. Per fidẽ, Ioseph moriẽs de egressione filioz Israhel meminit, deq; ossib9 suis mãdauit. Per fidẽ cũ nat9 esset Moyses occultat9 est mẽses treis, a progenitoribus suis, propterea quod uiderent elegantem puellum, & non ueriti sunt edictum regis. Per fidem, Moses iam grandis, renuit uocari filius filiæ Pharaonis, potius eligens simul malis affici cũ populo dei, q̃ temporarijs peccati commodis frui, maiores arbitratus diuitias, probrum Christi, q̃ Aegyptiorum thesauros. Respectum enim habebat retributionis. Per fidem reliquit Aegyptum, haud ueritus ferociã regis. Perinde eĩ quasi uidisset eũ q est iuisibilis, ita obdurauit. Per fidẽ fecit pasca, & effusionẽ sanguinis, ne is q perimebat primogenita, tangeret illos. Per fidẽ trãsierũt rubrũ mare, ueluti per siccã terram, qd' cũ tentassent Aegyptij,

καʃεπόθησαμ, πίσει τὰ τείχη Ἰεριχὼ καʃέπε
σε, κυκλωθέντα ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας. πίσει ξα
θὲ ἡ πόρνη οὐ συναπώλετο τοῖς ἀπειθήσασι,
δεξαμένη τοὺς καʃασκόπους μετ' εἰρήνης.
Καὶ τί ἔτι λέγω; ἐπιλείψει γάρ με διηγού/
μενον ὁ χρόνος περὶ Γεδεών, βαράκ τε, Σ
αμψών, ἠλὶ Ἰεφθάε, Δαβίδ τε καὶ Σαμουὴλ
καὶ τῶν προφητῶν, οἱ διὰ πίστεως κατηγω
νίσαντο βασιλείας, εἰργάσαντο δικαιοσύ/
νην, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ἔφραξαν σό/
ματα λεόντων, ἔσβεσαν δύναμιν πυρός, ἔ-
φυγον στόματα μαχαίρας, ἐνεδυναμώθη/
σαν ἀπ' ἀσθενείας, ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πο
λέμῳ, παρεμβολὰς ἔκλιναν ἀλλοτρίων,
ἔλαβον γυναῖκες ἐξ ἀναστάσεως τοὺς νε-
κροὺς αὐτῶν, ἄλλοι δὲ ἐτυμπανίσθησαν,
οὐ προσδεξάμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν, ἵνα
κρείττονος ἀναστάσεως τύχωσιν. ἕτεροι δὲ
ἐμπαιγμῶν καὶ μαστίγων πεῖραν ἔλα/
βον, ἔτι δὲ δεσμῶν καὶ φυλακῆς, ἐλιθάσθησαν,
ἐπρίσθησαν, ἐπειράσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαί/
ρας ἀπέθανον, περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν
αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι,
κακουχούμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος,
ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι, καὶ ὄρεσι καὶ
σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς, καὶ
οὗτοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πί/
στεως, οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν,
τοῦ θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλε/
ψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶ-
σιν. τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς τοσοῦτον
ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύ/
ρων, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα καὶ τὴν
εὐπερίσπαστον ἁμαρτίαν, δι' ὑπομονῆς τρέ/
χωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα, ἀφο
ρῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν, καὶ τε-
λειωτὴν ΙΗΣΟΥΝ. ὃς ἀντὶ τῆς προκει/
μένης αὐτῷ χαρᾶς, ὑπέμεινε σταυρὸν.
αἰσχύνης

absorpti sunt. Per fidem mœnia Hie/
richo conciderunt, cincta ad dies se/
ptem. per fidem, Raab meritrix, nō pe/
riit una cum ijs qui non obedierant, ex/
ceptis hospitio exploratoribus pacifice.
Et quid præterea loquor? Deficiet enim
me cōmemorātē tēpus de Gedeone, de
Barac, & Sampsone, & Hiephthae, nec
non Dauid & Samuele, ac prophetis,
qui per fidem expugnauerunt regna,
operati sunt iusticiam, assecuti sunt pro/
missiones, occluserūt ora leonum, extin/
xerunt uim ignis, effugerunt acies gla/
dij, ualidi facti sunt ex imbecillitate, effe
cti sūt robusti in bello, incursiones auer
terunt exterorum, Mulieres acceperunt
ex resurrectione mortuos suos. Alij ue/
ro distenti sunt, aspernati redemptio/
nem, ut potiorem sortirentur resurre/
ctionem. Alij rursus in ludibrijs & fla/
gris explorati sūt, insup & in uinculis, &
carcere, lapidati sunt, dissecti sunt, tētati
sūt, in occisione gladij occubuerūt, ober/
rarūt in ouillis uelleribus, & caprinis pel
libus, destituti, pressi, afflicti, quibus in/
dignus erat mundus, in desertis erran/
tes, & montibus, ac speluncis, & cauer/
nis terræ, atq; omnes hi testimoniū pro
meriti per fidem, non acceperant pro/
missionem, quod deus de nobis melius
quiddam prouiderat, ne sine nobis
consummarentur. Proinde nos quoq; XII
cum tanta septi simus nube testium,
deposito onere omni, & tenaciter in/
hærente peccato, per tolerantiā curra/
mus, in ppposito nobis certamine, respici
entes ad fidei ducē, & cōsūmatorē Iesū,
qui pro ppposito sibi gaudio, ptulit crucē
ignominiæ

αἰσχύνης καταφρονήσας, ἐν δεξιᾷ τε τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ ἐκάθικεν. ἀναλογίσασθε γὰρ τὸν τοιαύτην ὑπομεμενηκότα ὑπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν εἰς αὐτὸν ἀντιλογίαν, ἵνα μὴ κάμητε ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν ἐκλυόμενοι, οὔπω μέχρις αἵματος ἀντικατέστηκε πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀνταγωνιζόμενοι, καὶ ἐκλέλησθε τῆς παρακλήσεως, ἥτις ὑμῖν ὡς ἡοῖς διαλέγεται. ἡέ μου μὴ ὀλιγώρει παιδείας κυρίου, μὴ δὲ ἐκλύου ὑπ' αὐτῶν ἐλεγχόμενος. ὃν γὰρ ἀγαπᾶ κύριος, παιδεύει. μαστιγοῖ δὲ πάντα ἡὸν ὃν παραδέχετε, εἰ παιδείαν ὑπομένετε, ὡς ἡοῖς ὑμῖν προσφέρετε ὁ θεός. τίς γάρ ἐστιν ἡὸς, ὃν οὐ παιδεύει πατήρ. εἰ δὲ χωρὶς ἐστὲ παιδείας, ἧς μέτοχοι γεγόνασι πάντες, ἄρα νόθοι ἐστὲ καὶ οὐχ ἡοί, εἶτα τοὺς μὲν τῆς σαρκὸς ἡμῶν πατέρας ἔχωμεν παιδευτὰς καὶ ἐνετρεπόμεθα, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑποταγησόμεθα τῷ πατρὶ τῶν πνευμάτων, καὶ ζήσομεν; οἱ μὲν τὰ πρὸς ὀλίγας ἡμέρας, κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, ἐπαίδευον, ὁ δὲ, ἐπὶ τὸ συμφέρον εἰς τὸ μεταλαβεῖν τῆς ἁγιότητος αὐτῶν. πᾶσα δὲ παιδεία πρὸς μὲν τὸ παρὸν οὐ δοκεῖ χαρᾶς εἶναι, ἀλλὰ λύπης, ὕστερον δὲ καρπὸν εἰρηνικὸν τοῖς δι' αὐτῆς γεγυμνασμένοις ἀποδίδωσι δικαιοσύνης. διὸ τὰς παρειμένας χεῖρας, καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε, καὶ τροχιὰς ὀρθὰς ποιήσατε τοῖς ποσὶν ὑμῶν, ἵνα μὴ τὸ χωλὸν ἐκτραπῇ, ἰαθῇ δὲ μᾶλλον. εἰρήνην διώκεται μετὰ πάντων, καὶ τὸν ἁγιασμὸν, οὗ χωρὶς, οὐδεὶς ὄψεται τὸν κύριον, ἐπισκοποῦντες μήτις ὑστερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ, μήτις ῥίζα πικρίας, ἄνω φύουσα ἐνοχλῇ, καὶ διὰ ταύτης μιανθῶσι πολλοί, μήτις πόρνος ἢ βέβηλος ὡς ἡσαῦ, ὃς ἀντὶ βρώσεως μιᾶς ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια αὐτοῦ. ἴστε γὰρ ὅτι καὶ μετέπειτα θέλων κληρονομῆσαι τὴν εὐλογίαν, ἀπεδοκιμάσθη. Μετανοίας γὰρ τόπον οὐχ εὗρε, καίπερ μετὰ δακρύων

ignominia cõtempta, & ad dexterã throni dei sedet. Reputate em̃ quod is talem sustinuerit a peccatorib⁹ aduersus se cõtradictionẽ, ne defatigemini, animis defecti. Nõdũ usq; sanguinẽ restitistis aduersus peccatum, repugnantes, & obliti estis exhortatiõis, q̃ uobis tanq̃ filijs loquitur. Fili mi, ne neglexeris correptionẽ dñi, neq; deficias cũ ab eo argueris. Quẽ em̃ diligit dñs corripit, flagellat aũt oẽm filiũ quẽ recipit. Si correptionẽ sustinetis, ueluti filijs uobis offert se de⁹. Quis em̃ est filius, quẽ nõ corripit pater? Q; si alieni estis a correptione, cuius participes sunt oẽs, igitur spurij estis, non filij Itaq; cum carnis nostræ patres habuerimus castigatores, & reueriti simus illos, an non multo magis subijciemur patri spirituum & uiuemus? Atq; illi quidem, ad paucos dies ꝓ arbitratu suo nos erudiebant, hic autem ad cõmodũ nostrũ ĩ hoc ut ĩpartiat nobis sanctimoniã suã. Oĩs aũt correptio in p̃sens qdẽ, nõ uidetur esse gaudij, sed molestiæ. At postea fructũ tranqllũ iusticiæ reddit, ijs q ꝑ illam fuerint exercitati. Quaꝓpter man⁹ remissas & genua soluta surrigite, & facite, ut recti sint gressus pedib⁹ uestris, ne claudicatio aberret a uia, imo sanet̃ potius. Pacẽ sectemini cũ oĩbus, & sctimoniã, sine q̃ nemo uidebit dñm, curã agentes, ne qs sit q deficiat a gratia dei, ne q̃ radix amarulẽtiæ, suppullulãs obturbet, & per hanc impientur multi, ne quis fornicator aut prophanus, uelut Esau, qui unico edulio, permutauit ius primogeniti. Scitis enim quod & postea, cum uellet sortiri benedictionem, reprobat⁹ sit. nõ enim repperit pœnitentiæ locũ, tametsi cum la-

τὰ δακρύοντα ἐκζητήσας αὐτὴν. οὐ γὰρ προσελήλυθατε ψηλαφωμένῳ ὄρει, καὶ κεκαυμένῳ πυρὶ καὶ γνόφῳ, καὶ σκότῳ, καὶ θυέλλῃ, καὶ σάλπιγγος ἤχῳ, καὶ φωνῇ ῥημάτων, ἧς οἱ ἀκούσαντες, παρητήσαντο μὴ προστεθῆναι αὐτοῖς λόγον, οὐκ ἔφερον γὰρ τὸ διαστελλόμενον, κἂν θηρίον θίγῃ τοῦ ὄρους, λιθοβοληθήσεται, ἢ βολίδι κατατοξευθήσεται, καὶ οὕτως φοβερὸν ἦν τὸ φανταζόμενον. Μωσῆς εἶπεν, ἔκφοβός εἰμι καὶ ἔντρομος, ἀλλὰ προσελήλυθατε σιὼν ὄρει, καὶ πόλει θεοῦ ζῶντος, ἰερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει, καὶ ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἐν οὐρανοῖς ἀπογεγραμμένων, καὶ κριτῇ θεῷ πάντων, καὶ πνεύμασι δικαίων τετελειωμένων, καὶ διαθήκης νέας μεσίτῃ ΙΗΣΟΥ, καὶ αἵματι ῥαντισμοῦ, κρεῖττονα λαλοῦντι παρὰ τὸν Ἄβελ.

Βλέπετε μὴ παραιτήσησθε τὸν λαλοῦντα. εἰ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἐφυγον, τὸν ἐπὶ γῆς παραιτησάμενοι χρηματίζοντα, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς, οἱ τὸν ἀπ' οὐρανῶν ἀποστρεφόμενοι, οὗ ἡ φωνὴ τὴν γῆν ἐσάλευσε τότε, νῦν δὲ ἐπήγγελται λέγων. Ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείω, οὐ μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν, τὸ δὲ ἔτι ἅπαξ, δηλοῖ τῶν σαλευομένων τὴν μετάθεσιν, ὡς πεποιημένων, ἵνα μείνῃ τὰ μὴ σαλευόμενα. Διὸ βασιλείαν ἀσάλευτον παραλαμβάνοντες, ἔχωμεν χάριν, δι' ἧς λατρεύωμεν εὐαρέστως τῷ θεῷ μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας. καὶ γὰρ ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον. ἡ φιλαδελφία μενέτω. τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε, διὰ ταύτης γὰρ ἔλαθόν τινες ξενίσαντες ἀγγέλους. μιμνήσκεσθε τῶν δεσμίων, ὡς συνδεδεμένοι, τῶν κακουχουμένων, ὡς καὶ αὐτοὶ ὄντες ἐν σώματι, τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι, καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος. πόρνους δὲ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ θεός. ἀφιλάργυρος ὁ τρόπος.

ἀρκούμενοι

cum lachrymis q̄siuisset eam. Nō em̄ accessistis ad contactū mōtem, & incensū ignē ac turbinē, & caliginē, & procellam tubæq; sonitū, & uocē uerboꝝ, quā qui audierāt, dep̄cati sunt, ne his adiūgeret oratio. Non em̄ ferebant, qd' distinguebatur, si bestia tetigerit mōtē, lapidabit', aut iaculo cōfiget', & adeo terribile erat uisum qd' apparebat. Moyses dixit. Expauefact⁹ sū, ac tremebūdus, sed accessistis ad mōtē Sion, & ad ciuitatē dei uiuētis, Hierl'm cœlestē, & ad inumerabilium angeloꝝ cœtū, & ad cōcionē primogenitoꝝ, q cōscripti sunt in cœlis, & ad iudicē uniuersoꝝ deū, & ad spūs iustoꝝ perfectoꝝ, & ad noui testamēti mediatorē Iesū, & ad sanguinē aspersionis, melius loquētē q̄ sanguis Abel. Videte ne asper nemini eū qui loquitur, nam si illi nō effugerūt q auersabant' eū q loq̄bat' i terra, multo magis nos, si eū q de cœlis est auersemur, cui⁹ uox tū cōcussit terrā, at nūc denūciauit dicēs. Adhuc semel ego cōcutio, nō mō t̄rā, uerꝝ etiā cœlū. Porro illd' qd' dicit adhuc semel significat eoꝝ q̄ cōcutiūt' trāslationē, utpote q̄ facta sint, ut maneāt ea q̄ nō cōcutiūt'. Quappter regnū assumētes qd' cōcuti nō possit, habem⁹ gratiā, p̄ quā ita colam⁹ deu, ut illi placeam⁹, cū reuerētia & religiōe. Etem̄ XIII
de⁹ noster ignis cōsumēs ē. Fraterna charitas maneat, Hospitalitatis ne sitis immemores, per hanc em̄ quidā inscientes exceperūt āgelos hospitio. Mēores estote uinctoꝝ, tāq̄ una cū illis uincti, eoꝝq affligūt', uelut ipsi quoq; uersātes in corpe Honorabile ē iter oēs cōiugiū, & cubile ipollutū, fornicatores aūt & adulteros iudicabit de⁹. sint mores alieni ab auaritia

contenti

ἀρκούμενοι τοῖς παροῦσιν. αὐτὸς γὰρ εἴρη-
κεν οὐ μή σε ἀνῶ, οὐδ' οὐ μή σε ἐγκαταλί-
πω, ὥστε θαῤῥοῦντας ἡμᾶς λέγειν, κύριος ἐ-
μοὶ βοηθὸς, καὶ οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσα
μοι ἄνθρωπος. μνημονεύετε τῶν ἡγουμέ-
νων ὑμῶν, οἵτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λό-
γον τοῦ θεοῦ, ὧν ἀναθεωροῦντες τὴν ἔκβα-
σιν τῆς ἀναστροφῆς, μιμεῖσθε τὴν πίστιν. ΙΗ-
ΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ χθὲς καὶ σήμερον, ὁ αὐ-
τὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Διδαχαῖς ποι-
κίλαις καὶ ξέναις μὴ παραφέρεσθε. καλὸν
γὰρ χάριτι βεβαιοῦσθαι τὴν καρδίαν, οὐ
βρώμασιν, ἐν οἷς οὐκ ὠφελήθησαν οἱ περι-
πατήσαντες. ἔχομεν θυσιαστήριον, ἐξ οὗ
φαγεῖν οὐκ ἔχουσιν ἐξουσίαν, οἱ τῇ σκηνῇ
λατρεύοντες. ὧν γὰρ εἰσφέρεται ζώων τὸ
αἷμα περὶ ἁμαρτίας, εἰς τὰ ἅγια διὰ τοῦ
ἀρχιερέως, τούτων τὰ σώματα κατακαί-
εται ἔξω τῆς παρεμβολῆς. διὸ καὶ ΙΗΣΟΥΣ
ἵνα ἁγιάσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λα-
όν, ἔξω τῆς πύλης ἔπαθε. τοίνυν ἐξερχώμε-
θα πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς παρεμβολῆς, τὸν ὀνει-
δισμὸν αὐτοῦ φέροντες. οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε
μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν
ἐπιζητοῦμεν. δι' αὐτοῦ οὖν ἀναφέρωμεν θυ-
σίαν αἰνέσεως διὰ παντὸς τῷ θεῷ, τουτέ-
στι καρπὸν χειλέων, ὁμολογούντων τῷ ὀνό-
ματι αὐτοῦ. τῆς δὲ εὐποιΐας καὶ κοινωνίας μὴ
ἐπιλανθάνεσθε. τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρε-
στεῖται ὁ θεός. πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις
ὑμῶν, καὶ ὑπείκετε, αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν, ὑ-
πὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσον
τες, ἵνα μετὰ χαρᾶς τοῦτο ποιῶσι, καὶ μὴ στε-
νάζοντες, ἀλυσιτελὲς γὰρ ὑμῖν τοῦτο. προσεύ-
χεσθε περὶ ἡμῶν, πεποίθαμεν γάρ, ὅτι καλὴν
συνείδησιν ἔχομεν, ἐν πᾶσι καλῶς θέλον-
τες ἀναστρέφεσθαι. περισσοτέρως δὲ παρακαλῶ
τοῦτο ποιῆσαι, ἵνα τάχιον ἀποκατασταθῶ ὑ-
μῖν. ὁ δὲ θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ ἀναγαγὼν ἐκ νεκρῶν
τὸν ποιμένα

contenti ijs quæ adsunt. Siquidem ipse dixit. Non te desero, neq; derelinquo, ut fidentes dicamus, dominus mihi auxiliator, & nō timebo, qd faciat mihi homo. Memores estote corū qui præsunt uobis, q locuti sūt uobis uerbū dei, quorum imitemini fidē, consyderantes qui fuerit exitus conuersationis illoꝝ. Iesus Christus heri & hodie, idē est etiā in sæcula. Doctrinis uarijs ac pegrinis ne circūferamini. Bonū est enim gratia cōstabilirī cor, nō escis, quæ nō profuerunt ijs qui ambulauerunt in illis. Habemus altare, de quo nō est fas edere, ijs q tabernaculo deseruiunt. Animaliū em quoꝝ sanguis infertur pro peccato, in sancta p pontificē, horum corpora cremantur extra castra. Quapropter & Iesus ut sanctificaret per propriū sanguinē populū, extra portā passus est. Exeamus igit' ad eū extra castra, obpbriū eius portātes. Nō enim habemus hic manentē ciuitatem, sed futurā inquirimus. Per ipsum igitur offerim⁹ hostiā laudis semper deo, hoc est fructum labioꝝ, confitentium nomini eius. Cæterum beneficentiæ, & cōmunicationis ne obliuiscamini. Talibus enim uictimis placetur deo. Parete ijs qui præsunt uobis, & concedite, siquidem illi uigilant pro animabus uestris, tanquam rationem reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes, nam id est inutile uobis, Orate pro nobis, confidimus enim, quod bonam habemus conscientiam, inter omnes cupientes honeste conuersari. Magis autem obsecro uos, ut id faciatis, quo celerius restituar uobis. Deus autem pacis, qui subduxit a mortuis pastorem

τὸν ποιμένα τῶν προβάτων τὸν μέγαν, ἐν αἵματι διαθήκης αἰωνίου, τὸν κύριον ἡμῶν ΙΗΣΟΥΝ, καταρτίσαι ὑμᾶς ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ, εἰς τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημα αὐτοῦ, ποιοῦν ὑμῖν τὸ εὐάρεστον ἐνώπιον αὐτοῦ, διὰ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν. παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοί, ἀνέχεσθε τοῦ λόγου τῆς παρακλήσεως. καὶ γὰρ διὰ βραχέων ἐπέστειλα ὑμῖν. γινώσκετε τὸν ἀδελφὸν ἡμόθεον ἀπολελυμένον, μεθ' οὗ ἐὰν τάχιον ἔρχηται, ὄψομαι ὑμᾶς. ἀσπάσασθε πάντας τοὺς ἡγουμένους ὑμῶν, καὶ πάντας τοὺς ἁγίους. ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας. ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

pastorem ouium illum magnum, in sanguine testamenti æterni, dominum nostrum Iesum, absolutos uos reddat in omni opere bono, ad faciendum uoluntatem ipsius, efficiens ut quod agitis, acceptum sit, in conspectu suo per Iesum Christum, cui gloria in sæcula in sæculorum. Amē. Obsecro uos fratres, sufferte sermonem exhortationis. Etenim paucis scripsi uobis. Scitis fratrem nostrum Timotheū solutū esse. Qui cum si celerius uenerit, uisam uos. Salutate omnes qui præsunt uobis, & omnes sanctos. Salutant uos Itali. Gratia cum omnibus uobis. Amen.

ΥΠΟΘΕΣΗΣ ΤΗΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ.

ΑΥΤΗΝ ἐπιστέλλει τοῖς ἀπὸ τῶν δώδεκα φυλῶν διασπορᾷ, καὶ πιστεύσασιν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ. γράφει δὲ διδασκαλικῶς τῇ ἐπιστολῇ, διδάσκων περὶ διαφορᾶς πειρασμῶν, ποῖος μέν ἐστιν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ποῖος δὲ ἀπὸ τῆς ἰδίας καρδίας τῶν ἀνθρώπων ἐστί. καὶ ὅτι οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ δείκνυσθαι τὴν πίστιν, καὶ οὐχ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ δικαιοῦνται. περί τε πλουσίων παραγγέλλει, ἵνα μὴ προκρίνωνται τῶν πτωχῶν οἱ πλούσιοι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐπιπλήττωνται ὡς ὑπερήφανοι. καὶ τέλος παραμυθησάμενος τοὺς ἀδικουμένους, καὶ προτρεψάμενος αὐτοὺς μακροθυμῆσαι, ἕως τῆς παρουσίας τοῦ κυρίου. καὶ διδάξας περὶ ὑπομονῆς ἐκ τοῦ Ἰακὼβ τὸ χρήσιμον τῆς ὑπομονῆς, παραγγέλλει προσκαλεῖσθαι τοὺς πρεσβυτέρους ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας, καὶ εὐοδάζειν ἐπιστρέφειν τοὺς πλανηθέντας ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν. εἶναι γὰρ τοῦτο μισθὸν παρὰ τοῦ κυρίου, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ οὕτως τελεῖσθαι τὴν ἐπιστολήν.

ARGVMENTVM.

IAcobus Apostolus sanctum instruit clerum de cultura cœlestium præceptorum, & regula catholicæ obseruātiæ, & de inuictæ patientiæ maiestate, & de reuelatiōe plurimorū, & de mēdacio magistrorū.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ

ΙΑΚΩΒΟΣ θεοῦ καὶ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ δοῦλος ταῖς δώδεκα φυλαῖς ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ, χαίρειν. πᾶσαν χαρὰν ἡγήσασθε ἀδελφοί μου, ὅταν πειρασμοῖς περιπέσητε ποικίλοις, γινώσκοντες, ὅτι τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως κατεργάζεται ὑπομονήν· ἡ δὲ ὑπομονὴ ἔργον τέλειον ἐχέτω, ἵνα ἦτε τέλειοι καὶ ὁλόκληροι, ἐν μηδενὶ λειπόμενοι. εἰ δέ τις ὑμῶν λείπεται σοφίας, αἰτείτω παρὰ τοῦ διδόντος θεοῦ πᾶσιν ἁπλῶς, καὶ μὴ ὀνειδίζοντος, καὶ δοθήσεται αὐτῷ. αἰτείτω δὲ ἐν πίστει, μηδὲν διακρινόμενος. ὁ γὰρ διακρινόμενος, ἔοικε κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζομένῳ καὶ ῥιπιζομένῳ. μὴ γὰρ οἰέσθω ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ὅτι λήψεταί τι παρὰ τοῦ κυρίου. ἀνὴρ δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. καυχάσθω δὲ ὁ ἀδελφὸς ὁ ταπεινὸς ἐν τῷ ὕψει αὐτοῦ. ὁ δὲ πλούσιος ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ. ὅτι ὡς ἄνθος χόρτου παρελεύσεται. ἀνέτειλε γὰρ ὁ ἥλιος σὺν τῷ καύσωνι, καὶ ἐξήρανε τὸν χόρτον, καὶ τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐξέπεσε, καὶ ἡ εὐπρέπεια τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἀπώλετο. οὕτως καὶ ὁ πλούσιος ἐν ταῖς πορείαις αὐτοῦ μαρανθήσεται. μακάριος ἀνὴρ ὃς ὑπομένει πειρασμόν, ὅτι δόκιμος γενόμενος, λήψεται τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, ὃν ἐπηγγείλατο ὁ κύριος τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. μηδεὶς πειραζόμενος λεγέτω, ὅτι ἀπὸ θεοῦ πειράζομαι. ὁ γὰρ θεὸς ἀπείραστός ἐστι κακῶν, πειράζει δὲ αὐτὸς οὐδένα. ἕκαστος δὲ

EPISTOLA BEATI APOSTOLI IACOBI

IAcobus dei ac domini Iesu Christi seruꝰ, duodecim tribubus, q̄ sunt i dispersiōe, salutē. Pro summo gaudio ducite fratres mei, quoties in tētationes incideritis uarias, illud scientes, q d' exploratio fidei uestræ, parit patiētiā. cætex patiētia opus pfectū habeat, ut sitis pfecti, & integri. & nulla in parte diminuti. Q d' si cui uestrū deest sapientia, postulet abeo q dat, nēpe deo, q dat incp̄ oibus simpliciter, & nō improperat, ac dabit' ei, sed postulet fide, nihil hæsitans. Nā qui hæsitat, is similis est fluctui maris, qui uentis agit' & impetu rapit'. Ne uero existimet homo ille, se qcq̄ accepturū a dño. Vir animo duplici, incōstās est in oibus uijs suis. Glorietur autē frater qui est humilis in sublimitate sua. Contra qui diues est, in humiliatiōe sui, quoniā ueluti flos herbæ p̄teribit. Exortus est enim sol cū æstu & exaruit herba, & flos illiꝰ decidit, & decor aspectus illius perijt. Sic & diues in abūdantia sua marcescet. Beatus uir q suffert tentationem, quoniā cū pbatus erit, accipiet coronā uitæ quam promisit dñs ijs a quibus fuerit dilectus. Ne quis cū tentatur dicat se a deo tentari. Nā deus ut a malis tentari non potest, ita nec ipse quēq̄ tentat. Imo unusquisq; tenta

o tur, dum

ἕκαστος δὲ πειράζεται ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας, ἐξελκόμενος καὶ δελεαζόμενος. εἶτα ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν, ἡ δὲ ἁμαρτία ἀποτελεσθεῖσα, ἀποκύει θάνατον. μὴ πλανᾶσθε ἀδελφοί μου ἀγαπητοί. πᾶσα δόσις ἀγαθὴ, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον, ἄνωθέν ἐστι καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων. παρ' ᾧ οὐκ ἔνι παραλλαγὴ, ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα. βουληθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπαρχήν τινα τῶν αὐτοῦ κτισμάτων. Ὡστε ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, ἔστω πᾶς ἄνθρωπος ταχὺς εἰς τὸ ἀκοῦσαι, βραδὺς εἰς τὸ λαλῆσαι, βραδὺς εἰς ὀργήν. ὀργὴ γὰρ ἀνδρὸς, δικαιοσύνην θεοῦ οὐ κατεργάζεται. διὸ ἀποθέμενοι πᾶσαν ῥυπαρίαν καὶ περισσείαν κακίας, ἐν πραΰτητι δέξασθε τὸν ἔμφυτον λόγον, τὸν δυνάμενον σῶσαι τὰς ψυχὰς ὑμῶν. γίνεσθε δὲ ποιηταὶ λόγου, καὶ μὴ ἀκροαταὶ παραλογιζόμενοι ἑαυτούς. ὅτι, εἴ τις ἀκροατὴς λόγου ἐστὶ καὶ οὐ ποιητὴς, οὗτος ἔοικεν ἀνδρὶ, κατανοοῦντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ. κατενόησε γὰρ ἑαυτὸν καὶ ἀπελήλυθε καὶ εὐθέως ἐπελάθετο ὁποῖος ἦν. ὁ δὲ παρακύψας εἰς νόμον τέλειον, τὸν τῆς ἐλευθερίας καὶ παραμείνας, οὗτος οὐκ ἀκροατὴς ἐπιλησμονῆς γενόμενος, ἀλλὰ ποιητὴς ἔργου, οὗτος μακάριος ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ ἔσται. Εἴ τις δοκεῖ θρῆσκος εἶναι ἐν ὑμῖν, μὴ χαλιναγωγῶν γλῶσσαν αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀπατῶν καρδίαν αὐτοῦ, τούτου μάταιος ἡ θρησκεία. Θρησκεία καθαρὰ καὶ ἀμίαντος παρὰ τῷ θεῷ καὶ πατρὶ, αὕτη ἐστὶν, ἐπισκέπτεσθαι ὀρφανοὺς καὶ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν. ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου. Ἀδελφοί μου μὴ ἐν προσωπολημψίαις ἔχετε τὴν πίστιν τοῦ κυρίου ἡμῶν ἸΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ τῆς δόξης. ἐὰν γὰρ εἰσέλθῃ εἰς συναγωγὴν ὑμῶν ἀνὴρ χρυσοδακτύλιος ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ, εἰσέλθῃ δὲ καὶ πτω-

χὸς ἐν

tur dum a propria cõcupiſcentia abſtrahitur & ineſcatur. Deinde concupiſcẽtia poſteaq; concepit, parit peccatũ, peccatũ uero perfectũ progignit mortẽ. Ne erretis fratres mei dilecti. O mĩs donatio bona, & omne donũ perfectũ, deſurſum eſt deſcendẽs, a patre luminũ, apud quẽ non eſt tranſmutatio aut conuerſionis obũbratio. Cũ uoluiſſet progenuit nos uerbo ueritatis, ut eſſem⁹ primitiæ quædam ſuarũ creaturarũ. Itaq; fratres mei dilecti, ſit omnis homo uelox ad audiendum, tardus ad loquẽdũ, tardus ad irã. Nã ira uiri iuſticiã dei non efficit. Quapropter depoſita omni imundicia & ſuperfluitate maliciæ, in manſuetudine recipite, inſitũ uerbũ, q d' poteſt ſaluas reddere animas ueſtras. Sitis autẽ effectores uerbi, & nó auditores fallẽtes uoſmet ipſos, quoniã ſi quis audiat uerbũ, & nó factis exprimat, hic ſimilis eſt uiro conſideranti faciẽ natiuitatis ſuæ in ſpeculo. Conſiderauit emĩ ſeipſum, & abijt, & continuo oblitus eſt qualis eſſet. At qui proſpexerit in legem perfectã quæ eſt libertatis & permanſerit hic nõ auditor obliuioſus cũ ſit, ſed effector operis is beatus in facto ſuo erit. Si quis uidetur religioſus eſſe inter uos, qui non frenat linguam ſuã, ſed aberrare ſinit cor ſuũ, huius uana eſt religio. Religio pura & imaculata apud deum & patrem hæc eſt, inuiſere orphanos & uiduas in afflictione ſua, immaculatũ ſeipſum ſeruare a ſæculo. Fratres mei ne in reſpectu perſonarũ II habeatis fidẽ dñi noſtri Ieſu Chriſti ex opinione, nam ſi ingrediat' in cœtum ueſtrum uir aureũ geſtans anulũ ueſte indutus ſplendida, ingrediatur aũt & pau-

per in

χὸς ὢν ξυπαρᾷ ἐσθῆτι, καὶ ἐπιβλέψητε ἐπὶ τὸν φοροῦντα τὴν ἐσθῆτα τὴν λαμπρὰν. καὶ εἴπητε αὐτῷ, σὺ κάθου ὧδε καλῶς, καὶ τῷ πτωχῷ εἴπητε. σὺ στῆθι ἐκεῖ, ἢ κάθου ὧδε ὑπὸ τὸ ὑποπόδιόν μου. οὐ διεκρίθητε ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐγένεσθε κριταὶ διαλογισμῶν πονηρῶν. ἀκούσατε ἀδελφοί μου ἀγαπητοί. οὐχ ὁ θεὸς ἐξελέξατο τοὺς πτωχοὺς τῷ κόσμῳ τούτῳ, πλουσίους ἐν πίστει, καὶ κληρονόμους τῆς βασιλείας, ἧς ἐπηγγείλατο τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν; ὑμεῖς δὲ ἠτιμάσατε τὸν πτωχόν. οὐχ οἱ πλούσιοι καταδυναστεύουσιν ὑμῶν, καὶ αὐτοὶ ἕλκουσιν ὑμᾶς εἰς κριτήρια; οὐκ αὐτοὶ βλασφημοῦσι τὸ καλὸν ὄνομα τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ὑμᾶς; εἰ μέντοι νόμον τελεῖτε βασιλικὸν κατὰ τὴν γραφήν, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν, καλῶς ποιεῖτε. εἰ δὲ προσωπολημπτεῖτε, ἁμαρτίαν ἐργάζεσθε ἐλεγχόμενοι ὑπὸ τοῦ νόμου, ὡς παραβάται. ὅστις γὰρ ὅλον τὸν νόμον τηρήσῃ, πταίσῃ δὲ ἐν ἑνί, γέγονε πάντων ἔνοχος. ὁ γὰρ εἰπὼν μὴ μοιχεύσῃς, εἶπε καὶ μὴ φονεύσῃς. εἰ δὲ οὐ μοιχεύσεις, φονεύσεις δέ, γέγονας παραβάτης νόμου. οὕτως λαλεῖτε, καὶ οὕτως ποιεῖτε, ὡς διὰ νόμου ἐλευθερίας μέλλοντες κρίνεσθαι. ἡ γὰρ κρίσις ἀνίλεως, τῷ μὴ ποιήσαντι ἔλεος. κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως. τί τὸ ὄφελος ἀδελφοί μου, ἐὰν πίστιν λέγῃ τις ἔχειν, ἔργα δὲ μὴ ἔχῃ; μὴ δύναται ἡ πίστις σῶσαι αὐτόν; ἐὰν δὲ ἀδελφὸς ἢ ἀδελφὴ γυμνοὶ ὑπάρχωσι, καὶ λειπόμενοι ὦσι τῆς ἐφημέρου τροφῆς, εἴπῃ δέ τις αὐτοῖς ἐξ ὑμῶν, ὑπάγετε ἐν εἰρήνῃ, θερμαίνεσθε καὶ χορτάζεσθε, μὴ δῶτε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐπιτήδεια τοῦ σώματος, τί τὸ ὄφελος; οὕτως καὶ ἡ πίστις, ἐὰν μὴ ἔργα ἔχῃ, νεκρά ἐστι καθ' ἑαυτήν. ἀλλ' ἐρεῖ τίς, σὺ πίστιν ἔχεις, κἀγὼ ἔργα ἔχω, δεῖξόν μοι τὴν πίστιν σου ἐκ τῶν ἔργων σου, κἀγώ σοι δείξω σοι

per in sordida ueste,& respexeritis ad illum q ueste gestat splendidã,& dixeritis illi,tu sede hic bene,& pauperi dicatis, tu sta illic,aut sede hic subter scabellũ meũ, & nõ diiudicati estis in uobi sipsis, & facti estis iudices cogitationũ malaꝝ. Audite fratres mei dilecti nõne deus elegit pauperes mundi huius,diuites in fide,& hæredes regni quod ꝓmisit ihs a quibus dilectus fuerit? Vos aũt cõtẽptui habuistis pauperẽ. Nõne diuites tyrannidẽ exercent in uos,& idem trahunt uos ad tribunalia? Et ihdẽ male loquunt de bono nomine quod inuocatũ est sup uos? Si legẽ quidẽ ꝓficitis regiã iuxta scripturã, diliges proximũ tuũ sicut teipsum, bene facitis,sin uero pſonã respicitis, peccatũ cõmittitis,& redarguimini a lege ueluti transgressores. Quisqs eñ totã legẽ seruauerit, offenderit aũt in uno, factus est oĩum reus. Nã qui dixit,ne mœcheris,dixit etiã,ne occidas,quod si nõ fueris mœchatus,occideris tamen,factus es transgressor legis. Ita loquamini,& ita faciatis ueluti ꝑ legẽ libertatis iudicãdi. Siquidẽ iudiciũ absq; misericordia erit ei qui nõ fecerit misericordiã. Et gloriat misericordia aduersus iudiciũ. Que utilitas fratres mei si fidẽ dicat aliqs habere se, facta uero non habeat? Num potest fides saluũ facere illũ? Q; si frater aut soror nudi fuerint,& egentes cotidiano uictu,dicat aũt aliquis uestrũ illis ,abite in pace , calescite & saturamini,nõ tamen dederitis illis, quæ sunt necessaria corpori,quæ erit utilitas? Sic & fides si facta non habuerit, mortua est per se. Sed dicet aliquis,tu fidem habes,& ego facta habeo. Ostẽde mihi fidẽ tuã ex factis tuis, & ego ostendam tibi

ξω σοι ἐκ τῶν ἔργων μου τὴν πίσιν μου. σὺ
πιστεύεις, ὅτι ὁ θεὸς εἷς ἐστι; καλῶς ποιεῖς.
καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσιν, καὶ φρίσσουσι.
θέλεις δὲ γνῶναι ὦ ἄνθρωπε κενέ, ὅτι ἡ πίστις
χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστιν; Ἀβραὰμ ὁ πα
τὴρ ἡμῶν οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη ἀνενέγκας
Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον;
βλέπεις, ὅτι ἡ πίστις συνήργει τοῖς ἔργοις
αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ἔργων ἡ πίστις ἐτελειώθη;
καὶ ἐπληρώθη ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα. ἐπίστευσε
δὲ Ἀβραὰμ τῷ θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς
δικαιοσύνην. καὶ φίλος θεοῦ ἐκλήθη. ὁρᾶτε
τοίνυν ὅτι ἔργων δικαιοῦται ἄνθρωπος
καὶ οὐκ ἐκ πίστεως μόνον; ὁμοίως δὲ καὶ
Ῥαὰβ ἡ πόρνη, οὐκ ἔργων ἐδικαιώθη, ὑπο
δεξαμένη τοὺς ἀγγέλους, καὶ ἑτέρᾳ ὁδῷ
ἐκβαλοῦσα; ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα χωρὶς πνεύ
ματος νεκρόν ἐστιν, οὕτως καὶ ἡ πίστις χω
ρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστι. μὴ πολλοὶ διδάσ
καλοι γίνεσθε ἀδελφοί μου, εἰδότες, ὅτι
μεῖζον κρῖμα λημψόμεθα. πολλὰ γὰρ πταί
μεν ἅπαντες. εἴ τις ἐν λόγῳ οὐ πταίει, οὗτος
τέλειος ἀνήρ, δυνατὸς χαλιναγωγῆσαι καὶ ὅ/
λον τὸ σῶμα. ἰδοὺ τῶν ἵππων τοὺς χαλινοὺς
εἰς τὰ στόματα βάλλομεν, πρὸς τὸ πείθε-
σθαι αὐτοὺς ἡμῖν, καὶ ὅλον τὸ σῶμα μετάγο
μεν. ἰδοὺ καὶ τὰ πλοῖα τηλικαῦτα ὄντα, καὶ ὑπὸ
σκληρῶν ἀνέμων ἐλαυνόμενα, μετάγεται ὑπὸ
ἐλαχίστου πηδαλίου, ὅπου ἂν ἡ ὁρμὴ τοῦ εὐθύ
νοντος βούληται. οὕτως καὶ ἡ γλῶσσα μικρὸν μέ
λος ἐστί, καὶ μεγαλαυχεῖ. ἰδοὺ ὀλίγον πῦρ ἡλί
κην ὕλην ἀνάπτει. καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ ὁ κό
σμος τῆς ἀδικίας. οὕτως ἡ γλῶσσα καθίσταται ἐν
τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, ἡ σπιλοῦσα ὅλον τὸ σῶμα,
καὶ φλογίζουσα τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως, καὶ φλογι
ζομένη ὑπὸ τῆς γεέννης. πᾶσα γὰρ φύσις θηρίων τε καὶ
πετεινῶν, ἑρπετῶν τε καὶ ἐναλίων, δαμάζεται καὶ δεδά
μασται τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ. τὴν δὲ γλῶσσαν
οὐδεὶς δύναται ἀνθρώπων δαμάσαι. ἀκατάσχετον
κακὸν

dam tibi ex factis meis fidem meã. Tu
credis quod deus unus est? Recte facis.
Et dæmonia credunt, & cõtremiscũt. At
uis ne scire o homo inanis, quod fides
absq; factis mortua sit? Abrahã pater
noster nõne ex factis iustificatus est, cũ ob
tulisset Isaac filiũ suũ sup altare? Vides
qd fides, adiumẽto fuerit factis illius, &
ex facto fides pfecta fuerit? Et ipleta est
scriptura q̃ dicit. Credidit Abrahã deo,
& imputatũ est illi ad iusticiã & amicus
dei uocatus est. Videtis igit quod ex fa
ctis iustificet homo, & nõ ex fide tantũ?
Similiter aũt & Raab meretrix, nõ ex fa
ctis iustificata est cũ excepisset nuncios,
& alia uia emisisset? Nam quẽadmodũ
corpus absq; spiritu mortuũ est, ita & fi III
des absq; factis mortua est. Nolite
plures magistri fieri fratres mei, scientes
quod maius iudicium, sumpturi si-
mus. In multis enim offendimus oẽs. Si
quis in uerbo nõ offendit, hic perfectus
est uir, q possit freno moderari totũ etiã
corpus. Ecce equis frena in ora mittimus
ut obediãt nobis, & totũ corpus circũferi
mus. ecce naues q̃q; cũ tãtæ sint, & a uen
tis sæuis agant, circũferuntur a minimo
gubernaculo, quocũq; ipetus dirigentis
uoluerit. ita & lingua pusillũ mẽbrũ est,
& magna iactat. Ecce exigu⁹ ignis cõtã
materiã incẽdit. Et lingua ignis est, mun
dus iniquitatis, sic lingua constituitur in
membris nostris quæ maculat totũ cor-
pus, & inflãmat rotã natiuitatis nostræ,
& inflammatur a gehenna. Omnis em
natura & ferarũ & uolucrũ serpentiũ, &
marinorũ domantur, & domita sunt a
natura humana. Linguã autem nullus
hominum domare potest incoercibile

malum

κακόμ. μεσὴ τοῦ θανατοφόρου. ἐμ αὐτῇ εὐ-
λογοῦμεν τὸμ θεὸμ καὶ πατέρα, καὶ ἐμ αὐτῇ
καταρώμεθα τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς καθ'
ὁμοίωσιμ θεοῦ γεγονότας. ἐκ τοῦ αὐτοῦ σό-
ματος ἐξέρχεται εὐλογία καὶ κατάρα.
οὐ χρὴ ἀδελφοί μου ταῦτα οὕτως γίνεσθαι.
μήτι ἡ πηγὴ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὀπῆς βρύει τὸ γλυ-
κὺ καὶ τὸ πικρόμ; μὴ δύναται ἀδελφοί μου
συκῆ ἐλαίας ποιῆσαι; ἢ ἄμπελος σύ-
καςοὕτως οὐδὲ μία πηγὴ ἁλικὸμ καὶ γλυ-
κὺ ποιῆσαι ὕδωρ. τίς σοφὸς καὶ ἐπιστήμων
ἐμ ὑμῖμ, δειξάτω ἐκ τῆς καλῆς ἀναστροφῆς
τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἐμ πραΰτητι σοφίας. εἰ δὲ
ζῆλομ πικρὸμ ἔχετε, καὶ ἐριθείαμ ἐμ τῇ καρ
δίᾳ ὑμῶμ, μὴ κατακαυχᾶσθε, καὶ ψεύδεσθε
κατὰ τῆς ἀληθείας. οὐκ ἔστιμ αὕτη ἡ σοφία
ἄνωθεμ καταρχομένη, ἀλλ' ἐπίγειος, ψυχική,
δαιμονιώδης. ὅπου γὰρ ζῆλος καὶ ἐριθεία,
ἐκεῖ ἀκαταστασία, καὶ πᾶμ φαῦλομ πρᾶγμα.
ἡ δὲ ἄνωθεμ σοφία πρῶτόμ μέμ, ἁγμή ἐστιμ.
ἔπειτα εἰρηνική, ἐπιεικής, εὐπειθής, μεστὴ ἐ-
λέους καὶ καρπῶμ ἀγαθῶμ, ἀδιάκριτος καὶ
ἀνυπόκριτος, καρπὸς δὲ τῆς δικαιοσύνης
ἐμ εἰρήνῃ σπείρεται τοῖς ποιοῦσιμ εἰρήνην. πό-
θεμ πόλεμοι καὶ μάχαι ἐμ ὑμῖμ; οὐκ ἐμ τού-
τοις, ἐκ τῶμ ἡδονῶμ ὑμῶμ, τῶμ στρατευομένωμ ἐν
τοῖς μέλεσιμ ὑμῶμ; ἐπιθυμεῖτε, καὶ οὐκ ἔχε-
τε, φονεύετε καὶ ζηλοῦτε, καὶ οὐ δύνασθε ἐπι-
τυχεῖμ. μάχεσθε καὶ πολεμεῖτε. οὐκ ἔχετε,
διὰ τὸ μὴ αἰτεῖσθαι ὑμᾶς. αἰτεῖτε καὶ οὐ λαμ
βάνετε, διότι κακῶς αἰτεῖσθε, ἵνα ἐμ ταῖς
ἡδοναῖς ὑμῶμ δαπανήσητε. μοιχοὶ καὶ μοι-
χαλίδες. οὐκ οἴδατε ὅτι ἡ φιλία τοῦ κόσ-
μου ἔχθρα τοῦ θεοῦ ἐστιμ; ὃς ἂμ βουληθῇ φί-
λος εἶναι τοῦ κόσμου, ἐχθρὸς τοῦ θεοῦ καθί-
σταται, ἢ δοκεῖτε, ὅτι κενῶς ἡ γραφὴ λέγει.
πρὸς φθόνομ ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα, ὃ κατῴ-
κισεμ ἐμ ὑμῖμ. μείζονα δὲ δίδωσι χάριμ.
ὑποτάγητε οὖμ τῷ θεῷ, ἀντίστητε δὲ τῷ δι-
αβόλῳ

malum, plena ueneno mortifero. In ipſa benedicimus deū & patrē, & in ipſa maledicimus hoies, qui ad ſimilitudinē dei facti ſunt. Ex eodē ore procedit benedictio & maledictio. Non oportet fratres mei hæc ita fieri. Nunquid fons ex eodē foramine emanat dulcē & amarā aquā? Nunquid pteſt fratres mei ficus oleas facere, aut uitis ficus? Sic nullus fons ſalſam ac dulcē pōt facere aquā. Quis ſapiens & ſciētia p̄ditus inter uos, oſtēdat ex bona cōuerſatione opera ſua in manſuetudine ſapientiæ. Q; ſi zelū amarū habetis, & contentionē in cordibus ueſtris nolite gloriari & mēdaces eſſe aduerſus ueritatē. Nō eſt em̄ iſta ſapientia deſurſum deſcēdens, ſed terrena, animalis, diabolica. Vbi em̄ zelus & cōtentio, ibi incōſtantia & om̄e opus prauū. Quæ aūt deſurſum eſt ſapientia. Primū quidē caſta eſt, deinde modeſta, pacifica, tractabilis, plena miſericordia & fructib⁹ bonis, abſq; diiudicatione ſine ſimulatiōe. Fruct⁹ aūt iuſticiæ in pace ſeminat̄, facientibus pacē. Vnde bella & lites ī uobis? Nōne hinc? nēpe ex uoluptatib⁹ ueſtris, q̄ militant in mēbris ueſtris? Cōcupiſcitis & nō habetis, occiditis & zelatis, & nō poteſtis adipiſci, pugnatis & bellatis, nō habetis, p̄pter ea qd̄ nō poſtulatis, petitis & nō accipitis, eo q; male petatis, ut in uoluptatibus ueſtris inſumatis. Adulteri & adulteræ neſcitis qa amicitia mūdi inimica ē dei? Quicūq; ergo uoluerit amic⁹ eſſe ſæculi, inimicus dei cōſtituitur. An putatis quod inaniter ſcriptura dicat, ad inuidiam concupiſcit ſpiritus qui habitauit in uobis? Maiorem autem det gratiam, Subditi ergo eſtote deo, reſiſtite aūt di- IIII

αβόλῳ ⲉ̅ φεύξεται ἀφ' ὑμῶν. ἐγγίζατε
τῷ θεῷ, καὶ ἐγγιεῖ ὑμῖν. καθαρίσατε χεῖρας
ἁμαρτωλοὶ καὶ ἁγνίσατε καρδίας δίψυχοι,
ταλαιπωρήσατε, καὶ πενθήσατε, καὶ κλάυ/
σατε. ὁ γέλως ὑμῶν εἰς πένθος μεταστρα/
φήτω, καὶ ἡ χαρὰ εἰς κατήφειαν. ταπεινώ
θητε ἐνώπιον τοῦ κυρίου ⲉ̅ ὑψώσει ὑμᾶς. μὴ
καταλαλεῖτε ἀλλήλων ἀδελφοί. ὁ καταλα
λῶν ἀδελφοῦ, καὶ κρίνων τὸν ἀδελφὸν αὐτῆ
καταλαλεῖ νόμου καὶ κρίνει νόμον. εἰ δὲ νό/
μον κρίνεις, οὐκ εἶ ποιητὴς νόμου, ἀλλὰ
κριτής. εἷς ἐστιν ὁ νομοθέτης, ὁ δυνάμενος σῶ-
σαι καὶ ἀπολέσαι. σὺ τίς εἶ ὃς κρίνεις τὸν ἕτε
ρον; ἄγε νῦν οἱ λέγοντες σήμερον καὶ ἄυριον
πορευσώμεθα εἰς τήνδε τὴν πόλιν καὶ ποι
ήσωμεν ἐκεῖ ἐνιαυτὸν ἕνα, καὶ ἐμπορευσώμεθα
καὶ κερδήσωμεν. οἵτινες οὐκ ἐπίστασθε τὸ τῆ
ἄυριον. ποία γὰρ ἡ ζωὴ ὑμῶν; ἀτμὶς δὲ ἔσται
ἡ πρὸς ὀλίγον φαινομένη. ἔπειτα δὲ ἀφανι/
ζομένη, ἀντὶ τῆ λέγειν ὑμᾶς, ἐὰν ὁ κύριος θε
λήσῃ καὶ ζήσωμεν καὶ ποιήσωμεν τοῦτο ἢ ἐκεῖ
νο, νῦν δὲ καυχᾶσθε ἐν ταῖς ἀλαζονείαις ὑ/
μῶν, πᾶσα κάυχησις τοιάυτη πονηρά ἐστιν.
εἰδότι οὖν καλὸν ποιεῖν καὶ μὴ ποιοῦντι
ἁμαρτία αὐτῷ ἐστιν. ἄγε νῦν οἱ πλούσιοι,
κλάυσατε ὀλολύζοντες ἐπὶ ταῖς ταλαιπω
ρίαις ὑμῶν ταῖς ἐπερχομέναις. ὁ πλοῦτος
ὑμῶν σέσηπε, τὰ ἱμάτια ὑμῶν σητόβρωτα
γέγονεν, ὁ χρυσὸς ὑμῶν καὶ ὁ ἄργυρος κατίωτη
καὶ ἰὸς αὐτῆ εἰς μαρτύριον ὑμῖν ἔσται καὶ φά
γεται τὰς σάρκας ὑμῶν, ὡς πῦρ. Εθησαυρίσα
τε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις. ἰδοὺ ὁ μισθὸς τῆ ἐρ
γατῶν τῆ ἀμησάντων τὰς χώρας ὑμῶν, ὁ
ἀπεστερημένος ἀφ' ὑμῶν κράζει. καὶ αἱ βοαὶ
τῶν θερισάντων εἰς τὰ ὦτα κυρίου σαβαὼθ
εἰσεληλύθασιν. ἐτρυφήσατε ἐπὶ τῆ γῆς.
καὶ ἐσπαταλήσατε. ἐθρέψατε τὰς καρδίας
ὑμῶν, ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. κατεδι/
κάσατε, ἐφονεύσατε τὸν δίκαιον οὐκ ἀντι
τάσσεται ὑμῖν

abolo, & fugiet a uobis. Appropiate deo, & appropinquabit uobis. Emũdate manus peccatores, & purificate corda duplices animo. Affligimini, & lugete & plorate, risus uester in luctũ conuertat, & gaudium in mœrorẽ. Humiliamini in conspectu dñi, & exaltabit uos. Nolite detrahere uobis inuicem fratres. Qui detrahit fratri, qui iudicat fratrem suũ, detrahit legi & iudicat legem. Si aũt iudicas legem, non es factor legis, sed iudex. Vnus est em̃ legislator, qui potest sanare & perdere. Tu aũt quis es, qui iudicas aliũ? Age nunc qui dicitis, hodie & cras eamus in hanc ciuitatẽ, & faciamus ibi quidem annum, & mercemur, & lucrũ faciamus, qui ignoratis quid futurum sit postero die. Quæ est em̃ uita uestra? Vapor erit, qui ad exiguũ tẽpus apparet, & deinde euanescit ꝓ eo ꝙ dicere debueritis, si dñs uoluerit, & si uixerimus, faciamus hoc aut illud. Nunc aũt exultatis in superbijs uestris. Omnis exultatio talis mala est. Scienti igitur bonũ facere, & nõ facienti, peccatum est illi. Agite nũc diuites, plorate ululantes in miserijs uestris, quæ adueniẽt uobis. Diuitiæ uestræ putrefactæ sunt, uestimenta uestra a tineis comesa sunt, Aurũ & argentũ uestrũ eruginauit & erugo eoꝝ in testimoniũ uobis erit, & mãducabit carnes uestras sicut ignis. thesaurizastis in nouissimis dieb⁹. Ecce merces operarioꝝ qui messuerunt regiones uestras, quæ fraude nõ reddita est a uobis, clamat, & clamores eoꝝ qui messuerãt in aures dñi sabaoth introierũt. Deliciati estis super terrã, & lasciuistis, enutristis corda uestra, ut in die occisionis. cõdemnastis, & occidistis iustũ, & non resistit uobis

τάσεις ὑμῖν. Μακροθυμήσατε οὖν ἀδελφοὶ
ἕως τ παρουσίας τ κυρίου. ἰδοὺ ὁ γεωργὸς ἐκ
δέχεται τὸν τίμιον καρπὸν τ γῆς, μακροθυ
μῶν ἐπ' αὐτῷ. ἕως λάβῃ ὑετὸν πρωϊμὸν καὶ
ὄψιμον. μακροθυμήσατε & ὑμεῖς, στηρίξατε
τὰς καρδίας ὑμῶν, ὅτι ἡ παρουσία τ κυρίου
ἤγγικε. μὴ στενάζετε κατ' ἀλλήλων ἀδελφοί,
ἵνα μὴ κριθῆτε. ἰδοὺ ὁ κριτὴς πρὸ τ θυρῶν
ἕστηκεν. ὑπόδειγμα λάβετε τ κακοπαθείας
ἀδελφοί μου, καὶ τ μακροθυμίας τοὺς προφή
τας, οἳ ἐλάλησαν τῷ ὀνόματι κυρίου. ἰδοὺ μα
καρίζομεν τοὺς ὑπομένοντας. τὴν ὑπομονὴν
Ἰὼβ ἠκούσατε. & τὸ τέλος κυρίου εἴδετε,
ὅτι πολύσπλαγχνός ἐστιν ὁ κύριος καὶ οἰκτίρ
μων. πρὸ πάντων δέ ἀδελφοί μου, μὴ ὀμνύε
τε, μήτε τὸν οὐρανὸν, μήτε τὴν γῆν, μήτε ἄλ
λον τινὰ ὅρκον. ἤτω δὲ ὑμῶν τὸ ναί, ναί, & τὸ
οὒ, οὔ, ἵνα μὴ εἰς ὑπόκρισιν πέσητε. κακοπα
θεῖ τις ἐν ὑμῖν, προσευχέσθω. εὐθυμεῖ τις,
ψαλλέτω. ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν, προσκαλεσά
σθω τοὺς πρεσβυτέρους τ ἐκκλησίας, καὶ προσευ
ξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν, ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ
ἐν τῷ ὀνόματι τ κυρίου. καὶ ἡ εὐχὴ τ πίστεως
σώσει τὸν κάμνοντα, & ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ κύριος,
κἂν ἁμαρτίας ᾖ πεποιηκὼς, ἀφεθήσεται αὐ
τῷ. ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώμα
τα, & εὔχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων, ὅπως ἰαθῆτε.
πολὺ ἰσχύει δέησις δικαίου ἐνεργουμένη. Ἠ
λίας ἄνθρωπος ἦν ὁμοιοπαθὴς ἡμῖν, & προ
σευχῇ προσηύξατο τ μὴ βρέξαι, καὶ οὐκ ἔβρεξεν
ἐπὶ τ γῆς, ἐνιαυτοὺς τρεῖς, & μῆνας ἕξ. & πά
λιν προσηύξατο, & ὁ οὐρανὸς ὑετὸν ἔδωκε, &
ἡ γῆ ἐβλάστησε τ καρπὸν αὐτ. ἀδελφοί, ἐάν τις
ἐν ὑμῖν πλανηθῇ ἀπὸ τ ἀληθείας, & ἐπιστρέ
ψῃ αὐτ γινωσκέτω, ὅτι ὁ ἐπιστρέψας ἁμαρ
τωλὸν ἐκ πλάνης ὁδοῦ αὐτου, σώσει ψυχὴν ἐκ
θανάτου, καὶ καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν.

τῆς τ ἁγίου ἀποστόλου Ἰακώβου
ἐπιστολῆς τέλος.

stit uobis. Lōganimes igit̄ estote fratres
usq; ad aduentū dñi. Ecce agricola expe
ctat p̄ciosum fructū terræ lōganimis in
eo, donec accipiat pluuiā tēporaneā & se
rotinam. Patiētes igitur estote & uos, &
confirmate corda uestra, qm̄ aduentus
dñi appropinquauit. Nolite ingemisce
re alius in aliū fratres, ut ne iudicemini;
Ecce iudex ante ianuā assistit. Exēplū ac
cipite frēs mei afflictionis & longanimi
tatis & patientiæ prophetas, qui locuti
sunt in nomine dñi. Ecce beatificam⁹ eos
qui sustinent. Sufferentiā Iob audistis;
& finem dñi uidistis, qm̄ misericors est
dñs & miserator. Ante oia aūt frēs mei,
nolite iurare, neq; per cœlū, neq; per ter
ram, neq; aliud quodcūq; iuramentum.
Sit aūt uestrū est est, nō nō, ut ne ī simu
lationem incidatis. Affligit̄ aūt aliquis
inter uos, oret. æquo animo est aliquis,
psallat. infirmat̄ quis inter uos, accersat
presbyteros ecclesiæ, & orent sup̄ eū, un
gentes cum oleo in nomine dñi. Et ora
tio fidei saluabit laborantē, & eriget eū
dñs, & si in peccatis sit, remittent̄ ei. Con
fitemini inuicē alius alij delicta, & orate
pro uobis inuicē, ut saluemini. Multū ēn
ualet deprecatio iusti efficax. Helias ho
mo erat similiter affectus ut nos, & ora
tione orauit ne plueret, & nō pluit super
terrā annos tres & mēses sex. Et rursum
orauit, & cœlū dedit pluuiā, & terra pro
duxit fructū suum. Fratres, si quis inter
uos errauerit a ueritate, & conuerterit qs
eum, sciat qd' qui conuerti fecerit peccato
rem ab errore uiæ suæ, saluabit animā a
morte, & operiet multitudinē peccato⁊.

Beati Iacobi apostoli
epistolæ finis.

ΑΥΤΩ ἐπισέλλει ὁ μακάριος πέτρος τοῖς ἐν τῇ διασπορᾷ οὖσιν, ἰουδαίοις καὶ γενομένοις χρισιανοῖς. γράφει δὲ τὴν ἐπισολὴν διδασκαλικὴν ἐπισκήζων αὐτούς. διότι ἐξ ἀπὸ ἰουδαίων ἐπίσευσαν, καὶ πρῶτον μὲν ἤρξηται καὶ ἀποδείκνυσιν. ὅτι ἡ εἰς τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ πίσις, ἀπὸ τῶν προφητῶν κατηγγέλθη, καὶ δι' αὐτῆν ἐμνήσθη, ἡ διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ λύτρωσις. καὶ ὅτι αὐτοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσιν εὐηγγελίσθη τὰ πάντα, εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι. εἶτα συμβουλεύσας ἀξίως τοῦ καλέσαντος ἀναστρέφεσθαι. προτρέπει καὶ βασιλέας τιμᾶν, γνωρίζει τε γὰρ ἀνδράσιν ὁμοφροσύνην καταγγέλλει. καὶ εἰς τὰ ἴδια παραινέσας ὀλίγα, σημαίνει, ὅτι καὶ εἰς τὴν ἄλλην γένεσιν παρὰ τοῦ κυρίου τὸ κήρυγμα σωτηρίας καὶ ἀναστάσεως. ἵνα καὶ οἱ προθανόντες ἀναστῶσι, καὶ κριθῶσι μὲν τῷ σώματι, τῇ δὲ χάριτι σῴζωνται ἀναστάσεως διαμείμωσι. καὶ ὅτι τὸ τέλος πάντων λοιπὸν ἤγγικε. δεῖ οὖν ὀφείλουσι πάντες ἕτοιμοι γίνεσθαι. ὡς λόγον ἀποδώσοντες τῷ κριτῇ. ὕτως τελεοῖ τὴν ἐπισολήν.

ARGVMENTVM

DIscipulos ſaluatoris inuicti toto orbe diffuſos & peregrinos in ſæculo monſtrat, & præteritæ uitæ pœnitere ſuadet, & in nouam uitam proficere tota cum ſollicitudine exhortatur Simon Petrus filius Ioannis, prouinciæ Galilææ, uico Bethſaida frater Andreæ apoſtoli.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΠΡΩΤΗ.

ΠΕΤΡΟΣ ἀπόστολος ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ἐκλεκτοῖς παρεπιδήμοις διασπορᾶς πόντου, γαλατίας, καππαδοκίας, ἀσίας, καὶ βιθυνίας κατὰ πρόγνωσιν θεοῦ πατρὸς ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος, εἰς ὑπακοὴν καὶ ῥαντισμὸν αἵματος ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθείη. εὐλογητὸς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ὁ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος

EPISTOLA BEATI PETRI APOSTOLI PRIMA

PEtrus apoſtolus Ieſu Chriſti, aduenis ſparſim incolétibus Pontum, Galatiam, Cappadociã, Aſiam, & Bithyniam, delectis iuxta præordinationé dei patris, per ſanctificationē ſpiritus, in obedientiam, & aſperſionē ſanguinis Ieſu Chriſti. Gratia uobis & pax multiplicetur. Laudãdus eſt deus, & pater dñi noſtri Ieſu Chriſti, qui iuxta copioſam ſuã miſericordiã

ἔλεος ἀναγεννήσας ἡμᾶς εἰς ἐλπίδα ζῶσαν δι' ἀναστάσεως ΙΗΣΟΥ ΧΙΣΤΟΥ ἐκ νεκρῶν, εἰς κληρονομίαν ἄφθαρτον καὶ ἀμίαντον, καὶ ἀμάραντον, τετηρημένην ἐν οὐρανοῖς, εἰς ὑμᾶς τοὺς ἐν δυνάμει θεοῦ φρουρουμένους διὰ πίστεως, εἰς σωτηρίαν, ἑτοίμην ἀποκαλυφθῆναι ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ, ἐν ᾧ ἀγαλλιᾶσθε, ὀλίγον ἄρτι, εἰ δέον ἐστὶ λυπηθέντες ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς, ἵνα τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως, πολυτιμότερον χρυσίου τοῦ ἀπολλυμένου, διὰ πυρὸς δὲ δοκιμαζομένου, εὑρεθῇ, εἰς ἔπαινον καὶ δόξαν καὶ τιμὴν, ἐν ἀποκαλύψει ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ὃν οὐκ ἰδόντες, ἀγαπᾶτε, εἰς ὃν ἄρτι μὴ ὁρῶντες, πιστεύοντες δὲ, ἀγαλλιᾶσθε χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ καὶ δεδοξασμένῃ, κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν, σωτηρίαν ψυχῶν,

περὶ ἧς σωτηρίας ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηραύνησαν προφῆται, οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος προφητεύσαντες, ἐρευνῶντες, εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου, τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα ΧΡΙΣΤΟΥ προμαρτυρόμενον τὰ εἰς ΧΡΙΣΤΟΝ παθήματα, καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας, οἷς ἀπεκαλύφθη, ὅτι οὐχ ἑαυτοῖς, ὑμῖν δὲ διηκόνουν αὐτὰ, ἃ νῦν ἀνηγγέλη ὑμῖν, διὰ τῶν εὐαγγελισαμένων ὑμᾶς ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἀποσταλέντι ἀπ' οὐρανοῦ, εἰς ἃ, ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι. Διὸ ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας τῆς διανοίας ὑμῶν, νήφοντες, τελείως ἐλπίσατε ἐπὶ τὴν φερομένην ὑμῖν χάριν ἐν ἀποκαλύψει ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ὡς τέκνα ὑπακοῆς, μὴ συσχηματιζόμενοι ταῖς πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαις

ἀλλὰ κατὰ

misericordiam regenuit nos in spem uiuã, per hoc quod resurrexit Iesus Christus ex mortuis, in hæreditatẽ immortalem, & incontaminabilem, atq; immarcessibilem, conseruatã in cœlis erga uos, qui in uirtute dei custodimini per fidẽ, ad salutem, quæ in hoc parata est, ut reueletur in tempore supremo, in quo exultate, nunc ad breue tempus afflicti in uarijs experimẽtis, si opus sit, quo exploratio fidei uestræ, multo prætiosior auro, quod perit, & tamen per ignem probatur. reperiatur in laudem & gloriã & honorem, tum cũ reuelabitur Iesus Christus, quem cum non uideritis diligitis, in quem in præsentia, cũ non uideritis, credentes tamẽ, exultatis gaudio ineffabili, & glorificato, reportantes finem fidei uestræ, salutem animarũ, de qua salute, exquisierunt & scrutati sunt prophetæ, qui de uentura in uos gratia uaticinati sunt, scrutantes ad quem, aut cuiusmodi temporis articulum significaret, qui in illis erat spiritus Christi, qui priusq̃ accederent, testificabatur uenturas in Christũ afflictiones, & q̃ essent cõsecuturæ glorias, ijs q̃bus ea palã sũt exhibita, propterea, qđ haud sibiipsis, imo nobis usui fuerunt, hæc quæ nũc annunciata sunt uobis, per eos qui uobis p̃dicauerunt euangelium, per spiritum sanctum emissum e cœlo, in quæ desyderant angeli prospicere. Quapropter succincti lumbis mentis uestræ, sobrij, perfecte sperate in eam quæ ad uos defertur gratiam, dum uobis reuelatur Iesus Christus, ut filij obedientiæ, ut non accommodetis uos pristinis concupiscentijs, quibus dum adhuc ignoraretis Christum agebamini,

sed quẽadmodũ

ἀλλὰ κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς ἅγιον, καὶ
αὐτοὶ ἅγιοι ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ γενήθητε.
διότι γέγραπται. ἅγιοι γίνεσθε, ὅτι ἐγὼ
ἅγιός εἰμι. καὶ εἰ πατέρα ἐπικαλεῖσθε τὸν
ἀπροσωπολήπτως κρίνοντα κατὰ ἑκάστου
ἔργον, ἐν φόβῳ τὸν τῆς παροικίας ὑμῶν
χρόνον ἀναστράφητε. εἰδότες, ὅτι οὐ φθαρ/
τοῖς ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ ἐλυτρώθητε ἐκ τῆς μα/
ταίας ὑμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότου, ἀλλὰ
τιμίῳ αἵματι ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπί/
λου χριστου, προεγνωσμένου μὲν πρὸ κα
ταβολῆς κόσμου, φανερωθέντος δὲ ἐπ' ἐσχά
του τῶν χρόνων δι' ὑμᾶς, τοὺς δι' αὐτοῦ πι/
στεύοντας εἰς θεὸν, τὸν ἐγείραντα αὐτὸν ἐκ νε
κρῶν, καὶ δόξαν αὐτῷ δόντα, ὥστε τὴν πί
στιν ὑμῶν, καὶ ἐλπίδα εἶναι εἰς θεόν. τὰς ψυ
χὰς ὑμῶν ἡγνικότες ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀλ
ηθείας διὰ πνεύματος, εἰς φιλαδελφίαν
ἀνυπόκριτον, ἐκ καθαρᾶς καρδίας ἀλλήλους
ἀγαπήσατε ἐκτενῶς, ἀναγεγεννημένοι, οὐκ
ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς, ἀλλὰ ἀφθάρτου, διὰ λό
γου ζῶντος θεοῦ, καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰῶ/
να. διότι πᾶσα σὰρξ, ὡς χόρτος, καὶ πᾶ
σα δόξα ἀνθρώπου, ὡς ἄνθος χόρτου, ἐξη
ράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν. τὸ δὲ
ῥῆμα κυρίου, μένει εἰς τὸν αἰῶνα. τοῦτο δέ
ἐστι τὸ ῥῆμα τὸ εὐαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς. Ἀπο/
θέμενοι οὖν πᾶσαν κακίαν, καὶ πάντα δό
λον, καὶ ὑποκρίσεις, καὶ φθόνους, καὶ πά/
σας καταλαλιὰς, ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη,
τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα ἐπιποθήσατε,
ἵνα ἐν αὐτῷ αὐξηθῆτε, εἴπερ ἐγεύσασθε ὅ/
τι χρηστὸς ὁ κύριος, πρὸς ὃν προσερχόμε
νοι λίθον ζῶντα ὑπὸ ἀνθρώπων μὲν ἀπο
δεδοκιμασμένον, παρὰ δὲ θεῷ ἐκλεκτὸν
ἔντιμον, καὶ αὐτοὶ ὡς λίθοι ζῶντες οἰκο/
δομεῖσθε, οἶκος πνευματικὸς, ἱεράτευμα ἅγι
ον, ἀνενέγκαι πνευματικὰς θυσίας, εὐπρο
δέκτους θεῷ διὰ ΙΗΣΥ ΧΡΙΣΤΥ. διόπερ
περιέχει

ſed quēadmodū is q uos uocauit ſctūs
eſt, ita ipſi quoq; ſcti in omī cōuerſatiōe
reddamini, ppterea qđ' ſcriptū eſt. Scti
eſtote, nā ego ſctūs ſū. Et ſi patrē uocatis
citra p̄ſonā respectū iudicantē iuxta cu
iuſq; opus, uidete ut ī timore cōuerſan-
tes, incolatus ueſtri tēpus trāſigatis. Cū
ſciatis uos, nō caducis rebus uelut argēto
& auro fuiſſe redēptos, a uana ueſtra cō-
uerſatione, quā ex patrū accepatis tradi/
tione, ſed p̄cioſo ſāguine uelut agni ima
culati, & incōtaminati Chriſti, q p̄ordina
tus qdē fuerat, añc̄; cōdit⁹ eſſet mūdus,
ſed manifeſtat⁹ fuit extremis tp̄ib⁹, pp̄t
uos, q p̄ illū creditis ī deū, q illū excitauit
a mortuis, & gloriā ei dedit, ut uos fidē ac
ſpē haberetis erga deū, q aīas ueſtras pu
rificaſtis obediēdo ꝟitati, p̄ ſpm̄, ī chari
tate fraterna, ab omī ſimulatione aliena,
ex puro corde uos inuicē diligite ipenſe,
renati nō ex ſeie mortali, ſed ex imortali
p̄ uerbū uiuētis dei, & manētis ī æternū.
Propterea qđ' oīs caro gramen ſit, & oīs
glīa hoīs q̄ſi flos graminis. Exaruit gra/
men, & flos decidit. At uerbū dñi manet
in æternū. Hoc aūt eſt uerbū, qđ' p̄ euan
gelīū delatū eſt ad uos. Proinde depoſi II
ta omī malicia, & omī dolo, & ſimulatōi
bus, & inuidētijs, & oībus oblocutiōib⁹,
ut modo nati infantes, lac illud nō corpis
ſed animi qđ' dolū neſcit, appetite, ut in
eo ſuboleſcatis, ſiqdē guſtaſtis, qđ' beni-
gnus ſit dñs. Ad quē accedētes q lapis ē
uiuus, ab hoībus quidē reprobat⁹ apud
deū uero elect⁹ & p̄cioſus, ipſi q̄ q̄; ueluti
uiui lapides ædificemini, dom⁹ ſpiritalis,
ſacerdotiū ſctm̄ ad offerēdū ſpiritales ho
ſtias, acceptabiles deo p̄ ieſū chriſtū. qua
ppter is lapis cōplectit' & cōtinet ædifi-
cium in

περιέχει ἐν τῇ γραφῇ. ἰδοὺ τίθημι ἐν σιὼν
λίθον ἀκρογωνιαῖον, ἐκλεκτὸν, ἔντιμον·
καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ μὴ καταισχυνθῇ. ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ τοῖς πιστεύουσιν· ἀπιστοῦσι δὲ
λίθος ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες
οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. καὶ λίθος προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου·
οἱ προσκόπτουσι τῷ λόγῳ ἀπειθοῦντες εἰς ὃ καὶ
ἐτέθησαν. ὑμεῖς δὲ γένος ἐκλεκτὸν, βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, ὅπως τὰς ἀρετὰς ἐξαγγείλητε
τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς· οἱ ποτὲ οὐ λαὸς, νῦν δὲ
λαὸς θεοῦ· οἱ οὐκ ἠλεημένοι, νῦν δὲ ἐλεηθέντες. ἀγαπητοὶ παρακαλῶ ὡς παροίκους καὶ παρεπιδήμους, ἀπέχεσθαι
τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς, τὴν ἀναστροφὴν
ὑμῶν ἔχοντες καλὴν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἵνα ἐν
ᾧ καταλαλοῦσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, ἐκ
τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύοντες δοξάσωσι τὸν θεὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς. ὑποτάγητε οὖν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν
κύριον, εἴτε βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι, εἴτε ἡγεμόσιν, ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις, εἰς ἐκ
δίκησιν μὲν κακοποιῶν, ἔπαινον δὲ ἀγαθοποιῶν, ὅτι οὕτως ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ.
ἀγαθοποιοῦντας φιμοῦν τὴν τῶν ἀφρόνων
ἀνθρώπων ἀγνωσίαν. ὡς ἐλεύθεροι, καὶ μὴ ὡς
ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ὡς θεοῦ δοῦλοι. πάντας τιμήσατε,
τὴν ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε, τὸν θεὸν φοβεῖσθε, τὸν βασιλέα τιμᾶτε. οἱ οἰκέται ὑποτασσόμενοι ἐν παντὶ φόβῳ τοῖς δεσπόταις, οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπιεικέσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολιοῖς. τοῦτο γὰρ χάρις, εἰ διὰ
συνείδησιν θεοῦ ὑποφέρει τις λύπας πάσχων ἀ
δίκως. ποῖον γὰρ κλέος εἰ ἁμαρτάνοντες καὶ κολα
φιζόμενοι, ὑπομενεῖτε; ἀλλὰ εἰ ἀγαθοποιοῦντες καὶ
πάσχοντες

cium in ſcriptura. Ecce pono in Sion lapidem, in ſummo ponendū angulo, electum, p̄cioſum. Et q̄ crediderit in illo, nō pudefiat. Vobis igitur p̄cioſus eſt, q̄ creditis. Cæterū ijs qui nō credūt, lapis quē reprobauerāt ædificantes, hic cœpit eſſe in capite anguli, & lapis i quē impingit, & petra ad quē offendent, nēpe ijs q̄ impingunt in uerbū, neq; credunt in id ad qd & inſtituti fuerāt. Vos aūt genus electum, regale ſacerdotiū, gens ſancta, populus qui in lucrū acceſſit, ut uires annūcietis illius, qui e tenebris uos uocauit in admirabilē ſuā lucē. Qui quondā eratis nō populus, nunc populus dei, qui quondam nō cōſecuti miſericordiā, nunc eſtis miſericordiam cōſecuti. Dilecti obſecro tā q̄ aduenas ac peregrinos, abſtinete a carnalibus concupiſcentijs q̄ militant aduerſus animā, & conuerſationē ueſtram habete bonā, inter gentes, ut in hoc qd obloquunt uobis quaſi maleficis, ex bonis operibus eſtimantes uos, glorificent deū in die uiſitationis. Proinde ſubditi eſtote, cuiuis humanæ creaturæ propter dn̄m, ſiue regi tā q̄ precellenti, ſiue præſidibus, ut qui per eum mittant in uindictam quidē nocentiū, laudē uero rectē agentiū, q̄m ſic eſt uoluntas dei, ut benefaciēdo obturetis os hoibus ignorātib⁹, tan q̄ liberi, & nō ueluti p̄textū habētes malitiæ libertatē, ſed tan q̄ ſerui dei, oēs honorate, fraternitatē diligite, deū timete. Famuli ſubditi ſint in timore dn̄is, nō ſolū bonis ac humanis, uer̄ etiā prauis. Nā hæc eſt gratia, ſi qs ꝓpter cōſcientiā dei, ſuffert moleſtias p̄ter meritū affect⁹ malis. Que em̄ ē laus, ſi cū peccatis & alapis cedimini ſuffertis? at ſi cū bn̄facitis, & tn̄ malis

πάχοντες ὑπομένητε. τοῦτο γὰρ χάρις παρὰ θεῷ, εἰς τοῦτο γὰρ ἐκλήθητε, ὅτι καὶ ΧΡΙΣΤΟΣ ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν, ὑμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμὸν, ἵνα ἐπακολουθήσητε τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ, ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, ὃς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπείλει. παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως. ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον, ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι, τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν. οὗ τῷ μώλωπι ἰάθητε. ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα πλανώμενα, ἀλλ' ἐπεστράφητε νῦν ἐπὶ τὸν ποιμένα, καὶ ἐπίσκοπον τῶν ψυχῶν ὑμῶν. Ομοίως αἱ γυναῖκες ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ἵνα καὶ εἴ τινες ἀπειθοῦσι τῷ λόγῳ, διὰ τῆς τῶν γυναικῶν ἀναστροφῆς, ἄνευ λόγου κερδηθήσονται, ἐποπτεύσαντες τὴν ἐν φόβῳ ἁγνὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν, ὧν ἔστω, οὐχ ὁ ἔξωθεν ἐμπλοκῆς τριχῶν, καὶ περιθέσεως χρυσίων, ἢ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος, ἀλλ' ὁ κρυπτὸς τῆς καρδίας ἄνθρωπος ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέος, καὶ ἡσυχίου πνεύματος, ὅ ἐστιν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ πολυτελές. οὕτω γάρ ποτε καὶ αἱ ἁγίαι γυναῖκες, αἱ ἐλπίζουσαι ἐπὶ τὸν θεὸν ἐκόσμουν ἑαυτάς, ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ὡς Σάῤῥα ὑπήκουσε τῷ Ἀβραάμ, κύριον αὐτὸν καλοῦσα, ἧς ἐγενήθητε τέκνα, ἀγαθοποιοῦσαι, καὶ μὴ φοβούμεναι μηδεμίαν πτόησιν. οἱ ἄνδρες ὁμοίως συνοικοῦντες κατὰ γνῶσιν, ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει τῷ γυναικείῳ, ἀπονέμοντες τιμήν, ὡς καὶ συγκληρονόμοι χάριτος ζωῆς, εἰς τὸ μὴ ἐγκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν. Τὸ δὲ τέλος, πάντες ὁμόφρονες, συμπαθεῖς, φιλάδελφοι, εὔσπλαγχνοι, φιλόφρονες, μὴ ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἢ λοιδορίαν, ἀντὶ λοιδορίας τοὐναντίον δὲ εὐλογοῦντες, εἰδότες ὅτι εἰς τοῦτο ἐκλήθητε,

EPISTOLA

tñ malis afficimini ſuffertis. Hæc em̃ eſt gratia apud deū. Siqdē i hoc uocati eſtis qm̃ & Chriſtꝰ afflictus eſt ꝓ nobis, relinquēs nobis exēplū ut inſeq̃remini ueſtigia ipſius, q pctm̃ nō fecerat, nec inuētus eſt dolus in ore illius, q cū maledictis inceſſeret nō remaledixit, cū malis afficeretur nō minabat. Sed tradidit uindictā ei q iudicat iuſte, q pctā noſtra ipſe ptulit in corpore ſuo ſup lignū, quo peccatis mortui iuſticiæ uiueremus. Cuius eiuſdē uibice ſanati fuiſtis. Nā eratis uelut oues errantes, ſed cōuerſi eſtis nunc ad paſtorem, & curatorē aniaꝝ ueſtraꝝ. Similiter III uxores ſubditæ ſitis ueſtris uiris, ut etiā qui nō obtemperāt uerbo, per uxorum conuerſationē abſq; uerbo lucrifiāt. dū conſiderant cū reuerentia cōiunctā caſtā conuerſationē ueſtrā, quarū ornatus ſit, nō externus qui ſitus eſt in criſpatura capillorū, & additione auri, aut in pallioꝝ amictu, uerū occultus, q eſt i corde homo, ſi is careat omni corruptela, ita ut ſpūs placidꝰ ſit ac quietus, q ſpūs i oculis dei magnifica ac ſūptuoſa res eſt. Nā ad eū modū olim & ſanctæ illæ mulieres ſperātes in deo comebāt ſeſe, & ſubditæ erāt ſuis uiris, quēadmodū Sara obediuit Abrahæ dm̃ illū appellās, cuiꝰ factæ eſtis filiæ, dū bn̄facitis, & nō terremini ullo pauore. Viri ſimiliter cohabitēt ſecundū ſciētiā, uelut infirmiori uaſi muliebri ipartientes honorē, tāq; etiā cohæredes gratiæ uitæ, ne interrūpant orationes ueſtræ. In ſumma oēs ſitis unanimes, ſimiliter affecti, fraterna p̄diti charitate, miſericordes, affabiles, non retaliantes malum malo, aut conuicium conuicio, ſed contra benedicentes, ſcientes uos in hoc uocatos

ἐκλήθητε, ἵνα εὐλογίαν κληρονομήσητε. ὁ γὰρ
θέλων ζωὴν ἀγαπᾶν, καὶ ἡμέρας ἀγαθὰς, παυσάτω τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ἀπὸ κακοῦ, καὶ χείλη αὐτοῦ τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον,
ἐκκλινάτω δὲ κακοῦ, καὶ ποιησάτω ἀγαθόν. ζητησάτω εἰρήνην καὶ δίωξάτω αὐτήν.
ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν, πρόσωπον δὲ
κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά. καὶ τίς ὁ κακώσων ὑμᾶς, ἐὰν τοῦ ἀγαθοῦ μιμηταὶ γένησθε; ἀλλ'
εἰ καὶ πάσχοιτε διὰ δικαιοσύνην, μακάριοι.
τὸν δὲ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, μηδὲ ταραχθῆτε, κύριον δὲ τὸν θεὸν ἁγιάσατε ἐν ταῖς
καρδίαις ὑμῶν. ἕτοιμοι δὲ ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον
περὶ ἐλπίδος μετὰ πραύτητος καὶ φόβου, συνείδησιν ἔχοντες ἀγαθήν,
ἵνα ἐν ᾧ καταλαλῶσιν ὑμῶν, ὡς κακοποιῶν, καταισχυνθῶσιν οἱ ἐπηρεάζοντες ὑμῶν
τὴν ἀγαθὴν ἐν ΧΡΙΣΤΩ ἀναστροφήν. κρεῖττον γὰρ ἀγαθοποιοῦντας εἰ θέλοι τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, πάσχειν, ἢ κακοποιοῦντας. ὅτι
καὶ ΧΡΙΣΤΟΣ ἅπαξ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἔπαθεν, δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων, ἵνα ὑμᾶς προσαγάγῃ τῷ θεῷ, θανατωθεὶς μὲν σαρκὶ,
ζωοποιηθεὶς δὲ τῷ πνεύματι, ἐν ᾧ καὶ τοῖς
ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξεν,
ἀπειθήσασί ποτε. ὅτε ἅπαξ ἐξεδέχετο ἡ τοῦ
θεοῦ μακροθυμία, ἐν ἡμέραις Νῶε κατασκευαζομένης κιβωτοῦ, εἰς ἣν ὀλίγαι τουτέστιν
ὀκτὼ ψυχαὶ διεσώθησαν δι' ὕδατος, ὃ καὶ
τύπον νῦν καὶ ἡμᾶς σώζει βάπτισμα, οὐ
σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως
ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς θεὸν, δι' ἀναστάσεως ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ὅς ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ
θεοῦ, πορευθεὶς εἰς οὐρανὸν, ὑποταγέντων
αὐτῷ ἀγγέλων καὶ ἐξουσιῶν καὶ δυνάμεων.

ΧΡΙΣΤΟΥ οὖν παθόντος ὑπὲρ ὑμῶν σαρκὶ,
καὶ ὑμεῖς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὁπλίσασθε, ὅτι
ὁ παθὼν

uocatos esse, ut bñdictionem hæreditate possideatis Nã q uult uitã diligere, & uidere dies bonos. Coerceat linguã suã a malo, & labia sua ne loquãt dolũ. Declinet a malo, & faciat bonũ, q̃rat pacẽ & p sequat eã, qm̃ oculi dñi sup iustos, & aures ei⁹ ad dep̃cationẽ illo⁊. Rursus aspectus dñi sup eos q faciũt mala. Et qs est, q sit afflicturus uos, si boni æmulatores fueritis? Imo si qd etiã accideret incõmodi ꝓpter iusticiã, bti tñ estis. Cæterũ terrore illo⁊, ne terreamini, neq; turbemini sed dñm deũ sctificate in cordib⁹ uestris. Sitis aũt parati semp ad rñdẽdũ cuilibet petẽti ut loq̃mini, de ea q̃ i uobis est spe, cũ mãsuetudine & reuerẽtia, cõsciẽtiã habẽtes bonã, ut i hoc qd̃ uobis obloquũt, tãq̃ sceleros is pudefiãt hi q incessunt uestrã bonã in Christo cõuersationẽ. Præstat em̃, ut bñ agẽtes si ita uelit dei uoluntas, malis afficiamini q̃ male facientes. Qñqdẽ & Christus semel ꝓ pctis passus fuit, iustus ꝓ iniustis, ut nos adduceret deo, mortificat⁹ qdẽ carne sed uiuificat⁹ spiritu, in quo etiã abijt, & spiritibus qui erant in carcere prædicauit, qui inobediẽtes fuerãt quõdã. Cũ semel expectabat dei longanimitas in diebus Noe, cũ apparabat arca, in qua paucæ, hoc est octo animæ, seruatæ fuerũt per aquam, cuius figuræ nunc respondens baptismus, nos quoq; saluos reddit, non quo carnis sordes abijciunt, sed quo fit ut bona conscientia bene respõdeat apud deũ, ꝓ resurrectionem Iesu Christi, q est ad dextrã dei, ꝓfectus in cœlũ, subiectis sibi angelis, & potestatibus, ac uirtutibus. Cum IIII igitur Christus passus sit, uos quoq; iuxta eandẽ cogitationem armemini, quæ

ꝓ patiebatur

ὁ παθῶν ἐν σαρκὶ, πέπαυται ἁμαρτίας, εἰς τὸ μηκέτι ἀνθρώπων ἐπιθυμίαις, ἀλλὰ θελήματι θεοῦ, τὸν ἐπίλοιπον ἐν σαρκὶ βιῶσαι χρόνον. ἀρκετὸς γὰρ ἡμῖν ὁ παρεληλυθὼς χρόνος τοῦ βίου, τὸ θέλημα τῶν ἐθνῶν κατεργάσασθαι, πορευομένους ἐν ἀσελγείαις, ἐπιθυμίαις, οἰνοφλυγίαις, κώμοις, πότοις, καὶ ἀθεμίτοις εἰδωλολατρίαις, ἐν ᾧ ξενίζονται, μὴ συντρεχόντων ὑμῶν, εἰς τὴν αὐτὴν τῆς ἀσωτίας ἀνάχυσιν βλασφημοῦντες, οἳ ἀποδώσουσι λόγον τῷ ἑτοίμως ἔχοντι κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, εἰς τοῦτο γὰρ καὶ νεκροῖς εὐηγγελίσθη, ἵνα κριθῶσι μὲν κατὰ ἀνθρώπους σαρκὶ, ζῶσι δὲ κατὰ θεὸν, πνεύματι. πάντων δὲ τὸ τέλος ἤγγικε. σωφρονήσατε οὖν καὶ νήψατε εἰς τὰς προσευχάς. πρὸ πάντων δὲ τὴν εἰς ἑαυτοὺς ἀγάπην ἐκτενῆ ἔχοντες. ὅτι ἀγάπη, καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν. φιλόξενοι εἰς ἀλλήλους ἄνευ γογγυσμῶν. ἕκαστος καθὼς ἔλαβε χάρισμα εἰς ἑαυτοὺς αὐτὸ διακονοῦντες, ὡς καλοὶ οἰκονόμοι ποικίλης χάριτος θεοῦ. εἴτις λαλεῖ, ὡς λόγια θεοῦ, εἴτις διακονεῖ, ὡς ἐξ ἰσχύος, ἧς χορηγεῖ ὁ θεός, ἵνα ἐν πᾶσι δοξάζηται ὁ θεὸς, διὰ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ὧ ἐστιν ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν. Αγαπητοὶ μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει πρὸς πειρασμὸν ὑμῖν γινομένῃ, ὡς ξένου ὑμῖν συμβαίνοντος, ἀλλὰ καθὸ κοινωνεῖτε τοῖς ΧΡΙΣΤΟΥ παθήμασι, χαίρετε, ἵνα καὶ ἐν τῇ ἀποκαλύψει τῆς δόξης αὐτοῦ, χαρῆτε ἀγαλλιώμενοι. εἰ ὀνειδίζεσθε ἐν ὀνόματι ΧΡΙΣΤΟΥ, μακάριοι, ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ τὸ τοῦ θεοῦ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύετε. κατὰ μὲν αὐτοὺς βλασφημεῖται, κατὰ δὲ ὑμᾶς δοξάζετε. μὴ γάρ τις ὑμῶν πασχέτω ὡς φονεὺς, ἢ κλέπτης, ἢ κακοποιὸς, ἢ ὡς ἀλλοτριοεπίσκοπος. εἰ δὲ ὡς χριστιανὸς, μὴ αἰσχυνέσθω. δοξαζέτω δὲ τὸν θεὸν

patiebat in carne, destitit a pctō, in hoc, ut iā nō cōcupiscētijs hoīm, sed uolūtati dei, qd' supest in carne tēpus uiuat. Sat em̄ est nobis qd̄ anteacto uitæ tpe uolūtatē gētiū patrauerim⁹, cū ambularem⁹ in lasciuijs, cōcupiscētijs, uinolētijs, cōmessationibus, cōpotationibus, & nefarijs simulacroꝝ cultib⁹ Atq; id absurdum illis uidet, qd̄ nō accurratis una cū illis, in eā dē lux⁹ refusionē, de uobis male loq̄ntes, Qui reddituri sūt rōnē, ei q parat⁹ est ad iudicādū uiuos & mortuos. Nam in hoc mortuis q̊q; p̄dicatū ē euāgeliū, ut iudicarēt secūdū hoies qdē carne. uiuāt aūt iuxta deū spū. Porro reꝝ oium finis iminet. Sitis igit sobrij, & uigilātes i oratōibus. Ante oīa v̄o charitatē iter uos uehemētē habētes, nā charitas opiet multitudinē pctōꝝ. Hospitales estote erga uos iuicē, sine murmuratiōib⁹, ut qsq; accepit donū, ita ali⁹ i aliū illud mistrātes, ut boni dispēsatores uariæ gratiæ dei. Si qs loquit loquat, ut eloqa dei, si qs ministrat mistret tāq̄; ex v̄tute quā suppeditat deus, ut i oib⁹ gl̄ificet de⁹, per Iesū christū, cui ē gl̄a & iperiū i sæcula sæculoꝝ. Amē.

Charissimi, ne ceu re noua pturbemini, dū p ignē exploramini, q̄ res ad experimētū uestri fit, pinde q̄si nouū aliqd uobis obtingat, imo i hoc qd' cōsortes estis afflictionū Christi, gaudete, ut i reuelatione q̊q; eiusdē gaudeatis exultātes. Si pbris afficimini i noīe Christi, beati estis, qm̄ gl̄a & spūs dei sup uos reqescet, iuxta ipsos qdē, maledictis afficit. iuxta uos aūt gl̄ificat. Ne qs em̄ uestrū affligat, ut homicida, aut fur, aut facinorosus, aut curiosus alienaꝝ reꝝ. Porro si uelut christianus affligit aliqs, ne pudefiat, imo gl̄ificet deum in

τὸν θεὸν ἐν τῷ μέρει τούτῳ. ὅτι ὁ καιρὸς τοῦ ἄρξασθαι τὸ κρῖμα ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ. εἰ δὲ πρῶτον ἀφ' ἡμῶν, τί τὸ τέλος τῶν ἀπειθούντων τῷ τοῦ θεοῦ εὐαγγελίῳ; καὶ εἰ ὁ δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται; ὥστε καὶ οἱ πάσχοντες κατὰ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, ὡς πιστῷ κτίστῃ παρατιθέσθωσαν τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐν ἀγαθοποιΐᾳ. Πρεσβυτέρους τοὺς ἐν ὑμῖν παρακαλῶ, ὁ συμπρεσβύτερος καὶ μάρτυς τῶν τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ παθημάτων, ὁ καὶ τῆς μελλούσης ἀποκαλύπτεσθαι δόξης κοινωνός, ποιμάνατε τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, ἐπισκοποῦντες, μὴ ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἑκουσίως, μηδὲ αἰσχροκερδῶς, ἀλλὰ προθύμως, μηδὲ ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων, ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμνίου, καὶ φανερωθέντος τοῦ ἀρχιποίμενος, κομιεῖσθε τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον. ὁμοίως νεώτεροι ὑποτάγητε πρεσβυτέροις. πάντες δὲ ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι, τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε, ὅτι ὁ θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. ταπεινώθητε οὖν ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ θεοῦ, ἵνα ὑμᾶς ὑψώσῃ ἐν καιρῷ. πᾶσαν τὴν μέριμναν ὑμῶν ἐπιῤῥίψαντες ἐπ' αὐτόν, ὅτι αὐτῷ μέλει περὶ ὑμῶν. νήψατε, γρηγορήσατε, ὅτι ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ ζητῶν τινα καταπίῃ, ᾧ ἀντίστητε στερεοὶ τῇ πίστει, εἰδότες, τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων τῇ ἐν κόσμῳ ὑμῶν ἀδελφότητι ἐπιτελεῖσθαι. ὁ δὲ θεὸς πάσης χάριτος, ὁ καλέσας ὑμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον αὐτοῦ δόξαν ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ, ὀλίγον παθόντας, αὐτὸς καταρτίσαι ὑμᾶς, στηρίξαι, σθενώσαι, θεμελιώσαι, αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν. Διὰ σιλουανοῦ ὑμῖν τοῦ πιστοῦ ἀδελφοῦ ὡς λογίζομαι, δι' ὀλίγων ἔγραψα. παρακαλῶν καὶ ἐπιμαρτυρῶν

deum in parte hac. quandoquidē & tempus est, ut incipiat iudiciū a domo dei. Q; si primum incipit a nobis, quis erit finis eorum, qui non credunt dei euangelio? Et si iustus uix saluus efficitur, impius & peccator ubi comparebit? Proinde qui affliguntur iuxta uoluntatem dei, tanq; apud fidelem conditorē deponāt animas suas, in bene faciendo.

Presbyteros qui inter uos sunt, obsecro qui sum & ipse presbyter, ac testis afflictionum Christi, atq; idem consors gloriæ, q̄ reuelabit̄, pascite quoad in uobis est gregem Christi, curā illius agentes nō coacte, sed uolentes, non turpiter affectantes lucrum, sed propēso animo, neq; ceu dominium excernentes aduersus cleros, sed sic ut sitis exēplaria gregis. Et cū apparuerit ille pastorū princeps, reportabitis īmarcessibilē gloriæ coronā. Similiter iuniores subditi estote senioribus, sic ut oēs ali⁹ alij uicissim subĳciamini. Humilitatē animi uobis infixā habete, ꝓpterea quod deus superbis resistit, humilibus aūt dat gratiā. Humiliemini igit̄ sub potēti manu dei, ut uos exaltet in tpe, omni cura uestra coniecta in illū. Nam illi cura est de uobis. Sobrĳ estote, Vigilate, qm̄ aduersarius uester diabol⁹ tanq; leo rugiēs obābulat, q̄rens quē deglutiat. Cui resistite, solidi fide, scientes easdē afflictiones ei q̄ in mundo est fraternitati uestræ cōsūmari, sed de⁹ omnis gratiæ, qui uocauit uos ad æternā suam gloriam in Christo Iesu, parumper afflictos, idē instauret uos, fuleiat, roboret, stabiliat. Ipsi gloria imperiū in sæcula sæculorū. Amen. Per Syluanū uobis fidelē fratrē, ut arbitror, paucis scripsi, adhortās

Ὁ ἐπιμαρτυρῶν ταύτην εἶναι ἀληθῆ χάριν τοῦ θεοῦ, εἰς ἣν ἑστήκατε. ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτὴ, καὶ Μᾶρκος ὁ υἱός μου. ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπης. εἰρήνη ὑμῖν πᾶσι τοῖς ἐν ΧΡΙΣΤΩ ΙΗΣΟΥ. ἀμήν.

ac testificans hanc esse uerā gratiam dei, in qua statis. Salutat uos ea, quæ est in Babylone, uestræ cōsors electionis ecclesia, & Marcus filius meus. Salutate uos mutuo, in osculo charitatis. Pax uobis omnibus, q estis in Christo Iesu. Amē.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ.

ΤΑΥΤΗΝ πάλιν ὁ αὐτὸς πέτρος ἐπιστέλλει τοῖς ἤδη πιστεύσασιν, ἔστι δὲ ἡ ἐπιστολὴ ὑπόμνησις τῆς πρώτης. εἰδὼς γὰρ ταχεῖαν ἑαυτοῦ ἔσεσθαι τὴν ἀνάλυσιν τοῦ σώματος, ἐπανύδασε πάντας ὑπομνῆσαι περὶ ὧν κατηχήθησαν, τὴν διδασκαλίαν, καὶ πρῶτον δείκνυσιν ἀπὸ τῶν προφητῶν αὐτὴν εὐαγγελισθεῖσαν. καὶ ὅτι αἱ προφητίαι αἱ περὶ τῆς σοτῆρος, οὐκ εἰσὶν ἀνθρώπιναι, ἀλλὰ περὶ θεοῦ ἐλαλήθησαν. ἔπειτα παραγγέλλει μὴ προσέχειν τοῖς ἀπατῶσι, λέγων ἔσεσθαι αὐτῶν ἀπώλειαν, ὥσπερ καὶ τῶν παραβάντων ἀγγέλων γέγονε. προμηνύει δὲ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἡμέρας ἔσεσθαι ἐν αἷς ἐμπαίκται περιπατήσουσι, καὶ δηλήσονται ἀπατῶντες ἑαυτούς, λέγοντες. Μάτην λέγεσθαι παρ' ἡμῶν τὴν παρουσίαν τοῦ σωτῆρος, διὰ τὸ ἀεὶ λέγεσθαι, καὶ μήπω παραγένεσθαι, ἀπὸ τούτων δὲ καὶ μάλιστα ἀπέχεσθαι παραγγέλλει. διδάσκων μὴ ὀλιγωρεῖν ἐν τοῖς χρόνοις. πάντα γὰρ τὸν χρόνον, μηδὲν εἶναι ἐνώπιον κυρίου, διὰ τὸ καὶ τὴν μίαν ἡμέραν ὡς χίλια ἔτη εἶναι, καὶ τὰ χίλια ἔτη, ὡς ἡμέραν μίαν. ἔσεσθαι δὲ ταχέως τὴν ἡμέραν κυρίου διαβεβαοῦται καὶ ἀποδείκνυσι, καὶ ἐντέλλεται ἑτοίμους εἶναι πάντας εἰς αὐτὴν, ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς, καὶ ἀγαπᾶν τὰ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου παύλου γραφέντα, καὶ μὴ προσέχειν τοῖς διαβάλλουσιν αὐτά. Διὰ δὲ καὶ πάσας τὰς θείας γραφὰς, διαβάλλειν αὐτούς. ὑπομνήσας ὧν καὶ διδάξας πάντας προειδέναι τὰ πράγματα παραίνει, μὴ ἐκπίπτειν τοῦ σκοποῦ τῆς πίστεως, καὶ οὕτως τελεοῦν τὴν ἐπιστολήν.

ARGVMENTVM.

SImon Petrus per fidem huic mundo sapientes mortuos esse declarat, eisdemq; pietatis quanta sit magnitudo, luce ipsa clarius manifestat.

ΠΕΤΡΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΕΠΙ/
ΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

ΣΥΜΕΩΝ Πέτρος δοῦλος καὶ ἀπόστολος ΙΗΣΟΥ ΧΡΙ/ΣΤΟΥ τοῖς ἰσότιμον ἡμῖν λαχοῦσι πίστιν ἐν δικαιοσύνῃ τοῦ θεοῦ ἡμῶν καὶ σωτῆρος ΙΗΣΟΥ ΧΡΙ/ΣΤΟΥ, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθείη ἐν ἐπιγνώσει τοῦ θεοῦ καὶ ΙΗΣΟΥ τοῦ κυρίου ἡμῶν, ὡς πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως αὐτοῦ, τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν δεδωρη/μένης, διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ καλέσαν/τος ἡμᾶς διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς, δι' ὧν τὰ τίμια ἡμῖν καὶ μέγιστα ἐπαγγέλματα δε/δώρηται, ἵνα διὰ τούτων γένησθε θείας κοι/νωνοὶ φύσεως, ἀποφυγόντες τῆς ἐν κόσμῳ ἐν ἐπιθυμίᾳ φθορᾶς, καὶ αὐτὸ τοῦτο δέ, σπου/δὴν πᾶσαν παρεισενέγκαντες, ἐπιχορηγή/σατε ἐν τῇ πίστει ὑμῶν τὴν ἀρετήν, ἐν δὲ τῇ ἀρετῇ τὴν γνῶσιν, ἐν δὲ τῇ γνώσει τὴν ἐγκρά/τειαν, ἐν δὲ τῇ ἐγκρατείᾳ τὴν ὑπομονήν, ἐν δὲ τῇ ὑπομονῇ τὴν εὐσέβειαν, ἐν δὲ τῇ εὐσε/βείᾳ τὴν φιλαδελφίαν, ἐν δὲ τῇ φιλαδελ/φίᾳ τὴν ἀγάπην. ταῦτα γὰρ ὑμῖν ὑπάρ/χοντα καὶ πλεονάζοντα, οὐκ ἀργοὺς οὐδὲ ἀκάρπους καθίστησιν εἰς τὴν τοῦ κυρίου ἡ/μῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ἐπίγνωσιν. ᾧ γὰρ μὴ πάρεστι ταῦτα, τυφλός ἐστι, μυωπάζων μὲ/λων λαβεῖν τὸν καθαρισμὸν τῶν πάλαι αὐ/τοῦ ἁμαρτιῶν. Διὸ μᾶλλον ἀδελφοί, σπου/δάσατε βεβαίαν ὑμῶν τὴν κλῆσιν καὶ ἐκλό/γην ποιεῖσθαι. ταῦτα γὰρ ποιοῦντες οὐ μὴ πταίσητέ ποτε, οὕτως γὰρ πλουσίως ἐπι/χορηγηθήσεται ὑμῖν ἡ εἴσοδος εἰς τὴν αἰώ/νιον βα

PETRI APOSTOLI EPI
STOLA SECVNDA.

SImeon Petrus, seruꝰ & apostolus Iesu Christi, ijs qui æque precioſam nobiſcum ſortiti ſunt fidem, in iuſticia dei noſtri & ſeruatoris Ieſu Chriſti. Gratia uobis & pax multiplicet in agnitione dei, & Ieſu dñi noſtri, ut eiꝰ uirtus omnia nobis largita eſt, quæ ad uitam ac pietatem pertinēt, per agnitionē eius qui uocauit nos per gloriā & uirtutē, per quæ p̄cioſa nobis ac maxima promiſſa donata ſunt, ut per hæc efficeremini diuinæ conſortes naturæ, ſi refugeritis a corruptiōe quæ eſt in mundo per cōcupiſcentiā, ſed & in hoc ipſum omni adhibito ſtudio, ſubminiſtrate in fide ueſtra uirtutem, in uirtute uero ſcientiā, in ſciētia uero tēperantiā, in tēperantia uero patientiā, rurſus in patientia pietatē, in pietate aūt fraternam charitatē, in fraterna uero charitate dilectionē. Hæc enim cū uobis adſint, & exuberent haud ocioſos, nec in irritum laborantes efficiunt, in dñi noſtri Ieſu Chriſti cognitione. Nam cui nō adſunt hæc, is cæcus eſt, & manu uiam tentans, oblitus ſeſe a ueteribꝰ peccatis ſuis fuiſſe purgatū. Qua propter fratres potius operam date, ut uocationem & electionem ueſtram firmam efficiatis. Hæc enim ſi feceritis, non labemini unquam. Siquidem ad hunc modū, abunde ſubminiſtrabitur uobis introitus in æter-

νἱὸμ βασιλείαμ τοῦ κυρίου ἡμῶμ καὶ σωτῆ/
ρος ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. διὸ οὐκ ἀμελήσω ὑ/
μᾶς ἀεὶ ὑπομιμνήσκειμ περὶ τούτωμ, καί
περ εἰδότας, καὶ ἐστηριγμένους ἐν τῇ πα/
ρούσῃ ἀληθείᾳ. δίκαιομ δὲ ἡγοῦμαι ἐφ' ὅ/
σομ εἰμὶ ἐν τούτῳ τῷ σκιρώματι διεγεί
ρειμ ὑμᾶς ἐν ὑπομνήσει. εἰδὼς, ὅτι ταχινή
ἐστιμ ἡ ἀπόθεσις τοῦ σκιρώματός μου, κα/
θὼς καὶ ὁ κύριος ἡμῶν ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ
ἐδήλωσέ μοι. σπουδάσω δὲ καὶ ἑκάστοτε
ἔχειμ ὑμᾶς μετὰ τὴμ ἐμὴμ ἔξοδομ τῶν τού/
τωμ μνήμην ποιεῖσθαι. οὐ γὰρ σεσοφισμέ
νοις μύθοις ἐξακολουθήσαντες ἐγνωρίσα/
μεν ὑμῖν τὴμ τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙ
ΣΤΟΥ δύναμιν καὶ παρουσίαν, ἀλλ' ἐπό/
πται γενηθέντες τῆς ἐκείνου μεγαλειότη/
τος. λαβὼν γὰρ παρὰ θεοῦ πατρὸς τιμὴν
καὶ δόξαν, φωνῆς ἐνεχθείσης αὐτῷ τοιᾶσδε
ὑπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς δόξης, οὗτός ἐστιν
ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν ἐγὼ εὐδόκη/
σα. καὶ ταύτην τὴν φωνὴν ἡμεῖς ἠκούσα/
μεν ἐξ οὐρανοῦ ἐνεχθεῖσαν, σὺν αὐτῷ ὄν/
τες ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ. καὶ ἔχομεν βε/
βαιότερομ τὸμ προφητικὸμ λόγομ. ᾧ, καλ/
λῶς ποιεῖτε, προσέχοντες, ὡς λύχνῳ φαί/
νοντι ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ, ἕως οὗ ἡμέρα διαυ
γάσῃ, καὶ φωσφόρος ἀνατείλῃ ἐν ταῖς καρ
δίαις ὑμῶν. τοῦτο πρῶτομ γινώσκοντες,
ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς, ἰδίας ἐπιλύ/
σεως οὐ γίνεται. οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώ/
που ἠνέχθη ποτὲ προφητεία, ἀλλ' ὑπὸ πνεύ
ματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαμ οἱ ἅ/
γιοι θεοῦ ἄνθρωποι. ἐγένοντο δὲ καὶ ψευ/
δοπροφῆται ἐν τῷ λαῷ, ὡς καὶ ἐν ὑμῖν
ἔσονται ψευδοδιδάσκαλοι, οἵτινες παρει/
σάξουσιμ αἱρέσεις ἀπωλείας, καὶ τὸμ ἀγο/
ράσαντα αὐτοὺς δεσπότην ἀρνούμενοι, ἐπά
γοντες ἐν αὐτοῖς ταχινὴν ἀπώλειαμ, καὶ
πολλοὶ ἐξακολουθήσουσιμ αὐτῶν ταῖς ἀπω
λείαις,

num regnum domini noſtri & ſeruato/
ris Ieſu Chriſti. Quapropter haud negli
gam uos ſemper cõmonere de his, tamet
ſi ſciatis, & confirmati ſitis in præſenti
ueritate. Attamen iuſtũ arbitror, cp̃s diu
ſum in hoc tabernaculo excitare uos per
cõmonitionem, cum ſciam breui futurũ
ut deponam hoc tabernaculum meum,
quemadmodũ & dñs noſter Ieſus Chri
ſtus ſignificauit mihi. Quin & dabo ſẽ
per operam, ut uos poſt exitum meum,
horum mentionem facere poſſitis. Non
enim arte compoſitas fabulas ſecuti, no
tam uobis fecimus, dñi noſtri Ieſu Chri/
ſti uirtutem, & aduentum. Sed qui ocu/
lis noſtris aſpeximus, illius magnificen/
tiam. Acceperat enim a deo patre hono
rem, & gloriam uoce ad illum delata hu
iuſmodi a magnifica gloria. Hic eſt ille
filius meus dilectus, in quo mihi com/
placitum. & hanc uocem nos audiuimus
e cœlo delatam, cum eſſemus una cum
illo in monte ſancto. Et habemus fir/
miorem ſermonem propheticum, Cui
dum attenditis, ceu lucernæ apparenti
in obſcuro loco, recte facitis, donec dies
illuceſcat, & lucifer exoriatᵗ in cordibus
ueſtris. Si illud prius noueritis, quod
omnis prophetica ſcriptura non ſit pri/
uatæ interpretationis. Non enim uo/
luntate hominis allata eſt olim prophe/
tia, ſed a ſpũ ſancto impulſi locuti ſunt
ſancti dei homines. Fuerunt autem & II
pſeudoprophetæ in populo, quemad/
modum & inter uos erunt falſi doctores
qui clam inducent ſectas pernicioſas, eti/
am dominum qui illos mercatus eſt, ab/
negantes, accerſentes ſibiipſis celerem in
teritum, & plæricp̃ ſequentur illoꝝ perni
cies. Per

λείαις, δι' ὧν ἡ ὁδὸς τῆς ἀληθείας βλασφημηθήσεται, καὶ ἐν πλεονεξίᾳ πλαστοῖς λόγοις ὑμᾶς ἐμπορεύσονται, οἷς τὸ κρῖμα ἔκπαλαι οὐκ ἀργεῖ, καὶ ἡ ἀπώλεια αὐτῶν οὐ νυστάζει. Εἰ γὰρ ὁ θεὸς ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας παρέδωκεν εἰς κρίσιν τετηρημένους, καὶ ἀρχαίου κόσμου οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ ὄγδοον Νῶε δικαιοσύνης κήρυκα ἐφύλαξε, κατακλυσμὸν κόσμῳ ἀσεβῶν ἐπάξας, καὶ πόλεις Σοδόμων καὶ Γομόρρας πυρώσας καταστροφῇ κατέκρινεν, ὑπόδειγμα μελλόντων ἀσεβεῖν τεθεικώς. καὶ δίκαιον Λὼτ καταπονούμενον ὑπὸ τῶν ἐν ἀθέσμῳ γὰρ ἀσελγείᾳ ἀναστροφῆς ἐρρύσατο. βλέμματι γὰρ καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ψυχὴν δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζεν. οἶδε κύριος εὐσεβεῖς ἐκ πειρασμοῦ ῥύεσθαι, ἀδίκους δὲ εἰς ἡμέραν κρίσεως κολαζομένους τηρεῖν, μάλιστα δὲ τοὺς ὀπίσω σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μιασμοῦ πορευομένους καὶ κυριότητος καταφρονοῦντας, τολμητάς, αὐθάδεις, δόξας οὐ τρέμουσι βλασφημοῦντες. ὅπου ἄγγελοι ἰσχύϊ καὶ δυνάμει μείζονες ὄντες, οὐ φέρουσι κατ' αὐτῶν παρὰ κυρίῳ βλάσφημον κρίσιν. οὗτοι δὲ ὡς ἄλογα ζῶα φυσικὰ γεγεννημένα εἰς ἅλωσιν καὶ φθοράν, ἐν οἷς ἀγνοοῦσι βλασφημοῦντες ἐν τῇ φθορᾷ αὐτῶν καταφθαρήσονται, κομιούμενοι μισθὸν ἀδικίας, ἡδονὴν ἡγούμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφήν. σπίλοι καὶ μῶμοι, ἐντρυφῶντες ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν, συνευωχούμενοι ὑμῖν, ὀφθαλμοὺς ἔχοντες μεστοὺς μοιχαλίδος, καὶ ἀκαταπαύστους ἁμαρτίας, δελεάζοντες ψυχὰς ἀστηρίκτους, καρδίαν γεγυμνασμένην πλεονεξίας

ties, per quos uia ueritatis, maledictis afficietur, & per auariciam factitijs sermonibus de uobis negociabuntur, quibus iudiciū iā olim nō tardat & perditio illorum, non dormitat. Nam si deus angelis qui peccauerant nō pepercit, sed catenis noctis in tartarū præcipitatos tradidit seruatos in iudicium, & prisco mundo non pepercit, sed octauū iusticiæ preconem Noe seruauit, diluuio in mundum impioꝝ inducto, & ciuitates Sodomoꝝ & Gomorræ, in cinerē redactas subuersione condemnauit, eosq; fecit exemplū ijs qui impie forent acturi. & iustū Lot, qui opprimebaꝫ a nefarijs, per libidinosam conuersationē eripuit. Is enim oculis & auribus iustus, cum habitaret inter illos cotidie animam iustam, iniquis illorum factis excruciabat. Nouit dominus pios e tentatione eripere, iniustos autem in diem iudicij puniendos seruare, maxime uero illos, qui carnē sequētes in concupiscentia pollutionis ambulant, ac dominationem cōtemnūt, audaces ꝑfracti, qui gloria ꝑcellētes nō uerentur cōuicijs incessere. Cū ipsi angeli cū sint robore ac uirtute maiores, nō ferant aduersus sese apud deū blasphemū iudiciū. At isti ueluti bruta animātia, natura genita in excidium & in perniciē, in his quæ nō intelligunt blasphemantes in perditione sua peribūt, reportantes mercedē iniusticiæ pro uoluptate ducentes, si in diem delicijs fruātur, labes ac maculæ, qui nō solū fallunt ipsi, uerū etiā in cōuiuijs suis mutuis, insultant uobis, oculos habentes plenos adulteræ & īcessabiles peccati, inescā tes aias instabiles, cor habentes exercita-

ονεξίαις ἔχοντες, κατάρας τέκνα, καται/
λιπόντες τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν, ἐπλανήθη/
σαν ἐξακολουθήσαντες τῇ ὁδῷ τοῦ Βα/
λαὰμ τοῦ Βοσόρ, ὃς μισθὸν ἀδικίας ἠγά/
πησεν. ἔλεγξιν δὲ ἔσχεν ἰδίας παρανομί/
ας. ὑποζύγιον ἄφωνον φωνῇ φθεγξάμενον, ἐκώλυσε τὴν τοῦ προφή/
του παραφρονίαν. οὗτοί εἰσι πηγαὶ ἄνυ/
δροι, νεφέλαι ὑπὸ λαίλαπος ἐλαυνόμεναι, οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους εἰς αἰῶνα τετή/
ρηται. ὑπέρογκα γὰρ ματαιότητος φθεγ/
γόμενοι, δελεάζουσιν ἐν ἐπιθυμίαις σαρ/
κὸς ἀσελγείαις, τοὺς ὀλίγως ἀποφυγόντας, τοὺς ἐν πλάνῃ ἀναστρεφομένους, ἐλευθερίαν αὐτοῖς ἐπαγγελλόμενοι, αὐτοὶ δοῦλοι ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς. ᾧ γάρ τις ἥττηται τούτῳ καὶ δεδούλωται. εἰ γὰρ ἀποφυγόν/
τες τὰ μιάσματα τοῦ κόσμου, ἐν ἐπιγνώ/
σει τοῦ κυρίου, καὶ σωτῆρος ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. τούτοις δὲ πάλιν ἐμπλακέντες ἡττῶνται, γέγονεν αὐτοῖς τὰ ἔσχατα χείρονα τῶν πρώτων. κρεῖττον γὰρ ἦν αὐτοῖς μὴ ἐπεγνωκέναι τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης, ἢ ἐπιγνοῦσιν, ἐπιστρέψαι ἐκ τῆς παραδοθείσης αὐτοῖς ἁγίας ἐντολῆς. συμβέβηκε δὲ αὐτοῖς τὸ τῆς ἀληθοῦς παροιμίας, κύων ἐπιστρέ/
ψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέραμα, καὶ ὗς λουσα/
μένη εἰς κύλισμα βορβόρου. ταύτην ἤδη ἀγαπητοὶ δευτέραν ὑμῖν γράφω ἐπιστο/
λήν, ἐν αἷς διεγείρω ὑμῶν ἐν ὑπομνήσει τὴν εἰλικρινῆ διάνοιαν μνησθῆναι τῶν προ/
εἰρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν ἁγίων προ/
φητῶν, καὶ τῆς ἀποστόλων ἡμῶν ἐντολῆς τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος, τοῦτο πρῶ/
τον γινώσκοντες, ὅτι ἐλεύσονται ἐπ' ἐσχά/
του τῶν ἡμερῶν, ἐμπαῖκται κατὰ τὰς ἰδίας ἑαυτῶν ἐπιθυμίας πορευόμενοι καὶ λέγοντες, ποῦ ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία τῆς παρουσίας αὐτοῦ;

ὅτε γὰρ

EPISTOLA

tum rapinis, execrationis filij qui relicta recta uia, aberrauerunt secuti uiam Balaam filij Bosor, qui mercedem iniquitatis dilexit, sed redargutus fuit de sua iniquitate. Animal subiugale mutum, humana uoce loquens prohibuit prophetæ dementiam. Isti sunt fontes aqua carentes, nebulæ quæ a procella feruntur, quibus caligo tenebrarum in æternum seruata est. Siquidem ubi uehemēter fastuosa uanitatis uerba sonuerint, inescāt homines per concupiscentias carnis uoluptatibus, eos qui uere aufugerant, eos qui in errore conuersantur dum illis libertatem pollicentur, cum ipsi serui sint corruptionis. Siquidem a quo quis superatus est, huic etiam in seruitutem est addictus. Nam si posteaq̄ refugerunt ab inquinamentis mundi, per agnitionem domini, & seruatoris Iesu Christi, tamen his rursum inuoluti superantur, facta sunt illis postrema peiora primis. Satius enim fuisset illis, non cognouisse uiā iusticiæ, q̄ ubi cognouerunt conuerti ab eo, quod illis traditum fuit sancto mandato. Verum accidit illis, id quod uero prouerbio dici solet. Canis reuersus ad suum ipsius uomitum, & sus lota reuersa ad uolutabrū cœni. Hasce iam alteras uobis chariſſimi scribo litteras, in quibus extimulo uestrā per cōmonitionē, synceram mentem, ut memores sitis uerborū, quæ prædicta sunt a sanctis prophetis, & mādati nostri, qui sumus apostoli domini & seruatoris, illud primū scientes uenturos in extremis diebus illusores, q iuxta ꝓprias cōcupiscētias ambulant, & dicunt. Vbi est pollicitatio aduētus eius.

III

Siquidem

ἀφ' ἧς γὰρ οἱ πατέρες ἐκοιμήθησαν, πάντα οὕτως διαμένει ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως. Λανθάνει γὰρ αὐτοὺς τοῦτο θέλοντας, ὅτι οὐρανοὶ ἦσαν ἔκπαλαι καὶ γῆ ἐξ ὕδατος καὶ δι' ὕδατος συνεστῶσα τῷ τοῦ θεοῦ λόγῳ, δι' ὧν ὁ τότε κόσμος ὕδατι κατακλυσθεὶς ἀπώλετο. οἱ δὲ νῦν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ αὐτῷ λόγῳ τεθησαυρισμένοι εἰσὶ, πυρὶ τηρούμενοι, εἰς ἡμέραν κρίσεως καὶ ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν ἀνθρώπων. Ἐν δὲ τοῦτο μὴ λανθανέτω ὑμᾶς ἀγαπητοί, ὅτι μία ἡμέρα παρὰ κυρίῳ ὡς χίλια ἔτη, καὶ χίλια ἔτη ὡς ἡμέρα μία, οὐ βραδύνει ὁ κύριος τῆς ἐπαγγελίας, ὡς τινὲς βραδύτητα ἡγοῦνται, ἀλλὰ μακροθυμεῖ εἰς ἡμᾶς μὴ βουλόμενός τινας ἀπολέσθαι, ἀλλὰ πάντας εἰς μετάνοιαν χωρῆσαι. ἥξει δὲ ἡ ἡμέρα κυρίου, ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ, ἐν ᾗ οἱ οὐρανοὶ ῥοιζηδὸν παρελεύσονται, στοιχεῖα δὲ καυσούμενα λυθήσονται, γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσεται. τούτων οὖν πάντων λυομένων, ποταποὺς δεῖ ὑπάρχειν ὑμᾶς, ἐν ἁγίαις ἀναστροφαῖς καὶ εὐσεβείαις προσδοκῶντας καὶ σπεύδοντας τὴν παρουσίαν τῆς τοῦ θεοῦ ἡμέρας, δι' ἣν οὐρανοὶ πυρούμενοι, λυθήσονται, καὶ στοιχεῖα καυσόμενα τήκεται. καινοὺς δὲ οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ. Διὸ ἀγαπητοὶ ταῦτα προσδοκῶντες σπουδάσατε ἄσπιλοι, καὶ ἀμώμητοι αὐτῷ εὑρεθῆναι ἐν εἰρήνῃ, καὶ τὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν μακροθυμίαν σωτηρίαν ἡγεῖσθε, καθὼς καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς παῦλος κατὰ τὴν αὐτῷ δοθεῖσαν σοφίαν ἔγραψεν ὑμῖν, ὡς καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστολαῖς λαλῶν ἐν αὐταῖς, περὶ τούτων, ἐν οἷς ἐστὶ δυσνόητά τινα, ἃ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι στρεβλοῦσιν, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς γραφὰς πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀπώλειαν.

ὑμεῖς οὖν

Siquidē ex quo die, patres dormierūt, ſic oīa pmanēt ab initio cōditionis, nā illud uolentes neſciūt, quod cœli iam olim fuerint ac terra ex aqua & per aquā cōſiſtentes dei uerbo, per quæ is qui tū erat mundus, aqua inundatus periit. At qui nunc ſunt cœli ac terra, eiuſdem uerbo repoſiti ſunt, & ſeruant̄ igni, in diē iudicij & perditionis impiorū hominum. Vnum aūt hocne lateat uos dilecti, qd̄ unus dies apud dñm perinde eſt ut mille anni, & mille anni ut dies unus. Haud tardat dominus qui promiſit, quemadmodū nónulli tarditatem exiſtimant. Verum longanimis eſt erga nos, dum non uult ullos perdere, ſed omnes ad pœnitentiam recipere. Veniet aūt dies dñi ſicut fur in nocte, quo cœli procellæ ritu tranſibunt, elementa uero æſtuantia ſoluentur, terraq; & quæ in ea ſunt opera exurentur. Cum igitur hæc omnia ſoluentur, quales oportet eſſe uos in ſanctis conuerſationibus ac pietatibus expectātes & accelerantes aduentum diei dei, per quem cœli incenſi ſoluentur, & elementa æſtuantia liqueſcunt. Sed cœlos nouos ac terram nouam iuxta ꝓmiſſum illius expectamus, in quib⁹ iuſticia inhabitat. Quapropter dilecti, hæc expectātes date operam, ut immaculati & incontaminati, ab illo reperiamini in pace, dominicq; noſtri longanimitatem ſalutem arbitremini, quemadmodum & dilectus frater noſter Paulus iuxta ſibi datā ſapientiā ſcripſit uobis, etiā in omnibus fere epiſtolis loquens de his, inter quæ ſunt nonnulla difficilia intellectu, quæ indocti parūq; firmi detorquent, ſicut & cæteras ſcripturas ad ſuam ipſorum perniciem.

Vos igitur

ὑμεῖς οὖν ἀγαπητοὶ προγινώσκοντες, φυλάσσεσθε, ἵνα μὴ τῇ τῶν ἀθέσμων πλάνῃ συναπαχθέντες, ἐκπέσητε τοῦ ἰδίου στηριγμοῦ, αὐξάνετε δὲ ἐν χάριτι, καὶ γνώσει τοῦ κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ νῦν καὶ εἰς ἡμέραν αἰῶνος. Αμήν.

Vos igit̃ dilecti, poſteaq; p̃moniti eſtis, cauete, ne ſimul cum alijs nefariorum errore abducti, excidatis a propria ſtabilitate, ſed creſcite in gratia, & cognitione domini noſtri, & ſeruatoris Ieſu Chriſti. Ipſi gloria & nũc & in diem æternitatis. Amen.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΚΑΙ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ.

ΤΑΥΤΗΝ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ὁ τὸ εὐαγγέλιον γράψας ἐπιστέλλει. ὑπομιμνήσκων τοὺς ἤδη πιστεύσαντας εἰς τὸν κύριον, καὶ πρῶτον μὲν ὥσπερ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, οὕτω καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιστολῇ θεολογεῖ περὶ τοῦ λόγου. ἀποδεικνὺς αὐτὸν εἶναι ἀεὶ ἐν τῷ θεῷ, καὶ διδάσκων τὸν πατέρα φῶς εἶναι, ἵνα καὶ οὕτως γνῶμεν τὸν λόγον, ὡς ἀπαύγασμα ὄντα αὐτοῦ εἶναι. θεολογῶν δὲ, δείκνυται μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς μὲν καὶ ἀεὶ τυγχάνει αὐτό, νῦν δὲ πεφανερῶσθαι ἐν τῷ κυρίῳ, ὃς ἐστι ζωὴ αἰώνιος, καὶ θεὸς ἀληθινός, καὶ δι' αὐτοῦ δὲ φησι τούτου παρουσίας, καὶ ἐπιφανείας αὐτοῦ τίθησι λέγων εἶναι τοῦτο, ἐπὶ τὸ λῦσαι τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, καὶ ἡμᾶς ἐλευθερωθῆναι ἀπὸ τοῦ θανάτου. καὶ γινώσκειν ἡμᾶς τὸν πατέρα, καὶ αὐτὸν τὸν υἱόν, τὸν κύριον ἡμῶν ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ. γράφει οὖν πρὸς πᾶσαν ἡλικίαν, πρὸς παιδία, πρὸς νεανίσκους, πρὸς γέροντας, ὅτι ὁ μὲν θεὸς ἐγνώσθη, ἡ δὲ διαβολικὴ φύσις γέγονε λοιπὸν νενίκηται καταργηθέντος τοῦ θανάτου. Εἶτα λοιπὸν διὰ ὅλης τῆς ἐπιστολῆς περὶ ἀγάπης διδάσκει, θέλων ὑμᾶς ἀλλήλους ἀγαπᾶν, ἐπειδὴ καὶ ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ ἠγάπησε ἡμᾶς. δείκνυται οὖν περὶ διαφορᾶς φόβου καὶ ἀγάπης καὶ τέκνων θεοῦ, καὶ τέκνων διαβόλου. καὶ περὶ ἁμαρτίας θανατικῆς, καὶ μὴ θανατικῆς. καὶ περὶ διαφορᾶς πνευμάτων, καὶ λοιπὸν διαιρεῖ. ποῖον μὲν πνεῦμα ἐκ τοῦ θεοῦ ὄντι, ποῖον δὲ τῆς πλάνης. Καὶ πότε μὲν γινωσκόμεθα τέκνα θεοῦ, πότε δὲ διαβόλου. καὶ περὶ ποίας ἁμαρτίας ὀφείλομεν εὔχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἁμαρτανόντων, καὶ περὶ ποίας οὐ δεῖ εὔχεσθαι. καὶ ὅτι ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν πλησίον, οὐκ ἔστιν ἄξιος τῆς κλήσεως, οὐ δὲ δύναται λέγεσθαι τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ. καὶ τίνι ἑνότητα ἔχει τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα δείκνυσι. καὶ ὅτι ὁ ἀρνούμενος τὸν υἱόν, οὐ τὸν πατέρα ἔχει. διακρίνει δὲ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ, λέγων καὶ ὃ ἴδιον τοῦ ἀντιχρίστου, εἶναι δὲ τοῦτο τὸ λέγειν. μὴ εἶναι τὸν υἱὸν αὐτὸν τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ, ἵνα δ' ἄλλον ὡς μὴ ὄντως ἐκείνου, ἑαυτὸν εἰπὼν εἶναι ὁ ψεύστης. παραινεῖ δι' ὅλης ἐπιστολῆς, μὴ ἀθυμεῖν τοὺς πιστεύοντας τῷ κυρίῳ, εἰ μισοῦνται ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρειν, ὅτι τὸν μῖσος τοῦ κόσμου, δείκνυσι τοὺς πιστεύοντας μεταβεβηκέναι ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κόσμου, καὶ εἶναι λοιπὸν ἐν οὐρανίου πολιτείας. καὶ ἐν τῷ τέλει δὲ τῆς ἐπιστολῆς, πάλιν ὑπομιμνήσκει λέγων, ὅτι ὁ τοῦ τεοῦ υἱὸς, ζωὴ αἰώνιός ἐστι, καὶ φῶς ἀληθινόν, καὶ ἵνα τούτῳ δουλεύωμεν, καὶ φυλάττωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων.

ARGVMENTVM.

RAtionem uerbi, & quod deus ipſe ſit charitas manifeſtat, & ſuſurrones fratrum, nec deũ ſcire, nec pios fieri poſſe, eo uſq; diſſertat, ut eſſe comprobet homicidas, eo q; odium ſit interfectionis occaſio.

ΙΟΑΝΝΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΕΠΙ/
ΣΤΟΛΗ ΠΡΩΤΗ.

Ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόα-
μεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφ/
θαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμε/
θα καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψη/
λάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς, καὶ ἡ ζωὴ ἐφα/
νερώθη, καὶ ἑωράκαμεν, καὶ μαρτυροῦμεν, καὶ κα
ταγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον,
ἥτις ἦν πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν.
ὃ ἑωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν ἀπαγγέλλο-
μεν ὑμῖν, ἵνα καὶ ὑμεῖς κοινωνίαν ἔχητε μεθ'
ἡμῶν. καὶ ἡ κοινωνία ἡ ἡμετέρα, μετὰ τοῦ πα
τρὸς καὶ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, καὶ
ταῦτα γράφομεν ὑμῖν, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾖ
πεπληρωμένη. καὶ ἔστιν αὕτη, ἡ ἐπαγγελία, ἣν
ἀκηκόαμεν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἀναγγέλλομεν ὑμῖν,
ὅτι ὁ θεὸς φῶς ἐστι, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν
οὐδεμία. ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι κοινωνίαν ἔχο
μεν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ σκότει περιπατῶμεν,
ψευδόμεθα καὶ οὐ ποιοῦμεν τὴν ἀλήθειαν, ἐὰν
δὲ ἐν τῷ φωτὶ περιπατῶμεν, ὡς αὐτός ἐστιν
ἐν τῷ φωτὶ, κοινωνίαν ἔχομεν μετ' ἀλλή/
λων, καὶ τὸ αἷμα ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ
καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας. ἐὰν εἴ
πωμεν ἁμαρτίαν οὐκ ἔχομεν, ἑαυτοὺς πλα
νῶμεν, καὶ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν. ἐὰν ὁμο
λογῶμεν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, πιστός ἐστι καὶ
δίκαιος, ἵνα ἀφῇ ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας, καὶ κα/
θαρίσῃ ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀδικίας. ἐὰν εἴπω/
μεν ὅτι οὐχ ἡμαρτήκαμεν, ψεύστην ποιοῦμεν
αὐτὸν, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν. Τεκνία
μου ταῦτα γράφω ὑμῖν, ἵνα μὴ ἁμάρτητε,
καὶ ἐάν τις ἁμάρτῃ παράκλητον ἔχομεν πρὸς
τὸν πατέ/

IOANNIS APOSTOLI EPI
STOLA PRIMA.

QVod erat ab initio, qđ audiuimus, quod uidimus oculis nostris, qđ perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt, de uerbo uitæ, & uita manifestata est, & uidimus & testamur, & annunciamus uobis uitã eternã, quæ erat apud patrẽ, & manifestata est nobis. Quod uidimus & audiuimus, annunciamus uobis,, ut & uos societatẽ habeatis nobiscũ, & societas nostra sit cum patre & filio eius Iesu Christo. Et hæc scribimus uobis ut gaudium uestrum sit plenum. Et hæc est annunciatio quam audiuimus exipso & annunciamus uobis, quod deus lux est, & tenebræ in eo nõ sunt ullæ. Si dixerimus, societatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mẽtimur, & ueritatem non facimus. Q; si in luce ambulamus, sicut & ipse est in luce, societatem habemus inter nos mutuã, & sanguis Iesu Christi filij eius emundat nos ab omni peccato. Si dixerimus, peccatum non habemus, nosipsos fallimus, & ueritas in nobis non est. Si confiteamur peccata nostra, fidelis est, & iustus, ut remittat nobis peccata nostra, & emũdet nos ab omni iniquitate. Si dixerimus, nõ peccauim⁹, mendacem faq̃mus eum, & uerbũ eius nõ est in nobis. Filioli mei, hæc scribo uobis ne peccetis, & si qs peccauerit, aduocatũ habemus apud II

patrem

τ̃ παῖέρα ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ δίκαιον.καὶ
αὐτὸς ἱλασμός ἐστι περὶ τ̃ ἁμαρτιῶν ἡμῶν,
οὐ περὶ τ̃ ἡμετέρων δὲ μόνον ,ἀλλὰ καὶ περὶ
ὅλου τοῦ κόσμου.καὶ ἐν τούτῳ γινώσκο/
μεν,ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτὸν,ἐὰν τὰς ἐντολὰς
αὐτοῦ τηρῶμεν.ὁ λέγων ἔγνωκα αὐτὸν
καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτ̃ μὴ τηρῶν,ψεύστης ἐστὶ,καὶ
ἐν τούτῳ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν.ὃς δ᾽ἂν τηρῇ αὐ
τ̃ τὸν λόγον,ἀληθῶς ἐν τούτῳ ἡ ἀγάπη τοῦ
θεοῦ τετελείωται.ἐν τούτῳ γινώσκομεν,ὅτι
ἐν αὐτῷ ἐσμεν.ὁ λέγων ἐν αὐτῷ μένειν,ὀφεί
λει καθὼς ἐκεῖνος περιεπάτησε,καὶ αὐτὸς οὕ/
τως περιπατεῖν.Ἀδελφοὶ οὐκ ἐντολὴν καινὴν
γράφω ὑμῖν, ἀλλὰ ἐντολὴν παλαιὰν,
ἣν εἴχετε ἀπ᾽ ἀρχῆς, ἡ ἐντολὴ ἡ παλαιά
ἐστιν ὁ λόγος ὃν ἠκούσατε ἀπ᾽ ἀρχῆς.πά/
λιν ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν,ὅ ἐστιν
ἀληθὲς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν ὑμῖν,ὅτι ἡ σκοτία
παράγεται ,καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ἤδη φαί
νει.ὁ λέγων ἐν τῷ φωτὶ εἶναι ,καὶ τὸν ἀ-
δελφὸν αὐτοῦ μισῶν,ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶν ἕως
ἄρτι.ὁ ἀγαπῶν τ̃ ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῷ
φωτὶ μένει,καὶ σκάνδαλον ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν.
ὁ δὲ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτου, ἐν τῇ σκο-
τίᾳ ἐστὶ,καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ περιπατεῖ,καὶ οὐκ
οἶδεν ποῦ ὑπάγει, ὅτι ἡ σκοτία ἐτύφλωσε
τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ.γράφω ὑμῖν τεκνία
ὅτι ἀφέωνται ὑμῖν αἱ ἁμαρτίαι διὰ τὸ ὄνο
μα αὐτου.γράφω ὑμῖν πατέρες,ὅτι ἐγνώ/
κατε τ̃ ἀπ᾽ ἀρχῆς.γράφω ὑμῖν νεανίσκοι,
ὅτι νενικήκατε τὸν πονηρόν.γράφω ὑμῖν
παιδία,ὅτι ἐγνώκατε τὸν πατέρα.ἔγρα-
ψα ὑμῖν παλαιέρες,ὅτι ἐγνώκατε τ̃ ἀπ᾽ ἀρχῆς.
ἔγραψα ὑμῖν νεανίσκοι,ὅτι ἰσχυροί ἐστε καὶ ὁ
λόγος τ̃ θεοῦ ἐν ὑμῖν μένει,καὶ νενικήκατε τὸν
πονηρόν.μὴ ἀγαπᾶτε τ̃ κόσμον.μηδὲ τὰ ἐν
τῷ κόσμῳ.ἐάν τις ἀγαπᾷ τὸν κόσμον,οὐκ
ἔστιν ἡ ἀγάπη τ̃ πατρὸς ἐν αὐτῷ,ὅτι πᾶν τὸ
ἐν τῷ κόσμῳ,ἡ ἐπιθυμία τ̃ σαρκὸς,καὶ ἡ ἐπιτ̃
θυμία

patrẽ,Ieſũ Chriſtũ iuſtũ.Et ipſe eſt ppi/
ciatio p peccatis noſtris.non pro noſtris
aũt tantum,ſed etiam pro totius mundi
Et in hoc ſcimus qđ cognouimus eũ, ſi
mãdata eius obſeruam⁹. Qui dicit,noui
eũ, & mãdata eius nõ ſeruat, mẽdax eſt,
& in eo ueritas nõ eſt.Qui aũt ſeruat uer
bum eius, uere in hoc charitas dei perfe/
cta eſt.In hoc ſcimus, qđ in ipſo ſumus.
Qui dicit ſe in eo manere,debet ſicut ille
ambulauit & ipſe ambulare. Chariſſimi
non mandatum nouum ſcribo uobis,
ſed mandatum uetus, quod habuiſtis
ab initio. Mandatum uetus eſt uerbum
quod audiſtis ab initio.Rurſum mãda/
tum nouũ ſcribo uobis,qđ uerũ eſt in ip
ſo,idẽ uerũ eſt & in uobis, quia tenebræ
prætereũt,& uerũ lumen iam lucet. Qui
dicit ſe in luce eſſe,& fratrem ſuum odit,
ĩ tenebris eſt uſq; adhuc. Qui diligit fra
trem ſuũ,in lumine manet, & offẽdiculũ
in eo nõ eſt.Qui aũt odit fratrẽ ſuũ in te
nebris eſt,& in tenebris ambulat, & ne/
ſcit quo eat,quia tenebræ obcæcauerunt
oculos eius. Scribo uobis filioli,quod re
mittuntur uobis peccata propter nomẽ
eius. Scribo uobis patres, quoniam co/
gnouiſtis eũ qui ab initio eſt. Scribo uo/
bis adoleſcentes,quoniam uiciſtis mali/
gnum. Scribo uobis infantes, quoniam
cognouiſtis patrẽ. Scripſi uobis patres,
quoniam cognouiſtis eum, qui ab initio
eſt. Scripſi uobis adoleſcentes,quoniam
fortes eſtis,& uerbũ dei manet in uobis,
& uiciſtis illum malum,ne diligatis mun
dum, neq; ea quæ in mundo ſunt.Si qs
diligit mundum,non eſt charitas patris
in eo, Quoniam omne quod eſt in mun
do, concupiſcentia carnis eſt, & concu-

piſcentia

θυμία τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἀλαζονεία τῶν βίου, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόσμου ἐστί. καὶ ὁ κόσμος παράγεται, καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ. ὁ δὲ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, μένει εἰς τὸν αἰῶνα. παιδία ἐσχάτη ὥρα ἐστὶ, καὶ καθὼς ἠκούσατε, ὅτι ὁ ἀντίχριστος ἔρχεται, καὶ νῦν ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγόνασιν. ὅθεν γινώσκομεν, ὅτι ἐσχάτη ὥρα ἐστίν, ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθον, ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν. εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν μεμενήκεισαν ἂν μεθ' ἡμῶν. ἀλλ' ἵνα φανερωθῶσιν ὅτι οὐκ εἰσὶν πάντες ἐξ ἡμῶν. καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου, καὶ οἴδατε πάντα. οὐκ ἔγραψα ὑμῖν, ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ὅτι οἴδατε αὐτὴν. καὶ ὅτι πᾶν ψεῦδος ἐκ τῆς ἀληθείας οὐκ ἔστι. τίς ἐστιν ὁ ψεύστης, εἰ μὴ ὁ ἀρνούμενος, ὅτι ΙΗΣΟΥΣ οὐκ ἔστιν ΧΡΙΣΤΟΣ; οὗτός ἐστιν ὁ ἀντίχριστος ὁ ἀρνούμενος τὸν πατέρα καὶ τὸν ἡὸν. πᾶς ὁ ἀρνούμενος τὸν ἡὸν, οὐδὲ τὸν πατέρα ἔχει. ὑμεῖς οὖν ὃ ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἐν ὑμῖν μενέτω. ἐὰν ἐν ὑμῖν μείνῃ ὃ ἀπαρχῆς ἠκούσατε, καὶ ὑμεῖς ἐν τῷ ἡῷ, καὶ ἐν τῷ πατρὶ μενεῖτε. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία, ἣν αὐτὸς ἐπηγγείλατο ἡμῖν τὴν ζωὴν αἰώνιον. ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν. περὶ τῶν πλανώντων ὑμᾶς. καὶ ὑμεῖς τὸ χρίσμα ὃ ἐλάβετε ἀπ' αὐτοῦ, ἐν ὑμῖν μένει, καὶ οὐ χρείαν ἔχετε, ἵνα τὶς διδάσκῃ ὑμᾶς. ἀλλ' ὡς τὸ αὐτὸ χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων, καὶ ἀληθές ἐστι. καὶ οὐκ ἔστι ψεῦδος. καὶ καθὼς ἐδίδαξεν ὑμᾶς, μένετε ἐν αὐτῷ. καὶ νῦν τεκνία μένετε ἐν αὐτῷ. ἵνα ὅταν φανερωθῇ, ἔχωμεν παρρησίαν, καὶ μὴ αἰσχυνθῶμεν ἀπ' αὐτοῦ, ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. ἐὰν εἰδῆτε ὅτι δίκαιός ἐστι γινώσκετε, ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην ἐξ αὐτοῦ γεγέννητε. ἴδετε ποταπὴν ἀγάπην δέδωκεν ἡμῖν ὁ πατὴρ, ἵνα τέκνα θεοῦ κληθῶμεν. διὰ τοῦτο ὁ κόσμος οὐ γινώσκει ὑμᾶς, ὅτι οὐκ ἔγνω αὐτὸν

piscentia oculorum, fastus facultatum, non est ex patre, sed ex mundo est, & mundus transit & concupiscentia eius. Qui autem facit uoluntatē dei, manet in æternū. Filioli, nouissimū tēpus ē, & sicut audistis qd' antichristus uēturus sit, etiā nunc antichristi multi cœperūt esse. Vnde scimus nouissimū tempus esse. E nobis profecti sunt, sed nō erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permansissent utiq; nobiscū. Sed ut manifesti fierent, qd' nō sunt oēs ex nobis. Sed uos unctionem habetis a sancto, & nostis omnia Non scripsi uobis quasi ignorātibus ueritatem, sed tanq̄ scientibus eam. Et qm̄ omne mendaciū ex ueritate nō est. Quis est mēdax, nisi is q negat Iesū esse Christum? Hic est antichristus, qui negat patrem & filium. Quisquis negat filium, is ne patrem quidē habet. Vos igit' quod audistis ab initio in uobis permaneat, si in uobis permanserit quod audistis ab initio, & uos in filio & patre manebitis. Et hæc est repmissio, quā ipse pollicitus est nobis, uitam æternā. Hæc scripsi uobis de his qui seducūt uos, & uos unctionem quā accepistis ab eo, manet in uobis. Et nō necesse habetis, ut quisq̄ doceat uos, sed sicut ipsa unctio docet uos de omnibus, & uerax est, & non est mendacium. Et sicut docuit uos, manete in eo. Et nunc filioli manete in eo, ut cū apparuerit, habeamus fiduciam, & nō confundamur ab eo in aduētu eius. Si scitis qm̄ iustus est, scitote, quod omnis qui facit iusticiam, ex ipso natus est.

Videte qualem charitatē dedit nobis pater, ut filij dei nominemur. Propter hoc mundus nō nouit uos, quia non nouit eum. III

ωσ αὐτὸν. Αγαπητοὶ νῦν τέκνα θεοῦ ἐσμεν
καὶ οὔπω ἐφανερώθη, ὅτι ἐσόμεθα, οἴδαμεν ὅ
ὅτι ἐὰν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα, ὅτι
ὀψόμεθα αὐτὸν καθώς ἐστι. καὶ πᾶς ὁ ἔχων
τὴν ἐλπίδα ταύτην ἐπ' αὐτῷ, ἁγνίζει ἑαυ-
τὸν καθὼς ἐκεῖνος ἁγνός ἐστι. πᾶς ὁ ποιῶν
τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τὴν ἀνομίαν ποιεῖ, καὶ
ἡ ἁμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία. καὶ οἴδατε, ὅτι ἐ-
κεῖνος ἐφανερώθη, ἵνα τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν
ἄρῃ, καὶ ἁμαρτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι. πᾶς ὁ ἐν
αὐτῷ μένων οὐχ ἁμαρτάνει, πᾶς ὁ ἁμαρ-
τάνων, οὐχ ἑώρακεν αὐτὸν, οὐδὲ ἔγνωκεν αὐ-
τόν. τεκνία μηδεὶς πλανάτω ὑμᾶς. ὁ ποι-
ῶν τὴν δικαιοσύνην, δίκαιός ἐστιν, καθὼς
ἐκεῖνος δίκαιός ἐστιν. ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ
διαβόλου ἐστίν, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ὁ διάβολος ἁμαρ-
τάνει. εἰς τοῦτο ἐφανερώθη ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἵνα λύσῃ
τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου. πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ
θεοῦ, ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ, ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐ
τῷ μένει, καὶ οὐ δύναται ἁμαρτάνειν, ὅτι ἐκ
τοῦ θεοῦ γεγέννηται. ἐν τούτῳ φανερά ἐστι τὰ
τέκνα τοῦ θεοῦ, καὶ τὰ τέκνα τοῦ διαβόλου.
πᾶς ὁ μὴ ποιῶν δικαιοσύνην, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ θεοῦ,
καὶ ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ὅτι αὕτη
ἐστὶν ἡ ἀγγελία, ἣν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἀ
γαπῶμεν ἀλλήλους, οὐ καθὼς Κάϊν ἐκ τοῦ πο
νηροῦ ἦν, καὶ ἔσφαξε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ χάριν
τίνος ἔσφαξεν αὐτόν; ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ ἦν,
τὰ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ δίκαια. μὴ θαυμάζετε
ἀδελφοί μου εἰ μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος. ἡμεῖς
οἴδαμεν, ὅτι μεταβεβήκαμεν ἐκ τοῦ θανάτου
εἰς τὴν ζωήν, ὅτι ἀγαπῶμεν τοὺς ἀδελφούς,
ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν, μένει ἐν τῷ θα-
νάτῳ. πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀνθρω
ποκτόνος ἐστί, καὶ οἴδατε ὅτι πᾶς ἀνθρωπο-
κτόνος οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν αὐτῷ μένουσαν
ἐν τούτῳ ἐγνώκαμεν τὴν ἀγάπην, ὅτι
ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔ-
θηκε, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὑπὲρ τῶν ἀδελ-
φῶν τὰς ψυ-

uit eum. Chariſſimi, nunc filij dei ſumus, & nõdum apparuit quod futuri ſumus. Scimus autem quoniam ſi apparuerit, ſimiles ei erimus, quoniã uidebimus eum ſicuti eſt. Et omnis qui habet hanc ſpem in eo, purificat ſe ſicut & ille purus eſt. Omnis qui facit peccatũ, idem & iniquitatem facit, & peccatũ eſt iniquitas. Et ſcitis quod ille apparuit, ut peccata noſtra tolleret, & peccatũ in eo nõ eſt. Omnis q in eo manet, non peccat, omnis qui peccat, non uidit eum. nec cognouit eum. Filioli, nemo uos ſeducat. Qui facit iuſticiã iuſtus eſt, ſicut & ille iuſtus eſt. Qui facit peccatũ, ex diabolo eſt, qm̃ ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit filius dei, ut diſſoluat opera diaboli. Omnis qui natus eſt ex deo, peccatũ non facit, quoniam ſemen ipſius in eo manet, & non poteſt peccare, quoniam ex deo natus eſt. In hoc manifeſti ſunt filij dei, & filij diaboli. Omnis qui non facit iuſticiam, non eſt ex deo, & qui non diligit fratrem ſuũ. Quoniam hæc eſt annunciatio quã audiſtis ab initio, ut diligatis uos inuicẽ Non ſicut Cain ex maligno erat, & occidit fratrem ſuum. Et propter quid occidit eum? Quoniam opera eius mala erant, fratris autem eius iuſta. Ne miremini fratres mei, ſi odit uos mundus. Nos ſcimus, quod traſlati ſumus de morte ad uitam, quoniam diligimus fratres. Qui non diligit fratrem manet in morte. Omnis qui odit fratrem ſuum, homicida eſt. Et ſcitis quod omnis homicida non habet uitam æternam in ſe manentem. In hoc cognouimus charitatem, quoniam ille animam ſuam pro nobis poſuit, & nos debemus pro fratribus ani

φῶμ τὰς ψυχὰς τιθέναι. ὃς δ' ἂμ ἔχῃ τὸμ βίομ τοῦ κόσμου, καὶ θεωρῇ τὸμ ἀδελφὸμ αὐτοῦ χρείαν ἔχοντα, καὶ κλείσῃ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ, πῶς ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ μένει ἐπ' αὐτῷ; τεκνία μου μὴ ἀγαπῶμεμ λόγῳ, μηδὲ γλώσσῃ, ἀλλ' ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ. καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐκ τῆς ἀληθείας ἐσμὲμ, καὶ ἔμπροσθεμ αὐτοῦ πείσομεμ τὰς καρδίας ἡμῶν, ὅτι ἐὰμ καταγινώσκῃ ἡμῶν ἡ καρδία, ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ θεὸς τῆς καρδίας ἡμῶν καὶ γινώσκει πάντα. Ἀγαπητοί ἐὰμ ἡ καρδία ἡμῶμ μὴ καταγινώσκῃ ἡμῶν, παῤῥησίαμ ἔχομεμ πρὸς τὸμ θεὸμ, καὶ ὃ ἐὰμ αἰτῶμεμ, λαμβάνομεμ παῤ αὐτοῦ, ὅτι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηροῦμεμ, καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιομ αὐτοῦ ποιοῦμεμ. καὶ αὕτη ἐστὶμ ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, ἵμα πιστεύσωμεμ τῷ ὀμόματι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. καὶ ἀγαπῶμεμ ἀλλήλους, καθὼς ἔδωκεμ ἐντολὴμ, καὶ ὁ τηρῶμ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν αὐτῷ. καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεμ ὅτι μένει ἐν ἡμῖμ ἐκ τοῦ πνεύματος οὗ ἡμῖμ ἔδωκεμ. Ἀγαπητοί, μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε, ἀλλὰ δοκιμάζετε τὰ πνεύματα εἰ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστὶμ, ὅτι πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐξεληλύθασιμ εἰς τὸμ κόσμομ, ἐν τούτῳ γινώσκετε τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ. πᾶμ πνεῦμα ὃ ὁμολογεῖ ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστι. καὶ πᾶμ πνεῦμα ὃ μὴ ὁμολογεῖ τὸμ ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔστι. καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ τοῦ ἀντιχρίστου ὃ ἀκηκόατε, ὅτι ἔρχεται, καὶ μᾶλλομ ἐν τῷ κόσμῳ ἐστίμ ἤδη. ὑμεῖς ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστὲ τεκνία, καὶ νενικήκατε αὐτούς, ὅτι μείζωμ ἐστὶμ ὁ ἐν ὑμῖμ, ἢ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ. αὐτοὶ ἐκ τοῦ κόσμου εἰσὶ, διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ κόσμου λαλοῦσι, καὶ ὁ κόσμος αὐτῶν ἀκούει. ἡμεῖς ἐκ τοῦ θεοῦ ἐσμέν. ὁ γινώσκωμ τὸμ θεὸμ, ἀκούει ἡμῶν, ὃς οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ θεοῦ οὐκ ἀκούει ἡμῶν, ἐκ τούτου γινώ-

bus animas ponere. Qui uero habuerit ſubſtantiã mundi, & uiderit fratrem ſuum neceſſe habere, & dauſerit uiſcera ſua ab eo, quomodo charitas dei manet in eo? Filioli mei, ne diligamus uerbo, neq; lingua, ſed opere & ueritate. In hoc cognoſcimus quod ex ueritate ſumus, & in conſpectu eius ſuadebimus cordibus noſtris. Quoniam ſi condemnet nos cor noſtrum, maior eſt deus corde noſtro, & nouit omnia. Chariſſimi, ſi cor noſtrum non condemnet nos, fiduciam habemus erga deum, & quicquid petierimus, accipimus ab eo, quoniam mandata eius cuſtodimus, & ea quæ ſunt placita coram eo facimus. Et hoc eſt mandatum eius, ut credamus nomini filij eius Ieſu Chriſti, & diligamus nos mutuo, ſicut dedit mandatum. Et qui ſeruat mandata eius, in illo manet, & ipſe in eo. Et in hoc ſcimus, quod manet in nobis e ſpiritu quẽ nobis dedit.

Chariſſimi, ne cuiuis ſpiritui credatis, IIII
ſed probate ſpiritus an ex deo ſint, quoniam multi pſeudoprophetæ exierunt in mundum. In hoc cognoſcite ſpiritus dei. Omnis ſpiritus, qui confitetur Ieſum Chriſtum in carne ueniſſe, ex deo eſt. Et omnis ſpiritus, qui non confitetur Ieſum Chriſtum in carne ueniſſe, ex deo non eſt, Et hic eſt ille ſpiritus antichriſti, de quo audiſtis, quod uenturus ſit, & nunc iam in mundo eſt. Vos ex deo eſtis filioli, & uiciſtis eos, quoniam maior eſt qui in uobis eſt, q̃ qui in mundo, ipſi de mundo ſunt, ideo e mundo loquuntur, & mundus eos audit. Nos ex deo ſumus, Qui nouit deum, audit nos, qui nõ eſt ex deo, non audit nos. In

ἐκ τούτου γινώσκομεν τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης. Ἀγαπητοί, ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστι. καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν, ἐκ τοῦ θεοῦ γεγέννηται, καὶ γινώσκει τὸν θεόν. ὁ μὴ ἀγαπῶν, οὐκ ἔγνω τὸν θεόν, ὅτι ὁ θεὸς ἀγάπη ἐστίν. ἐν τούτῳ ἐφανερώθη ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ, ὅτι τὸν υἱὸν αὐτοῦ μονογενῆ ἀπέσταλκεν ὁ θεὸς εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ζήσωμεν δι' αὐτοῦ. ἐν τούτῳ ἐστὶν ἡ ἀγάπη οὐχ ὅτι ἡμεῖς ἠγαπήκαμεν τὸν θεόν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἱλασμὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. ἀγαπητοί, εἰ οὕτως ἠγάπησεν ἡμᾶς ὁ θεός, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ἀλλήλους ἀγαπᾶν. θεὸν οὐδεὶς πώποτε τεθέαται. ἐὰν ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν μένει, καὶ ἡ ἀγάπη αὐτοῦ τετελειωμένη ἐστὶν ἐν ἡμῖν. ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν. καὶ ἡμεῖς τεθεάμεθα καὶ μαρτυροῦμεν, ὅτι ὁ πατὴρ ἀπέσταλκε τὸν υἱὸν σωτῆρα τοῦ κόσμου. ὃς ἂν ὁμολογήσῃ, ὅτι ΙΗΣΟΥΣ ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὁ θεὸς ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ θεῷ. καὶ ἡμεῖς ἐγνώκαμεν καὶ πεπιστεύκαμεν τὴν ἀγάπην ἣν ἔχει ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν. ὁ θεὸς ἀγάπη ἐστί. καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐν τῷ θεῷ μένει, καὶ ὁ θεὸς ἐν αὐτῷ. ἐν τούτῳ τετελείωται ἡ ἀγάπη μεθ' ἡμῶν, ἵνα παῤῥησίαν ἔχωμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ὅτι καθὼς ἐκεῖνός ἐστι κἀκεῖνοι ἐσμὲν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. φόβος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγάπῃ ἀλλ' ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον, ὅτι ὁ φόβος κόλασιν ἔχει. ὁ δὲ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ. ἡμεῖς ἀγαπῶμεν αὐτόν, ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς. ἐάν τις εἴπῃ, ὅτι ἀγαπῶ τὸν θεόν, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῇ, ψεύστης ἐστίν. ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ὃν ἑώρακε, τὸν θεὸν ὃν οὐκ ἑώρακε πῶς δύναται ἀγαπᾶν. καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔχομεν ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα ὁ ἀγαπῶν

hoc cognoſcimus ſpiritũ ueritatis, & ſpiritum erroris. Chariſſimi, diligamus nos inuicem, quia charitas ex deo eſt. Et omnis qui diligit, ex deo natus eſt, & cognoſcit deum. Qui non diligit, non nouit deum, quoniã deus charitas eſt. In hoc apparuit charitas dei, quod filiũ ſuum unigenitum miſit deus in mundum, ut uiuamus per eum. In hoc eſt charitas, non quod nos dilexerimus deum, ſed quoniam ipſe dilexit nos, & miſit filium ſuum propitiationẽ pro peccatis noſtris. Chariſſimi, ſi ſic deus dilexit nos, & nos debemus nos mutuo diligere. Deũ nemo uidit unq̃. Si diligam⁹ nos inuicem, deus in nobis manet, & charitas eius eſt perfecta in nobis. In hoc cognoſcim⁹, q⁹ in eo manemus, & ipſe in nobis, quoniam de ſpiritu ſancto ſuo dedit nobis. Et nos uidimus & teſtificamur, quod pater miſit filium ſuum ſaluatorẽ mundi. Quiſquis confeſſus fuerit quod Ieſus eſt filius dei, deus in eo manet, & ipſe in deo. Et nos cognouim⁹, & credidimus charitatẽ quã habet deus in nobis. Deus charitas eſt, & qui manet in charitate in deo manet, & deus in eo. In hoc p̃fecta eſt charitas nobiſcum, ut fiduciam habeamus in die iudicij, quia ſicut ille eſt, & nos ſumus in mundo hoc. Timor non eſt in charitate, ſed perfecta charitas foras eijcit timorẽ, quoniam timor cruciatũ habet. Qui aũt timet, non eſt perfectus in charitate, nos diligimus eum, quoniam ipſe prior dilexit nos. Si quis dixerit, diligo deũ & fratrem ſuum oderit, mẽdax eſt. Qui enim non diligit fratrem ſuũ quẽ uidit, deum quem nõ uidit quomodo poteſt diligere. Et hoc mandatum habemus ab eo, ut

qui diligit

ὁ ἀγαπῶν τὸν θεόν, ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. πᾶς ὁ πιστεύων, ὅτι ΙΗΣΟΥΣ ἐστιν ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ, ἐκ τοῦ θεοῦ γεγέννηται. καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν τὸν γεννήσαντα, ἀγαπᾷ καὶ τὸν γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ. ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἀγαπῶμεν τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ, ὅταν τὸν θεὸν ἀγαπῶμεν, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηροῦμεν. αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ, ἵνα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν, καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσίν. ὅτι πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ θεοῦ, νικᾷ τὸν κόσμον, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη, ἡ νικήσασα τὸν κόσμον, ἡ πίστις ἡμῶν. τίς ἐστιν ὁ νικῶν τὸν κόσμον, εἰ μὴ ὁ πιστεύων, ὅτι ΙΗΣΟΥΣ ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ; οὗτός ἐστιν ὁ ἐλθὼν δι' ὕδατος καὶ αἵματος ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ. οὐκ ἐν τῷ ὕδατι μόνον, ἀλλ' ἐν τῷ ὕδατι καὶ τῷ αἵματι, καὶ τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ μαρτυροῦν, ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια. ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα. καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσιν. εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώπων λαμβάνομεν, ἡ μαρτυρία τοῦ θεοῦ μείζων ἐστίν, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ θεοῦ, ἣν μεμαρτύρηκε περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἔχει τὴν μαρτυρίαν ἐν ἑαυτῷ. ὁ μὴ πιστεύων τῷ θεῷ, ψεύστην πεποίηκεν αὐτόν, ὅτι οὐ πεπίστευκεν εἰς τὴν μαρτυρίαν ἣν μεμαρτύρηκεν ὁ θεὸς περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία, ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔδωκεν ἡμῖν ὁ θεός. καὶ αὕτη ἡ ζωὴ ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ ἐστιν. ὁ ἔχων τὸν υἱὸν, ἔχει τὴν ζωήν. ὁ μὴ ἔχων τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, τὴν ζωὴν οὐκ ἔχει. ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν τοῖς, πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ἵνα εἰδῆτε, ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔχετε, καὶ ἵνα πιστεύητε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ παρρησία, ἣν ἔχομεν πρὸς αὐτὸν, ὅτι ἐάν τι αἰτώμεθα κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀκούει ἡμῶν. καὶ ἐὰν οἴδαμεν ὅτι ἀκούει ἡμῶν, ὃ ἂν αἰτώμεθα, οἴδαμεν, ὅτι ἔχομεν τὰ αἰτήματα ἃ ἠτήκαμεν παρ' αὐτοῦ.

Εάν τίς

qui diligit deum, diligit & fratrem ſuũ.

Omnis qui credit Ieſum eſſe Chri/ V
ſtum exdeo natus eſt. Et omnis qui dili
git eum genuit, diligit & eum qui na/ qui
tus eſt ex eo. In hoc cognoſcimus quod
diligamus filios dei, cum deum diligi/
mus & mandata eius ſeruamus. Hæc eſt
enim charitas dei, ut mandata eius ſer/
uemus, & mandata eius grauia nõ ſunt.
Quoniam omne quod natũ eſt ex deo,
uincit mundum, & hæc eſt uictoria quæ
uicit mundum, fides ueſtra. Quis eſt qui
uincit mundum, niſi qui credit quod Ie/
ſus eſt filius dei? Hic eſt qui uenit per
aquam & ſanguinem Ieſus Chriſtus, nõ
in aqua ſolum, ſed in aqua & ſanguine.
Et ſpũs eſt qui teſtificat, qm̃ ſpũs eſt ue
ritas. Qm̃ tres ſunt q teſtimoniũ dant
ſpũs & aqua & ſanguis. & hi tres unum
ſunt. Si teſtimoniũ hoim accipimus, te/
ſtimonium dei maius eſt, qm̃ hoc eſt te/
ſtimoniũ dei qd' maiꝰ eſt, quo teſtificatꝰ
eſt de filio ſuo. Qui credit in filiũ dei, ha/
bet teſtimoniũ in ſeipſo. Qui non credit
deo, mendacem facit eũ, quia non credit
in teſtimoniũ qd' teſtificatus eſt deus de
filio ſuo. Et hoc eſt teſtimoniũ, qm̃ uitã
æternam dedit nobis deꝰ, & hæc uita in
filio eius eſt. Qui habet filiũ, habet uitã,
qui non habet filiũ dei, uitam nõ habet.
Hæc ſcripſi uobis qui creditis in nomi/
ne filij dei, ut ſciatis quod uitam habe/
tis æternam, & ut credatis in nomine
filij dei. Et hæc eſt fiducia quam habe/
mus apud eum, qꝛ ſi quid petierimus ſe/
cundum uoluntatem eius audit nos. Et
ſi ſcimus, quod audit nos quicquid pe/
tierimus, ſcimus quod habemus peti/
tiones quas poſtulauimus abeo. Si quis

ἐάν τις ἴδῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἁμαρτάνοντα ἁμαρτίαν μὴ πρὸς θάνατον, αἰτήσει καὶ δώσει αὐτῷ ζωὴν τοῖς ἁμαρτάνουσι μὴ πρὸς θάνατον. ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον, οὐ περὶ ἐκείνης λέγω ἵνα ἐρωτήσῃ. πᾶσα ἀδικία ἁμαρτία ἐστίν, καὶ ἔστιν ἁμαρτία οὐ πρὸς θάνατον, οἴδαμεν, ὅτι πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ θεοῦ οὐχ ἁμαρτάνει ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ θεοῦ τηρεῖ ἑαυτὸν, καὶ ὁ πονηρὸς οὐχ ἅπτεται αὐτοῦ. οἴδαμεν ὅτι ἐκ τοῦ θεοῦ ἐσμεν, καὶ ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται. οἴδαμεν δὲ ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἥκει, καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν. καὶ ἐσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ. ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΩ. οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεὸς καὶ ἡ ζωὴ αἰώνιος. τεκνία φυλάξατε ἑαυτὰ ἀπὸ τῶν εἰδώλων. ἀμήν.

if any man see his brother sinne a sinne which is not vnto death, he shall aske, and he shall giue him life for them that sinne not vnto death. There is a sinne vnto death: I do not say that he shall pray for it. All vnrighteousnesse is sinne: and there is a sinne not vnto death. We know that whosoeuer is borne of God, sinneth not: but he that is begotten of God, keepeth himselfe, and that wicked one toucheth him not. We know that we are of God, and the whole world lieth in wickednesse. And we know that the Sonne of God is come, and hath giuen us vnderstanding, that we may know him that is true: and we are in him that is true, euen in his Sonne Iesus Christ. This is the true God, and eternall life. Babes, keepe your selues from idols. Amen.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ.

ΤΑΥΤΑ ὁ πρεσβύτερος γράφει κυρίᾳ καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς. ἡ δὲ πρόφασις ἡ ἐπιστολῆς, αὕτη. ὁρῶν τὰ τέκνα αὐτῆς καλῶς ἀναστρεφόμενα ἐν τῇ πίστει. καὶ πολλοὺς πλάνους περιερχομένους καὶ λέγοντας, μὴ εἶναι πλὴν παρουσίαν τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ ἐν σαρκὶ, γράφει πλὴν ἐπιστολήν. καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτῆς τὰ τέκνα. εἶτα διδάσκων μὴ μειώτερον εἶναι τὸ καθῆκον μυστήριον παραινεῖ πάλιν περὶ ἀγάπης. καὶ ἵνα μείνωσιν ἐν τῇ διδαχῇ τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς. καὶ λοιπὸν διδάσκει ἀντίχριστον εἶναι τὸν λέγοντα μὴ ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ. παραγγέλλει δὲ, ὥς τε τοὺς τοιούτους, μὴ δέχεσθαί τινα εἰς οἰκίαν, μὴ δὲ λέγειν τοῖς τοιούτοις, χαίρειν. καὶ οὕτως τελεῖ πλὴν ἐπιστολήν.

THE ARGVMENT OF THE SECOND CATHOLIKE EPISTLE OF THE HOLY IOHN THE DIVINE.

THis Elder writeth this Epistle vnto a Lady and her children. The occasion of the Epistle is this. Seeing her children walking vprightly in the faith, and many deceiuers entred into the world, which confessed not that Christ came in the flesh, he writeth a Epistle. And first he commendeth her children: then teaching that the mystery ought not to be esteemed lesse, he exhorteth againe to loue, that they may continue in the doctrine which was deliuered vnto them. And last of all he teacheth that he is Antichrist which confesseth not that Christ came in the flesh. And he commandeth that such a one be not receiued into the house, neither that we say vnto him, God speed you. And so he finisheth his Epistle.

ARGVMENTVM

SCripsit adeo ad sanctam fœminam scribit, ut eandem dominam non dubitet litteris appellare, eiusdemq; filijs testimonium q̃ ambulent in ueritate perhibet.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΕΠΙ ΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ ἐκλε/κτῇ κυρίᾳ καὶ τοῖς τέκνοις αὐτ, οὓς ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀ/ληθείᾳ, & οὐκ ἐγὼ μόνος, ἀλλα καὶ πάντες οἱ ἐγνωκότες τὴν ἀλήθει/αν, διὰ τὴν ἀλήθειαν τὴν μένουσαν ἐν ἡμῖν, καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσαι εἰς τὸν αἰῶνα. ἔσαι μεθ' ἡμῶν χάρις, ἔλεος, εἰρήνη, παρὰ θεοῦ πα/τρὸς, καὶ παρὰ κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ τοῦ υἱοῦ τοῦ πατρὸς, ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἀγάπῃ. ἐχάρην λίαν, ὅτι εὕρηκα ἐκ τῶν τέκνων σου πε/ριπατοῦντας ἐν ἀληθείᾳ. καθὼς ἐντολὴν ἐ/λάβομεν παρὰ τοῦ πατρός. & νῦν ἐρωτῶ σε κυρία. οὐχ ὡς ἐντολὴν γράφω σοι καινὴν ἀλλὰ ἣν εἴχομεν ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους. & αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη, ἵνα περι/πατῶμεν κατὰ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. αὕτη ἐ/στὶν ἡ ἐντολή, καθὼς ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἵ/να ἐν αὐτῇ περιπατῆτε, ὅτι πολλοὶ πλά/νοι εἰσῆλθον εἰς τὸν κόσμον, οἱ μὴ ὁμολο/γοῦντες ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ ἐρχόμενον ἐν σαρκί. οὗτός ἐστιν ὁ πλάνος & ὁ ἀντίχριστος. βλέπετε ἑαυτούς, μὴ ἀπολέσωμεν ἃ εἰργα/σάμεθα, ἀλλὰ μισθὸν πλήρη ἀπολάβωμεν. πᾶς ὁ παραβαίνων & μὴ μένων ἐν τῇ δι/δαχῇ τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, θεὸν οὐκ ἔχει. ὁ μένων ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, οὗτος καὶ τὸν πα/τέρα καὶ τὸν υἱὸν ἔχει. εἴ τις ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς, καὶ ταύτην διδαχὴν οὐ φέρει, μὴ λαμβάνετε αὐτὸν εἰς οἰκίαν, καὶ χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε. ὁ γὰρ λέγων χαίρειν, κοινω/νεῖ τοῖς

BEATI IOANNIS APOSTOLI EPISTOLA SECVNDA

SEnior electæ dominæ & filijs ei⁹, quos ego diligo in ueritate, & non ego solus, sed & omnes qui cognouerunt ueritatem, propter ueritatē, quæ permanet in nobis, & nobiscum erit in æternū. Erit nobiscum gratia, misericordia, pax, a deo patre, & a domino Iesu Christo filio patris in ueritate & charitate. Gauisus sum ualde, quod inueni de filijs tuis ambulantes in ueritate, sicut mandatum accepimus a patre. Et nunc rogo te domina, non tanquam mandatum nouū scribo tibi, sed quod habuimus ab initio ut diligamus nos mutuo. Et hæc est charitas, ut ambulemus secundum mandatum eius. Hoc est mandatum quemadmodum audistis ab initio, ut in eo ambuletis, quoniam multi seductores ingressi sunt in mundum qui non confitentur Iesum Christum uenturum in carne. Hic est seductor & antichristus. Intuemini uosipsos ne perdam⁹ quæ operati sumus, sed ut mercedem plenā recipiamus Qis qui transgreditur & non manet in doctrina Christi, deum nō habet. Qui manet i doctrina Christi hic & patrē & filiū habet. Si qs uenit ad uos, & hāc doctrinā nō affert, ne recipiatis eū i domū nec aue ei dixeritis. Qui em̄ dicit illi aue,

νεῖ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ τοῖς πονηροῖς, πολλὰ ἔχων ὑμῖν γράφειν, οὐκ ἐβουλήθην διὰ χάρτου καὶ μέλανος, ἀλλὰ ἐλπίζω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ στόμα πρὸς στόμα λαλῆσαι, ἵνα ἡ χαρὰ ἡμῶν ᾖ πεπληρωμένη. ἀσπάζεταί σε τὰ τέκνα τῆς ἀδελφῆς σου τῆς ἐκλεκτῆς ἀμήν.

communicat operibus eius malis. Cum multa haberem uobis ſcribenda, nolui per chartam & atramentum. Sed ſpero me futurũ ad uos, & pñtem pñtibus locuturũ, ut gaudiũ noſtrũ ſit cõpletũ. Salutant te filij ſororis tuæ electæ. Amen.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ Γ. ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΚΑΙ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ.

ΕΣΤΙΝ ἡ ἐπιστολὴ περὶ φιλοξενίας, καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὸν Γάϊον, μαρτυρούμενον παρὰ πάντων, ἐπὶ φιλοξενίᾳ, καὶ προέπεμψε τῇ αὐτῇ προθέσει ἐμμένειν, καὶ προπέμπειν καὶ δεξιοῦσθαι τοὺς ἀδελφούς. πάλιν τε αὐτὸν μισθῶν τὴν προσφορὰν ἀποδέχεται, αἰτιᾶται δὲ διοτρεφῆ, ὡς μή τε αὐτὸν παρέχοντα τοῖς πτωχοῖς, ἀλλὰ καὶ κωλύοντα τοὺς ἄλλους, καὶ πολλὰ φλυαροῦντα. τοὺς δὲ τοιούτους λέγει ἀλλοτρίους εἶναι τῆς θείας, καὶ μηδὲ εἰδέναι τὸν θεόν, δημήτριον δὲ συνίστησι μαρτυρῶν αὐτῷ τὰ κάλλιστα.

ARGVMENTVM.

Gaium pietatis cauſa extollit atq; ut in ipſa pietate maneat exhortatur Diotrepē impietatis & ſuperbiæ cauſa obiurgat, Demetrio autē bonum teſtimonium perhibet cum fratribus uniuerſis.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ Γ.

ΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ, Γαΐῳ τῷ ἀγαπητῷ, ὃν ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ. ἀγαπητέ, περὶ πάντων εὔχομαί σε εὐοδοῦσθαι, καὶ ὑγιαίνειν, καθὼς εὐοδοῦταί σου ἡ ψυχή. ἐχάρην λίαν ἐρχομένων ἀδελφῶν, καὶ μαρτυρούντων σου τῇ ἀληθείᾳ, καθὼς σὺ ἐν ἀληθείᾳ περιπατεῖς, μειζοτέραν τούτων οὐκ ἔχω χαράν, ἵνα ἀκούω τὰ ἐμὰ τέκνα ἐν ἀληθείᾳ περιπατοῦντα. ἀγαπητέ πιστὸν ποιεῖς ὃ ἐὰν ἐργάσῃ εἰς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ εἰς τοὺς ξένους. οἳ ἐμαρτύ-

EPISTOLA BEATI IOANNIS TERTIA.

SEnior Gaio chariſſimo, quẽ ego diligo in ueritate. Chariſſime, de oibus opto ut ꝓſpere agant, & recte ualeãt, ſicut proſpere agit anima tua. Gauiſus ſum enim ualde uenientibus fratribus & teſtimonium perhibẽtibus ueritati tuæ, ſicut tu i ueritate ambulas. Maius ñs nó habeo gaudiũ, cꝫ ut audiã filios meos in ueritate ãbulare. Chariſſime, fideliter facis qcqd operaris in frẽs, & in peregrinos qui teſti

οἱ ἐμαρτύρησάν σου τῇ ἀγάπῃ, ἐνώπιον ἐκκλησίας, οὓς, καλῶς ποιήσεις, προπέμψας ἀξίως τοῦ θεοῦ. ὑπὲρ γὰρ τοῦ ὀνόματος ἐξῆλθον μηδὲν λαμβάνοντες ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἡμεῖς οὖν ὀφείλομεν ἀπολαμβάνειν τοὺς τοιούτους, ἵνα συνεργοὶ γινώμεθα τῇ ἀληθείᾳ. ἔγραψα τῇ ἐκκλησίᾳ. ἀλλ' ὁ φιλοπρωτεύων αὐτῶν διοτρεφὴς οὐκ ἐπιδέχεται ἡμᾶς. διατοῦτο ἐὰν ἔλθω ὑπομνήσω αὐτοῦ τὰ ἔργα ἃ ποιεῖ, λόγοις πονηροῖς φλυαρῶν ἡμᾶς. καὶ μὴ ἀρκούμενος ἐπὶ τούτοις, οὔτε αὐτὸς ἐπιδέχεται τοὺς ἀδελφούς. καὶ τοὺς βουλομένους κωλύει καὶ ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐκβάλλει. ἀγαπητὲ μὴ μιμοῦ τὸ κακὸν, ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν. ὁ ἀγαθοποιῶν ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστιν. ὁ δὲ κακοποιῶν οὐκ ἑώρακε τὸν θεόν. Δημητρίῳ μεμαρτύρητο ὑπὸ πάντων, καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας. Ἐν ἡμεῖς δὲ μαρτυροῦμεν, καὶ οἴδατε ὅτι ἡ μαρτυρία ἡμῶν ἀληθής ἐστι. πολλὰ εἶχον γράφειν, ἀλλ' οὐ θέλω διὰ μέλανος καὶ καλάμου σοι γράψαι. ἐλπίζω δὲ εὐθέως ἰδεῖν σε καὶ στόμα πρὸς στόμα λαλήσομεν. εἰρήνη σοι. ἀσπάζονταί σε οἱ φίλοι. ἀσπάζου τοὺς φίλους κατ' ὄνομα.

qui testimoniũ reddiderũt charitati tuæ in cõspectu ecclesiæ, quos benefacies si deduxeris digne deo. Pro nomine em̃ eius ꝓfecti sunt, nihil accipientes a gentibus. Nos ergo debemus recipere huiusmodi, ut cooꝑatores simꝰ ueritati. Scripsi eccl̃iæ sed is q amat primatũ gerere in eis Diotrephes nõ recipit nos, ꝓpter hoc si uenero cõmonefaciã illũ operũ q̃ facit, uerbis maliciosis garriẽs ĩ nos, & nec his cõtẽtꝰ nõ solũ nõ recipit fratres, uerũ etiã uolentes recipere ꝓhibet, & e cõgregatione eijcit. Charissime, ne imiteris qd' malũ ẽ, sed qd' bonũ est. Qui bñfacit ex deo est, qui aũt malefacit, non uidet deũ. Demetrio testimoniũ reddit' ab omnibus, & ab ipsa ueritate, sed & nos testimoniũ perhibemus, & nostis qd' testimoniũ nostrũ uerũ est. Multa habebã quæ scriberẽ, sed nolo per atramẽtũ & calamũ scribere tibi. Spero aũt protinus me uisurum te, & præsentes coram loquemur. Pax tibi. Salutãt te amici, saluta amicos nominatim.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΙΟΥΔΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

Ταύτην ἐπιστολὴν γράφει τοῖς ἤδη πιστεύσασιν. ἡ δὲ πρόφασις, αὕτη. παρεισελθόντων τινῶν καὶ διδασκόντων ἀδιάφορον εἶναι τὴν πίστιν. Ἐν ἀρνουμένων τὸν κύριον, ἀνάγκην ἔσχε γράψαι καὶ ἀσφαλίσασθαι τοὺς ἀδελφούς. καὶ πρῶτον μὲν παρακαλεῖ αὐτοὺς ἀγωνίσεσθαι καὶ ἐμμένειν τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς πίστει. ἔπειτα ἀποκηρύττει τοὺς τοιούτους, ὡς πλάνους. καὶ παραγγέλλει, μὴ δὲ μίαν κοινωνίαν ἔχειν πρὸς τοὺς τοιούτους. εἰδότας, ὅτι οὐκ ἀρκεῖ τὸ κληθῆναι μόνον. Εὰν μὴ καὶ ἀξίως περιπατήσωμεν τῆς κλήσεως καὶ γὰρ καὶ τὸν πρότερον λαὸν ἐξαγαγὼν ἐξ αἰγύπτου ὁ θεὸς, καὶ μὴ ἐμμείναντας τῇ πίστει, ἀπώλεσεν. καὶ ἀγγέλων δὲ μὴ τηρησάντων τὴν ἰδίαν τάξιν, οὐκ ἐφείσατο, δεῖ οὖν ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀναχωρεῖν. καὶ ὁ μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, οὐχ ὑπήνεγκε βλασφημίαν τοῦ διαβόλου. ἔσεσθαι γοῦν τῆς ἀπόλειαν αὐτῶν ὡς σοδόμων διδάσκει. εἶτα παραινεῖ εἰς τὰ ἤθη. καὶ ἐπευξάμενος αὐτοῖς βεβαιότητα τῆς πίστεως παρὰ τοῦ κυρίου, τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

ARGVMENTVM

Iudas apostolus, fratres de corruptoribꝰ uiæ ueritatis ita informat, ut illlicitum esse disertet de subiugo semel erutos seruitutis denuo operam suam officijs nouare seruilibus.

ΙΟΥΔΑ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

ΙΟΥΔΑΣ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ δοῦλος, ἀδελφὸς δὲ ἰακώβου, τοῖς ἐν θεῷ πατρὶ ἡγιασμένοις, καὶ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΩ τετηρημένοις κλητοῖς. ἔλεος ὑμῖν καὶ εἰρήνη καὶ ἀγάπη πληθυνθείη. Ἀγαπητοὶ πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενος γράφειν ὑμῖν περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας, ἀνάγκην ἔσχον γράψαι ὑμῖν, παρακαλῶν ἐπαγωνίζεσθαι τῇ ἅπαξ παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις πίστει. παρεισέδυσαν γάρ τινες ἄνθρωποι, οἱ πάλαι προγεγραμμένοι, εἰς τοῦτο τὸ κρῖμα ἀσεβεῖς, τὴν τοῦ θεοῦ ἡμῶν χάριν μετατιθέντες εἰς ἀσέλγειαν, καὶ τὸν μόνον δεσπότην θεὸν καὶ κύριον ἡμῶν ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ ἀρνούμενοι. ὑπομνῆσαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι εἰδότας ὑμᾶς ἅπαξ τοῦτο, ὅτι ὁ κύριος λαὸν ἐκ γῆς αἰγύπτου σώσας, τὸ δεύτερον, τοὺς μὴ πιστεύσαντας ἀπώλεσεν. ἀγγέλους τε τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας, δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν. ὡς Σόδομα καὶ Γόμορρα, καὶ αἱ περὶ αὐτὰς πόλεις τὸν ὅμοιον τούτοις τρόπον ἐκπορνεύσασαι, καὶ ἀπελθοῦσαι ὀπίσω σαρκὸς ἑτέρας, πρόκεινται δεῖγμα, πυρὸς αἰωνίου δίκην ὑπέχουσαι. ὁμοίως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι, σάρκα μὲν μιαίνουσι, κυριότητα δὲ ἀθετοῦσι, δόξας δὲ βλασφημοῦσιν. ὁ δὲ μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, ὅτε τῷ διαβόλῳ διακρινόμενος διελέγετο περὶ τοῦ μωσέως σώματος, οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκεῖν βλασφημίας, ἀλλ' εἶπεν, ἐπιτιμήσαί σοι κύριος. οὗτοι δὲ ὅσα μὲν οὐκ οἴδασι

IVDAE APOSTOLI EPISTOLA

IVdas Iesu Christi seruꝰ, frater Iacobi, ijs qui in deo patre sanctificati sunt, quiq; Iesu Christo seruati sunt uocatis. Gratia uobis, & pax, & charitas multiplicetur. Dilecti tantū mihi studiū fuit scribendi ad uos, de cōmuni salute, ut nō potuerim nō scribere uobis, obsecrās, ut uestris laboribus adiumento sitis fidei q̄ semel data est sanctis. Obiter em̄ subierunt quidā hoīes impij, qui prius descripti fuerant in hoc iudiciū, qui dei nostri gratiā transferunt ad lasciuiā, ac deū qui solus est herꝰ, ac dn̄m nostrū Iesū Christum negant. Volo aūt uos cōmonefacere cū sciatis semel illud, quod dn̄s posteaq̄ populū ex Aegypto saluū eduxerat, rursus eos q nō credebāt pdidit, qdq; angelos q nō seruauerāt suā originē, sed reliquerāt suū domiciliū, ad iudiciū magni illiꝰ diei, uinculis æternis sub caligine seruarit. Sicut Sodoma & Gomorra, & his finitimæ ciuitates, q̄ ad consimilē modū cū illis in fornicationē, plapsæ fuerant, ac secutæ fuerāt carnē alienā, ꝓpositæ sunt exēplo, ignis æterni pœnā sustinentes. Similiter sane & hi delusi insomnijs, carnem quidem polluunt, dn̄ationem uero spernūt, in glorias aūt maledicta congerunt. At Michael archangelus, cum aduersus diabolum certans disceptaret de corpore Moysi, non ausus est illi impingere notam maledicti, sed dixit. Increpet te dominus. At ijsti qui non nouerunt ea

δάσι βλασφημοῦσιν, ὅσα δὲ φυσικῶς ὡς τὰ ἄλογα ζῶα ἐπίστανται, ἐν τούτοις φθεί/ρονται. οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ κάϊν ἐ/πορεύθησαν, καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ βαλαὰμ μι/σθοῦ ἐξεχύθησαν, καὶ τῇ ἀντιλογίᾳ τοῦ κο/ρὲ ἀπώλοντο. οὗτοί εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν, σπιλάδες, συνευωχούμενοι, ἀφόβως, ἑαυτοὺς ποιμαίνοντες, νεφέλαι ἄνυδροι, ὑπὸ ἀνέμων περιφερόμεναι, δένδρα φθινοπωρι/νὰ, ἄκαρπα, δὶς ἀποθανόντα, ἐκριζωθέν/τα, κύματα ἄγρια θαλάσσης, ἐπαφρίζοντα τὰς ἑαυτῶν αἰσχύνας, ἀστέρες πλανῆται, οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους, εἰς αἰῶνα τε τήρηται. προεφήτευσε δὲ καὶ τούτοις ἕβδο/μος ἀπὸ ἀδὰμ, ἐνὼχ, λέγων. ἰδοὺ ἦλθε κύ/ριος ἐν ἁγίαις μυριάσιν αὐτοῦ, ποιῆσαι κρίσιν κατὰ πάντων, καὶ ἐλέγξαι πάντας τοὺς ἀσε/βεῖς αὐτῶν περὶ πάντων ὧν ἠσέβησαν, καὶ περὶ πάντων τῶν σκληρῶν, ὧν ἐλάλησαν κατ' αὐτοῦ ἁμαρτω/λοὶ ἀσεβεῖς. οὗτοί εἰσι γογγυσταί, μεμψί/μοιροι, κατὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν πορευό/μενοι, καὶ τὸ στόμα αὐτῶν λαλεῖ ὑπέρογκα, θαυμάζοντες πρόσωπα, ὠφελείας χάριν. ὑμεῖς δὲ ἀγαπητοί, μνήσθητε τῶν ῥημάτων τῶν προειρημένων ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τοῦ κυ/ρίου ὑμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. ὅτι ἔλεγον ὑ/μῖν, ὅτι ἐν ἐσχάτῳ χρόνῳ ἔσονται ἐμπαῖκται κατὰ τὰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίας πορευόμενοι τῶν ἀσεβειῶν. οὗτοί εἰσιν οἱ ἀποδιορίζοντες ψυχικοί, πνεῦμα μὴ ἔχοντες. ὑμεῖς δὲ ἀγαπητοί, τῇ ἁγιωτάτῃ ὑμῶν πίστει ἐποι/κοδομοῦντες ἑαυτούς, ἐν πνεύματι ἁγίῳ προσευχόμενοι, ἑαυτοὺς ἐν ἀγάπῃ θεοῦ τηρή/σατε, προσδεχόμενοι τὸ ἔλεος τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὓς μὲν ἐλεᾶτε διακρινόμενοι, οὓς δὲ ἐν φόβῳ σώζετε, ἐκ πυρὸς ἁρπάζοντες, μισοῦντες καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐσπιλωμένον χιτῶνα.

uerũt ea maledictis inſectant, q̃ natura uero ceu muta animãtia ſciũt, in his corrũpuntur. Væ illis, qm̃ uiã Cain ingreſſi ſunt, & deceptiõe mercedis, qua decept⁹ fuit Balaã, effuſi ſunt, & contradictione Core perierunt. Hi ſunt inter charitates ueſtras, maculæ, inter ſe cõuiuãtes, abſq; ulli⁹ timore, ſuopte ductu arbitrioq; uiuentes, nubes aquã nõ habentes, q̃ a uẽtis circũferuntur, arbores autumno marceſcentes, infrugiferæ, bis emortuæ, & eradicatæ. Vndæ efferæ maris, deſpumãtes ſua ipſoꝝ dedecora, ſtellæ erraticæ q̃bus caligo tenebraꝝ in æternũ ſeruata ẽ. Pri⁹ aũt his uaticinatus eſt ſeptimus ab Adã Enoch dicens. Ecce uenit dñs in ſanctis milibus ſuis, ut faciat iudicium aduerſus omneis, & redarguat oẽs ex eis q̃ ſunt impĩj, de omnibus opibus impietatis illoꝝ, quæ impie patrarũt, deq; omnib⁹ duris q̃ locuti ſunt aduerſus eũ, peccatores impĩj. Hi ſunt murmuratores queruli, iuxta cõcupiſcẽtias ſuas ambulãtes & os illoꝝ loquit̃ ſuperba, admirantes p̃ſonas, utilitatis gratia. Vos autẽ dilecti, memores eſtis uerboꝝ q̃ ante hac dicta fuerũt ab apoſtolis dñi noſtri Ieſu Chriſti, quia dixerunt uobis in extremo tpe futuros illuſores, iuxta ꝓprias impietatũ cõcupiſcẽtias ambulãtes. Hi ſunt qui ſegregãt, animales ſpiritum nõ habẽtes. Vos aũt dilecti ſanctiſſimæ ueſtræ fidei ſupſtruentes uoſipſos in charitate dei, uos inuicẽ ſeruate expectãtes miſericordiã domini noſtri Ieſu Chriſti in uitam æternam. Et hos quidem cõmiſeremini dum diiudicamini, illos autem in timore ſaluos facite, ex incendio rapientes, odio, pſequentes, & eam quæ ex carne eſt maculatam tunicam

χῖτῶνα. τῷ δὲ δυναμένῳ φυλάξαι ἀυ/τοὺς ἀπταίστους, καὶ στῆσαι κατενώπιον τῆς δόξης ἀυτοῦ ἀμώμους ἐν ἀγαλλιάσει, μόνῳ σοφῷ θεῷ σωτῆρι ἡμῶν, δόξα καὶ μεγαλωσύνη, κράτος καὶ ἐξουσία, καὶ νῦν καὶ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

tunicã. Ei uero qui pōt illos ſeruare a peccato imunes & ſtatuere in cōſpectu gloriæ ſuæ, incōtaminatos in exultatiōe, ſoli ſapienti deo ſeruatori noſtro, gloria & magnificētia, & imperiū & poteſtas, nūc & in omnia ſæcula. Amen.

Ἐπιστολὴ Ἰούδα τέλος.

Epiſtolæ Iudæ finis.

ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ.

APOCALYPSIS BEATI IOANNIS THEOLOGI.

ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ θεὸς δεῖξαι τοῖς δούλοις ἀυτοῦ, ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει. καὶ ἐσήμανεν ἀποστείλας διὰ τοῦ ἀγγέλου ἀυτοῦ, τῷ δούλῳ ἀυτοῦ Ἰωάννῃ, ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ θεοῦ καὶ τὴν μαρτυρίαν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ὅσα εἶδε. μακάριος ὁ ἀναγινώσκων, καὶ οἱ ἀκούοντες τοὺς λόγους τῆς προφητείας, καὶ τηροῦντες τὰ ἐν ἀυτῇ γεγραμμένα, ὁ γὰρ καιρὸς ἐγγύς. Ἰωάννης ταῖς ἑπτὰ ἐκκλησίαις ταῖς ἐν τῇ Ἀσίᾳ χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος καὶ ἀπὸ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων, ἃ ἐνώπιον τοῦ θρόνου ἀυτοῦ, καὶ ἀπὸ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς, ὁ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ὁ ἄρχων τῶν βασιλέων τῆς γῆς. τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, καὶ λύσαντι ἡμᾶς ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν ἐν τῷ αἵματι ἀυτοῦ. καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς τῷ θεῷ καὶ πατρὶ ἀυτοῦ

REuelatio Ieſu Chriſti quã dedit illi deus ut palam faceret ſeruis ſuis, q̃ oporteat fieri cito, & ſignificauit, mittens per angelum ſuum ſeruo ſuo Iohanni, qui teſtimonio perhibuit uerbo dei, & teſtimonium Ieſu Chriſti quæcumq; uidit. Beatus qui legit & audit uerba prophetiæ & ſeruat ea, quæ in ea ſcripta ſunt. Tempus enim prope eſt. Ioannes ſeptem eccleſijs quæ ſunt in Aſia. Gratia uobis & pax ab eo qui eſt, & qui erat, & q uenturus eſt, & a ſeptem ſpiritibus qui in conſpectu throni eius ſunt, & a Ieſu Chriſto qui eſt teſtis fidelis primogenitus mortuorum & princeps regum terræ. Qui dilexit nos & lauit nos a peccatis noſtris in ſanguine ſuo, & fecit nos reges & ſacerdotes deo & patri ſuo.

ηρὶ ἀυτω. ἀυτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Αμὴν. Ιδοὺ ἔρχεται μετὰ τῶν νεφελῶν. καὶ ὄψεται πᾶς ὀφθαλμὸς, καὶ οἵτινες ἀυτὸν ἐξεκέντησαν. καὶ κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, ναὶ Αμὴν. Εγώ εἰμι τὸ. Α. καὶ τὸ. Ω. ἀρχὴ καὶ τέλος λέγει ὁ κύριος ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος ὁ παντοκράτωρ. Εγὼ Ιωάννης ὁ καὶ ἀδελφὸς ὑμῶν καὶ συγκοινωνὸς ἐν τῇ θλίψει καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ καὶ ὑπομονῇ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ἐγενόμην ἐν τῇ νήσῳ τῇ καλουμένῃ Πάτμῳ διὰ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ καὶ τὴν μαρτυρίαν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. Εγενόμην ἐν πνεύματι ἐν τῇ κυριακῇ ἡμέρᾳ, καὶ ἤκουσα ὀπίσω μου φωνὴν μεγάλην ὡς σάλπιγγος λεγούσης. Εγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, καὶ ὃ βλέπεις γράψον εἰς βιβλίον, καὶ πέμψον ταῖς ἑπτὰ ἐκκλησίαις, ταῖς οὔσαις ἐν Ἀσίᾳ εἰς Ἔφεσον, καὶ εἰς Σμύρναν, καὶ εἰς Πέργαμον, καὶ εἰς Θυάτειρα, καὶ εἰς Σάρδεις, καὶ εἰς Φιλαδέλφειαν, καὶ εἰς Λαοδίκειαν. καὶ ἐπέστρεψα βλέπειν τὴν φωνὴν ἥτις ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ. καὶ ἐπιστρέψας εἶδον ἑπτὰ λυχνίας χρυσᾶς. καὶ ἐν μέσῳ τῶν λυχνιῶν ὅμοιον υἱὸν ἀνθρώπου, ἐνδεδυμένον ποδήρη, καὶ περιεζωσμένον πρὸς τοῖς μαστοῖς ζώνην χρυσῆν. Η δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ, καὶ αἱ θρίχες λευκαὶ, ὡσεὶ ἔριον λευκὸν ὡς χιών. καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλὸξ πυρός, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι. καὶ ἡ φωνὴ αὐτοῦ ὡς φωνὴ ὑδάτων πολλῶν. καὶ ἔχων ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ χειρὶ ἀστέρας ἑπτὰ, καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ῥομφαία δίστομος ὀξεῖα ἐκπορευομένη, καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ, ὡς ὁ ἥλιος φαίνει ἐν δυνάμει αὐτοῦ. καὶ ὅτε εἶδον αὐτὸν ἔπεσα πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ ὡς νεκρός, καὶ ἐπέθηκεν τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα ἐπ' ἐμὲ λέγων μοι. μὴ φοβοῦ. ἐγώ εἰμι ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, καὶ ὁ ζῶν,

tri ſuo. Ipſi gloria & imperium in ſæcula ſæculorum. Amen. Ecce uenit cum nubibus, & uidebit eum omnis oculus & qui eum expunxerunt. Et plangent ſe oēs tribus terræ, etiã amen. Ego ſum alpha & ω, principiũ & finis, dicit dñs deus, q eſt, & q erat, & q uẽturus eſt omnipotens. Ego Ioannes frater ueſter & particeps in tribulatiõe, & regno, & patiẽtia in Chriſto Ieſu, fui in inſula, quæ appellatur Patmos, propter uerbum dei & teſtimonium Ieſu Chriſti. Fui in ſpiritu in dominico die, & audiui poſt me uocem magnam tanquam tubæ, dicentis. Ego ſum A & ω primus & nouiſſimus. Quod uides, ſcribe in libro, & mitte ſeptem eccleſijs, quæ ſunt in Aſia, Epheſo, & Smyrnæ, & Pergamo, & Thyatire, & Sardis, & Philadelphiæ, & Laodiciæ. Et conuerſus ſum, ut uiderem uocem quæ loquebatur mecum. Et conuerſus, uidi ſeptem candelabra aurea, & in medio ſeptem candelabrorum aureorum ſimilem filio hominis ueſtitum podere, & præcinctum ad mammillas zona aurea. Caput autem eius & capilli erant candidi, uelut lana alba, & tanquam nix. Et oculi eius tanquam flamma ignis, & pedes eius ſimiles libanichalco, ſicut ī camino ardẽtes. Et uox illius tanquam uox aquarũ multarum, & habebat in dextera ſua ſtellas ſeptem. Et de ore eius gladius utraq; parte acutus exibat, & facies eius ſicut ſol lucet in uirtute ſua. Et cum uidiſſem eum, cecidi ad pedes eius tanquam mortuus. Et poſuit dexteram ſuam ſuper me, dicens. Noli timere, ego ſum primus, & nouiſſimus, &

ζῶν, καὶ ἐγενόμην νεκρὸς, καὶ ἰδοὺ ζῶν εἰμὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, καὶ ἔχω τὰς κλεῖς τοῦ ἅδου, καὶ τοῦ θανάτου. γράψον οὖν ἃ εἶδες, καὶ ἃ εἰσὶ, καὶ ἃ μέλλει γίνεσθαι μετὰ ταῦτα. τὸ μυστήριον τῶν ἑπτὰ ἀστέρων, οὓς εἶδες ἐπὶ τῆς δεξιᾶς μου, καὶ τὰς ἑπτὰ λυχνίας τὰς χρυσᾶς. οἱ ἑπτὰ ἀστέρες, ἄγγελοι τῶν ἑπτὰ ἐκκλησιῶν εἰσί. καὶ ἑπτὰ λυχνίαι ἃς εἶδες, ἑπτὰ ἐκκλησίαι εἰσίν. τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐφεσίνης ἐκκλησίας, γράψον. τάδε λέγει ὁ κρατῶν τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, ὁ περιπατῶν ἐν μέσῳ τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν τῶν χρυσῶν. οἶδά σου τὰ ἔργα καὶ τὸν κόπον σου, καὶ τὴν ὑπομονήν σου. καὶ ὅτι οὐ δύνῃ βαστάσαι κακοὺς καὶ ἐπείρασω τοὺς φάσκοντας ἑαυτοὺς εἶναι ἀποστόλους καὶ οὐκ εἰσὶ, καὶ εὗρες αὐτοὺς ψευδεῖς, καὶ ἐβάστασας. καὶ ὑπομονὴν ἔχεις καὶ διὰ τὸ ὄνομά μου, κεκοπίακες καὶ οὐ κέκμηκες. ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ, ὅτι τὴν ἀγάπην σου τὴν πρώτην ἀφῆκας. μνημόνευε οὖν πόθεν ἐκπέπτωκες, καὶ μετανόησον, καὶ τὰ πρῶτα ἔργα ποίησον. εἰ δὲ μή, ἔρχομαί σοι τάχει, καὶ κινήσω τὴν λυχνίαν σου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς. ἀλλὰ τοῦτο ἔχεις, ὅτι μισεῖς τὰ ἔργα τῶν νικολαϊτῶν, ἃ κἀγὼ μισῶ. ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις. τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ὅ ἐστιν ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου τοῦ θεοῦ. καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐκκλησίας σμυρναίων γράψον. τάδε λέγει ὁ πρῶτος, καὶ ὁ ἔσχατος, ὃς ἐγένετο νεκρὸς, καὶ ἔζησεν. οἶδά σου τὰ ἔργα καὶ τὴν θλῖψιν καὶ τὴν πτωχείαν, ἀλλὰ πλουσιος εἶ, καὶ τὴν βλασφημίαν τῶν λεγόντων ἰουδαίους εἶναι ἑαυτοὺς, καὶ οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ συναγωγὴ τοῦ σατανᾶ. μηδὲν φοβοῦ ἃ μέλλεις πάσχειν. ἰδοὺ μέλλει βαλεῖν ὁ διάβολος ἐξ ὑμῶν εἰς φυλακὴν, ἵνα πειρασθῆτε, καὶ ἕξετε θλῖψιν ἡμερῶν δέκα. γίνου πιστὸς ἄχρι θανάτου, καὶ δώσω σοι τὸν στέφανον τῆς ζωῆς

uiuus, & fui mortuus, & ecce ſum uiuẽs in ſæcula ſæculorum, & habeo claues mortis & inferni. Scribe ergo quæ uidiſti, & quæ ſunt, & quæ oportet fieri poſt hæc. Sacramentum ſeptem ſtellarum quas uidiſti in dextera mea, & ſeptem candelabra aurea. Septem ſtellæ angeli ſunt ſeptem eccleſiæ, & candelabra ſeptem, ſeptem eccleſiæ ſunt.

Et ãgelo epheſiæ eccleſiæ ſcribe. Hæc dicit qui tenet ſeptẽ ſtellas in dextera ſua, qui ambulat in medio ſeptem candelabro aureo. Scio opera tua & laborem & patientiã tuã, & quod nõ potes ſuſtinere malos, & tentaſti eos qui ſe dicũt apſtos eſſe & nõ ſũt, & inueniſti eos mẽdaces, & baptizaſti. Et patientiã habes, & ſuſtinuiſti propter nomen meũ & non defeciſti. Sed habeo aduerſum te q, charitatem tuã primam reliquiſti. Memor eſto itaq; unde exciderís, & age pœnitentiã, & prima opa fac. Sin minꝰ ueniã tibi cito, & mouebo cãdelabrũ tuũ de loco ſuo, niſi pœnitẽtiã egeris. Sed hoc habes, quia odiſti facta nicolaitarum, quæ & ego odi. Qui habet aurem audiat, quid ſpũs dicat eccleſijs. Vincenti dabo edere de ligno uitæ, q̃d eſt in medio paradiſi dei. Et angelo ſmyrnæo eccleſiæ ſcribe. Hæc dicit primꝰ & nouiſſimus, qui fuit mortuus & uiuit. Scio tribulationẽ tuã & pauptatẽ tuã, ſed diues es, & blaſphemiam eorũ q ſe dicũt Iudæos eſſe, & nõ ſunt, ſed ſunt ſynagoga ſatanæ. Nihil horũ timeas q̃ paſſurus es. Ecce miſſurꝰ ẽ diabolus aliquos ex uobis in carcerẽ ut tẽtemini, & habebitis tribulationẽ dierũ decẽ. Eſto fidelis uſq; ad mortẽ, & dabo tibi coronam uitæ

nam uitæ. Qui habet aurẽ audiat, quid ſpiritus dicat eccleſijs. Qui uicerit, non ledet a morte ſecũda. Et angelo Pergamẽſis eccleſiæ ſcribe. Hæc dicit, q habet rhomphæam utraq; parte acutã. Scio opa tua & ubi habitas, ubi ſedes ẽ ſatanæ, & tenes nomen meum, & nõ negaſti fidem meã. Et in diebus meis Antipas teſtis meus fidelis, qui occiſus eſt apud uos ubi ſatanas habitat. Sed habeo aduerſus te pauca, quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat in Balac mittere ſcandalum corã filijs Iſrael, edere & fornicari, ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum. Quod odi. Pœnitẽtiam age, ſi quo minus, ueniam tibi cito & pugnabo cum illis in gladio oris mei. Qui habet aurem audiat, qd ſpũs dicat eccleſijs. Vincenti dabo edere ex manna abſcondito, & dabo illi calculũ candidũ, & in calculo nomen nouum ſcriptum, quod nemo ſcit, niſi q accipit. Et angelo Thyatirenſis eccleſiæ ſcribe. Hæc dicit filius dei, qui habet oculos tanquã flammã ignis, & pedes eius ſimiles libano chalco. Noui opera tua, & charitatem & miniſterium, & fidem, & patientiam tuam, & opera tua, & nouiſſima plura prioribus. Sed habeo aduerſus te pauca, quia permittis mulierem Hiezabel, quæ ſe dicit prophetam, docere, & ſeducere ſeruos meos, fornicari & manducare de idolothytis. Et dedi illi tempus, ut pœnitentiam ageret, a fornicatione ſua & non egit pœnitẽtiã. Ecce ego mitto eam in lectum, & qui mœchantur cum ea, in tribulationem maximam, niſi pœnitentiam egerint ab

πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις. Ὁ νικῶν, οὐ μὴ ἀδικηθῇ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ δευτέρου. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Περγάμῳ ἐκκλησίας γράψον. Τάδε λέγει, ὁ ἔχων τὴν ῥομφαίαν τὴν δίστομον τὴν ὀξεῖαν. Οἶδα τὰ ἔργα σου, καὶ ποῦ κατοικεῖς, ὅπου ὁ θρόνος τοῦ σατανᾶ. καὶ κρατεῖς τὸ ὄνομά μου, καὶ οὐκ ἠρνήσω τὴν πίστιν μου καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀντίπας ὁ μάρτυς μου ὁ πιστός μου, ὃς ἀπεκτάνθη παρ' ὑμῖν ὅπου κατοικεῖ ὁ σατανᾶς. ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ ὀλίγα, ὅτι ἔχεις ἐκεῖ κρατοῦντας τὴν διδαχὴν Βαλαάμ, ὃς ἐδίδασκεν τὸν Βαλὰκ βαλεῖν σκάνδαλον ἐνώπιον τῶν υἱῶν Ἰσραήλ φαγεῖν εἰδωλόθυτα, καὶ πορνεῦσαι, οὕτως ἔχεις καὶ σὺ, κρατοῦντας τὴν διδαχὴν τῶν νικολαϊτῶν, ὁμοίως. μετανόησον, εἰ δὲ μή, ἔρχομαί σοι ταχύ, καὶ πολεμήσω μετ' αὐτῶν ἐν τῇ ῥομφαίᾳ τοῦ στόματός μου. Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις. Τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ μάννα τοῦ κεκρυμμένου, καὶ δώσω αὐτῷ ψῆφον λευκήν, καὶ ἐπὶ τὴν ψῆφον ὄνομα καινὸν γεγραμμένον. ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ ὁ λαμβάνων καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Θυατείροις ἐκκλησίας γράψον. Τάδε λέγει ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὁ ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὡς φλόγα πυρός, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ. Οἶδα σου τὰ ἔργα καὶ τὴν ἀγάπην, καὶ τὴν διακονίαν, καὶ τὴν πίστιν, καὶ τὴν ὑπομονήν σου, καὶ τὰ ἔργα σου, καὶ τὰ ἔσχατα πλείονα τῶν πρώτων. ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ ὀλίγα ὅτι ἐᾷς τὴν γυναῖκα Ἰεζάβελ τὴν λέγουσαν ἑαυτὴν προφῆτιν διδάσκειν, καὶ πλανᾶσθαι ἐμοὺς δούλους πορνεῦσαι, καὶ εἰδωλόθυτα φαγεῖν. καὶ ἔδωκα αὐτῇ χρόνον, ἵνα μετανοήσῃ ἐκ τῆς πορνείας αὐτῆς. καὶ οὐ μετανόησεν. Ἰδοὺ ἐγὼ βάλλω αὐτὴν εἰς κλίνην, καὶ τοὺς μοιχεύοντας μετ' αὐτῆς εἰς θλῖψιν μεγάλην, ἐὰν μὴ μετανοήσωσιν ἐκ τῶν

ἐκ τ ἔργων αὐτ, καὶ τὰ τέκνα αὐτ ἀποκτανῶ
ἐν θανάτῳ. καὶ γνώσονται πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι
ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ ἐρευνῶν νεφροὺς καὶ καρδίας, καὶ
δώσω ὑμῖν ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα ὑμῶν. ὑμῖν
δὲ λέγω καὶ λοιποῖς τοῖς ἐν θυατείροις, ὅσοι οὐκ ἔχουσιν
τὴν διδαχὴν ταύτην, καὶ οἵτινες οὐκ ἔγνωσαν
τὰ βαθέα τ σατανᾶ ὡς λέγουσιν, οὐ βαλῶ
ἐφ ὑμᾶς ἄλλο βάρος, πλὴν ὃ ἔχετε, κρατήσατε
ἄχρις οὗ ἂν ἥξω. καὶ ὁ νικῶν καὶ ὁ τηρῶν ἄχρι
τέλους τὰ ἔργα μου, δώσω αὐτῷ ἐξουσίαν ἐπὶ
τῶν ἐθνῶν, καὶ ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδη
ρᾷ ὡς τὰ σκεύη τὰ κεραμικὰ συντρίβεται. ὡς
κἀγὼ εἴληφα παρὰ τ πατρός μου. καὶ δώσω
αὐτῷ τ ἀστέρα τ πρωϊνόν. ὁ ἔχων οὖς, ἀκου-
σάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει τ ἐκκλησίαις.

Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν σάρδεσιν ἐκκλη-
σίας γράψον. τάδε λέγει ὁ ἔχων τὰ πνεύ-
ματα τοῦ θεοῦ, καὶ τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας. οἶδά σου
τὰ ἔργα, ὅτι ὄνομα ἔχεις ὅτι ζῇς, καὶ νε-
κρὸς εἶ. γίνου γρηγορῶν, καὶ στήριξον τὰ λοι-
πὰ, ἃ μέλλει ἀποθανεῖν. οὐ γὰρ εὕρηκά σου ἔρ-
γα πεπληρωμένα ἐνώπιον τ θεοῦ. μνημό-
νευε οὖν πῶς εἴληφας καὶ ἤκουσας, καὶ τήρει, καὶ με-
τανόησον. ἐὰν οὖν μὴ γρηγορήσῃς, ἥξω ὡς
κλέπτης. καὶ οὐ μὴ γνῷς ποίαν ὥραν ἥ-
ξω ἐπί σε. ἔχεις ὀλίγα ὀνόματα καὶ ἐν σάρ-
δεσιν οἳ οὐκ ἐμόλυναν τὰ ἱμάτια αὐτῶν,
καὶ περιπατήσουσιν μετ ἐμοῦ ἐν λευκοῖς, ὅτι
ἄξιοί εἰσιν. ὁ νικῶν, οὗτος περιβαλεῖται ἐν
ἱματίοις λευκοῖς. καὶ οὐ μὴ ἐξαλείψω τὸ ὄνο
μα αὐτ ἐκ βίβλου τ ζωῆς, καὶ ἐξομολογήσομαι
τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ πατρός μου, καὶ
ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. ὁ ἔχων οὖς,
ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκ-
κλησίαις. καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν φιλαδελ
φίᾳ ἐκκλησίας γράψον. τάδε λέγει ὁ ἅγιος,
ὁ ἀληθινός, ὁ ἔχων τὴν κλεῖδα τοῦ δα-
βὶδ, ὁ ἀνοίγων, καὶ οὐδεὶς κλείσει, καὶ κλείων, καὶ οὐ
δεὶς ἀνοίγει. οἶδά σου τὰ ἔργα. ἰδοὺ δέδω
κα ἐνώπ

operibus ſuis, & filios eius interficiam in mortem, & ſcient omnes eccleſiæ quod ego ſim ſcrutans renes & corda, & dabo unicuiq; ueſtrũ ſecundum opera ſua. Vobis aũt dico, & cæteris qui Thyatiræ eſtis, quicunq; nõ habent doctrinam hanc, & qui nõ cognouerunt profũditates ſatanæ, quẽadmodũ dicũt, nõ mittã ſuper uos aliud pondus, tamen id quod habetis, tenete donec ueniã. Et qui uicerit & cuſtodierit uſq; in finẽ opera mea, dabo illi poteſtatẽ ſup gentes, & reget eas in uirga ferrea, & tanq; uas figuli confringent, ſicut & ego accepi a patre meo, & dabo illi ſtellã matutinam. Qui habet aurẽ audiat, quid ſpũs dicat eccleſijs. Et angelo eccleſiæ III
q̃ eſt ſardis ſcribe. Hæc dicit q habet ſeptem ſpiritus dei & ſeptem ſtellas. Scio opera tua, quia nomen habes q; uiuas & mortuus es. Eſto uigilans & cõfirma cætera quæ moritura erant. Non enim inueni opera tua plena coram deo. In mente ergo habe, qualiter acceperis & audieris & ſerua, & pœnitentiã age. Si ergo nõ uigilaueris, ueniã ad te tanq; fur, & neſcies qua hora ueniã ad te, habes pauca nomina & in ſardis qui non inquinauerunt ueſtimenta ſua, & ambulabunt mecũ in albis, quia digni ſũt. Qui uicerit, ſic ueſtietur ueſtimentis albis, & non delebo nomen eius de libro uitæ, & confitebor nomen eius coram patre meo, & corã angelis eius. Qui habet aurẽ audiat, qd ſpũs dicat eccleſijs. Et ãgelo q̃ ẽ philadelphiæ eccleſiæ ſcribe. Hæc dicit ſctũs & uerax q habet clauẽ Dauid, q apit & nemo claudit, claudit & nemo apit, Scio opa tua. Ecce dedi coram

κὰ ἐνώπιόν σου, θύραν ἀνεῳγμένην, καὶ οὐδεὶς δύναται κλεῖσαι αὐτήν, ὅτι μικρὰν ἔχεις δύναμιν, καὶ ἐτήρησάς μου τὸν λόγον, καὶ οὐκ ἠρνήσω τὸ ὄνομά μου. ἰδοὺ δίδωμι ἐκ τῆς συναγωγῆς τοῦ σατανᾶ τῶν λεγόντων αὐτοὺς Ἰουδαίους εἶναι, καὶ οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ ψεύδονται, ἰδοὺ ποιήσω αὐτοὺς, ἵνα ἥξωσιν καὶ προσκυνήσωσιν ἐνώπιον τῶν ποδῶν σου, καὶ γνῶσιν ὅτι ἐγὼ ἠγάπησά σε, ὅτι ἐτήρησας τὸν λόγον τῆς ὑπομονῆς μου, κἀγώ σε τηρήσω ἐκ τῆς ὥρας τοῦ πειρασμοῦ τῆς μελλούσης ἔρχεσθαι ἐπὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην, πειράσαι τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς, ἰδοὺ ἔρχομαι ταχύ. κράτει ὃ ἔχεις, ἵνα μηδεὶς λάβῃ τὸν στέφανόν σου. ὁ νικῶν, ποιήσω αὐτὸν στῦλον ἐν τῷ ναῷ τοῦ θεοῦ μου. καὶ ἔξω οὐ μὴ ἐξέλθῃ ἔτι. καὶ γράψω ἐπ' αὐτὸν τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τοῦ θεοῦ μου τῆς καινῆς Ἰερουσαλήμ, ἡ καταβαίνουσα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομά μου τὸ καινόν. ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις. καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐκκλησίας Λαοδικέων γράψον. τάδε λέγει. Ἀμὴν ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινὸς, ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ. οἶδά σου τὰ ἔργα, ὅτι οὔτε ψυχρὸς εἶ οὔτε ζεστὸς, ὄφελον ψυχρὸς εἴης ἢ ζεστὸς, οὕτως ὅτι χλιαρὸς εἶ, καὶ οὔτε ψυχρὸς οὔτε ζεστὸς, μέλλω σε ἐμέσαι ἐκ τοῦ στόματός μου, ὅτι λέγεις, ὅτι πλούσιός εἰμι, καὶ πεπλούτηκα, καὶ οὐδενὸς χρείαν ἔχω, καὶ οὐκ οἶδας ὅτι σὺ εἶ ὁ ταλαίπωρος καὶ ἐλεεινὸς καὶ πτωχὸς καὶ τυφλὸς καὶ γυμνός. συμβουλεύω σοι ἀγοράσαι παρ' ἐμοῦ χρυσίον πεπυρωμένον ἐκ πυρὸς, ἵνα πλουτήσῃς, καὶ ἱμάτια λευκὰ ἵνα περιβάλῃ, καὶ μὴ φανερωθῇ ἡ αἰσχύνη τῆς γυμνότητός σου, καὶ κολλούριον ἔγχρισον τοὺς ὀφθαλμούς σου, ἵνα βλέπῃς. ἐγὼ ὅσους ἐὰν φιλῶ, ἐλέγχω καὶ παιδεύω, ζήλωσον οὖν καὶ μετανόησον. ἰδοὺ ἕστηκα ἐπὶ τὴν θύραν καὶ κρούω. ἐάν τις ἀκούσῃ τῆς φωνῆς μου, καὶ ἀνοίξῃ τὴν θύραν

di coram te oſtium apertum & nemo poteſt claudere illud, qa modicã habes uirtutem. Et ſeruaſti uerbum meum, & non negaſti nomen meum. Ecce do de ſynagoga ſatanæ, qui dicunt ſe Iudæos eſſe, & non ſunt, ſed mentiuntur. Ecce faciam illos, ut ueniant, & adorent ante pedes tuos, & ſciãt quod ego dilexi te, quoniam ſeruaſti uerbum patientiæ meæ, & ego ſeruabo te ab hora tentationis quæ uentura eſt in orbem uniuerſum ut tentet habitantes in terra. Ecce uenio cito, tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuã. Qui uicerit, faciam illũ colũnam in templo dei mei, & foras nõ egredietur amplius. Et ſcribam ſuper eum nomen dei mei, & nomen ciuitatis dei mei nouæ Hierusalem, quæ deſcendit de cœlo a deo meo, & nomen meũ nouum. Qui habet aurẽ audiat, qd ſpũs dicat eccleſijs. Et angelo laodicenſiũ eccleſiæ ſcribe. Hæc dicit Amen teſtis fidelis & uerax, qui eſt principiũ creaturæ dei. Scio opa tua, quia neq; frigidus es neq; feruidus, utinã frigidus eſſes aut feruidus, ita q; qm̃ tepid⁹ es & nec frigid⁹ nec feruidus incipiam te euomere ex ore meo quia dicis diues ſum & ditatus ſum & nullius egeo, & neſcis quod tu es miſer & miſerabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Suadeo tibi emere a me aurum ignitum probatum, ut locuples fias, & ueſtimẽtis albis induaris, ut non appareat cõfuſio nuditatis tuæ, & collyrio inunge oculos tuos ut uideas. Ego quos amo, arguo & caſtigo. Emulare ergo, & pœnitẽtiã age, ecce ſto ad oſtiũ & pulſo. Si qs audierit uocẽ meã, & aperuerit

πλὴ θύρα, ἣν ἐισελεύσομαι πρὸς αὐτὸν, καὶ δεῖ
πνήσω μετ' αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς μετ' ἐμοῦ. ὁ νικῶν
δώσω αὐτῷ καθίσαι, μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ θρόνῳ
μου, ὡς κἀγὼ ἐνίκησα, καὶ ἐκάθισα μετὰ τοῦ
πατρός μου ἐν τῷ θρόνῳ αὐτοῦ. ὁ ἔχων οὖς,
ἀκουσάτω. τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλη-
σίαις. Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδοὺ θύ-
ρα ἠνεῳγμένη ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἡ φωνὴ, ἣν
πρώτην ἤκουσα ὡς σάλπιγγος λαλούσης
μετ' ἐμοῦ λέγουσα, ἀνάβα ὧδε, καὶ δείξω
σοι ἃ δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. καὶ εὐθέ-
ως ἐγενόμην ἐν πνεύματι, καὶ ἰδοὺ θρό-
νος ἔκειτο ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τὸν θρόνον
καθήμενος, καὶ ὁ καθήμενος ἦν ὅμοιος
ὁράσει λίθῳ ἰάσπιδι, καὶ σαρδίνῳ, καὶ ἶρις κυ
κλόθεν τοῦ θρόνου, ὅμοιον ὁράσει σμαραγδί
νῳ. καὶ κυκλόθεν τοῦ θρόνου θρόνοι. κδ'. καὶ
ἐπὶ τοὺς θρόνους. κδ'. πρεσβυτέρους καθημέ-
νους, περιβεβλημένους ἐν ἱματίοις λευκοῖς,
καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν στεφάνους χρυσοῦς.
Καὶ ἐκ τοῦ θρόνου ἐκπορεύονται ἀστραπαὶ, καὶ βρον
ταὶ, καὶ φωναὶ, Καὶ ἑπτὰ λαμπάδες πυρὸς καυ-
όμεναι ἐνώπιον τοῦ θρόνου, αἵ εἰσι τὰ ἑπτὰ
πνεύματα τοῦ θεοῦ. καὶ ἐνώπιον τοῦ θρόνου
θάλασσα ὑαλίνη ὁμοία κρυστάλλῳ. καὶ ἐν μέ-
σῳ τοῦ θρόνου, καὶ κύκλῳ τοῦ θρόνου τέσσα-
ρα ζῶα γέμοντα ὀφθαλμῶν ἔμπροσθεν, Καὶ
ὄπισθεν, καὶ τὸ ζῶον τὸ πρῶτον, ὅμοιον λέον
τι. καὶ τὸ δεύτερον ζῶον, ὅμοιον μόσχῳ, καὶ τὸ
τρίτον ζῶον ἔχον τὸ πρόσωπον ὡς ἄνθρωπος, καὶ
τὸ τέταρτον ζῶον ὅμοιον ἀετῷ πετωμένῳ.
καὶ τέσσαρα ζῶα, ἓν καθ' ἑαυτὸ εἶχον ἀνα-
πτέρυγας ἓξ κυκλόθεν, καὶ ἔσωθεν γέμοντα
ὀφθαλμῶν. Καὶ ἀνάπαυσιν οὐκ ἔχουσιν ἡμέ
ρας καὶ νυκτὸς λέγοντες ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος
κύριος ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὁ ἦν καὶ ὁ ὤν, καὶ
ὁ ἐρχόμενος. καὶ ὅταν δώσουσιν τὰ ζῶα δό
ξαν, καὶ τιμὴν, καὶ εὐχαριστίαν τῷ καθημέ-
νῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων.

ianuam, intrabo ad illum, & cœnabo cum illo, & ipse mecum. Qui uicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut & ego uici & sedi cum patre meo in throno eius. Qui habet aurem audiat, quid spūs dicat ecclesijs.

Post hæc uidi, & ecce ostium apertū IIII
in cœlo, & uox prima quam audiui tanquam tubæ loquentis mecum, dicens. Ascende huc & ostendā tibi quæ oportet fieri post hæc. Et statim fui in spiritu. Et ecce sedes posita erat in cœlo, & supra sedem sedens. Et qui sedebat similis erat aspectu, lapidi iaspidi & sardio, & iris erat in circumitu sedis similis uisioni smaragdinæ. Et in circumitu sedis sedilia uigintiquatuor, & super thronos uigintiquatuor seniores, sedentes, circumamicti stolis albis, & in capitibus eorum coronas aureas. Et de throno procedebāt fulgura & uoces, & tonitrua, & septē lāpades ignis ardentes ante thronum, quæ sunt septem spiritus dei. Et in conspectu sedis tanquā mare uitreum simile crystallo, & in medio sedis & in circumitu sedis quatuor animalia plena oculis ante & retro. Et animal primū simile leoni, & secundū animal simile uitulo, & tertium animal habens faciem uelut homo, & quartum animal simile aquilæ uolanti. Et quatuor animalia singula eorum habebant alas senas, in circumitu, & intus plena erāt oculis. Et requiem nō habebant die ac nocte, dicētia. Sanctus, sanctus sctūs dns deus oīpotēs, q erat & q est, & qui uenturus est. Et cum darent illa aīalia gloriā & honorē & bñdictionē sedenti sup thronū, uiuēti in sæcula sæculo-

αἰώνων. πεσοῦνται οἱ. κδ. πρεσβύτεροι ἐνώ-
πιον τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ προσκυ
νοῦσιν τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώ-
νων. καὶ βάλλουσιν τοὺς στεφάνους αὐτῶν ἐνώ
πιον τοῦ θρόνου λέγοντες. ἄξιος εἶ κύριε λα
βεῖν τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν, καὶ τὴν δύνα-
μιν, ὅτι σὺ ἔκτισας τὰ πάντα, καὶ διὰ τὸ θέ
λημά σου εἰσί, καὶ ἐκτίσθησ. Καὶ εἶδον ἐπὶ
τὴν δεξιὰν τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου βιβλί
ον γεγραμμένον ἔσωθεν καὶ ὄπισθεν κατεσφρα
γισμένον σφραγῖσιν ἑπτά. καὶ εἶδον ἄγγελον
ἰσχυρὸν κηρύσσοντα φωνῇ μεγάλῃ. τίς ἐστιν ἄξι
ος ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, καὶ λύσαι τὰς σφραγίδας
αὐτοῦ; καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο ἐν τῷ οὐρανῷ. οὐδὲ ἐπὶ
τῆς γῆς, καὶ ὑποκάτω τῆς γῆς ἀνοῖξαι τὸ βιβλί-
ον, οὐδὲ βλέπειν αὐτό. Καὶ ἔκλαιον πολλὰ
ὅτι οὐδεὶς ἄξιος εὑρέθη ἀνοῖξαι, καὶ ἀναγνῶναι
τὸ βιβλίον, οὔτε βλέπειν αὐτό. καὶ εἷς τῶν πρεσβυ
τέρων λέγει μοι. μὴ κλαῖε. ἰδοὺ ἐνίκησεν ὁ λέ
ων ὁ ὢν ἐκ τῆς φυλῆς ἰούδα, ἡ ῥίζα δαβὶδ ἀνοί
ξαι τὸ βιβλίον. καὶ λύσαι τὰς ἑπτὰ σφραγίδας
αὐτοῦ. καὶ εἶδον καὶ ἰδοὺ ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου, καὶ τῶν
τεσσάρων ζώων, καὶ ἐν μέσῳ τῶν πρεσβυτέρων, ἀρ
νίον ἑστηκὸς ὡς ἐσφαγμένον, ἔχον κέρατα ἑπτὰ
καὶ ὀφθαλμοὺς ἑπτὰ, οἵ εἰσι τὰ τοῦ θεοῦ πνεύμα
τα τὰ ἀπεσταλμένα εἰς πᾶσ τὴν γῆν. καὶ ἦλθε
καὶ εἴληφε τὸ βιβλίον ἐκ τῆς δεξιᾶς τοῦ καθημένου
ἐπὶ τοῦ θρόνου. καὶ ὅτε ἔλαβε τὸ βιβλίον, τὰ τέσ-
σαρα ζῶα, καὶ οἱ. κδ. πρεσβύτεροι ἔπεσαν ἐνώ-
πιον τοῦ ἀρνίου, ἔχοντες ἕκαστος κιθάρας, καὶ
φιάλας, χρυσᾶς γεμούσας θυμιαμάτων, αἵ
εἰσιν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων, καὶ ἄδουσιν
ᾠδὴν καινὴν λέγοντες. ἄξιος εἶ λαβεῖν τὸ βι-
βλίον, καὶ ἀνοῖξαι τὰς σφραγίδας αὐτοῦ, ὅτι ἐσφά
γης, καὶ ἠγόρασ ἡμᾶς ἐν τῷ αἵματί σου ἐκ πάσης
φυλῆς καὶ γλώσσης, καὶ λαοῦ, καὶ ἔθνους, καὶ ἐ-
ποίησας ἡμᾶς τῷ θεῷ ἡμῶν βασιλεῖς καὶ ἱε-
ρεῖς, καὶ βασιλεύσομεν ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ εἶδον,
καὶ ἤκουσα φωνὴν ἀγγέλων πολλῶν κυκλόθεν
τοῦ θρόνου

sæculorũ, procidunt uigintiquatuor se-
niores ante sedentem in throno, & ado
rant uiuentẽ in sæcula sæculoꝝ, & mit-
tunt coronas suas ante thronum, dicen
tes. Dignus es domine accipere gloriã
& honorem & uirtutem, quia tu creasti
omnia, & ꝓpter uoluntatẽ tuã sunt, &
creata sunt. Et uidi in dextera sedẽtis V
super thronũ librũ scriptũ intus & fo-
ris, signatũ sigillis septem. Et uidi ange
lum fortem, p̃dicantem uoce magna.
Quis est dignus aperire librũ & solue-
re signacula eiꝰ? Et nemo poterat neq;
in cœlo neq; in terra neq; subter terrã
aperire librum, neq; aspicere illum. Et
ego flebam multum, qd' nemo dignus
inuentus esset aperire librũ nec uidere
eum. Et unus de senioribus dixit mihi.
Ne fleueris, Ecce uicit leo de tribu iuda
radix Dauid ut aperiat librũ, & soluat
septẽ signacula eius. Et uidi, & ecce in
medio throni & quatuor animaliũ, &
in medio seniorum agnus stans tanq̃
occisus, habens cornua septem & ocu-
los septẽ, qui sunt septem spũs dei mis-
si in omnem terram. Et uenit & accepit
de dextera sedentis in throno librũ. Et
cũ aperuisset librũ, quatuor aialia, & ui
gintiquatuor seniores ceciderunt corã
agno habẽtes singuli citharas et phia-
las aureas plenas odoramẽtoꝝ, q̃ sunt
orationes sanctoꝝ, et cantabant canti-
cum nouũ, dicẽtes. Dignus es dñe acci-
pere librũ et aperire signacula eius, qm̃
occisus es, et redemisti nos deꝰ i sangui
ne tuo, ex omni tribu et lingua et ppl'o
et natõe, & fecisti nos deo nostro reges
& sacerdotes, et regnabimꝰ sup terram
Et uidi et audiui uocẽ ãgeloꝝ i circũitu

τοῦ θρόνου καὶ τῶν ζώων. Καὶ πρεσβυτέρων.
καὶ χιλιάδες χιλιάδων λέγοντες φωνῇ με
γάλῃ Ἄξιός ἐστιν τὸ ἐσφαγμένον λα
βεῖν τὴν δύναμιν, καὶ πλοῦτον καὶ σοφίαν
καὶ ἰσχὺν, καὶ τιμὴν, καὶ δόξαν, καὶ εὐλογί
αν, καὶ πᾶν κτίσμα ὃ ἐστιν ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ
ἐν τῇ γῇ, καὶ ὑποκάτω τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ τῆς
θαλάσσης ἃ ἐστι, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς πάντα, ἤκου
σα λέγοντας Τῷ καθημένῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου, Καὶ
τῷ ἀρνίῳ ἡ εὐλογία, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δόξα,
καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
καὶ τὰ τέσσαρα ζῶα ἔλεγον, Ἀμήν. Καὶ οἱ εἴκοσι
τέσσαρες πρεσβύτεροι ἔπεσαν, Καὶ προσεκύνησ
ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Καὶ εἶδον ὅτε
ἤνοιξε τὸ ἀρνίον ἓν ἐκ τῶν σφραγίδων, καὶ ἤ
κουσα ἑνὸς ἐκ τῶν τεσσάρων ζώων λέγοντος ὡς
φωνῆς βροντῆς, Ἔρχου καὶ βλέπε. καὶ εἶδον. καὶ
ἰδοὺ ἵππος λευκός, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτῷ
ἔχων τόξον. καὶ ἐδόθη αὐτῷ στέφανος, καὶ ἐξ
ῆλθε νικῶν, Καὶ ἵνα νικήσῃ. καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν
σφραγῖδα τὴν δευτέραν, ἤκουσα τοῦ δευτέρου
ζώου λέγοντος, Ἔρχου, Καὶ βλέπε. καὶ ἐξῆλθεν
ἄλλος ἵππος πυρρός, Καὶ τῷ καθημένῳ ἐπ' αὐ
τῷ ἐδόθη αὐτῷ λαβεῖν τὴν εἰρήνην ἀπὸ τῆς γῆς,
καὶ ἵνα ἀλλήλους σφάξωσι, καὶ ἐδόθη αὐτῷ
μάχαιρα μεγάλη. καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν τρίτην
σφραγῖδα, ἤκουσα τοῦ τρίτου ζώου λέγοντος Ἔρχου. Καὶ βλέπε. Καὶ εἶδον Καὶ ἰδοὺ ἵππος μέλας, καὶ ὁ
καθήμενος ἐπ' αὐτῷ ἔχων ζυγὸν ἐν τῇ χειρὶ αὐ
τοῦ, καὶ ἤκουσα φωνὴν ἐν μέσῳ τῶν τεσσά
ρων ζώων λέγουσαν Χοῖνιξ σίτου, δηναρί
ου. καὶ τρεῖς χοίνικες κριθῆς, δηναρίου. καὶ τὸ
ἔλαιον, καὶ τὸν οἶνον μὴ ἀδικήσῃς. καὶ ὅτε ἤ
νοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν τετάρτην ἤκουσα
φωνὴν τοῦ τετάρτου ζώου λέγουσαν, ἔρχου. καὶ
βλέπε Καὶ εἶδον καὶ ἰδοὺ ἵππος χλωρός, καὶ ὁ κα
θήμενος ἐπάνω, ὄνομα αὐτῷ ὁ θάνατος Καὶ
ὁ ᾅδης ἀκολουθεῖ μετ' αὐτοῦ. καὶ ἐδόθη αὐ
τοῖς ἐξουσία ἀπὸ τῶν τεσσάρων τῆς γῆς
ἐν ῥομφαίᾳ

throni & animaliũ & senioꝝ, & milia milium, dicentiũ uoce magna. Dignus est agnus qui occisus est accipere uirtutem & diuitias & sapientiam & fortitudinem & honorem & gloriam & benedictionem. Et omnem creaturã quæ in cœlo est, & quæ super terram, & sub terra & i mari, & quæ in eis sunt, omnia audiui, dicentes, sedenti in throno & agno, benedictio & honor & gloria & potestas in sæcula sæculorum. Et quatuor animalia dicebant. Amen. Et uiginti quatuor seniores ceciderunt in facies suas, & adorauerunt uiuentẽ in sæcula sæculorũ. Et uidi ꝙ aperuisset agnus VI
unũ de septẽ sigillis, & audiui unũ de quatuor animalibus dicens, tanquam uocem tonitrui. Veni & uide, & uidi. Et ecce equus albꝰ, & ꝙ sedebat supꝛ eũ habebat arcũ, & data est ei corona, & exiuit uincẽs & ut uinceret. Et cũ apuisset sigillũ secũdũ, audiui secũdũ aial dicẽs. Veni & uide. Et exiuit alius equꝰ rufus & ꝙ sedebat supꝛ illũ datũ ẽ ei ut sumeret pacẽ de terra, & ut inuicẽ se iterficiãt & datus ẽ ei gladiꝰ magnꝰ. Et cũ apuisset sigillũ tertiũ, audiui tertiũ aial dicẽs. Veni & uide. Et uidi, & ecce equꝰ niger, & ꝙ sedebat supꝛ illũ habebat statherã in manu sua. Et audiui tãqꝫ uocẽ in medio quatuor aialium, dicentiũ. Bilibris tritici denario uno, & tres bilibres hordei denario uno, et uinũ et oleũ ne læseris. Et cũ apuisset sigillũ quartũ audiui uocem quarti animalis, dicẽtẽ. Veni et uide. Et uidi, & ecce equꝰ pallidꝰ, et ꝙ sedebat supꝛ eũ nomẽ illi mors, et infernus sequebat eum. Et data est illi potestas interficiẽdi supꝛ quartã partã terræ in gladio

ἐν ῥομφαίᾳ, καὶ ἐν λιμῷ καὶ ἐν θανάτῳ, καὶ ὑπὸ τῶν θηρίων τῆς γῆς. καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν πέμπτην σφραγῖδα, εἶδον ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου τὰς ψυχὰς τῶν ἐσφαγμένων διὰ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν ἣν εἶχον, καὶ ἔκραζον φωνῇ μεγάλῃ λέγοντες, ἕως πότε ὁ δεσπότης ὁ ἅγιος, καὶ ὁ ἀληθινός, οὐ κρίνεις καὶ ἐκδικεῖς τὸ αἷμα ἡμῶν ἀπὸ τῶν κατοικούντων ἐπὶ τῆς γῆς; καὶ ἐδόθησαν ἑκάστοις στολαὶ λευκαὶ, καὶ ἐρρέθη αὐτοῖς, ἵνα ἀναπαύσωνται ἔτι χρόνον μικρὸν, ἕως οὗ πληρώσωνται καὶ οἱ σύνδουλοι αὐτῶν, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν οἱ μέλλοντες ἀποκτείνεσθαι ὡς καὶ αὐτοί. καὶ εἶδον ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν ἕκτην, καὶ ἰδοὺ σεισμὸς μέγας ἐγένετο, καὶ ὁ ἥλιος ἐγένετο μέλας ὡς σάκκος τρίχινος, καὶ ἡ σελήνη ὅλη ἐγένετο ὡς αἷμα. καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔπεσαν εἰς τὴν γῆν, ὡς συκῆ βάλλει τοὺς ὀλύνθους αὐτῆς ὑπὸ μεγάλου ἀνέμου σειομένη. καὶ οὐρανὸς ἀπεχωρίσθη ὡς βιβλίον ἑλισσόμενον. καὶ πᾶν ὄρος καὶ νῆσος ἐκ τῶν τόπων αὐτῶν ἐκινήθησαν. καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ μεγιστᾶνες, καὶ οἱ πλούσιοι, καὶ οἱ χιλίαρχοι καὶ οἱ δυνατοὶ καὶ πᾶς δοῦλος, καὶ πᾶς ἐλεύθερος ἔκρυψαν ἑαυτοὺς εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς τὰς πέτρας τοῦ ὄρους, καὶ λέγουσι τοῖς ὄρεσι καὶ τοῖς πέτραις, πέσετε ἐφ' ἡμᾶς, καὶ κρύψατε ἡμᾶς ἀπὸ προσώπου τοῦ καθημένου ἐπὶ τῷ θρόνῳ, καὶ ἀπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ ἀρνίου, ὅτι ἦλθεν ἡ ἡμέρα ἡ μεγάλη τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, καὶ τίς δύναται σταθῆναι;

Καὶ μετὰ ταῦτα εἶδον τέσσαρας ἀγγέλους ἑστῶτας ἐπὶ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς γῆς, κρατοῦντας τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τῆς γῆς ἵνα μὴ πνέῃ ἄνεμος ἐπὶ τῆς γῆς, μήτε ἐπὶ τῆς θαλάσσης, μήτε ἐπὶ πᾶν δένδρον. καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον ἀναβάντα ἀπὸ ἀνατολῆς ἡλίου ἔχοντα σφραγῖδα θεοῦ ζῶντος. καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ τοῖς τέσσαρσιν ἀγγέλοις, οἷς ἐδόθη αὐτοῖς ἀδικῆσαι τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν λέγων μὴ ἀδικήσητε τὴν γῆν, μήτε τὴν θάλασσαν μήτε

in gladio, & fame & morte, a beſtijs terræ. Et cum aperuiſſet ſigillum quintum, uidi ſubter altare animas interfectorum propter uerbū dei & propter teſtimoniū quod habebant. Et clamabāt uoce magna, dicētes. Vſq; quo dñe ſanctus & uerax, non iudicas ac uindicas ſanguinem noſtrum de his qui habitant in terra? Et datæ ſunt illis ſingulæ ſtolæ albæ, & dictū eſt illis ut requieſcerent adhuc tempus modicū, donec complerētur conſerui eorum, & fratres eorū, qui interficiendi eſſent ſicut & illi. Et uidi cum aperuiſſet ſigillum ſextum & ecce terremotus magnus factus eſt. Et ſol factus eſt niger tanq̄ ſaccus cilicinus, & luna tota facta eſt ſicut sāguis, & ſtellæ de cœlo ceciderunt ſuper terrā, ſicut ficus emittit groſſos ſuos cū a uento magno mouetur. Et cœlum receſſit ſicut liber inuolutus, & omnis mons & inſulæ de locis ſuis motæ ſunt, & reges terræ & principes & diuites, & tribuni, & fortes & omnis ſeruus & liber abſcōderunt ſe in ſpeluncis & in petris montium. Et dicunt montibus & petris. Cadite ſuper nos, & abſcōdite nos a facie ſedentis ſup̄ thronū, & ab ira agni, q̄m uenit dies magn⁹ iræ illius. Et quis poterit ſtare? Poſt hæc uidi quatuor angelos ſtantes ſuper quattuor angulos terræ, tenentes quattuor uentos terræ, ne flaret uētus ſup̄ terrā, neq; ſup̄ mare, neq; in ullam arborem. Et uidi alterum angelum aſcendentem ab ortu ſolis habentem ſigillum dei uiui, & clamauit uoce magna quattuor angelis quibus datum eſt nocere terræ & mari, dicens. Nolite nocere terræ neq; mari, neq; VII

μή τε τὰ δένδρα ἄχρι σφραγίζωμεν τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ ἡμῶν ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν. Καὶ ἤκουσα τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐσφραγισμένων. ἑκατὸν τεσσαρακοντατέσσαρες χιλιάδες ἐσφραγισμένοι, ἐκ πάσης φυλῆς υἱῶν Ἰσραήλ, ἐκ φυλῆς Ἰούδα. ιβ. χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Ῥουβήμ. ιβ. χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Γάδ. ιβ. χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Ἀσήρ. ιβ. χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Νεφθαλίμ δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Μανασσῆ δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Συμεών. ιβ. χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Λευὶ δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Ἰσαχὰρ δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Ζαβουλὼν δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Ἰωσὴφ δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Βενιαμὶν δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδοὺ ὄχλος πολύς, ὃν ἀριθμῆσαι αὐτὸν οὐδεὶς ἠδύνατο ἐκ παντὸς ἔθνους καὶ λαῶν, καὶ γλωσσῶν, ἑστῶτες ἐνώπιον τοῦ θρόνου, καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου, περιβεβλημένοι στολὰς λευκὰς, καὶ φοίνικες ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν, καὶ κράζοντες φωνῇ μεγάλῃ λέγοντες, Ἡ σωτηρία τῷ θεῷ ἡμῶν τῷ καθημένῳ ἐπὶ τῷ θρόνῳ τοῦ θεοῦ ἡμῶν, καὶ τῷ ἀρνίῳ. καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι ἑστήκεισαν κύκλῳ τοῦ θρόνου, καὶ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τῶν τεσσάρων ζώων, καὶ ἔπεσαν ἐνώπιον τοῦ θρόνου ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν τῷ θεῷ λέγοντες ἀμήν. Ἡ εὐλογία καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ εὐχαριστία, καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ ἰσχὺς τῷ θεῷ ἡμῶν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν. καὶ ἀπεκρίθη εἷς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων λέγων μοι, οὗτοι οἱ περιβεβλημένοι τὰς στολὰς τὰς λευκὰς τίνες; καὶ πόθεν ἦλθον; καὶ εἴρηκα αὐτῷ. κύριέ σου οἶδας, Ἡ εἶπέ μοι, οὗτοί εἰσιν οἱ ἐρχόμενοι ἐκ τῆς θλίψεως τῆς μεγάλης, καὶ ἔπλάτυναν τὰς στολὰς αὐτῶν, καὶ ἐλεύκαναν στόλας αὐτὰς

neq; arboribus, quoadusq; signemus seruos dei nostri in frontibus eorum. Et audiui numerum signatorum, centumquadragintaquattuor milia signati ex omni tribu filiorum Israel. Ex tribu Iuda, duodecim milia signati. Ex tribu Ruben, duodecim milia signati. Ex tribu Gad, duodecim milia signati. Ex tribu Aser, duodecim milia signati. Ex tribu Neptalim, duodecim milia signati. Ex tribu Manasse, duodecim milia signati. Ex tribu Symeon, duodecim milia signati. Ex tribu Leui, duodecim milia signati. Ex tribu Isachar, duodecim milia signati. Ex tribu Zabulon, duodecim milia signati. Ex tribu Ioseph, duodecim milia signati. Ex tribu Beniamin, duodecim milia signati. Post hæc uidi, & ecce turba multa, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & populis, & linguis, stantes ante thronum, & in conspectu agni amicti stolis albis & palmæ in manibus eorum, & clamabant uoce magna, dicentes. Salus ei qui sedet super thronum dei nostri & agno. Et omnes angeli stabant in circumitu throni & seniorum & quattuor animalium, & ceciderunt in conspectu throni in facies suas, & adorauerũt deum, dicentes. Amen. Benedictio & claritas & sapientia & gratiarumactio, honor & uirtꝰ & fortitudo deo nostro in sæcula sæculoꝝ. Amen. Et respondit unus de senioribus, & dixit mihi. Hi q amicti sunt stolis albis, qui sunt, & unde uenerunt? Et dixi illi. Dñe, tu scis. Et dixit mihi. Hi sunt qui uenerunt de tribulatione magna, & dilatauerũt stolas suas, &

ἀυτῶν ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀρνίου, διατοῦτό
εἰσιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ, καὶ λατρεύ-
ουσιν αὐτῷ ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐν τῷ ναῷ αὐ
τοῦ. καὶ ὁ καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου σκηνώ-
σει ἐπ' αὐτούς. οὐ πεινάσουσιν ἔτι, οὐδὲ διψή
σουσιν, οὐδὲ μὴ πέσει ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἥλιος,
οὐδὲ πᾶν καῦμα. ὅτι τὸ ἀρνίον τὸ ἀναμέ-
σον τοῦ θρόνου ποιμανεῖ αὐτοὺς, καὶ ὁδηγή-
σει αὐτοὺς ἐπὶ ζώσας πηγὰς ὑδάτων, καὶ
ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγίδα τὴν ἑβδόμην ἐγέ
νετο σιγὴ ἐν τῷ οὐρανῷ ὡς ἡμιώριον, καὶ εἶ-
δον ἀγγέλους οἱ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ ἑστήκα-
σι καὶ ἐδόθησαν αὐτοῖς ἑπτὰ σάλπιγγες· καὶ
ἄλλος ἄγγελος ἦλθε, καὶ ἐστάθη ἐπὶ τὸ θυσια-
στήριον ἔχων λιβανωτὸν χρυσοῦν, καὶ ἐδόθη
αὐτῷ θυμιάματα πολλά, ἵνα δώσῃ ταῖς
προσευχαῖς τῶν ἁγίων πάντων ἐπὶ τὸ θυ-
σιαστήριον τὸ χρυσοῦν τὸ ἐνώπιον τοῦ θρόνου.
καὶ ἀνέβη ὁ καπνὸς τῶν θυμιαμάτων ταῖς
προσευχαῖς τῶν ἁγίων ἐκ χειρὸς τοῦ ἀγγέ-
λου ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. καὶ εἴληφεν ὁ ἄγγε-
λος τὸ λιβανωτὸν, καὶ ἐγέμισεν αὐτὸ ἐκ τοῦ
πυρὸς τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν
γῆν. καὶ ἐγένοντο φωναὶ, καὶ βρονταὶ, καὶ
ἀστραπαὶ, καὶ σεισμὸς, καὶ ἑπτὰ ἄγγελοι ἔχον
τες τὰς ἑπτὰ σάλπιγγας, ἡτοίμασαν ἑαυ-
τοὺς, ἵνα σαλπίσωσι. καὶ ὁ πρῶτος ἄγγελος
ἐσάλπισε. καὶ ἐγένετο χάλαζα καὶ πῦρ μεμι
γμένα αἵματι. καὶ ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν. καὶ τὸ
τρίτον τῶν δένδρων κατεκάη, καὶ πᾶς χόρ-
τος χλωρὸς κατεκάη. καὶ ὁ δεύτερος ἄγγελος
ἐσάλπισε, καὶ ὡς ὄρος μέγα πυρὶ καιόμε-
νον, ἐβλήθη εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐγένετο τὸ
τρίτον τῆς θαλάσσης αἷμα, καὶ ἀπέθανε τὸ
τρίτον τῶν κτισμάτων, τὰ ἔχοντα ψυχὰς.
καὶ τὸ τρίτον τῶν πλοίων διεφθάρησεν. καὶ
ὁ τρίτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἔπεσεν ἐκ
τοῦ οὐρανοῦ ἀστὴρ μέγας καιόμενος ὡς λαμ
πὰς, καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τὸ τρίτον τῶν ποταμῶν,
καὶ ἐπὶ

suas, & dealbauerunt eas in sanguine agni. Ideo sunt ante thronum dei, & seruiunt ei die ac nocte in templo eius, & qui sedet in throno, habitabit super illos. Nō esurient neq; sitient amplius, nec cadet sup illos sol, neq; ullus æstus, quoniam agnus qui in medio throni est, reget illos, & deducet eos ad uiuos fontes aquaꝝ, & absterget deus oēm lachrymā ab oculis eoꝝ. Et cū apuisset sigillū septimū, factū est silentiū in cœlo q̄si media hora. Et uidi septem angelos stātes in cōspectu dei, & datæ sunt illis septē tubæ. Et alius angelus uenit & stetit ante altare, habens thuribulū, aureum, & data sunt illi incensa multa, ut daret orationibus sanctorum omnium super altare aureum quod est ante thronum dei. Et ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu angeli corā deo. Et accepit angelus thuribulum, & īpleuit illud de igne altaris, & misit in terrā, & facta sunt tonitrua & uoces & fulgura, & terremotus magn⁹, & septē angeli q habebāt septē tubas, p̄parauerūt se, ut tuba canerent. Et prim⁹ angel⁹ tuba cecinit, & facta est grando, & ignis mixta sanguine, & missū est in terram. Et tertia pars terræ cōbusta est, & tertia ps arboꝝ cōcremata est, & oē fœnū uiride cōbustū est. Et secūdus angel⁹ tuba cecinit, & tā quā mons magn⁹ igne ardens missus ē in mare. Et facta est tertia ps maris sanguis, & mortua ē tertia pars creaturaꝝ q̄ habebāt animas & tertia pars nauiū interijt. Et tertius angelus tuba cecinit & cecidit e cœlo stella magna ardēs tanq̄ facula, & cecidit in tertiā ptē fluminū & in fontes

VIII

καὶ ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀστέρος λέγεται ἄψινθος. καὶ γίνεται τὸ τρίτον εἰς ἄψινθον. καὶ πολλοὶ ἀνθρώπων ἀπέθανεν ἐκ τῶν ὑδάτων, ὅτι ἐπικράνθησαν. καὶ ὁ τέταρτος ἄγγελος ἐσάλπισεν, καὶ ἐπλήγη τὸ τρίτον τοῦ ἡλίου, καὶ τὸ τρίτον τῆς σελήνης, καὶ τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων, ἵνα σκοτισθῇ τὸ τρίτον αὐτῶν. καὶ ἡ ἡμέρα μὴ φαίνῃ τὸ τρίτον αὐτῆς. καὶ ἡ νὺξ ὁμοίως. καὶ εἶδον, καὶ ἤκουσα ἑνὸς ἀγγέλου πετωμένου ἐν μεσουρανήματι, λέγοντος φωνῇ μεγάλῃ, οὐαὶ οὐαὶ οὐαὶ τοῖς κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς ἐκ τῶν λοιπῶν φωνῶν τῆς σάλπιγγος τῶν τριῶν ἀγγέλων τῶν μελλόντων σαλπίζειν. καὶ ὁ πέμπτος ἄγγελος ἐσάλπισεν, καὶ εἶδον ἀστέρα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεπτωκότα εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἡ κλεὶς τοῦ φρέατος τῆς ἀβύσσου, καὶ ἤνοιξε τὸ φρέαρ τῆς ἀβύσσου, καὶ ἀνέβη καπνὸς καμίνου μεγάλης, καὶ ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος, καὶ ὁ ἀὴρ ἐκ τοῦ καπνοῦ τοῦ φρέατος, καὶ ἐκ τοῦ καπνοῦ ἐξῆλθον ἀκρίδες εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐδόθη αὐταῖς ἐξουσία, ὡς ἔχουσιν ἐξουσίαν οἱ σκορπίοι τῆς γῆς, καὶ ἐῤῥέθη αὐταῖς, ἵνα μὴ ἀδικήσωσι, τὸν χόρτον τῆς γῆς, οὐδὲ πᾶν χλωρὸν, οὐδὲ πᾶν δένδρον, εἰ μὴ τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες οὐκ ἔχουσι τὴν σφραγῖδα τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῶν μετώπων. καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἵνα μὴ ἀποκτείνωσιν αὐτοὺς, ἀλλ' ἵνα βασανισθήσωνται μῆνας πέντε, καὶ ὁ βασανισμὸς αὐτῶν, ὡς βασανισμὸς σκορπίου ὅταν παίσῃ ἄνθρωπον.

καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ζητήσουσιν οἱ ἄνθρωποι τὸν θάνατον, καὶ οὐκ εὑρήσουσιν αὐτὸν, καὶ ἐπιθυμήσουσι ἀποθανεῖν, καὶ φεύγει ὁ θάνατος ἀπ' αὐτῶν. καὶ τὰ ὁμοιώματα τῶν ἀκρίδων, ὅμοια ἵπποις ἡτοιμασμένοις εἰς πόλεμον, καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ὡς στέφανοι ὅμοιοι χρυσῷ. καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν ὡς πρόσωπα ἀνθρώπων. καὶ εἶχον τρίχας ὡς τρίχας γυναικῶν, καὶ οἱ ὀδόντες αὐτῶν ὡς

& in fontes aquarum, & nomen ſtellæ dicitur abſinthium. Et facta eſt tertia pars aquarum in abſinthium, & multi hominum mortui ſunt de aquis, quia amaræ factæ ſunt. Et quartus angelus tuba cecinit, & percuſſa eſt tertia pars ſolis, & tertia pars lunæ, & tertia pars ſtellarũ, ita ut obſcuraretur tertia pars eorum, & diei nõ luceret pars tertia, & noctis ſimiliter. Et uidi & audiui unũ angelum uolantem per medium cœli dicentem uoce magna. Væ, uæ, habitãtibus in terra e cæteris uocibus tubæ trium angelorum, qui erant tuba canituri. IX Et quintus angelus tuba cecinit, & uidi ſtellam de cœlo cecidiſſe in terram, & data eſt ei clauis putei abyſſi. Et aperuit puteum abyſſi & aſcendit fumus putei, ſicut fumus fornacis magnæ, & obſcuratus eſt ſol & aer de fumo putei. Et de fumo putei exierunt locuſtæ in terram, & data eſt illis poteſtas, ſicut habent poteſtatem ſcorpiones terræ. Et præceptum eſt illis ne ledерent fœnum terræ, neq; omne uiride, neq; omnem arborem, niſi tantum homines, qui non habent ſignum dei in frontibus ſuis. Et datum eſt illis, ne occiderent eos, ſed ut cruciarentur menſibus quinq;. Et cruciatus eorum, ut cruciatus ſcorpij, cum percuſſerit hominem. Et in diebus illis quærẽt homines mortem, & non inuenient eam, & deſyderabunt mori, & fugiet mors ab eis. Et ſimilitudines locuſtarũ ſimiles equis paratis in prælium, & ſuper capita earũ tanquã coronæ, ſimiles auro, & facies earũ tanq; facies hoim. Et habebant capillos ſicut capillos mulierũ, & dẽtes earum ſicut

τῶν, ὡς λεόντων ἦσαν. καὶ εἶχον θώρα/
κας, ὡς θώρακας σιδηροῦς. καὶ ἡ φωνὴ τῶν πτε
ρύγων αὐτῶν, ὡς φωνὴ ἁρμάτων ἵππων
πολλῶν τρεχόντων εἰς πόλεμον. καὶ ἔχου
σιν οὐρὰς ὁμοίας σκορπίοις. καὶ κέντρα ἦν ἐν
ταῖς οὐραῖς αὐτῶν. καὶ ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἀδικῆσαι
τοὺς ἀνθρώπους μῆνας πέντε, καὶ ἔχουσιν ἐπ' αὐ
τῶν βασιλέα τὸν ἄγγελον τῆς ἀβύσσου ὄνο
μα ἑαυτῷ ἑβραϊστὶ ἀββαδὼν καὶ ἐν τῇ ἑλληνι
κῇ ὄνομα ἔχει, ἀπολλύων. ἡ οὐαὶ ἡ μία ἀπῆλ
θεν, ἰδοὺ ἔρχονται δύο οὐαὶ μετὰ ταῦτα. Ⓒ
ὁ ἕκτος ἄγγελος ἐσάλπισε, Ⓒ ἤκουσα φωνὴν
μίαν ἐκ τῶν τεσσάρων κεράτων τοῦ θυσιαστη-
ρίου τοῦ χρυσοῦ, ἐνώπιον τοῦ θεοῦ λέγουσαν τῷ ἕκτῳ
ἀγγέλῳ ὃς εἶχεν τὴν σάλπιγγα. λύσον τοὺς
τέσσαρας ἀγγέλους τοὺς δεδεμένους ἐπὶ τῷ
ποταμῷ τῷ μεγάλῳ εὐφράτῃ, καὶ ἐλύθησαν οἱ
τέσσαρες ἄγγελοι οἱ ἡτοιμασμένοι εἰς τὴν
ὥραν καὶ ἡμέραν καὶ μῆνα καὶ ἐνιαυτὸν, ἵνα ἀπο-
κτείνωσιν τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων. καὶ ὁ ἀριθμὸς
στρατευμάτων τοῦ ἱππικοῦ δύο μυριάδες μυριά
δων. καὶ ἤκουσα τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν. καὶ οὕτως εἶ
δον τοὺς ἵππους ἐν τῇ ὁράσει. καὶ τοὺς καθη
μένους ἐπ' αὐτῶν ἔχοντας θώρακας πυρινοὺς
καὶ ὑακινθίνους καὶ θειώδεις. Ⓒ αἱ κεφαλαὶ τῶν ἵπ/
πων ὡς κεφαλαὶ λεόντων, καὶ ἐκ τῶν στομάτων αὐτῶν
ἐκπορεύεται πῦρ Ⓒ καπνὸς Ⓒ θεῖον. ὑπὸ τῶν τριῶ/
ν τούτων ἀπεκτάνθησαν τὸ τρίτον τῶν ἀν/
θρώπων ἐκ τοῦ πυρὸς Ⓒ ἐκ τοῦ καπνοῦ, Ⓒ ἐκ
τοῦ θείου τοῦ ἐκπορευομένου ἐκ τῶν στομά-
των αὐτῶν. αἱ γὰρ ἐξουσίαι αὐτῶν ἐν τῷ
στόματι αὐτῶν εἰσιν. αἱ γὰρ οὐραὶ αὐτῶν ὅ/
μοιοι ὄφεσιν ἔχουσαι κεφαλὰς καὶ ἐν αὐ/
ταῖς ἀδικοῦσιν. Ⓒ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ
οὐκ ἀπεκτάνθησαν ἐν ταῖς πληγαῖς ταύταις
οὔτε μετενόησαν ἐκ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐ
τῶν, ἵνα μὴ προσκυνήσωσι τὰ δαιμόνια καὶ
τὰ εἴδωλα τὰ χρυσᾶ καὶ τὰ ἀργυρᾶ, καὶ τὰ
χαλκᾶ Ⓒ τὰ λιθινὰ, Ⓒ τὰ ξυλινὰ. ἃ οὔτε
βλέπειν

rum ſicut dentes erant. Et habebant loricas ſicut loricas ferreas, & uox alarum earum ſicut uox curruum equorum multorum currentium in bellum. Et habebant caudas ſimiles ſcorpionũ & aculei erant in caudis earum, & poteſtas earum nocere hominibus menſibus quinq;. Et habebãt ſuper ſe regem angelũ abyſſi. cui nomen hebraice abaddon, græce autem ἀπολλύων, & latine habens nomen exterminans. Væ unũ abijt, & ecce ueniũt adhuc duo uæ poſt hæc. Et ſextus angelus tuba cecinit, & audiui uocem unam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod eſt ante oculos dei, dicẽtem ſexto angelo qui habebat tubam. Solue quatuor angelos qui alligati ſunt in flumine magno Euphrate. Et ſoluti ſunt quatuor angeli qui parati erant in horam & diem & menſem & annum, ut occiderent tertiam partem hominum. Et numerus equeſtris exercitus, uicies millies dena milia. Et audiui numerũ eoꝝ. Et ita uidi equos in uiſione, & q ſedebant ſup eos habebãt loricas igneas & hiacynthinas & ſulphureas, Et capita equoꝝ erant tanq̃ capita leonũ, & de ore ipſoꝝ ꝓcedebat ignis & fumus & ſulphur. Ab his tribus plagis occiſa eſt tertia pars hoim, de igne & de fumo & ſulphure, q̃ p̃cedebãt ex ore ipſoꝝ. Poteſtas enim eorum in ore eoꝝ eſt, & in caudis eoꝝ. Nam caudæ eoꝝ ſimiles ſerpẽtibus habẽtes capita & in his nocẽt. Et cæteri hoies q nõ ſũt occiſi in his plagis, neq; pœnitẽtiã egerũt de opib⁹ manuũ ſuaꝝ, ut nõ adorarẽt dæmonia & ſimulacra aurea & argẽtea & ærea & lapidea & lignea, q̃ neq;

βλέπειν δύνατο, οὔτε ἀκούειν, οὔτε περιπα-
τεῖν, καὶ οὐ μετενόησαν ἐκ τῶν φόνων αὐτῶν
οὔτε ἐκ τῶν φαρμακειῶν αὐτῶν. οὔτε ἐκ τῆς πο-
ρνείας αὐτῶν, οὔτε ἐκ τῶν κλεμμάτων αὐτῶν,
καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον ἰσχυρὸν καταβαίνοντα
ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περιβεβλημένον νεφέλην. καὶ ἶρις
ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλι-
ος, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὡς στύλοι πυρός. καὶ εἶ-
χεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ βιβλαρίδιον ἠνεῳγμένον,
καὶ ἔθηκε τὸν πόδα αὐτοῦ τὸν δεξιὸν ἐπὶ τῆς
θάλασσαν, τὸν δὲ εὐώνυμον, ἐπὶ τὴν γῆν,
καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ, ὥσπερ λέων μυ-
κᾶται. καὶ ὅτε ἔκραξεν, ἐλάλησαν ἑπτὰ βρον-
ταὶ τὰς ἑαυτῶν φωνάς. καὶ ὅτε ἐλάλησαν ἑπτὰ βρον-
ταὶ τὰ φωνὰς ἑαυτῶν, ἔμελλον γράφειν. καὶ ἤκουσα
φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λέγουσάν μοι, σφράγισον
ἃ ἐλάλησεν αἱ ἑπτὰ βρονταί. καὶ μὴ ταῦ-
τα γράφης, καὶ ὁ ἄγγελος ὃν εἶδον ἑστῶτα
ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ἦρε τὴν
χεῖρα αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ὤμοσεν ἐν
τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ὃς ἔκτισε
τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν θάλασσαν καὶ
τὰ ἐν αὐτῇ, ὅτι χρόνος οὐκ ἔσται ἔτι, ἀλλὰ ἐν ταῖς
ἡμέραις τῆς φωνῆς τοῦ ἑβδόμου ἀγγέλου ὅταν
μελλει σαλπίζειν, καὶ τελεσθῇ τὸ μυστήριον τοῦ
θεοῦ, ὡς εὐηγγέλισε τοῖς ἑαυτοῦ δούλοις
τοῖς προφήταις. καὶ ἡ φωνὴ ἣν ἤκουσα ἐκ τοῦ
οὐρανοῦ πάλιν λαλοῦσα μετ' ἐμοῦ, καὶ λέ-
γουσα. ὕπαγε, λαβὲ τὸ βιβλαρίδιον τὸ ἠ-
νεῳγμένον ἐν τῇ χειρὶ ἀγγέλου τοῦ ἑστῶτος
ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ ἀ-
πῆλθον πρὸς τὸν ἄγγελον λέγων αὐτῷ
δόσμοι τὸ βιβλαρίδιον. καὶ λέγει μοι, λά-
βε, καὶ κατάφαγε αὐτὸ, καὶ πικρανεῖ σου τῆς
κοιλίαν, ἀλλ' ἐν στόματί σου ἔσται γλυκὺ
ὡς μέλι. καὶ ἔλαβον τὸ βιβλαρίδιον
ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ ἀγγέλου, καὶ κατέφαγον αὐτὸ.
καὶ ἦν τῷ στόματί μου, ὡς μέλι γλυκὺ.
καὶ ὅτε ἔφαγον αὐτὸ ἐπικράνθη ἡ κοιλία μου

καὶ λέγει

uidere possunt, neq; audire, neq; am-
bulare, & nõ egerũt pœnitentiã ab ho-
micidijs suis, neq; a ueneficijs suis, neq;
a fornicatione sua, neq; a furtis suis.

Et uidi alium angelum fortẽ descen- X
dentem de cœlo amictum nube & iris
in capite eius. Et facies eius erat ut sol,
& pedes eius tanq̃ columnæ ignis. Et
habebat in manu sua libellũ apertum,
& posuit pedem suum dextrum super
mare, sinistrum autem super terram, &
clamauit uoce magna, quẽadmodum
cum leo rugit. Et cum clamasset, locuta
sunt septem tonitrua uoces suas. Et cũ
locuta fuissent septẽ tonitrua uoces su-
as, ego scripturus eram. Et audiui uo
cem de cœlo dicẽtẽ mihi. Signato quæ
locuta sunt septem tonitrua, & ne ea
scribas. Et angelus quem uidi stantem
super mare & super terram, leuauit ma
num suam ad cœlum, & iurauit per ui-
uentẽ in sæcula sæculoꝝ, qui creauit cœ
lum & ea quæ in illo sunt, & terrã & ea
quæ in ea sunt, & mare & ea quæ in eo
sunt, quia tẽpus nõ erit amplius, sed in
diebus uocis septimi angeli, cũ cœperit
tuba canere consũmabit mysteriũ dei,
sicut euangelizauit ꝑ seruos suos ꝓphe
tas, & audiui uocẽ de cœlo iteꝝ loquẽtẽ
mecũ, & dicentẽ. Vade & accipe librum
apertũ in manu angeli stãtis super ma
re & sup terrã. Et abij ad angelũ, dicens
ei, ut daret mihi librũ. Et dixit mihi. Ac
cipe librũ & deuora illũ, & faciet amari
cari uentrẽ tuũ, sed in ore tuo erit dulce
tanq̃ mel. Et accepi librũ de manu an-
geli & deuoraui illũ, & erat in ore meo
tanquam mel dulce. Et cum deuoras-
sem eum amaricatus est uenter meus

Et dicit

καὶ λέγει μοι, δεῖ σε πάλιν προφητεῦσαι ἐπὶ λαοῖς καὶ ἔθνεσι καὶ γλώσσαις καὶ βασιλεῦσι πολλοῖς. καὶ ἐδόθη μοι κάλαμος ὅμοιος ῥάβδῳ, λέγων ἔγειραι καὶ μέτρησον τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ θυσιαστήριον καὶ τοὺς προσκυνοῦντας ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν αὐλὴν τὴν ἔσωθεν τοῦ ναοῦ ἔκβαλε ἔξωθεν. καὶ μὴ αὐτὴν μετρήσῃς. καὶ ἐδόθη τοῖς ἔθνεσι, καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν πατήσουσι μῆνας τεσσαράκοντα δύο, καὶ δώσω τοῖς δυσὶ μάρτυσί μου, καὶ προφητεύσουσιν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα περιβεβλημένοι σάκκους, οὗτοί εἰσιν αἱ δύο ἐλαῖαι καὶ αἱ δύο λυχνίαι αἱ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ τῆς γῆς ἑστῶσαι. καὶ εἴ τις αὐτοὺς θέλῃ ἀδικῆσαι, πῦρ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν, καὶ κατεσθίει τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν. καὶ εἴ τις θέλῃ ἀδικῆσαι, οὕτως δεῖ αὐτὸν ἀποκτανθῆναι. οὗτοι ἔχουσιν ἐξουσίαν κλεῖσαι τὸν οὐρανὸν ἵνα μὴ ὑετὸς ὑετὸς ᾖ τὰς ἡμέρας αὐτῶν. καὶ προφητείας καὶ ἐξουσίαν ἔχουσιν ἐπὶ τῶν ὑδάτων στρέφειν αὐτὰ εἰς αἷμα, καὶ πατάξαι τὴν γῆν ἐν πάσῃ πληγῇ, ὁσάκις ἐὰν θελήσωσιν. καὶ ὅταν τελέσουσι τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν, τὸ θηρίον τὸ ἀναβαῖνον ἐκ τῆς ἀβύσσου ποιήσει πόλεμον μετ' αὐτῶν, καὶ νικήσει αὐτοὺς, καὶ ἀποκτενεῖ αὐτούς. καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν ἐπὶ τῆς πλατείας πόλεως τῆς μεγάλης ἥτις καλεῖται πνευματικῶς Σόδομα καὶ Αἴγυπτος, ὅπου καὶ ὁ κύριος ἡμῶν ἐσταυρώθη. καὶ βλέψουσιν ἐκ τῶν λαῶν καὶ φυλῶν καὶ γλωσσῶν καὶ ἐθνῶν τὰ πτώματα αὐτῶν ἡμέρας τρεῖς καὶ ἥμισυ, καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν οὐκ ἀφιοῦσι τεθῆναι εἰς μνήματα. οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς χαροῦσιν ἐπ' αὐτοῖς καὶ εὐφρανθήσονται, καὶ δῶρα πέμψουσιν ἀλλήλοις, ὅτι οὗτοι οἱ δύο προφῆται ἐβασάνισαν τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας καὶ ἥμισυ πνεῦμα ζωῆς ἐκ τοῦ θεοῦ εἰσῆλθεν ἐν αὐτοῖς. καὶ ἔστησαν ἐπὶ

Et dicit mihi. Oportet te iterũ prophe, tare ĩ gẽtibus & populis & linguis & re gibus multis. Et datus eſt mihi cala mus ſimilis uirgæ, & dictum eſt mihi. XI Surge & metire templũ dei & altare, & adorantes in eo. Atriũ autẽ qd' intra templũ eſt eĳce foras, & ne metiaris il lud, quoniã datum eſt gentibus, & ciui tatem ſanctã calcabunt menſibus qua draginta duobus, & dabo duob⁹ teſti bus meis, & prophetabũt diebus mille ducẽtis ſexaginta amicti ſaccis. Hi ſunt duæ oliuæ & duo candelabra in con ſpectu domini terræ ſtantia. Et ſi quis uoluerit eis nocere, ignis exit de ore eorũ, & deuorat inimicos eorum. Et ſi quis uoluerit eos ledere, ſic oportet eũ occidi. Hi habent poteſtatem clauden di cœlũ ne pluat diebus prophetiæ illo rum, & poteſtatem habẽt ſuper aquas conuertendi eas in ſanguinem, & per cutiẽdi terrã omni plaga quotienſcũq; uoluerint. Et cum finierint teſtimoniũ ſuum, beſtia quæ aſcendit de abyſſo fa ciet aduerſus eos bellum, & uincet illos & occidet eos. Et corpora eorum iace bunt in plateis ciuitatis magnæ quæ uo catur ſpiritaliter Sodoma & Aegyptus ubi & dominus noſter crucifixus eſt. Et uidebunt de tribubus & populis & linguis & gentibus corpora eorum per tres dies & dimidium, & corpora eorũ non ſinent poni in monumentis. Et in habitantes terram gaudebunt ſuper il los & iocundabunt, & munera mittent inuicem, quoniã hi duo prophetæ cru ciauerunt eos qui habitant ſuper terrã. Et poſt dies tres & dimidium ſpiritus uitæ a deo intrauit in eos. Et ſteterunt

ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτῶν. καὶ φόβος μέγας
ἔπεσεν ἐπὶ τοὺς θεωροῦντας αὐτούς. καὶ ἤ-
κουσαν φωνὴν μεγάλην ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγου
σαν αὐτοῖς, ἀνάβητε ὧδε, καὶ ἀνέβησαν εἰς
τὸν οὐρανὸν ἐν τῇ νεφέλῃ. καὶ ἐθεώρησαν αὐ
τοὺς οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν. καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ ἐ-
γένετο σεισμὸς μέγας, καὶ τὸ δέκατον τῆς
πόλεως ἔπεσε, καὶ ἀπεκτάνθησαν ἐν τῷ σε
σμῷ ὀνόματα ἀνθρώπων χιλιάδες ἑπτά. καὶ
οἱ λοιποὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, καὶ ἔδωκαν
δόξαν τῷ θεῷ τοῦ οὐρανοῦ. οὐαὶ ἡ δευτέρα
ἀπῆλθε, ἰδοὺ ἡ οὐαὶ ἡ τρίτη ἔρχεται ταχύ.
καὶ ὁ ἕβδομος ἄγγελος ἐσάλπισε. καὶ ἐγέ
νοντο φωναὶ μεγάλαι ἐν τῷ οὐρανῷ λέγου-
σαι, ἐγένοντο αἱ βασιλεῖαι τοῦ κόσμου τοῦ κυ
ρίου ἡμῶν. καὶ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ, καὶ βασιλεύ
σει εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ οἱ κδ
πρεσβύτεροι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καθήμενοι ἐπὶ
τοὺς θρόνους αὐτῶν ἔπεσαν ἐπὶ τὰ πρόσωπα
αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν τῷ θεῷ λέγοντες
εὐχαριστοῦμέν σοι κύριε ὁ θεὸς ὁ παντοκρά
τωρ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος. ὅτι εἴληφας δύ
ναμίν σου τὴν μεγάλην, καὶ ἐβασίλευσας. καὶ
τὰ ἔθνη ὠργίσθησαν καὶ ἦλθεν ἡ ὀργή σου καὶ
ὁ καιρὸς τῶν νεκρῶν κριθῆναι καὶ δοῦναι τὸν μι
σθὸν τοῖς δούλοις σου τοῖς προφήταις, καὶ τοῖς ἁ
γίοις, καὶ τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά σου, τοῖς μι
κροῖς καὶ τοῖς μεγάλοις, καὶ διαφθεῖραι τοὺς
φθείροντας τὴν γῆν. καὶ ἠνοίγη ὁ ναὸς τοῦ θεοῦ
ἐν τῷ οὐρανῷ. καὶ ὤφθη ἡ κιβωτὸς τῆς διαθή-
κης αὐτοῦ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ, καὶ ἐγένοντο ἀστραπαὶ
καὶ φωναὶ καὶ βρονταὶ, καὶ σεισμὸς, καὶ χάλαζα με
γάλη. καὶ σημεῖον μέγα ὤφθη ἐν τῷ οὐρανῷ
γυνὴ περιβεβλημένη τὸν ἥλιον, καὶ σελήνη ὑπο
κάτω τῶν ποδῶν αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς
στέφανος ἀστέρων δώδεκα. καὶ ἐν γαστρὶ ἔχουσα
κράζει, ὠδίνουσα καὶ βασανιζομένη τεκεῖν καὶ
ὤφθη ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ. καὶ
ἰδοὺ δράκων μέγας πυρρὸς, ἔχων κε-
φαλὰς ἑπτὰ

super pedes suos, & timor magnus cecidit super eos qui uiderunt eos. Et audierunt uocem magnā de cœlo, dicentem eis. Ascendite huc. Et ascenderunt in cœlum in nube, & uiderunt illos inimici eorū. Et in illa hora factus est terremotus magnus, & decima pars ciuitatis cecidit. Et occisa sūt in terremotu nomina hominū septem milia, & reliqui in timorē sunt missi, & dederunt gloriā deo cœli. Væ secundū abiit, & ecce uæ tertium ueniet cito. Et septimus angelus tuba cecinit, & factæ sunt uoces magnæ in cœlo dicētes. Facta sunt regna huius mundi dñi nostri & Christi eius, & regnabit in sæcula sæculorū. Amen. Et uigintiquatuor seniores qui in conspectu dei sedent in sedibus suis, ceciderunt in facies suas, & adorauerunt deū dicentes. Gratias agimus tibi domine deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui uēturus es, quia accepisti uirtutē tuā magnā & regnasti. Et iratæ sunt gētes & aduenit ira tua & tēpus mortuorū ut iudicēt & reddas mercedē seruis tuis prophetis & sanctis, & timentibus nomē tuū pusillis & magnis, & extermines eos qui exterminānt terrā. Et apertū est templum dei in cœlo, & uisa est arca testamenti eius in templo eius, & facta sunt fulgura & uoces & tonitrua & terremotus, & grando magna.

Et signum magnum apparuit in cœ XII
lo. Mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius, & in capite eius corona stellarum duodecim. Et in utero habens, clamat parturiens, & cruciatur ut pariat. Et uisum est aliud signum in cœlo & ecce draco magnus rufus habens capita septem

φαλὰς ἑπτὰ & κέρατα δέκα, καὶ ἐπὶ τὰς
κεφαλὰς αὐτοῦ διαδήματα. καὶ ἡ οὐρὰ σύ
ρει τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων. καὶ ἔβαλεν αὐτοὺς
εἰς τὴν γῆν, καὶ ὁ δράκων ἕστηκεν ἐνώπιον τῆς
γυναικὸς τῆς μελλούσης τεκεῖν, ἵνα ὅταν τέκῃ
τὸ τέκνον αὐτῆς φάγῃ. καὶ ἔτεκεν υἱὸν ἄρρενα ὃς
μέλλει ποιμαίνειν πάντα τὰ ἔθνη ἐν ῥάβδῳ σιδη
ρᾷ. καὶ ἡρπάσθη τὸ τέκνον αὐτῆς πρὸς τὸν θεὸν
καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ. καὶ ἡ γυνὴ ἔφυγεν
εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου ἔχει τόπον ἡτοιμασ
μένον ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ἵνα ἐκεῖ τρέφωσιν αὐ
τὴν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα. & ἐγένετο πόλεμος ἐν τῷ οὐρανῷ. ὁ μιχαὴλ
καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ ἐπολέμησαν κατὰ
τοῦ δράκοντος. καὶ ὁ δράκων ἐπολέμη
σε, καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἴσχυσαν, οὐδὲ
τόπος εὑρέθη αὐτῶν ἔτι ἐν τῷ οὐρανῷ,
καὶ ἐβλήθη ὁ δράκων ὁ μέγας ὄφις ὁ ἀρ
χαῖος ὁ καλούμενος διάβολος, καὶ ὁ σατα
νᾶς ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην, ἐβλήθη
εἰς τὴν γῆν, καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ ἐβλή
θησαν, καὶ ἤκουσα φωνὴν μεγάλην λέγου
σαν ἐν τῷ οὐρανῷ, ἄρτι ἐγένετο ἡ σωτη
ρία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ
ἡμῶν καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ, ὅτι
κατεβλήθη ὁ κατήγορος τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τοῦ θεοῦ ἡμέρας καὶ νυκτός. καὶ αὐτοὶ
ἐνίκησαν αὐτὸν διὰ τὸ αἷμα τοῦ ἀρνίου & διὰ τὸν λόγον τῆς μαρτυρίας αὐτῶν.
καὶ οὐκ ἠγάπησαν τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἄχρι θανάτου. διὰ τοῦτο εὐφραίνεσθε οὐρανοὶ καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς σκηνοῦντες, οὐαὶ τοῖς
κατοικοῦσι τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν
ὅτι κατέβη ὁ διάβολος πρὸς ὑμᾶς, ὀργὴν
θυμὸν μέγαν, εἰδὼς ὅτι ὀλίγον καιρὸν ἔ
χει. καὶ ὅτε εἶδεν ὁ δράκων ὅτι ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν
ἐδίωξε τὴν γυναῖκα ἥτις ἔτεκε τὸν ἄρρενα, καὶ
ἐδόθησαν τῇ γυναικὶ δύο πτέρυγες τοῦ ἀετοῦ τοῦ με
γάλου

pita ſeptem & cornua decem, & in capitibus ſuis diademata, & cauda eius trahebat tertiam partem ſtellarum cœli, & miſit eas in terram, & draco ſtetit ante mulierem quæ erat paritura, ut cū peperiſſet filium eius deuoraret. Et peperit filium maſculū qui recturus erat omnes gentes in uirga ferrea, & raptus eſt filius eius ad deum & ad thronum eius, & mulier fugit in ſolitudinem ubi habebat locum paratū a deo, ut ibi paſcāt eam diebus mille ducentis ſexaginta. Et factum eſt prelium magnū in cœlo. Michael & angeli eius ꝑliabantur cū dracone, & draco pugnabat & angeli eius, & non ualuerunt, neq; locus inuentus eſt eorū amplius in cœlo. Et ꝓiectus eſt draco ille magnus ſerpēs antiquus qui uocatur diabolus & ſatanas, qui ſeducit uniuerſum orbem, & ꝓiectus eſt in terram, & angeli eius cum illo ꝓiecti ſunt. Et audiui uocē magnā dicentem. In cœlo nunc facta eſt ſalus & uirtus & regnum dei noſtri & poteſtas Chriſti eius, quia proiectus eſt accuſator fratrum noſtroꝝ qui accuſabat illos ante conſpectum dei noſtri die ac nocte, & ipſi uicerunt eū ꝓpter ſanguinē agni, & ꝓpter uerbū teſtimonij ſui, & nō dilexerūt animā ſuā uſq; ad mortem. Propterea letamini cœli & q habitatis i eis. Væ habitatorib⁹ terræ & maris, quia deſcendit diabolus ad uos habens iram magnam, ſciens q; modicū tempus habet. Et poſtq̄ uidit draco, q; proiectus eſſet in terram, perſecutus eſt mulierem quæ peperit maſculum. Et datæ ſūt mulieri alæ duæ aquilæ ma

γάλῃ, ἵνα πέταται εἰς τὴν ἔρημον εἰς τὸν τόπον
αὐτῆς, ὅπου τρέφεται ἐκεῖ καιρὸν καὶ καιροὺς καὶ
ἥμισυ καιροῦ ἀπὸ προσώπου τοῦ ὄφεως. καὶ
ἔβαλεν ὁ ὄφις ὀπίσω ἐκ τοῦ
στόματος αὐτοῦ ὕδωρ ὡς ποτα μόν, ἵνα αὐ
τὸν ποταμοφόρητον ποιήσῃ. καὶ ἐβοήθησεν ἡ γῆ τῇ
γυναικί, καὶ ἤνοιξεν ἡ γῆ τὸ στόμα αὐτῆς
καὶ κατέπιεν τὸν ποταμόν, ὃν ἔβαλεν ὁ
δράκων ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. καὶ
ὠργίσθη ὁ δράκων ἐπὶ τῇ γυναικὶ καὶ ἀ
πῆλθεν ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τῶν λοι
πῶν τοῦ σπέρματος αὐτῆς, τῶν τηρούν
των τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ, καὶ ἐχόν
των τὴν μαρτυρίαν ἸΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. καὶ ἐστά
θην ἐπὶ τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης. καὶ εἶδον ἐκ
τῆς θαλάσσης θηρίον ἀναβαῖνον ἔχον κεφαλὰς
ἑπτὰ καὶ κέρατα δέκα καὶ ἐπὶ τὰ κέρατα αὐτοῦ δέκα
διαδήματα, καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτοῦ ὄνομα
βλασφημίας. καὶ τὸ θηρίον ὃ εἶδον ὅμοιον ἦν πάρ
δαλι, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ, ὡς ἄρκτου καὶ τὸ στόμα
αὐτοῦ ὡς στόμα λέοντος, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ
ὁ δράκων τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ τὸν θρό
νον αὐτοῦ καὶ ἐξουσίαν μεγάλην. καὶ εἶδον μίαν τῶν
κεφαλῶν αὐτοῦ ὡς ἐσφαγμένην εἰς θάνατον,
καὶ ἡ πληγὴ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐθεραπεύθη.
καὶ ἐθαυμάσθη ὀπίσω τοῦ θη
ρίου ὅλη τῆ γῆ. καὶ προσεκύνησαν τῷ δράκοντι ὅς ἔδωκεν
ἐξουσίαν τῷ θηρίῳ, καὶ προσεκύνησαν τὸ θηρίον λέ
γοντες, Τίς ὅμοιος τῷ θηρίῳ, τίς δύναται πολεμῆσαι
μετ' αὐτοῦ. καὶ ἐδόθη αὐτῷ στόμα λάλον μεγάλα
καὶ βλασφημίας. καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία ποιῆσαι
μῆνας τεσσαράκοντα δύο καὶ ἤνοιξε τὸ στόμα αὐ
τοῦ εἰς βλασφημίαν πρὸς τὸν θεὸν βλασφημῆσαι
τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ. καὶ τοὺς ἐν τῷ
οὐρανῷ σκηνοῦντας. καὶ ἐδόθη αὐτῷ πόλεμον
ποιῆσαι μετὰ τῶν ἁγίων καὶ νικῆσαι αὐτούς. καὶ ἐδόθη
αὐτῷ ἐξουσία ἐπὶ πᾶσαν φυλὴν καὶ λαὸν
καὶ γλῶσσαν καὶ ἔθνος. καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ κατοι

κοῦντες

gnæ ut uolaret in desertum in locū suū
ubi alitur per tempus & tempora & di-
midium temporis a facie serpentis. Et
misit serpens ex ore suo post mulierem
aquam tanquam flumen, ut eam fa-
ceret trahi a flumine. Et adiuuit terra
mulierem, & aperuit terra os suum, &
absorbuit flumen quod misit draco
de ore suo. Et iratus est draco in mulie
rem, & abijt facere prælium cū reliquis
de semine eius, qui custodiunt manda-
ta dei, & habent testimoniū Iesu Chri
sti. Et stetit super arenam maris.

XIII Et uidi de mari bestiam ascenden-
tem, habētem capita septem & cornua
decem, & super cornua eius decem dia-
demata, & super capita eius nomen
blasphemiæ. Et bestia quam uidi simi
lis erat pardo, & pedes eius sicut pedes
ursi, & os eius sicut os leonis. Et dedit
illi draco uirtutē suam & sedē suā & po
testatē magnā. Et uidi unū de capitib⁹
ei⁹ quasi occisū in mortē, & plaga mor
tis ei⁹ curata est. Et admiratio fuit ī uni
uersa terra post bestiam. Et adorauē-
runt draconē, q dedit potestatē bestiæ,
& adorauerūt bestiā dicētes. Quis simi
lis bestiæ, & qs poterit pugnare cū ea?
Et datum est ei os loquens magna &
blasphemias, & data est ei potestas fa-
cere menses quadragintaduos. Et ape
ruit os suum in blasphemias ad deum
blasphemare nomen eius & taberna-
culum eius, & eos qui in cœlo habitāt.
Et est datum illi bellum facere cum san
ctis, & uincere eos. Et data est illi pote-
stas in oēm tribū, & populū & linguā
gentē, & adorauerūt eā oēs q inhabita
bant terram,

κοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς τῆς ἀρνίου ἐσφαγισμένου ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. εἴτις ἔχει οὖς, ἀκουσάτω εἴτις αἰχμαλωσίαν συνάγει, εἰς αἰχμαλωσίαν ὑπάγει. εἴτις ἐν μαχαίρᾳ ἀποκτενεῖ, δεῖ αὐτὸν ἐν μαχαίρᾳ ἀποκτανθῆναι, ὧδε ἐστὶν ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ πίστις τῶν ἁγίων. καὶ εἶδον ἄλλο θηρίον ἀναβαῖνον ἐκ τῆς γῆς καὶ εἶχε κέρατα δύο ὅμοια ἀρνίου, καὶ ἐλάλει ὡς δράκων. καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ πρώτου θηρίου πᾶσαν ποιεῖ ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ ποιεῖ τὴν γῆν καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ, ἵνα προσκυνήσωσι τὸ θηρίον τὸ πρῶτον, οὗ ἐθεραπεύθη ἡ πληγὴ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. καὶ ποιεῖ σημεῖα μεγάλα, ἵνα καὶ πῦρ ποίῃ καταβαίνειν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων. καὶ πλανᾶ τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς διὰ τὰ σημεῖα, ἃ ἐδόθη αὐτῷ ποιῆσαι, ἐνώπιον τοῦ θηρίου, λέγων τοῖς κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ποιῆσαι εἰκόνα τῷ θηρίῳ, ὃ ἔχει τὴν πληγὴν τῆς μαχαίρας, καὶ ἔζησε. καὶ ἐδόθη αὐτῷ δοῦναι πνεῦμα τῇ εἰκόνι τοῦ θηρίου, ἵνα καὶ λαλήσῃ ἡ εἰκὼν τοῦ θηρίου, καὶ ποιήσῃ ὅσοι ἂν μὴ προσκυνήσωσι τὴν εἰκόνα τοῦ θηρίου, ἵνα ἀποκτανθῶσι. καὶ ποιεῖ πάντας τοὺς μικροὺς καὶ τοὺς μεγάλους, καὶ τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς πτωχοὺς, καὶ τοὺς ἐλευθέρους καὶ τοὺς δούλους, ἵνα δώσῃ αὐτοῖς χάραγμα ἐπὶ τῆς χειρὸς αὐτῶν τῆς δεξιᾶς ἢ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν καὶ ἵνα μήτις δύναται ἀγορᾶσαι ἢ πωλῆσαι εἰ μὴ ὁ ἔχων τὸ χάραγμα ἢ τὸ ὄνομα τοῦ θηρίου ἢ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀνόματος αὐτῶν, ὧδε ἡ σοφία ἐστίν. ὁ ἔχων τὸν νοῦν ψηφισάτω τὸν ἀριθμὸν τοῦ θηρίου ἀριθμὸς γὰρ ἀνθρώπου ἐστὶ, καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτοῦ. χξς. καὶ εἶδον καὶ ἰδοὺ ἀρνίον ἐστὸς ἐπὶ τὸ ὄρος σιὼν καὶ μετ' αὐτῶν τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδες ἔχουσαι τὸ ὄνομα

bāt terrā quoꝝ nō sunt scripta noīa in libro uitæ agni, q occisus est ab origine mūdi. Si qs habet aurē audiat. Qui in captiuitatem duxerit, in captiuitatē uadet, qui in gladio occiderit, oportet eū gladio occidi. Hic est patientia & fides sanctorꝝ. Et uidi aliam bestiam ascendētem de terra, & habebat cornua duo similia agni, & loquebatur sicut draco. Et potestatem prioris bestiæ omnem facit in conspectu eius, & facit terram & inhabitantes in ea, adorare bestiam primam, cuius curata est plaga mortis Et facit signa magna, ut etiam ignem faceret de cœlo descendere in terram in conspectu hominum. Et seducit habitantes in terra propter signa quæ data sunt illi facere in conspectu bestiæ, dicens habitantibus in terra, ut faciant imaginem bestiæ, quæ habet plagam gladij, & uixit. Et datum est illi ut daret spiritū imagini bestiæ, & ut loquatur imago bestiæ, & faciet ut quicumq; non adorauerint imaginem bestiæ, occidatur. Et facit omnes pusillos, & magnos, & diuites, & pauperes, & liberos, & seruos accipere characterē in manu sua dextera, aut in frōtibus suis. Et ne quis posset emere aut uendere; nisi qui habeat characterem, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis eius. Hic sapientia est. Qui habet intellectum, computet numerum bestiæ. Numerus enim hominis est, & numerus eius sexcenti sexagintasex.

Et uidi, & ecce agnus stans super montem Sion, & cū eo centū quadragintaquatuor milia habentia nomen XIIII

τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ ὁμολογοῦν ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν. καὶ ἤκουσα φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς φωνὴν ὑδάτων πολλῶν, καὶ ὡς φωνὴν βροντῆς μεγάλης. καὶ φωνὴν ἤκουσα κιθαρῳδῶν κιθαριζόντων ἐν ταῖς κιθάραις αὐτῶν, καὶ ᾄδουσιν ὡς ᾠδὴν καινὴν ἐνώπιον τοῦ θρόνου, καὶ ἐνώπιον τῶν τεσσάρων ζώων, καὶ τῶν πρεσβυτέρων. καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο μαθεῖν τὴν ᾠδὴν, εἰ μὴ αἱ ἑκατὸν τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδες οἱ ἠγορασμένοι ἀπὸ τῆς γῆς, οὗτοί εἰσιν οἱ μετὰ γυναικῶν οὐκ ἐμολύνθησαν, παρθένοι γάρ εἰσιν, οὗτοι οἱ ἀκολουθοῦντες τῷ ἀρνίῳ ὅπου ἂν ὑπάγῃ, οὗτοι ἠγοράσθησαν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀπαρχὴ τῷ θεῷ καὶ τῷ ἀρνίῳ, καὶ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν οὐχ εὑρέθη δόλος, ἄμωμοι γάρ εἰσιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ. καὶ εἶδον ἄγγελον πετόμενον ἐν μεσουρανήματι ἔχοντα εὐαγγέλιον αἰώνιον εὐαγγελίσαι τοὺς καθημένους τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πᾶν ἔθνος, καὶ φυλὴν, καὶ γλῶσσαν, καὶ λαὸν λέγοντα ἐν φωνῇ μεγάλῃ, φοβήθητε τὸν θεὸν, καὶ δότε αὐτῷ δόξαν, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς κρίσεως αὐτοῦ, καὶ προσκυνήσατε τῷ ποιήσαντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ θάλασσαν, καὶ πηγὰς ὑδάτων. καὶ ἄλλος ἄγγελος ἠκολούθησε λέγων, ἔπεσεν ἔπεσε Βαβυλὼν ἡ πόλις ἡ μεγάλη, ὅτι ἐκ τοῦ οἴνου τῆς πορνείας αὐτῆς πεπότικεν πάντα τὰ ἔθνη. καὶ τρίτος ἄγγελος ἠκολούθησεν αὐτοῖς, λέγων ἐν φωνῇ μεγάλῃ, εἴτις τὸ θηρίον προσκυνεῖ, καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ λαμβάνει χάραγμα ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ, ἢ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς πίεται ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τοῦ θεοῦ, τοῦ κεκερασμένου ἀκράτου ἐν τῷ ποτηρίῳ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ. καὶ βασανισθήσεται ἐν πυρὶ καὶ θείῳ, ἐνώπιον ἀγγέλων τῶν ἁγίων, καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου.

καὶ ὁ καπνὸς

eius, & nomen patris eius ſcriptum in frontibus ſuis. Et audiui uocem de cœlo tanq̃ uocem aquarum multarum, & tanq̃ uocem tonitrui magni, & uocem quam audiui ſicut citharedorũ citharizantium in citharis ſuis. Et cantabant quaſi canticum nouum ante ſedem & ante quatuor animalia, & ſeniores, & nemo poterat diſcere canticũ, niſi illa cẽtum quadragintaquatuor milia qui empti ſunt de terra. Hi ſunt qui cũ mulieribus non ſunt coinquinati, uirgines enim ſunt. Hi ſequuntur agnum quocũq; ierit. Hi empti ſunt ex hominibus primitiæ deo & agno, & in ore eorum non eſt inuentum mendaciũ. Sine macula enim ſunt ante thronum dei. Et uidi alterum angelum uolantem per medium cœli habentem euangelium æternum, ut euangelizaret habitantibus ſuper terram, & omni genti & tribui & lingua & populo, dicentem magna uoce. Timete dominum & date illi honorem, quia uenit hora iudicij eius, & adorate eum, qui fecit cœlum & terram, mare & fontes aquarum. Et alius angelus ſecutus eſt eum, dicens. Cecidit cecidit Babylon ciuitas illa magna quia a uino ire foruicationis ſuæ potauit omnes gentes. Et tertius angelus ſecutus eſt illos, dicens uoce magna. Si quis adorauerit beſtiam & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte ſua, aut in manu ſua, & hic bibet de uino iræ dei, quod mixtum eſt mero in calice iræ ipſius. Et cruciabitur igne & ſulphure in conſpectu angelorum ſanctorum, & ante conſpectum agni.

Et fumus

καὶ ὁ καπνὸς τοῦ βασανισμοῦ αὐτῶν ἀναβαί
νει εἰς αἰῶνα αἰώνων, καὶ οὐκ ἔχουσιν ἀνά/
παυσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς οἱ προσκυνοῦντες
τὸ θηρίον, & τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, & εἴτις λαμ
βάνει χάραγμα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. ὧδε ὑ/
πομονὴ τῶν ἁγίων ἐστὶν, ὧδε οἱ τηροῦντες
τὰς ἐντολὰς & τὴν πίστιν ΙΗΣΟΥ, καὶ ἤκου
σα φωνῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λεγούσης μοι. γρά
ψον, μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν κυρίῳ ἀποθνή/
σκοντες ἀπάρτι. ναὶ, λέγει τὸ πνεῦμα, ἵνα
ἀναπάυσονται ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν, τὰ δὲ ἔρ
γα ἀκολουθῇ μετ' αὐτῶν. καὶ εἶδον. καὶ ἰδοὺ
νεφέλη λευκὴ, καὶ ἐπὶ τὴν νεφέλην καθήμε/
νος ὅμοιος υἱὸς ἀνθρώπου ἔχων ἐπὶ τῆς κε/
φαλῆς αὐτοῦ στέφανον χρυσοῦν, καὶ ἐν τῇ χει
ρὶ αὐτοῦ δρέπανον ὀξύ. καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλ
θεν ἐκ τοῦ ναοῦ κράζων ἐν μεγάλῃ τῇ φωνῇ τῷ
καθημένῳ ἐπὶ τῆς νεφέλης. πέμψον τὸ δρέ/
πανόν σου, καὶ θέρισον, ὅτι ἦλθέ σοι ἡ ὥρα θε/
ρίσαι, ὅτι ἐξηράνθη ὁ θερισμὸς τῆς γῆς. καὶ ἔ/
βαλεν ὁ καθήμενος ἐπὶ τὴν νεφέλην τὸ δρέπα
νον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν. & ἐθερίσθη ἡ γῆ, & ἄλλ
ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ ἄγγελ ἔ/
χων & αὐτὸς δρέπανον ὀξύ. καὶ ἄλλ' ἄγγελ
ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου ἔχ ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ
πυρός. & ἐφώνησε κραυγῇ μεγάλῃ τῷ ἔχοντι τὸ
δρέπανον τὸ ὀξὺ λέγ πέμψον σου τὸ δρέπαν
τὸ ὀξύ, καὶ τρύγησον τοὺς βότρυας τῆς γῆς, ὅτι ἤκμασ
αι σταφυλαὶ αὐτ. & ἔβαλεν ὁ ἄγγελος τὸ δρέ/
πανον αὐτ εἰς τὴν γῆν. & ἐτρύγησε τὴν ἄμπε
λον τῆς γῆς, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν ληνὸν τοῦ θυμοῦ τοῦ θεοῦ
τὴν μεγάλην, καὶ ἐπατήθη ἡ ληνὸς ἔξω τῆς πόλεως, καὶ
ἐξῆλθεν αἷμα ἐκ τῆς ληνοῦ ἄχρι τῶν χαλινῶν τῶν ἵπ
πων ἀπὸ σταδίων χιλίων ἑξακοσίων. καὶ εἶδον ἄλ
λο σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ μέγα καὶ θαυμα
στὸν, ἀγγέλους ἑπτὰ ἔχοντας πληγὰς ἑπτὰ
τὰς ἐσχάτας, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐτελέσθη ὁ
θυμὸς τοῦ θεοῦ, καὶ εἶδον ὡσ θάλασσαν
ὑαλίνην μεμιγμένην πυρὶ, & τοὺς νικῶντας
ἐκ τοῦ θηρίου

Et fumus tormenti eorum aſcendit in
ſæcula ſæculoꝝ. Nec habent requiē die
ac nocte, qui adorant beſtiam & ima/
ginem eius, & ſi quis acceperit characte
rē nominis eius. Hic patientia ſanctoꝝ
eſt hic qui cuſtodiunt mandata dei &
fidem Ieſu. Et audiui uocem de cœlo di
centem mihi. Scribe. Beati mortui, qui
in dño moriunt amodo, etiā dicit ſpi/
ritus, ut requieſcant a laboribus ſuis,
ſed opera illoꝝ ſequunt illos. Et uidi, &
ecce nubē cādidā & ſup nubē ſedentē ſi
milem filio hois, habentē in capite ſuo
coronam auream, & in manu ſua falcē
acutam. Et alius angelus exiuit de tem/
plo clamans uoce magna ad ſedentem
ſuper nubē. Mitte falcem tuam & me/
te, quia uenit tibi hora, ut metas, qm̄
aruit meſſis terræ. Et miſit qui ſedebat
ſuper nubem, falcem ſuā in terrā, & de
meſſa eſt terra. Et alius āgelus exiuit de
templo quod eſt in cœlo, habēs & ipſe
falcem acutam. Et alius angelus exiuit
de altari qui habebat poteſtatē ſupra
ignem, & clamauit uoce magna ad eū
qui habebat falcem acutam, dicens.
Mitte falcem tuam acutam, & uinde-
mia botros uineæ terræ, quoniā matu-
ræ ſunt uuæ eius. Et miſit angelus fal-
cem ſuam acutam in terram & uinde-
miauit uineā terræ, & miſit in lacū iræ
dei magnū, & calcatus eſt lacus extra ci
uitatē, & exiuit ſanguis de lacu, uſqꝫ ad
frenos equorū p ſtadia mille ſexcenta. XV

Et uidi aliud ſignū in cœlo mag̃nū
& mirabile, angelos ſeptē habentes pla
gas ſeptē nouiſſimas, qm̄ in illis cōſum
mata ē ira dei. Et uidi tāqꝫ mare uitreū
mixtū igni, & eos q uictoriā reportarāt
de beſtia

ἐκ τ θηρίου, ἐκ τ εἰκόνος αὐτ, μὴ ἐκ τ χαράγ
ματος αὐτ, ἐκ τ ἀριθμοῦ τ ὀνόματος αὐτ, ἑ-
στῶτας ἐπὶ τὴν θάλασσαν τὴν ὑαλίνην, ἔχοντας
κιθάρας τ θεοῦ. καὶ ᾄδουσιν τὴν ᾠδὴν μωσέως
δούλου τ θεοῦ καὶ τ ᾠδὴν τ ἀρνίου λέγοντες, με-
γάλα καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου κύριος ὁ θεὸς ὁ
παντοκράτωρ, δίκαιαι καὶ ἀληθιναὶ αἱ ὁδοί σου
ὁ βασιλεὺς τ ἐθνῶν, τίς οὐ μὴ φοβηθῇ κύριε, καὶ
δοξάσει τὸ ὄνομά σου, ὅτι μόνος ὅσιος, ὅτι πάν
τα τὰ ἔθνη ἥξουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν
σου, ὅτι τὰ δικαιώματά σου ἐφανερώθησαν.
καὶ μετὰ ταῦτα εἶδον. καὶ ἰδοὺ ἠνοίγη ὁ ναὸς τ
σκηνῆς τ μαρτυρίου ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐξῆλθον
οἱ ἑπτὰ ἄγγελοι ἔχοντες τὰς ἑπτὰ πληγὰς
ἐκ τοῦ ναοῦ ἐνδεδυμένοι λίνον καθαρὸν λαμ
πρὸν, καὶ περιζωσμένοι τὰ στήθη ζώνας χρυ-
σᾶς, καὶ ἓν τ τεσάρων ζώων ἔδωκε τοῖς ἑπτὰ
ἀγγέλοις ἑπτὰ φιάλας χρυσᾶς γεμούσας τ
θυμοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰώνων. καὶ ἐγεμίσθη ὁ ναὸς καπνοῦ ἐκ
τῆς δόξης τοῦ θεοῦ καὶ ἐκ τῆς δυνάμεως αὐ
τοῦ. καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο εἰσελθεῖν εἰς τὸν ναὸν
ἄχρι τελεσθῶσιν αἱ ἑπτὰ πληγαὶ τ ἑπτὰ ἀγ
γέλων. καὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τ ναοῦ
λεγούσης τοῖς ἑπτὰ ἀγγέλοις ὑπάγετε ἐκ-
χέετε τὰς φιάλας τοῦ θυμοῦ εἰς τὴν γῆν,
καὶ ἀπῆλθεν πρῶτος, καὶ ἐξέχεε τὴν φι-
άλην αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐγένετο ἕλ
κος κακὸν καὶ πονηρὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους
τοὺς ἔχοντας τὸ χάραγμα τοῦ θηρίου. καὶ τοὺς τὴν εἰκόνα προσκυνοῦντας αὐ-
τοῦ. καὶ ὁ δεύτερος ἄγγελος ἐξέχεε
τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν καὶ
ἐγένετο αἷμα ὡς νεκροῦ, καὶ πᾶσα ψυχὴ ζῶ
σα ἀπέθανεν ἐν τῇ θαλάσσῃ. καὶ ὁ τρίτος
ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς
τοὺς ποταμοὺς καὶ εἰς τὰς πηγὰς τῶν
ὑδάτων καὶ ἐγένετο αἷμα. καὶ ἤκουσα τ ἀγγέλ
λέγοντος, δίκαιος κύριε εἶ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ὅ
σιος, ὅτι

de bestia & de imagine eius, & de nume
ro nois eius stantes sup mare uitreum
habentes citharas dei, & cantant canti/
cum Mosi serui dei, & cāticū agni dicen
tes. Magna & mirabilia sunt opera tua
dñe deus omnipotēs, iustæ & ueræ sūt
uiæ tuæ dñe rex sanctorū. Quis non ti/
mebit te dñe, & magnificabit nomen
tuū? Quia solus pius es, qm̄ omnes gē
tes uenient & adorabunt in conspectu
tuo, qm̄ iudicia tua manifestata sūt. Et
post hæc uidi, & ecce apertū est templū
tabernaculi testimonij in cœlo, & exie-
runt septē angeli habētes septē plagas
de templo, uestiti lino mūdo & candi/
do & p̄cincti circa pectora zonis aure/
is. Et unū ex quatuor aialibus dedit se-
ptem angelis septē phialas aureas ple/
nas iracundiæ dei uiuētis in sæcula sæcu
lorum. Et impletū est templū deifumo
a maiestate dei, & de uirtute eius, & ne/
mo poterat introire in templū, donec
consummarentur septem plagæ sep/
tem angelorum.

Et audiui uocē magnā de tēplo, dicē XVI
tem septem angelis. Ite effundite septē
phialas iræ dei in terrā. Et abijt primus
angelus & effudit phialā suā in terrā,
& factū est uulnus sæuū ac pessimū in
homines qui habebant characterem
bestiæ, & in eos q adorabant imaginē
eius. Et secundus angelus effudit phia-
lam suā in mare, & fact⁹ est sanguis tā-
quam mortui, & omnis anima uiuens
mortua est in mari. Et tertius angelus
effudit phialam suam in flumina & in
fontes aquarum, & factæ sunt san-
guis. Et audiui angelum dicentem.
Iustus es domine, qui es, & qui eras

sanctus

σιος, ὅτι ταῦτα ἔκρινας, ὅτι αἷμα ἁγίων καὶ προφητῶν ἐξέχεον, καὶ αἷμα αὐτοῖς ἔδωκας πιεῖν ἄξιοι γάρ εἰσιν. καὶ ἤκουσα ἄλλου ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου λέγοντος, Ναί, κύριε ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ ἀληθιναὶ καὶ δίκαιαι αἱ κρίσεις σου. Καὶ ὁ τέταρτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ἥλιον, καὶ ἐδόθη αὐτῷ καυματίσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐν πυρί. Καὶ ἐκαυματίσθησαν οἱ ἄνθρωποι καῦμα μέγα, καὶ ἐβλασφήμησαν τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ τοῦ ἔχοντος ἐξουσίαν ἐπὶ τὰς πληγὰς ταύτας, καὶ οὐ μετενόησαν δοῦναι αὐτῷ δόξαν. καὶ ὁ πέμπτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ θηρίου, καὶ ἐγένετο ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἐσκοτωμένη, καὶ ἐμασῶντο τὰς γλώσσας αὐτῶν ἐκ τοῦ πόνου, καὶ ἐβλασφήμησαν τὸν θεὸν τοῦ οὐρανοῦ ἐκ τῶν πόνων αὐτῶν, καὶ ἐκ τῶν ἑλκέων αὐτῶν, καὶ οὐ μετενόησαν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν. καὶ ὁ ἕκτος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν τὸν μέγαν τὸν Εὐφράτην, καὶ ἐξηράνθη τὸ ὕδωρ, ἵνα ἑτοιμασθῇ ἡ ὁδὸς τῶν βασιλέων τῶν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου. καὶ εἶδον ἐκ τοῦ στόματος τοῦ δράκοντος καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ θηρίου καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ψευδοπροφήτου πνεύματα τρία ἀκάθαρτα ὅμοια βατράχοις εἰσὶ γάρ πνεύματα δαιμόνων ποιοῦντα σημεῖα ἃ ἐκπορεύεται ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ τῆς οἰκουμένης ὅλης, συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς πόλεμον τῆς ἡμέρας ἐκείνης τῆς μεγάλης τοῦ θεοῦ τοῦ παντοκράτορος. Ἰδοὺ ἔρχομαι ὡς κλέπτης. Μακάριος ὁ γρηγορῶν καὶ τηρῶν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἵνα μὴ γυμνὸς περιπατῇ, καὶ βλέπωσιν τὴν ἀσχημοσύνην αὐτοῦ. καὶ συνήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὸν τόπον τὸν καλούμενον Ἑβραϊστὶ Ἁρμαγεδών. Καὶ ὁ ἕβδομος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἐξῆλθε φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ θρόνου λέγουσα, Γέγονε. Καὶ ἐγένοντο φωναὶ καὶ βρονταὶ καὶ ἀστραπαί, καὶ σεισμὸς ἐγένετο μέγας, οἷος οὐκ ἐγένετο ἀφ' οὗ οἱ ἄνθρωποι ἐγένοντο, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τηλικοῦτος σεισμὸς οὕτως μέγας.

καὶ ἐγένετο

sanctus, quia hoc iudicasti, quia sanguinem sanctorũ & prophetarum effuderũt & sanguinem eis dedisti bibere. Digni enim sunt. Et audiui alterum dicentem. Etiam dñe deus omnipotẽs uera & iusta iudicia tua. Et quartus angelus effudit phialam suã in solem, & datum est illi æstu affligere homines in igni. Et æstuauerunt homines æstu magno, & blasphemauerunt nomen dei habẽtis potestatem super has plagas, neq; egerunt pœnitentiã ut darẽt illi gloriã. Et quintus angelus effudit phialã suã super sedẽ bestiæ, & factũ est regnũ eius tenebrosum, & cõmanducauerunt linguas suas præ dolore, & blasphemauerũt deum cœli præ doloribus suis & ulceribus suis, & non egerunt pœnitentiam ex operibus suis. Et sextus effudit phialam suam in flumen illud magnũ Euphraten, & siccata est aqua ut præpararetur uia regum ab ortu solis. Et uidi de ore draconis, & de ore bestiæ, & de ore pseudoprophetæ exire spũs tres imundos in modũ ranarum. Sũt enim spũs dæmoniorum faciẽtes signa, ut pcedãt ad reges totius terræ cõgregare illos in pliũ diei illius magni dei omnipotẽtis. Ecce uenio sicut fur. Btũs q uigilat & custodit uestimẽta sua, ne nudus ambulet, & uideant turpitudinẽ eius. Et congregabit illos in locũ qui uocat hebraice hermageddon. Et septimus angelus effudit phialam suã in aerẽ, & exiuit uox magna de tẽplo a throno dicens. Factũ est. Et facta sunt fulgura & uoces & tonitrua, & terremotus factus est magnus, qualis nunq̃ fuit, ex quo homines fuerunt super terrã, talis terremotus sic magnus

Et facta

καὶ ἐγένετο ἡ πόλις ἡ μεγάλη εἰς τρία μέρη, καὶ αἱ πόλεις τῶν ἐθνῶν ἔπεσον. καὶ Βαβυλὼν ἡ μεγάλη ἐμνήσθη ἐνώπιον τοῦ θεοῦ δοῦναι αὐτῇ τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ. πᾶσα νῆσος ἔφυγε καὶ ὄρη οὐκ εὑρέθησαν. καὶ χάλαζα μεγάλη ὡς ταλαντιαία καταβαίνει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἐβλασφήμησαν οἱ ἄνθρωποι τὸν θεὸν ἐκ τῆς πληγῆς τῆς χαλάζης ὅτι μεγάλη ἐστὶν ἡ πληγὴ αὐτῆς σφόδρα.

Καὶ ἦλθεν εἷς ἐκ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων τῶν ἐχόντων τὰς ἑπτὰ φιάλας, καὶ ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ λέγων μοι. δεῦρο, δείξω σοι τὸ κρῖμα τῆς πόρνης τῆς μεγάλης, τῆς καθημένης ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν, μεθ' ἧς ἐπόρνευσαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ ἐμεθύσθησαν οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ἐκ τοῦ οἴνου τῆς πορνείας αὐτῆς. καὶ ἀπήνεγκέ με εἰς ἔρημον ἐν πνεύματι. καὶ εἶδον γυναῖκα καθημένην ἐπὶ θηρίον κόκκινον, γέμον ὀνομάτων βλασφημίας, ἔχον κέρατα δέκα. καὶ ἡ γυνὴ ἦν περιβεβλημένη πορφύρᾳ καὶ κοκκίνῳ καὶ κεχρυσωμένη χρυσῷ, καὶ λίθῳ τιμίῳ, καὶ μαργαρίταις, ἔχουσα χρυσοῦν ποτήριον ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς, γέμον βδελυγμάτων καὶ ἀκαθάρτητος πορνείας αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῆς ὄνομα γεγραμμένον μυστήριον. Βαβυλὼν ἡ μεγάλη ἡ μήτηρ τῶν πορνῶν καὶ τῶν βδελυγμάτων τῆς γῆς. καὶ εἶδον τὴν γυναῖκα μεθύουσαν ἐκ τοῦ αἵματος τῶν ἁγίων καὶ ἐκ τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων ΙΗΣΟΥ. καὶ ἐθαύμασα ἰδὼν αὐτὴν θαῦμα μέγα. καὶ εἶπέ μοι ὁ ἄγγελος διὰ τί ἐθαύμασας, ἐγώ σοι ἐρῶ τὸ μυστήριον τῆς γυναικὸς, καὶ τοῦ θηρίου τοῦ βαστάζοντος αὐτὴν, καὶ τοῦ ἔχοντος τὰς ἑπτὰ κεφαλὰς, καὶ τὰ δέκα κέρατα. θηρίον ὃ εἶδες ἦν καὶ οὐκ ἔστι, καὶ μέλλει ἀναβαίνειν ἐκ τῆς ἀβύσσου. καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγει καὶ θαυμάσονται οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, ὧν

γεγραπται

Et facta est ciuitas magna in tres partes, & ciuitates gentiũ ceciderunt. Et Babylon magna uenit in memoriã ante deũ, ut daret illi calicẽ uini indignationis iræ suæ. O mĩs insula fugit, & mõtes nõ sunt inuenti. Et grãdo magna sicut talentũ descendit de cœlo in homines, & blasphemauerunt deũ hoies ꝓpter plagã grãdinis, qm̃ magna facta ẽ plaga eius uehemẽter. Et uenit unus de septem angelis qui habebant septẽ phialas, & locutus est mecũ dicens mihi. Veni ostendam tibi damnationẽ meretricis magnæ quæ sedet super aquas multas, cũ qua fornicati sunt reges terræ, & inebriati sunt qui inhabitãt terram de uino prostitutionis eius. Et abstulit me in spiritu in desertum. Et uidi mulierem sedẽtem super bestiam coccineam plenã noibus blasphemiæ, habentẽ capita septẽ, & cornua decem. Et mulier erat circũdata purpura & coccino, & inaurata auro et lapide p̃cioso & margaritis, habẽs poculũ aureũ in manu sua, plenũ abominationib⁹ & imũdicia fornicationis eius. Et in fronte eius nomẽ scriptum, mysterium Babylon magna mater fornicationum & abominationum terræ. Et uidi mulierẽ ebriam de sanguine sanctorum, & de sanguine martyrum Iesu. Et miratus sum cum uiderem illam admiratione magna. Et dixit mihi angelus. Quare miraris? Ego dicam tibi sacramentum mulieris, et bestiæ quæ portat eã, quæ habet capita septem & cornua decẽ. Bestia quã uidisti fuit, & non est, & ascensura est de abysso, & in interitum ibit, & mirabuntur inhabitantes terram, quorum

nomina

οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐπὶ τὸ βιβλίον
ζωῆς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, βλεπόν-
τες τὸ θηρίον, ὅτι ἦν καὶ οὐκ ἔστι, καίπερ ἔστι, ὧδε
ὁ νοῦς, ὁ ἔχων σοφίαν. Αἱ ἑπτὰ κεφαλαὶ, ὄρη
εἰσὶν ἑπτὰ, ὅπου ἡ γυνὴ κάθηται ἐπ' αὐτῶν,
καὶ βασιλεῖς ἑπτά εἰσιν, οἱ πέντε ἔπεσαν καὶ ὁ
εἷς ἔστι, ὁ ἄλλος οὔπω ἦλθε, καὶ ὅταν ἔλθῃ,
ὀλίγον αὐτὸν δεῖ μεῖναι. καὶ τὸ θηρίον ὃ ἦν,
καὶ οὐκ ἔστι, καὶ αὐτὸς ὄγδοός ἐστι, καὶ ἐκ τῶν
ἑπτά ἐστι, καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγει. καὶ τὰ δέ-
κα κέρατα, ἃ εἶδες δέκα βασιλεῖς εἰσιν. οἵτινες
βασιλείαν οὐκ ἔλαβον, ἀλλ' ἐξουσίαν ὡς
βασιλεῖς μίαν ὥραν λαμβάνουσι μετὰ τοῦ
θηρίου. οὗτοι μίαν γνώμην ἔχουσι, καὶ τὴν
δύναμιν, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἑαυτῶν τῷ θη-
ρίῳ διδιδώσουσιν. οὗτοι μετὰ τοῦ ἀρνίου πο-
λεμήσουσι, καὶ τὸ ἀρνίον νικήσει αὐτούς, ὅτι κύ-
ριος κυρίων ἐστὶ, καὶ βασιλεὺς βασιλέων, καὶ
οἱ μετ' αὐτοῦ κλητοὶ, καὶ ἐκλεκτοὶ, καὶ πιστοί.
καὶ λέγει μοι, τὰ ὕδατα ἃ εἶδες οὗ ἡ πόρνη
κάθηται, λαοὶ καὶ ὄχλοι εἰσὶ, καὶ ἔθνη, καὶ
γλῶσσαι, καὶ τὰ δέκα κέρατα ἃ εἶδες ἐπὶ
τὸ θηρίον οὗτοι μισήσουσι τὴν πόρνην, καὶ
ἠρημωμένην ποιήσουσιν αὐτὴν, καὶ γυμνὴν
καὶ τὰς σάρκας αὐτῆς φάγονται, καὶ αὐτὴν
κατακαύσουσιν ἐν πυρί. ὁ γὰρ θεὸς ἔδωκεν εἰς τὰς
καρδίας αὐτῶν ποιῆσαι τὴν γνώμην αὐτοῦ, καὶ
ποιῆσαι μίαν γνώμην, καὶ δοῦναι τὴν βασι
λείαν αὐτῶν τῷ θηρίῳ ἄχρι τελεσθῇ τὰ ῥή-
ματα τοῦ θεοῦ. καὶ ἡ γυνὴ ἣν εἶδες, ἔστιν ἡ πόλις
ἡ μεγάλη ἡ ἔχουσα βασιλείαν ἐπὶ τῶν βασι
λέων τῆς γῆς. Καὶ μετὰ ταῦτα εἶδον ἄλλον
ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔχοντα
ἐξουσίαν μεγάλην, καὶ ἡ γῆ ἐφωτίσθη ἐκ τῆς δό
ξης αὐτοῦ. καὶ ἔκραξεν ἐν ἰσχυρᾷ φωνῇ μεγάλῃ λέ
γων. ἔπεσεν ἔπεσε Βαβυλὼν ἡ μεγάλη. καὶ ἐγέ
νετο κατοικητήριον δαιμόνων, καὶ φυλακὴ
παντὸς πνεύματος ἀκαθάρτου, καὶ φυλακὴ παν
τὸς ὀρνέου ἀκαθάρτου καὶ μεμισημένου, ὅτι ἐκ τοῦ
οἴνου τοῦ

nomina ſcripta non ſunt in libro uitæ, à conſtitutione mundi, uidentes beſtiam, quæ erat & non eſt. Et hic eſt ſenſus, qui habet ſapiẽtiam. Septem capita, ſeptem montes ſunt, ſuper quos mulier ſedet, & reges ſeptẽ ſunt. Quinq; ceciderũt, unus eſt & alius nondum uenit. Et cum uenerit, oportet illum breue tempus manere. Et beſtia quæ erat & non eſt, & ipſe octauus eſt, & de ſeptem eſt, & in interitũ uadit. Et decem cornua, quæ uidiſti, decem reges ſunt, qui regnum nondum acceperũt, ſed poteſtatem tanq; reges una hora accipient cum beſtia. Hi unum conſilium habent, & uirtutem, & poteſtatem ſuam beſtiæ tradent. Hi cum agno pugnabunt, & agnus uincet illos, quoniam dñs dominorũ eſt, & rex regũ, & qui cũ illo ſunt uocati & electi & fideles. Et dicit mihi, Aquæ quas uidiſti, ubi meretrix ſedet, populi ſunt & turbæ & gentes, & linguæ, & decẽ cornua quæ uidiſti in beſtia hi odient fornicariã, & deſolatam faciẽt illam & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipſam igne concremabũt. Deus enim dedit in corda eorũ, ut faciãt quod placitum eſt illi, ut unam faciant uoluntatem, ut dent regnum ſuum beſtiæ, donec conſummentur uerbi dei. Et mulier quam uidiſti eſt ciuitas magna, quæ habet regnum ſuper reges terræ. XVIII Et poſt hæc uidi alium angelum deſcendentem de cœlo, habentem poteſtatem magnã, & terra illuminata eſt a gloria eius. Et exclamauit in fortitudine uoce magna, dicens, Cecidit cecidit Babylon magna, & facta eſt habitatio dæmoniorũ, & cuſtodia omnis ſpiritus immũdi, & cuſtodia omnis uolucris immũdæ, et inuiſæ, qa de

οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς πορνείας αὐτῆς πέπωκε πάντα τὰ ἔθνη. καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς μετ αὐτῆς ἐπόρνευσαν, καὶ οἱ ἔμποροι αὐτῆς, ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ στρήνους αὐτῆς ἐπλούτησαν, καὶ ἤκουσα ἄλλην φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσαν, ἐξέλθετε ὁ λαός μου, ἵνα μὴ συγκοινωνήσητε ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῆς, ἵνα μὴ λάβητε ἐκ τῶν πληγῶν αὐτῆς, ὅτι ἠκολούθησαν αὐτῆς αἱ ἁμαρτίαι ἄχρι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐμνημόνευσεν ὁ θεὸς τὰ ἀδικήματα αὐτῆς. Ἀπόδοτε αὐτῇ, ὡς καὶ αὐτὴ ἀπέδωκεν ὑμῖν, καὶ διπλώσατε αὐτῇ διπλᾶ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῆς, ἐν τῷ ποτηρίῳ ᾧ ἐκέρασε, κεράσατε αὐτῇ διπλοῦν, ὅσα ἐδόξασεν ἑαυτὴν, καὶ ἐστρηνίασε, τοσοῦτον δότε αὐτῇ βασανισμὸν καὶ πένθος, ὅτι ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς λέγει κάθημαι βασίλισσα, καὶ χήρα οὐκ εἰμὶ, καὶ πένθος, οὐ μὴ ἴδω. διὰ τοῦτο ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἥξουσι αἱ πληγαὶ αὐτῆς θάνατος, καὶ πένθος καὶ λιμὸς, καὶ ἐν πυρὶ κατακαυθήσεται, ὅτι ἰσχυρὸς κύριος ὁ θεὸς ὁ κρίνων αὐτήν. καὶ κλαύσονται αὐτὴν, καὶ κόψονται ἐπ' αὐτῇ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, οἱ μετ' αὐτῆς πορνεύσαντες, καὶ στρηνιάσαντες, ὅταν βλέπωσι τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς, ἀπὸ μακρόθεν ἑστηκότες διὰ φόβον τοῦ βασανισμοῦ αὐτῆς λέγοντες, οὐαὶ οὐαὶ ἡ πόλις ἡ μεγάλη Βαβυλὼν, ἡ πόλις ἡ ἰσχυρά, ὅτι ἐν μιᾷ ὥρᾳ ἦλθεν ἡ κρίσις σου. καὶ οἱ ἔμποροι τῆς γῆς κλαίουσι, καὶ πενθοῦσιν ἐν ἑαυτοῖς, ὅτι τὸν γόμον αὐτῶν οὐδεὶς ἀγοράζει οὐκέτι. γόμον χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, καὶ λίθου τιμίου, καὶ μαργαρίτου καὶ βύσσου, καὶ πορφύρου, καὶ κοκκίνου. καὶ πᾶν ξύλον θύϊνον, καὶ πᾶν σκεῦος ἐλεφάντινον, καὶ πᾶν σκεῦος ἐκ ξύλου τιμιωτάτου, καὶ χαλκοῦ, καὶ σιδήρου, καὶ κινάμωμον, καὶ θυμίαμα, καὶ μύρον, καὶ λίβανον, καὶ οἶνον, καὶ ἔλαιον, καὶ σεμίδαλιν, καὶ σῖτον, καὶ κτήνη, καὶ πρόβατα, καὶ ἵππων, καὶ ῥεδῶν, καὶ σωμάτων, καὶ ψυχὰς ἀνθρώπων

uino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes. Et reges terræ cum illa fornicati sunt, & mercatores terræ de uirtute delitiarum eius diuites facti sunt. Et audiui aliam uocem de cœlo dicentem. Exite de illa populus meus, ne participes sitis delictorum eius, & de plagis eius ne accipiatis. Quoniam peruenerunt peccata eius usq; ad cœlũ, & recordatus est dominus iniquitatum eius. Reddite illi sicut & ipsa reddidit uobis, & duplicate ei duplicia secundum opera eius. In poculo quo miscuit uobis, miscete illi duplũ. Quantum glorificauit se & in delitijs fuit, tantum date illi tormẽtum & luctum, quia in corde suo dicit. Sedeo regina & uidua non sum, & luctum non uidebo. Ideo in una die ueniẽt plagæ eius, mors & luctus & fames, & igne comburetur, quia fortis est deus qui iudicabit illam. Et flebunt illam & plangent se super illã reges terræ, qui cum illa fornicati sunt, & in delitijs uixerunt, cum uiderint fumum incendij eius, longe stantes propter timorem tormenti eius, dicentes. Væ uæ ciuitas illa magna Babylon, ciuitas illa fortis, quoniam in una hora uenit iudicium tuum. Et negociatores terræ flebũt & lugebunt super illam, quoniam merces eorum nemo emet amplius, merces auri & argenti & lapidis precioſi, & margaritæ, & byſſi, & purpuræ, & cocci, & omne lignum thyinum, & omne uas eburneum & omẽ fas de ligno precioſiſſimo & æramento, et ferro et marmore, et cinnamomum, et odoramentum, et unguentum, et thus, et uinum, et oleum, et ſimilam, et triticum, et iumenta, et oues, et equorum et rhædarum, et mancipiorum, et animas hominũ

χὰς ἀνθρώπων, καὶ ἡ ὀπώρα σὴ ἐπιθυμίας
σὴ ψυχήσου ἀπῆλθον ἀπὸ σοῦ, καὶ πάντα
τὰ λιπαρὰ & τὰ λαμπρὰ ἀπῆλθεν ἀπὸ σοῦ,
καὶ οὐκ ἔτι οὐ μὴ εὑρήσεις αὐτά. οἱ ἔμποροι
τούτων οἱ πλουτήσαντες ἀπ' αὐτῆς ἀπὸ μα-
κρόθεν στήσονται διὰ τὸν φόβον τ βασανισμοῦ
αὐτῆς, κλαίοντες καὶ πενθοῦντες & λέγον-
τες, οὐαὶ οὐαὶ ἡ πόλις ἡ μεγάλη ἡ περι-
βεβλημένη βύσσινον καὶ πορφυροῦν, καὶ
κόκκινον, καὶ κεχρυσωμένη ἐν χρυσῷ καὶ λί-
θῳ τιμίῳ, καὶ μαργαρίταις, ὅτι μιᾷ ὥρᾳ
ἠρημώθη ὁ τοσοῦτος πλοῦτος. καὶ πᾶς κυ-
βερνήτης, καὶ πᾶς ἐπὶ τὸν πλοίων ὁ ὄμιλος
καὶ ναῦται & θάλασσαν ἐργάζονται ἀπὸ μακρόθεν
ἔστησαν, καὶ ἔκραζον ὁρῶντες τὸν καπνὸν τ πυρώ-
σεως αὐτῆς λέγοντες, τίς ὁμοία τῇ πόλει τῇ με-
γάλῃ. & ἔβαλον χοῦν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐ-
τῶν, καὶ ἔκραζον κλαίοντες καὶ πενθοῦντες, λέγον-
τες, οὐαὶ οὐαὶ ἡ πόλις ἡ μεγάλη ἐν ᾗ ἐπλού-
τησαν πάντες οἱ ἔχοντες πλοῖα ἐν τῇ θα-
λάσσῃ ἐκ τῆς λιμιότητος αὐτῆς, ὅτι μιᾷ ὥρᾳ
ἠρημώθη, εὐφραίνου ἐπ' αὐτῇ οὐρανέ, καὶ οἱ
ἅγιοι ἀπόστολοι, καὶ οἱ προφῆται, ὅτι ἔκρι-
νεν ὁ θεὸς τὸ κρῖμα ὑμῶν ἐξ αὐτῆς. καὶ ἦρεν
εἷς ἄγγελος ἰσχυρὸς λίθον ὡς μύλον μέγα,
& ἔβαλεν εἰς τὴν θάλασσαν λέγων, οὕτως
ὁρμήματι βληθήσεται Βαβυλὼν ἡ μεγάλη
πόλις, καὶ οὐ μὴ εὑρεθῇ ἔτι, καὶ φωνὴ κιθαρῳδῶν
καὶ μουσικῶν, καὶ αὐλητῶν καὶ σαλπιστῶν,
οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι. καὶ πᾶς τεχνί-
της πάσης τέχνης οὐμὴ εὑρεθῇ ἐν σοὶ ἔτι. καὶ
φωνὴ μύλου οὐμὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι. καὶ φω
νὴ νυμφίου καὶ νύμφης, οὐμὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ
ἔτι. ὅτι οἱ ἔμποροί σου ἦσαν οἱ μεγιστάνες τ
γῆς, ὅτι ἐν τῇ φαρμακείᾳ σου ἐπλανήθησαν
πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐν αὐτῇ αἷμα προφητῶν
καὶ ἁγίων εὑρέθη, καὶ πάντων τῶν ἐσφαγμέ
νων ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ μετὰ ταῦτα ἤκουσα
φωνὴν ὄχλου πολλοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ λέγον-
τος τὸ ἀλλη-

mas hoim. Et poma deſyderij aiæ tuæ diſceſſerũt a te, & oia pinguia & p̃clara perierũt a te, & amplius illa iã nõ inuenies. Mercatores hoim q diuites facti ſunt ab ea longe ſtabunt ꝓpter timorẽ tormẽti eiꝰ, flẽtes ac lugẽtes, & dicẽtes, uæ ue ciuitas illa magna, q̃ amicta erat byſſo & purpura & cocco, & deaurata erat auro & lapide p̃cioſo & margaritis q̃m una hora deſtitutæ ſunt tantæ diuitiæ. & oĩs gubernator, & oĩs in nauibus uerſantiũ turba & nautæ & qui in mari operantur longe ſteterunt, & clamauerunt uidentes locũ incendij eius, dicentes. Quæ ſimilis ciuitati huic magnæ? Et miſerunt puluerẽ ſuper capita ſua, & clamauerunt flentes & lugentes, dicentes. Væ uæ ciuitas illa magna in qua diuites facti ſunt oẽs qui habebãt naues in mari de p̃cijs eius, q̃m una hora deſolata eſt. Exulta ſup eã cœlũ & ſancti apoſtoli & ꝓphetæ, q̃m iudicauit deus iudiciũ ueſtrũ de illa. Et ſuſtulit unꝰ angelus fortis lapidẽ quaſi molarem magnum & miſit in mare, dicẽs. Hoc impetu mittet Babyló ciuitas illa magna, & ultra iã nõ iuenietur. Et uox citharædoꝝ & muſicoꝝ & tibia canentiũ, & tuba nõ audietur in te amplius, & oĩs artifex, cuiuſcũq; artis nõ inuenietur i te amplius. Et uox molæ nõ audietur in te ãplius. Et lux lucernæ nõ lucebit in te amplius, & uox ſpõſi & ſpõſæ nõ audietur adhuc in te, qa mercatores tui erãt principes terræ, qa in ueneficijs tuis errauerũt oẽs gentes, & in ea ſanguis prophetaꝝ & ſanctoꝝ inuentus eſt, & omniũ qui interfecti ſũt in terra. Poſt hæc audiui quaſi uocẽ magnam turbæ multæ in cœlo dicen- XIX

τος τὸ ἀλληλούϊα, ἡ σωτηρία καὶ ἡ δόξα, καὶ
ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δύναμις κυρίῳ τῷ θεῷ ἡμῶν,
ὅτι ἀληθιναὶ καὶ δίκαιαι αἱ κρίσεις αὐτου, ὅτι
ἔκρινεν τὴν πόρνην τὴν μεγάλην ἥτις ἔ-
φθειρεν τὴν γῆν ἐν τῇ πορνείᾳ αὐτ. καὶ ἐξεδίκη-
σε τὸ αἷμα τῶν δούλων αὐτοῦ, ἐκ τ χειρὸς αὐ-
τῆς, καὶ δεύτερον εἰρηκ. ἀλληλούϊα. καὶ ὁ καπνὸς
ἀναβαίνει εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ ἔπε-
σαν οἱ πρεσβύτεροι οἱ. κδ. καὶ τὰ τέσσαρα ζῶα,
καὶ προσεκύνησαν τῷ θεῷ τῷ καθημένῳ ἐπὶ
τῳ θρόνου λέγοντες ἀμὴν ἀλληλούϊα. καὶ φω-
νὴ ἐκ τ θρόνου ἐξῆλθεν, αἰνεῖτε τὸν θεὸν ἡ-
μῶν πάντες οἱ δοῦλοι αὐτοῦ, καὶ οἱ φοβού-
μενοι αὐτὸν, καὶ οἱ μικροὶ καὶ οἱ μεγάλοι.
καὶ ἤκουσα φωνὴν ὄχλου πολλοῦ. καὶ ὡς φω
νὴν ὑδάτων πολλῶν, καὶ ὡς φωνὴν βρον τῶν
ἰσχυρῶν λέγοντας ἀλληλούϊα, ὅτι ἐβασίλευ-
σεν ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ. χαίρωμεν καὶ ἀ-
γαλλιώμεθα, καὶ δῶμεν τὴν δόξαν αὐτῷ, ὅτι
ἦλθεν ὁ γάμος τ ἀρνίου. καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἡτοί-
μασεν ἑαυτὴν. καὶ ἐδόθη αὐτῇ ἵνα περιβάλη-
ται βύσσινον καθαρὸν καὶ λαμπρόν. τὸ γὰρ
βύσσινον τὰ δικαιώματά ἐστιν τῶν ἁγίων. καὶ
λέγει μοι. μακάριοι οἱ εἰς τὸ δεῖπνον τ ἀρνίου
κεκλημένοι. καὶ λέγει μοι, οὗτοι οἱ λόγοι ἀ-
ληθινοί εἰσιν τ θεοῦ. καὶ ἔμπροσθεν
τῶν ποδῶν αὐτου προσκυνῆσαι αὐτῷ. καὶ
λέγει μοι, ὅρα μή, σύνδουλός σου εἰμὶ, καὶ τῶν
ἀδελφῶν σου, καὶ τῶν ἐχόντων τὴν μαρτυρί-
αν τοῦ ΙΗΣΟΥ, τῷ θεῷ προσκύνησον. ἡ γὰρ μαρ
τυρία ΙΗΣΥ ἐστὶν τὸ πνεῦμα τ προφητείας. καὶ
εἶδον τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον. καὶ ἰδοὺ ἵππος
λευκὸς, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτ. πιστὸς καὶ ἀλη
θινὸς καὶ ἐν δικαιοσύνῃ κρίνει καὶ πολεμεῖ. οἱ δὲ
ὀφθαλμοὶ αὐτ ὡς φλὸξ πυρὸς. καὶ ἐπὶ τ κε φα
λὴν αὐτ διαδήματα πολλὰ, ἔχων ὄνομα γε
γραμμένον, ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ αὐτὸς. καὶ περι
βεβλημένος ἱμάτιον βεβαμμένον αἵματι. καὶ κα
λεῖται τὸ ὄνομα αὐτ ὁ λόγος τ θεοῦ. καὶ τὰ στρατεύ
ματα ἃ

tis alleluia. Salus & honor & gloria & uirtus dñō deo noſtro eſt, qa uera & iuſta iudicia eius quia iudicauit de meretrice magna, quæ corrupit terrā in pſtitutione & uindicauit ſanguinē ſeruoꝝ ſuorū de eius manu. Et iterū dixerunt, alleluia. Et fumus aſcendit in ſæcula ſæculorum. Et ceciderunt uigintiquatuor ſeniores & quatuor animalia, & adorauerunt deum ſedentem ſuper thronū, dicentes. Amē alleluia. Et uox de throno exiuit, dicens. Laudē dicite deo noſtro oēs ſancti eius, & qui timetis deum puſilli & magni. Et audiui uocem turbæ multæ, & ſicut uocem aquarum multarꝝ, & ſicut uocem tonitruoꝝ magnorum, dicentium, alleluia, qm̄ regnauit dñs deus noſter omnipotens. Gaudeamus & exultemus & demus gloriā ei, quia uenerunt nuptiæ agni, & uxor eius p̄parauit ſe. Et datū eſt illi ut cooperiat ſe byſſino puro & ſplendido. Byſſinum em̄ iuſtificationes ſunt ſanctorum. Et dixit mihi. Scribe. Beati qui ad cœnā nuptiaꝝ agni uocati ſūt. Et dixit mihi. Hæc uerba dei uera ſunt. Et cecidi ante pedes eius, ut adorarē eum. Et dixit mihi. Vide ne feceris. Cōſeruus tuus ſum, & fratrū tuoꝝ habētiū teſtimonium Ieſu. deū adora. Teſtimoniū em̄ Ieſu eſt ſpūs prophetiæ. Et uidi cœlum apertū, & ecce equus albus, & qui ſedebat ſup eū uocabat fidelis & uerax, & in iuſticia iudicat & pugnat. Oculi aūt eiꝰ ſicut flāma ignis, & in capite eiꝰ diademata multa, habens nomen ſcriptū, qd' nemo nouit niſi ipſe. Et ueſtitꝰ erat ueſte tincta ſanguine, & uocat nomen eius, uerbum dei, & exercitus qui ſunt

in cœlo

ματα ἐν τῷ οὐρανῷ ἠκολούθουν αὐτῷ ἐφ' ἵπ
ποις λευκοῖς, ἐνδεδυμένοι βύσσινον λευκὸν
καὶ καθαρόν. καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐκ
πορεύεται ῥομφαία ὀξεῖα, ἵνα ἐν αὐτῇ πα-
τάξῃ τὰ ἔθνη. καὶ αὐτὸς ποιμανεῖ αὐτοὺς
ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ. καὶ αὐτὸς πατεῖ τὴν ληνὸν
τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ, καὶ τῆς ὀργῆς τοῦ θεοῦ
παντοκράτορος. Καὶ ἔχει ἐπὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ
ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ, τὸ ὄνομα γεγραμμέ-
νον, Βασιλεὺς βασιλέων, καὶ κύριος κυρίων.
καὶ εἶδον ἕνα ἄγγελον ἑστῶτα ἐν ἡλίῳ. καὶ ἔκρα
ξε φωνῇ μεγάλῃ λέγων πᾶσι τοῖς ὀρνέοις τοῖς πε
τωμένοις ἐν μεσουρανήματι, δεῦτε καὶ συνάχθε
τε εἰς τὸ δεῖπνον τὸ μέγα τοῦ θεοῦ, ἵνα φάγητε
σάρκας βασιλέων, καὶ χιλιάρχων, καὶ σάρκας
ἰσχυρῶν, καὶ σάρκας ἵππων, καὶ τῶν καθημένων
ἐπ' αὐτῶν, καὶ σάρκας πάντων ἐλευθέρων, καὶ
δούλων, καὶ μικρῶν καὶ μεγάλων. Καὶ εἶδον τὸ
θηρίον, καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ τὰ στρατεύμα
τα αὐτῶν συνηγμένα ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τοῦ
καθημένου ἐπὶ τοῦ ἵππου, καὶ μετὰ τοῦ στρα-
τεύματος αὐτοῦ. καὶ ἐπιάσθη τὸ θηρίον, καὶ
μετ' αὐτοῦ ὁ ψευδοπροφήτης ὁ ποιήσας τὰ
σημεῖα ἐνώπιον αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐπλάνησε τοὺς
λαβόντας τὸ χάραγμα τοῦ θηρίου, καὶ τοὺς
προσκυνοῦντας τῇ εἰκόνι αὐτοῦ. ζῶντες ἐλη-
θήσονται οἱ δύο εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς τὴν
καιομένην ἐν θείῳ. καὶ οἱ λοιποὶ ἀπε-
κτάνθησαν ἐν τῇ ῥομφαίᾳ καθημένου ἐπὶ τοῦ
ἵππου τῇ ἐκπορευομένῃ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ
πάντα ὄρνεα ἐχορτάσθησαν ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτῶν.

Καὶ εἶδον ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ
οὐρανοῦ ἔχοντα τὴν κλεῖδα τῆς ἀβύσσου, καὶ
ἅλυσιν μεγάλην ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ. καὶ ἐ-
κράτησε τὸν δράκοντα τὸν ὄφιν τὸν ἀρχαῖ-
ον, ὅς ἐστι διάβολος καὶ σατανᾶς, καὶ ἔδησεν αὐ
τὸν χίλια ἔτη. καὶ ἔβαλεν αὐτὸν εἰς τὴν ἄβυσ
σον, καὶ ἔκλεισεν αὐτὸν, καὶ ἐσφράγισεν ἐ-
πάνω

in cœlo ſequebantur eum in equis albis, ueſtiti byſſino albo & mundo, & de ore eius procedit gladius ex utra/q; parte acutus, ut in ipſo percutiat gẽtes. Et ipſe reget eas in uirga ferrea, & ipſe calcat torcular uini furoris & iræ dei omnipotentis. Et habet in ueſtimento & in fœmore ſuo nomen ſcriptum. Rex regum & dominus dominantium. Et uidi unum angelum ſtantem in ſole, & damauit uoce magna, omnibus auibus quæ uolabant per mediũ cœli. Venite & congregamini ad cœnã magni dei, ut mãducetis carnes regũ, & carnes tribunorũ, & carnes fortium, & carnes equorum, & ſedentiũ in ipſis, & carnes omnium liberorum ac ſeruorum & puſillorum ac magnorum. Et uidi beſtiã & reges terræ & exercitus eorum congregatos ad faciendũ prelium cum illo qui ſedebat in equo & cũ exercitu eius. Et apprehenſa eſt beſtia, & cũ illa pſeudoppheta, & q fecit ſigna corã ipſo, in quibus ſeduxit eos qui acceperunt characterem beſtiæ, & qui adorauerunt imaginem eius. Viui miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardens in ſulphure, & cæteri occiſi ſunt in gladio ſedentis ſuper equum qui procedit de ore ipſius, & omnes aues ſaturatæ ſunt carnibus eorum.

Et uidi angelum deſcendentem de cœlo habentem clauem abyſſi, & cate/ XX
nam magnam in manu ſua. Et appre/hendit draconem ſerpentem antiquũ, qui eſt diabolus & ſatanas, & ligauit eum per annos mille, & miſit eum in abyſſũ, & clauſit eũ, & ſignauit ſuper il/

πάνω αὐτοῦ, ἵνα μὴ πλανήσῃ τὰ ἔθνη ἔτι, ἄχρι τελεσθῇ χίλια ἔτη. καὶ μετὰ ταῦτα δεῖ αὐτὸν λυθῆναι μικρὸν χρόνον. καὶ εἶδον θρόνους καὶ ἐκάθισαν ἐπ' αὐτούς, καὶ κρῖμα ἐδόθη αὐτοῖς. καὶ τὰς ψυχὰς τῶν πεπελεκισμένων διὰ τὴν μαρτυρίαν ΙΗΣΟΥ καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. καὶ οἵτινες οὐ προσεκύνησαν τῷ θηρίῳ, οὔτε τὴν εἰκόνα αὐτοῦ. καὶ οὐκ ἔλαβον τὸ χάραγμα ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτῶν, καὶ ἔζησαν, καὶ ἐβασίλευσαν μετὰ ΧΡΙΣΤΟΥ χίλια ἔτη. οἱ δὲ λοιποὶ τῶν νεκρῶν οὐκ ἀνέζησαν ἕως τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη. ἄχρι, αὕτη ἡ ἀνάστασις ἡ πρώτη. μακάριος ὁ ἅγιος ὁ ἔχων μέρος ἐν τῇ ἀναστάσει τῇ πρώτῃ, ἐπὶ τούτων ὁ θάνατος ὁ δεύτερος οὐκ ἔχει ἐξουσίαν, ἀλλ' ἔσονται ἱερεῖς τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, καὶ βασιλεύσουσι μετ' αὐτοῦ χίλια ἔτη. καὶ ὅτε τελεσθήσεται τὰ χίλια ἔτη, λυθήσεται ὁ σατανᾶς ἐκ τῆς φυλακῆς αὐτοῦ, καὶ ἐξελεύσεται πλανῆσαι τὰ ἔθνη τὰ ἐν τέσσαρσιν γωνίαις τῆς γῆς τὸν γὼγ καὶ μαγὼγ συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς πόλεμον, ὧν ὁ ἀριθμὸς ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης. καὶ ἀνέβησαν ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς γῆς, καὶ ἐκύκλωσαν τὴν παρεμβολὴν τῶν ἁγίων καὶ τὴν πόλιν τὴν ἠγαπημένην. καὶ κατέβη πῦρ ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέφαγεν αὐτούς, καὶ ὁ διάβολος ὁ πλανῶν αὐτοὺς ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς, καὶ θείου, ὅπου καὶ τὸ θηρίον, καὶ ὁ ψευδοπροφήτης, καὶ βασανισθήσονται ἡμέρας καὶ νυκτὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ εἶδον θρόνον λευκὸν μέγαν καὶ τὸν καθήμενον ἐπ' αὐτόν. οὗ ἀπὸ προσώπου ἔφυγεν ἡ γῆ καὶ ὁ οὐρανὸς, καὶ τόπος οὐκ εὑρέθη αὐτοῖς. καὶ εἶδον τοὺς νεκροὺς μικροὺς καὶ μεγάλους ἑστῶτας ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. καὶ βιβλία ἠνοίχθησαν. καὶ βιβλίον ἄλλο ἠνοίχθη, ὅ ἐστι τῆς ζωῆς, καὶ ἐκρίθησαν οἱ νεκροὶ ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐν

lum, ut non seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni. Et post hoc oportet illū solui modico tempore. Et uidi sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est illis. Et animas decollatorum propter testimoniū Iesu, & propter uerbum dei, & qui non adorauerunt bestiam, neq; imaginem eius, nec acceperunt characterem eius in frōtibus suis, aut in manibus suis, & uixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis. Cæteri uero mortuorum, non reuixerunt, donec consummentur mille anni. Hæc est resurrectio prima. Beatus & sanctus qui habet partem in resurrectione prima. In his secunda mors non habet potestatem, sed erūt sacerdotes dei & Christi, & regnabunt cum illo mille annis. Et cum consummati fuerint mille anni, soluet satanas de carcere suo, & exibit ut seducat gētes q̄ sunt sup quatuor angulos terræ gog & magog, ut congreget eos in p̄lium, quoz numerus est sicut arena maris. & ascenderūt sup latitudinē terræ, & circūierūt castra sanctoz & ciuitatē dilectā. Et descēdit ignis a deo de cœlo & deuorauit eos, & diabol⁹ qui seducebat eos, missus est in stagnū ignis & sulphuris ubi & bestia & pseudoprophetæ cruciabuntur die ac nocte in sæcula sæculoz. Et uidi thronū magnū candidū & sedētem sup eū, a cuius cōspectu fugit terra & cœlum, & locus nō est inuētus eis. Et uidi mortuos magnos, & pusillos stantes in cōspectu throni, & libri apti sunt, & alius liber apertus est qui est uitæ, & iudicati sunt mortui ex his quæ scripta

erant

μενων ἐν τοῖ βιβλίοις, καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν. καὶ
ἔδωκεν ἡ θάλασσα τοὺς ἐν αὐτῇ νεκροὺς. καὶ
ὁ θάνατος, καὶ ὁ ἅδης ἔδωκαν τοὺς ἐν αὐτοῖς νε
κροὺς. καὶ ἐκρίθησαν ἕκαστος κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν.
καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ἅδης ἐβλήθησαν εἰς τὴν λί
μνην τοῦ πυρός. οὗτός ἐστιν ὁ θάνατος ὁ δεύτερος θάνατος.
καὶ εἴτις οὐχ εὑρέθη ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς γε
γραμμένος ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός.

καὶ εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καιν
ήν, ὁ γὰρ πρῶτος οὐρανὸς καὶ ἡ πρώτη γῆ
ἀπῆλθεν, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι. καὶ ἐγὼ
ἰωάννης εἶδον τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν ἱερου
σαλὴμ καινὴν καταβαίνουσαν ἀπὸ τοῦ
θεοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἡτοιμασμένην, ὡς νύμφην
κεκοσμημένην τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς. καὶ ἤκουσα φω
νῆς μεγάλης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λεγούσης. ἰδοὺ
ἡ σκηνὴ τοῦ θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ σκη
νώσει μετ' αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ λαοὶ αὐτοῦ ἔσονται,
καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς ἔσται μετ' αὐτῶν θεὸς αὐτῶν. καὶ
ἐξαλείψει ὁ θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφ
θαλμῶν αὐτῶν. καὶ ὁ θάνατος οὐκ ἔσται, οὐ
δὲ πένθος, οὔτε κραυγὴ, οὔτε πόνος οὐκ ἔσται
ἔτι, ὅτι τὰ πρῶτα ἀπῆλθον. καὶ εἶπεν ὁ καθή
μενος ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἰδοὺ καινὰ πάντα
ποιῶ. καὶ λέγει μοι. γράψον ὅτι οὗτοι οἱ λό
γοι ἀληθινοί καὶ πιστοί εἰσι. καὶ εἶπέ μοι. γέ
γονε, ἐγώ εἰμι τὸ α καὶ τὸ ω ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ
τέλος. ἐγὼ τῷ διψῶντι δώσω ἐκ τῆς πη
γῆς ὕδατος τῆς ζωῆς δωρεάν. ὁ νικῶν, κλη
ρονομήσει πάντα, καὶ ἔσομαι αὐτῷ θεός, καὶ
αὐτὸς ἔσται μοι υἱός. δειλοῖς δὲ, καὶ ἀπίστοις
καὶ ἐβδελυγμένοις καὶ φονεῦσι, καὶ πόρνοις, καὶ
φαρμακοῖς καὶ εἰδωλολάτραις, καὶ πᾶσι
τοῖς ψεύδεσι τὸ μέρος αὐτῶν ἐν τῇ λίμνῃ τῇ
καιομένῃ πυρὶ καὶ θείῳ, ὅ ἐστι δεύτερος θάνα
τος. καὶ ἦλθεν πρός με εἷς τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων ἐ
χόντων τὰς ἑπτὰ φιάλας τὰς γεμούσας τῶν
ἑπτὰ πληγῶν τῶν ἐσχάτων. καὶ ἐλάλησε
μετ' ἐμοῦ

erant in libris secundū opa ipsoꝝ, & de
dit mare mortuos q̄ in eo erāt, & mors
& infernus dederūt eos q̄ in ipsis erant
& iudicatū est de singulis secundū ope
ra ipsoꝝ. Et infernus & mors missi sunt
in stagnū ignis. Hæc est mors secunda.
Et qui nō inuentus est in libro uitæ scri
ptus, missus est in stagnum ignis.

XXI

Et uidi cœlum nouum & terram
nouam. Primum enim cœlum & pri-
ma terra abīt, & mare iam non est. Et
ego Ioannes uidi sanctam ciuitatem
Hierusalem nouam descendentem de
cœlo a deo paratam, sicut sponsam or-
natam uiro suo. Et audiui uocem ma-
gnam de throno dicentem. Ecce taber
naculum dei cum hominibus, & habi-
tabit cum eis. Et ipsi populus eius erūt,
& ipse deus cum eis erit eorum deus.
Et absterget deus omnem lachrymam
ab oculis eorum. Et mors ultra non
erit, neq; luctus, neq; clamor, neq; do
lor erit ultra, quia prima abierunt. Et
dixit, qui sedebat in throno. Ecce no-
ua facio omnia. Et dixit mihi. Scribe,
quia hæc uerba fidelia sunt & uera. Et
dixit mihi. Factum est. Ego sum Al-
pha & ω initium & finis. Ego sitienti
dabo de fonte aquæ uiuæ gratis. Qui
uicerit, possidebit hæc, & ero illi deus,
& ipse erit mihi filius. Timidis autem
& incredulis & execratis, & homicidis, &
fornicatoribꝰ, & ueneficis, & idololatris
& omnibus mēdacibus pars illoꝝ erit
in stagno ardēti igne & sulphure, qd est
mors secunda. Et uenit ad me unus de
septem angelis habentibus phialas ple
nas septē plagis nouissimis, & locutus

μετ' ἐμοῦ λέγων, δεῦρο δείξω σοι τὴν νύμφην τὴν
ἀρνίου τὴν γυναῖκα. καὶ ἀπήνεγκέ με ἐν πνεύ
ματι ἐπ' ὄρος μέγα καὶ ὑψηλόν, καὶ ἔδειξέ
μοι τὴν πόλιν τὴν μεγάλην, τὴν ἁγίαν Ἰε
ρουσαλὴμ καταβαίνουσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ
τοῦ θεοῦ, ἔχουσαν τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ. καὶ ὁ
φωστὴρ αὐτῆς ὅμοιος λίθῳ τιμιωτάτῳ ὡσεὶ
δὶ κρυσταλλίζοντι. ἔχουσά τε τεῖχος μέγα καὶ
ὑψηλόν. ἔχουσα πυλῶνας δ. καὶ ἐπὶ τοῖς
πυλεῶσι ἀγγέλους δώδεκα, καὶ ὀνόματα ἐ
πιγεγραμμένα, ἅ ἐστι τῶν δώδεκα φυλῶν τῶν
υἱῶν Ἰσραήλ. Ἀπὸ ἀνατολῆς πυλῶνες τρεῖς,
ἀπὸ βορρᾶ πυλῶνες τρεῖς. ἀπὸ μεσημβρίας πυ
λῶνες τρεῖς, ἀπὸ δυσμῶν πυλῶνες τρεῖς, καὶ τεῖ
χος τῆς πόλεως ἔχον θεμελίους δώδεκα, καὶ
ἐν αὐτοῖς ὀνόματα τῶν δώδεκα ἀποστόλων τοῦ ἀρ
νίου. καὶ ὁ λαλῶν μετ' ἐμοῦ εἶχε κάλαμον
χρυσοῦν ἵνα μετρήσῃ τὴν πόλιν, καὶ τοὺς πυ
λῶνας αὐτῆς, καὶ τὸ τεῖχος αὐτῆς, καὶ ἡ πό
λις τετράγωνος κεῖται, καὶ τὸ μῆκος αὐτῆς ὅσον
ἐστὶν ἐπὶ τὸ πλάτος. καὶ ἐμέτρησε τὴν
πόλιν ἐπὶ καλάμου ἐπὶ σταδίων δώδε
κα χιλιάδων τὸ μῆκος, καὶ τὸ πλάτος, καὶ
τὸ ὕψος αὐτῆς ἴσα ἐστίν. καὶ ἐμέτρησε τὸ τεῖ
χος αὐτῆς ἑκατὸν τεσσαράκοντα τεσσάρων
πηχῶν, μέτρον ἀνθρώπου ὅ ἐστιν ἀγγέλου. καὶ
ἦν ἡ ἐνδόμησις τοῦ τείχους αὐτῆς ἰάσπις, καὶ
ἡ πόλις χρυσίον καθαρὸν ὁμοία ὑάλῳ κα-
θαρῷ. καὶ οἱ θεμέλιοι τοῦ τείχους τῆς πόλε
ως παντὶ λίθῳ τιμίῳ κεκοσμημένοι. ὁ θεμέ-
λιος ὁ πρῶτος ἰάσπις, ὁ δεύτερος σάπφειρος.
ὁ τρίτος καλκηδών, ὁ τέταρτος σμάραγ-
δος, ὁ πέμπτος σαρδόνυξ, ὁ ἕκτος σάρδιος,
ὁ ἕβδομος χρυσόλιθος, ὁ ὄγδοος βηρύλλιος, ὁ
ἔνατος τοπάζιον, ὁ δέκατος χρυσόπρασος, ὁ
ἑνδέκατος ὑάκινθος, ὁ δωδέκατος ἀμέθυσος.
καὶ οἱ δώδεκα πυλῶνες, δώδεκα μαργαρῖται,
ἀνὰ εἷς ἕκαστος τῶν πυλώνων ἦν ἐξ ἑνὸς μαργα
ρίτου

est mecum, dicens. Veni & ostendam tibi sponsam uxorem agni. Et sustulit me in spiritu in montē magnū & altū, & ostēdit mihi ciuitatē magnā, sanctā Hierusalē descēdētē de cœlo a deo, habentē claritatē dei. Et lumē eius simile lapidi p̄cioſissimo tāq̄ lapidi iaspidis, ſicut cryſtallū, & habebat murū magnū & altū, habentē portas duodecim, & in portis angelos duodecim, & noīa inſcripta q̄ sūt noīa duodecim tribuū filiorū Iſrael. Ab oriētē portæ tres, ab aquilone portæ tres, ab auſtro portæ tres, ab occaſu portæ tres, & murus ciuitatis habens fundamēta duodecim, & in ipſis duodecim noīa duodecim apoſtolorū agni. Et q̄ loq̄bat mecū, habebat mensurā arundineā aureā, ut metiretur ciuitatē & portas eius, & murū eius. Et ciuitas in quadro poſita eſt, & lōgitudo eius tanta eſt, quāta & latitudo, & mēſus eſt ciuitatē de arūdine aurea p̄ ſtadia duodecim milia. & longitudo & altitudo & latitudo eius æqualia ſunt. Et menſus eſt murū eius centū quadragintaquatuor cubitorū, menſura hoīs q̄ eſt angeli. Et erat ſtructura muri eius ex iaſpide, ipſa uero ciuitas aurum mūdum, ſimilis uitro mūdo, & fundamēta muri ciuitatis omni lapide p̄cioſo ornata. Fūdamētū primū iaſpis, ſecūdū ſaphirus, tertiū calcedonius, quartū ſmaragdus, q̄ntū ſardonix, ſextū ſardius, ſeptimū chryſolitus, octauū beryllus, nonū topazius, decimū chryſopraſus, undecimū hyacinthus, duodecimū amethiſtus. Et duodecim portæ duodecim margaritæ ſunt, p̄ ſingulas, & ſingulæ portæ ſingulis margaritis erant

γίτυ, καὶ ἡ πλατεῖα τῆς πόλεως χρυσίον καθαρὸν, ὡς ὕαλος διαφανής. Καὶ ναὸν οὐκ εἶδον ἐν αὐτῇ· ὁ γὰρ κύριος ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ ναὸς αὐτῆς ἐστὶ, καὶ τὸ ἀρνίον. καὶ ἡ πόλις οὐ χρείαν ἔχει τοῦ ἡλίου, οὐδὲ τῆς σελήνης ἵνα φαίνωσιν αὐτῇ· ἡ γὰρ δόξα τοῦ θεοῦ ἐφώτισεν αὐτήν· καὶ ὁ λύχνος αὐτῆς τὸ ἀρνίον. καὶ τὰ ἔθνη τῶν σωζομένων ἐν τῷ φωτὶ αὐτῆς περιπατήσουσι· καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς φέρουσι τὴν δόξαν αὐτῶν εἰς αὐτήν, καὶ πυλῶνες αὐτῆς οὐμὴ κλεισθῶσιν ἡμέρας, νὺξ γὰρ οὐκ ἔσται ἐκεῖ. Καὶ οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν πᾶν κοινὸν καὶ ποιοῦν βδέλυγμα καὶ ψεῦδος, εἰμὴ οἱ γεγραμμένοι ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου.

Καὶ ἔδειξέ μοι καθαρὸν ποταμὸν ὕδατος ζωῆς λαμπρὸν ὡς κρύσταλλον, ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ ἀρνίου. ἐν μέσῳ τῆς πλατείας αὐτῆς, καὶ τοῦ ποταμοῦ, ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν ξύλον ζωῆς ποιοῦν καρποὺς δώδεκα κατὰ μῆνα ἕνα ἕκαστον ἀποδιδόντα καρπὸν αὐτοῦ. καὶ τὰ φύλλα τοῦ ξύλου εἰς θεραπείαν τῶν ἐθνῶν, καὶ πᾶν κατανάθεμα οὐκ ἔσται ἔτι. καὶ ὁ θρόνος τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀρνίου ἐν αὐτῇ ἔσται. καὶ οἱ δοῦλοι αὐτοῦ λατρεύσουσιν αὐτῷ, καὶ ὄψονται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν, καὶ νὺξ οὐκ ἔσται ἐκεῖ, καὶ χρείαν οὐκ ἔχουσιν λύχνου, καὶ φωτὸς ἡλίου ὅτι κύριος ὁ θεὸς φωτίζει αὐτούς, καὶ βασιλεύσουσιν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ εἶπέ μοι, οὗτοι οἱ λόγοι πιστοὶ καὶ ἀληθινοί. καὶ κύριος ὁ θεὸς τῶν ἁγίων προφητῶν ἀπέστειλε τὸν ἄγγελον αὐτοῦ δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει. ἰδοὺ ἔρχομαι ταχύ, μακάριος ὁ τηρῶν τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου. καὶ ἐγὼ ἰωάννης ὁ βλέπων ταῦτα, καὶ ἀκούων. καὶ ὅτε ἤκουσα καὶ ἔβλεψα, ἔπεσα προσκυνῆσαι ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν τοῦ ἀγγέλου

rita, & platea ciuitatis aurũ mundum, tanquam uitrum perlucidum. Et templum non uidi in ea. Dominus enim deus omnipotens templum illius est & agnus. Et ciuitas non eget sole neq; luna, ut luceant in ea. Nam claritas dei illuminauit eam, & lucerna eius est agnus. Et ambulabunt gentes, quæ seruatæ fuerunt in lumine eius, & reges terræ afferent gloriam suam in illam. Et portæ eius non claudentur per diem. Nox enim non erit illic, Non intrabit in eam aliquid quod inquinat aut abominationem facit & mendacium, nisi qui scripti sunt in libro uitæ agni.

Et ostendit mihi fluuiũ aquæ uiuæ, splendidum tanq; crystallum procedẽtem de sede dei & agni. In medio plateæ eius, & ex utraq; parte fluminis lignum uitæ afferens fructus duodecim per menses singulos reddens fructum suum, & folia ligni ad sanitatẽ gentiũ. Et omne maledictũ non erit amplius, sed sedes dei & agni in illa erunt, & serui eius seruient illi. Et uidebunt faciem eius & nomen eius in frontibus suis. Et nox ultra non erit, & non egebunt lumine lucernæ, neq; lumine solis, quoniam dominus deus illuminat illos, & regnabunt in sæcula sæculorũ. Et dixit mihi. Hæc uerba fidelia sunt, & uera. Et dñs deus sanctorũ prophetarũ misit angelũ suũ ostendere seruis suis, q̃ oportet fieri cito, Et ecce uenio uelociter, Beatus q̃ custodit uerba ꝓphetiæ libri huius. Et ego Ioannes qui audiui & uidi hæc. Et postq̃ audissem & uidissem, cecidi ut adorarem ante pedes angeli XXII

ἀγγέλου τοῦ δεικνύοντός μοι ταῦτα, καὶ λέγει μοι, ὅρα μή. σύνδουλός σου γάρ εἰμι καὶ τῶν ἀδελφῶν σου προφητῶν, καὶ τῶν τηρούντων τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου τούτου. τῷ θεῷ προσκύνησον. καὶ λέγει μοι, μὴ σφραγίσῃς τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου. ὅτι καιρὸς ἐγγύς ἐστιν. ὁ ἀδικῶν ἀδικησάτω ἔτι, καὶ ὁ ῥυπῶν, ῥυπωσάτω ἔτι. καὶ ὁ δίκαιος δικαιωθήτω ἔτι, καὶ ὁ ἅγιος ἁγιασθήτω ἔτι. καὶ ἰδοὺ ἔρχομαι ταχύ, καὶ ὁ μισθός μου μετ' ἐμοῦ, ἀποδοῦναι ἑκάστῳ ὡς τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐσται. ἐγώ εἰμι τὸ. α. καὶ τὸ. ω. ἀρχὴ, καὶ τέλος ὁ πρῶτος, καὶ ἔσχατος. μακάριοι οἱ ποιοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἵνα ἔσται ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐπὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς. καὶ τοῖς πυλεῶσιν εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν. ἔξω οἱ κύνες καὶ οἱ φαρμακοὶ, καὶ πόρνοι, καὶ οἱ φονεῖς, καὶ οἱ εἰδωλολάτραι, καὶ πᾶς ὁ φιλῶν, καὶ ποιῶν ψεῦδος. ἐγὼ ΙΗΣΟΥΣ ἔπεμψα τὸν ἄγγελόν μου μαρτυρῆσαι ὑμῖν ταῦτα ταῖς ἐκκλησίαις. ἐγώ εἰμι ἡ ῥίζα, καὶ τὸ γένος τοῦ Δαυίδ, ὁ ἀστὴρ λαμπρός, καὶ ὀρθρινός. καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ νύμφη λέγουσιν, ἐλθέ. καὶ ὁ ἀκούων εἰπάτω, ἐλθέ. καὶ ὁ διψῶν, ἐλθέτω. καὶ ὁ θέλων, λαμβανέτω τὸ ὕδωρ ζωῆς δωρεάν, συμμαρτυροῦμαι γὰρ παντὶ ἀκούοντι τοὺς λόγους προφητείας βιβλίου τούτου. ἐάν τις ἐπιθῇ πρὸς ταῦτα ἐπιθήσει ὁ θεὸς ἐπ' αὐτὸν τὰς πληγὰς τὰς γεγραμμένας ἐν βιβλίῳ τούτῳ, καὶ ἐάν τις ἀφαιρῇ ἀπὸ τῶν λόγων βίβλου τῆς προφητείας ταύτης, ἀφαιρήσει ὁ θεὸς τὸ μέρος αὐτοῦ ἀπὸ βίβλου ζωῆς, καὶ πόλεως ἁγίας, καὶ τῶν γεγραμμένων ἐν βιβλίῳ τούτῳ. λέγει ὁ μαρτυρῶν ταῦτα. ναί ἔρχομαι ταχύ, ἀμήν. ναί, ἔρχου κύριε ΙΗΣΟΥ. ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

angeli qui mihi hæc oſtendebat. Et dicit mihi. Vide ne feceris. Cõſeruus eñ tuus ſũ, & fratrũ tuoꝝ pphetarꝝ, & eoꝝ qui ſeruant uerba pphetiæ libri huius. Deum adora. Et dicit mihi. Ne ſignaueris uerba prophetiæ libri huius. Tẽpus enim prope eſt. Qui nocet, noceat adhuc, & qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc, & qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc, & ſctũs ſctificetur adhuc, & ecce uenio cito, & merces mea mecũ eſt, ut reddã unicuiq; ut opus illius erit. Ego ſum alpha & ω, primus & nouiſſimus, principium & finis. Beati qui ſeruant mandata illius ut ſit poteſtas eorum in ligno uitæ, & per portas intrent in ciuitatem. Foris autem canes & uenefici & impudici & homicidæ & idolis ſeruientes, & omnis qui amat & facit mendacium. Ego Ieſus miſi angelũ meũ teſtificari uobis hæc in eccleſijs. Ego ſum genus & radix Dauid, ſtella ſplendida & matutina. Et ſpiritus & ſponſa dicunt, ueni. Et qui audit dicat ueni. Et qui ſitit ueniat, & qui uult, accipiat aquam uitæ gratis. Conteſtor enim omni audienti uerba pphetiæ libri huius. Si quis apoſuerit ad hæc, apponet deus ſuper illum plagas ſcriptas in libro iſto. Et ſi qs diminuerit de uerbis libri pphetiæ huius, auferet deus partẽ eius de libro uitæ, & de ciuitate ſancta, & de his q̃ ſcripta ſunt in libro iſto. Dicit qui teſtimoniũ phibet iſtoꝝ. Etiã, uenio cito. Amẽ. Etiam Veni dñe Ieſu. Gratia dñi noſtri Ieſu Chriſti cũ oĩbus uobis. Amen.

Finis Teſtamenti totius ad græcã ueritatẽ uetuſtiſſimorũ q; Codicum Latinoꝝ fidem & ad pbatiſſimorꝝ authorũ citationẽ & interpretationem accurate recogniti, opera ſtudioq; D. Eraſmi Roterodami.

IN ANNOTATIONES NOVI TESTAMENTI PRÆFATIO.

D. ERASMVS ROTERODAMVS PIO LECTORI. S. D.

QVanq̃ id pro uirili, in ipso statim huius operis uestibulo fecimus, tamen haud absre fuerit, denuo lectorem commonere paucis, & quid illum in hisce commentariolis oporteat expectare, ut quid nobis uicissim ab ipso præstari conueniat. Primum annotatiunculas scribimus, non cõmentarios, & eas dũtaxat, quæ ad lectionis synceritatẽ pertinent, ne quis ut improbus conuiua prome renda cœnam efflagitet, & requirat a nobis, quod ab argumenti suscepti professione sit alienũ. Hanc in præsentia fabulam agendã suscepimus. Proinde ut nobis argumento seruiendũ fuit, ita par est, ut cãdidus & comis lector ceu cõmodus spectator, faueat agentibus & præsenti scenæ se se accõmodet. Testamentum, quod uocant, nouum omni qua licuit dili gentia, quaq; decuit fide recognouimus, idq; primum ad græcam ueritatem, ad quam ceu fontem si quid inciderit confugere, nõ solum illustriũ theologorũ exempla suadent, uerum & ipsa Romanorũ Pontificum decreta iubent. Deinde ad uetustissimorũ latinæ linguæ codicum, quorum duos exhibuit eximius ille diuinæ Philosophiæ mystes Ioannes Colet us Paulinæ, apud Londinum ecclesiæ Decanus, adeo priscis litterarũ typis, ut mihi ab integro discenda fuerit lectio, & in noscitandis elementis fuerit repuerascendũ. Postremo ad probatissimorum omniũ suffragijs autorum, uel citationem, uel emendationem, uel enarrationem, nempe Origenis, Chrysostomi, Cyrilli, Hieronymi, Ambrosij, Hilarij, Augustini, quorum testimonia complusculis locis in hoc adduximus, ut cũ prudens lector perspexerit certis in locis nostram emendationem cum illorum iudicio

rum iudicio consentire, in cæteris item nobis habeat fidem, in quibus haud scio an casu factū sit, ut illi nihil annotarint, aut suffragati fuerint. Verum quoniam sciebam hominum more fieri, ut cum omnibus in rebus tum præcipue in studijs semper offendat nouitas, & ueterem illum gustum ac familiarem notamq;, sicut aiunt, saliuam plærique requirant, deinde perpendens quanto facilius sit, his præsertim temporibus, emēdatos libros deprauare q̄ deprauatos emendare, sacris libris recognitis hos uelut indices annexuimus, partim ut lectori faceremus satis reddita ratione, quid cur mutatum sit aut certe placaremus, si quid forte offenderit, ut uaria sunt mortalium tum ingenia, tum iudicia, partim ut operis incolumitati consuleremus, ne posthac cuiuis in prodiui esset rursum uitiare, quod tantis sudoribus fuerat utcumq; restitutum. Primum igitur si quid librariorum uel incuria uel insciția, si quid temporum iniuria uiciatum comperimus, id non temere, sed omnia q̄ licuit, subodorati, germanæ reddidimus lectioni, si quid obscurius dictum occurrit, illustrauimus, si quid ambigue dictum ac perplexius, id explicauimus. sicubi uarietas exemplarioꝝ aut diuersa distinctio, aut ipsa sermonis ambiguitas uarios gignit sensus, sic eos aperuimus, ut ostenderemus quid nobis magis probaretur, cæterum lectori iudicium deferentes. Et quāq̄ ab interprete, quisquis is fuit, ob inueteratam & receptam editionem non libenter dissentimus, tamen sicubi res ipsa palam clamitat illum, uel dormitasse, uel hallucinatum fuisse, non ueriti sumus & hoc indicare lectori, ita patrocinātes ueritati, ut in neminem simus contumelioſi. Neq; piguit, ubi græci sermonis uel ἰδίωμα uel ἔμφασιν aliquid habet, quod ad mysterij rationē pertinet, cōmōstrare & aperire. Deniq; testimonia ueteris instrumenti, quæ non pauca citantur, uel ex interpretatione septuaginta, uel ex ipsis hæbreoꝝ fontibus si quando illorum æditio, cum hæbraica dissentit origine, contulimus & excussimus, quanq̄ id quidem οὐκ ἄνευ θκσίως, ut græcoꝝ habet prouerbium, Nihil enim alienius ab ingenio moribusq; meis, q̄ ad exemplum æsopicæ corniculæ alienis me uenditare plumis. Hac igitur in parte non nihil adiuti sumus opera subsidiaria uiri non solum pietate, uerum etiam trium peritia linguarū eminentis, hoc est ueri theologi Ioannis Oecolampadij Vinimōtani, quod ipse in litteris hæbraicis nōdū eo processerā, ut mihi iudicādi sumerē autoritatē, Equidē haud nesciebā, has minutias & ceu spinas longe plus habere sudoris q̄ gloriæ, neq; multū gratiæ ex hoc laboris genere solere redire ad autorem, tum lectori magis usui esse q̄ uoluptati. Verum si nos tantum tedij publicæ utilitatis respectu deuorauimus, par est nimiꝝ, ut lector item, uel suæ utilitatis causa nō nihil molestiæ decoquat, & eum animū quem nos iuuandis alijs præstitimus, ipse præstet sibi, suoq; cōmodo. Sunt hæc quæ tractamus minutissima fateor, sed eiusmodi, ut minore propemodum negocio magna illa tractari potuerint, quæ sublimes theologi magno supercilio, buccis typho crepātibus solent ἐκξασφενίζειν. Ad hæc, eiusmodi, ut ob has minutissimas minutias, & illa maxima fuerint

ma fuerint excutienda. Minima sunt,uerum ob hæc minima,uidemus maxi/
mos etiam theologos nonnunq; & labi turpiter,& hallucinari. Quémadmo/
dum & locis aliquot indicabimus,nō uti quenq; insectemur (qui morbus ab
ope christiano,imo a tota uita christiana q; lōgissime debet abesse)sed ut pau
cis exemplis citra cuiusq; contumeliā adductis,nostram fidem lectori probe/
mus, ne quis has ceu nugas contemnat,quandoquidem iuxta Flacci dictum,
hæ nugæ seria ducunt.Cur in ciborum apparatu tam morosi sumus, in cultu
nimis etiam offendimur,in re pecuniaria nihil est tam minutum, cuius nō ha/
beatur ratio,in solis litteris diuinis displicet hæc diligentia, placet neglectus?
Vt ne dicam interim eam esse rei maiestatem,ut nulla pars tam humilis esse
possit,quæ sit homini pio fastidiēda, imo q̄ nō reuerēter ac religiose tractan/
da.Humi reptat inquiunt,in uerbulis ac syllabis discruciatur. Cur ullum eius
uerbum contemnendum ducimus,quem uerbi titulo colimus & adoramus?
Presertim cum ipse ne minutissimum quidem Ioda,aut apiculum in uanum
abiturū testatus sit. Infima pars est,quam uocant literam, sed huic ceu fun/
damento mysticus innititur sensus.Rudera sunt,sed his ruderibus admirandi
illius ædificij moles augusta fulcit. Diuus Hieronymus eximios aliquot græ
ciæ scriptores taxat, quod historico cōtempto sensu,suo arbitratu maluerint
in allegorijs ludere, seq; ipsum deplorat,quod calidus adhuc inuēta, prophe/
tam Abdiam allegorice fuisset interpretatus,cuius nesciret historiā. Vt in ui/
lissima concha preciosum latet margaritum,ut sub friuola siliqua, nobile tegi
tur granū,ut sub arida minutaq; tunicula,tam miranda seminis uis latet, ita
in uerbis,ut apparet plebeis, in syllabis,in ipsis deniq; literarum apiculis,in/
gentia diuinæ sapientiæ mysteria condita sunt.Qui miratur,cur spiritus ille di
uinus suas opes his inuolucris tegere uoluerit, idē miretur,cur æterna sapiētia
pauperis,humilis, & contempti dānatiq; hominis personam assumpserit. Vt
hæc minuta sciret diuus Hieronymus, nec Iudæum,eumq; nocturnū asper/
natus est doctorem,nec ullum fugit laborem. Ob has minutias diuus Augu/
stinus, iam episcopus, iam senex,ad puero sibi fastiditas græcas litteras reuer
sus est. Ob has Origenes,iam canus & senex ceu iā repueraſcēs ad Hebrææ
linguæ descendit elementa,Catonem etiam illum Rhomanū supans.Ad has
minutias libenter alludit Ambrosius,resistit Hilarius. Has passim excutit, in
his pia curiositate philosophatur,ille non ore tantum aureus Chrysostomus,
Et Cyrillus hunc secutus grande mysterium ex articulo Græco,id est,unica lit/
terula ὁ depromit, hinc uelut ineuitabile telum mutuatur, quod torqueat in
hæreticos. Vt ne dicam interim,quod dum hæc ex professo curamus,illa tamē
aliquoties obiter aperiūtur,ut quemadmodū qui sententias enarrant,cogun/
tur aliquoties uerborum explicare rationem, ita nos dum in uerbis explican/

dis uerſamur,cogimur interim & ſententiarum uim aperire. Deniq; hæc grauioribus orſis & cœptis iam olim in Paulum commentarijs præparamus. In quibus fortaſſis apparebit, utrum iudicio,an caſu ad has minutias deſcenderim. Sed age,fingat me qui uolet,nihil aliud preſtare potuiſſe, & uel ob ingenij tarditatem,& frigidum circum præcordia ſanguinem, uel ob eruditionis inopiam infimam hanc ſumpſiſſe prouinciam,tamen Chriſtiani pectoris eſt, qualecunq; officium boni conſulere,quod pia ſedulitate præſtatur. Chriſtus miſſum a paupercula quadrātem laudauit,rem per ſe uiliſſimam,animo æſtimans offerentis. In re uehementer præclara,uel extrema functio ſplēdida eſt. In regijs,& qui uerrunt,& qui coquunt habentur honeſti. Cæterum in domo dei,quæ tandē functio faſtidienda uideri poteſt? Nos rudera cōportauimus, ſed ad ſtructuram templi dei. Alij locupletiores,ebur, aurū, marmor, & gemmas addituri ſunt. Nos uiam ante ſalebris ac lamis moleſtam,induſtria noſtra conſtrauimus,ſed in qua deinde magni theologi commodius eſſedis ac mannis uectentur. Nos circi ſolum æquauimus,in quo iā inoffenſius p̄claras illas ſuæ ſapientiæ pōpas ædant.Nos noualem antehac ſpinis ac lappis incō modum ſarculo repurgauimus, quo facilius illi felicem exerceant ſegetē. Nos campum aperuimus,amoliti quæ obſtabant,in quo qui uolent poſthac arcanas explicare literas,uel colludāt liberius, uel congrediantur expeditius. Quibus uetus illa theologia magis arridet,ij magnum habent adminiculum, quo nituntur eluctandi. Rurſus qui iuxta parabolam euangelicam dicit, uetus uinum melius eſt,& huius recentioris theologiæ ſtudio ueterem negligit, habet is quoq; quo ſua quæ mauult certius ac fidelius tractet. Et ut nihil hinc accedat commoditatis,nihil certe perditurus eſt de ſuo, ſi hæc acceſſerint, ijs qui malūt diuinas litteras e puriſſimis fontibus, c̄ꝫ ex qualibuſcū q; riuulis ac lacunis haurire, toties aliunde alio tranſfuſis, ne dicam ſuum & aſinorum unguibus perturbatis. Vt gratius eſt pomum,quod tuis manibus ex ipſa matre decerpſeris arbore,ut dulcior aqua, quā ex ipſa uena ſubſcatentē hauſeris,ut iucundius uinum,quod ex eo deprompſeris dolio in quo primum fuerat conditum, ita diuinæ literæ, neſcio quid habent natiuæ fragrantiæ, neſcio quid ſpirāt ſuum ac genuinum,ſi eo ſermone legantur,quo primum ſcripſerunt ij qui partim è ſacro illo ac cœleſti hauſerunt ore,partim eiuſdem afflati ſpiritu nobis tradiderunt. Si Chriſti ſermones extarent Hebraicis hoc eſt ijſdem uerbis proditi quibus ille locutus eſt, cui non cordi foret in illis philoſophari, & non ſolum uerborum uim ac proprietatem, uerum ſingulos etiam apices excutere. Certe quod huic eſt proximum habemus, & negligimus. Si quis oſtentet Chriſti ueſtem, aut pedis ueſtigium,procumbimus, adoramus, exoſculamur. Atqui ut uniuerſas illius ueſtes,& totam materuæ domus ſupellectilem

proferas

proferas,nihil eſt quod Chriſtum expreſſius,efficacius,abſolutius referat, exprimat, repræſentet, q̄ꝫ euangeliſtarum & apoſtolorum literæ. Proinde ſi cui aut non licet, aut non libet, in his ſacris uerſari delicijs, certe ne obſtrepat, ne obturbet, ne inuideat meliora conantibus. Amplectantur ipſi quod amant. habeant, fruantur. Nemo uetat. Nos illis hæc non ſcripſimus, Sed erunt e diuerſo,quibus hæc admodum pauca uideantur, & malint nihil cum æditione uulgata conuenire. Verum non hoc egimus,ut ſermo politior eſſet, ſed ut emendatior, ac dilucidior, nec erat hic in ſcyrpo, quod aiunt, quærendus nodus, Quin illud potius optandum eſt omnibus, ut nihil uſq̄ꝫ ſit obuium in ſacris literis, quod hanc operam poſtulet. In euangelijs,quoniam per ſe dilucidus ac prope ſemet explicans hiſtoriæ tenor ſimplici & inaffecta to ſermone profluit, ne fieri quidem potuit, ut admodum multa uitiare potuerit, uel interpres uel librarius. Quanq̄ꝫ hæc ipſa, ſi quis ad ſummam expendat,nimium etiam multa ſunt, illic ubi nullum oportebat ſubeſſe ſcrupulum. Cæterum in epiſtolis apoſtolicis ob ſermonis pariter & ſententiarum obſcuritatem,plura neceſſe fuit immutare. Nos interim adnotandi diligentiā ita moderati ſumus,ut nec ſupſtitione moleſti,nec indiligentia diminuti uideremur. Rem autem omnem q̄ꝫ potuimus pauciſſimis uerbis indicauimus magis q̄ꝫ explicuimus, ne negocio ſuapte natura parum amœno, loquacitatis quoq; tædium adderemus.Pium eſt opus, chriſtianum eſt opus. Proinde te quæſo lector optime, ut tu quoq; uiciſſim pias aures, & chriſtianum pectus ad legendū adferas.Ne quis hæc eo animo in manus ſumat, quo fortaſſis ſumit noctes Gellianas aut Angeli Politiani miſcellanea,uidelicet quo neruos ingenij,uim eloq̄ntiæ,& eruditionē retruſā,uelut ad Lydiū exigat lapidē.In re ſacra uerſamur,& in ea re,quæ ſimplicitate puritateq; potiſſimū eſt orbi cōmē data.In qua, ridiculū ſit humanā eruditionē oſtētare uelle,impiū humaná iactare eloquentiā, quā etiā ſi forſan adeſſet, diſſimulare conueniebat, ne quis illud merito poſſit obijcere τὸ ὦν φακῆ μύρον. Simplici puroq; ſtudio tradimus hæc chriſtianis auribus, quo poſthac in ſacroſancta hac philoſophia, & plures uerſarentur, & lubentius, deniq; ut minore cum negocio, ita maiore cum fructu.Chriſtum ipſum, quo teſte ſimul & adiutore molimur hæc, parum mihi propitium imprecor, niſi ex hiſce laboribus adeo nihil uenamur emolumenti, ut magnam etiā certamq; rei pecuniariæ iacturam ſcientes ac uolentes acceperimus.Porro famæ dulcedine tantū abeſt,ut titillemur, ut ne nomen quidem noſtrum fuerimus aſſcripturi, ni ueriti fuiſſemus, ne hac ratione operis minueretur utilitas, quod apud omnes ſuſpecta res ſit liber ἀνώνυμος.Nos ad utrunq; iuxta parati ſumus,ut uel rationem reddamus ſi quid recte monuimus,uel ingenue confiteamur errorē, ſicubi lapſi deprehen

Nihil humanū a nobis alienū esse debet.

dimur. Homines sumus, & humani nihil alienum a nobis esse ducimus. Hoc igitur animo cum ego dederim hæc optime lector, fac ut tu quoq; simili accipias. Ea res utriq; nostrum commodo futura est. Nam & tu plus capies utilitatis, si libenter & candide quod donatur acceperis, & me mearum uigiliarum minus pœnitebit, si cognouero bonis usui fuisse. Quod si quis existet, uel adeo præfractus ac morosus, uel adeo durus & iniquus, ut nullis incantamentis deliniri queat, ab hoc certe uel precibus illud impetrare nitar, ut hoc saltem æquitatis tribuat pijs studijs, quod tribunalia tribuunt parricidijs & sacrilegijs. Illic turpe iudicatur, si cognitionem anteuertant calculi, nec pronunciatur, nisi causa diligenter excussa. Legat prius ac inspiciat, deinde si uideatur, damnet ac reijciat, Superbū est de libro ferre sententiā, quē non intelligas, superbius & de eo quē ne legeris quidem. Vale Lector quisquis es, quē etiā atq; etiam rogo, ut si quid fructus e nostris excerpseris lucubrationibus, officij memor ut christiano dignum est, me uicissim pijs uotis Christo commendes, a quo uno solidū laboris huius præmium expectamus. Basilææ. An. M. D. XV.

IN NOVVM TESTAMENTVM, PRIMVM AD GRAECAM VE
ritatem, deinde uetuſtiſſimoꝝ Latinæ linguæ codicum fidem, poſtræmo
ad probatiſſimorũ ſcriptoꝝ citationẽ & enarrationẽ diligenter recognitũ,
adnotationes ERASMI ROTERODAMI, in quibus ratio redditur, uete
ris æditionis aliquot locis imutatæ. Quod deprauatũ erat, emendat', quod
obſcurum, explanat', quod anceps & impeditum, expeditur. Et non ſolũ id
agit', ut caſtigata ſit lectio, ſed ne in poſteꝝ quoq; facile deprauari poſſit.

EVangelium ſecundum Matthæum) εὐαγγέλιον græce ſonat bonum nuncium. Quanꝯ Homerus in Odyſſea hoc uerbo eſt uſus, pro præmio quod dari ſolet lætum adferenti nuncium. Igitur hiſtoriã euangelicam, nec prophetiam uocauit, nec aliud ſimile, ſed rem nouã nouo uocabulo ſignauit, quẽadmodum & apoſtolis uocabulum innouarat, Matthæus hebraice ſonat מַתִּתְיָהוּ hoc eſt donatus domino ipſe, qui idem dicitur לֵוִי leui, quod hebraice ſonat additum ſiue applicatum.

Euangelium

Liber generationis) Nominatiuus eſt abſolute poſitus, ceu uice tituli. Nam Matthæus, & Marcus prophetico more ingreſſi ſunt euangelicam hiſtoriam, qui ſolent a titulo exordiri. Viſio Eſaiæ filij Amos, Et uerba Hieremiæ filij Helciæ. Ita & Marcus. Initiũ euãgelij Ieſu Chriſti, Quanꝯ uideo Herodotum ad cõſimilem modum ſuã exorſum hiſtoriam, & Lucianum libellum de aſtrologia & Aſſyrioꝝ dea, ut appareat gẽtis etiam fuiſſe conſuetudinem. Quãꝯ hic titulus nõ eſt uniuerſi argumenti, nec enim cõplectitur ſummam hiſtoriæ euangelicæ, ſed initium ac fontem dumtaxat.

Filij Dauid, filij Abraam, υἱοῦ Δαβὶδ υἱοῦ Ἀβραάμ græcus ſermo non nihil habet ambiguitatis, poteſt em̃ hic eſſe ſenſus, filij Dauid, qui Dauid fuit filius Abrahæ, poteſt & ſic accipi, ut intelligatur Chriſtus eſſe filius utriuſq;. Porro filiũ uocat nepotem. Illud obiter adnotandum Matthæũ genealogiæ recenſionem accõmodaſſe, ijs quibus ſcripſit hoc euãgelium. Scripſit enim hebræis, nimirũ hebraice, quorũ affectibus ſciebat fore gratiſſimũ, ſi perſpexiſſent Chriſtum eſſe filiũ Abraham ac Dauid, quorũ memoria apud illos erat ſacroſancta, & ad quos de Chriſto præceſſerat pollicitatio. Contra Lucas, quia gentibus ſcripſit euangelium, ab Adamad ipſum uſq; deum porrigit genealogiæ ſeriem, ut intelligerent Chriſti gratiam non ad Iudæos ſolum, ſed ad uniuerſum mortalium genus pertinere. Indicauit hoc & Chryſoſtomus. Porro Dauid priorem nominat, non ſolum ob id quo cõmodius citraq; repetitionem genealogiæ ſeries texeretur, quam cauſam reddidit diuus Hieronymus, uerũ etiam quod huius eſſet apud Hebræos & reuerentior & celebrior memoria, quod adfert Chryſoſtomus.

Matheus ſcripſit Hebraice.

Lucas uero Græce.

Genuit Iſaac) ἐγέννησεν τὸν Ἰσαάκ Græcus interpres quiſquis is fuit. Nam autore Hieronymo, conſtabat olim hoc euangelium a Matthæo ſcriptum hebraice fuiſſe, quod tamen Chryſoſtomus non audet aſſeuerare, ſed dicitur inquit, quod quantũuis conſtet, ego tamen malim extare. Etiam ſi ſunt qui putent a Ioanne uerſum in linguam græcam. Etenim quantum ipſe memoria conſequor, nuſq; Hieronymus indicat ſe uidiſſe Matthæi euan-

gelium hebraice ſcriptum, maxime cum profiteatur ſe quatuor euangelia ad græcam ueritatem emendaſſe. Porro quis ex hebraico ſermone uerterit in græcum, ne id quidem ullo modo cognitum. Adeo uacabat illa ætas omni ambitione, ſed ut cœperam, quiſquis fuit interpres, hebraicis nominibus diligenter ſuos addidit articulos, ut quoniam barbarica ſunt uocabula, nec ulla caſuum inflexione uariantur, lector hoc modo ſexum & caſum poſſet diſtinguere, τὸν ἰσαὰκ ἐκ τῆς θάμαρ.

De thamar) εκ τῆς θάμαρ de rahab εκ τῆς ῥαχὰβ, Mirũ cur magis placuerit p̄poſitio de quã ex. Quis enim dicitur genuiſſe aut ſuſcepiſſe filium de illa, ac non potius ex illa? Cæterum græci, quoniam non habent quo aſpirent uocalem niſi in principio dictionis. hebraicam aſpirationẽ ח quomodo poſſunt exprimunt per χ ſic רָחָב ῥαχὰβ, & ad eundẽ modũ & hodie ſonãt Iudæi Hiſpani eã litterã. Indicauit & hoc Hieronymus alicubi.

Dauid regẽ) Interp̄s addidit articulũ τὸν βασιλέα ueluti diſcernens eũ ab alio quopiã Dauid, qui non fuerit rex, uel hoc agens, ut hic inſignite rex intelligatur, cũ alios multos reges cõmemoret, nulli tamen aſſcribens regij cognominis honorem. Ac mox cum Dauid repetit, inculcat ad eundem modum regis cognomen articulo præmiſſo, ut recẽtem illius ac celebrem apud Iudæos memoriam, tituli quoq; honore cõmendaret.

Ex ea q̃ fuit Vriæ) ἐκ τῆς τοῦ οὐρίου, id eſt ex uxore Vriæ, ſiue ex ea q̃ fuerat uxor Vriæ. Nã in huiuſmodi græcus articulus fungitur uice nominis quod ſubauditur. Cum autem paulo poſt uertat τὸν τοῦ ζεβεδαίου, filium Zebedæi: quæ tandem erat religio hic uertere uxorẽ Vriæ? Illud adnotãdum, cur maluerit hac nota ſignare Berſabeæ, q̃ proprio uocabulo, ſiue quod res ipſa notior eſſet, ipſo mulieris nomine, ſiue quod myſteriũ Chriſti & eccleſiæ pertinebat, eius facti refricuiſſe memoriam.

In trãſmigratione Babylonis) A nobis quidẽ ſatis p̄cipit̃ ſenſus, ſed quib⁹ ex hebræorũ annalibus cognitum eſt Iudæorum gentem per Nabuchodonoſor regem in Babylonẽ ductã fuiſſe captiuã, ac rurſus per Eſdram ſuis ſedibus reſtitutam. Cæterum ex his uerbis, nihil aliud intelligi poteſt, q̃ uel Babylonem ipſam aliquo demigraſſe, uel Babylonẽ alios alio traduxiſſe, ſi tranſmigrationẽ uſurpes actiue. Atqui ſermonis uſus in hoc adhibetur, ut per eũ cognoſcant diſcantq; rem, ij quibus antea fuerat incognita, nõ ut agnoſcamus, ac diuinemus: qd̃ prius noueramus. Recte monet Fabius amphibologias eſſe uitandas, quoad fieri poteſt, etiam ſi ſenſus nihil recipiat ambiguũ, ueluti ſi quis dicat, uideo Struthiocamelum deglutire ferrum. Nec enim periculum eſt, ne ferrum deglutiat Struthiocamelũ. Id igitur multo magis cauendũ, quoties aut anceps redditur ſententia aut abſurda, aut nulla. Verti poterat, poſteaq̃ demigratum erat Babylonem, & cũ demigraſſent Babylonem, aut ut nos uertimus in tranſmigrationem in Babylonem. Quanq̃ planius etiam erat in exilio ſeu captiuitate Babylonica, & poſt exilium aut captiuitatem Babylonicam. Siquidem euangeliſta, rei acerbitatem, uerbi lenitate temperauit captiuitatem & exiliũ, demigrationẽ appellans μετοικησίαν. quod cõuenit & in eos, qui ſua ſponte ſedes ac domicilia mutant. Et hoc quoq; tempus quod actum eſt apud Babylonios, imputari in rationem genealogiæ putat Chryſoſtomus.

Iechonias genuit Salathiel) Admonet diuus Hieronymus, ſi Iechonias ad finem ſuperioris τεσσαραδεκάδος referatur, in proxima non eſſe quatuordecim, ſed tredecim dumtaxat, unde putat hunc Iechoniam, qui eſt Salathiel non fuiſſe filium Ioſiæ, quẽ in proxima ſerie poſtremũ recenſuit, ſed illius filium. Cæterum Iechoniam uocari, qui idem uocetur Iehoiachim, uerũ patrem a filio diſtingui duabus litterulis. Nã illũ יְהוֹיָקִים Iehoiakim dici per ק & ם. i. per k & m, hũc יְהוֹיָכִין Iehoiachin per כ ch & ן n. Tametſi fateor, hanc ſcripturæ differẽtiã apud Græcos, pariter ac latinos, ſcriptorũ uicio & lõgitudine temporũ prorſus eſſe confuſam, alioquin & בַּת־שֶׁבַע Bathſcheba pro Berſabeæ dicendum, unde ne nos quidem quicq̃ auſi ſumus immutare.

Virum Mariæ) τὸν ἄνδρα Μαρίας. dicere poterat & æque latine, & haud ſcio an uerecũdius, maritũ

dius,maritum Mariæ. Etiã si non sim nescius & apud Latinos inueniri uirum pro marito. Nã hæc affinitatis sunt nomina,non coitus. Porro quæ Valla cauillat hoc loco de Maria & Mariam,minutiora iudicaui,q̃ ut his lectorem uoluerim onerari. Præsertim cum si qui forte requirant ab illius cõmentarijs petere possint.

De qua natus est Iesus) ἐξ ἧς ἐγεννήθη. Ex qua genitus fuit Iesus, est enim passiuũ eius uerbi, quod toties uertit genuit γεννάω, nihil eñ est quod quemq̃ moueat ille scrupulus,improprie dici gignere mulierẽ,cũ idoneis argumentis declarauerit Valla, tum apud græcos tum apud latinos gignere & gigni,tã mulieri cõpetere q̃ uiro. Nec absre ridet hoc in loco quorundã inscitiã,qui uelut oraculũ pronũciãt discrimẽ inter has duas p̃positiões, de & ex, quasi sic loquẽdũ sit ppetuo,cõceptus de spiritu sãcto,natus ex Maria uirgine,cũ apud græcos eadẽ sit p̃positio ἐξ,quã interp̃s suo arbitratu nũc de uertit nũc ex, utcũq; uisũ fuerit. Certe hic loc⁹ palã refellit friuolã & cõmẽtitiã distinctionẽ.

Ex et de.

Qui uocatur Christus) ὁ λεγόμενος χριστός. Quoniam apud Hebræos plures fuerunt huius nominis,ut Iesus filius Naue,& Iesus sacerdos,idcirco cognomine addito discreuit a cæteris. Porro Christus græce unctũ significat,quo uocabulo Hebræi signãt regẽ, quod apud illos inungi soleant,qui regni susciperẽt honorem,atq; hoc nomine suum illum nimium iam diu expectatum appellant מְשִׁיחַ Messyah Hebræi, uno uocabulo simul & regis & sacerdotis dignitatẽ explicantes. Nam utriq; communis est unctio, & utraq; dignitas uni cõpetit Christo

Christus

Plures apud Hebræos Iesus. Messyah.

Omnes generatiões) πᾶσαι γενεαί. Græca uox πᾶς anceps est ad omne, ad quidlibet & ad uniuersũ,unde hic magis quadrabat uniuerso,q̃quidẽ significatur rei summa.

Generationes quatuordecim Origenes in cõmentarijs quos scripsit in epistolã ad Rhomanos, & diuus Hilarius in expositione canonis in Matthæũ indicant a Dauid usq; ad trãsmigrationem Babylonis non quatuordecim, sed septemdecim deprehẽdi generationes. idq; neq; mendacio,neq; negligẽtiæ uitio,sed consulto factum,ut tres in medio generatiões præteritæ fuerint. Nam iuxta Matthæũ Ioras genuit Oziam, cũ is quartus ab illo sit. Siquidem ut refertur libroregum quarto, Ioras genuit Oçochiã ozochias Ioan,Ioas Amasiam,Amasias oziam, quẽ eundem nonnunq̃ & Azariã uocant,Origenes contemnit literam, idq; facit suo more Hilarius, ideo putat præteritas quod Ioras ex gentili fœmina suscepisset Oçochiam. Præterea quia per prophetam erat prædictum,non sessurum in throno regni Israelis, usq; ad quartã generationem labem ethnici generis,euangelista uoluit abolere silentio. Sed hæc ad institutum proprie non pertinent,præsertim cum consentiant omnium græcorum & latinorũ exemplaria. Nam quod scribit Hilarius in quibusdam inueniri codicibus, de Regum libris sentit opinor. Verum hac de re diligentius tractat diuus Hieronymus hunc enarrans locũ. Illud expẽdat diligens lector,q cõueniat hic euangelistã offensum fuisse quorũdã impietate, cũ ante Ruth posuerit & uxorẽ Uriæ,& Rachab scelere nobiles fœminas.

Scelere nobiles mulieres.

Christi autẽ generatio) ἡ γέννησις. Mea sententia rectius erat natiuitas q̃ generatio,uel ob id quo uitaret Amphibologiam,etiam si nobis non est ambiguum. Alioqui generatio non solum ad nascentem,uerum etiam ad generantem pertinet. Et latinius erat,sic habebat q̃ sic erat,sensu nihil immutato. Eleganter autem hac ceu p̃fatiuncula excitauit auditoris animũ,rem inauditã ac prodigiosam narraturus.

Cũ esset despõsata) Deest apud nos cõiunctio γαρ.i.eñ μνηστευθείσης γαρ Quanq̃ ea nihil habet momenti, nisi quod narrationem cum pollicitatione præcedenti connectit. Est autem apud Græcos uox ei rei quam declarat accõmodatior magisq; peculiaris. Siquidem illi μνηστῆρας uocant, qui puellæ nuptias ambiunt qui latinis dicũtur proci. Et μνηστεύειν tradere sponsam Proco.

Proci, q̃ puellæ nuptias ambiunt.

Mater Iesu Maria) Mater eius est græce. Nã Christi paulo ante meminit,ne uideat de alio quopiam ordiri sermonem τῆς μητρὸς αὐτοῦ Atq; ita scriptum legitur in peruetustis latinorũ

Maria dominā sonat

stis latinorū exemplaribus. Et ad eum modum citat Origenes uarijs nominibus explicans uim eius pronominis eius. Mariā aūt Syrorū lingua dominā sonat. Hebræi sic scribunt מִרְיָם sunt qui illuminatricem maris interpretentur.

Priusq̄ conuenirent.

Priusq̄ conuenirent) πρὶν ἢ συνελθεῖν uerecunde significat coniunctionem uxoris & mariti. Quanq̄ conueniunt potius qui concordant, aut qui in eundē congregantur locum, congredi tamen & congressum legimus pro cōsuetudine mariti & uxoris, Quāq̄ & coire quondam uerbum uerecundum, postea factum usurpatione parum castū. Eos uero qui ex hoc loco sumunt ansam insaniendi, ut dicant Mariā postea more uulgari fœminarum peperisse filios, abunde refellit Hieronymus scribens aduersus Heluidiū, & suffragatur Laurentius exemplis aliquot ex gentilium quoq; libris in medium adductis. Nam id additum est ab euangelista, non ut quod secutum esset significaret, sed ut inusitatæ rei miraculū aperiret. Perinde quasi dicat aliquis, iudices de causa pronunciasse priusq̄ causam cognoscerent, cū iuxta solemnem morem prius audiant iudices q̄ ferant sententiam, ut igitur illic priusq̄ causam cognoscerent, nihil aliud est q̄ non cognita causa, & citra causæ cognitionem, ita hic priusq̄ coirent, nihil aliud est, q̄ sine congressu connubiali, siue absq; coitu. Cœterum ut res est gesta, ita enarrat euāgelista. Nōdum intelligebat Ioseph mysterium, grauidam uidet, congressum nō intercessisse nouit, & idcirco nondum euangelista pronūtiat uirgineum esse conceptū, donec angelum id aperientem producit. Quis enim hominum suspicaretur mulierem e spiritu cœlesti cōcepisse fœtum humanum? Sed minus offendiculi habiturus erat sermo si uertisset per præteritum tempus, priusq̄ conuenissent, siue ut nos uertimus, priusq̄ congressi fuissent. Vt mollius est, priusq̄ cognouissent, causam damnauerunt reum, q̄ priusq̄ cognoscerent. Iā enim magis uidetur cognitio secutura.

Inuenta in utero habens.

Inuenta est in utero habens) εὑρέθη. Cur non potius depræhensa est, aut certe reperta. Nā inuenimus quod quærimus, depræhendimus, quod latebat, præsertim in flagitijs. Reperimus, uel casu obuia, uel preter spem oblata. Porro participium ἔχουσα uice uerbi infiniti positū est. Depræhensa est habens, pro eo quod est depræhensa est habere. Mirum est autem cur euangelistam, aut potius interpretem, delectauerit hæc περίφρασις, in utero habens, pro grauida siue pregnante, cū hæc non solū idem significent, sed & uerecundius. Nam ferre uterum dicunt latini, uerum de hoc mox paulo plura dicemus.

Drūt Inuenire Deprehendere Reperire.

factitia differentia.

De spū sancto.

De spiritu sancto) ἐκ πνεύματος ἁγίου. i. e spiritu sancto. Nihil est enim quod nos moueat factitia quorundā differētia. Quanq̄ hic quoq; loco uiri positus est spiritus sanctus. Statim enim lector audiens illam cum marito non fuisse congressam, & iam ferre uterum, statim cogitaturus etat, ex quo igitur alio uiro? mox igitur excludit hanc cogitationem, non ex uiro, sed ex spiritu sancto.

Cum esset uir sanctus.

Cum esset uir iustus) δίκαιος ὤν. Quoniam græcus sententiā extulit p̄ participiū, liberum nobis reliquit, addere coniunctionem, que commodissime faceret ad sensum. Sed, cum, magis sonat aduersum quiddam. Vt cum sis pauper, tamen fastu turges. At hic ceu causam adducit, cur noluerit illā traducere, quod iustus esset. Mire uero iustū uocat, ob id, quod in ius trahere noluerit, neq; punire, quod lex punire iubet. Iustū autem uocat, non ob unam uirtutem, quæ prima est inter quatuor morales, sed ob absolutam omnibus numeris probitatem. Sic Aristoteles in ethicis, iusticia inquit in sese uirtutem amplectitur omnem, & ἀδικίαν pro quouis peccato usurpant. Subnotauit hoc Chrysostomus. Nam Prorsus raræ cuiusdā ac prodigiosæ probitatis erat, cū sponsæ tumentem uterum, & indubitata conceptus signa uideret, nec expostulare cū uxore, nec queri apud affines, nec zelotypia discruciari, nec in ius ire, & ad penam rapere, sed suos æstus apud se dūtaxat premere, tantū in animo secū de secreto diuortio cogitare. Grauidam uidebat & mysterium nondum nouerat, quod mox ab angelo discit.

Nolle eam

Nollet eam traducere) παραδειγματίσαι. Illud demiror hoc loco, qui factum sit, ut interpreti latino, sermonis politiem alias negligere solito, tam elegans uerbum in mentem uenerit. Nam ad uerbum uertendum erat exemplificare, siue per periphrasim exemplum facere. Siquidem elegātior usus huius uerbi fuit in causa, ut celebres aliquot theologi fœde lapsi sint hoc loco. Quorū de numero est haud aspernandus theologus Petrus longobardus ἐξαψαλόν eius operis, quod uocant sententiarum, quem arbitror equidem & probū fuisse uirum, & ut illa ferebat etas, eruditum. Atq; utinam illius labor tā feliciter cessisset orbi Christiano, cẽ ab illo susceptus est pio studio. Siquidem apparet illum hoc egisse, ut semel collectis quæ ad rem pertinebant, quæstiones omnes excluderet. Sed ea res in diuersum exijt. Videmus enim ex eo opere, nunc̃ finiẽdarum quæstionum, non examina, sed maria prorupisse. Is in quarto sententiarum libro semel atq; iterū sic usurpat hoc uerbum, quasi tū sponsus traducat sponsam, cū rem habuerit cum illa. pudendus quidem lapsus, præsertim in ijs, qui se totius orbis doctores profiteantur, sed ætati magis imputandus c̃ homini. Quid enim poterat eo sæculo, quo prorsus extincta lingua græca, maxima ex pte & latina, Literis Hebraicis plusc̃ sepultis, obliteratis omnibus ferme uetustis scriptoribus, si quid erat explicandum ad Isidorum uelut ad sacram ancoram confugiebatur, quem idem secutus μητρόπολιν interpretat a μέτρον mēsura, & πόλις ciuitas, & Acolytos ceroferarios, aliaq; cōsimilia, nisi quod magis arbitror hæc a recētioribus assuta, qui fere mos est, præsertim in hoc scripti genere. Quin & illud demiror, quis indicauerit Nicolao lyrensi, traducere idem esse quod propalare. Sic enim interpretatur. Quāc̃ multis argumētis colligere licet, tēporū illorū plerosq; scriptores græcorum etiam commētarijs adiutos fuisse, qui tū fere quomodo cunq; uersi fuerant in latinū sermonem, ut suis indicabimus locis. Alioqui qui potuit Thomas diuinare ex ea trāslatione quid sentiret Aristoteles, quam nec ipse fuerat Aristoteles intellecturus, etiā si Rhomane calluisset. Neq; uero damno, quod aliorū monumentis adiuti sint. Illud demiror, cur ceu data opera, cœlent eorū nomina, per quos profecerant. Magis autē, cur libri quoq; suppressi sint, unde decerpserant. uerū hæc alias Magister sententiarum uidetur hallucinatus ex uerbis Hieronymi, qui locum hunc edisserens scribit hunc in modū. Si quis fornicariæ coniungitur unum corpus efficitur. Et in lege scriptum est, non solum reos, sed & conscios criminum, obnoxios esse peccato. Quasi Ioseph ideo noluerit Mariam traducere, hoc est coniūgi cum ea, quod adulteram iudicaret, ne fieret unum corpus cum ea. Non enim illic agit Hieronymus de coniūctione connubiali, sed causam aperit, cur Ioseph uir iustus, noluerit illam accusare, & populi fabulam reddere, quod palam testantur ea quæ mox consequuntur. Est autem uarius usus apud latinos huius uerbi traducere, uerum ut nullus elegantior, ita nec rarior alius, c̃ cum significat promulgare quempiam, & in publicū uulgi sermonē efferre. Sic em̃ Martialis. Rideris, multoq; magis traduceris Afer, Quā nudus medio si spatiere foro. Et Arbiter Petronius, neue traducere uelitis tot amicorum consilia secreta, quæ uix mille homines nouerunt, hoc est ne uelitis in uulgus efferre. Apposite usus est hoc uerbo Seneca in epistola ad Lucillium centesima. Volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi. Translatum apparet ab ijs, qui quo conspicui sint omnibus, per celeberrima urbis loca producunt̃, id quod uictis, aut facinoris alicuius damnatis ignominiæ causa fieri solet. Ita Liuius libro ab urbe condita secūdo, uos omnibus ciuibus peregrinis populis spectaculo abeuntes fuisse, uestras coniuges, uestros liberos traductos per ora hominum. Vtitur in eundē sensum Trāquillus in Vespasiano. Diuus Chrysostomus hunc edisserēs locū apertissime uim indicat huius uerbi cū ait. Non solum noluit eam damnare, sed ne publicare quidem. Nec ab hoc multū abhorret Hilarius, qui παραδειγματίσαι, putat legum exemplum ædere in quempiam, sic enim scribit in expositione canonis, quem scripsit in Matthæū, quia iustus ipse nolet in eam

let in eam lege decerni. Itaq; ſenſus eſt, Cum Ioſeph eſſet uir probus, uideretq; ſponſam grauidam, nec tamen mores eius paterentur, ut poſſet adulterium credere, cœlandum eſſe duxit, quod admirabatur. Quanq; reperio Vulgarium græcum euangeliorum interpretem in hac eſſe ſententia, ut dicat Ioſeph ob id clanculũ uoluiſſe diuertere, quod ſe iudicaret indignum conſuetudine coniugis, quæ iam e ſpiritu cœleſti concepiſſet. Verũ hæc interpretatio coactior eſt, nam ſi complexim legas, reperta eſt, nimirũ ab Ioſeph, in utero habens de ſpiritu ſancto, ut ſit ſenſus, Iam tum fuiſſe compertũ Ioſeph quod ſponſa conceperat non ex ullo uiro, ſed e ſpiritu, quorſum poſtea opus fuit angelo, qui moneret in ſomnis? Porro cum hanc addit cauſam, cur timere non debeat, quod enim in ea natum eſt, de ſpiritu ſancto eſt, ſatis indicat metum Ioſeph, non e reuerẽtia, ſed uel e ſuſpicione, uel certe ex admiratiõe fuiſſe profectum. Alioqui ex ſermone angeli magis debuerat timere, certior factus de myſterio cœleſti. Vſus eſt hoc uerbo duobus in locis diuus Paulus apoſtolus in epiſtola ad Coloſſenſes ca. 2. καὶ ἐκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν ἐν παῤῥησίᾳ. i. exutos principatus ac poteſtates oſtẽtauit palã, quod uicti ſoleant in triũphis circũduci, palãq; oſtẽdi populo, & in epiſtola ad Hebræos ca. 6. ἀναſαυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ παραδειγματίζοντες. Interpres proximo loco uertit traduxit, hic uertit oſtẽtui habentes. Quanquã mihi ſane nõnihil intereſſe uidetur inter δειγματίζειν & παραδειγματίζειν. ſiquidem δειγματίζειν eſt ſimpliciter exẽpli cauſa oſtẽdere. παραδειγματίζειν ob præpoſitionẽ additã, in malam partem ſonat. Quanq; utrunq; deducitur a δεῖγμα quod eſt exemplum, & δεῖγμα a δεικνύω dictum eſt, quod eſt oſtendo.

Paulus bis uſus hoc verbo.

Occulte dimittere) ἀπολύσαι græcis ambiguum eſt uerbũ. Dimittimus exercitum inſtructum, dimittitur ſenatus, dimittitur concio, cũ unicuiq; poteſtas fit qno uelit abeundi. Dimittimus & amicũ uolentem proficiſci. At hoc loco magis quadrabat amittere a ſe, ſiue repudiare, ſiue diuortium cum ea facere. Id enim ſenſit euangeliſta, idq; clanculũ, quod palam non poſſit citra periculum ſimul & infamiam uxoris. Neq; par eſt quemq; offendi ceu duriore uerbo repudiandi, Cum Hilarius eruditus iuxta ac pius autor, non ueritus ſit uti duriore. ſic enim ait exponẽs canonem Matthæi, uolenti eam abiicere. Id nimirum atrocius eſt q; repudiare.

Occulte dimittere.

In ſomnis κατ' ὄναρ. i. per ſomnium. Quamq; ſenſum expreſſit interpres. Nã quod in ſomnis apparet per ſomnium appareat neceſſe eſt.

In ſomnis

Accipere Mariam coniugem) παραλαβεῖν. i. adiungere in conſuetudinem uitæ, iã eam acceperat. Rurſus interpres abhorruit a uocabulo uxoris, cũ euangeliſta nõ uereatur Ioſeph patrem uocare Ieſu. Certe diuus Hieronymus uxorẽ legit, nõ cõiugẽ. Id quod & interpretatio illius atteſtat.

Quod enim in ea natum.) τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν. i. genitũ. Sic enim appellat id quod conceptum eſt in utero, & nondum enatum. Natum enim dicitur etiã id, quod quocunq; modo cœpit eſſe.

De ſpiritu ſancto) ἐκ πνεύματός ἐστιν ἁγίου, i. e ſpiritu ſancto eſt, ſiue ut nos uertimus a ſpiritu ſancto profectum eſt, ut autorem indicet præpoſitio. Hoc obiter admonendũ duxi, quod recẽtiores aliquot theologi, ingens myſterium ſubeſſe uolunt in hiſce præpoſitionibus ex & de, cum apud græcos eadem ſit præpoſitio, apud nos diuerſa, tantũ quia libuit interpreti, qui frequenter affectat uarietatẽ, ubi nihil opus.

Et uocabis nomen eius Ieſum.) Vel hinc refelli poteſt ludæorum noſtræ tempeſtatis uæſania, qui uolunt Chriſto diuerſum fuiſſe nomen, a nomine ducis Ioſue & Ioſue ſacerdotis. Certum eſt enim יְשׁוּעָה Hebræis ſonare ſalutem, & angelus uocabuli rationem exponens, Ipſe enim inquit, ſaluum faciet populum ſuum. Porro latinius erat, a peccatis ſuis, q; eorum, Verum interpres opinor uitauit amphibologiam, ſed dum uitat hoc incommodum, in aliud incidit incommodum. Neq; uero periculum erat, ne quis acciperet

Ieſum

Ieſum liberaſſe populum ſuum a ſuis ipſius peccatis.
Prophetam dicentem.) Græcis anceps eſt ſermo. Siquidem incertum eſt,utrū accipi/endum ſit dominū loqui per prophetam,aut a domino dictum per prophetam, cuius hæc ſint uerba,quod ὑπὸ & διὰ utraq; præpoſitio genitiuo iungatur. Sed poſterior ſenſus uerior eſt,quod hoc participio mos ſit Euangeliſtis uerba referre Loquentis,quem admodum Latini per inquit.

Ecce uirgo.) ἰδοὺ ἡ παρθένος. Apud prophetam Hebræū nomē eſt nō בְּתוּלָה Bethula quod proprie uirginem ſignificat/& intactam uiro,ſed עַלְמָה Alma quod puellam ſiue aduleſcētulam ſignificat. Hoc ætatis eſt nomen, illud integritatis. Cæterum Hieronymus negat uſq; inueniri. in ueteri teſtamento uocabulū alma, niſi de uirgine. Certe.Geneſis ca.24. Rebeccam adhuc uirginē alma uocat. Et deuteronomij ca.22. Lex punit raptorem Alma .i.puellæ, haud dubium quin de uirgine ſentiēs. Proinde ſeptuaginta uocem hāc interpretati ſunt ἡ παρθένος.i.uirgo, cæteris licet omnibus puellā interpretantibns. Quanq; apud Hebræos uox eſt anceps,ut quæ tū puellam ſignificet, tū abſconditam. Vnde quod in titulo noni pſalmi poſitum לַעַלְמוֹת pro quo cæteri interpretes tranſtulerunt pro adoleſcentia,ſeptuaginta tranſtulerunt pro abſconditis,ut alma nō ſolum uirginem ſignificet,ſed κατ᾽ἐπίτασιν uirginem abſconditam, & a uirorum conſpectu ſeclusam,qui mos & hodie manet Italis. Quin & punica lingua,quam nōnulli uolunt ab Hebræis ortam,alma uirgo dicitur. Nā quod adiecit Hieronymus latinis quoq; quod ſanctū ſit almū dici,ioco uerius q̄ ſerio locutus uideī. Neq; tamē alma uocabulū competit in quamuis uirginē,poteſt em & anus eſſe, ſed in eam uirginē dūtaxat,quæ puella ſit,& iam nubilis,ac nondum nupta,hoc eſt cognita uiro, Verum ſi cum contentioſis agatur,quamtumuis conſtet alma ſignificare uirginem, non tamen euincemus ex his uerbis uirginem fuiſſe quæ conceperit,ſic enim de infantula liceat loqui hæc pariet liberos, at nō protinus infantula pariet. At cum ceu nouum ſignū polliceat deus, quid noui fuerat:ſi quæ prius erat uirgo,poſtea congreſſa uiro conciperet ac pareret, id quod eſt omnium commune? Poſtremo nec illud arbitror negligendum, non dictum eſſe ſimpliciter παρθένος,ſed ἡ παρθένος,ut nō de quauis uirgine poſſit accipi,quod nihil erat monſtri,ſed certa quapiā ut inſignis uirgo denotetur,quæ ſit paritura. Proinde uertendum erat.Ecce uirgo illa concipiet. Ad quem modum nos locis aliquot articuli uim expreſſimus. Et ה apud hebræos hoc loco p̄poſitū articuli uim habet.

In utero habebit) ἐν γαστρὶ ἕξει. Pro eo quod eſt grauida ſiue pregnans erit. Nā apud Eſaiā ca.7. unde locus hic citatus eſt, הָרָה habetur,quod diuus Hieronymus concipiet uertit,cū tamen,ut hebraici apices duo ſcilicet camez indicant præſentis ſit tēporis,p̄teriti aūt eſſet ſi unū foret camez. Cæterū diu⁹ Hieronymus hūc enarrās locū legiſſe uideī ἔχει præſentis temporis,non ἕξει futuri,quaſi propheta ceu rem futurā prædixerit, Euangeliſta reſpexerit,ad id quod iam erat factū. Verum ut pace Hieronymi dicā, cur magis reſpexit huc,in habebit q̄ in pariet, ubi tempus futurum reliquit?

Et uocabitur nomen eius.) καλέσουσιν.i. Vocabunt,non uocabitur. Atq; ita ſcriptum cōperitur in antiquiſſimis ſimul & emendatiſſimis latinorū exēplaribus. Quin & Hieronymus cōmētariorū in Eſaiā libro tertio,& illud adnotauit,euāgeliſtā nōnihil immutaſſe de uerbis huius prophetiæ,quippe qui pro וְקָרָאתָ quod Hebreis ſonat & uocabis in maſculino,ſiue uocabit in fœminino,ut referat ad ipſā q̄ peperit uirginē,uocabūt mutarit. Sed uocabūt ponēs multitudinis nūero Matthæ⁹ reſpexit ppli p̄ſonā,cuius illa uox ē nobiſcū de⁹,nimirū ſibi gratulātis de tali partu. Qua de re nō nihil etiā meminit Vulgarius græcus interp̄s etiā ſi recētior,haud aſpernādus tamē. Immanuel aūt hebræis ſonat nobiſcū deus .Nā עִמָּנוּ nobiſcū אֵל deus עִמָּנוּאֵל.nobiſcū deus Cæterū quod ſcripſit interpres latinus quod eſt interpretatū,nec ad uerbū reddidit græcū ſermonē, nec latinitati ſatis conſuluit,unde nos periphraſi maluimus reddere,quod ſiquis interpretetur, ſonat nobiſcum deus

biscum deus. Apud Esaiam uaticinium illud in hūc modum legitur חִנֵּה הָעַלְמָה הָרָה וְיוֹלֶדֶת בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ עִמָּנוּ־אֵל

Exurgens autem Ioseph διεγερθεὶς.i. experrectus,siue expergefactus,aut excitatus. Quamcp huius uerbi usus ad tria solet accommodari,ad eū qui surgit,qui reuiuiscit, & qui expergiscitur.

Et accepit coniugem)Hoc est adiunxit sibi.Pugnat enim παραλαμβάνειν cū eo quod est ἀπολύσαι.i. reiicere.Sic em̄ usus est & diuus Paulus scribēs ad Rhomanos τὸν δὲ ἀσθενοῦντα πίστει, προσλαμβάνετε.i.eū q infirmus est fide,ne reiicite, sed admittite & adiungite uobis

Heluidiam. Filium suum primogenitum.) τὸ πρωτότοκον Græcus articulus fauere uidetur Heluidianis,qui sic additur, quasi distinguat hunc filium a cæteris. Sed magis accipiendus interpretatiue,pro eo quod est,qui est primogenitus, ut intelligas eundē illum filium de quo prius est locutus,& quem e spiritu dixit conceptum.Eadē de causa addit αὐτοῖς .i. suum. Alioqui quæ mulier parit alienum filium? ut interim sileam de mysterio,quod subest in uocabulo primogeniti. Cæterum quod ait donec peperit,latinius erat, donec peperisset. Ex his quoq; uerbis Heluidiani uenantur erroris sui patrocinium, haud animaduertentes hebræi sermonis proprietatem.Ad eundem modū legis de coruo emisso Genesis ca.8.qui egrediebatur, & non reuertebatur donec siccarentur aquæ super terram,cum significet auem nunq̄ fuisse reuersam.Quanq̄ hac de re superius item nō nihil attigimus.

Donec.

EX CAPITE SECVNDO.

QVm ergo natus esset) Græci codices autem habent,non ergo. τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος id est,nato autem Iesu, atq; ita legit Chrysostomus, quanq̄ refragantibus antiquis exemplaribus latinis. Neq; magni refert ad sententiam.

In Bethlehem Iudæ) Iudææ legendum est,nō Iudæ, suffragantibus uetustissimis exemplaribus nostris. Siquidem Iuda hominis nomen est, Iudæa regionis ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, Cæterum obscuri uiculi nomen,quo magis agnosceretur addito regionis uocabulo illustrauit. Est em̄ Bethlehem oppidulum situm in tribu Iuda, unde Iudæa dicta est,haud procul ab Hierosolymis. Solemus autem regionis nomen addere, etiam discernendi gratia, uelut Antiochiam Palestinæ, quod altera sit eiusdem nominis in Asia,id quod hic quoq; locum habet. Siquidem alteram esse Bethlehem in Galilæa,indicat liber Iudicum. Consimiliter deprauatum est quod paulo post sequitur in Bethlehē Iudæ pro Iudææ. Cæterū בֵּית־לֶחֶם Bethlehē hebræis sonat domū panis לֶחֶם lehē panis בַּיִת domus יְהוּדִי Iudæus confitens,quo nomine nunc indigni sunt, qui Christum pertinacissime pernegant. Illud minutius, quod παρεγένοντο.i.accesserunt uertit uenerunt, Porro quod magi nominantur,nemo maleficas artes,quas uulgo magicas dicimus somniet.Siquidem quos Græci sophos aut philosophos,Chaldæi magos uocant, ut testatur & diuus Hieronymus in Danielem.

Magi.

Qui natus est) ὁ τεχθεὶς participium est a uerbo pario, quasi dicas partus est. Id ante posuit pro conceptus. Nos uim articuli cupientes exprimere uertimus. Vbi est ille qui natus fuit,rex Iudæorum? Et rursum in stella apposuit articulum τὸν ἀστέρα ut certam stellam intelligas,& non quamlibet, sed eximiam.

Et uenimus) uenimus prima acuta pronunciandum est, utpote præteriti temporis ἤλθομεν,quod ego minutius esse ducerem,quod admoneretur, nisi passim audirem multos in hoc & ambigere & errare. Proinde nos uertim⁹ accessimus. Ad hæc (uenimus adorare) græcanice dixit magis cp latine. Venimus ut adoremus,siue ad adorandum. Minutius & illud,quod ἀκούσας participium præteriti temporis uertit audiens,rectius erat cum audisset, siue ut nos uertimus, Auditis autem his Herodes. Præterea quod ois Hierosolyma poetice magis cp historice,pro tota dixerit Hierosolyma,nec id citra

uitium

uitiũ amphibologiæ,quasi plures sint Hierosolymæ. Rursum quod fecit in ἀκούσας idẽ fecit in συναγωγὰμ,uerum hæc quoniam minutula sunt,& ad sensum non ita multum habent momenti,non est animus passim admonere.

Principes sacerdotum.) Ἀρχιερεῖς.i.Primarios sacerdotes,quos alias sæpe uertit pontifices.Nam princeps sacerdotum qui esse possit,qui ipse non sit sacerdos?

Et tu Bethlehem.) Testimonium hoc sumptum est ex Micheæ capite quinto,Diuus Hieronymus ingenue fatetur,id quod refertur a Matthæo,neq; cum æditione Septuaginta,neq; cum hebraica ueritate per omnia conuenire,siue quia uoluerit Euangelista studiose referre,sicut ab illis fuit responsum,ut ostenderet scribarum & pharisæorum in diuina scriptura negligentiam,siue quod ipsi Euangelistæ testimonia huiusmodi nõ e libris deprompserint,sed memoriæ fidentes,ita ut fit,lapsi sint,quandoquidẽ deprehenditur aliquoties in sensibus quoq; nõnulla diuersitas,ubi uerba prudentes neglexerint. Septuaginta uerterunt ad hunc modum. Et tu Bethlehem domus Ephrata,nequaq; minima es,ut sis in milibus Iuda,Ex te mihi egredietur,ut sit in principẽ Israhel. Hebraica ueritas sic habet, וְאַתָּה בֵּית־לֶחֶם אֶפְרָתָה צָעִיר לִהְיוֹת בְּאַלְפֵי יְהוּדָה מִמְּךָ לִי יֵצֵא לִהְיוֹת מוֹשֵׁל בְּיִשְׂרָאֵל Quod hũc in modum transtulit Hieronymus.Et tu Bethlehem Ephrata,paruulus es in milibus Iuda. Ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israhel. Cæterum quod latine dicitur paruula Hebreis צָעִיר nõ simpliciter paruulum significat:sed adulescentulum & iuuenculum. Vnde & in psalmo. Adolescentulus sum ego, & contemptus ,pro adolescentulo est. צָעִיר. Ad hæc notat Hieronymus eandem ciuitatulam bethleem, quæ sita est in regione Ephrata,nunc uendicari sorti Iudæ,nũc Simeonis,nũc Beniamin.Porro Ephrata אֶפְרָתָה Hebreis sonat furorem,siue frugiferam,autore Hieronymo.Illa quoniam leuicula sunt satis est indicasse,quod in principibus dixit,pro inter principes,& exiet pro exibit. Item pro dux esse ἡγούμενο participium eius uerbi,unde deductũ est ἡγεμὼμ,quod principẽ ac ductorem significat,ac modo uerterat principem. Vnde melius uertisset, Exibit qui dux sit populo meo.

Qui reget populum meum.) ὅσις ποἰμανεῖ.i.qui recturus est,siue reget futuri temporis,suffragantibus & latinis exemplaribus uetustis.Id significat non simpliciter regere, sed pascere,ut aliquoties trãstulit,& regere quo modo pastor gregẽ. Quãq; græca uox non respondet hebraicæ, quæ hoc loco dominatum magis significat. Cæterum in psalmo.Quare fremuerunt gentes. Reges eos in uirga, ποιμανεῖς, quod uerterunt Septuaginta,respondet hebraicæ quæ est תִּרְעֵם

Interrogate diligenter.) ἀκριβῶς.i.Exacte,quod absolutam quandam significat dĩligẽtiam. Inde uerbum ἀκριβόω,quo mox usus est, ἠκρίβωσεμ παρ᾽αὐτῶμ.i.Diligenter didicit ab illis.Id significat accurate exactaq; cura quippiam agere,ubi quis omnibus neruis incũbit.Nec est interrogate,sed exquirite,siue examinate ἐξετάσατε. Quin & illud parũ commode reddidit,tempus stellæ quæ apparuit eis τὴμ χρόνομ τ̃ φαινομένου ἀστέρο, quæ apparuisset siue apparuerat.Nos quo dilucidior esset sermo uertimus,hunc in modũ ,quo tẽpore stella apparuisset.Nec additur apud Græcos eis.

Inuenerunt puerũ.) Minutula sunt & illa,qd᾽ græce non παῖς est,sed παιδίομ,diminutiuũ, q̃si dicas puellũ,quẽadmodũ & superius,diligenter interrogate de puero. περὶ τοῦ παιδίου.At paulo superius præcedebat eos προἤγεμ,quod ita est præcedere,ut sit ceu dux uiæ. Præterea gaudio magno, χαρὰμ μεγάλημ. i. gaudium magnum Atticorum more, quod tamen latine uertit interpres.Etiamsi Terentius dixit.Solidum gaudere gaudiũ. Et Vergilius,furere furorem.Item quod intrãtes domum,pro ingressi domũ ἐλθόντες εἰς τὴὼ οἰκίαμ.Nam quod πεσόντες.i.prostrati,uertit procidentes prope coactus fecit,& mollius est.Hæc & id genus minutula multa sciens prætereo,ne lectori sim fastidio.

Et responso accepto.) Quid responsum est his,qui nihil interrogauerant? χρησμοὶ dicuntur oracula,quæ reddũtur a numine aliquo,sed petentibus aut cõsulentibus. Vnde

cõmodius uertisset oraculo moniti,siue oraculo accepto.Deinde ne redirent græce est μὴ ἀνακάμψαι.i.ne reflecterent,uerbum aptum ac peculiare facientibus iter nauigio aut equis.Ac (mox apparuit in somnis) φαίνεται κατ᾽ὄναρ.i.apparet per somniũ,uerbo pẽsentis temporis.Rursus illud,surge & accipe ἔγερθεὶς παράλαβε.i. experrectus adiunge tibi, siue assume comitem. Ac mox ὁ δὲ ἐγερθεὶς. At ille experrectus siue excitatus.

Ex Aegypto uocaui filium meum) Ex hoc testimonio quod Matthæus adduxit ex Oseæ Cap.undecimo Iulianus ansam arripuit calumniandi Christianos, quod euangelista uiolente detorserit ad Christum,quod dictum sit de Israele,nimirũ secutus æditionem septuaginta,qui locum hunc transtulerunt in hunc modum, quia paruulus Israel, & ego dilexi eum, & ex Aegypto uocaui filios eius. Sicut uocaui eos, ita abierunt a facie mea,ipsi Baalim immolabant, & sculptilibus adolebant incensum. Cæterum iuxta fidem hebraicam diuus Hieronymus ita transtulit, Quia puer Israel,& dilexi eũ & ex Aegypto uocaui filium meum,uocauerunt eos, sic abierunt a facie eorum. Baalim immolabant,& simulacris fabricabant.Hebræa,si quis forte requiret habẽt ad hũc modũ. כִּי נַעַר יִשְׂרָאֵל וַאֹהֲבֵהוּ וּמִמִּצְרַיִם קָרָאתִי לִבְנִי׃קָרְאוּ לָהֶם כֵּן הָלְכוּ מִפְּנֵיהֶם לַבְּעָלִים יְזַבֵּחוּ וְלַפְּסִילִים יְקַטֵּרוּן Verum hisce rebus, neq; enim nos in præsentia hoc agimus Hieronymus copiose disserit hunc enarrans locũ, idẽq; propriũ super hac quæstione tractatum ædidit. Idem indicat, posse uideri sumptũ e libris numerorum.ca.24.dicẽte Balaam. Deus ex ægipto uocauit eum gloria eius quasi gloria unicornis. Illic sic legitur. אֵל מוֹצִיאוֹ מִמִּצְרַיִם כְּתוֹעֲפוֹת רְאֵם לוֹ

Et mittens) Ἀποστείλας.i. missis carnificibus, aut ministris,aut satellitibus. Neq; eñ alioquí recipit latini sermonis consuetudo.Quanq; Græcis ἐπιστέλλειν dicitur absolute, q mittit epistolam & ἀποστέλλειν, qui mittit mandatarium aut nuncium.

A bimatu & infra.) ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω.i. omnes qui bimuli essent,aut minores. Rursum ἠκρίβωσε quod supra uertit diligenter didicit,hic transtulit exquisierat. Quæ nã est copiæ sitis in hoc non admodum uenusto interprete?

Vox in Rama audita est) Testimonium desumptum est ex Hieremiæ Cap. xxxi. Quanq; Euangelista nec iuxta hebræum retulit, nec iuxta septuaginta æditionẽ. Siquidem iuxta septuaginta sic legimus. Vox in Rama audita est,lamentatio & fletus,& luctus. Rachel plorãtis filios suos,& noluit cõqescere,qa nõ sunt. Iuxta ueritatẽ hebraicã, ita uertit Hieronymus. Vox in excelso audita est,lamentationis,& fletus,& luctus, Rachel plorantis filios suos,& noluit cõsolari super filijs suis, quia nõ sunt. Hebraica sic habẽt קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמַע נְהִי בְכִי תַמְרוּרִים רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל־בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ Hieronymus admonet hic Rachel positũ nõ pro muliere sed pro loco ipso quod Rachel enixa Beniamin, sepulta fuerit iuxta Bethlehẽ. Itaq; propter corpusculi hospitiũ locus nomen accepit sepultæ.Præterea Rama non esse uocabulum loci,quẽad modũ uidetur.Sed רָמָה Rama hebræis excelsum sonat,ut claram ac longe lateq; sonantem uocẽ intelligas. Proinde mirũ est interpretẽ quisquis fuit Græcũ, nam Matthæus hebraice scripsisse creditur, reliquisse uocem hebraicam רָמָה nisi forte pro loci uocabulo transtulit. Nam est omnino huius nominis locus in tribu Assur, iuxta Gabaa.

Ploratus & ululatus) pro duobus quæ nos legimus græci codices habent tria θρῆνος καὶ κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμός.i.lamentatio,ploratus ac fletus. Ac totidem recensẽt Hieronymus. Sunt aũt nominandi casu posita,cũ per genitiuum uerterint,& septuaginta, & diuus Hieronymus. Cæterum quod sequitur noluit consolari, uel amphibologiæ uitandæ gratia potius uertendum erat.Noluit cõsolationem admittere. Illud leuiculũ, quod ἰδοὺ φαίνεται.i.ecce apparet,uerterit ecce apparuit,mutato uerbi tempore. Cum præsentis abusus,aptus sit rem ceu iam geratur narranti.Nam de hoc ἐγερθεὶς παράλαβε superius admonuimus. Rursum audiens ἀκούσας δὲ,pro cum audisset aũt,id quod passim negligit interpres,nec id tamen perpetuo,ut intelligas ξαθυμίαν fuisse potius q̃ iudicium aut

inscitiam

inſcitiam. Illud recte mutauit, quod regnaret, ὅτι βασιλεύει, quod hebraice magis ꝙ græce dixit, quod regnat. Cæterum Herodes, hic Herodis filius, frater fuit Archelai, quo Lugdunũ relegato p Tiberium Cæſarem, ſubſtitutus eſt in regnũ pater eius Herodis, a quo fuit irriſus Chriſtus.

Timuit illo ire.) ἐκεῖ ἀπελθεῖν. Illo aduerbium eſt, etiamſi in uetuſtiſſimis codicibus ſcriptum eſt illuc. Nec eſt ire, ſed abire, ἀπελθεῖν.

Et admonitus.) χρηματισθεὶς δὲ κατ' ὄναρ. Miras huius interpretis delicias. Quod modo uerterat reſponſo accepto, nũc transfert, admonitus. Diuus Hieronymus putat χρηματὸν dici, quoties deus per ſe reſpondet. Nec eſt. Et reſpõſo accepto, ſed, Sed accepto reſponſo. Quanꝙ minutius hoc, uelut & illud, ἐλθὼν κατῴκησεν, pfectus habitauit, ſiue uenit & habitauit. Quanꝙ in nonnullis codicibus eſt ἀπελθὼν.

Per prophetas, quoniã Nazareus.) Διὰ τῶν προφητῶν, ſolitus citare nominatim autorẽ prophetiæ, nunc in genere dixit p prophetas, quod נזיר Hebræis ſanctus ſiue cõſecratus dicitur iuxta Septuaginta, & nõ uno in loco, ſed paſſim Chriſtus ſanctꝰ dicit. Symmachus ſeparatũ uertit. Alij floridũ exponũt נצר nezer em hebræis flos uel germẽ, ut Septuaginta uerterũt, dicit, uerũ hoc p ץ illud p ז ſcribit. Huc reſpicientes aliq, dũ conant hoc teſtimonium ad certum referre locũ, ſumptum putant ex Eſaiæ capite. ii. וְיֵצֵא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשַׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה & egredietur uirga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet. Porro גֵּזַע quod ſoli Septuaginta tranſtulerunt radicem, Aquila Symmachus ac Theodocion uerterunt κορμὸν, i. ſtirpem ſiue truncũ. In hanc ferme ſententiam Hieronymus. Illud addam ὅτι. i. quia, coniunctio hoc ſane locõ fuerat omittenda.

EX CAPITE TERTIO.

Poenitentiam agite.) μετανοεῖτε. Quod plærũqꝫ uertit. Pœnitentiam agite, ꝙ pœnitete ſiue pœnitemini parũ latinũ uideretur, quãꝙ & ſic uertit alicubi. At noſtrũ uulgus putat eſſe pœnitentiã agere, præſcripta pœna quapiam luere cõmiſſa, quod apud Chriſtianos, qui publice peccaſſent, eiecti e conſortio, propalã afflígerẽt. Eaqꝫ ſatisfactio ſiue pœna, pœnitentia uocari cœpta. Qua quidẽ ex re, nõ mediocris error Theologis quibuſdam, qui quod Auguſtinus de pœnitentia, hoc eſt, publica ſatisfactione ſcripſit, ad animi dolorẽ, quã cõtritionem uocant, detorquent. Alioqui μετάνοια dicta eſt, a μετανοεῖν, hoc eſt, a poſterius intelligendo, ubi quis lapſus, re peracta, tum demũ animaduertit erratũ ſuũ. Quæ iuxta prouerbium Homericũ prudentia ſtultorum eſt, ut & μεταμέλεια, quũ ſocordes in re pagẽda, ſero incipimus eſſe attenti, iam admoniti noſtris malis. Meo iudicio commode uerti poterat, Reſipiſcite, ſiue ad mentem redite.

Poenitentia

Appropinquabit enim.) ἤγγικεν. Dubium non eſt, quin errore librariorũ acciderit, qđ perpetuo pene uerterit futurũ pro præterito, in hoc ſane uerbo, cũ ſit appropinquauit. Quanꝙ in huiuſmodi Græci nõnunꝙ abutuntur præterito uice præſentis. Mollius erat inſtat, ſiue adeſt regnũ dei. Nam id eſt appropinq̃ſſe, in propinquo eſſe. Siquidẽ Iudæis adhuc in umbris & ceremonijs uerſantibꝰ aduentabat quidẽ, ſed eminus. Certe appropinquauit præteriti temporis ſcriptum reperi in uetuſtiſſimis exemplaribus latinis.

Vox clamantis.) Ipſe Ioannes baptiſta, apud Ioannem euangeliſtam teſtat hoc de ſe dictum. Eſt aũt apud Eſaiam capite. 40. conſentiente hebraica ueritate cum ædition̄e Septuaginta, niſi ꝙ ſeptuaginta nõ repetunt, in ſolitudine. Hebraica ſic habent קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ Cæterũ parate, græce eſt ἑτοιμάσατε, hoc eſt, pmptã, paratam & expeditam reddite. Hebraica uox פַּנּוּ proprietatẽ habet. ut ſignificet uiã apertam, & oculis intuentiũ conſpicuam facere, a uerbo פָּנָה, quod eſt reſpexit. Obſtant em̃ affectus mundani, quo minus homines uideant Chriſtũ aduenientẽ. Quibus ſublatis, præparata uia domini, conſpicitur aduenies ſalus.

Habebat ueſtimentũ de pilis.) ἔνδυμα αὐτοῦ. i. Indumentũ ſuũ, & e pilis magis ꝙ de pilis, deinde

lis,deide cameli,nō camelorū. Quāq; hæc nō magnope faciūt ad ſentētiā,tamē quo ſcri pturæ ſeruarēt integritas,nō ab re putauim⁹ admonere & zonā græce dixit, ꝓ cingulo.

Eſca autē.) βοφήν.i. Cibus,ſiue alimonia,a βέφω,nutrio. Cogor hoc loco deſyderare pru dentiam in nōnullis ſcriptoribus,qui nolunt locuſtas hoc loco animal eſſe, ſed fruticem neſcio quem,aut ſurculum delicatum,& ceu rem uehementer impiam execrantur,ſi loā nes uir tantus tam uili cibo paſtus dicatur. Atq; hic deum immortalē q; inſulſe rhetori catur Calepinus,rogans,cur amicus dei non eadem opera,muſcas ederit,& cætera por tenta,quibus deus afflixit inimicos ſuos.primū conſtat non Parthos ſolū,ſed & alias na tiones locuſtarum eſu uictitaſſe. Et hoc ipſum Euangeliſta retulit in laudem Ioannis, ꝙ uili parabiliq; cibo uixerat, non ꝙ affectarit Ioannes eum cibum,quem opinor cū apud Herodem ageret,quibuſlibet cibis uſum fuiſſe,ſed ꝙ eremus hunc cibum & hūc ueſti tum ultro ſuppeditaret. Deniq; quos cibi uilitas offendit,cur ijdem non offenduntur pi lis camelorum,& cingulo coriaceo? Quaſi uero magis cōuenerit,ut præco paupis Chri ſti,& ad crucem deſtinati, placentis & Atticis bellarijs ſaginaretur,& ſericis ac mileſijs ornaretur ueſtibus. Verum hæc non minus ethnice dicta ſunt, q; Platina crimē Grego rij pōtificis Rhomani deprecatur,cuius cauſam ſic agit,quaſi ille ꝓrſus uir impius ſit fu turus,ſi conſtet ſaxum quoddam ab eo ſubmotum fuiſſe.

Et omnis regio circa Iordanem.) καὶ πᾶσα περίχωρος τοῦ ἰορδάνου.i. Et omnis regio undi q; finitima Iordani. Omitto leuicula illa quod ἰδὼν uertit uidens,pro cum uidiſſet,quod πολλοὺς τῶν φαρισαίων.i. multos phariſæorum,græce magis q; latine dixerit,pro multos e phariſæis,ſiue multos phariſæos.

Genimina uiperaꝝ.) γεννήματα ἐχιδνῶν.idē eſt qđ alias uertit,Progenies uiperarū, & rectius. Nam progenies dicūtur ab alio progeniti. Atq; idē ſonat græca uox,poterat dicere filios,ſiue germina. Nā genimē haud arbitror uſq; cōpiri,apud ꝓbatos autores.

Quis demonſtrauit uos.) In emendatioribus codicibus ſcriptum eſt,uobis. ὑπέδειξεν ὑμῖν,& magis ſubindicauit,ſiue ſubmonſtrauit,q; demonſtrauit,quaſi dicas clanculū in dicauit,& admonuit,ut fugeretis immmens periculū. Nam quod ἀπὸ μελλούσης ὀργῆς.i. A futura ira,uertit a uentura ira,recte mutauit,niſi quod apertius erat,ab ira quæ futu ra eſt,ut certam intelligas iram iam inſtantem.

Fructum dignum pœnitentiæ,καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας.i. Fructus dignos pœniten tia. Quanq; ambiguum eſt,utrum genitiuus pœnitentiæ pertineat ad nomen fructus, an ad dignos,quod raro iungitur apud Latinos paterno caſui. Et ita poſitū eſt,ut magis uideat referendū ad proximā uocē dignos,ut ſit ſenſus. Si uere uos pœnitet,ut præ uo bis fertis,ſic uiuite,ut appareat uos reſipuiſſe,& ex aio priſtinæ uitæ pœnitētia teneri.

Et ne uelitis dicere.) καὶ μὴ δόξητε λέγειν.i. Ne uideamini dicere,i. Ne ſic uiuatis, ut ui deamini totam fiduciam pietatis collocaſſe in affinitate patrum. Quāq; poteſt & ſic ac cipi. Ne ſitis in hac opinione,ut dicatis uos eſſe filios Abrahæ. Tanq; id ſufficiat ad iu ſticiam,e ſanctis eſſe prognatos. Et mox quoniam potēs eſt, ὅτι aut omittendum erat, aut uertendum in quod.

Filios Abrahæ.) τέκνα τῷ ἀβραάμ. Articulus græcus indicat Abrahæ,datiui caſus eſſe, non paterni. Quaſi dicat Abrahæ,non defuturos filios,etiam ſi illi non ſint nati.

Iam enim ſecuris.) ἤδη γὰρ καὶ ἡ ἀξίνη.i. Iam enim & ſecuris. Nec eſt ocioſa coniunctio. Indicat enim cum epitaſi proximum inſtare periculū. Diuus Hieronymus citat ſubin de ad radices,non ad radicem,licet reclamantibus Græcorum exemplaribus.

Excidetur & in ignem mittetur.) Vtrumq; uerbum Græcis præſentis temporis eſt. Exciditur,& mittitur,ἐκκόπτεται καὶ βάλλεται. Primū ut ſententia ſit generalis,deinde, quod abuſus temporis magis facit ad emphaſim periculi proxime imminentis,uelut admo ta radicibus ſecuri,iam iam futurum ſit,ut funditus excidatur arbor. Illud leuius, quod εἰς μετάνοιαν uertit in pœnitentiam,pro ad pœnitentiam.

Qui aūt

Qui autem post me uenturus est.) ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος. Qui uenit præsenti temporis, aut qui uenturus. Est enim hoc participium, quemadmodum & illius uerbum anceps, ut intelligas uel ætate iuniorem Christum, uel successurũ in munus prædicandi. Illud minutulum (Non sum dignus) οὐκ εἰμὶ ἱκανός. i. non sum idoneus. Et fortior ad uires refertur, non ad animi magnitudinem. ἰσχυρότερος, i. ualentior, siue plus potens ᾧ ego. & ὑποδήματα soleas sonat, magis ᾧ calceamenta.

In spiritu sancto.) Quod in nostris additum est, & igni, in nõnullis Græcorum exemplaribus erasum est, fortassis odio quorundam hæreticorum. Certe Hieronymus legit, In spiritu & igni. Atq; item Hilarius, & in nõnullis Græcorum codicibus.

Triticum in horreum suum. τὸν σῖτον αὐτοῦ. i. Triticum suum, ut suum pertineat ad triticum, non ad horreum. Atq; ita scriptum est, non solum in omnibus græcis exemplaribꝰ uerumetiam emendatis ac uetustis Latinorum codicibus. Deinde paleam est non paleas. δὲ ἀκχυρον.

A te debeo baptizari.) Nõ est debeo, sed χρείαν ἔχω. i. opus habeo, ut abs te baptizer.

Sine modo.) ἄφες ἄρτι, quod hic uertit, sine, mox transfert, dimisit. Cum utrobiq; sit idẽ uerbum, quãq; non est idem sinere & dimittere. Rogo quæ est ista supinitas in literis diuinis? Aut dicendum erat omitte nunc, ut intelligas id, quod est consentaneum Ioannẽ iniecta manu uetare conatum Iesum, ac mox. Tunc omisit illum, aut, sine nunc, & tunc sinit illum. Nam ἀφίκσιν, præsentis temporis est, non præteriti.

Et uenientem super se.) Ex græco sermone non liquet utri sint aperti cœli, Christo an Ioanni, tum uter uiderit columbam descendentem. Atq; ex Euangelistæ uerbis magis uidetur ad Christum referri, ᾧ ad Ioannem, nisi quod sequitur, ἐπ' αὐτὸν, quod interpres uertere debuisset super eum. Alioqui si super se sentiẽdum erat, dixisset. ἐφ' αὑτόν. Ad hæc non referebat, ut Christus hæc uideret, quæ fiebant propter iudæos, ut euidenti signo intelligerent eum esse Messyam, non Ioannem, ad quem alioqui uox patris missa uideri poterat, nisi columba palam designasset Iesum. At Marcus qui Matthæum redegit in compendium aliquanto etiam obscurius facit, & nisi res ipsa loqueretur, & obstarẽt hæc duo uerba ἐπ' αὐτὸν prorsus intelligeremus Christum uidisse, non Ioannem. Lucas ita recenset, ut quis uiderit non aperiat. Solus Ioannes palã explicat, Ioannẽ baptistã uidisse.

Sicut columbam.) ὡσεὶ περιστερὰν. Oscitanter reddidit interpres. Videtur enim dicere, more columbæ descendisse spiritum sanctum, cũ sentiat eũ specie columbæ descẽdisse.

In quo mihi complacui.) ἐν ᾧ εὐδόκησα. Verbum est peculiare diuinis literis, quo propensum animum, ac præcipuum quendam affectum significant. Perinde sonat quasi dicas, in quo bonam de meipso habeo opinionem, & ut ita loquar, ipse mihi placeo, siue in quo mihi complacitum est. Cæterum illud dilectus, quod mox præcesserat. ἀγαπητὸς est Græcis, quod plærumq; uertere solet, charissimus. Est enim nomen, non participium, & omnino plus quiddam indicat, ᾧ dilectus. Atqui si usᾧ erat charissimus dicendũ, hic certe dicendum fuerat.

EX CAPITE QVARTO.

Vnc ductus.) ἀνήχθη. i. subductus, siue sublatus, uelut e medio abductꝰ. Nec enim protinus cœpit prædicare, sed abdidit sese dies aliquot. Porro quod simpliciter dixit, a spiritu, solitus addere sanctum, palam est eũ loqui de spiritu, cuius modo meminerat, & ob id addidit articulum. ὑπὸ τοῦ πνεύματος. Rursum diaboli nomẽ ubiq; reliquit interpres, & in Paulinis epistolis aliquoties, ubi non spiritum, sed simpliciter delatorem aut calumniatorẽ significat. id enim Græcis sonat διάβολος, a uerbo διαβάλλεσθαι, quod est deferre, siue infamem reddere. Cæterum quod in Hilario pro a diabolo legitur, a zabulo, fortassis erroribus librariorum est ascribendum.

Accedens tentator.) ὁ πειράζων. i. Is qui tentat. Ad eundem modum Paulus apostolꝰ

μήπως ὑπείρασεν ὑμᾶς ὁ πειράζων.i. Ne quo modo tentasset uos, ille qui tentat, hoc est, ille q̄ solitus est tētare. Quanq̄ nomen uideri poterat πειράζων, ueluti, εἰρών, pro dissimulatore. Ad hæc quod hic uertit postea, ὕστερον sæpe uertit nouissime. Verti poterat, tandē esurijt, siue, denicq̄ esurijt, ut intelligas eum tum demum sensisse famem.

Nō in solo pane.) Testimoniū est Deu. ca. 8. qd' ad uerbū qdē retulit Christ⁹. Si hebraica sic habent. כִּי לֹא עַל לֶחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם כִּי עַל כָּל מוֹצָא פִי יְהוָה יִחְיֶה הָאָדָם Cæterum tam græce, q̄ hebraice, uiuet est futuri temporis, ζήσεται, יִחְיֶה

Tunc assumpsit.) παραλαμβάνει. i. Assumit, hoc est, comitem abducit. Ac rursum paulo inferius, παραλαμβάνει est præsentis temporis. Cæterum pinnaculum, πτερύγιον est, diminutiuum ab ala, quod in alarum morem motetur.

Angelis suis mandauit.) ἐντελεῖται. i, mandabit, futuri temporis. Similiter & apud Hebræos, יְצַוֶּה. Atq̄ ita legit̄ in psalmo nonagesimo, unde locus hic demptus est. כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ: עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגּוֹף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ. Calumniatur autem Hieronymus hoc in loco calumniatorem, quod perperam citarit scripturæ testimonium, decerpens quod erat cōmodum, & prætermittens quod offendebat: Omisit enim illud, Vt custodiant te in omnibus uijs tuis. Deinde tacuit, quod ibidem sequitur. Super aspidem & basiliscum ambulabis. Postremo quod de quouis uiro bono dictum est, id detorsit ad Christum, cū ei totus psalmus non queat accōmodari. Verum opinor diabolum non ob hoc uocandū in ius, quod inerudite citarit scripturā, sed quod maliciose & impie. Ad hæc μήποτε, quod suo more uertit, ne forte, rectius erat, ne q̄ndo.

Dixit illi Iesus rursum.) πάλιν ita positum est, ut utrouis referri possit. Dixit rursum, aut rursum scriptum est. Deinde uox ea nōnunq̄ sonat iterationem, nōnunq̄ contrariē tatem. Si ad dixit referat̄, iterationem significat. Nā semel ante respōderat. Si ad seq̄ns uerbum contrarietatem, quasi dicas, e diuerso scriptum est, ut opponat scripturam illius scripturæ. At mox haud dubie significat iterationem. πάλιν παραλαμβάνει.

Non tentabis. Locus est Deuteronomij capite sexto. Apud Hebræos pluratiuo numero legitur לֹא תְנַסּוּן אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בְּמַסָּה. Ne tentetis dominū deū uestrum, secundum quod tentastis in loco tentationis. Et hic Christus tantum decerpit, quantum erat cōmodum. Reliquit enim quod sequitur, Sicut tentasti eum in loco tentationis, quod ea pars non competebat, nisi in populum Israhel.

Si cadens.) ἐὰν πεσὼν. i. Si prostratus, siue pronus, Qui gestus est adorantis. Eodē uerbo usus est de Magis.

Vade satana.) Quid est uade? Num eum aliquo mittit Christus, ut dicat, uade. Græce est, ὕπαγε. i. abi, siue discede. Et additum est, ὀπίσω μου σατανᾶ. i. post me sathanas. Ac totidem uerbis Christus increpuit petrum, conantem impedire passionem. Porro שָׂטָן Hebræis sonat aduersariū, & qui obsistit, atq̄ obturbat. At qui a tergo est, non obsistit.

Dominum deum tuum.) Locus est Deuteronomij capite sexto. Nisi quod illic pro adorabis scriptum est, timebis, in æditione uulgata. Apud Hebræos ita legimus. אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד. Cæterum qui adorat, is reueretur ac timet quē adorat. Præterea quod additū est soli, μόνῳ, Hebræ⁹ expressit per articulū אֶת יְהוָה & אֹתוֹ. i. ipsum dominū & illi ipsi seruies, ut intelligamus nullū præterea adorandū, ac nulli præterea seruiendū. Cæterum quæ de λατρεία Laurentius disserit aduersus Theologos, qui uolet ab ipso petat. Nos breuitati studemus.

Tunc reliquit.) ἀφίκεν. i. Relinquit, præsentis temporis. idē uerbum quod superius uertit, dimisit, homo nimirum copiosus.

In ciuitate Capernaum.) εἰς καπερναοῦμ. Ciuitatem interpres latinus addidit de suo. At id magis factum oportebat in Nazareth, ob græcum articulum appositum, τὴν ναζαρέθ.

Via maris.) Græcis accusandi casus ē. ὁδὸν θαλάσσης. i. Viā maris. Vulgari⁹ græcus inter ps subaudiēdā putat ppositionē κατὰ aut πρὸς, hoc ē, iuxta uiā maris. Nā hic mare uocat la

cū Gene

cũ Genezareth, in cuius littore sitæ sint Capernaũ, Tyberias Bethsaida & Chorozaim.

Galilæa gentium.) τῶν ἐθνῶν. Rectius erat, ἡ τῶν ἐθνῶν, articulo apposito. Sunt enim duæ Galilææ, altera cognomento gentium, in sorte Tribus Neptalim, finitima Tyrijs, in qua Solomon uiginti ciuitates donauit Chiram regi Tyriorũ. Altera est in tribu Zabulon e regione Tyberiadis ac stagni Genezareth, autore Hieronymo.

In regione umbræ mortis.) Græci secus legunt. ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου. i. In regione & umbra mortis. Etiamsi iuxta hebraicam ueritatem, ita uertit Hieronymus, Habitãtibus in regione umbræ mortis. Et Hebræis unica dictio est, צַל־מָוֶת composita ex umbra & morte, ut intelligas altissimã caliginem, qualis est apud inferos. Illud annotandũ, habitantibus mutatum esse in sedentibus, etiamsi sedes habitacula dicuntur. Alioqui qui sedent, ijdẽ qui modo ambulare dicebãtur? Quanq̃ etiam pro illo ambulabat, positum est, καθήμενος sedens. Vnde liquet seu Matthæum, seu huius interpretem, sententiam reddere uoluisse, potius q̃ annumerare uerba prophetæ. Apud Esaiam sic legitur, בָּעֵת הָרִאשׁוֹן הֵקַל אַרְצָה זְבֻלוּן וְאַרְצָה נַפְתָּלִי וְהָאַחֲרוֹן הִכְבִּיד דֶּרֶךְ הַיָּם עֵבֶר הַיַּרְדֵּן גְּלִיל הַגּוֹיִם׃ הָעָם הַהוֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ רָאוּ אוֹר גָּדוֹל יֹשְׁבֵי בְאֶרֶץ צַלְמָוֶת אוֹר נָגַהּ עֲלֵיהֶם׃ Hieronymus enarrãs hũc locũ apud Esaiã, testat̃ a Matthæo iuxta hebraicã ueritatẽ citari, etiãsi uerbis nõnullis præteritis. Omittit em̃ Euãgelista. Primo tpe alleuiata ẽ, & nouissimo aggrauata est. Pœnitentiam agite.) μετανοεῖτε. De quo superius dictum est, & ἤγγικεν, appropinqua-uit, siue instat & adest.

Mittentes rete) βάλλοντας ἀμφίβληστρον. Est retis genus, quemadmodũ & sagena, hinc dictum, quod undiq; complectatur. Nam rete græce, δίκτυον est.

Vos fieri piscatores.) Fieri redundat. Græce est, Faciam uos piscatores. Quanq̃ hoc minutulũ uelut & illud aliquanto post, Relictis retibus & patre. Græci addũt suo, αὐτῶν.

Et sanans omnẽ languorem.) θεραπεύων. Quod sæpe uertit, curans. & oino θεραπεύειν est medere pharmacis. Vnde Galenus opus suum de morborum remedijs, θεραπευτικὴν appellat. Proinde miror euangelistas abusos hoc uerbo, qd' magis uidebatur fugiendũ. Deinde νόσον, quod plane morbum significat, hic plærũq; uertit languorem. Rursum μαλακίαν, quod ad uerbum sonat molliciem, non male uertit infirmitatem, rectius tamen languorem. Est enim languor, leuis ac lentus morbus, qui non affigit quidẽ lecto, sed tamen facit, quo minus firma simus ualetudine. Deniq; fortasse melius erat quẽuis morbum, q̃ omnem. Neq; enim sanauit omnes ægrotos, sed quemuis morbum. Nisi quod omnis pro quiuis abutuntur nonnulli Latinorum.

Abijt opinio.) ἀπῆλθεν ἡ ἀκοὴ. i. abijt auditus, ut uerbũ uerbo reddam. Nec inficior opinionem inueniri pro fama, uerum non omnia quouis loco quadrant. Nos uertere maluimus. Dimanauit fama eius. uel ob hoc, quo uitaremus amphibologiam.

Qui dæmonia habebant.) δαιμονιζομένους. Vnica uox est, qui a dæmonibus agebãtur. Simile est, quod sequitur, σεληνιαζομένους, quod interpres uertit, lunaticos, nos syderatos uertimus. Non quo damnaremus quod ille posuit, sed explicaremus.

De trans Iordanem.) Ὁ πέραν ἰορδάνου. Trans Iordanem. Interpres addidit de. Reperiuntur enim huiusmodi sic posita, ut motum a loco significent. Vt Quintilianus. Salutẽ publicam trans mare petendam. i. E transmarinis regionibus. Et peregre redijt. i. ex peregrinatione. Et foris accessit. i. aliunde. Nam, de sub pede, de post fœtantes, orationes sunt inauditæ latinis. Poterat explicare περιφράσει, a regionibus ultra Iordanem sitis.

Videns autem Iesus.) Iesus hoc loco non additur, nec in græcis, nec in uetustis Latinorum codicibus. ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους. i. Cum uidisset autem turbas. EX CAPITE QVINTO

Beati qui lugent.) In græcis codicibus prius est, qui lugent, postea Beati mites. Id opinor casu factum, quod huiusmodi recensionibus subinde labi soleant librarij.

Beati pacifici.) εἰρηνοποιοὶ, ut intelligas haud satis esse Christianis, ipsos esse pacatos, nisi accesserit & inter alios pacis conciliandæ studium.

Misericordiam consequentur.) ἐλεηθήσονται. Cur non est ausus uti περιφράσει. in eō solabū tur? Hilarius longiore, sed dilucidiore circūitione est usus, quia ipsis, inquiens, misericor diam præstabit deus.

Et persecuti uos fuerint.) Haud perperam interpres de suo repetit, uos, quod apud Latinos maledicere & persequi, nō recipiant eundē casum quēadmodū apud Græcos.

Omne malum.) Græci codices addunt uerbum, πᾶν πονηρὸν ῥῆμα. i. quoduis malū uer bum. Nam quod mox πολύς. i. multa, uertit, copiosa, probe fecit.

Sal euanuerit.) μωρανθῇ. Vt nihil cauiller de genere salis, quid est euanescere? Qua uo ce reddidit in Paulo, ἐματαιώθησαν. Hic cum de sale loquatur, dicere debuit, Infatuatus fu erit, siue insipidus factus fuerit, aut certe ut Vallæ placet, desipuerit. Quādoquidē Mar tialis & Betas, quod insipidæ sint, fatuas uocat. Porro quod cauillatur Valla, πόλιν nō ur bem, sed ciuitatem, esse uersum, non solum minutius est, uerum etiā iniquius. Quod ge nus est & illud, ὑπὸ μόδιον. i. sub modium, siue subter modiū, cum alioqui Græcis μέδιμνος modius sit. Annotandum autem interpretem, aut fortassis Euangelistam ipsum Rho mana usum uoce, quod & alias sepicule facit, uelut indicabimus suis locis.

Vt luceat.) καὶ λάμπει. i. Et lucet. Ostendit enim quid cōsequaē, nō qd affectandū sit.

Quoniam ueni soluere.) ὅτι ἦλθον. i. quod ueni, siue quod uenerim. Siue quod latinius est. Ne putetis me uenisse, & ad soluendum potius q̄ soluere. Quanq̄ hoc ipsum καταλύσαι potius significat destruere, ac demoliri q̄ soluere.

Amen dico uobis.) אָמֵן, quod apud Hebræos sonat fiat, siue uere, ceu uocem He bræis peculiarem nemo uertit.

Iota unum aut apex.) Cum Iesus Hebræis hebraice sit locutus, dubium non est, quin quod hic iota uocat, ea sit litera, quam Hebræi iot appellant. י. minutissima omniū, quæ sic nōnūq̄ adijcitur, ut propemodū superuacanea uideri possit. Deinde apicib⁹ nec ue tustissimi Græcorum, nec uetustissimi Hebræorum utebant. Quāq̄ & Hebræi habēt, qd aliquoties superscribūt, ut in. אֱלֹהִים & לֹא. punctū supra scriptū cholē uocāt, & facit o.

Non intrabitis.) οὐ μὴ εἰσέλθητε. Apparet positum esse φωνητικῶς. Etiam si non negarim hæc aliquando significare tempus futurum.

Reus erit.) ἔνοχος ἔσται, i. Obnoxi⁹ erit. Quāq̄ & rei dicūtur obnoxij, ueluti reus uoti.

Qui irascitur fratri suo.) In nōnullis Græcorum codicibus asscriptum est, εἰκῇ. i. teme re, aut sine causa. Verum Hieronymus edisserens hunc locum. Itemq; secundo dialogo aduersus Pelagium, negat id in uetustis ac bonæ fidei exemplaribus repertum. Et addi tum uidetur ab audaculo quopiam, qui ceu mitigare uoluerit, quod alioqui durius dictum uidebatur. At quin eadem opera in cæteris idem adiecit, εἰκῇ? Proinde Diuus Hie ronymus duas has uoces iubet eradi. Quanq̄ prior lectio magis probatur Laurentio.

Consilio.) τῷ συνεδρίῳ. Non est βουλή, quod & ipsum significat consilium, sed συνέδριον, quod consessum iudicum significat. In huiusmodi consessibus uelut apud Græcos Am phictyonum grauiores causæ solent agitari.

Qui dixerit fratri suo racha.) Apud Hebræos cōtumeliæ uox est, q̄si latine dicas cere brosum, aut cerebro carētē. In psalmo, 4. exponit̄ רִיק uanitatē. Quin & Græci hoiem nihili, ῥάκον appellant, a ueste detrita reijculaq; sumptum conuitium. At uidetur racha, magis esse uox indignātis, uelut interiectio. Alioqui quid intererit, inter racha & fatuū?

Gehennæ ignis.) εἰς γέενναν τοῦ πυρός. i, ad gehennā ignis. Porro apud Hebræos gehēna. גֵּיא־חִנֹּם sonat Vallis ennon, de quo inferius plura dicimus.

Reconciliari fratri tuo.) Palam est hic uerbi modum errore librariorum fuisse muta tum, reconciliari, pro reconciliare, imperatiui modi. διαλλάγηθι. Vnde nos uertimus recō cilieris, ne perinde facilis esset deprauatio. Certe reconciliare legitur & in puetustis La tinorum exēplaribus, at omittam ὕπαγε, abi potius uertendum fuisse q̄, uade. Nec esse offeres, sed προσφέρε. i. offer, siue adfer.

Esto consentiens

Esto cõsentiens) ἴσθι εὐνοῶν.i.esto beneuolus,siue quod addit Hieronymus benignus, etiamsi nõ uideam quid benignus respõdeat ad εὐνοῶν,Et aduersario) ἀντιδίκῳ,non absolute sonat aduersarium,sed aduersarium causæ,siue litis. Siquidem actorem sentit,qui reum facit, & in ius trahit. Rursus autem μήποτε,ne forte uertit, cũ rectius sit,ne quãdo aut simpliciter ne. Præterea ὑπηρέτῃ,quod hic uertit ministro,nõnunq; carnificem transtulit,alias exactorem. Est autem is qui exequitur iudicis sententiam.

Nouissimum quadrantem) ἔσχατον κοδράντην. Cur non potius extremum q; nouissimum. Nec enim de temporis agitur ordine,sed de summa. Deinde apparet, hic quoq; Rhomanam uocem usurpatam ab exteris,id quod in plerisq; fit,sed deprauate. Est aũt quadrans nummulus,quarta pars assis,quam a tribus uncijs Plinius triuncium uocat. Gulielmus Budeus immortale suæ gentis decus,utpote uir non solũ omniũ quos unq; Gallia genuit eruditissimus,uerum etiam diligentissimus,eundem esse putat,qui Ciceroni dicitur Teruntius. Atq; eum nummum uulgo ceu minutum contemptui fuisse,prouerbio quoq; testatum est,id quod in chiliadibus nostris adnotauimus. Quadrãs

Mœchatus est eam) Vt dissimulem interim, quod toties iam uertit quia pro quod, ut demus mœchari latinis esse receptũ, Nam & Catullus mœchari dixit, & Terentius mœchum,quis unq; dixit,mœchaꝫ illam? Proinde si mœchari hoc loco significat adulterium cõmittere,uertendum erat ad hunc modum. Qui uiderit uxorem siue matronã ad concupiscendum eam,iam adulterium cum illa cõmisit. Sin mœchari positum est, pro fornicari. quẽadmodũ aliquoties inuenitur,pro mœchatus est dicẽdũ erat,stuprauit eã.

Scandalizat te) Mirum est græcam uocem usq; adeo placuisse, cum dicere licuerit, offenderit siue obstaculo aut offendiculo fuerit. Nam quod ἔξελε.i. exime siue extrahe uertit,erue,reprehendi non potest.

Quã totum corpus tuum) Huiusmodi sermonis character apud græcos inuenitur,& apud nonnullos latinos,sed græcissantes,uerum id,cum additur ἤ, ut subaudias μᾶλλον At hic secus habetur ἢ μὴ ὅλον,& non totum.&c. Atq; itidem in parte proxima. Proinde mirum est interpretem affectasse græcanicum schema,quod sermo græcus nõ habebat. Nec est,eat in gehennam,sed βληθῇ.i.conijciatur. Etiam si sic loquuntur græci βαλλ' εἰς κόρακας abi ad coruos,sed subaudientes σεαυτὸν.

Qui dimissam duxerit,adulterat) μοιχᾶται quod uerterat mœchatur, tandem transfert adulterat. Quanq; aliud est adulterare, q; adulterium cõmittere.

Libellum repudij) quod græce unico uerbo dicitur ἀποστάσιον,quasi dicas diuortionale,hoc est,libellum diuortij.

Iteq; audistis) πάλιν ἠκούσατε. Rursũ audistis. Nec eñ iterationẽ significat sed ordinẽ.

Neq; per cœlum) μήτε ἐν οὐρανῷ.i. neq; in cœlo,quam tamen præpositionem opinor iuxta proprietatem hebræi sermonis,apostoli subinde usurpant pro per, ut in digito dei, & in nomine tuo prophetauimus,quemadmodum suis indicabimus locis.

Est,est,non, non) ναι, ναί,οὒ,οὐ. Quod hic uertit est,græcis est aduerbium affirmandi, ναὶ,sed quod usurpetur & a latinis. Interpres aliquoties uertit etiam,quod uulgo,parum erudite dicunt ita, quasi ita respondeat negationi non. Ac reperitur quidem apud Terentium ita, sed dictum ab improbius respondente, quod genus est illud,sic erit. Cæterum nemo putet conduplicationem ad eũdem pertinere,sed prior pars ad interrogantem pertinet,posterior ad respondentem. Ita.

His abundantius est) τὸ δὲ περισσὸν τούτων.i.quod præter hæc accesserit. Mire torquẽt hunc locum theologi,a malo est,alij interpretantur, a malo diffidentis, non a malo iurantis,alij a malo pœnæ,non a malo culpæ. Verum opinor Christum simpliciter sensisse perfectis,nam de his loquitur,omnino non esse iurandum,pro rebus hisce, pro quibus uulgus deierat. Nam in causa fidei aut pietatis,etiam Christus & apostoli iurant.

Dentẽ pro dente)

Dentem pro dente.) Græci addunt coniunctionem,&.Ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος. Eadē additur in uetustis exemplaribus latinis. Illud obiter adnotandum,in huiusmodi orationibus ne posse quidem apponi græcum articulū,q̄ qlibet oculus,& qlibet dēs significet.

Non resistere malo.) Μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ. Malum uel ad rem referri potest, uel ad hominem. Quis autem sic loquitur,Dico tibi non abire,pro eo quod est,iubeo ne usq̄ abeas? Deinde quid faciēt huic loco,qui lites,qui bella calculis omnibus approbant inter Christianos? Christus absolute uetuit resisti malo,nimirum uulgari uia,ut malū malo repellatur,hoc est,conuitium cōuitio,uulnus uulnere,bellum bello,cædes cæde. Illud leuiculum,quod ὅστις uertit,siquis,pro quisquis,nisi forte legit,εἴτις. Itē quod σιαγόνα.i. uerte siue obuerte,transtulit præbe.

Et pallium.) Τὸ ἱμάτιον. Hic recte distinxit uestimenti genus. Siquidem χιτὼν tunica uestis est interior,ἱμάτιον exterior,quæ Rhomanis est toga,Græcis pallium.

Mille passus.) Μίλιον ἕν.i. miliariū unum. Alioqui nō respondet quod sequit, alia duo. Ne illud quidem,alios duos. Atq̄ hic rursus Græcus usurpauit uocem latinam. Nec est, alia duo græcis,sed ὕπαγε μετ' αὐτοῦ δύο,ut intelligas duplum oportere concedi, simplū extorquenti,quemadmodum docuit de maxilla &ueste. Nam quod αἰτοῦντί σε.i. poscenti te,uertit,petenti abs te,recte fecit.

Ne auertaris.) Μὴ ἀποστραφῇς.i. Ne auerseris,hoc est,ne reiicias. Quanq̄ & auertor reperitur,ut sit uerbum depositicium, sed in carmine usitatius, ut apud Bœotium Eheu, quam surda miseros auertitur aure.

Diligite inimicos uestros.) Post hæc uerba,particulam addunt græci codices, inter quos & Vulgarius,quā in nostra æditione non reperio. Εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς. id est. Bene precemini deuouentibus uos. Quam sane nec Hieronymus addidit, nec Chrysostomus. Proinde haud scio,an eam studiosus aliquis ob affinitatem sentētiæ, ex epistola Pauli ad Romanos huc ascripserit. Nam hac occasione comperimus locos aliquot immutatos.

Qui solem suum.) Ὅτι τὸν ἥλιον.i. quia solem suum. Quanq̄ hoc nihil refert ad sensum, & ἀνατέλλει recte circumlocutus est, oriri facit,siue,expromit. Item pluit,Græcis est βρέχει rigat. Rursum,quam mercedem habebitis. Græce est,ἔχετε.i. habetis,præsentis temporis. Porro mercedem pro gratia posuit.

publicani

Et publicani.) Τελῶναι.i. qui uectigalia redimunt,unde & redemptores dicuntur. Genus hominū olim infame apud Iudæos, nunc apud Christianos, cum primis honestū. Nec id sane mirum,cum institores omnibus pene anteponantur,quos nec Aristoteles nec Tullius inter honestos ciues haberi uult. Nec est,hoc faciūt,sed ὡσαύτως.i. idē faciūt.

Fratres uestros.) Plærique græci codices habēt, τοὺς φίλους ὑμῶν.i. amicos uestros. Verū Iudæi fratres appellant quomodolibet cognatos. Atq̄ ita legit Hieronymus. Et saluta ueritis,est ἀσπάσησθε,quod non est simpliciter salutare, sed osculo & complexu salutare, quod olim ex more fiebat inter amicos, non solum apud Iudæos, uerum etiam apud Græcos & Rhomanos.

Quid amplius facitis?) Τί περισσόν;i. quid eximium,aut quid ultra cæteros.

Nōne & ethnici?) Rursus hoc loco nōnulli græci codices habēt τελῶναι.i. publicani. Cæterum ex interpretatione Chrysostomi, deprehendere licet illum Ethnici legisse, cum ait. Propter quod etiam hic gentiles & publicanos producit in medīū,ut talibus discipulos comparando personis,etiam pudore ad uirtutem accendat. Nam ethnicus gētilem sonat, qua græca uoce uidetur interpres delectat⁹,ob id opinor,quod gētilis aliud qddā significet latinis auribꝰ. Ac rursum nō est hic,hoc faciūt, sed sic faciūt,οὕτως ποιοῦσιν.

Estote igitur uos.) Ἔσεσθε.i. eritis. Interpres legisse uidetur,ἔστε. Omitto,quod ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς,quod uertere solet,Qui est in cœlis,nunc mutauit,cœlestis. Cæterum coniunctio &. Sicut & patet,non additur apud Græcos. Tantum est sicut pater uester cœlestis.

EX CAPITE SEXTO.

NE iusticiam uestrā.) Græcis est, ἐλεημοσύνην. i. Eleemosynam, nō iusticiā, ut respōdeat qd' sequit̄. Cum ergo facis eleemosynā. Tametsi Hieronym⁹ iusticiā legit, sed interp̄tās eleemosynā. Illud obiter admonēdū, Latinos usurpātes græcā eleemosynæ uocē, fraudare illā una syllaba. Rursū in eo qd̄ seqt̄, mercedē nō habebitis, uerbi tēp⁹ mutauit. οὐκ ἔχετε. i. nō habetis.

Sicut hypocritæ.) Hæc quoq; de uocū est numero, quibus interp̄s uidet̄ delectatus. Alioquin ὑποκριτὴς Græcis histrionē significat, hoc est, qui ficta p̄sona fabulam agit apud populū, quos eosdē actores uocamus. Vnde quā nos pronunciationē aut actionē dicimus, illi ὑπόκρισιν appellāt. Quāq̄ quisqs quouis modo simulat ac fingit, hypocrites uocari potest. Vnde Paulus. ἀγάπη ἀνυπόκριτος. i. Charitas non ficta. Cæterꝝ quod ad histrionicā gesticulationem attinet, belle quadrat quod modo dixerat πρὸς τὸ θεαθῆναι. i. ut spectentur, quod actorum est, & hinc theatrum.

Receperūt mercedē.) Ἀπέχουσιν. i. habent, siue tulerūt. Nā habēt sonat, quod alicunde sit acceptum. Rursum quod hic uertit, in synagogis, aptius erat in conciliabulis. Significat em̄ cōuenticula, quæ solent fieri in plateis ac foro seu triuijs. Et uicos hoc loco intellige, nō eos qui nō sūt oppida, sed in quos diuidit̄ urbs. Ad hæc, Nesciat sinistra tua. Græce duæ sunt dictiones, μὴ γνώτῳ, ne sciat. Reddet tibi.) Græce est, αὐτὸς ἀποδώσει σοι. i. ipse siue idem reddet tibi. Et addunt, ἐν τῷ φανερῷ. i. in propatulo, siue in aperto.

Et cū oratis.) Ὅτ' ἂν προσεύχῃ. i. cū oras. Nā & paulo ante usus est numero singulari. Cū facis eleemosynam. Etiamsi mox uariat. Nec est, nō eritis, sed, οὐκ ἔσῃ. i. non eris.

Qui amāt.) Φιλοῦσιν, qd' licet significet amāt, tamē Græcis frequēter usurpat̄ ꝓ solent. Hoc certe loco magis q̄drabat, solent. Rursū est, Synagogis, qd' nos uertim⁹ cōciliabulis Et anguli uocant̄ nō recessus, ut uulgus accipit, sed flexus uiarū, ueluti cōpita ac triuia.

Vt uideantur ab hominibus.) ὅπως ἂν φανῶσιν τοῖς ἀνθρώποις. i. Conspicui sint hominibus. Cæterum in cubiculum, est ταμεῖον, quod latine penu siue cellam appellant, ubi reconduntur, quæ ad usum domesticum pertinent. Nos conclaue uertimus.

Clauso ostio) Græca addūt, tuo, σου. Atq; itē uetusti latinoꝝ codices, ꝙ suæ qsq; domi maxime in occulto sit. Præterea, Patrē tuū in abscōdito, nōnulli codices habebāt, τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ. i. patre tuo qui est in abscondito. Ac rursum addit̄, In manifesto, ἐν τῷ φανερῷ.

Nolite multū loqui.) Μὴ βαττολογήσητε. Græcis est dictio cōposita, ꝓuerbialis, a Batto quodā poeta, qui cōscripsit hymnos, in quibus eadē subinde inculcauit, quēadmodū copiosius explicatum est in Chiliadibus nostris. Huc allusit Ouidius, cū Battum indicē eadē facit iterantē. In illis mōtibus, inqt, erant, ut erāt in mōtibus illis. Cuius βαττολογισμὸν ridicule imitatus. Mercurius. Et me mihi ꝓdis me mihi ꝓdis, ait. Sunt q malint Battum fuisse quempiā balbum, & hæsitanti ore, impeditaq; lingua, cui uidelicet hominū generi, peculiare uidem⁹, cū ne semel qdē, qd' cupiūt possint effari, uoces easdē iteꝝ atq; iterum repetere. Vnde qd' hic docet Christ⁹, nō solū ꝑtinet ad īmodice ꝓlixas p̄ces, cū alio q Paulus iubeat nos citra intermissionē orare, & ipse Christus legat̄ orasse ꝓlixius, uerū etiā ad illos, q supstitiose p̄culas easdē sine fine iterāt. Quo qdā usq; adeo nō uacāt Christiani qdā, ut in his sūmū pietatis fastigiū collocent. Porro ꝙ hodie uidemus sacerdotes, nihil dicā q̄libus, sed certe nimiū ꝓlixis p̄cibus, hisq; præscriptis oneratos, quid sup hac re sentiā, satius est nō attingere, partim ꝙ res paucis explicari non possit, partim ꝙ fortassis nec citra periculū, ne dū huic malo mederi conamur, alteꝝ inuitemus grauius, ut sunt, qui uitijs suis patrociniū undelibet aucupent̄. Illud dicā, nō esse prudētis cū suo sæculo pugnare, & bonæ mentis est, maiorum decretis libenter ac simpliciter obsequi. At rursus illorum est, ut summa uigilantia, quod sit optimū, & cum Christi dogmatis maxime consentiens statuant. Hieronymus admonet, ex hoc loco natam hæresim quorundam qui Christianorum orationes ueluti superuacaneas in totū aspernabantur. Fuit his

diuersa

diuersa factio Psallianorũ,siue Euchitarum,nomen inditum ab orando, qui totos dies ociosi tãtum precularum emurmurabãt,mira linguæ uolubilitate,ut Augustinus id scri pserit incredibile.Monachos uetabant sustentandæ uitæ causa manibus opari,ne quan/ do cogerentur orationes interrumpere.

In multiloquio.) Hic non est βαπτολογία,sed ꝓprio usus est uerbo πολυλογία,uelut ex/ ponens quid dixerit βαπτολογεῖν.

Petatis eum.) πρὸ τοῦ ὑμᾶς αἰτῆσαι αὐτόν.Et latinius & apertius dixisset, priusq; petatis ab eo. Deinde,προσεύχεσθε ὑμεῖς.i. orabitis uos,non uos orabitis. Maior enim est prono/ minis Emphasis in fine appositi,quo discernat illos ab ethnicis.

Qui es in cœlis.) Articulus græcus ueluti distinguit illum patrem a patre terrestri.ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.Rursum(sicut in cœlo & in terra.)ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.i.quemadmodũ in cœlo,sic etiam in terra.Interpres dum exprimit græcam figurã obscurius extulit sen/ tentiam.Sensus autẽ est.Sic fiat,quod tu uis in terris,hoc est in tuo populo cœlesti,quẽ/ admodum fit in cœlo,ubi nemo repugnat uoluntati tuæ.

Panem nostrum cotidianum.) τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον,quod alibi uertit supersubstã tialem,ad uerbum supereſſentialem sonat.Id autore Hieronymo Septuaginta plærũq; transferunt περιούσιον,pro quo apud Hebræos reperitur סְגֻלָּה quod Symmachus ἐξαίρε/ τον.i.eximium siue egregium uertit,quãq; idem alicubi uerterit peculiare.In Euangelio quod appellatur Hebræorum,pro supersubstantiali pane repperit Hieronymus מָחָר quod dicitur crastinum. Equidem ut nihil horum improbo, ita quod postræmo loco positum est,mihi maxime probatur. Nec enim in oratiõe tam cœlesti Christus de hoc loquit̃ pane, quẽ a suis parentibus accipiũt & gentiles.& apud Græcos ἐπιοῦσα crastin⁹ dicitur dies,ut hic sit sensus.Quemadmodum patres terreni prospiciũt liberis suis pa/ nem,quo corpus alatur,etiam in posterum diem,ita tu nobis prospice panem cœlestẽ animi cibũ,q pater es cœlestis & pater spirituũ. Veꝝ hac de re nõnihil dicem⁹ & alias.

Et dimitte.)ἄφες. Cur non potius remittet? Nam græca uox polysemos est. (Sicut & nos.ὡς καὶ ἡμεῖς.) Hoc loco non conditio,sed similitudo significatur, id quod euidẽtius explicat Lucas.Sentit enim alterum fieri inter filios cœlestis patris,alteꝝ rogat ut fiat.

A malo.) ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.Potest & ad rem referri quasi dicas,a malicia. Verum articulus additus suadet,ut magis referatur ad diabolum.Nam huius est tentare.Et hunc oppo/ nit patri,unde cœpit oratio.

Quia tuum est regnum. Hanc coronidem in omnibus Græcorum exemplaribus adi/ iectam compio, & interpretat̃ eã Vulgarius,ὅτι σου ἐστὶν ἡ βασιλεία,Ⓒ ἡ δύναμις,Ⓒ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν.i. Quoniam tuum est regnum, & potestas & gloria in sæcula amen. Ve/ rum quãdo nec in ullis Latinorum exemplaribus asscriptum uisitur,nec exponitur ab Hieronymo,aut ullo prorsus interpretum,præter recentem Vulgariũ,apparet ex solẽ/ ni consuetudine sic additum,ut angelicæ salutationi quædam adiecerunt,nec ab ange/ lo dicta,nec a quopiam alio.Nam,Benedicta tu in mulieribus,Elizabeth uerba sunt.Et Quia peperisti saluatorẽ animarũ nostraꝝ,a nemine dictũ est.Cõsimili studio adiectũ est in fine psalmorum,Gloria patri.Proinde non est cur Laurentius ualla stomachetur bonam orationis dominicæ partem fuisse decurtatam.Magis taxãda fuerat illorum te/ meritas,qui non ueriti sint,tam diuinæ orationi,suas nugas assuere.Cæterum Amen,qđ Aquila interpretatur fideliter,& hic simili modo uideri poterat adiectum, Hieronym⁹ admonet orationis dominicæ esse signaculum.

Peccata eorum.) παραπτώματα.i.delicta,& mox uertit,siue errata,siue lapsus.Siquidẽ a labendo uox dicta est.Et latinius sua,q̃ eorum,id quod constanter contemnit inter/ pres.Ac rursum,dimittet pro remittet.

Hypocritæ tristes.) σκυθρωποὶ.i.Tetrici,parũq; alacres,latine uertit interps,mõ intelli/ gatur,tristis,non qui doleat,sed qui uultu sit inamœno ac seuero. Nam alias tristis est anima mea,

anima mea, pro dolente uertit, & contriſtare pro dolore afficere λυπεῖσθαι.

Exterminãt enim.) ἀφανίζουσιν. Quod Chryſoſtomus interpretatur διαφθείρουσι καὶ κατα πολλύουσιν, i. corrumpũt ac perdũt. Diuus Hieronymus uertendum putat demoliuntur addens exterminandi uerbum inſcitia interpretum frequenter obuium eſſe in ſacra ſcriptura, cũ aliud quiddã ſignificet, cũ illi ſentire uolunt. Siquidẽ exterminare eſt e terminis ac finibus profligare, quẽadmodum eliminare, extra limen ac foras efferre. Hilarius hoc loco ἀφανίζειν interpretatur conficere, nec id ſane ineleganter, eſt enim obſcurare, ac uelut e conſpectu tollere, uelut qui fucis utuntur, cœlant ſuam faciem, ac ceu perſona tegunt, ita qui ficta macie triſtiq; pallore ſanctimoniã ſimulant. Nam & pietas ſuã habet tenuitatem, ſuum pallorem, ſed in quo Chriſti reluceat alacritas.

Ut pareant hominibus) ὅπως φανῶσιν. Quod modo uertit, ut uideantur, nunc uertit ut pareant, mire laſciuiens ſua copia. Cæteri νηστεύοντες participium infiniti uice poſitum uidetur, more græcorum, unde nos ita uertimus, quo perſpicuum ſit hominibus ipſos ieiunare. Nec enim in hoc repræhẽduntur, quod ſtuderẽt uideri ieiunare, cum non ieiunarent, ſed quod ieiunium omnibus conſpicuum eſſe uellent, quod potius erat diſſimulandũ. Itidẽ mox ne uidearis hoibus ieiunãs, ne cõſpicuũ ſit hominibus te ieiunare.

Receperunt mercedem). Rurſus eſt ἀπέχουσι. i. habent, ut ante cõmõſtrauimus. Cæterũ, hic quod ἀφανίζει uertit demolitũ, ex ſentẽtia Hieronymi facit. Quanq; ego malim corrumpi, cum de tineis loquatur & blactis. Nam demoliri potius eſt parietem aut murum deſtruere.

Reddet tibi.) Et hic addunt Græci codices ἐν τῷ φανερῷ. i in propatulo, ut opponatur ei, quod eſt in occulto.

Theſaurizate) Mirũ cur Græca uox uſq; adeo delectarit θησαυρίζετε, cũ dicere potuerit reponite, recõdite, colligite, coaceruate. Theſaurus em̃ ꝓprie diuitiæ ſunt ſepoſitæ, & in longũ tempus reconditæ, quã Perſæ gazã appellant. Neq; tã eſt effodiunt, q; perfodiunt διορύσσουσι. Siquidem perfoſſo pariete, fures ad ſcrinia penetrant. Nec eſt theſaurus tuus, ſed ueſter, ὑμῶν. Etiamſi mox numerum mutat. Si oculus tuus ſimplex, nec eſt, eſt cor tuum, ſed ἔσται, erit.

Lucerna corporis tui) Nec additur in græcis exẽplaribus, tui, ſed tantum corporis, & ſentẽtia pluſculum habet dignitatis, ſi omittatur, ut ſit abſoluta. Quod lucerna eſt in domo, id eſt oculus in corpore, non in tuo ſolum aut meo, ſed in quouis hominis aut animantis corpore. Nec eſt oculus tuus, ſed tantum oculus. Atq; ita legit diuus Chryſoſtomus, atq; ita citat Hieronymus ſcribẽs aduerſus Luciferianos. Deniq; ſic ſcriptum comperimus, & in peruetuſtis latinorum codicibus

Si oculus tuus neq;) πονηρὸς. i. malus ſiue peruerſus. Nam græca uox magis ſonat uerſutũ ac malicioſũ, ut opponatur ſimplici. Simplex oculus eſt, nulla re uiciatus putalemis, aut pituita, aut morbo. Cæterum lippus, aut ſtrabus, aut luſcioſus, deprauatus eſt Alioqui nequã oculus magis ſonat libidinoſum q; uiciatum.

Ipſæ tenebræ quantæ) ἡ σκότος πόσον, quod addidit ipſæ, recte explicuit uim articuli græci. Cæterum feſtiuior erat oratio, ſi non addidiſſet erunt, quod apud græcos non additur. Tantum eſt, tenebræ quantæ.

Vnum odio habebit) τὸν ἕνα μισήσει. Obſcure ac ut liberius dicam inepte uertit interpres. Duos enim ponit, puta, Demeam ac Mitionem, quorum alterutri ſit adherendũ, nam utriq; ſimul non poteſt, aut Demea diligendus eſt, ut oderis Mitionem, aut Mitio diligendus, ut oderis Demeam. Proinde rectius uertiſſet per hũc & hũc, q; per unũ & unum. Deinde non eſt ocioſus græcus articulus, cærtũ enim ſignificat, perinde quaſi demonſtret aliquem, proinde nos ita uertimus, aut enim hunc habebit odio, & alterum illum diliget, aut huic adhærebit, & alterũ illũ negliget.

Et mammonæ) Mammona neq; græca uox eſt, nec Hebraica, ſed Syriaca, ut oſtẽdit

ronymus idem apud eos significans, quod apud græcos πλοῦτος, quem illi deum faciũt. Est em̃ uox singularis numeri, generis masculini. Diuus Augustinus indicat linguã pœnorũ affinitatẽ habere cũ hebræoꝝ lingua, id quod alicubi fatetur & Hieronymus. Porro pœnoꝝ lingua mammon uocari lucrũ. Cæterũ quod idẽ mammona uocẽ putauit hebraicã cũ syra sit, mirũ non est, cũ inter hebræã quoq; & syrã nõnulla sit cognatio.

Animæ uestræ) τῇ ψυχῇ Animã pro uita posuit, uelut & alias. Qui perdiderit animã suam. Cæterũ (Quid bibatis) etiamsi reperitur additum in nõnullis codicibus superfluũ est, quod cibi nomine potus contineatur, & aquæ potus nemini non pateat. Certe nec apud Chrysostomum additur, nec apud Hilarium. Hieronymus indicat in nõnullis codicibus asscriptum fuisse, uerum edisserens negligit, nos passi sumus adijci, ne latina nõ responderent græcis. Ac rursum (Nonne anima) apertius erat, nõne uita.

Quã esca) τῆς τροφῆς. i. cibo siue alimonia, ut potum quoq; complectatur, etiamsi Aristoteles potum esse neget, qui nutriat, ut cuius uis sit cibũ in membra digerere. Cæterũ pro πλεῖον pluris recte, mutatũ est.

Respicite uolatilia) ἐμβλέψατε τὰ πετεινά. i. intuemini ad uolatilia, ut uerbũ uerbo redidam. Certe respicit qui in tergum deflectit oculos, unde maluimus circumloqui (uerti te oculos ad uolatilia cœli.

Quæ non serunt) ὅτι. i. quia non serunt. Et diuus Hieronymus legit quoniã. Ego malim quod, ut accipiatur εἰδικῶς. Siquidem idipsum est, quod nos uult intueri, quod non faciunt sementem cum tamen hominum more uiuant.

Magis pluris estis) μᾶλλον διαφέρετε. i, magis antecellitis siue prestatis illis. Siquidem διαφέρειν græcis nõ solũ est differre, sed & præcellere. quoniam in ipso uerbo uis est comparatiui, aut cõgeminatio epitasin habet eminẽtiæ, aut μᾶλλον positũ est, ꝑ potius. Proinde nos uertimus. Nõne uos longe precellitis illa? Nam interpres uidetur etiã affectasse sermonis absurditatem.

Quis ex uobis cogitans) μεριμμῶν plus est q̃ cogitans, sed anxie ac sollicite cogitans, participiũ eius uerbi quod sæpe uertit sollicitum esse. Porro, quod sequitur ad staturam suam, græcis est ἡλικίαν quæ & ætatem significat, quasi dicas granditatem. Vnde & maior & minor & grandis ad ætatem referuntur, quod ex auctu corporis ætas depræhenditur in adolescentibus.

Lilia agri) τοῦ ἀγροῦ, Non ociose addidit ἀγροῦ quod hortensia lilia nõnihil debere uideri poterant curæ humanæ. quemadmodum ante dixerat, uolucres cœli, ut distingueret ab altilibus. Nec est consyderate sed καταμάθετε. i. cognoscite siue cognoscitis. Nã græca uox anceps est, ut omittã, quod ὅτι rursum uertit, quoniam pro quod, tametsi præstabat omitti. Ac rursus coopertus est, pro amictus fuit siue indutus, περιεβάλλετο. Ad hæc per unum rectius uertisset unumquodlibet horum.

Quãto magis) οὐ πολλῷ μᾶλλον. i. an nõ multo magis, ubi q̃so qd erat causæ, cur interpres uariaret græcum sermonem? Porro modicæ fidei, græcis est dictione composita, ὀλιγόπιστε quod in Luca uertit, pusillæ fidei ἀξιόπιστος est grauis & idoneus cui fides habeatur ὀλιγόπιστος siue cui parum fidendum, siue qui parum fidit.

Scit enim pater uester) Hoc loco græci addunt ὁ οὐράνιος. i. cœlestis. Nec est sollicitus erit sibi, sed curam habebit suipsius μεριμμνήσει τὰ ἑαυτῆς. i. curabit sua.

Sufficit diei malicia sua. ἡ κακία, Malum ut apud Græcos κακὸν itidem apud Latinos anceps est, ad afflictionem, & improbitatem. At κακία uirtuti opponitur, quam latini nonnulli maliciam uocant, alij uicium. Cæterum κάκωσις afflictionem sonat, a uerbo κακόω, quod est malis afficio. Abusus est igitur κακία pro κάκωσις, ut indicat Hieronymus, edisserens hunc locum. Præterea in commentarijs ecclesiastæ. Rursus in commentarijs Amos. Satis malorum adfert ipsum tempus, ut non affligamus nosmetipsos sollicitudine futurorum malorum.

EX CAPITE SEPTIMO.

EX CAPITE SEPTIMO.

NOlite condēnare & non condēnabimini. Hæc uerba nec in ullis Græcoꝝ exēplaribus reperi, nec apud Hieronymū referuntur, nec apud Chryſoſtomum, nec apud Hilarium, denicꝙ nec in uetuſtiſſimis codicibus latinis. Vnde uidentur e ſpatio marginali delata in contextum. Nec eſt paulo ante, Et non iudicabimini,) ſed ne iudicemini ἵνα μὴ κριθῆτε. Atcꝙ ad eū modū legit Hilarius, Vt diſſimulē, quod ꝓ κρίνετε & μετρεῖτε. i. iudicatis & metimini, uerterit, iudicaueritis, & menſi fueritis, quodcꝙ ꝓ μετρηθήσεται uerterit, remetietur uobis, re clamante latinitate, & addita præpoſitione, dicere poterat, alij metientur uobis.

Et trabem in oculo tuo) τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς, id eſt quæ uero eſt in oculo tuo trabem non animaduertis. Præterea frater ſine nec aſſcriptum eſt in Græcis, nec in Latinis antiquis, ſed tantum, ἄφες ἐκβαλῶ, id eſt ſine eijciam. Rurſum. Et ecce trabes eſt in oculo tuo) græce feſtiuius eſt, ſubaudito uerbo ſubſtantiuo, καὶ ἰδοὺ ἡ δοκὸς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου id eſt & ecce trabes in oculo tuo. Ad hæc (Videbis eijcere,) διαβλέψεις ἐκβαλεῖν, id eſt diſpicies ut eijcias.

Nolite ſanctum dare) μὴ δῶτε, id eſt ne detis, Id quod ad eundem modū perpetuo uariat. Vt ne dicam, quod μήποτε, id eſt ne quādo uertit ne forte parum tempeſtiuiter, extenuans periculum, quod auctum magis oportuit. Nec eſt pedibus ſuis, ſed ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν, id eſt inter pedes ſuos. Et rectius erat, proijciatis cꝙ mittatis, βάλλετε.

Et canes conuerſi) Canes apud græcos non additur, necꝙ in emēdationibus latinorū exemplaribus. Poteſt autem conculcatio & laceratio ad canes pariter & porcos referri. Sæuiunt enim & apri. Canis prophanum animal, & ſus immundum, quod ab unguentis peculiariter abhorret. Cæterum margaritis ſiue unionibus olim ſummum fuiſſe precium abunde teſtis eſt Plinius. Nec eſt dirumpant, ſed ῥήξωσιν. i. lacerent ſiue lanient. Denicꝙ quod dixit cōuerſi στραφέντες apertius erat uerſi in uos.

Bona data) δόματα ἀγαθὰ, id eſt donatiōes bonas ſiue bona dona. Rurſus & illud (da re petētibus ſe) quod nos explicuimus ſi petatis ab illo. Item & uos facite illis omiſit, οὕτως καὶ ὑμεῖς, id eſt ſic & uos facite. Atcꝙ ita legit Chryſoſtomus. Rurſum (quæ ducit) ἀπάγουσα, id eſt quæ abducit. Ac mox (cꝙ anguſta porta) ὅτι στενὴ, id eſt quia anguſta porta. Quancꝙ diſſentientibus exemplaribus latinis. Interpres legiſſe uidetur, ὡς στενὴ.

A falſis prophetis) ψευδοπροφητῶν græcis una dictio eſt, ſicut pſeudochriſti, & pſeudoapoſtoli, ψεῦδος græce mendacium eſt. Ac magis ſonat falſo prophetas, cꝙ falſos. Et mox (ἐπιγνώσεσθε) agnoſcetis eſt potius cꝙ cognoſcetis. Et (nunquid colligunt) quidam habent, μή τινες, id eſt nū qui. Rurſus (Arbor mala) σαπρὸν eſt, non πονηρὸν, quod magis putrem ſonat & carie uiciatam, cꝙ malam, ſi quid Suidæ credimus, ut ne cōmemorē, quod utrūcꝙ uerbum præſentis uertit per futurum, ἐκκόπτεται καὶ βάλλεται, id eſt excīditur & mittitur. Atcꝙ ita ſcriptum eſt in peruetuſtis exemplaribus. Nec enim Chriſtus prædicit, quid ſit futurum malis arboribus, ſed quod uulgo fit uitioſis arboribus, idem oſtendit euenturum infrugiferis hominibus.

Domine domine) κύριε κύριε, Non ſolum retulit βαττολογίαμ, ꝓcantium, quam ante taxauit, ucrūetiā expreſſit ſermonis hebraici proprietatē. quæ quod exaggerat, congeminatione auget, quod genus illud apud Eſaiam. Templum domini templū domini. Cæterū hæc uerba (Ipſe intrabit in regnum cœlorum) in græcis codicibus non adduntur, nec repetuntur ab Hieronymo.

Virtutes multas) δυνάμεις id eſt ut intelligas potēter facta, quæ uim diuinam demonſtrarent. Nec eſt in nomine tuo, ſed per tuum nomen, τῷ σῷ ὀνόματι, quancꝙ id nihil refert ad ſenſum. Item (omnes qui operamini) omnes nec eſt in græcis codicibus, nec in antiquis latinis, ſed tantum, οἱ ἐργαζόμενοι. i. qui operamini. Rurſus (& irruerunt) καὶ προσέκοψαν. i. impegerunt, diuerſum eſt ab eo quod mox præceſſit, προσέπεσαν.

Sicut poteſtatem habens) ὡς ἐξουσίαν ἔχων, ut condonem, quod pro tanquam uertit, ſicut (poteſtatem) non eſt hic δύναμιν, ſed ἐξουσίαν, quod magis ſonat autoritatem, hoc eſt poteſtatem & ius aliquid faciendi. Non ut ſcribæ qui ſibi uindicabant autoritatem. Et (admirabantur) græcus eſt uehementius ἐξεπλήσσοντο, id eſt ſtupuerunt ſiue attoniti facti ſunt. Rurſus in (ſcribæ) Eorum additur apud græcos γραμματεῖς αὐτῶν, & de phariſæis hoc loco nulla mentio.

EX CAPITE OCTAVO.

CVm autem deſcendiſſet) Ieſus hic apud græcos non additur, ut illa diſſimulem εἰ ἐὰν θέλῃς, ſi uelis, quod tranſtulit ſi uis. Et extendens manum, pro extenſa manu ἐκτείνας τὴν χεῖρα (Volo, mūdare) εἰ καθαρίσθητι mūdare paſſiuum uerbum imperandi modo. Proinde uertimus, uolo, mundus eſto. Et (Rogans eum) παρακαλῶ, id eſt obſecrans. Eſt enim uehementius hoc, illud δεόμενος abiectius.

Puer meus) παῖς μοῦ, Ea uox & ætatem ſignificat, & filiū & miniſtrum. Tametſi Lucas δοῦλον, id eſt ſeruū appellat, uoce non ambigua. Cæterū ἑκατόνταρχος, quem hic centurionem uocat. Sic enim græce ſonat qui decem preſit, Hilario tribunus dicitur. Nec eſt ſimpliciter iacet, ſed βέβληται, & aliq̄to poſt βεβλημένον ubi quis toto corpe ꝓſtratus iacet, id quod in grauibus accidit morbis. Ita Virgilius. Viridi ꝓiectus in antro. Nec eſt (male torquetur) ſed δεινῶς βασανιζόμενος, id eſt grauiter ſiue acerbe diſcruciatus. Vt ne dicam, quod ἄλλῳ pro alteri uertit alio, contempta grammatica.

Non inueni tantam fidem) οὐδ' ἐν τῷ Ἰσραὴλ, id eſt ne in Iſrael quidem, ut intelligas Cēturionem non fuiſſe Iſraeliten, id quod indicant Hilarius & Hieronymus.

In tenebras exteriores) Græci ſubinde uſurpant comparatiua uice ſuperlatiuorum. Vnde nos uertimus tenebras extremas. Neq; tamen eſt ἐσχάτας, ſed ἐξωτέρας, quaſi dicas extimas, ut intelligas in regno lumen eſſe, a quoquo longius abſit aliquis, hoc magis uerſari in tenebris.

In illa hora) Poſt hæc in nonnullis exemplaribus aſſcripta reperi, καὶ ὑποστρέψας ὁ ἑκατόνταρχος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ, εὗρε τὸν παῖδα αὐτοῦ ὑγιαίνοντα, id eſt & reuerſus Centurio in domum ſuam in illa hora offendit famulum ſuum ſanum.

Dæmonia habentes) δαιμονιζομένους, id eſt dæmoniacos ſiue qui a dæmonibus agebātur, ſed addunt græci codices, ſimiliter & uetuſti latini πολλοὺς. i. multos.

Ipſe infirmitates noſtras) Aliquāto coactius & hoc adducit Matthæus ex Eſaiæ cap. 53. Etem̄ quod illic dictū eſt de paſſione Chriſti, hic accōmodat ad ægrotos ſanatos, q̄q̄ hæc ſanatio, illi⁹ typū habebat. hebræi ſic habent. אֲבָן חֲלִינוּ הוּא נָשָׂא וּמַכְאוֹבֵינוּ סְבָלָם Hieronymus ita reddidit. Vere lāguores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros portauit. Pro languoribus ſeptuaginta uerterunt peccata.

Iuſſit diſcipulos ſuos ire) Diſcipulos ſuos addidit interpres explicandæ rei gratia, ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν. Cum enim turbam cuperet effugere, dubiū nō eſt, quin diſcipulos uoluerit comites, certe e turba pauciores, uerti poterat ꝑ impſonale. Iuſſit abire ſiue diſcedi Et quod ſequitur (Trans fretum) εἰς τὸ πέραν, etiam ad montem referri poterat, aut ſimile quippiam niſi mox fieret mentio nauiculæ, Significat enim ulteriorem ſtagni ripam.

Vbi caput ſuum reclinet.) Suum pronomen nec additur in græcis codicibus, nec in antiquis latinis. Et abſolutior eſt ſermo, ut intelligas adeo non eſſe ubi totum corpus acquieſcat, ut nec ſit, ubi uel caput acclinet, ut diſſimilem, quod paulo poſt ἄφες pro ſine uertit, dimitte. Nec eſt ſimpliciter ſuus, ſed τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς. i. ſuos ipſorum mortuos.

Et aſcendente eo) ἐμβάντι αὐτῷ, id eſt ingreſſum eum. Nec eſt nauiculam, ſed nauim, πλοῖον. Ne quis hic ingens ſomniet ſubeſſe myſterium, quod nauiculam dixerit nō nauim, Sane nauiculam dixit, ſed interpres haud ſcio quis, & incertum quid ſecutus, certe τὸ πλοῖον. i. nauigiū ſiue nauim ſcribūt euāgeliſtæ, cæteri ut donemus Matthæo hebraice

ſcriptum

ſcriptum euangelium quod ipſum mihi non fit ueriſimile, cum nemo teſtetur ſe uidiſſe ullũ illius hebraici uoluminis ueſtigiũ. Siquidem illud quod Nazarenoꝝ uocant, nec hebraice ſcriptum teſtatur Hieronymus, ſed chaldaice, formulis dumtaxat hebraicis, inter apocrypha cenſeẽ. Deinde ſtilus Matthæi, cũ ſtilo Marci plane cõſentit, haud admodũ diſſentiẽs a dictione Ioannis. Proinde mihi uideẽ probabilius hoc euangelium eadem ſcriptũ fuiſſe lingua, qua cæteri ſcripſerũt Euãgeliſtæ. Idẽ ſentio de epiſtola ad hebræos, quæ nõ ob aliud uiſa eſt quibuſdã primũ hebraico ſermõe cõſcripta, niſi ꝙ ad hebræos ſit inſcripta, quaſi uero neceſſe ſit, ſi ipſe nũc librũ ædidero aduerſus Iudæos, me iudaice fuiſſe locutũ, aut ſi ad ſcotos, ſcotice. Verũ demꝰ ut dixi Matthæũ hebraice ſcripſiſſe, nõ græce, certe apud alios item euãgeliſtas πλοῖον legimus hoc loco, nõ πλοιάριον, i. nauim, non nauiculam. Et tamen hinc ortum arbitror, quod paſſim iam nauiculam appellẽt Petri, quoties eccleſiam ſignificant. At magis cõueniebat ingentem eſſe nauem, quæ uniuerſum hominum genus reciperet, magiſq; reſponderet ad typum arcæ, quæ capaciſſima fuiſſe deſcribitur. Ad conſimilem modum concilium diſtinguunt a cõciliabulo, exiſtimantes conciliabulum eſſe diminutiuum, aut compoſitũ, quaſi dicas concilium diabo li, cum apud Hieronymum in partem bonam pro concilio poſitum reperiatur, ꝯꝯ hæc pluribus fortaſſis admonemus ꝯ res ipſa poſtulat, niſi quod uideo quoſdã in huiuſmodi nugis uelut in re mira philoſophari, uel ſomniare potius. Nec mirum ſi labuntur in his ignari ſermonis græcanici. Quis enim ſuſpicareẽ hunc toties fruſtra dicere nauiculã pro nauí? Et tamen ſi quis interꝰtem percontetur cur toties nauiculam dixerit, nõ habiturus ſit quod reſpondeat, niſi forte, ſic mihi tum libuit. Item paulo poſt pro nauí nauiculam uertit inepte ὑποκορίζωμ. Item a fluctibus eſt ὑπὸ κυμάτωμ. Deinde cur nõ potius excitauerunt ꝯ ſuſcitauerunt, cum de dormiente loquatur, ut omittam quod hic de ſuo addidit aliquot uoces, ut & mox addidit Ieſus, utiq; de ſuo.

πλοῖον nõ πλοιάριον i. nauí non nauiculam.

Concilium. Conciliabulum.

Imperauit uentis) ἐπετίμησεμ, id eſt increpauit. Atq; ita primitus fuiſſe ſcriptum opinor. Cæterum aliquis offenſus dandi caſu uentis, quem tamẽ hic more græcanico ſolet addere, mutauit, imperauit. Atq; illud qualis nõ eſt ποῖος quo ſimpliciter interrogamus ſed ποταπός, quod admirationis habeat ἔμφασιμ. Mox autem perperam omiſit græcam coniunctionem (quia uenti & mare) ὅτι καὶ οἱ ἄνεμοι καὶ ἡ θάλασσα, quia uenti & mare. Rurſus. Et cum ueniſſet Ieſus) καὶ ἐλθόντι αὐτῷ. i. cum ueniſſet, nec additur Ieſus.

Geraſinoꝝ) Græci legunt γεργεσηνῶμ, id eſt Gergeſenorũ. Hieronymus in locis hebraicis prodidit, ſua etiamnum ætate uiculum extitiſſe in monte ſitum, haud procul a lacu Tiberiadis, ubi porcos in mare præcipites iſſe memorabant. Quanꝯ apud Marcũ hic ipſe locus Gadarenorum uocatur, & eodem nomine apud Lucam, unde colligere licet eidem urbi, quæ regioni dedit nomen diuerſa fuiſſe nomina. Et eandem dictam Geraſam, ac Gadaram, id quod indicat & diuus Hieronymus in locis hebraicis, addens Geraſenorum mentionem fieri in euangelio. At idem mox in Gergeſſa refert illic porcos præcipites iſſe in mare, ut conſequatur aut Gergaſſam uiculum eſſe in regione Gadarenorum, aut eandem eſſe Gergeſſam & Gadaram

Sæuí nimis) χαλεποὶ λίαμ, Hilarius legit piculoſi pro ſæui. Nã græcis χαλεπὸς uox eſt, πολύσημος, nũc ſæuũ, nũc moleſtũ, ac difficilẽ, nũc atrocẽ, nõnũꝯ & piculoſũ ſignificãs.

χαλεπὸν

Quid nobis & tibi) Imo quid hic interpreti cum græca figura? uertendũ erat. Quid tibí rei nobiſcum eſt? Ac mox (Erat autem non longe) Græci habent lõge, ἦν δὲ μακρὰμ Nec eſt (ſi eĳcis nos hinc) ſed εἰ ἐκβάλλεις ἡμᾶς, id eſt ſi eĳcis nos, conſentientibus & latinis exemplaribus peruetuſtis. Rurſus, ἐπίτρεψομ ἡμῖμ ἀπελθεῖμ εἰς τὴμ ἀγέλημ, id eſt permitte nobis, ut abeamus in gregem porcorum, ille uertit, mitte nos in porcos.

Magno impetu abĳt) Vnicum uerbum græcum, tribus eſt circumlocutus ὥρμησεμ, id eſt ferebatur, ſiue ruebat. Nam omnino ὁρμὴ impetum ſignificat. Ac rurſum (hæc omnia) hæc pronomen addidit de ſuo, quod nec in græcis extat codicibus, nec in uetuſtio-

ribus latinis. Ac mox ἡ τὰ τὴν δαιμονιζομένων, quod cõmode uerti poterat, & quæ accedissent dæmoniacis. Et aliquanto post, a finibus eorum, dixit pro a finibus suis.

EX CAPITE NONO.

ET ascendens Iesus) Iesus hoc loco non reperitur, nec in græcis nec in antiquis latinorũ codicibus. Etiãsi in hac prima æditiõe, haud scio quo casu fuit additũ, Facit enim iteratio mox positi nominis, ut de altero quopiã Iesu loqui uideatur. Nec est ascendẽs, sed ἐμβὰς, id est ingressus, siue cõscensa naui, pro quo hic rursus nauiculam, quasi nauis non sit latinum. Præterea διεπέρασεν .i. traiecit, rectius q̃ transfretauit. Nam ut lacus mare dicatur, fretum haud uideo quomodo dici possit. Ac mox, Iacentẽ, βεβλημένον de quo superius admonuimus.

Videns autem Iesus) Ἰδὼν, id est cum uidisset autem. Et mox suo more, dimittunt pro remittuntur. Ac paulo post. Et cum uidisset Iesus) καὶ ἰδὼν Chrysostomus legit, καὶ εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς .i. cũ sciret Iesus. Præterea (ut qd cogitatis) omisit uos, ἵνα τί ὑμεῖς .i. ut quid uos. Et (quid est facilius) τί γάρ ἐστιν .i. utrũ eẽ est. Cõsentientibus & latinis uetustis, qd ad coniunctionẽ pertinet. Sed quod hic diminuit, uox repensat. Siquidem (dimittũtur tibi peccata tua, tua addidit de suo, quod nec apud græcos est, nec in uetustis latinis.

Turbæ timuerunt) Græcis est ἐθάυμασαν, id est admiratæ sunt. Etiã si Hilarius legit timuerunt. Addit enim, opus istud admiratio consequi non metus debuit. Vnde apparet in qbusdã scriptũ fuisse, p ἐθάυμασαν, ἐθάμβησαν, Quarũ uocũ magna inter se affinitas est.

In Telonio) ἐπὶ τὸ τελώνιον .i. ad Teloneum, locus est in quo sedet Telones .i. publicanus exigens tributum, quod græcis τέλος dicitur. Vt ne recensẽam illa minutula, quod Matthæum nomine pro ματθαῖον λεγόμενον. Quod in (Ecce multi) cõiunctionẽ & omiserit, Quod ἀκούσας uerterit uidens. Quod non uitarit amphibologiam (Nõ est opus medico ualentibus) cum licuerit dicere. Non egent qui recte ualent medico.

Misericordiam uolo) Locus est apud Oseã Cap. sexto. Hebraica sic habẽt כִּי חֶסֶד חָפַצְתִּי וְלֹא זָבַח Hieronymus uertit ad hunc modum. Quia misericordiam uolui, & non sacrificium. Ac paulo post (sed peccatores) græci addunt ad pœnitentiam εἰς μετάνοιαν, etiamsi non addit Hieronymus, apud Chrysostomum, tamen reperio. Nã leuiculum est, quod mox προσέρχονται, id est accedunt, uertit accesserunt.

Filij sponsæ) υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος .i. filij thalami nuptialis, id quod plus est q̃ sponsi, hoc est, filij sponsi domestici ac proximi. Ac aliquanto post. Immittit cõmissuram, ἐπιβάλλει ἐπίβλημα, id est ut ad uerbũ reddam, immittit immissuram, siue ut alibi uertit, assumentum. Horatius pannum uocat. Assuitur inquiens pannus. Vulgus petiam uocat. Ac mox. Et peior scissura fit) σχίσμα quod rupturam uertere poterat. Nõnunq̃ uocem græcã relinquit, ut apud Ioannem & erat schisma inter eos, cũ potuerit dicere dissensio.

Panni rudis) ῥάκους ἀγνάφου, quod modo dixit ἐπίβλημα hic uocat ῥάκος, quæ est particula panni ἄγναφον quod nondum est a fullonibus apparatum, ueluti cũ pannus a texto re uenit. Quanq̃ γναφεῖς, id est fullones, ueteres etiam uestes aut sordidatas renouãt ac repurgant, & rude dicitur, quod recens est.

Plenitudinem eius) τὸ πλήρωμα .i. supplementum. Sic enim appellat pãnũ additũ uesti, ad sarciendã rupturã. Offensus em dissimilitudine noui panni, postea detrahit, & maior ac deformior fit ruptura. Itẽ (uinũ nouũ in utres uouos) Nouũ & nouos nõ rñdent eidẽ uoci apud græcos. Nouũ em dicit νέον quod proprie rñdet senio, & cõpetit ijs quæ sentiunt ætatẽ καινοῦσι opponitur uetustati. Porro (quæ sanguinis fluxũ patiebat) græcis unica dictio est αἱμορροοῦσα ab αἷμα sanguis, & ῥόος fluxus, sanguinis profluuio laborãs. Omitto minutiora illa, quod ἐν ἑαυτῇ intra se uerterit, pro intra sese, quod λέγῃ dicit, dicebat, quod ὄπισθεν .i. a tergo transtulit, retro.

Et dixit puella surge) Hæc quinq̃ uerba, nec habentur in græcis exẽplaribus, nec in uetustis latinis, nec adduntur ab Hieronymo. Ac paulo post. Et dixit eis Iesus καὶ λέγει .i. dicit.

dicit. Consentientibus & uetustis codicibus. Item (nunq; apparuit) Recte omisit ὅτι, quod tamen libenter solet addere.

Qui possunt hoc facere uobis) uobis nō addit apud græcos, & ὅτι pperā uertit, quia p quod possim, siue creditis me posse. Ac mox, utiq;, græcis est ναὶ, quod alias uertit etiā Est enim aduerbiū affirmantis. Ac paulo post. Et cōminatus est eis. Non est ἐπετίμησεν, quod aliquando uertit increpare, aliquando cōminari, sed ἐνεβριμήσατο, quod prope significat acriter, ac uelut iracunde cōminari, cū austeritate ut euidētius sit, quod sequit illos oia diuulgasse, sic enim rectius opinor transtulisset διεφήμησαν, q; diffamauerūt certe circūloq; poterāt. Sparserūt famā eius, ut dissimulē qd' hic κώμας uertit castella, cū alibi frequēter trāsferat uicos, cū uici mœnibus careāt, castella minuta sint opida, sed mœnib⁹ cincta. Et quod νόσον languorē pro morbo. Nā quod μαλακίαν infirmitatē tolerabile est.

Misertus est eis) Plusculū emphaseos habet græca uox ἐσπλαχνίσθη. i. affectu tact⁹ est. Siquidem hebræi uehementē ac pium affectū uiscera uocant, & rectius erat erga eos, q; eis, Ac mox (quoniā erant uexati) Ad eum modū legit & interp̄tatur diuus Hieronymus, & item Hilarius, Chrysostomus quoq; legit ἐσκυλμένοι, quod sonat diuulsos & diuexatos, quandoquidē grāmatici uexare dictū uolūt a ueho, Nōnulli codices habebāt ἐκλελυμένοι. i. defecti siue destituti. Alterū uenit a λύω, alterum a σκύλλω. Iam quod protinus sequitur ἐρριμμένοι, quod hic uertit iacentes, rectius uertisset disiectos siue sparsos, a uerbo ῥίπτω, quo p̄cipio usus est & Lucianus agens de stellis toto cœlo passim, temere, nulloq; ordine sparsis. Quāq; pōt ἐσκυλμένοι p̄tinere ad ouiū uellera sentibus dilacerata, & hoc posterius ἐρριμμένοι ad oues huc & illuc dispersas, id quod accidere solet, cū abest pastor. Nec em̄ aliud est animal destitutius magisq; pēdens de p̄sidio pastoris, q; oues, id quod etiam pronerbio testatum est, προβάτιον ἄθῳον, id est ouile mores.

Vt mittat operarios) ὅπως ἐκβάλῃ. i. ita efficiat, ut scriptum reperi in peruetustis codicibus, atq; ita uertit paulo superi⁹ interpres. Nos maluimus extrudat, ut intelligamus uel celeriter mittendos, ac uel inuitos & contanes extrudendos in opus dei, id quod alicubi notauit Hieronymus hūc citās locū.

EX CAPITE DECIMO.

ET conuocatis duodecim) Ὁ προσκαλεσάμενος, ita ferme uertit, nec omnino perperam, nec apte tamē, cū græca uox sonet ad se uocatis. Proinde nos uertimus accersitis duodecim, & græcus articulus additus, τοὺς indicat nō posse accipi, de quibuslibet duodecim sed de certis nēpe illis quos delegerat Iesus.

Potestatem spirituum immundoꝝ) Plærisq; græci codices habent ἐξουσίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων. i. potestatem aduersus spiritus immundos. Quanq; apud Chrysostomum, si modo liber mendo uacat, nō reperio additā præpositionem. Alioqui potestas, spirituū intelligi poterat potestas, quam habēt illi, nisi quod græcis potestas est ἐξουσία. i. ius in aliquem & autoritas. Proinde Hilarius offensus amphibologia legit, potestatem eiiciendorum spirituum immundorū, q; q; & hoc mox addidit euāgelista. Subinde rursum omnem languorem μόσον de quo iam dictum est.

Primus Simon) Indicat diuus Hieronymus non eodem ordine recensēri apostolos ab alijs euāgelistis quo a Matthæo, ne quis ob hoc omniū primū faciat Petrū, quod hic primo loco ponitur. Nam cæteri primum locum tribuunt Matthæo, proximum Thomæ. Et Hieronymus existimat eius esse, ordinem ac merita singulorum apostolorū distribuere, qui illos delegit, innuens autoritatem apostolis omnibus parem fuisse, quod ad apostolici muneris functionem attinet. Cæterum ordo qui extat in nostris uoluminibus, nōnihil dissidet a græcis, at græci consentiunt cū Hieronymo, qui p̄ iuga digerit apostoloꝝ numerū, sic ut primo loco iūgat Petrū & Andreā. Proximo Iacobū Zebedæi & Ioannem fratres. Tertio Philippum ac Bartholomæum. Quarto Thomam & Matthæum. Quinto Iacobum Alphæi, & Lebbeū cognomento Thaddæū. Sexto Simonē Cananæū, & Iudā Iscariotē, Simonē Petri cognomine distinguit a Simone Cananeo,

& Iacobum Zebedæi filium, ab Iacobo Alphæi filio. In quo obiter illud admonendum τοῦ ζεβεδαίου, articulum græcum uertendum fuisse in id nomen, quod in articulo subauditur. Cæterum cum unus fuerit Matthæus, ut opus non esset nota, qua discerneret, & si fuisset opus, habebat & alterum nomen, nempe Leui, tamē addidit, ὁ τελώνης, siue ut se deijceret, siue ut ostenderet omnibus aditum patere ad Christum. Etiam si græcus articulus patitur, ut uertatur, qui fuerat publicanus, aut ille quondā publicanus. Cæterum Iudæ proditori, cognomen addidit, siue ut discerneret ab Iuda Iacobi filio, qui idē Thaddæus ac Lebbæus dictꝰ est, ut sit trinominis, siue ut ex cognomine significaret eū ei facinori natum, quod Isachar יִשָּׂשׂכָר Hebræis sonat mercedem, atq; a tribu unde fuit oriundus nomen sortitus uidetur. Quamq̄ non desunt, qui a uiculo cognomen deductum malint. Nec est Schariotes, quemadmodum habetur in nostris codicibus, sed Iscariotes. Nam idem facimus latini cognomento Iudæ, quod græci faciunt hispaniæ, σπανίαν pronunciantes, cum teste Plinio terra sit insigni fertilitate. Opinor idem a prænestinis natū, quibus, ut ait Plautus, Conia est Ciconia. Ad hæc (Lebbæus cognominatus) In latinis exemplaribus non legitur, sed tantum Thaddeus.

Misit Iesus) ἀπέστειλεν. i. emisit, siue potius emādauit. Si quidē id est proprie ἀποστέλλειν cum mandatis emittere a quo uerbo dicti sunt apostoli. Nec est in ciuitates Samaritanorum, sed in ciuitatem, εἰς πόλιν, quod efficacius est, ut intelligas in nullam ciuitatem illorum eundum. Rursus (ad oues qui perierūt), πρὸς τὰ πρόβατα ἀπολωλότα. i. ad oues perditas, ut frequēter citat hunc locum Hieronymus, Vt ne dicā, quod ὅτι ἤγγικεν, primum omittenda fuerit coniunctio græca, deinde non appropinquabit esse futuri tēporis, sed p̄teriti, uertēdū, adest, siue instat, siue in ꝓpinquo est. Qua de re iā admonuimꝰ.

Nolite possidere) μὴ κτήσασθε, quod magis significat parare q̄ possidere, ut hæc tria simul referantur ad id quod sequitur, in zonas. Siquidem ex hisce tribus rebus solet cudi moneta, quæ primum ærea fuit ac ferrea, nam utrunq; significat χαλκὸς, deinde argentea, postremo aurea, ut contra acciderit pecuniæ, ac moribus hominum, qui ex aureis degenerarunt in plusq̄ ferreos. Porro quod dixit εἰς τὰς ζώνας. i. in cingulos, iuxta ueterum morem locutus est. Iuxta quem milites, si quid erat æris, id in zonis gestabāt Vnde prouerbium illud apud flaccum, zonam perdidit, de eo cui nihil erat pecuniæ quemadmodum in chiliadibus nostris copiosius explicatum est.

Neq; duas tunicas. δύο χιτῶνας, Latinius erat, neq; binas tunicas. Nam græci nesciunt hanc elegantiam, quæ tamen non erat negligenda latino interpreti.

Interrogate) ἐξετάσατε. i. exquirite. Et ἄξιος dignus posuit absolute pro idoneus, quod nonnulli latini perperam imitantur.

Dicentes pax huic domui. Horum uerborum nihil est in græcis exemplaribus nec adduntur ab Hieronymo. Imo cum ait occulte salutationem hebraici ac Syri sermonis expressit, indicat salutationem non fuisse explicatam, sed ex hoc colligi, quod sequitur, ueniet pax uestra super eam. In uetustissimo quodam exemplari latino, asscriptū reperi, sed in margine. Primum dicite, pax huic domui. Vnde cōijcio, quod fere fit, hoc ex alijs euangelistis huc additum fuisse. Porro ne quis existimet nouum hoc salutationis genus primum a Christo fuisse repertum, qui sic usus est omnibus rebus uulgatissimis, ut eas longe alio traheret, quemadmodum græci solenni more dicunt χαῖρε latini salue, sic Hebræi Syriq; שָׁלוֹם לָךְ Scholom lecho. i. pax tibi. Eam salutationē nunc sibi ceu peculiarem uendicant episcopi, parum decoram ijs qui non solum ipsi belligerant, uerū etiam alios ad bella concitant. Cæterū in (domus illa) illa addidit interpres de suo cū non sit nec in græcis codicibus, nec in antiquis latinis.

Paris omnino salutat populum episcopi.

Donec exeatis) ἕως ἐξέλθητε, Id pertinet ad id quod proxime p̄cessit εἰσέλθητε & utrūq; refertur ad ciuitatē. Nā p̄ceptū eo spectat, ne crebro mutēt hospitiū, neue ambiāt apud quē diuersent. Neq; rursus temere in quāuis irruāt domū, quæ paulo post sit mutāda.)

Veniet pax uestra

Veniet pax uestra) ἐλθέτω, id est ueniat nec est reuertetur, sed reuertatur, ἐπιστραφήτω Suffragantibus & uetustissimis latinorum codicibus. Ac paulo post (de domo uel ciuitate) græci addunt ἐκείνης, id est illa.

Et simplices) Non est ἁπλοῖ, sed ἀκέραιοι, quod alias uertit synceri. Mire uero pinxit Christus hac similitudine simplicem prudentiam ac prudentem simplicitatem. Innoxium animal columba, & cui totum salutis præsidium in alarum pernicitate situm est, est enim hæc auis perniciſſimi uolatus, Et arte magis q̄ uiribus suā incolumitatem tuetur serpens. Nam hactenus constitit collatio.

In consilijs) εἰς συνέδρια, id est in concilia, hoc est consessus senatorū ac iudicum, ac rursus synagogas, rectius uertisset conciliabula, siue conciones, nec enim tantum loquitur de templis Iudæorum (Ad præsides autem) græce est ἡγεμόνας, quod omnino præsidē, seu præfectum prouinciæ significat aliquoties. Cæterum illud nolite cogitare, græce est μὴ μεριμνήσητε, id est ne sitis anxij, siue solliciti, Et rursum (odio omnibus) μισούμενοι ὑπὸ πάντων, id est odio habiti ab omnibus, uariauit, sed recte.

Non cōsummabitis ciuitates) οὐ τελέσητε, quid est nō consummabitis? Nū illi ædificabunt ciuitates? Cur autem hic ueritus est a uerbis aliquantum recedere, cum idem sæpenumero faciat sine causa? Nam sensus est. Filium hominis cito uenturum, & priusq̄ illi possint paragrare omnes ciuitates Israeliticas. Ac rursum donec ἕως durius positum, q̄ in initio huius euangelij. Ad hæc ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, ὑπὲρ τὸν κύριον super magistrū, super dn̄m, Cur non potius supra preceptorem supra dn̄m siue superior aut potior dn̄o.

Beelzebub) Mirum cur Græci perpetuo mutent b in l in hac dictione, beelzebul scribentes pro beelzebub. Cum neutrū elementum apud illos finale sit μ & λ, alioqui hæc uideri poterat causa, præsertim cum neq; uocum neq; figurarum ulla sit affinitas, ut aurium aut scribarum errore factum uideri possit. Diuus Hieronymus indicat, idem esse bel beel, & baal, & sonare hebræis idolum, בַּעַל & zebub, זְבוּב muscam, quasi dicas idolum muscæ, atq; hoc nomine spurcissimū idolū fuisse. Accaronitis, qui sunt quidē in regiōe Iudææ sed impij. Ab hoc hebræi principem dæmoniorū Beelzebub appellasse.

Quod non reueletur) ἀποκαλυφθήσεται, id est reuelabit, atq; ita legit Hilarius. Etiamsi nondum redditur græcarum uocum inter sese affinitas κεκαλυμμένον, & ἀποκαλυφθήσεται id est, tectum & retegetur. Ac rursum γνωσθήσεται, id est scietur, nō, sciatur.

Prædicate) κηρύξατε, quod proprium est præconum, & publicitus apud populum sua uoce promulgantium aliquid (Gehenna) uero uocabulum negat Hieronymus in antiquis inueniri libris, sed primum a saluatore positū. locus est in sorte tribus beniamin, sed ab impijs possessus, in quo filios exustos igni deuouebant & immolabāt dæmonio Moloch, quemadmodum ethnici nonnulli Saturno Is uocabatur Tophet, situs in ualle filij Ennon, quemadmodum legis. 4. Regum. Cap. 23. Cæterum גֵּי hebræis uallem significat. Et dominus apud Hieremiam Ca. 7. cōminatur se cōmutaturum nomen loco ut non amplius dicatur uallis Tophet aut Baal, neq; uallis Ennon, sed πολυάνδριον, i. tumulus multorum cadauerum. Vnde locus apud Iudæos execrabilis habebatur, quemadmodum apud græcos κυνόσαργες, de quo dictū est a nobis in Chiliadibus. Apud euangelistas usurpatur pro loco in quo cruciantur impij.

Duo passereſ) δύο στρουθία, id est duo passerculi, & diminutio facit ad emphasin. Ac mox rursum ἀσσαρίου asse diminutiuum est, quasi dicas Teruntiolo. Quanq̄; Rhomanā uocem effinxit siue interpres siue euangelista. As enim siue assis, qui & libella dicitur nummulus erat, cuius uilitas etiam puerbijs testata est Catullus, Omnes unius æstimemus assis. Illud mirum Hilarium, subinde repetisse unum pro unus, quod στρουθίον apud græcos neutri generis sit, nisi forte malumus hoc imputare librarijs.

Vestri autem) Vestri hoc loco primitiuum pronomen est potius q̄ deriuatiuum, quasi dicat, de uobis. Nā græci carēt hac distinctione. Significat aūt uilissimā hois partē

Interpres

interpres aut certe ſcriba omiſit græcam præpoſitionē,καὶ,&. Et capilli, ſeu magis pili, paulocꝫ poſt meliores eſtis, διαφέρετε.i.præſtatis,quod alibi uertit, plures eſtis. Nec eſt (confitebitur me) ſed in me ἐν ἐμοὶ Hoc eſt in nomine meo. Item confitebor in eo ἐν αὐτῷ.

Qui inuenit) ὁ εὑρὼν.i. q inuenerit.Eſt enim præteriti tēporis, ut & illud ,ὁ ἀπολέσας qui perdiderit, ſic paulo poſt. (mercedem prophetæ accipiet) Necꝫ prophetæ, necꝫ iuſti apud Græcos additur articulus τοῦ, unde non poteſt accipi de certo propheta ſeu iuſto, ſed de quocunꝫ, non de eo qui recipitur, ut ſenſus ſit,ipſum quocꝫ qui prophetam receperit,fieri prophetam, qui iuſtum receperit fieri iuſtum.

Ex minimis his.) ἓνὶ μικρῶν τούτων.i.e puſillis his, ſiue e paruis, ne fruſtra ſibi placeant quidam qui ſe minimos uocant,cum alij minorum occuparint cognomē. At mox Calicem aquæ frigidæ) Græce eſt ποτήριον ψυχροῦ.i.poculum frigidæ, ut ſubaudiendū ſit ὕδατος. Sic enim loquuntur & latini,frigida lauat.Et frigidam popoſcit. Porro μόνον .i.tantum quod proxime ſequitur referri poteſt,uel ad ſuperiora, ut ſit ſenſus, ſufficere ſi quis uel frigidam dumtaxat aquam exhibeat, uel ad ſequentia,ut intelligas ſatis eſſe quiduis, modo id fiat tanctꝫ diſcipulo Chriſti.

EX CAPITE VNDECIMO.

CVm conſummaſſet præcipiens) Græcanicam figuram male reddidit interpres. Eſt enim iuxta ſermonis proprietatem participium poſitum uice uerbi infiniti,ἐτέλεσε διατάσσων pro διατάσσειν. Quemadmodum,μέμνημαι ἐλθὼν.i. memini ueniens , pro memini ueniſſe.Proinde nos uertimus,cum finem feciſſet leſus mandandi .

In uinculis.) ἐν δεσμωτηρίῳ .i.in carcere.Nomen eſt a uinculis dictum.Nam eſt aliud φυλακὴ a cuſtodia dictum . Et mox τὰ ἔργα , cur non potius facta ꝫ opera? Nam opus quod extat,ueluti domus. Quamquam in his minutulis ſæpe conniuemus.

Opus factum.

Tu es qui uenturus es .) σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος .i.tu es ille ueniens ſiue uenturus. Eſt enim Græca uox ad utrumlibet tempus anceps. Vt ne dicam,quod in πέμψας, mittens uertit,pro miſſis duobus.Illud maioris eſt momenti,quod ἃ ἀκούετε καὶ βλέπετε.i. auditis & uidetis uertit,quæ audiſtis & uidiſtis.Eſt enim plenior ſenſus,ut de ommibus , quæ faciebat Ieſus,intelligatur.Et Cœci uident) ἀναβλέπουσι græcis expreſſius eſt. quaſi dicas reuident,ſeu recipiunt uiſum .

Pauperes euangelizantur) εὐαγγελίζονται.Plane græce locutus eſt interpres, qui cū dicant bene facio te, & benedico te, proinde & paſſiuis horū ἀναλόγως utuntur, bene patitur abs te. Nā utroꝫ modo loquūtur.εὐαγγελίζω σοι & εὐαγγελίζω σε,ut indicat Theodulus de dictionibus rhetoricis.Proinde nos uertimus,pauperes letum accipiunt nuncium.Alluſit enim ad uerba prophetæ.Euangelizare pauperibus miſit me.Illa leuicula ſunt,quod σαλευόμενον uertit (agitatā) pro eo quod eſt,quæ agitatur ſiue mouetur,ſed huc & huc undarū more,& quod ἐν τοῖς μαλακοῖς φοροῦντες uertit,qui mollibus ueſtiuntur, pro mollía geſtantes, ut ſubaudias , ueſtimēta .

Etiam dico uobis) ναὶ.i.certe,aduerbium confirmantis , quod paulo ſuperius uertit uticꝫ. Cæteris enim abnegatis,poſtremo hoc confirmat. (Et pluſcꝫ prophetam) Bene uertit,ſi περισσότερον legas genere neutro, ſin maſculino, ſonat præſtantiorem propheta Nec hic liceret articulum apponi , τοῦ προφήτου, quod ad nullum certum prophetam poſſit accommodari.

Inter natos mulierū.ἐν γεννητοῖς γυναικῶν.Abſolute dixit,ut ad omnia pertineat, quæ poſſint e mulieribus naſci.Nec eſt quod hic arguat Hieronymus Chriſtū nō teneri hac formula,quod ex uirgine ſit natus , quaſi non alibi Chriſtus ipſe matri loquens dicat. γύναι.i. mulier. Deinde , quorſum opus erat mox excipere ſeipſum , ſi non teneba-

Inter natos mulierum

tur hac formula?

Vim

Vim patitur) βιάζεται .i. ui inuaditur siue occupatur, uel ob turbam irruentium, ac ui conantium irrumpere, adeo iam urgebat tempus euangelij. Etiam si me non fugit Hieronymum, cumq; hoc plæroscq;, secus hũc locum interpretari. Verum liceat & aprobatissimis autoribus alicubi dissentire, quandoquidem illi non solum fuerunt homines, uerum permisere sibi in tropologia nonnunq; abuti scripturæ testimonijs. Primum illud liquet opinor, hoc loco regnum cœlorũ dici, nouã euangelij doctrinã, ad quã iam ultro cõfluebat turba, ceu pertesa Mosen. Nec enim in hoc uim patitur doctrina Christi, neq; ui rapitur, si nos uim admouemus affectibus nostris, sed magis uim facit. Ad hæc quid hic senserit, ipse mox explicat. Omnes enim prophetæ & lex usq; ad Ioannẽ, uidelicet causã reddens, cur ita cupiant irrũpere, cum Mosaicæ legis tẽpus iã p̃teriisset.

Ipse est Helias.) Locus in est calce Micheæ prophetæ. Ecce ego mittã Heliã prophetam, anteq; ueniat dies dñi magnus, & horribilis. Simile æstimabo ὁμοιώσω. i. assimilabo siue, quod latinius est, similem esse dicam. Nec est (clamantes) sed προσφωνοῦντες .i. acclamantes, siue alloquentes. Rursum, non est (coæqualibus) sed, ἑταίροις .i. sodalibus. Hilarius habet, & clamantibus inuicem, ex quo conijcio illum legisse ἑτέροις pro ἑταίροις. Nec est simpliciter cecinimus, sed ηὐλίσαμεν. i. cecinimus tibijs. Quis autẽ unq; dixit lamentauimus? ἐθρηνήσαμεν. i. lamentati sumus, siue luximus, aut, ut sensum magis exprimam, lugubria cecinimus. Siquidem ueteres uarijs harmoniarum modis, quos appellant Phrygium Dorium, Lydium uarios mouebant affectus, tibijs ad alacritatẽ incitabant, & legimus ἁδύμητου μέλος pro lugubri cantione. Sensus igitur est, diuersis rationibus tentauimus uos excitare, nec ullo pacto potuistis commoueri. Porro planctus, græcis est ἐκόπτασθε, quod inde dictũ est, quod olim in luctu seipsos cederẽt manib⁹ qui proprie planctus dicitur. Apparet autem uulgarem fuisse cantiunculam, quam pueri inter se canerent. Quemadmodum & Pittacus consultorem suum ad pueros trocho lusitantes mittit, ut audiat τὴν κατὰ σαυτὸν ἔλα. Quemadmodum copiosius dictum est in Chiliadibus nostris. Hieronymus annotauit hic græce esse ἐν ἀγοραῖς .i. in mercatibus siue foris. Nam latinis forum est etiam in quo aguntur causæ. Cæterum ἀγορὰ græcis proprie forum est rerum uenalium. Vnde uerbum ἀγοράζομαι. i. emo.

Dæmoniũ habet.) In nõnullis scriptũ erat. ὅτι πνεῦμά ἐστιν. i. spiritus est. Sed disentientibus oibus. Erat autẽ & hoc unũ e criminibus Socratis, quod geniũ haberet peculiarẽ quocat Socratis dæmoniũ. Homo uorax) Græcis est φάγος, quod magis sonat edacẽ si ue comedonem. Deinde quod sequitur (Vini potator) apud græcos iucundius est ob dictionem cõpositam οἰνοπότης quasi dicas uinibibus, cui pugnat ὑδροπότης aquæbibus. Atq; hinc uerba composita, οἰνοποτεῖν ὑδροποτεῖν Horatius. Quæ scribuntur aquæ potoribus. Ac rursum plurimæ uirtutes δυνάμεις est, de quo iam admonuimus. Nec est, corazam apud Græcos, sed χωραζεὶν. i. Chorazin. Sunt autem castella Galilææ Bethsaida & Chorazin. Item ἀνεκτότερον remissius, quod ante uerterat tolerabilius.

Nunquid usq; in cœlum) Interpres legisse uidetur ἢ pro ἢ. hoc est coniunctionem, particulo. Et diuus Hieronymus admonet hũc locum bifariam haberi in exemplaribus. In his quæ nos uidim⁹ sic est scriptũ. ἢ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα, ἕως τοῦ ᾅδου καταβιβασθήσῃ .i. quæ ad cœlum usq; exaltata es, usq; ad inferos deduceris.

Forte mansissent) ἔμειναν ἄν. Quorsum opus erat hic forte, nisi quod interpres omnino abusus uidetur passim forte, uice coniunctionis expletiuæ. Paulo superius eandem prætermisit. In cilicio & cinere pœnitentiam egissent. Et quã nunc dubitantis esse uult, alibi facit confirmantis, ut in epistola ad Hebræos, si illud prius culpa uacasset, non utiq; secundi locus quereretur. Obsecro quid sibi uult hæc tam auida uarietatis affectatio, uel cum ipsius incommodo sensus? Ac paulo post, Quia abscõdisti, rectius erat, quod absconderis. Et confiteor dixit, iuxta sermonis hebræi proprietatẽ pro laudo seu gratias ago, unde & nos ita uertimus, quo sensus esset dilucidior. Ac mox (paruulis) est νηπίοις. quod & stultum

quod & ſtultum ſignificat & infantem. At hic magis quadrabat ſtultis, ut opponatur ſapientibus. Nec eſt quod quenq; offendat ſtulti cognomen, cum palam dicat Paulus, Quæ ſtulta ſunt mundi elegit deus. Nec enim hic ſapientes uocat, qui uere ſapiunt, ſed qui mundo uidentur ſapere.

Quę ſtulta ſūt huius mundi, elegit deus.

Ita pater) Ναὶ ὁ πατήρ Quod alias uertit etiam, alias utiq;, nunc uertit ita. Præterea pater nominandi caſus eſt, non uocandi, quo tamen haud ſcio quam ob rem in diuinis literis abutuntur, ut deus meus ὁ θεός μου Porro (ſic fuit) recte omiſit coniūctionem ὅτι. Etiam ſi quidam habent, quoniam ſic fuit. Et (placitū fuit) ἐγένετο εὐδοκία. i. fuit bona uoluntas, ſiue beneplacitum. Et (ante te) ἔμπροσθέν σου. i. corā te ſiue in oculis tuis. Rurſus illud (reficiam uos) eſt ἀναπαύσω. i. refocillabo ſiue recreabo. Nec enim, ad cibum eſt referendum, ſed ad remedium laſſitudinis, cum ab hoc uerbo deductū ſit nomen, quod mox uertit requiem ἀνάπαυσιν, quod in pſalmis uertit refectionem, ſuper aquas refectionis: Cæterum (Iugum meum ſuaue eſt) χρηστὸν magis ſonat facile, cōmodum, aut humanū, ſiue blandū q; ſuaue, quod alias uertit bonū, ſiue bonitas, ut ſuo demonſtrabimus loco.

ἀναπαύσω refocillabo, non cum ad cibū eſt referendum, ſed ad remedium laſſitudinis.

EX CAPITE DVODECIMO.

Abiit Ieſus ἐπορεύθη cur non potius ambulauit, ſiue iuit. Itidem uertit & in primo pſalmo. Abiit in conſilio impiorū, Nec eſt (ſabbato) ſed ſabbatis σάββασι. Siquidem & totum illud tempus ſeptem dierum ſabbatum appellabatur, & ſinguli ſabbata. Ac mox inuertit, ἐν σαββάτῳ. i. in ſabbato, uertens ſabbatis. Deinde (quod nō licet eis) eis addidit de ſuo uel interpres uel librarius. Nā abſolutius eſt non licet. Ac mox paria fecit, eſurijt Dauid, omiſſo αὐτὸς. i. ipſe, ipſe & qui cū eo erāt. Et (ſabbatū uiolant) βεβηλοῦσιν. i. prophanant.

Sacerdotes in templo) Perijt apud nos iucunda uocū inter ſe redditio, ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ quaſi dicas ſacrifici in ſacro, quæ ſeruata eſt, in ſabbatis & ſabbato. Item (Et ſine crimine ſunt) ἀναίτιοί εἰσι. i. inculpati ſunt, ſiue nihil eis imputatur, aut ut nos uertimus crimine uacant. Quanq; aptius eſt, quod hic uertit interpres ſine crimine, q; q d' alicubi citat Hieronymus, ſine culpa ſunt. Siquidem αἰτία crimen eſt potius, q; culpa, etiamſi non ſim neſcius apud Græcos ἀναίτιον aliquoties accipi pro innoxio ſiue inſonte, quemadmodum mox uertit. Nequaq; condemnaſſetis innocentes. ἀναιτίους.

Quia templo maior eſt hic) ὧδε. Hic hoc loco aduerbium eſt demonſtrandi, non pronomē, quod admonuit & Hieronymus, ut intelligas eum locū eſſe ſanctiorem templo qui templi dominū teneret. Quidā græci codices habebant pro μεῖζων μεῖζον. i. maius, quod plenius eſſet, ut ſit ſenſus, eſt hoc loco, quod ſit maius templo.

Et ſi ceciderit) ἐμπέσῃ. i. inciderit, nec eſt habeat, ſed habebit ἕξει Et mox (Quāto magis melior) πόσῳ οὖν διαφέρει ἄνθρωπος. i. quanto igitur p̄ſtat homo, ſiue p̄ſtātior eſt. Quorſum opus erat hic affectare ſermonis abſurditatem? Et aliquanto poſt (reſtituta eſt ſanitati) ὑγιὴς. i. ſana, q; q; interpres hoc ſane bene uertit.

Faciebant conſilium) ἔλαβον. i. cœperunt, & συμβούλιον concilium, hoc eſt conſultationem inter ſe. Et (receſſit) ἀνεχώρησεν Laurētius mauult ſeceſſit, quod aptius ſit ſubducēti ſe. Vnde & a ſeceſſu dicti Anachoritæ. Et (ſecuti ſunt eum multi) Græci addunt ὄχλοι id eſt turbæ multæ.

Tunc dicit homini) In euangelio quo quondam utebantur Nazareni & Ebionitæ, quod locis aliquot citatur ab Hieronymo, quodq; teſtatur a ſe ex hebræo ſermone uerſum in Græcum, neq; defuerunt qui putarint, ipſius Matthæi autenticum eſſe, ſcriptum fuit, hunc hominem fuiſſe cæmentarium, atq; huiuſmodi uocibus Ieſu opem implorāſſe. Cæmentarius eram, manibus uictum quærītans. Precor te Ieſu, ut mihi reſtituas ſanitatem, ne turpiter mendicem cibos.

Ne manifeſtum eum) Latinius erat, ne ſe manifeſtum facerent. Argutatur hic neſcio quid Laurentius, nimirum ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδῶν, Chriſtum ob id interminatum ne ſe proderent

proderent,quód profugíſſet a phariſæis,quaſi metueret,ne ab illis deprehenderet. Ali ud in hiſce rebus myſterium. Nam non ſemel hoc a Chriſto factum legimus. Rurſum legimus eum mandaſſe,ut narrarent omnibus quod accidiſſet.

Ecce puer meus.) Teſtimoniū eſt apud Eſaiā capite. 42. Quanꝯ Matthæus aliqnto diuerſi⁹ citat,ꝯ uel apud Septuagita legaſ,uel apud Hebræos. Siqdē hebræa ſic habēt, חן עַבְדִּי אֶתְמָךְ בּוֹ בְחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי נָתַתִּי רוּחִי עָלָיו מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא׃לֹא יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא יַשְׁמִיעַ בַּחוּץ קוֹלוֹ ׃ קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא יְכַבֶּנָּה לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט׃לֹא יִכְהֶה וְלֹא יָרוּץ עַד יָשִׂים בָּאָרֶץ מִשְׁפָּט׃וּלְתוֹרָתוֹ אִיִּים יְיַחֵלוּ׃ Ea reddi dit ad hūc modū Hieronym⁹. Ecce ſeruus me⁹, ſuſcipiā eū. Electus me⁹, cōplacuit ſibi in illo aia mea. Dedi ſpiritum meū ſup eū. Indiciū gentibus proferet. Non clamabit, neqꝫ accipiet perſonam, nec audietur foris uox eius, calamū quaſſatū nō conteret, & línum fumigans non extinguet. In ueritate educet iudiciū. Nō erit triſtis, neqꝫ turbulētus, donec ponet in terra iudiciū, & legē eius inſulæ expectabunt. Ea Septuaginta uertūt, hunc in modū. Ecce Iacob puer meus, aſſumā eum. Iſrahel electus meus, ſuſcepit illum anima mea. Dedi ſpiritū meū ſuper eum, iudicium gentibus educet. Non clamabit, neqꝫ dimit tet, neqꝫ audietur foris uox eius. Calamū quaſſatum non conteret, & linū fumigans nō extinguet. Sed in ueritate reducet iudiciū. Splēdebit & nō conteretur, donec ponat ſu per terram iudicium, & in nomine eius gentes ſperabunt. Cæterum quod una uaticinij pars in medio prætermiſſa ſit, Non erit triſtis neqꝫ turbulentus, donec ponat in terra iu/ dicium, Siue iuxta Septuaginta, Splendebit, & non conteretur, donec ponat ſuper ter/ ram iudiciū, Id Hieronymus putat ſcriptoris errore factum, qui (quod ſæpenumero fit) ea uerba, quæ interceſſerant inter iudicium & iudiciū, oblitus omiſerit. Verum hac de re qui cupiet edoceri, copioſius legat enarrationē Hieronymi, in hūc prophetæ locum, ad hæc, libellum eiuſdē ad Agalſiam. Illud admiror, quid Lyrano uenerit in mentem, ut ſcriberet hoc teſtimoniū a Matthæo adductum, iuxta interpretationē Septuaginta, cū longe magis conſentiat cum hebraica ueritate, etiamſi ab hac quoqꝫ nōnihil diſcrepās, ſed uerbis potius ꝫ ſenſu. Annotandum obiter & illud, cum Hieronymus ediſſerens præſentē prophetæ locum, releget nos ad ſuos in Matthæū cōmentarios, in quibus ple/ nius ſuper hac re diſſeruerit, atqꝫ in ipſis cōmētarijs, uix ſummis, ut aiunt, digitis rem at tingat, in coniecturam uocor id quod ſæpenumero ſum ſuſpicatus, eos commentarios, a faſtidioſo quopiam lectore decurtatos, prætermiſſis in medio quæ non intellexerit. Quod idem factū arbitror in cōmentarijs, quos idem ſcripſit in pſalmos, quanꝯ ꝫ in hos quiſquis is fuit, gemina debachatus eſt iniuria. Primum quod quæ libuit, prætermiſerit. Deinde, ꝙ cōpluribus locis, ſuas nugas, ceu purpuræ pannū aſſuerit. Nam quod in Mar cū habemus cōmentū, præter titulū nihil habet Hieronymi. Cæterū cōmentarij in Lu/ cam, quos ipſe locis aliquot citat, prorſus interciderunt. Porro quod nos pro puero uer/ timus filium, Septuaginta δοῦλον. i. ſeruū, ut græcis ac latinis παῖς & puer ambigua uox eſt, itidem & hebræis עבד Quod ſi uſꝯ conueniebat παῖδα, uertere filiū, certe hic qua/ drabat, cum de Chriſto loquatur.

Cæcus & mutus.) τυφλὸς καὶ κωφὸς. i. Cæcus & mutus. Quanꝯ κωφὸς græcis ſurdum ſi/ gnificat, ob id opinor, quod qui natura ſurdi ſint, ijdem & muti ſint oportet, ac mox. Ita ut loqueretur & uideret) Hic repetunt græci codices cæcus & mutus.

Nunquid hic eſt.) Hic nōnulli græci codices addunt, ὁ χριστὸς. i. Num hic eſt ille Chri/ ſtus, filius dauid. Quanꝯ hic quoqꝫ ὁ υἱὸς articulus appoſitus facit, ut non poſſit de quo/ uis filio Dauid intelligi, ſed de certo quodam, nempe qui prophetarum oraculis promiſ ſus expectabatur. Et (in ſe diuiſum) καθ' ἑαυτῆς, & fidelius & apertius reddidiſſet, diuiſū aduerſus ſemetipſum, ut mox uertit, contra ſe.

Spiritus autem blaſphemiæ.) Id certe palam librariorum uitio corruptum eſt, quod tamē in oibus ferme codicib⁹ inoleuit. Nā apud Græcos ē, ἡ δὲ τοῦ πνεύματος βλασφημία. i.

Sed ſpiritus blaſphemiæ,ut intelligas maledictũ, quod fiat aduerſus ſpiritum. Rurſum eſt σπερὸμ,de quo diximus,& γεννήματα,quod ante uertit genimina,recte uertit ꝓgenies. Et ἐκβάλλει,quod hic uertit,ꝓfert. Alias uertit,eĩcit,alias emittit. Nos expromit ac de promit tranſtulimus.

Pluſq; Ionas hic.) Item pluſq; Solomon hic. Vtrobiq; eſt ὧδε aduerbium,non pronomen,ut ante monſtrauimus. Quod ueteres orthographi ſolent diſtinguere,hic pronomen ſcribentes per i ſimplex,hic aduerbium per græcam diphthongum ει,heic. id qđ Valla teſtatur ſibi compertu n,in aliquot peruetuſtis marmorum inſcriptionibus.

Per loca arida.) Non eſt ξ ,ῶμ,ſed ἀνύδρωμ.i.hoc eſt aquis carentia,& ſiticuloſa. Nã huiuſmodi fere ſterilia ſunt,& ob id deſolata. Vnde filia Calep,irriguũ agrum ſuperne atq; inferne petit,ut omittam,quod πονηρότερα uertit nequiores pro ſceleratiores,quod ex generatione mala fecit peſſimũ,cum ſit πονηρᾷ. Ac paulo poſt (Quærentes eum) Græci addunt,quærentes ei loqui. ζητοῦντες αὐτῷ λαλῆσαι. Neq; enim perierat, ſed expetebatur ad colloquiũ. Item paulo poſt. Quærentes te,ζητοῦντές σοι λαλῆσαι.i.quærentes tibi loqui. Verum hæc leuiculi ſunt momenti. Quod genus & illa,quod pro extendes manum, Græci legũt,manũ ſuam. Deinde,quod in his. (Ipſe meus frater.) Nõnulli codices habent αὐτὸς,nonnulli οὗτος.i.hic.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

EXiit qui ſeminat.) ἦλθεν ὁ σπείρων.i. Exibat qui ſeminabat,ſiue ſeminator. Siquidem huiuſmodi participia accõmodant ſe uerbis,quibus adiungũtur. Nam illud recte,& dum ſeminat,ἐν τῷ σπείρειν.i.inter ſeminandum. Ac mox βάθος uertit altitudinem pro profunditate. Et ἐκαυματίσθη æſtuauerunt,,pro exuſta ſunt,ſiue æſtu perierunt. Ac rurſum,ἐξηράνθη exaruerũt, uertit aruerunt. Item ἀνέβησαν,ſurrexerunt,quod alias uertit,aſcenderunt. Mollius increuerunt,ſiue emerſerunt ſpinæ.

Et dederunt fructum.) Hic interpres maluit latinitati cõſulere,q̃ uoces reddere græcas. Alioquin ad uerbum ita uertendum erat. Et dederunt fructum,hoc quidẽ centũ,illud uero ſexaginta, illud uero triginta,καὶ ἐδίδου καρπὸν.ὃ μὲν ἑκατόν,ὃ δὲ ἑξήκοντα,ὃ δὲ τριάκοντα. Tametſi uerti poterat,hoc quidem centuplum,illud uero ſexagecuplũ, aliud uero trigecuplũ. Siue aliud centena,aliud autem ſexagena,aliud autem tricena, ut ſubaudias grana. Nam Græci carent huiuſmodi diſtributiuis.

Vt adimpleatur in eis.) Nõnulli codices habebant καὶ ἀναπληροῦται ἐν αὐτοῖς. Et impleť. Cæterum in eis, in plæriſq; græcis exemplaribus non habebatur,nec in latinis uetuſtioribus,Nec eſt dicentis,ſed λέγουσα.i.dicens,ſiue quæ dicit.

Auditu audietis.) Teſtimoniũ quod adducit,extat apud Eſaiam capite ſexto. Diſſentit autem hoc quoq; loco ueritas hebraica ab æditione Septuaginta. Nam Septuaginta ſic tradũt hũc locũ, quaſi deus prædixerit futurũ,ut audientes nõ audirent,& uidentes non uiderent. At hebraica ueritas indicat hoc iuſſum a domino,ut uidentes non uiderent,& audientes nõ audirent. Iuxta Septuaginta citat Lucas,utpote græce doctus magis q̃ hebraice,in actis apoſtolicis capite.28. Vade ad populum iſtum & dic, Aure audietis & nõ intelligetis,& uidentes uidebitis,& nõ ſpicietis. Incraſſatũ eſt enim cor populi huius,& auribus grauiter audierunt,& oculos ſuos cõpreſſerunt, ne forte uideant oculis ſuis,& auribus audiant,& corde intelligant,& conuertant ſe,& ſanem eos. Cæterum hebræa ad hunc habent modum. שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל תֵּדָעוּ חַשְׁמֵן לֵב הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו חַשַּׁע פֶּן יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וְשָׁב וְרָפָא לוֹ. Quæ quidẽ ita reddidit Hieronymꝰ. Auditu audite,& nolite intelligere,& uidete uiſu,& nolite cognoſcere. Excæca cor populi huius,& aures eius aggraua,& oculos eius claude,ne forte uideat oculis ſuis,& auribꝰ audiat,& corde intelligat, & cõuertať & ſaneť. Apparet igiť Septuaginta cõſulto mutaſſe ſcripturã hebraicam,ne impijs da-

Impijs daretur ansa blasphemiæ,quasi deus esset nobis autor malorum. Verum cũ huiusmodi,complura sint loca in diuinis litteris, uelut illa. Indurauit deus cor Pharaonis, Et fiat mensa eorum in laqueum &c.nõ oportuit offendi hoc uno,sed agnoscere potius idioma sermonis diuini,qui hac figura comminatur ac terret impios ceu iubens eos id facere,quod suapte malicia facturi sunt, sicut dictũ est Iudæ,quod facis,fac citius. Illud admirandum,cum Hieronymus non uno in loco dicat apostolos iuxta ueritatẽ Hebraicam citare solitos testimonia ueteris instrumenti, & non iuxta septuaginta, Matthæũ hoc loco nõ idem facere,præsertim cũ Hebræo sermone scripsisse credatur euangeliũ Nam Lucam excusat, & epistolam ad Hebræos testatur ob id non fuisse receptam a quibusdam, quod quædam adducat testimonia ueteris instrumenti,quæ in Hebræorũ uoluminibus non habeantur. Quin hunc ipsum edisserens locum,super hac re nullã facit mẽtionẽ, ceu dissimulãs opinor, quod explicari nõ poterat. Nisi forte mutarũt hũc locũ,quos offendit,hoc ipsũ quod offedit septuaginta, maxime cũ sic adducat in actis apostolorum. Et sepenumero comperimus locum ex altero loco mutatum,dũ lector uel melius esse putat,quod alibi legisse meminit, uel deprauatum suspicatur, quod diuersum est. Cæterum quod Valla legendum putat,audietis & non intelligatis, uidebitis & non perspiciatis, ut sit imprecantis, non assentior homini, quod compertum sit hæc uerba sepenumero pro futuris usurpari,certe apud euangelistas.

Qui iuxta uiam seminatus est) ὁ σπαρείς seminat semẽ & seminatur terra. Sicut aspergitur humor,& aspergitur humore uestis. Sic igitur hic dicit hominẽ seminari, ut terram satam dicimus,& agrũ consitũ. Quanꝯ effugere poterat hanc sermonis duriciẽ, si dixisset. In quem iuxta uiam incidit semen.

Sed temporalis est) ἀλλὰ πρόσκαιρος. Expressius græce,quasi dicas, ad tempus & non ppetuus, nec sibi constans.sed ad exortam occasionem mutabilis. Ac mox (& fallacia diuitiarũ) ἀπάτη τοῦ πλούτου græca uox indicat fallaces dici nõ quod fallant,hoc est frustrentur hoiem,sed quod a uia deducãt, id eñ est ꝓprie ἀπατᾶμ,siquidẽ πάτος uia trita.

Hic est qui audit uerbum &) Non est simpliciter & fructũ adfert,sed ὃς δή.i. quod deniꝯ ut intelligas cæteros omnes infrugiferos,hunc demũ reddere fructũ. Cæterum articulus græcus ὁ μὲν,ὁ δὲ potest uel ad uerbum referri uel ad hominem.quod uerbũ apud græcos generis sit masculini. Cæterũ ad uerbũ esse referendũ arguit, quod superius idẽ tribuit semini iacto, quod hic uerbo,nam uerbum semen est.

Superseminauit) Ⓒ ἐπέσπειρε.i.seminauit,apparet interpretem legisse ἐπισπείρει. Ac paulo post (Cum aũt creuisset herba) ὁ δὲ βλάστησεν ὁ χόρτος,id est cũ autẽ germinasset siue pullulasset herba. Nam χόρτον aliquando uertit herbam,aliquando fœnũ,nonnunꝯ gramen. Item (Vis imus & colligimus) θέλεις οὖν ἀπελθόντες συλλέξωμεν, Vis abeamus & colligamus ea? Ac rursum μήποτε uertit,ne forte pro ne quando.

Sinite utraꝯ crescere. ἄφετε συναυξάνεσθαι ἀμφότερα. Sinite pariter crescere ambo. Rursus (Ad comburendum) Græci codices addunt αὐτὰ.i.ea,consentientibus & uetustis exẽplaribus latinis. Nã quod μικρότερον.i.minus uertit minimũ,recte fecit. Atqui cur quod hic fecit in minus,non idem fecit in maius est omnibus,ut diceret maximũ est omniũ. Ac mox, & habitaret Ⓒ κατασκηνοῦν.i.nidulentur,quandoquidem & ante κατασκηνώσεις uertit nidos. Rursus, quod acceptum, ἣν λαβοῦσα, recte mutauit genus uerbi modo intelligamus ipsam mulierem cœpisse fermentum.

In farinæ satis tribus) σάτα τρία,sata non est hic participium a serendo, sed hebræa aut certe syra uox est,significans mensuræ genus, quæ capit sesquimodiũ, iuxta morẽ prouinciæ palestinæ,autore Hieronymo, cuiusmodi sunt & illa Cabus, & Batus, Geneſis Capi. 18. quod hebraice legitur שלש סאים קמח nostra æditio habet sata,quod ipsũ alias uertit mensuras. Atqꝯ ita legit hoc quoqꝯ loco diuus Hilarius. Abscondit in farinæ mensuris tribus. Quanꝯ hæc uox mensura cõmunis est hebræis cum latinis quem

admodū nugæ,& aliæ nōnullæ,ut teſtis eſt Hieronymus in cōmentarijs Eſaiæ.Porro tribus addidit,ut oſtenderet in gentē farinæ magnitudinē,quæ tamē tota paululo fermento afficiatur.Quanꝯ Chryſoſtomus putat tria poſitum pro multis,Hieronymus magis ad myſterium trinitatis refert.

Aperiam in parabolis os meū.) Admonet hoc loco diuus Hieronymus in plæriſq; codicibus ſcriptum fuiſſe per Eſaiā prophetā. Deinde cum id nuſq; reperiret apud Eſaiā a prudentibus ſublatū fuiſſe nomen prophetæ.Conjectat aūt primū ab Euangeliſta ſcriptum fuiſſe,nō Eſaiam,ſed Aſaph,deinde factum,ut ſcriba,cum non agnoſceret nomē Aſaph,putans librarij uitio uocem inductā, mutauerit Aſaph in Eſaiā,ut cuius nomen & notius eſſet,& ſubinde citaret a Matthæo.Nam pſalmus.76.unde mutuo ſumptum eſt hoc teſtimoniū inſcribit Aſaph.Cæterum non ſolū Dauid,ſed & cæteros omnes q pſalmos ſcripſere,prophetas uocari,ne in ſolos duodecim hoc cognominis putemus cōpetere.Quāq; nec hic Euangeliſta ſupſtitioſe curauit hebræa uerba reddere. Contētus explicuiſſe ſententiā.Nam quod Septuaginta uerterūt φθέγξομαι.i.loquar,hic reddit ἐρεύξομαι.i.ructabo,quod illi προβλήματα.i.problemata,ſiue ut nos legimus propoſitiōes,hic κεκρυμμένα.i.abſcōdita.Nā hebræa ſic habēt, אַפְתְּחָה בְמָשָׁל פִּי אַבִּיעָה חִידוֹת מִנִּי קֶדֶם

A conſtitutione mundi.)καταβολῆς,quod a deijciendo nomē habet, uidelicet cum in imo iacitur fundamentum,quaſi dicas a fundatione mūdi,ſiue a iactis mundi fundamētis.Et aliquanto inferius (Ediſſere nobis)φράσον ὑμῖν.i.dic nobis.Quāq; antiquiſſimi codices habent,diſſere,non ediſſere.Eſt autem φράσον omnino plus quiddam q̄ loquere. Hoc loco ſuccurrit illud admonere.Impoſtorem neſcio quem, nō ſolū ædidiſſe pmulta ſua nomine Hieronymi,uerum etiā medijs illius cōmentarijs ſuas nænias intermiſcuiſſe,id quod haud dubie fecit in hoc pſalmo,quem modo citaui. Rē ex Hieronymo ſublegit. Cæterum ineptia ſermonis ridiculi διαλογισμοί, βαττολογία, ſolœciſmi, cæteræq; id genus delitiæ ipſius ſunt,ut alias euidentius aperiemus.

Filij nequam) εἰσὶν οἱ υἱοὶ τοῦ πονηροῦ.Obſecro quis ex his latinis poſſit percipere,quid ſibi uelint græca? Nam nequā genitiuus caſus eſt græcis,& uidetur ad diabolū ptinere propter additum articulum,τοῦ,ut impij dicantur filij diaboli,quem & in oratione ſignat hoc noie.Niſi mauis πονηρῷ ſumi,p ſubſtātiuo noie neutri generis,ut itelligas filios maliciæ.

Quem qui inuenit.) ὁ εὑρών,præteriti temporis eſt,qui inuenerat.Abſcondit) itē præteriti temporis ἔκρυψε. Multa minutula ſciens ac prudens prætereo ,ne nimiū moleſtus ſim lectori. (Sagenæ miſſæ) Græcam uocem reliquit,quū ante ſpeciē genere reddiderit in ἀμφίβληστρον,retis eſt genus,quod Laurentius latine dici putat uerriculū,a uerrēdo mari dictū,qđ ingēs lōgiſſimis funib⁹ circūducit̄,Et βληθεισῃ rectius uertiſſet iactæ q̄ miſſæ.

Bonas margaritas.) καλοῦς,quod non ſolum bonas ſignificat,ſed frequētius pulchras. Siquidem in his pulchritudo precium auget.

Ex omni genere.) Piſcium non additur apud Græcos. Tantū eſt, ἐκ παντὸς γένους. Deinde συναγαγούσῃ rectius erat contrahenti q̄ congreganti.Ac mox. (Educētes & ſecus litus &c̄.) Græca aliquanto ſecus habent,ἀναβιβάσαντες ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν καθίσαντες,συνέλεξαν τὰ καλὰ εἰς ἀγγεῖα. i. Cum ſubduxiſſent in litus,ſedentes collegerunt,quæ bona erant in uaſa.Etiamſi in nōnullis exemplaribus ſcriptum deprehendit̄,καὶ καθίσαντες.i.& cū ſediſſent.Indicat enim id per ocium fieri.Nec eſt bonos,ſed abſolute bona, ut ad genera referat̄ piſcium,quod ante dixerit ex omni genere.Neq; enim hic cōmemorandū arbitror,& aliud nōnū q̄ retibus attrahi,quod Plautino illi euenit,q iacto reti uidulū cœpit. Ac mox malos,σαπρά.i. mala,quod ſupius indicauim⁹ magis ſonare putria ſiue uitioſa.

Intellexiſtis hæc.) Apud Græcos præceſſit proxime.Dicit illis Ieſus,λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. Et etiam, rurſus eſt,ναί,confirmantis aduerbium.Pauloq; poſt. (Paterfamilias) οἰκοδεσπότης.i. dominus domus,ut accipiamus,non cui ſint liberi, ſed qui familiæ ſuæ ius habeat.Ac mox, (Doctus in regno dei.) Non eſt πεπαιδευμένος,ſed μαθητευθείς, ut intelligas ex

gas ex discipulo factum doctorem. Nam ut nemo recte imperat, nisi qui prius ipse paruerit imperio, iuxta prouerbium, Ita nemo bene agit magistrum, nisi prius egerit bonũ discipulum. Nec est in regno, sed ad regnum, εἰς τὴν βασιλείαν, ut intelligas longe diuersum doctrinæ & institutionis genus. Rursum quod sequitur uirtutes, est δυνάμεις, de quo iam sæpe diximus.

Fabri filius.) τέκτονος. Valla putat græce τέκτωνα fabrum esse lignarium, cum Suidas palam indicet uocabulum lapidariis ac lignariis esse cõmune. Apparet enim dictionẽ a τεύχω ductũ. Ac nos cũ Puteolis essemus in antiquissimis saxis tẽpli uidimꝰ noia tectorum esse inscripta, nimirum græcam uocem latinis literis, quod ea pars Italiæ quondã græcissauerit, id quod indicant antiqua monumenta. Porro apud alium Euangelistam ipse Christus faber appellatur, ut consentaneum sit eum aliq̃diu manibus laborasse.

Et fratres eius.) Iuxta morem Hebræorum, fratres uocant, nõ quibus cõmunes essent parentes, sed quibus stirps ac genus esset cõmune, qua de re doctissime simul & copiosissime disseruit Hieronymus in libro aduersus Heluidium. Cæterũ illud obiter demiror, cur idem hũc enarrans locum scripserit. Miraris si errant in fratribus, cum errent in patre. Nam in patre uere errabant, existimantes Iesum filium esse Ioseph, cui nupserit Maria. At in fratribus, qui nã errabant, nisi forte isti cognati erant Ioseph, nõ Mariæ, ut illorum affinitas, nihil attinuerit ad Christum.

Et Ioseph.) ἰωσῆς. i. Ioses, quod quidam inflectunt Ioseti. Id nomen quoties occurrit, deprauant in Ioseph. Atqui Hieronymus citans hunc locum aduersus Heluidium Iosas legit, nõ Ioseph. Cæterum mater Iesu, Mariã est hoc loco, iuxta sermonem hebraicũ. Item (Sine honore) ἄτιμος uilis, siue neglectus, aut contemptus. Cui diuersum est ἔντιμος charus, siue in precio habitus. Nam de uirtutibus sæpius iam admonui.

EX CAPITE DECIMO QVARTO

Pueris suis.) παισὶν. i. Ministris, seu famulis. Quanq̃ græca uox, & seruos & ancillas, & liberos, & omnes denique domesticos complectitur, præter patrẽfamilias & matremfamilias. Ac subinde, (Virtutes operantur.) δυνάμεις ἐνεργοῦσιν. Non est ἐργάζονται, quod significat operari, uerum hac uoce uis quædã efficax significatur, ut & alias indicauimus. Neq; enim est idem uerbum, quod alibi, Pater meus usq; modo operatur, & ego opor, Quẽ locũ hic citat Laurentius, at parũ in loco. Et κρατήσας, magis est cœpit q̃ tenuit, aut iniecta manu. Nec est in carcere, sed i carcere, ἐν φυλακῇ.

Herodiadẽ.) Patronymici speciẽ habet, aut certe diminutiui nominis Hieronymus tradit hanc fuisse filiam Arethæ regis, haud scio an eius cuius meminit Paulus. Eã Philippo Tetrachæ Galilææ ac Trachonitidis locarat. Post orta inter se & generũ simultate filiã ab illo abductã Herodi fratri, sed inimico copulauit. quo magis illum ureret. Cæterq; hic Herodes pater fuit illius, sub quo passus est Christus.

Die autem natalis.) γενεσίων δὲ ἀγομένων. i. Cum agerentur aũt natalicia. Ac mox (Saltauit filia.) ὀρχήσατο, non subsilijt, ut uulgus putat, sed quemadmodum gesticulantur in choreis. Nã id proprie sonat latinis saltare, græcis ὀρχεῖσθαι. Et paulo post (Postulasset ab eo) Ab eo, præterq̃ quod barbare additũ est, nec in græcis habetur exemplaribus. Et rursum, (Præmonita a matre.) προβιβασθεῖσα. i. prius instructa, quod uulgo dicunt informata.

In disco.) ἐν πίνακι, quod alibi uertit catinum, etiamsi græce magis sonat tabulã, quandoquidẽ quadris tabellis cibus apponitur. Apparet em̃ hoc ludibrij causa factũ, quasi & hic missus quidã esset genialis illius ac natalicij conuiuij. Paulocq; post, (Et misit.) καὶ πέμψας. Cõmodius supplesset missis carnificibꝰ aut ministris, id quod alibi facit. Porro quod hic uertit, decollauit, græce est, ἀπεκεφάλισεν, quod ad uerbũ sonat decapitauit. Quamq̃ decollandi uerbo usus est Seneca in Ludo de morte Claudij, uerũ haud scio an ludibrij causa. Illud annotandũ, cum dixerit missos ab Herode, qui Ioanni caput præciderent, tamẽ mox subijcit, ipsum amputasse. Facit enim qui iubet.

Et illa attulit matri.) Illa,additū eſt explicandi gratia,alioquī nec in græcis nec in latinis uetuſtioribus codicibus habet. Ac rurſum, (Miſertus eſt.) ἐσπλαγχνίσθη,de quo iam admonuimus. Ac mox, (Et curauit languidos.) ἐθεράπευσεν τοὺς ἀσθενοῦντας.i. Sanauit male ualentes,ſiue qui mala erant ualetudine.Mirū enim q̄ interpres hoc uocabulo languoris ſit delectatus. Vt interim præteream illa minutiora,quod ἀπελθεῖν abire,uerterit ire. Quod ὁ δὲ εἶπεν.i.ille aūt dixit.Vertit,qui dixit,quod & alias facit,quod ὄχλος. Turbā ꝓ turbas,quod ἐπὶ χόρτους. i.ſup herbas,ſiue gramina tranſtulerit,ſup fœnū,cū ante uerterit herbam.Quod ἀναβλέψας,aſpiciens,ꝓ ſuſpiciens,ſiue ut temporis etiā habeatur ratio ſublatis in cœlum oculis. Nam κλάσας ἔδωκε.i.Fregit ac dedit, tolerabilius eſt, quāq̄ aptius erat,Cū fregiſſet ,dedit.Deniq̄,quod (Diſcipuli dederunt turbis.) Dederūt uerbū de ſuo addiderit,q̄d nec additū eſt a græcis,nec i uetuſtis Latinorū codicib⁹ inueniť.

Et tulerunt reliquias.Græca ſic habent,Καὶ ἦραν τὸ περισσεῦον τῶν κλασμάτων δώδεκα κοφίνους πλήρεις.Et ſuſtulerunt quod ſuperfuerat fragmentorū duodecim cophinos plenos. Cophinus autem ueteribus menſuræ genus fuit,autore Iulio Polluce,quanq̄ hic ꝓ ſportis poſitum apparet,quod Lucas σπυρίδας appellet,hoc eſt ſportulas.

Manducantiū autē &c.) Οἱ ἐσθίοντες ἦσαν ἄνδρες ὡσεὶ πεντακισχίλιοι,χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων.Erant autem qui comederant uiri,ferme qnquies mille,præter mulieres ac pueros. Verū hic latinitatis duntaxat iniuria eſt. Cæterū quod iuſſit poſuit,ꝓ cōpulit, Siue id factum eſt ab interprete ſiue a librario,cū ſenſus etiā iniuria coniunctū eſt.Nā græce plus eſt q̄ cōpulit ἠνάγκασεν,ut intelligamus eos inuitos a præceptore diſceſſiſſe,quē ſic amabant,ut nec punctū temporis poſſent abeſſe,quemadmodū annotauit & diuus Hieronymus,qui cōpulit,legit nō iuſſit,ut illa diſſimulē,q̄ præcederent eū,dixit pro præcederent ſe.Nam quod Valla mauult præirent q̄ præcederent,non uideo quid illū debuerit offendere.Et dimitteret turbas,eleganter uertit,ſi modo intelligamus eū nō fugiſſe ſimpliciter turbas,ſed abſe dimiſiſſe,quomodo ſolemus amicos abeuntes dimittere. Quan q̄ ἀπολύω græca uox anceps eſt,ad multa,ad abſoluere,repudiare,dimittere quōcunq̄.

Solus orare.) κατιδίαν.i.ſeorſim,ſiue priuatim,aut ſecreto,quemadmodū alibi uertit. Porro aduerbiū utrolibet referri poteſt ad uerbū ſupius aſcendit,aut ad adorare, quāq̄ rectius ad poſterius.Ac mox, (Nauicula aūt.) τὸ δὲ πλοῖον ἤδη μέσον τῆς θαλάσσης.i. Nauis aūt iam medio mari.Mirum em̄ q̄ hoc diminutiuo delectetur.Deinde,iactabat̄, græce eſt,ἦν βασανιζόμενον,quod ante uertit torqueri,nos uertimus afflictabat̄.Ac rurſū, (Venit ad eos) ἀπῆλθεν,abijt.Quanq̄ apparet eum ſic abuſum hoc uerbo ἀπελθεῖν, quēadmodū Græci ἀφικνεῖσθαι.i.q̄uenire.Nam illa leuicula ſunt,quod εὐθέως δὲ.i.ſtatim autē, uertit, ſtatimq̄.Quod θαρσεῖτε.i.bono animo ſitis,ſiue fidite,uertit,habete fiduciā, ocioſa periphraſi,quod ſuper aquam ἐφ' ὕδατα,pro ſuper aquas.

Phantaſma eſt.) Grecā dictionē reliquit,latine poterat ſpectrū dicere,qua uoce uſus eſt Tullius ac Plinius.Græcis etiam φάσμα dicitur.Porro quod hic uertit , mergi græcis eſt.καταποντίζεσθαι.i.inuolui undis marinis.De modicæ fidei,ὀλιγόπιστε iam diximus. Ad hæc (Quare dubitaſti?) εἰς τί ἐδίστασας;i. Ad quid uacillaſti?Id em̄ uox græca ſonat, cū animus nunc huc illuc impelliť.Donec nihil ſpectabat,niſi Chriſtum,in tuto erat Petrus,at dum fluctuat animo,protinus periclitatur in fluctibus.

Et cū aſcendiſſet.) Καὶ ἐμβάντων αὐτῶν.i.Et ingreſſis illis.Loquiť em̄ de Ieſu & Petro ſimul ingreſſis.Ac mox εὐθὺς εὐ.Nauiculā ꝓ naui,cū ſit πλοῖον.Nec ē in terrā Genezar,ſed Genezareth. Quāq̄ apparet apud illos utrūq̄ nomē eē eiuſdē lacus. Nā ſentit regionē ei lacui finitimā. Cæterꝙ Hieronymus hoc loco ſcribit in hūc modū.Si ſcirem⁹ qd in noſtra lingua reſonaret Genezareth.intelligeremus quomodo Ieſus ꝓ typū apoſtolorꝙ & nauis,eccleſiā de ꝓſecutionū naufragio liberatā,tranſducat ad litus,& in tranquilliſſimo portu faciat requieſcere.Primū,qd ſuā dicit linguā,niſi forte Syrorū,inter quos habitabat id tēporis.ť Deinde cū ait,ſi ſcirem⁹,uidet confiteri incōpertā ei⁹ nois interp̄tationē.

Cū cognoi

Cum cognouissent.) ἐπιγνόντες.i. Cũ agnouissent. Est enim cõsentaneũ multos illic fu isse, qui Iesum antea uiderant. Ac mox (miserunt) ἀπέστελαν. Cur non est ausus addere nuncios. Nec est, in uniuersam regionẽ, sed εἰς τὴν ὅλην περίχωρον, in totã undiq; finitimã regionẽ. Nam illud ut uel fimbriã, eleganter uertit, cũ sit græce, κἂν μόνου ἅψωνται. i. ut uel tangerent duntaxat, & quod est uestimenti, græcis est ἱματίου, quod aliquando pallium uertit, significat enim summã uestem, id quod ad ἔμφασιν facit.

EX CAPITE DECIMO QVINTO.

TVnc accesserunt.) τότε προσέρχονται. i. Tunc accedunt. Ac mox (ab Hierosolymis scribæ.) οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων γραμματεῖς. Articulus facit, ut uertendum fuerit, qui ab Hierosolymis uenerant scribæ, siue Hierosolymitani scribæ. Idem indicat Chrysostomus, hunc enarrans locũ. Nã erant & aliarũ urbium scribæ. Nec est, Traditiones, sed παράδωσιν. i. traditionẽ. Cõsentiẽte uetustissimo codice latino. Nec enim querunt̃ de oĩbus traditionibus, sed de una dũtaxat. Nempe de nõ lauãdo manũ. Nam deus dixit) Græce est, ἐνετείλατο λέγων. i, Mandauit dicens. Vt respondeat ad id quod præcessit. ἐντολὴν mandatum. Cæterũ honora, græce est, τίμα, quod significat honorem habe. Verum secundum cõsuetudinem sermonis hebraici, magis pertinet ad subsidium, q̃ ad honorem. Præcepit enim deus id quod gentilium quoq; legibus cautum est ut liberi parentibus, uel ætate defectis, uel inopia laborantibus, uel alioquin afflictis, opitulentur. Et ut Græci loquuntur, ἀντιπελαργῶσι. Id hodie quidam non intelligentes parẽtes suos tantum nõ adorant, eũq; honorem parentes a liberis exigunt, atq; ita totum pietatis officium abunde persolutum arbitrantur. Ad eundem modũ ulus est Paulus scribens Timotheo. Honora uiduas, quæ uere uiduæ sunt. Ac rursus. Presbyteri duplici honore digni sunt. Quin & apud Latinos, honor pro præmio gratiaq; usurpatur, quæ pro merito refertur. Et apud Græcos τιμὴ, a τίω deductum est, quod quoties in bonam accipitur partem, significat dependo siue persoluo.

Munus quodcũq; est.) δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, i. Donũ quodcunq; ex me profectũ fuerit adiuueris. Cæterũ sensus uerborũ est aliquanto obscurior, unde ab omnibus multi phariam exponit̃. Quidã enim hæc uerba tribuũt filio q̃ sic loquat̃ patri, Donariũ quod ex me uenturũ erat in corban (nam hebraicam uocẽ posuit marcus) hoc est, in gazophylaciũ templi, id totum consumitur in tuos usus, tibiq; iuuando impẽdit̃, nimirũ fraudato templo. Cæterum ideo dixit pharisæus, uos aũt dicitis, q̃ illi docerent liberos ad eũ modum loqui patri, quo parentes, dum metu sacrilegij abstinebant ab his quæ uidebantur destinata tẽplo, penuriaq; conficerentur, atq; ita quod deus iusserat impendi confouendis parentibus, id in lucrum cedebat sacerdotum. Alij referunt hæc ad pharisæos, q̃ uerbis huiusmodi terrerent creditorem, grauantem reddere quod debebat. Nã arte id agebant pharisæi, ut si quis debitor esset, unde uel ob inopiam, uel ob potentiam nihil possset extorq̃ri, creditor pecuniã eã cõsecraret corbonæ. Iãq; ius exigendi trãsierat ad istos qui debitorẽ territabant, ad hunc modum. Tu pecuniam deo dicatam, apud te detines & in ꝓphanos consumis usus, quod templo consecratũ est. Atq; ita fraudabat̃ creditor, sua pecunia. Verũ hæc nõ uideo q̃d ad parentes honorãdos ꝓtineãt. Magis ad rẽ facit ut filius dicat, q̃cq̃d tẽplo dicauero, id patri impẽsum est, nempe deo, atq; ita irrisum patrẽ destituat. Nã illã interꝓtationẽ reiecit etiã Chrysostom⁹, si modo nõ fallit interps. Sit q̃dẽ hactenꝰ suppeditabat græcũ exẽplar, Vt filiꝰ dicat patri, nullũ honorem tibi debeo, sed si q̃d impẽdero est donũ, Nã nec hoc ad pharisæos ꝓtinet. Cæterũ in ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ, oĩno subaudiẽdũ est aliq̃d, ut exprimas articuli græci uim, & liberẽ subaudire, q̃d sentẽtiæ sit accõmodũ, est, aut erit, aut aliud simile. Deinde ὠφεληθῇς magis legendũ uidetur ὠφεληθῇ, ut sit iuuaris. Tunc iuueris oĩno dono, quod daturus eram tẽplo. Quãdoq̃dẽ Christus hoc uelut exemplũ cõtumeliæ cõmemorat, qua liberi edocti a pharisæis, afficiant suos parentes. Deinde τιμήσῃ, si per η scribatur, sonabit honorabis, si per ι, honorabit. Nostra uero

ſtra uero tranſlatio,neq; cum græcis ſatis quadrat,neq; ſententiam ullam explicat. Proínde quoad licuit in tanta ſententiarum uarietate,id quod optimum iudicauimus ſecuti, uertimus ad hunc modũ. Quicquid doni a me profectũ erat,id in tuũ uertitur cõmodũ, & nõ honorabit patrem ſuũ aut matrem ſuam,nempe filius ſic edoctus a uobis.

Labijs me honorat) Apud græcos pluſculũ eſt uerbo: ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τοῖς χείλεσίμε τιμᾷ.i.appropinquat mihi populus hic ore ſuo & labijs me honorat. Verum adiecit nonnihil aliquis,qui uoluerit abſolutũ reddere prophetæ teſtimonium, cum Hieronymus enarrans hunc prophetæ locum indicet Euangeliſtam decerpſiſſe,quod ſibi cõmodum iudicabat,& neq; retuliſſe,ut in hebræo ſcriptum eſt, neq; ut a ſeptuaginta uerſum. Eſt autem locus apud Eſaiam capite. 29. Hebræi ſic habent. כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה בְּפִיו וּבִשְׂפָתָיו כִּבְּדוּנִי וְלִבּוֹ רָחַק מִמֶּנִּי וַתְּהִי יִרְאָתָם אֹתִי מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה Et ſic reddit Hieronymus, propeo quod appropinquat populus iſte ore ſuo,& labijs ſuis glorificat me,cor aut eius lõge eſt a me, & timuerũt me mandato hoim & doctrinis. Septuaginta uerterunt in hunc modum. Appropinquat mihi populus iſte ore ſuo,& labijs ſuis honorat me,cor aũt eius longe eſt a me,Fruſtra colunt me, docentes hoim p̃cepta atq; doctrinas. Ipſa igitur res indicat hoc teſtimoniũ nõ ita legi a græcis ut eſt adductum ab euangeliſta,ſed ut eſt reſtitutũ a ſtudioſo quopiã,qui cũ deprehendiſſet locum apud prophetam,quod mutilatum eſſe putabat expleuit, idq; non ex hebræorum libris,quos ignorabat,ſed ex æditione ſeptuaginta quã græci ſequuntur. Porro quod hoc loco interps haud ſcio qs uertit ſine cauſa,græce eſt μάτην.i.fruſtra, & ſine fructu potius q̃ ſine cauſa. Atq; ita legitur in tranſlatione ſeptuaginta. Deniq; longe eſt, græce eſt ἀπέχει,id eſt abeſt, non eſt.

Doctrinas & mandata hominũ) apud græcos non additur coniunctio. Verum διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων,id eſt doctrinas,mandata hominum, ut appoſitiue legatur doctrinas,quæ ſunt mandata hominũ,nõ dei. Atq; ita comperi in uetuſtiſſimis illis, quæ iam cõpluſculis locis adduxi exẽplaribus. Et cõſentiunt hebraica מִצְוַת אֲנָשִׁם מְלֻמָּדָה quod ad uerbũ ita reddere liceat mãdata hominũ doctrina Nec tã eſt colunt q̃ reuerẽtur σέβονται, quod proprius etiam accedit ad hebraicam ueritatem. כִּבְּדוּנִי

Conuocatis turbis) προσκαλεσάμενος τὸν ὄχλον.i.aduocata ſiue uocata ad ſe turba aut accerſita. Quod tamen ita ferme perpetuo tranſfert. Cæterum (coinquinat) græcis eſt κοινοῖ, id eſt cõmune facit. Nam ludæi quod ſanctũ purumq; non ſit id cõmune uocant. quod latini prophanũ,impurũ,aut nefaſtum. Nam pura ſancta minimeq; prophana uocantur. Vnde nos uertimus impurat,ac mox impurum reddet hominem.

Sed quod procedit) Perdidit interpres gratiam προσονομασίας atq; item ἐναντιώσεως,in his uocibus τὸ εἰσερχόμενον & τὸ ἐξερχόμενον.i.quod ingreditur & quod egreditur. Ac paulo poſt,οἶδας ὅτι.i.noſti,& quia uertendũ erat in quod, aut certe per infinitũ uerbũ reddendus ſenſus,ut ne dicam ſcãdalizatos poſitũ pro offenſos. Ad hæc ἀκούσαντες τὸν λόγον τοῦτον uerbum,rectius uertiſſet ſermonẽ. Cũ græca uox ſermonem ſignificet magis q̃ uerbum aut certe dictum. Cæci ſunt duces cæcorũ. Græcus ſermo feſtiuior eſt, ὁδηγοί εἰσι τυφλοὶ τυφλῶν.i.duces ſunt cæci cæcorũ. Nam ὁδηγοί proprie dicũtur qui cõmonſtrãt uiã ab ὁδὸς uia & ἄγω duco. Ac mox φράσον,ediſſere de quo ſuperius admonuimus, etiã ſi mihi non improbatur. Nec eſt. Non intelligitis, ſed οὔπω.i. nondũ, ut reſpondeat ad ἀκμήν.i.adhuc,quod tamen uehementius quiddã eſt q̃ ἔτι.

Male uexatur) κακῶς δαιμονίζεται,id eſt miſere,q̃q̃ & male latinis uſurpatur pro miſere. Ac rurſum ὁ δέ.i. at ille ait uertit qui uelut affectata diſſonantia, tametſi non magni refert. Item (Non rndit ei uerbũ) λόγον,cur potius uerbum q̃ ſermonem. Nam ſenſus eſt non reſpondit illi quicquam. Præterea ἠρώτησαν.i. interrogabant, quo tamen uerbo nonnunquam abuſus uidetur p rogo. Nã hæc uox latinis eſt anceps. Item (Dimitte illam.) ἀπόλυσον.id eſt,abſolue illam,ſiue ut impetrato quod petit abeat, ſiue ut aliquo pacto illi

pacto illi satisfiat. Et (adiuua) βοήθει rectius, succurre. Nã adiuuamus laborantẽ, & βοηθᾶμεν inde dictũ, quod ad uocẽ pclitantis & quiritãtis accurrĩt, id quod & βοηδρομεῖν uocãt.

Ad oues quæ perierunt.) τὰ ἀπολωλότα. i. perditas, ut sæpe citat Hieronymus. Cæterꝙ articulus indicat non oẽs oues intelligi, sed eas quæ perissent. Item (Mittere canibus.) βαλεῖν τοῖς κυναρίοις. i. Abĩjcere catellis. Eadẽ est uox, quã mox uertit diminutiue. Nam & catelli edunt. καὶ γὰρ τὰ κυνάρια. Ne qs in huius mutatione uocis somniet subesse mysterium. Præterea (Etiam dñe.) ναὶ κύριε. Cõfirmantis est aduerbiũ, nõ refellentis, uerum est qđ dicis, Turpe est panes filiorꝙ abĩjci catellis. Ego licet sũ canis, micas peto, nõ panes. Etiam cõfirmãtis est

Non est bonũ.) Græce est, καλὸν, quod magis honestũ & pulchrũ significat, q̃ bonũ, ἀγαθὸν, Nam indecorũ est, cibũ filiorũ obĩjcere canibus. Hæc eĩm Iesu ex publico Iudæorum affectu dixit, qui se solos deo charos & sanctos iudicabant, cæteros omnis canũ habebant loco. Et liberorum est magis q̃ filiorum. τέκνων, ut ea uox filias quoq; complectatur, præsertim cum mulieri loquatur.

Habentes secũ.) ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν. i. Adducentes secum. Nam id quoq; significat ἔχω Hieronymus interpretat deducentes, siue portantes. Ac subinde. (Mutos, cæcos, claudos, debiles.) χωλοὺς, τυφλοὺς, κωφοὺς, κυλλοὺς. i. Claudos, cæcos, mutos, mutilos, siue manicos. Hieronymus admonet, quod hic uertit debiles, græcis eẽ κυλλοὺς, quod ita refertur ad manũ, quẽadmodũ χωλὸς ad pedẽ, ut sicut qui uno pede claudicat, claudus dicitur, ita cui altera manus mãca aut truncata sit, κυλλὸς dicat. Nam debilitas generale malũ est totius corporis. Vnde cũ paulo post, sanatos referens, dixisset mutos loquentes, cæcos uidẽtes, claudos ambulãtes, nõ repetit κυλλοὺς, quod nihil haberet, quod huic nomĩ respõderet. Ex quibus Hieronymi uerbis constat id quod reperitur in græcis exemplaribus κυλλοὺς ὑγιεῖς. i. debiles sanos, additum a quopiã, qui id putauerit librarĩj uitio prætermissum, ut dissimulem, quod ἐδόξασαν uerterit, magnificabant pro glorificabant. Nam de illis προσκαλεσάμενος, & σπλαγχνίσομαι nõ semel iam admonuimus.

Ne forte deficiant.) μήποτε. i. ne, aut nequãdo. Ac paulo post (Vnde ergo nobis) Ergo redundat. πόθεν ἡμῖν. i. unde nobis. (Panes tantos) ἄρτοι τοσοῦτοι. i. tot panes, siue tã multi panes, aut certe tantũ panũ. Nã græca uox numerꝙ significat, nõ magnitudinẽ, hoc est quantitatẽ discretam, non continuã, ut loquuntur Dialectici. Porro ut discumberẽt, græcis est ἀναπεσεῖν, quod significat humi considere, non in lectis. Et (Gratias agens fregit.) εὐχαριστήσας ἔκλασεν. i. Cũ gratias egisset, siue gratijs actis fregit. Ac rursum. (Discipuli dederunt populo.) Dederunt addidit de suo. Nec est (Quatuor milia hominũ.) sed τετρακισχίλιοι ἄνδρες. i. quater mille uiri. Nam quod χωρὶς uertit extra pro præter, laudo copiam, etiamsi nihil opus. Deinde παιδῶν pueros uertit paruulos, ita solet reddere νηπίους.

In fines Magedan.) εἰς τὰ ὅρια μαγδαλὰ. i. In cõfinia Magdala. Atq; ita legit diu Chrysostomus, addẽs Iesum abisse in fines Magdalorum. Sic enim uertit interpres, nam hic ut ante dixi, destituit nos græcum exemplar truncum. Ac meminit quidẽ Hieronymus Magdali in descriptione locorum. Cæterum hoc loco Magedam legit, nõ Magdalam, his quidem uerbis Magedam, ad cuius fines Matthæus euangelista scripsit dominũ peruenisse, sed & Marcus eiusdẽ recordatur. Nunc aũt regio dicit Macera, contra Iesuram.

EX CAPITE DECIMO SEXTO.

SErenum erit.) εὐδία. i. serenitas, ut subaudias erit, ut in ꝓximo, hodie tẽpestas, subauditur erit σήμερον χειμών. Ac magis exprimit certũ prognostæ iudiciũ hoc schema sermonis. Porro (rutilat) idẽ uerbũ est, quod modo uerterat, rubicũdum est πυῤῥάζει. Et (nõ potestis scire.) Scire non addit nec in græcis exemplaribus, nec in antiquis latinis. Quanq; in nõnullis repperi scriptum, οὐ δύνασθε, in quibusdam, οὐ σωίετε. Item (Intuemini & cauete.) ὁρᾶτε καὶ προσέχετε. i. Videte & cauete, siue ut alibi uertit, attẽdite. Quis enim unq; dixit, intuemini pro cauete. Nam hæc uerborum idem significantium cõduplicatio, nihil aliud q̃ epitasin cautionis habet.

Intra se

Inter se.) ἐν ἑαυτοῖς, inter se mutuo, siue intra sese. Nam διελογίζοντο quoq; ambiguū est ad disputantem, & ad cogitantem. Ac mox, ἐν ἑαυτοῖς. i. inter uos, siue intra uos.

Ac paulo post. Quinq; panum, & quinq; milia. Cur nō utrūq; eodē uertit casu? Quāq; accusatiuus erat cōmodior ob turbam genitiuorū. Cæterum articulus additus facit, ut de certis panibus intelligamus. τοὺς πέντε ἄρτους, & τοὺς πεντακισχιλίους, quinq; illos panes & quinq; illa milia. Poterat posterior genitiuus absolute uerti, cū essent quinq; milia hominū. Et aliquanto post. (Quare non intelligitis?) πῶς οὐ νοεῖτε. i. Quomodo nō intelligitis, ut sit obiurgantis, hoc est, qui fit, ut non intelligatis.

Cæsareæ Philippi.) καισαρείας τῆς φιλίππου. Dilucidius erat cæsareæ eius quæ cognominat Philippi. Siqdē articulus addit, distinguit hāc Cæsareā, quæ Philippi cognomē habet, ab ea quæ citra cognomen Cæsarea dicitur. Ea est, quam Herodes pater Herodis tetracha Trachonitidis instaurauit, in honorem Augusti Cæsaris, quæ prius turris Stratonis uocabatur. Cæterum Cæsarea Philippi est ea est, quam extruxit Herodes filius in honorem Tyberij Cæsaris, quæ mutato nomine deinde Paneas dicta est, in prouincia Phœnices ad radices Libani, ubi Iordanis e duob⁹ oriē fōtib⁹, Ior & Dan, autore Hiero.

Quem dicunt homines?) τίνα με λέγουσιν. i. Quem me dicunt, atq; ita scriptum deprehēdi & in uetustissimis codicibus latinis. Et (filium hominis) τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. Neutrum expressit articulum, cum neuter sit ociosus. Nam certum filium, ac certum hominem significat. Nempe Adæ, qui apud Hebræos אָדָם. i. homo dicitur. Proinde friuolum est istorum commentum, qui putant Christum ob id dici filium hominis, quod ex matre dūtaxat sit progenitus, cum hic homini præferatur articulus masculinus. τοῦ. Itidē in eo quod sequitur, (Tu es Christus.) ὁ χριστός. i. tu es ille Christus.

Simon Bariona.) Mirum cur id hebraice maluerit q̄ græce aut latine. Nam alibi uertit. Simon Ioannis diligis me plus his? Nisi forte alluſit ad mysteriū reuelationis. Bar בַּר enim filium sonat, & יוֹנָה columbam. Addito elemento יוֹחָנָן sonat Ioannem. Porro Ioanna interpretantur domini gratiam.

Quia tu es.) ὅτι, q̄, non quia. i. dico te esse Petrū. Petrus autem græcis saxū significat. πέτρος, quemadmodū & Cephas Syro sermone, non hebraico soliditatē sonat. Saxum enim illum appellat, quod solidus sit in confessione fidei, & non uulgarium opinionū leuitate huc & illuc uacillet, & super istam petram, hoc est solidam istam fidei professionem extruā ecclesiam meam, in quo fundamento si constiterit, nec inferi quicq̄ aduersus illam poterunt. Etiā si diuus Augustinus in homilia huius loci, hæc uerba super hāc petrā ipsi accōmodat Christo, nō Petro. Tu es inqt Petr⁹, & sup hāc petrā quā cōfessus es, sup hāc petrā quā cognouisti, dicēs, Tu es Christus filius dei uiui, ædificabo ecclesiā meā, id est, Sup meipm filiū dei uiui, ædificabo ecclesiā meā. Sup me ædificabo te, non me sup te. Nā uolentes hoies ædificari sup hoies dicebant. Ego quidē sum Pauli, ego autē Apollo, ego uero Cephæ, ipse est Petrus. Et alij q nolebant ædificare sup petrū, sed super petrā. Ego aūt sum Christi. Proinde miror esse, qui locū hunc detorqueant ad Romanū pōtificē. Verū sunt, qb⁹ nihil satis est, nisi q̄ sit imodicū. Ita quidā ad inuidiā usq; Franciscū, prodigiosis efferūt laudib⁹, quē exprimere magis oportebat, q̄ in imēsū attollere. Nā deiparæ uirgini & Christo fortasse nō pōt ascribi nimiū, q̄q̄ hic quoq; optarim oēs sic ad imitandi studiū inflāmatos, q̄ quosdā uidem⁹ sedulos in exaggerandis laudibus. Cæterq; nostra interp̄tatio uerbis dūtaxat dissidet ab Augustiniana, quā ideo induximus, q̄ illius uideret coactior, ad quā tamē maluit deflectere, q̄ in alterū incurrere scopulū, uidelicet ut in homie poneret ecclesiæ fundamētū. Porro inferi posuit, p̄ inferno. Quanquam ne id quidem satis latinum, græcis est ἅδου. i. Tartari, siue Orci. Lactanti⁹ tamen in carmine sic usus est. Inferus insatiabiliter caua guttura pandens. Item (Erit ligatum & in cœlis) Et cōiunctio redūdat, nec apud Græcos additur, nec in uetustis exēplaribus. Ad eundē modū, Solutū in cœlis, p̄ solutū & in cœlis. Ac paulo post. Mandauit

discipulis

discipulis suis, διεστείλατο, quod uerbum in psalmis uertit, distinxit. Rectius erat edixit. Ac rursum (qa ipse esset Iesus Christus) ὅτι, uertendū erat, p ϕ. Et Iesus nō addit, nec in græcis exemplaribus, nec in emendatis nostratibus. Et obstat sensui. Nihil enim magni erat esse Iesum, quod uocabulū erat hominis, haud dubium quin id temporis sexcentis cōmune. At Messiam esse, magnū erat. Ac mox (quia oportet ire) ὅτι, ϕ oporteret se abire, aut ϕ sibi esset abeundum.

A senioribus) πρεσβυτέρων. Haud scio an rectius fuerit græcam uocem relinquere, a pr̄s byteris, quemadmodum ante fecit. Quandoquidem hic honoris uocabulum est potiꝰ q̄ ætatis. Ac paulo inferius (et assumens eum) καὶ προσλαβόμενος, & apprehensum eū, nimirum ut solent familiarius aliquid dicturi. (Increpare eum.) Idem uerbū quod ali quoties uertit, comminari.

Absit a te domine.) Hieronymus annotauit significantius esse quod legitur a Græcis ἵλεώς σοι κύριε. i. Propitius tibi domine, ut subaudias, esto aut sis. Atq; ipsa uerbi omissio facit ad affectum Petri. Est autem sermo abominantis, peculiaris Hebræis. Mihi magis uidetur subaudiendum, sit tibi deus, q̄ sis, quāq̄ ita uisum est Hieronymo. Ac mox (Vade retro satana.) ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ. i. Abito post tergum meum satana. שטן Hebræis sonat aduersarium. Vnde Petrum satanam uocat, non diabolum intelligēs, sed quod humano affectu aduersaretur consilio diuino. At totidē uerbis nunc repellit Petrū, quibus ante tentantem diabolum.

Satan.

Scandalum es mihi.) Mirum q̄ hæc quoq; græca uox placuerit Christianis, quæ nobis obstaculum seu impedimentum sonat, ut testatur & Hieronymus in dialogo aduersus Pelagianos, σκῶλον & σκάνδαλον, a ruina dictum, quod occasio sit cadendi, si quid obstet eunti & σκάζω claudico, quod claudus inflectens se, uideatur tendere ad ruinam. Vertere poterat. Obstaculo mihi es, etiam si græce est μου, non μοι. i. meum, non mihi.

Σκάνδαλον

Quā dabit homo cōmutationē?) ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Hic ἀντάλλαγμα uocat, id, quo dato redimitur aliquid, iuxta priscorum cōmercia, quæ non moneta quemadmodū hodie, sed mutua rerum permutatione constabant. Est igit̄ sensus oim rerum iacturam esse faciendam citius q̄ uitæ. Quæ si semel pereat, nihil est tam charum quo possis illā redimere, quicqd dederis. Proinde nos uertim⁹, Aut quid dabit homo, quo redimat animā suam? Sane animā uitam appellat. Quemadmodum & Horatius, Animæq; magnæ prodigum Paulum.

ἀντάλλαγμα.

De hic stantibus.) Nōnulli græci codices habebant, τῶν ὧδε ἑστώτων. i. Sunt quidā inter hos qui hic sunt, stantes, siue sunt aliquot præsentium stantes.

EX CAPITE DECIMO SEPTIMO.

Assumpsit Iesus.) παραλαμβάνει. i. Assumit, præsentis temporis. Item paulo post. (Duxit illos) ἀναφέρει αὐτούς. i. Subducit illos, siue abducit eos. Nec est, resplēduit sed ἔλαμψεν. i. fulsit, siue splenduit, nō ἀπέλαμψεν. Ad hæc in omnibus quæ quidem ego uiderim græcis exēplaribus scriptū erat, nō (sicut nix) sed ὡς τὸ φῶς. i. sicut lux. Vnde uideri poterat errore scribæ, lux mutatū in nix, nisi secus & legeret & interpretaretur. Hieronymus atq; item Chrysostomus, præsertim cum alius Euangelista meminerit fullonis, cuius ars est candidare uestes. Quāq̄ Valla de his uerbosius argutatur, quæ si quis cupiat cognoscere, sunt in promptu. Et (Cum eo loquentes) συλλαλοῦντες magis sonat cōfabulantes, ut familiare colloquiū intelligamus. Pauloq; post (Respō dēs aūt Petr⁹) ἀποκριθείς. Abutit̄ & alias hoc uerbo, cū nihil p̄cesserit, ad qd̄ respōdeat.

Heliam oportet primū uenire.) ἐλθεῖν πρῶτον. i. Venire prius. Hic certe faciendum erat qd̄ alias facit, ut suplatiuū uerteret p cōparatiuū. Sentiunt em̄ Heliā uenturū antēq̄ ueniret Christ⁹. Cæterū qd̄ aiūt sese ex pharisæis accidisse id legit̄ in calce Malachiæ. Ecce mittā uobis Heliā, pphetā, antēq̄ ueniat dies dñi magnus & horribilis, & cōuertet cor patrū ad filios, & cor filiorū ad patres eorū, ne forte ueniā & p̄cutiā terrā Anathemate.

Genib⁹

Genibus prouolutus.) γονυπετῶν græcis unica dictio est, perinde sonans quasi dicas, accidens ad genua. Et aliquanto post (Incredula & peruersa) διεστραμμένη. i. distorta ac recte sane uertit, modo recte intelligatur. (Quousq; ero) ἕως ποτὲ ἔσομαι. i. Quousq; tandem. Nec enim ociosa est expletiua coniūctio, sed impatientiā quādā tedij indicat. Rursus aliquanto post (Et increpuit eum) Ambigit & Hieronymus utro referendum sit eum, ad hominē an ad dæmoniū. Mihi magis uidetur ad dæmoniū pertinere. Vnde uertendum erat illud, nō illum. Nam in eo quod sequitur. q̄re nos nō potuimus eijcere illum? apparet librariorū errore factum, ut illum scriptum sit pro illo. Est enim græce, αὐτό. & dæmonium præcessit.

Trāsi hinc.) Omissa est apud nos una uox, μετάβηθι ἐνθεῦθεν ἐκεῖ. i. Trāsi hinc illuc. Nec est, non ejcitur, sed οὐκ ἐκπορεύεται. i. non egreditur: Porro quod ἐν προσοὐχῇ καὶ νηστείᾳ. i. in oratiōe & ieiunio, transtulit per orationem & ieiunium, bene mutauit hebraicā figurā. Nā Hebræi ב. i. in, ut בְּיַד חֲזָקָה in manu forti, בַּיהוָה in dño. utunt̄, p per, ut iā admonui.

Qui didrachmā accipiunt.) Bis in unica dictione peccamus, & quod per g scribim⁹ cū sit p ch scribenda, & quod singulari numero, ac genere fœminino, pferimus, quæ est, neutri, & pluralis. Est enim græcis τὰ δίδραχμα. Ait enim, accipiunt, ut intelligas eos solitos a singulis accipere, & idcirco absolute dixit multitudinis numero. Est enim græcis δραχμή. i. drachma, nomismatis genus nempe sex continens obolos, minæ Atticæ centesima pars. Inde didrachmū nomismatis uocabulū duplū drachmæ, & tridrachmū & tetradrachmū. Quorū omniū meminit Iulius Pollux libro de rerū uocabulis nono. Et quod continenter sequitur (Non soluit didrachma) Soluit præsentis est temporis. τελῶ, ut intelligamus exactorem illum, non hoc percontari, num Iesus iam soluisset uectigal, sed deberet ne soluere, & an illius esset soluere. Alioqui mentitus erat Petrus, qui responderit ναί. i. etiam. Cæterū quæ Lyra nugat̄, hoc loco, de didrachma ex Isidoro & Papia, quis posset absq; risu legere?

Præuenit illum Iesus. προέφθασεν. i. occupauit, siue anteuertit. Indicat enim Petrū ea de re Iesu locuturū fuisse, sed ille nō expectata oratiōe Petri anteuertit. Nec est tributum, sed tributa. τέλη. Nā quod addit κῆνσον latinā uocē Matthæus usurpauit, nimirū quod res esset Latinorū, & solent plærūq; peregrina, & aliunde inuecta suæ gentis uocabula secū adducere. Porro σατήρ, tametsi ponderis quoq; modus est, quem Hebræi שֶׁקֶל uocant, hoc sane loco nummū significat, qui quatuor cōtinebat drachmis. Nā cū didrachmū exigeretur a singulis. Iesus stateram reddi iussit, duorum nomie suo ac Petri. Qua quidem ex re mox nata est inter discipulos disceptatio, quis primas teneret in regno cœlorum, quod petrus æquatus Christo, cæteris antepositus uideretur.

EX CAPITE DECIMO OCTAVO.

Quis putas.) τίς ἄρα μείζων. Putas interpres posuit loco coniunctionis expletiue, & μείζων cōparatiuū superlatiui uice positum apparet, cū de pluribus fiat sermo. Certe sic legit Augustinus in homilijs, quas ædidit in Matthæū. Ac mox (aduocans paruulū) προσκαλεσάμενος, quod totiens iam uertit cōuocans, ut ne qd interim cauiller de mutato participij tēpore. Nec est paruulū, sed παιδίον. i. puellū diminutiuū a puero. Etsi nō sim nescius alicubi diminutiuū hoc usurpari pro grandi puero, tamen hoc sane loco nō fuerat ociosa diminutio. Facit enim ad Emphasim. dū non solū inuitat illos ad imitationē cuiuscūq; pueri, sed pueri admodū pusilli. Ac rursum (Sicut paruuli.) ὡς παιδία. i. sicut puelli. Atq; ita ciat diuus Hieronymus, enarrans Esaiam. Et iterū (Sicut paruulus iste.) ὡς δὲ παιδίον. i. ut puellus. Illud mirum interpretē, qui soleat uel cū sententiæ detrimento copiā affectare, hoc loco nō mutasse suū paruulū. Præsertim cū paruuli uocabulū nō admodū faciat ad sensum Christi. Siquidē paruulus esse potest, & qui natu sit grandis, cuiusmodi sunt Pumiliones & Pygmæi, poeticus populus. At hic innocētiā ac simplicitatē intelligi uoluit, qui prima

quæ prima puericiæ ætas prædita eſt. Nec additur iſte in plæriſq; græcorum exemplaribus,niſi quod articulus τὸ ferme tantundem efficit. Dilucidius autem uertiſſet in hunc modum.Niſi quis ſe reddiderit humilem,ut eſt puellus hic, hoc eſt tantulum, quantulus hic puer eſt, & deijciat ſemetipſum ad huius modulū. Cæterū Ieſus per humilitatē corporis innuit ταπεινοφροσύνην,hoc eſt animi modeſtiam,& per corporis proceritatem ſignificat animum elatum.

De puſillis iſtis) τῶν μικρῶν,non eſt eadem uox græcis quæ modo fuit paruulorum. παιδίων. Ac paulo poſt,Mola aſinaria) μύλος ὀνικὸς ſignificat ingens ſaxum. Siquidē in molis ſaxum quod ſubſternitur,ut alterum quod circum agitur ſuſtineat,græcis ὄνος .i. aſinus dicitur,unde & prouerbium,ἀντὶ ὄνου ὄνος,ſicut in chiliadibus annotauimus. Expreſſit autem ſupplicij genus peculiare paleſtinis.Cæterū (in profundū maris) græce eſt ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης.i.in pelago maris,pro eo quod eſt in medio mari. Nam longius a littore ſolet eſſe profundius. Quandoquidem qui græcas tradunt etymologias,pelagus dictum putant,quod ſit τηλοῦ τῆς γῆς. i.procul a terra,quaſi telagus. Certū igiur exitium duabus rebus ſignificat,magnitudine ſaxi, & profunditate maris.

Hic maior eſt in regno) μείζων .i.maximus,ut paulo ſuperius indicauimus. Nā ſunt qui hæc ad ipſum Chriſtum pertinere putant,quo nihil maius. (Væ homini per quē) plæriq; græcorum codices addūt ἐκείνῳ .i. illi, Et (Abcide eum) nonnulli codices habebant αὐτὰ .i. ea,ut ad utrumq; quod præceſſit referatur.Et (Debilem) eſt,κυλλὸν,de quo iam dictum eſt,ſignificat enim non quouis modo debilem, ſed cui altera manus ſit detruncata,aut alioqui manca.Et rurſus (cum uno oculo) græcis uox eſt compoſita, μονόφθαλμον,quod unoculum dicere poterat,ſiue luſcum,quēadmodū uertit alibi.

Venit enim filius hominis ſeruare quod perierat.)In nōnullis græcis exemplaribus hæc uerba non aſcribuntur,nec apud Hieronymum horum ulla mentio. In nonnullis contra reperiuntur.Et (quæ errauit)græcis eſt τὸ πλανώμενον.i.errantem. Nec eſt (Quia gaudebit,ſed ὅτι χαίρει.i. quod gaudet,ſiue gaudeat.Ac paulo poſt. (Vt pereat unū de puſillis iſtis) ἓν neutro genere,ut referat, παιδίον. Vnde recte uertiſſet,unº puellus. Nec eſt (lucratus eris) ſed ἐκέρδησας.i.lucrifeciſti,aut lucratus fueris. Quandoquidem peculiaris eſt huius temporis uſus.

Quod ſi non audierit) ἐὰν δὲ παρακούσῃ.i.quod ſi obaudierit,hoc eſt auditū neglexerit, atq; idem uerbum mox repetit. At mox (Erunt ſoluta & in cœlo) coniunctionem addidit de ſuo,ut ſuperius indicatum eſt.Et iterum dico uobis) πάλιν ἀμὴν.i. rurſus amen dico.Neq; enim bis dixit idem,ſed eſt initium alterius parabolæ. Rurſus autem apud latinos anceps eſt ut apud græcos πάλιν.At iterum,non item. Nam quod decem milia talenta dixit pro talentorum latinitatis dūtaxat iniuria factum eſt ſenſu incolumi.

Vſq; ſeptuagies ſepties)ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ.i.uſq; ſeptuageſies ſeptē,ſic enim græca ad uerbum reddi poſſunt,ut ſubaudias peccata aut uitia, aut ſimile quippiā. Nec accipiendus eſt numerus ſeptuaginta ſeptem dumtaxat, ſed trecentorum nonaginta,quādoquidem hanc ſummam efficiunt ſeptuageſies ſeptē interprete Vulgario,& item Hieronymo. Nam ingentem numerum poſuit pro infinito.

Ponere rationem) συνάραι.i. conferre ac ſimul ſubducere aut ſuſcipere computū. Nā id hoc loco ſignificat ratio.Ea tollendis calculis conficiebatur,aut certe explicandis aut complicandis digitis. Vnde & Terentius ſubducta ratione dixit. Et mox non haberet unde redderet) μὴ ἔχοντος δὲ αὐτοῦ ἀποδοῦναι.i.cum non poſſet autem ſoluere. Siquidē ἔχω additum uerbis infinitis ſignificat poſſum,Latiniſſime dixiſſet, cū non eſſet ſoluendo,paulocq; poſt rogabat eum dicens. Vetuſtiſſimi codices latini ſcriptum habebāt orabat. Plæriq; græci προσκύνει adorabat,nonnulli παρεκάλει.i.obſecrabat.Et patientiam habe) græce eſt μακροθύμησον, i.longanimis eſto. Rurſus (ſerue nequam) πονηρὲ.i.male ſiue ſceleſte. Verum huiuſmodi pmulta prætereo ſciens,ne moleſtus ſim lectori.

ſoluendo non eſſet. Latiniſſime.

Et debitum dimisit.) τὸ δάνειον ἀφῆκεν .i.mutuum remisit,siue æs alienum remisit. Ac paulopost.Et suffocabat eum) Et dilucidius & fidelius erat,κρατήσας αὐτὸν ἔπνιγεν.i.iecta illi manu,oborto collo trahebat. Id em̃ est κρατεῖν & πνίγειν hoc loco.Item narrarunt διεσάφησαν.i.indicarunt,siue aperuerunt,aut prodiderunt.Ac mox (Omne debitū remisi tibi) πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἐκείνην ἀφῆκα.i.totum illud debitū remisi tibi.Ac subinde (De cordibus uestris) Hic addunt græci τὰ παραπτώματα αὐτῶν.i.errata ipsorum,quod haud scio an explicandi causa sit additum,quandoquidem apud Hieronymum non additur Etiamsi additur apud Chrysostomum ac Vulgarium.

EX CAPITE DECIMONONO.

SI licet)pro licet ne, græce dixit,magis q̃ latine,Et ἀπολύσαι repudiare, siue abn̄cere.Ac mox.(Masculum & fœminam) ἄρρεν καὶ θῆλυ, neutri generis sunt apud græcos. Et καταλείψει deseret rectius erat q̃ dimittet. Ac mox (Duo in carne una) δύο εἰς σάρκα μίαν.i.in carnem unam,hoc est e duobus fiet unus,siue unum, quandoquidem masculus & fœmina neutri generis sunt.Ne articulus quidem uidetur ociosus.οἱ ἔσονται οἱ δύο,hoc est,erunt qui duo fuerant in carnē unam. Nam totū hoiem carnem uocat,ut & alias scriptura diuina totum hominem animā appellat. Est aūt hic sermonis color Hebræis familiaris.Erit mihi in patrē, ,p eo quod est erit mihi pater,seu uice patris.Porro in carnem legendum esse,non in carne,demonstrauimus ex Hieronymo in scholijs nostris,quibus illum illustrauimus. Tametsi in genesi unde locus hic sumptus est,non est,erunt duo,sed tātū erunt וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד duo addidit euangelista explicandi gratia.Ac mox (Itaq; iam non sunt duo) οὐκέτι.i.posthac nō sunt duo, nēpe post initum coniugium. Creata fuerunt duo,nō unus,nimirum masculus ac fœmina.Rursus copula matrimonij e duobus reddit unū.Non abludit prorsus ab hac sētia fabula Aristophanis,quā apud Platonē adducit in cōuiuio. Quāq̃ obscœnior est Item(quod deus coniunxit)συνέζευξεν .i.coniugauit,& eodē iūxit iugo. Translatū a bubus simul ducentibus idē iugum.Nos uertimus copulauit. Et (ad duriciem cordis) græcis unica dictio est σκληροκαρδίαν.Ex hoc potissimū loco lex inducta apud Christianos ne dirimantur matrimonia, cū cætera Christi dogmata,de nō iurando,de non resistendo,de in diem uiuendo,de iuuandis ac diligendis inimicis,atq; id genus per multa uel antiquare patiamur,ut interpretatione cōmoda prorsus abrogemus,solū urgemus de matrimonio.Atqui si id Iudæis concessit Moses ob duriciem cordis, & par pene duricies sit in nobis,cur nō idem conceditur, quibus conceduntur & lupanaria? Christus fornicationem excepit,at apud nos nullū tam obscœnū fornicationis genus,quod liberet alterutrū, cū olim post diuortiū utriq; liberū fuerit nouū inire matrimonium.

Non expedit nubere) γαμῆσαι .i.ducere uxorem,aut certe contrahere matrimonium, siue contraxisse.Nam apud latinos uir non dicitur nubere,nisi qui seruit uxori,uelut illa potius uir sit q̃ ille. Etiamsi Festus Pōpeius indicat olim nubere latinis etiā cōmune fuisse uerbum,quemadmodum græcis γαμεῖν.At apud hebræos non erat mutuū repudiandi ius, quemadmodū apud Rhomanos,sed soli marito phas erat repudiare.Cuius etiam zelotypiæ mederi cogebatur uxor,fœdo horrendoq; exemplo.

Non omnes capiunt) χωροῦσιν,hoc loco capiunt non pollet idem quod intelligunt,siue apprehendunt,ut Lyra uidetur sensisse,qui cōmenti uice addidit, quia altus est status,ad quem infirmi non possint ascendere,sed capiunt .i. capaces sunt, quomodo locū capacem uocamus,qui tam est spatiosus,ut possit recipere quod inferē. Ita Paulus uult dilatari Corinthios,quo se capiant.Procliue est enim intelligere quod dictum est, uerū id dictum non descendit in animos omnium,quod sint alijs affectibus occupati, ut illic non sit locus diuino consilio.Atq; idem uerbū legis in eo quod sequitur,qui potest capere capiat,ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρείτω,

Capere qd sit?

Qui facti sunt) οἵτινες εὐνουχίσθησαν, qui castrati sunt,siue qui facti sunt eunuchi. Nam

eunuchi

eunuchus repetendum erat. Atq; idem uerbum mox ipſe uertit caſtrati ſunt. Porro ἐυνοῦχος græce ſonat cubilis cuſtos, quod barbari huiuſmodi portentis ſuas uxores ſeruandas committere ſoleant. Porro ui execti Spadones dicuntur. Ac rurſus occurrunt nobis paruuli. τὰ παιδία. i. puelli. Eunuchus.

Quid me interrogas de bono) Plæriq; græci codices habent τί με λέγεις ἀγαθόν. i. quare me uocas bonũ, ſed perperam ni fallor, ex alio euãgelio uerbis huc tranſlatis. Quãq; ad eum modum legit Vulgarius. At ſecus Hieronymus, Hilarius, & Chryſoſtomus Apparet offenſum lectorem parum attentum, quod non perinde uideretur quadrare Chriſti reſponſum. Solus deus bonus eſt. Atqui belle quadrat. Non enim hic obiurgat eum quod ſe bonum diceret, quanq; bone apud Hilarium non additur, ſed quod homo cum eſſet de bono percontaretur, cum in hominibus nihil ſit boni Et perturbate uertit (unus eſt bonus deus) οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰμὴ εἷς ὁ θεός. i. nullus eſt bonus niſi unus nempe deus, ut ὁ ſit articulus explicãtis. Nec eſt (uende omnia quæ habes) ſed πώλησον σου τὰ ὑπάρχοντα. i. uende tua, ſiue facultates tuas. Nec apud Hieronymum additur omnia. Et abijt triſtis, magis eſt, dolẽs, ſiue mœſtus, λυπούμενος. Et nonnulli codices habebãt. ὁ πάλιν. At in emẽdatioribus ſcriptũ eſt πάλιν δέ, rurſus aũt, ſiue, imo iterũ dico uobis. Corrigit eñ quod ante licet mollius dictũ offẽderat diſcipulos, idq; durius repetit.

Facilius eſt camelum.) diuus Hieronymus haud dubiæ camelum accipit pro animante, Vulgarius diſſentit uolens hoc loco ſignificare rudentẽ nauticum, atq; id ſane magis quadrat ad foramẽ acus. Et apud unum Suidam, κάμιλον eo reperio ſignificatu. Iulius Pollux inter inſtrumenta nautica non meminit. Atq; hac quidem in re magis aſſentior Hieronymo. nam quod iſtos offendit, qui ex camelo funem faciunt nauticum, nempe quod abſurdum uideatur camelum duci per foramen acus, hoc ipſum pro nobis facit. Siquidem Chriſtus hoc exemplũ uelut ἀδύνατον propoſuit. Vult enim omnino uideri impoſſibile, ut camelus ingens animal ac tortuoſum, per foramen acus tranſeat, nec eſt, quod hic fabulas aniles comminiſcãtur, Hieroſolymis fuiſſe portam cui nomen fuerit acus, aut quod impoſſibile pro difficili poſitum interpretentur. Imo ſi diuitem interpretentur fidentem ſuis diuitijs, id quod fere diuitum uulgus facit, ita demum poterũt hũc explicare nodũ. Quod ſi uerũ ẽ ingẽtes funes nauticos camelos uocari græcis, apparet ab animãtis & ingẽtis & diſtorti ſimilitudine dictos. Quin & illud perforamen acus, bifariã accipi poteſt, ſiue pro foramine qd' habet acus, ſiue p foramine acu facto. Poſtremo nõ eſt in regnũ cœlorum, ſed in regnũ dei, εἰς βασιλείαν τοῦ θεοῦ. Quãq; mihi magis probatur, quod lego apud Chryſoſtomũ & Hieronymum regnũ cœlorũ.

Quis ergo poteſt) τίς ἄρα δύναται. i. quis nam poteſt id quod ſupra uertit, quis putas Et aliquanto poſt, In ſede maieſtatis, ἐπὶ θρόνου δόξης. i. in throno gloriæ. Et (uitam æternam poſſidebit) κληρονομήσει, quod ad uerbum uertit aliquoties hæreditabit. Nos circũlocuti ſumus, & uitæ æternæ ſortietur hæreditatem.

EX CAPITE VIGESIMO.

SImile eſt regnũ.) ὁμοία γάρ ἐστιν. i Simile eſt enim, cohæret eñ cũ ſuperiori ſententia. Et (primo mane) ἅμα πρωΐ. i. ipſo ſtatim diluculo, ſeu, primo ſtatim diluculo, ſiue mox ut diluxit. Paulocp poſt (Ex denario diurno) ἐκ δηναρίου τοῦ ἡμέρας Primum nihil opus erat addere græcã ꝓpoſitionẽ ex. Deinde denarius hic nũmi Rhomani genus eſt, ualẽs treis obolos & ſemiſſem, ut autumnat Guillmus Budeus homo nuſq; nõ diligẽtiſſimus, nõ ſolũ eruditiſſimꝰ. Nec eſt diurno, ſed in ſingulos dies ſiue dietim. Vnde uerti poterat, pactus cũ opis in ſingulos dies denario. Rurſum quod iuſtũ fuerit, ὃ ἐὰν. i. quodcũq;. Ac mox de undecima cõductis hora (Ite & uos in uineã hoc loco addũt græci, quod in noſtris exemplaribus nõ habetur. καὶ ὃ ἐὰν ᾖ δίκαιον λήψεσθε .i. quodcũq; iuſtũ fuerit, accipietis. Itẽ (acceperũt ſingulos denarios) ἀνὰ δηνάριον. i. Denariatim, ut ita loquar, & ſinguli potius q̃ ſingulos. Diei & æſtus,) Non eſt æſtus.

ſed æſtum βάρος τῆς ἡμέρας καὶ τὸν καύσωνα.i.pondus diei,& æſtum, uelut exponẽtes quid dixerit onus diei. Deinde (Volo autem & huic) &,redundat θέλω δὲ τούτῳ,uolo autem huic. Rurſus (An non licet mihi quod uolo facere) græci addunt ἐν τοῖς ἐμοῖς.i.in rebus meis. Et mox (An oculus tuꝰ neq̃ eſt &) Apparet auriũ errore uariatam ſcripturã,quod εἰ ſi & ἢ uel, eadem uoce ſint apud græcos. Si leges ſi,pendebit a ſuperioribus oratio, ut ſit ſenſus,num ideo mihi minus licet facere de bonis meis quod uolo, ſi tu oculum habeas malicioſum & inuid ũ? Cũ ego certe non poſſim non eſſe bonus. Si legis ἢ.an uertendum erat non aut,ut ſit ſenſus. Num mea benignitas in cæteros cruciat tuos oculos, Qñquidẽ ex huius beneficentia nata eſt illius inuidentia, nõ ex iniuria dantis, id quod erat in pactis Multi ſunt uocati) πολλοὶ γὰρ,i,multi em̃. Et uocati & electi hoc loco nomina ſunt non participia κλητοὶ ἐκλεκτοὶ,quæ tamen propemodũ uice participiorum uidentur uſurpari. Et aliquanto poſt (Secreto & dixit) deſunt aliquot uerba κατ' ἰδίαν ἐν τῇ ὁδῷ.i.ſeorſim in itinere,q̃q̃ hic magis quadrabat ſolos,quod ita uertit nõnunq̃. Noluit enim ullos itineris comites præter diſcipulos. Et aliquanto inferius (Et unus a ſiniſtris) ut ne cõmemorẽ interim latinius fuiſſe futurũ,a dextris mihi,q̃ meis,hoc loco a ſiniſtris eſt εὐωνύμων, ſic enim græci ominis cauſa dicũt ſiniſtrã corpis partẽ εὐώνυμα hoc eſt boni ominis,ſicut poetæ furias uocãt Eumenidas ut apud Iob. Bñdicere poſitũ ẽ maledicere

Potestis biberc calicem.) ποτήριον.i.poculum,quod tamen ſemper calicem uertit, cum poculum ad unguem exprimat græcam uocem. Poculum enim quoduis uas unde bibitur ut ποτήριον,& ipſum a potando dictũ. At calix poculi ſpecies eſt,quæ græcis ſua uoce κύλιξ dicitur. Eſt aũt ſermo prouerbialis, de eodẽ bibere poculo,pro eo quod eſt, participem eſſe mali,quemadmodũ fuſius in chiliadibus explicuimus. Et in emendatioribus græcorũ exemplaribus nõ legitur μέλλω πίνειν.i.bibiturus ſum,ſed πίνω.i. bibo. Atq̃ ita legit Chryſoſtomus. Inſup ſub hæc addit̃ apud græcos, καὶ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι βαπτισθῆναι.i.& baptiſmate quo ego baptizor baptizari? Nam & apud Marcum hæc adduntur. Atq̃ ad hunc modum eadem mox repetuntur,calicem quidem meum bibetis & baptiſmo quo ego baptizor baptizabimini. Verum haud ſcio an hæc in hunc locũ ex Marco traducta ſint,id quod ſæpenumero ſolet accidere,p̃ſertim cum apud Hieronymum addita non comperiam. Quanq̃ adduntur apud Origenem & Chryſoſtomũ. Deinde (non eſt meum dare uobis) Vobis addidit aliquis de ſuo,apud græcos tantum eſt οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι.i.non eſt meum dare,ut ſit abſolutum & intelligas totum hoc reijci in patrem,atq̃ ita legit Chryſoſtomus,uerum ut adderent uobis in cauſa fuit, quod ſequitur, ſedquibus paratum eſt. Verum ea oratio ἀκέφαλος eſt. Subaudiendum enim, id ijs continget quibus præparatum eſt a patre meo.

Principes gentium dominantur eorũ) ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν.i.cum præceſſerit gentium,non repetit earũ,imo cur non eis? ac mox in eas magis q̃ in eos? Nã græcis gens neutri generis eſt. Nec eſt ſimpliciter dominatur ſed κατακυριεύουσι dominãtur in eas,ſiue aduerſus eas. Nec eſt,qui maiores ſunt ſed οἱ μεγάλοι.i.magni ſiue magnates. Siquidem id erat propriũ cognomentũ regis Perſarũ, unde Alexãder magnus eſt dictus. Ac rurſum (poteſtatem exercent) κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν.i.ius ſiue autoritatem exercent,& præpoſitio ſimiliter in partem malam ſonat,indicans eam poteſtatem eſſe tyrannicam,& cũ malo parentium eſſe cõiunctam. Ac paulo poſt. (Quicũq̃ uoluerit maior fieri) μέγας γενέσθαι.i.magnus fieri, Atq̃ ita citat Hieronymus ediſſerens caput Ezechielis.45. Ne quis cauilletur græcam ſcripturam eſſe uiciatam.

Non uenit miniſtrari) Quis unq̃ dixit hominẽ miniſtrari, cui miniſterium exhibetur? Non hercle magis q̃ bene dici de quo quis bene loquatur,aut annunciari,cui nunciatur aliquid. At qui ſic loquuntur græci latinorũ auribus prorſus inauditũ. Vertere cõmode poterat ad hũc modum. Nõ uenit ut ſibi miniſtraret̃,ſed ut alijs ipſe miniſtraret οὐ διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι. Rurſum hic animam uitam appellat,nõ eam partem quæ

eſt altera

est altera hominis. Rursum (pro multis) ἀντὶ πολλῶν, aliud quiddã sonat græcis & latinis, apud nos tãtũ opponitur paucis, apud illos populi multitudinẽ sonat, atq; id fermequod latinis sonat uulgus, Et redẽptionẽ græce est λύτρον, quod proprie precium significat quo redimunt̃ captiui aut serui, a uerbo λύω, quod est soluo. Deinde (Et cõtinuo uiderunt) Græci nõnihil addunt uerborũ ἀνέβλεψαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοὶ. i. uisum receperũt illoq; oculi, quod antea mentio facta sit oculorũ.

EX CAPITE XXI.

AD montem oliueti ἐλαιῶν est. i. oliuaq;, semel dumtaxat in actis apostoloq; legimus montem qui dictus est ἐλαιών. i. oliuetũ, si modo scriptura non fallit, etenim eadem dictio si ultima sit acuta significat oliuetũ, sin circũflexa oliuarum. Hic certe est oliuarũ, propter additũ articulũ τῶν, pauloq; post (in castellum) εἰς τὴν κώμην, uicũ aut oppidũ sonat. Et confestim dimittit) In nõnullis græcis codicibus habetur ἀποστέλλει præsentis tẽporis, ut pertineat ad discipulos. Verũ quid opus erat repetere, & dimittit eos, cum iam dixerit, ite in castellum. Vnde mihi legendũ uidetur ἀποστελεῖ. i. emittet, ut referat ad iumẽta, Atq; ita legit Chrysostomus ac Hiero. Deinde quidã habebant hoc factũ est, quidã hoc totũ factũ est. Neq; magni refert Chrysostomus non addit totum. Dicite filiæ Sion) Testimoniũ hoc sumptũ est ex Zacharia Cap. nono. Quanq; euangelista nec usq; quaq; conuenit cũ hebraica ueritate, neq; cũ septuaginta. Nã dicite nec est apud hebræos nec apud septuaginta. Rursum quod hic dicit uenit tibi mansuetus, hebræis est עָנִי. i. paup. Nam eadẽ dictio si scribatur עָנִי, pauperem sonat si עָנָו mãsuetũ. Adhuc quædam prius omisit. Hebræa sic habent גִּילִי מְאֹד בַּת צִיּוֹן הָרִיעִי בַּת יְרוּשָׁלִָם הִנֵּה מַלְכֵּךְ יָבוֹא לָךְ צַדִּיק וְנוֹשָׁע הוּא עָנִי וְרֹכֵב עַל חֲמוֹר וְעַל עַיִר בֶּן־אֲתֹנוֹת. Ea sic reddidit Hieronymus. Exulta satis filia Sion. Iubila filia Hierusalem. Ecce rex tuus ueniet tibi iustus & saluator. Ipse pauper & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ. Iuxta septuaginta sic legimus. Gaude uehementer filia Sion, prædica filia Hierusalem. Ecce rex tuus ueniet tibi iustus & saluans, ipse mãsuetus & ascendẽs super subiugalem & pullũ nouũ. Porro quod hic est saluator, hebræis est נוֹשָׁע alludens ad nomẽ Iesu. Vnde locum hunc Iudæi iuxta historiã referunt ad Christum. Item sedens super asinum ἐπιβεβηκὼς. i. conscensa asina. Et rursum uestimenta, magis est togas siue pallia τὰ ἱμάτια. i. sũmas uestes. Osanna filio Dauid) Non sine causa Matthæus aut interps hebraicã reliquit uocem, opinor quod peculiaris sit eius gẽtis acclamatio, quẽadmodũ apud Romanos io triumphe. Verũ super hac uoce uaria fuit interpretũ opinio, de quo q uolet edoceri plenius legat Hieronymi libellũ ad Damasũ põtificẽ Romanũ, in quo notat Hilarium, quod ob imperitiam hebraicæ linguæ osanna interptatus sit redẽptio domus Dauid. Atq; omnino sic inteptatus ẽ in canone quẽ scripsit in Matthæum, Nam osanna inquit hebraico sermone significatur redẽptio domus Dauid, pudẽdo nimirũ lapsu, cũ hebræis id quod constat פְּרוּת redemptio dicatur. Tũ domus בַּיִת. Porro Dauid cũ eadẽ uox sit apud Hebræos quæ apud Græcos ac latinos, uel ab ipso quantũuis inscio sermonis hebræi deprehendi poterat, si modo animum ad uertisset. Verũ conijcio sanctũ Hilarium cũ hæreret ad eam uocem ex ludæo quopiam scisciatum, quid apud illos sonaret osanna, atq; illum ut irrideret christianũ respõdisse, quod in bũccam ueniebat, redemptio domus Dauid. Vide quid est alienis cernere oculis, alienis ambulare pedibus. At idem in expositione psalmi secundi non probat ullam interpretationem ueteris instrumenti, præter eã quæ fertur esse septuaginta, propterea qđ Bresith בְּרֵאשִׁית q̃ prima uox est libri Geneseos, apud hebræos tria significet in principio, in filio, & in capite. Nimirũ sic est humanũ ingeniũ tantũ probat quisq;, quantũ se confidit assequi posse. Græce nouerat Hilarius, & idcirco græcorũ floscul̃is libenter ornat sua cõmentaria. Verum cum litteras hebraicas prorsus ignoraret, interpretationi septuaginta nihil uolebat accedere. Porro diuus Augustinus, qm̃ ne græce qdẽ sciebat,

Osanna.

non probat Hieronymi ſtudiū,qui nouum teſtamentū ex græcoꝝ fontibus uel uerterit uel emendarit. Quanꝯ hoc utrūq; tolerandū putat, propterea quod collatis codicibus deꝑhendiſſet Hieronymianā in ea re fidem. Nam Auguſtinus græcas literas puer utcūq; deguſtarat, ad quas ſenex redire coactus eſt,quādoquidē & Epiphanij græcum de hæreſibus librū ut potuit eſt imitatus. Cæterū hebræi ſermonis qm̄ ꝓrſus erat ignarus, ferendū nō putat ut Hieronymus quicꝯ ex hebræoꝝ fontibus mutaret,idq; cū fidē hominis in nouo teſtamento iam haberet cōpertā. At hodie magni quidā ut ſibi uidentur theologi,cū ne latine qdē ſciant,omnis antiquæ bonæq; literaturæ rudes,& ob id hoſtes,nihil admiſceri uelint diuinis literis,niſi quod ab ipſis poſſit intelligi. Verū quēadmodum hebrææ literæ ab Hilario neglectæ ſui contemptū ultæ ſunt in oſanna, ita paſſim his temporibus ulciſcuntur ſui neglectū bonæ literæ,dum ſubinde impingūt, nuſq; non hærent,nuſq; nō labuntur,& eruditis uiris de ſe uel riſum uel cōmiſerationem excitant. Sed ut ad rem redeamus,Hiero. indicat hunc locū ſumptū ex pſal.117. in quo ꝑter alia q̄ manifeſte de Chriſto dicta reperiunt̄,hoc quoq; legit̄. O dn̄e ſaluū me fac,o dn̄e bene ꝓſperare,bn̄dictus qui uenit in noie dn̄i. Porro ꝓ eo quod habetur in ſeptuaginta o dn̄e ſaluū me fac. In hebræo legit̄ אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא quod manifeſtius interꝑtatus eſt Symmachus dicens. Obſecro dn̄e,ſaluum me fac obſecro. Siquidem הוֹשִׁיעָה ſaluifica ſignificat,& נָּא interiectio eſt apud hebræos uelut efflagitātis aut obteſtantis.

Menſas nūmulariorū) κολυβιστῶν,qui ꝯdem trapezitæ uocantur. Porro teſtimonium quod adducit ſumptū eſt ex Eſaiæ cap.56. Domus enim mea domus orationis uocabit̄ cunctis gentibus. Conſentientibus & ſeptuaginta. Propheta a Nazareth ὁ ἀπὸ ναζωρὲθ .i. ille Nazarenus. Ac quod paulo poſt adducit,ex ore lactentiū & infantiū ſumptū eſt ex pſalmo.8. porro quod hic uertit infantiū græce eſt νηπίων,quos hactenus uertit puuos.

Abiit foras extra ciuitatē) ἐξῆλθεν ἔξω τῆς πόλεως. Quid opus erat foras? exiuit e ciuitate,ſat erat. Ac ſubinde (Et manſit ibi) ηὐλίσθη.i.quaſi dicas ſtabulauit hoc eſt diuerſatus eſt,unde eſt illud in actis apoſtolorū συναυλιζόμενοι,de quo ſuo dicemus loco. Pauloq; poſt (Fici arborem) συκῆν μίαν.i.ficum quandā. Siquidē hebræi unum pro quodam uſurpant. Interpres addidit arborē ne de fructu acciperemus, ob quod alias atq; adeo mox uertit ficulneam, nō ſatis probo apud latinos uocabulo. Nec eſt (ſecus uiam) ſed ἐπὶ τῆς ὁδοῦ .i. in uia. Hæc eſt illa ficus,cuius foliis nōnulli ſuam obtegunt inſcitiā, cū ea ſignarit magis iſtos qui cultu,qui titulis,qui ſplēdidis uerbis ſanctimoniā ꝑ ſe ferunt, cū uita nō reſpondeat. At iſti ſedulo cauent, ne quid bonarū attingant literarū, & dicunt ꝯ poſſunt inſulſiſſime,ne quid affinitatis habeant cū hac ficu. Cæterum iſta ratione maxime in ficū incidūt. Audio incultam ac ſordidā orationē. Expecto uitā ſimplicē & innocentem hoc eſt fructū,quē orationis ſpecies,id eſt folia pollicebantur. Vbi propius uentū eſt Sardanapalos inuenio,inuenio Midas ac Satrapas. Omnia tyrannica,ſolus ſermo refert apoſtolos. Hæc eſt illa ficus quā odit & execratur Chriſtus,cui ſi putet elata doctrina & faſtuoſa eloquentia, quanto magis oderit arrogātem ac ſupercilioſam inſcitiam,& ſanctimoniæ fuco perſonatā infantiā. Verū hæc ut ꝑεργα miſſa faciamus.

Et non hæſitaueritis) μὴ διακριθῆτε.i.non diiudicaueritis, etenim qui diffidit, diſpicit ac diiudicat. Ac mox ἀλλὰ τὴν συκῆς ποιήσετε.i.id quod accidit ficui facietis. Deinde (Tolle & iacta) ἄρθητι καὶ βλήθητι.i.tollere ac mittere paſſiue. Et rurſum aliquāto poſt (In qua poteſtate) utrobiq; poteſtas hic græcis eſt ἐξουσία,quod ius & autoritatē ſignificat, nō potentiam aut uires. Itē (cogitabāt inter ſe) παρ' ἑαυτοῖς .i.apud ſeſe. Et aliq;to poſt (Oēs em̄ habebāt Ioannē) Emendati codices græcorū habent ἔχουσιν.i. habēt, ut referat̄ ad ipſos phariſæos ita cogitantes. In uineā meā) ἐν τῷ ἀμπελῶνί μου.i.in uinea mea. Suffraganti bus & uetuſtiſſimis latinorū exemplaribus. Et ibidē (Eo dn̄e) in græcis legit̄. Ego dn̄e, nō eo,qui ſermo eſt ſeſe ꝑſto ac prōptū offerētis ad qduis ꝓ quo latini dicūt. Eccū, ſiue ꝑſto ſum. Origenes legit ναὶ κύριε.i.etiā dn̄e. In nōnullis tn̄ græcis reperio ꝓ ἐγὼ ὑπάγω,i. abeo.

abeo. Ac mox (meretrices p̃cedẽt) προάγουσιν p̃cedũt pñtis tpis, significãs illas esse prõptiores ad accipiendã euangelij doctrinã Et fodit in ea torcular) ληνὸν. Nã lacunis olim effossis uinũ excipiebat. Vnde & alibi lacũ uertit. Hinc Bacchus poetis Lenæus dicit. Ac paulo post (Verebunt forte filiũ meũ) Forte nec est apud græcos, nec in uetustis latinoꝝ exemplaribus, nec apud Hiero. Additũ apparet a quopiã, qui uerebat, ne deus aut mentitus uideret, qui futurũ dixerit quod nõ euenit, aut insscius futuri, quasi uero nec esse sit, ut per oia quadrent, & ut aiunt ad amussim parabolæ. Quædã admiscẽtur ut expleatur narrationis ordo, id quod testat & Augustinus in ope de doctrina christiana.

Dicebant intra se) ἐν ἑαυτοῖς græcis quidẽ anceps est sermo, utrũ sentiat intra se, an inter se, ꝯꝯ accõmodatius est, inter se, ut intelligas illos colloqo conspirasse aduersus filiũ Nec est (Et habebimus hered.) sed καταχῶμεν, i. occupemus siue obtineamus, aut ut legit Chrysosto. ut possideamus. Ac subinde. (Et eiecerũt extra uineã) ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος quid inuitauit hic ut deprauate maluerit loqui interp̃s ꝯ emendate? Cũ dicere licuerit e uinea ꝓ extra uineã, nisi hoc ipsum pulchrũ esse ducit uel gratis συλοικίζῃ. Et in (Male ꝑdet) græcus addidit αὐτούς. i. eos, iuxta morẽ hebræorũ, latinus interp̃s recte omisit.

In caput anguli) εἰς κεφαλὴν γωνίας, hebraica figura dixit factus est in caput, ꝓ eo quod erat cœpit esse caput anguli, unde Paulus scribẽs Corinthijs uocat eũ ἀκρογωνιαῖον. i. sũmũ in angulo. Is em̃ solidissimus ac maxim⁹ sit oportet, q parietẽ utrũq; cõmittat & cõtineat. Et rursus ibidẽ (A dño factũ est istud) Istud siue hoc nõ ꝑtinet ad totũ hoc quod p̃cessit, sed uel ad caput, uel ad angulũ, quod utrũq; sit generis fœminini, uelut αὕτη pronomen, Similiter id quod sequtur. Et est mirabile θαυμαστή. i. admirandus angulus, siue ad mirabile caput anguli. Porro testimoniũ cõflatũ est e duobus locis, prior pars e psalmis, secunda ex Esaiæ cap. 28. Nẽpe ea quæ mox subsequit. Qui ceciderit sup lapidem.

Quia auferẽt) ὅτι, qa quod interp̃s aliquot locis recte p̃termisit, hic sine causa addidit, ut hoc magis sit oscitãtiæ ꝯ imperitiæ, aut sup̃stitionis. Nã si religio fuit quicq; omittere, cur omisit alibi? si iudicio omisit, cur alibi apponit? Itẽ (facienti iustitiã eius) eius ad regnũ referẽ, nõ ad deũ αὐτῆς, paulocq; post (tenere) κρατῆσαι, quod melius capere, siue manus iniicere. Et (sicut prophetã) cõmodius erat tanꝯ ꝓphetã siue uelut prophetam.

EX CAPITE XXII.

ET altilia) τὰ σιτιστὰ, belle rñdet uox latina græcæ, ut em̃ altilia ab alendo dicũtur, ita σιτιστὰ a σιτίζω, quod est cibo siue nutrio. Cæteꝝ occisa, parũ apte reddidit, nã τεθυμμένα magis sonat imolata, aut certe mactata, quod olim i nuptijs sacris epulis agerẽtur cõuiuia. Cæteꝝ in uillã suã, nõ admodũ incõmode, εἰς τὸν ἴδιον ἀγρόν. i. in ꝓpriũ agrũ, ut uerbo reddã uerbũ, aut in rus suũ, ut sensum magis exprimã. Porro uilla domus est in agro, Et alicꝯto inferius (Et egressi serui eius) ἐκεῖνοι. i. illi nõ eius. Nec est quos inuenerũt, sed ὅσους. i. quotquot repererũt. Ad hæc (malos & bonos) græce est πονηρούς τε καὶ ἀγαθούς. i. malosq; ac bonos, si quis ad uerbũ reddi uelit. Aut si latine seu malos seu bonos, ut intelligas nullo delectu. Nã hic est sensus, ut boni ptineat ad Iudæos q sibi & hodie uidentur boni, mali ad gentiles. Ex Iudæorũ em̃ affectu locutus est Christus, cũ utriq; fuerint mali. Ac mox (Et ipletæ sunt nuptiæ discũbentiũ) Interp̃s dormitans græcũ genitiuũ reliqt, cũ dicere debuerit discũbẽtibus. Nã ꝯꝯ alicubi licet repire implent ueteris bacchi, haud tñ inuenias domus impletur hoim. De tenebris exterioribus, iã ante dictũ est. Ac rursum uocati & electi noia sunt græcis nõ participia κλητοὶ καὶ ἐκλεκτοὶ, cũ paulo ante fuerit κεκλημένοις dicite inuitatis.

Vt eũ caperẽt) παγιδεύσωσιν. i. illaquearẽt παγὶς em̃ laqus quo ferã capimus aut auẽ. Cæterum Herodianos appellat milites Herodis, quẽ ꝓselytũ Augustus p̃fecerat Iudæis ut ab his imperatoris Rhomani nomine tributa colligeret Vulgari⁹ putat Herodianos dictos, nõ qd̃ essent illius ministri, sed factio quæpiã Iudæorũ affirmantiũ Herodem esse Christũ, qd̃ hõ nõ Iudæus apud Iudæos regnaret omniũ primus. Nẽpe filius antipatri,

quod ridiculũ putat Hieronymus, uerum pharisæi contendebant Iudæorũ populũ qui decimas solueret, essetq; deo dicatus, non debere soluere tributũ Cæsari, nec prophanis parere legibus. Herodiani contra principis sui negocium agebant. Proinde simul adeunt Christum, uni pariter utriq; molientes insidias, ut quicquid respondisset, alterutri factioni redderetur obnoxius. Chrysostomus putat Theodam & Iudam, quoꝝ mentio fit in actis, ob id interisse, quo negarent tributũ oportere pendi Cæsari.

Cognita aũt Iesus nequitia) πονηρίαν. i. malicia seu uersutia. Nam nequitia magis ad libidinem pertinet. Deinde, cur non potius dixit inscriptio, q̃ superscriptio ἐπιγραφὴ. Et aliquanto inferius (neq; nubent neq; nubentur) neq; temporis ratio seruata est, neq; latinitatis. Nã græce est οὔτε γαμοῦσιν οὔτε ἐκγαμίζονται. i. neq; ducũt uxores, neq; nuptũ dantur, ut γαμοῦσιν pertineat ad sponsos, & ἐκγαμίζονται ad puellas. Quis em̃ unq̃ audiuit nubuntur? Quanq̃ interim perijt schematis gratia, quæ & ipsa seruari poterat, neq; ducũt uxores neq; ducuntur. Atq; item quod sequitur (Sed erunt sicut angeli dei) ἀλλ' ὡς ἄγγελοί θεοῦ εἰσιν. i. uelut angeli dei sunt, atq; ad eum modum comperi scriptũ & in uetustis exemplaribus latinis. Quod silentiũ imposuisset) ἐφίμωσεν. i. obturasset os, siue occlusisset os. Et in Paulo. Non alligabis boui, est οὐ φιμώσεις, non occludes os. Nec est legis doctor, sed νομικὸς. i. qui uersatur in negocijs legalibus, ad uerbũ sonat legalis siue legitim⁹. Nec est ex toto corde, sed in toto corde ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ. Et rursum non est, hoc est maximum & primum, sed πρώτη & μεγάλη. i. primũ ac magnũ q̃q̃ hic primũ dixit præcipuũ Hilarius legit, quod est magnũ ac primũ. Sicut teipsum) ὡς σεαυτὸν, græcis unicũ aduerbium est ὡς quod nos uix duodecim reddimus. Proinde frustra cauillant̃ qui putãt hic nõ modum amoris æqualem significari, sed similitudinem, ut amemus proximũ non æque atq; nosipsos, sed simili genere amoris. Horũ cauillatiões licebat excludere, si uertisset, proximũ tuũ perinde ut teipsum. Neq; enim huius est loci refellere eos qui nimis Aristotelice inducunt charitatis ordines. Magis placet mihi Paulina similitudo de mẽbris corporis, in quo plus etiam honoris adhibem⁹ ijs quæ p̃ se sunt infirmiora. Nec est uniuersa lex, sed tota ὅλος ὁ νόμος.

EX CAPITE XXIII.

QVæcũq; dixerint uobis seruate) Apud Græcos additur una dictio ὅσα ἂν εἴπωσιν ὑμῖν τηρεῖν τηρεῖτε. i. quæcũq; dixerint uobis seruare, seruate. Positũ est autẽ dixerint græco more p̃ iusserint (Ac magnificãt fimbrias) græcis additr̃ hic τῶν ἱματίων αὐτῶν. i. uestimentorum siue palliorꝝ suorum. Cæterum φυλακτήρια phylacteriũ græca uox latinis conseruatoriũ, quod in his seruatur memoria legis. Primos recubitus) græcis iucundior est elocutio per dictiones compositas πρωτοκλισίαν & πρωτοκαθεδρίαν, quasi dicas præcubitum, & præsidentiam. Et (nolite uocari Rabbi) Græcis congeminatur ῥαββεὶ ῥαββεί. i. rabbi rabbi. Ad eundem modũ & Iudas salutat dominũ Rabbi rabbi. Videtur autem ea conduplicatio apud hebræos honoris aliquid habere. Vnde morem hunc exprimens Christus, nõ omnis inquit qui dicit mihi domine domine intrabit. Et hodie sacerdotes & episcopos honoris gratia bis dominos facimus, cum semel dominũ dic', qui pater sit, barbaricũ sit. Quanq̃ nec apud Hieronymum, nec apud Origenem, nec apud Chrysostomum huiusce rei certum inuenio uestigium. Vnus est em̃ uester magister) Addũt græci ὁ χριστός, id est qui est Christus. Eadem uox paulo post repetitur. Ne uocemini magistri, Si rabbi idem sonat quod magistri, uidetur idem bis dixisse, cum paulo superius dixerit. Nolite uocare rabbi, ni forte rabbi præceptoris est uocabulum, nempe qui docet, unde & apud Hebræos רַב a multitudine scientiarũ dicta est uox. Et nõnulli græcorum codices non utrobiq; repetunt unus est magister uester καθηγητὴς, sed priore loco habent διδάσκαλος, quod doctorem sonat, & respondet uocabulo rabbi. In altero ponitur καθηγητὴς, quod gubernatorem ac moderatorem uitæ significat.

Qui clauditis ὅτι κλείετε. i. quia clauditis, nõ qui. Ac mox item. Qui circuitis mare ὅτι περιάγετε

περιάγετε.i.quia circumitis,ut paulo ſuperius,ὅτι κατεσθίετε,quod librariorũ errore factũ apparet, quanꝯ id ad ſenſum haud magni refert (Orationes longas orantes) græce eſt κὴ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι.i.prætextu longũ orantes.i.ſub prætextu prolixæ oratio nis, qua ſanctimoniæ uen[illegible]abantur opinionẽ.Sic enim uertit eadem apud Marcũ ſub obtentu longæ orationis,& apud Lucam ſimulantes orationem longam (Mare & aridam) Hebraico more terram aridam uocat יַבָּשָׁה Et ꝓſelytus græca uox eſt προσήλυτον nobis aduena.Sic enim dicebatur hebræis quẽ ex aliena natione in ſuæ legis cõſortium receꝑiſſent,illi uocãt גֵּר.Ac mox (Et facitis eũ filiũ gehennæ duplo ꝯ uos) græce eſt διπλότερον ὑμῶν.i. duplicio ꝯ uos eſtis. Quaſi utriꝙ ſint duplici nomine filij gehẽnæ, uerum hic aduena magis ꝯ illi. Id em̃ ſonat ſermo græcus. Etiam ſi ſecus interpretantẽ oẽs, ꝙ nẽpe ut intelligamꝰ illos uno dũtaxat noie malos eſſe,qđ nõ ſeruarẽt legẽ,in qua nati eſſent,aduena gemino noie primũ ethnicꝰ & idololatra,mox nec iudæꝰ ꝓbus,dũ relabit̃ in uitã priſtinã. (Stulti & cæci) apud græcos repetit̃ & i altero loco μωροὶ κὴ τυφλοί.

Qui mundatis) ὅτι καθαρίζετε.i.quia mũdatis. Certe in(quia ſimiles eſtis) germana lectio apud nos durat,haud ſcio quo caſu. Cæterum quod intus eſt calicis, & quod deforis,quæ græce pure dicuntur, parum munde reddidit latine τὸ ἔξωθεν κὴ τὸ ἐντόσω uertere poterat exteriorem poculi partem,& id quod intus eſt. Nec eſt,pleni eſtis, ſed plena ſunt, ut pertineat non ad phariſæos, ſed ad poculum & catinum. Conſentiunt latini codices uetuſti cũ græcis exemplaribus. Nam ſenſus eſt,pocula & patinas phariſæis foris eſſe nitidas ac bene lotas. Cæterꝙ ipſum uinũ,ipſoſꝙ cibos eſſe imundos,utpote partos rapinis & fraude,atꝙ hanc immundiciã præcipue uitandam. ijs qui uere mundi uideri uellent. Id cũ quidam nõ intelligerent ἀδικίαν.i.iniuſticiam uerterunt in immundiciam, Quanꝯ in nõnullis exemplaribus ἀκρασίαν.i.intemperãtiam inuenio, quomodo legiſſe uidetur Origenes. In ſumma uidetur hic locus apud Chryſoſtomũ & alios ueteres uariatus fuiſſe. Et φαίνεσθε paretis,cur non potius apparetis,ſiue uidemini, & dealbatis eſt κεκονιαμένοις,i. incruſtatis,quod opus albariũ dicitur, incruſtantur em̃ gypſo aut calce.

Qui ædificatis) ὅτι οἰκοδομεῖτε.i.quia ædificatis ut diſſimulem. Si fuiſſemus, non eſſemus,pro ſi fuiſſemus nõ fuiſſemus,cũ græcis idem uerbum repetatur ἤμην οὐκ ἤμεν.

Genimina uiperarũ) γεννήματα,quod ſuperius uerterat progenies. Nec eſt. Ecce relinquetur futuro tempore,ſed præſenti,ἀφίεται.i.relinquitur ſuffragantibus & uetuſtis latinorum exemplaribus.

EX CAPITE. XXIIII.

IPſe autem reſpondens dixit. Apud græcos nõ eſt ipſe,nec reſpõdens. Nihil em̃ interrogabant diſcipuli. Nec eſt (Videtis hæc?) ſed οὐ βλέπετε ταῦτα.i. nonne uidetis hæc. Et (non relinquetur hic lapis,) hic hoc loco aduerbium eſt ὧδε.i.in hac ſtructura. Et rurſum (in montẽ oliueti) ἐλαιῶν.i.oliuarũ. Et mox ſecreto κατ' ἰδίαν id eſt ſeorſim,ſiue priuatim,hoc eſt ſemotis turbis. Et aliquanto inferius (Prelia & opiniones preliorũ) πολέμους κὴ ἀκοὰς πολέμων.i. bella & rumores ſiue famam bellorum. Siquidem ἀκοὰς ad uerbum ſonat auditiones. Interpres nullũ facit diſcrimen inter prelium & bellum. Deinde opinio nõnunꝯ pro fama reperitur uſurpatum, ſed cum ad hominem referẽ, nõ cum ad rem. Alioquin opinio belli eſt quoties putatur eſſe bellũ cũ non ſit. Eſt aũt rumor belli nõnunꝯ triſtior ipſo bello. Oportet enim hæc fieri) Pro hæc græci legunt τὰ πάντα.i. oia (Sed nondũ eſt finis) nõnulli codices habebunt ἔσται.i. erit finis. Et pſeudoprophetæ unica dictio eſt cõpoſita,quã uulgus illiteratũ diuidit ψευδοπροφῆται,nec ſignificat ꝓphetã mẽdacẽ,ſed qui falſo noie ꝓpheta uocet̃, cũ nõ ſit, ſicut ψευδαπόστολοι,qui ſibi uindicãt eũ titulũ falſo (peſtilẽtiæ & fames) iucundã uocũ affinitatem latinus interpres non potuit reddere in λιμοὶ & λοιμοὶ,quæ ſcriptura magis ꝯ pronunciatione diſcerni poſſunt. Deinde in tribus gratiã habet ὁ μοιόπτωτον λιμοὶ λοιμοὶ σεισμοὶ & ad harmoniã facit τὸ ἀσύνδετον. Quoniã abundabit iniquitas) διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν ψυχήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν. Verbum infinitum præteriti tẽporis, qm̃ adhæret

uerbo

uerbo futuri tēporis, transit & ipsum in uim futuri, q̄q̄ cōmodius uertisset per participium ad hunc modū, multiplicata iniquitate frigescet charitas multoꝝ, ut locis aliquot citat diuus Hieronymus, nisi quod hic p̄positionis uis non redditur διὰ τὸ, quæ facit ut intelligamus frigus charitatis, non aliunde proficisci, q̄ ex magnitudine iniquitatis, Et aliquanto post (Et tunc ueniet consummatio) τέλος, quod hactenus uertit finis. Et paulo superius, & hic addidit articulum τὸ τέλος, quasi dicas ille finis, qui expectabatur. Facit enim articulus ut certum aliquem finem intelligas.

A Daniele) διὰ δανιήλ. i. per Danielem. Est aūt locus apud hunc prophetā in calce capitis noni. Consummabit autem pactū multis hebdomada una, & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificiū. Et erit in templo abominatio desolationis, & usq; ad cōsummationem & finē perseuerabit desolatio. Porro quod græcus appellat βδέλυγμα id est abominationem siue execrationem, hoc loco idolum intelligitur, interprete Hieronymo, Idq; nonnulli de statua Adriani Cæsaris interpretātur, quæ usq; ad ætatem Hieronymi steterit in eo loco, in quo ante fuerat sanctum sanctoꝝ, & ob id addit desolationis, quod templum dirutum fuerit. Nec est (Tollere tunicam) sed τὰ ἱμάτια. i. uestimēta siue pallia, hoc est summas uestes, q̄q̄ Hilarius legit tunicam. Et nonnulli codices habebant τὰ ἐκ τῆς οἰκίας. i. res domesticas siue supellectilem domesticam. Cæterum nō est simpliciter (ne reuertatur) sed μὴ ἐπιστρεψάτω ὀπίσω. i. ne redeat retro, hoc est, & latinius. ne rursum redeat. Pregnātibus & nutrientibus) Pregnātibus recte mutauit & latini extulit q̄ si græca ut sunt reddidisset τᾶισ ἐν γαστρὶ ἐχούσαις. i. in utero habentibus, ut alias solet transferre. Cæterum nutrientibus græce est accōmodatius θηλαζούσαις, lactantibus siue māma nutriētibus, quod θηλὴ pupillā fœmineæ māmæ significat. Nec est hyeme uel sabbato, sed χειμῶνος μηδὲ ἐν σαββάτῳ. i. hyeme neq; sabbato. Hyeme ad iter faciendum incōmoda est. Et sabbatis nephas erat Iudæis iter facere, nisi ad pauca stadia. Sentit em̄ Christus celerrime ac procul esse fugiendū. Et (usq; modo) μέχρι τῆς νῦν. i. usq; ad præsens tempus, aut quod apertius erat usq; nunc, etiamsi parum latinum & hoc.

Neq; fiat) οὐ δὲ οὐ μὴ γένηται. i. neq; fiat, ut sit abominātis, q̄q̄ uideo illos nōnunq̄ his uerbis abuti ꝓ futuro. Porro cōgeries triū negationū emphasin habet ncgādi (nisi breuiati fuissent) ἐκολοβώθησαν. i. decurtati fuissent, cū aliqd amputat̄ ac p̄cidit̄. Vnde græcis κολοβῶται dicuntur, qui uerba trunca ac dimidiata pronunciant. Nec est, fieret salua, sed οὐκὰν ἐσώθη. i. nequaq̄ esset seruata, siue haudquaq̄ fuisset incolumis omnis caro. Ac rursum hebræorū more carnem pro homine posuit, tametsi absolutius quiddam habet caro, ueluti cum latini omnes mortales pro omneis homines dicunt. Sunt enim mortales qui homines nō sunt, & caro est, quæ non sit hominis. Illud haud scio an sit admonendum. (Ecce hic Christus) hic aduerbiū esse non pronomen ὧδε & ὁ χριστὸς ille Christus ut certū aliquē intelligas. Neq; em̄ significat quēuis unctū e multis, sed unicū illū qui ab oībus expectabatur. Pseudochristi) unica dictio est ψευδόχριστοι, ne quis & hanc dirimat. i. falso nomine Christi, quod modo indicauimus (si fieri potest) εἰ δυνατὸν, cur nō potius si fieri possit. Itē illud ὥστε πλανᾶσθαι maluissem uertere, ut fallēdi sint ꝓpter uerba futuri tēporis ad quæ referuntur. Item (si in penetralibus) græce est ἐν ταμείοις, quod ante uertit in cubiculis. Sunt enim ταμεῖα loca in ædibus abstrusa, ac penitiora, in quibus reponimus q̄ uolum⁹ esse tuta, unde & a penitus penu dictū est. Vbicūq; fuerit corpus) πτῶμα græcis est. i. cadauer, græcis a cadendo dictū, quēadmodū & cadauer latinis. Loquit̄ em̄ de corpe aīantis mortui. Quāq̄ Hieronym⁹ frequēter adducēs hūc locū corp⁹ legit nō cadauer, admonet tn̄ significantius dici cadauer. Nec addūt græci cōiunctionē & aqlæ, sed οἱ ἀετοί. i. aqlæ. Cōuolāt em̄ aqlæ, & maxime uultures, ad animātiū cadauera.

Plangent) κόψονται, ut intelligas planctum insanum, qui fit, ubi quis præ doloris impatientia suum ipsius corpus cedit ac lacerat (Cum uirtute multa & maiestate) μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς. i. cum potentia & gloria multa. Gloriā certe legit Hieronymus, citans

citans hũc locũ in cõmentarijs Zachariæ. Rursum emittet est magis q̃ mittet ἀποστελεῖ, Nec est (cum tuba & uoce magna) sed μετὰ σάλπιγγος φωνῆς μεγάλης. i. cum tuba uocis magnæ, ut intelligas tubam uocalem, & procul sonantem. Aut cum tubæ uoce magna, nam græcus sermo anceps est.

A summis cœlorum) ἀπ' ἄκρων οὐρανῶν, id est a summis cœlis, hoc est a summis uerticibus cœlorum. Et quod hic uertit ad terminos eorum, græce est, ἕως ἄκρων αὐτῶν. i. usq; ad summos eosdem, ut duo summa intelligas, supræma & ima, ut ne quid interim cauiller de arbore fici, quam non audet suo uocare nomine, opinor metuens græcum illud prouerbium τὰ σῦκα σῦκα τἰὼ σκάφην σκάφην λέγων. Et mox discite parabolam, Hic certe magis conueniebat latine loqui discite similitudinem siue collationem, ne quis somniet ficũ parabolas dicere. Tener fuerit) Gemmã sentit in furculis unde erumpũt frondes, nec est nata, sed enata, ἐκφυῇ. Et (in ianuis) rectius erat in foribus siue ad fores. Est enim sermo prouerbialis, quo significamus aliquid esse in proximo. Et scitote γινώσκετε anceps uerbum est, quod modo uertit scitis ut omittam, quod ὅτι transtulit quia, nõ suo loco. Et (generatio hæc) ἡ γενεὰ αὕτη, Illud obiter annotandũ γενεὰν apud græcos aliquoties accipi, non pro ipsa natione seu gente, sed pro eo, quod latini nunc ætatem uocant, nunc memoriam, nonnunq̃ & sæculum, unde Nestor τρεῖς γενεὰς uixisse legitur, quod tres hominum ætates durauerat, Ad eum modum uidetur hoc accipi loco.

Donec oĩa fiant) græcis est ταῦτα πάντα. i. hæc oia. Et (nõ p̃teribunt) παρέλθωσιν, abuti uideẽ his uerbis, alioq magis sonat nõ p̃tereãt, siue p̃terire nõ possint δυνατικῶς. Itẽ (nec angeli cœlorũ) Expressius erat ne angeli quidẽ. Cæterũ in Marco additũ est. μηδὲ ὁ υἱός. i. neq; filius. Et fatetur diuus Hieronymus hoc asscriptũ fuisse etiã apud Matthæũ, in nõnullis latinis codicibus, in græcis non haberi, præsertim in exemplaribus Adamantij ac Pierij. Atqui ex homilijs Origenis, quas scripsit in Matthæũ apparet illum addidisse filium, cuius hæc sunt uerba. Qui non cognouerunt de die illo, & hora. neq; angeli cœlorum neq; filius. Præparat enim filius scientiã diei illius & horæ cohæredibus promissionis illius, ex quo seipsum exinaniuit. Ac paulo post. Et p̃parans omnem quẽ uult scire illum diem & horã cum sanctis angelis, & cum ipso dño nostro Iesu Christo. Ad eundẽ modum legit Augustinus in homilijs quas ædidit in Matthæum, cũq; hoc Hilarius cũ ait in expositione canonis, dicens diem illum omnibus esse incognitum, & non solũ angelis, sed etiam sibi ignoratum. Legit & interpretatur eodem modo Chrysostomus. Deniq; & Hieronymus ipse in progressu enarrationis sequitur hanc lectionem. Et cũ Marcus ἐπιτομὴν scripserit Matthæi, consentaneum est illum non hoc addidisse de suo. Proinde suspicor hoc a nonnullis subtractum, ne Arrianis esset ansa, cõfirmandi filium esse patre minorem, qui nobiscum aliquid ignoraret. Verũ erat igitur ex Marco item eradendum ubi plane legitur, Neq; conuenit hac uia tollere occasiones hæreticorũ, alioqui bona pars euangeliorũ foret eradenda, Et in primis illud, pater maior me est. Interpretatione medendum erat huic malo, non rasura, calamo non scalpello.

Sicut autem in diebus Noe) Etiamsi nihil refert ad sensum, tamen non est in diebus Noe, sed ὥσπερ αἱ ἡμέραι τοῦ Νῶε, i. sicut dies illi Noe, sic erit &c. Ac mox (nubentes & nuptui tradentes) γαμοῦντες & ἐκγαμίζοντες, rursum nubentes accõmodauit uiris, dicere poterat, ducentes uxores, & nuptum dantes, ut alterũ ad uiros pertineat, seu magis ad utrosq; sponsũ ac sponsã, alterũ ad soceros & socrus. Ac paulo post (Vnus assumet. &c) Latinus unus & unus uertisset in unꝰ & alter, aut in alter & alter. Deinde librariꝰ opinor mutauit tẽpus uerborũ. Nam græcis est ἀφίεται & παραλαμβάνεται. i. relinquitur & assumitur. Nec est ociosa tẽporis catachresis. Indicat enim rem mox ac certo futuram. Quã doquidem Christus uoluit suos in hac esse opinione, ut extremum illum iudicij diem semper expectarẽt parati, ceu mox uenturum, atq; in hac opinione fuisse uidemus Petrũ, Paulũ, Hieronymum, Gregorium, cumq; his innumeros.

Qua hora

Qua hora fur uenerit. Nonnulli græci codices scriptum habebant ποίᾳ φυλακῇ. i. qua custodia atq; ita legit Origenes in Homilijs. Porro custodiam uocauit tempus excubiarum, Veteres enim noctem in aliquot excubias diuidebāt, quas alicubi uigilias uocat. Ponit enim duas personas, patris familias excubantem & furem insidiantem. Nec est si sciret, sed εἰ ἤδει. i. si scisset, nec est sineret, sed εἴασε. i. passus fuisset, aut siuisset, Ponit enim alicui parum uigilanti domum perfossam a furibus, non id passuro, si scisset tempus nocturnum quo fures essent aggressuri. Porro furem uult intelligi diem illum extremum, patremfamilias unumquemlibet nostrū. Ergo cum ille ueluti fur obrepere tentat, & incertum est, quo tempore, nobis uidelicet iugiter est excubandum, ne dormitantes opprimat. Vnde miror Hilarium furem hunc interpretari diabolum.

Furem intelligit extremum diem.

Quia nescitis qua hora uenturus sit filius hominis, græci sic habēt ὅτι ᾗ ὥρα οὐ δοκεῖτε ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται. i. quia qua hora non putatis, filius hominis ueniet. Ita legit Chrysostomus, etiam si secus legit uulgarius.

Quis putas) τίς ἄρα. i. quisnam. Nam ita mauult Valla.

Quem constituit) κατέστηκεν, constituit p̄teriti tēporis est, ponit em̄ quod acciderit.

Familiam suam) θεραπείας, id est famuliciū, Vt intelligat̄ eum præfectum famulis. Vt dissimulem, quod εὑρήσει rectius uertisset offenderit siue repererit, q̄ inuenerit.

Sup oīa bona) ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ. i. sup oēs res suas, siue ut alicubi citat Hieronymus, sup uniuersam substantiā, ꝓpius accedens ad græcū sermonem exprimendū. Etiam si non male uertit interpres.

Morā facit dn̄s meus uenire) χρονίζει ἐλθεῖν. i. contatur redire, siue differt reditum.

Manducet aūt & bibat) ἐσθίειν τε καὶ πίειν. i. edereq; & bibere, ut pendeat a uerbo incipiet, q̄q̄ in nonnullis est ἐσθίειν δε. i. edere uero, nec additur suos, sed tantū est conseruos.

Qua non sperat) ἐν ἡμέρᾳ ᾗ οὐ προδοκᾷ. i. in die quo non expectat. Mirum autem cur hic interpretem delectarit ἀκυρολογία.

Et diuidet eum καὶ διχοτομήσει. i. dissecabit a δίχα τέμνειν. i. in duas dissecare partes.

EX CAPITE XXV.

OBuiam sponso & sponsæ) & sponsæ, non additur in græcis codicibus. Nec apud Chrysostomum aut Hilarium ulla sponsæ mentio, q̄q̄ apud Origenem in titulo historiæ euangelicæ nescio quis adiecit, cū ipse disserens nullā sponsæ faciat mētionē. Etem̄ cū Christus sit spōsus, quorsum hic opus spōsa?

Non sumpserunt) ἔλαβον, aptius erat sumpserant. In his enim p̄terito imperfecto aut secundo indefinito, uice p̄teriti plusq̄ perfecti abutimur (ne forte non sufficiat) μήποτε id est ne non sufficiat aut si mauis exprimere coniunctionem expletiuam, ne quādo nō sufficiat. Nec est simpliciter emite uobis, sed ἀγοράσατε ἑαυταῖς, id est emite uobis ipsis: Est aūt inabsoluta oratio, ni subaudias, timemus, aut periculū est, aut nō faciemus. Intelligitur enim id quod non explicatur prudentes uirgines negasse illis oleū. Nec est dū irent emere, sed ἀπερχομένων δ' αὐτῶν ἀγοράσαι. i. abeuntibus aūt illis ad emendū uenit.

Nouissime) ὕστερον. i. deinde, siue posterius, quod ut alias tolerabile sit, hic certe non quadrabat, cum de duobus uirginum ordinibus loquatur.

Quia nescitis diem neq; horam) hoc loco repetunt græci codices, quod superius addebatur, in qua filius hominis ueniet ἐν ᾗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται.

Bona sua) τὰ ὑπάρχοντα, facultates suas, siue substantiā suā, uti superius admonuimus.

Propriā uirtutē δύναμιν. i. facultatē siue potestatē ut ad uires nō ad probitatē ꝑtineat.

Et lucratus est) ἐποίησε. i. & fecit siue confecit, & latinius altera duo q̄ alia duo.

Venit & posuit) Vtrumq; præsentis est temporis ἔρχεται ἐσυναίρει. i. uenit & subducit siue ponit. Ac paulo post προσήνεγκεν. i. attulit poius q̄ obtulit.

Superlucratus sum) ἐκέρδησα ἐπ' αὐτοῖς, id est lucratus sum supra siue ultra ea. quod idē & postea simili modo repetitur, quidam codices pro ἐπ' αὐτοῖς habebant ἐν αὐτοῖς, id est in illis

in illis hebraico more, pro eo quod est per illa.

Euge serue) εὖ δοῦλε. id est bene seu recte serue, uox est collaudantis & applaudentis, ei qui sit functus officio.

Cõgregãs ubi nõ sparsisti) Ⓒ συνάγων ὅθεν οὐ διεσκόρπισας. i. cõgregãs inde ubi nõ sparsisti.

Meto ubi non semino) Θερίζω ὅπου οὐκ ἔσπειρα. i. meto ubi non seminaui. Nec est pecuniam græce, sed ἀργύριον. i. argentum, quam uocem diuus Hieronymus ad mysterium accõmodat, etiãsi græcis nõnunq; pro pecunia usurpatur, sed argentea p synecdochen.

Et quod uidetur habere) Ⓒ ὃ ἔχει. i. & quod habet, atq; ita legit & Hilarius, unde apparet ex altero euangelista huc transcriptum. quod absurdum uidebatur tollere quicq; ab eo qui nihil habeat.

Maiestatis suæ) δόξης, id est gloriæ, Nam ita frequenter gaudet uertere.

Et separabit eos ab inuicem) Cum præcesserit gentes, tamen mutato genere subiecit eos, quod tamen interpreti non potest imputari. Cũ sic habeatur in græco. Verum ab inuicẽ latinius certe reddi poterat, separabit eos alios ab alijs, siue alteros ab alteris, cũ de duobus loquatur ordinibus, altero piorũ altero impiorum. Porro συναγάγετε belle uertit, collegistis pro hospitio excepistis.

Sitientem) ἢ διψῶντα. i. aut sitientem, consentientibus, & antiquis latinorũ codicibus

Fratribus meis minimis) ἐλαχίστων. Mirum quid interpreti uenerit in mentem, ut eandem uocem paulo post uerteret per comparatiuum minoribus, cum de ijsdem loquat. Et tamẽ ex hoc loco puto sibi, cognomẽ Minorũ sumpserũt, quidã Frãciscanæ factiõis. Minores i. Franciscani.

Maledicti) κατηραμένοι, id est execrati siue deuoti.

EX CAPITE. XXVI.

PAscha fiet) γίνεται ἢ παραδίδοται. i. fit & traditur utrũq; græcis p̃sentis est temporis. Caiphas) Græci scribunt καιάφας, id est Caiaphas.

Ne forte tumultus fieret) ἵνα μὴ θόρυβος γένηται. i. ne tumultus fiat, ut referat ad personam pharisæorum his uerbis inter se consultantium, Ne quid tentemus in die festo, ne tumultus oriatur in plebe per occasionem diei festi. Nam forte addidit de suo interpres, ut εἰς τί. i. ad quid siue quorsum.

Alabastrum) ἀλάβαστρον delicata pixis unguẽtaria uitrea, ita dicta a λάβω præhẽdo, & particula priuatiua ἀ, addita per pleonasmum ρ quod ob leuorem comprehendi nõ possit. Sic & Horatius Nardi paruus onyx, ne quem offendat figura sermonis. Et precios̃ est βαρυτίμου quasi dicas grauis precij, quod olim appẽderetur æs, nõ numeraretur.

Multo) Est quidem græce πολλοῦ. Tamen latinius opinor erat magno.

Quid molesti estis. τί κόπους παρέχετε, i. quid molestias exhibetis aut cur negocijũ facessitis? Opus bonum,) ἔργον καλὸν, quod non simpliciter bonum sed egregium, ac pulchrũ significat. Et (meipsum autẽ nõ semper habebitis) utrobiq; græcis est ἔχετε .i. habetis, p̃sentis temporis. Nec est semper, sed quouis tempore, πάντοτε, quod πᾶν unde compositum est ad hunc quoq; modum possit accipi. Mittens em̃,) βαλοῦσα præteriti temporis est, unde plenius sic extulisset, Nam quod hæc misit ungentum hoc in corpus meum, id fecit in sepulturam mei, significans se breui moriturum.

Dicetur quod hæc) λαληθήσεται Ⓒ ὃ ἐποίησεν αὕτη. i. dicetur & hoc quod hæc fecit. Nã quod, hoc loco non est coniunctio, sed nomen relatiuum.

In memoriã eius,) εἰς μνημόσυνον αὐτῆς, eius fœminini generis est, unde ad ipsã refertur mulierem. Porro μνημόσυνον nõ simpliciter significat memoriã, sed pignus aliquod aut monumentũ, quod amicus apud amicum relinquit, quod illum sui cõmonefaciat. Vnde nõ inepte uertisset, in monumentum sui, nõnulli recẽtiores memoriale uocant.

Iudas scariot,) ἰσκαριώτης. i. Iscariotes de quo iam admonuimus.

Primo autem die) Die apud græcos subauditur nõ explicatur, sicut & illic. Prima autẽ sabbati hic τῇ δὲ πρώτῃ τῶν ἀζύμων. i. ut uerbum uerbo reddam, primo infermẽtatorum,

Vt ſubaudias totidem uerba, primo die panum infermentatorum:

Ad quendam) πρὸς τὸν δεῖνα. i. ad illum. Sic aũt loquuntur Græci, cũ ſignificant certum hoiem, quẽ tñ nõ nominent. Vnde apparet Chriſtũ edidiſſe tamen. Cæterum euãgeliſtam obticuiſſe. Qui intingit mecum) ὁ ἐμβάψας. i. qui intinxit. Etenim ſi illo intingente manum, dixiſſet qui intingit mecũ, hic me tradet, indubitatũ ac manifeſtũ fuiſſet ſignum. Nunc aũt uoluit etiam iterum locum dare pœnitentiæ Iudæ, Et tamen propius argumentum dixit, indicans illum non ſolum adeſſe in conuiuio, uerũ etiã in eadem patina, in idem ius immergere manum, quod eſt intimæ familiaritatis. In paropſide) ἐν τρυβλίῳ, id eſt in catino, ſiue patina. Cur libuit græcã uocẽ altera græca reddere.

Per quem filius hominis tradetur) παραδίδοται. i. traditur p̃ſentis temporis uerbum. Iam eñ hoc agebatur, nimirũ p̃ſtituta pecunia. Et mox (qui tradidit illũ) ὁ παραδιδοὺς ἀυτὸν. i. qui tradebat, ſiue traditor illius. Cenantibus autem) ἐσθιόντων, id eſt edentibus.

Accipite & comedite) λάβετε, φάγετε. Sumite edite citra copulam.

Et accipiens calicem) καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον καὶ εὐχαριστήσας ἔδωκεν ἀυτοῖς. Et ſumpto poculo, & gratijs actis, dedit illis. Hic eſt enim ſanguis) Enim non eſt in græcis.

Noui teſtamenti) Articulus additus ſignificãtiorem græcis reddit orationẽ, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης. i. qui eſt noui teſtamenti. Significat autem hic teſtamentum, quod condunt morituri. Qui pro multis effundetur) τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον. i. qui pro multis effunditur, q̃q̃ reperio hoc nonnunq̃ pro futuro poni ſicut ἐρχόμενος, niſi quod Paulus utrunq; præſentis temporis participio extulit τὸ κλώμενον & τὸ ἐκχυνόμενον. i. quod frangitur quod effunditur quod ſuo annotabimus loco.

Et hymno dicto) καὶ ὑμνήσαντες. i. cũ dixiſſent ſiue ceciniſſent laudes, ut intelligas apoſtolos dixiſſe hymnos, non tantum Chriſtum.

Percutiam paſtorem) Vaticinium eſt apud Zachariam prophetam cap. 13. Conuenit aũt æditio ſeptuaginta, cum hebraica ueritate. Sed Euãgeliſta quod illic dictum eſt ſub perſona prophetæ rogantis, ut deus percutiat paſtorem, accõmodauit ad perſonam ipſius dei. Id enim prodidit Hieronymus libro de optimo genere interpretãdi ad Pammachium, atq; eadem fere repetit enarrãs hunc prophetæ locũ. Atqui hac ſane in re, aut ego prorſus hallucinor, aut lapſus eſt Hieronymus, quem ut fateor uirum fuiſſe ſumma doctrina, pari eloquẽtia, incõparabili ſanctimonia, ita hominem fuiſſe nõ poſſum diffiteri. Etenim ſi quis attentius expendat eum prophetæ locum, is comperiet, ne poſſe quidem, hæc ad prophetæ perſonam accõmodari. Quod quo magis perſpicuũ fiat ipſa uerba ſubſcribam. Framea ſuſcitare ſuper paſtorem meum, & ſuper uirum cohærentem mihi, dicit dominus exercituum. Hæc certe palam eſt dici ſub perſona dei. Cum addiderit dicit dominus exercituum. Ac mox ſequitur, percute paſtorem, & diſpergentur oues. Hæc quoq; ſunt dei uerba alloquentis gladium ſuum. Quod ſi quis uelit alio torquere, certe quod ſequitur non ſinet. Et conuertam manum meam ad paruulos. Atq; adeo reclamat euidentius, quod continenter adiungitur. Et erunt in omni terra dicit dominus.

Summa doctrina Hieronymus, ſed tñ homo.

Oliueti rurſum) ἐλαιῶν. i. oliuarũ quod iam toties fuit obuium.

Gallus cantet) φωνῆσαι. i, ſonet, & græcus quidẽ ſermo p ſe anceps eſt, niſi hypoſtigmẽ adiungat ter aduerbiũ uerbo abnegabis. Tũc uenit Ieſus) uenit p̃ntis eſt tpis ἔρχεται.

In uillã quæ dicit Gethſemani) χωρίον. i. in locũ, quando ita mauult Valla. Nã ad ſenſũ haud magni refert. Porro Gethſemani, hebræis ſonat, uallis piguiſſima, nã גַּיא uallẽ שֶׁמֶן pinguedinẽ ſignificat. Ea eſt ad radices mõtis oliueti, ut teſtat Hieron. in locis hebraicis.

Cõtriſtare & mœſt⁹ eſſe) λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν. i. dolere & grauiter angi. nã ἀδημονεῖν Impotẽtẽ animi moleſtiã ſignificat quo uerbo uſus ẽ & Paul⁹, ut ſuo demõſtrabim⁹ loco

Triſtis eſt anima mea) περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου. i. ſupra modũ triſtis eſt anima mea. Nã περὶ additũ ſignificat exceſſum. Suſtinete hic) μείνατε ὧδε. i. manete hic.. & aliq̃to inferius (iterũ ſecũdo abijt) latinius erat, & rurſus iterũ abijt, πάλιν ἐκ δευτέρου ἀπελθὼν.

Venit &

Venit & inuenit) Vtrumq; præsentis temporis, ἔρχεται & εὑρίσκει.

Sic non potuisti. (οὕτως οὐ ἰσχύσατε. i. adeo non potuistis. Transire nisi bibam illū) παρελθεῖν ἀπ' ἐμοῦ ἵνα μὴ αὐτὸ πίω. i. transire a me, ut nō bibā, siue quo minus bibā illū.

Et uenit iterum) καὶ ἐλθὼν ἔυρεν αὐτοὺς πάλιν καθεύδοντας. i. & cum uenisset, repperit eos denuo dormiētes. Tūc uenit ad discipulos) Hic uenit & dicit utrūq; præsentis est tēporis ἔρχεται καὶ λέγει. Dormite iam & requiescite) Dubiū erat, an legendum esset dormite & requiescite, an dormitis & requiescitis, nisi addidisset λοιπὸν. i. post hac, siue de cætero, pro quo interpres posuit iam. Nec id sane male. Argutatur hoc loco Laurentius ualla, nescio quid nō cōuenire ut q paulo ante obiurgauerit suos quod dormierāt, nūc dormire iusserit, p̄sertim cū mox subiiciat, surgite eamus hinc. Quāq; Origenes, Chrysostomus & Hieronym⁹ in hunc sensū interpretētur, ut Christus iusserit eos dormire, uerū saluo aliorū iudicio, potest sermo Christi habere nonnullā ironiam. Hactenus non potui a uobis impetrare ut paulisper mecū uigilaretis, nunc ipsa res excitabit uos, cum uideritis meum supplicium, & uestrum periculum. Atq; ita probe quadrant ea quæ cō sequuntur, surgite ecce appropinquat.

Ecce appropinquat.) ἰδοὺ ἤγγικεν, i. ecce appropinquauit præteriti tēporis, siue adest.

Et filius hominis tradetur) Traditur est græce præsentis temporis, παραδίδοται.

Ecce appropinquabit qui me tradet, ἤγγικεν ὁ παραδιδούς με. i. appropinquauit, qui me tradit. Cum gladijs & fustibus. καὶ ξύλων. i. & lignis, atq; ita uertit alibi.

Missi a principibus.) Missi addidit interpres explicandi causa, q̄q̄ non habita generis ratione. Cum præc esserit turba, ut dicendum potius fuerit missa

Ad quid uenisti.) ἐφ' ᾧ πάρει. i. ad quid ades, siue aduenis, nec ita potest accipi, ut intelligamus quo malorum uenisti, sed cuius rei gratia uenisti?

Amputauit) ἀφεῖλεν. i. abstulit. Gladio peribunt) In gladio est græce. Nec est peribunt, sed morientur ἀποθανοῦνται. Et exhibebit mihi modo.) Modo in locum non suum translatum est, cum debuerit adiungi uerbo rogare. ὅτι οὐ δύναμαι ἄρτι παρακαλέσαι. i. quod nō possim nunc rogare.

Legiones) Hic quoq; græcus usurpauit uocē latinam, λεγεῶνας. Vt adimplerētur.) πληρωθῶσιν, Vt impleantur, ut ad Christi loquentis personam referatur. Quanq; potest & ad apostoli personam scribentis referri. Vsq; in atrium) ἕως τῆς αὐλῆς. i. usq; atrium, siue usq; ad atrium. Vt eum morti traderent) ὡς θανατώσουσιν. i. ut occiderent.

Et non inuenerunt) In græcis codicibus bis ponitur, & non inuenerunt, καὶ οὐχ εὗρον, καὶ πολλῶν ψευδομαρτύρων προσελθόντων οὐχ εὗρον. i. Et non inuenerunt. Et cum accessissent multi falsi testes, nō inuenerunt. Nouissime) ὕστερον, id est deinde siue posterius quod iam sepius ita uertit. Et post triduum reædificare illud. καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν οἰκοδομῆσαι αὐτόν. i, Per treis dies ædificare illud. Sic enim mox exprobrant, qui destruis templum dei & in triduo ædificas, non reædificas.

Ad ea quæ isti aduersus te testificantur) τί οὗτοί σου καταμαρτυροῦσι. i. quid siue cur isti contra te dicunt testimonium?

Adiuro te) ἐξορκίζω, exorcizo. Idem uerbū quo utimur in consecratiōe aquæ sacræ, & eiiciēdis immūdis spiritib⁹. Dixit illi Iesus) Dicit est & in græcis & in antiquis latinis

Blasphemauit) ὅτι ἐβλασφήμησεν. i. quod blaphemauit. Quanq; quod coniunctio, ut supuacanea recte omissa est. Quid adhuc.) τί ἔτι, id est quid p̄terea. Aut quid insup.

Audistis blasphemiam.) græci addunt αὐτοῦ, id est eius siue ipsius.

Palmas in faciē dederūt,) græcis unica dictio est, ἐῤῥάπισαν, id est alapas impegerūt: Vna ancilla) παιδίσκη potest accipi, ut sonet puellā. Exeunte autem illo) græce accusatiuus est, ἐξελθόντα δὲ αὐτὸν, id est egressum autem eum. Nec est ianuam sed in uestibulum, εἰς πυλῶνα, siue in uestibulo aut ianua.

Alia ancilla) Ancilla addidit interpres. Ἴδεν αὐτὸν ἄλλη, Vidit illum altera:

Deteſtari) καταθεματίζειν .i.deuouere, ſiue ut in quibuſdam legitur καταναθεματίζειν, quod grauius eſt ꝙ ἀναθεματίζειν.

Quia nō nouiſſet) ὅτι οὐκ οἶδα.i. quia nō noui. Quāꝙ coniunctio ὅτι nō reſpondeat latino,& recte mutauit interpres figuram hebraicam.

Gallus cantauit) ἐφώνησε, id eſt clamauit, ſiue ſonuit. Quanꝙ recte gallicinium, ſiue galli cantus dicitur, Quod Ieſus dixerat)græci addunt αὐτῷ.i.ſibi. Et qui legendū eſt non quod. τοῦ ἐιρηκότος.i.quæ dixerat

EX CAPITE VIGESIMOSEPTIMO.

SAnguinem iuſtum) ἀθῷον id eſt inſontem,ſiue innocentem.Ita mox uertit,innocens ego ſum a ſanguine.&c. Tu uideris) σὺ ὄψῃ,id eſt tu uidebis, ſiue uideris, príma acuta,ut ſit futurum uerbi ſubiunctiui a uidero.

Laqueo ſe ſuſpendit) ἀπήξατο. Vnum uerbum tribus eſt circumlocutus, & recte. Tantum enim ualet ea dictio ac ſi dicas, laqueo ſe præfocauit. De corbona dictū eſt ſuperius,quod alias uocant gazophylacium.

Ager ille Acheldemach) Græcis codices non habent uocem hebraicam,ſed tantum dictus eſt ager ille ager ſanguinis. Annotauit hūcquoꝙ locumdiuus Hieronymus in libro cui titulus de optimo genere interpretādi,negās quod hic citat ex Hieremía Matthæus,prorſus extare apud Hieremiam, Verum apud Zachariam prophetam, ſed ita ut quæ retulit euangeliſta, parum reſpōdeant ad hebraicam ueritatem, ac multo minus ad uulgatam editionem ſeptuaginta. Etenim ut idem ſit ſenſus, tamen inuerſa eſſe uerba,imo pene diuerſa. Cæterum locus eſt apud Zachariam ca.ii. Si quis uelit excutere. Nā res perplexior eſt, ꝙ ut hic paucis explicari poſſit,& prope πάρεργον eſt. Refert Hieronymus Hieremiam apocryphum ſibi exhibitum,a quodam Iudeo factionis Nazarenæ in quo hæc ad uerbū ut ab euāgeliſta citantur haberentur. Verum non probat ut apoſtolus ex apocryphis adduxerit, teſtimonium,præſertim cum hic mos ſit euāgeliſtis & apoſtolis,ut neglectis uerbis ſenſum utcunꝙ reddant incitandis teſtimoniis.

Quod appreciauerunt) ὃν ἐτιμήσαντο.i.quem appreciauerunt, hoc eſt quem precio æſtimauerunt. Tu es rex) ὁ βασιλεύς, id eſt ille rex,ut de eo rege intelligas, qui tum a iudæis expectabatur. Ad ullum uerbum) πρὸς οὐδὲ ἕν ῥῆμα.Sermo græcus anceps eſt ſiquidem hic poteſt eſſe ſenſus,& non reſpondit ei uerbum ad quicꝙ,ſiue non reſpondit ei ad ullum uerbum. Per diem autem ſolemnem) κατὰ δὲ ἑορτὴν.i. In feſto uero.

Populo dimittere) τῷ ὄχλῳ.i.turbæ, ſiue multitudini.

Habebat autem tunc unum uinctum) unum non eſt in græcis, nec in antiquis latinorum codicibus,nec uinctum apud græcos participium eſt,ſed nomen δέσμιον.

Pro tribunali.) ἐπὶ βήματος ,i. in tribunali.Quanꝙ latine uertit interpres & elegantер magis ꝙ ſuo more,ut hic quoꝙ admonendus ſit lector,ne fallatur.

Nihil tibi & iuſto) Latinius certe fuerat,ne quid rei tibi ſit cum iuſto illo.

Per uiſum) κατ᾽ ὄναρ id eſt in ſomnis.Sic enim uertit in initio huius euangelij, & recte De quibus pluribus uerbis diſſerit Valla,qui ὅραμα id eſt uiſum putat eſſe uigilantium cū ὄναρ ſomnium ſit & quod in ſomnis apparet ἐνύπνιον græcis dicatur.

Perſuaſerant populis) & hic rurſus eſt turbis non populis ὄχλοις.

Quid igitur faciam de Ieſu) De præpoſitio non eſt in græcis τί οὖν ποιήσω ἰησοῦν τὸν λεγόμενον χριστὸν; Cæterū græci abutunt in his uerbis accuſandi caſu pro datiuo,ubi ſignificant bene aut male fieri cuipiam,unde uertendum erat,Ieſu nazareno.

Dicunt omnes) λέγουσιν αὐτῷ.i.dicunt ei. Quanꝙ hic græca uariant exemplaria.

Ait illis) Illis non eſt in græcis,ὁ δὲ ἡγεμὼν ἔφη, præſes autem ait.

Lauit) ἀπενίψατο id eſt abluit,& ſumpta aqua, λαβὼν. Innocens) Idem eſt uerbum quod paulo ſuperius uerterat iuſtum,ἀθῷος ,i.inſons & innoxius

Vos uideritis) ὑμεῖς ὄψεσθε id eſt uos uidebitis. Sicut & antea,tu uideris, ut ſit actiuū uerbum

uerbum futuri temporis. Flagellatum) φραγελλώσας, & hic Rhomana uoce græcus eſt uſus, commutata una litera, quod damnatos ante ultimum ſupplicium uirgis cedere ex more eſſet Rhomano. Tradidit eis) Non eſt in græcis emendatioribus, & officit nonnihil ſenſui. Neq; enim iudæis tradidit Ieſum, ſed ſuis militibus, ſupplicij miniſtris Etiãſi haud ſcio quo caſu in noſtra hac prima æditione fuit additum, Atq; ita legiſſe Hieronymum, ut nos indicauimus, teſtatur illius in hunc locum interpretatio.

Suſcipientes.) παραλαβόντες. i. accipientes, uel potius acceptum, ut ſepe alias mutat genus uerbi, quo reſpondeat tempus.

Cohortem,) τὴν σπεῖραν, quod & funem ſignificat græcis. Coccineam) κοκκίνην, id eſt coccinam magis. Nam coccus granum. Et grana uulgo uocãtur, quibus tinguntur rubra quædam, quod lucem addant colori. Porro Chlamys pallium eſt militare, ut & color & forma ueſtis militaris ſit, eoq; magis ad ludibrium faciens.

Expuentes in eum.) καὶ ἐμπτύσαντες εἰς αὐτὸν. i. cum inſpuiſſent in eum.

Plectentes coronam.) πλέξαντες. i. plexam ſiue concinnatã, ut conueniat tempus

Depoſuerunt ſuper caput) ἐπέθηκαν. id eſt impoſuerunt.

Et poſtq; illuſerunt) καὶ ὅτε ἐνέπαιξαν, id eſt cum illuſiſſent.

Vt crucifigerent) εἰς τὸ σταυρῶσαι. i. ad crucifigendũ. Et paulo ante, ueſtimentis eius, magis quadraſſet, ueſtimentis ſuis. Hunc angariauerunt) Mirum cur hic delectarit peregrina uox, cum dicere potuerit adegerunt, ſiue compulerunt. Siquidem Suidas indicat uocẽ eſſe perſicam, quod apud illos regiũ nũcij ἄγγαροι dicerentur, unde & qui literas inuicem tradunt perferendas angari dicuntur, quos eoſdem ἀσάνδας appellabant. Denicq; tranſlata uox eſt, ad quoſuis, qui ſeruorum aut iumẽtorum ritu baiularent onera. Fortaſſis ea uox iam militibus erat uſurpata, quẽadmodum habebãt ſua caſtrenſia.

Qui dicitur Golgotha) Hieronymus admonet Golgota Syrũ eſſe uerbũ nõ hebræũ ſonareq; locũ calui ſiue caluariæ. Ita dictus eſt locus in Aelia ad ſeptemtrionalem partẽ montis Sion, quod in eo iacerent capita hominum damnatorum. Nam quod nonnulli dicunt illic ſepultum Adam, unde loco inditum ſit uocabulum, eam fabulam reiicit Hieronymus. Cum Adam ſepultus legatur in Arba iuxta hebron.

Dederunt ei uinum) Quidam græci codices, non habebant uinum, ſed acetum cũ felle mixtum. Quanquam Hilarius uinum legit, Chryſoſtomus acetum. Tametſi non multum intereſt inter acetum, & acidum uinum. Certe paulo poſt mentio fit aceti non uini. Impleuit ſpongiam aceto.) Origenes illud annotauit, quod Matthæus dixerat acetum felle mixtum, Marcus uinum myrrhatum, ex quo palam eſt Origenem quoq; acetum legiſſe, non uinum. Et magis congruit cum propheta qui dicit, Dederũt in eſcam meam fel, & in ſiti mea potauerunt me aceto.

Vt impleretur quod) hoc prophetæ teſtimoniũ nõ citatur in plæriſq; græcorũ codicibus. Et Hieronymus enarrans hunc locum nullã omnino de eo facit mentionẽ. Lyra addit, haud ſcio ubinã lectũ, Hieronymũ admonere hoc teſtimoniũ a Matthæo non fuiſſe poſitũ, ſed dũtaxat ab Ioanne, nec inueniri in uetuſtis exẽplaribus. Cæterũ locus eſt in pſalmo uigeſimoprimo. Super ueſtem meam) καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου, quod magis ſonat ueſtitum q̃ ueſtem.

Et ſedentes ſeruabant eum) græci addunt ἐκεῖ. i. illic. Super caput) ἐπάνωτῆς κεφαλῆς id eſt ſupra caput. Cauſam) αἰτίαν, quæ uox apud græcos, & cauſam ſignificat & accuſationem, ſiue crimen. Tunc crucifixi ſunt) τότε σταυροῦνται. i, tunc crucifiguntur. Præſentis temporis, ut hiſtorico more res iam geri putetur.

Vah qui deſtruis) Interiectio uah non additur in Matthæo, ſed in Marco. Vnde huc addita uidetur, & articulus ὁ, nõnullã habet ἔμφασιν, quaſi dicas, tu ille deſtructor tẽpli?

Reædificas, οἰκοδομῶν id eſt ædificas, ut ſuperius admonui.

Et credimus ei) καὶ πιστεύσομεν ἐπ' αὐτῷ. i, credemus in eo. Quanq̃ paulo inferius eſt ei:

ut nihil interſit utrum legas. Confidit) πέποιθεμ.i.confiſus eſt, ſiue fiduciã habet in deo, quandoquidem in his, ut dictũ eſt, abutuntur tempore.

Liberet eum nũc ſi uult) græci addũt alterũ pronomen ἐι θέλϕ αὐτὸμ, id eſt ſi uult eum.

Improperabant ei) ὠνείδιζομ αυτὸμ .i.opprobrabãt, ſiue eadẽ probra dicebant in illũ.

Hebraice) Græci ſcribunt ad hunc modum, ἡλὶ ἡλὶ λαμασαβαχθανὶ, id eſt, heli heli lamaſabachthani. Ac mirũ nõ eſt ſi peregrinæ linguæ uerba deprauatim ſcribunt, & pronunciant græci latiniq;. Cæterũ in ſua lingua ſcribuntur ad hunc modum אֵלִי אֵלִי לָמָה עֲזַבְתָּנִי .i.deus me⁹, deus me⁹, cur me deſeruiſti? Eſt em̃ primus uerſiculus pſalmi uigeſimi primi, in quo uertendo ſeptuaginta, cur tria uerba de ſuo admiſcuerint, mirum eſt Sic enim illi reddiderunt, deus deus meus, reſpice in me quare me deſeruiſti. At Matthæus ita retulit, ut habetur apud hebræos. Porro hebræa diſtinguenda ſunt ad hũc modum אֵלִי .i.deus meus אֵלִי .i.deus meus לָמָה ut quid עֲזַבְתָּנִי dereliquiſti me.

Hæc uiſum eſt aſcribere, quo, quandoquidem hæc uerba publice recitantur in templis, minus deprauate poſt hac pronuncientur. Nec eſt ſimpliciter apud græcos κατέλιπες.i. reliquiſti, ſed ἐγκατέλιπες, qđ ,ꝓprie ſignificat in diſcrimine deſerere, ueluti ſi quis deſerat hominem immerſum luto.

Heliã uocat iſte) φωνεῖ, quod expreſſius reddidiſſet, inclamat. Et impleuit aceto) Hic palã aceti fit mẽtio. Porro legim⁹ apud Plutarchũ in uita. M. Antonij acetũ Antonio datũ quo celerius ex uulnere moreretur, quod ea res mortẽ acceleret. Idq; indicat obiter & Hieronymus, cũ ait hunc ediſſerens locum, ut eum conſopiant.

Liberans eum) σῶσαι αὐτὸμ, id eſt ad liberandum eum. Nõnulli codices habebant σώσωμ αὐτὸμ, liberaturus eum. Interpres legiſſe uidetur, σώζωμ.

Clamans uoce magna) κράξας ,i. cum clamaſſet ne quis putet ſimul & clamaſſe & expiraſſe. Quanq; hoc ipſum mirum, ſtatim a magno clamore emori.

Et multa corpora quæ dormi.) Græci ſic diſtinguunt, ut appareat eos ſtatim mortuo Chriſto, reſurrexiſſe, uerum non egreſſos e monumentis, nec apparuiſſe, priuſq; reſurrexiſſet Chriſtus. unde reſurrexerũt poſitum eſt pro reuixerũt. Atq; id ſatis indicat Hieronymus ſcribens in hunc locũ, quomodo Lazarus mortuus reſurrexit, ſic & multa corpora ſanctorum reſurrexerunt, ut dominum oſtenderent reſurgentem. Et tamen cum monumenta aperta ſint, non ante reſurrexerunt q̃ dominus reſurgeret, ut eſſet primogenitus ex mortuis. Idẽ indicat Chryſoſtomus cũ ait ad Chriſti moriẽtis uocẽ excitatos mortuos, qui poſtea reſurgente Chriſto pariter exirẽt. idq; declarat apertius Origenes hunc enarrans locum.

primogenitus ex mortuis

Erant autem hic mulieres) Quidam græci codices habebant, καὶ γυναῖκες, id eſt mulieres & in græcis nõ ſolũ habetur a longe, ſed eminus ſpectantes ἀπὸ μακρόθεμ θεωροῦσαι.

Et Ioſeph) græce eſt Ioſe diuerſus ab Ioſeph. De quo antea admonui.

Cum autem ſero eſſet factum) ὀψίας, Cur non potius ueſpera, q̃ ſero.

Quidam homo) Quidam non eſt apud græcos, ſed tantum homo. Ioſeph) Hic græcus habet ἰωσὴφ, id eſt Ioſeph. Diſcipulus fuerat Ieſu) ἐμαθήτευσεμ, quo uerbo alias uſus eſt trãſitiue μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαμ. Et rurſũ in ꝓximo capite, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, id eſt docete omnes gentes.

Maria Magdalene) Mariam iã bis poſuit Magdalenã, cum ceteras Marias dixerit non Mariam. Altera autẽ die) τῇ δ' ἐπαύριομ. i.poſtero autem die, ſiue poſtridie.

Poſt tres dies reſurgam) ἐγείρομαι.i.reſurgo, præſentis temporis.

Ne forte) μήποτε, quod ita gaudet uertere. Et quidam codices addunt hic νυκτὸς.i. noctu. Habetis cuſtodiam) ἔχετε κουστωδίαμ, Incertum eſt an ſit habete, modo imperandi, an habetis, indicandi. Et cuſtodiam, uocem latinam, græci iam uſurpabant. Cuius meminit etiam Suidas. Ite cuſtodite) ὑπάγετε, ἀσφαλίζασθε, id eſt abite, & munite. Nam ἀσφαλίζεσθαι, eſt rem tutam reddere. Quemadmodum mox uertit, ἠσφαλίσαντο, id eſt munierunt

munierunt. Cum & ſuperius uerterit cuſtodiret.

Cum cuſtodibus) μετὰ τῆς κουσωδίας, cum cuſtodia. Quanq̃ hoc loco cuſtodiam pro grege ac turba cuſtodum poſuit. Apparet autem eiuſmodi ferme genus hominum fuiſſe, cuiuſmodi ſunt Pariſijs quadringenti ad publicã ciuitatis cuſtodiam deſignati.

EX CAPITE VIGESIMOOCTAVO.

VEſpere autẽ ſabbati.) ὀψὲ δὲ σαββάτων. i. ueſpere ſabbatorũ. Et quod) aut qui lucescit dicendum erat, non quæ, ut referatur, ad ueſperum aut ueſper.

In prima ſabbati.) εἰς μίαν σαββάτων. i. in unam ſabbatorum ut intelligas unũ diem e ſeptem. Sentit enim ni fallor crepuſculum extremi diei præcedentis hebdomadis, luceſcens in ſequentem diem qui primus erat ſuccedentis ſabbati.

Reuoluit lapidem.) Græci addunt ἀπὸ τῆς θύρας, id eſt ab oſtio.

Super eum.) ἐπάνω αὐτοῦ. i. ſupra eum. Aſpectus eius) ἰδέα αὐτοῦ. i. ſpecies eius, ſiue forma. Et ueſtimenta.) Et græci, & uetuſti codices latini habent ueſtimentum, græci addunt albũ ut nix. Cuſtodes.) οἱ τηροῦντες. i. qui ſeruabant.

Et rurſum. Reſpondens autem angelus.) ἀποκριθεὶς, abuſus eſt enim eo uerbo, cum illæ nihil interrogaſſent. Ibi me uidebunt.) Omiſſa eſt coniunctio κἀκεῖ. i. & illic.

Venite & uidete.) &, non eſt in græcis, ſed δεῦτε ἴδετε. i. uenite uidete.

Et præcedet.) & græci & antiqui latini habent præcedit præſentis temporis προάγει. Ecce prædixi) ἰδοὺ εἶπον. i. ecce dixi, nõ prædixi. Et ecce Ieſus.) Ab hoc loco deſunt aliquot uerba, quæ uidentur incuria ſcribarum omiſſa, qui fere labi ſolent, quoties eadẽ dictio diuerſas claudit orationes ὡς δὲ ἐπορεύοντο τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. i. cum autem iſſent ad renunciandum diſcipulis illius, ecce Ieſus. &c.

Auditũ fuerat a præſide.) ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος. i. ſub præſide, hoc eſt ſi res apud illum iudicem agatur. Nos ſuadebimus ei.) πείθω græcis tria ſignificat, pareo ſiue morem gero, ſuadeo & perſuadeo, ſenſus igitur poſtulabat, ut hic diceret pſuadebimus potius q̃ ſuadebimus, ſiue nos placabimus eũ. Et ſecuros uos.) ἀμερίμνους. i. ſecuros uos reddemus aut liberabimns uos omni ſollicitudine, id enim ſonat ἀμερίμνους, quod plus eſt q̃ reddere ἀκινδύνους. i. expertes periculi. Dicite quia diſcipuli eius) Hic certe omittẽda fuerat græca coniunctio, propter pronomen ſequens nobis dormientibus.

Euntes ergo) ergo non inuenio in græcis codicibus, In nõnullis codicibus pro ergo reperio autem.

D. ERASMI ROTERODAMI ANNOTATIONVM IN EVANGELIVM MATTHAEI FINIS.

IN EVANGELIVM MARCI ANNOTATIONES D.ERÁSMI ROTERODAMI.

QVoniam cõperiebamus opus in modũ longe maiorem opinione ſuccreſcere Nam hæc ſimul & ſcribebantur a nobis,& typis excudebantur,uiſum eſt idẽ cõpendij,quod Marcus in contrahendo Matthæi euãgelio p̃ſtitit, in noſtris præſtare annotamentis.quo ſimul & lectoris,& noſtro tædio alioqui intolerabili medeamur,& intra ſui temporis ſtadiũ, operis curſus expleatur.Paucu los enim menſes ad hunc laborẽ ab illuſtriſſimi Burgundionũ Principis Caroli obſequijs,in cuius famulitiũ nuper aſciti fuimus,uſurpauimus uerius q̃ impetrauimus, idq̃ teſtor Ieſum,nõ ſine graui rei familiaris iactura,q̃q̃ ea ſane me leuiter cõmouet. Res pecuniaria uel farciri p̃t,uel negligi. Cæterũ ut eſt boni uiri nõ deeſſe ſuo officio, ita p̃bi ac uerecundi eſt hominis,nõ cõmittere,ut cuiq̃ uideat oblitus officij. Memini quantũ debeã maximo illi Philippo, Maximiliani filio,nõ ſolũ ut principi,addã,nõ ſolũ ut optimo principi,uerũ etiã,ut de me magnificẽtiſſime merito. Quicquid aũt debebã patriæ quicquid principi,quicquid optimo principi,quicquid benemerito,id totũ eſt mihi refundendũ in Carolũ,quãdoquidẽ illũ (ſic fatis uiſum eſt)cernere licuit uerius q̃ frui, Iã nominis proprij citius queam obliuiſci, q̃ benigniſſimi illius mœcenatis mei, Guliel mi Archiep̃i Cantuarienſis,q̃ ſic meritus eſt,de p̃bis ac literatis,ut ab omnibus p̃bitatis ac literarũ cultoribus certatim debeat celebrari. Porro me tantis p̃ſecutus eſt officijs, tanta obruit benignitate,ut oĩa poſthabenda ſint,quoties officij ratio iubet huius obſequi uoluntati. Proinde cũ utriq̃ debeamus patriæ,nam in altera geniti,in alterã coptati ſumus,cum utriq̃ debeamus principi,quorum alteri iam plurimis ac maximis beneficijs ſum⁹ aſtricti, ab altero humaniſſime inuitamur,ad ea quæ nec p̃meremur,nec poſtulamus atq̃ hoc ipſo nomine plus debemus,nõ fuit nobis integrũ opus hoc lõgius p̃ducere maturũ utriſq̃ reditũ polliciti. Rem tamen ita moderati ſumus, ut nõnihil adiecerimus moræ,nõnihil itẽ cõtraxerimus opis modũ,q̃q̃ id quoq̃ hactenus,ut uerboꝝ magis q̃ rerũ eſſet parſimonia,quo ſimul & opi & officio qua licuit ſatiſfaceremus,Porro mihi ſane ſpes eſt fore pariter,ut & breuitas quæ nobis fuit neceſſaria, lectori quoq̃ commoda ſit, & grata. Quis enim tam patientis eſt ſtomachi,ut in his rerum minutijs citra faſtidiũ diu uerſari poſſit. Quanq̃ quantula quæſo huius moleſtiæ portio redit ad lectorem. At nos dũ inter tot græcos,latinos,hebræos codices ſurſum ac deorſum diſcurrimus,uelut aciculã, quod aiunt,in aceruo querentes,dum excutimus,quid ille uerterit,quid alius legerit,quid ibi ſit deprauatũ,quid hic interp̃tetur, quid ille correxerit, quid ipſi ſignauerimus,ubi latini codices cũ græcis,hebraei cũ utriſq̃ diſſentiant aut etiã conſentiant.,deniq̃ quæ ſit eiuſdẽ linguæ codicũ inter ſe uel pugna uel cõcordia, dũ inter has ſpinas diſtringimur ac torquemur, nõ unã aut alterã horã ſed menſes ferme ſex, cogita quæſo lector optime quantũ tædij utilitatis publicæ gratia deuoremus. Neq̃ uero pigebit,ſi poſt hac per ocium continget alia conquirere, quæ poſſint opus hoc uel locupletius reddere,uel emendatius, illa quoq̃ in cõmunẽ uſum adijcere, pluſculum aũt p̃ſidij nobis ſuppetebat in Matthæo ex ueterũ cõmẽtarijs,ut in quẽ cõplures ſcripſerũt Origenes, Chryſoſtomus,Hieronymus.In hunc nihil habemus,quod equidẽ ſciam uetuſtum. Nã Vulgarius neotericus eſt,& ij cõmentarij,qui Hieronymi titulo circũferuntur,ut nõ ſunt uſq̃quaq̃ reijciendi,tamen non magis ſapiunt Hieronymũ, q̃ ſorba ficũ. Cæterum quo pauciores in hunc ſcripſerint illud opinor in cauſa fuiſſe,quod explicato Matthæo, & hunc explicatum eſſe putarent. Initium euangelij) Et hic hebræorũ more exorſus eſt ab ipſo opis titulo,quẽadmodũ Matthæus,cuius hic epitomẽ ſcripſit.

In Eſaia propheta) In græcorũ exemplaribus,quæ quidem ego uiderim,Eſaiæ nomen non exprimitur,ſed tantum ἐν προφήταις .i. in prophetis. Verum id apparet mutatum

data opera

data opera a doctis,qui deprehenderāt hoc teſtimoniū e duobus prophetis eſſe cōflatū, quemadmodum indicat Hieronymus in libro de optimo genere interpretandi,ſiquidē prior pars,nempe illa,Ego mitto angelum meū ante faciem tuā,qui pparabit uiā tuam ante te,eſt apud Malachiā. Cap. 3,quo ſane loco illud obiter annotandū,Hieronymum in eo quod modo citauimus opere memoriæ lapſum uideri poſſe, cū ait hoc teſtimonium haberi in fine Malachiæ. Nam cum totū huius prophetæ uaticinium quatuor capitibus abſoluatur,& hic locus ſit in ipſa ſtatim fronte tertij capitis, in medio uerius eſt,q̄ in fine. Verū ſuſpicor quæ res ipoſuerit Hieronymianæ memoriæ nimirū quod in extremo calce habeat nō diſſimile uaticiniū,quod & ipſū de Ioāne interpretant. Ecce ego mitto uobis Heliā pphetā anteq̄ ueniet dies dñi. Cæterq̄ q̄q̄ ſententiæ ſūma cōſentit, uerba tñ Euāgeliſtæ nōnihil diſſident,tū a ſeptuaginta,tū ab hebraica ueritate. Siqdē hebræa ſic habēt חִנְנִי שֹׁלֵחַ מַלְאָכִי וּפִנָּה דֶרֶךְ לְפָנָי. Ea ſic reddidit Hiero. Ecce ego mitto āgelū meū, & pparabit uiam ante faciē meā,conſentiētibus per omnia ſeptuaginta,niſi quod mitto,uerterunt in futurum mittam,in quo Marcus concordat cum Hebræis. Cæterū addidit ,tuam,cum tantum ſit uiam. Et rurſum quod illic eſt ante faciem meam , hic refert ante faciem tuam,mutata perſona loquentis. Nam apud prophetam hæc uerba uidentur eſſe Chriſti de ſe loquentis,etiamſi mox mutata perſona, de ſe tanq̄ de alio loquatur. Et ſtatim ueniet ad templum dominator. Contra apud euangeliſtam hæc uerba patris ſunt loquentis ad filium, qui præparabit uiam tuam ante te. Iam poſterior pars. Vox clamantis in deſerto,parate uiā dñi. &c. Eſt & apud Eſaiā cap. 40. Hebraica ad hūc habēt modū. קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ בָעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ׃. quæ ſic uertit Hieronymꝰ, Vox clamātis in deſerto,parate uiā dñi,rectas facite ſemitas dei noſtri. In nullo diſſentientibus ſeptuaginta. Diſſentiunt & hic nonnihil euangeliſtæ, ſed in uerbis dumtaxat. Nam quod cæteri dixerunt rectas facite ſemitas eius, Ioannes dixit. Dirigite uiam domini, Deinde quod habet hebraica ueritas, & ſeptuaginta tranſtulerunt, Rectas facite ſemitas dei noſtri, Matthæus, Marcus, & Lucas poſuerunt ſemitas eius, ſiue quod euangeliſtæ uix unq̄ dei uocabulum tribuant Chriſto, ob prophanas & impias illorū temporum aures, ſiue quod euangeliſtæ cum hebraice ſcirent, non indigerent tranſlatione ſeptuaginta. Deinde cum ab Hebræis nō anxie decerperent quod ſcriptum eſſet, ſed quod memoria ſuggerebat deſcriberent, uerbis nōnunq̄ diſſident, in ſententia concordant, id quod pluribus in locis admonuit diuus Hieronymus. Iam illud, quando notū eſt ijs quoq; qui græce neſciunt, angelum ſignificare nuncium, nō arbitror admonendum. Fortaſſis hic melius uertiſſet nuncium. Deinde non dixit ſimpliciter (Angelum) ſed addito articulo, τὸν ἄγγελον, ut certū aliquem angelum ſiue nunciū intelligas deſignari, cum omnes alioqui prophetæ nuncij fuerint uenturi Chriſti. At hic unicus ille & eximius fuit nuncius, qui non ſolū prænunciarit aduentum domini, procul aduentantis, ſed qui præcurrens ipſe præpararit uiam iam aduenientis. Præterea quod ait (ante faciem tuam) non eſt græcis ἔμπροσθεν, aut ἐνώπιον, quod aliquoties ita uertit, hoc eſt corā te & in conſpectu tuo, ſed πρὸ προσώπου, ut intelligas hunc nuncium præcedere, & hoc diſcutiente obſtacula uiæ, iam uideri & apparere faciem aduenientis domini. Mox autem qui præparabit uiam tuam ante te, græce eſt ἔμπροσθέν σου, quaſi dicas a fronte tua. Fuit in deſerto) Quidam offenſi hyperbato, ſic legunt. Ioannes baptizans in deſerto, fuit initium euangelij. Non abſurde tamen, ut mihi quidem uidetur, hæc uerba initiū euangelij Ieſu Chriſti, &c. tituli loco erunt, qui mos eſt prophetis & Herodoto quoq; atq; in totū illi gēti. Porro quod Valla mauult extitit p fuit, & caſtilatur neſcio quid, de (fuit Ioannes baptizans) haud multū ad rē theologicā pertinet. Erat enim idoma ſermonis hebræi quod tamen reperies & apud Atticos. Erat baptizans, id eſt baptizabat. Baptizans articulum non addidit græcus, unde perinde ualet, ac ſi dicas cœpit baptizare ἐγένετο βαπτίζων.

Fuit in deſerto)

Patris verba ſunt de filio loquētis.

Vix tribuit Chriſto, dei vocabulum.

Angelus nūcius ſit.

Diſcuſſit obſtacula vię Ioannes.

Fuit in deserto.) Apud Græcos, alius est uerborum ordo. Fuit Ioannes baptizans in deserto. Ac rectius erat ꝙ fuit.

Iudææ regio ἡ Ἰουδαία χώρα, id est Iudæa regio. ut adhæreãt duo nomina substantiua.

Et hierosolymitæ uniuersi) Græci secus distinguunt καὶ οἱ Ἱεροσολυμῖται καὶ ἐβαπτίζοντο πάντες. i. & Hierosolymitæ & baptizabantur oẽs. Nec est in Iordanis flumine, sed in Iordane fluuio, siue fluuio Iordane. Addidit aũt flumine, quod uox sit plærisq; ignota.

Et erat) ἦν δέ, id est erat autem. Vestitus) ἐνδεδυμένος, id est indutus.

Et zona pellicea) καὶ ζώνην δερματίνην, ablatiuus est non nominatiuus, & refertur ad participium uestitus, sicut & ablatiuus, pilis & lumbos suos dicendum erat, non eius.

Mel syluestre edebat) ἐσθίων, id est edens, ut pertineat ad uerbum quod præcessit erat. Quanq; hoc recte uariauit, nisi quod aptius erat uescebatur ꝙ edebat, aut certe uictitabat, siue esitabat cum de genere cibi loquetur.

Venit) ἔρχεται uenit græce uel præsentis est temporis uel futuri. Et notandus est articulus ὁ ἰσχυρότερός, id est ille qui me fortior & potentior est.

Non sum dignus) οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς. i. non sum idoneus, aut sufficiens ut uulgo loquũtur. Et calciamentorũ eius) eius addidit hebræorum more, latinis nõ est phas ita loqui.

Ego baptizaui) ἐγὼ μέν, non in tempore omisit quidem coniunctionem quæ hanc partem opponit spiritui. Spiritu sancto) In spiritu sancto est græcis quidã codex græcus hoc quoq; loco addebat & igni καὶ πυρί, ꝙꝙ Vulgarius non addit.

Ascẽdens uidit) Sermo græcus anceps est, utrũ Ioannes uiderit an Christus.

Vidit cœlos apertos) εἶδε σχιζομένους τοὺς οὐρανούς. i. uidit scindi cœlos, nam participiũ est passiuum præsentis temporis, quod non per scissos, ut Laurentio uisum est, sed per uerbum erat transferendum. Elegantius autem uertisset diduci cœlos.

Et spiritum sanctum) Sanctum non additur, nec in græcis, præterq; apud unum Vulgariũ, nec in antiquissimis latinis codicibus. Nã absolute spiritũ opposuit aquæ ceu rem efficaciorem. Neq; dubium tamen, quin de spiritu sancto sit accipiendum, quod tamen haud scio quo casu additũ fuit in prima huius operis æditione.

Descendentem & manentem) & manentem non additur in græcis, neq; ἐπ' αὐτόν con uertendũ erat in ipso, sed in se, siue super se. Nã uidit uerbum, ad Iesum ptinet ascẽdentem non ad Ioannem, quantum sonant uerba græca, uerum de hoc nonnihil attigimus in Matthæo. Dilectus ὁ ἀγαπητός, articulus nõ caret Emphasi, quasi dicas ille dilectus. Deinde nomen hic est non participium dilectus, quod uertere solet charissimus.

Complacuit) εὐδόκησα, quasi dicas bonã habeo opinionẽ, siue bene complacitũ est mihi.

Expulit) ἐκβάλλει, id est emittit præsentis temporis. Quanq; ἐκβάλλω aliquando est eiicere, siue extrudere. Significat autem impetum spiritus rapientis hominem quocunq; uelit. Et erat in deserto) Quidam codex græcus tantum habet & erat ibi. Alter præterea addit in deserto. Quorsum attinebat repetere desertum, cũ mox præcessisset?

Quadraginta diebus) In græcis non additur, & quadraginta noctibus.

Quoniam impletum) ὅτι, hoc loco fuerat omittendum interpreti.

Appropinquabit) ἤγγικεν Et appropinquauit siue appropinquat, ut in huiusmodi uerbis græci nõnũq; utuntur præteritis loco præsentium, ut non semel iam admonuimus.

Pœnitemini) μετανοεῖτε. i. pœniteat uos quod consueuit uertere, pœnitentiam agite aut quod ego malim resipiscite.

Et credite euangelio ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, id est in euangelio.

Et præteriens) περιπατῶν δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν, id est ambulans autem ad mare, siue iuxta mare. Quanquam alius codex habebat ⊙ παράγων παρὰ τὴν θάλασσαν, id est præteriens iuxta mare. Porro lacum mare uocat.

Fratrẽ eius) Pro ei° græce est, Simonis. Quidã utrũq; repetũt αὐτοῦ τοῦ σίμωνος. i. ipsius Simonis, siue eius nẽpe Simonis, quod opinor additũ a quopiã q uoluerit effugere, ἀμφιβολογίαν, ne

ἀμφιβολογίαμ, ne intelligeremus fratrem ipsius Christi. Nec est hoc loco retia, ut paulo post δίκτυα, ἀμφίβλησρα, sed id est genus retis, cuius meminit Iulius pollux.

Componentes retia καταρτίζοντας, id est sartientes, siue reconcinnantes.

Et relicto patre) Ⓒ εὐθὺς ἀφέντες. i. & statim relicto, &c. Et consentiunt antiquissimi codices. Secuti sunt eum) ἀπῆλθομ ὀπίσω αὐτοῦ. i. abierunt post eum ut uerbū uerbo reddatur. Quasi potestatem habens) ὡς. i. tanq̄. Quanq̄ hoc quasi & quod mox sequitur sic, eidem græcæ uoci respondent ὡσ, Vnde uertere poterat utrobiq;, ut. Porro de potestate ἐξουσία diximus in Mattheo. Quid nobis & tibi) ἔα τί ἡμῖμ καί σοι. i. sine quid nobis & tibi? Quanq̄ ἔα rectius accipitur ut sit aduerbiū græcis, nobis interiectio exclamātis, & latine uertisset. Quid rei nobis tecū est? Aut quod pollet idē qd tibi nobiscū est rei?

In spiritu immundo) Quid hac forma loquēdi durius latinis simul & græcis auribus? Dici poterat obnoxius imundo spiritui. Scio quod sis οἶδά σε τὶς εἶ. id est scio te qui sis, & sic habent antiqui nostri codices, siue noui te quis es, ut magis ad uerbū exprimā.

Sanctus dei) ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ. Nec hic articulus ociose addit̄, ut alias sæpiꝰ indicatū est. Nec enim est simpliciter sanctus, sed ὁ ἅγιος. Vt certum & insignem intelligamus. Proinde dilucidius erat noui te qui sis, nempe sanctus ille dei.

Et cōminatus est) καὶ ἐπετίμησεμ. i. & increpauit. De homine) ἐξ αὐτοῦ. i. ex eo. Et discerpens eum & exclamans, utrunq; participium græcis præteriti tēporis est, σπαράξαν κράξαν, quasi dicas discerpto illo, & clamore emisso.

Quid nam est hoc) τί ἐστι τοῦτο. particulā nam, addidit interpres de suo cum alias negligat exprimere, nimirum ad hunc modū paria faciens & rursum. Quæ nam doctrina) τίς ἡ διδαχὴ, quæ doctrina de suo addidit, nam. Quia in potestate spiritibus imperat) Quia in potestate & spiritibus habetur tum in græcis, tum in antiquis latinis, ut coniunctio addat epitheſin. Cæterum græci codices locum bifariam distinguunt. Nonnulli sic legunt, quæ est hæc doctrina, quoniā secundū potestatē, ut subaudias est. Alij cōiungūt hæc cū his quæ mox sequūtur, quæ est doctrina hæc, qm̄ cū autoritate spiritibus quoq; immundis imperat. Et processit) καὶ ἐξῆλθεν id est & exiuit.

Rumor eius) ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ. i. fama eius, quod alicubi uertit opinio. Cæterum ut famam hominis dicimus, ita non dicimus rumorē hominis in eodem sensu. Rumor enim magis ad rem refertur, ut rumor belli. Fama generale nomen est.

Regionē) περίχωρομ, i. totam undiq; regionem Galilææ finitimam, ut intelligamus & ultra Galilææ fines famam Iesu progressam.

Recumbebat κατέκειτο, id est decumbebat, ut & antiqui codices habēt. Recumbit em̄ quiescens & supinus, Accumbitur in conuiuio. Decumbit ægrotus lecto affixus.

differēcia verborū
Arrubere
Derūbere
Rerūbere

Apprehensa manu eius) κρατήσας, quod totiens uertit tenuit, ueluti de Iesu capto. Tenuerunt eum ubi tempestiuius erat cōprehenderunt. Et cur non potius reliquit q̄ dimisit ἀφῆκεμ, nisi forte febris dicto uale discessit.

Omnis ciuitas) ἡ πόλις ὅλη, id est ciuitas tota, ne plures ciuitates intelligas.

Qui uexabantur) κακῶς ἔχοντας, id est male habentes, siue male affectos.

Varijs languoribus) ποικίλαις νόσοις, id est uarijs morbis.

Quoniam sciebant eum) græce sic est, ὅτι ἤδεισαμ αὐτὸμ χριστὸμ εἶναι. i. quod nouerant se Christum esse, nam hæc duo uerba adduntur in nōnullis græcis exemplaribus.

Et diluculo ualde) Ⓒ πρωὶ ἔννυχομ λίαμ, id est, & mane crepusculo admodum. Nam id sonat ἔννυχομ, cum adhuc aliquantum est noctis.

Dixerunt) λέγουσι, idest dicunt, & mox quia omnis ὅτι coniunctio fuerat omittenda.

Vicos & ciuitates græcis est dictio composita κωμοπόλεις, quod quidem interpretantur municipia. Oppidula rusticana significat, quæ uel uici, uel oppida uideri possint. Siquidem ex uico & oppido græca uox composita est.

In proximos) εἰς τὰς ἐχομένας id est adhærentes.

Vt ibi

Vt ibi prædicẽ) græce eſt ἵνα κἀκεῖ,ut & ibi.Conſentientibus & antiquis exemplaribus. Et in hoc apertius erat,ad hoc , ſiue hac gratia ἐπὶ τοῦτο.

Et in omni galilæa) Et nõ eſt græcis, ſed in ſynagogis illorũ per totam galilæam.

Si uis) hoc loco interpres recte omiſit ὅτι, quod cũ alicubi faciat,mirandum,cur non idem perpetuo faciat quoties ſermonis exigit ratio.

Volo mundare.) Mundare hic paſſiuum eſt, imperandi modo θέλω,καθαρίσθητι,quemadmodũ eſt in Matthæo. Et comminatus eſt καὶ ἐμβριμησάμενος αὐτῷ ἐυθέως ἐξέβαλεν .i.comminatus ei ſtatim eiecit,hoc eſt acriter interminatus , necubi proferret.Et eiecit dixit pro ablegauit, ſiue quod celeriter,ſiue quod inuitum.

Vide nemini (ὅρα μηδενὶ.i. Vide ne cui.

Oſtẽde te) ἑαυτὸν δείξον.i.teipſũ oſtẽde.Quãcũ interpres huiuſmodi cõpoſita ꝓnomina plærũq; uertit ꝓ ſimplicia. Cœpit p̃dicare) Græci addunt πολλὰ.i. multũ ſiue multa

Diffamare) διαφημίζειν græce non ſonat in malam partem uerti poterat ſpargere ſeu diuulgare. In deſertis locis eſſe) erat græce eſt,non eſſe ἦν

Et conueniebant) καὶ ἤρχοντο,id eſt & ueniebãt.

EX CAPITE SECVNDO.

POſt dies) δι' ἡμερῶν.i. per dies,nec addendum eſt octo, quod in quibuſdam habetur codicibus latinis.Neq; refert an legamus poſt dies.cum idem ſit ſenſus lucidius erat diebus aliquot,ſiue poſt dies aliquot , nam poſt dies latine nihil ſignificat. Et conuenerunt) καὶ ἐυθέως συνήχθησαν.i.confeſtim conuenerunt,ſiue collecti ſunt . Nec ad ianuã) græca ſic habẽt ὥστε μηκέτι χωρεῖν μηδὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν id eſt ita ut iam non caperent,ne ea quidem quæ erãt iuxta ianuam,ut intelligas domũ adeo fuiſſe refertam,ut ne ueſtibulum quidem & partes oſtio uicinæ caperent turbã.

Et uenerunt) ἔρχονται,id eſt ueniunt. Nudauerunt tectum) ἀπεστέγασαν τὴν στέγην.i. detexerunt tectum.Eſt enim προσονομασία,quaſi dicas,detegulauerunt tegulas .

Et patefacientes) ἐξορύξαντες.i.cum effodiſſent,ut intelligamus etiam ſuperne perfodi tecta, Submiſerunt) χαλῶσι.i.demittunt propriè funibus,quemadmodũ demittitur ancora,aut ſaxum e ſublimi .

In quo paralyticus iacebat) κατέκειτο.i.decũbebat,quod paulo ante uertit recũbebat.

Quid hic ſic loquitur,blaſphemat) græce eſt blaſphemias βλασφημίας loquitur blaſphemias. Niſi ſolus deus) εἰ μὴ εἷς ὁ θεὸς.i.niſi unus,qui eſt deus.

Dimittũtur) ἀφέωνται.i.dimittantur,ſi modo recta eſt ſcriptura.

Vt mirarentur plus dixit græcus ſermo ὥστε ἐξίστασθαι.i. ut eſſent attoniti,& uelut extra ſe.Nam ab hoc uerbo dicta ecſtaſis quæ eſt raptus mentis.

Honorificarent δοξάζειν.i.glorificarent. Leui Alphæi) τὸν τοῦ ἀλφαίου.i. Alphæi filiũ.

Ad Teloneum) græcam uocem reliquit,τελώνιον,quæ menſa eſt aut locus publicanorum,ubi colligunt uectigal,quod græce τέλος dicitur .

Videntes quia manducaret) ἰδόντες αὐτὸν ἐσθίοντα.i.cum uidiſſent eum edentem.

Quare) τί ὅτι.i.quid quod, ideſt quid eſt quod .

Magiſter ueſter) Laurentius negat hæc addita in exẽplaribus quibus eſt uſus.In nõ nullis tamen addita comperi, Tametſi Vulgarius non addit.

Non neceſſe habent) οὐ χρείαν ἔχουσι,id eſt non opus habent. Sani) ἰσχύοντες.i.ualentes,ſiue qui ualent. Vocare iuſtos) Græci addunt εἰς μετάνοιαν.i.ad pœnitentiam.Quãcũ id ſuſpicor adiectum a quopiam.Nam nec in antiquiſſimis codicibus noſtris reperitur,quancũ apud Vulgarium additum eſt. Et phariſæi) Quidam græcus codex habebat καὶ οἱ τῶν φαρισαίων.i.& phariſæorũ,ut ſubaudias diſcipuli quemadmodũ eſt item paulo poſt,niſi mauis, ij qui ſunt ex phariſæis,hoc eſt e factione phariſaica.

Nunquid poſſunt) μὴ δύνανται.i.num poſſunt. Filij nuptiarũ) græca nonnihil diſſonãt οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος, ὧν ὁ νυμφίος μετ' αὐτῶν ἐστιν νηστεύειν,id eſt filij thalami in quo ſponſus cum eis

ſus cum eis eſt ieiunare. νυμφῶν enim nuptiale cubiculũ ſignificat, interprete Suida. Deinde continenter ipſe ſibi reſpondet, ὅσον χρόνον μεθ' ἑαυτῶν ἔχουσι τὸν νυμφίον, οὐ δύνανται νηστεύειν .i. quanto tempore ſecum habent ſponſum, non poſſunt ieiunare.

Aſſumentum) ἐπίβλημα, quod ante, ni fallor, uerterat cõmiſſuram, ad uerbũ ſonat immiſſuram, alias uertit aſſumentum. Panni rudis.) ῥάκους ἀγνάφου .i. Panni nondũ a fullone curati, nam hunc rudem uocat interpres. Siquidem γναφεὺς, fullonem ſignificat.

Aufert ſupplementum nouũ) Græcus addit, eius, ut ſubaudias ueſtis, quod hic uertit ſupplementum in Matthæo uerterat, plenitudinem, πλήρωμα. Sic autem uocat eam pãni particulam, qua ueſtis lacera farcitur & expletur. Multa prudens prætereo, quod de his iam dictum ſit in Matthæo. Cœperunt progredi.) ἤρξαντο οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὁδὸν ποιεῖν .i. Cœperunt diſcipuli eius iter facere. Nam quod græcus habet ſermo, ἤρξαντο .i. cœperunt, hoc interpres retulit ad perſonam, ueluti cum dicitur, ἄρχεσθαι λέγειν, non qui initium dicẽdi facit, cum ante tacuiſſet, ſed qui primus & ante alios incipit uerba facere, & ob id uertit, pgredi. Nimirũ offenſus abſurditate ſermonis, quod cũ paulo ante dictum eſſet, Ieſum iter feciſſe per ſegetes, nunc idẽ ſubiiciat de diſcipulis, ꝙ cœpiſſent iter ingredi.

Et uellere ſpicas.) τίλλοντες .i. Vellentes, ſiue uellendo. Sub Abiathar principe ſacerdotum.) Diuus Hieronymus in libello de optimo genere interpretandi indicat nomẽ Abiathar pro Achimelech eſſe poſitum, ꝓpterea quod libro Regum primo, capite. 22. ubi refertur huiuſce rei hiſtoria, nulla mentio fiat Abiathar, ſed dũtaxat Achimelech. Si ue id acciderit lapſu memoriæ, ſiue uitio ſcriptorũ, ſiue quod eiuſdẽ hominis uocabulũ ſit Abiathar & Abimelech, nam Lyra putat Abiathar fuiſſe filium Achimelech, qui ſub patre functus ſit officio paterno, & eo cæſo iuſſu Saulis comes fuerit fugæ Dauidicæ.

Ecce quid faciunt diſcipuli tui ſabbatis.) Vt paulo ſuperius nõ addebat magiſter ueſter, ita hic non additur apud Græcos, diſcipuli tui. Quorſum enim attinebat eos nominare, cum digito illos oſtenderent, ecce. Niſi ſolis.) Solis non additur apud Græcos.

Et dedit eis.) Græci addunt, καὶ &. pro eis melius uertiſſet qui ſecum erant, & dederit his quoq; qui ſecum erant.

EX CAPITE TERTIO.

Benefacere.) ἀγαθοποιῆσαι, an male, κακοποιῆσαι, quod non ſonat ſimpliciter facere rem malam aut bonam, ſed mala re aut bona afficere quempiã, quaſi dicas, utrum prodeſſe fas eſt ſabbatis an lædere. Et circũſpiciens.) περιβλεψάμενος .i. Cum circũſpexiſſet. Nec eſt contriſtatus, ſed συλλυπούμενος .i. condolẽs ſeu uerius cõdoleſcens. An perdere.) ἢ ἀποκτεῖναι .i. An occidere. Et reſtituta eſt manꝰ illi.) Græce ẽ. ⟨ἀπεκατεστάθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη .i. Et reſtituta ẽ manꝰ illiꝰ ſana ut altera.

Vt nauicula ſibi deſeruiret.) ἵνα πλοιάριον προσκαρτερῇ αὐτῷ. i. Vt nauicula inſeruiret ſibi, hoc eſt, ut nauicula eſſet ſibi uſui, ſiue adhiberetur ſibi, nam προσκαρτερεῖν ſæpe alias uertit aſſiſtere, ſiue inſiſtere. Non cõprimerent eum.) μὴ θλίβωσιν αὐτόν .i. ne ſe premerent. Primum latinius, deinde uerecũdius, poſtremo accõmodatius ad græcũ ſermonẽ.

Plagas.) μάστιγας .i. flagella. Sic enim uocat afflictionem, qua deus corripit homines.

Clamabãt dicẽtes.) λέγοντα, dicẽtes ad ipſos ſpiritus refert, ꝙ ea uox græcis eſt neutri generis. Et aſcendens in montẽ aduocauit.) Græce eſt, ἀναβὰς ⟨προσκαλεῖται .i. aſcẽdit & aduocat, ut utrũq; ſit præſentis temporis. Cõminabatur.) ἐπετίμα .i. increpabat. Quãq; hoc loco tolerabiliꝰ erat, interminabat. Et fecit duodecim.) Græca nõnihil diſſidẽt. ⟨ἐποίησε δώδεκα, οὓς ⟨ἀποστόλους ὠνόμασεν, ἵνα ὦσιν μετ' αὐτοῦ. i. Et fecit duodecim, quos & apoſtolos nominauit, ut eſſent ſecum. Quãq; id in emendationibus Græcorũ exemplaribus non eſt aſſcriptum, & magis cõuenit breuiloquentiæ Marci, ut omittatur. Atq; hic quoq; multa prudens diſſimulo, uel ꝙ minutula ſint, uel ꝙ in Matthæo iam annotata.

Et dedit) ⟨ἔχειν .i. Et habere, ſiue ut haberẽt. Et impoſuit Simoni.) Ante hec uerba habent nõnulli græci codices πρῶτον σίμωνα .i. primum Simonem. Verum id in emendationibus non reperitur, & uidẽ ex Matthæo deſumptum.

Et Matthæum.) Quidam græcus codex addit τὸν τελώνλω.i.publicanum. Quãꝯ nec id reperio in emendatioribus ac uetuſtis exemplaribus.

Boanerges.) Nam hebræis בְּנֵי filios ſonat רֹגֶשׁ tonitrui uel fremitus.

Et cum audiſſent ſui) οἱ παρ' αὐτ̃.i.qui ad illum pertinebãt,& ex illius erãt familia ſeu cognatiõe.Itidem paulo inferius,τὰ παρ' αὐτ̃ς.uertit,ſua.Sentit em̃ cognatos & affines ei⁹.

Exierunt tenere eum.) κρατ̃ησαι αὐτὸν.i.ut comprehenderent eum,ſiue ut manus iniꝯcerent.Nam id eſt agnatorũ,ſi quis cõmotæ mentis eſſe cœperit.

Et conuenit iterum turba.) καὶ συνέρχετ̃ πάλιν. Conuenit præſentis tẽporis eſt,ut prima ſyllaba pronuncietur acuta. Id tametſi minutulum eſt,tamen haud indignum indicaui,quod indicaretur,propterea q̃ in re tam ſacra nefas ſit,uel minima negligere.

Sic nõ poſſent) Græcis quidem duæ ſunt negationes,ὡς μὴ δύνασθ' αὐτοὺς μὴ τ' ἄρτους φαγ̃ν. Quod duobus modis latine reddi poterat. Conuenit iterum turba tanta,ut nõ poſſent ne panibus quidem ueſci.Aut ſic,ut nõ poſſent uel panes edere.Sentit enim tantã fuiſſe multitudinẽ,ut nõ ſolũ nõ ſuppeterent obſonia,ſed ne panũ quidẽ ſatis eſſet in cibum.Aut certe tantũ fuiſſe cõfluxum,ut diſcipulis nõ eſſet ocium ſumendi cibi,qui poſterior ſenſus uerus eſt. In furorẽ uerſus eſt.) ἐξέσταται.i. mente captus eſt.

Beelzebub.) βεελζεβοὺλ.i.Beelzebul,de quo diximus in Matthæo.

Quia in principe.) Hic omittendum erat ὅτι. In ſe.) ἐφ' ἑαυτ̃ὸν.i.in ſeipſam,ſiue aduerſus ſeipſam. Diſpartiatur.) Idem uerbum quod modo uertit diuidatur,μερ̃ισθ̃ῃ.

Diſpertitus eſt.)Græca ſic habẽt,Καὶ εἰ ὁ σατανᾶς ἀνέστη ἐφ' ἑαυτὸν καὶ μεμέρ̃ισται, οὐ δύναται στ̃αθ̃ῆναι, id eſt,Et ſi ſatanas inſurrexit in ſeipſum,ac diuiſus eſt,non poteſt ſtare.

Quibus blaſphemauerunt.) ὅσα ἂν βλασφημήσωσ̃ι.i. Quaſcũq; blaſphemauerint.Sic em̃ loquunt̃ Attici, Conuitia cõuitiant̃,& fugam fugiunt. Aeterni delicti.)αἰωνίου κρ̃ίσεως .i.æterni iudicij,ſiue æternæ damnationis. Et circũſpiciens.) Καὶ περ̃ιβλεψάμενος τοὺς κύκλῳ περ̃ὶ αὐτὸν μαθητὰς καθημέν̃ους.i.Et circũſpiciens cũ circũſpexiſſet in circũitu circũ ſe diſcipulos ſedentes.

EX CAPITE QVARTO.

EXæſtuauit.) ἐκαυματίσθ̃η,i.Exuſtum eſt,ſiue æſtu perĳt. Aſcendente & creſcẽte.) ἀναβαίνοντα καὶ αὐξάνοντα,ut prius uerbum pertineat ad herbam emergentem e terra,poſterius,ad herbam grandeſcentem & adoleſcentem.

Vnum centeſimũ) καὶ ἔφερεν ἓν̃,πρ̃ιάκοντα,καὶ ἓν̃,ἑξήκοντα, καὶ ἓν̃ ἑκατὸν̃.i. Attulit unum triginta,& unum ſexaginta,& unũ centum.Laurentius Valla declarat ſe legiſſe ἐν̃ præpoſitionem,nõ ἓν̃ nomen numerandi. Et ipſe ſic ſcriptum comperi in libris emendatioribus,quo modo ſi legamus ad uerbũ ita reddi poteſt & adferebat in triginta & in ſexaginta & in centum, ut præpoſitio ἐν̃ poſita ſit pro ἀνὰ,quaſi dicas per triginta,p̃ ſexaginta,per centum,quod tamen cõmode uerti poterat,& adferebat,tricena,ſexagena,& cẽtena,ut ex ſingulis granis tantũ granorũ intelligat̃ enatũ,q̃ꝯq̃ paulo inferius idẽ occurrit locus,itidẽ per præpoſitionem ſcriptus.Cæterum quoniã in hoc facile labi potuit librarius,rem lectoris arbitrio cõmitto,præſertim cũ & altera lectio probe defendi poſſit.

Cum eſſet ſingularis.) ὅτε δὲ ἐγ̃ένετο κατ' μόνας.i.Cum cœpiſſet eſſe ſolus, ſiue ſolitarius: Nam ſolus uertit in Luca, Cum autẽ eſſet ſolus orans.

Qui cum eo erant duodecim.) Hic uariant græci codices,nam Laurentij codex habebat,οἱ περ̃ὶ αὐτὸν̃ σὺν̃ τοῖς δώδεκα.i. Qui circa illum erant cum duodecim. Mei habebant, ἐπερώτησαν αὐτὸν̃ οἱ μαθητὰὶ αὐτου.i.Interrogauerunt eum diſcipuli eius.

Myſteriũ regni) μυστ̃ήριον.i.arcanũ,ſiue ſecretũ,nõ cõmunicãdũ ꝑphanis,quod aliquoties uertit ſacramentũ. Illis aũt q foris ſunt.) τοῖς ἔξω. Rectius uertiſſet p adiectiuũ.i.extеris,extraneis,ſiue externis,aut exoticis. Videant & nõ uideãt.) Græcus mutauit uerbũ,ἵνα βλέποντες βλέπωσ̃ι,καὶ μὴ ἴδ̃ωσ̃ι.i.ut cernẽtes cernãt,& nõ uideant. Quaſi plus ſit uidere q̃ꝯ cernere.Nã intuemur quædam,quæ tamen non uidemus,animo aliud agente.

Et erumnæ.) Καὶ αἱ μερ̃ίμναι.i.ſollicitudines. Vnũ triceſimũ.) Triginta,ſexaginta,centũ,& paulo

tum,ut paulo ſupius admonui,cõſentientib⁹ & puetuſtis latinis codicib⁹,de quo copioſius diximus in Matthæũ. Nũqd uenit.) Græce eſt,ἴδετε,μήτι λύχνος καίεται,ἵνα ὑπὸ τὸν μόδιον τεθῇ.i. Videte,num lucerna incenditur,ut ſub modiũ ponat̃? Quãq; illud ἴδετε in multis Græcoq; codicibus non reperio aſſcriptũ. Nõ eſt em̃) οὐ γάρ ἐστι τι κρυπτὸν,εἰμὴ ἵνα φανερωθῇ.i. Nõ eſt em̃ quicq; abſconditũ,niſi ut manifeſtet̃. Tametſi diſſentiũt hic exẽplaria. Neq; factũ eſt.) οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυφον,ἀλλ' ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ.i. neq; factũ eſt occultũ,ſed ut in apertũ ueniat. Videte qd audiatis) Hic quoq; græca diſſident,tametſi latina exẽplaria magis cõſentiunt q̃q; græca. βλέπετε τί ἀκούετε,ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε,μετρηθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀκούουσιν,ὅς γὰρ ἔχει δοθήσεται αὐτῷ,καὶ ὃς οὐκ ἔχει,καὶ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ.i. Videte quid audiatis,& apponet̃ uobis audientibus. Qui em̃ habet,dabit̃ ei,& qui non habet,etiã quod habet tollet̃ ab eo.

Deinde ſequit̃, (ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε,μετρηθήσεται ὑμῖν,καὶ προστεθήσεται ὑμῖν) .i. In q̃ menſura metimini, metiet̃ uobis, & adijcietur uobis. Vulgarius ita legit,βλέπετέ τι ἀκούετε ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε,μετρηθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀκούουσιν,ὅς γὰρ ἐὰν ἔχῃ,δοθήσεται αὐτῷ,καὶ ὃς οὐκ ἔχει καὶ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ.i. Videte quid audiatis. In qua mẽſura metimini,in ea alibi metient̃ uobis,qui audi tis. Quilquis enim habuerit,ei dabit̃,& qui nõ habet,etiam quod habet tolletur ab eo.

Cui parabolæ cõparabimus.) ἢ ἐν τίνι παραβολῇ αὐτὴν θῶμεν.i. Aut in qua parabola illud ponemus,ſiue ponamus. Etiamſi nõnulli codices,p θῶμεν habeãt παραβαλῶμεν.i. p quam collationẽ cõferem⁹. Q̃ndẽ παραβολὴν,Cicero uertit collationẽ,& in hebræi abutũt̃,p p.

Aſcendit in arborem) Ἀναβαίνει.i. Surgit illud in arborẽ,nec additur apud Græcos,nec in antiquis codicibus noſtris. Habitare.) κατασκηνοῦν,quod alibi uertit nidificare.

Diſſerebat) ἐπέλυεν.i. diſſoluebat,ſiue exponebat,aut quo alias ẽ uſus,ediſſerebat. Soli uũtur em̃ ænigmata & obſcura ueluti nodoſa. Trãſeam⁹ cõtra) διέλθωμεν εἰς τὸ πέραν.i. Trãſeamus in ulteriorem partem,ſiue ut ſæpe iam uertit,transfretum.

Et facta eſt.) καὶ γίνεται.i. & fit,quaſi res iam geratur. Mittebat in nauim.) ἐπέβαλεν εἰς τὸ πλοῖον.i. Irruebat in nauim. Sup ceruical dormiens.) ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον, quod inde græcis nomẽ habet quod capiti admoueat̃. Nõ ad te ptinet) οὐ μέλει σοι.i. nõ eſt tibi curæ. Nam aliud eſt ptinere ad nos,aliud eſſe curæ. Siquidẽ multa ad nos maxime ptinẽt, quæ minime ſunt curæ. Obmuteſce.περίμωσο,augmentũ additum etiam celeritatẽ indicat,ueluti dicas,mox obmuteſce. Quia perimus.) ὅτι.i. q̃,hoc ſane loco.

Et exurgens,cõminatus eſt) καὶ ἐγερθεὶς ἐπετίμησεν.i. Et excitatus increpauit.

Quid timidi eſtis?) τί οὕτως δειλοί ἐστε;i. Quid adeo timidi eſtis? Alij habebãt,τί δειλοί ἐστε οὕτως.i. quid timidi eſtis adeo? Nec dum habetis) οὔπω.i. nondũ. Alij habebãt.πῶς οὐκ ἔχετε πίστιν;i. Qui fit ut nõ habeatis fidẽ? Et οὕτως referunt ad præcedentẽ orationis partẽ,Laurentius ad ſequentẽ adiunxit. Porro quomõ,parum latine reddidit πῶς,quod ita uertendũ erat,Qui fit ut nõ habeatis fidẽ? Eſt enim non interrogantis,ſed obiurgantis.

Ad alterutrũ.) πρὸς ἀλλήλους.i. inter ſeſe. Quod crebrius iam admonui,uerũ interpres p petuo peccat in hoc uerbo,tanq; prudens. Quis putas.) τίς ἄρα. Melius,quiſnam, aut certe quis. Nam hoc loco uix habet latinus ſermo,quod reſpondeat ἄρα.

EX CAPITE QVINTO.

TRans fretũ.) Εἰς τὸ πέραν,quod ſuperius uertit,contra.i. in ulteriorẽ partẽ. Quãq; in Matthæo ſæpenũero uertit trãs fretũ,Lacũ ut dixi appellãt mare tamẽ ijſdẽ uerbis uti licuiſſet,etiã amne tranſmiſſo,aut aggere aut monte. Fretũ uero non idẽ eſt quod mare. Garaſenorum.) γαδαρηνῶν.i. Gaderenorum. Ad eundem modũ legimus,& apud Lucã,cũ Matthæus uocet Gergeſenoq;.de quo nõnihil attigim⁹ in Matthæo. Legio mihi nomẽ) λεγεών.Græce ſcribes uſus eſt uoce latina,tãetſi mutato genere. Et magno impetu.) Καὶ ὥρμησεν ἡ ἀγέλη,κατὰ τοῦ κρημνοῦ.i. Et ferebat̃ grex p præceps in mare,magno addidit interp̃s de ſuo. Ad duo milia) ἦσαν δὲ ὡς δισχίλιοι.i. Erãt aũt ferme duo milia,ſiue bis mille,& ſubaudiendũ eſt,porci,nõ ſpiritus,q̃ ſpiritus græce eſt neutri generis,& δισχίλιοι maſculini,ut ad ſpiritus referri non poſſit.

Quid esset facti.) τί ἐστι τὸ γεγονὸς.i. Quid esset quod factum erat, siue quod acciderat. Quanq̃ haud male uertit interpres. Et uenerunt.) ἐν ἔρχοντι.i. Et ueniunt, præsentis tẽporis, & ita habent codices emendatiores latini.

Et sanæ mentis.) Post hec uerba græci codices addunt, quod in latinis non habetur. τὸν ἐσχηκότα τὸν λεγεῶνα.i. Eũ q habuerat legionẽ, quod quoniã uisum est supesse, cũ modo facta esset mentio dæmoniaci, eraserunt. At repetitur ad emphasim miraculi, esse iã sanæ mentis, qui non solum fuerit obnoxius dæmonio, uerum etiam legioni dæmonum.

Et cum ascenderet.) καὶ ἐμβάντος αὐτοῦ.i. Ingresso eo, siue conscensa naui.

Non admisit.) οὐκ ἀφῆκεν.i. Non permisit, siue non passus est.

Quãta) ὅσα, qd' sæpenũero significat quæcũq;. Hic interp̃s legisse uidet̃ πόσα non ὅσα.

Et misertus sit tui.) Hoc non parũ dure cohæret cum eo quod præcedit, Quãta tibi fecerit deus. Vertendũ erat, Quæ tibi fecerit deus, & in quibus misertus tui fuerit.

Transcendisset.) διαπράσαντος. Quis unq̃ dictus est transcẽdere mare, quod magis cõuenit monti. Dicendum erat, cum transmisisset, siue traiecisset.

Et uenit quidam.) καὶ ἔρχετι εἷς.i. & uenit unus. Sed utinam interpres hebraicã figuram ut hic mutauit, itidẽ mutasset ubiq;, tantũ abest ut reprehendã. Et Iairus, penultima acuta ꝓnunciandũ est latinis ob diphthongũ ἰάειρος. Quoniã filia.) Nec in græcis est ὅτι, quod tamẽ erat omittendũ, si fuisset, hic tamen addidit de suo, quoniam.

Filia mea.) θυγάτριον.i. filiola. Est enim græcis diminutiuum.

In extremis est.) ἐσχάτως ἔχει. ad uerbum sonat extreme habet, perinde ualet, ac si dicas pessime affecta est, siue in summo uitæ discrimine est.

Vt salua fiat & uiuat.) ὅπως σωθῇ, καὶ ζήσετι.i. Vt salua fiat, & uiuet. Vt sit futuri temporis, Alioqui quid aliud est ægrotã seruari, q̃ uiuere? Nam sensus est, Impone illi manus, ut seruetur. Quod si nõ grauaberis facere, futurũ est, ut uiuat. Nam fieri potest, ut imponat aliquis manus ægroto, ad hoc ut sanetur, & tamẽ moriat̃ ægrotus. Quãq̃ hoc uitio interpretis nõ accidit, sed librariorũ. Et sensit corpe.) καὶ ἔγνω τῷ σώματι.i. Cognouit corpore, quod interpres non inepte uertit, sentit. Nã sensus est, illam hoc cognouisse ex ipso sensu corporis, ꝙ iam carebat cruciatu & fluxu. Quia sanata esset a plaga.) μάστιγος.i. flagello, quemadmodũ & supius indicatũ est, & quia, ὅτι, uertendum erat in ꝙ.

Cognoscẽs uirtutẽ quæ exierat) ἐπιγνοὺς ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐξ αὐτῷ δύναμιν ἐξελθοῦσαν. Quæso qd̃ hoc sermonis dedecus? Num q̃ uirtus erat illi incognita? Proinde ꝑticipiũ uertẽdũ erat in uerbũ infinitũ. Iesus aũt ut agnouit, siue sensit in seipso, uirtutẽ ꝓdisse ex se. Nec em̃ hoc loco ferendum erat de illo, quod nostra habet æditio.

Omnem ueritatem.) ἔμπροσθεν πάντων πᾶσαν τὴν αἰτίαν αὐτῆς.i. Coram omnibus omnẽ causam suam, etiã si illud corã oĩbus non reperi scriptũ in oĩbus Græcorũ exemplaribus.

Veniunt nuncij.) Nuncij, addiderunt nescio qui, quanq̃ non male. Nec est ad Archisynagogum, sed ab archisynagogo, ut intelligas ab illius uenisse domo, q nunciarẽt mortem filiæ, cæterũ non animaduertens, siue lector, siue interpres hanc loquendi figuram, Eamus ad me, pro eo quod est ad domum meam. Et a uobis exit.i.e domo uestra existimauit non posse uitari, quin illi ad archisynagogum uenerint, quandoquidẽ is iam erat apud Iesum, ueꝝ & ab illo uenerũt & ad illũ. Iesus aũt.) Græci addunt, εὐθέως.i. statim.

Admisit.) ἀφῆκεν.i. ꝑmisit, siue non passus ẽ. Nã quis dicat, admisit sequi, Mire lasciuit sua copia, cum hoc uerbũ solitus sit uertere, dimisit. Et uidit.) καὶ θεωρεῖ.i. Videt.

Et eiulantes.) ἀλαλάζοντας, quod in psalmis uertit, iubilare. Nã ὀλολύζειν est eiulare, uox ab illa nõ multũ dissimilis. Quãq̃ Valla ex autoritate Varronis ostendit iubilatum esse clamorẽ rusticoꝝ, quiritatũ urbanoꝝ. Quid turbamini.) τί θορυβεῖτε.i. Quid tumultuamini, ab eadẽ uoce, quã modo uerterat tumultũ θόρυβος. Et deridebãt eũ.) Græci addunt, εἰδότες ὅτι ἀπέθανεν.i. Scientes ꝙ esset mortua, siue cum scirent esse mortuam.

Qui secũ erãt.) Legendũ est, Et q secũ erant. ἐν τοὺς μετ' αὐτοῦ, ut intelligas paucos illos,

quos passus

quos passus fuerat se sequi. Nempe discipulos quos nominatim recensuit.

Tabita cumi.) Græci Talita per λαβδα scribunt, non Tabita p βητα. Deinde (puella tibi dico, de suo adiecit, siue is fuit Euangelista, siue alius quispiã, quo significãtius rederet, & sensum uocantis, & autoritatem imperantis, ut testatur & Hieronymus ad Pãmachium, in libello, cui titulus, de optimo genere interpretandi. Incertum autẽ an hoc loco Thabita nomen proprium sit puellæ, quẽadmodũ in actis puella Ioppensis. Thabita dicta est quam Petrus ad uitam reuocauit, ut legis illic capi. 9. cuius uocabulũ Lucas græce interpretatus est Dorcas, quod nobis sonat caprã siue hinnulum, a græco uerbo δέρκομαι uideo, ꝙ acribus oculis sit hoc animal. Quin hebræis sonat תַּבְרִיט respice siue attolle oculos, ut possint esse duæ uoces hebraicæ תַּבְרִיט attolle oculos סוּמִי, surge, uerũ hoc lectori relinquo discutiendũ. Nã Ioannes Capnion amicus noster, & nunc̃ intermoriturum suæ Germaniæ decus, in opere de uerbo mirifico putat, aliam esse uocẽ in actis apostolicis, nempe Thabia, nõ Thabita, quæ uox Syriaca lingua capream significet.

EX CAPITE SEXTO.

FAber filius Mariæ.) Antiqui codices habent, Fabri filius & Mariæ, suffragantibus & græcis, ὁ τοῦ τέκτωνος υἱὸς τῆς μαρίας. Verum in alijs erat scriptum, οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τέκτων ὁ υἱὸς μαρίας. i. Nonne hic est faber ille filius Mariæ. Atq; hanc quoq; scripturam reperimus in uetustis Latinorum exemplaribus. Deinde annotandũ est græcum articulum utrobiq; esse appositum, ὁ τέκτων ὁ υἱὸς. i. ille faber ille filius Mariæ. Præterea uel ex hoc loco licet colligere, nihil referre Mariam dicas more Hebræorum, an Maria more Græcorum, qua de re multis uerbis disceptat Valla. Postremo notandum & hoc apud Marcum, non fabrum uocari Christum, sed fabri filium. Hinc accipimus illum & uitrici sui exercuisse artem. Cur enim hoc recusasset nostra causa dei filius, qui ne crucem quidem recusauit, neq; Paulum tantum uidelicet apostolum puduit opera manuaria parare, quo uictitaret. Quãc̃ non inficior in græcis uerbis facillimum esse lapsum, in τέκτωνος υἱὸς & τέκτων ὁ υἱὸς, nisi quod parum apte adhæret Mariæ.

uitrici sui Christus exercuit artem.

Et Ioseph.) Ἰωσῆ. i. Iose, legit Laurentius, mei codices habebant Ἰώσητος. i. Iosetis, iuxta græcam inflexionem, ut Crates Cratetis, Chremes Chremetis.

Quia non est.) Quia, de suo addidit, cum nihil sit opus. Sine honore.) ἄτιμος. i. inhonoratus, siue contemptus. Cui contrariũ est ἔντιμος siue τίμιος. i. in precio habitus.

Et in cognatiõe sua.) ἐν τοῖς συγγενέσιν. i. Inter cognatos. Deinde additur & in domo siue familia sua, cõmunissimũ em̃ est patria. Deinde cognatio, ꝓximũ dom⁹ ac familia.

Nisi paucos infirmos) Latinitatis ratio postulabat, ut adderet ꝙ, nisi quod. Deinde infirmos, græcis est ἀρρώστους. i. aduersa ualetudine laborantes.

Et conuocauit.) προσκαλεῖται. i. Aduocat, siue accersit, præsentis temporis. Reclamabit aliquis forte morosulus, dũ huiusmodi sectamur minutias, cur potius aduocat, ꝙ cõuocat, & cur aduocat potius ꝙ aduocauit? Cui totidem respõdebo uerbis, Cur cõuocauit potius ꝙ aduocauit, & cur aduocauit magis ꝙ aduocat, quod ut elegãtius est, ita scriptum ab Euangelista. Binos. δύο δύο. Eleganter expressit interpres latinus, cũ græce sit, duos, duos, hoc est p paria siue p iuga, ut intellígas omẽs duodecim fuisse missos, sed sena iuga, q̃qdẽ & Matthæo recẽsens duodecim apostolorũ fuisse noia, binos copulauit.

morosulus aliqs.

In testimoniũ illis.) Addunt hoc loco græci codices, an recte nescio, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀνεκτότερον ἔσται σοδόμοις ἢ γομόῤῥοις ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῇ πόλει ἐκείνῃ. i. Amen dico uobis, tolerabilius erit Sodomis aut Gomorris in die iudicij, ꝙ ciuitati illi. Verũ haud scio, an id sit ex Matthæo huc transcriptum, quanc̃ consentiunt Græcorum exemplaria.

Et ungebant oleo.) Hinc natum apparet, quod hodie sacro oleo unguntur periculose laborantes, nõ ut reualescant, sed ut tutius emigrent, cuius rei meminit & Iacobus.

Et audiuit rex Herodes.) Quidam græci codices addunt, πρὸς ἀκοὴν Ἰησοῦ. i. famam Iesu, aliunde ni fallor asscriptũ. Herodes aũt metuebat.) Enim legũt Græci, nõ aũt, con-

sentientibus & antiquis exẽplaribus, addidit aũt paulo supius ἀυτὸς. i. ipse, ut intelligeremus hũc eundem esse diuersum a patre, & ab eo sub quo crucifixus fuit Christus.

Et custodiebat.) Ϲ σωιτήρει. i. cõseruabat, uel magis obseruabat. Id quod indicant ea quæ mox subsequũtur. Herodes natalis sui.) ὅτε ἡρώδης τοῖς γενεσίοις ἀυτου δεῖπνον ἐποίησεν. i. Cum Herodes natalicijs suis cœnã faceret, siue in natalicijs suis conuiuiũ exhiberet. Et principibus est μεγισᾶσι. i. primatibus siue primoribus. Et tribunis) καὶ χιλιάρχοις, quod græce sonat eos, qui mille præfecti sint, ut militum tribunos intelligas.

Licet dimidiũ. ἕως ἡμίσους, usq; ad dimidium. Et cõtristatus est rex.) Græca sic habẽt, Ϲ περίλυπος γενόμενος ὁ βασιλεὺς διὰ τοὺς ὅρκους, καὶ τοὺς συνανακειμένους, οὐκ ἠθέλησεν ἀυτὸν ἀθετῆσαι. i. Et uehementer tristis factus rex, propter iusiurandũ, & eos qui simul accumbebãt noluit eã reijcere siue frustrari. Quanq; ex Matthæo liquet, post, rex, hypostygmen apponendam esse. Nec est hoc loco, noluit eã contristari, quẽadmodũ in Matthæo λυπεῖσθαι, sed ἀθετῆσαι. i. reijcere, siue repellere, quod miror cur Laurentius uertendũ putarit, fraudare aut frustrari. Misso spiculatore.) καὶ εὐθέως ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς σπεκουλάτορα. Euangelista latinam usurpauit uocem mutata uocali. Ac mox, (Et tulerunt corpus eius.) πτῶμα est, hoc est cadauer. Quæ egerant & docuerant.) Græcus sermo geminat coniunctionem. Ϲ ὅσα ἐποίησαν καὶ ὅσα ἐδίδαξαν. i. & quæ egissent, & quæ docuissent.

Venite seorsim.) δεῦτε ὑμεῖς ἀυτοὶ κατ' ἰδίαν. i. Venite uos ipsi seorsim. Porro ἀυτοί positũ est, p soli, hoc ẽ dimissis cæteris, quẽadmodũ καθ' ἑαυτὸν esse dicit, q sol⁹ ẽ & absq; arbitris.

Et uiderũt eã abeũtes) Græce est καὶ εἶδον ἀυτοὺς ὑπάγοντας οἱ ὄχλοι, Ϲ ἐπέγνωσαν ἀυτὸν. i. Et uiderunt eos abeũtes turbæ, & agnouerunt eũ, ut prius pronomẽ ad oẽs cõmuniter pertineat, posterius ad Christũ solũ. In proximas uillas.) εἰς τοὺς κύκλῳ ἀγροὺς. i. In circumiacentes agros. Et quoniã ex agris nihil emit, nisi uillæ sint, uertit uillas. Nã uillæ dom⁹ sũt in agro. Emant sibi cibos.) ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς ἄρτους. i. emant sibi ipsis panes.

Quos mãducẽt.) Pro hoc græce est, τί γὰρ φάγωσιν οὐκ ἔχουσιν. i. Nã qd edãt, nõ habẽt.

Date illis manducare.) Græci addunt, uos. δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν, atq; ita habent antiq, Date illis manducare uos. Et dabimus.) καὶ δώσωμεν. i. demus. Secundũ cõtubernia) συμπόσια, συμπόσια. i. Conuiuia, cõuiuia, hoc est distributis cõuiuijs, ut ante dixit, δύο δύο, Laurẽti⁹ mallet manipulatim. Sup uiride fœnũ.) ἐπὶ τῷ χλωρῷ χόρτῳ. i. in uiridi herba.

Et discubuerũt in partes) καὶ ἀνέπεσαν πρασιαὶ πρασιαί. i. & conciderunt prasiæ, prasiæ. Discuntur autẽ prasiæ herbaria, cuiusmodi sunt areolæ ortorum, πράσον enim uiride.

Per centenos & quinquagenos.) ἀνὰ ἑκατὸν καὶ ἀνὰ πεντήκοντα, ut ad uerbum reddam. i. p centũ & quinquaginta. Vt intelligas loca fuisse distincta sulco, aut simili interuallo, & p magnitudine in alijs accubuisse centum, in alijs quinquaginta.

Intuens in cœlum.) ἀναβλέψας. i. suspiciens siue sublatis oculis.

Et sustulerũt) καὶ ἤρον κλασμάτων δώδεκα κοφίνους πλήρεις. i. & sustulerũt fragmentoꝝ duodecim cophinos plenos. Et statim coegit.) ἠνάγκασεν, idem uerbũ quod in Matthæo uerterat iussit, sed perperam, ut illic indicauimus.

Et cũ dimisisset eos.) Ϲ ἀποταξάμενος ἀυτοῖς. Non est idẽ uerbũ, quod paulo superius ἕως ἀπολύσῃ. uerum aliud, quod non significat simpliciter dimittere, sed dimittere dicto uale, ac mãdatis quæ uolueris mãdare, quẽadmodũ solemus dimittere notos & amicos.

Et uidit eos laborãtes.) βασανιζομένους, quod in Matthæo uertit uexatos, alias iactatos.

In remigãdo.) ἐν τῷ ἐλαύνειν, qđ significat agere ac regere, uel nauẽ, uel equũ, uel currũ.

Et plus magis.) καὶ λίαν ἐκ περισσοῦ. i. ualde, ex abundanti, siue ualde supra modum. Rursus hic est ἐξίσταντο, quod uehementẽ significat admirationẽ, & homo præ admiratione non sit apud se. Et tamẽ in græcis codicibus addit, καὶ ἐθαύμαζον, ut admirabant, uelut interpretans quid dixisset ἐξίστασθαι, quod tamen haud scio an casu sit adiectum.

Et cognouerunt eũ.) Addũt Græci, οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου. i. Viri loci. Quãq; id in plærisq; codicibus nõ inuenit. Vbi audiebant eũ esse.) ὅπου ἤκουον ὅτι ἐκεῖ ἐστι. i. simul atq; audissent, quod illic esset, ut intelligas eos qui agnouerunt Iesum renunciare cæteris, illũ adesse.

In plateis

In plateis.) ἐν ταῖς ἀγοραῖς, i. in foris, quanq̃ & platea forum esse potest.

EX CAPITE SEPTIMO.

ET uituperauerunt.) ἐμέμψαντο. i. accusarunt, siue incusabant. Et a foro uenientes.) Venientes tametsi non male addidit, tamē nō est in græcis codicibus. Et a foro, idem nomē est quod modo uertit plateam, ἀγορᾶς.

Quæ tradita sunt illis) Sensus omnino cōuenit, tamen græce est, ἃ παρέλαβον τηρεῖν. Siue ut nōnulli codices habent κρατεῖν, quæ acceperunt seruanda siue tenenda, uerū quoniam παραλαμβάνω uidetur esse ab alio traditū accipere, idcirco interpres conatus est explanatius efferre sententiā. Baptismata.) Miror cur maluerit dicere græce, q̃ latine lotiones, siue ablutiones, cum hic de uulgari lotione sit mentio.

Et urceor.) ξεστῶν, apparet intelligēda esse lignea quod subiecit æramentor, cæter ūle ctos appellat spondas, in quibus accumbebant sumētes cibum, nō solū in qbus dormiē.

Et interrogabant.) ἔπειτα. i. deinde ἐπηρώτησαν. Doctrinas & præcepta.) Et tollendū διδασκαλίας ἐντάλματα. i. doctrinas, mādata p appositionē, sicut admonitū ē i Matthæo.

Si dixerit homo) Hic explicat quod obscurius erat in Matthæo, his uerbis a pharisæis instrui quosdam, ut parentibus desertis, pecuniā cōferāt in donaria templi. Quāq̃ sermo uidetur parum absolutus, sed subaudiendum satis est, aut simile quippiam.

Mandata dei.) ἐντολῶν. i. mandatum. Irritum fecistis.) ἀθετεῖτε. i. irritum facitis consentiētibus & antiqs codicibus, quāq̃ poti⁹ erat reijcitis quēadmodū & Cyprian⁹ legit.

Rescindentes uerbum dei.) ἀκυροῦντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. i. irritum facientes, siue abrogantes, aut antiquantes. Nam ἀκυροῦν est, ppriē detrahere autoritatē, & irritum facere, quod aliquando fuerit comprobatū. Nihil est extra hominē.) οὐδέν ἐστιν ἔξωθεν τοῦ ἀνθρώπου, εἰς πορευόμενον εἰς αὐτόν. i. Nihil est quod aliunde q̃ ab homine ingreditur in eū, quasi dicas deforis, ut paulo post uertit omne extrinsecus introiens. τὸ ἔξωθεν εἰσπορευόμενον.

Iterum turbas.) πάντα τὸν ὄχλον. i. omnē turbam. Parabolā.) περὶ παραβολῆς. i. de parabola siue de similitudine. Imprudētes.) ἀσύνετοι. i. absq̃ intellectu, ut ante uerterat, aut exptes intelligentiæ & melius erat. Siccine uos quoq̃, q̃ sic & uos aut. Itane uos quoq̃.

Purgans.) ἐκκαθαρίζων. i. expurgans, ad uerbū. Oculus malus.) ὀφθαλμὸς πονηρός. Cur nō & hic dixit oculus nequam, sicut in Matthæo. Si oculus tuus nequam est, ga ego bonus. Nam eadem uerba græca sunt utrobiq̃, sentit autem oculum nō simplicē & purū, sed fascinatorem & inuidum, atq̃ iniquum. In fines Tyri.) μεθόρια. i. cōfinia, hoc est Tyro finitimas regiones, siue quæ interiacēt inter Tyrū & Sydonē, q̃q̃ paulo post utiē simplici uoce, ὁρίων in eundē sensū. Ad pedes ei⁹) Hoc loco legē ἦν δὲ ἡ γυνὴ Ἑλληνὶς συροφοίνισσα τῷ γένει. i. Erat aūt mulier græca, Syro phœnissa genere. Alij codices habebant, σύρα φοινίκισσα, sed mēdose, nā si Syra erat, & regionis Phœnices, quæ sine dubio Iudeor est, qui potuit esset græca. Cæter q̃ gentilē dixit, nō est græce ἐθνικὸς, sed Ἕλλην, ut patriā intelligas designatā, quæ declararet nō esse Iudæā. Freq̃nter em̄ Ἕλληνα gentilē uertit iterp̃s.

Nā & catelli) Eadē uox est græcis, canib⁹ & catellis, q̃q̃ utrobiq̃ diminutiuū est apud illos, κυνάριον, ut admonuim⁹. Ad hoc, παιδίων, rectius uertisset filiorum q̃ pueror, cum præcesserit τέκνων. Vtiq̃ dñe) In codicib⁹ quos hacten⁹ uiderim, nihil erat loco, utiq̃, sed tātū, κύριε, καὶ τὰ κυνάρια. i. dñe & catelli. Quāq̃ postea in nōnullis repi. Fines decapoleos) ὁρίων δεκαπόλεως, regio ē trās Iordanē qnq̃ ciuitatū, unde & nomē habet græcis. Surdū & mutū) κωφὸν μογιλάλον. i. surdū, ipeditæ linguæ, siue balbū, dictiōe cōpolita a μόγις uix, & λαλεῖν loq. Est aūt id uitiū pene ppetuū insanis aut melācholicis, aut fatuis natura, ut testis ē Aristoteles. In auriculas ei⁹) ἐπέβαλε τοὺς δακτύλους αὐτοῦ εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ. i. immisit digitos suos expuēs in aures ei⁹. Adapire) Apire, ἐφφαθά, uocē hebraicā & h adiecit, quēadmodū & supi⁹, in cumi. Est aūt הִפָּתַח unū ex eo uerbor genere, quæ hebræi grauia uocāt, & q̄ uim habeāt trāsitiuā, q̄si dicas, p̄sta te aptū, siue fias apt⁹. neq; ꝟo libet h cōmēorare ridiculā differētiā iter apire & adapire, quā Laurēti⁹ arguti⁹ irridet q̃ grauē deceat uiros, etiāsi merito id facit, certe apd euāgelistā nulla differentia est, cū idē utrobiq; sit uerbū

Decapoleos regio est.

Aperire.

sit uerbum, ἀναῴχθητι & διηνοίχθησαν, quorum alterum uertit, adaperire. alterum, apertæ sunt, perinde quasi nefas esset latinis eandem uocem repetere.

Tanto magis plus.) Græci quidem codices ita distinguũt, ut magis non referatur ad præcipiebat quod præcesserit ὅσα, non ὅσω, sed ad idem uerbum ad quod referẽ, nempe ad prædicabant plus, sed περισσότερον uerti poterat uehementer aut magnopere, ut comparatiuũ positum sit loco positiui, aut μᾶλλον uertendum erat potius, ut non habeat uim comparandi, sed corrigendi, perinde quasi dicas, tantũ aberat ut facerent id quod erant iussi, ut hoc amplius etiam prædicarent quod essent uetiti.

Et surdos fecit audire.) Vt ne qd cauiller de integritate latini sermonis qđ Rhomanis auribꝰ aliud quiddã sonat, facit loq, & facit currere, rectiꝰ fuisse futurũ, efficit ut surdi audiant, muti loquantur, tempus quoq; uerbi mutauit interpres, aut certe librarius. Est eñ ποιεῖ. i. facit. Idq; absolutius est. Laurentius testatur in nõnullis exemplaribus latinis conduplicari coniunctionem & surdos fecit audire, & mutos loqui.

Et mutos loqui.) ἀλάλους λαλεῖν. Gratiam annominationis non potuit interpres reddere, quasi dicas, elingues, linguaces, aut infantes fari.

EX CAPITE OCTAVO:

SVstinent me.) προσμένουσί μοι. i. Manẽt apud me. Vnde istos.) πόθεν, quo Græci utuntur in negatione pro qui, aut quomodo. Et ipsos benedixit.) Καὶ αὐτὰς ηὐλόγησας. i. Cum & his benedixisset, quanq; in nõnullis exemplaribus sic habebat. Καὶ ἐυλογήσας, εἶπε προσθεῖναι καὶ αὐτά. i. Et cum benedixisset, iussit apponi & hos. Quasi q̃tuor milia.) ὡς. i. ferme aut circiter q̃tuor milia. In partes Dalmanutha) Quidã græcꝰ codex habet μαγδαλά, cuius meminit Matthæus, siue ut quidam legunt Magedan.

Conquirere cum eo.) Laurentianũ exemplar, ut uidetur secus habuit. Meum ad hũc modum, ἤρξαντο συζητοῦντες παρ' αὐτοῦ σημεῖον. i. Cœperunt simul quærere ab eo signũ. Quãq; postea nactus sum, in quibus ita scriptum reperi, καὶ ἤρξαντο συζητεῖν αὐτῷ, καὶ ζητεῖν παρ' αὐτοῦ σημεῖον. i. Et cœperunt disputare cum eo, & requirere ab eo signum.

Ingemiscens spiritu.) Græci addunt, suo. Καὶ ἀναστενάξας τῷ πνεύματι αὐτοῦ.

Si abiurantis est

Si dabitur generationi isti signum.) Si, hoc loco est abiurantis, quemadmodum & illic, Si introibunt in requiem meam. Latini addunt, emoriar, disperiã, aut simile qppiã.

Et oblitι sunt sumere panes.) Quidam græcus codex addit, discipuli eius, mihi magis placet nõ addi. Videte & cauete.) ὁρᾶτε βλέπετε. Duo uerba sunt Græcis idẽ significantia, citra interuẽtum cõiunctionis, quasi dicas, Videte cernite, siue cauete, fugite, quo diligentiorem cautionẽ exprimeret. A fermento Herodis) ἡρῳδιανῶν. i. Herodianorum. Habebãt nõnulli & in Matthæo, mentio fit Herodianoꝝ ueluti factionis cuiusdã, quæ simul cum pharisæis aggressa sit Christum.

Et aspiciens.) ἀναβλέψας. i. recepto uiso. Video homines.) βλέπω τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ὡς δένδρα ὁρῶ περιπατοῦντας. i. Video homines, quoniã uelut arbores uideo ambulantes. Et ambulantes apud Græcos ad homines duntaxat referri potest, ꝙ illis arbores sint neutri generis. Et cœpit uidere.) Καὶ ἐποίησεν πάλιν ἀναβλέψαι. i. Fecit eum denuo uidere. Bis enim recepit uisum, primũ utcũq;, deinde perspicue. Et restitutus est) Ante hoc addit græcus codex, Καὶ διέβλεψεν. i. & puidit, nec est omnia, sed ἅπαντας. i. omnes.

Et si in uicũ introieris) Palã est & græca exẽplaria passim discrepare. Nã Laurẽtianus codex habebat, Et neq; in uicũ introieris. Neq; cuipiã dixeris in uico. Meus autẽ habebat, καὶ ἐὰν εἰς πλὴν κώμην εἰσέλθῃς, μηδενὶ εἴπῃς, μηδὲ ἐν τῇ κώμῃ. i. Et si oppidũ ingressus fueris, ne cui dixeris, ne in oppido qdẽ. In castella) εἰς κώμας, eadẽ uox, quã toties uertit uicũ.

Alĩ uero q̃si) Quasi nõ addit apud Græcos. Tu es Christꝰ) Additũ arbitror ex alio loco, Filiũ dei uiui, quod tamẽ in emẽdatioribus exẽplaribꝰ latinis nõ addit apud Marcũ, sed apud Matthæũ. Et cõminatus est.) ἐπετίμησεν. i. increpauit, quãq; hic tolerari poterat, interminatus est, cũ additis minis, aliqd interdicimus. De illo.) περὶ αὐτοῦ. i. de se..

Et cœpit

Et cœpit.) καὶ ἀπὸ τότε ἤρξατο.i.Extunc,siue ex eo tpe cœpit. Quoniam.) ὅτι.id est ꝙ.
Post tres dies. τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ.i.tertio die. Et palã.) Ὁ παῤῥησία.i.libere & audacter. Neq; enim hoc dicebat, nisi suis sed apte,& sine inuolucro,quẽadmodũ solet,tãetsi sermo hic esset durissimus. Cõminatus est Petro.) Miræ deliciæ huius interpretis, qui quod alias uertit increpare,idem nunc uertit cõminari,cum nec ad sententiam quadret cõminari. Nã quod sequit̃, Vade post me satana,nimirum increpãtis est,nõ cõminãtis.
Aut qd dabit homo cõmutationis) τί ἀντάλλαγμα.i.quã cõmutationẽ, de quo qd nobis uidẽtur indicauimus in Matthæo. Qui enim me confessus.) Antiqui codices pro confessus & confitebitur,habebant confusus fuerit & confundetur. Atq; ita habent græca, ὃς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους. Quicũq; em̃ erubuerit me & meos sermones. ac paulo post, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται αὐτὸν.i.Et filius hominis erubescet eum.

EX CAPITE NONO.

Regnum dei ueniẽs.) ἐληλυθυῖαν.i.uenisse. Est enim participium præteriti temporis,quod uertendum erat per infinitum,ob inopiam latini sermonis.
Et post dies sex.) Lucas facit dies ferme octo, Marcus consentit cum Matthæo in numero. Et duxit.) Ὁ ἀναφέρει.i.subducit,præsentis tẽporis,ut & assumit παραλαμβάνει. Seorsum solos.) Sic habebat antiquissimus codex, κατ' ἰδίαν μόνους .i.seorsim solos. Et transfiguratus est.) Græce est, Ὁ ἐν τῷ προσεύχεσθαι αὐτοὺς, μετεμορφώθη .i. Et dum orant illi,transfiguratus est. Quãq̃ illud dum orant in plærisq; Græcorum codicibus,non additur. Qualia fullo.) Poterat uitare absurditatem sermonis,si οἷα uertisset in aduerbium,q̃ candida reddere non potest fullo.
Et faciamus.) θέλει ποίησωμεν.i. Vis faciamus. Quanq̃ plæraq; Græcorum exemplaria consentiunt cum nostra æditiõe uulgata. Filius meus charissimus.) ἀγαπητὸς.i.dilect⁹.
Quid ergo dicũt.) πῶς οὖν λέγουσι.i.quõ ergo dicũt. Quanq̃ emẽdati codices habebãt ὅτι λέγουσιν.i.ꝙ dicũt. Et mox (Primo restituet oia) ἀποκαθιστᾶ.i.restituit,præsentis tpis,ut referatur ad prophetiã Malachiæ,quæ prædixit id futurum non ad tempus aliquod definitum. Quid inter uos conquiritis.) καὶ ἐπηρώτησεν τοὺς γραμματεῖς, τί συζητεῖτε πρὸς αὐτοὺς.i.Et interrogauit scribas, Quid conquiritis,siue disputatis aduersus illos,siue cum illis. Apparet interpretem legisse πρὸς ἑαυτοὺς. i.inter uos. Obiurgat autẽ pharisæos quod disceptarẽt cum turba de resurrectione. Spiritus conturbauit.) Græce est, εὐθέως τὸ πνεῦμα ἐσπάραξε τὸ παιδίον.i. Statim spiritus discerpsit puerum,opinor interpretem legisse ἐτάραξεν,ac fortasse rectius. Quãq̃ in plærisq; exemplaribus non erat παιδίον,sed αὐτὸν. Apparet enim iam non fuisse puerum,cum pater respondeat hoc illi a puero accidisse, quãq̃ paulo post uocat eũ puerꝝ,pater pueri. Elisus in terrã) καὶ πεσὼν ἐπὶ τῆς γῆς.i.lapsus in terrã.
Ab infãtia.) παιδιόθεν.i.a puero. Sed recte mutauit interp̃s,nisi dicere maluisset a prima pueritia. Iam enim nihil nisi puer erat,cum sanaretur.
Si potes credere.) τὸ, εἰ δύνασαι πιστεῦσαι.addidit articulum,qui tamen ad superiora referri potest,ut respondeat ei illud,siue ad sequentia. Hoc si potes nempe credere.
Prætergrediebant̃ Galilæã.) παρεπορεύοντο διὰ τῆς γαλιλαίας. Præpositio παρὰ facit ut intelligas illos clã aut celeriter & in transcursu, uelutq; obiter fecisse iter per galilæã, ita ut nec aperirent se usq̃,nec cõmorarentur.
Filius hominis tradetur.) παραδίδοται.i.traditur,ut intelligas mox futurum.
Qui cũ domi eẽt.) καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ γενόμενος.i.Et cũ esset in domo,siue in ædib⁹,nõ utiq; suis. Quis eorum maior esset.) Græce tantum est, τίς μείζων.i.quis maior. Reliq̃ addita sunt explicandæ rei gratia. Quem cum complexus esset.) καὶ ἐναγκαλισάμενος.i. Cum posuisset in ulnis, ut solemus infantulos,complectimur enim & eos,quos in ulnas non sumimus. Non me suscipit) οὐκ ἐμὲ δέχεται μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀποστείλαντά με.i.Nõ me recipit solum,sed & eũ qui me misit. Sic habebant nonnulli Græcorum codices,uerum altera lectio mihi magis probat̃. Nec enim hic negatio remouet.sed corrigit magis, quasi dicas,non

dicas,nō tam me recipit,q̄ eum qui misit me.

Non perdet mensurā sūā) Mercedē legendum pro mēsura,atq; ita scriptū est in emē datioribus latinorū exemplaribus. Debilem (κυλλὸν.Cyllus proprie græcis dicitur,cui altera manus trunca sit aut manca.Nam debilitas ad omnia membra pertinet, quēadmodum κυλλὸς ad pedes proprie pertinet. Luscū) μονόφθαλμον.i.unoculū,quod tamen elegāter uertit hoc sane loco,luscus em̄ latinis dicitur nō q strabis ac distortis sit oculis, sed qui altero careat oculorū. Mola asinaria) græci legunt λίθος μυλικὸς.i.saxum molare, apud Matthæū erat mola asinaria. Vbi uermis) ὅπου ὁ σκώληξ.Alibi uertit erugine,quod hic uermem. Si sal insulsum fuerit) Reddidit προσονομασίαμ ἁλσ' ἄναλον.i. si sal sale caruerit (In quo illud condietur) condietis lego in uetustis codicibus, ἀρτύστε. Sic enim legisse uidetur qui sic uertit.At aptius erat ipsum q̄ illud.

EX CAPITE DECIMO.

VLtra Iordanem) διὰ τὸ πέραν τοῦ ἰωρδάνου.i.quod magis sonat per regionem,siue litus quod est ultra Iordanem.Etiā si sensum exp̄lit interpres. Et erunt duo) οἱ δύο,qui duo fuerant,ut intelligamus e duobus hominibus, uelut unū fieri.Nec est in carne una,quod sordide quidā interpretātur de coitu,sed unā ut & alias indicauimus. Quod deus coniunxit) συνέζευξεμ.i. coniugauit si quis ad uerbum malit reddere. Mœchatur) græce est idem uerbū,quod modo nertit adulteriū cōmittit μοιχᾶται.Quid aūt est super eam ἐπ' αὐτὴν,cur nō potius aduersus illam siue in illam,hoc est in iniuriā illius. Offerebant illi paruulos,παιδία.i.pueros siue puellos.

Cōminabantur) ἐπετίμων.i. increpabant,quod mirum cur plærūq; interpres gaudeat, uertere cōminabantur,etiam refragante sententia. Sinite paruulos) τὰ παιδία.i.puellos,ut modo dictum est,nec additur apud græcos coniunctio,ne prohibueritis .

Non intrabit) οὐ μὴ εἰσέλθῃ,id est nō intret. Et cōplexans) καὶ ἐναγκαλισάμενος .i. suscipiens eos in ulnas,sicut paulo ante dictū est. Procurrens) προσδραμών.i.accurrens interpres nisi dormitauit legisse uidetur προδραμὼν.i.p̄currēs. Vitā æternā percipiā) κληρονομήσω. Nisi unus deus) εἰ μὴ εἷς ὁ θεός.i.nisi unus,qui est deus.siue nempe deus,ut articulus uim habeat uelut interp̄tantis,quis sit ille unus. Ne fraudem feceris) μὴ ἀποστερήσῃς.i.ne fraudaueris. Et ueni sequere me) Addunt hic græci codices ἆρας τὸν σταυρὸν id est sublata cruce. Filioli) τέκνα.i,filij siue nati.Neq; enim hic est diminutiuū,quēadmodum illud apud Paulū ad Galatas τεκνίαμου Filioli mei.&c. Qui magis admirabantur) ἐξεπλήσσοντο. i. obstupescebāt. Aut filios) τέκνα.i.liberos. Aut patrem aut matrem) Hoc loco græci codices addunt ἢ γυναῖκα.i.aut uxorem . Quod tamen perperam a quopiam additum,uel hinc licet conjicere,quod mox cum repetit res relictas non addit uxores. Et audientes decem indignati sunt) ἤρξαντο ἀγανακτεῖν.i. cœperunt indignari.Et sic habent uetusti codices nostri. Et principes) καὶ οἱ μεγάλοι αὐτῶν.i. magni illorū quod tamen haud male uertit,nisi malis dici,& qui magni sunt inter eos aut magnates illorum. Fieri maior) μέγας.i.magnus & in hunc modū subinde citat Hieronymus.

Et ꝓficiscēte eo) καὶ ἐκπορευομένου egrediēte eo Bartimæus. Filius Timæi additū est interptandi causa. Nam id sonat Bartimæus Hebræis בַּר enim filius,& Timæus quem admodū & Bartholomæus filius Ptolemæi,conflatis diuersarum linguarum uocibus.

Et rursum cōminabantur) καὶ ἐπετίμων, id est & increpabant.

Animæquior esto) θάρσει, id est bono aīo esto,siue confide . Nec em̄ est comparatiuū, sed positiuū,& aliud est fidere,hoc est θαρρεῖν,q̄ æquo animo esse , æquo animo est qui boni consulit actolerat,fidit cui certa spes est.

Rabboni ut uideam.) Rursus hebræā uocē posuit , pronunciatione nonnihil mutata, cum alibi rabbi sit,quod Hebræorū lingua Chaldæorū ac Syriacæ cōmercio uiciaretur, Quemadmodum & hodie Iudæi Rabeni magistrum uocant, sed insignē & eminentē.

Vt uideam.) ἵνα ἀναβλέψω.i.ut uisū recipiā. Et cōfestim uidit.)ἀνέβλεψε.i.uisū recepit.

EX CAPITE VNDECIMO.

ET cũ appropinquarent Hieroſolymæ.) Hic græcus codex addit Betphage, ut ſint tria loca, Hieroſolymæ, Betphage, Bethania. Siquidẽ mons oliueti duobus paſſuũ milib⁹ abeſt a hieroſolymis, i cui⁹ latere ẽ Bethania, Betphage i ipo mõte. Quid facitis?) τί ποιεῖτε τοῦτο. i. Cur facitis hoc? Et ſedit ſup eũ.) Nõnulli græci codices habent, ἐπ' αὐτῷ, ut ſit aſinus, aut certe pullus aſinæ, nõnulli, ἐπ' αὐτῶν, i. ſup illã, ut ſit aſina fœmina. Cũ ueſpere eſſet hora.) ὀψίας ἤδη οὔσης τῆς ὥρας. i. cũ ueſpertinũ iã eſſet tẽpus.

Et alia die.) Τῇ ἐπαύριον, i. poſtridie, ſiue poſtero die. Si quid forte.) Εἰ ἄρα εὑρήσει τί. i. Si quid inuenturus eſſet, cõiunctionẽ expletiuã uertit in forte, idq; ſuo more, ſed nulli⁹ eruditi hominis exemplo. Quorſum em̃ attinebat addere forte, cum dominus plane ſperaret cibum, aut certe uolebat uideri ſperare.

Cui maledixiſti.) ᾧ κατηράσω. i. quã deuouiſti, ſiue quã execratus es, ſiue cui male precatus es. Tollere & mittere.) ἆρθητι καὶ βλήθητι, paſſiua ſunt imperatiui modi.

Cũ ſtabitis ad orandũ.) καὶ ὅταν στήκητε προσευχόμενοι. i. Cum ſteteritis orantes. Ex quo apparet olim ſtantes orare ſolitos. Quia ſi uos nõ dimiſeritis.) Hæc in græcis codicibus non addunt. Vnum uerbũ.) ἕνα λόγον. i. unũ ſermonẽ, potius hoc certe loco.

Baptiſmũ Ioannis.) βάπτισμα. i. baptiſma, ſiue baptiſmus, cũ em̃ habeamus hoc baptiſma & hunc baptiſmũ a Græcis, quorſum opus erat cõfingere barbarã uocẽ, tertiam, hoc baptiſmũ? Adeo nihil intereſſe putãt quidam, quomodo loquantur.

Timemus populũ.) ἐφοβοῦντο τὸν λαόν. i. timebant populũ. Atq; ita habent uetuſtiſſimi codices latini. Quia uere propheta.) ὅτι. i. ꝙ, potius ꝙ̃ quia, & fuiſſet, potius ꝙ̃ eſſet. Opinor enim Ioannem iam fuiſſe mortuum, ex ipſius Marci narratione.

EX CAPITE DVODECIMO.

PAſtinauit) ἐφύτευσεν. i. plantauit. Et fodit lacũ) ὑπολήνιον. in qđ excipit liquor uuaꝝ. In capite uulnerauerũt) λιθοβολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν. i. iactis lapidib⁹ capitauerũt, ut ad uerbũ reddã, hoc eſt, cõminuerũt caput. Veꝝ quoniã interps uidit illum rediſſe uiuũ, uertit, uulnerauerunt, ne putaretur extinctus.

Et cõtumelijs affecerũt.) καὶ ἀπέστειλαν ἠτιμωμένον. i. remiſerunt affectum contumelia.

Chariſſimũ) ἀγαπητόν. i. dilectũ. Quia reuerebunt.) ἴσως ἐντραπήσονται, forſitan reuerebunt. Quãꝙ nõnulli Græcoꝝ codices habebãt ὅτι ρ̃ ἴσως, quæ lectio magis mihi ꝓbat. Nec em̃ eſt cõſentaneũ diffidere eũ, qui mittit filiũ unicũ, & ὅτι quãꝙ latine reddi nõ poteſt hoc loco, tamẽ apud Græcos uim habet cõfirmãdi. A dño factum eſt iſtud) Iſtud referendũ eſt ad caput, aut certe ad angulũ, id quod ſermo græcus indicat, εἰς κεφαλὴν γωνίας, πρὸς κύριος ἐγένετο αὕτη. i. in caput anguli. A domino factũ eſt hoc, ſubaudi caput, niſi malis angulum, de quo dictum eſt in Matthæo.

Mirabile.) Θαυμαστή. & hoc ad caput refertur, quemadmodum factum eſt. Vt eũ caperent.) ἀγρεύωσι. i. Captarent ſiue uenarentur. Et cur non potius in ſermone ꝙ̃ in uerbo cum græca uox ſermonem ſignificet magis ꝙ̃ uerbum. Non curas quẽꝙ̃.) οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός. i. Non eſt tibi curæ de quoꝙ̃, tametſi græcis οὐ δενὸς uel ad hominem referri poteſt, uel ad rem. Hoc eſt, Non curas ullum hominẽ, aut non curas rem ullam, quanꝙ̃ quod ſequitur indicat ad hominem magis eſſe referendum, quod alij uerum reticerent ne quoſdam offenderent. In faciem hominis.) εἰς πρόσωπον τῶν ἀνθρώπων. i. Ad ꝓſonam hominũ. Quãꝙ græce πρόσωπον utrũꝙ ſignificat, faciem & perſonã, hoc tamẽ loco mollius erat perſona ꝙ̃ facies, atq; ita uerterat, ni fallor, in Matthæo. Licet dare tributũ.) κῆνσον. i. Cenſum, quæ uox latina eſt, ut iam indicauimus. An nõ dabimus.) Græce eſt ἔξεστι κῆνσον καίσαρι δοῦναι ἢ οὐ δῶμεν ἢ μὴ δῶμεν; i. Licet ne cenſum Cæſari dare an non? Demus, an nõ demus. Vrgent enim hac iteratione reſponſum, quaſi futurum ſit, ut ſi reſpõderit non dandum, daturi non ſint, ſin dandũ, daturi. Qui ſciens uerſutiam.) ὑπόκρισιν. i. Simulationem, quod miror quare libuerit interpreti mutare, niſi forte legit, πονηρίαν.

Quæ ſunt

Quæ ſunt dei deo) Haud ſcio caſu ne factum ſit an data opera, quod deo bis addidit articulum, Cæſari inequaq; τὰ καίσαρος καίσαρι, τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ tanq; Cæſarē uelut incertum & ignotum nominet, q̄ multi ſint eius nominis, deum ueluti certum deſignet.

Et uenerunt ſuꝑ eum.) καὶ ἔρχονται πρὸς αὐτὸν. i. Et ueniunt ad eum.

Et filios non reliqui.) τέκνα, liberos, nam græca uox etiam filias complectitur. Nec eſt (Suſcitet ſemen fratris ſui,) ſed fratri ſuo, dandi caſu. ἀδελφῷ αὐτοῦ. Semen enim appellat poſteritatem ſiue prolem.

Nonne ideo erratis.) οὐ διὰ τοῦτο πλανᾶσθε. An non igitur erratis. Vt referatur ad id, quod ſequitur, & ſit ſenſus, eos ob id errare, q̄ non intelligerent ſcripturas. Siquidē pharisæi errabant, nō quod ignorarent ſcripturas, ſed quod auaricia & ambitione forēt excæcati Sadducæi labebantur ob imperitiam ſcripturarum.

Neq; nubentur.) Græce, γαμεῖν, uerbum eſt cōmune & uiro & mulieri. Verū de hoc dictum eſt in Matthæo. Conquirentes.) συζητοῦντας. i. ſimul diſputantes.

Ex tota uirtute.) ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου. i. Ex toto robore tuo. Nā ipſe mox uertit, fortitudine. Quod prudenter reſpondiſſet.) νουνεχῶς. Cōpoſita dictio eſt ab eo quod eſt νοῦν ἔχειν. i. mentem habere, qua periphraſi Græci ſignificant ſapere, ſiue cordatum eſſe, unde cordate uertimus. Et reſpondens Ieſus dicebat dicens.) καὶ ἀποκριθεὶς. Reperies aliquot locis hoc participium ita poſitum, ut ſenſus magis exigat, ἀνακρινόμενος. i. interrogās. Niſi mauis ex hoc intelligi ſermonē aliorū præceſſiſſe, quē Euāgeliſta nō retulerit.

Et primos diſcubitus.) Debebat ſibi cōſtare interpres, poſteaq; cœperat nomina uertere in uerba. Sic enim eſt græce, τῶν θελόντων ἐν στολαῖς περιπατεῖν, καὶ ἀσπασμοὺς ἐν ἀγοραῖς, καὶ πρωτοκαθεδρίας ἐν συναγωγαῖς, καὶ πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δείπνοις. i. Volētibus in ſtolis obambulare, & ſalutationes in foris & præſidentias in ſynagogis, & primos accubitus in cœnis.

Qui deuorant domos &c̄.) Græca ſic habent, οἱ κατεσθίοντες τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι. i. deuorātes domos uiduarum, & prætextu longas facientes orationes, ſiue ſub prætextu prolixe orantes.

Prolixius.) περισσότερον. i. Abundantius, ſiue plus iudicij. Iactaret.) βάλλῃ. i. Mitteret ſiue iaceret. Nam iactu mittunt huiuſmodi. Quod eſt quadrans.) Græce ſcribens abuſus eſt uoce latina κοδράντης. Et conuocans.) προσκαλεσάμενος. i. Aduocans.

Quales lapides.) ποταποὶ. Miror cur Laurentius quales mutandum putarit in quantos, ποταπὸς em̄ ſonat cuiuſmodi, ſed ita ut nō ſimplicē habeat interrogationē, ut ποῖος, ſed admirationē poti⁹. Vide has oēs) βλέπεις. i. uides. In nōnullis erat ἐλέγετε. i. uidetis

EX CAPITE DECIMO TERTIO.

Et opiniones.) ἀκοὰς. i. Rumores. Nam ad uerbum ſonat auditiones.

Et regnum ſuper.) Cur non potius, contra regnum? Sicut modo uerterat, Nā eadem eſt præpoſitio græcis ἐπὶ. Videte uoſmetipſos.) Conſentiunt quidem græci codices, uerum mutāda erat hoc loco græci ſermonis figura. Cauete uos uobiſipſis. Et haud ſcio an ſcriptum fuerit a Marco. ἑαυτοῖς.

In concilijs.) Rectius erat in conſilia, εἰς συνέδρια. Et ante præſides.) καὶ ἐπὶ ἡγεμόνων καὶ βασιλέων ἀχθήσεσθε. i. Et ſub præſidib⁹ & regib⁹ ducemini, ut intellīgas eos ad iudices duci.

Nolite præcogitare.) μὴ προμεριμνᾶτε. i. Ne ante ſitis ſolliciti, ſiue anxij, ſiue ne præcogitetis id quod ſolent acturi cauſam apud principes.

Quod datum uobis.) ὃ ἐὰν δοθῇ. i. Quodcūq; datum fuerit.

Nō em̄ uos eſtis loquētes) οὐ γὰρ ἔσεσθε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες. i. Nō em̄ uos eſtis qui loquimini.

Et conſurgent.) ἐπαναστήσονται. i. Inſurgent. Abominationem deſolationis.) τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως. Sed hoc loco addūt græci codices, an recte uiderint alij. τὸ ῥηθὲν διὰ Δανιὴλ τοῦ προφήτου. i. Dictum a Daniele propheta. Apparet enim ex Matthæo huc adiectum, quanq; & illic ab alio quopiam additum apparet.

Vbi nō debet.) ὅπου οὐ δεῖ. Vbi nō oportet. Et nutriētib⁹.) καὶ θηλαζούσαις. i. lactātib⁹.

Tribulationes

Tribulationes.) θλίψις.i.tribulatio qualis nō fuit,ut sit appositio,ad epitasin faciēs, cū dies calamitosos calamitatem uocet.

Creaturæ.) κτίσεως. Vt sit uerbale,quanq; reperimus hanc dictionē ancipitē, in literis sacris Aliquoties usurpat pro ipsa conditione seu creatiōe,nōnunq; p rebus conditis.

Neq; fiet.) οὐδ' οὐ μὴ γένηται.i.neq; fiat. Quanq; uidetur abusus tempore, ut sæpenumero occurrūt huiusmodi. Abbreuiasset dies.) ἐκολόβωσεν.i.decurtasset,amputata parte aliqua prioris mensuræ. Nā hoc est κολοβοῦν,ut admonuimus in Matthæo.

Ecce hic est.) ἰδοὺ ὧδε ὁ χριστός.i.Ecce hic Christus.Et hic aduerbium est,non nomen.

Neq; angeli in cœlo.) οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ.i.qui sunt in cœlo. Potestatē cuiusq; opis.) Græce est.) ἑκάστῳ τὸ ἔργον αὐτοῦ.i.unicuiq; opus suum. An gallicantu.) ἀλεκτοροφωνίας.i. gallicinio. Est enim græcis dictio composita,sicut & illa,μεσονυκτίου,quasi dicas medinoctio.

EX CAPITE DECIMO QVARTO.

PAscha & azyma.)Azyma pluralis est numeri,quemadmodum dicimus lupercalia,saturnalia,unde uertere poterat tempus azymorum.

Dolo tenerent.) ἐν δόλῳ κρατήσαντες ἀποκτείνωσιν.i.Per dolum captum siue cōprehensum occiderēt. In enim præpositio,p per usurpatur hebræis.

Ne forte tumultus.) μήποτε.i.Ne,aut ne quando,de quo nō semel iam admonuimus.

Nardi pistici) Pistici legendum,q nardus sit fœminini generis,Laurentius existimat pisticam uocari,pbatam & spectatam,arguens diuum Augustinum,qui putet a loco dictum. Allusum autem ad fidē Christianā. Interpres uertit spicatam,quod genus quoddam uocetur spica siue spicum nardi Vulgarius græcus interpres,licet recentior ambigit utrum pistica dicatur, genus nardi eius cognominis,an probata,uelut ἄδολος hoc est germana nulla arte uitiata.At Dioscorides complura nardorū genera cōmemorans quibus cognomina sint a locis addita,pisticæ nullam mentionem fecit, neq; Plinius,Is, cuius extant in Marcū cōmentaria Hieronymi noie,sed falso cū belle & expedite scilicet interpretat pisticā,hoc est,mysticam.Hugo Carrensis interpretatur unguētum mixtum,quod nō solum e foliis ac radice,uerum etiam e spicis nardi conflatum sit, q̄si uero nō longe optimum sit quod e spicis conficiatur,Lyra macerat sese,num herba sit nardus,an frutex,an parua arbuscula,de quo si dubitauit,quin potius consuluit Plinīū,Dioscoridem, Theophrastum,aut si nihil aliud,certe Isidorum suum.

Vt quid.) εἰς τί.i.ad quid. In memoriam eius.) εἰς μνημόσυνον αὐτῆς.i.in monimētum eius,subaudi mulieris,de quo in Matthæo admonuimus.

Lagenam.) κεράμιον.i.Vas fictile,siue aqualem fictilem. Vbi est refectio) κατάλυμα Laurētius mauult diuersorium,ut uertit apud Lucā quāq; utrūq; uox græca significat.

Cœnaculum) ἀνώγεον.triclinium intelligit,sed lectis stratis,in quibus olim discūbebatur,dictum est autem græcis,ἀνώγεον,quod subductius sit a solo,quod ueteres in superiore edium parte cœnitarēt. Nunquid ego.) Græci sic habent.μή τι ἐγώ,καὶ ἄλλος,μή τι ἐγώ.i.nunquid ego,& alius,nunquid ego? At mihi sane uidetur hoc ex interpretamento quopiam adiectum.Nam cum semel dixisset, εἷς καθ' εἷς, quid erat necesse addere, & alius & deinde alius? Præsertim cū Marcus nihil aliud scripserit,q; Matthæi cōpendiū?

Qui intingit manū.) ὁ ἐμβαπτόμενος.i.qui intingit. Atq; sic habent antiquissimi codices,quanq; in Matthæo erat ἐμβαψάμενος.i.qui intinxit.

Filius hominis tradetur.) παραδίδοται.i.traditur,præsentis temporis.

Et benedicens fregit.) καὶ εὐλογήσας ἔκλασεν.i.cū benedixisset fregit,nō em̄ simul benedixit ac fregit. Et benedicere non est pingere gestu manus signū crucis,sed laudes deo canere,& uerba bene ominata dicere. Sumite,hoc est) Græci addunt λάβετε,φάγετε. i. sumite,edite,quēadmodū erat in Matthæo. Qui p multis effūdet.) τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον.i. Qui p multis effundit.Iā em̄ hoc representabat,quod paulo post esset futurū.

Quod iam.) ὅτι οὐκέτι. Iam posuit pro post hac.Nec male,quanq; obscurius.

Ex hoc genimine) ἐκ τοῦ γεννήματος. Genimen græca uox est, quæ uerti poterat fructu, siue fœtu. Et, hoc, pronomen, nec additur in græcis exemplaribus, nec in antiquis latinis, ut sit sensus illum nullum uinũ postea gustaturum. Vnde & in cruce, uinum myrrhatũ admotum ori reiecit. Et hymno dicto) καὶ ὑμνήσαντες. i. postq; dixissent laudes, ut intelligas ab oibus decantatas laudes. At ille magis dicebat) ὁ δὲ ἐκπερισσοῦ ἔλεγε μᾶλλον. Rursum cõduplicauit comparatiuũ, exprimere uolens, uehemẽtem assseuerationẽ Petri, ni si mauis μᾶλλον distinctiõe semouere a superioribꝰ, & ãnectere his quæ cõsequuntur, μᾶλλον ἐάν με δέη. i. Quin si me oporteat &c. Ac mox conduplicata negatio, οὐ μή, nõ caret emphasi constantis assseurationis. In prædium.) εἰς χωρίον, quod alias uertit agrum, significat autem locũ. Cæterꝙ Gethsemani locus est, ad radices montis Oliueti.

Pauere & tædere.) ἐκθαμβεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν. i. Expauescere & anxius esse. Est enim posterius hoc impotenter angi animo & supra modum ægrescere, cuiusmodi affectio corripit hominem primo obiectu magni discriminis, ut aliq; diu non sit apud se.

Et uenit & inuenit.) Vtrũq; præsentis est temporis. ἔρχεται & εὑρίσκει.

Nõ qd ego) Græce ẽ, ἀλλ' οὐ τί ἐγώ, ἀλλὰ τί σύ. i. At nõ qd ego, sed qd tu. Quãq; hic græca uariãt exẽplaria, nõnulla habebãt, ἀλλ' οὐχ ὡς θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. i. nõ ut ego uolo, sed ut tu In alijs sic erat, ἀλλ' οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σύ. i. non quid ego uelim, sed quid tu. Nã omnino sermo est inabsolutus. Et reuersus denuo.) Denuo apud Græcos refertur ad dormientes, non ad reuersus. ἔυρεν αὐτοὺς, πάλιν καθεύδοντας.

Sufficit.) ἀπέχει τὸ τέλος. Etiamsi, τὸ τέλος in quibusdam codicibus non reperitur.

Et filius hois tradet) Traditur & in græcis & in antiqs latinis exẽplaribꝰ παραδίδοται.

Qui me tradet.) ὁ παραδιδούς με. i. qui me tradit. Prope est.) ἤγγικε. i. appropinquauit, siue adest. Signum.) σύσσημον, quod sonat cõmune signum de composito datum, cuiusmodi sunt quæ milites uocant symbola, quorum alia sunt uocalia, alia muta.

Et ducite caute.) ἀπαγάγετε ἀσφαλῶς. i. abducite tuto siue certo, hoc ẽ, exacta custodia ne qua posset elabi. Rabbi.) Græci cõgeminant, ῥαββεὶ ῥαββεί. Rhabbi rhabbi.

Non erant conuenientia.) καὶ ἴσαι αἱ μαρτυρίαι οὐκ ἦσαν. i. æqualia testimonia erant. Paria uocauit opinor satis idonea, siue ἴσα, ꝙ inter se nõ consentirent. Nam hoc indicio primum coarguuntur falsa testimonia. Post triduum.) διὰ τριῶν ἡμερῶν. i. per tres dies.

Et non erat conueniens.) Ⓒ οὐδὲ οὕτως. i. ne sic quidem. Iam enim semel reiecta fuerant illorum testimonia. Et tenuerunt eum.) Nõnulli græci codices sic habebãt, haud scio an perperam, Ⓒ κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανίσκοι. i. tenent eum adolescentes, siue comprehẽdunt eum, aut iniiciunt illi manus, ut iuuenes iuueni manum iniecerint.

Et calefaciebat se ad.) Ⓒ θερμαινόμενος πρὸς τὸ φῶς. Illud ad lumen, referendum ad sedens, non ad calefaciebat. Quæ tibi obiiciuntur.) Græce est, τί σοι καταμαρτυροῦσι. i. quid, siue cur isti aduersus te testantur?

Quid adhuc desyderamus testes?) τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτύρων. i. Quid adhuc opus habemus testibus? Ac proprie quidem & eleganter uertit interpres, desyderamus pro requirimus, uerum haud scio, an lector tantum expectet.

Ante atrium.) εἰς τὸ προαύλιον. i. in uestibulum atrij, siue locum, qui erat ante atrium.

Nam Galilæus es.) Addunt hic græci codices, καὶ ἡ λαλιά σου ὁμοιάζει. i. loquela tua similis est siue conuenit. Anathematizare.) Quod in actis apostolorꝫ uertit, deuouere, in Matthæo detestari. Et cœpit flere.) Ⓒ ἐπιβαλὼν ἔκλαιε. erumpens siue subito fleuit.

EX CAPITE DECIMO QVINTO.

Cœpit rogare) ἤρξατο αἰτεῖσθαι. i. cœpit petere siue postulare. Nã ita mõ uerterat, ὅμπερ ἠτοῦντο. i. quemcũq; petissent. Pontifices autẽ) Quod modo dixit summos sacerdotes, nunc uertit pontifices. Nam Græcis eadem est uox, ἀρχιερεῖς.

Et cum ascendit turba.) Ⓒ ἀναβοήσας ὁ ὄχλος. i. Et cum acclamasset turba.

In atriũ prætorij.) ἔσω τῆς αὐλῆς ὅ ἐστι πραιτώριον. i. in atrium quod est prætorium.

Patrem

Patrem Alexandri & Rufi.) τὸν πατέρα Ἀλεξάνδρου τοῦ Ῥούφου.i.patrem Alexandri Rufi,siue Rufi filium. Et crucifigentes eum.) καὶ σταυρώσαντες αὐτόν.i.cum crucifixissent eum.

Qui ædificas.) Græcus sermo ambiguus est propter participia. At Hieronymꝰ in Esa iam citat persona tertia. Vah qui destruit templum,& in triduo instaurat illud. Illud an notandum,quod in græcis codicibus non additur dei,sed templum tantum est.

Deus deus meus.) In græcis exemplaribus librariorum opinor incuria non repetit pronomen meus cum apud hebræos repetatur,Deus meus deus meus.

Vt quid.) εἰς τί.i.ad quid. Circumponensq; calamo.) Paulo superius calamum uertit arundinem. Nunc oblitus opinor, græcam uocem reliquit,quod idē fecit in psalmo, Emittens crystallum sicut bucellam,cum pro crystallo uertere debuerit glaciem, fit ēm mentio de niue,deq; frigore.

Videns autem Centurio.) Et hic usus est Rhomana uoce Euangelista,ἰδὼν δὲ ὁ κεντυρίων, quem alias uocat ἑκατόνταρχον græca uoce. Nec est clamans expirasset, sed κράξας, hoc est,clamore emisso,siue cum clamasset,mox enim a clamore expirauit.

Iacobi minoris.) τοῦ μικροῦ,Græcis positiuū est nō cōpatiuū parui.& apparet fuisse cognomen. Quod est ante sabbatū.) Græcis una dictio est,προσάββατον,quasi dicas præsabbatū,hoc est,initium sabbati. Et Ioseph.) Ἰωσῆ.i.Iose.

Audacter introiuit.) τολμήσας.i.sumpta audacia,quanq; probe uertit interpres.

Nobilis decurio) εὐσχήμων βουλευτὴς.i.Honestus senator.Laurentius admonet hic decurionem accipiendum pro senatore municipali.

Si iam mortuus.) εἰ πάλαι ἀπέθανε.i.Si dudum mortuus esset.Etiamsi nōnulli codices, pro πάλαι habebant ἤδη. Maria Ioseph.) Rursum est Iose,non Ioseph.

EX CAPITE VLTIMO.

COopertum stola.)περιβεβλημένον.i.amictum. Nolite expauescere.)μὴ ἐκθαμβεῖσθε.idē est uerbum Græcis quod uertit modo obstupuerunt.

Inuaserat enim eas timor.) εἶχε δὲ αὐτὰς τρόμος καὶ ἔκστασις. Habebat enim eas tremor,ac stupor,siue ecstasis.

Prima sabbati) σαββάτων.Habent plærique græci codices,Diuus Hieronymus in epistolis indicat hoc caput,quod in Marco legimus,a plerisq; non recipi & in omnibus pene Græcorum libris in fine poni,uelut adiectitiū.Propterea q̄ hic diuersa narret a reliquis Euangelistis,Admonet autem & illud subdistinctionē esse faciendam,ante mane,ut intelligamus Christum uespere surrexisse,deinde mane primo sabbati uisum esse Mariæ, hoc modo legētes.Cum surrexisset Iesus,ut hic interposita hypostygme sequatur. Apparuit Mariæ &c̄. At idem in secundo dialogo aduersus Pelagianum disputans, narrat in fine euangelij iuxta Marcum,in nōnullis exemplaribus maxime Græcorum, hanc coronidem adiectam fuisse, postea cum accubuissent undecim,apparuit illis Iesus,& exprobrauit incredulitatem & duriciam eorū,quod multi qui uiderunt eum resurgētem non crediderunt & illi satisfaciebant dicentes,sæculum istud iniquitatis & incredulitatis substantia est, quæ non sinit per immūdos spiritus ueram dei apprehendi uirtutem. Idcirco iam nunc reuela iusticiam tuam. Cæterum ut extremū illud caput habetur hodie in omnibus quæ sane uiderim,græcis exemplaribus, ita coronidē hanc ex Apocrypho quopiam euangelio,asscriptam apparet a lectore studioso.Nā euangelium Hebræorum,quod tum a Nazaræis & Ebionitis legebatur hebraicis scriptū literis, sed sermone Chaldaico,Hieronymus testatur a se uersum in linguam græcam,& ex eo nonnulla profert testimonia.

D.ERASMI ROTERODAMI ANNOTATIONVM IN EVANGELIVM MARCI FINIS.

IN EVANGELIVM LVCAE ANNOTATIONES D. ERASMI ROTERODAMI.

QVoniamquidem.) Solus Lucas & præfatur operi ſuo,& nominatim dicat libros ſuos. Is tametſi cæteris purior eſt ac dilucidior in eloquẽdo, ob græcarum peritiam literarum, tamen multum & ipſe admiſcet ex idiomate ſermonis hebræi. Cæterum quod hic uertit ἐπειδήπερ, quoniamquidẽ, haud ſcio num apud emendate loquentes reperiatur quoniamquidem. Ego maluiſſem quoniam, aut poſtquam, aut quandoquidem, quanquam haud omnino male uertit, ἐπεχείρησαν conati ſũt, ut intelligam illos uoluiſſe magis q̃ præſtitiſſe,& tentaſſe rem uerius q̃ effeciſſe. Neq; enim Matthæi tantum id temporis extabat Euangelium aut Marci, ſed multa ferebantur, Euangelia Nazareorum, Thomæ, Matthiæ, Nicodemi, atq; item aliorũ, quæ deinde uelut apocrypha reiecit eccleſia, porro ἐπιχείρειν proprie eſt aliquid in manus ſumere & aggredi.

Ordinare narrationem.) ἀνατάξασθαι, quod ego uertiſſem digerere, ſiquidem id eſt in ordinem diſponere, quod cæteri carptim aut nullo ordine prodidiſſent quædam, quin & Matthæus ipſe, quanq̃ cæteris eſt plenior,& ab ipſa Chriſti natiuitate exordit hiſtorico more, tamen totam fere puericiam & adoleſcentiam Chriſti prætermiſit.

Quæ in nobis completæ ſunt rerum.) Quæſo quis ex hac interpretatione percipere queat, quid ſenſerit Euangeliſta. Nec enim ſimpliciter accipiendũ eſt accidiſſe, quæ narraturus eſt, ſed certiſſima fide comperta eſſe,& argumentis indubitatis perſuaſa. Id em̃ ſonat græcis πεπληροφορημένων. Nam opinor Lucam ea ſcribere, quorum plæriſq; nõ ipe quidem interfuerit, ſed quæ certiſſima fide didicerit ab his, qui non ſolum teſtes ac ſpectatores fuerant earum quæ cõmemorabant. uerumetiam pars aliqua rerum geſtarũ, Ad eũdem modum,& Vergilianus Aeneas hiſtoriam excidij Troiani narraturus ſibi fidem conciliat. Quæq; ipſe miſerrima uidi,& quorũ pars magna fui. Teſtes rei uocat αὐτόπτας, dictione compoſita ex αὐτός ipſe,& ὄπτω uideo. Cæterum eos qui pars aliqua fuerunt rerum geſtarum, uocat ὑπηρέτας, hoc eſt miniſtros. Subſeruit enim qui adiuuat in re peragenda. Porro Græci πληροφόρημα uocant, quod nos uulgo dicimus certificationẽ. Et πληροφορεῖσθαι dicitur, cui certa fit rei fides, ut iam nihil addubitet. Proinde in epiſtola Pauli ad Romanos, capite quarto, πληροφορηθεὶς, interpres uertit, certiſſime ſciẽs. Et rurſum in eadẽ, capite decimoquarto. Vnuſquiſq; in ſuo ſenſu abundet, græce eſt, πληροφορείσθω, hoc eſt, Vnicuiq; ſua mens ſatisfaciat,& in ea conquieſcat. Vtitur eodẽ uerbo Paulus in alijs compluſculis locis, atq; adeo Lucas ipſe in actis apoſtolorum, id quod indicabimus ſuo loco. Quin & Origenes, ſiue quis alius is fuit. Nihil enim moror, cum cõſtet ab hoie erudito ſumptũ, uertit ad hunc modũ. Quæ in nobis manifeſtiſſime ſunt, oſtenſæ, & ſubijcit idẽ, πεπληροφορημένων, quod uno uerbo latinꝰ ſermo nõ explicat, Certa em̃ fide & ratione cognouerat. Quanq̃ ex his uerbis colligere licet, ſcriptorem hunc aut paraphraſtem Origenis fuiſſe non interpretem, aut nõnihil addidiſſe de ſuo, quo res eſſet explanatior, In eandem ſententiam interpretatur Vulgarius græcus interpres qualiſcũq;, ſed non omnino peſſimus. Indicat huiuſmodi nõnihil & Ambroſius, liçet obſcurius.

Sicut tradiderunt.) Vel hinc liquet Lucam audita ſcribere. Tradit enim id, quod narratione

Vnicuiq; ſua mens ſatisfuriat, et in ea conq̃ſtat. pau:

ratio transfũditur, ab alijs in alios nisi sic maluimus accipere sicut nobis tradiderũt absolute dici, ut ipse Lucas sit e numero eorum qui tradiderunt, quanq̃ id mea sententia coactius est. Neq; uero proprie ad rem facit quod Valla cauillatur hic λόγου, potius uertendum fuisse uerbi, q̃ sermonis, quo cõmodius possit ad Christum referri, siquidem λόγον hoc loco uocat ipsas res gestas quæ narrantur. Etiamsi alio detorquet Ambrosius.

Assecuto omnia.) παρακολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς. Assecuto non est hic accipiendum, quemadmodum utuntur latini, quibus assecutus omnia dicitur is, qui nulla in re frustratus sit, quod Græci uocãt τυχεῖν sed παρακολουθεῖν est assectari & adesse, & subsequi potius q̃ assequi. Vt enim assidere dicitur literæ, qui nusq̃ discedit a litera, ita παρακολουθεῖν dicitur, qui quoquo uersum te conferas adest, & assectatur indiuiduus comes. Neq; uero desunt qui sic interpretentur Lucam ab initio interfuisse omnibus. Sic enim uisus est sentire quisquis is fuit cuius extant in Lucam cõmentarij Adamãtij titulo. Verum huic interpretationi palam reclamant ea quæ præcedunt quæ quantumuis torqueas, obsecro num omnibus interfuit Lucas quæ narrat? Num etiam colloquio Mariæ cũ angelo? Proinde res ipsa nos cogit, ut intelligamus Lucam nõ interfuisse oĩbus quæ memorat, sed ordine omnia prosecutum, & rerum seriem ut gestæ sunt, ita narrandi ordine secutũ esse, aut certe sic omnia cognouisse, ex his q quæ uiderant narrabant, ut nihil p̃termiserit, quod ad historiæ seriem pertineret. Vtitur enim hoc uerbo Paulus quoq; in suis epistolis in eundem ferme sensum. Iam quod dixit ἄνωθεν, aut intelligendũ est ab initio & ordine ut intelligamus nihil prætermissum, aut denuo ac de integro, ut quod alij uel carptim, uel parum certa fide narrarunt, ipse denuo plena certissimaq; fide ijsdem de rebus texat historiam.

Optime Theophile.) Miror unde Lyra suspicatus sit Theophilum magnatem quẽpiam, aut principem fuisse, quod Lucas optimi cognomen addiderit. Ita ne primates optimos uocare solemus, aut num illis peculiare est optimos esse? Verum id Lyranus in aliquo legerat glossemate, quod ut legere potuit, ita ob inscitiam græce linguæ intelligere non potuit. Nam apud Græcos κράτος robur sonat, siue imperiũ. Et κρατεῖν est uincere, siue compotem esse, unde Paulus in actis apostolorum Festum κράτισον uocat, quasi dicas plurimum pollentem. Id quod attestantur & interpretes, Origenes, Vulgarius, Ambrosius. Quanq̃ κρείττων non solum potentiorem significat, ac superiorẽ, cui respondet ἥττων. Verumetiam potiorem ac pluris faciendum, cui superlatiui uice est κράτισος. Cæterum Theophilus sonat, amans dei, siue gratus deo, quod utrum proprium sit nomen, an Epitheton pij lectoris, alij disputent. Ego proprium hominis uocabulũ esse puto. Vt cognoscas.) ἵνα ἐπιγνῶς. Annotat hoc & Vulgarius nõ dictum esse ἵνα γνῶς .i. cognoscas sed ἐπιγνῶς agnoscas. Cognoscimus enim, quæ discimus antea nobis incognita. Agnoscimus quæ prius utcumq; nouimus, uelut faciem ante annos aliquot uisam agnoscimus. Indicat hãc elegantiam duorum uerborum, & diuus Hieronymus cũ alias tum in apologijs aduersus Ruffinum.

Theophilus, i. amans dei.

De quibus eruditus es.) περὶ ὧν κατηχήθης, Olim qui baptismatis essent candidati tradebantur fidei Christianæ mysteria, sed uiua uoce, sine scripto, quemadmodum priscis illis theologis mos erat Aegyptijs, & apud Gallos Druyadibus. Id erat initiari mysterijs, quod Paulus & Lucas uocant κατηχεῖν. Neq; enim memini me hãc uocem apud ullum alium scriptorem legere, præterq̃ apud Lucam hoc loco, & apud eundem semel, atq; iterum in actis apostolorum, atq; item apud Paulum apostolum locis complusculis, ἠχεῖν enim est uoce sonare. Inde κατηχεῖν uoce erudire, quæ scripto nolis cõmittere. Vnde qui docebantur ad eum modum catechumini uocabantur, qui docebant catechistæ, quos Dionysius susceptores nominat, uulgo compatres dicuntur. Sensus igitur hic est, ut ea quæ olim catechuminus uiua uoce didicisti, nunc plenius ac certius scripto cognoscas. Opponit enim hæc inter se ceu pugnantia γράψας & κατηχηθεὶς. Quanq̃ in

Catechumini q uiua voce docentur, Catechistæ, quos Dio: susceptores noĩat.

actis semel usus est hoc uerbo, κατηχήθη pro auditum est simpliciter.

Eruditus es ueritatem.) Græcis est, non ἀλήθειαν, sed ἀσφάλειαν. i. certitudinem. Nã ueritas & fides constabat etiam ijs iam quæ in catechismo didicerat. Cæterum ἀσφαλές dicitur, quod certum est ac tutum, & in quo nullum sit lapsus aut erroris periculum. Hinc em̃ græca uox dicta est ἀσφάλλομαι, labor, & A particula priuatiua, certius em̃ scim⁹, quæ scripto & ordine cognoscimus, maxime si prius eadem ab alijs audierim⁹, aut etiam ab ijsdem eadem. Quandoquidem ipsa narrationis constantia, cum primis fidē arrogat rebus. Iam hæc plæraq; typis fuerant excusa, cum pro opis instituti ratione, ueterũ Theologoꝝ cõmentarios excutientẽ & undecũq; uenantẽ, quod ad præsens faceret negociũ Beatus ille meus Rhenanus Stlestadiensis, cui iuge studiũ est, in morem apiculæ p omne politiorum scriptoꝝ genus circũuolitandi, & undecũq; quod ad instaurandas bonas literas cõducit, excerpẽdi, nec id sane minore iudicio q̃ sedulitate, cõmodũ submonuit, hanc Lucæ præfationẽ, & apud Guilhelmũ Budeum Parisiensem extare, latinitate donatam. Gaudebam profecto quod tantum meæ sententiæ nactus essem astipulatorem. Sed rursum dolebam quod pene sero. Etenim cũ amico tam docto libẽter sentimus, & tanta est hominis in literis autoritas, ut si quid ille dissentiret, nõ dubitarẽ calculũ, quod aiunt, reducere, & recantato suffragio nostro in eius sententiã pedibus discedere. Quid enim eo uiro in perquirendo diligentius, quid in iudicando acrius, aut exactius, quid in tradendo plenius aut uberius, quid in pronunciando incorruptius? Deniq; quid in explicãdo castius aut politius? Vt ꝓrsum alteꝝ in hisce Cisalpinis regionibus ꝓferre non possimus, qui cunctas eruditi uiri dotes, ac numeros omnes tam absolute præstiterit. Quãq; idem subinde maior seipso nobis prodit, ipse sui uictor, quod quidẽ uictoriæ genus Plato putat omniũ eẽ pulcherrimũ. Etenim cũ in placitis philosophoꝝ, in qbus uertendis primũ ingenij sui specimen ædidit, omnes a tergo reliquerit, mox in annotationibus, quas scripsit in Pandectas Iuris Ciuilis, dictu mirum quanto interuallo seipsum superarit. Ac rursum in libro de asse & partibus eius, deum immortalem, quantum addidit, tum eruditionis, tum iudicij, tum eloquentiæ, uir nimirum dignus, q nõ unius hominis ætatem duret bonis literis, quæ illi ob id quoq; magis debẽt, quod gratis ab illo colũtur. Quid gratis dico? imo magno rei familiaris dispendio, nec id sane citra tædiũ odio se iugiterq; reclamantiũ & obstrepentiũ, affinium, & collegarũ, qui literas nullas, uel asses faciũt, nisi unde nõnihil accrescat arcæ nũmariæ. Alijs sane literæ, & rem & famam ac nobilitatem pepererunt, Hic honestissimo loco natus, tum in re præclara, ad hæc insigni munere regio cohonestatus domesticum splendorem uniuersum iuuandis & ornãdis literis impendit. Habet nimirũ eã uim insignis eruditio, ut immortalẽ famã conciliet, nõ solũ suis autoribus, q̃tũlibet obscuris, uerũetiã potentissimis regibus. Quis enim est regũ omniũ, illustrior Homero, si uerũ narrant Græci, etiã mendico? Cui principum sua bella, triumphi, columnæ, tituli. Pyramides, imagines, ceræ, monumẽta, tantũ apud uniuersos mortales pepere nominis, quantũ homini obscurissimo suæ literæ? Deinde, quot eximios duces, quot optimates ac reges immortalitati cõsecrauit, quoꝝ ne noia qdẽ tenerem⁹, nisi ille fidelius suis insculpsisset libris, q̃ uulg⁹ insculpit saxis aut æri. Atq; haud scio an ulla uia præstãtior ad immortalitatẽ emergẽdi. Siqdẽ gloria quæ parãt opib⁹ ac bellis, nõ disputabo in præsentia, cuiusmodi sit, uera ne an falsa, certe paucis hominibus plurimoꝝ parãt malo. Hæc eos quoq; nobilitat, quos carpit ac damnat. Talẽ olim habuit Italia Ciceronẽ ac Vergiliũ, nup Theodoꝝ gazã ac Politianũ. Quoꝝ utriq; plurimis noibus debent bonæ literæ, Imo totus debet orbis, illoꝝ ingenijs nõ mediocriter adiutus. Verũ istis fortasse cũ literis ex æquo cõstat ratio, ut oibus collatis paginis cõperiat illos ob rẽ simul ac famã additã, nõ minus debere literis, q̃ illis debeant literæ, tot uigilia rũ ac laborũ noie. Cæteꝝ q suo uictu ciboq; quod aiunt, negocium agunt literarium, & priuatis cõmodis, ꝓmouent rem omniũ, nec ab illis fortunã uelut autoramẽtũ accipiũt, sed suam

sed sũã fortunã ultro literis ꝓuehendis & illustrandis impẽdũt,ijs haud scio an ulla meritis par gratia rependi possit. Atq; utinã hæc mens esset oibus,ut de hac laude luberet certare cũ Italis,a qbus tot egregijs ꝓuocamur exẽplis,potius q̃ de ditione, nescio qua, quæ primũ tanto Christiani sanguinis emit impendio,deinde nõ æstimãdo destitutæ & exhaustæ patriæ malo,postremo incertũ q̃diu duratura,ut sunt rerũ humanarꝝ plus q̃ æstuariæ uices. Hic & qui uincit,& q uincit,nullius incõmodo,sed omniũ bono id facit. Necq; uero desunt ubiq; iam gentiũ,q ad hoc pulcherrimũ certamẽ accingãt,uerum mea sententia,nemini id cessit felicius,q̃ Budeo. Proinde cuiusmodi proceres superior ætas dedit Italiæ Hermolaũ Barbarꝝ,& Picũ Mirandulanũ, eiusmodi præsens ætas dedisse uidet Galliæ Budeũ, Germaniæ Bilibaldũ Birchemerum Norembergicæ ciuitatis apd Germanos oibꝰ pene noibꝰ principis senatorẽ. Quorꝝ uterq; nõ solũ domestica fortuna,ac maiorũ suorꝝ imaginibus,uerũetiã uitæ ac morꝝ integritate rem literariam illustrant,simul & cõmendant. Budeanã igit translationẽ ex annotamẽtis illius quæ scripsit in Pandectas Iuris Cæsarei,non grauabor hoc loco subijcere,quo maior sit fides apũd lectorem nostræ castigationi,cum perspexerint utroq; nos non de cõposito,sed fortuito pene ꝓ omnia cõsensisse,nimirũ idẽ secutos filum,nempe rẽ ipsam. Quãdoqdẽ,inquit, multi aggressi sunt enarrationẽ astruere,de rebus inter nos cõpertissimis,quẽadmodũ tradidere nobis,q spectatores ipsi fuerũt, iam inde ab initio,ministriq; ipsius uerbi, certum est,& mihi assectatori pridem omniũ assiduo, deinceps tibi scribere optime Theophile,ut agnoscas eorũ sermonũ certitudinẽ,in qbus ipse institutus es. Cæterum quod Valla putat ἄνωθεν nõ sonare a principio,sed altius,uerũ dixisset,si fuisset ἀνώτερον. Cæterum ἄνωθεν significat a sũmo initio rei cuiuspiã,quẽadmodũ Christi uestis dicit ἄνωθεν cõtexta,hoc est,a summo usq; ad imũ,& uelum tẽpli scissum,ἄνωθεν,hoc est a summo. Proinde Lucas summũ initiũ uocat,ꝙ exorsus sit non a genealogia & natiuitate Christi,sed ipsius etiam Ioannis,ut qui præcursor fuerit euangelij,præcederet item in narratione.

De uice Abia.) Ἐξ ἐφημερίας. Græca uox euidentior est, indicans certos dies esse præscriptos,in qbus certe sacerdotũ ordines administrarent. Nec est (uxor ei) dandi casu, sed αὐτῶ.i. illius,atq; ita legitur & in latinis codicibus emendatis.

Sine querela) Græcis unica dictio est,ἄμεμπτοι,quod sonat,quasi dicas eiusmodi,ut de his nemo queri possit,dicere poterat inculpati siue irreprehẽsibiles. Nã quod mutat Valla innoxij siue insontes. Mihi nõ ꝓinde ꝓbat. Maior em quædã laus,esse ἄμεμπτον,q̃ eẽ innoxiũ. Porro quod uertit ꝓcessissent &c. προβεβηκότας, usitatius ꝓuectæ ætatis dicimꝰ.

Cũ sacerdotio fungeretur Zacharias) Græcis ꝓ zacharias est ἀυτόμ,qđ tamẽ nihil refert ad sensum. Et (in ordine uicis) rursũ est ἐφημερίας. Cæterꝝ quod sequit secũdũ cõsuetudinẽ sacerdotij,nõ est Græcis ἱερωσύνης ,sed ἱερατείας nomẽ ab eo uerbo,quod modo melius uerterat,sacerdotio fungeret. Potuit igit & hic trãsferre iuxta cõsuetudinẽ functionis sacerdotalis. Sorte exijt.) Græcis est ἔλαχεμ.i. sortitus est,quod interps,ni fallor,uolens dilucidius reddere πρόφασιν uerterat,Sors exijt,quod sortibꝰ missis in urnã, sors illiꝰ, aut illius exisse diceret. Alioq; Zacharias ingressus est,nõ exijt. Id aliqs deprauauit,in sorte exijt,,pinde nos uertimus,sorte illi obuenit. Vt incẽsum poneret.) τοῦ θυμιάσαι.i. ut adoleret thymiamata,siue odores incẽderet. Nã incensũ nõ ꝓbat Laurentio,ꝙ ea uox non ꝓpria respõdeat huic rei, Latini suffitũ uocãt. Quãq; mox quoq; hora incensi, uertit θυμιάματος,& paulo post denuo a dextris altaris incensi. Apparuit aũt) ὤφθη.i. uisus est siue cõspectus est. Nã apparent & quæ nõ sunt,quãq; nõ reprehendo qđ trãstulit interps. Vinũ & cicerã.) Sicera scribendũ est ꝓ s. nõ ꝓ c,nec em a cicere dicit leguminis genere,uerũ uox est hebraica,quæ ꝓ Syn apud illos scribit,a uerbo שָׁבַר quod sonat inebriari. Vnde apud illos ois potus factitius,q possit inebriare,sicera dicit. Porro uini factitij usum fuisse apud Aegyptios, testis est Diodorus Siculus, quod sua lingua uocaret zuthum,id quod olim Galli ceruisiã uocabant,Hispani celium,teste Plinio.

Adhuc ex utero.) ἔτι ἐκ κοιλίας Verba quidem annumerauit bona fide. Cæterum purius ac latinius extulisset, Iam inde ab utero matris. sic enim significamus longe repetitum initium.

Et uirtute Heliæ.) δυνάμει, ut intelligas uim miraculorum, non solum probitatē, ut crebro iam admonuimus. Hoc autem conuenit cum uaticinio Malachiæ, qui prædixit Heliam uenturū, priusq; ueniret dies domini magnus, ut indicauimus in Matthæo. At ne Lucas quidem aut angelus, cuius uerba refert, citat ad uerbum Malachiæ testimonium sic eū legimus iuxta ueritatē hebraicā, וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת עַל בָּנִים וְלֵב־בָּנִים עַל אֲבוֹתָם Et cōuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorū, pro quo legūt Septuaginta, Qui cōuertit cor patris ad filium, & cor hominis ad proximum suum.

Et incredulos ad prudentiam iustorum.) Incredulus græce est ἀπειθεῖς, quod aliquoties uertit inobedientes, & hic fortasse magis quadrabat, cum mētio facta sit patrum & filiorum. Nam incredibiles pro incredulos, quod legisse uidetur Valla, quandoquidem notat, ego nusq; adhuc scriptum offendi.

Parare domino.) Recte taxat interpretem Laurentius, quod siue oscitans siue uarietatem affectans, alterum infinitum uerterit, in modum finitum, alteq; ut est reliquerit, ut conuertat corda patrum & parare domino. Cum eadem opera dicere potuerit, ut cōuertat & paret. Quod tamen ita crebro facit, ut studio fecisse uideat. Quod si uerū est, miror cur affectarit, quod erat fugiendum. Itidem in psalmis, Insidiatur ut rapiat pauperem, rapere pauperē dum attrahit eum. Cum utrobiq; sit ἁρπᾶσαι. Et aliquanto post, Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamenti sui sancti, cum græce sit ποιῆσαι & μνησθῆναι. Ac rursum, Illuminare his, qui in tenebris & umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes, cum sit ἐπιφᾶναι & καθευθῦναι, utrūq; uerbum infinitiuum.

Plæbem perfectam.) κατασκευασμένον. i. quod magis sonat instructum & adornatum siue apparatum. Quod tardaret ipse in templo.) ἐν τῷ χρονίζειν αὐτόν, ipse nō erat hoc loco reddendum, si uoluisset latine loqui, quod tamen alias in consimili sermonis genere non semel ausus est omittere.

Et permansit mutus.) Mirum cur Laurentium offendat mutus, quasi κωφὸς tantum significet surdum, unde igitur ꝓuerbium illud κωφὸν πρόσωπον. i. muta persona. Is qui collegit græcarum uocum etymologias, citatis autoribus docet κωφὸν dici græcis, non solū qui surdus sit, uerumetiam qui mutus, quem ἄλαλον uocant, neq; quicq; interesse, nisi φάλαλον dicatur, qui fari non possit, uelut infantes. κωφὸς, cui nulla sit omnino uox.

Dies officij.) λειτουργίας. i. ministerij, quod tamē plærūq; de sacris ministeriis accipit.

Et nomen uirginis Maria.) μαριάμ uoce & accentu hebræo, quanquam ostendimus id non obseruari perpetuo, siue id accidit incuria librariorum, siue quod nihil interfit.

Aue gratia plena) χαῖρε κεχαριτωμένη, idem uerbū. χαίρειν apud Græcos tria significat, Gaudere, saluere, & ualere. Vnde nihil referebat, salue uertisset an aue. Nec ē gratia plena, sed ut ad uerbum reddam gratificata, quo tamen participio Homerus usus est pro unice dilecto, ἐμῷ χαριτωμένῳ θυμῷ. i. meo dilecte animo. Est autem uox uelut amorem alicuius erga uirginem nunciantis, quod sonet amatorium quiddā. Vnde & turbata uirgo cogitabat, qualis esset ea salutatio.

Gratificatus.

Benedicta tu.) εὐλογημένη, quod sonat laudatam siue præclara fama, de qua omnes bene loquantur, quod & ipsum amatorium quiddam prima fronte sonat, ac nuptiale, quo magis turbata est uirgo, nondum edocta de cœlesti mysterio. Et (In mulieribus.) ἐν γυναιξίν. i. inter mulieres, quod ipse paulopost ad eum transtulit modum, & ita legit diuus Ambrosius. Quanq; haud sum nescius in pro inter usurpari, nonnunq; apud Latinos quoq;.

Quod cum audisset.) Græci secus habent, ἡ δὲ ἰδοῦσα. i. At illa cum uidisset, ita scriptū fuisse in nōnullis uetustis codicibus attestatur Valla. Et ne quis pergat cauillari, sic legit diuus

diuus Ambroſius. Quanꝯ apud hunc non eſt turbata in ſermone, ſed in introitu. Legit enim ad hunc modum. Ipſa autem ut uidit eum, mota eſt in introitu eius. Et ne quis caueſetur caſu mutatam ſcripturam ſubijcit, interpretans quid legerit. Trepidare uirginũ eſt & ad omnes uiri ingreſſus pauere, omnes uiri affatus uereri, niſi forte hic Ambroſius, nõnihil immutauit de ſuo. Cæterum quod Laurentius ſubindicat hoc loco neſcio quid argutulum. Nolo inquiens diſputare nunc quare ſit melius, quæ cum uidiſſet, ꝯ quæ cũ audiſſet, ne de fide ſcripturæ dubitare uidear, quid ſibi uelit, ut ingenue dicam, non ſatis intelligo, Nam ipſe puto Euangeliſtã ſic eſſe locutum, ut oſtẽderet uirginem duplici nomine turbatam fuiſſe. Primum, quod uideret iuuenem ad ſe ingredientẽ, deinde, quod audiret ſalutationem amatoriam, & neſcio quid procorum præ ſe ferentem.

Duplici nõe turbata eſt Maria.

Qualis eſſet.) Rurſus & hic, ποταπός, quod in Marco Laurentius tranſferre uolebat per quantus, & aptius erat reperiſti, ſiue nactus es gratiam ꝯ inueniſti. Nam apud Græcos εὑρεῖν polyſemon eſt. Vnde qui hic philoſophantur, non inueniri, niſi quod periit, argute magis ꝯ appoſite diſſerunt.

Et filius altiſſimi.) ὑψίστου, idem uerbum, quod alias uertit in excelſis, ἐν ὑψίστοις (Dauid patris eius.) Latinius erat patris ſui, atq; ita legitur in nõnullis exemplaribus. Et pro (in æternum) eſt, εἰς τοὺς αἰῶνας. i. in ſæcula. Nam quod πῶς ἔσται. i. quomodo erit, uertit quomodo fiet, nihil peccauit interpres.

Quod naſcitur ex te.) τὸ γεννώμενον. i. quod natum fuerit. Cæterum illa duo uerba, ex te, nec in ullis Græcorum exemplaribus addita reperi, ne apud Vulgariũ quidem nec in antiquis codicibus latinis. Proinde miror, unde in hanc primam æditionem inuaſerint. Eſt autem abſolutior ſermo, ſi non addantur.

In montana.) εἰς ὀρεινὴν. i. in montanam, ut ſubaudias regionem. Eadem uox eſt aliquãto inferius, Et factus eſt timor ſuper omnia montana Iudææ, ἐν ὅλῃ τῇ ὀρεινῇ.

Salutationem Mariæ.) Hic certe Mariam pronunciauit inflexione græca, nõ hebraico more. Exultauit) ἐσκίρτησεν. i. ſaliit, ſiue ſubſultauit, idem eſt, paulo poſt exultauit in gaudio, nec eſt, ἐν χαρᾷ, ſed ἐν ἀγαλλιάσει, quod geſticulationẽ magis ſonat lætantis ꝯ ipm gaudiũ. Vnde ἀγαλλιασώμεθα uertit exultem⁹. Et mox (Exultauit ſpirit⁹ me⁹) ἠγαλλίασεν.

Quæ dicta ſunt ei a domino.) παρὰ κυρίου, quod ita ſonat, nõ quaſi dominus dixerit, ſed quod nomine domini & illius, ut nos loquimur, uerbis hæc illi dicta fuerint, quẽadmodum dicimus, dic illi ex me ſalutem.

Magnificat anima mea.) μεγαλύνει, aptius erat magnifacit, ꝯ magnificat, quãꝯ magnificat poſitum eſt pro extollit & effert laudibus.

Saluatori meo.) σωτῆρί μου. i. ſaluatori meo, ſiue ut Latini loqui malunt, ſeruatori meo.

Humilitatem ancillæ.) ταπείνωσιν, ut intelligas paruitatem, non animi uirtutem, quam ſuo uocabulo Græci uocant ταπεινοφροσύνην. Nec eſt, reſpexit humilitatem, ſed aſpexit ad humilitatem, ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν, ut ſit contrarium ei, quod eſt auerſari. Sitq; ſenſus, & ſi ſim infima ancilla, tamen non eſt auerſatus me. Ex hoc ἀπὸ τοῦ νῦν. i. poſt hac, ſiue ad uerbum, ex hoc nunc, quod tamen aliquoties non dubitat ita uertere.

Beatam me dicent.) μακαριοῦσι. i. beatificabunt, quod tamẽ apud Græcos ſignificat felicem iudicare, ſicut & magnificare laudibus tollere. Quemadmodũ & εὐδαιμονίζω, pro fortunatum dicere, ſiue felicem iudicare.

Magna qui potens eſt.) μεγαλεῖα, quod alias uertit magnalia, & qui potens eſt, ὁ δυνατὸς. i. ille potens, ſiue ille qui poteſt.

A progenie in progeniem.) εἰς γενεὰν & γενεάν. i. in generationẽ & generationẽ. Laurentius legit in ſuis exemplaribus, εἰς γενεὰς γενεῶν. i. in generationes generationum. Et ipſe in uno duntaxat ita ſcriptum reperi, oſtendit idem in noſtris quoq; exemplaribus, uariam fuiſſe ſcripturam.

Fecit potentiam.) κράτος robur ſiue imperium. Nam utrũq; ſignificat κράτος. Et in brachio, pro

chio,pro eo quod est p brachiũ.Hebræoꝝ more dixit.

Cordis sui.) καρδίας αὐτῶν.Græca uox indicat sui non esse referendũ ad deũ,sed ad superbos,nec est mente proprie, sed διανοίᾳ cogitatione, ut intelligas superbos suis ipsorum consilijs dispergi.

Deposuit potentes.) καθεῖλεν δυνάστας.i. detraxit primores, siue magistratus. Nam δυνάστης proprie,qui potestate fũgitur publica in ciuitate,uelut hi, qui sunt in imperio, Neqꝫ est de sede,sed ἀπὸ θρόνων.i.a sedibus.

Dimisit.) Non est hic,permisit,sed emisit a se,ἐξαπέστειλε,ueluti frustratos. Cæterũ participia græca cõmodius uertisset per uerba.Eos qui esuriebant implebat bonis,& eos q diuites erant emisit inanes siue uacuos.

Suscepit Israel.) ἀντελάβετο,quod proprie est succurrentis,ac manum porrigentis.

Memorare.) μνησθῆναι.i.ut memor esset.Primũ abusus est modo uerbi interpres.Deinde haud scio an usqꝫ legatur,memorari pro recordari. At chorus ecclesiasticus hodie canit,Recordatus misericordiæ suæ.

Sicut locutus est.) ἐλάλησεν,quoniam uerbum est præteriti tẽporis, sed indefiniti, rectius hic uertisset,Sicut locutus fuerat.Est enim gemini præteriti temporis significatio.

Abraham & semini.) Abraam tametsi est indeclinabile,tamen articulus appositus indicat esse datiui casus,τῷ Ἀβραάμ,hoc est ipsi Abraham. Cæterum quod Laurentius disputat,dicendum potius,apud patres nostros,qꝫ ad patres nostros,somniũ est,imo quoniam utroqꝫ modo loquũtur Græci,Loquor tibi,& loquor ad te,uariauit sermonis colorẽ.

In sæcula.) εἰς τὸν αἰῶνα.i.In æuum. Quasi mensibus.) ὡσεὶ.i.fere siue circiter.

Quem uellet uocari.) τί ἂν θέλοι καλεῖσθαι.i.quid uellet uocari,hoc est,quo nomine.

Et congratulabant) ,συνέχαιρον.i.ut ad uerbum reddam,congaudebãt,quod latini fere dicunt gratulari. Quanꝫ congaudere potest qui non gratuletur,cum illud sit animi, hoc uoce testantis gaudium.

Quia nemo est.) ὅτι prorsus hic erat omittendum,cum sermo latinus huiusmodi genus orationis respuat.

Et postulans pugillarẽ.) Quomodo scripsit in pugillaribus postulans, ut adferrent? Proinde græcum participium præteriti temporis ita uertendum erat,& postulata tabella. Sentit enim tabellam ceratam,quã πινακίδιον uocat,in his enim olim scribebatur.

Scripsit dicens) Si dixit quid opus erat scribere? Vnde dicẽs hoc loco referendũ est, non ad Zachariam loquẽtem,sed scripturam loquentem.Nam mox subditur apertam fuisse linguam illius & cœpisse loqui.

Quis putas.) τίς ἄρα.i.quis nam.Nam ἄρα coniunctio est expletiua,plæriqꝫ codices habebant,τί ἄρα.i.quid nam.Nam puer græcis neutri generis est παιδίον.

Plebis suæ,τῷ λαῷ αὐτοῦ.i.populo suo.Consentientibus & uetustis latinorum exemplaribus,in quibus est plebi suæ.Laurentius latinitatis obseruãtissimus mauult populo qꝫ plebi,quod populus uniuersos ciuitatis ordines complectatur,plebs infima ps sit.

Prophetarum eius.) Suorum erat dicendũ latine,& qui a sæculo fuerũt potiꝰ qꝫ sunt.

Salutem ex inimicis.) σωτηρίαν,quod magis sonat saluationem. σωτὴρ enim saluator, inde σωτηρίαν.Quãquam superius idẽ uerbũ fuit,Erexit cornu salutis,& paulo post, Ad dandum scientiam salutis nobis.

Ad faciendam.&c.memorari) Vtrũqꝫ Græcis est uerbũ infinitum,ποιῆσαι μνησθῆναι.i. ut faceret & memor esset.

Daturum se.) δοῦναι ἡμῖν.i.dare nobis. Quanquam græca uerba nonnihil aliud significãt, qꝫ nos accipimus.τὸ δοῦναι ἡμῖν ἀφόβως ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέντας λατρεύειν αὐτῷ. id est,ut daret nobis absqꝫ metu de manibus inimicorum nostrorũ liberatos seruire sibi.

Parare uias eius.) ἑτοιμᾶσαι.i.ad parandum.

Ad dandum scientiam salutis.) Cum mox reliquerit infinitum ἑτοιμᾶσαι,nũc uertit in gerundiũ

gerundiũ πρὸ δοῶναι ad dandũ. Atq; hæc ad puerum quoq;, quem alloquitur probe referri possunt. Præibis enim ante faciẽ dñi, ut pares uias illius, & des cognitionem salutis populo illius, in remissionem peccatorum. Ioannis enim prædicatio fecit, ut intelligerent instare salutem, idq; in remissione, hoc est per remissionem peccatorum. Neq; enim est in remissionem Græcis, sed ἐμ' ἀφέσει. Non q̃ ipse Ioannes remiserit peccata, sed q̃ suo baptismo præparauerit illos ad pœnitentiã, alioqui remissionem peccatorum nõ fuisse ex Ioanne palam arguit, quod mox sequitur per uiscera misericordiæ.

Oriens.) Non est hic participium, sed nomen substantiuũ ἀνατολή, quæ uox significat exortum solis aut regionem, unde oritur. Christũ igit̃ ipsum solem uocat orientem.

Illuminare) ἐπιφᾶναι. i. illuce, siue illucesce, siue exorere, quãq; magis placet, ut sit infinitum uerbum, quod tamen in alium modum erat uertendum, Visitauit nos oriens ex alto, ut illucesceret his qui in tenebris & umbra mortis sedebant, siue sedebamus, & dirigeret pedes nostros. Et confortabat̃.) ἐκραταιοῦτο, hoc est, fiebat robust⁹ ac ualidus, nõ corpore tantum, sicuti uulgus, sed spiritu. Nam ætas corpori robur ac uires paulatim addit, quod hic transtulit ad animũ. Nec est simpliciter crescebat, sed ἠὐξανεν id quod peculiare est plantis & animantibus. Cæterum hic accõmodatius dixisset, adolescebat.

Ostensionis suæ ad Israel.) ἕως ἡμέρας ἀναδείξεως αὐτου πρὸς τὸν ἰσραηλ. Quorum uerborum hic sensus est, donec denuo proferretur & ostẽderetur apud populũ Israel, qualis esset. Nam interea ueluti latebat suo tempore proditurus.

EX CAPITE SECVNDO.

EDictum.) δόγμα. i. decretum, quod tamen recte mutauit interpres.

Cyrino.) κυρινίου. i. Cyrenio, nec est a præside, sed ἡγεμονεύοντος. i. præsidẽ agẽte

Vt profiterentur.) ἀπογράφεσθαι. Idem uerbum quod hactenus uertit describeretur. Cæterum eadem res, cum agitur in re militari uocatur dare nomen, cũ in æstimandis facultatibus & exponendo numero capitum, appellatur census. Sic em̃ Vlpianus, uitia priorum censuũ, ædítis nouis professionibus euanescunt. Proinde magistratus censet, populus profitetur. Et superius latinius uertisset censeretur q̃ describeret̃. Et professio rectius q̃ descriptio. Declarat & Ambrosius hoc loco nihil aliud esse, pfessionem q̃ censum. Professio, inquiens, ista fidei, census animorũ est. Porro quod dixit, uniuersus orbis, Ambrosius ad allegoriam trahere mauult, cum Augustus id temporis, nec Armenijs, nec Gottis imperarit, uerum ut historiæ quoq; sua cõstet fides, totus orbis aut accipiendus est p synecdochen, ut intelligas maximam orbis partẽ, aut totum orbẽ Romanum. Ex hoc enim loco colligunt nõnulli ad imperatorem totius orbis imperiũ pertinere, cum nec hoc agat Lucas, nec Augustus ipse totius orbis imperiũ tenuerit. Quãq; ut non improbarim, si quis unus totius orbis imperio potiatur, modo is quantũ præmineret autoritate, tantum & præstaret prudentia simul & integritate, ita stultissimum arbitror id somniare, quod nec fuerit unq̃, & hoc ipsum quod fuit, iam olim e uita hominum sublatum sit, crudelissimum autem huiusmodi factitios titulos, tanto rerum omniũ tumultu, tantaq; sanguinis iactura persequi.

Professio

Imperator.

In suam ciuitatem.) Hic licebat uertere, in sua ciuitate, hoc est in sua quisq; ciuitate, ni si referas ad ibant.

In Iudæam ciuitatem) εἰς πόλιν ἰουδαίαν εἰς πόλιν δαεὶδ in Iudæã, in ciuitatem Dauid. Deest in præpositio, in ciuitatem. Prius enim posuit nomen regionis, deinde ciuitatis.

Et familia) καὶ πατριᾶς) Idem uerbum, quod in Paulinis epistolis uertit paternitas, ex quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominatur.

Vxore prægnante) Ita uertit interpres, ut Ioseph uideatur duxisse Mariam iam tunc prægnantem, cum græce sit οὔσῃ ἐγκύῳ. i. quæ erat grauida siue quæ ferebat uterum.

Et pannis.) ἐσπαργάνωσεν, ad uerbum sonat infasciauit. i. fascijs inuoluit, ne quis imaginetur laceros pannos.

Non erat

Non erat ei locus) eis est græce αὐτοῖς, ut accipias de ambobus. Cæterū qui conuenit non fuisse locū in diuersorio, cum præsepe pars opinor fuerit diuersorij, nisi quod alibi κατάλυμα uertit refectionem, & cœnaculū. Non erat locus aptus parturienti quæ solitu dinē reqrit. Vigilātes) ἀγραυλοῦντες. i. in agris agētes. Nā hinc græcis est cōposita dictio ἀγρός ager αὐλή stabulum. In septis enim noctu seruantur greges, ob incursum luporum Verum ea septa in agris sunt.

Et custodientes uigilias) φυλάσσοντες φυλακάς, id est custodiētes custodías, siue excubā tes excubias. Et claritas) ἡ δόξα. i. gloria, quod aliquoties uertit maiestatem.

Stetit iuxta illos) ἐπέστη αὐτοῖς magis significat angelum imminuisse ex alto supra illos, q̄ astitisse. Inuolutum pannis) ἐσπαργανωμένον participium est eius uerbi de quo paulo ante diximus. i. fascijs puerilibus inuolutū, ne rursum mendicorū pannos imaginemur. Nam ut parentibus Iesu tenuitatē ac paupertatem libenter tribuimus, ita sordes ac men dicitatem procul amouemus. Habet & paupertas suam mundiciem, nam quo minus in conclaui peperit Maria, non paupertas obstitit, sed diuersantiū turba, alioqui si Chri sto tantopere placuisset mendicitas, ut quidam putant, in ptochodochio nasci poterat.

Prodochium spital.

Hoibus bonæ uolūtatis) καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. i. & in terra pax, in hoibus bona uolūtas ut intelligas tria distributa, ac singula singulis reddita, gloriam uni deo tri buit, idq; in altissimis, terræ pacem, hominibus bonam uoluntatem εὐδοκίαν, quod alias uertit beneplacitum. Siquidem homines ueluti tertios ac medios inter cœlum & terrā ponit. Neq; uero sic accipiendum opinor, ut ipsis hominibus sit bona uolūtas, sed ut in telligant hanc gloriam, hanc pacem, non ex hominū meritis exhibitam mundo, sed dū taxat ex beneplacito dei, cui sic uisum fuit hominibus gratificari. Porro cum ita constan ter habeatur in omnibus græcis exemplaribus, & ad eum modū exponat Vulgarius, mirū est nusq; hāc lectionem, nec apud Hieronymū deprehendi, nec apud Ambrosiū.

Pastores loquebantur.) In plærisq; græcis codicibus sic erat scriptum οἱ ἄνθρωποι οἱ ποιμένες εἶπαν. i. & homines illi pastores dicebant, ut homines opponantur angelis, iam uero illud (adinuicem) pro inter sese crebrius occurrit q̄ ut libeat admonere.

Transeamus usq;) Græci addunt coniunctionem expletiuam δι, quæ non nunq̄ urgens quiddam habet, ut hic emphasim habeat accelerantiū ac gestientiū abire.

Verbum hoc quod factum est.) Nihil obsto quo minus hic philosophetur, qui uolet de uerbo facto, modo sciat iuxta proprietatem hebræi sermonis uerbum dici, rem no uam quæ rumore diuulgetur, & ita esse deprehēdet, quisq; obseruare uoluerit. Nec est (ostendit nobis) sed ἐγνώρισεν. i. notificauit siue mauis notū fecit, aut indicauit, & aperuit Quis enim alioqui dicitur ostendisse uerbum? Et inuenerunt Mariam) deest una con iunctio καὶ εὗρον τήν τε μαρίαμ. i. Mariāq; & Ioseph, quanq̄ hoc loco pene fuit ociosa pri ma coniunctio latinis. Et græcis aliquoties sic apponitur, ut uidetur magis ad uenustatē facere sermonis, q̄ emphasim, quo sermonis genere uidemus delectatum Ennium.

Verbū

Et cognouerūt de uerbo) ἰδόντες δὲ διεγνώρισαν. i. ubi uidissent notū fecerunt, siue diuul garunt ut intelligas illos quod uiderant alijs qui non uiderant prædicasse. Est enim uer bum compositū a γνωρίζειν, quod modo uertit ostendit nobis. Astipulatur huic interpre tatiōi Vulgarius. Maria uero) ἡ δὲ μαριὰμ. Expressius erat si uertisset ipsa uero Maria propter additum articulum ab alijs quo magis distinguatur qui hisce de rebus loque bantur ipsa tacente. In omnibus) ἐπὶ πᾶσι. i. super omnibus siue de omnibus,

Dies purificationis eius) Alter codex habebat αὐτοῦ, ut purificationē referas ad Chri stum, Alter αὐτῶν, ut ad utrūq;, ne quid hic frustra cauilletur aliquis de purificatione Ma riæ. Nā purificationē uocat eas cerimonias quibus olim & puerpera & fœtus lustrabat.

Vt sisterent) παραστῆσαι τῷ κυρίῳ. i. ut exhiberint siue cōmendarent. Nam utrunq; si gnificat græca uox. Adaperiens uuluam) διανοῖγον μήτραν Aperiens uterum, sic enim mauult Laurentius, homo superstitiose uerecundus, quasi uero uulua sit obscœnum uo

cabulum

eabulũ,aut quaſi legis huius uerba de Maria proprie dicta ſint. Et timoratus.) εὐλαβὴς id eſt pius ſiue religioſus. Et reſponſum acceperat.) hic reſponſum accipe oraculum, ἢ ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον,id eſt erat illi promiſſum oraculo.

Ante faciem omnium.) κατὰ πρόσωπον quod magis ſonat in conſpectu.

Et erat pater) In græcis codicibus lego ,p pater Ioſeph,quod arbitror imutatũ a quopiam,qui uereretur Ioſeph uocare patrem Ieſu,cum poſtea ipſa Maria uocet illum patrem Ieſu. Parentes eius.) eius non additur apud græcos ἐν τῷ εἰσαγαγεῖν τοὺς γονεῖς τὸ παιδίον,id eſt cum inducerent parentes puerum Ieſum.

Cui contradicetur.) ἀντιλεγόμενον.i.cui contradicitur ut abſolute accipiamus.

Et tuam ipſius animam.) καί σου δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν.i.& tuam aũt ipſius animam pertransibit.Nec eſt ocioſa coniunctio de,ſignificans mutari perſonam, & ueluti noui doloris initium.Neq; uero lubet hic referre uarias interpretationes,quas Lyranus & Carrenſis in hunc cõgerunt locum,quorum poſterior etiã citat autorẽ Chryſoſtomũ. Illud cõſtat ipſius non poſſe referri,niſi ad Mariam,cũ ſit αὐτῆς.Nec eſt quod hic prodigioſas interpretationes cõminiſcamur cũ ſenſus ſit expeditus,fore ut Chriſto reclametur, & hinc nonnullam doloris portionem ad matrem rediturum. Cæterum theologos iſtos offendit,tuum ipſius elegantius dictum,q; pro illorũ auribus,q;q; uenuſtius erat, penetrabit q; pertrãſibit. Et hæc uidua uſq;) Καὶ αὕτη χήρα ὡς ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσάρων, & hæc uidua circiter annorum octoginta quatuor.Interpres legiſſe uidetur ἕως pro ὡσ.

Obſecrationibus) δεήσεσι,miror quare diſplicuerit interpreti p̃cibus aut orationibus, cum obſecratio aliud quiddam ſignificet,nempe quoties per rem ſacram obteſtamur, quod Græci uocant ποτνιᾶμ Hæc ipſa hora.) αὐτῇ ὥρᾳ.clarius erat eadem hora.

Superueniens) ἐπισᾶσα.i.aſſiſtens,quod aũt Valla monet,friuolum eſt,poteſt enim ſu peruenire,dum hæc fiunt,quæ tamen in aliqua templi parte ſit.

Confitebatur domino) ἀνθομολογεῖτο,non eſt ſimpliciter confitebatur,ſed confeſſione reſpondebat, ut referatur ad cõfeſſionem Symeonis & aliorũ,quorũ hæc cõfeſſioni reſpondebat. Redemptionem Iſrael) Non eſt Iſrael in græcis,ſed in Hieruſalẽ ἐν Ἰερουσαλήμ. Vetuſtiſſimi codices habent Hieruſalem abſq; præpoſitione.

Et confortabatur.) Græci codices addunt ſpiritu τῷ πνεύματι.

Per omnes annos) κατ᾽ ἔτος.i.annũe,ſiue in ſingulos annos ſiue quotannis.

In die ſolenni paſchæ) τῇ ἑορτῇ τοῦ πάσχα.i.in feſto paſchæ. Quorſum enim pertinebat periphraſis ? Ac paulo poſt (cũ redirent) dilucidius erat, ſi addidiſſet illi, quod mox cõſequitur,remanſit puer Ieſus,& græce eſt ἐν τῷ ὑποστρέφειν αὐτούς,hoc pronomẽ ut alias citra incõmodum nõnunq; omittitur,ita hoc loco cõmodum erat addere.

Et non cognouerunt parentes eius.) Græci codices habent καὶ οὐκ ἔγνω Ἰωσὴφ ἡ μήτηρ αὐτοῦ.i.& non cognouit Ioſeph & mater eius,quod & ipſum mutatũ arbitror, præſertim cum in nonnullis exemplaribus ſecus habeatur, nempe οἱ γονεῖς αὐτοῦ.i.parentes eius.

In comitatu.) ἐν συνοδίᾳ quod proprie ſonat comites & ſocios eiuſdem itineris.

Stupebant aũt) ἐξίσαντο quod ſignificat uehementem admirationem aut metum, ita ut quis non ſit apud ſe,cui finitimũ eſt illud quo mox utitur ἐξεπλάγησαν, quaſi dicas attoniti facti ſunt.

EX CAPITE III.

PRocurãte Pontio.Interpres delectatus eſt uarietate,qui nunc uertat procurante,quod modo uerterat præſide ἡγεμονεύοντος.i. præſidem agente.

Tetrarcha autem.) & hæc apud græcos participia ſunt abſolute poſita,τετρααρχοῦντος,id eſt tetrarcham agente. In omnẽ regionem) ἐπὶ πᾶσαν τὴν περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου.In omnem regionẽ circa Iordanem,ſiue finitimam,aut circumiacentem Iordani. Rectas facite ſemitas eius) Et hic pro dei noſtri quod eſt apud hebræos ac ſeptuaginta,mutauit eius,de quo admonuimus ſuperius.Niſi quod Lucas longius pro

ee ſecutus

ſecutus eſt Eſaiæ teſtimoniũ,in quo cõſentit cũ Hebraica ueritate ſimul & ſeptuaginta, niſi quod pro eo quod habet hebraica ueritas, & uidebit oĩs caropariter quod os domini locutum eſt,hic uelut interpretans dixit τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ, id eſt ſalutare dei. Cæterum hebraica, ſi quis uolet cõferre ſic habẽt, כָּל־גַּיא יִנָּשֵׂא וְכָל הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ; וְהָיָה חָעָקֹב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה; וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהוָה וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִי יְהוָה דִּבֵּר Ea ſic extulit Hieronymus. Omnis uallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur,& erunt praua indirecta,& aſpera in uias planas,& reuelabitur gloria domini, & uidebit omnis caro pariter,quod os domini locutum eſt.

Praua indirecta.) τὰ σκολιὰ εἰσ εὐθείαμ, id eſt obliqua in rectam, ut ſubaudias uiam. Nam hic interpres praua poſuit non pro malis, ſed pro diſtortis. Vſus eſt autem figura hebraica,qua illi ſic loquuntur,erit mihi in patrem,erunt duo in carnẽ unã,pro eo quod eſt,erit mihi pater, & erunt duo una caro.

Et aſpera in uias,) καὶ τραχεῖαι,id eſt & aſperæ ut ſubaudias uiæ & plane eſt λείας leues, quod prima ſyllaba producta opponitur aſpero.

Genimina.) γεννήματα,quod alias uertit progenies,id quod non ſemel admonuimus.

Quis oſtendit) τίς ὑπέδειξεν,quod magis ſonat ſubindicauit, hoc eſt clam cõmonſtrauit, quemadmodum ſolemus inſtante periculo. Et filios Abrahæ) Abrahæ græcus datiuus caſus eſt τῷ Ἀβραάμ.

Dignos pœnitentia.) ἀξίους τῆς μετανοίας, poteſt accipi & ita,dignos pœnitentia, nam dignus apud Græcos gignendi caſum habet. Verum hoc admonuimus in Matthæo.

Ne cœperitis dicere.) Græci hic addunt, ἐν ἑαυτοῖς,id eſt in uobis ipſis,ſiue intra uos, hoc eſt in animo ueſtro.

Iam enim ſecuris.) Græci addunt copulam & ſecuris ☞ ἀξίνη,quæ ſane non eſt ocioſa, ſignificat enim præſens periculum,ni reſipiſcant.

Ad radicem arboris.) arborum eſt & apud Græcos & in uetuſtiſſimis noſtris codicibus τῶν δένδρων,Sentit enim de cunctis hominibus,atq; ita legit Ambroſius.

Excidetur.) Exciditur & mittitur, eſt Græcis ἐκκόπτεται καὶ βάλλεται, quemadmodũ & in Matthæo. Det non habenti.) μεταδότω, id eſt cõmunicet ſiue impartiat. Neq; enim iubet dari duas tunicas,ſed e duabus unam. Nam id eſt μεταδοῦναι.

Quam conſtitutum eſt uobis faciatis.) Miror non eſſe animaduerſum,nec a Laurentio,nec a quopiam alio,πράσσετε,hic uertendum fuiſſe non faciatis ſed exigatis, cum loquatur de publicanis hoc eſt publicorum uectigaliũ redemptoribus, quibus hic & hodie mos extorquere a plæbecula,non quantum princeps iuſſerit,ſed quantum omnino poſſint,utrumq; enim ſignificat πράττω.

Calumniam faciatis.) συκοφαντήσητε συκοφαντεῖν,apud Græcos non uno ſumitur modo, uerum plærumq; συκοφαντεῖν eſt falſo deferre,& crimen data opera impingere,quo nonnihil emolumenti extorqueatur a reo. Duo igitur uult abeſſe a militibus uim qua prouinciales opprimebant, & calumniam,qua deferebant illos apud ſuos præſides, quo ſine ui,ſed non minus pernicioſe ſpoliarent. Ridiculum uero quod quidam ex hoc loco probare nituntur bellum,quaſi uero Ioannes hæc dixerit Chriſtianis,ac non potius gentilibus,aut certe prophaniſſimis Iudæis.Si qui tamen Iudæi meruerunt unq; ſub gentilibus,aut hoc egerit ut præſcriberet cuiuſmodi deberent eſſe milites, & non illud potius ut qui peſſimi erant,inciperent eſſe minus mali. Sic enim undiq; præparabat uiam domini,alioqui qui potuiſſet Ioannes ab illis extorquere militiam,cum Chriſtus a Iudæis non potuerit extorquere cæremonias & ſuperſtitionem Moſaicæ legis ac traditionem.

Stipendijs ueſtris.) ὀψωνίοις ὑμῶν,quo uerbo Terentius uſus eſt pro cibis lautioribus. Quanq; Paulus quoq; ſemel atq; iterum uſus eſt hoc uerbo pro ſtipendio ſiue autoramento militari. Exiſtimante.) προσδοκῶντος ſi,id eſt expectante, ſiue ſperante, uelut ex euentu iudicaturus eſſet.

Ne forte

Ne forte.) μήποτε. i. num ipſe mallem, & ne. Nam ποτε hic plane coniunctio eſt expletiua. Cuius uentilabrum.) τὸ πτύον, quod inde dictum, quod paleas ſecernat a granis. Nam πτύω eſt expuo. Adiecit & ſuper hoc omnia.) Librarij uicio deprauatus ordo, legendum autem, Adiecit & hoc ſuper omnia, quemadmodum reperio ſcriptum & in emendatioribus latinorum codicibus.

Sicut columba) ὡσεὶ περιστερὰν, Laurētius mauult uelut columba, quod alioqui uideat ſenſus & columbam deſcendiſſe in Ieſum. Nunc uero ſentit ſpiritum ſanctum deſcendiſſe, ſed ſpetie columbæ. In horreum ſuum.) εἰς τὴν ἀποθήκην αὐτοῦ, incertum an ſuũ referatur ad triticum, an ad Chriſtum, ſed magis opinor ad triticum, ut indicatum eſt in ſuperioribus.

Factum eſt autem.) Poterant cõmodius reddi græca. Accidit autem cum baptizaretur totus populus, ut Ieſu quoq; baptizato & orante aperiretur cœlum, & deſcenderet ſpiritus ſanctus corporali ſpetie ueluti columba ſuper illum, & uox e cœlo proficiſceretur, quæ diceret. Tu es filius meus.) σὺ εἶ ὁ υἱός μου, id eſt tu es ille filius meus. Propter græcum articulum cuius uis non eſt hoc loco ocioſa.

Quaſi annorum.) ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα, id eſt annorum circiter triginta. Quanq; nõnulli codices ſic habebant Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ ἰησοῦς ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος ὢν ὡσ' ἐνομίζετο υἱὸς ἰωσὴφ, Quorum uerborum hic eſt ſenſus. Et ipſe Ieſus ingreſſus erat annum trigeſimum, ut putabatur filius Ioſeph, aut certe ad hũc modũ, & ipſe Ieſus accedebat ad annũ trigeſimũ ut intelligamus illum aut agere cœpiſſe trigeſimum annum, aut acceſſiſſe iam ad illud ætatis. Cæterum participium uerbi ſubſtantiui ὤν ita poſitum eſt, ut poſſit uel ad ſuperiora, uel ad inferiora referri. Verum qui potuit eſſe filius Ioſeph ſi putabatur tãtum & non erat, unde res ipſa cogit, ut ad ſuperiora referatur, & accipiamus participium uſurpatum uice uerbi infiniti. Nempe ὤν pro εἶναι, qui incipiebat eſſe, quod ſane non infrequens eſt apud græcos. Qui fuit Heli.) τοῦ ἡλί, id eſt qui fuit filius Heli græce hæc nomina connectuntur per articulos, Proinde noſtrum qui, non eſt referendum ad Ioſeph nec ad Chriſtum, ſed ad proximum nomẽ, In recenſendis nominibus mira in græcoq; codicibus confuſio, ne latinis quidem inter ſe conſentientibus, alibi deerat, alibi ſupererat, inuerſa ac deprauata plæraq;, quæ nos diligẽtiſſima collatione qua licuit reſtituimus.

Genealogia Christi

Cæterum quod Matthæus diſcrepat a Luca in recenſenda genealogia Chriſti, quod hic per Nathan ſtirpis ſeriem deducat ad Dauid, ille per Solomonem, lõgum ſit altius repetere theologorum quorundam ſuper hac re digladiationem, quorum nonnulli nimis & ridicule uolunt hunc Nathan non fuiſſe filium Dauid, ſed prophetam, quem Dauid adoptarit in filij uicem, ſuum uidelicet obiurgatorem, & ne ipſa temporis ratione refellantur, uolunt Nathan μακροβιώτατον fuiſſe, cæteros qui ante hunc regnauerunt a Solomone μιννυθαδίους, ut Homerico utar uerbo. Et in hac quidem ſententia uideo propemodum fuiſſe diuum Hieronymum. Quanq; nihil erat opus ad hæc ſuffugia diuertere, ſi perpendiſſent apud Hebræos duplici ratione dici filios iuxta legem & iuxta naturã. Lex erat ſi quis ſine liberis deceſſiſſet, ut huius frater inſtauraret poſteritatem defuncti. Itaq; qui ſic natus erat, duos habebat patres, alterũ naturalẽ ex quo natus erat, alterũ legalẽ in cuius nomen & ꝓgeniẽ ſuccedebat, nẽpe defuncti. Ad hũc modũ cũ poſteritas Solomõis defeciſſet, in Ochozia, ex Simeon cognominato Ioas, qui ꝓgnatus erat e ſtirpe Nathan filij Dauid, inſtaurata eſt poſteritas Solomonica. Quod quidẽ palam arguit illa præfatio, haud ſcio cuius, quæ Lucæ euãgelio præfertur. Nam ab Hieronymiano ſtilo tantum abeſt, ut nullius omnino latini uideri poſſit, ſed græci cuiuſpiã, eruditi tamen & eloquentis, in ea ſic legimus. Cui ideo poſt baptiſmum filij dei, a perfectione generationis in Chriſto completæ, repetendæ a principio natiuitatis humanæ poteſtas permiſſa eſt, ut requirentibus demõſtraret, in quo apprehendens erat per Nathan filium Dauid, introitu generationis recurrentis in deum admiſſo, indiſeparabilis

Præfatio in Luca Hieronymi huc eſt.

dei,ut prædicans hominibus Christū suū, perfecti opus hominis redire in se per filiū faceret,qui per Dauid patrem uenientibus iter præbebat in Christo.Obsecro quis hūc sermonem ascribat Hieronymo? Sed ut ad rem,disseruit accuratius hac de re, magnus ille bonarum literarum antistes Iacobus Faber Stapulensis in commentarijs quos ædidit in epistolam ad Hebræos.Neq; pauca refert Ioannes Annius ex Philone.Ea quāq; admodum probabilia sunt, tamen quoniā is non tam certo citat q; uellem,præsertim in re controuersa, neq; nobis erat Græci Philonis copia,paucis attingēda iudicauimus,& in hoc dumtaxat,quo lectori diligenti,cætera perueſtigandi præberemus ansam, præsertim cum hæc pene πάρεργα sint huic instituto. Iam quoniam hinc plærique falluntur, quod nonnulli sint ὁμώνυμοι, nonnulli binomines,aut etiam trinomines,interdum cognomina addita,ipsis misceātur nominibus,pauca recēsebimus,quibus cognitis, minor sit errandi occasio. Primum Elih.) Idem est cum Iehoiakim, quem corrupte uocant Ioachim pater naturalis Mariæ uirginis,& auus Iesu Christi secundum carnem. Quod testatur & Hieronymus,atq; hinc colligere licet,Lucam naturalem Christianæ genealogiæ seriem secutum esse,non legalem, si quidem ad Christum respicias, sin ad Ioseph referas,contra erit.Nam Matthæus per naturæ lineam deuenit ad Ioseph, quæ ad Christum tendenti legalis est.

Deinde Iane,) Et hūc & Ianū qui præcessit,una cū his qui inter hos duos intercedūt Philo testat Israhelitico functos imperio.Recēsent aūt his insigniti cognomētis Ianes secundus,Hircanus.Ioseph Iunior,Arses.Matthathia,Siloa.Amos,Shyrach.Nahum, Maslot. Hesli,Aglai. Nagid,Artaxat.Maath,Aser.Elih,Mathathias. Semei, Abner. Ioseph primus.Iudas primus,Hircanus.Iana,Ianeus primus.

Præterea Zorobabel) Idem dictus Barachias,duos habuit filios, unum Resa nomine,cognomine Misciollam,quemadmodum legis in Neemia. Huius propaginem Lucas narrat, Alterum Abiuth, cognomēto Anania. Cuius stirpem Matthæus prosequitur.Ex horū stirpe descendūt,& qui apud Lucam,& qui apud Matthæū deinceps referūtur. Ad hæc Salathiel, Rectius ni fallor dicēdus שְׁאַלְתִּיאֵל Shealthiel,idē alio nomine dictus Mezebeel, & Zorobabel,tā apud Lucā,q; apud Matthæū recēsentur ut coniectare liceat hos ex Nathan ortos. Iam & Neri idem est, qui apud Matthæum dicitur Iechonias,id cognominis illi tributum est a populo,postea q; ereptus e carcere in p̄cio habitus est apud Euilmerodach,quod lucerna Dauidici generis quæ uidebatur extinguenda redaccensa sit in hoc. Is igitur tū genuit Salathiel. Proinde frustra Iulianus calumniā struit euangelistis, quasi duos patres uni tribuant filio,cum idem sit Neri & Iechonias,quemadmodum cæteri quoq; reges qui hunc præcesserunt πολυώνυμοι fuerunt, Vsq; ad Ioas,qui est Simeon apud Lucam,haud ille quidem e stirpe Solomonis,quæ iam interciderat in Ozochia,sed ex Nathan, cuius posteritas ius habebat hactenus in regnum succedendi. Cæterū quod parū respōdeat numerus eoq;, qui apud Lucam referuntur, & qui apud Matthæum, haud ita mirum uidebitur, si quis perpenderit, primum quod & Hieronymus indicauit,& ante hunc Origenes, nonnullos in genealogiæ serie fuisse prætermissos, idq; data opera,quemadmodum annotauimus in Matthæum. Quandoquidem nec Ioas usq; recensetur. Quos si cæteris adieceris,cōperies & numerum consentire.

Præterea Iechonias idem est cum eo qui dictus est Neri. Huius pater Ioachim prætermissus apud Matthæum, idem est cum Melchi, ante quem regnauit mensibus tribus Ioachaz, quem ne ipsum quidem commemorauit Matthæus, Et haud scio an huic respondeat Addi. Rursus Iosias, Amon, Manasses, Ezechias, & Achas, cognomētis designantur hisce, Cosam,Elmodam, Er,Ieso, Eliezer, quorum sane cognominum & Philo meminit, deinde Ioathan,Asarias,Amasias,Ioas, adnominati sunt his nominibus quæ sunt apud Lucam,Ioram,Matha,Leui, Simeon,quorū Matthæus omnino non meminit.

non meminit. Quin & Simeon, qui est apud Lucam, trinominis fuit, idem dictus Simeon, Heli & Ioas. Hic primus ortus est ex posteritatis Dauidicæ instauratoribus, quos Hebræi אַחִישָׁרִים Achesarim uocant, ceu regni adiutores, cum iam in Ochozia posteritas Solomonis defecisset, nec hæc modo, uerum etiam ipsa familia Achesarim, nimirum omnibus ab Athalia interēptis, hoc solo superstite, quod hūc Iosaba Ochoziæ soror seruasset, etiamnum in cunis agentem. Neq; enim erat is filius Ochoziæ natura, sed successione dumtaxat, iuxta ius Achesarim. Proinde ab hoc reliqua posteritas omnis ad Nathan pertinet, ut unde duxerit genus, licet in sorte collocet̄ Solomonis. Porro Nathan hic de quo cœperamus in initio dicere, filius fuit Dauid frater Solomonis, ex Bersabeæ, quemadmodum legis paralipomenon libro primo, capi. tertio. Is, ut dixi, nec erat propheta, nec adoptatus a Dauid in ius filiorum, uerum huius posteritatē ius regni manebat, idq; ex edicto Dauid, si quando Solomonis stirps interciderisset, id quod Annio citante docet Philo, idem propemodum colligere licet ex libro Regum tertio, Capi. quarto, nempe quod Nathan Achisar instítutus fuerit, hoc est regiæ stirpis instaurator. Sic em̄ & illic appellat̄ filius Nathā, quē אַחִישָׁר Lucas uocat Mathan. Huius partes erant, uniuersam familiam regiam moderari, & ob id ius dicebantur Hebræis מְתֻתִים, id est donati ad succedendum, & אַחִישָׁרִים hoc est fratres principum, quia in pari honore cum Regum filijs habebantur, Ad hos pertinebat tribus Beniamin, cum ad posteritatem Solomonis, sola domus Iuda pertineret. Hæc pauca e multis carptim delibauimus, ne nihil lucis præberemus auidis eadē exactius inquirendi, præsertim cum ad historiæ fidem faciant. Neq; rursum probarim in huiusmodi quæstionibus uel anxie distorqueri, uel cōtentiose digladiari, in quibus haud multo plus fructus esse uideo, q̄m in illa nobili pugna theologorum de conceptione deiparæ uirginis. Et Paulus non uno in loco monet, pijs hominibus huiusmodi genealogias, & nunq̄m finiendas questiones esse uitandas, quod non solum nihil conducant ad pietatē, uerum etiam pariant lites & contentiones, pestem christianæ concordiæ.

EX CAPITE QVARTO.

EGressus est a Iordane.) ,Regressus legendum est.

Et agebatur.) ἠγετο, id est ductus est siue actus est, cum alibi dicatur expulsus a spiritu. In deserto) εἰς τὴν ἔρημον, id est in desertum accusandi casu.

Diebus quadraginta.) ἡμέρας τεσσαράκοντα πειραζόμενον, id est, & quadraginta dies tētatus est. Nam quadraginta dies ita positum est, ut possit uel ad superiora, uel ad sequentia accommodari, uerum mollius est ut ad inferiora pertineat non quod toto hoc tempore tentatus sit a diabolo, sed quod aliqua parte huius temporis.

Viuit homo.) Græcis est ζήσεται, id est uicturus est siue uiuet uerbum futuri temporis. In momento temporis.) ἐν στιγμῇ χρόνου, id est in puncto temporis, qua Græci pro uerbiali figura breuissimum tempus indicant, Sumptum est a puncto mathematico.

Et cui uolo.) ᾧ ἐὰν θέλω, id est cuicunq; uolo siue uelim.

Si procidens adoraueris.) σὺ οὖν ἐὰν προσκυνήσῃ ἐνώπιόν μου, id est tu igitur si adoraueris coram me. Scriptum est hic græci codices addunt ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ, id est uade post me satana. Sic enim erat in Matthæo.

Seruies.) λατρεύσεις, quod plærumq; ad diuinum cultum pertinet, unde & latria dicta est. Mandauit de te.) ἐντελεῖται, id est mandabit ut indicatum est a nobis & alibi.

Ne forte.) μήποτε, id est ne quando, siue ne.

Per uniuersam regionem.) καθόλης τῆς περιχώρου, id est per omnem finitimam regionem. siue per omnem undiq; regionem.

Et magnificabatur.) δοξαζόμενον, id est glorificabatur, Non satis uideo cur hic Laurentium offendere debuerit coniunctio, mauult enim ille docebat in synagogis eorum omnibus eum glorificantibus.

In die ſabbati.) σαββάτῳ, id eſt ſabbatorum. Et reuoluit librum.) Ⓒ ἀναπτύξας τὸ βιβλίον, quod ego maluiſſem uertere, & explicito libro, nam ipſe mox uertit, & cum plicuiſſet librum πτύξας τὸ βιβλίον.

Spiritus domini ſuper me) Locus eſt apud Eſaiam cap. 61. Quanquam hoc ſane loco citatio Lucæ magis cõſentit cum æditione ſeptuaginta, ꝙ cum hebraicis uoluminibus. Siquidē hebræa ſic habēt רוּחַ אֲדֹנָי יְהוִה עָלַי יַעַן מָשַׁח יְהוָה אֹתִי לְבַשֵּׂר עֲנָוִים שְׁלָחַנִי לַחֲבֹשׁ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב לִקְרֹא לִשְׁבוּיִם דְּרוֹר וְלַאֲסוּרִים פְּקַח־קוֹחַ׃ לִקְרֹא שְׁנַת־רָצוֹן לַיהוָה׃ Quæ uertit ad hunc modum Hieronymus. Spiritus domini dei ſuper me, eo quod unxit me dominus, ad annunciandum manſuetis miſit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clauſis apertionem, & annũciarem annum placabilem domino. Porro iuxta Septuaginta legimus ad hunc modum. Spiritus domini ſuper me, propter quod unxit me. Euangelizare pauperibus miſit me, ſanare contritos corde, prædicare captiuis remiſſionem, & cæcis ut uideant, & uocare annum acceptabilem domino. Eo quod unxit me.) ὃν ἕνεκεν ἔχρισέ με, id eſt propter quod unxit me Atq; ita legitur in antiquiſſimis latinis exẽplaribus, ſed græcis ad uerbũ redditis magis ꝙ eleganter. Et cæcis uiſum.) Ⓒ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, quod magis ſonat redditum uiſum ꝙ uiſum, quaſi dicas reuidentiam.

Et diem retributionis.) Hæc uerba non adduntur in græcis uoluminibus, nec adduntur ab Hieronymo, qui citat hunc locum e Luca, ediſſerens Eſaiam prophetam.

Impleta eſt ſcriptura.) Hæc addendum eſt, & ita legitur in emendatioribus libris.

Vtiq; dicetis.) πάντως ἐρεῖτε, id eſt omnino dicetis. Eſt enim aduerbium confirmandi.

Quanta audiuimus.) ὅσα, id eſt quæ, ſiue quæcumq;.

In ueritate dico uobis) Græci addunt coniunctiouem non ocioſam, ἐπ' ἀληθείας δὲ λέγω ὑμῖν. Sed in ueritate dico uobis, aduerſatur enim hæc pars ſuperiori, quæ de contemptu meminit. Atq; ita concinnandus ordo contemnitis me, quod præſto ſim, uerum non omnibus datum eſt habere talem qualis ego ſum.

Sine) ἔα, quod tamen aliquoties eſt aduerbium exclamantis. De figura ſermonis quid tibi & mihi, iam dictum eſt non ſemel.

Scio te quis ſis.) οἶδά σε τίς εἶ ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ, id eſt noui te quis es, nempe ſanctus, ille dei. Et factus eſt pauor.) θάμβος, quod ſæpe uertit ſtupor. Eſt autem plus quiddam ꝙ timor aut admiratio. Nam hoc loco magis uidetur admirantium eſſe ꝙ timentium. Diuulgabatur fama.) ἐξεπορεύετο ἦχος αὐτοῦ, nomen eſt a uerbo ἠχεῖν. quod eſt reſonare, unde & echo dicta eſt, quæ uocem acceptam reddit quod fama tinniat, & pro una uoce plurimas reddat ab eodem compoſita eſt uox cathecuminus.

Magnis febribus.) πυρετῷ μεγάλῳ, id eſt febre magna, nec eſt timebatur, ſed συνεχομένη, quod alias uertit coartari.

Imperauit febri) ἐπετίμησε. i. increpauit forte ſcriptũ erat icrepauit febri more græcoꝝ Et offenſus quiſpiam nouitate conſtructionis mutauit increpauit in imperauit, id quod & alias factum deprehendimus, & ſuo cõmonſtrabimus loco. Porro quod ſequitur, & dimiſit illum, maluiſſem reddi, eaq; reliquit illum, ne Chriſtus uideatur reliquiſſe puellam. Vt ne cauiller. Et ſurgens miniſtrabat illis, parum cõmode redditum, cum dicendum fuerit erecta miniſtrauit illis, ſiue ſurrexit ac miniſtrauit illis.

Cum autem ſol occidiſſet.) δύνοντος δέ, id eſt cum occideret, ſiue, occidente uero ſole. Conſentaneum eſt autem eos magis acceleraſſe quod nox immineret.

Quia ſciebant.) ὅτι ἤδεισαν τὸν χριστὸν αὐτὸν εἶναι. Et hic ſenſus eſſe poteſt quod ſcirent ſe Chriſtũ eſſe.

EX CAPITE QVINTO.

Irruerent in eum.) ἐπ' αὐτῷ τὸν ὄχλον ἐπικεῖσθαι αὐτῷ. i. cum turba irrueret illi, ſiue urgeret eum. Præceptor.) ἐπιστάτα non eſt διδάσκαλε, neq; καθηγητά, ſed tertium quoddam quod ſonat quaſi prefectum.

Veniret

Venirēt & adiuuarēt eos) se dicendum erat non eos, & in altera naui potius q̄ alia.
Ita ut pene mergerentur) Pene non additur, nec in græcis, nec in uetustis exempla ribus. Verum lector aliquis nolens illic perire apostolos, addidit pene.

Ex hoc iam) ἀπὸ τοῦ νῦν, id est post hac. Eris capiens) ζωγρῶν, Est autem ζωγρεῖν, proprie capere uiuum, quemadmodum fit in bello, dictione composita ex ζῶ, uiuo & ἀγρεύω, uenor, siue uenatu capio.

Volo mundare) mundare passiuum est. & imperatiui modi, καθαρίσθητι.

Sed uade ostende) Hic nonnihil addendum erat, nēpe inquit, sed uade inquit ostende te sacerdoti, quod ne quis putet illum religione non fecisse, fecit idem in actis apostolicis, quam audistis inquit per os meum.

Magnificans deum) δοξάζων τὸν θεὸν, id est glorificans, ac mox, & magnificabant deū καὶ ἐδόξαζον. Quia uidimus mirabilia) παράδοξα, quod aliquando uertunt noua aut incredibilia. Facies eius erat eūtis) ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν πορευόμενον, id est quod facies eius erat uadens. Atq; ita legit Hieronymus in questione ad Agalsiam quinta. Sic enim facies dicta est ire, ut oculi dicunt̄ loqui. Quāq̄ haud male mutauit interp̄s. Hæc annotatiūcula operarū in curia huc erat translata, cum pertineat ad caput nonū.

Nomine Leui) Lucas inflexit λευεὶν uelut a nominatiuo Leuis.

Conuiuium magnum) δοχὴν μεγάλην. id est ut ad uerbum reddam acceptionem magnam, inde dictum, quod accipiantur inuitati.

Non potestis filij sponsi.) νυμφῶνος. i. filios talami, sed proprie in quo sponsus & sponsa uersantur, ut & ante cōmonstrauimus.

Cōmissuram a uestimento) Rursus est ἐπίβλημα ἐπιβάλλει. i. immissuram immittit.

EX CAPITE SEXTO.

IN sabbato secundoprimo.) δευτεροπρώτω. Annotauit Ambrosius noue positū a Luca secundoprimū sabbatū, uerū nihil explicat præter allegoriam. Diuus Hieronymus in epistola ad Rusticum monachū narrat se cū uersaretur apud Nazanzienum. hanc illi proposuisse quæstionem, quid sibi uellet apud Lucam sabbatum δευτερόπρωτον. At illū cum (opinor) non haberet in promptu quod responderet, elusisse ioco docebo te inquit apud populum ubi acclamantibus & applaudentibus cunctis uelis nolis cogeris nobis assentiri. Lyranus salebram hanc fortiter transilit. Hugo Carrensis addit secundo primum sabbatum dici quod a præcedenti proximum sit. Atqui iuxta hanc rationem omnia sabbata δευτερόπρωτα erunt, excepto eo quod fuit omniū primum. Admonet idem nimirum homo diligens secundo primo duas esse dictiones, ne quis uel imprudens bene posset errare, ut quemadmodum apud Græcos e duabus unica composita est dictio, itidem apud latinos unam faceret, & ita diceret secundo primo quemadmodum Plautus dixit Tragicocomœdiam, & nos dicimus Gallogræciā. Equidem super hac re nihil adhuc apud autores comperi, quod satis faciat. Cæterum quod Vulgarius græcus interpres etiamsi recentior in hunc prodidit locum hic asscribam. Equidem ipsius uerbis, οἱ ἰουδαῖοι πᾶσαν ἑορτὴν σάββατον, ὠνόμαζον, ἀναπαύσις τὸ σάββατον πολλάκις οὖν ἀπήντα ἡ ἑορτὴ ἐν τῇ παρασκευῇ. Ὁ ἐκάλουν τὴν παρασκευὴν σάββατον διὰ τὴν ἑορτὴν εἶτα τὸ κυρίως σάββατον ὠνόμαζον δευτερόπρωτον, ὡς δεύτερον ὂν προηγησαμένης ἄλλης ἑορτῆς, ὃ σαββάτου. Quæ quidem ut non grauatus sum asscribere in eorum gratiam qui diffidūt, ita non pigebit interpretari latine propter eos qui græce nesciunt. Iudæi, inquit quoduis festum sabbatum uocabant, nam sabbatum requiem sonat. Sæpenumero igitur incidebat festū in parasceuen, & uocabant parasceue sabbatum propter festū. Itaq; quod proprie sabbatum erat nominabant secundoprimum, quod secundum esset ab altero festo & sabbato quod præcesserat, hactenus Vulgarius.

Interrogo uos.) ἐπερωτήσω, id est interrogabo.

Si licet sabbatis.) τί ἔξεστι, id est quid liceat siue utrum liceat, quandoquidem de duobus interrogat.

bus interrogat. Restituta est manus eius.) Exemplar græcum adddit ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη, id est sana quemadmodum altera. Insipientia.) ἀνοίας, id est dementia.

Simonem quem cognominauit.) ὃν καὶ ὠνόμασε πέτρον, id est quem & nominauit Petrum,ut binominem intelligas,quanquam alias cognomen appellat.

Iacobum Alphæi.) subaudi filium, quanquam interpres addere debuit quod in articulo græco subauditur.

Et maritima & Tyro.) καὶ τῆς παραλίου τυρου. i.& maritima Tyro citra coniunctionē.

Et Sidonis.) Mirum cur hic reliquerit græcum genitiuum, nisi putauit utrumq; relinquendum fuisse, ut subaudias regione, ad hunc modum, a maritima parte Tyri & Sidonis,hoc est ab extrema parte qua spectat ad mare. Quanquam haud scio quo casu factum sit, ut in hac æditione prima secus sit expressum formulis.

Beati pauperes.) Hic aperit cœlestis ille doctor arcanam illam suam philosophiam, quam ut traderet suis,e cœlo descenderat in terras,& hanc Christianorum uulgus libenter antiquari sinimus,ac uelut obsolescere,& alias nugas agimus. Cū hæc in primis sint inculcanda animis omnium,quod si fieret non ita passim omnes pro rebus friuolis pro pecuniola, pro uanissimis imperij titulis,pro quauis iniuriola digladiaremur. Hæc demum sunt,quæ uere reddunt Christianos,non argutiæ Scotistarum aut Occanistarum.

Exprobrauerint.) ὀνειδίσωσι, id est probris affecerint.

Væ uobis cum benedixerint uobis omnes homines. Secundum hæc enim faciebāt prophetis patres eorum.) Græci legunt non prophetis, sed ψευδοπροφήταις, id est falso prophetis consentientibus & latinorum codicibus emendationibus. Superius enim totidem uerbis de prophetis locutus est. At hic de adulatoribus prophetis,Illic faciebant significabat affligebant, hic faciebant, significat præbebant sese, & demulcebantur illorum assentatione.

Aufert tibi uestimentum,id est ἱμάτιον,id est pallium,id est summam uestem.Nam tunica infra pallium est. Vnde Plautinum illud tunica pallio propior est.

Et si bene feceritis ijs qui uos diligunt,) καὶ ἐὰν ἀγαθοποιῆτε τοὺς ἀγαθοποιοῦντας, id est & si benefecerit is benefacientibus,consentiunt & latinorum uetusti codices.

Siquidem & peccatores hoc faciunt.)) τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν, id est idem faciunt.

Peccatores peccatoribus fœnerantur.) δανείζουσιν, id est mutuum dant. Nā est idem uerbum quod superius ita transtulit. Cæterum intelligens fœnerari uicio datum,non ausus est uti eo uerbo,de probis uerba faciens. Illic igitur dixit mutuum dare,hic fœnerare,cū græcis utrobiq; idē sit uerbū, quod tñ illis anceps. Nam & quicitra usurā dat mutuū δανείζει,& q ad usurā dat δανείζῃ. Verū hic perpetuo uertendum erat dare mutuū. Agit enim non de questu fœneratorum, sed de mutuis officijs amicorum inter se. At inter impios quoq; reperias,qui amico credat pecuniam mutuam. Idem si faciunt discipuli Christi, nihil magni faciunt.Extenuat enim Christus uulgaria officia, utpote communia cum ethnicis ac malis,ut ad illa prouocet quæ peculiaria sunt Christianorum, ut sit in quo cæteros antecellant. Verum eo redierunt mores, ut si titulum, si cæremonias subduxeris,hac nota uix possis Christianum ab ethnico dignoscere.De uulgo Christianorum loquor,non de omnibus.

Quia ipse benignus est.) χρηστός,quod sæpenumero uertit bonus,sonat autem commodum & humanum ac facilē ad gratificandum id quod propemodum declarat & benignus,qua de re compluscul is locis,& dictum est & dicetur.

Confertam & coagitatam.) πεπιεσμένον,quod sonat pressam,id enim fit in aridis,quo plus capiat mensura, & coagitatam est,σεσαλευμένον,id est concussam, nam & hoc pacto fit, ut plus capiat uas quo metimur, Gaudet enim Christus harum rerum collationibus uti,quæ sensibus omnium notissimæ sunt.

Si sit sicut magister eius) græca secus habēt,nēpe ad hunc modū κατηρτισμένος δὲ πᾶς ἔσαι

ἔσαι ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, id est perfectus autē omnis erit sicut magister ipsius, non enim uetat Christus ne sit perfectus discipulus. At non uult, ut discipulus usurpet sibi, quæ præceptor usurpauerit, ac præire conetur, sed ita perfectus erit si per omnia imitetur suum præceptorem. Et in hanc sententiam legit & interpretatur Vulgarius.

Veruntamen.) πλήν, id est imo. Trabem in oculo tuo.) ἐν τῷ ἰδίῳ ὀφθαλμῷ, id est in tuo ipsius oculo, siue in proprio oculo.

Qui fodit in altum.) Sensum recte uertit, cæterum græce est ὃς ἔσκαψε καὶ ἐβάθυνε, hoc est ut ad uerbum reddam fodit & profūdauit (Aedificanti domū suā) οἰκοδομήσαντι. i. qui ædificauit domum suam. Nec est supra petram quod Græci dicūt ἄνω πέτρας, sed ἐπὶ πέτραν, id est super petram.

EX CAPITE SEPTIMO.

CEnturiones autem.) Ex hoc loco constat quem Matthæus παῖδα uocat non filium fuisse, sed famulum, δοῦλον enim nihil aliud q̄ seruum aut famulum significat, Et quod hic uertit erat moriturus, uertere poterat agebat animā, aut erat in periculo mortis, aut certe incipiebat mori. Sic em̄ uertit aliquoties. Deinde qui erat illi precios⁹,) noue dixit, charus em̄ tum ad rem tum ad hominem pertinet. Precios⁹ non nisi ad rem, nisi per methaphoram, proinde ἔντιμον uertendum erat charus, aut in precio habitus.

Sollicite.) σπουδαίως, diligenter siue ut magis ad uerbum, studiose ac sedulo. Et quia coniūctio erat omittenda. Annotandum autem q̄ iudaica commendatio, quam non sine causa recensuit Lucas. Amat inquiunt gentem nostram, & synagogam nostram ipse ædificauit nobis. Discipuli eius.) Græci addunt ἱκανοί, id est multi.

In ipsa autem hora.) ἐν αὐτῇ, In eadem autem hora, quanq̄ hoc loco tempus significet potius q̄ horam. Pauperes euangelizantur.) Demiror quid Laurentio accident cum hoc loco mauult euangelizāt q̄ euangelizantur, quasi uero sensus sit, pauperes prædicasse euangelium, ac non potius accepisse euangelium. Etenim ut Græci dicūt euangelizo te pro eo quod est, adfero tibi bonū nuncium ita dicunt, ille euangelizatur pro eo quod est accipit lætum nuncium, ut & alias indicauimus. Porro pauperes uocat mites siue mansuetos hebræorum more, quibus עני ab Hieronymo uertitur pauper, a septuaginta mansuetus, quod fere diuitias comitetur ferocitas, & ferocitas indocilis sit. Vento agitatam.) σαλευόμενον, id est qui agitat̄. Est enim passiuum præsentis temporis. Proinde Ambrosius legit arundinem uento moueri, participio uerso in uerbum, ut temporis ratio conueniret.

In uestę preciosa.) ἐνδόξῳ, id est gloriosa, siue splendida. Nec enim est ἐν τίμῳ siue πολυτελῆ, Quod si latine loqui uoluisset mutāda erat forma græcanici sermonis. Nā illi τὸν ἐν πορφύρᾳ dicunt. hoc est illum qui est in purpura pro purpurato, siue purpuram induto. Vertendum igitur erat ad hunc modum, Qui splendido uestitu utuntur, & i delicijs uersantur, in regijs sunt, siue in regum palatijs sunt. Est enim græcis ἐν τοῖς βασιλείοις.

Vtiq; dico.) ναί, quod est affirmantis.

Spreuerunt in semetipsos.) ἠθέτησαν εἰς ἑαυτούς, id est aspernati sunt aduersus seipsos. Sentit enim illos recepisse in suum bonum, hos in suum malum reiecisse.

Sapientia a filijs suis.) Apud Lucam additur omnibus πάντων, ut intelligamus Christi doctrinā placuisse omnibus qui essent filij sapientiæ. Atq; ita legit Ambrosius, nec legit modo, uerum etiam interpretatur, atq; itidem scriptum est in libris emendatioribus, tum græcis, tum etiam latinis.

Et loquentibus adinuicem.) καὶ προσφωνοῦσιν ἀλλήλοις, id est acclamantibus inter sese, de cæteris item quæ sequuntur diximus in Matthæo.

Venit autem.) ἦλθε γάρ, id est uenit enim suffragantibus & antiquis exemplaribus.

Et bibens uinum) οἰνοπότης, id est uinipotor, nec est deuorator sed edax φάγος.

Ecce mulier

Ecce mulier in ciuitate peccatrix,) ϰὴ ἰδοῦ γυνὴ ἐν τῇ πόλει ἥτις ἦν ἁμαρτωλός. i. & ecce mulier in ciuitate, quæ erat peccatrix, siue quæ fuerat peccatrix.

Lachrymis cœpit rigare) Interpres omisit duas dictiões græcas Ϲ στᾶσα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ὀπίσω κλαίουσα ἤρξατο βρέχειν. id est & stans iuxta pedes illius a tergo flens cœpit rigare lachrymis &c. Cæterum conijcere licet triclinium more ueterũ in ædito fuisse, ut stans attigerit pedes a tergo lectis patentibus in quibus discumbebat.

Quæ & qualis) Rursum est ποταπὴ, quod alibi Laurentius uerti uoluit in quanta quod hic certe non poterat. Cuidam fœneratori) δανεστῇ, quod non solum fœneratorem sonat, uerumetiam creditorem, nomen uerbale a uerbo δανείζω, de quo supra diximus. Hoc sane loco, magis quadrabat creditori, quandoquidem de officio loquitur. Alioqui quis unq̃ audiuit fœneratorem cõdonasse cuiq̃ æs alienum?

Vnus debebat denarios) Vnus & alter dicendum erat non alius, aut alter & alter, si latine loqui studuisset. Donauit utrisq̃) ἐχαρίσατο, melius hic erat cõdonauit.

Quis ergo plus diligit) græci habent τίς οὖν αὐτῶν εἰπέ, πλεῖον αὐτὸν ἀγαπήσει, horum igit̃ dic uter eum plus diliget? Estimo) ὑπολαμβάνω, id est opinor, siue existimo.

Pedibus meis) ἐπὶ τοὺς πόδας μου. i. in pedes meos.

Non cessauit osculari eum) οὐ διέλειπε καταφιλοῦσα, belle participium mutauit in uerbum infinitum. Est enim græce, non deficit deosculans.

Cui autem minus dimittitur) ὀλίγον est græce. i. parum, siue paulum, non minus.

Intra se) græcus sermo anceps est. Accipi potest, intra sese, ut cogitarint dũtaxat, aut inter sese, & collocuti sint.

EX CAPITE OCTAVO.

PEr ciuitates & castella.) Vetusti codices habent, per ciuitatem & castellum numero singulari, nimirum græcis ad uerbum redditis, καθ᾽ πόλιν καὶ κώμην. Verum id perinde ualet græce ac si dicas oppidatim & castellatim, id est per singulas ciuitates & castella. Vnde interpres non omnino perperam mutauit numerum. De ciuitatibus) ϰὴ πᾶν καθ᾽ πόλιν ἐπιπορευομένων, id est eorum qui oppidatim accedebant, hoc est de singulis ciuitatibus.

Oppidatim.

Inter spinas) ἐν μέσῳ ἀκανθῶν, id est in medio spinarum.

Et extortæ spinæ) Ϲ συμφυεῖσαι αἱ ἄκανθαι, id est simul enatæ spinæ, hoc est una cum herba segetis. Nã qui supra petram) οἱ δὲ ἐπὶ τῆς πέτρας οἵ ὅταν ἀκούσωσι. i. qui uero in petra, qui cum audierint, ut subaudias, seminati sunt, aut semen acceperunt.

Herbescere

Quia ad tempus credunt) οἱ, qui est, non quia ὅτι suffragantibus etiam uetustis exemplaribus. Non referunt fructum) τελεσφοροῦσιν, unicam dictionem græcam duabus reddidit. Sonat autem græca uox non solum fructum, sed fructum perfectum & absolutum, herbescunt enim & illa semina, cæterum non edunt fructũ quẽ expectat agricola. Bono & optimo) ἐν καρδίᾳ καλῇ ϰὴ ἀγαθῇ, id est in corde honesto & bono utrumq; positiuum est. Et subtus lectum) Valla recte mutat subtus aduerbium in subter præpositionem.

In palam) εἰς φανερὸν, id est in apertũ, aut in propatulũ. Nec latine locutus est interpres nec græca reddidit uerba. Quod non manifestetur) Græcis utrumq; uerbum futuri tpis est φανερὸν γενήσεται ϰὴ γνωσθήσεται, pinde mutato duntaxat uerbi modo sic cõmode reddidisset, nihil occultum, quod non futurum manifestum, & nihil abscõditum, quod non sit cognoscendum, & in propatulum uenturum.

Videte igitur quid audiatis) πῶς ἀκούετε, id est quomodo audiatis.

Qui enim habet) ὃς γὰρ ἐὰν ἔχῃ, ic est quicunq; enim habet, siue habuerit.

Quod putat se habere) ὃ δοκεῖ ἔχειν. i. quod uidetur habere. Et nõ poterat audire) Adire legendũ est suffragãtibus uetustis codicibus. Nã græce est οὐκ ἠδύναντο συντυχεῖν αὐτῷ. i. & nõ poterant conuenire eum. Verũ id nõ accidit interptis culpa, sed librariorũ.

transfretemus

transfretemus trans stagnum) διέλθωμεν εἰς τὸ πέραν τῆς λίμνης. i. transeamus in ulteriora stagni, deinde & ascenderunt ἀνήχθησαν, potius est soluerunt hoc est discesserunt a littore subducti. In nauiculam) εἰς πλοῖον in nauim, ut huc præter diminuta nihil delectat.

Compellebantur) hoc scio deprauatum a librarijs, tamen quia tam prope accedit ad ueram lectionem, ne inualescat error admonendum duxi, complebantur esse legendū concordantibus & uetustissimis exemplaribus latinis, συνεπλήρουντο. Latinus quidam codex addit fluctibus. Præceptor ἐπισάτα) ἐπισάτα. i. p̄ceptor p̄ceptor ut intelligas & lesum altum dormisse somnum, & discipulos instanter inclamasse.

At ille surgens) ὁ δὲ ἐγερθεὶς. i, at ille exprectus. Gerasenoꝝ τῶν γαδαρηνῶν. i. Gadarenoꝝ de quo iam ante non semel disseruimus. Vir quidē) Græci addunt ἐκ τῆς πόλεως. i. e ciuitate, quod tamen nusq; additū reperio apud latinos, nec ex Ambrosianis cōmētarijs conijcere licuit illum ita legisse apud Vulgarium Græcum reperio, q̄q̄ magis uertēdū erat ex ea ciuitate, ut accipias dæmoniacū prodisse e ciuitate Gadara.

Arripiebat illum) συνηρπάκει αὐτὸν. i. corripuerat illum, nec est (& compedibus custoditus) sed καὶ πέδαις φυλασσόμενος καὶ διαρρήσσων τὰ δεσμὰ ἠλαύνετο, id est & compedibus seruabatur, ac disrumpens uincula, agebatur. &c. Quod tamen mollius uerti potuit ad hunc modum, cunq; compedibus seruaretur, tamen disrumpens uincula ferebatur a spiritu in loca deserta. In deserto) εἰς τὰς ἐρήμους. i. in deserta, ut subaudiamus loca, atq; ita legitur in codicibus latinorum emendatioribus.

In abyssum) græca uox est, latine uorago dicitur. Præceps) κατὰ τοῦ κρημνοῦ. i. per præceps siue per præcipitiū, & sic habent uetustissimi latini codices.

A legione) ὁ δαιμονισθεὶς. i. a dæmonio uexatus.

Multitudo regionis Gerazenoꝝ ἅπαν τὸ πλῆθος τῆς περιχώρου τῶν γαδαρηνῶν. i, uniuersa multitudo regiōis undiq; finitimæ Gadarenis. Ad principē synagogæ) παρὰ τοῦ ἀρχισυναγώγου λέγων αὐτῷ. i. a principe synagogæ dicēs ei. Verū offensus aliquis absurditate, quā prima fronte præ se fert sermo, mutauit a principe, in ad principē. Atqui erat subaudiendum domo ut fieri solet in huiusmodi orationibus. Verum de hoc quoq; superius dictum est copiosius. A turbis comprimebatur.) οἱ ὄχλοι συνέπνιγον αὐτόν. i. turbæ suffocabant eum, hoc est constringebant.

Quæ in medicos erogauerat.) ἅτις ἰατροῖς προσαναλώσασα ὅλον τὸν βίον, οὐκ ἴσχυσεν ὑπ' οὐδενὸς θεραπευθῆναι. i. quæ cū insumpsisset in medicos totā substantiā, nō potuit a quoq; sanari. Et aliquanto post (Turbæ te comprimunt & affligunt συνέχουσί σε καὶ ἀποθλίβουσι malim, coarctant te, siue distringunt te, atq; afflictant.

Virtutem de me exisse) ἐξελθοῦσαν ἀπ' ἐμοῦ, recte sane hoc loco interpres mutauit participium in uerbum infinitum, quod tamen in Matthæo & Marco non fecit.

Vade in pace) εἰς εἰρήνην. i. in pacem, quæ græca præpositio anceps est.

Ipse autem. Hic addunt græci ἐκβαλὼν ἔξω πάντας. i. foras eiectis omnibus, id quod additur in cæteris Euangelistis, Quanq; apud Ambrosium non reperio additum, & haud scio an aliunde huc transcriptum sit. Argutatur Valla non conuenire parentes solos obstupuisse si turba aderat illa tota cuius ante facta est mētio. Præterea quorsum attinebat interdicere, ne cui dicerent, si res tot testibus acta est? Ob hæc necesse putat adijci hæc uerba, quæ sane in græcis codicibus constanter ascripta uisuntur, eiectis omnibus.

EX CAPITE IX.

IN uia) εἰς τὴν ὁδόν. i. in uiā. Et tuleritis nō est a uerbo fero, sed a tollo, ne quid tollatis in uiam siue ad iter, hoc est ne quid deportetis.

Neq; duas tunicas.) μηδὲ ἀνὰ δύο χιτῶνας, id est neq; binas tunicas, id est singuli duas. Cæterum ἔχειν infinitum uerbum positum est uice imperatiui, more græcanico. Et inde ne exeatis.) græce secus est κἀκεῖθεν ἐξέρχεσθε, id est, & inde exite. Sentit enim ut unis dumtaxat ædibus uterentur, ne aliunde exirent relicturi ciuitatem,

quam

quam ingressi fuissent aduenientes, id quod non interpretis culpa, sed librariorum uicio mutatum esse constat. In testimonium supra illos) ἐπ' αὐτοὺς, queso cur nō potius aduersus illos q̄ supra illos? adeo ne studio fuit corrupte dicere?

Et hæsitabat) διεπόρει, quod ut significat hæsitare, ita significat & perplexum esse atq; ancipitis consilij & animi dubium. Metuebat enim, si is resurrexisset quem occiderat.

Quæ est Bethsaida) εἰς τόπον ἔρημον πόλεως καλουμένης βηθσαϊδά. i. in locum solitarium ciuitatis quæ dicitur Bethsaida. Qui cura indigebant) θεραπείας, cur non potius curatione, cum de morbis loquatur, cum & latinius sit, & ad græcam uocem exprimendam accōmodatius. Villasq; quæ circa sunt) εἰς τὰς κύκλῳ κώμας. i. in circumiacentes uicos siue oppidula. Et rursus agros uertit in uillas, nec id sane male.

Inueniunt escas) ἐπισιτισμόν. i. cōmeatum ἐπισιτίζειν enim est cibarijs instruere.

Per conuiuia) κλισίας ἀνὰ πεντήκοντα, in singulo accubitu quinquaginta. Nam id intelligit interpres per cōuiuia, neq; enim est hic συμπόσια, ut in Matthæo, sed κλισίαι, quod sonat accubitus siue discubitus. At ille increpans illos) Antehac interpres pene perpetuo transtulit ἐπιτιμεῖν cōminari, quod si usq; alias, hic certe faciēdum erat. Cur enim increparet Christus discipulos, ob hoc responsum, ob quod tantopere collaudatus est Petrus iuxta alios Euangelistas? Proinde uertendum erat, interdixit eis, siue interminatus eis præcepit ne cui dicerent. Nam qui perdiderat) ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ. Quicunq; uero perdiderit, nisi nam positum est loco autem.

Et uestitus eius albus & refulgēs) ἐξαστράπτων, quasi dicas. Ex se mittens fulgur & effulgurans. Deinde illud mox præcessit (& facta est species uultus eius altera,) τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ) maluissem ita reddere, species aspectus eius alia, siue diuersa.

In maiestate) ἐν δόξῃ. i. in gloria quemadmodū uertit & paulo superius.

Excessum eius) Excessum mortē intelligit, nā græce est ἔξοδον. i. exitum, q̄nquidē & excessum & exitum usurpari pro morte compluribus exemplis docet Laurētius a quo petat, si quis forte diffidet. Nos compendio studemus.

Dilanians eum) Ⓒ μόλις ἀποχωρεῖ ἀπ' αὐτοῦ συντρίβον αὐτόν. i. & uix discēdit ab illo lacerante se, ut intelligas puerum uix effugere a spiritu. Quanq; hoc loco uariant exemplaria græcorum. Elisit eum dæmonium & dissipauit.) ἔρηξεν αὐτὸν τὸ δαιμόνιον καὶ σπαράξαν. i. laniauit illum dæmonium & concerpsit. Interpres pro ἔρηξεν legisse uidetur ἔρριψεν, pro quo reddidit elisit. Nec mihi displicet hæc lectio,

In magnitudine dei.) ἐπὶ μεγαλειότητι. i. in magnificentia siue maiestate. Dictum est ēm ab eo nomine quod solet uertere magnalia μεγαλεῖα

Ponite uos in cordibus uestris) græce est εἰς τὰ ὦτα ὑμῶν. i. in aures uestras, hoc est diligenter auscultate quæ dicturus sum. Refertur enim ad sequentia, Porro in auribus dixit potius q̄ in cordibus, propterea quod non essent intellecturi. Sequitur enim mox. At illi ignorabant uerbum istud. Velatum ante eos) παρακεκαλυμμένον ἀπ' αὐτῶν. i. absconditū ab illis. Intrauit aūt) εἰσῆλθε. i. subijt. Cogitatio) διαλογισμὸς. i. disputatio, quāq; græca uox anceps est. Cæterū ex alijs euangelistis liquet inter illos hac de re disceptatū fuisse, neq; rem intra tacitam animi cogitationem constitisse. At in eo quod mox sequitur, At Iesus uidens cogitationes cordis, significat se de cogitatione loqui. Est ēm & hic eadem uox διαλογισμὸν, est autem in hoc loco magna inter euangelistas diuersitas, quæ tamen haud magno negocio redigi potest in concordiam. Iam articulus græcus quē addidit Lucas, τὸ τίς ἂν εἴη μείζων, ita reddi potuit de hoc, quis nam esset futurus maior.

In eis) ἐν αὐτοῖς. i. inter eos. Hic maior est) Græce sic habet ὁ γὰρ μικρότερος ἐν πᾶσιν ὑμῖν ὑπάρχων οὗτος ἔσται μέγας. i. qui ēm minor fuerit inter uos omnes hic magnus erit.

In ciuitatem) εἰς κώμην, i. in castellum. Nam ita plærumq; uertit, tametsi quidā codices habent πόλιν. i. ciuitatem, Atq; ita legisse uidetur interpres. Nā aliquanto post εἰς ἑτέραν κώμην uertit in aliud castellum. Facies eius erat euntis) τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν πορευόμενον

id est facies

ideſt,Facies eius erat uadens. Quanꝯ nihil refert ad ſententiam.

Vis dicimus.) θέλεις εἴπωμεν.i.uis dicamus. Et conſumat illos.) ὡς καὶ ἠλίας ἐποίησε.i. quemadmodum & Helias fecit.Hoc additum reperio in Græcorum codicibus,quos quidem uiderim oibus.Verũ haud ſcio an uelut ab explicãte locũ aliquo ſit hoc aſſcriptũ.

Quocũꝯ ieris.)ἀπέρχου.i.abieris. Renunciare his qui domi ſunt.) ἀποτάξασθαι τοῖς εἰς τὸν οἶκόν μου.i.Vt dicam uale his quí ſunt domi meæ.Eſt enim hoc uerbum quod aliquoties uertit dimittere,aliquoties ualefacere,ſed datis mandatis.

Nemo mittens manum.) ἐπιβαλὼν & βλέπων.Alterum participium eſt præteriti tẽporis,alterum præſentis.Ea ſic commode reddi poterant. Nemo qui poſtꝯ admouit manum aratro, ſi retrorſum aſpexerit,accõmodus eſt regno dei.

EX CAPITE DECIMO.

ET alios ſeptuaginta duos) Quod Laurentius arguit,interptes ueteris teſtamẽti,cum numero fuerint ſeptuaginta duo,quippe e ſingulis tribubus delecti ſex, tamen incertum errore,an ſtudio ſeptuaginta uocari,non aliter ꝙ apud Rhomanos Centũuiri dicti ſunt iudices e ſingulis tribubus,quæ triginta erant, qnq; delecti, utiq; numero centum & quinq;,uerum ſit nec ne, nõ admodũ arbitror ad hunc locum pertinere,certe probabile eſt, illud mirũ quod e ſeptuaginta diſcipulis fecerint ſeptuaginta duos,uelut idem oportuerit factum in diſcipulis,quod factum eſt in interpretibus,cum apoſtolos duodecim elegerit,uerum non hos quidem e ſingulis tribubꝰ ſingulos. Cæterum græci codices conſentiunt in ſeptuaginta. Atq; ita legiſſe uidetur & diuus Ambroſius,cum exponens hunc locũ,Ecce ego mitto uos ſicut oues inter lupos. Ad ſeptuaginta,inqt,diſcipulos dicit hoc. Pro nobis facit,& typus ueteris teſtamẽti ubi duodecim fontes,& ſeptuaginta palmæ in deſerto reptæ,præfigurãt duodecim apoſtolos,& ꝓphetica; noiatim recẽſens diſcipulos,ſeptuaginta dũtaxat facit,nõ ſeptuaginta duos. Et tamẽ paulo inferius repetũt ſeptuaginta duo,reuerſi ſũt aũt ſeptuaginta duo cũ gaudio,ut appareat nõ caſu,ſed ſtudio factũ. Rogate autem.) Rogate igitur legendũ eſt, δεήθητε οὖν. Vt mittat operarios) ὅπως ἐκβάλλῃ.i.ut extrudat,ſiue eiiciat,ut intelligamus, aut inuitos emittẽdos,aut celeriter extrudendos,ut annotatum eſt in ſuperioribus.

Sin aũt.) εἰ δὲ μήγε.i.ſin minus,hoc eſt,ſi nõ fuerit illic filius pacis. Nec eſt (quæ apud illos ſunt) Sed τὰ παρ᾽αὐτῶν,hoc eſt,quæ ab illis offeruntur,alioqui dixiſſet,τὰ παρ᾽αὐτοῖς.

Inter lupos.) ὡς μέσω λύκων.i. in medio luporum.Et Valla mauult,uelut oues, ꝙ ſicut oues. Pœniterent.) μετενόησαν. Cur nõ potius pœnituiſſent,cũ ſit præteriti temporis.

Qui uos ſpernit,me ſpernit) Hieronymus alicubi uertit,Qui uos reprobat,me reprobat.Eſt enim græcum uerbum ἀθετῶ,quod eſt reiicit & auerſatur,& ita legit Cyprianus.

Reuerſi ſunt autem ſeptuaginta duo.) Rurſum addidit duo,cum Græcis non ſint niſi ſeptuaginta. Ecce dedi.) ἰδοὺ δίδωμι.i.ecce do. Exultauit in ſpiritu ſancto.) ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἠγαλλιάσατο τῷ πνεύματι ἰησοῦς.i.in eadem hora exultauit ſpiritu Ieſus.

Paruulis.) νηπίοις,quod hoc ſane loco magis uertendum erat,ſtultis, aut inſipiẽtibus, ut opponatur ei quod præceſſit ſapientibus.Quanꝯ & de hoc dictum eſt alias.

Etiam pater.) ναὶ,quod ſuperius uertit,utiq;. Eſt autem aduerbium confirmantis.

Quoniam ſic placuit ante te.) ὅτι οὕτως ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου.i. Quia ſic fuit bona uoluntas coram te.Sic enim uertit Hieronymus.

Omnia mihi tradita.) Ante hæc uerba Græci addũt,& στραφεὶς πρὸς μαθητὰς εἶπε.i.Et cõuerſus ad diſcipulos dixit.Deinde ſequitur,Oẽia mihi tradita ſunt.Et error hinc ortus, quod mox ſequitur eadem oratio. Et conuerſus ad diſcipulos ſuos.) Verum hic addit græcus codex,κατ᾽ἰδίαν.i.ſeorſim,atq; ita ſeparatur a ſuperiore.

Semiuiuo.) ἀφέντες ἡμιθανῆ.i.relicto ſemimortuo. Suſpiciens autem Ieſus.) ὑπολαβὼν δὲ ὁ ἰησοῦς.i.Suſcipiens autem Ieſus.Atq; ita legitur in antiquiſſimis Latinorum exẽ-

Suscipiens

plaribus. Positum est autē suscipiens, pro excipiens & succedens, uice respondendi. Ad eundem modum Vergilius, excipit Ascanius & Xenophon, Ὁ δὲ κύρος ὑπολαβὼν ἔφη. i. Et Cyrus suscipiens dixit. Ne id quidem cōmissum est interpretis uitio, sed scioli cuiuspiam, cui uisum est suscipiēs hoc loco nihil significare, & uertit in suspiciens, quasi Iesus responsurus homini suspexerit in cœlum.

Diuersorium meritorium

In stabulum.) εἰς παν δοχεῖον. i. in diuersorium. Nam græca uox hinc dicta est, ꝙ accipiat quoslibet quod Latini uocant diuersorium meritoriū. Nec interpres sensit de stabulo iumētorum, sed de loco in quo statur, unde & stabulari dicunt, q locū habēt alicubi.

Et altera die) Ἐπὶ τὴν αὔριον. i. postero die. Stabulario) παν δοχεῖ. i. hospiti, sed meritorio. In quoddam castellum.) εἰς κώμην τινά. i. oppidulum, siue uicum quendam, ne quis imaginetur arcem potentem, quæ nunc castella uulgo uocantur.

Satagere

Satagebat.) περιεσπᾶτο. i. distrahebatur, siue distendebatur. Quanꝯ interpres elegātius uertit, ꝯ ut rudis lector animaduertat. Siquidē satagere proprie est, anxie torqueri difficultate rei conficiendæ. At græca uox aptius quadrat cum eo quod sequit. Porro unū est necessarium, Pugnant enim distrahi & intentum esse in uno.

Circa frequens ministerium.) περὶ πολλὴν διακονίαν. i. circa multam ministrationem.

Erga plurima.) περὶ πολλά. i. circa multa, siue plura suffragantibus & antiquissimis libris.

Optimam partem.) τὴν ἀγαθὴν μερίδα. i. bonam partem, nisi ꝙ articulus additus declarat plusculum, nempe partem illam certam, quæ uere bona sit.

EX CAPITE VNDECIMO.

DA nobis hodie) Hic uariāt græci codices, in nōnullis scriptū erat, δὸς ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν. i. da nobis cotidie. Quāꝯ de hoc alias dictum aliquanto copiosius.

Sed libera nos a malo) Hoc in qbusdā latinis exēplarib⁹ apud Lucā nō addit, sicut & alia nōnulla, quæ uidentur ex alijs Euāgelistis adiecta, ne uideret dissentire. Id quod cōijcio factum, & alijs item compluribus locis. Siquidē apud Lucā hæc oratio multo pauciora complectitur ꝯ apud cæteros, ad hunc modum, Pater, sanctificetur nomen tuum, adueniat regnum tuum. Panem nostrum cotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi dimittimus omni debēti nobis. Et ne nos inducas in tentationem.

EX CAPITE DVODECIMO.

COmmoda.) Χρῆσόν. i. mutua, siue mutuū da, quanquam græca uox anceps est.

Si perseuerauerit pulsans.) Hæc in plærisꝯ Græcorum codicibus nō reperi.

Propter improbitatem.) διά γε τὴν ἀναίδειαν. i. propter impudentiam. Elegan ter quidem uertit interpres, si modo recte intelligatur.

Quis ex uobis patrem.) Græca nōnihil discrepant, τίνα δὲ ἡμῶν αἰτήσει πατέρα ὁ υἱὸς ἄρτον. i. Quem autem ex uobis patrem poscet filius panem. Ea nos reddidimus in hunc modum. Quis autem ex uobis pater a quo si filius petierit panē, num lapidē dabit illi?

Bona data.) ἀγαθὰ δόματα. i. bonas dationes, si sic liceat loqui.

Et illud erat mutū) Hallucinatur & hoc loco Valla, in mutū & mutus, κωφὸν & κωφός putans utrobiꝯ surdum uertendum fuisse nō mutum, aut nō intelligens, aut certe non animaduertens, utrūꝯ Græcis sonare κωφὸν, quemadmodum & mox. Omne regnum in seipsum diuisum, mauult in seipso, siue super seipsum, cum sit aduersus seipsum, ꝙ Græcis hæc præpositio sit anceps, ut fere sunt omnes.

Desolabitur.) ἐρημοῦται. i. desolatur. Et paulo post, πίπτει. i. cadit, non cadet, suffragantibus & antiquissimis exemplaribus. Vniuersa arma.) τὴν πανοπλίαν, qua uoce Græci declarant, quicqd ad iustum apparatum armati uiri ptinet. Auferet.) αἴρει. i. tollit & distribuit, nō distribuet. διαδίδωσιν, ut præsentis sint tēporis, nō futuri. Nec em uaticinat, quod futuꝝ sit, sed quod fieri soleat proponit, similitudinem conferens.

Inuenit eam scopis mundatam.) εὑρίσκει. i. inuenit, præsentis temporis.

Scopis

Scopis mundatam.) Græci codices addunt καὶ κεκοσμημένον.i. & ornatã, quod haud scio an ex alijs Euangelistis sit huc asscriptum. Cæterum illud scopis mundatam, Græcis unica dictio est σεσαρωμένον.i. uersam à uerbo uerro, non uerto. Quinimo) μενοῦνγε, ea cõiunctio neq; negat quod dictum, neq; reijcit, sed infert, quod est certius.

Turbis autem concurrentibus.) συναθροιζομένων.i. coaceruantibus, conglobantibus, siue condensantibus se, aut cum turbæ densius affluerent. Græcis enim συναθροισμὸς dicit, cum omnia confertim in unum conferuntur locum.

Pluscp Solomon hic.) ὧδε hic, aduerbium est hoc loco, non pronomen. Similiter & paulo inferius pluscp Iona hic. Lucerna corporis tui) tui nõ additur a græcis, & sensus magis quadrat, eo amoto. Fit enim catholica sententia, ut & superius indicauimus.

Ne lumen quod in te est) μὴ τὸ φῶς potest accipi & nõ lumen quod in te est? &c. quod aduerbium μὴ ad utrunq; sensum sit accõmodum, interrogantis & prohibentis.

Et quemadmodum lucerna.) ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῇ ἀστραπῇ φωτίζει σε, ut cum lucerna fulgore illuminat te, ut sit sensus non aliter tuum corpus erit lucidũ oculo puro, cp domus, tua lucida est tibi, accensa lucerna, nec est illuminabit sed illuminat.

Baptizatus esset.) ἐβαπτίσθη, cur non potius lotus esset, cum de simplici manuum lotione loquatur. Catini.) τοῦ πίνακος, quod non solum catinum, sed etiam quadram significat. Intus est uestrum.) Vestri mauult Laurentius ut sit genitiuus pronominis primitiui. Verumtamen date eleemosynam.) δότε ἐλεημοσύνην. Anceps est utrum sit date an datis, indicandi modo an imperandi. Iuxta priorem lectionem sensus erit, existimatis uos data eleemosyna liberari, ab omni immundicia. Siquidem obijcit alibi pharisæis, quod eleemosynam suam facerent coram hominibus. Iuxta posteriorem lectionem sensus manifestus est.

Quod supersit.) τὰ ἐνόντα diuersa uox est ab ea quæ frequẽtior est ac tritior τὰ λοιπὰ.

Mentã) ἢ δύσμορα. Quæ portari nõ possunt) δυσβάστακτα.i. difficilibus portatu.

Non tangitis sarcinas) τοῖς φορτίοις, idem uerbum quod modo uertit onera, & significantius erat attingitis, cp tangitis, & appositius ad græcam uocem.

Quod consentitis.) συνευδοκεῖτε, id est comprobatis.

Inter altare & ædem.) καὶ τοῦ οἴκου, id est domum.

Ita dico uobis.) Ita non est hic οὕτως, sed ναί, quod aliquoties transfert etiam, aliquoties utiq;, aduerbium uehementer affirmantis, uerti poterat profecto siue certe.

Insistere.) συνέχειν, id est cohibere, uerum emendatiores codices habent ἐνέχειν, i. imminere, siue urgere, atq; ita consentaneum est interpretem legisse.

Et os eius opprimere.) ἀποστομίζειν interpres legisse uidetur ἐπιστομίζειν, quod significat obturare os, nec sinere loqui. At græci codices habent ἀποστομίζειν, quod magis significat pendere ab ore, & obseruare quid dicatur. Atq; id longe rectius quadrat cum ijs quæ præcesserunt & sequuntur. Insistebant ei, & insidiabantur, & quærentes capere aliquid ex ore eius. Neq; enim hæc competunt in eum qui occludat os loquentis. Denicp ad hũc modũ interptant græci interptes, quod si quis mihi parũ habet fidi ipsius Vulgarij uerba subscribam, quod ad hunc attinet locum. © δὲ ἀποστομίζειν αὐτὸν ἤρξαντο, τοῦτ ἔστι πυκνῶς ἐρωτᾶν αὐτὸν μὴ ἀπορεῖν. γίνεται γὰρ τὸ ἀποστομίζειν, ὅταν πλείονες ἐρωτῶσιν ἕνα περὶ ἄλλων καὶ ἄλλων ὑποδέσεων, τότε γὰρ μὴ δυνάμενον ἀποκρίνεσθαι, ἔμφασιν δίδωσι τοῦ ἀνοίκτου ἐξαπορηθῆναι. ἵτοῦτο τοίνυν ἐσοφίζοντο μὴ οἱ κατάρατοι ἐκεῖνοι κατὰ χρισοῦ πολλὸ γὰρ ἐρωτῶντες πρὸν ἕνα, ἐδόκουν ἀποστομαΐζειν αὐτὸν, μὴ εἰς ἀπορίαν ἄγειν ὡς μὴ δυνάμενον ἀποκρίνεσθαι. ὅπερ ἐπὶ τῶσ ἐγίνετο. πῶς γὰρ ὁ εἰς δύναιτο πολλοῖς ἀποκρίνεσθαι, ἄλλα © ἄλλα ἐρωτῶσιν; Δύναται δὲ τὸ ἀποστομίζειν μὴ οὕτως νοεῖσθαι, ἀντὶ τοῦ παγιδεύειν αὐτὸν, μὴ ἀπὸ τοῦ σόματος κραυγεῖν, ὅταν γάρ τις κραυγάζῃ ἀφ ὧν λέγει, ἀποστομίζεσθαι δοκεῖ, τοῦτ ἔστιν ἀπὸ τοῦ σόματος ἑλκεσθαι καὶ κατακρίνεσθαι, δόλοι δὲ τοῦτο © τὰ ἐφεξῆς ζητοῦντες γάρ φησι θηρεύσαντι ἐκ τοῦ σόματος αὐτοῦ. ὅπερ γὰρ πρὸ ὀλίγου ἔφαμεν ἀποστομαΐζειν, τοῦτο νῦν λέγει θηρεῦσαι τι ἐκ τοῦ σόματος αὐτοῦ. Quæ nec transferte gra-

uabor in gratiam eorum, qui græce neſciunt. Verum ἀποσομίζειν etiam illum cœperunt, hoc eſt, frequenter interrogare eũ, & ꝑplexum reddere. Fit enim ὁ ἀποσομίζειν, cum plures interrogant eum de aliꝭ atq; aliꝭ argumentis, tum enim qui nõ poteſt reſpondere ſpeciem præbet ſtulti, quod hæreat. Hoc ſane nunc moliebantur etiam ſceleſti illi aduerſus Chriſtum. Nam cum multi interrogarent unum, uidebantur ἀποσομίζειν illum & ad hæſitantiam deducere, ut qui non poſſet reſpondere, id quod probabiliter accidiſſet. Quo pacto enim unus poſſet multis reſpõdere, alia atq; alia interrogantibus. Quanq; poteſt ἀποσομίζειν & ſic accipi pro eo, quod eſt illaqueare eum, & ab ore capere, cum enim quis capitur ex his, quæ dicit ἀποσομίζεσθαι uidetur, hoc eſt, ab ore trahi ac condemnari. Declarant autem hoc & ea quæ ſequuntur. Quærẽtes enim, inquit, uenari quippiã ex ore illius, quod enim paulo ante dixerat ἀποσομίζειν, hoc nunc dicit uenari quippiam ex ore eius. Hactenus Vulgarius. Cæterũ ne Laurẽtius qdẽ ſatis attẽtus fuit hoc loco, q ἀποσομίζειν, ſiue ἀποσοματίζειν, nam utrũq; reperio, putat unico uerbo reddi potuiſſe, interpellare, ſiue obſtrepere, ſiue obloqui. Et tamen is ἀποσοματίζειν legit, nõ ἐπισομίζειν.

EX CAPITE DVODECIMO.

MVltis aũt turbis) τῶν μυριάδων τ̃ ὄχλων. i. Myriadib⁹ turbæ. Myrias autem Græce ſignificat decẽ milia, q̃q̃ ea uoce utunt̃ ꝑ innumerabili multitudine. Vnde uerti poterat, innũera turbæ multitudo. Nec eſt (cõcurrẽtib⁹.) ἐπισωαχθισῶν. i. ſimul aggregatis. Ad diſcipulos.) Hic Græci addunt πρῶτον. i. prius, ſiue primum. Quãq; aduerbiũ ita poſitũ eſt, ut poſſet utrouis referri. Deinde ẽ (Attẽdite uobiſipſis) προσέχετε ἑαυτοῖς. Reueletur) Reuelabit eſt græce, & ſcietur, non ſciatur, ἀποκαλυφθήσεται, γνωσθήσεται. In cubiculo,) ἐν τοῖς ταμείοις. i. in penetralibus, ſiue intimis ædium.

Dypondio.) Expoſuit interpres quod uertit. Nam græce eſt ἀσσαρίων δύο. i. aſſibus duobus, quãq; græca uox diminutiua eſt, ſicut & paſſerculi. In obliuione.) ἐπιλελησμένον, quaſi paſſiue dicas oblitum. Ita dico uobis.) Rurſum eſt ναὶ, de quo modo admonui.

Confeſſus fuerit me.) Græce eſt, ἐν ἐμοὶ. i. in me. Sic nõ eſt, confitebitur eum, ſed in eo.

Ab omni auaricia.) Omni non additur in græcis codicibus. Nec eſt ſimpliciter auaricia, quæ magis dicitur φιλαργυρία, ſed eſt πλεονεξία, nomen a plus habendo dictum, quo ſæpenumero uſus eſt diuus Paulus. Vbi qs fraudatis aliꝭ plus uſurpat ſibi q̃ par eſt.

Epulare.) εὐφραίνου. i. lætare. Neq; eũ opus erat repetere epulari, cum ante dictum ſit comede bibe. Cæterum uerbum εὐφραίνομαι inde dictum, quod animo bono ſit, omnes uitæ uoluptates complectitur, quibus animus oblectat ſe. Proinde in Pſalmis. Et uinum lætificat cor hominis, Græcis eſt εὐφραίνει. At hic perpetuo uertit epulari. Nam & aliquãto poſt, Adducit uitulum ſaginatum, & occidite & manducemus, & epulemur, εὐφρανθῶμεν. Ac rurſum, Et Cœperunt omnes epulari. εὐφραίνεσθαι. Id ſecutus opinor, ꝙ epulari non ſit ſimpliciter agere conuiuium, ſed genialiter & opipare cõmeſſari.

Repetent.) ἀπαιτοῦσι. i. repetunt, Auferent, ſiue rapient, pro repetunt. Hieronymus ſubinde citat, ut ſit præſentis temporis, & aptior eſt hypallage ad mox immínens periculum ſignificandum.

Cuius erunt?) τίνι ἔσαι; i. cui erunt? hoc eſt, cui cedent, & quem dominũ ſortientur.

Sic eſt qui ſibi.) Eſt, non additur in græcis exemplaribus, ut liberũ ſit ſubaudire, quod cõmodiſſimũ ſit. Cogitando.) μεριμνῶν. i. ſollicitudine. Quanq; græce participiũ eſt, quaſi dicas curans.

Quibus non eſt cellarium.) Pro cellario Græcis idem uerbum eſt, quod iam aliquoties uertit, cubiculum, ταμεῖον, qui proprie locus eſt in ædibus, in quibus eſculenta poculentaq; reponuntur, a ταμιεύω, quod eſt diſpenſare uictũ, & ταμίας promus condus. Porro quod Laurentius cauillatur, cellam accipi pro uinaria dũtaxat, & coruos eſſe hydropotas, bis errauit. Nam primum, cella a celando dicta, nõ uini tantum reconditoriũ eſt. Deinde, ſi corui non bibunt uinum, hoc magis facit ad ſenſum euangelicum, ut qui quo

Corui hydropotæ.

Pluris

uis potu contenti, quē passim obuiū præbet omnibus, natura non egeant cellis uinarijs.

Pluris estis illis.) διαφέρετε πολλῶν πετεινῶν. i. Præcellitis uolucribus. Nam διαφέρειν tametsi significat differre, usurpatur tamen sæpenumero pro præstare & antecellere.

Si autem fœnum.) εἰ δὲ χόρτον. Cur non potius gramen aut herba, quemadmodum & alias transtulit. Quanto magis uos modicæ fidei.) Vos accusandi casu profert, ὑμᾶς, ut subaudias uestiet. Et modicæ fidei, Græcis composita dictio est, ὀλιγόπιστοι, quod sonat parum fidentes. Nam fides est præstantis, & fides est fidentis.

In sublime tolli.) μὴ μετεωρίζεσθαι, quod non proprie pertinet ad tumorem, quod Græci uocant μεγάλα φρονεῖν, sed magis ne curemus ea quæ supra nos sunt, μετέωρα enim uocantur, quæ sunt in nubibus, & in sublimi aeris regione. De quibus Meteorologica scripsit Aristoteles. Consentit cum doctrina Christi dictum illud Socraticum, quæ supra nos nihil ad nos. Et iustitiā eius) Hæc uerba nō adduntur apud hūc Euāgelistā, nec in græcis, nec in uetustis Latinorum exemplaribus, uerum ex alio loco huc translata sunt.

Si sciret paterfamilias.) Lucas usus est uerbis præteriti tēporis, Si scisset, uigilasset, & nō sciuisset. ἤδει, ἐγρηγόρησεν, ἀφῆκε, Ponit em̄ uelut parabolā alicuius, cui⁹ domus p̄fossa sit.

Super familiam.) ἐπὶ τῆς θεραπείας. i. super famulicium, ut intelligas tātum præfectum famulis. Quod genus seruorum columen familiæ uocant.

Tritici mensuram.) σιτομέτριον referri potest ad omnem cibum. Id quod latine uocant demensum, siue quod ad certū modum tribuatur, siue quod in singulos mēses reddere tur, ut Donato placet. Ita Terentius in Phormione, q̄ ille unciatim uix de demenso suo suum defraudans genium comparsit miser. Et Plautus in Sticho, Vos meministis quot calendis petere demensum cibum. Cæterum Græcis dictio composita est, σιτομέτριον, ex frumento & mensura non ex tritico. Quanq̄ σῖτος Græcis aliquando frumentū, aliquando quemlibet cibum significat. Et serui farre ac leguminibus alebantur, magis q̄ tritico, id quod licet intelligere ex Catonis libris, de re rustica, qui diligenter hisce de reb⁹ præcipit, qui cibi modus sit dandus seruis. Nec est (constituit) præsentis temporis, sed καταστήσει constituet, futuri temporis. Iam illud, τίς ἄρα, Quis putas, uertit suo more, p quis, siue quisnam. Cum infidelibus.) μετὰ τῶν ἀπίστων. i. cum infidis, pro quo Matthæus dixit, Cum hypocritis. Nam qui fidus est, non simulat, neq̄ dissimulat. Atq̄ illud diuidet est διχοτομήσει. i. in duas diuidet partes.

Et quid uolo nisi ut ardeat?) Καὶ τί θέλω, εἰ ἤδη ἀνήφθη. i. Et quid uolo, si iam accensus est? Etiam si secus legit Ambrosius ac Hieronymus, quorum hic in Ionam ita citat. Ignē ueni mittere in terram, & quē uolo ut ardeat. Verū opinor, p quam deprauatū fuisse quē. Nam alijs in locis quam inuenio. Apparet interpretem legisse, Καὶ τί θέλω εἰμὴ ἀνήφθαι. i. Et quid uolo nisi accendi. Aut certe quod uero propius est, τί θέλω. ἤδη ἀνήφθαι. i. Quid uelim, nisi mox accensum esse. Quandoquidem græcis ἤδη adiungitur etiam positiuis.

Vapulabit multis) Ac paulo post, Plagis uapulauit. Cur non utrobiq̄ addidit plagis, aut utrobiq̄ omisit? Quādoqdem apud Græcos utrobiq̄ subaudit plagis, uerū hoc nos distinctione corrupimus, etenim ablatiuus plagis, quem nos referimus ad paucis, ad digna fuerat referendum. ἄξια πληγῶν, atq̄ ita utroq̄ loco in πολλὰς & ὀλίγας subaudiendum πληγὰς. Erunt enim & hæc.) ἀπὸ τοῦ νῦν. i. post hac, siue amodo ut loquuntur non nulli græcam formam reddentes.

Et duo in tres diuidentur.) Et hunc locum corrupta distinctione deprauarunt librarij, uerbum diuidetur referentes ad superiora, cum quibus ut cohæreret mutato numero ex diuidetur, διαμερισθήσεται fecerunt diuident̄. At quid opus erat repetere in hac parte diuidentur, cum iam dictum sit, Erunt quinq̄ in domo una diuisi. Sic itaq̄ distinguendum erat. Diuidetur pater aduersus filium &c̄. Siquidem diuidi uocat, habere dissidiū. Proinde melius uertisset, aduersus filium, q̄ in filium, cum anceps sit græca præpositio. Huius casum, si quē id forte moueat, mutauit eodē in loco Lucas, qui cum ante cœperit

adiungere datiuũ,ἐπὶ δυσὶμ,mox addit accuſatiuum,ἐπὶ τῶν νύμφων.

Et ita fiet.) Fit legẽdũ eſt,& Laurẽtius mauult hymbrẽ q̃ nymbũ,cũ græce ſit ὄμβρος.

Quid autẽ & a uobis ipſis.)τί δὲ ϗ ἀφ' ἑαυτῶν. Dilucidius erat. Cæterum cur non etiã ex uobis ipſis iudicatis quid ſit iuſtum,ut ſit ſenſus, Aliunde captatis argumenta, ex quibus coniectetis ea quæ ſunt extra uos, & earum rerum quæ intra uos ſunt,& quarum ex uobis ipſis colligi poſſunt argumenta,nullam facitis coniecturam.

Cum autem uadis.) Græcis enim eſt pro autem.

EX CAPITE XIII.

IN ficulnea.) ἐν τῇ συκῇ.i.in ficu. Eadem uox eſt quam modo uertit ficulneã,immodicus copiæ affectator,ne dicam intempeſtiuus.

Terram occupat) καταργεῖ.i.onerat,ſed inutili onere,hoc eſt eñ,pprie καταργεῖμ. Et illud,etiam terram,ego ſane maluiſſem uertere,cur uel terram occupat,ut intelligamus infrugiferam,non ſolum indignam ſtercoratione & cultu,uerum etiam loco quem occupabat. Et mittam ſtercora.) κοπρίαμ.i.ſtercus, aut potius ſimũ. Nam græca uox ſtercorationem ſonat magis q̃ ſtercus. Et ſtercoratio non ſolum fit ex animantium excrementis,uerumetiam e ſtipulis culmis,aut terræ medulla,quam mergam uocãt Britãni,teſte plinio, Sin autem.) εἰδὲ μήγε.i.ſin uero minus,aut ſin ſecus,ut ſubaudias ſinemus illã,aut aliud cõmodius. Eſt eñ eclipſis aut apoſiopeſis,ſiue ut Budeo noſtro placet ἀναπόδοτομ,q huius formæ exemplũ unũ & alterũ ex Ariſtophane Ciceroneq; addu cit in annotationibus,quas ſcripſit in Pandectas Iuris. Nec enim eſt quiſq̃ ſua fraudandus laude. Porro quod hic interpres uertit,ſin autem male,latine,tolerabilius aliquãdo uertit alioqui. Nec omnino) εἰς δ' παντελές,quod alias uertit in æternum. Nec eſt (inclinata) ſed συγκύπτουσα.i.toto corpore deflexa in terram,& cõtracta cui contrariũ eſt,qd ſequitur, ἀνακύψαι,quod uertit,ſurſum aſpicere,hoc eſt erigere caput. Nec enim eſt mentio de aſpiciendo,ſed de geſtu corporis,quo utuntur qui cupiunt ſurſum aſpicere. Proinde & πρόκυψις,ſpectus dicit̃,ubi quis obliquato capite e feneſtra proſpicit.

Vocauit ad ſe.) προσεφώνησεμ. poteſt accipi quod appellauerit eam, hoc eſt, allocutus ſit. Nam,ad ſe,non additur apud Græcos.

Requieuerunt.) κατεσκήνωσεμ,quod aliquoties uertit,nidificare:

Sata tria.) σάτα τρία. Superius admonuimus,ſatum non eſſe uocem latinam,ſed ſyrã, quæ apud illos menſuræ genus declaret capientis ſeſquimodium.

Si pauci ſunt qui ſaluantur.) Si non eſt anceps apud Latinos,ut εἰ apud Græcos,unde uertendum erat in an,quandoquidem interrogant.

Contendite intrare.) ἀγωνίζεσθε.i.certate,ſiue laborate,quanq̃ apte uertit interpres, ſi modo intelligamus. Nam contendit & qui acriter adnititur.

Qui erant nouiſſimi.) Erunt utrobiq; legendum,ἔσονται. Sũt poſtremi qui futuri ſunt primi,& ſunt primi qui futuri ſunt poſtremi. Agit enim de inuertendo ordine inter eos qui tum erant,& qui ſucceſſuri eſſent in Euangelio.

Tertio die conſumor.) Conſummor legendum eſt,duplicato m. Eſt enim τελεσθοῦμαι, quod quoniam medium eſt uerbum,ſatius erat uertere actiue.ut intelligamus illum tertio die abſoluturum opus ſuum. Quanq̃ ea conſummatio mors erat & reſurrectio.

Quia non capit.) ἐνδέχεται,quod Matthæus dixit χωρεῖ. eſt autem uelut impersonale quaſi dicas, ipſa natura rerum non fert. Idem autem aliquanto poſt dixit,ἀνένδεκτόμ ὄστιμ, pro eo quod eſt ἀδύνατόμ ὄστι.

Qui miſſi ſunt ad te.) πρὸς αὐτὴν.i.ad ſe,tertiæ perſonæ,niſi componatur cum alio pronomine. Ad hunc ferme modum ſonat Græcis. Hieruſalem Hieruſalem, illa quæ occidit pphetas & lapidat miſſos ad ſe. Deinde ſubito mutat perſonã,Sic & nos miſcemus tertiam perſonam primæ,tu illa lapidatrix prophetarum.

Quemadmodum auis.) ὄρνις,quod eſt anceps ad auem & gallinam. Eſt enim mirus amor

amor auium ad confouendos pullos,ſed præcipue gallinis.

Ecce relinquetur.) ἀφίεται.i.relinquitur,ut admonuimus & antea.

EX CAPITE XIIII.

NEq; uicinos,neq; diuites.) μηδὲ γείτονας πλουσίους.i.neq; uicinos diuites. Atteſtantibus & uetuſtiſſimis exemplaribus noſtris. Ne forte.) μήποτε.i.ne,ſiue ne quando.Et paulo poſt,ne forte & ipſi te reuocent. Et quod uertit hic honoratior eſt,) ἐντιμότερος,quod & chariorē ſignificat,& magis in precio habitum.Et aliquanto poſt,ἀντικαλέσωσιν,reuocētet. Cur nō potiꝰ uiciſſim uocēt ſiue inuitēt.

Non habent retribuere.) οὐκ ἔχουσιν ἀντιαποδοῦναι.i.non poſſunt retribuere. Nam ita frequenter accipitur ἔχω,cum adhæret uerbis infinitis.

Qui manducabit.) ὃς φάγεται.i. Qui manducat,præſentis temporis.

Vt uenirent.) ἔρχεσθε.i.uenite. Simul omnes excuſare.) παραιτεῖσθαι.i.recuſare,quanq; interpres eleganter uſus eſt excuſandi uerbo.Si modo lector animaduertat eum excuſare,qui adducta cauſa recuſat quod rogatur.

Guſtabit cœnam meam.) Hoc loco addunt libri græci,πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοὶ ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί.i.Multi em̄ uocati,pauci uero electi. Quanq; id non reperiat̄ in oibus exēplaribꝰ.

Nonne prius.) οὐχί.i.non,quanq; & hoc aliquando pro nonne ponitur.

Sedens computat.) καθίσας ψηφίζει.i.calculis ſubducit rationem, ut intelligas diligentem atq; exactam ſupputationem.Ac paulo poſt,μήποτε,tandē deſijt uertere ne quādo.

Iturus cōmittere bellum.) ἀπέρχεται συμβαλεῖν εἰς πόλεμον.i.Abit ut cōfligat,ſiue cōgrediat̄ in bello. Non ſedens.) Hic eſt eadem uox,quam modo uerterat nonne.

Ad ſe.) ἐπ' αὐτόν.Cur non potius contra ſe,ſiue aduerſus ſe.

Alioqui illo adhuc longe agente.) εἰδὲ μήγε,quod ante uerterat,ſin autem, non recte, hic recte uertit alioqui.

Longe agente.) πόῤῥω ἄντων ὄντι.i.cum procul eſt,ſiue procul abeſt.

Qui non renunciat.) οὐκ ἀποτάσσεται,quod eſt dicto uale dimittere.

Euanuerit.) μωρανθῇ.i.fatuū redditū fuerit. Siqdem non homines ſolum,ſed & alia fatua dicuntur,quæ nihil ſapiant. Quemadmodum Martialis Betas fatuas appellat.

Vtile eſt.) εὔθετον.i.accōmodum.

EX CAPITE XV.

CONgratulamini.) συγχάρητε.i.congaudete. Nōne accendit.) οὐχί. At non magis hic quadrabat. Euertit.) σαροῖ.i.uerrit,hoc eſt ſcopis purgat.Fortaſſis interpres ſcripſerat,euerrit,id imperitus aliquis ac ſciolus nō intelligens, inuerſa ſcriptura fecit,euertit,quod ſane minus mirum eſt fuiſſe deprauatum,q̄ nō fuiſſe animaduerſum,adeo mendum hoc in omnibus exemplaribus latinis inoleuit.

Subſtantiā.) Duæ ſunt uoces apud Græcos,ſubſtantiæ & ſubſtantiā,οὐσίας & βίου.i.ſubſtantiæ & uictū,quāq; βίος & uitā ipſam ſignificat apud Græcos & facultates qbꝰ uiuit̄.

Quæ me cōtingit.) τὸ ἐπιβάλλον.i.quæ redit ad me. Viuēdo luxurioſe.) ζῶν ἀσώτως.i. uiuens luxurioſe. Hinc & Paulus luxum uocat ἀσωτίαν Vinū, in quo eſt luxuria.Id autē non ad libidinē tantū ptinet. Et poſtq; oīa cōſūmaſſet.) δαπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα.i. cum is cōſumpſiſſet,ſiue abſumpſiſſet omnia.Quod qdem arbitror librariorum uitio fuiſſe deprauatū. Quanti mercēnarij.) Cur non potius,quot,πόσοι,ſiue q̄q; multi.

Cū adhuc lōge eſſet) μακρὰν ἀπέχοντος.i.procul abeſſet. Cito pferte.) Cito non addit̄ in græcis exēplaribꝰ.Budeus exiſtimat hic quoq; exprimēdā fuiſſe uim articuli τὴν στολὴν τὴν πρώτην.i.ſtolā illā primā.Eſt aūt ueſtis genus in talos demiſſæ,ut intelligamꝰ nō de qlibet ueſte dictū,ſed de certa quapiā & eximia.Nā anulo & calciamētis nō præponit̄ græcus articulus.At rurſum uitulo geminū addidit articulū,ut ſtolæ τὴν μόσχον τὸν σιτευτὸν.i.uitulū illū ſaginatū,& certū & inſignē uitulū accipiamus deſignari.Iā & in ſequētibꝰ,cū ſæpe repetat̄ hic uitulus,ſemp addūt̄ articuli. Et epulemur εὐφρανθῶμεν.i.lætemur,ut placet Vallæ. Et cœperūt epulari.) Rurſū eſt,εὐφραίνεσθαι,de qbus ſupius iā admonuimus.

Stola.

Symphoniam & chorum.) συμφωνίας καὶ χορῶν.i.Concentum & choros,hoc eſt,ſaltationes.Id eñ hoc loco ſignificat choros. Cœpit rogare eũ.) Græcis eſt,παρεκάλει αὐτὸν, quod non ſolum ſignificat rogare,ſed & inuitare,& adhortari.

Cũ amicis meis epularer.) Rurſus eſt,εὐφρανθῶ.Itẽ paulo poſt,epulari aũt,εὐφρανθῆναί.

EX CAPITE XVI.

QVi habebat uillicum)οἰκονόμον.i.diſpenſatorem,hoc eſt œconomum,ab οἶκος domus,& νέμειν diſtribuere,ꝙ ea diſpenſet,quæ ad rem domeſticam ptinent Villicus,ut inquit Varro in libris de re ruſtica agri colendi,cauſa cõſtituitur, appellatus a uilla,ꝙ ab eo in eam conuehuntur fructus,& euehuntur cũ uenerint. Atq; ipſe diuus Hieronymus diſtinguit uillicum ab œconomo. Villicus,inqt,proprie uillæ gubernator, a uilla nomẽ uillici accepit, œconomus nõ tantum frugum,ſed & omniũ quæ dominus poſſidet gubernator eſt. Vnde œconomicus Xenophontis pulcherrimus liber,qui non uillæ gubernationẽ,ſed uniuerſæ domus diſpenſationem,Tullio interpretante ſignificat.Proinde magis quadrabat hoc loco œconomus ſiue diſpenſator q̃ uillicus.Quin & in his quæ mox ſequũtur,Redde rationem uillicationis tuæ,& non poteris amplius uillicare,græce eſt,οἰκονομίας & οἰκονομεῖν.i. diſpenſationes & diſpenſare.Atq; ita citat diuus Hieronymus,explicans hunc in epiſtola ad Agalſiam,Redde rationem diſpenſationis tuæ,non enim poteris ultra diſpenſare. Cæterum quod hic uertit,diffamatus eſt,græcis eſt,διεβλήθη,quod magis ſonat delat⁹ eſt, a διαβάλλομαι,unde diabolus calumniator,διαβολὴ calumnia. Quanq; hoc intereſt,calumniator falſo defert.At defertur etiã qui merito accuſatur.Nec eſt (quaſi) ſed,ὡς διασκορπίζων,ueluti diſſipans,ſiue uelut qui diſſiparet,nimirum delatus eſt,hoc nomine quod diſſiparet bona illius.

Accipe cautionem.) τὸ γράμμα.Idem uerbum quod mox uertit,literas,idq; nõ latine, nam literæ numero multitudinis ſignificat epiſtolam.Aut igitur utrobiq; uertere debuerat cautionem,cum utrobiq; ſit γράμμα,quod literam ſonat,aut ſcriptũ,aut ſyngraphã, aut codicillos,aut libellos,aut huiuſmodi quippiam.

Mendicare erubeſco.)ἐπαιτεῖν,pro quo alias uſus eſt προσαιτεῖν.

Conuocatis itaq; ſingulis.) προσκαλεσάμενος.i.ad ſe uocatis,ſiue accerſitis.

Centũ cados.) ἑκατὸν βάτους,i.centũ batos,nõ cados.Nam batus hebraica uox eſt, illis menſurã ſignificans liquidorũ,ut docet Ioſephus libro antiqtatũ Iudaicæ generis octauo,ea capiebat ſextarios ſeptuaginta duos. Quẽadmodũ & illud quod mox ſequit, Coros. Ea menſura aridorũ capiebat medimnos Atticos quadraginta unum,ut idem teſtatur libro tertio. Et in maiori.) ἐν πολλῷ.i.in multo. In minori.) ἐλαχίστῳ.i.in minimo. Sed amat uariare interpres,Nec hic eſt in maiori,ſed in multo,ut ſuperius.

Batus.

Corus.

Quod ueſtrum eſt qui credet uobis.) τὸ ἀληθινὸν.i.quod uerum eſt.Id quod haud dubie librariorũ uitio fuerat deprauatũ. Quandoqdẽ & in emendatioribus Latinoq; exẽplaribus uerũ legimus,non ueſtrũ.Opponit aũt ueꝝ iniquo.Nã ueræ diuitiæ ſunt, quæ ſine fraude parant̃.Et hoc loco credet poſitũ eſt ꝓ cõmittet.Porro q cõmittit tibi, nimirũ alienũ cõmittit, non tuũ.At in ꝓxima clauſula ueſtrum opponit alieno.

Aut eñ unũ odio habebit.) Id quoniã totidẽ uerbis dicit̃ apud Matthæũ, inde petat q uolet,quod in hunc annotauimus locũ. Audiebant aũt hæc oĩa phariſæi,q erãt auari,& deridebant illũ.) Græci ſecus diſtinguũt,ἤκουον δὲ ταῦτα πάντα, καὶ οἱ φαρισαῖοι φιλάργυροι ὑπάρχοντες ἐξεμυκτήριζον αὐτόν.i.Audiebant aũt hæc oĩa,& phariſæi,q erant auari deridebãt eũ. Vt intelligas hæc omnia cæteris quoq; fuiſſe audita,uerum ſolos phariſæos offenſos fuiſſe,quoꝝ; hulcus tetigerat. Deridebant) ἐξεμυκτήριζον.Eſt aũt μυκτηρίζω,quod Latini uocant naſo ſuſpendere.Erat enim olim naſus irriſioni dicatus.μυκτὴρ græce naſus, inde μυκτηρίζειν ſubſannare.Et quo uſus eſt Cicero,ἀντιμυκτηρίζειν,uiciſſim irridere.

Ex eo.) ἀπὸ τότε.i.ex tunc,ut alias uertit,ut in pſalmo,Parata ſedes tua ex tũc.ἀπὸ τότε latinius erat

tinius erat ex tẽpore,siue ab eo tẽpore. Nomine Lazarus) לעזריהו Hebræis sonat adiutus a domino, ut ipsum etiam uocabulum faciat ad parabolã,Destitutus erat ab hominibus,sed adiutorem habebat deum.Siquidem עזר auxilium sonat, יה deus.

Qui iacebat.) ἐβέβλητο.i.porrectus erat,quo uerbo solet uti de uehementer ægrotante & affixo lecto. Nec est simpliciter ianua,sed πυλῶνα,quod uestibulum sonat,siue ostium diuitum.Nomen deductum a porta.Nec est,ulceribus plenus,sed ἑλκωμένον.i.ulceratus,siue ulcerosus.

Et sepultus est in inferno.) Græce secus est, Καὶ ἐτάφη, καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμούς. id est,Et sepultus est,& in inferno sublatis oculis.Vt sit sensus,diuitem quoq; qui felicitatem posuerat in opibus ac delicijs suis similiter mortuũ fuisse ac sepultum,quẽadmodum & pauperculũ illum.Cæterũ animã quæ deuecta fuerat ad inferos, sublatis oculis uidisse Abraham. Alioqui qui poterat tollere oculos sepultus? Ad hunc sane modum plane distinguit,& Vulgarius,qui ab eo loco,Et in inferno eleuãs oculos suos,noui capitis facit initium,cõmentario in medio interposito.

Recepisti bona.) Græci addunt,tua.τὰ ἀγαθά σου.ut distingueret illius falsa bona ab huius ueris.Et mox,Similiter mala,subaudias sua,nõ quod simpliciter essent mala,sed illi mala. Nunc autem hic consolatur.) παρακαλεῖται, passiue,hoc est solatio fruitur,siue solatium habet,aut solatio afficitur,atq; ita uitasset amphibologiam.

Et in his omnibus.) καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις.Potest accipi & hic sensus,& super hæc omnia siue præter hæc omnia,ut intelligamus hoc accedere ad infelicitatẽ diuitis,quod ob uoraginem interiacentẽ non possit illi succurri.

Chaos magnum firmatum est) Mirum quid uenerit in mẽtem interpreti,ut græcam uocem alia græca redderet, nec ea sane idẽ significante. Siquidẽ græce χάσμα est quod hiatum terræ significat,qui solet existere nonnunquam in terremotu,quem Aristoteles in libro de mundo chasmatian appellat,unde & chasmaticus terremotus dictus.Nõnulli uoraginem uocant, quod fissura terræ in imensam deuergat ꝓfunditatem.Chaos aũt cõfusionem significat,hoc dictum a χέω,fundo,illud a χαίνω hio.Annotauit hunc locum Guilielmus Budeus noster,nõnihil adijciens annotationi Laurentianæ. Hoc admonẽdum dixi,partim ne quem suo fraudarem honore,partim ut qui diligentius hæc & exactius uelit cognoscere,ex illius petat annotamentis,quæ scripsit in pandectas Iuris.Nãnos ubiq; seruimus compendio,ne lectori fastidio simus.

Neq; inde.) μηδὲ διὰ τοῦτο.i.Neq; qui istinc.Nam Græci carent hac ꝓprietate aduerbiorum, cum apud Latinos hinc referatur ad primã psonam,hoc est loquẽtis,istinc ad secundam,illinc & inde ad tertiam.Nec est,transmeare,sed διαπερῶσιν,hoc est,ne transcẽdant,subiunctiui modi.Nec est,tormentorũ,sed τῆς βασάνου,tormẽti,siue cruciatus.

EX CAPITE XVII.

Lapis molaris.) μύλος ὀνικὸς.i.mola asinaria.Nã Græci ὄνον.i.asinũ uocant, & saxum substratũ in mola,quod accipit frumentum,de quo dictũ est in Matthæo.

Si pœnitentiã egerit.) εἰ μετανοήσῃ.i.si pœnituerit,siue si relipuerit.Ne accipiamus de satisfactiõe & pœna. Vt dissimulẽ.q; dimittes toties,dixit ꝓ remittes.

Si habueritis) εἰ ἔχετε.i.si habetis,quod recte uertisset,si haberetis. Dicetis huic.) ἐλέγετε ἄν.i.dixissetis.Antiq codices habent diceretis, nõ dicetis,quod ꝓpius accedit ad græcã ueritatẽ. Arbori moro.) συκαμίνῳ.Est arbor sui generis peculiaris Syriæ,quẽadmodũ indicat Hieronymus.Deinde quod addit transplantare,sensum magis expssit q̃ uerbũ. Nec emi est μεταφυτεύθητι,sed φυτεύθητι,hoc est plantare. Et obediet.) ὑπήκουσεν ἄν.i.obedisset.Antiquus codex habebat,obediret,ut respõdeat diceretis. Aut pascentẽ boues.) Græce nõ est boues,sed tantũ pascentẽ.Cõsentiũt & antiqssima exemplaria ποιμαίνοντα.Magis autem accipiendum de pastore ouium q̃ boum.

Magnificãs deũ) δοξάζων.i.glorificãs,qđ tamẽ subinde ita trãsfert quo magis sit uarius.

Nouẽ

Nouem ubi sunt?) Venustius est apud Græcos,omisso uerbo,οἱ δὲ ἐννέα ποῦ;id est,noue uem autem illi ubi? Nam illi addo loco articuli græci.

Non est inuentus) οὐχ εὑρέθησαν ὑποστρέφαντες δοῦναι δόξαν τῷ θεῷ.i.Nō sunt reperti,reuersi dare gloriam deo.Porro reperiri Græci dicunt,quod accidit,quodq; compertum sit.

Quādo desyderetis) ὅτε ἐπιθυμήσατε.i.cū desyderabitis.Quāq; legi pōt & ἐπιθυμήσητε

De sub cœlo,in ea quæ sub cœlo sunt.) ἐκ τῆς ὑπ᾽οὐρανὸν εἰς τὴν ὑπ᾽οὐρανὸν λάμπει.i.E regione quæ sub cœlo est,in eam quæ sub cœlo est,hoc est ex una cœli plaga in aliam. Ita eñ uidetur oculis hominū. Cæterum collatio hæc significat subitū & inexpectatū esse aduentum regni dei,non solum quantū ad tēpus attinet,uerum etiam quantū ad locū,non aliter q̄ fulgur subito erūpit,nūc hinc nūc illinc,quod pri⁹ uideas,q̄ expectes uentur⁹.

Vxores ducebant.) ἐγάμουν,ἐγαμίζοντο,Quomodo ante in Matthæo uertit,nubūt. hic uertit,ducunt uxores,quod illic nubuntur,hic dabantur ad nuptias.

Duo in agro.) Hæc pars apud Græcos nō additur in Luca. Vbicūq; fuerit corpus) Græce est,ὅπου τὸ σῶμα ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ οἱ ἀετοί.i.ubi corpus illic congregabuntur & aq læ. Quanq̄ nōnulli codices habent,πτῶμα.i.cadauer,a cadendo dictū Græcis.Atq; hāc lectionem uidetur magis approbare Hieronymus.

EX CAPITE DECIMO OCTAVO

QVomodo oportet.) πρὸς τὸ δεῖν.i.in hoc quod semper oportet orare. Porro ἐκκακεῖν sonat segnescere,hoc est defatigari, quod hic uocat deficere. κακοὺς enim Græci nōnunq̄ uocāt inertes & ignauos. Per multū tēpus.) ἐπὶ χρόνον.i.ad tempus,siue aliq̄diu.Deinde εἰς τέλος,quod uertit in nouissimo rectē uertisset deniq;. Sugillet me.) ὑποπιάζῃ.i.uituperet ac deroget. Nam id significat sugillare. Et patientiam habebit in illis.) Græca nōnihil discrepāt,βοῶντων πρὸς αὐτὸν ἡμέρας καὶ νυκτὸς,καὶ μακροθυμῶν ἐπ᾽αὐτοῖς.i. Clamātiū ad se nocte & die,& longanimis super illis.Sed alius codex habebat,ναὶ λέγω μακροθυμῶν ἐπ᾽αὐτοῖς ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν.i. Etiā dico longanimis super illis faciet uindictam,ut intelligamus omnino ulturum,licet serius.Quāq̄ secus legit Vulgarius,& rectius,ni fallor,,pterea quod sequitur ἐν τάχει.i.celeriter,id quod pugnat cum illo μακροθυμῶν.

Tanquam iusti.) ὅτι εἰσὶ δίκαιοι.i.q̄ essent iusti,tametsi uerti poterat ad sententiā,tanq̄ essent iusti.Sentit enim illos sibi tribuisse iusticiam,& hac opinione fretos,cæteros despexisse. Cæteri hominum.) Græce dixit.Nam homines dicendum erat latine, cum Græci in his abutantur genitiuo pro quouis alio casu.

Velut etiam.) ἢ καὶ ὡς οὗτος.i.aut etiam ut hic.Laurentius uidetur suspicari scriptum fuisse,uel & ut. Cæterū q̄ de mutata cōiunctione cauillatur leuiculum est,& ad elegantiā sermonis attinens,magis q̄ ad rem theologicam.

Nolebat nec oculos.) Fortasse torquebunt Dialecticos hæ duæ negationes,uni additæ uerbo.Proinde uertere poterat,Nec oculos uolebat sustollere ad cœlum. Atq; ita citat Cyprianus in expositione orationis dominicæ.

Iustificatus ab illo.) Nonnulli Græci codices habebant,καταβέβηκεν οὗτος δεδικαιωμένος εἰς τὸν οἶκον αὐτου,ἢ γὰρ ἐκεῖνος.i.Descendit hic iustificatus in domum suam.q̄ enim siue certe ille hoc est magis certe q̄ille.Sed in plærisq; non inuenio γαρ.Proinde uertendum erat potius q̄ ille,siue præ illo.

Conuocans illos.) προσκαλεσάμενος.i.aduocans. Et illos ad pueros referendum est αὐτὰ, quod est neutri generis, quemadmodum pueri παιδία.Accitis puellis,dixit haud dubie quin prohibentibus.Et(sicut puer) Offendit Vallam,qui mauult,uelut puer,uel tanq̄ puer,ut intelligamus imitationem personæ non acceptionis.

Quid me dicis bonū?) Hoc nonnihil discrepat a Matthæo,nā illic offensus est,quod interrogasset de bono,quod esset facturus.

De filio hominis.) Græcis non additur de.τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.hoc est,filio hominis.

Vt uidēā

Vt uideam & reſpice.) Idem uerbum eſt Græcis, ἵνα ἀναβλέψω ἀνάβλεψον, quod ſignifi cat recipere uiſum. Id mirum cur mox mutarit interpres.

EX CAPITE DECIMONONO.

IN arborem ſycomorum) συκομοραίαν. i. in caprificum, hoc eſt fatuã ficum. Illud mi rũ apud Græcos hanc dictionẽ ſcribi p o micron, cum μωρὸς habeat ω mega.

Ad hominẽ peccatorẽ diuertiſſet.) εἰσῆλθεν καταλῦσαι. i. ingreſſus eſſet ad diuer ſandum apud illum. Et ſi quid aliquem defraudaui.) ἐσυκοφάντησα, quod eſt pro prie delationibus extorquere aliquid, hic pro quacunq; fraude poſuit.

Homo quidã nobilis.) εὐγενὴς. i. clarus, & claro genere ,pgnatus. Decẽ mnas.) Lati ni interponunt. i. dicentes minas. In plæriſq; græcis codicibus reperio μνᾶς, nominandi caſu, quod errore ne an ſtudio factum ſit, incertus ſum. Et (Euge ſerue bone) .i. recte bo ne ſerue. Collaudat enim ſeruũ, functum officio ſuo. Quia inde) ἐκεῖνος. i. illac. Nec em̃ eſt ἐκεῖθεν. Quantũ quiſq;.) τίς τί. i. quis quid, ad eam formã, Quem cui cõmẽdes, etiã atq; etiam aſpice. Et quid cui des, quid cui credas.

Exegiſſem illud.) Illam erat dicendũ. Sed ἀργύριον, quod apud Græcos eſt neutri gene ris. Et interpres oblitus ſe uertiſſe pecuniã, nõ argentũ, reliquit illud. Ad hæc q; hic uer tit exegiſſem, græcis eſt ἔπραξα, idem uerbũ quod ad eundẽ modum uerti oportuit, ſu perius cum de publicanis loquereꝝ, nihil amplius q; quod uobis cõſtitutũ eſt faciatis.

Præcedebat aſcendens.) ἐπορεύετο ἔμπροσθεν ἀναβαίνων. i. procedebat, hoc eſt, pgebat ire.

Cui nemo unq;.) In quo nunq; legẽdũ eſt, ἐφ' ὅν, ſuffragãtib⁹ & antiqſſimis exẽplarib⁹.

Operam eius deſyderat.) αὐτοῦ χρείαν ἔχει. i. eo opus habet. Quia dominus eum ne ceſſarium habet) Hæc græca nihil diſſident a ,pximis, ubi uertit, dominus eius operam deſyderat, cum utrobiq; ſit αὐτοῦ χρείαν ἔχει. i. illo opus habet.

Et iactantes.) καὶ ἐπιῤῥίψαντες. i. & iniectis ueſtibus, ſiue palliis ſuis.

Omnes turbæ diſcedentiũ.) ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν. i. uniuerſa turba diſcipulorũ.

Gloria in excelſis.) ἐν ὑψίστοις. i. in altiſſimis Lapides clamabũt.) κεκράξονται, quod Græ ci uocant μετὸλίγον μέλλον, hoc eſt paulo poſt futurum, & habet urgẽs q̃ddã & uehemẽs.

Nunc autem quæ ad pacem.) Omittẽda erat cõiunctio quia, ὅτι, quæ ex idiomate græ canici ſermonis apponitur aliquoties affirmandi gratia. Diuus Hieronymus in cõmen tarijs Eſaiæ, non ſemel hũc citat locum, ſed ſenſu, nõ nihil imutato, uidelicet ijs uerbis, Si ſcires etiam tu quæ ad pacem ſunt tibi. Deinde ſubijcit de ſuo, quã q̃ non ſuſcepit intu lit, Nunc autem ueniet dies ſuper te &c̃. Quæ quidem interpretatio, ut longe lateq; diſ ſonat a recentium Theologorum interpretatione, ita uehementer conſentit, cum græ ca ueritate & interpretamento Vulgarij. Nã græca ſic habẽt, ὅτι εἰ ἔγνως καὶ σὺ γε ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σοι. i. ſi noſſes, & tu ſane in die tuo hoc, quæ ad pacẽ tuam, ut ſubau dias quæres, ſitq; ſenſus, Hic dies eſt tuus, quo te inuiſit redemptor. Quod ſi intelliges quantum boni tibi offeratur, ſaltem tu curares quæ ad pacem tuam pertinẽt, hoc eſt crederes, & obtemperares mihi. Ad hunc modum legiſſe uidetur diuus Hieronymus. Cæterum in plæriſq; codicibus ita ſcriptum eſt, εἰ ἔγνως καί σὺ. καί γε ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σοι. i. Si nouiſſes, & tu, ſaltem in die tuo hoc, quæ ad pacem tuam ptinẽt, cura res. Nec eſt ociosa coniunctionis iteratio καὶ & καίγε, quod prior ad perſonam urbis per tinet, altera ad diem, ut intelligamus aduentum peculiariter pertinere ad ciuitatem Hie ruſalem, præſertim eo die, quo adueniebat iam moriturus. Porro quod recentiores in terpretantur, Si nouiſſes imminentia tibi mala, fleres & tu &c̃. Non cohæret cum eo, quod ſequitur. Nunc autẽ abſcondita ſunt ab oculis tuis. Repetit enim Chriſtus quod dixerat, Si cognouiſſes, nimirum indicans eos non agnoſcere diem ſalutis ſuæ.

Ad terram proſternent) καὶ ἐδαφιοῦσιν, ἔδαφος, ſolum ſiue pauimentum. Inde ἐδαφίζειν ſolo equare. Plus enim dixit Lucas q̃ uerterit interpres.

Tempus uiſitationis.) ἐπισκοπῆς, i. inſpectionis. Interpres legiſſe uidet ἐπισκέψεώς σου.

Suſpenſus

Suſpenſus erat audiens illum.) ἦν ἐκρέματο.i.pendebat,hoc eſt,inhiabat.Ita Vergilius, Pendetq; iterum narrantis ab ore.

EX CAPITE VICESIMO.

IN uno dierum.) Græci addunt,ἐκείνων.i.illorum.Illud ſemel admonuiſſe ſat eſt,hebræos unum dicere quod Latini quiddam,ut uno die,pro quodã die,& unus ſcriba pro quidam. Conuenerunt.) ἐπέστησαν.i.ingruerunt,ſiue aderãt,ſiue ꝙ malim adorti ſunt.Sic enim utitur in actis apoſtolorum. Vnum uerbum.) ἕνα λόγον.i.unum ſermonẽ. Certi enim ſunt.) πεπεισμένοι γάρ ἐσμεν.i.Perſuaſa eſt enim,ſiue ꝓſuaſum habet,ut ſubaudías plæbs,quæ modo præceſſit. Certus enim eſt de re uera,at perſuaſus eſſe poteſt,qui falſum credat.

Multis temporibus.) χρόνους ἱκανούς.i.multum tempus,ſiue temporis,ſi ſenſum maluiſſet reddere q̃ uerba. Conquaſſabitur.) συνθλασθήσεται.i.confringetur.

Qui negant eſſe reſurrectionem) Qui putant nihil immutãdum in literis,uertãt hæc Lucæ ad uerbũ ſi lubet, οἱ ἀντιλέγοντες ἀνάστασιν μὴ εἶναι.i. Qui contradicũt non eſſe reſurrectionem. Sed quorſum attinet ex innumeris unum aut alterũ proferre? Illud annotãdum,quoniam ἀνάστασιν dixit abſq; articulo,uertendum potius fuiſſe,qui negant ullam eſſe reſurrectionem. Et mortuus eſt ſine filijs) ἄτεκνος.i.orbus,ſiue abſq; liberis,nam liberorum nomine & filiæ continentur.

Neq; nubunt,neq; ducunt uxores.) οὔτε γαμοῦσι οὔτε ἐκγαμίζονται.i.neq; ducũt uxores, neq; nuptum dantur,quanq̃ γαμοῦσιν ambiguũ eſt.Alias certe uertit,ducũt uxores, atq; adeo paulo ſuperius in hoc ipſo Luca.

Aequalis enim angelis.) ἰσάγγελοι,dictione compoſita,hoc eſt,ſimiles ſiue pares angelis.Quemadmodũ Homerus ἰσοθέους & θεοεικέλους,eximios uiros,& Dijs æquiparandos.

Quia reſurgunt mortui.) ὅτι δὲ ἐγείρονται. Tametſi anceps eſt græca coniunctio,tamen hoc loco dicendum erat,ꝙ aũt reſurgant mortui,ſiue,reſurgere autem mortuos.

Simulantes longã orationẽ.) προφάσει μακρᾶ προσεύχονται.i.& prætextu longo orant.

Damnationem maiorem.) περισσότερον κρίμα.i.maius iudicium,interpres ſententiã explicat,non uerbum.Nam hic aliquoties κρίμα uſurpatur pro condemnatione.

EX CAPITE XXI.

REſpiciens autem.) Reſpicere eſt flexis in terram oculis aſpicere.At hic ἀναβλέψας,quod aliquoties eſt recipere uiſum,aliquoties attollere oculos uidẽdi gratia. Ex abundanti ſibi.) ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτῖς.i.ex eo quod ſibi ſupereſt. Ex eo quod deeſt.) ἐκ τοῦ ὑστερήματος.i.ex defectu,hoc eſt,ex penuria.

Omnẽ uictum.) βίον,quod alibi ſubſtantiam uertit. Et donis.) ἀναθήμασι. Ea dicunt dona,quæ dicata Dijs ſuſpenduntur in parietibus & columnis templi,cuiuſmodi nunc uiſuntur potiſſimum iuxta monumenta diuorum ſtatuæ argenteæ, equi aurei,pocula gẽmata,dicta ab ἀναθλῶσαι,hoc eſt,a ſeponendo,ſiue ſuſpendẽdo,unde & ἀνάθεμα dicit.

Dicentes quia ego ſum.) ὅτι ἐγώ εἰμι.i.ꝙ ego ſim, hoc eſt, dicent ſe eſſe Chriſtum, qui ſum ipſe.Et mox(Terroresq; & ſigna) φόβητρά τε.i.terriculamẽta.Aliud enim terror,aliud monſtrum,quod terrorem incutit.

Nondum ſtatim.) οὐκ εὐθέως.i.non ſtatim. Omnes aduerſarij ueſtri.) ἀντικείμενοι ὑμῖν.i.aduerſantes uobis.Et aliquanto poſt(Capillus de capite ueſtro non peribit) ἀπολεῖται.i.perit,habet neſcio quid certius & aſſeuerantius temporis ἐτέρωσις.

Poſſidebitis.) κτήσασθε.i.poſſidete,ſiue obtinete. Preſſura.) συνοχή.i.coartatio,ſiue anxietas.Nõnulli codices habebant ἀνάγκη,quod neceſſitatem ſonat & uim illatam.

Et nutrientibus.) θηλαζούσαις.i.lactantibus & mamma nutrientibus,ut ſuperius indicatum eſt,& Ambroſius pro nutrientibus legit,quæ ubera dãt.Nec eſt in ore gladij,ſed ore gladij,στόματι μαχαίρας,quod tamen rectius uertiſſet,acie gladij, quandoquidẽ aciem gladij Græci στόμα uocant,quod ea parte mordeat.

Sonitus

Sonitus maris) ἠχοῦσης θαλάσσης. i. resonantis maris. Arescentibus hominibus) ἀποψυχόντων, quod sonat exanimari dolore siue extabescere. Præ confusione.) ἐμ ἀπορίᾳ. i. in pplexitate, siue desperatione. Quanꝯ uterq; genitiuus absolute potest legi, ut sit sensus, præ desperatione resonante mari & fluctu, & arescentibus hominibus.

Cum produxerint ex se fructum) græce tantum est προβάλωσιν ἤδη, quod ego uertissem proruperint. Neq; enim de fructu sentit sed de gēmis & frondibus erūpetibus, id quod ex alijs euangelistis liquet. Et paulo post, rursum μήποτε uertit ne forte, quasi sit hoc in illorū fortuna situm, ac non potius in illorum cura.

Videte) ἴδετε, græcum uerbum anceps est, an sit uidetis an uidete.

Curis huius uitæ) μερίμναις βιωτικαῖς, quod in Paulo uertit secularia βιωτικά. Significat autem eas curas quæ ad uictum parandum faciunt.

Vt digni habeamini) καταξιωθῆτε. i. digni reddamini, q possitis effugere hæc omnia. Sensus autem est ut semper hoc ipsum orent, ut possint effugere.

Morabatur in monte) ηὐλίζετο, quod ante uerterat stabulare.

Et omnis populus manicabat.) Græcam uocem imitatus est interpres ὠρθρίζε. quāꝯ latini quoq; diluculari dicūt idem uerbum quod in psalmis uertit de luce uigilo ὄρθριζω, Vetustissimus codex latinus habebat diluculo ueniebat. Vnde mirū est unde hæc uox omnino latinis inaudita irrepserit.

EX CAPITE XXII.

DE duodecim) ὄντα ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δώδεκα. i. qui erat de numero duodecim.

Et magistratibus) & ductoribus, siue ducibus exercitus.

Sine turbis) ἄτερ ὄχλου. i. sine turba, hoc est sine tumultu. Nam utrumq; significat ὄχλος, ut latinis turba, & multitudinem & tumultum.

Occidi pascha.) θύεσθαι, id est immolari. Amphorā.) κεράμιον, quod significat uas fictile. Hoc idcirco admonui, quod mihi uideatur ad mysterium facere si quis excutiat, qd sibi uelit hydria fictilis, quæ rumpitur apud Ecclesiasten, recurrente uitta aurea. Eadē uox est, quam alibi uertit lagenam.

Ex hoc.) ἐξ αὐτοῦ, id est ex eo, nempe pascha ne quis ad tempus referat.

Accipite & diuidite.) λάβετε τοῦτο. i. accipite hūc Qui pro uobis fundet) τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. i. qui pro uobis effunditur. Cum paulo superius dixerit datur tempore præsenti, cur hic uereamur dicere effunditur. Et certe datur reperit in exēplaribus nostris.

Per quem tradetur.) παραδίδοται, id est traditur, ut sit præsentis temporis.

Dominantur eorum,) earum uertendum erat siue eis. Gens enim græcis neutri generis est. Proinde in αὐτῶν oblitus sui, græco usus est genere.

Sicut minor.) ὡς ὁ νεώτερος. i. sicut iunior, siue minor natu. Antiquissimi codices habent iunior, non minor. Quanquam hoc loco magis contemptum significat ꝯ ætatem. Vt enim honoris causa presbyteros uocabant, hoc est seniores, ita contemptos iuniores, quod genus est illud in psalmis. Adolescentulus sum ego & contemptus. Nam Hebræis צָעִיר sonat iuuenem & nullius autoritatis.

Et qui præcessor est.) ὁ ἡγούμενος. i. dux siue rector. Nam hoc quoq; significat græca uox, ac magis cōuenit cū eo quod sequitur, pugnant em̄ p̄sidem esse, & ministrū esse.

Ait autem dominus Simoni.) Exemplaria græcanica sic habent εἶπε δὲ ὁ κύριος, σίμων, σίμων ἰδοὺ. i. dixit autem dns. Simon Simon, ecce. &c. Porro cōduplicatio seruit affectui Atq; ita citat diuus Hieronymus in dialogis aduersus Pelagium

Expetiuit uos) ἐξητήσατο, quod magis sonat depoposcit, deposcūtur enim, qui ad pœnam petuntur uelut hoc efflagitarit Satanas ut illos cōminueret, quemadmodum Iob poposcit Satan, & impetrauit, uerum id præscriptis legibus.

Non cantabit.) οὐ φωνήσει, id est non sonabit, siue non ædet uocem.

Sed nunc qui habet sacculum.) Queso quis tam est ἀγέλαστος qui possit a risu tempe

rare perpendēs q̄ ridicula recentiores quidā theologi in hūc ſcripſere locū. Rurſū quis eſt tam φιλάγελως qui non indignetur cœleſtem illam doctrinam huiuſmodi uitiari interpretamētis Lyranus enim ille probatus doctor huc detorquet uerba Chriſti, quaſi moneat apoſtolos, ut ingruente procella perſecutionum muniant ſe duabus rebus, nē pe commeatu, & armorum præſidio, ne uel deſit quod edant, uel a perſecutoribus opprimantur. Atq; eadē multo impudentius inculcat Carrēſis, dignior profecto qui caru cas agat, q̄ qui ſacras tractet litteras, ſi cætera ad eundum interpretetur modum. Is etiā Chryſoſtomum ſuæ ſententiæ citat autorem, ſed δυσὶν πρὸς ἕωθεν, pullos inquit enido educens, iubet propriis uti pennis. Quid ais? ita ne propriæ apoſtolorū pennæ ſunt cō meatus & gladij? Quid igitur intereſt inter carē militem conductitiū, & uirum apoſtolicum? At mutatis inquiunt temporibus licet mutare uitæ rationē. Tēpore pacis hæc interdicuntur, tempore belli permittuntur. Quaſi uero unq̄ bonis defuerit perſecutio Ita ne Chriſtus omnium illorum dogmatū ſuorū, de nō reſiſtendo malo, de diligendis aciuuandis inimicis, de bene precando iis qui male precantur nobis, de beatis mitibus, & perſecutionem perpetientibus propter iuſticiam, de præbenda maxilla altera, ſi quis alteram percuſſerit, atq; aliis id genus plurimis iam moriturus palinodiā canit, & ad comparandum cōmeatum & πανοπλίαν adornādā excitat? Oblitus etiam eorū quæ paulo ante dixerat. In patiētia ueſtra poſſidebitis animas ueſtras. Atqui illic ſane de perſecutione loquit̄, deinde quid magni docet Chriſtus ſuos, ſi hoc p̄cipit quod ſua ſponte faciunt & pyratæ & latrones? Hæccine eſt illa doctrina cœleſtis, quam ut nobis imparti ret relicto cœlo deſcendit in terras? Præterea aūt cur ipſe nō præſtat quod docet? quādo ipſe parauit ſibi cōmeatum? quando enſibus aut machinis ſeſe aduerſus perſecutores uim cōmuniuit? Nec uidēt q̄ iſta pugnēt cū uaticinio quod ædidit in illū Eſaias, uelut ouis corā tondente obmutuit, ut interim ſileam, ne conſiſtere quidem iſtoꝝ cōmentū. Etenim fingamus hanc eſſe Chriſti mentem, ut uelit apoſtolos ſuos parare gladium ferreum, quo graſſantur & latrones, & cōmeatum quem parant duces exercituum, qua ratione illud explicabunt, quod tunica diuēdita iubet emi gladium? Nū illos nudos enſibus accinctos mittit in bellum. Nouū uero copiarum genus, Ad hæc cum dixerit: ſed nunc qui habet ſacculum tollat, ſimiliter & peram, qui cohæret quod mox ſequit̄, Et qui non habet, uendat tunicam ſuam, & emat gladium? Vt maxime torqueant, non iubet parare ſacculū aut perā, ſed permittit ut tollerādū, ſi qs forte poſſideat. At enſem etiā uēdita tunica iubet emi. Proinde proſpicere de uictu permittit̄ dūtaxat, at gladio nos defendere tantopere iubemur, ut nudis etiam ſit cum hoſte confligendum? At ſaltem nō reſipiſcunt ex his quæ mox ſequuntur apud alios Euangeliſtas. Obiurgat Petrum quod utatur gladio, & iubet recondi, addens perire gladio, qui gladio pugnent, ſibi non defuturas q̄libet multas legiones, a patre ſuppetias, ſi ſe ui defendere uoluiſſet. Deniq; quando unq̄ legimus apoſtolos feciſſe quod hic tantopere iubet Chriſtus faciēdū? Fugiſſe legimus, reſpondiſſe legimus, loricā aut gladium geſtaſſe nuſq̄ legimus, ac ne unguibus quidē unq̄ repugnaſſe, ne dicam gladiis. In nugaciſſimis nugis hæreſes ac blaſphemias reperimus. At hæc ſunt uere hæretica, hæ uero blaſphemiæ in ſacroſācta Chriſti dogmata, reclamantibus omnibus eius præceptis, reclamante tota ipſius uita, refragātibus tot martyrum millibus, repugnantibus uetuſtis interpretibus, alio detorquere, imo prorſus corrumpere. Nec animaduertunt quid hic interpretetur Ambroſius, etiam ſi in re tam perſpicua, quid opus interprete? Cur inquit emere iubes gladium, qui ferire me p̄hibes? Cur habere præcipis, quem uetas promi? Niſi forte ut ſit parata defenſio nō ultio neceſſaria, ut uidear potuiſſe uindicari, ſed noluiſſe. Deinde diſſoluens quod poterat ex ueteris inſtrumenti literis obiici, permiſſum eſſe bellum, lex tamen inquit, referire me non uetat, & ideo fortaſſe Petro duos gladios offerenti ſat eſt dicit, quaſi licuerit uſq; ad euangelium, ut ſit in lege æquitatis eruditio, in euangelio bonitatis profectio

mox aduerſus

mox aduersus reclamaturos opponit hæc. Multis hoc iniquum uidetur,sed nō iniquus domin⁹,qui cum se posset ulcisci,maluit imolari , Deniq; in calce hoc adijcit,duos gladios interpretatos ueteris ac noui testamēti scientiam, quasi nihil inquiens desit ei, quē utriusq; testamēti doctrina munierit. Consentiunt in hāc sentētiā,oēs omniū literæ, oēs sanctorum libri, qui tolerantiam nobis commendant, non armaturam indicūt. Tole/randum utcunq;,si unum dumtaxat locum philosophiæ cœlestis ad hunc corrupisse/mus modum. Nihil propemodum est dogmatis Christi , quod non huiusmodi com/mentis ac distinctiunculis subuertant quidam. Et hæc leguntur & approbantur a sum/mis theologis,hæc uelut oraculo prodita citantur. Quibus rebus illud factū est,ut apud Christianos insanius prope tumultuetur,litigetur,pugnetur,pro re,pro ditiōe,pro uin/dicta,& usq; apud ethnicos. Verum moderandus est animi dolor,tāetsi iustissimus, præ sertim cum indignitas rei uix ingenti uolumine possit,ut par est,explicari. Cæterum ut id solum agam, quod ago , sic est ordinanda lectio . Sed nunc qui habet sacculum tollat ,utiq; uendendum,consimiliter & peram tollat , nimirū uendendam, quod si de/sint,uel tunica diuendita emat gladiū,nō istum quo grassantur latrones , sed uerbi diui ni,qui penetrātior est quouis gladio ancipiti,pertingēs usq; ad dissectionē animæ ac spi ritus . Quod si quis omnino contendat,tollat hic positū pro secū deportet , certe cum in gladio cogamur allegoriam adhibere,hic quoq; adhibeamus oportet .

Orate ne intretis) Latinis anceps est sermo. Nam potest & hic esse sensus,orate, ne si non oraueritis , fiat ut intretis in tentationem . At græcis non potest nisi unus accipi sēsus. Nēpe hic,hoc rogate patrē, ne ueniatis in tētationē , προσεύχεσθε μὴ εἰσελθεῖν. Quāq; paulo post cōmutatis nonnihil uerbis,eandē extulit sentētiā. ἵνα μὴ εἰσέλθητε,i.ne intretis.

Sinite usq; huc) ἐᾶτε ἕως τούτου,id est sinite hactenus,id quod pinde sonat græcis quasi dicas,hactenus ne resistite,cum alius sit sensus euangelistæ.

Si percutiamus) εἰ πατάξομεν,id est num percutiemus.

Et dum fuisset intuita) καὶ ἀτενίσασα, id est & fixis in eum oculis . Plus enim quiddam est ἀτενίζειν q̄ intueri. Quasi horæ,) ὡσεί,id est fere. Quanq; & Suetonius usus est,qua si in hunc modum. Sicut dixerat) ὡς εἶπεν αὐτῷ,quomodo,siue ut dixisset sibi. Nā hoc ipsum illi ueniebat in mētem Christū sibi dixisse futurū ut se negaret .

Vos dicitis quia ego sum) ὅτι ἐγώ εἰμι,id est uos dicitis me esse. Alioquī nō ideo dicebāt quod ille esset. Quid adhuc desideramus.) τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτυρίας , id est quid insuper opus habemus testimonio? Interpres eleganter reddidit magis q̄ ad uerbum , aut suo more. Conuenerunt seniores.) συνήχθη τὸ πρεσβυτέριον .i.ordo presbyterorum.

EX CAPITE XXIII.

DVxerunt.) ἤγαγεν.i.duxit,tametsi hic uariant exemplaria. Tu es rex Iudæo rum) σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων.i.tu es ille rex Iudæorū, ut unicū illum Iudæis promissum & expectatū regem intelligas. Cōmouit populū.)ἀνασείει.i.com mouet præsentis temporis,ut accipiamus nō de una seditione accusari Chri/stum,sed totam illius ac perpetuam accusari uitam uelut seditiosam .

Et audiēs Galilæā) ἀκούσας Γαλιλαίας.i.cū audisset de galilæa,siue audito noīe galilææ

An homo Galilæus esset) Galilæus nō est cōiungendū cum homine,sed separandum propter articulū græcū ὁ ἄνθρωπος . Nam cū Christū signet,tamen uelut ignoto sibi noīe hominem uocat, ut Petrus puellam , mulierem γύναι.

Constanter accusantes) εὐτόνως,id est acriter,& intento clamore.

Nullā causam) αἰτίαν,cur non potius crimen? quandoquidem & hoc significat αἰτία.

Emendatū ergo.) παιδεύσας.i.castigatū siue correptū. Nā quod mox uertit,corripiam Eadē est uox græca παιδεύσας,cæterū corripimus uerbis magis q̄ uerberibus,castigam⁹ utroq; modo. Per diē festū) κατὰ ἑορτὴν .i.singulis festis. Nā pascha recurrebat quot annis. Et hac figura subinde utuntur κατὰ τόπους κατὰ πόλεις.

Simul uniuersa turba.) πάμπληθεί, græcis aduerbium est, quod additum uerbo significat id agi per uniuersam multitudinē, nam uerbū ipsum est numeri pluratiui ἀνέκραξαμ. i. exclamabant. Voces eoꝝ) Hic addunt græci μετὰ τῶν ἀρχιερέωμ. i. summoꝝ sacerdotū siue pontificū. Petitionem eoꝝ) αἴτημα. i. postulationē. Efflagitant enim ac postulant.

In uiridi) ἐμ ὑγρῷ. i. in humido, atq; ita magis respōdet, quod sequitur arido. Cohærēt aūt humere & uirere. Beatæ steriles & uētres quæ.) Dicendum erat uentres qui non genuerunt. Apparet hallucinatū interpretē, quod κοιλίαμ. i. uentres apud græcos sit fœminini generis. At mox certe græcus sermo refert ubera, quæ sunt masculina apud illos, & μαστοὶ οἱ οὐκ ἐθήλασαμ. Nam quæ non lactauerunt, ad ubera refertur, nō ad mulieres.

Duo neq;.) δύο κακοῦργοι. i. duo malefici siue facinorosi. Et latrones.) & κακούργους, latrones nunc uertit, quod modo uerterat neq; homo nimirum, copiosus.

Stabat populus expectans.) θεωρῶμ. i. spectans, suffragantibus & antiquis exemplaribus nostris, uerum id haud dubium quin librariorum acciderit errore.

Et deridebant eum) ἐμυκτήριζομ. i. subsannabant idem uerbum cū eo quod ut superius indicatum est significat naso suspendere, siue dicterijs incessere.

Si tu es rex.) ὁ βασιλεύς. i. ille rex. Et paulo ante ὁ χριστός. i. ille Christus. Ac rursum ὁ τοῦ θεοῦ ἐκλεκτός. i. ille dei electus. Nec enim in his ociosus est articulus græcus.

Erat aūt & supscriptio) ἐπιγραφή, cur non potius inscriptio, q̄ superscriptio.

Græcis & hebraicis & latinis.) Alius est græcis ordo, ἑλληνικοῖς & ῥωμαικοῖς & ἑβραικοῖς .i. græcanicis, romanis, & hebraicis, q̄ sane tres linguæ, uel hoc noie christianis oibus deberēt esse cōmēdatæ, quod in cruce dñi nostri Iesu Christi sint solæ oium dedicatæ, Saltē hūc titulū conueniebat passim suis depingi formulis, quē Ioannes ad hāc formā ponit.

יהושע הנצרי מלך היהודים. ΙΗΣΟΥΣ Ο ΝΑΖΩΡΑΙΟΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM.

Titulus Crucis IESV Christi

Qui pendebant latronibus) κακούργωμ, quod modo uerterat neq;.

Nihil mali) οὐδὲμ ἄτοπομ. i. nihil absurdi. In manus tuas cōmendo) græcis est παραθήσομαι. i. cōmendabo siue deponam futuri temporis. Idq; iuxta ueritatem hæbraicam, quæ habet ad hunc modum בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי. Siquidem א additum huic uerbo אַפְקִיד indicat futurum tempus, cæterum παραθεῖναι est cōmendare ueluti cōmendatur depositum seruandum, ac suo reddendum tempore. Nam huc alluſit Ambrosius cum ait, Bonum ergo pignus est spiritus, bonum depositum.

Qui erat decurio.) βουλευτής, hic nomen est dignitatis, nō officij militaris, ac sonat ferme Senatorem siue consultorem, de quo nonnihil dictum est alias.

Cōsilio & actibus) τῇ βουλῇ & τῇ πράξει. i. consilio & facto. Interps legisse uidet πράξει.

Et posuit eum in monumēto.) Et posuit illud legendum est, refertur eum ad corpus αὐτό. Atq; ideo in latinis quoq; codicibus emendatioribus scriptum est illud, non illum, ut palam librariorum esse peccatum non interpretis, quemadmodū & participiū depositum καθελὼμ αὐτό, quod quidem magis sonat detractum q̄ depositum. Quemadmodū & illud in cantico Mariæ. Deposuit potentes καθεῖλομ detraxit. Nam καθιλεῖσθαι dicitur quod in alto suspensum pendet, ueluti clypeus aut lagena,

In monumento excisо.) λαξευτῷ, ut intelligamus solidum fuisse saxum non cōpactile aut structile, sed exculptū suo loco natiuo. Sabbato quidem siluerūt) ἡσύχασαμ. i. quieuerunt, utrūq; enim significat ἡσυχάω.

EX CAPITE. XXIIII.

VNa aūt sabbati) Vno sabbatoꝝ ē græcis, ut subaudias die τῇ δὲ μιᾷ σαββάτωμ.

Valde diluculo) ὄρθρου βαθέος. i. diluculo profundo, hoc est quod multum ad huc haberet noctis. Vnde rectius uertisset crepusculo mea quidē sententia.

Ad monumentū) Hic Græci codices addunt, & quædam cū illis καί τινες σὺμ αὐταῖς quod tñ anceps est de uiris dicat an mulieribus, quod τινές cōmunis sit generis.

Mēte cōsternatæ eēnt.) ἐμ τῷ διαπορεῖσθαι. i. dū hæreret, ac pplexæ essēt & animi incerti.

In uestibus

In uestibus fulgentibus.) ἀστραπτούσαις, quod magis sonat fulgurantibus, & fulguris instar relucentibus. Cum timerent autem.) plus dixit euangelista q̃ interpres ἐκφόβων δὲ γενομένων, id est Expauefactis autem illis, ac uultum deflectentibus in terram.

Recordamini qualiter dixerit) μνήσθητε græcis anceps est, quemadmodum nobis recordamini imperatiui ne sit modi an indicatiui, nisi quod ea quæ sequuntur arguunt imperatiuum modum. Et recordati sunt uerborum. &c) Latinius erat ut dixerit q̃ qualiter locutus est, Laurentius mauult ꝙ dixerit. Quia oportet.) Aut omittendum erat ὅτι, aut uertendum in quod, mutato uerbi modo, quod oporteret. &c.

Et procumbens.) παρακύψας, quod est obliquato capite prospicere, ueluti si quis immisso per fenestram capite prospiciat. Vnde prouerbiũ περὶ ὄνου παρακύψεως. Et linteamina posita) κείμενα maluissem iacentia q̃ posita.

Et abijt apud se admirans) apud se referendum ad participium admirans. Et abijt admirans apud sese καὶ ἀπῆλθεν πρὸς ἑαυτὸν θαυμάζων. Et estis tristes.) σκυθρωποὶ. i. parũ alacri uultu, ut ad habitũ oris ꝑtineat non animũ. Quia ipse esset redempturus Israel.) ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι τὸν ἰσραὴλ. i. sperauerамus, quod is esset ille qui redempturus esset Israel. In damnationem) Alias admonui κρίσιν & κρίμα sæpe poni pro κατάκρισιν simplex pro composito. Loquebantur ad inuicem,) ὡμίλουν πρὸς ἀλλήλους. i. colloquebantur siue confabulabantur inter se. Nam idem uerbum mox uertit fabulabantur.

Peregrinus es.) παροικεῖς. i. aduena es. Et nunc super hæc omnia) ἀλλάγε σὺν πᾶσι τούτοις τρίτην ταύτην ἡμέραν ἄγει σήμερον. i. uerũtamen cũ omnibus his tertium hunc diem agit. Noue dixit Lucas, nisi forte scripsit ille ἐπὶ πᾶσι τούτοις. Nec est & super, sed ἀλλάγε. i. atqui siue uerũtamen. Nec est mulieres quædam ex nostris, sed ex nobis ἐξ ὑμῶν, hoc est nostri gregis. Deinde plus est q̃ terruerũt ἐξέστησαν. i. attonitos reddiderunt, nam magis pertinet ad Epitasin admiratiõis q̃ timoris. Ego sum nolite timere) Hæc uerba in græcis exẽplaribus nõ repio. Quidã ex nostris) τινὲς τῶν σὺν ἡμῖν. i. quidã eorũ q erãt nobiscũ. Ac mox (& ita intrare) ita redundat. Ego sum nolite timere) In græcis exemplaribus tantũ est, pax uobis. Cætera uidentur adiecta. Nec admodum cohærent cum sequentibus, in quibus eximit eis terrorem, licet apud Ambrosium adduntur, sed ex alio euangelista, sicut opinor admixta. Aliquid quod manducetur.) βρώσιμον. i. esculentũ siue edulij. Ac mox. Fauum mellis) ἀπὸ μελισσίου κηρίου. i. de apiario fauo. Nam & alia quædam insecta mel & fauum habent. Et cum manducasset coram eis.) græca dissident καὶ λαβὼν ἐνώπιον αὐτῶν ἔφαγεν εἶπε δὲ αὐτοῖς. i. accipiens corã illis comedit dixit aũt illis.

Incipientibus.) ἀρξάμενον. Apparet interpretem legisse ἀρξαμένων, ut referatur ad discipulos. Atq; hanc germanam esse lectionẽ arbitror, licet reclamantibus græcorũ exemplaribus, quod si legamus ἀρξάμενον, ut ꝑtineat ad Christũ nõ eius erat dicendũ, sed suo ad hunc modũ. sic oportebat Christũ pati & resurgere a mortuis tertio die, & prædicare in nomine suo pœnitẽtiã & remissionẽ peccatorũ exorsum, siue initio facto ab Hierusalem, At huic lectioni reclamat quod Christus nõ cœperit ab Hierusalẽ, sed apostoli. Et rursum quod sequitur, magis cohæret cum hac lectione. Vos aũt estis testes horũ, licet ambiguũ sit, utrum estis legendum sit an sitis ἐστὲ an ἔστε, & utrumq; satis quadrat.

Et ipsi adorantes.) προσκυνήσαντες. i. adorato eo reuersi sunt. Adorabant enim abeuntẽ in cœlum, ac deinde recipiebant se Hierosolymas. Hoc loco subijcienda erãt acta Apostolorum. Nam Lucas historiam suam duobus libris complexus est, quos ambos ad eundem scripsit Theophilum. Atq; ipse secundum exordiens cõnectit cũ supiore. Deinde acta illa, plane pars est euãgelicæ historiæ. Verũ ne uideremur Ioannẽ dirimere ab Euangelistis, distraximus duos Lucæ libros, & acta ꝓximo subiecimus loco.

ANNOTATIONVM IN LVCAM FINIS.

IN EVANGELIVM IOANNIS ANNOTATIONES ERASMI ROTERODAMI.

IN principio erat uerbum.) Illud in primis annotandum, id quod indicauit & Chryſoſtomus Ioannem neq; Matthæi, aut Marci more ſumere ex ordium, neq; ad exemplum Lucæ, ſed ijſdem uerbis ingreſſus eſt hiſtoriã euangelicam, quibus Moſes ingreſſus geneſim mundi.

Erat uerbum.) λόγος, græcis uaria ſignificat, uerbum, orationem, ſermonem, rationem, modum, ſupputationem, nonnunq; & pro libro uſurpatur a uerbo λέγω, quod eſt dico ſiue colligo. Horum plærag; diuus Hieronymus putat competere in filium dei. Verum illud propius ad hoc inſtitutum pertinet, nõ ſimpliciter poſitum λόγος, ſed additum articulum ὁ λόγος, ut non poſſit de quouis accipi uerbo, ſed de certo quopiam & inſigni. Habet enim hanc uim articulus, quam latini utcũq; reddimus adiecto pronomine ille, ueluti cum Ariſtoteles, in genere de quolibet agit bono, ἀγαθὸν uocat. Cæterum cum unicum illud, ac ſummum bonum intelligi uult, addit articulum τ' ἀγαθόν. Item καλὸν appellant philoſophi, quod quouis modo pulchrum ſit τὸ καλὸν, eximium illud ac uere pulchrum ſiue honeſtum, quod a uirtute proficiſcitur. Item πᾶν appellãt, quod quocunq; modo totum eſt, uerum abſolutũ illud uniuerſum, quod uere complectitur omnia, non ſimpliciter πᾶν, ſed τὸ πᾶν appellant. Itidem in diuinis litteris, cum deos uocãt amicos dei, non apponitur articulus, ſed tantum θεοί ἐστε, id eſt dij eſtis. At quoties ſignificatur uerus ille & ſolus deus ſemper additur articulus ὁ θεός. Et quoties ſe uult intelligi Chriſtus, filium hominis appellat, ſed utriq; nomini ſuo præpoſito articulo ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ac plane tantum habet momenti, hoc loco prætermiſſus aut additus articulus, ut Chryſoſtomus & Cyrillus hoc potiſſimum argumẽto reijciant hæreſim quorundam, qui negabant Chriſtum illud eſſe uerbum, quod ab initio fuerat in patre, ſed illud aliud quoddam fuiſſe uerbum interius patri, unde natum ſit alterum uerbum quod eſſet Chriſtus. Et uerbum erat apud deum,) Rurſum addidit articulum, non ſolũ uerbo, ſed etiam deo, ut illud unicum ac uere uerbum intelligamus de quo prius dixerat, & patrem uere deum, non quemuis alium deum. Mos enim hic eſt diuinæ ſcripturæ plærumq; dei uocabulum, licet omnibus perſonis ex æquo cõmune, patri tribuere, & haud ſcio an uſq; legatur dei cognomen aperte tributum Chriſto, in apoſtolorum aut euangeliſtarum literis, prætercq; in duobus aut tribus locis.

Et deus erat uerbum.) Hoc loco deo non additur articulus, cum tamen uere ac natura deum ſignificet, uerum id facit coactus. Alioqui non poterat ſimul explicare diuinam eſſentiam tribus cõmunem perſonis, nam ſi utriq; addidiſſet articulum καὶ ὁ θεὸς ἦν ὁ λόγος, iam confudiſſet perſonarũ proprietates. Atq; hic fuiſſet ſenſus, & ille deus nempe pater, erat illud uerbum, nẽpe filius. Rurſum ſi deo addidiſſet articulum non uerbo, καὶ ὁ θεὸς ἦν λόγος. Iam duo ſignificaſſet uerba, ac ſenſus fuiſſet, & ille deus nempe pater, erat & ipſe uerbum quoddam & ſi non idem uerbum quod filius, tamen aliquod uerbum. Nunc quoniam uerbo addidit articulum & deo non addidit καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, chriſtianam expreſſit ſententiam, ſic ut alio detorqueri non poſſit, nimirũ hanc. Et illud M

idem uerbum

idem uerbū quod modo dixi in principio fuisse apud deū,erat deus hoc est particeps essentiæ diuinæ. Hæc ita esse ut diximus facile comprobabit,qui uel mediocriter græce nouerit. Nos tamē in hoc exordio nihil immutauimus,reueriti sacramētum ineffabile. tamen admonendum putaui,quo magis intelligant nostri theologi nonnihil interesse, e suis haurias fontibus mysticas literas,an e lacunis.

Omnia per ipsum facta sunt) Cū de uerbo fiat hic quoq; mentio,de quo modo locutus est rectius uertisset,omnia per illud facta sunt,ut repetat uerbum, siue omnia p idē facta sunt,sicut paulo superius.Hoc erat in principio,nisi mauis pronomen ipsum referri ad deū patrē,qui proxime præcessit. Verū huic sensui nō nihil refragatur ꝓpositio διὰ per,quæ pugnat cū ratione principij. Et magis concinit cū Paulinis uerbis, qui ait p quē fecit & sæcula,ut p filiū intelligamus omnia condita a patre. At nunc latinus ancipitem reddidit sententiam,quod ipsum pronomen utrolibet possit accōmodari.

Et sine ipso factū est nihil) Hunc locū bifariam distinguunt. Chrysostomus ita legit cōiunctim,Omnia p illud facta sunt,& absq; illo factū est nihil,quod factum est,ut intelligas nihil omnino creatū,quod nō sit creatū a patre per filiū.Scribit aūt hæreticos quosdam distinguere ad hunc modū.Omnia per ipsum facta sunt,& sine ipso factū est nihil. Atq; hic interposita diastole,subijciunt quod factum est in ipso,uita erat, interpretantes spiritum sanctū quem creaturā faciunt, intelligi in eo quod dicitur,quod factum est. Et tamen in hunc modum distinguunt Cyrillus græcus,& Augustinus latinus, quanq; diuerso sensu. Nam Augustinus intelligit omnem creaturā in deo uitam esse suo more nō illibenter πλατωνίζωμ. Cyrillus aūt sic interpretatur,ut intelligamus, omnia per filiū fuisse condita tam uisibilia q; inuisibilia,& quicquid conditum fuit in eo uerbū illud est uita,ut nō solū sit omnibus autor originis cū patre, uerum etiam idem admixtum omnibus,ueluti uita,tueatur & conseruet uniuersa quæ condita sunt. Cæterum quod quidā interpretantur nihil, peccatum aut maliciam,quod ea sola sunt, quæ natura sunt,& ob id bona sunt,peccatum esse quiddam priuatiuum,etiamsi Hieronymus non reijceret, tamen per se friuolum est & argutū magis q; theologicū. Quanq; ad eum modū interpretatur Augustinus. Cauillatur hoc loco nescio quid,is cuius nomine extant aliquot homiliæ in Ioannem Origenis titulo,sed falsissimo,id quod uel me tacente res ipsa clamitat,atq; eiusdem farinæ sunt,quæ eiusdē titulo feruntur in Lucam, cum nihil illic sit, quod ullam Origenis uenam ulla ex parte sapiat.Atq; eo res redijt, ut huiusmodi nugas etiam prudētes adijciāt typographi,quo uolumine aucto quæstus fiat uberior,Qd' si illis licet quicquid uolent, quocūq; prodere nomine, & nobis phas non erit,titulo semel illito chartis refragari, bella nimirum erit studiosorum cōditio,si nebulonis aut impostoris nugas pro oraculis cogentur amplecti.Verū hæc πάρεργα. Vt ad rem redeam Is quisquis est aut quicunq; sunt, siue homines siue dij, cauillantur nescio quid, græce significantius dici, pro eo quod nos dicimus, Et sine ipso factum est nihil. Apud illos em esse extra non absq;, quod sane quid sibi uelit non satis intelligo, nisi quod in omnibus quæ sane uiderim græcis exemplaribus scriptum comperio χωρὶς αὐτοῦ,id est absq; illo. Atq; eadem est præpositio græca Ioannis capite quintodecimo. Sine me nihil potestis facere χωρὶς ἐμοῦ. At is utrobiq; uult legi extra, non sine. Ad Cyrilli sententiam nonnihil facit,quod cum bis dixerit uitam,priori uitæ non addidit articulum,posteriori addidit, In eo quod conditum est, uerbum illud erat quædam uita,dum impartit incolumitatem naturæ conditæ. Ac mox cum ipsum uerbum peculiari modo uitam appellat,& uita erat lux hominum,apposuit articulum,ueram illam ac ineffabilem uitā significans ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς.

Fuit homo missus.) ἐγένετο, idem uerbum quod modo transtulit facta sunt. Proinde Valla maluit hoc loco, extitit, q; fuit. At ego malim,erat homo missus.Illud annotandum hic homini non præponi suum articulū, quo tantum hominis indicet naturam,&

Ioannem hac nota ſeparet a Chriſto, qui ſimul & deus erat,cui ut reſpondeat deus, & hoc citra articulum extulit παρὰ θεοῦ.

Cui nomen erat Ioannes) ὄνομα αὐτῷ ἰωάννης.i.nomen ei Ioannes. Et mutauit nõ ihil latinus interpres,& addidit de ſuo,idq; nulla compulſus neceſſitate. Ne quis nobis ſuccẽſeat,ſi quid forte mutamus alicubi,uel adacti neceſſitate,uel inuitati cõmoditate. nec eſt ſimpliciter miſſus,ſed ἀπεσταλμένου participiũ eius uerbi unde dicti ſunt apoſtoli.

Vt oẽs crederẽt p illũ)græcis incertũ eſt an p illũ referat̃ ad Ioãnẽ, ut intelligamus illo teſtificãte oẽs debuiſſe credere in Chriſtum,an oẽs debuiſſe credere patri per illud lumen,cui teſtimonium perhibebat Ioannes,quod αὐτοῦ poſſit accipi maſculino aut fœminino genere. Non erat ille lux.) Primum illud admonendus eſt lector, quod latinus hic interpres modo lumen uertit,modo lucem,græcis eandem eſſe dictionem φῶς, ne quis in cõmutata uoce latina ſomniet ſubeſſe myſterium. Cæterum illud non abs re quæritur a doctis, cum Chriſtus ſuos apoſtolos uocet lucem mundi,& cum Ioannes baptiſta nominatim dictus ſit lucerna ardens & lucens,cur hic eum lumen eſſe neget, Verum hunc tantum alioqui nodum additus aut omiſſus articulus diſſecat, quandoquidẽ ueram illam & ſuapte natura lucem ſignificat, articulum addit τὸ φῶς & τοῦ φωτὸς. Hic item cum negat Ioannem eſſe lucem non dixit οὐκ ἦν ἐκεῖνος φῶς, hoc eſt non erat ille lux, ſed οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς.i.non erat ille lux illa non erat illa uera lux,de qua modo dixi. Animotauit hec Cyrillus,ſi cui noſtra leuis eſt autoritas. Ad hæc cur magis placuit periphraſis, ut teſtimonium perhiberet de lumine,q̃ teſtificaretur ſiue teſtaretur, cum græce ſit μαρτυρήσῃ. Erat lux uera.) Iam admonui lucem & lumen græcis idem eſſe nomen, ne quis erret in luce & in lumine,putans eſſe aliquid diſcriminis. Cæterum illud magis ad rem pertinet,erat,quo referre oporteat? nũ ad uerbũ,nam quo minus ad Ioannem referatur,obſtat ipſe ſenſus. Equidem arbitror,nec ad uerbũ referẽdum,ſed ad ipſum lumẽ, quod mox ſequitur,propterea quod utriq; nomini lux & uera ſuus præponitur articulus ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν,ut ad hunc legamus modum. Non erat Ioannes lumen illud de quo loquor,ſed in hunc mũdũ dũtaxat miſſus,ut teſtificaret̃ de lumine,nã lumẽ hoc de quo loquor erat lumen uerum,quod illuminat omnem hominem,hoc eſt erat fons luminis,unde ipſi quoq; Ioanni ſuum fluxit lumen.

Venientem in hunc mundum.) ἐις τὸν κόσμον,id eſt in mundum, nam hunc nõ addũt Græci,niſi quod ita frequenter uertit interpres,exprimere cupiens opinor uim articuli. Sed cur hic magis addidit hunc q̃ in ijs quæ ſequuntur. Et in mundo erat, & mũdus per ipſum factus eſt,& mundus eum non cognouit,quæ ſingula cum ſuis articulis efferunt̃.

Et mundus eum non cognouit.) αὐτὸν uidetur ad uerbum referre, quod græcis quidem eſt maſculini generis. Cæterum interpreti latino uertendum erat in neutrum. Et mundus illud non cognouit. Idem ſentiendum de ijs quæ mox ſequuntur, & ſui eum non receperunt, quotquot autem receperunt eum. Cæterum illud in propria uenit, & ſui eum non receperunt, græcis eſt eadem dictio ἴδια & ἴδιοι in ſua uenit, & ſui eum non receperunt.

Ex uoluntate carnis.) Annotandum neq; carni neq; uiro,neq; deo ſuum apponi articulum,ut ſpetiem carnis aut uiri deſignari intelligas non hanc aut illam carnem aut uirum. Atq; his tribus ſanguinibus carni & uiro opponitur deus,item abſq; articulo. At Laurentius mauult hoc loco geniti ſunt q̃ nati γεννήθησαν. Præterea non eſt in nomine eius, ſed in nomen εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Quanquam his promiſcue utuntur euangeliſtæ, credere illi & credere in illum & in illo, confiteri illum & confiteri in in illo, Baptizari in nomen Chriſti, & baptizari in nomine Chriſti, qua de re compluribus uerbis diſputat Valla.

Et uerbum caro factum eſt.) Ὁ λόγος, id eſt & uerbum illud, Nempe de quo tam ſublimia diximus. Cæterum habitauit inter nos,aptius erat q̃ in nobis ἐν ἡμῖν, Et uerbum habitauit

bum habitauit ἐσκήνωσεν a tabernaculis dictū est, quod alias uertit nidificare, ut intelligas temporariam apud nos habitationem.

Et uidimus.) θεασάμεθα, id est spectauimus. (Gloriam quasi unigeniti) Laurentius mauult, tanq̄ unigeniti, quod uere esset unigenitus, & in hoc uerbo philosophatur nō nihil Chrysostomus, interpretans ancipitem apud græcos uocem ὡς. Et unigeniti non est hic participium, sed nomen, μονογενοῦς unde quod sequitur a patre, magis pertinet ad gloriam, q̄ ad unigenitum. Spectauimus gloriam eius, gloriam inquam non quamlibet, sed gloriam a patre exhibitam, quæ declararet eum esse unicum filium. Sentit enim opinor de baptismo Iesu & transfiguratione. Cum audita est uox patris. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est, ipsum audite.

Plenum gratiæ & ueritatis.) Plenum hic nominandi casus est non accusandi πλήρης, & refertur ad ὁ λόγος, quod & ipsum græcis est generis masculini, ut sit sensus, uerbum illud caro factum est, plenum gratiæ & ueritatis. Alioqui uerba hæc magis uidebantur cohærere cum Ioanne qui sequitur, ut legamus, plenus gratia & ueritate Ioannes testificatur de illo, ut accipiamus Ioannem hac præfatiuncula cōmendatum, quo plus ponderis habeat illius testimoniū. Etiamsi non sum nescius interpretes omnes hoc ad Christum referre, non ad Ioannem. Verum quoniam duriuscule cohæret cum superioribus lectorem admonendum putaui, quo rem expendat. Deinde noue mutauit subito tempus uerbi, μαρτυρεῖ, & κέκραγεν, id est testificatur & clamauit, nisi forte præteritum usurpatum est uice præsentis. Sic em̄ legit interp̄s Cyrilli, testificat̄ & clamat. At is qui Chrysostomum transtulit, legit testimonium perhibet, & clamabat.

Qui post me uēturus est añ me factus est) ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν participium ἐρχόμενος a uerbo ἔρχεται est, quod ad utrumq̄ tempus solet accōmodari, præsens ac futurum. Quanq̄ hoc loco uertendum erat per præteritū, propterea quod adhæret uerbo præteriti temporis γέγονεν, ad hunc modum, qui cū post me uenerit, ante me factus est, ut intelligamus Christum & serius natum fuisse, & serius prædicare cœpisse q̄ Ioannem, sed tamen autoritate anteuertisse, id quod solet accidere gnauis cursoribus, ut serius digressi a linea, assequantur ac præcurrant eum qui multo ante discesserat. Et in hanc ferme sententiam edisserit Cyrillus, Chrysostomus altiora quædam mauult sectari, uerum haud scio an ad huius loci sensum accōmodatiora, nā factus est, positum est, pro eo quod est cœpit esse, qui post me ueniebat, cœpit esse ante me, hoc est qui sequebatur iam præcessit. Et prior me erat, prior positum est pro potior ac potētior, q̄q̄ græce est πρῶτος primus superlatiuum uice positiui. Atq̄ hæc quidem ita uelim accipiat lector, uel ut ab admonente dicta, non tanq̄ a dogmatis autore. Nam quod sequitur de plenitudine eius accepimus omnes magis pro hac facit sententia. Siquidem illic plenus gratiæ & ueritatis de baptista dicebat Euangelista, hic Ioannes ipse fatetur suam plenitudinem ab illo fonte fluxisse. Nec est nouum in literis diuinis & alios sanctos plenos gratiæ ac perfectos dici, ne quis putet hoc uni Christo tributum, uerum ut dixi super hac re nihil definio, sequatur quisq̄ quod magis probarit.

Quia non sum ego Christus.) Aut uertendū erat omissa coniunctione, non sum ego Christus, aut confessus est se non esse Christum, mutata persona pronominis, uerum ad huiusmodi minutula sæpenumero sciens ac prudēs cōniueo, ne lectori moueā nauseā.

Per Iesum Christum facta est.) Ne quis frustra hic somniet mysteriū in facta est. Idem est uerbum, quod primum uertit facta sunt, & factum est, deinde fuit homo. Rursum ante me factus est. Ergo facta est hoc loco magis est cœpit esse, siue orta est, aut quod uerbum arridet Vallæ extitit.

Dirigite uiam domini.) εὐθύνατε, quod alij dixerunt ἑτοιμάσατε, id est parate. Flexus enim est facit, quo minus prospicias aduentantē, ut hebræis est יַשֵּׁר quod non abhorret a uerbo Ioannis.

Ipse est

Ipse est qui post me uenturus) Totidem uerbis repetit ea quæ superius posuerat, de quo iam admonuimus. Medius autem uestrum stetit.) Melius ut in Aggæum, cit tat diuus Hieronymus, Medius autem uestrum stat, quod frequenter in his uerbis præ teritum tempus ,p præsenti usurpetur, quemadmodū iam locis aliquot admonuimus.

Bethauara

Hæc in Bethania facta sunt.) Admonet etiam Chrysostomus in uetustioribus & emendatioribus exemplaribus nō legi Bethaniam, sed Bethauaram, quod Bethania non sit trans Iordanem nec in deserto, sed citra Iordanem proxima Hierusalem. Suidas aut quisqs is fuit alius hominūue, deumue, corrigit hunc locū, & pro Bethania supponit Thabara Θαβαρὰ. Ex locis hebraicis diui Hieronymi nihil admodum cōperti licuit excerpere, quod istorum uitio deprauata sint apud omnes autores bonos omnia. Quanquā is eodem in ordine meminit Bethaniæ uillæ, quæ absit ab Aelia hoc est Hierosolymis bis mille passus, in latere montis Oliueti, ubi Christus Lazarum amicum reuocarit in uitam. Ac mox subijcit Bethaibam, quæ fuerit trans Iordanem, ubi Ioannes baptizauit in pœnitentiam. Vnde Hieronymi quoq; tempore durabat consuetudo, ut qui cuperent in Christo renasci, eo in loco uitali gurgite abluerētur. Neq; dubium esse puto, quin hic sit locus quem designat Ioannes, utcumq; uariatum est loci uocabulum.

Altera autem die.) τῇ ἐπαύριον, id est postero die siue postridie, ut intelligas diem proxime secutum. Nec est uidit, sed uidet βλέπει.

Agnus dei.) ὁ ἀμνὸς, id est ille agnus, ut unicum & insignē agnum accipiamus, de quo dixerit Esaias, Velut agnus coram tondente obmutuit.

Peccata mundi.) τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, id est peccatū mundi numero singulari. Ac plus quiddam expressit, cẽ si dixisset peccata. Hic agnus ipsa est innocentia, & solus a suis tollit peccatum, hoc est ipsam tyrannidem, & uim omnium peccatorum, ut iam nullum sit in eis peccatū.

Venit uir.) Venit præsentis est temporis, aut certe futuri ἔρχεται.

Altera die. Rursus ἐπαύριον, id est postero die quod modo admonuimus.

Et respiciens Iesum.) ἐμβλέψας, id est intuitus ut ipse cum alias sæpe, tum mox uertit intuitus autem eum Iesus dixit.

Vbi habitas.) ποῦ μένεις, id est ubi manes, idem est uerbum quod eodem in loco nūc uertit manere, nunc habitare. Et uiderunt ubi maneret ποῦ μένει. Et rursum apud eum manserunt παρ' αὐτῷ ἔμειναν.

Tu es filius Ioanna.) ὁ υἱὸς ἰώνα, id est filius Iona, quod hebraice בַּר־יוֹנָה bar Iona quod alibi uertit filius Ioannis.

Vocaberis cephas quod &.) Cephas Hieronymus in hebraicis nominibus negat hebræum esse uerbum sed Syrum, & apud illos sonare solidum, Vnde qui tradunt græcorum nominum ἐτυμολογίας & πέτραμ, hinc dictā uolunt, quod nō facile moueatur.

In crastinum.) ἐπαύριον, quod superius bis uertit altera die, tandem mutauit in crastinum, at ne id quidem satis latine aut cōmode.

A Bethsaida ciuitate.) Græce est ἀπὸ βηθσαϊδὰ ἐκ τῆς πόλεως, id est a Bethsaida, de ciuitate quasi Bethsaida sit regio in qua sit ciuitas. Quanquam diuus Hieronymus in locis hebraicis ostendit Bethsaidam esse ciuitatem Galilææ uicinam, stagno Genezareth, patriam trium apostolorum, Andreæ, Petri, Philippi. Vnde uidetur ἐκ præpositio superesse, præsertim cum nec apud Chrysostomum addatur, nec apud Cyrillum.

Inuenit Philippus Nathanael.) Inuenit prima syllaba acuta pronunciandum est. Est enim præsentis temporis. Quanquam latinius erat reperit εὑρίσκει ueluti obuium, Ac paulopost inuenimus Messiam.

Filium Ioseph a Nazareth.) Inuenit ne a Nazaret, an fuit Ioseph Nazareus, an Christus, Nam latinus sermo prorsus anceps: cum græce sit expeditus ac certus τὸν ἀπὸ ναζαρέθ, hoc est nazarenum, siue e nazareth oriundum.

A Nathanael

A Nathanahel poteſt aliquid.) Græci legunt pronunciatiue,cũ per interrogationem quoq; poſſit accipi,quemadmodum annotauit & diuus Auguſtinus,tametſi quod conſequitur magis ſuadet,ut per interrogationem legatur,quod uideatur uelut interrogãti reſponſum,ueni & uide.

EX CAPITE SECVNDO.

IN Chana Galilææ) Hieronymus indicat duas eſſe Chanas, ad diſtinctionẽ igitur alterius additum eſt Galilææ τῆς γαλιλαίας.Eſt enim in Galilæa gentium.

Quid mihi & tibi,græce reddidit,nam latine dicendum erat,quid mihi tecum? τί ἐμοὶ καὶ σοί. Hydriæ græca uox eſt. Nam Plautus uocat aquales, quandoquidem & ὑδρία ab aqua nomen habet græcis. Aquales.

Metretas duas.i.cados,q̃q̃ utraq; uox græca eſt,ſed latinis uſurpaẽ cadus apud Horatium.Nardi paruus onyx eliciet cadũ,atq; apud Plinĩ,metreta eſt apud Catonem & Columellam.Eſt autem menſura congiorum decem. Cadus

Architriclino) græca uox eſt,ſignificat eum qui præfectus eſt apparando conuiuio. Triclinium locus tribus conſtratum lectis ad diſcumbendum. Architriclinus

Vſq; adhuc) ἕως ἄρτι.i.uſq; nunc. Et cum feciſſet quaſi flagellum) quaſi non additur in græcis codicibus καὶ ποιήσας φραγέλλιον,id eſt facto flagello.

Quod ipſe noſſet omnes.) omnia eſt græce τὰ πάντα

Oues quoq; & boues) Non eſt quoq; græcis,ſed que τάτε πρόβατα oueſq;.

Zælus domus tuæ comedit me. Extat id teſtimonium pſalmo ſexageſimo octauo, quod ab Hebræis ita legitur. בִּי קִנְאַת בֵּיתְךָ אֲכָלַתְנִי וְחָרְפוֹת חוֹרְפֶיךָ נָפְלוּ עָלָי.

EX CAPITE TERTIO.

NIſi quis renatus.) γεννηθῇ.i.genitus ſiue natus fuerit. Et in antiquiſſimis codicibus latinis.natus fuerit eſt,nõ renatus Valla genitus mauult, qd' e uiro quoq; gignatur aliquis,cum e muliere naſcamur.

Quomodo poteſt homo renaſci.) γεννηθῆναι.i.naſci ſiue gigni, concordantibus & antiquis noſtris. Item in ſequentibus naſci eſt non renaſci.

Et naſci denuo) ἄνωθεν,quo aduerbio uſus eſt & Lucas in p̃fatione euãgelij ſui, quod nos uertimus ab integro. Spiritus ubi uult ſpirat) ubi loci aduerbiũ eſt, non tẽporis, Valla mauult ſpirat quo uult,nam mox uertit ita ποῦ ὑπάγει.i.quo abeat.Eſt enim ſimile de flatu,re quidem inuiſibili,ſed tamen efficaci.

Tu es magiſter in Iſrael) τοῦ ἰσραὴλ.i.Iſrael genitiui caſus,ut intellígas magiſtrum eius gentis. Qui eſt in cœlo) ὁ ὢν ἐν οὐρανῷ participium uerti poterat per præteritũ imperfectum,qui erat in cœlo,uidelicet anteq; deſcenderet.

Qui de terra eſt de terra loquit̃) In græcis exẽplaribus addunt̃ aliquot uerba ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς,ἐκ τῆς γῆς ἐστιν,καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ.i.qui eſt de terra,de terra eſt, & de terra loquitur. Perinde quaſi dicas,qui e terra profectus eſt, is terrenus eſt,& terrena loquitur. Neq; enim loquitur de terra,quod erat περὶ τῆς γῆς,ſed ἐκ τῆς γῆς,hoc eſt e terra uelut humilia. Atq; ita legit Chryſoſtomus atq; itẽ Vulgarius. Et q de cœlo uenit) uenit eſt p̃ſentis tẽporis ὁ ἐρχόμενος,niſi quod hæc participia duobus temporibus deſeruiunt. At ita uertendũ erat & ὢν,qui e terra erat,terren⁹ eſt, at qui de celo ꝓfectus erat, is ſupra oẽs eſt.

Signauit) ἐσφράγισεν,id eſt obſignauit,hoc eſt confirmauit. Nam ſigillum additum rem certam efficit.

Sed ira domini manet.) μένει, id eſt manebit,quanq; accẽtu mutato erit manet μένῃ, atq; ita legitur in nonnullis exemplaribus,ac mea quidem ſentẽtia rectius.Fides aufert peccatum,infidelitas relinquet peccatum,manet autem quod non tollitur.

EX CAPITE QVARTO.

PEr mediam Samariam) Mediam non additur,nec in græcis codicibus, nec in antiquis exemplaribus διὰ σαμαρείας. Atq; ita legit Chryſoſtomus.

Sedebat

Sedebat sic super fontem) οὕτως addit ut gestus exprimat hominis lassi, uel sic, nempe quia fatigatus. Et melius erat ad fontem q̄ supra fontem.

Non enim coutuntur) συγχρῶνται, uocem græcam factitiam latine reddidit, quis enim unq̄ dixit couti, aut quis intellecturus sit, couti esse commercium & mutuam uitæ cõ suetudinem? Nam & latinis usus familiaritatem significat, & utimur his cum quibus agimus consuetudinem. Tu forsitan petisses) σὺ ἂν ἤτησας, tu poposcisses. Interpres pro ἄν coniunctione expletiua, posuit aduerbium dubitantis, cum an magis affirmet. Cæterum cum apud euangelistã utriq̄ uerbo sit addita coniunctio ἄν petisses & dedisset, in priore uertit forte, & in posteriore non uertit. Atqui aut erat omittendũ utrobiq̄, aut utrobiq̄ addendum.

Ἄντλημα

Nec̄ in quo haurias) ἄντλημα. i. haustrum. Nam eo uerbo usus est Lucretius, quando quidem hauritoriũ Vallæ parũ nitidum uidetur. Et latinius erat quo haurias q̄ in quo haurias. Altus) βαθύ id est profundus.

θρέμματα.

Et pecora eius) θρέμματα, quæ uox omne animantis genus complectitur, ab alendo dicta. In æternum) εἰς τὸν αἰῶνα, id est in æuum.

Quia uirum non habeo) Quæso quid ex hisce uerbis percipi potest, nisi mulierem dixisse, quod Christus non habuerit uirum? Vsq̄adeo nihil referre putamus, quomodo loquamur, aut quid auditurus sit qui legit? Omittenda igitur erat, si usq̄ alias hoc loco coniunctio ὅτι quia, aut mutato uerbi modo, uertendum erat hoc pacto, bene dixisti te uirum nõ habere. Quod si nunq̄ interpres omisisset græcam coniunctionem poterat uideri superstitione factum. Cæterum cũ alicubi deprehendatur omisisse, mirũ cur hic putarit addenda.

Qui adorent eum.) τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν. i. adorantes se, siue qui adorent se. Apparet interpretem fugisse Amphibologiã pronominis reciproci.

Quia Messias uenit) ἔρχεται, quod græci nonnunq̄ usurpant pro futuro. Tametsi præsentis tẽporis uox est. Hoc loco magis quadrabat ueniet ꝓpter id quod sequitur, cum ergo uenerit ille. Et ueniet legitur in antiquis & emendatis codicibus latinis.

Et continuo.) καὶ ἐπὶ τούτῳ. i. in hoc, nimirũ cũ hæc dicerẽtur. Quid cũ muliere loqueretur) ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει. i. quod cũ muliere loquereẽ, siue locutus esset. Interp̄s pro ὅτι legisse uideẽ τί. Non em̄ mirabant̄ quid esset quod cũ illa fuisset collocutus, sed illud admirabantur Christũ cũ Samaritana paupcula, tam familiariter collocutum esse. Porro mulierẽ positũ est pro ea, ut hominẽ aliquoties ꝓnominis uice usurpamus. Nec em̄ apostolis noua aut suspecta res erat Christũ cũ muliere colloqui. Quod diximus, ꝓpemodũ ex Chrysostomi interp̄tatione licet cõiicere. Nã quod sequitur quid loqueris cũ illa, magis uertendũ erat cur loqueris cũ illa, nimirũ Samaritana. Abhorrebãt em̄ Iudæi a cõmercio Samaritanorꝫ. Videnṫ em̄ discipuli uoluisse dirimere colloquiũ Christi cum muliere. Verũ nõ ausos hoc facere. Nũquid aliqs.) μήτις. i. nũquis Et messis uenit) ἔρχεται poterat esse & uentura est. Et quatuor mẽses græcis unica dictio est τετράμηνον. i. quadrimestre. In hoc est sermo uerus) ὁ λόγος cũ articulo, ut intelligas de eo sermõe quẽ modo dixerat. Porro p̄fatus est uerũ esse, cũ rem nouã & incredibilem subiiciat.

Propter sermonẽ eius) eius ad Christũ referendũ est, nõ ad mulierẽ αὐτοῦ, unde melius erat ipsius,. Saluator mundi) Græci addunt Christus ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου ὁ χριστός.

Regulus.

Quidã regulus) τὶς βασιλικὸς. i. quidã regalis, tametsi legendũ opinor βασιλίσκος. Etiã si constanter reclamãt græcorꝫ exẽplaria, quin & interp̄tes, qui scribũt hunc basilicon dictum, uel quod esset generis regij, uel quod magistratu munereq̄ regio fungeretur. In hanc ferme sententiã Chrysostomus, nisi quod illic regulũ lego non regalem, haud scio an interpretis an librarij uicio, & paulo post. Incipiebat enim mori ἤμελλεν γὰρ ἀποθνήσκειν. id est erat enim moriturus, quod tamen hic data opera sic aliquoties uertit.

Melius habuerit.) κομψότερον εἶχεν, id est melius siue cõmodius habuisset.

EX CAPITE QVINTO.

EST autem Hierosolymis probatica.) ἔστι δὲ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρα. i. est autē super probaticam, siue ad probaticam piscina, nam græcis probatica datiuus est, piscina nominatiuus, sonat autem probatica, quasi dicas ouilla siue pecualis, ut uertit Hieronymus. Et piscina hoc loco significat nō uiuariū piscium, sed in qua natatur, uel græca uoce id attestante, quæ dicta est, παρὰ τὸ κολυμβεῖν, id est a natādo (. Quæ cognominatur Bethsaida) græce est βηθσεδα, id est Bethseda, quā ꝯ eadem uox & apud diuum Hieronymū erat deprauata, quod uel hinc colligi licet, quod cum antea Bethsaida nominasset ciuitatē Galileæ patriā triū apostolorū Andreæ, Petri, Philippi, iuxta stagnum Genezareth, aliquanto post subiicit rursum Bethsaida piscinam, quæ fuerit Hierosolymis cognomento probatica, quā nos, inquit, pecualem possumus interpretari. Hæc quinq; quondam porticus habuit. Ostenduntur gemini lacus, quorum unus hybernis pluuijs adimpleri solet, alter mirum in modū rubens, quasi cruētis aquis, antiqui in se operis signa testatur. Nā hostias in eo lauari a sacerdotibus, solitas ferunt. Vnde & nomē acceperit, ita ferme Hieronymꝰ. Porro quod ait hinc nomen inditum, non solum pertinet ad uocem græcam πρόβατον, quæ pecudem, aut ouem sonat, uerum etiam ad Hebraicam בֵּית עֵדֶר Siquidem Hebræis בֵּית domus dicta est עֵדֶר Grex siue pecus. Apparet igitur totum eum locum dictum probaticam, in quo fuerit aliqua pars seruata in usus natare uolentium. Hugo Carrensis admonet piscinam dictam per antiphrasin, quod minime haberet pisces, quemadmodum soroes diaboli dictæ sunt parcæ, quod nemini parcant. Nimirum hæc Etymologia simillima est isti, quā attulit de Sycomoro. Sycomorus, inquit, dicitur quasi sicut morus, quod sit similis moro. Ad hunc sane modum, non est magnum ingentia condere uolumina, si libeat huiusmodi nænijs miseras contaminare chartas.

Probatica: ouilla.

Bethseda.

Hugo Carrensis.

Piscina.

Sycomorus.

Et mouebatur aqua.) Antiqui codices habent, & mouebat aquam καὶ ἐτάραττε τὸ ὕδωρ, id est, & turbabat aquā. Quāꝯ alij rursus habebant ἐταράσσετο τὸ ὕδωρ, Chrysostomus sic interpretatur hunc locum, ut sentire possis ab angelo solitam turbari aquam τὸ articulus occasio fuit erroris, cum eadē syllaba possit esse & finis uerbi.

Et qui prior.) Vetusti codices consentientibus Græcis exemplaribus habent, q ergo primus ὁ οὖν πρῶτος ἐμβὰς, id est qui igitur primus ingressus fuisset.

Descendisset in piscinam.) In piscinam, nec est in antiquis, nec in Græcis, uerum hoc aliquis explicandi gratia de suo adiecit.

Post motum aquæ.) μετὰ τὴν ταραχὴν, id est post turbationem, quod ante dixit ἐτάραττε τὸ ὕδωρ. Dū uenio em̄ ego.) ἐν ᾧ δὲ ἔρχομαι ἐγώ, in quo autem uenio, ut ad uerbū reddam, uertēdum autem erat. Cæterum interea, dum ego uenio alius ante me descendit.

Iesus aūt declinauit a turba.) ἐξένευσεν, incertum an a νεύειν an a ξενεύειν. Nec est a turba constituta in loca. Alioqui addidisset articulum ὄχλου τοῦ ὄντος ἐν τόπῳ, Sed Iesus subduxit sese. Cum turba esset in loco, quod inter plurimos facile est unum aliquem latere, quem deinde non agnoscas, unde magis dictum uidetur a ξενεύειν, uelut peregrinum & ignotum fieri. Vt ne dicam, quod ὑγιὴς sanus magis pertinet ad integritatem membrorum, ꝯ morbum ueluti febrim. Nam morbo opponitur bona ualitudo, uitio corporis, opponitur debilitas.

ὑγιὴς

Iam noli.) μηκέτι, id est, ne post hac. Quāꝯ recte uertit interpres, callentibus linguā latinam, apud quos idem ualet iam quod post hac.

Nisi quod uiderit patrem.) ἐάν μή τι βλέπῃ, id est nisi quid uiderit. Aut certe nisi uiderit. Nam τι frequenter additur ex proprietate græci sermonis.

Sed trāsiet.) ἀλλὰ μεταβέβηκεν, id est transijt preteriti tēporis, non futuri.

Ea ipsa.) Ea referendum ad superiora, ipsa ad sequentia:

Vos putatis.) ὑμεῖς δοκεῖτε Græcus sermo anceps, & sic accipi potest, uos uidemini, aut uidemi

aut uidemini uobis. Claritatem.) δόξαν, Miror quare non maluerit gloriã hoc loco. Tametsi doxa non est anceps ad claritatem, sed ad gloriam & opinionem.

Non accepistis.) οὐ λαμβάνετε, id est nõ accipitis. In quos uos speratis.) ἠλπίκατε. id est sperastis, tametsi bene uertit interpres. Si enim crederetis &c.) εἰ γὰρ ἐπιστεύετε μωσῇ ἐπιστεύετε ἂν ἐμοὶ, id est, si em̃ credidissetis Mosi, Credidissetis utiq; mihi. Rursum ꝓ ἂν posuit forsan, haud sane in loco.

EX CAPITE SEXTO.

MVltitudo maxima.) πολὺς ὄχλος, id est multa turba. Ad eum.) πρὸς αὐτὸν, id est ad se. Et duos pisces.) καὶ δύο ὀψάρια, & apud Terentiũ in Adelphis pisces obsonium uocatur. Quid inter tantos.) ἐν τοσούτοις, id est inter tã multos siue inter tot. De numero loquitur, non de magnitudine hominum.

Erat autem fœnũ.) χόρτος herba siue gramen.

Distribuit discũbentibus.) Græca nõnihil dissonant καὶ εὐχαριστήσας διέδωκε τοῖς μαθηταῖς οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ἀνακειμένοις, id est & cum gratias egisset, distribuit discipulis discipuli uero discũbentibus. Nã ad eũ ferme modũ referunt & cæteri euangelistæ, ipsum nõ dedisse turbe, sed discipulis, deinde discipulos distribuisse multitudini. De piscibus quãtũ uolebãt.) ὅσον ἤθελεν, id est quantum uolebat, nempe Iesus, non quantũ illa multitudo. Siquidem is erat qui suo arbitratu augebat cõmeatum illum, alioqui exiguũ. Atq; ita legit Cyrillus. Cæterũ una mutata literula, erat uolebant, ἤθελον.

Ne pereant.) μήτε ἀπόληται, id est ne quid pereat.

Duodecim cophinos fragmentorũ.) Legi poterat & fragmẽtis ut referat̃ ad uerbũ impleuerũt. Quia hic est uere propheta.) Quia pretermittendum erat, nec simpliciter uertendũ erat propheta, sed ille propheta ὁ προφήτης. Siquidem ex uaticinio Malachiæ expectabatur Helias, aut illi similis. Vt raperent eũ & facerent eũ.) Vtroq; loco se dicendũ erat nõ eum. Vt autem sero factum est.) ὀψία sero pro uespere semper utitur, Legimus apud Liuium serũ diei, pro sera parte diei, sero non reperimus nisi aduerbialiter usurpatum. Cũ ascendissent in nauim.) εἰς τὸ πλοῖον, cur hic oblitus est suæ nauiculæ? Nec est ascendisset, sed ἐμβάντες, id est ingressi nauim, aut certe conscensa naui.

Fugit iterum.) ἀνεχώρησε, id est, secessit. Et proximum naui fieri.) Nimirũ græce uertit καὶ ἐγγὺς πλοίου γινόμενον, id est naui appropinquare, siue accedere ad nauim.

Fuit ad terram.) ἐγένετο ἐπὶ γῆς, facta est in terra. Quã ibat.) εἰς ἣν ὑπῆγον. i. ad quam ibant, nempe apostoli. Altera die.) τῇ ἐπαύριον. i. postero die. Quod nauicula alia.) πλοιάριον hic uere diminutiuũ est nomẽ. Gratias agẽtes deo.) Hæc uerba in altero exemplari non habebantur, in altero diuersa ἔφαγον τὸν ἄρτον, εὐχαρίσαντος τοῦ κυρίου, id est ubi comederant panem, Cum gratias egisset dominus. Quando huc uenisti.) πότε ὧδε γέγονας hic γέγονας uertit uenisti. Cur non paulo ante ἐγένετο ἐπὶ γῆς. i. uenit in terrã.

Pater signauit.) ἐσφράγισεν, ut intelligas autoritatem patris hoc testimonio cõprobatũ sicut alias admonuimus. Non dedit uobis panem.) τὸν ἄρτον, id est illum panem, neq; em̃ negat ullum panem fuisse datum per Mosen, sed non illum eximium, de quo sensit scriptura diuina. Item paulo post, panis em̃ dei est. Nam ille panis dei est.

Quia dixit ego sum panis uiuus.) Hic non additur uiuus, sed tantum ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ καταβὰς ἐξ οὐρανοῦ, id est ego sum panis ille qui descendit de cœlo. Nõne hic est filius Ioseph.) οὐχ οὗτός ἐστιν ἰησοῦς ὁ υἱὸς ἰωσὴφ. i. nõne hic est Iesus filius Ioseph. Consentiunt & antiquissima exemplaria latinorũ. In inuicem.) μετἀλλήλων. i. inuicem, siue inter uos.

Docibiles.) διδακτοὶ τοῦ θεοῦ. i. dociles dei ut accipiamus passiue, testimoniũ est apud Esaiam cap. 54. Vniuersos filios tuos doctos a dño. Nam hinc diuus Hieronymus indicat sumpsisse Ioannẽ. At cur igitur nõ dixit in Esaia, sed in ꝓphetis? ꝓinde diuus Hieronymus citat consimilẽ huic sententiã. Ex Hieremiæ cap. 31. Porro quod Hieronymus iuxta ueritatẽ hebraicã transtulit doctos a deo, Septuaginta uerterũt discipulos dei, ut

intelligas

intellígas passiue accipiendum esse non actiue Hebræis est. וּבֹל בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה. Laurentius indicat, in quibusdam exemplaribus scriptū fuisse διδακτικοὺς in alijs διδακτοὺς, ac posteriorē lectionē magis approbat. Cuius sententiæ & ipse subscribo διδακτικὸς em̄ dicitur, qui est appositus ad docēdū interprete Hieronymo. Vnde Paulus inter cæteras dotes, uult episcopum esse διδακτικὸν, hoc est idoneum ad docēdum, ut suo commonstrabimus loco. Docilis autem est is qui facile discit. Docibilis uox est latinis auribus inaudita. Paulus in epistola ad Thessalonicenses composita extulit dictione quod diuisit Ioannes, αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοί ἐστε, id est. Nam uos ipsi a deo docti estis, quāq̄ hoc docti non est participium græcis, sed nomē. Vnde interpres studuit nomē nomini reddere, cōsimiliter cōposito Homerus Citharœdū αὐτοδίδακτον appellat, q nō ex arte, sed afflatu numinis caneret ex seipso doct⁹, αὐτοδίδακτος δ' εἰμὶ θεὸς δέμοι ἐμ φρεσὶν οἰμους παντοίας ἐνέφυσεν. proinde hoc loco non erat uertendum, docibiles dei, sed docti a deo, ut consentiat cum eo quod præcessit, nisi pater qui misit me traxerit eum, hoc nimirum est esse θεοδίδακτον, trahi patris afflatu.

Vt si quis ex ipso manducauerit.) ἵνα τὶς ἐξ αὐτοῦ φάγη καὶ μὴ ἀποθάνη, ut quis ex eo edat, & non moriatur.

Litigabant ergo.) ἐμάχοντο, id est pugnabant, siue decertabant.

Sicut misit me uiuens pater, & ego uiuo.) Addenda erat interpreti particula, quæ respondet, sicut quo dilucidior redderetur ratio, quēadmodum misit me pater, qui uiuit, ita & ego uiuo. propter patrem præterea ὁ τρώγων, id est, qui manducat me, participium accōmodandū erat uerbo, cui adhæret ζήσεται uiuet, qui ederit me, ipse quoq; uiuet, propter me. Qui de cœlo descendit.) καταβὰς præteriti temporis est descendit.

Si ergo uideritis filium hominis.) Aliquid subaudiendum, quo sermo fiat absolutus. Quid igitur si uideritis ἐὰν οὖν θεωρῆτε significans id futurum, quod admirabilius sit, nempe ut redeat in cœlum unde uenerat.

Non habebitis.) οὐκ ἔχετε, id est, non habetis. Ex hoc.) ἐκ τούτου, id est, ex eo ut subaudias tempore. Diabolus est.) Miror hic placuisse uocem Græcam, dicere poterat delator est, siue calumniator.

EX CAPITE SEPTIMO.

IN Galilæa est in Iudæa, ἐν γαλιλαίᾳ, & ἐμ ἰουδαίᾳ. Scenophagia.) σκηνοπηγία Scenopegia quæ uox composita dicta est a figendis tabernaculis. Nostri perperam addunt aspirationē, quā græca dictio respuit. Et quærit in palam esse. καὶ ζητεῖ αὐτὸς ἐμ παῤῥησίᾳ εἶναι, id est & quærit ipse in libertate esse, hoc est libere & audacter loq.

Ego em̄ non ascendam.) ἐγὼ οὔπω ἀναβαίνω, id est, non dum ascēdo alioqui mentitus uideri poterat, qui se negarit ascensurum, cum tamen ascenderit.

Murmur multus.) γογγυσμὸς πολὺς, id est, murmuratio multa, siue murmur multum.

Nemo tamen palam loquebatur.) παῤῥησίᾳ ἐλάλει, id est libere loquebatur.

Iam autem festo mediante.) Vtinā tam feliciter, q̄ audacter interpres expressisset uocem græcā μεσούσης, id est mediante. Cæterum latine dicendum erat cum dimidiū festi peractum esset. Aut circa medium festi.

Mihi cur indignamini.) ἐμοὶ χολᾶτε, id est mihi succensetis, & cur aduerbium non additur, nec in græco, nec in antiquis exemplaribus.

Nolite iudicare secūdum faciem.) κατ' ὄψιν, i. secundū aspectū, hoc est uulgari more.

Ecce palam.) ἰδοὺ παῤῥησίᾳ λαλεῖ, id est libere loquitur, siue audacter loquitur.

Nunquid uere cognouerunt, quia hic est Christus.) In nonnullis græcorum exemplaribus repetitur uere ἀληθῶς. Num uere cognouerunt hunc esse uere Christum? Ad eū quidem modum legit Vulgarius. Cæterum apud Chrisostomum non additur.

Ego scio eum & si dixero &c.) Græca sic habent ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτὸν, ὅτι παῤ αὐτοῦ εἰμὶ, κἀκεῖνός με ἀπέστειλεν. ἐξ οὗ τοῦτο οὖν, id est, Ego uero noui eum, quia ab eo sum. Et ille me misit.

Quærebant igit̃ &c. Antiquiſſimi codices propemodũ conſentiunt cum græcis. Nam ſic habent. Ego ſcio eũ quia ab ipſo ſum, & ipſe miſit me. Quærebant ergo eũ apprehendere. In diſperſionẽ gentiũ iturus eſt.) ἑλλήνων, id eſt, græcorũ, quod tamen aliquoties pro qbusuis gentibus uſurpat ut paulo poſt. Docturus gentes. τοὺς ἕλληνας. i. græcos. Cæterũ illa, & ſi dixero quia neſcio eũ ero ſimilis uobis mendax) nõ addunt̃ in exẽplaribus græcis, imo ne in latinis quidẽ emendatioribꝰ. Qui credit in me, ſicut dicit ſcriptura.) Ita diſtinguit loãnes Chryſoſtomꝰ, ut ſicut dicit ſcriptura referat̃ ad uerbũ credit in me. Et id quod ſequitur, flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ) uerba ſint Chriſti nõ ſcripturæ, ut hic ſit ſenſus, ſcriptura monet, ut mihi credatur. Nã de me teſtificat̃. Ergo qui crediderit in me, iuxta quod ſcriptura monet, futurũ eſt, ut ille concepto ſpũ meo effundat flumina efficacis doctrinæ. Ad hanc diſtinctionem, confugit Chryſoſtomus, quod ea uerba quæ ſequuntur, nuſq; legantur in diuinis litteris. Etiamſi Lyranus ex Solomone citata putat. Cæterũ quod Carrenſis uelut ex Chryſoſtomo autore mutat aquã uiuã in fontẽ uiuũ, quid ſibi uelit, ipſe uiderit. Nihil em̃ huiuſmodi, reperies apud Chryſoſtomum, uerum ex alio loco citat, fiẽt in eo fons aquæ ſalientis in uitam æternam.

Non dum erat ſpiritus datus.) Pro datus græce eſt ſanctus. Nec additur datus. Cæterum offenſus quiſpiam prima ſermonis fronte, quaſi ſpiritus ſanctus aliquando non fuerit, pro ſanctus fecit datus. Atqui nihil erat periculi. Agit em̃ nõ de ſubſtãtia ſpiritus ſancti, uerum de illo munere & afflatu, quo apoſtoli ſubito mutati ſunt in alios uiros. Atq; id ꝓpemodum licet ex Chryſoſtomi uerbis colligere. Cæterum Vulgarius plane legit ſpiritus ſanctus, & interpretatur non erat, non erat datus.

Ex illa ergo turba.) πολλοὶ οὖν ἐκ τοῦ ὄχλου ἀκούσαντες, id eſt multi igitur de turba cum audiſſent. Maledicti ſunt.) ἐπικατάρατοι.) Ex Galilæa propheta non ſurgit.) οὐκ ἐγήγερται, id eſt non ſurrexit Siue exortus eſt, ut intelligas neminẽ exortũ.

EX CAPITE OCTAVO.

Adducunt autem ſcribæ & phariſæi mulierẽ.) Hiſtoria de muliere adultera, nõ habetur in plæriſq; græcis exemplaribus, in nõnullis adiecta erat in calce. Atq; adeo Chryſoſtomus nullam huius facit mentionem ediſſerens euangelium Ioannis, legens hoc contextu, ſcrutare & uide, quia a Galilæa propheta non ſurgit. Rurſum igit̃ Ieſus illis locutus eſt dicens, ego ſum lux mũdi &c, & ad eũdem modum legit Vulgarius, cũ alioqui perpetuam in totum Ioannis euãgelium cõmentationem ſcripſerit. Ad hæc diuus Auguſtinus, cum in hoc euangelium diligenter ac copioſe ſcripſerit, hunc locum ne attigit quidem, quin & diuus Hieronymus, in Dialogo aduerſus Pelagianos ſecundo, cum uehementer egeret huius teſtimonio loci, quo quidem in caſu ſolet & ex apocryphis adducere teſtimonia, tamen hãc allegans hiſtoriã, in genue fatetur, non in omnibus haberi codicibus. In euangelio (inquit) ſecundum Ioannem, in multis & græcis & latinis codicibus nõ inuenit̃ de adultera muliere, quæ accuſata eſt apud dominũ Cyrillus hic magnam euangelij partẽ reliquit intactam. Vnde quid is legerit, certum ſciri non poteſt. Nos tamen, quoniam iam ubiq; recepta eſt, præſertim apud latinos, noluimus ſuo mouere loco. Sine peccato eſt.) ἀναμάρτητος, quod non ſolum ſignificat eum qui non peccauit, ſed qui peccare non poſſit, ut indicauit Hieronymus in dialogis aduerſus Pelagium. Audientes autem hoc unus poſt unũ.) Græca diſſonant· οἱ δὲ ἀκούσαντες καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι ἐξήρχοντο εἷς καθεὶς, id eſt, At illi cũ audiſſent, & a cõſcientia redarguerent̃. Exierũt ſingillatim. Quãq; aliter legit Valla.

A ſenioribus.) Addũt hic græci ἕως τῶν ἐσχάτων, id eſt, uſq; ad poſtremos.

Et remanſit ſolus.) κατελείφθη, id eſt, relictus eſt.

Forſitan & patrem.) Rurſum coniunctionem ἆρα uertit in forſitan, cum id Chriſtus affirmet potius q̃ uocet in dubium.

Vos deorſum eſtis.) ἐκ τῶν κάτω, id eſt, ex inferis, ſiue ex ijs qui inferne ſunt. Antiqui

bus

libri habẽt uos deorsum estis, ac mox ἐκ τῶν ἄνω, id est, e supnis, quod articulus additus uim habeat nominis adiectiui. Principium qui & loquor.) Principium nõ est hic nominatiui casus, ut Christus dixerit se esse principium, nec accusatiui, id quod diuus existimat Augustinus, propterea quod non cohæreat, cum ijs quæ præcedunt, sed aduerbium. Sic enim Græci dicunt τὸ ἀρχὴν pro primo, seu principio, quemadmodum τέλος postremo, aut denique aduerbialiter. Nec est græce q ὃς, sed ὅτι, id est, quia uel quod. Quãq; his quoq; cognitis sensus apud græcos, nonnihil habet ambiguitatis, potest ẽm hic esse sensus, ut rogatus Iesus quis esset responderet. Hoc primo loco dicam, is sum q loquor uobiscum. Nam cætera de me indigni estis qui audiatis. Aut si legimus ὅτι, non ὡς ut constanter habẽt græci codices, assentiẽtibus & latinis aliquot exẽplaribus, in quibus scriptum est principium, quia & loquor uobis, potest hic esse sensus, primũ id sum, quod etiam dico uobis. Non explico quicquid sum, indignis, hoc primum dico, me missum esse a patre, & præconem uitæ, id quod iam dudum dico uobis. Siquidẽ græca uox ὅτι anceps est, ad quod nomen, & quia coniunctionem. Potest accipi tertius quoq; sensus, ut hæc cohæreãt, cum his quæ proxime sequũtur. Multa, habeo de uobis dicere, primum ob id ipsum quod loquor uobis, quo beneficio uos præbetis indignos, multa habeo quæ de uobis dicã, hoc est multa sunt, de quibus uos accusem, & condemnẽ, plura habiturus, si dicã quis sim, nimirũ deus & homo. Nã id accessisset illis ad cumulum impietatis, cum hæc ipsa quæ audierant inflamment illos ad consilium occidendi. In hunc ferme sensum edisserit Chrysostomus, & hunc secutus Vulgarius. Quorũ uterq; sic accipit, ut Christus nihil respõdere dignatus sit, ad id quod interrogarant, tu quis es, ut q digniores essent, qui audirent quid ipsi essent, nimirũ impij, rebelles, scelerati ẽq; quis esset Christus, cui insidiabantur. Cæterum Augustinianam interpretationẽ, uel ipsa refellit res, neq; ẽm competit in Christum absoluta principij appellatio, cum proprietas filij sit esse ab alio. Quãq; Augustinus uel hoc ipsum debebat græcis litteris, quod per eas intellexerit principium esse fœminini generis apud græcos, & casus accusatiui, quod si adolescens eas literas discere maluisset ẽq; fastidire, nimirum earũdem beneficio uidisset, & illud τὸ ἀρχὴν aduerbij uice poni, qua quidẽ in re nihil offensus est Chrysostom⁹ quippe q græci sermonis formã agnosceret. At deus bone quot uerbis hic agit Augustinus, dum persuadere conatur principiũ sic accipiendum, quasi dixisset, credite me esse principium. Quia patrem eius dicebat deum.) Antiqui cõdices habent, quia patrem eis dicebat deum, Græci sic ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῖς ἔλεγεν, quod patrem eis dixisset, nec additur deum. Sensus autem uidetur, nõ intellexisse Iudæos, cum Iesus de patre loqueretur quid uocaret patrem. Nam aliud quiddam uidebatur significare, ẽq; quod uulgo patrẽ uocãt. Vere discipuli mei eritis.) Græce legũt ἐστε, id est estis. Interpres legisse uidetur ἔσεσθε. Et item paulo post (uere liberi eritis) ὄντως ἐλεύθεροί ἐστε, id est uere liberi estis.

Si filij Abrahæ estis.) εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ ἐποιεῖτε, id est, Si Abrahã filij essetis, opera Abrahæ faceretis, ut cohæreat cum eo quod sequitur. Nunc autẽ quæritis me interficere. Antiquissimus codex habebat facitis, non facite.

Diligeretis utiq; me.) Cur hic non dixit diligeretis forsitan. Nam eadem est coniunctio ἄν eodem modo posita quã toties uertit forsitan & forte.

Arguet.) Antiquissimi codices habent arguit. Itidem & græci ἐλέγχῃ, ut arguit positũ sit, p possit me arguere, & arguere dixit, p cõuincere nõ, p accusare, nã id est, ἐλέγχειν.

Quia mendax est & pater eius.) καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, sermo qdem græcis anceps est, sed interpretes referunt αὐτοῦ, non ad diabolum, sed ad ψεύδους, id est mendacium. Ad eũ modum interpretatur Chrysostomus, Diuus Hieronymus in explanationib⁹ Esaiæ, atq; itẽ diuus Augustinus, ut sit omnis homo mendax, cæterum diabolus mendacij pater, qui primus omnium mendacium produxerit. Eritis sicut dij.

Inhonoratis.) ἀτιμάζετε id est contumelia afficitis, antiqui habẽt inhonoratis consentientibus græcis. Ero similis uobis mendax.) Hinc erat transcriptum, quod indicaui-

mus additum ſuperius,Nam hoc loco legit & interpretatur etiam Chryſoſtomus.

Quinquaginta annos.) Chryſoſtomus legit quadraginta, adijciens cõmẽti uice, ac ſi iam prope accederet ad eam ætatem.Eaq; lectio magis mihi probatur.Nec eſt quod faciamus Chriſtum ſenili fuiſſe uultu ob labores. Cuius ſententiæ cũ Carenſis autorem nominet Chryſoſtomum demiror,quem ille habuerit alium Chryſoſtomum a noſtro diuerſum.Mirum autem,ſi Chryſoſtomus ipſe ſecum pugnat.

Anteq; Abraham fieret.) πρὶν ἀβραὰμ γενέσθαι,id eſt,priuſq; Abrahã eſſet, ſiue fuiſſet Fortaſſis interpres uerterat foret,quod librariorum errore mutatum ſit in fieret.

Abſcondit ſe.) ἐκρύβη,id eſt occultatus eſt.

EX CAPITE NONO

HIc aut parentes.) An parentes dicendũ erat,non aut,nã aut diſiungit,an interrogat. Et liniuit.) κὴ ἐπέχρισε,illeuit. In natatoria.) ἐν κολυμβήθρᾳ,id eſt in piſcina.Nam ſic ante uerterat ſonat autem natatorium.

Quod interpretatur miſſus.) שלח Hebræis mittere inde שִׁילֹחַ.

Et abij & laui.) ἀπελθὼν δὲ κὴ νιψάμενος ἀνέβλεψα,id eſt, cum abijſſem autem & lauiſſem,recepi uiſum. Vicini qui uiderant.) Addenda eſt cõiunctio,&,qui uiderant.Cõſentientibus antiquis & Græcis exemplaribus. Quia mendicus erat.) ὅτι τυφλὸς ἦν, id eſt quod cæcus eſſet. Et uideo.) καὶ ἀνέβλεψα,id eſt,& uiſum recepi. Quõ uidiſſet.) πῶς ἀνέβλεψεν.i.quomodo uiſum recepiſſet. De eo qui aperuit tibi oculos.) Græce eſt ὅτι ἤνοιξεν.i.quia aperuit ut ſit ſenſus,quẽ tu putes eẽ illũ,ex hoc quod,ut dicis,aperuerit tibi oculos? Schiſma erat.) σχίσμα Græca uox eſt diſſenſionẽ poterat uertere. Nam hoc ſignificat ſchiſma, ſiue diuiſionẽ,ſiue diſſidium Paulo poſt uertit diſſenſionem.

De ſe loquat.) λαλήσει.i.loquet futuri tẽporis. Extra ſynagogam fieret.) ἀποσυνάγωγος.i.alienus a cõgregatione,quod nũc uulgo uocant,excõmunicatũ. Maledixerũt ergo ei.) Nõ eſt hic male precati ſunt,ſed ἐλοιδόρησαν.i.cõuitiati ſunt. Peccatores deus non audit.) Quod hic trãſtulit audit idem mox uertit exaudit.Si quis dei cultor eſt & uoluntatẽ eius facit,hunc exaudit.Hoc admonendũ duxi,ne quis græci ſermonis ignarus,putet hic latere myſteriũ,in quo explicando ridicule tumultuetur,uerũ ita libuit interpreti ludere, tametſi in re pluſq; ſæria. Nõ poterat qcq;.) οὐκ ἠδύνατο.i.nõ potuiſſet ſiue nõ poſſet. Peccatũ ueſtrũ manet.) Igit deeſt ἂν ἦτε ἁμαρτίαν.i. peccatũ igit, nimirum ob id quod cum ſitis cæci, uobis tamen oculati uidemini.

EX CAPITE DECIMO.

IN ouile ouiũ.) εἰς αὐλὴν τῶν προβάτων.i. in ſeptũ ſiue ſtabulũ ouiũ. Nã αὐλὴ nõnũq; atriũ, nonnũq; manſionẽ,aliquoties ſeptũ ſignificat. Quid loqueret eis.) Trifariã hic locus habet apud græcos οὐκ ἔγνωσαν ἃ ἐλάλει αὐτοῖς.i. nõ intelligebant quæ loquebat ipſis. Aut οὐκ ἔγνωσάν τινα ἦν ἃ ἐλάλει αὐτοῖς.i.nõ ſciebãt ulla,niſi quæ loquebat illis.In quibuſdã ita ſcriptũ erat οὐκ ἔγνωσαν τίνα ἦν ἃ ἐλάλει αὐτοῖς.i.nõ cognouerũt quæ eſſent quæ locutus eſſet ipſis. Hoc ,puerbiũ.) παροιμίαν ,puerbiũ parabolæ loco uidet uſurpaſſe quod plæraq; prouerbia metaphorã habeant admixtã. Ego ſum paſtor bonus.ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς utriq; nomini ſuũ addidit articulum. Ego ſum paſtor ille bonus,ſiue egregius. Fiet unũ ouile & unus paſtor.) Primũ perijt nobis uenuſtas græcanici ſchematis,qd' ſitũ erat in ποιμνὴ & ποιμὴν.i. ouili & paſtoret. Vrũq; reddi poterat unũ ouile & unũ opilio. Tametſi græcis ποιμνὴ magis eſt grex q; ouile autore Valla.Et in nõnullis exẽplaribus græcis nõ additur cõiunctio &,uerũ eſt,Fiet unũ ouile unus paſtor.Quãq; & illud & unus paſtor uideri põt adiectũ,cũ nõ attingat Chryſoſtomus.Ac ne Auguſtinus quidẽ. Quotquot uenerũt.) Græci πρὸ ἐμοῦ.i.ante me,quod tamẽ additũ uideri põt ab exponere uolente locũ hũc. Et nõ ptinet ad eũ de ouibus.) καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων.i. nõ curat oues, aut nõ eſt illi cur ouiũ,põt eẽ ad nos ptinere quod tamen curæ nõ ſit. Cognoſcunt me meæ.) γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν, id eſt cognoſcor a meis. Diſſenſio iterum facta eſt.) Et hic σχίσμα eſt.

facta ſunt

Facta ſunt encænia.) id eſt initialia,ut uerbum uerbo reddã a καινὸν nouum ἐγκαινόω, innouo,initio,dedico. Sacer apud Iudæos dies ob memoriam inſtaurati poſt diutinam templi in Perſide captiuitatem. Scribendum eſt autem encænia per æ diphthongum quod κενὸν, per epſilon græcis ſonat inane. Quanquam inuitus occupo lectorem, & chartas huiuſmodi nænijs impleo,tamẽ haud mihi tempero,quin uel amini cauſa referã q̃ bellã huius uocis etymologiã adferat Hugo Carrenſis,cuius homo ſuauis penultimã ſyllabã per e uult ſcribi encænia,quæ cõpoſita ſit ab en,quod eſt in,& neos nouum,& ce adiectio eſt illi intenſiua. Nihil mirũ eſt quoſdam hæc neſcire,illud mirum inueniri tam impudẽtes, qui quod prorſus nõ intelligunt non uereantur tanta autoritate docere.

Dic nobis palam) παῤῥησία, i. libere quanq̃ id non male uertit hoc ſane loco.

Loquor uobis) εἶπον ὑμῖν, id eſt dixi uobis.

Quia non eſtis ex ouibus meis) Hic addũt græci,quemadmodum dixi uobis. καθὼς εἶπον ὑμῖν. Non peribunt)καὶ οὐ μὴ ἀπόλωνται, id eſt & non pereunt.

Suſtulerunt ergo lapides) græci addunt πάλιν, id eſt iterum.

Pater quod dedit mihi,) Secus habẽt græca,ὁ πατήρ μου ὃς δέδωκέ μοι μεῖζων πάντων ἐστὶν id eſt pater qui dedit mihi maior omnibus eſt. Siquidem hoc argumento probat neminẽ eſſe qui poterit oues rapere de manibus patris, quod potẽtior is ſit eripere. Ita legit Chryſoſtomus. Quanq̃ Auguſtinus diuerſam ſequitur lectionem. Et facilis eſt lapſus in græcis dictionibus,μείζων & μεῖζον & ὅ & ὅς.

Et non poteſt ſolui ſcriptura) Soluitur quod deſtruitur,& ſoluitur quod explicatur, quemadmodum apparet hoc loco accipiendum. Quanq̃ obſcurior eſt aliquanto ſermo totus. Proinde dilucidius ita reddi poterat. Si illos uocauit deos ad quos ſermo dei factus eſt.& non poteſt ſolui ſcriptura? ut hic ſit interrogatio, Deinde ſubijcia-mus, me quem pater ſanctificauit & miſit in mundum uos dicitis blaſphemare,quod dixerim,Filius dei ſum. Quærebant eum apprehendere)& hic addunt πάλιν,id eſt rurſum,quod ante tentarint idem.

EX CAPITE VNDECIMO.

ET Marthæ ſororis) αὐτῆς,ut eius ad Mariã referatur, nonad Lazarũ. Quanq̃ & horũ frater erat Lazarus. Vt glorificetur filius dei per eum) δι' αὐτῆς.i.per eã, ut pertineat ad infirmitatẽ, nõ ad Lazarũ, Atq; ita legit & in latinis codicibus emendatioribus. Multi autem ex Iudæis uenerant ad Martham) τὰς περὶ μάρθαν & μαρίαν. Non agnouit hoc loco Valla, formã græcanici ſermonis quo dicũt illi τοὺς ἀμφὶ πλάτωνα,pro Platone ipſo,non em̃ inuiſebant eas quæ circa illas erant,ſed ipſas in luctu cõſtitutas id quod palã arguũt quæ ſequũtur.ut conſolarentur eas de fratre ſuo.

Et moriamur.) Vt moriamur ἵνα ἀποθάνωμεν conſentientibus & antiquis exemplaribus. Vtiq; dñe.) ναὶ κύριε,quod alias uertit etiã.

Qui in hunc modũ.) Hunc nõ addit græcis εἰς τὸν κόσμον.i.in mundũ.Nec eſt ueniſti, ſed ὁ ἐρχόμενος id ueniens, ſiue qui uenis,aut Chriſtus ille qui in mundũ uenturus erat.

Silentio dicẽs.) Qui uocare potuit? ſilens Græce eſt λάθρα,hoc eſt clanculũ. Illa ut audiuit ſurrexit.) ἐγείρεται ſurgit,& uenit,itẽ præſentis tẽporis ἔρχεται.Et caſtellũ hic opidulum,aut uicũ ſignificat ne quis imaginetur palatiũ,aut arcem tyrannicam.

Iam fetet.) ἤδη ὄζει.i.iam olet quæ uox græcis anceps eſt.Et uerecũdius eſt olet q̃ fetet.

Ligatus manus & pedes inſtitis.) Synecdochen græce extulit,& inſtitis græcis eſt κειρίαις quæ uincula ſunt ſepulchralia. Apud Iudæos.) ἐν τοῖς ἰουδαίοις.i. inter Iudæos.

Cũ eſſet pontifex.) ἀρχιερεὺς.i.ſummus ſacerdos & rurſum.Sed cũ eſſet pontifex ἀρχιερεὺς ὤν. Cogitauerunt ut interficerent.) συνεβουλεύσαντο,id eſt cõſultabant,ſiue conſilium ineabant.

EX CAPITE DVODECIMO.

LIbram unguẽti.) λίτραν latinã uocẽ inflexit in græcã mutata literula β in τ.

Nardi piſtici.) De hoc dictum eſt in Luca.Nam ijſdem uerbis utitur uterq;.

Nõ quod de egenis ptinebat ad eũ.) ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἔμελλεν αὐτοῦ, q̃d' de egenis curaret. Simile illi quod paulo ſuperius indicauimus,& non eſt pertinet

tinet ad eũ de ouibus. Et loculos habens. τὸ γλωσσοκόμον εἶχε, id est marsupium, seu potius scriniũ, in quo pecuniæ recondunt̃ dictũ a lingua, opinor quod linguæ speciem haberent, eiusmodi. Sinite illam.) ἄφες αὐτὴν. i. sine eã cõsentientibus & uetustissimis exẽplaribus nostris, ad unum em̃ Iudã id dictũ est, nõ ad omnes, quod cõsentaneum sit illũ ꝓhibiturũ fuisse. Quãq̃ pro seruauit Chrysostomus legit fecit. Si modo nõ fallit interpres. Nam græci codicis nõ erat copia. Vt in diem sepulturæ meæ seruet illud.) Græca dissident εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ τετήρηκεν αὐτὸ. i. in diem sepulturæ meæ seruauit illud. Iam em̃ ille præueniebat sepulturã Christi. Me autem non semper habebitis.) Vtrũq; uerbum est præsentis temporis, pauperes semper habetis uobiscũ, me uero nõ semp̃ habetis ἔχετε ἔχετε. In crastinum.) ἐπαύριον, quod aliquoties uertit altera die.

Inuenit Iesus asellum.) εὑρὼν δὲ ὁ ἰησοῦς ὀνάριον. i. nactus Iesus asellam. Etem̃ græcis diminutiuũ est neutri generis, quod ad utrũuis sexũ possit accõmodari. Ecce rex tuꝰ.) Locus est apud Zachariam capite. 9. Quãq̃ euãgelista decerpsit e prophetia quæ ad hãc rem pertinebant, quãq̃ hisce de rebus, nõnihil attigimus in Matthæum. Ecce mũdus totus abit post eũ.) Totus nõ addit̃ apud græcos. Cæterũ apud Augustinũ additũ qdẽ est. Cæterũ ex ipsorum interpretatione, conijcere licet illos secus legisse. Sic em̃ scribit Augustinus. Quid autem inuides cæca turba, quia post eum uadit mundus, per quẽ factus est mũdus? Et Chrysostomus mundũ, inquit, hoc loco turbã appellat.

Quidã gentiles.) ἕλληνες. i. græci quod frequenter uertit gentiles, cũ gentiles dicant̃ ἐθνικοί. Clarifica.) δόξασον. i. glorifica. Item in sequentibus & glorificaui & glorificabo.

Omnia traham.) πάντας ἑλκύσω. i. omnes traham Ad eum certe modũ constanter habent exemplaria græca. Atq; in eũ sensum interpretat̃ Chrysostomus, ut de hominibus dũtaxat intelligat̃. Quãq̃ diuus Augustinus omnia legit non omnes, haud tamen testatus græca, quod ait Laurentius, sed suũ secutus exemplar. Deinde ne id quidẽ uerũ est, quod addit eũ nusq̃ solere testari græca, quod certe cõpluribus facit locis. Est autem ad modũ tenue discrimen inter πάντας & πάντα. Adhuc modicum lumen.) ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστι. i. adhuc pusillũ temporis lumẽ uobiscũ est. Vt non intelligas pusillum luminis in illis superesse, sed Christũ qui lux erat mundi morte subductuꝝ se breui & in hunc sensum interpretatur Chrysostomus. Diuersam lectionẽ sequi uidet̃ Augustinus. Et mirũ est hic sapuisse Carrensem. Nec est in uobis, sed μεθ' ὑμῶν. i. uobiscũ, ut intelligerent breui discessurũ. Quãq̃ ut ingenue dicam, opinor χρόνον additũ a quopiã, q uoluit locũ explanatiorẽ reddere. Tanta signa.) τοσαῦτα. i. tot signa. Dñe qs credit auditui nostro.) Testimoniũ extat apud Esaiã cap. 53. sed iuxta Septuaginta magis q̃ hebræã ueritatẽ citat. Addidit em̃ ex illis dñe, quẽadmodũ Paulꝰ in epistolis hũc eũdẽ adducẽs locũ. Nã Hebræis sic habet. מִי הֶאֱמִין לִשְׁמֻעָתֵינוּ וּזְרוֹעַ יְהוָה עַל־מִי נִגְלָתָה id est quis credit auditui nostro & brachiũ dñi, cui reuelatũ est. Cæterum testimonium proximum, quod ex eiusdẽ prophetæ capite. 6. retulit nec ad Hebræa, nec ad æditionẽ Septuaginta satis respondet. Sensum modo delibauit euangelista, uerum de hoc alias nonnihil annotauimus.

Et indurauit cor eorũ. καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν, id est, & excæcauit cor eorum.

E synagoga eijcerentur.) ἀποσυνάγωγοι γένωνται, de quo paulo superius admonuimus.

Qui spernit me.) ὁ ἀθετῶν, qui reijcit. Ita legit Cyprianus. Et non custodierit.) καὶ μὴ πιστεύσῃ, id est & nõ crediderit. Cum accepisset linteum.) καὶ λαβὼν λέντιον, id est sumpto linteo. Mirum unde hæc uox latinorum demanarit ad Iudæos aut Græcos. Quãq̃ id crebro faciunt euangelistæ. Non habebitis partem.) οὐκ ἔχεις, id est non habes præsentis temporis uerbo. Maior eo qui misit illum.) μείζων τοῦ πέμψαντος. Nam Apostolus dicitur, qui mittitur alieno nomine perinde, quasi dicas, nõ est legatus maior eo qui se legauit.

EX CAPITE DECIMO TERTIO.

Omnia

OMnia dedit ei pater.) Cur non ſibi potius ꝙ ei. Et dediſſet potius, ꝙ dedit.
Leuabit contra me.) Leuauit eſt & in græcis & in uetuſtiſſimis noſtris exemplaribus, ἐπῆρεν, ut ſit præteriti temporis uerbum.
Leuabit ſuper me calcaneum ſuum.) Id deſumptum eſt ex pſalmo quadrageſimo. Nec id ad uerbum curat adducere. Nam Hebræa ſic habent. גַּם־אִישׁ שְׁלוֹמִי אֲשֶׁר בָּטַחְתִּי בוֹ אוֹכֵל לַחְמִי הִגְדִּיל עָלַי עָקֵב Septuaginta uerterunt ad hunc modum. καὶ γοῦν ὁ ἄνθρωπός τῆς εἰρήνης μου ἐφ' ὃν ἤλπισα, ὁ ἐσθίων μου ἄρτους, ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερισμόν.
Ad modo.) ἀπάρτι poſt hac. Proteſtatus.) ἐμαρτύρησε, id eſt, teſtatus eſt.
Innuit ergo huic Simon petrus.) Græca ſic habẽt, νεύει οὖν τούτῳ σίμων πέτρος πυθέσθαι τίς ἂν εἴη περὶ οὗ λέγει, id eſt, innuit igitur huic Simon petrus, ut interrogaret quis eſſet de quo diceret. Intinctum panem.) ψωμίον, id eſt, buccellam, ſiue offulam.
Dedit Iudæ.) dat δίδωσι, & ἐμβάψας, ut intelligas ipſum Chriſtum intinxiſſe.
Iudæ Simonis Schariotis.) ἰούδᾳ σίμωνος ἰσκαριώτῃ, id eſt, Iudæ Simonis Iſcariotæ, ut Iſcariotæ ſit dandi caſu. Poſt buccellam.) Quod modo uertit bis panem, nũc uertit buccellam nequis exiſtimet aliquid diuerſum eſſe apud græcos. Eſt autem ψώμιον proprie offula panis intincta iuri. Filioli.) Nonnulli codices habebant τέκνα, id eſt filij, nonnulli τεκνία diminutiue filioli Cyrillus legiſſe uidetur τεκνία diminutiue.
In hoc cognoſcẽt oẽs, qd' mei diſcipuli eſtis ſi dilecti &.) Mira nota qua ſit diſtinguẽdus. Chriſtianus a cæteris. Nõ dixit, ſi hoc aut illo titulo uocemini, aut his aut illis ueſcamini cibis, ſi ſic, aut ſic ueſtiamini, ſi tales, aut tales obſeruetis cærimonias, ſi tot ac tales exhauriatis preces, ſed ſi dilexeritis uos inuicẽ, nec id ſane uulgari more, uerũ ſi ſic dilexeritis inuicẽ, ſicut ego dilexi uos. Hanc igitur notam, cũ præſcripſerit ipſe Chriſtus ueluti unicam ac certam, nonne neceſſe eſt fieri, ut noſtro uitio nomen Chriſti male audiat inter ethnicos, qui cum hæc legerint, aut certe audierint, conſpiciunt apud Chriſtianos tot iam ſæculis, principem cum principe, regnum cum regno, ciuitatem cum ciuitate, iugibus conflictari bellis, ut omittam inſaniſſimas apud iudices lites, & acres omnium inter ſe de quamlibet friuola cauſa digladiationes. Atq; hæc cum faciamus, tamen ob titulum & cærimonias neſcio, quas Chriſtiani nobis ipſi uidemur.

EX CAPITE DECIMO QVARTO.

CReditis in deum.) Vtrobiq; anceps eſt uerbum πιστεύετε πιστεύετε, an ſit creditis, an credite. Vnde quadrifariã legi poteſt. Creditis in deũ, & in me creditis. Atq; ita legiſſe uidet ex interpretatiõe ſua Chryſoſtomus, quaſi fides quã habebãt in deũ, & in dei filiũ Ieſum, illis abũde præſidio eſſet futura aduerſus pſecutionũ, pcellas. Aut ſic. Credite in deũ, & in me credite, ut utrũq; iubeat fieri, ne turbẽtur. Tertio modo ſic, creditis in deũ, & in me credite. Vt ſit ſenſus. Creditis in deũ, ut Iudæi, credite & in me, ut ſitis Chriſtiani. Quarto ſic. Credite in deũ, & in me creditis, ut ſit ſenſus. Credite in deũ, quod ſi facitis, eadẽ operã in me quoq; creditis. Si quo minus.) εἰδὲ μή. i. Sin minus, uel alioqui. Quia uado parare.) Quia ὅτι, nõ eſt in quibuſdã græcis codicibus. Quãq; ſupflue additur, niſi ſit cauſalis cõiunctio. Ergo hic etiã ſi aderat, nõ erat uertẽda. Sed tantũ in domo patris mei manſiões multæ ſunt. Qd' ſi ſecus eẽt dixiſſem uobis, uado parare uobis locũ, ſiue quod eã parare uobis locũ. Cæterũ haud aſſentior hac in parte Laurentio, uolenti alioqui dixiſſem uobis, finẽ eſſe prioris ſententiæ, deinde alterã ſubijci, uado parare uobis locũ. Nã oĩno cohærent hæc duo. Cũ hic ſit ſenſus. In domo patris mei, iã paratæ ſunt multæ manſiones, ut nõ mihi uni, ſed oĩbus itẽ meis ſit locus. Quod ſi ſecus eſſet, dixiſſem me iam abire ad parãdas eas mãſiones, nũc nihil opus, cũ parate ſint, & uos breui ſecuturos expectẽt. Ego ſum ueritas & uita.) An notãdũ ſingulis hoꝝ nominũ apponi articulũ ἡ ὁδὸς ἡ ἀλήθεια ἡ ζωή, ut intelligam⁹ nõ quãlibet uiã, aut ueritatẽ, aut uitã, ſed uerã illã & unicã. Et patrẽ meũ utiq; cognouiſſetis.) ἐγνώκειτε ἄν recte uertit ἄν in utiq;, qd' alias uertit in forſitan, cũ hoc ſit cõfirmantis, illud addubitãtis. Et amodo cognoſcetis.) γινώσκετε. i. cognoſcitis ſuffragãtib⁹ & antiquis exemplaribus

emplaribus, ut sit uerbū indicatiui modi pītis tpis. Et nō cognouistis.) ἐγνωκατε. i. cognouisti me Philippe. Sic eī legit Chrysostom⁹, ut Philippe sit huius orationis, & huic uni dicatur. Nō cognouisti me. Qui uidet me.) ὁ ἑωρακώς με, τὸν πατέρα. i. q uidit me, uidit patrē. Nec addit apud Græcos cōiūctio, & utrūq; uerbū præteriti tēporis est.

Non creditis, quia ego in patre, & pater in me est.) Ad hunc sane modum legit Augustinus, uerum Cyrillus & Chrysostomus non addunt ὅτι quod Paulo ante Philippū obiurgarit per huiusmodi interrogationem. Cæterum omnibus iubet ut credant, credite, quod ego in patre &c. Alioqui propter opera.) εἰ δὲ μή, quod modo transtulit, si quo minus hic tolerabiliter uertit, alioqui, hoc est etiam si alias non creditis, uel ipsis cōmoti factis credite, id quod propemodum, non est credere, neq; eī ꝓprie credimus, quod uidemus, sed experimur potius.

Et maiora horum.) καὶ μείζονα τούτων, id est, maiora his, sed interpres per obliuionē reliquit Græcum genitiuū, ut oscitans, cum nihil opus.

Quodcūq; petieritis patrē.) Patrē nō addit, nec in græcis, nec in antiquis exēplaribꝰ.

Et alium paraclitum.) Iam illud notius est, cꝫ ut sit admonendum paracletū per escribendum in penultima eamq; producendam, cum græce sit παράκλητον per ita. At hoc loco cōmodius erat uertere consolatorem, ne quis duos paracletos imaginaretur. Nā quod hactenus locutus est consolandi gratia locutus est. Ita paracletus erat, pollicet aut em sese & alterum missurum cōsolatorem, nempe spiritum ueritatis.

Quoniam non uidit eum.) οὐ θεωρεῖ, id est, non uidet præsentis temporis quemadmodū est in emēdatioribus etiā latinis. Ac mox apud uos manebit, manet est, μένει, nisi mutato accētu legamus μενεῖ. Nō relinquā uos orphanos.) Orphanos græca uox est, sed tamen latinis usurpata Etymologiam quā ad ferunt græci, non libet asscribere, quod mihi uideatur ineptior, sonat aūt orphanus orbū parentibus, ac destitutū præsidijs amicorū.

Vos aūt uidebitis.) θεωρεῖτε, id est uidetis consentientibus & antiquis exemplaribus.

Et manifestabo ei meipsum.) ἐμφανίσω quod magis significat tacite & clam indicare. Vnde & ἐμφασις dicta, quod tacitam habebat uim. Idq; magis cōgruit cum afflatu, quo se deus insinuat in animos suorum.

Et sermonem quem audistis non est meus.) Non sine causa miratur Valla quid interpreti uenerit in mentem, qui hoc sermonis genus affectarit in oratione soluta, quod uix toleratur apud Poetas in Carmine præsertim cum græcis non sit sermonem, sed sermo ὁ λόγος, Certe diuus Augustinus legit sermo quem audistis, non sermonem quem audistis. Vnde plane suspicor hunc locum scriptoris errore fuisse deprauatum.

Paracletus autem spiritus sanctus.) Duriuscule cohærent duo nomina substantiua, præsertim, cū prius sit masculini generis, posterius neutri ὁ παράκλητος & τὸ πνεῦμα. Proinde commodius reddidisset ad hunc modum. Cæterum paracletus ille qui est spiritus sanctus, quem spiritum missurus est pater in nomine meo, adduntur enim græcis utrobiq; articuli ὁ & τὸ. Porro quod accētus huius dictionis paracletus offendit, Vallam, pōt nōnullū iniicere scrupulū quibusdā superstitiosis uerius cꝫ religiosis, qui cardinē & puppim simul ac proram, quod aiūt, Christianæ pietatis in hoc cōsistere putent, si rite ac legitime psoluerint preces illas quas uocant horarias. Ad qđ quidē præstandū, cū alia requirunt innūera, illud in primis, ut uerba singula plene & articulate ꝓferātur. Atqui paraclitus penultima correpta sonāt, quoties quoties id faciunt, deū si non una syllaba, certe uno fraudant tēpore. Quādoquidē iuxta grāmaticorū leges syllabæ longæ bina sunt tēpora, breui unicum. Neq; uero sunt audiēdi, qui dicere solent, minuta res, syllabæ tempusculum, cū magis spectandum sit, quem fraudes, cꝫ quantulo fraudes. Quanq; ut & horū causam nōnihil, quo ad licet adiuuem uideo, ueteres latinos, in usurpandis græcanicis uocibus syllabæ quantitatem, iuxta rationem accentus latini commutasse, id quod in idolo facit Prudentius uir quouis etiam sæculo inter doctos numerandus. Cæterum illud non paulo durius, quod in κύριε ἐλέησον, quæ uerba toties cotidie repetunt

petunt, diuinas aures duabus fraudant ſyllabis, ex domino triſyllabo diſſyllabum, & ex miſerere quadrupedi tripedem reddẽtes. Iam uero cum id ſtagicñ ſingulis diebus fortaſſe centies aliquando cõmittat, ſi quis ratione ſubducat quadragita, aut quinquagin/ta annorũ, & in ſummã redigat, nõ uideo, ſatis fore, ſi quis ſolidũ annũ nihil aliud iteret, q̃ᵬ κύριε ἐλέησον idq; ſeptem diſtinctis ſyllabis. Neq; uero cõuenit eos hæc ut iocoſa ridere q̃ alijs in rebus his aliquãdo leuioribus tam Iudaice ſunt anxij. Et ſuggeret uobis.) ὑπομνήσει id eſt cõmonefaciet duo poſuit διδάξει docebit & cõmonefaciet. Docemur quæ neſciebamus, cõmonemur eorum, quæ iam exciderant. Et mox (dicam quæcũq; dixero uobis) Græcis eſt εἶπον dixi. Nam dixero futuri temporis eſt, aut certe dixerim.

Neq; formidet.) δειλιάτω quod ꝓprie eſt ob ignauiã refugere & detrectare periculũ.

Vado & uenio ad uos.) ὑπάγω & ἔρχομαι, id eſt abeo & uenturus ſum ad uos, hoc eſt diſcedo mox rediturus.

Gauderetis utiq;.) Offenditur Laurẽtius quod ἄν uerterit utiq;, ea quod cõiunctio ſit expletiua, q̃ᵬ ne hæ quidem omnino nullum habent uſum.

Venit em̃ princeps.) ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων, id eſt ueniet em̃ ille huius mundi princeps, ut diabolum intelligamus. Deinde ἔρχεται poteſt eſſe ueniet futuri temporis, propter inſtantem paſſionem & accuſationem. Hieronymus, in cõmentarijs Oſeæ citat ueniet

EX CAPITE DECIMO QVINTO.

OMnẽ palmitem in me non ferentem fructum tollet.) Græce eſt αἴρει, id eſt tollit præſentis temporis, & eum additum eſt, iuxta proprietatem ſermonis hebraici. Ac mox purgabit eum καθαίρει purgat, ut actionem & functionem patris declaret abſq; ratione temporis.

Fructũ plus.) ἵνα πλείονα καρπὸν, id eſt ut plus fructus, id quod uideri poteſt deprauatũ a librario, niſi altum dormiuit interpres.

Mittetur foras.) ἐβλήθη ἔξω, id eſt miſſus eſt foras uel potius eiectus eſt foras. Item & areſcit ἐξηράνθη, id eſt exaruit. In hoc certe ſuffragantibus antiquis codicibus. Vnde ꝓbable eſt mittetur pro mittitur, quoniã id erat in prodiui & a librarijs deprauatum, maxime cum ſequatur & ardet. Oſtendit em̃ per ſimilitudinẽ quid fieri ſoleat, ut per eam intelligamus quid in nobis futurum ſit, ni manſerimus in uite.

Et colligent eum.) καὶ συνάγουσιν αὐτὰ, id eſt colligunt eos, ut ſubaudias palmites, uetuſtiſſimus codex latinus habet colligent eos nempe palmites qui Græcis ſunt neutri generis. Mittent.) βάλλουσι, id eſt mittunt & in hoc ſuffragãtibus antiquiſſimis exemplaribus, quãq; aptius erat cõijciunt.

Fructum plurimum.) καρπὸν πολύν, id eſt fructum multum, ſiue ut alibi uertit copioſum. Quã ut animam.) ἵνα τὶς τὴν ψυχὴν, id eſt, ut quis animam, q̃ᵬ nec additur, nec eſt addẽdum. Etenim ſi addas quã, ſignificas unam hanc eſſe charitatẽ maiorem ea quã habuit Chriſtus, ſi quis animam impendat amicis.

Iam non dicam.) μηκέτι λέγω, id eſt iam dico.

Scitote quia me.) γινώσκετε Græca uox anceps eſt ad ſcitote & ſcitis.

Me priorem uobis.) ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν, id eſt, me qui ſum primus ueſtrum, ſiue me priuſ q̃ᵬ uos. Nam ſermo græcus anceps eſt ad utrũq; ſenſum, quãq̃ poſterior magis probat.

Nunc autem excuſationem non habent.) πρόφασιν prætextum plus enim quiddam dixit, q̃ᵬ ſi dixiſſet excuſationem.

Odio habuerunt me gratis.) Vaticinium eſt pſalmo. 68. שִׂנְאֵי חִנָּם

Cum autem uenerit paracletus, quẽ ego mittã uobis a patre ſpiritũ ueritatis.) τὸ πνεῦμα, quoniã neutri generis, incertũ eſt, utrius ſit caſus nominandi, an accuſandi. Cæterũ magis conueniebat ſpiritus. Interpretatur em̃ quis ſit ille conſolator, nempe ſpiritus ueritatis. Non enim mittendo ſit ſpũs, ſed qui ſpiritus eſt, mittitur.

Quia

Qui a patre procedit.) ἐκπορεύεται, quod elegãter uerti poterat & proficiſcitur, niſi pro ceſſionis uocabulum aures iam omnium occupaſſet. Atqui proprie procedit, qui pompa quadam prodit in publicum, ueluti ſponſus procedat, aut ſponſa. Quod Vergilius dixit. Tandem progreditur. Et uos teſtimonium perhibebitis.) Græce eſt μαρτυρεῖτε, id eſt teſtimonium perhibete, ut ſit imperandi modus. Aut teſtimonium perhibetis. Atq; ita ſcriptũ fuiſſe ſuſpicor ab interprete Sane Cyrilli interpres uertit perhibete, nimirum ſuum ſecutus exemplar, nõ noſtram ædítionem. Quãq; mihi uidetur ac cõmodatius perhibetis μαρτυρεῖτε hoc eſt ipſi eſtis teſtes & mox adiecit cauſam. Quia ab initio mecum eſtis.

EX CAPITE DECIMO SEXTO.

Abſq; ſynagogis.) Græcis cõpoſita dictio eſt ἀποσυνάγωγος, quaſi dicas alienus a ſynagoga, & interdicent uobis Synagoga.

Sed uenit hora.) ἔρχεται, uenit, aut præſentis eſt tpis, aut futuri. Hic magis uertẽdũ erat ueniet ſiue inſtat. Et tẽpus potius q̃ hora. Arbitret obſequiũ ſe præſtare.) δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ θεῷ. i. uideat cultũ exhibere deo, & ſacrificiũ offerre.

Reminiſcamini.) μνημονεύητε. i. memores ſitis, ſiue memineritis, reminiſcimur eẽ prius, quæ nobis exciderant. Et iam non uidebitis.) καὶ οὐκέτι θεωρεῖτε, id eſt non amplius uidebitis. Quãq; apparet eũ abuſum tempore. Itẽ eſt οὐκέτι, i. poſtea ſiue deinde.

Ille ſpiritus.) Ille non refertur ad ſpiritum, quantum ad uocẽ, ſed ad paracletũ ἐκεῖνο δὲ πνεῦμα, id eſt ille qui eſt ſpiritus. Nam ſpiritus apud Græcos neutri generis eſt.

Docebit uos in omnem.) Græce nõ eſt docebit, ſed ducet ὁδηγήσει. & in oẽm ueritatẽ.

Modicum & non uidebitis.) θεωρεῖτε, id eſt uidetis. Quãq; ut dixi uidetur abuti tempore, cum ſequatur mutato uerbo ὄψεσθε uidebitis. Cæterum quod modicum pro puſillo poſuit, ſuo more facit, cum latinis modicum dicatur moderatum, a modo.

Plorabitis & flebitis.) κλαύσετε καὶ θρηνήσετε, id eſt plorabitis, & lamentabimini, ſiue lugebitis. Nemo tollet a uobis.) οὐδεὶς αἴρει, id eſt, nemo tollit uerbo præſentis temporis.

Ipſe eẽm pater.) αὐτὸς apud græcos quiddã habet, quod haud ſcio an ſit apud latinos, ut ultroneum ſignificet, ſenſus eẽ eſt. Non dico me rogaturum pro uobis, ut uobis faueat, iam eẽm ultro uos diligit, etiam nemine rogante. Vnde & αὐτόματα uocant illi.

Ecce uenit hora & iam uenit.) Prius uenit præſentis eſt temporis, ἔρχεται quo tamen græci, aliquoties in ſignificationẽ futuri utuntur, Græcis diuerſa ſunt uerba uenit & uenit, unde rectius erat, inſtat hora, & iam adeſt.

In mundo preſſuram habebitis.) ἔχετε præſentis temporis habetis.

EX CAPITE DECIMO SEPTIMO.

Clarifica me.) Verbum clarificandi toties hic repetitum græce eſt glorificare, δόξασον, & claritate δόξῃ, id eſt gloria.

Te ſolum uerum deum.) σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν, id eſt, te ſolum qui uerus es deus. Hic locus Arrianis præbuit occaſionem erroris, ut dicerent ſolum patrem eſſe uere ac proprie deum.

EX CAPITE DECIMO OCTAVO,

Trans torrentẽ Cedron.) τοῦ κέδρου articulus additus indicat Cedron nõ eſſe nomen Hebraicum, ſed Cedrorum, opinor torrentem ita dictũ, quod hinc & hinc Cedros haberet, quemadmodũ dictus eſt mons oliuarum.

Ad prunas.) ἀνθρακιὰν πεποιηκότες, id eſt congeſtis prunis, ita ut fit in atrijs magnatum, quod fumi minus habeant.

Adducunt ergo Ieſum ad Caipham in prætorium.) ἀπὸ τοῦ καϊάφα, id eſt a Caipha nimirum a domo Caiphæ, atq; ita legitur & in noſtris exemplaribus uel mediocriter emẽdatis. Ad eundem modum legit Chryſoſtomus & Cyrillus, ut ne memorem de Vulgario. Diuus Auguſtinus deceptus exemplari deprauato uehementer laborat hoc loco conans

conatus expedire,q̃ conueniat in prætorium fuisse ductum Iesum,cum legat̃ adductus ad Caipham. Quandoquidẽ prætorium nihil aliud erat,q̃ domus præsidis. Aut igit̃, inquit,aliqua urgente causa de domo Annæ,quo ad audiendum Iesum ambo cõuenerãt, Caiphas perrexit ad prætorium præsidis,& socero suo Iesum reliquerat audiendũ, aut in domo Caiphæ Pilatus prætorium acceperat,& tanta domus erat, ut seorsum habitãtem dominũ suum,seorsum iudicem ferret. Res ipa in expedito est,totus error e mẽdatoris ort⁹ torsit Augustinũ. Atq cũ hæreret mirũ est,nõ cõsuluisse græcos codices, aut certe latinos emẽdatiores. Primũ adductus est ad Annã,is uinctũ misit ad Caiphã. Ille cum tota nocte nihil respondisset,mane deductus est ad ædes præsidis.

EX CAPITE XIX.

ET exinde.) ἐκ τούτου.i.ex eo. Licostratus.) λιθόστρωτος,græce sonat,quasi dicat lapide stratus. Atq; ita legit̃ in uetustis exẽplarib⁹ latinis.cæterũ in græcis codicibus nõ ẽ golgatha,sed gabatha. Quãq; admodũ inuitus in huiuscemodi nugis facio iacturã tpis,tñ operepreciũ ẽ audire q̃ belle græcã uocẽ λιθόστρωτος interptẽt duo theologicæ rei primores Nicolaus Lyran⁹,& Hugo Carrẽsis. Nã prior ille,Licho stratus (inqt) Græcũ est uerbum,& dicit̃ a lichos lapis,& stratus, quod est pauimẽtum siue stratura, posterior autem lichostratus inquit græce, est iudicium siue iudiciale Obsecro te candide lector quid efficiant ij,qui quicquid habent eruditionis ex huiusmodi scriptoribus hauriunt,ex dictionarijs,ex sũmulis undecunq; iam plus decies cõgestis ac refusis,ab ijs,q si quid forte nacti fuerint eruditum in bonis autoribus,aut prætermittunt, quia non intelligunt, aut si attigerint,contrectatione conspurcant & contaminant. Nihil autem tam fortunatum, quod isti non reddant aliquo pacto deterius. Et horum nænias uelut oracula legimus,in his cõsenescimus, proinde tales euadimus ipsi, quales sunt ij in quorũ scriptis assidue uersamur. Cæterũ ut ad rem redeã, λίθος lithos nõ lichos græcis lapis est,& στρωμνύω sterno inde στρωτὸν dicitur,quod quocũq; modo stratũ est,& στρῶμα qd̃ insternit̃. Cæterũ Gabatha locũ æditũ sonat,hebræis Vnde apparet locũ fuisset æditiorẽ accomodũ iudicio. Et titulũ Pilatus.) Euãgelista latina uoce usus est τίτλον. Cæteri uocauerunt αἰτίαν. Dicere poterat ἐπιγραφήν. i. inscriptionẽ. In suã.) εἰς τὰ ἴδια,id est in sua cõcordantibus & antiquissimis uoluminibus.

Lancea latus eius aperuit) ἔνυξε,id est pupugit. Interpres legisse uidetur ἤνοιξε,quod significat aperuit. Videbunt in quem compũxerunt.) Est apud Zachariam cap. 12. Iuxta æditiõem Septuaginta legit̃ ad hũc modũ. Et aspiciẽt ad me,p eo qd̃ insultauerũt καὶ βλέψονται πρός με ἀνθ' ὧν ὠρχήσαντο Hebraica ueritas sic habet. וְהִבִּיטוּ אֵלַי אֵת אֲשֶׁר דָּקָרוּ .i.& aspiciũt ad me quẽ confixerũt Diuus Hieronymus indicat Septuaginta lapsos similitudine elementi. Nam si legatur דָּקָרוּ sonat ἐξεκέντησαν, id est compunxerunt. Sin autem contrario ordine litteris commutatis רָקְדוּ sonat ὠρχήσαντο, id est, saltauerũt. Itaq; Ioannes neq; magnopere respexit qd uertissent Septuaginta,& ex hebræo,sensum magis curauit appendere,q̃ annũerare uerba. Citat hũc locum idẽ Hieronymus in libello ad Pammachium de optimo genere interpretandi.

Et ligauerunt eum.) αὐτὸ,id est illud nempe corpus.

EX CAPITE.XX.

CVcurrit ergo.) τρέχει,id est currit uerbo præsentis temporis.

Inuolutum in unum locum.) In uno loco. Quãq; græca præpositio anceps est. Et sudarium latina usus est uoce græce scribens. Nam illi καλυπτρώτιον appellant autore Polluce.

Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos.) Quid est iterũ abierẽt? an iam semel abierãt? proinde rursus erat dicendum non iterum. Et ad se dixit,pro domũ suam.

Et uidit duos angelos.) καὶ θεωρεῖ,id est cernit,siue uidet præsentis temporis.

Duos angelos in albis.) Interpres reddidit græcam figuram. Iuxta quã illi in purpu-

ra uocant hominem purpuratum, unde nos uertimus albis amictos.

Conuersa est retrorsum & uidit.) Rursus est θεωρεῖ, id est uidet præsentis temporis.

Quia uidi dominum & hæc dixit.) ὅτι ἑώρακεν ὁ κύριον & ταῦτα εἶπεν αὐτῇ, id est quod uidisset dominum, atq; is hæc dixisset sibi.

Nihil magis inculcauit Christus suis q̄ pacem. In extrema illa oratione, q̄ sollicite mandauit suis, ut inter sese amarent, quoties iterat hoc suum mandatum. Deinde q̄ enixe obsecrat patrem, ut illi unum essent. Nō ait concordes, sed unum, & addidit insigne exemplum, summæ unionis, sicut tu & ego unum sumus. Hic rursus, non cōtentus semel dixisse pax uobis, repetit pax uobis. Et non pudet hodie Christianum populum, nihil aliud q̄ belligerari? Ferēdum utcūq; si tātum insaniret populus. Nihil aliud aucupātur plæriq; principes. Imo qd fœdius est, non solum incitant ad hæc sacerdotes, uerum ipsi belligerantur. Qui profitentur Euāgelium pacis, plæbem ad bella cohortantur, & quorum erat inflammare ad pietatem, hi classicum canunt, & huc detortis sacris litteris, pacificum illum ac mansuetissimū Christum, belli faciūt autorē. Qui si rediret in hanc ætatem, dispeream, nisi durius tractādus sit ab hoc pharisæorū genere, q̄ ab illis fuit acceptus, Verum hæc πάρεργα. Annotādum & illud, quod semel & iterū precatus pacē, deinde insufflato spiritu dixit, Quorum remiseritis peccata &c̄. Qui ex his posterioribus cristas erigunt & tyrānidē quandā sibi uindicāt, cur nō meminerūt eoꝝ q̄ mox p̄cesserūt. Oia plena dissidijs, litib⁹, bellis. Toti turgem⁹ mūdano spiritu, & tm placem⁹ nobis, autoritate cōmissa remittēdi aut retinē di peccata. Fixurā clauoꝝ) τύπον. i. figurā, atq; ita legit̄ in q̄busdā codicibus Latinoꝝ, ueꝝ ut latinis exiguū est discrimē inter fixurā & figuram ita græcis inter τόπον & τύπον.

Incredulus, sed fidelis.) ἄπιστος ἀλλὰ πιστός. i. infidelis, siue incredulus, sed credulus, siue credens, ne pereat προσονομασία. Etenim quod scribit Valla fidelem, Latinis sonare bonæ fidei hominē magis q̄ credentem, hoc est, non qui habeat alteri fidem, sed qui præstet fidē, uere q̄dē dicit, uerū ea uox iā ab omnibus Christianis scriptoribus in hūc sensum est usurpata. Dominus meus & deus meus.) Hic est unus locus, in quo palā euāgelista Christo dei uocabulū tribuit. Nec est quod cauillet̄ hæreticus hoc a discipulo dictū. Agnouit Christus, utiq; repulsurus, si falso dictus fuisset deus, præsertim cæteris audientibus discipulis.

EX CAPITE VICESIMO PRIMO.

ET illa nocte nihil prendiderunt.) Et iterum, Afferte de piscibus quos prendidistis. In nōnullis habebatur, Cœperunt, & cœpistis, græce est ἐπίασαμεν & ἐπιάσατε.

Nūquid pulmentarium habetis) προσφάγιον inde dictum, quod addatur pani, & num quod dicendum erat, aut certe num quid pulmentarij.

Piscem, & piscibus) ὀψάριον, ὀψαρίων. Hic palam apparet ὀψὸν & ὀψάριον eius nominis diminutiuū pro piscem accipi, cum dicatur ab ὀπτῶ, quod est asso.

Et cum tanti.) τοσούτων ὄντων. i. cū tot essent, de numero loquit̄, nō de magnitudine.

Tunica succinxit se) τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο. i. pallio siue penula. Nam tunica uestis est interior, ependites dicta, quod superne induatur. Prunas positas.) ἀνθρακιὰν, ignis est ex congestis carbonibus. Et accepit panem & dabat eis.) Venit, accipit & dat, oīa græcis præsentis sunt temporis.) ἔρχεται, λαμβάνει, δίδωσι.

Hoc iam tertio.) τοῦτο ἤδη τρίτον. i. hac iam tertia uice. Simon Petrus.) σίμων ἰωνᾶ. i. Simon Iona, quāq; in nōnullis erat ἰωαννᾶ, quēadmodū in Luca. Diligis me plus his?) Cur interpres nō uitauit amphibologiā, dicens, Diligis me plus q̄ his? Alioq; poterat intelligi, diligis me plus q̄ hos. Tu scis qa amo te) Quod mō diligis erat nūc mutat amo, uerū uariauit & Euāgelista græcā uocē, prius illud est ἀγαπᾷς, posterius φιλῶ, q̄bus tamē citra discrimē est usus. Apud Latinos amo uehemētius est q̄ diligo. Pasce agnos meos) Bis dixerat βόσκε. i. pasce, siue ale, semel ποίμαινε. i. rege, ut pastor regit gregē. Nec est ubiq; agnos, sed bis πρόβατα. i. oues semel ἀρνία. Neq; his opinor ullū eē discrimē. Illud obiter ad

Cõmittebat Steph. Ferrario, nam 8 Februarij, i. die S. Agathæ virginis, grex probatissimo viro parolo hõl. D. An° M. D. xix.

ter esse admonẽdũ, q ex hoc loco gloriant sibi cõmissum gregẽ domini, eos primũ oportere meminisse a Petro ter exactũ amorẽ erga Christũ, neq; quẽlibet amorẽ, sed ardentiorẽ cæteris. Deinde ter item cõmissã illi gregis curã. Illud nimirũ significatũ est nõ esse idoneũ sacerdotio, nisi q neglectis oĩb⁹ nihil amet nisi Christũ, hoc est ueritatẽ, innocẽtiam, pietatẽ. Ad hæc nihil huic antiquius esse debere, q; incolumitatẽ gregis sibi crediti. Proinde quæso quid frontis est istis qbusdã, qui prophanis imo sceleratis principum obsequijs, q pecunijs huc penetrãt, q sacerdotiũ nihil aliud q; questũ ac tyrãnidẽ esse putant. Quo tu nõ uis.) ὅπου θέλεις. At cur nõ & supius itidẽ uertit, Ibas ubi uolebas, cũ sit idẽ aduerbiũ græcũ. Quã; ego malim utrobiq;, quo ibas quo uolebas, & ducet quo non uis. Qui tradet.) ὁ παραδιδοὺς, i. qui tradit.

A petro ter exactus amor.

Sic eũ uolo manere.) Cũ omnia Græcor; exẽplaria cõstanter habeant scriptũ, ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν, nemini dubium esse potest, quin coniunctio si, mutata sit in aduerbiũ sic, idq; nõ interpretis uitio, sed errore librarij. Siquidẽ apud Latinos facilis & ꝓcliuis ꝓlapsus est, a si in sic, ob uocũ affinitatem. Cæter; apud Græcos nihil simile est, ἐὰν & οὕτως, ut hac occasione lapsus uideri possit interpres. Neq; uero solum cõsentiunt exẽplaria Græcorũ, uerũetiã interptes Cyrillus, Chrysostomus, Vulgarius. Quanq; in his uoluminibus Chrysostomi nup excusis, ab indocto quopiam, si mutatũ erat in sic. Verum ipsa interptatio palã arguit Chrysostomũ si legisse, dũ in hanc disserit sententiam, Christũ noluisse respondere Petro, qd esset facturus de Ioanne, sed uoluisse temerariã & curiosam illius ^ responsionẽ retundere. At id nõ fecit, si respondit illũ mansurũ. Quin & diuus Hieronymus primo aduersus Iouinianũ libro citat hunc locũ iuxta græcam ueritatẽ. Et tametsi solent huiusmodi oia ad semel publicit⁹ receptũ errorẽ deprauari, tamẽ haud scio quo casu factũ est, ut hic locus etiam in uulgatis exẽplaribus mãserit incorruptus. Qui si maxime fuisset corruptus, tamẽ ipse disputationis tenor arguit Hieronymum, si legisse, nõ sic. Inter uetustiores solus Augustin⁹ legisse uidet, sic eũ uolo manere, uir ille qdẽ quod negari nõ potest sanctus, integer, acuto præditus ingenio, ue; impẽse credulus, ad hæc destitut⁹ ꝓsidio linguar;, sine qb⁹ hæc ut parẽ, tractari nõ queũt. Is cũ iuuenis assciꝰ eẽt ad munꝰ episcopale, ac pene neophytꝰ, id qd fieri uetuit Paulꝰ ne licuit qdẽ qcq; nescire doctoris locũ occupãti. Proinde docendo didicit qd doceret, & scribẽdo didicit qd scriberet. Profecit tñ, ꝑsertim ubi se cœpit ad Hieronymi cõferre æmulationẽ. Nec ẽ ise ctãdꝰ uir tã pius, sicubi nõ assequit qd affectat, sed tolerãdꝰ magis. At e diuerso nõ sunt audiẽdi, q illũ nemini nõ añ ponũt, ipsi etiã Hieronymo, quo sciẽtia sacrarũ liter; tãto fuit inferior, ut ipudẽtissimũ sit, alter; cũ altero cõferri. Porro q;q; hæc nõ faciũt hæreticũ, si sic legas ꝓ si. tñ error tã manifestarius nõ est dissimulãdus in literis euãgelicis, & ut fateor nõ insectandũ cõuitijs, qui sic labat, ita cõmiserandũ aio ac subleuandũ. Excusat is q per imperitiã liter; his uerbis baptizauit, In nomine patria, & filia, & spirita sancta. Nemo tamẽ sciens laturus sit huiusmodi, baptizatorẽ. Quin ipse Augustinus negat ferẽ dum, q populus in tẽplis caneret, Sup ipm autẽ floriet, ꝓ florebit, etiã si sciret deũ non offendi solœcismis. Quanto minus dissimulandũ, si tanto fœdior mẽda in euangelicas irrepserit literas. Qd si latinus interps indicãdi modũ uertisset in modũ impandi, nõ proinde lubricus fuisset lapsus. Si eũ uelim manere donec ueniã. Vt ne dicã interim, q ipse sermonis cõtextus refellit istor; lectionẽ. Sequit em, Et non dixit Iesus, q discipulus ille nõ moritur, Quod si supius legamus, Sic eũ uolo manere. plane dixit eũ nõ moriturũ donec ueniret, quod Ioannes dictũ fuisse negat. Nec ambigit Ioãnes, quin Christus manere dixerit, nõ mori. Verũ negat id affirmasse Christũ, sed in ambiguo reliquisse, ut ea res nihil attineret ad Petrũ. Exiuit sermo inter fratres.) Quomõ exijt, si erat inter fratres? Proinde dilucidius ac latinius erat, ꝓmanauit rumor in fratres, hoc est, ad Christia nos cæteros, & quod illic erat dictũ paucis audiẽtibus, id serpit ad plures, uulgãte fama.

Sic eum uolo manere ut.

^ interrogatione

Nec ipm arbitror mundũ capere posse.) Hic rursum Augustinus offensus hyperbole, capere non ad spacium loci refert, sed ad animũ. Ad eundem modum nec unã pagi

nam diuinæ ſapiẽtiæ capere poſſit mũdus. Nihil tale Chryſoſtomus. Et Cyrillus. Ingenue fatẽ hyp̃bolẽ eſſe. Eſt em̃ græcis χωρῆσαι, quod de ſpacio loci ꝓprie dicit̃, ut annotauimus in eum locum, Non omnes capiũt hoc uerbũ. Nec eſt poſſe capere apud Græcos. ſed tantũ χωρῆσαι. i. capere, ſiue capturum. Deinde q̃ ſcribendi ſunt, melius erat, qui ſcribendi forent. FINIS ANNOTATIONVM IN IOANNEM.

D. ERASMI ROTERODAMI ANNOTATIONES IN ACTA APOSTOLORVM.

ACTVS Apoſtolorũ.) πράξεις. Quod Cyprianus uertit, acta. Hieronymus interim actiones, interim acta uocat. Cæterum actus maſculino genere reperitur quidẽ, ſed in carmine, ut apud Lucanũ, Licet ingentes abrupit actus. Verum acta magis uocant̃, quæ iudicijs aut teſtamẽtis, aut cõſimilibus modis tranſiguntur. Proinde ego geſta malim̃q; acta.

Primũ quidẽ ſermonẽ.) Equidẽ cupiebã hunc librũ Lucæ cũ priore cõiungere. Quãdoquidẽ ille hiſtoriã euangelicam duobus eſt cõplexus uoluminibus, quorũ utrũq; ad eundẽ ſcripſit Theophilũ, & poſteriorẽ auſpicans, prioris facit mentionẽ. Cæterum uerebar, ne non ferendũ uideret̃, euangelia diſtrahere. Quã̃q; hæc hiſtoria quid aliud eſt, q̃; euangelij pars, eaq; meo iudicio nõ minima. Siqdem illic deſcribit̃ granũ frumẽti ſollo conditũ, hic deſcribit̃ enatũ, ac ſuas paulatim apiens ac ꝓferens opes. Quod ni ꝑ Lucam cognouiſſemus, qbus modis Chriſtus reliquerit terras, ubi, quo loco, qbus modis aduenerit ꝓmiſſus ille ſpiritus, quibus initijs cœperit eccleſia, qbus rebus polluerit, qbus creuerit rationibus, nõne bonã euangelij partẽ ignoraſſemus? Atq; utinã ſanctus Lucas, quemadmodũ exorſus erat hanc narrationẽ, ita longius fuiſſet proſecutus, ac de cæteroq; item apoſtolorum geſtis nõnihil attigiſſet. Quo magis admiror, apud Græcos hunc librum tam uariũ haberi, neq; quẽq; extitiſſe, qui tam præclarũ opus, ac ꝓrſus euãgelicæ tum maieſtatis, tum fidei ſuis cõmentarijs illuſtrarit. Nihil enim extat, quod ſciã in hoc, præter aliquot locorũ uocabula, quæ Hieronymus annotauit, uerum ea non ſolũ pauca, ſed etiã paucis. Sero recepta eſt epiſtola ad Hebræos, de epiſtola Iacobi nõnihil eſt addubitatũ. Apocalypſim ſero recepit Italia, Græcia ne nũc qdem ſatis approbat. Cæterum de actis nulla unq̃ dubitatio. Quo maiore ſtudio conuenit, ut Chriſtiani ſuæ gẽtis incunabula ſtudeant cognoſcere, quo poſteaq̃ cognitũ habuerint, qbus rebus adoleuerint, ijſdẽ intelligãt collapſam religionẽ inſtaurãdã eſſe. Primũ qdẽ.) Sæpius admonuimus apud Græcos πρῶτον uſurpari uice cõparatiui. Primũ ꝓ priorẽ ſiue ſupiorẽ. Nã ſermonẽ haud dubie librũ euãgelicũ uocat, neq; em̃ ea dixerat, ſed ſcripſerat. Et Iſocrates ſuos libellos λόγους appellat. Deinde haud ſcio ſatis ne latine dicat̃, facere ſermonẽ, ꝓ eo qd' eſt uerba facere. Vnde nos quo dilucidior eſſet ſenſus, nõ ueriti ſumus ad hunc trãſferre modũ. Supiore qdẽ uolumine dixim⁹ Theophile de oib⁹ quæ cœpit Ieſus, tum facere, tũ docere. Poterat & ſic, & facere & docere, ſiue uel facere uel docere. Nã facere q̃; & docere, poeticũ eſt apud Latinos, apud Græcos ſec⁹ ποιεῖντε καὶ διδάσκειν. Partit⁹ em̃ eſt oẽm Chriſti uitã, i duo, in facta & doctrinã. Fecit is admirãda, ſed nõ min⁹ ſtupẽda docuit. Facta cõſtãt miraculis, doctrina decretis. Porro qd' huc adducũt qdã, prius eſſe facere, deinde docere, id argutius eſt q̃; accõmodatius. Per ſpiritũ ſanctũ præcipiens) ἐντειλάμενος, præteriti tpis eſt, hoc eſt, cũ præcepiſſet. Et hũc locũ quoniã alioq uidebatur obſcurior, paulo fuſius explicuim⁹ ad hũc modũ. Ad eũ uſq; diẽ, quo poſtq̃ impartitus in hoc ipſum, ſpiritũ ſanctũ, mãdaſſet apoſtolis quos delegerat ſurſũ aſſumptus eſt. Cæterq; illud, ſpiritũ ſanctũ, ita poſitũ eſt, ut ambigi poſſit utro ſit referẽdũ, ad ſupiora an ad ſequẽtia. Verũ ſenſus exigit, ut ad ſupiora referat̃. Siqdẽ ipartijt illis ſpiritũ ſanctũ a reſurrectione

rectione, & ita mandauit prædicandi munus. Niſi malumus ſic accipe, qđ ipſe Chriſtus in baptiſmo, ſpiritũ ſanctũ in ſe deſcendẽtem accepit, quo facto poſtea delegerit apl'os. Cæterũ prior lectio mihi magis ꝓbat. Quos elegit) ὃυς ἐξελέξατο. Hoc interiecit, ut appareat Chriſtũ nõ oĩbus mãdata dediſſe, ſed ĩjs dũtaxat, quos ad hoc munei is delegerat, nẽpe duodecim apoſtolis, & ſeptuaginta diſcipulis. In multis argumẽtis,) πολλοῖς. Argumentũ hic uocat ſignũ aliquod, ꝑ quod fides fit rei alioq dubiæ. Et in multis hebraico more dixit, ꝑ ꝑ multa argumẽta. Cæterꝝ qđ ſequit, ὀπτανόμενος, ꝓticipiũ eſt paſſiuũ ꝓſentis tꝑis. Proinde interꝑs dũ qđ nõ ſolet, conat exprimere rõnem tꝑis, nimis dilu to uſus eſt uerbo. Siqdẽ apparet id quoꝙ qđ nõ eſt. Nos itaq; maluim⁹ circũloqui, dũ cõ ſpicit. Et cõueſcẽs ꝓcepit) Quiſqs uel mediocriter attẽderit, facile cõiectabit ab interꝑte ſcriptũ fuiſſe cõuerſans, nõ cõueſcẽs. Id famelic⁹ opinor qſpiã, nihil niſi cibũ ſomniãs uertit in cõueſcẽs, ꝙ inhumanũ putaret Chriſtũ ſuos relinq̃re, niſi pri⁹ habita cũ illis cõpotatiũcula, quẽadmodũ hodie uulg⁹ noſtratiũ facit. Cæterꝝ in græcis exẽplarib⁹ uariat hic loc⁹. In alĩjs ſcriptũ ẽ, συναλιζόμενος, qđ ſonat cõgregatos ſiue cõgregãs. In alĩjs συναυλιζόμενος, i. cõmorãs, & ſub eodẽ uerſans tecto. Rurſũ uariat & ipa ſermõis diſtinctio. Nã qdã hoc ꝓticipiũ referũt ad ſupiora, ut & hoc cenſeat inter argumẽta reſurrectiõis, ꝙ domeſticã cũ illis ac diutinã egerit cõſuetudinẽ. Nã id eſt, ni fallor, συναυλίζεσθαι. Alĩ rurſus ad ſequẽtia, ut ſub eodẽ tecto cõmorans apud illos, intelligat mandaſſe ne diſcederent Hieroſolymis. Id qđ mihi magis ꝓbat, qđ qdẽ ad diſtinctionẽ attinet. Alioq duriuſcule cohæreant cũ ſupioribus, quæ ſequunt. Cæterꝝ ſi legamus, συναλιζόμενον, id magis cõgruit cũ eo, quod aliquanto poſt ſequit. Illi igit cũ cõueniſſent, interrogabant eũ, dicentes, Dñe &c. Apparuit eĩ illis nunc paucioribus, nunc pluribus. Cæterꝝ cõſcenſurus in cœlũ oẽs uoluit adeſſe, ut ultima æderet mandata. Quã audiſtis, inqt, per os meũ.) ἣν ἠκούσατέ μου. i. quã auditis ex me. Cæterꝝ haud male interꝑs addidit, inquit, de ſuo, ne durior eſſet ſermo, ob repente mutatã ꝑſonã loquentis. Baptizabimini ſpiritu ſancto) ἐν πνεύματι ἁγίῳ. i. in ſpiritu ſancto, hoc eſt, ꝑ ſpiritũ ſanctũ. Si in hoc tꝑe) εἰ apud Græcos frequenter eſt interrogantis, rectius itaq; uertiſſet, Num in tꝑe hoc, ſiue an in tꝑe hoc.

Tẽpora uel momenta.) χρόνους ἢ καιρούς. i. tẽpora & articulos ſiue oportunitates. Quanq̃ apud Græcos καιρὸς nõnunq̃ ꝑ χρόνος uſurpet, at non cõtra. Eſt aũt ꝓprie χρόνος, quoties de genere ſeu mõ ſpatioue tꝑis agit, ueluti ſæculũ, annus, mẽſis, dies, hora. καιρὸς aũt cũ ſentim⁹ oportunitatẽ rei gerẽdæ. Nã utrũq; refert a Rhetorib⁹ inter argumenta cõiecturalia. Quin apud Græcos καιρὸς de⁹ eſt, quẽ Auſonius uertit occaſionẽ, neq; γο καιρὸς ſpecies eſt hui⁹ ceu generis χρόνου, quẽadmodũ iudicat Valla. Diuerſũ magis eſt q̃ ps. Et oino plus qddã eſt καιρὸς q̃ tẽp⁹, nempe articulus, ipſumq; momentũ ac punctũ, ut aiunt in quo res ſit agẽda. Vnde nõnunq̃ articulũ uertit. Neq; dubito qn illud Terentianũ, ut in ipſo articulo oppꝑſit, græcis ſit καιρῷ. Duabus dictiõib⁹ græcis rndet unica latina tẽp⁹.

Quæ pater poſuit in ſua poteſtate.) ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ. i. in ꝓpria ſiue ſua ipſi⁹ poteſtate.

Accipietis uirtutẽ.) δύναμιν. i. robur ac fortitudinẽ, ne qs accipiat ἀρετὴν, quæ probitas eſt uitio oppoſita. Et (ſupuenientis ſpiritus) ἐπελθόντος, præteriti tꝑis ꝓticipiũ eſt, ſed qđ uerbo futuri tꝑis adhæreat. Vertere poterat, illapſi in uos, ſiue ut nos uertim⁹, poſtq̃ ſpiritus ſanctus aduenerit ſup uos. Teſtes in Hieruſalẽ.) Gemina eſt coniunctio Græcis ἔν τε Ἱερουσαλὴμ & ἐν πάσῃ Ἰουδαίᾳ. Cæterꝝ quod ſubiunxit, Iudææ Hieruſalẽ, totũ parti, non potuit reddi, neq; ꝑ geminũ &, neq; ꝑ tum. Proinde nos reddidim⁹, nõ ſolũ in Hieruſalẽ uerũ etiã in uniuerſa Iudæa. Cũq; intuerent in cœlũ) καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν. i. cum eſſent intẽtis ſiue defixis i cœlũ oculis. Id eĩ græcis ἀτενίζειν fixis & imotis obtueri oculis amãtiũ more. Quẽadmodũ.) ὃν τρόπον, ut quẽ ad modũ tres ſint dictiones. Sabbati habens iter.) σαββάτου ἔχον ὁδόν. Sentit ſpatium mille paſſuum, longius iter facere, Iudæis fas nõ erat ſabbatis. Proinde nos uertimus, Abeſt ab Hieruſalem iter ſabbati.

In cœnaculũ.) εἰς ὑπερῷον. Hic cœnaculũ nõ ſignificat eũ locũ, in quo cœnat, ſed ſupiorem domus partẽ, id quod græca uox indicat. In cœnaculũ aſcenderũt.) ἀνέβησαν εἰς τὸ

ὑπερῶον. i. ascenderunt in cœnaculũ, hoc est, ingressi ciuitatẽ, conscenderũt cœnaculum.

In oratione.) Deest in latinis codicibus. καὶ τῇ δεήσει. i. & obsecratione. Cõgeminat hæc ad eũ modũ sæpenumero & Paulus. Cũ mulieribus.) σὺν γυναιξί. Accipi potest, & cũ uxoribus, ꝓpterea ꝙ separauit Mariã a mulieribus. Ac rursum (Cũ fratribus eius.) Ad Iesum referẽ, nõ ad Mariã αὐτῷ. In diebus illis.) ταύταις. i. his. Nec enim est ἐκείναις. Est aũt historicũ, referre rẽ quasi iã geraẽ. In medio fratrũ) μαθητῶν. i. discipulorꝫ, & simul est ἐπὶτὸαὐτό. i. collecta siue cõgregata in eodem loco. Erat aũt hominũ.) ἦν τε ὄχλος ὀνομάτων. i. erat aũt turba nominũ, quod quidẽ palam est nõ accidisse culpa interpretis, sed ab audaculo quopiã fuisse deprauatũ, qui putarit nominũ hoc loco nihil significare. Cæterum hominum probe quadrare. Adeo præceps est iudex insciția. Porro nominũ dixit, quod nominatim homines censeri soleant, quoties exquiritur numerus. Hæc orationis pars, quoniam per parenthesim est interiecta, suis notulis est utrinꝫ semouẽda.

praeterea iudex ignaria

Oportet impleri.) ἔδει. i. oportebat, siue oportuit., de re pacta loquiẽ. Quam prædixit.) ταύτην ἣν. i. hanc quam prædixit. Qui fuit dux.) ὁδηγοῦ. Is ꝓprie dicit, qui cõmonstrat uiam. ne ductorẽ exercitus intelligat aliqs, cui Græcis aliud est nomẽ.. In nobis.) σὺν ἡμῖν. i. nobiscũ. Et (Qui cõnumerat⁹ est) ὅτι, qa, nõ q. Et possedit agrũ) ἐκτήσατο, qd uerti poterat etiã parauit. Neꝫ enim Iudas possedit hunc agrũ, ueꝝ ea pecunia paratus est is ager. Porro de mercede iniquitatis, alluśit, ni fallor, ad cognomen Ischariotæ, quod Hebræis שָׂכָר mercedem sonet. Et suspensus crepuit) Ⓒ πρηνὴς γενόμενος. i. pronus factus, siue decliuis. πρηνὴς enim græcis dicit, q uultu est in terrã deiecto. Expressit aũt gestũ & habitũ laqueo præfocati. Alioqn ex hoc sane loco nõ poterat intelligi, ꝙ Iudas suspẽderit se. Acheldemach) Græci scribũt ἀκελδαμά, ꝓpi⁹ accedẽtes ad uocẽ hebraicã ꝓnos. Hebræis אֲחֻזַּת fund⁹ ẽ, siue facultas דָּם sãguis Fiat cõmoratio) ἐπαυλις, cõpositũ ab eadẽ dictiõe, unde σωαυλιζόμενος, de quo dictũ ẽ paulo añ. Cæteꝝ episcopatũ ẽ ἐπισκοπὴν, qd hebræis ē פְּקֻדָּה Id iter alia p̄fecturã quoꝫ significat. Intrauit & exiuit) ꝓ eo ꝙ ẽ ꝓpetuã uitæ cõsuetudinẽ habuit. Dictũ ẽ aũt figura ꝓuerbiali. Cæteꝝ ħ sermo tot⁹ nõnihil habebat obscuritatis, nõ solũ i lingua latina, uerũ etiã græca. ꝓpide nos quo ad potuim⁹, conati sum⁹ dilucidi⁹ uertere. Qui cognomiatus est iust⁹) Ἰοῦστος nomen Rhomanũ, quod cognomẽ olim inditũ fuit Aristidi apud Athenienses. Qui corda nosti) Græcis est unica dictio cõpositа, καρδιογνῶστα, cognitor cordiũ. Et mox (ostẽde) est ἀνάδειξον. i. designa. Sic enim uertit, Designauit Iesus & alios septuaginta. Accipere locũ.) λαβεῖν τὸν κλῆρον. i. ut accipiat sortẽ, siue hæreditatẽ. Vt iret in locũ suũ.) ἴδιον, uelut ante occupasset alienũ. Et dederunt sortes eis) καὶ ἔδωκαν κλήρους αὐτοῖς. i. & dederunt sortem eorũ. Nimirũ duoꝫ, de qbus sortiebant. Et annumeratus est.) καὶ συγκατεψηφίσθη. i. suffragijs siue calculis additus est, Vallæ placet, cooptatus est, neꝫ mihi sane displicet. Supi⁹ erat diuersũ huic uerbũ κατηριθμημένος σὺν ἡμῖν. i. numeratus nobiscũ.

EX CAPITE II

Dies pentecostes.) Dies singularis est numeri, Itaꝫ compleretur legẽdum est. ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν, quod ultimus ille dies ꝙnquagesimus sit dictus Quanꝫ uulgo tẽpus hoc uniuersum quadragesima & quinquaegsima dicaẽ. Erant omnes pariter.) ὁμοθυμαδὸν. i. unanimiter, quod ita paulo ante uertit pseuerãtes unanimiter in oratiõe. Aduenientis spiritus) φερομένης πνοῆς. i. flatus qui ferẽ, quod ꝓpriũ est uenti impetu citato eũtis & uehementis magis est uiolẽti, βιαίας. Et apparuerũt illis) καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς. i. auisæ sũt illis, seu potiꝰ cõspectæ. Tãꝫ ignis) Ignis hoc loco genitiui casus ẽ, nõ noiatiui. ὡσεὶ πυρὸς. i. uelut ex igni, nos uertimꝰ igneæ, quo uitare mꝰ amphibologiã. Varijs linguis) ἑτέραις. i. alijs linguis. Ita citat & Hiero. in q̄stiõibꝰ ad agalsiã, iuxta uetustos codices ut cõueniat cũ illo euãgelico, Liguis loq̄nt nouis. Nã qd aliud ẽ, idẽ est nouũ. Ex oi natiõe q sub.) ἀπὸ πάσης ὑποουρανοῦ. i. eoꝝ q sub cœlo sunt. Et mẽte cõfusa ẽ) Mẽte nõ lego i græcis codicibꝰ. Tãtũ ẽ, συνεχύθη, Cõfusa ẽ, qd tñ ad ꝓturbationẽ uel admirationẽ ꝓtineat, nõ pudorẽ, quõ solet ħ uertere. Et mirabãt dicẽtes) Addũt Græci, πρὸς ἀλλήλους. i. alꝰ alij, siue iter sese. Et quõ nos audiuimꝰ) ἀκούομεν. Audimꝰ

præsentis

p̄sentis tp̄is,id qđ e librarijs ē deprauatū. Linguā nostrā) ἰδίᾳ διαλέκτῳ.i.ppria lingua, siue sermōe,ut subaudiam⁹ loq̄ntes eos. Cæterū illud ἡμῶν latine cōmode reddi nō pote rat. Et q habitāt) οἱ κατοικοῦντες.i.habitātes. Alioq si p uerbū libuit trāsferre,dicēdū erat, q habitam⁹,ppter uerbū qđ p̄cessit,audiuim⁹. Aduenæ Rhomani.) Nō est προσήλυτοι, quo mox utitur,sed ἐπιδήμοῦντες,hoc ē illic uersantes. Cæterū hebræi Proselytos,hebrai ce גרים uocabāt,q diuersæ factiōis nati i ius Mosaicæ legis recipent. Hic sentit Iudæos qdē religione, ueru Rhomæ agētes. Iudæi quoq;.) ἰουδαῖοι τε καὶ προσήλυτοι.i.Iudæiq; & ppselyti,ut sit gemina cōiūctio. Audiuim⁹ eos) Rursus ἀκούομεν.i.audim⁹,ut supi⁹ admo nuim⁹. Stupebāt aūt oēs & mirabāt) καὶ διεπόρουν,id uerbum significat eos aio hæsitasse ac pplexos fuisse. Quo uerbo usus ē de Herode,cū crederet Ioānē reuixisse,διεπόρει, qđ illic uertit,hæsitabat. Cæterū aliqs mutauit hūc locū ex supiori,quē tn puto corruptū. ἐξίσαντο δὲ πάντες καὶ θαυμάζουν,qđ pl⁹ sit pri⁹ illud q̄ hoc posteri⁹. Ad iuicē dicētes) ἄλλος πρὸς ἄλλους λέγοντες.i.ali⁹ ad aliū dicētes,siue iter se dicētes. Musto pleni) μεμεστωμένοι.i.impleti sūt.

Pleni sūt isti) Isti redūdat. Per ppheta Iohel) Testimoniū qđ citat ē apud eū,pphe tā.c.2. Ac mire declarat largitatē diuini muneris,q̄ solis iudæis antea uidebat deberi iā in oēs orbis natiōes redūdātis. Cæterū Lucas nōnihil discrepat & ab Hebræis,& a Sep tuagita,qb⁹ hoc loco cū illis ē cōcordia. Nec est apd hebræos i dieb⁹ nouissimis,sed post hæc. Et dicit dn̄s) Lucas addit de suo,q̄ ea clausula ppheticis oīb⁹ soleat apponi. Deide (de spū) iuxta Septuagita dixit,cū Hebræis sit,spiritū meū. Porro qđ priori loco posuit iuuenes,deinde senes,cū & apd Hebræos & septuagita diuersus sit ordo,librariorum er rore factū suspicor. Præterea qđ latin⁹ interp̄s uertit,Et qdē sup seruos meos,legisse ui det καίτοι. Hiero. uertit,Sed & sup seruos meos. Rursus post hæc uerba,In dieb⁹ ill' effū dā spm̄ meū, Lucas addidit de suo,Et ppheta būt,Qđ nec apud Hebræos ē nec apd Se ptuagita,uerū ut hoc huc trāslatū ē ex initio hui⁹ uaticinij,ita ex hoc loco trāslata sūt in initiū illa uerba,In dieb⁹. Ac mox (dabo ppdigia)i cœlo surs̄ū,& signa i terra deors̄ū. Sur sū ac deors̄ū & signa tria uerba de suo adiecit Lucas,q̄ nec apud Hebræos sūt,nec apud septuagita,Deniq; (dies dn̄i magn⁹ & horribil'),p horribilis Lucas posuit ἐπιφανῆς.i.ma nifest⁹,siue illustris,cū hebræis sit horribil',ut itelligere liceat id qđ freq̄nt admonuim⁹, apl'os & euāgelistas nō fuisse āxios i reddēdis uerbis,ppharū,sed ipam sniam bona fide reddidisse. q̄q̄ pōt aliq̄ties fieri,ut lector erudit⁹ nōnihil corrūpat,dū corrigere nitit ad æditionē septuagita. Cæterū quo lector ipe facili⁹ hæc cōferat,hebræa ut hnt subjiciem⁹

וְהָיָה אַחֲרֵי כֵן אֶשְׁפּוֹךְ אֶת רוּחִי עַל כָּל בָּשָׂר וְנִבְּאוּ בְנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם זְקֵנֵיכֶם חֲלֹמוֹת
יַחֲלֹמוּן בַּחוּרֵיכֶם חִזְיוֹנוֹת יֵרָאוּ: וְגַם עַל הָעֲבָדִים וְעַל הַשְּׁפָחוֹת בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֶשְׁפֹּךְ
אֶת רוּחִי וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ דָּם וָאֵשׁ וְתִימְרוֹת עָשָׁן: הַשֶּׁמֶשׁ יֵהָפֵךְ לְחֹשֶׁךְ
וְהַיָּרֵחַ לְדָם לִפְנֵי בוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא: וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר יִקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה יִמָּלֵט:

Ea sic uertit Hieronym⁹. Et erit post hæc effundā spiritū meū sup oēm carnē & ppheta būt filij uestri & filiæ uestræ,senes uestri somnia somniabūt,& iuuenes uestri uisiōes ui debūt. Sed & sup seruos meos & ancillas meas,in dieb⁹ illis effūdā spiritū meū, & dabo ppdigia in cœlo,& i terra sanguinē & ignē & uapores fumi. Sol cōuertet in tenebras & luna in sanguinē antecq̄ ueniat dies dn̄i magn⁹ & horribilis. Et erit,ois q inuocauerit no mē dn̄i,saluus erit. Iuxta Septuaginta legim⁹ ad hūc modū. Et erit post hæc effundā de spiritu meo sup oēm carnē,& ppheta būt filij uestri & filiæ uestræ,& senes uestri somnia somniabūt, & iuuenes uestri uisiones uidebūt,& sup seruos meos & sup ancillas meas in dieb⁹ illis effundā de spiritu meo. Et dabo ppdigia in cœlo,& sup terrā sanguinē,ignē, & uaporē fumi. Sol cōuertet in tenebras,& luna in sanguinē,antecq̄ ueniat dies dn̄i ma gnus & illustris. Et erit ois q inuocauerit nomē dn̄i,salu⁹ erit. Annotauit Hiernym⁹ hoc uerbū אֶשְׁפֹּךְ quod Septnaginta uerterūt ἐκχεῶ.i. effundā. Effundim⁹ em̄,nō qđ dispēsa mus ac parce damus,sed quod ampliter & effuse,largiterq̄.

Secūdū q̄) καθ' ὅτι.i.quatinus,siue ppterea q̄,& ab ea,nō ab eo,ut mortem referat.

Ne cōmouear.) ἵνα μὴ σαλευθῶ,qđ est pprie loco moueri. Liceat audenter dicere)

ἐξὸν εἰπεῖν μετὰ παῤῥησίας,cum liceat libere loqui. Eſt em̄ ptícipiū impſonale poſitū abſolute caſu nominandi,quod alioq̄ fit in genitiuis apud Græcos. Quoniā defunctus eſt) Et defunctus eſt græce. Iureiurando &c̄.) Græca plus habent,q̄ꝫ latina.ὅτι ὅρκῳ ὤμοσεν αὐτῷ ὁ θεὸς ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ τὸν κατὰ σάρκα ἀναστήσαι τὸν χριστόν,καθίσαι ἐπὶ τοῦ θρόνου.i. Quod iureiurando iuraſſet ſibi deus,ex fructu lumbi ſui,quantum ad carnē,ſurrecturū Chriſtū,ut ſederet in throno. Tametſi uariant hoc loco græci codices. Cæteꝝ in iureiurando iurauit,nō eſt apud Græcos ea uocū affinitas,ὅρκῳ ὤμοσεν. Ad hæc,de fructu lumbi eius ſedere,ſupplendū erat,aliquē. Prouidens) προιδὼν.i.præuidens,quāq̄ in nonnullis erat προθεὼς.i.præſcius. Neq̄ derelictus eſt in infer.) ὅτι οὐ καταλείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ.i. quoniā non eſt derelicta anima eius. Certiſſime ſciat.) ἀσφαλῶς οὖν.i.certe igitur.

His aūt auditis.) ἀκούσαντες.i.cū audiſſent aūt. Pœnitentiā agite.) μετανοήσατε.i. pœniteat uos,ſiue reſipiſcite. Vobis em̄ eſt ꝓmiſſio.) Addendū erat facta,ſiue ad uos.

Alijs etiā.) ἑτέροις τε.i.alijſq̄. Qui ergo receperunt.) οἱ μὲν οὖν ἀσμένως ἀποδεξάμενοι .i.qui libenter receperunt. In die illo.) τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.i.diei illi,niſi ſubaudias præpoſiti onē ꝙ. Fractione panis.) καὶ τῇ κλάσει.i.& in fractione panis,ut ſint quatuor,doctrina, cōmunio,fractio panis,& orationes, In Hieruſalē.)Hæc duo uerba nō reperio in græco codice. Et metus erat magnus in uniuerſis.) At ne hæc quidem aſſcripta reperi.

Omnes etiam.) πάντες δὲ.i.oēs aūt.Opinor interpretē legiſſe πάντες τε. Erant pariter) εἰς τὸ ἀνὰ,cōd antea uertit in eodē loco. Poſſeſſiōes &) Græce ē,& poſſeſſiones & facultates gemiata cōiūctiōe. Circa domos) κατ᾽οἶκον.i.ꝑ ſingulas domos,ſiue domeſticatim. Quēadmodū κατὰ πόλιν & καθ᾽ἡμέραν.i.oppidatim & cotidie. Sumebant cibum) μετελάμβανον,quod eſt ab alio ſumere,& participē eſſe.Nos uertimus inuicē,ſumebāt.Ac rurſum (apud omnē plæbē) Omnē ꝓ totam dixit,& plæbē ꝓ populum,ὅλον λαὸν.

Dominus aūt augebat.) Græca ſic habent,ὁ δὲ κύριος προσετίθει τοὺς σῳζομένους καθ᾽ἡμέραν τῇ ἐκκλησίᾳ.i.Dñs apponebat eos,q̄ ſalui fiebant cotidie eccleſiæ. Suſpicor interpretem ſcripſiſſe.Addebat,idq̄ ſcribam deprauaſſe,in augebat.

In idipſum.) Id Latini referre uidentur ad ſuperiora,cōtra Græci referunt ad ea quæ ſequuntur,ἐπὶ τὸ αὐτὸ δὲ πέτρος.i.ſimul aūt Petrus,utἐπὶ τὸ αὐτὸ,non ſolum ptíneat ad locū,uerum etiam ad tempus.

EX CAPITE TERTIO.

AD portam.) πρὸς τὴν θύραν.i.ad ianuam. Incipientes introire,) μέλλοντας εἰσιέναι.i.ingreſſuros. Rogabat ut eleemoſynā acciperet) Græce tantū eſt,Rogabat eleemoſynā,ἠρώτα ἐλεημοσύνην. Intuens.) ἀτενίσας.i.defixis in eum oculis. Reſpice in nos.) βλέψον εἰς ἡμᾶς i.aſpice in nos,ſiue aſpice nos. Et apprehenſa manu.) καὶ πιάσας αὐτὸν τῆς δεξιᾶς χειρός,pro πιάσας,in nōnullis erat κρατήσας,hoc eſt,apprehenſa manu illius dextra. Conſolidatæ ſunt baſes.) βάσεις græcam uocem reliquit interpres uertere poterat,greſſus,ſiue pedes. Ambulans & exiliēs.) καὶ ἁλλόμενος.i. ſaliens,ut ſignificaret nō ſolū inceſſum more uulgari,uerū etiam alacrē & geſtientem. Ac paulo ante uerbū erat cōpoſitū,καὶ ἐξαλλόμενος ἔστη.i.exiliens ſtetit. Ad eleemoſynam ſedebat.) ὁ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθήμενος.i.ille ad eleemoſynā ſedens.

Et extaſi.) ἐκ ἐκστάσεως,quod alius uertit ſtuporem,uerum quia ſic reddidit θάμβους, derat quo redderet extaſin.

Cum uiderent autem &) Græca diuerſa ſunt,κρατοῦντος δὲ τοῦ ἰαθέντος χωλοῦ τὸν πέτρον καὶ ἰωάννην,συνέδραμε πρὸς αὐτοὺς πᾶς ὁ λαὸς, id eſt cum teneret autem is qui ſanatus fuerat claudus Petrū & Ioānē, concurrit ad eos oīs populus.In porticum) ἐπὶ τῇ στοᾷ.i. in portu. Vidēs aūt) ἰδὼν participiū præteriti tpis,uerti poterat, Id cū uideret Petr⁹, ſiue eo uiſo Petrus. Noſtra uirtute aut poteſtate) ἰδίᾳ δυνάμει ἢ εὐσεβείᾳ,id eſt ꝓpriis uiribꝰ aut religiōe,ſiue pietate. Apparet interptē legiſſe ἐξουσίᾳ ꝓ εὐσεβείᾳ atq̄ ea ſaue lectio mihi magis ꝓbat. Deus Abrahā) & deꝰ Iſaac,& deus Iacob.Græci tantū ſemel ponūt deus, deus Abraham,& Iſaac,& Iacob. Iudicante illo) κρίναντος præteriti temporis eſt, cum iudicaſſet, ſiue cum ſtatuiſſet ille abſoluere,

Virum

Virũ homicidam) Graphice ſane maieſtatẽ illã apoſtolicã exp̃ſſit,quã illi fuiſſe in dicendo,uel una eius teſtatur epiſtola. Retulit inter ſe contraria non minus grauiter, q̃ feſtiuiter. Homicida eripit uitam,huic Iudæi donarunt uitã. Et autorem uitæ traxerunt in mortem Hunc quẽ uos uidiſtis) τοῦτον ὑμεῖς θεωρεῖτε.i. quẽ uidetis uerbũ p̃ſentis tpis.

Dedit integram) ἔδωκεν αὐτῷ,id eſt dedit illi, Integram ſanitatem iſtam) ὁλοκληρίαν ταύτην id eſt integritatem hanc. Cui opponitur debilitas.

Deus autem qui) Non eſt qui græce,ſed quæ ἃ. Deus ea que prius nũciarat fore,idq; per omniũ prophetarum ora,ſic impleuit ut prædixerat.

Pœnitemini igitur) μετανοήσατε Demiror cur hic ſuo more non dixerit,pœnitentiã agite,uerti poterat, Reſipiſcite,ſiue pœniteat uos.

Vt cũ uenerint tempora) Apparet hoc anapodoton eſſe,nec enim explet quod cœpit. Aut igitur aliquid ſubaudiatur oportet,ut ſalui ſitis,cum uenerint tempora refrigerij.&c. Aut ὅπως ἄν poſitum eſt pro utcunq;. Cæterum illud a facie domini referendum eſt ad dictionem refrigerij, ut intelligas aſpectum eum fore formidabilem malis, pijs tamẽ fore refrigeriũ. Hoc admonẽdũ duxi,quod uideam theologos ſecus interpretari.

Moyſes quidem dixit) μωϋσῆς μὲν γὰρ πρὸς τοὺς πατέρας εἶπεν,i. Nam Moyſes quidẽ ad patres dixit. Prophetam uobis ſuſcitabit deus) Teſtimoniũ quod adducit, extat Deuteronomij capite decimooctauo. Petrus ſententiã reddidit non uerba.

Tãq; meipſum) Diuidenda eſt hæc dictio, ut me referatur ad ſuſcitabit,ipſum,ad audietis. Id enim indicat ſermo græcus προφήτην ἀναστήσει ὡς ἐμέ,αὐτοῦ ἀκούσεσθε,id eſt prophetam excitabit deus mei ſimilem, uos illũ audietis, porro tanq; meipſum,paulo poſt dicit ſimilẽ tui. Et omnes prophetæ a Samuel & deinceps) Græci addunt coniunctionem καὶ quæ ſermonem reddit inabſolutũ. Ea apud latinos omittitur. Verum quoniam uidemus in oratione Petri huiuſmodi nonnũq; incidere, haud ſcio an aliquis offenſus eam ſuſtulerit. Proinde cui uidebitur addenda,is ſubaudiat oporteat aliquid, ut ſit ſenſus,non ſolum Moyſes,ſed & omnes prophetæ huiuſmodi quiddã polliciti ſunt quot quot &c. Nec eſt ſimpliciter & omnes prophetæ, ſed ⁊ πάντες δὲ id eſt ſed & omnes, ut pertineat ad Moyſen qui p̃ceſſit. Oẽs familiæ terræ),p familijs græce eſt πατριαί,qd' alias uertit,paternitas. Ex quo oĩs paternitas in cœlo & in terra nominat̃. Vobis primũ deus ſuſcitãs) ἀναστήσας præteriti tẽporis, excitatũ ſiue ,productũ. Nã ſuſcitari dicit exoriri nõ reſurgere a mortuis. Reſpexit Petrus ad uerba Moyſi, ſuſcitauit uobis deus,pphetã

A nequitijs ſuis) ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν,id eſt a nequitijs ueſtris. Tametſi recte mutauit interpres ſermonis formam, ut peregrinam latinis auribus.

EX CAPITE IIII.

ET magiſtratus templi) καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ.i. Princeps ſiue dux tẽpli. Nam magiſtratus hic ſingularis eſt numeri, & hominẽ quempiam ſignificat,cui cõmiſſa fuerit tutela templi. Virorũ quinq; milia) Ferme quinq; milia ὡσεὶ χιλιάδες πέντε,quod ante uertit circiter. Et Caiphas) καὶ Καϊαφᾶ,i. & Caiaphas. Et ſeniores Iſrahel audite.) Audite,nõ addit̃ apud Græcos,uerũ id aliquis adiecit de ſuo. In bene facto hois infirmi, in quo iſte ſanus factus eſt.) Primũ qs unc̃; dixit benefactũ illius, q beneficio ſit adiutus? Deinde quid eſt hoc in quo iſte ſanus factus eſt? Niſi forte Petrus hoc interrogat,& ipe ſibi mox reſpõdet. Sane græca ſic habẽt,εἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς,ἐν τίνι οὗτος σέσωσται,γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν,ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ: Quæ quidem ſic fuerant reddenda, Si nos examinamur hodie, de hoc,q̃ benefeceri-mus,homini infirmo, ſiue, q̃ benefactũ ſit homini infirmo,in quo hic ſaluus factus ſit, notum ſit omnibus uobis, & toti populo Iſrahel,quod innomine Ieſu Nazareni. &c, hoc eſt,ſi hac de re quæſtio eſt,& ſi hoc a nobis cupitis cognoſcere,cuius uirtute & cuĩ nomine hic claudus reſtitutus ſit ſanitati,ſcitote id eſſe factũ,nec arte magica,neq; noſtris uiribus,ſed in nomine domini Ieſu.

Qui reprobatus eſt.) ἐξουθενηθεὶς,i. qui contemptus fuit, ſiue pro nihilo habitus.

Datum

Datum hominibus) τὸ δεδομλύον ἐν ἀνθρώποις.i.quod datum sit inter homines, hoc est quod contigerit audiri inter homines. Iesus enim hominis est nomen. Inter homines addit,ob Moysen,cui fidebant Iudæi. Petri constantiã.) πέτρου παῤῥησίαν.i.Petri in dicendo audaciam siue libertatẽ. Et cognoscebãt eos.) Et latinius & aptius ad græca exprimẽda uertisset,Et agnouerũt,καὶ ἐπεγίνωσκον. Hominẽ quoq;.) Græce ẽ,τὸν δὲ ἄνθρωπον.i.hominẽ aũt.Interpres legisse uidet,τὸν ἄνθρωπον. Quoniãqdẽ notũ signũ factum est.) Dilucidius fuerat,si uertisset ad hũc modũ.Etenim manifestarium signũ factum esse per illos,palã est oibꝰ habitantibus Hierosolymis, & non possumus negare, γνωστὸν ẽm referrẽ ad signũ,& φανερὸν ad ὅτι,& ea quæ huic adhærent. Nec amplius diuulgetur in populũ.) διαπεμπέσθω̃ maluissem serpit,& sic uertit alicubi,ut cancer serpit.

Cõminemur eis.) ἀπειλῇ ἀπειλησώμεθα.i.minando minemur illis, idq; Hebræorũ more,quo uehementem & acrem significant interminationem.

Et uocantes eos denunciauerunt.) Quomodo denunciamus præsenti? Proinde παρήγγειλαν,maluissem,præceperũt. Ne loquerentẽ. μὴ φθέγγεσθαι,quod plus est,q̃ ne loquerent,quasi dicas,ne hiscerent, aut ullam uocẽ ederẽt de Iesu. Si iustũ est hoibus) εἰ δίκαιον.i.an iustũ sit,siue,iustũ ne sit. Ac mox (At illi cõminantes) προσαπειλησάμενοι. i. additis minis. Prius enim tantum præceperant,qua uia cum parum ꝓfecissent,addidere minas,ni parerẽt. Clarificabãt id qd̃ factũ fuerat.) ἐδόξαζον τὸν θεὸν ἐπὶ τῷ γεγονότι.i. glorificabãt deũ in eo quod factũ fuerat. Quãta) ὅσα.i.quæcũq;,alioqui dixisset πόσα.

Tu qui fecisti.) σὺ ὁ θεὸς ὁ ποιήσας.i.tu deus qui fecisti. Qui spiritu) Hoc quoq; loco græca nõnihil discrepant,sic enim habent,ὁ διὰ στόματος δαυὶδ παιδός σου.i.Qui ꝓ os Dauid pueri tui. Quare fremuerũt gẽtes) Hos duos uersus ad uerbũ reddidit iuxta æditionẽ Septuaginta. Cæteꝝ illud συνήχθησαν,nõ est simpliciter cõuenire, sed in concionẽ aut cõciliũ cõgregari.ac ueluti cõspirare,quod hebraica quoq; uox indicat. רגשׁ Item illud fremuerunt,ἐφρύαξαν Hebræis est רָגְשׁוּ quod significat cũ tumultu fremituq; cõglobati sũt. Vere in ciuitate ista)In ciuitate ista nõ repio in græco codice,& additũ uidet ab interꝑte quopiã. Aduersus,pueꝝ tuũ Iesũ.)Stomachat hoc loco Valla, qd̃ Iesu filio dei seruí cognomẽ tribuerit interꝑs. Quãq; & puer apud Latinos filiũ significat,sed infrequẽter,seruũ frequentius,frequẽtissime ætatis primæ hominẽ. At Christus cũ salutẽ adferret,puer nõ erat,& seruí appellatio in hũc nõ conuenit,etiã si obediuit & subditus fuit patri iuxta assumptũ hoiem,sed ut filius,nõ ut seruus. Proinde uertẽdum erat hic παῖδα filiũ,nõ puerũ. Nã ꝙ paulo ante Dauid pueꝝ,hoc est,famulũ dei uocat, recte facit. Si nusq; interꝑs παῖδα uertisset filiũ,uideri poterat ĩ hac opinione fuisse,nõ licere secus uertere. Nũc cũ alias sæpenumero sic trãstulerit,atq; adeo paulo post,mirũ cur hoc loco uariarit. Herodes & Pontiꝰ Pi.) Ἡρῴδης τε καὶ πόντιος.Græcis gemina est cõiunctio,& Herodes & Pontius,aut Herodes simul & Pontius. Delectatꝰ uidet̃ hac cõgeminatione Paulus quoq;. Et oino ambobus nõnihil est affinitatis in rõne sermonis.

Facere quæ manus tua) Vertit græcã figurã interꝑs,quã uitasset,si dixisset,ut facerẽt.

Decreuerat fieri.) προώρισε γενέσθαι.i.præstituerat ut fierẽt,siue præfinierat futura.

In eo quod manum tuam extendas.) ἐν τῷ τὴν χεῖρά σου ἐκτείνειν σε.i.in extendendo manum tuam. Sentit enim ita futurum,ut libere & intrepide loquantur uerbum dei apud populum,si ille porrigat manum,& adiuuet loquentes,addita uirtute signorum.

Ad sanitates.) εἰς ἴασιν.i.ad sanationem.

Filij tui Iesu.) παιδὸς.Eadem uox est græca,quam modo uertit,pueri, haud scio quo consilio uarietatem hanc affectans. Cum fiducia) μετὰ παῤῥησίας.i.audacter ac libere.

Multitudinis aũt credentiũ.) τῶν πιστευσάντων.i.eorũ q crediderãt. Ante pedes.) παρὰ τοὺς πόδας.i.iuxta pedes. Ioseph.) Ἰωσῆς.i.Ioses. Quod est filius consolationis.) Barnabas. Est enim uox hebraica בַּר filius est נבשׁ præter alia recreari,significat & refrigerari ac cõsolari. Hoc autẽ honoris habere uoluit illius pietati, q syncere obtulerit sua, quo detestabilius redderet exemplum diuersum, quod sequitur.

EX CAPITE QVINTO.

VEndidit agrũ) ἐπώλησε χῶμα. i. uendidit possessionẽ, hoc est, domũ aut p̃diũ. Et fraudauit de precio.) ἐνοσφίσατο, hoc est, sepossuit, & auulsit, quod tamen recte uertit interpres. Adferens partem quandam. ἐνέγκας μέρος τι. i. allatã partem aliquam. Cur tentauit.) διὰ τί ἐπλήρωσεν. i. impleuit, opinor interpretem legisse, ἐπείρωσεν. Mentiri te.) Rursum uertit græcam figuram, ut mentireris.

Et spiritu sancto) Græce est spiritum sãctum, ψεύσασθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Siue quod ita loquantur Græci, mentior te, sicut euangelizo te, & benefacio te, siue, ꝙ sensus sit eũ mẽtiri spiritum sanctũ, qui ficte simulet & imitetur, quod cæteri instinctu spiritus sancti faciebant. Nam mentitur non solum qui falsum dicit, uerum qui simulat, ut faciem mentita creusæ, & æs mẽtitur aurum.

Manens tibi manebat.) Rursum Hebræorum more congeminatione uocis expressit epitasin, μένον ἔμενεν, hoc est, uere ac prorsus manebat, nemine ullo pacto cogẽte. Accusat autem eum Petrus duobus gradibus. Primum manebat, cum nemo cogeret uendere. Deinde si uendere libuit, nemo cogebat adducere huc precium.

Et uenditum erat in tua potestate.) ἐν τῇ σῇ ἐξουσίᾳ. Interpres diuersas apud Græcos dictiones per eandem latinam reddidit. Illis est χῶμα & χωρίον, hic utrũq; uertit agrum, & tamen oblitus sui subiecit, uenundatum, respondens ad græcam uocem, oblitus latinæ, cũ dicere debuerit uenundatus. Horarum trium spatium.) διάστημα. i. interuallum.

Dixit aũt ei Petrus) ἀπεκρίθη. i. respondit, cum nihil sit rogatũ. Cõuenit uobis) τί ὅτι συνεφωνήθη. i. quid conspiratum est a uobis, & in hoc consentitis, ut tentetis spiritum domini.

Ad uirum suum.) πρὸς τὸν ἄνδρα. Cur non potius iuxta uirum.

Magis aũt augebaẽ credentiũ in dño.) Græce paulo diuersius est, μᾶλλον δὲ προσετίθοντο πιστεύοντες τῷ κυρίῳ, πλήθη ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν. hoc est, ut uerbum uerbo reddam, Magis autem apponebantur credentes domino, multitudines uirorũq; & mulierum. Cæterum illud, ita ut in plateas eijcerẽt, aliq̃nto durius cohæret, cũ his quæ præcedũt, nisi subaudias una cum turba, famam item apostolorum creuisse. Vtinã hæc attente legant isti, qui toti addicti cõmodis huius mundi, Christi paupertatem & humilitatem uel cõtemnunt, uel irrident etiam. Quod regnum, quas opes, quam potestatem cum hac apostolorum gloria conferant? Omnia sunt in Christo, multo splendidiora q̃ hic mundus præbere possit. Cæterum alio modo. Nec ea cõmunicat, nisi qui contemptis cæteris huic regno toto pectore sese addixerit. Ipse spectaui primum Bononiæ, deinde Rhomæ Iulium secundum splendidissimos agentem triumphos, ac prorsus tales, ut cum Pompeianis, aut Cæsarianis triumphis conferri possent, Verum quid illi ad hanc Petri maiestatẽ nõ armis nõ copijs, nõ machinis, non auro, sed sola fide totum orbem in sui miraculum conuertentis. Atq; eadẽ magnificentia & hodie sequereẽ Apostolorũ successores, si pares essent spiritu. Eijcerẽt infirmos) ἐκφέρειν. i. educerẽt, siue exportarẽt. Inhumanũ em̃ eijcere, nec est græce ἐκβάλλειν, ut coactꝰ fuerit ita uertere. Et grabatis.) καὶ κραβάττων, græca uox est, recepta tñ apud Latinos, mutatis duabus literulis. Quẽq̃ illorũ.) Latinꝰ aliquẽ. Ambigebãt de illis) διηπόρουν, plus qddã pplexũ dixit esse, & ancipitis animi, cõsilijq; inopẽ. Et liberarẽt ab infe. s.) Non est in græcis exẽplaribꝰ, sed adiectũ apparet a quopiã, q uoluerit interp̃tari. Et oẽs seniores) πλῆθος γερουσίαν. i. ordinem seniorum.

Et apto carcere) Nõ est carcere apud Græcos, sed tãtũ ἀνοίξαντες ἕν. i. cæteꝝ cũ apparuissemus, Nã ianuaꝝ modo meminerat. Præcipiẽdo p̃cepimus) οὐ παραγγελίᾳ παρηγγείλαμεν. i. An nõ præcepto præcepimꝰ, hoc est, acriter præcepimꝰ. Obedire oportet deo) πειθαρχεῖν, qd̃ est, ꝓprie parere principi aut magistratui, dictiõe cõposita, ab πείθω obedire, & ἄρχων princeps. Ac paulo post. τῇ πειθαρχοῦσιν αὐτῷ. i. obedientibꝰ sibi. Quẽ uos interemistis. (διεχειρίσασθε, quod est manibus uiolẽtis occidere. Hinc em̃ dicta uox græca.

Principẽ & saluatorẽ) ἀρχηγὸν, ducẽ & autorẽ, q̃q̃ nõ reprehendo quod uertit interp̃s.

Et nos

Et nos ſumus teſtes) Græci addũt genitiuũ αὐτοῦ.i.eius,Quem Latinus poterat uertere in datiuũ,ei.Nec eſt ſimpliciter (& ſpirituſſanctus) ſed,καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον.i.quin & ſpiritus ſanctus,ut ſit ueluti correctio ſuperioris dicti,quaſi diceret,non tam nos teſtes ſumus illi,cȝ ipſe ſpiritus ſanctus cuius uirtute hæc fiunt.

Et cogitabant interficere illos.) ἐβουλεύοντο.i.conſultabant,ut interficerent.Interpſ ἐβούλοντο legit,aut certe ſomniauit. Homines fieri)Græce eſt apoſtolos,non homines.Nec eſt fieri,ſed facere,ποιῆσαι,hoc eſt emittere foras.

Extitit Theodas.) Eleganter uertit,extitit,ἀνέστη.i.ſurrexit,ſiue exortus eſt.Græci codices habent, Θεοδᾶς.i.Theudas,non Theodas.Hos Chryſoſtomus putat ob id ſublatos, quod uetuerint cenſum dari Cæſari,fuiſſeȝ phariſæos.

Cui conſenſit.) προσεκολλήθη,quod alias uertit,adhæſit,rectius & hic ita uerſurus.Non ſolum enim conſenſerunt,ſed & conſpirarunt cum illo,& eadem docebant.

In diebus profeſſionis.) ἀπογραφῆς,quam in Euangelio uertit deſcriptionem.

Auertit populum.) Græci addunt ἱκανὸν.i.multum. Conſilium hoc opus.) ἡ βουλὴ, ἢ τὸ ἔργον τοῦτο.i.conſilium aut opus hoc. Ne forte.) μήποτε.i.ne quando.

Et deo repugnare uideamini.) Καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε,& cum deo pugnantes reperiamini.Græcis eſt dictio compoſita. Conſenſerunt autem illi.) ἐπείσθησαν.i.paruerunt, ſiue obtemperarunt. Ne omnino loquerentur) Omnino,nõ inuenio in græcis codicibus. Tantum eſt,μὴ λαλεῖν.i. ne loquerentur. Et circa domos.) κατ' οἶκον.i.per ſingulas.

Docẽtes.) ἐπαύοντο διδάσκοντες,uertendum erat,ceſſabant docere,& euangelizare participio cõmutato in infinitum.

EX CAPITE VI.

CReſcente numero diſcipulorum) πληθυνόντων τῶν μαθητῶν.i.Cum plures fierẽt diſcipuli.Quanꝯ periphraſin interpretis probo. Non eſt æquũ) οὐκ ἀρεστόν.i. non eſt placitum,ſiue non eſt gratum. Boni teſtimonij.) μαρτυρουμένους, quaſi dicas,teſtimoniatos. Super hoc opus.)ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης.i.in hoc uſu,Siue, ſuper hanc neceſſitatem,id quod magis blanditur Vallæ.

Et Nicolaum aduenam.) Rectius dixiſſet proſelytum,annotante Valla,ut intelligamus ad legem Moſaicam receptum. Non ceſſat loqui uerba.) ῥήματα βλάσφημα.i.uerba blaſphema,ſiue maledica. Quanꝯ opinor blaſphema additum.Quorſum eñ opus cum ſequatur aduerſus locũ ſanctũ. Et mutabit traditiones.) τὰ ἔθη.i.cõſuetudines aut inſtituta: Si hæc ita ſe habent.) εἰ ἄρα ταῦτα οὕτως ἔχει.i.Num hæc ita ſe habent?

EX CAPITE SEPTIMO.

IN ſeptuaginta quinꝯ animabus deſcendit Iacob.) Et hunc locum annotauit Hieronymus in libro ad Pammachium de optimo genere interpretãdi,qui ſecus habeatur in Geneſi,ubi legitur,ꝙ Abraham emerit ab Ephron Etheo filio Saor iuxta Hebron quadringentis drachmis ſpeluncam duplicem,& agrum circa eam, ſepelieritꝙ in ea Saram uxorem ſuam.Atꝙ in eodem legimus libro,poſtea reuertentem de Meſopotamia Iacob cum uxoribus & filijs ſuis,poſuiſſe tabernaculum ante Salem urbem Sichymorũ, quæ eſt in terra Chanaan,& habitaſſe ibi,& emiſſe partẽ agri, in quo habebat tentoria ab Emor patre Sychem,centum agnis,& ſtatuiſſe ibi altare, & inuocaſſe deum Iſrahel.Proinde Abraham non emit ſpecum ab Emor patre Sychem,ſed ab Ephron filio Saor nec ſepultus eſt in Sychẽ,ſed in Hebron,quæ corrupte dicit̃ Arboch. Porro duodecim patriarchæ,nõ ſunt ſepulti in Arboch,ſed in Sychem,qui ager nõ eſt emptus ab Abrahã,ſed a Iacob. Hunc nodũ illic nectit Hieronymus,nec eum diſſoluit.

Ne paſſum pedis) οὐδὲ βῆμα ποδός.i.ne ueſtigium quidem pedis.Nam paſſus aliquot pedes complectitur. Nec poteſt unius pedis eſſe paſſus.

Locutus eſt autem ei,οὕτως.i.locutus eſt autem ſic, eſt græce,& non additur ei.

Quia erat ſemen eius accola.) ὅτι ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ πάροικον,ut cõiueamus ꝙ qa abuſus ſit ꝓ ꝙ,ꝙ accola poſuit genere neutro,certe aliud eſt incola cȝ accola.Siquidẽ accolæ dicuntur

dicũtur finitimi, ut accola rheni. Incola, qui nõ sit αὐτόχθων. Quãꝯ græcis est πάροικος, q aliunde profectus alibi domum habet. Nos uertimus inquilinum ad hunc modum, locutus est autem deus sic, quod futurum esset semẽ eius inquilinũ in terra aliena, quodꝙ seruituti illud subiecturi essent, &c. Nec in clausula est dicit dominus, sed εἶπεν ὁ θεός. i. dixit deus. Non inueniebat cibos.) χορτάσματα uox est a saturando dicta.

Quam professus erat.) ἧς ὤμοσεν, id est quam iurauerat.

Qui non sciebat.) ὃς οὐκ ἤδει, id est qui non nouerat.

Ne uiuificaretur.) εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι, id est ad hoc, ut partus non essent uitales.

Gratus deo.) ἀστεῖος τῷ θεῷ, ἀστεῖος alias sonat festiuus, siue urbanus. Abusus uidetur hac uoce pro χαρίεις, quod gratum significat, & item urbanum.

Videns uidi.) Hebræũ est schema pro eo quod est attente uidi.

Et nunc ueni & mittam. καὶ νῦν δεῦρο, id est, & nunc uenito, siue nunc ad sis, ut secundæ personæ sit uerbum, non primæ. Iubet eũ Moysen adesse.

Tãꝯ meipsũ audietis.) Audietis hoc loco in nõnullis exẽplaribus græcis nõ scribit, uerum perperam opinor. Superius demonstratum, ipsum pertinere ad uerbũ audietis nõ ad me. In ecclesia, & in solitudine.) Et apud Græcos non est, sed ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν τῇ ἐρήμῳ, id est, in congregatione, in deserto citra coniunctionem.

Patres uestri.) Vtroꝙ loco græcis est, ἡμῶν, id est, nostri primæ personæ.

Mosi eũ huic.) ὁ γὰρ μωϋσῆς, id est, nam Moyses iste, ꝯꝯ id recte mutauit interps.

Quas fecistis adorare.) Interpres nõ mutauit Græcam figuram loquendi οὓς ἐποιήσατε προσκυνεῖν αὐτοῖς, id est, quas fecistis, ut adoretis eas.

Cum patribus.) Cum redundat. Deus loquens.) ὁ λαλῶν, id est ille q loquebatur.

Patres uestri.) ἡμῶν græce est, id est nostri, quẽadmodum admonuimus modo.

Sed non excelsus, &.) In manufactis, græcus addit tẽplis, ἐν χειροποιήτοις ναοῖς, & manufactis unica illis dictio est.

Dura ceruice.) Græcis epitheton est compositum, σκληροτράχηλοι, quasi dicas duricer uicos, ut Politianus dixit incuruiceruicum pecus.

Restitistis.) ἀντιπίπτετε. i. resistitis. Et homicidæ.) φονεῖς, id est occisores.

In dispositione.) εἰς διαταγὰς. i. in dispositiones. Virtutis dei.) Virtutis in Græco codice non reperio. Obdormiuit in domino) in domino non additum est in græco exemplari. Tantum est ἐκοιμήθη. i. dormiuit. In ecclesia.) ἐπὶ τῷ ἐκκλησίαν. i. in ecclesiam siue aduersus ecclesiam.

EX CAPITE OCTAVO.

CVrauerũt autem Ste.) συνεκόμισαν δέ, id est simul aũt curauerũt. Per domos intrans.) κατ' οἴκους. i. domestícatim ut ita loquar, siue per singulas domos, ut ostẽdat ingẽs studium perdendi. Viri timorati.) εὐλαβεῖς. i. religiosi, siue pij.

Igitur qui dispersi erant.) οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες. i. igitur illi quidẽ dispersi. Iam erat dispergebantur. Multi enim eorum qui habebant spíritus immundos clamantes uoce magna exibant.) Queso qui nam exibant? num ipsi homines? Nec græca reddidit ut habent. nec ita uertit, ut possit sensus percipi. Quod genus est illud, quod canit in laudibus deiparæ uirginis, Cuius dominus humilitatem respiciens, angelo nunciante concepit redemptorem mũdi. Ex his uerbis quid aliud latinus intelligat, nisi dominũ factum esse grauidũ. Vsqꝙ adeo nihil interesse putant, quomodo loquamur, modo ipsi intelligamus quod loquimur. Sed quod ad hunc attinet locum, græca sic habent, πολλῶν γὰρ ἐχόντων πνεύματα ἀκάθαρτα, βοῶντα μεγάλῃ φωνῇ ἐξήρχετο. Ea quoniam ad uerbum reddi non poterãt, nos sensum expressimus in hunc modum. Spiritus enim immundi, a multis qui ab illis tenebantur, clamantes uoce magna exibant.

In ciuitate magus ἐν τῇ πόλει μαγεύων. i. artem exercens magicam.

Quæ uocaẽ magia) Quæ uocaẽ, nõ addit i græco codice ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ ἡ μεγάλη. i.

dei uirtus magna. Interpres ſtuduit explicare uim articuli græci ἡ μεγάλη

Cui auſcultabant.) hoc auſcultabant, & quod mox ſequitur attendebant, græcis idē eſt uerbum προσεῖχον. Propter quod) διὰ τὸ. i. propterea quod. Magicis ſuis.) ταῖς μαγείαις. i. magijs ſiue magicis artibus. Dementaſſet.) ἐξεσκέναι αὐτοὺς. i. ſtupefacti eſſent, & uelut a mente alienati. De regno dei in nomine Ieſ.) græce eſt, & nomine.

Stupens admirabatur.) ἐξίσατο. Interpres unam græcam, uocem, duabus latinis reddidit. Stomachatur hoc loco nonnihil Laurentius, nec ſane prorſus abs re, quod interpres tantum ſibi permiſerit, ut eandem dictionem græcam eodem in loco trifariam reddiderit. Siquidem, quod paulo ante uertit ſeducens græcis eſt ἐξίσῶν, quod dementaſſet eſt ἐξεσκέναι, quod ſtupens admirabatur eſt ἐξίσατο.

In quencꝫ illorum uenerat.) ἦν ἐπιπεπλωκός. i, erat illapſus ſiue delapſus.

Manus apoſtolorum.) χειρῶν. i. manuum, ſed interpres offenſus concentu genitiuorꝫ uariauit. Si forte.) ἐὰν ἄρα coniunctionem expletiuam ſuo more uertit in forte.

In felle amaritudinis.) εἰς χολὴν πικρίας. i. in bili amaritudinis. Et in obligatione.) εἰς σύνδεσμον, id eſt in colligatiōe. Et multis regiōibus.) πολλάς τε κώμας uicis ſiue pagis

Contra meridianum.) κατὰ μεσημβρίαν. i. meridiem uerſus, ſiue ad meridiem.

Erat autem uir quidam.) Annotauit Hieronymus uirum dici qui ſit eunuchus, cum pugnent inter ſeſe, uirum eſſe & eunuchum eſſe. Vnde & euirati dicuntur. Verum in Chriſto neqꝫ ſexus eſt, neqꝫ conditio, ſed noua creatura.

Eunuchus potēs.) δυνάστης, i. magiſtratus ſiue præfectus. Græca uoce uſus eſt & Cicero, Tetrarchæ & dynaſtæ, ob quandam reginam Aethiopiæ nomine Candacen de gente illa optime meritam. Candacis.) κανδάκης. i. candaces, a nominatiuo candace, quod nomen ita uidetur cōmune fuiſſe reginis, ut apud Aegyptios Pharao & Ptolemæus.

Venerat adorare.) προσκυνήσων. i. adoraturus. Putaſne intelligis.) ἆρά γε, num ſiue, an, ſiue nunquid intelligis quæ legis? Et quomodo.) Et, non eſt apud Græcos, ſed tantum πῶς γὰρ ἂν δυνάμην. Qui enim poſſim, aut qui nam poſſim.

Oſtenderet mihi.) ὁδηγήσει με. i. duxerit me. Locus autem ſcripturæ.) ἡ δὲ περιοχή, quod continentiam poſſis dicere, nos uertimus argumentum, poterat dici & ſententia.

Tancꝫ ouis ad occiſionem.) Locus eſt apud Eſaiam capite quinquageſimo, Verum apparet eunuchum hunc non ex hebræo libro, ſed ex græco libro hæc legiſſe, quod omnia adamuſſim conſentiant cum æditione ſeptuaginta. Nam hebræa ſic habent. בַּשֶּׁחַ לָטֶבַח יוּבַל וּכְרָחֵל לִפְנֵי גֹזְזֶיהָ נֶאֱלָמָה וְלֹא יִפְתַּח פִּיו; בַּעֹצֶר וּבְמִשְׁפָּט לֻקָּח וְאֶת־דּוֹרוֹ מִי יְשׂוֹחֵחַ; כִּי נִגְזַר מֵאֶרֶץ חַיִּים. Hieronymus ita uertit. Sicut ouis ad occiſionem ducetur, & quaſi agnus coram tondente obmutеſcet, & non aperiet os ſuum, de anguſtia & de iudicio ſublatus eſt, generationē eius quis enarrabit, quia abciſus eſt de terra uiuentium. Iuxta ſeptuaginta legimus hunc in modum. Sicut ouis ad uictimā ductus eſt, & ſicut agnus coram tondente mutus, ſic non aperuit os ſuum, in humilitate iudicium eius ſublatum eſt, generationē illius quis enarrabit, Quia tollitur de terra uita eius. Porro pro tollitur ἄιρεται perperam habetur in noſtris codicibus tolletur uerbū futuri temporis. Dixit hoc.) λέγει τοῦτο, id eſt dicit hoc, quaſi iam loquatur tibi, cuius ſcripta legis. Quis prohibet.) τί κωλύει, id eſt, quid prohibet ſeu potius, quid uetat, aut quid obſtat, quo minus baptizer.

Dixit autem Philippus. Si credis. &c.) & uſqꝫ ad eum locum. Et iuſſit ſtare currum, non reperi in græco codice, quancꝫ arbitror omiſſum librariorū incuria. Nam & hæc in quodā codice græco aſſcripta reperi, ſed ī margine. Vterqꝫ) ἀμφότεροι. i. ambo. & Philippus & eunuchus) ὅτε φίλιππος καὶ εὐνοῦχος. i. & Philippus & eunuchus conduplicata cōiunctione Inuentus eſt in azoto) Quis quærebat illū, ut illic fuerit inuētus? Repertus eſt erat tolerabilius. Eſt enim ſenſus Philippū ſubito fuiſſe Azoti. Ea ciuitas eſt una e quincꝫ ciuitatibus allophylorum, hebræis dicta אַשְׁדּוֹד Aſchdoda.

EX CAPITE NONO.

ADhuc ſpirans.) ἐμπνέων forte pro ἔτι mutatũ eſt ἐμ. In alijs habetur utrumq; ἔτι ἐμπνέων.i.etiamnũ ſpirans,ſed unde minarum? Neq; enim ut dicimus cupit te, & cupiens eſt tui,ita dicere licet uox nõ ſonat hominẽ,& uox nõ eſt ſonãs hominis,& ſapit uinũ,& eſt ſapiens uini.Proinde uertendũ erat ſpirans minas ac cedem. Et (in diſcipulos domini) apertius erat aduerſus diſcipulos domini.

Huius uiæ uiros.) τῆς ὁδοῦ ὄντας.i.qui eius eſſent uiæ.Articulus eñ ꝓnominis uice fungitur hoc loco. Viros ac mulieres.) ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας.i.& uiros & mulieres, aut ſeu uiros ſeu mulieres. Circũfulſit.) περιήστραψεν.i.circumfulgurauit,ſi ſic liceret loqui. Subitam enim lucẽ fulgur appellat. Saule Saule.) σαοὺλ σαοὺλ.i.Saul Saul,cũ Lucas alibi Saulũ uocet ac Paulũ,hic hebræã uocẽ integram reliquit,quod Chriſtus illum hebraice cõpellarit,ut & ipſe poſtea teſtat. Atq; item Ananias σαοὺλ ἀδελφὲ.i.Saul frater,de quo nonnihil attingemus in Paulinis epiſtolis. Durum eſt tibi.) In græcis codicibus id non additur hoc loco,cũ mox ſequatur ſurge,ſed aliquãto inferius, cũ narratur hæc res. Eſt aũt gentilibus etiam in ꝓuerbio πρὸς τὸ κέντρον λακτίζειν.i.aduerſus ſtimulũ calcitrare, tranſlatum a bubus aut alijs iumentis quæ ſtimulo incitantur,ut equi calcaribus.

Qui concomitabantur cum illo.) οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ.i.qui iter faciebant cũ illo, ſiue comites itineris.Interpres nec latine locutus,nec græco uerbo reſpondit.

Stabant ſtupefacti) ἐννεοί,græca uox inde dicta eſt,quod rei nouitas hoiem reddat attonitum. Nihil uidebat.) οὐδένα ἔβλεπεν.i. neminẽ uidebat.Apparet interpretẽ legiſſe οὐδὲν ἔβλεπεν. Ad manus aũt illũ trahentes.) χειραγωγοῦντες δὲ αὐτὸν.i.manu ducẽtes illũ. Quorſum enim opus erat trahentibus cũ ſponte iret? Atq; ita uertit ipſe paulo poſt, ad manũ aũt deductus a comitibus. In uicũ qui uocat rectus.) εἰς ῥοῦμον. Vicus hoc loco nõ eſt pagus aut oppidulũ,ne quis in hoc erret,nam id eſt græcis κώμη,ſed pars urbis.Ciuitas enim diſtinguitur in uicos, uici in uias,uiæ in domos.

Quãta mala fecerit ſanctis.) ὅσα .i. quot ſiue quæcũq;. Item paulo poſt. Quanta oportuit illum pro nomine meo pati. Et hic habet) hic hoc loco aduerbium eſt,non pronomen ὧδε.i.in hac ciuitate. Vas electionis.) σκεῦος,ego maluiſſem organũ electũ, q̃q̃ uaſa ueteribus omnis dicebatur ſupellex. Saule frater.) σαοὺλ ἀδελφὲ.i.Saul frater, quod conſentaneũ ſit hebraice fuiſſe locutum Ananiam.

Vt uideas) ὡς ἀναβλέψῃς.i.ut uiſum recipias.Sic eñ idẽ uerbũ paulo ante traduxerat. Ceciderũt ab oculis eius.) ἀπέπεσον decederũt. Qui expugnabat) græce militari eſt uſus uerbo,πορθεῖν enim græcis eſt urbem excindere ac depopulari.

Vt uinctos illos duceret) ὡς ἀγάγῃ.i.ducat ſiue pertrahat,id quod malit Valla.

Et confundebat) non eſt hic pudefaciebat,ut alias ſolet uti, ſed συνέχυνε.i. hoc eſt commouebat ac perturbabat,confirmans Ieſum eſſe Chriſtum.

Submittentes in ſporta.) χαλάσαντες,quod eſt funibus ex alto penſilem demittere,ut alias indicauimus. Et diſputabat cum græcis.) συνεζήτει πρὸς τοὺς ἑλληνιστάς diſputabat ad uerſus græcos. Cæterum illud quod præceſſit cum gentibus,in græcis codicibus non inuenio.Et mox quærebant eum occidere græcis eſt ἐπεχείρουν.i.conabãtur ſiue aggrediebantur. Eccleſia quidem.) αἱ μὲν οὖν ἐκκλησίαι, id eſt igitur eccleſiæ quidem numero pluratiuo, quod tum omnes congregationes chriſtianoꝝ diſperſæ dicerentur eccleſiæ, quæ tamen omnes in unam recidunt eccleſiam. Per uniuerſos deueniret) Quidam addunt hoc loco fines,ſed perperã,quandoquidẽ de hoibus ſentit Paulus,non de locis.

Sanet te dominus.) ἰᾶται poterat accipi & ſanat indicandi modo non imperandi.

Lyddæ & Aſſarone.) λύδδαν καὶ τὸν ἀσσάρωνα,haud ſcio an hæc ſit quã i hebraicis noibus corrupte legimus Accaron,quã eandẽ quidã putarunt eſſe turrim Stratonis poſtea Cæſaream nominatã. Nomine Thabita) Hoc certe loco Thabita nõ poteſt eſſe uerbũ, Ioannes Capnion Thabiã legendũ eſſe putat,uocẽ enim Aſſyriã eſſe,quæ illis Capream ſignificat, Certe qui literas callent hebraicas fatentur hoc puellæ uocabulũ nõnihil ha-

bere cognationis cũ uerbo uidendi,quod illis dicitur צָבָה Et græcis item δορκὰς capreа a δέρκομαι uideo deducta eſt, quod id animal acri oculoꝝ acie putetur eſſe. Vnde & qui ſunt perſpicacibus oculis ὀξυδερκεῖς uocantur. Cæterũ Laurẽtius maluit ab interprete latinam uocẽ fuiſſe redditã,nẽpe Capreã.Nã Lucas Dorcadẽ interpretat̃,ſed græce ſcribẽs

Miſerũt duos uiros.) In plæriſq; græcis codicibus,tantũ eſt ἀπέστειλαν.i.miſerũt,in uno reperi δύο ἄνδρας aſſcriptum,ſed in ſpatio marginali. Ne pigriteris) ſine cauſa mutauit pſonã μὴ ὀκνῆσαι διελθεῖν ἕως αὐτῶν.i.ne pigritarẽ pertranſire uſq; ad ſeſe. Quas faciebat illis dorcas.) ὅσα ἐποίει μετ᾽αὐτῶν ὄυσα ἡ δορκὰς.i.quas faciebat ſecũ uiuens dorcas ſiue quas faciebat dum cũ illis eſſet dorcas. Et multi crediderũt domino.) ἐπὶ τὸν κύριον.i.in dñm Vnde apparet interpreti nihil retuliſſe,utrũ dicas credere dño & credere in dominum.

Apud Simonẽ coriariũ) βυρσεῖ quod opificiũ non ſolum plebeium ueꝝ & ſordidũ habetur.O quantus hoſpes & apoſtolici culminis princeps apud cuiuſmodi diuerſatur hoſpitem? Nunc triũ regũ palatia uix ſufficerẽt,excipiẽdo Petri uicario. Eo creuerũt opes eccleſiæ. Cẽturio cohortis) minus ambiguũ erat ex cohorte.Neq; em̃ is erat princeps totius cohortis,quæ circiter mille milites cõtinet,ſed unus ex ea cohorte, atq; ita eſt græce ἐκ σπείρης.

EX CAPITE DECIMO.

QVis es domine) τί ἐστι κύριε.i.quid eſt dñe, Atq; ita legẽdũ arguit ipſa etiã Angeli reſponſio. Duos domeſticos) δύο τῶν οἰκετῶν.i. duos famulorũ.

Militem metuentẽ dñm.) εὐσεβῆ.i.pium. Qui illi parebant.) τῶν προσκαρτερούντων αὐτῷ.i. qui illi aſſiſtebat,ſiue ut alibi uertit inſeruiebant. Parebant & cæteri milites,uerũ hi ſemper aderant miniſterij gratia.

In ſuperiora) εἰς τὸ δῶμα. Et uidit) καὶ θεωρεῖ.i.uidet p̃ſentis tẽporis.

Vas quoddã uelut linteũ.) Hieronymus in Eſaiã citat, uas quoddã linteũ,nec id uno ſane loco. Quatuor initijs ſummitti) Græci legunt.Quatuor initijs alligatũ ac demiſſũ e cœlo,τέσσαρσιν ἀρχαῖς δεδεμένον καὶ καθιέμενον. Quadrupedia &.) græce ſic habet τετράποδα τῆς γῆς καὶ τὰ θηρία,καὶ τὰ ἑρπετά.i.quadrupedia terræ,& beſtias,& reptilia. Porro θηρίον græcis proprie noxiam beſtiam ſignificat,ueluti uiperam aut lupum.

Occide & mãduca.) θῦσον καὶ φάγε.i.ſacrifica,ſiue macta & ede. Abſit dñe) μηδαμῶς, id eſt nequaq̃. Iterũ ſecũdo πάλιν ἐκ δευτέρου.Rurſus iterũ. Tu cõmune ne dixeris) cõmunia uertendũ erat,quãq̃ græce uerbũ eſt μὴ κοίνου.i.ne cõmunica,hoc eſt ne feceris cõia, Sic enim hebræi uocant impura.

Per ter.) ἐπὶ τρὶς.i.ad ter,q̃q̃ ſatis erat dicere ter, Nouũ ſermonis decus cõmentus eſt interpres. Et ſtatim receptũ eſt) καὶ πάλιν ἀνελήφθη.i.& rurſus receptũ eſt,nimirũ quod inde ueniſſet. Accerſire te) Rurſũ uertit figurã græcã,latine dixiſſet,ut accerſeret te.

Introducẽs ergo.) εἰσκαλεσάμενος.i.introuocatos ſiue inuitatos. Quõ abominatum ſit.) ὡς ἀθέμιτόν ἐστι.i. ut nephas eſt,nã parũ erat ciuile,ut Petrus apud ethnicũ dicat,abominandũ eſſe cũ eo colloqui. Verũ ex conſuetudine ſuæ gentis ſibi nõ eſſe phas cũ illo cõgredi.Et mox ,adiũgere ſe græcis, eſt κολλᾶσθαι adhærere ſiue adglutinare.

Sine dubitatione) ἀναντιῤῥήτως.i.citra contradictionẽ. Nudius quarto die.) & ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας μέχρι ταύτης τῆς ὥρας ἦμην νηστεύων,καὶ τὴν ἐνάτην ὥραν προσευχόμενος.i. quarto ab hinc die,uſq; ad hanc horã,ſedebã ieiunans , & hora nona orãs.Ex uerbis interpretis apparet Corneliũ ieiunaſſe & oraſſe totũ quatriduũ.Sentit aũt ſe ieiunaſſe & oraſſe die quodã,qui quartus eſſet ab eo quo colloquebat̃ cũ Petro.Siquidẽ uſq; ad hanc horã dixit pro uſq; ad hoc tẽpus,& p ἦμην ſedebã nonnulli legunt ἤμην eram prima uocali attenuata. In ueſte cãdida.) λαμπρᾷ.i.ſplendida. Et eleemoſynæ tuæ cõmemoratæ ſũt) ἐμνήσθησαν.i.in memoria habitæ.Nã memorat̃ quod narrat̃. Simonis coriarij iuxta mare.) Sub hæc addunt græci codices quod in noſtris omnino non habetur ὃς παραγενόμενος λαλήσῃ σοι.i.qui aduenies loquetur tibi. Adſumus audire.)Græcanici ſermõis formam reddidit πάρεσμεν ἀκοῦσαι ,p eo quod eſt adſumus ut audiamus,ſiue ad audiendũ.

Sed in omni populo,) ἐν παντὶ ἔθνει.i.in quauis gente. Verbũ miſit filijs.) τὸν λόγον ὃν ἀπέσταλεν

ἀπέστειλεν.i.uerbū qđ misit.Offensus lector oratione nō absoluta sustulit,quod. Aut eīm anapodotos est oratio,aut accusatiuo abusus est loco nominatiui, hoc est uerbū qđ misit filijs Israel.Aut quod mihi maxime probatur accusatiuus hic λόγον referendus est ad uerbū,quod sequitur οἴδατε.i.scitis.Deinde quia intercessit hyperbaton, & item parenthesis,quod ante dixerat λόγον alia uoce repetīt ῥῆμα,ut legamus ad hunc modum. Verbū quod misit filijs Israel,annuncians pacem per Iesum Christū,deinde per parenthesim interijcit,hic est omniū dīns,ipsi nostis,uerbū inq̄ quod factū est p oēm Iudæā.

Incipiens enim.) enim adiecit aliquis de suo,cū non sit in græcis exēplaribus,& incipiens ἀρξάμενον hoc loco neutri generis est, ut referat ad uerbū.Porro uerbū hoc in loco nihil aliud dicit,q̄ rem populari sermone iactatā.Eum rumorē ait ortū ex Galilæa post baptisma Ioannis.Deinde ponit argumentum rumoris, de Iesu Nazareno.

Quomodo unxit eū.) quidam codices habebant, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν.i.quomodo unxerit eum,Quidam ὃν ἔχρισον αὐτὸν.i.quem unxit eū.Cæterū illud pronomen eum omittendum erat interpreti,quod ex idiomate sit sermōis hebræi,Incertū Petrus hæc hebraice dixerit an græce. Tamen etiā cū græce scribunt apostoli,multū referunt ex proprietate suæ linguæ.Quemadmodū & hodie qui latine loquunt̄,parū alioqui literati, nōnihil admiscent ex sermone uernaculo,uel imprudentes,puta Gallus e sermone gallico, Britannus e britānico,Germanus e germanico.Nā apostoli græcitatē suā non e Demosthenis orationibus,sed e uulgi colloquio didicerunt. Oēs oppressos.) καταδυναστευομένους, recte uertit interp̄s,modo intelligamus hic oppressos dici,qui tyrannide & potentia cuiuspiam opprimuntur,id enim sonat græca uox. In regione Iudææ.) ἔν τε τῇ χώρᾳ.i. & in regione Iudæorū conduplicata cōiunctione. Præordinatis a deo) προκεχειροτονημένοις,quod magis sonat delectis,ut fit per suffragia. Remissionem peccatorū accipere.) ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν.i.cōsequi remissionē peccatorū,siue remissionē peccatorū accepturum esse. Oēs qui credūt.) πάντα τὸν πιστεύοντα.i.oēm qui credit aut quisquis credidisset. Ex circumcisione.) οἱ ἐκ περιτομῆς.i. qui erant ex circumcisione.

Et in nationes) καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη.i.& in gentes,& δωρεὰ donū esset & effusum nō quia est Nunquid aquam.) Græci legunt in hunc modū μήτι τὸ ὕδωρ κωλύσαι δύναταί τις,τοῦ μὴ βαπτισθῆναι τούτους,& apparet hunc esse sensum.Nū quis uetare potest, quo minus aqua baptizentur ij qui spiritū sanctū acceperunt sicut & nos? ueluti plus sit spiritus q̄ aqua. cūq; ille contigerit,nihil esse magni si hoc accesserit.Cæterū τὸ ὕδωρ accusatiuus aut pendet a p̄positione subaudita κατὰ,aut adhæret uerbo βαπτισθῆναι, ea forma qua dicimus βαπτίζομαι βάπτισμα.

EX CAPITE VNDECIMO.

Quare introisti ὅτι πρὸς ἄνδρας,ad uiros p̄putium habentes introisti. Nā ὅτι hoc loco confirmantis est,nec interrogant, sed accusant.

Sub Stephano.) ἐπὶ Στεφάνῳ.i.in Stephano siue aduersus Stephanū.Nā sub eo res geri dicit̄,qui imperio potit̄. Nequaq̄ duæ.) μηδαμῶς.i. idē uerbū qđ supius uerterat absit. Ita ut cognominarent̄.) ἐγένετο δὲ αὐτοὺς ἐνιαυτὸν ὅλον συναχθῆναι τῇ ἐκκλησίᾳ & διδάξαι τὸν ὄχλον ἱκανὸν χρηματίσαι τε πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς χριστιανούς, id est accidit aūt ut annū totū consuetudinē ageret cū congregatione, docerētq; turbā multā,& primū Antiochiæ uocarent discipulos christianos,nā illi uocabant eos christianos,sed Lucas appellat eos discipulos.

EX CAPITE XII.

Misit Herodes rex.) ἐπέβαλεν.i.iniecit siue inijciebat. Sine intermissione.) ἐκτενῶς.i. plixa,ut uertit in euangelio,siue intenta. Qui placeret.) ὅτι ἀρεστόν ἐστι.i. placitū,siue gratū esse,Idem nomen quod ante uertit æquū est. Non est æquū relinquere uerbū dei & ministrare mensis. App̄hēdere) συλλαβεῖν.i. comp̄hendere. Erat aūt dies.) ἦσαν,erant numero multitudinis. Et calcia te caligas tuas,) ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου.i.subliga sandalia tua. Consyderansq;.) συνιδών τε.i. recte ppensa,nisi mauis ad cognitā domū referre. Ad ostiū.) Ad redūdat. Ianuæ) πυλῶνος Ad uidendū.) ὑπακοῦσαι,i.ut subauscultaret. Sequitur enim & agnita uoce Petri.

Annuẽs autem.) κατασείσας. Quid nam factum esset de Petro.) τί ἄρα ὁ πέτρος ἐγένετο. id est quid Petrus esset factus, siue quia sic permisit sibi loqui Lucas, siue quod suspicarentur methamorphosi mutatũ in aliud quiddam, iuxta uulgi stulticiam qua creditum est magicis artibus homines uerti in aues in genios. Iussit eos duci.) ἐκέλευσε μὴ ἀπαχθῆναι. Parũ liquet an Lucas Rhomano more dixerit duci eos, qui ducuntur ad supplicium, an abduci a sese in carcerem. Erat aũt iratus Tyrijs.) θυμομαχῶν, quod Laurentius uertendũ putat irate siue acerbe pugnans, quę hic homini nõ assentior, nam dictio græca cõposita est ex θυμὸς animo & μάχεσθαι pugnare, quod nondum indixisset bellum, sed iã animo bellũ agitaret, ni placassent iratum. Eo q alerentur regiones illorum ab illo.) διὰ τὸ τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς. i. eo q ipsorũ regio aleretur a regia, ut subaudias annona aut alimonia. Dei uoces.) φωνὴ θεοῦ. i. uox dei. Honorẽ deo.) δόξαν, id est gloriam. Et consumptus a uermibus.) καὶ γενόμενος σκωληκόβρωτος. i. obnoxius factus morbo, quo qui laborant, exeduntur e uermibus, opinor eundem esse quẽ medici pedicularem uocant. quo perijt & Lucius Sylla, certe ibi non felix.

Reuersi sunt ab Hierosolymis.) εἰς ἱερουσαλήμ. i. in Hierusalem. Ita legunt Græci, Verum haud scio an perperam. Simon qui cognominatus est niger.) Mirũ est latinã uocem ab Euangelista esse positã.

EX CAPITE XIII.

COllactaneus.) σύντροφος, simul cũ eo educatus. Segregate mihi Saulũ.) Interpres omisit ἀφορίσατε δή μοι. i. separate iam mihi. Barieu.) Græci legunt sed βαριησοῦν, quod sonat filium Iesu, ut appareat, quod superius adiectum est τῷ ὀνόματι non fuisse scriptũ a Luca, quæ uox explicuerit ipsius hominis nomen, sed patris dũtaxat ipsius nomen paulo post adiecit. Verum cur addidit μεθερμηνεύεται, uelut translatũ indicans. At quo referatur hæc interpretatio, ad bariesum nõ potest, cum illud sonet filium Iesu, aut certe filiũ Ieu, Elymas idem sit quod faciens præuaricari siue ut Lyranus interptaẽ mẽsura dei mei siue dei mei cẽsus. Nã אלי deus meus מם cẽsus, unde sunt q missam, p sacrificio christianoꝝ deductã putant, An ad linguã diuersam? Iudæus erat & Elymas neq; græcũ est neq; latinũ. Quũ igitur dicit interptari Elymas, nisi forte Bariesu dictus sit a parentibus, deinde ob uitæ merita cõmutatũ sit illi nomen Elymas.

Saulus aũt qui & Paulus.) Laurentius hoc loco litigat de nomine Pauli, de quo nõnihil attingemus cũ ad Paulinas epistolas uentũ erit. Qui Laurentiana uolet cognoscere, ex ipsius petat libris. Et omni fallacia.) ῥᾳδιουργίας, dolum ante dixit, hic magis addendum erat diuersum quiddã. Et græca uox significat propensionẽ ad quoduis facinus.

Qui ei manum darent.) χειραγωγοὺς. i. manuductores, ut uerbum uerbo reddam, siue qui se manu ducerent. Venerunt Pergen Pamphyliæ.) Prouinciæ nomen adiecit nõ ob discretionem, cũ non sit nisi una Perge, sed quod oppidi uocabulum nõ perinde notum esset omnibus, ut prouinciæ, ac paulo inferius discernendi causa apposuit, puinciæ nomẽ Antiochiã Pisidiæ, quod duæ sint Antiochiæ, altera Syriæ cœles, in qua Barnabas & Paulus apostoli sunt ordinati. Altera Pisidiæ, in qua p̃dicarunt.

Assumpsi.) προσκέκλημαι. id est aduocaui, siue accersiui. Et manu silentiũ indicẽs) καὶ κατασείσας τῇ χειρί, Idem hoc loco participiũ est, quod superius uerterat annuens manu. Sonat aũt mota manu. Plebis Israel.) τοῦ λαοῦ τούτου. i. populi huius.

Mores eorũ sustinuit.) ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς, Græcis unica dictio est conflata e duabus τροποφορεῖν, quod est ferre ac tolerare mores alicuius. Quasi post &.) græca nonnihil dissident a nostris καὶ μετὰ ταῦτα, ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα, ἔδωκε κριτὰς. i. & post hæc annis circiter quadringentis, & quinquaginta. Eduxit Israel saluatorẽ.) ἤγαγε τῷ Ἰσραὴλ σωτῆρα. i. adduxit Israel salutẽ. Est aũt Israel hoc loco dandi casus.

Iesum.) Iesum non additur apud Græcos in nõnullis exẽplaribus, sed tantũ saluatorẽ. Et fortasse nõdũ erat tẽpus explicãdi nois. Prædicante Ioanne) προκηρύξαντος Ἰωάννου. i. ut ante p̃dicauerat Ioãnes. Quẽ me arbitramini esse? nõ sum) Aut Lucas abusus est τίνα pro τίς, aut secus est distinguendũ, Quẽ me arbitramini esse, ut hic sit interrogatio.

Deinde

Deinde respondeat, Non sum ego ille, Nam Græcis est τίνα με ὑπονοεῖτε.

Adimpleuit filijs uestris τοῖς τέκνοις ἀυτῶν. i. filijs illorũ, nẽpe patrũ. Sicut in psalmo secũdo scriptũ est.) Quidã codices habebãt in psalmo secundo, quidã in psalmo, omisso numero. At Hiero. palã testaf in actis hunc psalmũ qui apud nos secundus est, primi titulo citari, & hinc sumũt argumentũ, aut primũ illũ Beatus uir, p̃fationis additũ uice, aut illũ & p̃ximũ, Quare fremuerũt, eundẽ esse psalmũ. Proinde nos his autoribus germanam restituimus scripturã. Volũtati dei) τῇ βουλῇ. i. consilio dei. Sensus apud græcos nõnihil habet ambiguí, Δαεὶδ μὲν γὰρ ἰδίᾳ γενεᾷ ὑπηρετήσας, τῇ τοῦ θεοῦ βουλῇ ἐκοιμήθη, hoc est, nam Dauid quidẽ, cũ suæ generationi ministrasset, dei consilio dormiuit, ut accipiamus Dauid nõ uixisse nisi suã ætatẽ, & rebus bene gestis obdormisse cũ cæteris, Cæterũ Christũ esse immortalẽ. Interp̃s legit ἰδίᾳ γενεᾷ, subaudiens p̃positionem ἐν, & ὑπηρετήσας refert ad consiliũ siue ut ille uertit uoluntatem dei, Mihi prior lectio uidetur syncerior.

Et disperdimini.) καὶ ἀφανίσθητε. i. euanescite. Exeuntibus aũt illis &) & hoc loco nõ nihil dissident græca ἐξιόντων δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς τῶν ἰουδαίων παρεκάλουν τὰ ἔθνη εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον λαληθῆναι. i. egressis e synagoga Iudæis, rogabant gentes, ut sequenti sabbato loquerẽtur. Quidam addunt ἀυτοῖς τὰ ῥήματα. i. sibi uerba. Et colentiũ deũ.) σεβομένων. i. religiosorum. Aduenarũ προσηλύτων. i. proselytorũ, sic enim aliquoties uertit.

Contradicebã ijs quæ dicebantur a Paulo blasphemantes.) Græci adijciunt uerbum unũ, haud scio an recte, ἀντιλέγοντες καὶ βλασφημοῦντες. i. cõtradicentes & blasphemantes.

Cõstanter.) παῤῥησιασάμενοι. i. sumpta fiducia siue audacia. Præordinati.) τεταγμένοι id est ordinati ad uitã. Disseminabatur aũt uerbũ) διεφέρετο, id est differebatur dispergebatur. Mulieres religiosas.) σεβομένας, idem participiũ quod modo uerterat colentes deũ, uarietatis affectator. Et honestas.) καὶ εὐσχήμονας, quod ad cultũ, habitũq; corporis decorũ ac probis dignũ pertinet.

EX CAPITE XIIII.

FActũ est aũt in Iconio) cũ Iconiũ ciuitatis sit nomen nõ regionis, Iconij dicendũ erat nõ in Iconio. Sunt aũt duæ huius nois, altera Lycaoniæ, altera Ciliciæ, de qua hic loquitur. Cõtumelijs afficerẽt) ὑβρίσαι, potius est hoc loco, ut uim facerent. Neq; em̃ usq; adeo timebant cõtumelias. Deinde qd̃ sequit̃ de lapidãdo uelut interp̃tatur supius uerbũ. Intelligẽtes fugerũt ad ciuitates Lycaoniæ) συνιδόντες aptius erat re intellecta, siue quod cũ animaduertissent. Et uniuersam in circuitu regionẽ) καὶ τὴν περίχωρον. i. & in circũiacentẽ regionẽ. Quorsum aũt hic attinebat addere uniuersam? Dijs similes facti hoibus.) ὁμοιωθέντες adsimilati, ut ita loquar, hoc est dijs speties humana. Ante ianuas.) ἐπὶ τοὺς πυλῶνας. i. ad ianuas siue ad uestibula

Cũ populis.) σὺν ὄχλοις. i. cũ turbis. Exilierunt in turbas.) ἐξεπήδησαν. i. insilierunt in turbam. Est em̃ ὄχλος. Mortales sumus simíles uobis.) Καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμὲν ὑμῖν. i. & nos ijsdem obnoxij sumus passionibus hoies. Neq; em̃ hoc ad mortẽ tantum pertinet.

Omnes gentes ingredí uias suas.) ταῖς ὁδοῖς ἀυτῶν. i. uijs suis, nam ingredi posuit p uiuere. & uiam pro ratione uitæ. Non sine testimonio, græce est ἀμάρτυρον dictione cõposita. i. non expertem testium, siue testimonij, & pro ἔασε Laurẽtius mauult permisit, ego malim nõ passus est esse se expertẽ testimonij, hoc est aliquo modo testatus est, & illos suam diuinitatem. Et cum constituissent illis.) χειροτονήσαντες, creatis siue delectis illis p̃sbyteris, ut intelligam⁹ suffragijs delectos, q̃q̃ supius nõnihil abusus est eo uerbo

Loquentes uerbũ domini in Pergen.) λαλήσαντες ἐν πέργῃ τὸν λόγον. i. locuti Pergæ sermonẽ, nec additũ est domini. Ac mox (descenderunt in Italiã) Græci legũt εἰς ἀτταλείαν. i. Attaliã. Ea ciuitas est Pamphyliæ maritima, autore Hiero. Nã p̃cul aberãt ab Italia.

Morati sunt autem tempus.) Græcis additur ἐκεῖ cõmorati sunt illic tempus.

EX CAPITE QVINTODECIMO.

FActa aũt seditione non minima) græcis pro una duæ sunt dictiones, στάσεως καὶ συζητήσεως. id est seditione & disceptatione, alioqui non quadrat quod sequitur

cum Paulo

cum Paulo & Barnaba. Nec eſt non minima, ſed οὐκ ὀλίγας. i. non exigua.

Et quidam alijs ex alijs.) pro ex alijs græci legunt ἐξ αὐτῶν, id eſt ex eis.

Ab apoſtolis & ſenioribus.) Pluribus uerbis agit hoc loco Laurentius, quoties dignitas ſignificatur, græca uoce fuiſſe utendũ p̄ſbyteri. Sic enim olim uocabantur epiſcopi, teſte nõ uno in loco diuo Hiero. Quoties ætas indicatur, latine dicendũ erat ſeniores, nunc ſuo arbitratu, ne dicam abſq; delectu, modo p̄ſbyteros uocat modo ſeniores.

Pertranſibãt phœnicẽ.) Phœnicen legẽdũ eſt per n a φοινίκη hoc eſt Phœnice phœnices, nõ a phœnix. Et qui nouit corda.) Rurſus eſt dictio compoſita καρδιογνώστης. i. cordis cognitor. Fide purificans.) καθαρίζων præteriti tp̄is. i. cũ fide purificauerit corda eoꝝ. Agit enim de ijs qui iam crediderant. Simon narrauit, quẽadmodũ.) σιμεὼν. i. Symeon, haud ſcio utrũ errore perperã ſcriptũ, an quod nihil interſit inter Simonem & Symeonẽ, niſi qd' Symeon hebraice dicitur, græce inflexa uoce Simõ, ut a Saul Saulus.

Et dirupta eius.) κατεσκαμμένα. i. diruta, atq; ita legitur & in latinis emẽdationibus. Cæterũ teſtimoniũ quod adducit eſt Amos cap. nono. Quãq; Iacobus ita adducit ſenſum uaticinij, ut nec ſeptuaginta ſit uſus uerbis, nec ad hebræoꝝ lectionẽ p̄ oia reſponderit. Siqdẽ hebræa ſic habẽt בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת וְגָדַרְתִּי אֶת פִּרְצֵיהֶן וְהֲרִסֹתָיו אָקִים וּבְנִתִּיהָ כִּימֵי עוֹלָם לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת שְׁאֵרִית אֱדוֹם וְכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵהֶם נְאֻם יְהוָה עֹשֶׂה זֹּאת. Ea ſic tranſtulit Hiero. In die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit, & reædificabo aperturas muroꝝ eius, & ea quæ corruerãt inſtaurabo, & reædificabo illud ſicut in diebus antiquis, ut poſſideãt reliquias Idumeæ, & oẽs nationes, eo q̄ inuocatũ ſit nomen meũ ſuper eos, dicit dñs faciẽs hæc. Porro iuxta æditionẽ ſeptuaginta legimus ad hunc modũ, In die illo ſuſcitabo tabernaculum Dauid, quod ceciderat, & ædificabo ea quæ corruerãt, & quæ ſuffoſſa ſunt ſuſcitabo, & inſtaurabo ea, ſicut dies antiquos, ut quærant me reliqui hoim, & oẽs gentes ſup̄ quas inuocatũ eſt nomen meũ, dicit dñs faciens hæc oia. Primũ p̄ in die illo poſuit, & poſt hæc. Cæteroꝝ in hoc, ut quærant me reliqui hoim, ſeptuaginta ſecutus eſt nõ hebræoꝝ libros. Denicq; quod nos ſuffoſſa citauimus, in uulgatis exemplaribus eſt ſuffuſa, ſed mendoſe. Rñdet emñ illi græco κατεσκαμμένα a καθαιρέω, quod eſt ſuffoſſione demoliri.

Notũ a ſæculo) græce eſt γνωστὰ numero multitudinis. i. nota ſunt deo opera ſua, & additur πάντα. i. oia. Ego iudico.) ἐγὼ κρίνω, accõmodatius erat, ego cenſeo. Deinde non inquietari, quod græcis eſt μὴ παρενοχλεῖν. rectius uertiſſet, nõ obturbandũ eſſe, ſiue nõ addendã moleſtiã. Id emñ ſonat παρὰ p̄poſitio. A tp̄ibus antiquis.) ἐκ γενεῶν. i. a generationibus antiqs, ſi uoluiſſet ad uerbũ reddere. Iam admonuim⁹ aliquoties γενεὰν p̄ ætate poni. Viros primos in fratribus.) ἄνδρας ἡγουμένους. i. p̄cedentes ſiue p̄eminentes, hoc eſt primarios, magis q̄ primos. Antiochiæ, & Syriæ, & Ciliciæ) κατὰ τὴν ἀντιόχειαν καὶ συρίαν καὶ κιλικίαν. Opinor hic Antiochiã regionẽ eſſe nõ ciuitatẽ, unde addenda erat p̄positio, qui ſunt in Antiochia & Syria & Cilicia. Interp̄s neq; græca reddidit bona fide, neq; latinitatis habuit rationẽ. Collectis in unũ.) γενομένοις ὁμοθυμαδόν. i. conſentiẽtibus, ſiue cõmuni conſenſu animoꝝ. Ab immolatis ſimulacroꝝ.) τῶν εἰδωλοθύτων. i. ab ijs quæ imolantur ſimulacris. Verbo plurimo) διὰ λόγου πολλοῦ. i. ſermõe multo. Quid aũt eſt uerbo plurimo? aut quid attinebat poſitiuũ nomen uertere in ſuperlatiuum?

Conſolati ſunt fratres & confirmauerunt) Ⓒ ἐπεστήριξαν, hoc eſt addiderunt confirmationem, iam confirmatis ipſa epiſtola, ea uis eſt præpoſitionis ἐπί.

Ad eos qui miſerant illos.) πρὸς τοὺς ἀποστόλους. i. ad apoſtolos. Apparet interpretem legiſſe πρὸς τοὺς ἀπεσταλκότας. Manere ibi.) ἐπιμεῖναι αὐτοῦ. i. permanere ibidem. Cæterũ poſt hæc uerba, quod ſequitur in noſtris exemplaribus, ludas aũt ſolus abijt Hieruſalẽ, apud Græcos nõ repio, imo ne hæc ipſa qdẽ, Viſũ eſt aũt Sylæ manere ibi, nõ reperi niſi in uno dumtaxat codice, eaq; adiecta in margine, uerum id librariorum errore factũ uideri poteſt. Barnabas autem uolebat.) ἐβουλεύσατο, id eſt conſulebat ſiue cogitabat. Interpres legiſſe uidetur ἐβούλετο.

Paulus

Paulus aũt rogabat.) Videt interps mitigare uoluisse dissidij suspitionẽ,nã græce est ἠξίου.i. cẽsebat aut æquũ iudicabat.Nec est simpliciter discessisset,sed τὸν ἀποστάντα.i.qui descíuisset,siue defecisset,pticipiũ eius uerbi,unde dict⁹ ἀποστάτης desertor siue defector

Facta est aũt inter eos dissensio.) Rursum studuit mitigare græcam uocem, quæ est παροξυσμὸς,quæ plus significat q̃ dissensionem a παροξύνω irrito,prouoco,exacerbo. Significat igit illos usq; ad cõmotionẽ hac in re dissensisse,& adeo ut diuellerẽt.Origenes ingenue fatetur in optimos quoq; uiros,huiusmodi incidere dissidia, dum in suo quisq; sensu abundat,quæ tamen nõ procedant eo,ut christiana scindatur charitas.Porro stultum est, consentientibus exemplaribus græcis ad eum modũ mederi uelle incõmodo. Nos uertimus. Tam acris autem fuit inter eos disceptatio.

EX CAPITE XVI.

Filius mulieris uiduæ fidelis) Apud Græcos ita legimus υἱὸς γυναικός τινος τῆς ἰουδαίας.i.filius mulieris cuiusdam Iudææ fidelis.Et ad hanc lectionem respondet id quod sequitur,patre uero gentili,nam gentilem patrem opponit Iudææ matri.Et scriptor parũ attentus ex Iudæa uiduã fecit transpositis literis aliquot. Nec rursum est gentilis hic ἐθνικὸς sed ἕλλην.i.græcus,quã uocem uarie uertit interpres, nunc græcũ, nunc gentilem. Dogmata,quæ erant decreta, κεκριμμένα.i.iudicata,recte uertit in decreta.Cæterum dogmata græca uox est significans & ipsa decreta siue placita, non doctrinam ut uulgus existimat. Interpres alias decretũ uertit δόγμα,alias edictum.

Recto cursu uenimus) unũ uerbũ græcũ trib⁹ latinis est circũlocutus εὐθυδρομήσαμεν, id est recto cursu contendimus.Cursus enim & nauigantiũ proprie dicitur.

Neapolin.) non est ea,quam nunc in italia occupãt,Hispani,sed altera Cariæ in Asia.

Ciuitas Colonia.) κολωνία, usurpauit Lucas uocẽ latinã,tum ut apparet & grecis usurpatam.Addidit enim,Coloniam,quod ea ciuitas ab alijs unde deductis habitaretur.

Foras portam) ἔξω τῆς πόλεως.i,e ciuitate,siue omissa p̃positione, egressi sumus ciuitatem,Quod sermonis schema est, foras portã? Vbi uidebat oratio esse.) οὗ ἐνομίζετο.i. ubi putabatur futura oratio.Aut certe quod ego malim,ubi solebat esse oratio,quando quidem νόμος nonnunq̃ & consuetudinem sonat. & νομίζεσθαι solitum esse.

Lydia purpuraria) πορφυρόπωλις.i.purpurarum uenditrix, a nomine πορφύρα purpura & πωλεῖν uendere,nam purpurij magis uidentur dici qui colligũt purpuras,hoc est urinatores,aut qui tingũt. Purpuræ uenditricem interpretatur Hiero.in dictiõe Thyatira, quæ dictio multitudinis numero effertur genere neutro,ciuitas est Lydiæ in Asia,unde quod dictũ est Lydia nõ uidebat esse nomẽ puellæ,sed regionis,nisi additũ fuisset noie Lydia. Et coegit nos) καὶ παρεβιάσατο ἡμᾶς, magis est adegit nos q̃ coegit.

Puellã quandam) παιδίσκην.i.ancillam quandam,quod mox fiat mentio dominorum, ut intelligamus conditionẽ explicatã non ætatem mulieris.

Habentem spiritum phytonem) πύθωνος legunt græci hoc est pythonis, id erat nomẽ draconis,quẽ iaculis suis confecit Apollo,unde & ipse pythius dictus. Deinde spiritus ille quo afflati p̃dicebant futura, pytho uocari cœptus est.

Tædio aũt affectus Paulus) διαπονηθεὶς, quo alias uertit moleste ferre διαπονούμενοι.

Magistratibus) τοῖς στρατηγοῖς,quod magis sonat primores exercitus. Opinor autẽ hic στρατηγοὺς dici magistratus templi.Sic enim illos uocat alibi.

Morem quem non licet) ἔθη.i. mores,sed recte mutauit numerũ,quod mores aliud quiddã sonet q̃ morẽ.Dicere poterat alias consuetudines,siue alia instituta, ut interim ne dicã quod suo more ἱμάτια uertit tunicas. Strinxit ligno) ἠσφαλίσατο uerbũ est cognatum aduerbio ἀσφαλῶς,quod modo uertit diligenter alias caute,significat autẽ tuto & sine periculo. Adorabant,laudabant deum) προσευχόμενοι ὕμνουν, Cur non potius orantes q̃ adorantes,& laudabant est ὕμνουν.i.canebant & hymnis laudabant.

Introgressus est) ὑσεπήδησε.i. insilijt siue introsilijt, aut irruit siue irrupit, ut impetum ac celeritatem ingredientis exprimas,quemadmodum græca uox facit.

Cum omni

Procidit Paulo & Sylæ ad pedes.) Ad pedes interpres addidit de suo, græce tantum est προσέπεσε τῷ παύλῳ. Verum recte addidit interpres uitans amphibologiam.

Cũ omni domo sua.) πανοικὶ græcum aduerbium tribus circũlocutus est dictionibus. Est aũt cõmodius ut πανοικὶ referatur ad participiũ ꝓxime sequens πεπιστευκὼς. Nec est simpliciter locutus est, sed ἠγαλλιᾶτο. i. exultauit. Sic enim fere solitus est uertere.

Miserũt magistratus lictores) ῥαβδούχους a uirgis gestandis, Nos uiatores uertimus, quod his quoq; mos sit gestare uirgas, nã ij proprie dicuntur per quos magistratus denunciant quid uelint. Ipsi nos eijciant) paulo ante occulte nos eijciũt, erat ἐκβάλλουσιμ hic diuersum est uerbum ἐξαγωγέτωσαμ. i. educant. Nã illud conueniebat clam extrudẽdis, hoc conuenit palam educendis, non sine satisfactione.

Introierunt ad Lydiam.) Incertũ an ad Lydiam mulierem paulo ante conuersam, an in regionem. Verum prior sensus mihi probatur. Cæterum Amphipolis, & Apollonia ciuitates sunt Macedoniæ, quemadmodum & Thessalonica.

EX CAPITE XVII.

Secundum consuetudinẽ autem.) Græcus sermo expressius dicit κατὰ τὸ εἰωθὸς τῷ παύλῳ. i. Paulus ut erat illi mos, siue ut solitus erat, siue ꝓ sua consuetudine ingressus est. Et insinuans.) καὶ παρατιθέμενος, hoc est citans siue allegãs, nec est de scripturis, sed ἀπὸ τῶν γραφῶμ. i. e scripturis, hinc enim adducebat testimonia. Quẽ ego annuncio uobis.) cum subito mutata sit persona, cur non & hic addidit inquit ut in initio huius operis fecit, quem audistis inquit per os meum.

Et de colentibus gentilibusq;.) τῶν δὲ σεβομένων ἑλλήνωμ πλῆθος πολύ. i. religiosorũq; græcorum multitudo magna. Quis intellexisset, colẽtes significare pios ac religiosos? Iã nõ semel admonui græcum in literis apostolorũ aliquoties pro gente, aliquoties pro ethnicõ poni. Zelantes autem Iudæi.) Græci nonnihil hic addunt uerborum ζηλώσαντες δὲ οἱ ἀπειθοῦντες ἰουδαῖοι καὶ προσλαβόμενοι, id est zælo autem cõmoti, ij qui non credebant Iudæi, & assumptis nonnullis circũforaneis, nam græce est ἀγοραίωμ, quod interpres uertit de uulgo. Quanq; hoc in loco nonnihil uariabant græcorum exemplaria.

Et assistentes domui.) Quid audio? Num defensabant domum Iasonis? Est autem ἐπισάντες, id est adorti, siue urgentes & imminentes.

Et quosdam fratres.) Quoties fratres absolute ponit, christianos intelligit, quos eosdẽ aliquando discipulos uocat. Hi qui urbẽ concitant.) orbem haud dubie legendum, τὴν οἰκουμένμ, quod frequenter uertit orbem terrarũ, nec est cõcitant, sed ἀνασατώσαντες id est cõmouerunt, hoc est qui rerum statũ conturbarunt, id quod fieri consuenit rebus nouatis. Sensus est, quod ubiq; fecerunt, hic quoq; facturi adsunt.

Quos susceptt Iason.) ὑποδέδεκται. i. clanculũ siue furtim, ob præpositionem ὑπὸ.

Cõtra decreta Cæsaris) κατὰ δογμάτωμ, qd' paulo ante ut erat græce extulit dogmata.

Dimiserũt Paulũ & Sylã.) ἐξέπεμψαμ, τόν τε παύλομ, τόντε σίλαμ. i. emiserũt, tum Paulũ tum Sylã. Ac mox, Berœã legendũ, non Beroã, neq; Beroeã. Est aũt ciuitas Macedoniæ.

Qui cũ uenissent in synagogã Iudæorũ introierunt.) Alius est ordo sermonis apud græcos οἵτινες παραγενόμενοι εἰς τὴμ συναγωγὴμ ἀπῆλθαμ κατὰ τῶν ἰουδαίωμ. i. qui postea cũq; aduenerãt in synagogã abierunt Iudæorũ, ut prius referatur ad ciuitatem, Proximũ ad cõciliabulũ, deinde nobiliores, rectiꝰ uertisset i nobilissimos, tametsi uideo Catullũ, & Pliniũ more græcorũ abusos cõparatiuo uice suplatiui εὐγενεστέρους. i. summo loco natos inter eos qui erant Thessalonicæ. Cum omni auiditate.) προθυμίας. i. animi promptitudine, siue libenter, aut propensis animis. Ac mox, si hæc ita se haberent εἰ uertendum erat in an.

Mulierum gentilium.) ἑλληνίδωμ. i. græcarum, & mox honestarũ est, εὐσχημόνωμ quod, ut diximus ad habitus cultus & incessus honestatem pertinet.

In Thessalonica Iudæi.) ἀπὸ τῆς θεσσαλονίκης ἰουδαῖοι. i. Thessalonicenses Iudæi.

Commouentes & turbantes.) σαλεύοντες τοὺς ὄχλους, id est commouentes turbas. Turbantes non offendi in Græcis exemplaribus, præterq; in uno codice græco, idq; ad scriptum

idq; adscriptum in margine, σαλεύοντες ἢ ταράσσοντες τοὺς ὄχλους.

Vt iret usq; ad mare) ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν, id est uelut ad mare. Interpres legisse uidetur ἕως ἐπὶ τὴν θάλασσαν. Accepto mandato ab eo.) Ab eo addidit interpres, quo sensus esset explanatior Λαβόντες ἐντολὴν πρὸς τὸν σίλαν. i. cũ accepissent mandatũ ad Sylã.

Vt cẽ celeriter.) Vsq; adeo ne placet barbare loqui, ut hac gratia putemus esse recedendum a uerbis græcis, ne latine loquamur, Siquidẽ græce est ὡς τάχιστα. i. cẽ celerrime.

Incitabatur spiritus eius.) παρωξύνατο. i. irritabatur, idem est uerbum, unde deductũ est nomen παροξυσμὸς, quod paulo ante transtulit dissensionem. Hoc sane loco melius reddidit. In ipso uidens) græcis est θεωροῦντι. i. uidente siue cum uideret, Paulus enim uidebat, Deinde uidenti cõmotus est animus. Interpres aut legit, aut certe somniauit, θεωροῦμ pro θεωροῦντι. Idololatriæ deditum) Non male circumlocutus est κατείδωλον, quasi dicas obnoxiam simulacris, quod ꝓpositio κατὰ subiectionẽ sonet.

Et colentibus.) τοῖς σεβομένοις. i. religiosis, & diuino cultui deditis.

Ad eos qui audierant.) πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας. i. ad eos qui forte accedebant. Parum est aũt hoc nõ interptis esse uitiũ, sed librarij, qui ex aderant fecerit audierant.

Disserebant cum eo.) συνέβαλον αὐτῷ. i. congrediebantur siue committebant cum eo, idem uerbum quo significant conserere manus in bello.

Seminiuerbius.) ὁ σπερμολόγος. Interpres effinxit græcanicam compositionem, mirũ autem, cur id magis libuerit in hac una dictione, cẽ in alijs multis. Sed quid tandem significat latinis seminiuerbius? Fortasse felicius effinxisset, si dixisset uerbisator, pro eo qui nouos rumores spargit in uulgus.

Nouorum dæmoniorum.) ξένων δαιμονίων. i. peregrinorum deorum, maxime cum hæc dicant ethnici, qui dæmonia deos uocant. Porro ξένον, ut sonat peregrinum, ita nouum & inauditum, nonnunq; absurdum.

Ad Areopagum) ἐπὶ τὸν ἄρειον πάγον. i. ad Martium pagum. Sunt enim græcis duæ uoces. Est autẽ locus æditus ut uertex collis seu scopuli. Miror aũt, cur Hieronymus hoc loco pagum interpretetur uillam, ego uicum maluissem, quandoquidem constat Martium uicum fuisse Athenis. Noua enim quædam.) ξενίζοντα γάρ τινα participium uerbi deductum ab eo nomine quod modo uertit nouorum ξένων

Et aduenæ hospites.) Καὶ ἐπιδημοῦντες ξένοι. i. & qui illic uersabantur hospites, siue peregrini. Ad nihil aliud uacabant.) εὐκαίρουν, hoc bene reddidit, uelut ad cætera occupati Verum illud, aut dicere, aut audire Laurentianis auribus nimis græce transtulit, rectius dicturus, nisi ad dicendum aut audiendum aliquid noui, quod tamẽ ipsum est καινότερον, ut extenuet etiam, quasi ad quæcunq; noua audienda fuisset illis ocium.

Superstitiosos uos uideo.) Sermo græcus paulo ciuilior est ὡς δεισιδαιμονεστέρους. i. fere superstitiosiores. Mitigauit enim odium dicti, primum aduerbio ὡς, deinde comparatiuo. Hoc enim erat fieri omnia omnibus, ut omnes lucrifaceret.

Et uidens simulacra uestra.) ἀναθεωρῶν, id est consyderans & inspectans, uelut ij qui rem diu non uisam inspiciunt. Nec simulacra hoc loco est εἴδωλα, quod uerbum erat odiosius, sed σεβάσματα, quod uerbum complectitur omnia quæ ueneramur, nempe aras, delubra, statuas, monumenta, a uerbo σέβομαι, quod proprie ad religionem pertinet. Hieronymus citans hunc locum in cõmentarijs, in epistolam ad Titum ἀναθεωρῶν uertit contemplans & σεβάσματα culturas.

Ignoto deo.) Et hic Hieronymus indicat Paulũ pia quadam usum uafricie, ꝙ nonnihil mutauit in titulo, non pauca omisit, quo cõmodius detorqueret ad exordium prædicandi Christum. Titulus enim sic habebat autore, quem modo citaui Hieronymo, Dijs Asiæ, & Europæ, & Africæ, dijs ignotis & peregrinis. Ex dijs ignotis deum fecit ignotum, & mentionem cæterorum omisit.

Paulus detorqt titulũ ad suũ institutum.

Quod ergo ignorantes. ὃ οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω. i. quẽ igitur ignorantes

ignorantes colitis, hunc ego annuncio. Loquitur enim de deo ignoto.

Vitam & inspirationem.) ζωὴν καὶ πνοήν. i. uitam & halitum uelut exponens quid sit uita animantis. Fecitq; ex uno omne hominũ genus) Græci legunt ἐξ ἑνὸς αἵματος. i. ex uno sanguine. Verũ haud scio an perperã a librarijs mutata scriptura. Deinde quod subijcitur. Inhabitare super faciem, infinitũ mutandũ erat in gerundium, ad inhabitandũ super faciem terræ. Alioqui sensus erit deũ effecisse, ut omne genus hominũ habitaret in terra. Imo condidit omnes, & in hoc condidit, ut agerent in terris.

Definiens statuta tẽpora) ὁρίσας προτεταγμένους καιρούς. i. cũ ante definisset stata tpa.

Et terminos habitationis) καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν. i. præfixis terminis habitationis eorum, nam ὁροθεσία est designatio terminorum.

Si forte attractent eũ) ψηλαφήσειεν. i. palpentur, quod est cæcorũ manu uestigantium.

Quidam uestrorum poetarum) τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν. i. uestratium poetarum.

Huius enim & genus sumus.) hemistichiũ est heroicũ ex Phænomenis Arati. Ac mire, quod dixit de Ioue hic torquet ad uerum deum. Horum aliquot locorum patrocinio solet uti diuus Hieronymus, aduersus eos qui calumniabantur, quod sacras literas ethnicorũ sordibus contaminaret. Verũ Paulus id uno aut altero fecit loco, idq; pene cogente occasione p̃dicandi euangelij. Quid hæc ad istos, qui coacte & affectate nõ solũ poetarũ & oratorũ, sed omniũ sophistarũ, philosophorũ, mathematicorum, deniq; & magorũ literas inuehũt in doctrinã Christi, quã simplicissimã ac purissimã oportebat esse.

Non debemus æstimare.) νομίζειν. i. existimare siue putare.

Deinde aut lapidi sculpturæ artis) sculpturæ datiuus est, & appositiue referẽ ad quodlibet illorũ trium lapidi, argento, auro. Nos igitur quo planior esset sensus ita uertimus, Non debemus existimare auro aut argento, aut lapidi arte sculpto. & inuento hominis numen esse simile. Despiciẽs deus) ὑπεριδὼν, interpres intellexit ex alto uidens, id enim dixit despiciens. At ὑπερεῖδεῖν est ueluti dissimulare, & cum uideas perinde te gerere quasi non uideas. Et temporis ratio erat interpreti seruanda in ὑπεριδὼν, hoc est dissimulatis tẽporibus ignorantiæ. Tũ enim silebat, nunc omnibus denunciat, nõ dissimulaturus amplius. Lyranus interpretãs despiciens nempe deos, quod nollet eos amplius durare, quid senserit ipse uiderit.

In eo uiro in quo statuerat) ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε. i. in uiro quem definierat siue statuerat. Græcis enim postpositiuus articulus sæpenumero congruit cum eo nomine quod antecessit non respondens sequenti uerbo.

Fidem præbens omnibus.) Duo sunt participia præteriti temporis, quorũ neutrũ ut par erat uertit. Sensus aũt est deum iam fidem exhibuisse cũctis, Christum esse in quo statuerat innouare mundũ, quod illum excitasset a mortuis, hoc unũ nulli contigit mortalium, nec Mosi, nec prophetæ.

In quibus & Dionysius.) ἐν οἷς. Laurentius hoc loco refellit eorũ opinionẽ, qui putant hunc Areopagitã fuisse autorem eorũ librorũ, quos habemus de hierarchijs ac diuinis noĩbus, & eundẽ esse, qui apud lutetiam Parisiorũ martyrio fuerit laureatus, e tribus, ni fallor Dionysijs unũ reddentes, Primũ Areopagitæ iudices erant nõ philosophi. At isti Dionysium summũ faciunt philosophũ, qui ex eclipsi solis deprehenderit periclitari rerũ naturam, cũ consentaneũ non sit eas tenebras Athenas usq; peruenisse. Nam quod ait Euangelista tenebras factas super uniuersam terram, eius regiõis terrã intellexit, assentiente & diuo Hieronymo. Quæ si tanto spatio cõtigisset per uniuersum orbem, aliquis certe seu latinus seu græcus scriptor eius rei meminisset. Iam epistolã super hac re, uelut Dionysij nomine confictam deridet Laurentius, Mihi non uidetur priscis illis temporibus tantum fuisse christianis cærimoniarum quantum ille describit. Deinde mirum si tam priscus autor fuit, & tam multa scripsit, a nemine ueterum, seu græcorum, seu latinorũ fuisse citatũ, ne ab Hieronymo qdẽ, qui nihil intẽtatũ reliquit. Quin & Gregorij

ipse uir

ipſe uir probæ fidei,citãs huius literas,nõ indicat eũ fuiſſe Dionyſiũ Areopagitã Hiero. in Catalogo ſcriptorũ illuſtriũ unũ aut alterũ Dionyſiũ recenſet,huius libros nõ recẽſet Laurentius indicat fuiſſe ſuæ ætatis doctiſſimos uiros,qui iudicarint eos libros eſſe Apollinarij. Verum hæc ceu παέργα paucis indicaſſe ſat erat.

EX CAPITE DECIMO OCTAVO.

EGreſſus ab Athenis.) χωρισθεὶς,id eſt digreſſus Athenis.

Ponticum genere.) Pontus eſt Aſiæ pars eſt,non enim a mari hic dictus eſt ponticus.Hunc ſalutat in ſuis epiſtolis Paulus.

Eiuſdem erat artis.) ὁμότεχνοι dicuntur græci eiuſdem artificij,ſiue opificij,ue lut pictori pictor ὁμότεχνος eſt. Scenofactorie artiſ.) ἦσαν γὰρ σκηνοποιοὶ τὴν τέχνην,id eſt erant autẽ aulæorum texendorum artifices.

Inſtabat uerbo Paulus teſtificans.) Græci longe ſecus legunt q̃ nos συνείχετο τῷ πνεύματι ὁ παῦλος διαμαρτυρόμενος,id eſt coartabatur ſpiritu, Paulus teſtificans Iudæis, ut intelligas illũ inuitũ & animo reluctante id feciſſe ceu præſentiret,ſe luſurum operam.

Titi iuſti.) Titi non reperio in græcis codicibus,ſed tantum iuſti,uerum opinor in curia librariorum prætermiſſum,quandoquidem Hieronymus huius meminit Titi in nominibus ſcripturæ ſacræ,q̃q̃ illic de iuſti cognomine nulla mentio.

Propter quod ego tecum.) διότι propterea quod ego tecum ſum.

Et nemo apponetur tibi.) ἐπιθήσεταί σοι,id eſt nullus adorietur, ſiue inuadet te,quãdo quidem id quoq; ſignificat ἐπιτίθεσθαι.Nec eſt ut noceat te,ſed τοῦ κακῶσαί σε,id eſt ut affligat te,ſiue ad affligendum te.

Quoniam populus eſt mihi multus.) διότι,cur non & hic tranſtulit propter quod, ut modo fecit. Proconſule Achaiæ.) ἀνθυπατεύοντος τῆς ἀχαΐας,id eſt,cum ageret procõſulem Achaiæ. Perſuadet hominibus.) ἀναπείθει ſuadet potius q̃ perſuadet,atq; adeo reſuadet,ſi ſic liceat loqui, quod Paulus a ueteri cultu deorum reuocaret.

Incipiente autem paulo.) μέλλοντος δὲ τοῦ παύλου ἀνοίγειν τὸ στόμα. Cum autem aperturus eſſet os,quod tamen aliquoties data opera ſic uertit interpres,nec id ſane perperam.

Iniquitas aut facinus.) ἀδίκημα, quod magis ſonat iniuriam illatam aut maleficiũ. Deinde quod hic uertit facinus ῥᾳδιούργημα,cur nõ huic cognatam uocem ῥᾳδιουργίαν ſuperius tranſtulit fallaciam? Nec eſt peſſimum,ſed malum,πονηρὸν,nec eſt recte uos ſuſtinerem,ſed κατὰ λόγον,hoc eſt,probabiliter ſiue merito.

De uerbo & nominibus legis ueſtræ.) deeſt apud nos una conuictio,ut περὶ λόγου,καὶ ὀνομάτων καὶ νόμου τοῦ καθ' ὑμᾶς,id eſt de uerbis,& nominibus & lege ueſtrate,uerba oppoſuit factis. Deinde quæſtiones de cõmuni,& non cõmuni,deq; genealogijs uocat nomina,cærimonias Moſaicas uocat legem.Et uideritis,futuri temporis eſt, ὄψεσθε, quemadmodum in euangelio. Et minauit eos.)ἀπήλασεν,cur non potius abegit, ſiue depulit.Nam minare ſane q̃ inſolens uerbum eſt latinis auribus.

Fratribus ualefaciens.) ἀποτασσόμενος,id eſt dimiſſis fratribus,ſiue uale dicto fratrib⁹. nec eſt nauigauit,ſed ἐξέπλει,id eſt,abnauigauit.

Qui ſibi totonderat caput.) Ex ipſo ſermone græco,nõ liquet uter ſibi raſerit caput. Paulus an Aquila. Ad hæc participiũ eſt præteriti temporis κειράμενος τὴν κεφαλήν, id eſt raſo capite,prius enim tonſus eſt in portu,deinde nauigauit. Et Cenchreis legendũ eſt nomine triſyllabo Cenchreæ, ſicut Athenæ,portus eſt Corinthiorũ.

Iterum reuertar ad uos.) In græcis exẽplaribus plus eſt,q̃ in noſtris δεῖ με πάντως τὴν ἑορτὴν τὴν ἐρχομένην ποιῆσαι εἰς ἱεροσόλυμα,πάλιν δὲ ἀνακάμψω πρὸς ὑμᾶς,id eſt, Oportet me omnino feſtum quod inſtat agere Hieroſolymis,ſed denuo reflectam ad uos.

Profectus eſt ab Epheſo.) καὶ ἀνήχθη,quod ego maluiſſem,ſoluit Epheſo.

Apollo nomine.) ἀπολλὼς,id eſt apollos,cuius genitiuus Apollo,non apollinis. Meminit huius Paulus in epiſtolis.

Hic erat edoctus.) παῖκχμένος participiũ ab eo uerbo. Vnde dicti sũt Catechumini. Nõ igitur erat edoctus uiam domini, quam mox discit a Priscilla & Aquila, uerum erat utcũq; initiatus baptismo Ioannis.

Contulit multũ his q crediderant.) Hic Græci codices addunt διὰ τῆς χάριτος id est per gratiam. Hoc adiectũ est, ut intelligeremus muneris esse diuini, quod conduceret Christianis. Et uehemẽter est, ἐυτόνως acriter. Et publice, incertũ utro sit referẽdum, opinor ad superiora. Nã id erat gratiæ, quod publicitus etiam ausus sit refellere Iudæos.

Esse Christum Iesum.) εἶναι τὸν χριστὸν ἰκσοῦν. Non negabant Iudæi Iesum esse, uerũ negabant illum esse Messiam, quem expectabant. Vnde Christo præposuit articulum τὸν χριστὸν, id est, illũ Christũ, siue, negans quod Iesus esset Christus, siue Iesum esse Christũ.

EX CAPITE DECIMO NONO.

SI spiritum sanctum.) ἤ suo more uertit pro si cũ uertendum fuerit per nũ, aut an aut ne. Num spiritum sanctum accepistis. Aut, accepistis ne spiritũ sanctum. Et mox (si spiritus sanctus est) pro eo quod, erat sit ne spiritus sanctus.

In schola tyranni cuiusdã.) Ambigunt hic interpretes, tyrannus hoc loco primatẽ ac potentem significet, an proprium sit hominis uocabulum. Sed quid scholæ cũ tyranno? Deinde si nomen est proprium, cur addidit τινός, proinde suspicor fuisse secessum magnatis alicuius, in quo solitus sit ociari, quãdoqdẽ schola Græcis sonat ocium.

Iudæi atq; gentiles.) ἰουδαίους τε καὶ ἕλληνας, id est, tum Iudæi, tum Græci, quos hic gentiles uertit. Virtutesq; non modicas quaslibet.) Ita scriptum reperi, in nonnullis exemplaribus latinorum, uerum ipsa res satis indicat id accidisse culpa librariorum, qui dictionem modicas, quam quispiam interpretamenti uice adiecerat retulerunt in contextum, uelut a scriptore prætermissam δυνάμεις τε οὐ τὰς τυχούσας, id est uirtutesq; non quaslibet, siue non uulgares, ad uerbum, contingentes.

Sudaria & semicinctia.) Vtrãq; uocem latinam usurpauit σουδάρια καὶ σκμικίρθια.

Dæmonium pessimum.) τὸ πνεῦμα πονκρὸν, id est spiritus malus. Cæterum in eo quod proxime sequitur, & dominatus, quidam Græci codices habebant, κυριεῦσαμ, ut referendum sit ad dæmonium dominatum, quidam κυριεύσας, id est dominatus, ut pertineat ad hominem, in quo erat dæmonium.

Confitentes & annunciantes actus suos.) Vel hinc colligi potest fuisse & antiquitus nonnullam confessionem malæ actæ uitæ, sed apertam ut opinor, & in genere, quã nec ipsam legimus exactam abs quoq;. Et actus, τὰς πράξεις, facta, siue quæ fecissent.

Qui fuerant curiosa sectati.) τὰ πάρεργα πραξάντων id est, qui curiosas artes excercuissent, sic enim uocat artes magicas.

Pecuniam denariorum quinq; milium.) ἀργυρίου μυριάδες πέντε, id est, quinquagies mille nummum.

Turbatio non minima.) τάραχος οὐκ ὀλίγος, id est, turbatio non exigua. Ac paulo post, non modicum quæstum ἐργασίαν οὐκ ὀλίγκμ, id est quæstum non exiguum.

De uia domini.) περὶ τῆς ὁδοῦ, id est de uia, siue de hac uia. Nam articulus additus facit, ut certam accipiamus uiam. Porro domini addiderunt, quo res esset explicatior.

Demetrius quidam nomine argentarius.) Argentarius alias latinis & mensarium significat, & nummularium, uerum hoc loco sonat opificem & sculptorem argenti, quẽ nos aurificẽ seu aurifabrum uocamus. Est eñ ἀργυροκόπος, ab incidendo argẽto dictus.

Aedes argenteas.) ναούς id est templa. Sentit eñ ædiculas, seu thecas effigiecempli, in quibus reponebantur statuæ, nos uertimus delubra.

De hoc artificio est nobis acquisitio.) ἐκ ταύτης τῆς ἐργασίας ἡ ἐυπορία ἡμῶν ἐστι, quod modo uertit quæstum, nunc uertit artificium, & ἐυπορίαν acquisitionem. Ex hoc quæstu nobis suppeditat rerum copia.

Non solum autem hæc periclitabitur.) κινδυνεύει, id est, periclitatur. Quãq; totus hic sermo

sermo parum commode redditus est ab interprete latino οὐ μόνον δὲ τοῦτο κινδυνεύει ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς μεγάλης θεᾶς ἀρτέμιδος ἱερὸν εἰς οὐδὲν λογισθῆναι, μέλλειν δὲ καὶ καθαιρεῖσθαι τὴν μεγαλειότητα αὐτῆς, id est, non solum autem hæc pars nobis periclitatur, ne reprobetur, siue ne reprobemur, uerũ etiam ne magnæ Dianæ templum, pro nihilo habeatur. Porro autem ne futurũ sit, ut maiestas quoq; destruatur eius, quã tota Asia & orbis colit.

Comitibus pauli.) συνεκδήμους, id est socios peregrinationis, qui & comites dicuntur.

Erat enim ecclesia confusa.) Cum de promiscua multitudine loquatur, magis conueniebat concionem dicere q̃ ecclesiam.

Detraxerunt Alexandrum.) προεβίβασαν, id est prius instruxerunt. Nam id est προβιβάζειν. Et instruimus patronum, causam nostram acturum.

Manu silentio postulato.) Mira uarietate ludit, in hoc sermone reddendo interpres, κατασείσας τὴν χεῖρα, id est mota manu. Ita persius. Et calidæ fecisse silentia turbæ Maiestate manus.

Et cum sedasset scriba turbas.) καταστείλας ὁ γραμματεὺς τὸν ὄχλον, ubi uero scriba compescuisset turbam, uerum ex uerbis Græcis parum liquet, uter sedata turba sit locutus Alexander an scriba.

Cultricem esse magnæ Dianæ.) Vsus est peculiari uerbo νεωκόρον, quæ uox composita est ex νεὼς templum & κόρη uirgo, quod nomen tribuunt Dianæ & proserpinæ Ephesiorum igitur ciuitatem νεωκόρον uocat, quod illic esset templum illud toto orbe notissimum. Iouisq; prolis.) Græca longe secus habent, τῆς μεγάλης ἀρτέμιδος καὶ τοῦ διοπετοῦς, id est magnæ illius Dianæ & e cœlo delapsi, ut subaudias signi, aut simulacri. Si quidem articulus τοῦ facit, ne possit διοπετοῦς ad Dianam referri, sed ad agalma, hoc est statuam Dianæ. Nam Diopetes Græcis dicitur quod ab Ioue delapsum sit, ac e cœlo uenerit. Porro opifices simulacrorũ, quo maior esset superstitio uulgi, fingebant ea cœlitus delapsa, hoc est esse διοπετῆ. Idem uulgo creditum fuit de simulacro Dianæ Ephesiæ, ut testis est, & suidas in dictione διοπετὲς. Sensus igitur est, apud Ephesios templum fuisse Dianæ, & huius simulacri, quod cœlo delapsum putabatur, quod ipsum Numa persua sit Romanis de ancylibus.

Conuentus forenses.) Conuentus addidit explicandæ rei causa, cum græce tantum sit ἀγοραῖοι ἄγονται, id est forenses aguntur, ut subaudiendum sit, cognitiones, aut lites.

In legitima ecclesia poterit absolui.) Cũ de prophano promiscuoq; hominum cætu loquatur, concio dicenda erat, potius q̃ ecclesia. Atq; ita mox, dimisit ecclesiam) pro cõcionem. Deinde legitima est, ἐννόμῳ, hoc est quæ non tumultu, sed legitimo more sit indicta. Nec est poterat absolui sed absoluetur ἀπολυθήσεται.

Cũ nullius obnoxius.) μηδενὸς αἰτίου ὑπάρχοντος, id est cũ nemo sit in culpa, siue cũ nemo fuerit autor huius concursus. Nam illud de quo poterimus reddere rationem, per parenthesim interiectum est. Quãq; in nonnullis exemplaribus reperio scriptum περὶ οὗ οὐ δυνησόμεθα δοῦναι λόγον, id est, de quo non poterimus reddere rationẽ, hoc est quod non simus defensuri. Deniq; illud μηδενὸς αἰτίου incertum est ad hominem referatur, ut sit masculini generis, an ad rem, ut sit neutri.

EX CAPITE VIGESIMO.

ET exhortatus eos ualedixit.) Græca dissonẽt a latinis ὁ παῦλος προσκαλεσάμενος τοὺς μαθητὰς καὶ ἀσπασάμενος ἐξῆλθε, id est, Paulus uocatis ad se discipulis, & cõplexus eos exiuit. Interpres legisse παρακαλεσάμενος pro προσκαλεσάμενος, atq; id sane mihi magis probatur

Comitatus est autem eum Sosipater Pyrrhi Beroœnsis.) Pyrrhi græcis non additur, sed ut hoc deest, ita supersunt hæc, usq; ad Asiam, quæ apud latinos nõ inuenio, συνείπετο

δὲ αὐτοῦ ἄχρι τῆς ἀσίας σώπατρος βεροιαῖος, consecutus est autem illum usq; ad Asiam Sopater Beroeensis.

Sustinebant nos.) ἔμενον ἡμᾶς, id est, expectarũt nos, siue ut ad uerbũ, manebant nos.

Vna sabbati.) σαββάτων, id est uno die sabbatorum.

Paulus disputabat cum ijs.) διελέγετο αὐτοῖς, id est differebat illis, siue collocutus est cum illis. Nec enim disceptabat cum eis qui uenerant, ad frangendum panem, uerum illic apud eos orationem habuit Paulus. Nam quod συνηγμένων μαθητῶν, id est congregatis discipulis uertit cum conuenissent tolerabile est.

Profecturus in crastinum.) μέλλων ἐξιέναι τῇ ἐπαύριον, id est profecturus siue discessurus postridie. Nam crastinum diem dicimus qui proxime sequitur hunc, in quo iam loquimur. Porro quoties ad præteritum aut futurum aliquem diem respicitur, non dicendũ est heri, aut cras, sed pridie, aut postridie.

Cum mergeretur sõno.) καταφερόμενον, id est cum deorsum traheretur, id quod accidit ei qui sedens grauius obdormiscat. Neq; tamen hic est somno graui, sed βαθεῖ, id est alto, siue profundo, interpres legisse uidetur βαρεῖ.

Disputante Paulo.) Et hic malim differente, ne quis imaginetur inter illos pure Christianos disputationem fuisse sophisticam.

Ductus somno cecidit.) καταενεχθεὶς, id est deorsum tractus, siue depressus, aut deuectus. Cæterum illud ἐπὶ πλεῖον, quod interpres retulit ad superiora, græcis sic est in meditullio positum, ut utrouis possit accommodari, ad diutius differentem Paulum, & ad magis etiam depressum somno. Ac mea sententia, ad sequentem particulam referre satius est, primum enim nutabat deorsum uergente corpore, deinde magis depressus cecidit. De tertio cœnaculo.) ἀπὸ τοῦ τριστέγου, quod nos uertimus a tertia contignatione. Id em̃ adiecit Lucas, ut intelligeremus lapsum fuisse lætalem, nimirum ex loco tam alto uox dicta est a τρὶς ter & τέγος tectum, Deũ immortalem quas nænias adducit insulsissimus autor Catholicon, de hac uoce tristegum, O miserum illud sæculum, cum ex huiusmodi libris, uelut ex adytis petebantur oracula litterarum. Cæterum solum primæ cõtignationis, tectum est infimæ partis ædium. Rursum secundæ solum, tectum est primæ. Item tertiæ solum, tectum est secundæ.

Et consolati sunt non minime.) οὐ μετρίως, id est, non mediocriter, quod æquidem deiniror, cur interpres putarit immutandum.

Nauigauimus in Asson.) Nonnulli codices Thasson habebant pro Asson. Est enim & thassus insula Thraciæ opposita, de qua natum est prouerbium θάσου ἀγαθῶν, id est, Thassus bonorum, Cæterum cõplures sunt urbes huius nominis Assos una Lyciæ, in prærupto sita. Altera in Aeolide. Tertia in Mysia. Quarta in Lydia. Quinta in Epiro minore, Cleanthis patria Diuus Hieronymus hanc ponit in Asia, quæ eadem dicta sit Apollonia.

Ipse per terram iter facturus.) οὕτω γὰρ ἦν διατεταγμένος μέλλων αὐτὸς πεζεύειν. Sic em̃ ordinauerat, ipse pedestri itinere uẽturus, siue pedibus iter facturus. interpres uitasse uidetur, ne quis Paulum existimaret, non equis, aut uehiculis, sed pedibus eo uenisse. Atqui hoc ipsum accedebat ad Pauli gloriam, quod mallet iter laboriosius, modo maiore cum fructu.

Et sequẽti die uenimus cõtra Chiũ.) Hoc loco græca dissidẽt ab ijs quæ nos legimus, τῇ ἑπιούσῃ κατηντήσαμεν ἀντικρὺ χίου, τῇ δὲ ἑτέρᾳ παρεβάλομεν εἰς σάμον, καὶ μείναντες ἐν τρωγυλλίῳ τῇ ἐχομένῃ ἤλθομεν εἰς μίλητον, id est postridie deuenimus contra Chiũ. Altero uero die apulimus Samum & commorati Trogyllij proximo die uenimus in Miletum. Cæterum Trogyllium oppidum est Siciliæ, tametsi sunt eiusdem nominis alia.

Trãsnauigare Ephesũ.) παραπλεῦσαι τὴν ἔφεσον id est, præternauigare, siue præteruehi.

Quid

Quid enim est omnino transnauigare ciuitatem, nisi nauis feratur in nubibus.

Ne qua mora illi fieret.) μὴ γένοιτο αὐτῷ χρονοτριβῆσαι. i. ne contingeret sibi terere tempus in Asia. Interpres elegantius reddidit ꝙ uerius. Neq; enim Paulus timebat quamlibet moram, sed longiorem metuebat, nimirum properans Hierosolymam.

Maiores natu.) πρεσβυτέρους, quos nunc seniores uocat, nunc presbyteros græca uoce, nunc maiores natu, cum hoc loco magis quadraret græca uox, honorem indicans potius ꝙ ætatem. Quandoquidem hic episcopos intelligit & primores ecclesiarum, qui nonnunꝙ iuuenes erant, quemadmodum Timotheus.

Cum omni humilitate.) ταπεινοφροσύνης, quæ est animi modestia, nihil altum de se sentientis. O uocem dignam uere magno pontifice.

Vt nihil subtraxerim uobis.) Nunc uidetur id dicere, se nihil subtraxisse ab illis bonarũ rerũ, hoc est in nullo fraudasse illos, cum contra sentiat Paulus, se nihil detrectasse, neq; periculi, neq; laboris, qui modo ad illorum pertineret utilitatem. Ac paulopost idem uerbum transtulit subterfugi. Non enim subterfugi &c.

Publica & per domos.) κατ' οἴκους, id est publicitus ac domestice siue per singulas domus, quod respondere uidetur ei quod latini dicunt priuatim.

Vincula & tribulationes me manent.) μένουσιν idem est uerbum quod aliquanto superius uertit sustinẽt.

Nihil horum uereor.) οὐδενὸς λόγον ποιοῦμαι. i. nihil curo, siue nihil me mouet. Quomodo non uerebatur, cum sciret uentura? sed contemnebat.

Nec facio animam meam precio siorem ꝙ me.) Quid mouit interpretem, ut neq; sensum exprimeret, neq; uerba redderet Lucæ? οὐδενὸς ἔχω τὴν ψυχήν μου τιμίαν ἐμαυτῷ, id est neq; habeo siue duco uitam meã precio sam mihi ipsi Lyranus interpretatur animã intellectiuam. At Paulus sentit se contẽnere uitam amore euangelij.

Vt consummem cursum meum.) Græcus addit μετὰ χαρᾶς, id est cum gaudio.

Regere ecclesiam dei.) ποιμαίνειν, quod est pastorum more gubernare & curare gregem. Nam mox mentionem facit luporũ.

Lupi rapaces.) βαρεῖς, id est graues, non rapaces.

Viri loquentes peruersa.) διεστραμμένα, id est distorta & obliqua, hoc est minime simplicia minimeq; syncera. Nam ueritatis, ut ait Tragicus, simplex est oratio.

Non cessauerim monens.) Et hic participium uertendum erat in uerbum infinitum, Non cessauerim monere.

Qui potens est.) Quod erat potius ꝙ qui, cum referat uerbum. Cæterum quia uerbum Græcis est masculini generis, id nimirum fefellit interpretem. Nec est simpliciter ædificare, sed ἐποικοδομῆσαι id est, superstruere, uidelicet his fundamentis quæ iecerat Paulus.

Oportet suscipere infirmos.) ἀντιλαμβάνεσθαι, quod est proprie porrecta manu retinere lapsurum alioqui, aut abiturum. Paulus, ne ullius omnino iacturam faceret, cauebat ne quam ansam præberet infirmis, & alienandis a Christo, quod nollent grauari sumptu. Vtinam hoc exemplo delectentur, qui dum decimas, tam non sacerdotaliter exigunt a populo, sui officij prorsus obliuiscuntur, non quod negem illas deberi, sed quod cæteri apostoli oblata dumtaxat acceperint, Paulus, ne oblata quidem, cum unus plus omnibus laborarit.

Beatius est dare magis ꝙ accipere.) Neq; latinitatis ratio patiebatur comparatiuum, neq; sermo Græcus habebat. Mirum quid interpreti uenerit in mentem μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν, id est, beatum est dare magis ꝙ accipere. Cæterum hoc testimonium negant usꝙ inueniri dictum a domino.

EX CAPITE XXI

ET inde pataram.) πάταρα Græci pronunciant neutro genere numerō pluratiuo. Quāq; utroq; modo reperio uſurpari huiuſmodi nomina Lyſtra & Lyſtrā. Pſyra & Pſyram.

Cum apparuiſſemus autem Cypro.) Suſpicor interpretem, ita uertiſſe, cum aperuiſſemus autem Cyprum. Nam græce eſt ἀναφάναντες δὲ τὴν κύπρον. Porro qui nauigant, nunc hanc, nunc illam terram dicuntur aperire, aut celare, cū incipit in proſpectu eſſe, aut ſecus. Proinde uertimus. Cum autē cœpiſſet nobis apparere Cyprus. Cōſimili figura dixit Vergilius. Terræq; urbesq; recedunt.

Venimus Tyrum.) Ciuitas eſt maritima Phœnices, quondam inſula, per Alexandrum magnum adiūcta continenti.

Valefeciſſemus inuicem.) ἀσπασάμενοι ἀλλήλους, id eſt complexi alius alium, ſiue conſalutatione mutua facta. Apparet interpretem legiſſe ἀποταξάμενοι.

Per dies aliquot.) ἡμέρας πλείους, id eſt dies complures.

Venimus Cæſaream.) Hæc eſt Cæſarea Palæſtinæ ciuitas littoralis primum dicta turris Stratonis. Deinde ab Herode inſtaurata in honorem Cæſaris Auguſti Cæſarea dicta eſt. Eſt altera Cæſarea Philippi, ad radices montis Libani, in honorem Tiberij Cæſaris Cæſarea dicta. Eſt tertia Cappadociæ, quo Paulus Epheſo delatꝰ ſalutauit eccleſiā.

Nos & qui loci illius erant.) ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἐντόπιοι, id eſt, tum nos, tum ij qui erant illius loci. Et cum ſuadere ei nō poſſemus.) Quid eſt hoc? An non dixerat modo illos ſuaſiſſe, uerum interpres abuſus eſt ſuadere pro perſuadere. Suadet enī qui cōſulit, perſuadet, qui quo uult inducit hominem. Græca uox anceps eſt ad utrūq;, πείθω. inſuper cōuenit, non ſolum ſuadenti aut perſuadenti, uerum etiam ob temperāti μὴ πειθομένου δὲ αὐτοῦ. Cæterum cum illi non perſuaderetur, ſiue cum ille nō obtemperaret, quieuimus.

Præparati aſcendebamus.) ἀποσκευασάμενοι, quod ego puto uertendū, ſublatis ſarcinis.

Iaſonem quendā.) Græci legunt μνάσωνί τινι, id eſt, Mnaſonem quēdam. Vt diſſimulē quod ἐδόξαζον uerterit magnificabant pro glorificabant.

Audierunt autem de te.) κατηχήθησαν. Idem uerbum unde diximus dici catechuminos. Nec eſt diſceſſionem, ſed ἀποσασίαν, id eſt defectionem. Eodē utitur paulo poſt ὅτι ἐμὲ κατήχηνται. Eorum qui per gentes ſunt ludæorum.) τοὺς κατὰ ἔθνη πάντας Ἰουδαίους, id eſt eos qui in gentibus ſunt omnes Iudæos. Offendit interpretem geminus accuſatiuus additus uerbo docendi.

Neq; ſecundum conſuetudinem ingredi.) μήτε τοῖς ἔθεσι περιπατεῖν, neq; iuxta conſuetudines ambulare. Nam ambulare uocat uiuere, & conſuetudines, inſtituta & morem eius gentis. Nec eſt falſa ſunt, ſed οὐδέν ἐστιν, id eſt nihil ſunt. Atq; ex hoc ſane loco Iacobus plane uidetur tum adhuc in ea fuiſſe ſententia, ut exiſtimaret Iudæis ſeruādam eſſe legem Moſaicam. Cum Petrus & Paulus gentili more uixiſſe legantur. Nec eſt ſanctificate, ſed ἁγνίσθητι, id eſt purificare, & paulo poſt, purificatus ἁγνισθείς.

Concitauerunt omnem.) συνέχεον, id eſt confundebant, ſiue conturbabant, & totū potius q̄ omnem. Nec eſt populum, ſed ὄχλον turbam, ſiue multitudinem. Et ſuccurrite potius q̄ adiuuate, βοηθεῖτε. Nam adiuuat, qui eſt particeps operis. Et hic eſt homo, ὁ ἄνθρωπος, id eſt ille homo.

Omnes ubiq; docet.) Perijt apud nos gratia ſchematis πάντας πανταχοῦ, id eſt, omnes omni in loco. Nec eſt uiolauit ſanctum locum illum, ſed κεκοίνωκε, id eſt prophanauit, ſiue ut Hebræi loquuntur, cōmunem reddidit.

Certum cognoſcere.) τὸ ἀσφαλές. Recte ſane hoc. At cur non itidem tranſtulit in præfatione Euangelij τὸς ἀσφάλειαν certitudinem.

Iuſſit

Iussit eum duci in castra.) εἰς παρεμβολήν. Ita uocat locũ cõmunitũ. Cæterum quidam ex castris fecerãt carcerem, & ob id admonendum duximus, ne serpat id mendi latius.

Nonne tu es Aegyptius ille.) Aegyptij male audiebant olim, tanq; malarum autores artium. Id quod non paucis locis indicat Iuuenalis, ac Lucianus. Quin & prouerbijs ali quot huius gentis mores notati sunt quæ recensuimus in Chiliadibus nostris. Et Sicarios rum) græce scribens usus est uoce latina, id quod iam nouum uideri non potest, cum toties sit obuium.

A Tarso Ciliciæ.) ταρσεὺς τῆς κιλικίας, id est, Tarsensis, quæ est ciuitas Ciliciæ. Est autem Metropolis eius regionis. Nec est ignotæ, sed ἀσήμου, id est, obscuræ. Testatur idem Stephanus de nominibus urbium, hanc ἐπισημοτάτην appellans, hoc est primariã ac præter cæteras insignem olim dictam Tersон per epsilon, siue quod illic a diluuio primum apparuerit terra sicca, siue quod illic delapsus pegasus, talo fracto quam illi ταρσὸν appellent claudicationem contraxerit. Porro quãtumuis fuit celebris alijs nominibus, nullo tamen insignior, quam quod illi Paulum debemus, usq; adeo præcipuum Christianæ philosophiæ præconem ac propugnatorem, ut ni ille nobis diuino munere contigisset, periculum fuerit futurum, ne Christiani omnes in seruilem illam & humilem Moysi legem relaberentur. Quãq; nunc quoq; ratione magis q̃ numero cærimoniarum ab illis differimus. Eo Christus progressu temporum recidit. Est & alia eiusdem nominis in Bithynia. Porro quod quidam legunt municeps, quidam ciuis, græcis est πολίτης, id est ciuis. Verum opinor interpretem offensum affinitate uocum ciuitatis & ciuis, quæ tamen eadem est in sermone græco.

EX CAPITE XXII.

Redde rationem.) ἀπολογίας, quod & defensionem & excusationem significat: Iuxta ueritatem paternæ legis.) κατ' ἀκρίβειαν πατρῴου νόμου, id est iuxta exactam rationem patriæ legis, siue iuxta rigorem patriæ legis, & patriæ potius q̃ paternæ, cum non de patre suo, sed de omnibus progenitoribus sentiat.

Aemulator legis.) ζηλωτὴς τοῦ θεοῦ, id æmulator dei legimus apud græcos.

Sicut princeps sacerdotum.) ὡς καὶ ὁ ἀρχιερεὺς μαρτυρεῖ μοι, id est quemadmodum & pontifex mihi testis est. Et rursum αὖθις ὅλον omnes maiores natu, cũ græce sit πᾶν τὸ πρεσβυτέριον, id est omnis presbyterorum ordo. Opinor enim hic de dignitate sentiendum non de ætate.

Vt adducerem inde uinctos.) ἄξων καὶ τοὺς ἐκεῖσε ὄντας δεδεμένους, id est, adducturus & eos qui illic essent uinctos Hierusalem.

Circũfulsit me lux copiosa.) περιαστράψαι, id est, circũfulgurare, potius q̃ circumfulgere, quemadmodum indicatum est & ante.

Et decidens in terram.) ἐπεσάτην εἰς τὸ ἔδαφος, id est cecidiq; in solum. Id enim sonat ἔδαφος, etiam si saxeum sit, aut ligneum.

Saule Saule.) Græci legunt Saul Saul, Hebræorũ more. Cum illi Christus hebraice loqueretur ut posterius testatur ipse Paulus.

Et qui mecum erant, lumen quidem uiderunt.) Hijs addunt Græci καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο id est & territi sunt, deinde adijcitur, uocem autem non audierunt, quæ loquebatur mecum. Equidem non possum, non uehementer, non probare diligentiam Laurentij Vallæ, qui cũ homo rhetoricus esset, ut uulgus existimat, certe theologiam non profiteretur, tamen uigilantia tanta uestigarit, quid in sacris literis, aut dissideret, aut conueniret, aut deprauatum esset. Cum hodie tot sint theologorum, ausim dicere milia, qui usq; adeo, non utantur hac conferendi disquirendiq; solertia, ut ne id quidem cognitum habeant, qua lingua scripserint apostoli, & cum forte fortuna audiunt Marcum Lucam, Paulum Petrum ac Ioannem græce scripsisse, uelut ad rem inauditam & incredibilem

obſtupeſcunt. Alius putat illos, nihil niſi Hebraice ſcripſiſſe, cum fuerint Hebræi. Alius hæc ab illis ædita credit, quæ nos uulgo legimus. Tanta eſt in re tam neceſſaria ſocordia. Rogat autem qui conſiſtere poſſit, ut cum Lucas ſuperius ſcripſerit eos qui Paulo comites erant, uocem quidem audiſſe, cæterum neminem uidiſſe, hic neget eos audiſſe uocem loquentis cum illo. Deinde qui conueniat, ut cum illic dicantur ſtetiſſe ſtupefacti, paulo poſt hanc eandem rem exponens Agrippæ Paulus dicat omnes fuiſſe collapſos in terram, quod hic de ſe tantum narrat. At illic. Die media in uia uidi rex de cœlo ſupra ſplendorem ſolis circumfulſiſſe me lumen, & eos qui ſimul mecum erant omneſq; cum decidiſſemus in terram, audiui uocem mihi Hebraica lingua dicentem, Saul Saul. Quomodo factum eſt, ut pugnantia ſcripſerit Lucas, & illic ſub perſona referat, audiſſe uocem loquentis, cum Paulus, hic rurſus ipſe narret uocem uni ſibi fuiſſe auditam? Nam quod differit de ſtando & cadendo, non ita magni negocij eſt diſſoluere. Siquidem fieri poteſt, ut ad primum pauorem collapſi, mox erexerint ſeſe, Paulo adhuc iacente. De uoce audita & non audita durior eſt nodus. Recentiores utcūq; tergiuerſantur, cum aiunt uocem quidem hoc eſt ſonitum uerborum auditum. Cæterum uerba uni Paulo percepta, ita factum, ut audita fuerit uox, & eadem non audita, Valla magis exiſtimat ſuperiorem locum, in quo Lucas hanc hiſtoriam, ſub ſua ipſius perſona recenſet fuiſſe deprauatum tranſpoſitis duabus uocibus, ijſq; inter ſeſe non admodū diſſimilibus apud Græcos duntaxat, φῶς & φωνὴ. Cæterum a Luca ſic fuiſſe ſcriptum, uidentes quidem lumen, neminem autem audientes.

Cum non uiderem præ claritate luminis.) ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτὸς ἐκείνου, id eſt, præ gloria luminis illius.

Ananias quidam uir ſecundum legem teſtimonium habens.) Græci codices, nonnihil addunt ἀνανίας τις, ἀνὴρ εὐλαβὴς κατὰ τὸν νόμον μαρτυρούμενός τε ἀπὸ πάντων, id eſt, Ananias quidam, uir pius, ſiue religioſus, in lege teſtimonio probatus omnium habitantium in Iudæa. Laurentius indicat ſe in uno latino codice reperiſſe additum, quod græcæ uoci reſponderet Ananias, quidam, uir timoratus. Timoratum enim pro religioſo dixit. Cæterum pro εὐλαβὴς in nōnullis exemplaribus erat εὐσεβὴς hoc eſt pius.

Ab omnibus cohabitantibus Iudæis.) Habitantibus eſt ſiue inhabitātibus κατοικούντων. Et quidam Græcus codex habebat aſſcriptū, ſed in ſpacio dirimente uerſus, ἐν Δαμάσκῳ, ab omnibus habitantibus Damaſci Iudæis.

Reſpice.) ἀνάβλεψον, hoc eſt recipe uiſum, ſiue attolle oculos, ut mox & reſpexi ἀνέβλεψα. Præordinauit te.) προεχειρίσατο, id eſt præparauit te, ſiue prius apparauit te. niſi quis malit προεκυρώσατο, id eſt prius ſtatuit. Cæterum id nō erat in ullis Græcorum exemplaribus. Nec Ananias hic agit de prædeſtinatiōe diuina, ſed de ruina ac cæcitate Pauli, quibus rebus Chriſtus iam agebat & aggrediebatur, ut hac occaſione cognoſceret euangelij fidem. Quæ uidiſti & audiſti.) ὧν ἑώρακας. Articulus poſtpoſitiuus, iuxta Græcorū idioma, congruit antecedenti ꝓnomini quod ſubauditur, eorū. Diſſidēs a ſuoipſius uerbo. Interpres bene adiecit de ſuo eorum.

Ego ſtabam & cōſentiebam.) Hic Græci addūt duo uerba τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ, id eſt morti eius, καὶ αὐτὸς ἤμην ἐφεστὼς & συνευδοκῶν, id eſt, Et ipſe eram aſſiſtens & comprobans interfectionem eius.

Tolle de terra huiuſmodi.) τοιοῦτον, id eſt talē, ut ad Paulum referatur. Vnde nō male addidiſſet huiuſmodi hominem. Et mox, non eſt fas, ſed καθῆκον, id eſt non conuenit ſiue non decet.

Et flagellis cedi & torqueri.) ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ χιλίαρχος ἄγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολήν, εἶπων μάστιξιν ἀνετάζεσθαι αὐτόν, id eſt, iuſſit eum tribunus duci in caſtra, dato mandato ut flagris examinarēt eum. Nec aliud fuiſſe iuſſum indicant ea quæ ſequuntur. Vt illud interim

interim dissimulem, quod si hominem Rhomanum dixit, pro an hominem. Quando quidem adeo constanter id facit, ut suo iure uideatur facere.

Multa summa.) πολλοῦ κεφαλαίου. Ita Græci uocant supputationem in summam subductam. In nonnullis legimus hanc ciuitatem, in alijs hanc ciuilitatem, Græce πολιτείαν Laurentius magis probat ciuilitatem. Ego contra ciuitatem. Quandoquidem ciuitate donati dicuntur latinis, quibus ius ciuitatis concessum, & ut Græcis a πολίτης πολιτεία, sic nobis, a ciue ciuitas dicitur. Nec est cõsecutus sum, sed ἐκτησάμην, id est paraui, quod ante uertit, possedit agrum de mercede iniquitatis.

Volens scire diligentius.) τὸ ἀσφαλὲς, id est, certũ, ut & superius uerterat certius, quod nunc uertit diligentius.

EX CAPITE. XXIII.

PErcutiat te deus paries.) In plærisq; latinis exemplaribus percutiet mutatum erat in percutiat, quasi Paulus imprecaretur pontifici malum. At græci legunt τύπτειν σε μέλλει, id est futurum est, ut te percutiat deus. Nec in his apud græcos est facilis scripturæ deprauatio, nisi quis locum hunc studio mutauit, ne Paulus uideretur oblitus exempli Christi, qui similiter accepta plaga, mansuete tranquilleq; respondit, quiq; iussit ut bene precaremur male precantibus, bene mereremur de male merentibus. At si Paulus tantum prædixit futurum, ut deus illum feriret, cur mox uocant maledictum, & ipse ueluti redarguens seipsum, scriptum est (inquit) Principi populi tui non maledices. Nisi forte, qui cõmoto animo prædicit euenturum, is maledicit. Quã de conuicio facile sit explicare, quandoquidẽ, in pariete dealbato manifestẽ cõuiciũ q est. Sed potuit fieri, ut Paulus non agnosceret primariũ sacerdotẽ, uel ex ipso ornatu, præsertim homo Iudæus, nusq; loci nõ uersatus? Deinde cur recantat, non quod homini maledixerit, sed quod principi populi? At sane iudicem esse sciebat, etiam cum conuicium diceret. Tu (inquit) sedens iudicas me secundum legem. An cæteris licet maledicere, soli principi, non licet? At Christus noluit cuiq; omnino maledici, Diuus Hieronymus adducens hunc locum in dialogis aduersus Pelagium, excusat quidem Paulum, uerum fatetur eum non præstitisse mansuetudinem eam, quam præstitit Christus. Verum hoc scripsit Hieronymus undecunq; suam muniens causam, & in ipso quoq; Christo aliquod imperfectæ pietatis uestigium inquirens. Nec ipse dissimulat, aliud esse colligare nodis aduersariũ, & docere discipulũ. Aliud agit qui pugnat, aliud qui exhortatur, aliud qui deterret. Deinde ut sunt diuersa hominũ ingenia & instituta, ita sunt & diuersæ sententiæ. At nos nulla harum rerum habita ratione, ex quouis cuiusuis operis angulo tria uerba decerpimus, & inde contexto syllogismo nouum ædimus oraculum. Equidem non nego Paulum caruisse prorsum humanis affectibus, cum ipse meminerit de stimulo carnis, & constet inter Barnabam & ipsum, nempe duos optimos uiros dissidium aliquod exitisse. Cæterum hoc loco, consentaneum est Paulum non ignorasse summum sacerdotem, nec tamen illi maledicit precatum, hoc animo quo uulgus irritatum solet, sed apostolico spiritu incanduisse aduersus eum, qui cum optimi uiri teneret locum, ne speciem quidem æquitatis præberet, quam præstabant etiam ethnici. Sic Petrus incanduit aduersus Ananiam & Saphyram. Sic hic ipse Paulus aduersus Elymam magum. Quid igitur est, quod excusat se, nesciebam quod esset pontifex? Nimirum cessit tumultui, & se ignorasse pontificem dicit, qui se non pontificem, sed tyrannum re declarabat. Itaq; gemino nomine concedit turbæ, primum agnoscens esse pontificem, qui reipsa non erat, nisi paries dealbatus. Deinde conuicium esse, quod illis uidebatur conuicium, cum non esset conuicium, sed libera obiurgatio. Porro testimonium quod adduxit, extat Exodi capite uigesimo secũdo

gesimo secundo. Dijs non detrahes, et principi populi tui non maledices Hebræi legunt ad hunc modum. אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְּעַמְּךָ לֹא תָאֹר. Siquidem illi iudices אֱלֹהִים deos uocant.

Quid si spiritus aut angelus.) Græci secus legunt, εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ, ἢ ἄγγελος, μὴ θεομαχῶμεν, id est quod si spiritus locutus est illi, aut angelus, ne pugnemus cum deo quo uerbo usus est ante Gamaliel.

Deuouerunt.) ἀνεθεμάτισαν, quod tamen eleganter uertit interpres. Demiror equidē quis hoc indicarit Carrensi, græcis hoc loco scriptum anathematizauerunt. Et paulo post deuotiōe deuouimus, ἀναθέματι, ἀνεθεματίσαμεν, id est execrari seipsum, ac dijs manibus, ut ethnici loquuntur dealere.

Notum facite tribuno.) Græca nonnihil dissonant a nostris νῦν οὖν ὑμεῖς ἐμφανίσατε τῷ χιλιάρχῳ, καὶ τῷ συνεδρίῳ, ὅπως ἄυριον αὐτὸν καταγάγωσιν πρὸς ὑμᾶς, ὡς μέλλοντας διαγινώσκειν ἀκριβέστερον τὰ περὶ αὐτοῦ, id est, Nunc igitur indicate tribuno & concilio, ut cras eum producat ad nos, uelut disquisituros exactius de causa illius, tametsi nonnulli Græci codices propemodum consentiunt cum nostris exemplaribus, in quibus est, ὑμᾶς uos, pro ἡμᾶς & μέλλοντες pro μέλλοντας. Atq; ita sensus erit. Nos plane decreuimus quocūq; periculo Paulum occidere, uos adiuuate, ut tantum producatur ad populum, abutentes hoc prætextu, quasi uelitis exactius de causa disputare. Alioqui sciebant tribunum non producturū Paulū cognitis insidijs. Atqui sic exponit Carrensis, uelut hoc ipsum uoluerint nunciari tribuno & concilio, quod destinassent per tumultum occidere Paulū, Iam uero Lyrano nescio quid acciderit hoc loco, quem apparet ita legisse. Nunc autem uos notum facite tribuno cum consilio, idq; cū male legerit, peius interpretatur, uos (inquit) cum consilio, id est uos simul conciliati Pharisæi & Sadducæi, ne per uestram dissensionem impediatis mortem Pauli. Quis hæc posset cōminisci, nisi penitus Aristotelis dialecticam ac physicam imbibisset?

Quoniam hæc nota fecisset sibi.) Interpres bene mutauit personam secundam in tertiam. Nam græce est παραγγείλας μηδενὶ ἐκλαλῆσαι, ὅτι ταῦτα ἐνεφάνισας πρός με, id est iussitq; ne cui efferret, quod hæc indicaueris mihi, nisi mauis infinituum modum positū uice imperatiui, quemadmodum nos uertimus.

Et lancearios ducentos.) δεξιοβόλους, quod dextra mitterent hastilia. Nā olim fere missilibus utebantur. Ac mox, & iumenta præparate) κτήνατε παρασῆσαι, id est iumentaq; exhibere. Et hic usus est infiniti pro imperatiuo.

Timuit enim, ne forte raperent eum Iudæi & occiderent, & ipse postea calumniam sustineret, tanq; accepturus pecuniam.) Quæ hactenus recensui omnia desunt in Græcis exemplaribus, quæ quidem mihi uidere contigit. Opinor obliuione. Nec offendit hic locus Laurentium Vallam. Vnde apparet exemplar illius hæc habuisse.

Optimo præsidi.) τῷ κρατίστῳ, quod ut ante dictum est, magis competit in potentem, q; in bonum uirum.

Per noctem in Antipatridem.) Nihil opus erat præpositionem apponere, cum Antipatris uocabulum sit ciuitatis palæstinæ ab Antipatro patre Herodis sortita nomen.

De qua pronunciasset.) ἐκ ποίας ἐπαρχίας, quod sanè nō ineleganter reddidit interpres.

EX CAPITE XXIIII.

ET multa corrigantur per tuam prouidentiam.) Græcis est non κατορθωμάτων, sed κατορθωμάτων, quod rem cū uirtute & laude factum significat, interprete Cicerone, quod latini uocant officium, a uerbo κατορθόω. Sensus enim est cum per tuā prouidentiam multa fruamur pace, multaq; officia præstes huic populo.

Suscipimus optime felix.) ἀποδεχόμεθα, quo uerbo nōnunq; & Paulus usus est, p ap

probare,

probare,& amplecti:

Ne diutius te protraham.) ἐγκόπτω,id est impediam,siue morer, aut detineam & pro tua clæmentia est, ἐπιείκεια, quod alias humanitatē alias æquitatem uertunt.

Hominem hunc pestiferum.) Græcis non est pestiferum, sed λοιμὸν, hoc est pestem, quemadmodum exitialē exitium uocant ὄλεθρον,nec est hominem,sed uirum.

Et autorem seditionis sectæ.) Seditionis abest in Græcis codicibus προστάτην τε τῆς τῶν ναζωραίων αἱρέσεως, id est autorē seu præfectū sectæ seu factionis quæ dicit Naçarenorū.

Etiam templum conatus est uiolare.) βεβηλῶσαι,id est prophanare, nimirum quod induxerit græcos.Ne quis imaginetur accusari Paulum quod uim admouerit templo.

Quem & apprehensum uoluimus secundum legem nostram iudicare.) Superueniēs autem tribunus Lysias,cum ui magna eripuit eum de manibus nostris,iubens accusatores eius ad te uenire.) Hæc omnia deerant in multis exemplaribus Græcis.In uno dūtaxat reperi asscripta, sed minutissimis formulis,idq; in spacio marginali. Vnde & adiecimus,uelut omissa librariorum incuria præsertim,cum hoc loco nihil offenderit Laurentium. Annuente sibi præside.) νεύσαντος αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος, id est,cum ānuisset ipse præsul.Interpres legisse uidetur αὐτῷ. Nec admodum refert.

Bono animo pro me satisfaciam.) εὐθυμότερον τὰ περὶ ἐμαυτοῦ ἀπολογοῦμαι, id est, æquiore animo pro mea causa respondeo.Est enim præsentis temporis ἀπολογοῦμαι,quod interpres uarie uertit. Est autē proprie apologia,oratio qua se defendit apud iudicem reus.

Neq; probare possunt tibi,de quibus nunc me accusant.) οὔτε παραστῆναί με δύνανται, περὶ ὧν κατηγοροῦσί μου, id est,nec exhibere me possunt,in his de quibus accusant me.Exhibere dixit pro conuincere.

Secundum sectam quam dicunt hæresim.) Cum hæresis apud Græcos, nihil aliud sit q̄ secta,quid uenit interpreti in mentem, ut latinam uocem interpretaretur per aliam græcam,sed idem significantem? An uerebatur, ne quis parum intellecturus esset uocabulum sectæ,& ob id græca uoce ceu notiore explicuit? Qua propter sciat lector Græcis non esse sectam,alioqui bis erat dicendum secta & secta,sed ὁδὸν, id est uiā, κατὰ τὴν ὁδὸν ἣν λέγουσιν αἵρεσιν, id est iuxta uiam,quam dicunt hæresim,siue sectam.Exponit enim Paulus,quid dixerit uiam. Hoc est uitæ institutum, quod notiore uerbo sectam uocant. Sentit enim de secta pharisæorum,quæ cæteris antecellebat eruditione. Cæterum hæresis apud ueteres non erat tam odiosum uocabulum, quam est hodie apud Christianos,quibus cum summa competat concordia,utpote eiusdē corporis mēbris,iure uidelicet optimo inuisum est,sectæ uocabulum,diuisionem sonans. Hæresis quid?

Deseruio patri & deo meo.) Primum deseruio est λατρεύω,quod est cultum exhibere,a quo uerbo dicta est Theologorū latria. Quoquidē in loco nescio quid sibi uelit Hugo Carrēsis, excusans Paulum, quod sese hic æquarit prophetis. Cum nihil huiusmodi percipi possit ex uerbis Pauli.Deinde nō est patri & deo,sed patrio deo τῷ πατρῴῳ τῷ θεῷ. Quod tamen haud accidit interpretis uitio,sed librariorum errore. Neq; uero hoc loco dormiuit Carrensis addens,quod deum patrem suum dixerit Paulus, cuius filius demonstraretur nō seruus. Quasi uero Paulus ullo titulo magis soleat gloriari, q̄ quod seruus esset dei ac Iesu Christi. Se nunq̄ uocat filium, nisi cum de omnibus in genere facit uerba. Porro patrium deum uocat,quod idem esset,cuius cultum a maioribus suis accepisset,ne uideretur abrogare religionem Iudæorum.

Sine offendiculo conscientiam.) ἀπρόσκοπον συνείδησιν, ueluti dicas inoffensam cōsciētiam, siue expertem offensæ, hoc est,quæ nusq̄ offendat.

Quidam autem ex Asia Iudæi.) Non est absolutus sermo, nisi subaudias aliquid. Et quod demiror sensit hoc Carrēsis,ac supplendū autumat:uiderūt me in tēplo. Quasi uero id quicq̄ ad huius causæ defensionē pertineat,si uisus est ab Asianis Iudæis in tēplo.

Ego puto

Ego puto e proximo ſarciendum,quod deeſt. Nam cum modo dixerat ſe fuiſſe purificatum in templo,ſed citra tumultum,ſubijcit. Cæterum quidã Aſiani Iudæi,ſubaudias, concitarunt eum tumultum non ego.

Niſi de una hac uoce.) Interpres pro ἢ legit ἐμή. Quid aũt? Agnoſcit Paulus hoc unũ crimen,quod ea uoce concitarit ſeditionem? Non opinor,ni forte data opera hoc admiſcuit,quo rurſus Iudæos inter ſe cõmiſſos a ſeſe auerteret. Certe ſecus legũt Græci ἢ περὶ μιᾶς ταύτης φωνῆς ἧς ἐκέκραξα ἑστὼς ἐν αὐτοῖς,id eſt aut de una hac uoce,qua clamaui ſtans inter eos,ut ſit ſenſus,ſi nihil aliud habent,uel hoc obijciant crimen.

Certiſſime ſciens.) ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ.i.cum exacte noſſet eam uiam,abuſus eſt comparatiuo uice poſitiui,ni referas ad Lyſiam tribunum,ut intelligamus Felici notiorem fuiſſe eam ſectæ rationem q̃ Lyſiæ,quod diutius fuiſſet apud Iudæos magiſtratu functus. Vt haberet requiem.) ἄνεσιν.i.relaxationem,hoc eſt ne durius aut arctius haberetur. Ac mox (nec quenq̃ de ſuis) καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηρετεῖν ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ.i.& nec quem familiarium illius uetaret inſeruire aut adire eũ ἰδίους enim uocat Pauli uel amicos familiares,uel miniſtros,uel diſcipulos. In nonnullis græcis codicibus pro ἰδίων ſcriptum erat ἰουδαίων.i.Iudæorum. At altera lectio,uel hoc nomine mihi magis probatur,quod cum noſtra conſentiat æditione.

EX CAPITE XXV.

Adieruntq; eum principes ſacerdotũ.) ἐνεφάνισαν δὲ αὐτῷ.i.ſignificarunt ei,idq; priuatim. Superius uertit notum facere,ac mox,adire.

Poſtulantes gratiam aduerſus.) αἰτούμενοι χάριν,gratiam hoc loco uocat fauorem iudicis. Et mox,potentes,δυνατοί,hoc eſt qui poſſunt,& quibus cõmodum eſt eo nos conſequantur.

Si enim nocui aut dignum.) εἰ μὲν γὰρ ἀδικῶ.i. ſi ledo,aut ſi iniuriam facio.

Poſtulantes aduerſus illum damnationem) δίκην,quod cauſam,ac litem, ſiue ius ſignificat,nonnunq̃ & pœnam. Nos uertimus cognitionem. Quis enim poſtulat damnationem a iudice indicta cauſa?

Aliquem donare priuſq̃.) In nonnullis ſcriptum erat dãnare pro donare, quod præceſſerit de poſtulata damnatione. Cæterum græce eſt χαρίζεσθαι εἰς ἀπώλειαν.i. donare in perniciem,ſiue in interitum. Eſt aũt χαρίζεσθαι,in gratiam alicuius donare.

Nullã cauſam deferebãt,de quib⁹ ego ſuſpicabar malũ.) Locus hic apud latinos nonnihil eſt corrupt⁹,cũ apud græcos ſyncerus habeat̃ οὐδὲ μίαν αἰτίαν ἐπέφερον ὧν ὑπενόουν ἐγώ id eſt nullum crimen intentabant ſuper hiſce rebus,de quibus ſuſpicabar ego. Suſpicabatur em̃ eos accuſaturos Paulum de alijs rebus,q̃ de queſtionibus legis,quas ut ſuperſtitioſas negligebãt Rhomani.

Cum multa ambitione.) μετὰ πολλῆς φαντασίας,id eſt, cum multa oſtentatione, noſtrepitum,ſiue apparatum dicere poſſumus.

Interpellauit me.) ἐνέτυχόν μοι,id eſt adijt,ſiue conuenit me. Quãq̃ hoc ſane recte uertit interpres. Adduxi eũ ad uos.) ἐφ' ὑμῶν καὶ μάλιστα ἐπὶ σου,quod magis ſonat Græcis ad cognitionem,ſiue iudicium tuum quã ad te,aut ad uos.

Sine ratione em̃ mihi uidetur.) ἄλογον,id eſt iniquũ,quod uulgo uocant irratiõabile.

EX CAPITE XXVI.

Aeſtimo me beatũ.) Vt ne quid cauſemur, quod pro exiſtimo dixit æſtimo,cũ græce ſit ἡγημαι,quod cũ ſim defenſurus, pro quod ſim defenſurus. Cæterum ἐπὶ σοῦ apud te belle uertit. Cũ antea uerterit ad te,Iam cum præceſſerit apud te,uide q̃ cõcinne cohæreat, maxime te ſciente,uerum illud omnium ſuauiſſimum,quod addit,omnia quæ apud nos ſunt conſuetudines & quæſtiones, ceu theologis fas ſit,ita loqui omnia cõſuetudines & quæſtiones. Atqui Hieronymus in libro quẽ ſcripſit

ſcripſit ad Pãmachium de optimo genere dicendi, citans hunc locum, uertit ad hunc modum. De omnibus quibus accuſor a Iudæis o rex Agrippa, exiſtimo me beatum, cũ apud te ſim hodie defendendus, qui præcipue noſti cunctas quæ in Iudæis ſunt conſuetudines, & queſtiones. Nos uertimus hũc in modũ, Super oibus de quibus accuſor a Iudæis rex Agrippa exiſtimo me beatũ qui cauſã dicturꝰ ſim hodie, apud te quod tu maxime ſis gnarus earũ quæ apud Iudæos ſũt & queſtionũ & cõſuetudinum. Græca ſic habent. περὶ πάντων ὧν ἐγκαλοῦμαι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων βασιλεῦ ἀγρίππα ἡγοῦμαι ἐμαυτὸν μακάριον μέλλων ἀπολογεῖσθαι ἐπὶ σοῦ σήμερον, μάλιστα γνώστην ὄντα σε πάντων τῶν κατὰ Ἰουδαίους ἐθῶντε καὶ ζητημάτων. Quæ ab initio fuit in gente mea) Bis eſt hoc loco ἄνωθεν, quod interpres uertit ab initio, ſignificat autem uitæ ſeriem ab initio uſq; ad finem.

Secundum certiſſimam ſectam) κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν Phariſeorum ſectam hæreſim uocauit, haud dubie quin in bonam partem. Deinde quod hic uertit certiſſimam græcis eſt, ἀκριβεστάτην hoc eſt exactiſſimam ac diligentiſſimam, quod eſſet eruditior ac rigidior cẽſ; ſadduceorũ, proximeq; ad uerũ accedes. Et nunc in ſpe quæ ad patres) ἐπ' ἐλπίδι, Melius erat de ſpe. Et mox (duodecim tribus) τὸ δωδεκάφυλον græcis unica dictio eſt, quæ ſignificat non unam aut alteram ſectam ſed uniuerſam gentem iudæorũ in duodecim tribus diſtinctam, cui reſpondet participium) λατρεῦον, quod ut ſæpe iam diximus cultũ numinis ſignificat. Cæterũ apud nos deſunt duo uerba ἐν ἐκτενείᾳ, id eſt acriter ſiue aſſidue, ut legas duodecim tribus inſtanter nocte ac die ſeruiuimus.

Vt conſtituam te magiſtrum) προχειρίσασθαι, id eſt ut præparem, quod ante uertit præordinare. Eripiens te de populis & gentibus in quas) Græcis eſt ἐκ τοῦ λαοῦ, id eſt de populo, ſentiens nimirũ de Iudæis. Et nõnulli græci codices pro populo habebant Iudæis. Repetit ad eũdẽ modũ paulo poſt. Τῷ λαῷ καὶ τοῖς ἔθνεσι, Id eſt populo & gẽtibus. Verum apud illos non eſt in quas, ut reſpondeat gentibus, ſed οὓς, id eſt ad quos, rei magis habita ratione cẽſ; uocis.

Volentes me interficere) διαχειρίσασθαι, quod magis ſignificat iniecta manu uiolare, cẽſ; interficere. Si paſſibilis Chriſtus) εἰ παθητὸς ὁ χριστὸς, an pati debuerit Chriſtus. Sic enim diſputabat ex prophetis, ut oſtenderet illorum uaticinia competere in Criſtum Siquidem hæc referenda ſunt ad prædictionem prophetarum, non ad Chriſtũ paſſũ Alioqui parum apte cohærebit lumen annunciaturus ſit populo.

In modico ſuades) ἐν ὀλίγῳ πείθεις. Primum modicum pro paulo ſuo more uſurpat, Deinde inter ſuadere & perſuadere non ſentit eſſe diſcrimẽ apud latinos, etiamſi apud græcos unicum uerbum noſtris duobus reſpondet. Cæterum haud erat in procliui, cõmode locum hunc uertere. Valla putat ita reddi potuiſſe. Parũ abeſt, quin perſuadeas me fieri Chriſtianum. Cui Paulus dixit, Optarim apud deum, ſiue parum, ſiue multum abeſt. Arbitror & ita reddi potuiſſe, aliquantulum mihi perſuades, ut fiam Chriſtianus Et Paulus ait, Optarim adeo, ut non ſolum aliquantulum, uerumetiam multum, neq; te tantum, ſed & omnes qui audiunt me hodie.

EX CAPITE XXVII

VT autem iudicatum eſt eum) ἐκρίθη, id eſt decretum eſt, ſiue cõſtitutum. Nec ad Paulum refertur, ſed ad regem & præſidem, qui ſic ſtatuerant audito Paulo. Tradiderunt Paulũ cum reliquis cuſtodijs) παρεδίδουν τόν τε παῦλον καί τινας ἑτέρους δεσμώτας, id eſt tradiderunt tũ Paulum, tũ alios quoſdam uinctos.

Nauim Adrumetinam) Carrẽſis interpretatur Adrumẽtinam nauem, quæ Rhomã petat. Cæterum Adrumetum ſiue Adrumetiũ ciuitas eſt Myſiæ autore Stephano. Eſt & Adramattis inſula Lyciæ & Adrumes adrumetis ciuitas Aphricæ. Vnde dicendum erat Adrumetinam.

Peruenimus in Lyſtram, quæ eſt Lyciæ) κατήλθομεν εἰς μύρα τῆς λυκίας, id eſt deueni mus Myram quæ eſt Lyciæ, ſiue ciuitatem, Lyciæ. Pronunciatur autẽ bifariam, genere

neutro & fœminino. Cæterum Lystra Lycaoniæ est, non Lyciæ. Carrensis homo uigilãs admonet hoc loco apud Græcos haberi Smyrnã, sed ab Hieronymo poni Myrrhã.

Tarde nauigaremus) Græcis composita dictio est, βραδυπλοοῦντες.

Iuxta Salmonem.) Salmon ciuitas est maritima insulæ Cretæ.

Qui uocatur boni portus.) Boni portus pluratiui sunt numeri, καλοὺς λιμένας. Quãq; magis dixit pulchros portus q̃ bonos. Sentit autem, ni fallor, de ciuitate Cretensiũ, cui nomen καλὸς ἀκτή. i. pulchrum litus.

Cui iuxta erat ciuitas Thalassa.) Indicat & Diuus Hieronymus hũc locum corrupte legi Talassa, quãq; id ipsum quod uice corrupti uocabuli subiecit, in uulgatis codicibus corruptum erat. Siquidem scriptum erat Laphet, Græci legunt Lassæa, quæ & ipsa ciuitas est litoralis Cretæ, haud procul a bonis portibus.

Consolabatur eos Paulus.) Quid acciderat illis, ut egerent consolatore? Nam Græcis est παρήνει. i. hortabatur, siue admonebat, ne longius irent. Quanq; ipsa Pauli oratio, quæ mox subijcitur, satis arguit, illum non consolari, sed dare consilium.

Incipit esse nauigatio.) μέλλειν ἔσεσθαι. i. futuram esse nauigationem, quod tamen frequenter ad hunc uertit modum.

Deuenientes Phœnicem hyemare.) Phœnicem hic est accusatiuus a Phœnix, quæ Græcis palmam significat, unde & Phœnicen Syriæ partem apparet dictam. Ipse Lucas indicat esse portum Cretæ huius nominis.

Ad Africum & Chorum.) Ventorum nomina sunt. Duos nominat, quod ad utrũq; uergeret is portus. Dixerit quispiã, Quorsum opus erat hoc admonere, quod nemo nescieb at? Imo quorsum attinebat, ut Hugo Carrensis tantus Theologus ascriberet commentarijs, Chorum esse insulam, aut ciuitatem in Creta. Vsq; adeo nihil referebat, utrũ nouam extrueret insulam, an nouã cõderet ciuitatẽ in uetustissima insula.

Cum sustulissent de Asson) ἄραντες ἔασον. i. cum sustulissent Asson. Incertum autem, an illuc appulerint, & rursum inde soluentes præteruecti sint Cretam, an Asso præterita putarint se iam esse in tuto. Est enim Asso maritima Lyciæ ciuitas, in ædito sita promontorio, adeo ut parum tutũ sit accedere. Vnde iocus Nicostrati Citharœdi, ἔασον μὲ ὡσκεμ θέασόν ὀλέθρου πορθμὸν ἵκνου. i. Asson eas ut citius ad exitij terminos peruenias. Ac Hieronymus quidem Asson ponit in Asia. Cæterũ opinor Lucam sentire de Asso opidulo Cretæ, unde dictus est & Iupiter Asius. Nam adhuc lambebant litora Cretæ.

Ventus Typhonicus.) Vnus est e uentis subitis ac repẽtinis, nomine Typhon. Quibus omnibus illud est cõmune, quod exalante terra coorti, nubibus obductis inclusi, non uno erumpant modo. Nam uagantes, ac torrentium more ruentes tonitrua & fulgura ædunt. Cæterum maiore illati pondere incursuq;, si flatu siccam ruperint nubẽ, procellam gignunt, quæ græcis dicitur ἐκνεφίας. Sin uero depresso sinu arctius rotati effregerint sine igni, hoc est, sine fulmine uorticẽ faciũt, qui Typhon uocatur, id est uibratus Ecnephias. Defert hic aliquid secum e nube gelida abreptum, conuoluens uersanscq;, & ruinam suam illo pondere aggrauans, locum ex loco mutans, rapida uertigine. Quod si maiore depressæ nubis eruperit specu, sed minus alto q̃ procella, nec sine fragore, turbo dicitur, proxima quæq; prosternens. Idem si fuerit ardentior accensusq; prester dicitur, amburens contacta pariter ac proterens. Porro Typhonem Plinius appellat præcipuam nauigantium pestem, ut qui nõ antemnas modo, uerum etiam ipsa nauigia contorta frangat. Cæterum tanto malo, tenui remedio occurri, si acetum in aduenientem effundas, cuius uis frigidissima est. Idem illisu ipso repercussus correpta secum in cœlum refert, sorbetq; in excelsum. Dict? est aũt Typhon a græco uerbo τύφω, qd̃ est inflãmo.

Qui uocatur Euro aquilo.) Græci pro Euroaquilo legunt εὐροκλύδωνα uox hinc dicta, qd̃ ingẽtes excitat fluctus. Verũ haud scio an Lucas tametsi græce scribẽs, effinxerit uocem nostram dicnes εὐροακύλωνα, quemadmodum Aquilam Paulus quoq; facit ἀκύλαν.

Addidit

Addidit autem non ſolum cognomen typhonis, ut periculum exprimeret, uerū etiā unda erūperet, ut intelligeremus hoc quoq; nomine incommodū, quod non faceret ad inſtitutum curſum, cū notus ſit accommodus e Syria nauigantibus in Italiam.

Nō poſſet conari in uentū,) ἀντοφθαλμεῖν, quod græcis ſonat obtueri hoc eſt ex aduerſo aſpicere. Porro qui renititur, obuertit oculos.

Data naue flatibus.) Græcis unica dictio, eſt ἐπιδόντες, & referri poteſt ad τῷ ἀνέμῳ ut ſea uox in confinio ſita, utroq; reſpondeat, ad obniti & data.

Suis manibus armamenta nauis proiecerunt) αὐτόχειρες τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐῤῥίψαμεν id eſt noſtris ipſorum manibus armamenta nauis proiecimus. Apparet interpretem legiſſe ἐῤῥίψαμεν, & ad ſenſum perpuſillum intereſt.

Multa ieiunatio) ἀσιτία, id eſt inedia.

Audito me) πειθαρχήσαντας. id eſt obtemperaſſe mihi. Tametſi non uideo, cur hoc loco Valla notet interpretem. Non tollere a Creta) Græce eſt μὴ ἀνάγεσθαι, hoc eſt, non ſoluere a Creta. Lucriq; facere iniuriam) κερδῆσαι, hoc eſt accerſere ſine cauſa. Id em̄ lucrum uocant. Et ὕβριν, id eſt iniuriam uocat incommoditatem cœli ac uiolentiam maris. Nec eſt ſuadeo, ſed παραινῶ, id eſt hortor.

Angelus dei cuius ſum) Incertum erat utrum cuius referat deum, an angelum, niſi addidiſſet ᾧ λατρεύω, i. quem colo, ſiue cui ſeruio.

Apparere ſibi) προσάγειν, quod magis ſonat accedere. Niſi forte interpres legit προσαυγεῖν, id eſt affulgere. Submittentes bolidem) βολὶς dicitur a βάλλω quod eſt mittere id eſt pondus funiculo affixum, quo deiecto nautæ explorant altitudinem maris. Cæterū Lucas unico uerbo dixit, quod interpres duabus redidit, βολίσαντες.

Inciperent ancoras extendere) μέλλοντες ἐκτείνειν, id eſt extenſuri, quod ſepenumero fecit interpres. Verū hic duriuſculum erat. Ac paulo poſt, ἄχρι δὲ οὗ ἔμελλεν ἡμέρα γίνεσθαι id eſt cum futurus eſſet dies, hoc eſt cum inſtaret dies, & non longe abeſſet.

Animæquiores autē facti) εὔθυμοι, id eſt bono animo poſitiuum eſt nō comparatiuū.

Litus in quem cogitabant) ἔχοντα αἰγιαλόν, εἰς ὃν. Cur non potius in quod q̄ in quem quandoquidem αἰγιαλὸς græcis eſt maſculini generis, quemadmodum & κόλπος. Nā terram opinor expetebant. Et multa ſunt litora apud coſmographos, quæ proprio uocabulo Aegiali uocantur, uelut inter Sicyonem & Bupraſiū. Eſt & alius finitimus ponto, poſt promontoriū Carambin. Cuius meminit Homerus. Rurſus eſt Thraciæ apud fluuium Strymonē. Poſtremo eſt Aigialus, cognomēto magnus, inter Aegyptū & Aethiopiam. Et Hieronymus hunc locum citans Aegiali meminit.

Leuantes Artemonem.) ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα, id eſt ſublata antemna & τῇ πνεούσῃ, quod interpres uertit ſecundum auræ flatum puto ad ἐπάραντες eſſe referendum, ut accipiamus carbaſa oppanſa flatibus antemna in altum ſubrecta, quo magis uenti arbitrio ferrentur in littus.

In locum Bithalaſſum) Nec expoſuit græcam uocem interpres, nec nos eam incorruptam ſeruauimus. Nam Lucas ſcripſit εἰς τόπον διθάλασσον. id eſt in locum bimarē. Sic em̄ Horatius in odis, Bimariſue corinthi mœnia, quod ea ſit Iſthmos, & utrinq; mari alluatur Contendebant, ut ſi poſſent in ſinum impellerent nauim, Verum id nō contigit, uētis impellentibus in Iſthmum aliquem in mare prominentem.

EX CAPITE XXVIII

QVia mitilene inſula uocabatur) Hugo Carrenſis liberum nobis facit, utrum malimus militenem legere an miletum. Etiamſi ſunt, qui corruptius legunt Mytilene. Græci legunt Melite. Ea eſt inſula, inter Epirum & Italiam. Vnde melitæi dicti canes in delicijs habiti. Quamquam eſt Militene Cappadociæ ciuitas. Verum hic inſulam uocat. In tumorem conuertendum μέλλειν πίπρασθαι, id eſt inflammari, ſiue incendi. Quamquam id comitatur tumor.

Benigne triduo habuit.) φιλοφρόνως ἐξένισεν.i.amice tractauit,aut si dicere liceret hospitatus est. Cæterum q uerbum tam elegans in mẽtem uenerit interpreti demiror,tantum abest ut reprehendam, quod ille uertit habuit pro tractauit.

Cui erat insigne castoꝝ) Castoꝝ esse legendũ,indicant etiã recẽtiores Lyranus & Carrensis. Nam græcis est διοσκούρων. Id eñ nomis est Castori & Polluci, filijs Iouis & Ledæ. Credidit antiquitas eos esse deos,salutares nauigantibus,si simul apparerent,apparẽt aũt ignis specie malo aut autẽnæ insidẽtes. Cõtra,si singuli aut solitarij. Horũ igit insigne habebat ea nauis. Quæso te lector si libet ridere,legito quæ prodiderit hoc loco Carrensis de insigni Castrorum. Quanꝯ adiecit denicꝯ nescio quis ueram ac seriam interpretationẽ. Necꝯ uero minus festiua sunt,quæ ꝓdidit de tribus tabernis. Cæterum ambo Castores nõnunꝯ uocantur,cum alteri dũtaxat id nominis fuerit.

Vsqꝯ ad Appij forum.) Quoniam præcessit & sic Rhomam uenimus,ac postea mentio fit de Appij foro,quidam putant Appij forum in urbe Rhoma esse. Idqꝯ legitur & in Catalogo locorum, quos indicauit Diuus Hieronymus in actis apostolorum,uerum ut illinc complura detracta suspicor, a compendiarijs, quibus impendio placet adagium illud,inter pocula natum ,Gaudent breuitate moderni,ita uideo nõnulla ab alijs adiecta, quorũ hoc unum esse crediderim. Alioqui constat oppidum, quod Appij forum dicitur,longius abesse a Rhoma ꝙ sit Aritia,id quod declarat Horatius in Satyris. Egressum magna

me accepit Aritia
Rhoma
inde forum Appi

Proinde cum in summa dixisset esse itum,retrocedit nonnihil,ut occursum fratrum describat apud Appij forum ac tres tabernas. Sic enim legimus in emendatis exemplaribus latinis,cũ in nõnullis scriptum sit,& tribus tabernis. Alioqui si Appij forum & tres tabernæ Rhomæ sunt,quid sibi uult quod mox subijcit, Vt uenimus autem Rhomam permissum est Paulo manere.

Gaudent breuitate moderni.

Manere sibimet.) μεῖναι καθ' ἑαυτὸν.i.manere apud semetipsum,hoc est solum, & sine reliquis captiuis.

Sine prohibitione.) ἀκωλύτως,quod bifariam accipi potest a nemine prohibitus siue uetitus,aut hoc animo,ut a nemine posset impediri.

ANNOTATIONMM IN ACTA APOSTOLORVM FINIS.

ANNOTATIONES D. ERASMI ROTERODAMI IN EPISTOLAS PAVLI APOSTOLI, DILIGENTER RECOGNITAS AB EODEM, PRIMVM AD GRAECAM VERITATEM, DEINDE AD VETVSTISSIMORVM EXEMPLARIVM LATINORVM FIDEM, POSTREMO AD PROBATISSIMORVM AVTORVM CITATIONES SIMVL ET INTERPRETATIONES.

PAVLVS.) Sunt qui putent Saulo commutatum fuisse uocabulum a conuersione, Sunt rursum qui putent illum fuisse binominem, id quod mea sententia uero propius est. Quanquam arbitror Paulo primum Hebræo nomen hebraicum inditum Saul, nam hoc nomine compellat illum Christus in uia. Σαούλ σαούλ τί με διώκεις; i. Saul Saul, quid me persequeris? Deinde quoniã Aegyptus Cilicia, & huic finitima Syriæ pars propter Alexãdri magni imperium, & postea Rhomanam administrationem, iam fere græco sermone utebatur, hebraicam uocem, in græcam formam fuisse deflexam, ꝙ Græci nullum habeant uocabulum in λ, aut in μ, desinens, atq; ita ex Saul factum esse Saulum, quemadmodum & hodie ex Adam faciunt Adamum, ex Abraham Abrahamum, ex Ioseph Iosephũ. Deniq; quoniã Pauli nomen iuxta Græcis ac Rhomanis erat familiare, e Saulo rursum factum esse Paulum, ut uocabulum etiam lubentius agnoscerẽt, quorum se doctorẽ profitebatur, & hic quoq; omnia fieret omnibus. Ipse certe hoc nomine perpetuo est usus in scriptis suis. Verum hisce de rebus accuratius disputamus in cõmentarijs, quos olim in Paulũ institutos, breui absoluemus, aspirante fauore Christi. Nunc quod ad hoc institutum pertinet, illud admonuisse satis est, Saul שָׁאוּל Hebræis sonare petitũ, passiuum a שָׁאַל quod ascitus fuerit ad munus apostolicum. Ambrosius indicat Saulum dici tentationem seu inquietudinem. Addunt alias item interpretatiões, nescio quas in nominibus hebraicis, quæ uocum allusionem modo tenuem habent, quas quoniam non est huius instituti, non anxie discutiam. Cæterum Græcis σαῦλος, ὑ duntaxat abiecta, cõmotionẽ ac tumultũ sonat, proprie maris ac fluctuum σάλος. Paulus autem græcis sonat quietum, a uerbo παύομαι, unde & παῦλαν, quietem appellant. Rhomanis pusillum sonat. Hæc obiter admonui, quo facilius intelligantur ea, quæ sancti interpretes de nominum ratione uel attingunt, uel alludunt in suis commentarijs. Vocatus apostolus.) κλητὸς ἀπόστολος.) Vocatus hoc loco nõ est participiũ dictus aut nominatus, quemadmodum nunc uulgo quidam modestiæ causa scribũt, uocatus episcopus, significantes non tã modeste, ꝙ uere, se magis nomine ꝙ re episcopos esse. Verum nomẽ est substantiuum, uelut apostolus. κλητὸς non κλητεύς aut κεκλημένος. Quemadmodum & paulo inferius, Vocati Iesu Christi. κλητοὶ. Et subinde κλητοῖς ἁγίοις. i. uocatis sanctis. Est autem uocati nomen absolutum, quemadmodum olim apud Rhomanos euocati dicebantur, qui uelut amici ad bellum accersebantur, & hodie quoq; nõnulli uocãtur electi, qui proximi sunt senatoriæ dignitati. Valet autem ferme perinde, quasi dicas, uocaticius apostolus, siue uocatione apostolus, & uocatione sanctis. Statim

enim in ipso exordio suum agit negocium, & conciliat sibi fidem & autoritatem. Primū cū ipso noie præ se fert nouatum uitæ genus. Deinde cum seruū se uocat, indicat se nō suum negocium agere. Ad hæc cum addit, Iesu Christi, excludit Mosen, qui sic insederat animis Iudæorum, ut periculum esset, ne gentilitas etiam in seruitutem Mosaicæ legis abduceretur. Et plane futurū erat, nisi Paulus acerrime manibus, pedibusq; restitisset, ut per hunc athletam euangeliū Christi, ueluti renatū uideri possit. Post hæc adijcit apostolus, q̄ significat legatū, siue ab alio missum, & quoniam id temporis erant multi pseudapostoli, qui sese famæ questusue gratia in hoc munus ingerebant, adiecit κλητὸς, uocatus, quod geminā habet sententiā. Siue, q̄ ad hoc munus fuerit ab ipso Christo uocatus, hoc est accersitus, nec sibi uindicarit apostolicam functionē, imo nec ab homine susceperit hoc muneris, sed ab ipso Christo. Siue, q̄ hoc uerbo meritū excludat & opera legis & euangelij gratiam asserat, quæ datur omnibus, non e Mosaicæ legis cærimonijs, q̄bus fidebant Iudæi, non ex humana sapientia, cui nitebantur Græci, sed ex uocatione numinis. Nam id potissimū agit in hac epistola Diuus Paulus, ut utrisq; detrahat superciliū, & Iudæis adimat Mosaicæ legis fiduciā, & Græcis philosophiæ præsidiū, & utrosq; ex æquo cōiungat in Christo. Habent apostoli sua quædam peculiaria, gratiam, uocationē, electionē, præscientiam, destinationem, ac prædestinationē, quæ ferme semper legis fiduciæ opponunt̄, quod inde tum præcipuū periculum imminere uideretur. Quanq̄ haud inficias iuerim, hanc uocem κλητὸς aliquoties sic usurpari, ut non multum ablit a natura participij. Velut apud Matthæum, Multi sunt uocati, pauci uero electi. ἐκλεκτοί legitur, & κλητοί.

Segregatus in euangeliū dei.) ἀφωρισμένος. Mira epitasi cōmendat suū officiū, q nō solum uocatus fuerit ad apostolici muneris functionē, uerum etiā sepositus sit & separatus, in munus euāgelij prædicandi. Est enim ἀφορίζειν non solum separare, uerum etiam iudicio seponere ac secernere. Vnde medici ἀφορισμοὺς uocāt, leges absolute breuiterq; pronunciatas, quemadmodum uocantur & sapientum ἀποφθέγματα. Necq; simplicem ἔμφασιν habet hæc dictio. Primū enim deprecatur inconstantiæ crimen, quod a Mosaica lege desciscere uideretur. Vocatus, inquit, & segregatus, uelut eximiū quoddā & electum organū, ipso testante Christo. Vas electionis est mihi, ut portet nomen meū coram gentibus. Deinde alluſit, ad factionem suam, quam sequebatur in iudaismo. Cum enim Iudæorum populus, quanquam eandem legem amplecteretur, in uarias sectas esset diuisus, Samaritanos, Essenos, Nazaræos, Sadducæos. Herodianos, Pharisæos Paulus pharisaicæ hæreseos erat, qui sic appellantur ab hebræa uoce, pharas פָּרַשׁ quod ob insignem uitæ sanctimoniam, & excellentem doctrinā semoti separatiq; a uulgo uideri uellent. Cœpit igitur esse Paulus in euangelio, q̄d fuerat in iudaismo, sed alio pacto. Illic supercilij titulus erat, hic mire separatus erat, a Mose ad Christum, a litera ad spiritum, a fiducia operum ad gratiam.

Qui factus est ei) τοῦ γενομένου. Laurentius Valla mauult genitus aut natus, q̄m factus, cuius equidem sententiam in præsentia nec probo, nec improbo. Certe genitus esset, si scriptum fuisset γεννηθεὶς. Cæterum pronomen ei, quod additū in Latinorum codicibus, in nullis Græcorum inuenitur, sed quoniam subabsurdus sermo uidebatur, si dixisset, q factus est ex semine dauid, explicandi causa adiecit, ei. Quanq̄m huius pronominis additamentum adeo nihil facit ad sensum, ut officiat quoq;. Nec enim hoc agit Paulus, ut appareat, cui natus sit Christus, uerum ut liqueat eum a quo segregatus fuerit in preconium euangelij, fuisse deum uerum, & eundem item uerum hominem, ex eo quod natus esset ex semine Dauid secundum carnem. Deum ex hoc, q̄ uirtus eius diuina declarata sit, per spiritum sanctificationis & resurrectionem a mortuis. Quod si quid ad rē pertinuisset definire, cui natus aut factus esset, nobis natus erat, potius q̄m patri, quorum negocium agebatur. Quod si cui non satis arridet uerbum illud natus, & mauult id q̄d

habet

habet uulgata æditio, factus. Equidem non admodum refragabor, modo intelligat hoc loco factum dici, pro eo quod est esse cœpisse. Quod genus est & illud, Qui post me uenit, ante me factus est. Hoc est, Qui me sequebat, cœpit esse prior, & præcessit me, quē admodum in euangelicis annotationibus indicauimus. Is enim qui nunc̄ cœpit esse deus, homo tamen esse cœpit.

Qui prædestinatus est.) Magno consensu græci codices habent, ὁρισθέντος. i. Qui finitus seu definitus erat, hoc est iuxta Græcorum scholiorum interpretationem, certo pronunciatus, demonstratus, ac declaratus. Atq; ita legendum esse, nominatim etiā admonet Origenes, enarrans hunc locum, in quo tamen illud obiter succurrit admirari, quomodo Origenes eo in loco citet exemplaria Latinorum, in quorum plærisq; fatetur, prædestinatus haberi prædestinatus. Nisi forte interpres aliquid addidit de suo, Aut Origenes quo studio peruestigarat Hebræorum fontes, non contentus tot æditionibus, eodē latinos quoq; codices lustrauit. Dictu mirum est c̄q se torqueat hoc loco Diuus Thomas Aquinas, uir alioqui non suo tantum sæculo magnus. Nam meo quidē animo, nullus est recentium Theologorum, cui par sit diligentia, cui sanius ingenium, cui solidior eruditio, planeq; dignus erat, cui linguarum quoq; peritia, reliquaq; bonarum literarum supellex contingeret, qui ijs quæ per eam tempestatem dabantur, tam dextre sit usus. Quare si magni scriptores nonnunc̄ hæsitant in Paulinis epistolis, id partim imputandum est sermonis ac sensuum obscuritati, partim infelicitati temporum, quibus bonæ literæ pene funditus interierant. Vir igitur uigilans & ingeniosus omnem hoc loco mouet lapidem, ac ceu Proteus quispiam semet in omnia uertit, si qua possit elabi, nunc lectionē Origenicam sequens, nunc ad nostram se recipiens. Et nunc interpretatur destinare, promittere, nunc ordinare. Rursum prædestinare nunc præscire, nunc aliud quiddam esse uult, ac uarias inducit destinationis ac prædestinationis relationes. Atq; Origenes quidem expedite definit prædestinationem ac destinationem, ita pronuncians, destinari eum, qui iam est, prædestinari qui nondum sit. Vnde notat Diuus Hieronymus enarrans primum caput epistolæ ad Ephesios, ex huius opinor sententia, Paulum his uerbis προορίζω non uti nisi cum de nobis loquitur, ac palam admonet hoc loco de filio dictum esse, ὁρισθέντος, non προορισθέντος. i. destinati, nō prædestinati. Atqui si hoc nos offendit, quod prædestinari ob additam antecessionis præpositionem, referatur ad aliquid quod nondum sit, idem scrupulus manet in uerbo simplici. Cum enim destinare sit non mittere, quemadmodum uulgus illiteratum putat, sed certum aliquid in animo præfigere, nimirum ipsa uerbi natura rei futuræ significationem habet, quemadmodum sperare, timere, decernere, deliberare, statuere. Nihil enim horum fit, nisi ad aliquid futurum referatur. Rursum si malumus hunc futuri respectum alio deriuare, q̄ ad ipsam filij dei rationem, ut is qui ab æterno genitus fuit filius, idem destinatus fuerit & ordinatus ad hoc aut illud faciendum, iam nihil etiam obstat præpositio præ. Quandoquidem ad hunc modum nihil prohibet dei filium prædestinatum uocare, ad id quod postea accidit. Verum siue destinatus legas siue prædestinatus, & quocunq; referas eam futuri rationem, constanter obstrepit id quod sequitur, filius dei, secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum. Fac enim destinationem æternā, ut semp destinatus fuerit ad hoc, ut esset filius dei, quo modo iā cohæret per spiritum sanctificationis, & ex resurrectione mortuorum? Quid enim hæc ad illam destinationem? Vnde Ambrosius laborās & ipse in his angustijs, addit haud scio unde, duo uerba, ut manifestaretur filius dei. Et Thomas admonet, nonnunquam in diuinis literis dici fieri, cum intelliguntur fieri & innotescunt. Atq; hæc cum dicunt, ueluti diuinant, id quod nos sentimus. Quāc̄q; nihil erat necesse, aliūde petere, quod in ipsis Pauli uerbis inest. Nā ipsa græca uox ὁρίζω nō solū significat definire, ac decernere uerum certo pronunciare, ac promulgare, quod decreueris. Vnde certam de rei natura

Qui prædestinatus est.

Laus D. Thomæ

ſententiam, ὅρον appellat, & indicatiuum modum, quod certum aliquid indicet ac declaret. ὁριστικὴν appellant Grammatici. Proinde ſi p prædeſtinatus legas declaratus, tota undiq; ſententia uel ad amuſſim quadrabit, neq; quicq; uſq; occurret ſalebræ. Hominem fuiſſe Chriſtum, euidens eſt argumentum, quod natus ſit ex ſemine Dauid. Id ipſis comprobatum eſt ſenſibus. At declarandum erat, eundem eſſe filium dei, id quod ſemper fuerat, ſed ignotum erat mundo. Quem igitur conſtabat hominem eſſe, is declaratus eſt eſſe filius dei. Caro declarauit hominem, uirtus & ſpiritus ſanctificationis declarat filium dei ac deum. Idq; declaratum eſt cum alijs quidem modis, nempe uaticinijs prophetarum, ſignis innumeris, ſed præcipue ex reſurrectione mortuorũ. Ad hũc modum interpretantur & Græcorum ſcholia, e quibus ipſa ſubſcribam uerba, ne quis nobis diffidat. ὁρισθέντος. τοῦτέστιν ἀποδεχθέντος, ἀποφανισθέντος, διάτε τῶν προφητῶν, διάτε τῶν παρὰ τῶν θεοσημείων, διάτε τῆ ἀναστάσεως. i. Definiti, hoc eſt, demonſtrati, declarati, tum per prophetas, tum p tot diuinitatis ſigna, tũ p ipſam reſurrectionẽ. Hactenus Græcorũ ſcholia.

In uirtute dei.) ἐν δυνάμει. Recte quidem uertit, ſi modo recte accipiamus. Nam latina uox anceps eſt, & aliquoties ſic accipitur, ut opponatur uitio, & reſpondet græce ἀρετὴ. Nonnunq; ut pugnet cum imbecillitate. Proinde nos maluimus alicubi uertere potentiam ſiue poteſtatem. Quandoquidem a δύναμαι dicta eſt δύναμις. Miro autem conſilio Paulus contraria contrarijs oppoſuit. Primum enim Paulum oppoſuit Saulo, ſeruũ Ieſu Chriſti, Moſaicæ legis ſeruituti, uocatum apoſtolum, ijs qui ſeſe ingerebant, ſegregatũ in euangelium, Phariſaiſmo, quem ante profitebatur. Atq; hactenus ſe ſuumq; cõmendauit officium. Quæ ſequuntur pertinent ad cõmendationem Chriſti, qui promiſſus fuit, non a quouis, ſed ab ipſo deo, nec per quoſuis, ſed per pphetas ſuos, hoc eſt, ueros ac diuinos, nec id quibuſlibet inſtrumentis, ſed in ſcripturis ſanctis. Deinde Chriſti geminam in eadem hypoſtaſi naturam mira uerborum emphaſi deſcribit. De homine dicit factus eſt, ut intelligas aliquid acceſſiſſe, quod non erat, de diuinitate dicit, declaratus eſt. Illic addit ſecundum carnem, cuius comites ſunt infirmitas & impuritas. Vnde Spiritus quidem promptus, caro uero infirma. Et concupiſcentias carnis, uocant affectus ad uitia ſollicitantes. Proinde carni oppoſuit, uirtutem dei & ſpiritum ſanctificationis, hoc eſt, potentiam imbecillitati, & ſanctificationem immundiciæ. Aſſumpſit igitur noſtram carnem, & oſtendit ſuam potentiam, idq; potiſſimũ ex eo quod ſuapte uirtute reſurrexit a mortuis, & animam quam uolens depoſuerat moriens, cum libuit recepit. Ac rurſum, quoniam carnis eſt mortalitas, & huic oppoſuit reſurrectionem mortuorum, quæ eſt immortalitas. Illud uerbo uiſum eſt admonere, ἐν δυνάμει. i. in uirtute, præpoſitionem hanc in euangelicis & apoſtolicis literis nonnunq; ſic uſurpari, ut idẽ ſit ferme in quod per, ut ſit ſenſus, in uirtute dei, p uirtutem diuinitatis. A Dauid accepit ut mori poſſet, A patre, ut nos redderet immortales.

Ex reſurrectione mortuorũ Ieſu Chriſti.) Locus hic trifariã legi poteſt. Nos ratiões omneis ſimpliciter, id quod huius eſt inſtituti, proponemus, penes lectorem erit, & iudicandi ius, & eligendi poteſtas. Primam lectionem ueteres ferme ſecuti uidentur, Vt ſenſus ſit, uirtutem diuinam & ſpiritum ſanctificationis fuiſſe declaratum, ex hoc quod multa corpora ſanctorum reſurrexerunt cum Chriſto, quemadmodum recenſuit Matthæus Euangeliſta. Cui ſententiæ non admodum refragor, præſertim cum uideam non diſplicuiſſe Origeni, Hieronymo uero etiam placuiſſe. Maxime cũ Paulus Chriſtũ appellet primogenitum ex mortuis, & primogenitũ ex multis fratribus, & primitias dormientium. Super omnia, quod capitis & membrorum eadem ſit reſurrectio, ut quemadmodnm Origenes ſcribit, Chriſti gloriam nondum eſſe perfectam, niſi collectis totius corporis membris, ita reſurrectio illius non ſit perfecta, niſi reliqua etiam membra ſuo capiti ſocientur. In Chriſto igitur cœpta eſt reſurrectio, & ſpes præbita mẽbris. Vnde ſic accipi poteſt, ut mortuorum Ieſu Chriſti & ipſius eadem ſit reſurrectio. Alioqui,

quod Paulus

quod Paulus scribit Corinthijs. Nunc autem Christus surrexit primitie dormientium, non pertinet tantum ad pauculos illos, qui tum apertis monumentis surrexerāt, sed ad omnia Christi membra, quibus Paulus resurgendi spem conatur infundere, ex eo quod ipse Christus resurrexerit. Nec enim consentaneum est, caput, & tale caput, cum uiuat & regnet, deserturum sua membra. Primum autem illud constat opinor, Paulū hoc agere, ut persuadeat Christum hominē fuisse, q pro nobis imolarit seipsum & eūdē, deū, cuius uirtute simus sanctificandi, & immortalitatem assecuturi. Et in transcursu attingit ex argumētis præcipua, nempe genus Dauid, tum mortem, quæ præcesserit oportet resurrectionem. Deinde resurrectionē a mortuis, unde totus fidei nostræ cardo pendet. Porro de his mortuis qui cum Christo resurrexerunt, Paulus nusq̄ alibi fecit mentionem in suis epistolis, cum sæpius conetur astruere resurrectionem mortuorum. Imo ne euāgelistarū quidē quispiam, excepto Matthæo, qui tamē ipse paucis hoc ac uelut obiter attingit, non explicans, uel qui fuerint, qui resurrexerāt, uel quibus apparuerint. Qd' sane non ideo dixerim, q̄si minus certa sit Matthæi narrantis fides, quā si idem literis ꝓdi dissent omnes, nec enim ad eādem coticulam Euangelistarum ac cæterorum historicorum fidem exploramus, sed quod probabile sit, si ea res proprie pertinuisset ad Christi diuinitatem comprobandam, cæteros Euangelistas rem tanti momenti nō fuisse omissuros, præsertim cum nusq̄ fuerint diligentiores, q̄ in resurrectionis argumentis. Vt ne dicam interim, q ex Matthæi uerbis, horum resurrectio uideatur Christi resurrectionē præcessisse. Sic enim legimus apud hunc. Iesus autem iterum clamans emisit spiritū. Et ecce uelum templi scissum est in duas partes, a summo usq̄ ad imū. Et terra mota est, & petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt. Et exeuntes de monumentis, post resurrectionem uenerunt in sanctā ciuitatem, & apparuerunt multis. Atq̄ id magis apparet ex ipsis græcis, ut suo indicauimus loco, hæc uerba post resurrectionem referenda esse ad proxima. Nempe ad apparuerunt multis, aut certe ad id, quod proxime præcessit, egressi de monumentis, ut accipias statim in ipsa morte reuixisse corpora mortuorum, at nō apparuisse nisi post resurrectionem Christi, ut quemadmodū Ioannes prædicationis & passiōis Christi, ita hij resurrectionis πρόδρομοι fuerint. Neq̄ uero me clam est Hieronymū cūq̄ hoc complures interptes in hac esse sentētia, ut dicant, monumēta dūtaxat apta fuisse moriēte Christo Verū nō resurrexisse quēq̄, nisi post pactā illius resurrectionē. Et facile cedim⁹ autoritati, q̄q̄ si qs expēderit ipsa Matthæi uerba, deprehēdet hāc interptationem nōnihil esse detortā. Porro si quē hoc torquet, ne Christus nō sit primitiæ dormientiū, quēadmodū scripsit Paulus, qd is dicet, qd' Lazar⁹, & præter hūc innumerabiles reuixerūt ante Christum? At illi resurrexerunt denuo morituri, hi semper uicturi. Fateor, Interest omnino nōnihil. Verū ut demus illos priores reuixisse, nihilo secius primitiæ dormientium erit Christus, qui princeps & autor fuerit omnis resurrectionis, per quem & illi reuixerunt, qui priores illo reuixerunt. Verum hac de re nihil digladior. Illud propius ad rem nostram pertinet, Paulus cum obiter & in transcursu, uoluerit asserere diuinitatē & uirtutem Christi, magis debebat ipsius adducere resurrectionem q̄ aliorum, de quib⁹ haud scio, an Rhomani quicq̄ audierant, & sicut proposuit ipsius natiuitatē, p quam declararet hominē, ita & eiusdem proponeret resurrectionem, per quam declaratus fuerit filius dei. Aut igitur de tota resurrectione accipiendum est, quæ cœpit in Christo, aut de ipsius Christi resurrectione. Ad quem sensum proxime accedit secunda lectio, quam uideo Laurentio Vallæ placuisse, acerrimi sane iudicij uiro, ut genitiuus latinus Iesu Christi uertat in ablatiuū. Nā apud Græcos genitiuus Ἰησοῦ χριστοῦ potest utrolibet referri, uel ad mortuos uel ad id qd' præcessit, περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ χριστοῦ. i. De filio suo Iesu Christo. Deinde post hyperbaton, quo sæpe Paulus utitur, reddatur Iesu Christo. Hanc equidē Laurētij sententiā adeo nō improbo, ut admirer nec Origeni, nec Augustino, nec Ambrosio

brosio tale quicq̃ in mentem incidisse,præsertim cum locus nõnihil torqueret. Tertia lectio sic habet, ut Iesu Christi sit casus paternus, sed ad Christum tantum referatur, non ad alios mortuos, non q̃ eos excludamus a resurrectione, sed illud perpendimus quid hic agat Paulus. Nam quod additũ est mortuorũ, nõ efficit, ut de alijs mortuis intelligamus q̃ de Christo, sed quoniam anceps erat resurrectionis, & apud Græcos ἀναστάσεως uocabulũ. Resurgit em̃ & is q̃ sedebat aut iacebat. & dicturi sentẽtiã in senatu ἀνίστανται addidit igitur mortuorũ, ne quis esset amphibologiæ locus. Duo igitur hæc uerba resurrectio mortuorũ, uelut periphrasi rẽ eandẽ explicantia, cõplexim referunt̃ ad Iesu Christi, ut hic sit sensus, qui sicuti factus fuit homo iuxta carnẽ natus ex Dauid, ita declaratus est filius dei, in uirtute dei, p̃ spiritũ sanctificationis, declaratus inquam ex eo quod resurrexit a mortuis, quod q̃dem solius est dei. Porro si quẽ etiã ille scrupulus habet, qd̃ iuxta nostrã sententiã græca præpositio ἐξ fuerit addẽda, ἐξ ἀναστάσεως ἐκ τῶν νεκρῶν ἰησοῦ χριστοῦ, huic responderi potest, præpositionẽ quæ præcessit, facile repeti posse, præsertim cum eadẽ fuerit repetenda, & uel ob hoc omissam uideri posse. Deinde passim apud Græcos omitti præpositiões, præsertim ἐμ, σὺμ, κατὰ, ἐξ, ἀπὸ. id quod hic quoq̃ fit mollius, p̃pterea quod ἀνάστασις in se uim obtinet præpositionis & motũ a loco quopiam significet, In q̃d gen⁹ uerbis, Latini quoq̃ nõ infreq̃nter omittũt præpositionẽ, si libeat ut surrexit terra, & surrexit a terra, deiecit cœlo, deiecit e cœlo. Deniq̃ si qs resurrectionis mortuorũ cõplexim accipiat, ita ut ostendimus antea, ne opus q̃dẽ fuerit ulla p̃positiõe. Cæterũ qnod nos uertimus, Iesus Christus, nominandi casu, primum nihil uariat Pauli sententiã, & tamẽ effugimus duo pariter incõmoda, nempe sermonis ambiguitatem, & hyperbati molestiã. Alioqui ad uerbũ reddi poterant ad hunc modũ. De filio suo genito ex semine Dauid secundũ carnem, declarato filio dei, in potentia, secundũ spiritũ sanctificationis, ex resurrectione mortuorũ, Iesu Christo domino nostro. Hæc paulo uerbosius edisserui, q̃ huius instituti fortasse patiebat̃ ratio, sed id cõsulto fecimus, ne quis clamitet me temere, præter omniũ superiorũ sententiã, huius loci mutasse lectionẽ. Qd̃ supereſt, ego sum iudicis officio functus, lectori iudicium deferens.

Per spiritũ sanctificatiõis.) Diuus Thomas indicat fuisse, q̃ hæc uerba torquerẽt, ad particulã incarnatiõis, q̃ fact⁹ est ei ex semine Dauid, idq̃ nõ uulgari coitu corporũ, sed p̃ spiritũ sanctificatiõis, ex quo cõcept⁹ fuit mirabilis ille fœtus. Verũ hæc opinio absurdior est, q̃ ut uel refelli mereat̃. Vnde nõ laborabimus in explodẽda ea, quã & ipse Thomas reiecit. Illud est admonẽd⁹ lector, huiusmodi sermonis typos, peculiareis esse uiris apostolicis, ut p̃ filijs inobediẽtib⁹ dicãt filios inobediẽtiæ p̃ saxo offensorio, petrã scandali. Ita hic quoq̃ p̃ spiritu sanctificante, spiritũ sanctificationis. Cæterum quod hic meminit Origenes suæ diuisionis de carne ania & spiritu, quã q̃ id suo loco belle dicebatur tamẽ hoc loco alienius est & coactius. Iesu Christi dñi nostri.) Id quoq̃ lector in Paulo cõperies, atq̃ itẽ in cæteris apostolis patri tribuũt cognomẽ dei, Christo dñi, cũ utrũq̃ uocabulũ utriq̃ cõpetat. Gratiã & apostolatũ.) χάριν & ἀποστολήν. Gratia quoq̃ Paulinũ est uerbũ, qd̃ libẽter inculcat, excludere cupiens fiduciã legis Mosaicæ. Charis autem apud Græcos nõnunq̃ beneficium significat, quod cõfertur gratuito. Vnde & χαίρω uerbum. Nonnunquã fauorem, ut inueuisti gratiam apud deum. Nonnunquam obligationem beneficij, ut ἔχω χάριν, οἶδα χάριν, μὴ μεμνήσομαι χάριν. Iam uideo fuisse quosdam, quos offendat uox apostolatus, parum probata latinis auribus, & græcam uocem malint, ἀποστολὴν, quorum ego sentẽtiæ facile subscriberem, si perinde multi intelligerent apostolen, ut apostolatum. Ad hæc uideo Christianos scriptores, coactos opinor, formam hanc in plærisq̃ recepisse, Clericatus, Diaconatus, Episcopatus. Nos semel duntaxat ad literam uertimus apostolici muneris functionem, ne quis dignitatem a Paulo putet significari. Vt enim ἐπισκοπὴ, est ipsa fũctio, sic & ἀποστολή.

Ad obediendum fidei.) Nomen est apud Græcos non infinitum, εἰς ὑπακοὴν πίστεως. ſi

ad obediẽ

ad obedientiam fidei. Verum quoniam is sermo Latinis anceps erat, Interpres explicuit per gerundium, nos per uerbum, ut obediatur fidei. Vocat autem obedientiam fidei, quod non, accipiatur curiosis ratiocinationibus, sed simplici obedientia, & tacita auscultatione. Idq; ad utrumq; populum pertinet, & Iudæorum, qui signa requirebant, & gentilium, qui philosophicas rationes requirebant.

Pro nomine eius) ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. i. De nomine, siue super nomine eius. Nam græca præpositio ancipiti est significatu, sicut sunt apud illos plæraq;, ut sit sensus, Accepimus apostolicum munus, in hoc, ut in omnibus gentibus, non solũ apud Iudæos obediatur fidei quæ est de nomine Iesu Christi. Idem indicant Græcorũ scholia, ut hæc uerba de nomine ipsius, referantur ad obediẽtiam fidei. Tametsi dissentit eximius ille uir & amicus noster incomparabilis, Iacobus Faber Stapulensis, quem ego quoties nomino, honoris causa nomino, nempe cuius ardẽtissimũ in restituẽdis bonis literis studiũ magnopẽ cõprobo, eruditionẽ tã uariã minimeq; uulgarẽ admiror, raram quandã morũ comitatẽ ac facilitatẽ adamo, Porro singularẽ uitæ sanctimoniã ueneror etiã & exosculor. Verũ qs unq; fuit, uel adeo doctus uel attentus, q nõ hallucinat⁹ sit ac dormitarit alicubi, præsertim in tot uoluminib⁹ totq; rer̃ difficultatib⁹ uersans? Neq; qcq; addubitarim, qn ipse sua relegens alicubi fact⁹ sit, qd' in suis libris fecit Augustinus. Proinde nemo ueluti cõtumelioſũ interp̃tet̃, si locis aliquot ab eo dissentiẽs, p mea uirili patrocinor ueritati. Quod ego uicissim in me fieri nõ solũ æquo ferã anio, uerũ etiã sũmi bñficij loco ductur⁹ sũ, modo absit, pcacitas. Quãq; hoc in loco nec mihi sane Fabri displicet sentẽtia, ut sup noie ei⁹ referat̃ ad illa supiora, Accepim⁹ apostolatũ, hoc ẽ, functionẽ apostolicã, & legationẽ hãc q̃ fungimur, sed qua de re? Nẽpe de noie Iesu prædicãdo. Tãet si utraq; lectio p̃be quadrat, adeo ut difficile sit p̃nũciare, utrã alteri præferri oporteat.

In quibus estis.) ἐν οἷς. i. inter quas, uel quarum de numero, hoc est gentium uocatarum. Quod genus est illud in omnibus gentibus, ἐν πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν. i. inter omnes gentes. Quanq; haud me fugit, ad græcanicum modum & latinos autores aliquoties fuisse locutos. At nos quod dilucidius erat secuti sumus.

Omnibus qui sunt Rhomæ.) πᾶσιν τοῖς οὖσιν ἐν ῥώμῃ. Quoniam græce per participium extulit, potest accipi uel tertia uel secunda persona, omnibus qui sunt, aut omnibus qui estis. Ad uerbum sonat, omnibus entibus Rhomæ. Quanq; ea res nihil ad sententiam pertinet. Et iam solẽne est nomen eius quem salutemus epistola, in tertia persona ascribere Plinius Tacito suo. S. D. Atq; hactenus quidem totus sermo suspensus fuit. Nũc demum reddito cõmate principali, redditur altera pars. Hoc loco coarguendus uel ridendus magis error eorum, qui putant Paulum Rhomanis lingua rhomana scripsisse, sicut Hebræis scripsit hebraice, & Græcis græce. Neq; enim scribit Rhomanis tantum, sed omnibus qui Rhomæ agerent. At eo iam confluxerat tota fere Græcia, adeo ut Iuuenalis græcam urbem appellet. Certe Græcorum linguam iam non italia solum, uerum etiam Syria, Aegyptus, Cilicia, ac bona orbis pars receperat. Quod si Rhomane scripsit immerito queritur Origenes, hanc interpretans epistolam, græcam dictionem esse perplexam, & hyperbatis obscuratam, & e Cilicum idiomate, quædã parũ græca resipere.

Dilectis dei.) ἀγαπητοῖς θεοῦ. Hæc est ea uox, quam subinde uertũt in charissimos. Est autem Græcis non participium, sed nomen, quasi dicas amicus, & idcirco apud illos molli⁹ adhæret nomini dei. Vocatis sãctis) κλητοῖς ἁγίοις. Supius admonui uocatis hoc loco nõ esse p̃ticipiũ, sed nomen, & pinde ualere, quasi dicas, uocatis ad sanctimoniam.

A deo patre & domino nostro Iesu Christo) Sermo quidem græcus anceps est. Siq dem accipi potest, a patre nostro & domini Iesu Christi, ut intelligas patrem nobis cũ illo cõmunẽ. Aut a patre nostro, & domino Iesu Christo, ut intelligas gratiam quam illis precatur proficisci simul & a patre, quem suo more ueluti peculiari uerbo deum uocat, & a filio, quem plærũq; dominũ appellare gaudet, deum, quod eq̃dem meminerim, nusq̃. Atq;

q̄. Atq; hanc posteriorem lectionem magis approbo.

Testis enim mihi est deus.) μάρτυς γάρ μου ὁ θεός. i. Testis enim meus est deus. Quanq̄ interpres belle uertit, & magis seruiuit latinis auribus, q̄ exprimēdo græco sermoni, nisi forte legit μοι pro μου.

Cui seruio.) ᾧ λατρεύω. i. Quem colo. Diuersum enim est ab eo, quod est græcis δουλεύω. Vnde λατρείαν uocant cultum, qui præstatur diuis, aut deo. Græci uocem deductam putant ex λα, quæ particula uehementiam significat apud illos, & τρεῖν, quod est tremere, siue metuere. Quanq̄ interpres & alias nunc obsequium, nunc seruitutē uertit λατρείαν rectius uersurus cultum. Memoriam uestri.) μνείαν ὑμῶν. Cum Græcis ad utrūq; sit anceps uox, & facio memoriam non dicamus latine, cōmodius uertisset mentionem.

Si quo modo) εἴπως ἤδη ποτέ. i. si quo pacto, iam aliquando, siue tandem aliquādo. Nā ἤδη apud Græcos nōnunq̄ urgentis uim habet. Cæterum hæc aduerbiorum & coniunctionum congeries. πως, ἤδη, ποτέ, mirum quoddam & impatiens exprimunt desyderiū ac studium festinandi, quemadmodum admonent & græcanica scholia.

Veniendi ad uos.) ἐλθεῖν. Rectius erat uenire siue ut ueniam, ut infinitum uerbū referatur ad participium, quod paulo ante præcessit, δεόμενος, orans ut ueniam ad uos, si quando mihi contingat uolente deo prosperum. Nā hæc est uerborū græcorū sententia.

Prosperum iter habeam.) Græcis est εὐοδωθήσομαι uerbū duabus e partib⁹ compositū, εὖ bene, & ὁδὸς uia. εὐοδόω, quo uerbo utunt̄ quoties res succedit ex animi sententia. Idē est in psalmo primo, Et omnia quæcunq̄ faciet prosperabūtur. εὐοδωθήσονται. Significat enim Paulus hactenus non successisse.

In uoluntate.) ἐν τῷ θελήματι. Admonuimus & alibi, hanc præpositionem ἐν, nōnunq̄ usurpari pro per, figura loquendi, sicut opinor ab Hebræis sumpta.

Aliquid impartior gratiæ) ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα. i. donum non gratiam, χάριν. Quanq̄ interpres in hac uoce lusit copia suo more. Nam alicubi uertit donum, ut illic, sed nō sicut delictum, ita & donum, ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτως καὶ τὸ χάρισμα. Alibi græcā uocem reliquit, quasi deesset quo redderet eam latine, ut hic, Sectamini charismata meliora. ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα. Porro quid interfit inter χάριν & χάρισμα, aliis expendendum relinquo. Illud constat & χάριν p beneficio poni, & χαρίζομαι, quod est largior, siue ad gratiam facio, unde uerbale nomen deductum est χάρισμα a χάρις, pfectū est. Vtrūq; competit ubi quid gratis donatur aut benefit alicui.

Simul consolari.) Laurentius hic interpretem μασιγοῖ, nec prorsus abs re quid enim erat causæ, cum Græcis utrobiq; uerbum sit infinitum, συγχαίρειν & συμπαρακληθῆναι, ut alterum relinqueret, alterum redderet per gerundium? Apparet utrūq; pertinere ad accusatiuū ὑμᾶς, quia præcedit in ordine, ut sit sensus, ut uos confirmemini, simulq; consolationem accipiatis mutuam inter uos. Siquidem illud simul consolari, subiecisse uidetur, non ad diuersa digrediēs, sed uelut expositione molliēs quod dixerat ad confirmandos uos, ne quid offenderetur Rhomanorum arrogantius ingenium, si uiderentur egere confirmatione, ceu uacillantes ac nutantes, sed eam confirmationem, mutuam consolationem interpretatur, suo more modestissime loquens. Tametsi græcanica scholia, posterius uerbum συμπαρακληθῆναι referunt & ad Paulū, ut intelligas illos confirmandos & fulciendos aduentu Pauli. Paulum autem solatium mutuū accepturum, ex illorū cōfirmata fide. Quod si placet, subaudiēdum est pronomen primæ psonæ ἐμὲ siue ἡμᾶς. i. me uel nos. Et ad hanc qdē sententiam interpretat̄ Origenes, mihiq; hoc magis ea probatur, quod addidit cōiunctionē, δὲ τοῦτο δέ ἐστι, quæ palā indicat mitigari & corrigi qd' præcessit. Quod genus est & illud, Sacramentum hoc magnum est, ego autē dico in Christo & ecclesia. Deinde si sensisset inter uos, ἐν ὑμῖν, magis dixisset ἐν ἑαυτοῖς. Deniq; magis quadrat quod sequitur, διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ὑμῶν τε κἀμοῦ. i. per mutuam fidē, uestrā simul & meam. Illorum fides prædicabatur in toto mūdo, & Paulus habebat fidē. Itaq;

collatione

collatione facta,futurum erat, ut utriq; in ſua,hoc eſt cõmuni fide,alteri ab alteris fulci rentur. Quemadmodum fit,quoties duo rem a diuerſis acceptam autoribus, inter ſe cõ ferunt,uterq; certius credit,quod audierat,ob narrationis mutuæ conſenſum.

Habeam in uobis.) ἔχω Ϲ\ ἐμ ὑμῖμ. i.habeam & in uobis. Nec em̃ Emphaſi caret & con iũctio. Apud græcos omes,aliquid fructus collegerat,idem optat & apud Rhomanos. Rurſum in uobis poſitum eſt pro eo quod eſt inter uos.

Nolo autem uos.) Origenes hoc loco cõmonſtrat hyperbaton,hoc eſt cõfuſum ora tionis ordinem,putans nonnihil etiam deeſſe. Sed exiſtimat orationis ſeriem ad hunc modum poſſe reſtitui. Sicut fructum habui in cæteris gentibus(Græcis ac Barbaris,ſa piẽtibus, & inſipientibus debitor ſum)ita quod in me eſt,promptus ſum,ſi liceat,etiam uobis qui Romæ eſtis euangeliçare.Hoc obiter annotaui,quod ad ſcripturæ diſtinctio nem pertineat. Græcis ac Barbaris.) Apud græcos gemina eſt copula, Ἕλλησίτε καὶ βαρ βάροις,id eſt,græciſq;,ac barbaris.Ac rurſum,σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις,id eſt ſapiẽtibuſq; & inſi pientibus. Nec eſt ocioſa cõiunctionis iteratio,ſignificans Paulum eſſe debitorem ex æquo omnibus citra ullum gentis delectum. Idq; inculcat ob Iudæos, qui prædicationẽ euangelij ad ſe ſolos attinere uolebant. Cæterum hic σοφοῖς,non tam ſapientes ſignificat q̃ eruditos,& ἀνοήτοις craſſos potius & indoctos q̃ ſtultos. Sapientiam em̃,hoc eſt eru ditionẽ ſibi uindicabãt Græci.Porro Græcos aliquoties, pro qbusuis gentibus poſitas reperies,hic barbaris oppoſuit. Itaq; quod in me promptum.) Laurentius admonet hoc loco promptum accipiendũ,ſubſtantiue,nempe pro ipſa promptitudine,quemad modum illi χρηστὸν uocant χρηστότητα,ταχὺ ταχύτητα appoſitiuis abutentes pro ſubſtanti uis nominibus. Vt ſit ſenſus. Ita ꝓ mea uirili promptus ſum,& promptitudo animi mi hi adeſt,etiam uobis,qui Rhomæ eſtis euangeliçare. Atq; ita legit Ambroſius.Itaq; qd' in me eſt promptus ſum &c. At ſunt, qui malint infinitum εὐαγγελίσασθαι referre ad no men uerbale ὀφελέτης,& οὕτως aduerbium ſic accipere,non ut connectat hanc orationis partium,cum ſuperioribus,ſed referatur ad reliquos quibus iam prædicauerat euange lium Paulus. Vt ſit ſenſus. Sicut alijs gentibus iam prædicaui,cum omnibus debeam,ſic quantum ad animi mei promptitudinem attinet debeo & uobis,qui Rhomæ agitis(ta metſi ſapiẽtes, potentes,& docti ſitis)prædicare euãgeliũ Chriſti. Atq; id ſane belle qua drat,cum ijs quæ mox ſequuntur. Non em̃ erubeſco euãgelium.) οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον. Interpres aliquando uertit confundor,aliquando erubeſco,adiungens accu ſandi caſum. Latinius erat. Non em̃ me pudet euangelij. Græci codices addunt Chriſti. τὸ εὐαγγέλιον τοῦ χριστοῦ,quod Chriſti nomen adhuc apud multos præſertim ſapientiæ per ſuaſione turgidos, cõtemptum haberetur. Dei em̃ uirtus eſt.) δύναμις γὰρ, id eſt po tentia em̃ dei eſt, ut oſtẽdat ne Rhomanis quidem rem eſſe aſpernandam,ceu humilẽ & inefficacem. Hoc admonui ,quod uirtus apud latinos ſit anceps,quæ nõnũq; ſic uſur patur,ut reſpõdeat ei uoci quæ apud græcos eſt ἀρετὴ,& opponatur κακία,hoc eſt uicio, aliquoties ut reſpõdeat græcæ,quæ eſt δύναμις & opponatur imbecillitati,ſiue impoten tiæ. Addit autem dei,ne Chriſtus ut homo contemneretur ab impijs.

Omni credenti.) παντὶ τῷ πιστεύοντι. Dilucidius erat,cuiuis credenti. Non em̃ uult ui deri delectum. Iudæo primũ & Græco.) Et hic gemina græcis eſt coniunctio,Ἰουδαίῳ τε πρῶτον Ϲ\ Ἕλλνι, id eſt, & Iudæo primum & Græco. Primum autem hoc loco perinde ua let,quaſi dicas potiſſimum,quod Iudæis promiſſus eſſet Chriſtus, a quibus & exortus eſt,& græci ſapiẽtia præſtarent. Cæterũ hoc loco græcũ accipit pro gẽtili,atq; ita uertit alibi nõ uno in loco. Tametſi ſuperius græcis ac barbaris, pro peculiari gente poſuerit.

Ex fide uiuit.) Viuet legendũ eſt uerbo futuri tẽporis ἐκ πίστεως ζήσεται. Atq; ita citat̃ & apud hũc in epiſtola ad Galatas & in epiſtola diui Iacobi. Locus aũt quẽ adducit Pau lus,eſt apud ꝓphetã Habacuk,capite.2. Qd' ſeptuaginta ſic interpretati ſũt. Iuſt⁹ aũt ex fide mea uiuet. Vnus Symmach⁹ ſignificãtius expreſſit ὁ δὲ δίκαιος τῇ ἑαυτοῦ πίστει ζήσεται,

id est, iustus autem per propriã suã fidem uiuet, siue uicturus est Hieronymus putat septuaginta lapsos hebraicoꝝ elementorum similitudine quæ mensura tantum inter se distant. Nam בְּאֱמוּנָתוֹ sonat hebræis in fide sua, quod ו uau littera, cũ est appendix dictionis uim habet huius ꝓnominis sui aut eius. Iod י itẽ adiecta uim habet huius ꝓnoĩs mei בְּאֱמוּנָתִי id est in fide mea. Porro uiuet futuri tẽporis esse uerbũ, nõ solũ indicat æditio græca, quam citat Hieronymus, quæq; extat in uulgatis græcorum codicibus, uerum etiam in hebræo uerbo ad יִחְיֶה Additũ enim י a principio tertiam personam futuri masculini efficit. Testimonium prophetæ, si quis requiret ad hunc habet modum וְצַדִּיק בְּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה Opinor autem Paulũ utrũq; pronomẽ omisisse, siue quod Rhomanis nota esset æditio septuaginta, & ob id ab ea dissentire nollet, neq; rursum Hebraicam ingerere, quam nesciebãt, siue quod huiusmodi pronomina passim soleant subaudiri, siue quo sententiam redderet absolutiorem magisq; catholicam.

Reuelatur.) ἀποκαλύπτεται, id est retegitur & aperitur. Cum palã fit, quod ante tectũ fuerat. Quod notum est dei.) τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ, id est quod cognobile est dei, hoc est, quod de deo sciri cognosciq; potest astipulantibus & interpretibus. Est em̃ in deo, ad quod nulla humanæ mentis imaginatio possit ullo modo pertingere.

Κτίσις

A creatura mundi.) κτίσις ambigua uox est apud græcos, ut quæ uel creationẽ ipsam significare possit, hoc est actum creandi, siue condendi, uel creaturã ipsam, hoc est rem creatã. Interpres κτίσιν ad hominẽ referre uidetur, τὰ ποιήματα ad res creatas, ut intelligas a creatura, hoc est ab homine creato conspici animo, quæ corporeis oculis cerni non possunt, idq; per res creatas, in quibus extant diuinitatis uestigia. Alij cõtra hoc ad hominem referre malunt, illud ad mundi creationem. Mihi uidetur utrũq; ad mundum conditum non absurde referri posse, ut intelligas inuisibilia dei, cerni ex ipsa mundi creatione, dum intelliguntur per opera, quæ dei conditoris potentiam, sapientiam, ac bonitatem præ se ferunt, ut datiuus græcus ποιήμασιν pertineat, non ad uerbum καθορᾶται, sed ad participium νοούμενα, id est quæ intelligunt̃, per quæ? Nimirũ τοῖς ποιήμασιν, hoc est per opera, ueluti per instrumentum. Quandoquidem Græcis, dandi casus exprimitur instrumentum, ut nobis auferendi casu. Iam illud admonere non ita magni refert, νοούμενα, quod uertit intellecta, participium esse præsentis temporis, non præteriti. Nõ enim ita conspiciuntur, ut prius sint intellecta, sed tum conspiciuntur, cum ex rebus conditis intelligunt̃, uelut exponat, quid senserit, cum ait cõspiciuntur. Sic em̃ intelligunt̃, ex rebus conditis, tanq̃ in speculo cernas imaginem, unde & κάτοπτρον habet nomen.

Sempiterna quoq;.) ἥτε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις, Græce non est quoq;, qua coniunctione illi prorsus carent, sed q;. Quãq̃ interpres probe reddidit, si modo uera est Origenis interpretatio, ut inuisibilia referatur ad creaturas inuisibiles, non ad ipsum deum, quem postea subijcit separatim. Ita ut sint.) Ita non solum redundat, uerumetiam subuertit sensum, si addatur Græci sic habent εἰς εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους, id est ut sint inexcusabiles, siue in hoc, ut sint inexcusabiles, siue quod per dei cognitionem eo deducti sint, ut ignorantiam non queant prætexere cum peccẽt, siue quod deus in hoc ipsum indulserit eis sui cognitionem, ut postea nihil haberent, quod prætexerent, suæ incredulitati, si Christum reijciant. Sed euanuerunt.) ἐκματαιώθησαν, id est uani siue supuacanei facti sunt, aut frustrati sunt, μάτην enim frustra. Inde μάταιος superuacaneus & nullius usus. Hinc ματαιόομαι frustror. Vulgo uanum uocant gloriosum ac superbum, & ad eum sensum exponit Lyra. Qui latine callent uanũ dicũt, aut qd' ueꝝ non est, aut qd' friuolũ est nihil habens solidi. Cæterũ euanescere dicit̃, quod cum prius falsa imagine offerret̃ oculis, deinde desinit apparere ueluti fumus. At Paulus sentit illos frustratos fuisse suis cogitationib⁹, hoc est longe secus euenisse, q̃ putabant, id quod declarant quæ mox sequũtur, dicentes se esse sapientes stulti facti sunt, id em̃ est frustrari, cum summam sapientiã tibi speraris, in summam incidere stulticiam, & cum clarissimam lucem somniaris, in altissimas

Vanus. Euanescere

simas demergi tenebras. Est autem διαλογισμὸς non simplex cogitatio, sed cogitatio ratiocinantis, & expendentis, ac dijudicantis, quod alienissimũ est a fide Christi, ad quam illos uocat. Taxat em̃ obiter dialecticas philosophorum argutias, quibus frustra freti, sapientiam absolutam & sibi uindicabãt, & alijs pollicitabantur.

Dicentes se esse sapientes.) φάσκοντες εἶναι σοφοί. Si nihil licet immutare in arcanis litteris, cur hic interpres ausus est græcam sermonis figurã latinã reddere? Quãq; ne sic quidem ad plenum expressit sententiam. Nam φάσκοντες εἶναι magis sonat, qui cum putarent, aut profiterentur se sapientes. Siquidem ob rerum affinitatem abutuntur sæpe, φημὶ pro οἶμαι.

Stulti facti sunt.) Græcis unica dictio est, ἐμωράνθησαν, id est infatuati sunt.

Incorruptibilis dei.) ἀφθάρτου quod alias uertit immortalis, & hoc sane loco magis quadrabat. Opponit em̃ deum immortalem simulacro hominis mortalis φθαρτοῦ.

In similitudinẽ imaginis.) ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος, in similitudine imaginis, uel potius in effictione, siue assimulatione imaginis. Neq; em̃ sentit illos uertisse dei gloriam in imaginẽ hominis, sed aliter sensisse de deo q̃ oportebat, cum illi affingerent imaginem hominis. Atq; ita dictum est in similitudine, quasi dicas per assimulationem imaginis. Ad eũdem modum paulo post, μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, id est transmutarũt ueritatem dei in mendacio, ut sit auferendi casus non accusandi. Nec em̃ uerterunt ueritatem dei in mendacium, sed cum ipsi uersarentur in mendacio, sibi mutauerunt dei ueritatem, aliter de illo prædicantes q̃ est.

In desyderia cordis.) ἐν ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν, id est, in concupiscentijs cordium suorum non cordis, nec in desyderia. Quo sane loco uideri poterat abusus præpositione, id quod & alias facit, nisi magis quadraret, ut intelligamus tradidit positũ pro destituit. Non em̃ illos deus adegit in cõcupiscentias fœdas, sed destituit suopte uitio illuc euntes. Nec Emphasi caret quod cordium dictum est, multitudinis numero, ut intelligas diuersos esse stultorum affectus, nec in his unum cor, aut ullum consensum.

Corpora sua in semetipsis.) ἐν ἑαυτοῖς, id est, inter sese. Significat em̃ mutuum masculorum inter se stuprum, & mutuum item coitum fœminarũ inter se.

Veritatem dei.) τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, id est, ueritatem eius, nempe dei. Alioqui cum mox præcesserit deus, duriusculum est subito repetere.

Et coluerunt.) ἐσεβάσθησαν, id est uenerati sunt, quod proprie dicimus de ijs, quibus diuinum quiddam ac maiestatem tribuimus, quæ & σεβασὰ dicuntur. Quod sequitur ἐλάτρευσαν seruierunt, nos uertere maluimus coluerunt.

Potius q̃ creatori.) παρὰ τὸν κτίσαντα, id est, ultra eum, siue supra eum qui creauit, hoc est plus honoris exhibuerunt rebus creatis, q̃ illi qui creauerat.

Qui est benedictus.) εὐλογητὸς, quod nos ob rudiores uertimus laudandus εὐλογεῖν em̃ græcis, est honorifice loqui de quopiam. Vnde & episcoporum benedictiones opinor dictas, quod populo bene precentur beneq; ominentur.

In passiones ignominiæ.) εἰς πάθη ἀτιμίας, πάθη apud græcos nonnunq̃ perturbationes animi, sonat, aut motus, aut morbos, aut quod maxime placet Fabio affectus, in tãta copia probatorum nominũ, quorsum opus erat nouo & factitio passionis uocabulo? Hoc loco maxime quadrabat morbos, quandoquidem effœminatam libidinem & Horatius morbum appellat, cum grege turpium morbo uirorũ. Porro quod addidit ignominiæ, ex hebraica sermonis proprietate sumptum apparet, pro eo quod est in affectus dedecorosos, siue contumelioſos. Siquidem libidinem contumeliam corporis appellat, ut Paulo superius ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν. Et Petrus honorem uocat uxoris, si cum ea tu non contaminentur. Honori uero opponitur ἀτιμία.

In desyderijs suis.) ἐν ὀρέξει αὐτῶν, id est, in appetentia sua, siue quod malim sui, ut intel-

ligas masculorum mutuam inter se appetentiam.

Et mercedem quã.) Græce significantius est ἀντιμισθίαμ, quasi pensationẽ dicas, aut repensationem, ac præmij retributionem, seu mercedem meritis respondentem.

Et sicut non probauerunt.) Sensus est geminus, sed utercꝫ redditur græcis uerbis ☉ καθὼσ οὐκ ἐδοκίμασαμ τὸ θεὸν ἔχειμ ἐν ἐπιγνώσει siue enim accipis, hunc sensum. Et quẽad modũ nõ probauerũt, hoc est noluerũt deũ habere in agnitione, nã hic agnitio magis est cꝫ cognitio, & cognitũ utcũcꝫ, noluerunt agnoscere, uidetur deesse articulus τὸ ἔχειμ. Siue hũc. Quẽadmodũ nõ ꝓbauerũt, quod deus agnosceret & sciret oia, quo ueluti nihil intelligente licenter peccabant, uidetur accusatiuus deesse quẽ exigebat uerbũ, ἔχειμ q exprimeret, quid deus haberet in noticia. Et quãcꝫ alicubi uidenẽ usurpare ἐπίγνωσιμ pro, γνῶσιμ, id est, agnitionem pro cognitione, tamen horum nominum differentia notatur & ab Hieronymo nostro & a græcis interpretibus. Hoc sane loco pulchre conueniebat cognitũ. Siquidem ante dixit deum ab illis cognitum, at hic negat agnitum. Cognoscere est intelligentis, agnoscere grati ac memoris. Ingratus nouit beneficium, uerum dum dissimulat se debere, non agnoscit.

In reprobum sensum.) εἰς ἀδόκιμονννοῦμ. Non est hic sensus, αἴσθησις, quod genus sunt, uisus, auditus, sed νοῦς, hoc est mens, unde dilucidius erat in reprobam mentem. Est autem festiua uocum affinitas in ἐδοκίμασαμ & ἀδόκιμον, id est, probauerunt & reprobũ. Nam hic probari dicitur, quod placet, & ἀδόκιμομ quod omnibus displicet. Huiusmodi sunt hæc quæ commemorat flagitiorum portenta, quæ execrantur & ipsi gentiles.

Quæ non conueniebant.) τὰ μὴ καθήκοντα, sensus est, indigna se, hoc est, quæ tales uiros dedecebat facere.

Repletos.) Interpres hos accusatiuos retulit, ad uerbum quod præcessit tradidit. At ꝯmodius referuntur ad infinitum uerbum ποιεῖμ, quod posteacꝫ mutauerat in alium modum, mutandi simul erant accusatiui in nominatiuos.

Auaricia.) πλεονεξία, quod aliquoties uertit rapinam, aliquoties fraudem, nonnunꝯ auariciam. Est autem πλεονεκτεῖν uerbum compositum a πλέομ ἔχω, hoc est a plus habendo quo græci utuntur, cum quis sibi plus usurpat cꝫ ius est, aut potiores partes fraudatis est, cæteris occupat. Inde πλεονέκτης & πλεονεξία. Non solum autem nullus auarus, qui non sit idem fraudator, sed ne diues quidem ullus, qui non aut iniquus sit, aut iniqui hæres. Cæterum quoties incidit huiusmodi nominum catalogus, nonnihil dissonant exemplaria, id quod obliuione notariorũ accidit, quod difficile sit huiusmodi meminisse. Nec usquequaꝫ probo, quorundam nimis anxiam in hisce rebus diligentiam, qui numerum quoꝫ putant obseruandum in congesta nominum sylua, uelut cum alijs aliquot locis, tum in epistola ad Galatas, quorsum attinet numerare fructus spiritus, cũ opera carnis non numerẽtur?

Nequitia.) κακία, quæ dictio græcis nunc uicium sonat, & opponitur ἀρετῇ, aliquando ignauiam, unde ἐκκακοῦμ deficere ac delassari. Nonnunꝯ afflictionem, quod rectius tamẽ κάκωσιμ dicimus, hoc loco maluissem uertere maliciã, quæ apud Senecam simpliciter usurpat pro uicio, alioqui peruersitatẽ sonat, cũ quis data opera male agit. At πονηρίαμ uertit maliciam, quæ uox aliquando non solum maliciam significat, sed uersutiam & astutiam. Vnde proxime præcedit auariciam, uelut illius germana. Nequitia uero proprie ad libidinem & luxum pertinet, quod hæc uicia hominem perditum, & nihili declarent, & ab omnibus contemni soleat his obnoxij.

Inuidia, homicidijs.) Apud Græcos iucunda uocum affinitas est in φθόνου φόνου. Quãcꝫ cede potius est singulari numero, cꝫ homicidijs.

Malignitate.) κακοηθείας, quod magis sonat morum asperitatem ac difficultatẽ. Nam apud nos malignitas opponitur benignitati seu candori, & maligne laudat, qui parce ac prope-

modum inuide laudat & maligne dat, qui contracte dat.

Detractores.) Significantius apud græcos καταλάλους, id est oblocutores. Nam detrahit, qui minuit laudem alicuius. Obtrectat, siue obloquit qui male prædicat de alio.

Deo odibiles.) Vnica uox est apud græcos θεοστυγεῖς & magis sonat, quibus deus est inuisus, & quos deus habet inuisos, atq; ita interpretantur græcanica scholia.

Contumelioſos.) ὑβριστὰς, id est feroces & per uim alios opprimentes, quasi dicas iniuriatores, unde mox subijcit huic cognatum uitium ὑπερηφάνους superbos.

Elatos.) ἀλαζόνας Plautus ἀλαζόνα, uertit glorioſum quē & faſtoſum recte dixeris, ἀλαζὼν diuersus est ab eo quem ἔιρονα uocant græci. Siquidem ille præ se fert & ostentat, quod non est. hic dissimulat quod est.

Inuentores malorum.) ἐφευρετὰς, id est, adinuentores, siue quod in rebus per se bonis aliquid admisceant mali, siue quod semper addant mala malis. semper enim malum e malo gignitur.

Non obedientes,) ἀπειθεῖς, id est, immorigeros seu inobedientes, siue intractabiles nec hic opus erat periphrasi.

Sine intellectu incompoſitos.) Rursus est iucundissima uocum affinitas, in græco sermone, quam interpres, nec affectauit, nec potuit reddere ἀσυνέτους, ἀσυνθέτους.

Sine affectione.) ἄσοργοι, ut ne excutiam interim, quod interpres abusus est affectione pro affectu. Cum multū inter sit. Affectibus carere, iuxta Stoicos summa laus est, sic apud nos quoq; malis uacare affectibus laudi ducitur. At σοργὴ non simpliciter significat affectum, sed potius affectum illum pietatis aut charitatis, quo parentes tanguntur erga liberos, ac uicissim illi erga eos, quo frater erga fratrem. Vnde qui eo processerunt in uicijs, ut ad hos quoq; communes affectus, & ad ipsum naturæ sensum obsurduerint, ἄσοργοι uocantur.

Sine fœdere.) Quæso quid hoc est sine fœdere? Num damnat eos qui non pangunt fœdera, an eos potius, qui nullis fœderibus coercentur, quo minus quod libet faciant? Vnde fœdifragos dicere potius debuit. Quāq; alias græci ἄσπονδον uocāt irrecōciliabilē, ut ἄσπονδος πόλεμος. Et σπονδὴ sodalitatē quoq; significat, ut intelligas intractabiles, sibi uicinos uētes, erga neminem iure necessitudinis utentes. Hic συναθροισμὸς, id est, cōgeries uocū & ἀσύνθετον mire facit ad orationis impetum ac uehementiam. Et προσονομασία, non solū ad iucunditatem facit, uerumetiam ad odium, & inculcationem rei molestæ. Veluti si dicas, de manifesto mendacio, hoc neq; scriptum, neq; pictum est usq;.

Sine miſericordia.) ἀνελεήμονας, id est, immisericordes. Mirum cur hic interpretem delectauit periphrasis.

EX CAPITE SECVNDO.

QVi cum iustitiam dei.) Hoc loco græcorum codices longe a nostris dissidēt. Sic enim est apud illos, ὅιτινες τὸ δικαίωμα τοῦ θεοῦ ἐπιγνόντες, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσὶν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ & συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι, id est, qui cum iustitiam dei cognorint, nempe hanc, quod qui talia agunt digni morte sint, non solum eadem faciunt, sed etiam consentiunt facientibus. Vt intelligas grauius esse approbare aliorum male facta, & teipsum male facere tacitum. Sed deprauationis occasio fuerunt hæ duæ uoces ποιοῦσιν & συνευδοκοῦσιν, quæ uoces apud græcos conueniunt cum datiuis participiorum pluratiuis, & cum tertijs personis uerborum. Primum enim ponit iustitiam dei, deinde uelut exponens quæ sit ea iustitia, nempe quod q talia agūt digni sint morte. Cæterū unde hæc duo uerba, non intellexerunt, accesserint in nostris exēplaribus, equidē nō satis intelligo. Quāq;

etiam illis additis idem erit ſenſus ſi legas per interrogationem negatiue, ut intelligas fieri non potuiſſe,quin hoc quoq; intellexerint. Ex Origene nihil certi poteſt, colligi, quod ad hanc rem pertineat, niſi quod ſuſpicor,in eo locum hunc eſſe deprauatum. At græcorum ſcholia,indicant nonnullis hunc locum aliter legi ſolere,ut facere grauius eſſet,conſentire leuius. Verum quoniam ad explendum hunc ſenſum ſentiebant aliquid deeſſe,addiderũt hæc duo uerba de ſuo.Nõ intellexerũt, Verũ græca indicant diuerſum eſſe Pauli ſenſum, Nempe grauius eſſe comprobare aliorum malefacta, & ſi ipſe labaris in peccatum,propterea quod hoc ſæpe numero uel caſus eſt, uel infirmitatis,illud uel peſtilentiſſimæ adulationis, uel deploratiſſimæ maliciæ. Sapiẽtum erat plebem indoctam ab his uicijs cohibere. At non ſolum eadem fecerunt,uerumetiam autoritate ſua cõfirmarunt populi uæſaniam. Ad eũ modum interpretatur & Vulgarius.

EX CAPITE SECVNDO.

PRopter quod.) Origenes indicat rectum ordinem totius huius diſputationis Paulinæ,quod ſit alioqui perplexior. Qui quoniam paucis a nobis annotari nõ poteſt, nec proprie ad hoc pertinet inſtitutum,obiter admonuimus,ut qui uelit,ab ipſo petat autore.

Omnis qui iudicas.) πᾶς ὁ κρίνων,id eſt,quiſquis indicas,uel quiſquis es qui iudicas.

In quo enim alterum.) ἐν ᾧ γὰρ. Senſus eſt. Alium iudicando te ipſum condemnas hoc eſt,eo ipſo quod iudicas, te condemnas, Id habet proprietas græcanici ſermonis.

Eadem enim agis quæ iudicas.) τὰ γὰρ αὐτὰ πράσσεις ὁ κρίνων,id eſt eadem enim facis tu qui iudicas uel tu ille iudicans.

Iudicas condemnas.) κρίνῃς, κατακρίνεις,iucunditas græcanicæ figuræ non potuit ab interprete reddi,quod proſonomaſia non reſpondeat in latinis uocibus.

Diuitias bonitatis eius.) ἢ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος. Diuitiarum uocabulo delectatus eſt Paulus,uel hoc argumento,quod eo frequentius utitur. Porro bonitatis non eſt ἀγαθωσύνης, quod eam ſignificat bonitatem, quæ opponitur πονηρίᾳ, id eſt,maliciæ, ſed χρηστότητος, quæ benignitas latine dicitur. Eam ita finiunt philoſophi. Benignitas eſt uirtus ſua ſponte ad benefaciendum expoſita. Vnde græca uox ab utilitate dicta eſt. Quã & eadem accipitur pro commoditate ſuauitateq; morum,qua nos faciles ad uitæ conſuetudinem præſtamus. Siquidem uſum pro familiaritate,ſiue conſuetudine dicunt & latini,& græci,uehementer comes ad congreſſum ac blandiores χρηστολόγους appellant. Nec multum abeſt bonitas a benignitate. Etenim cũ deos bonos uocãt beneficos intelligi uolunt. Verum nos id quod præterq; quod certum etiam dilucidius erat,& ad hũc locum accõmodatius ſequi maluimus. Lenitatem & manſuetudinem dei, quodq; minime ſit auſterus χρηστότητα uocat.

Ignoras.) ἀγνοῶν,id eſt ignorans participiũ eſt apud græcos,& a ſuperioribus pendat.

Quod bonitas dei.) ὅτι τὸ χρηστὸν, adiectiuum nomen poſuit loco ſubſtantiui. Eſtq; eadem dictio,quam mox expoſuimus.

Ad pœnitentiam te adducit.) ἄγει,id eſt ducit, hoc eſt allicit, & inuitat Hieronymus in Eçechielem uertit prouocat,alioqui idem eſt ducere,quod perducere.

Cor impœnitens.) Significãtius græce ἀμετανόητον, quaſi dicas impœnitibile,quodq; nulla dei beneficẽtia poſſit ad pœnitentiam adduci. Porro μετάνοιαν recte uerteris, & reſipiſcentiam & μετανοεῖν reſipiſcere. Nam hinc uox eſt dicta, quod poſt admiſſum ſcelus,ſentiat ſe peccaſſe a μετὰ poſt & νοεῖν intelligere.

Theſauriças tibi,) θησαυρίζεις σεαυτῷ, id eſt theſauriças tibi ipſi. Nec enim hic ocioſum eſt pro-

est pronomen compositum significans ipsum sibi causam esse tanti mali, cum bonitas dei illum alio prouocet. Miror autem cur interpretem græca uox tantopere delectet. Cum dicere potuerit, colligis, recondis, reponis. Significat paulatim aceruari diuinam iram, ut tandem uniuersa depromatur, more thesauri.

Reuelationis iusti iudicij.) Græce diuidunt hæc interposita coniunctione, ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας, id est reuelationis & iusti iudicij. Quamꝯ grecis iusti iudicij, unica dictio est, & ob id uenustior, ut distingueret nouato uerbo, diuinum iudicium a nostris iudicijs, in quibus non raro nocens elabitur, & innocens damnatur. Tribus notis signauit eundem diem Iræ, quod tum misericordiæ locus non erit. Reuelationis, quod omnia nuda erunt, quæ nunc latent, & Iusti iudicij, quod recte pro cuiusꝯ meritis pronunciandum est.

Secundum opera eius.) κατὰ τὰ ἔργα αὐτου, id est, iuxta facta, & sua non eius.

Secundum patientiam.) καθ' ὑπομονὴν, id est perseuerantiam aut sustinentiã boni operis, hoc est quod perseuerarit in bono opere.

Quærentibus uitam.) Et huius loci sententia mire subuersa est, cum græca lectio, si quis attendat, pulchre habeat, ὃς ἀποδώσῃ ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῆ, τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ἐπιζητοῦσι, ζωὴν αἰώνιον, hoc est qui reddet unicuiꝯ iuxta opera sua. his quidem qui per perseuerantiam operis boni gloriam & honorem & incorruptionem quærunt, siue quæsierunt, uitam æternam, ut ζωὴν αἰώνιον, referatur ad uerbum ἀποδώσῃ, id est reddet. Et τοῖς, articulus ad participium ἐπιζητοῦσι, ut sit sensus, ijs qui hic quærunt gloriam illam & honorem, & immortalitatem, perseuerantes in bonis operibus, per quæ ista parantur, reddet uitam æternam, hoc est id quod quæsierunt, ediuerso, qui maluerunt esse contentiosi, nec obedierunt ueritati, uentura est ira &c. Ad hunc modum uidetur legisse & Origenes, cum ait. Quærentibus (inquit) gloriam & honorem & incorruptionem pro boni operis patientia uita dabitur æterna. Ad eundẽ legit & exponit Vulgarius episcopus, ac cætera græcorũ scholia. Et ingens est exemplariorũ cõsensus. Cæterũ ut hallucinaretẽ interpres participiũ ζητοῦσι querẽtibus in causa fuit, cuius uox per oia conuenit cũ uerbo tertiæ personæ pluralis quærunt. Porro ne quem offendat quod nos pro incorruptione uertimus immortalitatem, uertit ad eũdem modum Ambrosius in epistola priore ad Timotheũ capite primo ἀφθάρτῳ immortali deo, & eodem pacto legit ecclesia. Imo ea uis est græcanicæ dictionis.

Ex contentione.) τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, id est contentiosis siue qui sunt ex contentione, nam græci τοὺς ἐκ σοᾶς Stoicos uocant & Paulus τοὺς ἐκ περιτομῆς circũcisos appellant.

Non acquiescunt græcis unica uox est, & participium, ἀπειθοῦσι, id est non parẽtibus siue obtemperantibus. Neqꝫ redditur apud nos iucunditas græci sermonis ἀπειθοῦσι & πειθομένοις, id est non obtemperantibus & obtemperantibus.

Iudæi primum & græci.) In his quoqꝫ est geminatio coniunctionis quam superius ostendimus τέ καὶ Iudæiqꝫ primum & græci.

Personarum acceptio.) προσωποληψία unica uox est quæ significat respectum personæ, cum huic magis fauemus quã illi non ob ipsius rei, sed personæ discrimen. Huic opponit quod paulo superius dixit δικαιοκρισίαν.

Sine lege peccauerũt.) Græcus sermo festiuior est per aduerbium ἀνόμως, quasi dicas illegaliter siue exlegaliter. Nam exlegem legimus pro ἄνομος.

Eiusmodi legem.) Græcis est ὅυτοι, id est hij nõ eiusmodi Scriptum in cordibus.) scriptum nomen est Græcis, nõ participium γραπτόν, quasi si dicas scripticium, ut opponatur illi quod ἄγραπτον uocant iureconsulti.

Sed factores legis.) ποιηταὶ, id est qui operantur & faciunt legis præcepta. Alioqui faciunt legem qui condunt.

Testimonium illis reddente &c.) συμμαρτυρούσης αὐτῶν τ̃ συνειδήσεως, id est simul testificãte ipsorum conscientia. Nam illis apud græcos non est, ut intelligas conscientiam illorum consentire, cum iudicio dei.

Cogitationum accusantium.) Mire dormitauit interpres, cum uerso altero genitiuo græco in ablatiuum latinum συμμαρτυρούσης, alterum relinqueret. Vertendũ erat, cogitationibus inuicem accusantibus, aut etiam defendentibus, atq; ita recensẽt Hieronymus edisserens Eçechielis caput decimũ sextũ. Qui nolunt interpretem usq; errasse, & eũ spiritu sancto suggerente uertisse, uel unum hunc locum si possint expediant.

Si autem.) Verior & antiquior apud græcos scriptura est ἴδε, id est, ecce. Non εἰδέ, id est, si uero, alioqui non satis cohæret ordo, cum eo quod sequitur. Qui ergo alium doces. Quamq; Ambrosius legit εἰδέ, si modo libri non fallunt, tum Origenes & Vulgarius. Neq; quod ad sensum attinet quicq; est incõmodi, nisi quod duriuscule cohærent quæ sequũtur. Qui igitur doces alium &c. Quamq; hoc quoq; neq; nouum est in Paulo, & alioqui tolerabile.

Probas utiliora.) τὰ διαφέροντα, id est, eximia siue egregia, interpres legisse uidet συμφέροντα, id est utilia siue conducibilia. Demiror autem cur Vulgarius διαφέροντα uoluerit interpretari pro συμφέροντα, nisi forte loquũtur græci more latinorum, ut dicãt interesse cuiuispiam, quod ad rem illius pertineat. Cæterum probas hoc loco est, δοκιμάζεις, hoc est comprobas, quod est iudicio ac uelut exploratum approbare.

Instructus per legẽ.) Græce est κατηχούμενος, id est eruditus, siue initiatus, & institutus. Est autem uerbum Paulo peculiare, quod uidetur esse dictum a uoce, qua olim mysteria tradebãtur, quæ nefas erat libris cõmittere. Eodem usus est huius discipulus Lucas in præfatione Euangeliorum.

Magistrum infantium.) διδάσκαλον νηπίων, νήπιος, ut iam aliquot admonuimus locis, cũ ad ætatem refertur significat infantem, cum ad animum, significat parum eruditum, parum ingenio & usu rerum callentem, tempestiuius erat stultorum, aut puerorum. Quis eũ docet infantes? Nam hoc loco non est magister qui regat, sed διδάσκαλος, hoc est, q̃ doceat. Porro quod mox præcessit παιδευτὴν anceps est nomẽ, commune tum ei qui instituit pueros, tum ei qui castigat & corrigit errantes.

Habentẽ formam.) μόρφωσιν, id est formationẽ, quasi dicas instituendi formandiq; rationem, quam alijs præscribat, ut sunt & hodie, qui profiteantur se posse formare conscientias singulorum. Nam hijs uerbis delectantur, quidam non theologi, sed matæologi.

In honoras.) ἀτιμάζεις, id est dehonestas siue ignominia afficis.

Blasphematur.) Græci uox est, βλασφημεῖται, quod latine uertas, licet male audit, siue maledictis afficitur. Testimoniũ quod adducit Paulus Origenes refert, ad Esaiã, apud quẽ legis cap. 52. Quoniam ablatus est populus meus gratis, dñatores eius inique agunt dicit dominus, & iugiter tota die nomẽ meũ blasphemat̃. Porro hæc duo uerba in gentibus addita sunt ex æditione septuaginta, qua Paulus hoc loco uidetur abusus, alioq; ueritas Hebraica sic habet. וְתָמִיד כָּל הַיּוֹם שְׁמִי מְנֻאָץ & iugiter tota die, nomẽ meũ blasphemat̃. Diuus Hieronymus indicat & ad Eçechiel referri posse apud quẽ legis ca. 36. Et ingressi sunt ad gentes ad quos introierunt & polluerunt nomen sanctum meum, cum diceretur de eis, populus domini iste est. Et polluerunt nomen sanctum meum. Cæterum quid sibi uoluerit hoc loco Lyranus uiderit ipse, Consentit enim nostra æditio, cum septuaginta, & hebraica ueritate. Nec hoc sane loco ullum discrimen est, si qua fides habenda est uulgatis exemplaribus. Quãdoqdẽ apud Hebræos ita legimus: וַיָּבֹא אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי בֵּאָמֹר לָהֶם עַם יְהוָה אֵלֶּה Quæ si quis ad uerbum magis q̃ eleganter reddi postulat, ad hunc habent modum, & ingressi sunt ad gentes ad quas ingressi illic, & polluerunt illud nomen sanctum meum,

dum di

dum diceretur eis populus domini ille,Iam uero de Lyrano minus admiror. At Aquinas longe diligentior,hoc loco nescio qua de causa duplicem inducit lectionem, cuius equidē uerba non grauabor asscribere,quo facilius sit lectori super hac re, uel iudicare, uel inquirere. Cum em̄ citasset locum qui est apud Esaiam. Dominatores eius inique agunt,& iugiter tota die nomen meum blasphematur, subijcit ex Hieronymo nimirū alterum testimonium his quidem uerbis.Et Eçechielis triceſimo sexto. Secundum aliā literam,ubi nostra sic habet. Non propter uos ego faciam domus Israel,sed propter nomen sanctum meum,quod polluistis in gentibus.Hactenus Aquinas. Queso quæ nam est alia lectio, siue ut ipsi uocant litera, quæ dissideat ab altera? Excute, disquire, nihil huiusmodi reperies. Proinde conijcio Thomam alio properantem,hæc nō hausisse ex ipsis fontibus,id quod pene solus omnium recētiorum solet,sed ex aliorū collectaneis Sunt enim apud Eçechielem in eodem capite duo loca,in consimilem sententiam, prior est,quem nos modo citauimus,in quo nulla pugna est inter hebræam ueritatem & æditionem septuaginta. Altera quæ nō magno sequitur interuallo,repetens,quod iam dictum erat, quem citat Aquinas. Non propter uos ego faciam domus Israel,sed propter nomen sanctum meum quod polluistis in gētibus ad quas intrastis. Ac ne hic quidem ulla discordia est inter trāslationem Hieronymi & septuaginta. Quandoquidem hebraica ad hūc habent modū. לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם לְשֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר בָּאתֶם שָׁם. Ea si quis cupiat superstitiose uerti, sonant ad hunc ferme modū. Non propter uos ego faciens domus Israel, sed nomini sancto meo quod polluistis uos in gentibus ad quas ingressi estis illic. Iam uero quod Paulus admonuit Iudæos,id multomagis cauendum est nobis Christianis,quorum uita si nihil differet ab ethnicorū uita, nisi titulo Christiani nominis ac cerimonijs,cæteris in rebus par, aut etiam contaminatior, periculum est,ne sanctissimum illud Christi nomē polluatur & cōtumelijs afficiatur inter inimicos fidei,Iudæos & Turcas,si cōspiciant nos nō minus abiectæ seruire libidini,nihilo moderatius inhiare lucris,non minus cupidos uindictæ,nō minus timidos mortis,& auidos uitæ,nō minus furiose belligerantes,tumultuantes,digladiantes q̄libet leuibus de causis.

Per uos blasphemat̄.) Græce est δι' ὑμᾶς.i.,ppter uos,ut intelligas nō instrumētū,sed causam. Non em̄ qui in manifesto Iudæus.) Hoc loco breuitatē,quā græcis adferunt articuli præpositiui, nos quo dilucidior esset sensus,compluscułis uerbis explanauimus, sed ita,ut ne tantulū quidē de sensib⁹ immutaremus,in hūc modū. Nō is qui manifesto Iudæus sit,Iudæus est,nec ea quæ in manifesto sit carnis circūcisio,circūcisio est,sed qui in occulto Iudæus, & circūcisio cordis in spiritu non litera.

EX CAPITE TERTIO.

QVid ergo amplius περισσὸν græce aliquando superuacaneum significat,aliquando eximium,hoc est ἐξαίρετον,hic eximium pro excellentia accipitur. Sequitur enim τοῦ Ἰουδαίου, Id est in quo excellit Iudæus? Περισσὸν.

Multum.) πολὺ sic & apud græcos habetur per hypsilon,quāq̄ legendū uidetur,πολλὴ & per duplex l & ita, ut sit epitheton ὠφέλεια πρῶτον primum hic ordinem sermonis significat potiusq̄ præcipue.

Illis eloquia) Illis apud Græcos non est,sed interpres addidit necessario,ἐπιστεύθησαν.i. credita sunt eloquia, pro quod est cōcredita siue commissa sunt illis eloquia dei.

Euacuauit.) Græcis futuri temporis est καταργήσει id est abolebit, obliterabit, irrita reddet, siue antiquabit,quo uerbo frequenter utitur Diuus Paulus.Interpres,sæpenumero uerti destruere, ἀργὸν ociosum, inde καταργεῖν, ociosum & supuacaneū reddere. Καταργέω

Est autem.) γινέσθω græcis est,sit,siue fiat autem deus uerax.Fortassis interpres uerterat esto,positum est autem pro appareat.

Absit.) Frequenter obuium apud Paulum, græce est μὴ γένοιτο, id est, ne sit aut ne cõtingat, siue deus auertat aut prohibeat, est autem abominãtis sermo.

Iudicabit deus hunc mundum.) τὸν κόσμον, id est, mundum non hunc mundum, quasi sit alius mundus, nisi quod articulus additus aliquoties facit, ut res certa designetur.

Vt iustificeris in sermonibus.) Testimoniũ est ex psalmo quinquagesimo, ut iustificeris Hebraice est תִּצְדַּק iustus appareas, & in sequẽti dictione תּוֹכַח uincens aut ut alij mũdus appareas, ppter dagges punctũ insertũ, ut sit iustũ te cõstituas & uictorem aut mũdũ. Et cũ iudicaris, apud græcos uerbum est passiuum, ἐν τῷ κρίνεσθαι. Cæterũ Hebræis בְּשָׁפְטֶךָ anceps est, utrum de iudicato deo, an de iudicante loquantur. Hieronymus uidetur ita locum hunc interpretari, ut intelligat deum iudicatum. Psalmus sic habet לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדָבְרֶיךָ תּוֹכַח בְּשָׁפְטֶךָ.

Sicut blasphemamur.) Vsus est græca uoce φλασφημούμεθα, id est male audimus, siue male de nobis loquuntur homines.

Faciamus male.) Non inepte omisit ὅτι quod alias solet libenter addere, cum alioqui nihil sit opus.

Præcellimus eos.) προεχόμεθα. Eos apud græcos nõ additur, sed tantum est præstamus siue præcellimus. *Si quidẽ* græci distinctionem subijciũt, hijs uerbis. Quid igitur? Alioqui legi cõiunctim poterat, in quo igitur præcellimus præcausati sumus προαιτιασάμεθα, id est ante causam reddidimus.

Et omnes sub peccato.) Et coniunctio redundat.

Quia non est iustus.) ὅτι οὐκ, quia redundat, quod erat omittendum hoc sane loco, quẽ admodum paulo ante fecit.

Iustus quisq;.) οὐδὲ εἷς, id est ne unus quidem.

Requirens.) ὁ ἐκζητῶν, id est, qui exquirat, nam requirimus non quod uestigamus, sed quod abesse dolemus, requirimus in amico fidem.

Maledictione.) ἀρᾶς, id est deuotione, execratione, siue imprecatiõe. Cæterum illud obiter admonitum lectorem uolo, Testimonium hoc quod Paulus de ueteri sumpsit instrumento, uarijs ex locis esse contextum, atq; ut ita dicam cõsarcinatum. Nam duo primi uersus. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, quinti psalmi sunt. Illud autem quod sequitur, Venenum aspidum sub labijs eorum, cẽtesimi tricesimi noni psalmi est, rursum quod annectitur, Quorum os maledictione & amaritudine plenum est, e nono psalmo desumptum est. Porro tres qui sequũtur uersiculi Veloces pedes eorum ad effũdendum sanguinem contritio & infelicitas in uijs eorum. Et uiam pacis nõ cognouerunt, ex Esaia decerpti sunt, Vltimus autem uersiculus, Non est timor dei ante oculos eorum in trigesimi quinti psalmi principio est. Hos octo uersiculos intertexuit nescio quis psalmõ decimo tertio, quod idoneum locũ non inueniret, ad quẽ hoc Pauli referret testimonium, cum in Hebraicis codicibus non habeantur. Cæterum quæ ex Esaia mutuatus est, habentur apud eum prophetã capite. 59. iuxta Hebraicam ueritatem ad hũc modum. Cogitationes eorũ, cogitationes inutiles, uastitas & cõtritio in uijs eorum, Viam pacis nescierunt & non est iudicium in gressibus eorum.

Subditus.) ὑπόδικος quasi dicas obnoxius & reus. Nam δίκη græcis, & crimen significat & uindictam, siue pœnam, uelut obligatus ad pœnam.

Cognitio peccati.) ἐπίγνωσις. Elegantius ac significantius erat agnitio.

Et egent.) Græce est ὑστεροῦνται, id est carent siue destituuntur, & gloria græcis est non gratia δόξης τοῦ θεοῦ. Iustificati gratis.) δικαιούμενοι participiũ est passiuũ, sed præsentis tẽporis, unde nos uertimus iustificantur autem, addita de meo coniunctiuncula, quo sensum redderem dilucidiorem. Per redemptionem.) διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως quæ proprie est redemptio captiui, persoluto pro capite illius precio.

Propiciatorẽ

Propiciatorem.) ἱλαστήριον, id est propiciationem, seu magis propiciatorium, nisi forte interpres masculino genere accipit ἱλαστήριον.

In sustentatione.) ἐν ἀνοχῇ, id est in patientia & tolerantia.

Vbi est ergo.) Est, & tua addidit interpres. Nã græce ποῦ οὖν ἡ καύχησις; id est, ubi igitur gloriatio? Atq; ita sane absolutius est.

Arbitramur em̃.) λογιζόμεθα οὖν. Reputamus siue colligimus igitur. Nam Vulgarius interpretatur συλλογιζόμεθα, uelut hoc iam argumentando collegerit.

Imo & gentium.) Pro imo græcis est καὶ quod est affirmantis aduerbium, quasi dicas nimirum & gentium.

Qui iustificat.) δικαιώσει iustificabit futuri temporis. Respexit enim ad eos qui ad huc essent in Iudaismo seu gentilitate.

Legem ergo destruimus?) καταργοῦμεν, id est, irritam facimus, siue abolemus, ut Paulo superius ostendimus. Porro quod sequitur legem statuimus ἱστῶμεν dictum est pro fulcimus seu stabilimus, & facere ut stet aliquid, alioqui uacillans.

EX CAPITE QVARTO.

HAbet gloriam.) καύχημα gloriationem magis significat q̃ gloriam, quemadmodum & καύχησις, hoc est habet quod glorietur & iactet se.

Et reputatum est.) ἐλογίσθη, id est imputatum est hoc sane loco, nam græca uox anceps est. Cæterum longe aliud est reputare q̃ imputare. Nec iniuria Valla taxat, hoc loco puerilem affectationem copiæ in interprete, dum idem uerbum græcum, eodem in loco nunc uertit reputatur, nunc accepto fert, nũc imputo, quasi nefas esset, eandem uocem sæpius repeti.

Et, uero qui non operatur, credenti autem.) Vtrumq; græcis participium est μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι δὲ, id est, non operanti, tamẽ credẽti. Et rursum reputatur pro imputatur.

Secundum propositum gratiæ dei.) Dei non est in Græcis codicibus, etiamsi Ambrosius ita legit & exponit nominatim hæc uerba, unde apparet illum diuerso usum exemplari.

Accepto fert.) λογίζηται, id est imputat siue acceptum fert. Est autem acceptum ferre, debere, siue pro accepto habere quod non acceperis, quæ apud iureconsultos uocatur acceptilatio.

Non imputabit.) λογίζῃ, futuri temporis est, tametsi potest esse aoristus subiunctiui ut sit imputauerit.

Tantũ manet.) Manet apud græcos nõ inuenio, sic habent græci codices, ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος ἐπὶ τὴν περιτομὴν, ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν, beatitudo igit̃ ista siue beatificatio, utrũ in circũcisionẽ an in præputium? ut sub audias, uenit aut simile uerbũ, & ita græcorũ scholia legunt & interpretantur. Atq; adeo haud scio, an interpres cupiens explicare Pauli mentem, scripserit, manat in circũcisionem, quod postea mutatum sit in manet.

In circumcisione.) ἐν περιτομῇ ὄντι, id est, cum esset in circumcisione.

Signaculum. σφραγῖδα, id est signum ac notam impressam. Nam fidei causa solemus obsignare, quod certum esse uolumus. Atq; ad hunc modum obsignamus, quod ad tẽpus sepositum ac reconditum esse uolumus, suo loco depromendũ.

Non his tantum qui sunt excircũcisione.) Græca multo secus habẽt τοῖς οὐκ περιτομῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι, id est, qui non tantum sunt excircumcisione, sed etiam incedunt per uestigia &c. ut intelligas non esse satis Iudæum fuisse natum ad hoc, ut sis filius Abrahæ, nisi eiusdem ingrediaris uestigijs, id quod est filiorum.

Non enim promissio Abrahæ.) τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου, id est, melius hic addidisset quod hæres esset mundi uel hæredem mundi futurum.

Non ei

Non ei qui ex lege est solum.) Apud græcos Abrahæ uidetur datiui casus ut pertineat ad pronomẽ ei, alioqui addidisset τῷ ἐκ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ πίστεως Ἀβραάμ, id est non solum ei Abrahæ, qui est ex lege peculiaris Iudæis, sed etiam ei qui est ex fide communis omnibus gentibus, ut duos Abraham imagineris in uno. tametsi sensus alter mihi non displicet, sed hic posterior argutior. Etenim ut duos facit Adam, ita duos facit Abraham. Quamq́ uideo plærosq; diuersam sequi sententiam.

Abolita est.) κατήργται. Quã uarie transtulit eandem uocẽ, tamen hoc loco recte irrita facta est, abrogata est, antiquata est.

Quia patrem multarum gentium posui te.) Si fas non est omittere quicq́, cur alibi omisit superfluam coniunctionem ὅτι, sin licet alicubi, hic certe fuerat omittenda. Diuus Thomas Aquinas indicat quosdam codices pro posui, habere constitui, uidelicet annotaturus & alia quæ maioris sunt momenti, si id illi per linguarum peritiam licuisset. Nam unicam dumtaxat linguam nouerat, nec eam sane ad plenum. Quamq́ apud græcos ponere frequenter usurpatur pro facere. Porro locus est Geneseos decimo septimo, quo loco & illud obiter annotandum, prophetico more tempus præteritum positum esse pro futuro, constitui pro constituam.

Cui credidisti.) Græce est, κατέναντι οὗ ἐπίστευσε θεοῦ, id est corã deo cui credidit. Siue ad exemplum dei, cui credidit. Nam hoc Paulus ad suam retulit personam. Sentit enim quemadmodum deus non est deus huius, aut huius nationis tantum, sed communis omniũ, sic & Abraham fore patrem omnium credentium. Nam ad hunc modum interpretantur græcorum scholia κατέναντι τοῦ θεοῦ, ne quis ut nostrum somnium aspernetur.

Tametsi Ambrosius legit.) ἐπίστευσας, id est, cui credidisti, ut referatur ad gentilem quem alloquitur.

Tanq́ ea quæ sunt.) ὡς ὄντα, id est, tanq́ sint, neq; enim est τὰ ὄντα. plus autem est non esse, q́ mortuum esse.

Contra spem.) παρ' ἐλπίδα, id est, præter spem, siue ultra spem, hoc est cum non appareret, quod sperari posset, tamen summam habuit fidem.

In spem.) ἐλπίδι ἐπίστευσεν, id est spei fisus est, siue spei credidit. Quamq́ nonnulli codices habebant ἐπ' ἐλπίδι in spe.

Vt fieret.) εἰς τὸ γενέσθαι, melius erat fore se patrem. Nam id erat quod præter spem sperauit, & apertius erat, iuxta id quod dictum fuerat, q́ dictum est. Cæterum ei pronomen interpres addidit explicandi gratia.

Sicut stellæ cœli, & harena maris.) Nihil horum uerborum habetur in græcis codicibus, uerum apparet addita a quopiam cupiente sensum reddere dilucidiorem. Retulit enim Paulus uerba dei stellas cœli ostendentis Abrahæ, quemadmodum legis Geneseos capite decimoquinto.

Non est infirmatus in fide.) μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, id est, non infirmatus fide, hoc est haud debilitatus & parum firmus ac robustus fide. Nam in præpositio supereст.

Corpus suum.) ἑαυτοῦ σῶμα, id est suum ipsius corpus, q́q́ Paulus suo more libenter utitur hoc pronomine simplici pro composito, hic tamen nonnullam habet emphasim.

Julna.

Mortuam uuluam.) νέκρωσιν μήτρας, id est quasi dicas mortificationem uuluæ. Cæterum emortuum hic uocat effœtum. Vuluam autem uocat, non membrum muliebre pudendum, ut indoctum uulgus accipit, sed matricem qua concipitur fœtus, quæ cum destituitur ui attrahendi ac retinendi semen, sterilescit mulier.

Fere centum esset.) ἑκατοντάετης που. που cõiunctio expletiua addita fecit annos incertos. Nam id temporis Abraham nonaginta nouem habebat annos, ut indicant græca scholia.

In repromisi

In repromissione etiam dei.) ἐις δὲ τὴν ἐπαγγελίαν, id est, in promissione, uero dei, & sic legit Ambrosius, ut hæc pars aduersetur superioribus, non est infirmatus, non consyderauit &c. siue potius ad promissa dei.

Non hæsitauit.) οὐ διεκρίθη, id est, non dijudicauit aut disquisiuit quod est diffidentis. Dispicit enim ac dijudicat, qui non plene confidit.

Confortatus est.) ἐνεδυναμώθη, id est inualuit & potens factus est, ut respondeat illi superiori, μὴ ἀσθενήσας ἐν τῇ πίστει, id est non debilitatus fide. Nec hic additur in coniunctio, cùm ea est in uerbo composito.

Plenissime sciens.) πληροφορηθεὶς, id est, certus factus & certa accepta persuasione, quasi dicas certificatus, ut copiosius explicuimus in præfatione Lucæ in euangelium suũ.

Quæcũq; promisit deus,) ὅτι ὃ ἐπήγγελται δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι, quia quod promissũ est potest etiam facere. Et coniunctio, quia, hoc loco posita est pro ὅτι quod, ἐυθυικῶς accepto non αἰτιολογικῶς, hoc est non ita ut causam declaret, sed exponens quid habuerit persuasum.

Quia reputatum est ei.) Hic latini codices addunt, ad iusticiam. Nam græci legunt ὅτι ἐλογίσθη αὐτῷ, id est, imputatum est ei. Atq; id satis erat. Notat enim quod superius dictum est, ueluti iam cognitum.

Quibus reputabitur.) οἷς μέλλει λογίζεσθαι, id est, quibus imputabitur. Miror Iacobũ fabrum in examinationibus suis uertisse, debet imputari, quasi debet significationem habeat futuri temporis, ut apud Græcos μέλλει, & idem sit debet imputari & imputabitur, quemadmodum uulgus ineruditum putat. Nisi forte uisum est illi docendi gratia ad hunc loqui modum.

Qui suscitauit Iesum Christum.) χριστὸν apud græcos non additur.

EX CAPITE QVINTO.

ACcessum.) προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν, id est aditum habuimus & paulo ante εἰρήνην ἔχομεν, id est, pacem habemus non, ἔχωμεν, id est, habeamus, cùm in hoc posteriore græca uariant exẽplaria. Tametsi nõ me clam est, græcos nõnullis uerbis præterito pro præsenti abuti, præsertim affectuum, ut γέγηθα χάρια & in hoc qđ paulo post sequitur ἐσήκαμεν stetimus pro stamus.

In spe filiorum dei.) Græci legunt in spe gloriæ dei, ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ θεοῦ.

Non solum autem.) οὐ μόνον δὲ. Sermo latinus hanc loquendi formam non agnoscit. Mollius erat si addidisset pronomen, neq; id solum.

Non confundit.) οὐ καταισχύνει, id est nõ pude facit, aut pudore afficit.

Diffusa est.) ἐκκέχυται, id est, effusa est, uel effusa fuit, ut intelligas largiter effusam.

Vt quid enim.) Græce secus est ἔτι γὰρ χριστὸς ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, id est. Nam Christus cum adhuc infirmi essemus. Apparet codicem quem secutus est interpres habuisse εἰς τί, id est, ad quid? Vterq; sensus est tolerabilis, ut quid enim subaudi, ne spes confundat.

Pro iusto moritur.) ἀποθανεῖται, id est, morietur. Porro iustum & bonum hoc loco nõ personam aliquam significat, sed rem, hoc est ipsam iusticiam & bonitatem, ut sit neutri generis, non masculini, quemadmodum putat diuus Hieronymus in epistola ad Algasiam quæstione septima.

Audeat mori.) Et audet, uel etiã ausit mori ἢ τολμᾷ ἀποθανεῖν cùm hic rectius uertisset sustinet, quo uerbo in consimili sensu usus est Suetonius.

Secundũ tempus.) κατὰ καιρὸν, si referatur ad infirmos mitigat quod dictum est, quasi infirmitas illorũ tempori sit imputanda, quo nondũ apparuerat gratia euangelij. Sin

referatur ad mortuus est defectus oppetisse. Atq; ita græca interpretantur scholia. Charitatem suam. Τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην id est, suam ipsius dilectionem nempe qua nos dilexit.

Quoniam si.) Secus est apud græcos ἔτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν, id est, quod cum ad huc peccatores essemus &c. multo magis igitur. Quamq; idem est sensus utrobiq;.

Sed & gloriamur.) ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι, id est, sed & gloriantes. Quamq; ad sententiam haud ita magni refert. Et in nonnullis græcoq; exemplaribus καυχώμεθα reperi scriptum uelut in eo, quod nobis exhibuit monasteriũ. Prædicatorum apud Basileam.

Propterea sicut per u. h.) Sic quidem est apud græcos, διὰ τοῦτο ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου. Sed non respondet quod sequitur ad ὥσπερ, nisi ὡς legatur pro quia, aut ὥσπερ pro ὡς, aut nisi accipias ὥσπερ pro tãq;, nisi quis malit hoc quoq; ἀνακόλουθον esse, qualia multa Paulus uidet habere, Origenes duas refert opiniones. Iuxta priorẽ, uult Paulũ nõ ob insciitiam græcanici sermonis hanc partem imperfectam reliquisse, sed data opera suppressisse, quod alioqui subijciendum erat, quia cõmodius iudicaret utrũq; subaudiri q; palam explicari Nam si adiecisset, sic per unum hominem iustícia uenit in mundum, & per iustiícia uita in omnes homines pertransiuit, periculum erat, ne qui hoc audito securiores ac negligentiores redderentur, aut iam nunc inciperẽt expectare, quod postea continget, proinde in cæteris alterã partẽ cõmutato tẽpore reddit per uerbum futuri tẽporis. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificabuntur. Iuxta posteriorem uult alteram partẽ, in posterioribus esse redditã, licet interuallo longiore. Nempe illic, sed non sicut delictum, ita & donum. Si enim unius delicto mortui sunt, multo magis gratía dei, & donum gratia unius hominis Iesu Christi in plures abundauit. Mihi uero uidetur & alia superesse ratio, qua huic sermonis incommodo medeamur, si quod apud græcos frequens est in coniunctione καὶ subaudiatur οὕτως, cuius exemplum habes in euangelio ὥσ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, id est sicut in cœlo, ita & in terra οὕτως subauditum est. Hic igitur erit sensus. Quapropter sicut per unum hominem peccatũ in mundum intrauit, ita & per unum hominem intrauit mors, ut intelligas utrũq; nobis ab Adã esse profectum, ille peccauit & ob peccatum, incidit in mortem. Nos item quoniam illũ sequentes peccamus, in mortem incurrimus. Atq; ita factum est, ut & mors & peccatum in omnes dimanarit.

In quo peccauerunt omnes.) In quo quidam referunt ad Adam, quidam ad peccatũ cuiusq; propríum. Mihi non absurdum uidetur si ἐφ' ᾧ accipitur pro quatenus, siue quandoquidem, ut sit sensus per unum hominem peccatum uenisse in mũdum, peccati uero comitem fuisse mortem, proinde ad omnes peruenisse mortem quatenus omnes peccatum habuerunt. Nam ad hunc modum reperire licet & alias apud Paulum ἐφ ᾧ, siue ἐφ' ᾧ pro in eo quod, siue in quantum aut quatenus.

Nõ imputabatur.) οὐκ ἐλλογεῖται, id est imputatur præsentis temporis, ut sermo sit absolutior. Nam μὴ ὄντος νόμου ad utrumq; tempus quadrat, quasi dicas in genere, non ente lege non imputatur peccatum, id est ubicunq; non est lex ibi peccatum non imputatur. Hic quidam interpretantur ἐλλογεῖται non pro imputatur, sed pro reputatur, hoc est iudicatur, ut intellígas nulla lege lata, peccantes non habere pro peccato quod agunt, cũ nulla lege facere prohibeantur. Illud obiter annotandum Paulũ hoc loco, promíscue uti his duobus uocabulis, ἁμαρτία & παράπτωμα. Cum Hieronymus alibi putet παράπτωμα leuius esse q; ἁμαρτίαμ.

In similitudinem.) ἐπὶ ὁμοιώματι, id est, in similitudine, non in similitudinem præuaricatiõis Adæ. Põt aũt referri uel ad illud superi⁹ regnauit mors, uel ad ꝓpius hoc, q nõ peccauerũt. Iuxta posteriorẽ lectionẽ sensus erit, mortẽ regnasse nõ solũ in Adã, & in eos q ad illius exẽplũ peccauerũt, uerũ in eos quoq; q aut nõ peccauerãt, aut certe nõ perinde

grauiter

grauiter peccauerãt atq; ille iuxta priorẽ hic erit sensus, mortẽ regnasse, & in eos qui nõ peccassent, regnasse aũt nõ ob ipsorum cõmissa, sed in similitudine præuaricatiõis Adæ hoc est perinde, quasi & ipsi præuaricati fuissent, quẽadmodũ Adam. Vera altera lectio mihi magis ꝓbat, ut minus coacta. Etẽm cũ alibi dixerit, cõclusit deus oia sub peccato & omnes peccauerũt & egent gloria dei, quomodo nunc dicit quosdam nõ peccasse? Verũ nõ peccauerãt ad illius similitudinẽ, hoc est nõ tã capitaliter. Nec accepto mandato, quæ proprie præuaricatio dicitur. Nam Adæ merito est imputatum peccatum, ut cui præscriptum sit, quid sequi quid fugere deberet. Sed ante Moysi legem non imputabatur peccatum, hoc est non uidebatur imputandum, quod non esset lex quæ prohiberet peccatum. Illud addendum, nõ esse ὁμοιώσει, sed ὁμοιώματι quod magis assimulationem sonat q̃ similitudinem, ut accipias eos qui peccant, in hoc referre parentem peccatorẽ. Vsus est eodem uerbo aliquanto superius. In similitudine imaginis hominis. Cæterum haud me fugit quosdam totum hunc locum ad peccatum Originale referre, qbus equidem nõ admodum repugno, tamen & alteram interpretationẽ indicare uisum est, quã nec Ambrosius omnino prætermisit, & hoc uidendum est theologis, ne plus satis oderint Pelagium, & peccatum illud Originale nimium libenter amplectantur, siue quod in eo libeat argutari, siue quẽadmodum astrologi per repertos epicyclos, ita hi per peccatum originale e multis sese difficultatibus expediant. Nec hoc dixerim, quod negem esse peccatũ originis, sed qd' nolim ullã uim fieri scripturis diuinis. Quin potius exi psa disputationis consequentia diligẽter expendamus, quid senserit Paulus, & num cõsentaneum sit illum statim mysterium hoc gentibus aperire uoluisse, quod hodie quoq; magis creditur, q̃ intelligitur, nimirum communi sensu reclamante.

Forma futuri.) τύπος τοῦ μέλλοντος, id est, figura seu opus futuri hoc est uenturi Christi. Quãq; ea figura in diuersum recidit, nam ut ille princeps peccãdi & moriẽdi, ita hic dux est autor innocẽtiæ & immortalitatis. Proinde elegãter scripsit Origenes. Iuxta genus constare similitudinem, iuxta speciem pugnantiam esse. Vt ab Adam quiddã dimanauit in omnes, ita & a Christo. Hic genus est, cæterum ab illo mors & peccatũ, ab hoc innocentia & uita, hic species est. Porro forma græcis est typos, quod uelut exemplar sonat, unde aliud exprimitur simile. Potest autẽ & illud τοῦ μέλλοντος absolute sumi neutro genere, ut referatur non ad posteriorem Adam, sed ad ipsum peccatum, quorũlibet Adam parẽtem imitantium. Is em̃ fuit exemplum peccandi posteris. Ostendi, quis sensus e uerbis græcis excerpi possit. Sequetur prudẽs & cordatus lector, quod optimum iudicabit. Illud adijciendum quod interpres hoc loco nũc uertit plures, nunc multi græcis eadem est dictio πολλοὶ, quam Origenes positam putat, pro omnibus quo magis respondeat unius. Etenim ubi sunt omnes ibi sunt & multi.

Et non sicut per unũ peccatũ.) Apud græcos obscurius est, καὶ οὐχ ὡς δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος τὸ δώρημα, id est, & non sicut per unum qui peccauit donum. Sic em̃ ad uerbum uertere licet, & necesse est, nõnulla uerba subaudire, id quod admonent etiam græcorũ scholia. Et non sicut per unum qui peccauit, subaudi ingressa est mors, ita per unũ uenit donum, hoc est non eodẽ modo. Nam ex uno peccato moriuntur omnes, sed ex multis peccatis per unum iustificantur omnes. Quodq; uulgati codices habent per unum peccatum, Ambrosius legit peccantem non peccatum δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος. id est, per unum qui peccauit.

Nam iudicium quidem ex uno.) Ex uno non refertur ad personam Christi, sed ad peccatũ, cui paulo post respondet ex multis. Vt sit sensus. Nã iudiciũ quidẽ ex uno peccato in condemnationẽ. Donũ autem ex multis peccatis in iustificationẽ. Quãq; cõsentiunt hic interpretes omnes.

Gratiam autem.) χάρισμα, quod modo donum uerterat & recte, nunc gratiam uertit haud recte, nisi prorsus idem esse putamus gratiam & donum.

Lex autẽ

Lex aũt ſubintrauit.) παρεισῆλθεν, quaſi dicas obiter irrepſit, ob præpoſitionẽ græcam, quæ ferme in malam partem additur. Superabundauit gratia.) Hic χάρισ eſt nõ χάρισμα. i. gratia non donũ q̃q̃ χάριμ, id eſt gratiã græci aliquoties accipiunt pro beneficio.

Abundantiã gratiæ & donationis & iuſticiæ accipiẽtes.) Legendũ eſt dona iuſticiæ, ut intelligas ipſam iuſticiã eſſe donũ καὶ τῆς δωρεᾶς τ̃ δικαιοσύνης, ſublata cõiunctione, iãq̃ nõ erit opus illa diſtinctione Thomæ explicantis, quid interſit, inter gratiã, donationẽ & iuſticiã. In mortẽ.) ἐν τ̃ῷ θανάτῳ. i. in morte, hoc eſt per mortem, quẽadmodum ſuperius admonuimus.

EX CAPITE SEXTO.

QVi eñ mortui ſumus peccato.) Enim redundat ὅτινες ἀπεθάνομεν. i. quicũq̃ mortui ſumus. Aut qui mortui ſumus peccato. Et peccato dandi caſus eſt nõ auferendi. Viuemus in illo.) ἐν αὐτῷ. i. in ipſo aut in eodem fuerat ſignificãtius, quaſi quis dicat peccato tibi mortuus ſum, ſed Chriſto uiuo.

An ignoratis fratres.) Fratres additum eſt ab interprete ἢ ἀγνοεῖτε, id eſt an ignoratis. Baptiçati ſumus in Chriſto Ieſu.) Græcis eſt in Chriſtum Ieſum & in mortem εἰς τὸν χριστὸν ἰησοῦν ἐβαπτίσθημεν εἰς τὸν θάνατον quamq̃ ea præpoſitio ancipitis eſt naturæ apud græcos. Si eñ complantati facti ſumus.) σύμφυτοι, hoc eſt inſiticij & participes. Alluſit enim ad inſitionem plantæ quæ reſpondet communioni corporis Chriſti. Simul & reſur.) Et Græcis eſt ἀλλὰ καὶ ἀναστάσεως, id eſt, ſed & reſurrectionis. Interpres legiſſe uidetur pro ἀλλὰ ἅμα. Cæterũ ἀλλὰ cõiunctio eſt ratiocinandi. Si autẽ mortui ſum⁹.) Græcis eſt συζήσομεν αὐτῷ cõuiuemus illi. Quãq̃ interpres bene reddidit ſententiã. Reſurgẽs a mortuis.) ἐγερθεὶς præteritũ excitatus ſiue qui reſurrexit a mortuis. Nam præteriti tẽporis participiũ eſt. Quãq̃ alias huiuſmodi participijs abutitur.

Vltra nõ dñabit̃.) οὐκέτι κυριεύει. i. nõ amplius dñatur præſenti tempore non futuro.

Quod eñ mortuus eſt.) ὃν γὰρ ἀπέθανε Laurentius caſtigat, quod eñ mortuũ eſt neutro genere. Nam apud græcos ὃ articulus eſt poſtpoſitiuus, nõ cõiunctio, ſed melius ad Chriſtũ referẽ ἀπέθανεν. Vt ſit ſenſus hoc ipſum quod mortu⁹ eſt Chriſtus, ſemel dũtaxat mortuus eſt, idq̃ peccato, qđ aũt uiuit &c. quaſi dicas, mortẽ eã quã mortuus eſt mortu⁹ eſt peccato, uitã quã uiuit, uiuit deo. Eſt aũt ſignãdũ cõma poſt ὃ γὰρ ἀπέθανε, ut quod ſequitur mortuus eſt ſemel, ad peccatum referat̃, quæ uox hic datiui caſus eſt, quẽadmodum deo, nõ ablatiui. Cõſimili modo dixit in epiſtola ad Galatas, ὃ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ. i. quod autem nunc uiuo in carne, in fide uiuo. Cæterũ quis ſenſus eſt, ſi legas, quod mortuum eſt? Sed hoc agit Paulus, ut quemadmodũ Chriſtus ſemel mortuus peccato ſemper immortalis manet, ita nos ſemel mortui peccato per baptiſmum, & in illum renati, deinde nõ recidamus in peccatum. Hac ratione interpres a gemino ſolœciſmo abſoluetur, quem illi noſter impegit Stapulenſis.

Exiſtimate uos mortuos.) ἑαυτούς, id eſt uos ipſos quod ſæpius obuium interpres uidetur neglexiſſe. In Chriſto Ieſu.) Græci addunt domino noſtro.

Vt obediatis concupiſcentijs eius.) εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτ̃ῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτ̃, i. ad obediendũ ei, in cõcupiſcentijs illius, ut pronomẽ ei, referat peccatũ, illius referat corpus, ut intelligas obediri peccato per affectus corporis ad peccatũ ſollicitantis.

Sed neq̃ exhibeatis.) μηδὲ παριστάνετε. i. nec exhibete, ſiue accõmodate. Sed redũdat.

Gratias aũt deo.) χάρις δὲ τ̃ῷ θεῷ. i. gratia autem deo ut ſubaudiatur ſit.

Serui facti eſtis iuſticiæ.) Iuſticiæ datiuus eſt caſus ἐδουλώθητε τ̃ῇ δικαιοσύνῃ, hoc eſt cœpiſtis eſſe ſerui iuſticiæ & addicti. Hũanũ dico.) ἀνθρώπινον λέγω. Hac loquẽdi figura mitigare ſolet Paulus, ſi quid durius dicere uideẽ, aut incõſyderatius. Secundũ hominem loquor. Seruire immundiciæ.) Græce nomẽ eſt & iucundius δοῦλα. i. ſerua, uel ſeruientia membra. Liberi fuiſtis iuſticiæ.) Peccati hoc loco genitiuus eſt, apud græcos iuſticiæ datiuus, hoc eſt liberi a iuſticia. Et eratis potius q̃ fuiſtis.

Vt obediatis

Finem uero uitam æternam) Faber Stapulenſis legit in uitam æternã,uerum in emendatis codicibus reperio uitam æternam abſq; præpoſitione, cõſentientibus & græcis & latinis exemplaribus. Stipendia enim p.) τὰ γὰρ ὀψώνια.i.obſonia. Milites enim cibis alliciebãtur ac donarijs,ſiue autoramentis,ut hominum genus omnium longe uiliſſimũ quippe quod cibi uentriſq; cauſa,uitam habet uenalem.ſed in quod poſt ab imperatoribus Rhomanis,omnia ferme dignitatum inſignia collata ſunt.

Gratia aũt dei.) τὸ δὲ χάρισμα.i. donum ut opponatur τοῖς ὀψωνίοις, quod eſt uile uerbum,cum illud ſit ingenuum.

EX CAPITE SEPTIMO.

Quæ ſub uiro eſt.) ἡ γὰρ ὑπανδρος γυνὴ .i.obnoxia uiro,quaſi dicas ſubuiralis,& γυνὴ ſignificat & uxorem,& mulierem.

Viuente uiro al, eſt le.) ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ .i. uiuenti uiro alligata eſt lege,hoc eſt p legẽ,Legem autem matrimonium ſiue ius matrimonij, uocãt etiam Græci ut mox a lege uiri.

Si fuerit cum alio uiro.) ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ.i. ſi contingat alteri uiro, aut ſi cœperit eſſe alterius uiri,niſi malumus ſubaudire præpoſitionem σὺν.

Si autem mortuus fuerit uir eius.) eius apud Græcos non additur.Item poſtea ſoluta eſt a lege uiri,uiri nõ eſt apud Græcos,nec ad rem pertinet.Quanq; τοῦ ἀνδρὸς in quibuſdã inuenio codicibus.Nec eſt græce liberata eſt,ſed libera eſt, ἐλευθέρα ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου.

Liberata eſt a lege uiri.)κατήργηται ἀπὸ νόμου uerbum κατήργηται ſignificat ius abolitũ & antiquatum,ut & aliquanto poſt νυνὶ δὲ κατηργήθαμεν.

Vt ſitis uos alterius.) Inepte addidit uos in uertendo,etiam ſi apud Græcos additur, ſatis erat ut ſitis alterius,etiã ſi græce eſt alteri nõ alterius.i.ut alius uos habeat,& nõ ſitis ueſtri iuris. Vt fructificetis deo.) ἵνα καρποφορήσωμεν.i.ut fructificemus. Sequitur autem ὅτε γὰρ ἦμεν in eadem perſona.i.cum eſſemus.Alluſit autem ad uxorem, cuius modo meminit,quæ parit ſuo uiro. Paſſiones peccatorum.) παθήματα.i.morbos ſiue affectus.ſiue perturbationes. Operabãtur in mẽbris.) ἐνηργεῖτο, quod magis ſignificat uim habebant,ſiue ſecreto agebant. Nam occulta uis dicitur ἐνέργεια, uelut in ſemine & uis mentis in homine. Quæ per legem erant.) τὰ διὰ νόμου,hoc loco quæ non refert peccata,ſed paſſiones παθήματα ut intelligas legem excitaſſe peccandi libidinem.

In qua detinebamur.) ἐν ᾧ ad legem refertur,non ad mortẽ,nec eſt græcis mortis, ſed mortui ἀποθανόντες. Cæterũ illud in qua detinebamur,referri poteſt uel ad legem, ut ſit ſenſus,nos iam mortui in Chriſto liberati ſumus a iure mortis in qua detinebamur, uel ad mortui ut ſubaudias pronomen,mortui ei in quo detinebamur.

Occaſione autem accepta.) ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία, Interpres non ineleganter mutauit genus participij,& actiuum uertit in paſſiuum,ut conueniret tempus. Nã λαβοῦσα præteriti temporis eſt.Nec uideo cur hic Stapulenſis debuerit offendi.

Ego autem mortuus ſum.) ἀπέθανον. i.mortuus eram,ſiue mortuus fui, ut ſit præteriti temporis,& reſpondeat illi reuixit. Tranſfert enim Paulus docendi gratia rem in ſuam perſonam,& retulit inter ſe pugnantia.Nam uita peccati mors eſt hominis. Proinde ſi reuixit peccatum,illico conſecuta eſt mors hominis.

Seduxit me.) ἐξηπάτησέ με .i. decepit me,& ab uia abduxit.Hoc enim proprie ſonat ἐξαπατᾶν. Sed peccatũ ut appareat &c.) uitioſa diſtinctione ſenſum huius loci corrũpimus.Sic aũt diſtinguũt Græci,quod ergo bonum eſt,mihi factum eſt? mors abſit, ſed peccatum ut ſubaudias mihi factum eſt mors.Græca ſic habent τὸ οὖν ἀγαθὸν ἐμοὶ γέγονε θάνατος; μὴ γένοιτο,ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία. Operatũ eſt mihi.) κατεργαζομένη.i.operans, participium infiniti uerbi uice poſitũ.i.ut uideatur peccatũ per id quod bonũ eſt mihi operari mortem.Non operando quemadmodũ placet Laurentio.Supra modum peccãs peccatũ καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἁμαρτία, quod ita ſonat quaſi dicas,ſceleſtum ſcelus,aut ut

nos dilucide potius q̃ latine uertimus, peccaminosum peccatum, nam quod uertit peccans græcis non participium est, sed nomen adiectiuum.

Non enim quod uolo bonũ.) Bonum & malum apud Græcos non est οὐ γὰρ ὃ θέλω, τοῦτο πράσσω, ἀλλ' ὃ μισῶ. i. non enim quod uolo hoc ago, sed quod odi. At paulo inferius, hæ duæ uoces, bonum & malum adduntur. Non enim quod uolo facio nempe bonũ.

Venundatus sub peccato.) πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. i. uenditus siue addictus sub peccatũ. i. in seruitutem & iugum peccati. Neq; uideo quæ obscuritas hic offenderit Fabrum: Iam non ego.) οὐκέτι ἐγώ, quod eleganter & latine uersum ab interprete miror quamobrẽ cuiq; mutandũ uideatur. Repugnantem legi) ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ, qua si dicas contramilitantem & rebellantem.

Captiuantem me in lege peccati.) αἰχμαλωτίζοντί με τῷ νόμῳ. i. qui reddit me captiuum legi peccati. De corpore mortis huius.) ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου. Græca magis ita sonant, ut huius ad nomẽ referatur q̃ ad mortem, nam mortis corpus uocat, corpus obnoxiũ affectibus peccandi. Et addit ex hoc corpore, quod in se sumpserit personam hominis sentientis huiusmodi affectus, quandoquidem hæc est uelut una clauis ad intelligentiam Pauli, si quis animaduertat mutationem personarum, de quibus & ad quas loquitur. Gratia dei.) εὐχαριστῶ τῷ θεῷ. i. gratias ago deo, atq; ita legitur in emendatis latinorum codicibus, ut sensus sit ostendentis per quem sit liberatus. Nempe per eum cui gratias agit, tametsi Laurentius indicat in quibusdam exemplaribus scriptũ fuisse χάρις τῷ θεῷ. i. gratia deo.

EX CAPITE OCTAVO.

LEx enim spiritus uitæ.) spiritus hoc loco genitiuus est casus, ut intelligas legem non carnis quæ mortem adfert, sed spiritus qui uitã largitur ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος, q̃q̃ græca sunt huiusmodi, ut hic sensus esse possit lex spũs qui est uita. Lege peccati & mortis.) ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. Et hic elegantius uertisset a iure peccati. Cæterum sermo græcus anceps est, potest enim sic accipi, a lege peccati & mortis, ut lex ad utrũq; ex æquo referatur siue a lege peccati, & a morte, quæ comes est peccati.

In quo infirmabatur.) ἐν ᾧ ἠσθένει, potest & sic accipi, in eo quod infirmabatur, hoc est quatenus infirmabatur, porro infirmabatur dixit pro eo quod est inualida parumq; efficax erat. Quæ spiritus sunt sapiunt) φρονοῦσι, non reperitur apud græcos. Et magis sentiunt, q̃ sapiunt. Mirum autem cur hic interpres inutilem affectarit copiam, quæ officiat etiam intelligentiæ.

Quoniam sapientia carnis.) φρόνημα, idem uerbum quod modo sæpius uerterat prudentiam. Est autem uerbale nomen a uerbo quod modo uertit sapiunt & sentiunt, cum potius significet affectum animi, ut μέγα φρονεῖν elato esse animo, & ἀνθρώπινα φρονεῖν humana curare. Ita hoc loco φρόνημα non tam significat sapientiam aut prudentiam, q̃ affectum & curam seu cogitationem. Nec est apud Græcos, inimica est deo, sed inimicitia est aduersus deum ἔχθρα εἰς θεόν, & ad hunc modum citauit diuus Hieronymus non semel aduersus louinianum.

Iterum in timore.) εἰς φόβον, id est ad timorem siue terrorem.

Si tamen spiritus dei.) εἴπερ est græce quod ualet ferme sane, aut siquidem, q̃q̃ hoc loco non est dubitantis sed ratiocinantis, quasi dicas, quandoquidẽ spiritus dei habitat in uobis, quanq̃ Ambrosius ambigue legit & exponit.

Spiritum adoptionis filiorum dei.) pro tribus uocibus una est apud græcos υἱοθεσίας, quæ uox filiorũ adoptionem significat, Porro genitiu⁹ dei additus est, cum in græcis codicibus non habeatur. Abba pater.) אַב siue אַבִּי hebræis sonat patrẽ dictio e duabus primis literis composita. Porro uocem hebræã reliquit, quo significaret peculiare quiddam esse in ipso uocabulo, quod & patres libenter audiunt, & pueri primum sonare discunt. Nam

ſcunt. Nam hoc ſtatim implorant patris opem, cuiuſmodi eſt apud latinos pappus uox infantibus peculiaris, Cæterum quod addidit ὁ πατὴρ, græcis incertum eſt utrum conduplicatio ſit ad emphaſim affectus faciens, an interp̄tatio peregrini Rhomanis uocabuli, maxime cum additum ſit nominandi caſu. Sunt autem eadem uerba, quibus Chriſtus utitur, orans patrem apud Marcum cap. decimoquarto.

Propter iuſtificationem.) διὰ τὴν δικαιοσύνην. i. propter iuſticiam, ut & alias ſæpe uertit. Nam δικαίωσις magis ſonat iuſtificationem, atq; hic plæriq; latini codices habent uiuit, cum legendum ſit uita, ſubaudiendo eſt, ζωὴ, non ζῇ.

Si tamen compati.) εἴπερ. i. ſiquidem quod hic quoq; poſſet accipi ratiocinatiue, non dubitatiue. Item hoc loco compati eſt non quod uulgo accipiunt indocti moueri malis alterius, ſed ſocium eſſe & imitatorem atq; æmulum paſſionum Chriſti.

Teſtimonium reddit.) συμμαρτυρεῖ, redditur uel quod refertur, uel quod debetur, at Græcis eſt atteſtatur, ſiue, ut magis ad uerbum reddam, conteſtatur, ut intelligas geminum eſſe teſtimoniũ duoꝝ ſpirituũ noſtri & dei. Porro teſtimoniũ ſpiritus noſtri, cõfirmatur teſtimonio ſpiritus diuini. Exiſtimo enim.) λογίζομαι. i. perpendo ſiue reputo. Nec enim id opinatur Paulus ceu dubitans, ſed certus ita eſſe, perpendit in animo ſuo.

Vt & glorificetur.) una glorificemur, συνδοξασθῶμεν.

Quæ reuelabitur in nobis.) Dubium eſt apud Græcos, an uerbum ἀποκαλυφθῆναι debeat referri ad præpoſitionem πρὸς, an ad participium μέλλουσαν, nam ſi referatur ad præpoſitionem erit ſenſus, ad hoc, ut futura gloria reueletur in nobis, ac tum uidetur deeſſe articulus τὸ, ſolitus præponi uerbis infinitis. Interpres ſic ordinaſſe uidetur πρὸς τὴν δόξαν τὴν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι. i. ad gloriã quæ reuelabitur. Nec eſt in nobis, ſed in nos, q̄q̄ præpoſitio εἰς uti ſæpius admonui græcis anceps eſt.

Nam expectatio creaturæ.) ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία, quod non ſignificat ſimpliciter expectationem, ſed uehementẽ & anxiã expectationẽ ut teſtantur & græca ſcholia.

Qui ſubiecit eam.) eam additum eſt explicandi cauſa διὰ τὸν ὑποτάξαντα, Et in ſpe ἐπ' ἐλπίδι magis eſt ſub conditione ſpei. Omnis creatura ingemiſcit & parturit.) aptius græce συστενάζει καὶ συνωδίνει, id eſt congemiſcit & comparturit ſiue condolet, ut ita loquamur. Certe congemiſcit, citat Hieronymus in cõmentariorũ Eſaiæ libro octauo, ut præpoſitio σὺν uel ad nos referatur, uel ad uniuerſam inter ſe creaturã.

Inter nos gemimus.) ἐν ἑαυτοῖς συστενάζομεν. i. in nobiſipſis congemiſcimus.

Adoptionem filiorum dei.) ἡοθεσίαν. i. adoptionem, ſed interpres explicandæ rei gratia adiecit quædam uerbula, idq; perpetuo.

Redemptionẽ corporis) ἀπολύτρωσιν, quæ proprie dicitur cum dato precio redimuntur captiui, uelut a pyratis aut in bello capti Corporis, dictum eſt pro a corpore, ut liberemnr a corpore, quod ante mortis corpus uocauit. Videtur autem hoc ita adiectum, quaſi uoluerit interpretari ἡοθεσίαν adoptionẽ, quæ adoptio nihil aliud eſt, q̄ ut ab hoc corpore liberemur. Quid ſperat?) τί καὶ ἐλπίζει, quid etiam aut quid inſuper ſperat? non ocioſa erat coniunctio ſignificans fruſtra iam ſperari quod uideas.

Similiter autem & ſpiritus adiuuat infirmitatem.) Græcis eſt numero pluratiuo infirmitates ſiue imbecillitates noſtras συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενίας ἡμῶν, eſt autem συναντιλαμβάνεσθαι in re quapiã ſuſcepta auxilio adeſſe laboranti, & idcirco addidit ὡσαύτως. i. conſimiliter ſicut nos per patientiam expectantes nitimur, ita etiam ſpiritus admouet auxilium ſuum deficientibus, ceu manum porrigens laborantibus.

Nam quod oremus.) τὸ γὰρ προευξόμεθα Interpres non expreſſit uim articuli τὸ, qui refertur ad totum hoc quod mox ſequitur, unde nos uertimus ſiquidem hoc ipſum quid oraturi ſimus ut oportet, non nouimus.

Spiritus poſtulat.) ὑπερεντυγχάνει, quod aliquando uertit poſtulat, aliquando interpellat, aut intercedit. Eſt aũt quoties quis conuenit aliquem ſup negocio alterius, uelut

ſi quis dicat principem,commendaturus cauſam amici.

Quid deſyderat ſpiritus.) τὸ φρόνημα.i.ſenſum,ſiue quid ſentiat ſpiritus, hoc eſt affectum ſpiritus,Quod Terentius uertit ſenſum,illius ſenſum pulchre calleo.

Cooperantur in bonum.) συνεργᾶ,referri poteſt apud Græcos,uel ad ſpiritum, uel ad omnia, ut iuxta priorem ſenſum intelligas ſpm̃ ſanctũ omnia uertere in bonũ ſuo auxilio,iuxta poſteriorem accipias, omnia etiam mala adiumento eſſe ſanctis ad felicitatẽ, & hic ſenſus magis mihi arridet.Nec eſt quod moueat quenq; uerbum ſingularis numeri συνεργεῖ cum πάντα nominatiuus ſit neutri generis.

Vocati ſunt ſancti.) κλητοῖς ὖσιμ,qui ſunt uocati,ſancti redundat,eſt autem hic non participium. uocati,ſed nomen,ut in initio indicauimus,ut rurſus excludat opera legis, quibus male fidebãt Iudæi, & oſtendat ueram ſanctimoniam contingere ex uocante deo,non tamen citra noſtrum conatum.

Quos præſciuit.) ὓς προέγνωκεμ, iam ſuperius admonuimus apud Græcos hoc uerbũ aliquoties accipi pro ſtatuit,ſiue decreuit,quod cognitio coniuncta ſit deliberationi, Et uidẽtur hæc non tam genere aut ratione inter ſe diſſidere,q; gradibus quibuſdam & interuallis inter ſe diſtincta cõnecti, quo magis exponat oculis, ut προεγνῶται ſit deliberantis ac ſtatuentis,quod tamen aliquo modo poſſit immutari,ut hominũ more loquamur. Deinde προορίζειμ ſiue ὁρίζειμ, quod decretũ fuerit iam palam pronunciantis, quod fieri non ſolet,niſi cum ita decretum eſt aliquid,ut mutari non poſſit. Porro ubi pronũciaris quod decreuiſti,ſupereſt ut exhibeas,ac præſtes,quod es pollicitus. Incipit autẽ exhibere,qui uocat & inuitat.Deinde ne uideatur fruſtra uocaſſe uocatos,iuſtificat etiã ſine quo non ſumus capaces promiſſi.Deniq; iuſtificatis datur præmiũ,igitur προέγνωκεμ deus ab æterno,quos decreuit ac ſtatuit ad immortalitatem uocandos eſſe προώρισεμ,de quibus iam per prophetas ſuos,ac multo magis per filium pronunciauit promulgato decreto ſuo,uocauit autem per prædicationem Ieſu ,iuſtificauit per mortem illius, glorificauit per reſurrectionem,ac præmiũ immortalitatis. Ad hunc modum Paulus gradibus quibuſdam ab eo quod eſt omniũ primum, peruenit ad id quod eſt omnium ſummum,quo res eſſet firmior & abſolutior. Quod ſi quis durius exiſtimet,me tollere præſcientiam hoc loco, ſciat ad eum modũ interpretatũ eſſe Vulgarium græcum interpretem,& quo quidam credent libentius, recentem, qui hoc putat intereſſe inter πρόγνωσιμ & προορισμὸμ ſiue ὁρισμὸμ,quod illud ſit minus firmũ hoc firmius,quin etiam ubi Petrus ſcribit προεγνωσμένους γὰρ πρὸ καταβολῆς τοῦ κόσμου, quo loco præſcius erat uertendum iuxta horum ſententiam, nec Lyra ueretur exponere præordinatos. Et diuus Thomas indicat fuiſſe qui hoc loco præſcientiam aliud quiddã fuerint interpretati, nempe præparationem ad gratiã,quã pro tempore deus oſtendit in ſanctis, ne uidelicet nihil intereſſet inter præſcire & prædeſtinare, quorũ cõmentum merito reiẽcit. Quanq; nec Origenes hoc loco probat ut πρόγνωσιμ.i.præſcientiam iuxta cõmunẽ ſenſum accipiamus,iuxta quẽ deus & perituros præſciuit, ut iam falſum ſit,quoſcunq; præſcierit,eoſdẽ & prædeſtinaſſe,uerum ſicuti diuina ſcriptura iuxta conſuetudinem ſermonis ſui cognoſci dicit eos.quos deus affectu complectitur,non noui uos,ita hic præcogniti dicuntur. Neq; uero me clam eſt quoſdam ex hoc loco, quæſiſſe campum ingenij, in quo præſcientia deq; prædeſtinatione dei philoſopharentur,uidelicet Origenem,diuum Auguſtinum, Thomam Aquinatem, & poſt hos omneis theologorum ſcholas, quorũ ego induſtriã non improbo,uerũ hic ſenſus quẽ oſtendimus mihi uidetur ſimplicior, magiſq; germanus,quod ſi cui diuerſa placent,p me ſuo quiſq; iudicio fruat, Nos admonemus,nõ præimus. Illos & magnificauit,) græce eſt ἐδόξασε,id eſt glorificauit,nimirum per dona ſpiritus & adoptionem cœleſtem, & rectius erat eoſdẽ q; illos.

Qui proprio filio ſuo.) ſuo redundat apud nos,nam ſatis erat ἰδίου.i. ſuo uel ꝓprio.

Oia nobis donauit.) χαρίσεται.i.donabit futuri tẽporis, Atq; ita exponit Ambroſius.

Quis

Quis accusabit aduersus electos dei.) τίς ἐγκαλέσῃ κατὰ ἐκλεκτῶν θεοῦ .i. quis accusabit, aut quis crimen intẽdet aduersus electos dei. Faber ita legit, ut κατὰ accipiatur pro ὑπὲρ .i. quis accusationem instituet pro electis dei, in defensionem electorum aduersus inimicos. Verum hoc quidem loco sensus Pauli manifestus est, si interrogationẽ intelligamus efficere negationem, ut sit sensus, neminem ausurũ criminari eos, quos deus non solum uocauit, sed etiam elegit, proinde quæ sequuntur, usq; ad illum locum, Quis nos separabit a charitate? sub eadẽ interrogatiõe sunt legenda, ut intelligas ἀδύνατον, Quãcq; audimus hæc etiam in templis publice pronunciatiue legi, non interrogatiue. Idq; perperam, imo cõtumeliose in Christũ, nisi tantũ crimen excusaret imperitia, nõ admodũ honesta patrocinatrix. Annotauit hunc locũ Augu. li. de doctrina Christiana tertio.

Quis ergo nos separabit.) ergo additum est a latinis, & melius omittitur. Nam uidetur Paulus ueluti subito raptus affectu in hãc ceu exclamationem prorupisse. Charitas aũt hic actiue uidet accipi, ἀγάπην nempe qua nos dilexit deus, & ad redamandũ uocauit.

Sicut oues occisionis.) Testimoniũ sumptũ est ex psalmo. 43. Porro quod interpretuertit occisionis, hebraice est טִבְחָה quod magis apud illos sonat mactationẽ, ea est cũ lanius contrectat & explorat pecudem, num idonea sit, ut iuguletur. Siquidem simile quiddam est apud latinos mactatio. Vnde Horatius, Mactata ueniet lenior hostia. Proinde oues occisionis dixit, pro eo quod est oues occisioni destinatæ. Cæterum hoc loco fuerat interpreti prætermittenda coniunctio ὅτι. Quid enim hic sermo significat latinis scriptum est, quia propter te mortificamur? apud Græcos uaria est huius cõiunctionis uis, apud nos non item. Superamus propter eum.) ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ .i. supuincimus, ut plus aliquid intelligas, cũ uincimus per eum qui. &c. non propter eum διὰ τοῦ.

Certus sum enim.) πέπεισμαι γὰρ. i. persuasus sum siue confido, ut uertit diuus Hieronymus ad Agalsiam quæstione nona.

Neq; futura neq; fortitudo.) fortitudo apud græcos non legitur. Nec habet ad quod respõdeat, cũ instantia, id est p̃sentia respõdeant futuris, altitudo profunditati. Quanq; in eo quem modo citaui loco, diuus Hieronymus addit fortitudo.

EX CAPITE NONO.

Anathemata.

Optabam enim ipse ego.) Anathemata Græcis dicuntur res dijs dicatæ, & in hoc sepositæ. Vide lector, nũ accipi possit ἠυχόμην ἂν συνηθικῶς pro optarẽ siue optarim, etiam si non additur ἂν ut accipias optarem, si fieri posset. Porro illud a Christo refertur ad anathema, quasi dicas quiddam sepositũ & alienum a Christo. Siquidẽ ἀναθήματα dicunt dona in tẽplis dicata numinibus, unde & latini ueteres sacrum in malum sensum usurpabant, ut Horatius, sacer intestabilis esto.

Quorum adoptio.) ὧν ἡ υἱοθεσία. i. quorum adoptio sicut admonuimus & antea.

Et testamentum) καὶ διαθῆκαι. i. testamẽta. Ad filios enim tabulæ testamenti pertinẽt. Quanq; Hieronymus putat hoc uerbum apud Hebræos, unde ductũ est a nostris, magis sonare pacta q̃ testamenta.

Legis latio.) νομοθεσία, græcis unicum est uerbũ quod ad oẽs leges condendas pertinet, non solum ad unam. Et obsequium.) ἡ λατρεία. i. cultus siue religio, quod alibi uertit seruitutem. Sentit autẽ officia sacerdotalia, & ritus ac cerimonias sacrorũ, interprete Origene. Quis autem per obsequium quicq̃ tale latinus intelligeret?

Et promissio.) ἐπαγγελίαι. i. promissiones aut promissa, ut legit Ambrosius.

Qui est in omnibus deus.) Nisi hæc particula adiecta est, sicuti quasdam adiectas offendimus, hoc certe loco Paulus palam Christum pronunciauit deũ. Et cõsentiunt, quæ quidem uiderim græcorũ exemplaria. Vulgarius admonet hoc loco refelli, Arrianorũ impietatem, qui solum patrem uoluerũt esse uere ac proprie deum. Similia disserit Origenes indicans iam tum fuisse, qui non audebant Christum appellare deum, ne plures

deos facere uiderentur. Sed ſuſpicor hunc locū, quod intolerabilis eſſet Rhomanis auribus mutatum ab interprete, aut ab alio quopiam quiſquis is fuit, qui declarat ſeſe etiā initio operis nonnihil adieciſſe de ſuo. Et Hieronymus obiicit Ruffino, quod in libris quos uerterat oēs Origenis errores reliquerit, præterēq; de perſonis diuinis, quod eam blaſphemiam nullas Rhomanorum aures laturas ſciret. Itidem in his cōmentariis reperies inſperſa de diabolo redimēdo, de animabus quæ peccarint antēq; naſcerētur, aliaq; id genus multa. Hic etiam aduerſus Arrianorum dogma differit, qui ſuum errorem ex Origenis hauſerant libris. Et diuus Hieronymus negat inueniri in Origenicis libris, ubi catholice locutus ſit de rebus hiſce, de q̄bus in libris περὶ ἀρχῶν heretica ſcripſit, id quod affirmabat Ruffinus Nō autem quod exci.u.d.) οὐχ ὅτι δόμ δέ, ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ. Quod ita uertas licebit. Non autem uelut exciderit uerbum dei. i. quod ſic opto ceu deſperans illos, non eſt tale, ut putem promiſſa diuina irrita fuiſſe, cum deus promiſerit ſalutem Iſrael. Non enim omnes. &c.) ex circūciſione non eſt apud græcos, ſed ad hūc modum, οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ ἰσραὴλ, οὗτοι ἰσραὴλ. Nō enim omnes qui ſunt ex Iſrael hi Iſrael ut ſubaudias ſunt. Nam ſecundo loco gentem ipſam uocat Iſrael.

Neq; qui ſemē ſunt.) οὐδ' ὅτι. i. neq; quod ſiue quia. Atq; ita legit Ambroſius, unde hoc a librariis eſt deprauatum. Interpres pro ὅτι legiſſe uidetur ὅσις.

Promiſſionis enim uerbū.) ὁ λόγος ſermo ſiue ratio. Neq; enim unū ponit uerbum.

Secundum tempus hoc.) κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον, id eſt in tempore hoc.

Non ſolum autem illa.) οὐ μόνον. Illa pronomen addidit interpres, ut mitigaret græcā figuram, Idq; haud perperā, quod alias tñ nō eſt auſus. Ex uno cōcubitu.) ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα. i. ex uno concubitū habens. Poteſt bifariā legi ex uno Iſaac atq; ita genitiuus græcus uertendus erat in ablatiuum latinū. πατρὸς ἡμῶν. i. patre noſtro. Aut ex uno ſubaudi filio deinde concubitū habens. i. connubiū patris noſtri Iſaac, ut intelligas ex una ꝓple cōſtitiſſe ꝓmiſſionē uidelicet Iacob. Poſtremo, niſi intelligas ἡμῶν. i, erat habens, oratio uidetur imperfecta, niſi repetas ſuperiora, imputabatur in numero filiorum Abrahæ quantum ad filios attinet cum eos pariter ex eodem patre ſuſtuliſſet, ſed qui reprobatus eſt, non habitus eſt pro filio, nec huic profuit ex eodem patre progenitum fuiſſe. Porro cubile habens uerecunde, dixit pro eo ꝙ eſt concepit. Laurentius Valla optimo iure refellit eos, qui hoc loco putent Rebeccam ex eodem concubitu concepiſſe geminos, quaſi illud ad hanc rem pertineat, quoto coitu concepti ſint, Iacob & Eſau. Imo Paulus ut adimat parentum fiduciam proponit duos fratres, ex eodem patre eadem matre ſimul eodemq; die progenitos, quorū alter tamen reiectus ſit. Quid quod ne poſt quidem uno concubitu cohærere, cum κοίτη apud Græcos fœminini generis ſit ἑνὸς maſculini. Nec κοίτης legitur, ſed κοίτημ, id eſt cubile, Proinde quidam offenſi uerbis nihil ſignificantibus adiectis uerbis aliquot ita legebāt, ſed & Rebecca ex uno cōcubitu, habēs geminos filios, quemadmodum indicat ac reprobat Lyra. Ac mihi uidetur, hoc ipſum quod ſupereſt incommodi poſſe tolli, ſi nominatiuū participij pro accuſatiuo accipias ἔχουσα ꝓ ἔχούσης, id quod græci nonnunq; faciunt. Ac tum hic erit ordo. Non ſolum autem Sara, quin etiam cum Rebecca grauida eſſet ex uno, eoq; patre noſtro, Deinde ueluti per parentheſim interiiciantur. (Non dū enim natis pueris, cum neq; boni quippiam feciſſent neq; mali, ut ſecundum electionem propoſitum dei maneret, non ex operibus, ſed ex uocante), ſuccedat. ad qđ reſpōdet, dictū eſt illi, ac deinde maior ſeruiet minori.

Maior ſeruiet minori.) Maior & minor hic nō ad ætatē proprie referuntur, ſed ad uires & præcellentiā μείζων ἐλάσσων, quanquā hebræis altera uox eſt רַב quæ dignitate præminentē indicat, unde & Rabbi dictū צָעִיר altera quæ nōnūq; adoleſcentulū ſignificat.

Miſerebor cui miſertus ſum. &c.) Apud græcos ſecus eſt ἐλεήσω ὃν ἐλεῶ, καὶ οἰκτειρήσω ὃν ἂν οἰκτείρω, id eſt miſerebor, cuiuſq; miſereor & commiſerabor, quēcunq; commiſeror, id eſt

id eſt quẽcunq; decretũ fuerit cõmiſerari. Hic quoq; interpres minus feliciter copiam ut ſolet, affectat. Siquidem & hebræa ſi quis requirat, ad hunc habent modum וְחִבַּתִּי אֶת אֲשֶׁר אחן וְרִחַמְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם. Nam & ſic uerbum uerbo reddere licet. Et miſerebor cui miſerebor, & miſerabor quem miſerabor. Cæterum apud Hebræos inter חָנַן & רָחַם id ferme intereſt, quod prius uerbum חָנַן ſignificet clementem eſſe in aliquẽ, ac gratiã facere, poſteri⁹ uero רָחַם, ppe eſt male affecto cõpati & ignoſcere. Porro noue dictum eſt quod ſequitur. Scriptura dicit Pharaoni, pro eo q̃ erat, ſcriptura refert dictũ Pharaoni. Quid adhuc queritur.) τί ἔτι μέμφεται, id eſt quid adhuc conqueritur, aut incuſat ſubaudi deus. Etiam ſi Laurẽtius ac Stapulenſis diſſentiunt, quorum hic imperſonaliter accipi uult, ille paſſiue, quanq̃ Laurentius noſtram adiungit ſententiã, ad quã interpretantur omnes Græci interpretes. Primum μέμφεται, nõ inuenio ad iſtum modum poſitum, deinde mea ſententia probe quadrat ijs quæ ſequũtur. O homo tu quis es. Illud tantum admonendus craſſus lector, queritur hoc loco, a queror deponenti uerbo, non a quæro actiuo.

O homo tu quis es qui. &c.) μενοῦνγε ὦ ἄνθρωπε. Atqui o homo quis es tu qui reſpondes, non reſpondeas. Iam enim fecerat reſpondentem, Cæterum interpres inferius uertit, Et quidem μενοῦν hic diſſimulauit.

Et qui ſe finxit.) Qui finxit eſt græce, & ſatis erat τῷ πλάσαντι, ſe ſuperuacaneũ eſt.

Qui reſpondeas deo.) ὁ ἀνταποκρινόμενος, id eſt contra reſpondens, uel qui reſpondes aduerſus deum, quia dixerat quod igitur habet quid queratur, ſi quæ uult facit? Non enim indignatur, quod reſpondeat, ſed quod impie reſpondeat.

Apta in interitum.) κατηρτισμένα, id eſt aptata, ſiue parata.

Præparauit in gloriam.) Græci addunt αὐτου, id eſt ſuam.

Quos & uocauit.) οὓς καὶ ἐκάλεσεν ἡμᾶς, id eſt quos & uocauit nos, quanquam illud ἡμᾶς in quibuſdam græcis codicibus non adſcribitur. Additum eſt autem explicandi cauſa quos & uocauit, nempe nos. Ac rurſum ne nos uideretur ad ſolos Iudæos pertinere, ſubijcit non ſolum ex Iudæis, uerum etiam ex gentibus.

Quod ſi deus uolens.) Ad hanc orationis partem nihil ſequitur, quod reſpondeat. Quapropter ad ſuperiora referamus oportet uel ad illud. Quis es tu homo, qui reſpondeas deo? Vel ad illud an non habet poteſtatem?

Aliud in honorem,) τιμὴν καὶ ἀτιμίαν, Laurentius rectius uerti poſſe putat decus ac dedecus, maxime, quod in uaſa non cadat contumelia. Atqui cum a contemnendo dicatur contumelia, quid obſtat, quominus in rem in animam competat contumelia, cum ea & expetatur & contemnatur? Quod ſi minus quadraret, tamen metaphora gratiã etiam adiungeret. Illud uerum eſt, in decus ac dedecus ſchematis iucunditatem reddi, quæ perit, in honore & contumelia.

Et non miſericordiam conſec.m.con.) Id in græcis codicibus non habetur adſcriptũ. Cæterum apud Oſeã cap. primo, quo ex loco teſtimoniũ hoc aſſumpſit Paulus, nec habetur miſericordiã conſecuta, nec dilecta, ſed dũtaxat, Et erit in loco ubi diceẽ eis. Non populus uos dicetur eis, filij dei uiuẽtis, Siquidẽ Apoſtolus magis ſententiã reddidit q̃ uerba prophetæ. Quanq̃ diuus Hiero. ediſſerens hunc locũ indicat huius loci geminã fuiſſe lectionem, in alijs ſcriptum fuiſſe, quemadmodũ nos habemus τὴν οὐκ ἠγαπημένην ἠγαπημένην, in alijs τὴν οὐκ ἠλεημένην ἠλεημένην. Ac poſteriorem ceu ueriorem magis approbat, tum quod ita legatur in emendatioribus exemplaribus, tum quod aptius reſpondeat ad Iſrael non conſecutum miſericordiam. Proinde lector aliquis offendens diuerſam lectionem, arbitratus eſt in utraq; ſcriptura particulam orationis eſſe omiſſam, & addidit quod putabat deeſſe.

Ibi uocabuntur.) ἐκεῖ additum eſt ab apoſtolo cum in propheta non ſit, uidelicet, quo

magis dilucide diceret. Siquidem hebræa sic habent. וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יֵאָמֵר לָהֶם לֹא עַמִּי אַתֶּם יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל חַי

Dei uiui.) uiuentis est græce ζῶντος. Pro Israel.) super Israel siue de Israel ὑπὲρ, q̃q̃ præpositio hæc anceps est. Si fuerit numerus.) Testimonium est apud Esaiam cap.x. in quo cum consentiant septuaginta cum hebraica ueritate. Paulus tamen nonnihil dissidet, licet in uerbis magis q̃ in sententia. Siquidem septuaginta uerterunt τὸ ὑπόλειμμα ὑποστρέψει. i. residuum conuertetur. At Hieronymus uertit in hunc modum. Si enim fuerit populus tuus Israel, quasi harena maris reliquiæ conuertentur ex eo. Hebraica sic habent. כִּי אִם יִהְיֶה עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם שְׁאָר יָשׁוּב בּוֹ.

Verbum enim consummans.) Verbum accusatiui casus est, consummans & abbreuians, masculini generis, ut subaudias, est, nempe deus, sermonē em̄ cōsummans. Quanq̃ hæc quoq; nonnihil dissentiunt ab hebraica ueritate. Cōsummationem enim & abbreuiationem dominus deus exercituum faciet, in medio omnis terræ. Hebraica sic habēt כִּי כָלָה וְנֶחֱרָצָה אֲדוֹנַי יְהוָה צְבָאוֹת עֹשֶׂה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ. Locus ē huic affinis sentētiæ apud eundem prophetā Cap.8. Consummationē enim & abbreuiationem audiui a domino deo exercituum super uniuersam terram.

Reliquisset nobis.) ἐγκατέλιπεν. i. reliquisset in nobis, Testimoniū sumptū est ex Esaiæ capite primo. Porro צבאות sabaoth hebræā uocē reliquit apostolus, quā septuaginta bifariam solent uertere, aliquādo ὁ κύριος παντοκράτωρ. i. dominus omnipotens, alias ὁ κύριος τῶν δυνάμεων. i. dominus uirtutum. Solus Aquila uertit ὁ κύριος τῶν στρατευμάτων. i. dominus exercituum Paulus ut dixi, uocem hebraicam non putauit esse mutandam, opinor ob id quod in ea lateat nōnihil mysterij, quod aliena lingua reddi nō potuerit. Porro quod adiecit prædixit Esaias, non est uaticinantis de futuro, sed quod hoc testimonium præcesserit illud quod prius adduxit, unde cōmodius erat, sicut superius dixit Esaias:

Quid ergo dicemus.) quod sequitur pronunciatiue legendū est, non interrogatiue. Quid ergo dicemus? Nempe hoc dicemus, gentes ex fide iusticiam consecutos. &c. Annotauit hunc quoq; locum Augustinus libro de doctrina Christiana tertio.

Non peruenit.) οὐκ ἔφθασε, quod uerbum uarie uertitur. Est autem proprium festinantis ad occupandū aliquid, ut intelligas & Israelitas eo contendisse per opera legis, uerū gētes exclusis illis occupasse. Quasi ex opibus.) ὡς ἐξ ἔργων. i. tanq̃ ex operibus, & addunt Græci νόμου. i. legis, ut intelligas de ceremonijs Petrā σκανδάλου) græcā uocem hāc libēter usurpant interp̄tes, cū possent dicere offensæ siue offendiculi, aut obstaculi. Nec uideo, quid offendat quosdā in προσκόπτω, quod haud dubie significat impingo uel offendo. Cæterū testimoniū hoc contextū est e duobus Esaiæ locis. Initium enim, nempe pono in Sion lapidem, & finis, nempe, & omnis qui credit in eo nō confundetur, Sumpta sunt ex Esaie cap.28. Cæterū quod in medio intertexuit, & lapidē offensionis & petram scādali sumptū ex eiusdē cap.8. Quanq̃ hoc quoq; loco Paulus magis studuit sensum reddere q̃ uerba. Cū enim hebraica ueritas habeat, qui crediderit non festinet, iuxta septuaginta æditionem dixit, non confundetur. Nam hebræa sic habent. הִנְנִי יִסַּר בְּצִיּוֹן אֶבֶן אֶבֶן בּוֹחַן פִּנַּת יִקְרַת מוּסַר מוּסַר הַמַּאֲמִים לֹא יָחִישׁ

Non confundetur οὐ καταισχυνθήσεται. i. non pudefiet. EX CAPITE X.

VOlūtas quidē cordis.) ἡ μὲν εὐδοκία, quod significat aliqd animo gratū & acceptum. Itē quæ sequuntur nō p̄ omnia quadrant. Sic em̄ græci καὶ ἡ δέησις ἡ πρὸς τὸν θεὸν ὑπὲρ τῶν ἰσραὴλ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν. i. & deprecatio quæ fit ad deum, pro Israel est ad salutem. Sentit enim se præstare Iudæis, quod potest, propēsam animi uoluntatem & orationes apud deum. Quod æmulationē quidem.) ὅτι ζῆλον θεοῦ, id est æmulationem dei, sine quidem. Et scientia magis cognitionem sonat καπ' ἐπίγνωσιν Aderat studiū, sed sine iudicio, ut sædulitas, quem stulte diligit urget.

Et suam

Et ſuam quærentes ſtatuere.) Hic Græci repetunt iuſticiam. Eſt enim ſermo ex cõduplicatione feſtiuior. Eſt autem ἰδίαν .i. propriam ſignificantius q̃ ſuam.

Moſes em̃ ſcripſit.) hic locus deprauatus eſt apud nos. Apud Græcos recte ſic habetur, μωϋσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου, ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὰ ὁ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς. i. Moſes enim ſcribit iuſticiam quæ eſt ex lege, quod qui fecerit hæc homo, uiuet in eis, Laurentius argutatur hoc loco, ſed obſcurius, id ſentiens, nõ totam orationem ad Moſen eſſe referendam, nempe hanc, quoniã iuſticiam quæ ex lege eſt, homo uiuet in ea, quaſi totum hoc ſcripſerit Moſes, Verum poſterius hoc dumtaxat, qui fecerit hæc homo, uiuet in eis. Retulit enim uerba quæ ſunt leuitici Cap. 18. Cuſtodite leges meas, atq; iudicia, quæ faciens homo, uiuet in eis Itidem legis Ezechielis Cap. xx. Iudicia mea proiecerunt, quæ faciens homo uiuet in eis. Siquidem Paulus geminam facit iuſticiam alteram Moſi, quæ requirit opera legis, alterã euangelij quæ fidem requirit in Chriſtũ.

Deducere.) καταγαγεῖν, uelut ex alto deorſum ducere, quod interpres uertit reuocare, ceu ſtudẽs interpretari, quod obſcurius erat dictũ. Nam mihi uidẽtur hoc loco præſertim latini interpretes uehementer laborare, cum ſenſus ꝓſpicuus ſit. Dixerat enim ab euangelio tantum requiri fidem. Porro fides non flagitat experimentum, animo cernit, & ſuis quibuſdam oculis uidet, qui credit, at qui diffidit, & ſenſuum exigit teſtimonium dicẽs apud ſe, id quod legitur Deuteronomij Cap. xxx. Quis aſcendit in cœlũ, idq; Paulus interpretatur accõmodans Chriſto. Nam id inquit eſt Chriſtum e cœlo detrahere, ut aut non credatur illic eſſe, aut cogatur huc reuerſus, denuo ſe noſtris exhibere ſenſibus. Aut quis deſcendit in abyſſum? hoc eſt quis credat, quæ de inferis dicuntur, niſi uiderit? Hoc eſt inquit Chriſtum a mortuis reducere, uel quaſi non deſcenderit ad inferos, uel quaſi flagitent, ut iterum uidentibus illis deſcendat ad inferos, cũ haud ita procul petenda ſint argumẽta rerũ, ſi fides adſit in corde. Iam illud, ſed quid dicit, ambiguũ uideri poteſt, quo referatur dicit, ad Moſen, an ad iuſticiã fidei quæ Chriſtus eſt, quã mox loquentem fecit, ut putat Origenes, quanq̃ & alias Paulus poſuit dicit ad hũc eundem modum, ut ſubaudias ſcriptura. Proinde interpres haud inepte adiecit de ſuo, ſermonis explicandi gratia.

Prope eſt uerbum.) ἐγγύς σου τὸ ῥῆμα prope te eſt uerbũ, hoc eſt non opus eſt tam procul e cœlo aut abyſſo petere, cum ſit intra te.

Indæi & Græci.) Ἰουδαίου τε καὶ Ἕλληνος. Rurſus congeminata coniunctio uehementiorẽ facit orationem, quam nos uertimus in, uel coniunctionem eandem exprimentem ſententiæ uim. Diues in omnes.) græce participium eſt πλουτῶν. i. diuitijs abundans, ſiue affluens. Quem non audierunt.) poterat uerti, de quo non audierunt. Sic em̃ eſt græce οὗ οὐκ ἤκουσαν. Quam ſpetioſi pedes.) Paulus hoc eſt teſtimoniũ retulit iuxta uerita tem hebraicam, iuxta quam ita legis Eſaiæ Capi. 52. מַה־נָּאוּ עַל הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה. hoc eſt Quã pulchri ſuper mõtes pedes annunciantis & prædicantis pacem, & annunciantis bonum, prædicantis ſalutem. Nam ſeptuaginta uerterũt, ut ὡς ὥρα, quæ dictio ſi cum aſpiratione ſcribatur, aut tempus ſignificat, aut pulchritudinem, ſin abſq; aſpiratione ὥρα curam ac ſollicitudinem. Vnde iuxta ſeptuaginta ſic legimus, ſicut hora ſuper montes, ſic pedes euangelizãtis. At diuus Hieronymus magis probat, q̃ pulchri. Quanq̃ hæc lectio nõ multum abeſt a græca lectione ſeptuaginta, modo ὥραν accipias pro pulchritudine. Sic enim legitur ſicut amœnitas ſuper montes, ita pedes. &c.

Obediunt euangelio.) obedierunt eſt græce ὑπήκουσαν. uerbum præteriti tẽporis.

Per uerbum Chriſti.) θεοῦ dei, non Chriſti.

Domine quis credidit auditui noſtro?) Id teſtimonium ſumpſit ex Eſaiæ cap. 53. ſeptuaginta ſecutus æditionem qui dictionem hanc domine addiderũt explicandæ perſonæ gratia, cum in hebræo non habeatur, ſed tantum quis credidit auditui noſtro? Illud

admonendus

admonendus lector,hoc loco auditum poni pro ipso sermone,qui auditur,proinde dilucidius erat,quis credidit uerbis nostris,aut quis credidit auditis nobis?

Primus Moses.) πρῶτος μωσῆς,quo græci sæpius abutuntur ꝓ cōparatiuo prior Moses. Refertur eñ ad Esaiam, quē mox citat,licet aliud cōmentū attulerit Thomas Aquinas

Ad emulationem uos adducam.) παραζηλώσω.i.ad emulandum prouocabo, & quasi stimulabo inuidia ac dolore. In non gentem.) ἐπ' οὐκ ἔθνει.i. in non gente, nam græce datiuus est. Item mox in gente insipiente.

Esaias autem audit.) coniunctio δέ,connectit hanc partem cum Mose qui præcessit, ut ostendimus. Nec est simpliciter audet τολμᾶ,sed ἀποτολμᾶ,quasi sumpta ab illo fiducia,qui prior illud dixerit. Ad Israel autem.) πρὸς δὲ τὸν ἰσραήλ potest accipi & aduersus Israel,non enim alloquitur Israel.

Et contradicentem mihi.) ἀντιλέγοντα.Mihi a nobis additum est. Satis erat contradicentem, hoc est rebellem & immorigerum, quēadmodū legunt Græci

EX CAPITE VNDECIMO.

QVemadmodum interpellat.) Ambrosius legit,postulat ὡς ἐντυγχάνει.

Quem ante cognouerat.) προέγνωκεν. Illud admonendū hoc loco uerbū hoc apud græcos,non semper significare scire siue cognoscere,sed aliquoties decernere siue indicare,unde & γνῶμαι dictæ sunt,& apud latinos legimꝰ populus sciuit & scita populi. Quanꝯ plus aliquid indicare uidet προορίζειν quā προγνῶναι,quod posterius pertineat ad animi decretum,quod integrū est cuiꝯ mutare prius illud ad certam sententiæ pronunciationem,quam rescindere non sit integrū Vnde nec Lyra uertit exponere hoc loco præsciuit,prædestinauit.Nos maluimus uertere,quos ante cognouit,iuxta proprietatem scripturæ diuinæ,qua deus cognoscere dicitur,quibus fauet quoſꝯ amplectitur,ut & superius admonuimus ex Origenis sententia.Nec enim consentaneum est,ut deus populum reiecerit,quem ante sic adamauit,& ueluti peculiarem complexus est.

Suffoderunt.) κατέσκαψαν,quod significat aliquando subruerunt,siue subuerterunt.

Diuinum responsum.) χρηματισμὸς.i.oracullum, quod explicuit interpres περιφράσει.

Curuauerūt genua,) Genu est græcis & Baal datiuus est sine præpositione ante, quā reddunt latini,& τῷ βαάλ,ut intelligas imaginem non ipsum hominem. Quin præfectū & idolum hebræis sonat בַּעַל, unde Beelphegor cadaueris Beelzebul muscarū idolū.

Saluæ factæ sunt.) γέγονεμ.i.factæ sunt saluæ redundat sicut & dei supersest.

Si autem gratia.) εἰ δὲ χάριτι, gratia ablatiuus est, non nominatiuus.

Alioquin gratia.) ἐπεί,id est quoniam siue quandoquidem.

Post ea uerba.) Alioqui gratia iam non est gratia, desunt in nostris codicibus hæc. εἰ δὲ ἐξ ἔργων οὐκέτι ἐστὶ χάρις,ἐπεὶ τὸ ἔργον,οὐκέτι ἐστὶν ἔργον.i. si uero ex operibus, iam non est gratia,quandoquidem opus,iam non est opus.

In captionem.) Non est accipienda hoc loco captio pro decipula.unde captiosos dicimus,sed pro uenatu,quo capimus feras θήραν.

Corā ipsis.) Id non inuenio in græcis codicibus, tametsi in psalmis additum est.

Spiritum compunctionis.) κατανύξεως,quod significat cum aliquis mordetur & pungitur dolore,unde superius dixit παραζηλώσω. Nunquid sic offenderūt.) sic redūdat μὴ ἔπταισαν,ἵνα πέσωσιν,id est nunquid lapsi sunt, ut caderent nempe in terram.

Illorum delicto.) Per illorum delictum, τῷ ἐκείνων παραπτώματι.

Vt illos emulentur.) εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς,quod rectius uerti poterat ad prouocandum eos ad deū referatur actus uerbi,qui isto modo uoluerit extimulare Iudæos inuidentia quadam ac zelotypia cum uiderent,quod illis erat ꝓmissum in gentes esse trāslatum. Vnde nos,quo sermonis ambiguitatem excluderemus uertimus, ut eos ad emulandum prouocaret εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς.Neꝯ quicꝯ erat opus quadriga interpretationum

tionum, quã in hunc locũ inuexit diuus Thomas Aquinas. Ne sic quidem germanã attingens sententiam, quod haud quaq; illi sed interpreti imputandum est.

Quãdiu quidem ego sum apostolus) ἐφ' ὅσον μέν εἰμι Origenes uidetur ἐφ' ὅσον accipere pro q̃ diu, ut subaudias χρόνον, uerum quoniam id duriusculũ est malim ἐφόσον accipere pro quatenus, siue inquantũ. Neq; enim de tẽporis modo loquitur, quasi mox abdicaturus apostoli munus, sed quandoquidẽ uocatus erat apostolus gẽtibus adnititur, ut gnauiter obiens sibi cõmissam prouinciã, exornet & illustret eam.

Glorificabo.) δοξάζω. i. glorifico, Faber stapulensis mauult existimo, q̃q̃, pbe quadrat sensus ut accipias Paulũ celebrius reddere suum ministerium in euangelio gentium ut æmulatione saltem prouocaret Iudæos ad Christum. Interpres Origenis uertit δοξάζω illustro & exorno, multis uerbis in hanc differens sententiam.

Amisso eorum.) ἀποβολή. i. abiectio siue reiectio.

Quæ assumptio.) τίς ἡ πρόσλημψις. i. adiunctio, qua quempiã nobis comitem ascisimus, est adiungimus, nam assumptionem opposuit resectioni.

Quod si delibatio.) delibatio ἀπαρχή. i. primitiæ. Vulgarius interptatur ἀπαρχὴ τοῦ φυράματος. i. fermẽtũ, ut massa respondeat arbori, frumentũ radici. Mihi magis probat ut ipsum frumentũ intelligamus, unde cõsperso sumitur. Cæterũ ex uicioso tritico, nõ possis facere bonã consperssionem. Primitias autem dixit, quod laudatissima soleant dici numini, unde & ἀκροθίνια uocantur quasi præcipua. Porro consperssionem non ad farinam humore temperatã ad pinsendũ referri puto, sed magis ad molas siue collyridas, ea erat farina oleo cõsperssa, quæ olim iuxta ritũ Mosaicæ legis imolabant, unde & sanctã uocat.

Insertus es.) ἐνεκεντρίσθης. i. insitus es, quoties fisso arboris ramo inseritur surculus. Est enim hoc unum insitionis genus. Insertus es in illis) ἐν αὐτοῖς. Apertius erat inter illos hoc est insitio tibi dedit quod illis natura. Et oleaster græcis est ἀγριέλαιος, quod sonat agrestem siue syluestrem oleam, cui respondet καλλιέλαιος, quæ est olea frugifera.

Socius radicis.) συγκοινωνὸς. i. particeps aut potius simul particeps siue consors, hoc est una cum cæteris ramis, quibus insitus es. Bene.) separandũ est, ut sit respondentis ad superiora καλῶς, & approbantis, quod sub persona gentilis dixerat, eaq; pronuncianter sunt legẽda. Noli altũ sapere.) μὴ ὑψηλοφρόνει. i. superbe, ne tibi placeas, ne efferaris aio.

Ne forte nec tibi) μήπως, aut omittenda erat expletiua coniunctio, aut uertẽda erat, ne qua, aut ne quo modo, nam forte, nihil ad hanc sententiam.

Bonitatem & seueritatẽ) τὴν χρηστότητα, καὶ τὴν ἀποτομίαν, Bonitas est hæc, quam antea uertimus benignitatẽ diui Hieronymi secuti sentẽtiã, quæ est quendã animi propensio ad benemerendũ de quopiam, quã nõ inepte uertisset indulgentiam, cui opponit ἀποτομίαν, quæ ad uerbum sonat resectionem, ea est, quoties res ad uiuum exigitur.

Alioqui.) Rursum ἐπεὶ. i. quandoquidem. In bonam oliuam.) καλλιέλαιον, quæ contraria est, ἀγριελαίῳ. i. oleastro, ut modo dictum est.

Fratres mysterium hoc.) μυστήριον, hoc loco mysterium nihil aliud sonat, q̃ rem arcanã & paucis cognitam neq; cõmunicandam, nisi initiatis.

Vobisipsis sapientes.) παρ' ἑαυτοῖς. i. apud uosipsos prudentes, & φρονίμοις magis ad affectum refertur q̃ ad prudẽtiam. Iniquitatẽ) ἀσεβείας. i. impietates, Et eripiat ὁ ῥυόμενος, id est qui liberat, quasi dicas ille liberator. Et auertet, non auertat ἀποσρέψει.

Secundum electionem autem charissimi.) ἀγαπητοὶ. i. dilecti quam uocem tamen ita sæpe uertit. Sine pœnitentia.) ἀμεταμέλητα. i. quorum non possit pœnitere, qui dedit aut qui promisit, quasi dicas impœnitibilia.

Propter incredulitatem illorum.) τῇ τούτων ἀπειθείᾳ. i. per horum incredulitatem.

O altitudo.) ὦ βάθος, id est o profunditatem. miror cur interpreti placuerit uox ambigua. Diuitiarũ sapientiæ.) Hæc duo nomina Græci diuidunt interiecta coniunctione, πλοῦτος καὶ σοφία, consentientibus quotquot uiderim exemplaribus, ut intelligas tria demirari

tres demirari in deo,diuitias, qui tam bñficus fuerit erga gentes,ſapientiã, qui tantã eis ſapientiam impartierit, cognitionẽ qui prudenter diſpiciat,quid cui expediat. Ad hunc modum exponit Vulgarius,mihi magis probatur, ut ad totam huius conſilij diſpenſationem pertineat,qua factũ eſt,ut gẽtes ante dæmonijs ſeruientes, nũc ſubito ad euangelij gratiam uocentur,& Iudæi,quibus ea peculiariter promiſſa uidebatur, ab eadem exciderint. Cõcluſit enim deus omnia.) τοὺς πάντας.i.omnes non omnia, Porro quod ſequitur incredulitate, poteſt accipi & inobedientia.

Incomprehenſibilia.) ἀνεξιχνίαστα.i.inſcrutabilia,atq; ita ſubinde citat Hieronymus.

Inueſtigabiles.) ἀνεξιχνίαστοι.i. in inueſtigabiles.i.nõ ueſtigabiles ſiue impueſtigabiles. Cæterũ diuus Hiero.exiſtimat Paulũ retuliſſe locũ,q eſt apud Eſaiã capite.xi.& nõ eſt inueſtigatio uiæ eius Senſum dñi) νοῦν,id eſt mẽtẽ. Honor & gloria.) Græcis gloria tantũ ſcribit ἡ δόξα,honor nõ addit. Et ſæculoꝝ.) Item additũ eſt a nobis εἰς τοὺς αἰῶνας.

EX CAPITE DVODECIMO.

OBſecro uos.) παρακαλῶ.i.hortor ſiue adhortor.

Per miſericordiam.) διὰ τῶν οἰκτιρμῶν,id eſt per miſerationes.

Rationabile obſequium.) τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν,id eſt rationalem cultũ, ut appoſitiue cohæreat cum ſuperioribus.Et rationalem uocat,non ut intelligas cultum moderatum,hoc eſt moderatam corporis macerationem,quemadmodum hodie paſſim citare ſolet theologorum uulgus, ut ipſis uidetur erudite. Cæterum ijs qui græce norunt, admodum ridicule, quanquã his quoq; ueniam dandam arbitror, quandoquidem ad eundem modum interpretati ſunt,ut cæteros ſileam diuus Thomas qui non temere labi ſolet,ac Lyra, Verum quid faciet, ubi ſententiæ uis a græco pendet idiomate,& interpres eius linguæ prorſus ignarus eſt? Cultum hic poſuit pro ſacrificio, idq; ſuo more,cæterum ut oſtenderet chriſtianorum cultum diſſimilẽ eſſe iudaicis ceremonijs, quibus imolabant brutas pecudes,adiecit rationale ipſum hominem ſentiens, qui uictima eſt rationalis, & ob id deo acceptior. Et in hunc ſenſum palam citat diuus Hieronymus,cum alijs aliquot locis tum uero in epiſtola ad Pãmachium,cuius initium Sanato uulneri. Sed reformamini.) μεταμορφοῦσθε,id eſt tranſformamini.

Rationale obſequium

In nouitate ſenſus.) τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς,id eſt renouatione mentis, hoc eſt per innouationem mentis,nimirum alludens ad reprobam illam mentem, in quam traditi fuerant ante ſimulacris pro deo deferentes honorem.

Dico enim uobis.) λέγω,dico dixit, pro iubeo ſiue moneo, quemadmodum & latini iubet ſaluere,& dicit ſalutem ὁμιλῶ λέγω.

In ueſtram miſericordiam.) τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει.i.ueſtra miſericordia ſiue per ueſtram miſericordiam.i.per hoc quod uos miſericordiam eſtis conſecuti,unde nos uertimus per ueſtri miſericordiam,ut paſſiuam intelligeres miſericordiam.

Sapere ad ſobrietatem) εἰς τὸ σωφρονεῖν,Diuus Hieronymus cõtra Iouinianũ,ſtudio tuendæ uirginitatis legendum putat ad pudicitiam, Sed σωφρονεῖν eſt temperatum moderatum,ac ſobrium eſſe,nonnunq; & ad pudicitiam pertinet,at non hoc quidem loco. Eſt autem iucunda uocum alluſio in ſermone græco quam latinus interpres reddere non potuit ὑπερφρονεῖν,φρονεῖν,εἰς τὸ σωφρονεῖν.Nec hoc loco φρονεῖν pertinet ad eruditionẽ,ſed ad cogitationem & opinionem ueluti cum quis effertur animo, & magnifice de ſe ſentit, quemadmodum & ſuperius admonuimus.

Singuli autem alter al.membra) ὁ δὲ καθεὶς ἀλλήλων μέλη.id eſt ſinguli autem alius alius membra,ſiue ut nos uertimus,ſinguli autem alij aliorũ membra. Significat communionem membrorum inter ſe mutuam.

Habenti donationes.) Interpres ſiue quod magis arbitror ſcriba, prætermiſit coniunctionem, quæ partem hanc cum ſuperiore cõmodiſſime connectebat ἔχοντες δὲ χαρίσματα.Cum enim dixiſſet,ſinguli ſumus alius alius membra.ne confuſionem imaginaremur

ginaremur adiecit,sed habentes donationes uarias,alioqui inabsolutᵒ fuerat sermo,qua re offensus aliquis coniunctionem expunxit.

Donationes.) χαρίσματα,ut affectat copiam,cum nihil sit opus.Differentes διάφορα.i. diuersas,seu potius dona diuersa. Secundū rationem fidei.) κατὰ τὴν ἀναλογίαν.i.iuxta ꝓportionē,ut intelligas,hoc esse maiora dona,quo fides tua fuerit integrior.

In ministrando & in exhortando) Nomina sunt,ἐν τῇ διακονίᾳ,ἐν τῇ παρακλήσει.i.in ministratione & exhortatiōe.Quanꝯ ea res nihil uariat sensum apostoli.

Odientes malum.) ἀποστυγοῦντες.i.Odio habentes,quanꝯ hic eleganter erat abhorrētes,ut respōdeat ei quod sequitur,adhærentes.

Charitatē fraternitatis inuicē diligētes) Aliᵘˢ sensus ē apud Græcos, τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι.i.fraterna charitate,ad mutuo uos amandū,ꝑpensi.Plutarchus libellū scripsit περὶ τῆς φιλαδελφίας.i.de charitate fratrum inter se,quo uerbo apostoli frequenter utuntur pro studio & amore Christianorum inter ipsos mutuo.

Honore inuicem præuenientes)Sensus omnino græcis anceps est,τῇ τιμῇ ἀλλήλους ἡγούμενοι,si scriptura mendo uacat,noue addidit participio casum accusandi, cui magis congruebat patern°. Sollicitudine nō pigri.) σπουδῇ οὐκ ὀκνηροὶ,σπουδὴν uocat,sedulitatem & studiū exhibēdi officij,& ὀκνηρὸς dicitur,qui grauatim aliquid facit. Vnde iubet ut nō solū amemus,& honorē deferamus alius alij,uerum etiam alacres ac prompti succurramus inuicem. Orationi instantes.) τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες,quod assiduam sonat instātiā. Nolite maledicere) μὴ καταρᾶσθε.i.ne male precemini,ne quē deuoueatis.

Gaudere.) χαίρειν. Græcis est mos infinitiuum pro imperatiuo ponere, gaudere pro gaudete.& flere pro flete. Idipsum inuicem.) τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες.i. Idem alij in alios siue de alijs sentientes. Refertur & hoc ad affectum animi modesti, qua nemo putat alium se minorem, sed omnibus sese accommodat, de omnibus ex æquo bene sentiens. Vult enim Paulus in Christianis affectum esse communem ut omnes non opibus, non genere, non eruditione, non honoribus, sed Christo metiātur,qui est omnibus ex æquo cōmunis.Nunc generosus fastidit obscurū,diues pauperem, uix hominis habet loco, eruditus cōtemnit idiotam,sacerdos execratur laicum, monachus laicos uix ꝑ Christianis ducit.Italus cæteros omnes ut barbaros ac pene pecudes aspernatur & horret.Germanus odit Gallum,Anglus Scotū.atq; ex his & id genus alijs stultissimis affectibᵘˢ, bella,lites,atq; hi rerum tumultus,quos iam annis aliquot uidemus exoriuntur. At Paulus sic uoluit unumquēq; Christianum affectum esse erga cæteros,quomodo singula membra corporis affecta sunt,erga cætera membra, quēadmodum alibi dilucidius explicat,atq; id uocat,τὸ αὐτὸ φρονεῖν.

Sed humilibus cōsentientes.) τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι.Humiles hic uocat,nō modestos,sed humilis sortis homines,ueluti pauperes,ignobiles,indoctos,plebeios,& nō est cōsentientes, sed potius obsecundantes,& accōmodantes uos,ut suæ quisq; oblitus magnitudinis,descendat ad affectus inferiorum,id quod mira diligentia multis locis inculcatPaulus, haud ignarus ,ex hoc fonte maximas uitæ pestes scatere.

Nolite fieri prudētes) φρόνιμοι ,φρόνιμον uocat,nō qui sapiat,sed qui parū modeste de seipso sentiat,ut mox admonuimus, & ad eum modum interpretantur Græcorum commentaria. Alioqui quid affinitatis est prudentiæ,cum uindictæ? At arrogantia uindex est,dum quisq; se meliorem putat,ꝯ ut alteri cedat.

Alta sapientes.) Idem participium est quod modo φρονοῦντες.i.sentientes seu cogitātes,ut ad affectum animi referatur.Et cōnectenda est hæc particula cum sermone superiori,quam interpres male separauit.Adiecit enim hoc Paulus,uelut explicans quid dixisset idem inuicē sentientes.Nā ubi quisq; magnifice de se sentit ac suis, alios despiciat oportet. Prouidentes bona &c.) Hæc uerba non solum corā deo sed etiam non sunt apud Græcos,sed tantum ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων.i.coram omnibus hominibus.

Do afferentibꝰ Christianorū affectibus sic dicunt.

Defendentes.) ἐκδικοῦντες. i. uindicantes. Est enim participium eiusdem uerbi, cuius est nomen ἐκδίκησις, quam uertit uindictam.

Charissimi) ἀγαπητοί. i. dilecti. Hoc adiecit, uelut eblandiri cupiēs qđ alioqui dur̄ erat:

Mihi uindictam.) ἐμοὶ ἐκδίκησις. i. mihi uindicta, siue ultio, nominandi casu. Atq; ita citat Hieronymus aduersus Rufinum in epistola, cuius initium Lectis literis prudētiæ tuæ. Proinde dilucidius explicat Deuteronomij. 32. unde locus hic desumptus ē. Mea est ultio, hoc est, meum est ulcisci, qui sum iudex. Nec additum est in græcis codicibus. Et ego retribuam, sed, ego retribuam, citra coniunctionem.

Insipatus minutim paris.

Ciba illum.) ψώμιζε. Quod quidem haud caret emphasi. Nec enim ψωμίζειν est simpliciter pascere, sed indulgenter pascere, ueluti minutim insipato pane, aut frustulatim concíso cibo, id quod apud nōnullos fit erga eos, quibus fauetur in conuiuijs, cum alijs interim liceat esurire. Congeres super caput.) σωρεύσεις. i. accumulabis, siue coaceruabis, & carbones ignis hebraica figura dixit pro carbonibus ardentibus.

Noli uinci a malo.) Bonum & malum hic nō refertur ad hominem improbum aut pbum, sed significat ipsum beneficium aut iniuriam. Vincitur igitur a malo, qui puocat iniuria, nō temperat animo, sed adducitur ad retaliandam iniuriam. Vincit malum bono, qui malefacta benefactis repensans, efficit ut inimicus resipiscens fiat amicus. Hoc præceptum quoniā durum erat humanis affectibus, adiecit autoritatē domini. Atq; idē Christus præcepit in Euangelio, & tamen haud scio quo pacto fit, ut hanc doctrinā nō negligant solum, uerum etiam palam irrideant, qui sibi uidentur admodū esse Christiani, & quorum piæ uidelicet aures, ne superstitiosum quidem Christophori, Barbaræ, aut Erasmi cultum uerbo notari ferunt, ad hæc Christi sanctissima præcepta, non uerentur cachinnos tollere, & quod ante Christū ethnicus docuit Socrates, hoc ab ipso traditū Christo, ab apostolis toties inculcatū irrident Christiani, cū hoc insigni præcipue Christus suos a mundo discreuerit. Verum hæc comploratio non huius est loci.

Noli uinci a malo.

EX CAPITE XIII.

SVblimioribus.) ὑπερεχούσαις. i. præcellentibus, positiuū est non comparatiuum:

Quæ autem sunt a deo.) Secus distinguunt Græci, αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι ὑπὸ τοῦ θεοῦ τεταγμέναι εἰσὶ. i. quæ uero sunt potestates, a deo sūt ordinatæ, ut cōma ponas post potestates. Repetit enim quod supra dixerat, Non est potestas nisi a deo. Etiam si Vulgarius more nostro distinguit. Quoniam Paulus intelligebat nōnullos Christianos prætextu religionis detrectare principum iussa, atq; ita futurum, ut ordine pturbato, sursum ac deorsum omnia miscerentur, præcipit, ut quibuslibet potestate publica pditis obtemperent, excepta fidei & pietatis causa. Ipsi quidē ethnici sunt, ac mali, sed ordo tamen bonus. Et ob hunc mali quoq; principes nōnunq; ferendi sunt.

Damnationem acquirunt.) λήψονται. i. accipient, ut sit futuri temporis. Cæterum κρίμα. i. iudicium haud male uertit, in damnationem.

Non sunt timori boni operis.) οὐκ εἰσὶ φόβος τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ. i. non sunt terror siue timor bonorum operum, hoc est, non sunt formidandi bene agentibus.

Dei enim minister est.) διάκονος. i. ministrator, nam de potestate loquitur. Quāq; ut magistratus nōnunq; homo dicitur magistratu fungens, ita & potestas homo potestate præditus. Ideoq; necessitate subditi estote.) Græcis alius est sensus, διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι. Quare necesse est subijci, interpres legisse uidetur, ὑποτάσσεσθε per epsilon, non per αι diphthongū, Quam si ὑποτάσσεσθαι sit ὁριστικὸν, idē erit sensus qui per infinitum.

In hoc ipsum seruientes) προσκαρτεροῦντες, quod paulo superius transtulit instantes, nūc uertit, seruientes, nos uertimus, incumbentes, hoc est operam dantes & adnitentes.

Nemini quicq; debeatis.) ὀφείλετε. Incertum an sit debetis indicādi modo, an debete. Sensus aūt Græci sermonis anceps est. Potest eī sic accipi, Soluite unicuiq; quod debetis, quo soluto, desijstis debere. At sola charitas nō desinit deberi, sed semp psoluat, & nihilominus

hilominus ſemp debeat̃,ut nō ſit finis benemerendi.Ad eũ modũ enarrāt Origenes & Vulgarius.Poteſt & ita intelligi,ut ſuperiora referant̃ ad magiſtratus ethnicos,uti tum erant omnes.Quod ſequitur,Nemini quicq; &c̃.ad Chriſtianos,Soluite illis quod debetis.Cæterum Chriſtianus Chriſtiano nihil debet,niſi mutuam charitatem.

Qui enim diligit proximũ.) ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον.i.Qui enim diligit alterum,interpres legiſſe uidetur,τὸν πλησίον.

Nam nō adulterabis) Vt modo,ita nec hic reddidit uim articuli græci,εἰμὴ τὸ ἀγαπᾶν, quod nos expreſſimus,niſi hoc,ut inuicẽ diligatis. Et τὸ γὰρ οὐ μοιχεύσεις.Nam illa,Nō adulterabis &c̃. In hoc uerbo inſtaurat̃.) ἀνακεφαλαιοῦται.i.recapitulatur,hoc eſt,ſummatim in hoc uerbo cõtinetur.Auguſtinus in epiſtola quadam uertit,recapitulatur.Sumptum eſt ab epilogis Rhetorum,in quibus tota cauſa ſummatim repetitur,quam ἀνακεφαλαίωσιν uocant.

Dilectio proximi.) Τῷ πλησίον.i.proximo dandi caſu,ut referatur ad uerbum operatur.Confirmat eñ ratiõe quod dixerat, epilogũ hoc eſt totius legis eſſe compendiũ in charitate Lex diuerſis mandatis deterret a lædendo proximo.Non peierabis,non furaberis,non adulteraberis,non dices falſum teſtimoniũ,non occides,& quid nō? At qui charitate Chriſtiana præditus eſt,is nullum omnino lædit mortalem,prodeſt omnibus quibus poteſt,& bonis & malis.

Et hoc ſcientes tempus.) Hoc,pronomen apud Græcos nō refertur ad tempus,cum tempus illis ſit maſculini generis,uerum ita loquitur.Et hoc,ſiue idq; cum ſciamus,nempe tempus,καὶ τοῦτο εἰδότες τὸν καιρὸν,ut & hoc uim habeat exaggerandi,ueluti cum dicimus,Fornicaris,& hoc in Quadrageſima. Vt intelligamus quæ præcepit, nũc præcipue præſtanda eſſe in lege euangelica,quæ plus aliquid exigit ſupra moyſi,naturæq; legem. Tempus autem hoc loco ſignificat oportunitatem & occaſionem,p quo uſurpant ὥραν.

Nunc enim propior eſt.) ἐγγύτερον ἡμῶν.i,propius nos eſt,ſiue propius abeſt a nobis. Vt propius ſit aduerbium,habeatq; caſum præpoſitionis unde fluxit.

Quam cũ credidimus) ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν,certe dilucidius erat,nedum latinius,q; tũ cũ credebamus. Siquidem in lege Moyſi opinio magis fuit ſalutis,q; ſalus, & umbra potiq; res. Vnde noctẽ uocat,p cul adhuc agẽte ſole, quæ paulatim rareſcit acceſſu luminis. Nox præceſſit.) προέκοψεν.i.proceſſit,ſiue progreſſa eſt,& tendit ad interitum. Hoc eſt nox maxima ex parte peracta eſt,& inſtat dies,paulatim illuceſcente euangelio.

Honeſte ambulemus.) εὐσχημόνως.i,compoſite,ſiue honeſte.Nam orta luce ob pudorem homines ſe gerunt uerecundius.

Non in comeſationibus.) Græce abeſt præpoſitio in ἐν κώμοις.i.non comeſationibus. Comos autem Græcis deus eſt temulentiæ,& eodem nomine uocat̃ cõuiuiũ procacius & iuuenile. In deſyderijs.) εἰς ἐπιθυμίας.i.ad concupiſcentias,hoc eſt,non ad neceſſitatem,ſed ad uoluptatem.Curam autem uertit πρόνοιαν.i.prouidentiam.

EX CAPITE XIIII.

INfirmum autem.) τὸν δὲ ἀσθενοῦντα.i.eum qui infirmus eſt.Nec eſt,in fide,ſed fide.

Et aſſumite.) προσλαμβάνεσθε.i.uobis adiungite. Qui nondum perfecte credit, nō eſt reijciendus,ne linum fumigans extinguatur,ſed tolerandus & alendus donec proficiat ad meliora. Illud obiter annotandum,quod Paulus abſtinentiam ciborum,infirmitati fidei tribuit, non de his loquens, qui quo corpus habeant obtemperãtius,a lautioribus edulijs abſtinent, ſed de his qui Iudaico more, certos fugiunt cibos. Et tamen hos uult tolerari,ſed hac ſpe, ut proficiãt in fide,& eiuſmodi cerimonias negligant.At hodie uidemus inter Chriſtianos prope plus eſſe ſuperſtitionis in ciborum delectu,q; unq; fuerit apud Iudæos,nec iſta iam tolerantur,ſed in his abſolutam conſtituunt pietatem,pro illis omni telorum genere depugnamus,ex his iudicamus, auerſa-

mur,execramur proximum,ceu parum Christianum.

Non in disceptationibus cog.) μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν.i.non ad diiudicationes dis ceptationum,hoc est,non in anxijs disceptationibus,per quas futurũ est,ut ille alienet.

Manducare omnia.) φαγεῖν τὰ ἐδίδμ,quæ significant edere,seu uesci,hic perpetuo uer tit,manducare,cum mãdere uel manducare sit proprie,cibum dentibus comminuere. Porro πάντα significantius uertisset quæuis,id est,sine delectu quemuis cibum.Nã hoc quoq; significat πᾶν. Quis autem possit unus edere omnia.Illud indicandũ paucis(Cre dit mãducare) nouam esse sermonis figuram & Græcis & Latinis. Nam Græcis sonat, putat se manducare omnia,cum sit sensus,Putat sibi licere uesci quibuslibet cibis, citra delectum.Vnde rectius uertisset infinitum,per gerundium.Credit sibi uescẽdum esse quibuslibet. Qui autem infirmus est.) ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει.i.qui autem infirmus est oleribus uescitur,ut sit indicatiui modi non imperatiui.Quod autem dixit infirmus,nõ ad ualetudinẽ corpis referendũ est,sed ad animi supstitionẽ,unde Latini quoq; infirmi tatẽ uocãt.Horatius in Satyris.At sum unus mi paulo infirmior.Nec illud dissimulãdũ quod recte notat Valla,interpretem non reddidisse partes distributionis.Hic putat si bi uescendum esse quibuslibet, ille contra, qui autem infirmus est,oleribus uescitur.

Non spernat.) ἐξουθενείτω,quasi dicas,nihili faciat,& pro nihilo ducat,ut græca uox in dicat composita.

Nam alius iudicat.) ὃς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ᾽ἡμέραν,ὃς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν ἕκαστον.i. Hic quidem iudicat,diem iuxta diem,ille uero iudicat omnem diem,unusquisq; &c̃. Diuus Hieronymus secundo aduersus Iouinianum libro uertit ad hunc modum . Alius iudi cat diem plus q̃ diem,ut παρὰ accipiatur ꝓ supra siue ultra,quem in modum aliquoti es inuenitur apud Græcos. Quanq̃ Græcis παρά nõnunq̃ relationem habet,uelut illo rum prouerbio dictum est,πλὼ πορφύραν,παρὰ πορφύραν.i.Purpuram iuxta purpuram. Et enim qui confert,is putat alterum altero melius esse.Iudæis alius dies prophanus erat, alius sanctus.At Christianis quilibet dies æque sanctus est,non quod obseruandi non sint festi dies,quos deinde sancti patres instituerũt,quo cõmodius plebs Christiana cõ ueniret ad concionem ecclesiasticam & cultum diuinum,sed eos per paucos,nempe di em dominicum,Pascha,Pentecosten,& aliquot huiuscemodi,quos recenset Hierony mus.Verum haud scio an expediat,quibuslibet ex causis festa festis accumulare , præ sertim cum uideamus eo redisse Christianorum mores,ut q̃ olim conducebat ad pieta tem hæc instituere,tam nunc conducibile uideatur,eadem antiquare.

In suo sensu.) ἰδίῳ νοὶ πληροφορείσθω.i. ꝓpria mente,siue animo,certus sit,siue certam ha beat persuasionem,hoc est,acquiescat in sua opinione.

Et qui non manducat,domino non manducat.) Græci addunt,καὶ ὁ μὴ φρονῶν κυρίῳ, οὐ φρονεῖ.i.Et qui non sapit domino,non sapit.Deinde sequit̃,Et qui edit,domino edit. Gra tias enim &c̃.Quo quidem loco nos maluimus uertere,uescitur & uescit̃, quod nõ sim pliciter agat de edendo,aut non edendo,sed de genere cibi,hoc est.de idolothyto.Por ro quoties de cibi genere loquimur,elegantius est uesci q̃ edere.Porro pro sapit malui mus curat,quod uerbum φρονεῖν apud Græcos sit πολύσημον, & nũc pro sentire ponatur, nunc pro sapere,nunc pro cogitare,aliquoties pro affectum esse.Nonnunq̃ uix habet sermo latinus quo reddat,quod sentit.

Aut tu quare spernis.) ἢ σὺ τί ἐξουθενεῖς.i. Aut etiam tu cur aspernaris, ut illud propi us tu , referatur ad non edẽtem,posterius ad edentem,ut non sit ociosa coniunctio καὶ. Nam non edens ob superstitionem iudicat edentem.Rursus edens ob scientiam, con temnit non edentis infirmitatem.

Mortuus est & resurrexit.) Hic addunt græci codices,καὶ ἀνέζησεν.i. & reuixit. Etiam si Vulgarius ἔζησεν legit.i.uixit.non ἀνέζησεν. Quod si sequimur,accipiendum est tempus præteritum

præteritum pro futuro.quod in huiusmodi uerbis solet fieri,In hoc mortuus est,in hoc resurrexit,& in hoc nunc uiuit,ut &c̃.

Omnes enim stabimus.) πάντες γὰρ παρασκσόμεθα.i.omnes sistemur, siue sistendi sumus ad tribunal Christi.Nam rei siue iudicandi,sisti iudicio dicunt̃,dũ cogunt̃ adesse.

Mihi flectetur.) ἐμοὶ κάμψα.i.mihi flectet,ut subaudias se.

Scio & confido.) οἶδα καὶ πέπεισμαι.i.scio & certus sum,siue persuasum habeo.

Contristatur.) λυπεῖται.i.dolet,siue molestia afficitur.

Non ergo blasphemet̃ bonũ nostrũ.) Vestrum est græcis secundæ personæ, ὑμῶν τὸ ἀγαθὸν.i.uestrum,id quod recte facitis curandũ est,ne cui præbeat obloquẽdi materiã.

Qui enim in his seruit.) ὁ γὰρ ἐν τούτοις δουλεύων.Fœminina nomina retulit per pronomen neutri generis,ut simul intelligas & alia eiusdem generis, cuiusmodi sunt iustitia pax & gaudium.

Et quæ ædificationis sunt inuicem custodiamus.) καὶ τὰ τῆς οἰκοδομῆς τῆς εἰς ἀλλήλους.i. Quæ ad mutuam pertinent ædificationem,& subauditur διώκωμεν. i. sectemur. Porro Paulus suo more ædificare uocat prodesse.Etiamsi τῆς εἰς ἀλλήλους nihil uetat,quo mín⁹ & ad pacem referatur,ut intelligas pacem mutuam & mutuum auxilium.Ceterum uerbum custodiamus,quod nescio quis adiecit,in græcis codicibus non inuenitur.

Tu fidem quam habes.) Quam relatiuum apud Græcos abest. σὺ πίσιν ἔχεις,κατὰ σεαυτὸν ἔχε.i. Tu fidem habes,in teipso habe,siue apud te solum.Hoc loco Diuus Ambrosius adiungit,Coram deo.

Qui autem discernit.) ὁ δὲ διακρινόμενος.i.Qui uero hæsitat.Quanct̃ participium est medium,ut possit accipi qui dijudicatur.

Ei autem qui potens est.) Hanc partem usq; ad, Debemus autem. Quidam codices omnino non habent,quidam in fine adijciunt epistolæ. Nos quoniã id non uidebatur ad hunc locum pertinere,semouimus in finem huius epistolæ.

EX CAPITE XV.

NOs firmiores.) ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν.i.Nos q potentes sumus,impotentium infirmitates portare. Laurentius mauult, Validi inualidorum.

Quæcunq; enim scripta sunt) Vtrobiq; est προεγράφη.i.præscripta,id est ante scripta sunt. Vnusquisq; uestrum.) Nostrum est græce ἡμῶν.primæ personæ.

Vt unanimes.) ἵνα ὁμοθυμαδὸν.i.ut unanimiter.

Vnusquisq; uestrum proximo suo placeat.) Suo redundat,& nostrum est,nõ uestrũ: ἕκαστος δὲ ἡμῶν τῷ πλησίον ἀρεσκέτω. i. Vnusquisq; autem nostrum proximo placeat.

Idipsum.) τὸ αὐτό.i.idem,& ἐν ἀλλήλοις.i.inter uos mutuo uel inuicem.De quo superius admonuimus.

Suscipite inuicem.) προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους.i.assumite inuicem,hoc est,alius alium,ut respondeat illi,Infirmum in fide suscipite.

In honorem.) εἰς δόξαν.i.in gloriam.Interpres lasciuit affectatione copiæ.

Ad confirmandas promissiones patrum.) Interpres dum alterum uerbum infinitũ uertit in gerundium,alterum relinquit,obscurauit sententiam. Quæ quidem est huiusmodi,Paulus ueluti nonnihil digressus redit ad id quod instituerat.Dico,inquit,hoc est quæ diximus hactenus,huc tendunt,ut intelligas Christum autorem esse noui testamẽti,quod primum administrauit Iudæis,ut patrem ostenderet esse ueracem,qui illis promiserat per prophetas. Cæterum id uoluit esse cõmune gentibus,non ex promisso, quãq; & de illis erat prædictum,sed ex misericordia,& hoc gratius esset donum,quod non expectantibus obtigisset.Oppositit igitur misericordiam promissis. Nam in illis ius quoddam esse uidetur,hic fauor merus est.Habet enim quod expostulet,cui pollicitus

sis,nisi præstiteris.Et tamen plus adfert uoluptatis ac laudis,quod præter omnem spem obuenerit boni.Proinde clare uerti poterat hunc in modum. Cæterum illud est ,quod dico,Iesum Christum in hoc suo functum officio erga Iudæos,pro ueritate dei,ut ea cõ firmaret,quæ fuerant promissa patribus.Cæterum ut gẽtes pro misericordia glorificarent deum,quibus nihil erat promissum,& tamen idem contigit quod illis . Mirum est autem quo artificio Paulus sermonem suum moderetur.Quo gẽtes agnoscant dei in se clemẽtiã,uocat misericordiã.Rursus ne Iudæi nõ ferrẽt illos ad cõmunẽ gratiã admissos, subijcit Iudæorũ testimonia , qb⁹ declarat & illis esse ,pmissum, licet nõ tã euidẽter.

Et magnificate eum,) καὶ ἐπαινέσατε,& ad laudate quasi laudibus respondete, quale est ἐπαιάζειν. Et qui exurget regere gentes.) καὶ ὁ ἀνασάμενος ἄρχειν.i.& qui exurgat ad imperandum. Certus sum autem.) πεπεισμαι.i.persuasum habeo.

Pleni estis dilectione.) ἀγαθωσύνης.i.bonitate.Interpres legisse uidetur ἀγαπωσύνης. Est autem hic bonitas,quæ opponitur maliciæ,non quæ respondet χρηστότητι,ut sit benignitas. Ita ut possitis alterutrum.) δυνάμενοι καὶ ἄλλους νουθετεῖν.i.Potentes & alios admonere.Apparet interpretem legisse ἀλλήλους pro ἄλλους.

Ex parte.) ἀπὸ μέρους.Hoc adiecit,mitigans quod dixerat audacius,perinde ualet quasi dicas aliquantulum.Admiscuit enim nõnulla liberius dicta,de stulta sapientia,de idolis,de fornicatione præpostera.Proinde dicit se quædam liberius locutum,non quod illos contemneret,sed quod illis fideret,ueluti peculiaris illorum apostolus . Plus enim audemus apud illos,quos familiarius amamus.

Sanctificans euangelium dei.) ἱερουργοῦντα, quasi rẽ sacram operans,ut respõdeat ad λειτουργὸν,qui proprie sacrorum minister est.Inde sequitur,προσφορὰ.i.oblatio.

Accepta & sanctificata.) Et copula redundat,nam sanctificata refertur ad id,quod ,proxime sequitur in spiritu sancto,ut ostendat nihil deesse suo sacrificio.

Habeo igitur gloriam.) καύχησιν.i.gloriationem,hoc est,habeo de quo glorier.

Ad deum.) τὰ πρὸς τὸν θεόν.i.in his quæ ad deum ptinent.Interpres omisit articulũ τά.

Non enim audeo) τολμήσω.i.audebo uel ausim.Nam hoc ceu proœmiolo,pariter & arrogantiæ crimen excludit,& sibi fidem apud lectorem conciliat.

Per circuitum.) καὶ κύκλῳ.i.& in circuitu,siue undiq;,& effecit præteriti temporis est, non præsentis.Cõmemorat enim quæ iam gesserat.

Sic autem prædicauerim.) Græca nõnihil dissonant a latinis . οὕτω δὲ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι.Sic autem annitẽs prædicare euangeliũ.Est autem φιλοτιμεῖσθαι ueluti ambitiose conari quippiam. Ita Paulus sancta quadam ambitione abstinuit ab his locis, in quibus reliqui apostoli prædicauerant,ut ipse esset pater & autor suæ gentis. Cæterum coniunctio δὲ etiam si cõmode reddi non poterat,tamen Græcis haud quaq; est ociosa. significat enim adijci quiddam magni momenti,quod rem uehementer augeat, id qd nos per adeo,siue porro solemus efferre. Veluti si dicas,Alui cunctos, atq; adeo solus. Siue,alui cunctos,porro solus alui.

Et qui non audierunt de eo intelligent,) De eo redundat,quanq; intelligitur.

Propter quod impediebar plurimum.) διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην τὰ πολλὰ τοῦ ἐλθεῖν. i .Quapropter etiam impediebar sæpenumero.Nam id quoq; significat τὰ πολλὰ aduerbij uice positum,& ita exponunt græcanica scholia.Sæpius enim conabatur,& semper obsistebant negocia,quibus detinebatur.Porro illud impeditus sum,est ἐνεκοπτόμην, quod significat rem ceptam interrumpi.

A multis iam præcedentibus annis.) ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν.i.a multis annis.

Locum habens.) μηκέτι τόπον ἔχων.i.cum non amplius habeam locum.Cæterum locum intelligit uacuum, quem ob id quærebat, qd plus esset fructus, sicut ante dixerat.

Cum in Hispaniam proce.) ὡς ἂν ἐισπορεύωμαι εἰς τὴν σπανίαν,ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς. ut si proficiscar

proficiſcar in Hiſpaniam,ueniam ad uos. Quanꝯ quidã græci codices habebãt, ἕως, nõ ὡς. Cæterum Græci fraudant Hiſpaniam prima regionis ſyllaba,quam illi ſolent huiuſmodi dictionibus addere dicentes, eſpero pro ſpero,expecto pro ſpecto.

Quod præteriens.) διαπορευόμενος.i.pertranſiens,ſiue iſtac iter faciens.

Spero enim quod præteriens uideam uos.) ἐλπίζω γὰρ διαπορευόμενος θεάσασθαι ὑμᾶς καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ.i. Quando uideo Fabrum offendi latinitate,ſic latine uerti poterat. Nam ſpero futurum, ut iſtac iter faciẽs uideam uos, & a uobis producar, ſiue deducar illuc. Fruitus fuero.) ἐμπλησθῶ.i.expletus fuero.quod quidem multo ſignificantius eſt,ad explicandum ingens Pauli deſyderium. Atꝯ ut magis intendat epitaſin,addit ex parte,ſignificans inexplebilem cupiditatem.

Nunc autem proficiſcar.) πορεύομαι.i.proficiſcor,præſentis eſt temporis,uelut & participium quod ſequitur,διακονῶν,miniſtrãs. Iam enim hoc agebat. Demiror autẽ cur interpres participium mutarit in uerbum infinitum,niſi forte legit διακονεῖν.

Probauerunt enim Macedones.) εὐδόκησαν.i.approbarunt,& ita uiſum illis. At idem uerbum mox uertit,placuit illis. Adeo interpres nefas iudicauit,idem uerbum iterare, quod tamen ipſe Paulus non eſt ueritus facere. Porro εὐδοκεῖν non ſolum ſonat probare, uerum ex animo probare, quoties res non ſolũ utcũꝯ placet,ſed bene & ex animo placet,ut intelligamus huiuſmodi munera ſi ultro offerantur accipienda eis quibus fuerit opus,non exigenda,quandoquidem ipſe Paulus maluit manibus laborare,ꝯ alieno cibo uiuere. Cæterum quod uertit,in pauperes ſanctorum,nimiũ fidus fuit interpres,ut q ſchema quoꝯ & idioma græci ſermonis expreſſerit. Alioqui dicendum erat, paupibus ſanctis,ne quis ſuſpicetur ſanctos habuiſſe pauperes,qui ſancti non eſſent. Illud annotandum,quod Paulus uidetur iungere duo inter ſe pugnantia,εὐδόκησαν & ὀφειλέται. Etenim qui ſponte & bona animi uoluntate offert,non uidet̃ debere,unde diuinã erga homines beneficentiam εὐδοκίαν appellat. Atqui cum hoc uideat̃ adieciſſe ciuiliter magis ꝯ ex animo, tamẽ addit hanc unã cauſam,quod illi ſpiritalia impartiſſent,uelut alioqui nihil deberetur. At hodie nulli magis tyrãnice exigunt decimas,ꝯ qui nihil impartiũt ſpirituale. Sic enim Paulus appellat doctrinam euangelicam.

Collationẽ.) κοινωνίαν.i.cõmunionẽ,ſiue cõmunicationẽ. Sic eñ uocat eleemoſynam miſſam. Cũ cõſummauero.) ἐπιτελέσας.i.ubi pfecero. Et aſſignauero.) σφραγισάμενος.i.obſignauero,uel obſignatũ reddidero. Sic eñ reddi ſolet pecunia. Sentit eñ Paulus ſe diligẽter ac certa fide uelle reddere hoc munus,quod oĩs pecuniæ tractatio ſuſpecta ſoleat eſſe,præſertim iudæis auariſſimis. In plenitudine bene &c̃.) ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ εὐαγγελίου τοῦ χριστοῦ.i.in plenitudine benedictiõis euangelij. Benedictionẽ Paulus aliquoties uocat eleemoſynam. Atqꝯ hic uidet̃ uerecũde ſignificare, ut Rhomani quoꝯ cõferant. Obſecro ergo uos.) παρακαλῶ.i.hortor aũt uos. Tametſi hoc ſane loco non admodũ male quadrabat obſecro, ꝓpter ea quæ ſequunt̃ ꝑ dñm noſtrũ Ieſum Chriſtũ.

Per charitatẽ ſpirit⁹ ſancti.) Sãcti ſupeſt.διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ πνεύματος.i. ꝑ dilectionẽ ſpirit⁹.

Vt adiuuetis me.) συναγωνίσασθαι,quod eſt opitulari,ſed certãti & laborãti. Quãꝯ Ambroſius legit, Vt ſollicitudinẽ impartiamini. Interꝑs recti⁹ exꝑſſit ꝯ Ambroſius mea q dẽ ſentẽtia. Et in oratiõib⁹ dixit, ꝓ ꝑ oratiões,quã ſermonis formã oportꝫ iã nobis eſſe familiarẽ. Obſequij mei oblatio.) ἡ διακονία μου.i.miniſterij meũ. Ambroſi⁹ uelut exponẽs legit, Vt munerũ meoꝝ oblatio. Quãꝯ mihi uidet̃ aliud q dã legiſſe,forte προσφορά,quo uerbo ſupius uſus eſt. Quãdoqdem & paulo ſupius uſus eſt uerbo apto ſacrificijs,λειτουργῆσαι,quod interpres uertit,miniſtrare.

Accepta fiat in Hieruſalem.) Græci nõnihil diuerſe legunt. Nõnulli ſic habent ,καὶ ἵνα ἡ διακονία μου,ἡ εἰς ἱερουσαλὴμ εὐπρόσδεκτος γένηται ἁγίοις.i.in miniſterij meũ,q̃ ẽ in uel erga Hieruſalẽ accepta ſit ſanctis. Quidã codex ſic habebat,ἡ διακονία μου ἡ ἱερουσαλὴμ.i. miniſterij meũ

meum quæ eſt Hieruſalem. Vulgarius prorſum omittit Hieruſalē. Porro modeſte uocat miniſterium, cum ſit alienæ liberalitatis miniſter dumtaxat.

In abundantia benedictionis.) ἐν πληρώματι εὐλογίας. i. Benedictionem aliquoties p eleemoſyna poſuit. Vnde & hic uidetur uerecunde ſignificare Rhomanis, ut idem faciant, quod fecerat Græcia, de iuuandis ſanctis in Hieruſalem.

EX CAPITE XVI.

QVæ eſt in miniſterio) οὖσαν διάκονον. i. Quæ eſt miniſtra, per hāc Phœben, putant reddītā epiſtolā Rhomanis. Quæ eſt cenchris.) Cenchreis eſt græce κεγχρεαῖς, aut κεχρεαῖς quod nos uertimus cenchreenſis. Cæterum cum plura ſint huius nominis loca. Nempe in Troade oppidum, atq; aliud item in Italia, tamen magis conſentaneum eſt, Paulum ſentire de Cenchreis ſtatione nauali Corinthiorum, quādoquidem conſtat hanc epiſtolā e Corintho miſſam. Hæc etiam Origenes indicauit, ſiue quis alius is fuit.

Dignæ ſanctis.) ἀξίως τῶν ἁγίων, uerti poterat ut decet ſanctos, ut dignum eſt ſanctis.

Quæ multum laborauit in uobis.) εἰς ὑμᾶς. i. erga uos.

Suas ceruices.) τῶν ἑαυτῶν τράχηλον. i. ſuam ipſorum ceruicem.

Et domeſticam eccleſiam.) Τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίαν. Familiam Chriſtianam, & ſi qui acceſſerant, eccleſiam uocat. Vnde nos maluimus congregationem appellare.

Salutate Ephenetum.) Epænetus dicitur, non Ephenetus, ἐπαίνετον quod latine ſonat laudatus, ſiue laudabilis.

Qui eſt primitiuus.) ἀπαρχή. i. primitiæ, ſiue quod hunc primum Achiuorum conuerterit ad Chriſtum, ſiue quod hic eſſet præcipuus.

Eccleſiæ Aſiæ.) τῆς Ἀχαΐας. i. Achaiæ, eſt græce, nec additur eccleſiæ. Addit autem, in Chriſto, uidelicet interpretans cur uocarit primitias.

Andronicum & Iuliam.) Ἰουνίαν. i. Iuniam. Nam Iuliam poſterius ſuo loco refert.

Qui ſunt nobiles.) ἐπίσημοι. i. inſignes.

Ampliatum.) ἀμπλίαν. i. Ampliam. Nec eſt, dilectiſſimum, ſed dilectum, ἀγαπητόν.

Ex Ariſtoboli domo.) τοὺς ἐκ τῶν Ἀριστοβούλου. i. eos qui pertinent ad Ariſtobulum, ut penultima ſonetur accentu acuto. Eſt enim Græcis diphthongus.

Hermen, Patrobam, Hermā.) Diuerſa nomina ſunt. Prius eſt Ἑρμᾶν Herman, alterum Ἑρμῆν, quod latine ſonat Mercurium, atq; ita nos uertimus, ne quis in illis forte ξενίζηται.

Olimpiadem.) Græce Ὀλυμπᾶν Olympam. Apparet enim uiros eſſe non mulieres e duobus articulis græcis αὐτοῦ & σὺν αὐτῷ. At ex Olimpiade non potes uirum facere.

Aſineretum Plegontam.) Legendum eſt, Aſincritum & Phlegontem ἀσύγκριτον καὶ φλέγοντα.

Per dulces ſermones & benedictiones.) διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας. i. per blandiloquium ac benedicentiam. Inculcauit enim idem odio uitij, nempe aſſentationis.

Veſtra enim obedientia.) Appoſitius erat hoc loco. Nam ueſtra obedientia. Occurrit enim tacitæ quæſtioni, cur dixerit corda ſimpliciū. Nā ueſtra, qui prudētes eſtis &c.

Timotheus adiutor meus.) ὁ συνεργός μου, quod ſocium & conſortem operis ſignificat Græcis, quaſi collegam dicas aut cooperarium.

Arcarius ciuitatis.) ὁ οἰκονόμος. i. diſpenſator, unde nos quæſtorem ærarij uertimus.

Ego Terentius.) Tertius legendum eſt, non Terentius. τέρτιος, quanq; in nonnullis habetur Terentius. Ambroſius legit Tertius. Addit enim, nomine, non numero. Atq; ita legit Vulgarius græcus interpres.

Ei autem qui potens.) Hæc eſt pars quæ in plærisq; Græcorum codicibus non additur, in nōnullis alio additur loco, ſicut indicauimus, in quibuſdam adijcitur in fine. Id qđ & nos fecimus, præſertim aſſentientibus latinis exemplaribus.

Miſſa fui

Missa fuit e Corintho.) Hoc e græcis uoluminibus adiecimus, nisi quod ἐγράφη uertimus in missa est. Missa est per Phœben. Cæterum scripta manu Terentij, dictante Paulo. Atq; illud interim subit admirari, cuiusmodi legatis tũc usi fuerint illi uere põtifices, cum Paulus ad Rhomam adhuc florentem de tam arduis rebus scripserit per mulierculam. Deinde ridere libet, nouam Nicolai Lyrani diligẽtiam, qui cum Origenes & diuus Hieronym⁹, cũq; his oẽs antiq cõfirmẽt, hãc epistolã e Corintho fuisse missam ipse tamen ambigit, nimirum quod Aymo grauis scilicet autor scripsit ex Athenis missam. Verum hunc plusq; Gordianum nodum, uide quanta dexteritate mirus explicat artifex. Partem, inquit, scripsit Athenis, deinde quod supererat, addidit Corinthi, atq; ita Rhomam misit. O hominem suauem. Mallet opinor quamlibet magnum itineris facere dispendium ne quid patiatur maiestas Aymonis, perinde quasi ille uno aut altero in loco nõ delirauerit.

FINIS ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM AD RHOMANOS.

IN EPISTOLAM PAVLI AD CORINTHIOS PRIOREM ANNOTATIONES ERASMI ROTERODAMI.

VOCATVS.) Et uocatis sanctis, κλητοῖς & κλητοῖς nomina sunt, non participia, ut superius admonuimus.

Ipsorum) Latinius erat suo. Est aũt Græcis duplex coniunctio, αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. i. suoq; & nostro. Porro sensus nõnihil est anceps. Vulgarius existimat, suoq; & nostro referri posse ad dominum, qui præcessit, domino nostro. Deinde repetens addat, non solum nostro, sed & illorum, quicũq; inuocant. Ad eundem modum ordinat Chrysostomus in cõmentarijs, quos in hanc scripsit epistolam, si modo non fallit titulus. Eius codicis copia nobis facta est ex bibliotheca Prædicatorum apud Basileam. Verum hæc interpretatio mihi uidetur affectata. Quidã simpliciter interpretantur siue in suis locis, in quibus agunt, siue in his, in quibus nos agimus. Tertius autem sensus mihi uidetur argutior, & ad Paulinos affectus accommodatior. Quẽ hac lege referã, ut liberũ sit lectori, nihilo secius, qd' malit sequi. In quouis loco, siue ipsorum, siue meo, aut & ipsorum & meo, ut intelligas Paulum omnem locum suum ducere, in quo sint qui inuocent nomen domini, quod inter Christianos charitas communia facat omnia.

In omnibus) ἐν παντὶ, id est in omni, hoc est in quauis re,

Et domino

Et domino Iesu). Anceps est sensus apud græcos, propterea quod hic genitiuus referri potest & ad præpositionē ἀπὸ, & ad participiū, sicut in superiori cōmonstrauimus epistola. Sicut testimonium.) καθὼς. i. quemadmodum, quod ad superiora referēdū est. i. per quæ siue quibus rebus, nempe sermone & cognitione.

Vt nihil uobis desit) ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι, id est ut nō destituamini in ullo dono. Et hoc loco gratia est non χάρις, ut in superioribus, sed χάρισμα, quod sepenumero donum uertit.

Sine crimine) ἀνεγκλήτους, quasi dicas incriminabiles inculpatos, ab ἐγκαλῶ, quod est in ius uocare & ἔγκλημα crimen.

Fidelis deus) πιστὸς, Paulus hanc dictionem uarie usurpat. Nonnunq; πιστοὶ dicuntur qui credunt, ut ἄπιστοι increduli. Alias πιστοὶ qui sunt bonæ fidei, præstantes quod receperint, ut hoc in loco, Interim ad rem refertur, ut πιστὸς ὁ λόγος pro sermone certo, & indubitato. In societatem) εἰς κοινωνίαν in communionem, siue consortium.

Obsecro uos) παρακαλῶ hortor. Quanq; & obsecro satis quadret.

Vt idipsum dicatis) τὸ αὐτό, id est idem loquamini, hoc est consentiatis, quod ad Rhomanos scribens dixit τὸ αὐτὸ φρονεῖν.

Schismata.) Græcam uocem reliquit, dicere poterat, sectiones, aut dissensiones, aut dissidia. Sitis autem perfecti) κατηρτισμένοι, siue ut quidā habebāt ἀπηρτισμένοι, quod significat perfectum, ut corpus est in quo nullum sit membrum mutilum, aut mancum. aut inæquale ab ἄρτιος & ἀρτίζω. unde nos explicandi causa uertimus, sitis integrū corpus. Etenim cum dicitur perfectum, uulgus intelligit absolutam uirtutem, de qua nondum agit Paulus apud sedicioso̅s. Si uertissem integri, uisus essem dicere incorruptos, ac probos. Monet enim Paulus, ut non solum concordes sint lingua idem loquētes, ueruметiā ut & integri corporis membra eodem aguntur spiritu, ita & illis mens sit eadē Porro quod dissidet, diuulsum est, non integrum.

In eodem sensu) αὐτῷ νοΐ, id est eadem mente.

In eadem scientia) αὐτῇ γνώμῃ, id est eadem sententia, quod aut mutatum est a librarijs, aut intepres legit γνώσει pro γνώμῃ.

Ab his qui sunt Chloes) Vulgarius græcus interpres Chloen familiæ Corinthiensis nomen esse putat, ut intelligas eius gentis aliquos fuisse, qui Paulo significarint. Quemadmodum ad Rhomanos scribēs dixerat ἐκ τῶν Ἀριστοβούλου gentiles illius ac familiares intelligens. Diuus Thomas ambigit utrum Chloen uicū facere malit, quæ pertinuerit ad ditionem Corinthiorum, an matronam. Etiamsi apud græcos locorum nominibus addi solet præpositio. Certe apud Horatiū Chloe fœminæ uocabulum est. Me nunc Cressa Chloe regit. Miro uero cōsilio Paulus fidei causa familiæ nomē expressit, at rursus hominum nomina suppressit, ne quid illis conflaret inuidiæ.

Deo meo) Meo apud græcos non est. Et absolutius est, ut sit deus omnium.

In nomine meo baptizati estis.) εἰς τὸ ἐμὸν βάπτισμα, i. baptizaui primæ personæ.

Si quem alium uestrum) εἴτινα ἄλλον, id est nunquem alium. Nā uestrū redundat.

Non in sapientia uerbi) ἐν σοφίᾳ τοῦ λόγου, id est in eruditione sermonis. Siquidem σοφὸν appellant non solum quod sapit, uerumetiam quicquid elegans est & eruditum. Porro cum λόγος sermonē significet, potius q̅ uerbum, cur hoc in loco libuit abuti uerbo? Et mox ad eundem modum, Verbum enim crucis.

Vt nō euacuet) ἵνα μὴ κενωθῇ. id est ut nō fiat inanis. Nā inane dicit quod nō est solidū sed specie blanditur. Illud obiter annotabis optime lector, quam sollicite curarit Diuus Paulus ut euangelium Christi purissimum esset ab omnibus humanis adminiculis, ne quid inde sibi uendicare posset hic mundus, adeo ut ne eloquentiā uoluerit adiungere, aut eruditionem humanam. At his temporibus cum oneramus Christum opibus

negocijs

negocijs prophanis,honoribus,imperijs,exercitibus,uoluptatibus,& quibus tandem nõ. Solam eloquentiam execramur. Et hac una in parte uel anteimus apostolos. Nã illi simpliciter dixerunt, sed cordate, sine lenocinijs,at rursum sine spurcitia,sine portentis, inaffectate locuti sũt, sed prudẽter. Et ut paucis dicã,quemadmodũ alio modo potẽtes erãt,ac diuites,alio modo nobiles & inclyti,ita diuerso modo tũ eruditi,tũ eloq̃ntes.

Id est nobis.) Id est,addidit nescio quis. Nam græce est, ἡμῖν δὲ σῳζομένοις ἡμῖν. i. Nobis autem qui saluamur.

Vbi scriba.) γραμματεὺς. Id Vulgarius ad Iudæos referri putat, apud quos sapientiæ professio penes scribas erat,alioqui γραμματεὺς ad uerbum literatorem sonat, unde & literatus dicitur. Virtus dei est.) δύναμις, ut opponatur infirmitati & impotentiæ.

Et prudentiam.) τὴν σύνεσιν συνετῶν. i. intelligentiam intelligentium.

Vbi inquisitor.) συζητητὴς. i. disputator. συζητεῖν disputare. Gentibus autem stulticiam.) ἔθνεσι δὲ. i. Græcis autem. Ipsis autem uocatis. αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς. Dilucidius erat, sed ijsdem uocatis, ut intelligas utriusq; gentis Christianos, quibus ex æquo Christus probatur. Nam id sensisse Paulum, testantur & græci interpretes.

Quod stultum est dei) ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ θεοῦ καὶ τὸ ἀσθενὲς. i. Stulticia dei & infirmitas dei, ut adiectiuũ in genere neutro positum intelligatur uice substãtiui nominis. Vnde nos maluimus uertere. Quoniam stulticia dei sapientior est hominibus, & imbecillitas dei robustior est hominibus. Annotauit hunc locum Augustinus in opere de doctrina Christiana libro secundo, ostendens in hac interpretatione, tametsi absit solœcismus, nõn abesse tamen amphibologiam, quod incertum sit, an hominibus sit dandi casus, an auferẽdi, quasi dicas, stultum est tibi, sed stultius huic. Id incõmodi uitari posse putat, si uertas, fortius est q̃ homines, & sapientius est q̃ homines. Cæterum si uertisset ad uerbũ sapiẽtius & fortius est hominũ, duplex fuisset incõmodum. Porro stulticiam & imbecillitatem dei uocat prædicationem crucis, siue quod ea res stulta & imbecillis uideretur impijs, siue quod ad ineffabilem illam dei sapientiam ac potentiam, hæc quodã modo stulta esset & imbecillis. Nonne stultam fecit.) οὐχὶ ἐμώρανεν. i. nõne stultificauit, siue infatuauit, ut ita loquamur. Fatuum enim & sapidum pugnant inter se.

Videte enim.) βλέπετε γὰρ. Tametsi græca uox anceps, tamen sensui magis congruit uidetis, q̃ modus imperatiuus. Nec enim admonet, ut uideãt quod sciebant, sed quod perspicuum erat, trahit in argumentum.

In conspectu eius.) Græcis est dei, p eius. Quanq̃ exemplaria græca uariant. Sunt enim quæ habeant αὐτοῦ, p θεοῦ.

Et ea quæ nõ erant) καὶ τὰ μὴ ὄντα. Cũ ante dixisset, ἐξουθενημένα, hoc est, pro nihilo habita, siue ad nihilum redacta, Hebraica figura rem auxit, quemadmodum & in superiori epistola. Vocat ea quæ non sunt tanq̃ sint.

Vt ea quæ sunt destrueret.) καταργήσῃ, quod aliquoties uertit, euacuaret. Est autem antiquare, & uelut obliterare, ut frequenter iam admonuimus.

Omnis caro.) πᾶσα σὰρξ. Mollius erat, ulla caro. Quod & ipsum hebraica figura dictum. Siquidem hic carnem pro homine posuit, ut superius animam. Omnis anima potestatibus sublimioribus.

Ex ipso autem.) ἐξ αὐτοῦ γὰρ. i. ex eodem enim, hoc est, nec ex diuitibus, nec ex sapiẽtibus, sed sine discrimine ex eodem. Etiamsi Ambrosius refert ad patrem, atq; itẽ Vulgarius, ut sit sensus. Non est quod alius alium oderit aut fastidiat. Omnes ex eodem patre nati estis, nempe filij dei, idq; per Christũ. Quo loco palam indicat Vulgarius, præpositionem ἐν poni loco διὰ, quod nos & alias indicauimus.

Qui factus est nobis.) Hoc perinde sonat græce quasi dicas, cœpit nobis esse sapientia, uel fuit nobis sapiẽtia, ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία. Velut illud, ante me factꝰ est. i. cœpit eẽ prior me. Vt confundat.) καταισχύνῃ. i. pudefaciat, aut suffundat, potius q̃ confundat

Nam

Nam confundi dicitur, qui perturbatur.

Qui factus est nobis sapientia.) Post sapientia Græci habent, ἀπὸ θεοῦ. i. a deo, quod in nostris non legitur codicibus.

EX CAPITE II

IN sublimitate.) καθ' ὑπεροχὴν. i. iuxta eminentiã. Nam hoc uerbo usus est Ambrosius, λόγου uero melius reddidisset sermonis q̃ uerbi. Testimoniũ Christi.) Dei est apud Græcos, nõ Christi. Non enim iudicaui me scire.) οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τί. i. Non enim iudicaui ut scirem aliquid, fortassis iudicaui refertur ad cõsiliũ ueniendi, Siquidem Græci interpretes dissimulant huius articuli uim τοῦ, qui præponit̃ uerbo infinito. Aut, quod magis arridet, iudicaui posuit ꝓ æstimaui, uelut in epistola superiori. Alius iudicat diem & diẽ. Sensus igitur erit, non æstimaui me alicuius precij, ob id quod scirem aliquid inter uos &c̃. Nam ubi causa significatur, solet in his subaudiri ἕνεκα ut ἕνεκα τοῦ εἰδέναι. Non in persuasibilibus.) πειθοῖς. i. suasorijs, & ad persuadendũ appositis, & σοφία sæpe doctrinam significat.

In ostensione spiritus.) ἐν ἀποδείξει, quod ꝓpe modum sonat ostentationem. Nã Rhetores ἀποδείξεις uocant orationes, quas ostentandi ingenij gratia recitant auditoribus. Quod genus extãt aliquot Luciani, & Apuleij, Mathematici quoq; uocãt ἀπόδειξιν, ubi rem picturis ostendunt. Et dialectici syllogysmum e principijs rem certam colligentem ἀπόδειξιν appellant.

Sapientiã autem.) Ex hoc loco apparet quid Paulus senserit, cum tribueret deo stulticiam, nimirum ad collationem huius sapientiæ, quam loquebatur inter perfectos.

Aut principum huius sæculi.) ἀρχόντων, quod quidam interpretati sunt dæmones, reclamãte Chrysostomo, simul & Vulgario, qui principes exponunt, philosophos, oratores, & alioqui doctos, qui olim in republica regnabant.

Nunq̃ dñm gloriæ.) οὐκ ἂν est græcis, hoc est, nequaq̃. Id quod incuria librariorum uidet̃ immutatũ. Sicut scriptũ est.) ἀλλὰ καθὼς γέγραπται. i. sed sicut scriptũ est, ut cõiunctio cõnectat sermonem cum superioribus. Non loquimur sapientiam huius mũdi, sed ea loqmur, quæ nec oculus uidit, nec aures &c̃. Porro quod mox præcessit, quã prædestinauit deus, ἣν προώρισεν. rectius est præfiniuit, siue præordinauit, uidelicet suo tẽpore reuelandam, ne rem putarent nuper inuentam.

Quod oculus nõ uidit.) Recte quidem admonet Laurentius uerbum singulare descendit, uertendum fuisse in plurale, propter suppositum neutri generis. Atq; ita citat diuus Hieronymus, cum alijs aliquot locis, tum aduersus Rufinum descenderunt, non descendit, ἀνέβη, & qui non quod. Verum magis mouet articulus præpositiuus ἃ, in initio sermonis. Nam is reddit orationem inabsolutam, tã apud Latinos q̃ apud Græcos. Nisi subaudias sunt, quanq̃ huiusmodi quædam & alias apud Paulum, licet reperire Faber legisse uidetur δὴ ꝓ δὲ. Verum uideo δὲ referri ad id, quod præcessit, nemo principũ sæculi huius nouit, sed nobis reuelauit. Porro testimoniũ hoc Paulus sumpsit ex. 64. ca. Esaiæ, sentẽtiæ magis exprimẽs ueritatẽ, q̃ uerba annũerãs. Nã ille iuxta ueritatẽ hebraicã ita legit̃. וּמֵעוֹלָם לֹא שָׁמְעוּ לֹא הֶאֱזִינוּ עַיִן לֹא רָאֲתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ יַשָּׂה לִמְחַכֵּה לוֹ. A sæculo nõ audierũt, nec aurib⁹ ꝑcepũt, Ocul⁹ nõ uidit de⁹ absq; te, quæ ꝑparasti expectãtib⁹ te. Apostolus legisse uidetur למחכה לו quod est diligentibus se, ꝑ ב beth, a uerbo חבב quod est uehementer dilexit. Septuaginta uero per ב caph, a uerbo חכה quod est expectauit. Præterea apud Hebræos est ꝓnomẽ tertiæ ꝑsone לו sicut apud Apostolum αὐτὸν. His q diligũt illũ) τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν. i. diligẽtib⁹ se. Sed in doctrina spirit⁹) Græce sic habet, οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλὰ ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίου. i. Non in doctis humanæ sapiẽtiæ uerbis, sed in doctis spiritus sancti, ut subaudias uerbis. Doctis autem hoc loco nomen adiectiuũ, nõ participium. Et genitiuus sapientiæ ad doctis refertur magis q̃ ad uerbis, quasi dicas, Non in uerbis callentibus humanam sapientiã, sed

pientiam,ſed in uerbis peritis ſpiritus,hoc eſt quæ habẽt doctrinam ſpũs. Quanꝯ alias hoc uerbum Paulus uſurpauit actiue διδακτικὸν θεοῦ,pro eo quod eſt idoneum, qui doceat deum. Ad eundem modum hic legas licebit, nõ in uerbis quæ doceant humanam ſapientiam,ſed quæ doceant ſpiritum dei. Ambroſius ſenſum magis exprimit ꝯ reddit uerba,legens ad hunc modum. Non in doctrina uerborum humanæ ſapiẽtiæ,ſed in doctrina ſpiritus. Vulgarius ſentit ea quæ didicerit Paulus a ſpiritu. Mihi magis probatur ut intelligamus non in ſermonibus qui doceant humanam ſapientiam, ſed qui doceãt, quo pacto queamus aſſequi ſpiritum Chriſti.

Spiritalia cõparantes.) συγκρίνοντες.i.cõferẽtes,cõponẽtes,ne quis accipiat cõparare, pro parare. Nec eñ ad homines refertur ſpiritualibus,ſed ad res,quibus accõmodandã putauit Paulus eloquentiam item ſpiritalem. Ne uideretur abſurdũ cœleſtem illam philoſophiam,humanis uerborum ornamẽtis cõmendari. Nam quod admonet Vulgarius de ſacramentis euangelij,cum ueteris inſtrumenti ſacramentis cõferendis, ut uerũ eſſe fateor,ita parum exiſtimo quadrare ad huius loci ſententiam.

Animalis autem homo.) ψυχικὸς,uelut animum,hoc eſt affectus ſequens humanos. Etenim cum Paulus hominem diuidat in tres partes,carnem, animam, & ſpiritum, hic animæ uocabulo pro ſpiritu eſt abuſus.

Stultitia enim eſt illis.) Eſt pluratiue erat uertendum,ut intelligas ea quæ ſunt ſpiritus,illi eſſe ſtulticiã. Fefellit interpretẽ uerbum ſingularis numeri,ſed quod uice pluratiui poſitum eſt. Spiritualiter examinatur.) ἀνακρίνεται.i.diiudicatur, quod uerbũ mox ſæpius uertit iudicatur. Rurſum hic examinantur erat dicendum, ut ſubaudias quæ præcedunt. Nempe ea quæ ſunt ſpiritus,niſi ὅτι ſit articulus nõ coniunctio, quod ut hic ſit ſenſus, non poteſt intelligere ea ſpiritualiter diiudicari,cum ſit carnalis.

Etiam profunda dei.) καὶ τὰ βάθη, id eſt etiam profunditates.

Sicut ſcriptum eſt,quis enim cog.) Sicut ſcriptum eſt in græcis codicibus nõ inuenio. Cæterum teſtimoniũ quod ſine nomenclatura retulit, eſt apud Eſaiã cap. 40. Quanꝯ Paulus ſenſum expreſſit potius ꝯ appendit uerba. Siquidem ſeptuagínta uerterũt ad hunc modum,indicante Hieronymo τίς ἔγνω νοῦν κυρίου, ἢ τὶς αὐτῦ σύμβουλος ἐγένετο.i.quis nouit mentem domini,& quis conſiliarius eius fuit? Iuxta ueritatem hebraicã,ita trãſtulit Hieronymus. Quis adiuuit ſpiritum domini,aut quis conſiliarius eius fuit, & oſtendit illi? Cum quo iniit conſilium & inſtruxit eum?

Porro quod Paulus ait συμβιβάσῃ, Vulgarius interpretatur διορθώσει.i. corriget ſiue corripet. Quod æquidem non admodũ probo, Cæterum quod Hieronymus uertit adiuuit, Paulus cognouit,Hebraice eſt יִתְּבֵן. Quod Hieronymus uertit ſpiritum, Paulus mentem apud Hebræos eſt. רוּחַ Sic habent hebræa, מִי תִכֵּן אֶת רוּחַ יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ אֶת מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵנּוּ

Aut quis inſtruxit eum.) ἢ ὃς συμβιβάσῃ αὐτόν.i.qui inſtruet aut docebit eum. Quanquã græcis ambiguum eſt,qui ad mentem referatur,an ad dominum. Quanꝯ ipſe malim in eam legi ſententiam,in quam legunt omnes. Quis cognouit mentẽ domini,qui inſtructurus ſit illum? Quod ut fieret euidentius, explicuerunt per coniunctionem diſiunctiuam. Videri poterat referre eam ſententiam,quæ eſt cap. Sapientiæ nono. Quis eñ hominum poterit ſcire cõſilium dei. Aut quis poterit cogitare quid uelit deus? Ac paulo poſt. Senſum autem tuum quis ſciet? Niſi apud Hebræos liber ſapientiæ extra canonem eſſet. Vnde ſatius eſt, ut quemadmodum oſtendimus ad Eſaiam referamus teſtimonium. Nos autem ſenſum.) νοῦν,id eſt mentem,& tenemus magis quadrabit ꝯ habemus. Vt accipiamus domini mentem perfectis eſſe cognitam.

EX CAPITE TERTIO.

QVaſi ſpiritualibus.) ὡς ubiqꝫ eſt,quod iſte nunc,quaſi uertit,nunc tanꝯ, per tãꝯ recte uertiſſet ubiqꝫ. Tãꝯ puulis in Chriſto.) ὡς νηπίοις, νήπιος ſignificat

infantem adhuc puſillum,& ſtultum, parumq; prudentem potiſſimum ætate, poterat igitur dicere. Infantibus in Chriſto. Porro datiuus hic paruulis ad ſuperiora pertinet, hoc eſt ad loqui,non ad id quod ſequitur. Lac potum dedi, id quod ex græco liquet ſermone. Non eſcam.) Aut ferenda eſt ἀκυρολογία, aut aliquid ſubaudiendum eſt γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα, quod ad uerbum ita ſonat. Lacte uos potaui,non cibo. Quis aũt potat hominem cibo? Vnde Vulgarius addit προσήνεγκα.i.obtuli, ut hoc ad cibum pertineat. Nos quo ſermonis abſurditatẽ effugeremus, ita uertimus. Lactis potu uos alui, non cibo. Vnum ſunt.) Τὸ ἓν ἐιμι, hoc eſt nullius diſcriminis, quantum ad hoc quod uterq; alienum agit negocium,neuter ſuum,ut ab ijs uelut autoribus debeãt ſibi cognomentũ aſciſcere,& factionibus inter ſe diſſidere. At ſi diuus Paulus ita ſtomachaſ aduersus Corinthios quod ab ijs mutuarentur cognomina, a quibus baptiſmum acceperant, & Chriſti myſterijs primum erant initiati,quid diceret de noſtræ tempeſtatis factionibus,qua mille cognomẽtis,mille cultibus,cerimonijs, regulis inter ſe diſſidẽt,qui uocantur religioſi? Vt ſapiens architectus.) ἀρχιτέκτων, qui princeps & auctor eſt fabricæ. Nam in iaciendo ſummum eſt negociũ. Hic σοφὸν plane poſuit pro docto & ſcito.

Sed ne nunc quidẽ poteſtis.) ἀλλ' οὔπω ἔτι νῦν δύνασθε, id eſt imo nec adhuc nũc poteſtis,quanquam id nihil ad ſententiam.

Zelus & contentio.) Græci tria ponunt ζῆλος & ἔρις καὶ διχοστασίαι, id eſt æmulatio, & lis,& ſeditio. Nonne homines eſtis.) Et hic pro homines eſt σαρκικοί, id eſt carnales. Tametſi in caſtigationibus exemplaribus ſcriptũ reperio carnales. Nam mox ſequitur & ſecundum hominem ambulatis.

. Quid igitur eſt Paulus.) Quis eſt græce,non quid τίς. Et Apollos eſt nominandi caſus, non Apollo ἀπολλώς, cuius genitiuum facit Apollo.

Eius cui credidiſtis.) ἀλλὰ διάκονοι δι' ὧν ἐπιστεύσατε, id eſt niſi miniſtri per quos credidiſtis,hoc eſt non autores fidei ueſtræ,ſed miniſtri dumtaxat.

Dei enim adiutores ſumus.) συνεργοί, id eſt cooperarij legit Auguſtinus. Ambroſius legit operis participes, uelut explicans græcam uocem.

Dei agricultura.) θεοῦ γεώργιον, id eſt dei agricolatio (eſtis) uerbum tantum apud græcos apponitur in proxima orationis parte. Dei ædificatio eſtis.

Vniuſcuiuſq; opus.) Hic Ambroſius legit, qui facit hoc opus, manifeſtus erit, ſi modo codex mendo uacat.

Dies autem domini.) domini additum eſt,ſed tamen articulus facit propemodum, ut de certo die debeat accipi, ἡ γὰρ ἡμέρα, quaſi dicas, Nam ille dies.

In igni reuelabitur.) Reuelatur eſt præſentis temporis ἀποκαλύπτεται, ut ſenſus ſit abſolutus, omne opus igni perſpicuum fieri.

Detrimentum patietur.) ζημιωθήσεται, id eſt damno afficietur, ueniam conſequentur utcunq;, cæterum nihil auferent præmij.

Fœnum ſtipulam.) καλάμην, id eſt culmum. Illud obiter admonendum,quod dixit,aurum,argentum,& lapides pertinere ad pios,lignum fœnum,ſtipulam ad impios, ut palam ex primo libro Hieronymi aduerſus Iouinianũ. Tribus enim duraturis in igni, tria oppoſuit peritura, ſi ignis incideret. Hoc ideo dixi,quod ſint qui hæc non ad mala & bona opera,ſed bonorum operum gradus referant. Nec admodum ad rem pertinet, huc purgatorij mentionem admiſcere. Quandoquidem diem poſuit,pro perſpicua operis inſpectione. Nam nocte,& quæ bella ſunt diſplicent,& quæ fœda placent, diei certiora ſunt iudicio. Deinde ignem poſuit pro exacta exploratione.

Violat diſperdet.) φθείρει φθερεῖ, id eſt deſtruit deſtruet,iucunda uocũ alluſio, & idem uerbum uariauit interpres. Sed recte,quod apud latinos nõ reſponderet alluſio. Eſt enim græcis φθείρω corrumpo,ut corrumpitur uirgo,aut res ſacra,eſt & perdo.

Quod eſtis uos.) ἅτινες ἐστε ὑμεῖς, id eſt qui eſtis uos. Tametſi hoc nihil ad ſenſum teſtimonium

ſtimonium adductum eſt ex Iob Capite quinto. Compræhendam.) ὁ δρασσόμενος .i. qui compræhendit. In aſtutia ſua.) Sua referendum eſt ad ſapientes, non dominum.

Omnia enim ueſtra ſunt.) Non repetitur ſecundo loco, enim, & officit ſententiæ. Iteratur enim confirmandi gratia, quaſi diceret, Omnia inq̃ ueſtra ſunt.

EX CAPITE QVARTO.

DIſpenſatores miniſteriorum.) μυστηρίων, id eſt myſteriorum ſiue arcanorum, & melius erat æſtimet, q̃ exiſtimet, & diſpenſatores hic œconomi uocantur, qui adminiſtrant quidem, ſed rem alienam & rationem reddituri.

Hic iam queritur.) ὃ δὲ λοιπὸν ζητεῖται, id eſt quod autem ſuper eſt quæritur, ſiue deinceps, ſiue poſthac quærit̃. Interpres legiſſe uidetur ὧδε, non ὃ δὲ, id hic, nõ quod autem. Quæritur autem hoc loco ſignificat ſpectat̃ ſiue requiritur. Nam fides in œconomo potiſſimum ſpectari ſolet.

Aut ab humano die.) Hunc locum alicubi citat Hieronymus, ut oſtendat Paulũ non admodum elegantem fuiſſe in lingua græca, ſed quædam Cilicũ more dixiſſe. Nam Cilix erat. Cæterum humanum diem dixit pro iudicio humano. Reis enim dies dicitur. Itaq; nolite.) ὥς τε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε .i. ne ante tempus aliquid iudicetis.

Tranſfiguraui in me & Apollo.) μετεσχημάτισα .i. tranſfiguraui, hoc eſt aliorum perſonam in nos duos tranſtuli, & ſub perſona de malis diſpẽſatoribus locuti ſumus, ne quos offenderemus. Item Apollo hoc loco accuſandi caſu debet accipi, in me & in Apollo. Atq; hic nonnulli latini codices habent, ut in uobis diſcatis, ſecundæ perſonæ, pro nobis primæ. Ne ſupra q̃ ſcriptum eſt.) Græce paulo diuerſius eſt μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν, ἵνα μὴ εἷς ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς μὴ φυσιοῦσθε κατὰ τοῦ ἑτέρου, id eſt nõ ſupra id quod ſcriptum eſt ſentire, id eſt de uobis ſentire, ne unus pro uno infletur aduerſus alterum. Eſt autem ſermo perturbatior, uerũ dilucidior erit, ſi unus pro uno pertineat ad ſingulos diſcipulos ac præceptores, ut hic infletur nomine Apollo, ille nomine Pauli, hic nomine Cephæ, & quod ſequitur, aduerſus alterũ, pertineat ad chriſtianos inter ſe diſcordantes, ob ſtudia præceptorum, qui mos eſſe ſolet carnalibus.

Quis enim te diſcernit?) διακρίνει, id eſt diiudicat.

Sine nobis regnatis.) Regnaſtis eſt græce ἐβασιλεύσατε, & utinã regnetis, ἐβασιλεύσατε, id eſt regnaſſetis. Quanq̃ in huiuſcemodi Græci nonnunq̃ præteritis pro p̃ſentibus abutuntur. Verti poterat regnum conſecuti eſtis, & conſecuti ſitis.

Tanq̃ morti deſtinatos.) ὡς ἐπιθανατίους, id eſt obnoxios morti, quanq̃ interpres belle uertit. Sentit enim de ijs, qui iuxta morem Rhomanum incluſi caueis, ſpectante populo beſtijs obijciebantur.

Spectaculum ſumus.) θέατρον .i. theatrum, quod tamen & apud Græcos a ſpectando dictum eſt. Nobiles ignobiles.) ἔνδοξοι, ἄτιμοι, id eſt glorioſi & infames, ſiue clari & obſcuri. Nec enim hic nobilis eſt eadem uox, quæ ſuperius fuit εὐγενὴς & ἀγενὴς, nam illa ad genus referũtur, hæc ad famam & opinionem. Nec eſt in uerbis græcis illa προσονομασία nobilis & ignobilis.

Inſtabiles ſumus.) ἀστατοῦμεν, nõ habemus certam ſedem. Vnde nos uertimus in certis uagamur ſedibus. Eſt autem una tragicarum impecrationum εἶναι ἀνέστιον.

Maledicimur & benedicimur.) Participia paſſiua præſentis temporis interpres reddidit per uerba, adiecta coniunctione λοιδορούμενοι διωκόμενοι βλασφημούμενοι .i. dum maledicimus ſiue conuitijs afficimur, dum perſecutionem patimur, dũ blaſphemamur.

Omnium peripſema.) πάντων περίψημα. Interpres græcam uocem reliquit, quam Laurentius putat uerti potuiſſe puluis ueſtigiorum. Græca ſcholia dicunt περίψημα eſſe reticulum, quo ſudantes ſe abſtergunt. Alij ſoleæ ſuppactũ corium, alij puluerem quem calcamus, alij quod abijcitur in mare, quo nauis ſit incolumis. Videtur omnino peripſema apud Græcos quiddam eſſe tale, quale apud nos eſt, nauci, quiſquiliæ & ſterquiliniũ.

Addit Suidas ita uocari solere hominem iugibus obnoxium malis. Vulgarius putat idem esse περικάθαρμα & περίψημα. Nempe ἀποσπόγγισμα, id est id quo abstergitur. περιψᾶν enim esse abstergere.

Non ut confundam.) οὐκ ἐντρέπων, id est non confundens, quanꝯ melius erat suffundens, aut rubore suffundens.

Charissimos.) ἀγαπητοὶ, quod ita perpetuo fere transfert, cum sit dilectos, nisi quod suspicor id data opera factum, quod ea uox græcis plus quiddam significat, qꝯ nobis dilectus. Si decem milia.) μυρίους, quod aliquoties decem milia significat, alias ingentem numerum, pro quo latini abutuntur sexcentis, μυρίους, igitur dixit, pro quālibet multis, & pædagogi serui erāt, quibus patres liberorum moderandorum curam mandabant. Multum autem interest inter pædagogū & patrem. Pædagogus seruit pro imperio. Pater etiam uitam si necesse sit impendit.

Rogo ergo.) παρακαλῶ, quod plærumqꝫ uertit obsecro.

Filius meus charissimus.) ἀγαπητὸς dilectus.

Tanꝯ nō uenturus sim. ὡς μὴ ἐρχομένου, id est tanꝯ me nō ueniente ad uos, seu tanꝯ non ueniam, quanꝯ hoc uerbum inuenitur in significatione futuri.

In uirga ueniam.) Venio magis est ἔλθω, alioqui addidisset ὡς aut ἵνα.

EX CAPITE QVINTO.

QValis nec inter gentes) deest in latinis codicibus ὀνομάζεται, id est nominatur, Nec erat ociosa huius uerbi emphasis, quod hoc libidinis genus non solū nō cōmitteretur inter gentiles, uerum ne nominaretur quidē. Quod annotauit & Vulgarius, nisi mauis nominatur simpliciter positum pro auditur.

Absens corpore præsens autem.) Hoc est quod quodam in loco annotauit Hieronymus Paulum ob imperitiam græcanici sermonis aliquoties non reddere has inter se coniunctiones μὲν & δὲ, quas Græci plærūqꝫ connectunt.

Eum qui sic operatus est.) τὸν οὕτως τοῦτο κατεργασάμενον. i. eum qui sic hoc fecit siue magis perpetrauit, id quod mox ad eundem repetit modum.

Congregatis uobis & meo spiritu.) συναχθέντων ὑμῶν καὶ ἐμοῦ πνεύματος, id est conuocatis siue congregatis uobis & meo spiritu. Faber Stapulensis amicus noster hunc locū mutauit, Volens συναχθέντων deduci a συνάχθομαι, cuius in hac quidem parte non subscribo iudicio, etiamsi alias eruditissimo pariter ac diligentissimo uiro lubens assentior, & reclamant cum alia, tum græca scholia, Ad hæc interpretes quos ego uiderim oēs, qui tenstantur Paulum hoc ideo dixisse, ut ostenderet hanc tam seueram sententiam non profectam ab ipso proprie, sed a cōmuni ecclesiæ consensu. Nam & synagoga hinc dicitur, παρὰ τὸ συνάγω, quod est congrego siue conuoco. Porro addidit, & spiritu meo, quod ipse corpore tum non erat præsens, sed spiritu dūtaxat adesset in ea sententia pnuncianda.

Synagoga unde.

In diem domini nostri Iesu Christi.) ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου ἰησοῦ, id est in die domini Iesu Nec additur Christi. Rursus diem appellat iudicium.

Modicum fermentum totam massam corrumpit.) Hieronymus in epistolam ad Galatas libro tertio taxat interpretem. quod perperam uerterit, citans hunc locum, & emē dat ad hunc modum. Modicum fermentum totam consperſionem fermentat. Ego uero maluissem dicere, & paululum fermenti, qꝫ modicum fermentum.

Totam massam corrumpit.) Quod hic massam uertit mox consperſionem transtulit græce φύραμα ea ē farina aqua cōsperſa siue tpata, a uerbo φύρωqd' significat miscere, ue luti cū argilla hūore macerat, Interps mutauit cū nihil esset cur foret affectāda uarietas

Pascha nostrum.) deest pro nobis ὑπὲρ ἡμῶν. i. pro nobis immolatus est. &c.

Itaqꝫ epulemur.) ἑορτάζωμεν. i. festum agamus diem. Solent autem ꝟ dies solennibus epulis celebrari. Et nequitiæ.) Ϲ πονηρίας, quod significat & maliciam & uersutiā, duo ꝓposuit κακίας καὶ πονηρίας, quibus respōdent, quæ postea sequūtur εἰλικρινίας Ϲ ἀληθείας.

Nam

Nam malicia opponitur ſyncericati, uerſutia ueritati, hoc eſt ſimplicitati. Sic & Ambroſius, ut ſynceritas mundam uitam faciat, ueritas omnem fraudem excludat.

Cum fornicarijs.) τοῖς πόρνοις, id eſt ſcortis, eſt enim uox quæ cõmunis ſit cuiuis corpori meritorio. Proſtabant enim Corinthi non ſolum puellæ, ſed & catamyti. Etiam ſi ſunt, qui uelint πόρνον, etiam dici ſcortatorem non ſolum ſcortum, putant enim dictum a πέρνω, quod eſt uendo, id quod magis competit in ſcorta. Cæterum quod dixit cõmiſceri) græce eſt συναναμίγνυσθαι, id eſt denuo cõmiſceri, ſignificãs eos id facere ſolitos, antecq; initiati eſſent Chriſto. Et cõmiſceri, non ſolum eſt habere rem cum illis, uerum etiã habere conſuetudinem & cõmercium, idq; inculcat cum adijcit ἐν πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου, quod intelligeret difficillimũ eſſe, uerſari inter tot illecebras eius regionis nec pellici in peccatum. Cæterum quod dixit mundi huius non eſt accipiendum quaſi ſit alius mũdus. Mundum hũc Græciam intelligit, ac præcipue Corinthum huiuſmodi uoluptatibus corruptiſſimam. Ad eum modum interpretatur Chryſoſtomus, ſi modo illius ſunt cõmentarij, qui illi inſcribuntur. Lyra docte exponit fornicarios huius mundi, qui cõmuniter inquit uocantur ribaldi. O grauem diuinæ ſcripturæ interpretem.

Catamyti et Corinthi proſtabant puellis.

Lyra.

Sed in azymis.) Azymi uocem quam ubiq; relinquit, infermentatum uertere poterat. Synceritatis.) εἰλικρινείας. Nõ utiq;.) μὴ ὅλως πάντως, & non omnino, ſiue in totum, ut intelligas ab omnibus abſtinendum, ſiue quod placet Ambroſio, ut ſit exponẽtis, nõ abſtinendum a fornicarijs huius mundi, ſed a fratribus, hoc eſt a chriſtianis fornicarijs.

Azimus.

Alioqui deb. ἐπεί, id eſt quoniã, ſiue quandoquidẽ, quod hic ſubinde tranſfert alioqui.

Debueratis ex.) ὀφείλετε. i. debetis, legitur apud Græcos per o paruũ. Quandoquidẽ debetis exiſſe ex hoc mũdo, hoc eſt eſſe alieni a mũdo quando nõ conuenit cõmiſceri fornicarijs. Etiamſi Græci interpretentur de relinquenda Græcia, ſi non licet alia ratione effugere cõmercium ſcortorum & ſcortatorum, ſatius eſt infectam ac peſtilentem relinquere regionem. Verum id non audet ab illis exigere, quod tamen malit, illud certe exigit ne cõmiſceantur, & ideo ſequitur. Nunc autem ſcripſi uobis, hoc eſt mitius.

Si is qui frater nominatur.) Hic latini addunt de ſuo (inter uos) quæ duo uerba non ſunt in Græcis codicibus.

Quid enim mihi.) τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν, id eſt quid enim mea, etiam eos qui foris ſunt iudicare? Hoc eſt quid ad me attinet?

Auferte malum.) καὶ ἐξαρεῖτε τὸν πονηρὸν, id eſt tollite ſceleroſum, ut ad hominem referatur, non ad rem.

EX CAPITE SEXTO.

ET audet aliquis.) τολμᾶ, nonnunq; ſignificat ſuſtinet, aut poteſt cum ſignificamus rem non periculoſam, in qua proprie dicimur audere, ſed duram affectibus noſtris, & intolerandam atq; indignam, ut & ſuperius indicauimus.

Apud iniuſtos.) ἐπὶ τῶν ἀδίκων magis ſonat ſub iniuſtis, & ſub ſanctis, ut dicimus ſub tali principe, & ſub iudice, ut Horatius. Et adhuc ſub iudice lis eſt. At in iudice potiſſimum requiritur iuſticia.

De hoc mundo iudicabunt.) τὸν κόσμον κρινοῦσιν, id eſt mundum ipſum iudicabunt. Iudicari mundum dixit, quod e uita ſanctorum apparet mundanos errare ac deſipere. Idq; uelut explicans ſubiecit. Si in uobis iudicatur mundus. Nam iudicatur eſt præſentis temporis κρίνεται, non κριθῆται. Conſentientibus tum exemplaribus, tum interpretibus, ut palam intelligas eum loqui de uita Chriſtianorum, quæ utinam hodie talis eſſet, ut per eam mundus iudicaretur. Nunc ab ethnicis plæriq; titulo magis ac cerimonijs, q̃ affectibus ac uita differimus.

Indigni eſtis, qui de minimis iudicetis.) ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων, id eſt indigni eſtis minimis iudicijs. Nam κριτήριον locus eſt ubi cauſæ cognoſcuntur. Siquidem alicubi audiebant cauſæ capitales. Alicubi leuiores, ac ciuiles, de mutuo, de cõmodato, de empto,

κριτήριον.

hæc quæ ad uitæ uſum pertinent,uocat minima. Græci ſic accipiunt. Cum ſitis iudicaturi de mundo, indignum eſt uos iudicari in gentilium iudicijs, quæ hic minima uocat. Quanꝯ ſermo græcus anceps eſt,poteſt enim accipi, indigni eſtis qui de minimis litigetis,aut iudicetis,iudicaturi & angelos.

Quanto magis ſæcularia.) græce eſt μὰτιγε βιωτικὰ, id eſt nedum uictualia, aut quæ ad uictum,aut facultates attinent. Nam βίος grecis tria ſignificat,uitam,uictum & facultates,ac ſubſtantiam qua uiuimus.

Sæcularia igitur.) Et hic eſt βιωτικὰ,quaſi quæ ad uictum, & rem domeſticam pertinent. Mira eſt autem in hoc interprete copiæ affectatio.

Contemptibiles.) ἐξουθενημένους, id eſt contemptos & nihili habitos.

Illos conſtituite ad iud.) καθίζετε. Anceps eſt quippe, quod uerti poterat conſtituite uel conſtituitis. Mihi non diſplicet modus imperandi,ut apoſtolus iubeat,uel extremis chriſtianorum id muneris delegendũ potius ꝯ ut ad gentiles iudices eant. Etiam ſi diſſentit Ambroſius aliter explicans hunc locum. Græcorum ſcholia mecũ faciunt, & magis quadrant ad ſenſum Pauli. Nec enim illud hic agit qui conſtituãtur iudices in eccleſia, ſed ne Chriſtiani litigent apud infideles, & quemuis potius uel contẽptiſſimum, modo chriſtianum,arbitrum ſuæ cauſæ faciant,ꝯ adeant tribunalia gentilium. Diuus Auguſtinus in libro de opere monachorum ait ſeſe ex hoc Pauli loco cogi ad ſuſcipienda iudicia cauſarũ,cũ eſſet epiſcopus. Quod recte an ſecus,nõ eſt huius loci excutere.

Conſtituite.) καθίζετε,id eſt collocate. Nam καθίζειν eſt proprie collocare in ſede,& iudicis eſt ſedere. Mire autem addidit τούτους ad odium rei.

Ad uerecundiam ueſtram.) πρὸς ἐντροπὴν,id eſt ad cõfuſionem ſiue pudorem,aptius ꝯ ad uerecundiam, & paulo ſuperius uertit ad confuſionem. Hoc adiecit, ſignificans ſe non eſſe locutum ex animo quod uellet contemptiſſimos ad iudicandum deligi, ſed quod hoc quoꝯ iudicaret tolerabilius,ꝯ id quod illi faciebãt, litigãtes Chriſtiani apud gentiles. Frater cũ fratre iudicio contendit.) κρίνεται,id eſt iudicatur,quod tamen non ineleganter uertas litigat,ſiue iudicio contendit.

Et hoc apud iniuſtos.) ἐπὶ τῶν ἀδίκων. i. ſub iniuſtis, ut modo indicauimus.

Sic non eſt.) οὕτως, in nonnullis exemplaribus græcis coniungitur cum proximo præcedenti uerbo dico,non cum ſequentibus,ut ſit ſenſus,ſic loquor,non quod id uelim fieri,ſed ut intelligatis ꝯ ſit indignum quod facitis. Nos tamen diuerſam lectionem ſequi maluimus. Sapiens quiſꝯ.) οὐδὲ εἷς,id eſt ne unus quidem quod eſt uehementius, cũ ſitis tam multi. Iam quidem omnino delictum eſt.) Non eſt græce παράπτωμα,ſed ἥττημα,quod ſignificat aliquem eſſe uictum,& ſuperatum, Victus uidetur ab iracũdia,aut auaricia,qui ob pecuniolam litem mouet fratri, Ad hunc modũ exponunt græca ſcholia

Fraudem patimini.) ἀποστερεῖσθε, id eſt damno afficiamini, aut fraudamini. Nam fraus aliquando non pro dolo,ſed pro damno ponitur.

Et hoc fratribus.) Poterat interpres incolumi grammatica uertere ſic. Iniuria afficitis & fraudatis,atꝯ id fratres,nec eſt quod mutes & hoc, τοῦτα, in & hæc, quaſi hac uia ſubuentum ſit latinitati,quemadmodum uult Stapulenſis, quandoquidem latinus ſermo qui recipit loquendi formam,numerum pluratiuum nõ recepit,niſi ſit nomen eiuſdem numeri,ut multa abegerunt pecora,eaꝯ inſignia.

Necꝯ fornicarij.) οὔτε πόρνοι,id eſt ſcorta ſiue ſcortatores. Opinor interpretem conſuluiſſe uerecũdis auribus.quod ſcortum apud latinos uocabulũ ſit obſcœnius, dictum a pellibus. Ac mox ἀρσενοκοῖται, rem per ſe fœdiſſimã ꝯ potuit minime fœde ſignificauit. Siquidem concumbunt,& qui in eodem dormiunt lecto,etiamſi nihil peccent. Illud admiror cur faber Stapulenſis hoc loco maluerit cinædi uocabulum, non ſolum obſcœnum, uerum etiam aliud exprimens ꝯ Paulus ſenſerit. Siquidem cinædi ni fallor dicuntur, qui turpiter obſecundant pædiconibus.

Non poſſidebũt

Non possidebunt.) οὐ κληρονομήσουσιν.i.non sortientur sortem siue hæreditatem regni dei,hoc est non continget illis regnum dei. Omnia mihi licent,sed ego sub nullius.) Græcorum uerborum iucundam allusionem interpres seruare non potuit ἔξεστιν & ἐξουσιασθήσομαι.i.licet,& in potestatē redigar.Eam nos utcūq; retulimus ad hunc modū omniū mihi potestas est,at ego nō redigar sub ullius potestatem.

Esca uentri.) Escæ dicendum in plurali numero,sicut paulo post,uenter escis. Tum & hunc,& has dicendum erat. Ita ferme citat Hieronymus in epistola ad Amandū,& græca sic habent,ut ille citat. Nec hoc ita magni refert, nisi quod multitudinis numerus hoc loco magis congruit cum de generibus ciborum agat,non simpliciter de cibo.

Et hæc quidem.) καὶ ταῦτα τινες ἦτε.i.& hæc quidam eratis,ut intelligas quosdam ex illis tales fuisse,non omnes,ut annotauit Valla.Neq; enim consentaneum est omnes fuisse fures,aut adulteros,aut masculorū concubitores,etiam si idololatriæ uitiū omnibus fuit cōmune. Nam furtum & adulterium apud græcos etiam legibus puniebatur.Nisi malumus ταῦτα positum pro τοιοῦτοι, & τινες additum iuxta proprietatem græci sermonis, ut & alias sæpenumero apponitur,ut sit sensus. huius generis homines fuistis.

Qui adhæret mer.) ὁ κολλώμενος,quasi dicas qui agglutinatur. Idq; cōcinne quadrat cum eo quod sequitur, unum corpus efficitur.

Et erunt duo in carne una.) εἰς σάρκα μίαν.i.in carnem unam. Atq; ita legit diuus Hieronymus in libello ad Geruntiam de monogamia, id quod palam est,ex eo quod sequitur,non in duas,nec in treis.Porro iuxta proprietatem hebraici sermonis,nihil aliud est erunt duo in carnem unam q̄ e duobus fiet uelut unus homo. Citat ad eūdē modū in libris aduersus louinianū. Vnū corpus efficit) Est ἕν apud græcos est,p efficitur,quod est uehementius. An nescitis quoniā mem.) Græce nō est μέλη sed σώματα.i. corpora atq; ita citat Hieronymus aduersus louinianum libro secundo. Porro quod templū dicit,non templa,aut numerus positus est pro numero,aut quoniā de pariter collecto ecclesiæ corpore loquitur,magis conueniebat templū q̄ templa,ut indicat & ille.

Empti enim estis precio magno.) Magno a nostris additum est ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς.i. empti enim estis precio,Nam hoc tantum hic agit,eos non esse sui iuris,cū sint empti, & empti precio,nimirum iam illius a quo empti sunt.Cæterum de magnitudine precij adiectū,appparet ex epla diui Petri,nō corruptibilibus auro uel argēto. Glorificate & portate deū.) Græcis nō additur portate,sed additur qd' latini nō habēt,καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν.i.& in spū uestro.Itē illud ἅτινά ἐστι θεοῦ.i.quæ sunt dei,ut referat simul ad corpus & spm̄.Cæterū utraq; uox græcis neutri generis est. EX CAPITE SEPTIMO.

DE quibus aūt scripsistis mihi. Sermo quidē est inabsolutus,uerū hic loquendi color haud est insolēs etiā apud latinos.Nā sensus est, ut de ijs quæ scripsistis mihi,respondeā. Bonū est mulierē.) Rectius hic erat uxorem,q̄nquidē græca uox γυναικὸς ambigua est.Deinde tangere ἅπτεσθαι iuxta proprietatē græcanici sermonis sæpenumero significat non manu contingere, sed habere cum aliquo negocium siue cōmercium.Proinde μὴ ἅπτεσθαι γυναικὸς nihil aliud sonat,q̄ si dicas, bonum est abstinere ab uxore, hoc est non ducere uxorem. Etiamsi diuus Hieronymus aduersus louinianum studio torquet hoc uerbum ad simplicem contactū,uelut in ipso contactu quoq; periculum sit,non solum in coitu.Id quod fortasse concedendum est in diuinis literis,quoties aut hortamur aut consolamur,aut deterremus,aut ludimus.In disputatiōe seria nolim id fieri, etiāsi hic uel in primis sibi pmittit Hieronym⁹,idq; factū defendit exēplo Pauli,apud quē ait pugnare testimonia,quæ suis locis nō pugnēt.Verū ijs periculū est,quibus mos ex quocūq; libro quatuor aut quinq; uerba decerpere,ac uelut ex oracula,pferre haud ppendētib⁹ quid p̄cesserit quid cōsequat̄,cū quo agat̄,qd agat̄, quorsū & quo animo dictū sit. Quid quod ea quæ sequunt̄ palā indicāt hūc esse sensū, Propter fornicationem autē.&c. optimum erat non ducere uxorem. Verum qui me-

tuit ne fornicetur ducat potius,& ſuam habeat ſatius q̄ alienam.

Bonum eſt.) Hic eſt unus locus opinor in quo conueniebat addere coniunctionem μὲν, quæ reſpondeat δὲ. Verum id Paulo frequentiſſimum eſt.

Propter fornicationem.) διὰ δὲ τὰς πορνείας, id eſt propter fornicationes autē. Quanq̄ hoc nihil ad ſenſum, niſi forte numero multitudinis innuit diuerſas fornicandi ſpecies.

Suam uxorem habeat.) ἐχέτω, quod uerbum apud Græcos plane imperatiui eſt modi. Verum non eſt quod id nos commoueat, nec eſt cur interpretetur, habeat habere liceat, cum id dicatur ijs qui ſe non poſſunt a conſuetudine mulierum cohibere, nō omnibus. Quod ſi hoc loco perpetuo ἄνδρα uertiſſet maritum, ut γυναῖκα uxorem pluſculū lucis acceſſiſſet ſermoni. Nam uoces apud Græcos ambiguæ ſunt.

Vxor uiro debitum reddat.

Vxor uiro debitum reddat.) Græce ſic eſt τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν ἀποδιδότω, id eſt debitam beneuolentiam reddat, ut rem parum uerecūdam, uerecunde notaret. Quanq̄ ſecus Ambroſius, & Hieronymus. Omnino coitū ſignificat, & ideo texit uerbis, quod oportebat intelligi, in uno dumtaxat codice, pro εὔνοιαν, id eſt beneuolentiam ſcriptum reperi τιμήν, id eſt honorem, exponentibus ad eum modum & cōmentarijs, qui Chryſoſtomo inſcribuntur, ſed titulo mihi ſuſpecto. Proinde quoniam uariat græcorum ſcriptura in coniecturam adducor a Paulo ſcriptū fuiſſe τὴν ὀφλὴν, id eſt debitum, quod deinde ſiue caſu, ſiue quo uerecundior eſſet oratio, quiſpiam mutarit in ὀφειλομένην εὔνοιαν.

Nolite fraudare.) μὴ ἀποστερεῖτε, id eſt ne fraudetis. Fraudamus autem cum ſubtrahimus rem debitam. Vt uacetis orationi.) Græcus addit τῇ νηστείᾳ & προσευχῇ, id eſt ieiunio & orationi, quæ duo coniungit & diuus Hieronymus.

Reuertimini in idipſum.) ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθε, id eſt ad idem congrediamini, ſiue conueniatis, ut intelligas eos ante fuiſſe ſeparatos thalamis.

Propter incontinentiam.) διὰ τὴν ἀκρασίαν, id eſt propter intemperantiam, tametſi minimum intereſt. Secundum indulgentiam.) Quidam græci codices habent κατὰ συγγνώμην, id eſt ſecundum ignoſcentiam ſeu ueniam. Quidam habent κατὰ γνώμην, id eſt iuxta conſilium ſiue ſententiam, quaſi dicat, dico meam ſententiam, & quod mihi uidetur optimum factu, non autem præcipio, Quanq̄ συγγνώμη appoſitius ad ἐπίταγμα, eſt uenia ad imperium, Imperium exigit, uenia concedit nonnihil præter ius.

Dico autem non nuptis.) ἀγάμοις, id eſt innuptis erat apertius uel potius celebibus: Nam articulus indicat hoc uiris dici τοῖς ἀγάμοις, id eſt ijs qui celibes ſunt. Quanquā nihil uetat quo minus ad utrūq̄ ſexum referatur. Et Vulgarius articulum addidit fœmineum ταῖς ἀγάμοις, ut alterum ad uirgines pertineat, alterū ad uiduas, Quæ celibes ſunt, dici poſſunt ἄγαμοι, at non poſſunt, ſemel expertæ nuptias.

Melius eſt nubere q̄ uri.) κρεῖττον γάρ ἐστι γαμῆσαι ἢ πυροῦσθαι. Nubere græcis ambiguū eſt uerbum γαμῆσαι, quod ſignificat & nubere uiro, & ducere uxorem. Nam hæc ſententia ad utroſq̄ pertinet uiros ac mulieres, Ideo quod ante dixit innuptis & uiduis pro innuptis in quibuſdā græcis codicibus eſt τοῖς ἀγάμοις, addito articulo maſculino. Ita tñ ut ſub uno genere ſexū utrūq̄ intelligas. Quanq̄ ut mō dictū eſt nōnulli codices hñt ταῖς, ita tamē ut mox redeat ad maſculinum genus καλὸν ἀυτοῖς ἐστιν. i. bonū eſt eis. Et κρεῖττον non proprie melius eſt, ſed magis ac potius eligendum. Porro πυροῦσθαι, id eſt uri. De miror, cur quidam contra omnium ueterum opinionem exponāt de igni gehennæ, cū hic palam de libidinis loquatur incendio, moleſtiaq̄ corporis non ſe continentis.

Melius eſt nubere q̄ uri

His autem quæ matrimonio iunctæ ſunt.) γεγαμηκόσι. Græcis quidem eſt maſculini generis, ſed ita ut fœmininum quoq̄ complectatur, id quod ſequentia declarant. Proinde nos uertimus. Coniugatis autem, ut ad uirum ſimul ac mulierem pertineat.

Manere innupta, aut uiro ſuo reconciliari.) Apud Græcos imperatiua ſunt. Maneat & reconcilietur, μενέτω, καταλλαγήτω, quæ mirum cur interpres putarit immutanda.

Per mulierem fidelem, per uirum fidelem.) ἐν γυναικὶ ἢ ἐν ἀνδρὶ. i. in muliere in uiro,

quanquam

quanquam γυνὴ, græcis & mulierem significat & uxorem. Adiectiuum fidelis utrobiq; additum est a nobis, cum apud Græcos non addatur, sed subaudiatur. Et sanctificatum hic uocat purificatum. Sequitur enim, alioqui filij uestri immundi erunt.

Vocauit uos.) ἡμᾶς, id est nos primæ personæ, non secundæ.

In omnibus ecclesijs doceo.) διατάσσομαι, id est ordino siue instituo. Nisi unicuiq;.) Quidam græci codices habent εἰμὴ. i. nisi, quidā ἢ μὴ. i. an nō, ut referatur ad superiora. At græcorum quidem scholia distinctionem apponi uolunt post εἰμὴ, an seruaturus sis, an non, quod alioqui uideatur imperfecta sermonis constructio, & huius distinctionis Seuerianum quendam citant autorem. Quod si de distinctione laboratur, nihil uetat, quo minus referatur ad permaneat uerbū. Qui scire possis an seruaturus aut seruatura sis, nisi unusquisq; sic permanserit, ut uocatus est? Verum mihi magis placet, ut seorsim legatur εἰμὴ, ac perinde ualeat, quasi dicas utcumq; est, aut in summa. Hac loquendi forma solemus uti, quoties omissis, quæ incerta sunt, ad id redimus quod certum est. Hanc græcanici sermonis figuram expressisse uidetur Terentius in Adelphis, Gaudebam. Ecce autem de integro, nisi quicquid est uolo scire, atq; hominem conuenire. Item alijs aliquot locis ad eundem usurpant modum. Sic Paulus, quoniam id quod erat dubium ꝓposuerat, de seruādo uiro aut uxore infideli. Vtcunq; hoc est inquit, maneat unusquisq; ut illi tribuit deus, & ut uocatus est, quicunq; sequatur exitus de seruando coniuge. Meminit & diuus Thomas nōnihil de duplici huius loci lectione, ex quo apparet illum adiutum cōmentarijs e græco uersis, quæ nunc non extent.

Non adducat præputium.) μὴ ἐπισπάσθω, id est non asciscat, ut subaudias præputium.

Vnusquisq; in quo uocatus est frater) ἀδελφοὶ, id est fratres multitudinis numero, idq; dumtaxat in hac posteriori parte.

Consilium autem do.) γνώμην δὲ δίδωμαι, id est sententiam autem do, id est dico id quod mihi uidetur optimum, hoc est profero meam super hac re sententiam. Et ne contemnatur, addit hoc se misericordia diuina consecutum, ut super ea re dicat, quod optimum putet uelut apostolus.

Tribulationem carnis.) Græce est τῇ σαρκὶ, id est carni siue in carne. Nec est cur Valla reijciat hac gratia expositionem Ambrosianam, ac cæterorum omnium, qui tribulationem carnis interpretantur incōmoda huius mundi, ueluti lites cum affinibus, curam liberorum, sollicitudinem rei domesticæ, & id genus alia sexcenta, quæ matrimonium comitantur. Paulus enim suo more carnem uocat, quod pinguius est & crassius, & ab illa diuini spiritus puritate simplicitateq; recedens.

Tempus.) ὁ καιρὸς συνεσταλμένος, id est tempus contractum, quod Hieronymus aduersus Iouinianum uertit tempus in collecto est. Et quod sequitur τὸ λοιπὸν potest ad superiora referri, ut legas tempus quod superest contractum est, Atq; ita Græci uidentur legere. Et eundem ad modum Ambrosius, ut ex illius interpretatione colligitur.

Tanquam non utantur.) ὡς μὴ καταχρώμενοι, id est tanquam non abutentes, quanquā hoc abutentes nihil aliud est q̄ utentes, & utentes nihil aliud q̄ tractantes.

Præterit enim figura.) παράγει. Faber Stapulensis emendat decipit, quod ipsa uox uideatur ita sonare παράγειν, quasi seducere, siue a uia abducere. Verum huius uerbi composita sæpenumero & neutralia usurpantur, ut ὑπάγω, & magis quadrat ad Pauli sententiam. Et ita exponunt græca scholia παράγει παρέρχεται. Quod autem dixit σχῆμα, hoc est figura, perinde est quasi dicas habitus siue status.

Et diuisus est.) Longe alius sensus est apud græcos. Siquidem uerbum μεμέρισται, non ad ea quæ præcedunt, sed ad sequentia refertur μεμέρισται καὶ ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος, id est diuisa est, siue diuisa sunt & uxor & uirgo, hoc est diuersæ uitæ studio sunt, deinde explicat discrimē uitæ. Citat̄ hic locus emēdate aduersus Heluidiū. Etiā si nōnihil mēdi asperserāt hic quoq;. Quāq̄ ex ipsa sermonis cōtinētia palā est Hieronymū sic accipe, ut nos

interpretamur

interpretamur, nempe cum ait, uide quantæ felicitatis sit, quæ & nomen sexus amiserit. At rursus idem in priore aduersus louinianum libro, reiicit hanc lectionem, quam ait esse quidem in latinis codicibus, & a se pro loci qualitate sic fuisse editam, uerum non esse ueritatis Apostolicæ. A quo sic fuerit scriptum. sollicitus est, quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, & diuisus est, Deinde hac absoluta sententia, trãsiens ad uirgines & continentes subiecit, mulier innupta & uirgo cogitat, quæ sunt domini. Vultq; per interpretationem additum esse uirginem, ne putemus innuptas meretrices hoc sermone cõprehendi posse. Aut certe elegantiæ causa bis idem esse dictum. Vnde conijcere licet exemplaria græcorum, illa quoq; tempestate uariasse. Siquidem in codicibus græcorum hodie legimus ad hũc modum, ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾶ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσῃ τῇ γυναικί, καὶ μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος, hoc est. Qui uero duxit uxorem, sollicitus est de his, quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori. Deinde interposito puncto sequitur. Diuisa est mulier & uirgo. Proinde quod Hieronymus scribit esse in latinis codicibus, hodie in græcis habetur, & quod ait esse apostolicæ ueritatis, hoc legitur in uulgatis exemplaribus. Verum utrocũq; modo legas, eadem ferme constat sententia. Diuus Ambrosius ita legit. Qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt huius mundi, quomodo placeat uxori, & diuisus est. Diuisa est mulier & uirgo. Idq; exponens subijcit diuisa, non utiq; natura, sed actu. At idem in libello de uiduis aliter citat hunc locũ. Iuxta quod scriptum est inquiens. Et mulier innupta, & uirgo cogitat quæ domini sunt, ut sit sancta corpore & spiritu. Quæ quidẽ palã arguunt Ambrosij quoq; codices hoc loco uariasse. Illud addam hoc loco rectius γυνὴ uertisset uxorem & mulierem, tametsi uox ea utrũq; significat. Ad eundem modum citat Hieronymus tum alijs aliquot locis, tum in epistola ad Eustochium de uirginitate.

Qui sine uxore est.) ὁ ἄγαμος. i. qui celebs est siue inconiugatus.

Virgo cogitat.) μεριμνᾶ. i. curat siue sollicita est, quemadmodũ superius uerterat.

Quomodo placeat deo.) domino est, nõ deo, τῷ κυρίῳ. Deinde sequitur ut sit sancta, & corpore & spiritu, gemina coniunctione.

Quod honestum est & quod facul. preb.) Græce sic habet ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπρόσεδρον τῷ κυρίῳ ἀπερισπάστως. Quæ quidem ad uerbum traducere difficillimum fuerit. Est autem huiusmodi ferme sententia. Sed ad id quo honestũ est ac decorum, & ut indiuulsi semper assideatis & adhæreatis domino. Diuus Hieronymus aduersus louinianum testatus græcam proprietatem reddi non posse, explicuit sententiam huius loci, ad hunc modum. Hoc autem ad utilitatem uestram dico, non ut laqueum uobis injiciã sed ut ad id quod honestum est, & intente facit seruire domino, absq; ulla distractione uos adhorter. Addit hanc sententiam in latinis codicibus omnino nõ inueniri propter interpretationis difficultatem. εὔσχημον uertit honestum, & τὸ πρόσεδρον τῷ κυρίῳ reddidit quod intente facit seruire domino, & pro ἀπερισπάστως posuit absq; ulla distractione.

Turpem se uideri existimat.) εἴ δέ τις ἀσχημονεῖν. i. si quis turpe aut indecorum existimat in uirgine. Si fuerit superadulta.) ὑπέρακμος. Nam id uertit superadultam, cuius flos iam præterierit. Quod Ambrosius ita reddidit, si sit ultra pubertatẽ, id quod uulgo rideri solet, cum anum uocant uirginem.

Non peccat si nubat.) γαμείτωσαν, id est nubant. Quanq; uerbum γαμεῖν commune est uiro ducenti uxorem, & puellæ nubenti uiro. Vnde subito Paulus mutato numero uerbi sponsum & sponsam respexit, aut certe ad locantem filiam & sponsam.

Nam qui statuit.) ὃς δὲ ἕστηκεν, id est qui uero stat firmus.

Secundum meum consilium.) κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, id est mea sententia, siue meo iudicio. Potestatem autem sui habens.) ἔχει, habet non habens, quanq; hic uariant exemplaria. Et hoc iudicauit.) melius decreuit hoc quidem loco, κέκρικεν, quod alias ita uertit. Liberata est a lege, cui autem u. in.) Græca paulo secus habent, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει λέγα

λεῖ γαμηθῆναι, id est libera est ut nubat cui uelit, siue ad nubendum cui uelit.

Beatior autem erit.) Græce est præsentis temporis, est, non erit.

EX CAPITE OCTAVO.

SI quis autem existimat se scire.) εἰδέτις δοκεῖ εἰδέναι τι, si quis quid uidetur scire, aut si quis sibi uidetur aliquid scire, ut intelligas omnem scientiæ persuasionem oportere abesse. Nondum cognouit.) οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε, id est nondũ quicq̃ nouit, ut intelligamus hanc esse præcipuam scientiæ partem, nosse rationem sciendi. De escis.) περὶ τῆς βρώσεως τῶν εἰδωλοθύτων, id est de esu uero, eorum quæ idolis immolantur. Quia nihil est idolum.) ὅτι οὐδὲν, potest legi quod nullum est, siue nihil esse idolum. Nam addidit in mundo, Melius autem uertisset ὅτι, quod. Ambrosius pro idolo semper legit simulacrum, Nam idolum græca uox, sed a latinis iam usurpata. Et θύω sacrifico, inde εἰδωλόθυτα simulacris immolata, pro quo uulgus legit idolotica mendose. Quia nullus deus.) ἕτερος, id est alius, deest in nostris. Et sicut nõ est ullus deus præter unum, ita non est idolum, quod deum aliquem repræsentet.

Siquidem sunt dij) ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ, quæmadmodum sunt dij multi. Fortasse interpres legit εἴπερ. Esca autem nos non comẽdat deo.) οὐ παρίστησι τῷ θεῷ.

Deficiemus.) ὑστερούμεθα, id est minus habebimus. Ambrosius legit non deerit nobis. Sensus est nihil habere momenti ad pietatem.

Ne forte hæc licentia.) ἡ ἐξουσία, id est potestas siue ius.

Nonne conscientia eius cum sit infirma.) ἡ συνείδησις αὐτοῦ ἀσθενοῦς ὄντος, id est conscientia eius qui infirmus est ædificabitur. &c.

Idolotica.) Reliquit aliquoties hanc uocem nõ uersam idothyta uero scribendũ est, id est idolis immolata παρὰ τὸ εἴδωλον καὶ θύω, ut modo admonuimus.

In idolio.) ἐν εἰδωλείῳ, id est idoleo, penultima producta. Est autem idoleum locus simulachrorum, aut mensa, in qua carnes sacræ proponebantur. Nec est eum, sed te, ἐὰν γὰρ τὶς εἴδῃ σε τὸν ἔχοντα γνῶσιν, id est. Nam si quis uiderit te, qui habes scientiam. Porro secundam personam ex consuetudine sermonis, pro quauis persona posuit. Et cur non accumbentem potius, q̃ recumbentem? κατακείμενον.

Non manducabo carnes.) οὐ φάγω, id est non manduco, siue non edo aut uescor carnibus, & est ἐμφατικώτερον per tempus præsens.

Qui me interrogant.) τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν, id est qui me diiudicant. Quanq̃ & hic sensus esse potest hoc illis respõdeo qui me interrogant, hoc est qui rogant, quo argumento doceam me esse apostolũ. Est enim uerbũ ambiguum, quod significat tum interrogo, tum excutio & examino.

EX CAPITE NONO.

NOn sum apostolus.) Apertius erat, an nõ sum apostolus. Nam plane græci legunt per interrogationem, quæ tamen uehementius affirmet, ut sit impudens contradicere. Nec est quod metuamus, ne hæc uideantur arrogantius dicta a Paulo. Nihil enim magis in illum conuenit, q̃ huiusmodi sancta quædã ostentatio, & pia insolentia, qua alijs quoq; locis utitur.

Nunquid non habeo.) μὴ οὐ. i. an non habeam?

Sororem mulierculam.) ἀδελφὴν γυναῖκα, id est sororem mulierem.

Sororem mulierẽ.) Laurentius cauillatur hoc loco, cũ dixisset sororẽ, quid opus erat addere mulierẽ, quasi soror sit, quæ mulier non sit. Vnde colligit apostolos uxores suas secũ circũducere solitos, sed quæ iam essent loco sororꝝ. Imo sororẽ addidit, ut intelligas christianã, & hac gratia sequi apostolos. Ambrosius legit mulieres, ꝓ sororem mulierẽ. Atq; ita citat diuus Hieronymus aduersus Iouinianum libro secundo.

Aut ego solus & Barnabas.) An castigat ac mutat Faber. Verũ recte habebat, aut, cum præcesserit μὴ, id est an, quod hic tacite repetendum est.

Hoc operandi

Hoc operandi.) Hoc additum est οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι .i. an non habemus potestatem nō operandi? Et uidetur esse sensus. An nobis solis non licet in ocio uiuere suppeditantibus alijs? Sed rectius est ut accipiamus in eū sensum in quem oēs interpretantur. An non habemus potestatem, ut hoc nobis liceat agere quod agūt omnes? Nam duabus negationibus unius uice est abusus. Verum id exactius expēdat diligens lector. Stipendijs.) ὀψωνίοις, de quo superius meminimus.

An non & lex hæc dici..) ταυτὰ legit Ambrosius, non ταῦτα, & ob id uertit eadem, non hæc. Propter nos utiq;.) πάντως. Rursum & paulo superius uertit utiq;.

Et qui triturat.) Græce paulo secus est καὶ ὁ ἀλοῶν τῆς ἐλπίδι ἀντὶ μετέχειν ἐπ' ἐλπίδι .i. & qui triturat spem suam participare in spe. Quanq; nos hyperbaton græci sermonis mutauimus Ambrosium & alios secuti.

Metamus θερίσομεν .i. metemus. Potestatis uestræ.) ἐξουσίας, ut intellīgas non quamlibet potestatem, sed facultatem metendi & circumducendi uxores, quam illi cæteris apostolis permittebant. Quare nō magis.) Quare addidit de suo interpres. Sat erat, nonne magis nos? οὐ μᾶλλον ἡμεῖς;

Sed omnia sustinemus.) στέγομεν, quod proprie uasis est omnia capientis.

Qui in sacrario operantur.) Paulo diuersius est apud Græcos ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσι .i. qui sacra operantur, e sacro siue templo uescuntur. Nam ἱερὸν & uictimā significat, & templum. Qui altario deseruiunt) τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες .i. sacrario assistentes, siue assidentes & συμμερίζονται, partem accipiunt cum sacrario. Diuidebatur enim hostia inter sacerdotes & leuitas. Stomachatur hoc loco Valla, fortasse liberius ali quanto, cū ut quorundam aures ferre possint, uerum non omnino absre aduersus Remigium, qui duas has uoces sacrarium & altarium ita distinxerit, ut sacrarium ad idola pertineat, altare ad deum, cum earum uocum proprietas magis a Græcis fuerit petenda. Deinde longius euectus animi calore. demiratur impudentiam quorundam theologorum, qui Paulinas epistolas, cum græce scriptæ sint, ausi sint interpretari, græcarum literarum prorsus ignari, nec hic a diui Thomæ nomine temperat, quod de hoc narrant quidam, confectis in Paulum cōmentarijs, usum illi Paulum, & ingenue confessum suas epistolas ante id tēporis, a nemine fuisse intellectas, præterq; a Thoma, ceu fabulam cōmentitiam & impudenter confictam deridet, cum ne fieri quidem possit, ut exacte quisq; interpretetur ignarus eius linguæ in qua scriptum fuit quod interpretatur. Ego sane ut non possum omnino refellere, quod scribit Valla, ita talibus uiris, præsertim sanctimonia quoq; cōmendatis, nonnihil deferendum arbitror. Habenda ratio temporū in quibus illi uixerunt. Postremo meminisse oportet homines fuisse. Proinde ut & ingenuum est, & ad eruditionem cōducibile, non dissimulare, si cubi lapsi sunt, ita probi hominis officium existimo a conuitijs temperare, & ita mederi malo, ut quoad licet, non ledas hominem. Quā ut gloriam meam.) τὸ καύχημα .i., gloriationem. Sic enim paulo ante quasi glorians iactauit sese. Et euacuet est κενώσῃ .i. irritam siue inanem reddat.

Si enim euangelizauero.) εὐαγγελίζωμαι p̄sentis temporis est, si euangelizo siue euangelizem. Merces mea.) pro mea mihi est apud græcos τίς οὖν μοί ἐστιν ὁ μισθός, Quid igitur mihi est? mercedis?

Sine sumptu ponam.) ἀδάπανον θήσω .i. gratuitum faciam. Et iucunde uocat ἀδάπανον, quod nemini sit sumptui. Porro pono apud græcos passim pro facio obuiū est. Et post euangelium Græci addunt Christi.

Tanq; sine lege essem.) Aduerbiū græcum ὡσ anceps est. Tamen hic magis quadrabat quasi, atq; ita legit diuus Hieronymus in Esaiam.

Sine lege dei.) deo est græce μὴ ὢν ἄνομος θεῷ cum deo non sim sine lege, Quanq; in hoc uariant græcorum exemplaria. Infirmis infirmus.) ὡς ἀσθενὴς .i. tanq; uel quasi infirmus. Vt omnes facerē saluos.) græce secus est ἵνα πάντως τινὰς σώσω .i. ut omnino aliquos saluos

ſaluos facerem. Quāq̄ hic apparet Græcorum exemplaria uariaſſe. Laurentium ut mo do indicaui, offendit tempus uerbi, perperam immutatum, ut omnes ſaluos facerem, σώσω uelut ad præteritum referatur, cum uerbum ſit futuri temporis. Neq; ſenſus eſt eum id olim egiſſe, nūc deſinere, ſed nūc item agere, & ita facturū. Porro quod hic dictū eſt σώσω, idem accipiendum eſt de eo quod præceſſit κερδήσω lucrifaciam, potius q̄ lucriface rem. Omnia autem facio.) τοῦτο δὲ ποιῶ, id eſt, hoc autem facio.

Qui in agone cōtendit.) πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος, id eſt omnis qui certat, ſed proprie in publicis certaminibus, ueluti paleſtra aut olympicis, aut circenſibus. Nam de curſu ac pugilibus ipſe mox meminit. Vnus accipit brauium.) Ambroſius legit palmā, p bra uio. Nam βραβεῖον eſt græce. Ab omnibus ſe abſtinet.) πάντα ἐγκρατεύεται, id eſt omnia ſuſtinet, aut tolerat, ſiue quod magis probo in omnibus tēperans eſt, ut ſubaudias κατὰ.

Nos autem incorruptam.) φθαρτὸν ἄφθαρτον, id eſt corruptibilem & incorruptibilem. Miror cur uariauerit. Sic pugno.) Non eſt pugno quod græce μάχομαι, ſed πυκτεύω, quod eſt pugilum certamē exerceo, & pugnis certo. Ad pugnos alluſit interpres, nō ad pugnas Ambroſius legit percutio pugnis, pro pugno.

Aerem uerberās.) Prouerbiali ſchemate dictum eſt, pro fruſtra & inaniter laborare, ueluti pugil nihil agit, niſi corpus attingat. Cæterum hæc eo tendit parabola, ut intelliga mus non eſſe ſatis quomodocunq; noſtro fungi officio, niſi demus operā, ut inſigniter ac præter cæteros geſſiſſe nos uideamur. Proverbium

Caſtigo.) ὑποπιάζω, id eſt coherceo ſiue cohibeo.

EX CAPITE DECIMO.

NOlo enim.) οὐ θέλω δέ, Nolo autem. Conſequente eos.) ἀκολουθήσᾳ, id eſt ſe quente. ſiue proſequēte Eos, uero addidit interpres, ſequente autē dixit tan q̄ itineris perpetua comite, id enim ſonat ἀκολουθεῖν magis q̄ ἕπεσθαι

In figura facta ſunt.) Figuræ ſiue formæ eſt græcis pluralis nūeri τύποι, ſicut & paulo poſt, hæc autem omnia in figura con.) ταῦτα δὲ πάντα τύποι, id eſt hæc omnia fi guræ contingebāt Beneplacita eſt deo) εὐδόκησεν ὁ θεός, quod Ambroſius uertit bene ſen ſit de⁹, nos uertimus approbauit. Neq; idolatræ efficiamini.) Opinor pro γίνεσθαι muta tū eē γίνεσθε. i. neq; efficeremur ſimulacrorū cultores, quādoqdē in hoc quoq; addit, ſicut quidā eorū, ut γίνεσθαι reſpondeat ad εἶναι. Sicut qdā eorū.) καθὼς καί τινες αὐτῶν. i. quē admodū & quidā illū tentauerūt. Interpres legit αὐτῷ, atq; ita ſcriptum eſt in nonnullis exemplaribus. Ad correptionem noſtram.) πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν, id eſt ad admonitio nem noſtram, quod tamen nonnunq̄ pro correptione uſurpatur.

Et panis quem frangimus.) τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν, id eſt panem quem frangimus. Cur nō offenduntur hoc loco, quos illud offendit quod græci in uerbis quibus latini conſecrāt corpus Chriſti, dicunt, hoc eſt corpus meum quod frangitur pro uobis?

Tentatio uos non apprehendat.) εἴληφεν, id eſt apprehēdit præteriti temporis, ſiue ce pit, ſubindicat enim Corinthios iam incidiſſe in tentationem, ſed humanam, hoc eſt to lerabilem. Prouentum.) πλὼν ἔκβασιν, id eſt exitum ſiue euentum. Id eſt is qui ſinit uos incidere in tētationem; idem faciet, ut tentatio bene euenīat, Hieronymus in cōmenta riis Ionæ legit ad hunc modum. Sed faciet cum tentatione & exitum. Nam prouentus proprie dicūtur ſementis, & e terra naſcentium.

Nōne participatio corporis.) κοινωνία, modo cōmunionem uerterat, nunc uertit par ticipationem. Vnus panis & unum corpus.) Abeſt græcis copula, & εἷς ἄρτος ἓν σῶμα, id eſt unus panis, unum corpus. Omnes qui.) οἱ γὰρ πάντες, id eſt omnes enim, abſq; qui. Omnes enim de uno pane participamus.

Quid ergo dico.) Ex græcis exemplaribus locus hic ita debet diſtingui. Quid igitur dico? idolum eſſe aliquid, aut idolis immolatum eſſe aliquid? quaſi diceret, nequaq̄ hoc loquor. Et ueluti iam negaſſet ſe id ſentire, quod per ſe dictu ſit abſurdū, ſubiicit, qd ſen

tiat,ſed quæ immolant &c. Sed quæ immolant gentes.) ἀλλ᾽ ὅτι ἃ θύει, id eſt, ſed quod ea quæ immolant ut intelligas,ſed hoc dico,quæ gentes immolant ea immolari dæmonibus non deo. An æmulamur dominum?) παραζηλοῦμεν,id eſt prouocamus & irritamus, quod ſuperius uertit,ad æmulandum prouoco? Et ad eum modum interpretantur græcorũ ſcholia πῴραζομεν ἢ παρακνῦζομεν, id eſt tentamus & irritamus.

Sed quæ alterius.) ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ ἑτέρου ἕκαστον, id eſt,ſed & quiſq; quod alterius.

Nolo autem uos ſocios fieri.) κοινωνοὺς,id eſt participes ſiue cõmunicatores.

Omne quod in macello uenit.) Venit hoc loco ſignificat uenundatur, πωλούμενον & in macello legendum non macellũ. Et plenitudo eius.) Eius ad terram refertur non ad dominum,αὐτῆ hoc eſt quicquid diues gignit terra.

Nihil interrogantes.) μηδὲν ἀνακρίνοντες id eſt nihil dijudicantes, quod idem uerbum eſt paulo inferius.Ambroſius legit nihil diſquirentes.

Qui iudicauit.) τὸν μηνύσαντα,id eſt indicauit,per n non per u, id tametſi minutulum eſt,tamẽ quoniam facillimus in huiuſmodi lapſus eſt, admonendum duxi. Nam μηνύω græcis eſt prodere rem prius occultam.

Videte Iſrael ſecundum carnem.) Ad differentiam adiecit ſecundũ carnem,ut oſtenderet eſſe alium ſecũdum ſpiritum.

Conſcientiam dico non &c.) Ante hunc locum repetitur in græcis codicibus, domini enim eſt terra & plenitudo eius.Quod paulo ſuperius poſitum eſt.Sed utrobiq; probe quadrat. Illic nõ refert quibus ueſcamur.Omnia enim ſunt domini.Et hic nõ eſt cur fratrem offendas in idolis immolato,cum tantam ciborum copiam diues mundus suppeditet.Cæterum hoc poſteriore loco uidetur inferri ſub alterius perſona uelut obijcientis paulo,quod ipſe mox dixerat.Quam mihi narras conſcientiam,cum ut ipſe fateris,domini ſit terra & plenitudo eius? Idcirco ſubijcit ac diſtinguit conſcientiã,conſcientia(inquit)tua dicit,domini eſt terra & plenitudo eius,at non idem dicit alterius conſciẽtia,quæ putat aliquid ſimulacris eſſe proprium,neq; cõmune deo.Neq; magnopere facit ad rem quod hic argutatur de ἑαυτοῦ deq; illum & cõſcientiam.Laurentius.Cum eñ ait & propter conſcientiam,exponit quod ante dixerat illum, alioqui qui audierat ſibi dictum ne ederet propter illum qui iudicauit,rogare poterat,quid hoc ad illũ? Reſpondet Paulus,ob conſcientiam quam tuo facto uulneras,etiamſi tua firma ſanaq; eſt. Deinde quod dicit tuam,ſuo more perſonam fingit,quandoquidẽ nonnunq; in ſe recipit perſonam alterius,quo rem magis exponat oculis.

Ab aliena conſcientia.) ὑπ᾽ ἄλλης συνειδήσεως,id eſt ab alia conſcientia.Atq; ita legit Ambroſius. Cũ gratia participo.) Ambroſius legit gratiæ particeps ſum, uerũ non reperio μετέχω datiuo iunctum,unde magis probo cum gratia,id eſt cum gratiarumactiõe.

Pro eo quod gratias ago.) ὑπὲρ οὗ εὐχαριστῶ,id eſt pro eo pro quo gratias ago.Opponit autem hæc inter ſe ueluti contraria,βλασφημεῖν & εὐχαριστεῖν.

Vel aliud quid.) ἤ τέτι,id eſt ſiue quid.Aliud additũ eſt,atq; ita legit Ambroſius,ſiue aliquid facitis. Sine offenſione ſitis.) Græce iucundius eſt ἀπρόσκοποι, id eſt, tales ut, nemo per uos offendatur. Iudæis & gentibus.) Pro gentibus eſt ἕλλησι, id eſt græcis iteratur autem ad ſingula coniunctio καὶ proinde nos uertimus per neq;.

Non quærens,quod mihi utile eſt.) Simplicius & uerius erat,non quærens meam ipſius utilitatem,ſed multorum,μὴ ζητῶν τὸ ἐμαυτοῦ συμφέρον,ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν.

EX CAPITE VNDECIMO.

PEr omĩa mei memores eſtis.) ὅτι πάντα μου μέμνησθε,id eſt quod oĩa mea meminiſtis.Et in hũc ſenſum accipit Ambroſius,legit enim,quod oĩa mea memoria retinetis.Et conſentiunt græcanica ſcholia. Præparat enim illos laude ad ſequẽtem admonitionem. Quaſi diceret ſicut in cæteris tenetis,mea præcepta ita in hoc quoq; ſequimini.

Et ſicut

Et ſicut tradidi uobis præcepta mea.) Hic apparet uariam fuiſſe in græcis codicibus lectionem. Nam Ambroſius legit ad hunc modum, & quomodo ubiq; trado traditiões magis tenetis, id quod ex interpretatione quoq; licet colligere. Interpretatur em̃ ubiq; id eſt in omnibus eccleſijs. Velato capite.) Græce eſt κατὰ κεφαλῆς ἔχων. i. in capite habens, ut intelligas nõ ſolũ de pileo, uerũetiã de coma, quæ & ipſa caput tegit. Atq; id an notant græcanica ſcholia. Deturpat caput ſuum.) καταισχύνει, id eſt dedecorat ſiue pudefacit, aut dehoneſtat. Vnũ eſt em̃.) ἓν γάρ ἐστι καὶ τὸ αὐτό, id eſt unũ eſt & idem, hoc eſt nihil omnino refert. Aliquanto diuerſius legit Ambroſius, uerũ hoc nihil habet momẽti ad ſenſum. Ac ſi decaluetur.) τῇ ἐξυρημμένῃ, id eſt cũ deraſa ſiue raſa, Hoc eſt perinde eſt ac ſi raſa ſit. Fortaſſis interpres affectauit hoc uerbum decaluare uelut odioſius, & ſcõmatis obnoxium caluicium. Tondeatur.) Ⓒ κειράσθω, id eſt etiam tondeatur.

Aut decaluari.) ἢ ξυρᾶσθαι, id eſt radi. De quo modo meminimus.

Velet caput ſuum.) κατακαλυπτέσθω, id eſt ueletur. Nec aliud quicq; additur apud græcos. Velamen habere.) ἐξουσίαν ἔχειν, id eſt poteſtatẽ habere. Porro Ambroſius & græca ſcholia indicant poteſtatem hoc loco accipi pro uelamine, quod uelamen impoſitũ cogat illam demittere oculos, ſignificetq; illam eſſe ſub alterius imperio. Laurentius indicat in nonnullis etiam latinis codicibus ſcriptũ fuiſſe, poteſtatem pro uelamen, id qd̃ admonuit & diuus Thomas. Voſipſi iudicate.) ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνετε, id eſt inter uoſipſos, uel in uobis ipſis iudicate, hoc eſt in ſuo quiſq; animo.

Nec ipſa natura docet.) ἢ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς, id eſt an ne ipſa quidem natura docet uos? Comã nutriat.) κομᾷ, id eſt comatus eſt, Coma capillitiũ, ſed promiſſius, & curatum. Capilli.) κόμη, id eſt coma, cur quod modo uertit comam nũc mutauit in capillos? Nec eccleſia dei.) Eccleſiæ multitudinis numero αἱ ἐκκλησίαι.

Hoc autem præcipio non laudans.) τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ, id eſt hoc autem præcipiens ſiue denuncians non laudo. Laudarat ante, quod omnia tenerent. Nunc nõ laudat in hoc quod cogitur præcipere de cõcordia, quaſi dicat hoc nõ laudo, quod præcipio? Abutuntur em̃ græci participijs pro uerbis infinitis.

Sciſſuras.) σχίσματα quod alibi relinquere ſolet. Hic magis quadrabat ſectiões, ſiue diſſidia. Ex parte.) μέρος τι, id eſt ex parte aliqua ſiue partem aliquam, & ἀρίστας reliquit, cum ſectas potuerit dicere. Ad manducandum.) ἐν τῷ φαγεῖν, id eſt in manducando, atq; ita legit diuus Ambroſius. Nec eſt ocioſa uerbi cõiunctio πρὸ in προλαμβάνει, qd̃ nos uertimus occupat. Præueniebãt em̃ alios, & illis non expectatis, ſuam quiſq; cœnã edebat. Et ob id mox ſubijcit inuicem expectate.

Nũqd domos nõ habetis.) Nũ domos nõ habetis uel an nõ habetis domos.

Et confũditis.) καταισχύνετε, id eſt, pudefacitis. Quanq; Hieronymus in epiſtolam ad Epheſios putat nihil intereſſe inter αἰσχύνην & σύγχυσιν.

Laudo uos &c.) ἐπαινέσω ὑμᾶς ἐν τούτῳ; οὐκ ἐπαινῶ, id eſt laudabo uos in hoc? non laudo. Ad hunc modum diſtinguunt græcanici codices, ſed & altera diſtinctio belle habet laudabo uos? In hoc non laudo. Et gratias agẽs.) Ⓒ εὐχαριστήσας, id eſt actis gratijs uel cum egiſſet gratias. Accipite & manducate.) λάβετε φάγετε. i. ſumite, edite, citra coniũctionem interpoſitam. Hoc eſt corpus meũ.) τοῦτό μού σῶμα. i. hoc meũ corpus, abſq; uerbo ſubſtantiuo eſt. Quãq; in quibuſdam additum reperio.

Quod pro uobis tradetur.) τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον. i. quod pro uobis frangitur. Atq; in hoc tantus eſt græcorum codicum conſenſus, ut appareat apud nos deprauationem ortam, aut certe data opera mutatam ſcripturam, quod abſurdũ uideretur frangi corpus.

In meam cõmemorationem.) εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. i. in mei memoriã, q̃q̃ græca uox parum cõmode reddi poteſt, niſi circũloquaris ad renouandam mei memoriam.

Quotieſcũq; bibetis.) πίνητε, id eſt bibitis, ſiue bibatis.

Annunciabitis.) καταγγέλλητε. i. annunciate, Ambroſius legit annunciantes.

Panem &c.) ἄρτον τοῦτον, id est panem hunc.

De pane illo edat.) Illo, hoc loco nō additur apud græcis, sed interpres explicuit uim articuli, quod & alias sæpenumero facit.

Indigne.) ἀναξίως τοῦ κυρίου, id est indigne domino. Ad eum modum legit & Chrysostomus utroq; loco. Quod si.) εἰ γὰρ, id est si enim, non εἰ δέ.

Vt non cum hoc mundo.) Cum mundo sat erat, σὺν τῷ κόσμῳ. Nec hic potuit seruari non ingrata uocum allusio, κρινόμενοι & κατακριθῶμεν.

EX CAPITE DVODECIMO.

DE spiritualibus autem.) περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν Incertū an sentiat de donis spiritus, ut interpretatur diuus Chrysostomus, an de psallendo spiritu, de quo uidetur nata fuisse quæstio. Cum gentes essetis.) Græci paulo diuersius habēt ὅτι ἔθνη ἦτε πρὸς τὰ εἴδωλα τὰ ἄφωνα ὡς ἂν ἤγεσθε ἀπαγόμενοι, quod gentes fuistis, ad simulacra, utcūq; ducebamini, abeuntes siue abducti. Nam si ὅτε legas, sermo penderet. Porro periphrasin interpretis nō improbo. Ambrosius legit, cum gentes eratis, simulacrorum forma euntes, prout ducebamini. Quāq; hic puto superesse, cū, id quod propemodum liquet ex illius interpretatione.

Prout ducebamini euntes.) ὡς ἂν ἀπήγεσθε ἀγαγόμενοι, id est utcunq; ducebamini, abducti siue abeuntes, aut quod malim sequentes.

Dicit Anathema Iesu.) λέγει ἀνάθεμα ἰησοῦν, id est dicit Anathema Iesum accusandi casu, id est dicit Iesum esse anathema, hoc est maledicit & execratur Iesum.

Et nemo potest dicere dominus.) Hieronymus in Iohelem legit dominū Iesum, quēadmodū hodie legitur in omnibus græcorum codicibus, δύναται εἰπεῖν κύριον ἰησοῦν, ut opponatur ei quod supra dixit, dicit Anathema Iesum, hoc est uocat illū Anathema. Neq; rursus quisq; eum dominum uocat nisi &c. Ex hoc capite & proximo licet cōijcere quæ fuerint dotes illius ueteris ecclesiæ Christianæ, priusq; tot cerimonijs, opibus, imperijs, copijs, bellis, alijsq; id genus eēt onerata. Discretio spirituū.) διακρίσεις, discretiones interpres legit διάκρισις. Omnia autem hæc operatur ἐνεργεῖ id est, magis efficit q; operatur.

Gratia sanitatum.) χαρίσματα ἰαμάτων, id est dona sanationum.

Diuisiones gratiarum.) χαρισμάτων, id est donorum. Sic uertit Hieronymus in epistolis & alijs item locis. Diuisiones operationum.) ἐνεργημάτων quod non significat simpliciter operationem, sed uim quādam & efficaciam, qua deus agit in nobis. Sequitur ēm mox ἐνεργῶν τὰ πάντα, & paulo post ἐνεργεῖ quod uertit operatur, q; aliud quiddam sonat græcis, & agit magis q; operatur. Ad utilitatem.) πρὸς τὸ συμφέρον, id est ad id quod expedit ita uertit Hieronymus in quæstionibus ad Hebidiam, ac rursum in secundo libro aduersus Iouinianum. Magis autem sonat ad uerbum, ad id quod confert.

In uno spiritu.) ἐν αὐτῷ πνεύματι, id est in eodem spiritu.

Operatio uirtutum.) ἐνεργήματα, id est, operationes & magis ut dictū est, efficaciæ.

Alij interpretatio sermonum.) γλωσσῶν, quam uocem modo uerterat linguas, nūc uertit sermones. Vnus & idem.) τὸ ἓν & τὸ αὐτό. Articulus additus facit ut de certo spiritu intelligamus, proinde nos uertimus unus ille atq; idem spiritus.

Diuidens singulis,) διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ, id est diuidens priuatim unicuiq;, quod Hieronymus in dialogo primo aduersus Pelagium uertit proprie siue propria.

Siue gentiles.) εἴτε ἕλληνες, id est græci. In uno spiritu potati sumus.) Græce est in unum spiritum potati sumus, sicut superius uertit in unum corpus, εἰς ἓν σῶμα. Ad eum modum legit Ambrosius græca secutus exemplaria. Cæterum aliquanto superius miscuit diuersas præpositiones εἰς & ἐν, nā γὰρ ἐν ἑνὶ πνεύματι ἡμεῖς πάντες, εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, id est, etenim in uno spiritu, nos omnes, in unum corpus baptisati sumus. Quod si complexim legas, sensus erit. Nos omnes baptismo facti sumus unum corpus, idq; per spiritum omnibus communiter impartiente se. Sin diuisim, subaudiendum erit uerbum

substantiuū

ſubſtantiuum ſumus. Etenim in uno ſpiritu ſumus nos omnes. At prior lectio mihi magis arridet. Non eſtis mihi neceſſarij.) χρείαν ὑμῶν οὐκ ἔχω. Quod modo uerterat, opera ueſtra non indigeo. Neceſſariora ſunt.) ἀναγκαῖα, id eſt neceſſaria per poſitiuum nō comparatiuum. Nam comparatio redditur per magis. Quāꝯ μᾶλλον pro potius accipi poteſt, ut corrigat uerius ꝯ comparet, ſiteꝫ ſenſus, ea membra quæ putantur inhoneſta neceſſitate commendari & uſu.

Et quæ putamus ignobiliora.) Non reddidit interpres feſtiuā uocū alluſionem ἀτιμό τερα & τιμήν, id eſt inhonoratiora, & honorem.

Et quæ honeſta ſunt noſtri.) ἀχήμονα, & εὐσχημοσύνην, id eſt immodeſta ſiue indecora, & modeſtiam ſiue decus Ambroſius legit, & quæ inferiora ſunt nobis, reuerentiam abundantiorem habent. Verum haud ſcio an locus mendo uacet.

Nullius egent.) οὐ χρείαν ἔχει, id eſt non habent opus, ut ſubaudias eo honore addito.

Temperauit.) συνεκέρασε, id eſt contemperauit, hoc eſt ſimul moderatus eſt, & miſcuit membra temperatura quadam, ut ſibi mutuo ſint auxilio.

Ei cui deerat.) τῷ ὑστεροῦντι, quod uertere ſolet, deficit, ſed hic bene reddidit.

Vt non ſchiſma in corpore.) Græcam uocem reliquit χίσμα uertere poterat diſſidiū.

Sed in idipſum. ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη. Sed idem mutuo curent mēbra, ut τὸ αὐτὸ parem indicet omnium membrorum ſollicitudinem.

Siue gloriatur.) δοξάζεται, id eſt glorificatur, hoc eſt honore afficitur. Interpres uidet gloriatur dixiſſe pro gloria afficitur Thomas Aquinas interpretatur gloriatur, uigorat ut ſentire poſſis eum nonnihil offenſum fuiſſe hoc loco.

Membra de membro.) μέλη ἐκ μέρους, id eſt, membra ex parte, hoc dicit, quod Corinthij non eſſent omnia membra corporis, ſed aliqua pars membrorum. Quāꝯ Ambroſius legiſſe uidetur, ἐκ μέλους. Eſt autem facilis in hiſce literis lapſus ob affinitatem uocum μέλους & μέρους, Ad eundem modum legit diuus Thomas trifariam hunc enarrans locum. Cæterū ille ſenſus minus eſt coactus, ut intelligamus membra de membro, hoc eſt aliud membrum ab alio pendere, mutua connexione. At ſuperiorem lectionem ſequitur Vulgarius.

Et quoſdam quidem.) καὶ οὓς μέν. Articulum poſtpoſitiuum Paulus aliquoties uſurpat pro præpoſitiuo, in diſtribuendo. Verum hic non habet quod reſpondeat, cuiuſmodi multa ſunt apud hunc apoſtolum. Nam quod Faber Stapulenſis mutat quoſdam in ſuos, non eſt probabile, præſertim in oratione ſoluta, maxime cū nullum nomē adhæreat pronomini, alioqui dixiſſet τοὺς αὐτοῦ. Vitari poterat incommodum anapodoti, ſi primam particulam huius diuiſionis coniunctim legas, ad hunc modum, καὶ οὓς μὲν ἔθετο ὁ θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, ut totum hoc unum efficiat ordinem, deinde ſuccedat, δεύτερον προφήτας, ut quod cœperat dicere per οὓς, poſtea mutata uoce dicat per δεύτερον & ἔπειτα. Quod ita explanatius efferri poterat. Et alios quidam conſtituit primo loco, nempe apoſtolos. Alios ſecundo, nempe prophetas. Alios tertio, nempe uirtutes, atqꝫ item de cæteris.

Opitulationes.) ἀντιλήψεις, id eſt ſubuentiōes, ſiue ſubſidia, quod alibi uertit ſuſcipere.

Interpretationes ſermonum.) Non legitur apud Græcos hoc loco toſtâm hoc, Idem enim uidetur cum illo, γένη γλωσσῶν, id eſt genera linguarum, quod modo recēſuit. Opinor interpretatiōes ſermonū adiectum ab interprete quopiam, aut ut iſti loquūtur poſtillatore, quod poſtea traductū ſit in contextū ſermonis, præſertim cū ne mentio quidem huius particulæ apud ullum græcum interpretem reperiatur, ut interim diſſimulē, quod toties, iam ἰάματα uertit ſanitates, pro ſanationes. Nam ἴαμα apud græcos nō eſt, niſi ſanatio. Quāꝯ ne quid diſſimulem Ambroſius legit, quemadmodum nos uulgo legimus. deinde paulo poſt repetens hos gradus, hoc loco duos reddit, non unum. Nūquid omnes linguis loquuntur, nunquid omnes interpretantur, niſi forte hæc duo uelut

inter se cognata unius loco posuit.

Excellentiorem uiam.) καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν, id est excellẽtem uiã, siue eximiam & egregiam uiam Ambrosius legisse uidetur ἔτι μᾶλλον uertit eñ, magis excellentiorem. Porro ut noster interpres uerterit per comparatiuũ ἔτι, fuit in causa quod uim habeat comparatiui Aemulamini charismata.) ζηλοῦτε τὰ κρείττονα χαρίσματα, id est æmulamini potiora dona, id est ad ea nitamini dona spiritus quæ sunt eximia. Hic charismata reliquit uocẽ græcã, Diuus Hieronymꝰ aduersus Iouinianũ libro secũdo uertit, dona malens latine loqꝙ græce.

EX CAPITE DECIMO TERTIO.

Factus sum uelut æs sonans.) Velut redundat γέγονα χαλκὸς ἠχῶν, id est, factus sum æs resonans. Nec uelut aduerbium additur apud græcos, uerum alius quispiam adiecit de suo. Aut cymbalum tinniens.) ἀλαλάζον, quod alias uertunt iubilare. Est autem ἀλαλάζειν, proprie perpetuo sonitu strepere ac tinnire, ut exponunt etymologici græci sono sonum excipiente, quemadmodum fit in lebetibus dodonæis. Ita ut ardeam.) Ita redundat, ἵνα καυθήσομαι, id est ut comburar siue ad comburendum. Distribuero in cibos pauperũ.) Græcis una uox est ψωμίζω, & omnis facultates meas est τὰ πάντα μου, id est omnia mea.

Charitas patiens est.) μακροθυμεῖ, id est longanimis est, Et ita legit Ambrosius, quãqꝙ in uulgatis codicibus pro longanima mutauerunt magnanima.

Benigna est.) χρηστεύεται, pro quo Ambrosius legit iucunda est, significat autem comitatem, ac suauitatem morum.

Nõ agit perperam.) περπερεύεται. Repetitur hoc loco apud græcos charitas. Ac græca quidẽ scholia hanc uocẽ uariis modis interpretãt. Quidã περπερεύεσθαι, putant idẽ quod est adulari, alij qd' extolli, & ostẽtare sese a noie πέρπερος, qd' dictũ uolũt, quasi πέρι πτερος. Alij interpretantur garrire, a πέρδιξ qd' dictũ uolunt, quasi περίφρων ὥσπερ τοῖς λόγοις περιφερόμενος. Sunt qui interpretẽt πέρπερον, præcipitẽ ac temerariũ, & περπερεύεσθαι præcipitẽ esse. Mihi uidetur uox a perperis fratribꝰ esse cõficta, qui & Cercopes dicti sunt, quorum procacitas & improbitas etiam fabulis est nobilitata. De quibus plura retulimus in prouerbio. Ne in Melampygum incidas, quo loco copiosius sup hac re disseruimus, si cui libebit cognoscere. Nos uertimus, non est procax. Alioqui latine perperam agit, qui data opera secus agit cꝙ oportet.

Non est ambitiosa.) οὐκ ἀσχημονεῖ, id est non agit inhoneste, siue indecore. Miror unde uox ambitiosa huc irrepserit. Quãqꝙ græca scholia sic interpretãtur ἀσχημονεῖ, id est nihil sibi indecorum putat, cꝙlibet humile officium, modo prosit, & Vulgarius ad eũdem exponit modum, nõ dissimulata tamen altera quoqꝙ interpretatione.

Nõ cogitat malũ.) οὐ λογίζεται, hoc est nõ imputat cuicꝙ malũ, nec male cogitat de quocꝙ, ãnotante Valla. Charitas nũqꝙ excidit.) ἐκπίπτει hoc est nũqꝙ cessat, ubiqꝙ prodest, ubiqꝙ est usui imo crescit in dies. Siue prophetiæ cessabunt.) Græci addunt δὲ atqꝙ ita legit diuus Ambrosius, siue autẽ prophetiæ euacuabuntur. Deinde quod sequitur.

Ex parte enim cognoscimus.) ἐκ μέρους δὲ. Nonnulli Græci codices habebant autem enim, δὲ pro γὰρ.

Cum essem paruulus.) νήπιος, quod & puerũ, aut infantem significat, & parũ prudẽtem, quod ea ætas, ob inscitiam rerũ parũ sapiat. Sed maior horum.) ἀλλὰ μείζων τούτων, i. maxima ex his charitas. Quãqꝙ & latini ad exẽplũ Græcorum aliquoties cõparatiuum usurpant pro superlatiuo, ut illud Catulli, Hesperе q cœlo luces iucũdior ignis.

EX CAPITE DECIMO QVARTO.

Sectamini charitatem, æmulamini spiritualia.) Plæriqꝙ græcorũ hic addunt, δὲ coniunctionem, διώκετε τὴν ἀγάπην, ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά. Alioqui uideretur adhortari ad utrũqꝙ ex æquo. Nunc omni conatu uult nos eniti ad bene merendum, id eñ uocat charitatẽ, deinde ne quis offendatur, subijcit, reliqua tamen haud aspernãda, quæ

da, quæ spiritualia uocat, quod afflatu spiritus dentur aliquoties & malis, inter quæ tamen primum locũ tribuit prophetiæ. Hoc loco Paulus prophetiã uocat, non prædictionem futurorum, sed interpretationẽ diuinæ scripturæ. Quemadmodum & Plato discernit uates a prophetis Vates arrepti numine, nec ipsi quid loquantur intelligunt. Ea prudentes interpretantur cæteris. Porro uehemẽtius est uerbum διώκετε, q̃ ζηλοῦτε. ζηλοῦμεν em̃ ea quoq; quæ probamus ac miramur tantum.

Spiritus autem loquitur.) πνεύματι δὲ λαλεῖ, id est spiritu autem loquitur, siue spiritui loquitur, ut respondeat illi quod sequitur, hominibus loquitur. Hoc est suo loquit̃ anio.

Nam qui prophetat.) ὁ δὲ προφητεύων, id est qui prophetat autem.

Hominibus loquitur ad ædificationem.) Ad, præpositio apud Græcos abest, λαλεῖ οἰκοδομήν, id est loquitur ædificationem.

Tamen quæ sine anima sunt.) ὅμως τὰ ἄψυχα recte mutat Faber, si codices haberent ὁμῶς siue ὁμοίως. Et omnino magis quadrat ad sensum. Et in his facile labũtur scriptores præterea pro quæ sine anima sunt dicere poterat inanima, siue inanimata.

Sonituum.) τοῖς φθόγγοις, id est sonis & ᾠδῶ potest esse dederint, ut referatur ad inanima, μὴ δῶ. Quod canitur.) τὸ αὐλούμενον ἢ τὸ κιθαριζόμενον, id est tibia, cithara ue canit̃, proinde Ambrosius legit, quod per tibiam canitur.

Quis parabit se.) τίς παρασκευάσεται, id est, quis præparabit̃? Quod data opera & alias facit interpres, nec id sane non recte.

Manifestum sermonem.) εὔσημον, id est significantem, & sic legit diuus Ambrosius in cõmentarijs, q̃q̃ utraq; lectio bene habet.

Vtputa.) εἰτύχοι, id est uerbi gratia, nimirũ cum exemplum fingimus, aut ponimus.

Genera linguarum.) φωνῶν, id est uocum, loquitur em̃ de omnibus.

Et nihil sine uoce.) ὃ οὐδὲν ἄφωνον, id est & nullum, subaudi genus, & aphonum, id est uoce carens siue mutũ. In hoc mundo.) Rursus ἐν κόσμῳ, id est in mũdo citra, ꝓnomẽ.

Ero ei cui loquar.) ἔσομαι τῷ λαλοῦντι, id est ero loquenti, barbarus, nec intelligam, nec intelligar. Nam prisci peregrinum hoc nomine uocabant.

Et qui loquit̃ mihi.) ἐν ἐμοὶ, id est in me, græce est pro mihi, ueluti meo indicio meoq; animo, tametsi in se facundus est qui loquitur, tamen in meo animo barbarus est.

Spiritus meus orat, mens autem.) Spiritum uocem linguæ uocat, mentem affectum animi, siue sensum animi πνεῦμα & νοῦς

Si bene dixeris.) εὐλογήσης, unica dictio est, hoc est si laudes & celebres deum & uerba bene ominata dixeris. Quis supplet locum idiotæ.) ὁ ἀναπληρῶν, id est qui implet locum idiotæ, & fungitur uice idiotæ. Idiota uero græca uox est, quæ significat & priuatum, id est, non fungentem aliquo magistratu & illiteratũ, hoc loco uertere poterat, plebæij. Super tuam benedictionẽ.) ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ. id super tuam gratiarum actionẽ siue ad tuam. Quãq̃ ex hoc loco colligimus minimũ interesse, inter εὐλογεῖν & εὐχαριστεῖν.

Omnium uestrum linguis loquor.) Græca diuersum habent sensum, εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου πάντων ὑμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν, gratias ago deo meo omnibus uobis magis lingua loquens, id est quod magis loquor linguis, q̃ uos omnes Hieronymus comparatiuum, magis refert, ad cæteros apostolos, ut intelligas Paulũ omniũ linguis fuisse locutũ, magis q̃ reliquos apostolos, uide nonæ quæstionis expositionem ad Ebidiam, ubi non semel citat hunc locum secus q̃ habeat nostra æditio.

In sensu meo.) διὰ τοῦ νοός μου, id est, per mentem meam, & quinq; uerba, πέντε λόγους id est quinq; sermones aut dicta.

Vt & alios instruã.) κατηχήσω. i. erudiã quo uerbo libenter utit̃ Paulus. & itẽ Lucas.

Quã decẽ milia.) Addendũ erat potius, ut locus huic coniũctioni, q̃ esset. Apud græcos sæpenumero subauditur, id apud latinos est inusitatius. Hac in re mirum q̃ mutata sit ecclesiæ consuetudo Paulus mauult quinq; uerba in sensu, q̃ decem milia in spiritu.

Sensu orãdum potius q̃ spiritu.

At nunc in nonnullis regionibus totos dies psallitur spiritu, nec modus, nec finis cantionum, cum uix intra sex menses audiatur concio salubris adhortans ad ueram pietatem, id eñ Paulus uocat in sensu loqui, ut omittam interim huiusmodi musices genus inductum esse in cultum diuinum, ut ne liceat quidem ullam uocem liquido percipere. Nec ijs qui canunt ociũ est attendendi quid canant. Tantum uocum tinnitus aures ferit, & mox peritura delectatiũcula mulcet. Ferẽdum & hoc nisi uulgus sacerdotum ac monachorum in huiusmodi rebus summã constitueret pietatem, multum dissentiens a Paulo. In alijs linguis.) ἐμ ἑτερογλώσσοις, id est in ijs qui sunt diuersarum linguarum, ac si dicas cõposita uoce, in diuersilinguis. Locus quem adducit est apud Esaiã capite uicesimo secũdo. In loquela eñ labij, & in lingua altera loquet̃ ad populũ istũ, sic eñ Hieronymus reddidit hebraica, quæ sũt huiusmodi. בִּי בְלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל הָעָם הַזֶּה Nam iuxta Septuaginta ad hunc legimus modum, propter irrisionem labiorum, propter linguã alterã, qua loquent̃ populo huic dicentes eis. Annotat & Reuchlinus noster in loquela labij dictũ esse pinde ac balbutiẽte & subsannãte labio, Paulus iuxta Hebraicam ueritatem adduxit testimonium, cũ Septuaginta cæteriq; interpretes longe diuersa legerint hoc loco, sed ita rursus, ut sensum magis expresserit q̃ uerba, id quod admonet & diuus Hieronymus hunc enarrans locum. Iam illa. Et nec sic exaudient me dicit dominus, de suo Paulus adiecit, ut impleret prophetiæ formam. Nisi forte, Aliunde sumptum est hoc testimoniũ. Siquidem Hieronymus, non audet affirmare, sed ait ita sibi uideri, ex eo sumptum loco.

Fidelibus.) πιστεύουσι, id est credentibus.

Quid insanitis.) ὅτι μαίνεσθε, id est quod insanitis. Non enim rogaret, cur insaniant, sed affirmaret eos insanire.

Occulta eñ.) καὶ οὕτω τὰ κρυπτὰ, id est & sic occulta cordis, ut paulopost. Et ita cadens, καὶ οὕτως πεσὼν. Apocalypsin habet.) Cũ ante uerterit reuelationem, nũc uocem græcã reliquit ἀποκάλυψιν. Vt multũ.) τὸ πλεῖστον. i. ut plurimũ siue ad summum.

Per partes.) καὶ ἀνὰ μέρος, id est uicissim.

Per singulos.) καθ' ἕν, id est singillatim.

Spiritus prophetarum.) πνεύματα, Græcis pluratiui numeri est, & subijciũtur, ὑποτάσσεται. Ne sentiamus, hoc dictũ de ipso spiritu sancto, sed dono spũs, quod ita daturũ esset singulis quibus contigit, ut in ipsorum esset arbitrio uti aut nõ uti. Quod afflatis & lymphatis non item licet. Non eñ est dissensionis deus.) ἀκαταστασίας, id quod magis sonat confusionem & turbatum rerum ordinem.

Sicut in oĩbus, ecc. sanct.) Hoc loco uerbũ doceo a nostris additũ uidetur. Nã apud græcos non est, subaudiendũ autẽ nõnihil sicut in oñibus ecclesijs pax est & cõcordia. Nam omniũ exemplo, adhortatur Corinthios, ut similiter faciant.

Permittitur.) ἐπιτέτραπται, id est permissum est.

Ignorat ignorabitur.) ἀγνοεῖ, ἀγνοείτω, id est ignorat ignoret, id est, si quis nolit hæc scire, nesciat suo periculo, quãq; Ambrosius exponit ignorabitur, opinor eum legisse, ἀγνοεῖται. Verum secus accipiunt græcanica scholia & Vulgarius.

Fiant in uobis.) In uobis apud græcos non est.

EX CAPITE DECIMO QVINTO.

SI tenetis.) Hic locus uidetur fuisse uarius in græcis exemplaribus Ambrosius legit, tenere debetis, nisi forte est ἐι legendum ᾗ, id est certe tenetis.

Et post hæc undecim.) Græci codices habẽt εἶτα τοῖς δώδεκα, id est & deinde duodecim, sed græca scholia hic laborant, dubitantq; nũ lapsu scriptoris habeatur duodecim pro undecim, an ut intelligamus Matthiæ quoq; Christũ apparuisse nõdũ quidem cooptato in ordinem apostolicum, sed tamen a deo iam destinato Ambrosius legit undecim, sed articulum quoq; reddidit τοῖς ἕνδεκα. i. illis (inquit) undecim.

Quin

Quingentis fratribus simul.) ἐφάπαξ, id est semel, q̃q̃ sensus ferme idem est.

Ex quibus multi.) πλείους, id est plures siue complures.

Non sum dignus.) ἱκανὸς, id est idoneus qui uocer.

Gratia dei mecum. ἡ σὺν ἐμοὶ, id est quæ est mecum, aut ut quidam habent codices ἡ εἰς ἐμὲ, id est quæ est in me, siue erga me. Et cur nõ potius inanis q̃ uacua?

Non ego autem, sed gratia dei mecum.) ἀλλὰ ἡ χάρις τοῦ θεοῦ ἡ σὺν ἐμοὶ, sed gratia dei, quæ mecum est, corrigit em̃ Paulus, quod modo dixerat se plus omnibus laborasse, imo (inquit) non ego sum is qui hoc feci, sed gratia potius dei, quæ mihi adfuit, ut intelligamus totum hoc deo ferri acceptum Laurentius hoc loco reijcit eos qui ex hisce uerbis gratiam astruunt, quam uocant cooperantem.

Sic prædicauimus.) οὕτως κηρύσσομεν, id est prædicamus præsenti tempore, ita legit & Ambrosius. Adhuc em̃ estis.) Enim redundat. Referũtur em̃ hæc ad superiorem argumentationem, si Christus non resurrexit, ergo adhuc estis in peccatis uestris.

Si in hac uita tantũ in Christo sperantes sumus.) εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες ἐσμὲν ἐν χριστῷ μόνον, significationem præteriti temporis participij, sic poterat reddere, si ij sumus, q̃ spem coniecerimus in Christo, in hac dũtaxat uita, hoc est si nostra spes quam habemus in Christo non porrigitur ultra terminum huius uitæ.

Primitiæ dormientium.) In græcis exemplaribus constanter additur uerbum ἐγένετο, id est, factus est, siue fuit. Ambrosius ἀπαρχὴν uertit initium, quod fuerit omniũ primus.

Sicut in Adam omnes.) ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ ἀδὰμ, id est sicut enim in Adam.

Qui in aduentu eius crediderunt.) οἱ τοῦ χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, id est, qui sunt Christi in aduentu ipsius. Et sic legit diuus Ambrosius.

Nouissime autem inimica destr.) Nouissima nomen est non aduerbium, nouissime. Ac si dicas. Mors omnium nouissima destruetur & est καταργεῖται, id est destruitur, siue aboletur præsentis temporis Diuus Hieronymus in commentarijs Esaiæ, non semel citat hoc modo. Nouissimus inimicus destruetur mors, quasi dicas hostis omnium postremus destruetur, nempe mors. Nam ut eleganter hoc loco docuit Valla, potest inimicus esse qui non sit hostis. Porro græcis mors masculini generis est.

Siue dubio præter eum.) δηλονότι, id erat plenius reddendum. Nam nũc oratio est inabsoluta. Atqui cũ dicat om̃ia subiecta, palã est, quod excipitur is qui subiecit illi oĩa.

Propter uestrã gloriã.) Nõ est hic δόξα gloria, siue honor, sed καύχησις gloriatio, μὴ τὴν ἡμετέραν καύχησιν, id est per nostrã gloriationẽ. Est autem hoc loco per præpositio adiurantis. Et quoniam multa iam gloriatus, sancta quadam iactantia, de profectu euangelij sui, per eam gloriam qua gloriatur in Christo nunc iurat, tanq̃ per rem sacram, sibiq; charissimam. Citat hunc locum & Augustinus, ostendens hoc loco iurasse Paulum. Nec est quod tergiuersemur, & negemus apostolum iurasse, cum alibi non paucis locis, palam iuret. Verum in negocijs huius mundi, pro prædijs, pro nummis iurare fortasse non sit ingenui Christiani. Cæterum cum agitur negocium Christi, tum non sit nefas interponere iusiurandum. Quamq̃ græca scholia nonnihil hic laborant dubitantq; num ita legendum sit διὰ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, id est propter uestram gloriationem, id est ut gloriemini uos esse Iesu Christi. Atq; ita legit Ambrosius, nisi quod accipit uestram gloriam quam Paulus habeat de illis Diuus Hieronymus in epistola, cuius initium, Sæpe & multum legit propter uestram salutẽ, haud scio an memoriæ lapsu.

Ad bestias pugnaui. ἐθηριομάχησα dictio composita græcis. Solebant enim olim damnati bestijs obijci.

Cras em̃ moriemur.) ἀποθνήσκομεν, id est morimur &c. Laurentius admonet prouerbium fuisse laconicum, extat autẽ apud Esaiam cap. 22. totidẽ uerbis quot citauit Paulus אֲחֹל וְשָׁתֹה מָחָר נָמוּת. Quãq̃ Hebræis uerbum est futuri tẽporis נָמוּת. Verũ hoc ad

sensum

ſenſum haud multum refert, & haud ſcio an Paulus ſcripſerat ἀποθνήζωμεν.

Corrumpunt mores.) φθείρουσιν ἤθη χρησθ᾽ ὁμιλίαι κακαί. Senarius eſt Menandri, quem admodum indicat diuus Hieronymus, & conſtat ſuis pedibus ſi ſeruetur apoſtrophus φθείρουσιν ἤθη χρησθ᾽ ὁμιλίαι κακαί. Nos carmẽ carmini reddidimus. Mores bonos colloquia corrumpunt mala. Non omnis caro.) οὐ πᾶσα σὰρξ, id eſt non quæuis caro.

Euigilate iuſti.) ἐκνήψατε δικαίως. i. ſobrij eſtote iuſte, ſiue expergiſcimini iuſte. Vt iuſte ſit aduerbiũ, id eſt ſicut oportet & recte. Nam uigilant quidam, etiam ad iniuſticiã. Alioqui quorſum attinebat iuſtis præcipere ut uigilarent, & non peccarent, quod ſi faciant, iuſti non ſint? Deinde qui conuenit, ut eos iuſtos uocet, quos arguit, & de quibus mox ſubijcit? Ignorantiam dei habent quidam. Quin & Ambroſius ut ex interpretatione conijcere licet ita legit, quemadmodum habetur apud Græcos, iuſtos (inquit) eſſe præcepit. Atqui qui iuſtos appellat, non præcipit, ut ſint iuſti.

Ad reuerentiam uobis.) πρὸς ἐντροπὴν, id eſt ad erubeſcentiam, & ad pudorem.

Stulte.) ἄφρον, id eſt amens, ſiue inſipiens. Inſipiens tu.) Poſt inſipiens ponẽda erat diſtinctio ἄφρον σὺ ὃ σπείρεις, id eſt ſtulte, tu quod ſeminas.

Sicut uult.) καθὼς ἠθέλησεν, id eſt ſicut uoluerit, ut ſubiunctiui ſit modi.

Corpora cœleſtia & terreſtria.) ἐπουράνια, & ἐπίγεια, quod ita ſonat quaſi dicas, quæ in cœlo uerſantur, & quæ in terra uerſantur. Ne de ipſis cœlis, aut de materia intelligamus. Niſi prius moriatur.) Quorſum attinebat addere prius, cum græce ſit, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ, id eſt niſi fuerit emortuum.

Vtputa.) εἰ τύχοι, ita uertit & paulo ſuperius, ut ſit exemplum ponentis.

Alia claritas.) δόξα. Eandem uocem quam modo gloriam uerterat, nunc uertit claritate. Fortaſſe quod abſurdum putaret dicere gloriam ſolis, aut lunæ, aut ſtellarum, imo maius quiddam ſignificare uidet gloria, dignitas, maieſtas, ꝯ claritas. Et alias interpres δόξαν maieſtatem uertit. Denicꝙ cum Paulus eadem uſus ſit uoce, quorſum attinebat interpretem latinis diuerſas uoces obijcere, cũ ad id nõ cogat ſenſus?

Si eſt corpus animale.) Si redundat εἰ σῶμα &c. eſt corpus.

Stella enim differt a ſtella.) ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει, id eſt ſtella enim ſtellam antecellit. Nam id quoꝙ græcis ſignificat διαφέρει.

Factus eſt primus homo Adam.) Faber Stapulenſis admonet homo ſupereſſe, ꝯꝯ in plæriſꝙ græcis etiam codicibus, quos mihi uidere contigit aſſcriptum repperi ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἀδάμ, id eſt primus homo Adã, Tametſi ex interpretatiõe Ambroſiana ſubodorari licet, illum Adam legiſſe, omiſſo hominis uocabulo, cũ ait ab apoſtolo duos conſtitui Adam. Deinde in ſecunda particula Adam ſolus repetitur abſꝙ hominis mẽtione. Nouiſſimus Adam, in animam uiuificantem. Cõſentaneum autem eſt ab interprete quopiam, additum, qui uoluerit explicare, quid ſonaret Adam, apud Hebræos, nimirum hominem אדם Proinde in Geneſi, quoties hominis uocabulum repetitur: אדם Adam ponitur. Et aliquanto poſt, omiſſo Adam, hominem dũtaxat repetit, primus homo de terra &c.

Secundus homo de cœlo cœleſtis.) Græci diuerſe legunt, idꝙ conſtanter, ad eundẽ modũ interpretantibus Chryſoſtomo & Vulgario, ὁ δὲ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ, id eſt ſecundus autem homo, dominus e cœlo. Quãꝯ ut ingenue dicam mihi magis probatur, quod in noſtris codicibus ſcriptum eſt, præſertim, cum ita legant Hieronymus & Ambroſius. Et magis reſpondet ad id quod præceſſit, de terra terrenus.

Seminatur in ignobilitate.) Ambroſius legit ignominia, & rectius ἐν ἀτιμίᾳ.

Portemus & imaginem cœleſtis.) Portabimus futuri temporis eſt græcis, φορέσομεν, ꝯꝯ nõnulli codices habent φορέσωμεν, id eſt portemus. Nec magni refert ad ſententiã.

Poſſidere non poſſunt.) κληρονομῆσαι, id eſt hæreditate accipere, & paulo poſt poſſidebit.

bit, κληρονομεῖ, id est hæreditate accipit, uerbo præsentis temporis. Omnes quidem resurgemus.) Græca sic habent πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα, id est omnes quidem non dormiemus, sed omnes immutabimur. At diuus Hieronymus ad Minerium ostendit hunc locum bifariam legi apud Græcos, & hoc modo, quem hic indicaui, & eo modo quo uulgata habet æditio. Atq; hoc sane loco mirum q̄ sudāt græcanica scholia Vulgarius & Chrysostomus sic legunt, interpretanturq; , quemadmodum nos uertimus, ut sit sensus, non omnes morituros, omnes tamen immutandos esse, Diuus Ambrosius sequitur eam lectionem, quam uulgo audimus, ut sentiamus nō omnes immutandos ad gloriam, q̄q̄ resurrecturi sint omnes. Quanq̄ & is alteram subdit interpretationem, in qua significat fore, qui non moriantur, atq; ob id non resurgāt. Certe cum eo quod græci legunt magis consentiunt ea quæ Paulus scribit Thessalonicensibus. Si em̄ credimus, quod Iesus mortuus est & resurrexit, ita & deus eos qui dormierunt per Iesum adducet cum eo, Hoc enim uobis dicimus in uerbo domini, quod nos qui uiuimus, qui residui sumus in aduentu domini, non præueniemus eos qui dormierunt, quoniam ipse dominus in iussu, & in uoce archangeli descendet de cœlo. Et qui in Christo sunt resurgent primi. Deinde nos qui uiuimus, qui relinquimur, simul rapiemur, cum illis in nubibus obuiam Christo in aera. Et sic semper cum domino erimus. Ex his liquet non omnes dormituros, sed aliquos fore residuos in aduentu Christi. Sunt qui dicant in momento & illos subito morituros ac reuicturos, qui residui fuerint. Cæterū si perpendamus & malos immutari, si non ad gloriam, certe ad immortalitem, nihil erit quod offendat in lectione Græcorum. Porro si quis difficet citationi nostræ, sciat Chrysostomum & Vulgarium, quos modo allegauimus, haberi Basileæ in bibliotheca Prædicatorum, unde mihi uoluminum eorum facta est copia. Qui græce nouit, is poterit excusso loco me, uel comprobare, uel refellere. Bibliotheca prædicatorum Basileę

In momento.) ἐν ἀτόμῳ. i. pūcto tēporis indiuisibili, A τέμνω seco & ἀ particula priuatiua. ἐν τῇ ἰπτῇ ὀφθαλμοῦ, id est in ictu oculi Hieronymus ad Mineriū indicat utrūq; inueniri, & ῥιπῇ, id est ictus & ῥοπῇ, id est motus, prius translatum est ab ictu teli seu fulminis, secundum a motu lancis Laurentius suspicatur interpretem scripsisse, non ictu, sed nictu, hoc est motu oculi. Canet enim tuba.) σαλπίσει γάρ, id est canet enim, & subauditur, tuba quæ præcessit nisi mauis dicere, Buccinabitur enim, aut angelum subaudire, de quo tamē hoc loco nulla mentio. Cum autem mortale hoc induerit.) Repetitur græcis utraq; pars, cum autem corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem. ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν ἐνδύσηται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν.

In uictoria.) Ambrosius legit contentione, νῖκος enim si cum diphthōgo scribatur cō tentionē sonat, sin secus uictoriam significat. Atq; ita Hieronymus legit alicubi in epistola aduersus Ioannem episcopū Hierosolymitanū. Rursus in cōmentario Osee legit contentione, & pro stimulo legit aculeū. Nam illud est minutius, quod græci sermonis ordinē immutauit uel interpres, uel librarius ποῦ σου θάνατε τὸ κέντρον; ποῦ σου ᾅδη τὸ νῖκος. i. ubi tuus mors aculeus, ubi tua inferne uictoria. Cæterum testimonium quod adducit sumptum est ex Osee capite decimo tertio, idq; magis iuxta Septuaginta, q̄ iuxta Hebraicam ueritatem, quæ sic habet אֲהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֲהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל, id est ero mors tua o mors ero morsus tuus inferne, iuxta Septuaginta ad hunc legimus modum, ubi est causa tua mors, ubi est aculeus tuus inferne? Porro quod Septuaginta transtulerunt ποῦ ἡ δίκη σου, hoc est ubi causa tua, Hieronymus uertit ero mors tua. Symmachus interpretatus est, ero plaga tua. Quinta æditio est & Aqla, ubi sunt sermones tui? hebræis est uerbum דבר quod si scribatur per duo comet דֶּבֶר sonat, uerbū, sin per sex pūcta דֶּבֶר sonat mortem siue pestem, iuxta illud quod in Esaia legimus. Mortem misit dominus in Iacob, & uenit in Israel, Hieronymus uertit uerbum misit in Iacob, & uenit in Israel. Præterea pro aculeo, quem Hieronymus maluit uertere morsum, Symmachus

φπάντκ-

ἀπάντημα trāſtulit hoc eſt occurſum. Theodotion & quinta ædítio plagā interpretati ſūt.

Deo autem gratias.) τῷ δὲ θεῷ χάρις. i. deo autem gratia, ut ſubaudías eſt, aut ſit. Quomodo loquuntur & latini. Stabiles ſitis & immutabiles.) ἑδραῖοι γίννεσθε ἀμετακίνητοι, & copula redundant, dicuntur autem ἑδραῖοι, qui firmam ac certam tenēt ſedem ἀμετακίνητοι, qui aliunde alio moueri & abduci nō poſſunt.

ἑδραῖοι, qui firmā ſedem habent ἀμετακίνητοι, à aliū de alio moueri nō poſſunt

EX CAPITE DECIMOSEXTO.

De collectis.) περὶ δὲ τῆς λογίας, id eſt de collecta nouū apud Paulū uerbum, a colligendo dictum. Per unam ſabbati.) σαββάτων, id eſt ſabbatorum.

Recondens.) θησαυρίζων, id eſt theſauriçans quod tandem uertit latine, ſolitus ante hac græcam uocem relinquere.

Quod ei bene placuerit.) ὅτι ἂν εὐοδῶται, Laurentius ita uertendum exiſtimat, quod facile, aut leue ſit, ſiue quod bene cedat. Mihi rectius uertendum uidetur, quicquid commodum fuerit, & quicquid deo proſpero contigerit. Hoc autem addidit, ne forte puderet muneris parum magnifici.

Perferre gratiam ueſtram.) τὴν χάριν ὑμῶν hic plane gratiā pro beneficio poſuit, ſed gratis collato. Quod ſi dignū fuerit.) ἐὰν δὲ ᾖ ἄξιον, Græcis hæc uox aliquāto ſecus uſurpatur apud græcos nōnūq̄, atq; apud nos, pro tāti eſt. Vnde nos uertimus. Quod ſi fuerit operæ precium, hoc eſt, ſi res fuerit tanti.

Nam macedoniam pertranſibo.) Nihil refert ad ſententiam, tametſi διέρχομαι ambíguum eſt ad utrūq; tempus, unde non perperam uertit pertranſibo.

In tranſitu uidere.) ἐν παρόδῳ, id eſt obiter, ac uelut alio properans.

Vſq; ad pentecoſten.) ἕως τῆς πεντεκοστῆς, & uſq; ad quinquageſimū, ut ſubaudías diē neq; enim de feſto loquitur.

Magnum & euidens.) μεγάλη καὶ ἐμφανής, id eſt magnum & efficax, ſcribitur enim per e non per a, interpres legiſſe uidetur, ἐναργὴς per a idq; græcis ſonat euidens, atq; ita legit Ambroſius, ſecus Chryſoſtomus & Vulgarius.

De Apollo autem fratre.) Fratre, & notū uobis facio, hæc uerba in græcis codicibus non inuenio, fratre inuenio in quibuſdam. Verū hæc eclipſis familiaris eſt epiſtolis, uelut i de libris quos putabas periiſſe, ſunt in tuto apud generū.

Et utiq;.) πάντως, more ſuo uertit utiq; pro omnino.

Non erat ei uoluntas.) οὐκ ἦν θέλημα, id eſt non erat uolūtas, Ei, addidit explicandi cauſa. Cum ei uacuum fuerit.) ὅταν εὐκαιρήσῃ, id eſt cum erit oportunum. Quāq; uacat idē efficit, & ita uertit in actis apoſtolorum, Athenienſes ad nihil aliud uacabant εὐκαιρεῖν.

Omnia enim ueſtra.) enim hoc loco prorſus ocioſum eſt, nec eſt uſq; apud græcos, ſed πάντα ὑμῶν &c. Noſtis domum Stephanæ, & Fortunati, & Achaici.) Fortunatū & Achaícum hoc loco græci codices non habent. Sed tantum Stephanam, & hoc loco domus familiam ſignificat quā primicias Achaiæ uocat, quod prima ſuſceperit Chriſtū.

Quod uobis deerat.) τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, id eſt ueſtrum defectum. Nempe quoniam pro omnibus uenerāt ad populum, ita quod deerat, id eſt quod Paulus deſyderabat in Corinthiis, nimirum præſentiam illorum, id iſti ſuo aduentu ſupplerunt Faber legit ὅτι τὸ ὑστέρημά μου, id eſt quoniam defectum meum. Verū id ad ſenſum perparui refert. Et Paulo ſuperius ἐν παρουσίᾳ. uertere poterat in aduentu.

Ipſi ſuppleuerunt.) οὗτοι, id eſt hij. Priſca.) Græce priſcilla quēadmodū & ſupra.

Cum domeſtica ſua eccleſia.) Recte quidem uertit, ſed non ad uerbum, ut Ambroſius cum ea quæ in domo eorum eſt eccleſia, σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίᾳ, uerum hic maluiſſem congregationem q̄ eccleſiam. Apud quos & hoſpitor.) Hoc non reperio additū in græcis codicibus. Quāq; ita legit Ambroſius.

Mea manu Pauli.) Mea caſus eſt ablatiui. A deo patre & dño.) Leuiculū eſt q̄d admonet Laurentius de amphibologia quaſi legi poſſit. A deo patre noſtro & domini

ieſu

Ieſu Chriſti. Siquidem id Paulo eſt peculiare, patrem uocare deum, Chriſtum dñm.

Anathema ſit) Hac uoce Paulus ſolet extremum exitium ſignificare, quod hebræi uocant חרם Cæterum maranatha, Ambroſius putat uocem Syram eſſe potius ꝙ̃ hebraicam. Licet inter has linguas nonnulla fuerit affinitas. Sonare autem apud illos dominus noſter uenit. Verum haud ſcio an, tutum ſit hac in re fidere Ambroſio, graui alioquin autori, ſed ꝙ̃ fuerit hebræi ſermonis ignarus uel illud indicio eſt, quod Olanna interpretatur redemptionem domus Dauid. Quẽadmodum & Hilarius. Quanꝙ̃ inter hebraica uocabula, quæ Hieronymi titulo feruntur reperio Maranatha expoſitum in aduentu domini noſtri, ut cohæreat cum ſuperiori. Sit Anathema in aduentu domini noſtri, ueluti referat finem Malachiæ. Ne forte ueniam & percutiam terram Anathemate. Vulgarius ad Ambroſij ſententiã interpretatur dominus uenit, uultꝙ̃ uideri ceu iuſiurandum, quo confirmet dominum aduenturum. Eadem ferme diuus Hieronymus in epiſtola quadam ad Marcellam, cuius ſuper hac re uerba non grauabor aſcribere. Maranatha, magis Syrum eſt ꝙ̃ hebræum. Tametſi ex confinio utrarũꝙ̃ linguarum aliquid & hebræum ſonat, & interpretatur מָרָן אֲתָא dñs noſter uenit, ut ſit ſenſus, Si quis nõ amat dominũ Ieſum, anathema ſit, & illo completo deinceps inferat dominus noſter uenit, quod ſuperfluum ſit odijs pertinacibus aduerſus eum uelle contendere, quem ueniſſe iam conſtet. Hactenus Hieronymus. Nec his diſſimilia ſcripſit in dñs noſter uenit, uenit eſſe præteriti tẽporis, id declarantibus græcis, interpretibus, Auguſtinus. Illud admonendum erat ἦλθε, niſi ex interpretatione Hieronymi liqueret.

Anathema id ſignifiret

FINIS PRIMAE AD CORINTHIOS.

IN SECVNDAM AD CORINTHIOS.

PEr exhortationem) διὰ τῆς παρακλήσεως, id eſt per conſolationem. Eſt eadem uox quam modo conſolationem uerterat.

Et exhortamur.) παρακαλούμεθα, id eſt conſolamur intempeſtiua copiæ affectatio. Pro ueſtra exhortatione.) Rurſum eſt παρακλήσεως. i. conſolatiõe.

Quæ operatur tolerantiam τῆς ἐνεργούσης ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, id eſt quæ operatur intolerantia multa. Operatur autẽ eſt, uim ſuam explicat, & aperit.

Earundem paſſionum) τῶν αὐτῶν παθημάτων. id eſt eorundem malorum, ſiue dolorũ. Et paulo poſt κοινωνοί ἐστε τῶν παθημάτων, id eſt participes eſtis malorum, aut afflictionũ. Nam paſſio uox eſt dura latinis auribus.

Sic & conſolationis eritis) Eritis additum eſt, uidetur autem ſubaudiendum eſſe potius ꝙ̃ eritis. Quæ facta eſt in Aſia) Græci addunt nobis τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ ἀσίᾳ. id eſt quæ contigit nobis in Aſia.

Ita ut tæderet nos etiã uiuere) ὥς τε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν, Poteſt accipi ut deſperaremus etiam de uita. Atꝙ̃ in hunc ſenſum accipit diuus Ambroſius.

Et tantis periculis) ἐκ τηλικούτου θανάτου, id eſt tanta morte. Ambroſius proximius accedens ad græcam ueritatem legit de tantis mortibus.

Eripuit & eruit ἐρρύσατο καὶ ῥύεται, id eſt eripuit & eripit, idem uerbum apud græcos niſi quod poſterius eſt præſentis temporis.

In quē ſperamus.) ἐις ὃν ἠλπίκαμεν.i.in quā ſperauimus, tametſi in huiuſmodi uerbis ſæpius utunt̄ præterito pro præſenti,ut δέδοια γέγηθα.Nam illud ſperauimus,ſonat quaſi dicas ſpem fiximus. Vt ex multarū perſonis facierū.) Græce ſic habet, ἵνα ἐκ πολλῶν πρόσωπων,τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα,διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ὑμῶν.i.ut ex multis perſonis,de dono in me collato multis modis gratiæ agant̄ pro uobis.Pro ἐκ πολλῶν πρόσώπων,Ambroſius uertit,in multoq; facie, ut intelligamus gratias publicitus agendas.Nam πρόσωπον apd Græcos nō ſolū pſonā,ſed & aſpectū ac faciē ſonat,& ſic διὰ πολλῶν erit p multos, ut ſubaudias ἀνθρώπων. Poteſt & ſic accipi,ἐκ πολλῶν προσώπων.i.multis modis,quandoquidem ſpeciem rei faciē uocamus. Cæterq; εὐχαριστηθῇ paſſiue poſuit,ſicut & Latini dicunt gratulari reditum incolumem,pro gratulari de reditu incolumi.

Et totius conſolationis.) Magis hic quadrabat omnis conſolationis,atq; ad eum modum refert Hieronymus in cōmētariis Eſaiæ. Nā gloria noſtra) καύχησις.i.gloriatio,tā etſi glorias p gloriatione legimus,ſed in malā partē,unde & glorioſi dicunt̄ iactabūdi.

In ſimplicitate cordis.) Abeſt in græcis codicibus. Abundantius autem ad uos.) πρὸς ὑμᾶς.i.apud uos,ſiue erga uos ſecūdæ pſonæ. Legiſtis & cognouiſtis) Vtrūq; uerbū Græcis præſentis tpis eſt,ἀναγινώσκετε,ἐπιγινώσκετε. In die dñi noſtri Ieſu Chriſti.) Græcus habet, In die dñi Ieſu,ἐν ἡμέρᾳ τ̄ κυρίᾳ ἰησοῦ.Nec addit Chriſti,porro diē ſuo more uocat iudicium. Vt ſecundam gratiam.) δευτέραν χάριν, quod uerti poterat,iteratū beneficium,ſiue geminū beneficium,nempe prius per epiſtolam,poſtea per præſentiam ipſius.Græcanica ſcholia admonēt χάριν poſitum pro χαρὰν.i.gratiam pro gaudio. Nam apud Latinos quoq; gratiam habere dicuntur,quæ delectant.

Cum autem hoc uoluiſſem.) βουλόμενος.i.cum hoc deliberarem.Idem uerbū mox ſequitur,ἃ βουλεύομαι,quod interpres uertit,quæ cogito. Adeo ſibi permittit interpres, mutare quocūq; modo quod libuerit.Nec eſt hoc loco autem,ſed οὖν.i.igitur.

Leuitate ſum uſus.) ἐλαφρία,a Ceruo dicta uox,ob celeritatē mutandi conſiliꝫ. Et hic leuitate ſum uſus,græce dixit magis q̄ latine,p eo quod eſt,leuiter,ſiue incōſtanter me geſſi. Vt ſit apud me eſt.) Hic locus apud nos confuſus,apud Græcos ſic habet, ἵνα ᾖ παρ' ἐμοὶ τὸ,ναὶ ναὶ.Κ̄ τὸ οὒ οὔ.i. ut ſit apud nos,quod eſt etiam ,etiam,& quod nō ,nō.Porro illud etiam apud Græcos uox eſt affirmantis,ναὶ,& οὔ negantis.Ergo qui nō faciūt quod negant ſe facturos,iis nō eſt non,& qui faciunt quod affirmant ſe facturos,iis etiam eſt etiam. Cæterq; quod Laurentius nō uult in illo & in ipſo referri ad Chriſtū,nō uideo qd hominē mouerit,quāq; ad deū refertur patrem,cuius ante meminit.

ναὶ affirmantis. οὔ negantis.

Per me & Syluanū.) Hieronymus admonet Silam eſſe legendū,non Syluanū,cuius crebra mentio fit in actis apoſtolorū. Non eſt in illo eſt.) οὐκ ἐγένετο ναὶ,Κ̄ οὔ.i.non fuit etiam,& nō.Porro hæc uerba Sed eſt in illo,in græcis codicibus nō leguntur hoc loco.

Non fuit in illo.) οὐκ ἐγένετο,ναὶ Κ̄ οὔ,ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν..i.non fuit etiam,& non,ſed etiā in ipſo fuit.Per etiā lemp intellige cōfirmationē. Quotquot em̄.) ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι θεοῦ ἐν αὐτῷ ναὶ,διὰ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμήν.i. Quotquot em̄ pmiſſiones dei,in ipſo etiā,& in ipſo amen.Nā apud Hebræos Amē cōfirmantis eſt,ut apud Græcos,ναὶ. Ideo p ipm.)Ideo abiiciendū,καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμήν.i.& in eodē amen deo.Et rurſum,hic Amen habet ſuū articulū,ὁ,ut intelligas certitudinē quā ſignificare uoluit p Amē Et in illo Amē deo,ſignificat oīa certa & rata quæ deus pollicitus eſt. Et ſignauit nos) καὶ σφραγισάμενος,quo uerbo ſignificare ſolet rei certitudinē,uelut cū obſignamus inſtrumētū aut uas. Hoc admonendū ratus ſum,q uideā recētiores interptes hic multa philoſophari de gratia cooperante,quæ ad rē nō admodū ptinent. Pignus ſpiritus.) τὸν ἀρραβῶνα.i. Arrabonē,ſiue arrā,quæ fidē faciat totius pmiſſi præſtandi. Nō ultra ueni Corinthū.) Magis quadrabat nondū q̄ ultra. Eſt em̄ οὐκ ἔτι ἦλθον.i,nō adhuc.Sentit em̄ ſe diſtuliſſe reditū, niſi mauis ἔτι p denuo accipe. Cæterq; Ambroſius de dilato reditu interpretatur.

Arrabo id est arra, fidefacit totiꝰ promiſſi pꝰ ſtandi.

Dominamur fidei ueſtræ.) Vide num hic ſenſus accipi poſſit,dominamur uobis,propter fidē

pter fidem,uel fidei gratia,ut more Græcorum ſubaudias ἕνεκα.Græca ſic habent, οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως.Atq; ut ita ſentiam facit articulus poſt ὑμῶν poſitus, alioqui magis cõueniebat,τῆ ὑμῶν πίστει.Hæc aũt dicit quod ante dixerat parcens,uelut alioq ſæuiturus.Non eſt autem dominiũ,niſi cum peccatum eſt alicubi. Id igitur uerbi mitigat hac oratione Vulgarius in cæteris mecũ faciens, de tranſpoſito articulo,nullum mouet ſcrupulum. Fide ſtatis.) ἐστήκαμεν.i.ſtamus,ſiue conſtitimus. Tametſi uariant hic græca exemplaria,& magis quadrat ſtatis,ne uideant uſq;quaq; obiurgandi.

EX CAPITE II.

NIſi qui contriſtat ex me.) ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ.Contriſtari ſuo more ponit p dolore affici, cum aliud quiddam ſonet Latinis.Sentit aũt hoc ipſum ſibi uoluptati eſſe,quod admoniti indoleſcant,quod id argumentũ ſit animi reſipiſcentis,ita uiciſſim gaudiũ e dolore naſciẽ. Triſticiã ſup triſticiã.) Sup triſticiam,ſupeſt. μὴ ἐλθὼν λύπην ἔχω,uerum id aliunde huc tranſlatum eſt.

Anguſtia cordis.) συνοχῆς,coartatione ſiue anxietate.Nam anguſtia cordis eſt puſillanimitas,& in uitium ſonat. Vt ſciatis quam charitatẽ.) Græce eſt,ut charitatem ſciatis,quam habeo abundantius in uos.Eſt enim εἰς ὑμᾶς,ſiue erga uos.

Si quis autẽ contriſtauit me.) Me nõ eſt apud Græcos,εἰ δέ τις λελύπηκεν.i. ſi quis dolore affecit,ut ſubaudias id quod cõmodum fuerit,aliquem aut uos,aut me.Diuus Ambroſius non addit pronomen,uerum iuxta Græcos legit.Si quis autem contriſtauit, nõ me contriſtauit.Grauat enim peccantem,qui contriſtauerit omnes,neq; Paulum tantũ, uerum omnes bonos apud Corinthum.Nam quod ait,nõ me contriſtauit, perinde ualet ac ſi dicat,non me propriẽ ac ſolum contriſtauit,uerum ex parte duntaxat, ut cui dolor hic ſit cũ omnibus uobis cõmunis.. Vt confirmetis in illum.) κυρῶσαι,quod propemodum ualet,ac ſi dicas,facite,ut pondus & autoritatem habeat charitas erga illũ. Loquitur enim uelut ad iudices,& cõcionem,quoq; ſuffragijs uelit abſolui,qui traditus fuerat ſatanæ.Nam κυρία concionem ſignificat,in qua creantur magiſtratus,quæ Latini uocant comitia,& diem alicuius rei cauſa præſtitutũ,& ius aliquod agendi,unde ductũ uidetur κυριόω,uelut ſuffragijs comprobo,& ratum facio.

Quod donaui.) Καὶ γὰρ ἐγὼ εἴτι κεχάρισμαι ᾧ κεχάρισμαι.i.Etenim ego ſi quid donaui,cui donaui,ſiue ſi cuius rei gratiã feci.Nam donare uocat cõdonare culpã. Deinde cui donaui,ſubaudiendum eſt denuo uerbum donaui.

In perſona.) ἐν προσώπῳ,quod eſt uel in perſona,uel in facie ſiue conſpectu. Nã græce uox ambigua eſt,& ſcholia uarie exponũt. Vt nõ circũueniamur a ſatana) ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν.i.ne occupemur & uſurpemur,uelut ab iniuſto poſſeſſore ſatana. Ambroſius legit,ut non poſſideamur,& propius expreſſit uocem græcam.Nã πλεονεκτεῖν eſt occupare quod tuũ nõ eſt,ut faciunt auidi,& alienoq; uſurpatores.

Non habeo requiẽ ſpiritui meo.) Nimiũ bona fide reddidit datiuũ græcum, qui uertendus erat in auferendi caſum. Siquidẽ illi inſtrumentũ & modũ actionis, dandi caſu efferunt,nos auferendi. Ambroſius propius accedit ad græca,legit enim,Non habui requiem ſpiritui meo.οὐκ ἔσχηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματί μου,hoc eſt,non conquieui animo.

Sed ualefaciens.) ἀποταξάμενος.i.dimiſſis fratribus,aut renunciato uale?

Deo aũt gratias.) Gratia eſt græce χάρις.Atq; ita,ni fallor,uertit interpres.

Qui ſemp triumphat nos.) Τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς.Diuus Hieronymus ad Agaſiam exponit,triumphat nos.i.de nobis,uel triumphum ſuum agit per nos.

Bonus odor ſumus deo) εὐωδία.i.fragrantia,ſiue beneolentia,ut ad uerbũ efferã. Nã Græcis dictio eſt cõpoſita.Et deũ rurſum appellat patrẽ,ſuo more,quoties enim abſolute hoc utiẽ uerbo,deũ patrẽ intelligit. Alijs qdẽ.) Elegantius uertiſſet,his,& illis.

Tam idoneus.) Tam,Græcis non legiẽ.nec apud Ambroſiũ,fortaſſis interps de ſuo addiderat,quis nã. Sicut plurimi.) ὡς λοιποὶ.i.ſicut cæteri.Alij habent,ὡς οἱ πολλοί.i.ſicut multi

cut multi, aut plæriq;. Adulterantes.) καπηλεύοντες. i. cauponãtes. Hieronym⁹ ad Agal siã uertit, uenũdantes & uenditantes. Est enim καπηλεύειν ad questũ abuti re quapiã. Qd Petrus accõmodauit ad ip̃os etiã homines, cauponãtes uos. Quo qdem uerbo usus est Ennius in officijs Ciceronis. Non cauponantes bellũ, sed belligerantes. Interpres adulterantes uertit, ꝓ corrumpentes. Idq; secutus est Ambrosius, nec inerudite. Siquidẽ ueteres, quicqd esset insyncerũ, ac dolo fraudeq; uitiatũ, id κάπηλον appellabant, uelut Aeschylus, citãte, quisqs is fuit, ætymologiarũ græcanicarũ coaceruatore, κάπηλα προφέρων τε χνήματα. i. cauponias proferens artes, ꝓpterea ꝙ hoc hominũ genus plærũq; insyncerũ est, utpote questu metiens omnia. Sed ex synceritate.) ἀλλ' ὡς, sed tanq̃ ex synceritate, sed tanq̃ ex deo, additis aduerbijs.

EX CAPITE III.

INcipimus iterũ nosmetipsos cõmendare.) συνιστάναι, quod nõ simpliciter sonat laudare, id quod uulgus existimat, sed insinuare in alterius beneuolentiã. Quæ scit̃ & legit̃) Interpres nõ reddidit uenustatẽ græcanici schematis, γινωσκομένη καὶ ἀναγινωσκομένη. i. quæ intelligit̃ & legit̃. Manifestati quoniã epistola estis.) φανερούμενοι, uerbum est mediũ, unde cõmode uerti poterat, Dũ manifestatis uos esse epistolã &c̃. Aut. dũ manifestamini ꝙ estis epistola &c̃. In tabulis cordis carnalibus.) σαρκίναις. i. carneis. ut materiam intelligas, non qualitatem, quam notant cum dicunt σαρκικὸς. Nam quod alibi carnalibus legimus, σαρκικὸν est græce. καρδίαις habent quidam codices, hoc est, cordibus, sed mendose opinor. Ad uos, aut ex uobis.) Græci post uobis, repetunt cõmendaticijs, ἢ δὲ ὑμῶν συστατικῶν. i. num opus est nobis ut uel ab alijs cõmendemur literis ad uos scriptis, aut a uobis alijs cõmendemur literis ꝑ uos scriptis?

Et scripta nõ atramẽto) Græcis nõ addit̃ &. Nec, est scripta, sed inscripta, ἐγγεγραμμένη.

Qui & idoneos nos fecit ministros.) ὡς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους. i. qui idoneos nos fecit, ut essemus ministri noui testamenti, quasi dicas idoneauit. Est autem uerbum ab eo nomine, quod mox uertit, sufficientes & sufficientia.

Nõ litera, sed spiritu) Græcis genitiu⁹ est, literæ, sed spiritus, ut referas ad ministros, & intelligas nouũ testamentũ spiritũ, uetus literam. At apostoli delecti sunt, ut spiritũ administrarent, nõ cerimonias legis, quas suo more literam uocat.

Literis deformata.) Quidã deformata interp̃tat̃, turpiter formata. Id quo magis credamus Carrensis adijcit, sicut mulier dicit̃ deformis. O columẽ Theologiæ, quasi uero sola mulier dicat̃ deformis. Deinde post aliquot id genus nugas, addit aliud cõmentũ, si cui hoc parũ probatur, deformata, id est, ualde bene formata. Quasi uero hoc agat Paulus eam legẽ ualde bene formatã, quã præ euangelio contemni uult. Verũ quorsum attinet hæc insectari, cum in sũma totũ hoc sit impudentissimũ, nouũ testamentũ græce scriptum ab apostolis interpretari uelle, si græce prorsus nescias, Paulus scripsit ἐντετυπομένη. i. informata, ut ad uerbum reddam, hoc est insculpta. Quãq̃ eleganter interp̃s dixit deformata ꝓ formata. Nec enim hic auget de, nõ magis q̃ in deambulare, ac deosculari. Et Quintilian⁹, Marmora prima deformata manu. Ambrosi⁹ formata legit, nõ deformata.

Dãnatiõis in gloria) In supest, δόξα. i. gloria est. Atq; ita legit Ambrosius, q̃q̃ id nõ admodũ uariat sensum. Et mox, ꝑ gloriam est, διὰ δόξης, dixit pro in gloria.

Nã nec glorificatũ est quod cla.) καὶ τὸ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον. i. Etenim nõ glorificatũ est, quod glorificatũ est. i. quod tum glorificabat̃, accedẽte gloria euangelij ꝑdidit gloriã. Et ideo addidit, in hac parte. i. in cõparatione. Sic enim exponunt græca scholia.

Multa fiducia.) πολλῇ παῤῥησίᾳ, quæ uox apud Græcos significat loquendi libertatẽ, cũ palã qs eloquit̃ quod sentit. Hoc ad Moysen refert, q palã & aperte nõ est ausus loqui, sed uelata facie. In faciẽ.) εἰς τέλος. i. in finẽ. Id quod haud dubie librarioꝝ accidit errore. Quod hic uertit intenderent, græce est ἀτενίσαι. i. defigere oculos, & immotis oculis intueri, quẽadmodũ solent amantes, & q attente audiunt loquentẽ. Aspicere poterãt, sed fixis oculis & diu inhærentibus nõ poterant. Vnde re cognita moyses quoties loq̃ret̃ populo

Insinuare ꝛ bñuolẽtiam alterius.

Nouũ testamẽtũ est spũs, uetus litera.

Carrensis notat²

Moyses uelata facie loquitur.

reſ populo,faciē uelo obtexit. In finē uidelicet) Ne illic cōquieſcerent,& qđ euacuaſ ſonat quaſi dicas,eius qui euacuaſ uel aboletur,ut referas ad Moyſen.Aut abſolute in finem,eius rei quæ euacuaſ. Et euacuaſ hic eſt, καταργουμένου. i.quod aboleſ & irritum reddítur. Obtuſi ſunt) ἐπωρώθη.i.excæcati ſunt,& cogitationes potius q̄ ſenſus,νοήματα,quod paulo ante uertit,cogitationes. irritum reddere

Speculantes) κατοπτριζόμενοι.i.ſpeculantes,hoc loco a ſpeculo ductū eſt,nō a ſpecula, ut intelligas dei gloriam a purgatis animis ceu ſpeculo excipi,ac reddi.Ad hūc em̄ ſenſum exponunt græca ſcholia,ut κατοπτριζόμενοι,ſit ueluti ſpeculo exprimentes ac referentes.Et quod addiſ,eandē imaginē,præpoſitio Græcis abeſt,πρὸς ἀντὶ τὴν εἰκόνα.i.iuxta eandem imaginē,ut ſubaudias κατὰ.Ac paulo poſt,manet nō reuelatū.Maluiſſem nec tolli tur,quo ſenſus ſit apertior. A claritate in claritatē.) A gloria in gloriā,ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν. Sic enim aliquoties uertit hanc uocem,uerū hæc uarietas interp̄tandi, nōnunq̄ anſam errandi Latinis expoſitoribus præbet,dum aliud quiddam a Paulo dici putant,claritatē & gloriam,cum apud illum eadem ſit uox.

A domini ſpiritu) Trifariā hic locꝰ accipi poteſt apud Græcos,A dn̄i ſpiritu,ſiue,a domino ſpiritus,ſiue,a domino ſpiritu,ut accipiamus ipſum dominū eſſe ſpiritum. Cæteq̄ media lectio mihi magis probatur,ἀπὸ κυρίου πνεύματος. EX CAPITE IIII.

IVxta quod miſericordiam conſecuti ſumus) καθὼς ἠλεήθημεν.Ambroſius uertit,p ut miſericordiam conſecuti ſumus,interp̄s ,p καθὼς legiſſe uidetur καθ' ὅ.Cæterum miſericordiā cōſecuti ſumus ſuo more modeſtiæ cauſa dixit,pro eo quod eſt delecti ſumus ad officium apoſtolicum. Non deficiemus.) οὐκ ἐκκακοῦμεν.i. nō deficimus,ſiue ſegneſcimus,aut degeneramus.Nam Græcis κακὸς aliquando inertem ſignificat ac inſtrennuū,ut & alias indicatum eſt. Sed abdicamus) ἀπειπάμεθα.i.abdicauimꝰ ſiue abnegauimus,reiecimus.Ambroſius legit,renunciamus.

Occulta dedecoris.) τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης.Aptius eſt probri,ſiue dedecoris q̄ pudoris.Non enim dixit αἰσχροῦς,ſed αἰσχύνης.Atq̄ ita legit Ambroſius.Porro occulta dixit pro occulta mentis.Nā turpitudo amat latebras. Nec adulterantes.) δολοῦντες.i.dolo utētes,ſiue tractantes,neq̄ eſt hic καπηλοῦντες,quod antea uertit,adulterantes,ſed δολοῦντες q̄ſi dicas,falſificātes.Nec ē in manifeſtatiōe,ſed manifeſtatiōe,ut referaſ ad cōmēdātes.

Opertum eſt.) κεκαλυμμένον,quod hactenus uelatum uertit,nunc mutat opertum,cū Græcis eadē ſit uox. Deus ſæculi huius.) ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου. i.deus æui huiꝰ.Scholia græca putant legi poſſe p hyperbaton ad hunc modum.In quibus excæcauit cogitationes incredulorum huius ſæculi.Verum id uidetur affectatum ac uiolentum,ſimplicius eſt ac uerius,ut intelligamus deū huius ſæculi ſatanam,quemadmodū ſentit Cyrillus citantibus ſcholijs græcanicis,nec moueat quod illi tribuaſ uocabulū dei.Non eſt enim ſimpliciter deus diabolus,ſed illis eſt deus,qui illum anteponunt Chriſto. Veluti auaris pecunia deus eſt,nepotibus gula deus eſt,& homo homini deus eſt,iuxta prouerbiū.

Sed Ieſum Chriſtum dn̄m noſtrum.) Noſtrum redundat,& plenius eſt,ut intelligamus omniū eſſe dn̄m.Præterea diſcernit ſuam perſonam a p̄ſona Chriſti,cū ipſe ſit miniſter,alienū agens negocium.Ille dn̄s,ad cuius gloriā oīa referēda ſūt quæ facit ſeruus.

Nos autem ſeruos ueſtros per Ieſum.) Propter Ieſum legendum eſt,διὰ τὸν Ἰησοῦν. Atq̄ ita legit Diuus Ambroſius. Qui dixit.) ὁ εἰπών. Cōmodius erat,qui iuſſit. Et addendū erat uerbū ſubſtantiuū.Deus eſt q iuſſit lumē illuceſcere &c̄.Deinde,Ipſe illuxit.) ,p ipſe græce eſt ὅς.i.qui.Nam ipſe qui iuſſit,illuxit.

Scientiæ claritatis.) τῆς γνώσεως τῆς δόξης.i.cognitionis gloriæ.Interpretatur enim quid dixerit φωτισμόν,nempe cognitionem glorie Ieſu.Item pro dei,Ambroſius legit,ſuæ,ad illuminationem gloriæ ſuæ,propterea quod præceſſit deus.

In faciē Ieſu Chriſti.) ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ χριστοῦ.i.in facie Ieſu Chriſti.Faber hoc loco mauult legere perſona pro facie,Laurentium opinor ſecutus.At mihi multo magis quadra

re uidetur ad Pauli ſententiam,ſi legamus, In uultu,ſiue in facie. Alludit enim ad Moſi faciem uelamine opertam, cum in Chriſti facie clare refulſerit gloria dei patris,uelut in imagine abſolutiſſima.

In uaſis fictilibus.) ὀστρακίνοις.i.teſtaceis. Vt ſublimitas.) ὡς ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἡ τοῦ θεοῦ i.ut ſublimitas uirtutis,ſit dei,& nō ex nobis,quāq; hic quoq; uirtutis,ſic accipiē, non ut opponatur uitio,ſed infirmitati. Proinde Hieronymus in dialogis aduerſus Pelagium citat hunc locum his uerbis,ut abundantia fortitudinis noſtræ ſit ex deo. Cæterū ea uox uirtutis ad nos referē,nō ad deū,ut ſit ſenſus, Vt noſtra uirtꝰ tā eximia,nō tribuaē nobis,ſed deo. Neq; rurſū eſt ſublimitas,ſed ἡ ὑπερβολή.i.exceſſus,ſiue excellentia.

In omnibus tribulationem patimur.) Interpres neq; ſenſum Pauli dilucide reddidit, neq; ſchematis iucūditatem, ἐν παντὶ θλιβόμενοι,ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι.i. Vbiq; preſſi,ſed non coartati. Alioqui conſequitur,ut qui prematur,is adigatur in anguſtum. Ambroſiꝰ propius reddidit græca ad hunc modum,in oibus preſſurā paſſi,ſed non coanguſtati.

Aporiamur,ſed nō deſtituimur.) Eſt apud Græcos iucunda uocum alluſio,ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι,quorum alterum ſignificat hærentem,& conſilij inopē,ac perplexum. Alterum ſignificat plane deſperantem ac tædio uictum. Quanq; ἀπορεῖν ſignificat & egere,quod ſecutus eſt interpres. Ambroſius uertit,inopiam paſſi,pro egētes. Et quod hic uertit deſtituti,participium eſt eius uerbi,quod paulo ante uertit,tædere,ἐξαπορεῖσθαι,ita ut nos tæderet uiuere.

Humiliamur, ſed non confundimur.) Hæc nec habentur in græcis codicibus, nec in lectione Ambroſiana, unde miror unde irrepſerint. Quod autem hic interpres uertit per uerba,Græci dicunt per participia. Atq; ita legit Ambroſius,In omnibus preſſurā paſſi,ſed nō coanguſtati inopiam paſſi,ſed non deſtituti. Verum quoniā tempus participij non conueniebat,maluit per uerba reddere.

Sed non deſtituimur) διωκόμενοι ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι,quorum poſterius ſonat in periculo,deſeri ac deſtitui,ob præpoſitionem additam ἐν.

Semper mortificationē Ieſu Chriſti) Græce eſt,domini Ieſu,νέκρωσιν τοῦ κυρίου ἰησοῦ. Sed obſtrepet aliquis,quid iſta faciūt ad ſenſum? An ſit domini Ieſu,an Ieſu Chriſti? Primū arbitror eſſe nefas in diuinis literis,ſi uel unum apicem ſciens ac uolens mutes. Quod ſi quis propius introſpexerit,uidebit,nec hanc in paulo uarietatem ocioſam eſſe in quo nihil omnino eſt ocioſum. Ambroſius pro νέκρωσιν legit,non mortificationem, ſed mortē, nec id abſurde mea ſententia.

Vita Ieſu in corporibus noſtris.) ἐν τῷ σώματι ἡμῶν.i.in corpore noſtro. Atq; ita legit Ambroſius,ut non reſpicias tuū aut meum corpus,uerum id quod opponitur ſpiritui.

Ergo mors in nobis operatur.) ὥστε ὁ μὲν θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται.i. Itaq; mors quidē in nobis operatur. Quāq; eſt agit potius q̄ operatur,de quo toties iam dictum eſt.

Sicut ſcriptum eſt.) καθὰ γέγραπται. Faber putat poſſe legi,a quo ſcriptum eſt,uerū id græci ſermonis ratio nullo pacto patiē. Vnde miror, ſi uel diuerſum habuit exemplar,aut certe tam erudito uiro quid in mentem uenerit.

Credidi propter quod locutus) Locus eſt in pſalmo.115. Apud Hebræos ita legimus, הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד Septuaginta uerterunt ad hunc modū, ἐπίστευσα,διὸ ἐλάλησα.ἐγὼ δὲ ταπεινοῦμαι σφόδρα.

Et cōſtituet uobiſcū.) καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν. Et exhibebit,ſiue adiunget ſibi una nobiſcum,hoc eſt,non ſolum nos Iudæos,uerum etiam uos gentiles. Scientes quoniā q ſuſcitauit Ieſum.) Græci legūt,dñm Ieſum. ὁ ἐγείρας τὸν κύριον ἰησοῦν. Porro quod uertit ὅτι nunc qa,nūc quoniā,frequētius occurrit,q̄ ut uacet caſtigare. Nā poterat latine dicere, Scientes q̄ qui Ieſum ſuſcitauit,eū nos quoq; per Ieſum ſuſcitaturū eſſe. Rurſum illud Cū Ieſu) Græce eſt,per Ieſum,διὰ ἰησοῦ. Neq; em̄,cū Ieſu,qui iam olim reſurrexit. Sed p illum,cuius membra facti ſumus,& per quem donauit nobis omnia.

Vt gra-

Vt gratia abundãs ꝑ multos in gratiarũ actiõe abũdet in gloriã dei.) Ἵνα ἡ χάρις πλεονάσασα διὰ τῶν πλείονων τὴν εὐχαριστίαν περισσεύσῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ. i. Vt gratia exuberans siue redũdans, siue quæ redũdauit, ꝓpter multoꝝ gratiarũ actionẽ abundet in gloriã dei. Est em̃, ꝓpter, nõ ꝑ, nisi διὰ referas ad πλείονων. At tũ nõ habes quo referas, εὐχαριστίαν. Et Ambrosius ita, ꝓpe modũ legit, ꝑ multoꝝ gratiarũ actionẽ, hoc est, si plures agant gratias, id cedet in gloriã dei. Potest & uerbum περισσεύσῃ accipi transitiue, adhærente huic accusatiuo εὐχαριστίαν. Nõ deficimus) οὐκ ἐκκακοῦμεν, quemadmodum uertit & supra, ꝓ eo quod est nõ segnescimus, nõ defatigamur. Quod in præsenti est momentaneũ & leue.) Τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν. i. quod em̃ in momẽto est leue. Nã in præsenti nõ est in græcis. Nisi ꝙ interps uoluit reddere aduerbiũ. τὸ παραυτίκα. Poterat aũt uertere ad hunc modũ, τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν καθ' ὑπερβολὴν, εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν. i. Momentanea leuitas afflictionis nostræ insignite, supra modũ æternum pondus gloriæ operat̃, siue efficit nobis, ut τὸ ἐλαφρὸν. i. leue ponat̃, ꝓ nomine substãtiuo, & τὸ παραυτίκα fungat̃ uice adiectiui, quod Græcis est familiarissimũ. Opposuit aũt Paulus τὸ ἐλαφρὸν, τῷ βάρει, quod utiq; substantiuũ est. Iã illud καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν, quod cõstãter habet̃ in oĩbus græcis exẽplaribus, & repetit̃ in scholijs, nihil aliud sibi uult q̃ insigne & ineffabilẽ præcellentiã, quasi dicas egregie egregius est. Ita bis dixit supra modũ, nihil em̃ aliud significat καθ' ὑπερβολὴν, q̃ εἰς ὑπερβολήν. Et alias admonuimus Hebræos huiusmodi cõduplicatione epitasin exprimere. Nec est, in nobis, apud Græcos, sed nobis, absq; præpositione. Iam quod paulo supius dixit, de die in diẽ, græce non est, καθ' ἡμέραν, sed noue, ἡμέρα καὶ ἡμέρα, ut incrementũ etiã intelligas renouatiõis, quẽadmodũ corpꝰ indies magis ac magis deficit, præsertim in ꝓuectioribus. Tẽporalia.) πρόσκαιρα. i. tẽporaria & ad tẽpus durãtia. Quo uocabulo usus ẽ Euangelista, de semine mox exarescẽte.

SCimus enim quoniam si.) Græci sic legunt, ad hunc modũ, οἴδαμεν δὲ ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ. i. Nouimus em̃ ꝙ si terrena nostra domus tabernaculi dissoluta fuerit. Nec addit̃, huius. Addidit aũt tabernaculi, ut ostenderet domiciliũ hoc nõ esse ꝓpetuũ, sed ad paucos paratum dies, cuiusmodi sunt tabernacula. Non manufactam.) Iucundius est græce dictione cõposita. ἀχειροποίητον. Nam etiã in hoc ingemiscimus.) Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν. Nã in hoc gemimus. Incertũ aũt an ꝓnomẽ hoc demõstret tabernaculũ corpis, an absolute ponat̃ ꝓ ob id gemimus, ꝙ cupiamus supuestiri, aut qđ mauult Valla, supinduí, ἐπενδύσασθαι. Vnde ependytes dicta uestis exterior, ueluti toga aut palliũ. Ad id facit qđ sequit̃. Si tamẽ induti & nõ nudi repiemur. Neq; em̃ supuestiri põt, q prius nõ sit uestitus. Habitationẽ nostrã) τὸ οἰκητήριον ἡμῶν. i. domiciliũ nostrũ. In hoc tabernaculo) ἐν τῷ σκήνει. i. in tabernaculo. Vt absorbeat̃ quod mortale est a uita.) τὸ θνητὸν. Cur nõ potius mortalitas q̃ mortale, quo magis respondeat uitæ. Et ad eũ modũ Græci abutunt̃ adiectiuis neutri generis. Qui aũt effecit nos in hoc ipm.) ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς, εἰς αὐτὸ τοῦτο θεός. i. Porro q nos fecit, siue parauit in hoc ipsum, deus, ut subaudias est, quod in participijs passim fit apud Græcos, Deus renouabit nos in resurrectiõe, q in hoc ipsum nos cõdidit. Ambrosiꝰ legit, ꝑfecit, ꝓ effecit. Nã affecit, quod addidit Faber, nõ uideo quõ respondeat græcæ uoci. Pignus.) ἀρραβῶνα. Nec est, q dedit, sed, q etiã dedit. ὁ καὶ δούς, ut referat̃ ad eũ q parauit nos in hoc, & postea pignus quoq; dederit sui spiritus, quo certiꝰ speremus. Audẽtes igit̃.) θαῤῥοῦντες. i. cõfidẽtes, siue fidẽtes. Hoc loco uidet̃ Paulus ptis cipio pro uerbo abusus, quod frequentius sit apud Græcos, q̃ apud Latinos. Nisi malis ad hũc modũ ordinare sermonẽ. ut illa, Per fidẽ em̃ ambulamꝰ, ꝓ parẽthesim sint interiecta, deinde ueluti recepto gradu, redeat ad iterruptã orationẽ, θαῤῥοῦμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν. Cœpat em̃ ab huiꝰ uerbi ꝓticipio θαῤῥοῦντες, ut hic sit sensus, Fidẽtes igit̃ semp, & sciẽtes ꝙ cũ uersamur in corpe, absumꝰ a dño. Nã p fidẽ ambulamꝰ, nõ p speciẽ, & tm̃ fidẽtes inq; sumꝰ, & nõ solũ fidẽtes, ueꝝ etiã sic animati, ut malimꝰ abesse a corpe, quo liceat adesse

EX CAPITE V.

deo. Dũ ſumus in hoc cor) ἐνδημοῦντες ἐκδημοῦμεν, Appoſuit uerba contraria quæ latinus interpres non potuit commode reddere, niſi dicas, dum adſumus & abſumus. Siquidem in græcis uerbis conduplicata ἐναντίωσις geminam habet gratiam quod & in uocibus ſita ſit & in rebus, ἐκδημῆσαι eſt foris agere. Hoc eſt domi non eſſe, ἐνδημεῖν eſt domi agere. Interpres uarie reddidit, idq; ſuo more.

Audemus autem.) Rurſus, θαῤῥοῦμεν. id eſt confidimus.

Et ideo contendimus.) φιλοτιμούμεθα, id eſt certamus & ambimus. Ambroſius legit conamur. Quanq; contendimus bene quadrat, modo bene intelligatur a nobis.

Propria corporis) Græce eſt, τὰ διὰ τοῦ σώματος, id eſt quæ per corpus fiunt. Interpres legiſſe uidetur τὰ ἴδια σώματος. Atq; ita legit Ambroſius. Vulgarius legit & interpretatur, τὰ διὰ τοῦ σώματος.

Prout geſſit.) πρὸς ἃ ἔπραξε, id eſt ad ea quæ geſſit, hoc eſt pro ratione & portione eorum quæ fecit in corpore. Quidam codex habebat, πρὸς ὃ ἔπραξε, i. ad id quod geſſit.

Deo uero manifeſti ſumus) Græcis non eſt manifeſti nomen, ſed manifeſtati ſumus. uerbum πεφανερώμεθα. Et itẽ mox, nos in cõſcientijs ueſtris manifeſtos eſſe πεφανερῶσθαι Id ſiue a librarijs fuit immutatum, ſiue ab interprete poſitum non magni refert ad ſenſum Pauli. Occaſionem damus) Græce διδόντες eſt. i. dantes. Sed recte interpres, participium commutauit in uerbum.

Vt habeatis ad eos) πρὸς τοὺς, id eſt aduerſus eos. Et habeatis poſuit pro poſſitis gloriari Excedimus) ἐξέστημεν, quaſi dicas rapti ſumus extra nos, quem uocant mentis exceſſum, ſiue raptum. Fortaſſe ſcriptum erat, excidimus mente, non excedimus, hoc eſt ſiue inſanimus, ſiue ſani ſumus, ſiue ſapimus, ſiue deſipimus. Id magis explicat id quod mox conſequitur. Siue ſobrij ſumus) εἴτε σωφρονοῦμεν, id eſt ſiue ſobrij ſumus. Ambroſius legit, ſiue ſanum ſapimus, ut referatur ad illud excedimus mente. Nam id quoq; ſignificat aliquoties σωφρονεῖν. Et Græcanica ſcholia admonẽt, inſanorũ eſſe ingẽtia loqui, uelut oblitos ſui. Vrget nos συνέχει, id eſt conſtringit, ſiue compellit. Quamq; urget belle habet. Ac mox non eſt æſtimantes, ſed κρίναντες, id eſt iudicantes, ſiue qui iudicauimus ac ſtatuimus illud.

Quoniam ſi unus pro omnibus) Si non eſt apud Græcos in quibuſdam codicibus. Certe apud Vulgarium non additur.

Ex hoc) ἀπὸ τοῦ νῦν, id eſt poſt hac, quod hic uertere ſolet amodo. Ambroſius legit ex hoc tempore. Apud Quintũ Curtium legimus de cætero.

Siue abſentes ſiue præſentes) Participia ſunt eorum uerborum, quæ ante uertit peregrinari. Verti poterat, ſiue foris agentes, ſiue domi. Sentit enim de domicilio corporis in quo cum domi ſumus, tum foris ſumus ſeiũcti a domino. Ambroſius ſiue præſentes ſiue peregrinantes.

Quandoquidem deus erat in Chriſto) ὡς ὅτι, ſic quia, ut modum oſtendat, quomodo deus reconciliauerit ſibi nos. Ita uidentur ſignificare græca ſcholia.

Non reputans.) μὴ λογιζόμενος. Melius non imputans.

EX CAPITE SEXTO.

SEd adiuuantes etiam exhortamur) Diuus Thomas hoc loco torquet ſeſe, primum bifariam interpretans. Adiuuantes uos, ut referatur ad Corinthios, deinde adiuuantes deum. Cæterum quoniam hoc iam abſurdum uidetur, deum adiuuari ab homine, diſtinctiunculam adhibet, qua tamen nihil erat opus, ſi græca conſuluiſſet, in quibus eſt συνεργοῦντες, id eſt cooperantes. Item quod alibi eſt, Dei adiutores ſumus, græcis eſt συνεργοί. Deinde quod ſequitur exhortamur, græce eſt παρακαλοῦμεν, quod, ut crebro dictum eſt ſonat & obſecramus & conſolamur. Ac paulo ſuperius, tanquam deo exhortante per nos. Vtroq; loco non male quadrabat obſecrandi uerbum, præſertim cum ſequatur δέομαι rogo quod interpres uertit obſecro. Illud

annotandũ

annotandum quo' se dimittat tantus apostolus, etiam apud illos, qui peccauerant, cum nunc longe dissimules huic, miro supercilio, nil nisi mandata, minas, excõmunicationes & anathemata crepent.

Pro nobis peccatum fecit.) Mirum cur Faber tam sollicitus sit, ne quis intelligat Christum peccasse, cum ex his uerbis is sensus nullo pacto possit accipi. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit. Non enim dixit, peccatorẽ fecit, sed peccatum, hoc est, Voluit pati supplicium, perinde quasi peccasset omnia, cum solus nihil peccasset, ut peccatũ accipias hostiã quæ ꝓ expiando peccato solet immolari. Sicuti legimus, Peccata populi comedent. Ita ferme scholia græcanica. Deniq; sic hoc loco Christũ uocauit peccatum, ut nos paulo superius iusticiam dei.

Tempore accepto exaudiui te.) Cum dicit ait, subaudiendum est dominus, siue scriptura. Quæ sermonis forma non est infrequens apud Paulũ. Locus quem adducit est apud Esaiam capite. 49. Hebraica sic habent. בְּעֵת רָצוֹן עֲנִיתִיךָ וּבְיוֹם יְשׁוּעָה עֲזַרְתִּיךָ Hieronymus ita reddidit, In tempore placito exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui. Neq; dissident ab his Septuaginta. Tempore oportuno exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui. Illud interim miror, qui factum sit, ut ꝓ tibi legamus tui, cum græce sit datiuus, ἐβοηθησά σοι, quod tamen magis est succurri tibi, cẽꝫ quod hic uertit adiuui.

Ministerium nostrum.) Nostrum apud Græcos nõ est additum. Et præstat non addi quo plenior sit sensus, Salus est munus dei. Ea per nos administratã. Sic igitur se gerat q̃ administrat, ne munus ipsum cõtemnatur uitio ministrantis.

Exhibemus.) συνιστῶντες ἑαυτούς. i. cõmendantes nosipsos. Atq; ita legit diuus Ambrosius. Incertum autem an sit exhibeamus, an exhibemus. Nam mox ingreditur laudes suas. Hanc enim uocat cõmendationem, quæ factis ipsis cõciliat fauorem & autoritatẽ. Nec est, sicut dei ministros, sed sicut dei ministri, ut subaudias sumus. Quemadmodum & illic, Nemini dantes &c̃. nisi magis placeat referre ad illud supius, παρακαλοῦμεν. i. exhortamur. Deinde post multa interiecta respondeat, Nemini dantes. Ita omnia hæc ꝓtinebunt ad personam Pauli, atq; ita consentaneum est. Deniq; Ambrosius legit, Vt dei ministri, non ministros.

In patientia multa.) In harum enumeratione rerum, nõnihil uariant exemplaria, id quod fere solet usu uenire, quoties recẽsentur huiusmodi compluscula, fallente scriptorem opinor sua memoria.

In charitate non ficta) Iucundior est apud Græcos, uox composita, ἀνυποκρίτῳ. i. quæ expers sit simulationis. Ambrosius legit, non simulata.

In uirtute dei.) ἐν δυνάμει θεοῦ, ut de signis ac miraculis intelligas, quemadmodum interpretatur & Ambrosius.

A dextris & a sinistris.) Faber Stapulensis hoc loco mutat pro dextris ac sinistris, secundorum & aduersorum. Quod, quid sibi uelit prorsus non intelligo. Nam primum longe aliud est sinistrum ac dextrum, cꝫ aduersum & secundum, quãꝫ nec illud uideo, quomodo arma quæ a tergo gerimus secunda, quæ a pectore aduersa dici possint. Verum ut demus hæc ita habere, non erat tamen dicendum, secundorum & aduersorum, sed secunda & aduersa. Referuntur enim hæc epitheta ad arma, ni fallor. Sed Faber, opinor, uoluit interpretari, dextra & sinistra, quasi per dextra significentur res secũdæ, per sinistra res aduersæ. Atq; istud est officium cõmentarium scribentis, nõ interpretis. Nec est absurdum quod uocat arma dextra, quæ ad dextram nos muniunt aduersus indulgentiam fortunæ, & sinistra, quibus a sinistra tegimur aduersus incursum malorum & afflictionum. Quanꝫ mihi simplicius uidetur, ut accipiamus a dextris & sinistris, quasi dicas, Vndiq; armati aduersus omnia. Id enim figura prouerbialis efficit.

In suauitate.) ἐν χρηστότητι. i. in benignitate, seu bonitate, & comitate, quæ opponitur supercilio & asperitati morum.

Per gloriam

Per gloriã & ignobilitatẽ.) διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας.i.p gloriã & ignominiã, ſiue cõtẽptũ: Per infamiam & bonã famã.) διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας,quaſi dicas maledicentiã & benedicentiã. Vt ſeductores.) ὡς πλάνοι.i.ut impoſtores,uel potius quaſi ſicut mox uertit,quãꝯ oportuit ita ꝑpetuo uertere,cum ſit ubiꝯ ὡς,ſed interpres mire ſibi placuit ſua copia,nunc uertens ut,nunc quaſi,nunc ſicut,nunc tanꝯ,ꝑinde quaſi nihil interſit apud Latinos inter has omnes uoces.Iam ut demus nihil intereſſe,certe uocis eiuſdẽ iteratio nõ ſolũ ad decus orationis facit,uerũ etiam ad uehementiã.Sic enim totus hic ſermo ꝑ cõtraria,ꝑ membra,ꝑ ſimiliter deſinentia,ꝑ ἀναδιπλώσεις,aliaꝯ id genus ſchemata uariatur,uoluitur ac rotatꝫ,ut nihil eſſe poſſit,nec uenuſtius,nec ardentius.

Quaſi triſtes.) ὡς λυπούμενοι.i.dolentes,potius. Vt nihil habentes & omnia poſſidẽtes.) Fortaſſis hoc loco uenia danda interpreti,quo Græci ſchematis gratiam nõ reddidit,ὡς μηδὲν ἔχοντες & πάντα κατέχοντες,quaſi dicas,ut nihil tenentes,& oia cõtinentes.

Non anguſtiamini in nobis.) οὐ στενοχωρεῖσθε.Primũ admonendus eſt lector, hic anguſtiamini nõ eſſe dictum imperandi modo,ſed indicandi.Neꝯ enim græce dixit μὴ,ſed οὐ.Et interpres hoc orationis genus reddere ſolitus eſt,ad hanc formam,Nolite anguſtiari,ut paulo poſt,Nolite iugum ducere cum infidelibus.Deinde στενοχωρεῖσθαι dicuntur, qui loci anguſtia premuntur.Sentit igitur ſibi eſſe ampliſſimũ animũ in Chriſto.Cæterum illos anguſtos eſſe,nõ in Paulo,ſed ſuis ipſorum affectibus,quos uiſcera uocat. Ac mox hortatur ut & ipſi deſinant eſſe anguſti.Siquidem anguſtiam uocat hoc loco,non afflictionem aut moleſtiam animi, ſed trepidam obſeruationẽ cerimoniarũ legis Moſaicæ,aut humanarum traditionum.Superius enim diſputauit de idolothytis, niſi mauis ad triſticiam referre,quam conceperant ex eo,quẽ Paulus iuſſerat tradi ſatanæ.

Eandem autem retributionem habentes.) Habentes non habetur in græcis exemplaribus,unde uidetur ſubaudienda præpoſitio κατὰ.i.iuxta eandem retributionem dilatamini & uos. Atꝯ ita ſenſiſſe uidetur Vulgarius.Quãꝯ Ambroſius legit,mercedis retributionem,ut exprimeret græcam uocem, ἀντιμισθίαν. Niſi malit aliquis accuſatiuum remunerationem referre,ad dico,quaſi id ſentiat. Promitto eãdem retributionẽ uobis tanꝯ filijs.In eum ſenſum nos uertimus.

Nolite iugum ducere.) Senſum probe reddidit interpres,quãꝯ græcus ſermo ſignificantior eſt.μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες,hoc eſt,Ne iungamini eodem iugo cum infidelibus. Nam ſi Chriſtianus ducat uxorem gentilem,aut Chriſtianus in gerẽdo magiſtratu,collega ſit gẽtili.dicetur ἑτεροζυγοῦν.Huiuſmodi matrimonia Hieronymus imparia uocat.

Conuentio.) συμφώνησις.i.conſenſus,aut concordia.

Chriſti ad Belial.) Græci legunt Beliar,βελίαρ,ob id,ni fallor,quod Græcis nullum nomen deſinit in l.Græca ſcholia indicant Belial Hebræis ſignificare deſertorem, hoc eſt, luciferũ. At eximius ille Ioannes Reuchlin⁹,uir undeq̃ꝯ doctiſſimus,& alterũ poſt Rodolphum Agricolam,decus & ornamẽtum noſtræ Germaniæ,in ſuo Lexico docet,Belial apud Hebræos ſignificare malum & iniquum,aut etiam noxium dæmonem.Quod ſatis quadrat.Nam Chriſtus omnia fecit,ut proſit,contra Belial,etiam cum iuuat,in hoc iuuat ut noceat.

Sicut dixit deus.) Hoc teſtimonium Diuus Thomas Aquinas ſumptũ putat ex Leuitici capite uiceſimoſexto,ubi legimus ad hunc modum. Ponam tabernaculum meũ in medio ueſtri,& non abijciet uos anima mea.Ambulabo inter uos, & ero ueſter deus,uoſꝯ eritis mihi populus meus. At Carrenſis autore Didymo,quem equidẽ demiror ubi uiderit,ſi tamen uidit,refert ad Ezechielis caput triceſimumſeptimũ, ubi legimus ad hunc modum.Et erit tabernaculum meum in eis,& ero eis deus,& ipſi erunt mihi populus. Et ſcient gentes, quia ego ſanctificator Iſrael, cum fuerit ſanctificatio mea in medio eorum imperpetuum: Atqui cum neutro horum locorum per omnia reſpondet citatio Paulina.Proinde ſciat lector hoc teſtimonium non ex uno prolatum loco,ſed

loco,ſed e pluribns conflatum,id quod & alias factum oſtendimus. Siquidē prima pars e Leuitico deprompta uidetur. Deinde quæ ſequūtur, Quapropter exite de medio illorum &c̄.ex Eſaia decerpta ſunt,apud quem legis capi. 52. Recedite recedite,exite inde. pollutum nolite tangere,Exite de medio eius. Mundamini qui fertis uaſa domini. Demum quod adiecit, Et ero uobis in patrem &c̄. Sumptum uideri poteſt ex Hieremiæ capite.31. Quia factus ſum Iſrahel pater. Et Ephraim primogenitus meus.

Et inambulabo inter eos.) Inter eos non eſt Græcis,ſed tamen conatus eſt exprimere uerbum ἐμπεριπατήσω,quod ſignificat in aliquo ambulare. Nam inambulare Latinis nihil aliud eſt aliquoties,q̄ ambulare. Tametſi melius erat in eis,q̄ inter eos.

EX CAPITE VII.

CApite nos) χωρήσατε ἡμᾶς,quia dixit ante,anguſtiamini. Nec hic eſt capite,pro intelligite,ſed ſicuti uas aut locus aliquid capit. Ambroſius propemodum explicuit,qui legit, Capaces eſtote noſtri. Circumuenimus.) ἐπλεονεκτήσαμεν quod & alibi uertit,ad eundem modum. Eſt autem fraudauimus. Ambroſius ita legit hoc loco,Nemini nocuimus,neminem grauauimus,neminē circūuenimus,atq; ita exponit. Nocent pſeudapoſtoli, cum ſenſus ſuorū corrumpunt,& grauant ſacculos circūuentiōe ſerpentinæ aſtutiæ. Græca ſic habēt,οὐδένα ἠδικήσαμεν,οὐδένα ἐφθείραμεν,οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν. i. Neminē iniuria affecimus,neminem corrupimus,neminē fraudauimus,hoc eſt, nullius rem præter ius occupauimus.

Ad cōmoriendū & conuiuendū.) εἰς τὸ ἀποθανεῖν καὶ συζῆν. Id erat apud ueteres amicitiæ genus,ut amico forte extincto amicus ultro ſibi mortē conciſceret. Vnde dicti σύνεκ ἀποθνήσκοντες. Non quod Paulus huiuſmodi quippiam ſentiat,uerum hoc modo arctiſſimam amicitiam uoluit indicare. Superabundo gaudio,) ὑπερπερίσσευομαι,quod eſt ſupra modū, aut uehementer abundo, ſeu potius ſupfluo. Nec idē apud Latinos facit ſuper,additū,quod apud Græcos ὑπὲρ ſiue περὶ in cōpoſitione. Proinde diuerſa ratione cō ueniebat epitaſin explicare Latinis. Pro uobis.) ὑπὲρ ὑμῶν. melius hic,de uobis,hoc eſt nomine ueſtro. Sed omnē tribulationē paſſ. ſ.) ἀλλὰ ἐν παντὶ θλιβόμενοι. i. ſed in oibus tribulati, ut ſubaudias eramus. Nā Hebræis familiare eſt ſubaudire uerbū ſubſtātiuum.

Et ſi pœniteret.) εἰ καὶ μετεμελόμην. i. etiā ſi pœnituiſſet, aut & ſi pœnitebat ut accipias Paulū aī doluiſſe,q̄ eos cōtriſtaſſet,nūc aūt gaudere q̄ ex Tito cognouiſſet rē bn̄ ceſſiſſe,& referē ad ſupiora,nō ad ſequentia. Nā ſequit apud Græcos,βλέπω γάρ. i. uideo em̄.

Qua conſolatus eſt in uobis.) Conſolatus eſt, hic paſſiue accipiendū eſt, ἐπαρεκλήθη.

Stabilem.) ἀμεταμέλητον. i. non pœnitendam. Refertur autem ad pœnitentiam, nō ad ſalutem, μετάνοιαν ἀμεταμέλητον. Elegantiſſime coniunctis contrarijs, quaſi dicas impœnitendam pœnitentiam. Quanq̄ Ambroſius uidetur adiectiuū ad ſalutem referre, nō ad pœnitentiam. Annotauit Laurentius, eidē uoci latinæ pœnitentia, duas reſpōdere græcas, μετάνοια & μεταμέλεια, quarū prior dicta eſt a ſenſu retractādo, poſterior a cura in melius mutanda. Et quemadmodū Cicero cōuiuiū aptius uocabulū iudicat latinum q̄ ſit Græcorum συμπόσιον, ita Lactantius putat hic græcas uoces elegantiores q̄ latina ſit, qđ pœnitentia ſignificet triſticiā cōmiſſi, illæ mentis emendationē. Siquidē pœnitere pigere eſt tædereq̄. Proinde nihil agere, qui ex hoc loco triplicem inducant pœnitentiam. Vnā, quæ ſit contritio. Alteram, quæ ſit confeſſio. Tertiam, quæ ſit ſatiſfactio. In hanc ferme ſententiam Valla noſter.

Secundum deum contriſtati.) κατὰ θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς. i. Quod ſecundum deū contriſtati fuiſtis.

Sed defenſionem,ſed indignationem.) Ambroſius ita legit, Sed excuſationem,ſed timorem,ſed deſyderium,ſed æmulationem,ſed uindictam. Græca ſic habēt. ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον. id eſt, Sed excuſationem, ſiue purgationem, ſed indignationem, ſed timorem, ſed deſyderium, ſed æmulationem.

Græca

græca ſcholia monent ἀλλὰ.i.ſed,hoc loco poni ꝓ καὶ.i.&,quin potius ꝓ imo,ſiue inſuꝑ mea quidem ſententia. Auget enim ac ueluti corrigit,quod dixerat ωσεφ ἡμῶ ſollicitudinẽ imo plus aliquid, uſq; ad uindictam turpis admiſſi. Sæculi autem triſtícia mortẽ opeꝛaꝛ̃.) Alibi αἰῶνα,uertit ſæculum,hic κόσμον.i.mundum. Ambroſius legit huius mundi.

Quã habemus ꝓ uobis.) τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς.i.quæ eſt in nobis erga uos,ſiue apud uos,ut illud erga uos referatur ad uerbum ſuperius,ut manifeſtetur erga uos.

Prædiximus enim.) προείρηκα γὰρ.i.prædixi enim,atq; ita legit Ambroſius.

In omnibus exhibuiſtis uos.) συνεστάτε.i.cõmendaſtis,quãq; hic nõ male quadrabat præſtitiſtis. Et ἐν πᾶσι, quod etiam ſuperius uertit,in omnibus,melius reddeꝛ̃ ꝓ ubiq;.

Rurſum illud in negocio) Articulus græcus additus, τῷ πράγματι, ſignificat eum loq, non de quauis re,ſed de certo quodam negocio,nimirum eo de quo ſcripſerat in priori epiſtola,quendã habuiſſe rem cũ uxore patris.In eo negocio oſtenderunt ſe puros eſſe eiecto & punito huiuſmodi homine,cũ ibi Paulus etiam nõnihil illis imputaret. Et uos inquiens inflati eſtis &c̃. Igitur & ſi ſcripſi.) Scripſi bis intelligendum eſt, Et ſi ſcripſi, ſcripſi. Quãq; apud Græcos nõ niſi ſemel ponit̃. Etſi ſcripſi uobis,nõ ꝓpt̃ eũ ſcripſi &c̃.

Non propter eum qui iniuriam fecit.) Ambroſius ita legit,Non propter eum qui iniꝛque uerſatus eſt,ſed neq; propter eum qui inique tractus eſt.

Ad manifeſtandam ſollicitudinem noſtram,quam habemus pro uobis.) In eundem ſenſum legit Ambroſius,uidelicet inuerſis his pronominibus ὑμῶν & ἡμῶν,id quod facile cõmittitur,uel ſcriptoris obliuione. At Græci ſic legunt, εἵνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ὑμῶν,τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. Quibꝰ ex uerbis apparet hoc ſenſiſſe Paulum,ſe gaudere,quod ex ea triſtícia conſecutum ſit.ut palã fieret,quo ſtudio eſſent Corinthij erga ſe. Porro quod adijcit,apud uos coram deo,ueluti iurantis eſſe poteſt, & illos & deum conſcium teſtantis. Nam & paulo ſuperius meminit de ſtudio Corinthiorum,quod ex Tito cognouerat. In multo experimento.) ἐν πολλῇ δοκιμῇ.i.in multa ꝓbatione. Atq; ita legit diuus Ambroſius. Abundantius autem magis.) Aut duo comꝓaratiua coniunxit,ad exprimendã maiorẽ emphaſim,aut magis uertendũ erat potius μᾶλλον, enim apud Græcos ut & apud nos corrigit nõnunq̃,ut intelligas illum multũ acꝛcepiſſe ſolatij ex correctis Corinthijs,ſed uerius ex gaudio Titi. Ambroſius ꝓ abundantius ac,magis legit,magis magiſq;. Verum illud haud diſſimulandũ,hunc locum lõꝛge ſecus apud Græcos diſtingui,q̃ apud Latinos. Nam uulgata æditio & Ambroſius ſic habet,Ideoq; conſolati ſumus. In conſolatione autẽ noſtra,abũdantius magis gauiſi ſumus. Græca ſic habent, διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν, περισσοτέρως δὲ μᾶλλον .i. Propterea conſolationem accepimus in conſolatiõe ueſtra. Abũdãtiꝰ aũt magis &c̃.

Refectus eſt ſpiritus eius.) ἀναπέπαυται.i. Refocillatus fuit,quod eſt proprium eius qui laborauit, ac fatigatus eſt,& poſtea,requie refocillatur. Ambroſius hunc locum diuerſe legit,diuerſum opinor exẽplar nactus. Quia inquit,requieuit ſpiritus eius in oĩbꝰ uobis.

Non ſum confuſus.) οὐ κατῃσχύνθην.i.non ſum pudefactus. Quod in omnibus confido in uobis.) In,non eſt in græcis exemplaribus. θαῤῥῶ ὑμῖν.i.confidimus uobis.

Abundantius in uobis.) εἰς ὑμᾶς.i.in uos,ſiue erga uos. Reminiſcentis.) ἀναμιμνηſκομένου.i. Recordantis,ſiue cõmemorantis. Abundantia gaudij.) ἡ περισσεία. Sed Ambroſius rectẽ mutauit nomen in uerbum legens .Abundat gaudium.

EX CAPITE VIII.

ET quod in multa.) Et redundat,nec eſt in græcis codicibus,nec additur ab Ambroſio. Altiſſima paupertas.) ἡ κατὰ βάθους πτωχεία. Ambroſius legit,profunda paupertas. Sumptum apparet a uaſe ſeu ſcrinio iam ad imũ exhauſto. Ad qđ pertinet quod Heſiodus ſcripſit,ſeram in fundo eſſe parſimoniam. Proinde nõ omnino peſſime uertit interpres. In diuitias ſimplicitatis.) εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἁπλότητος.i.in opulentiam ſimplicitatis. Simplicior eſt qui libenter erogat,& hoc magis diteſcit ſimpliꝛcitatẽ,quo

citate,quo pauperior redditur pecunia. Quia ſecundum uirtutem.) ὅτι κατὰ δύναμιν id eſt quia pro uiribus,ſiue pro uiribus. Et ſic legit diuus Ambroſius, ne quis hic uirtutem accipiat oppoſitam uicio. Supra uirtutem.) καὶ ὑπὲρ δύναμιν,id eſt ultra uires, & ſic legit Ambroſius,quemadmodum & ſupra pro uiribus.Quanꝯ dilucidius erat, etiam ſupra uires. Voluntarij.) αὐθαίρετοι.i.ſpontanei,& ſubaudias fuerunt.

Et non ſicut ſperauimus.) καὶ οὐ καθὼς ἠλπίσαμεν.i.multo amplius ꝯ ſperare audebamus,ne putemus id accidiſſe paulo præter ſpem.

Ita ut rogaremus Titum.) εἰς τὸ παρακαλέσαι ἡμᾶς τίτον.i.in hoc adhortaremur Titum.

Ita & perficiat in uobis.) εἰς ὑμᾶς.i.in uos uel erga uos.

Cū multa exhortatione obſecrantes nos.&c.) Græci ſecus legunt,μετὰ πολλῆς παρακαλοῦντες δεόμενοι ἡμῶν,τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας, τῆς εἰς τοὺς ἁγίους δέχεσθαι ἡμᾶς.i. multa cum obteſtatione rogantes nos,ut gratiam & cōmunionem miniſterij, quod eſt in ſanctos ſuſciperemus.

Et conſummaret in uobis etiam gratiam iſtam.) Rurſum χάριν gratiam uertit,rectius uerſurus beneficium. Deinde cur non potius erga uos,ꝯ in uobis εἰς ὑμᾶς.

Inſuper & charitate.) καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπῃ.i.& charitate quæ in nobis eſt ex uobis.Nec eſt inſuper apud Græcos. Videtur autem dictum in nobis pro in nos.

Et in hac gratia abundetis.) Gratia hoc loco pro beneficio ſeu eleemoſyna accipitur, ut & paulo ſuperius.Loquitur enim de adiuuandis liberalitate ſanctis.

Non quaſi imperans.) οὐ κατ᾽ἐπιταγήν.i.non iuxta imperiū,hoc eſt non tanꝯ imperās Ambroſius legit.Non ſecundum imperium.

Sed propter aliorum ſollicitu) Græce διὰ eſt,hoc eſt per,non propter. Eſt enim ſenſus ut ueſtra charitas probatior fiat,ex aliorum erga nos officio,non quod aliquid exigam a uobis. Veſtræ charitatis ingenium bonum.) Græce ſecus habet καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον.i.& charitatis ueſtre ingenuitatem.Ingenuum autem pro ingenuitate dictū eſt, γνήσιον autem uocant quod eſt uerum germanum ingenuum, minimeꝯ fucatum & adulterinum.Ambroſius legit bonum,omiſſo ingenio,& ſane ſuſpicor in noſtris codicibus olim ſcriptum fuiſſe ingenuum,non ingenium,idꝯ parum intellectum a ſciolo quopiam deprauatum. Iam uero quorſum attinet cōmemorare quid hic ſomniēt recentes quidam theologi? nimirum hoc impudentiores quo indoctiores, cum diuus Thomas plurimis uerbis philoſophetur in hoc uerbo ingeniū,ſic enim legit & ille,ſecutus exemplar,quid enim aliud faceret,ignarus græcanicæ litteraturæ. Atꝯ hic quo ſtudioſius laborat,hoc magis erret neceſſe eſt, non ſecus ꝯ ſi quis ſemel aberrarit a uia, quo uehementius currat,hoc magis erret oportet. Verum illi ſane ueniam tribuendam arbitror. cui nihil omnino defuiſſe uideo,præter cognitionem linguarum. Verum præſtabat aliquanto minus ariſtotelicum eſſe, ꝯ hoc carere adminiculo.

Diuus Thomas.

Quoniam propter uos egenus factus eſt.) Hoc loco Faber mutat uos ſecundum perſonam in nos primam,idꝯ ita inueniri in archetypis,At reclamant conſtanter exemplaria græca, quæ quidē ego uiderim,& inſuper latina,& magis quadrat uos,quia præceſſit ſcitis,tametſi non multum habet momenti ad ſenſum,utrum legas ἡμᾶς an ὑμᾶς. Verum illud egenus factus eſt,eſt græce ἐπτώχευσε.i.pauper fuit,ſiue potius mendicauit,ut hinc poſſint argumentum ſumere qui gaudent mendicitatem ſuam ad Chriſtum autorem referre.Nec retulit interpres uocū alluſionem ἐπτώχευσε, πτωχείᾳ, id eſt pauper fuit, & paupertate, Quā mirum cur ceu data opera confuderit, cum nullo incōmodo licuerit reddere. Et conſiliū in hoc do.) γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι.Hic uidetur plane γνώμην accipere pro conſilio. Porro in hoc, id eſt in hac re.ne quis hic erret,putans hoc eſſe accuſatiuum caſum. Gratias autem ago deo.) χάρις δὲ τῷ θεῷ.i.gratia autem deo, ut ſubaudias eſt, aut ſit. Sed etiam uelle.) Senſus ambiguus eſt,an cœperint ſimul & uelle, & facere ante annum,ut hoc beneficium nuper cœptum intelligas,an cœperint nō ſolū

facere,sed etiam ultro facere & suapte sponte,nam id plus est q̄ facere. Atq; hunc quidem posteriorem sensum sequuntur interpretes.

Ab anno priore.) ἀπὸ πέρυσι,id est ab anno superiori. Animus uoluntatis.) καθάπερ ἡ προθυμία τοῦ θέλειν.i. quemadmodum promptus est animus ut uelit siue ad uolendum.

Sic & perficiendi ex eo quod habetis.) οὕτω καὶ τὸ ἐπιτελέσαι,ἐκ τοῦ ἔχειν.i. sic & perficere sit siue perficite ex habendo,id est ex hoc quia habetis,hoc est quia potestis.

Sic enim uoluntas prompta est,) εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται,id est si ēm prius adsit animi promptitudo. Aut si præcesserit animi promptitudo.

Vt alijs sit remissio.) ἄνεσις.i.remissio & relaxatio laborum. Proinde Ambrosius uertit refrigerium. Secundum id quod habet.) καθ' ὃ ἐὰν ἔχῃ τις,hic habet accipio more græcorum pro potest. Id innuit diuus Ambrosius qui legit secundum facultatem,& potius est iuxta id quicquid illud est quod possit,ut subaudias dare,q̄q̄ hoc ad sententiā Pauli non admodum refert. Vobis autem tribulatio.) θλῖψις, hoc loco melius redditur ab Ambrosio angustia,nam angustiam rei familiaris dicimus. Relaxatur ijs,quibus minus angusta fit res familiaris. Vestra abundantia.) Hic suppleat, additum est cum græce sic habeat τὸ ὑμῶν περίσσευμα,εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα,ἵνα καὶ τῶν ἐκείνων περίσσευμα γένηται εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, ut γένηται referatur ad utramq; partem. Poterat autem reddi ad hunc modum, Vt uestra abundantia illorum inopiæ,& illoꝝ abundantia,uestræ succurrat inopiæ.

Qui multū.) ὁ πολύ,etiam græcis subauditur participiū ἔχων.i.qui habebat.

Non minorauit.) οὐκ ἠλαττόνησεν.i.nō fuit inferior,aut nō minus habuit. Cæterum testimonium quod adducit est Exodi cap.decimosexto,quod apud hebræos ita legitur, וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה וְהַמְמְעִיט לֹא הֶחְסִיר.Diuus Hieronymus uertit ad hunc modum. Nec qui plus collegerat, habuit amplius, nec qui minus parauerat,reperit minus. Dictum est autem de colligendo manna, quod Paulus deflexit ad suum negocium.

Gratias autem ago.) χάρις δὲ τῷ θεῷ,id est gratia autem deo.

Eandem sollicitudinem.) Quod iam sæpius uertit sollicitudinem,græcis est σπουδή, id est studium siue cura.

Quoniam exhortationem quidem.) Ambrosius legit consolationem, sed melius adhortationem.significat enim suo rogatu uenisse,sed tamen suapte sponte ad id propensum. Sed cum sollicitior esset) σπουδαιότερος,id est studiosior ac diligentior ac alacrior Atq; hoc sane loco coniunctio sed uim habet corrigendi,ut non absurde uerti potuerit primo.Siquidem quod modo dixerat Titum adductum suis precibus suscepisse negocium,id mutat,imo inquiens, nō meo impulsu hoc fecit,uerū cum sua sponte ad id esset promptus,me rogante factus est alacrior ac diligentior, ueluti cum ultro currentem incitamus. Sua uoluntate.) αὐθαίρετος.i.spontaneus siue ultroneus. Ambrosius legit uoluntarius. Cum illo fratrem nostrum.) Nostrum nō est græce,sed tantum τὸν ἀδελφόν. Sic enim uocat christianum, Cæterum articulus additus, facit ut certum aliquem designatum intelligamus,cuius nomen data opera suppresserit,malens eum elogio q̄ uocabulo describere. Proinde uertendum erat. Misimus autem una cum illo fratrem eum, cuius laus est in euangelio per omnes ecclesias.

Cuius laus est in euangelio.) Sermo uidetur anceps,nam apparet accipi posse,laudē illius esse scriptā in euangelio,uerum illud dicit illum quisquis est de quo dicit (Nam id incertū est) ita uersatum esse in p̄dicatione Christi,quam hic euāgeliū uocat,ut omniū testimonio ecclesiarū laudet. Nec ea res tamē uetat,quo minus accipiatur de Luca, qd' sensisse uidetur Hieronymus, Verū illud admonere uolui, hic magis de p̄dicatione fieri uerba,q̄q̄ de scripto euangelio,propter id quod sequitur per oēs ecclesias. Iā illud nō solū aūt uertendū erat,nec id solū,ut intelligamus eū non solū spectatū prædicatione euangelij,uerum etiam sibi comitem fuisse delectum.

Sed & ordinatus est) χειροτονηθείς,id est electus siue suffragijs creatus,id quod proprie significat

ſignificat græca uox & συνέκδημος, comes peregrinationis meæ, recte, niſi quod comes minus eſt, q̄ſ συνέκδημος. i. collega ſiue ſocius ut æqualem intelligas non ſequentem.

In hanc gratiã.) Græci habent σὺμ χάριτι ταύτῃ. i. cũ gratia hac. Quanq̄ gratia hoc loco beneficium ſonat. Ad domini gloriã.) πρὸς τὴν αὐτοῦ κυρίου δόξαν. i. ad eiuſdẽ domini gloriam. Quæ miniſtratur a nobis ad domini gloriam.) Non repetit̃ hoc loco, apud græcos ad domini gloriam. Deſtinatam uoluntatem.) προθυμίαν. i. animi promptitudinem, Ambroſius legit ſollicitudinem, opinor uicium eſſe librariorũ, qui pro promptitudine mutarint ſollicitudinem. Diuus Thomas Aquinas deſtinatam uoluntatem interpretatur, a deo p̄deſtinatam, qui p̄deſtinarit ab æterno, uos talem uoluntatem habere, Nõ libet inſectari conuicijs, uirum tam eruditum, tamq; pium. Malim quicquid eſt imputare ſæculo, modo lector intelligat, ne doctiſſimos quidem interpretari poſſe diuinas literas citra linguarum peritiam, ſentiatq; id quod Thomas huc adduxit, δὶς δὶα πασῶν abeſſe a ſenſu Paulino. Sentit enim hoc beneficium a ſe adminiſtrari, ad domini gloriam, ſimulq; ad prouehendam ac declarandam animi promptitudinem eorũ qui largiebantur ultro. Deuitantes hoc.) στελλόμενοι τοῦτο. i. cauentes illud, Sumptum eſt a nautis qui flexo curſu declinant ſcopulum aut periculum.

In hac plenitudine.) ἐν τῇ ἁδρότητι. i. abundantia ſiue exuberantia. Solet enim magna pecuniarũ uis obnoxia eſſe ſuſpicioni fraudis.

Prouidemus enim,) προνοούμενοι. i. prouidentes abſq; enim, pendet enim a ſuperioribus miſimus. Quanq̄ id quidem ad ſenſum nihil refert.

In multis ſæpenumero.) Interpres ne potuit quidẽ reddere iucunditatem græcanici ſchematis ἐν πολλοῖς πολλάκις, quaſi dicas in multis multiphariam.

Sollicitum eſſe.) σπουδαῖον ὄντα. i. diligentem ac promptum, aut etiam probum. Nam hoc quoq; ſignificat σπουδαῖος.

Cõfidentia multa in uos.) πεποιθήσει πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς. i. ob fiduciã multã quã hñt erga uos. Græca ſunt ambigua. Nã fiducia referri poteſt ad Paulũ, qui confidat illũ nunc fore diligentiorem, quod ſperet illos bene tractaturos hominem. Non ſolũ autem cõfidit de hoc, uerũ etiam de Tito. Quamobrem? quod ſocius ſuus ſit, & in iuuandis Corinthijs adiutor. Item de cæteris, quod Pauli ſint fratres, & miſſi ab eccleſijs, ſicut ante dixit. Et id circo maluimus hic apoſtolos uertere legatos.

Gloriæ Chriſti.) δόξα χριστοῦ, ut intelligas ipſos apoſtolos eſſe gloriã Chriſti. Quanq̄ totus hic locus uarie legitur. Ambroſius ita legit, ſiue per Titũ qui eſt ſocius meus & adiutor in uobis, ſiue per fratres noſtros apoſtolos eccleſiarũ gloriæ Chriſti. Græca ſic habent εἴτε ὑπὲρ τίτου, κοινωνὸς ἐμὸς, & εἰς ὑμᾶς συνεργός, εἴτε ἀδελφοὶ ἡμῶν ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν δόξα χριστοῦ Scholia explicant ad hunc modum, ſiue de Tito, ut ſubaudias, aliquid dicendũ eſt, hoc poſſum dicere, quod eſt ſocius meus. &c. Siue de cæteris dicendum eſt aliquid, hoc dico, quod ſunt apoſtoli eccleſiarum, & ob id gloria Chriſti, quorum prædicatione & uita illuſtrius fit euangelium Chriſti. Hæc autem omnia eo pertinent, ut commendet Corinthijs eos quos illo mittit. Nec me fugit, quid Faber Stapulenſis hoc loco ſcripſerit, uerum illius ſententiæ, hac quidem in parte non ſubſcribo, præſertim refragantibus græcis ſcholijs, & nominatim Vulgario, atq; ipſo deniq; Ambroſio. Cæterũ quæ Thomas & hoc recentiores, in hunc adducunt locum non libet referre. Quanq̄ ſenſit nonnihil Aquinas, cum gloriæ legens tamen interpretatur ad gloriam, quaſi gloriæ ſit datiuus caſus, cum apud Græcos ſit rectus.

Et in uobis adiutor.) καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός, id eſt & in uos cooperatur. Præterea hi nominatiui dure ſubijciuntur, ſimplicius erat. Pro Tito ſocio meo, & in uos cooperatore, ſiue adiutore. Oſtenſionem ergo quæ eſt charitatis ueſtræ.) Græce eſt ſimpliciter, oſtenſionẽ charitatis ueſtræ. Et noſtræ gloriæ rurſus eſt καυχήσεως quod Ambroſius hoc loco uertit exultationem.

In facie ecclesiarum dei.) Dei non additur in græcis,nec in Ambrosio. Porro illud in faciem magis quadrabat in personam ecclesiarum. Redundat enim in personam eccle/siarum honor habitus ijs,quos miserant ecclesiæ. Quanꝯ & alterum probo sensum, ni/mirum hunc,ut cæteræ quoq; ecclesiæ uideant charitatem uestram, de qua soleo apud illas gloriari,ut in facie sonet in conspectu.

EX CAPITE NONO.

EX abundanti est.) περισσόν μοι,id est superuacaneum est. Et ita legit Ambrosius superuacuũ est. Queso quorsum opus erat huc accersere periphrasin: nisi quod sic libuit interpreti ludere,scilicet hoc est ineptire.

Promptum animum uestrum.) τὴν προθυμίαν ὑμῶν, id est animi uestri promptitudinẽ,siue (ut Ambrosius legit)promptam uoluntatem uestram. Eadem uox græcis, quam modo uertit destinatam uoluntatem.

Pro quo de uobis.) ὑμῶν ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι μακεδόσιν.i.quam de uobis iacto Macedo/nibus,siue apud Macedones. Sic enim dixit,quam glorior, quemadmodum nos dici/mus,gratulor tibi reditum in patriam.

Quoniam & Achaia.) & coniunctio redundat.

Ab anno præterito.) ἀπὸ πέρυσι.i.ab anno superiori. Ambrosius legit ab anno priore.

Et uestra æmulatio) καὶ ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος.i.ex uobis orta æmulatio,hoc est uestrũ exẽplũ.

Prouocauit plurimos.) Sic interpres dixit plurimos pro multis, ut uulgo sacerdotũ in preculis horarijs ꝓ de pluribus martyribus legũt ꝓ plurimis,græce est πλείονας,id est plures siue complures. Abutuntur enim & græci comparatiuo hoc, uice positiui nomi/nis. Ambrosius legit plures,non plurimos. Quanꝯ id uideri potest scriptoris accidisse culpa. Misimus aũt.) ἔπεμψα δέ.i.misi uero. Sed hoc loco fratres accusandi casu legen/dum est,non nominandi, τοὺς ἀδελφούς. Excusat aũt Paulus, ꝙ tam multa uerba fecerit de administrãda eleemosyna in sanctos,sed tamẽ mittẽdos fratres omnino putauit, ne offenderẽtur imparati,hoc est nõ dubitat,quin libenter sint subuenturi pauperibus,sed præmonendos duxit,ut in tẽpore conferant,quod uelint conferre ne uideantur minus libenter dare,ꝯ cæteræ ecclesiæ. Vt nõ dicamus uos in hac substantia.) ἵνα μὴ λέγωμεν ὑμᾶς ἐν τῇ ὑποστάσῃ ταύτῃ τῆς καυχήσεως.i.ut nõ dicamus uos in hac substãtia gloriatiõis. Am/brosius legit,ut nõ dicam oẽs in hac parte. Verũ exẽplaria cõsentiunt,& pulchre habet, ut intelligamus ad hunc modũ. Ne erubescamus tunc nos deinde per occupationẽ, ut nẽ dicam uos,significans pudorẽ eũ ad illos maxime attinere,uerũ id maluit intelligi ꝯ explicare,ne quid offenderet animos Corinthiorum.

Postea quod sequit in hac substantia gloriationis,referendũ est ad illud superius,eru/bescamus nos,nimirũ pudefacti in hoc argumento gloriationis meæ,qua gloriatus sum de uobis. Aut,nõ in oibus,in quibus merito gloriatus sum,sed i hac quoq; parte quo ni/hil sit in quo nõ iure uidear de uobis gloriatus, ὑπόστασιν aũt dixit argumentũ, quemad/modum uertit in epla ad hebræos, argumentum non apparentium.

Rogare fratres.) Rursum fratres accusandi casu legendum est,non uocandi.

Vt p̃ueniãt.) ἵνα προέλθωσιν.i.ut prius ueniãt,siue p̃cedant,ut legit Ambrosius.

Re,pmissam b̃ndictionẽ) προκατηγγελμένην.i.ante ꝓmissã. Porro bñdictionẽ hoc lo/co uult intelligi beneficentiã, nõ manũ motã. Nã ante λογίας,collectiones eleemosynas uocauit,hic easdẽ εὐλογίας uocat,nõ a λόγος sed a λέω collego. Nisi mauis huc torquere, qd̃ bñficiũ alacriter & benignis uerbis dandũ est. Et ob id bñdictionẽ uocarit, Etenim inter auaros hoc agitur,ut ꝯminimum detur,& si quid forte coguntur dare, dant uer/bis male ominatis. At beneficium hoc animo & uultu dandum est,quasi dando lucrum facias. Et addendum est uestram, quod abest in nostris codicibus.

Paratam esse maluissem uertere per nominandi casum, τὴν προκατηγγελμένην εὐλογίαν ταύτην, ἑτοίμην εἶναι.i.ut ante promissa uestra ista benedictio prompta sit,hoc est,ut alacri/ter detis

ter detis quod daturos uos ante pollicíti eſtis.

Quaſi benedictionē.) οὕτως ὡς εὐλογίαν, & μὴ ὡς πλεονεξίαν, ſic ueluti ſit benedictio & non uelut ſit auaricia. Nam beneficentia debet alacris eſſe, cum auarus det triſtis.

Hoc autem dico.) Dico non exprimitur in græcis codicibus, ſed tantum eſt, hoc autem τοῦτο & cætera ſubaudiuntur, & a latinis additum eſt uerbum explicandæ rei gratia.

De benedictionibus.) In benedictionibus. Nam utrobiq; eſt ἐπ' εὐλογίας. Interpres mutauit ſuo arbitratu.

Vt deſtinauit.) προαιρεῖται, id eſt proponit, præſentis temporis. Et Ambroſius legit ſecundum propoſitum cordis, nec additur ſuo, aut ſui, ut ſit ſenſus abſolutior. Nec enim agit de huius aut illius animo, Tantum indicat, libenter & ex animo dandum eſſe quod datur. Ex neceſſitate.) ἐξ ἀνάγκης. Laurentius putat hoc loco neceſſitatem accipiendam pro indigentia, non pro coactione, cui non aſſentior hoc ſane loco. Nam hanc particulam ex neceſſitate, oppoſuit illi, quæ præceſſit ὡς προαιρεῖται, hoc eſt, ut ſponte ſua ſtatuit, & qui coactus dat, triſtis dat, ob quod citauit illud, hilarem datorem diligit deus.

Abundare facere in uobis.) εἰς ὑμᾶς, id eſt in uos, & περισσεῦσαι accepit tranſitiue, quod alibi ſolet neutraliter. Velut apud nos ſuppeditare, nonnunq; eſt ſuppetere, nonnunq; ſubminiſtrare. Atq; hic quoq; gratiã appellat beneficentiam. Sentit enim libenter dandum quod deus potẽs ſit, ut efficiat, quicquid in ſanctos illius contulerint, id multo cum fœnore ad ipſos redire, ne uel ea res illos a largiendo deterreat, quod benignitas exhaurire uideatur rem familiarem.

Vt in omnibus ſemper.) ἵνα ἐν παντὶ πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, id eſt ut in omnibus omnem ſufficientiam habentes. Eſt autem αὐτάρκεια, ubi quis ſuis eſt contentus, ſuaq; ſorte, nec aliunde deſyderat quicq; Interpres & Ambroſius, ſi modo codices mendo uacant legiſſe uidentur ad hunc modum ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν

In ſeculum ſeculi.) Græce tantum eſt εἰς τὸν αἰῶνα, id eſt in æuum.

Qui autem ſubminiſtrat.) ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν. Hic locus apud Græcos paulo diuerſius habetur, ὁ δὲ χορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν χορηγήσαι, καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξῆσαι τὰ γενήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν, id eſt qui autem ſuppeditat ſemen ſeminanti, & panem in cibum miniſtret, & multiplicet ſemẽ ueſtrum, & augeat genimina iuſticiæ ueſtræ. ut χορηγῆσαι, πληθύναι, αὐξῆσαι infinita uideãtur uertenda potius per imperatiuum modum, ſuppeditet, impleat, augeat. Niſi forte ſubaudiatur uerbum μέλλῃ, quod additum infinitiuis, futurum tempus efficit. Nam in tam multis uerbis, non eſt conſentaneum, tempus caſu fuiſſe commutatum, ut legas χορηγόν πληθυνεῖ αὐξήσῃ. Tametſi in hunc ſenſum legit Ambroſius.

Augebit incrementa frugum.) γενήματα τῆς δικαιοσύνης, id eſt prouentũ iuſticiæ, quod hic uertit incrementa frugum, Ambroſius uertit fructum.

In omnibus locupletemini.) Paulus aliquoties ſuo more participijs abutitur. Vnde recte uertit πλουτιζόμενοι in uerbum, Laurentius referendum putat ad particulam, quæ præceſſit, abundetis in omne opus bonum.

Quæ operatur per uos.) Ambroſius pro ἥτις legiſſe uidetur εἵτις, uertit enim ſi quis, & conſentiunt cum hac lectione ſcholia illius.

Miniſterium huius officij.) διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης, id eſt adminiſtratio huius miniſterij. Sic enim uocat officium ſubminiſtrandæ pecuniæ, ſed λειτουργία nonnunq; græcis ſignificat ſacrificium, ſuo ritu peractum, ut accipias hanc pecuniã quaſi uictimã offerri deo, cuius miniſter ſit Paulus, ut ſacerdos ſacrum peragens.

Per multas gratiarum actiones in domino διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ θεῷ, id eſt per hoc quod multi gratias agunt deo.

Et in obedientia confeſſionis.) Faber uult eſſe hyppallagen, ut intelligamus in con-

fessione obedientiæ uestræ. Verum nihil uideo cauſæ cur reclamantibus exemplari bus, & interpretationibus ad hypallagen huiuſmodi confugiamus. Nam obedien/ tia confeſſionis poteſt accipi, quod obedientes Paulo in eleemoſynis largiendis de clararent ſe uere & ex animo confiteri euangelium. Quod ſi mauis ὁμολογία pro aſ/ ſenſu, laudat illorum obedientiam, quod ſibi id ſuadenti ac monenti non ſint refraga/ ti. Ambroſius pro confeſſione legit, ſubiectione magis exprimens græcam uocem ὑπο ταγὴν, quanꝯ ὁμολογία non ſolum confeſſionẽ ſignificat, uerum etiam conſenſum, ut accipias futurum, ut multi gratias agant deo, cum uiderint Corinthios tanto conſenſu obedire Paulo. Atꝙ ita tacite monet, ut omnes conferant pro ſua quiſꝙ uoluntate & facultate. Deſyderantium uos.) ἐπιποθούντων ὑμᾶς. Ambroſius addidit, deſyderan/ tium uidere uos, ſiue, quod aliud habuerit exemplar, ſiue quod uoluerit explicare ſen/ ſum, in quem & græcanica ſcholia interpretantur, Quanquam hoc loco gratiam uerti poterat beneficium, ut intelligas illos eſſe cupidos uidendi Corinthios, in quibus deus tantam beneficentiam ſibi contuliſſet.

Et modeſtiam.) καὶ πλὼ ἐπιεικίαν, quod comitatem magis & facilitatem ſonat, quã mo/ deſtiam, quæ opponitur arrogantiæ. In facie.) κατὰ πρόσωπον, id eſt iuxta faciem.

EX CAPITE DECIMO.

IPſe Paulus) αὐτὸς δὲ ἐγὼ παῦλος. Mire Paulus tribus uocibus αὐτὸς δὲ & ἐγὼ ſepauit ſuã perſonam a cæteris apoſtolis, quod antehac egerit negocium aliorum, nunc e ſuo loquatur affectu. Rogo aũt uos.) Cũ ante dixerit ſe obſecrare, nõ adiecit qd obſecraret. Vnde capitis huius initiũ utroꝙ referri poteſt ad ſupiora, ut ſit ſenſus. Rogo ut meo quoꝙ nomine libenter conferatis hanc pecuniã. Aut ad ſequentia, quẽ/ admodum modo diximus, atꝙ ita δέομαι repetit quod dictum erat παρακαλῶ, ut ſit re/ deuntis ad id quod cœperat, quaſi dixiſſet. Rogo inꝯ.

Abſens autem confido in uobis.) θαῤῥῶ εἰς ὑμᾶς. Græca quidem ſunt ambigua, uerum magis congruit ut intelligamus, audax ſum erga uos, ſicut alibi dicit. Epiſtolæ fortes.) ꝓſentia infirma, quanꝯ ſcholia græcorum non eodem exponunt modo, Vulgarius pu tat per Ironiam dictum. Mihi ſane nõ probatur.

Gratias ago deo.) Rurſum eſt χάρις τῷ θεῷ, id eſt gratia deo.

Qui arbitrantur nos tanquam.) τοὺς λογιζομένους, id eſt qui cogitant aut eſtimant, uel qui ſic habent nos, ut ſecundum carnem ambulantes.

Non carnalia.) οὐ σαρκικὰ diuerſum ab illo σάρκινα, quod tamen eadem uoce latina red didit, ut ſuperius admonuimus. Et potẽtia deo) græcis eſt δυνατὰ τῷ θεῷ. Ambroſius le git fortia deo, Laurentius mauult, ualida deo. Cæterum illud deo græcis datiuus eſt in/ ſtrumenti, polletꝙ perinde ac ſi dicas, fortia per deum, & opera diuina. Vtinam liceret nibus epiſcopis, maximeꝙ iis qui in Pauli locum ſucceſſerunt, tam uere ſuoꝙ iure hãc uſurpare uocem, ꝙ ipſe Paulus uſurpauit, Arma militiæ noſtræ non carnalia, ſed fortia deo, non ad demolitionem oppidorum, arcium, ſed impiarum cogitationum. Hæc ſunt arma, hæc bella, hæ pugnæ, hæc uictoria, hi triumphi digni ſucceſſoribus apoſtolorum.

Conſilia deſtruentes,) λογισμοὺς, id eſt cogitationes. Et rurſum participium addidit, quod nuſꝙ refer. tur καθαιροῦντες deſtruentes, hoc eſt quibus armis deſtruimus. Porro cum de armis meminerit, mire ſubiecit metaphoras munimentorum, quarum alia arti/ ficio, alia ſublimitate ſunt inexpugnabilia. Nos quo magis perſpicuus eſſet ſenſus, uerti mus hoc pacto. Sed potenti a deo ad demolitionem munitionum, quibus cogitatio/ nes demolimur, & omnem celſitudinem, quæ ſuſtollitur aduerſus ſcientiam.

Extollentem ſe.) ἐπαιρόμενον, id eſt inſurgentem, ſiue qui attollitur. Erat huiuſmodi ma chinarum genus, quod repente ſublatum in altum inueheret hoſtem.

Omnem intellectum.) πᾶν νόημα, id eſt omnem cogitationem.

Quæ ſecundum faciem ſunt uidete.) Græci codices legunt hoc per interrogationem ut ſit uidetis,non uidete, quaſi fingens id fieri,quod uelit obiurgare. Num ea cernitis, quæ ſunt iuxta faciem? hoc eſt quæ foris uidentur, & oſtentationem habent potius q̄ efficaciam. Meminit enim quod dixerit ſe humilem fuiſſe apud illos, hoc eſt contemptō ſimilem, cum alij quidam magno faſtu agerent apoſtolos, Ambroſius legit ſecundum faciem, pro eo quod eſt in conſpicuo ſunt & aperta. Vulgarius uult eſſe obiurgantis,quod ex opibus,e cultu faſtuue æſtimarent hominem,ac non potius ex animi bonis cui magis aſſentior. Cogitet iterum apud ſe.) ἀφ' ἑαυτοῦ, id eſt ex ſeipſo, nimirum non expectans noſtram increpationem.

In obſequium Chriſti.) εἰς ὑπακοὴν, id eſt in obedientiam,ut ſemper ante hac uertit.

Ita & nos.) Græcus addidit Chriſti, ὅτι καθὼς αὐτὸς χριστοῦ, οὕτως καὶ ἡμεῖς χριστοῦ. id eſt quod quemadmodum illi Chriſti, ſic & nos Chriſti, Porro Chriſti genitiuus eſt,nō rectus caſus. Inquiunt.) φησὶ,id eſt inquit, ut ſubaudias aliquis, aut certum hominem qui hoc dixerit. Nam & præceſſit & mox ſequitur τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, id eſt hoc perpendat iſtiuſmodi.

Sermo contemptibilis.) ἐξουθενημένος, id eſt contemptus potius.

Inferere aut cōparare.) ἐγκρῖναι ἢ συγκρῖναι. Interpres nō potuit reddere uocū affinitatē græcarū, quaſi dicas,inferre & conferre,aut inſerere & conſerere. Sed ipſi in nobis) Græce ſecus eſt,ἀλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς,οὐ συνιοῦσιν id eſt,ſed ipſi in ſeipſis,ſeipſos metientes,& comparantes ſeipſos ſibiipſis,non intelligūt &c. Atq; ita græca exponunt ſcholia,ut intelligamus arrogantes illos, ex ſuo ipſius animo metiri ſeſe.& ſibi magnos eſſe,& alios ab alijs laudari mutua quadam talione. Atq; hunc ſenſum ſecutus eſt & diuus Auguſtiuus in opere de doctrina chriſtiana cum ait. Et fit illis quod ait apoſtolus. Comparantes enim ſemetipſos ſibi metipſis non intelligunt. Ad eum modum interpretatur Vulgarius Paulinarum epiſtolarum non indiligens interpres. Quanq; Ambroſius diuerſum exemplar ſecutus uidetur. Porro quod addidit non intelligunt,græci interpretes, putant imperfectum eſſe ſermonem, utſubaudias, q̄ ſint alijs deridiculi. At mihi uidetur hoc loco participium eſſe poſitum loco uerbi infinitiui, id quod apud Græcos non raro fieri ſolet. Ac tum quidem hic erit ſenſus, At ipſi non intelligunt, quod ſeipſos inter ſeſe metiuntur & conferunt, & non potius cum ijs, qui meliores ſunt illis, neq; iuxta regulam Chriſti. Atq; hic ſenſus magis quadrat cum his quæ ſequuntur. Nam quod Vulgarius uult ſubaudiri ,Non intelligunt,q̄ ſint alijs ridiculi, mihi uidetur coactius. Cæterū regulam hic uocat, menſuram ſumpta methaphora a regulis fabrorum, ne quis tale quippiam ſomniet, quale eſt cum dicimus regulam Franciſci,aut Benedicti.

Qua menſus eſt.) οὗ ἐμέρισεν, id eſt qua partitus eſt nobis deus menſura quaſi dicas, ea quoq; menſura, quatenus ad uos uſq; gloriemur. Nec eſt ſimpliciter ad uos, ſed etiā ad uos ἄχρι καὶ ὑμῶν, ut intelligamus non eſſe mediocre pertingere ad modum Corinthiorum. Reſpondit autem ei quod mox ſequitur ἄχρι γὰρ καὶ ὑμᾶς ἐφθάσαμεν. i. nam uſq; ad uos quoq; peruenimus. Quemadmodum autem gloriari ſolent inſaniſſimi principes,ſi longiſſime prorogarint imperium,ita Paulus Chriſti ductor gloriatur,quod eo uſq; propagauerit ditionem principis ſui ,ſperans fore, ut longius etiam proferat imperium. Interpres legiſſe uidetur ἐμέτρησεν pro ἐμέρισεν.

Creſcentis fidei.) αὐξανομένης πίστεως. i. augeſcente fide ueſtra.

Magnificari ſecundum regulam.) Rectius hæc infinita uertiſſet in alium modum. Spem habentes fore, ut augeſcente fide ueſtra in uobis amplier, iuxta regulam noſtrā in abundantiam ad euangelizādum ea quæ ultra uos ſunt. Nō ut in aliena regula in his quæ parata ſunt gloriemur, Significat ſe ſperare futurum,ut in dies creſcente fide Corin-

thiorum,creſcat & ipſe ac maior maiorq; fiat,adeo ut iam prædicatio ſua longius porri gatur,etiam ad eos qui ultra Corinthios ſunt,idq; iuxta ſuam regulam,nō alienam, hoc eſt ſuo marte,ne uideatur gloriari de ijs.quæ iam parata ſunt, & ab alijs laborata,quem/admodum faciebant pſeudapoſtoli.

Etiam in illa quæ ultra uos ſunt euangelizare.) εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν. Faber hoc loco legit εἰς τὰ ὑπὲρ ἐκεῖνα ὑμῶν,id eſt in illa quæ ſupra illa ueſtra.Sed fallitur, meo quidem iudicio, Nam ὑπερέκεινα aduerbium eſt, cui additur articulus ut fiat epitheton, id eſt ulteriora uobis,id eſt quæ ultra uos,hoc eſt longius & in alios etiam populos.Et in hanc ſententiam interpretantur non ſolum Vulgarius cæteriq; græci, uerum etiam diuus Ambroſius. Proinde nonnihil demiror Stapulenſem mutata etiam ſcriptura a tot autoribus uoluiſſe diſſentire, præſertim cum hic nihil ſit quod offendat, aut alio ſuadeat confugere. Verum quandoq; bonus dormitat Homerus. Neq; uero nos grauatim alijs ignoſcimus,eandem uiciſſim ab alijs ueniam flagitantes.

EX CAPITE VNDECIMO.

VTinam ſuſtineretis modicum.) ὄφελον ἀνείχεσθαί μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ, id eſt utinam ſufferatis me pauliſper in inſipientia,& eſt ſuſtinuiſſetis magis q̄ ſuſtineretis. Cæterū quid Laurentio Vallæ uenerit in mentē, ut pro ſuſtineretis, mutandum putarit ſuſciperetis,ut ingenue dicam prorſus non intelligo. Niſi forte ſomniauit ἀναδέχεσθαι pro ἀνείχεσθε, nam ἀνέχεσθαι magis ad uerbum reddi ne poſſit quidem, q̄ ſi dicas ſuſtinere.Illud recte admonet in modicum quid,quid abeſſe in ſermone græco,& modicū interpres ſuo more poſuit pro puſillo.Nos uertimus pauliſper.

Supportate me) ἀνέχεσθε, græca uox anceps eſt. At magis quadrat,ut ſit indicatiui modi ſuſtinetis. Corrigit enim quod dixerat,utinam ſuſtinuiſſetis,imo inquit,ſuſtinetis & quod opto factum,facitis. In hunc ſenſum exponunt græcanica ſcholia.

Aemulor enim uos.) ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς. Ambroſius uſus eſt græca uoce, opinor non inueniens quo uim uerbi explicaret. Nam hic zelum appellat ingentem, & ut ita dixerim in modicum quendam amorem,uelut ambiat, ut apud illos primus eſſet, nec ferat alios apoſtolos, in partem amoris admitti. Nam agit hic de quibuſdam apoſtolis, qui pluris haberi uolebant apud Corinthios,q̄ Paulus eſſet. Addit autem zelo dei, ne quis arbitraretur illum ſua gloria ſuoue compendio commoueri,nos uertimus, zelotypi ſumus erga uos. Quid autem uereamur ſic intelligere de Paulo, cū ad eundem modum interpretetur Origenes, theologorum ſine controuerſia princeps, de deo, quod zelotes dictus ſit.

Deſpondi enim.) ἡρμοσάμην, id eſt adaptaui ſiue adiūxi. Ambroſius legit paraui. Hieronymus in Amos legit ſtatui,ſed lapſus opinor memoria.

Aſtutia ſua.) Græcus addit ἐν,in aſtutia ſua, idq; iuxta proprietatem ſermonis hebraici, pro eo quod eſt per aſtutiam ſuam.

Corrumpuntur ſenſus.) φθαρῇ accommodato uſus eſt uerbo,cum de uirgine meminiſſet. Et ſenſus græcis non eſt αἰσθήσεως, ut de uiſu, auditu, aut alijs ſimilibus queat accipi,ſed νοήματα,quod proprie ad mentem animumq; pertinet. Accommodat enim allegoriam.Euæ decepti ſunt oculi. Corinthijs timendum erat menti. Cæterum illud uerbum excidant,nec eſt apud Græcos, nec apud Ambroſium. Proinde uidetur adiectū ab interprete, quod alioqui durius uideretur dicere corrūpantur a ſimplicitate. Neq; enim ſimplicitas corrumpit animum,ſed animus corruptus degenerat a ſimplicitate. Perinde ut Vergilius dixit,quantū mutatus ab illo,non quod ille mutaſſet,ſed quod illi diſſimilis eſſet factus. Et appoſite uirgini tribuit ſimplicitatem memor allegoriæ ſuæ. Deniq; non eſt ſimpliciter ne,ſed μήπως, id eſt ne quo pacto,nos uertimus,ne qua. Vehementius enim eſt addita coniunctione expletiua. Quin & illud annotandum, ut ob-

iurgaturus

iurgaturus Corinthios arte ſubleuat illos,omni cuidam deriuans in corruptorem.

Quæ eſt in Chriſto Ieſu.) τῆς εἰς τὸν χριστὸν,i.quæ eſt erga Chriſtum ſiue in Chriſtum, quia ſimpliciter illi obtemperamus.

Alium Chriſtum.) ἄλλον ἰησοῦν.i.alium ſiue alterum Ieſum. Ita conſentiunt græci codices,quos ego quidem uiderim. Atq; ita legit & interpretatur Vulgarius. Illud obiter annotandum,quod Paulus admonet Corinthios,id nobis quoq; magnopere cauendū, ne nobis alterum Ieſum accerſamus,ac fingamus potius,onuſtum opibus, onuſtum imperio,ditione,uoluptatibus,& quicquid hic mūdus habet p̄ſtigiarū, ad hæc cerimonijs pluſq; iudaicis obſitum,cum uerus ille ab omnibus hiſce rebus fuerit puriſſimus.

Recte pateremini,) Cur nō & hic ſuſtinuiſſetis ἠνείχεσθε,uidelicet illos pſeudapoſtolos,ſi quid docerent,quod nos non docuimus. Nunc cū nihil adferant de Chriſto quod nos non docuerimus,cur illos oſtentantes ſeſe toleraſtis?

Nihil me minus feciſſe.) μηδὲν ὑστερηκέναι τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων.i.nihilo inferiorē fuiſſe excellentibus apoſtolis.Et in hunc ſenſum legit Ambroſius.Aeſtimo em̄ me in nullo inferiorem fuiſſe,ab ijs qui ualde ſunt apoſtoli. Sentit enim de Petro Iacobo, & Ioanne, qui ſummates habebantur, ut indicant græcanica ſcholia.

Nam & ſi.) εἰ δὲ καὶ Hic interpres frequenter pro δὲ uertit.Nam .Porro c̄uis imperitus. Aduerſatur em̄ ſuperiori parti,qua iactat ſe nihilo inferiorem ſummis apoſtolis.

Sed non ſcientia.) Cur non potius & latinius & ſimplicius,nō autem ſcientia,ſiue cognitione. Laurētius merito ridet nōnullos,qui ex hoc loco Paulū colligunt balbū quēpiā & impeditæ fuiſſe linguæ,quaſi nihil interſit inter ipeditū & imperitū,homines inq̄t uere impedito ſermone,atq; adeo ſcientia, cum græce ſit ἰδιώτης .i. idiota, quæ uox illis tum priuatum,tum indoctum ſignificat Hieronymus hac in re uarius eſt, compluribus locis clamās Paulū græci ſermonis ignarū fuiſſe,quod aliquoties ſuis quibuſdā utatur uocibus, Ciliciæ uernaculis,nonnunq̄ coniunctioni μὲν,non reddat eam quæ reſpōdet δὲ Ad hæc quod hyperbatorum anfractibus moleſtus ſit alicubi,quodinterdum anapodoton relinquat orationem. Rurſus alias in diuerſum declamat procul ſubmouens eos, q̄ putent Paulum hoc ex animo dixiſſe,cum omneis ſermonis ꝓprietates pulchre tenuerit,omneis argumentationum ſtrophas ad unguem calluerit. Quin & diuus Auguſtinus in opere de doctrina chriſtiana, plæraq; rhetorum ſchemata, ex Paulinis adducit epiſtolis. Idem alicubi,monet,&ſi,hoc loco non eſſe fatentis ſed cōcedentis ac donantis,ueluti ſi dicas, fac me eſſe imperitum ſermone. Certe nō ſum imperitus ſcientia.

In omnibus autem manifeſtus ſum uobis.) Græca ſecus habent ἀλλὲν παντὶ φανερωθέντες ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς, quæ quidē ad uerbū ita ſonant. Sed in omni manifeſtati in oībus in uos. Senſus autem hic eſt. Non ſicut pſeudapoſtoli ſumus,qui fucati & perſonati ſimulatione ſanctimoniæ uobis imponunt,ſed in omni re,& inter omnes declarati ſumus,& apparet quales ſimus erga uos, & illud παντὶ referri poteſt ad rem,& ἐν πᾶσιν,ad perſonam. Niſi mauis conduplicationem facere ad uehementiam.

Aut nunquid peccatum feci.) Græca ſic habent ἢ ἁμαρτίαν ἐποίησα, an peccatum feciſti ue,an peccaui. Græci non diſtinguunt inter an & aut. Apud latinos plurimum intereſt, & quorſum attinebat addere quid,cum id græcus ſermo non habeat?

Alias eccleſias expoliaui.) ἐσύλησα,id eſt depredatus ſum.

In miniſterium ueſtrum.) εἰς τὴν ὑμῶν διακονίαν,in hoc ut uobis miniſtrarem, hoc eſt uobis inſeruiui ſine ueſtro ſumptu,ſtipendio interim ab alijs accepto.

Et egerem) καὶ ὑστερηθεὶς.i.deſtitutus,uel cum deeſſet. Neq; uero ſimplex ,ut opinor,eſt emphaſis coniunctionis καὶ,ſed epitaſin habet hoc loco,ut ſit ſenſus, adeo non grauaui uos,ut nec egens id uoluerim facere.

In omnibus ſine onere.) ἀβαρῆ.i.minime grauem dictione compoſita.

Oneroſus fui) κατενάρκησα quod uerbum dictū eſt ab ocio & torpore. Nam hi premūt & imminent

& imminent alijs, unde petunt assidue, dictione composita e tribus græcis ναρκεῖμ, quod est torpere, unde & νάρκη torpedo piscis, & ἐν præpositione, & altera ἐτὴ ΚΤ quæ frequenter in malam significat partem, uelut in καταστρηνιάω & καὶαφρονῶ, præsertim cũ hic quoq; paterno iungatur casui κατενάρκησα οὐδενός.

Et ueritas Christi in me.) Hoc ueluti iusiurandum adiecit.

Non infringetur.) οὐ φραγήσεται. Id scholia græca exponunt non interrumpetur, neq; deficiet, hoc ait significans se nec in posterum aliquid ab illis accepturum, ut nõ præcludatur sibi hæc occasio gloriandi, quod gratis docuerit euangeliũ. Interrumpitur enim quod non est perpetuum. At ille iurat eam gloriã sibi fore perpetuã, ne cui grauis esset, Verbum dictũ est ab intersepiẽdo, nam sepe obiecta excludimur. Nec enim est in me auferendi casu, sed accusandi εἰς ἐμὲ, quasi dicas aduersum me.

Quia non diligo uos.) Apertius erat, an quod non diligam uos, mutato uerbi modo. Nam græci negligunt differentiam huiusmodi.

Quod aũt facio & faciam.) Non sensisse uidetur interpres elegantiam huius coniunctionis καὶ, quam hoc loco & similibus habet apud græcos, ὃ δὲ ποιῶ καὶ ποιήσω, id est quod facio, hoc etiam sum facturus in posterum, siue quod facio, idem & in posterum sum facturus. Deinde licet græcis unica sit coniunctio δὲ, quæ pluribus latinis respondeat, aũt, sed, uero, porro, cæterum, rursum, contra, & his similibus, nonnihil tamen apud nos interest, quam quo loco colloces. Hic magis cõgruebat, sed q̃ aũt. An quod nõ diligã uos deus nouit. Sed quod facio. &c.

Vt in quo gloriãtur.) ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται. Ambrosius propius accessit ad græca, ut in eo q̃ gloriantur reperiantur, ut & nos, hoc est si & illi gloriantur se gratis euangelizare, nec in hoc erunt nobis p̃stantiores cũ ipse gratis docea & egens.

Eiusmodi pseudo apostoli.) Pseudapostoli dicendum composita dictione, quemadmodũ est apud Græcos, nec potest in duas diuidi, latine sonat falso titulo apostolos.

Si ministri eius.) εἰ καὶ οἱ διάκονοι. i. si & ministri, & ita legit Ambrosius, & transfigurat se græce est transfiguratur & transfigurantur μεταχηματιζόμενοι μεταχηματίζεται.

Alioqui uelut insipientem,) εἰ δὲ μήγε. i. sin aliter, id est si minus persuadeo me nõ esse insipientem, tolerate me gloriantem tanq̃ insipientem.

Modicum quid.) μικρόντι, id est paululum siue paulisper. aut aliquantisper.

Secundum deum.) κατὰ κύριον, id est secundum, dominum, quemadmodum & in superiori epistola scripsit, ego non dominus, & dominus non ego. Humanũ quiddam & stultum significat, quod negat esse secundum dominum.

In hac substantia gloriæ) ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως, id est substantia siue materia gloriationis, & sic legit diuus Ambrosius.

Si quis accipit) εἴ τις λαμβάνει quod præcessit κατεδίετε uidetur ad cibũ pertinere, quẽ illi sumebant apud discipulos, hoc ad munera. Vulgarius putat idem bis dictum, deuorat & accipit, ut intelligamus insatiabilem auferendi auiditatem in pseudapostolis, cum summa coniunctam arrogantia. Secundum ignobilitatem dico.) κατὰ ἀτιμίαν. Magis quadrabat iuxta contumeliam. Exponit enim illa atrocia, si quis uos deuorat, si quis in faciẽ cedit. &c. Nõ inquit quod ista uos patiamini a pseudapostolis, sed quod ad contumeliæ rationẽ attinet, nõ leuiora patiamini ab istis, q̃ si ista pateremini.

Quasi nos infirmi fuerimus in hac parte) In hac parte nõ reperio in græcis codicibus quos ego sane uiderim. In quo quis audet) ἐν ᾧ δ' ἄντις, id est in quocũq; uero aliquis audet. In insipientia dico.) Hoc per parenthesin interiecit, memor eius quod ante dixerat. Non loquor secundum dominum sed uelut in insipientia.

Ministri Christi sunt.) Post hanc partem græcis non repetitur, & ego. Imo id additũ subuertit totam sententiam. Sic enim legendum. Ministri Christi sunt plus ego, deinde illud παραφρονῶν λαλῶ, id est desipiens dico, per parenthesim interiectum est. Consentit

ſentit cum græcorum exemplaribus Ambroſius,ad hunc legens modū.Miniſtri Chriſti ſunt,uelut inſipiēs dico magis ego.Nam in cæteris quidem æquabat ſeſe cæteris apoſtolis,at in eo,quod apoſtolorum eſt proprium,ſemet illis anteponit,nō ſolū æquat, uerum quoniam id arrogantius dictum uideri poterat,præmunit ſtulticiæ prætextu, quēadmodum & initio fecit.Quod ſi maxime ſic legerētur,miniſtri Chriſti ſunt & ego, ut minus ſapiens dico plus ego.Nihil erat neceſſe ſenſum eum inducere, quem ex Aquinatis ſentētia induxit Nicolaus cognomento de Lyra, qui ab hoc loco,ut minus ſapiēs dico,plus ego,nouum facit orationis caput,& ad hunc ediſſerit modū. Si uideor inquit uobis inſipiēs me pſeudapoſtolis adæquādo, adhuc uidebor uobis minus ſapiēs me eis pferēdo..Poterat em̄ illud,plus egò p correctionē ſubijci,p̄miſſa mitigatione inſolētiæ. Nēpe hoc modo.Miniſtri Chriſti ſunt,ſū & ego.Quid aūt dixi & ego? Imo ut ſtultoꝛ more loquar glorioſius,plus ego. Quanq̄ nō eſt huius inſtituti diſcutere,quid huiuſmodi ſcriptores ſenſerint,quos cōſtat,ueterū ignaros literaꝝ,tumultuario ſtudio hinc atq̄ hinc conſarcinatis gloſſematis,ſacras tuliſſe literas,cum antiquis potius nobis res eſt. Cæterū de orationis ornamentis & ſchematibus quibus totus hic ſermo picturatus eſt, qui plenius uelit cognoſcere,legat quarti de doctrina chriſtiana libri caput quartum.

In laboribus plurimis.) περισσοτέρως.i.in laboribus abūdantius fortaſſis Interpres uertit pluribus,id qđ erat tolerabile. Quāq̄ apud græcos alius eſt ordo ἐν κόποις περισσοτέρως ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως.i. in laboribus abundantius in plagis ſupra modum, incarceribus abundantius.Nam quod interpres bifariam reddidit,græcis unicū eſt aduerbium περισσοτέρως.Etiā ſi comparatiuum poſitum eſt uice ſuperlatiui.

Supra modū.) ὑπερβαλλόντως.i. eximie,& ut ita dicā exceſſiue, & ſupra q̄ credi poſſit,ut nihil agant qui interpretantur ſupra modū humanæ uirtutis.

Quadragenas.) τεσσεράκοντα.i.quadraginta,q̄q̄ recte uertit ſignificās illū quinquies uapulaſſe,& unoquoq; tēpore quadraginta plagis ceſum fuiſſe.Si modo id ueꝝ eſt.Sic enim ſentit diuus Ambroſius addens id præceptū in libro Deuteronomij,ut plagis trigintanouem emendarentur, qui cōmeruiſſent. Valla mauult quinquies undequadraginta Accepi.Subaudiendum autem haud dubie plagas.

Ter naufragium feci.) τρὶς ἐναυάγησα,latine quidem uertit,naufragium feci,pro naufragium paſſus ſum. Quemadmodum Terentius dixit, is nauem fregit apud Andrū, de eo cui nauis eſſet fracta tempeſtate.

In falſis fratribus.) Græcis unica dictio eſt ψευδαδέλφοις,hoc eſt falſo chriſtianis,qui ſe fingerēt eſſe diſcipulos Chriſti,cū nō eſſent. Nā ut ſæpius iā admonui fratres abſolute dicebantur omnes chriſtiani. Quod quidē cognominis nunc a paucis occupatū eſt,ut ad illos ſolos reciderit chriſtianiſmus.

Nocte & die.) νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα.i. noctem & diem in profundo egi, nec additur maris. In labore & erumna.) κόπῳ & μόχθῳ,propemodum bis idem dixit. Nā μόχθος quoq; labor eſt,ſed qui difficultatem habeat adjūctam, Vnde Ambroſius moleſtiam legit pro erumna.

Vigilijs multis,) pro multis græce eſt πολλάκις.i.ſæpe, itidem eſt in ieiunijs ſæpe πολλάκις non πολλαῖς. Præter illa quæ extrinſecus ſunt.) χωρὶς τῶν παρεκτός,hoc eſt præter ea quæ foris & extrinſecus accidunt, Ad eū quidem modū plæriq; ediſſerunt. Cæterum Vulgarius παρεκτὸς accipit pro præter,ut quaſi dicas p̄ter ea quæ p̄termitto, ut ſit ſenſus Pauli,nec in hoc ſuorū malorū catalogo,recenſuiſſe omnia. Verū utra ſententia magis approbanda, prudenti lectori perpendendum relinquo.

Inſtantia mea cotidiana) Hoc ſeparatū eſt a ſuperioribus ἡ ἐπισύστασίς μου ἡ καθ' ἡμέραν, q̄q̄ pōt utroq; referri ad ſollicitudinē cotidianā. Græcanica ſcholia interp̄tant ἐπίσασιν nō curam ac diligentiā,ſed conſpirationē in Paulū,ut intelligas præter eas pſecutiones quæ foris erāt,hoc eſt ab ethnicis,cotidie ferēdas inſidias ſuōꝝ clāculū inſidiātiū Paulo.

Et pater

Et pater domini noſtri Ieſu Chriſti.) Noſtri redundat iuxta græcos, & eſt abſolutius uocari dominum, qui dominus ſit omnium.

Damaſci præpoſ.) Genitiuus Damaſci hic eſt aduerbialis, nam præpoſitus ad ſequentia refertur ἐθνάρχης ἀρέτα. i. gentis præfectus. Aretæ regis, Aretas rex, is erat ſocer Herodis. Eum igitur ſignificat quem Aretas rex Damaſco præfecerat. Et me comprehendere πιάσαι με θέλων. i. comprehendere me uolens.

Et ſic effugi manus eius.) Eius non eſt apud Græcos, ſed tm̄ eſt κἀξέφυγον. i. & effugi.

EX CAPITE DVODECIMO.

SI gloriari oportet.) Græce ſic habet καυχᾶσθαι δεῖ, οὐ συμφέρῃ μοι. Quanq̄ Laurentius in plæriſq̄ codicibus δή legit, non δεῖ, ut ſit ſenſus gloriari certe non expedit mihi, Quod ſi cui placet δῆ, id eſt oportet, ita legendum eſt, ut gloriari oportet legatur per interrogationem. Deinde ipſe ſibi reſpondeat, non expedit. In hunc ſenſum legit Ambroſius. Verum ſuperiorem lectionem ſequitur Vulgarius. Ac mihi ſane multo magis probatur, quod appareat hūc locum ex ſuperiore mutatū, ubi dixerat. Si gloriari oportet, in his quæ infirmitatis meæ ſunt gloriabor. Minus enim illic periculi. Cæterum ubi uentum eſt ad reuelationes, contrahit ſeſe, negās eſſe gloriandum, etiā ſi uera ſint quæ dicturus eſt, quod hæc magis obnoxia ſint ſuſpicioni iactantiæ q̄ illa. Iā quemadmodum erratum eſt a librarijs in δῆ & δή, ſiue δῆ. Nam ita lego apud Vulgariū ob affinitatem & elementorum & uocum, ita conſentaneum eſt erratum fuiſſe in μοὶ, & μοι. Neq̄ enim græci legunt, non expedit quidem, ſed nō expedit mihi οὐ συμφέρει μοι. Idq̄ accōmodatius eſt ad Pauli ſententiam, ut ſit ſenſus, Vobis expedit, ut cognoſcatis, qualem habeatis apoſtolum, longe alium, q̄ ſint iſti ſupercilioſi. Verum mihi non expedit, ut cui tutum non ſit, ſiue propter diſcrimē inanis gloriæ, ſiue propter ſuſpitionē hominum, quibus uidebor hæc iactantiæ gratia cōminiſci, quemadmodum plæriq̄ ſolent. Et mihi legit Ambroſius non quidem. nec addit, ſi gloriari oportet, ſed non expedit mihi. Iam quod ſequitur, multo cohæret aptius cum ſuperioribus. Veniam enim ad uiſiones, ueluti cauſam reddens, cur dixiſſet non expedire ſibi ſup hiſce rebus gloriari. Neq̄ enim apud Græcos eſt hoc loco autem δή, ſed γὰρ enim, mire conſentientibus exemplaribus. Noui hominem.) Annotandum hoc loco non apponi græcum articulum, ne certum aliquem hominē deſignare uideretur, ſed in genere dixit hominē οἶδα ἄνθρωπον

Siue in corpore.) Poſt hanc particulam additur οὐκ οἶδα, id eſt non noui, quæ poſt altera, itē repetitur, ſiue in corpore nō noui, ſiue extra corpus nō noui. Et ꝑ ſiue latinius uertiſſet an. Arcana uerba.) ἄρρητα ῥήματα. i. nō dicenda ſiue ineffabilia uerba.

Super huiuſmodi gloriabor.) ὑπὲρ τοῦ τοιούτου, & uidetur magis pertinere ad hominē q̄ ad rem. Narrat enim Paulus hanc rem, ueluti de alio quopiam, quem tamen nouerit. Ergo de me inquit non gloriabor, Verum de huiuſmodi homine quem noui gloriabor, ueluti diſſimulans ſe eſſe illum de quo loquitur.

Pro me autem nihil) ὑπὲρ δὲ ἐμαυτοῦ οὐ καυχήσομαι. i. de meipſo aūt nō gloriabor.

Ne quis me exiſtimet.) μήτις εἰς ἐμὲ λογίσηται ὑπέρ ὃ βλέπει με ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ. i. ne quis exiſtimet in me, ſupra id quod uidet me, aut audit aliquid ex me. Illud autē in me, perinde eſt, ac ſi dicas. Cogitet de me aut tribuat mihi.

Et ne magnitudo.) Græce ſic habet, καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων, ἵνα μὴ ὑπαίρωμαι δόθη μὴ σκόλοψ τῇ σαρκὶ ἄγγελος σατᾶν. i. ne excellentia reuelationum extollat, datus eſt mihi ſtimulus carni, ſiue in carne angelus ſatan, Atq̄ ita ferme legit Ambroſius. Cæterū non eſt hic κέντρον, ut in actibus, ſed σκόλοψ, quod palū præacutū ſonat.

Qui me cola) ἵνα με. i. ut me. Et ſic legit Ambroſius, q̄q̄ qui pro ut poni ſolet interdū.

Qui me colaphizet.) Poſt hæc uerba rurſum inuenio repetitum ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, id eſt ut ne extollar. Atq̄ ita legit Ambroſius. Quanquam plus ſonat græca uox, q̄ extollar. Imo ſupra modum efferar, quaſi dicas ſuperefferar.

Propter

Propter quod.) ὑπὲρ τούτου, id est de hoc, uel pro hoc, & refertur ad superiora, non ad sequentia. Nam uirtus.) Græce est uirtus mea ἡ δύναμίς μου, Nec est uirtus ἀρετή, ut opponatur uitio, sed δύναμις ut opponatur infirmitati. Sentit enim uirtutem ac potentiam diuinam longe diuersa ratione declarari, ꝙ potentiã mundi. Siquidem illa uiribus & ui innotescit, hæc contra, tolerando. Porro festiuiter retulit inter se duo pugnantia δύναμις & ἀσθένειαν. Libenter.) ἥδιστα, id est libentissime. Et non simpliciter est gloriabor, sed μᾶλλον καυχήσομαι, id est magis siue potius gloriabor. Neꝙ pugnat hic comparatiuum cũ superlatiuo, cum potius non pertineat ad modum gloriandi, sed argumentum & materiã gloriandi. Vtrũꝙ aũt coniunxit Ambrosius, sed ego potius hoc loco malim ꝙ magis.

Propter quod placebo.) διὸ εὐδοκῶ. i. propter quod placeo, siue placitũ est mihi, nec addit in meis infirmitatibus, meis. Factus sum insipiẽs.) γέγονα ἄφρων καυχώμενος, id est fui insipiens glorians siue gloriando. Nihil minus feci.) Id quo pacto uertendũ fuerit superius ostendimus, nihilo inferior fui. Ambrosius legit, nihil em̃ minus feci.

Supra modum apostoli.) τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων, id est excellentissimorum apostolorũ Cõduplicauit em̃ aduerbium epitaseos, quo uehementior esset oratio. Quandoquidẽ hoc loco ὑπὲρ aduerbium est, non præpositio, declarãs excellentiam, idꝙ non citra stomachum dixit, non quod tales essent, sed quod tales haberi uellent.

Tametsi nihil sum.) εἰ δὲ οὐδέν εἰμι. Hæc particula referẽda ẽ ad supiora, ut mitigetꝙ dictum uideri poterat arrogantius. Nihilo inferior sũmis apostolos. Nam proximus sermo habet μηδὲν quæ prohibet sic legi, ut legit Ambrosius, qui addidit tamen loco quidẽ.

Signa apostolatus.) Græce est apostoli, ἀποστόλου non ἀποστολῆς.

Facta sunt super uos.) ἐν ὑμῖν, id est, in uobis, ut legit Ambrosius uel potius inter uos, hoc est uobis uidentibus. Interpres legisse uidetur ἐφ' ὑμῖν.

Minus habuistis præ cæteris ecclesijs.) ὃ ἡττήθητε. i. in quo inferiores fuistis, cæteris ecclesijs. Et uirtutibus.) δυνάμεσι, ut intelligas potentiam miraculorum.

EX CAPITE DECIMO TERTIO.

Ecce tertio hoc.) Hoc nõ est apud græcos, ἰδοὺ τρίτον ἑτοίμως ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, id est, ecce tertio paratus sum uenire ad uos. Interpres & Ambrosius legisse uidentur τρίτον τοῦτο, id est hac tertia uice ut paulo post.

Super impendar ego ipse.) Ego ipse non est apud græcos, nec est super impẽdar, sed expendar, ἐκδαπανηθήσομαι. Etiamsi ad hunc modum legit Ambrosius. Vnde cõijci potest, exemplaria uariasse.

Sed esto ego uos grauaui.) Græce est, sed esto, ego uos non grauaui.

Nũquid per aliquẽ eorum.) Græce est μήτινα ὧν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς, id est, num aliquem eorum quos misi ad uos per hunc uos circũueni, siue fraudaui uos? Sed hoc loco parum respondet ordo grãmaticus, cum em̃ diceret μήτινα, uidetur aliud quippiam adiecturus fuisse, quod obliuione mutarit.

Nunquid Titus uos circũuenit.) ἐπλεονέκτησε, quod Paulus aliquoties usurpat transitiue, pro eo quod est per auiditatẽ extorquere, siue occupare plus ꝙ oportet. Nec male hoc loco legit Ambrosius. Nunquid auarus in uos fuit Titus? Nos uetimus. Nunquid a uobis extorsit? Olim putatis.) Non est olim, sed πάλιν. i. rursum siue iterum. Interpres fortassis legit, aut certe somniauit πάλαι, quod significat olim Ambrosius legit, iterũ hoc est πάλιν quod ante usus sit sese prædicasse.

Omnia enim.) Omnia autem, & ἀγαπητοί, id est dilecti.

Et ego inueniar a uobis.) A supereſt iuxta Græcos codices.

Sint inter uos.) Hæc uerba quoniam in græcis quæ legerim exemplaribus nõ habentur addita conijcio, quo sermo fieret dilucidior.

Animositates.) θυμοί id est, iræ. Dissensiones, ἐριθεῖαι. id est cõtentiões siue certamina.

Et nõ egerunt pœnitentiã.) μὴ μετανοησάντων. i. nõ pœnituerũt, siue quos nõ pœnituit

Prædixi eẽ & prædico.) Enim redundat. Ecce tertio.) τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς, id est hac tertia uice uenio ad uos. Nam τρίτον, id est tertium hic aduerbiũ est, non nomen. Nec additur ecce hoc loco, uel apud græcos, uel apud Ambrosium. Verum ex superiori loco huc deportatum fuit, quemadmodum illuc, pronomen hoc, ex hoc loco.

Vt in ore duorũ.) Vt redundat, tantum est in ore duorum testium uel triũ stabit omne uerbum. Vt præsens uobis.) Græce sic habet, ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν νῦν γράφω. id est ut præsens iterum siue secundo, & absens nunc scribo, ut intelligas eum cum adesset secundo prædixisse, quod nunc absens tertio prædicit scribens Ambrosius τὸ δεύτερον uertit secundo aduentu, ut referatur ad participium παρὼν, & non ad sequentia καὶ ἀπὼν νῦν γράφω, ut intelligamus bis fuisse Corinthi & in hunc sensum exponit Vulgarius.

An experimentũ quæritis.) Non est, an, sed quandoquidem ἐπεί, & rectius uertisset, loquentis in me Christi, id est an Christus in me loquatur. In Ambrosio legitur quomõ. Sed opinor scriptum fuisse, quoniã aut certe quãdo, pendet eẽ a superioribus, nõ parcam, quandoquidem quæritis experimentum, an & in me Christus inhabitet, quemadmodũ & in cæteris apostolis. Iam uero quorsum opus erat, interpreti addere eius, eius qui in me loquitur Christus? Quod primum non est apud græcos, deinde non citra solœcismum accessit orationi Laurentius mauult documentum, aut specimẽ pro δοκιμήν quod hic uertit experimentum.

Qui in uobis non infirmatur.) In uos est, εἰς ὑμᾶς, hoc est erga uos. Et itẽ paulo post.

In uirtute dei in uobis.) εἰς ὑμᾶς, id est erga uos, & ita legit Ambrosius.

Nisi forte reprobi estis.) εἰ μήτι, id est, nisi in aliquo Ambrosius omittit forte, quod τί soleat, nonnunq; addi festiuitatis causa magis q; usus.

Quod cognoscitis.) ὅτι γνώσεσθε, id est cognoscetis siue cognoscemini Ambrosius legit. spero autem cognituros uos. Oramus autẽ deum.) εὐχόμαι δὲ πρὸς τὸν θεόν, id est, opto autem apud deum, numero singulari. Ac mox hoc & oramus τοῦτο δὲ καὶ εὐχόμεθα, id est hoc autem etiam optamus, tantum abest ut doleamus.

Gaudemus autem quoniam nos infirmi sumus, uos autem fortes.) Palam est hic quãdo mutatum esse in quoniam, quandoquidem Ambrosius legit. Cum nos infirmamur, uos autem fortes estis. Et græca sic habent, ὅταν ὑμεῖς ἀσθενῶμεν ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ἦτε, cum nos infirmi fuerimus, uos autẽ fortes fueritis. Neq; enim id affirmat esse, sed gaudere se dicit, si ita sit.

Durius agam.) ἀποτόμως χρήσωμαι, id est præcise siue exacte, quod latini uocant ad unũ, ut superius admonuimus Græcus sermo ad uerbum, ita sonat, ne rigide utar, hoc est, ne seuere me geram.

De cætero.) λοιπόν, id est, quod superest. Et χαίρετε, qđ & ualete significat, hic potius erat uertendum ad eum modum.

Perfecti estote.) καταρτίσεσθε. Ea uox conuenit quoties rem laceram sarcimus ac recõcinnamus. Notat autem hoc uerbo dissidia Corinthiorum.

Exhortamini.) παρακαλεῖσθε rectius hoc loco consolamini ut passiue tamen accipias.

Id ipsum sapite.) τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, id est idem sentite Ambrosius legit idem sapite. Apertius erat, cõcordes siue unanimes sitis, siquidem hoc sentit.

Pacem habete.) εἰρηνεύετε, id est in pace uiuite Ambrosius recte legit. In pace agite.

ANNOTATIONVM D. ERASMI IN SECVNDAM AD CORINTHIOS FINIS.

Adeo

ANNOTATIONES IN EPISTOLAM AD GALATAS CAPVT PRIMVM.

A Deo patre noſtro.) Noſtro referendum eſt, ad dominũ, non ad patrem ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ☞ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χρισοῦ.

De præſenti ſæculo.) ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος, id eſt ex inſtãti, quãꝯ id græci nõnũꝯ præſens appellẽt. Quod hic uertit nequã Ambroſius legit maligno Hieronymus malo, græce eſt πονηροῦ, quod & uerſutum ſignificat, & miſerum ac laborioſum. Cui eſt gloria.) Eſt, non eſt in græcis, ſed tantum, cui gloria.

Quod ſic tam cito.) οὕτως ταχέως. Non eſt ſic tam, ſed tam cito, aut ſic cito. Nam οὕτως utrũꝯ ſignificat, quã ſane lectionem alioqui abſurdam, & a græcis exemplaribus diſſonantem, mirum eſt adeo inoleuiſſe, ut & apud Ambroſium & apud Auguſtinum reperiatur. Quãꝯ ex cõmentarijs diui Hieronymi ſubodorari licet, aduerbium ſic, ab eo non fuiſſe additum. Verum cum in nõnullis codicibus haberetur, tam, in nonnullis ſic, quod ſtudioſus aliquis annotarat in margine, id ſcriba parum attentus retulit in cõtextum. In gratiam Chriſti.) ἐν χάριτι, id eſt in gratia. Et Chriſti poteſt uel ad gratiam referri, uel ad præpoſitionẽ ab, ut ſit apud nos auferẽdi caſus, a Chriſto. Ego malim auferẽdi caſum. Et quidam codices pro Chriſto, deum habent. Semper eñ Paulus deum uocantem facit, ſed per Chriſtum. Et in euangelio pater eſt, qui ſuos trahit ad Chriſtũ. Cæterum in gratia dixit, pro eo quod eſt per gratiam.

Præterꝯ quod.) παρὸ, id eſt præter id quod, atqꝯ ita erat aptius.

Anathema ſit.) Diuus Hieronymus admonet Anathema uerbum eſſe proprium Iudæis, quo extremam deteſtationem ſignificare ſoleant. *Anathema.*

Modo eñ hoibus pſ.) ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν θεόν. i. nũc eñ hoies ſuadeo an deũ? hoc eſt, an humana ſuadeo, an diuina? Quãꝯ & ſuadeo poteſt tolerari, cũ in hoc ſenſu habeat aliquoties accuſandi caſum. Et in hanc quidem ſententiam interpretatur Vulgarius. Non item cũ ſignificat cõfidere, aut credere, aut morem gerere, quemadmodũ uidetur arbitrari Faber Stapulenſis noſter. Quãꝯ ſcio Hieronymũ, Auguſtinum & Ambroſium, diuerſam ſequi ſententiam. Cæterum modo poſitum eſt pro nunc ſignificans poſteaꝯ factus ſit apoſtolus, nihil aliud ſpectare, ꝯ quod ad dei pertineat honorem, cũ olim in Iudaiſmo diuerſa ſenſerit. Si adhuc.) εἰ γὰρ ἔτι, id eſt ſi eñ ad huc.

Accepi illud neqꝯ didici.) παρέλαβον αὐτὸ, οὔτε ἐδιδάχθην Hieronymus diſtinguit inter accipere ac diſcere. Accipimus, quod noſtrum nõ eſt, ſed ab alio traditũ. Diſcimus, cuius myſteriũ nobis aperitur. Tametſi græce non eſt didici, ſed doctus ſum, id quod uel abſolute põt accipi, nõ doctus ſum, ſed afflat⁹, uel nõ doctus ſum ab hoie. Deinde uocabulũ reuelationis Hieronym⁹ negat uſꝯ apud ethnicos ſcriptores inueniri ἀποκάλυψις. Verũ id cum alijs multis nouum fuiſſe confictum a Septuaginta, quo cõmodius explicarent noua dei myſteria. Et expugnabã.) ☞ ἐπόρθουν, quod uerbũ propriũ populantiũ & excindentiũ captas armis urbes. Neqꝯ uideo cur hic ſtomacheť Laurẽtius, uelut id contumelioſe dictũ ſit aduerſus eccleſiã dei qd' expugnata fuerit a Paulo, malitqꝯ oppugnabã ꝯ expugnabã. Nec inficior aliud eſſe latinis expugnare aliud oppugnare, quẽadmodũ aliud eſt ſuadere, aliud diſſuadere, aliud orare, aliud exorare. Verũ qd facias, ubi græca uox nihil aliud ſignificet περσεῖν ꝯ expugnare aut capere? Cæterũ eccleſiã uocat cõgregatiunculam illam Chriſtianorum, quã prorſus expugnabat, quantũ erat in illo, iam eñ hoc agebat Paulus, proinde quod ait, expugnabam non ad euentum rei, ſed ad illius

animũ & conatus eſt referendum. Accommodatius autem erat, quod in cõmentarijs legit Hieronymus deuaſtabam, more hoſtis ac feræ populantis omnia.

Aemulator.) ζηλωτὴς ab immodico & ſuperſtitioſo ſtudio & amore çeloten appellauit ſeipſum. Cum autem placuit ei.) ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ θεός, id eſt, cum aũt uiſum eſt deo.

Non acquieui.) οὐ προσανεθέμην, id eſt non contuli cum carne & ſanguine, ſic eñ Græca uertit Hieronymus in ſuis cõmentarijs, conſentientibus & Græcorum ſcholijs. Atq; ad hunc modum paulo poſt ipſe uertit interpres, Id eſt non cõmunicaui euangeliũ meũ cum homine, ſed cum deo cõmerciũ habui. Quidam habent προανεθέμην, hoc eſt prius contuli, Proinde palam eſt Thomam & Carrenſem nihil agere, qui carnem & ſanguinẽ interpretantur, p uitijs carnalibus, quibus nunc̃q; legimus Paulum obnoxiũ fuiſſe. Etiã ſi Thomas addit alteram expoſitionem, carnem & ſanguinem interpretans affectum erga cognatos. At ne id quidem ſentit Paulus. Verum huius erroris anſam præbuit interpres, qui προσανεθέμην uerterit acquieui. Cũ uertendum fuerit contuli ſiue cõmunicaui, cum carne & ſanguine. Quãq; hoc in loco maiorem in modum laborauit diuus Hieronymus, cupiens hunc explicare nodum, quod Paulus cõtumelioſius Petrum, Ioannem & Iacobũ, carnem & ſanguinem appellarit, præſertim cum Porphyrius hinc calumnietur arrogantiam Pauli, quod non dignatus ſit ſuum euangelium conferre, cũ cæteris apoſtolis. In ſumma ne conſiſtere quidem uideatur, ut qui prius non contulerit cum carne & ſanguine, poſtea contulerit, ueluti ſibi diffidens rei periculo facto. His cõſtrictus Hieronymus eo confugit, ut aduerbiũ εὐθέως, id eſt continuo nõ referatur ad ea quæ ſequũtur, nõ acquieui, carni & ſanguini, ne fretus reuelatione, protinus uideatur hominũ commercium deſpexiſſe, ſed ad illa ſuperiora, Cum autem placuit ei, qui me ſegregauit de utero matris meæ, Ac deinde ſequatur, ut reuelaret filium ſuum in me. Et ad extremum ut euangeliçarẽ illum in gentibus continuo. Et poſt hæc uelut a nouo exordio ſequatur illud. Nõ acquieui, carni & ſanguini, ut ſit ſenſus Paulum iuſſum, ut continuo citraq; moram accingeretur ad prædicationem euangelij, proinde non cũctatũ, neq; moras triuiſſe, adeundis ac conſulendis apoſtolis, ſed protinus ut erat, iuſſus aggreſſum euangeliçãdi munus. Verum hæc longius diſcutere, non eſt huius inſtituti. Nos quod ad lectionis rationem pertinere uiſum eſt, annotamus, Proinde nec illud huius operis eſt, quod hæc Pauli narratio multis modis diſſentit cum ea, quæ eſt apud Lucã in actis apoſtolicis capite nono. Ad anteceſſores meos ap.) πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους, id eſt ad eos qui ante me fuerant apoſtoli & quibuſdam ob hoc maiores uidebantur, quod prius eſſent uocati. Veni Hieroſolymam.) ἀνῆλθον, id eſt redij ſiue aſcendi.

Quia non mentior.) Hic ὅτι poterat omitti quod uim habet aſſeuerandi, ſed apud Græcos dũtaxat, niſi malis addere. Ecce coram deo teſtificor, quod non mentior. Nam id additum uelut a iurante.

Ciliciæ.) κιλικίας. Partes eſt κλίματα, id eſt plagas.

Videre Petrũ.) ἱστορῆσαι quod uerbum apud Græcos plus aliquid ſignificat q̃ uidere, nempe percontandi diſcendiq; cauſa uidere. Quãq; id negat Hieronymus.

Quæ erant in Chriſto.) Cur nõ potius quæ ſunt in Chriſto τὰς ἐν χριστῷ.

Auditum habebant.) ἀκούοντες ἦσαν, id eſt audiebant. Ad uerbum audiẽtes erant, hoc eſt rumor apud illos erat. Latiniſſimum erat auditum erat illis.

Quã aliquãdo expugna.) ἐπόρθει, rurſus eo uerbo eſt uſus, quo ſupra ſicut ãnotauim⁹.

Clarificabant deum.) ἐδόξαζον. i. glorificabant atq; ita legit diuus Hieronymus.

EX CAPITE SECVNDO.

Poſt annos.) διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν. i. per quatuordecim annos. Quamq; ſenſum probe reddidit interpres.

Et contuli cum illis.) ἀνεθέμην, quod uerbũ diuus Hieronymus negat Græcis ſignificare proprie conferre, ſed quæ nouimus ea in ſinum amici exponere, & in mediũ adferre

ad ferre,cõmuni consilio,uel probanda,uel improbanda. Vnde quod superius habui/mus προσανεθέμην,significat præterea cũ quoq; cõtuli,scilicet post uocationẽ Christi,aut si legas προσανεθέμην, id est prius contuli, nempe quã iret in Arabiam.In illo uidet Paulus nõ diffisus suæ uocationi,in hoc uidet nõ eguisse aliorum consilio,ut in Arabia doceret Christum. Qui uidebantur aliquid.) τοῖς δοκοῦσιν,id est qui uidebantur,siue ,probatis. Porro aliquid additum est. Peius qui legũt,qui sibi uidebantur aliquid, quorũ est Ambrosius.Si modo codices mendo uacant.Cõtumelioſum em̃ erat,qui sibi uidebant aliquid,quasi nullius essent alioqui precij,sed sua dũtaxat opinione forent aliquid, cũ id magis ad aliorum referatur æstimationem, δοκοῦντες em̃ absolute dicũtur græcis,qui magnæ sunt autoritatis,uelut ἀδοξοῦντες quorũ leuis est autoritas. Ita Euripides in Hecuba, λόγῳ δ' ἐκτὰδοξούντων ἰὼν κἀκ̃ δοκούντων, αὐτὸς οὐκ αὐτὸ δέμας, i.apud Græcos primo & secũ do loco non additur τι,id est aliquid,medio tantum loco additur.Ab ijs autẽ q uidebantur esse aliquid.Quod haud scio an adiectum fuerit absquopiam,qui putarit esse subaudiendum.Tametsi mire consentiunt exemplaria.Quandoquidem & Ambrosius legit. Qui existimabantur esse aliquid.Mihi probabile uidetur,quod Valla coniectat.

Cum esset gentilis.) ἕλλην ὤν,id est græcus cum esset.

Sed propter introductos falsos fratres.) παρεισάκτους,quasi dicas obiter ingressos. Nã παρὰ apud Græcos plærumq; in malam significat partem,& nomen est non participiũ, ueluti dicas. Subinductitios fratres,sic & mox ὅτινες παρεισῆλθον, id est obiter ingressi sunt nobis aliud agẽtibus,id quod solent exploratores ac molientes insidias.Iam falsos fratres,est ψευδαδέλφους,de quo superius admonuimus,Diuus Hieronymus coniunctionem autem siue sed, putat hoc loco superuacaneam & abijciendam,partim, quod si ponatur non habet partem,quæ illi respondeat,solet em̃ apud græcos δέ,semper respondere μέν,partim,quod sensui huius epistolæ uehementer repugnet. Intelligit enim, diuus Hieronymus Paulum nulla ui potuisse compelli,ut Titum,cum esset gentilis circũcideret, idq; ad ueritatem euangelij pertinuisse. Atq; ita quod sequitur propter subintroductos falsos fratres, cohæreat cum superioribus.Non fuit compulsus circũcidi, propter falsos fratres &c.Et ita interpretatur Augustinus. Tametsi secus legit Ambrosius.

Cessimus subiectioni.) Est quidem datiuus apud Græcos,ὑποταγῇ,sed per ablatiuum uertendus,subiectione,id est ut illis subijceremur,Hieronymus indicat in latinis codicibus quibusdam non haberi οὐδέ,ut intelligas Titum cessisse ad horam,in Græcis addi, ut sensus sit illum nullo modo cessisse. Quod si legatur cessisse ad horam, hoc tamẽ Hieronymus nõ putat pertinere ad circũcisionem Titi, sed ad id dũtaxat quod Hierosolymã redierit quo illis satisfaceret.

Ab ijs autem qui uidebantur.) Rursum Paulus orationem inceptã non absoluit, qđ interloquatur quædam, deinde mutata sermonis forma redit ad id quod instituerat.

Mihi em̃ qui uidebant esse aliquid.) Rursum hoc tertio loco nõ est,esse aliqd,sed tãtum οἱ δοκοῦντες,id est q uidebãtur,hoc est in precio habiti,quos uulgo uocãt reputatos.

Apud uos.) πρὸς ὑμᾶς,id est erga uos. Nihil contulerunt.) οὐδὲν προσανέθεντο,id est nihil addiderunt,idem uerbum quod sæpius uertit acquieui, id quod admonet & diuus Hieronymus.Contulerat cum illis Paulus suum euangeliũ,illi non contulerunt ui cissim suũ, sed dumtaxat probarunt euangeliũ Pauli,itaq; hoc loco contulerunt non significat idem quod addiderunt, ut quidam arbitrantur,sed illud hinc consequitur. Nã quid potuerũt addere paulo,qui ne cõmunicarint quidẽ de suo euangelio? Poterant aliquid a paulo accipere,nihil poterãt adiungere, Diuus Hieronymus putat hic hyperbaton esse,ut multis quæ in medio sunt interiecta sublatis legamus ad hunc modum. Mihi enim qui uidebantur esse,nihil contulerunt, sed econtra dextras dederunt mihi ,& Barnabæ societatis.Quamq; possumus iuxta superiorem sensum ita legere, ut citra ia-

ctationem occulte ſignificarit Paulus,ab illis nihil collatum ſibi,ſed a ſe potius illis. Qđ tamen ex re conſequitur uerius q̄ uerbis ſignificatur.Eſt em̄ hic idem,uerbum προσανε θεντο,quod ſignificat communicare de re quapiam conſultandi gratia. Quo quidem in loco parum attentus fuit Valla, qui putat hic contulerunt idem eſſe quod addiderunt.Annotauit hoc loco quiddam diuus Ambroſius,quod tamen ad hunc locum p̄prie non pertinet,in eo qđ legimus in actis apoſtolorum,decretum ut gentiles abſtinerēt a quatuor,ab idolothytis,a fornicatiōe,a ſanguine,& a ſuffocato,a græcis ſophiſtis adulteratam fuiſſe ſcripturam,qui quartum illud a ſuffocato adiecerint de ſuo. Et ſanguinis abſtinentiam interpretatur,non ab homicidio temperandum,id quod ethnicorum quoq; legibus uetitum erat,ſed ab eſu carniū, more Noe iuxta Pythagoræ dogma.Cæterum illi ſecus interpretantes ſanguinem addidere, confine quiddam ex Iudæorum ceremonijs de ſuffocato. Verum quantum tribuendum ſit huic Ambroſiano commento lectoris iudicio relinquo.

Cum uidiſſent quia creditum eſt.) ὅτι πεπίστευμαι τὸ εὐαγγέλιον, id eſt,eſſe mihi creditum ſiue commiſſum euangelium.

Inter gentes.) εἰς τὰ ἔθνη, id eſt in gentes,ut legit Ambroſius,ut reſpondeat ei qđ præceſſit,εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς,Illud obiter annotādū hoc loco qui operatus eſt,eſſe ὁ ἐνεργήσας,quod aliud quiddam ſonat græcis,q̄ nobis operatus. Siquidem ἐνεργεῖν eſt occultā uim ſuam in re quapiam oſtendere. Vnde & ἐνέργεια dicta eſt,non operatio, ſed uis quædam occulta,ſed efficax.Oſtēdit em̄ quod per Petrum eſt factum,nō ipſius uiribus,ſed deo autore factum,cui ope & ipſe ſit adiutus.

Vt nos in gentes illi autem.) Hic ſermo non eſt abſolutus,ſed ſubaudiendū eſt,apoſtolico munere fungeremur.Nam in poſitum eſt pro erga.Et circūciſionem uocat gentem Iudaicam,quam opponit gentibus.

Tantum ut pauperum.) Tantum aduerbium referendum eſt ad ſequentia nō ad præcedentia.Hoc admonui, quia nonnulli ſecus diſtinguunt.

In faciem reſtiti.) κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, id eſt iuxta faciem illi reſtiti. Aut certe in facie,non in faciē,id eſt pro palam & in conſpectu omniū.Nam in faciem erat contumelioſius,nec eſt græce κατὰ προσώπου,Cōſentiunt cum his & Græcorum ſcholia & Ambroſius,qui in facie interpretatur palam & coram, Diuus autem Hieronymus accipit ſecundum faciem, pro eo quod eſt non ex animo,ſed ut ijs qui aderant ſpeciem reprehēſionis exhiberet, ut Petri ſimulatio quā uidebat noxiā fore gentib⁹,ſimulata reprehēſione corrigeretur.Et hanc utriuſq; hypocriſin, diſpenſationem appellat. Quāq̄ hæc interpretatio nō probatur Auguſtino,& hinc nata eſt illa magnifica,de mendacio inter illos diſputatio,cum hic nullum ſit mendacium,quod oratione cōmittitur, ſed diſſimulatio tantum & ſimulatio facti Petrus em̄ cum adueniſſent Iudæi ſurgens a cōuiuio diſſimulabat ſe ueſci cibis cōmunibus,ne offenderentur,quibus perſuaderi non poterat id licere, cum ſciret licere. Ac rurſum ubi Paulus ſenſit ex ea diſſimulatione qua Petrus ſtuduerat mederi Iudæis, naſci graue offendiculum,adeo ut Barnabæ quoq; timeret,oppoſuit acrem obiurgationem,ſed ſecundū faciem,hoc eſt in ſpeciem,& per ſimulationem, nō quod crederet Petrū peccaſſe ſua diſſimulatione,ſed quod uideret id quod in ſuæ gētis remedium fecerat Petrus,in gentiū perniciem uergere,quarū curā agebat Paulus.

Quoniā reprehenſibilis erat.) ὅτι κατεγνωσμένος ἦν, id eſt quoniā reprehenſus erat, & damnatus ab ijs,qui male de illo iudicabāt etiā ſi reprehenſilis nō erat.Et hic conſentiunt Græcorū ſcholia Ambroſius item reprehenſus legit nō reprehēſibilis.Et addit. Reprehenſus. Vnde? Vtiq; ab euangelica ueritate,cui hoc factū aduerſabatur.

Et ſimulationi eius cōſenſerunt.) συνυπεκρίθησαν. i.una cū illo ſimulauerunt, & ita legit diuus Ambroſius. Cæteri Iudæi.) Et addendum ὁι λοιποὶ.Et cæteri.

Ab eis

Ab eis in illam ſimulationem.) Græce ſic eſt συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει, id eſt pariter abduceretur in illorũ ſimulationẽ ſiue illorũ ſimulatione Faber legit, ὥστε καὶ βαρνάβας συναπεχθῆναι, id eſt ut Barnabas ſimul abſtineret, Verum hoc nec in græcis habetur codicibus, nec a quoq; legitur, nec opinor uſq; inueniri ἀπεχθῆναι ab ἀπέχεσθαι.

Recte ambularent.) Græcis unica eſt dictio, ὀρθοποδοῦσι. Vnde diuus Hieronymus aduerſus Pelagiũ uertit, quod nõ recto pede incedunt, id aũt refertur ad cæteros, nõ ad Petrũ. Aliter em̃ hi ſimulabãt, aliter Petrus. Dixi Cephæ.) Græci legunt πέτρῳ, id eſt Petro. Coram omnibus) hic exponit quid ante dixerit κατὰ πρόσωπον. .i. in conſpectu omnium. Niſi per fidem Ieſu.) ἐὰν μή, id eſt ſi non.

Scientes autem.) Autem coniunctionem non reperio, in græcis exemplaribus, nec opus eſt, niſi ſubaudias in ſuperiore parte, uerbum ſumus.

In Ieſum Chriſtum credimus.) ἐπιστεύσαμεν, id eſt credidimus, præteriti tẽporis, & ita legit Hieronymus. Propter quod ex.) Propterea quod, διότι.

Reædifico.) οἰκοδομῶ, id eſt ædifico, nam præcedit πάλιν, id eſt iterum.

Mortuus ſum.) ἀπέθανον, id eſt mortuus fui, ut ſit præteriti temporis.

Crucifixus ſum cruci.) χριστῷ συνεσταύρωμαι, id eſt Chriſto cõcrucifixus ſum, ſiue cũ Chriſto crucifixus ſum. Quod nunc uiuo.) Rurſum, ὃ pro ὅτι poſuit, quemadmodum in dicauimus in epiſtola ad Rhomanos. Quod em̃ uiuit, uiuit de o.

In fide filij dei.) ἐν πίστει τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. Articulus additus, diſcernit fidem Chriſti, a reliqua fide. Quod ita poterat exprimi. In fide uiuo fide inquã filij dei. Mirum autem ut relicta narratione uelut oblitus ſui rem proſequatur, ut parum liqueat ubi deſierit obiurgare petrum. Non abijcio.) οὐκ ἀθετῶ, id eſt, nõ reijcio, non repello, nõ ſperno. Ambroſius legit, non ſum ingratus gratiæ dei. Auguſtinus, Nõ irritam facio gratiam dei. Videbatur aſpernaturus Chriſti gratiam, ſi Moyſi legem recepiſſet, ut neceſſariam ad ſalutem.

EX CAPITE TERTIO.

O Inſenſati.) ἀνόητοι, id eſt ſtulti. atq; ita legit Auguſtinus in cõmentario, quẽ ædidit in hanc epiſtolam, alioqui durius uerbũ eſt in ſenſati & contumelioſius Græca uox magis ſonat rudes, parũq; cordatos, præſertim quod Galatæ e ferocioribus Galliarũ partibus ſint profecti Hilarius ipſe Gallus in carmine hymnorum Gallos indociles appellat. Addit Hieronymus ſibi uiſam Ancyram Galatiæ metropolim, in qua magna uetuſtæ ruditatis ueſtigia reſederint, & ex horum finitimis prodigioſas hæreſes exortas Cataphrygum, Ophitarũ, Borboritarum & Manichæorum. Cæterum linguam excepta græca qua tũ totus fere oriens utebatur ferme eãdem fuiſſe quæ Treuirorum. Nam apud hos uerſatus eſt Hieronymus. Interpres quod hic inſenſatos uertit, mox uertit ſtultos.

Quis uos faſcinauit.) Faſcinare dicuntur latinis qui aſpectu malefico lædunt, ſed apud Græcos βασκαίνω quo uerbo hic uſus eſt Paulus ſignificat & inuidere, ut intelligas inuidia motos quoſdam, uoluiſſe Galatas ad ſeruitutẽ legis reuocare. Hieronymus ſecundo aduerſus louinianum libro uertit impediuit. At Paulus uidetur hoc uerbum uſurpaſſe, pro eo quod eſt, incantauit, & oculis ueluti præſtigio impoſuit. βασκαίνω em̃ græcis dictum eſt, παρὰ τὸ φάσκειν καίνειν, quod per oculos noceat faſcinator. Porro Paulum de oculis deluſis ſentire teſtantur propemodum quæ mox ſequuntur. Ante quorum oculos Chriſtus Ieſus præſcriptus eſt & in uobis crucifixus. Eſt aũt plane præſtigij genus, ut id quod coram cernas, non uideas, tum id quod nõ eſt, id uidere te putes. Etiam ſi Demoſthenes eo uerbo eſt uſus pro calumniari ſiue accuſare. Faſcinum autem pueris potiſſimum creditum eſt nocere, & ob id illos ſtultos appellat.

Faſcinare.

Non credere ueritati.) Non obedire, μὴ πείθεσθαι, id est ne obtemperetis ueritati, q̃q̃ hæc particula ab Hieronymo prorsus omittitur, quod neget inueniri in exemplaribus Adamantij. Eãdem particulam adiecerunt & alio loco inferius, ubi pro ἐβάσκαινον mutatum est ἀνέκοψεν. Ante quorũ oculos.) οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς ὁ ἰησοῦς χριστὸς προεγράφη, id est, quibus in oculis Christus Iesus præscriptus est, quod miror quare uerterit proscriptus, cum ea uox latinis multo aliud significet. Nisi quod Græci quoq; proscriptionem (id erat apud Romanos damnationis genus) προγραφὴν appellãt. Potest autem sensus esse duplex, Galatas adeo dementatos fuisse, ut id quod manifestissimum esset, & oculis expositum, tamẽ non cernerent, obcecati. Aut adeo nihil uidere, ut crederent Christũ proscriptione perisse, & uulgari more crucifixum esse. Posteriorẽ sensum sequuntur Augustinus & Ambrosius, mihi posterior magis arridet, ut simplicior minusq; coactus. Quãq̃ Augustinus legisse uidetur, præscriptus, non proscriptus, utpote loquens de prescriptione possessionum, quæ per occupationem transferuntur ad ius alterius. At Ambrosius legit proscriptus, mentionem faciẽs damnationis. Hieronymus legisse uidetur præscriptus, hoc est ante script⁹ in uobis crucifix⁹, q̃ illud in euãgelio legeretis, uidelicet credentes uaticinijs prophetarum. Illud admonendum, græcam uocem προεγράφη communem esse scripturæ & picturæ. Quod si placet prior illa sententia quæ mihi certe magis probatur, & consentiunt græcorum scholia, magis quadrabit, depictus ante oculus q̃ præscriptus. Sic em̃ crediderant Christum crucifixum, quasi conspexissent oculis.

Et in uobis crucifixus.) Et redundat. Et in uobis accipi potest ꝓ inter uos, si posterior sensus placet quem recensuimus. Non quod inter eos Christus fuerit crucifixus, sed qd' ita notum ac prædicatum, ut non minus nossent, quam si inter ipsos res fuisset gesta.

An ex operibus legis.) An hic redundat, nec additur a diuo Hieronymo.

Vt cum spiritu.) Vt apud Græcos non est, sed spiritu cum ceperitis, nunc carne consũmamini ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε.

Sine causa.) εἰκῆ, id est frustra siue temere.

Præbuit uobis.) ὁ χορηγῶν, id est suppeditat siue subministrat ὁ χορηγῶν & ὁ ἐνεργῶν poterant esse præteriti temporis, id est qui suppeditabat, & qui operabatur, ut subaudias, deinde uerbum item præteriti tẽporis, tribuerat aut simile quippiã. Verum Hieronymus admonet rectius legi uerbum præsentis temporis, quod spiritus non desierit subministrare dotes suas. Et operatur uirtutes.) Operatur non ad spiritum, sed ad eum refert̃ qui suppeditat. Sicut scriptum est.) Scriptum est redundat. Et Hieronymus legit, sicut Abraham credidit deo.

Cognoscite ergo.) γινώσκετε ἄρα, id est scitis igitur atq; ita legit diuus Hieronymus cognoscitis ergo. Prænũciauit Abrahæ.) προευηγγελίσατο, id est ante euangeliçauit, ut exponendi gratia sic loquamur. Nam euangelium Græcis sonat bonum ac lætum nunciũ. Etiamsi apud Homerum Penelope promittit euangelium, hoc est præmium, quod dari solet ijs qui rem lætã primi nunciarint. Proinde quod in euãgelio Christi fuit exhibitũ id multo ante euangelium promissum est Abrahæ, quod hic appellat præ euãgeliçauit.

Igitur qui ex fide sunt benedicentur.) εὐλογοῦνται, id est benedicũtur præsentis temporis. Sub maledicto sunt.) ὑπὸ κατάραν, id est sub maledictione siue execratione quod cõmode reddi poterat, maledictioni obnoxij sunt.

Quoniam autem.) ὅτι δὲ, id est quod autem & sic legit Ambrosius. Nam quoniã hoc loco non quadrat.

Ex maledicto legis.) ἐκ τῆς κατάρας, id est ex maledictione, ut legit Hieronym⁹ in secũdo dialogo aduersus Pelagianos, siue detestatione, & rursum factus pro nobis maledictũ κατάρα, id est execratio. Miror cur hic placuerit maledictum, cum ea uox latinis longe aliud significat, nempe conuitium.

Qui

Qui non permanſerit.) ὃς οὐκ ἐμμένῃ, id eſt, qui non permanet.

Ex fide uiuit.) Viuet ζήσεται, ut ante admonuimus in epiſtola ad Rhomanos.

Factus pro nobis maledictus.) κατάρα, id eſt maledictum ſiue maledictio, aut execratio. Sicuti peſtilentem, peſtem uocamus.

Maledictus omnis qui pendet in ligno.) Locus eſt Deuteronomij uiceſimo primo capite. Hebraica ſic habent: כִּי קְלֻלַת אֱלֹהִים תָּלוּי Paulus prudens ac ſciens opinor in hoc teſtimonio prætermiſit mentionem dei. Nam Aquila & Theodotion uerterunt maledictio dei eſt Septuaginta maledictus a deo Symmachus, in blaſphemiam dei ſuſpenſus eſt. Hebion Heræſiarches ſemijudæus, ac ſemichriſtianus ad hunc interpretatur modum ὅτι ὕβρις θεοῦ ὁ κρεμάμενος, id eſt iniuria ſiue contumelia dei eſt qui pendet. Addit Hieronymus in altercatiõe laſonis & Papiſci, quæ Græco ſermone conſcripta fuerit reperiſſe, λοιδορία θεοῦ ὁ κρεμάμενος, id eſt conuitium dei qui pendet. Ad hæc Iudæus Barhamin quo nocturno præceptore fuit uſus Hieronymꝰ, adiecit, & ita legi poſſe. Quia cõtumelioſe deus ſuſpenſus eſt. Demiror aũt cur hic tãtopere laboret, ne Chriſtus dicatur maledictus. Cum Paulus eundem dicat eſſe factum peccatum. Nimirum ut peccatum erat Chriſtus, ita erat & maledictio.

Barhamin, quo uſus D. Hieronymꝰ noſter fuit præceptore.

Tamen hominis teſtamentum.) ὅμως ἀνθρώπου quod reddi poterat, hominis licet teſtamentum, ut ſtatim ſubaudias, multomagis id oportere fieri in deo.

Confirmatum teſtamentum nemo ſpernit.) κεκυρωμένην διαθήκην, οὐδεὶς ἀθετεῖ, id eſt cõfirmatum ſiue comprobatum teſtamentum, nemo reijcit. Nam uerbum hoc ἀθετεῖ paulò ſuperius uertit, abijcit Ambroſius legit confirmatum autoritate. Contrarium eſt illi ἀκυροῦν, quod eſt irritum facere & reſcindere Hieronymus indicat, hoc loco teſtamentũ apud Hebræos magis pactum ſonare cꝫ teſtamentum quod illi uocent Berith בְּרִית.

Aut ſuperordinat.) ἐπιδιατάσσεται, id eſt adiungit & præter illud aliquid ordinat, hoc eſt nec demit, nec addit, nec derogat, nec arrogat.

Quaſi in multis.) ὡς melius hic quadrabat tancꝫ.

Teſtamentũ cõfirmatũ a deo.) διαθήκην προκεκυρωμένην ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰς χριστόν, id eſt teſtamentum ante confirmatum a deo in Chriſtum. In Chriſtũ additur apud Græcos, & itẽ apud Ambroſium. Admonet hoc loco diuus Hieronymus, ſi quis diligenter expendat Hebræa uolumina, quoties Septuaginta uerterunt διαθήκην, id eſt teſtamẽtum Hebræis eſſe בְּרִית, quod pactum ſonat potius, cꝫ teſtamentum. Cæterum apud craſſos Galatas, Paulus non putauit agendũ exactius. Ita Hieronymus, quaſi uero Paulus nõ & alijs cõpluribus locis ſecutus ſit æditionem Septuaginta.

Non irritum facit.) οὐκ ἀκυροῖ, quod contrarium eſt illi κυρόω, quod non tam eſt comprobare cꝫ cum autoritate decernere, & legitime tranſigere rem, ut deinde ratum ſit, quod actum fuerit. Poſita eſt.) προστέθη, id eſt addita eſt ſiue apoſita eſt, niſi legas ᾠροστέθη.

Cui promiſerat.) In quodam codice legi, ᾧ ἐπήγγελται, id eſt quod promiſſum fuit.

Per repromiſſionem donauit deus.) κεχάρισται uerbũ a χάρις dictum a gratia, quã Paulus ubicꝫ opponit operibus legit Moſaice.

Quid ergo lex, propter tranſgreſſiones.) Auguſtinus in cõmentarijs. Ita iubet diſtingui. Quid ergo? Deinde ſubnectatur reſponſio, lex propter tranſgreſſores addita fuit. Verum id retractat, putatꝫ ſatius eſſe diſtinguere, quẽadmodũ nos diſtinximus. Quid ergo lex? Ac deinde ſibi reſpondeat Paulus, propter tranſgreſſiones addita fuit.

Vt ex fide iuſtificemur.) Ambroſius legit iuſtificaremur ἵνα δικαιοθῶμεν.

Pædagogus noſter fuit in Chriſto.) Melius hoc loco, in Chriſtum, ſiue ad Chriſtũ εἰς χριστόν, atqꝫ ita legit Hieronymus, in ſecundo Dialogo aduerſus Pelagium.

Nõ eſt maſculus neqꝫ fœmina.) In cæteris uſus eſt, neqꝫ in hoc ultimo iugo uſus eſt καὶ &, quæ tamen coniunctio idem pollet, ἄρσεν καὶ θῆλυ admonet Hieronymus hic ἕλληνα, pro ethnico poni. Oẽs em̃ uos unũ eſtis.) Vnũ legere uidet Hieronymus, Ambroſius & Auguſtinus

Augustinus. Cæterꝝ græci unus legũt genere masculino εἷς ἐστέ & interpretat̃ Vulgarius, siue quod tam Christo formã simus induti. Ac mihi sane nostra lectio magis probatur, nisi quod magno consensu dissentiunt ab hac græcorum exemplaria.

Si autem uos Christi.) Hoc loco uideo ueteres trifariam legisse, Diuus Hieronymus ad eum legit modum ad quem scriptum comperimus in Græcorum exemplaribus, εἰ δὲ ὑμεῖς χριστοῦ, id est quod si uos estis Christi, diuus Augustinus hoc pacto legit. Omnes uos unũ estis in Christo Iesu. Deinde subijcit. Quod si, ut hic interposita subdistinctione subaudiatur, uos estis unum in Christo, ac deinde inferat̃, ergo semen Abrahæ estis. Porro iam quod Augustinus putat subaudiendum id Ambrosius explicat ad hunc legens modum. Si ergo uos unum estis in Christo Iesu, ergo semen Abrahæ estis. Annotauit hoc Hieronymus, quoties de Christo fit mentio, promissiones multitudinis numero poni. Velut illic Abrahæ autem dictæ sunt promissiones & semini eius, hoc est Christo. Rursus ubi de his qui per Christum sunt Abrahæ, numero singulari, uelut hoc loco κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι.

EX CAPITE QVARTO.

Dico autẽ.) Hoc more Paulus loqui solet, quoties ingreditur, interpretari quæ dixerit, proinde dilucidius erat. Quod dico tale est. Aut illud autẽ est, quod dico. Hæres paruulus est.) νήπιος, id est puer siue infans.

Nihil differt a seruo.) διαφέρει ambiguum est, nam significat & antecellit, uerum hoc loco nihil refert.

Tutoribus & autoribus.) ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους, id est curatoribus & dispensatoribꝰ, hoc est rei familiaris procuratoribus. Quãq̃ Hieronymus & Ambrosius legũt sub actoribus, uitiata ut opinor scriptura, pro autoribus, sic enim uocantur, quorũ autoritate res geritur. Nam quod tum egerit pupillis, ratum non habet̃. Porro pueris pupillis dabant̃ tutores, furiosis, curatores, qui pro illis rem administrarent.

Præfinitum tempus.) προθεσμίας, quæ uox significat diem præscriptum ad quem ius alicuius duraret. Paruuli.) νήπιοι, de quo sæpius iam admonuimus.

Sub elementis mundi seruientes.) δεδουλωμένοι, id est in seruitutem redacti, quod Ambrosius legit, subiecti, & referendum uidet̃ ad sub elementa ὑπὸ τὰ στοιχεῖα.

Misit deus filium.) ἐξαπέστειλεν, id est emisit, uel potius legauit, nempe cum mandatis. Nam id proprie sonat græca uox. Aliud em̃ est πέμπειν.

Factum est muliere.) Prius factum est græce γεννώμενον. Posterius γενόμενον, ut illud uertas natum, hoc factum est. Quamq̃ græci codices non distinguunt.

Redimeret.) ἐξαγοράσῃ, quod ad uerbum sonat emercaretur, hoc est dato precio assereret in libertatem.

Qm̃ aũt estis filij dei.) Redundat dei. Nec ad sensum facit. Tãtũ agit de cõditiõe liberorũ. In corda uestra.) ἡμῶν, id est nostra. Et abba pater, sicuti superius ostensum sit ἀββὰ ὁ πατήρ. Vt adoptionẽ.) Græcis unica dictio est ἡοθεσίαν, q̃ interpres, quo plenius exprimeret, periphrasi reddidit, quod adoptio uideatur latius patere.

Iam non est seruus.) Es secundæ personæ non tertiæ εἶ. Et interpres, iam, suum, nimis amat, alias gaudẽs, uel intẽpestiua uarietate οὐκ ἔτι εἶ, id est nõ deinde es, nõ amplius es.

Et hæres per deum.) Et hæres dei per Christum καὶ κληρονόμος θεοῦ διὰ χριστοῦ.

Cum cognoueritis.) νῦν δὲ γνόντες, id est nunc autem posteaq̃ cognouistis deum.

Imo cogniti estis.) μᾶλλον δὲ, id est magis autẽ. Et ita legit Hieronymus. Quãq̃ magis hoc loco correctionem habet uerius q̃ comparationem.

Quibus denuo.) Pro denuo Græcis est πάλιν ἄνωθεν, id est, rursum ab initio. Et ἀναδίπλωσις ad uehementiam facit.

Et tempora.) καιροὺς, id est opportunitates. Neq̃ em̃ est χρόνους, hæc autem ad festos Iudæorum dies pertinent.

Timeo

Timeo ne.) φοβοῦμαι ὑμᾶς, id est timeo uos, & ita legit Ambrosius uerti poterat, timeo de uobis. Fratres obsecro uos.) δέομαι ὑμῶν, id est, rogo uos. Hæc uult diuus Hieronymus ad superiora referri ad hunc modum. Fratres obsecro uos, sitis ut ego, quoniã ego ut uos. Nam ut, mauult Valla cꝫ sicut, non solum hic uerum etiam in proximo loco.

Iampridem.) Græcis est, prius πρότερον. Tentationẽ uestram.) πειρασμόν μου, id est, tentationem meam siue mei, imo meam, ut intelligas Paulũ tentasse Galatas suo sermone humili, & incondito. Quãcꝫ sermo græcus anceps, & Hieronymus uarie exponit.

Vbi est ergo.) τίς οὖν ἦν. i. quæ ergo erat, & ita legit Ambrosius. Cæterũ beatitudo non est μακαριότης, sen μακαρισμὸς, quod magis sonat beatificationem, a uerbo μακαρίζω, quod est beatum dicere, siue iudicare, id quod nõ obscure significat diuus Hieronymus hijs quidem uerbis. Quãuis (inquit) eo tempore, quo euangelium iuxta carnem susceperatis, beatos dicerem, quod in initijs feruebat, tamen nunc quia uideo ædificio culmen impositum, & pene ne quicꝫ iacta fundamenta, cogor dicere, ubi est beatitudo uestra, qua uos beatos arbitrans ante laudabam?

Aemulantẽ eos.) ζηλοῦσιν ὑμᾶς. Ea uox cũ græcis diuersos habeat usus, tamẽ hoc loco recte uerteretur, diligũt siue affectant, siue ambiunt. Agit eñ de quibusdam, qui sub prætextu amoris & studij erga Galatas, hoc agebant, ut illos pertraherent in seruitutem legis Mosaicæ. Sed excludere uos.) Græce est ἐγκλεῖσαι, id est includere, cꝫcꝫ græci codices hic uariant. Vt illos æmulemini.) αὐτοὺς, ut se æmulemini.

Bonum autẽ æmulamini in bono.) καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ, id est bonum aũt scilicet est, æmulari in bono semper. Bonum est alios imitari uelle. Sed non in quauis re, uerum in re bona. Cum præsens apud uos.) Tametsi consentiunt omnes, tamen sermo græcus anceps est, qui & hũc sensum habere potest, μὴ μόνον ἐν τῷ παρεῖναι με πρὸς ὑμᾶς, non solum in hoc quod adsum apud uos, quia dixit ante ἐν τῷ καλῷ.

Vellem autem esse apud uos modo.) Modo hoc loco pro nunc positum est ἄρτι. Nec est esse, sed παρεῖναι, id est adesse.

Quoniam confundor in uobis.) ἀποροῦμαι, id est perplexus sum siue indigus sum, sic eñ explicat diuus Hieronymus, quẽ nos secuti sumus, cꝫcꝫ apud græcos ἀπορεῖσθαι, est aliquoties hærere, & inopem esse consilij. Sic erat affectus Paulus, ut nesciret, quid ageret cum Galatis, quos uidebat omnino tendere ad seruitutem legis, & hoc magnis apostolis eo uocantibus. Cæterum quantum ex Hieronymi uerbis, licet conijcere, putat ille idem esse σύγχυσιν & αἰσχύνην, quorum prius confusionem sonat, posterius erubescentiã, cũ plurimũ interfit inter hæc duo. Nã aliud est pudere & erubescere, aliud animo turbatum esse, ut nescias quid sit agendum. Etiamsi nõnuncꝫ detorqueatur ad uehementem pudorem, qui turbare solet animum, & tenebras offundere, uelut apud Euripidem ὦ δ' ἄνολβον εἶχες ὄνομα σύγχυσίν τε. Quãcꝫ hic quoq; pplexus potest intelligi, magis cꝫ pudefactus. Nec erat quod hoc loco uerbum confundar mutaretur, nisi interpres alias libenter & frequenter usus esset eo pro erubescere, alioqui belle explicabat græcam uocem ἀποροῦμαι. Legem non legistis.) Auditis est græce, ἀκούετε, Hieronymus legit audistis, nisi mendum subest. Per allegoriam dicta.) ἀλληγορούμενα, sunt quædam quæ per allegoriam dicuntur. Est autem allegoria, cũ aliud dicitur aliud significatur.

Vnum quidẽ in monte.) A monte est græce ἀπὸ ὄρους. Et ita legunt & Hieronymus & Ambrosius. Quãcꝫ locus hic multis modis deprauatus est. Porro græce sic habet ἀπὸ ὄρους σινὰ εἰς δουλείαν γεννῶσα ἥτις ἐστὶν Ἄγαρ, τὸ γὰρ Ἄγαρ σινὰ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ συνοικεῖ δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλήμ, δουλεύει δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς, ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ, ἐλευθέρα ἐστὶν, ἥτις ἐστὶν μήτηρ πάντων ἡμῶν, Id est, A monte Sina in seruitutẽ generans. Quæ est Agar. Nã Agar, sina mõs est in Arabia, cõfinis est aũt ei quæ nũc est Hierusalẽ, seruit aũt cũ filijs suis. Porro quæ sursum est Hierusalem libera est, quæ est mater omniũ nostrũ. Admonẽt græcorũ scholia, montẽ Sina, Arabũ lingua Agar appellari. Eũdẽ aũt esse montẽ, diuersis nominibus.

Porro

Porro illud generans, neceſſe ut ad teſtamentum referatur, quod ſignificatum fuiſſe uult in typo Agar. Deinde quod ſequitur τὸ γὰρ Ἄγαρ, non ad ancillam, ſed ad montē pertinet quod uel ex ipſo genere deprehenditur, quod mōs apud Græcos neutri generis ſit Ambroſius uidetur græcum genus reliquiſſe, cum ait. In ſeruitutem generans, quod eſt Agar. Cæterum quod addit, quæ nunc eſt Hieruſalem, huc pertinet, quod olim ea ciuitas alijs nominibus fuerit appellata, primū Iebus, deinde Ꝯalem, deinde Hieruſalem uel ex utriſq; compoſito uocabulo, poſtremo Aelia. Lætare ſterilis quæ non paris.) Teſtimonium adductum eſt. Ex Eſaiæ capite quinquageſimo quarto. Hebræa ſic habēt רַנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדְתְּ פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא חַלָה כִּי רַבִּים בְּנֵי שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה Ea ſic extulit Hieronymus. Lauda ſterilis, quæ nō paris, decanta laudē & hinni quæ non pturiebas qm̄ plures filij deſertæ magis q̄ eius quæ habet uirū. Verū iuxta Septuaginta legimus hunc in modū. Lætare ſterilis quæ non paris, erūpe & clama quæ non parturis, qa plures filij deſertæ magis q̄ ei⁹ quæ habet uirū. Symmachus ita uertit Lætare ſterilis, quæ nō peperiſti, gaude in exultatione & hinni, quæ nō parturiſti, plures em̄ filij diſſipatæ, magis q̄ eius quæ erat ſub uiro. Ab hoc non diſcrepant Theodotion & Aquila, præterq̄ inpauculis uerbis, Vnde palam eſt hoc in loco Paulum uſum uerbis ſeptuaginta, quod per omnia ſenſus concordet cum Hebraica ueritate.

Cum filio liberæ.) Hieronymus legit cum filio meo Iſaac.

Qua libertate Chriſtus.) Græca ſic habēt τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν ᾗ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε στήκετε, ὴ μή, id eſt libertate igitur, qua Chriſtus nos liberauit ſtate &c. Vt libertate ad ſequentia pertineat, non ad ſuperiora. Tametſi Hieronymus ſecus uertit, ac ſecus legunt Ambroſius & Auguſtinus. State igitur &c.

EX CAPITE QVINTO.

Contineri.) μὴ ἐνέχεσθε, id eſt obnoxij ſitis aut implicemini ſeu illaqueemini.

Euacuati eſtis a Chriſto.) κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, hanc uocem interpres cōſtāter ita uertit, cū ſignificet aliqd aboleri & irritū ocioſumq; fieri, & uelut antiquari. Idem eſt cum eoquod paulo ſuperius dixit, nihil Chriſt⁹ uobis ꝓderit. Si ad dicitis uos legi Moyſi, Chriſtus uobis eſt antiquatus & ocioſus Hieronym⁹ indicat hanc uocē κατηργεῖσθαι, non recte uerti ab interprete, cum ſit potius in opere ceſſare, ἀργὸς em̄ ocioſum eſt, uelut ἄεργος unde dictum eſt καταργεῖσθαι.

Circūcidenti ſe.) περιτεμνομένῳ, id eſt qui circūciditur.

Per dilectionem operans.) Rurſum hic operans, nō ſignificat quod uulgus ſomniat, ſed quæ uim ſuam occultam exerceat in nobis, quod proprium eſt ſpiritus. Sentitur em̄ uis, cum ipſe nuſq̄ appareat. Nam legem uult parum efficacem uideri, contra fidem efficacem ἐνεργουμένην, quod agens rectius uerti poterat.

Nemini conſenſeritis.) Et hanc particulam uelut adiecticiam præterit Hieronymus, cū nec in græcis reperiatur codicibus, nec apud ullum illoꝝ qui cōmētarios ſcripſerint in Paulum Qui uos faſcinauit.) ἀνέκοψεν, quod Hieronymus & Ambroſius uertūt impediuit. Ex hoc loco uidet̄ additū, nō credere ueritati, de quo ſuperius admonuimus, & quod illic uertit non credere, hic uertit non obedire, Imo Hieronymus, hic admonet totum hoc, nō obedire ueritati, nō inueniri in uetuſtis codicibus. Etiamſi græci codices hoc errore ſunt cōfuſi. Nec ad ſenſum facit addita particula. Bene currebatis, quis interrupit curſum ueſtrū? Perſuaſio hæc nō eſt &c.) Græcis nec eſt hæc, nec ueſtra, ſed dūtaxat ἡ πεισμονὴ. i. perſuaſio, q̄q̄ ſenſus nō admodum pugnat. Niſi quod hic ſignificat perſuaſionē nō obtemperantiū, ſed perſuadentiū, ut referatur ad ſuperiorem interrogationem. Quis uos impediuit bene currentes? Nempe quorundam perſuaſio auocantiū uos ad Moyſaicas cerimonias, quæ pſuaſio nō eſt profecta a Chriſto, qui alio uos uocauit, nempe ad ſpiritalia. Totam maſſam corrumpit.) ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ, id eſt totam cōſperſionem fermentat, ſic em̄ uertit diuus Hieronymus in cōmentarijs.

Nihil aliud

Nihil aliud ſapietis) φρονήσετε, Melius Ambroſius qui legit ſentietis, hoc eſt nō eritis in alia ſententia, & non cogitabitis de nouando uitæ inſtituto. Nā id eſt nihil aliud, nihil diuerſum, nihil nouum. Quemadmodum dicimus ille ab illo.

Quicunq; eſt ille) ὅς τις ἂν ᾖ, i. quicūq; fuerit, ſiue ſit, atq; ita legit diuus Ambroſius.

Ergo euacuatum eſt ſcandalum) ἄρα κατήργηται, id eſt ergo ceſſauit. Vt nō inelegan ter exponit diuus Hieronymus quod uulgo uocant caſſatum. Admonet autem & hic græcam uocem rectius exprimere Pauli mentem q̄ latinam.

Vtinam abſcindantur) Vtinam & abſcindantur, addita copula ἀποκόπτονται, id eſt am putentur ſiue reſecentur.

Qui uos conturbāt) οἱ ἀναστατοῦντες, id eſt qui uos a ſtatu dimouēt. Vnde Ambroſius legit, hīj qui uos ſubuertunt. Nos uertimus, qui uos labefactant. Reſpexit enim ad id quod dixerat ſtate. In occaſionem detis carnis.) Detis uerbum apud græcos non habetur. Et carni dandi caſu profertur, non carnis, paterno. Et ſubaudiendum eſt detis ut admonet diuus Hieronymus, aut aliud accōmodatius Apparet Vallā accuſatiuū li bertatem referre, ad uerbū quod ſequitur ſeruiatis, quaſi dicas, ne ſeruiatis libertatē ue ſtram carni. Verum id preterq̄ quod ab omnium ſententia diſſidet, duriuſculum eſt & coactius. Vulgarius ſubaudiendum putat ἔχωμεν, i. habeamus. Certe ut modo dixi, teſtatur Hieronymus, uerbum detis additū ab interprete, non poſitum a Paulo. Et ne ſcio quid gratiæ peculiaris habet hæc apoſiopeſis, in deterrēdis ijs, quos nolis offēdere.

Sed per charitatem ſpiritus) Spiritus in græcis codicibus non habetur, nec in Hiero nymo, nec in Auguſtino, tantum apud Ambroſium legere memini, qui ſic etiam inter pretatur, ut ſit quod opponat carni. Diliges proximum tuū) Græci habent ἐν τῷ ἀγα πήσεις, id eſt, nempe in hoc, diliges proximum &c. Vnde & nos ita uertimus.

Dico autem in Chriſto) In Chriſto non additum eſt apud græcos, nec apud Hiero nymum, nec apud Ambroſium. Mordetis & comeditis.) Pro comeditis Ambro ſius legit criminatis, ſi modo codex mendo uacat. Haud ſcio an exemplar illius habu erit διαβάλλετε id eſt calūniamini. Et deſyderia) deſyderium eſt græce ἐπιθυμία. Tā etſi id nihil ad ſententiā. Hæc enim ſibi inuicem) Apud græcos pro enim eſt δέ autē ταῦτα δέ, Hæc autem. Quanq̄ id quidem ad ſenſum haud magni refert.

Quæ ſunt) In pleriſq; huiuſmodi recenſendis latina non nihil a græcis diſcrepant, li brarior opinor obliuiōe. Hæc græcis ſic habent, μοιχεία, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδω λολατρεία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔρις, ζῆλοι, θυμοί, ἐριθεῖαι, διχοστασίαι, αἱρέσεις, φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι, Id eſt, adulterium, fornicatio, immundicia, laſciuia, idolorum cultus, ueneficiū, ſimulta tes, lis, æmulatiōes, iræ, cōtētiōes, factiōes, ſectæ, inuidiæ, cedes, ebrietates, comeſatiōes. Diuus Hieronymus ſic legit. Quæ ſunt fornicatio, immūdicia, impudicicia, idolorum ſeruitus, ueneficia, inimiciciæ, contentiones, æmulatiōes, iræ, rixæ, diſſēſiōes, hæreſes, inuidiæ, ebietates, comeſatiōes. Ambroſius legit ad hūc modū. Adulteriū, fornicatio, impuritas, obſcœnitas, idolatria, ueneficiū, inimicitiæ, cōtētiōes, ſimulatiōes, iræ, ſimulta tes, diſſēſiōes, hæreſes, inuidiæ, ebrietates, comeſſatiōes. De quoꝝ ſingulis ſi qs uolet plenius edoceri, legat diui Hieronymi in hūc locū cōmētaria. Illud iam admonuimus in epiſtolā ad Rhomanos, in φθόνοι & φόνοι. Iucūdam eſſe uocū alluſionē, quā interpres ne potuit quidē reddere. Nō cōſequentur) οὐ κληρονομήσουσιν. Pro quo Hieronymus poſſidebunt. Et expreſſius Ambroſius. regni dei hereditatem non conſequentur.

Patientia) μακροθυμία, i. longanimitas, quod iſte ſuo more fere uertit patientiam, cū aliud quiddā ſit. Etiā ſi diuus Hieronymus putat nihil intereſſe. Ambroſius uertit leni tatē. Et hic catalogꝰ, fructuū ſpiritus, apud græcos ſic habet ἀγάπη, χαρά, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια. i. charitas, gaudiū, pax, longanimitas, benigni tas, bonitas, fides, manſuetudo, temperantia. Diuus Hieronymus aduerſus Iouinianū ſic legit, charitas, gaudiū, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, māſuetudo, cōti

nētia. Ambrosius ad hūc legit modū, charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, spes, lenitas, cōtinētia, castitas, bonitas, &c. Proinde nō admodū ꝓbādā reor, quorūdā anxiā diligentiā, q in huiusmodi catalogo solēt de nūero laborare, & in distinguēdis singulis supstitiose torqueri, cum ꝓbabile sit Paulū congeriē quandā maloꝝ & bonoꝝ ꝓduxisse, q̄ fere cōseq solent, nō ꝙ hæc sola sint, sed ꝙ in his sit sūma Qui aūt sunt Christi, carnē suā) Hoc loco Origenes omissa una cōiunctiōe & totā uariat sentētiā, legēs ad hūc modū, κἀκεῖνοι τοιοῦτῳ, οὐκ ἔστι νόμῳ, οἱ τοῦ χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαμ σὺν τοῖς παθήμασι, καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. aduersus hmōi nō ē lex q Christi carnē crucifixerunt, cū uitijs & cōcupiscentijs, ut intelligas, nō eos esse Christi, q carnē suā crucifixerunt, sed aduersus eos non esse legē, qui Christi carnē in se crucifixerunt, cum uitijs &c̄. Nam Christi carnē cū laude crucifigi in pijs hominibus, in quibus domiti carnis affectus, sed male crucifigi, qd Græci dicunt ἀνασταυροῦσθαι ab ijs q redeunt ad pristinā uitā, post Christū semel acceptū. Verꝝ exēplaria græca refragant huic lectioni, etiamsi Hieronymo ꝓbat Origenis sententia. Ambrosius legisse uidet ad hunc modū, οἱ δὲ χριστοὶ &c̄. ut Christi nominandi casu sit, numero multitudinis, nō paterni. Addit em̄ eos uocari christos. i. unctos, q Christo deuoti sint. Cū uitijs & cōcupiscētijs.) παθήματα. i. passiones, siue ut legit Augustin⁹, affect⁹. Quāꝯ ois cruciatus aut morbus, etiā corporis potest uocari πάθημα, & idcirco addidit, ἐπιθυμίαις, quod ꝓpriū est animi cupiditatibus, quēadmodum & Hieronymus.

Spiritu ambulem⁹.) ☞ στοιχῶμεν, quod Valla corrigit. cōtenti sim⁹, uerꝝ hoc magis ad sententiā Pauli facit, cuꝯ ad uocē græcā, στοιχῶμεν. quæ significat ordine suo incedere, ut intelligas, cōtineam⁹ nos intra spiritū, nec respiciam⁹ legē. Necꝯ uideo qd Vallā mouerit, nisi forte legit στέγωμεν, ꝓ στοιχῶμεν. Etiāsi nō me clā est ad Vallæ sententiā, interꝓtari Vulgariū, στοιχῶμεν ἀντὶ τοῦ ἀρκεσθῶμεν. Diu⁹ Augustin⁹ legit, spiritu uiuim⁹, spiritu & sectemur. Ad quē modū q uertit, aut legit, aut certe somniauit στοχῶμεν, unde στοχάζω, qd significat ad scopū oculū intēdere. Inanis gloriæ cupidi.) Græcis una dictio est κενόδοξοι. i. inaniter glorioſi &c̄. aut ut legit Ambrosius, inanē gloriā sectātes. EX CAPITE VI.

SI præoccupatus) προλημφθῇ. i. occupatus, hoc est præuentus, anteꝯ potuerit cauere. Quibus uerbis excludit omnino destinatā malicia, & peccandi uoluntatem.

Huiusmodi instruite.) καταρτίζετε. i. instaurate, reficite, siue sarcite. Ambrosi⁹ legit, humiliate. Cōsyderās teip̄m) Mire mutauit repēte numerꝝ, σκοπῶν σεαυτὸν, magis ad sensū respiciens, cuꝯ ad uerboꝝ ordinē. Et ex hoc loco diu⁹ Hiero. colligit, uere dictū a Paulo, nō tantū modestiæ causa, qd imperitus esset sermone. At mihi uidet̄ non absre mutasse subito nūerꝝ, ꝙ singularis nūer⁹ magis esset idone⁹ ad cōpellādā uniuscuiuscꝯ cōscientiā. Porro durū erat dicere oib⁹, cōsyderate uosip̄os, ne & uos tētemini. Et mira cautiōe semp hoc agit Paul⁹, ne qd offendat eos, quos studet corrigere. Alter alteri⁹ onera.) ἀλλήλων τὰ βάρη βασάζετε. Latini⁹ reddidit Ambrosi⁹, Inuicē onera uestra portate. Verti poterat & ad hūc modū. Alij uicissim alioꝝ onera baiulate. Nā alter alteri⁹, de duobus dicit̄ latini⁹. Et sic adimplebitis) καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε. i. & sic adimplete. Rursū redijt ad nūerꝝ multitudinis. Qd aūt dixit, ne & tu, hoc ad unūquēlibet retulit, ut admonuim⁹ mō. Quāꝯ græca uox magis sonat readimplete, hoc est, denuo adimplete, q̄si dicat, qd alteri⁹ delicto diminutū fuit in legis obseruatiōe, id alioꝝ sarciat charitas. Si qs se existimet.) Græce paulo secus habet, εἰ δὲ δοκεῖ τις εἶναί τι. i. Si em̄ uidet̄ aliqs esse aliqd Et uerbū, seducit, apud Græcos cōposita uox est φρεναπατᾷ. i. mentē seducit, & mentem suā decipit, ut exponit diuus Hieronymus. Est aūt pnicioſissimū fallendi gen⁹, ubi qs imponit sibi. Et sic in semetipso) καὶ τότε. i. & tūc, ut legit Ambrosi⁹. Nec addit̄ tātū apud Græcos. Præterea qd Græcis est, εἰς σεαυτὸν. i. in seip̄m, mox itē, ☞ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον. i. & non in aliū, fortassis rectius transtulisset, apud seip̄m, & nō apud aliū. Quāꝯ haud me fugit huius præpositiōis ancipitē esse naturā. Vnusquisꝯ onus suū portabit.) φορτίον, quod Ambrosius legit sarcinam. Et portabit est βασάσει, quod est baiulorū proprie.

Cōmunicet

Comunicet autem qui,) Græce non eſt uerbo, ſed uerbum, accuſandi caſu, τὸν λόγον, quanquam accipi poteſt per Synecdochen, ut ſubaudias κατὰ præpoſitionem. Aut ita dixit catechizatur uerbum ſicut nos dicimus docetur grammaticam. Ambroſius græcam uocem expreſſit ad hunc modum, ὁ κατηχούμενος, hoc eſt, qui uerbum dei audiens eſt. Nam catechizare eſt tradere myſteria religionis Chriſtianæ, id quod ſcripto facere fas non erat. Illud autem, in omnibus bonis, ad communicet referendum eſt, non ad catechizat. Marcion accuſatiuum λόγον refert ad uerbum cõmunicet, intelligens fideles & catechumenos ſimul orare debere, & magiſtrum in oratione cõmunicare cum diſcipulis, illo uel maxime elatus, quod ſequatur in oĩbus bonis, Atqui ſi de oratione fuit ſermo, non debebat præcipi ei qui catechizatur, ſed qui catechizat, hoc eſt, non diſcipulo, ſed magiſtro. Quãq; ea quæ conſequuntur, hanc refellunt interpretationem, Quæ ſeminauerit homo, hæc & metet. Hic uero Laurentius Valla nõnihil ſtomachatur, quod interpres græcam uocem reliquerit, cũ alibi uertat. Atq; ita uertendum putat, Cõmunicet autem qui docetur uerbum, cum eo qui ipſum docet in omnibus bonis. Non irridetur.) οὐ μυκτηρίζεται, quod proprie eſt ſcommate ridere, & ſubſannare, naſoq; ſuſpendere.

Quæ enim ſeminauerit.) Græcis eſt ſingulari numero. Quod enim ſeminauerit homo, hoc & metet. Itaq; legit Ambroſius, & item Diuus Auguſtinus.

In carne.) Græce eſt, εἰς σάρκα. i. in carnem. Quemadmodũ mox, εἰς τὸ πνεῦμα. i. in ſpiritum. Tametſi præpoſitio εἰς uarie uſurpatur. Metet corruptionẽ.) θερίσει φθοράν. i. metet corruptelam, hoc eſt, periturum fructum. Nam huic opponit uitam æternam. Caro mortalis, fructus habet itẽ mortales. Spiritus æternus, fructus habet immortales. Siquidem alias quoq; ἀφθαρσίαν transfert immortalem, & ἀφθαρσίαν immortalitatem.

Deficiamus & deficientes.) Apud Græcos diuerſa ſunt uerba. Nam deficiamus eſt, ἐκκακῶμεν. deficientes, ἐκλυόμενοι. i. defatigati. Ambroſius legit, infatigabiles, ut tempus quoq; participij redderet.

Qualibus literis.) πηλίκοις. i. qualibus, ſed ita ut magnitudinem & admirationẽ ſignificet, hic magis ad affectum Pauli refertur, cui hæc res adeo fuerit cordi, ut non grauatus ſit ſuapte manu ſuper ea ſcribere. Diuus Hieronymus putat reliquã epiſtolã aliena manu ſcriptã fuiſſe, Paulũ aũt, ut oẽm excluderet ſuſpicionẽ ſuppoſititiarũ literarũ, reliquũ epiſtolæ ſuapte manu ſcripſiſſe. At cur nõ potiꝰ, ut cũ Hieronymi pace dixerim, uel ex hoc loco cõijcimus totã hãc epiſtolã Pauli digitis exaratã fuiſſe? Fateẽ Hieronymꝰ uocẽ græcã πηλίκοις magnitudinẽ ſignificare potiꝰ q̃ qualitatẽ, & laborat, ut explicet, quõ grãdes ſint hæ literæ, quaſi illud ſenſerit Paulus, hanc epiſtolã grandibus literarũ figuris ſcriptam fuiſſe. Imo Græci literas numero multitudinis & unã uocãt epiſtolã, quẽadmodũ & nos. Igitẽ Apoſtolus ut oſtenderet, quãtopere ſibi hæc res eſſet cordi. Videtis, inquit, q̃ grandẽ epiſtolã, mea ipſius manu ſcripſi. Iam eẽ finierat epiſtolã. Nã in cæteris ſolet dũtaxat ſubſcribere Mea manu Pauli. Nec eſt qd' quẽq; offendat datiuus γράμμασι, nõ γράμματα. Vt enim loquimur multis & multa, ita ſcribimus paucis & pauca.

Ad omnes.) Cur non potius, erga omneis?

Volunt placere in carne) εὐπροσωπῆσαι, hoc eſt, iuxta faciem placere. Nam hinc græca uox compoſita eſt.

Tantum ut perſecuti cru. non.) Græce ſic habet, μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ χριστοῦ διώκωνται. i. Ne cruce Chriſti perſequãtur. Vt perſequant̃, paſſiue accipias, hoc eſt, ne crux Chriſti adducat illis perſecutionem.

Legem cuſtodiunt.) Ipſi deeſt ἄνδρες. quod addit & Ambroſius. Hieronymus legit hi.

Abſit gloriari.) Abſit ut glorier, ſiue ne contingat gloriari.

Et quicũq; hanc regulam ſecuti fuerint.) καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσι. Idem uerbũ quod ſuperius uertit, ambulemus, στοιχῶμεν. hoc eſt, quumq; ad hanc incedent regulam.

Et super Israel dei.) τὸν ἰσραὴλ, ut intelligas uirum aut populum. Et addit dei, ꝓpter synagogam satanæ. De cætero,) τοῦ λοιποῦ, quod alias solet τὸ λοιπὸν.

Nemo mihi molestus sit.) κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω. i. Labores mihi nullus exhibeat. Et ad hunc modum uertit, & exponit Diuus Hieronymus.

Stigmata.) Græca uox est, significat autem notam impressam. Solēt autem serui notari a dominis. Sentit igitur se certas habere notas, ꝙ sit seruus Iesu Christi, pro quo tam multa passus fuerat. FINIS EPISTOLAE PAVLI AD GALATAS.

ANNOTATIONES IN EPISTOLAM PAVLI AD EPHESIOS.

IDEM in hac epistola Pauli feruor, eadem ꝓfunditas, idem omnino spiritus ac pectus, uerum nō alibi sermo hyperbatis, anapodotis, alijsq; incommoditatibus molestior, siue id interp̄tis fuit, quo fuit usus in hac, siue sensuum sublimitatem sermonis facultas non est assecuta.

Qui sunt Ephesi.) τοῖς οὖσιν ἐν ἐφέσῳ, quod potest & in secunda legi persona, qui estis Ephesi. Benedictus deus.) Bifariā potest distingui Benedictus deꝰ, ut hactenus sit diastole. Deinde separatim adijciat̄, Et pater dn̄i nostri Iesu Christi. Aut coniunctim, Deus & pater dn̄i nostri Iesu Christi. Pater, quia genuit. Deus Iesu, secundum assumptū hominē. Id annotauit Hieronymus. In cœlestibus in Christo.) ἐν τοῖς ἐπουρανίοις χριστῷ. i. in cœlestibus, siue supcœlestibꝰ Christo. Vt sit Christo datiui casus. Ambrosius omittit hanc particulā, in Christo. Hieronymus legit in Christo. Si legis, benedixit nos Christo, sensus erit, benedixit nos in gloriā Christi. Si in Christo, sensus erit, ꝑ fidē Christi cōferri nobis hāc benedictionē. Ante cōstitutionē) πρὸ καταβολῆς, quæ uox ita sonat, quasi dicas, ante iacta fundamēta mūdi. Sic admonet & diuus Hieronymus, idq; uerbis cōpluribus. Et immaculati.) ἀμώμους, quod magis inculpatos siue irrep̄hensibiles q̄ꝫ immaculatos significat. Momos em̄ Græcis rep̄hensio est, siue deus reprehēsiōis.

In charitate.) Hæc uerba referri possunt ad supiora, ut intelligas nos inculpatos esse, & electos in charitate, uel ad ea quæ sequunt̄, Vt accipias nos prædestinatos in charitate. Quāq̄ꝫ græci codices annectunt hæc superioribus. Et hoc annotauit Hieronymus.

Qui prædestinauit nos.) προορίσας. Hieronymus & Ambrosius legunt, In charitate p̄destinans nos. Veꝝ illud prædestinans apud Græcos præteriti tēporis est, quasi si genus mutari poterat dixisset prædestinatos siue præfinitos. Atq; hoc sane loco uere uerbum est prædestinandi, de quo in epistola ad Rhomanos nōnihil attigimus. Diuus Hieronymus hoc putat interesse inter ὁρίζειν & προορίζειν, quod prius illud tribuat̄ ijs quæ nunq̄ꝫ nō fuerint. Hoc posterius ijs, quæ cum aliquando nō fuerint, deinde cœperint esse. De quibus si qd decretū aut cogitatū fuerit, priusq̄ꝫ fuerint, prædestinatio est. Rursum si qd de dn̄o Iesu Christo, qui nunq̄ꝫ nō fuit cū patre, nec unq̄ꝫ eū ut esset uoluntas paterna p̄cessit, destinatio est. Vnde in epistola ad Rhomanos de filio dei loquens, ὁρισθέντος dixit, nō προορισθέντος. In adoptionē filioꝝ.) Græcis una uox, ἡοθεσίαν, qua significant eam adoptionē, qua quis in filij locū adoptat̄, ut supius admonuimus. In ipsum.) εἰς αὐτὸν. i. in sese. Quāq̄ꝫ potest & ad Christū referri, sed coactius. Nā ꝑ adoptionē efficimur fratres Iesu Christi, nō filij, sed filij dei patris, ueluti insiti corpori Christi, & unū cum illo effecti.

Secundū

Secundū ꝓpositū.) κατὰ τὴν εὐδοκίαν.i.ſecundū placitū,aut potius ſecundū beneplacitū.Hieronymꝰ putat uocē eſſe nouā,& a Septuaginta fictā,quo poſſent explicare,qđ ē apud Hebræos רָצוֹן Raſon.Porro εὐδοκίαν,ꝓprie dici,ubi qd nō ſolum placuit,ſed etiā recte placuit.Nā placent,& quæ nō recte placent. In qua gratificauit.) ἐν ᾗ ἐχαρίτωσεν. Et gratificauit hic ſonat,gratos ſiue charos reddidit,ἐχαρίτωσεν,unde participiū eſt κεχαριτωμένη μαρία. In laudē gloriæ gratiæ ſuæ.) Quidā codices ꝓperā addūt cōiunctionē gloriæ & gratiæ ſuæ,δόξης τῆς χάριτος αὐτου,ut intelligas,laudari gloriam gratiæ diuinæ.

In dilecto filio ſuo.) Filio ſuo apud Græcos & apud Hieronymū nō addunt,ἐν τῷ ἠγαπημένῳ.i.in eo qui dilectus eſt.Neq; em̄ hic eſt ἀγαπητός.Ambroſius legit,ut uulgata habet ædītio.Et oīno ſentit dē filio, uerū eum maluit ſignare nomine dilecti,ut intelligeres nos amari a deo,nō ex noſtris meritis,ſed ob amorē,quo filiū ꝓſequit̄ pater,cui nos fratres eſſe uoluit. In remiſſionē peccatorū.) In ꝓpoſitio nec eſt apud Græcos,nec apud Ambroſiū,nec apud Hieronymū,ſed oportet annectere caſum accuſatiuū,ꝓ appoſitionē exponentē.Exponēs em̄ quæ ſit illa redēptio,ſubiecit remiſſionē peccatorū. Nā hæc ſeruitus,unde redemit nos Chriſtus. In nobis.) εἰς ἡμᾶς.i.in nos. Vt notū faceret.) γνωρίσας ἡμῖν.i.patefactō ſiue notificato nobis myſterio.Interpres & Ambroſiꝰ,opinor, legit,γνωρίσαι.Hieronymus legit,notum faciens,ut intelligas participiū eſſe,ꝙꝺ eſt præteriti tēporis.Quod dicā etiā ſi nō admodū ꝓtinet ad ſenſum,tamen haud eſt meo iudicio negligendū.Videnť mihi cæteri parū animaduertiſſe,quod legit̄ in Græcorum codicibus.Habent enim ad hunc modū,ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς,ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει, γνωρίσας ἡμῖν.Verbū ἐπερίσσευσεν hoc loco poſitū eſt tranſitiue,hoc eſt,exuberare fecit.Alioq; participiū γνωρίσας non habet unde pendeat,uerti poterat in hūc modū,De qua ubertim impartiuit nobis patefacto nobis myſterio &c̄. Sacramentū.) Hoc loco myſteriū ſignificat,μυστήριον,& græca uoce utitur Ambroſius.Myſteriū aūt Græcis dicit̄ res arcana, neq; uulgo efferenda. Quod quidē deinde tranſlatū eſt ad res ſacras,quas potiſſimū ſilentio ueneramur. Hic ſentit diuinā uoluntatē de gentibus ad fidē uocandis ſupioribus ſeculis incognitā fuiſſe mundo,Iudæis exiſtimantibus hoc ꝓmiſſum ad ſe ꝓprie ꝓtinere. At nunc quod latebat,innotuiſſe. Secundū beneplacitū eius.) Hieronymus legit, ſecundū beneplacitū ſiue,iuxta placitū ſuū.κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ. Quod ꝓpoſuit in eo.) Si legas ἐν αὐτῷ,ſignificat in ſeipſo.Si mauis ἑαυτῷ prima uocali tenui,referť ad filiū,in quo pater ꝓpoſuit nos ſibi gratificare.Hieronymus indicat differētiā inter προορισμὸν & πρόθεσιν,hoc eſt,inter prædeſtinationē & ꝓpoſitionē ſiue propoſitū, ꝙ illud ꝓtineat ad ea quæ multo ante definimus in animo ꝙꝺ fiant,hoc cum iam uicina eſt machinatio,ut pene cogitationē ſequat̄ effectus. In diſpenſatione.) εἰς οἰκονομίαν.i.in diſpenſationem.

Inſtaurare.) ἀνακεφαλαιώσασθαι.i.recapitulari,hoc eſt,ut in ſummā conferrentur. Nā oratores uocant ἀνακεφαλαίωσιν.i.recapitulationem,cum ea quæ ſparſim ac fuſius dicta ſūt, ſummatim repetunť,& ſimul iudici renouanť.Diuus Hieronymꝰ legit,recapitulare, putatq; recte uerbum hoc a Latinis uſurpari poſſe,& miratur,quamobrem in latinis codicibus magis habeatur inſtaurare,ꝙꝺ recapitulare.Sunt ꝙ interpretanť ἀνακεφαλαίωσιν, ut Chriſtus fieret & angelorū & hominū caput.Id qđ cōuenit ῆς q̄ paulo poſt ſequunť,& ipſum dedit caput. Quæ in terra ſunt.) τὰ ἐπὶ τῆς γῆς τὰ ἐπὶ αὐτῷ.i.quæ ſuper cœlos ſunt.& quæ in terra.Quod additur in græcis codicibus,ἐν αὐτῷ.i.in ipſo,nec apud Ambroſium reperio, nec apud Hieronymum.Et magis quadrabat in eodē,ꝙꝺ in ipſo. Nam græca uox anceps eſt, ut intelligas in uno & eodem comprehendi uniuerſa,& uniuerſam omnium rerum ſummam ad unum Chriſtum reuocari,& in uno ſemel eſſe quod ꝓ partes a multis ante petebatur. Sorte uocati ſumus.) ἐκληρώθημεν. id eſt, Sorte electi ſumus. Significat Hieronymus, uerbum hoc partim a ſorte,partim ab hæreditate dici, quod κλῆρος ambiguū ſit.Ambroſius legit,ſortiti ſumus,hoc eſt,in ſortē,& parte hæreditatis ſumus aſſciti. Qui operat̄ oīa.) τοῦ τὰ πάντα ἐνεργοῦντος.Ambroſius le

git,eius q̄ cuncta creauit,si modo scriptura uacat mendo. At græca uox magis sonat, eiꝰ cuius ui & uirtute fiūt oia,sicuti iā sepius admonuimus. Atq; hoc pacto nos uertimus:

Secundū ꝓpositum.) Non est εὐδοκίαμ,sed πρόθεσιμ. Quæ ante sperauimus.) προελπικότας.i.qui ante sperauimus. Hoc diuus Hieronymus refert ad præscientiam diuinā, in qua sperauimus,& anteq̄ mūdus condere tur uidelicet motus hac præpositione πρό.

In quo & uos cum audissetis.) ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς ἀκούσαντες τὸμ λόγομ.i.in quo & uos qui audistis uerbum. Diuus Hieronymus nō ineleganter legit,In quo & uos audito uerbo ueritatis. Illud admonendum,apud Græcos primam esse ꝓsonam,non secundam.nos & nostræ. Cæteri ab hoc loco faciunt distinctionem,qui ante sperauimus in Christo. Deinde separatim adijciunt,In quo & uos,ut prius illud referatur ad apostolos,siue Iudæos,secundum ad Ephesios aut gentiles. At mihi uidetur Paulus hoc loco subito mutasse ꝓsonam,sensum magis attendens q̄ sermonis leges. cum enim dixisset,ut nos essemꝰ in laudem gloriæ illius,uelut exponens,quos dixisset nos,ne quis putaret eum loqui tātum de Iudæis,cōtinenter adiecit,τοὺς προελπικότας,quasi dicat,cum nos dico,sentio oēs qui sperauerunt in Christo,inter quos sumus & nos. Atq; illud nos ita dicit,ut suam ꝓsonam cōiungat cū persona gentilium,cum sit doctor gentiū. Verū in hoc sensu nonnihil obstrepit græca præpositio πρό.i.ante. Nā si de uniuersis accipiat̄,q crediderant in Christum qui erunt illi,qui ante crediderunt? Nisi placet sequi sensum Hieronymi, quem calumniatur Rufinus,ut Origenicum quiddam resipiens. Porro si placet mutare personā & legimꝰ, In quo speratis & uos, quemadmodū legit Hieronymus,id quod ex illius interpretatione palam est,nihil est quod nos offendat præpositio. Siquidē ante referetur ad Iudæos,qui priores uocati sunt ad fidē,& priores crediderunt in Christū. Deinde secutæ gentes. Quod si omnino placet prima ꝓsona,quemadmodū legunt Græci,tū ante præpositio referri potest, ad alios postea credituros. Nam illi inter gētes primi crediderant, Nisi mauis accipere confusam spem,quam gentiles sanabiles habebāt,& ante prædicatū euāgeliū. Etsi nondū nouerant Christū,sperabant tamen aliquo modo salutem, uelut per somniū. Euangelij salutis.) Græcis per appositionē adiungitur euāgelium, ἀκούσαντες τὸμ λόγομ τῆς ἀληθείας τὸ εὐαγγέλιομ i.qui audistis sermonē ueritatis,quod est euāgelium salutis. In quo & credentes.) Credentes apud Græcos præteriti temporis est, πιστεύσαντες.i.postq̄ credidistis,uel quia credidistis,siue accepta fide,aut fideles facti.

Signati estis.) ἐσφραγίσθητε,quod significat,obsignati estis,quemadmodū tabulas obsignamus in pactis,quia postea sequitur de Arrabone,ut ostendat spem esse certam.

Qui est pignus.) ἀῤῥαβών.i.arrabo. Atq; ita mauult legi diuus Hieronymus, & qui nō Christū refert sed spiritū, hoc est,q spiritus est arrabo. Hieronymꝰ illud interesse putat inter pignus & arrabonem. Pignus quod Græci uocant hypothecam,datur in mutuo, arrabo in contractu emptionis & uenditionis,quo firma sit obligatio. Quod si tanta est arra,quam deus dat suis,quanta erit res ipsa,quam præstabit suo tempore?

In redēptionē acqsitionis.) εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως.i.in redēptionē acqsitionis, siue possessionis,ut legit Hieronymus,emēdans uulgatā æditionē,quæ habebat in redēptionē adoptionis. Vnde cōijcere licet,nec hāc q̄ uulgo utimur eandē fuisse cū ea, quā tūc habebat Hieronymus. Verū ille quisq; fuit,mihi uidet interptari uoluisse,uerbū aliquin anceps,acquisitionis. Nam sensus est,spiritum sanctū a deo datum fidelibus,uelut arrabonem,quo certum scirent fore,ut aliquando uindicaret sibi possessionē suam, quā redēptione acquisierat. Audiens fidē.) ἀκούσας.i.audita fide uestra. Cesso gratias agens.) Græcā figurā uertit,dicendū erat latine,nō cesso gratias agere. Atq; ita legit Hieronymus. Ambrosius legit,gratias agendo. Memoriā uestri.) Cur nō mentionē uestri,μνείαν ὑμῶν,quandoquidē orantes cū deo colloqmur. Deus domini nostri.) ὁ θεὸς τοῦ κυρίου ἡμῶν. Hic palam est patrem uocari deum Iesu Christi,qđ in alijs erat ambiguū.

Illuminatos oculos.) Totus hic sermonis cōtextus parum cohæret,in quo tamen admiror la-

miror laborare Hieronymũ,ut Paulũ defendat aduersus eos,qui illũ calumniabant̃,qđ impitus esset græcanici sermonis, ut q solœcismis scateret,cum alias sæpenumero ipe fateat̃ illũ græce nescisse,idq; defendat aduersus eos qui,quod Paulus scripserat, Etsi imperitus sermone,nolunt modestiæ tribui,sed ueræ cõfessioni. Putat aũt lectionis ordinẽ ad hunc modũ reddi posse. Audient fidẽ uestrã in dño Iesu,& in oẽs sanctos eius,uidẽs q excellentiã fidei uestræ in dñm & in oẽs sanctos eius,nõ cesso gratias agere,& memoriã uestri facere in orationibus meis,ut dñi nostri Iesu Christi deus pater,pater autẽ gloriæ,det uobis spiritũ sapientiæ & reuelatiõis. Porro quod sequit̃,illuminatos oculos cordis uestri,ita p hyperbaton reddi posse putat. Quapropter & ego audiens fidem uestrã in dño Iesu,in agnitionẽ eius,illuminatos oculos cordis uestri,nõ cesso gratias agere p uobis,memoriã uestri facere in oratiõibus meis,ut deus dñi nostri Iesu Christi, pater gloriæ det uobis spiritũ sapientiæ & reuelationis &c̃. At Ambrosius illuminatos oculos refert ad det. Addit enim de suo,illuminatos habere oculos.

In agnitionẽ.) ἐν ἐπιγνώσει.i.in agnitione. Cordis uestri) διανοίας ὑμῶν.i. mẽtis uestræ.

Supereminens magnitudo.) τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος.i.sublimis magnitudo,ut Hieronymus. Excelsa magnitudo,ut legit Ambrosius.

Operationem potentiæ uirtutis eius.) κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ.i.secũdum efficaciam,seu uim potentiæ fortitudinis,siue roboris eius. Nam est energia. Ac mox repetit ἐνέργησεν,quod nos uertimus exercuit,nõ ut uoluimus,quod aiũt,sed ut potuim⁹.

Suscitans eum.) ἐγείρας αὐτὸν.i.suscitato eo. Et constituens.) καὶ ἐκάθισεν.i. sedere fecit. Hieronymus legit, Sedere eum faciens. Ambrosius,collocauit.

Sub pedibus.) ὑπὸ τοὺς πόδας.i.sub pedes.

Super omnẽ ecclesiam.) ὑπὲρ πάντα τῇ ἐκκλησίᾳ.i.sup omnia ecclesiæ. Vt ecclesiæ sit dativi casus,nõ genitiui,hoc ẽ,dedit illũ ut sit caput ecclesiæ,p̃positus uniuersis. Atq; ita legit Hieronymus in cõmentarijs,consentiens cum græcis. Et plenitudo.) Et cõiunctio non est in græcis codicibus,& τὸ πλήρωμα,uidet̃ accusandi casu legendũ,ut referatur ad Christum. Ad quod faciunt ea quæ sequunt̃. Qui omnia in omnibus adimpletur.) τὸ πλήρωμα τοῦ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου.i.plenitudo,siue impletio eius qui omnia in oĩbus implet,siue impletur. Nam participiũ est uerbi medij. Et utroq; modo uidetur interpretari diuus Hieronym⁹, ut intelligas corp⁹,hoc est, fideles esse cõsũmationẽ ipsius Christi,qui est caput,qui ita adimplet̃ ut sit omnia in omnibus,aut ita implet,ut oia sit omnibus, quæ nũc in singulos,alia in alios sparsa sunt. Verũ si accipias passiue πληρουμένου,accipi potest τὰ πάντα.i.in omnibus,& subaudias præpositionẽ κατὰ, ut sit sensus Christum per omnia adimpleri in omnibus corporis sui membris simul collectis. Et in hunc sensum interpretat̃ Vulgarius,ut πλήρωμα sit ecclesia,& πληρουμένου passiue ponatur.

EX CAPITE II.

CVm essetis mortui delictis & peccatis.) Datiui sunt,non ablatiui,quasi dicas, tibi mortuus sum. Tametsi Diuus Hieronymus ita uidet̃ accipere,quasi sit dativus instrumenti,hoc est mortui per peccatum. Quod hic uertit delictum, græce est παράπτωμα,quod Hieronym⁹ existimat esse primum illũ lapsum ad peccãdum. Quod peccatum est,græce ἁμαρτία,quod grauius esse putat, cum ad ipsum facinus peruentum est.

Et uos conuiuificauit.) Verbum conuiuificauit non inuenio in græco codice, cæterũ accusatiuus uos referendus uidetur ad uerbum superius dedit.

Peccatis uestris.) Vestris redundat.

Potestatis aeris hui⁹ spiritus) κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος,τοῦ πνεύματος. Bifariã accipi põt,ut p appositionẽ cohæreat aer cũ spiritu. Potestatis aeris,q qdẽ est spirit⁹. Atq; ut sic accipiam⁹ inuitat articulus τοῦ.τοῦ πνεύματος. Sic em̃ p articulũ solẽt interp̃tari Græci. Verũ obstrepit nonnihil quod sequit̃,τοῦ ἐνεργοῦντος. Nec enim hic aer agit quicquam in

filijs inobedientiæ,sed instigatio diaboli.Proinde pſtiterit ita legere,Iuxta principē,cui ius & potestas est aeris, & spiritus illius qui agit in filijs diffidētiæ. Vt aerem intelligas hanc infimā orbis partem,in qua sola regnat ille,non ueluti dominus,cum Christus dominus sit omniū,sed ut tyrānus,& nō nisi nostro uitio potens. Deinde spiritū accipias affectum mundanū,diuersum ab illo cœlesti spiritu Christi,nihil amantis nisi cœlestia, & utrūq; genitiuū aeris & spiritus referas ad tertium qui præcessit,potestatis,quæ quidem hic nō est Δύναμις,sed ἐξουσία,ut ius & autoritatē intelligamus. Cæterum huius ꝓnomen interpres addidit de suo,cum non sit apud Græcos,ne apud Hieronymū quidem.

In filijs diffidentiæ.) ἐν τοῖς ἀπειθείας.i.in filijs inobedientiæ,siue immorigeris. Est enim filiorum proprium,esse dicto audientes,ac morigeros parentibus.

Facientes uoluntatem.) θελήματα.i.uoluntates.Nā affectus uarij sunt. Cæterū in multis codicibus deprauauerant,uoluptates pro uoluntates.

Natura filij iræ.) φύσει.Pro quo quidā uerterant omnino,ut indicat Hieronymus, ꝙ græca uox sit ambigua.Mihi uidetur naturam opposuisse gratiæ,quia paulo post sequitur,Gratia salui facti estis.Ita erat nostræ naturæ siue natiuitatis.Salus erat gratiæ,& ob id Christo imputanda,non nobisipsis. Et cogitationū.) Ⓒ τῶν διανοιῶν. Hieronymꝰ magis uidet̄ ꝓbare & mentiū,distinguens peccata carnis & mentium, ꝙ illa sint crassiora, ueluti libido,gula,ebrietas,hæc animi magis uelut hæresis. Ambrosius legit, consiliorū.

Per nimiam.) διὰ πολλὴν.i.propter multam.Et ita legit Hieronymus ac Ambrosius. Alioqui nimiū dicitur,quod sit immodicum. Et cum essemus.) καὶ ὄντας.i.etiam cum essemus. Mortui peccatis) Vitasset ambiguitatem,si dixisset,mortui per peccata.Nā alioqui Paulus uocat mortuos peccato,qui iam non peccant.

Cōuiuificauit nos in Christo.) Neq; nos ꝓnomen,neq; in præpositio est in græcis codicibus.συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ.i.cōuiuificauit Christo.

Cuius gratia) Neq; cuius additum est,sed tantum,χάριτί ἐστε σεσωσμένοι.i.gratia saluati estis.Et ita legit diuus Hieronymus,ut hæc particula,ceu ꝑ parenthesim interserat̄. Cæterum ordinem sermonis hoc in loco,quoniam uidetur pturbatus,Hieronymus restituit ad hunc modum.Et uos cum mortui essetis delictis,& peccatis uestris,conuiuificauit Christo deus,q̄ dives est in misericordia,ꝓpter multam charitatē,qua dilexit nos, miser tus est nostri,& cū essemus mortui delictis,in q̄bus aliquādo ambulauimus secundū seculū mundi huius,secundū principē potestatis aeris,spiritus,qui nūc operat̄ in filijs diffidentiæ,in q̄bus & nos oēs conuersati sumus aliquando in desyderijs carnis nostræ,facientes uoluntates carnis & mentiū,& eramus natura filij iræ,conuiuificauit nos Christo,ut bis repetas.Cōuiuificauit nos,& tollas cōiunctionē causalem, Deus em̄.Nam ita legisse uidet̄ Hieronymus,ὁ γὰρ θεός,quod hanc putet uel ab imperitis librarijs adiectā, uel ab ipso Paulo ꝓpter imperitiā græcanici sermonis additā. Quāq; utraq; coniunctio facit,quo minus absoluat̄ superior orationis pars,Cū essetis &c̄. Verū opinor Paulū addidisse cōiunctionē δέ,aduersatiuā,ut redderet cōtrariā partē superioribus,hoc est,conuiuificatos esse,ei quod est mortuos esse peccatis,& quoniā intermiscuerat multa, ueluti ad nouū orationis caput addidit præpositionē.Melius aūt erat,si dixisset,nihilominus deꝰ cōuiuificauit. Et cōresuscitauit,& cōsedere fecit.) συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν.i.pariter cū illo suscitauit,simulq; cū illo sedere fecit. Gratia em̄.) Enim nō addit̄ in nōnullis Græcorū codicibꝰ.Sicut nec paulo inferius,Dei em̄ donū,em̄ nō addit̄,q̄q̄ ita legit Ambrosiꝰ.

Ipsius em̄ sumꝰ factura.) ποίημα.Ambrosiꝰ legit,figmētū,uelut aliqd e materia factū.

In opibꝰ bonis.) ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς.i.ad opa bona. Quæ ꝑparauit deꝰ.) οἷς.i.q̄bus,ad homines arbitror referendū. Tāetsi iuxta græcanici sermonis ꝓprietatē, & ad opa referri potest,ut datiuus græcus in accusatiuū uertat̄.Quēadmodū legit Ambrosiꝰ, quæ ꝑparauit deus,& itē Hiero. Ab ea q̄ dicit̄ circūcisio.) ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς. i.ab ipsis Iudæis.Nā græca lucidiora sunt, Et manufacta,referēdū est ad circūcisionem,nō ad carnē.

Qui eratis

Qui eratis.) Legendum, quia eratis, aut quoniam, ut legunt Ambrosius & Hieronymus ὅτι ἦτε, ut sit iterata coniunctio, quasi posuisset, ꝙ inquam eratis.

Alienati a cõuersatione.) τῆς πολιτείας. i. a ciuilitate, siue a republica Israel.

Et hospites testamentorũ) καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν. i. peregrini, siue extranei, a pactis siue testamentis. Alluſit enim ad rempublicam, cuius modo meminerat, unde hospites uocat, alienos a iure ciuium. Et sine deo.) ἄθεοι, qui nullum credunt esse deum, & ἀθεότης, quã Plutarchus ostendit minus malum esse ꝙ superstitionem δεισιδαιμονίαν

In hoc mũdo) Hoc redũdat. Nisi ꝙ opinor interptẽ uoluisse reddere uim articuli τοῦ.

Et medium parietem maceriæ soluens inimicitias.) Græci ita distinguũt, ut accusatiuꝰ inimicitias referatur ad inferius uerbum. Et mirum cur cum ὁ ποιήσας uerterit in uerbũ, nõ mutarit, & alterum λύσας. i. qui soluit, aut soluto pariete. Rursum græce est, τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, quasi dicas, interstitium septi siue sepis. Et apud comicum, Mitio iubet maceriam dirui, ut fiat una domus. Id ergo qđ dirimit ædes ab ædibꝰ, μεσότοιχον uocat.

Decretis euacuans.) In præpositio omissa totum subuertit sensum, quasi decretis aboleuerit legem, imo aboleuit legem sitam in præceptis ac decretis hominum. Quædam ædítio quam citat Hieronymus, habet in dogmatibus, usurpata græca uoce, Ambrosiª legit in decretis, & euacuans præteriti temporis est, quasi dicas antiquata lege.

In uno nouo hoie.) In unũ nouũ hominẽ, est græce, εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον. Et cõderet) hic est crearet, siue pararet, κτίσῃ, uelut explicans sententiã. Et pace ijs qui prope.) Et pacẽ, nõ repetit Græcis. Habemus accessum.) προσαγωγὴν. i. aditũ, siue introductionẽ, ueluti cũ quis introducit ad cõspectũ principis. Hospites & aduenæ) ξένοι καὶ πάροικοι. i. peregrini & incolæ, siue accolæ, hoc est, Qui aliunde cõmigrarunt in alienam ciuitatem.

Sed estis ciues.) ἀλλὰ συμπολῖται. i. conciues.

Angulari lapide.) Græcis unica uox est, ἀκρογωνιαίου, qua significatur summus lapis in angulo ædificij, qui solet esse ualidíssimus. Est autẽ ablatiuus absolute positus, ueluti dicas, in qua structura Christus summus est in angulo lapis.

Inimicitias in semetipso.) ἐν αὐτῷ. Hieronymus legit, in ea, ut referatur ad crucem, nõ ad Christum. Siquidẽ & crux apud Græcos masculini generis est. Verum si reciprocũ esset. i. in seipso, haberet ὅ aspiratum, ἐν ἑαυτῷ, quãꝙ ne id quidem a græcis scriptoribꝰ observatur. Etiamsi secus legit Ambrosius.

Ipso summo angulari lapide.) Et hic ablatiuus ponit absolute, ac si dicas, Christo duce, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. i. ipso Iesu Christo ente summo lapide angulari.

Constructa.) Græce significantius, συναρμολογουμένη. i. coagmentata, siue cõmissa, siue coaptata. Hieronymus legit, cõpaginata. Ambrosius, cõpacta. Nec significat omnẽ structuram in hoc angulari lapide cõpactam esse, sed quæcũꝙ illo lapide cõnectaꝰ, eam surgere in templum domini. Est enim participium præsentis temporis, συναρμολογουμένη.

In spiritu sancto.) Sancto redundat iuxta græca & Ambrosium.

EX CAPITE III.

Vinctus Christi Iesu. Vinctus nomẽ est Græcis δέσμιος. Data est mihi in uobis.) εἰς ὑμᾶς. i. in uos. Hunc quoꝙ locũ ἀνακολουθὸν, Hieronymꝰ reddit ad hũc modũ. Huius rei gratia ego Paulus uinctus Iesu Christi, & uinctus ꝑ uobis q estis ex gẽtibus, cognoui mysteriũ, ut uobis quoꝙ illud tradẽrẽ, sicut in hac eadẽ epistola paulo ante sum locutus. Debetis aũt audire dispẽsationem gratiæ dei, quæ data est mihi in uobis, q estis ex gẽtibus, ꝑ qbus & uinctus sum Iesu Christi. Quãꝙ existimat esse simpliciꝰ, fateri Paulũ in aliena lingua balbutisse, & sensu magis ꝙ uerbis æstimandũ. Poterat & hoc pacto tolli sermonis impfecti incõmodũ, si subaudias uerbũ substantiuũ, sum. Ego Paulus uinctus sum Iesu Christi. Dispensationẽ gratiæ.) οἰκονομίαν. i. dispensationem, siue administrationem. Notum mihi factum est.) ἐγνώρισέμοι. i. notum mihi fecit mysterium, quod rursum interpres uertit, sacramentum,

Sicut ſupra ſcripſi.) καθὼς προέγραψα.i.ſicut ante ſcripſi,ut Ambroſius.Præſcripſi, legit Diuus Hieronymus. In breui.) ἐν ὀλίγῳ.i.in modico,legit Hieronymus & Ambroſi⁹. Significat enim ſe paucis de his ſcripſiſſe,ut græca exponunt ſcholia.Poteſt eſſe ſenſus & paulo ante.Meminit enim de his qui procul eſſent,gentes ſignificans.

In miniſterio Chriſti.) ἐν τῷ μυστηρίῳ.i.in myſterio,quod ſolet uertere ſacramentum.

Non eſt agnitum.) οὐκ ἐγνωρίσθη.i.non eſt notificatum. Alijs generationibus.) Apertius eſt,quod legit Ambroſius,Alijs ſæculis.Nam de ætatibus loquitur,nō de natiōib⁹.

In ſpiritu.) Græcis additum eſt ſancto. Eſſe gentes.) εἶναι τὰ ἔθνη.i.ut ſint gentes.

Concorporales) σύσσωμα,quaſi dicas,unius corporis. Promiſſionis in Chriſto Ieſu) Deeſt αὐτοῦ.i.ſuæ. Omniū ſanctorum.) Legitur apud Græcos etiam, ἀνθρώπων.i.hominū,& ἐλαχιστοτέρῳ.i.infimo,ut uertit Hieronymus.Sed Paulus ut magis ſe diminuat e ſuperlatiuo finxit comparatiuū,ac ſi dicas,infimiori pro infimo,aut poſtremiſſimo.

Inueſtigabiles.) ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον.i.imperueſtigabiles diuitias.

Et illuminare.) καὶ φωτίσαι πάντας.Ambroſius non addit omnes,& ſermo cōmodior eſt.Nec apud Hieronymū ulla mētio,huius nominis additi.Neq; Paulus illuminat homines,ſed in lucem profert,& quod ante fuerat reconditū,facit omnibus perſpicuum.

Quæ ſit diſpenſatio.)Legit̄ &,ὁ πλοῦτος.i.quæ diuitiæ.Rurſum μυστήριον uertit ſacramentum. Qui omnia creauit.) διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.i.per Ieſum Chriſtum, additum eſt hoc loco apud Græcos,quāq; Hieronymus non habet,nec Ambroſius.

Vt innoteſcat.) ἵνα γνωρισθῇ νῦν.i.ut innoteſcat nunc.Et nunc Hieronymus legit addita cōiunctione,ſi modo codex mendo uacat. In poteſtatibus cœleſtib⁹) ἐν τοῖς ἐπουρανίοις .i.in cœleſtibus. Per eccleſiam) διὰ τῆς ἐκκλησίας,Præpoſitio per,hoc loco ſignificat inſtrumentum,quaſi dicas,opera eccleſiæ. Multiformis ſapientia) πολυποίκιλος.i.maxime uaria,& modis omnibus uaria.Nam πᾶν in compoſitione additū,adiungit epitaſin.

Secundum præfinitionem.) κατὰ πρόθεσιν.i.ſecundum propoſitum, ut legit Hieronymus.Et fiduciam eſt παῤῥησίαν,quā Ambroſius uertit libertatem.Eſt autem audacia libere loquendi. Quam fecit) ἣν ἐποίησεν.Sermo græcus anceps eſt.Nam græcus articulus referre poteſt uel ſapientiam,uel præfinitionem,quam Ambroſius & Hieronymus propoſitum uocant.Si ad propoſitum referatur,ſenſus eſt iuxta tempus quod propoſuerat ſiue præfinierat in Chriſto.Si ad ſapiētiam,intelligis in Chriſto factam,hoc eſt creatam fuiſſe ſapientiam.Atq; hic ſenſus poſterior magis probatur Hieronymo.

Quæ eſt gloria.) In quibuſdam græcis codicibus habebatur,quæ erit,ἥτις ἔσται.

Omnis paternitas.) πᾶσα πατριὰ.i.omnis familia,ut indicat & Diuus Hieronymus in cōmentarijs.Idem aduerſus Heluidium ſcribens fatetur Latinos paternitates uocare, quas Græci uocāt πατριάς,cum ex una radice multa generis turba diffunditur.Sed apud Græcos manet alluſio uocum,quam Latinus conatus eſt obſeruare.Iam quæſtiones illæ quas mouet hoc loco Diuus Thomas Aqnas,num qua paternitas ſit in cœlo,& num oīs paternitas quæ eſt in cœlo & in terris,deriuata ſit ab ea paternitate,quæ eſt in diuinis,q̄ apte pertineant ad hunc locum,uiderint Theologi,quandoquidem uocem,unde quæſtionem omnem elicit,non intellexit.Certe alibi interpres uertit familiam,uelut in pſalmo,Oēs familiæ gentium,πατριαὶ.Quod apud Hebræos eſt כֹּל מִשְׁפְּחוֹת גּוֹיִם Verum interprēs affectauit reddere uocum affinitatem, pater & paternitas. Atqui ea non erat tanti,ut huius gratia fuerit perdenda ſententia.

Virtute corroborari.) δυνάμει.i.uirtute. Manifeſtior erat ſenſus,ſi græca infinita uertiſſet per uerbum ſubiunctiuum,ut corroboremini.

Scire etiā.) Nō eſt initiū noui capitis,ut ſit opus etiā, γνῶναι τε.i.ſcireq;, uel ut ſciretis.

Supereminentē ſcientiæ charitatem.) Incertum eſt datiui ne caſus ſit,ſcientiæ,an genitiui,ut aut intelligas charitatem Chriſti ſciri,quæ ſit maior q̄ ut cognoſci poſſit, aut ut intelligas eximiam dilectionem cognitionis.Sed prior ſenſus uerior,& magis quadrat

ad græcum

ad græcum ſermonem. Tametſi poſteriorem ſequitur Hieronymus.

Ei autem qui potens eſt omnia facere.) Græce eſt, ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι. i. ſuper omnia facere. Atq; ita legit Ambroſius & Hieronymus.

Supabundāter cꝫ petimus.) ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ ὧν αἰτούμεθα. i. ex abūdanti ſup ea q̄ petim⁹.

Sublimitas & profundum.) καὶ βάθος καὶ ὕψος. i. & profunditas & ſublimitas. Hieronymus, Et profundum & altitudo. In eccleſia & in Chriſto.) Copula &, redundat.

Quam petimus aut intelligimus.) ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν. i. quæ petimus aut cogitamus. Sic enim emendat Laurentius.

EX CAPITE IIII.

Digni uocatione.) Addidit nominis caſum aduerbio, quaſi dicas, Cauit ſimiliter tibi. Cum omni humilitate.) ταπεινοφροσύνης, quæ ſignificat animi habitū contrarium arrogantiæ. Nam humilitas quæ ταπείνωσις, aliud quiddam ſignificat. Et ob id Ambroſius addit, humilitate animi, ne fortunæ humilitatē acciperemus. Cum patientia) μακροθυμίας. i. longanimitate. Ambroſius ſic legit, cū omni humilitate animi & modeſtia, cum magnanimitate, ut autē exprimeret ταπεινοφροσύνης, uſus eſt circuitione. Solliciti ſeruare.) σπουδάζοντες. i. ſtudentes. In uinculo pacis.) ἐν τῷ συνδέσμῳ, quaſi dicas, in colligatione & concatenatione.

Qui ſuper omnes & per omnia.) Satius erat in eodem genere perſeuerare, & nō mi/ſcere res perſonis. Super omnia & per omnia, aut ſup omnes & per omnes. Nam apud Græcos incertum eſt genus. Hieronymus magis uidetur amplecti neutrū genus, adducens illud Vergilianum, Deum nāq; ire per omnes, Terraſq; tractuſq; maris, cœlūq; profundum. Ambroſius mauult genus maſculinum, Sup omnes, per omnes.

Aſcendens in altum.) ἀναβὰς εἰς ὕψος. i. poſtq; aſcenderat in altum, præteriti temporis. Iā teſtimoniū q̄d adducit, eſt pſalmo ſexageſimo ſeptimo. Hebræa ad hūc habēt modū, עָלִיתָ לַמָּרוֹם שָׁבִיתָ שֶּׁבִי לָקַחְתָּ מַתָּנוֹת בָּאָדָם Septuaginta tranſtulerūt hoc pacto. ἀνέβησας εἰς ὕψος ἠχμαλώτευσας αἰχμαλωσίαν. ἔλαβες δόματα ἐν ἀνθρώποις. Paulus ſciens ac prudens ab Hebræis unicam dictionem mutauit, ut indicat Hieronymus hunc ediſſerens locum. Cū enim apud illos legatur, Accepit dona in hominibus. Hic mutauit, Dedit dona hominibus. Nec ea uarietas quicq̄ officit ſententiæ, quādoquidem in pſalmo, promittitur futurum, quod nōdum erat factum, & ob id dicit̄ accepiſſe dona, quæ poſt elargiretur. Hic quoniam apoſtolus deſcribit, quod iam erat factum, fundatis ubiq; per orbem eccleſijs dediſſe ſcribit̄, non accepiſſe. Quod aūt aſcēdit.) τὸ δὲ ἀνέβη, τί ἐστιν. i. illud aūt quod dictū eſt aſcēdit, q̄d eſt &c̄. Ad cōſūmationē ſanctoꝝ.) πρὸς τὸν καταρτισμόν. Hieronymus legit, ad inſtructionē. Significat aūt & refectionē ſiue reparationē. Doctores em̄ ſuccurrūt lapſis & deiectis. In agnitione filij dei.) Et agnitionis fidei. Et ita legit diuus Hieronymus, qui & alibi monet, ꝓprie agnoſci quod antea fuerat cognitum.

Et circūferamur.) Græcis eſt participiū, περιφερόμενοι. i. circūacti. Si tēpus reſponderet & paruuli, eſt νήπιοι, quod ita ſignificat puerꝝ, ut & parū prudentē ſignificet. Et omni uēto, rectius erat quouis uento. Nā græca uox παντὶ anceps eſt. In neqtia hoīm.) ἐν κυβείᾳ quod uerbū ductū eſt a luſu teſſeraꝝ, in quo q̄ poteſt, imponit & circūuenit alterꝝ, etiāſi Faber mutat, ꝓ neqtia, cōfuſionē & ꝓturbationē, ſed deceptus (ut uidet̄) ſimilitudine figuræ u, quæ cappa uideri poſſit, itaq; κυκείᾳ legit, ꝓ κυβείᾳ, cū ſit β. Videt̄ aūt uerbū eſſe fictū a κυβεύω, quod eſt teſſeris ludo, quod in huiuſmodi ludis arte opus eſt, & qſq; nititur circūuenire colluſorē, ſi poſſit, ad ſuū dūtaxat cōmodum ſpectās, ut κυβείᾳ dicere poſſis aleationē, hoc eſt uerſutiā, & fallax artificiū, uel poti⁹ artificioſam fallaciā. Idq; Hieronym⁹ ad Dialecticoꝝ argutias & inſidioſas captiōes refert. Hæc cū animi noſtri cōiecturā tāetſi magnope, ꝓbabilē ſecuti literis, ꝓdidiſſem⁹, nacti Vulgarij ep̄i Paulinas epl̄as cōmētarios haud q̄q̄ aſpnādos, cōpim⁹ & illū nobiſcū ſentire, cui⁹ eqdē ꝓba, q̄d ad hāc rē ptinet, nō grauabor aſcribere, κυβείᾳ τῷ λέγοντι οἱ τῆς πλάνης κεχρημένοι. τοῦτ' ἐστὶν οἱ ψευδοδιδάσκαλοι

Cybeutæ, qui talis utũtur

σκαλοι μετατιθέντες τοὺς ἀφελεστέρους ὥσπερ πεττοὺς ὡς βούλοντι.i. Cybeutæ dicunt, qui talis utũtur, eiusmodi sunt falsi doctores, transponentes simpliciores ceu talos, prout uolũt. Mihi quidem satisfaciebat mea coniectura, tam consentanea uero. Cæterum, quoniã nonnullos magis cõmouet autoritas q̃ ipsa res, Græci interpretis suffragium addidimus. Illud admonet Hieronymus totum hũc locum, si quis græca legat, manifestiorẽ esse. Sed dum Latinis ad uerbum redditur, sensum fieri obscuriorem. Hieronymus legit, In fallacia hominũ, in astutia. Ad circumuentionem.) πρὸς τὴν μεθοδείαν. Dictum est autem a μεθοδεύειν, quod est hominẽ adoriri ex insidijs. Et erroris. καὶ πλάνης, melius uertisset imposturæ. Nam πλάνη & decipientis est at error decepti. Mirum est autem quid secutus Ambrosius legerit ad remedium erroris.

Veritatem autem faciẽtes.) ἀληθεύοντες.i. ueritatem sectantes. Nã ἀληθεύειν, est uel præstare quod dixeris, uel uera loqui. Nam hoc opposuit τῇ κυβείᾳ καὶ τῇ πλάνῃ, hoc est, uersutiæ & imposturæ. Crescamus in illo.) αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα.i. augeamus in illum omnia. Sic quidem emendat Laurentius. Ego sane puto recte uerti posse, Augescamus in illum per omnia, ut ad τὰ πάντα, subaudias præpositionem κατὰ. Tametsi Hieronymus legit, Vt augeamus in ipso omnia. Et item Ambrosius. Si tamen codices mendo uacãt. Nec ab his dissentit Vulgarius. Proinde sequatur lector, quod maxime probauerit. Etiamsi nostra lectio ab horum interpretatione minimũ dissidet, præsertim cũ mox seq̃tur, τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος. Cõpactũ.) συναρμολογούμενον, qđ ante uerterat cõstructũ.

Connexum.) συμβιβαζόμενον.i. coagmentatum. Hieronymus legit conglutinatum.

Per omnem iũcturam.) ἁφῆς, quod non possis aptius uertere, q̃ cõmissuram. Est enim ἁφὴ cõmissio, sic ut utrũq; se mutuo contingat, ueluti membrum membro connexum.

Secundum operationem.) κατ' ἐνέργειαν. Rursum est illud nomen toties obuiũ, quod actum ac uim occultam significat. Sentit de spiritu uitali, qui a capite proficiscẽs, impartit uim suam, non omnibus parem, sed quatenus conducit toti corpori. Ad eum modũ interpretatur & Vulgarius, ut ἐνέργεια, quam hic operationẽ uertit, pertineat ad actũ spiritus Christi in membris suis, non ad opera nostra, quemadmodum exponit Lyranus. Thomas ita moderatur interpretationem, ut uideatur utrũq; sensisse.

In mensura.) ἐν μέτρῳ.i. in mensura, etiamsi dissentiũt latina exemplaria, ut intelligas in corpore cuiq; membro, iuxta suum modulum impartiri de uita corporis & alimento.

Vniuscuiusq; membri.) μέρους.i. partis. Quanq̃ exiguũ discrimen inter μέλους & μέρους.

In ædificationẽ sui.) ἑαυτοῦ.i. suijpsius. In domino.) Quidã græci codices habent, ἐνώπιον τοῦ θεοῦ.i. in conspectu dei. Sicut & gentes.) Nõnulli codices habent, Sicut & reliquæ gentes, τὰ λοιπὰ ἔθνη. In uanitate sensus) νοὸς, i. mentis, potius q̃ sensus. Atq; ad eũ modum mox uertit interpres, Renouamini spiritu mẽtis uestræ. Valla iure taxat eos, q sensum interpretantur, sensualitatem, cum Græcis νοῦς sit ea pars animi, quæ maxime semota est a materia corporis, quæq; sola putatur aliquid agere sine corporis organis.

Obscuratum habentes intellectum.) ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ.i. obscurati cogitatione, siue animo. Hieronymus legit, Obscurati mente. Ambrosius, Obscurati intellectu. At noster interpres hoc sane loco clarius extulit ὄντες.

Alienati a uita.) Abalienati, ἀπηλλοτριωμένοι.i. abalienati. Et ita legit diuus Hieronym⁹, A uita dei.) Quidã codices habent, a uia dei, sed mendose. Est enim, a uita, τῆς ζωῆς. Ambrosius legit, a fide dei, Potest & hic esse sensus, a uita, qui est deus. Id enim indicant articuli utrobiq; appositi. Per ignorantiam.) διὰ τὴν ἄγνοιαν. propter ignorantiam.

Et cæcitatem.) πώρωσιν, quod magis sonat excæcationem. Mirum unde Ambrosi⁹ legat pro cæcitatem, duriciam, nisi forte codex illius pro πώρωσιν habebat σκλήρωσιν.

Qui desperantes semetipsos.) οἵτινες ἀπηλγηκότες ἑαυτοὺς παρέδωκαν.i. qui socordia detẽti tradiderunt semetipsos, emendatore Valla. At Diuus Hieronymus existimat recte uerti posse, indolentes pro desperantes, quod uox hinc uidetur deducta, cum quis uacat dolore

cat dolore & ſenſu ſui mali, & ob id ſtupens fertur in omne uicium. Ad eundem modum interpretantur græcanica ſcholia.

In auariciam) In auaricia, ἐν πλεονεξίᾳ, quod proprie dicitur quoties alio fraudato plus ſibi uindicat aliquis ꝙ par eſt.

Si tamen illum.) εἴγε, id eſt ſiquidem, aut ſi ſane.

Deponite uos) Græce ſic eſt ἀποθέσθαι ὑμᾶς, ἀνανεοῦσθαι, καὶ ἐνδύσασθαι, i. depoſuiſſe uos ueterem hominem, & renouatos fuiſſe ſpiritu, & induiſſe nouum hominem. Aut, ut legit diuus Hieronymus. Deponere uos, ut referatur ad didiciſtis, ſed tum omittendum erat pronomen uos. Nam is ordinat in hunc modum. Vos autem non ita didiciſtis Chriſtū ſi tamen illum audiſtis, & in illo docti eſtis, deponi uos ſecundum priorem conuerſationem ueterem hominem, qui corrumpitur iuxta deſyderia erroris.

Renouamini autem.) Et hic infinita ſunt ſicut admonuimus quæ poſſunt pariter ad idem referri, ſi didiciſtis.

Iraſcimini & nolite peccare) Id quemadmodum e pſalmo ſumptum eſt, ita iuxta formam hebræi ſermonis extulit. Nam ſenſus eſt, ſi continget iraſci, tamē ne peccetis, hoc eſt compeſcite iram. Neꝙ enim Paulus iubet nos iraſci, ſed iram nō uult eſſe diuturnā, nec ad iniuriam uſꝙ progredi. Nec eſt iracundia græce, quæ uox latinis, non tam iram, ꝙ naturæ uicium aut certe habitum ſignificat animi facile iraſcentis, ſed παροργισμῷ, id eſt iram, ſiue commotionem, aut irritationem, ut intelligamus ei qui laceſſitus ſit iniuria, etiam ſi quid doleat, tamē eū dolorem breuem eſſe oportere, & citra retaliationem iniuriæ debere conſiſtere inter Chriſtianos. Deinde diabolo, haud ſcio an hic pro calūniatore poſſit accipi. Sitis inquit concordes, ne ſi iuſte etiam ulciſcamini, præbeatis anſam calumniandi gentilibus.

Iraſcimini & nolite peccare

Et ſanctitate ueritatis.) ἐν ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. Ambroſius legit, in ueritate & iuſticia. Verti poterat in religione ueritatis.

Cum proximo.) μετὰ τοῦ πλησίου. i. ad proximum. Tametſi recte uertit interpres.

Nolite dare.) μηδὲ δίδοτε. i. neꝙ detis, & diabolo uerti poterat calumniatori.

Manibus ſuis.) ταῖς ἰδίαις χερσὶν. i. proprijs manibus. Quanꝙ hic ἴδιον & ἑαυτοῦ per idē pronomen ſuus perpetuo conſueuit uertere. Quidam codices non addunt ſuis, ut nec Ambroſius. Quod bonum eſt.) Poteſt legi per parentheſim, quod bonum eſt, quæres bona eſt, uel operetur rē bonā, hoc eſt nō e turpi opificio quærat uictū, ſed honeſto.

Neceſſitatem patienti.) τῷ χρείαν ἔχοντι. i. opus habenti. Et eſt ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι. i. ut poſſit impartire. Nam ἔχω adiunctū uerbis infinitiuis, aliquoties uſurpatur ꝓ poſſum.

Sermo malus.) λόγος σαπρὸς, id eſt ſermo ſpurcus.

Aedificationem fidei.) τῆς χρείας, id eſt utilitatis lego non fidei. Hieronymus teſtatur emendaſſe ſe, ad ædificationem oportunitatis, ſed in latinis codicibus pro oportunitatis legi fidei, propter euphoniam, atꝙ ita legit diuus Ambroſius.

In die.) εἰς ἡμέραν. i. in diem. Ira & indignatio.) θυμὸς & ὀργὴ. i. ferocitas & ira.

Inuicē benigni.) χρηστοί. Hieronymus putat rectius uerti ſuauitatē, ꝙ benignitatē ut opponatur amarulentiæ & aſperitati morū. Nam & χρηστολόγοι dicti ſunt, uehemēter comes & blandi. Benignitas enim proprie ad dandum pertinet, hoc eſt ad liberalitatem.

Miſericordes.) εὔσπλαγχνοι, quod nō ſolum ad miſericordiam, ſed ad omnem pietatis affectum pertinet, quaſi dicas bonorum uiſcerum. Nam uiſcera pro affectibus uſurpant diuinæ literæ.

Donantes inuicem.) χαριζόμενοι ἑαυτοῖς. i. donantes uobiſipſis, ut intelligas quod in alios benefeceris, id tuo bono tuoꝙ lucro fieri, magis ꝙ illius qui accipit. Ita Hieronymus. Neꝙ hic eſt donantes, pro condonantes ſeu ignoſcentes poſitum, ſed χαριζόμενοι, id eſt largientes ſeu libenter dantes.

Donauit uobis.) ἡμῖν, id eſt nobis, prima perſona. Tametſi græci codices uariant.

EX CAPITE QVINTO.

IN odorem ſuauitatis.) εἰς ὀσμὴν εὐωδίας, id eſt in odorem redolentiæ ſine fragrantiæ Hieronymus in præfatione Zachariæ reddidit odorem bonæ fragrantiæ.

Nec nominetur.) μηδὲ ὀνομαζέσθω, id eſt ne nominetur quidem.

Aut tupitudo, aut ſtultiloquiũ.) Græcis hoc loco nõ repetitur, aut ſed &.

Aut ſcurrilitas.) εὐτραπελία .i. facetia ſiue lepos. Nam in bonam partem apud philoſophos accipitur. Sentit aũt urbanitatẽ ſcurrilem, & indignam graui uiro. Tametſi Hieronymus eiuſmodi quoq; ſales qui tm̃ riſus cauſa dicunt indignos eſſe putat uere chriſtianis, adducẽs illud ex hebraico euangelio, nunq; læteris, niſi cum uideris fratrem tuũ in charitate. Equidem ut iocos utcunq; tolero, modo docti ſint, & ſale conditi, ita non fero quoſdam, quoties urbani uideri uolunt e diuinis literis ad ſuas ineptias detorquent aliquid. Cæterum quod ſequitur gratiarum actio græcis eſt εὐχαριστία. Id uerbi diuus Hieronymus interpretatur gratioſitatem ſeu gratiam, quod apud hebræos gratioſus & gratias agens eodem uerbo dicatur. Putat enim in prouerbijs ita ſcriptũ γυνὴ εὐχάριτος ἀνδρὶ δόξαν, id eſt mulier grata ſuſcitat uiro gloriam. Nam cæteri quoq; interpretes, Aquila Theodotion, & Symmachus uerterunt, χαροποιός, id eſt gratioſa, non εὐχάριστος. Hæc huc tendunt, ut ſermo chriſtianorum abſit a ſcurrilibus iocis, ſed ſua quadam gratia conditus ſit. Verum id lectori expendendum relinquo, mihi Hieronymianum cõmentum hoc loco non uſq; quaq; probatur.

Scurrilitas

Quæ ad rem non pertinẽt.) τὰ οὐκ ἀνήκοντα, i. nõ conuenientia, ſiue quæ nõ cõueniũt.

Scitote intelligentes.) ἴστε γινώσκοντες, id eſt ſitis cognoſcentes, quanq; quidam codices habent ἴστε, id eſt ſciatis, ut congeminatio epitaſin habeat.

Quod eſt idolorum ſeruitus.) ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, id eſt qui eſt idolorum cultor. Hieronymus legit, qui eſt idolis ſeruiens. De uoce πλεονεκτεῖν admonet diuus Hieronymus a πλέον ἔχειν dictam, ubi quis occupat alienum. Proinde ſuperius aliquanto ne quis circũueniat in negocio fratrẽ, de adulterio interpretatus eſt, & hic πλεονεξίαν putat pro fornicatione accipi poſſe.

Venit ira.) ἔρχεται, uenit hoc præſentis temporis eſt aut certe futuri.

In filios diffidentiæ.) ἀπειθείας .i. inobedientiæ, ſiue incredulitatis, quemadmodum antea meminimus. Hieronymus putat rectius uerti inſuaſibilitatis, quos nos intractabiles appellamus. Participes eorũ.) συμμέτοχοι .i. cõparticipes, id eſt ne ſitis participes malorum cum illis. Agit enim de fructibus impietatis.

Fructus enim lucis.) Græce eſt, fructus eñ ſpiritus ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ πνεύματος. Quanq; latini codices & conſenſus interpretũ refragatur huic lectioni.

Beneplacitum deo.) Græce eſt domino.

Magis autẽ redarg.) Omiſſa eſt coniunctio, &, καὶ, & redarguite pro arguite. Ambroſius legit obiurgate, ſed accommodatius erat arguite ἐλέγχετε. Siquidem ipſa lux bonæ uitæ, arguit & prodit turpia facta tenebrarum, etiã ſi nihil obiurges. Memor igitur metaphoræ ſubiecit, magis autẽ arguite. Arguit enim qui reprehẽdit & reuincit, & arguit qui prodit. Et ſermo qui conſequitur, Omnia autem a luce manifeſtet, magis exigit, ut legamus arguite ꝑ prodite, q̃ ꝑ obiurgate. Quanq; hic quoq; legit Ambr. obiurganť.

Omne enim quod) τὸ φανερούμενον, quoniam participium eſt medium, ambiguam reddit orationẽ. Nam poteſt eſſe ſenſus. Quicquid manifeſtatur lux eſt. Aut quicquid manifeſtat, lux eſt. Apparet autem potius actiue legendum q̃ paſſiue, niſi me moueret articulus participio appoſitus non nomini, interpretarer ad hunc modum, Id quod omnia manifeſtat, lux eſt τὸ πᾶν φανερούμενον φῶς ἐστιν. Quicquid enim celat nox & caligo, id lumen retegit aperitq;. Ex ſancta piorum uita, & ex prædicata ueritate, omnia palam fiunt, quæ ab hac diſſident.

Surge qui dormis.) Id quod Paulus citat, Hieronymus negat uſq; reperiri in diuinis literis

literis,ſed uel ex apocryphis depromptũ exiſtimat.uel ab ipſo Paulo prophetico ſpiritu proferri. Et illuminabit te Chriſtus.) ἡ ἐπιφάυσει σοι.i.& illuceſcet tibi Chriſtus,ſiue orietur tibi Chriſtus,ut uertit & emendat diuus Hieronymus. Caterũ quod idem admonet a quibuſdam legi,non ἐπιφάυσῃ,ſed ἐφάψεται,id eſt continget,qui uelint hoc uideri dictum a Chriſto pendente in cruce,ad Adam illic ſepultum,qui ſanguine redemptoris cõtactus uitam receperit,coactius eſt, & Iudaicas ſapit fabulas. Quanꝯ ita uideo legiſſe Ambroſium,Et exurge de mortuis, & continges Chriſtum.

Videte igitur fratres.) Fratres non eſt apud Græcos.

Caute ambuletis.) ἀκριβῶς.i.diligenter & accurate,nimirum in tanta luce. Vnde bene dixit, uidete,quod in tenebris non liceat cernere.

Redimentes tempus.) ἐξαγοραζόμενοι,quaſi mercantes & ementes.Et tempus hic occaſionem ſonat ſiue oportunitatem,quam uult emi cæterarũ rerum diſpendio τὸν καιρὸν

Mali ſunt.) πονηραί,quod ipſum uerbum ambiguum eſt ad afflictum & ſceleratum.

Voluntas dei.) Domini eſt græcis pro dei .τ κυρίου

In quo eſt luxuria.) ἀσωτία.i.luxus,hoc admonui,ne quis hic luxuriam accipiat pro libidine,ita ut uulgus facit.Nec uideo cur Faber malit pro luxuria inſalubritatem, quaſi hoc agat Paulus ceu medicus, ut ſimus ſalubri corpore,temperantes ab ebrietate. Iam dictio quæ,mea ſententia,non ſimpliciter refert uinum,ſed totam orationis particulam, quæ præceſſit.Nolite inebriari uino,in quo,hoc eſt in qua re,& in qua uini temulẽtia eſt luxus. Impleamini ſpiritu ſancto.) Græce eſt,ſed implemini ſpiritu,ἐν πνεύματι . Id opposuit temulentiæ uini. In pſalmis) In redũdat ψαλμοῖς, Nec eſt in cordibus,ſed in corde. Cæterum pſalmus & hymnus utrunq; græcũ eſt. Illud ſignificat cantionem, hoc laudem,ſed proprie dei.Et hæc oppoſuit ebrijs cantionibus.

Faber notatur

pſalmus: Hymnus

Subditæ ſint.) Subditæ eſtote ὑποτάσεσθε. Ipſe ſaluator corporis.) Ὁ αὐτὸς ἐστι.i.& ipſe ſaluator corporis eſt. Et eius pronomen apud græcos non additur.

In uerbo uitæ.) Vitæ apud græcos non additur,nec apud Ambroſium,nec apud Hieronymum. Vt exhiberet.) ἵνα παραστήσῃ αὐτὸς ἑαυτῷ,id eſt ut adiungeret eam ſibi ipſi. Et continuo additur glorioſam,ἔνδοξον,deinde τὴν ἐκκλησίαν.i.nempe eccleſiam.

Sancta & imaculata.) Ἁγίαν καὶ ἄμωμον.i.irrephenſibilis. Ita & uiri.) & cõiunctio redũdat.

Vt corpora ſua.) ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα,id eſt ut ſua ipſorum corpora.

Corporis eius.) Poteſt legi & eiuſdem pro eius αὐτ.

Propter hoc relinquet.) ἀντὶ τούτου,id eſt pro hoc, uel loco illius. Quod quidem annotauit & diuus Hieronymus pro ἕνεκεν τούτου dictum a Paulo ἀντὶ τούτου,quod ferme ualet, quaſi dicas pro patre ac pro matre. Teſtimoniũ aſſumpſit ex Geneſeos cap.ſecundo,ſed ſuo more decerpens,quod ad præſentem locum commodum uidebatur. Nam omiſſis pronominibus ſuum & ſuam,tantum poſuit patrem & matrem. Deinde quod erat in medio & adhærebit uxori ſuæ, prætermiſit,& annexuit quod ſequitur, & erunt duo in carne una,quod id efficacius ſit ꝯ adhærere, nempe e duobus unum hominem fieri. Et adhærebit.) καὶ προσκολληθήσεται,id eſt adglutinabitur. Nec eſt uxori ſuæ, ſed ad uxorem ſuam. In carne una. εἰς σάρκα μίαν.i.in carnem unam,hoc eſt e duobus fiet unus homo.Iuxta proprietatem hebraici ſermonis,qui totum hominem carnem appellat nonnunq;, nonnunꝯ animas ipſos homines uocat. Itidem apud Græcos δέμας ſæpe pro homine poſitum reperies. Verum de hoc alias a nobis dictum eſt.

Sacramentum hoc.) μυστήριον.i.myſterium.Id nolui eos neſcire, qui ex hoc loco faciunt matrimonium unum ex ſacramẽtis,non quod de hoc ſit dubitandum, ſed quod ex hoc loco non magnopere colligatur. Siquidem particula aduerſatiua,Ego autem,ſatis indicat hoc magnum myſterium ad Chriſtum & eccleſiam pertinere, non ad maritum & ad uxorem. Nec enim in hoc magnum eſt ſacramentum,ſi uir iungatur uxori, quod & apud ethnicos fieri conſueuit.

In Christo.) Et in Christum,& in ecclesiam. Tametsi non ignoro accusatiuum apud græcos aliquoties idem pollere,quod alter casus. Potest autem accipi de Christo & de ecclesia. Nam & in hunc sensum usurpatur a græcis εἰς ἑρμῆν & εἰς ἀπόλλωνα.

Vxor autem timeat.) Græce est,ut timeat ἵνα φοβῆται,id est ut reuereatur. Nā in hūc sensum putat accipi posse diuus Hieronymus uerbum φοβεῖσθαι.

EX CAPITE SEXTO.

ET sis longeuus.) καὶ ἔσῃ,id est & eris, quanꝯ hoc loco ambiguum est.

Et uos patres.) Vos redundat. Nam græcis subauditur.

In disciplina & correptione.) ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ,id est in eruditione siue institutione & admonitione.Nam id uerbi magis arridet diuo Hieronymo,quippe mollius ꝯ correptio,quo usus est Ambrosius. Cæterū utraꝯ uox græcis anceps est παιδεία tum eruditionem significat, tū castigationem,a puero dicta,νουθεσία admonitionem & obiurgationem siue correptionem,inde dictum,quod in animū alicuius ponas, & ingeras quid factū oporteat. Dominis carnalibus.) τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα,id est dominis secūdum carnem, uerum id recte mutauit ut effugeret amphibologiam, ne quis secundum carnem referat ad seruire. Non ad oculum seruientes.) Græcis uox est cōposita μὴ κατ᾽ὀφθαλμοδουλείαν,quasi dicas non iuxta oculare seruitium.

Hominibus placentes.) Et hic cōposita uox est ἀνθρωπάρεσκοι, multo iocundior ꝯ latina periphrasis,sed interpres non potuit reddere.Sonat quasi dicas, homoplacitos,eos qui studeant probari hominibus. Cum bona uoluntate.) μετ᾽εὐνοίας,id est cum beneuolentia, Mirum cur id interpres putarit immutandum.

Seruientes sicut domino.) Sicut,aduerbium redundat,nec additur ab Ambrosio.

Remittentes minas.) ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν,id est relaxantes minas,hoc est minus feroces minusꝯ minabundi,uult enim eos esse minus imperiosos.

Quia & illorum & uester dominus) εἰδότες ὅτι καὶ αὐτῶν καὶ ὑμῶν κύριος.i. scientes quod & uester ipsorum d.e.i.c.Ambrosius & Hieronymus legisse uidentur ὑμῶν τε καὶ αὐτῶν, id est uester simul & illorum, ut intelligas cōmunem ambobus dominum.

Fratres.) Mei pronomen additum est apud græcos ἀδελφοί μου. Porro nec Hieronymus,nec Ambrosius addit fratres, ἀ λοιπὸν autem melius uertisset,quod superest.

Induite uos armaturam dei.) πανοπλίαν. Ea uox semel significat quicquid ad armandum in pugnam militem pertinet,quasi dicas,omnia simul arma quæ ad uirū pertinēt. Vnde paulo inferius admonet diuus Hieronymus uertendum fuisse, non arma, quod Græci dicūt ὅπλα, sed uniuersa arma πανοπλίαν.Et Ambrosius legit uniuersitatē armoꝝ.

Aduersus insidias.) μεθοδείας,idē quod ante uerterat circūuentionem. Ambrosius legit aduersus natiōes,sed codice opinor deprauato.Est aūt μεθοδεία si quis ex insidijs aggredit aliū.Hieron. legit cōtra uersutias diaboli,ꝯꝯ hic potuisset uertere calūniatoris.

Colluctatio.) ἡ πάλη.i.lucta. Mundi rectores.) κοσμοκράτορας.i.mūdi dominos, quā dictionem plane nouam,nec usꝯ alibi repertam, diuus Hieronymus putat a Paulo primum fictam fuisse,quo nouis rebus explicandis noua accōmodaret uocabula.

Tenebrarum harum.) Græce est τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου.i.tenebrarū huius sæculi.

Et in omnibus perfecti stare.) Græci sic legūt καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι.i.omnibus confectis siue perfectis stare,id est postꝯ omnia pfeceritis stare. Hieronymus legit atqꝫ exponit, omnia operati stare. Quemadmodum nihil non facit miles, quo possit hosti resistere,ac suam tueri uitam,ita nobis omnia sunt facienda cum spiritibus assidue luctaturis. State ergo succincti.) περιζωσάμενοι.i.accincti siue circumcincti,hoc est muniti. Nam ea pars corporis baltheo laminis conserto tegi solet in bello,ad quem nūc alludit apostolus. Tela nequissimi) βέλη τοῦ πονηροῦ,tela mali siue scelesti.

Galeam salutis.) τὸ σωτήριον,id est salutaris. Nec est assumite,sed capite.

Et in ipso uigilantes.) καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο,id est & in ipsum hoc uigilantes. Incertum apud Græcos

Græcos,an referatur ad ſpiritũ,an ad rem. In omni inſtantia.) ἐν πάσῃ προσκαρτερήσει, de quo ſuperius. Ambroſius legit perſeuerantia. Cũ fiducia.) ἐν παῤῥησίᾳ, quæ eſt proprie libertas & audacia loquendi, Notũ facere.) Cur nõ potius,ut notum faciam?

In catena iſta) Iſta redundat,Nec eſt apud Ambroſiũ,nec apud Hieronymum.

In ipſo audeam.) ἵνα παῤῥησιάσωμαι,quod uerbũ explicãs Ambroſius,dicit ut in ipſo ex erta libertate prout oportet me loqui,nec eſt ita, ſed ut ἵνα παῤῥησιάσωμαι .i. ut audeam.

Chariſſimus frater noſter.) ἀγαπητός.i.dilectus,atq; ita legit Hieron. quod hic ueluti data opera ſemper uertit chariſſimus. Vt cognoſcatis,quæ circa nos ſunt.) τὰ περὶ ἡμῶν id eſt quæ de nobis ſunt,hoc eſt res noſtras & ſtatũ noſtrũ. A deo patre noſtro) Noſtro nõ additur nec apud Græcos,nec apud Hieronymum,nec apud Ambroſium.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS FINIS.

ANNOTATIONES IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD PHILIPPENSES.

ET Timotheus.) Quanq̃ id quidẽ nihil attinet ad ſententiã Pauli, tamen admonendũ duxi, Timotheus pronunciandũ antepenultima acuta, ſiue græcã rationẽ ſequaris,ſiue latinã,quod cõtra nunc fit in templis oĩbus. Et licet optandũ foret,ut hoc eſſet grauiſſimũ erratũ in uita chriſtianorũ, tamen fœdũ eſt nos publicitus in re tam manifeſtaria perpetuo peccare. Timóthous

Cũ epiſcopis.) Græcis unica dictio eſt coepiſcopis συνεπισκόποις,quaſi cõmunicet ſuũ officiũ,cũ illorũ preſbyteris. Quanq̃ hic græca uariant exẽplaria,& in nõnullis ſcriptum erat,σὺν ἐπισκόποις.i.una cũ epiſcopis. Et diaconibus,) διακόνοις.i.miniſtris, ut ſæpiꝰ uertit. Quod ſi græca uox placet diaconis dicendũ erat,non diaconibus.

In omni memoria ueſtri) ἐπὶ πάσῃ τῇ μνείᾳ ὑμῶν μετὰ χαρᾶς τὴν δέησιν ποιούμενος, id eſt in omni memoria ueſtri, cũ gaudio obſecrationẽ faciẽs. Ambroſius legit ad hũc modũ Super omni memoria ueſtra ſemper in omni oratione mea pro omnibus uobis,cũ gaudio orationẽ faciens. Super cõmunicatione ueſtra,ut gaudiũ referas ad cõmunicationẽ ueluti gaudij cauſam. In omnibus orationibus.) ἐν πάσῃ δεήσει .i. in omni obſecratione

Confidens in hoc ipſum.) πεποιθὼς αὐτὸ τοῦτο.i.perſuaſum habens hoc ipſum.

Socios gaudij.) Græcis eſt χάριτος.i.gratiæ,ſed facilis lapſus in χάριτος & χαρᾶς. Ambroſius legit gaudij,Vulgarius gratiæ Omnes uos eſſe.) ὄντας. Rectius uertiſſet, cum ſitis ſocij gratiæ,uel qui & eſtis ſocij gratie, συγκοινωνοῦς. Vos eſſe in uiſce.) Eſſe redundat. Tantũ eſt in uiſceribus Ieſu Chriſti, ſiquidem hoc adiecit,ne quis ſuſpicaretꝰ quicq̃ hic eſſe affectus humani,cur eos tantopere amaret Viſcera uocat affectum animi.

Magis ac magis.) ἔτι μᾶλλον.i.adhuc magis. Potiora.) τὰ διαφέροντα.i. præſtantia. Ambroſius legit utilia, Suſpicor illius codicẽ habuiſſe ſcriptum συμφέροντα ,p διαφέροντα

Et ſine offenſa.) Ambroſius legit inoffenſi,quaſi dicas robuſtos, qui nõ poſſint offendi,aut qui nuſq̃ offendãt. Quanq̃ græca uox ambigua eſt, ἀπρόσκοποι,quaſi dicas,tales, ut nemini ſitis offendiculo, & in hunc ſenſum interpretantur græcanica ſcholia.

Per Iesum Christum.) ὃς διὰ Ἰησοῦ χριστοῦ. i. qui est per Iesum Christum, ut articulus distinguat hunc fructum a cæteris per articulum græcum.

In omni prætorio.) ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ. i. in toto prætorio. Ne quis accipiat Paulum per omnia prætoria ductum fuisse, cum ipse dicat aliud. Sed interpres crebro omne p toto abutitur. Et in cæteris oĩbus.) In redundat, an subaudiendum sit, alijs expendendum relinquo. Neq; cæteris refert ptoria, ut sit sensus euangelium notum fuisse cæteris item prætorijs, sed cæteris eius ciuitatibus, qui in prætorio non uersabant. Ita Vulgarius proinde coniunctio in, nullum habebat usum, nec additur ab Ambrosio.

Abundantius auderẽt) Ambrosius græcam figurã expressit latine. Amplius cœperũt audere. Nã in ὥρτε τολμᾶν uidetur subesse synecdoche, aut si mauis eclipsis, quã tamẽ ausus est imitari Flaccus, ut melius qcquid erat pati, ut subaudias possis aut incipias, aut similе uerbũ accõmodũ sententiæ. Propter bonã uoluntatẽ) διὰ εὐδοκίαν, quod uertere solet beneplacitum. Ordo diuersus est huius loci apud græcos. Sic enim habet apud illos Alĳ quidem ex contentione Christum annunciant non pure, arbitrantes pressuram addere sese uinculis meis. Alĳ uero ex charitate, scientes quod in defensionem euangelij positus sum. Græca sic habẽt οἱ μὲν ἐξ ἐριθείας τὸν χριστὸν καταγγέλλουσιν οὐχ ἁγνῶς, θλῖψιν ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου, οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης εἰδότες, ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι.

Non syncere.) οὐχ ἁγνῶς. i. non pure. Ambrosius legit nõ simpliciter. Fortassis illius codex habebat οὐχ ἁπλῶς. Et in tanta uocum affinitate facillimus est lapsus.

Dum omni modo siue per occasionem.) Græci paulo diuersius legunt. τί γάρ; πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ χριστὸς καταγγέλλεται. id est, quid enim? attamen quouis modo siue per occasionem, siue uere, Christus annunciatur. Neq; eũ iubet hoc esse faciendũ, ut Christũ aliquis insyncere pdicet, sed ex ijs quæ nõ recte fiebãt id quod est boni excerpit, & cõtẽnit illoꝝ in se odiũ, modo quocunq; modo ꝓsint euãgelio. Porro quod hic uertit occasionẽ πρόφασις est, quod & ptextum sonat Opponit eũ ueritati.

Pretextus opponit veritati

Secundum expectationem.) κατὰ τὴν ἀποκαραδοκίαν, quod plus quiddam significat, q̃ expectationem, sed uehemens cordis desyderium, dictione hinc composita.

Et quid eligam ignoro.) Coniunctio &, obscuriorem reddit sententiã. Quandoquidem hoc sensit Paul⁹. Si uiuo, Christi causa uiuo, si morior, meo cõmodo morior, quod si procedit mea prædicatio, & prosum ecclesijs, adeo nõ præfero meum cõmodum uestro bono, ut dubitem etiam utrũ eligam, Habet enim hoc loco καὶ peculiarẽ, & occultã uim excludendi, quod diuersum erat. Poterat & ita legi τί δὲ τὸ ἕν, ut hic subaudias contigerit, aut fuerit. Deinde subĳcias, hoc mihi fructus est operis. Atq; ita coniunctio more uulgari copulat quod sequitur, uerum prior lectio magis probatur, & eam sequitur Vulgarius. Adducit hunc locum Augustinus uelut exemplum ambiguæ distinctionis libro de doctrina christiana tertio. Nam potest ad hunc modũ legi. Coartor e duobus, cõcupiscentiã habens, Vt sit sensus illũ utriusq; rei torqueri desyderio, & uitæ & mortis. Potest & hoc pacto, coartor e duobus, & hic distinctione interposita sequatur, cõcupiscentiam habens dissolui, uerũ ex eõ quod sequitur, Multo autẽ magis melius dissolui &c. colligitur, concupiscentiam habens ad sequentia referendũ esse. Quanq; Augustinus ꝓ melius legit optimũ. Quia in nullo.) Quod in nullo ὅτι. Et rursum fiducia.) παῤῥησία. Sicut semper nunc.) Et nunc legendum. Coartor enim e duobus.) συνέχομαι, quasi dicas utrinq; teneor. Ambrosius legit ex his duobus, uelut exprimens uim articuli τῶν δύο. Siquidem de morte & uita loquitur, in quorũ utroq; est, quod inuitet, est quod deterreat. Multo magis melius.) Ambrosius legit, multo eũ melius. Verũ Paulus alias quoq; conduplicat cõparatiuũ, ad uehementiam, ut plurimum excessum significet, idq; iuxta idioma sermõis hebraici Necessariũ ꝓpter uos) ἀναγκαιότερον. i. magis necessariũ

Et hoc confidens scio.) πεποιθὼς οἶδα. i. certus scio siue persuasus scio.

Quia manebo & permanebo.) ὅτι μενῶ καὶ συμπαραμενῶ. i. quod manebo & permanebo simul

simul cum omnibus uobis. Quanq; quidam codices habent μένω.i.maneo siue maneã.
Vt gratulatio uestra.) τὸ καύχημα.i.gloriatio,quod semper consuecuit uertere gloriã.
In me.) ἐν ἐμοὶ, ut me sit ablatiui casus. Audiam de uobis.) ἀκούσω τὰ περὶ ὑμῶν,ὅτι στήκετε.i.ut audiam de uobis,uel potius ea quæ sunt de uobis quod statis.&c.
Vnanimes pariter.) μιᾷ ψυχῇ.i.una anima,uidelicet in uno spiritu,in una anima.
Collaborantes.) συναθλοῦντες.i.cõcertantes,hoc est in hoc certamine adiuuantes nos Ambrosius sic explicat,pariter cum fide euangelij certantes.
Terreamini.) μὴ πτυρόμενοι.i.non turbati,siue tumultuantes.Ambrosius legit nõ pauescentes. Quæ est illis causa.) Græce est illis quidem ἔνδειξις.i.ostensio,& ideo Ambrosius legit ostentatio interitus. Et nunc audistis.) ἀκούετε.i.auditis. De me.) Græcis est ἐν ἐμοὶ.i.in me.Sed haud scio an nostra lectio sit uerior. EX CAPITE II.
SI qua igitur consolatio.) παράκλησις.Ambrosius legit, si qua exhortatio, ne bis diceret consolationem. Si qua uiscera miserationis.) Græce est, si qua uiscera & miserationes σπλάγχνα & οἰκτιρμοὶ.atq; ita legit Ambrosius. Cæterũ in græcis codicibus non reperio scriptum εἴτινα σπλάγχμα,sed εἴτις σπλάγχνα,id est si quis uiscera. Idq; cum in emendatis scriptis exemplaribus habeatur, demiror neminem interpretem offensum hac lectione,nisi forte σπλάγχνα hominem ipsum dixit, affectu misericordiæ præditum,Et Paulus magis rem ipsam respexit q̃ uocem.
Vt idem sapiatis.) Sentiatis φρονῆτε,hoc est sitis cõcordes. Idipsum sentientes.) τὸ ἓν φρονοῦντες,id est unum siue idem sentientes.Est autem participium eius uerbi,quod modo uerterat sapiatis. Nihil per contentionem.) κατὰ ἐριθείαν.Ambrosius legit irritationem,hoc est ad prouocandum alios. In humilitate.) Græce sic habet,sed humilitate, alij alios existimantes superiores seipsis, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν.Et rursus humilitatem uocat modestiam animi, qua quis sibi nihil arrogat.
Consyderantes,) σκοπεῖτε.t.consyderate seu spectate. Spectamus enim quod expetimus,unde & scopus dictus.
Quæ aliorum.) Græci addunt ἕκαστον,id est quisq;. Addunt & coniunctionem καὶ ἀλλὰ καὶ τὰ ἑτέρων ἕκαστον. Sed & aliorum. Verum hanc non attingunt interpretes. Proinde uim habet opinor eandem ac si dicas imo.Imo magis aliorum. Hoc em̃ sentite.) φρονείσθω,id est sentiat,ut subaudias unusquisq;,quod modo p̃cessit siue sentiat̃,quanq; interp̃s bene reddidit sensũ, hoc est is sensus, is affectus sit in uobis, q̃ fuit in Christo Iesu.
Esse se æqualem deo.) τὸ εἶναι ἴσα θεῷ,id est ut esset æqualiter deo. Nam ἴσα nomen est aduerbij loco positum,loquitur enim de Christo,ut homine. Nec est otiosus articulus apud græcos. Nimirum interpretans quid dixisset rapinam,haud dubium, quin hoc ipsum,ut esset par deo.Non usurpabat sibi æqualitatem cum deo,sed deiecit sese. Cæterũ forma hic est μορφὴ,quod speciẽ sonat aut figurã,quã in epistola ad Hebræos characterem uocat.Cæterum utrũ hic forma sit ea de qua Aristoteles disputat in libris naturaliũ, quæ respondet materiæ, uiderint ij qui huiusmodi disputationes in hunc inuehũt locũ, p̃sertim cũ idem Paulus mox subijciat,formã serui accipiens. Certe Christus seruus nõ dicitur,sed filius. Tametsi diuus Hieronymus in epistolam Pauli ad Titũ, id quod est apud Esaiam cap. 49. Magnum est tibi uocari puerum meum,putat a pãtre dici filio,& παῖδα, quod transtulerunt septuaginta,hebræis esse עַבְדִּי, quod famulum dumtaxat significat. Iam quod hic uertit similitudine græca est ὁμοιώματι, quod magis sonat assimulationem, & quod hic habitu,illis est σχήματι, quod magis sonat figurã. Hæc paucis indicãda putaui, ut appareat quædã nõ admodũ quadrare ad sensũ Pauli, quæ Thomas adducit de habitu,iuxta consuetudinẽ dialecticoꝝ,qui Aristoteli dicit̃, ἕξις nõ σχῆμα.
Deus exáltauit illum.) Plus explicat sermo græcus ὑπερύψωσεν,hoc est uehementer exaltauit siue insigniter.Proinde Ambrosius legit. Superexaltauit,studẽs exprimere græcam uocem. Omne genu flectatur.) πᾶν γόνυ κάμψῃ, id est omne genu flectat, ut sub-

audias ſe. Et infernorum.) καταχθονίων.i.ſubterraneorũ. In gloria.) εἰς δόξαν.i. in gloriam ὅτι κύριος ἰησοῦς χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός,id eſt quod dñs Ieſus Chriſtus in gloriam dei patris,ut intelligas hoc omnem cõfiteri linguam,quod Ieſus Chriſtus eſt dominus. Idq; in gloriam dei patris,quanq; illud in gloriam dei patris referri poteſt ad uerbũ confiteatur,quod præceſſit. Veſtram ſalutem.) τὴν ἑαυτῶν, id eſt ueſtram ipſorum,quanq; ut admonui,iſta pronomina compoſita fere uertit per ſimplicia.

Salutem ueſtram operamini.) Et mox deus enim eſt qui operatur in uobis.prius uerbum eſt κατεργάζεσθε, alterum eſt ab ἐνεργεῖν,quod nos uertimus qui agit, ne quis in hoc erraret.Atq; illud in uobis ἐν ὑμῖν eſt in quibuſdã,in alijs ἐν ἡμῖν in nobis. q̃q̃ hoc nihil intereſt ad ſenſum. Et perficere.) τὸ ἐνεργεῖν.i.facere ſiue operari.Eſt autem infinitũ participij,quod modo præceſſit ὁ ἐνεργῶν,id eſt qui operatur.Ne quis putet eſſe nouum myſterium in uerbo perficere,quaſi ſit ad finem perducere.Ambroſius legit operari.

Sine murmurationibus) Quidam græci codices habent χωρὶς ὀργῆς,id eſt ſine ira, alij γογγυσμῶν,id eſt murmurationibus.

Et hæſitationibus.) καὶ διαλογισμῶν.i. diſceptationibus.

Sue querela.) ἀμέμπτοι, id eſt de quibus nemo queri ſiue conqueri poſſit.

Et ſimplices.) καὶ ἀκέραιοι.i.ſynceri. Sine repræhenſione.) ἀμώμητοι.i. irreprehenſibiles,ſiue inculpati. Prauæ) σκολιᾶς,quod non ſignificat ſimpliciter prauũ, hoc eſt malum,ut uulgo putant,ſed tortuoſum & aſperum,ut reſpondeat illi,quod ſuperius poſuit ἀκέραιοι.i. ſimplices,id quod uelut interp̃tans explicat,adiungẽs & διεστραμμένης.i.diſtortæ

Supra ſacrificium.) ἐπὶ τῇ θυσίᾳ & λειτουργείᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν.i.ſuper immolatione & ſacrificio fidei ueſtræ,ſentit ſuam mortem & uincula uictimam quandam eſſe, cuius ipſe ſit miniſter & ſacrificus, ſemetipſum immolans pro fide illorum, & hoc nomine gaudet.Recentiores theologi perperam exponunt ſupra pro ultra, ac multo alium ſenſum inducunt,q̃ Paulus græcis uerbis expreſſerit.

Ad gloriam.) εἰς καύχημα,de quo iam ſæpius admonuimus. Et eſt ad gloriam mihi, εἰς δόξαν ἐμοί. Atq; ita legit diuus Ambroſius. Dilucidius erat, ut gloriari poſſim in die Chriſti,quod nõ in uanum cucurrerim,Nam huc refertur illud καύχημα,ut coram Chriſto poſſit gloriari,illis adiuuantibus hanc gloriã. In die.) εἰς ἡμέραν.i.in diem.

Congratulor.)συγχαίρω.i.congaudeo. Congratulamini.) συγχαίρετε.i.cõgaudete.Legi poteſt p modũ indicandi,gaudetis & cõgaudetis, id quoq; mihi ſane magis arridet.

Bono animo ſim.) εὐψυχῶ.Græcis eſt compoſita dictio, & magis ſignificat bene affici animo,q̃ eſſe bono animo.Siquidem bono animo eſſe dicunt latini pro eo quod græcis eſt θαῤῥεῖν. Cognitis quæ circa uos ſunt)γνοὺς δὲ τὰ περὶ ὑμῶν.i.ubi cognouero de rebus ueſtris,ſiue cognitis ijs quæ circa uos ſunt.Ambroſius legit certior de uobis factus,

Tam unanimem.) Tam redundat ἰσόψυχον.i.æqualis animi. Sed offenſus interpres ſenſu,addidit tam,ne uideretur laudato Timotheo damnare cæteros.Eſt autem græcis dictio noue compoſita,quæ parem & eundem per omnia animum ſignificat, quomodo Pythagorici ſummam & perfectam amicitiam ſignificabant.

Qui ſyncera affectiõe.) ὅς τις γνησίως.i.qui uere & germane ſiue ut alias uertit ingenue.

Pro uobis ſollicitus ſit.) Græce ſic eſt τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει.i.res ueſtras curabit ut ſententiam reddã,magis q̃ uerba. Eius cognoſcite.) γινώσκετε,eſt quidẽ ambigua græca uox. Tñ hoc loco rectius uertiſſet cognoſcitis,quod declarant ea quæ mox ſequuntur.

Quæ circa me ſunt) Græci addunt ἐξαυτῆς.i.protinus,ſiue confeſtim,quod hic interp̃s uidetur uertiſſe mox.uerũ illud mox,potius referendũ uidetur ad uerbũ mittere.Et ſpero mittere) Cur nõ potius miſſurũ.Nã infinita ſic aliquoties uſurpant. Veniã ad uos) Ad uos redundat,imo græce eſt,quod & ipſe cito uenturus ſim. Et ita legit Ambroſius.

Quoniam ſicut patri.) Vertendum erat,quoniam ſicut cum patre filius mecum ſeruiuit, uel ſicut patri filius,mihi conſeruiuit.

Et mœſtus

Et mœstus erat.) καὶ ἀδημονῶν. Id Ambrosius uertit, & impatienter sollicitus erat. Nam ἀδημονεῖν est pene examinari ac deficere præ dolore.

Vsq; ad mortem.) παραπλήσιον θανάτῳ, id est proxime mortem, siue ut esset uicinus morti. Ambrosius legit, Prope mortem.

Festinātius.) σπουδαιοτέρως, uerti poterat & studiosius. Ambrosius legit sollicitius, etiam si deprauatum est sollicitus. Quod ex uobis deerat.) τὸ ὑμῶν ὑστέρημα. i. uestrum defectum. Absq; tristicia sim. ἀλυπότερος ὦ. Ambrosius uertit, meliore animo sim. Græca uox perinde sonat, quasi dicas liberior sim ab omni dolore, siue minus doleam.

Erga meum obsequium.) τῆς πρός με λειτουργίας. Ambrosius legit, circa meum officiū, quanq; nec is explicuit. quod græca sonant uerba, quorum hæc est sententia, ut quod diminutum fuit in obsequio uestro erga me, id suppleatis in his quos ad uos mitto, & quod minus fecistis mihi, in talibus compensetis. At nonnulli codices habent πληρώσῃ, non πληρώσητε, ut uerbum ad Aphroditum sit referendum non ad Philippenses. At tū erit sensus, ut ille suppleret, quod in uestro erga me officio fuit diminutum.

Cum honore habetote.) ἐντίμους ἔχετε, id est in precio habete.

EX CAPITE TERTIO.

TRadens animam suam.) παραβουλευσάμενος. Ambrosius græcam uocem propius expressit in interitum tradens animam suam. Est autem παραβουλεύεσθαι male consulere, & non habere rationem alicuius. Sentit enim Paulus illum ope diuina seruatum fuisse. Alioqui ipse se præcipitauerat in exitium uitæ.

De cætero.) τὸ λοιπόν, id est quod super est & χαίρετε potest legi ualete.

Mihi quidem non pigrum.) ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρόν, ὑμῖν δὲ τὸ ἀσφαλές. Ad uerbum ita reddi poterat. Mihi quidem non pigrum, uobis autem tutum. At dilucidius simul & latinius fuerit, me quidem non piget, uobis autem tutum est, Sensus est. Non me piget huius laboris, ut sæpius eadem repetam, ut crebra admonitio uos reddat tutiores, ne lababamini. Nam hinc proprie dictum est ἀσφαλὲς.

Vide concisionem.) Distinxit concisionem a circumcisione κατατομὴν περιτομήν. Cōciditur enim quod discerpitur, & plane distrahitur. Circumciditur quod expolitur, resectis superuacaneis. Annotauit hoc diuus Hieronymus in cōmentarijs Micheæ. Cæterum articulus præfixus singulis horum nominum indicat, eum de certis quibusdam loqui, quos illi nouerint τοὺς κύνας, τοὺς κακοὺς, τὴν κατατομήν. Et uidete posuit pro cauete, quemadmodum aliquoties in euangelio ὁρᾶτε βλέπετε.

Qui spiritu seruimus deo.) Græce est, qui spū dei seruimus οἱ πνεύματι θεοῦ λατρεύομεν.

Habeam fiduciam in carne) Græcus habet. Et in carne. καὶ ἐν σαρκί. Et ita legit Ambrosius. Circumcisus octauo die.) Græcis sic habet περιτομὴ ὀκταήμερος, id est circumcisio octaui diei. Se uocat circumcisionem, ut sæpe alias gentes uocat præputium. In Ambrosianis codicibus locum hunc deprauarunt parum attenti scriptores, legentes circūcisionem octaui diei. Ex genere Israel.) ἐκ γένους ἰσραήλ. Israel hoc loco nominatiuus est, non genitiuus. Vt enim se uocauit circūcisionem prq Iudæo, ita se hic nominat Israel pro Israelita. Idq; & alias sæpenumero fecit. Addidit autem ex genere ad distinctionē Proselytorum, qui erant quidem Israelitæ, sed uelut adoptione, non ex genere.

Conuersatus sine querela.) γενόμενος ἄμεμπτος, id est factus sum siue is fui de quo queri nemo posset, q̄q̄ hoc haud male reddidit interpres.

Detrimenta.) ζημίαν, id est detrimentum. Propter eminentem scientiam) διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως, id est propter eminentiam cognitionis, ut neutrum positum sit loco nominis substātiui. Vt stercora.) καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι. i, arbitror stercora esse, siue duco pro stercoribus. Quanq; haud scio an & illud τὰ πάντα ἐζημιώθην, uertendū fuerit, In omnibus detrimento sum affectus. Ambrosius uertit, omnia damna duxi. Et in hanc quidem sententiā interpretatur Vulgarius, ut intelligamus perinde dictum ζημιοῦσθαι, quemadmodum

quemadmodum dicimus μακαρίζεσθαι & ἐνθουσιάζεσθαι.

Quæ est ex deo adde iusticiam τὴν ἐκ θεοῦ δικαιοσύνην, ut repetatur iusticiam. Item in fide ad cognoscendum illum.) Sic distinguunt græci, ut intelligas eum cognoscì ex fide. Ex fide est.) διὰ πίστεως, id est per fidem.

Societatem passionis. παθημάτων, id est passionum siue malorum, siue afflictionum. Ambrosius pro societate legit cōmunicationem.

Si quomodo.) εἴπως si qua. Quæ est ex mortuis.) τῶν νεκρῶν. i. mortuorū, Miror cur hic placuerit περίφρασις, nisi quod suspicor hunc interpretē, & item Ambrosiū ita legisse ἀνάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν. Sequor autem.) διώκω. i. sector, & assequi cupio. Interpres autē nimis latine usus est eo uerbo sequor, idcirco admonui, ne quis erraret.

Si quo modo.) εἰ καὶ, i. si &, siue etiam compræhendam.

In quo & cōprehensus sum.) ἐφ' ᾧ. i. in eo quod. Non arbitror.) Laurētianus codex habuit οὔπω. i. nondū. Meus οὐ, sed plures habent οὔπω, & ita legit diuus Ambrosius.

Quæ retro sunt.) τὰ ὀπίσω, id est quæ a tergo sunt.

Quæ priora.) τοῖς δὲ ἔμπροσθεν. i. quæ a fronte sunt. Ad destinatum.) κατὰ σκοπόν. i. secundum scopum aut præfixum. Neq; tam male uertit interpres q̄ obscure. Hieronymus admonet græcam uocem esse significantiorem. Est enim σκοπὸς proprie signū præfixum sagittantibus. Vnum autem.) ἓν δὲ subaudiendum est ago, quasi dicat, solum hoc ago, & in hoc sum totus. Hoc sentiamus.) Hieronymus in primo aduersus Pelagium dialogo, indicat hoc loco Græcorum exemplaria uariasse, in alijs scriptum fuisse φρονοῦμεν, id est sapimus, modo indicandi, In alijs φρονῶμεν, id est sapiamus.

Aliter sapitis.) φρονεῖτε. i. sentitis. Ac reuelabit futuri temporis esse debet, ἀποκαλύψει.

Veruntamen.) Græca paulo secus habent nempe ad hunc modum πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι τὸ αὐτὸ φρονεῖν. i. Verum in eo ad quod peruenimus eadem incedere regula, idem sapere, Quanq̄ hi infinitiui pro imperatiuis poni uidentur.

Et obseruate.) καὶ σκοπεῖτε. i. consyderate, atq; ita legit Ambrosius.

Imitatores mei.) συμμιμηταί μου, id est coimitatores mei, hoc est imitemini me una cū cæteris qui me imitantur.

Formam nostram.) τύπον ἡμᾶς, id est formam nos, ut sit appositiue dictum.

Quos sæpe dixi uobis.) Apparet Paulum non absoluisse quod cœperat. Multi enim ambulant, ut subaudias, non ut ego, sed in carne & fastu, ac cerimonijs. & ob id inimici crucis. Terrena sapiunt.) φρονοῦντες, curant, siue sentiunt, hoc est qui terrestres habent affectus. Abusus est participio loco uerbi.

Nostra autem.) nostra em̄. Vnde.) ἐξ οὗ. i. ex quo. s. cœlo, Miror interpretì placuisse amphibologiam, adeo ut a græcis uerbis discederet, nisi quod ex quo apud illum fere sonat ex quo tempore, siue postq̄.

Corpus humilitatis.) ταπεινώσεως, id est corpus humile & abiectum.

Configuratum corpori.) Græce sic habet εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι, id est ut fiat conforme corpori. &c.

Secundum operationem uirtutis.) Et hoc græcis ad hunc legitur modum κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα, id est secundum operationem, seu uim, aut efficaciam, ut possit etiam subijcere sibiipsi omnia. Ambrosius legit, qua possit etiam subijcere sibi omnia.

EX CAPITE QVARTO.

CHarissimi & desyderatissimi.) ἀγαπητοὶ καὶ ἐπιπόθητοι, id est dilecti ac desyderati. Et synthychen obsecro) Rogo & deprecor. Apud græcos idem est uerbum. Proinde intempestiue interpres affectauit copiam hoc loco, cum anadiplosis eius uerbi, faciat ad uehementiam affectus significandam.

Idipsum sapere.) τὸ αὐτὸ φρονεῖν, id est idem sentire, hoc est concordes esse.

Etiam.) Hic affirmãtis eſt, ναὶ & ἐρωτῶ, quod ſignificat interrogo, hic pro rogo poſuit, niſi forte ἐρωτῶ anceps eſt apud Græcos, ſicut rogo apud latinos.

Germane compar.) σύζυγε γνήσιε Sizygi dicuntur, quaſi pariter ducẽtes iugum. Germanum autem hic uertit, quod ſuperius uerterat ſyncerã affectionem γνησίως. Quidã hoc referunt ad uxorem Pauli. Nam græca poſſunt & fœminino genere accipi σύζυγε γνήσιε, id eſt coniunx germana, hoc eſt ſyncera coniunx. Sunt aũt magni autores apud Græcos, qui putant Paulum habuiſſe uxorem. Et conſentaneum eſt hic mulieres cõmendari mulieribus. Porro quod addit γνήσιε, hoc eſt germana ſiue uera, pulchre quadrat in eã quæ & ipſa Chriſtum una cum marito amplecteretur. Cum enim cõſenſus eſt, non ſolũ in conuictu, uerum etiam in profeſſione fidei, in ſtudio pietatis, in uitæ ſimilitudine, tum denique uerum eſt coniugium.

Adiuua illas.) συλλαμβάνε ταύταις cõmoda illis. Mecũ laborauerunt.) συνήθλησάν μοι, id eſt ſimul mecum decertarunt.

Gaudete in domino.) χαίρετε, poteſt eſſe & ualete:

Modeſtia.) ἐπιεικὲς. i. humanitas, ſiue equitas. Dominus enim.) Enim redundat.

Sed in omni.) Omni non eſt epithetum orationis ἐν παντὶ. i. in omni re, ſiue in oibus.

Omnem ſenſum.) πάντα νοῦν. i. mentem ſiue intellectum, ne quis ad corporis ſenſum detorqueat. Cuſtodiat.) φρουρήσει, id eſt cuſtodiet futuri temporis.

De cætero fratres.) τὸ λοιπόν. i. quod reliquũ eſt. Eſt autem continuantis poſt digreſſionem aliquam. Quæcũque pudica.) σεμνὰ, quod Ambroſius legit magnifica. Vertere poterat ſeuera, honeſta, uerecunda. Nam hæc omnia ſignificat græcis σεμνὰ

Quæcunque ſancta. ἁγνὰ. i. pura ſiue caſta. Amabilia.) προσφιλῆ, quod Hieronymus aduerſus Iouinianũ uertit ad caſtitatem pertinẽtia. Sed detorquens opinor ad ſuã argumentationem. Bonæ famæ.) εὔφημα. i. bene ominata, Ambroſius uertit laudabilia. Totum hunc locũ ita reddidit Hieronymus. Quæcunque ergo ſunt uera, quæcunque pudica, quæcunque iuſta, quæcunque ad caſtitatem pertinentia. &c.

Si qua laus diſciplinæ.) Diſciplinæ redundat iuxta græcos codices. Et uirtus hic eſt ἀρετὴ quæ opponitur uicio, non δύναμις quæ pugnat cum imbecillitate.

Hæc cogitate & agite.) Cogitate ſupereſt, græcis tantum eſt ταῦτα πράττετε. i. hæc agite. Et ita legit Ambroſius.

Quoniam tandem aliquando.) ὅτι ἤδη ποτὲ, id eſt quod iam aliquando.

Refloruiſtis pro me ſentire.) ἀνεθάλλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν. i. reuiguiſtis in ſentiẽdo de me, ut ſubaudias κατὰ τὸ φρονεῖν, hoc eſt reuiguit in uobis amor & ſollicitudo, ac ſtudium erga me, tametſi non miſiſtis hactenus, quod oportunitas mittendi uobis defuerit, non animus. Sicut & ſentiebatis.) ἐφ' ᾧ id eſt in eo quod ſentiebatis.

Occupati enim eratis.) ἠκαιρεῖσθε δὲ. i. ſed non habuiſtis oportunitatem. Id enim ſonare uidetur ἠκαιρεῖσθαι. Propter penuriam.) καθ' ὑστέρησιν, id eſt iuxta defectum.

Non quaſi.) οὐχ ὅτι. i. nõ quod. Sufficiens eſſe.) αὐτάρκης εἶναι. i. contentus eſſe. Apertius erat. Nam ego didici his in quibus ſum contentus eſſe ἐν οἷς εἰμι αὐτάρκης εἶναι.

Scio humiliari & abundare.) περισσεύω, quod hic uertit abundare, non ſolum pertinet ad rerum copiam, ſed ad omnem excellentiam, ut opponatur ex æquo humiliari.

Vbique & in eo) ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι. i, in omni & in omnibus. Et ſic legit Ambroſius. Tametſi probe uertit hoc interpres, ut accipias ubique pro eo quod eſt in omni re.

Inſtitutus ſum.) μεμύημαι, quod Ambroſius uertit imbutus ſum. Eſt autem proprie initiari myſteriis. Porro myſteria primum diſcuntur.

Abundare & penuriam pati.) περισσεύω καὶ ὑστερεῖσθαι, hoc eſt quaſi dicas pati, ut ſuperſit, pati, ut deſit pati, ſiue ut nimiũ ſit, ſiue ut minus ſit.

Qui me confortat.) ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι, non eſt confortat, quaſi conſolatur & reficit, ſed confortat, id eſt potentem ac fortem reddit.

In Theſſalonicam.) ἐν Θεσσαλονίκῃ .i. in Theſſalonica, ut ſubaudias eccleſiã. Nec miſerunt in Theſſalonicam, ſed Paulo miſerunt, qui illic tum erat.

Semel & bis.) ἅπαξ καὶ δίς, quod ſi quis latine uelit reddere, dicendum eſt, ſemel atq; iterum. Ambroſius legit, Semel & iterum, Alioqui ſemel & bis nihil aliud ſonat q̃ ter.

Non quia quæro datum.) οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα, i. non quod quæram ipſum donũ. Ambroſius legit, Non quia munus quæram.

Sed requiro fructũ) Illud quæro & hoc requiro apud Græcos idem uerbũ eſt ἐπιζητῶ.

Abundantem in rationem.) Hic melius uertiſſet græcũ participium in uerbum πλεονάζοντα, id eſt qui redundaret in ueſtrum cõmodum, potius q̃ meum.

In uſum.) εἰς τὴν χρείαν. i. ad egeſtatem, ſiue ad neceſſitatem, quanq̃ in uſum non eſt abſurdum modo intelligas, in uſum, id eſt cũ eſſet opus. Ambroſius legit, In uſus meos miſiſtis. Habeo autem omnia.) ἀπέχω. Ambroſius legit, percepi autem omnia. Nã ἀπέχειν eſt recipere ex aliquo ueluti cenſum aut reditum ex aruis. Et ad eum modum uertit in euangelijs. Receperunt mercedem ſuam ἀπέχουσιν.

Repletus ſum acceptis.) πεπλήρωμαι δεξάμενος. i. repletus ſũ accipiens, niſi quod participium eſt præteriti temporis. Cõmodius uertiſſet ad hunc modum, Expletus ſum, poſteaq̃ accepi ab Epaphrodito, a uobis miſſa, odorem. &c.

In odorem ſuauitatis.) ὀσμὴν εὐωδίας, quod ſuperius indicauimus. Nec eſt in odorem, ſed odorem appoſitiue. Ambroſius legit odorem bonæ ſuauitatis, ſed mutato ſicuti cõiicio, auferendi caſu, in accuſandi caſum.

Omne deſyderiũ.) πᾶσαν χρείαν. i. omnem neceſſitatem ſiue indigentiam, Valla emẽdat implebit πληρώσει, ſed codex unus habebat πληρῶσαι, i. impleat. Cũ ſpũ ueſtro.) Sic & Ambroſius legit, ſed Græci codices habent, μετὰ πάντων ὑμῶν. i. cum oibus uobis.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD PHILIPPENSES FINIS.

ANNOTATIONES IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD COLOSSENSES.

IN primis nõ poſſum nõ mirari, quid in mentem uenerit ijs qui Coloſſenſes ad quos ſcribit hanc epiſtolam Paulus eſſe aiũt Rhodiẽſes, ob nobilẽ illum Coloſſum, qui memoratur inter ſeptem mundi miracula. Nam de ſtatua quidem nullus non meminit ſcriptorum. At de ciuitate huius nominis, ne ĩj quidem ullum fecere uerbum, qui totius inſulæ ſitum diligentiſſime literis prodiderunt. Quin potius Coloſſæ ciuitas eſt Phrygiæ, quæ eſt in Aſia minore, haud ita procul ab Hierapoli, & Laodicea, quarũ & in hac epiſtola meminit Paulus Laodiceæ cum ait, uolo autẽ uos ſcire, cuiuſmodi certamen habeã pro uobis, & pro his qui ſunt Laodiceæ. Ac rurſum in calce. Facite ut & in Laodicenſiũ eccleſia legatur, & ea quæ e Laodicea miſſa fuit, ut uos quoq; legatis. Ac paulo ſuperius. Quoniam habet zelum multum pro uobis & his qui ſunt Laodiceæ, & his qui ſunt Hierapoli,

Conſtat.

Cõstat aũt Hierapolim & Laodiceã in Phrygia esse aut certe in cõfinio, autore Ptolomæo. Porro Plinius libro sexto cap. trigesimo secũdo Colossas nominatim recensuit in descriptione Phrygiæ. Quæ septentrionali sui parte Galatiæ sit cõtermina, Meridiana, Lycaoniæ, Pisidiæ, Mygdoniæ. Aboriente Cappadociam attingens. Oppida celeberrima sunt, Ancyra, Andria, Celena Colossæ, Carina Coiason, Ceranæ, Iconium, Midanũ. Idem libro trigesimo primo capite secundo prodidit Colossis flumen esse, in quod late res coniecti lapides extrahantur. Ad hæc Strabo geographiæ suæ libro decimo, inter loca Laodiceæ finitima Colossarum quoq; mẽtionẽ facit. Iam uero Vulgarius quoq; Græcus intepres de Colossensibus tradidit in hunc modum πόλις φρυγίας αἱ κολοσσαὶ, αἱ νῦν λεγόμεναι χῶναι, κἀ δῆλον ἐκ τοῦ πλὼ λαοδίκειαν εἶναι πλησίον, id est ciuitas Phrygiæ Colossæ, quæ nunc uocatur Chonæ. Atq; id liquet ex eo, quod uicina sit Laodicea. Hæc abunde sufficiunt opinor, ad refellendos eos, qui Colossenses in Rhodum transferunt. Nec ab hac sententia dissentit Faber Stapulensis. Cæterum quod in Græcis codicibus κολλασσεῖς legimus, per alpha scriptum in secunda syllaba, haud scio an librariorum acciderit incuria, præsertim cum Vulgarius urbis situm exponens Colossas scribat, non Colassas, sic autem dicimus Colossæ Colossarum, quemadmodum Athenæ Athenarum.

Et crescit.) Hæc apud Græcos non lego Faber indicat, αὐξανόμενον addi in quibusdam exemplaribus, atq; ita sane legit Ambrosius, ac Paulo inferius rursus hæc duo participia iunguntur in omni opere bono &c.

Sicut in uobis.) Sicut & in uobis addita copula καθὼς κὰι ἐν ὑμῖν Atq; ita legit Ambrosius.

Conseruo nostro.) Græce uestro ὑμῶν quanquam hic libri uariant & magis quadrat nostro prima persona, ut intelligamus adiutorem Pauli & illorum ministrũ. Orantes & postulantes.) Et hæc participia debebat uertere in uerba infinitiua, orare & postulare προσευχόμενοι καὶ αἰτούμενοι. Vt impleamini agnitione.) ἵνα πληρωθῆτε τὴν ἐπίγνωσιν. Aut subaudiẽda est ꝓpositio, κατὰ, more græcorũ, quasi per Synecdochen, aut πληρωθῆτε sumendum est actiue, id est, ut impleatis. Tametsi priorem sensus magis probo. Et eum sequitur Vulgarius. Omnia placentes.) εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν, quasi dicas in omnem placẽtiam. Ambrosius legit ad omne placitum. In omni uirtute confortati.) Græcus sermo iucundior est δυνάμει, δυναμούμενοι, id est in omni potentia facti potentes, siue ualentia ualescentes. Est enim participium præsentis temporis.

Digne deo.) Dño est Græcis ἀξίως τοῦ κυρίου. Claritatis.) δόξης, id est gloriæ.

Deo & patri.) Græce tantũ est patri. Qui dignos nos.) τῷ ἱκανώσαντι, id est qui nos fecit idoneos. Filij dilectionis suæ.) Iam non semel admonuimus hanc sermonis formam peculiarem esse Hebræis, uas electionis, pro uase electo, & filius perditionis pro filio perdito. Itidem hic filij dilectionis pro filio dilecto τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ.

Redemptionem & remissionem.) Græci codices sic habent τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, id est redemptionem per sanguinem ipsius, remissionẽ peccatorum Ambrosius uidetur item legisse, nisi quod non habet hic per sanguinem ipsius. Cæterum quod redemptionem & remissionem, nullo cõiunctionis interuentu, sed appositiue coniunxerit, indicat id quod edisserens subijcit. Remissio enim peccatorum liberos facit. Exponens eñ Paulus quid dixerit redemptionẽ, subdidit remissionem peccatorum. Primogenitus omnis creaturæ.) Cũ hic dixerit creaturæ, cur mox mutauit condita sunt, cũ Græcis eiusdẽ originis sint uoces κτίσις & ἐκτίσθη. Vel hinc colligi potest, nihil interesse inter creare & condere, Sensus autem hic esse potest, qui genitus fuit ante omnem creaturam. Ne quis cum Arrio dei filiũ faciat creatorẽ, quod si mutato accẽtu legas πρωτοτόκος πάσης κτίσεως sensus erit illũ primũ produxisse omnia, & omnem creaturã ab illo natã esse. Nec male congruit ad hanc sententiam quod sequitur. Quod in illo creata sint oia &c. Vtrũcunq; sensum sequi malis, non uideo quid ad rem pertineat, ut ideas platonicas huc in medium protrahamus, id quod facit Aquinas, quã

Nihil interest inter condere & creare

Ideas platonicas huc in medium protrahunt Aquinati

doquidem iuxta ſermonis Hebræi proprietatem Paulus in ipſo dixit, pro eo quod eſt per ipſum, ut crebro iã obuiũ indicauimus. Declarat id quod mox repetẽs hãc ſententiã, quod hic dixerat ἐν αὐτῷ, id eſt in ipſo, mutat in δι' αὐτοῦ, id eſt p ipſum. Aſtipulat noſtræ ſententiæ Vulgarius hunc enarrãs locũ. Proinde quod ſequitur εἰς αὐτὸν, non erat uertendũ in ipſo, ne bis idẽ dicere uideat, ſed in ipſum, ut accipias hæc nõ fuiſſe cõdita p Chriſtum ueluti per miniſtrum, ſed tanq̃ per cõſortem imperij. Idcirco addidit, & in ipſum. ex quo pendeant oĩa gubernanda. Ad eum modum ſonãt græca quæ ſcripſit Paulus, & ad eundem interpretantur præter cæteros Vulgarius. Iam per ſe liquet opinor, quod Thomas Aquinas, in ipſo exponit, tanq̃ per cauſam exemplarẽ, non admodũ ad rem pertinere, quod tamen interpreti par ſit imputare, qui ſecus uerterit, q̃ ſcripſit Apoſtolus.

In cœlis & in terra.) τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, i. quæ in cœlis ſunt, & quæ in terra.

Imago dei inuiſibilis.) Inuiſibilis non refertur ad imaginem, ſed ad deum ἀοράτου, hoc eſt dei qui uideri non poteſt, qui tamen quodam modo uideatur in imagine.

Et ipſe eſt ante omnes.) Magis quadrabat, ante omnia, πρὸ πάντων. Nam de uniuerſis locutus eſt, & ſequitur continuo, καὶ τὰ πάντα. i. & omnia.

Et omnia in ipſo conſtãt.) Καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε, id eſt omnia in illo cõſiſtunt ſiue conſtiterunt. Tametſi græci uerbi tempus recte mutauit interpres. Cæterum cõſtare dicit conſeruari. Primatum tenens.) πρωτεύων, id eſt primas tenens, quãq̃ græcis unica dictio eſt. In ipſo complacuit.) εὐδόκησεν, id ſi referatur ad patrem cuius uoluntas ac decretum fuerit, cõmodior erit interpretatio q̃ ſi ad filium. Proinde nos patri addidimus de noſtro. Omnem plenitudinem diuinitatis.) Diuinitatis apud Græcos non lego, tantum eſt τὸ πλήρωμα. Nec additur apud Ambroſiũ. Quod ſi quis excutiat interpretationẽ diui Thomæ deprehendet, ne ipſum quidẽ addidiſſe, diuinitatis, & haud ſcio an apud ullum ommino ſit interpretem. Proinde demiror, unde uox ea in quædam exẽplaria latinorum irrepſerit. Per eum reconciliari omnia in ipſum.) Cur nõ & antea uertit in ipſum, cum Græcis eadem ſint uerba εἰς αὐτὸν. Quãq̃ rectius erat reconciliare uerbum actiuum ἀποκαταλλάξαι. Et erga ſe melius q̃ in ipſum.

Per ſanguinem crucis eius.) Græca ſecus habent διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ δι' αὐτοῦ, id eſt, per ſanguinem crucis eius, per ipſum ſiue per eũdem, ut placuerit, referatur ad patrem, & hæc pronomina pertineant ad Chriſtum.

Pacificans.) εἰρηνοποιήσας, id eſt pacificatis, & ijs quæ in terra ſunt, & quæ in cœlis.

Inimici ſenſu.) ἐχθροὺς τῇ διανοίᾳ, id eſt, inimici mente ſiue cogitatiõe. Porro ſermo Græcis anceps eſt. Nam datiuus διανοίᾳ poteſt accipi uelut inſtrumentaliter, hoc eſt per ſenſum ſiue mentem, aut relatiue, inimici, ſed cui? nempe mẽti. Etẽm qui carni ſeruit repugnat rationi Ambroſius & Hieronymus διανοίᾳ, referunt non ad hominem peccantem, ſed ad deum, ut accipias dei mentem non hominis. Nam prior ſic legit. Et uos quõdam alienatos & inimicos conſiliorum eius, in operibus iniquis &c. Poſterior ad hunc modũ, in epiſtola ad Ioannem epiſcopum Hieroſolymitanum, cũ eſſetis alienati, & inimici ſenſus eius. Quãq̃ ego ſane hoſtes malim q̃ inimici Vulgarius mẽte ad Coloſſenſes refert, ne ſe putarent excuſandos, ſi fato aut natura fuiſſent hoſtes dei. Idcirco addit mẽte, ut intelligerent ſe ſuapte uoluntate fuiſſe hoſtes.

Carnis eius) imo ſuæ. Et immaculatos.) ἀμώμους. i. irreprehenſibiles.

Et irreprehenſibiles.) ἀνεγκλήτους. i. incriminabiles.

Quod prædicatũ eſt in uniuerſa creatura.) ἐν πάσῃ κτίσει. Torquetur hic nõnihil Aquinas, putans prædicatum eſt, poſitum pro prædicabitur. Imo hyperbole eſt, qua ſignificat iam undiquaq̃ uulgatum euãgelium Chriſti, ne quid cogitarẽt Coloſſenſes de mutanda fide, quæ iam ab oĩbus eſſet recepta. Magnificẽtius aũt & ardentius eſt, in omni creatura q̃ inter oĩes homines. Qui nũc gaudeo.) Qui apud Græcos non lego, ſed tantum nunc gaudeo νῦν χαίρω. Et apud Græcos eſt in paſſionibus meis.

Et ad

Et adimpleo ea quæ desunt passionũ.) καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων. Cõmodius uertere poterat & suppleo qđ deest afflictionib⁹ Christi. Ambrosius ita, & suppleo reliquias pressurarũ. Porro uerbũ ἀνταναπληρῶ cõpositũ ex tribus, ex ἀντὶ quod significat uicem cũ qs alterius loco facit aliqd, & ἀνὰ, quod apud latinos ualet re, quasi redimpleo uice Christi, qđ in illius afflictionib⁹ est diminutũ. Ambrosius uidetur uoluisse sensum explicare Pauli, cũ ait, reliquias, ut accipiamus passionẽ Christi, non fuisse diminutã ad salutẽ hominũ, sed unã esse passionem Christi, & martyrũ, hoc est capitis & mẽbrorũ.

Cuius factus sum ego minister.) Cuius ecclesiã refert nõ corpus. Quãꝯ id sane minutulum est, uerum ad hæc minutissima, nõnunꝯ impingunt magni theologi, si græce nesciant. Verbum dei mysterium.) Cum hic Paulus uerbum dei uocarit mysterium, qđ sæpe uertit sacramentum, cur non addunt hinc octauum sacramentũ? Quãꝯ mysteriũ hoc loco secretũ, & arcanum sonat, id declarant quæ sequũtur. Nunc autem manifestatũ est. In uobis.) εἰς ὑμᾶς, id est in uos, & ita legit Ambrosius.

Notas facere diuitias.) Græce sic est, γνωρίσαι τί ὁ πλοῦτος, id est notu facere, quæ sint diuitiæ & ita legit Ambrosius. Sacramenti.) μυστηρίου, id est mysterij.

Quod est Christus.) ὅς ὅστι χριστὸς, id est qui est Christus. Tametsi Laurentius uertendum existimat, quæ est Christus, ut quæ referatur ad diuitias πλοῦτον, quæ uox Græcis est masculini generis, & numeri singularis. Atꝯ ita exponunt Græca scholia.

Corripientes.) νουθετοῦντες, id est monentes, & ita Ambrosius. Nam Græca uox anceps est, quam aliquoties uertunt increpare.

In quo &.) εἰς ὅ, in quod, in quam rem ut non referas ad Christum, sed ad illorum perfectionẽ. Nec est simpliciter laboro certando, sed κοπιῶ ἀγωνιζόμενος, quod ad periculũ pertinet. Siquidem Agon interim certamen est, interim periculum.

Quam operatur.) πλὴν ἐνεργουμένην, id est quæ operatur, & ita Ambrosius. Et operationem est ἐνέργειαν, ut intelligas uim agentem in Paulo. Et uirtute, est δυνάμει.

EX CAPITE SECVNDO.

Qualem sollicitudinem.) ἡλίκον ἀγῶνα, id est quantum certamen, siue periculũ nec est pro uobis, sed de uobis.

Faciem meam.) τὸ πρόσωπόν μου, quod plane refertur ad faciem. Nam uidit personam meam, nec latinum esse puto, etiam si cuidã hoc magis arridet. Vidit personam meam non est latinum.

Constructi.) συμβιβασθέντων, id est compactorum. Quidam habẽt instructi Ambrosius legit. Cum fuerint instructi in charitate. Porro hic idem est uerbũ quod superius uertit constructi, significat autem compactos & connexos, in morem membrorum unius corporis cohærentium apte inter se.

Plenitudinis intellectus.) τῆς πληροφορίας, quod non simpliciter significat plenitudinẽ, sed quoties alicui plene persuadetur & certissima fit fides, ita ut nihil iam addubitet.

Diuitias plenitudinis.) πληροφορίας. Non est πληρώματος, quod ipsum item plenitudinem uertit. Nam hoc nomen magis sonat certã persuasionẽ, quẽadmodũ admonuimus in initio euãgelij secũdum Lucam. Optat em illis certam cognitionem mysterij, ne qd omnino hesitent. Ad quẽ modũ interpretat & Vulgarius, Ἰοῦ τέσιμ, inquiens, ὑπὲρ μηδενὸς ἀμφιβάλλωσιν, i. hoc est ne ulla de re ambigant. Itaꝯ quæ conferunt in hũc locum recentiores interpretes non possunt admodum congruere sensui Paulino.

Absconditi.) ἀπόκρυφοι, id est absconditi, hic nomen est non participium, occulti siue arcani. In sublimitate sermonũ.) ἐν πεθανολογία. i. in psuasibili oratiõe siue psuasibilitate siue ꝓbabilitate. Ambrosi⁹ legit in subtilitate sermonis, locũ hũc ad sophistas detorquẽs. Et si corpore.) σαρκὶ, id est carne, quam opponit spiritui qui mox sequitur.

Firmamentum.) τὸ στερέωμα τῆς εἰς χριστὸν πίστεως ὑμῶν, id est firmamẽtum uestræ in Christũ fidei. Miror unde diuus Ambrosius, addiderit hoc loco, legit em ad hunc modũ. Videns ordinationem uestram, & supplens, id quod deest utilitati fidei uestræ. Apparet

em illud ita legisse in Græcis codicibus, ὃ ἀναπληρῶμ τὸ ὑστέρημα τῆς πίστεως ὑμῶμ. Cæterum interpres de suo addidit eius, quo nihil erat opus, ob pronomen uestræ, quod sequitur.

Et superædificati.) ἐποικοδομούμενοι præsentis temporis est, ut superstruamini manente radice Christo ac fundamento, siue ut crescatis in eo, siue ut collapsi nonnihil restituamini. Nam id postremũ sequitur Vulgarius.

Ne quis uos decipiat.) μήτις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶμ, id est ne sit qui uos depredetur, aut in prædã abducat Ambrosius uertit deprædetur, & item Hieronymus libro commentariorum in Oseam. Sentit autem cauendum, ne quis occultis insidijs adortus, abducat eos a recta fidei uia, in errorem ac perniciem, ac seruitutem.

Dominum nostrum.) Nostrum redundat Græcis.

Non manufacta.) ἀχειροποιήτῳ, dictio composita, id est quæ fit sine manibus.

Corporis carnis.) Græce sic habet, τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶμ τῆς σαρκὸς, id est corporis peccatorum carnis hoc est, quod obnoxium peccatis carnalibus.

Sed in circũcisione.) Sed redũdat. In quo & resurrexistis.) συνηγέρθητε, id est simul resurrexistis. Atq; ita legit Ambrosius.

Et uos cum essetis.) Apud Vulgariũ ubiq; pronomẽ est primæ personæ, ἡμᾶς & ἡμῶμ Item in eo quod mox sequitur. Diuinitatis corporaliter.) θεότητος, id est deitatis. Et addidit σωματικῶς corporaliter, ut excludat umbras legis Mosaicæ. Corpꝰ emẽ opponit umbræ. Donans uobis.) Nobis est Græcis prima plona, & ita legit Ambrosius.

Delens quod aduersus.) Melius dixisset, deleto quod aduersum nos erat chirographo. Atq; ita legit Ambrosius ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶμ χειρόγραφομ.

Chirographũ decreti.) Græce decretis est τοῖς δόγμασιμ Græci codices, ita distinguũt, ut accipias chirographum deletum, quod erat nobis contrarium per decreta legis Mosaicæ siue per decreta legis diuinæ. Traduxit.) ἐδειγμάτισεμ, quod Ambrosius uertit ostentauit. Hic eodem uerbo latino reddit παραδειγματίσαι, hoc est traducere in initio Matthæi, & hoc loco δειγματίζω, cum illud significet in exemplum uertere, hoc ostentare, & spectandum omnibus proponere. Alluditur emẽ ad morem triumphantium, qui trophæa suã circũferebant, & populo ostentabant monumenta uictoriæ &c. Quod si Thomas potuisset Græcos interpretes consulere, non opus erat hic geminis interpretationibus pro unica. Traduxit, inquit, sanctos in cœlũ. Aut traduxit hoc est expulit dæmones ab homine. Confidenter palam.) ἐμ παῤῥησίᾳ, quod Ambrosius legit in autoritate. Est autem παῤῥησία cum quis palam audet præsertim in loquendo, quãq; Paulus aliquoties usurpat ad alia. Palam triumphans.) Illud obiter admonendum spolians & triumphans, & cætera participia hoc loco, præteriti temporis esse. Corpus autem Christi Græca scholia indicant hunc locum, bifariam legi. Primum ita, illa sunt umbra, sed corpus ipsum, hoc est ueritas est Christi, τὸ δὲ σῶμα τοῦ χριστοῦ. Rursum ita. Corpꝰ Christi, nemo uos decipiat ut referas corpus ad fideles qui sunt membra Christi, sed prior lectio mihi uidetur accommodatior.

Neomeniæ.) νουμενίας, id est nouilunij a νέος nouus, & μὴν luna.

Nemo uos seducat.) καταβραβευέτω, id est in brabijs, aut præmijs fraudet, sic emẽ interpretatur Hieronymus in quæstionibus ad Agalsiam quæstione decima. Nemo aduersum uos brabium accipiat. Cum enim in certamine positus iniquitate Agonothetæ, uel insidijs magistrorum brabium & debitam sibi palmam perdit, καταβραβεύεσθαι dicitur. Idq; uerbi uideri uult peculiare cilicum, in qua prouincia Paulus natus & educatus fuit. Græcanica scholia admonẽt, καταβραβεύω dici quoties penes alium est uictoria, penes alium præmiũ Ambrosius legit. Nemo uos deuincat. Ex his satis liquet, quantũ absit a uero, Iacobi Stapulensis, hominis alioqui eruditi in hoc loco sentẽtia. Verum hunc in errorẽ induxit Valla, qui putat καταβραβεύω esse ad brabiũ euocare, siue brabiũ ostẽtare Vulgarius indicat hunc locum a nonnullis ita distingui τὸ δὲ σῶμα τοῦ χριστοῦ μηδεὶς ὑμᾶς

ὑμᾶς καταβραβευέτω. Vt sit sensus,uos autē qui estis corpus Christi,nemo deuertat, a præmio,quod cœpistis promereri credendo in illum.Mihi nō probatur hæc distinctio.Fortasse leuiculum.sed tamē obiter admonendū illud,brabiū dicendum esse latinis,nō brauium,hoc est per b secundam literam,non per u,deinde penultima acuta, aut circūflexa,quemadmodum est apud Græcos βραβεῖον brabium siue brabeum. Qui de græcarū uocum etymologijs conscripserunt,existimant βραβεῖον dictum a ῥάβδος, mutatis ac trāspositis literulis aliquot quod est uirga,siue sceptrū,unde qui regalia sceptra gestant,brabeutæ dicti sint, quod horum partes essent in certaminibus præmium addicere, qui uicisset,ne qs inter certantes oriretur tumultus. Atq; id propemodū indicat Martialis in præfatione quadam , cum ait, contra retiarium ferula. Sunt qui putent palmeam uirgulam tradi solitam uictori,uictoriæ symbolum,eamq; uirgam brabeum appellari. Vnde κατα βραβεύω est intercipere præmium, non euocare ad præmium. Porro quod addit θέλων, non opponitur inuito aut nolēti,sed idem pollet ac si dicas,studio siue data opera,ut intelligerent illos malicioſe insidiari Colossensibus.

Brabium no barium.

Contra retiariū ferula.

In humilitate.) ἐν ταπεινοφροσύνῃ,quod refertur ad animi modestiam,unde Ambrosius ita reddidit,in humilitate animi.Distinguens ab humilitate conditionis,quæ ταπείνωσις dicitur.Nam qui iactant uisiones angelorum,crassos & abiectos requirūt animos,quibꝰ facilius imponant, alioqui nasutis protinus subolet impostura.

Et religione angelorū.) θρησκεία,quod religionē sonat,nonnunq; & in bonam partem, sæpe tamen peregrinam ac superstitiosam,uox ut autumāt a Thracibus deducta, quod apud hos Orpheus multa de dijs confinxerit,traditis cerimonijs,quibus colerentur.

Ambulans.) ἐμβατεύων,id est ingrediens ea quæ non uidit. Tametsi Hieronymus in eodem loco ἐμβατεύων interpretatur incedens fastuose.

Sensu carnis.) ἀπὸ τοῦ νοὸς,id est a mente,ut legit diuus Ambrosius.Sic em̄ uocat affectū hois impij. Crescit in augmētū.) ἄυξεται ἄυξησις Græca figura est,quasi dicas uiuit uitam,gaudet gaudium,sic hoc loco,Augescit augmentum.

Ab elementis huius mundi.) Huius redundat,tantum est ab elementis mundi.Mūdum em̄ uocat quicquid uidetur.

Quid adhuc tanq;.) Adhuc redundat. Nec additur apud Ambrosium, τί ὡς, id est, cur tanq; &c. Viuentes mundo.) In mundo est græce,& ita legit Ambrosius.

Decernitis.) δογματίζεσθε,id est decernimini. Quāq; nec illud decernimini explicat,id quod sensit Paulus,intelligit em̄ eos decretis & constitutionibꝰ hominū duci,ueluti subiectos,& hoc uocat δογματίζεσθαι,id est dogmatiçari. Dogma enim græce decretum est, quod Paulus fere in malam accipit partem , pro legibus quæ non dei, sed hominum arbitrio præscribuntur,quemadmodum paulo superius,unde & decreta pontificum uocamus,distinguentes a lege diuina.Græcanica scholia admonent Paulum non dixisse, δογματίζετε,hoc est decreta facitis, sed δογματίζεσθε, id est decretis oneramini. Proinde nec hoc loco probo Iacobi Fabri sententiam,qui uertit,decreta quæritis. Interpres uulgatus,& Ambrosius legisse uidentur δογματίζετε.

(1) Dogma in malam partem.

Ne gustaueritis.) Hæc tria uerba apud Græcos,singularis numeri sunt, μὴ ἅψῃ, μὴδὲ γεύσῃ, μὴδὲ θίγῃς, id est ne attigeris,neq; gustaueris,neq; contigeris. Atq; hæc uerba uidētur dici a Paulo μιμητικῶς,id est per imitationem sic enim loquebantur qui suis decretis onerabant Christianos,ne gustes hoc,ne tangas illud,ne contrectes hoc.atq; his cerimonijs subigebant uelut in tyrannidem, quos Christus liberos esse uoluit.Et utinam his quoq; temporibus, non idem facerent sacerdotes quidam,omissis ijs quæ propius ad pietatem pertinent.

Ipso usu.) τῇ ἀποχρήσει,id est abusu & Ambrosius legit,per abusionem. Agit enim de cibo & potu, quæ usu cōsumunt̄,& in latrinam excernuntur. Nā ijs ꝓprie dicimur abuti.

Abuti

In ſuperſtitiõe.) ἐν θελοθρησκείᾳ, quæ eſt falſa religio, interprete Hieronymo, in eo, quẽ modo citaui loco. Nã ſuperſtitio, δεισιδαιμονία dicitur. Ambroſius legit ſuperſtitione, hanc eãdem uocem interpres paulo ante uertit in religione. Porro uox græca ita ſonat quaſi dicas, ſpontanea religio cum quis ultro ſibi fingit religionem. Nam θρησκεία religio dicitur, a Thracibus, apud quos Orpheus primus cœpit nugari de diis, ut modo dictũ eſt & θέλω uolo. Idq; probe quadrat in confictas ab homunculis cerimonias.

Ad non parcendum corpori.) καὶ ἀφειδίᾳ σώματος, quod ad uerbum ſonat imparſimonia, hoc eſt, cum quis non parcit, alicui rei. Nam φείδομαι parco, & α particula eſt priuatiua. Ambroſius legit, ad uexationẽ corporis. Sentit eñ de ijs qui ſuperſtitioſe lacerabant aut mutilabant corpus ſuum, aut immoderatis ieiunijs cõficiunt. Manent huius rei nõ nullæ reliquiæ hodieq; apud Italos. cuiuſmodi multa cõmemorat Apuleius in aſino ſuo.

Rationem quidem habentia ſapientiæ.) λόγον hic interpretantur ſpeciem, quod quoniam Aquinas ſenſit duriuſculum, ãnectit id quod ſequitur in ſuperſtitione, ut intelligamus in eiuſmodi rationem eſſe ſapientiæ, non ſimpliciter, ſed ad ſuperſtitionem. At mihi uidetur oratio inabſoluta. Cœpit enim per μὲν, & non reddidit, quæ illi reſpondet δέ. Proinde mihi uidetur λόγος, hoc loco ſonare ſermonem aut uerba, ut opponatur rei. Quod ſi abſoluiſſet orationẽ, dixiſſet ad hunc modũ, quæ oĩa uerbotenus uidenẽ erudita ac magnifica nimirum ab angelis profecta, ut illi narrant. Cæterum re longe abſunt a religione Chriſti, quæ nec in ſuperſtitione, nec in abiectione animi, qua pecudum ritu homines, homunculi cuiuſpiam arbitrio circũaguntur, nec in leſione corporis ſita eſt, cum deus cibo uoluerit honorari corpus, non cruciari inedia, ſed in puritate uitæ, & charitate. In humilitate.) Diuus Hieronymus hoc quoq; uerbum notat, tanq; improprie hoc loco uſurpatum, cum alias uirtutem ſonare ſoleat, hic uicium, quo quis humilia ſentit atq; terrena, & abiecti eſt animi, ut patiatur ſeſe ueluti bubulum duci naribus præceptis hominum.

EX CAPITE TERTIO.

Libidinem.) πάθος, quod morbum uertas licebit. Aut potius molliciem, ut de effœminatis & pathicis intelligas. Nam alioqui quid attinebat addere libidinem, cum ante dixerit fornicatio? Porro molliciem & Flaccus morbum appellat, cũ grege turpium morbo uirorum.

Filios incredulitatis.) Quod ſuperius uerterat diffidentiæ ἀπιθείας, idem & inobediẽtiam ſonat. Quãq; hoc loco Ambroſius non addit, in filios diffidentiæ.

In quibus & uos.) ἐν οἷς, ſermo Græcus anceps eſt, quod articulus referri poſſit, uel ad filios inobediẽtes, inter quos & Coloſſenſes quondam fuerant, uel ad uicia quæ paulo ante commemorauit, certe quod mox ſequitur, cum uiueretis in illis, ad uicia pertinet.

Quæ ſurſum ſunt.) τὰ ἄνω, cur non potius, ſuperna. Et φρονεῖτε curate potius q̃ ſapite.

Vita ueſtra.) Græci legunt noſtra, ἡμῶν, id eſt noſtra prima perſona.

Propter quæ uenit.) δι' ἃ ἔρχεται, id eſt propter quæ uenit, ut uenit ſit præſentis tẽporis, intelligaſq; ſolere uenire diuinam iram. Iam de filijs diffidentiæ, non ſemel a nobis, dictum eſt τῆς ἀπιθείας. Nos uertimus filios intractabiles.

Turpem ſermonem.) αἰσχρολογίαν, id eſt turpiloquium.

Expoliantes.) ἀπεκδυσάμενοι, id eſt exuentes, id eſt poſtq; exuiſtis. Nam præteriti temporis eſt. uocem hanc interpres ſubinde uertit, expoliantes.

In agnitionem dei.) Dei redundat, iuxta græca exemplaria. Nec Ambroſius addit.

Maſculus & fœmina.) Hæc non inuenio apud Græcos.

Gentilis & Iudæus.) Ἕλλην, id eſt græcus.

Barbarus.) Poſt hanc uocem Græci omittunt coniunctionem & oratio fit ardentior. Porro barbaro oppoſuit Scytham, nõ quod is barbarus nõ ſit, ſed quod præ hoc reliqui

barbari non ſint barbari.

Nolite mentiri inuicē.) μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους, id eſt ne mentiamini alius aduerſus aliū Quid em̄ eſt mentiri inuicē, quod uertit interpres, niſi mentiri uiciſſim?

Dilecti uiſcera miſericordiæ.) Dilecti hic participium eſt, nō nomē ἠγαπημένοι. Nec eſt miſericordiæ, ſed οἰκτιρμῶν, id eſt miſerationū, numero multitudinis.

Humilitatem.) ταπεινοφροσύνην, quod Ambroſius uertit humilitatem ſenſus. nos modeſtiam maluimus. Nam modeſtia potius eſt ταπεινοφροσύνη. Modeſtiam.) πραότητα, id eſt manſuetudinem, ſiue lenitatē

Patientiam.) μακροθυμίαν, id eſt longanimitatem.

Charitatem habete.) Habete non reperio apud Græcos, nec apud Ambroſium, ſed referendus eſt accuſatiuus charitatē ad uerbum ſuperius ſitis induti.

Quæ eſt uinculum perfectionis.) σύνδεσμος τελειότητος, id eſtuinculum integritatis. Reſpexit em̄ ad corpus, in quo ſpiritus colligat & cōnectit omniamembra, alioqui dilapſura. Quāq; non me fugit omnes ſecus interpretari.

Exultet.) βραβευέτω, id eſt præmij loco detur ſiue contingat, aut palmā ferat, hoc eſt ſuperet & uincat, non uicia. Hoc eſt ne iudicet ira in uobis, aut inuidia, aut ſupbia, ſed pax deferat palmā, ut is putet ſe uiciſſe, qui cæterarum rerū diſpendio pacē conſeruauerit. Nam hæc demum eſt pax dei. Alioqui pax mundi ex uindicta naſcitur. In hanc ferme ſententiam interpretatur Vulgarius. Iam uero quorſum attinet recenſere, quid in hunc locum cōmentati ſint theologi recentiores ſecuti uerbum exultandi. Præterea pax dei eſt & apud Græcos, & Ambroſium, non pax Chriſti.

In qua.) In quam εἰς ἣν, ſiue ad quam. Et grati ſitis.) καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε, ſuperius admonuimus ex Hieronymiana ſententia εὐχάριστον in diuinis literis accipi pro gratioſo, & amabili, quēadmodum opinor accipiendū hoc loco. Siquidem id adiecit uelut indicans, qua ratione pax inter eos poſſit conſiſtere, ſi comes ſimus & benigni erga omnes, propenſi ad bene merendū de omnibus. Vulgarius interpretatur grati erga deum, hoc eſt memores, qualis ille fuerit in nos, ut & ipſi uiciſſim clementes ſimus erga conſeruos. Verū hæc expoſitio mihi uidetur eſſe coactior. Abundanter.) πλουσίως, quaſi dicas opulente & diuitū more. Nam hoc uerbo delectatus eſt Paulus.

Docentes & cōmonentes.) Aut abuſus eſt participio loco uerbi, idq; iuxta proprietatem Hebræi ſermonis, aut hæc referenda ſunt ad id quod præceſſit. Grati ſitis, deinde ueluti per parentheſim interiectis aliquot uerbis, ſubnectatur docentes & cōmonentes ut hæc ſit Chriſtiana benignitas docere & cōmonere. Cæterꝙ uoſmetipſos quod Græci eſt ἑαυτούς melius tranſtuliſſet uos inuicem. Quis em̄ docet ſeipſum?

In pſalmis.) In redundat apud nos, nec eſt apud Græcos, nec apud Ambroſium.

In cordibus.) In corde, Et eſt dño, non deo. Deinde omne quodcūq;, & addunt Græci:

Ad illas.) πρὸς αὐτὰς. i. erga illas ſiue aduerſus illas. Placitū eſt in dño.) In redundat, εὐάρεστον τῷ κυρίῳ. Ad indignationē.) μὴ ἐρεθίζετε. i. ne prouocetis, ad indignationē additum eſt ab interprete quopiam. Ambroſius tamē legit ad iram prouocare.

Puſillo animo.) μὴ ἀθυμῶσιν. i. ne deſpondeāt animū & animo deijciantur.

Ad oculū ſeruientes.) Rurſum uſus eſt duobus illis nominibus, ἐν ὀφθαλμοδουλίαις, & ἀνθρωπάρεσκοι, de quibus ante admonuimus.

Timentes dominum.) θεόν, id eſt deum pro dominum legunt Græci, ne quis accipiat hominem eſſe timendum.

Sicut in domino.) ὡς τῷ κυρίῳ, id eſt tanq; domino hoc eſt deo.

Chriſto ſeruite.) τῷ κυρίῳ καὶ χριστῷ δουλεύετε, id eſt domino enim Chriſto ſeruitis. Tametſi græca uox eſt anceps, δουλεύετε. Ambroſius legit ad hunc modum. Recipietis retributionem hæreditatis domini Chriſti, cui ſeruitis.

Qui enim iuiuriam facit.) ὁ δὲ ἀδικῶν, id est qui uero iniuriam facit. Aut qui non recte facit, Ambrosius legit, qui enim inique gerit, fert id quod gessit inique, quo seruet Græcarũ uocum affinitatem ἀδικῶμ, & ἠδίκησε.

Acceptio apud deum.) προσωπολημψία, id est personæ respectus.

Apud deum.) In Græcis codicibus non reperio.

EX CAPITE QVARTO.

ET æquum,) τὴν ἰσότητα, id est æqualitatẽ, seu potius æquabilitatẽ. & iustũ uocat, id quod seruis debetur a dominis, æquabilitatem, ne alium in delicijs habeant, alium inique tractent, quæ res intolerabilem facit seruitutem. Præterea uos pronomen interpres addidit de suo οἱ κύριοι, Ambrosius non addidit.

Sale sit conditus.) ἅλατι ἠρτυμένος, Ambrosius legit semper, in sale gratia sit conditus, quasi dictum sit. Sermo uester sit salsus, conditus gratia. Tametsi græca perinde ualent ac si dicas. Sermo uester semper habeat gratiam, sale conditus, ut intelligamus iucunditatem ac modestiam in colloquijs ethnicorum, sed eam cum sapientia coniunctam. Hoc detorqueri potest ad nos, si quando cum magnatibus agẽdum est, ne intempestiua maledicentia & acerbitate prouocemus eos reddamusq; deteriores q̃ sunt, sed prudẽti moderatione sermonis paulatim adducamus ad meliora.

Quo loquendũ sit apud prin. cipes.

Nota faciet.) Græci legunt, numero multitudinis πάντα γνωρίσουσι τὰ ὧδε, id est, omnia nota facient quæ hic sunt, loquitur em̃ de duobus Tychico & Onesimo. Nec addit, qui pronomen, nec apud Græcos, nec apud Ambrosium.

Qui dicitur iustus.) Iustus hic latina uox ἰοῦστος, unde uidet latinus hic Iesus.

Semper sollicitus.) ἀγωνιζόμενος, id est certans siue laborans.

Vt stetis,) Vt sitis, ἵνα ἦτε. Multum laborem.) ζῆλον πολὺν, id est multũ çelũ siue multã æmulationẽ. Lucas medicus.) λουκᾶς ὁ ἰατρός. Articulus discernẽdi causa addit, magis suadet, ut hoc de alio quopiam Luca dictum accipiamus. Ambigunt enim interpretes. Et quæ in domo eius est ecclesiam.) καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτοῦ ἐκκλησίαν, id est & domesticam eius ecclesiam. Ambrosius, si modo non fallunt codices, existimat Nympham fuisse mulierem deuotam, ut uocãt, sed αὐτοῦ pronomen apud Græcos additum significat uirum fuisse, non mulierem Nympham. Porro quod addit & quæ in domo illius est ecclesiam, opinor hic ecclesiam accipi non pro uniuerso cœtu, sed pro reliqua familia, iã Christiana. Nam Græci interpretes putant, magnatem aliquem ob id fuisse quod domi habuerit ecclesiam.

Vobis legatur.) ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀναγνῶτε. i. ut & uos legatis. Nam præcessit eam.

Et cum lecta fuerit.) Ex huius occasione loci, quidam epistolam subornarunt, uelut a Paulo scriptam Laodicensibus, sed quæ nihil habeat Pauli, præter uoculas aliquot ex cæteris eius epistolis mendicatas. Etiamsi Faber homo doctus, sed aliquoties nimiũ candidus, diligenter reliquis admiscuit epistolis. Græcanica scholia negant hanc epistolam, de qua hic agit a Paulo scriptam fuisse Laodicẽsibus. Nec̃q; em̃ dixit, quæ scripta fuit ad Laodicenses, sed quæ scripta fuit ex Laodicea. Proinde fuisse epistolam, quam Laodicensis quispiam scripserit ad Paulum, in qua tamen inessent quæ ad Colossensiũ rem pertinerẽt. Vulgarius indicat fuisse qui putarint hãc esse quæ prior est Pauli ad Timotheũ, quod eã scripserit Laodiceæ. Verũ ut hac de re nõ ꝓnuncio, ita nihil uereor asseuerare, eã quã Stapulensis addit Pauli non esse. Non est cuiusuis hominis Paulinum pectus efi fingere. Tonat, fulgurat, meras flammas loquitur Paulus. At hæc præterq̃ quod breuissima est, quam friget, q̃ iacet. Iam illud stultum etiam est, non solum impudens, quod plæraq; ex hac ipsa collegit epistola, quisquis hanc effinxit. At si quicquid erat in epistola Laodicensium, idem in hac habetur & quidem tanto copiosius, quorsum attinebat mandare, ut illa hic quoq; legeretur? Deniq; qui factum est, ut hæc

Epta ad Laodicenses nõ Pauli est.

epistola

epiſtola, apud latinos extet cum nullus ſit apud Græcos, ne ueterum quidem qui teſtetur eam a ſe lectam? Quanꝯ quid attinet argumentari. Legat qui uolet epiſtolam. Extat eñ in Fabri cõmentarijs. Nullum argumentũ efficacius perſuaſerit eam non eſſe Pauli, ꝯ ipſa epiſtola. Et ſi quid mihi naris eſt, eiuſdẽ eſt opificis, qui nænijs ſuis omniũ ueterum theologorum omnia ſcripta contaminauit, conſpurcauit, perdidit, ac præcipue eius, qui præ cæteris indignus erat ea contumelia, nempe diui Hieronymi. Nihil eñ fere habemus huius præter cõmentarios in prophetas & epiſtolas aliquot, qd' nõ ſit ſtudioſe ab hoc furcifero uel mutilatũ, uel adulteratũ, uel cõfuſum turpiſſimeꝯ cõtaminatum, ut neqd dicã de tot uoluminibus inſulſiſſimis, quæ idem artifex Hieronymi titulo euulgauit, id quod nemini non liquebit, poſteaꝯ totus Hieronymus, qui nunc præ manibꝰ eſt, in lucem, exierit. Quodquidem aſpirante Chriſti ſpiritu, prope diẽ futurum eſt. At Fabri mei candorem, & ipſe libens imitarer, niſi uiderem fieri, ut dum ad hunc modũ obſecũdamus indoctis aliquot, indignis afficiant cõtumelijs, nõ ſolum heroes illi, q nobis pulcherrima ſui monumẽta reliquerunt, uerum etiã bonæ ſpei ingenia, quæ hac impoſtura, aut deterrẽtur a literis, ſi ſuboleat, aut inficiuntur, ſi non ſuboleat. Idem cõſimili candore pſalterio ſuo adiecit, epiſtolam Hieronymi nomine ad Damaſum papam, in qua poſtulat, ut ad calcem in ſingulis pſalmis adderetur. Gloria patri. Atqui hac ne fingi quidem poſſit quicꝯ infantius, indoctius, inſulſius. Tãtum abeſt, ut Hieronymi hoc eſt hominis inimitabili doctrina ſimul & eloquentia prædíti uideri poſſit.

Gratia.) Domini noſtri Ieſu Chriſti, hæc omnia apud Græcos non inuenio. Et ita legit Ambroſius, quemadmodum habetur in Græcis exemplaribus ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν, id eſt gratia uobiſcum.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES FINIS.

ANNOTATIONES IN PRIOREM EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD THESSALONICENSES. CAPVT PRIMVM.

ET pax.) Hoc loco Græci addunt illa pene ſolennia a deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto. Memores operis.) Poteſt & ſic accipi, Memores ueſtri propter opus fidei, ut ſubaudias, ἕνεκα.

Suſtinentiæ.) ὑπομονῆς, id eſt tolerantiæ ſiue patientiæ ſpei, hoc eſt, quod patienter perſeueraſtis in ſpe. Ambroſius legit expectationis ꝓ ſuſtinentiæ. Ante deum.) .i. coram deo ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ.

Non in ſermone tantum.) In proxima epiſtola admonuimus λόγον opponi ueritati & efficaciæ, pro quo illic interpres uerterat ſpeciẽ. In plenitudine.) ἐν πληροφορίᾳ, de quo ſuperius admonuimus. i. in certitudine, & certa pſuaſione. Nec eñ certam facit fidem, q docet tantũ, ſed qui miraculis ac malorum tolerantia pſuadet, is demum uere pſuadet id quod nõ faciebant ψευδαπόστολοι.

Excipientes uerbum.) δεξάμενοι τὸν λόγον melius recepto uerbo, ſiue ſermone

siue qui dñi uerbũ accepistis,quod ut Paulus tradidit,non sine pſecutione, illi ita receperunt non citra afflictionem & insectationem malorum. Cæterum hoc loco aut δεξάμενοι participium positum est loco uerbi,aut ita distinguendum est,quemadmodũ distinguit Vulgarius.Imitatores mei facti estis & domini,ut hactenus sit distinctio,deinde sequatur,excipiẽtes uerbum. Vt sit sensus,imitati estis me & ipsum Christum,quod euãgelij causa libenter perpessi sitis afflictionem Ambrosius legit. Imitatores nostri facti estis & ipsius domini,suscipientes uerbum.

Forma.) τύποις, id est formæ,quod Ambrosius uertit in exemplũ & recte.

In omnem locum.) Græce est. In omni loco.

Diffamatus est.) ἐξήχηται,id est exsonuit,siue ebuccinatus est,ut admonet Laurentius isq; optimo iure ridet Remigiũ qui notarit Paulum ueluti solœcissantem,quod abusus sit hoc uerbo diffamare in bonã partem,quasi uero Paulus latine scripserit,ac nõ magis græce,aut quasi Paulo præstandũ fuerit qcquid quilibet uerteret interpres, ut si Remigius pro νήφειν uerteret inebriari,Paulus in ius sit uocandus,uiolatæ latinitatis reus. Iam uero palam falsum est omnia uerba apud latinos ad eundem modum composita significare in malam partem,nisi forte dispergere,disiungere,dissoluere, ad idq; genus alia sexcenta sunt in malam accipienda partem. Apud Græcos huiusmodi uox est, quæ addita nominibus ac uerbis id efficit,ut δυσυχεῖν δυσφημεῖν, contraria εὖ Apud latinos nõ itẽ. Certe Augustinus diffamare utitur pro diuulgare,cum fama longe lateq; spargitur. Insciitiæ utcũq; dari uenia potest,uerum quis ferat tantam arrogantiam cum insciitia cõiunctam, imo quis non rideat tam insignem stulticiã, ut non consultis uoluminibus hoc imputet Paulo græce scribenti qd factũ sit ab interprete? Nisi forte Remigius credidit Paulum scripsisse latine. Profecta est.) ἐξελήλυθεν,id est emanauit siue peruenit,aut potius dimanauit, neq; eñ dixit in omnem locum, sed in omni loco,ut intelligas id quod anteclanculũ mussitabatur,iam ceptum publicitus prædicari.

Diffamare

Qui ferat arrogantiã cũ insciitia coiunctam.

Qui eripuit.) ὁ ῥυόμενος ἡμᾶς,id est qui eripit nos participiũ præsentis tẽporis.

EX CAPITE SECVNDO.

SEd ante passi multa.) Multa addidit nescio quis de suo.Nã nec apud Græcos est nec apud Ambrosium καὶ προπαθόντες ὑβριωθέντες,id est,& ante passi,& cõtumelijs affecti.Porro passum usurpauit Græcorũ more pro afflicto. Quibus & πάθος siue πάθημα dicitur afflictio.

Fiduciam habuimus.) ἐπαῤῥησιασάμεθα,quod ita circũ loquitur Ambrosius. Exerta libertate ausi sumus.Est autem παῤῥησιάσασθαι palam & intrepide,quod dicendum sit dicere,quemadmodum sæpe iam admonuimus.

In multa sollicitudine.) ἐν πολλῷ ἀγῶνι.i.in multo certamine siue labore aut periculo, quod tamen sæpe uertit ad hunc modũ. Ambrosius certamen legit.

Non de errore.) οὐκ ἐκ πλάνης.Error apud nos tantũ est decepti. At πλάνη Græcis est & decipientis. Vnde maluissem uertere impostura.In hunc sensum interpretantẽ Græcorũ cõmentarij.Etenim qui fallere studet,nõ cõijcit semetipsum in pericula, sed delicijs indulget potius, & suũ ipsius negocium agit.

Neq; ex immundicia.) οὐκ ἐξ ἀκαθαρσίας.i.ex immundicia,quod græcanica scholia exponunt maleficũ & abominandũ,quã ideo uocat immundiciã,quod fiat impuris & sordidis artibus ad imponendũ simplicibus. Vt crederetur a nobis.) A redundat, hoc est ut nobis cõmitteret euãgeliũ πιστευθῆναι τὸ εὐαγγέλιον. Cũ possemus uobis oneri esse.) ἐν βάρει εἶναι.i.in onere siue in pondere esse.Quod quidẽ bifariam legunt Græcanica scholia,aut ἐν βάρει, hoc est in pondere & autoritate,quoniam præcessit nõ quærentes gloriam & sequitur.Sed facti sumus paruuli.Ad hæc Ambrosius uidetur de honore non de grauatione interpretari.Deniq; ad hunc sensum facit, quod continenter adiecit, ut Christi apostoli. Neq; enim est apostolorum grauare suo supcilio quemq;.Aut ἐν βάρει

Neq; enim est apostolorũ grauare quẽq; suo supcilio.

quod

qd nihil ab illis acceperit, nec uſq; ſumptui, aut oneri fuit. Prior interpretatio mihi magis arridet. Sed facti ſumus paruuli.) Interpres & Ambroſius legiſſe uidentur νήπιοι id eſt paruuli, ſiue pueri. Verum Græci codices habent ἤπιοι id eſt mites mini/ meq; auſteri. Vtrumq; tolerabile eſt, uerum poſterius propius facit ad Pauli ſenſum ut opponatur ei, ὑμᾶς βάρος, ut intelligas eum non fuiſſe uſum faſtu & ſupercilio inter illos, ſed manſuetudine, & lenitate, Vtrāq; ſcripturam indicat Vulgarius interpres Ambroſius honore legit non oneri, & ita edidiſſerit. Cui lectioni ego libentius ſubſcripſerim, non tantū ob id quod aptius quadret ad huius loci ſententiam, cum cæteris item cōpluſculis apud hunc ipſum locis pulchre conſentiens, uerumetiam quod inter tot egregias dotes quibus principem ac præcipue epiſcopum præditū eſſe oportet, non alia ſit, qua uel ornetur decentius, uel cōmendetur efficacius, q̄ morum & ingenij lenitas ac manſuetudo, quæ fere non niſi eximiam probitatem & inſignem ſapientiam, tum comitari ſolent, tum arguere uulgaris, aut ficta probitas, ſuum habet faſtum, ſuum habet ſupercilium, & ſibi plus æquo indulgens, ut alienarum uirtutum eſt maligna æſtimatrix, ita uiciorum alienorum acerba inſectatrix eſt. Quāq; autem huius laudis prima ſecundum Chriſtum gloria penes Paulum noſtrum eſt, qui cum cæteros omnes omnibus & doctibus & officijs apoſtolicis longe præcurreret, tamen unus apoſtolum eſſe ſeſe uelut ignorabat, hoc ſeſe gerens ſummiſſius, quo maior eſſet, tamē his quidem temporibus, neminē noui, qui propius ad hāc laudem accedat, q̄ ille meus, imo non meus, ſed totius inſulæ Britannicæ Mœcenas Gulielmus Vuaramus archiepiſcopus Cantuarienſis, in quo cum nihil ſit, quacūq; contempleris hominem, quod non eximium ac maximum eſſe iudices, tamen haud alia re maior uideri ſolet, q̄ quod modis omnib⁹ maximus, ſolus ipſe magnitudinem ſuam non agnoſcat, quo fit ut cum cæteris uirtutibus ſuperet etiam maximos, hoc uno nomine ſuperet & ſeipſum, quod ſibi magnus non eſt. Si quis expēdat dignitatis faſtigium, ſi negociorum molem & amplitudinem, ſi iudicium pene diuinū, ſi uim ingenij incomparabilem, ſi eruditionem undiquaq; abſolutam, ſi uitæ puritatem, ſi fortunæ ſplendorem, quem pro temporum ac regionis conſuetudine, tolerat uerius q̄ habet, ne inter ſūmos quidē ullum inuenies, quem cum hoc auſis conferre. Rurſum ſic obuius & expoſitus eſt oībus, ut uix reperias uel in media plæbe, inter infimæ ſortis homines, quē hic nō ante eat comitate, facilitate, manſuetudine. O mentem uere heroicam & apoſtolico uiro dignam, cum humanum prætergreſſus ſis modum, tum teipſum in ordinem redigere, ac nec infimum quemq; hominem faſtidire. Alijs paululum eruditionis criſtas erigit. Alijs imaginum ſplendor animos effert. Sunt, quibus uita caſtior ſupercilium adducat. Neq; deſunt quos mediocris etiam aura fortunæ ſuſtollat, neq; ſui ſinat meminiſſe. Hic ſemper in omni doctrinæ genere ſummas tenuit, ut qui ingenio longe feliciſſimo, quod naturæ deiq; munere contigerat, ſtudiū adiunxerit indefatigabile. Deinde in grauiſſimis ſimul ac ſplendidiſſimis regni regiſq; negocijs toties ac tot annos uerſatus eſt, idq; non ſine ſumma laude, tum pietatis, tum prudentiæ. Nunc deniq; ceu mirificus quidam Geryon, tergeminum heroa ſuæ præſtat uniuerſæ Britanniæ. Archiepiſcopū ac primatem, Cancellarium, & Mœcenatem, Archiepiſcopum religioni, Cancellarium iuſticiæ, & reipublicæ, Mœcenatem ſtudijs. Quis eſt tanto animi robore præditus, qui nō ſub horum uno quolibet ſudet anheletq; quæ ille ſolus ſuſtinet: præſertim qui prorſus intelligat, quid quiſq; titulus efflagitet. Siquidem Archiepiſcopi primatiſq; titulus, quem uir ille ſanctiſſimus Thomas ſuo martyrio reddidit auguſtiorē, illud exigit, ut quod Rhomanus pontifex uniuerſo debet orbi, hoc ille uniuerſæ præſtet Britanniæ. Iam Cancellarij munus, ſummum & incorruptum totius regni iudicem requirit, & ad quē oībus ſit aditus, laicis pariter & clericis, a quo tamq; nulla iā ſit appellatio. Quas hic negocioq; moles, quos cauſarū fluctus uno ab homine ſuſtineri putas: Vt ne uocē interim ad hāc rationē, neq; pauca, neq; mediocria curarū pōdera, quæ

ex regijs rebus accedunt, ut domesticas sollicitudines dissimulẽ, quas in tam uniuersa familia non mediocres esse consentaneum est. Et tamen unum illud pectus, tot rebus obeundis, non solum sufficit, uerum etiam supersest. In tam immenso circũstrepentium negociorum agmine suppetit, quod tribuat religioni, quod priuatis amicorum affectibus quod euoluendis libris, quos adeo non fastidit, ut cum nullis amicis confabuletur libentius, quoties a publicis functionibus ocij nõnihil suffurari licet. Nimirum hoc illi tribuit admiranda quædam naturæ felicitas, & incredibilis ingenij dexteritas, hoc iudicium nõ minus acre q̃ promptũ & expeditũ, hoc diutinus rerum usus, super oĩa uero ppetua quædam uitæ sobrietas ac uigilantia. Ne minima quidem ætatis portio datur aleæ, nulla uoluptatibus, nulla conuiuijs, nulla somno, imo naturæ quoq; nonnihil detrahit, quod adijciat iuuandæ patriæ. Hac ratiõe fit, ut & tempus, & ætas iam alioqui grandior, & ualetudo tot tãtisq; negocijs obeundis, sustinẽdis, exantlandisq; sufficiat, quibus ne decẽ quidem alij pares esse possint. Iam fieri non potest, quin in tam uaria negociorum turba, quædam existant, non ingentia solum, sed etiam molesta, periculosaq;. Quandoquidem non temere dictum est illud, ne Iouem quidem placere omnibus. At hunc nemo uidit tristem, nemo commotum, nemo uultuosum. Tanta est infatigati pectoris uis & constantia. Tum æquitas ac suauitas tanta, ut ab hoc uicti discedant æquioribus animis, q̃ a nõnullis solent uictores. Sibi perpetuo tranquillus est, alijs comis & alacris, Iam uero Mœcenatis personam quã ultro susceperit, ita tuetur ac sustinet, ut insula semper uiris & opibus pollens, olim religione nobilis, nunc optimis item literis ac disciplinis, huius potissimum opera sic effloruerit, ut nulli regioni cedere debeat, seu græcæ pariter ac latinæ literaturæ peritiam requiras, seu spectes eloquentiæ uires, seu mathematicorum acumina, seu reliquã philosophiæ cognitionẽ, seu literarum arcanarũ mysteria. Vnus alit plurimos, euehit plærosq;, fauet, fouet, ornat ac tuetur omnes, non solum eximios, sed & mediocres, nec suos tantum, sed exteros quoq;. Quorũ in numero me quoq;, quantuluscũq; sum, esse uoluit illius benignitas. Cuius beneficentiæ, q̃q̃ alias quoq; profusæ & exundanti, illud etiam geminam addit gratiam, quod uix unq̃ admoneri sese patitur, rogari nunq̃. Quin & gratias agentẽ mox interpellat, uelut hoc ipsum nimiũ sit eũ, qui summo sit affectus beneficio, uerbis agnoscere quod accepit. Abunde sibi relatam gratiam putat, si studijs profuit, si bene cessit omnibus quod ille de suo contulit munus. Et quemadmodũ nõ iactat, si feliciter prouenit benignitas, ita negligit ac ceu non meminit, si quando secus euenit. Quandoquidem fieri non potest, quin & id accidat nõnunq̃ ei, qui propensus sit ad bene merendũ de omnibus, Iudicio adsciscit, quos uelit fouere, sed eo sane candido, & amico magis q̃ seuero. Cæterum quos semel complexus sit, constantissime fouet, neq; ullis inuidorum obtrectationibus potest alienari. Quas si quando cogitur audire, mire dissimulat, id quoq; studens, ne uel ad eum perueniãt, quem petunt, ne qd illius contristetur animus. Cuiusmodi mœcenas, si mihi primis illis contigisset annis, fortassis aliquid in bonis litteris esse potuissem. Nunc natus sæculo parum felici, cũ passim impune regnaret barbaries, prælertim apud nostrates apud quos, tũ crimẽ etiã erat quicq̃ bonarum litterarum attigisse, tantum aberat ut honos aleret hominum studia, in ea regione, quæ Baccho. Cereriq; dicata sit uerius q̃ musis, Quid queso poterã ingenio uix mediocri præditus? Nam Henricum Berganum episcopũ Cameracensem, primũ studij mei Mœcenatem, mors inuida præripuit. Huic proximum Guilielmum Montiõum inclytum Angliæ primatem, aulæ negocia belliq; tumultus interceperunt. Quãq; ut uere dicam, huic ipse defui potius, q̃ ille mihi. Per hunc denicq; cõtigit summus ille Cantuariensis, sed prouectiori iam & ad quadragesimum deuergenti annum. Et tamen huius excitatus benignitate in literarũ studijs ueluti repubui reuiguiq;. Et quod nec natura dederat, nec patria, hoc huius dedit benignitas. Habent hoc mortaliũ ingenia, habent hoc studia literarũ, præsidem aliquem, ac ducem desyderant, qui suppeditet ocium, qui

addat

addat animum, qui tueatur aduersus excetram inuidiæ, quæ non aliter q̃ umbra corpus sequitur eruditionis gloriam. Deniq; ad cuius iudicium suas exigant uires, cui suas consecrent uigilias. Vidit hoc opinor prudens antiquitas, quæ musis uirginibus suum præfecit Apollinem. Proinde sicuti uere dictum est græcorum prouerbio, annum fructificare non aruum, quod cœli clementia plus adferat momenti ad segetis prouentum, q̃ soli bonitas. Ita principũ benignitas est, quæ facit ingeniosos. Nulla regio tam barbara, tam procul a solis equis, ut ait Maro, deuergens, quæ non habeat dexterrima ingenia, quæ uel in media græcia nata uideri possint, si non desint Mœcenates. Apud Italos extitere cõplures doctrinæ proceres, Quãobrẽ? Nẽpe quod apud hos plurimus honos literis sit habitus. Et ut priscos sileam, nostra memoria multos euexit Nicolaus Quintus Pontifex Rhomanus, nonnullos Pius, complures Bessario, plurimos Medicensium familia, ceu nata prouehendis bonis literis, cui nũc debemus LEONEM, cui⁹ auspicijs hic meus desudat labor. Apud Gallos ubi cæperũt esse Mœcenates, mox ingens ingeniorũ prouẽtus effloruit. Etem̃ ut de cæteris taceam? Nonne Iacobus Faber Stapulensis, ante annos aliquot ueluti reuixit bonis literis, idq; fouente doctissimo simul & integerrimo uiro Gulielmo Briconeto præsule Lodouensi? An nõ Gulielmus Copus instaurãdæ rei medicæ reuiguit, simul atq; Lodouici regis huius nominis undecimi, affulsit aura? Tametsi huic uiro suæ iam literæ rem familiarẽ satis amplam pepererant. Cõperio nullam esse Germaniæ partẽ, nam eo nomine censentur hodie, qui Germanice loquuntur, quæ non fertilis sit ingeniorũ, & huiusmodi ingeniorum, quorum haud pudeat Italiam. Verum quoniam huius regionis principes ad rem bellicam propensiores sunt, q̃ ad rem literariam, fit ut plures illic sint insignes caballi, q̃ insignite docti, utq; politiora sint arma q; carmina. Alioqui quiduel Athenis nasci potuit, acutius aut festiuius ingenio Iacobi Sturmi Argentoraci? At deum immortalem quam non spem de se præbet, admodum etiam adolescens, ac pene puer, Philippus ille Melanchthõ utraq; literatura pene ex æquo suspiciẽd⁹? Quod inuẽtiõis acumẽ? quæ sermonis puritas? quãta recõditaꝝ reꝝ memoria? q̃ uaria lectio? q̃ uerecũda regiæq; ꝓrsus indolis festiuitas? Iã Heluetia nobilior armis q̃ literis p̃ter AMORBACHIOS fratres bonis literis natos, ut cæteros interim sileã, nõne HENRICVM GLAREANVM nobis ædidit, prorsus ætate iuuenẽ, sed in disciplinis omnibus quas mathematicas uocãt, reliqua in philosophia, in græcis, ac latinis literis, nihil em̃ dicã de poetica, qua laureã etiã meruit, idq; donãte Cæsare MAXIMILIANO, Deniq; in om̃i literarũ genere eo progressũ, ut plæriq; senes inuidere citius possint q̃ assequi. Quod si huiusmodi ingenijs honos etiam accesserit, unicus artium altor, prospicio futurum ut Heluetia clarior sit literis q̃ bellis, plusq; debeat Musis q̃ Marti. At in alijs quidẽ sæpenumero uidemus magna uitia, uel ætati condonari, uel eruditioni. In his omnibus quos recensui uitæ morumq; probitas, cum eruditione, ex æquo certat. Sed pene exciderat unicum illud musarum delitium Vdalricus Huttenus adolescens, & imaginibus clarus. Queso quid Attica possit gignere hoc uno uel argutius uel elegantius? Quid aliud ille, q̃ meras ueneres, q̃ meros lepores loquitur? Quanq̃ hunc nuper cõplecti cœpit, uir immortalitate dignus, Albertus Archiepiscopus Maguntinensis. Quẽ utinam cæteri quoq; principes certẽt æmulari. Quod si fieret, uiderem⁹ nimirũ nõ sine causa dictũ esse a ueteris comœdiæ scriptoribus οὔτε τὸ μισθὸς, οὐδὲν ἐστοῦθ' ἡ τέχνη. Neq; uero male cõstat ratio dati & accepti, inter egregios principes & bonis p̃ditos literis. Nã si cupiũt æternã apud posteros famam, quod olim pulcherrimum erat affectare, hãc solæ doctorum hominum literæ præstare possunt, certius ac uerius q̃ ullæ ceræ, q̃ ullæ pyramides, q̃ ullæ statuæ, q̃ ulli tituli aut colossi. Si non cupiunt, hoc magis debetur ea laus, quod non cupiant. An Mœcenati perisse credis agellum sabinum, cuius usufructum donauit Horatio? Nõ poterat pluris uendere quantũlibet diligẽs negotiator. Quod innu

Henricus Glareanus

Vdalricus Huttenus

meri reges immensa pecunia, quam in colossos & pyramides insumebant, consequi nō potuerunt, hoc iste breui agello mercatus est, nullis unq̄ seculis intermoriturum famæ decus. Atq; utinā omniū benignissimo Mœcenati saltem aliquam huius gratiæ portionem queam rependere. Non quod ille quicq̄ huius rei uel postulet uel expectet. Egregia uirtus abunde seipso contenta est, quæ quidem quo maior est & absolutior, hoc magis fugitat gloriam. At uera gloria sequitur fugientem. Pulchrius est meruisse famam, q̄ obtinuisse. Non refert illius cui debetur. At nostra refert, ne parum grati parūq; memores uideamur. Refert omnino ut egregia uirtutis exempla posteritati cōsecrentur, quo plures inflāmentur ad honesti studium. Verum quod ingenioli nostri tenuitas nō potest assequi, quod nostra nō ualet præstare infantia, id alij præstaturi sunt, uel hoc nomine feliciores, quod gratiores esse licet. Nos tamen adnitemur, si modo uita comes erit, quā uel in hoc ipsum annos aliquot proferri cupiam, ut liqueat certe conatos fuisse, si minus assecutos. Sed dum harum rerū cogitatione teneor, haud scio quo modo pene operis instituti immemor, diutius q̄ par est, immoror digressioni. Proinde ad id quod agitur recurrendum.

Vera gloria sequitur fugientem.

Digressioni immorari.

Desyderantes uos cupide.) οὕτως ἱμειρόμενοι ὑμῶν. conatus est explicare ἱμασμ uerbi Significat enim alicuius desyderio mutuoq; teneri affectu, sicuti parentis, aut amici.

Volebamus.) ἐυδοκοῦμεν, & hoc uerbum affectum habet, quasi dicas, gestijt animus.

Quoniā charissimi.) διότι ἀγαπητοὶ. i. propterea quod dilecti &c̄. Memores em̄ facti estis.) μνημονεύετε γάρ. i. meministis enim. Atq; ita legit Ambrosius.

Labores nostri.) κόπου & μόχθου, duobus uerbis idem significauit, nisi quod μόχθος labor est cum difficultate coniunctus, quasi dicas, conatum aut molitionem, & ideo uertunt, fatigationes. Nocte & die.) νυκτὸς γὰρ καὶ ἡμέρας. i. Nocte enim & die.

Et sine querela.) ἀμέμπτως. i. ita ut nemo de nobis quæri potuerit, hoc est, inculpate.

Affuimus.) ἐγενήθημεν, i. fuimus. Qualiter unumquēq; uestrum.) Hic nisi subaudias uerbum, complexi fuerimus, aut aliud simile, sermo erit imperfectus. Verum id in Paulo iam nouum esse non oportet.

Et testificati sumus.) καὶ μαρτυρόμενοι. i. testificantes, aut potius obtestantes.

Accepistis nō ut uerbū ho.) Vt, nō inuenio in q̄busdam exēplaribus græcis, οὐ λόγον ἀνθρώπων. i. nō sermonē hominū. Etiamsi hic nōnihil uariant exemplaria. Et apparet ex Græcorū scholijs ὡς aduerbiū nō esse additū in priori parte, sed, suscepistis uerbum dei. Quod efficacius est, q̄ ut uerbū dei. Quā q̄ prior illa uox dei, ad superiora ptinet, cū accepistis a nobis uerbum auditus dei, hoc est, uerbum quod uobis p̄ nos loquebatur dei. At ego malim, cū acciperetis, q̄ cū accepissetis. Alioqui quō accipiebāt, q̄d iā acceperant.

Quam sancte.) ὡς ὁσίως. i. ut siue ꝓ. Quā q̄ & interpres recte uertit.

Qui operat̄.) Qui, apud Græcos referri potest uel ad uerbū, uel ad deū, sed magis ad uerbū, & ita Ambrosius, quod & operat̄, addita etiā copula, & in hoc cū Græcis concordans. Nam Paulus sentit eū diuini uerbi ueluti semē agere in Thessalonicensibus.

Vobis q̄ credidistis) πιστεύσασιν. i. q̄ creditis. Et ita legit Ambrosi⁹, aut certe q̄ credebatis ꝓpter uerbū p̄teriti tp̄is cui adhæret. Cōtribulib⁹ uestris.) Græce est, ꝓprijs cōtribulib⁹. ἰδίων συμφυλετῶν. i. a ꝓprijs cōtribulib⁹. Quā q̄ magis significat eiusdē gentis q̄ trib⁹.

Sicut & ipsi) subaudi nos. Et ꝓphetas) Græce est, & ꝓprios ꝓphetas, ἰδίους προφήτας.

Peruenit aūt in illos ira dei.) Dei apud Græcos hoc loco nō addit̄. ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργή. i. ꝓuenit aūt in illos ira. Porro εἰς τέλος dixit, ꝓ eo quod est extrema, siue ad extremū, hoc est, implacabilis ira dei. Desolati.) ἀπορφανισθέντες. i. uelut orphani facti & orbati uobis ceu ꝓsentijs. Ad tēpus horæ.) πρὸς καιρὸν ὥρας. Cur nō potius, ad oportunitatē, siue occasionē, aut certe articulū tēporis. Quādoqdem hora tēpus est Græcis, καιρὸς breue tēpus. Aspectu, nō corde.) προσώπῳ, οὐ καρδίᾳ. i. facie, nō corde. Atq; ita legit Ambrosius. Abundātius festinauimus.) περισσοτέρως ἐσπουδάσαμεν, quod significat & studuimus & curauimus.

uimus.Et abundantius dictū est ꝓ magis siue uehementius. Et semel & iterꝝ) ἅπαξ καὶ δὶς.i. & bis,sed latine uertit interpres. Nonne uos.) Græce est,& uos,ut intelligas eum de alijs quoq; simili modo gloriari. Ante dñm.)ἔμπροσθεν τοῦ κυρίου.i.coram dño,siue in conspectu domini.

EX CAPITE III.

SVstinentes.) στέγοντες.i.nō ferentes,hoc est,impares desyderio uidendi uos.

Placuit nobis.) εὐδοκήσαμεν,quod ut explicaret Ambrosius uertit,optimū duximus.Diuus Hieronymus putat uocem esse nouam a Septuaginta conflctā, ad explicandam proprietatem Hebraei sermonis. Remanere.)ἀπολειφθῆναι.i.relinqui.Ambrosius legit,ut Athenis soli relinqueremur.

Ministrum dei) Addunt Græci,καὶ συνεργὸν ἡμῶν.i.cooperarium nostrum.Ita Ambrosius,Et participem operis dei.Sic enim reddit συνεργόν.

Ne quis moueatur.) σαίνεσθαι,quod græca quidem scholia exponunt,turbari aut terreri.Sumpta metaphora a canibus,caudam mouentibus.

Veniente & annunciante.) Vtrūq; apud Græcos præteriti temporis est, ἐλθόντος καὶ εὐαγγελισαμένου.i.cum uenisset & annunciasset.quemadmodum legit Ambrosius.

Sicut & nos.) καθάπερ καὶ ἡμεῖς,ὑμᾶς.i.sicut & nos,uos.

Abundantius orantes.) ὑπερεκπερισσοῦ. Et exprimens uerborū ἐπίτασιν Ambrosius legit,Abundantissime orantes.Cōgeminauit enim Paulus uehementiam affectus,ὑπερ.i. eximie,ἐκ περισσοῦ,ex abūdanti,siue ex supfluo,quasi dicat,supra modū,& plusq; oportet.

Et nos in uobis.) ἐν ὑμᾶς.i.in uos. Sine querela) ἀμέμπτως.i.irrepḥensa,ut legit Ambrosius.Refertur enim ad corda,quæ talia uult esse Paulus,ut nulla de his possit esse q̄rimonia.

EX CAPITE IIII.

VT quemadmodum accepistis.) Vt,redundat. Sic & ambuletis.) ἵνα περισσεύητε μᾶλλον.i.ut abundetis magis.Reliqua nempe hæc,sic & ambuletis,redundant.Adiecta uidentur explicandæ sententiæ gratia.Ambrosius tamē addit, sicut & ambulatis. Quoniā uindex)Propterea ꝙ uindex siue ultor &c.διότι. Sicut prædiximus.) Sicut & prædiximus,& ita legit Ambrosius addita cōiunctiōe.

In immundiciam.) ἐπὶ ἀκαθαρσίᾳ,quod pinde ualet,ac si dicas,nō uocauit nos hac lege,ut essemus immundi.Siquidē causa & cōditio uocationis erat, ut desineremus esse quod eramus. Hanc enim uim habet nōnunq; præpositio ἐπὶ apposita dandi casui, q̄q; in eo quod proxime sequitur abusus est,ἐν ꝓ ἐπὶ.

Qui hæc spernit.)Hæc redundat.ὁ ἀθετῶν.i.qui reiicit.Addidit interpres ꝓnomē hæc, explicandæ rei gratia. Qui etiam)Etiam nō est,καὶ διδόντα.i.qui dedit,& ita legit Ambrosius. In nobis.) εἰς ὑμᾶς.i.in uos. De charitate fraternitatis.) φιλαδελφίας.i.fraterno amore.Siqdem hac uoce,ex amore & fratre cōposita apostoli significare solent, mutuum Christianorum inter ipsos amorem,idq; ex Hebræoꝝ more,qui omnes suæ gentis fratres uocant. Necesse habuimus.) χρείαν ἔχετε.i.necesse habetis,hoc est,nō est necesse uobis ut scribam. A deo didicistis.) θεοδίδακτοι,quod alibi uertit dociles dei, hic significat a deo doctos,& diuino instinctu per se afflatos.

philadelphias: hoc vox ex amore ꝙ fere composita apo: significare solet mutuū amorē Chri:

Et operam detis.) καὶ φιλοτιμεῖσθαι,quod significat ambitiose conari.Ambrosius uertit eniti.Nos,in hoc incumbatis. Vt uestrū negocium agatis.) καὶ πράσσειν τὰ ἴδια.i.ut agatis res ꝓprias.Deterret enim ab alienis appetendis & ocio,quo iam tum sub religionis prætextu ꝓpendebant plæriq;. Nunc hoc hominū genere refertus undiq; mūdus est. Porro ridicule qdam locū hunc interpretant de curando negocio propriæ salutis.

Sub prętextu religionis, multi appetūt otiū ꝙ appetenda.

Et nullius aliqd desyderetis.) καὶ μηδενὸς χρείαν ἔχητε,i.nullius indigentiā habeatis.Potest aūt nullius,uel ad hominē referri,uel ad rem ,curate,ne quid uobis desit,aut curate, ne sit implorandū auxiliū alienū. De dormientibus.) περὶ τῶν κεκοιμημένων,quasi dicas,somno sopitis,uel soporatis,a dormisco magis q̄ a dormio. In aduentu.) In aduentum.

In iussu) ἐν κελεύσματι. Nō est simplex iussio,sed uox illa,qua nautæ seu milites se mu

tuo adhortant̃ ad rem strẽnue gerendã. Adducet cum eo) σὺν αὐτῷ.i.secum,aut cum eo,hoc est,cum filio,id quod mihi magis probat̃. In iussu & in.) Et redundat,ἐν φωνῇ.i. cum uoce. Primi.) πρῶτον.i.primũ,siue prius.

Nos qui uiuimus.) Paulus ita loqui uidet̃,quasi resurrectio ea ætate esset futura. Tã etsi quoniam participijs est usus,quæ sequunt̃ rationẽ eius uerbi,cui adhærent,uerti poterãt & per futurum,ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι,ἅμα σὺν αὐτοῖς ἁρπαγησόμεθα.i.nos q uiuemus & reliqui erimus,una cũ illis rapiemur. Mirum autem quantus hinc ortus sit tumultus Theologorum,dum explicare cupiunt,quod Paulus hoc loco plane dicit quosdam resurrecturos,qui uiuant. Verum id quoniam nõ est huius instituti, nec ꝑsequar in præsentia. Mihi uidetur pulchre posse consistere,quod clarissime dixit Paulus, ut non confugiamus ad cõmenticias illas & coactas interpretationes.

Commenticiæ & coactæ interpretationes.

Obuiã Christo.) εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου.i.in occursum domini. Atq; ita legit, is quisqs fuit,qui scripsit epistolam ad Demetriadem uirginem. Nam sunt qui putãt eam esse nõ Hieronymi,sed Iuliani. In uerbis istis.) ἐν τοῖς λόγοις τούτοις τῶν πνεύματος.i.in uerbis ijs spiritus. In nõnullis Græcorum codicibus additũ reperi. Verum haud scio an mendose, præsertim cũ nec apud Hieronymũ,nec apud Ambrosiũ ita legã,ne apd̃ Vulgariũ qdẽ.

EX CAPITE V.

ET momentis.) καὶ καιρῶν. Melius fortassis uertisset,articulis, siue oportunitatib⁹. Nam χρόνος simpliciter tempus significat,ut annũ aut mensem. At καιρὸς, articulum temporis cum res gerenda est. Diligenter scitis.) ἀκριβῶς οἴδατε.i. exacte nostis,siue ad plenum scitis. Et securitas.) ἀσφάλεια.i.cũ tuta res, & nihil est periculi,& idcirco Ambrosius uertit,firmitas. Supueniet interitus.) ἐφίσταται ὄλεθρος.i. instat uel imminet interitus siue exitium,uerbo præsentis temporis,ut efficacius exprimeret inexpectatum mali incursum. Nec est (effugient) sed effugiant,ἐκφύγωσιν,hoc est nõ possent effugere. In utero habenti.) τῇ ἐν γαστρὶ ἐχούσῃ.i.in utero habenti,dandi casu. Est autem hic ὠδὶν.i.dolor,sed proprie parturientiũ. Vnde Ambrosius sic extulit,quẽ admodum dolor partus pregnanti, ut sit sensus, Sic illis imminere subito diem iudicij, ut mulieri grauidæ nixus ingruit & dolor partus.

Non est noctis,neq; tenebrarum) Valla legit,ἐσμὲν.i.sumus,non estis. Quamq̃ qd̃ ad sensum nihil interest. Sentit enim de omnibus Christianis. Ambrosius legit, Non estis noctis. Et ædificate alterutrum.) εἷς τὸν ἕνα.i.unus unum,hoc est,uicissim alius alium.

Vt habeatis illos abundantius in charitate.) Græca sic habent, καὶ ἡγεῖσθε αὐτοὺς ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ ἐν ἀγάπῃ. Quorum sententia sic reddi poterat,ut illos summopere habeatis in p̃cio,in charitate. Ambrosius ita legit, Vt illis summũ honorem habeatis in charitate &c̃. Congeminauit autem,ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ,de quo superius admonuimus.

Propter opus illorum) διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν,quod perinde sonat,quasi dicas, propter facta illorum. Hunc locum oportet annotare diligenter episcopos,qui exigunt a suis summũ honorem,cum ipsi non curent præstare suum officium. Paulus iubet eos haberi in summo honore,sed propter opus. Nec propter inanem titulum,hoc est laborantes, præsidentes in domino,non in fastu admonentes,docentes,consolantes,quod proprium est episcoporum munus.

Et pacem habete cum eis.) εἰρηνεύετε ἐν αὐτοῖς.i.pacifici sitis inter illos. Quãq̃ interpres uertit sententiam satis recte. Alij Græcorum codices habebant, ἐν ἑαυτοῖς,hoc est,inter uos. Atq; ita legit Ambrosius.

Corripite inquietos.) νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους.i.admonete inordinatos,siue incompositos. Sentit autem intractabiles,qui parere nolunt,& ob hoc turbant cõmunem pacem.

Suscipite infirmos.) ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν.i.subleuate & fulcite,quod Ambrosius legit, Opitulamini infirmis.

Patientes estote.) μακροθυμεῖτε.i.longanimes sitis.

Omnia autem

Omnia autem probate.) Autem apud Græcos non additur, nec ad rem facit. Cæterũ δοκιμάζω Græcis quoq; uerbum est anceps, quemadmodum Latinis probare, quod interdum est approbare, interdum explorare. Cuiusmodi sit Vulgarius hoc loco interpretatur probate, dijudicate. Quemadmodum alibi, Probate spiritus, si ex deo, sint. Audiendi prophetæ, sed cum iudicio.

Abstinete uos.) ἀπέχεσθε. i. abstinete. Nec additur, uos.

In omnibus uobis.) εἰς ὑμᾶς. id est, in uos.

Sanctificet uos per omnia.) ἁγιάσαι ὑμᾶς ὁλοτελεῖς καὶ ὁλόκληρον τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχή. &c. id est, Sãctificet uos totos, & integer spiritus uester, & anima &c. Hieronymus in quæstionibus ad Hedibiam ita citat hunc locum, Deus igitur pacis sanctificet uos p omnia, uel in omnia plenos, siue perfectos. Hoc enim magis sonat ὁλοτελεῖς. Ergo sensus est, Sanctificet uos per omnia perfectos, hoc est, & in spiritu, & in anima, & in corpore. In has enim partes hominem diuidit Paulus. Porro ὁλόκληρον Hieronymus uidetur non legisse, nec mihi uidetur ad sensum pertinere. Non enim loquitur de integritate spiritus, quem non diuidit, sed hominis, qui suis constat partibus. Sine querela.) ἀμέμπτως. i. irreprehensibiliter. Epistola hæc.) Hæc, redundat apud nos. Additum est autem ad explicandam articuli uim, τοῦ.

In spũ, in anima, & in corpore

EPISTOLAE PRIMAE AD THESSALONICENSES FINIS.

ANNOTATIONES IN EPISTOLAM SECVNDAM AD THESSALONICENSES.

VT dignum est.) Inuenitur quidem & hoc apud Latinos. Cæterum usitatius magisq; latinum est, ut par est, καθὼς ἄξιόν ἐστιν.

Vnusquisq; uestrum.) ἑνὸς ἑκάστου πάντων.) Addunt, omniũ, ad uehemẽtiam. Et Ambrosius, Vniuscuiusq; omniũ uestrum.

In exemplum.) ὑπόδειγμα. i. exemplum, siue ostensionem. Præpositio in redundat. Aut in nominandi casu, ostensio ut referatur ad illos qui affligunt, id est, Vos estis documentum, & ostenditis rectum esse iudicium dei, cum tanta passos remunerat regno dei. In regno dei.) In præpositio redundat, nec addit Ambrosius.

Si tamen iustum est.) Ambrosius legit, siquidem, non si, tamen græca scholia exponunt hoc loco εἴπερ positum pro ἐπειδήπερ. i. quandoquidem. Affirmantis enim esse, non dubitantis. Quod si maxime siquidem ponatur pro si, tanto magis affirmabit, ueluti uerum inferens, de quo nefas sit dubitare.

Retribuere retributionem.) ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλῖψιν. i. Retribuere affligentibus uos afflictionem. Et Ambrosius, Retribuere eis qui uos deprimunt pressurã.

Requiem.) ἄνεσιν. i. remissionem, hoc est, refrigerium & refocillationem, siue relaxationem. Ne quis accipiat de remissione peccatorum.

Virtutis eius.) δυνάμεως.i.potentiæ. Dantis uindictam.) Dantis ad dominũ refert, non ad flammam. Nam cuius apud Latinos anceps est sermo, apud Græcos non est.

In flamma ignis.) ἐν πυρὶ φλογὸς.i.in incendio siue igni flammæ. Atq; ita legit Ambrosius. Pœnas dabunt.) δίκην τίσουσιν.i.pœnam luent, siue pendent. In interitum.) Redundat. ὄλεθρον αἰώνιον. ut addatur appositiue, & intelligamus nonquamlibet pœnam, sed æternam. A gloria uirtutis.) ἀπὸ τῆς ἰσχύος.i. roboris, siue potentiæ. Ne quis accipiat ἀρετῆς.i.uirtutem, quæ pugnat cum uitio, ut sæpius iam admonuimus.

Admirabilis fieri.) θαυμασθῆναι, quod Ambrosius expressit, mirificari. Est enim Græcis uerbum passiuum, cum quis alijs redditur admirandus.

Quia creditum est testimonium nostrum.) ὅτι ἐπιστεύθη τὸ μαρτύριον ἡμῶν. Ambrosius ut uitet amphibologiam, sic explicat, quia fidem habuit testimonium nostrum. Sed latinius poterat, quod fides habita sit testimonio nostro.

In die illo.) Ambrosius hic addit, aduentus domini.

In quo etiam oramus.) εἰς ὃ καὶ προσευχόμεθα.i.in quod & oramus, siue ad quod. Si refers ad superiora, hic erit sensus, ut cum primis fiat oratio, hoc est, ante omnia. Et in hãc sententiam exponit Chrysostomus. Sin ad sequentia, sensus erit, Vt orationes fiant ab omnibus. Sua uocatione.) τῆς κλήσεως.i. uocatione. Et dignetur ἀξιώσῃ. Ambrosius uertit, dignos habeat. Nec additur, sua, apud Græcos.

Omnem uoluntatem.) εὐδοκίαν.i.beneplacitum, siue bonum propositum.

Bonitatis suæ.) ἀγαθωσύνης. Nam suæ rursus abundat.

In uirtute.) ἐν δυνάμει.i.potentia & robore.

Clarificetur.) ἐνδοξασθῇ.i.celebre fiat, aut nobilitetur.

EX CAPITE II.

PEr aduentum.) Græca sic habent. ὑπὲρ τῆς παρουσίας, τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, καὶ ἡμῶν ἐπισυναγωγῆς ἐπ' αὐτὸν ἡμῶν. Quorum sententia ita reddi poterat, Nomine aduentus domini nostri Iesu Christi, & nomine aggrauationis nostræ in illum. Atq; in hunc sensum interpretantur græca scholia. Obtestatur enim eos, nõ solum hoc nomine, quod Christus apparitur sit in sua potentia, sed quod ipsi quoq; fideles illic sint adfuturi, & adiungendi Christo.

Cito moueamini) ταχέως σαλευθῆναι, quod est proprie fluctuantis, & dimoti de loco.

A uestro sensu.) νοὸς.i.mente, siue intellectu.

Tanq; per nos missam.) ὡς δι' ἡμῶν.i.tanq; per nos. Missam, additum est explicandi causa, etiamsi nonnihil mutat de sensu. Nam Paulus non uult eos cõmoueri, neq; per spiritum, tanq; a Paulo profectum, neq; per sermonem, Pauli nomine allatum, neq; per epistolam, illius iussu aut nomine scriptam, atq; id sonant uerba græca.

Dies domini.) Pro domini Græcus habet Christi.

Nisi uenerit discessio.) ἀποστασία, quod Ambrosius uertit, defectionem. Nempe cum aliquis desciscit a suo autore seu principe.

Homo peccati.) ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας. Diuus Ambrosius ut explicaret uim articuli, legit, Homo ille, ut acciperemus de certo homine dictum.

Sup omne quod dicitur.) Interpres legisse uidetur ἐπὶ πᾶν τὸ λεγόμενον. Verum græci codices sic habent, ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεὸν ἢ σέβασμα.i.supra uel aduersus omnem qui dicitur deus, aut cultus, siue ueneratio. Hieronymus in quæstionibus citat ad hunc modum. Contra omne quod dicitur deus aut religio, propius accedens ad græca uerba: Quanq; uideo quosdam pro πάντα legere πᾶν τὸ.i. aduersus omne quod dicitur deus, aut religio. Nam σέβασμα proprie dicitur id quod adoramus, & summa reuerentia uenerамur, & quod maiestate præcellit, idq; uerti poterat numen.

Tanquam sit deus.) ὅτι ἐστὶ θεός.i.quod sit deus, hoc, est, ostentans se esse deũ, cũ nõ sit.

Non retinetis.) οὐ μνημονεύετε, id est, Non meministis. O stultam copiæ affectationem, etiã

nem,etiam cum iniuria ſenſus. Vtrum quæſo iſtud eſt uertere diuinas literas, an potius in re ſeria ludere.

Hæc dicebam uobis.) Ambroſius,niſi codex mendoſus eſt,legit ad hunc modũ, Nõ meminiſtis,quod me adhuc apud uos agente,hæc dicebantur uobis.

Vt reueletur in ſuo.) Deeſt,ille. εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν.i.ut ille reueletur.Ille inquã aduerſarius de quo modo dictum eſt.

Myſterium operatur iniquitatis.) Iacobus Faber putat operatur hic accipi paſſiue p patiatur. Tametſi nihil eſt neceſſe,cum ſit uerbum medium & ἐνεργεῖν,non eſt proprie patrare aut facere,ſed agere,hoc eſt,uim ſuam exercere,ſicuti ſpiritus dicitur operari in nobis,cum uim ſuam & efficaciam oſtendit. Ita nunc Paulus dicit Antichriſtum nondũ apparuiſſe,ſed tamen occulte iam illius ſpiritum ualere & agere in his qui perſequuntur Chriſtianos. Græci interpretes arbitrantur,hoc dictum in Neronem.

Tantum ut qui tenet nunc te.) μόνον ὁ κατέχων ἄρτι ἕως. Videt in græco codice deeſſe, ὁ κατέχων ἄρτι κατεχέτω.i.is qui nunc obtinet,obtineat donec &c. Niſi malumus apoſiopeſin eſſe,quæ plus ſignificarit ſilendo,& ſi uerbum explicuiſſet. Hunc locum exponunt de imperio Rhomano,quo ſoluto ſit uenturus Antichriſtus.

Interficiet.) ἀναλώσει,i.conſumet.

Illuſtratione aduentus.) τῇ ἐπιφανείᾳ.i.apparitione. Etiamſi Ambroſius legit,illuſtratione præſentiæ ſuæ,ut accipias claritate Chriſti,obſcuratum iri Antichriſtum.

Et prodigijs mendacibus.) ψεύδους.i.mendacij.

His qui pereunt.) In his eſt græce,licet reclament Latini.

Charitatem ueritatis.) τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο.i.dilectionem ueritatis nõ acceperunt. Atq; ita legit Diuus Ambroſius.

Ideo mittet,& ideo,) καὶ διὰ τοῦτο.id eſt,& ideo.

Operationem erroris.) ἐνέργειαν τῆς πλάνης.id eſt, Efficaciam ſeductionis,uel impoſturæ,ut referatur ad prodigia,quæ facturus ſit Antichriſtus. Nimirum agente in illo ſpiritu immundo. Quandoquidem Diuus Hieronymus arbitratur Paulum hunc ſumpſiſſe locum ex Eſaia, qui ſcribit, Dominus miſcuit ei ſpiritum erroris. Porro ſpiritus eſt agere,uelut ignis.

Sed conſenſerunt.) ἀλλ' εὐδοκήσαντες,ἐν τῇ ἀδικίᾳ,quod ita uerti poterat,Sed quibꝰ placuit iniquitas. Aut,ſed probauerunt iniquitatem.

Quod elegerit nos.) ὅτι εἵλετο ὑμᾶς.i.elegit uos.

Primitias in ſalutem.) ἀπ' ἀρχῆς εἰς σωτηρίαν.id eſt,Ab initio in ſalutem. Et Ambroſius legit,A principio. Apparet interpretem legiſſe,ἀπαρχὰς,ſiue ἀπαρχήν,quod ſonat primitias,ut ſit ſenſus,illos inter primos fuiſſe uocatos ex Theſſalonicenſibus. Sin legas, ἀπ' ἀρχῆς,pertinet ad diuinam prædeſtinationem. Quanq; ex ijſdem uerbis & hic ſenſus accipi poteſt,Eripuit nos deus ab imperio.

In qua & uocauit.) εἰς ὅ.i.in quod. Idq; poteſt uel accipi abſolute,uel referri ad ſpiritũ, ut dicas in quem. Et ita indicant græca ſcholia.

Quas didiciſtis.) ἐδιδάχθητε.i.quas docti eſtis,ut obiter magis cõmendet ſuum officium.

Exhortetur corda ueſtra.) παρακαλέσαι ὑμῶν τὰς καρδίας.i.cõſoletur corda ueſtra. Tam &ſi uerbum παρακαλέσαι ambiguum eſt,& apud Græcos ſermo præcedit opus.

EX CAPITE TERTIO.

AB importunis) ἀπὸ τῶν ἀτόπων,quod magis ſonat abſurdis,& prodigioſis.

Fidelis autẽ deus) Græce eſt dominus,πιστὸς δὲ ἐστὶν ὁ κύριος.

Quoniam quæcũq;)ὅτι,quod Mira confuſio coniũctionũ.

In charitate) εἰς τὴν ἀγάπην.id eſt in dilectionẽ. Et patientiã Chriſti.) καὶ εἰς τὴν

εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ χριστοῦ .i.in expectationē Christi. Ita legit Ambrosius & recte. Cæterū ὑπομονὴ sonat perseuerantiā in re quapiam nō sine molestia, sed rursū cū expectatione præmij aut certe finiēdi mali. Denunciamus autem) Idem uerbum est quod uerterat præcipimus. παραγγέλλομεν. Ambulātes inordinate) ἀτάκτως, i.incomposite.

Non inquieti fuimus) οὐκ ἠτακτήσαμεν, i. non inordinati siue nō incompositi fuimus, Ambrosius uertit. Non intemperanter uiximus apud uos, & ἀτάκτως item uertit intemperāter. Miræ uero huius interpretis deliciæ, qui modo ἀτάκτως uertit inordinate, nūc ἠτακτήσαμεν uertit fuimus inquieti, cū utriusq; dictionis eadē sit origo. Recte uertit Ambrosius modo sensit intemperanter idē esse, quod turbulente, & intractabiliter. Si quidē latinis in ordinem cogi dicuntur, qui cōmuni legi astringuntur, nec ulla in re differunt a cæteris. Huic diuersum est, si quis contēptis legibus publicis, suo uiuat arbitratu. Id enim uocat Paulus ἀτακτεῖν præter ordinem uiuere.

Neq; gratis panem manducauimus.) Ambrosius legit, edimus, ut appareat illum legisse, ἐφάγομεν, pro ἐλάβομεν, Cæterum quod nunc habetur in græcis codicibus, magis quadrat cū eo quod sequitur a quoq;. In labore & fatigatione,) κόπῳ καὶ μόχθῳ, de quo superius meminimus, uterq; uertit eodem modo. Quasi non habuerimus,) ὅτι οὐκ ἔχομεν, i. quod non habeamus & demus, non daremus, δῶμεν, hoc est quod id nobis non liceat facere. Quo dicto simul & excusat alios qui sumebant, & suā temperātiā exaggerat, qui adeo nihil exegerit præter ius, ut ne quod iustū quidē fuerat acceperit.

Denunciabamus,) παρηγγέλλομεν, i. præcipiebamus, hic ubiq; ostentat suam ineptam copiam etiam anteq; nos de copia prodidissemus. Audiuimus enim.) ἀκούομεν γὰρ id est audimus enim, ut sit tempus instans. Ambulare inquiete.) ἀτάκτως, quod paulo superius uertit inordinate, nunc uertit, inquiete. Rursum Ambrosius intemperāter, Et hoc loco περιπατοῦντας, aptius est, obambulantes, quæ est natiua huius uocis significatio. Nihil operantes, Sed cur, &c.) Non seruauit interpres elegantiā græci sermonis, μηδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομένους, i. nihil agentes, sed curiose agentes, Quāq; illud περιεργαζομένους, significat & superuacua, & inutilia agētes. Hinc certe apparet aliud esse ἐργαζομένους & ἐνεργοῦντας, ἐργάζεσθαι & ἐνεργεῖν, cū utrūq; soleat eodē uerbo reddere.

De inepta copia, etiā an Erasmū copiā prodidā

In domino Iesu Christo) διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν, i. per dn̄m nostrum.

Suum panem) τὸν ἑαυτῶν ἄρτον id est suum ipsorum panem, Idq; ἐμφατικώτερον, quasi dicas non alienum, sed suum.

Per epistolam hanc,) Hunc est græce, sicut & in emēdatioribus latinorū exēplaribus.

Vt confundatur,) ἵνα ἐντραπῇ, id est ut pudefiat, & ut rubore suffundatur, cū uiderit se uitari ab omnibus. Confunditur & is qui alioqui perturbatur. Idcirco diuus Ambrosius, ut explicaret uim uerbi græci, uertit, ut reuerentia cōfundatur.

Quasi inimicū,) ὡς ἐχθρόν, i, ut inimicū. Mira apostoli lenitas, qui ne intractabilē quidem uelit pro inimico haberi. Corripite ut fratrē) νουθετεῖτε. Ambrosius uertit, monete cōsilijs, cui magis placuit uerbū lenius. Sēpiternam) διὰ παντὸς id est semper.

In omni loco ἐν παντὶ τρόπῳ, i. in omni modo. Quanq; interpres uidetur legisse, τόπῳ pro τρόπῳ, & ad eundem modum legit Ambrosius, etiā si græca scholia τρόπῳ legunt.

Deus sit cum om.) dominus est non deus. Et ita legit Ambrosius.

Et salutatio mea) mea ablatiui casus est, & refertur ad manu.

EPISTOLAE SECVNDAE AD THESSALONICENSES FINIS.

ANNOTATIONES IN EPISTOLAM PRIOREM AD TIMOTHEVM.

SECVNDVM imperium.) κατ' ἐπιταγήν. apertius hic erat, iuxta iniunctionem, siue delegationē. Nam ἐπιτάσσω est iniungere & mandare quippiam. Sentit em̄ de munere apostolico, quod non ipse sibi uindicarit, sed ab ipso Christo fuerit delegatū. Et Christi Iesu spei nostræ.) ἐλπίδος ἡμῶν. Apertius erat, a Iesu, qui est spes nostra, siue spe nostra.

Dilecto filio.) γνησίῳ τέκνῳ. i. germano filio. Et ita legit Ambrosius. Germanum uocat, uerum & ingenuum nō adulterinū, quod per omnia responderet spirituali patri Paulo, id quod est filiorum referre parentē, & nō degenerare. Sed de hac uoce alias dictū est.

Gratia & misericordia.) Græci nō addunt cōiunctiones hoc loco, sed gratia, misericordia, pax. Christo Iesu dño nostro.) Græcanici codices iterant dñi cognomen, κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν. i. a domino Iesu Christo, q est dñs noster. Quasi aliter sit dominꝰ omniū, aliter fideliū, quos peculiariter possidet. Quāq; dissentit & Ambrosiꝰ & uulgata æditio. Vulgariꝰ cōtra nobiscū facit. Sicut rogaui te) παρεκάλεσά σε. Quāq; græca uox anceps est, tamē hic magis quadrabat, hortatus sum, ut Vallæ placet. Tametsi Paulus eo uerbo nōnūq; usus est erga plebeios. Vt remaneres Ephesi.) Oratio plenior græce q; latine, ꝓpterea q; προσμεῖναι potest esse uel infinitiui modi uel imperatiui, quantū ad sensum attinet. Sicut te rogaui, manere, maneto. Atq; ita legisse uidet̄ Ambrosius. qui legit ut denuncies, quod nō quadraret, nisi accederet, maneto, aut simile uerbum.

Interminatis.) ἀπεράντοις. i. quæ finem nō habent, cuiusmodi fere nunc sunt uulgarium Theologorum quodlibeta. Nam quo plus est eiusmodi quæstiūcularum, hoc plus etiā subscatet. Quod Fabius admonet de casibus proponendis. Ambrosius uertit, infinitis.

Ne aliter docerent.) μὴ ἑτεροδιδασκολεῖν. i. ne diuersa doceant, aut potius ne diuersis utérentur doctoribus, uerbo composito, ab ἕτερος alius, & διδάσκαλος doctor. ἑτεροδιδασκαλεῖν, quod est, nunc his, nunc illis uti doctoribus. Quāq; Chrysostomus & hunc secutus Vulgarius, ἑτεροδιδασκαλεῖν interpretantur diuersam inducere doctrinam, ut ad pseudapostolos pertineat.

Aberrantes.) ἀστοχήσαντες. i. cum aberrassent. Et est uox ꝓpria his q aberrant a scopo.

Conuersi sunt.) ἐξετράπησαν, in malū deflexerunt. Et magis explicat græcam uocē, uel luti cum aberrans a scopo, alio se deflectit.

In uaniloquium) εἰς ματαιολογίαν. Quantum ad pronūciationem attinet matæologia nō multum abest a theologia, cum res inter se plurimum discrepēt. Prōinde nobis quoq; cauendum est, ne sic sectemur theologiam, ut in matæologiam incidamus, de friuolis nugis sine fine digladiantes. Ea potius tractemus quæ nos transforment in Christum, & cœlo dignos reddant. Quorsum enim attinet decertare, quot modis accipiatur peccatum, priuatio dumtaxat sit, an macula inhærens animæ. Hoc potius agat Theologus, ut omnes horreant oderintq; peccatum.

Matæologia. Theologia.

Neq; de his quæ loquuntur) Græce est, quæ loquuntur. ἃ λέγουσι, Nec est geminū neq;.

Scientes hoc.) εἰδὼς. i. sciens. Mutat autem & alijs aliquot locis Paulus subinde numerum, q; referri poterat sciens ad uerbum χρῆται. i. utatur.

Et non

Et nō ſubditis) ἀνυποτάκτοις.i.q ſubdi nolūt nec ferūt impiū. Ambro. Vtit, inobſeqntib⁹.

Cōtaminatis.) βεβήλοις.i.prophanis & arcendis à ſacris. Porro cōtaminati piaculo ali quo, a ſacris arceri ſolent. In eundem fere ſenſū ſonat Græcis, ἀνόσιον. Nam ὅσιος dicit ab ἅζομαι τὸ σέβομαι. Vnde ἀνόσιον uocant, qui nō uereť nec deos nec homines. Et ideo ſubiecit prophanis, qui alieni ſunt a ſacris. Homicidis.) ἀνδροφόνοις.i.uiricidis, ſi quis ad uerbum uertat. Plagiarijs.) ἀνδραποδισταῖς.i.qui aliena mancipia ſubducunt furto, quod genus furti plagium uocatur apud Iureconſultos. Quemadmodū qui ſacra furātur, ſacrilegi, qui de publico aut principis fiſco, peculatores, qui iumenta aliena abducunt, abigei, ita qui liberos aut ſeruos alienos, plagiarij. Id uero cum extet non ſolum apud Iureconſultos, uerum in omnibus pene bonis autoribus, quis non admiretur Lyrani uel imperitiam, qui hoc ignorarit, uel ſocordiam, qui nō ueſtigarit, uel impudentiam, qui tam expedite ſit interpretatus. Plagiarij, inquit, ſunt aſſueti plagas & uerbera alijs inferre. Et hunc ſecutus Carrenſis. Plagiarijs, inquit, qui plagas cuiuſlibet generis inferūt proximis. Aquinas cum cætera ferme exponat, plagiarios prudens diſſimulat, ſatis ipſo ſilentio confitens uocem ſibi parum intellectā fuiſſe. Græca uox a mancipio dicta eſt, ἀνδράποδον enim mancipium ἀνδραποδιστής, quaſi dicas, fur mancipiarius.

Sacrilegi Peculatores Abigei Plagiarij

Quæ eſt ſecundum euangelium.) Hæc duo uerba, quæ eſt, non inuenio in græcis codicibus, quāq; recte ſunt addita explicandi cauſa. Ambroſius & interpres uulgatus legiſſe uidentur addito articulo, τῇ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον.i.quæ eſt ſecundum euangelium.

Quod creditum eſt mihi.) Creditum hoc loco cōmiſſum ſignificet oportet, ὃ ἐπιστεύθην ἐγώ, concreditum erat apertius. Et gratias ago.) καὶ χάριν ἔχω.i.gratiam habeo

Qui me confortauit in Chriſto Ieſu.) In redundat, τῷ ἐνδυναμώσαντί με χριστῷ.i.qui me potētem reddidit Chriſto, ut Chriſto ſit datiuus, & intelligas Paulum in Chriſti gloriā fortem ac potentem fuiſſe, non ſuam.

Qui prius fui.) τὸν πρότερον ὄντα, licet & ſic. cum prius eſſem, uel cum prius fuerim.

Et contumelioſum.) ὑβριστὴν, quod magis ſignificat eum qui uim facit. hoc eſt, oppreſſorem ſeu uiolentum. Nec enim hic ad libidinem referendum eſt.

Sed miſericordiam.) ἀλλὰ κἀγώ.i.ſed &, quaſi dicat, non ſolum ueniam conſecutus ſum, cum talis fuerim, ſed & miſericordiam, ut fierem apoſtolus.

Fidelis ſermo.) Hac ceu præfatiuncula ſolet uti Paulus rem certam & indubitatam dicturus, ut fidus ad rem quoq; referatur pro indubitato. Et acceptione Græcis eſt, ἀποδοχῆς, quod & approbationem ſonat. Non reijcitur enim quod approbatur.

In me primo.) ἐν ἐμοὶ πρώτῳ. Primo hic nomen eſt, non aduerbium.

In hunc mundum.) Hunc redundat. Omnē patientiam.) μακροθυμίαν.i.longanimitatem. Ambroſius pro hoc uno uerbo, duo poſuit, magnanimitatem & patientiam.

Ad informationem eorum.) πρὸς ὑποτύπωσιν, quod Ambroſius uertit, ad exemplum. Eſt enim ὑποτύπωσις, cum res expreſſa ſubijcitur oculis. In Paulo igitur deus uelut exēplar propoſuit quid ſibi debeant ſperare, quicūq; relictis moribus priſtinis crediderunt in Chriſtum. Immortali inuiſibili.) ἀφθάρτῳ.i.qui corrumpi nō poteſt, quod recte uertit immortali, præſertim cū de uiuo loquatur. Et nos in epiſtola ad Rhomanos capite ſecundo uertimus, ἀφθαρσίαν immortalitatem, pro incorruptionem, ne quis acciperet de libidine. Soli deo.) μόνῳ σοφῷ θεῷ.i.ſoli ſapienti deo, ut ſoli ſapienti coniungas, & deo referatur ad omnia. Ad hunc quidem modum legit Chryſoſtomus, & hunc ſecut⁹ Vulgarius. Cæterum quoniam id nec apud Hieronymum nec apud Ambroſium, nec apud ullum præterea reperio, nonnihil ſuſpicor additum aduerſus Arrianos, qui ſolum patrē uere deum eſſe uolebāt. Siquidem & hæretici nōnihil immutabant in literis ſacris, quo ſuum tuerentur errorem, ita compertum locis aliquot, addita quædā ab orthodoxis ad excludendos aut refellendos etiam hæreticorum errores, uti locis aliquot indicauim⁹.

Ab orthodoxis immutata ſæpe ſacra ſcriptura ad refellendos hæreticos errores.

Secundū præcedentes in te pphetias) κατὰ τὰς προαγούσας ἐπί σε προφητείας.i.iuxta præcedentes

cedentes sup te,siue ad te prophetias. Atq; id quidem græcanica scholia referunt ad id, quod sequitur,ut milites bonam militiam. Verum potest referri & ad id, quod præcedit,Hoc præceptum tibi cõmendo,hoc est,sicuti spiritu ꝓphetiæ admonitus feci te episcopum, ita iuxta eandem ꝓphetiam,nunc præcipio ut milites,secundum eandem prophetiam,& illi respondeas. In hanc ferme sententiam Chrysostomus.

In illis) Subaudiendũ ꝓphetijs,nec aliud apud Græcos subaudiri potest,hoc est,milites secundum eas, & illis respõdeas. Quod ridicule Hugo quidã de charo exponit,de ꝓphetis exponẽdis. Sed quorsum attinet in his unum aut alterum notare locum,cum facilius sit in hoc authorum genere,inuenire errata q̃ effugere. Hugo de charo.

Quam quidam repellentes) Præteriti temporis est, ἀπωσάμενοι.i. qua repulsa,quidã .i.contempta conscientia. Circa fidem naufragauerunt.) ἐναυάγησαμ.i.naufragium fecerunt. Quis enim unq̃ dixit naufragare. Ex quibus est) ὧν ἐστιν.i.quoꝝ de nũero est.

EX CAPITE II.

OBsecro igitur.) παρακαλῶ,quod hoc sane loco rectius uertisset,adhortor ut fiant. Ambrosius legit,exhortare,secunda persona,fortasse legit,παρακάλει.

Primũ omniũ.) Omniũ incertum est an referatur ad primũ an ad obsecrationes. Et uterq; sensus tolerabilis est. Si refers ad superiora, hic erit sensus,ut cum primis fiat oratio,hoc est ante omnia,& in hanc sententiam exponit Chrysostom⁹. sin ad sequentia,sensus erit,ut orationes fiant ab omnibus.

Obsecrationes,orationes,postulationes.) δεήσεις. Ambrosius uertit,deprecationes,& rectius,quod hic uertit postulationes. ἐντεύξεις, uulgo uocant intercessiones. Idq; sonat græca uox,quãq; hanc uocem interpres uarie reddit. Græcanicum scholium ita distinguit hæc tria, ut dicat, δέησιν uocari,qua rogamus ut liberemur a malis,quod si uerũ est, elegantissime Ambrosius uertit deprecatiões, προσευχὴν esse,qua precamur,ut nobis cõtingant bona, ἔντευξιν aũt,cũ querimur de his,q nos lædunt. Quod si uerum est,apte uertisset,interpellationes. In sublimitate.) ὑπὲρ ὑπεροχῆς.i.his qui sunt in dignitate. Ambrosius legit,Qui in sublimiori loco positi sunt.

Quietã & tranquillã.) ἤρεμον ⁊ ἡσύχιον.i.placidam & quietam &c̃.

Et castitate.) ⁊ σεμνότητι,quod uerbum latius patet,nempe ad omnem morum grauitatem & honestatem. Semetipsum redemptionem.) ἀντίλυτρον,id significat precium quo redimuntur captiui ab hostibus in bello,aut a pyratis. Siquidem quæ uulgo uocãt ransonas, Græci λύτρα uocãt. Deinde quo magis explicaret christi cõmutationẽ,qui suo capite ꝓmutauit nos omnes,addidit,ἀντίλυτρον,cum caput capite,uita redimitur uita.

Cuius testimonium.) Cuius pronomen quod nõ est in græcis codicibus,& cõfirmatum est,quod nec ipsum est apud Græcos,addita sunt ab interprete quopiã, explicãdæ sententiæ causa. Nam græca sic habent, τὸ μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις, εἰς ὃ ἐτέθην ἐγω.i.testimoniũ tẽporibus suis,in qd positus sum ego. Quãq; ad eundẽ modũ legit Ambrosi⁹,cõsentiens cũ uulga æditiõe. Prædicator.) κῆρυξ.i.præco,siue nũcius,potius q̃ prædicator.

Veritatẽ dico.) Deest apud nos,ἐν χριστῷ.i.in Christo.

Puras manus.) ὁσίους,quod Ambrosius uertit sanctos. Quanq̃ interꝑs hoc loco bene reddidit puras, qd in sacris oporteat omnia esse pura. Cæterũ hic puras nõ sentit lotas, more Iudæoꝝ,sed puras a rapinis,puras a libidine,puras a pugnis & sanguine.

Et disceptatione.) διαλογισμοῦ. Quod Laurẽtius mauult uerti hæsitatiõe,cũq; hac sententia cõueniũt græcanica scholia. Quãq̃ Stapulensis haud absurde trahit ad animũ parũ pacatũ erga ꝓximũ, & in hanc sententiã enarrat Chrysostomus. Tãetsi eandem uocẽ crebro uertit,cogitationem. In habitu ornato.) ἐν καταστολῇ κοσμίῳ, nõ satis tutum est hoc præcipere mulierculis,præcipue Britãnicis,aut etiã Italicis,quia sua sponte satis cõmuntur. Imo Paulus iubet fœminas uti amictu modesto,ut tegantur undiq; & habitus uitæ testetur integritatem,& muliebrem uerecundiam. Quorsum enim attinet admonere muli

nere mulierculas,ne cultu utantur ſordido?

Ornantes ſe.) κοσμεῖμ ἑαυτὰς.i.ornare ſeipſas. In tortis crinibus.) ἐμ πλέγμασιμ, ſentẽ tiam periphraſi reddidit. Vel ueſte precioſa.) ἱματισμῷ πολυτελεῖ.i.ueſtitu ſũptuoſo.

Promittentes.) ἐπαγγελλομέναις. i.profitentes,ut uertit Ambroſius, & profitentes ,hic accuſatiui caſus eſt,hoc eſt,eo cultu utantur qui deceat mulierem , quæ ipſa re præferat pietatem.Nam non eſt mulierum docere,quod profeſſores dicantur doctores. Cæte rum pietatem,quam hic θεοσέβειαμ uocat,quæ uox cultum dei ſonat,ne quis de pietate in liberos accipiat eã, factis ipſis præſtari uult,non cultu promitti,quẽadmodum hodie fa ciunt,quas monachas uocant.

Dominari in uirum) αὐθεντεῖμ ἀνδρός,quaſi dicas,autoritate uti in uiros,& illos ad ſuum affectum cogere.Ab hac uoce dicuntur authentica.

Si permanſerit.) ἐὰμ μείνωσιμ.i.ſi manſerint,numero pluratiuo,ut referatur ad filios,ut palam teſtatur Hieronymus,exponens hunc locum aduerſus Iouinianum. In eandem ſententiam clariſſime diſſerit Chryſoſtomus,hac ratiõe ſeruari poſſe mulierem,ſi genu erit liberos,& eos curarit diligẽter inſtituendos in fide Chriſti,caſtiſq; moribus. Pudet autem uel ipſius nomine hoc loco referre,quæ Thomas Aquinas cõmentet in hæc Pau li uerba,q̃ ſe torqueat,quot rimas quærat,quibus elabi poſſit. Qui uolet,ipſe conferat, & intelliget, quid ſit ſcribere cõmentarios in nouum teſtamentum,nõ conſultis græcis exemplaribus. Vbi nam erat hic Paulus ille,qui faſſus dicit,ſuas epiſtolas a nemine pri us intellectas,q̃ Aquinas,cõmentarijs ſuis eas illuſtraret?

Cum ſobrietate.) μετὰ σωφροσύνης,quod Hieronymus aduerſus Iouinianũ uoluit uer ti,pudicitiam magis q̃ ſobrietatem.Et hic interpres modo uertit pudicitiam,atq; ita le gît & Ambroſius. Quãq̃ græca uox anceps eſt,magis tamẽ ſobrietatẽ ſonãs & ſanitatẽ mentis,q̃ pudicitiã.Sed ut dictũ eſt,Hieronymus uirginitatis agit patronum.

EX CAPITE III.

FIdelis ſermo.) πιστὸς ὁ λόγος.Et hoc loco diuus Ambroſius uertit,humanus ſer mo.Chryſoſtomus & Vulgarius referunt ad ſuperiora,quæ Paulus uoluerit in dubitata eſſe,q̃ dixit mulierem ſeruari gignendis & recte inſtituendis liberis.

Si quis epiſcopatum deſyderat.) ὀρέγεται.i.appetit,ſiue expetit.Et præclarum opus eſt potius q̃ bonum,καλοῦ ἔργου.Id uerum erat eo ſeculo.At his temporib⁹,qui epi ſcopatum expetit,præclarum cenſum expetit,præclarum imperiũ expetit.Vt ſunt ho die complures epiſcopatus.Cæterum quãq̃ interpres bis poſuit deſyderat, Græcis ta men duo ſunt uerba,ὀρέγεται & ἐπιθυμεῖ.

Oportet enim.) δεῖ οὖν.i.oportet igitur. Prudentem.) σώφρονα,quod hic Ambroſius uertit pudicum,id quod impendio placet Hieronymo.

Vnius uxoris uirum.) μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα.Id nunc nimirum dure,ne dicã ridicule, tor quent ad unam eccleſiam. At Chryſoſtomus interpretatur de unica uxore,quã habeat epiſcopus,addens tamen eſſe nõnullos qui ſic exponant,unius uxoris uirum,qui fuerit ſemel dumtaxat maritus.Et periclitatur Chryſoſtomus,ne Paulus exigere uideatur ab epiſcopo,ut uxorem habeat.At nunc id quoq; uehementer aſtringunt, quod eo ſecu lo quo ſumma erat ſacerdotum raritas, inſtituit Paulus ſeruandum in epiſcopis,ut non adiret hunc honorem digamus. Iam enim ,cum tot ſint ſacerdotum ubiq; milia,exclu duntur a ſacerdotio,qui uel imprudentes duxerint corruptam, imo qui ante baptiſmũ habuerit uxorem,& a baptiſmo duxerit alteram priore defuncta,arcetur a ſacerdotio. Licet hac in parte gnauiter reclamãte Hieronymo. Quin illud magis mirum, cum tot egregias dotes requirat Paulus in epiſcopo,cæteris prætermiſſis,ſolius uxoris habeẽ ra tio.Verum hæc non ſunt huius inſtituti.

Ornatum.) κόσμιον.i.cõpoſitum,ſiue bene moratum,aut modeſtũ.Idem uerbũ quod uertit in habitu ornato. Doctorem.) διδακτικὸμ.i.docibilem,ſiue appoſitum ad docẽ dum.Id

dum. Id enim sensit Paulus, atq; id est præcipuum episcopi munus. Hieronymus aduersus Iouinianum reprehendit uulgatam æditionem, quæ habeat docilem, appellans latinā simplicitatē, & uertit, qui docere possit. Non uinolētum.) πάροινον, quod Ambrosius uertit uino obnoxium, uinosum dicere poterat. Præcipuum episcopi munus est docere.

Non litigiosum) ἄμαχον. i. alienū a pugna, quod Hieronymus aduersus Pelagiū uertit absq; iurgio. Et illud non percussorem οὐ πλήκτην non pertinet ad uiolentiam manuum, sed acerbitatem linguæ, ne sæuus & improbus sit obiurgator. Id annotauit & diuus Hieronymus. Non cupidum. ἀφιλάργυρον. i. ab argenti cupiditate alienum. Hieronymus aduersus Pelagium uertit, non auarum. ἄμαχον aliena a pugna.

Domui suæ bene p̄positum.) προϊσάμενον. i, qui bene præsit, ut mox uertit. Qui domui suæ bene præesse nescit προϊσᾶναι. Cum omni castitate.) Non est hoc loco σωφροσύνης quod aliquoties sonat pudicitiam, nōnunq; sobrietatem ac modestiam, de quo paulo ante dictū est, sed σεμνότητος quod multa significat apud græcos, pudorem liberalem & ingenuum, grauitatem, reuerentiam. Hieronymus dum undiq; captat præsidia tuendæ & ornandæ uirginitatis, hic quoq; transtulit pudicitiam. Nos maluimus reuerentia, quod præcesserit subiectio, ut accipias liberos patri morigeros, & liberali præditos pudore. Idem apparet sensisse Chrysostomum. Alioqui quid est cum omni castitate? Quoniam hæc uarie leguntur, primum sic habent græca, μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην, μὴ αἰσχροκερδῆ, ἀλλ' ἐπιεικῆ, ἄμαχον, ἀφιλάργυρον. &c. Non uinosum, non percussorem, & turpi lucro deditum, sed humanum, abhorrentem a pugnis, alienum ab auaricia. Ambrosius ita legit. Nō obnoxium uino, non uerberatorem, sed modestum, non litigiosum, non asperum. Porro quod græce dicitur αἰσχροκερδῆ, diuus Hieronymus in epistola ad Heliodorum uertit turpilucrum, græcam imitatus compositionem. Etiam si non me clam est, hunc locum, ut in numeros alios in uulgatis codicibus deprauatum esse. Liberalis pudor.

Diligentiam habebit.) ἐπιμελήσεται, id est curam aget.

Non neophytum.) νεόφυτον nuper natus, aut nuper insitus. Sic enim Paulus uocat recens baptizatū, quod a baptismo censeantur Christiani. Cæterum hoc loco diaboli fortassis non male uerti poterat calumniatoris. Requirit enim Paulus ab episcopo non solum, ut ipse uacet omni culpa, uerum etiam ne sit obnoxius calumnijs aut suspicioni. Proinde uult mores ac uitam illius in christianismo diu spectatam esse, ne quisq; uel calumniari possit. Id autem iam tum Hieronymianis temporibus adeo non obseruabatur, ut ea tum fuerit summa episcopi cōmendatio, si statim a baptismo raperetur ad hoc honoris. Ad hunc sensum facit quod p̄cessit in op,pbriū. Nos, p neophyto uertimus nouicīū. Neophytus.

Mulieres similter pudicas.) Cum ipse sermonis tenor palam declaret eum loqui de uxoribus episcoporum ac diaconorum, rectius uertisset, uxores q; mulieres, quādoquidem græcis est γυναῖκας, deinde σεμνὰς eadem uox, qua in liberis episcopi requirebat reuerentem uerecundiam. Bilingues.) δίλογους, id est duplices in sermone.

Et sic ministrent.) εἶτα. i. deinde. Nullum crimen habentes.) ἀνέγκλητοι ὄντες. i. eiusmodi, ut nemo possit eos criminari. Id quod indicat Hieronymus aduersus Pelagium. Nā ἐγκαλεῖν est in ius uocare & crimen imponere, & ἔγκλημα atrox est iniuria, ob quā aliquis in ius uocari possit. Porro ἀνέγκλητον is dicitur, cui nullum crimen possit impingi, nō solum qui nullum habeat crimen. Siquidem multarum pudicicia fuit infamis, & Catonis innocentia non fuit ἀνέγκλητον sæpenumero uocatus in ius, sed semper absolutus. Multorū pudicitia fuit infamis.

Non detrahentes.) μὴ διαβόλους, id est non calumniatrices.

Diacones.) διάκονοι, id est ministri & diaconi, non diacones.

Acquirent.) περιποιοῦνται, id est acquirunt tempore præsenti.

Hæc tibi scribo fili Timothee.) Duo hæc uerba fili Timothee nō reperio in quibusdam græcis codicibus, nec Ambrosius addit, ne Chrysostomus quidem in ipsis cōmentarijs. Nam cætera ex uulgata æditione ab alio quopiam sunt assripta.

Columna & firmamentū ueritatis.) στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας, hæc ad eccleſiā referenda ſunt,nō ad Timotheum,ſicut quidam opinantur. Nā illam uocat colūnam & baſim ac ſedem ueri. Et manifeſte.) ὁμολογουμένως .i.confeſſe ſiue citra controuerſiā.Ambroſius ſic explanauit περιφράσει. Et quidem omniū confeſſione magnū eſt myſteriū. &c. Item ſacramentum,hic eſt myſterium.

Quod manifeſtum eſt in carne.) græce ſecus eſt,θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ.i.deus manifeſtatus eſt in carne,& quæ ſequunt̄, ad deū referenda ſunt. Ambroſius & uulgatus interpres legerunt pro θεὸς ὅ,id eſt quod.Secus legunt Chryſoſtomus & Vulgarius,quos ſi ſequi uolumus,genera participiorum mutanda ſunt iuſtificatus,prædicatus,creditus. aſſumptus. Cæterū utra lectio ſit uerior ambigo nōnihil. Offendit Laurētiū quomodo myſteriū dicatur aſſumptū in gloriam. At cur nō magis offendit, quod deus dicitur iuſtificatus? Id quod ne in Chriſtum quidē prima fronte ſatis congruit. Siquidē de Chriſto interpretat̄ Ambro. Mihi ſubolet, deū additū fuiſſe aduerſus hereticos Arrianos. Cæterū mea quidem ſententia ſimpliciſſima fuerit interp̄tatio, ſi quis myſterium intelligat p̄dicationem euangelij,quod ſæpe alias myſterium uocat,prius occultum & ignotum,nunc manifeſtatum uniuerſo mundo. Iam enim agit aduerſus eos, qui pro gratia Chriſti cerimonias legis Moſaicæ conabantur inducere,nec alia conditione recipiebāt ethnicos. Pietatem igitur uocat legem Chriſti,uacuā cerimonijs,cuius myſterium magnum eſt,ſed quod iam ſit manifeſtatū,per Chriſti humanitatē, quod iuſtificatū in ſpiritu & uirtute dei.Iuſtificatū aūt dicit,ob uim iuſtificandi datam Chriſto, per fidem ſine lege Moſaica,quod uiſum eſt angelis qui canebant,gloria in excelſis deo. Quod p̄dicatum eſt gentibus,cū ſoli Iudæi expectarent,quod creditū eſt non ſolū Iudæis,ſed uniuerſo mundo. Denicq; poſt reſurrectionē receptū eſt in cœlū,unde fuerat profectum.

Quod manifeſtatū in carne: myſteriū p̄dicationis intelligit.

Apparuit angelis.) ὤφθη,cur non potius uiſus eſt? EX CAPITE QVARTO.

Spiritus manifeſte dicit.) ῥητῶς,quaſi dicas p̄ſcripte ſiue p̄ciſe,& certo,nam ῥητὰ dicuntur græcis certo p̄ſcripta & p̄finita. In nouiſſimis tēporibus.) ὑστέροις.i.poſterioribus ſiue ſequentibus. Diſcedent.) ἀποστήσονται.i. deficient ſiue deſciſſent. Spiritibus erroris.) πνεύμασι πλάνοις.i.ſpiritibus ſeductoribus, ſiue deceptorib⁹, aut fallacibus,ut uertit Ambroſius,ſed interpres legiſſe uidet̄ πλάνης nō πλάνοις,tametſi id ad ſenſum nihil habet momenti. In hypocriſi.) ἐν ὑποκρίσει.i.in ſimulatione ut Ambroſius,ſine in fictione,& mirum eſt chriſtianos hac græca uoce tātopere delectatos, & ψευδολόγῳ.Ambro.elegantius uertit falſiloquorū,uoce itē cōpoſita,ut eſt apud græcos.

Cauteriatā habentes.) κεκαυτηριασμένων τὴν συνείδησιν.i.quibus conſcientia cauterio notata eſt. Nam ferro candenti notabantur malefici, ſtigmatis impreſſis cuti. At iſti nō corpus,ſed animū habent ſtigmaticū ob uitæ dedecora,quorū ipſi ſibi conſcij ſunt.

Cauterium.

Doctrinis dæmoniorū.) δαιμονίων,poteſt hoc loco adiectiuū eſſe a δαιμόνιον & quod recte uerti poterat diuinorū,propter ea quæ ſequuntur cauteriatā & cætera quæ in dæmonia nō quadrant,ſed in diuinos,qui fingunt ſe cum ſpiritibus habere cōmerciū, idcirco adiecit in ſimulatione falſiloquorum. Quæ nunc eſt & futuri.) τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης, quod Ambroſius apertius præſentis & futuræ,unde nō male quadrat,p̄miſſiones,ut habent græci. Et maledicimur.) ὀνειδιζόμεθα.i.probris afficimur. Ambroſius legit, perſecutiones patimur,miror quod nam ſecutus exemplar.

Nec proponens.) ὑποτιθέμενος.i.ſuggerens ſiue admonens. Enutritus uerbis.) Poteſt & actiue legi educans illos uerbi fidei,nā participiū eſt mediū, præſentis temporis ἐντρεφόμενος,atq; ad id facit,quod mox ſequitur,quā aſſecutus es,hoc eſt,trade alijs quod a nobis didiciſti. Quā aſſecutus es.) ᾗ παρηκολούθηκας.i. quā uſq; ſecutus es. Neq; enim hic aſſecutus accipiendū eſt eo ſignificatu,quo rhetores accipiunt. Et aſtipulantur græca ſcholia,quæ ſic exponunt,cuius es alūnus,hoc eſt,in qua es educatus,& ab adoleſcentia uerſatus. Ineptas aūt) βεβήλους.i. prophanas. Deuita.) παραιτοῦ, quod Ambroſius uertit

uertit abnue, est aũt παραιτεῖσθαι deprecari, & reijcere, & non admittere.

In hoc enim laboramus.) Græce est, & laboramus. Quia speramus.) ὅτι ἠλπίκαμεν, id est quod sperauimus, Nisi quod in huiusmodi uerbis affectus, græci nõnunq; præteri tum tempus usurpant pro præsenti. Nec est in deum, sed in deo.

Sed exẽplũ esto.) τύπον, quod aliquoties uertit formã. In charitate.) Græci sic habent ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι, ἐν πίστει, ἐν ἁγνείᾳ. i. in dilectione, in spũ, in fide, in puritate.

Negligere gratiam) χαρίσματος. i. donum. Manuũ presbyteri) Sic quidam habẽt codices, uerum antiqui consentiunt cũ græcis, apud quos est πρεσβυτερίου. i. presbyterij. Et ita legit Ambrosius. Illud aũt dicit. Habes nõ solũ prophetiæ donũ, uerum etiam efficaciam impositæ manu dandi spiritũ & alijs, idq; ex officio pbyterij tui, nimirũ episcopus. Nam antiquitus nihil intererat inter pbyterum, sacerdotem, & episcopum, ut testatur & diuus Hieronymus. Deinde propter schisma e multis delectus est episcopus. Porro quo minus hic sensus accipi possit, & presbyteriũ, quod impositis tibi manibus accepisti, obstat græca præpositio μετὰ quæ comitẽ significat nõ instrumentũ. Alioqui probe quadraret, cum eo quod dixit in proxima epistola resuscita donũ dei, quod est in te per impositionẽ manuũ mearũ. Atq; haud scio an hic quoq; fatendũ sit Paulũ Græci sermonis elegãtiam neglexisse, præsertim cũ in hanc sententiam interpretetur Chrysostomus, ut prophetia sit donũ & autoritas docendi, deinde per impositionẽ manuũ factus sit episcopus. Hæc meditare.) ταῦτα μελέτα, quod interpres eleganter uertit, sed Hugo Cardinalis nõ intelligens hoc uocabulũ, ad hunc exponit modum. Versa in corde per iugem memoriã, o matæologum, hoc est pluscq; theologum. Est aũt meditari, exerceri in re quapiam. Manifestus sit omnibus.) ἐν πᾶσιν, id est in omnibus.

EX CAPITE QVINTO.

Seniorem ne increpes) πρεσβυτέρῳ μὴ ἐπιπλήξῃς, hic senior ad ætatem refertur, propterea quod sequitur iuniores, & comparatiua posita puto loco positiuorũ. Cæterum nõ est simpliciter increpa, sed ἐπιπλήξῃς, quod significat plagam infligere, & trãsfertur ad id qd' est aspere sæueq; obiurgare. Ita Flaccus in odis, metuentis patruæ uerbera linguæ. Et superius nolebat episcopũ πλήκτην, hoc est acrem obiurgatorẽ.

Sed obsecra ut patres.) Valla mauult hoc loco exhortare, quod παρακάλει sit anceps ad tria, ad hortandum, ad obsecrandum, & consolandũ, quæ tamen omnia inter se finitima sunt, uerum illi parũ uidetur e dignitate episcopi, si obsecret præsertim peccantem, maxime iuniorem aut adolescentulũ. Certe Ambrosius legit exhortare, & in eam sentẽtiam interpretantur Chrysostomus & Vulgarius.

Quæ ueræ uiduæ sunt.) Hoc est destitutæ ac desolatæ. Nam χήρα græcis dicitur a χηρῶ quod est desolo, ac destituo, siue orbo. Vnde & latinis uidua dicitur, a uiduãdo, hoc est orbando, hinc uiduertas pro desolatione & solitudine. Palam em̃ Paulus alluſit ad etymologiã græce uocis, id quod paulo inferius explanatius dicit ἡ δὲ ὄντως χήρα καὶ μεμονωμένη. i. quæ uere uidua est ac desolata. Discat primũ domũ suã.) μανθανέτωσαν discãt numero multitudinis, ut hoc præceptũ ad filios & nepotes pertineat, qui sic instituendi sunt a matre seu auia, ut pij sint erga progenitores, hoc enim uocat εὐσεβεῖν, quod Vulgarius interpretat̃ γηροκομεῖν, quod & γηροβοσκεῖν appellant græci. Cæterũ Chrysostomus uariat in huius enarratione loci. Ambrosius uidetur magis ad uiduã referre, qui fortasse legit μανθανέτω. i. discat & haud scio an Chrysostomus, cum addit hoc, esse reddendum in nepotibus, quod in defunctis parentibus uidua non possit.

Domũ suam regere.) εὐσεβεῖν, id est pie tractare, ut uertit diuus Ambrosius.

Mutuã uicẽ.) ἀμοιβὰς, quasi dicas, taliones alludit ad ἀντιπελάργωσιν.

Hoc acceptũ) Græce est bonũ & acceptũ καλὸν καὶ ἀπόδεκτον, siue honestũ, & acceptum

Speret in deo) ἤλπικεν. i. sperauit siue sperat, ut legit & Ambrosius, indicãdi modo nõ imperandi. Nã in huiusmodi uerbis nõnunq; præteritũ pro præsenti usurpat̃. Et Paulus

hic nō præcipit,quid uelit facere uiduas, ſed explicat deſcriptione, quas ueras uiduas dixerit. Cæterū nihil erat quod Vallam offendat tēporis ratio. Et inſtet.) Et inſtat græce eſt ἠρὴ προσμένῃ.i.perſeuerat,ſiue aſſidua eſt.&c. Perſeuerat legit Ambr. indicādi mō.

Quæ in delicijs eſt.) Ita diſtinguunt græci ut duo contraria cōiungant uiuens mortua eſt ζῶσα τέθνηκεν,quaſi dicas uiuens nō uiuit,quanꝯ participiū utrouis referri poteſt. Verum ſenſus argutior eſt,iuxta græcam diſtinctionem. Adde quod hæc lectio multo mollior eſt,ad quā legit & ediſſerit Chryſoſtomus. Si quis aūt ſuorum.) ἐιδέτις, rectius ſi qua. Nam hæc de uidua loquitur Paulus. Admonēt & græca ſcholia.

Curā non habet.) οὐ προμοεῖ.i.nō ꝓſpicit ſiue prouidet ſuis. Fidem abnegauit & infideli deterior eſt.) Hoc uidetur eſſe durius dictū, & ob id Aquinas diſtinctione nodū explicat. Ad eū em̄ modū explicat quod dixit, Fidē abnegauit,factis inquit. At hodie ſumma habetur pietas,ſi quis domi relictis liberis & uxore,aut etiam grandæuis parentibus,uel Hieroſolymas abeat, uel in monaſterium abdat ſeſe.

Si filios educauit.) Græce iucūdius eſt dictione cōpoſita ἐτεκνοτρόφησεν, ſi liberos educauit,ut filias quoꝯ cōplectaris. Item quod ſequitur hoſpitio ſuſcepit, compoſita uox eſt ἐξενοδόχησεν,quod nos uertimus,ſi fuit hoſpitalis.

Si omne opus bonū ſubſecuta eſt.) ἐι παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησεν ſignificat eā quæ in nullo bono opere defuerit & omnibus pietatis officijs ſemper adfuerit Hieronymus in Zachariam pro ſubſecuta eſt dixit ꝓſecuta eſt. Nos uertimus ſi in omni opere bono fuit aſſidua. Quæ Carrēſis philoſophatur in ſubſecuta eſt, quaſi ſubſequaī,quæ ſe putet nō apꝑhendiſſe legat,ſi quis eſt φιλόγελως.

Deuita.) παραιτοῦ de quo ſupius dictū eſt.i.reijce,& refuta,hoc eſt ne recipias alēdas.

Cū enim luxuriatæ fuerint in Chriſto.) ὅταν γὰρ καταστρηνιάσωσι τοῦ χριστοῦ, Id interpretatur Hieronymus in epiſtola ad Geruntiam. Propter has inquit igitur quæ fornicatæ ſūt in iniuriam uiri ſui Chriſti,hoc enim καταστρηνιάσωσι græcus ſermo ſignificat. Nam στρηνιᾶν laſciuire ſignificat,ſiue ferocire,quod deductū putāt a uerbo στρεῖν ceu metaphora ſumpta a iumentis,quæ cum pabulo ferociunt auellunt habenas,& ſuopte arbitrio ferūtur. Alij rurſum dictū putant a στρηνόν,quod eſt durum. Ita Flaccus in odis. Mollibus iam durum imperijs. Proinde καταστρηνιᾶν dicuntur,qui iam minus audientes ſunt dicto. Vulgarius καταστρηνιῶσιν interꝑtaī ἀκκισθῶσι καὶ θρύψωνται.i.acciſſauerint & deliciari cœperint, priore uerbo dicto a moribus petulantiſſimæ mulieris,cui nomē fuit acco,quēadmodū in Chiliadibus noſtris explicuimus. Porro κατ præpoſitio ſignificat cōtra, & in malā partem cum habet genitiuū caſum,ergo καταστρηνιᾶν τοῦ χριστοῦ eſt in iniuriam Chriſti laſciuire. Sic enim mihi uiſum eſt interpretari. Et in hanc ſententiam enarrant Chryſoſtomus, & Vulgarius. Sed de his paulo accuratius diximus in ſcholijs quæ conſcripſimus in epiſtolas diui Hieronymi. Ambroſius legit. Cum enim in delitijs egerint. Et diuus Thomas indicat hic luxuriam non eſſe propriū libidinis, ſed immodicū uſum,& copiā rerū quarūlibet. Habentes damnationem.) κρίμα.i.iudicium. Quanꝯ interpres recte expreſſit ſenſum. Irritam fecerunt.) ἠθέτησαν.i. repulerunt, aut reiecerunt, aſpernatæ ſunt,tametſi ſignificat hoc quoꝯ quod uertit interpres. Reijcimus enim quod deſijt apud nos uſuiere. Non ſolum ocioſæ.) Deeſt autem. Non ſolum autem οὐ μόνον δέ, ac coniunctio ad epitaſin facit. Verboſe.) φλύαροι.i.nugaces,ſiue inepte loquaces.

Ad hic Heronniam viduam. Cui initium in veteri via fo: 39.

Loquentes quæ.) λαλοῦσαι,quod aliquoties ſignificat garrire. Volo aūt.) Volo igiī, βούλομαι οὖν. Matreſſamilias eſſe.) οἰκοδεσποτεῖν.i.familiam adminiſtrare. Ne quis accipiat de liberis progignendis,de quo modo dixerat,ſed de gubernatione familiæ, quod græca uox cuidēt ius declarat,dicta a domo & dominio. Et quod ꝓxime præceſſit τεκνογονεῖν græce feſtiuius dictum eſt uoce cōpoſita,ꝯ latine,filios ſeu liberos procreare.

Retro poſt ſatanam.) ὀπίσω τοῦ σατανᾶ,id eſt poſt ſatanam,nec opus eſt retro. Deinde quod hic uertit,conuerſæ ſunt, Ambroſius legit deerrauerunt ἐξετράπησαν.i.deflexerunt

de quo

de quo supra meminimus. Sensus est autem, illas desciuisse a Christo, & secutas satanã, Nã hoc uocat post satanã *Si quis fidelis*) Græce est si quis fidelis, aut si qua fidelis, εἴ τις πιστὸς ἢ πιστή. Atq; ita legit Ambrosius. *Vt nõ grauetur.*) Et nõ grauetur ἵνα μὴ βαρεῖσθω. i. sumptibus suis alant, & nõ onerent ecclesiam. Quæ ueræ uiduæ sunt sufficiat.) ἐπαρκείσθω. i. sufficiat, subaudi ecclesia. i. ut satis esse possit, & idonea ad alẽdum, ut suppeditet.

Qui bene præsunt presbyteri.) Presbyteri hic episcopi uocabulũ est nõ ætatis. Et honorem subsidiũ significat, nõ uulgarem illum honorem decedere de uia, aperire caput flectere genu, quemadmodũ nõ uno in loco annotauit & diuus Hieronymus.

Non alligabis os.) οὐ φιμώσεις quod Ambrosius uertit nõ infrenabis. Cæterum locus quem citat extat Deuter. ca. 25. his quidẽ uerbis. לֹא תַחְסֹם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ Mos autem est apud nõnullos circumacto iumento triturã facere, cum apud nostrates flagellis excutiant. Annotandus hic locus ijs qui tantis clamoribus, tantaq; tyrannide decimas, & plusq; decimas extorquent, a pauperrimis quoq; laicis, legem uetare, ne quis obliget os bouí, sed trituranti hoc est, docenti, monenti, exhortanti, sacrificanti, ac cæteris sacerdotalibus officijs fungenti. Quid autem hoc ad istos quosdam, qui nõ solum in ocio, sed in sardanapalicis delicijs uitam omnem transigunt? Quanq; aliud est laborare ore non infrenato, aliud explere scrinia sanguine pauperũ. Atq; hæc dixerim nõ quo laici segniores sint ad beneficentiam erga sacerdotes suos, quibus si boni sint, nulla par gratia rependi potest, sed ut nos uicissim nostri meminerimus officij.

Aduersus presbyterũ.) Incertũ an de seniore loquat, an de episcopo. Rursum quod sequit. Peccantes aũt corã omnibus argue, si superiora ad pbyteros referas, ad eosdem pertineat oportet, ut sit sensus crimen nõ facile recipiendũ, nisi sint idonei testes. Quod si cõstiterit, palã esse arguẽdũ in exẽplũ omniũ. Vulgarius utrũq; de grãdæuis exponit.

Sine piudicio) χωρὶς προκρίματος, sine piudicio, piudiciũ hoc loco nõ significat, quod apud iureconsultos, rem prius iudicatã, sed pcipitatũ iudicium, cũ ex concepta temere opinione quippiam agitur, & iudicamus ipsi apud nos anteq; compertũ habeamus. Ad hunc modum interpretantur græcanica scholia. In alterã partẽ declinando. κατὰ πρόσκλισιν. Interpres legisse uidet πρόσκλισιν per iota, nõ per ita. Atq; ita legit diuus Ambro. & diu⁹ Basilius in principio, puerbioq;, ut testant græcanica scholia. Neq; secus legũt & interpretant Chrysost. & Vulgarius. At Clemens legit, ut nunc habent græcoq; exemplaria, nisi quod mihi legendũ uidetur πρόκλισιν, non πρόσκλισιν, hoc est, puocationẽ, nõ aduocationẽ. Noli adhuc aquã) μηκέτι. i. ne post hac aquã biberis, significat eũ usq; ad id tẽpus, aquã potitasse, ut ratiocinat diuus Hieron. & græcis unica dictio est ὑδροποτεῖ.

Frequentes tuas infirmitates.) ἀσθενείας, infirmitates intellige non morbos, ac graues ægrotationes, sed corporis debilitatẽ. Manifesta sunt.) πρόδηλοι. i. pmanifesta.

Bona facta manifesta sunt.) πρόδηλα. Nam illud præ refertur ad extremũ iudiciũ. Loquitur enim de palã malis ac palã bonis. Rursus de occulte malis ac bonis.

Præcedentia ad iudiciũ.) προάγουσαι εἰς κρίσιν. Iam emi illa cõdẽnata sunt priusq; is q admisit adductus sit in iudiciũ. Quorundã aũt) Quosdã aũt est græce, atq; ita legit Ambrosius τινὰς δὲ καὶ ἀποκολουθοῦσιν. i. quosdã aũt etiã subsequunt.

EX CAPITE VI.

NE nomen do.) græce est nomen dei Τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ. Quia beneficí partící.) οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι. i. ij qui beneficentiæ participes sunt, siue qui beneficentia iuuant, refert aũt ad seruos, nõ ad dominos. Quanq; Vulgarius bifariã exponit Ambrosius ad seruos refert. *Si quis aliter docet.*) ἑτεροδιδάσκαλῆ. i. diuersa docet, est aũt græcis unica dictio cõpositа, de quo supius admonuimus.

Et nõ acgeſ.) προσέρχεται. i. accedit, ita sonat græce, & apte rñdent latinã. Supbus est) τετύφωται. i. inflatus est. Ambro. legit supbit. Sed languens νοσῶν. i. ægrotans, qd apud græcos sæpius ad animũ refert, ut νοσεῖν dicant qui desipiũt ac delirãt, hoc est animi morbo laborãt, qd uerbi mire quadrat in istos sophisticos theologos, qui contẽptis ijs, quæ necesse est discere, in stultissimis illis suis argutijs, & nihili labirynthis ætatẽ uniuersam

conterunt miseri. Elegãter autem Paulus unico uerbo dixit pugnas uerborum λογομα χίας, cũ isti iactent se totos in rebus esse. Ex quibus oriun.) Paulus inuidiã & contentionem singulari numero posuit. Atq; itẽ Ambrosius. Malæ conflicta.) διαπαρατριβαί. Malæ græci referunt ad suspiciones. Nã quod sequit παραδιατριβαί p se sonat in malã partem, ppter ppositionẽ παρά, quæ sæpius id efficit, ut in παραφρονεῖν & παραφέρεσθαι. Dicuntur aũt congressus & disputationes philosophoꝝ diatribæ græcis, quas hic addita ppositione inutiles facit, & nihil ad rem ptinentes. Scholia græcanica admonẽt metaphorã sũptã a scabiosis q mutuo cõflictu, cõtactuq; morbũ cõicãt. Sic & Vulgari⁹ ait παραδιατριβαὶ τουτέστι, χολαὶ μάταιαι. διατριβὰς δὲ τὰς χολὰς ἔθος καλεῖν. ἢ ὅτι καθάπερ τὰ ψωραλέα ἅ προβάτων παρατριβόμενα νόσῳ πληροῖ ⟨τὰ⟩ ὑγιαίνοντα. οὕτως καὶ οὗτοι παρατριβόμενοι ἑτέροις διαφθείρουσιν αὐτούς

Veritate priua.) ἀπεστερημένων τῆς ἀληθείας. Ambr. uertit & q ueritate caruerũt. Græce sonat efficaci⁹, qbus adẽpta est ueritas, iuxta illud Publij. Nimiũ altercãdo, ueritas amittit.

Quæstũ esse pie.) Post hæc uerba repio apud græcos ἀφίσασο ἀπὸ τῶν τοιούτων. i. abstine a talibus. Itẽ Ambr. discede ab huiusmodi. Atqui id in uulgatis codicibus nõ habetur.

Cũ sufficientia) μετ' αὐταρκείας. ea uox significat cũ qs sua sorte cõtẽtus est, nec aliud desyderat. Haud dubiũ qa.) δηλονότι, qd' est affirmantis. Et plenius reddidisset græcarũ uocũ affinitatẽ ἐισενεγκεῖν & ἐξενεγκεῖν. i. inferre & efferre. In hũc mũdũ.) Addidit suo more hunc, quod nõ est apud græcos. His cõtenti sumus.) ἀρκεσθησόμεθα. i. cõtenti erimus. Interps legit ἀρκεσθησώμεθα p omega. Et in laqueũ dia.) Diaboli apud græcos nõ est, nec addit apud Ambro. Vnde cõsentaneũ est adiectũ a quopiã, q locũ uoluerit interptari. Et inutilia) copula redundat. Nec est apud græcos inutilia, sed ἀνοήτους. i. stulta. Quãq; interps legisse uidet ἀνονήτους, atq; itẽ Ambrosius. Quæ mergũt) βυθίζουσι. i. demergũt in pfundũ. Et cupiditas.) ἡ φυλαργυρία. i. pecuniæ studiũ. Ambro. legit auaricia, Alioq cupiditas aliaq; item rerũ est, ut gloriæ, imperij, uoluptatũ, uindictæ.

Errauerunt a fide.) ἀπεπλανήθησαν. i. aberrarunt. In qua uocatus es.) In quã εἰς ἣν. Ad quã Ambr. Græci addũt ἐν ᾗ, in quã & uocatus es. Sine macula,) ἄσπιλον. i. imaculatũ, & refert ad ipsum Timotheũ, nõ ad mandatũ. i. ut serues mandatũ imaculatus irreprhẽsus. Etiãsi Ambro. refert ad mandatũ, si modo codex uacat mendo. Quanq; sermo græcus nõ uetat, quo minus adiectiuũ referat ad pceptũ. Vsq; in aduentũ.) μέχρι τῆς ἐπιφανείας. i. usq; ad appitionẽ. Quẽ suis tpib⁹) quẽ refert aduentũ nõ Christũ, id qd' liquet ex græcis. Solus potens.) μόνος δυνάστης, id ꝓprie dicit de principe, aut magistratu, unde & δυνάστεια In sempiternũ.) In supereſt. Et κράτος potestatẽ quoq; significat.

Diuitibus huius sæculi. τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι. i. ijs qui sunt diuites in pſenti sæculo

Nõ sublime sape.) ὑψηλοφρονεῖν, qd' Ambro. uertit supbe sape, significat aũt elato esse animo & arroganter de seipso sentire. In incerto diuitiarũ.) ἐπὶ πλούτου ἀδηλότητι. i. in diuitiaꝝ incertitudine. Nobis oĩa abũde) πλουσίως. Rursũ interps nõ reddidit iucunditatẽ, quæ est in uocũ affinitate πλούτου & πλουσίως, quasi dicas, diuitiaꝝ & diuitialiter, siue opulentiæ & opulẽte. Bñ agere.) ἀγαθοεργεῖν dictio cõposita est ex bono & ope quasi dicas bene opari. Demiror qd legerit diuus Ambro. q reddidit hunc locũ hoc pacto, In uoluntatꝫ bonorũ operũ. Facile tribuere.) εὐμεταδότους εἶναι. i. faciles esse ad impartiendũ. Ita legit Ambro. nisi qd' omittit esse. Thesaurizare) ἀποθησαυρίζοντας. i. reponentes siue recondẽtes sibi. Et uerã uitã,) græcis est æternã uitã. Depositũ custodi) παραθήκην. i. qd' tibi cõmissũ est. Sentit aũt hanc doctrinã quã illi & in initio cõmẽdarat Et ita exponunt græca scholia. Vocũ nouitates) κενοφωνίας. i. uocũ inanitates. Ambr. & interps legisse uidentẽ καινοφωνίας. Quanq; græca scholia p⁹ legunt. Nec emi hic agit de nouandis uocibus, sed de disputationibus superiuacaneis. Falsi nois.) ψευδωνύμου, quasi dicas falso noiatæ scientiæ. Et hæc oĩa mire quadrant in hos quosdã spinosos theologistas. Et apte dixit ἀντιθέσεις oppositiones, qd' oĩbus de rebus inter istos mira sit digladiatio. Promittentes.) ἐπαγγελλόμενοι, cur nõ potius ꝓfitẽtes. Circa fidem exci.) ἐξόχησαν. i. aberrarunt, sicut antea uertit. Ductum aũt ab ijs, qui aberrant a scopo.

ANNOTATIONES IN SECVNDAM EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM.

GRatia & misericordia.) In græcis codicibus absunt coniunctiones. Gratia, misericordia, pax. Gratias ago.) χάριν ἔχω. i. gratiam habeo. Nam ita mauult Valla. Et ad eum modū legit Ambrosius. A progenitoribus meis.) ἀπὸ προγόνων. i. a ꝓgenitoribus, siue a maioribus. Ambrosius legit a ꝓauis. Significat em̄ Paulus se natū ex ijs qui lōga retro serie fuerint cultores dei Nā meis redūdat. Et seruio nō est δουλεύω sed λατρεύω. i. quē colo. Fidei quæ est in te nō ficta.) Melꝰ Ambrosius. Eius quæ in est te synceræ fidei. Recordationē) ὑπόμνησιν. i. cōmonitionem, cū aliquid suggeritur memoriæ, ne ueniat in obliuionem.

Matre tua Ethnice.) Eunice, uel potius Eunica, a uictoria dictum uocabulum. Carrensis homo diligens interpretatur Etnicem græcis sonare fortunatā, is qui sic interp̄tatus est legit Eutyche. Certus sum aūt quod & in te) πέπεισμαι, ὅτι καὶ ἐν σοί. i. persuasum habeo, qđ & in te. s. est ea fides. Quod & in te.) Hic græce colon est. Admoneo te.) ἀναμιμνήσκω. i. cōmonefacio, seu potius redigo in memoriam. Resuscitas.) ἀναζωπυρεῖν, quod est proprie ignem iam conditū, ac sopitū suscitare. Ambrosius legit ut recrees donum dei, Sed uirtutis est) δυνάμεως. i. potentiæ & roboris, & fortitudinis. Et quod modo uertit timoris, græce est δειλίας, quod & ignauiā sonat, animiq̄ imbecillitatem.

Gratiam dei) χάρισμα. i. donum. Et ita Ambrosius. Collabora) συγκακοπάθησον, id est simul affligere cū euangelio & particeps esto afflictionū quæ prædicationē euangelij comitantur. Qui nos liberauit.) τοῦ σώσαντος. i. qui nos saluos fecit. Ita & Ambrosius.

Vocatione sua) Sua nō est in græcis codicibus. Ante tēpora sæcul.) αἰωνίων. i. æterna Per illuminationē.) διὰ τῆς ἐπιφανείας. i. per apparitionem, quod superius uertit aduētū, Quanq̄ epiphania nonnunq̄ illustrationem sonat, ut & ἐπιφανὴς illustris. Atqui interp̄s non addidit græcarū uocum affinitatem φανερωθεῖσα & ἐπιφανείας, quasi dicas illustrata est per illustrationem Iesu Christi. Destruxit quidem mortem, illuminauit aūt uitam) καταργήσαντος. i. qui aboleuit, & obliterauit & φωτίσαντος. i. in lucem produxit, Nam hæc duo inter se composuit ueluti pugnantia, In quo.) εἰς ὅ, id est in quod, nempe euāgelium Prædicator) κῆρυξ, id est præco, potius q̄ prædicator.

Magister gentiū) διδάσκαλος, id est doctor. Non cōfundar) οὐκ ἐπαισχύνομαι, id est nō erubesco, siue nō pudet me. Scio enim cui credidi) Nō est sensus græci sermonis, Paulum non ignorare, cui confisus esset, Verum hæc est sententia, Scio quod is cui credidi potens est seruare depositū meū οἶδα γὰρ ᾧ πεπίστευκα, καὶ πέπεισμαι, ὅτι δυνατός ἐστιν, nā si prior esset sensus, non diceret ᾧ sed τινί. Quanq̄ potest & hic esse sensus, Noui enim eum cui credidi, & certus sum quod potens sit.

Auersi sunt me.) ἀπεστράφησάν με, id est auersati sūt mę, hoc est aspernati sūt, Ambrosius legit auersati, non auersi, Et nemo dicit, auersatus est a me, Vnde suspicor præpositionem a librario adiectā. Omnes qui in Asia sunt) πάντες οἱ ἐν τῇ ἀσίᾳ, potest legi & erāt, Nam tempus non exprimitur græcis uerbis.

Cū Rhomā uenisset) ἐν Ῥώμῃ γενόμενος. i. cū esset Rhomæ, Aq̄ ita legit Ambrosius.

Sollicite.) σπουδαιότερον.i.ſtudioſius. Formam habens.) ὑποτύπωσιν ἔχει.i. formã habe,ſiue exemplar habe,hoc eſt alijs formam propone pie uiuendi.

Sanorũ ſermonũ.) ὑγιαινόντων,quicquid ꝓbãt id græci uocãt ὑγιές, unde & ꝓuerbiũ ὑγιὲς οὐδὲν cũ oĩa diſplicent.Contra cũ res cũ uicio cõiuncta eſt,aiunt τὰ πάντα νοσεῖν.

Scís enim hoc) Enim redũdat. Philetus.) φύγγελλος.i.phyggellus,atq; ita legitur in peruetuſtis exẽplaribus latinis,& ita citatur a diuo Hieronymo in epiſtola de ueſtibus Aaron. Et ita legit Ambroſius. Et quanta epheſi) καὶ ὅσα.i.& quæ,ſiue quæcũq;, aut potius in quibuſcunq;.

EX CAPITE SECVNDO.

CONfortare.) ἐνδυναμοῦ.i.fortis aut robuſtus eſto. Labora ſicut.) σὺ οὖν κακοπάθησον.i.tu igitur feras afflictiones.Nam hoc ſignificat κακοπαθεῖν.

Nemo militans deo) Deo redundat.Etiamſi additur apud Ambroſũ,Opínor explanãdæ ſententiæ gratia. Adhibet enim Paulus hoc ſimile a militibus, quorũ nemo curat rem domeſticam,poſteaq; ſacramẽto fuerit addictus militiæ,ſed Imperatoris ſui negocium agit. Multo magis id conuenit facere eũ.qui militat euãgelio.

Implicat ſe.) ἐμπλέκεται.i.implicat. Quanq; huiuſmodi paſſiua ſubinde uertit per pronomina reciproca. Negocijs ſecularibus.) ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις.i.uitæ negociationibus,aut occupationibus.Porro βίου uictum magis ſonat q; uitam. Qui militat,nõ eſt ſollicitus de uictu,rem uictoriæ agit,de uictu proſpicit Imperator.

Vt ei placeat,cui ſe probauit.) ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ.i.ut ei qui ſe militem delegit placeat,hoc eſt,ei cuius ſpiritu delectus eſt & aſſcriptus ad hanc militiã,fortaſſis interps uertit,ei qui ſe probauit. Nam & qui certat in agone.) ἐὰν δὲ καὶ ἀθλῇ τις.i. ſi uero & certet aliquis. Verbũ eſt unde dicuntur Athletæ.Nam ab ijs quoq; ducit ſimile.

Non coronabitur.) οὐ στεφανοῦται.i.nõ coronatur,hoc eſt nõ ſat eſt quomodocũq; certare,ſed ita ut uincas. Laborantem agricolam.) Video græcos etiam interpretes nonnihil hærere hoc in loco,ſed mea ſententia ſermonis ordo paulo perturbatior obſcuritatem adduxit orationi. Ea tolletur,ſi κοπιῶντα ſit præteriti temporis,& ab eo pendeat aduerbium πρῶτον.i.prius, & non ad infinitũ uerbũ quod ſequitur λαμβάνειν. Et ſententiã ad hunc ordinemus modum.Oportet agricolam accipere fructus,ſed ſi prius laborarit. Tres enim adhibuit parabolas,militis,athletæ,& agricolæ, quorũ unuſquiſq; cæteris curis omiſſis ſuũ munus gnauiter obit. Neq; deeſt præmiũ,ſi ſuo prius functus fuerit officio.Equidem opinor hoc ſenſiſſe Paulum. Dabit enim tibi dominus.) Græce non eſt dabit,ſed δώῃ.i.det, quod eſt imprecantis. Ad eum modum palam enarrat hunc locum Chryſoſtomꝰ,cũ dicat Paulũ paterno affectu nõ deſinere p̃cari bona Timotheo,ceu timentem filio chariſſimo. Tametſi interpres noſtrã ſecutus ædition̄e, uertit dabit ꝓ det.

In quo laboro.) κακοπαθῶ.i.affligor,quod ſuo more fere tranſfert laboro. Quanq; nõ ſum neſcius,& apud latinos laborare aliquoties ſic accipi,ut ſit idem quod in rerũ difficultatibus uerſari. Quaſi male operans.) ὡς κακοῦργος.i.ut maleficus,aut facinoroſus. Miror quod exemplũ ſecutus Ambroſius uerterit,quaſi latro. Nihil enim ſimile in κακοῦργος & λῃστὴς,quod magis ſonat facinoroſum. Quanq; in euangelio conſtanter hic interpres κακούργους uertit latrones,ut illic indicauimus. Nõ eſt alligatum.) οὐ δέδεται.i. nõ fuit alligatum. Eſt aũt alluſio feſtiua in græcis uocibus δεσμῶν & δέδεται.i.uincula & uinctum fuit. Cum gloria cœleſti.) ἀωνίου.i.æterna. Interpres & Ambroſius legiſſe uidentur οὐρανίου. Fidelis ſermo. Rurſum eſt πιστὸς ὁ λόγος, quæ uerba Paulus ſuo more præmittit,dicturus rem certã & indubitatã. Quanq; Ambroſio nõ adduntur hoc loco.

Si negauerimus.) εἰ ἀρνούμεθα.i.ſi negamus,in quo modo pronunciauit & ſuperiora.

Si nõ credimus ille fidelis eſt.) Nec hoc loco ſeruata eſt græcarum uocum affinitas, ἀπιστοῦμεν πιστὸς.i.diffidimus fidelis ſiue fidus.

Noli contendere uerbis.) λογομαχεῖν dictione compoſita.i.pugnare uerbis quod ante uertit pugnas uerboꝝ. Nihil enim utile eſt.) εἰς οὐδὲν χρήσιμον.i.ad nullã utilitatem.

Niſi ad

Nisi ad subuersionem.) Et,nisi redundat,& ad subuersionē refertur ad illud superius noli pugnare uerbis,siue ut Apuleius loquit uerbigerari, ut illud ad nihil utile per parētheſim interferatur. Quanq̄ interpres & Ambrosius quo sensus esset dilucidior, unū & alterum uerbum de suo addiderunt. Sic aūt ordinandus est sermo. Hæc admone cō/testans coram dño,ne uerboꝝ pugnas sequantur (nulla utilitas) ad subuersionem audi/entium. Cæterū infinitū quod interpres retulit ad Timotheū,haud scio an rectius accō modetur ad cæteros oēs,ut hoc ipsum sit, quod illos admonet per Timotheū, ne inter se friuolis questiūculis depugnent,cum christiana philosophia nō sit sophistica disputa/tio,sed uita pura & Christo digna. Sollicite aūt cura.) σπούδασον ἑαυτόν.i.studeteipsum &c..Nec est aūt uel apud græcos,uel apud Ambro. Probabilem exhibere) δόκιμον.i, pbatū. Operariū inconfusibilē.) ἀνεπαίσχυντον.i.qui nō pudefiat,siue erubescat. Quā/q̄ Ambrosius legit,nō impudoratum.Porro impudoratos uocari qui cōtentionibus ni tuntur,uelut hoc pertineat ad disputationes contentiosas,quas pugnas uerborū appel/lat,quod in his nemo uelit cedere,sed sua quisq; pertinacissime tueatur,& alius aliū con spuat. Recte tractantem) ὀρθοτομοῦντα,sonat quasi dicas recte secantē,& scholia græ corum admonent metaphorā sumptam a securi aut gladio quo resecantur mutila. Est prouerbiū de Tenedia bipenni, quod si quis legat,melius intelliget huius loci sensum. Incidit enim sermo ueritatis,cum in huiusmodi disputationibus ueritas amittatur & spi nis quibusdam inuoluatur. Prophana autem.) βεβήλους,quam uocem superius uertit inepta. Et uaniloquia.) Copula & redundat κενοφωνίας,i.inanes uoces,eadem uox quā sup̄ius uertit uocū nouitates, & hoc quoq; loco Ambr. ita legit καινοφωνίας,uerti poterat inaniloqa. Deuita.) περιΐσασο, quod tametsi significet abscide, tamē quoniā græca p̄/positio ancipitis est naturæ,melius hoc loco uertas supersedeto,siue p̄termittas, græca scholia bifariam exponunt,aut reīce,aut insta uehementer,ut coerceātur. Opponitur enim quod modo dixerat ὀρθοτομοῦντα recte secantem & diiudicātem reiectis & recisis altercationibus superuacaneis,quibus lites non finiūtur,sed aluntur ac augeātur. Dictu mirū quo spiritu Paulus p̄senserit,& q̄ graphice depingat inextricabiles theologistaꝝ questiones. Et admonet Ambrosius christianorū disputatiōes collationes esse debere, non altercationes. Proficiunt ad imp.) προκόψουσι.i.proficiunt, & ita legit Ambrosius. Nec tam est multū,q̄ amplius,Porro quod dicit inaniloquia,proficere ad impietatē nō omnino id sentit Paulus,quod fortasse uerba latina sonant, huiusmodi disceptationes adducere nos ad impietatē. Verū id sentit disceptationes huiusmodi quo magis admit tuntur,hoc magis serpere & crescere ad maiorem impietatem gliscentibus indies con/tentionibus ambitiosis ἐπὶ πλεῖον ἀσεβείας.i.ad maiorem impietatem. Atq; in hunc mo dum græcanica scholia interpretantur,& optime congruunt ea quæ sequuntur.

Vt cancer serpit.) Cancer hoc loco morbus est γάγγραινα,ne quis animal hoc loco pu tet esse. Serpit.) νομὴν ἕξει.i. pastionem habebit,ut conueniat cum uerbo proficiet,qd̄ est futuri tēporis.Porro morbus is depascit locū quē occupauit. Vnde statim arcēdus.

Qui a ueritate exciderūt.) περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστόχησαν.i.circa ueritatē aberrarūt, de quo uerbo superius admonuimus.Nam ἀστοχεῖ qui non attingit,quod destinabat attingere, ueluti scopum,aut aliud simile.

Et subuerterunt,) ἀνατρέπουσιν,id est subuerterunt. Qui sunt eius.) τοὺς ὄντας αὐτοῦ, id est qui sunt sui,atq; ita citat diuus Hieronymus in Zachariam.

Cognouit dominus.) Hoc additum apparet,uelut exemplum signaculi,unde minus quadrat,quod legitur in Ambrosianis codicibus. Cognouit enim dominus.Et Chryso/stomus putat testimonium hoc desumptum ex libro Deuteronomij.

Et discidat.) Discedat ἀποστήτω. Atq; ita legit Ambrosius.

Qui inuocat nomen.) ὁ ὀνομάζων ὄνομα,id est qui nominat nomen. Quemadmodum habēt & antiq codices. Tametsi in quibusdā græcorū exemplaribus additū erat χριστοῦ.

Et alia

Verbigerari

Collationes christianorū disputatiōes esse debent

Et alia quidem in honorem) Dilucidius erat, hæc quidē in honorem, illa uero in ignominiam, ut hæc referat proxima, nempe lignea ac teſtacea, illa aurea & argentea. Carēt enim græci huiuſmodi pronominū proprietate, ꝙ ſi ſchematis decus uoluiſſet interps reddere, dicendum erat in decus ac dedecus τιμὴν ἀτιμίαν.

Et utile domino.) Et redundat ἔυχρηςον, quod ſonat accōmodū uſibus domini.

Ad opus bonū paratū.) Paratū hoc loco participiū eſt ἡτοιμασμένον. i. ut intellígas nō promptū, ſed in domino in hunc uſum præparato. Fidem, ſpem) Spem nec eſt in græcis. nec in antiquis latinorū codicibus, nec eſt apud Ambroſium.

Et pacem.) Et copula redundat. Sine diſciplina queſtiones.) ἀπαιδεύτους ζητήσεις. i. in eruditas queſtiones. Atq; ita uertit Ambroſius, & rurſum deuita eſt παραιτοῦ, in quo mirū illū non meminiſſe ſuæ copiæ. Sonat aūt reīce, & aſpernare, nec admitte.

Generant lites.) μάχας. i. pugnas. Eleganter aūt huiuſmodi diſputationes rixoſas, pugnas uocat, Non oportet litigare.) μάχεσθαι. i. pugnare. Et rurſum paulo poſt μάχεσθαι uertit litigare. Tametſi non admodum mutat ſententia, tñ perit emphaſis metaphoræ.

Docibilem eſſe.) διδακτικὸν. i. idoneum ac paratū ad docendū.

Patientē.) ἀνεξίκακον. i. tolerantē malos ſiue mala. Plus em̄ ſignificat uox græca q̄ tolerantem. Cū modeſtia.) ἐν πραότητι. i. in manſuetudine ſeu lenitate. Poteſt enim utrouis referri, uel ad ſuperiora, tolerantē malorum in lenitate, uel ad inferiora, erudientem in lenitate. Quāq; nō inficias eo παιδεύειν nonū q̄ ſonare corripere.

Qui reſiſtunt ueritati.) Veritati redundat, nec eſt apud Ambroſiū. Nam is quidem ad hunc legit modū, corrigentē eos qui diuerſa ſentiunt. Ne forte det.) μήποτε δῷ, ne quando det. Quanq; ſi latine loqui uoluiſſet interps, dixiſſet ſi quando, quod μὴ apud græcos non ſemper eſt negantis aut prohibentis, ſed dubitantis, ut apud nos nū aut ſi.

Et reſipiſcant.) ἀνανήψωσιν. i. redeant ad ſobrietatem, uel expergiſcantur, utrūq; em̄ ſignificat νήφειν. Diaboli laqueis.) Eſt laqueo numero ſingulari. A quo captiui tenentur.) ἐζωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ, ſignificat aūt proprie uiuū capi in bello. Nam hinc græca compoſita eſt, ſicut & alias admonuimus.

EX CAPITE TERTIO.

ERunt.) Erunt enim ἔσονται γὰρ. Seipſos amantes.) φίλαυτοι. i. ſui amātes, & ſibi placentes, hoc eſt ſuis cōmodis ſtudentes. Vnde dicta φιλαυτία cæcus, ut inquit Flaccus amor ſui, Id Ambroſius ita reddidit. Erunt homines ſui tantū amatores. Nos ſuper hac dictione φιλαυτὲς copioſius diſſeruimus in Chiliadibus noſtris. Hugo Carrenſis plane theologice explicuit hanc uocem, cuius æquidē uerba ſuo flore ſubſcribam. Sicut inquit, ſolet dici de Ribaldo, qui q̄n magnū frigus eſt, amplectit̄ ſe brachijs, ut ſic calefaciat ſe quoquo modo, & dicit̄ deriſorie, iſte Ribaldus multū dilígit ſe, qui ſic ſe amplectitur brachijs. An nō flagitiū fuſtuario dignū, ſic nugari in adorandis literis, idq; tā indocte, nō ſolū impie? Et tñ hæc legūt attoniti qui moriæ luſum ferre non poſſunt. Cupidi.) φιλάργυροι. i. cupidi pecuniæ. Auari legit Ambroſius.

Flagitiū fuſtuario dignū.

Parentibus nō obedientes.) ἀπειθεῖς. i. inobedientes. Elati.) ἀλαζόνες. i. glorioſi, ut ipſe interpretatus eſt Plautus. Ambr. legit inſolētes. Hieronymus in Micheā legit faſtidioſi. At ſuſpicor ſcriptū fuiſſe faſtuoſi. Sceleſti.) ἀνόσιοι, quod Ambroſius uertit impij.

Sine affectione) ἄστοργοι quod proprie ſignificat eos qui nullo affectu ſunt in ſuos, puta filios, aut famulos, aut uxorē. Sine pace.) ἄσπονδοι, quod Ambroſius uertit ſine fide σπονδὴ fœdus ſignificat & amiciciā quod refertur ad alienos, & nō domeſticos, cū q̄bus boni fœderibus & amicitiæ uinculis copulant̄, quibus natura cōiuncti non ſunt.

Criminatores) διάβολοι. i. calūniatores ſiue delatores. Sine benig.) ἀφιλάγαθοι, quod ita ſonat, quaſi dicas, nō amici bonis. Sic interpretant̄ græcanica ſcholia. Ambro. uertit bonorū inimici. Proditores.) προδόται. i. deſertores amiciciæ & ſodalitatis.

Proterui.) προπετεῖς. i. præcipites, ſiue temerarij. Tumidi.) τετυφωμένοι, id eſt inflati, Quanq; haud mále interpres uertit, Eoſdem & turgidos uocamus.

Cæci

Cæci.) Cæci nec est in græcis, nec in latinis exemplaribus antiquis, nec apud Ambrosium. Opinor hanc uocē sic irrepsisse, quod sciolus aliquis in margine adscripserit, ueluti corrigens, pro τετυφωμένοι τετυφλωμένοι, quoꝝ prius sonat elatos, posterius cæcatos.

Et uoluptatum amatores.) φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι, longe uenustius dixit græce, dictionibus compositis. i. uoluptatum amantes, magis q̄ꝫ amantes dei.

Speciem pietatis.) μόρφωσιν, quasi dicas formationem. Notat enim eos, qui dictis norunt alijs præscribere, quomodo debeant pie uiuere, cum ipsi diuersa sequantur.

Virtutem autem.) δύναμιν. i. uim hoc loco melius uertisset, ut opponatur speciei.

Abnegantes.) ἠρνημένοι. i. inficiati, nam præteriti temporis est, id est qui abnegarunt.

Et hos deuita) ἀποτρέπου. i. auersare, quod est plus q̄ꝫ deuita, neq; enim est illud παραιτ quod solet uertere deuita. Qui penetrant.) ἐνδύνοντες. i. qui subeunt. Ambrosius legit qui irrepunt, uerum hoc non male uertit interpres.

Oneratas peccatis) σεσωρευμένας, quasi dicas accumulatas, & aceruo pctōꝝ obrutas.

Ad scientiam ueritatis peruenientes.) ἐλθεῖν δυνάμενα. i. uenire potentes.

Iamnes & Mambres.) ἰαννοῦς καὶ ἰαμβρῆς. i. Iannes & Iambres, quos Chrysostomus ait fuisse duos magos Aegyptioꝝ, qui portentis ædendis certarint cū Mose, quanq̄ꝫ in Exodo nō addāt illoꝝ nomina, sed quæ Paulus acceperit ex traditiōe Iudæoꝝ quā ἄγραφον uocant, aut certe a spiritu sancto. Quasi uero hoc tātopere retulerit scire magoꝝ nomina, In hebraicorū nominum interpretatione legimus utrūq; Mambres & Iambres similiter expositū, quasi nihil intersit Iambres sones aut Mambres.

Sed ultra nō ꝓficient.) οὐ προκόψουσιν ἐπὶ πλεῖον. Ambrosius legit. Nō ꝓficiēt amplius.

Qualia mihi facta sunt) οἷάμοι. i. quæ mihi, nam οἷα pro ἃ græcis usurpare mos est.

Assecutus es παρηκολούθησας, quod nō proprie significat assecutus es, hoc est adeptus es. Alioqui qui quadrabit quod cōsequit̄ ꝑsecutiones & passiones. Nā hæc nemo dicit̄ assequi. Vnde magis intelligēdū est a principio usq; ad finē adfuisti, & testis es omniū, id enim significat παρακολουθεῖν, ut admonuimus & alias.

Antiochiæ) ἐν ἀντιοχείᾳ. i. in Antiochia, nisi de ciuitate loquat̄, ac de ciuitate opinor accipiendū. Seductores) γόητες. i. impostores. Ambrosius legit deceptores.

Errātes & in er.) πλανῶντες καὶ πλανεώμενοι. i. seducētes, & seducti. Quod ita reddidit Ambrosius, ipsi errantes, atq; alios erroribus inuoluētes. Quæ te possunt instruere.) σοφίσαι. i. erudire, siue sapientē reddere. Diuinitus inspirata.) θεόπνευστος, quod uerbo cōposito iucūdius dixit Paulus. Vtilis est.) Et utilis addita cōiunctione καὶ ὠφέλιμος.

Ad corripiendū.) πρὸς ἐπανόρθωσιν. i. ad correctionē. Ad corripiendū.) Hoc loco diuus Ambrosius addit ad redintegrationē, καταρτίωσιν, quo uerbo Paulus est & alias usus Quanq̄ꝫ id nec in nostra uulgata æditione, nec in græcis reperio codicibus.

Vt ꝑfectus sit homo.) ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος. i. ut ꝑfectus siue integer sit is, q est homo dei. Instructus.) ἐξηρτισμένος. i. cōsūmatus & ꝑfectus. Atq; ita legit Ambrosius.

EX CAPITE QVARTO.

TEstificor corā.) διαμαρτύρομαι οὖν ἐγώ. i. testificor igit̄ ego. Et ꝑ aduentū.) κατὰ τὴν ἐπιφανείαν. i. in aduētu. Oportune importune.) εὐκαίρως ἀκαίρως. i. tēpestiue & intēpestiue. In omni patientia.) μακροθυμίᾳ. i. longanimitate.

Magistros prurientes.) διδασκάλους. i. doctores & prurientes hic nominandi casu est accipiendū κνηθόμενοι. i. qui titillantur & pruriunt auditu, unde quærunt, qui scalpant aures uoluptate orationis, nō qui radant ueritate. Tu uero uigila) νῆφε. i. sobrius esto, siue uigila. Labora.) κακοπάθησον. i. feras afflictiones. Sobrius esto.) Quo loco quidā antiqui codices habent, subditus esto. In græcis codicibus non inuenio, nec apud Ambrosiū. Iam delibor.) σπένδομαι. i. immolor. Certamen bonū.) ἐν καλὸν, quod nō sonat simpliciter bonum, sed ꝑclarū & egregiū. In reliquo.) λοιπὸν. i. quod supest, atq; ita uertit Ambro. hic interp̄s uertere cōsueuit, de cætero. Sed & his.) ἀλλὰ καὶ πᾶσι. i.

sed &

ſed & omnibus. Qui diligunt) τοῖς ἠγαπηκόσι, id eſt qui dilexerunt. Feſtina ad me) σπούδασον. i. ſtude ſiue da operam. Alioqui quæ ſermonis figura eſt feſtina cito, hoc eſt, ἥκομαι καὶ κατέρχομαι, quemadmodum iocatur Ariſtophanes.

Diligens hoc ſæculum.) ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα. i. poſtq̃ dilexit præſens ſæculum, ſiue amplexus præſens ſæculũ. Creſcens in Galatiam.) κρίσκης. i. Criſces, ſed græcus ſermo deflexit uocem latinam. In miniſterio.) εἰς διακονίαν. i. ad miniſterium.

Penula.) græce φαιλόνην, qd' eſt pallij genus nõ cõſularis, ut quidã putant, ſed quo tegimur ab hymbribus. Alij putãt eſſe thecã librorũ. Ita græcanica ſcholia. Hieronymus in tertio aduerſus Pelagium dialogo uertit lacernam ſiue penulam. Tametſi in pleriſq; codicibus pro lacerna deprauatum erat lucerna.

Et membranas.) Et redundat μεμβράνας, hic latinã uocem Paulus uſurpauit.

Aerarius.) χαλκεὺς. i. faber ærarius, ne qs de queſtore ærarij accipiat, aut cuſtode æris accipiat, ut interpretati ſunt quidam.

Reddet illi dominus.) Græce eſt reddat ἀποδώη, ut ſit imprecantis.

Et tu deuita.) φυλάσσου. i. obſerua, ſiue caue. Reſiſtit.) Reſtitit ἀνθέστηκε.

Et liberauit.) ῥύσεται. i. liberabit, futuri temporis. Prædicatio impleatur.) πληροφορηθῇ id eſt ad plenum perſuaderetur, & certam haberet fidem.

Cui gloria.) Græcus codex addidit, & imperium καὶ κράτος.

Eubolus.) εὔβουλος. Eubulus penultima producta, nomẽ a bono conſilio dictum.

Et prudens.) ὁ πούδης. Antiqui codices habent Pudens. Rurſum uoce latina nonnihil detorta a græcis. Et fratres eius.) Non eius, ſed omnes eſt apud græcos. Et ita legit diuus Ambroſius.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAS PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM FINIS.

ANNOTATIONES IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD TITVM.

IN ſpem.) ἐπ' ἐλπίδι, ideſt in ſpe. &c. Qui nõ mentitur.) ὁ ἀψευδὴς, quaſi dicas immentiens aut imendax, & a mendacio alienus, non mendax legit Ambroſius, & item Hieronymus.

Ante tempora ſæcularia) πρὸ τῶν χρόνων αἰωνίων. i. ante tẽpora æterna. Ita legit Hieronymus Quæ credita eſt mihi.) ὃ ἐπιστεύθην ἐγὼ, quod Faber Stapulenſis ita uertit, cui cõmiſſus ſum. Demiror autem ei uiro, tam profundum obrepſiſſe ſomum, ut nõ agnoſceret figuram græci ſermonis, qua ita loquũtur, hanc rem ego cõmiſſus ſum, quoties ſentiunt, hæc res cõmiſſa eſt mihi, præſertim cum hæc loquendi formula toties ſit obuia in Paulo. At cõijcere mihi uideor, quid ipoſuerit Fabro noſtro nimirum ᾧ articulus poſtpoſitiuus, dandi caſu poſitus, cum accuſandi caſus magis cõueniret. Verum id factum eſt ob nomen quod anteceſſit eodem caſu κηρύγματι, cum quo concordat ᾧ, iuxta græci ſermonis idioma, diſſidens a ſuo uerbo.

Secundum præceptum.) Rurſum græce eſt κατ' ἐπιταγήν. i. iuxta iniunctionem. Nos uertimus

uertimus delegatione, sentit em̃ sibi munus hoc prædicandi delegatum a domino.

Tito dilecto filio.) γνησίῳ τέκνῳ, id est uero, legitimo, pprio ac germano filio. Atq; ita legit Ambrosius, quasi dicas, uere filio & non notho, neq; degeneri a patre. Notat elegãtiã huius uerbi & diuus Hieronymus hunc enarrans locum.

Gratia & pax.) χάρις, ἔλεος, εἰρήνη, id est gratia misericordia, pax. Etiam si misericordiã, nec Ambrosius addit. Reliqui te cretæ.) ἐν κρήτῃ, id est in creta Græci & urbium nomínibus apponunt præpositionem, id quod apud latinos rarissimum est. At interpres, ab insulæ uocabulo sustulit græcam præpositionem, quod prorsus est intolerabile.

Quæ desunt corrigas.) ἐπιδιορθώσῃ, id est supercorrigas, ut explicandi gratia sic loquamur. Sentit autem se prius correxisse quædam, Eadem nondum ad plenum correcta, iubet a Tito corrigi, Emphasim græce uocis, notauit Hieronymus præsentem explicãs locum. Per ciuitates.) κατὰ πόλιν, id est in ciuitate, siue per ciuitatem, id est in singulis ciuitatibus. Sine crimine.) ἀνέγκλητος, quod non ita sonat quasi dicas, uacantem omni culpa. Sed quẽ nemo possit accusare, siue criminari, & uocare in ius ob crimẽ aliquod, ἐγκαλεῖν, enim est intento crimine uocari in ius, & ἔγκλημα cõmissum, ob quod aliquis in ius trahi possit, ἀνέγκλητος, qui non possit ad hunc modum accusari. Atq; idem repetit paulopost. Oportet episcopum sine crimine esse.

In accusatione luxuriæ.) ἀσωτίας, id est luxus. Ne luxuriam pro libidine accipias.

Non superbum.) μὴ αὐθάδη, id est non præfractum, quod Hieronymus & Ambrosius legunt, non proteruum, & recte sane. Nos uertimus præfractum.

Non percussorem.) οὐ πλήκτην, hoc Hieronymus putat non pertinere ad pugnos, sed ad linguam contumeliosam & iurgiosam. Vnde & Horatius in odis Patruæ uerbera linguæ, quemadmodum & in superioribus annotatum est.

Non turpis lucri cupidum.) μὴ αἰσχροκερδῆ Græcã uocem unicã tribus circũlocutus est interpres, quasi dicas turpilucrum. Sentit autem Paulus, omne studium lucri fœdũ esse sacerdoti. At Carrensis festiuiter exposuit, turpis lucri, id est sæcularis, quasi sit aliud genus quæstus ecclesiasticum honestum. Benignum.) φιλάγαθον, quasi dicas, studiosum bonarum rerum, aut amantem bonos. Superius dixit ἀφιλάγαθον. Hieronymus hoc loco pro φιλάγαθον, legit bonorum operum amatorem.

Sobrium.) σώφρονα, quod Hieronymus uertit, castũ. Ambrosius, prudentem, atq; hæc omnia significat σώφρων, nisi quod sobrius, omnia ferme complectitur. Notat autem diuus Hieronymus ueterẽ interpretem, qui uerbi ambiguitate deceptus, pro pudico uerterit prudẽtem. Atqui ut interpreti nonnihil patrociner, si græca uox ambigua est, nimirum utrũq; significans prudentem & pudicum, quomodo deceptus est uertens prudentem? An prudentia nõ cõgruit episcopo? Verum ut alias admonui, diuus Hieronymus studio tuẽdæ uirginitatis, undiq; colligit & asciscit præsidia, & quicquid potest ad suas pertrahit copias. Quãq; σώφρων græcis non tam prudentem sonat, q̃ sobrium & sanæ mentis, ut intelligamus animum sibi præsentem, & nullis temulẽtum cupiditatibus. Siquidem hæc duo componit inter se Euripides, in Iphigenia Aulidensi, συνωσφρονεῖν σοι γὰρ βούλομ' ἀλλ' οὐ συννοσεῖν. Iustum sanctum.) ὅσιον, quod ita interpretatur Hieronymus, ut dicat significare sanctitatem mixtam pietate, quæ ad deũ refertur. Nam ἅγιος, sanctus, hoc est purus a uitijs εὐσεβὴς, pius in deum.

Continentem.) ἐγκρατῆ, id est temperantẽ. Quod ut indicat diuus Hieronymus quidam haud recte, ad solam referunt libidinem, cum ad oñes pertineat affectus iram, auariciam, ambitionem, inuidiam, timorem, ut omnibus his sit superior episcopus. Mire id pspexit Paulus, nõ posse pspicere alijs, qui ipse sit obnoxius affectibus. Ego nullã spem uideo rebus publicis, nisi princeps cõtingat, liber ab oñibus uulgi cupiditatibus. At hodie haud scio, an ullum hominum genus magis seruiat omnibus affectibus.

Quales debeat esse episcopi?

Amplectentem.) ἀντεχόμενον, quod Ambrosius uertit, tenacem, diuus Hieronymus,

obtinentem,Ambrosius elegantissime expressit græcam uocem.Nam ἀνέχεσθαι,dicitur proprie,qui adhæret alicui,uelut unguibus affixus,nec se sinit auelli.

Fidelem sermonem.) πιστοῦ λόγου,quod alias Ambrosius uertit humanus sermo, significat autem sermonem. Certum & in dubitatum & certa respondeat,& quæ ipsam ueri faciem præ se ferant. Vt potens sit exhortari.) Græce est,& exhortari.

Inobedientes.) ἀνυπότακτοι,quod diuus Hieronymus legit non subditi, sonat autem quasi dicas,qui in ordinem cogi non possint.

Deceptores.) φρεναπάται,Græcis est dictio cõposita quæ perinde sonat,ac si dicas, mẽtium deceptores,& ad hunc modum interpretatur diuus Hieronymus,Pessimum autẽ & pernicios issimum genus decipiendi,ubi quis mentem omnium actionum fontẽ prauis inficit opinionibus. Nam hac uia fit, ut non solum non pudeat malefactorũ, uerum etiam ex his laudẽ petamus. Cæterũ uani loqui,Græce est ματαιολόγοι,quod non sonat mendacem,sed inania friuolaq; loquentem.Nam uanus proprie latinis dicit̃ mendax.

Quos oportet redargui.) ἐπισομίζειν,id est occludere, siue obturare os.Hieronymus legit,silentium indici.Hoc ex loco palam est Laurentium in euangelio Lucæ legisse,aut certe somniasse ἐπισομίζειν pro ἀποσομίζειν, de quo quod tum succurrebat illic diximus.

Ventris pigri.) Ventres legendum est,γαστέρες ἀργαί.Nam ipsos uentres appellat, abdomini deditos. Increpa illos dure.) ἀποτόμως,id est ad uiuum & seuere.Nec est increpa,sed argue ἔλεγχε,hoc est refelle. Auertentium se a ueritate.) ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθειαν,id est auersantium ueritatem,hoc est abhorrentium a ueritate.

Abominati & incredibiles.) βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπιθεῖς,id est abominabiles cũ sint & increduli Ambrosius & Hieronymus legunt,execrabiles & inobedientes pro quo nõ male quadrabat intractabiles,aut imperswasibiles.

Proprius eorum propheta.) ἴδιος αὐτῶν προφήτης,prophetam uocat poetam, qui quasi præsenserit futura,proprium autem uocat,quod Cretensis fuerit,ipse qui hæc de Cretensibus scripserit,siue quod per Ironiam prophetam uocauit,quasi talibus Christianis tales congruerent prophetæ,siue quod is Epimenidis liber unde uersiculus hic sumptus creditur,titulum habeat,περὶ τῶν χρησμῶν,id est de oraculis. Tametsi nõ desunt qui testimoniũ hoc ad Callimachum referant, apud quẽ initiũ huius carminis inuenitur κρῆτες ἀεὶ ψεῦσαι,quod Iouis sepulchrum apud se esse confinxerint,cũ is iuxta uulgi opinionẽ fuerit immortalis.Extat & prouerbium Græcis Cretensium testans uanitatem, κρητίζειν πρὸς θεμκρῆτα. Verum hac de re qui uelit plenius cognoscere legat Miscellanea. Angeli Politiani,aut nostras Chiliades. Nam hic,quoniam annotatiões scribimus breuitati,quoad licet studẽdũ. De occasione huius carminis testãtur & græcanica scholia.Est autem uersus integer heroicus apud Epimenidem Cretensem.In quo sane demiror Stapulẽsem laborasse,ut carmen carmine redderet,idq; ad hunc modum Gnosius usq; loquax mala bestia,uiscera pigra. Nec em̃ idem est loquacem esse & mendacem.Et ut hominem cibo deditum uentrem dicimus,non item uiscera dicimus.

Malæ bestiæ.) θηρία,quod non simpliciter bestias,sed & feras ac ueneno noxias bestias significat. Vt sane sint.) ἵνα δὲ ὑγιαίνωσι illud admonendus est lector,Paulum frequentius usum hoc uerbo,quo Græci significant, quicquid probandum est. Vnde illud,μηδὲν ὑγιὲς,id est nihil sanum,cum omnia displicent.Hic igitur ut sani sint, nihil aliud est, q̃ ut recte se gerãt. Vt rursum νοσεῖν,id est ægrotare dicit̃ apud illos,q nõ recte est affectus.

Coinquinatis autem.) μεμιασμένοις,quod magis sonat impiatis,& piaculo aliquo prophanatis,ut sint arcendi a sacris. Quin & illud omnia munda mundis,rectius erat,omia pura puris. Quandoquidem his uerbis utuntur,cum de castitate sacrorum agunt.Extat em̃ lex apud Senecam.Sacerdos sit casta castis,pura puris.Vides ut Paulus in nullos incãdescat acrius,q̃ in eos qui Mosaicis cerimonijs Christũ tendebãt abolere,& hoc prætextu tyrannidẽ in Christianam plæbem occupare.Cæterum profitentur magis cõgruebat hic

bat hic & confitentur ὁμολογοῦσι. Confitentur se.) ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, id est profitentur se scire. Nam hoc quoq; significat ὁμολογεῖν.

EX CAPITE SECVNDO.

SObrios.) νηφαλίους, quam uocem Hieronymus admonet ambiguam esse significatem utrūq; & sobriū, hoc est non temulentū & uigilantem. Quādoquidē & uerbum νήφω, anceps est. Prudentes.) σώφρονας, id est moderatos, quod rursum diuus Hieronymus uertit pudicos, suo more, & ne uideatur absurde senibus præcipi pudicitia, addit ne in aliena ætate turpiter libidini uacare uideantur.

Pudicos.) σεμνούς, quod aptius Ambrosius uertit, graues, hoc est seueros, & honestatem pro se ferentes. In habitu sancto.) ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς, quod perinde ualet, ac si dicas, eo amictu, eoq; incessu & corporis motu, qui deceat sacras matronas, ac deo dicatas. Admonet ita diuus Hieronymus. Ambrosius uertit in statu religiōe digno, uelut explicans compositam uocem, ἱεροπρεπεῖς & κατάστημα, referens nō solum ad uestitum, sed ad omnem corporis habitum. Non criminatrices.) μὴ διαβόλους, id est nō calumniatrices. In Hieronymo legimus incentrices, haud scio an mendose.

Multo uino seruientes.) πολλῷ οἴνῳ δεδουλωμένας, id est multo uino deditas, siue addictas; solent autem anus huic uicio affines esse.

Bene docentes.) καλοδιδασκάλους, id est honesta docentes.

Vt prudentiam doceant.) ὡς σωφρονίζωσι, id est ut sobrias siue pudicas reddant, quod Hieronymus legit, ut ad castitatem erudiant, suo more torquēs quicquid potest ad uirginitatem, cui fauit, non sine suspicione, nec sine calumnia. Ambrosius legit ut instituāt.

Adolescentulas.) Hunc accusatiuum, Græci referunt ad σωφρονίζωσι, ut intelligas mandari matronis natu grandioribus, ut doceant puellas amare maritos.

Prudentes.) σώφρονας, quod rursus Hieronymus legit castas. Sed quia sequitur castas, fortassis quadrabat hic sobrias, aut prudentes.

Domus curam habētes.) οἰκουρούς, quod sonat, domus custodes, ut assidue domi sint, & rem domi curent. Quæ præcipue mulierū laus. Vnde ueteres autore Plutarcho pingebāt uenerem testudini insistentem, quod id animal nūq; a domo discedat.

Vt sobrij sint.) σώφρονες, & hic Hieronymus legit, pudici, sui similis.

Teipsum præbe.) Præbens, παρεχόμενος, & ita legit Ambrosius græcis consentiens.

Exemplum.) τύπον, id est formam aut exemplar potius, q̄ exemplum.

In doctrina, in integritate.) Græce sic habet, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἀδιαφθορίαν, σεμνότητα, ἄφθαρσιαν, λόγον ὑγιῆ. i. in doctrina, integritatem, grauitatem, incorruptionē, Verbū sanū est, λόγον ὑγιῆ de quo diuus Hieronymus nonnihil admonet, nēpe quæ sequunter ad integritatem doctrinæ posse referri, sed obstare quod sequitur, sermonem sanum. At mihi non uideē esse causa, cur hic offendamur. Quāq; em̄ nemo docet, nisi loquatur, tamē refert non paulum quomodo loquaris. Irreprehensibile.) ἀκατάγνωστον, quod & ita sonare potest, quod contemni non possit.

Vereatur.) ἐντραπῇ, id est pudefiat, quod sæpius iam uertit confundatur. Ambrosius & Hieronymus legunt, reuereatur. Nihil habens dicere.) μηδὲν ἔχων λέγειν, id est nihil potens dicere, siue nihil habens quod dicat. Nam ἔχειν cū infinito uerbo, significat posse apud Græcos Subditos esse.) Diuus Hieronymus admonet hunc locum bifariam legi. Altero modo, ut accipias seruos subditos esse debere dominis in omnibus. Altero ut intelligas seruos complacētes esse debere in omnibus, ὑποτάσσεσθαι, ἐν πᾶσιν εὐαρέστους εἶναι Atq; ita quidem habent Græci codices, huius tēpestatis. Etiamsi Hieronymus indicat, græcos secus distinguere. Nempe iuxta priorē sensum. Porro εὐαρέστους interpretatur, nō qui satisfaciant ac placeant dominis, sed sibi nō displiceant, & suam fortunam qualiscūq; est boni consulant. Mirum est autem unde Ambrosius legerit optimos, nisi mendū est.

Nō cōtradicētes,) μὴ ἀντιλέγοντας quod eleganter reddidit Ambrosius respōsatores.

Non fraudantes.) μὴ νοσφιζομένους, quod Hieronymus legit furantes. Est enim νοσφίζεμ, aliquid decerpere ac furtim detrahere, cum totam rem non ausis tollere, quod serui solent. Sed in omnibus.) Sed fidem omnem, πίστιν πᾶσαν.

Saluatoris & salutaris.) Græca secus habent, ἡ χάρις τοῦ θεοῦ ἡ σωτήριος, id est gratia dei salutaris, uel salutifera. Etiam si Hieronymus & Ambrosius aliter legunt.

Abnegantes.) ἀρνησάμενοι, participium est præteriti temporis, poterat uerti, abnegatis sæcularibus desyderijs, ut legit Ambrosius. Abnegata impietate & sæcularibus desyderijs. Sæcularia desy.) κοσμικὰς ἐπιθυμίας, id est mundana desyderia. Alioqui latinis sæculare dicitur quod centesimo quoq; anno instauratur, ut ludi sæculares. Neq; em̃ est ab eo quod sequitur ἐν τῷ νῦν αἰῶνι in hoc sæculo. Sobrie.) σωφρόνως, quod hic quoq; Hieronymus uertit pudice, suo more. Et aduentum.) ἐπιφάνειαν, id est apparitionem, siue illustrationem, ut & alias uertit. Quãq; eadem uox & aduentum significat, sed cum splẽdore, ueluti cũ emergit sol. Magni dei & saluatoris.) τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος, Id ita legi potest, ut utrũq; pertineat ad Christum, dei & saluatoris, aut prius pertineat ad patrem, posterius ad Christũ Chrysostomus utrũq; tribuit Christo, & item Hieronymus, exultantes aduersus Arrianos, ceu uictores, cum sermo plane sit anceps.

Populum acceptabilem.) περιούσιον, id est peculiarem, diuus Hieronymus in cõmentarijs huius loci, negat se a quopiam sæcularium perito literarum potuisse discere, quid esset, περιούσιον. Verum ex Deuteronomio collegisse. Vnde Paulus hũc locum sumpsisse uidetur, ut esses ei in populum acceptabilem ex omnibus populis. Rursum in psalmo uicesimo quarto. Elegit sibi dominus in possessionem sibi, quod dictum est in possessionem Septuaginta ac Theodotion transtulerũt περιουσιασμὸν. Aquila & quinta æditio περιούσιον, syllabæ cõmutatione facta, non sensus Symmachus pro eo quod est in græco περιούσιον, in Hebræo סְגֻלָּה expressit ἐξαίρετον, hoc est egregium uel præcipuum, p eo quo idem in alio uolumine latino sermone utens peculiarẽ interpretatus est. Putat em̃ Hieronymus minimum interesse inter περιούσιον & ἐπιούσιον. Porro uarietas hæc nascitur ex ambiguitate præpositionis περὶ, & ἐπὶ. Etenim qui uertunt possessionem, & peculiarem, huc spectarunt, quod οὐσία significat substantiam, hoc est facultates & possessiones, & peri, circum, ut quod in bonis nostris sit, & in nostro, ut aiunt, ære id peculiare dicimus. Rursum qui uerterunt egregium, huc respexerunt, quod peri, significat aliquoties eminentiam, & οὐσία, essentiam, quasi dicas, reliquas substantias antecellentem. Existimat in eundem sensum accipi posse, quod est in precatione dominica. Panẽ nostrum ἐπιούσιον, id est non uulgarẽ, sed eximium illum, qui de cœlo mittitur. Qua de re & suo loco non nihil attigimus. Porro quod addit Faber. Hieronymo idem esse περιούσιον & γνήσιον, miror unde sumpserit, nisi forte idem esse putet peculiare & ingenuum aut uerum. Quẽadmodum Symmachus ut dixi peculiarem uertit. Sectatorem bon.) ζηλωτὴν, id est, æmulatorem, & ita Ambrosius. Cum omni imperio.) μετὰ πάσης ἐπιταγῆς, non quod iubeat illum esse imperiosum, sed quod uelut hæc diligẽter mandari atq; iniũgi populo.

EX CAPITE TERTIO.

NEmo te contemnat.) μηδείς σου περιφρονείτω, diuus Hieronymus admonet hîc non esse idem uerbum, quo usus sit Paulus scribens ad Timotheum. Nullus adolescentiam tuam contemnat, illic enim esse, καταφρονείτω, καταφρονεῖν, em̃ dici, qui despicit, ac nihili facit, quod & in bonã partem accipi possit, ueluti siquis pro Christo contemnat cruciatus aut mortem περιφρονεῖν, qui fastu quodã sibi uideẽ alio melior ac sapientior. Citatq; illud Aristophanium, ἀεροβατῶ καὶ περιφρονῶ τὸν ἥλιον. Interpretans ad hũc modum, scando per aerem, & pluris me noui esse q̃ solem, Vult igit̃ Paulus Titum ita uiuere, ut nemo sit, qui sibi melior uideri possit, q̃q̃ ipse sit episcopus.

Dicto obedire.) πειθαρχεῖν quod est proprie magistratibus parere.

Non litigiosos.) ἀμάχους id est non pugnaces, hoc est non iurgiosos & contentiosos

Incredulî

Increduli.) ἀπειθεῖς. Ambrosius inobsequentes, Hieronymus legit inobedientes.

Et humanitas.) Ἡ φιλανθρωπία, id est amor erga homines. Nam quidam hoc loco humanitatem interpretantur incarnationem Christi. At Paulus hic loquitur de patre Iesu & ἐπιφάνη Hieronymus uertit, illuxit, hoc est palam facta est per filium incarnatum. Nec eñ locũ habet distinctio Thomæ, quã hic inducit qđ græca uox qua usus est Paulus, nihil aliud significare potest, q̃ studium & amorem erga hoies, cui diuersa est μισανθρωπία. Et quod deum saluatorem uocat magis ad patrem referendum uidetur, q̃ ad filium. Non ex operibus iusticiæ.) οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, id est, non ex operibus, quæ sunt in iusticia. Sentit aũt de operibus legis Mosaicæ, de quibus multa scribit Rhomanis. Abunde.) πλουσίως, quod Hieronymus uertit opulenter.

Volo te confirmare.) βεβαιοῦσθαι, quod anceps est uerbum, potest eñ esse cõfirmari.

Vt curẽt bonis operibus præesse.) ἵνα φροντίζωσι καλῶν ἔργων προΐστασθαι. Ambrosius ita reddidit, ut solliciti sint ad effectum bonorum operum.

Bonis operibus.) Hic datiuus est, & respondet præpositioni præ.

Qui credunt.) οἱ πεπιστευκότες, id est qui crediderunt.

Pugnas legis.) μάχας νομικὰς, id est pugnas legales, quod Hieronymus explicãs, quæ ueniunt, inquit, ex lege. Deuita.) παραιτοῦ, de quo superius diximus.

Post unã & secundã.) Latinius erat, post unam & alteram, & ita legit Hieronymus. Et admonitionem, melius q̃ correptionem, ut indicat idem. Cæterum hæreticum appellat non qui dissentiat a conclusionibus magistrorum nostrorum, sed factiosum.

Deuita.) παραιτοῦ, id est reijce, non est παραίτησαι, quod mox eodẽ uerbo expressit.

Proprio iudicio condemnatus.) αὐτοκατάκριτος, uoce composita, per se cõdemnatus qui pertinaciter dissideat ab omnibus. Cæterum illud subuersus est græce ἐξέστραπται qđ & ita potest accipi excidit a uia, siue deflexit & ἁμαρτάνει potest uerti errat, sed ita errat, ut sit per se condemnatus, etiam si nemo illum condemnet, ut q semel atq; iterũ admonitus noluerit resipiscere. Legis peritum.) νομικὸν, Hieronymus legit legis doctor.

Studiose præmitte.) προπέμψον imo deducito, siue prosequere, quod officiũ solemus hospitibus exhibere. Atq; in hunc sensum interpretatur diuus Hieronymus.

Discant autem & uestri.) Nostri prima persona legitur tum in Græcis codicibus, tum in latinis antiquis.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM
PAVLI AD TITVM.
FINIS.

ANNOTATIONES IN EPISTOLAM PAVLI
APOSTOLI AD PHILEMONEM.
CAPVT PRIMVM.

Dilecto adiutori.) ἀγαπητῷ καὶ συνεργῷ, i. dilecto & adiutori, siue cooperario. Atq; ita legit in uetustis codicibus latinorũ. Nam dilecto, hic nomen est, non participiũ, cuius admonet & Hieronymus. Et Appiæ sorori charissimæ.) καὶ ἀπφίᾳ τῇ ἀγαπητῇ. i. Et Apphiæ dilectæ. In dño Iesu, & in omẽs sanctos.) Mirũ cur casum mutarit, cum Græcis sit utrobiq; casus accusandi, in dnm Iesum, & in omnes sanctos. Que in domo tua est ecclesiæ.) κατ' οἶκόν σου ἐκκλησίαν. De familia sentit, proinde nos uertimus, cõgregationẽ. Indicat hoc haud obscure Chrysostomus hunc enarrans locũ. Euidens fiat.) Græci legunt ἐνεργὴς. i. efficax. Nã

ἐναργὴς per alpha, significat euidẽs. Ita legisse uidetur interpres, Hieronymus admonet in græco melius haberi, ἐνεργὴς quod exponit efficax. Et in hunc sensum enarrat Chrysostomus, Omnis operis boni.) Operis redundat. Nec inuenitur, uel in Græcis, uel in antiquis codicibus latinorũ, ad hæc nec apud Hieronymũ, nec apud Ambrosium.

In Christo Iesu.) Ante hæc uerba reperio in Græcis codicibus, τοῦ ἐν ὑμῖν. i. quod est in uobis. Et dilucidius est erga Christum Iesum, ut hæc particula referatur ad efficax, ut cõmunicatio fidei tuæ sit efficax, erga uel in Christum Iesum, ad cuius gloriã spectat fidei tuæ cõmunicatio. Gaudiũ em̃ magnũ habui & consolationẽ.) Græce est χάριν ἔχομεν πολλὴν, ἐπὶ τῇ ἀγάπῃ σου. i. gratiam habemus multam, in dilectione tua. Interpres legit χαρὰν, eamq; lectionẽ secuti uident̃ Hieronymus & Ambrosius.

Requieuerunt.) ἀναπέπαυται. i. refocillata sunt. Multã fiduciã.) παῤῥησίαν, de quo sæpius admonui. Quod ad rem pertinet.) τὸ ἀνῆκον. i. decens, siue conueniens.

Illum ut mea uiscera.) αὐτὸν τοῦτ' ἔστι τὰ μὰ σπλάγχνα, ipsum, hoc est mea uiscera.

Cũ talis sim ut Paulus.) Græce sic habet μᾶλλον δὲ παρακαλῶ τοιοῦτος ὢν, ὡς παῦλος πρεσβύτης, id est magis autem hortor, cum talis sim, ut Paulus senex. Sentit em̃ se cũ id quod æquũ erat suo iure potuisset imperare Philemoni, nempe Paulus & senex, postremo uinctus Iesu Christi, maluisse tamen uti precibus memor charitatis potius q̃ autoritatis. Sine cõsilio.) χωρὶς δὲ τῆς σῆς γνώμης, id est sine tua sententia.

Vt in æternũ.) ὡς αἰώνιον, id est æternum, hoc est ipsum, iam nõ tẽporariũ ministrũ, sed ꝑpetuo tecũ uicturũ, atq; ita legit Ambrosius. Sed pro seruo.) Græce est ὑπὲρ δοῦλον id est supra seruum, quidã legisse uident̃ ὑπὲρ δούλου. Ego reddam.) ἀποτίσω, id est dependam. Ita frater.) Ita hic affirmantis aduerbiũ est, ναί. Est autem uox obtestantis fratrẽ aut filiũ, quẽ optamus nobis esse uoluptati, quasi nihil sit nobis illius fruitiõe dulcius. Per eam igitur adiurat Philemonem. Est autem allusio ad nomen serui quẽ cõmendat: Nam Onesimus græce utilis est. Ad quod allusit & superius cũ diceret. Qui tibi aliquando inutilis fuit. Nunc autẽ & mihi & tibi utilis, hoc est nunc, i. quod dicitur ὀνήσισμος. Declarat autem hæc epistola, q̃libet breuis, Paulum hominem fuisse, singulari quadam præditum humanitate, qui tanto studio seruum fugitiuum, & ei cõmendauerit, obsecrãs & obtestans, cui pro sua autoritate proq; meritis in illum poterat imperare, quod rogat. Deinde quid festiuius etiã dici poterat, uel ab ipso Tullio in huiusmodi argumẽto? Nisi quod quidam nomine dũtaxat Christiani, animo infensissimi Christo, nihil eruditũ putant, nihil elegans, nisi quod idem sit ethnicum. Et uniuersum sermonis florem semel perijsse existimant, si quid de Christo fuerit admixtum, quod illius sapiat doctrinam, cũ ea uel prima sit eloquentiæ pars, sermonem rebus accommodare.

Notent veteris ecclesiæ Mystæ.

Donaui me uobis.) χαριθήσομαι ὑμῖν. i. donabor uobis. Et ita legit Ambrosius.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI AD PHILEMONEM FINIS.

ANNOTATIONES IN EPISTOLAM PAVLI AD HEBRAEOS.

LOquens.) λαλήσας. i. locutus præteriti temporis, olim locutus in prophetis proximis temporibus locutus est nobis in filio. Iinterpres illud fugisse uidetur, ne bis diceret locutus, cum Paulo utrobiq; sit dictio consimilis λαλήσας & ἐλάλησεν. Splendor gloriæ.) ἀπαύγασμα. i. refulgentia, siue relucentia, quod ex alio resplendet. Et figura.) χαρακτὴρ, quam dicere possis formã expressam ex alio, siue notam rei cuipiam impressam, uelut in cera. Et substãtiæ, ὑποστάσεως, non est οὐσία, quã essentiam uertit Quintilianus. ὑπόστασις a subsistendo dicta est,

quæ

quæ Græcis aliquando accipitur pro persona. Ex hoc uerbo nata est magna digladiatio quod Arriani exigerent treis hypostases, & uerbum homousij nō reciperent. Cæterum pro charactere. Hieronymus in Esaiam uertit formam.

Portansq; omnia uerbo uirtutis suæ.) φέρωντε τὰ πάντα. Meo quidē iudicio φέρων, hoc loco non significat idem quod portans siue baiulans, sed agens potius, siue mouens ac moderans. Nam φερόμενα dicuntur Græcis, quæ impetu quodam aguntur. Vnde & φορὰν impetum uocant & ἄγειν καὶ φέρειν dicitur, qui suo arbitratu moderatur aliquem. Sentit em̄ Paulus, aut quisquis fuit autor epistolæ, non solum mundum hūc conditum per filium, quemadmodum modo dixerat, per quem fecit & sæcula, uerum conditum regi & administrari, idq; non studio curaq; & industria, sicut administrant homines, sed uerbo hoc est nutu suæ potentiæ. Nam quod principi uerbum est, quo iubet aliquid fieri, hoc illi est uelle. In hanc sententiam interpretatur & Chrysostomus, annotans emphasin huius participij φέρων. Purgationē peccatorū faciens.) Græci addunt δι' ἑαυτοῦ. i. per seipsum purga. pec. fa. Et faciens apud Græcos præteriti temporis est, unde transferre poterat, purgatione peccatorum facta, ne sedēdo uideatur purgare. Prius em̄ purgauit, morte sua, deinde consedit. Sedet.) Sedit præteriti tēporis est apud Græcos ἐκάθισεν, quasi dicas consedit. Ad dextram &c.) Græca aliquanto secus habent, ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης, id est in dextra throni maiestatis. Quāq̄ hic exempla Græcorum uariant. Atq; hic uere maiestas est non δόξα Differentius.) διαφοροτέρον, id est excellētius, quod διαφέρειν duo græcis significat, differre & præeminere.

Hæreditauit.) κεκληρονόμηκεν, id est hæreditate accepit, siue sortitus est.

Et cum iterum.) ὅταν δὲ πάλιν, id est cum autem iterum.

Et ad angelos quidem suos.) Suos superest. Flammam ignis.) πυρὸς φλόγα, id est, ignis flammam. Sedes tua deus.) ὁ θρόνος σου ὁ θεός. Incertū est, an hic sit sensus, o deus sedes tua est in sæculū sæculi, An hic. Ipse deus est tibi thronus in sæculum sæculi. Nā sermo Græcus anceps est. Ipsi peribunt tu autem perma.) Græce uerba sunt præsentis temporis, pereunt & permanes, ἀπολοῦνται, διαμένεις, Quāq̄ pereunt ambiguum est.

Mutabis eos.) ἐλίξεις αὐτοὺς, id est uolues, siue uertes eos. Atq; id uerbi magis quadrat in cœlos, aut etiā in uestē. Interpres legisse uidet̄, ἀλλάξεις. Et apud Hebræos est תַּחֲלִיפֵם trāsitiuū secūdū a uerbo חָלַף qd' est mutauit, quēadmodū mutat̄ amictus. Vnde & mutatoria dicūt̄, ānotāte Capnione nostro Græci cōstāter legūt ἐλίξεις, nō ἀλλάξεις, ꝓinde qd legendū sit eruditis expēdēdū relinquo. In ministeriū missi.) Missi apud Græcos præsentis est tēporis, ἀποστελλόμενα. i. q mittūt̄. Et capiēt nō capiūt, hoc est futuro tēpore nō præsenti.

EX CAPITE SECVNDO.

PEr effluamus.) Valla mauult præter fluamus παραῤῥυῶμεν Chrysostomus interpretat̄ pereamꝰ sūptū, putat ex ꝓuerbijs Solomonis. Fili mi ne effluas ἡ ἐμὴ παραῤῥυῆς prorsus em̄ & irreparabiliter perit, quod dilabit̄. Quæ cū initiū accepisset enarrandi.) Enarrari legitur in uetustis exēplaribus, græce est, λαλεῖσθαι, hoc est quæ primū dicta fuit a dn̄o. De quo loquimur.) Quo refert orbē terræ, nō deū, id quod ex Græcis palā est. Quis dicens.) τις. i. quidā. Eū uero, q modico ab angelis.) τὸν δὲ βραχύτι παρ' ἀγγέλλους ἠλαττωμένον. i. eū uero q paulū qddā præ angelis diminutꝰ est.

Minuisti eū paulominus ab angelis.) Admonet hoc loco Iacobus Faber Stapulensis, apud Hebræos haberi, minuisti eū paulominus a deo. Atq; ita prorsus indicauit Hieronymus psal. 8. ꝓ angelis q illis uocant̄ מְלֹאכִים Malachim, haberi אֱלֹהִים heloim Thomas refert hūc locū ad humanitatē Christi, q minor angelis factus sit, non iuxta animū, sed iuxta corpus assumptū, per quod mortalis & doloribus obnoxius erat, cū angeli nullis malis attingi possint. Cuius equidē sententiā approbo nisi quod prudenter accipiendū est, quod dixit Christū secundū animā humanā nō fuisse inferiorē angelis. Nā si nullus doloris sensus ad ullā animæ partē pertinebat, nō potuit esse acerbissimus in Christo dolor, quē ipse tn̄ Thomas uult ꝓximū fuisse cruciatibꝰ d..hat ꝛc apud inferos. Ac Faber hoc loco dissentiēs a Thoma multis argumētis cōtēdit a deo legendum esse, nō ab

Minuisti eum paulominus ab angelis.

angelis,quæ recenſere longius ſit,nec admodum neceſſariũ. cũ liber extet formulis ſemel,atq; iteꝝ excuſus. Veꝝ ſiue legas a deo,ſiue ab angelis,uidetur idẽ manere ſcrupus Etenim ſi de aſſumpto intelligas homine quemadmodum neceſſe eſt,nõ paululum fuit imminutus a deo,imo infra abiectiſſimos etiam homines,quemadmodum ipſe de ſe teſtatur in pſalmis. Ego autem ſum uermis,& non homo,opprobrium hominum & abiectio plebis. Nulla em̃ proportio naturæ hũanæ ad diuinitatẽ. Ne ab angelis quidẽ paululum fuit diminutus,qui uſq; ad famẽ ac ſitim,uſq; ad flagra,ad crucem,uſq; ad mortem denicꝝ deſcẽderit. Proinde mihi uidetur illud paulo minus,quod græce eſt βραχύτι non ad dignitatis imminutæ modum eſſe referendum,ſed ad temporis modum, quo uerſatus eſt Chriſtus in terris,quaſi dicas ad breue tempus diminutus eſt ab angelis. Quemadmodũ interpretatur Chryſoſtomus & Vulgarius. Neq; uero refellit huius partis ſenſum,id quod ſequitur. Gloria & honore coronaſti eũ, oĩa ſubieciſti ſub pedibus eius, oues & boues &c. Siquidẽ prius illud pertinet ad Ieſu uitã actã in terris & paſſionẽ,hoc poſterius ad glorificationẽ,ad quã ut homo ſubuectus eſt. Neq; uero prorſus hoc fefellit,Aquinatẽ,qui indicat paulominus bifariã accipi poſſe,uel ut ptineat ad quãtitatẽ, ſic em̃ loquit̃,uel ut ptineat ad durationẽ. Stapulẽſis in ius trahit interpretẽ epiſtolæ,q qdẽ qs nã fuerit incertũ eſt, ut parum probabile ſit ipſam epiſtolã a Paulo fuiſſe conſcriptã. ſane ſunt qui Lucam putent interpretem fuiſſe. Quam opinionem ſi recipimus,is interpres in ius uocari non poteſt, præſertim cum apud Hebræos hæc uox אֱלֹהִים heloim πολύσημον habeatur, quippe quæ utrouis numero,ſingulari aut plurali deum,aut deos declaret,nonnunq; angelos aut homines etiam admiratiõe dignos. Interdum principes aut iudices,ut illic principi populi tui non maledices. Et Exodi capite uiceſimo primo. Offerat eũ dñs dijs,& applicabit̃ ad oſtiũ. Quo loco Hebræi dijs interpretant̃ iudicib⁹. Et Chaldaica interpretatio ſic extulit. Adducat eũ magiſter ſuus ad iudicẽ. Quẽadmodum annotauit & Capnion noſter in rudimentis Hebraicis. Verum hæc ad præſens inſtitutum proprie non attinent,niſi quatinus exigit lectionis ratio. Proinde paucis indicaſſe ſat eſſe duximus. Alioqui erant in hac epiſtola diligentius excutienda permulta, quæ nõ niſi uerboſa diſputatione poſſint explicari,unum illud addam,Hieronymum uideri non admodũ probaſſe,quod hæc proprie tribuant̃ Chriſto,cum ait. Hunc locum Apoſtolus in epiſtola ad Hebræos ſup Chriſto interpretat̃. Et de autore eius adeo fuit dubitatũ,ut ſero recepta ſit a Rhomana eccleſia. Quãdoquidẽ in hanc unã omniũ nihil cõmẽtat⁹ eſt Ambroſius. Et Hieronym⁹ ait a nõnullis nõ fuiſſe receptã,ob id qd' in ea nõ nulla citarentur quæ apud Hebræos nõ inueniant̃. Gratia dei.) Hic ablatiui caſus eſt χάριτι θεοῦ. i. per gratiã dei,hoc eſt beneficio diuino. Pro omnibus.) ὑπὲρ παντὸς. i. pro uniuerſo. Decebat em̃ eũ.) Hoc ad patrẽ eſt referendũ nõ ad filiũ. Vnde cõſummare legẽdũ eſt actiue, nõ paſſiue τελειῶσαι. Senſus em̃ hic eſt,dicebat em̃ cũ,nempe patrẽ,q nõ unũ filiũ Ieſum,ſed cũ illo multos adducere uellet in gloriã, ut eũ q eſſet princeps ac dux ſalutis cæterorũ, legitimũ & pfectum redderet uarijs afflictionibus. Ad eũ modũ & legit & interpretat̃ Chryſoſtomus. Proinde librariorũ errore in nonnullis codicibus cõſummari ſcriptũ habet̃ uerbũ paſſiuũ. Quã lectionẽ reperio in cõmentarijs Fabri.

Autorẽ ſalutis.) ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας, hoc eſt ducem ac principem. Nã autoritas magis eſt penes patrẽm. Laudabo te.) ὑμνήσω σοι. Fidens in eũ.) In eodẽ πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ. Et pueri mei.) Mei ſupereſt τὰ παιδία ἄμοι. Nuſq; em̃ ſemen Abrahæ.) δήπου. i. uſq;. Quãq; δή expletiua cõiũctio uehemẽtiæ nõihil addit Faber uertit utiq;,nec uideo cur ita uertendũ exiſtimarit,niſi forte idẽ apd' Græcos pollẽt δήπου δήπουθεν. Angelos apprehẽdit.) Apprehẽdit præſentis tẽporis ἐπιλαμβάνεται. i. aſſumit & induit. Quãq; alias utatur hoc uerbo Paulus p aſſequi. Et fidelis pontifex.) ἀρχιερεὺς. i. ſummus ſacerdos. Tametſi ſæpius ita uertit. Cæterũ apoſtolũ uertere poterat legatũ. Deinde cõfeſſionis noſtræ legunt Græci prima perſona. Ad deũ.) τὰ πρὸς τὸν θεὸν. i. in his quæ ad deũ pertinent,aut quæ apud deũ agũt̃. In eo em̃.) ἐν ᾧ γὰρ, id eſt,in eo quod,hoc eſt ideo quod.

Et tentatus

Et tentatus.) Et copula redundat, nec legitur in uetustis latinorum exemplaribus. Sũt autem meo quidem iudicio cõiugenda hæc duo πέπονθεν πειρασθεὶς id est quod accidit illi tentari, ut participium positum sit loco uerbi infinitiui.

Et eis qui tentantur.) Redundat hic quoq; copula. &.

EX CAPITE TERTIO.

IN omni domo.) ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ, id est in tota domo. Amplioris enim gloriæ.) Interpres secutus græcum sermonem genitiuum uertit pro ablatiuo, Dicendum erat ampliori gloria dignus. Habet domus.) Rursum hic genitiuum pro ablatiuo transtulit. Nam dicendum erat. Ampliorem domo, uel ampliorem q̃ domus Laurentius indicat hic lapsum Remigium interpretem, qui non inuenerit exitum sentẽtiæ, eamq; culpam reijcit in latinum interpretem. Thomas, & hoc recentiores accipiũt honorẽ domus gloriã in domo, aut de domo, secus interpretãtib⁹ Chrysostomo & Vulgario, qui populum dei, domus appellatione designatum uolunt Moyses administrauit populum Christus condidit. Nos quo magis ꝑspicuus foret sensus, expressimus ad hũc modũ. Tanto nãq; maiore gloria q̃ Moyses, hic dignus est habitus, quanto maiorem habet honorem, qui construxit domum, q̃ ipsa domus.

Quæ domus.) οὗ οἶκος, id est cuius domus, ut cuius referatur ad deum non ad domus.

Fiduciam.) παῤῥησίαν, quasi dicas audaciam. Et gloriam.) καύχημα, plus aliquid adiecit, si non solum fidamus, uerum etiam gloriemur ac ueluti iactemus sortem nostram.

Probauerũt.) Græci addũt me. Quadraginta annis.) Hoc Græci distinctione referunt ad superiora, uiderunt opera mea per quadraginta annos. At eam lectionem palã refellit quod sequitur. Quibus autem infensus fuit quadraginta annis.

Infensus fui generationi.) προσώχθησα. Laurentius magis probat infensus q̃ offensus, ob id, ni fallor, quod offensus dure cohæret, cum datiuo generationi isti. Atqui infensus latinis dicitur, qui aduersus tendit in quempiam. Porro Græcis προσοχθεῖν, est tædium molestiamq; capere ex re quapiam. Deniq; Hebræis est אקוט quod tædij molestiæq; significationem sonat. Vnde diuus Hieronymus trãstulit. Quadraginta annis displicuit mihi generatio illa, hoc est pertuli eam semper rebellantem, idq; non sine tædio meo. Nam deus in literis diuinis sæpenumero hominum more loquitur.

Generationi huic.) ἐκείνῃ est græce, id est illi, & illa, uertit Hieronymus, ut modo indicatum est. Et dixi semper.) Græci distinguunt, ut semper aduerbium referatur ad uerbum. Errant, nec additur pronomen ij. Quibus iuraui.) ὡς ὤμοσα, id est sicut iuraui. Interpres legisse uidetur, οἷς. Porro illud si introibũt est abiurantis, ut perinde ualeat quasi dicas, Iuraui eos non ingressuros in requiem meam. Aliquoties addimus, Emoriar, si fecero. Dispeream, si non optimum erat. Ne forte.) μήποτε, id est ne quando.

Discedendo a deo uiuo.) ἐν τῷ ἀποστῆναι, id est in deficiendo, siue desciscendo.

Hodie cognominantur.) τὸ σήμερον καλεῖται, id est uocatur. Totum enim hoc tempus usq; ad uitæ finem uocatur hodie.

Vt non obduretur.) ἵνα μὴ, id est ut ne. In illa exacerbatio.) Illa redundat.

Quidam enim audientes.) ἀκούσαντες præteriti temporis est, id est cum audissent.

Quorum cadauera.) ὧν τὰ κῶλα, id est quorum membra.

Non introiere.) μὴ εἰσελεύσεσθαι, id est non introituros.

Quia potuerunt introire.) Hoc loco uerba quæ adduntur, in requiem ipsius, non inuenio in Græcis exemplaribus. Verum e superioribus apparet adiecta.

EX CAPITE QVARTO.

NE forte.) μήποτε, id est ne quando. Aliquis ex nobis deesse.) ὑστερηκέναι, id est nõ assecutus fuisse. Et nobis.) Et redũdat. Nunciatũ est.) εὐηγγελισμένοι. i. ut ad uerbũ redda, Euãgeliçati sumus, hoc est nobis prædicatũ est euãgelium.

Non admix/

Non admixtus.) μὴ συγκεκραμένος, id est non contemperatus, hoc est non apte coniunctus uelut anima copulatur corpori temperatura, quod fides ueluti uita sit auditui.

Ex his quæ audierunt.) τοῖς ἀκούσασιν, id est ijs qui audierunt. Porro datiuus hic pertinet, ad participium admixtus. Qui credimus.) οἱ πιστεύσαντες, id est qui credidimus.

Et quidem operibus.) καίτοι, id est ꝙꝙ ut intelligas iurasse, illos non introituros in requiem, cum iam parata esset requies, nempe perfectis mundi operibus quibus absolutis requieuit deus die septimo. Tametsi tolerari potest & altera lectio.

Quibus prioribus.) Prius est. Terminat diem.) ὁρίζῃ, id est designat, siue definit aut præstituit. Nec additur quendam apud Græcos. Quãꝙ exemplaria uariant hoc loco.

De alia loquerentur post hac die.) περὶ ἄλλης ἐλάλει μετὰ ταῦτα ἡμέρας, id est de alia locutus fuisset, post hæc, die, nisi accipias, posthac aduerbialiter.

In ipsum quis.) Melius erat, in idem exemplum αὐτῷ ὑποδείγματι. Ac mihi quidẽ græcorum uerborum sententia uidetur hæc esse. Ne quis cadat ut illi ceciderunt in deserto, in eodem exemplo incredulitatis & inobedientiæ. Et sicut illi ceciderunt ob incredulitatem, ut dicit psalmographus, ita isti perirent similiter, similiter peccantes. In hunc sensum consentiunt Græcanica scholia, Græca sic habent, ἵνα μὴ ἐν αὐτῷ τίς ὑποδείγματι πέσῃ τῆς ἀπειθείας. Et efficax.) ἐνεργὴς Hieronymus alicubi uertit euidens, quod ut opinor legerit ἐναργὴς. At hoc sane loco magis quadrat efficax.

Et penetrabilior.) τομώτερος, id est acutior siue incidentior. Si sic liceat latine loqui a uerbo τέμνω seco, siue incido. Gladio ancipiti.) δισσόμου, i. utrinq; incidente, siue utrinq; acuto quod Hieronymus compluribus locis uertit bicipiti.

Et discretor.) κριτικὸς, id est iudex siue qui iudicare possit, unde & latinis critici dicunt.

Ac medullarum.) & μυελῶν, quãꝙ nonnulli Græci codices habent, μελῶν, id est membrorum Vulgarius legit μυελῶν.

Vlla creatura inuisibilis.) οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς, id est non est creatura, non manifesta, siue occulta. Et aperta.) ἢ τετραχηλισμένα, quod pinde sonat, quasi dicas cerui cata, Græci putant metaphoram sumptam ab ouibus, quibus uellus a cerui ce detrahitur, cum excoriantur, siue ab ijs qui cerui cem inflectunt cum se submittunt & agnoscunt se esse inferiores. Sic & Iuuenalis. Aulam resupinat amici de scrutante omnia.

Confessionem spei nostræ.) Spei nostræ, apud Græcos non inuenio.

Tentatum autem.) Melius erat, sed tentatum. Eadem uis utriusq; coniunctionis, sed non semper ubiuis quadrant omnes apud nos.

Ad thronum gratiæ eius.) Redundat τῷ θρόνῳ τῆς χάριτος. Nam gratiam opponit ueritati legis Mosaicæ. In auxilio oportuno.) εἰς εὔκαιρον βοήθειαν. i. in oportunũ auxiliũ.

EX CAPITE QVINTO.

QVi cõdolere possit.) μετριοπαθῆσαι, quod sonat quasi dicat moderate ferre, hoc est nõ grauiter succensere. Quãꝙ Græcanica scholia, μετριοπαθῆσαι exponũt pro συμπαθῆσαι. i. cõpati uoce ipsa nihil tale præ se ferente. Quod equidẽ admiror, ne Vallæ quidẽ animaduersum fuisse, qui recte uerti potuisse putat, qui particeps passionũ possit esse. Tanꝙ Aaron.) καθάπερ καὶ Ἀαρών. i. quẽadmodũ & Aaron addita coniunctione. Semetipsum clarificauit.) ἐδόξασε, id est glorificauit

A deo pontifex.) ἀρχιερεύς, i. summus sacerdos. Quãꝙ hic ἀρχιερέα, sic pene perpetuo uertit. Pro sua reuerentia.) ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, id est a reuerentia. Sua additum est explicandi gratia, ꝙꝙ magis quadrabat sui. Illud item admonendum εὐλαβείαν non modo significare reuerentiam, uerum etiam pietatem, quod sane uerbi non male quadrabat hoc loco, cum loquatur de patre & filio.

Et quidem cum esset filius.) καίπερ ὢν υἱός. Interpres separauit hæc quorũ ordo inter se cohæret, propter græca participia. Sensus autem ad hunc habet modum. Qui in diebus carnis suæ, cum precationes & supplicatiões apud eũ qui ipsum poterat seruare a morte, cum

te,cum clamore ualido & lachrymis obtulerit,& exauditus sit pro reuerentia,tametsi fi/lius esset,didicit ex his quæ passus est obedientiam,per participia reddi poterat ad hūc modum. Qui in diebus carnis suæ, precationibus & supplicationibus ei, qui se seruare poterat a morte, cum clamare ualido & lachrymis, oblatis,& exauditus pro reueren/tia, q̄uis esset filius,tamen ex his quæ passus est didicit obedientiam.

Cū esset filius dei.) Dei non est in Græcis. Grandis sermo.) πολύσ ὁ λόγος,id est mul/tus siue copiosus. Et interpretabilis ad dicendum.) Suspicor interpretem uertisse, in interpretabilis,sicut superi⁹ in inuestigabiles. Nā græce est,δυσερμήνευτ ος λέγειν,i. difficilis interp̄tatu & explicatu. Quo qdē loco nōnihil demiror Thomā,q putarit hanc uocē interpretabilis bifariā exponi posse,ut in habeat negationē,quē nemo possit interpreta ri,aut affirmatiue interpretabilis,qui indigeat interpretatione. Primū em̄ si in negat,ue lut in illis indoctus impius, quid significat quod superat terpretor? Quāq̄ quibus uer/bis addi solet hæc præpositio cum negationem habet? quasi liceat dicere inamare ꝓ nō amare,quemadmodum inamabilis,& impudere pro non pudere,quemadmodum im/pudēs. Nec em̄ interpretor cōpositū est ab in,& terpretor,sed ab inter,& uerbo inusita to seu nomine potius. Deinde ut accipiamus affirmatiue,quis hoc illi cōcedat, interpre tabilem idem significare,quod indigentem interpretatione? Veluti sanabilis dicatur q egea t sanatione? An non hoc insignite cuiusdam impudentiæ est,hæc cum autoritate docere,non consultis Græcis,sine quibus hæc definiri non possunt, siue id scriptum fuit ab illo uiro,siue alius quispiam admiscuit. Siquidē græca uox omnino respuit hanc Aq natis distinctionem,quæ nihil aliud declarare potest,q̄ difficilem ad interpretandū,hoc est,quē non facile quispiam interpretatur.

Et imbecilles ad audiēdum.) νωθροὶ ταῖς ἀκοαῖς,id est segnes auribus,ut ipse paulopost uertit. Expers sermonum.) ἄπειρος, id est inexpertus. Expers autem respondebat ad particeps,& hoc fefellit interpretem,aut certe scribam.

Sermonum dei.) λογίων,id est eloquiorum,autore Valla.

Paruulus em̄ est.) νήπιος,cur non magis infans,cum loquatur de lacte? præsertim cum græca uox non significet paruulum,sed puerum aut parum sapientem.

Pro consuetudine.) διὰ τ ὴν ἕξιν,id est propter habitum q̄q̄ interpres non male rem ex plicuit,si dixisset pro assuetudine siue assuefactione. Nam habitus in hunc sensum uox est philosophis peculiaris. At sensus est αἰσθητήρια quod magis sonat organa sentiendi.

EX CAPITE SEXTO.

QVa propter intermittentes.) ἀφέντες,id est omittentes seu potius omisso ser/mone. Inchoationis.) Melius uertisset,primordij,siue principij,quemad/modum pauloante uertit exordij,ἀρχῆς Sentit autem ea uerba quibus rudes adhuc in Christo initiantur,& instituuntur,nempe catechumini.

Fidei ad deum.) ἐπὶ θεόν,id est in deum. Baptismatū doctrinæ.) Qui/dam hoc coniunctim legunt,ut sit sensus doctrinæ quæ est de baptisando. At græcanica scholia sic interpretant̄ ut separatim sit legendū. Omittentes sermonē illū quibus primū instituunt̄ rudes in Christo,nempe eū,q est de pœnitētia. Hoc est primū admonent̄,ut relinquāt uitā pristinā renascituri in Christo,deinde de fide in Christū cōdiscunt,qd sit credendū,deinde his traditis succedit baptisma,cuius mysteria tū demū aperiunt̄. Post hæc docentur de sacramētis fidei nostræ & parant̄ ad accipiendū spiritū sanctū. Quāq̄ si mauis cōiūctim legere, nihil uetat,ut intelligas de instituto & doctrina prima quæ ba ptiçandis, hoc est catechuminis solet tradi. Quod si placet, singula quoq; quæ sequunt̄ possunt ad doctrinam referri, quæ est de impositione manū,de resurrectione mortuo/rū,de iudicio æterno. Gustauerūt etiā.) Gustauerūtq;,est græce γευσαμένους τε ne putei mus hic nouum esse caput. Gustauerunt nihilominus.) Rursum uim coniunctionis. Nam græce est,& gustauerunt.

Rursum

Rursum renouari.) ἀνακαινίζειν,id est renouare uerbo actiuo.Hic quoq; locus in causa fuit,quo minus hæc epistola Pauli putaretur,quod id uideatur asserere,quod a nonnullis hæreticis defensum est,si quis a baptismo relapsus esset in peccatum letale, hoc est in homicidium,aut adulterium,aut simile,non posse pœnitentia restitui.

Virtutesq; futuri sæculi.) δυνάμεις,ut intelligas hic esse infirmitatem, illic apparere potentiam,quæ iam nũc incipit in pijs.Hoc admonere uisum,ne quis interpretetur de uirtutibus,quæ uicijs opponuntur. Rursum crucifigentes.) ἀνασταυροῦντας,quod Hieronymus in hoc loco uertit recrucifigentes græcam exprimens uocem.

Et ostentui habentes.)παραδειγματίζοντες,quod uertit in Matthæo traducere,uerti poterat infamantes siue ludibrio exponentes.Reddũt em̃ quodammodo Christum infamem,& ludibrium faciunt,qui cum semel sit mortuus,semper uicturus,sua uita efficiũt, ut illi sit sæpius moriendum,uidelicet iterantes id,propter quod ille mortem suscepit.

A quibus colitur.) δι' οὓς καὶ γεωργεῖται id est per quos & colitur,ut intelligamus fructum reddendum, nõ quibuslibet,sed ijs quorum opera culta est terra.Id em̃ efficit addita cõiunctio,quã interpres omisit. Viciniora saluti.) ἐχόμενα σωτηρίας,id est propinqua saluti,siue adhærentia saluti,uerum interpres,quoniam præcesserat comparatiuum,subiũxit item comparatiuum. Et dilectionis.) Græce est,καὶ τ κόπου τῆς ἀγάπης, id est laboris dilectionis,nempe laboris,quẽ ob charitatem in iuuandis proximis adierunt.

Ostentare.) ἐνδείκνυσθαι,id est ostendere siue monstrare,exhibere,præstare.Nam ostẽtare semper in malum sonat. Ad expletionem spei.) πρὸς τὴν πληροφορίαμ, quasi dicas certificationem,certissimæ em̃ spei fiducia nascitur ex pijs operibus,potius q̃ ex syllogismis.Nam πληροφορία dicitur,cum certissimis argumentis rei cuiuspiam fit fides.

Vsq; in finem.) μέχρι τέλους,id quod non solum accipi potest,de perseuerantia usq; ad finem uitæ,sed multo magis de perfectione spei,quæ crescit & adolescit in nobis,simul augescente pietate,donec occurramus in uirũ perfectum.Nam hinc cœpit hæc disputatio Pauli,ut grandescerent in Christo. Vt non segnes.) ἵνα μὴ νωθροὶ,id est ne languidi aut segnes.Id quod Paulo superius uertit,debiles. Et patientia.) μακροθυμίας.i.longanimitate.Expressius autem dixit Apostolus,qui per fidem & patientiam.

Hæreditabunt.) κληρονομοῦντων.i.hæreditate capiunt,& est præsentis temporis, nõ futuri. Abrahæ nempe.) Nempe posuit pro quippe,τῷ γὰρ Ἀβραάμ,sed in quibusdam codicibus recte habetur nãq;. Nisi benedicens benedixero.) Non est græce ἐμὴ,nisi sed εἰ μὴν,quod ut indicat Vulgarius hoc loco aduerbiũ est confirmandi.Nihil autem aliud est iusiurandum,q̃ uehemens confirmatio.

Multiplicabo.) Cur non potius multiplicauero πληθυνῶ.

Per maiorem sui.) Rursum oblitus reliquit græcum casum.Latine dicendũ erat, maiorem se.Quãq; apud græcos,pronomen nullum additur,sed tantum est per maiorem.

Et omnis controuersiæ finis.)Græci legunt illis ἀυτῶις, non ἀυτῷ, ut accipias, illis nempe hominibus iusiurandum est finis omnis controuersiæ.

Immobilitatem.) τὸ ἀμετάθετον.i.immutabilitatem,siue firmitatem,solent em̃ homiũ testamenta & pacta rescindi,at dei non item.

Quibus impossibile est.) Græce est,in quib⁹,ἐν οἷς,nec est fortissimũ sed ἄγκυραν.i.ualidum. Quasi ancoram.) ὡς ἄγκυραν.i. tanq; ancoram,uetusti latinorum codices habent sicut ancoram. Ad interiora uelaminis.) καταπετάσματος,quod proprie significat aliquid obtentum atq; obductum quod arceat conspectum.

Primum quidẽ interpretatus rex iusticiæ.) Nam Melchisedech apud Hebræos sonat regem iusticiæ.Quandoquidem illis מַלְכִּי Melchi rex dicitur, צֶדֶק sedek iusticia, Salem autem שָׁלֵם pacem sonat,Id uocabuli quidam putãt inditũ a Melchisedek uribi Hierosolymarum. Hoc ex loco deprehẽdi potest error interpretationis,in libello q Hieronymi titulo circũfertur de uocabulis Hebraicis,cũ appareat id operis nihil aliud esse,q̃

esse,& tumultuariam non unius hominis coaceruationem,etiam si diuus Hieronymus testatur sese hisce de rebus librum ædidisse.Nam illic Melchisedec exponitur in hunc modum. Melchisedec rex iustus, siue rex iustitiæ, aut rex pacis, siue pacificus. Atqui in hoc nomine Melchisedec nulla uox ē quæ pacem significet,neq; Paulus ait Melchisedec sonare regem pacis,sed Melchisalem מַלְכִּי־שָׁלֵם exprimere regem pacis.

EX CAPITE VII.

SIne patre,sine matre) ἀπάτωρ ἀμήτωρ,compositis apud Græcos dictionibus.Et sine genealogia,apud illos est ἀγενεαλόγητος,quod fere sonat,quasi dicas,cui⁹ generis origo,nō possit reddi. Intuemini autem.) θεωρεῖτε δὲ.i.consyderatis,siue uidetis,quāq; potest accipi,& consyderate. De præcipuis.) ἐκ τῶν ἀκροθινίων,quod significat primitias frugum.Interpres legisse uidetur,ἀκροθκνίωμι,quæ uox præcipua significat.Verum hoc loco ἀκροθίνια dixit pro spolijs,siue exuuijs,ab hoste detractis,interpretātibus ad eum modum & græcanicis scholijs ipsoq; Chrysostomo.Et reperīt in hoc significatu apud Philostratum. Interpres illud secutus uidet̄,quod in fastigio acerui p̄cipua soleant poni.Illud ridiculum quod interpres Chrysostomi,cum acrothinia uertisset præcipua,nostram secutus æditionē subiecit,præcipua dicuntur exuuiæ.Quanq; & Latinis opima spolia dicebant̄ uelut egregia,quæ ducibus essent detracta.

Cuius autem generatio &c̄.) ὁ δὲ μὴ γενεαλογούμενος ἐξ αὐτῶν, δεδεκάτωκε τὸν Ἀβραάμ. i. Is qui nō numeratur ex generatione eorum,decimas sumpsit ab Abraham.

Sine ulla contradictione.) χωρὶς δὲ πάσης ἀντιλογίας.i.sine omni contradictione, quod modo uertit,controuersiam. Ibi autem contestatur.) Contestans,μαρτυρούμενος.i. de quo testatum est,quod uiueret.Nam de hoc pronunciatum est,quod pontifex esset in æternum.Siquidem participium μαρτυρούμενος medium est.Et in hanc sententiam interpretantur græcanica scholia. Vt ita dictum sit.) ὡς ἔπος εἰπεῖν.i.ut sic dicam.

Et Leui qui.) Et,hoc loco nō est accipiendum simpliciter pro coniunctione copulatiua,uerum pro etiā siue quoq;,ut sit sensus,nō solum Abraham dedisse decimas Melchisedec, uerum etiam in Abraham autore gentis,ipsum etiā Leui, cuius est ius decimarum soluisse decimas.Porro quod præmollijt sermonem dicens,ut ita loquar, explicat paulo post. Nam adhuc in lumbis patris erat,hoc est,nondum erat natus Leui, quē tamen dico quodam modo fuisse decimatum in patre.

Decimas accepit.) ὁ δεκάτας λαμβάνων.i. Qui decimas accipit,siue solitus est accipere, participio præsentis temporis.Loquitur enim non de Melchisedec, sed de sui temporis Leuitis,decimas accipere solitis. Sub ipso.) Subaudi,sacerdotio Leuitico.

In quo enim.) ἐφῷ γὰρ.i.in quē enim,siue de quo. De alia tribu est.) φυλῆς ἑτέρας μετέσχηκεν.i.alterius gentis particeps fuit. In qua tribu) εἰς ἣν φυλὴν.i.de qua tribu,siue ad quam tribum. Nihil de sacerdotibus.) Sacerdotio legendum,περὶ ἱερωσύνης.

Et quantum est non sine iure.) καὶ καθόσον.Apertius uertisset,& quatenus nō citra iusiurandū,ut sit sensus, hoc esse meliorē spem nostrā,p quā Christo sacerdote accedimus ad deum,quod illi sacerdotium cōmissum fuerit in æternum,idq; non sine iureiurando, quo certior esset spes ꝓmissorum. Sempiternum habet sacerdotiū) ἀπαράβατον.i.quod ad alium transire non possit,quod successione non aliunde transmigret ad alium,quemadmodum fieri necesse erat in sacerdotio Mosaico. In perpetuū potest) εἰς τὸ παντελὲς quod magis sonat ad plenum siue perfecte,hoc est,ut Græcorum exponunt scholia,nō solum hic,sed etiam illic. Verum hoc nonnihil sapit Origenis dogma,quemadmodū & alias habet quædam,quæ illius decretis patrocinentur,de saluandis dæmonibus.

Accedens.) Et græci codices & latini uetustiores habent,accedentes,προσερχομένους.

Ad interpellandum pro nobis.) ὑπὲρ αὐτῶν.i. ꝓ ipsis. Qui post legē est.) Græce est, τῆς μετὰ τὸν νόμον.i.quod post legem est. Tametsi præpositio anceps est.Nam legi potest, & supra legem. Quod si legis,qui post legem,intellige post legem cōdam. Nempe in

psalmis, Siue mauis supra legem, intelligitur plus fuisse ponderis in uoce diuina, & in præcepto Moysi. Abrogat enim id quod posterius est prius condita, & abrogat quod a maiore profectum sit autore id quod minor instituerat.

In æternum perfectum.) τετελειωμένον, quasi dicas, factum semper idoneum ac legitimum. Neq; enim sacerdos semper aut ubiq; idoneus est ad peragendum sacrum.

EX CAPITE VIII.

CApitulum autem.) κεφάλαιον. i. summa, siue caput. Sentit enim se compendio dicturum, quod fusius disseruit. Magnitudinis.) μεγαλωσύνης, potius maiestatis, sicut paulo ante uertit. Sanctorum minister.) λειτουργός, quod non simpliciter sonat ministrum, sed ministrum sacrorum, & qui fungat officio sacerdotij, pro alijs. Porro genitiuus sanctorũ potest uel ad homines referri, uel ad ipsa sancta, ut dicatur administrare sancta pro nobis, ueluti sacerdos. Quãq; autem græcanica scholia malunt de hominibus accipere, tamen id quod proxime consequitur magis suadet, ut de rebus sanctis accipiamus, minister sanctorum, & tabernaculi ueri, ut ueri quoq; referatur ad sancta. Vt enim hoc tabernaculum, nempe cœlum, uerum est tabernaculum, ita sancta sanctorum quæ illic administrat uere sancta sunt.

Si ergo esset.) εἰμοὺ γαρ. i. si enim. Nec esset sacerdos) μηδ' ὅλως ἂν ἱερεὺς. i. ne sacerdos quidem esset, ut qui nihil offerret, quale lex præscripserat. Cũ consummaret.) μέλλων ἐντελεῖν. i. cum consummaturus esset. Nunc autem melius.) διαφορωτέρως. i. excellentius.

Quanto.) Latinus debebat addere, tanto, ut respondeat quanto. Nam Græcis licet omittere. Illud prius.) ἡ πρώτη ἐκείνη. i. primum illud. Nisi quod Græci abutuntur aliquoties, hoc superlatiuo uice compatiui. Culpa uacasset.) ἂν ἄμεμπτος. i. fuisset irreprehensibile. Siue de quo queri non possis, aut in quo nihil posset desyderari.

Locus inquireretur.) ἐζητεῖτο τόπος. i. quesitus fuisset locus.

Vituperans eum.) μεμφόμενος γαρ. Verbum est unde deductum erat nomẽ, ἄμεμπτος. Probat enim nõ caruisse reprehensione, cũ ipse deus de eo queratur. Qua apprehendi manum) Magis est, apprehendens manum. Ecce dies ueniunt.) Hoc testimonium adduxit ex Hieremiæ capite. 31. & ita adduxit, ut appareat secutũ p̃ oia ædition ẽ Septuaginta, sed ab hebraica ueritate minimũ abhorrẽtẽ, Primum uenient, p̃ quo Hieronymus uertit ueniant, græce est ἔρχονται, quod ad utrũq; tempus pertinet. Nã de pacto siue ut alibi uertitur fœdus mox dicemus. Quod autẽ Hieronymus uertit, irritũ fecerunt. Paulus, siue quis alius fuit, ad hunc enim modum citat Hieronymus exp̃sit, οὐκ ἐνέμειναν. i. nõ perstiterunt in testamento siue pacto. Deinde quod ille uertit, dominatus sum eorũ, hic explicuit, ἠμέλησα αὐτῶν. i. neglexi eos, iuxta Septuaginta. Præterea quod Hieronymus uertit, in uisceribus, hic extulit, εἰς τὴν διάνοιαν. i. in mentem. Ad hæc quod Paulus dixit, ἕκαστος, Hieronymus uertit, uir secutus, ἰδίωμα sermonis hebraici.

Dabo legem.) διδούς. i. dans. Pendet enim a superioribus.

Superscribam.) ἐπιγράψω. i. inscribam, quod græca præpositio sit ambiguæ naturæ.

Proximum suum.) τὸν πολίτην αὐτοῦ. i. ciuem suum. Quãq; alij codices habẽt, τὸν πλησίον. i. proximũ. A minore usq; ad maiorem.) ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν ἕως μεγάλου αὐτῶν. i. a paruo illorum usq; ad magnum illorum. Consentientibus & Hebræis.

Veterauit prius.) πεπαλαίωκε. i. antiquauit, siue fecit antiquum.

EX CAPITE IX.

HAbuit quidẽ & prius) εἶχε μὲν οὖν. i. habuit qdem igitur. Et prius nomen est & ad testamentũ referẽ. Nec est græce prius, sed primũ. Et sanctũ seculare) τό τε ἅγιον κοσμικόν. i. sanctum mũdanũ. Candelabra) λύχνια, & candelabrũ numero singulari. Quæ dicit sancta) Sãcta hoc loco pluralis est numeri, neutri generis, ἅτινα λέγεται ἅγια, ut respondeat ad hoc, quod mox sequit, sancta sanctorum.

Post uelamentũ aũt secũdũ) Secũdũ referendũ est ad uelamentũ, nõ ad tabernaculũ.

Thuribulum

Thuribulũ) θυμιατήριον, quod locum quoq; significat, aut aram, in qua fit suffitus.
Super quæ erant.) ὑπερ̀ ἄνω δὲ αὐτῆς. i. supra illud autem, siue supra illam, ut referas ad arcam, attestantibus scholijs græcanicis. Mihi uidetur rectius referri ad tabernaculum.
In priore qdẽ) εἰς μὲν τὴν πρώτην. Cur nõ potiꝰ quidẽ in primũ, cũ græcus ita locutus sit.
Sacrificiorum officia.) τὰς λατρείας, explicuit interpres græcam uocem, quã aliquoties uertit culturam, siue obsequium. Quem offerret.) ὃ προσφέρει. i. Quem offert. Nec est ignorantia, sed ignorantijs. Quæ parabola.) Cur non potius similitudo?
Temporis instantis) εἰς καιρὸν ἐνεστηκότα. i. in tempus quod instabat, hoc est, pro tempore tum præsente. In cibis & in potibus) Interps nõ potuit reddere græci sermonis gratiam, ἐν βρώμασι καὶ πόμασι. Iuxta quã) καθ' ὃ. i. iuxta quod, siue in quo, ut subaudias tpe.
Et iusticijs) δικαιώμασι. i. iustificationibus. Impositis) ἐπικείμενα. i. imposita, referẽ em ad munera & hostias. Assistens) παραγενόμενον. i. accedens. Alioqui parum apte cohæret, quod mox sequitur, Introiuit in sancta. Etenim qui potest introire, qui iam assistit?
Per amplius) Duæ sunt dictiones, διὰ τοῦ μείζονος Non manufactum) οὐ χειροποίητος dictione composita. Qui per spiritum sanctum.) διὰ πνεύματος αἰωνίου. i. per spiritum æternum. Morte intercedente) θανάτου γενομένου, id est, Morte facta. Quãq; interpres bene reddidit sententiam. Nec est confirmatum, sed βεβαία, hoc est ratum, siue firmũ, ut subaudias est. Vbi enim testamentum, mortem &c̃.) At diuus hieronymus prodidit uocem, quam interpretes uerterunt, testamentum, Hebræis magis sonare pactũ aut fœdus בְּרִית Quod si uerum est, apparet & hanc epistolam scriptam ab eo, qui hebraice nescierit, id quod haud ita dissimile ueri uidetur. Certe diuus Hieronymus constanter uertit pactum. Iam διαθήκη Græcis dispositionem sonat magis q̃ testamẽtum. Et Hebræis עֵדוּת a testibus dictum est, quod pacta quæ rata uelimus esse, sub testibus sanciri soleant. Proinde Septuagina uidentur hoc secuti, q̃ testamentũ transtulerunt. Verum si quis uocem sequi malit, q̃ sermonis usum ac proprietatem, quicquid adhibitis agit testibus, testamentum erit.
Et lana coccinea) καὶ ἔριου κοκκίνου. i. lana coccina. A cocco q̃ adhibeẽt tingẽdæ purpuræ.
Lecto enim) λαληθείσης γὰρ. i. dicto enim. Mandato legis.) Græca secus habent, λαληθείσης κατὰ πάσης ἐντολῆς, κατὰ νόμον ὑπὸ μωϋσέως παντὶ τῷ λαῷ. i. Cũ em oẽ mandatũ dictũ esset iuxta legẽ Moysi oĩ populo. Hic sanguis testamẽti.) Ad hæc alluisse uidetur Christꝰ in cœna, Hic sanguis noui & æterni testamenti, simili modo suũ representans sacrificiũ.
Sine sanguinis effusione.) Græce composita dictio est, ἀναιμάτεκχυσίας. Et hic locus nõ nihil sapit Origenicum, si legas quæ sequuntur.
Non enim in manufactis) Græce est in manufacta sancta &c̃.
In cõsummatione.) ἐπὶ συντελείᾳ. i. sub cõsummationẽ, siue instante cõsummatiõe. Nã eam uim habet aliquoties ea præpositio, si dandi casui iungatur.
Non ipsam imaginem.) οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα. Ipsam posuit pro uerã & expressam, quæ rem totam ut est representet. Vnde & Christum imaginẽ dei uocat. At umbra nihil representat præter extrema quædam corporis lineamenta, unde rudis illa priscorũ picturа cœpit. Alioqui cessassent offerri.) Græcanica scholia admonent per interrogationem esse legendum, an nõ desijssent offerri? Interpres legisse uidetur, ἐπαύσαντο ἂν προσφερόμενα. Cæterũ hic eleganter interpres participium uertit in uerbum infinitiuũ, quod alias quidẽ parum eleganter reliquit. Vt faciam deus) Hoc referendũ est ad illud quod præcessit, Ecce uenio, annotãtibus Græcoq; scholijs, & liquet ex his q̃ sequũt.

EX CAPITE X.

SEd in ipsis cõmemoratio) Subaudiendũ est, sacrificijs siue hostijs, siue in ijsdem. Loquit̃ em̃ de iteratis. Sacrificiũ & oblationẽ noluisti.) Quisq̃s hãc scripsit epistolã minimũ discrepat ab æditiõe Septuaginta in citãdis ueteris instrumẽti testimonijs. Iuxta quos ita legimus, θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι

σω μοι, ὁλοκαυτώματα & περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἐζήτησας, τότε εἶπον, ἰδοὺ ἥκω ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ, τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου. At Diuus Hieronymus iuxta ueritatẽ hebraicã transtulit hoc modo, Victima & oblatione non indiges, aures autem fodisti mihi. Holocaustum & pro peccato non petisti, tunc dixi, ecce uenio. In uolumine libri scriptum est de me, ut facerem placitum tibi deus meus. Hebræi ad hunc legunt modum, זֶבַח וּמִנְחָה לֹא חָפַצְתָּ אָזְנַיִם כָּרִיתָ לִי ׃ עוֹלָה וְחַטָּאָה לֹא שָׁאָלְתָּ אָז אָמַרְתִּי הִנֵּה בָאתִי׃ בִּמְגִלַּת סֵפֶר כָּתוּב עָלָי לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ Cæterꝙ quod dicit, Aures aũt pfodisti mihi, indicat obedientiam fidei, quam deus iam reqrebat a suis, fastiditis uictimis.

Tunc dixi, ecce uenio) Vbi hæc uerba repetũt dixit, est græce, τότε εἶρηκεν. Mirum est aũt, cur mutauerit pſonã, cũ referant uerba supius posita. Vt sequens statuat.) τὸ δεύτερον. i. secundũ. Sacerdos præsto est cotidie) ἱερεὺς ἕστηκεν. i. sacerdos stat, ut uerbum uerbo reddã. Nec est quod nos offendat tẽporis ratio, cũ in huiusmodi uerbis præteritum usurpet ꝓ præsenti. Hoc admonui, quod animaduerterim quosdã frustra offendi, in qbus est Stapulensis noster. Alioq si legas stabant, parum congruet quod mox cõsequit, qui nõ possunt auferre peccata. Quãꝯ græce est, οὔτως δὲ δύανται. i. nunꝯ possunt.

Pro peccatis offerens hostiã) προσενέγκας θυσίαν, Participiũ est præteriti temporis, ꝯob rem mutato genere uertere poterat, oblata hostia. Sanctificatos) τοὺς ἁγιαζομένους. i. eos qui sanctificant. Dabo leges) διδοὺς νόμους. i. dans leges. Et peccatorũ.) Deest Latinis, ὕστερον λέγει. i. postea dicit. In introitu) Valla castigat, in introitũ, quasi nos confidamus futurũ, ut introeamus sancta. Et est qdem græcus sermo anceps. εἰς τὰ ἅγια εἴσοδον. Verꝝ nõ uideo cur nõ recte possit accipi, nõ habere fiduciam in introitu, quo Christus pontifex pro nobis ingressus est sancta. Etiamsi diuersa lectio mihi non improbatur, & magis quadrat ad ea quæ sequuntur, Accedamus cum uero &c.

Initiauit) ἐνεκαίνισεν. i. innouauit, siue dedicauit. Vnde encænia. Viam nouam) ὁδὸν πρόσφατον. i. uiam recentem. Accedamus) προσερχόμεθα. i. accedimus. Etiamsi hic Græcorum exemplaria uariant. Et in plenitudine est, ἐν πληροφορίᾳ, de quo sepe iam admonuimus. Cõfessionẽ indeclinabilẽ. ἀκλινῆ. i. nõ uacillantẽ, neꝙ huc & illuc nutantem, hoc est, firmã & immotam. Alioqui indeclinabile dicit, quod uitari non possit.

In prouocationẽ charitatis.) εἰς παροξυσμόν, quod Lucas in actis accipit ꝓ excandescẽtia in malã partẽ, hic in bonã usurpauit ꝓ extimulatione. Collectionẽ nostrã) ἐπισυναγωγήν. i. aggregationem, quasi postea accesserint, aut accessuri sint. Quanto uideritis) ὅσῳ βλέπετε. i. quanto uidetis. Terribilis aũt) Melius erat, sed terribilis. Quãꝯ idem significant hæ cõiunctiones, tamẽ nõnihil refert aliquando, quam quo loco ponas.

Qui cõsumpturus est) ἐσθίειν μέλοντα. i. qui comesurus est, siue deuoraturus. Et hic locus pãlam adimit spem Christianis relapsis in peccatum.

Irritam quis faciens.) ἀθετήσας τὶς νόμον. i. aliquis qui irritam fecit legem.

Mereri supplicia.) ἀξιωθήσεται. i. merebitur, seu dignus habebitur.

Immundum duxerit.) κοινὸν. i. cõmune. Sic enim uocant Iudæi, quod est prophanũ & abominandum. Porro duxerit positum est pro existimarit, aut habuerit.

Mihi uindictam.) Græce est uindicta nominandi casu, ἐμοὶ ἐκδίκησις, ut & ante admonuimus. Et ego retribuam.) Et, redundat.

Quia iudicabit.) Quia, non est apud Græcos.

Spectaculum facti.) θεατριζόμενοι. Theatron Græcis spectaculum. Vnde qui in theatrum producuntur, ut omnibus sint spectaculũ, θεατρίζεσθαι dicũtur. Cæterum illud in altero quidem opprobrijs) dilucidius uerti poterat, ꝓ tum & tum, aut partim & partim, aut nõ modo & nõ solum. Partim quidem dũ & probris & pressuris affecti, spectaculo fuistis omnibus. Partim dum consortes ita conuersantium facti estis, ut sit sensus, illos duplici nomine laudari, qui non solum ipsi persecutionem ob Christi fidem sustinuerint, uerum & alijs hæc patientibus adfuerint & communicarint. Porro quod Laurentius arbitrat

rentius arbitratur ex hoc potissimũ uerbulo doceri posse,hanc epistolam esse Pauli,qđ de uinculis suis meminerit, friuolum est,ne dicam ridiculum,quasi non oẽs ferme apostolorum successores & adiutores in uinculis fuerint.

Nam & uinctis.) Græce est,τοῖς δεσμοῖς ἐμοῦ.i.uinculis meis.Interpres legisse uidetur δεσμίοις. Verum id librarijs potius imputandum reor.

Cognoscentes uos) Græci sic legunt,γινώσκοντες ἔχειν ἑαυτοῖς κρείττονα ὕπαρξιν ἐν οὐρανοῖς καὶ μένουσαν.i. Cognoscentes uos habere in uobismetipsis meliorem substantiam in cœlis & manentem. Quidã codices ,p ἐν ἑαυτοῖς habent. ἐν οὐρανῶις.i.in cœlis. Quidam habebant ad hunc modum, ἔχειν ἑαυτοῖς κρείττονα ὕπαρξιν ἐν οὐρανοῖς.i.habere uobisipsis meliorẽ substantiam in cœlis. Nolite itaq; amittere.) μὴ ἀποβάλητε οὖν.i.ne abijciatis.

Patientia enim uobis necesse) ὑπομονῆς γὰρ ἔχετε χρείαν,quod non simpliciter sonat patientiam,qua toleramus mala,sed patiẽtem expectationem, cum spe præmij duramus in malis & nos rebus melioribus seruamus.

Adhuc enim modicum aliquantulum.) ἔτι γὰρ μικρὸν,ὅσον,ὅσον,quod ita uertere poterat. Adhuc enim per pusillum,aut pc̃q; exiguum tempus.Nam græci sermonis cõduplicatio,epitasin habet breuitatis temporis,idq; iuxta proprietatem hebræi sermonis, qui congeminatione uerbi eiusdem uehementiam explicant. Quod genus est illud Hieremiæ ficus bonas bonas,& ficus malas malas. Rursum illud eiusdem,templum dñi ,templum domini. Itidem Esaias capite.x. Adhuc enim paululum,modicumq;,& cõsumabitur indignatio mea. Ex fide uiuit.) ζήσεται.i.uiuet.

Quia si.) Antiqui codices habent,φ si,Græci,Ͼἐὰν.i.&si. Non placebit animæ meæ) οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ.i.non complacitum est animæ meæ in illo. Quãq; diuus Hieronymus existimat ea legendum, ut referatur ad uisionem,non ad hominẽ. Præcedit enim in Habakuc,unde hic desumptus est locus. Scribe uisionem &c̃. Atq; illud si subtraxerit se,refert ad Christum tardantem,non ad hominem desperantem. De quo cui cordi fuerit copiosius edoceri,legat huius enarrationẽ in secundum caput Habakuc.

Subtractionis filij) Filij non reperio in græcis codicibus.Nec est simus,sed sumus. ἐσμὲν,modo indicandi,non imperandi.

EX CAPITE XI.

SPerandarum substantia.) ἐλπιζομένων ὑποστάσις.i.quæ sperant̃. ὑπόστασιν dixit, certitudinẽ,& id cui aliquid innititur ac fulcit̃.Hic quidam ridicule nugãtur circa hãc definitionẽ,ut ipsi uocant,cũ non sit finitio,sed encomiũ fidei. Siquidẽ hoc exordiolo ingreditur fidei laudationẽ,mox & exẽplis ostendens, quantã uim habeat fides,nisi forte putant esse finitionem,ubicũq; legerint est. Veluti si dicam,literæ sunt in rebus aduersis solatium,in secundis ornamentum, hanc eruditiõis laudatiunculam existiment ad definitionum leges exigendam.Et sunt qui submota hac definitione ceu nimiũ apostolica parumq; magistrali,subijciũt aliam sophisticam & Aristotelis redolentẽ dialecticam. Illud adijciam,hoc loco fidem non usurpari proprie pro ea, qua credimus credenda,sed qua speramus,hoc est ipsa fiducia.

Argumentum.) ἔλεγχος.i.indicium.Nam id hoc loco significat argumentum.

Non apparentium) Græce est,οὐ βλεπομένων,id est, Quæ non uidentur.Nec est senes, sed seniores. πρεσβύτεροι & ἐμαρτυρήθησαν,quod hic uertit testimonium cõsecuti sunt,trãsferre poterat,testimonio probati sunt,siue testimoniũ emeruerunt.

Ex inuisibilibus uisibilia.) εἰς τὸ μὴ ἐκφαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι. i. Vt ex his, quæ non apparent,ea quæ uidentur fierent.

Plurimam hostiam.) πλείονα θυσίαν.i.copiosiorem hostiam.Siue plus hostiarum . Interpres ne diceret plurem hostiam,comparatiuum mutauit in superlatiuum.

Sine fide autem impossibile est placere deo.) Deo hoc loco non repetitur apud Græcos,sed subauditur ex superioribus.

Muneribus eius.) De muneribus est græce, ἐπὶ τοῖς δώροις.

Esse iustus.) Græce dixit magis latine, ἐμαρτυρήθη εἶναι δίκαιος. Testimonio dictus est esse iustus, siue, testimonium meruit ꝙ esset iustus.

Metuens.) εὐλαβηθείς. i. cauens, siue ueritus.

Fide qui uocatur Abraham) πίστει καλούμενος Ἀβραάμ. Interpres non respexit ad uerbum præteriti temporis, obediuit. Itaq; uertendum erat, Fide uocatus Abraham obediuit. Aut, fide cum uocaretur, Abraham obediuit, ut fide pertineat ad uerbum obediuit.

In locum exire.) Et hoc græce obediuit exire, poterat latine, obediuit exiens, siue ut exiret. In casulis.) ἐν σκηναῖς, id est, In tentorijs.

Sara sterilis.) Epitheton sterilis, non inuenio in græcis.

In conceptione seminis) εἰς καταβολὴν σπέρματος. Interpres probe & uerecunde reddidit sententiam græci sermonis. Imbecillitas enim corporis obstat, quominus semen subsidat & adhærescat in matrice, propter imminutam attrahendi ac retinendi uim. Nam illud καταβολὴν aliquoties uertit fundationem. Demiror autem cur Faber maluerit pro conceptione successionem, nisi quod uerecundius etiam ꝙ interpres studuit efferre. Aut quod magis suspicor librariorum incuria, pro susceptiõe mutatum est successione. Vulgarius indicat quosdam esse in hac sententia, ut putant & fœminis inesse semen, & ad id, hunc locum posse accõmodari.

Etiam præter tempus ætatis.) Græce sic est, καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτεκεν. i. & præter tempestiuitatem ætatis peperit.

Orti sunt.) ἐγεννήθησαν. id est, Nati sunt, siue geniti.

Et hoc emortuo.) καὶ ταῦτα νενεκρωμένου. Ne quis putet Abraham iam uita defunctũ genuisse filios. Sic enim uertit quidam, Ex uno nati sunt, & ipõ cum mortuus esset. Imo græcus sermo significat illum iam effeto defectoq; fuisse corpore, sicut & in epistola ad Rhomanos dixit mortificationem uuluæ & corporis. Deinde καὶ ταῦτα, ex consuetudine græci sermonis facit ad epitasim, quod Latini reddere solent, idq;, atq; id, & quidẽ, alijsq; similibus modis. Vt ne Laurentium quidem oportuerit admodum offendi numero pronominis. Aspicientes.) Cum mutarit genus paulo ante, ut temporis seruaret rationem, cur non idem facit in hoc participio? Nam dicere poterat, nõ acceptis, sed eminus, siue procul conspectis & salutatis, & confessi.

Et salutantes) Ante hæc uerba inuenio in græcis codicibus, καὶ πληροφορηθέντες. i. persuasi.

Et siquidem illius meminissent.) καὶ εἰμὲν ἐκείνης ἐμνημόνευον, ἀφ' ἧς ἐξῆλθον εἶχον ἂν καιρὸν ἀνακάμψαι. id est, Et siquidem illius meminissent, habuissent tempus reuertẽdi. Nec eñ assentior, hac quidem in parte Laurentio Vallæ, qui putauit in hunc uertendum fuisse modum. Et si quidem illius recordarentur, ex qua exierant, haberent tempus reuertendi, ueluti de præsenti loquatur, non de præterito. Atq; id longe secus est. Loquitur eñ de Abraham ac similibus, quibus liberum erat in patriam redire, si patriæ desyderium eos tenuisset. Cæterum Laurentium offendit uerbum præsentis temporis, quod mox sequitur. Nunc autem meliorem appetunt. Quasi uero noua sit huiusmodi tẽporis hypallage. Quid quod ut sequitur ita præcessit, etiam uerbum præsentis tẽporis ἐμφανίζει σιωπῶτι. Certe quod paulo inferius subijcitur, Non confundit deus uocari deus illoꝝ, nõ potest nisi ad patriarchas accõmodari. Dicitur enim deus Abraham, deus Isaac, deus Iacob. Iam num latine dici possit, erubescit uocari bonus, quemadmodum dicimus, cupit uideri bonus, uiderit Laurẽtius, qui hoc negat, cum nihil obsistet, quo minꝰ ita loq̃mur.

Propter quod ab uno orti sunt.) διὸ καὶ ἀφ' ἑνὸς ἐγεννήθησαν, καὶ ταῦτα νενεκρωμένου. i. propter quod ab uno nata sunt, siue ex uno, idq; emortuo, siue eoq; emortuo

In quo susceperat) ὁ τὰς ἐπαγγελίας ἀναδεξάμενος. i. qui promissiones acceperat.

Arbitrans.) λογισάμενος. i. perpendens, etiamsi participium præteriti temporis est.

In parabolam accepit) ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο. i. in similitudine adduxit, hoc est, in typo Christi

Christi immolandi. Siquidem illum referendum est ad Isaac, quem uiuũ reduxit domũ.

De profectione.) περὶ τῆς ἐξόδου. i. de exitu. Temporalis peccati) τὴν πρόσκαιρον ἔχειν ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν, id est, cũ temporariã habere peccati fruitionem.

Thesauro Aegyptiorum.) τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θησαυρῶν. i. thesauris qui erant in Aegypto.

Aspiciebat.) ἀπέβλεπεν. i. respiciebat, siue spectabat, aut rationem habebat retributionis. Animositatem regis) τὸν θυμὸν. i. iracundiam, siue ferocitatem.

Tanq̃ uidens) ὡς ὁρῶν, melius erat, perinde quasi uideret.

Primitiua.) πρωτότοκα, id est, primogenita.

Quod experti) ἣν πεῖραν λαβόντες. i. cuius nempe maris, experimentum cum cœpissent Aegyptij. Circuitu dierum septem.) κυκλωθέντα ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας, id est, Circumdati, siue obsessi.

Excipiens explor.) Et hoc participium præteriti temporis est, δεξαμένη.

Quid adhuc dicam.) λέγω. i. dico. Ieppthe.) quod Græci scribunt hiepthae, quadrisyllabum ἰεφθάε. Impetum ignis.) δύναμιν. i. uim.

Aciem gladij.) στόμα. i. os gladij, siue στόματα numero multitudinis, quod tamen Græci pro acie ponunt, quod ea parte mordeat. Quanq̃ sunt apud Græcos, qui στόμα quoq; dictum putent a τέμνω. i. incido, quod ore incidamus, & cõminuamus cibũ. Vnde & δίστομον dicitur gladius utrinq; incidens.

Conualuerunt de infirmitate.) ἐνεδυναμώθησαν ἀπ' ἀσθενείας. i. potentes redditi sunt ex imbecillitate, ne quis somniet eos reualuisse a morbo.

Castra uerterunt exterorum.) παρεμβολὰς ἔκλιναν. id est, incursiones siue impressiones in fugam uerterunt, & inclinarunt. Dicitur enim inclinata acies, cum parat fugam, & cædit in bello. Nec male uertit interpres, si quis modo sentiat, quid hoc loco sit uertere, hoc est, ad fugam impellere. Demiror autẽ cur Stapulensis maluerit euertere q̃ uertere. Nam auertere multo erat aptius. Certe euertere, nõ uideo, quo pacto tolerari possit hoc sane loco. Iam aliquanto inferius mulieres græce est γυναῖκες, quæ uox & sexum significat & uxorem. At hoc loco mortuos de liberis accipiendum. Mirum quantus hic Theologorum tumultus id agentium, ne uxores uirum semel defunctum cogantur recipere, idq; ne pereat character ille indelebilis apud ipsos natus. Quasi uero cum Paulus diceret, Si dormierit uir soluta est a lege uiri, tam anxie senserit, ut liberaret mulierẽ, si cuius uir reuixisset. Hic demum dignus est campus illuminatis Theologis.

Distenti sunt.) ἐτυμπανίσθησαν, quod a corio sumptum est, in tympano distento. Quã/q̃ græcanica scholia interpretãtur de his qui fustibus contusi perierunt. Cæditur enim crebris ictibus tympanum.

Secti sunt) Quod Hieronymus alicubi uertit, serrati sunt, ut accõmodet ad supplicium Esaiæ. In melotis.) ἐν μελωταῖς. i. pellibus ouillis. Sicut λεοντῆ dicitur exuuium leonis. Equidem non possum ridere uirum alioqui magnum Thomam Aquinatem, tamen mi seret me, ac pudet, illius nomine tam fœdi lapsus, etiamsi fateor hæc non omnino ,pprie pertinere ad fidem, nec esse periculum ut hæreticus iudicetur, qui cõsimiliter fuerit hallucinatus. Verum illud periculum est, ne quis bonas didicere literas cum hæc legũt, ex his metiantur cætera, ut est hominũ ingenium. Melota, inquit, est uestis facta de pilis camelorum, ut quidam dicunt. Vel melius, quod taxus habet pellem hirsutam, de qua fit uestis quæ dicitur melota. Iam quanto insulsius, imo impudentius delirat super hac uoce quisquis fuit autor operis omniũ indoctissimi, quod uocãt catholicon. Hic triumphũ agãt, scilicet q apostolicæ simplicitatis prætextu suæ patrocinantur inscitiæ. Huiusmodi sane uel ipsos superant apostolos. Neq; enim quisq̃ illorum tam inscius uocum aut rerum fuit, ut ex oue faceret camelum, aut aliud nouum animal arbori cognomine. Qumaq̃ ego uix adduci possum, ut credam hæc ab Aquinate scripta, primum Italo, deinde tam cæteris in rebus uigilanti. Et haud scio an bona pars huius erroris interpreti

sit imputanda quæ e duabus græcis uocibus,alteram transtulerit,alteram reliquerit. Si quidem in pellibus caprinis græce est ἀιγείοις. At cur fugit ad eundem modum circumloqui μηλωταῖς in pellibus ouillis? Nisi quod suo more horruit bis dicere pellibus. Quāq; μηλωτή non tam pellem ouis significat q̄ uellus & exuuium,hoc est pellem corpi detractam una cum lana.

Egentes.) ὑστερούμενοι.i.destituti rebus necessarijs. Quāq; interpres bene reddidit.

Testimonio fidei probati) μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως.i.testimonio comprobati sunt p fidem. Prouidente.) Et hoc participium est præteriti temporis apud Græcos, προβλεψαμένου.i.quod deus melius quiddam de nobis prospexerat.

EX CAPITE XII.

IMpositam nubem.) περικείμενον.i.circumpositam,siue circūdatam,& undiq; cingētem nos.Nubem autem uocat ingentem multitudinem ac turbam testium.

Pondus.) ὄγκον.i.onus siue sarcina. Circūstans nos) Nos,non est in græcis codicibus,& est εὐπερίσατον.i.quod facile circūsistat,& hæreat atq; amplectatur,quasi nolens abijci.Proinde nos uertimus,tenaciter inhærente peccato.Iam an satis quadret Aquinatis interpretatio,qui circūstans peccatum exponit occasionē peccandi,alijs discutiendum relinquo. Autorem & consummatorem.) ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν.Non explicuit interpres uim & festiuitatem græci sermonis,qui constat ex contrarijs inter se uocibus,quarum prior composita est ex principio,posterior deducta a fine. Perinde quasi dicas inceptorem & finitorem,ut idem Christus sit autor initij simul ac finis.

Confusione contempta.) Confusionem suo more probrum atq; ignominiam uocat.

Atq; in dextera.) Græce est,In dextra throni dei,ἐν δεξιᾷ θρόνου τοῦ θεοῦ.

Sedet.) ἐκάθισεν. i.sedit,siue cōsedit.Quāq; ut dixi in his p̄teritū p præsenti usurpat.

Consolationis) παρακλήσεως.Hic sane magis quadrabat adhortationis.

Tanq; filijs loquitur,dicens.) Dicens apud Græcos non est. Neq; fatigeris) ἐκλύου.i. deficias,siue defatigeris. Flagellat autem omnē filium) μαστιγοῖ. Quod Hieronymꝰ in Oseæ uertit,castigat,quæ uox mutata literula uidet a græca deducta fuisse.Nā flagris cedi apud Rhomanos seruilius est.Cæterum illud recipit,positum est pro eo quod est approbat,& non abdicat ac reijcit.

In disciplina perseuerate.) Græcus codex secus habet,εἰ παιδείαν ὑπομένετε.i.Si castigationem sustinetis.Nam paulo ante quod erat παιδεύει, uertit ,castigat , & ab eo deductum παιδείαν,uertit disciplinam. Quem secuti quidam,disciplinam uocant castigationem,non satis approbante Valla.

Ergo adulteri) Opinor interpretem uertisse,adulterini,p spurijs & illegitimis.Quos Græci simulq; Latini uocant νόθους,quo uerbo usus est Paulus.

Eruditores habuimus.) παιδευτὰς ab eodē uerbo παιδεύειν,quod significat ueluti puerum instituere,quod plagis & obiurgatione nonnunq; opus sit.

In tēpore paucorum dierum.) πρὸς ὀλίγας ἡμέρας.i.ad paucos dies. Secundū uoluntatem suā) κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς.i.ut ipsis uidebat̄,hoc est,suo arbitratu.Nonnunq; & præter meritū. In recipiendo.) εἰς τὸ μεταλαβεῖν.i.ut participes fiamus. Pacatissimū.) εἰρηνικὸν .i.pacificum,siue pacatū. Vt ne quis claudicans erret.) ἵνα μὴ τὸ χωλὸν ἐκτραπῇ.i. ne id quod claudum aberret,hoc est,ne claudicatio abducat a uia,præsertim cum sit angusta. Certis igit̄ & nō uacillantibus passibus opus est in hac. Cōtemplantes) ἐπισκοποῦντες .i.cōsyderantes,& curā agentes. Trāslatū ab exercitu,longū faciente iter.Nā his aliquot cura delegari solet,pspiciendi ne desit cōmeatus. Ne quis desit gratiæ dei.) μή τις ὑστερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος.i.ne quis sit deficiens,aut destitutus a gratia dei,hoc est,qui non possit assequi,uelut in uia sunt q deficiant. Impediat.) ἐνοχλῇ.i.obstet,siue obturbet.

Vendidit) ἀπέδοτο.i.reddidit.Nec est primitiua,sed πρωτοτόκια.i.primogenitalia, ut ita docendi causa loquimur,hoc est,ius primogeniti.

Scitote

Scitote.) ἴστε γὰρ. id est, scitis enim.

Hæreditare.) κληρονομῆσαι. id est, Hæreditate accipere.

Ad tractabilem montem.) Montem in multis latinis codicibus deest, ψηλαφωμένῳ ὄρει, id est ad montem contactum, siue qui tangebatur, at non sine pernicie tangentium. Alluſit enim ad montem Sina & illud psalmi, Tange montes & fumigabunt.

Et accessibilem ignem) καὶ κεκαυμένῳ πυρὶ. i. accensum ignem.

Se excusauerunt) παρητήσαντο. i. deprecati sunt, siue recusarunt.

Ne eis fieret uerbū.) μὴ προστεθῆναι αὐτοῖς λόγον. i. ne sibi commendaretur sermo, aut ne sibi adderetur sermo, nimirum post talia præludia, expectabant duram orationem. Quāq; græcus sermo nonnihil habet ambiguitatis, quod αὐτοῖς ad homines referri potest, & ad prodigia quæ præcesserant, ut sit sensus, ne adiungeretur sermo talibus monstris iam uisis, aut ne sibi sermo cōmitteretur, quem acerbum expectabant.

Non enim portabant.) οὐκ ἔφερον γάρ, id est, Non ferebant enim.

Quod dicebatur) τὸ διαστελλόμενον. i. quod distinguebatur. Expressit enim hebraici sermonis figuram, iuxta quam dictum est & illud, Distinxit in labijs suis.

Si bestia tetigerit, montē lapidabit.) Hic quidā græci codices addunt, ἢ βολίδι κατατοξευθήσεται. i. aut iaculo configetur.

Quod uidebatur) τὸ φανταζόμενον, non est simpliciter, quod uidebatur, sed quod uideri uidebatur, sicuti uidentur spectra, & uisa, aut somnia.

Moyses autem dixit.) Suspicor hunc esse locum, de quo senserit Hieronymus, cum ait a quibusdam hanc epistolam non asscribi Paulo, quod nōnulla citentur in ea, ueluti de ueteri instrumento, quæ apud Hebræos non habeantur. Siquidem Exodi capite uicesimo, ubi narratur historia traditæ legis, nihil huiusmodi dicit Moses. Ac ne tertio quidem eiusdem uoluminis capite, cū in rubo uidet dominū. Nam torquet huc eū locum Aquinas. Idq; quoniam sensit parum esse solidum adiecit, dixit, saltem facto. Ne huic quidem fisus cōmento addidit. Vel forte Apostolus utitur alia litera, quā nos nō habemus.

Et iudicem omniū deum.) καὶ κριτῇ θεῷ ἁπάντων. i. iudicem deum omnium.

Et spirit) ὑμνῳδῇ πνεύματι. i. & ad spiritus Et sanguinis asperſionē) καὶ αἵματι ῥαντισμοῦ. i. & sanguinem asperſionis, sanguinem qui aspergitur.

Melius loquentem q̄ Abel.) κρείττονα λαλοῦντι παρὰ τὸν Ἄβελ. i. meliora loquentem q̄ sanguis Abel. Nam id palam postulat articulus τὸν. Sanguis enim Abel dicitur loqui de terra & efflagitare uindictam. At Christi sanguis loquitur expiationem.

Loquebatur.) χρηματίζοντα. i. oracula reddebat. Nec enim est simpliciter loqui, sed ex oraculo respondere.

Adhuc semel & ego.) Et, redundat. Iam quod addidit, adhuc semel, Hebræis est, adhuc unum modicum עוֹד אַחַת מְעַט. Porro testimonium adductum est ex Aggei capite. 2. Hebræa sic habent, עוֹד אַחַת מְעַט הִיא וַאֲנִי מַרְעִישׁ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ Ea sic reddidit Hieronymus, non dissentientibus Septuaginta. Adhuc unum modicū est, & ego cōmouebo cœlum & terram.

Mouebo.) σείω. i. concutio, præsentis temporis.

Mobilium.) τῶν σαλευομένων. id est, Eorum quæ fluctuant, siue concutiuntur.

Habemus gratiam.) Vulgarius legit, ἔχωμεν. i. habeamus. Verum in huiusmodi facillimus est lapsus.

EX CAPITE XIII.

Charitas fraternitatis.) ἡ φιλαδελφία. i. fraterna charitas, hoc est, charitas Christianorum inter se mutua.

In uobis.) Apud Græcos non additur. Item copula, &, quæ sequitur, non est apud illos.

Placuerunt quidam &c.) ἔλαθόντινες, ξενίσαντες ἀγγέλους. i. latuerunt quidam accipientes hospitio

hoſpitio angelos. Sic em̃ ad uerbum uerti poterat. Porro ſenſus hic eſt, Quidã imprudentes ſiue inſcientes acceperũt angelos hoſpitio. Interpres male ſecutus eſt græcã figurã, quã latinitas nõ admittit. Cæterũ quod in noſtris codicibus placuerũt habeẽ ſcriptũ id ueriſimillimũ eſt librariorũ errore inductũ, qui cum nõ intelligerẽt latuerũt, Nã is ſermo nihil ſignificat latinis, mutata ſcriptura fecerũt, placuerunt. Mihi non uſquequaq; ſatisfacit, quod hoc loco uertit Laurentius, per hanc latuit quoſdam, quod angelos in hoſpitium accepiſſent. Neq; enim id ſenſit Paulus, hoc hoſpitalitati tribuendum quod ignorarint quos exceperant, ſed quod acceperint angelos, cum ſe putarẽt homines accipere. At multo minus, quod in hunc locum commentatur Iacobus Faber Stapulenſis, qui putat idem eſſe latuiſſe, quod occultatũ, & nõ uiſum fuiſſe, ſcribens in hunc modũ, Dicendum latuerunt, non placuerunt. Etenim Lot & familia eius latuit, angelis hoſpitio ſuſceptis, cum Sodomitæ uellent eum impetere & perfringere fores, continuo percuſſi cæcitate ab angelis. Verũ ſecus interpretantur Chryſoſtomus & Vulgarius, græcam etiã figurã interpretantes, quæ tamen uel mediocriter græce peritis incognita non eſt. Et Vulgarius hanc laudem accommodat ad Abraam & Lot. Chryſoſtomus adeo tribuit Abrahæ, ut dubitet, num & Lot oporteat eſſe communem.

Laborãtium) κακοχουμένων, i. afflictorum. Tanq̃ & ipſi in corpore morantes) ὡς καὶ αὐτοὶ ὄντες, i. tanq̃ & ipſi ſitis in corpore. Laurentius putat ſubaudiendum ipſorũ, tanq̃ ipſi ſitis in corpore afflictorum, quod mihi nequaq̃ probatur. Sentit enim de corpore, cuiuſq; ſimilibus obnoxio malis. Ita & Vulgarius.

Honorabile cõnubium in omnibus) ἐν πᾶσι, quod uarie exponit Vulgarius. In omnibus, ut ſubaudias modis, aut in omnibus ætatibus, aut in omni tempore, deniq; inter omnes. Quod quidem poſtremum mihi maxime probatur. Quandoquidem & apud Ethnicos, honos habitus eſt matrimonijs, ob fauorem publici commodi. Cæterũ quod hic uertit thorus, græce eſt κοίτη, Eam uocem in epiſtola ad Rhomanos uertit concubitum, agens de Iſaac & Rebecca. Tametſi κοίτη non ſignificet concubitũ, ſed cubile.

Non te deſeram nec relinquam ἀνῶ ἐγκαταλείπω; id eſt relinquo ac deſero præſentis temporis. locus eſt Ioſue ca. primo. Etiamſi Hieronymus uertit, non dimittam nec derelinquam te. Hebræa ad hunc habent modum לֹא אַרְפֶּךָּ וְלֹא אֶעֶזְבֶךָּ

Nolite adduci) μὴ περιφέρεσθαι, id eſt ne circumferamini. Interpres legiſſe uidetur παραφέρεσθαι, & utrumq; uerbum ſatis quadrabat. Optimũ eſt enim) καλὸν γάρ. i. bonũ em̃.

Promeretur deus) εὐαρεστεῖται, id eſt conciliatur deus, ſiue placetur deo.

Et ſubiacete eis.) ὑπείκετε, Et eius redundat, i. concedite, ac deferte. Peruigilant.) ἀγρυπνοῦσι. i. uigilant. Quaſi rationem reddituri) ὡς λόγον ἀποδόσοντες, id eſt tanq̃ ratione reddituri. Hoc enim non expedit) ἀλυσιτελὲς γάρ, id eſt, inutile enim.

Aptet uos) καταρτίσαι, id eſt perficiat, & in omni opere bono, legunt græci.

Verbum ſolatij) παρακλήσεως, cur non potius exhortationis hoc loco?

Perpaucis ſcripſi) διὰ βραχέων, id eſt per pauca, ſiue paucis. Sunt enim græce duæ dictiones. De Italia fratres) οἱ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, id eſt Itali. Neq; fratres eſt apud græcos. Optime lector, nihilo minoris uelim eſſe tibi hanc epiſtolam, quod a multis dubitatum ſit Pauli eſſet an alterius. Certe cuiuſcũq; eſt, multis nominibus digna eſt, quæ legatur a Chriſtianis. Et ut a ſtilo Pauli, quod ad phraſim attinet, lõge lateq; diſcrepat, ita ad ſpiritum ac pectus Paulinum uehementer accedit. Verum ut non poteſt doceri certis argumentis cuius ſit, quod nullius habeat inſcriptionem, ita compluribus indicijs colligi poteſt, ab alio quopiam q̃ a Paulo ſcriptam fuiſſe. Primum quod ſola omnium Pauli nomen non præferat, Tametſi non me fugit hoc utcunq; diluí ab Hieronymo. Deinde quod tot annis, hempe uſq; ad ætatem Hieronymi nõ recepta fuerit a Rhomanis, quẽadmodum ipſe teſtatur in epiſtolis ſuis. Ad hanc coniecturam facit, quod Ambroſius, cum omnes Paulinas epiſtolas ſit interpretatus, in hanc unam nihil ſcripſerit.

An Pauli ſit hæc epiſtola?

Vt ne dicam

Vt ne dicam interim ineſſe locos aliquot, qui quorundam hæreticorum dogmatib⁹ patrocinari uideantur. Velut illa, quod uelum ſeparans ſancta ſanctorum, interpretat̃ cœlum, ac multo magis, quod palam adimit ſpem a baptiſmo relapſis in peccatum, idq; nō uno in loco, cum Paulus & eum receperit in cōmunionē ſanctorum, qui dormierat cū uxore patris. Adde huc, quod Diuus Hieronymus cum alijs aliquot locis ita citat hui⁹ epiſtolæ teſtimonia, ut de autore uideatur ambigere, tum ediſſerens caput Hieremiæ triceſimū primū, Hoc, inquit, teſtimonio Paulus apoſtolus, ſiue qs alius ſcripſit epiſtolā, uſus eſt ad Hebræos. Reſtat iā argumētū illud, quo non aliud certius, ſtilus ipſe, & orationis character, qui nihil habet affinitatis cū phraſi Paulina. Nā quod adferunt hic qdā Paulū ipſum hebraice ſcripſiſſe, cæterū Lucam argumentū epiſtolæ, quam memoria tenebat ſuis explicuiſſe uerbis quantū ualeat, uiderint alij. Neq; enim in uerbis ſolū aut figuris diſcrimen eſt, ſed omnibus notis diſſidet. Et ut Paulus græce ſcribens, multum ex idiomate ſermonis hebraici retulit, ita & in hac quā ut uolunt iſti, ſcripſit hebraice, nō nulla ſermonis illius ueſtigia reſiderent. Quid quod ne Lucas quidem ipſe, in actis apoſtolorum, hoc eſt, in argumento, quod facile recipit orationis ornamenta, parum abeſt ab huius epiſtolæ eloquentia. Equidem haud interponam hoc loco meam ſententiam. Cæterum admodum probabile eſt, quod indicauit Diuus Hieronymus in catalogo ſcriptorum illuſtrium, Clementem Rhomanum pontificem, a Petro quartum, autorem huius epiſtolæ fuiſſe. Clementis enim meminit Paulus, & hic Timothei facit mentionem. Sed præſtat, opinor, ipſa Hieronymi uerba, ſuper hac re aſſcribere. Scripſit, inquit, nempe Clemens, ſub perſona Rhomanæ eccleſiæ, ad eccleſiam Corinthiorum, ualde utilem epiſtolam, quæ & in nōnullis locis publice legitur, quæ mihi uidetur characteri epiſtolæ, quæ ſub Pauli nomine ad Hebræos fertur conuenire. Sed & multis de eadem epiſtola nō ſolum ſenſibus, ſed iuxta uerborum quoq; ordinem abutitur. Omnino grandis in utraq; ſimilitudo eſt. Hactenus Diuus Hieronymus.

EPISTOLAE AD HEBRAEOS FINIS.

ANNOTATIONES IN EPISTOLAM IACOBI.

IAcobus apoſtolus.) Apoſtolus nō addit̃ in his libris, quos ego uiderim, nec in latinis emendatioribus. Et fieri poteſt, ut nomen cōmune cum apoſtolo præbuerit occaſionem, ut hæc epiſtola Iacobo apoſtolo aſſcriberet̃, cum fuerit alterius cuiuſdam Iacobi, nam de hac quoq; nōnihil eſt dubitatum. Idem accidit in duabus poſterioribus, quæ ob nomen cōmune Ioanni tribuuntur apoſtolo, cum alterius ſint, autore Hieronymo. Indiget ſapientia.) λείπεται ϕρονίας. i. ſi cui deeſt ſapientia. Opus perfectum habet.) ἐχέτω. i. habeat, atq; ita legitur & in latinis exemplaribus emēdatis. Et integri) καὶ ὁλόκληροι, ut oponat̃ mutilis.

Poſtulet a deo qui dat.) αἰτείτω ἀπὸ τοῦ διδόντος θεοῦ. i. poſtulet ab eo q dat, nēpe deo.

Affluenter.) ἁπλῶς. i. ſimpliciter & pure. Id enim interpretatur quod rogox ſequitur, & nō improperat. Nihil hæſitans. μηδὲν διακρινόμενος. i. nihil dijudicans. Quāq; hæc affinia ſunt, & ob id utroq; mō ſolet uertere. Et circūfert̃) κλυζομένῳ. i. iactat̃, ſiue rapit̃.

Non ergo exiſtimet.) μὴ γὰρ. i. nō enim. Vir duplex animo.) δίψυχος, quaſi dicas, bianimis, uę

bianimis,ut dicimus bilinguis. Quod accipiat) ὅτι λήψεται.i.quod accipiet aut acceptu rus sit. In exaltatione.) ἐν ὕψει.i.in sublimitate.Opponit enim inter se pugnantia.

In humilitate.) ἐν ταπεινώσει.i.in humiliatione. Decor uultus eius.) Quid ego audio? Etiam herba uultum habet.Est enim hic χόρτος,quod interdum transfert fœnum,non nunq̃ gramen,rarius herbam.Proinde sciat lector græce esse εὐπρέπεια τ̃ προσώπου.i.decor aspectus eius,siue speciei. Diues in itineribus suis.) πορείαις. Vide num legi possit, πορίαις,ut sit in abundantia. Repromisit deus.) Græci legunt,dominus pro deus.

Quoniam a deo tentatur.) ὅτι ἀπὸ θεοῦ πειράζομαι.i.ꝙ a deo tentor. Tametsi hanc figuram latinus sermo non recipit,nisi omittas cõiunctionem ꝙ.

Intentator est.) ἀπείρασός ἐστι κακῶν.i.inexpertus est malorum.Siue non tentari potest malis.Significat autem deum neq; tentari ipsum malis,neq; tentare quẽq̃,quasi dicas, intentabilis.Demiror autem interpretes non circuitione potius uocẽ hanc explicuisse.

Abstractus & illectus) ἐξελκόμενος & δελεαζόμενος.i. illectus & inescatus. Tametsi participia hæc præsentis sunt temporis. Generat mortem.ἀποκύει.

Dilectissimi.) ἀγαπητοί.i.dilecti. Datum optimũ.) δόσις ἀγαθή.i.donum bonum, siue donatio bona.Hieronymus legit,omnis pfecta donatio,in loco quem mox cito.

Non est transmutatio.) παλλαγή,quod Hieronymus in priori aduersus Iouinianũ cõmẽtario uertit,differentiã. Nec) ἢ.i.aut,ꝑ nec. Vicissitudinis obũbratio) τροπῆς ἀποσκίασμα.i.conuersionis obumbratio.Significat autem ab hac luce iaci umbram,& solstitijs crescere,& decrescere nostrum solem.Ita prope modum & Diuus Hieronymus in loco quem modo citauimus. Voluntarie enim &c.) βουληθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας,εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπαρχήτινα τ̃ αὐτ̃ κτισμάτων.i. Volens progenuit nos uerbo ueritatis,ut simus primitiæ quædam creaturarum eius,siue creaturarum suarum.

Scitis fratres mei.) ὥστε ἀδελφοί.i.itaq; fratres mei.Interpres legisse uidetur,ἴστε.

Si autem.) Autem redundat. Omnem immundiciam.) ῥυπαρίαν.i.sordiciem.

Abundantiam.) περισσείαν.i.superfluitatem.Alludit enim ad sordes,& supflua corpis.

Et non auditores tantum.) Tantum non inuenio apud Græcos. Perspexerit.) παρακύψας.i.qui prospexerit. In lege perfecte.) εἰς νόμον τέλειον.i.in legem perfectam.

Libertatis.) τὴν τ̃ ἐλευθερίας.i.quæ est libertatis,siue nempe libertatis.

Religiosum esse.) Græci addunt,ἐν ὑμῖν.i.inter uos. Ab hoc seculo.) ἀπὸ τ̃ κόσμου.i. a mundo. Permanserit in ea.) καὶ παραμείνας οὕτως.i.& permanserit sic.

EX CAPITE II.

IN conuentum uestrum.) εἰς τὴν συναγωγὴν ὑμῶν.i.in congregationem,siue cœtum uestrum. Iesu Christi gloriæ.) Ἰησοῦ Χριστοῦ τ̃ δόξης. Vide lector num δόξης hic declaret non gloriam,sed opinionem,ut referatur ad προσωπολημψίας. Sitq; sensus,Ne habeamus fidem domini nostri Iesu Christi,in discretione personarum, ut ex sua cuiusq; opinione quẽq̃ æstimemus,non hac quatenus est Christianus,sed quatenꝰ nobis aut magnus aut humilis est ob affinitatem aut diuitias.

Aureum anulum habens.) χρυσοδακτύλιος, dictione composita uocauit, gestantem anulos aureos. In ueste candida) ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ.i.in ueste splendida.

In sordido habitu.) ἐσθῆτι. Variauit interpres,cum græce sit eadem dictio.

Qui indutus est ueste præclara.) ἐπὶ τὸν φοροῦντα τὴν ἐσθῆτα τὴν λαμπρὰν.i.in eum q̃ gestat uestem splendidam.Et est eadem uox,quã modo uertit candidam,ridiculus affectator copiæ. Aut sede sub.) ἢ κάθου ὧδε.i.sede hic. Non iudicatis) οὐ διεκρίθητε.i.iudicati estis in uobisipsis.Nam & sic accipi potest,& magis quadrat ad ea quæ sequuntur. Cæterum & coniunctio quæ apud Græcos additur,tantum ad uehementiam & affectũ facit,μὴ οὐ διεκρίθητε. Cogitationum iniquarum.) πονηρῶν.i.malarum. In hoc mundi) τ̃ κόσμου.i.mundi.Interpres,mirum quo cõsilio,semp addit,mundo,ꝑnomẽ demõstratiuũ.

Diuites autem.) Autem redundat,& repugnat sensui.

Exhonoraſtis

Exhonoraſtis pau.) ἠτιμάσητε,id eſt ignominia affeciſtis,ſiue contemptui habuiſtis.
Per potentiam opprimunt) quod græci dicunt unico uerbo καταδυναστεύουσιν, quaſi dicas abutuntur ſuo magiſtratu & poteſtate,in ueſtrum malum.
Ad iudicia) ἐις κριτήρια,id eſt ad tribunalia. Redarguti a lege) ἐλεγχόμενοι,quod melius uertiſſet,& redarguimini,ut tempus quoq; reſpondeat.
Quicūq; autem) Enim eſt græcis,non autem. Quaſi tranſgreſſores.) ὡς παραβάται, id eſt ut tranſgreſſores. Incipientes iudicari.μέλλοντες κρίνεσθαι,id eſt iudicandi.Et in hunc quidem modum frequenter tranſtulit interpres. At hic ſane fuit intolerabile.
Qui nō facit) μὴ ποιήσαντι,id eſt qui non fecerit. Superexaltat aūt miſericordia iu.) καταυχᾶται ἔλεος κρίσεως,Opinor interpretem uertiſſe ſuperexultat,id eſt ſupergloriaī. Senſus eſt,gloriatur miſericordia aduerſus iudicium,tanq; uictrix,ut nihil iam ad rem faciant,quinq; expoſitiones Hugonis Carrenſis,quas in hunc inuehit locū ὅλας ἁμάξας, pro unica interpretatione,examen interpretationum faciens.Ea eſt inſcitiæ fœcunditas cum ueritatis ſimplex ſit oratio.Vtitur aūt eodem uerbo ad eundem modum paulo inferius μὴ κατακαυχᾶσθε & ψεύδεσθε κατὰ τῆς ἀληθείας, id eſt ne gloriemini & mentiamini aduerſus ueritatem. Et ſoror) aut eſt græce.
Calefacimini.) θερμαίνεσθε,id eſt calefiatis ſiue calefcite. Quis enim ferat calefacimini? At cur non potius mutato genere calefaciatis uos,quemadmodum nō ſemel huius uerbi participium uertit in euangelio θερμαινόμενον.
In ſemetipſa.) καθ' ἑαυτὴν,id eſt per ſe hoc eſt ſola. Sine operibus.) ἐκ τῶν ἔργων σου.i. ex operibus tuis.Interpres legiſſe uidetur ἐκτὸς τῶν ἔργων, Nam minimum eſt diſcrimen in uocibus,cum ſententia tota pugnet,quod ſi legis ſine operibus,quemadmodum legit interpres,non uideo qui conſtet ſenſus,Nam fides oſtendi non poteſt, niſi factis. Sentit autem quiſquis hic fuit Iacobus,demōſtra tuam fidem quam habes,adiunctis factis, ut utrūq; habeas,& ego ſolis factis declarabo mihi,neutrū deeſſe.
Credidit Abraham deo) Idem teſtimoniū quod Paulus adduxit in epiſtola ad Rhomanos aduerſus fiduciam operum,hic adducit ad cōmendationem operum.Verū Paulus illic opera uocat obſeruationem legis Moſaicæ,hic ſentit de officijs pietatis & charitatis. Videtis quoniam) ὁρᾶτε τοίνυν ὅτι,id eſt uidetis igitur quod.

EX CAPITE TERTIO

PLures magiſtri.) πολλοί,id eſt multi. Sumitis) λημψόμεθα,id eſt ſumemus,ſiue quod Valla mauult accipiemus.Et quod ſequitur offendimus omnes, præſentis eſt temporis non p̄teriti πταίομεν,id eſt labimur, ut intelligas omnes cotidie labi.Item quod ſequitnr,ſi quis in uerbo non offendit πταίει.
Poteſt etiam freno) δυνατὸς χαλιναγωγῆσαι καὶ ὅλον τὸ σῶμα, id eſt potens freno moderari & totum corpus. Si autē frenos) Græce non eſt ſi autem, ſed ecce ἴδε, interpres legit εἰδὲ. Ad conſentiendū) πρὸς τὸ πείθεσθαι αὐτοὺς ἡμῖν.i. ut nobis obediant ſiue pareāt.
Omne corpus) Et omne corpus legit græcus,ſed neceſſe erat cōiunctionem abijcere, cum dixerit,ſi autem. Et ecce naues) ἰδοὺ & τὰ πλοῖα,id eſt ecce & naues.
Cum magnæ ſint) τηλικαῦτα ὄντα,id eſt cum ante ſint.
A uentis ualidis.) σκληρῶν,id eſt duris,ſed interpres aliud uidetur legiſſe.
Minentur) ἐλαυνόμενα,id eſt aguntur ſiue uehuntur. Modicum quidem.) Quidem redundat,& officit ſenſui. Circumferuntur autem) Autem redundat.
Et magna exultat.) καὶ μεγαλαυχεῖ. Lyranus legit exaltat, & magna exponit mala & exaltat,prouocat. Arbitror ab interprete fuiſſe ſcriptū exultat, hoc eſt iactat,id quod græca uox ſonat.Et ſyluam, hoc loco rectius uertiſſet materiam.
Ecce quantus ignis.) Opinor interpretem uertiſſe quantulus ignis, id eſt q̄ puſillus. Nā græce eſt ὀλίγον πῦρ,id eſt exiguus ignis.Hiero. in.66.Eſaiæ cap.ita ait,paruus ignis q̄ grandē ſuccendit materiā.Hoc adieci,ne qs putet græcos codices fuiſſe uiciatos.

Vniuersitas iniquitatis.) ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας, id est mundus iniquitatis. Est autem aliquando mundus, cumulus rerum simul repositarum. Vnde mundum muliebrem dicimus. Lingua constituitur.) Sic lingua legunt græci, οὕτως ἡ γλῶσσα.

Bestiarum) θηρίων, id est ferarum, aut noxiarum beluarum. Nam id significat θηρίον.

Et cæterorum.) καὶ ἐναλίων, id est marinorum. Interpres legisse uidetur ἄλλων, aut certe scripsit cœtorum, quod ipsum adhuc in nonnullis extat codicibus, Id scriptor oscitãs mutauit in cæterorum. Nam mansuescunt & marinæ beluæ, ut delphines.

A natura humana) τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ, id est ingenio humano, siue naturæ humanæ. Quanquã hoc parui refert ad sensum. Inquietum malum.) ἀκατάσχετον, id est incoercibile, siue incohibile. Hieronymus secundo aduersus Pelagium, dialogo, transtulit inconstantem malum. Ex ipso ore.) ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος, i. ex eodem ore.

Emanat.) βρύει, id est scatebra emittit. Dulcem & amaram aquã.) ἡδὺ καὶ πικρόν id est dulce & amarũ, ut ἡδὺ ὕδωρ subaudias. Ficus uuas facere) συκῆ ἐλαίας ποιῆσαι, id est ficus oleas facere. Siquidem ficum opposuit oleæ, quod hæc acerbi saporis sit & austeri, dissimilis ficui, quanquã mox meminit uitis. Sic neq; salsa dulcẽ potest facere aquam.) οὕτως ὐδρεία πηγὴ ἁλυκὸν καὶ γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ, id est sic nullus fons, salsam & amaram facere aquam. Et disciplinatus.) ἐπισήμων. i. sciens siue scientia præditus, quod recentiores uocant scienti ficus. Operationem suam.) τὰ ἔργα αὐτοῦ, id est opera sua.

Et contentiones sint,) Græce tantum est, & contentionem καὶ ἐριθείαν. Ac mox sequitur, in corde uestro. Desursum descendẽs,) quod hic additur a patre luminum, nõ habetur in codicibus græcis. Animalis diabolica.) Animalis hic deducitur ab anima ψυχικὴ, sic enim aliquãdo uocat affectum humanum, ut opponatur spiritui. Nec est diabolica, sed dæmoniaca δαιμονιώδης, hoc est, non a spiritu Christi, sed a spiritu huius mundi. Et dæmones græcis dicuntur quasi δαΐμονες, hoc est scientes, & his antiqui tribuebãt artiũ humanarum inuentionem. Ibi inconstantia.) ἀκαταστασία, quod magis sonat tumultũ & seditionem. Pudica est) ἁγνὴ, id est pura siue casta. Et modesta, græce est ἐπιεικὴς, id est humana siue æqua. Suadibilis.) εὐπειθὴς, id est tractabilis, siue morigera, & cui facile persuadeatur. Bonis consentiens.) Hæc non inueniuntur in græcis codicibus, quo ego sane uiderim. Iudicans sine simulatione.) Græce est ἀδιάκριτος καὶ ἀνυπόκριτος, id est nihil discernens, & nihil simulans. Aut sine diiudicatione, siue simulatione.

EX CAPITE QVARTO.

ET lites.) καὶ μάχαι, id est pugnæ, tametsi contentiones pugnas uocat.

Nonne ex cõcupiscentijs.) Deest quod est apud græcos οὐκ ἐντεῦθεν, id est nõne hinc. Nec est ex concupiscentijs. sed ἐκ τῶν ἡδονῶν, id est ex uoluptatibus uestris. Occiditis & zelatis.) φονεύετε καὶ ζηλοῦτε. Non uideo quid illud uerbũ occiditis ad sensum faciat, forte scriptum fuit φθονεῖτε & ζηλοῦτε, id est inuidetis & æmulamini, & non potestis consequi, ut scriptor dormitans pro φθονεῖτε, scripserit φονεύετε, præsertim cum sequatur ad inuidiam concupiscit spiritus.

Litigatis & belligeratis.) μάχεσθε καὶ πολεμεῖτε, id est pugnatis & bellatis,

Propter quod non post.) διὰ τὸ μὴ αἰτεῖσθαι ὑμᾶς. i. propterea quod non postulatis.

Vt in concupiscentijs.) Rursum hoc loco est in uoluptatibus ἐν ταῖς ἡδοναῖς.

Adulteri nescitis.) Græce est μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες, οὐκ οἴδατε, id est adulteri & adulteræ, an nescitis? Amicitia huius mundi) ἡ κόσμου, id est mundi, & huius adiecit suo more.

Inimica est deo) ἔχθρα τοῦ θεοῦ ἐστὶν. i. inimicitia est dei, sicut annotauimꝰ & in Paulo, atq; ita legitur & in latinis exemplaribus emendatioribus, etiã ijs quæ formulis excusa sunt.

Amicus esse sæculi.) κόσμου. i. mundi. Qui habitat.) ὁ κατῴκησεν. i. qui habitauit.

Ad inuidiam spiritus concupiscit.) Et in hunc locum plaustra onusta interpretationibus inducũt theologi recentiores, qui si quando destituuntur ueterũ cõmentarijs, quos nobis rhetorici & grammatici scriptores, ut isti uocant reliquerunt, tum deniq; sui similes sunt.

les sunt. Deus superbus resistit, humilibus autem dat gratiam.) Hoc uerbum humilibus in nonnullis græcorum exemplaribus non reperiebatur, sed tantum μείζω δὲ δίδωσι χάριν, id est maiorem autem dat gratiam.

Humilibus.) ταπεινοῖς, quod ad cõditionem pertinet magis q̃ animum.

Duplices animo) δίψυχοι. i. duplicis animi. Miseri estote.) ταλαυπωρήσατε uerbum a tolerantia dictum. Alterutrum.) ἀλλήλων. i. inuicem, siue alij alijs.

Detrahit legi.) καταλαλεῖ. i. obloquitur ut & superius ὁ καταλαλῶν. i. qui obloquitur.

Vnus est enim.) Enim redundat, & nihil facit ad sententiam.

Et iudex.) Hæc duo uerba non reperio apud græcos. Perdere & liberare) σῶσαι καὶ ἀπολέσαι. i. seruare & perdere. Tu autem.) Autem non addunt græci.

Qui iudicas proximum) τὸν ἕτερον. i. alium siue alterum.

Ecce nũc qui) ἄγε νῦν. i. age nũc. Hodie aut) Græce est hodie & cras σήμερον καὶ αὔριον Nec est in illum, sed in hanc εἰς τήν δε. Ibi quidem) Quidem redundat a græcis exemplaribus. Annum) Græci habent annum unum ἐνιαυτὸν ἕνα.

Quid sit in crastinum) τὸ τῆς αὔριον, id est quæ sit crastinæ diei fortuna.

Ad modicum parens) Mirum cur hic tam poetice loqui uoluerit, ut diceret parens pro apparens, cum græce sit φανομένη. Et deinceps exterminabitur) ἀφανισθήσεται. i. euanescens, siue non amplius apparens, si uoluisset & uocum affinitatem reddere.

Pro eo quod dicatis) ἀντὶ τοῦ λέγειν ὑμᾶς, pro eo, siue loco eius quod dicere debuistis. Quod ita reddi poterat, cum ita potius dicendum sit uobis.

Si dñs uoluerit) Græca sic habent ἐὰν ὁ κύριος θελήσῃ καὶ ζήσωμεν, καὶ ποιήσωμεν τοῦτο, ἢ ἐκεῖνο. i. si dominus uoluerit. Et uixerimꝰ, & fecerimꝰ hoc aut illud, Sed haud scio an græca hoc loco sint deprauata Nunc autem exultatis καυχᾶσθε, id est gloriamini. Ac paulo post, omnis exultatio πᾶσα καύχησις legendum μὴ ζήσομεν, μὴ ποιήσομεν. i. & uiuemus, & faciemus, ut intelligas, nec uicturos nec facturos aliquid, nisi dominus uoluerit, nisi malimus accipere imperatiue ζήσωμεν, μὴ ποιήσωμεν. i. uiuamus, & faciamus.

A tineis comesta sunt) σκώληκόβρωτα γέγονεν. i. facta sunt tineosa, siue tineis obnoxia, siue talia ut a tineis rodantur.

EX CAPITE QVINTO.

ET manducabit) Græcus codex habet καὶ φάγεται. i. & manducate, siue quod latini us edite. Thesaurizatis uobis iram.) ἐθησαυρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις. i. thesaurizastis, in extremis diebus, nec additur iram.

Quæ fraudata est a uobis) ὁ ἀπεστερημένος. s. quæ fraude nõreddita est. Refertur autem ad mercedem, messoribus debitam.

Et clamor eorum) καὶ βοὴ τῶν θερισάντων. i. clamores eorum qui messuerunt.

Epulati estis) ἐτρυφήσατε. i. deliciati estis. Et in luxurijs enutristis corda uestra) Græca sic habent ἐτρυφήσατε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐσπαταλήσατε, καὶ ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν. i. deliciati estis in terra, & lasciuistis, & enutrijstis corda uestra.

In die occisionis.) ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. i. ut in die mactationis, id est in diem festum.

Adduxistis) κατεδικάσατε. i. condemnastis, fortassis interpres uerterat, addixistis pro condemnastis. Id librarius aut parum attentus, aut parum eruditus uertit in adduxistis.

Non restitit) ἀντιτάσσεται, id est resistit præsenti tempore. Patientes igitur) μακροθυμήσατε, id est longanimes estote. Patienter ferens.) μακροθυμῶν ἐπ' αὐτῷ, id est longanimis in illum, Quidam habent ἐπ' αὐτῷ. Temporaneum & serotinũ.) ὑετὸν πρωϊνὸν καὶ ὀψινόν, id est donec accipiat pluuiam matutinam & uespertinam.

Patientes igitur estote) μακροθυμήσατε. quod iam piget admonere toties.

Estote uos) Et uos legit græcus. Aduentus domini appropinquabit) ἤγγικε. i. appropinquauit, præteriti temporis, aut certe præsentis.

Exitus mali) τῆς κακοπαθείας. i. afflictionis. Beatificamus) μακαρίζομεν, id est beatos

iudicamus siue beatos dicimus·Et non est sustinuerunt,sed sustinent τοὺς ὑπομένοντας.

Sufferentiam) τὴν ὑπομονὴν.i.tolerantiam, siue patientiam.

Quoniam misericors est.) πολύσπλαγχνος, id est ualde misericors.

Est est,Non non.) τὸ ναὶ ναὶ,καὶ τὸ οὐ οὐ.i.quod est,etiam etiã,& quod nõ est,nõ nõ. Nec est sermo uester,sed uestrum est,sit est,& uestrũ non, sit nõ,hoc est,quod affirmatis, uere affirmate, & quod negatisuere negate. Quẽadmodũ admonuimus in euangelijs.

Tristatur autẽ.) κακοπαθεῖ.i.affligitur. Oret æquo animo & psallat.) Nescio an scriptor aliquis hunc locũ deprauauerit.Nam græca longe secus habent,κακοπαθεῖ τὶς ἐν ὑμῖν προσευχέσθω εὐθυμεῖτις,ψαλλέτω.i.affligitur aliquis inter uos oret, æquo animo est aliquis canat.Nimirum ut in rebus afflictis opem petamus a deo,in rebus secundis,gratias agamus deo, nam id uocat psallere.

Vngentes illum oleo) Hoc relictum erat ex præcepto euangelico,quo Christus mandauit suis,ut in quas ædes essent ingressi, sanarent egrotos ungentes oleo. Id quod nũc fit in extremo uitæ discrimine.

Saluabit infirmum) τὸν κάμνοντα,id est laborantem.Nam de ægroto sentit.

Peccata uestra) Vestra apud græcos non est,tametsi subauditur. Et magis est errata q̃ peccata παραπτώματα,quasi dicas lapsus.Sentit enim de cotidianis offensis christianorum inter sese,quos continuo uult reconciliari.Alioqui si de confessione sensisset quam dicimus partem sacramenti pœnitentiæ,non addidisset ἀλλήλοις,id est uobis inuicẽ, sed sacerdotibus. Vt saluemini) ὅπως ἰαθῆτε,id est ut sanemini.

Iusti assidua) ἐνεργουμένη,id est operans,siue cum agit,ut intelligas efficacem.

Similis nobis) ὁμοιοπαθὴς,id est similiter affectus,aut similibus affectibus obnoxius.

Terra dedit fruc.) ἐβλάστησε,id est germinauit.

Si quis ex uobis) ἐν ὑμῖν, id est in uobis. Saluabit animam eius) Eius nõ addũt græci,tantum est σώσει Et operit) καὶ καλύψει,id est operiet.

De hac item epistola,tametsi salubribus præceptis referta dubitatum est olim, cuius esset.Nec enim referre uidetur usq;quaq; maiestatem illam & grauitatem apostolicam. Nec hebraismi tantum,quantum ab apostolo Iacobo,qui fuerit episcopus Hierosolymitanus expectaretur.Diuus Hieronymus in Catalogo scriptorum illustrium ex autoritate Hegesippi indicat multos huius nominis fuisse discipulos. Et ipse in titulo epistolæ non appellat sese apostolum,q̃q̃ in nostris adiectũ est apostoli cognomen,sed reclamãtibus magno consensu græcorum exemplaribus. Iam Hieronymus in eo quem modo citaui libello scribit his quidem uerbis. Vnam tantum scripsit epistolam,quæ de septem canonicis est,quæ & ipsa ab alio quodam sub nomine eius ædita asseritur. Licet paulatim tempore procedente,obtinuerit autoritatẽ,hactenus ille. Satis indicat diuus Hieronymus,quid de huius autore epistolæ senserit.Quãq̃ ego super hac re cum nemine digladiabor Epistolam probo & amplector.Illud mirum super hisce rebus nullos odiosius & constantius asseuerare, q̃ qui ne id quidem explicare possunt,qua lingua scripta fuerit,hebraica,an græca,quo interprete,latina facta sit.Hieronymus uir tantus addubitauit,& prudenter quid senserit indicat,Nos quo minus sapimus, hoc audacius affirmamus.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM IACOBI APOSTOLI FINIS.

ANNOTATIONES IN PRIOREM EPISTOLAM PETRI APOSTOLI.

ADuenis diſperſionis ponti.&c.) Non eſt græce προσηλύτοις, quo uerbo ſignificare ſolent eos qui ex gentilitate ſeſe contuliſſent ad legem Moſaicam,ſed παρεπιδήμοις,ut nihil dicat Lyranus, qui putat hæc proſelytis potiſſimum ſcribi. Iuxta præſcientiam.) κατὰ πρόγνωσιν, iuxta præordinationem,ſiue præfinitionem.Nam & Lyra fatetur hoc loco præſcientiam accipi pro præſciẽtia. Neq; Thomas inficiatur prædeſtinationem aliquoties accipi pro præſciẽtia. Verũ hac de re copioſius aliquanto dictum eſt in annotationibus noſtris in Paulum. Cæterum hæc particula iuxta præſcientiam,referenda uidetur,ad id quod præceſſit electis, alioqui non uideo quo pertineat. Per reſurrectionem) δι' ἀναστάσεως ἰησοῦ χριστοῦ ἐκ νεκρῶν.Hic propemodũ uidet ambigue accipe ἀναστάσεως,& neutraliter & actiue. quãtũ ad Chriſtũ neutraliter,quantũ ad nos actiue. Nã id annotauit Thomas in epl'am ad Rhomanos. In ſanctificationẽ) ἐν ἁγιασμῷ.i.in ſanctificatiõe,hoc eſt p̃ ſanctificationem ſpũs,iuxta ꝓprietatẽ hebraici ſermonis.Nã quod ſequitur in aſperſionem, græcis alia eſt præpoſitio εἰς ὑπακοὴν, quod utrum accipiendum ſit eos eſſe electos ad obediendum,an electos per obediẽtiam, lectori diſcutiendum relinquo. Mihi prior ſenſus magis arridet. In uobis) εἰς ὑμᾶς.i.in uos,hoc eſt erga uos, ut referatur ad hereditatem conſeruatam. Modicum nunc ſi oportet.) ὀλίγον ἄρτι, dilucidius erat, nunc ad breue tempus afflicti ſi neceſſe ſit. Multo precioſior ſit auro.) Sit redundat,porro græca lectio ſic habet πολὺ τιμιώτερον χρυσίου τοῦ ἀπολλυμένου,διὰ πυρὸς δὲ δοκιμαζομένου, i, multo precioſior auro,quod perditur,ſiue perit & tamẽ probatur per ignem ſiue perdito,ac pernitioſo auro, ut intelligas rem uilem ac peſtilentem, igni probari. Quanto magis conuenit explorari fidem noſtram, num ſyncera ſit.

In reuelatione Ieſu Chriſti) Vitare poterat amphibologiam, ſi uertiſſet cum reuelabitur Ieſus Chriſtus, quod enim alias ἐπιφάνειαν & παρουσίαν hic ἀποκάλυψιν dixit.

In quem nunc quoq; &c.) Græce paulo diuerſius eſt εἰς ὃν ἄρτι μὴ ὁρῶντες,πιστεύοντες δὲ.i. in quem nunc non uidentes,credentes tamen,ſiue in quo nunc cum non uidetis & tamẽ creditis. Exultabitis) ἀγαλλιάσθε.i.exultatis, uerbo præſentis temporis, etiamſi poteſt eſſe exultate imperandi modo, quod græca uox ſit anceps.

Qui de futura in uobis gratia,) Futura addidit interpres de ſuo,nam græca ſic habẽt, οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος προφητεύσαντες,quod ego ſic maluiſſẽ exprimere. Qui de uentura in uos gratia uaticinati ſunt.

Significaret in eis ſpiritus) τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα.i.ſpiritus qui erat in ipſis,ut intelligamus ſpm̃ propheticũ.Nec eſt tẽpus,quod græci uocant χρόνον,ſed καιρὸν, quod articulũ uertimus.Eſt enim certius quiddam q̃ tempus,ut & alias indicatum eſt. Conſentaneum autem eſt Petrum ſignificare locum qui eſt apud Danielem capite nono, ubi per myſticas hebdomadas indicat tempus ad quod occidendus eſſet Chriſtus.

Prænuntians) προμαρτυρόμενον,id eſt præteſtificans. Cæterum quod hic παθήματα uertit paſſiones, ego malim afflictiones.

Et posteriores glorias) Τὰς μετὰ ταῦτα δόξας. i. & quæ illas cõsecutæ sunt glorias. Sẽtit enim gloriam, quam assecutus est post ignominiam crucis.

Quibus reuelatum est) ὅις ἀπεκαλύφθη. Sermo græcus anceps est, potest enim hic accipi sensus, testificans Christi passiones & glorias ijs quibus reuelauit spiritus, nempe prophetis. Potest & hic, passiones & glorias, per quas Christus fuit mũdo reuelatus, qui ante fuit ignotus, Neq; quenq; mouere debet articulus græcus ὅις cum præcesserit προφῆται. Quanq; prior sensus meo iudicio simplicior est, ut ὅις articulus referat ad christianos, qui uiderunt id quod de Christo prædixerat spiritus in prophetis.

Vobis autem.) Sed uobis, erat & latinius, & apertius siue non sibiipsis, imo uobis δὲ ἑαυτοῖς ὑμῖν δέ. Hinc certe liquet, non parũ interesse, quo loco quã cõiunctionẽ colloces.

Qui euangelizauerunt uobis.) Vos est græce non uobis.

Spiritu sancto) Deest in ἐν πνεύματι ἁγίῳ. i. in spiritu sancto, hoc est per spiritum sanctum hebræorum more. In quem desyd.) εἰς ἃ. i. in quæ. Nẽpe ea quæ de Christo sunt prænunciata per prophetas, ac deinde prædicata per apostolos. Nec enim sentit de spiritu prophetarum, in quem angelos uelle prospicere, nihil mirum est, sed effert maiestatem euangelij, quam angeli quoq; uenerentur.

Perfecti sperate) τελείως. i. perfecte, per aduerbium, indicans spem ad finem usq; perseuerantem. Nec est in reuelationem, ut legunt quidam, sed ἐν ἀποκαλύψει. i. in reuelatione, siue per reuelationem. Sentit enim de mysterio euangelij iam diuulgato.

Quasi filij) ὡς τέκνα. i. ut filij, siue tanq; filij. Nã quasi tribuimus ijs quæ cum uideanẽ, non sunt. Ad hæc filij obedientiæ dixit iuxta proprietatem sermonis hebraici pro filijs obedientibus. Nõ configurati) μὴ συσχηματιζόμενοι. i. nõ accõmodantes uos pristinis cõcupiscẽtijs. Id enim est συσχηματίζεσθαι, Nec est ignorãtiæ desyderijs, sed τὰις πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαις, quod nos dilucide magis q; ad uerbũ expressimus, hoc modo ut non accõmodetis uos pristinis concupiscentijs, quibus dũ adhuc ignoraretis Christũ agebamini. Sed propter eum qui uocauit uos sanctum.) κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς ἅγιον id est quemadmodum is qui uocauit uos, sanctus est, ita. &c.

Sancti sitis) γενήθητε. i. efficiamini siue reddamini. Neq; enim est γίνεσθε, quod ambiguũ esse poterat. Et si patrem uocatis.) ἐπικαλεῖσθε. i. inuocatis & imploratis, aut cognominatis, Nam græca uox anceps est, tum quod hic uertit sine acceptione personarũ multo festiuius scriptum est a Petro ἀπροσωπολήπτως composita dictione, id est citra delectũ siue respectum personæ. Paternæ traditionis.) Vnica uox est apud græcos πατροπαραδότου. Estq; epitheton conuersationis, quasi dicas a patribus traditæ, atq; ita refert diuus Hieronymus in cõmentarijs Esaiæ.

Quasi agni) ὡς ἀμνοῦ. i. uelut agni, siue tanq; agni. Præcogniti quidẽ) προεγνωσμένου, id est præfiniti siue prædecreti. Nam hoc loco plane uidetur usurpare, pro eo quod isti uocant prædestinationem, & Lyra interpretatur præordinatione.

Fideles estis in deo) τοὺς πιστεύσαντας εἰς θεόν. i. qui credidistis in deum. Verum interpres abhorruit ab hoc præterito, ne uiderentur iam desijsse credere, qui quondam crẽdidissent. In obediẽtia charitatis.) ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας. i. in obedientiam uerita/tis. Et additum est, hoc loco in græcis codicibus διὰ πνεύματος. i. per spiritum quæ particula non est in latinorum exemplaribus.

In fraternitatis amore simplici ex corde.) εἰς φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον ἐκ καθαρᾶς καρδίας, id est in fraternum amorem non simulatum ex puro corde φιλαδελφίαν uocat christianorum inter ipsos mutuum amorem ac beneuolentiam. Cæterum illud ex puro corde ad ea quæ sequuntur referendum est, uos inuicem diligite.

Attentius) ἐκτενῶς. i. uehementer, siue impense, aut si magis ad uerbũ cupias reddi intense. Omnis gloria eius) ἀνθρώπου. i. hois, exponit eñ quid modo dixisset carnem.

Quod euangelizatũ est in uos) τὸ εὐαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς. i. quod per euangeliũ delatũ est

ad uos

ad uos,siue quod prædicatum est apud uos. Rationabiles sine dolo lac.) τὸ λογικὸν,ἄδολον γάλα.i. rationabile,doli expers lac,uocat aũt lac logicõ, ut a corporeo lacte discernat Hieronymus in.55.Esaiæ capite citat hunc locum,ut lac referatur ad rationale,non ad infantes, etiamsi non addat ἄδολον. Verum edisserens sexagesimum Esaiæ caput citat ad hũc modum. Quasi modo nati paruuli,rationabile & absq; dolo lac desyderate, ut palã sit illud ἄδολον adiungi oportere. Proinde quæ theologi recentiores in hunc adducũt locum de infantibus rationabilibus,nihil faciunt ad sensum apostoli.Nos & articulũ græcum exprimere cupientes uertimus ad hunc modum, ut modo nati infantes, lac illud non corporis,sed animi quod dolum nescit appetite.

Crescatis in salutem) Hæc duo uerba in salutem,non reperio in græcis exemplaribus, nec admodum quadrant ad propositam metaphoram. Siquidem salui sunt,& infantes, uerum adolescunt hoc lacte in uirum perfectum in Christo.

Quoniã dulcis est dominus) ὅτι χρηστὸς ὁ κύριος,id est quod benignus sit dominus.Alias uertit bonus,sonat aũt humanũ minimeq; austerum aut durum.

Et honorificatum) Hæc duo uerba redundant.Deinde ἔντιμον est nulla interueniente præpositione,id est p̃cioſum seu magis in p̃cio habitũ,quod interpres opinor uertit honorificatum. Domos spirituales) οἶκος πνευματικὸς, id est domus spiritualis, ut sit nominandi casus per appositionem additus Lyranus offensus solœcismo manifestario,interpretatur domos in domos. In sacerdotium) ἱεράτευμα ἅγιον, id est sacerdotium sanctum,nominatiuus est appositiuus,quemadmodum & domus.Nam ipsos fideles sacerdotium uocat,cæterum sacerdotium appellat functionem & administrationem sacrorũ in domo spirituali hoc est in templo spiritus sancti.

Offerentes.) ἀνενέγκαι.i.ad offerendũ. Propter quod continet scriptura.) διὸ περιέχει ἐν τῇ γραφῇ.i.qua,ppter cõtinet in scriptura,ut sit sensus hoc argumẽto lapidẽ illũ esse p̃cipuum, quod iuxta testimonium Esaiæ collocatus sit in angulo, quo utrũq; parietẽ cõplectens & continens,totum ædificium fulciret. Nam id est περιέχειν undiq; amplecti ac tenere. Ecce ponã) ἰδοὺ τίθημι,id est ecce pono,locus est apud Esaiam cap.28. Petrus sententiam expressit bona fide,non annumerauit uerba.Cæterũ in illo,qui crediderit in eo non confundetur,iuxta septuaginta retulit.Alioqui hebraica ueritas habet. Qui crediderit non festinet,uerum de hoc alias diximus. Et rursus non confundetur, græcis est οὐ καταισχυνθῇ,id est pudefiet,siue pudefiat. Summum angularem) Græcis unica uox est ἀκρογωνιαῖον,quasi dicas summangularẽ. Vobis igitur honor.) Nimis & pueriliter interpretatur hunc locum Lyranus, uobis erit honor in cœlestibus,cum Petrus sentiat de lapide prius reiecto a Iudæis,& deinde honorato & in precio habito.Siquidem ante uocauit ἔντιμον,nunc memor illius ait ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ,id est uobis est precioſus,qui in illum credidistis,Iudæis & nõ credentibus uilis est.Proinde ne lector simili modo laberetur,nos uertimus. Vobis igitur precioſus est qui creditis.

Qui offendunt uerbo) ὁ προσκόπτουσι τῷ λόγῳ,id est qui impingunt in uerbum,hoc est quos offendit euangelium,& impietatis ministrat occasionem.

In quo) εἰς ὃ,id est in quod.Nam in hoc erat paratus iudaismus,ut in Christum crederetur quem lex Mosaica præsignaret. Qui aliquando non populus dei) In hac priori parte genitiuus dei non est addendus οἱ ποτὲ οὐ λαός, νῦν δὲ λαὸς τοῦ θεοῦ, id est qui quondã non populus, nunc uero populus dei.Et ad hanc lectionem sensus est non paulo argutior,qui quondam non populus,hoc est populus abiectissimus,& pro nihilo habitus, is nunc non solum est populus,sed populus dei.

Conuersationem uestram habentes bonam) καλὴν,id est honestam, ut pertineat etiam ad decus,quod uirtutem cõsequitur iuxta stoicos. Et aliquanto post detrectãt,græce est καταλαλοῦσιν ὑμῶν,id est quod obloquuntur uobis.

In die uisitationis) ἐπισκοπῆς.i. inspectionis. Tametsi grata uox anceps est,ut quæ de

duci possit ab ἐπισκέπτω. Quãcp ab hoc usitatius est ἐπισκεψις. Hebræis est, פקדה quod illis præfecturã & administrationẽ quãdã sonat. Visit enim subinde & inspicit quid agatur cui negocij cõmissa est cura, Sic appellat Petrus tempus illud, quo deus dignaꝫ hominem trahere afflatu suo ad meliora. Siue ducibus, tancp ab eo missis) ἡγεμόσι, quod sæpius iam uertit præsidibus. Nec enim hic Petrus agit de bello, sed de his qui agunt in prouincijs Rhomanoꝝ, qui a præsidibus Cæsarum nomine administrabãtur. Cum hic agat de magistratibus Gentilium, subditum esse dixit pro tolerare quædam quæ uidentur suo iure facere, cum exigunt uectigal, cũ censent, uerum hoc ad illa tempora pertinebat. Nec tamen est missis, sed πεμπομένοις, id est qui mittuntur, ut intelligas actionem sine tempore. Laudem uero bonorum.) ἀγαθοποιῶν. i. benefactorum, siue bene faciẽtiũ Porro ueteribus, id quod Plato præcepit in sua republica, leges non solum minabantur pœnam male agentibus, uerum etiam præmijs inuitabant ad officia. Nũc malefacta quidem satis acriter puniuntur, cæterum benemeritis nulla gratia.

Tancp ab eo) ὡς δι' αὐτοῦ, id est tancp per eũ, nempe regem siue per eum uidelicet deum.

Omnes honorate.) πάντας τιμήσατε. i. quibuslibet deferte honorem, etiam ethnicis dignitate p̃ditis. Cæterum ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε, quod ad Christianos pertinet.

In omni timore) ἐν παντὶ φόβῳ. i. in omni reuerẽtia. Sic enim alicubi uocem hanc interpretatur Hieronymus, nec est modestis. Nec enim sentit de non arrogantibus, sed ἐπιεικέσιν, id est æquis & humanis, necp rigidis admodum.

Sed etiam discolis) ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολιοῖς, id est sed etiam prauis, siue asperis. Mirum quid uenerit in mentem interpreti, ut græcam uocem altera græca redderet.

Sustinetis tristicias) λύπας. i. molestias.) Quæ enim est gratia) ποῖον γὰρ κλέος, id est quæ enim gloria? siue quæ laus? Si bene facientes, patienter sustinetis) εἰς ἀγαθοποιοῦντες καὶ πάσχοντες ὑπομενεῖτε. i. si benefacientes, & patientes sustinebitis.

Pro nobis uobis.) Vtrumcp græcis est ἡμῖν. i. nobis primæ personæ. Etiamsi nonnulli uariant codices. Qui cum male diceretur non maledixit.) ὃς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοίδορει. i. qui cum maledictis incesseretur, nõ remaledixit, siue non regessit maledicta.

Tradebat aũt iudicanti se iniuste) Græca secus habent παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως. i. Tradebat aũt ei qui iuste iudicat, significat Christum uindictam tradidisse deo, non sibi usurpasse. Carrensis haud scio unde nactus, nonnihil somniauit de hac quoq; lectione.

Vt peccatis mortui) ἀπογενόμενοι. i. extincti, quasi iã desierimus esse. Cuius liuore) τῷ μώλωπι uibice. Refert em̃ quod est apud Esaiã cap. 53. Et liuore eius sanati. Est enim liuor uestigiũ plagæ in cute. Id trifariam interp̃tatur Hugo Carrensis, homo copiosus liuore, id est dilectione imodica quæ illi pallorem cõtraxerat, iuxta illud Nasonis palleat ois amans, hic est color aptus amãti, uel liuore. i. carne liuida facta ob colaphos, uel liuore. i. inuidia iudæoꝝ. Hoc nimirũ est utj iure quod accipiunt magistri nostri, cũ admittũtur in eum ordinẽ, suo arbitratu interp̃tandi diuinas literas. At hoc sane loco græce uox nõ admittit, nisi unicã interp̃tationẽ, etiãsi latinis liuor πολύσημον est. Quin & apud Hebræos est חַבּוּרָה quæ uox illis tumorẽ ex plaga concretũ significat. In psalmis uertit cicatricem, cõputruerunt cicatrices meæ. Et episcopũ animarũ.) ποιμένα καὶ ἐπίσκοπον, pastorẽ & curatorẽ, nã episcopi dicunt q̃ pspiciũt de necessarijs. Per mulierũ cõuersationẽ.) διὰ τῆς τῶν γυναικῶν ἀναστροφῆς, cur nõ potius per uxorũ conuersationẽ? Et hoc sane loco ἐν φόβῳ rectius uertisset in reuerẽtia. Tũ nõ est sanctã cõuersationẽ, sed ἁγνὴν. i. puram siue castã. Quarũ non sit capillatura aut circũdatio auri aut indumenti uestimentoꝝ cultus.) Græcus sermo dilucidior est ὧν ἔστω οὐχ ὁ ἔξωθεν ἐμπλοκῆς τριχῶν, καὶ περιθέσεως χρυσίων, ἢ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος, id est (ut sententiã magis reddamus cp uerba) Quarũ sit ornatus, nõ externus q̃ situs est in crispatura capillorꝝ, aut appositione auri, aut amictu uestiũ aut palliorũ. Quieti & modesti.) τοῦ πραέως, καὶ ἡσυχίου. i. mãsueti & quieti siue tacitj. Nõ em̃ uult mulieres esse ceroculas erga uiros. Locuplex) πολυτελὴς, Fustuario dignũ est, quod

Ferrarula uxor

est,quod quidã pro locuples scribũt locuplex per x,non per s,q̃q̃ Græcis est πολυτελὲς id est sumptuosum ac splendidum. Referri uidetur ad spiritum quietum.Est enim neutri generis,quemadmodum & spiritus,aut certe ad totam orationis particulã quæ præcessit,quod,nempe habere huiusmodi spiritũ, magnificus ac splendidus ornatus est mulieris in oculis dei Cuius estis filiæ) ἧς, cuius Apud græcos necessario refert Saram, & non Abraham. Pertimentes ullam perturbationem) μὴ φοβούμεναι μηδεμίαμ πτοίκσιμ.i. non territæ ullo pauore.Scire debes lector,hunc accusatiuum perturbationem,quẽ uulgata habet æditio, non esse transitiuum,sed reciprocum,iuxta proprietatem Atticorũ, qui sic loquuntur gaudere gaudium,furere furorem,timere timorem. Nam hic πτοίκσιμ significat fœmineum illum pauorem, quo solent de nihili rebus examinari,qui debet abesse a sanctis mulieribus.Quod si intellexissent quidam magni nominis interpretes, secus opinor hunc locum edisseruissent, quos ego tamen in præsentia honoris causa non nomino. Tanq̃ cohæredibus) ὡς καὶ συγκληρονόμοι,tanq̃ & cohæredes. Addit enim hoc uelut alterum & efficacius argumentum.

Gratiæ uitæ) χάριτος ζώσης,id est gratiæ uiuæ.Quanq̃ hoc loco græca uariant exemplaria.Quod si legis uitæ,gratiam pro beneficio accipias necesse est.

Honorem impartientes) Honorem interpretatur diuus Hieronymus,non ut flectãtur illis genua,& gemmis auroq̃ onerentur,ut primus cedatur locus, quod nunc in plærisq̃ regionibus stultissime uidemus fieri,sed abstinẽtiam a coitu,sic enim honorem haberi uasculo muliebri,si non inquinetur libidine.Idq̃ indicat quod sequitur,ut nõ interrumpantur orationes uestræ.Rursum pudet hoc loco referre, quid interpretetur Lyranus & huiusmodi complures interpretes,honorem exponẽtes,ut eis prospiciatur de uictu & uestitu,eoq̃ honesto,secundum statũ & proprias facultates,deinde de impediẽtibus orationibus interpretatur orationes,nõ esse exaudibiles,nisi uir & mulier sint bene concordes.Hoc nimirum est doctoraliter ac scientifice, ut isti loquuntur tractare diuinas litteras. Deũ immortalem, quem stomachum effunderem in istos,nisi me christianus prohiberet pudor.Sed aliorum omissis nugis, nostrum agamus negocium.

In fide autem.) τῷ δὲ τέλος,id est in summa uero. Quantus hic disputandi cãpus aperitur neotericis theologis de fide,quot modis accipiatur. Cum Petrus nihil huiusmodi nec̃q̃ scripserit nec̃q̃ senserit.Iam quod hic uertit cõpatiẽtes græce est συμπαθεῖς, qui mutuo tangantur affectu. Sunt enim quos aliena ne tantulum quidem moueant.

Fraternitatis amatores)) φιλάδελφοι,id est fratrum amatores,siue fraterne amantes.

Modesti) φιλόφρονες,quod magis sonat affabilem & humanum,& ad uitæ consuetudinem facilem commodumq̃.

Et labia eius.) τὰ χείλη αὐτῆς,id est labia sua,sic enim mauult Valla.

Vt non conturbemini.) μὴ δὲ ταραχθῆτε,id est nec̃q̃ conturbemini.

Cum modestia & timore) μετὰ πραύτητος καὶ φόβου.i. cum mansuetudine & reuerentia.Loquitur enim de his qui placide respõdent ac reuerẽter, interrogati a quibuslibet, de fide Christi. Dominum autem Christum.) Deum est græce non Christum.

Ad satisfactionem) πρὸς ἀπολογίαμ,id est ad excusationem siue defensionem.

Quæ in uobis est,& spe & fide.) Græce tantum est περὶ τῆς ἐμ ὑμῖμ ἐλπίδος,id est de ea quæ in uobis est spe. Quod detrahũt de uobis.)Græci legunt ἵνα ἐμ ᾧ καταλαλοῦσιμ ὑμῶμ ὡς καμοποιῶμ.i.ut in eo quod obloquuntur uobis tanq̃ malefactoribus.

Calumniantur) οἱ ἐπηρεάζοντες Mortificatos quidem carne.) θανατωθεὶς.i. mortificatus. Item uiuificatus, nõ uiuificatos ζωοποιηθεὶς, atq̃ ita citat diuus Hieronymus in Esaiam lib.54.ut intelligas Christum mortuum iuxta corporis imbecillitatem, Cæterum resurrexisse uirtute spiritus.Iam uero quorsum attinet hoc loco recensere,quæ somniẽt in hanc sententiã,qui græce nesciũt,& id tantũ sequunt, nõ quod scripsit Petrus, sed quod deprauauit librarius? Possem ad singula conuicijs incessere,nisi me arrogantem istorum

imperitiã

imperitiã, qui de his quæ citra linguarum peritiã, ne legi quidem emendate possunt uel ut ex oraculo, pnũciant, quicquid somniarint. Quod si legas mortificatos & uiuificatos, quo modo cohærebit quod sequitur in quos? Atq; hic locus caute legendus est, ne quid tale sentiamus, quale nonnulli de anima Christi apud inferos passa.

In carcere erant spiritu) ἐν φυλακῇ πνεύμασιν. i. qui in carcere erant spiritibus. Ita legit Hieronymus eo quem modo citamus loco. Occisus est carne, uiuificatus spiritu, & prædicauit spiritibus in carcere constitutis.

Qui increduli fuerant aliquando.) ἀπειθήσασί ποτε, id est aliquando incredulis.

Quando expectabant dei patientiam ὅτε ἀπεξεδέχετο τοῦ θεοῦ μακροθυμία. i. cum expectaretur dei longanimitas. Etiamsi nonnulli codices habebant ὅτι..

Cum fabricaretur.) κατασκευαζομένης, id est cum appararetur.

Quod & uos nunc similis formæ saluos fecit baptisma.) Græca plus habent lucis ὃ καὶ ὑμᾶς ὡσαύτως βάπτισμα. i. cui nunc simile, siue respondens baptisma, uos quoq; saluos facit. Est enim ὡσαύτως præsentis temporis saluat. Cæterum ὃ dure respondet, siue ad aquam referas, siue ad baptisma. Fortasse scriptum fuit ᾧ cui..

Qui est ad dexteram dei.) Hoc loco desunt in græcis codicibus, quæ subscribam.

Deglutiens mortem, ut uitæ æternæ hæredes efficeremur) Ac deinde sequitur πορευθεὶς εἰς τὸν οὐρανόν, id est profectus in cœlum.

EX CAPITE QVARTO.

PAsso in carne & uos) παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί, id est passo pro nobis carne, uos quoq;. Eadem cogitatione armamini.) τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὁπλίσασθε. i. induite eandem cogitationem, uelut armantes uos, siue armate uos iuxta eandem cogitationem.

Sufficit enim preteritum tempus ad uoluptatem gentium consummandam.) Græca sunt magis perspicua q̃ latina, ἀρκετὸς γὰρ ἡμῖν ὁ παρελήλυθὼς χρόνος τοῦ βίου, τὸ θέλημα τῶν ἐθνῶν κατεργάσασθαι, id est sufficiens est enim præteritum uitæ tempus, ut uoluntatem gentium perfecerimus, hoc est satis est hactenus impie uixisse.

In luxurijs) ἐν ἀσελγείαις. i. in lasciuijs. In illicitis idolorum cultibus) ἀθεμίτοις. i. nepharijs, quod atrocius est q̃ illicitis. In quo admirantur ἐν ᾧ ξενίζονται, ad uerbum sonat in quo peregrinantur. Porro græcis ξενίζεσθαι dicuntur, quibus aliquid nouum aut absurdũ uidetur. Pertinet autem ad id quod consequitur.

Luxuriæ confusionem) ἀσωτίας ἀνάχυσιν, quod magis sonat refusionem, ueluti cũ mare estuans refundit sese. Finis appropinquabit) ἤγγικε. i. appropinquauit præteriti temporis. Aut certe instat & imminet, Estote itaq; prudentes) σωφρονίσατε. i. estote tempati.

Et uigilate.) νήψατε. i. estote sobrij, q̃q̃ νήφω græcis utrũq; significat.

In uobis metipsis) εἰς ἑαυτούς. i, erga uosipsos, seu potius erga uos mutuo.

Continuam) ἐκτενῆ, quod ante uertit attente, hic propensum seu uehementem poterat dicere. Quoniam charitas operit.) καλύψει. i. operiet siue teget uerbum futuri temporis, ut ad iudicij diem pertineat,

Accepit gratiam) χάρισμα. i. donum. Illam administrantes) αὐτὴν διακονοῦντες. i. illa siue per illã, nempe gratiã ministrantes. Quanq̃ in nonnullis græcoq; exemplaribus scriptum erat αὐτὸ, ut referatur ad donum administrandum. Et in alterutrum quo uerbo sæpius impudentissime abutitur interpres, græce est εἰς ἑαυτούς. i. in uos inuicem, quod idẽ ualet cum eo quod modo dixit εἷς ἄλλῳ. i. alius in alium.

Multiformis gratiæ dei.) ποικίλης, quod interpres haud male expressit cũ græca uox uarium significet, ut intelligamus diuersas donorum formas.

Quasi sermones.) ὡς λόγια, id est tanquam eloquia.

Ex uirtute.) ἐξ ἰσχύος. i. ex ui siue robore, ut autoritas sit penes deũ, nõ penes hominẽ.

Quã administrat.) ἧς χορηγεῖ. i. quam suppeditat siue subministrat. Nam administrat, qui

qui fungit administratione rei cõmissæ,subministrat,aut p̃bet ac largit̃,quibus opus est.

Honorificetur.) δοξάζηται.id est. glorificetur. Nolite peregrinari.) μὴ ξενίζεσθε Illud peregrinari græcis est cõmoueri, perinde ut re noua & insolita, Nam & paulo post ξένα uertit nouam. Et hoc loco prudens prætereo quorũdam magnorum theologorum absurdas interpretationes. Quorsum enim attinet alioꝝ erratis explere uolumina?

In feruore) τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει.i. exustione siue examinatione per ignem. Rursus enim ad aurum respexit, quod exploratur igni. Proinde nos uertimus,ne ceu re noua pertur bemini,dum per ignem exploramini. Vobis sit.) Fit est græce γινομένη.

Sed cõmunicantes.) ἀλλὰ καθὸ κοινωνεῖτε.i. in hoc quod cõmunicatis,siue quatenus cõmunicatis. Beati eritis.) Eritis apud græcos non additur,tantum est μακάριοι. Rectius autem subaudias estis,q̃ eritis. Quod est honoris gloriæ & uirtutis.) Græca sic habẽt, τὸ τῆς δόξης, καὶ τὸ τοῦ θεοῦ πνεῦμα,id est quod est gloriæ,& spiritus dei. Ita tamen ut spiritus accipias nominandi,non pariendi casu. Requiescet ἀναπαύεται.i. requiescit præsentis temporis,siue refocillatur. Nemo autem uestrum pati.) Ante hæc uerba habent græci, quæ non reperio in latinis codicibus. Habent autem hæc uerba κατὰ μὲν αὐτοὺς βλασφημεῖται,κατὰ δὲ ὑμᾶς δοξάζεται.i. secundum illos quidem blasphematur,secũdum uos autem glorificatur. Nemo autem uestrum.) μὴ γάρ τις ὑμῶν,ne quis enim uestrum.

Aut maledicus.) ἢ κακοποιὸς,id est aut maleficus, Alienorum appetitor.) ἀλλοτριεπίσκοπος.i. alienorum inspector,siue curator. Cõposita uox ab alieno & episcopo, hoc est inspectore, quod quisquis appetit inspectat. In isto nomine.) ἐν τῷ μέρει τούτῳ,id est in parte hac. Incipiat de domo dei.) ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ,id est a domo dei.

Fideli creatori.) ὡς πιστῷ κτίστῃ.i. ut fideli conditori,siue possessori.

In benefactis ἐν ἀγαθοποιΐᾳ,id est in beneficentia, siue in benefaciendo.

Seniores ergo.) Ergo non est apud græcos. Consenior.) Rectius dixisset presbyteros compresbyter. Et ita uertit Hieronymus,ut mox ostendam.

Quæ in futuro reuela.) Nihil opus erat his uerbis in futuro τῆς μελλούσης δόξης ἀποκαλυφθῆναι Quæ in uobis est) τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον. Græcus sermo per se quidẽ est anceps. Mihi tamen uidetur esse sensus germanior, pascite, quantum in uobis est gregem Christi, sic enim habent græci codices,non dei,nam ipse se pastorẽ appellat in literis euãgelicis.

Pascite eum) Græce est ποιμάνετε,quod est pascite sicuti pascunt pastores. Idem uerbum est in psalmo secundo. Reges eos in uirga ποιμανεῖς, hoc est pastoraliter reges,ut Hilarij uerba utar. Et Homerus regem subinde uocat ποιμένα λαῶν.i. pastorem populoꝝ.

Prouidentes.) ἐπισκοποῦντες.i. intendentes,ut episcopum agentes. Notat hanc uocẽ diuus Hieronymus in epistola quadam ad Euagrium,cuius initium. Legimus in Esaia, uertit ἐπισκοπεῖν inspicere,sed addit græce significantius dici. Nam latine inspicit, qui cupit discere quid sit. Græcis ἐπίσκοπος, qui curam agit & prospicit de rebus necessarijs. Porro totum hunc locum in ea quam modo citaui epistola uertit ad hũc modum presbyteros in uobis precor compresbyter,& testis passionũ Christi, & futuræ gloriæ, quæ reuelanda est,particeps,regere gregem Christi,& inspicere,non ex necessitate,sed uoluntarie iuxta deum. Spontanee secundum deum.) Secundum deum non additum est in codicibus græcis. Sed uoluntarie.) προθύμως.i. prompte,siue propensis animis.

Sed forma facti.) τύποι γενόμενοι,id est formæ facti,hoc est exempla.

Gregis ex animo) Ex animo græci non addunt.

Omnes enim inuicem ha.) græce est ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι.i. inuicem subiecti,hoc est uicissim alius alij. Insinuate) ἐγκομβώσασθε, quod perinde sonat quasi dicas innodate. Sentit autem humilitatem arcte retinendam in animo,ueluti nodis illigatam, ne per ullam occasionem queat extundi,quemadmodũ solet frequenter usu uenire infirmioribus. Humilibus.) ταπεινοῖς,hic certe de animi sensit modestia.

In tempore uisitationis.) Visitationis redundat iuxta græcos codices.

Quærens

Quærens quem deuoret.) ζητῶν τινὰ καταπιεῖν. i. quærens aliquem deuorare.
Resistite fortes.) στερεοὶ, id est firmi, & solidi. Eandem passionem.) τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων, id est easdem passiones, seu magis afflictiones. Fraternitati fieri.) ἐπιτελεῖσθαι, id est pfici. Perficiet, cõfirmabit, solidabit.) Græce est ἀυτὸς καταρτίσαι ὑμᾶς, στηρίξαι, θεμελιώσαι, id est ipse perficiat uos, fultura, confirmatione. fundatione. Quanꝯ equidē non ignoro hæc tria posse pro uerbis accipi futuri temporis, fulciet, confirmabit, fundabit. In nonnullorum græcoꝝ exemplaribus hæc erant infinita στηρίξαι, θεμελιῶσαι, id est confirmet, corroboret, fundet. Breuiter scripsi) διὰ ὀλίγων ἔγραψα. i. paucis scripsi.
In Babylone collecta.) ἡ ἐν βαβιλῶνι συνεκλεκτὴ, id est quæ in Babylone est simul electa, hoc est consors electionis uestræ. In osculo sancto) ἐν φιλήματι ἀγάπης, id est in osculo charitatis. Gratia uobis omnibus.) εἰρήνη ὑμῖν, id est pax uobis.

ANNOTATIONVM IN PRIOREM EPISTOLAM PETRI APOSTOLI FINIS.

ANNOTATIONES IN SECVNDAM EPISTOLAM PETRI APOSTOLI.

Simon Petrus.) συμεὼν, id est Symeon, quanꝯ ea uox græcis uarie pronunciatur. Coæqualem.) ἰσότιμον, id est parem æqualem, siue eiusdem precij nã hinc græca uox cõposita est. Quomodo omnia. &c.) Græca paulo secus habent ꝯ latina ὡς πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως αὐτοῦ, τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν δεδωρημένης, id est ut eius diuina uirtus omnia nobis largita est, quæ ad uitam ac pietatem pertinent. Et mox per agnitionem aptius erat ꝯ cognitionem ἐπιγνώσεως. Propria gloria & uirtute) διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς, id est per gloriam & uirtutē. Hoc loco lector admonendus est uirtutem non esse δύναμιν, quam frequenter alias legit, sed ἀρετὴν, quæ opponitur uicio. Per quem maxima & preciosa) δι' ὧν τὰ τίμια ἡμῖν καὶ μέγιστα ἐπαγγέλματα, id est per quæ preciosa nobis & maxima, pmissa. Quanꝯ sermo græcus nonnihil habet ambiguitatis, quod articulus ὧν referri potest ad gloriam & uirtutē, siue quod paulo superius præcessit, omnia.
Donauit) δεδώρηται, id est donata sunt. Vt per hoc.) ἵνα διὰ τούτων, id est ut per hæc.
Fugientes) ἀποφυγόντες, id est, a fugientes. Concupiscentiæ) ἐν ἐπιθυμίᾳ, id est in cõcupiscẽtia. Vos aũt curã oẽm.) καὶ αὐτὸ τοῦτο δὲ πᾶσαν παρεισενέγκαντες ἐπιχορηγήσατε. i. & in hoc ipsum autẽ, curã omnem conferentes, ministrate. Cæterum præpositionẽ addi tam nõ expressit interpres παρεισενέγκαντες. i. obiter siue præterea inferentes, ut nostra cura accedat ad donũ de quo dixit. Item ἐπιχορηγήσατε, id est insup suppeditate, & hoc accessionem quandam sonat.
In scientia abstinentiam.) ἐγκράτειαν, id est temperantiam. Amorem fraternitatis.) φιλαδελφίαν, id est fraternum amorem, quod iam sæpius admonui. Porro quod fraternæ charitati subijcit ἀγάπην, hoc est dilectionem aut ueluti generalius ac latius fratris addidit, ut φιλαδελφίαν referatur ad mutuum amorem christianorum inter se, quandoquidē hos fratres appellant apostoli, aut uehementius quiddam est ἀγάπη ꝯ φιλία aut φιλαδελφία

φία ad affectū refertur ἀγάπη ad executionem. Sed media ſententia mihi magis arridet.
Et manu tentans.) μυωπάζων. Certum eſt dictionem eſſe compoſitam. Videtur autē deducta metaphora a muribus qui parietem aut tabulam, aut ſi quod aliud obuium fuerit, ſequi ſolent donec cauum nacti fuerint. Adiecit autem hoc apoſtolus, ut profūdam cæcitatē exprimeret. Nam luſcioſi magna corpora uidēt, ut ductu manuū non ſit opus.
Magis ſatagite.) σπουδάσατε, id eſt date operam, ſiue ſtudete. Nec eſt, ſatagite magis, ſed magis fratres ſatagite, ut magis ſit corrigentis, non augentis, quaſi dicas, potius ſatagite. Vt per bona opera.) Per bona opera, apud Græcos non reperio additum.
Certam ueſtram uocationem.) βεβαίαν, id eſt firmam, ſiue ratam. Melius autē ueſtri, q̄ ueſtrā. Propter quod incipiā.) Longe aliud eſt græce οὐκ ἀμελήσω. i. nō negligam.
Equidem ſcientes.) καίπερ, id eſt, licet ſiue quāq̄, ſic em̄ mitigat admonitionem.
Frequenter.) ἑκάστοτε, id eſt ſemper, hoc eſt non deſinam, quo ad uiuam. Poſt obitum, ἔξοδον, id eſt exitum, meminerat em̄ tabernaculi. Vt horum omnium.) Omnium redundat. Eſt autem perturbatior aliquanto, & ob id obſcurior huius ſermonis cōtextus. Sic em̄ græca componi poterant σπουδάσω δὲ καὶ ἑκάστοτε, ἔχειν ὑμᾶς ποιεῖσθαι μνήμην τούτων, μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξοδον, id eſt, Quinetiam ſemper operam dabo, quo poſſitis horū mētionem facere poſt exitum meum. Nam ἔχειν, hoc loco poſitū eſt pro poſſe, & refertur ad uerbū infinitū ποιεῖσθαι. Non em̄ indoctas fabulas.) σεσοφισμένοις μύθοις, i. arte cōfictis fabulis.
Virtutē & præſcientiā.) δύναμιν & παρουσίαν, i. uirtutē ſiue potentiā, & aduentū. Nā ita frequēter uertit, παρουσίαν. Apparet aūt ſcriptū fuiſſe præſentiā. Nā ſic quoq; nōnūq̄ uertit παρουσίαν., deinde uicio ſcribæ mutatū fuiſſe præſciētiā. Et tñ ex illi⁹ dormitātia magni theologi, quorū de nūero ē Lyran⁹, myſteriū ingēs parturiūt. Nō qđ illos inſecter, q qđ potuerūt præſtiterūt, ſed qđ miſerādos exiſtimē, q coacti ſint tractare ſacras literas, non ſatis inſtructi literis, ſine qbus, ut dignū ē, illæ tractari nō queūt. Illi⁹ magnitudinis.) Illi⁹ hic maſculini generis eſt, & refert ad deū, nō ad magnitudinē. Et habem⁹ firmiorē.) καὶ ἔχομεν βεβαιότερον. Hoc loco uehementer ſudant theologi recentiores, quō explicare poſſint quod Petrus dixit, pphetarū ſermonē, q̄ ſuum aut patris. Verū græcis mos eſt ſubinde comparatiuū pro poſitiuo uſurpare. Deinde non ſimpliciter dixit prophetarū ſermonē firmiorē, ſed iam factum certiorem, atteſtante dictis illorū uoce patris, poſtremo pater ipſe quodammodo filij ſui propheta fuit ac præco prædicens palam oia ſibi placitura, quæ ille dicturus aut facturus eſſet. Atq; hic ſermo, pphēticus firmior erat ſermone, pphetarū, quos illi uenerabāt, id quod Petrus nō improbat, modo intelligāt eas prophetias eſſe ſpiritualiter interpretandas, nō more iudaico. Atq; hunc poſtremū ſenſum, ego puto germanum eſſe Petri. Propria interpretatione.) ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται, id eſt propriæ interpretationis non fit. Spiritu ſancto inſpirati.) ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι, i. a ſpū ſancto rapti, ſiue agitati, ſiue impulſi. Et eū q emit eos deū negāt.) Καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς δεσπότην ἀρνούμενοι. i. & q ſe mercat⁹ eſt dñm negātes. Eorū luxurias.) ἀπωλείαις. i. exitia, ſiue perditiōes. Interpres legiſſe uidet ἀσωτίαις. Tametſi græca exēplaria cōſentiūt. De uobis negociabūt.) ὑμᾶς ἐμπορεύσονται. uos cauponabūt & uobis ad quæſtū abutēt Nō ceſſat.) οὐκ ἀργεῖ. i. nō tardat. Angelis peccātib⁹.) ἁμαρτησάντων. i. q̄ peccauerāt. Sed rudentib⁹.) σειραῖς. i. catenis. Inferni.) ζόφου. i. caligīnis. In tartarū tradidit.) ταρταρώσας παρέδωκεν. Cruciādos in iudiciū.) εἰς κρίσιν τηρουμένους. i. in iudiciū ſeruatos, ſiue ſeruandos. Etiāſi nōnulli Græcorū codices habent τετηρημένους, i. ſeruatos.
Originali mūdo.) ἀρχαίου κόσμου. i. antiquo mundo. Cuſtodiuit.) ἐφύλαξεν. i. ſeruauit.
Dānauit exemplū.) Exemplū ad pōſteriora refert, appoſitiue. Aſpectu em̄ & auditu.) Græca nōnihil diſſidēt a latinis βλέμματι γὰρ καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας, ψυχὴν δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζεν, id eſt aſpectu em̄ & auditu iuſtus inhabitās, inter illos, animā iuſtā, iniquis operibus, excruciabat, ſiue explorabat. Significat em̄ illū cū oculos haberet ſanctos & aures ſanctas abhorrente ab omni turpitudine, grauiter diſcruciatū fuiſſe, quod uiuēs inter illos cogeretur cotidie uidere & audire quæ nollet. Nouit deus.) κύριος. i. dñs. Quāq̄ in his uerbis ſubinde aliud pro alio uſurpāt

librarij. Seruare cruciãdos,)κολαζομένους,ut intelligas illos interim puniri dũ ſeruãt,In terpres legiſſe uidet κολασομλύς. Atq; ita legiſſe uidet Origenes. Magis aũt eos.) μάλα.i.maxime. Dñationēq;.) κ κυριότητας. Sibi placētes.) αὐθάδεις.i.pũacti,& qd'uul go dicunt ſui ſenſus,ſuiq; capitis. Sectas nō metuunt.)δόξας οὐ τρέμουσι.i.opiniones nō tremunt,quãq; hoc loco tremũt pro metuũt poſitũ eſt.Mihi ſane uidet longe alius eſſe ſenſus,q; theologorũ uulgus interpretat,id quod cũ omniũ pace dixerim. Agit em Petrus de præfractis & intractabilib⁹, qui nō obtemperãt præfectis ſuis & epiſcopis, quos αὐθάδεις appellat,& τολμητὰς κ τ κυριότητ& καταφρονοῦντας.Nec his cõtenti, nō uerent etiã maledictis inceſſere uiros gloria ac maieſtate præditos.Nã hos ni fallor δόξας appellat, quẽadmodũ paulo ſuperius κυριότητας. Porro participiũ βλασφημοῦντες iuxta proprietatem græcanici ſermonis, infiniti uerbi loco poſitũ eſt,nō metuunt maledicentes,pro eo quod erat,nō metuũt maledicere.Videtur aũt κυριότης minus quiddã eſſe quã δόξα.Nam herus quilibet in ſeruũ habet κυριότητα,at nō ſtatim δόξαν.Princeps aũt, aut magiſtratus δόξαν habet, unde leſæ maieſtatis accerſi,ſolet,q maieſtatem uiolarit.Vtiẽ aũt ἡſdẽ uerbis,& in eundẽ ſenſum ludas in epiſtola ſua κυριότητα δὲ ἀθετοῦσιν δόξας δὲ βλασφημοῦσιν.i.dominationẽ uero ſpernũt,glorias aũt blaſphemãt. Non portant.) οὐ φέρουσι.i.nõ ferunt.

Aduerſus ſe.) Poſt hæc uerba,addũt græci παρὰ κυρίῳ.i.apud dñm. Execrabile iudiciũ.) βλάσφημον κρίσιν.i.blaſphemũ iudiciũ,quali abominandũ & mali ominis.

Irrationabilia pecora.) ἄλογα ζῶα.i.muta animantia. Naturaliter.) γεγεννημλύα.i.nata.

Diei delicias.)τλὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφήν.i.diurnas delicias. Coinquinationis & maculæ.)σπῖλοι κὰ μῶμοι utrũq; noiandi caſu legendũ eſt,nō paterno.Nã ipſos hoies maculas uocat & inquinamẽta,quo ſit oratio uehemẽtior. In cõuiuijs ſuis.) ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν.i. in deceptionib⁹ ſuis. Luxuriantes uobiſcũ.) κατευχούμενοι ὑμῖν.i.cõuiuãtes uobiſcũ, Quã q; põt ex his uerbis alius elici ſenſus , ut datiuus ὑμῖν referat,ad participiũ ἐντρυφῶντες,& κατευχούμενοι ad illud ἐν ἀπάταις, ut hæc ſit ſũma ſentẽtiæ. Inſultantes uobis,ac male precãtes in errorib⁹ ſuis . Plenos adulterij.) μεστοὺς μοιχαλίδ&.i.plenos adulteræ mulieris ut intelligas laſciuos & impudentes. Inceſſabiles delicti.) ἀκαταπαύστους ἁμαρτίας.i.qui nō poſſint cohiberi a peccando. Pellicientes.)δελεάζοντες.i.ineſcantes.Nã δέλεαρ eſca. Ex boſor.) βοσὸρ. id eſt. filiũ boſor. Suæ laſciuiæ.) ἰδίας παρανομίας.i.ꝓpriæ iniquitatis

Turbinibus.) ὑπὸ λαίλαπ&.i,a turbine ſiue a ꝓcella. Exagitatæ.)ἐλαυνόμεναι.i.quæ ferunt,ſiue agunt,ſiue impelluntur. Tenebrarũ reſeruat.) εἰς αἰῶνα τετήρηται.i.in æuũ ſeruata eſt. Supbia em uanitatis.) ὑπέρογκα γὰρ ματαιότητ& φθεγξάμενοι.Arbitror interpretẽ ſcripſiſſe,Supba,ut reſpõdeat ad ὑπέρογκα,idq; librarij uicio mutatũ in ſupbia,Verti poterat ad hũc modũ.Nã uehemẽter faſtuoſa uanitatis uerba locuti,ineſcãt in cõcupiſcẽtijs carnis,laſciuijs.Nõ abludit ſenſus ab illo Iuuenalis,ſed peiores,q talia uerbis,Herculis inuadãt,& de uirtute locuti Clunẽ agitant. Pellicĩũt in deſyderijs.) δελεάζουσιν.i. ineſcãt. Luxuriæ.) ἀσελγείαις.i.laſciuijs. Qui paululũ fugiũt.) τοὺς ὄντως ἀποφυγόντας.i. q uere aufugerũt. Qui in errore cõuerſati.) Cõuerſant,habet ſenſus græcus. Huius & ſeruus eſt.)τούτῳ κ δεδούλωται.i.huic etiã in ſeruitutẽ addict⁹ eſt. Facta ſunt eis &c.) τὰ ἔσχατα χείρονα τῶν πρώτων.i.poſtrema deteriora priſtnis. Nõ cognoſcere.) μὴ ἐπεγνωκέναι.i.nõ cognouiſſe. In uolutabro luti.) εἰς κύλισμα βορβόρου.i.ad uolutationẽ cœni,ut ſubaudias,reuerſa.Hieronymus in epiſtola ad Furiã citat,ad uolutabrũ, Hãc ecce.) ταύτην ἰδὼν.i.hãc iã. In cõmunitiõe.) ἐπιγνώσ.i.in cognitiõe. Quæ prædixi uerborũ.) τῶν προρρηθέντων ῥημάτων.i.prædictorũ uerborũ,ſiue uerborũ,quæ prædicta ſunt a ꝓphetis. Veſtrorũ præceptorũ.ἐντολῆς.i.mãdati nũero ſingulari.põt aũt duplex eſſe ſenſus, q; alter ab altero,minimũ deuariat,Præcepti noſtri q ſum⁹ apoſtoli dñi ac ſaluatoris,ſiue præcepti dñi & ſeruatoris,qd' ꝓ nos illius apoſtolos accepiſti,ut intelligas additũ τοῦ κυρίου ꝓpter autoritatẽ mandati. Nam apoſtolus alteri⁹ noie refert qd' refert. In deceptiõe.)Apud græcos nõ lego. Ab initio creaturæ.) κτίσεως.i.cõditiõis,ſiue creatiõis. Latet em eos hoc uolẽtes).i.uolentes & ſponte hoc neſciũt. Cœli erãt prius.) ἔκπαλαι.i.olim. Ille tũc mũdus.) ὁ τότε κόσμ&.i.q tũc erat mũdus,aut illorũ tẽporũ mũdus Patiẽter agit,) μακροθυμεῖ.i.lõganimis eſt Ad pniam re,) χωρῆσαι.i.recipe, ſiue capere, aut cõplecti.

Sicut fur.) Hic additum est in græcis codicibus, ἐν νυκτὶ. i. in nocte.

Dissoluenda sunt.) λυομένων. i. cum dissoluantur. Festinantes in aduentum) σπεύδοντας τὴν παρουσίαν. i. accelerantes aduentum. Per quem cœli) Quem, ad diem referẽ, nõ ad deum. δι' οὗ. Ignis ardore) καυσώμενα. i. æstuantia. Idem uerbum paulo supius uertit calore, καυσούμενα λυθήσονται. Tabescent.) τήκεται. i. liquescunt, præsentis temporis.

Et promissa.) κατὰ τὸ ἐπάγγελμα. i. iuxta promissum, In quibus iustícia.) ἐν οἷς. In qbus referri potest uel ad cœlos ac terram, uel ad expectãtes. At mihi quidem aptius referri uidetur ad nos, qui expectamus nouos cœlos ac terram nouam, si iuste uiuamus, ut mereamur frui nouitate creaturæ.

Et inuiolati) Ⓒ ἀμώμητοι. i. irreprehensibiles. Deprauant.) στρεβλοῦσι. i. detorquent.

Custodite) φυλάσσεσθε, id est, obseruate, siue cauete.

Ne insipientium &c.) τῇ τῶν ἀθέσμων πλάνῃ συναπαχθέντες. i. nefariorum errore abducti. De hac quoq; secunda Petri epistola, cuius esset in controuerso erat. Id attestatur Hieronymus in catalogo scriptorum illustrium his quidem uerbis. Scripsit duas epistolas, quæ canonicæ nominantur, quarum secunda a plærisq; eius esse negatur, propter stili cum priore dissonantiam. At idem alias uariat, nunc uolens eam esse Petri, & stili dissonantiam reijciens in interpretem, quo tum Petrus sit usus, nunc negans illius esse, qđ reclamet stilus. EPISTOLAE PETRI SECVNDAE FINIS.

ANNOTATIONES IN EPISTOLAM IOANNIS PRIMAM.

Quod fuit.) ὃ ἦν, id quod erat. Contrectauerunt) ἐψηλάφησαν, quod Diuus Hieronymus ferme citat, palpauerunt. Et societas nostra sit.) καὶ ἡ κοινωνία δὲ ἡ ἡμετέρα, id est, Et societas uero nostra. Neq; additur apud Græcos sit. Aptius autem subaudietur est. Vt gaudeatis.) Græce tantũ est, Vt gaudium uestrum sit plenum, siue impletum. Aduocatum habemus.) παράκλητον ἔχωμεν. i. patronum habeamus. Quãq; hic uariant exẽplaria Græcorũ.

Qui dicit se nosse deũ.) ὁ λέγων ἔγνωκα αὐτὸν. i. qui dicit, noui eum. In Christo manere.) Græce est in eo. Quod audistis) Addunt Græci, ἀπ' ἀρχῆς. i. ab initio.

Et in ipso, & in uobis.) Prius & redundat. Tenebræ transierunt) παράγεται. i. trãseũt.

Quod uerũ est) ὅ ἐστιν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ Ⓒ ἐν ὑμῖν. i. Id quod uerum est in illo, idem uerum est & in nobis. Nec enim apud Græcos, quod referri potest ad mandatum.

Scribo uobis infantes) παιδία. i. pueri, siue filioli. Sed melius pueri. Scribo uobis patres) Hic græce est, ἔγραψα. i. scripsi. Scribo uobis iuuenes) ἔγραψα ὑμῖν νεανίσκοι. i. scripsi uobis adolescentuli, quod modo uerterat adolescentes. Superbia uitæ.) ἡ ἀλαζονία τοῦ βίου, id est, fastus, siue strepitus uitæ, seu facultatum. Nam βίος utrũq; significat.

Quæ non est ex patre) Quæ, non est in græcis codicibus. Substantiuũ aũt uerbũ, est cõiũgendũ, cũ omẽ. Omne quod est in mũdo, puta cõcupiscentia &c. nõ est ex patre.

Antichristus uenit) Venit præsentis tẽporis est, ἔρχεται. Aut certe futuri. Nunc antichristi) Ⓒ νῦν. i. & nunc. Ex nobis prodierunt) ἐξῆλθον. i. exierunt. Nouissima hora.) Græci horã ponunt aliquando pro tempore. Quasi ignorãtibus) ὅτι οὐκ οἴδατε. i. ꝙ non nouistis) Qui confitetur filiũ & patrẽ habet.) Hæc nõ repio in græco codice. Quã ꝓmisit nobis.) Rectius erat, quã ꝓmisit nobis uitam æternã. Est em idioma Atticũ ꝓmisit ꝓ missionẽ. Sicut unctio eius) ὡς τὸ αὐτοῦ χρίσμα. i. sicut ipsa unctio. Videte qualẽ.) ἴδετε.

Anceps est an sit uidetis,an uidete.Neq; magni refert ad sententiam.

Nominemur & simus.) Et simus apud Græcos non additur. Non nouit nos.) ὑμᾶς .i.uos,secundæ personæ. Sanctificat se sicut.) ἁγνίζῃ.i.purificat. Sicut & ille sanctus) ἁγνὸς.i.purus & castus. In hoc appar.) ἐις τοῦτο.i.ad hoc,siue in hoc, sit accusatiui casus.

Omnis qui nō est iustus.) πᾶς ὁ μὴ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην.i.omnis qui nō facit iustitiam.

Fratris autem eius.Subaudiendum,opera.τὰ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ. In hoc cognouimus.) Charitatem dei.) Dei redundat iuxta græcum codicem. Si reprehenderit nos cor nostrum.) ἐὰν καταγινώσκῃ ἡμῶν ἡ καρδία.i.si cōdemnarit nos cor nostrū. De spiritu.) ἐκ τοῦ πνεύματος.i.ex spiritu. In hoc cognoscit) γινώσκετε.i.cognoscitis, siue cognoscite.Interpres legisse uidetur,γινώσκεται. Qui soluit Iesum) Græci sic habent,ὁ μὴ ὁμολογῶν τὸν Ἰησοῦν χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα.i.qui non cōfitetur Iesum Christū in carne uenisse.

Et hic est Antichristꝰ) Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ τοῦ ἀντιχρίστου.i.& hic est ille Antichristi,ut subaudias,spiritus. Et uicistis eū.) Eos est græce αὐτούς. De mundo loquunt.) ἐκ τοῦ κόσμου λαλοῦσι.i.ex mundo loquunt. Nō em̄ est sensus,eos loq de mūdo,sed ex affectu mūdi cuius sunt. In hoc cognoscimus.) ἐκ τούτου.i.ex hoc. Quoniā ipse prior.) Prior non est in græco codice. Si deus dilexit nos) εἰ οὕτως.i.si sic deus dilexit nos. Et spiritu sancto suo.) Sancto redundat. Et credidimus charitati.) Græce est,charitatē. Nos ergo diligamus deū.) ἀυτὸν.i.eum,nō deū. Quoniā deus prior.) ὅτι αὐτὸς πρῶτος.i.quoniam ipse prior,siue primus. Habemus a deo.) ἀπ᾽αὐτου.i.ab eo. Cū deū dilígamus.) Cum deū dilexerimus,siue diligim⁹. Et mandata eius faciamus) τηρῶμεν.i.seruauerimus, siue seruemus. Qm̄ Christus est ueritas.) ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια.i.ꝙ spiritꝰ est ipsa ueritas.

Tres sunt q testimoniū dant in cœlo.) In græco codice tantū hoc reperio de testimonio triplici,ὅτι τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες,τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὕδωρ,καὶ τὸ αἷμα.i.quoniā tres sunt q testificant̄,spiritus,& aqua,& sanguis. Et hi tres unū sunt.) Hi redundat.Neq; est, unū, sed in unū,εἰς τὸ ἓν.i.siue in idem. Hoc est testimoniū dei quod maius est) Quod maius est hoc loco supest. Quia testificatus est.) ὅτι μεμαρτύρηκε.i.quod testificatus est.

Habet testimoniū dei in se.) Dei redundat. Qui nō credit filio.) Græce nō est filio, sed deo. Mendacem facit.) Græce est fecit,πεποίηκεμ. Quia nō credit.) ὅτι οὐ πεπίστευκεμ.i.quia nō credidit. Hæc describo.) Ταῦτα ἔγραψα.i.hæc scripsi.Hoc loco græca dent a latinis,sed uereor ne sint deprauata. ἔγραψα ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ,ἵνα εἰδῆτε,ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔχετε,καὶ ἵνα πιστεύητε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ.i.scripsi uobis,qui creditis in nomine filij dei,ut sciatis ꝙ uitam æternam habetis,& ut credatis in noie filij dei.

Quas postulamus.) ἃς ᾐτήκαμεν.i.quæ postulauimus,præterito tempore.

Qui scit fratrē.) ἐάν τις ἴδῃ.i.si quis sciat. Petat & dabit ei uita peccanti nō ad mortē) αἰτήσει καὶ δώσει αὐτῷ ζωήν,τοῖς ἁμαρτάνουσι μὴ πρὸς θάνατον.i.petet & dabit ei uitā,his q peccant nō ad mortē. Non pro illo.) οὐ περὶ ἐκείνης.Illo referendū est ad peccatū,nō ad hominē.

Sed generatio dei.) ἀλλ᾽ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ θεοῦ,τηρεῖ ἑαυτὸν.i.Sed genitꝰ ex deo seruat seipm.

Non tanget.) οὐχ ἅπτεται.i.nō tangit. Dedit nobis sensum.) διάνοιαν.i.mentē,siue cogitationē. Deū uerū.) Deū apud Græcos nō est,sed τὸν ἀληθινόν.i.eū qui uerus est.

In uero filio eius.) ἐν τῷ ἀληθινῷ,ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ.i.in eo qui uerus est,in filio eius.

IN EPISTOLAM IOANNIS SECVNDAM.

ET natis) καὶ τοῖς τέκνοις.Cur nō potius filijs? Sequit̄ em̄,οὓς.i.quos,masculino genere,cum τέκνα sit neutri generis.Poterat uertere,liberis,potiꝰ q̄ natis,quæ uox potetarum magis est. In eo ambuletis.) ἵνα ἐν αὐτῇ περιπατῆτε.i. ut in eo ambuletis. Sed ut eo,referat mandatū,non deum.

Exierunt.) εἰσῆλθον.id est,introierunt.

Mercedem plenam accipiatis.) ἀπολάβωμεν.i.accipiamus.

Qui recedit.) ὁ προάγων.i.qui præterit. Ecce prædixi uobis,ut in die domini nō cōfundamini.) Hæc uerba nō inuenio in græco codice.

ORationem facio.) ἔυχομαι, id est opto. Maiorem horum gratiam.) μείζοτέραμ τούτωμ οὐκ ἔχω χαρὰμ, id est maius his non habeo gaudium. Et hoc in peregrinos.) Hoc redundat, Iuxta Græcorum codices. Cooperatores simus ueritatis.) τῇ ἀληθείᾳ, id est ueritati. Scripsissem forsitan.) Græce ἔγραψα, id est scripsi. Nec additum est, forsitan. Suspicor aliquem castigatorem addidisse in margine, scripsissem, pro scripsi, & adiecisse forsitan, ne uideretur arrogantior. Deinde per imperitũ librariũ, utrũq; translatũ fuisse in cõtextum. Et quasi non ei ista sufficiant.) ἢ μὴ ἀρκούμενος ἐπὶ τούτοις, id est, & nõ contentus his. Et eos qui suscipiunt.) Ϲ τοὺς βουλομένους, id est eos qui uolunt. Testimonium redditur.) μεμαρτύρηται, id est testimonium perhibitũ est. Constat inter autores, primã Ioannis epistolam eius esse Ioannis, quem Iesus dilexit plurimum. Cæterum duas posteriores, Ioannes presbyter scripsit, non Ioannes apostolus. Qua quidẽ de re prodidit Hieronymus in Catalogo scriptorum illustriũ, his quidẽ uerbis. Scripsit aũt & unã epistolã, cuius exordiũ est, Qđ fuit ab initio &c. quæ ab uniuersis ecclesiasticis & eruditis uiris probatur. Reliquæ autem duæ, quarũ principium est. Senior electæ dominæ. Et senior Gaio charissimo Ioannis presbyteri asseruntur, cuius & hodie alterũ sepulchrum apud Ephesum ostenditur. Idem in papia, demonstrat Ioannem seniorem fuisse diuersum ab Ioanne apostolo & euangelista. Ac seniori nõ apostolo ascribi duas posteriores epistolas.

ANNOTATIONES IN EPISTOLAM IVDAE.

IN deo patre dilectis.) ἡγιασμένοις, id est sanctificatis. Interpres legisse uidet ἠγαπημένοις. Et uocatis,) Et copula redundat. Rursum uocatis hic nomen est, nõ participiũ. Ad impleatur.) πληθυνθείη, id est multiplicetur. Omnẽ sollicitudinẽ.) πᾶσαμ σπουδὴμ ποιούμενος γράφαι ὑμῖν, περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας, ἀνάγκην ἔσχον γράψαι ὑμῖν, Bifariã hic locus põt accipi. Prior sensus hic erat. Nõ solũ mihi fuit summũ studiũ scribẽdi ad eos de cõmuni salute, uerũ etiã necessitas scribẽdi fuit, ꝓpter inimicos Christi. Alter hic, cum esset mihi mirũ studiũ scribendi uobis de cõmuni salute, nõ potui nõ scribere, hoc est non potui non obsequi desyderio animi mei. Deprecans supercertare semel traditæ fidei.) παρακαλῶμ ἐπαγωνίζεσθαι, τῇ ἅπαξ παραδοθείσῃ πίστει τοῖς ἁγίοις. Quæ, si quis sententiam uelit, ita uerti poterant. Adhortans, ut in fide quæ semel tradita est, adlaboretis sanctis. Dominatorẽ & dñm.) δεσπότην θεὸμ Ϲ κύριομ ἡμῶμ, id est herũdeũ, & dñm nostrũ. Scientes semel omnia.) Nõ est græce omnia sed τοῦτ, id est hoc. Quoniã Iesus.) ὅτι κύριος, i. quod dñs. Saluans, secũdo eos &c.) σώσας, τὸ δεύτερομ, id est cũ seruasset, postea perdidit. Suũ principatũ.) τὴμ ἑαυτῶμ ἀρχὴμ, id est suam originẽ, significat aũt primã illã in qua conditi fuerant naturam: In iudiciũ magni dei.) μεγάλης ἡμέρας, id est magni diei. Atq; ita citat̃ ab Hieronymo in epistola aduersus Ioannẽ episcopũ Hierosolymitanũ attestantibus peruetustis exemplaribus. Facti sunt exemplũ.) πρόκεινται δεῖγμα, id est ꝓpositi sunt exemplum. Et hi qui carnẽ.) καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι Græci nõ simpliciter habent, hĩj, sed addunt somniantes, siue in somnijs delusi. Maiestatẽ aũt.) δόξας δὲ, id est glorias aũt quod Hieronymus aduersus Iouinianũ uertit dñationes. Michael archãgelus.) ὁ δὲ μιχαὴλ. i. Michael autem, siue at Michael. Cũ diabolo disputans.) Videtur deesse alterũ, cũ, aduerbiũ tẽporis, ut Græci sermonis sententia reddat̃. Imperet tibi deus.) ἐπιτιμήσαι σοι κύριος. i. Increpet te dñs Hieronym⁹ aduersus Ruffinũ legit. Increpet tibi dñs, græcũ imitat⁹ ser-

monem,similis locus est apud Zachariam prophetam capite tertio. Increpet in te dñs satan,& increpet in te dñs,qui elegit Hierusalem. Porro locus quē hic citat Iudas sumptus est ex apocryphis Hebræorū,unde & ipsa epistola nō caruit suspicione.

Qui in uia.) ὅτι,id est,quia,siue quoniā. Mercede effusi sunt.μισθοῦ ἐξεχύθησαν. Sensus obscurior ē, ᾗ τῇ πλάνῃ τοῦ βαλαὰμ μισθοῦ ἐξεχύθησαν. Cæterꝝ ordo græci sermonis sic habet,ᾗ ἐξεχύθησαν τῇ πλάνῃ,τοῦ μισθοῦ βαλαὰμ.i.effusi sunt deceptione mercedis Balaam. Effusos uocat,in omne facinus abductos ac prolapsos,cum iam nō temperant sibi,nec abstinent ab ullo scelere. Deinde deceptionē mercedis,uocat corruptelam,qua data mercede Balaam conductus fuit,ut malediceret populo Israelitico.

In epulis suis.) ἐμ ἀγάπαις ὑμῶν.i.in dilectionibus uestris. Mirū est autē,unde uox epularum inuaserit,quæ nihil habet affine cū ἀγάπαις. Porro ἀγάπας ni fallor,uocat illorum benefacta quæ Christiana charitate non desinebant in omnes exhibere. At illi hoc erāt fœdiores,& insignius mali,quod inter honesta pietatis exempla,dedecorosam agerent uitam,unde & maculas uocat. Sine timore.) Sine timore aduerbium est. Græcis, ἀφόβως,id est intrepide,siue secure & refertur ad participium pascentes.

Pascentes.) ποιμαίνοντες, id est pascētes,hoc est pastorum in modum seipsos agentes ac ducentes & sibi ipsis pastores. Sentit em̄ illos nullius parere imperio,sed suo arbitratu uiuere. Arbores autē malas.) δένδρα φθινοπωρινὰ. Quod ferme sonat,quasi dicas arbores autumno marcescentes,siue fructibus marcidis,aut quod interpres secutus uidetur,arbores extremi autumni. Solent em̄ nōnullæ arbores extremo autumno præter tēporis rationem florere, idq; agricolis indicat eas mox emorituras.

Fluctus feri maris.) Feri epitheton est fluctus non maris κύματα ἄγρια θαλάσσης.

Quibus procella.) οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους. Caligo tenebrarum,siue specus tenebrarum.

Enoch dicens.) Id ex apocryphis adductum est,ut & illud de Michaele. Ecce uenit.) ἰδοὺ ἦλθε κύριος.i.uenit præteriti tpis. Quib' impie ἠσέβησαν. De oibus duris.) σκληρῶν. Cōtra deum.) κατ' αὐτοῦ.i.contra eū. Et os.) τὰ στόματα,id est ora. Quāq; hic exempla uariant græcorum. Superbiam.) ὑπέρογκα,id est superba.

Quæstus causa.) ὠφελίας χάριν,id est utilitatis gratia. Qui dicebat.) ὅτι ἔλεγεν,id est, quia dixit. Et impietatibus.) τῶν ἀσεβῶν,id est impietatū,& copula &,redundat.

Segregant semetipsos.) Græce tantū est,qui segregāt,ἀποδιορίζοντες. Nostræ fidei.) ὑμῶν πίστ.i.uestra fidei. Et hos quidem arguite.) ἐλεεῖτε.i.cōmiseramini. Iudicatos.) διακρινόμενοι.i.dijudicantes. Saluate de igne.) ἐν φόβῳ σώζετε.i.in timore seruate.

De igne rap.) ἐκ πυρός.i.ex incendio. Totus hic locus non nihil diuersus est a Græcis exemplaribus. Ea sic habent,ᾗ οὓς μὲν ἐλεεῖτε,διακρινόμενοι,οὓς δὲ ἐν φόβῳ σώζετε,ἐκ πυρὸς ἁρπάζοντες,μισοῦντες &c. &c.i. Et hos quidē cōmiseramini dijudicantes,siue cū dijudicamini,illos uero in timore seruate, ex incendio rapientes,odio habentes etiā &c. Porro sensus alioqui subobscurus hic est, ut alios mansuetudine trahant ad Christū habita ratione personarū,alios metu deterreant a peccando,& oderint nō ipsos homines,sed turpis affectus, quos hic uestē carnis maculatā uocat. Nisi mauis in hūc interpretari sensum,odio habentes,nō solū ipsa turpia facta carnis,uerū etiā uestē a carne cōtaminatā,hoc est quicquid ullo modo ad turpitudinē pertinet. Ad hāc interpretationē facit Græca coniūctio, ᾗ. tamen prior magis quadrat cū his quæ mox sequit. Ei uero q̄ potest. Habete odio uitia non homines, & gloriā ne uobis usurpetis, sed deo tribuatis,qui pōt illos ex malis reddere bonos. Quæ carnalis est.) ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐπιλόμενον χιτῶνα.i.a carne sordidatam tunicam. Immaculatos.) ἀμώμους.i.irreprensibiles. In aduentu domini nostri Iesu Christi.) Hæc nō leguntur in Græcis codicibus. Soli deo.) μόνῳ σοφῷ θεῷ.i.soli sapiēti deo.

Per Iesum Christū dñm nostrum.) Nec ista legūtur in Græcis codicibus.

Ante omnia sæcula.) Absunt a Græcis libris hæc quoq;.

ANNOTATIONES IN LIBRVM APOCALYPSEOS. CAPVT. I.

APocalypsis.) Demiratur Valla, cur hic interpres græcam uocem reliquerit. Cum ante hac sæpe uerterit. Nam Græca uox est Apocalypsis, quã latine possis dicere reuelationem. Indicauimus alias ex autoritate diui Hieronymi, dictionem hanc nouam a Septuaginta fuisse repertam, quo sermonis Hebraici proprietatem exprimerent. Siquidem illi גלה uocant, quoties res abdita prius aperitur. Hebræorũ more librũ auspicatus est, quisqsfuit huius operis autor, nempe a titulo. Palam facere.) δεῖξαι .i. ut ostenderet, siue demonstraret & refertur ad sequentia, ut ostenderet per hanc reuelationem Iesu seruis illius, quid mox futurum sit. Mittens per angelum.) ἀποστείλας διὰ τοῦ ἀγγέλου, id est misso mandato. Alioq cum angelum miserit, quid erat quod mittebat per angelum?

Qui testimonium perhibuit uerbo dei & testimonium Iesu Christi.) ὃς ἐμαρτύρησεν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν μαρτυρίαν ἰησοῦ χριστοῦ, id est qui testificatus est uerbum dei, & testimonium Iesu Christi. Nam Græcis uerbum & testimonium eiusdem casus sunt.

Quæcũq; uidit.) Interpres addere debuit & quæcũq; uidit ὅσα τε εἶδε, ut hic sit tertius accusatiuus, pendens a uerbo testatus est. Quin hoc loco quiddam additum comperio in Græcis codicibus, quod in latinis penitus non inuenitur ⓒ ἅτινά ἐστι, ⓒ ἅτινα χρὴ γενέσθαι μετὰ ταῦτα, hoc & quæcũq; sunt, & quæcũq; oportet fieri post hæc.

Beatus qui legit & qui audit.) Græce diuersus est numerus μακάριος ὁ ἀναγινώσκων καὶ οἱ ἀκούοντες, id est, beatus qui legerit, & qui audierit uerba prophetiæ. Nam huius addidit nescio quis de suo, uolens opinor exprimere uim articuli græci.

Ab eo qui est, qui erat, & qui uenturus est.) Ingenue fatendum est Græcũ sermonem nihil omino significare quomodocũq; legas ἀπὸ ὁ ὢν, ⓒ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος. Nã finge poni uerba ipsa, uelut absoluta, tolerabile est ὁ ἐρχόμενος, sed quid tandem significat ὁ ἦν, siue ὁ ὤν? Ad uerbum ita sonat, ab ens, ab id quod erat, & ab is qui uenturus est. Valla putat hac nouitate sermonis significatam immutabilẽ in deo proprietatem, præsertim cũ in spiritibus inflexerit casum, καὶ ἀπὸ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων. Cæterum illud ἐρχόμενος, participiũ est uerbi, quod ad utrũq; tempus anceps est. At hoc sane loco magis cõueniebat futurũ cum præcessissent duo tempora. Qui dilexit nos.) τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς. i. ei qui dilexit nos, ut referatur ad patrem, situ; sensus Christum fuisse testem fidelem patri, qui dilexit nos, & lauit a peccatis per sanguinẽ eius. Nã suo) uertendũ erat ipsius aut eius, ut pertineat ad Christum. Quãq; mox necesse est mutare personam. Et fecit nos reges & sacerdotes. Sic enim est in græcis exemplaribus βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς. i. reges & sacerdotes.

Etiam amen.) ναὶ ἀμήν. Etiam non est coniunctio, sed aduerbium confirmandi, ut sit gemina confirmatio altera Græca, altera Hebraica.

Ego sum alpha & o.) Τὸ α καὶ τὸ ω. Qui primus est in re quapiam, etiã prouerbio græcis dicit̃ Alpha, ut apud Martialem alpha penulatorũ, & ω μέγα extrema est in ordine literarũ. Qua de re copiosius aliquanto diximus in Chiliadibus nostris. Et rursum qui est qui erat, & qui uenturus est totidem syllabis græce scriptũ est hic, ut paulo ante.

Veſtitum podere.) Podere penultima producta pronunciandũ eſt. Eſt enim græca uox ποδήρης quæ ſignificat ueſtem ad pedes uſq; demiſſam,a pos, inquit Lyranus,quod eſt pes,& hærco hæres,quod adhæreat talis,imo ab ἀρῶ,quod eſt adapto, quod ad pedes uſq; cõgruat. Quorſum eñ attinebat eandẽ uocẽ,ex græco latinoq; cõflare?

Pedes eius ſimiles aurichalco.) Græce eſt,χαλκολιβάνῳ dictio cõpoſita ex ære & thure.Suidas indicat eſſe genus electri precioſius auro,id conflari dicit,ex uitro & lapide, teſtans eius temperatura fuiſſe menſam ſanctam magnæ ut ipſe uocat eccleſiæ.

Sicut in camino ardenti.) Nõ erat nobis par exemplariũ copia in hoc opere,qd' Apocalypſis uix reperiatur addita in ullis græcorũ uoluminibus.In his ſane quos uiderim codicibus ſcriptum erat,ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι.i.uelut in fornace ardẽtes ſiue igniti,ut ad pedes pertineat participium. Et facies eius.) ☉ ὄψις,id eſt aſpectus.

Et inueniſti eos mendaces.) Hoc loco additum reperi, καὶ ἐβάπτισας, id eſt & baptiſçaſti,ſed mendoſe ni fallor,quãdoquidem in cõmentariolis græcanicis nihil erat quod ad baptiſmum pertineret. Suſpicor ſcriptum fuiſſe ἀπέπεμψας,id eſt abieciſti ſiue ablegaſti. Sin autem.) εἰδὲ μή.Sin minus.Id paulo poſt tranſtulit, ſi quo minus.

Angelo Smyrnæ eccleſiæ.) Smyrnẽſium eſt græce σμυρναίων.Et itẽ paulo poſt.Et angelo Pergami eccleſiæ græce eſt Pergamenſis eccleſiæ,τῆς ἐν περγάμῳ.

Doctrinam balam qui docebat in balac.) Recte admonet Valla,paulo ante illic dictũ pro iſtic.Nam Græci carent hac pronominum differentia. Cæterum hiſtoriam de Balac rege & Balaam propheta habes Numerorũ cap.25. Calculũ candidũ.) ψῆφον λευκὴν. Olim calculis ferebant ſuffragia.Vnde albo lapillo notari dicũtur quæ ꝓbant, atro quæ damnantur.Et in ſuffragijs comitiorũ,nomen eius cui fauebatur calculo inſcribebãt.

Thyatiræ eccleſiæ.) Θυατείροις.i.Thyatirenſiũ. Pedes eius ſimiles aurichalco.) Rurſus eſt,λιβανοχάλκῳ,de quo modo diximus. Et mãducare de idoloticis.) De Idolothytis legendũ eſt,hoc eſt ſimulacro immolatis. Vt ageret pœnitentiã.) ἵνα μετανοήσῃ.i. ut reſipiſceret quod tamẽ ad hunc modũ fere uertit. Tãq; uas figuli.) ὡς τὰ σκεύη τὰ κεραμικὰ.i.tãq; uaſa fictilia. Et angelo eccleſiæ Sardis.) τῆς ἐν σάρδεσιν.i. eccleſiæ Sardenſis. Et itẽ aliquãto inferi angelo Philadelphiæ τῇ ἐν φιλαδελφίᾳ.i. Philadelphienſis eccleſiæ. Qui aperit & nemo claudit.) Laurẽtius legit,claudet & aperiet,futuro tẽpore. Et addit κλείσει ἀυτὸν εἰμὴ ὁ ἀνοίγων.i. Claudet eũ,niſi qui aperit,uerũ noſtrũ exemplar cõſentiebat cũ æditiõe noſtra. Angelo Laodiceæ eccleſiæ.) τῆς ἐκκλησίας λαοδικέων.i. eccleſiæ Laodicenſiũ. Neq; frigidus es,neq; calidus.) οὔτε ζεστὸς.i.neq; feruidus,a ζέω ferueo.

Incipiam te euomere.) μέλλω σε ἐμέσαι.i. euomam te,Quod tamẽ interpres ad hũc modũ gaudet uertere. Dicis quod diues ſum.) Ex his uerbis nullus alius ſenſus percipi põt,niſi quod ille dicat Chriſtũ eſſe diuitem, prouinde omittenda erat cõiunctio quod quæ hoc loco latine loquẽtibus nullũ habet uſum. Aurũ ignitũ ꝓbatũ.) Græca ſecus habẽt,πεπυρωμένον ἐκ πυρός.i.ignitũ ex igni,ad eũ ferme modũ interpretantẽ & Græcanica ſcholia. Fortaſſis interpres legit πεπερωμένον, unde addiderit ꝓbatũ. Cõfuſio nuditatis.) αἰσχύνη.i.turpitudo ſiue ꝓbrũ aut pudor. Collyrio inunge oculos.) κολλούριον, Colluriũ quã uocẽ dictã putant ab ijs quæ rotũcatã habent caudam.Eſt hoc loco pharmaci genus. Ego quos amo.) ὅσους ἐὰν φιλῶ.i.quoſcũq; amo. Similis erat aſpectui lapidis iaſpidis.) ὅμοιος ὁράσει,λίθῳ ἰάσπιδι.i.ſimilis aſpectu,lapidi iaſpidi. Similis uiſioni ſmaragdinæ.) Id eſt ſimilis aſpectu ſmaragdino,ut ſubaudias lapidi.Nã ita modo dixit σαρδίνῳ id eſt Sardenſi lapidi. Et requiẽ nõ habebãt.) οὐκ ἔχουσιν.i.nõ habent, Ac mire ſubito mutauit genus,cũ dixiſſet animãtia ſubiecit λέγοντες dicẽtes. Sanctus ſanctus ſanctꝰ.) In Laurẽtianis codicibus, ut ipſe indicat,ſanctus nouies repetitũ.At in meis ter dũtaxat poſitũ erat,Ac nuſq; maior uarietas q̃ in hoc uolumine,quod græcis hic liber ꝓpemodũ inter apocrypha habebaꝫ. Qui erat & qui eſt.) Eadẽ ſunt uerba, de qbus ante iam dictũ eſt. Propter uoluntatẽ tuã erant.) Græce eſt διὰ ſunt hõ erũt.Intus & foris.) ἔσω θεν καὶ

ἔσωθεν καὶ ὄπισθεν. i. Intus & in tergo, hoc ē utraq; parte mēbranæ. Leo de tribu Iuda.) ὁ λέων ὁ ὢν ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα, id est leo ille qui est e tribu Iuda. Et cantabant canticū.) ᾄδουσιν, id est canunt. Et fecisti nos.) ἡμᾶς, Laurentius legit αὐτούς, id est eos. Deinde nō est regnum, sed βασιλεῖς reges ut superius indicauimus. Et erat numerus eorū milia miliū.) Laurentius legit μυριάδες μυριάδων, χιλιάδες χιλιάδων Myrias significat decem milia. Chilias mille, nostrumq; exemplar magis consentiebat cum uulgata latinorum ædítione.

Et audiui unū de quatuor animalibꝰ tāq; uocē tonitrui.) Valla legit ὡς φωνὴ. Nostri codices habebāt φωνῆς. Alioqui dicēs erat dicendū nō dicentē. Bilibris tritici.) Græce est Chœnix, id est mensura tritici aut leguminis quæ satis sit in cibū diurnū. Et denario tantū est, nec addit̄ uno. Equus pallidus.) Græce est χλωρὸς uiridis. Atq; ita uertit ipse paulo post. Et omē fœnū uiride. Sicut ficus mittit grossos.) βάλλει, id est abijcit, & grossos est ὀλύνθους. Sicut liber inuolutus.) ὡς βιβλίον εἱλισσόμενον, id est ut liber qui uoluitur siue cōuo luitur. Eadē uox est in psalmis de cœlis immutatis. Duodecim milia signati.) Græcis signati nō repetit̄ nisi in initio & fine. Nec addit̄ ad singulas tribus, ut admonet Valla, q̄q; in nostris exēplaribꝰ addebat̄. Et signati est participiū a uerbo sigillo, ac si dicas sigillati, & sigillo obsignati. Salus ei qui sedet.) σωτηρία quod magis sonat saluationem. Alioqui quid opus erat precari salutē Christo. Et lauerūt stolas suas.) καὶ ἔπλάτυναν τὰς στολὰς αὐτῶν, i. dilatauerūt stolas suas. Interpres legisse uidet̄ ἔπλυναν. Et deducere ποιμανεῖ. i. pascet siue reget more pastorum. Ad uitæ fontes.) ἐπὶ σώσας πηγὰς, id est ad uiuos fontes.

EX CAPITE VIII.

HAbēs thuribulū.) λιβανωτὸν, qd̄ alias thus significat. Dicit̄ apsinthiū.) ἄψινθος id est apsinthus, Alluſit ad etymologiā græcæ dictionis, quæ inde dicta est, qd̄ bibi non possit, quasi dicas apinthon. Agit em̄ de aquis uersis in amaritudinē. Væ uæ.) Laurētianus codex addidit τρὶς, id est ter, meus habebat τοῖς & bis tantum habebat uæ.

EX CAPITE IX.

ET habebāt loricas.) θώρακας, id est thoraces. Nomē illi Hebraice Abaddon.) ἀββαδών, Hebræis אבר pdere est inde אבדון quasi dicas perditor aut perdēs. Latine nomē habet exterminās.) Hoc interpres adiecit de suo. Quādoqdē Ioannes, aut quisquis fuit alius græce scripsit, Contentus ab ijs intelligi qui græce scirent. Nec tamen est cur tantopere stomachet̄ Valla, si interpres uoluit & latinos scire quid sit apollyon. Vicies milies dena milia.) δύο μυριάδες μυριάδων, id est duæ myriades myriadū. Myrias ut modo diximus decem milia complectitur.

Loricas igneas.) θώρακας, id est, Thoraces.

EX CAPITE X.

PEdes eius ut columna ignis.) ὡς στῦλοι, id est ut columnæ.

Quemadmodum leo cum ragit.) Græce est μυκᾶται, id est mugit, Fortasse qd̄ Græci non habeant eam differentiam quā latini.

Signa quæ locuta sunt septem ton.) σφράγισον, id est obsigna uelut occultanda.

EX CAPITE XI.

SImilis uirgæ & dictum est mihi.) λέγων dicens, quasi uirga loqueretur. Nisi nominatiuus positus est absolute loco genitiui.

. Et accepisti uirtutem tuam magnam & regnasti.) ἐβασίλευσας, aptius hic uertisset & regnum adeptus es.

EX CAPITE XII.

ET clamabat parturiens.) κράζει, id est clamat. Id arguit quod mox sequitur & cruciatur ut pariat, Iam q̄q; apte hæc cōueniant in diuā Iesu matrē Mariam, uiderint ipsi q quod de ecclesia dictū est ad illā detorqueant, Imo quod de sapientia dictū est, hoc est de Christo, ad Mariā detorquēt, præter ueterū omniū interpretationē. Vt eā faceret trahi a flumine.) ἵνα ποταμοφόρητον ποιήσῃ. i. ut efficeret, ut illam auferret flumen, siue ut raperetur flumine Græce iucūdius dixit uoce cōposita.

EX CAPITE XIII.

ET admirata est uniuersa terra post bestiam.) καὶ ἐθαυμάσθη ὅλη τῆ γῆ ὀπίσω τοῦ θηρίου, id est admiratio fuit in tota terra post bestiam. Qui in captiuitatē duxerat.) εἴτις εἰς αἰχμαλωσίαν συνάγει, εἰς αἰχμαλωσίαν ὑπάγει. i. qui captiuitatē cōtrahit, in captiuitatē abit Laurentius secus legit. Characterem in dextra,) χάραγμα, id est notam impressam, siue in sculptam.

EX CAPITE XIIII.

QVod mixtum est mero.) τοῦ κεκερασμένου ἀκράτου, ut mero sit ablatiui casus, & referatur ad uino. Nam Græcis κεράννυσθαι dicitur, quod infunditur in calicem bibituro, etiam si non diluatur aqua, aut alio potus genere.

Amodo iam dicit spiritus.) Græci sic distinguūt, ut amodo sit finis sententiæ ut sit sensus post hac fore beatos q in dño fuerint mortui. Deinde sequit̄ ναὶ λέγει τὸ πνεῦμα. Etiam dicit spiritus. Et hic etiā confirmantis est. In lacum iræ dei.) εἰς ληνὸν, qui est lacus, in quem exprimitur uuarū liquor.

EX CAPITE XV.

QVia solus pius es.) ὅσιος Laurentius legit ἅγιος, id est sanctus.

Vestiti lapide mundo & candido.) Græce est λίνον, id est lino mundo. Interpres legisse uidetur λίθον, quæ dictio una dūtaxat literula differt a lapide. Et splendido magis est q̄ candido, λαμπρὸν.

EX CAPITE XVI.

VVlnus sæuū ac pessimū.) κακὸν καὶ πονηρόν. i. malū ac malū, græce em̄ bis idē dixit Nisi mauis miserū ac malū. Qui es, & qui eras.) Quāq̄ interpres mutauit p sonam, tamē totidem syllabis dictum est, quibus superius qui est, qui erat qui uenturus est, ὁ ὢν, ὁ ἦν, ὁ ἐρχόμενος. Etiā dñe.) ναὶ κύριε. Etiam cōfirmantis est.

Grando magna sicut talentū.) ὡς ταλαντιαῖα. i. talentaris & magnitudine talenti. Talentū magnum antiquis dicebatur, unde quicquid ingens esset, id ταλαντιαῖον uocabant.

EX CAPITE XVII.

SVpra bestiā coccineā.) κόκκινον, id est coccinā, purpurā regū indicans.

Et hic est sensus.) ὧδε ὁ νοῦς. i. hæc est mens, siue intellectus.

EX CAPITE XVIII.

ET in delitijs fuit.) καὶ ἐστρηνίασε, Idē uerbū, quo cōposito usus est Paulus in epistola ad Corinthios. Cū autem luxuriatæ fuerint in Christo uolūt nubere, de quo pluribus suo dictū est loco. Itē paulo post, καὶ στρηνιάσαντες. i. & lasciuierunt.

Lignum tinium.) θύϊνον. Et similæ.) καὶ σεμίδαλιν. Lapidē molarē magnū.) λίθον ὡς μύλον, id est lapidē tanq̄ molam. Hoc impetu mittetur.) οὕτως ὁρμήματι. i. sic impetu mittetur.

EX CAPITE XIX.

QVasi uocem magnā tubarū multarū.) ἤκουσα φωνὴν ὄχλου πολλοῦ. i. audiui uocem turbæ multæ. Proinde cōsentaneū est interpretē scripsisse turbarū nō tubarū.

Alleluia.) Quod Hebræis sonat, laudate dñm. Siquidē הַלְלוּ laudate est יָהּ dñs. Ea uox crebra est in psalmis laudate dominum.

Vide ne feceris.) ὅρα μή. i. uide ne. Feceris addidit interpres, quo magis explanaret sententiam. Et calcat torcular uini.) ληνὸν, quod ante uertit lacū.

Gog & magog.) Accusatiui casus est utrūq̄ & generis masculini, quod articulus Græcus declarat τὸν γωγ καὶ τὸν μαγωγ, siue pro hominibus accipiēda sunt siue pro gente. Nec est congregabit, sed συναγαγεῖν. i. ad congregandū, aut ut cōgreget eos. Porro eos nō referē ad angulos, aut gentes, sed ad Gog & Magog. Ego sum alpha & ω.) γέγονα τὸ ἄλφα, καὶ τὸ ω. Noster codex consentiebat cū uulgata horū temporū æditione.

Iaspidi sicut chrystallū.) κρυσταλλίζοντι, id est Chrystalliçanti, ut referat̄ ad lapidem.

Qui nocet noceat.) ὁ ἀδικῶν id est qui male agit, siue qui iniustus. Et ad huc positum est pro amplius. Beati qui lauant stolas suas.) Longe aliud Græci.

μακάριοι οἱ ποιοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτου, id est, beati qui faciunt mandata eius. Interpres legisse uidetur, οἱ πλύνοντες τὰς στολὰς. Sed unde quod sequitur in sanguine agni? Nam id quidem apud Græcos prorsus non legitur. Etiam uenio cito.) ναὶ ἔρχομαι ταχύ. Næ est cõfirmantis. At idem aduerbiũ mox repetitur græcis, ναὶ ἔρχου κύριε ἰησοῦ, id est, etiam ueni dñe Iesu. Quãcp in calce huius libri, nonnulla uerba reperi apud nostros, quæ aberãt in Græcis exemplaribus, ea tamen ex latinis adiecimus. Testat diuus Hieronymus Apocalypsim, ne sua quidẽ ætate fuisse receptam a Græcis. Ad hæc quosdã eruditissimos uiros, totũ hoc argumentũ, ceu fictũ multis cõuicijs insectatos fuisse, quasi nihil haberet apostolicæ grauitatis, sed uulgatã tantum rerum historiam figurarum inuolucris adumbratã. Vt de his interim nihil dicam, me nõnihil mouerunt cũ aliæ coniecturæ, tum illæ, quod reuelationes scribens tam sollicite suum inculcat nomen. Ego Ioannes, ego Ioãnes perinde quasi syngrahã scriberet non librum, idq; non solũ præter morem aliorum apostolorum, uerum multomagis præter suum morem, qui in euangelio modestiora narrãs, non exprimit tamen usq; suum uocabulum, sed notulis indicat. Et Paulus coactus referre de uisionibus suis, rem sub alterius exponit persona. At hic tam arcana cum angelis colloquia describens quot locis inculcat, ego Ioannes. Ad hæc in Græcis quos ego uiderim codicibus, non erat titulus Ioannis euangelistæ, sed Ioannis theologi, ut ne cõmemorem, stilũ non parũ dissonantẽ ab eo qui est in euangelio & epistola. Nam de locis, quos quidã calumniati sunt, uelut hæreticorũ quorundam dogmata redolentes, nõ magni negocij sit diluere, hæc inquã me nõnihil mouerent, quo minus crederẽ esse Ioãnis euãgelistæ, nisi me consensus orbis alio uocaret, præcipue uero autoritas ecclesiæ, si tamen hoc opus, hoc animo comprobat ecclesia, ut Ioannis euãgelistæ uelit haberi, & pari esse ponderẽ, cũ cæteris canonicis libris. Iam Dorotheus Tyri episcopus ac martyr in compendio uitarum prodidit Ioannẽ euangeliũ suũ scripsisse in insula Patmo. Cæterũ de Apocalypsi nullã omnino facit mentionem. Nec Anastasius quidem in suo Catalogo audet affirmare, opus hoc illius esse, tãtum ait receptum a quibusdam tancp illius opus. Equidẽ uideo ueteres theologos magis ornandæ rei gratia, hinc adducere testimonia, cp ut rem seriam euincant. Quandoquidem inter gemmas etiã nõnihil est discriminis, & auro purius ac probatius. In sacris quoq; rebus, aliud est alio sacratius. Qui spiritualis est, ut inquit Paulus, omnia dijudicat & a nemine dijudicatur.

ANNOTATIONVM ERASMI ROTERODAMI IN NOVVM testamẽtum ab eodem recognitum, idq; ad Græcorum codicum fidem, deinde ad uetustissima & emendata utriusq; linguæ exemplaria, postremo, ad probatorum autorum citationes, & interpretationes, finis. Basileæ, Anno salutis hũanæ. M.D.XVI. Kalendis Martij.

QVamq̃ Erasmus noster literarum omnium decus ac delitiæ, pro insigni modestia sua, in hoc opere, præter minutias & merendam, nihil exhibiturum se, alicubi præfatus sit, tamen has minutias, tam decenter tractauit, tam feliciter expoliuit, hanc merendam, tam dapsiliter instruxit, tanta mũdicie apparauit, tam festiuis, deniq; ac bonis uultibus protulit, ut nemo non, nisi uel ægerrimi, uel emortui prorsus stomachi, ab hac merenda & eruditione & pietate saginatior discessurus sit, si quis modo abscedere possit, & nõ magis, instar Lotophagorum indiuiduus uelit esse conuiua, cũ iã id cõstet Erasmicas escas, doctissimos quosq;, addo & optimos quosq; ardenter sectari, arridenti ne allectos nitore, an splendore lauticiarum inescatos, incertum. Vtrũq; sane, siue magnifice, siue splendide literariũ epulum instruendũ sit, perinde ei præsentissimum est ac peculiare. Id quod cum nusq̃ non, tum hic maxime, ac beatissime. Quod & teipsum lector optime iamdudum testari non ambigo si modo utcunq; spectaris, quam splendidis dapibus euangelicæ doctrinæ, q̃ delicatis embammatis & prosphagijs doctissimarum suarum annotationum mensam onerarit. Quis enim uetuerit euangelicam philosophiam, panem appellare, a Christo ipso sic dictam? Si uero nitorem quoq; animaduertas, nõ testabere modo, sed & obstupesces, cum nihil usq̃, uel submucidum, uel cibarium appareat. Omnia tãta uenustate uernant, omnia tanto fulgore radiant, omnia tanta maiestate exurgũt, ut plane recens (sicut olim ab apostolis) germanissime e cœlesti penuario deprompta credas. Ea em̃ in re, nõ solũ clarissimo cuiq; architriclino & interpreti non cedit, uerum & plærosq; longo interuallo post se relinquit, nedũ iam illũ triuialibus conferamus. Hæc qdem tute ipse lector candide, plenis, ut aiunt, buccis testaberis. Ego uero, cui hac hyeme theologiæ alioqui apud Basilienses uacaturo, felicissima magni Erasmi consuetudo contigit, non possum non testari, infatigabilem hominis strenuitatem, uix credendam in tractando fidem, ut plane sicut raritate eruditionis Phenicem uolucrem, ita & inuicto animi robore phenicem arborem hoc est palmam referat. Admirabile em̃ spectaculũ mihi erat, imo spectandũ miraculũ, dictantẽ recognoscentẽq;, quãtũ tria præla exciperẽt, uidere, ac nihilo secius interim, græca, latinaq; exẽplaria, eaq; uaria & uetustissima cõsulentẽ, græcos latinosq; ĩterp̃tes cõferentẽ, priscos ac recẽtiores, primæ simul ac infimæ classis scriptores ꝑpẽdentẽ. Hinc est ꝙ nõ sensa mõ aperuerit, qb⁹ plæriq; interpretũ clarissimoꝝ cõtẽti sũt (nã apd' uulgares uix ἅλς ἄναλον ad panẽ apponet̃) sed nec uerbula minima articulosq; ipsos & apiculos minutissimos præterierit. Ob eam sedulitatẽ plurimum Erasmo deberemus, si uel tenuissimã & parcissimã cenulam afferret. Quãtum igitur? tantas lauticias inferenti? Et uel hoc noĩe potissimũ, qd' sup om̃ia uultus, minime uultuosi, imo boni, ut poeta ait, imo optimi, ad tã regales, saliaresq; luxus accedũt, Singula equidẽ hilari fronte, obuijs manibus, promptissima sedulitate ꝓfert. Nihil qd' ad rem, nitorẽq; ꝑtineat, abdit, nihil parcius expẽdit, ut auari, nihil cunctãtius affert, ut liuidi, nihil lentius adducit, ut segnes, nihil obijcit impetu, ut fastuosi. Solus candor, sola beniuolentia, sola liberalitas, curæ illi est. Hinc est singularis illa, miraq; ingenuitas, qua se ipsum non agnoscit, suaq; semꝑ eleuat. Et cũ summa ꝓferat, minutias uocet, cum nihil officij prætermittat, nihil præstare se fateat̃, cũ nihil alienius sit illi quã aliena ostentare se gloria, suarũ etiã laudem partem in alios reijcit. Quale & illud exemplũ, cũ me subsidiariã solã in castigandis formulis operã, accersitum a Frobenio illo chalcographorũ omniũ diligentissimo, perinde ac non asymbolũ, Thesea etiã suũ uocare dignatus sit, plane tanto Heroi mea opera alioq ne tãtillũ qdẽ uel opus fuerit, uel ꝓfuerim. Quãq̃ nõ nihil tædij dispendijq; libẽter suscepimus, facileq; decoxim⁹, ne quatenus possemus, tam pio deessemus operi. Nimirũ Erasmicũ imitati exẽplũ, qui & ipse hic, cæteris rebus omissis bonã tẽporis partẽ, in hoc collocauit negociũ. Qui & ubiubi noctes diesq; deditissimam nauat operã, ut sæculũ nostrũ, nõ tam cultioribus q̃ sacratioribus enitescat literis, quarũ ipse antistes, ut est incõparabilis, ita & munificẽtissimus. Quid nũc igit̃ reliqui, lector, nisi ne in ingratitudinis scopulũ

Qui/ Super omnia vultus accessere boni.

dinis ſcopulum impingamus,ne ue hoſpitalitatis ſacratiſſmum ius prophanemus, ſed hunc ueꝛ theologũ uero honore,quo apoſtolus preſbyteros coli uult,certatim adornẽ mus,ſed & amore perpetuo hũc πανεράσμιον Eraſmũ proſequamur,& eo potiſſimũ,quẽ ille maximope & ſanctiſſime,tanꝯ fructum e nobis expectat, nempe, ut ſalubres illas ſuas præceptiones,tam ope ꝯ ingenio cõplectamur. Vale.

EMACVLATA IN EVANGELIIS.

Pagina.2.Verſu.29.Lege,qm̃ erat iuſtus.Eadẽ,uer.35.le.e ſpũſancto.Pa,3.uer.11.le.ecce magi.Pa.5.uer.25.le.ἐκκοπῆεται.uer.32.l.cõgregabit.Pa.8.uer.29.le.amen qppe dico uobis.Pa.13.uer.8.le.μεριμνήσ| τὰ ἑαυτῆς. Pa.15.uer.19.&.25.le.famulus,p filius.Pa.17.uer.36 lege ἐθαύμασαμ.Pa.18.uer.26.le.μήγε,ἐκ.Eadẽ.37.le.κραυϊδ'σ.Pa.19.uer.28.le.ὅτι ὐδ'ἑποτε. Eadẽ.36.lege.ἐσπλαγχνίσθη.Pa.23.uer.27.le.βαπτισοῦ.Pa,30.uer.4.le.reddit ac facit.Pa.39 lege,ἔλαμψεμ.Pag.49.uerſ.4.le.emittit.Pa.53.lege,ὅνῖε ἐκγαμίζοντῃ. Pa.57. uer.24. lege, ἐὰν τὲ.Pa.59.uer.4.le.ἄπαλός.Pa.61.uer.15.le.πολαὼ.Pa.62.uer.33.le.ἑτοιμας.Pa.64.uer. 28.le.πάντες.Pa.71.uer.30.le.deuoluit.Ea.uer.32.le.ueſtimentũ eius.Eadẽ,uer.ulti. le.ue nite uidete.Pa.75.u.19.le.illũ.Et mane.Pa.78.u.31.le.uocat ad ſe.Pa.79.u.4.le.πῆδ'ωκεμ Pagina 83.uer.12.le.ueniunt .Pagina.84.uer.28.lege.κλαίονῖας,καὶ ἀλαλάζονῖας. Pagi.85. uer.2.le.quod ederẽt. Pa.92.uer.8.le.ὀυκ ἔχετε;οὕτω.Eadẽ,uer.28.le.δ'ιέῤῥεψεμ.Pa.102. uer. 35.lege ἐκκεφαλαίωσαμ.Pa.103,uerſu ultimo, le.ſemẽ fratri ſuo.Pagi.104.uer.9.lege ἔχομ. Pagi.105,uer.31.le.ὅσα.Eadẽ,uer.23.lege,gazophilaciũ.Pa.110.uer.13.lege,προελθὼμ.Pa.118. uer.1.lege,εἰσκούθη.Pagi.121.uerſ.22.le.remiſſione.Pa.123.uer.36.lege.ἑπτὰ.Pagi.124.uer. 7.lege πληρώμενομ.Eadẽ uer.14.redirent illi remanſit.Pa.125.lege ἐαχωνίτιδ'ος.Pagi.128. uer.8.le.εἴρηται.Pagina.134.uer.1.lege δ'ιαυκτερεύωμ.Eadẽ,uer.15.lege.ἀκοῦσαι.Eadẽ,uer.26 le.ἀφορίζωσίμ.Eadem,uer.28.le,χαίρετε.Eadem,penultimo le.ψῦδ'οπροφήταις.Eadem latina uer.36.lege, Væ uobis.Et penultima,lege,pſeudoprophetis. Pa.135. uerſu. 13.le. ἀγαθοποιῆτε. Pa.136.uer.36.lege,δ'ιασώσκ.Pagi.137.uer.11.lege,σρατιώτας.Eadẽ uer.19.le.ὑγιαίνοντα.Eadem.29.lege,τεθνηκώς.Pagina.139.uer.11.lege,ἀυτῆς πάντωμ κρῶτα.Eadem latina,uerſ. 12.lege,a filijs ſuis omnibus.Pagi.142.uer.4.lege,σωιεπληροῦτ.Eadẽ,uer.35.le,ἀυτὸμ. Pa. 146.uer.12.lege,ἀκολαθεύτω.Pa.147.uer.lati.25.le.dæmoniũ & diſſipauit. Incre.&c̃. Pa. 148.uer.penul.le.ἀσκλαθήσω.Pa.150.uer.18.adde poſt ἔμπροσθέμ σ, hæc © σραφείς πρὸς τοὺς μαθητὰς εἶπε. Similiter in latino poſt ante te.adde Et cõuerſus ad diſcipulos dixit.Pagi. 152.u.16.l.abũdãt hæc.Et ille ſi pſeueraueriꝝ .us.ea.u.25.,p quẽ.l.a quo.Pa.156.u.1.le. φοβηθῆτε.Et iterũ uer.3.idẽ uerbũ deprauatu.Eadẽ,in latino uer.34.l.mihi bona.Eadẽ.36 repoſita.Pa.157.uer.38.le.ὄυς.Pa.158.uer.15.le.κρὶλ ὁ κρίτης,& uer.ſeqn.le.βάλλη,& uer. 29. le.ἀυτοὺς,δ'οκῆτε.Pa.160.uer.27.le.cõſummor.Pa.164.uer.24.le.συγκαλῆ,& uerſ. 28.lege ζυεγκουταεννέα. Pa.168.uer.24.l.puſillis iſtis.Pa.170.u.13.l.ἄπαυϛας,κ'Π. Pa.171.uer.7.l.ὧρα, Pa.174.uer.11.le.μνὰ.ltẽ.12.pa.176.le.ἐκπερίφαντες.Pa.176.uer.3.le.ὅτι ὁ ὄικος.& in lati.uerſ. 11.le,in uno die illoꝝ.Pa.179.uer.28.le.πάντωμ ἐπιθάλασσι. Pa.187.uer.11.leg.κακούργους. Pa.190.uer.1.le.ἀλλάγε.Pa.193.uer.13.le.dicit.Pa.194.uer.22.le.εὑρίκαμεν,& in lati.uer.6.l. phibui.Pa.197.uer.33.l.ἔχη.ltẽ.36.l.ἔχη.Pa.199.uer.12.mediã ſamariã,mediã abũdat. Pa. 200.u.26.le.ἐπὶ τούτῳ.ea.u.29.l.νοσήμαλι.Pa.202.u.11.l.πλὼ ὥραμ.Pa.209.uer.18.le.ὑμῖμ.Pa. 212.uer.3.le.ζῶμτισθ.Pa.213.u.37.le.λεγομ οὦ. Pa.214.uer.11.le.de ſupnis.Pa.216.uer.34.le. ταῦτα εἰπὼμ.Ea.u.22.le.anꝯ Abrahã eẽt.Pa.217.u.14.l.πρὸς.ea.u.pen.l.ipe de ſe.Pa.229. u.32. l.iſchariote.Pa.231.u.8.le.ἔρχα,πιςεύετε.ea.u.8.l.opa ,creditePa.232.u.28.le.φέρη.Pa.233 le.οἶδεμ.Pa.235.u.29.le.ἐρωτήσετε. Pa.236.u.1.le.ὑμῶμ.u.23.le.δ'ώσκ.u.ul.l.,p mũdo rogo.Pa. 244.u.1.le.ἐξῆλθεμ.u.21.l.albis ſedẽtes.u.26.l.uidet.Pa.245.u.26.le.βάλε,Pa.246.u.12.l. βάλετε,& uer.18.le.δ'ιεζώσαν,& uer.26.le.ὦμ.Pa.250.uer.17.le.linguæ.Pa.251.uer.3.le. μεμεσωμμένοι.Eadẽ,uer.16.le.καίτοι.& lati.28.le.p illũ deus in medio.Pa.252.uer.5.le.fratres, cũ liceat,Pa.253.u.penul.lege,in tẽplũ ambulãs & ſaliẽs ac laudans.Pa,254.u.14.le.παῖέσωμ.Pa.255.uer.34.lege,factus ſit.Pa.260.uer.16.προσεκολλήθη.Pag.36.uer.37.lege.uerba blaſphema aduerſus.Pa,262,uer,20,le,locutus eſt aũt deus ſic.φ.Pa,264.uer.7.le. σὺνᾶ.

Pag.256

Pa.266.uer.32.le.ſpiritus eſ̃ immũdi e multis.Pagi.272.uer.8.le.ἀνάκδϊ. Pagi.273. uer. 6. lege,uidet.&.8. lege in tiĳs alligatum ſummiti.Pag.280.uer.23.lege,δϊαcχέφωμ, & ſequenti le.χεῖρ τω.Pa. 282.uer.30.le,σάεβαϊομ,λαλκθλῶαι.Eadẽ,uer.ulti.lege,ϒλομ.ea.uer.31. le.θεὸς.Pa.285.uer.31.le.ex illis.Pa.292.uer.6.le.demiſerũt.Pa.293.uer.20.lege,προλεταγ/ μλύης.Pa.295.uer.2.le,εἰ μὴ οὐ ϗμ.Pa.298.uer.28.lege,καϊαcείλας.Pa.302.uer.10.le,ἀναβαί μαμ εἰς ἱερυcαλὴμ,ὅτε δὲ ἐγγίζετ. Pa.304.uer.7.lege,μινάcωνϊ.eodẽ uer.20.lege,eos q in genti bus ſunt omnes Iudæos.Pa.304.uer.ultimo lege,ὀνκ.Pa.505.uer.16.lege, Ciliciæ,cæterũ educatus in hac ciuitate.Eadẽ,uer.22.le.ſicut & princeps.Pa.307.uer.28.le.cωcαδϊκός.Pa. 309,uer.27.lege,duobus qbuſdã centurionibus.Pagi.310.uer.7.lege,ἐπί cυ,ἐξέρωcδε.Pa,311. uer.10.lege,æquiore.Pa.312.uer.33.Adierunt.Pag.314.uer.35.lege,ἐμαυτὸμ.Pa.315.uer.5.le ge,θρηcκείας,eadẽ.uer.ulti.lege,populo.Pagi.316.uer.1.lege,ἀποcέλλω.Pa.317.uer.19.lege, emenſi. Pag.322.uer.18.le.ἐτωcέ.Eadem,uer.18.lege,auditu audietis.

EMENDATA IN EPISTOLIS

Pagina.3.uerſu.1.lege,mendacio & uenerati ſunt & coluerunt.Eadem,uer.17.lege, fornicatione,uerſutia,auaricia.pagina.8.uer. 16. χυcὸμ abundat.pagina.9.uerſu. 4. lege,autem.pagina.11.uerſu.6.lege,ſeruí.pagina.18.uerſu.14.lege, quicunq; inuocauerit.pagina.19.uerſu.24.lege,τὸ νῶτομ.pagina.20. uerſu. 15. lege, ſi tu ex. pagina. 24.uerſu. 2.lege, ζῶ.pagina.26.uerſu.37.lege,ἢ εἰς ἱερυcαλὴμ. Eadem, uerſu.6.lege, ita porro annitens.pagina.28.uer.12.lege,ἀφίκετ.Eadẽ,uer.20.lege.τέρτιος.Similiter in latino uer,19.lege,Tertius.pagina,30.uer.30.lege,γνώμκ.pagina.37.uer.8.lege,ἥπημα ϕῶ ἡμῖμ.pagina.39.uerſ.9. lege,ut illi.pagina.46.uer.11.lege,προλαμβάϗ.Eadẽ,uer.12.lege,occupat.pa. 48.uer. 22. lege, εἴτε.pagina. 49.uer.17.lege,μέρυϗ.& in latino lege,ex parte enim.ltẽ uer.28.lege, τούτω.pa.51.uer.30.lege,ſanctoϗ.pa.52.uer.9.lege,εἰμὴ,pa.53.uer.26,lege,nõ reſurgunt. Cur & baptizant̃ p illis? Quid.pa.57.uer.31.lege,quod & poſt hac erepturus eſt,& uer. 34.lege,collato p multos gratiæ.pa.61.uer.3.p pudoris le.dedecoris.ltẽ uer.5.l.ſed manifeſtatione.pa.64.uer.10.le.nõ eſtis.& uer.11.ſed eſtis.pagi.66.uer.15.lege,hãc quoq; erga.pagi.68.uer.11.lege,χορκῆcαι,& ſequẽti,le,ὀνεῖcαι.pa.69.uer.3.lege,in oẽm inobe/dientiã,& uer.4.lege,Quæ fuit.pagi.70.uer.8.le.λαμβάνετε.pa.71.uer.25.le.δϊ4ε.pagi.72 uer.21.lege,γῆ δ'ἀναμίς μυ,& uer.21.le.fortitudo mea.pa. 76.uer.24.le,ἐδόξαζομ,& uerſu ulti.le.ὁ πᾶιοί.pa.82.uer.8.lege,χαρὰ.pa.92.uer.17.lege,ἐκτρέφετε.pa. 93.uer. 12.le. δ'ἔλαθε. &.24.lege,ὅμ.pa.96.uer.22.lege,eaq; res.pa.105.uer.6.lege,cωνεζωοπόικτεμ cαὼ.pagi.107. uer.37.lege,Ieſus.pa.108.uer.6.lege,πολαὼ,& uer.8.le.ἀαπάζετ.uerſu.9.le.dilectus & demas. Salutate.pa.109.uer.26.le,recipientes.pa.110.uer.22.lege,ϗλοωῦτες.eadem,uer.27. lege,ἰμφρόμενοι.pa.113.uer.11.le.θεοδϊδακτοι,&.24.lege,ὕτως.pa.114.uer.10.le.λοιπὸι.pa. 117. uer.20.lege,ὦμ,&.23.lege,ἀποκαλυφθῶαι ἀυτὸμ,&.29.lege,πάcϗ,&.36.lege,ἐμ τῇ ἀδϊκίᾳ.pag. 122.uer.22.le,πολῶ.pa.124.uer.21.le,ἐπακολούθκτμ.P.125.u.26.le,χριcοῦ.pagina.134.uer.17 lege,πράξεcις,& uer.35.lege,ὑποτάξαι ἀυτῷ.pa.135.uer.32.lege noſtræ.pa.138.uer.8.le.καθιcά γα.pa.139.uer.4.lege,boni pariter ac.pagi.145.uer.35.lege,ἀφαιρῆμ.pagi.146.uerſ.5.lege, προcφέρονται.pagina.148.uerſu.33.lege,ex uno.pagi.151.uerſu.16.lege,ἀντικατέκτε. &.30.lege,δϊώκετε.pagina.152.uerſu.23.lege,ὃυ.pagina.157.uerſu.23.lege,μοιχεύcκς φονεύcκς.pagina.159.uer.20.lege,ἀγνὴ,&.33.lege,inimicitia,&.38.lege,dat.pagina.161.uer.27.lege.ſanemini.Pa.163.uer.16.le.uideatis.pa.171.uer.7.le.cωτῆρ,uer.9.le.eius diuina uirtus.pa. 193.uer.11.le.ζωῆς,& uer.33.le.ἐzαβϗλ.pagina.194.uer.19.lege,ζῆς,&.20.lege.cκηριξομ, &.14. lege,uaſa.pagina.195.uer.27.lege,ὅυτε,&.uer.35.lege,κολλούριομ.pa.198.uer.9.lege,λέγοντας.pagi.201.uer.428.lege,χάλαζα.pagi.202.uer.26.lege,οἵτινες ὀυκ ἔχcιμ.pagi,205,uerſu 19.lege,ὑετὸς.pagina.295.uerſu.21.lege, בְּמִרְבַר pagina.368.uer.ulti. ἐλεήcομ p ἐλέκομ. pagina . 369 . lege שְׁנְאִי . pagina . 388 . lege מְשׂ.pagina.395.uer,7 . lege, χωριαθεῖς.pagina 459.uer.15.lege,ψυχικὸς.pagina.466.uer.26.le.ἐπιταγὴν.pagi.483. lege חֵרֶם. pagi.340 ultimo,ξανομίαμ p ἐξανυμίαμ.

CANON TERNIONVM.

aaa bbb A B C D E F G H I k L M N O P Q R S
T V X Y Z AA BB CC DD a b c d e f g i k m n o p
q r s t u x y z aa bb cc dd ee ff gg hh ii kk ll mm
nn oo pp qq rr ss tt uu xx yy zz Aa Bb Cc Dd Ee Ff
Omnes sunt terniones præter bbb i nn Ff, qui sunt quaterniones & u cui adhæret so
liolum signo uacans.

Basileæ in ædibus Ioannis Frobenij Hammelburgensis
Mense Februario. Anno. M. D. XVI.

REGNANTE IMP. CAES.
MAXIMILIANO P.
F. AVGVSTO.

Collat. Cplt.

erste Ausgabe des Erasmus

Recens. sed rarissima